2. BASKI

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI

CİLT

2

17 MART 1337 (1921) - 25 ŞUBAT 1337 (1922)

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI

Genel Yayın No. 267
Tarih Dizisi : 18

Kapak Düzeni: Fahri KARAGÖZOĞLU
İkinci Baskı: 2500 Adet

Sanem Matbaası 1985, ANKARA

TBMM

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : II

17 Mart 1337 (1921) - 25 Şubat 1337 (1922)

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Fihrist

AZAYI KİRAM MUAMELÂTI

İstifa

Sayfa

— Nafıa Vekili Rauf Beyin istifası. 588

BEYANATLAR

Sayfa

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki beyanatı 468:484

— Hariciye Vekilinin, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile aktedilecek konferans hakkında beyanatı. 226:239

Sayfa

— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşanın; Eskişehir'in sukutundan sonra cepheye yaptığı ziyaret hakkındaki beyanatı. 116:127

— Vilâyatı Şarkiye seyahatinden avdet eden Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin ahvali Şarkiyeye dair beyanatı . 28:35

İSTİZAHLAR

— Asayiş ve emniyeti dahiliye hakkında Lâzistan Mebusu Osman Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri. 403:409

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Dahiliye Vekilinden istizah. 403:409

— Müdafaai Milliye Vekilinden üç istizah ve onyedi sual takriri. 530:547

— Ordu levazımatına dair Müdafaai Milliye Vekilinden istizah. 444:445

— Ordu levazımatına. vaziyeti harbiye ve askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah. 454:466

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takriri. 389:403,412

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri. 374:386

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekavet mevzuunda Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı. 280:287

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah. 522:527

LAYİHALAR

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası. 717:726,735:748, 777:785,788:801

— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair kanun lâyihası 668:669

MAZBATALAR

Adliye Encümeni Mazbataları

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair. 634:643

— Erzincan Mebusu Hasan Bey hakkında. 48

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında. 613:619

— Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdirini vazife esnasında tahkir maddesi hakkında. 48:49

Beşinci Şube Mazbataları

— Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi hakkında. 728:735

Sayfa

Birinci Şube Mazbataları

— Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair. 854:860

Çeşitli Mazbatalar

— Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair. 650:651

— Lâzistan Mebusu Osman Beyin mahkemeye sevkine dair. 651:667

Dördüncü Şube Mazbataları

— Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair isnadat hakkında. 860:862

Hariciye Encümeni Mazbataları

— Harp Encümeni fevkalâdesi teşkiline dair kanun hakkında. 550:563,566:573, 576:583,588,596:610

Sayfa

İktisat Encümeni Mazbataları

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında. 681: 688,690:698,700:711,750:777

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbataları

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarıyla İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının alınmakta olan gümrük resminden istisnası hakkında. 840,862:872

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

— Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında. 588:594

— Avrupa seyahatından avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin muhtelif devletler temsilcileri ile vaki temasları ve muhaverat hususiye zabıtları. 90:96

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi. 164:185

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi. 413:429,430,431,432

— Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkında Çorum Mebusu Ferit Bey ve 43 refikinin kanun teklifi. (2/447) 675:677

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte alınmasına dair kanun teklifi. 840:847

— 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve müzakerat. 66:70

— 1337 senesi Bütçesi üzerinde Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve muhtelif hatiplerin konuşmaları. 49:64

— 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti maliye hakkında müzakerat. 80:88

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanun lâyihası. 717:726,735:748,777,785,788:801

— Bir aylık maaşat ve tahsisatın katı. 890:894

— Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair isnadat hakkında Dördüncü Şube mazbatası. 860:862

— Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat. 132:144

— Dahiliye Vekâleti Bütçesinin harcıra'h faslına tahsisatı munzamma itası. 220:221

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası. 634:643

— Demirci Efe hakkında Refet Paşanın beyanatı. 874:890

— Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat ve ordunun ilbas ve ilaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet ve bunları tetkik etmek üzere bir encümeni mahsus teşkili. 486:509

— Erzincan Mebusu Hasan Bey hakkında Adliye Encümeni mazbatası. 48

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesinin neşriyatı. 38

— Fransızlarla üsera mübadelesi. 258:261

— Fransızlarla yapılacak itilafname. 290:296, 298,315,321:331,335:358,361:372

— Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair encümen mazbatası. 650:651

Sayfa

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin; Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri. 801:824

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilafnameye dair müzakerat ve müşarünileyhin istifası. 72:78

— Hariciye Vekilinin, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile aktedilecek konferans hakkında beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini üzerinde müzakerat. 226:239

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti. 672:675

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin, Fransızlarla teati olunan mektuplara dair izahatı. 128:130

— Harp Encümeni fevkalâdesi teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası. 550:563,566:573,576:583,588,596:610

— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşanın; Eskişehir'in sükutundan sonra cepheye yaptığı ziyaret hakkındaki beyanatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli. 116:127

— İngilizlerle üsera mübadelesi hakkında. 242:245

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiye hakkında müzakerat. 151:154

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiyeler hakkında. 156:157

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası. 613:619

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası. 681:688,690:698, 700:711,750:777

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarıyla İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının alınmakta olan gümrük resminden istisnası hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası. 840,862:872

Sayfa

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri. 262:270

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilayetlerinde ahvali inzibatiye. 248:256

— Koçgiri (Zara) Heyetinden gelen telgraflar. 513:519

— Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası. 728:735

— Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi'nin evinde yakalanan casuslar. 512:513

— Lâzistan Mebusu Osman Beyin mahkemeye sevkine dair mazbata. 651:667

— Londra Konferansı. 3:9

— Mali vaziyet hakkında müzakerat. 146:151

— Malta'da mevkuf bulunan azanın muhassalatı. 2:3

— Meclisin Kayseri'ye nakli. 221:224

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında müzakerat. 622:624,627:630

— Moskova Konferansı. 9:11

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icabeden acil tedabir, Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair tekliflerin Encümeni Mahsusa havalesi. 200

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 senesi Bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve bu meblağın temini çareleri üzerinde müzakerat. 826:838

— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair kanun lâyihası. 668:669

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek beş milyon liranın esliha, cephane, vesaiti nakliye ve teçhizat mübayaasına hasrı ve sarfiyatın Meclisçe intihap olunacak üç kişilik bir heyet tarafından murakabe edilmesi hakkında Yunus Nadi Bey ve rüfekasının takriri. 847:848

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında. 848:851

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takririnin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için meselenin Adliye Encümenine havalesi. 412:413

Sayfa

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının, Canik Mebusu Emin Beyin isnadatına dair takriri. 646:648

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar. 434:442

— Tokat Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası. 14:26

Sayfa

— Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdirini vazife esnasında tahkir maddesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası. 48:49

— Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair Birinci Şube mazbatası. 854:860

— Vaziyeti askeriye hakkında. 188

— Vaziyeti askeriye ve Maliye ve Başkumandanlık ihdası hakkında. 157:162

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBM Meclisinin Kayseri'ye nakli. 98:114

SUALLER VE CEVAPLAR

Nafıa Vekilinden

— Eskişehir'in hini tahliyesinde terkedilen şimendifer, alât ve edevat hakkında. 445:451

TAKRİRLER

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin; Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takdiri. 801:824

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek beş milyon liranın esliha, cephane, vesaiti nakliye ve teçhizat mübayaasına hasrı ve sarfiyatın Meclisçe intihap olunacak üç kişilik bir heyet tarafından murakabe edilmesi hakkında Yunus Nadi Bey ve rüfekasının takriri. 847:848

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi Heyeti sabıkasının, Canik Mebusu Emin Beyin isnadatına dair takriri. 646:648

TEKLİFLER

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında. 164:185

— Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkında Çorum Mebusu Ferit Bey ve 43 refikinin kanun teklifi. (2/447) 675:677

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksite alınmasına dair. 840:847

— Dehalet edecek eşkıya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair. 634:643

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icabeden âcil tedabir, Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair. 200

TEZKERELER

Adliye Vekâleti Tezkeresi

— Kayseri Mebusu Sabit Efendinin eşcar katı hususunda. 48

Çeşitli Tezkereler

— Roma Mümessilliğine Celâlettin Arif Beyin tayini. 587:588

ZAPTI SABIK HULASALARI

İnikat	Celse	Sayfa
154	3	2
8	2-3-4	14
10	2	28
19	2	38
22	3	48
29	3	66
30	2	72
32	2	80
33	1	90
43	2-3	98
54	1-2-3	116
57	2	132
59	2-3	146
60	3	156
61	3	164
62	1-2	188
63	3	200
64	2-3	220
65	2	226
75	2	242
83	3	248
85	1-2	258
86	2	272
87	1-2	290
91	2	298
92	2	318:321
93	3	334:335
94	1-2	360:361
96	3	374
100	2	388:389
101	1-2	412
102	1	442
115	2	444
124	2	454
126	2	468
127	1-2	486
128	1	512
130	2	522
133	3	530
134	1-2	550
135	1-2	566
137	2	576
139	1	586:587
141	2	596
142	1-2	612:613
144	2	622
145	2	626
146	1-2	632:634
147	2	646
149	3	650
151	2-3	672
153	2	680
154	2	690
155	2	700
156	3	716
157	2	728
158	2-3	750
159	2-3-4	788
160	1-3-4	826
162	4	840
163	2	854
164	2-3	874

Söz Alanlar

A

Sayfa

Abdülgafur Efendi (Kayseri) - Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında 314

Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya) - Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube Mazbatası münasebetiyle 734

Abdülhalim Kemal Bey - Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube Mazbatası münasebetiyle 733

Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu) - 1337 senesi Bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve Bütçe üzerinde görüşmeler 62

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında 42.43

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında 367

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat harcırah ve yevmiye hakkında 153

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle 697.698.704

— Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdürü Ali Rıza Beyin vazifesi esnasında tahkir maddesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası 49

— Zahire Gümrük resminin tenzili hakkında 680

Abdullah Azmi Bey (Eskişehir) - Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında 264

Abdullah Avni Efendi (Eskişehir) - Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle 441

— Başkumandanlık Kanununun müddeinin temdidi hakkında. 418.427

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 184

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında 314

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 753,760

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya Azimeti münasebetiyle 675

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle 251.256

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 630

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair 379

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle 402

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı 280

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle 104.113

Abdullah Efendi (İsparta) - Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında 77

Abdullah Efendi (İzmit) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle 716

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına ge-

Sayfa

lecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 768

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair 209

Abdurrahman Lâmi Efendi (Gaziayıntap) - Mebusu Abdurahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair Encümen Mazbatası hakkında 651

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 775

Abidin Bey (Lazistan) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 166

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair 601

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair 386

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle 389

Adnan Bey (İstanbul) - Bir aylık maaşat ve tahsisatın katı hakkında 894

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında 427

A. Ferit Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 174,183

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında 233

— Vaziyeti Askeriye ve Maliye hakkında 157,158

Sayfa

— 1337 senesi bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler 49,64

— 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı 66,69

— 1337 senesi bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında 81

Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) (İstanbul) - Londra Konferansı hakkında 3.4,8,9

— Malta'da mevkuf bulunan azanın muhassasatı hakkında 2,3

— Moskova Konferansı hakkında 9.10

Ali Bey (Afyonkarahisar) - Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında 572

Ali Fethi Bey (Dahiliye Vekili) (İstanbul) - Dehalet edecek eşkiya hakkında teoili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında 636,639,640

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 628

A. Rıza Bey (İstanbul) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı 479

Ali Rıza Efendi (Batum) - Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair istinad hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle 861

Ali Sabri Efendi (İçel) - Vaziyeti askeriye hakkında 194

Ali Süruri Bey (Karahisarı Şarki) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle 769

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi Heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin isnatına cevap vermeleri talibini havi takrir münasebetiyle 647,648

Ali Süruri Efendi (Karahisarı Şarki) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında 590

Sayfa

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle 847

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle 734

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle 660,661

Ali Şükrü Bey (Trabzon) - Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat hakkında 93

— 1337 senesi Bütçesi hakkında Maliye Vekili Fikret Beyin izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler 61

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanunu lâyihası münasebetiyle 739,793,794,796

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında 44

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında 349

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 810,820,821,822

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında 125

Sayfa

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat harcırah ve yevmiye hakkında 151

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle 757,769, 770,771

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 871

— Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında. 222

— Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdürü Ali Rıza Beyin vazifesi esnasında tahkir maddesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası. 48

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle. 109

Atıf B. (Bayazit) - 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle. 846

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 692

B

Basri B. (Karesi) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle. 170

— 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı. 66

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası hakkında. 782,783

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası münasebetiyle. 798

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 636

— Demirci Efenin tedibi ve itham olunan mukut vs. ile, Isparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatıyla, Isparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 889

— Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ibas ve iaşesi, malî, askerî ve siyasî vaziyet hakkında. 495

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 336

Sayfa

— Harp Encümeni Fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında. 562

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında. 123

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 759,770,773

— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair Kanun lâyihası münasebetiyle. 669

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 389

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için Muamelatı Adliye Encümenine havalesi münasebetiyle. 412

— Tokat Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası hakkında. 21

— Vaziyeti askeriye ve maliye hakkında. 160

Bekir Sami B. (Amasya) - Hariciye Vekili Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mümaileyhin istifası hakkında. 74

Besim Atalay B. (Kütahya) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 427

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mümaileyhin istifası hakkında. 78

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 522

C

Cavit Bey (Kars) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında 415

— Hariciye Vekilinin Azerbeycan, Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında. 232

Celâl Bey (Genç) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 754

Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümenin mazbatası Hk. 871

Celâlettin Arif Bey (Erzurum) - Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası Hk. 640, 641,642

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 486, 504

Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni Mazbatası Hk. 557

— Harp Encümeni teşkiline dair Kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası Hk. 567, 578

— Tokad Mebusu Kâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında üçüncü Şube Mazbatası Hk. 15,16

Celâlettin Arif Bey (Eskişehir) - Roma Mümessilliğine Celâlettin Arif Beyin tayini tezkeresi Hk. 588

Celâl Nuri Bey (Gelibolu) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 716

— Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair Encümen mazbatası Hk. 651,661

Sayfa

— Harp Encümeni Teşkiline Dair Kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası Hk. 567,580

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle 526

Celâl Nuri Bey (Lazistan) - Harp Encümeni Teşkili hakkındaki lâyihai Kanuniyenin müzakere ve Kanunu Esasi Encümenine havalesine dair 601

Cemil Bey (Kütahya) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle 739

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 810,819,821

D

Dr. Abidin Bey (Lazistan) - Londra Konferansı Hk. 5

Dr. Fuat Bey (Bolu) - Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle 665

Dr. Mazhar Bey (Aydın) - Vaziyeti askeriye ve maliye Hk. 162

Dr. Suat Bey (Kastamonu) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 755,758,770

— Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair Birinci Şube Mazbatası Hk. 860

E

Emin Bey (Bursa) - Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle 441

Emin Bey (Canik) - Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi Heyeti sabıkının Canik Mebusu Emin Beyin isnadına cevap vermeleri talebini havi takrir münasebetiyle 647

Emin Bey (Erzincan) - Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle 674

— Koçgiri ve Umraniye hâdiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle 248.250

— Koçgiri ve Ümraniye hâdiseleri Hk. 268.276

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 623

Emin Bey (Eskişehir) - Başkumandanlık İhdası ile Bu Vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Tevcihi Hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 177

Emir Paşa (Sivas) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında 590

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair Teklifi Kanuniye dair Adliye Encümeni Mazbatası Hk. 640

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 818

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle 523

Esat Bey (Lazistan) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 753

F

Ferit Bey (Çorum) - Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair isnad hakkında Dördüncü Şube Mazbatası münasebetiyle 860

Ferit Bey (Maliye Vekili) - İstiklâl mahkemeleri âzalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiye hakkında 154

Sayfa

Fethi Bey (Dahiliye Vekili), (İstanbul) - Fransızlarla yapılacak İtilâfname Hk. 295,341,361

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lazistan Mebuzu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri 407

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle 438

— Rumların Samsun mıntakasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı Hk. 285

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 504

Fethi Bey (Heyeti Vekile Reisi) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 505

Fevzi Efendi (Erzincan) - Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri Hk. 276

— Koçgiri ve Ümraniye hâdiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle 248,251

Fevzi Paşa (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Harzetlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle 472

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 494

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki layihai kanuniyenin müzakere ve Kanunu Esasi Encümenine havalesine dair 609

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni Mazbatası Hk. 616

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin Mazbatası Hk. 870

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle 540

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşa 836

— Ordu levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle 454

— 1337 senesi Bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler 60

— 1337 senesi bütçesi ve vaziyeti maliye hakkında 82

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği İtilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası Hk. 73,75

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli Hk. 116

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle 99,110

— Başkumandanlık İhdası ile Bu Vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 181

— Meclisin Kayseri'ye nakli Hk. 221,222,223

— 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakerat 66

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat Hk. 40

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiye hakkında 154

Fevzi Paşa (Pozantı) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 425

Feyzullah B. (Malatya) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle 714

Sayfa

Fikret Bey (Kozan) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 505

H

Hacı Ahmet Efendi (Muş) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 426

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 817,824

— Koçgiri ve Ümraniye hâdiseleri Hk. 270

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşa Hk. 833

Hacı Bekir Efendi (Konya) - Bir aylık maaşat ve tahsisatın kat'ı Hk. 893

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle 675

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası Hk. 685,687

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 763,764

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 772,774, 775

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 710

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 385

Hacı Hayali Bey (Urfa) - Fransızlarla yapılacak itilafname Hk. 368

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) - Vaziyeti Maliye Hk. 149

Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir) - Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 819

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilafnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası Hk. 78

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle. 674

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 863

Hacı Tevfik Efendi (Kângırı) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi münasebetiyle. 168

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında. 42

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 524

Hafız Abdullah Efendi (İzmit) - Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suistimal edildiğine dair istinat hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 861

Hafız Ahmet Bey (Trabzon) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun layihası münasebetiyle. 744

Hafız İbrahim Efendi (İsparta) - Demirci Efenin tedibi ve itham olunan nukut v.s. ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatıyla, İsparta Valiliğince Bur-

Sayfa

dur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 881,886,889

Hafız Mehmet Bey (Trabzon) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu layihası münasebetiyle. 792

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 637,638

— Fransızlarla yapılacak itilafname hakkında. 292,321

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 823,824

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle. 673

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Aliye Encümeni mazbatası hakkında. 615

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri. 406

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında. 623,627

— Ordu levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 462

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle. 437,438

— Zaptı sabık hakkında. 634

Hafız Mehmet Efendi (Gaziayıntap) - Fransızlarla yapılacak itilafname hakkında 296

Hafız Mehmet Efendi (Trabzon) - Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekavet mevzuunda, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı. 284

Hakkı Bey (Van) - Fransızlarla yapılacak itilafname hakkında. 338

Hakkı Hami Bey (Sinop) - Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat hakkında. 95

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri Hk. 267

Sayfa

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi münasebetiyle. 165

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun layihası münasebetiyle. 724

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle. 846

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun layihası hakkında. 747,783

— Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair istinat hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 861

— Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle. 142

— Dahiliye Vekâleti bütçesinin harcırah fasılına tahsisatı munzamma itası hakkında. 221

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında 638

— Demirci Efenin tedibi ve itham olunan mukut vs. ile, Isparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatıyla, Isparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 878,883,884

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 313

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarfolunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 807

— İngilizlerle usera mübadelesi hakkında. 243

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 617

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unla-

Sayfa

rının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 682

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 865,868,869,871

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 711,755, 756,773

— Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 248

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle. 728,733

— Lâzistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 667

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında. 623,627

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir encümeni mahsusa havalesine dair. 207,210

— Ordunun ilbas ve işgali hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 402

— Ordunun ilbas ve işgaline dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 376

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin isnatına cevap vermeleri talibini havi takrir münasebetiyle. 647

— Vaziyeti askeriye ve maliye hakkında. 161

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle. 106

— Zabtı sabık hakkında. 388

Sayfa

Hamdi B. (İzmit) - Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair istinad hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 861

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkında Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle. 733

— Vaziyeti askeriye ve maliye hakkında. 161

Hamdi Namık Bey (İzmit) - Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat Hakkında. 42

— Meclisin Kayseriye nakli hakkında. 223

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle. 438, 440

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun teklifi münasebetiyle. 175

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) - Moskova Konferansı hakkında. 10, 11

Hamit Bey (Trabzon) - Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 255

Hasan Bey (Bütçe En. M.M.) (Trabzon) - 1337 senesi bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Bey'in izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler. 51

Hasan Bey (Maliye Vekili) - 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle. 842

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası münasebetiyle. 714, 715,717

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu lâyihası hakkında. 781

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu lâyihası münasebetiyle 794, 797

— Dahiliye Vekâleti bütçesinin harcırah faslına tahsisatı munzamma itası hakkında. 221

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı

Sayfa

üzerine açılan müzakerat. Ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyeti hakkında. 504, 505

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 811, 812,823

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 688,690, 697.698, 751,752, 757,763, 764,768, 772,872

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblağın temini çareleri üzerinde münakaşa. 827

— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair kanun layihası münasebetiyle. 668

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında. 850

— Müdafaai Milliye Vekâletinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 543

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdagaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle . 399

— Vaziyeti Maliye hakkında. 146

— Zahire Gümrük resminin tenzili hakkında. 680

Hasan Bey (Trabzon) - 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı. 66

Sayfa

Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası hakkında. 777, 780, 781,782

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu lâyihası münasebetiyle. 790

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle. 840, 844

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 643

— Demirci Efenin tedibi ve itham olunan nukut vs. ile, Isparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatıyla, Isparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi Kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube Mazbatası münasebetiyle. 889

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 802,807, 805,822,823

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 682

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblağın temini çareleri üzerinde münakaşa. 830, 832

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında. 851

Hasan Fehmi Bey (Trabzon) - Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday,

Sayfa

arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 869, 870

Hasan Hayri Bey (Dersim) - Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 252

Haşim Bey (Çorum) - 1337 senesi bütçesi hakkındaki Maliye Vekili Ferit Bey'in izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler. 56

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası münasebetiyle. 738

Haydar Bey (Kütahya) - İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 614

Haydar Bey (Sivas) - Başkumandanlık Kanununun müddeetinin temdidi hakkında. 427

Haydar Bey (Van) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 504

Hayri Bey (Dersim) - Koçgiri ve Umraniye hadiseleri hakkında. 270

Hilmi Bey (Bolu) - Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseriye nakli münasebetiyle. 109

Hoca Esat Efendi (Aydın) - Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 385

Hoca Şükrü Efendi (Karahisar) - Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 630

Hulûsi Bey (Afyonkarahisar) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun teklifi münasebetiyle. 174

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 291

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 414, 416,426

— Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkında Çorum Mebusu Ferid Bey ve 43 refikinin kanun teklifi (3,447) münasebetiyle. 676

Sayfa

— 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı. 67

— 1337 senesi bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında. 8[illegible]

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası münasebetiyle. 715, 716,735, 740,747, 780,781, 789,796,798

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 639

— Demirci Efenin tedibi ve itham olunan mukut ve v.s. ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatıyla, İsparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 884

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 486,500

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat Hk. 38,42,45

— Eskişehir'in hidi tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edevat hakkında Nafia Vekilinden sual takriri münasebetiyle. 449

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayi Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 810, 811,820,823

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupaya azimeti münasebetiyle. 673

— Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni mazbatası Hk. 557

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki layihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair. 596,609

Sayfa

— Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası Hk. 577,579

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası Hk. 614,619

— Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 295

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 707

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle 752, 762,773

— Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve şark vilayetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 248,251

— Koçgiri ve Umraniye hadiseleri Hk. 264, 276,278

— Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi'nin evinde yakalanan casuslar münasebetiyle 513

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle. 732,733

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 663, 666

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 627

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri. 408

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve jandarma teşkilatının ıslahı ve Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair 208

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve jandarma teşkilatının ıslahı ve Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair 217

Sayfa

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblağın temini çareleri üzerinde münakaşa 829,832

— Müdafai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair kanun layihası münasebetiyle 669

— Ordu Levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 462

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı. 286

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Bey'in isnadatına cevap vermeleri talibini havi takrir münasebetiyle. 646, 647

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle, 436, 437

— Tokad Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube Mazbatası Hk. 19,25

— Zaptı sabık Hk. 389

Hüseyin Hüsnü Efendi (İsparta) - Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin Mazbatası Hk. 863

— Bir aylık maaşat ve tahsisatın kat'ı Hk. 894

Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 253

Hüsrev Bey (Trabzon) Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 415, 427

— Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzuu üzerinde müzakerat Hk 92

— Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 304

Sayfa

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupaya Azimeti münasebetiyle. 674
Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri Hk. 279
— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve şark vilayetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 250, 254,256
Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 209
— Vaziyeti Askeriye Hk. 188
— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 522

İ

İbrahim Bey (Karesi) - Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalara dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası Hk. 863
— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube Mazbatası münasebetiyle. 732
İbrahim Bey (Mardin) - Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 335
İbrahim Efendi (İsparta) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle. 473
İhsan Bey (Cebelibereket) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle. 472
— Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası Hk. 570
— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin Mazbatası Hk. 866
— Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi'nin evinde yakalanan casuslar münasebetiyle. 512
— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 538
— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 377
— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 395,396
İlyas Sami Bey (Muş) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askerî vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle. 478
— Lazistan Mebusu Osman Bey'in, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 666
— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Bey'in isnatına cevap vermeleri talebini havi takrir münasebetiyle. 648
— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 522
İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) - Londra Konferansı hakkında. 7
İsmail Safa Bey (Mersin) - Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 315
— Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 355,366
— Londra Konferansı hakkında. 6;7
İsmail Suphi Bey (Burdur) - Vaziyeti Askeriye hakkında. 192
İsmail Şükrü Efendi (Karahisarı Sahip) - Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle. 673,674
— Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında. 579
— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki 5 nci Şube mazbataları münasebetiyle. 734
İsmail Şükrü Efendi (Karahisarı Şarki) - Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen tak-

Sayfa

rirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 200

İsmet Bey (Çorum) - 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı. 67,68

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 722,723,724

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 747

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası münasebetiyle. 800

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında. 42

Sayfa

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümenin mazbatası Hk. 867, 868,700,731,756,768,771

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 731, 756,768,771

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında. 849,850

K

Kâzım Paşa (Karesi) - Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 821

Kâzım Paşa (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 696,697

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşa. 826,838

— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair Kanun lâyihası münasebetiyle. 668

L

Lütfü B. (Malatya) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 419

— Bir aylık maaşat ve tahsisatın kat'ı hakkında. 890,892,893

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarfolunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 810,811, 812,816

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sukûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında. 126

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 700,761

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında. 630

Lütfü B. (Manisa) - Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 539

M

Mahmut Celâl B. (Saruhan) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 686

Mahmut Celâl B. (İktisat Vekili) (Saruhan) - Vaziyeti Maliye hakkında. 150

Mahmud Esad B. (İzmir) - Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve

Sayfa

bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle. 142

Mazhar B. (Aydın) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle. 468

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 496

— Eskişehir'in hini tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edevat hakkında Nafia Vekilinden sual takriri münasebetiyle. 446

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 321

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mümaileyhin istifası hakkında. 77

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 273

Mazhar Müfid B. (Hakkâri) - 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve Bütçe üzerinde müzakeratı. 67

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat harcırah ve yevmiye hakkında. 151

Mehmet Salih Efendi (Erzurum) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 695

Mehmet Şükrü B. (Karahisarısahip) - Fransızlarla usera mübadelesi hakkında. 262

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 312

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah ve takriri münasebetiyle. 389

Mehmet Vehbi Bey (Karesi) - Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 690

Sayfa

Mehmet Vehbi Bey (Maarif Vekili) (Karesi) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 744

Memduh Bey (Karahisar) - Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için muamelatı adliye encümenine havalesi münasebetiyle. 412

M. Şeref Bey (Edirne) - Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle 141

Muhiddin Baha Bey (Bursa) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle. 175

— Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında 223

Musa Kâzım Efendi (Konya) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 418

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 249

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 403

— Zabtı sabık hakkında. 389

Mustafa Bey (Dersim) - Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 274,277

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle. 441

Mustafa Bey (Tokad) - İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiyeler hakkında. 156

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 215

Sayfa

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 538

Mustafa Durak Bey (Erzurum) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle. 177,181

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 417

— Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle. 141

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 487,499,506

— Eskişehir'in hini tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edevat hakkında Nafia Vekilinden sual takriri münasebetiyle. 449

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 293,340

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 262,278

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 249

— Meclisin Kayseri'ye nakli Hk. 223

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir encümeni mahsusa havalesine dair 207,209

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle 390

— Vaziyeti Maliye Hk. 150

— Vilâyatı Şarkiye seyahatinden avdet eden Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin ahvali Şarkiyeye dair izahatı sebebiyle 28,35

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nekli münasebetiyle 103,104

Mustafa Efendi (Tokat) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin Mazbatası Hk. 862,863

Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle 717,795

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 494

— Fransızlarla usera mübadelesi Hk. 261

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 810

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle 684,698,761, 768,776,777

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının alınmakta olan Gümrük Resminden istisnası hakkında Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle 840,843,845

— Koçgiri ve Ümraniye hâdiseleri Hk. 265

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube Mazbatası münasebetiyle 731,733

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşa 827

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkının Canik Mebusu Emin Beyin isnadına cevap vermeleri talebini havi takrir münasebetiyle 648

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat Hk. 94,96

Sayfa

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 164,165,168,171,176,180,181,184

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 419

— 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında 84

— Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle 141

— Fransızlarla yapılacak İtilâfname Hk. 295, 310,351,356,357,362

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği İtilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası Hk. 72,76

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki Lâyihai Kanuniyenin müzakere ve Kanunu Esasi Encümenine havalesine dair 606,608,610

— İngilizlerle üsera mübadelesi hakkında 244

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri Hk. 408

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 622,627,630

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir encümeni mahsusa havalesine dair 207,208,209,210,213

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle 541

— Vaziyeti askeriye Hk. 194

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle 522,524

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle 111

Mustafa Lütfi Bey (Siverek) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle 738

Mustafa Sabri Efendi (Siirt) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 496

Müfit Efendi (Kırşehir) - Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle 401, 403,406

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 413,416

— 1337 senesi Bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler 57

— 1337 Senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakerat 66,69

— Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 292, 294,313

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair 596

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni Mazbatası Hk. 613

— Londra Konferansı hakkında. 4;6

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için muamelâtı Adliye Encümenine havalesi münasebetiyle. 413

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 375,376,385

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda, Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı. 283

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'dan mevrut telgrafları münasebetiyle. 438

— Tokad Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası hakkında. 15,21,24

Sayfa

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 526

N

Nadir Efendi (İsparta) - Demirci Efenin tedibi ve itham olunan mukut ve v.s. ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatiyle, İsparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 875, 882,885,886,

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 864,865

Nafiz Bey (Canik) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında. 589

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 691

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri. 406

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı. 283

Nafiz Mehmet Bey (Adliye Vekili) (Trabzon) - Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında. 39

Nâzım Bey (Tokad) - Tokad Mebusu Kâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası hakkında. 15;16,17,22

Nebil Efendi (Karahisarı Sahip) - 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle. 847

— 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakerat. 66

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 684,752

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek beş milyon liranın esliha, cephane, vesaiti nakliye ve teçhizat mübayaasına hasrı ve sarfiyatın Meclisçe intihab olunacak üç kişilik bir heyet tarafından mürakabe edilmesi hakkında Yunus Nadi Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle. 848

— Ordunun ilbas ve taşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 376

Necati Bey - Başkumandanlık ibdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi münasebetiyle. 183

Necati Bey (Bursa) - Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin isnadatına cevap vermeleri talibini havi takrir münasebetiyle. 646,648

Necati Bey (Erzurum) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 428

Necati Bey (Lazistan) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında. 590

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 864

— Tokad Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası hakkında. 22

Sayfa

Necati Bey (Saruhan) - Harp Encümeni teşkili hakkındaki layihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair. 596,605

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 667

— Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında. 222

Necip Bey (Ertuğrul) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 417

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 687

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 374

Sayfa

Nusret Efendi (Erzurum) - Bir aylık maaşat ve tahsisatın kat'ı hakkında. 894

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun layihası münasebetiyle. 718

— Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 499

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 769

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblağın temini çareleri üzerinde münakaşa. 830

O

Operatör Emin Bey (Bursa) - Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 393,400

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin isnatına cevap vermeleri talibini havi takrir münasebetiyle. 647

Osman Bey (Kayseri) - Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 817

Osman Bey (Lazistan) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 422

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu layihası münasebetiyle. 797

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 500,505

— Eskişehir'in hidi tahliyesinde terk edilen şimendifer, alat ve edevat hakkında Nafia Vekilinden sual takriri münasebetiyle. 449

— Fransızlarla yapılacak itilafname hakkında. 314

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki layihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair. 605

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 693,695, 703

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 754,769, 776

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 655,662,664,665

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri. 403

— Ordu levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 460

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının

Sayfa

Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için muamelatı adliye encümenine havalesi münasebetiyle. 413

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 390

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takrir ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair, 375, 376,384,386

— Rumların Samsun mıntıkasında icra etmekleri şekâvet mevzuunda, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı, 281

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle, 438, 440

— Tokad Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube Mazbatası hakkında, 17

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle, 523

Ömer Lütfi Bey (Amasya) - Eskişehir'in himi tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edevat hakkında Nafıa Vekilinden sual takriri münasebetiyle 449

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair 606

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında 870

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle 769

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle 256

Ömer Bey (Alaşehir) - Vaziyeti askeriye hakkında 191

Osman Fevzi Efendi (Erzincan) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle, 725

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle, 472

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle, 810, 819

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle, 251

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir encümeni mahsusa havalesine dair, 204

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair, 386

Osman Nuri B. (Lazistan) - Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 370

Ö

R

Ragıp B. (Kütahya) - Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 819

Sayfa

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair 605

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle 728

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için Muamelâtı Adliye Encümenine havalesi münasebetiyle 413

Rasih Efendi (Amasya) - Ordu levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle 462

Rasih Efendi (Antalya) - Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında 39

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında 42

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle 692

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında 686,687

— Londra Konferansı hakkında 5

Rasim Bey (Kastamonu) - Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında 121

Rauf Bey (Nafia Vekili (Sivas) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında 506,507

— Eskişehir'in hini tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edevat hakkında Nafıa Vekilinden sual takriri münasebetiyle 445,451

— Nafia Vekili Rauf Beyin istifası hakkında 588

Sayfa

Refet Paşa (Dahiliye Vekili) (İzmir) - Dahiliye Vekâleti bütçesinin harcırah faslına tahsisatı munzamma itası hakkında 220,221

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle, 250,251,262,264,270,275

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 215

Refet Paşa (İzmir) - Demirci Efenin tedibi ve itham olunan nukut v.s. ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatıyla, İsparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi Kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube Mazbatası münasebetiyle. 874,885,886,887,888

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında. 233

Refet Paşa (Milli Müdafaa Vekili) (İzmir) - Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni Mazbatası hakkında, 557

— Harp Encümeni teşkiline dair Kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında. 580

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında. 238

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasiye Encümenine havalesine dair. 602,605,607,609

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle 531,532

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 377,380,382,384

Sayfa

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 396,400,401,402

Refik Bey (Konya) - 1337 senesi Bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve Bütçe üzerinde görüşmeler. 55

Refik Şevket Bey (Adliye Vekili) (Saruhan) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında. 588,590

Refik Şevket Bey (Saruhan) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle. 182

— 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında. 80

— Hariciye Vekili Bekir Şami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında. 76

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat harcırah ve yevmiye hakkında. 152

— Londra Konferansı hakkında. 4

— Malta'da mevkuf bulunan âzanın muhassasatı hakkında. 3

— Tokat Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube Mazbatası hakkında. 14,15,19,25

Reşat Bey (Saruhan) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 500,501

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 802,806, 807,808,817,818,822

Sayfa

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya Azimeti münasebetiyle. 674

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 537,540 537,540

Rıza Bey (İstanbul) - Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 382

Rıza Nur Bey (Sinop) - Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat hakkında. 91

— Avrupa seyatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat hakkında. 96

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle. 179

— Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle. 132,142

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında. 229

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 766

— Meclisin Kayseriye nakli hakkında. 224

— Vaziyeti Askeriye ve Maliye hakkında. 161

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseriye nakli münasebetiyle. 113

S

Safa Bey (Mersin) - Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla akdettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında. 75

Salih Efendi (Erzurum) - 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle. 843

Sayfa

— 1337 Senesi Bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve Bütçe üzerinde görüşmeler. 61

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası münasebetiyle. 721,722, 796

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında. 41

— Eskişehir'in hini tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edevat hakkında Nafıa Vekilinden sual takriri münasebetiyle. 447,451

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin, Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 806,812, 813,816

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin. Avrupaya azimeti münasebetiyle. 673,674

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sukûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseriye nakli hakkında. 121

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiyeler hakkında. 157

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin Mazbatası hakkında. 864

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 757,760

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki 5 nci Şube mazbatası münasebetiyle. 732

— Lâzistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 663,667

— Meclisin Kayseriye nakli hakkında. 221

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında. 623

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblağın temini çareleri üzerinde münakaşa. 837,838

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 530,531, 532

— Ordu tevazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 463

— Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair Birinci Şube mazbatası hakkında. 860

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 524

Salâhattin Bey (Mersin) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında. 590,592

— Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun teklifi münasebetiyle. 164,171

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 420

— 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında. 85

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 714,717,725,741, 747,748,794,801

— Bir aylık maaşat ve tahsisatın katı hakkında. 890

— Dehalet edecek eşkıya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 637, 638,642

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle. 472

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askerî ve siyasî vaziyet hakkında. 491, 495,504

— Fransızlarla usera mübadelesi hakkında. 260

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 294,305,321,370

Sayfa

— Gümüşhane Mebusu Hasan Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 822,823,824

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle. 672,675

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair. 596,607,609

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 687,692, 696,708,774

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında. 863,865,872

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 273,279

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında. 848,849,851

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin isnadına cevap vermeleri talibini havi takrir münasebetiyle. 648

— Vaziyeti askeriye ve maliye hakkında. 158

Sırrı Bey (İzmit) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 423

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve işaesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 486,496

— Fransızlarla usera mübadelesi hakkında. 259

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 303,368

— Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında. 561

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 681,684,686, 687,692,706,707,709

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle. 535

— Ordunun ilbas ve işaesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 376

— Roma Mümessilliğine Celâlettin Arif Beyin tayini tezkeresi hakkında. 587

— Zahire gümrük resminin tenzili hakkında. 680

Sıtkı Bey (Malatya) — 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti maliye hakkında. 84

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli hakkında. 127

Sırrı Bey (Kastamonu) - Başkumandanlık Kanununun müddeti temdidi hakkında. 422

— 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve Bütçe üzerinde müzakeratı. 68

— 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti maliye hakkında. 82

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 702

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 122

Sururi Efendi (Karahisarı Şarki) - 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve Bütçe üzerinde müzakeratı. 68

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası münasebetiyle. 793,794

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 716,725

— Bir aylık maaşat ve tahsisatın katı hakkında. 894

— Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair

Sayfa

istinad hakkında Dördüncü Şube Mazbatası münasebetiyle. 860,861,862

— Demirci Efenin tedibi ve itham olunan mukut vs. ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akıbeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatiyle, İsparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin sulistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 890

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 494,505

— Fransızlarla yapılacak itilafname hakkında. 292,331

— Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair Encümen mazbatası hakkında. 650,651

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takrir münasebetiyle. 817

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat harcırah ve yevmiye hakkında. 151

Sayfa

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası hakkında. 863

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası hakkında. 684,755

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 276

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube Mazbatası münasebetiyle. 728

— Lâzistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 662,663

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 393

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için Muamelâtı Adliye Encümenine havalesi münasebetiyle. 413

— Vaziyeti askeriye ve maliye hakkında. 160

Ş

Şeref Bey (Edirne) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle. 178

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 715

— Fransızlarla yapılacak itilafname hakkında. 298,315

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında. 236

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiyeler hakkında. 156

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir encümeni mahsusa havalesine dair. 208

— Ordu levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 457

— Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdürü Ali Rıza Beyin vazifesi esnasında tahkir maddesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası. 49

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 523

Sayfa

Şevket Bey (Beyazıt) - Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 769

Şevket Bey (Sinop) - Tokad Mebusu Hâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube Mazbatası. Hk. 22

Şevki Bey (İçel) - Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 823

Şeyh Servet Efendi (Bursa) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası münasebetiyle. 725

— Fransızlarla yapılacak itilâfname Hk. 324

Şükrü Bey (Bolu) - Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 815

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 692, 771,772

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümenini mazbatası Hk. 867, 868,870

Şükrü Bey (Karahisarısahip) - Hariciye Vekilinin Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini Hk. 228, 232

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri Hk. 264, 266

Sayfa

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 205,209

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 376

— Vilayeti Askeriye Hk. 190

— Karadeniz Limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası Hk. 687

— Koçgiri ve Umumiye hadiseleri ve şark vilayetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 254,255

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle. 728, 730,733

— Moskova Konferansı Hk. 11

— Vaziyeti Askeriye Hk. 190

Şükrü Efendi (Kayseri) - Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni Mazbatası Hk. 552,559

Tahsin Bey (Aydın) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası hakkında. 724,741, 783,788,797

— Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair istinat hakkında Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 862

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 820

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında. 75

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sukûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseriye nakli hakkında. 120,121

Sayfa

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır, ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında. 687

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 692

— Malta'da mevzuf bulunan âzanın muhassasatı hakkında. 3

Tahsin Bey (Bolu) - Demirci Efenin tedibi ve itham olunan mukut v.s. ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akibeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatiyle, İsparta Valiliğince Burdur'da müsaadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararı ile bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası münasebetiyle. 884

Tahsin Bey (Van) - Fransızlarla usera mübadelesi hakkında. 260

Taki Efendi (Sivas) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi münasebetiyle. 168

Tevfik Efendi (Kângırı) - Fransızlarla yapılacak İtilâfname Hk. 313

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında 592

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ihbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet Hk. 504

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair Kanun münasebetiyle 841,843

—1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası Hk. 716,745,747,748,781,783, 784,796,797

— Bir aylık maaşat ve tahsisatın kat'ı Hk. 890,894

— Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair isnat hakkında Dördüncü Şube Mazbatası münasebetiyle 861

Sayfa

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle 673

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 810,811

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle 475

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası Hk. 684,695,709,710,754,770

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin Mazbatası Hk. 862, 866,867,868

— Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans Hk. 850

— Zahire Gümrük Resminin tenzili Hk. 680

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle 661

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun Teklifi münasebetiyle 168

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi Hk. 417

— Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkında Çorum Mebusu Ferid Bey ve 43 refikinin Kanun Teklifi (3/447) münasebetiyle 677

— Fransızlarla yapılacak İtilâfname Hk. 298,314, 355,357,361

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle 673,679

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli Hk. 124

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnalarına dair Muva

Sayfa

zenei Maliye Encümeninin Mazbatası Hk. 865,870, 872

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 696, 710,711,764,765

— Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 248

— Londra Konferansı hakkında. 6,9

— Malta'da mevkuf bulunan âzanın muhassasatı hakkında. 3

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 208

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 374

— Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin istinatına cevap vermeleri talebini havi takrir münasebetiyle. 648

— Vaziyeti Askeriye ve Maliye hakkında. 161

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle. 104

V

Vasıf Bey (Sivas) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu lâyihası münasebetiyle. 789

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşa. 834

Vehbi Bey (Karesi) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi münasebetiyle. 183,185

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında. 419

— 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı. 68

— 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası hakkında. 780

— Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle. 138,142

— Fransızlarla usera mübadelesi hakkında. 262

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 292,293,312,331

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 338,355,356

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa'ya azimeti münasebetiyle. 674

— İstiklâl mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiyeler hakkında. 157

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 262

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 279

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye münasebetiyle. 249

— Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında. 623

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair. 213

— Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 378,379

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının

Sayfa

Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 390,393,406,408

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda, Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı. 283

— Vaziyeti Askeriye ve Maliye hakkında. 161

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle. 105

— Zaptı sabık hakkında. 389

Vehbi Bey (Maarif Vekili) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 757,773

Vehbi Efendi (Konya) - Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında. 589

— 1337 senesi bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler. 59,61

— 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde müzakeratı. 69

— Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 635

— Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve işgali mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında. 486

— Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat hakkında. 41

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 312

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 336

— Ordu levazımatına, vaziyeti askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 460

Sayfa

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında. 232

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla akdettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında. 75

— Harp Encümeni Fevkalâdesi teşkiline dair Kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 588

— İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiye hakkında. 152

— İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası hakkında. 616

— Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri hakkında. 272

— Lâzistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle. 664

— Londra Konferansı hakkında. 3

— Ordunun ilbas ve işgaline dair Lazistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabına dair. 384

— Ordunun ilbas ve işgali hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye vekillerinden istizah takriri münasebetiyle. 402

— Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşadan mevrut telgraflar münasebetiyle. 438

— Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah münasebetiyle. 523

Vehbi Efendi (Niğde) - Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle. 698

Veli Bey (Burdur) - Londra Konferansı hakkında. 8

Veliddin Bey (Burdur) - Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında Kanun teklifi münasebetiyle. 168

Y

Sayfa

Yahya Galip Bey (Karesi) - Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında. 314,340

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle. 815,816

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupaya azimeti münasebetiyle. 675

— Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni Mazbatası hakkında. 561

— Harp Encümeni teşkili hakkındaki layihai kanuniyenin müzakere ve Kanuni Esasi Encümenine havalesine dair 610

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası münasebetiyle. 756

— Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube Mazbatası münasebetiyle. 732,733

— Londra Konferansı hakkında. 5

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseriye nakli münasebetiyle. 105

Yahya Galip Bey (Trabzon) - Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında 627

Yasin Bey (Gaziayıntap) - Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında 369

— Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında 75

— Heyeti Vekili Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sükûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseriye nakli hakkında 119

— Yunan taarruzu üzerine vaziyeti Harbiye hakkında müzakerat ve TBMM nin Kayseri'ye nakli münasebetiyle 109

Yunus Nadi (İzmir) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle 474

Sayfa

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında 504,505

— Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında 569,570

— Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşa 835

— Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle 532

Yusuf İzzet Paşa (Bolu) - Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında 423

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle 822

— Merkez Ordusu Kumandanı Fahrettin Paşa hakkında 623

— Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri münasebetiyle 396

Yusuf Kemal B. (Hariciye Vekili) (Kastamonu) - Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat hakkında, 90

— Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat hakkında, 91, 92,93,94,95,96

— Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi hakkında, 425

— Fransızlarla usera mübadelesi hakkında, 258, 259

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında, 290, 301,307,309,310,311,312, 313,314,315,344,356,370

Sayfa

— Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupaya Azimeti münasebetiyle, 672, 673,674,675

— Hariciye Vekilinin Azerbaycan Ermenistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini hakkında, 226, 235

— Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sukûtundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseriye nakli hakkında. 128

— İngilizlerle usera mübadelesi hakkında, 242

Yusuf Ziya B. (Bitlis) - 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası hakkında, 714, 720,748,783

Sayfa

— 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun münasebetiyle, 844

— Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı münasebetiyle. 476

— Harp Encümeni fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni mazbatası hakkında, 553

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle, 692, 695

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle, 667

Z

Zamir B. (Adana) - Fransızlarla usera mübadelesi hakkında, 258, 262

— Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında, 313

Zekâi B, (Adana) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında, 505, 506,507

— Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası hakkında, 78

— Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedbir ve Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir Encümeni mahsusa havalesine dair, 204

Ziya B. (Bitlis) - İstiklâl Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası hakkında, 613

Ziya Hurşit B (Lazistan) - Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, mali, askeri ve siyasi vaziyet hakkında, 507

— Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve müdafaayı Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri münasebetiyle, 821

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmir Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası hakkında, 681, 684,688,769

— Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gidecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası hakkında, 866

— Lazistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata münasebetiyle, 665

— Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakda Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri, 405

Sayfa

— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair Kanun Layihası münasebetiyle, 669

— Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzuunda, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı, 282

Züfü B. (Diyarbekir) - Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri münasebetiyle, 532

(Cilt : 2)

T. B. M.M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Mart 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	2
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	2
1. — Malta'da mevkuf bulunan Âzanın muhassalatı	*2:3*
2. — Londra konferansı	*3:9*
3. — Moskova konferansı	*9:11*

Cilt : 9

8 nci İn'ikat, 2. 3 ve 4 ncü Celseler

SEKİZİNCİ İN'İKAT

17 Mart 1337 Perşembe

İkinci Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZELLİDÖRDÜNCÜ İN'İKAT

21 Şubat 1337 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Gürcüstan ile Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin geniş izahatı dinlendi ve mevzuu üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Yozgat
	Feyyaz Âli

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Malta'da mevkuf bulunan âzanın muhassasatı.

REİS — Malta'da mevkuf bulunan bazı arkadaşlarımızın Meclisi Âlinize yazdıkları mektuplar var. Celsei hafiyeden bilistifade okuyorum.

(Mektuplar okunmaya başlandı)

REİS — Efendiler bu zevat Malta zindanından mektup yazan arkadaşlardır ve onların hissiyatını, zannediyorum ki, biraz hürmetle dinlemek lâzımdır. Halbuki kahvehanede gazete okur gibi oluyoruz. Bu, doğru bir şey değildir. (Kıraata devam olundu)

REİS — Buna dair bir şey söylemek isteyen var mı?..

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim, okunan bu pek dilsûz mektuplardan birincisinde Heyeti Celilenizden kendileri hakkında mucibi necat olacak bir teşebbüsün Hariciye Vekâleti marifetiyle icrasını rica ediyorlar. Bundan daha tabiî bir talep olamaz. Zaten bunların orada geçirdikleri hayattan bir dem alâm ile mütehassıs olan arkadaşlarımız gibi Heyeti Hükûmet de müteessirdir. Biz konferans nezdinde gayet müessir teşebbüsatta bulunulmasını heyeti murahhasamız riyasetine iş'ar etmiş olduğumuz gibi bundan bir kaç ay evvel. daha Azerbaycan bolşevik olmazdan evvel orada bulunan seksen kadar İngiliz zabitini maznun ve mevkuf kardeşlerimize mukabil bize ita ve teslimi hususunda teşebbüsatı akidede bulunulmuştu. Fakat maatteessüf o vakit muvafakat istihsal edilemedi. Geçen gün Batum'un orduyu millî kıtaatı tarafından işgal olunduğunun ferdası günü Şark Cephesi Kumandanlığına Hariciye Vekâletinden yazdığım bir telgrafnamede Batum'da bulunan bilcümle Fransız ve İngilizlerin rehine olmak üzere tevkif edilmesini yazmıştım.

REİS — Bunların tesellilerine medar olmak üzere bir cevap yazalım. (Hay hay sedaları)

RİFAT BEY (Kayseri) — Paşa Hazretleri muaveneti nakdiyede bulunuluyor mu?

REİS — Sureti umumiyede mebus arkadaşlarımıza veriyoruz efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Efendim, bundan mukaddem orada bulunan mevkuf kardeşlerimiz içinde hariçten para getirtemeyecek kadar fakrü zaruret içinde bulunanlara medarı maişet olmak üzere Hükûmeti milliyemiz tarafından kâfi miktarda bir meblağ gönderilmiş ve bunun isalini Hariciye Vekâleti deruhte etmiştir, takip ediyor.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim mümkün olduğu kadarını elden kaçırmamak için onlarla da bir muhabere yapılmalıdır.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hatta Elcezire Cephesi Kumandanlığına Hariciye Vekâleti tarafından yazılan bir telgrafnamede Irak aşairi yedinde bulunan İngiliz zabitanının, hatta altın mukabilinde olsa bile, alınarak bize teslimi hususu yazılmıştı.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Paşa Hazretleri; demin tazallumatına şahit olduğumuz zevatın isimlerinin okunmasını rica ederim. Meclisimiz itimad Meclisi olmak münasebetiyle bu bir itimadsızlık şemmesi verir. En mühim mesaili milliyenin burada görüşüldüğü bir sırada bunların ketmi doğru değildir.

REİS — Arkadaşlarımız vardır, demiştim efendim. Meselâ Edirne Mebusu Faik, sonra Şeref Bey, diğer asker arkadaşlar var. Hepsi müştereken yazmışlardır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Müsaade ederseniz bir şey arzedeyim. Cevap umum namına olmalı. Daha başka türlü mütehassis olunur. Başka türlü tesir eder.

REİS — Gönderilen mebaliği aldıklarına dair mektuplar vardır efendim. Meselâ benim tahsisatımı şuraya buraya verirsiniz diye yazıyorlar.

2. — *Londra Konferansı.*

REİS — Londra Konferansı hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey buyurun.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Sureti malumede Londra'ya davet edilmiş olan heyeti murahhasamızın oraya muvasalat ve konferans mahafili ile olan temasına ve bu temastan mütevellit tahassüsatına dair bundan evvelki celselerde bazı maruzatta bulunmuş idim. O zaman, yani aşağı yukarı, 28 Şubattan beri heyeti murahhasamızdan gerek müzakerat ve gerekse ittihaz edildiği ajans telgraflarından anlaşılan mukarrerat hakkında doğrudan doğruya ve resmî mahiyeti haiz hiçbir telgrafname alınmıyordu. Bunları da bilvesile arzetmiştim. Bundan dolayı bittabi Hükûmetiniz de endişenak bulunuyordu. Son zamanlarda, yani bundan üç gün mukaddem imzasız olmak ve menşei malûm bulunmamak üzere gayri mutad bir vasıta ile bir telgraf aldım ve onu takip eden günlerde imzayı havi iki telgrafname daha alınmıştı. İşte o vakit heyeti murahhasanın müzakerat ve mukarreratı hakkında sıhhate karin bir malûmat elde edilmiştir. Şimdi heyetin oraya muvasalatından sonra son işaratına değin yazmış olduğu telgrafların cümlesini müzakeratın safahatı mütahavvilesi hakkında bir fikri sabit olmak üzere okuyacağım.

(Okundu)

REİS — Efendim; bugün Zekâi Beyden aldığım bir mektup aynı esasa temas ettiği için daha evvel yazılmıştır. Tensip buyurursanız okunsun.

(Zekâi Beyin mektubu okundu)

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Paşa Hazretleri, anlayamadığım bir şey var. Efendim evvelce mesmuatımız Londra'dan bizim murahhaslarımız davet edilmişti. Bu mektup Paris'ten Fransa sefiri vasıtasiyle davet olunmuş olduğunu anlıyorum.

REİS — Daha evvel vukubulmuş teşebbüsatı anlatıyor. Buradan evvelâ bilvasıta davet edilmiş idik.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Biliyorsunuz, heyeti murahhasamız buradan Roma'ya gitti. İtalyanlar arkalarından römorke etmek istediler. Bizi resmen davet etsinler, dedi. Fransa ve İngiliz sefiri ile görüştüler. Müşafehe esnasında vakit fevt etmeksizin gitmelerini söylemiş. Bunlar da resmen davet edilmedikçe gitmeyiz demişler. İngilizler sefiri marifetiyle heyeti murahhasaya bir daveti resmi göndermiştir. Bunun üzerine gitmişlerdir. (26 tarihli telgraf okundu) Raporlar bunlardan ibarettir. Arada başka bir şey varsa gelmemiştir. 12 Martta alınan ve imzası bulunmayan bir telgrafname var, bunu okumadan evvel verilen cevabı okuyacağım. İki cevap yazılmıştır. (Cevaplar okundu)

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Muhtar Beyefendi; bu cevap pazartesi günü yetişti mi?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Bundan sonra arada bir fasıla oldu. Bunun üzerine heyeti murahhasaya şimdi okuyacağım ikinci talimatı yazdık. (Talimatı okudu) Şimdi bu talimat gittikten sonra bunların hepsinin vasıl olduğuna dair elimizde malûmat vardır.

REİS — Beş dakika teneffüs.

Üçüncü Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Ziya Hurşit (Lâzistan)

REİS — Celse açıldı. Aynı mevzuda söz Muhtar Beyindir.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim, bu muhaberattan sonra 12 Martta çekilip 13 Martta elimize gelen ve imzası olmayan telgrafı okuyacağım.

(Telgrafı okudu)

Şimdi bu telgraf Zonguldak'taki bizim İstihbarat Müdüründen geliyor. Bir hattı açtırarak bu zatı makine başına çağırdık, dedik ki; bu irtibat zabiti kimdir, bu telgrafın imzası nedir, menşei nedir? Bunu irtibat zabitinden sor, anla, cevap ver. Dedi ki; işte burada Fransızlar var. İrtibat zabiti malûm a, Zonguldak'ta onun muavini mülazim (Nere) imiş. Bize bu Londra'dan gönderilmiş, Erkânı Harbiye Riyasetinden oradan telsizle verilmiştir ve ilmühaber mumabilinde bize teslim edilmiştir. İmzasına gelince; bunu Paris' ten sorduk, haber aldığımız vakit bildiririz. Henüz ona cevap gelmedi. Yani resmî vasıtalarla geldiği anlaşılıyor. Bizim şifremizle olmasına nazaran oradan çıktığı anlaşılıyor. Ondan iki gün sonra gelen ve aktü imza edildiği söylenen muahedename vardır. Bekir Sami imzalı ve Mustafa Kemal Paşa namınadır. (Telgrafı okudu)

İşte efendiler vaziyet budur. Hükûmet Heyeti Celilenin kararına müracaat ediyor.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — İki mütemmim telgraftan bahis buyurdunuz, birisini okudunuz.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hayır ikisini de okudum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Saruhan) — İmza etmek için buradan sordular mı?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Yalnız aynı zamanda Fransızlarla yapılmış bir itilâfnamedir, imza parafe edilmiştir. Şimdi Heyeti Âliyenize arzolunuyor.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bunları çağırmak daha hayırlıdır.

NEŞET BEY (Kângırı) — Paşam, bir sual soracağım, ehemmiyetsiz bir dakikalık bir sual. Tarafeyn arasında bu imza edilmiş midir? Bunu anlamak istiyorum.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — İmza edilen mukavelenin sureti derdesti arzdır.

REİS — Tensip buyurursanız efendim, Londra konferansının nihayetine kadar olan safahatı takip edeceğiz. İtilâfname şeraiti hakkında müdavelei efkâr edelim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Sevr muahedesindeki kararları dinlesek olmaz mı?

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim; usulü müzakere için bir şey arzedeceğim. Bu muahedename bizim namımıza Avrupada müzakereye memur heyetiniz tarafından kabul edilerek imza edilmiş. İtilafname veya muahedename her ne ise bir kıymeti hakikiye iktisap etmesi için mutlaka Meclisinizin kabulü şarttır. Zaten bu şarta binaendir ki mevzuu müzakere oluyor. Bunun için yapılacak şey, ya buna verilecek cevabı katî veyahut ademi kabul kararı vermektir. Binaenaleyh bizim bir Hariciye Encümenimiz vardır. Müzakere edilecek hususatı ayrı ayrı tetkik etsin. Noktai nazarını tespit etsin ve bunu rica ederiz, bugün yapsın. Mevzuu bahis müzakere olan mesele, bizim ihzaratımız üzerine tetkik edilecektir. (Gürültüler)

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz de usulü müzakereden bahsedeceğim, Paşa Hazretleri. Orada tetkikten sonra burada tetkikini talep ediyorlar. Halbuki muahedenameyi imzaya mezun olmayan heyeti murahhasanın heyeti umumiyesi itibariyle nazarı itibare alınacak ise encümenden geçmesi meselesinin nazarı mütalâaya alınıp alınmamasını müzakere edelim.

REİS — Malûmu âliniz iyi bir karar verebilmek için asıl lâzımdır. Zannediyorum ki Hariciye Vekâleti bunun aslının aynen celbine teşebbüs etmiştir. Binaenaleyh heyeti umumiyesi hakkında Heyeti Celilenizin noktai nazarı anlaşılmak lâzımdır. Ondan sonra encümene mi havale edeceğiz, yoksa ne yapacağız; mesele anlaşılsın.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Rüfekayı kiram konferans müzakeratının...

NEŞET BEY — Müzakereye değeri yoktur, reddedelim. Nesini müzakere edelim efendim?

REİS — Bunun mütalâasında heyeti umumiye bir şekil alsın. Bu pek bârizdir. Fakat müsaade buyuru-

nuz da Heyeti Celilenin böyle bir itilâfname üzerindeki hissiyatı, ki bütün milletin hissiyatının muhassalasıdır, izhar imkânını bulsun.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Fransızlarla böyle bir itilâfname yapılmış. Bu hususta Heyeti Vekilenin noktai nazarını anlayalım.

RASİH EFENDİ (Antalya) — İlk telgrafları işitince bendeniz... Bizim Heyeti Celile arasından berayı müzakere Londra'ya giden arkadaşlarımızın oraya varınca İstanbul'dan gelen heyetle hususî bir görüşme ile İstanbul'cular kanaatının onlara sirayet ederek, onlara da tesir yaparak; Tevfik Paşa tarafından bizim arkadaşların da noktai nazarları böyledir, ben söylemeyeceğim, benim söyleyeceğimi bunlar söyleyeceklerdir demesi; benim hatıramda çok tesir yaptı. Bizim içimizden giden arkadaşlarımız bu mücahedeye ne için atıldık, neye azmettik, bunu tamamen hazmetmeden gitmişler. Çünkü gerek istiklâli millî, iktisadî, siyasî tamamen temin edilmedikten sonra bu azimden dönmemeye azmeden bu Meclis, arkadaşların buraya, konferanstaki müzakerata dair ihtisaslarını havi telgraf bu azmi, bu imanı sarsacak şekilde tabirat ve elfaz kullanmaları, ya esasen gidişlerinde o azim ve iman sarsılmış olarak gitmişlerdir, yahut orada sarsılmış. Yoksa bu memleket millî istiklâlini, maiî ve askerî istiklâlini muhafaza etmeyerek İngilizlerin onurunu, haysiyetini düşünerek bu kadar fedakârlığı ne için ihtiyar etsin? Bunu giden arkadaşlarımızın takdir etmesi icabeder. Fransızlarla aktedilen ahidname o suretle yazılmıştır ki, eğer hakikaten bizim aramızdan giden arkadaşlar ona vaz'ı imza etmişlerse oraya kadar gitmeye hacet yoktu, onu kabul ederlerdi. Bu gürültülere hiç hacet kalmazdı. Dün yalnız bu noktanın tenvirini Hariciye Vekili Beyefendiden rica etmiştim. 15 tarihli Konya'da intişar eden Öğüt gazetesinde diğer bir telgraf gördüm. Okunan telgraflar arasında o noktanın da izahını rica ederim. İtalya sefarethanesine gelen bir telgrafta Edremit körfezinden biliptidar Adana hududuna, Antalya sahiline kadar olan...

REİS — O, İtalyanlara aittir; Fransızlara ait söyleyiniz efendim.

RAŞİH EFENDİ (Devamla) — Yazdıkları telgraflar, gerekse Adana hakkında aktettikleri muahede memleketin siyasî ve iktisadî ve askerî istiklâlini tamamiyle ihlâl edecek bir şekildedir. Hiçbir vakit bu memleket ve millet ve bu Meclis bu suretle münakit bir muahedenameyi kabul edemez.

DR. ABİDİN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar, bendeniz gayet kısa söyleyeceğim. Eğer ki hakikaten bu mücadelei fevkalâdemizi anlamamışlarsa, buradan giden arkadaşlar böyle bir muahede yapmışlarsa, bunların bir sureti seriada geriye çağırılmaları ve hakikaten Heyeti Vekile arkadaşlarımızın da en son mücahedelerini işitmek isterim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, bendeniz öyle görüyorum ki bizim en büyük hatamız, en kabili tamir olmayan bir hatamız vardır, o da düşmanlarımızı tanımamak ve düşmanlarımızın bizim biraz yüzümüze gülüvermeleri onların dostluğunu temin etmek için kâfi olmaktan ibarettir. Bizim buradan murahhaslarımız giderken iyice düşünmelidirler ki gittikleri mahal bizim canımıza, varımıza, mülkümüze, dinimize hulâsa tekmil mevcudiyetimize kast etmiş bir hükûmettir. Bunu iyi bilmeli ve bu iman ile gitmeli idi. Onların gönlü bize muhabbet değil, bizi parçalamak için dişlerini bilediklerini bilmeli idiler. Bizim murahhaslarımız gider gitmez kendilerine, ta eskiden beri mutat olan tabasbusata başladılar, hürmeti biraz ziyade gösterdiler. Murahhaslarımız da kendilerini şaşırdı. Şimdiye kadar bu devlet ne kadar murahhas göndermiş ise hiçbir faide temin ederek avdet etmemiştir. Düşmanların câli olarak gösterdikleri etvara aldanarak, onlar da bundan evvel giden murahhaslarımız gibi, kendilerini salâhiyeti fevkalâde sahibi olmak üzere âdeta millete hâkim bir vaziyette görmüşler ve kendi zihin ve fikirlerinin kabul ettiğini, hiç buradan sormadan, kabul etmek haksızlığını irtikâp etmişlerdir.

Efendiler, İngiltere; Fransa, şimdilik bu iki hükûmet hakkında söyleyeceğim, zannetmem ki bunlar menfaat teminini kendilerince caiz görsünler. Biz azmimizi temin etmek için her türlü şeyi göze aldırmışız. Biz yaşayacağız ve yaşamak için istiklâlimiz bizimle beraber bulunacaktır. Elimizdeki istiklâliyetimizi ne Fransızlar, ne de İngilizler alabilirler. Ben isterdim ki buradan giden murahhaslar tamamiyle bu kanaata sahip olsunlar. Maatteessüf Hariciye Vekilinin beyanatından anladım ki daha gitmezden evvel İtalya'da bunların efkârı sarsılmaya başlamıştır. Böyle gayet hafif iman ile giden zevat bundan fazla cesaret göstermişlerse hakları vardır. Bu ana kadar murahhas olarak gitmiş de milletin kanaatına muhalif olarak, milletin zararına karar vermiş olanların tecziye edildiği vaki değildir. Biz bu halç hiçbir zamanda mecbur değiliz. Mütareke midir, muahede midir, her ne ise benim noktai nazarımda, bu hiçbir kıymeti haiz olmayan bir surettir ki bu sureti gönderdiğimiz murahhasların yüzüne vurmak bizim için bir vecibei zimmettir.

Beyefendiler; bu millet ilâ maşaallah yaşayacak. Rica ederim, garp gibi ebediyyen muzlim olan mahalden bu millet için hiçbir vakit hayır gelmez. Garp kendi mezarını kendisi kazıyor, kendisi kazacaktır. Binaenaleyh garpten ufak bir hayır bekliyorsak aldanıyoruz, yanılıyoruz. Garp bizim imhamızı göze aldırmıştır. Çünkü bizi imha etmedikçe âlemi medeniyet üzerinde haiz olduğu redaeti icra edemez. Binaenaleyh bugün devletimiz garbin bize tahakküm ettiği devletlerden çok eskidir. Milletimiz en yüksek, en büyük zaferlere nail olmuştur. Binaenaleyh bu gönderdiklerini yırtıp yüzlerine çarpmayı ve o heyeti murahhasanın bu işlerinin yüzlerine vurulmasını teklif ediyorum.

REİS — Arkadaşlar, söz alan rüfekamızın kısa söylemelerini rica edeceğim. (Evet, evet sadaları)

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Davayı millimizin en mühim anlarında bulunuyoruz. Bu mühim meseleyi muhakeme etmek için gayet acul, gayet seri fikirlerimizi ortaya atacak olursak, acelede herhalde nedamet hâsıl olacağından dolayı, bu meseleyi de gayet müteenniyane ve hatta geceyarısına kadar bilâ fasıla düşünerek halletmeliyiz.

Efendiler, mesele Sevr muanedesini tanımadığımızdan dolayı o muahedeyi yırtmak ve kendilerinin bize teklif ettikleri bir kaç madde, ki her millet kendi milliyeti, kendi kavmiyeti dairesinde yaşayacak ve bu suretle mütareke aktedeceğiz diye vaki olan imza üzerine mütarekeyi yapmış idik. Fakat maatteessüf bu mütarekeyi bize kendileri teklif ve kabul ve imza ettikleri halde, yirmi dört saat idame ettirmeksizin, bu teklif ettikleri muahede hilâfındaki hareketlerini heyeti muhteremenizin umumu bilir. Ancak bir seneden fazladır vukubulan bu içtima ve mücadele neticesinde, geliniz, size hakkı hayat vereceğiz dediler. Buna icabet etmek bizim için lâzımdı. Bizim gayemizle, emelimizle meşbu olan arkadaşlarımızı ayırdık, gönderdik ki, bu arkadaşlarımız hakkında şimdi söz söylemek caiz değildir, ancak arkadaşlarımıza, bugün bu heyeti muhteremenin kendi içerisinden çıkarmış olduğu vekiller - ki Hükûmetimizi idare eden o zatlardır - o vekillerin vermiş olduğu talimat dairesinde hareket ve haricinde bir teklif vukubulduğu zaman bu zatın fikrini alarak söz vermek lâzım gelirken, kendilerine karşı ufak bir söz vermek lâzım gelirken buradan verilen talimatı unutmaları sebebiyle veyahut kendilerini böyle bir imza için hâsıl olan mecburiyeti muhakeme etmeye lüzum (hissetmeden öyle bir harekette bulunmuşlardı.) (1) Bu, ihtimal ki orada kendilerinin lehimize gördükleri temayülatı hakiki zanniyle yapılmış bir meseledir. Fakat biz şimdi bu meseleyi heyeti umumiyesi itibariyle kabuel taraftar olduğumuzu vaziyetimizle ispat ediyoruz. Ancak burada soracağım bir nokta vardır. Bu meseleyi sureti katiyede reddettiğimiz zaman da ötedenberi yemin ederek, ahtederek söz verdiğimiz Misakı Millî dairesinde hudutlarımızı muhafaza edeceğimize dair verdiğimiz sözü tekit, ondan sonra zaten vücudu hiç mesabesinde olan muahede hakkında kararı katimizi verelim. Bu da, müdafaaya devam, azmi muhafazadan ibarettir. Onları dinleyelim, ondan sonra söz söyleyelim. Heyeti Celilenizin Heyeti Vekileden teminat istemesine ihtiyaç yoktur. Meclis kendi ruhundan iktibasen vereceği emri verir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Paşa, bir noktayı tenvir için arzediyorum. Arkadaşlar, eski arkadaşlarım meyanında hamiyetli mebus olanları bittabi bilirim. Âcizane kendimi takdim etmekliğim icabederse, ben sırf sulh için mebus olmuş bulunuyorum ve o dakikada gelmiş bulunuyor. Heyeti murahhasamızın yazdığı telgraftan şöyle bir teşbih hatırıma geldi : Benimle bir diğeri arasında bir tercüman var. Tercümana soruyorum, tercüme ediyor. Sonra vakıf oluyorum ki temamiyle aksine tercüme ediyor ve yahut yanlış tercüme ediyor. Bu cihetler bir taraf, bendenizin bir teklifim var. Heyeti Celile Misakı Millîye taraftar değil, tamamiyle istinat etmiş, bundan başka bir şey bilmem, tanımam, diyor. Eğer bunun hilâfında değil de bunu tadilen şiddetli veya hafif bir surette kabule taraftar arkadaşlarımız varsa yalnız onlar buraya gelsinler, söz söylesinler. Çünkü bendeniz Misakı Millî taraftarı olup da burada hissiyatımı dökmeye kalkışacak olursam, bir kere hissiyatla oynanılacak zaman değildir. Sırf soğukkanlılıkla, donmuş gibi düşünülecek ve söyleyecek zamanlardır. Binaenaleyh söz söylemem Misakı Millî, zaten malûm, vücude gelmiş ve teessüs etmiştir. Şu halde teklif ediyorum, aleyhte diyemem, yalnız bu esasat dahilinde bir muahedenin kabulü caizdir, gibi sözler söylemek isteyen arkadaşlar söylesinler. Tamamiyle lehte bulunan arkadaşlarımız da sözden vazgeçsinler.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Arkadaşlar, milletimiz bütün dünyanın gıpta ve hayretle karşıla-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

dığı bir vakaı tarihiyenin kahramanıdır. Bizimle beraber mağlup olan dört millet daha var ve bunlar bizden daha kuvvetli ve daha kudretli milletlerdir. Bunlar itilâf Devletlerinin yumrukları altında bir kaç günlük rahat için, bir parça sıkıntıdan kurtulmak için, en sefil bir hayat kaygısı için, İtilâf Devletlerinin en sefil arzularına başlarını eğdiler. Halbuki bunların hepsinden daha zayıf zannedilen ve hepsinden daha az kabiliyeti hayatiye eseri olduğu zannedilen büyük ve kahraman milletimiz hiçbirisinin yapmaya cesaret edemediği bir kahramanlığı gösterdi. Ben esîr ve zelil yaşamam, dedi. Benim namusum, hayatım tecavüze uğramıştır. Karşımdaki ne kadar yüksek, ne kadar büyük olursa olsun bu tecavüz karşısında baş eğmem, dedi. Binaenaleyh bu azmiyle silâhına sarıldı.

Sonra arkadaşlar, milletimiz herkesin dimağına yerleşmiş yanlış bir zihniyeti iflas ettirdi. Bütün Avrupa, hatta kendimiz içimizden milletimizin kabiliyetsiz olduğunu iddia ediyor, idik ve böyle bir zan kafalarımıza yerleşmişti. Halbuki büyük ve necip milletimiz hiçbir millete nasip olmayan bir kudret ve kabiliyet gösterdi. Bütün müesseselerimiz İstanbul'da iken, bütün yetişmiş adamlarımız orada iken ve orası düşman istilâsı altına düştüğü halde, hiçbir şey yok zannedilen Anadolu kendi kendine hatta İstanbul'un düşmanlığına rağmen İstanbul bütün müessesatiyle, asırlık zihniyetiyle ve bütün manasiyle aleyhimizde çalıştığı halde burada kudretli bir devlet teşekkül etti. İşte arkadaşlar, bu iki şey milletimizin ebediyyen iftihar edeceği yüksek kudret eserleridir.

Arkadaşlar, Avrupalılar, canımızı almak isteyen milletler bizim gösterdiğimiz bu harikulade cesaret karşısında hayret ettiler. Hayatımızı; namusumuzu kurtarmak için yaptığımız bu büyük ve millî dava bize artık zaferi kazandırıyordu. Fakat maatteessüf Avrupa ile karşı karşıya gelmek zamanı henüz hulûl etmemişti. Hayatını kurtarmak için silâhına sarılan milletimiz daha henüz Avrupanın karşısına çıkacak vaziyette değildi. Bu hususta maatteessüf Heyeti Celile bir parça istical etti. Çünkü arkadaşlar, burada heyeti murahhasayı gönderdiğimiz zaman arzetmiştim; davamızın esasları kurulmuş, zafer yolunda yürüyoruz. Fakat henüz kemale gelmemiştik. Yunan ordusu Uşak'ta iken, Bursa'da iken Avrupanın bizim millî metalibatımızı kabul etmesine imkân yoktu. Bundan dolayıdır ki arkadaşlar, biz Avrupa ile konuşmak için acele ettik ve bugün bunun, müsaadenizle, arzediyorum, acı seyyiatı karşısında bulunuyoruz.

Sâniyen arkadaşlar, ikinci bir şahit vardır. Biz geçip göndermek istediğimiz arkadaşları intihapta isabet etmedik. Bu dava büyük bir dava idi. Bu davanın kahramanları, müdafileri imanlı olmalı idi. Katiyen sarsılmayan, işe bir aşk ile sarılmış adamlar olmalı idi. Bunda isabet edemediğimiz için burada...

REİS — Müsaade ediniz, bu bahis sadedin haricindedir.

İSMAİL SAFA BEY (Devamla) — Artık sarsılmış olan bir heyetin bundan sonra orada bu davayı müdafaa etmesinin arzumuz dahilinde, kuvvetli bir şekilde müdafaa etmesinin ihtimali yoktur. Onun için heyetin geri çağırılması lâzımdır.

Sonra arkadaşlar, bir noktayı daha nazarı dikkatinize arz etmek isterim. Bu hususta Hariciye Vekâletinin de bir kusuru olmuştur. Heyet zihniyet itibariyle sarsıldığından bu davayı lâyık olduğu kadar müdafaa edemeyeceklerini şubat içerisinde göstermişlerdir.

REİS — Beyefendi, müsaade buyurur musunuz? Bir şey arzedeyim. Zatı âliniz Hariciye Vekâleti hakkında değil, Londra konferansı müzakeratı hakkında söylemelisiniz.

İSMAİL SAFA BEY (Devamla) — Bendeniz şimdi okunan ve Fransızlarla bir muahede şekline girmiş olan şeyi münakaşa etmek istemiyorum. Çünkü esasen bizim bunu kabul edemeyeceğimizi bir buçuk senedenberi her yerde, her noktada mütemadiyen iddia ettik. Biz hayat istiyoruz, yaşamak istiyoruz. Bu kadar kana, bu kadar meşakkate katlandıktan sonra bu mücadelede, bu kadar kan dökülen bu mücadelede isteriz ki kazandığımız sulh bize istiklâl getirsin, bize tekrar ölüm, kan getirecek bir muahedeyi içinizde, zannederim, imzalayacak kimse yoktur.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Arkadaşlarımızın söylediği sözler zannederim hepimizin virdi zebanı olan bir derdi tekrar zikir gibidir. Tekrara lüzum yoktur. Şimdi burada biz, bir muahedename geldi. Ben diyorum ki, bu muahedenameyi kabul veya imza etmesini veya anı kabul etmesini havsalama sığdıramıyorum. Çünkü Sevr muahedenamesi için bunlara verilen talimat basit olmak lâzım gelirdi. Ne istiyorsunuz dedikleri zaman, verilecek cevap gayet basit idi : Bizim Misakı Millîmiz vardır. Bilâ istizan hiçbir şey kabul edemezlerdi. Bana öyle bir kanaat, öyle bir hissi kablelvuku geliyor ki bizim o giden arkadaşlarımız, gerçi öyle yüksek bir kudreti siyasileri yoktu, o yeşil masanın başında o şeytanlarla uzlaşsınlar. Fakat o kadar da hamiyesiz değillerdir ki Sevr muahedenamesini veya daha fena olan bir şekli imza

etsinler. Bana öyle geliyor ki; şayet bu değilse arkadaşlarımızı Londra'nın azîm ve cesîm binalarına, ziyafetlerine kapıldılar. Bu bir cürüm ise ben buna bir mana veremem. Çünkü hukuk müntesibi değilim. Cünha mı, cinayet mi ne olur bilmem? Binaenaleyh şu paçavra kabili kabul değildir ve bunu kabul edecek, yahut kabul lafzını telaffuz edecek bir kimse göremiyorum. Binaenaleyh hepinize vukubulacak ricam, kemali dirayet ve kiyasetle bunun reddi çaresi nerede ise ona baksın. Şurasını söylemek isterim ki, artık bunu ketmedemem, bu adamların kudreti siyasiyeleri yok idi. Yani bu davayı millî onların hallinden istifade edecek derecede değildir. Mes'uliyetleri kime râci olacağını siz takdir edersiniz.

VELİ BEY (Burdur) — Efendim, meselenin ehemmiyet ve ciddiyeti aşikârdır. İşin hissî cihetini ve kalbimizde uyandırdığı teserrüatı elimenin derecei şiddetini tekrar alevlemek fikrinde değilim. Ancak efendiler Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin bir takım arkadaşlarımız tarafından bihakkın tarihî bir cidal şeklinde gösterilen şu cidali millînin varlığı bugün garbın günagün teşevvüşatı içinde inleyen itilâf devletlerini bir mevkii ıztırara düşürmüş ve fakat bu mevkie döndüklerinin acısını kendi sakameti siyasiyelerine izafe etmeksizin onun acısını kendi sırtlarına değil, bizim safiyetimize yükletmek istedikleri hiyeli siyasiyeye düşmek üzere bulunuyoruz. Binaenaleyh efendiler, bizim cidalımız, bugünkü mukaddes cidalımız, varlığımızı inkâr eden bütün garp devletlerine bizi tanımak mecburiyetini veren şu cidalımız. Fransızların bugün bize pek allı pullu yutturmak istedikleri hapı ergeç kendilerine gayei millinin hakiki surette istihsali şeklinde ve mevkii ıztırarların neticesi olarak samimî surette bizim noktai nazarımıza gelmelerine kadar devam etmemize katiyen mani olmamalı ve hiçbir zaman cidalimizin hararetini sekteye uğratacak bir tezelzülü azim göstermemeliyiz. Gerçi milletin yüklendiği yük ağırdır. Şüphe yok ki milletin bu cidalde maruz kaldığı müşkülât pek büyüktür. Fakat efendiler, cidal semeratını iktitaf edecektir. Bunun haddi vasatisini, haddi makulünü aramak imkânı yoktur. Bu sebepten bir heyeti murahhasamız tarafından, herhangi şerait içinde olursa olsun, bize tebliğ edilen şu şeklin katiyen reddini ve Misakı Millî şeraitinin istihsaline kadar cidali milliye devam kararının Büyük Millet Meclisi tarafından tekit edildiğini kendilerine iblağ etmek lâzımdır. Bu kararı veren Büyük Millet Meclisinin dûşu hamiyet ve mes'uliyetine pek mühim bir vazife düşüyor. Hariçte milletin bozgunluğundan istifade etmiş bulunmak itihamiyle bizi müşkül bir mevkie düşürmek isteyen anasırı fesadın mevcudiyeti (ni nazardan uzak tutmamak lâzım gelir. Bunlar) (1) faaliyete gelebilir. Onlara karşı Büyük Millet Meclisi bütün varlığıyle, milletin bu hususta, ferden ferda, hepimizin zihnen tenvirine ve heyeti umumiyemiz itibariyle verdiğimiz kararın şu gibi esbap ve şerait dairesinde verildiğini millete tebliğ etmeliyiz. Riyaseti Celileye verdiğim takrir, bu sureti bize gönderilen hulâsanın katiyen Millet Meclisinde reddedildiği ve Büyük Millet Meclisi cidali mukaddesinde devam kararını bir daha bu vesile ile tekid ettiği yolundadır.

REİS — Efendim, müsaade buyurursanız Heyeti Vekile de bu mesele üzerinde söylesin. (Muvafık sesleri)

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, Fransızlarla Kilikya ve Şark havalisine ait yapılan ahitnamenin kıraat ettiğim hulâsai mevadına karşı yazılan cevabı kıraat edeceğim. Ancak bu cevapname dahi ahidnamede yazıldığı veçhile madde maddedir. Her maddeyi tenkid etmek suretiyle yazılmış olduğundan iyice anlaşılması için ahidnameyi madde madde okumak mecburiyetindeyim. (Muvafık sedaları) (Maddeler ve cevapname okundu)

Şimdi efendim, diğer safahat vardır, onlara geçeceğim.

REİS — Beş dakika teneffüs.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

Dördüncü Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Ziya Hurşit (Lâzistan)

REİS — Celse küşat edildi. Söz Muhtar Beyefendinin.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim, Londra'daki heyeti murahhasamızla konferansta cereyan eden müzakerat neticesinde ittihaz edilmiş olan mukarrerata dair dün akşam Reisi Meclis Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben göndermiş oldukları telgrafnameyi okuyacağım; lütfen yazınız.

(Telgraf okundu)

Buna nazaran heyeti murahhasamız buraya geliyor. Bu esasat üzerinde noktai nazarınız anlaşıldıktan ve onlar buraya geldikten sonra kararı katiye iktiran edecektir. Binaenaleyh bunları düşünmek, müdavelei efkâr etmek için mikdarı kâfi zamanımız vardır.

REİS — Efendim, buna dair söz söylemek üzere söz alan arkadaşlarımızın adedi çoktur. Diğer taraftan buna dair verilmiş bir takım takrir vardır.

[(Çorum Mebusu Dursun Beyin takriri okundu) Reddolundu.]

DR. SUAD BEY (Kastamonu) — Efendim bendenizin Hariciye Vekilinden sual takririm reye konamaz mı? (Gürültüler)

REİS — Efendim, burada pazarlık şeklinde söz söylemek doğru değildir.

BİR MEBUS BEY — Kuvvei müdafaamız var mı?

REİS — Vardır ki müdafaaya giriştik, zannederim anın olmadığını hatırı hayale bile getirmemelidir.

Şimdi takrirleri okutuyorum.

(Çorum Mebusu Haşim Beyin takriri okundu)

REİS — Takriri kabul edenler... Etmeyenler...

(Takriri geri alsın sadaları)

Takririn geri verilmesini kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

(Tunalı Hilmi Beyin takriri okundu)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, mekşuf, gayri mekşuf dediğim, malûm, gayri malûmdur. Maksat silâh ve cephaneyi ihzar edelim.

REİS — Diğer takrirleri de okutuyorum.

(Saruhan Mebusu Avni, Burdur Mebusu Veli, İzmit Mebusu Hamdi, Konya Mebusu Refik, Kırşehir Mebusu Yahya Galip ve Eskişehir Mebusu Emin Beylerin takrirleri okundu.)

EMİN BEY (Eskişehir) — Ben takririmi geri alıyorum.

REİS — Efendim; Emin Beyin takriri geri verilmiştir.

Diğer takrirlerin heyeti umumiyesinin, Heyeti Vekileye havalesini reye koyacağım, kabul edenler ellerini kaldırsın, kabul edildi efendim.

3. — Moskova Konferansı.

REİS — Efendim şimdi yine söz Hariciye Vekilinindir. Moskova konferansı hakkında istihsal eylediği malûmatı bize versinler.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Moskova'da bir konferans münakit olduğunu ve orada mevzuubahs mesail hakkında müzakere ve mukarrerat ittihaz ederek bir itilâfname veya ittifakname, her ne derseniz bir senedi resmî aktetmek üzere bir heyeti murahhasamızın bulunduğu heyeti celilenizce malûmdur. Bir iki aydanberi Kafkasya'da lâyenkati denecek bir surette yekdiğerini takip eden hadisatı siyasiye ve bunun tevlid ettiği teşevvüşat hasebiyle muhaberattaki sürat bir türlü temin edilememiş olduğu cihetle şimdiye kadar heyeti murahhasamızdan müzakeresine memur oldukları mevaddın münakaşası hakkında hiçbir haberi sahih alamıyorduk. Bu ciheti bundan evvel bir celsede heyeti celilenize arzetmiştim. Diğer taraftan Gürcüstan ile aktedilmiş olan şifahî bir mukavelename üzerine Misakı Millîde mestur olan bir prensip, - ki reyi âma müracaat etmek prensibi - bunun Batum livası hakkında tatbik edilmek üzere Batum livasının dahi kuvvei askeriyemiz tarafından işgalinin karargir olduğunu bundan evvel arzetmiştim. İşte bu işgal ameliyesinin icra edildiği sıralarda idi ki Kafkasya'da Gürcüstan aleyhine ihtiyarı sefer eden Kızıl Ordu kumandanlığının Tiflis'in sükutundan sonra Tiflis'te teessüs eden Gürcü Bolşevik Hükûmeti nezdinde Rusya Sovyet Cumhuriyetinin komiseri olan Ojeni Gidez tarafından Şark Cephemiz Kumandanlığına makine başında verilen telgrafnamede Moskova'da münakit konferans mukarreratından olmak üzere Gürcüstan'a taallûk eden Türkiye metalibi milliyesinin bir kısmı mühimmi tamin edilmiş bulunduğu cihetle Batum işgali

için hareket etmiş olan Türk kıtaatının tayin ve tahdit edilmiş olan hududu geçmemesi talep edilmiş, fakat biz demin arzettiğim veçhile, Misakı Millide zikrolunduğu üzere bir plebisit yaptırarak halkın arzu ve iradesini almak gayesini teminen yapmış olduğumuz bu hareket karşısında vaki olan şu ihtarı, konferans mukarreratı hakkında heyeti murahhasamızdan doğrudan doğruya bir haberi sahih almamış olduğumuz cihetle bittabi isga edemeyeceğimizi, ancak tesisi muhabereye çalıştığımızdan konferansta ittihaz edilmiş olan mukarreratı anlamaya çalışmış olacağız. O mukarreratın Ankara B. M. Meclisi Hükûmetiyle Rusya Hükûmeti arasında müesses münasebatı muhadenetkârane neticesinde tetkik edileceğini ve binaenaleyh o vakta kadar harekâtı askeriyemizle ihdas etmiş olduğumuz vaziyetimizi tepdil ve tağyir edemeyeceğimizi söyledik. İhtimal ki Moskova'da bulunan heyeti murahhasamız ittihaz etmiş olduğu mukarrerat meyanında, Kızıl Ordu komiserliğinin raporuna atfen beyan edilmiş olduğu veçhile, bazı mukarrerat ittihaz etmiş olabilir. Fakat Heyeti Celileniz bu gibi mukarrerata bunu akt ve imza eden heyeti murahhasanın tabi olduğu devletler ve hükûmetlerce tasdik edilmedikçe bir mahiyeti katiye iktisap etmiş olamaz.

Bu onbirinci kızıl ordu kumandanlığının verdiği malûmata atfen hudut şu suretle gösteriliyor : Batum'un aşağı yukarı dört saat cenubunda vaki bir noktadan başlamak ve Ahısha, Ahılkillik manatıkını hariçte bırakmak üzere Artvin, Ardahan livalarını da bize terkettiğini konferansta Rusya Hükûmeti kabul ve tasdik etmiştir. Eğer bu sahih ise, demek oluyor ki, Misakı Millî ile o havalide istihdaf eylediğimiz âmali milliyenin bir kısmı mühimmi tatmin edilmiştir. Batum hakkındaki metalibatımız âraya vazedilecektir. Tecelli edecek neticeye tabiî Hükûmet nazarı dikkate alacaktır. Bundan evvel, bu Batum meselesi mevzuubahis olduğu zamanlarda, Batum şehrinin bir vaziyeti mahsusası olduğu hakkında Heyeti Celilenizin nazarı dikkatini celbetmiş idim. Bunun istihsali için her türlü vesaite müracaat ettik, ümid ediyoruz ki bu metni resmî elimize geçecek ve iddia edilen mukarreratın ne olduğu hakkında bir haberi sahih alınarak Heyeti Âliyenizin muvafakatiyle bir karar ittihaz olunacaktır.

Bugün pek uzun süren ifadat ve maruzatıma bir tebşir ile hateme vereceğim. O da şimdi Moskova'da bulunan Heyeti murahhasamız Reisi Yusuf Kemal Bey tarafından Ankara'da B. M. Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gönderilen telgrafnameyi okuyacağım.

REİS — Bir de Sefiri Kebirimiz Fuad Paşa Hazretleri tarafından vardır. Lâyikiyle açılamadı. Fakat ruhu anlaşılır.

(Telgraflar okundu)

REİS — Bir takrir var, okunacaktır.

(Doktor Suat Bey ve rüfekasının takriri okundu)

REİS — Takriri kabul edenler... Etmeyenler... Takrir reddolundu.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Arkadaşlar; geçirdiğimiz günlerin karası var, akı var. Bazı şeylere müteessir olduk. Bazı şeylere memnun olduk. Mühim olan vaziyetimizi azamî vuzuh ile anlamak için müstakbeldeki hattı hareketi müspet bir surette takrir edebilmek için çok faydalı olur. Maziye gayet seri bir surette gözümüzü çevirelim. Arkadaşlar beraber hatırlayalım. Millet Meclisimiz toplandığı gün, millet maddi ve manevi ne müthiş bir harabî içinde idi. Eğer o zaman akıl ve mantık ile hareket etseydik, emin olunuz arkadaşlar, bugün mukavemet namına ortada proje mevcut olmasına hacet yoktu. Eğer başımızla hareket etseydik, eğer mevcut kuvvetimizle düşmanların adedi arasında mukayese yapsaydık, eğer memleketimizde taraf taraf vücude gelmiş harabiyeti, düşmanlarımızın müthiş vaziyetlerini karşı karşıya koymuş olsaydık; yani hareketimizi akıl ve mantık dairesine irca etmiş olsaydık bu iş bitmiş idi. Kazaya rizadâde olmaktan başka bir şey kalmamış idi. Bizim yaptığımız arkadaşlar, Anadolunun ruhu mücahedesi, bir dakika mazur görünüz, mecnunane bir hareket idi. Bu bir cinnet idi. Cinneti mukaddesi idi. Doğrudan doğruya hissî bir hareket yaptık. Nasıl ki izzeti nefsi, namus ve mukaddesatı söğülen bir adam, karşımızdaki ile döğüşmek doğru mudur diye mahalleye sorayım, heyeti ihtiyariyenin reyini alayım mı der? Biz kalbî hareket yaptık, aşkımızın tesiri altında hareket yaptık ve aştığımız mesafeler gözümüzün önündedir. Arkadaşlar bu cinneti mukaddese bütün cilvelerini göstermiştir. Vaktiyle, daha bundan daha bir kaç ay evvel, bir gün millî bir hükûmetin mümessili addolunuyor. Vaktiyle bize, dolayısiyle bize bir söz söylemeyi arzu ettiği vakit kelimatı nasıl idare ederdi? Bugün bizimle bir masa başında bazı mesaili mütalâa etmeye karar vermişlerdir. Demekki biz son derecede...

Arkadaşlar, yalnız korkulacak bir nokta var. Beraberce bir sâniye düşüneceğiz. Tarihimizde uzak ve yakın ne vakit kılıç meydana çıkmışsa memleketimizin cephesi yükselmiştir. Kesbi ülviyet etmiştir. Ne kadar teyettütlerimiz varsa silinmiştir. Fakat ne vakit iş kaleme gelmiştir, çok defa kılıcın kan bahasına bin

lerce mahrumiyet bahasına kazandığı şeyleri kalem tehlikeye düşürmüştür. Yani anladığım gibi arzetmek isterim. Kılınç meydana çıkınca memleketin, milletin en halis kısmının hücra köşelerden, köylerimizden meydana çekiliyoruz. Sabûr olan halkımız, en yüksek secayayı maneviyeyi malik olan halkımız köylerin içinden çıkıyor. Ne vakit ki harbimiz biter, halk köyüne döner, az çok teşettüte düşmüş kısım ise iş başına geçerse, o zaman perişanlık, zaaf ve tehlike başlıyor. Bunun içindir ki tarihi millimize kılıcı ve kanı bahasına olan kazandığı şeyi suya düşürüyor. Ben zannediyorum ki, böyle bir tehlike karşısındayız. Bitmiş bir şey yoktur. Bu küçük bir ziyan bile olsa onu tahdit için namahdut vesaitimiz vardır. Düşmanlarımızın kemali meharetle aleyhimize kullandıkları vasıtayı mücahedei milliyemizin arkasından vurulduktan, cephe sarsıldıktan, cephelerimiz taraf taraf inhizama uğradıktan sonra dahile baktığımızda, cephelerin istikrar kuvveti asıl cephenin, manevi kuvvetin, dahilî cephenin metanetine dayanıyoruz. Bunun için Bursa, Akhisar cephelerinde inhizamdan sonra içeriye baktılar, acaba teessüre uğruyorlar mı? Birbirlerine düşüyorlar mı? Perişanlık, izmihlâl başgösteriyor mu? Gördüler ve aldandılar. Biz her zamandan ziyade toplandık, beklediler, beklediler, hayır dediler, yine askerî surette uğraşmak lâzımdır. İkinci mücahede, ikinci mücadeleyi yine sarsılmadan manevi bahdetimizi tutmakla temin ettik. Bunun için harbi umumî esnasında Almanların bir sözünü tekrar ediyorum. Arkadaşlar, Alman cephelerini yıkmak için, dahilden yıkmak siyasetini içeride yapıyorlar. Şimdi bizim aramızda Hükûmetin ve Millet Meclisinin elde ettiği şeraiti tahammül edilmez bir ihtiras haline koyuyorlar, sulhü bize gösteriyorlar. Aç bir adama yemek gösterdikten sonra yüz kere daha açıkır. Arkadaşlar bizim kalbimizde sulh için mevcut olan arzuyu tatmin için kâfî derecede ehemmiyeti olmayan şeyleri bizim gözümüzün önüne atıyorlar. Azamî tehlike asıl askerî cephelerde, dahildedir. Bizim aramızdaki vahdet emelde, yolda mevcut olan birlik devam ettikçe emin olabiliriz ki dalâil mevcuttur. Ellerimizi düşmanlara açsak bir çok şeyleri bırakacaklardır. Kendi toprağımızda mücahede ediyoruz. Kendi şehirlerimizin, köylerimizin içinde kendi varlık mücahedemizi yapıyoruz. Birbirimize biraz daha yakın geleceğiz, biraz daha sıkışacağız. Başkalarının toprağında değiliz ki müsaade edelim elimizde bırakılacak bir şeyler olsun. İstediğimiz, şeref, namusla yaşamaktır. Bunun için de şerefle bekleyeceğiz. Sıralarımızı biraz daha sıkıştıracağız. Biraz daha devam edelim. Asgarî olan programımızı kabul ettiklerine şahit olacağız. Emin olunuz arkadaşlar, bu kadar bırakmış oldukları, daha ziyade bırakacaklarına delili kâfidir.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Efendim Hamdullah Suphi Beyefendinin hakikaten akıl ve mantık hakkında söylediklerini ben de tasdik ediyorum. Fakat öyle bir zamanda buraya toplandık ki o zaman akıl ve mantığın iflas ettiği bir zamanda idi. Şimdi de bizi kolayca imha etmek için bizim elimizi, kolumuzu bağlamak istiyorlar. Bundan sonra mantıksız hareket edersek maazallah izmihlâle uğrarız. Şimdi hamd olsun dahilî ihtilâfat kalkmıştır. Bugünkü vaziyetten bendenizin anladığım bir hakikat varsa; düşmanlar bizi imhaya dair vermiş oldukları kararı henüz refetmemişlerdir. Bizi imha etmek için bir takım şeyler hazırlamışlardır. Biz bunun karşısında ne yapacağımızı düşünmek üzere günlerce, saatlerce, aylarca, uzun boylu tetkikatta bulunmamız lâzımdır. Hakikaten şu son zamanda bizim hareketimiz dinin göstermiş olduğu mucizeden başka bir şey değildir. Yalnız bir hadisi şerifi tahattür ettirmek istiyorum. (Okudu) Heman bu hadisi şerifin varit olduğu zamanlarda yaşıyor gibiyiz. Sulhu, Hüdeybiyeyi düşünelim. Misakı Milliden zerre kadar fedakârlık etmek kimsenin hatırına gelmez. Londra konferansı tatil etmiştir. Fransa ile mütareke mahiyetinde müsaleha yahut müsalaha mahiyetinde mütareke olmuştur. Bugün ehemmiyet ve müstaceliyetle düşüneceğimiz nokta varsa henüz kesbi katiyet etmemiştir. Mütalâai âcizanem, bir taraftan Şarkta bir taraftan Yunan'ın karşısında asker bulunduruyoruz. Bir taraftan Adana cephesinde asker bulunduruyor, üç cephede de zayıf düşüyoruz. Bunda mümkün ise Fransızlarla bir iki ay kadar vakit kazandırmak için mütareke mahiyetinde bir şey yapalım. Rica ederim efendim, yalnız beynimizde kalsın. (Şiddetli gürültüler)

REİS — Cumartesi içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Mart 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	14
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	14
1. — Tokat Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası.	*14:26*

Cilt : 9

10 ncu İn'ikat, 2 nci Celse

ONUNCU İN'İKAT

21 Mart 1337 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Haydar Bey (Van)

REİS — Celseyi küşat ediyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

SEKİZİNCİ İN'İKAT

17 Mart 1337 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Riyasetlerinde in'ikat ederek; Malta'da bulunan âzaya ve diğer esir ve mevkuf bulunan zabitan ve efrada gönderilen tahsisat üzerinde görüşüldü ve celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde in'ikat ederek Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendi Londra Konferansına dair izahatta bulundu ve celseye teneffüs için ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde in'ikat etti. Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendinin Londra Konferansı hakkındaki beyanatından sonra bu mevzudaki müzakerata nihayet verilerek Moskova konferansı üzerinde vaki görüşmeleri müteakip celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Mustafa Kemal	Lâzistan
	Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Tokad Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında Üçüncü Şube mazbatası.

REİS — Tokat Mebusu Nâzım Bey hakkında Üçüncü Şubeden mevrud evrak vardır. Okunacak. (Okundu)

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Usulü müzakereye dair söz isterim.

Efendim, şimdi bizim buradaki vaziyetimiz Türkiye'de şimdiye kadar tahaddüs etmemiştir. İlk defa olarak Kanunu Esasînin bu maddesini tatbik edeceğiz. İstinat edeceğimiz nıkat mevcud kanunlarımızdan alınmış olacaktır. Bu müzakere bir mebus arkadaşımızın ithamına ait müzakereden ibaret olacaktır. O halde bunun mevcut ahkâmdaki vaziyeti sınıfımızın bir heyeti ittihamiye şeklinde olması iledir. Müstantik vazifesi ifa eden şube kararını ita etmiş heyeti ittihamiye şeklinde bulunmuş, o halde heyeti ittihamiyelerin vazifesi heyeti teşkil eden azanın yalnız evrak üzerinde tetkiki muamele etmesine münhasırdır. Hattâ sureti mahsusada usulü muhakemâtı cezaiyede bir kayıt vardır. O da; kâtipten, müddeiumumiden başka tarafeynden kimse bulunmaz. Binaenaleyh buradaki vaziyetimiz bir hâkim vaziyeti değildir. Mahkemeye sevketmek için delailin kuvvetini tetkik etmekten ibarettir. Onun için heyeti muhteremeden rica ederim, şimdi bu vaziyette söz söylenirken sözlerimizin, delâilin kuvvetine inhisar etmesi, sâniyen tarafeynden olan zevattan hiç kimsenin sözünün müdafaa suretinde dinlenmemesi, arkadaşımız Nâzım Beyin gelip her madde hakkında ayrı ayrı söz söylemiştir. Buna lüzumu kanunî yoktur. Halbuki leh ve aleyhinde bir karar ittihaz etmek için, mutlaka bir maddenin leh veya aleyhinde söyleyecektir. O arkadaşımızdan rica ederim, neticesi lehine çıkar ve buradan meni muhakeme hakkında karar alınırsa, burada aleyhinde söyleyen arkadaşımıza işbirari gâyet tabiîdir.

Onun için heyeti muhteremeye kanunun icabatını arzederek derim ki; bu meselede ithamları şubece karargir olan zevattan kimse bulunamaz. Müsaade buyurursanız en ufak misali kendi nefsimizde kıyas edelim. Burada meni muhakeme kararı verilirse, aleyhimizde bulunanlara karşı, bizi teşhir edenlere karşı hüsnü muhabbetimiz olur mu? O halde rica ederiz, hepimiz yekdiğerimizin hukukunu mütekabilen müdafaa ile mükellefiz. Onun için alâkadar olmayanların bulunmaması usulü kanun ve hikmeti hukuk ik tizasındandır. Muvafık bulunursa müdafaa dinlemeyeceğiz, evrak üzerinde karar vereceğiz. Buna Heyeti Âliye bilmem ne der.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında Refik Şevket Beye cevap vereceğim. Çünkü böyle bir vaka Meclisi Mebusanda tahaddüs etmedi, buyuruluyor. Halbuki böyle bir vaka 31 Mart'tan sonra tahaddüs etmiştir. Rufekasının Divanı Harbe tevdii mevzuubahis olduğu sırada ... her ne kadar gerek Divanı Âli mesailinde ve gerek bu gibi mesailde bir kanun ve bir teamule riayet edilmek mecburiyetindedir. Refik Şevket Bey, zannediyorum, burada bir zuhulde bulundular. Fakat esas itibariyle bugün düşünülecek bir mesele var. Bir zat görüyoruz, Tokat Mebusu Nâzım Bey; kendisine bir çok şeyler isnat olunuyor. Meselâ Reis Paşa Hazretleri bazı ifadatta bulunmuşlar. Acaba bu ifadeleri Nâzım Bey dinlediler mi? Diğer şahidler bir takım sözler söylediler. Onlar hakkında ne gibi şeyler isnat edildi. Esas itibariyle bendeniz diyorum ki; şube bu baptaki tahkikatını henüz tamamiyle ifa ve ikmâl edememiştir. Divecek idi ki; şu suretle bir cevap verilmiştir. Nâzım Bey burada bunları red ve cerh etti mi? Hâsılı evrakı şubeye iade etmeli ve şube yeniden bunun tetkikatını ifa etmelidir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, bu mesele hakkında gerek Refik Şevket Bey ve gerek Celâlettin Arif Bey biraderimizin kanunen şimdiye kadar bizde cereyan etmiş bir usule 31 Mart vakası esnasında İsmail Kemal hakkında ittihaz olunan karar, taamül şeklini alamaz. Sonra şubenin vazifesi Kanunu Esasi ile tahakkuk etmesine binaen, şube muhakeme icrasına memur bir heyet olmayıp, bitarafane tahkik ve burada bulunan heyeti muhteremeye arzetmektir. Eğer şubede yapılan tahkikatta ifadem noksan yazılmış, ben şu sözü söylemedim, şunu söylemiştim, yazmamışlar gibi bir söyleyecekleri varsa bunları heyeti muhteremeye arzetmekten ibaret kalır Bu mesele olmadığı takdirde burada muhakeme olmamasını heyeti muhtereme zaten Kanunu Esasi ve teşkilât itibariyle kabul etmeyeceğine binaen bu muhterem refikimiz hakkında isnat olunan cürüm itibariyle mevcud olan delaile binaen, mahkemeye sevki için kâfi delail mevcud olduğuna nazaran, şu meselede takdiri delailden başka yapılacak bir şey olmaması münasebetiyle şubenin tarafeyni dinlemesi itirazlarına, bendeniz iştirâk edemem. İstanbul Meclisi Mebusanından bahsetmeyeceğim. Burada cereyan eden ilk vaka, doğrudan doğruya bir arkadaş hakkında bulunmasına ve burada kendi fikrini kendi kanaatini hiçbir kuvvete mağlup olmayarak, hiçbir maksat takip etmeyerek bitarafane söz söylemesi icap eden arkadaşlarımızın bir fikir besleyerek söylemesi hakkında ufak bir tereddüd şaibesine binaen kendisinin mevcud olmaması, bilâhare kendisinin çağrılarak müdafaasının dinlenmesi lâzımdır. Heyeti muhtereme tarafından dinlendikten sonra bir şeye karar verilir.

REİS — Nâzım Beyin bulunmaması teklif ediliyor. Bir takrir var, okuyalım.

Riyaseti Celileye

Üçüncü Şube kararnamesinde maznuniyetleri gösterilen Tokad Mebusu Nâzım ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendilerin Kanunu Esasînin 79 ncu maddesi mucibince icrayı muhakemelerine karar itası ve mumaileyhimin muhakemelerinin gayri mevkuf olmak ve Meclise devamlarına mani olmamak suretiyle icrasını teklif ederim.

Saruhan
Refik Şevket

REİS — Şikâyet ve iddia olunan zat, ya doğrudan doğruya veyahud bilvasıta kendini müdafaa eder. Bunun için Nâzım Bey arkadaşımızı dinleyelim. Buyurunuz Nâzım Bey.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Zatı âlileri Nâzım Beyefendiye söz veriyorsunuz. Hepimiz aynı maksadın, aynı hüsnüniyetin adamlarıyız. Takririm reddolunduktan sonra Nâzım Bey söylesin.

REİS — Beyler takriri okudum. Refik Şevket Beyin takririni kabul buyuranlar el kaldırsın. (Kabul olunmadı)

NÂZIM BEY (Tokad) — Arkadaşlar, en evvel Meclisi Âlinize medyun olduğum vazifei vicdaniyemi ifa edeyim. Bendenizin burada bulunmadığım bir Cuma günü, hasta olduğum bir gün bir celsei hafiye aktolunuyor. Orada aleyhimde bazı ittihamat dermeyan edilmiş, bir karar istihsal etmek isteyenler bu

arzudan iki ay evvel bazı fırkacılık ihtirasatı maalesef buraya da girerek, aleyhimde bir çok propagandalar yaparak, bilhassa hoca efendiler üzerinde mühim tesirat yapıldı ve bu tesirat ile benim idamıma karar istihsal olunmak isteniliyor. Evet efendiler, bu o kadar ustalıkla yapılıyordu. Bunu yapanlar hakikaten Meclisi Âlinin haleti ruhiyesini takdir edememişler ve bilmemişlerdir ve bu cereyana karşı Meclisi Âli demir yumruğunu karşı koyacak ve diyecek ki; bu şubeye gidecektir. Bunu takdir edemediler. Ben evimde hasta iken Pazar günü bunu haber aldım. Efendiler, eğer ilk uğradığım bu iftiraya ilk Mecliste ben olsaydım intihar ederdim. Evet bu Mecliste iftiraya uğrayan yalnız ben değilim. Ben dokuzuncuyum, onuncuyum, onbeşinciyim. Bunu haber aldığım zaman maatteessüf, müteessir oldum. Fakat bu mülâhazatı da nazarı mütalâaya aldım, dedim ki; benim huzuruna çıkacağım Meclis bu Meclistir. Benim namusumu muhafaza eden bu Meclisin huzurunda bütün hakayiki söyleyeceğim ve kemali sükûn ile takdire intizar edeceğim. Siz en asabî zamanınızda en sakin en münzevî bir arkadaşınızı kemali sükûnla dinleyeceğinizden size alenen teşekkür ederim.

Şimdi müdafaatıma başlamadan evvel şube mazbatası muharriri Beyefendiye iki sual tevcih edeceğim. Evvelâ onlara cevap versinler, sonra müdafaatımı söyleyeceğim. Meclisi Mebusan nizamnamei dahilisinde şube ve encümenler icra eyledikleri tahkikatı alenen yaparlar. Gidip orada müzakerata iştirâk etmek her mebusun hakkıdır. Biz ihtilâl hükûmetiyiz. Fakat kanunsuz hareket eden bir Meclis değiliz. Şube mazbata muharriri Beyefendiye soruyorum, niçin benim hakkımda müzakere olunurken şubenin önüne bir adam dikmiştir. Bunun sebebi nedir? Nizamnamei dahilinin bu hükmünü niçin ihlâl etmiştir. Cevap istiyorum.

İkincisi; ben ifadatımda Yeşil ordudan bahsettim, size bir tarihçe yaptım. Benim bildiğim on dört kişiden, başkalarının iddia ettiği yirmi beş kişiden bu izahat alınmış mıdır, alınmamışsa niçin? Nizamnamei dahilinin yirminci maddesinde; azayı Meclisin şube vesaikine kesbi ıttıla etmesi esası kabul edilmiş ise de, müzakereyi istima ve malûmat kabilinden olarak bulunabilir. Yalnız encümen için böyle bir kayıd vardır. Şube hakkında bu yoktur. Binaenaleyh tahkikatın hafi olması, esasen celsenin hafi olmasıdır. Tahkikat, istintak, muhakeme gibi alenî olamaz.

Efendim, üçüncü bir mesele var. Cemiyetin Nâzım Beyden başka müessisleri var mıdır? Şüphesiz ki bunlar da şubeye müracaatla tahkikata herhalde muttali olduktan sonra, her derecesine vakıf olduktan sonra bu tahkikatın hafî olmaklığına sevketti.

Ondan sonra bir sebep daha var. Bunun hakkında tahkikat yapılmamıştır. İcap ederse onu da izah edeceğim. Evrakı tahkikiye münderecatından dahi anlaşılıyor. Hafiye olduğundan bahis buyurmuşlar. İşte efendim bu hafiyeliğe bu tahkikat meselesinde vakıf olduk. Bu hafiyelikte bilhassa Nâzım Bey, Mehmet Şükrü Bey, Şeyh Servet Efendidir. Burada takrir mevzuubahistir. Burada zannediyorum ki saydığım üç kişiden bahsediliyor. Bu esasen evrakta münderiçtir. Bu itibarla tahkikatın hafi olmasını kararlaştırdık ve hafi yaptık. Bunda kavanini mevzuaa asla muhalefet yoktur. Şimdi efendim, şubede ittihaz olunan şu karardan anlaşılıyor ki Yeşil Ordunun teşkil olunduğu tarihten itibaren Hükûmet tarafından menedildiği tarihe kadar olan efali, cürüm addetmemiştir. Gösterilen yirmi beş kişi veya on dört kişi maznun mevkiinde bulunuyordu. İfadeleri evrakı tahkikiyede münderiçtir.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Filan tarihe karşı yapılan şeyleri şube cürüm addetmiyor buyuyorsunuz. İfadedeki bu mübayenet nedir, eğer bir fiili cürüm varsa ilk defasından itibaren cürümdür. Eğer böyle değilse tarih nasıl tayin olunur. Anlayamıyorum. ... Şubenin ittihaz ettiği kararnamede esbabı mucibesiyle mevcuttur. Şube bu kanaati izhar ediyor. Gerçi bu Yeşilordu bidayetinde kanun ve nizamatı mevzua ... Fakat Hükûmet tarafından veyahut Meclisin Reisi olan zat tarafından siyasî olmamak üzere ittihadı temin için grup şeklinde bir fırka tahassul ediyor. Bunu suitelâkkî ederek bir fırka teşkil ettiklerini nazarı dikkate almış ve her ne kadar beyannamei resmî vermemiş ve her ne kadar Hükûmet emir vermemiş ise de zımnî bir müsaade vardır diyerek cürüm addetmemiştir. Şubenin bir kanaati vardır ve esbabı mucibesi de kararnamede münderiçtir.

NÂZIM BEY (Tokad) — Bendeniz öyle zannediyorum ki, eğer şube nizamnamei dahiliye tevfiki hareket edip de benim ifadatımı serbest alsaydı, bu evrak buraya böyle gelmeyecekti. Efkârı umumiye hakikate tamamiyle vakıf bulunacaktı. İşin bütün mahiyeti, bütün ruhu bundan ibarettir. (Anlaşılamayan müdahaleler)

Şimdi söyleyeceğim efendim, şube başka hiç kimsenin ifadesine müracaat etmemiş, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini dinlemiş, Mustafa Kemal Paşa da

bizi İngiliz muhibbi olarak söylemiş. Bendeniz şubede söyledim, mütarekede Samsun'da idim. Ailem orada idi. Oğlum Almanya'da idi. Almanya'da olanların hayat ve mematı meçhul idi. Orada işsiz idim. Ötedenberi siyasetle uğraşıyordum. Fırakı siyasiyeye devam ettim. En ziyade Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyetine devam ediyordum, âzayı tabiiyesinden idim. Azayı kirama orada memleketin istikbali düşünüldüğü sırada nereye başvuracağız diye düşünürken, Şark inkılâbı bizi kurtarır ve kurtaracaktır diyen oldu. İngiliz mandaterliği kurtarır diyen oldu. Bunları söyleyenler bu memleketin evladı, hayırhah evladı idi. Bu sırada Şark inkılâbı içtimaisi Müdafaai Hukuk Cemiyetinde bizi kurtaracak dendi. Bu inkılâbı biraz ziyadece tetkik ettim. İsmail Fazıl Paşa Hazretleri bir gün kendileriyle mülâkat ettiğim esnada, Anadolu için iyi tasavvurlar vardır. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuad Paşa görüşmüşlerdir. Ben de düşünüyorum, sen de inşaallah teşriki mesai edersin dedi. Pekâlâ dedik. Mustafa Kemâl Paşa Edirne'den gelmiş, Anadoluya geçmiş. Biz bütün ümidleri buna bağlıyorduk. İnşaallâh oraya gider, şöyle olur, böyle olur dendi. Paşa Edirne'den gelmiş, Samsun'a geçmiş. Bendenizin de oğlum Almanya'dan gelmişti. Samsun'a beraber geldik. Arkadaşlar dediler ki; Anadoluda herhalde hareket başlayacaktır ve bunun Bolşeviklik olması memuldür. Çünkü Avrupalılar Bolşeviklik nereye giderse oradan kaçıyorlar. Bizim elimizde kuvvetimiz yoktur. Kendimizi toparlayamayız. Askerimiz, silâhımız yoktur. Böyle bir kuvvei maneviye ile bunları tepeleriz.

Samsun'a geldim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri o vakit Amasya'da idi. Hamit Beyle görüştük. Hamit Bey dedi ki; Paşanın müdafaai vatan hususunda bir fikri var mıdır? Mütebellir bir fikri yoktur, dedi. Orada bolşevizm cereyanına Samsun yakın olduğu için biraz daha tetkikata koyuldu. Konuştuğum zevattan biri de Osman Bey ile Emin Bey idi. Dediler ki bu inkılâbı içtimaî bizim kanaatimize nazaran buraları saracaktır. Bazı mukaddesatımızı, bazı ananatımızı mahvedecek. Onun için biz dedik, ki bu cereyan buraya gelmeden bir teşkilât yapıp önüne geçsek muvafık olmaz mı dedim? Darülhikmetülislâmiye iyidir. Gâyet güzel yapılmış bir binadır. Orada hoca efendilerden inkılâbı içtimaiyi anlayabilecek, ihata edebilecek zevat bunu tetkik etsinler, dinimize muvafık mıdır, değil midir tetkik etsinler. Pekâlâ, muvafık dediler. Ben bu suret Dar - ül - hikmet - ül - İslâmiye'yi teşkil ettim. Sonra Emin Beyefendi Dar - ül - hikmet - ül - İslâmiye teşkilâtında hoca efendiler ifrat ettiler. Bir hocayı memur etmişler, camide, kürsüde; bizim dükkânımız vardır, bilmem nemiz vardır. İnkılâbı içtimaimiz on üç sene vardır. Bunun üzerine İngilizler bunu haber almışlar, Osman Beyi yakalamışlar.

EMİN BEY (Canik) — Nâzım Beyefendi...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar meseleye yanlış yoldan vaziyet edildi. Heyeti Âliyeniz bu işin içinden çıkamaz. Hemen hemen bir ciltten ibaret olan bir evrakın neticesini, tahkikat raporunu ben burada dinledim. Şöyle bir sinema hayaliyle gözümden geçti. Nasıl olabilir ki bunu ilk defa dinlediğim halde nasıl malumat veririm? Bu, bir heyeti hâkime değildir. Burada «heyet tarafından ithama kâfi esbap bulunamadığı» deniyor. Şimdi mesèlede bir itham vardır, görüyoruz, ben şuna karşı şöyle söylerdim. Muhterem arkadaşlar benim üzerimde böyle bir itham vardır ve sıfatı Mebusiyet üzerimde iken mahkemenin muhakeme etmek iktidarı kanunisi yoktur. Ben içinizden müddeti muvakkata için ayrılıyorum. Beş on kişi kısa bir müddette tefrik edilir. Üç beş arkadaş beni muhakeme etsinler. Neticei muhakeme ve neticei kararı size bildirsinler ve zannediyorum en doğrusu da budur. Şimdi bu müzakere böyle devam ederse benim de kafam şişecek. Şimdi burada Nâzım Bey lehinde söyleyemem, aleyhinde de söyleyemem. Benim zihnimde bir iz bırakmıştır. Bu gibi lekelerle rüfekayı lekedar etmek doğru olamaz ve bunun uzun müddet temadisi Meclisi Âlinizin deruhde ettiği bu anı tarihîde, bu, doğru değildir.

Geçenlerde Memduh Şevket Bey itham edilmişti. Burada Ankara'da mahkemeye gitti ve beraat edip geldi. Nâzım Bey neden korkuyor?

NÂZIM BEY (Tokad) — Beni korkak bir adam zannetme. Fek yanlış anlıyorsun. Karşında korkak adam yoktur.

OSMAN BEY (Devamla) — Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki; bu adam İngiliz muhibbidir. Bu adam gelmiş, Tokad'ı bilmem nereyi ifsad etmiş. Ben Erzurum Kongresinde şurada idim. Bu haberi telgrafla getirttim, okuyorum.

(Telgrafı okudu)

Hamit Beyle görüşemedim âcilen çıktım.

NÂZIM BEY (Tokad) — Amasya'ya geldim. Amasya'da Refet Beyle görüşmek arzu ettim, çünkü Halit Bey benim Samsun'da kongreye gitmekliğimi tensip etmişti ve ısrar etmişti. Ben de, ahalinin intihabı yok, Mustafa Kemal Paşa oradan geçtikten sonra bir bolşevizm cereyanı hâsıl olduğu ahali arasında

söyleniyordu. Hatta bana dediler ki; bir yerde birinin çiftliği satılmış, ahali parasını vermekten istinkâf etmiş. Bolşeviklik ilân edilecekmiş dendi. Bu meseleye orada bulunan mebus arkadaşlar da şahiddir. Bendeniz buna inanmadım. Bu, ahali arasında söylenmiş bir şeydir. Refet Beyin geldiği gece on kişiden ibaret olan bir çete bir birini bastılar, orada onların kafasını kırdılar ve biz Bolşeviğiz kafanızı kıracağız, dediler. Refet Beyin muvassalatını müteakip böyle bir halin vukuu analinin nazarı dikkatini celbetmiş, demiş ki; Bolşeviklik ilân olunuyor. Bunu bana söylediler. Fakat buna inanmadım. Bana dediler ki; gelen adamları görmek için Bayezid Camiinin harimine gittik, oturduk. Başı yarılmış adamları getirdiler, bu adamlar bize böylece ifade ettiler. Evet geldiler, bizi döğdüler, başımızı kırdılar dediler. Ben bunun üzerine Refet Beyi görmeye gittim. İstanbul ahvali hakkında Refet Beye ihvanca malûmat verdim. İstanbul'da hal şöyledir, böyledir dedim İngiliz cemiyetinin kahvelere, sokaklara atılmış bir beyannamesi vardır. Kendisine sordum, İngiliz Muhibler Cemiyetinden malûmatınız var mı? Hayır yok, işitiyoruz dedi. Azaları kimlerdir? Dedi. Said Molla vesaire, şundan bundan ibarettir dedim. Ben bir kaç defa oraya gittim, bulundum, cereyanı muamele şundan ibarettir dedim. Vilâyatı Şarkiye meselesi şundan ibarettir, Bolşevizm bundan ibarettir dedim. Siz beyannameyi gördünüz mü? Ben de bir tane var, size göstereyim dedim. Kahvehanelerde şurada burada sürünen nizamnamelerden birini kendi elimle ona verdim.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Said Molla ile evvelce bir ahbaplığınız var mı?..

NÂZIM BEY (Devamla) — Paşa Hazretleri bu meselenin şahididir. Refet Paşa burada olsaydı onu da işhad edecektim. Biz oraya sırf tetkikat için gitmişiz. Cami Bey de oraya gelmiştir.

Tokad'da İngiliz propagandası yaptı dediniz. Tokad mebusları şahiddir. İngilizler bu milleti mahvedecektir. Ey ahali gözünüzü açınız dedim. Beyanname yazdım. Bayburt'a, Erzurum'a gönderdim. Bu fikirde bulunur bir aday olsaydım bu beyannameyi yazmazdım. İki yüzlülüğü katiyen kabul etmem. Mandaterliği sordular. Dedim ki; İngiliz mandaterliği bu memleketi esareti iktisadiye altına almaktır. Amerika da, öyle. Bunun ikisi de caiz değildir dedim, söylediğim söz budur. İngiliz Muhibleri Cemiyetinde bir Said Molla vardır, ki bütün âlemin nefretini kazanmış bir adamdır. Benim katiyen münasebetim yoktur. Fayrettin Hayri de orada idi. Tetkikat için mi, niçin gelmiş bilmiyorum.

Hüsrev Bey Havza'dan Fahrettin Hayri'ye bir mektup yazmış. Fahrettin bana orada okudu. Dedi ki; bakınız Anadoluda ne diyorlar? Biz burada mücahedei vatanla meşgul iken İstanbul'da bir takım adamlar İngiliz Muhibler Cemiyeti teşkil ediyorlar. Bunlar alçaktırlar, bilmem nedirler. Bir gün Fahrettin Hayri yolda bana dedi ki; yarın Cami Bey gelecektir. Rica ederim sen de bulun. Cami Bey geldi, dedi ki : Arkadaşlar ben Millî Ahrar Fırkasındanım. İngiliz cereyanı da elzemdir. Biz buna da kaniiz, fakat buna muvaffak olabilmek için intihabatta tesirat yapılmak lâzım geliyor. Orada Fahrettin Hayri Bey ve bendeniz bulunuyordum. Bunun için de para lâzım, elli bin lira lâzım. Said Molla'ya müracaat etmelidir dedi. Şimdi bu Cami Bey oradaki Cami Beydir. Demek ki, o da tetkikat için gelmiş. Bu Cami Bey, Dahiliye Vekili iken bana tezkere yazarak; Dahiliye müsteşarı yapıyor. Ben eğer bu fikirde bir adam idi iseni buraya mebus olarak geldiğimde niiçn Paşa Meclise kabul eyledi? Celsei hafiyede niçin söylemedi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Beyannameyi yalnız Refet Beye mi verdiniz, başkalarına da verdiniz mi?

NÂZIM BEY (Devamla) — Ben doğrusu Refet Beye kardeşçe bu meseleyi anlattım ve bu beyanname yi gösterdim. Şark siyasetini takip ediyoruz. Mustafa Kemal Paşaya gönderiyoruz dedim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Refet Bey aklı başında bir adam.

NÂZIM BEY (Devamla) — Şimdi eğer ben bu fikirde bir adam olsaydım, Tokad'da, Amasya'da, Zile'de beyannameler yazdım, yapıştırdım.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Tokad'da ben böyle şeyler görmedim.

NÂZIM BEY (Devamla) — Hafi teşkilâtta yalnız ben değildim. Buraya geldim. Paşa Hazretleri bana dediler ki; esasatınız doğrudur, bunu tatbik edeceğiz. Yirmi gün sonra Vakkas Bey bana dedi ki; Paşaya Bolşeviklik hakkında izahat verdim. Adnan Beyle, Hakkı Behiç Beyle görüşmekliğimi bana tavsiye etti. Rica ederiz siz de Bolşevik ... Yani Paşa Hazretlerinin bu teşkilâttan haberleri vardır.

BİR MEBUS BEY — Böyle bir malûmatları olduğunu söylediler mi?

NÂZIM BEY (Devamla) — Söz yok. İbrahim Süreyya Bey bana dedi ki; oraya girdiğimiz zaman Adnan ve Hakkı Behic Beyleri ve Paşanın bütün mahremi olan adamları görünce Paşanın malûmatı lahik olduğu zannı hâsıl oldu.

EMİN BEY (Eskişehir) — Rusların yanına İslâm kadınlarının gitmesi İslâmiyette var mıdır?

NÂZIM BEY (Tokad) — Dur azizim, onu söyleyeceğim. Biz o hususta pusuya tutulmuşuz, herifin karısiyle baldızı müstetir bir halde çıkmış... Yeşilordu teşkili sıralarında...

(Gürültüler)

REİS — Beyefendi, esasa dair bir şey varsa arz müsaade buyurunuz. (Gürültüler)

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Reis Bey rica ederim bir şey söyleyeceğim. Kafalarımız şişti. Ekseriyet de yok, yarına kalsın.

RASİM BEY (Sivas) — Efendim vaktimiz geçiyor. Bu bir şey temin etmez ki, hep saded harici şeylerdir. Bunlar kimseyi tatmin etmez.

BİR MEBUS BEY — Şube kendisini bazı maddelerle itham ediyor. Hafi komünist fırkası teşkil etti mi, hafi komünist fırkasına muhalif olanların bazılarının ve Paşanın idamına karar verildi mi, programında var mıdır? (Gürültüler)

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bir şey söylemeye müsaade buyurunuz. Şimdi efendim arkadaşımız Nâzım Bey kürsüye çıkarak... (Gürültüler)

REİS — Emin Bey oturunuz.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Usulü müzakerede bütün tecrübelerin verdiği kanaate ademi icabetimizden rüfekadan bir kısmı sail, bir kısmı istizahcı, bir kısmı müddei, bir kısmı kendi kanaati vicdaniyesine tebean hâmi makamına gelmiştir. Bendeniz kaniim ki; bu derin cereyanı tevhid imkânı yoktur. Yine heyeti muhteremeye arzediyorum; hiçbir zaman da heyeti istintakiye ve ittihamiye huzurunda söylemeye lüzum yoktur. O halde tespit edelim. Nâzım Beye soralım, cevap versin, tahkikat raporuna geçmeyen ifadatını tafsil etsin.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Tenvir için söylemez mi?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Bunun çaresi tehirdir.

REİS — Efendim tahkikatı yapan, Meclisi Âlinizin bir şubesidir. İzahat versin, siz de kararınızı ittihaz edersiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendeniz şu kanaati taşıyorum : Ya bunu izale edecek, ya buradan çıkacak, mahkemeye gidecek. Bugün serbest olarak bir kaç saat zihnimizi yorarak dinleyelim ve kararımızı verelim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim müzakerede intizam yok. Bendeniz tanzimini istiyorum. Bir şey soracağım : Amasya'da hafi komünistlik cereyanı bir buçuk seneliktir. Yeşilordu teşkilâtı var.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Reis Bey, usulü müzakereye ait şube namına bir şey söyleyeceğim.

NÂZIM BEY (Devamla) — Ben de diğerleri ile birlikte iştirak ederim. İbrahim Süreyya Beye sordum, dedim ki; azizim Paşanın bundan malûmatı var mıdır? Malûmatı var dedi. Hatta bende bu mesele ile iştigal ettiğine bir kanaat hâsıl olmuş idi. Süreyya Bey dedi ki : Paşa sizin esasen bu işle iştigal etmiş olduğunuzu söyledi. Bihakkı Hüda, ben onların içine gitmezdim. Çünkü burada bir ihtilâl hükûmeti var, bir de müdafaai vatan meselesi var. Ben bilhassa münzevî ve bikes bir mevkide kalmıştım. Muahharen bazı alaim zuhur etti. Bunun en büyük şahidi, Yahya Galip Beyefendidir. Vakkas Ferid gider, Yeşilordu namına bir mühür kazdırır. Polisler Vakkas'ı tutarlar, vilâyete götürürler, Yahya Galip Bey tutar hapseder. Biz Vakkas Ferid'in hapse girdiğini haber aldık. Merkezi umumî toplandı. Yirmi dört saat sonra Vakkas Ferid çıktı. Şimdi Yahya Galip Beyefendi polis tahkikatiyle nasıl tutar hapseder?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Müsaade buyurunuz da bendeniz tenvir edeyim. (Sonra sonra sadaları)

NÂZIM BEY (Devamla) — Sonra Vakkas Ferid Şerif Manatof'la birlikte konferans verdiler. Yine o konferans üzerine Polis Dairesi Yahya Galip Beye ihbar etmiş. Davet etmişler, memleketi terkediniz demişler. Muahharan Vakkas Ferit çıktı ve Yahya Galip Beyefendinin azliyle neticelendi ve onunla Hükûmete mütecanis olduğu zannını tevlit etti. Şimdi herhanginiz benim yerimde olsanız Yeşilordunun siyaseten vücuda gelmiş bir hükûmet partisi olduğundan ve bu sıralarda Ethem Beyi Yeşilorduya ithal ederler. Paşa bundan münkesir olur. Çünkü malumat vermemişler. (Gürültüler) Ben bildiğimi söylüyorum, yalan değildir. Şimdi azizim, Yeşilordu, hepsi mebus olmak üzere 14 kişiden ibarettir, bir merkezi umumiye maliktir, ben de oraya dahilim.

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkî) — İsimleri kimdir, söyler misiniz?

NÂZIM BEY (Devamla) — Efendim söyleyeyim. Hakkı Behiç Bey; Muhittin Baha Bey; bendeniz, Sırrı Bey, Yunus Nadi Bey, Eyüp Sabri Bey, İbrahim Süreyya Bey, Reşit Bey, Şeyh Servet Efendi, Hacı Şükrü Bey, İzmit Mebusu Hamdi Bey bir aralık devam etti. Şimdi bu meselede hükûmetin malumatı olmadığına hanginiz kanaat getirirsiniz? Vicdanınıza

müracaat ederim. Bu on dört kişi bir araya gelir, bir meselei siyasiye takip ederler ve beni de çağırırlarsa, siz benim yerimde olsanız ne dersiniz? Şimdi bunlar talimatı yaptılar, beraber yaptık. Paşanın bundan malûmatı olmadığından Vallah malûmatım yoktur. Nizamnamei dahilî yapıldı. Paşanın malûmatı var mı, yok mu bilmem, bunu katiyen bilmiyorum. Paşanın malûmatı olmadığı nasıl mümkündür ki ikisi Hükûmette bulunan zevatı muhtereme bu işin içindedir. Sonra Paşanın terki faaliyet et demesi Paşanın faaliyete vakıf olduğuna delildir.

Şimdi bana isnad olunan şey nedir? Esasen Yeşilordu hafi nizamnamei esasisini okursanız bilmem kaçıncı maddesinde diyor ki : Türkiye'de bir Yeşilordu hafi teşkilâtı vardır. Hafilik programın içinde vardır. Bu hafi parti neden oldu? Biz İngilizlere karşı hafi yaptık. Çünkü o vakit Yunanlılar henüz bize taarruz etmemişlerdi. Zahir olsaydı İngilizler bu işte bir Bolşeviklik olduğunu anlayacaklar, bize hücum edeceklerdi. Hafilik bundan neşet ediyor. İngilizlere karşı. Şimdi ben İngiliz muhibbi olduğuma nazaran Paşa ile en çok temasta bulunan adamlar, bu on dört kişi beni aralarına aldılar, yine Paşanın malûmatiyle beni Kâtibi Umumî yaptılar. Yunus Nadi Bey geldiler. Rusya'ya bir adam göndermek istiyoruz dediler. Demek ki Paşa biliyordu. Hakikaten öyle üç kişi gidileceğini Paşaya söylediler. Paşa hayır, ben adam gönderdim, başka kimsenin gitmesine lüzum yoktur demiş. Bunlardan inkılâp hükûmetinin Reisi olan Paşanın malûmatı olmasın, bu nasıl oluyor? Bunun imkânı var mıdır? Kendi adamlarından on dört kişinin bulunduğu bir yeri bilmesin. Şimdi bunlar gösteriyor ki; burada Yeşilordu teşkilâtı olsun da, İhtilâl Hükûmeti Reisi olan Paşanın malûmatı olmasın?

EMİN BEY (Eskişehir) — Şu işin gizli safhasına geçseniz Nâzım Beyefendi...

NÂZIM BEY (Devamla) — O kadar gizliyiz ki Paşanın bile haberi yok.

AVNİ BEY (Saruhan) — Hafi komünist mührünü ne vakit kazdırdınız?

NÂZIM BEY (Devamla) — Efendim bugün dahiliyenin seksen bin lirası bir tahkikat uğruna gidiyor. Bunu siz kabul ediyor musunuz? Paşanın haberi yok. Burada bir Yeşilordu heyeti merkeziyesi vardı. Bu şimdi mevzuubahis olan Salih Hacı oğlu. Bunlar da burada bir cemiyeti hafiye teşkil etmişlerdi. Hafi komünist partisiyle katiyen alâkam yoktur. Terki faaliyet edin dendiği anda burada bir Yeşilordu heyeti merkeziyesi vardı. Sonra Konya Mebusu Refik Bey arkadaşımız buradadır. Hüsrev Beyin memuru mesul olmasını münasip görmüştür. Sonra Paşa çağırıp da Süreyya Beye terki faaliyet et dedi. Refik Bey, azizim ben Salihoğlunu biraz şüpheli görüyorum. Zatı âliniz mademki buraya dahilsiniz, sizi mesul tanıyoruz, korkarım ki Hüsrev Sami'nin mesaisinin kesreti hasebiyle bu işle uğraşamayacak...

Hatta Refik Beyi koridorda buldum. Siyaseten böyle icap etti, terki faaliyet ettik. Rica ederim siz de Ankara Heyeti Merkeziyesine terki faaliyet ettik diye söyleyin.

EMİN BEY (Eskişehir) — Tarihi hatırınızda mı?

NÂZIM BEY (Devamla) — Paşanın cepheden avdetinde bunun üzerine biz haber aldık ki; bizim terki faaliyetimiz bazılarının faaliyette devamını icap ettirmiş. Ezcümle Eskişehir'de bir komünist partisi çıkmış dediler. Biz bunu muzir gördük. Esasen Yeşilorduyu teşkil etmekten maksat ... Haber verelim, tekrar faaliyete geçelim. Paşa avdet eyledi. Arkadaşlar toplandık, Yunus Nadi Beyle Paşaya gittik. Söz Yunus Nadi Beyin idi. Çünkü evvelinden beri Paşa ile temasta bulunan kendisi idi. Terki faaliyetimizi istediniz, biz de sizin emrinizi tuttuk. Şimdi ortalıkta bazı cereyanlar var, bir takım münasebetsiz adamlar çıkıyor. Teşkilât yapıyorlar. Biz bu teşkilâtı böyle adamlara yaptırırsak bu memleket fena olur. Biz sizin elinizin altındayız. Bu sözü kâh muvafık buldu, kâh muvafık bulmadı. Nihayet muvafakat eyledi ve o vakit...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Neye muvafakat edildi? Müsaade eder misiniz?..

NÂZIM BEY (Devamla) — Mebuslardan biri halk zümresi teşkiline muvafakat eylediler. Halk tabirini Paşa, Zümre tabirini Yunus Nadi Bey koydu. Bendeniz o zamana kadar, bütün mebus arkadaşlar bilirler ki, bir Halk Zümresinin aleyhinde idim. Fakat bu karar verildikten sonra arkadaşlar dediler ki; bir program yapalım. Programını Yunus Nadi Bey yaptı. Paşaya götürüp gösterdi mi, bilemiyorum. Bendenize getirip gösterdi. Meclisi Mebusanda bizim arkadaşımız bunlardır ve buna sen de himmet et dedi ve biz de pekâlâ dedik. Bu işe çalıştık. İkinci hafta Paşa ile bir daha temasta bulundu. O vakit Üçüncü Enternasyonalin bir beyannamesi gelmişti. Paşa, bu cereyanın izalesi lâzım gelecektir, bunu Hükûmetçe yapalım dedi. Biz de o vakit Paşaya dedik ki; Hükûmet memurlarını yolunuzda olan adamlardan tayin edelim. Halbuki Kadri Beyi Van'a tayin et-

tiniz, bu adam Bolşeviklik aleyhinde propaganda yapıyor, bunu nasıl yapalım? Paşa dedi ki : Kadri benim yolumdan çıkmaz, ona da anlatırsak o da yola gelir. (Gürültüler) ... Hamdi Beyi aldı, tahlif etti. Biz faaliyete geçtik. Paşanın müsaadesiyle sonra Kadri Bey geldi. O da tahlif olundu.

ATIF BEY (Bayezit) — Faaliyet Halk Zümresi namına mı, yoksa Yeşilordu namına mı?

NÂZIM BEY (Devamla) — Hayır. Şimdi azizim bu iki adam tahlif olunur da Paşanın haberi olmaz mı idi?

OSMAN BEY (Lâzistan) — Ben de Hüseyin Avni Beyin fikrine iştirâk edeceğim. Elbette içimizden bir heyetin tefrikiyle bu meselenin halline çalışacağız. (Gürültüler)

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz yalnız Nâzım Beyin müdafaatına ait bir şey söyleyeceğim. Güya Paşanın malûmatı var, şunun malûmatı, filânın malûmatı var demek isteniyor. Elde bir Cemiyetler Kanunu var. Cemiyetler Kanununa tevfiki hareket edilmedikeç, üç tane paşa bir arada olsa, bir müsaadei resmiye verilmedikçe olmaz. Şimdi böyle bir cemiyet var mı, yok mu?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — O halde yalnız değildir. Müdafaa ediyorsa bunu söylesin. (Gürültüler) (Hilmi Bey Meclisin intizamı müzakeresini ihlal ediyor sesleri) (Gürültüler)

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Bir cemiyetler nizamnamesi var, buna riayet edildi mi, edilmedi mi?

FAİK BEY (Cebelibereket) — Şuradan buradan suale ve istizaha maruz kalıyor. Bu hal Mecliste meselenin anlaşılmasına mani olur. İstedikleri kadar söylesinler. Yalnız sadet haricinde olmasın.

NÂZIM BEY (Devamla) — Azizim, şimdi bir Yeşilordunun nizamnamesi vardı. Bir rivayete nazaran; yirmi beş kişi gazete ile ilân edildi. Yeşilordu Cemiyetler Nizamnamesine muvafık olarak teşekkül etmiş midir deniyor. Bu yalnız benim hatam değil, bu on dört kişinin hatasıdır, eğer idam edilmek lâzım geliyorsa hepimiz birden idam edilelim. Muhittin Baha Bey dedi ki; biz yirmi beş kişiyiz. Hakkı Behiç Bey de yazdığı şeyde diyor ki; Nâzım Beyin malûmatı fevkinde olarak daha adamlar vardı ve Merkezi Umumî yirmi beş kişidir. Benim bildiğim on dört kişidir. Şimdi Muhittin Baha Bey burada ise gelsin, o da söylesin Eskişehir mazbatai livasında resmen... Bunlar bizden ayrılmışlardır ve bir komünist partisi teşkil eylemişlerdir. Mühürü alın getirin dedik. Sonra Salih Ayetullâh geldiler. Bunların beyanname yazdıkları bir gece orada bulundum. Bunlar memleketi ifsad ediyorlar, dedim. Hacı Şükrü Bey buradadır. Gece gitti, Paşaya haber verdi. Konya Refik Bey biraderimiz de buradadır. Bu zevata dedim ki; azizim siz bu şeye dahil idiniz, bizim malûmatımız hilafında cemiyet namına nasıl yapılıyor? Benim anladığım, Hükûmet tahkikatı lâzimeyi yaptı. Yeşilordunun Hükûmet aleyhinde bulunduklarını Vakkas Ferit Beye söyledi. Ben Hacı Şükrü Beye tezkere yazdım, dedim azizim benim bildiğim vardır. Paşanın aleyhinde bunlar söz söylüyorlarmış. Hacı Şükrü Bey buradadır.. Dedi ki; biz sizden ayrılmış idik, yine size girmek istiyoruz. Vakkas Ferit çıkmış gitmiş idi. Kendisini Kırşehir'den celbettiler, hapsettiler, mahkemeye verdiler. Muhakemeleri icra edilmiş, bunlar beraat etmişler. Bu adamlar İştirakiyun Fırkasının teşekkülünden yirmi gün evvel geldi, bana müracaat etti. Maksadım bu hafi şeyleri meydana çıkarmaktı. Hüda hakkı için ben bunların aleyhinde idim. Efendim Bolşevik harekâtının başladığı ve muhitimize doğru geldiğini işittiğimiz zamanlarda hepimizin nazarı şarka müteveccih idi. Hatta bazıları Ruslardan orduların gelmesine intizar ediyorlardı. Sonra nazarı dikkate alıyor musunuz? Rus tehlikesi mühimdi. Bu selin memleketi yıkmaması için Yeşilordu vücuda getirildi. Yeşilordu teşkilâtı, arkadaşlardan bir kısmının dediği gibi, Rus seli önüne hamiyetkâr bir siper yapmak istedi. Bunlar geldikleri zaman bu selin önüne onlar geçsin diye. Yeşilordu teşkilâtı, hafi teşkilât adadına dahil değildir. Efendiler sizin koridorlarınızda herkesin elinde bir Yeşilordu nizamnamesi var idi. Yeşilordu bir teşkilâtı umumiye değildi. Gazete ile ilân edilmiştir. Bir kişi bilmem nasıl merkezi umumîdir, anlamam. Samsun'da açıktan açığa, her yerde söylüyordu, maksadı bundan ibaretti. Sonra Yeşilordu, bir teşkilâtı umumiye değildir. Yalnız bir Heyeti Merkeziyesi vardı. Bu Heyeti Merkeziyenin yirmi beş kişi olmasına karar vermiştik. Eskişehir'de teşkilât varmış, kimlerden müteşekkil, kimse bilmiyor. Söyleyeceğim bundan ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler var.

BASRİ BEY (Karesi) — Benim bir meselei mütekaddime hakkında takririm vardır. Hulâsada dercedilmemiştir. Bu fıkralarda bazı şeyler münderiç olduğunu hatırlıyorum. Binaenaleyh şubenin mazbatasında mesail muayyendir, niçin anlardan bahsedilmiyor? İfadelerin aynen okunmasını teklif ediyorum.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Efendim; Sivas'ta Sultanî muallimlerinden Ruşen Efendi namında bir zat ordu kumandanı tarafından mahkememize verilmiştir. Bu zat hafi komünist teşkilâtiyle birleşmiş ve bu tarzda çalışınız diye kendisine talimat verilmiş. Kendisinde Şeyh Servet Efendinin de teşkilât yapmak üzere mektubu var, yanı başında Salih bilmem ne yoldaş imzası var. Ordu tarafından elde edilmiş, aynen mektubu mevcuttur. Zabitan arasında Yeşilordu'ya efrad kaydettiğini ... Aynı zamanda bu zat Mustafa Suphi'ye bir mektup göndermiştir. Bu adam aldığı emir üzerine kim olduğu bilinmeden kendisine verilen emir üzerine teşkilât yapabilir mi?.. (Gürültüler) Mahkememizden geçen şeyleri arzediyorum. Bu zat derdest edilmiş idi.

NÂZIM BEY (Tokad) — Arzettiğim gibi, tekrar faaliyete geçtiğimiz zaman Van Valisi Kadri Beyle Bayezit Mutasarrıfı Tahir Beyi tahlif etti. Şeyh Servet Efendinin de teşkilât yapmak üzere kendisine yazdığı mektup da vardır. Memleketin menfaati terki faaliyeti icap eder dendiği zaman, biz terki faaliyet etmişizdir. Memlekette bir ihtilâf çıkarmak istemiyoruz. Mademki memlekete muzirdir, bırakalım. Memlekete hizmet etmek isterken, istemeyerek de olsa fenalık yapmak aklımızdan geçmez, dedik. Bize darıldılar, çekildiler. (Kim idi söyle sesleri) Eğer bizim bir kabahatimiz varsa bize izin vermemeli idiler. Mademki izin vermişler, kabul etmişler demektir. Biz terki faaliyet etmişizdir.

İki milyon lira nereden aldım? Bana müracaat ettikleri vakit onların teşkilâtı vardı. Rıfat Efendi ve Avni Beyin sorduğu mesele haziranda idi. Şimdi bana ne soruyorlar? Ben bunu sokaktan işittim. Eskişehir'de bir beyanname yazmışlar, bir de mühür basmışlar. Hüsrev Sami Bey gitti, Paşa Hazretleri oraya adamlar gönderdi. Şerif Manatof Hükûmetten 450 lira almış, bir komünist partisi teşkil etmiş.

ŞEVKET BEY (Sinop) — Efendim, Nâzım Bey buyurdular ki; şube yalnız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ifadesini aldı ve tahkikatını ona göre yaptılar. Malûmu âlinizdir ki İstiklâl Mahkemesinden Meclise bir müzekkere gelmişti. Bu müzekkerede Mustafa Nuri ve Zinetullâh gibi bir takım eşhasın yakalandıklarını ... nihayet bir şey tebeyyün etmedi mi, bilmiyorum.

BİR MEBUS BEY — Namı âlilerine mahkûk bir mühür yok mu efendim?

ŞEVKET BEY (Devamla) — Şubenin tahkikatı hakkında izahat vereceğim. Biz bu meseleyi Mecliste istizah ettik. Nâzım Beye isnat olunan mevaddan birincisi, ahali arasına nifak ve şikak ilka ve fesada tahriktir. Bir takım eşhas yakalandı ve bunlar isticvap edildiklerinde ikrarı cürüm ettikleri ve fakat Nâzım Beye atfedilen cürüm de bulunduğundan, bu itibarla diyorum ki; Nâzım Beyi berayı isticvap İstiklâl Mahkemesine gönderelim. Nâzım Bey hakkındaki tahkikat Üçüncü Şubeye havale edildi. Mesele şubeye geldikten sonra biri Nâzım Bey hakkında şubece icra kılınan tahkikat, diğeri de İstiklâl Mahkemesince yapılan tahkikat. Bu iki tahkikat da aynı mesele hakkında idi.

Bizi buna icbar eden bir sebep vardır. O da Nâzım Beyin Mebusluğu idi. Malûmu âlinizdir ki, refi masuniyet meselesini nazarı dikkate almak lâzımdır. Ondan sonra mahkemeye tevdi olunmak iktiza eder. Bunu şubede düşündük, acaba biz İstiklâl Mahkemesi tahkikatiyle ve elde ettiği vesaik ile ne suretle hareket edeceğiz? Bu bir.

İkincisi; maznunların, İstiklâl Mahkemesinde mevkuf bulunan maznunların muvaceheleri lâzım. Şubede icra kılınan bu tahkikat esnasında hariçte bir şey zuhur ederse, bittabi bu bütün arkadaşlarımızın ve bizim haysiyetimizle mütenasip olmayacaktı. Bunu da düşündük. Oradaki vesaik, şube için de vesaiktir, dedik. Dördüncüsü, ecnebiden para temini ve beşincisi Ethem ile alâkası. Ahaddan tahkikat ve muvacehe icrasını münasip görmedik. Yalnız evrak ve vesaiki resmiye ve zevatı resmiyenin ifadesine müracaat edeceğiz. Nihayet Basri Bey; Memduh Bey, Asım Bey biraderlerimizin ifadelerine muracaat ettik. Bu ifadeler tamamiyle burada okunmuştur. Şüphe ederlerse bakabilirler, aynıdır. Yalnız siz bir iki rakamiyle yazmış idiniz.

Sonra efendim, biz bu ifadattan sonra Nâzım Beyin ifadesine müracaat etmek istedik. Sonra Nâzım Beyden sorduğumuz sualleri eline vererek kendisini bu suretle serbest bırakmışızdır. Bütün cevaplarını istedikleri gibi vermişlerdir. Teşekkür ederiz ki Nâzım Beyefendi ifadeleri tamamiyle okunmuştur. Burada tekrara hacet kalmadı. Bu birincisi; cemiyeti hafiye meselesini ikrar ve itiraf ettikten sonra, bunu Hükûmete atfetmekten ibarettir. Yani Hükûmetin bundan haberi vardır. Bu resmen teşekkül etmiştir. Birinci kısım bu. İkinci kısım ki, ikinci ve üçüncü, dördüncü cürümlerdir, bunları da tamamen kendisi inkâr

---

(1) Şubenin Reisi veya Mazbata Muharriri olduğu anlaşılıyor. Fakat zabıtta ismi yok.

etmektedir. Bendeniz öyle zannediyorum ki, Paşa Hazretlerini doğrudan doğruya Nâzım Beyin müdafaa şahidi olarak dinlemişizdir. Kararnameden anlaşılıyor ki, Nâzım - Ethem vakasında Nâzım Bey alâkadar değildir, dediler. Bu menfi bir şahadettir, müdafaa şehadetidir. Binaenaleyh esbap ve delaili subutiyeye katiyen tesiri yoktur, dedik.

BASRİ BEY (Karesi) — Bizi ne suretle istima ettiniz? (Gürültüler)

BİR MEBUS — Yanlış anlaşılmasın. Malûmu âliniz bir dava şahidi vardır. Paşanın dava şahidi olmadığına göre bizim de mevkiimiz başkalaşır.

ŞEVKET BEY (Devamla) — Şahit gösteriyorlar, şahit sıfatiyle alınmıştır. Buna katiyen şek ve şüphe yoktur. Çünkü zabıtta öyledir.

Şimdi Nâzım Bey hakkında bir isnat vuku bulduğu için arzediyorum. Memduh Bey, Basri Bey, Asım Beyin ifadeleri şahit sıfatiyle... Meclisi Âli bizi size tevdi etmemiştir. Maznun sıfatiyle ifade almaya salâhiyetimiz yoktur. Sizin ifadenizi şahid sıfatiyle almışız.

Şimdi efendim, Nâzım Bey hakkında evrak ve vesaik elde ettik. Bu bittabi İstiklâl Mahkemesince elde edilmiş idi. Bu evrak ve vesaikten ikisi mektuplardır. Bu mektuplardan birisi Zinetullâh Şerifin Ethem'e karşı hafi komünist fırkası mühürüyle yazdığı bir mektuptur. İkincisi de, Ethem'in kardeşi Tevfik'e, yazılan bir mektuptur. Teşkilâtı hafiyenin tevsii için taahhüt eylediği paranın yekûnu sekiz bin lira olmayıp, iki milyon lira olduğuna dairdir. Diğeri de; Paşanın kendilerini aldattığına ve katî müzakere etmek istemediğine dair bir mektuptur ki; bu da Zinetullâh ve Şerif Manatof imzalı demin arzettiğim fırkanın mühürü ile de mühürlenmiştir.

Bir de efendim, bir suretlerini ahiren Nâzım Bey bize tevdi etmiştir. Yeşilordu nizamnamesi, Hafi Komünist Fırkası beyannamesi ve sonra Halk İştirakiyun Fırkası vardır. Esas itibariyle halk zümresi Mecliste teşekkül etmiş ve siyasî olmadığı için teşekkülünden tatili faaliyet etmesi hakkında verilen emir tarihine kadar yalnız Meclise münhasır olarak kalmıştır. Fakat ondan sonra teşkilâtını taşraya kadar teşmil ve bir takım beyannameler neşretmiştir. En sonra İstiklâl Mahkemesine kadar aksetmiştir. Meseleyi bu suretle düşünürsek daha iyi olur.

Sonra efendim bu Yeşilordu fırkası mennedildiği tarihe kadar. Evet Yeşilordunun bidaveti teşkilâtından itibaren mennedildiği tarihe kadar yalnız Mecliste icarı faaliyet ettiği için biz bu kısmı bir cürüm addetmedik. Bu, şubenin bir kanaatidir efendim.

Sonra efendim; ikinci kısım geliyor ki, o zaman bu Yeşilordudan ayrılmış Komünist namını taşıyan bir fırka var, fakat vaktiyle ayrılmıştır. Ayrıldıktan sonra yalnız başına ve demin Nâzım Beyefendinin buyurdukları veçhile, bir kaç arkadaştan ibaret olarak icrayı faaliyet etmiştir. Ahiren hafi Komünist Fırkası teşkil edenler ayrıldıklarından dolayı canları sıkılmış, tekrar Nâzım Beye gelmiş, biz seninle birleşeceğiz, kabul ediniz demişler. Ondan sonra efendim, Yeşilordu genç veya hafi Komünist Fırkası ikisi birleşiyor, Halk İştirakiyun, namını alıyor. Beyanname, program ve nizamnameye tabi olarak. Bunu biz şubede bütün fırkaların nizamat ve programlariyle mukayese ettik. Halk İştirakiyun beyannamesi burada okunduğu veçhile bir kerre bizim parolamız emektir diyor. İkincisi, adres Tokat Mebusu Nâzım'dır. Bu beyannamelerin vusulünde mektubunuz vâsıl olmuştur, deniyor. Sonra Yeşilordu talimatında ehemmiyetle nazarı dikkate alınacak mevad vardır. Bu hafi değil de nedir? Bir de bu Halk İştirakiyun kelimesinin, ki Basri Bey ve rüfekasının buyurdukları veçhile, Halk İştirakiyunu iki kısma ayırıyoruz. Birisi, Halk İştirakiyun Fırkası, ki yani hafi olanıdır. Fakat bu beyanname tarihsizdir ve Nâzım Bey tarafından yazılmıştır, el yazısı iledir. Mühürün üzerinde Hafi Komünist Fırkası, imzasında da mümessil kelimesi var. Mühürler Salih Hacıoğlu'dur. Nâzım Beyin kâtibi umumî unvanı altında imzası var.

Bir de merkezi umumî mühürü var. Asıl mesele bu değildir. Bir beyanname var ki; bu da Hafi Komünist Fırkasının beyannamesidir ... Hürriyet ve İtilâfa mensuptur, İngiliz taraftarıdır. Ankara'da teşkil olunan bir Hükûmet var. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından teşkil olunan bir Hükûmettir. Fakat burjuvaziye mensuptur, kendileri İttihad ve Terâkkinin maklubu, münfeil siyasetsizdir. Bunlar sarahaten yazılıdır. Biz, her ne olursa olsun, bu her iki hükûmeti de kabul etmiyoruz.

... Arzedeceğim bu beyanname efendim, Yeşilordu partisiyle Hafi Kamünist Partisi birleşiyor. Nâzım Beyde Hafi Komünist Partisinin beyannamesinden haberdardır. Haberdar olduğu halde Yeşilordu ile birleşmiştir, birleştirmiştir ve bunu Nâzım Beye sorduğumuz zaman, Hükûmet bu beyannameyi tutmuştur .. veçhile Hükûmet beyannameyi aldı da... Zannederim bu, mantıkî bir müdafaa ve mantıkî bir iddia değildir. Asıl kabahati buradadır. Böyle yıkıcı ve hafi bir cemiyet ile kendi fırkasını birleştirmesidir. Efendim sonra buna Halk İştirakiyun namını vermiştir.

Evrakı tahkikiyede okunduğu veçhile Zinetullâh'ın evinde kadınlarla birleşerek o kadınların iştirâk ettiği müzakere neticesinde hâsıl olan bir nifak üzerine cemiyet dağılmıştır. Orada ekseriyet öbür tarafa geçmiştir, ifadeleri de böyledir. Bendeniz hiç bir vesika olmadığını farzediyorum. İstiklâl Mahkemesindeki maznunlar Nâzım Beye atfı cürüm ediyor. Binaenaleyh Nâzım Bey mücrim mevkiindedir. Orada muhakeme olmak herhalde lâzımdır. Hiçbir delil olmadığı takdirde buna katiyen şek ve şüphesi olmayan müntesibini adliye kalksın söylesin. Binaenaleyh Nâzım Bey mücrim mevkiindedir. Bunun için mahkemeye gitmelidir. Orası bizim arkadaşlarımızdan mürekkeptir. Hafi Komünist Fırkası tahtı tevkife alınmıştır. Şimdi esbap ve delaili mevcudeden bize kanaat gelmiştir. Nâzım Bey bir çok ifadatta bulundular. Paşa Hazretleri de şubede bunu katî olarak söylemişler. Farzedelim ki Paşa Hazretleri böyle bir emir versinler, acaba böyle bir emir kanunî midir, değil midir? Yalnız Cemiyetler Kanununun üçüncü ve altıncı maddeleri nazarı dikkate alınırsa, bir kerre muhalifi kanun olduğuna şek ve şüphe yoktur. Sonra bu madde mucibince Nâzım Beyin maznuniyeti tahakkuk ediyor. Ondan sonra 12, 13 ncü maddelerine ve Kanunu Esasinin yüz yirmi yedinci maddesine geçerek tetkikatı lâzıma ifa edersek bu teşekkül eden cemiyeti hafiyenin maksadı nedir, bunu anlamak lâzımdır. Şimdi isnat olunan, ahali arasında nifak ve şikak, Hükûmeti Millîyeyi taklibe saî ve ecanibten para ve asi Ethem'le harekâtı isyaniyede alâkadar olmak meselesi. Bunlara bizce delail ile kanaat hâsıl olmuştur. Esasen mesele kanaat meselesidir. Bu kanaata nazaran İstiklâl Mahkemesinde maznunen mevkuf bulunanlardan biz de Nâzım Beyin ittihamını tensip ettik, tabir mazur görülsün.

Şimdi efendim, bu tahkikat esnasında biz bir meseleye daha vakıf olduk. Demin bir parça arzetmiştim, bu da hafiye teşkilâtı meselesidir. Bunun için Meclisteki bir hafiye teşkilâtı yapılmış, sonra bize de yani şubeye de malûmat verilmiştir. Şu halde efendim Meclisin ekserisi bundan haberdar olmuşlardır. Bir encümen teşkil olunmuş ve encümenin bir çok azası bu suretle vakıf olmuşlar. Yani arzetmek istiyorum ki bu bir tahkikatımıza müteallikiir. Fakat biz bunu tahkik etmek istemedik. Çünkü bu zatların hiyaneti vataniyede bulundukları sabit olduğu takdirde, ben öyle zannediyorum ki, azamı cürüm olan hiyaneti vataniye cezası ... Şüphesiz efendim fakat ehaktır.

İkincisi; bu, Rus Sefarethanesiyle alâka peyda etmiştir. Bundan dolayı da tevsii tahkikata lüzum görmedik. Fakat elimizde delail mevcuttur. Bunlar da bir takım raporlarla ifadattan ibarettir. Nâzım Bey ve Mehmet Şükrü Bey ve Şeyh Servet Efendilere isnat olunan bu hafiyelik cürmünü ... Bittabi kendilerinin Rus Sefarethanesinden maaş alarak Meclisteki müzakereden haberdar etmeleri ve bu sırf Bolşevikliğin memlekette teşkili için yapılan bir harekettir.

REİS — Müzakereyi kâfi görüyor musunuz? (Kâfi, kâfi sesleri) Müzakere kâfi görüldü.

Bir takım takrirler vardır. Müsaadenizle şubenin mazbatasiyle bu takrirlerden esasa taallûk edenleri telhis ettikten sonra reyinize arzedeyim.

Riyaseti Celileye

Üçüncü Şube kararnamesinde maznuniyetleri gösterilen Tokat Mebusu Nâzım ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendilerin Kanunu Esasinin 79 ncu maddesi mucibince icrayı muhakemelerine karar itası ve mumaileyhimin muhakemelerinin gayri mevkuf olmak ve Meclise devamlarına mani olmamak suretiyle icrasını teklif ederim. 21.3.1337

Saruhan
Refik Şevket

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, şube namına söyleyeceğim. Bugün burada saatlerimizi geçiriyoruz. Bu arkadaşlara hâsıl olan zan ve şüpheyi izale ettirmek için şube uğraşmıştır. Merhamet buyurunuz. Hüseyin Avni Beyin şubemiz hakkında verdikleri takrirden dolayı söz söylemek isterim. Şube hiç bir veçhile bir arkadaşa bir fikir ihsas ederek ve hakkında bir fikir besleyerek tahkikatına devam etmemiştir ve hattâ Nâzım Beyefendi hakkında isnad edilen hafi celseler esnasında ... şimdi hata etmiş olduğuna şube de vakıftır. Bilmuhakeme sabit olursa, milletin intikamını alacaktır. Rica ederim, ortada namusu millet, diyaneti islâmiye, namusu şeriat paralar için satılıyor... Bu hissiyattan tecerrüt eder ve kendisini şahsımdan ziyade muhterem tutarım... Diğerleri de bunun içinde var diye kendisini kurtarmak istiyor. Şimdi bu müdafaatı icra edemeyeceğini bilmek ve bilemeyeceğinden dolayı diğer bir arkadaşına tevdii vazife etmek daha iyi idi. Maahazâ bu meseleler kâmilen halledilmiştir. Hakkında isnat edilen fiillerden şubemiz sureti katiyede hâsıl ettiği kanaat, diğer iki refiki ile beraber karar ittihaz edecek iken Meclisi muhtereme bunlar hakkında bir karar ittihaz ediniz demesinden dolayı ... Aynı delil, aynı kuvvet on-

lar hakkında da mevcud olduğunu heyeti muhteremenize göstermiştir.

Şimdi asıl mesele Refik Şevket Bey biraderimizin verdiği takrirde Kanunu Esasinin 79 ncu maddesi ahkâmını mı, 48 nci madde ahkâmını mı kabul etmek lâzımdır? Refik Bey biraderimizin takririni şube namına ... Nâzım Beyin hukukunu nazarı itibara almamak için bu Meclisi Âli kendisi onu vermek hakkını haiz değildir. O mahkemenin istiklâline dokunur. Yalnız o maddeden geçerek 79 ncu madde mucibince muhakemelerinin icrasına karar verilmesine şubece taraftarız. (Çok iyi sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, bendeniz şube hakkında haksız yapmış diye isnadatta bulunmadım. Şube bitaraflığını muhafaza etmiş ise ben de kimseyi muhafaza etmek istemem. Demek istiyorum ki efendiler, bu işde medhaldar arkadaşımız zuhur etti. Onlar hakkında tekrar tahkikat yapılmalıdır.

REİS — Efendim; şube ile Refik Şevket Beyin takriri arasında bir ihtilâf kalmadı. Yalnız şube namına dermeyan edilecek bir kaydı ihtirazı vardır.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bendeniz bu meselenin evveliyatını bilmiyordum, şimdi tenevvür ettim. Uzun zamandan beri devam eden dedikoduların bütün toplanıp hallideceği bir zamanda heyeti âliyenin bitaraflığına müracaat ediyorum. Gayrı mevkuf olarak muhakeme edilmek meselesi, mahakimi âdiyenin hukukuna mani olabilir. İstiklâl Mahkemeleri kendi içimizden ve Meclis namına icrayı hükme memur olduğuna göre bizim bu suretle bir karar vermemiz lâzımdır. O arkadaşın sıfatı reffedilmedikçe aramızda bulunmak hakkına maliktir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bunda Meclisi Âli zuhul ediyor. Bu zat şubede isticvap edildi. Hakkında tahkikat icra olundu. Saatlerce hukukunu müdafaa etti... Bu vaziyette bunlar hakkında karar vermek ne derecelerde doğru olduğunu heyeti umumiyenin kanaatine terkederim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim; Celâlettin Arif Bey biraderimizin buyurdukları doğrudur. Azalıktan iskat etmek, sıfatı mebusiyetini tasdik etmek yoktur.

(49 ncu madde okundu)

Riyaseti Celileye

Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Şeyh Servet Efendiler hakkında Meclisi Âlinin bir şubeye kur'a ile havale olmadığından şube mazbatasından bunların şimdilik tefrik ve bir şubeye havalesini teklif eylerim.

Konya Mebusu
Musa Kâzım

REİS — Şubenin mazbatasını 79 ncu madde mucibince reyinize vazediyorum. Yalnız müsaade buyurunuz, ekseriyet tabirine izafeten tayini esami teklifini havi 15 imzalı takrir olduğu için yoklama yapıyorum. Tayini esami ile olmasını kabul edenler ellerini kaldırsın. Musa Kâzım Efendinin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

Şeyh Servet Efendi hakkında dahi takibatı kanuniye icrasını kabul buyuranlar ellerini kaldırsın. (Kabul edildi) Hitam

Riyaseti Celileye

Mesele, bir meselei ittihamiyedir. Bunun için içimizden 5 kişilik bir mahkeme teşkili ile oraya havalesini ve muhakeme neticesine kadar müttehem olan arkadaşlarımızın Meclise devam etmelerini teklif ederim. 21.3.1337

Lâzistan Mebusu
(İmza okunamadı)

Reddedilmiştir. 21 minh.

Reis Vekili Hasan Fehmi — Kâtip Ziya Hurşit

Riyaseti Celileye

Nâzım Bey hakkında şubece cereyan eden tahkikatta Şeyh Servet Efendi ile Mehmet Şükrü Beyin de maddei müddeabihte methaldar oldukları şubenin kararından anlaşılıyor. Gerek itham ve gerekse ademi mesuliyet şıklarından Meclisi Âlice herhangisine kanaati vicdaniye ve berahini hakikiye hâsıl olursa mumaileyhimin her üçü hakkında tatbik edilmesini teklif ederim efendim. 21.3.1337

İçel
Naim

Kabul edilmiştir. 21 minh.

Reis Vekili Hasan Fehmi — Kâtip Ziya Hurşit

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Nâzım Beye isnat olunan mesele teşâup ediyor ve bazı arkadaşlarımız dahi methaldar olduğu iddia ediliyor. Binaenaleyh ikmali tahkikat etmek zımnında umumunun diğer bir şubeye havale buyurulmasını teklif ederim.

Erzurum Mebusu
Hüseyin Avni

Reddedilmiştir. 21.3.1337

Reis Vekili	Kâtip
Hasan Fehmi	Ziya Hurşit

Riyaseti Celileye

3 ncü Şube kararnamesinde maznuniyetleri gösterilen Tokat Mebusu Nâzım ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendilerin Kanunu Esasinin 79 ncu maddesi mucibince icrayı muhakemelerine karar itası ve mumaileyhimin mahkemelerinin gayri mevkuf olmak ve Meclise devamlarına mani olmamak suretiyle icrasını teklif ederim. 21.3.1337

Saruhan
Refik Şevket

İşbu takrir mucibince ve 79 ncu maddeye istinaden şubenin teklifi kabul edilmiştir.

Reis Vekili	Kâtip
Hasan Fehmi	Ziya Hurşit

Riyaseti Celileye

Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Şeyh Servet Efendiler hakkında Meclisi Âlinin bir şubeye kur'a ile havale olmadığından şube mazbatasından bunların şimdilik tefrik ve bir şubeye havalesini teklif ederim.

Konya Mebusu
Musa Kâzım

Reddedilmiştir. 21.3.1337

Reis Vekili	Kâtip
Hasan Fehmi	Ziya Hurşit

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Nâzım Bey meselesinde ittihaz olunacak bilcümle mukarreratın tayini esami ile reye vazını teklif ederiz. 21.3.1337

Erzurum	Bitlis
Hüseyin Avni	Yusuf Ziya
Ergani	Genç
Sırrı	Celâl
Dersim	Çorum
Diyap	Haşim
Kastamonu	Eskişehir
Besim	Mehmet Emin
Erzurum	İçel
Celâlettin Arif	Naim
Saruhan	Oltu
Ömer Lütfi	Rüstem
Mersin	Amasya
Hüseyin	Hamdi
Denizli	Erzurum
Mazlum Baba	İsmail

Mazbata neşredilmeyeceğinden tayini esamiye lüzum olmadığına Heyeti Umumiyece karar verilmiştir. 21.3.1337

Reis Vekili	Kâtip
Hasan Fehmi	Ziya Hurşit

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Nisan 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	28
2. — BEYANAT	28
1. — Vilâyatı Şarkiye seyahatinden avdet eden Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin ahvali Şarkiyeye dair beyanatı.	*28:35*

Cilt : 9

19 uncu İn'ikat, 2 nci Celse

ON DOKUZUNCU İN'İKAD

11 Nisan 1337 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celse küşad edildi.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Onuncu İn'ikat

21 Mart 1337 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde küşat olunan bu celsede; Tokat Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur Mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkındaki Üçüncü Şube mazbatası üzerinde cereyan eden uzun müzakerelerden sonra, Konya Mebusu Musa Kâzım Efendinin; Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü ile Burdur Mebusu Servet Efendiler hakkındaki evrak Meclisi Âlice bir şubeye kur'a ile havale olundukları cihetle bunların mazbatadan şimdilik tefriki ile bir şubeye havalelerine dair takriri ile Tokat Mebusu Nâzım Bey ve Şeyh Servet Efendi hakkında takibatı kanuniye icrası kabul olundu ve celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Kütahya
	Haydar

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Vilâyatı Şarkiye seyahatinden avdet eden Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin ahvali Şarkiyeye dair izahatı.

REİS — Şarktan avdet etmiş bulunan Erzurum Mebusu Durak Bey izahatta bulunacaktır. Buyurun efendim.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler teşrinievvel iptidalarında idi, biz buradan infikâk etmiş bulunuyorduk; dairei intihabiyemize gidiyorduk. O vakit Şarkta mühim vakalar cereyan ediyordu. Tabiî malûmu âlilerinizdir ki o vakit Şarkta ordumuz harekete gelmiş ve Ermenistan üzerine taarruza başlamak üzere idi. Hatta Çorum'a gittiğimiz vakit, Şarktaki ordumuzun Sarıkamış'ı zaptettiği işitilmişti. Fakat aynı zamanda Şarkta ve bilhassa Rusya'da, Türkiye ile alâkadar bazı mesail cereyan ediyordu. Bu cihetleri biraz kısaca arzedeceğim. Çünkü kıymettar vakitlerin kaybolmasını arzu etmiyorum.

Lehülhamd Ermenistan üzerine yapılan taarruz ve hareket muvaffakiyetle neticelendi. Tabiî Meclisi Âliniz bundan da haberdarsınız. Onun için uzun boylu izahat vermek istemiyorum. Aynı zamanda Rusya'da, Türkiye namı hesabına çalışan bir takım adamların rüzgârları, memaliki Osmaniyeyi, memaliki islâmiyeyi zirü zeber ediyordu, yakıyordu, yıkıyordu.

Bendeniz bazı tarizlerde bulunacağım. Fakat rica ederim şahıslar bence mukaddestir. Yalnız ahvali ruhiye ve içtimaiyatımız hakkında bahse girişeceğim. O zaman memlekette bir bolşeviklik meselesi cereyan ediyordu. Fakat o bolşevikliğin ne olduğunu, memlekette bilenlerimiz pek mahdut idi desem doğrudur. Halk, bolşevikliğe halâskâr diyor ve hakikatı, ihtimalki, hiç kimse bilmiyordu. Bendeniz de itiraf ederimki geçen sene bu mevsimlerde burada bulunduğumuz zaman filân yerden gelen kırmızı ordu ... denildikçe, zannediyordum ki; Rusya'dan bize imdat gönderiyorlar. Bilmiyorduk ki memleketimizin içine kundak sokuyorlar; bundan malûmattar değildim. Tabiî Erzurum'a muvasalatımda, müsaadenizle daha evvelini arzedeyim, burada da bir takım partiler teşekkül etmeye başladı : Komünistlik partisi, Halk zümreleri vesaire, vesaire... Bunların hepsinin altında bolşeviklik var-

dı. Bendenizin hissiyatım bu idi, ihtimal aldanıyorum, fakat netice de taayyün etmiştir bu mesele de.. Bendenize de teklif etmişlerdi, fakat girmemiştim. Ben milletin mukadderatını omuzuma almışım. Milletin mukadderatiyle oynayan (insanların çok dikaktli ve durendiş olmaları şarttır.) (1) Bunun için uzun boylu tahkikat ve tetkikat icra ediyordum ve bunun için çok uğraşıyordum ve geçtiğim yerlerde malumat ve bir çok vesaik elde ettim. Erzurum'da kongreden avdet edenlerden izahat ve malûmat aldım. Malûmu âliniz geçen sene Rusya'da, Bakû'da bir kongre teşekkül etmişti. Kars'a gittim. Rusya'dan avdet eden bir çok zevat ile görüştüm, Gümrü'ye gittim ve bilhassa bolşevikleri re'yülayn gördüm; lâzım gelen malûmatı topladım. Elimde vesaik mevcuttur. Bulduğum netice efendiler; bolşeviklik ne demektir? Zannediyorum ki Heyeti Muhteremenizi bu hususta biraz tenvir edebileceğim. Belki kanaatımda aldanıyorum. Bolşeviklik, komünistlik, iştirakiyonluk, bunun ayrısı gayrısı yoktur. Bolşeviklik Rusya'da âzâmiyet manasınadır. Bolşeviklik için, komünistlik için Türkiye namı hesabına çalışan eşhası sefile Rusya'da Mustafa Suphi ve rüfekasıdır. Onların hafi komitalarından çıkan notlarını takdim edeceğim, okuyacaksınız. Onlar, umum Türkiye namına vekil olarak, bütün Türkiye namı hesabına çalışıyorlar. Size bir çok isimler okuyacağım. Bendeniz Türkiye'nin, Büyük Millet Meclisinden başka vekilini tasavvur etmiyorum. Siz kimsiniz, kim göndermiş, neredendir elinizdeki vesika? ...

Efendiler, bolşevikliğin dört esası vardır; aksini iddia edenler buyursunlar. Dinsizlik, Allah yoktur. Esasın birincisi budur efendiler. Milliyet de yoktur. Bir sosyalistten, bir bolşevikten milliyetini sorarsanız der ki milletim nev'i beşer... Dünya yüzündeki bütün adamlar milletimdendir. Vatan da yok. Efendilik de yok. Bolşevikliğin esası bunlardır. Şimdi efendiler, burada ufak bir misal arzedeyim. Herifin birisi at alıyormuş, dostu demiş ki yahu senin hayvanının kaç ayağı var? Demiş ki, üç ayağı var. Birisi istediği vakit çifte atar, ikincisi, üçüncüsü yok. ... Allahı tanımak olmadıktan sonra o esasat yerin dibine girsin. Bolşeviklerin yaptıkları dinsizlik programlarından bir iki maddeyi okuyayım : Kendilerinin matbu programlarında maddeleri...

Efendiler, Rusya komünist fırkaşı, kendi fırkasında kabul ettiği... Arzedeyim müsaade buyurun. Yüz tanesi zengin, mutavassıt sınıflarındandır; burjuvazi derler. Ve esasen burjuvazi programında mevcut iken... (Bir satır yoktur) Komünist kendi programında kabul ettiği ve esasen... (Bir satır yoktur...) (...bir satır yoktur...) (...bir satır yoktur.) Binaenaleyh hiç bir tarafta hiç bir vakitte mevkii tatbika konulmayan bir şekli idareyi kendisine rehber ittihaz etmiştir. (...bir satır yoktur.) Bendeniz kanatımı söylüyorum, gördüğümü, işittiğimi söylüyorum.

Acaba bu komünistliği kim vücuda getirdi, yani nereden kaynamıştır? Efendiler; yahudilerden kaynamıştır. Anlatayım. Rusya'da zaman, zaman yahudiler ihtilâller çıkardı. Zaman, zaman bunlara kılınç salladılar filân... Bakiyetüssüyufu da İngiltere'ye, Almanya'ya ve her tarafa dağıldılar ve öteden beri hiç bir yerde bir heyeti içtimaiye tesis edememişlerdir. Hükûmetleri vesaireleri yok, nereye gitmişlerse kovulmuşlar, nereye gitmişlerse dayak yemişlerdir. Düşünmüşler, taşınmışlar bir Hükûmet teşkil edememişler. Sonra tam fırsat bulmuşlar, Rusya'da çalışmışlar, çabalamışlar bunu meydana getirmişler. Evet başta bulunanların yüzde 95'i yahudidir. Buradaki sefirleri de yahudidir. Efendiler, kongrede toplananların İtalya ve Fransa'dan gelenlerin % 95'i de yahudidir. Hattâ yahudilerin propagandaları hakkında bir de gazete vardır. O gazeteden size bir şey okursam ümit ederim ki kanâatlarımı şey edersiniz. Bakınız efendim arzedeyim :

Buhara Cumhuriyeti bir müslüman memleketidir, bilirsiniz. Rusya'da bir çok yerler Bolşevikliğe tabi olduğu halde orada bir kısım ahali henüz hali isyandadır ve daha Bolşevikliğe boyun eğmemiştir. Buhara Cumhuriyeti halkı cahil kalmış, halkı tenvir ve talim hususunda çalışılacaktır. Ezcümle 75 iptidai gece dersleri açmıştır. Tedrisat Rus, Türk, Yahudi lisanları üzerinedir. İşte size nazarı dikkati calip olan mevad : Yahudiler bütün dünyaya hâkim olmak istiyorlar. Yine o maddeden arzediyorum... Sınıflarla dini propaganda teşkili arasındaki rabıtaları... (...bir satır yoktur.) Dinî bâtıl akidelerden kurtulmak için ... Din ne için işlerine gelmiyor, sebebi nedir? Çünkü dinde namus var, ahlâk var, iyilik var, her şey var onun içinde... Bunlar onların işine gelir mi? Tabiî gelmez.

Sonra milliyet meselesi efendiler. Onlarda milliyet yoktur, milliyet, nev'i beşerdir. Böyle iken milliyeti nasıl idame edecekler?.. Bugün yirmi yaşından yukarı hiç kimsenin Bolşeviklikte hakkı hayatı yoktur. Yirmi yaşından sonra her şahıs ölüme mahkûmdur. Fakat zaman, zaman öldürecekler. Ben propaganda yapmıyorum, böyledir efendiler. Bu öyle bir

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

meseledir ki hocaları, münevveranı öldürürler. Sonra kısım, kısım zengin der öldürürler, burjuvazi der öldürürler. Yirmi yaşından yukarıya neye öldürürler? Çünkü bu sinden yukarı olanları bu fikre getirmek imkânı yoktur. Hattâ değil biz Müslümanları; İsevileri de mümkün değil. Böyle bir fikre getirmek mümkün değildir. Ne için? Çünkü bunlar kalkacak, kendilerine yeni bir nesil yetiştireçekler...

Rica ederim efendiler, ben buradan indikten sonra kim isterse çıkar konuşur. Müsaade buyurun mevzuu kaybediyorum.

Efendiler, bugün yirmi yaşında bulunanların hakkı hayatı yoktur. Çünkü programlarında bir madde vardır ki çocuk yuvaları tesis ediyorlar. Henüz mektep sinnine vâsıl olmayanlar için çocuk yuvaları tesis ediyorlar, çocukları alacaklar, götürüp o yuvada terbiye edecekler. Ankara'dan alınan çocuklar, Ankara'da terbiye edilmez. Ankara'ya çok uzak bir yerde terbiye edilir. Sebebine gelince : Dinini, milliyetini, her şeyini kaybetsin, sipsivri dinsiz çıksın. Bugün üç yaşındaki çocuk yirmiye çıktı mı onun da hakkı hayatı yoktur.

Kadınlar, ortak maldır. Efendiler, izdivaç meselesi yoktur. Onların izdivacı çarşıda gezerken birini yakalar; mukavelât muharririne giderler : Sen beni aldın mı, aldım. Acaba nikâh olmadığına dair ne gibi vesaik vardır derseniz şunu gösterebilirim : Bolşevikliğin bir kitabı.

Bolşeviklikte izdivaç meselesi ta temelinden ıslâhata tutuldu... Kadın, artık erkeğin esiri değildir. Evlenmek isteyenlere hiç müşkülât yoktur. Talâk artık yoktur. İzdivaç artık servetü samanın cebrü sevkiyle akdolunmuş bir muamele değildir. İki tarafı birleştiren şey yalnız muhabbettir. Nameşru çocuklara da dikkat edilmelidir. Ana ve baba bu çocuklara tamamen meşru evlâtları gibi bakacaklardır.

Efendiler nereye gidiyoruz? Az kalıyordu, pek ufak bir ip kalmıştı, yakında ölecektik. Bu mesele ölmüştür efendiler, eğer bunu... Malûm ya kadınlıkta bir dul vardır, iş görmez, yemek yiyemez, ekmek bulamaz, tabiî bunun içinde kadınlar da vardır. Bir kadın hamile olursa hamlinden iki ay evvel ona müsaade ederler, hamlini vazeder, hamilden sonra da müsaade ederler, onun haricinde müsaade yoktur. Çalışmazsa ekmeği yoktur. Emzikli kadınlar her üç saatte bir kerre süt verebilir. Yalnız lütfetmişler, kadınları ve 16 yaşından ufak çocukları gece işlerinden affetmişlerdir. Bunlar memleketi nasıl idare edeceklermiş?.. Meselâ Ankara'da bir şirket teşekkül edecek, şirket değil ya; meselâ ekin ekenler, rençberler, herkes gidip ekecek, sonra burada umumî bir anbar var koyacak istihsalâtını, hepsini getirip o anbara doldurur. Herkes toplar kor. Kime? Lâzım gelenlere... Kimler? Çalışanlar... Efendiler; biz bugün bir tarafta duralım. Herhangi devlet, ordusunu muntazaman idare kudretini haizdir. Ordu, kimi yerde aç kalır, kimi yerde susuz kalır. Bir de bütün dünyanın istihsalâtını birleştirecekler bir anbara koyacaklar ve o anbardan tevziat yapılacak... Ne olacağız o vakit?.. Bolşeviklikte herkes memurdur; çiftçi, çoban, ekinci, satıcı memurdur, bakkal memurdur. Çünkü hiç kimsenin hakkı mülkiyeti yoktur. Efendiler herkes memur olursa işleri kim görür? Misal arzedeceğim : Onlar zatı âlinize masanın başında yazı yazmak vazifesini, bendenize de bir bodrum içinde kömür çıkarmak, taş çıkarmak vazifesini verecek. Ben orada çalışmayacağım, zor ile çalıştıracak. Neden sen masa önünde çalışıyorsun da ben kömür madeninde çalışıyorum?.. Sonra Bolşeviklik iktisaden de memleketi öldürür. Ne için? Çünkü rekabet yoktur. Neden rekabet yoktur? Meselâ, bir köyde iki rençber var. İkisinin de üçer çift öküzü olduğunu ve ikisinin de üçer çiftlik yer sürdüklerini ele alalım. Birisi çalışıyor, elli kot tohum kaldırıyor ve cesur bir adamdır, gece durmaz, gündüz durmaz, çalışır. Diğerinin de üç çift hayvanı vardır ve o kadar zahire yeri vardır. Biri aldığı elli kodu diğeri de 150 kotu o anbara koyuyor. Böyle olursa istihsalât olur mu? Ne olur? Memleket aç ve sefil olur.

Efendiler; bugün Rusya açlık içindedir ve sefalettedir; pek perişandır. Yiyecek ekmek bulamıyorlar. Hatta müfrit bir komünist komünistliği böyle methediyordu : Adamımı gönderdim, üç gün adamım bekledi, bir gecelek gazyağı verdiler. Hay Allah belânı versin...

Efendiler; Rusya'da adam başına bir funt ekmek veriyorlar; yani yüz yirmi küsur dirhemdir. Şu sırada bir funt da veremiyorlar. Yemek namına hiçbir şey kalmamıştır, memleket sefalet içinde yuvarlanıyor. Hattâ gözümle gördüğümden dolayı bir misal arzedeyim. Efendiler, Rusya'ya giden zevat koca Rusya memleketine götürmek üzere tenekelerle kavurmalar yaptırdılar. Elli kilo fasulya aldılar, suçuk, pastırma, peynir vesaire, hepsini Erzurum'da topladılar, götürdüler. O zengin memlekette bizim bir iki zatımız yiyecek bulamayacaklar, düşününüz sefaleti... Kadınlar çırıl çıplak bir haldedir. Ayaklarında yok, üstlerinde yok... Artık bilmem nasıl arzedeyim. Rus-

ya'daki bu sefaleti görenler hayret ediyorlar ki Rusya, bir iki sene zarfında bu kadar büyük bir sefalete nasıl maruz kalmıştır?..

Efendiler; bu cihetlerden bahsi kapatacağım; biraz da Rusların fecayiinden bahsedeceğim. Efendiler, Bolşevikler Azerbaycan'da, Türkistan'da, Buhara'da, Başkırdistan'da pek büyük fecayi yapmışlardır. Her türlü fecayii ika etmişlerdir. Buhara'da yıkılmadık namus kalmamıştır, Buhara'da çakçâk edilmedik ısmet kalmamıştır. Hattâ Buhara'dan gasbolunan eşya ve mücevherat onsekiz vagon idi. Onun içinde efendiler. Cengizhanın da hazinesi vardı. Bunlar hep bir takım ahlâksız ve namussuz ellerde sarfolunuyor. Bunlardan bir fukara istifade etmemiştir, hiç kimse de hiç bir zenginde hiç bir şey kalmamıştır. Binlere baliğ olan münevver evlâtlar bir günde kurşuna dizilmiştir. Buna mukabil dört aydır Ermenistan'da, Bolşeviklik ilân edildi. Çünkü maksat İslâmı mahvetmek, parçalamaktır. Gözlerinizi iyi açınız. Zannetmeyiniz ki Ruslar bizi parçalamayacaklar. Onlar Bolşevikliği memlekete süs için sokmuyorlar. Maksatları bizi mahvetsinler... Efendiler, Turkiye, komünistliği kabul etseydi - Mustafa Suphi'nin raporu var, onda da göreceksiniz - Türkün payitahtı Moskova'dır. Bizi birden bire Moskova'ya raptedecekler. Bu fırka burada da vardır, onlarla derecei irtibatını bilmiyorum, Hükûmet düşünür. Onların siyaseti; bizimle dost olmak, ittifak etmek, bizi Şarkta hâkimdir demek... Ruslar zaten bu siyasetleriyle başka yerleri elde ediyorlar. Ruslar bizim nüfumuzdan istifade ettiler. Türkistan'ı ve Buhara'yı elde ettiler. Azerbaycan'ı elde ettiler. Zavallı müslümanlar aldanıyorlar, hiç bu meselelerin farkında değildiler. Fakat ne vakit anladılar? Epey zaman geçtikten sonra. Ruslar bizim maddî ve manevî nüfuzlarımızdan pek çok istifade temin ettiler. O müslüman memleketlerini feci hallere soktular. aZnnediyorum ki Türkistan ve Azerbaycan'da yavaş, yavaş kendilerini kurtarırlar. Onlar da Rusların ne olduğunu takdir ediyorlar. İnşaallah onlar da kurtulacaklardır. Rusların siyaseti yalnız bizi değil, bizi elde ettikten sonra İran'ı da elde etmektir; ondan sonra Hindistan'a doğru uzanmaktır. Efendiler dört aydır Ermenistan'da Bolşeviklik hükümferma iken, henüz Taşnaklar Ermenistan'a hâkimdir. Taşnaklar işi çeviriyorlar. Rusların Ermenistan'da daha iki üç kişiyi kurşuna dizdikleri yoktur. Sebebi de onlar, Ermeniler; Rusların elinde bize karşı bir silâhtır ve eminolunuz ki bir gün bize karşı kullanacaktır. Gürcüler zavallı bir millettir. Onları insandan saymıyorum. Türkistan'ın Kazan vilâyeti henüz Bolşeviklere teslimi nefs etmedi. Acaba Ruslar, Ermenileri niçin böyle tutuyorlar? Ermenileri tutmaktan maksatları büyüktür. Kendileriyle bizim aramıza bir set çekiyorlar ve daima böyle bir kurdu bizim aramıza sokacaklar. Efendiler, Ruslar Şarkta, arzettiğim yerlerden milyonlarla değil, milyarlarla parayı bizim memleketimize gönderiyorlar ve bizim aleyhimizde kullanıyorlar. Hakikaten bu memlekete bir çok para gelmiştir. Gelmiştir, zannetmeyiniz ki gelmemiştir. Türkiye komünist fırkasının program ve mukarreratı...

MUSTAFA BEY (Tokad) — İrtibatları bura ile mi?..

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Türkiye'den başka bir yer tasavvur edemem... Efendiler: Bakû'daki hafi komitenın intihap evrakını okuyorum : Bu celse ... sırf kongrenin azaları arasındadır. Kendi el yazılarıdır, müsveddenin aynıdır. Evvelâ, teşkilât nizamnamesi, fasıl, fasıl madde, madde kabul edilerek badehu merkez heyeti intihabı icra kılınmıştır. Burada bir takım çizilmiş yazılar vardır. İntihap olunan yoldaşlar aşağıda gösterilmiştir. Mustafa Suphi Yoldaş; ittifakı âra ile... Mehmet Emin Yoldaş; 27 ile reisi sâni; maatteessüf Trabzon'da alıkonulmuştur. Hasan Bey reisısâni olduğu halde orada duruyor. Onu Trabzonlulardan himaye eden yoktur. Hilmi oğlu Hakkı, Süleyman Nuri, İsmail Hakkı, Nazmi, Etem Necat - dün aleni muhakemeye gitmiştim de bu ismi orada işitmiştim. - Süleyman Sami, Lütfi Necdet, İsmail, Çitoğlu yoldaşlar hesap müfettişliğine; Hasan Sait, Asım Necati Selim, Mehmet oğlu yoldaşlar merkez heyeti namzetliğine intihap edilmişlerdir...

Şimdi efendim, bunlar Bakû'da Türkiye namu hesabına çalışan eşhası sefîle ve serserilerdir. Hep Türkiyelidir. Bunların yardakçıları hakkında da şimdi bir rapor vereceğim : Yani Mustafa Suphi'nin altı senelik hidematını havi ve teşekkül devri namiyle mühim malûmatı gösterir bir raporunu vereceğim. Onda bir takım isimler öğrenilecek. Meselâ, Erzurum'da ve Trabzon'a kimler gitmiş, Ankara'ya kim gelmiş, ne yapmış anlaşılacaktır. Bunlardan başka İstanbul'a iki kişi gönderilmiş, isimleri Mitat ve Abdurrahman'dır. Zonguldak'a Abdurrahman ve Ahmet yoldaşlar, Trabzon'a ve Rize'ye Çerkez Yusuf Kemal Yoldaş... - Bizim Yusuf Kemal Bey değildir, yanlış anlaşılmasın Nahcivan ile Anadolu arasında muvassalayı temin için Cemal Hakkı yoldaş. (Zabıtta «okunamamıştır» yazılı) ...Giresun... Kemal, Salih Zeki, Hilmi, Hakkı, Nurettin yoldaşlar...

Efendiler, burada Naciye yoldaş namında birisinin, kadınlık hakkında dört maddelik bir nutkunu kabul etmişler; şimdi okuruz.

Sonra efendim, bunlardan başka Türkiye namı hesabına Rusya'ya gidip gelip mekik atanlar var. Bakalım, Heyeti Âliyeniz bunlardan kimseyi tanıyor mu?.. Mahmut Şevket, Baha Şakir, Tokadî Asker İmamı Mesut Efendi namında birisi vardır. Bu zat da mesmuatıma göre altı bin lira almıştır. Görüyorum ki efendiler, bu saydığım adamları kimse tanımıyor. Bu sefiller kimdir ki memleketin namu hesabına çalışıyorlar? Herhalde zannederim ki Hükûmet, meseleyi ehemmiyetle nazarı dikkate alır; bugünden sonra Hükûmet lâzım gelen teşebbüsatta bulunur. Bu sefilleri umum Rusya'da da tanıyan yoktur. Bu sefiller kimlerdir ve kimin vekâletini haizdirler? Hükûmet bunlara fırsat vermez ve Rusya'da da teşebbüsatta bulunursa belki de mazarratını önlemek imkânı hâsıl olur. Efendiler, Yüzbaşı Kâzım namında bir adam, Erzurum'a gelmiş, bendeniz de orada idim. Rusya'da çalışıyormuş, Türkistan'da, Buhara'da çalışmış, kimsenin haberi yok... Erzurum'dan Bayburt'a gittiği vakit Bayburt'ta jandarma imiş. Ufak bir propaganda yapmak istemiş. Telgraf verir vermez cephe kumandanlığına şikâyet ettik. Cephe kumandanı tahtelhıfz bunu aldırdı. Ben vilâyette iken bu geldi, cebinden vesaik çıkardı, Buhara'daki bir çok hidematından bahsetti. Nişanlar çıkardı... Kimin nişanı olduğunu anlayamadım. İşte şöyle hizmet ettim; Buhara'da şurada, burada... Bir çok şeyler... Ben işe hiç müdahale etmedim. Son zamanda bir vesika daha çıkardı o tahriratta umum Türkler namına diye imzası var, imza koymuş; ben bunu kazara okudum; bunu okur okumaz kalktım, nöbet şimdi bana geldi; derhal elini tuttum : Sana vekâleti kim verdi ve kimin hesabına çalışıyorsun, muhabere yapıyorsun, senin Allah belânı versin; sen ne nam ve hesap ile hareket ediyorsun, dedim. Demek ki, beni takdir edersiniz dedi. Bilâkis, bilâkis seni takbih ederim, tel'in ederim, Allah belânı versin. Sen ne salâhiyetle Türkiye'ye vekâlet ediyorsun dedim?.. ... (Bir satır yoktur.) ...

Efendiler bendeniz Kars'ta bulunduğum zaman komünistlerin ilk partisi memlekete geliyordu ve bu parti ile ikinci parti arasında riyaset kavgası vardı. Doktor Fuat Sabit ile Kars'ta ve hatta mühim yerlerde uzun boylu münakaşalar yaptık. Onun peşinden Mustafa Suphi âlâyı vâlâ ile Gümrü'ye muvasalat buyurdular. Bendeniz de Kars'ta bulunuyordum. Bendeniz tâcil ediyordum ki Erzurum'a geleyim : Doktor Fuat Sabit bir kaç avanesiyle Erzurum'a gelmiş idi. Gelince bir heyet gitti, sizi kabul etmiyorlar, dediler, memleketten kovdular. Aradan bir kaç gün geçti, tabiî Kars'ta bulunan arkadaşlarımız da, yani oradaki müslümanlar da, onlara dediler ki siz memleketimizi 48 saat zarfında terkedeceksiniz.

Bu meyanda bir meseleden daha bahsedeceğim. Geçen sene bu vakitler Şark cephesindeki ordu bolşeviktir, deniliyordu. Biz de bunu ne üzerine söylüyorsunuz, bir esbap üzerine mi söylüyorsunuz, diye soruyorduk. Bundan iki ay evvel Mustafa Suphi Erzurum'a geldiği zaman, geleceği sıralarda biz herçibadabat dedik, her şeyi gözümüze aldık - zira bizim Erzurum'da ordudan şüphe ediyordu, din yok, milliyet yok, istiklâl yok, ne yaşayacağız diyerek - bunu mülâhaza ile her şeyi gözümüze aldık. Ordu kumandanlığına bir telgraf yazdık, dedik ki; Erzurum ordudan biraz şüphe ediyor. Çünkü Ordu, Bolşevikliğe biraz mümaşat ediyor. Fakat herhalde biz Ordularımızın Bolşevik olmadığına, olmayacağına kani idik. İki gün sonra Şark Cephesi Kumandanlığından onbeş sahifelik bir telgraf geldi. Telgrafta siyaseti umumiyemizden uzun uzadıya bahsediliyor ve neticede Ordu içinde Bolşeviklik propagandası yapanları tardettim, Bolşeviklik eserinden Orduda hiç bir şey yoktur, deniliyor. Bundan emin olabilirsiniz ki Bolşeviklik namına Orduda hiç bir şey yoktur.

Efendiler Mustafa Suphi'nin Erzurum'a geleceği anlaşılması üzerine; zaten burada Dahiliye Vekâletinin bazı vilâyata tamimi bizi son derecede kuşkulandırmıştı. Çünkü herkesi hızır biliyoruz. Herkes halâskâr bir kuvvet bekliyor. Fakat Mustafa Suphi Erzurum'a giripte orada alkışlandıktan sonra bu müsamahaları yapıyorlar. Fakat bilmiyorum bu müsamahalar siyaseten mi, idareten mi yapılıyor? Bu müsamahaları yapıyorlar, çünkü Ruslar bizi o suretle öldüreceklerdi. Efendiler Erzurum ahalisi galeyana geldi, son derecede galeyana geliyor. Zaten orada o vakit Müdafaai Hukuk Heyetinin istifası, yine Bolşeviklerle temas edilmesinden hâsıl olan infial üzerine idi. Tabiî orada yokluk var idi. Bu yokluğu doldurmak için ve çalışmak için, Müdafaai Hukuk Cemiyetini ihyaen aralarında içtima yaptılar ve içtimalarında Müdafaai Hukuk Cemiyeti programı; Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti programı idi. Yalnız üç maddelik bir program daha yapılmış : Anti komünist... Yani komünistliğe karşı müdafaa etmek. Orası o vakit o lüzumu görmüştü ve bu teşkilâttan Hükûmetin ve polisin haberi vardı. Yani hatıra gelmesin ki bu başka bir cemiyettir. Hayır yine müdafaai hukuktur. Efendiler halk öyle heyecana gelmişti

ki yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkes heyecanda idi. Halk, içlerinden yirmi kişilik bir heyet teşkil ettiler. Heyet gitti, lâzım gelen tedabiri yaptı ve heyeti âliyenizi de haberdar etti. Bendenizin de bazı telgraflarım var, onları da okuyacağım..

? - .....

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Necati'nin komünist olduğuna dair bir malûmatım yoktur.

Efendiler Erzurum ahalisi lâzım gelen tedabiri ittihaz etti ve Mustafa Suphi ve avanesi Erzurum'a geleceği zaman, halk dükkânlarını kapadı : Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar... Bunlar, evvelce Erzurum ahalisi bizi istikbale çıkmış diye bıyık buruyorlardı. Fakat istasyona yaklaşınca müteessir oldular, biraz istirahatten sonra bunlar trenden indirildi ve bendenize söz verildi. Sordum : Zaten Mustafa Suphi'nin masebakını, Erzurum iyi tanır. Son zamanlarda Kastamonu Valiliğinde bulunan Ali Rıza Beyin oğludur. Babası da kendisinden memnun değildir ve kovmuştur. Bu yirmi kişilik heyet de tabiî beraber gelmiş idi ve Kars'ta da Orduca nezaret altında bulunduruluyordu. Bunların Rusya'ya geri gitmeleri siyaseten muvafık görülmüyordu. Sözü bana verdiler : Oğlum nereden gelip nereye gidiyorsun diye söze başladım, kimin namı hesabına söz söylüyorsun ve nesin? Dedim. Halk asabileşmişti; nümayişler yaptılar, bağırdılar, çağırdılar, yirmi kişilik heyet de beraberdi. Kar topu gibi bir şeyler, bir şeyler, bir şeyler... Trene bindirip koğdular. Tabiî Trabzon'a da böyle gittiler. Trabzon'a kadar hiç bir köy, hiç bir kahve, hiç bir han bunları almadı, ekmek bile vermedi. Sekiz dokuz gün ekmeksiz, aç ve susuz Trabzon'a kadar geldiler. Herhalde yollarda değirmen köşelerinde kaldılar. Trabzonlular da onlara ekmek vermediler. Trabzonlular da hazırlanmışlar, motorlarını hazırlamışlar ... Ve Trabzon ahalisi de tezahürat yapıp Değirmendere'de bekliyor. Onlar da belki daha hakaret görürüz diye gece geliyorlar... (Bir satır yoktur) ... İşte Mustafa Suphi böyle gidiyor. Kâzım, henüz Şark cephesindedir. Efendiler bu aralık bendenizin de bazı muhaberatım vardır ve telgraflarımın zapta geçmesini istiyorum. Siz de bunlar hakkında biraz malûmat edinirsiniz.

Efendiler Erzurum'a muvasalatımın bir kaç gün sonrası idi. Buradan bir telgraf aldım :

Erzurum'da Mebus Necati Yoldaşa.

Durak'la beraber merkezi umumimize yani komünist fırkasına âza olarak intihap olundunuz. Hakkı Behiç.

Erzurum'a gittikten sonra beni böyle açıktan açığa telgrafla komünistliğe davet gücüme gitmişti. Bendeniz o zaman şu telgrafı yazdım :

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşadan Hakkı Behiç Beye

Orada iken de komünizmin memleketimizde gayri kabili tatbik olduğu kanaatında idim. Buraya muvasalat ve halk ile temasım ve tahkikatı amikam neticesinde bu kanaatım daha ziyade teeyyüd etti. Dairei intihabiyem de buna taraftar bir fert tasavvur etmediğim gibi, esasen bunun islâmiyetçe de cayi kabul bulunamayacağı kanaatı kaviyesindeyim. ... Haber aldım... Komünist fırkası meyanında ismimin bulunmamasını rica ederim.)

Tabiî bu meyanda Heyeti Âliyenize de bir telgraf vermiştim.

(Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyasetine :

Orada bir komünist fırkasının teşekkül ettiğini ve giyabımda yapılan intihapta propagandaya memur edildiğimi haber aldım. Bu meslekin Türkistan'da ve Azerbaycan'da husule getirdiği tahribatı nazarı dikkatten dûr tutmayı muhabbeti vataniye ile kabili telif görmediğimden, teklifi vakii reddederim ve muhterem arkadaşlarımın bu hususatı mühimmeye nazarı dikkatlerini, nazarı dikkati vatanperveranelerini celb ile telgrafımın Meclise arzını istirham eylerim.)

O sırada bendeniz Kars'ta bulunuyordum. Bir buçuk ay sonra avdet ettim; Erzurum'a geldim. Arkadaşlarımızdan Besim Atalay Bey; Tevfik Rüştü Bey, Rıza Nur Bey ve Soysallı İsmail Suphi beyler oraya gelmişlerdi. Mecliste, telgrafımın okunup okunmadığını sordum. İsmail Suphi Bey dedi ki; okundu, size teminatlı cevap yazılması takarrür etmişti; hattâ o gün Trabzon'dan da bir telgraf vardı. Ben o gün vilâyetten anladım ki : Dahiliye Vekâleti vilâyata bir tamim yapıyor, tamiminde diyor ki; komünistlik vesikasını hamil eşhas hakkında takibat yapılmasın. Buna da kızdım doğrusu ve şu telgrafı yazdım : (İki ay evvel komünizm cereyanı aleyhinde verdiğim telgrafnameye teminatlı cevap yazıldığını istihbar ettiğim halde henüz cevap alamadım; mütehayyirim.

Bu defa da Dahiliye Vekâletine vilâyata yapılan tamimde komünist fırkası vesikasını hamil eşhas hakkında tahkikat ve takibat icra edilmemesi emiri verildiğini haber aldım. Şu hale nazaran mezkûr fırkanın vesikasını hamil eşhas her türlü komünist propagandasını icrada serbesttir ve demek ki mezkûr vesikalar haizi kıymet olup; Meclisin âli gayesine vusulü için lâzım olan tesanüdü efkâr, katiyen ekseriyete iktiran etmemiş ve Meclisi Âlinin şimdiye kadar de-

faatle ilan eylediği hedef ve makasıdına mübayin bir fırkaya böyle nim bir resmiyet verilerek onun icraat ve harekâtına nevama müzaheret edilmesi yolunda, bir makamı resmiden vilâyata tamimen tebligat icrasının ne dereceye kadar doğru olduğunu takdir lâzımdır. Fakat halkın günbegün asabiyetinin mütezayid olmasına binaen ... Bunların ... takınarak müstakil ve sabit ve umumun mazharı kabulü olmayan ve buralarca hatalı görülen mesail hakkında tenvirat; müstacelen lâzımdır. İşbu telgrafımın, halkın tercümanı hissiyatı olarak Büyük Millet Meclisine arziyle, Büyük Millet Meclisinde behemahal bir karar ittihazı ve umumî tefrika ve teşettüte meydan verilmemesi müstarhamdır.)

Efendiler, sonra bir telgraf daha vermiştim. Ve Ethem'i sormuştum. Ethem'in vaziyeti ne olduğunu biliyordum ve o tarafa geçtiğini de biliyordum. Buna cevaben şu telgrafı alıyorum :

(C. 10 Kânunusanî 1336 Komünist cereyanı hakkındaki telgrafnamenizde bir siyaset fehmü mahsus oluyor. - İhtimaldir bendenizin bir siyasetim olarak anlaşılmış olur - Dahiliye Vekâletinin tamimi; Komünist fırkasının vesikasını haiz olmayan eşhas hakkında takibat icrası şeklinde değil, belki kendisinin komünist olmalarından bahisle ikaı şuriş etmeleri muhtemel serserilerin komünistlikten bahisle, yeni teşekkül etmiş bulunan fırkanın ... esasına mübtenidir. - Bendeniz de onu soruyorum. - Bu suretle Hükûmete mensubiyeti malûm olan eşhasın, meslek hakkında faaliyette bulunmaları men edilecek ve binnetice sükunu memleket hâsıl olacaktır.

Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin, o Meclisi vücuda getiren esbabı siyasiyeden mülhem hututu esasiyesi, bir umdei hayat olarak çizilmiştir ve bütün millet tarafından intihab suretiyle tespit edilmiş olan bu hutut hilâfında ne bir karar, ne bir icraat vaki olmamıştır. Yalnız menafii âliyei vataniyeyi düşündüklerini zannettiğim bazı arkadaşlar tarafından Halk İştirakiyon Fırkası (teşkil edilmiş) ve Halk İştirakiyon Fırkasının usulü resmiyeye tevfikan Hükûmetten istedikleri vesikayı ita etmemek serbest bir idarenin esasatına muvafık düşmezdi. Hiç bir fırka ve mesleğin, hiç bir sebeple memleketin huzur ve sükûnunun ihlâline katiyen müsaade olunmayacağına Erzurumluların itimat etmesi ve emniyeti kâmile göstermesi lâzımdır.

Ethem; kıtaatiyle, Yunan içindedir ve şiddetle takibata devam olunmaktadır. Kariben neticesinin tebşir edilmesi memuldür.

17 Kânunusani 1337 İmza : Mustafa Kemal.)

Tabiî efendim, bu telgraf - açık söyleyeyim - ne bendenizi tatmin etti ve ne de Erzurum halkını...

HAŞİM BEY (Çorum) — Ne için?..

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Niçinin cevabı budur : Bendeniz buraya şu telgrafı yazdım.

(Büyük Millet Meclisi Riyasetine;

Komünizm cereyanları hakkında vermiş olduğum telgraflardan bir siyaset fehim ve mahsus olduğunu söylüyorsunuz. Bundan hiç bir mana istihraç edilemedi. Bendeniz de bir şey anlayamadım. Eğer bunda bendenize bir siyaset atfedilmek isteniyorsa - ki bunu ümit edemiyorum - bunun yanlış telâkki buyurulduğunu bütün mevcudiyetimle temin edebilirim. Bendenizin ahval ve harekâtım hakkında, Mecliste bulunduğum zaman. bir fikir ve kanaat hâsıl etmiş olduğunuzu tahmin edebilirim. Ne bir fırkanın meddahı. ne de diğer bir fırkanın zemmamıyım... İşte hakikatını olduğu gibi görür ve söylerim ve kanatımı izhar ederim. Tarihî olarak yaşadığımız şu nazik günler ve dakikalarda âmali siyasiye takip etmenin affedilmez en büyük bir cinayet olduğunu fehmü idrak edenlerdenim. Maahaza Zatı devletinize samimî lâyetezelzel hürmetler beslerim.

Şimdi asıl meselenin ruhunu arzedeyim : Paşa Hazretleri bu muhitte komünizm aleyhinde pek büyük bir cereyan olduğuna ve günbegün dairei şümulünü artırdığına katiyen itimat buyurunuz. Trabzon'da Erzurum'la hem efkârdır ve meseleyi ehemmiyetle nazarı dikkate alınız.. Çünkü halk bu yeni meslek ile yakından temas etmiş, tahkikat ve tetkikatta bulunmuş, programları okuyup hususi adamlar göndermiş, hâsılı bütün gavamıza vakıf olmuştur. Zavallı Azerbaycan'ın ve Buhara'nın, Türkistan'ın, Başkırdistan'ın pek elim ve acıklı vaziyetlerini hemen bilmeyen yok gibidir. Hele Şûralar programlarındaki siyaset; halkın feveranını had bir şekle sokmuştur. Burada bendeniz, oldukça ehemmiyetli bir tazyik karşısında bulunuyorum. Her gün halkın bölük bölük müracaatlarına maruz kalıyoruz. Çünkü telgraflarla verilen cevaplarla maatteessüf halkı tatmin edemedim. İhtimal meselenin ehemmiyeti anlaşılamamıştır. Şimdi ben bununla alâkadarım. Bendeniz Kars'ta bulunduğum zaman Müdafaayı Hukuk Cemiyetinden ve umum halk tarafından şu günlerde yeni bir cemiyetin teşkil ve yirmi kişiden ibaret heti idare ve icraiyesinin umum halk tarafından ... Komünizm ruhunu aşılamak üzere Mustafa Suphi ve rüfekasının istas-

yona vürutlarında bilcümle halk tarafından nümayiş icra edilerek tard edilmelerinden Meclisin haberdar olup olmadığını bilmiyorum. Bendeniz maddi ve manevî mesuliyetten kurtulmak için meseleyi bütün üryanlığıyla Meclise arzetmeyi bir vazife, bir vecibe addederim. Meselenin azametini takdir ettiğim için bilumum muhaberatımın zapta geçirilmesini ayrıca ve ehemmiyetle rica ederim. Şurasını da arzederim ki, Erzurum halkı Büyük Millet Meclisinin müzaharatiyle bu işi başarmak azmindedir. Çünkü, bu ahali, Büyük Millet Meclisine kırılmaz ve sarsılmaz bir azim ve itimatla merbuttur. Canını ve her şeyini, mukaddesatını muhafaza uğrunda feda eder. Bu uğurda istihkârı hayat eder. Şurası da muhakkaktır ki, Erzurum ahalisi Ruslarla dost olmak ve hattâ müttefik bulunmak hususundaki menafi veya mazarratı da müdriktir. Ancak islâmiyetle kabili telif görülemeyen komünizm ruhunu imha için her ne pahasına olursa olsun ahdü misak etmişlerdir. Ümit ederimki bu maruzatımın vatanî bir maruzat olduğuna kanaat buyurulur ve bu suretle umum halkın da hissiyatma tercüman oluyorum. Tedabiri lâzime ittihaz buyurulsun efendim.)

REİS — Vakit gecikti celseyi tatil ediyorum.

T.B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Nisan 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	38
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	38
1. — Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesinin neşriyatı.	*38*

Cilt : 10

22 nci İn'ikat, 3 ncü Celse

YİRMİ İKİNCİ İN'İKAT

18 Nisan 1337 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Haydar Bey (Kütahya)

REİS — Efendim celseyi küşad ediyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Ondokuzuncu İn'ikat

11 Nisan 1337 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerin in'ikat ederek; vilâyatı şarkiye seyahatinden avdet eden Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin ahvali Şarkiye hakkında verdiği izahat dinlendikten sonra celseye hitam verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Lâzistan
	Ziya Hürşit

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı?.. Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesindeki neşriyat.

REİS — Albayrak Gazetesi makalesinin okunmasını tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edildi.

(Albayrak Gazetesinde intişar eden makale okundu.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Makale hakkındaki kanaatı heyeti celilenin irfanına terk eylerim. Tabiîdir ki matbaacılığın, muharrirliğin vazifesi budur. Şayet bunda kanuna mugayir sözler varsa, bu, Büyük Millet Meclisinin teşkil ettiği Hükûmetin adliyesine aittir. Matbuat Kanunu vardır. Mahkemeye sevkederler. Siyasî cürüm müdür, başka bir şey midir, bunu tahkik ederler ve kararını alırlar. Ben kendi kanaatıma göre bütün matbuatın serbest ve âzade olarak yazmalarını kabul ederim. Bence âzade yazılan yazılardan kıymetli yazı yoktur. Fazla söylemiyorum, irfanınıza tevdi ediyorum.

Efendim, sizi Şark cephesi ahalisi namına temin ederim ki, oranın halkı ufak bir hata gördükleri zaman, vazifelerine koşarlar. Erzurumlular her zaman vazifesini yaptı ve yapıyor. Şayet makalenin hatası varsa adliyeye veriniz, mahkemeye veriniz. Müsaade buyurunuz; Mithat meslcki, meşrebi ile maruf bir adamdır.

Bu zat bu makaleyi neşrettiği zaman mevki kumandanı mumaileyhi makamına davet eder, mevkuf sunuz der. Neden diye sual eder. Bu yazdığınız makaleden dolayı diye cevap verirler. Bize haber verdiler, hükûmete müracaat ettik. Âlîcenap, insaflı Paşa Hazretleri dediler ki; bu bir kerre muallimdir, askerlikle alâkası yoktur. Kumandan tevkif edemez, bunda yanlışlık var. Muhabere edildi, tahliyesine emir verildi. Cephe diyor ki, bir hafta yatsın, sonra çıksın. Çıktığı zaman Adliye Vekili Beyin buyurdukları gibi Emin Beyin şu hareketinden dolayı münfail olur. Tahkikat yapar. Nasıl olur da bir kumandan bir başı bozuğun tahkikatını yapar? Askerlikte kolaydır bir adamı tutarlar atarlar. Hangi kanunla muhalefet ediliyor? Kanuna tecavuz milletin ruhuna tecavüzdür. Kumandan bunu takdir etmez, etmemiştir. Yattı, çıktı. Bu defa takibat yapılmasından infial eder. İhtifal esnasında takibata koyulur. Koşa koşa dairesine süngülüler gider. Bizzat karakola götürürler, hapsederler. Vali Dahiliyeye yazıyor diyor ki; biz hükûmetiz, kanunu tatbik edeceğiz. Mithat Bey münevver bir adamdır; münevver olmak itibariyle Şark cephesine giden gelen Mithat Beyle temas ederler.

Kâzım Paşa onu takdim eder. Efendim arzedeyim bolşevikler geldikleri zaman ahaliyi topluyor. Yarın bolşevikler gelecek diyor. Kâzım Paşa, biz bilmeyiz Mithat Beye gidiniz, diyor. Bu memlekette yetişmiş burjuvazi sınıfına mensup bir adamla temas etmeyiz, diyor. Köylüler diyorki bizim ona itimadımız vardır. Cebine de bir mühür koyuyor. Biz Celâlettin Ârif Bey ile birlikte gittik. Şahsı itibariyle Kâzım Paşa Hazretlerini ne kadar mutemedidir ki her işi ona yaptırır. İrfanen yüksek, seciyeten yüksek. Yalnız asabî, kör kadı diyen bir adam. Hata gördüğü zaman ağlıyor, bağırıyor, şikâyet ediyor. Efendiler geçenlerde bütçe münasebetiyle Meclisi Âli bunu dinlediği zaman derin düşünceye daldı. Paşa Hazretleri bilâhare temin buyurmuşlardı. Biz gittik efendiler Ilıca'ya gittiğimiz zaman bizi istikbal ettiler; dediler ki, siz seferberlik yapmışsınız, buradan tekâlüfü harbiye toplanıyor. Otuz bin lira istiyorlar. Halbuki bilmiyor musunuz ki on paramız yok; aç, susuzsunuz. Dedim size kim seferberlik yaptı? Nasıl olur da tekâlüf istenir. Dedi ki Büyük Millet Meclisi âzası mısın ... bana şeytan gibi görünüyorsun. Hiç bir haberin yok. Bu sözler üzerine sendeledim. Yerlere girdim ağladım. Efendiler bizden tekâlüfü harbiye alındı. Bir buçuk milyon lira verdik. Biz bilmiyorduk. İşte bu. Dava buradan kopuyor. Telgrafla Fevzi Paşa emir verdi, dedi ki; kimin elinden alındı ise derhal parası verilsin. Büyük Millet Meclisi Hükûmet tesis etmiştir. Paşalara, beylere kuvveti, Büyük Millet Meclisi vermiştir. Paşalara da, memurlara da, kumandanlara da salâhiyeti Büyük Millet Meclisi vermiştir. Onun emrine itaat edenler onun emrinden çıkamaz. Ahaliye ilân ettiler. Fevzi Paşa emir verdi verilsin diye. Yine Vali yazıyor ki burada üçbuçuk insan kalmıştır. Bunları sıka sıka ne alıyorsunuz, isyana mı teşvik etmek istiyorsunuz?

Sonra efendim bir adamın evlâdı askere gitmezse babaları sürükleniyor. Bunlar bu haksızlıklara tahammül demiyor, artık yetişir diyorlar. Vali tefsiren Hükûmete bildiriyor. Hükûmet buna muttali oluyor. Tabiî hiç cevap yok. Sonra Fevzi Paşa Hazretleri emir verdi. Efendim dedi, Askerî Ceza Kanunnamesinin dördüncü maddesi delâletiyle bunu yapıyoruz. Her kim ki kırk beş yaşından aşağı olursa ... gözü ile, ağziyle bir telmih ederse o adam divanı harbe sevk olunurmuş. Müsaade buyurursanız bu maddeyi sizin kudreti kanuniyenize arzedip güldüreceğim. Maddeleri emrederseniz şimdi okuyacağım. Bakınız efendiler ne güzel kanun, ne güzel mahkeme tasdik etmiştir. Bu adamın kendi aleyhinde yazdıklarını tasdik etmişlerdir. Kendisinin şikâyetlerini tasdik etmişlerdir. Şimdi efendim bu maddelerden dolayı Müdafaai Milliye, Hukuk Müşavirliğine emrolundu. Müdafaai Milliye Vekili emir verdi. Gelen cevaptaki en son tedbir ve en son emirdir. Benim Erzurum'la olan muhaberemle edindiğim malûmat. Sonra şu makale ve takibatı kanuniye yapılması daha ziyade asabileştiriyor. Müdafaai Milliye Vekiline gelen şu son cevapta salâhiyetime binaen emir verdim, tevkif ettim diyor. Vekil Beyin söylediği salâhiyet meselesi bundan ibarettir. İşte dördüncü madde şudur. (Okudu) Daha doğrusu bu, Büyük Millet Meclisine aiddir. Hükûmeti icraiye Büyük Millet Meclisidir. Onun encümenidir. Asâyişten dahî biz mesulüz, orada asâyişsizlik olamaz. Vali diyor ki tazyik etmeyiniz, bunda hata vardır, hatayı gördük diyor. Büyük Millet Meclisinin kudreti dahil ve harice câridir. (Doğru sadaları) Sonra efendim muhabere esnasında Adliye Vekili Beyin istinaf müddeiumumisi kanun hâkimdir diyor. Çünkü kanun bunu kabul etmiş. Allah bunu emretmiştir. Erzurum'dan istinaf müddeiumumisi yazıyor diyor ki tamamen takibat yapamıyorum tesir altındayım. Bu, biz istizah ettikten sonra oluyor. Yani bundan dört gün evvel. Mithat'ın yazdığı makale mahiyeti siyasiyeyi haizdir. Divanı harple tevhidi mesaî ediniz. Yani efendiler kudreti askeriyeyi ver askerlere, çiğnesin. Bu ademi itimatla beynimiz aranışdaki ihtilâf ne ise bildiriniz diyor. Bu adam şu makaleden dolayı hapis olmuştur. Hükûmetin kudreti kanuniyesi orada bir iki adamın elinde bazihe olmuştur. Size açık söylüyorum biz, Büyük Millet Meclisi her şeye hâkimiz. Efendiler Heyeti muhtereme kanını verdi, buraya geldi. Ne için?.. Kanunu hâkim kılmak için. Şahıslar, fertler katiyen hâkim olamaz. Kanun hâkimdir. Bunu her vakit için böyle görmek isterim. İşte sizin kanunuz, işte sizin Hükûmetiniz.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Kanun hâkim midir? Öyle ise Meclisin verdiği hükmün beş sene hapise dair verdiği kararı... (Alkışlar) ... Hükûmetin müsaadesiyle dolaşırsa bundan kim mesul olur?.. Hiç...

HAFIZ MEHMET BEY (Adliye Vekili) (Trabzon) — Meclisi Âli okunan makaleyi kemali sükûnetle dinledi. Fakat bu makalenin münderecatına ve bundan maksud olan gayeyi Meclisi Âli tamamen anlamak için biraz meselenin mukaddematından bahsetmek icabeder. Efendiler cümlenizin malûmudur ki bundan altı yedi ay evvel Şark milletleri kongresi aktedildi. Bu kongre aktedilinceye kadar Erzurum'da intişar etmekte olan bu gazete milliyetperverane maka-

leler yazıyordu. Bakû kongresine iştirak etmek üzere gelen bu gazetenin başmuharriri Cevat, Ethem Nejat, İsmail Hakkı Beyler Bakû'ya muvasalat ettikleri ilk günler pek milliyetperverane sözler söylüyorlardı, müştereken çalışıyorlardı. Hattâ kongrede Ankara Hükûmeti namına nutuk söyleyecek olan Doktor İbrahim Tali Bey de mahallin bendenize havale etmişti. O gün saat üçte içtima etmek üzere karar verildi. Saat üçte Cevat gelmedi. Dörtte beşte yine gelmedi çizdik. Tali Beyle bütün rüfeka altıda geldiler. O sırada haber aldık ki Cevat, Ethem Nejat ve İsmail Hakkı Beyler Mustafa Suphi'nin tahtı riyasetinde bulunan Türkiye İştirakiyon Cemiyetinde imişler. Saat altı buçukta bunlar gelince dedik : Nerede kaldınız, niçin teehhür ettiniz? Dediler ki, efendiler biz sizinle tevhidi mesaî edemeyiz. Çünkü biz kadimen bolşevikiz. Siz yanlış yola gidiyorsunuz. Geliniz hep beraber tevhidi mesaî edelim. Biz tabiî buna karşı diyorduk ki; biz milletimiz namına, müslümanlık namına bununla bir iyilik temin edebilir miyiz? Mühim ihtilâlatın şahidi olacaksınız. Eğer bu gaye fevt olursa ben bolşeviklik, komünistlik anlamam. Bakû'da konferans devam ettiği müddetçe bunların Erzurum'dan aldıkları mektupları Mustafa Suphi'ye veriyorlardı. Mustafa Suphi Bey her akşam geliyordu. Bolşevik rüesası da oraya geliyordu. Onlara, teşkilâtımız budur, bakınız, emin olunuz diyorlar ve onlardan o sırada dörtyüz bin altın istediler. Ankara, Erzurum, Eskişehir'deki teşkilâtı tevsi etmek ve Anadoluya göndermiş oldukları propagandacılara para göndermek için. Kongredeki bu mektuplardan birini Mustafa Suphi Bey bendenize göstermiş idi. İmzalardan emin idim ki menafii âliyei memleket noktasından düşünüyorlardı. Fakat Rusya ahvali siyasiyesini yazı ile yazıyorlardı. Bazılarının yazdıkları gibi para istemek zilletini kabul etmeleri tamamen, besbelli idi ki bunlar tamamen bolşevik idi, yahut ahlâksız adamlardı. Şark milletleri kongresinin içtimaından sonra Türkiye İştirakiyon Kongresi Mustafa Suphi'nin riyaseti altında Rusya bolşevikleri namına idarei kelâm eden efendiler Rusya ihtiyar komünistleridir. Diyorlar ki istediğiniz para hazırdır. Anadolu Hükûmetini yıkmadıkça buna imkân yoktur. Evvelâ orduyu ihtilâl ettiriniz. Biz vaktiyle Moskova'da, Petersburg'da Çarın tazyiki altında bulunmuş idik, böyle yaptık. Siz de hemen gidiniz, buna çare bulunuz, diyordu. Bu meselenin fazla tafsilatiyle sizi izam etmeyeyim. Avdetimi müteakip Erzurum'da vali ve kumandanlara varıncaya kadar intihapla olsun diye kıyamet koptu. Trabzon'da bunu işitince ahalinin vali ve kumandana varıncaya kadar intihabını istedi. Ordunun Ermeniler üzerine harekâtı başladığı zaman bolşevikler diyor ki; oraya gelen bir alay milliyetperverler müslümancıdırlar. Bunlara kanmayınız, aldanmayınız, sizi nafile iğfal edecekler, bunlar müslümanlık ve milliyetperverlik fikriyle gazete neşrediyorlar. Kâzım Karabekir Paşa orduyu bırakarak Erzurum'a gitti. Bu Mitat, ki Albayrak Gazetesinde neşrettiği makalede bolşeviklere karşı milliyetperverliği müdafaa ediyor. O makale ortadadır. O makaleden dolayı Hükûmet takibatı adliyede bulunuyor. Kendi tahkikatım; bu mesele Bakû'da Mustafa Suphi ve Cevat arasında yapılan antant ve itilâf neticesinde gerek Erzurum'daki vekayi ve gerek bu makaleler sırf bundan ileri geliyor. İşte bu gazete o zamandanberi bu vadide makaleler yazıyor. Rusya inkılâbından evvel yazılan yazılarda aynı mahiyette idi. Son olarak bu makaleyi de tamamiyle bolşeviklere doğru adım atmak isteyen ve orduyu yıkmak ve bir inkılâbı içtimainin vücuda gelmesini istiyordu. Bu makalenin mahiyeti dahî budur. O vakittenberi yazmakta olduğu makaleleri takibederek tevkif olunmuştur.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Avni Bey biraderimizin izah buyurdukları veçhile, Albayrak Gazetesi muharrirlerinden Mitat Bey tevkif olunmuştur. Avni Bey bendenize geldi ve dedi ki; bu adam asker olmadığı halde askerliğinden dolayı tevkif edilmiş bu nasıl şeydir? Bu adam asker olmadığı halde ne hak ve salâhiyetle tevkif ediyorsunuz? Biz bunu böyle bir makale yazdığından dolayı çağırdık, söyledik bunda askerler dahil midir? Evet dahildir dedi. Bu muahazeyi muciptir, dedim ve ceza mahkemelere aittir. Kanunen dördüncü madde mucibince ben tevkif ettim. Maamafih meseleye Şark Cephesi Kumandanı vaz'ı yed etmiştir, o hallediyor, benim yaptığım iş bundan ibarettir, diyor. Oraya sordum, oradan aldığım cevapta şöyle yazıyor : Erzurum'da Albayrak muharriri Mitat Efendi vukubulan tebligata rağmen umum memurin haklarında tecavüzatı kalemiyede bulunmuş, makalesinde vatanı idrak etmeyen memur diye yazmış. Kendisini celbederek burada asker dahil midir denmesi üzerine; «evet idrak edemeyenlerin hepsi dahildir» cevabını vermiş. Mevki kumandanı bu gibi makalât mesuliyeti muciptir demesine mukabil, «mahkemeler açıktır» diye biedebane cevap vermiştir. Makalede umum memurin ile kumandanlığa karşı istihfaf ile töhmet irtikâp etmiş olduğundan, kendisi efradı ihtiyatiyeden olmakla Mevki Kumandanlığınca Askerî Ceza Kanununun dördüncü maddesine tevfikan bir hafta hapis edildi-

ği anlaşılmıştır. Nasihattan müteessir olmayan Mitat Efendinin yazdığı ve son zamanlarda etrafına saldırdığı Erzurum vilâyetince dahî yazılmıştır. Albayrak muharriri Mitat Bey Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey ... Ordu ile ahali arasında, ayrıca ordu arasında samimiyeti ihlâl ettiği, dedikodularıyla anlaşılmıştır. 20 Kânunusani Albayrak Gazetesinde dahî, her taşın altında orduya serbâzâne ve biedebâne yaptığı propagandalar Mustafa Suphi'nin vilâyetçe yakalanan lâyihada anlaşıldığı üzere mumaileyhin memlekette bolşevizm tesisine zemin ihzarına çalışıldığı anlaşıldı. Bazı kimseleri idlâl etmek üzere tecavüzkârane bir lisan kullanması bu suretle Şarkta bir hercümerç hazırlamak ve bu keşmekeş içerisinde sivrilip mevki tutmak istiyor. Bu adamın efradı ihtiyatiyeden olması dolayısiyle tevkifini memleketin selâmeti için muvafık bulduk.

Şimdi efendim bunun üzerine bendenizin de yazdığım cevap şudur. (Okudu) Kars Divanı Harbine verilmiştir.. Malûmu âliniz Hiyaneti Harbiye Kanununun altıncı maddesi aynen böyledir : (Okudu) Ordu kumandanı diyor ki; bu, orduyu fesat ve isyana teşvik ve mevaddı sabıkada münderiç ahvale içtisar eden her kim olursa olsun Divanı Harbi Askeriye verilir ve cezası tertip edilir. Bunun için Şark Cephesi Kumandanlığı bu adam hakkında ordu divanı harpleri var. Cürmü varsa mahkûm olur diyor. Diğer hususat da mademki matbuat cürmüdür, onun hakkında da tahkikat yaptırıyoruz. Hüseyin Avni Bey, zannederim ki, biraz zühul ediyor. Dördüncü madde diyor; efradı mustahfaza, redife kâmilen sevk olunuyor, diyor. Silâh altına alınmazsa Mülkiye Ceza Kanunnamesiyle tecziye olunur. Fakat silâh altında olmadıkları halde asakiri nizamiye bu kanunun 107 nci maddesi mucibince ceza görür. (107 nci maddeyi okudu.)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim sükûnetle halledilecek olan bu meselede aslı bırakıp arkadaşlar teferruata girdiler. Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın vaki olan beyanatı ile ve Hükûmetin tavzihatiyle anlaşılıyor ki bu bir merci davasıdır. Arada halledilecek iş budur. Harbi Umumiden evvel ... şunu söylemek mecburiyetindeyim ki ... ismini bilmediğim, şahsını tanımadığım Nüzhet Efendi namında bir zat Erzurum'un istirdadından sonra memlekete geliyor. Gazete çıkarmakla iştigal ediyor. Memlekete nâfi sözler yazıyor. Bu adam ahvalin almış olduğu cereyan dolayısiyle bilâhare sakat bir fikir de takip etmiş. Bu harekâtı askeriye esnasında bir makale yazmış. Ben zannediyorum ki bu, ordunun aleyhinde değildir. Fakat ordu kumandanı bundan kuşkulanarak buna vaz'ı yed ediyorlar. O esnada Hükûmet, adliye de bunu sakat görüyor, o da vaz'ı yed ediyor. Her ikisi de takibat cihetine gidiyor. Hüseyin Avni Bey Heyeti Vekileye müracaat ediyor. Şimdi mesele askeriyeye mi aittir, mülkiyeye mi aittir? Muhabere esnasında düşünmeden, bizimle görüşmeden bir şey yapılmış. Her iki taraf takibat kendi hakkıdır zanniyle yapmış. Bu, bir takım usulsüz ve sadra şifa vermeyecek bir takım sözlerin söylenmesini intaç etti.

Kâzım Karabekir Paşa orduda namuslu bir askerdir. Yalnız bir cürüm vardır. Yalnız cürümde bir merci vardır. Buna ciheti askeriye mi, yoksa ciheti mülkiye mi vaz'ı yed edecek? Cürüm varsa bu başı bozuk ahadı nâsdan bir adamdır. Ciheti adliyeye verilsin, isticvap edilsin. Ona göre tahti muhakemeye alınsın. Mamafih bu mesele için Heyeti Vekileden temenni ederiz ki bunu istizah ile, bilmem ne ile de-

Heyeti Vekile zaten meselenin esasına vakıf olduğu için mercii neresi ise oraya versin, iş bitsin ve müzakere de kâfidir.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, Mustafa Efendi hiddet buyurmayın Orduyu tutan millettir. Milleti rahat ettirmeyince ordu meydana gelmez. Rica ederim şurada bir gazete okunuyor. Şu okunan gazete ortalıkta vaki vukuatı ve Hükûmet memurlarını tenkit etmiş. Bunda Hükûmetin alacağı iki vaziyet var. Eğer şu tenkidat doğru ise kendi hatalarını ıslâh ederek şu adama teşekküre borçlu olmaktır. Eğer bu şey vaki değil de Hükûmet hakikaten musip ise şahıs olarak bir adama bu kadar kimsenin davaya hakkı yoktur. Çünkü makalede şahıs tayini yoktur rica ederim. (Gürültüler)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yalandır.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Konya isyanını çıkaran da hükûmettir. Ne demek istiyorsunuz? Zamanı gelince söyleyeceğiz. Doğruyu söyleyelim. (Sağ cenahtan doğru doğru sadaları) Beraeti zimmet asıldır. Hüküm mahkemeden verilir, başka hüküm verilmez. Biz çamur sürmeye alıştık. Şahıs burada mevzuubahis değildir. Memleket yanıyor, biz böyle şeylerle meşgul oluyoruz. Böyle iş olmaz. (Şiddetli gürültüler) Bir vakitler bu zavallı millet üzerinde irtica kelimesini kullandık. İyi yapana mürteci dedik, kötü yapana mürteci dedik. Şimdi de bolşeviklik kelimesi hükümfermadır. Evet biz Konya'dan geldiğimiz zaman arkadaşlarımızın bir kısmı bunu iyi bir şey zanniyle bize gün doğacak diyorlardı, hemen hemen yarısı bolşevikliğe meyyal idi diye bize Amasya Me-

busu Rıza Efendi söyledi. Fakat bu makale böyle bi maksatla mı yazılmıştır? Makale meydandadır.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Ferdiyet ve içtimaiyattan ne anladınız? Rica ederim. Aldanıyorsunuz... (Gürültüler)

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Cevap vereceğim. Şu adam makalesinde, içtimaiyatın menafii hukuku fertlerin menafiine göre değişiyor, diyor. İçtimaiyat millettir. Fertler sensin, benim. İşte budur. (Bravo sadaları)

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. İstizah edilen, hilâfı kanun, hilâfı salâhiyet hapis meselesidir. Makalenin bir cürmü müeddi olup olmadığının tetkiki meselesi mahakimi aidesine aittir. Yalnız hilâfı salâhiyet hapis meselesi istizahın esasını teşkil ediyor. Binaenaleyh Adliye Vekâletinin izahatına nazaran makale mahiyeti cürmiyeyi haiz olmak itibariyle hakkında takibatı kanuniye yapılmak üzere müddeiumumiliğe tevdi edilmiştir. Ciheti askeriyeden alınan izahata nazaran Mithat Beyin ciheti askeriyece tevkif edilmesi esbabı ordunun zaptu raptını ihlâl gibi Askerî Ceza Kanunu ile memnu olan efale teşebbüs etmesinden ve diğer cemiyeti hafiyeye muzahir bulunmasından dolayı tevkif ettim diyor.

Şimdi efendim deniyor ki; mıntakai harp ilân edilen mahallin askerî kumandanlığı buradaki ordunun inhilâline sebebiyet vereceği, emniyeti ihlâl edeceği efale teşebbüs ettiğinden dolayı bunun tahkikatı iptidaiyesine intizar lâzımdır, diyor. (Gürültüler) Divanı Harbe tevkif etmeyin diyebilir miyiz? (Deriz sesleri) Herhalde Divanı Harp de bir mahkemedir. Rica ederim tetkik edilecek bir mevzudur. Müsaade buyurunuz; salâhiyetin tetkiki nasıl olacaktır?

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Divanı Harp de bir mahkemedir diye propaganda yapıyorsunuz. Diğer taraftan askerî ceraimden diye tevkif edildi deniyor. Rica ederim bunlar intaç edilmelidir.

HACI TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Efendim, itimat ettiğimiz Hükûmete karşı Hüseyin Avni Beyin bir şahsı, velev kanunî, velev gayri kanunî tevkif ettiklerinden dolayı o kadar mütehevvirane, mütecellidane hareketi icap eder mi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır, kanun çiğneniyor.

HACI TEVFİK EFENDİ (Devamla) — Bendeniz zannediyorum ki, bu, mevkufun biraderidir. Konya'da polis müdürü, burada hâlâ neden serbest geziyor? Bunu istizah ediyorum. Bunu soracak zannettim. (Alkışlar) (Gürültüler geri alıyor efendim sadaları)

HACI TEVFİK EFENDİ (Devamla) — Hepimiz bir unsur evladıyız. Bir çok inkılâplar böyle gazetelerle, umumî sözlerle başlamıştır. Büyük gaileler, haileler açılmıştır. Efendim otuz bir mart vakasından evvel çıkan (Volkanlar), (Serbestiler) bundan daha dehşetli yazılar yazmadı. Bu Albayrağın her bir kelimesinin altında bir volkan yanıyor. Halkı umumî isyana teşvik ediyor. Halkın, ki bir kısmı mühimmi askerdir. Bir kısmı zailfülkaliptir, işarete bakıyor, Hükûmeti tenkide bakıyor. Konya'daki isyanda gazetelerle, ufak tefek propagandalarla büyük tesir hâsıl etmiştir. Bir çok kan dökülmesine sebep olmuştur. Bu Albayrak gazetelerinin saçtığı zehirlerden bu makale birisidir. Avni Bey biraderimizin söylediği gibi, Erzurum ahalisi gayet naziktir ve gayet nazik noktaları lehde de müdrik olduğu gibi aleyhte de bir feveran husule getirmeyeceği ne malûmdur? Ben şu makale okunurken Heyeti Vekileye biraz iğbirar hâsıl ettim. Bir çok bâtıllar vardır ki zahiren haktan görünür. Onun bâtıl olduğu zuhur edinceye kadar bir çok adamları iğfal eder ve bir çok maslâhatları imha eder. Evet efendiler; bu Albayrak Gazetesi bizim yurdumuzda dördüncu gazetedir. Bolşevik gazetesidir. Hepimizin de malûmudur. Yalnız şunu rica ederim ki bu Albayrak sahibinin biraderinin neden tevkif olunmadığını söylesinler... (Ooo sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bütün Meclis âzalarına derin hürmetim vardır. Zatı âlilerini de çok severim, bilirsiniz. Efendiler bu, vazifeyi suiistimaldir, ben bunu kabul etmem. (Geri aldı sadaları)

REİS — Aldılar efendim.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Hacı Tevfik Efendi ile Rasih Efendi hazretleri fazla söyledi. Yalnız kalebentlik cezasiyle mahkûm değildir, kürek cezalariyle de mahkûmdur. Kendilerinin delâletiyle burada geziyorlar.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey müzakerenin kifayetine dair bir takririm var.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Efendim, söz başlamazdan evvel Avni Bey biraderimiz meseleyi tavzih ve tavsif buyurur iken; bir memleket meselesi şeklinde tasvir buyurdu. Kendilerine bilhassa teşekkür ederim. Ortada yazılmış bir makale var. Bu makaleden dolayı Hükûmetin reisi bulunan vali memleketin asayişiyle bu makaleyi kabili tevfik görmemiş, Hükûmetin Reisi Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile,

kendilerine ihtarname verilmiş. Onunla itidale gelmediğini Hükûmetin kendisine karşı yaptığı takibatı gördükten sonra bu takibattan dolayı müteessir olmuşlar; günde yüzlerce, binlerce şahıslar hakkında takibat ve tahkikat yapılırken onlara bakmayıp böyle bir şahıs için Meclisimizi işgal ettiğimize aklım ermiyor. Okunan makale başlangıcında deniyor ki «Bir zümreye istinat ile diğerlerine ilânı husumet ... ilah» Bu sözü Hükûmeti tenkit ederken söylüyor. Hükûmet hangi zümreye istinat ediyor da diğerine husumet ediyor? Bunu söylemiyor. Bunu niçin izah etmiyor?

Mucibi takip nokta yoktur deniyor. Meclisi Âli Moskova konferansını tensip etmiş ve oraya murahhas göndermiş ve oradan gelen mukarreratı tasvip buyuruyor, icabında tenkit buyuruyor. Böyle iken halkı Meclisi Âlinizin muvafık bulduğu bir husus aleyhine yazılarla harekete getirmeye çalışmasını oradaki valimizin, kumandanımızın nazarı itibara almaması icabeder mi idi?

Sâniyen orada muallim imiş. Zannederim ki Heyeti Vekile tarafından bir kararname de tamim edildi idi. Memurinin bilhassa siyasiyatla iştigal etmemeleri keyfiyeti vardı. Bu nıkat tavazzuh ettikten sonra, bir çok arkadaşlarımızın buyurdukları gibi, mademki vali tarafından kendisine ihtarname verilecek derecede memlekette bir vaziyet ihdasına sebep olmuş, bundan dolayı da ciheti askeriye Askerî Ceza Kanunun bir maddesine istinaden hakkında takibata tevessül etmiş. İsmet Bey biraderimizin burada izah buyurdukları gibi, tahkikat ve takibat ikmal ediliyor. Berî ise beraet kazanır, değil ise ceza görür. Meclisimizi bir Heyeti Vekile meselesi halinde işgal edecek bendeniz bir şekil görmüyorum.

ABDÜLKADİR KEMALÎ BEY (Kastamonu) — Efendim, mesele arkadaşlar tarafından uzun uzadıya izah edildi. Yalnız esas nokta üzerinde hiç yürünmedi. İstizah sahibi, bir askerî kumandanın hilâfı usul hapsi eşhas cürmünü irtikâp ettiğinden bahsetti. Adliye Vekili başka şekilde görerek tayini merci meselesi telâkki etti ve hilâfı usul eşhasın hepsi hakkında mütalâa yürütülmedi. Arkadaşlar hatta içinde bulunduğumuz vaziyet ferdin ve cemiyetin dahilden ve hariçten vukubulacak tecavüzata karşı muhafazasını temine matuf bir harekettir. Heyeti içtimaiye dahilden ve hariçten vukubulacak tecavüzatı def için ordular teşkil eder. Ve o ordulara imkân dahilinde bütçenin bir çok cihetlerinden kırparak muktazî parayı verir. Bu lâzımdır ve zaruridir. Ordu teşekkül eder. Orduların hududlarda parlattığı süngüler ve attığı mermiler bir gayeye maksurdur. O gaye de hariçten vukubulacak tecavüzata da karşı heyeti içtimaiyeyi müdafaadır ve bu noktai nazardandır ki milletler müteessir olmazlar. Millet Meclisleri de fedakârlığı azami dereceye götürürler. Müdafaai içtimaiye noktai nazarından vazifelerini hududlarda kemaliyle ifa ederlerse o orduyu teşkil eden neferat heyeti umumiyenin kalbini kazanırlar. (Sadede sesleri) Bu, o kadar sadet dahilindedir ki eğer ilmî mesaili mevzuubahis etmek istemiyorsanız söz söylemeden kürsüden inelim. Bunun sadet haricinde olduğunu iddia etmek maalesef kavanini tabiîyeye bigâne bulunmaktır. Bundan iyi neticeler çıkmaz, fena neticeler çıkar. Müsaade ederseniz noktai nazarımı izah edeyim. Heyeti içtimaiyenin müdafaasına memur oldukça, bu vazifeyi mütemadiyen ifa ettikçe ve meselâ bizde olduğu gibi, ordu efradının ve zabitanının hissetmeyerek kalbimizde bir mevkileri olduğunu görürüz. Fakat bu mevki ordu zabitan ve efradının yaptığı vazifeden tevellüd eden bir hakkın neticesi değildir. Binaenaleyh müdafaai içtimaiye noktai nazarından bir vazife görüyoruz diyerek hürmet beklemek ve kavanin fevkine çıkmak hakkımızdır denemez. Dahildeki vazife de, heyeti içtimaiyeye ait vazife gibi fevkalâde mühimdir. O da efradın hukuku umumiyesini temin etmektir. Hukuku umumiye mesailinde doğrudan doğruya müdafaaya ve onun ihlâli halinde men ve ihlâlden tevellüd edecek zararları izaleye memur olan heyetler vazifesini ifada düçarı müşkülât olursa kuvvei icraiye orduya emreder ve ordu da dahilde vazifesini ifa eder. Fakat ordunun dahilde vazife ifa edebilmesi şartla mukayyettir. Ordunun dahilde hiç bir vazifesi yoktur. Ancak heyeti icraiyenin mevcut teşkilât itibariyle lüzum gördüğü vakit idarei örfiye ilân edilir. Kanunu esasî ahkâmınca idarei örfiye ilânının manası yok. Dahildeki vazifesini ifada yanlış yola saparsa bundan tevellüd edecek netice gayet basittir. Efradı milletten mürekkep olan ordunun hududlardaki süngüsünü düşmana tevcih eden ve yaralanıp ölenler geride bırakacakları yetimleri, servet ve samanı nazara almayarak en kıymetli hayatını asla mevzuubahis etmeyerek ölen insanların bırakacaklarına karşı ordu vazifesini ifa etmemiş olur. Hürriyeti şahsiyeye bir zabit tarafından tecavüz edilmiş; bu gayrimeşrudur, gayri vâridir. Şimdi bir makale okundu. Eğer kaymakam veya Kâzım Karabekir Paşanın düşündükleri gibi düşünmek lâzım gelirse yazılan makale ve söylenen söz Mitat Bey için mucibi mücazattır. İptida şunu arzedeyim ki kanunu muvakkat şeklinde

seferberlik bidayetinde neşredilmiş olan yirmi küsur kanun neşredilmiş ve bunlar kanunluktan iskat edilmiştir. Eğer o meyanda ise Hiyaneti Harbiye Kanunu da mevkii meriyette değildir. (Değildir sesleri) İşte şartını koyuyorum.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Hiyaneti Harbiye mübah mıdır?

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Hayır, mübah değildir.

REİS — Mevzu ve malûm kavait vardır ki onların hilâfında idarei kelâm etmek suretiyle çok uzuyor. Ordu kendi mıntakası dahilinde asayişle de meşguldür.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Yalnız bir şey varsa ismini yeni yeni işittiğim Mitat Beyin yazdığı makale ilmî ve içtimaî bir makaledir. Heyeti Vekileye hatırlatmak isterim ki Alfiyeri'nin İstipdat namında bir eseri vardır. Memleketimizde pek çoklarının elinde okunmaktadır. Bu gayet müthiş bir eserdir. Milletleri ve erbabı tefekkürü isyana teşvik edici ruhlardır. Bunun ve diğer bir eserinin hemen toplattırılması lâzım gelir. Ve zannederim ki bundan çok yüksek ve çok ehemmiyetli mesaili içtimaiyeyi ve bilhassa istiptadı mevzubahis ediyor. Bir insan düşünmek hakkını haizdir. Düşündüğünü söylemek yazmak hakkını haizdir. Muvaffakiyetle neticelenen bütün ihtilâller böyle yapılmıştır. Düşündüğünü yazmak yasak değildir. Bunun aksine vukubulacak hareketler iyi netice vermez. Bittabi bu yasak olmak meselesi kavanin ile mukayyettir. Çünkü insanlar behimi hürriyet istemez. Bu mesele de doğrudan doğruya takibat yapacak makam ne kaymakam Emin Beydir, ne de askerî başka bir kumandandır. Ancak müddeiumumilik makamıdır. Kavanin de bunu sarahaten gösterir. Bir memlekette intişar eden gazetelerden bir nüshası da ordu kumandanına verilir diye kaydı kanunî vardır. Binaenaleyh takip müddeiumumilere aittir. Menafii âmmeye muvafık görmedikleri hususatta takibatı kanuniyeye başlarlar ve icra salâhiyetini istimal ederler. Tevkifi eşhası cürümü, Adliye Vekilinin buyurdukları gibi, tayini merci meselesi değildir. Salâhiyeti tecavüzde ısrar manasınadır. Binaenaleyh bu meseleyi itimat ve ademi itimat şekline koymak bilmiyorum şu anda ne derecede muvafıktır?. Yalnız bu meselenin tashihi lâzım idi ve Hükûmet tashihde teahhur etti. Bu gibi hususatın tekerrürü, tevalisi memlekette hoşnutsuzluk tevlid eder. Binaenaleyh bu gibi ahvale mani olmalıdır. Asker asker olmalı, memleketin asayişiyle iştigali kesmelidir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim bu mesele etrafında pek çok sözler söylendi. Zannederim ki meselenin her tarafı anlaşılmıştır. Uzun uzadıya söz söylemeye hacet yoktur. Bir defa rica ederim, Meclis yekvücuttur, herkes içtihadında hürdür. Tasavvur edemem ki; burada bulunan azayı kiramdan hiç birisi memleketin menfaatı hilâfına hareket etmiş olsun. Rica ederim yekdiğerimizden şüphelenmeyelim. Daima ufak tefek iğnelerle herkesin hissiyatı galeyana getiriliyor.

Efendiler; şimdi bendenizin anlayabildiğim, söylenen sözlerden bir dereceye kadar vakıf olduğum şey, her iki tarafın da az çok hakkı vardır. Yani yapılan muamele usulsüz yapılmıştır. Bidayette İcra Vekilleri Reisi Paşa Hazretlerinin çektiği telgrafa itiraz edilmiş bulunuyor. Fakat madem ki vazifesini ifa etmiş, tahkikat icrasını emreylemiştir. Zannederim ki bu Heyeti Vekile meselesi değildir. Çünkü müsaade buyurun efendim gerek Adliye Vekâleti, gerek Heyeti Vekile Reisi şurada evrak ve telgraflarla vazifesini ifa etmiştir ve takibat icra ediyor. Şimdi Meclisin dikkat edeceği bir mesele vardır. Hakikaten Hüseyin Avni Beyin korktuğu veçhile, bu, emir ve tahakkümü askeriyle ezilecek mi, ezilmeyecek mi? Bunun neticesine intizar edilir ve haksız bir muamele yapılacak olursa yeniden istizah yapılır. Çünkü bu Heyeti Vekile meselesi olmaktan çıkmıştır. Heyeti Vekilenin iki uzvu Heyeti Vekile Reisi ve Adliye Vekili lâzım gelen makamata yazmışlardır. Bu itilafı merci meselesi halledilsin

Sonra bunun altından diğer mesail de çıkarıldı. Bolşeviklik meselesi filan filan... Bu meseleleri kurcalamayalım. Çünkü bu zamanlarda bolşevik olmayan adam görmüyorum.

Sonra bu adam hakikaten fena bir adamdır. Onunla beraber bu meseleler ileride herkesin aklı başına geldikçe, sükûneti efkâr buldukça inşallâh bolşeviklikten kurtulur.

Beyefendiler, Adliye Vekili izahatında bitaraflığı ihlâl eylemiştir. Hepiniz gördünüz ki Hükûmeti sabıka gibi başladı Bakû'da şöyle oldu, böyle oldu diye söyledi. Bu meselede bitaraf olamaz... (Yanlış hesap Bağdat'tan döner sesleri) Efendiler bu memlekette Büyük Millet Meclisinin adliyesi var mı, yok mu? Varsa kudretini göstersin. Bilâhare tertip olunmuş ikinci telgraf vardır. Efendiler böyle müevvelât ile Büyük Millet Meclisinin nüfuzu ve onun kanunları Emin Beyin keyfine kurban olamaz. (Gürültüler) Rica ederim alsınlar Mitat'ı adliye mahkemesine versinler. Bu hatadan ricat edilsin, bir daha böyle hata-

ya cüret etmesinler. Adliye Vekili Bey de esas davaya taallûk etmeyen Cevat Beyden, bolşeviklikten bilmem neden bahsetmesin.

HAFIZ MEHMET BEY (Adliye Vekili) (Trabzon) — Ben ondan bahsetmedim. Rica ederim benim namusumdan herkes emindir. Benim ondan katiyen şüphem yok. Benden hiç bahsedemezsiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bakû'ya niçin gittin, Meclisin haberi var mıdır? Bu cürüm teşkil ediyorsa efendiler o da cürümdür.

HASAN BEY — Reis Bey söz sırası bana gelmedi mi? Ben de söz söyleyeceğim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hükûmet Reisi ciheti askeriyenin yaptığını protesto etmişlerdir. Yapan bir adamdır. Heyeti icraiye meselesi olmuştur. Paşa Hazretlerinin istinat ettikleri ... sırf içtihadına kalıyor. Eğer onun içtihadı Büyük Millet Meclisini tenkit ediyorsa Büyük Millet Meclisinin mahkemesi vardır efendiler. O bu böyledir diye içtihat etmiş. Mahkeme ihkakı hak eder. Biz kanuna karşı haksızlığa isyan ediyoruz, bağırıyoruz. Benim bundan başka davam varsa bana lânet...

Sonra burada gezen kardeşinden bahsedildi. Ben kefil miyim efendiler? Bunu bana söylemekte ne mana var, benim ile alâkası nedir? Ben, mücrim babam da olsa ipini çeker bir adamım. Bendeniz diyorum ki, müzakere kâfidir. Kanun ne ise ahkâmı icra edilsin. Büyük Millet Meclisinden istediğim bundan ibarettir. (Gürültüler; devamlı gürültüler) Yalnız Adliye Vekili mahalline emir versin, meseleyi bitirsinler. Biz Meclisi Âlinin verdiği veya meriyetini kabul ettiği kavanine karşı şöyle karar verin, böyle yapın diyemeyiz. Bu salâhiyet bende yoktur. Keza Divanı Harp de bir mahkemedir. Müdafaai Milliye Reisi dahi buna emir verir. Mehakimi adliye ile mehakimi askeriye arasında zuhur eden ihtilâfın halli encümene aittir. Biz dahi bu kanun ahkâmına riayete mecburuz. Tâ ki Meclisi Âli diğer bir kanun daha tanzim eder. Binaenaleyh vaziyet budur. Ben zannediyorum ki ne Müdafaai Milliye Reisinin ne de bendenizin emir vermeye hakkımız yoktur.

REİS — Efendım Fevzi Paşa itimat istiyor. (Lâzistan Mebusu Osman Beyin itimat hakkında takriri reye vazolundu.)

REİS — Osman Beyin takriri ekseriyeti azîme ile kabul edildi. Celseyi tatil ediyorum.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

18 Nisan 1337 tarih ve Pazartesi günü için Ruznamei Müzakerat

Bugün müzakere edilecek mevad.

1. — Heyeti Vekileden istizah
2. — 1337 bütçesi hakkında müzakerat
3. — Nafia bütçesi
4. — Palu kazasının livaya tahviline dair layihai kanuniye
5. — İstiklâl Mahkemeleri âzalarınca verilecek izahat
6. — Dursun Beyin sansür hakkındaki takriri
7. — İzmit Mebusu Hamdi Beyin garnizon teşkiline dair takriri
8. — Vazife esnasında hayvanı telef olan zabitana tazminat itasına dair lâyihai kanuniye
9. — Şaki Halid'in affı hakkındaki kararname
10. — Nasabı müzakere hakkındaki teklifi kanuni
11. — Tebdil - hava alacak zabitana harcırah itasına dair layihai kanuniye
12. — Ordunun ilbas ve iaşesi hakkında Müdafaai Milliye Vekâletinin cevap tezkeresi

(Üzeri çizilmiş ve uygulanmamış bir gündem.)

T. B.M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 . 5 . 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	48
2. — EVRAKI VARİDE	48
Tezkereler	*48*
1. — Kayseri Mebusu Sabit Efendinin eşçar kat'ı hususunda Adliye Vekâleti tezkeresi.	*48*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	48
1. — Erzincan Mebusu Hasan Bey hakkında Adliye Encümeni mazbatası.	*48*
2. — Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdirini vazife esnasında tahkir maddesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası.	*48:49*
3. — 1337 senesi bütçesi üzerinde Maliye Vekili Ferit Beyin izahatı ve muhtelif hatiplerin konuşmaları.	*49:64*

Cilt : 10

22 nci İn'ikat, 3 ncü Celse

YİRMİ DOKUZUNCU İN'İKAT

5 Mayıs 1337 Perşembe

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.15

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Efendim; celse küşat edildi.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİİKİNCİ İN'İKAT

18 Nisan 1337 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat; Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesinin neşriyatı üzerinde yapılan müzakeratı müteakip celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Kütahya
	Haydar

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Kayseri Mebusu Sabit Efendinin eşçar kat'ı hakkındaki Adliye Vekâleti tezkeresi.

REİS — Efendim; Kayseri Mebusu Sâbit Efendi hakkındaki tezkereyi okutuyorum.

(Adliye Vekâleti tezkeresi okundu)

REİS — Tezkerenin Adliye Encümenine havalesini reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... (Cerâimi âdiyedendir, tecili iktiza eder sesleri)

Efendim âzayı kiram bu fiilin ceraimi âdiyeden olduğunu beyanla tecilini teklif etmektedirler. Bu hususu reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Erzincan Mebusu Hasan Bey hakkında Adliye Encümeni mazbatası.

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

(Adliye Encümeni mazbatası okundu)

REİS — Mazbatayı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — Üsküdar Mebusu Neşet Beyin Maarif Müdürü Ali Rıza Beyin vazifesi esnasında tahkir maddesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası.

(Adliye Encümeni mazbatası okundu)

REİS — Efendim, Ankara Maarif Müdürü Ali Rıza Beyi vazifesi esnasında tahkir maddesinden dolayı Üsküdar Mebusu Neşet Bey hakkında... (Gürültüler) Efendim Adliye Encümeni mazbatasını reyinize arz ediyorum. (Gürültuler)

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Tahkirin sebebi ne imiş?

REİS — Efendim Adliye Encümeni mazbatasından sonra söz söylemek var. (Gürültüler) Şimdi hakkında takibatı kanuniye icrası istiyorlar. Mebusluğu devam ettiği müddetçe takibatı kanuniye icra edilemez.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim müsaade buyurun. Mebuslar bu gibi meselelerde muaftır, masundur. Bu doğrudur, fakat ceraimi âdiye hakkında takibat lâzımdır. Şimdi dışarıya çıkayım, rastgelene söveyim. Adalet bu mu, rica ederim? Ceraimi

siyasiye bundan hariçtir. Ceraimi âdiyede takibat icra edilmek lâzım gelir.

ABDÜLKADİR KEMALÎ BEY (Kastamonu) — Efendim, mesele muafiyet meselesi değildir. Mesele bir mebusun mebusluğu devamı müddetince hakkında takibat icra edilip edilmemek meselesidir. Rica ederim, böyle lâyüs'el amma yef'al olamaz. Yalnız, alelâde mesailden dolayı hapse, nefye mahkûm olanlar mebusluktan ıskat edilir. Ufak mesailden dolayı (mahkemeye sevk edilemez ve edilmemelidir.) (1) Siz kendi hakkınızı neden düşünmüyorsunuz? (Ama suç işlemek bakımından da) (2) hak itibariyle bir şey tasavvur edilemezler. (Alkışlar) (Bravo sesleri)

ŞEREF BEY (Edirne) — Muhterem efendiler, heyeti içtimaiyenin kıvam ve nizamı için kuvvei teşriiyeyi haiz olan efradın her türlü takibattan masun olması lâzımdır. Tecil meselesi vardır. Herhangi meseleden dolayı olursa olsun hakkında takibat icrasına müsaade edilmiş olsun. Ondan sonra en büyük bir mesele bir mebus bugün heyeti içtimaiyenin fevkine yükselmiş bir hâkimdir. Dünyanın hiç bir tarafında hiç bir mebus tevkif edilemez. Şimdi hâkim ve nâzır olan bir mebusun, velevki şahsî bir sevk ile olsun, dışarıda yaptığı bir fiilden dolayı tevkifi memlekette kanunu vazeden heyetin ayak altına alınması demektir. İtimad ediniz efendiler, sizi tarih takip ediyor. Öyle bir tarih ki bugüne kadar yazılmamış olan tarihi yazıyorsunuz. Birisi en kıymettar bir mebusu dışarıda darbediyor. O halde, o mebusu ne yapacaksınız? (Alkışlar) Doğrudan doğruya Hükûmetin elinde bir oyuncak olmasın. Azmediniz, imanınızı toplayınız. Bütün dünyaya hükmetmiş, efendi yaşamış bir milletin vekillerisiniz. (Alkışlar)

REİS — Efendim, Neşet Bey hakkındaki davanın tecilini tensiplerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

3. — 1337 senesi bütçesi hakkında Maliye Vekili Ferid Beyin izahatı ve bütçe üzerinde görüşmeler.

REİS — 1337 senesi bütçesi üzerinde buyurun Ferit Beyefendi.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, müzakere edeceğimiz bütçe meselesidir. Hafi olması şüphesiz usule mugayırdır. Milletin en çok alâkadar olduğu mesele bütçedir. Şüphesiz ki asıl müzakereyi alenî yapacağız. Yalnız daha evvel vaziyeti maliyeyi arkadaşlara kısaca arzetmek isterim. Niçin bunu hafi yapmak istedik? Bunu tafsile lüzum yoktur. Milletimiz harp içinde yorulmuştur. Dört tarafımız düşmanlarla muhattır ve bilhassa Garp cephesinde gâyet büyük ve müthiş bir harp arefesinde bulunuyoruz. Şimdi bu halde bütçemizin vaziyeti hakikiyesini düşmanlara duyurmak, şüphesiz ki, istemeyiz. Malûmu âlileridir ki, bir milletin kudreti maliyesidir ik onun cephesini gösterir. Binaenaleyh müzakeratımız, mülahhas müzakeratımız neticesinde heyeti celile neye karar verirse o kararı tatbik ederiz. İhtimalki erkam üzerinde bazı tadilât ile muvazeneyi temin ederiz. Hâsılı maslâhatımıza evfak bir şekli millete arzedeceğiz. Fakat size erkamın bütün belâğatını hiç gizlemeden söyleyeceğiz. Onun için celsenin hafi olmasını istedik.

Şimdi efendim vaziyeti maliyemizi bir kelime ile hulâsa etmek lâzım gelirse mühlik değilse, herhalde müşküldür. Yüz sekiz milyon seksen sekiz bin altı yüz yirmi beş, küsûratı o kadar ehemmiyet verilecek bir miktarda değildir. Hâsıl ettiğimiz netayiç budur. Yüz sekiz milyon seksen sekiz bin altı yüz yirmi beş liralık bir masraf bütçesi bunun 67 505 978 küsur lirası Müdafaai Milliyeye verilecektir. Bu kadarı niçin tahsis edilmiştir? Burasını arzedeyim. Yani bütün bütçemizin yüzde altmış ikisini teşkil ediyor. Bu rakamı nereden buldum, onu iki kelime ile arzedeyim. Umuru Nafiadaki bazı hususat için bir milyon elli üç bin küsûr lira daha ilâve ettik, bu miktara baliğ oldu. Muvazenei Maliye Encümeni bunun üzerinde tetkikat yaptıktan sonra tenzilât yaparak tespit etmiştir. Bu bütçe bilhassa Müdafaai Milliyenin seferî ve cephe zammına ait aksamında kadro Encümeninin yapmış olduğu tadilâta müstenit olduğundan, hakikatte on iki milyon küsûr liraya baliğ olmuş iken, beş milyon küsûr lira kabul edilmiştir. Halbuki Heyeti Celilenizde Müdafaai Milliye bütçesinin müzakeresinde mazharı tasvip olmadı. Binaenaleyh, bu münakaşa ile oldu. Demek bütçemize bu hesabı da ilâve edersek ... bunun üzerine Müdafaai Milliye Vekili tahsisatı fevkalâde olarak on altı milyon lira da talepte bulundu. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerini Encümeni âliniz davet ederek vaziyeti umumiyemizi salâha doğru götürmek için ne gibi tedabiri askeriye almak lâzım geldiğini düşünmek, halkı bu belâdan kurtarmak ve düşman ayağı altında ezilen milletimizi kurtarmak için ne gibi faaliyet lâzım olduğunu kendilerinden sual etti. Bu sual neticesinde Müdafaai Millîye evvelce kendisine verilmiş olandan maada teşkilâtı cedidei askeriyesini nazarı dikkate alarak ve ordumuzun tensik edilmesini nazarı dikkatte bu-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

lundurarak bu tetkikat neticesinde on altı milyon sekiz yüz elli bin liralık tahsisat istendi. Şekli talep hakkında arzetmeyeceğim. Bütçeye ne suretle bu on altı milyon liranın konulacağı vardır. Müdafaai Milliyenin fevkalâde bütçesini mi, yoksa tevzi ve taksim suretiyle mi? Bu bir şekil meselesidir. Kanunun Heyeti Celileye takdimi zamanında arzederim. Tafsilâta girişmiyorum. Yalnız bugün bunların derekab sarfı zaruret tahtındadır. Bir sene için Müdafaai Milliye Vekâletine verilen nakliyat tertibatı iki ayda bitmiştir. Bugün nakliyatı askeriye için şüphesiz ki tahsisat vermek lâzım gelecektir. 44 milyon lira suretinde tespit olunmuştur. Bunun üzerinde lâzım gelen tetkikatı Heyeti Âliyeniz ariz ve amik icra edecektir. Bugünkü günde vaziyeti maliyemizi tetkik etmem lâzım gelirse, evvelce arzetmiş olduğum veçhile, 108 milyona baliğ oldu.

Şimdi bu masraftır. Bu masrafa mukabil varidatımız nâkıs bulunduğundan açığımızı ne suretle kapatmak lâzım geleceğini arzedeceğim.

İlk avans kanuniyle Hükûmete 1337 senesinde de, 1336 senesinde cibayet edilmiş olan varidatın cibayeti salâhiyetini vermişti. Binaenaleyh bu hesaba göre bugün carî olan kavanin dolayısiyle yüz bir bin dokuz yüz otuz beştir. Bütçenin müzakeresinde 1336 bütçesinin müzakeresinde böyle bir noksan, kapatılması lâzım gelen bir noksan bulunduğundan dolayı geçen senenin evasıtından itibaren, muhtelif Maliye Encümenlerinde açıklarımızı kapatmak üzere ariz ve amik müzakereler cereyan etmiştir. Bu müzakerat neticesi olmak üzere 1336 bütçesi esnasında Muvazenei Maliye Kanuniyle bazı teklifatta bulunulduğu halde müzakere edilememiştir. Bazı tekâlifi cedidenin müzakeresi heyeti celilenizden rica edilmiş ve fakat bunların da müzakeresine imkân bulunamamıştı. Bu müzakerat mevcud Muvazenei Maliye Encümeni ile de idame edildi. Nihayet bugüne kadar Muvazenei Maliye ile Maliye Vekâleti arasında bazı erkam üzerinde müzakere edildi. Muhtelif meselelerde tekâlifimizin istıtaatı dairesinde mücedded tekâlife Muvazenei Maliye ile Maliye Vekâleti arasında muvafakat ve mutabakat vardır. Meselâ akarat üzerinde, Ticaret vergisi üzerinde, muafiyeti askeriye meselesinde, mahakim harçları hakkında, seyri sefain, berrî, bahrî posta ve telgraf, emlâki emiriye, sigara kâğıdı inhisarı, bandrol, tuz hakkında heyeti celilenize malûm olan teklif yapılmıştır. İthalât rüsumu hakkındaki teklifatımız mühimce bir yekûna baliğ oldu. Tütün inhisarı zamları, arzettiğim veçhile bir takım esasat üzerinde tespit edildi.

Şimdi efendim heyeti celilenizce ariz ve amik müzakere edileceği için bunun teferruatına girmiyorum. Şu suretle Encümenin kabule mütemayil bulunduğu varidatı cedide on dokuz milyon 510 bin liraya baliğ oldu. Bunu elli üç milyon iki yüz yirmi dört bin küsûr liraya ilâve edecek olursak ihtimal tezahür eder. Şimdi 108 088 620 lira masrafı, bu masraftan muhtelif suretlerle 1337 senesinde sarfedilemeyecek yedi milyon lirayı tasarruf kabul ediyoruz. Bütçeye konulan meblağ kadro encümenlerinin kabul etmiş olduğu vasatiye göre yapılmıştır ve şüphesiz bütün Heyeti Vekile kendi sarfiyatında maaşın vasatisinden tenzil edecek, buradan hâsıl olacak tasarruf ile ve bilumum devair kendi masrafını akalli kalil yapmak üzere tetkikat ve teftişatı mütemadiyede bulunması, yedi milyon liranın yegân yegân müzakere suretiyle ihracı mümkün olamayacağından bütçe tasarrufu suretiyle tezahür eden yedi milyon lirayı yüz sekiz milyon liradan tenzil ve hakiki masarifi bu veçhile tespit ettik. Buna mukabil varidat 72 411 915 liradır. Aradaki farkı taharri edecek olursanız... Bu açıktan tenzili icab eden diğer bir mesele vardır. Rus Sovyet Cumhuriyeti tarafından murahhaslarımıza senevî ita edilen on milyon ruble, dört milyon rublesi heyeti murahhasamızla beraber Kars'a vâsıl olmuştur. Binaenaleyh piyasa icabı altı yüz kuruş değilse de azami (...) olacağından ... Şark vilâyetinde Rus altınları 610 kuruştur. Bunların hakikî fiyatı daha ziyade olduğundan dolayı, biz bunları 600 kuruş hesap ediyoruz. Diğer geride kalmış bulunan 6 milyon ruble gelmek şartiyle altı milyon evrakı nakdiyenin tahassül edeceğini tahmin ediyoruz. Bu altı milyonu da tenzil ediyoruz. Geriye kalan 22 677 690 liradır. Bunun için Heyeti Vekile yeniden müzakerat yapmak lüzumunu hissetmiştir. Bu müzakerat neticesinde küsûrun bir kısmını alelumum maaşat, tahsisatı fevkalâde, cephe zammı, seferî zammı gibi bilumum mevcud bulunan erkam üzerinden harp bitip de sulh olunçaya kadar milletin çektiği ıstırabata memurîn de iştirâk edeceğinden heyeti mecmuasından yüzde yirmi nispetinde bir tenzilât yapmayı tensip ederek Heyeti Celilenize arzetmişlerdir. Bunun yekûnu icra ettiğimiz hesabat neticesinde dokuz milyon liradır, iki ay geçmiştir. İki ay geçmiş olmak itibariyle tabiî bundan tenzil edilemez. Şimdi 22 milyondan 7,5 milyonu tenzil edersek orta yerde on beş milyon lira kalır ki bu, hakikî bir açıktır.

Buna karşı ne yapmak lâzım gelir? Nazarî olmak üzere teklif ediyorum, buna bir takım çareler vardır. Bir istikraz yapmaktır. Milleti ezmemek ve

siai halinde tediyesi nazarı dikkate alınmak üzere ... Heyeti Vekile daha tetkikatını nihayete erdirmemiştir. Rus Sovyet Cumhuriyetinin vaki olan teklif ve mevaidiyle bütçemizin açığı münasebetiyle kendilerinden lâzım gelen muavenetin yapılması için vermeyi taahhüt ettikleri erkamı ilâve edilmek üzere dört, beş maaşı... Tabiîdir ki Devletin bütçesi böyle ihtimal üzerine ibtina ettirilemez. Heyeti murahhasamızın zamanı azimetinde kendilerinden malî meselelerde tetkikatta bulunmaları da talep edilmiştir. Bilhassa siyasî mesail ile uzun uzadıya uğraştıklarından henüz bir neticeye vâsıl olmamışlardır. Mamafih yalnız bir Amerikan teşebbüsünden bahsediyorlar. Bu suretle vaki olacak teşebbüsatı kemali dikkatle takip etmek ve eğer milletin şu vaziyetinde ihtiyacatını tetkik ve temin çarelerini aramakla mükelleftir. Bunlar nazaridir. amelî olamaz.

Bunu bir tarafta bıraktığımız takdirde bu halde ne yapabiliriz? Yine nazarî olarak bir takım çareler mevcuttur. Meselâ bütçelerde şu suretle memur maaşatından yapılan yüzde yirmi tenzilâtı tahakkuk etmiş addedecek olursak aşar vesaireye de yüzde yirmi beş yani rubu nispetinde... (Gürültüler) (Devam devam sesleri) Masarif bendenizden ziyade heyeti celilenizindir, varidat keza. Bendenizin vazifem heyeti celilenize Vekil olarak bu hususiaki mütalâatımı arzedeceğim. Rica ederim, buna darılmayınız.

Sonra efendim, diğer bir tarz da kabili tatbiktir. Bu da muhtelif memleketlerde yapılan istikrazı mecburîdir. Bu esaslar dahilinde... (Gürültüler) Bir arkadaşımız itirazatta bulundu. Bu dekayıkı tamamiyle anlayamayacağı cihetle mazurdur. Bu tarzda vaki olacak teşebbüsat bütün Devletlerin müracaat ettikleri usuldür. İtibarı umumii millîyi düşünerek, gâyet amik bir takım mütalâata istinat etmek lâzım gelir. O halde ne kalıyor? Yegane kabili tatbik olmak üzere bu on beş milyonu Heyeti Celileniz halleder. Heyeti Vekile, Muvazenei Maliye bunu bulamamıştır. Hiç bir dairenin varidatı masarifatiyle tekabül edememektedir. Onların müracaat ettikleri bu sehil çare memleketimizde kabili tatbik değildir.

İşte efendiler vaziyeti maliye bundan ibarettir. Heyeti celileden istirhamımız mahfî müzakere ile şu vaziyet hakkında mütalâatı âliyelerini beyan buyurmanızdır. Eğer buna ihtiyaç hadis olduğu takdirde sair suretlerle de telâfisi mümkün olmadığı takdirde tekâlüfi harbiye suretiyle tespit etmektir. Umumî olmak üzere alenî müzakere yapacağız. Hususî olarak bendenizce Meclisin kararını öğrenmeye ihtiyaç vardır. Meclisin bu hususiaki kararını tespit etmek lâzımdır.

HASAN BEY (Bütçe En. M. M.) (Trabzon) — Efendim, Muvazenei Maliye Encümeninden daha salâhiyettar bir makamdan izahatı kâfiyeyi dinlediniz. Bendeniz mümkün mertebe Maliye Vekili muhteremi Beyefendinin verdiği izahattan bir şeyler söylemek istediğini, henüz tahakkuk ettirilemeyen tetkikatı ikmal edilmiş varidatın miktarı muhammeni ve neticeye göre husule gelen açığın şekli hakkında maruzatta bulunmak isterim. Evvelâ şunu arzetmek isterim ki, senei maliye bütçesinde tevdi edilen masarifi bahriye bütçeleri, Vekil Beyefendinin izah buyurduğu veçhile, (86 519 650) lirayı ihtiva ediyor. Erzurum - Erzincan hattı için ... Bilâhare Heyeti Vekile kararıyle müfredatını arzedeceğim miktarda yeni bir teklif, muhtelif devair bütçesine bin lira Sıhhiye Cemiyeti tıbbiye muhassasatı olmak üzere, Müdafaai Milliye Vekili huzuriyle Müdafaai Milliye bütçesi tetkikatı icara edilmiş ... Heyeti Vekile kararıyle teklif edilen 82 milyon küsûrdur. Fakat masarif bütçelerinin yegan yegan esnayı tetkikinde mesele böyle kalmamıştır. Heyeti Vekilenin teklifi veçhile 45 milyon lira değil. Malûmu âliniz, Müdafaai Millîye bütçesinin sütûnu mahsusunda gösterilen erkamın yekûnu (57) milyon küsûr bin lira idi. Bundan hariç kalan erkam şunlardır. Yetmiş bin lira Debağhane fabrikası, mensucat fabrikasına bir milyon lira cemaan 3 101 273 lira da Hükûmetin, Müdafaai Milliye Vekâletinin sütûnuna dercolunmak lâzım gelir. Yalnız Encümenin kabul ettiği sütûnda kalmış ve tetkik ederken Hükûmet teklif etmediği halde Maliye serzenişte bulunmuştu. Bu meselenin izahına vakit gelmedi. Şimdi sırası geldiği için arzediyorum.

Neticei tetkikatta Müdafaai Millîye bütçesi altmış küsûr milyon liradır. 43 milyon küsûr lira heyeti umumiyede arkadaşlarımızdan birisi bir milyon lira daha teklif etti. O da kabul edilmek suretiyle Müdafaai Millîye bütçesi; 44 460 851 olmak üzere kabul edildi. Nakliyatı askeriye de fevkalâde ehemmiyet kesbetmediği için nakliyat için alınan para Maliye Vekilinden alınan izahat üzerine kısmen nakliyatı harbiyenin tezayüdü dolayısiyle bir kısım masrafın yine bütçeye, milletin sırtına yüklenmesinden münbeistir. Geçen senenin bütçesiyle bu senenin bütçesi mukayese edilirse aynı derecede masraf muhafaza ettiğini farzetmek bile, tezayüt tabiîdir. Diğer esbabı tezayüdün en mühim rakamı Müdafaai Milliye bütçesidir. Geçen sene ... masarifi zaruriyesi hidematı umumiye masarifi olmak itibariyle kabul edil-

diği halde bu sene kırk milyon derecesinde bir fazla ... On ikiye ait olmak üzere on iki milyon lira, devairi Devlette bir takım zarurî teşkilât ve ilhak edilen arazinin masarifi zaruriyesi, hidematı umumiyesi olmak üzere bu sene kırk milyon derecesinde bir fazladır. Demek ki yirmi milyon lira kadar bir fazlalık var. Bundan maada buna ehemmiyetli bir miktar ilâve edilir. Bilhassa kömür rüsumunda olduğu gibi varidatı rüsumiyenin tezayüdünü mucip bir resim olması dolayısiyle, bendeniz, bunu hakikî bir masraf olarak telâkki etmiyorum. İktisat, Nafia, Maarif bütçelerinde nakabili tasavvur fazlalık var. Heyeti celileniz haberdar olacaktır. Fakat son Müdafaai Milliye bütçesine zammı teklif edilen para, ki 16 milyon 200 küsûr bin liradır, bunun henüz Muvazenei Maliye Encümeninize kanunu gelmemiş, bunun üzerine müzakere cereyan etmemiş olduğu için kanaati katiye yoktur. Sureti hususiyede Maliye Vekili Beyefendi ile Maliye üzerine teatii efkâr edilirken haberdar oldum ve tabiî iştirâk ettim. Bu yekûn üzerinden Muvazenei Maliye Encümeninizin henüz tetkik etmediği için bunun üzerine kati kanaat yoktur. Hariciye, Nafi,a Dahiliye, Posta Telgraf, Emniyeti Umumiye, Şeriye, Adliye, Sıhhiye, Rüsumat ve Maarif bütçelerinde Encümenin yaptığı tasarruf bir milyon dokuz yüz altmış bin liradır. Yalnız Maliye Vekâleti bütçesiyle ona merbut bulunan Düyunu Umumiye bütçesinin icra ettiği tasarruf üç milyonu mütecavizdir. Heyeti Vekileden Encümene gelen bütçeyi nazarı itibare alacak olursak 863 942 Meclis bütçesinden 140, İktisat bütçesinden 85 bin lira bunların mecmuu 87 milyon küsûrdur. Müdafaai Millîyenin 45 milyonundan yapabildiğimiz tasarruf için, Vekil Beyin teklif ettiği veçhile, Encümenin neticei tetkikatını bekleyelim. Düyunu Umumiye ve Maarif bütçelerinden koparabilirsek 85 milyon liranın içine girmiş olur. Muvazenei Maliye Encümeni, Müdafaai Millîye bütçesini tetkik ederken seferberlik ve cephe zamaiminin tadilini muhtevi olan teklifi ... Cephe gerisinde bulunan ümera ve zabıtan ve efrada cephe zammı verilmesini ... bundan, lâyihanın esnayı müzakeresinde arzettiğim veçhile, yapılan tasarrufatın yekûnu yedi milyon lira tahmin ediliyordu. Filhakika bu yedi milyon değil, altı milyon ikı yüz altmış altı bin küsûr lira fark tebeyyün ettiği Heyeti Celilenize arzedilmişti. Heyeti Vekilece gösterilen lüzumu askerî üzerine son defa müzakerelerde teklifi muvafık görülen 16, 17 milyon iki yüz küsûr bin liranın zammını kabul edecek olursak 107 milyon ... rakamına tevafuk eden umumî bir bütçe karşısında kalmış oluyoruz. Fakat Muvazenei Maliye Encümeni bu mevzuubahsolan 16 milyon liranın karşılığını bulmak için celse aktini düşünmüştür. Binaenaleyh bu hususiaki teklifatı Heyeti Vekileye nasıl arzetmiş ise resmen bizim malûmatımız da bundan ibarettir. Henüz daha müzakeremiz olmadığı için Encümen namına onun için söz söyleyemeyeceğim.

Masarif bütçesini bu suretle hülasaten arzettikten sonra; Muvazenei Umumiye bütçesine geçmek istiyorum. Sene iptidasına doğru Muvazene Encümenine verilen senei cedide Muvazenei umumiye lâyihasında 1336 senesinde cari nispetler dairesinde tekâlifin miktar ve yekûnu varidatı altmış küsûr milyon lira olmak üzere tahmin olunuyordu. O zamandanberi geçen üç ay zarfında tahakkuk eden miktar üzerinden senei sabıkada muhtelif envaı varidatın miktarı tahakkuku üzerinden alınan hesaplara istinaden 1337 bütçesinin tekâlüfi cariye hâsılatının 60 küsûr milyon lira ... ve bunu tahakkuk eden miktarlar üzerinden tetkikini ihtiyatkâr bir tahkik olmak üzere miktarı varidatı haddi lâyıkına indirmişti. Arzu buyurursanız geçen sene miktarı muhammene dairesinde ağnam resminden iki misil noksanına kaldı. İhracat resmi de, bu sebeple, ithalat resmi geçen sene bütçesine idhal ettiğimiz gibi varidat vermemiştir. İhracat resmi keza bu şekilde kalmış tohumluk taviz affedilmesinden dolayı iki yüz bin lira husule gelmiştir. Mirî ormanları hâsılatı da bu suretle yapılmıştır. Satış bedeli olmak üzere geçen sene bütçesine sene ortasında tekâlüfü cariyeye vukubulan zamaim nispet dairesinde mukayese edilerek 1337 bütçesinin tekâlüfi cariye yekûnu buna göre olduğu için, varidatı fevkalâde varidatından tenzil edilmediği için, bunu da nazarı itibara almışlardır. Geçen sene ruble olarak Rusya'dan alınan paralar tabiî bir istikraz mahiyetinde olmadığı için bütçeye irad kaydedilmiştir. Noksanii varidat tahakkuk etmiş bulunduğundan varidatı bu esasa göre tashih ederek 53 milyon lira... Muvazenei Maliye Encümeniniz vazifesini tamamiyle yapmış, yapamamış iyi tetkik edememiş... Arzettiğim seksen beş bin liralık bir bütçe arzedecektir. Altı milyon küsûr lira üzerinden heyeti celileniz kabul etmiş bulunuyor. Şu halde arada büyük bir fark yani (91) re nispetle (31) milyon lira kadar bir açık kalmış bulunuyor. Geçen sene kabul edilmiş nispette en makul bir tahminatla bize verebileceğimiz varidat 53 milyon liradır. Açıkları ne suretle kapatabileceğini Maliye Vekâleti düşünmüş, müspet ve menfi olmak üzere tedabir ittihaz eylemiştir. Açığı kapatmak için masarifin tenzili çaresini aramak? Bunun imkânı olduğuna kani değı-

lim. Yahut yeni menabii varidat tedariki şeklinde bütçenin açığını karşılamak lâzımdır. Maliye Vekâleti bu tedbirlerin her ikisine de müracaat etmek suretiyle bütçemizin kabili hazım ve az çok mütevazin denilebilecek bir şekle ifrağı kabil olmasını temin için... Tamamen sarfı nazar edebilmiş ve ne de menfi tedbirlere hiç bir mevki bırakmamazlık etmiştir. Sebebi efendiler, bir kerre indirmek imkânı yoktur. Sebebi efendiler, 44 milyon yüz otuz bin Muvazenei Maliye Encümeninin tetkikatı itibariyle Heyeti Âliyenizce kabul edilmiş zamaim dolayısiyle altı milyon iki yüz yetmiş bin lira düyunu muntazamadan dolayı ... Esasen (51) milyona karip bir miktarını Müdafaai Milliye bütçesine vermiş oluyoruz. Kesbi katiyet etmiş, heyeti celilenizden tasdik edilmiş olan bir bütçe bendenizce elli üç milyon liranın içine giren tekâlüfi cedide meyanında ... Esasen bendenizin yaptığım hesapla Maliye Vekili Beyin hesabı arasındaki gümrük tarifelerinin tezayüdünden mütevellit bir farktır. Miktarı muhammeni heyeti celileniz tamamen kabul ettiği Müdafaai Millîye bütçesinin karşılığından ... Malûmu âlileri olduğu üzere bir devletin vazaifi esasiyesi yalnız müdafaai hariciye değil, onun kadar haizi ehemmiyet olan bir takım vazaifi esasiyesi vardır ki o da Dahiliye Vekâletidir. Emniyet ve asayişi tanzim etmek için zaruri mebaliği tefrik ve tahsis etmek lâzımdır. Adliye bütçesi de aynı derecededir. Bir Devlet için zarurî, vacibülifa hidematı asliyei Devlettendir. Bu tadad ettiğim bütçeler de on beş milyon liraya baliğdir. Muvazenei Maliye Encümeninin tetkikatı budur. Eğer heyeti celile bundan daha ziyade tenkihat yaparsa Maliye Vekili maalmemnuniye telâkki edecektir. Arzedildiğine göre, hidematı umumiye karşılığı olan masarifi bittabi Maliye Vekâleti derecei lüzumunu inkâr edecek değildir. Düyûnu umumiyei Devlet de vardır. Muhassasatı zâtiye varidatı, varidatına vaziyed ettiğimiz idarenin masarif ve maaşatın sarfını durdurmak imkânı yoktur. Biz altı yüz elli bin lira kadar tasarruf imkânını bulmuş ve yapmışızdır. Bir kısmı da Maliye bütçesi meyanında tetkik edilmek icap eden muhassasatı zâtiye var. Orada bir tasarruf yapılacağını ümit etmiyorum. Netice itibariyle on dört, on beş milyon lira da Maliye Vekâletinin umuru maliyeyi mecrayı sâlimde cereyan ettirebilmek için muhtaç olduğu bir masrafı var, bunu da ilâve edecek olursak zaten 83 milyon liralık bütçe meydana gelmiş olur. Bunun haricinde diğer devairi resmiyeye ancak 10, 12 milyon lira kadar bir bütçe kalmış oluyor, ki bunlardan mühim bir miktarda tasarruf imkânı vardır. Yok farzediniz, bütün Vekâletleri ortadan kaldırdığınızı farzediniz; yine bütçenin yekûnu üzerinde yapabileceğiniz tasarruf ancak 11, 12 milyona baliğ olabilecektir. Demek ki bilumum hidematı Devletin zarurî olan kısımlarını ipka, fuzulı gördüklerinizi tayyetmek suretiyle bir faaliyet ... Masarifi umumiyei bütçenin yekûnu varidattan, miktarı muhammeneye tenzil etmek imkânı mefkuttur. Yani yalnız menfi tedbirlerle bütçeyi mütevazin bir hale ifrağ etmek imkânı yoktur. Encümen bittabi kendi tetkik ettiği masrafın karşılığını aramak mecburiyeti maneviyesinde kaldığı için müspet tedabire de, yani menabii cedideye müracaat ve bunlardan bazılarını kabul etmek kanaati lüzumu hâsıl olmuştur. Fakat açığın büyüklüğü, netice itibariyle heyeti celilece vuku bulan tekâlifi cedideyi, hatta bazılarının nispetlerini biraz oynatmak suretiyle kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak bundan 19 milyon lira kadar bir tasarruf mümkün olacaktır. Müfredatını kendileri tadad ettiler, arzu ederseniz bendeniz de bir defa okuyayım. Mahiyetleri itibariyle arasında şâyanı kabul olacak şeyler vardır.

Meselâ Heyeti Vekilenin tahmin ettiği muafiyeti askeriye vergisi var, ki sırf gayrı müslim olan esnan erbabına aittir. Sırf yeni bir vergi olduğundan dolayı Hükûmet bu tedabire müracaat ederek hizmeti bedeniyeden müstesna tuttuğu sınıftan masarif almak suretiyledir. Sırf teklifi yeni olmak itibariyle kabul etmemek doğru değildir. Maruzatım tetkikatım üzerine ci Hem Maliye Encümeninin de kanaati müşterekesi olmak üzeredir,

Tekâlifi cedide arasında bazı tekâlif vardır. Meselâ ticaret vergisidir. Suveri tatbikiyesi itibariyle henüz Muvazenei Maliye Encümeni tetkik etmemiş olduğu cihetle belki ayrılabiliriz. Belki aramızda ehemmiyetli farklar meydana çıkar. Fakat esas itibariyle bir kanaati şahsiye olmak üzere arzedeyim ki memleketimizde mükellefiyet itibariyle en muaf mükellefiyete mazhar olan sınıf, erbabı ticarettir. (Yok, yok sadaları) Bendeniz arzedeyim efendim. Temettü vergisinin esnayı tetkikinde de vasıl olduğum şey, meselâ, beş bin kuruş temettü vergisiyle mükellef olan ticarethanenin miktarı yüzde beşe vasıl olmaz. Bunun yüzde ellisini temettüü yüzde beş nispetindedir. Ticarethaneler derecei temettü itibariyle ne kadar büyük olursa olsun... Beş bin lira; on bin lira kazanan adamların Devlete şimdiye kadar temettü vergisi olmak üzere verdiği para altı yüz kuruşu tecavüz etmemektedir. Geçen sene zammettiğimiz vergiden dört yüz lira, beş yüz lira temettü veren mahdud, gâyet mahduddur.

Bir de erbabı ziraat sınıfının ve diğer sınıfı mükellefenin derecei mükellefiyetleriyle mukayese edecek olursak hiç şüphesiz şu neticeye vasıl oluruz. Asıl hidematı umumiyeyi sırtında çeken köylü sınıfı yüzde on nispetinde vergi veriyor. Temettü vergi Fransızların (patente) resmini takliden herkes ne mütesaviyen, ne de nispeti âdiye dairesinde vermiyor. Diğer sınıfı mükellefin ile mütenasip olarak vergi veriyor. Bu noktai nazardan erbabı ticaret aleyhine hazine lehine... Derecei vücubta olduğuna bendeniz kaniim. Şimdi iradı gayrı safînin yüzdesi nispetinde ... Bu vergiyi kendisi vermeyecektir. Masarifi istihsaliyeyi malın fiyatına kaydetmek suretiyle çaresini arayacaktır. Yalnız bir kaidei iktisadiye neticesi olarak mütevazin ve mütenasip olduğu için diğer esbaptan dolayı yapacağı ticaret dolayısiyle ... Ticaret vergisi namiyle vereceği mükellefiyetin ancak üçte, dörtte biri sahai ticaretine, yaptığı muamelatın dercei vüsatine göre sattığı adamlara devredebilecek cüzî bir kısmı elde kalacaktır. Verginin inikâsı tekâlüf esasatından, intikalinden istifade etmek suretiyle memleketin heyeti umumiyesine şâmil, umumî bir vergi haline inkılâb eder ki ... Bunu taşıyan müstehlikin sınıfı olacaktır. Her muamelede bunun yüzde ikisini ben Hükûmete vergi vereceğim diye fiyatına ilâve etmek suretiyle işin içinden çıkmaya çalışacak. Mevcud tekâliften bazıları muamelatı resmiye harçlarının, pulların tezyidi, kâğıd ile altın arasındaki akçe farkı ile varidatın tezyidi gibi bir takım tekâlif vardır ki, bunlar da adaleti teklifiye noktai nazarından doğru olacağı gibi memlekete de tesir yapacağına bendeniz kani değilim. Memlekette nerede olursa, gâyet mahdud bulunduğu için, Hükûmet, henüz daha mebdei inkişafta olduğu için, Hükûmet ledelhace yeni yeni menbalar bulmak için bir zarureti maliye olmak üzere mevcud bulun (mayan bir takım yeni mebalara el atmak,) (1) eline geçen menbai varidata yüklenmek mecburiyeti karşısında. bunların memlekette daima cereyan edecek âdil bir şekilde değil, belki bu senenin vaziyeti mahsusası icabı giriştiğimiz bu mücahedenin bu senesine mahsus olmak üzere milletten talep eylemek, zannediyorum, yapabileceğimiz menfi tedbirlerden azamî derecede fedakârlıkla beraber, müspet tedabirin yeni tekâlüf menbalarına bu suretle yüklenmesi derecei vücubta olduğuna Muvazenei Maliye Encümeniniz de kani bulunmaktadır.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Maliye Vekili Beyefendinin izah buyurduğu veçhile, o sene zarfında sarfedilemez. Ya sene içerisinde bazı lüzumu zannedilen hidematın ifasına lüzum kalmamasından veyahut lüzumlu olan hidematın o senenin on iki aydan ibaret bulunan zamanının ... dolayı daima ahvali tabiîyede bile her bütçede yapılır. Ahvali fevkalâde içerisinde bulunuyoruz. Senenin üçüncü ayı geçmek üzeredir. Müşkül şerait karşısında bulunduğumuz için kabul etmek mecburiyetinde kaldığımız kadroların ... Bazılarında yekûn tahsisatı da senelik olmak üzere yekûnu konmak şartiyle husule gelecek olan tasarrufu Maliye Vekili Beyefendi yedi milyon takdir ediyor. Bendeniz bunun on milyon lira olduğunu tahmin ediyorum. Geçen sene 63 milyon liralık bütçe üzerine 43 milyon liradan yedi milyon lirası senei sabıka düyunu olarak devredilmiştir. Mütebakisi 63'e baliğ olabilecek miktarda bütçede tasarrufata dahil... Beş, altı milyon liralık geçen sene bütçesinde de vukua gelmiştir. Aynı esbap ve şerait bu sene de mevcut olduğu için bu hidemat bu tedabiri menfiyenin semeresi olarak bu sene de yine on milyon lira bir tasarruf olacağını zannediyorum. Bu tekâlüfü cedide kabul edildiği takdirde, 19 milyon lira varidatı cedide tahmin edilmektedir. Yekûnu varidatımız 72 milyon küsûr lira, açığımız on sekiz milyon, on dokuz milyon olduğuna göre 38, 40 milyona baliğ oluyor. Bunun on milyonu bu tedabiri menfiye olarak 7,5 milyonu, nihayet bir tedbiri zarurî olmak üzere memurinin muzayakai elimesini tehvin etmek şartiyle bütün sunûfu içtimaiyeden fevkalâde fedakârlık talep edildiği zaman, memurinin maaşlarını muntazaman vermek mümkün olabilmek için, yüzde yirmisi vermek suretiyle bir fedakârlığa davet edilmiş olması şeklinde alelumum maaşatın, heyeti celilenizin tahsisatı da kabul buyuracağınız miktarda ... Yedi buçuk milyon lıra bir tasarruf vukua geleceği anlaşılıyor. Askerî ve mülkî tahsisatı fevkalâdei şehriyenin (9) milyona baliğ olmasına nazaran 45 milyon lirası asker olsun, memur olsun ... Tahsisatı fevkalâdei şehriye olarak kabul olunan ... yarısı tahsisatı fevkalâdei şehriye demektir. Galayı esarda nispetle bir derece suhulet ve ehveniyet husule geldiği gibi, zaten fedakârlık olmak itibariyle onlara da teşmili lâzım gelir kanaatindeyim. Mülkiye memurlarının tahammülünden vatanperver fedakârlarımızdan ... yalnız bunu nazarı itibara alırken memurini hariciyeye verilen tahsisatı mestûre vardır ki miktarı hakkındaki karar heyeti celilenize aitti. Ve nihayet Ruslardan gelecek on milyon ruble mazrup altının piyasa fiyatı itibariyle yekûnu olacak

olan on altı milyon lira, doksan bir milyon liralık bütçeyi karşılamaya kâfi gelecektir. Varidatı fevkalâde olmak üzere, mebaliğten mütehassıl varidat olmak üzere doksan bir milyon liralık ... Bütçeyi heyeti celilenize sevkederken bunun haricinde ... ihtiyacatı askeriye üzerine lüzum görüp kabul ettiği ve heyet istikrazı dahilî mi olur, istikrazı haricî mi olur, harb kanununun tatbiki suretiyle mi olur, bunlar hakkında Encümeninizin resmî bir müzakeresi olmadığı için, sırf şahsî olmak lâzım gelir. Nazarî ve amelî bir surette tetkik edeceğimiz çârelerin ... arzettiğim varidat hakkında dahi varittir. Hattâ bendeniz arzederim ki Hükûmete lüzumu olmayan bir çok çiftliklerin, hattâ emlâki Emiriyenin talibi varsa taliplerine satılmak üzere hem müfit bir hale konmuş olsun, hem de maliye ihtiyacatını temin etmiş olsun. Müzayakalı bir senede varidatının bir kısmı bunlardan, bu sene satılıp da bedeli tahsil edilebileceğine Hükûmeti Seniyenin, bilhassa Maliye Vekâletinin bir çok yerlerde tütün, kibrit bandrolu vesaire her memlekette memaliki mütemeddinede bu gibi bir çok eşyanın imâl ve füruhtu maliyeye varidat temini maksadiyle Devlet tarafından tahtı inhisara alınmıştır. Müskirat meselesi de Devlet tarafından tahtı inhisara alınmış Hazineye tahsis edilmiştir. Mükeyyefattan olan ispirtonun hattâ tütünün Devlet inhisarı halinde idare edilmesi gibi bendenizce ihmal edilmiş bir takım varidatın cibayetine çalışılması lâzımdır. Bu hem şahsen kanaatim, hem de Muvazenei Maliye Encümeninin vermiş olduğu karar neticesidir. Yalnız bu inhisarlar bir çok eşyalara teşmil edilmekle beraber serbestii ticarete dahil olan bir nevi eşyanın imal ve füruhtu hakkını Hükûmete hasretmesi demektir ki sayü amel esası itibariyle tahdid şeklinde olduğu için behemahal kanunu mahsus ile yapılması lâzım gelir. Esasen Heyeti Celileniz de taraftar olduğunuz takdirde varidat lâyihalariyle birlikte bunların da müstacelen tetkiki zarurîdir. Vaziyeti umumiyei maliyemiz hakkında Maliye Vekili Beyefendinin daha umumî olan beyanatlarına bendenizin ilâve etmek istediğim bundan ibarettir. Lüzum görülen noktalarda tekrar arzı malûmat eylerim.

REFİK BEY (Konya) — Efendim, gerek Maliye Vekili muhteremi ve gerek Muvazenei Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Beyefendilerin izahatını dinlerken hissettiğim tesiratı tarif edemem. Maruzatım milletin feryad ve izdirabatına tercüman olursa kendimi bahtiyar addedeceğim.

Maliye Vekili Beyefendi Heyeti Celilenize masarifi umumiyemizi nâtık olmak üzere öyle bir yekûn arzetti ki bu yekûnun dehşet ve ehemmiyeti bütün muhakematımı sarsmıştır. Efendiler, geçen seneki bütçe varidatı muhammene ... Yüz bin küsûr masarife mukabil, elli üç milyon lira varidatı muhammene bilâhare muhayyel varidat da ilâve buyurdular. Müspet ve menfi tedabir olmak üzere bir takım - kendi noktai nazarlarına göre - muhayyel varidat gösterdiler. Gerek Maliye Vekili Beyefendinin, gerek heyeti umumiyenin müsaadeleriyle tenkidatımı biraz şedid yapacağım. Rica ediyorum milletin hayatı maliye ve iktisadiyesiyle doğrudan doğruya alâkadar olmak üzere Heyeti Celilenizin itimadına mazhar olan Maliye Vekili Beyefendi bunu Meclisi Âliye arzederken düşünmediler mi ki bu millet yarıdan yarıya bir açığı, elli üç milyon liralık bir açığı ne suretle telâfi edecek? Yalnız bütçeyi yapıp Meclise getirmekle iş bitmiş değil, milletin kabiliyeti tahammüliyesiyle beraber yapabileceğini de ölçmek ve ona göre bütçeyi getirmekle mükellefti. Bu vazifesini maalesef yapmamış ve kendilerinin kudreti nâtıkalarına güvenerek gelip burada hem Meclisin heyeti umumiyesiyle birleşmek ve hem ... suretiyle vazifesini deruhde etmiştir. Bundan dolayı pek faal ve intihab olunduğu günden beri muamelatını ... bu vazifei esasiye ve mühimmesini maatteessüf yapamamıştır. Bununla beraber diyeceğim ki, Maliye Vekili bedbaht dediği bütçeyi bize getirmiştir. Efendiler, hepimizce malûm olan bir söz var, müdafaa olsun, taarruz olsun, her ne şekilde olursa olsun harbi yapan paradır. Evvelâ paradır, söz söyleten paradır, maksadı kazandıran paradır. Bu itibarla Maliye Vekili Beyefendi yüksek bir ihatai nazarla bu millete teklif ettiği paraları tahsil edecek menbaları da beraber getirmelidir. Daima teklifat; daima zam, daima Meclisi emrivakiler karşısında bıraktırmak suretiyle, maazallâh, biz bütçeyi tetkik ve tevzin etmeyip de emri vakiler karşısında kalaydık, bu zararı ne suretle telâfi edecektik? Geçenki itirazımı bu sefer tekrar ediyorum. Bendeniz bir maliyeci olmadığım halde yekûnların dehşet ve azameti karşısında titredim ve bir türlü bu açığı, elli üç milyonu nasıl kapatacağımızı bir türlü tayin edemedim. Buyuruyorlar ki (53) milyon varidatı muhammene, isminden de anlaşıldığı üzere tahminî bu elli üç milyon, 1337 senesinde ne miktar tahsil olunabilecek? Varidatı muhakkaka meyanına dahil olabilecek? Memleketin hayatı hakikiyesini takip buyuranlar yakinen takdir buyururlar ki iktisadiyatı umumiyemiz zaafa uğramıştır. Sebebi cümlenizce malûm olan memleketimizin halidir. Halk âdeta teneffüs edemez bir hale gelmiştir. Ya maazallâh bu parayı veremez-

İerse, biz ki maksadımızı her neye mal olursa olsun sonuna kadar müdafaa edeceğiz. Hayatımızı, namusumuzu korumak üzere askerlerimizi hudud başına götürmek için nereden bulacağız, bize kim yardım edecektir? Bendeniz daha fazla umumî nikatı nazarda söz söylemeyerek kendimce diyorum, ki biz buraya bir maksad için toplandık ve o maksadı sonuna kadar müdafaa edeceğiz. Çünkü bizim için bundan başka çıkar bir yol yoktur. Memleketimize, mukaddesatımıza, istiklâlimize karşı uzanan elleri kırmak, namus ve istiklâlimizi korumak lâzımdır. Bunun için Heyeti Celileniz milletin hissiyatı hakikiyesine tercüman olarak Müdafaai Milliyeye taallûk eden herhangi bir teklifi, hatta münakaşayı bile zait görerek, kabul ediyor ve bu hususta hattâ icabederse daha ziyade teklifler karşısında kalmaya mecbur oluyor.

Efendiler muhtelif Vekâletlere intihap ettiğimiz arkadaşlarımız vazifelerini yapmak için çok çalışıyorlar ve bunun için bir teşkilâtçılık derdidir kendilerini istilâ etmiştir ve teşkilâtçılık hastalığına uğramışlardır. Geçen sene rüfekayı muhtereme tahattur buyururlar, bendeniz bu münasebetle demiştim ki: efendiler çok rica ederiz, burada Babıâli teşkilâtını ihya etmeyelim. Masalar teksir edilmesin, biz buraya bir iş için geldik, bu işin etrafında toplandık. Meclisin vaziyeti, ordunun karargâhı mahiyetindedir. İcap ederse ifası zarurî olan hidematı bizzat kendileri deruhde etsinler. Bir sene içinde muhtelif esbap ve hadisat bu meseleyi bir az tadil ettirdi. Şimdi bakıyoruz elimizde gerçi bütçelerin heyeti umumiyesi yoktur. Nafia; geçen sene altı yüz bin lira Nafiaya verilmişti. İstikrar ettiğimiz Nafia bütçesi bu sene karşımıza üç buçuk milyon lira olarak çıkıyor. İktisat Vekâleti kendi dairei vekâletine ait teşkilât yapıyor. Bu da bir çok parayı istilzam ediyor. Maarif öyle, Sıhhiye öyle, öyle öyle ve bu teşkilâtçılık derdi kısmen bize de taallûk ediyor. Biz de bir takım teşkilât hastalığına uğradık. Kazaları liva, livaları vilâyet yapmak hastalığına düştük. Fakat düşünmüyoruz ki bir kazayı liva yaptıktan sonra oraya Sıhhiye Müdürü gidecek, Adliye teşkilâtı yapılacak, yapılacak, yapılacak, yapılacak. Fakat bunu nereden vereceğiz? Para istedikleri zaman tıkanır kalırız. Şimdi efendim bendeniz iddia edecek değilim ki bütçemiz üç yüz otuz altı senesinin aynı olsun. O sene Müdafaai Millîyeye 27 milyon kabul etmiştik. Bu sene (47) milyon lirayı bilâmünakaşa kabul ettik. Tabiatiyle geçen senenin aynı olamaz. Fakat Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle kabul ettiğimiz bazı esasat vardı. İktisat, Sıhhiye, Nafıa bir çok şuabatı idarenin işlerini mahallî idarelere bırakmak. Evet, hiç bir arkadaşımız çıkıp da bu kürsüden diyemez ki, Sıhhiye Teşkilâtına ihtiyaç yoktur, Maarif Teşkilâtına ihtiyaç yoktur. Bunu hiç birimiz diyemeyiz. Fakat ehemmi mühimme takdim lâzımdır. Maazallâh memleketlerimiz bedbaht toprakları-mız, bedbaht din kardeşlerimiz zulüm altında kalırsa yapılacak teşkilâtın ne ehemmiyeti vardır. Para tarhetmek, toplamak için Maliye Vekâleti teşkilâtına elbette zaruret vardır. Sonra Dahiliye şüphesiz asayişi dahiliyeyi idare edecek dahiliye ve jandarma dahilî cephenin Müdafaai Millîye harici cepheye aittir. Dahiliye Vekâleti keza. Ondan sonra verilecek paraları zait görüyorum.

Şimdi efendiler bu maruzatımı arzeyledikten sonra kendimce bulabildiğim tedbir : Muvazenei Maliye Mazbata Muharriri Beyefendi bu tedbirleri zikrederken müspet ve menfî tedbirler diye tasnif ettiler. Maaşattan tenkihat yapmak müspet olmak üzere bunu kabul etmeyecek kimse yoktur. Elbette kabul edeceğiz. Millete; fedakârlık edeceksiniz dedikten sonra kabul etmeyiz mi derler? Bir takım vergiler teklif ediyorlar. O vergilerin tarhı zaman itibariyle lâzım mıdır, değil midir elbette onu da münakaşa edeceğiz. Fakat şüphesiz bu ağır yükün altından kalkmak için fedakârlığı kabul ihtiyacındayız. Bizim için o zaruret vardır. Şu kadar ki millete yaptığımız fedakârlığı mahalline sarfetmiş olalım. Muhtelif mahallere herhangi bir suretle vereceğimiz paraya yazıktır, günahtır. Çünkü milletin takatı kalmamıştır. Bendeniz biliyorum bizzat Konya vilâyeti dahilinde iki yüzü mütecaviz ticarethane iflas tehlikesi karşısında kalmıştır. Dairei intihabiyelerine giden gelen arkadaşlarımız ticaretin mahvolduğunu söylüyorlar. Onun zamanı geldiği vakitte arzederim. Sözüm bundan ibarettir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Efendim, malûmu âliniz 67 milyon Müdafaai Millîyeye ve kırk milyon küsûr bin lira da devairi saireye tefrik edildi. Şimdi masarife karşılık olmak üzere Rusya'dan alınan meblağ tenzil edilirse azalacak. Maliye Vekili Beyefendi ve Mazbata Muharriri Bey buyuruyorlar. Fakat ne Mazbata Muharriri Beyefendi, ne Maliye Vekili Beyefendi sinini sabıkadan müdevver bakaya hakkında hiç bir şey söylemedi. Meselâ Büyük Millet Meclisimize Hükûmeti sabıkadan 23 tarihinde ne kadar para devretmiştir? Müsaade buyurunuz bu mühim meseledir. Maliye Vekilinin ruhunu bilmiyorum. Muhasebecilik başka, Maliye Vekili olmak başkadır. (Gürültüler) Nisan iptidasında veya Mayıs iptidasında devren Hükûmeti sabıkadan ne almıştır? Bakayadan iki

sene zarfında ne tahsil edilmiştir, ne miktar tenzil edilmiş, ne miktar kalmıştır? 1335 nihayetine kadar Hükûmeti sabıkadan ne miktar devren alınmıştır? Matlubatı Emiriye ne kadar imiş, ne kadar sarfedilmiş? Bizim bugün 1327 masarifimiz 72 milyondur. Niçin geçen seneden borcumuz vardır? Rica ederim bu cihet asabıma dokunuyor. Arzediyorum, 39 milyon bakayadan 14 milyon sarfedilmiş, 25 milyon geride kalmıştır. 25 milyon açığımız yoktur. (Gürültüler) Tehevvüre geldiğiniz beyhudedir. Sizi iğfal ediyorlar arkadaşlar. İşte şimdi burada ispat ederim. Kendisine bahtiyar Maliye Vekili sıfatını verir, bu aradan tebcil ederim. Efendim gözünüzü açınız, yanlara kapılmayınız. (Gürültüler)

Aferin, yaşasın... Hem böyle olmalı, Heyeti Vekile yutturmalı. Şimdi anlaşıldı efendim. Arzediyorum, işte şu takririmi takdim ediyorum.

Yani maksad 1336 senesi nisanında Hükûmeti sabıkadan ne miktar alıp sarfetmiştir? İkincisi; 1336 senesiyle sinini sabıkadan müdevver varidattan matlubat olarak 1337 senesine ne miktar devrolunmuştur? Yirmi milyon açık herhalde kapanmış. Maliye Vekili Ferit Beyefendim, tabiî Maliye Vekiliniz 1336 senesi bütçesinin sureti tatbiki hakkındaki maruzatımı ... yapacaktır. Bu meseleye taallûku olmadığından söylemedim. İcrayı tesir edecek mahiyette olmadığı için bu celsede mevzuubahis edemedim. Alenî celsede şüphesiz tahakkukumuz nedir, masrafımız nedir, varidatımız nedir? Bu katiyen ... Şimdi de söylesem olur. Arzu ederseniz meseleye taallûk edecek mahiyette değildir. Meselâ tahsisatımız şu, bakayamız şu, meselâ yedi milyon bakayamız vardır. Buna mukabil yedi milyon da borç devredilmiştir. Sandıklarda 700 bin lira miktarında para devredilmiştir. Onun içerisinde 1336'nın tahakkuk etmiş metalibini tabiî ... Bunlar bizim bugünkü vaziyeti maliyemize icrayı tesir edecek ehemmiyet ve kıymette şeyler değildir.

HASAN BEY (Bütçe En. M. M.) (Trabzon) — Muvazenei Maliye namına... (Gürültüler, sonra söylersiniz sesleri)

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendiler, hakikî ve mühim bir meselenin müzakeresiyle meşgul olduğumuzdan kalbimiz çarparak bu meseleyi tetkik edeceğiz. Açık hakkında söz söylemek zaittir. Çünkü Heyeti Âliye anlamıştır. Yalnız söylenecek nokta Maliye Vekili muhteremi Beyefendinin getirmiş olduğu bütçe ve mevcud olan açığı kapatmak için teklif etmiş olduğu (maddeler üzerinde durmamız icap eder. Maliye Vekâletinin heyetinize takdim etmiş bulunduğu bu teklifi kabul) (1) etmediğimiz takdirde, bütçemizin tevazünü hakkında düşünmek (mecburiyetindeyiz. Onun için bizim burada yapacağımız iş,) (2) çare arayarak, karar vermekten ibaret olacaktır.

Şimdi nazarî olarak gösterilen tekliflerden birisi istikrazdır. Bunun hiç kabili tatbik olmadığını kendi de bilerek söylemiştir ve oyalamak için böyle de bir şey yapacak olsak ... dermeyan etmekten ibaret kalır.

İkinci nazariyelerden birisi de; bir takım inhisaratın vücuda gelmesi ve dolayısiyle paranın yine halktan çıkmasıdır. Şu gösterdikleri amelî, nazarî mesailden kabul edemeyeceklerimizi reddediverirsek - bütçemizde yine açık kaldığı takdirde ... Bir seneden fazla ortaya atılıp da kazanmak istediğimiz bu davayı neticesine kadar takip edip de bu davayı kazandıktan sonra ... Mesaili ihmal etmek mi icabedecektir. Bendeniz bu nokta hakkında böyle mütevazin bir bütçe ile gelmediğinden dolayı muahaza edilmesi icabeder ve ne de kendilerinin emellerini meydana koyması hakkında ve diğerlerinin emellerini ... muahaza olunması icabeder. Rica ederim bu işin başlangıcında ... Biz bu meselenin bidayetinde bu işe başladığımız zamanda ve burada Büyük Millet Meclisini cemettiğimiz zamanda ... Vaziyetiyle mükellef meşgul oluyorduk. Şimdiki zamanda ne gibi devairimiz vardır ve ne gibi devairi zaidemiz vardır?.. İkinci nokta bu Devleti ebed müddetin Şark ve Garpte, Asya ve Avrupada yapmış ... vilâyetleri, livaları memaliki var iken, yapmış olduğu otuz altı kadılık yerleri mevcud iken, bütün bu külfeti bugün elimizde varidat getiren dört vilâyet ahalisine tahmil etmek halka karşı bir cinayetten başka bir şey değildir. Bugün bizim topraklarımızı almaya karar veren yalnız Yunanlılar değildir. Fransa da düşmanımızdır, İtalya da düşmanımızdır; bütün âlemi nasârâ da bu milletin düşmanıdır. Bugün bize dost görünen o milletler bugün bizim ahvali maliyemize öteden beri vakıf oldukları cihetle bizi yıkmak istiyorlar. Bizi bazı noktada serbest bırakarak bizim müdafaatımızı yıkmak istiyorlar. Yıkılması kendilerince matmahı nazar olan maliyemizi ... Bütün mevcudiyeti müdafaai vatan uğrunda uğraşan askerin ... teslimi sevkiyatı noktasına hasretmeli, diğer hususatta biraz ihmal etmeli.

Üçüncü nokta arzedeceğim efendiler, düştüğümüz dert, mebuslarımız Kırşehir'in müstakil olması. Müvekkillerine karşı böyle görünmek istiyorlar. Vatanına

---

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek lendi. M. Ünver

iş görmek hususunda müstakil yaptırmak, nahiyeyi kazaya tahvil ... vaziyetimizi unutarak geniş bir sahada oynayan milletler gibi bunları müstakil yaptırdık. Efendiler zararın neresinden dönersek kârdır. ... Bu müstakil yaptırdığımız livalardaki vilâyet teşkilâtını kaldırmak, bu işi gördürmek lâzım. Müstakil bir livada vukubulan masarifatı ve biraz da evvel vuku bulan masrafını... Malûmu âlileri müstakil olmak itibariyle orada iki idare teessüs ediyor, birisi umumî, diğeri hususî. İdarei hususiyenin bütçesi kendisine mahsus olduğu cihetle bütçede ... Taallûk etmeyen kısım da ona bahis caiz değil... Tahmini varidat hususunda halka tarh ve tevzi eylediği vergiler, emin olunuz ki, halka Maliyece tarh ve teklif edilen vergilerden daha ziyade tesir etti. Beş yüz küruş tedrisatı iptidaiye vergisi verdi. Beş yüz kuruşluk evladı vatanın tahsilini göremedi; istifadesini mucip bir teşkilât göremedi. Mecalisi umumiye toplandı. İdarei hususiyeye müteallik... Ankara'da idarei hususiye teşkilâtında Meclisi Uumumî ve Encümen âzalıklarında bulundum, yol yapamadık efendiler. Sonra efendim bu harbi, bu davayı, bu mühim vazifeyi ifa etmek için her ferdin kendisi tarafından yapılması lâzım gelen fedakârlığı yapması icabeder. Bugün bu masum millet her fedakârlığı tamamiyle yapıyor. Evladını askere gönderiyor. Sonra onun yavrularını besliyor. Sonra şakavetin memlekette hükümferma olduğu zaman Hükûmet memleketi muhafaza edemediğinden dolayı eşkiya çete almış, müsadere etmiş ona da sükût. Bu vatan kurtulacak. Sanki dedi ki efendiler bu vatan kurtulursa ben yine kazanabilirim, ben bunun yine kazanmasını bilirim. Bize karşı söylediği sözler bundan yüz sene evvelki kudret, saltanat, şevket mevcud mudur ki, ... teşkilâtlara nihayet veriyorsunuz diye bizi muahaza ... İdarei hususiye teşkilâtında bir Meclisi umumî toplandı. Yine bu Meclisi muhteremenin verdiği karar üzerine ne verdiniz efendiler? Encümeni liva âza tahsisatı 15 lira iken, 60 liraya çıkardınız, sonra Maarif Müdürü, sonra döndük. İdarei hususiye teşkilâtında taşralarda husule getirdiğimiz iki mesele vardır, ki iki noktayı da huzurunuza arzedeceğim. Bir mesele bir maksad için tayin ettiği bir memur, diğeri - meselâ idarei hususiye zamanında bir memlekette Nafia mühendisleri Nafıa kondörtörleri vardı. İdarei hususiyeden, Muvazenei umumîyeden maaş alan mühendis var. Kezalik bir baytar memuru olan yerde bir de umumî bütçeden ... Rica ederim vaktiyle bir ziraat muallimi namiyle bir adam gelip ... Bu memlekette efendilerle ispat ederim ki ziraat muallimi aşı ... imamı götürüp de aşı yaptırırken, bir de Ziraat Müdürleri, Ziraat Fen memurları gönderdik. Bendeniz bunların aleyhinde bulunuyorum. Bunların lüzumu var. Fakat bugünkü davanın, meselenin ehemmiyeti daha fazladır. Rica ederim askerlik, müdafaai vatan noktai nazarından Müdafaai Millîye birinci, ikinci derecede asayiş meselesi, üçüncü derecede masalihi ibadın rüyeti olan adliye meselesidir. Hakikaten bir memleketin istiklâli adliyenin ıslâhına mütevekkiftir. Fakat bugün bu memlekette adliye iş görüyor, adliye dava görüyor, herkes hukukunu mahkemeden istihsal ediyor dersek yalan söylemiş oluruz. İşte İktisat Vekili muhteremi Celâl Bey bir meselede maden amelesinin tazminat davası iki seneden beri yalnız bir celp müzekkeresi kesmekle kaldı. İki senede bir celp müzekkeresi kesen Adliyenin böyle saltanatiyle, şaşaasiyle bakasına bendeniz taraftar değilim. Ancak doğrudan doğruya bir hâkimi münferit teşkilâtı yapmak ve onu nahiye merkezlerinde gezdirmek, halkın işlerini gördürmek, cinayete ait olan mahakimi de iki âzalı bir İstinaf Mahkemesinde görüp şimdilik bu davayı bu şekilde halletmek mecburiyetindeyiz. (Pek doğru sesleri)

Merkez teşkilâtında da sözüm var. Umuru Hukukiye. Sicil Müdürü, bilmem ne müdürü...

MUSTAFA BEY (Tokad) — Gidiniz bakınız, iş yok. Kalemi mahsus müdürü... (Gürültüler, devam sesleri)

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Adliyede umuru hukukiye, bilirsiniz ki Adliyenin muamelâtı idariyesine müteallik olarak tahaddüs eden mesaili muhtelife hakkında beyanı mütalâa edecektir. Rica ederim böyle bir umuru hukukiye müdürünün lüzumu var mıdır?

MUSTAFA BEY (Tokad) — Hayır, hayır.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Umuru Cezaiye Müdürü, bundan da bahsedeceğim. Memurin hakkında yapılan evrakı tahkikiyeyi ele alacak, bu efendiyi tahtı muhakemeye almak lâzım veya gelmez diye mütalâa beyan edecek. Rica ederim bu mütalâayı, bu tahkikatı ifa edecek müfettişler yapamaz mı? Yahut bu tahkikatın icrasına memur bir Adliye memuru bunu ifa edemez mi? Binaenaleyh bu mesele bize bugün zaruret messettirmiyor; onu da kaldırıyoruz.

Sonra efendim; geçen gün yine bu heyeti muhtereme; burada hâkimi münferit kanununun altıncı maddesinin tadili esnasında ... lüzum yoktur dedi; rica eyledim bir memlekette bidayet müddeiumumisi, istinaf müddeiumumisi, bilmem cinayet müddeiumu-

misi muavini ilâ.. gibi şeylere ne lüzum. Cinayet mahkemelerinde bir müddeiumumi bulundurmalı, diğerlerine buyurun efendiler, sizin vazifeniz şimdilik hitam buldu. Bakmak için sonra geleceğim; meseleyi merkeziyetten çıkarır mahalline bırakırsak - ki arzedeceğim nokta budur - mahallinde kanunu bihakkın hâkim kılar... ... Vazifesine davet edersek merkezde bir çok işlerin ... kalmaz. Ne gibi; Adliyenin bir çok muhaberatı neden neşet ediyor? Rica ederim; liva mahkemesi var, sulh mahkemesi var, bidayet mahkemesi var; istinaf mahkemesi var. Bu mahakim ifayı vazifede iken ... masumiyetin beraatini verirken Adliye Vekâletiyle taşraların bu kadar muhaberesindeki esbap nedir acaba?. Demek ki bu muhaberenin esbabı efendim; kanunun falan maddesinde şöyle bir mesele var, bunu tatbik eder miyim; edemez miyim diye vaki olan muhaberattır. Bir hâkim ki elindeki kanunu anlamaz; onun memuriyetine nihayet vermeli. Efendiler ... bu muamelâtı böyle yapınca merkezde Müsteşarın da lüzumu kalmaz, o da gider. Vekil istişareyi Sicil Müdürü ile yapar ve bir memurun doğrudan doğruya azil ve nasbı kalır ki... efendim, adliyede kalemi mahsus müdüriyeti namında bir müdüriyet vardır ... Umurü hukukiyeye ait mesaili müdür görür... Umuru cezaiyeye ait umuru da müdürü tesviye eder; Sicil Müdürü de bunu yapar. Berideki Kalemi Mahsus Müdürüne gelince : Onu yazaraktan götürür Vekil Beye, halleder. Bunun da zannedersem lüzumu yok.

Şimdi Adliye Vekili muhtereminin vicdanına tamamiyle kani olduğum için; bizimle beraber olacağında hiç şüphe etmem ve belki de söz vermiştir. Binaenaleyh bütçenin tasarruflarına bu suretle başlar.

Parayı atıp da istifade edemediğimiz bir meseleden de bahsedeceğim. Gazeteler manzuru âliniz oldu ise taşradaki bilumum muallimler Ankara'ya davet olunuyor. Muallimler buraya gelecek. Mektepte usulü tahsilin, tedrisin, talebenin terbiyesinin ahvaline dair bir takım konferanslar verilecek. Zavallılar burada hem sefil olacak ve hem de hazinei Devletten harcırah alacaklar. İş yalnız bununla kalmıyor. Nasılsa 1336 bütçesinde bir madde varmış, muallimlere ikramiye varmış. Şimdiye kadar İdarei Hususiyenin muallimine ikramiye namı altında istedikleri halde vermediğimiz parayı Maarif tutmuş; filân hanima yüz lira; falan kitap yazmış iki yüz lira; filâna bilmem ne yazmış 300 lira diye para vermiş. Bu, Maarif namına milletin hakkını heder ve israf değil midir efendim?

Arzedeceğim nokta şimdi bunların kâffesi hulâsa edildiği zaman; bütçenin münakaşası esnasında söylenmesi icabeden mesailden olduğu için bendeniz burada bütçede tasarruf için; memurları sui harekâta sevk ile; hırsız yapıp halkı soydurmak taraftarı değilim. Memurinin adedini tenkis, devairin adedini tenkıs ve sonra bakiye kalan memurlar ve bakiye kalan efradın maaşlarından açık kalırsa vergi suretiyle de tahsil etsek; halkın bunu; vermekten kaçınmayacağını arzederim efendim. (Alkışlar)

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, her şeyi vaktinde düşünmek lâzımdır. ... Faide ederse de zor olur. Şimdiye kadar benim bu cihetteki merakımdan dolayı beni tenkid eden arkadaşlarım şimdi tasvip ettiler, teşekkür ederim. Onunla beraber Beyefendiler; Maliye Vekili buyurdular ki; bütçemiz mühlik değil, müşküldür. Tren makinenin tahrikiyle ve mahrukatla işliyordur efendiler. Tren istimle yürüyor efendiler. Yüz sekiz milyon lirayı elli üç milyon mevhum varidatla karşılayacak olursanız bu mühlik olmaz da ne olur? Tren istimini tükettiği yerde durur. Bununla beraber ben çok söylemeyeceğim. Benden evvel söz söyleyen Müfit Efendinin mütalâasına, fikrine tamamiyle iştirâk ettiğimi arzediyorum.

Sonra geçen gün makam maaşatı müzakere olunurken öbür maddenin tayyı için Vekil Bey; buradan bunu zammedelim, diğer bütçeler müzakere olunurken sair bütçelerden bunu tenzil edelim buyurmuşlardı. İşte bütçe geldi, neresinden tenzil ediyorlarsa buyursunlar. Onu söylüyorum bir.

Efendiler; bir madde tayyettik, amma altı milyon küsûr lira da bütçeye zammettik. Bunu biz makamı aidiyle, Kadro Encümenininde düşündük, taşındık. Bugün efendiler Pozantı'dan gelen 49 ncu fırkaya beş para verilmemiştir. Beş lira maaş deyip de hiç vermemekten ise az vermek ve daima vermek evlâ değil mi? Maaş iki lira olsa da her ay verilse daha iyi olmaz mı efendiler? Sonra efendiler hepinize nazlanmak üzere arzediyorum : Cephe zammını kim zammetti? Biz zammettik. O gün zammettik, bugün kesiyoruz. O gün zammettiğimizin yüzde yirmisini bugün kesmek bizim için âr ve hicab değil midir efendiler? Cephede bulunan zabitlerimiz acaba bize zammediniz diye müracaatta bulundular mı? Biz maliyemizin halini evvelden beri biliyor idik; yapmasaydık olmaz mı idi? Bazı arkadaşlarımız Maliye Vekilini muahaza etmek istiyor ve Maliye Vekili de gâyet ustalık ediyor; şu kürsüde sizi öyle ilzam ediyor ki ... Son sözü verecek sizsiniz, alacak da sizsiniz.

Mal da sizin, sarfiyat da sizin... Verirseniz ben harcarım, vermezseniz siz bilirsiniz der, iner. Fakat siz cömertlik ediyorsunuz. Arkadaşlar kibarca bir sözdür; ... Dahiliye Vekâletinden şu kadar fazla vardır diyemez; çünkü Maliyede dahi var, o kadar fazla memur. Arkadaşlarına karşı böyle söyleyecek olursa olmaz. Geçen gün elli bin lira birden zammettik. Vekiller bugüne kadar müsabaka yapıyorlar filân dairede, elli bin lira zam, filân yer şu kadar, Nafia Vekili bilmem ne yapacak.

Sonra efendim biz Müdafaai Milliye Vekâleti deyince oraya dair haklı haksız itiraz ediyoruz. Fakat yolsuz işlere itiraz etmek hakkımızdır. Beyefendiler bu Mecliste Müdafaai Milliyenin kudretini takdir etmedik, ehemmiyetini takdir etmedik.

Paşa Hazretlerinden bir iki şey soracağım. Bu kürsüde herşeyden, her daireden bahsolundu. Levazım dairesinden bahsolunmadı. Levazım dairesi içine taş atılan bir kuyudur. Nereye gidiyor bilinmiyor. Şimdi Paşa Hazretlerinden bilmediğim için sual ediyorum. Dillizadelerden bir kumaş alındı. Bu kumaşın metresi 50 - 60 kuruş olduğu halde yüz seksen ... Şimdi Beyefendiler bunun üzerine bir çok münazaalar çıktı. Ne oldu, ondan malumatım yok.

Bugünlerde bir kavga daha var; okkalık elbise. Elbise pazarlık olur, okka ile çürük, yamalı, fena bilmem ne toplanır, gelir. Buraya gelince levâzım dairesi der ki müstamel olmadığına dair kayıt yok. Efendi bu ucuz okkalık müstamel canınız isterse, denir. Şimdi Levâzım Dairesi bir müşkülâtta kalıyor. Fakat ortada davetler dönüyor, her gece. Efendiler rica ederim Müdafaai Milliyeyi fevkalâde kuvvetli arzu ederiz. Milletin paraları alınıyor, fakat nereye gidiyor. Müdafaai Milliye denildi mi Mecliste bir asabiyet hâsıl oluyor. Paşa Hazretleri Müdafaai Milliyede Levâzım Dairesini çok nazarı dikkate alsın, para mavuzialehine sarf olunsun. Meselâ Maliye Vekili Beyefendi 53 milyon lira varidat var dediler. Efendiler maatteessüf vakayii zaile münasebetiyle rahnedar olan memleketlerde öküz kaldı mı zannediyorsunuz? Âşarı nereden alacaksınız? Geçen sene aldığınız temettüü bu sene nereden alacaksınız? Geçen sene silâh altında kaç neferiniz vardı? Bu sene kaç neferiniz var biliyor musunuz?

Sonra efendiler inşaallâh fazlasiyle alırız. Geçen Karahisar'da Yunan ne kadar koyun, davar varsa aldı götürdü. Bu memleketin serveti değil mi efendiler? O ağnamın bir kısmının parası geldi, bir kısmını da alacağız. Bugün almak imkânı var mıdır efendiler? Varidatı doğru bir varidat diye kabul ediyorsunuz. Efendiler rica ederim, bunun imkânı var mıdır, tahsili mümkün müdür? Müfit Efendinin fikrine tamamiyle iştirâk ediyoruz. Bugün başka devair istemez. Sıvas'ta Mahkemei Temyiz Âzasına ikişer yüz lira zammiyatiyle beraber, işte İstiklâl Mahkemesi bize nümune olmadı mı? İçimizden beş sekiz âza seçeriz, onların tetkik edeceği evrakı seyyar olarak tetkik etmek hem ahaliye, hem bütçemize enfa değil midir? Erzurum'dan, Kars'tan, Sıvas'a evrak gelecek. Sonra Pozantı'dan Sıvas'a evrak gidecek. Kaç günde gidiyor ve onlar kaç günde tetkik ediyor. Hem işler gittikçe bozuluyor.

Dahiliyeye gelince; burada bir Vekil iki kâtip, livalarda, kazalarda birer idare memuru, birer kâtip yanında biraz jandarma. Polis de istemez. Efendiler her fenalık her yerde polis dairesinden olduğu için onun ismi okunmuyor. Meselâ Konya'da, bizim memleketimizde ne yapıyor, bunlar ne iş görüyor? Fevkalâde inzibat lâzım ise köylere lâzım değil mi? Lâzımsa köylerde kaç polisimiz var? Köyler Allahın kulu değil mi? Eğer lâzım ise köylere koyunuz. Kasabalara lâzım değil, jandarma lâzımdır. Jandarma bütün teşkilâtiyle süvari, piyade olan jandarmadır. Herhalde bir millete jandarma teşkilâtı lâzımdır. Dahiliye Vekâletinde maiyette bir jandarma dairesi, livalarda, kazalarda bir idare memuru, bir kâtip kâfi efendiler. Biz ihtilâl devrindeyiz. Ali, Velinin öküzünü çaldı, onu çalan, çalmayan bellidir.

Rica ederim sonra Beyefendi Rusya'dan gelen paradan bahsettiler. Bunda bilmediğim bir şey var. Bizim onlara bir hediyemiz mukabilinde hediye olarak mı geliyor, borç olarak mı geliyor? Eğer borç olarak geliyorsa bunu varidattan saymam. Başka bir şey var da hülâsatülhülâsa gerek Müfit Efendinin, gerek benim noktai nazarım devairin bir kısmının lağvı. Sekiz yüz kuruşa kâtip olan bir Efendi buraya geliyor, elli lira alıyor. On beş lira aslî maaş versek o vazifeyi fevkalâde görmez mi efendiler? Neden böyle çok teşkilât yaptılar, şimdi milleti böyle mühlik vaziyete soktular?

REİS — Azayı kiramın biri diğerine karşı sual sormak, nizamnamede yoktur.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim Vehbi Efendi Hazretleri Levazımdan şikâyet buyurdular ve misâl olarak getirdikleri iki mesele irae ediyor ki, Levazımda ıslahat yapılmaktadır. Gerek Dillizade meselesi, gerek Ahmet meselesi geçen sene orduya elbise için konturat

yapılmış. Bunların az zamanda, hatta bir ay zarfında getirilmesi şart edilmişti. Kaçak suretiyle bazı eşya götürüyorlar. Bunlar geldikten sonra bunları tetkik etti. Bir kısmını hakikaten müstamel ve köhne olduğunu gördüğü gibi diğer kısımlarının da gâyet gâli olduğunu gördü. Bunların paralarını tevkif etti. İstanbul ile bir müddet sıkı kontrol vardı. Kaçak suretiyle bazı eşya getiriyorlardı.

Ahmet Ali Efendi meselesine gelince; Antalya'da mübayaat Komisyonu vardır. Komisyon bunları muayene edip alacaktı. Muayenelerinde dikkatsizlik ettikleri için muayene heyeti Divanı Harbe verildi. Dillizadeye buradan haber gönderdi, kendisi de kanı oldu ki fiyat galîdir. Bu fiyatlar tenzil olundu ve mesele de halledildi. Yapılmış olan bu fena muameleden dolayı takibat yapılmaktadır. Binaenaleyh Levazımın gittikçe ıslah edilmekte olduğunu arzederim.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Paşa Hazretleri, iki tüccara iki bin lira ... eşya vermediğinden dolayı hakkında takibat icrası Müşavirlikçe icra olunmaktadır. Bu suretle demek ki beş altı ay evvel yapılmış olan...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Ayrıca emir verilmiştir, takibat yapılmaktadır. (İmkânı yok kefilsiz olmaz sesleri) Cümlesinden kefaleti naktiye alınmıştır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bendeniz tahkik ederek Dabağhanede (bir çavuşun askeriyeye ait) (1) eşya sattığını anlamıştım. Bir kaç kuruş para verdim bir adam koydum, hırsızlığını anladım (ve ihbarda bulunmuştum.) (2)

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bu mevzuda Müşavirliğe ayrıca emir verilmiştir. Yapmış olduğumuz tahkikatta üç bin liralık mal çalındığı tahakkuk etti. Fakat İstiklâl Mahkemesine verilmedi.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Paşa Hazretleri, arzederim ki zatı âlileri Konya'da vuku bulan on ik bin liralık hırsızlık meselesini derecei sübûta isal ettikten sonra failini İstiklâl Mahkemesine verecektiniz. İstiklâl Mahkemesine vermediniz ve mesele de kapandı, kaldı.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Kapanmamıştır.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Niçin Divanı Harbe sevkolunmadı?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Tabiî usulen Divanı Harbe tevdi olundu.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müsaade buyurun efendim evvelce arzetmiştim ... veyahut Ankaralı başçavuştan kendileri vasıtasiyle mübayaa ediliyormuş... Hususiyle efraddan olanlar mutemet sıfatiyle şunu, bunu ... suiistimâlat varmış, bir emirber ... dairede bulunan adamlar gerek kendisine ve gerek adamına...

REİS — Müzakeremize devam etmek üzere beş dakika tatil ediyorum.

(1, 2) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

Üçüncü Celse

REİS : Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi küşad ediyorum.

1337 senesi bütçesi üzerinde söz Ali Şükrü Beyindir. Buyurun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Önümüzde açığı pek fazla olan bir bütçe var. Vakıa ortaya bir tasarruf meselesi sürülüyor. Vakıa tasarruf lâzım, bunun için de maaşatın topyekûnundan yüzde yirmisi kesmek isteniyor. Bu fikri ileri süren arkadaşlarımız bulundu. Bugünkü esar terâkkiyatı ile memurin ancak geçinebildiği halde bunların maaşından kesmek, kullandığımız memurların maaşını kesmek açlığa mahkûm etmek demektir. Bugün kullandığımız memurun şahsî maaşıyla uğraşmayalım. Hakikaten arkadaşların dediği gibi memurin maaşına hücum etmeyelim. Kendim dahil olduğum halde söylüyorum, biz daima kendi görenekliğimize göre iş görmek istemişiz. Evvelki sene Amerikalılar Canik'ten tütün alırlardı. O sene Amerikalılar memleketimizde kalmamışlardır. Gittiler İskeçe'den, Drama'dan aldılar. Bunların muhaberatı ticariyelerini temin edemedik. Bun'

rın muhaberesini temin için oraya İngilizce bilir bir muhabere memuru koyamadık... Elli milyon liranın girmesine mani olmuştur.

CELÂL BEY (İktisad Vekili) — Bir dakika müsaade eder misiniz? Bu sansür meselesi yalnız İngilizce muhabereye müsaade edilmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — İster altın olsun, ister kâğıd olsun biz bunu yazdık, dedik ki ... verebilmek için bütün piyasayı ... Beş gün ... Değil Trabzon'da ... verecek beş on tüccar mevcud idi. Fakat bugün on para verecek kimse yoktur. Binaenaleyh seferberlik icabatından olarak kullandığımız memurinin şahsî maaşiyle uğraşmayalım.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendim, burada yine arkadaşlarımıza umumî olarak bahsediyorum. Nim resmî bir şekilde komünist partisi teşekkül ediyordu. Memleketteki tüccarlar bütün paralarını İstanbul'a, bankalara gönderdiler. Bunun için muamelâtımızda bilhassa siyasiyatımızda gâyet durbîn olmamızı hatırlatmak isterim. Gayri müslimler için değil, müslimler için de bedeli nakdînin teşmilini rica ediyorum... Askerlerin hem iaşe hem ilbas miktarını artırırız. Bir de ihracat için de bir çok tedabir ittihazı icabediyor. Sonra memlekete para girmek için Nafia bütçesine Erzurum şimendiferi için Sıvas şimendiferi tahsisat koymalıdır. Sıvas hattının imtiyazını verecek misiniz? Bendeniz bunu Nafia Vekilinden sordum, doğru mudur dedim, doğrudur dedi. Geçen gün bilmünasebe bir arkadaşımdan işittim ki ... Olmadık dolap çeviriliyor. Burada bir hükûmet buraya müracaat edilmesi vardır. Beyefendiler bugün Almanya Amerika ile ufacık bir münasebeti iktisadiye tesisi için mütemadiyen çalışıyor. Bundaki hissei menfaati memleketinin kazanacak olduğu vaziyeti düşünelim. Binaenaleyh biz bu gibi teşebbüslere dört el ile sarılalım. Memleketimizde bu gibi işleri haricî sermaye olmaksızın başarmak, memleketi imar ve inkişaf ettirmek zannederim bugünkü vaziyetimizle kabil değildir. Sonra efendiler, geçenlerde buraya gâyet iyi bir kanun verilmişti. Zinet eşyasının meni duhulü hakkında... Bulgarlar mütareke akabinde yaptılar. İtalyanlar menfaatlerine daha evvel yaptılar. Levazımı iksaiye giriyor, bilmem neler giriyor. Şimdi zarurî olan eşyanın haricinde böyle bir kanun yaparak paranın memlekette kalmasını temin etmeliyiz. Sonra efendiler memlekette yün, yapağı mevcud. Maalesef ihraç edemiyoruz. Bu memlekette evlerde ev tezgâhı vardır. Yerli olup da askere giydirdiğimiz şayak var mıdır rica ederim? (Hay hay var sadaları) Memlekette eğirecek bir fabrika yok. Bendeniz onun için söylüyorum. Bu ahval tahtında Hükûmet tarafından bir teşebbüsü umumî yapılmış mıdır? Efendiler, bugün ahvali fevkalâde içindeyiz. Vaziyet bir sene sonra yahut altı aya kadar iyileşecektir. Müspet ve menfi maliyûnun bulduğu tedabire baş vuracak ve aynı zamanda memleketten fazla para çıkmasının önüne geçecek tedabire tevessül edeceğiz. İnhilale sebebiyet vermeyiniz, memleketi kurutmayalım.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Evveliemirde celsei hafiyeyi celsei aleniyede söylenilmesinde arkadaşlarca mahzur olan şeyleri tezekkür için aktettik. Arkadaşların hemen heyeti umumiyesi vaziyeti maliyemizin korkunç olduğunu izah ettiler. Filhakika mantıkan teşekkül eden Devletin idarei umuru millet için bir takım vezaifi var. Bunlardan birisi zabıta teşkilâtıdır. Tecrübeye istinaden iddia olunabilir, zabıta vazifesini ifa etmiyor. Meselâ jandarma vazifesi asayişi teminden ibaret iken onu ifa etmiyor. Asayişi bizzat ihlâl etmiştir. Bu noktayı arzettikten sonra meselenin esasına geçiyorum. Memleketimizde hatırımda kaldığına göre meydanı tedavülde olan ve saklanmış olan paraların yekûnu altın itibariyle yüz yetmiş milyondur. Bu altmış milyon altın ile banknotun en mühim kısmı Almanya'ya ve yine bizden ayrılan memleketler dolayısiyle ... Memleketimizde bulunan paraların yekûnu on milyon... Mevkii tedavüle çıkmayanlarla tedavüldekiler dahil olduğu halde on sekiz milyon lira altın ve gümüş ve yine azamî olarak diyorum, bunların heyeti umumiyesi bizim memleketin idaresi hususunda yaptığımız bütçe ile karşılaştırıldığı takdirde geçen sene vuku bulan sarfiyatımız, her gün harice ihracatımız ... Bizim bir bütçe ile, bu para ile bu işi temadî ettiremeyeceğimize vazih bir misal Maliye Nazırı Cavid Bey tarafından Meclisi Mebusanda verdiği izahat da gösteriyor ki, üç milyon insan silâh altında bulundurmasına ve bu üç milyon insanın elyevm silâh altında bulunduğunu Enver Paşa söylemişti ve Devletin masarifatının o vakte kadar İaşei Umumiye Teşkilâtı vesair teşkilâtı ile beraber bugününden çok yüksek bulunmasına rağmen seksen küsûr milyon liradan ibaretti... Buna ilâve etmek suretiyle aynı zamanda Almanya'da istinatgâhımız olmak dolayısiyle... Tekâlifi harbiye ve istikraz vesaire bu seksen iki milyon liranın içinde dahildir. Buna mukabil efendiler, Devleti Âliyenin o vüsatine, o eski arazisine, o eski insanlarına göre ortaya koyduğu, gösterdiği para yirmi iki milyon liradan ibaret idi. Bendeniz de arkadaşlarımdan yalnız Vehbi Efendi Hazretlerinin üzerinde yürüdükleri Mü-

dafaai Milliyeden bahsedeceğim. Ben de lüzum görüyorum ki memleketin müdafaası için azamî mesaî sarfetmek arzusu olmayan bu daire dahilinde, yani bize kalan memleket dahilinde bir ferd tasavvur etmiyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ferit Paşa vardır.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Ben İstanbul'dan bahsetmedim. Ancak kendi memleketimizden bahsediyorum. Biz bugün Devlet memuriyetleri içerisinde lâzım olmayanları hazfetmek ve biraz daha ziyade ihmalinde beis görmediklerimizi aded itibariyle tenkis etmek ve daha açık bir ifade ile memleketin varidatına ve ihtiyacatına ve vaziyetine göre askeri silâh altında bulunduğu zamanki ordu teşkilâtı, kolordu teşkilâtı, fırka teşkilâtı gibi namlarda bir çok ordular görüyoruz. Rica ederim bu teşkilât bizim ruhumuza nüfuz etmiştir. Hariç bizim müdafaa kudretimizin, müdafaa hassamızın... En ziyade varidatı Devleti alan veyahut en ziyade masarifi teşkil eden... Bunlara da baliğ olmasını görmediğim ordular, fırka teşkilâtımızın idare etmesine aklım ermiyor. Biraz insafla düşünürse Müdafaai Milliye teşkilâtına Maliye Vekilinin söylediği gibi hidematı umumiyeye yine ancak kırk milyon lira veriliyor. Bunda tenkis edilecek cihetler var. Üç milyonluk müthiş bir ordu için bir çok insanlara ihtiyaç var. Merkez kumandanlariyle muavinlerine, yaverlerine ihtiyaç var. Hali hazır Hükümetimiz için bu kadar vasi teşkilât yapmak, yorgana göre ayak uzatmamak demektir. Tabii kalemlerde istihdam edilen ümeradan ve maiyetlerindeki zabitanın kesretinden bahsetmeyeceğim. Noktai nazarımı yine söylerim. Nakliyatı umumiye, bütçedeki paradan yapılıyor dediler. Harbî umumî esnasında bu nakliyat derdiyle malûl idik. Bugün de aynı şey devam ediyor. Misal olarak hatırımda kalan bir şeyi söyleyeceğim. Aynı vaziyettir. Kırmastı'da yaptığım tahkikatta... Olan paranın yekûnu 6 800 küsur lira idi ve bu parayı Hükümet vermemiş idi. Telefon vesaire tesis edilmek üzere hediye edilmesi bana teklif edilmiş idi...

Teklif mali olmak üzere Maliye Vekili muhteremi Beyefendi memurinin maaşının yüzde yirmisinin katının faideli olduğunu düşündüler. Vehbi Efendi Hazretleri bir noktada tezat yaptılar. Dediler ki, zabitan için altı milyon lira kabul ettik. Bu kesilirse zabitan ve efrat bize ne der? Asıl mesele bu para... Bir çok memurlar istihdam ediliyor ve İstanbul'dan gelmek arzusunu izhar eden binlerce İstanbul memurlarına bu arada yer hazırlanıyor. Arkadaşlardan birisi geçen sene, masarifin Heyeti Umumiyemizden memurini umumiyeye kırk yedi bin lira kalıyor demişti... İşte efendiler ben neferlerin maaşatından katedilsin demiyorum. Millet Meclisi aleyhinde, gerek efrad üzerinde, gerek zabitan üzerinde bir fikir husulünü men etmek için çalışıyor idim. Gayem bu idi. Bu sebeptendir ki ben... Aynı zamanda lehinde (Gürültüler)

Ben noktainazarımı söyledikten sonra arkadaşlarım istediklerini söyleyebilirler.

Rusya'dan bize gelmiş bir altın parası var veyahut gelmek üzere bir altın meselesi var. Bendeniz bu memlekete Rusya'dan... suretiyle de altın girmesinden korkan bir adamım. Rusya'da Bolşevik idaresi vardır. Bolşevik idaresinde aslolan parasızlıktır. Paraların kıymetini asgari bir raddeye düşürmektir. Gazetelerde okumuşsunuzdur, Almanya'da Bolşevikler teşkilâtını tamim için bir çok milyonlarla Alman parası tabederek, paraların kıymetini düşürmek için teşebbüsatta bulundular. Rusya'dan gelecek paralar ikraz suretiyle gelse de milyonlarca girecek ve bunlar teşkilat hastalığının teminine deva olacaktır. Fakat aynı zamanda memleket dahilinde bundan ne hâsıl olacak, neticede esasen parasız bulunan memleketin...

Amerikalılarla bir anlaşmak meselesi mevzuubahis oldu. Müsmir bir şekilde olursa şayanı temennidir. İstikrazı dahili meselesine gelince; Hükümetin en buhranlı zamanlarında ve en kudretli zamanlarında istikrazı dahilî temin edilememiştir. Yapılacak çareden aklım erdiği kadar bahsetmek isterim. Demin de izah ettiğim veçhile âleme gülünç olmaktan vazgeçmeli. Memleketin ihtiyacı nispetinde ordusu olduğunu ve lüzumu nispetinde kadrosu bulunduğunu biliyoruz. Lüzumsuz yere kimseyi aldatmasınlar. Askerî (P) teşkilâtı gibi idarei Devleti iğlak edecek vaziyetler gerek askerî, gerek sivil bilumum mütekaidin memleket dahilinde yalnız müstehliktir. Bunları müstehlikten çıkarmak ve mustahsil yapmak mecburiyeti katiyesindeyiz. Bunlar para alıyorlar, yalnız yiyorlar. Bunları mekteplerde istihdam etmeli, köylerde arazi vermeli. Bir kısmı ticaret ile iştigal ediyorlar, ticaretle iştigal edenler... Teşekkülünden bu ana kadar memleketin otuz kırk bin evladını yemiş olan Reji teşkilâtını ortadan kaldırarak yerine serbest bir usul takip etmek suretiyle bir kaç milyon lira temini kabil iken nasılsa vaktiyle bunu düşünmediler, kabul etmediler. Milyonlarla lira onun teşkilâtına sarfediliyor. Sonra arkadaşlar söylemişlerdi. Yeni teşkil edilen müs-

takil livalar âdeta teşkilâtı vilâyatle idare olunuyorlar .Bu teşkilât memleket için taksimi âmal kaidesine tevfikan yapılmalıdır. Bize lâzım olan Müdafaai Milliye teşkilâtiyle Dahiliye Vekâleti teşkilâtıdır. Diğer devair ki memleketin umur ve hususatını bizzat deruhte ettiğini ilân eden ve vekil beylerin de söylediği veçhile... Bugün ihracatı meneden kuvvetler karşısında varını yoğunu ithalata feda ediyor ve her gün azami büyük adımlarla uçuruma yuvarlanıyor. Bunları bir esasa raptetmek, tanzim etmek icabeder. Bendeniz zannediyorum ki malî vaziyetimiz bu muazzam teşkilata müsait değildir. Vazaifi daha ziyade tespit ve tahdit edebilmek için üçer arkadaştan İstiklâl Mahkemelerinin derhal iadesi lâzımdır. Çünkü hiç bir vakit yaptığımız harbin millî düşüncelerden... Yer yer haksızlıklar, yer yer ırza, mala tecavüzler vaki olmakta iken bunda devam ve ısrar olunması memlekete iyilik değildir. Temel kurtlar vasıtasiyle yenilip harap olmaktadır. Aksi takdirde biz bu işe devam edemeyeceğiz. Süs yapmayalım. Memleket kahır altında inliyor. Her tarafta bir Abdülhamit türemiştir. Pek fena oluyor. Binaenaleyh bir teklif takdim ediyorum. Yapılan ısrardan rica ederim Paşa Hazretleri feragat etsinler.

FEVZİ PAŞA — Avrupa bizim ciğerimizi biliyor dediler. Halbuki Avrupa bizi bilmediği için ve bilmeyeceği için daima muvaffak olacağız. (Alkışlar) Ordumuz hiç bir zaman üç milyonluk ordu olmamıştır. Ben üç orduda ordu kumandanlığı ettim...

FERİT BEY (Maliye Vekili) — Müsaade buyurursanız bir iki kelime söyleyeyim. Efendim bu tenkidatın ekserisine celsei aleniyede cevap vermekte hiç bir mahzur yoktur. Binaenaleyh müzakere kâfi görülmelidir. Buyurdukları şeyler memur çokmuş, levazım böyle imiş... Bugün bir karar verilmiş olsa da yine Devletin selameti maliyesi noktasından yapılageleh tenkidat ve tenkihattır. Bunları müzakerei aleniyede yaparız.

Efendiler, maksadımız Yunan ordusunu buradan kovmak, hem milletimize sulhu temin etmek, hem iktisadiyatımıza küşayiş vermek. Çünkü biz burada durdukça Yunan ordusu orada tekâlifi harbiye deyip alıyor... Lehülhamd memleketimizin içerisinde yiyeceğimiz, içeceğimiz varken tabii bu mesele hakkında bir takım ümitler besleyemeyiz. Silahımız da Lehülhamd mevcut iken bizim mağlup olmaklığımız en büyük zillet, en büyük bir felâket değil mi?.. Tabii bu vaziyeti maliyemizle olacak, eğer maliyemizi tanzim etmez isek muvaffak olunamaz. Demek ki maliyemizin Yunan maliyesiyle muharebe etmesi vaziyetindeyiz. Böyle bir vaziyette bulunduğumuzdan sizi meydanı muharebeye götürüyoruz, diyoruz ki işte efendiler... Heyeti Celilenizden bir ekseriyet hâsıl olamayacaktır. Kabul ediyorum. Fakat ne tarzda karar verirse versin o kararını düşmanın karşısında alenî bir surette versin. Onu verdikten sonra hangi rakam üzerinde umumi hututu, hututu esasiyeyi tespit edecekse... Yine söyleyeceğiz, buna bir karar verelim. İşte bunu düşündüğümüz için Heyeti Celileden bir şey istiyoruz. Bizim teklifimiz veçhile şu tarzda hareket ediniz denilsin. Belki bizim kanaatimiz mevcut idare makinesinin ıslaha muhtaç olmakla beraber alenen bizim topumuz eksiktir. Aynı zamanda makinemiz bozuktur, maliyemiz bozuktur ve sulh hakkında vesaire hakkındaki temayüller bizi büsbütün mağlubiyete sürükleyecek diyebilir miyiz? İşte bunu düşündüğümüz için Heyeti Celileden celsei hafiyede buna dair bir karar ittihazını istedik. Meseleyi teşrih ediyorum, kabul ve ademi kabul sizin elinizdedir .O yolda karar verirsiniz, o zaman bütçede on beş on altı milyondan bahsedilmez. Yalnız müzakerat kafi gelir diyerek celsei aleniyeyi bırakacak olursak maksat zaif olur. Rica ederim celsei hafiyede herhalde Meclisi Âli kararını tespit etsin.

REİS — Cumartesi içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

7,30 sonra 5 . 5 . 1337.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Mayıs 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	66
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	66
1. — 1337 senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahat ve müzakerat.	*66:70*

Cilt : 10

30 ncu İn'ikat, 2 nci Celse

OTUZUNCU İN'İKAT

7 Mayıs 1337 Cumartesi

İkinci Celse

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celse açılmıştır.

Zaptı sabık hulâsasını okuyoruz.

13/43'e konacak

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Yirmidokuzuncu İn'ikat

5 Mayıs 1337 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 3,15

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Kayseri Mebusu Sabit Efendi ile Eskişehir Mebusu Neşet Bey haklarındaki tahkikatın tecili ile Erzincan Mebusu Hasan Bey hakkındaki Adliye Encümeni raporu kabul olunduktan sonra 1337 senesi bütçesi üzerinde Maliye Vekili Ferid Beyin izahatı ve muhtelif hatiplerin konuşmalarından sonra içtimaa son verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Lâzistan
	Ziya Hurşit

REİS — Zaptı sabıkı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler, etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — 1337 Senesi Bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve Bütçe üzerinde müzakerat.

REİS — Bütçe üzerinde söz Fevzi Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

FEVZİ PAŞA (Müdafaayı Milliye Vekili) (Kozan) — Geçenki içtimada vukubulan müzakerattan Meclisi Âlinizin temayülatı bir dereceye kadar tezahür ettiği için tekrar Heyeti Vekilede bütçenin tenkisi çaresine tevessül edilmek üzere müzakerenin tehirini talep ederim.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz Paşa Hazretlerinden istirham edeceğim. Mademki burada rüfekayı muhtereme tarafından verilen takrirler nazarı itibara ... bunu teklif ediyorum.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Yalnız bendenizin teklifim, Hükûmet bütçeyi geri almak istiyor, Hükûmet bütçesini alsın. Bir bütçe tanzim edip de karşımıza çıkmadı. Esbabı mucibe lâyihası gelmelidir.

AHMET FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Nebil Efendi Hazretlerinin buyurdukları vaziyeti maliye muvafık değildir. Bir Muvazenei Umumiye Kanunu esbabı mucibesiyle, hatta müfredatiyle takdim edilmiştir. Binaenaleyh Hükûmet bütçesi değil, Muvazenei Maliye Encümeninin neticei tetkikatını mübeyyin bütçesidir ve Mecliste daima müzakere edilen Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasıdır. Her kanunda olduğu gibi, muvazene encümenlerinden gelen müzakere edilir, usul budur. Yalnız Paşa Hazretlerinin ifade ettikleri şudur : Heyeti Celileniz tarafından izhar edilen temayülat dairesinde bir kaç teklif vaki oldu. Acaba bunlara karşı bir ikinci tetkik yapmak ve bundan hâsıl olacak netice ile Heyeti Celilenize daha tatminkâr bir rakkamla gelmektir. Mesele bundan ibarettir.

HASAN BEY (Trabzon) — Heyeti Umumiyemiz' Muvazenei Maliye Encümeni tarafından ihzar edilen Bütçe Kanunu lâyihası olmak üzere hazırlayacağı bütçe olacaktır. Fakat şüphe yok ki, encümeninizin lâyihası Hükûmetin teklifine müsteniddir. Tasarrufatı, münaşakatı hep ona râcidir. Eğer esasında bir rücu varsa...

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler, bizim en mühim, en mübrem, en müstacel bir derdimizi teşkil eden bütçeye aid müzakerat kâfi değildir. Bu ihtiyaç

fevkalâde şedit bir ihtiyaçtır. Heyeti Celilenin izhar ettiği bazı temayülattan Heyeti Vekile bittabi mütenebbih olmuştur. Fakat ben Heyeti Vekilenin bizim arzu ettiğimiz şekilde karşımıza yine çıkmayacağını zannediyorum. Meclisin temayülatı umumiyesi daha vazıh bir surette anlaşılmak ve fakat neticei katiyeye karar vermemek şartiyle bugün bu müzakerenin ve hasbühalin devamını muvafık buluyorum. (Hayır sesleri) Efendiler, maruzatıma lütfen mum yapıştırınız. Bütçe bizim karşımıza arzu ettiğimiz veçhile gelmeyecektir. Mademki bütçede bir inkânı tasarruf var idi, Heyeti Vekilei Muhtereme bu imkânı nazarı itibara alarak karşımıza geliyor. Bugün de sebat edelim, bugün de temayülatımızı gösterelim, Heyeti Vekile daha ziyade müteyakkız olsun.

AVNİ BEY (Saruhan) — Bütçenin Heyeti Vekile arasında dahi anlaşılmayarak Meclise geldiği istişmam ediliyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bugün Heyeti Vekile bunu tashih etmek üzere iki üç gün müzakeresinin tehirini istiyor. Mademki tehirini bu suretle muvafık buluyorlar, anları da nazarı dikkate almakla beraber kadro encümenleri tekrar tenzil etsin, Muvazenei Maliye ile bir daha anlaşsın. Yoksa şimdiden beyhude bir münazara şeklinde devamı muvafık olmaz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Heyeti Vekile tadilât vadediyorlar ve buyuruyorlar ki bir kaç gün sonra getireceğiz. Heyeti Vekile demiyor ki beş milyon yahut on milyon tenzil edeceğiz. Bu sebeple tekrar bunun için müzakere açmak katiyen doğru değildir. Başka mevaddın müzakeresi daha evlâdır. Herhalde bunu böyle yapmak lâzımdır.

HAŞİM BEY (Çorum) — Tarif buyur anlayalım.

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — Efendim, müzakere edecek değiliz. Bugün yeni bir mesele çıktı. Bütçede tenkisat icra edilmek üzere buraya geliyor. Bendeniz bunun için söylüyorum. Bizim elimize gelen bütçe muvazenesizliğin canlı bir misali olmak üzere bir takım cetveller ... Şimdi temayülattan bahis buyuruluyor. Hacet yoktur ve kimse içimizde bir arkadaş yok idi ki, buna bütçe desin. Hatta bazı rüfeka da diyorlar ki, Heyeti Vekilenin bir istifanamesidir. Çünkü 108 milyonluk bir bütçeye 60 milyon açık ile gelinmez. Fakat Paşa Hazretlerine teşekkür ederim ki, bütçedeki bu temayülatımızı gördü. Buna imkân yoktur. Tabiî kolay elimizden kurtulamazlar. Binaenaleyh Paşa Hazretlerine teşekkül ederiz. Şimdi diyorlar ki, veriniz bize tenkisat yapacağız. Fakat alırlar da yine heyet arasında, bir arkadaşımızın dediği gibi, iki milyonla gelirlerse tabiî o zaman da reddederiz. Binaenaleyh alsınlar, tenkisat yapsınlar. İki gün daha sabredelim. Zannedersem bunda müzakere edilecek hiç bir şey yoktur.

REİS — Müdafaayı Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin teklifi üzerine üç gün tehirini münasip görenler ellerini kaldırsın... Tensip edildi.

Heyeti Vekileye tevdi edilip edilmemesi hakkında bazı takrirler var. Bu takrirleri icmalen Heyeti Celilenize arzedeyim. 16 takrirden... Şunu da ilâveten arzedeyim ki, rüfekayı kiram verdikleri takrirde gayet muhtasar yazmalıdırlar ki, hem Heyeti Celilenin vaktini zayi etmeyelim ve hem de sühulet olsun. Çünkü esbabı mucibe yazılıyo. Halbuki mütalâ nazar, esas karar, hüküm ne ise onu yazmalarını rica ederim. Bu 16 takrirden biri tezyidi rüsuma müteallik, üçü bazı memuriyetlerin lağvı için (Encümene sesleri) müsaade buyurun, teşkilâtı mülkiyenin ilgasına dair; üçü Müdafaayı Milliye, Dahiliye, Maliye vekâletlerinden maada diğerlerinin lağvına dairdir. Bir tanesi hidamatı umumiyeyi ifa için icabı kadar istiklâl mahkemelerinin teşkil edilmesi, dördü müstakil livalardaki vilâyet teşkilâtının lağvı ile mülhak bulundukları zamana aid teşkilâtın kabulü, bir tanesi tahsisatı fevkalâdei şehriyeden tenzilât icrasına dairdir. Takrirler aşağı yukarı 16 takrirdir. Gayet müfid bütün mevaddın hulâsası budur. Bazı takrirler de muhtelif mevaddı ihtiva ediyor. İstikrazı dahilî veya tekâlüfü harbiyenin kabulü... (Gürültüler)

BİR MEBUS — Muvazenei Maliye Encümeni namına beyanatta bulunan mazbata muharriri beyin şifahen tahsisatı fevkalâdeden tenzilât icrasını söylediler. Resmî mahiyette değildir. Aynı mevzua müteallik Maliye Vekili Bey tarafından mütalâa serdedildi. Kanun lâyihalarını bir an evvel Heyeti Celileniz tarafından müzakere edilmesi keyfiyeti ... Âzayı kiramın aynı mevzuda verilen izahat meyanında on nevi rüsumun bütçe açığına medar olmak üzere muvazenei maliyeden çıkan... Bütçeye taallûk eden şeyin hepsini ...

REİS — Heyeti Vekilenin teklifinin Heyeti Muhteremece müzakere altına alınması ve birer birer reyi âlinize arzetmek suretiyle, bir de cümlesinin toptan Heyeti Vekileye tevdi edelim, azamî tenkidatı yapsın. (Gürültüler)

İSMET BEY (Çorum) — Bu takrirler müzakere edilecek mi, edilmeyecek mi? Toptan Heyeti Vekileye tevdi edersek tabiî tasdik mahiyetinde değildir.

REİS — Ha, evet. Heyeti Vekile Meclisi Âlide cereyan eden müzakeratın neticesi hakkında bir fikri icmalî edinmiş bulunmaktadır. Bilâhare müzakatın ayrılması üzerine liva olan...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Takrirler birer birer okunsun. Heyeti Celile hangisini muvafık görürse.

SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarkî) — İmzası olan arkadaşlar da muvafakat buyuruyorlar, batezkere tebliğ edilmiştir. Müstakil livalarda teşkilât yapılmayacak idi. Liva idi, bilâhare vilâyet oldu. Onlara aid olacaktır.

VEHBİ BEY — İstizah edeceğim bendeniz; zatı âliniz Heyeti Celileye bir takrir vermiştiniz. O takrirde bunlar madde madde zikredilmişti. Encümence kabul edildi. O kararınızı ilga etmek istiyor musunuz? Müstakil sancaklar müstakil şekle ifrağ edilenler de teşkilât yapmayacaktı. Bu, Meclisin kararı idi. Bunu Heyeti Vekile infaz etti mi? İnfaz etmemiş ise şimdi bunu nazarı dikkate alarak siz de bunu nazarı dikkate alın gönderin demek...

SUAD BEY (Kastamonu) — Bu hususta söz istiyorum, Reis Bey.

REİS — Mevzuu müzakere yoktur.

SUAD BEY (Kastamonu) — Heyeti Vekile yüz sekiz milyonla buraya geldi. Tabiî bu zevat bu Heyetin içinden çıkmış olmalariyle kendi içtihadları dahilinde fazla masraf değil tenkidat yapılmak üzere buraya gelmiştir. Kendi kanaatleri tabiîdir ki, samimîdir. Ancak bütçe buraya geldikten sonra Heyeti Celile tarafından vukubulan beyanat üzerine, tasavvur buyuruyorlar ki, bazı tenkidat yapılsın. Bu teklif karşısında Heyeti Vekilenin temayülatı nedir? Heyeti muhteremenin temayülatı nedir? Tespit edilmek lâzım değil mi? Ya heyetiumumiyesiyle Heyeti Vekileye tevdii, veyahud bu takrirler içerisinde herkesin ayrı ayrı temayülatını tespit eder, bir şekle ifrağ edildikten sonra oraya göndermek hususunu teklif eyliyorum. Böyle bir encümen teşkil edilmesini muvafık görüyorum. Mesele budur, temayülat budur. (Gürültüler)

İSMET BEY (Çorum) — Efendim dünyada nizamsız, intizamsız hiç müspet bir hadise tevellüt etmek imkânı yoktur. Binaenaleyh biz nizamnamei dahilimize tevfikı hareket ederek kemali itidal ile elimizdeki bulunan mevzuları tetkik ve müzakere edecek olur isek maksada vasıl olacağız. Fakat itidalsizlik ediyoruz gibi görüyorum. Binaenaleyh bir kere takrir ne için veriliyor? Takrir ya suali tazammun eder. Veya istizahı tazammun eder, veyahut şikâyeti tazammun eder, veyahut mevcud bir lâyiha, bir kanunun reddine veya kabulüne dairdir. (Gürültüler) Müsaade ediniz efendim. Bendeniz usule aid söylüyorum. Bugün neyi müzakere ediyoruz? Rica ederim, ruznamemizde bütçe lâyihası var mı, muvazenei umumiye bütçesi var mı, buna dair müteferrik bütçeler var mıdır? Tahattur edelim. Müzakere ettiğimiz şey vaziyeti maliyemiz hakkında Maliye Vekilinin izahatını dinlemek, verdiği bütçe lâyihası üzerinde tetkikatını, tenkidatını, kanaatlerini anlamak ve bu kanaatler karşısında vaziyeti maliyemizin aldığı şekle karşı mütekabil tedbirler, yani müsbet tedbirler aramaktı. Meclis Maliye Vekilinin gösterdiği tedabiri dinledikten encümenin bu tedabirden lâzım olan kısımlarını ve kendisinin düşündüğü tedbirleri gösterdikten sonra bütün temayülatını gösteriyor. Fakat ortada mevzu olmadığından dolayı bu müzakere kâfi görülmüştü, bugün tekrar bu kifayet üzerine düşünülecekti. Binaenaleyh bugün Hükûmet geldi, diyor ki, bizim izahatımız, encümeninin tedabir ve mütalâatı nazarı mütalâaya alınarak encümenin bugünkü kabule mütemayil olan şekli üzerinde daha ziyade bütçenin tevzini tedabiri üzerinde düşünmek üzere bize mehil veriniz. Şu halde bu takrirler ne olacak? Muvazenei umumiye lâyihası yoktur ki. Verilecek takrirler üzerine ya muvazenei umumiye lâyihası reddedilecekti veyahud maddeler üzerinde tadilât yapılacaktı. Şimdi görüyorum ki, verilen takrirler ne Muvazenei Umumiye Kanunu üzerinde lâyiha müzakeresi, ne umumî tedabir, umumî mütalâattan ibarettir. Bu Heyeti Vekileye de tevdi edilemez. Bütün Meclisin de temayülatını tamamen anladık, Encümeninkini de anladık. Bunları alacağız, daha esaslı surette geleceğiz diyor. O vakit geldikten sonra tekrar Encümene gidecek, müzakeratını yapacaktır. Yoksa bunlar ne müzakere ve ne de reye vazedilebilir.

Ancak Bütçe Kanununun alenen icrasını da diyebilirdi. Fakat nizam ve intizamı muhafaza ettiriyor. Heyeti Vekile diyor ki, ... Binaenaleyh nazarı itibara alınmaması hatta vaktinden evvel verildiği tarzında bir takım beyanatta bulundular. Nizam ve intizamı Meclisi Âli de bilir. On bir kişi ile bunun karşılığını bulmak kabil olamadı, Heyeti Celilenize müracaat ediyoruz dedi ve Heyeti Vekile de bize diyor ki yüz sekiz milyon masarife karşı elli üç milyon lira varidat bulabildik. Elli beş milyon lira açık vardır. Binaenaleyh bütçe hakkında tetkikat icra ederken Heyeti Muhteremenin de bu babdaki kanaatların hulâsası gözönünde bulunmalıdır ki ... Heyeti Vekile bize

diyor ki temayülatı anladık bütçeyi gönderiniz, bir daha tetkik edelim. Hangisi alınmak lâzım geliyorsa alınmak üzere Heyeti Vekileye tevdi lâzımdır. Maksad budur. Binaenaleyh bu takrirler üzerinde heyeti umumiyesiyle hiç müzakere etmeksizin yapılacak tenkihat da tenkisat da ne yapılmak lâzım geliyorsa yapmak üzere Heyeti Vekileye tevdii lâzımdır.

Heyeti Vekile şu takrirleri nazarı dikkate alıp almadıklarını anlamak üzere bilahare takrirler gelmiyor ki Heyeti Vekilece hangi fusul, hangi devair üzerinde oynanılmıştır anlaşılsın. Takrirlerin şeyi bittikten sonra buraya gelmelidir der iseniz şu faslı kaldırınız. (Gürültüler)

MALİYE VEKİLİ AHMET FERİD BEY (İstanbul) — Müsaade buyurunuz efendim. Heyeti Vekilenin, arkadaşların bahis buyurdukları veçhile muvazene üzerinde mütalaa yürütmesi ve bir neticeye vasıl olması ve o neticeyi kendi fikri olmak Heyeti Vekile Heyeti Celilenize şu ve şu varidat ile şu masrafı idare etmeği biz teklif ediyoruz, muvafık görüyoruz, ve bu mecburiyeti inkâr etmiyoruz. Bu mecburiyeti ifa etmek üzere Heyeti Celilenizin huzuruna geliyoruz. Bir kere vaktiyle Heyeti Vekile tarafından teklif edilen bütçe, ki Seksen Altı Milyon üzerindedir. Bu, seferî ve cephe zammı ilâve edilmek şartile 92 Milyona çıkmıştır. Ve o 92 milyon lira üzerinde Heyeti Vekile Muvazenei Maliye ile müttefikan tedabirini Heyeti Celilenize arzetmiştir. Yalnız mesele nerede? Bu esnada Müdafaai Milliyeye Heyeti Celilenizin verdiği bir senelik 44 milyonluk bütçesinin bazı faslında para bitmiştir. Bazı faslında muhakkak para bitecegi tabiî idi. Şimdi ne denebilirdi. Efendim Müdafaai Milliyeye Altmış yedi Milyon para vereceğiz ve bunlar bilhassa bu ilk aylarda sarfedilecektir. Ne yapılabilir de Müdafaai Milliyenin istediği para dursun, On Altı Milyon küsur efendim bu dursun, icab ettiği vakıtta verilir. Fakat bu, işi pamuk ipliği ile bağlamak olur bu miktar, bütçeyi kabul ederseniz kapanmış gibi görünür. Binaenaleyh arzedeceğim Müdafaai Milliyenin gösterdiği bu lüzum üzerine Paşa Hazretlerine söylemiştim. Neticei Kat'iyeyi anlamak üzere bu suretle orta yere On Yedi Milyon çıkmıştır. Ve bu tetkikatımız üzerine bendeniz istikrazı dahilî yapalım demedim. Dedim ki yalnız çaresiz olmak üzere istikraz imkânı bulunur ise pek alâ; bulunmadığı takdirde tekâlüfü harbiyenin mümkün olduğu ....bulamıyoruz dedim. Mesele bu On Beş Milyon üzerindedir. Cihatı sairede bütçenin muvazenesi hasıl olmuştur. Heyeti Celileniz muvazene encümeni ile badettetkik tadil edilen fusul ve mevadı kabul edersiniz, tadil edersiniz. Fakat bu o arkadaşınızın neticei efkârıdır, muhassalai efkârıdır. Tetkik edersiniz. Mesele bu on beş milyonu meydana çıkarmak istemedik. Büsbütün açık bir surette paramız gözükmeden Heyeti Celilenizden mütalâa istedik. Yoksa bütçenin tevazünü üzerinde bir mütalâa istemedik. Bu mütalâat üzerine tabiî bir karar verilecekti. O karardan daha evvel Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri bize iki üç gün daha müsaade buyurunuz, yeniden biz tetkikat yapalım diyerek.

Takrirlere gelince; Heyeti Celilenize onu arzedeceğim. Heyeti Celileniz kararı katisini vermedikçe ... müzakeratı esnasında bunları alsın okusun da icabatını tetkik etsin. Gerek resmen tevdi etsin, gerek tevdi edilsin. İstedikleri zaman elinde bir karargâh teşkil edilmek, yine Heyeti Vekileden gizli olmadığı için onların içerisinde kabili tatbik olacak şey Heyeti Vekilenin tetkikiyle mütalâamıza ilâve ederiz. Meselede halledilmeyecek bir şey yoktur.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Müsaade buyurun Beyefendi... Sarfiyat seksen sekiz milyon lira, varidat; elli üç milyon lira olduğu halde nasıl oluyor da bütçe tevazün ediyor da on yedi milyon lira üzerinde tevazün peyda ediyor. Tevazün ediyorsa ben zannetmem ki Meclis onu kabul etsin?

AHMET FERİD BEY (Devamla) — Esasen seksen altı milyon kabul edilmiş. Meclis kabul eder, etmez. Bu başka bir meseledir. Zatı âliniz de bu elli üç milyonla nasıl Müdafaai Milliye bütçesini ödersiniz?

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — İsmet Bey biraderimizle Maliye Vekili Beyefendinin aflarına mağruren Heyeti Celilenin sıfatı icrasını havi olan kanunu bugün kabul edeli bir sene oldu. Tatbik etmedikleri halde bugün tatbik etmek istiyorlar. Bütçe müzakeresi olmuş olaydı böyle olmazdı. Bütçe müzakeresi alenen icra edildi. Yalnız şayanı şükran bir şey var ki hafi celseye geldi. Heyeti Muhteremeye diyor ki; Encümeniniz şu meselede âciz kalmıştır. Binaenaleyh sizin de Heyeti İcraiye sıfatınız var. Beraber müzakere edelim. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz. Şimdi bize şu suretle geldikleri için Heyeti Muhtereme burada bütçe açığı hakkındaki tezahüratını şu takrirle

tespit etti. Binaenaleyh bu takrirlerin mevkii yoktur. Diğer arkadaşımız burada hata yapıyor. Bu takrirleri nazarı itibara almak üzere bütçeyi bittanzim tekrar bize getireceklerdir.

VEHBİ BEY — Bir şey soracağım. Bu takrirler bizim temayülatımızı bildirmedi.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Bu takrirler müzakere olunmalı, kabul olunanları oraya gönderilmeli.

REİS — Celse hitam bulmuştur.

Kapanma Saati : 5.55 (Sonra)

T. B.M. M.

Gizli Celse Zabıtları

12 Mayıs 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	72
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	72
1. — Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlara aktettiği itilafnameye dair müzakerat ve müşarünileyhin istifası.	*72:78*

Cilt : 10

32 nci İnikat, 2 nci Celse

OTUZ İKİNCİ İN'İKAT

12 Mayıs 1337 Perşembe

İkinci Celse

REİS : Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Efendim celse küşat edildi.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Otuzuncu İn'ikat

7 Mayıs 1337 Cumartesi

İkinci Celse

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; 1337 senesi bütçesi üzerinde Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve bütçe üzerinde vaki uzun müzakeratı müteakip celseye hitam verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Kayseri Âtıf

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri üzerinde vaki müzakerat ve mumaileyhin istifası.

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Muhterem efendiler; Meclisinizin millete karşı ifasını, icrasını taahhüd ettiği ahkâm ötedenberi ilân ettiğimiz, cümlemizce malum bir esasta mündemiçtir. O esası bir daha tekrar etmek isterim. Hududu millîmiz dahilinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâli tammını temin etmek. Bizim millete karşı deruhde ettiğimiz vazife bunu temin edecektir. Binaenaleyh Meclisin ve Hükûmetin takip ettiği siyaset bu maksadı istihsale matuftur. Heyetimiz hedefe yürürken daima memleketin milletin kuvvetine istinaden yürümüştür. Binaenaleyh denilebilir ki bizim takip ettiğimiz siyaset, haddizatinde, müstakil bir siyasettir. Yalnız kendi maksadımızı istihsale matuf ve kendi kuvvetimize istinad etmiş bulunan bir siyasettir. Fakat bidayeti mücahedatımızdan bugüne kadar bu siyasiyatımıza mütemayil ve muarız bir takım manzaralar karşısında kaldık.

Cümlenizce malumdur ki, Şark âlemi bizim bu siyasetimize mütemayil ve bunun bir neticesi olmak üzere de Ruslarla da bir takım ahidnameler yaptık. En son zamanda ve cümlenizce malum olduğu gibi bir de ittifakname yaptık. Binaenaleyh denilebilir ki siyasetimiz müstakil olmakla beraber, Şark siyasetine mütemayil bir siyasettir. Fakat buna mukabil Garbe karşı itilâf kapılarını seddetmiş değiliz. Esasatımızı temin etmek şartiyle Garbin göstereceği temayülâtı samimeye kemali ciddiyet ve kemali samimiyetle hazır ve âmade bulunuyoruz. Bu noktai nazarımızı bir çok vesilelerle bütün dünyaya ilân etmiş bulunuyoruz. Fakat Şarka Garbe karşı ve bütün dünyaya karşı mevcudiyetimizi istihsal ettikten sonra, sureti umumiyede Şarka ve Garbe mütemayil bir siyaset takip edildiğine dair zannediyorum ki şimdiden katî bir söz söylemek ne mümkün ve ne de caizdir. Efendiler, bu son günlere kadar Garbin bizim hakkımızdaki imha siyasetinden Sevr muahedesini ilân etmiş olduğu idam kararnamesi hükmünü icradan sarfınazar etmiş olacağına delâlet edecek bizce katî bir emare mevcud değildir. Garbin bize samimî bir nazarla baktığına henüz inanamamaktayız. Binaenaleyh Garble ciddî bir surette itilâf etmek gününün geldiğine kani değilim ve buna nazaran bugüne kadar takip ettiğimiz siyasette, devam etmeye bunu tebdil edebilecek esbabın (zuhuna kadar bu karar dairesinde hareket

etmeye) (1) yeniden karar vermiş bulunuyoruz. Bununla beraber Garbe karşı anların temayülâtını tezyid edecek teşebbüsattan da geri durmamak lüzumuna kani bulunuyoruz. Bu maruzatımla Meclisinizin kanaat ve siyaseti bu yolda olduğuna inanarak, itimad ederek ayni siyaseti takip etmekte olan (Hükûmetimizin noktai nazarını) (2) ve kendi noktai nazarımı, Meclis Riyasetinde bulunmak itibariyle, arzetmek (lüzumunu hissetmiş bulunuyorum.) (3)

Şimdi Londra'ya gitmiş olan heyeti murahhasamızın Londra'daki konferans neticesinden aldıkları mana ve Fransızlarla İtalyanlarla yapmış oldukları itilâfnameler nazarı dikkate alınırsa bu itilâfnameleri yapan rüfekamızla Heyeti Vekile arasında ihtilâfı içtihad tebarüz ediyor. Filhakika Fransızlarla yapılmış olan itilafname muhteviyatı daha yapıldığı zaman telgrafla şifre ile bildirilmiş idi. Heyeti Âliyeniz reddetti ve Hükûmet de bunun üzerine reddolunduğunu heyeti murahhasaya bildirmişti. Heyeti murahhasamızın buraya muvasalatından sonra şifahî bazı izahat ve malumat verdiler. Buna rağmen yine Heyeti Âliyenizin reddetmekteki esbabı kuvvetten düşürecek başka bir sebep görülmedi ve reddetmekte Heyeti Vekile de, Meclis de müttefik kaldı ve demin arzettiğim nikattan dolayı Umuru Hariciye Vekili Beyefendi ile Heyeti Vekile arasında ihtilâfı içtihad görüldü ve kendileri bu sebepten dolayı Umuru Hariciye Vekâletinden istifa buyurdular. Mamafih, kendilerinden yine vasi istifadeler temin edeceğinizden istifanamesini Makamı Riyasete takdim ediyorum. Şimdi okunacak. Netice olarak vukubulan teklifatı yine o zaman bütün takaza ediyor. Birer suretleri aldı. Bu suretle bittabi mütalâa buyurulmuştur. Bu teklifin bir nebzesi dahi Sevr muahedesini esas olarak bize kabul ettirmeye matuftur. Heyeti umumiyesiyle şayanı nazar dahi görülmekte. Heyeti Âliyenizin vereceği karar tabiî kararı katî olur. Fransızlarla yapılmış olan itilafnameye yeniden bir mukabil teklif hazırlandı. Anı Paşa Hazretleri şimdi Heyeti Âliyenize arzedecektir. İtalyanlarla yapılmış olan itilâfname metni dahi Fransızlar ile (yapılmak istenen itilafnamedeki ahkâmı aynen) (1) ihtiva etmektedir. Bu cihet Heyeti Vekilece tasvip edilmiştir. Yalnız onun icrası badessulh olacağı için İtalyanlara hemen cevap vermeye lüzum görülmemiştir. Fakat Fransızlara hemen verilmek lâzım gelmiştir. Mahaza doğrudan doğruya bendenize ve gerekse Heyeti İcraiye Riyasetine ve Hariciye Vekâletine müracaatları vardır. Onlar yapılmış olan itilâfnamelerin gayri kabili olduğunu, olacağını anlamışlar; anlar dahi bunların tebdilini kabul ettiklerini bize bildirmektedirler. Ümid ederim ki Heyeti Vekilenin yeni hazırladığı proje ile ... Efendim Hariciye Vekilimizin bu suretle istifa etmesi üzerine yeni Vekil intihabını rica edeceğim. Mesaili fevkalâdenin ehemmiyetine binaen doğrudan doğruya Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri tekâlif vesaireyi doğrudan doğruya kendi imzaları ile yapmaktadır. Yeni Vekilin intihabını rica edeceğim.

Bir şey daha rica edeceğim, Bekir Sami Beyefendiden Avrupa'da mühim istifadeler temin edileceğinden ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri ile de görüştük. Binaenaleyh kendilerine bir vazifei vataniye tevdi etmek mutasavverdir. Tasvip buyurulursa mezun addedilmesini arzedeceğim. Çok faideli hizmetler ifa edeceğini ümit ediyorum. Malumu âlileri kendileri Londra'da, Paris'te, İtalya'da pek mühim işlere mazhar olmuşlardır. Binaenaleyh Avrupalılar itilâf devletleri bize temayül göstermektedirler. O temayüllerini tezyid etmek için Avrupaya gidecektir. (Hariciye Vekili Beyin istifanamesi okundu)

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

Muhterem Reis Paşa Hazretleri,

Gerek aktetmiş olduğum itilâfnameler ve gerek siyaseti hariciyemizde Heyeti Vekile ile bendeleri arasında bâriz bir surette ihtilâfı içtihad hâsıl olmuştur. Şu şerait dahilinde bendelerinin Hariciye Vekâleti gibi siyaseti umumiyenin nâzımı olması icabeden bir makamda kalması câlibi mahazir olduğundan Vekâleti Hariciyeden istifamın kabul buyurulmasını talep ve rica eylerim efendim. 8 Mayıs 1337

Hariciye Vekili
Bekir Sami

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine takdim.
Heyeti Vekile Reisi
Fevzi

(Kabul, kabul sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, izahat versin Fevzi Paşa Hazretleri.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Reis Paşa Hazretlerinin beyan buyurdukları üzere ... bizim için müstacel bir mahiyeti haiz olan Fransız itilâfnamesinin bir an evvel bir neticeye isali lâzım gelmiş, bunun için gerek Fransızlar tarafından gösterilen temayül ve gerekse o havalinin muhterem mebusları tarafından Heyeti Vekileye veril-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

miş olan bazı malumatın ilâvesiyle bir mukabil teklif hazırladık. Gerek bu mukabil teklif, gerek bu mukabil teklifi icabettiren esbabı siyasiye ve bu mukabil teklife olan bir mektup. nazarı dikkate aldığımız hususu, heyeti âliyenizin ötedenberi âleme ilân ettiği Misakı Millî, ahdı millî, istiklâli millî meselelerine müsteniddir. Bundan maada evvelki mukavelede, Bekir Sami Beyin imza ettikleri mukavelede şimendifer hattı mevzuubahis idi. Bekir Sami Beyefendi de Heyeti Vekileyi tenvir ettikleri sırada bu hududun tashih olduğunu bildirdiler. (Kendileri de şimendifer hattının hudut olarak kabul edilemeyeceği) (1) lüzumunu beyan ettiler, ki bu lüzumu takdir ederek bir çok kazalar köyler arazisi ikiye ayrılacak istasyonların bir kısmı Fransızlar tarafında ve bir kısmı bizim tarafımızda; gâyet garib bir vaziyet hâsıl olacak. Biz kaza hududlarını daha ziyade bir şekil coğrafiyeye tespit ve teklif ettik.

İktisat hususatına gelince bu mevzudaki maruzatımız ise yine Bekir Sami Beyin tenviratından anlaşıldığına nazaran, Fransızların teklifi bilhassa sermaye meselesine matuftur ve biz de ecnebi sermayesinin memleketimize girmesine taraftarız. Fakat asıl sermayenin bizim memleketimize gelmesine taraftarız. Anların arzu ettikleri veçhile, bir takım nüfuz mıntakalarına hasr ve tahsis etmek istedikleri mıntakalar haricinde, kendilerinin arzularını temin edecek menabi ve bazı şerait gösteriyoruz. Bunu da mukaveleye koymuyoruz. Mukavelede böyle bir menafiin temin edilmesi istiklâle mugayirdir. Şimdi bu vesaiki Ömer Lütfü Beyefendi Heyeti Âliyenize okuyacaktır.

(Ömer Lütfü Bey vesaiki okudu)

(Fevzi Paşa tarafından Mösyö Briyana yazılan mektup okundu)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bekir Sami Bey bu mukavelename hakkında izahat versin daha iyi.

BEKİR SAMİ BEY (Amasya) — Muhterem efendiler Londra konferansına milletin mukadderatı hakkında teatii efkâr etmek üzere, heyetinizin emrü itimadiyle, rüfekamla beraber, gittim. Millet ve memleket hesabına istihsal ettiğimiz fevaidi hakikiye azdır, çok değildir. Fakat zannediyorum ki, heyeti muhteremeniz temin ettiğimiz fevaidi değil, (arzuladığımız netayici tamamen istihsal edemediğimiz için itilafnameyi tasvip buyurmadı. Londra konferansına kabul edilmemiz ihtimaline binaen) (1) bize heyeti siyasiye değil, bir propaganda heyeti sıfatiyle gitseniz dediniz ve biz bu şartla, böyle bir kayıt ile gittik. Her ne hal ise milletin azmi ve ordunun kahramanlığı Londra konferansının kapısını bize açtırdı ve girdik ve zannederim ki heyeti murahhasanız, matbuatla da ispat ederim ki, mağlub bir hükûmetin heyeti olmak hürriyetinde görünmemiştir. Emin olunuz efendiler, bulunduğumuz her yerde heyeti murahasanız kendileriyle müsavî bir heyet olmak üzere kendisini göstermiştir. Muhterem efendiler; Ramazan içinde bir asabiyet tabiîdir. Hepinizden rica ederim ki, itidali deminizi muhafaza ediniz. Söyleyeceğim pek azdır. Memlekete müteallik umurda asabiyet faide vermez, itidali dem elzemdir.

Efendiler istihsal ettiğimiz netayiç pek azdır. Bunu evvelce teşrih ve arzettiğim için, netice nedir diye muhatab olmaklığım, zannederim, doğru değildir. Bendeniz şunu yaptık diye kürsüye çıkmadım. Hiç bir şey yapmadığımızı söyleyerek söze başladım. İstihsal ettiğimiz pek azdır.

Evvelâ Hükûmetimizin meşru olduğunu resmen dünyaya kabul ettirdik ve İstanbul Hükûmetinin bir hükûmeti merhume olduğunu gerek heyeti murahhasaya ve gerek konferans heyetine kabul ettirdik. Şüphesiz bu benim şahsî muvaffakiyetim değildir ve bir şahıs temin edemez. Şahsın müstenid bulunduğu hükûmet ve millet o gâyeyi temin eder. Yeni itilâf aktettim. Şimdi rüfekayı muhterememden Ömer Lütfü Bey Meclisi Âlinize kıraat buyurdular. Bunları ne için aktettim ve ne esbaba mebni imza ettim, rüfekamın iştirakiyle mi yaptım, yahud yapmadım? Efendiler rüfekayı muhteremem eğer yapmış olduğum itilâfnameler Meclisi Âlinizce ruyi kabul olsaydı rüfekayı muhteremeye hissei fahr ayırırdım. Fakat reddi âlinize maruz kalan sakim iki itilâfnamede rüfekanın hissesi yoktur. İki itilâfnamede rüfekamdan hiç birisinin haberi yoktur. Faideli gördüm, milletim hakkında şahsen mesuliyeti kabul ettim. Şahsen imza ettim.

Efendiler daha çok izahat vermek isterim. Ne için imza ettim, faideli midir, muzir midir? Münakaşaya çok zemin vardır. Halbuki bendeniz harp içinde bulunduğumuz böyle bir zamanda kendimi müdafaa etmeyi muzir addederim. İstifamı verdim. İtilâfname-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

leri reddettiniz, başka bir şey söyleyecek yoktur. Milletin selâmet ve saadetidir. Mucibi mesuliyet bir hal var ise İstiklâl Mahkemesine ve nereye isterseniz oraya gitmeye hazırım.

YASİN BEY (Gaziayıntab) — Efendim Heyeti Vekilenin şimdi okunan itilâfname hakkında bir kaç söz söyleyeceğim. Efendiler Gaziayıntab tarihin üstünde ayrı bir tarih olduğu için ancak size küçük aklımın kavrayabildiği kadar tarihçesinden bahsedeceğim.

Efendiler bu bir kahramanlık meselesi değildir. (Gürültüler) Müsaade etmezseniz celsei aleniyede söylerim.

BİR MEBUS — Mukabil teklif üzerine mevzuu müzakere edelim mukabil teklife hasredelim. Vaktimiz olursa ... Daha bugün bu haklara lâyik olduğumu heyeti muhteremeye biraz daha izah etmek isterim.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendiler Heyeti Vekile Heyeti Âliyeniz tarafından red edilen bu projeyi bugün buraya berayı tasdik getirmiyor. Yalnız Heyeti Vekilenin anlamak istediği bu ihzar edilen projede Heyeti Vekile ile heyeti muhtereme arasında tezad teşkil edecek bir takım noktalar varsa dermeyan buyuracağınız mütalâat ile halledeceğiz. (Muvafık muvafık sadaları) İlâvesi lâzım gelecek şey var ise onlara dair söz söyleyelim. Heyeti Vekile heyeti âliyenizin kanaatini anlayarak hemen bugün belki bu akşam işe başlasın.

SAFA BEY (Mersin) — Fransızlar ile heyeti murahasamız arasında yapılan itilâfnameyi Hükûmetimiz Meclisin âmal ve makasıdını anlayarak reddetmiştir. Buna mukabil yeni bazı tekâlifte bulundular ... Yapmış olduğu mukabil teklif millî hudutlarını tamamiyle kurtaracak mahiyette değildir. Suriye'de yanı Fransızlara terkedilen daha bir takım Türk toprakları kalmıştır. Onun için biz bu teklifi milletimizin katî teklifi olarak, katî şekli budur dersek şüphesiz kabul edemeyeceğiz. Çünkü biliyorsunuz biz saltanatımızın imparatorluğumuzun üçte ikisinden vazgeçtik ... Kısım bizim millî hududumuzdur. Bunun bir karışını terkedemeyiz, dedik. Binaenaleyh bir buçuk seneden beri bu dava uğrunda varını yoğunu mahveden, bir çok mamur şehirlerini harabeye çeviren, bir çok genç çocuklarını yerlere seren bu millet toprağının bir karışından vazgeçemez. Yalnız, eğer Hükûmetimiz bu teklifi katî bir teklif şeklinde değil bugün için kazanılmış bir muzafferiyet şeklinde yapmak istiyorsa şüphesiz kendisine mezuniyet veririz. Yani Hükûmetimizin mukabil teklifinin cenupta kalıp Türklerle meskûn arazinin bilâhare bize intikali hakkı baki kalmak şartiyle Hükûmet bu teklifi yapmalıdır. Kardeşlerimizi unutmayacağız. Bugün çekilmiş olan silâhlarımızla vakit fırsat buldukça alacağız.

TAHSİN BEY — Hükûmetçe vaki olan teklif hakkında bir güna ifadede bulunamayacağım. Yalnız ... Doksan sene müddetle Fransız kumpanyasına devredilen şimendifer hattını pek haksız buluyorum. Malumu âliniz biz bu hattın inşasını beynelmilel kumpanyaya ihale etmiş idik. ... Tayin ettiğimiz hudud hasebiyle bizde kalan şimendifer hattının ve gerek ondan sonra takibe giden zavallı askerlerimizin bir taraftan harbettiği sırada, bir taraftan da oraya malzemeyi sevkettik ve orada istimâl ettik. Şimdi bu hattın Fransızlara devrini icab ettiren hakkın neden ibaret olduğunu anlamak isterim. Sonra malûmu âliniz bir şimendiferin imtiyazını almak, ona malik olmak için onu imar ve meydana getirmek lâzımdır. Halbuki bunu biz zavallı askerlerimizle tırnaklarımızı dökerek meydana getirdik. Bir taraftan harb ettiğimiz halde bu tariki meydana getirdik. Şimdi Fransız kumpanyasına devrediyoruz. Sonra Ankara - Sıvas hattı efendiler, bu hattı biz dört sene zarfında dört yüz bin nüfusu telef etmek şartiyle hattın ... Bunun tekmil keşfiyatı her şeyi bitmiştir. Millet bu hattı yapar, memleketimizi rumlaştıran bu hatlardır. Onların kuvvetidir. Hükûmeti mecbur ederler. Ermenileri Rumları, Yunanlıları gönderir memleketimiz de propagandadan, telvisattan kurtulmaz. Halbuki biz ne için kanlarımızı döküyoruz? Bir istiklâle malik ve hakkı hayata malik olmak için döküyoruz. Biz istiklâle nail olalım. Memleketimize biz hâkim olalım. Bundan böyle ecnebilerin sokacakları bu emniyetli Rumları, Ermenileri memleketimizde istihdam edip de onların hakareti karşısında o şimendiferlerin verilmemesi taraftarıyım. Binaenaleyh bendeniz red taraftarıyım.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, insanlar iki kısımdır. Biri ipi koparıcı, vurup kırıcı; birisi de kapıp bağlayıcıdır. Bahusus sulh için iki millet arasına giren adamların ipi kırmaktansa bağlamak velev gâyet zaif olsun, onu koparıp gelmekten ise bağlayıp işi başarmak daha iyidir. Binaenaleyh Bekir Sami Bey bu hususta büyüklük etmiştir. Zira kırıp gelmedi. Meseleyi bağlar gibi yaptı. Bunun için Vükelaya da bir yol açtı. Elde bir sened bıraktı. Bundan dolayı büyüklük etmiştir. Teşekkür ederim kendi namıma.

Efendiler, rica ederim, biz bütün dünyayı kılıcımızla titrettik. Hepimiz ayağımızın altına aldıkta bize yalvarıyorlar. Burada dediği gibi Avrupaya murahhas

gönderirken acaba kabul edecekler mi diye titreyerek mi gönderdik? (Gürültüler) Rica ederim burada müzakere olundu, inkâr mı edeceğiz? Şu halde efendiler her millet kendi götürebileceği yükü biraz düşünmeli. Harbin idamesiyle hiç olmazsa gailenin birini bertaraf etmek götüreceği yükü yükletmek lâzımdır. Muhakemeyi iyi yürütmeli rica ederim. Bunun adı sulh ise bir ayak ileri varınız, yer veriniz, biri çekin, biri verin, iki alın yahud iki verin bir alın sulh bunun adıdır. Yoksa bütün dünyaya istediğimizi vereceksin diye dünyayı titretecek isek o başka. Doğrudur bu herkeste haktır ister Konya'yı, Antalya'yı İtalyanlara verin diyen yoktur. Lâhavle velâkuvvete. Şu halde Bekir Sami Beyin yapmış olduğu itilâfname Meclisçe kabul olunmadı. Bunun üzerine benim evvelce arzettiğim veçhile, Bekir Sami Beyin Hükûmetin muhaberesine bırakmış olduğu bir tarik üzerine Hükûmet mukabil bir teklifte bulunuyor. Bence Hükûmetin mukabil teklifine cevap neticesine kadar şu müzakereyi bitirmeli. Hükûmetin yapmış olduğu mukabil teklif fikrimce muvafıktır. O halde iyi düşünelim. (Gürültüler) Efendim rica ederim, Fransızlar o demiryolunu Almanlardan sulhen almıştır. Ne yapacaksın şimdi? Fransız işletecektir. Son sözüm Hükûmetin mukabil teklifi muvafıktır. Bekir Sami Beyin burada son sözüne iyi dikkat etmeli. Her mesuliyeti üzerime aldım, kendi şahsım namına imza ettim. Milletim namına menfaat gördüm, Meclis kabul eder veya etmez o başka dedi. Buna dikkat etmeli, hissiyatımızla uğraşmayalım.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Şimdi efendim mevzuu müzakere mukabil teklif olup bunun saatlerce üzerinde müzakere edildikten sonra bizim böyle alelacele münakaşa ... buyurdular ki Heyeti Vekile böyle düşündüler. Yoksa bu katî şekil değildir. Katî şekli geldiği zaman nazarı dikkate alınmak üzere teklif ediyorum ki, siz bu noktaya itiraz etmemiş idiniz. Bizim hakkı itirazımızı iskat edebilmek için, üzerine ibtina eden haritayı açıp yapılan mukabil teklifin teferruatına alelinfirad okunması lâzımdır. Bu nokta gâyet mühimdir. Mukabil teklifatını kabul ederiz. Bütün dünyaya şüphesiz kılınç sallayacak değiliz.

Sonra mukabil teklif Bekir Sami Beyin yaptığı itilâftan daha çok ehvendir. Eğer bendeniz Bekir Sami Beyin yaptığı itilâf üzerine olsaydı bir lâf söyleyecektim. Yalnız Bekir Sami Bey çetelerin vekili olduğu halde, çeteler tabirini kabul etmeyecek idi. Hepimiz çetelerin vekiliyiz. Buna Bekir Sami Bey itiraz etmeli idi.

Sonra ikincisi; bir nokta daha soruyorum. Mukabil teklifat acaba Heyeti Vekile tarafından telgrafla mı gidecek, yoksa bir heyet vasıtasiyle mi gidecek? Bekir Sami Bey salâhiyetim haricine çıktım, diyor. Bu mukabil teklifattır. İlk itilâf gibi değildir. Gönderilecek zat Bekir Sami Bey gibi bir zarureti vataniye diye verilen talimatta şahsî kanaati üzerine, talimat hilâfına çıkacak ise talimatname vermeye mahal yoktur. Sonra bendenize kalırsa bu mukabil teklifat mevcudiyet gösterdiği halde aktedilen Sevr muahedesi hakkında bir fıkrayı haiz değildir. Meselâ Fransızlara karşı Sevr muahedesinin ... Bundan sonra bu kadar menafi temin ettik şöyle yaptık böyle yaptık. Bu itilâftan sonra Sevr muahedesi yoktur. Diye bir kayıd ilâve edersek bir faide olmaz mı? Acaba Fransızlar yarın bu mukabil teklifatımızı aynen kabul ettikten sonra bize diyemezler mi ki Sevr muahedesinde şu maddeler vardı. Bendeniz diyorum ki, efendim mukabil teklifi mademki verdik; üzerinde müzakere edilen ve Fransızlara Sevr muahedesi hakkındaki kararımızı katî surette anlatmak için bu ciheti tasdik ettirmeyi teklif edebiliriz.

Bendeniz hulâsa edeyim. Eğer bir heyet vasıtasiyle gidecekse o heyet talimatname haricine çıkmasın ve rica ederim o zat talimatnamenin fevkine de çıkmasın, sorsun. Ondan sonra Sevr muahedesinin kabul olunmadığına dair bir kayıd ilâve ettirsin. Sonra efendim bura, müzakeratta kabulü katî değil beyanı malûmat kabilinden kabul olunsun. Yoksa Heyeti Vekile bilâhare... Efendim ben size bunları söylemiştim diyerek itirazatımızı zabtetmiş olmayalım. Reis Paşa Hazretlerinin ...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Beyefendinin sorduğu meseleyi izah edeyim. Bendeniz bu meselede Heyeti Vekile ile beraber müzakerede bulundum. Şayanı itimad bir memuru mahsusla buradan doğrudan doğruya Adana'ya gönderilmiştir. Siz de memurunuzu gönderiniz. Fransızlar bunu aynen kabul ettikleri takdirde tasdik için bir memur taleb edecekler. Şayed bunun üzerine tadilat yapmak lâzım gelirse aynen bildirecektir. Aynı bir heyeti murahhasa veya bir murahhas tarzında gitmeyecektir.

İkinci noktayı arzedeyim. Fransızlara bu itilâfname yapıldıktan sonra Sevr muahedesini kabul ettirmek tekrar uğraşacaklarını ve İngilizler müttehiden ve müttefikan Sevr muahedesi üzerinde uğraşmaktadırlar. Fransızlarla İtalyanlar bu itilâfnameleri yapmakla Sevr muahedesinin bahşettiği şeyden sarfı na-

zar etmiş değildirler. Bu Sevr muahedesi yerine kaim olacak bir mesele değildir. Kendi tarafımızdan Sevr muahedesini kabul etmiyor ve bunun için diyoruz ki, yapacağımız sulhü katîye esas olmak üzere bu itilâfnameyi yapıyoruz. Yarın kendileriyle sulhü katî muahedesine gelince, o bizim için onun şeraiti esasiyesi ... Matlubtur. Bunu yalnız ima etmek isteriz. Zira zannediyoruz ki Sevr muahedesinden vazgeçtik, bu itilâfname kâfidir dedirtemeyiz veyahut Fransızlar böyle bir muvafakate mazhar olamayacaklarını bildikleri için, zannedyiorum, ifade etmişlerdir. Sevr muahedesi meselesinde müttefiklerimizden ayrılamayız demişlerdir. Biz de üzerine varmıyoruz. Takip olunan noktai nazar hattın şimalindeki arazinin, manatıkın Fransızların işgalinden kurtarmak ve buna mukabil bizzarur bir takım teşebbüsatı siyasiyede bulunmak ve yine teşebbüsatı iktisadiyede bulunmalarına yine de bizim menafiimiz ve kanunlarımız dairesinde müsaade...

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarkî) — İskenderun olsun bizde bıraksalar.

ABDULLAH EFENDİ (Isparta) — Hariciye Vekâletinde Muhtar Bey bulunuyor idi. Fransızlarla yapılan şey burada okundu. Burada red edildi. Hükûmet mukabil teklifatta bulundu. Mukabil teklifatı Meclis kabul etti. Buna cevap geldi mi, geldi ise ne cevab alındı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Cevap vereyim. Meclisi Âliniz reddetti. Sureti burada aynen okundu. Heyeti murahhasa reisi buyurdular ki, ben mesuliyeti üzerime alarak yaptığım musalahanamede nazarı itibara aldım, memleket ve millete faide tasavvur ettim, imza ettim itikadındadırlar. O gün bu şerait dahilinde muvafık görüp mesuliyeti üzerine aldılar. Bekir Sami Beyefendi ben reddolunduğuna dair talimatname aldım dememişlerdir.

DR. MAZHAR BEY (Aydın) — Yalnız mukabil teklif hakkında münakaşaya inhisar edeceğini aldığım cihetle daha uzun söz söylemek herkes için lüzumsuz olduğu gibi, netice de lüzumsuzdur. Az çok bazı noktalarına temas ettikleri için, bir iki söz de bendeniz söylemeyi lâzım addettim.

Yalnız mukabil teklif hakkında şimdi yapılan müzakeredir. Meclisin herhangi şekilde vereceği karar yarınki ... Mahiyette olamayacaktır. Çünkü bu bir beyanı mütalâa ve hasbühal kabilinden olsa gerektir. Onun için daha ziyade müazkeresini Fransızlardan geleeck mukabil cevaba talik etmek lâzımdır. Fakat bunun müzakeresi hakkında pek fazla iştiyak göstericesine mütalâaları, bendeniz üzerinde bir tesir yapmaktan halî kalmamıştır. Fakat bu kılıncı kınından çıkardığımız zaman herhalde şurada bir taliimizi arayalım diye kılıncı sallamış değiliz. Siyasî ve askerî bir çok cihat nazarı dikkate alınması, Avrupada yapılacak iş üzerinde biraz daha düşündükten sonra, aman biraz fırsat buldukça daha müsait vaziyete girmek âsabımızın herhalde gevşemiş olduğunu gösterir. Bunu katiyen bu Mecliste söylemiş addetmiyorum. Mamafih samimî ve açık söylerlerse daha iyi olur. Hepimiz biliyoruz. Yalnız şunu da biliyoruz ki; sulh konferansına Türkiye'nin bütün ihtisasatı o merkezde idi ki, Londra'ya varır varmaz, kendileri konferansa davet etmezlerse zaten gitmezdi. Çünkü burada en büyük kazanç Türkiye Hükûmetinin Ankara'da bulunan Hükûmetini tasdik ettirmek oldu. Bizim için en evvel lâzım gelen şey bu idi. Ankara'daki Hükûmeti tasdik ettirmek oldu. Binaenaleyh bu hareket bittabi şu veya bunun veya filân heyetin eseri himmetleri değildir. Bittabi kendilerinin de itiraf ettikleri gibi, vaziyet artık işi bu dereceye getirmiş ve kabul ettirmiştir. Binaenaleyh Fransızlarla yaptığımız bu itilâfnameyi böyle alelacele kabul ettirmek için müessir olup olmadığını takdir edebilmek bu hususta uzun münakaşa açmak lâzım gelir. Bekir Sami Beyi acele bir itilâfname imzaya sevkedecek kadar mühim bir mesele karşısında kalmadığına, daha bizim mukabil tekliflerimiz gitmeden Fransızların bir mektubu geldiğinden bahsolunuyor, ki şununla anlaşılıyor ki Fransızlarla yapılan itilâfnamede Vehbi Efendi biraderimiz gibi Bekir Sami Bey de aman mal bulduım kaçırmayayım diyerek, hemen imza etmiş... Rica ederim bu mesele mühimdir. Rica ederim bu meselenin zannederim izharı iyi bir şey değildir. Türkler artık harpten bezmişler, herhalde sulhe mütemayildir fikrini tevlid edecek harekât doğru değildir. Vaziyet hariç için değildir. Biz kendi aramızda ne yapsak olur. Herhalde biz fevkalâde kavi ve azimkâr bir vaziyette bulunduğumuzu ihsas etmemiz şarttır. Oyun oynamayalım. Bunlar ihtisasat olabilir. Fakat kendi hücrenizden dışarıya ... Müsaade etmeyecek kadar düşünebilecek zevatın basiretkâr zevattan olmaları icap eder. Yoksa böyle itilâfname aktederken dahi mal bulmuş mağribi gibi koşacak adamlarımız böyle mühim ve müstacel işler için tayin edilmemeli ve çok daha basiretkâr zevatı muhtereme tayin edilmelidir. Artık bu son tecrübe her şeyi pek ziyade meydana çıkarmıştır ve tamamen halletmiştir. Herkesin parmak basacağı bir hale gelmiştir. Bu kadar ervahı şüheda bize lanethan olur. Döktüğümüz kanlar heder değildir. Biz harbe

başladığımız zaman düşmanlarımızdan yüz kerre zaif idik. ... mülahazasına bizi belki cümlesini üzerimize hücum edecekleri bu hesapları az çok katiyete yakın bir kararla yaptıktan sonra, harekâtı milliyeye geçmiş olan bu millet bugün bu vaziyeti iktisab ettikten, Yunan'a iyi darbeler vurduktan sonra her adımda âsarını gösterdiği zamanda sulh için bu kadar teşne olmak, oruçlu bir adamın saat on birdeki vaziyetine benzer. (Bazı müdahaleler) Beyler, beni hakkı kelâmımdan mennediyor. Sözümü geriye almıyorum, almayacağım. Allah daima muvaffakiyetler ihsan etsin. Arkadaşlar söyleyecek hiç bir sözüm yoktur. Rica ederim Mazhar Bey arkadaşımız. (Gürültüler) (Patırdılar)

Yalnız Hükûmete teşekkür ederim ki, bizim memleketin madenlerini satmamış. Bekir Sami Beyefendi mesuliyeti deruhde ederek arkadaşlarını işe karıştırmayarak talimatname fevkine çıkmıştır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Efendiler Hükûmet Reisi Paşa Hazretlerinin tanzim ettiği ve Ömer Lütfü Beyefendi tarafından okunan mukabil teklifler muvafıktır. Bu beyanları bence vatanperveranedir. Çünkü Bekir Sami Beyefendi gerek Fransızlarla ve gerek İtalyanlarla yaptığı sulhname tarihlerine dikkat edilecek olursa Yunanlıların taarruz edeceğini anlamış bunu yapmıştır. Eğer bu olmamış olsaydı Fransızların karşısında Adana cephesinden kuvvet sevkedilip te Karahisar'a getirilemezdi.

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) — İnsanlar ne kadar yükselirse yükselsin bazı şeyler tefe'ül, bazılarından teşe'üm ederler. Müstemleke ihdas etmek isteyen Çin Hükûmetine müracaat eder; der ki, Şankayı doksan dokuz sene müddetle benim imtiyazıma bırak. Artık orada ilelibed kalmıştır. Âdeta lisanı istimlâkte umumî sırasına geçmiştir. Bizim bu şimendiferin 99 sene müddetle Fransızlara terkedilmesi zannederim ki doğru değildir. Bu tenkis edilmelidir.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Müsaade buyurunuz da cevap arzedeyim. Fransız mı olacak diye mevzuubahis olması mümkün değildir. Ayrıca yapılacak şeylerdir. Elverir ki maksat temin edilmiş olsun. Ondan sonra o şirketin katiyen ecnebi istihdam etmemesi, o memleketin kanunlarına aid bir meseledir. Binaenaleyh Osmanlı kanunlarına tevfikan muamele görecek diyerek memurların terki tabiiyet edenler istihdam edecek denilir. Yoksa bunun itilâfnameye derecedilmesi lâzım gelseydi o zaman belki o itilâfname belki bir kaç sahifeyi tecavüz etmesi lâzım gelirdi. Yani bendeniz itilâfnameyi müdafaa ettiğim için değil bendeniz evvelâ Şükrü Beye cevap vereceğim. Heyeti murahhasamız madenlerimizi satmamışlardır, dediler. Şahsıma aid cevap vereceğim. Heyeti murahhasa maden satmamıştır. Yapılan akortların hiç birisi memleketin bir cüzünden hiç bir serveti ecanibten birisine satmak için karar vermemişlerdir. Zatı âliniz bu akortun manasını anlamamışsınızdır, öyle zannediyorum. Nüfuzu iktisadî meselesi hakkında farkı anlamadığınıza zahibim. Bendeniz o itilâfta en ziyade mevzuubahis tehlikeyi mucib olan cihet bir mıntaka dahilinde Fransızlara, İtalyanlara menafii iktisadiye için bir hakkı rüchan verilmesidir. Bu bir hakkı rüchan, bir takım kuyud ile tahdid edilmiştir. O kuyud lâyıkı ile Hükûmet tarafından tatbik edilecek olursa hiç bir şey değildir. Mamafih Hükûmetin, milletin izzeti nefsi ve menafii milliyesi noktai nazarından muzirdir. Bendeniz bunlara muhalifim. Meclisçe inşaallah daha iyi şeraitte, inşaallah şimdi teklif edilen ... Sulh aktetmek neticesine vasıl olmak isterim. Yalnız demek isterim ki, bugün Hükûmetin teklif ettiği Kayseri - Ulukışla hattını Fransız grubuna devretmek, şeraiti mütesaviye halinde Fransızlar grubuna devretmek, itilâfın şeraiti olarak Sıvas - Ankara hattını keza aynı şekilde devretmek evvelce yapılan itilâfın vazzettiği şeraite, Hükûmetin şeraitine nisbetle ... Çünkü itilâfnamede muzir olan cihet mıntaka olmazsa evvelki şerait daha ehvendir. Türk sermayesi (Gürültüler) Şu noktayı Hükûmetin nazarı dikkatine koyarak icab ederse münasibse tashih ettirmek istiyorum. Türk tebasiyle Hükûmetin bizzat yapacağı şeyler müstesnadır. Ondan sonra ecanibe karşı herhangi birisine verilecek imtiyazın, müsavî şerait teklif olunduğu takdirde, bir Fransız kumpanyası müsavî şeraitte kalırsa Fransız kumpanyası tercih edilecektir. Tebai Osmaniyenin yapacağı istisna edilse daha muvafık olur. Fakat herhalde Meclisin şimdiden bu şeraiti kabul etmesi, belki yarın ... Vaziyeti tecdit etmesi demektir. Onun için zaten Meclise gelmemiştir. İnşaallah daha müsaid şerait olur da Hükûmetin bu şekilde yapacağı ...

REİS — Hariciye Vekilinin memuriyeti müddetince mezun addedilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Hacı Şükrü Beyin Ethem Bey meselesinden dolayı cürmü olmadığından hakkında tayini muameleye hacet olmadığı karargir oldu.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Mayıs 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	80
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	80
1. — 1337 senesi Bütçesi ve vaziyeti maliye hakkında müzakerat.	*80:88*

Cilt : 10

33 ncü İni'kat, 1 nci Celse

OTUZ ÜÇÜNCÜ İN'İKAT

14 Mayıs 1337 Cumartesi

Birinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Otuzikinci İn'ikat

12 Mayıs 1337 Perşembe

İkinci Celse

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin Fransızlarla aktettiği itilâfnamenin bazı maddeleri müzakere sonunda Meclisçe kabul olunmadı ve Hariciye Vekili Bekir Sami Bey vazifesinden istifa ettiğini bildirdi. Celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Lâzistan Ziya Hurşit

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — 1337 senesi bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında müzakerat.

REİS — Buyurun Refik Şevket Bey.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bendeniz bütçeye dair söz aldığım halde geçen celsede bulunamadım. Zannediyorum ki şimdi, Makamı Riyasetten bir haber olmadığı halde Maliye Vekilinin buraya gelmesinden anlıyorum ki, bütçe meselesi mevzuu bahistir.

Biz perşembe günü ne müzakere ediyoruz? Bütçe. Bundan hepimizin malûmatı vardır. Bütçe demek; memleketin en mühim meselesi demek olduğuna göre, en açık görüşülsün ve herkesin nazarı ittılaına varsın. Paramız varsa açıkça görüşelim. Bundan evvel getirilen bütçe gayet fahiş bir açığı muhtevi imiş. Hattâ yüzde beş yüz açığı dahi muhtevi olsa idi yine görüşmemiz mümkün olurdu. Her ne olursa olsun, mademki tedavisi yine milletine eczanesinden verilecek ilâçla olacaktır, binaenaleyh bu, örtbas olarak kapatılamaz, hafi celselerde bu işler halledilmez. Esasen Nizamnamede malî mesailin hafi celselerde müzakere olunacağına dair bir kayıt yoktur.

Sonra bendeniz bir şey daha arzedeceğim; herhangi bir mesele hafi celsede olursa daah ziyade dalgalanıyor. Biz kendi kendimizi müflis vaziyetine sokmuş olmayalım. İyi, kötü vaziyetimizi herhalde milletin enzarına koymaya çalışalım. Evvelâ kendimizin bu işin ehli olup olmadığımızı gösterelim. Eğer değilsek millet ehlolanları göndersin. Onun için bendeniz Heyeti Muhteremeden rica ediyorum; celsemiz açık olsun, herkes işitsin. Kendi aramızda örtbas olmasın. Zaten efendim, 1324 senesindenberi on üç senedir bütçe mevzuubahsoluyor. Bir zaman gördük mü ki, bu on üç sene zarfında, muvazenei maliyemiz temin edildi. Her vakit 5 - 10 milyon açık oldu. Bütün devletlerle hali sulhte iken açık göstermekte bir mahzuru millî görmeyen bu millet dört taraf ile hali harpte iken açık gösterirsek ayıp mıdır? Binaenaleyh bütün dünyaya açığımız vardır, kapayacağız diye ilân ederiz. Bütçe açığına dair cereyan edecek müzakereyi saklamayı bile tensip edemem. Eğer tesiratı hariciyeden tevehhüm ediyorsanız, dünya ile hali harbe giren bir millet sıfatıyla ve memleketini kurtarmak vazifei vatanperveranesinde bulunan bir millet sıfatiyle bütün meselelerin alenen müzakere edilmesini teklif ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, nizamnamei dahilinin bir noktasının şimdiye kadar ... Halbuki hafî müzakereye nihayet veriniz. Siz iyi biliniz ki, herkes bütçemizin açığını bizden daha ziyade

biliyorlar. Kimin cebinde kaç kuruş var, hepsini biliyorlar. Niye saklıyoruz? Aksi tesirler yapıyor. Binaenaleyh; bunun hafî müzakeresi lüzumsuzdur. Burada karar vereceğiz, yarın halktan duyacağız.

REİS — Efendim, müsaade buyurursanız bir şey hatırlatacağım. Bir teklif üzerine bütçenin heyeti umumiyesi hakkında alenî bir müzakereye başlamadan evvel hafî bir celse takarrür etmişti. Esasen evvelce bütçenin hafî olması kabul edilmişti. Celsenin hafî olup olmamasını reye koyacağım.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, malûmu âliniz, bundan evvelki celsei hafiyede, bütçemizin heyeti umumiyesi hakkında Meclisi Âlinizin gösterdiği şekil hakkında maruzatta bulunacağım.

Evvelki bütçe hakikaten mukabilini bulmak müşkül olacak bir derecede olarak arzı endam ediyordu. 109 milyon küsur liralık bütçe üzerine Heyeti Celileniz tarafından muhtelif fikir ve mütalâa dermeyan olundu ve bunları tespit eden takrirler de bize tevcih olundu. Muhtelif arkadaşımızın mütalâasının ne olduğunu yekten tetkik etmek ve bu vaziyet karşısında, Heyeti Celilenizden sadır olan fikrin tebellüratı şeklinde Heyeti Vekile, bütçesini yeniden, baştan aşağı tetkike karar verdi. Bu tetkikat neticesinde Heyeti Vekile bir kısım tenzilât yapmak ıztırarında bulundu.

Buyuracaksınız ki, evvelce bu tenzilât neden yapılmamıştı?

Efendim, şimdi arzettiğim zaman, hangi noktalardan ve ne müşkülâtla bu tenzilât yapıldığını göreceksiniz. Bu tetkikat neticesinde, evvelki maruzatımda bahsettiğim onbeş milyon derecesinde ve mukabilini bulmak imkânı olmayan bir rakam ortadan kalkmıştır. Yani o onbeş milyon çıktıktan sonra baki kalan miktar biraz daha aşağı indirilerek 91 milyon küsûr liraya tenzil edildi.

Buna ne suretle vasıl olduk? Devair teşkilâtı tenkit edildiği için evvelâ devair üzerinde tetkikat yapıldı. Arizü amik müzakere neticesinde 1337 senesinde devairin tekâmülü için vazedilen erkam kâmilen ortadan kaldırılarak hali aslisine rücu edildi. 1336 senesindeki şekli basite rücu kabul edildi. Bilhassa diğer devairde bulunan arkadaşlarım tarafından yapılmış hakikî fedakârlıklar vardır. Herkes kendi dairesini memlekete müsmir ve nafî yaparak hizmet etmek isterdi. Bunlar ekseriyetle müsmir devair idi. Bilfarz Nafia bir kaç dekovil ve bir kaç yol yapmaya karar vermişti. İktisat Vekâleti kendi noktai nazarından enfa bulduğu tesisat ile memlekete menafii iktisadiye teminine çalışmak isterdi. Dahiliye Vekâleti Jandarma noksanını temin etmek için karar vermişti. Bütçenin bu müşkülâtı karşısında Heyeti Vekile bunlardan sarfı nazar ederek 1336 senesinde kabul ettiğiniz rakamı kabul etti. Bu suretle sekiz milyon liralık bir tenezzül vaki oldu. Tabiîdir ki bu 1336 senesi bütçesinin - Dr. Emin Beyefendinin de pek doğru buyurdukları veçhile - muhtelif fusulünün bazısı üç ve dört aylık hidemata ait bulunduğu cihetle, bunları diğer taraftaki fasla ilâve etmek şartiyle hizmetin on iki aya ve muhtelif dairelerde fazla bulunan kadroyu tenkis suretiyle memurin kadrosunda son derece tasarrufkârane bir surette 1336 senesi bütçesini tecavüz etmemek esası kabul edildi. Tabiî bunun tafsilâtı Bütçe Heyeti Celilenize arzedildiği zaman görülecektir. Ufak tefek, meselâ : Bir dairenin fazlası diğer bir daireye nakil neticesi olmak üzere geçen sene - Müdafaayı Milliye müstesna olmak üzere - .. küsûr bin lira derecesindeki zam bütün devairin 1337 senesi bütçesi kabul olundu.

Bunun haricinde Müdafaayı Milliye kalmıştı. Müdafaai Milliye bütçesinden de, muahharan, 16 milyon 800 bin lira miktarındaki tahsisatı cedide dediğimiz miktardan da, bugün için elzem olan miktarı muhafaza ve bu cihetten de sekiz milyon lira tasarruf olundu. Binaenaleyh bu esaslar dahilinde 91 milyon küsûr lira olarak bütçe tevzin olundu.

Şimdi bütçenin ne suretle tevzin olunduğu hakkındaki mütalâamızı da arzedeceğim. Tabiî Heyeti Celileniz bu izahatı müteakip noktai nazarını izah buyurur.

Efendim, Müdafaai Milliye bütçesi, arzettiğim tenkihat neticesinde (56 700 000) liraya baliğ oldu. Alelûmum tahsisatı cedidesi ve sairesi Muvazenei Maliyeden giden ve heyeti umumiyesi (56 800 000) liraya baliğ oldu. (34 676 474) lira da devairi sairenin umum bütçesi oldu. Binaenaleyh hepsi 91 milyon küsûr liraya baliğ oldu. Bundan evvelki celsemizde arzettiğim veçhile, bütçede tasarrufu kabul ettik. Binaenaleyh bütçe içerisinde ihtimalki sarfedilemeyecek eyyamı haliye mevkufatı gibi bazı tahsisatlar vardır ki, ihtimalki verilmeyecektir. Siyasî maksatlarla vazedilmiş tahsisat vardır ki, bunlar bir tarafa bırakılacak olursa yedi milyon liralık bir tenzilât daha olur ki o vakit 84 milyon küsûr liralık bir masraf karşısında kalırız.

Buna mukabil varidatı arzediyorum; varidatı geçen hafî celsede arzetmiştim. 1336 senesinde ıslâhatı maliye dolayısiyle 1337 senesinde o aynı rüsumun ve

vergilerin hâsıl edeceği miktar 53 milyon küsûr liradır. Buna Muvazenei Maliye Encümeni âlinizle birlikte Heyeti Vekile tarafından müzakere edilerek Heyeti Celilenize teklif edilen ve muhtelif mevada ait olan ve mecmuu (19 310 000) liraya baliğ olan varidatı cedîde ilâve olunduğu takdirde 72 milyon 441 bin 935 lira varidat olduğunu tahmin ediyoruz. Buna mukabil (84 376 000) liralık da masraf ... Arada 12 milyon küsûr lira açık kalıyor. Bu 12 milyon lira için (5 964 000) lirasını evvelce de arzettiğim veçhile - alelûmum bütçe dahilinde bulunan masraf hariç - maaşattan % 20 tenzil suretiyle (5 964 000) lirayı temin ediyoruz. Geride kalıyor altı milyon lira... Bunun için de, Bolşevikler, Sovyet Rusya Hükûmeti tarafından bize muahedenin akdini müteakip gönderileceği vadolunan on milyon rubleden, 4 milyonu vasıl olmuş bakiyesinin de gönderilmesi için Hariciye Vekâleti tarafından Moskova Sefaretine müracaat edilmiştir. Bu suretle on milyon ruble de altı milyon lira eder, bu parayı da buraya koyarsak bütçe tevazün eder. Şimdi bu münasebetle Heyeti Celilenize arzedeceğim ki, Rusya Sovyet Cumhuriyetinden şu kadar verilmiş bu kadar verilmiş diye alenî celsede söyleyemeyeceğim. Altın mübadelesinden elimize geçen tarzda beyanatta bulunacağım.

Şimdi bizim burada takip ettiğimiz noktai nazar nedir, beyefendiler?.. Görüyorsunuz ki kabul edilen bütçenin % 62'si Müdafaai Milliyeye ve % 38'i devairi sairenin umumuna aittir. Karşımızda düşman mevcuttur. Bunu ezmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh diğer devairin terakkiyât ve inkişafatını tamamen bir tarafa bırakıyoruz, ki bunu alenî bir surette söyleyemeyeceğiz, çünkü bir devletin kuvayı askeriyesini idame eden kudreti içtimaiyesinin azameti, maarifinin, nafiasının, iktisadının vesair bütçesinin yüksekliği ile mütenasiptir. Binaenaleyh bu hususta zarurî olarak 1336 bütçesine rücu ettiğimizi alenî olarak ve alenî celsede söyleyemeyiz. 1337 bütçesi bu kadardır, deyip geçeceğiz.

Demek ne yapıyoruz? Bir taraftan devairde bulunan arkadaşlarımızdan her biri şayanı takdir denecek bir surette kendi dairesinde ıslâhat ve memlekete müsmir hidemat yapmak istemiştir, andan sarfı nazar ediyorlar. Müdafaai Milliyedeki muvaffakiyetimizi temin etmek üzere memurinimiz, yani bütçeden maaş alan fedakâr memurinimiz evvelki fedakârlıklarına zamimeten maaşlarının yüzde yirmisini bırakıyorlar. Buna mukabil - Heyeti Celileniz kabul eder, tensip eder, görüşür, bendeniz fikrimi arzediyorum. - milletten de fedakârlık istiyoruz. Demek ki devair memurininden, milletten fedakârlık istiyoruz. Bu düşmanımızı kahretmek, ezmek için mevcud olan azmimizi takviye içindir. İşte şu esaslar dahilinde bütçemizi tevzin etmiş gibi bulunuyoruz. Heyeti Vekile bunu nazarı âlinize arzettikten sonra umumî müzakeratta lâzım gelen tekmil teferruatı ve tafsilâtı zam ve ıslâh edilmesi lâzım gelen tekâlif hakkındaki cevapları arzetmeye müheyyadır.

SUAT BEY — Bir sual soracağım, müsaade buyurulur mu?..

Efendim, meselâ şimendiferler, yollar vardır. Bunda yapılmış olan tasarrufat masraf kısmında mıdır?.. Yoksa memurin maaşına şümul ve tesiri var mıdır?..

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Efendim, bunu arzettim. Evvelâ Nafia Vekâletini ele alalım. Nafia bütçesine ufak bir zam vermek mecburiyetinde kaldık. Nafia, bütçesi dahilinde ne hizmet görecekse ana lâzım olan memuriyeti hıfzedecektir. Onun haricinde olmayan memuriyeti hıfzetmeyecektir. Devair tenkıyha mecbur olacaklardır. Bütçeleri 1336 bütçesinin yekûnunu tecavüz etmeyecektir.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, celsenin hafî olmasına bazı arkadaşlar itiraz ettiler. Filhakika doğrudur. Bütçe milletin bilmesi lâzım gelen bir hakikattır. Malûmu Âliniz diğer devletler bütçelerini alenen müzakerede bir beis görmezler. Çünkü onların teşkilâtı maliyeleri muntazamdır ve memleketlerinde teşkilâtlarının noksanını ikmal edebilirler. Fakat bizim böyle bir sühuletimiz olmadığı, bütçemizin açığını kapamak için çekeceğimiz müşkülât ve ahaliye yapacağımız tazyik derecesi doğrudan doğruya mukavemet ve kabiliyetimizin derecesini gösterecek, bir mizanı olacaktır. Bunu düşmana göstermek, düşmanlarımızın bir çok fedakârlıklarla öğrenmek istedikleri mesaili kendi kendimize anlatmamak için bunda biz mahzur gördük. Milletin Vekillerine hakikatı söyledik. Mümkün olduğu kadar tevzin yapmaya muvaffak olduk. Burada en ziyade Müdafaai Milliye bütçesi kabarık görünüyor ve diğer bütçelerden, diğer seneki bütçeler derecesinden iki misli nispette fazlalık görünüyor. Bu babta izahat vermek istiyorum.

Geçen sene Müdafaai Milliye teşkil edildiği zaman - evvelce de arzettiğim veçhile - orduların idaresi hemen hemen Müdafaai Hukuk Cemiyetleri tarafından deruhde edilmiş idi. Zaten nisan nihayetinde Hükûmet teşekkül etmişti. Eğer hakiki masraf aylarını alacak olursak geçen seneki bütçe beş, altı aya münha-

sır kalır. Bu seneki bütçemiz de altı ay zarfında 32 milyon liradır. Malûmu Âliniz ordumuz geçen seneki ordudan gerek teçhizat ve gerek miktarca tezayüd etmiştir ve tezayüd etmektedir. Bunun için Müdafaai Milliye bütçesinde de geçen seneye nispetle büyük bir fark yoktur. Evvelce Meclisi Âlinize arzdan maksad, temayülâtı görüp ona göre hattı hareket takip etmek idi. Bu hususta 19 takrir verildi, onları birer birer gözden geçirdik, hulâsa ettik. Bunların müeddasına nazaran biz de kararımızı verdik. Müsaade buyurursanız bu takrirleri icmal edeyim.

Osman Zeki Beyin takririnde : Vilâyat, elviye ve teşkilâtı sairenin lağvı ... Bu nokta efendim, biz geçen sene Heyeti Âliyenizin inzimamı reyiyle bir Hükûmet teşkil ettik. Bu şimdiye kadar herkesin malûmudur. Bir senelik tecrübeden sonra bunu lağvetmek, bunu başaramayacağımızı âleme karşı ilân etmek demektir. Hem geçen seneki bütçeyi kabul ettiğimiz için vilâyat meselesinde tasarruf yoktur.

Bedeli nakdi ahzi meselesi : Ancak gayri müslimlerden bedeli nakti almak istiyoruz. Geçen sene bu uzun uzadıya mevzuubahsoldu. İslâmlardan almak ciheti münakaşada kaldı. Fakat şimdiki halde böyle hayat ve memat meselesinde bu mevzuubahsolamaz.

Konya Mebusu Arif Beyin bir takriri var : Maaşlardan % 10 tenzilât istiyor. Biz % 20 yaptık.

Konya Mebusu Refik Beyin takririnde : Müdafaai Milliyeden başka vekâletlerden azamî teşkilât yapılmaması ve maaşattan tenzilât; bu, bizim de kabulümüzdür.

Ayıntap Mebusu Yasin Beyin takriri : Mütehassıs memurlardan kadro encümeni tayini. Kadro encümenleri vardı. Onlar da tetkikatta bulundu.

Gümüşhane Mebusu Mustafa Beyin takriri : Emlâk Vergisine iki misli, araziye bir misli zam... Bunu da yapıyoruz efendim.

Abdülkadir Kemalî Beyin takriri : İstiklâl mahkemesi, asgari kadrolar teşkili Dahiliye ve Maliye Vekâletlerinden mâdasının merkez ve mülhakat teşkilâtının lağvı ve ait olduğu encümenlerce tedviri. Bu da efendim, arzettiğim veçhile biz memleketi ne kadar hali tabiîde gösterirsek bizim için o kadar iyidir. Daima intizama doğru gittiğimizi âleme ilân ederken bütün daireleri lağvederek İstiklâl Mahkemesini tekrar ihdas edersek, âleme karşı zaafımızı ilân etmek demektir. Mamafih diğer teşkilâtı arzettiğim gibi asgarî hadde indiriyoruz.

Kastamonu Mebusu Sabri Beyin takriri : Efendim, Kastamonu'dan iki yüz kişilik bir bölük geliyor. (Sonra mevzuubahsolur sadaları)

Muş Mebusu Mahmud Sait Beyin, devairde tenkihat... Yapıldı efendim. Altı yüzden fazla maaş alanlardan yüzde yirmi, harcırahlardan yüzde elli, bu bile yetişmiyor. Tahsisatı mesturenin ref'i ... Tabiîdir ki efendim, bu mavuz'u lehine sarfediliyor. (Rüsumu munzamın kabulü...) Bunu biz de kabul ediyoruz. (Aşar ve ağnama zammedilmek için bedeli nakdi ahzi...) Malûmu âliniz bunu arzettim. Sigara kâğıtlarına inhisar koyuyoruz. Petrol ve kibritlere de inhisar koyabiliriz. (Taksimatı mülkiyeden bazılarının azaltılması...) Geçen seneki gibi yapıyoruz. (Mecburî istikrazı dahili...) Bunu biz mümkün görmüyoruz.

Karesi Mebusu Abdülgafur Efendi ve Mustafa Beyin takriri :

«İktisad, Nafia, Sıhhiye Vekâletlerinin ilgası... Yahut müdüriyete kalbi... Efendim, bu vekâletlerin müdüriyete kalbi bir faidei iktisadiye temin edemiyor ve ilgalarının mahzurunu demin arzettim. Diğer vilâyetlerin teşkilâtını tenkis için tetkikat yapılacaktır. Badema teşkilâtı mülkiyye yoktur. Bir çok münhalât vardır. Maarif müdüriyetleri yoktur. Kalem müdürleri yoktur. Mühendis yok, muhassesatı zatiye yok. Ziraat müdürleri yok. Sekiz milyon tasarruf vardır. Geçen seneki asgarî bütçedir.

Bitlis Mebusu Vehbi Bey; memurlukla mebusluk birleşsin diyor. Bunu Heyeti Âliyeniz kabul etmedi.

(Vekâletlerde müsteşarların Posta, Telgraf Müdüriyeti Umumiyesiyle Başmüdüriyetlerin lağvı...), (Hâkimi münferitten maada mahakimin lağvı...) Efendiler, hâkimi münferidin daha masraflı olduğunu Adliye Vekili söylüyor. (Polisi jandarmaya vererek Emniyeti Umumiyenin ilgası...) Bu babta bir kanun lâyihası mevcuttur. (Hariciye Vekâletine bir masa konularak Matbuat ve İstihbaratın lağvı...) Bu zaten azaltılmıştır. (Mazûl memurine harcırah verilmemesi...) Bu, kanunun tadiline mütevakkıftır. Kanun tadil olunursa yapılır.

Muş Mebusu Ahmet Hamdi Efendinin takriri : (Memurin maaşatından tenzilâtın reddi...) Efendim; biz başka türlü kapatamadık. (Memuriyetin ehline tevdii... İstilâ görmüş vilâyetler masarifinin varidatları nispetinde tenzili... Hâkimi münferidin tatbiki, mektepsiz maarifin lağvı... Müstakil livaların mülhak livalar halinde idaresi, mefruşatın olmaması, Nafia bütçesindeki iki buçuk milyon liranın tenkisi, kırtasiyenin taklili, lüzumsuz müdüriyetlerin tevhidiyle taklili, cinayet mahkemelerinin üçe tenkısı, reji müdüriyetinin lağcı...) Efendim bunların bir çoklarına cevap verildi.

Reji Müdüriyetinin lağvına gelince; üç milyon lira varidat getiren bu müdüriyeti nasıl lağvedeceğiz. Nafiada iki milyon lira tenzilât yapılmıştır. Ancak Nafiada amele taburları vardır. Nafia Vekâleti bunları Müdafaai Milliyeye iade ediyor. Halbuki bunun karşılığı Müdafaai Milliye bütçemde yoktur. Amele taburları oraya devrolununca bütçesine de zammedeceğiz. Müdafaai Milliye Nafianın vazifesini görecek. Şu halde onun bütçesine bunların masrafını koymak lâzımdır. Binaenaleyh böyle olmaktan ise o amele taburları onda kalsın, yol yaptırsın, yoksa Müdafaai Milliyeye alırsak masrafını da nakletmek icap edecektir.

Kırşehir Mebusu Müfid Efendinin takriri : (Vekâletlerin hali asgariye tenzili, Matbuat idaresinin lağvı ve vazifesinin Dahiliye şubelerine gördürülmesi...) Efendim, Matbuatın matbaası vardır, bir çok işi vardır. Memlekette tenvir hususunda yardım ediyor. (Polis Emniyeti Umumiyenin ilgası...) Bunları değiştiriyoruz, zaten lâyiha var. Bu suretle mütevazin bir bütçe yaparak alenî celsede ariz ve amik mütalâa buyurulmasını memleketin nefine daha muvafık gördük,. Heyeti Âliyenize arzettik. İnşaallah bugün bu neticelenir ve arkadaşların buyurdukları gibi alenî celsede bütçe münakaşa olunur. Varidat, masarifat taayyün eder. Harice karşı da gayet kavî bir şekilde görünürüz. Bunun için bu meselenin bugün hallini rica ederim. Heyeti umumiyesinde karşılığı gösterilemeyen 15 milyon lira bir fark vardır ve bu fark bütçenin heyeti umumiyesinde, Heyeti Celilenizin fevkalâde nazarı dikkatini celbeder. Büyük...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ — (Ankara) — 1337 senesi bütçesi daha evvel Meclisi Âlinize arzedilmişti. Büyük bir münakaşayı mucip oldu. Hakikaten yapılmış olan bütçenin karşılığı yok. 15 milyon açık, hakikaten şayanı teemmül bir keyfiyyet. Heyeti Âliyenizin neticei müzakerat ve mütalâatından tebarüz etmişti ki, bütçe Hükûmetinizin, menabiine istinad edecek bir bütçesi olsun. Bütçede birinci derecede atfı ehemmiyet edilecek nokta mutlaka ... Heyeti Vekile bu haklı olan nikatı nazarı kabul etti ve bir daha tetkik etmek üzere bütçeyi Heyeti Âliyenizden geri almaya teşebbüs etti. Heyeti Âliyeniz de muvafık buldu. Üçüncü defa bütçe Heyeti Vekilede tetkik edildi ve bu tetkikte ben de hazır bulunduğum için bir iki noktayı Heyeti Âliyenize arzetmek istiyorum.

Mevzuubahsolan, arzettiğim gibi, menabii mevcudemizin bize temin edeceği para ile makasıdımızı temin edebilmektir. Bunun için, demin Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin bir çok saydıkları mütalâalar Heyeti Vekilede nazarı dikkate alındı. Bütün bunların tetkikinden sonra Heyeti Vekilenin bulabildiği çarei yegâne; heyeti umumiyesiyle bütçeyi 1336 bütçesine irca ediyor. Bu takdirce Maliye Vekâletince takdim edilip Muvazenei Maliye Encümenince de tasdik edilen levayihi kanuniyenin kabulü takdirinde mütevazin bir bütçeye malik oluyoruz. Bu bütçenin telifinde bazı rüfekamızın teklif ettiği, teşkilâtı umumiyemizde bazı memurlarımızı açıkta bırakacak teşkilât yapmayı mahzurlu gördük. Her vekâlet geçen seneki kadrosu mucibince tadilâtını yaptı. Yoksa daha esaslı bir surette bir çok memurları ve bir çok aklamı tenkis etmek mevzuubahis olmamıştır. Bunun bugün mevzuubahis olmayışı, mahzurlu telâkki edildiğindendir. Belki zaman ve şerait müsait oldukça bunlara geçilecektir. Bütçeyi tevazün ettirebilmek için memleketin her tarafında bir çok tadilâtı biz şimdi muvafık görmedik.

Bütçe meselesi hakkında Heyeti Vekileden başka Heyeti Âliyeniz içinde erbabı ihtisastan bulunan arkadaşlarımızla da müdavelei efkâr ettik. Mütalâalarından edindiğim kanaatı Heyeti Âliyenize arzediyorum. Bütçede esaslı tadilât yapmak müşküldür. Bendenizde hâsıl olan kanaat budur. Binaenaleyh rüfekayı kiramdan bir şey istirham ediyorum. Bütçenin Meclisten çıkması uzamıştır. Henüz heyeti umumiyesi hakkındaki mütalâat serdedilmemiştir. Teferruatı üzerinde görüşülerek Hükûmetin bütçesi tasdik edilecektir. Bunda gecikmemeliyiz. Eğer muvafık olarak mukabil tedbirler bulunamamış ise, bulunmuş olan tedbirleri kabul etmek caiz değildir. Başka bir çare varsa onu düşünelim ve bulalım. Heyeti Vekilenin bulamadığı tedbirler varsa onu bulalım. Fakat yok ise, bundan başka yapılacak bir çare yok ise, beyhude vakit geçirmeyelim. Bunun üzerinde hassaten nazarı dikkatinizi celbederim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Müzakereyi alenî yapalım.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendi, eğer alenî celsede müzakeresinde beis yoksa alenî yapalım.

REİS — Efendim, alınan bu izahattan sonra celsenin aleniyet tebdilini teklif ediyorlar. Binaenaleyh Meclisi Âlinizin... (Gürültüler) Efendim, celsenin aleniye kalbini kabul edenler, lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi, devam edilecek.

SITKI BEY (Malatya) — Efendiler, geçenlerde bütçeyi müzakere ettiğimiz vakit masarif 108 milyon gösteriliyordu. Bunun da 62 milyonu masarifi harbiye gösteriliyordu. Heyeti Celilede icra kılınan

müzakere neticesinde yeniden tetkikat yapıp bu defa 92 milyon lira ile bütçeyi takdim ediyorlar. Heyeti Celileniz gelen bu 92 milyonun 56 milyonunu Müdafaai Milliye talep ediyor. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdular ki; bu seneki ordumuzun efradı ve teçhizatı geçen senekinden fazladır. Efendiler; biz her birerlerimiz uhdemize tevdi olunan vazifelerimizi ifa etmek için buraya geldik, hiç bir fedakârlıktan çekinmemeye karar verdik ve o suretle mübeccel bir emel ile buraya geldik. Binaenaleyh her fedakârlığı ihtiyar edeceğiz. Paşa Hazretleri beyanatında ordunun teçhizatı geçen senekinden fazladır buyuruyorlar. Bendenizin bundan anlamak istediğim nokta var. Geçen sene ile bu seneyi muvazene edelim efendiler. Biz geçen sene vilâyatı şarkiyede bir taraftan Ermenilerle Ayıntap ve Adana cephesinde Fransızlarla, diğer cephede meselâ, Bursa İzmir cihetinde Yunanlılar gibi ve beşeriyetin başına belâ ve musallat olan İngilizler elinde âleti şerrü fesat olan İstanbul'dakilerin Hilâfet ordusu namiyle üzerimize gönderdikleri bir takım erazil eşhas ile muharebe ediyordu. (Gürültüler) Efendim, müsaade buyurunuz, bu sene bizim karşımızda Elcezire ve Yunanlılar bulunuyorlar. Adana cephesi geçen seneye nispeten bu sene iyidir. Yunanlılardan bu kadar mühimmat aldık, iğtinam ettik. Bu seneki teçhizatımız geçen seneye nispeten daha azdır. Geçen sene de bu kadar masrafımız olduğu halde dört milyon iken... (Gürültüler) Bu hususta Fevzi Paşa Hazretleri izahat versinler.

Efendiler Maliye Vekili Bey buyurdular ki, varidatın tezyidi için arazi vergilerine zammolunuyor. Düşünelim efendiler, milletin tahammülü kalmadı, evvelki tekâlüfü tahsil etmek gayri kabildir. Eğer bütçenin yekûnu nazarı dikkate alınacak olursa vergi tarhedelim. Biz istediğimiz kadar vergi tarhedelim, bugün memlekette tahammül yoktur. Bir çok ithalât vardır. Milyonlarca para harice çıkıyor. Ashabı ticaretin elindeki mallar bir tarafta, depolarda, ambarlarda çürüyor. Memlekete on para girdiği yok. Binaenaleyh; böyle ahaliye vergi tarhetmek, cebretmek ve ehli maaştan yüzde yirmi tenzil etmek doğru değildir. Efendiler bir kerre düşünelim. Ashabı maaş bugün aldığı maaşla idare olunamazken biz onu daha tenzil edecek olursak memurlarımızı ahlâksızlığa sevketmiş oluruz. (Gürültüler) Düşünelim efendiler, geçen sene Meclis açıldığı zaman bir şey demiştik. Onu hatırlatmak isterim : Demişdik ki, (Ordunun, müdafaa hususunda her şeyi yapacağız. Bu böyle olmakla beraber, yalnız tedviri umuru Hükûmet için vekâletler başka suretle kadro tanzim ediyor. Bunları da tenkis edeceğiz.)

Bir kerre devairi Hükûmete atfı nazar edelim. İstanbul'daki Maliye Nezaretinin aynını teşkil ettik. Adliyeyi, Dahiliyeyi hepsini ayniyle teşkil ettik. Üç kişi ile görülecek bir vazifeye on kişi tayin ettik. Binaenaleyh bu vergileri millete tarhedemeyiz. (Doğru sadaları) Meclisin bidayette vardığı karar veçhile, devairi Hükûmetteki efendileri azaltalım efendiler. Biz ne kadar vergi tarh ederek varidatı tezyit etsek, biçare bağrı yanık milletten, mademki Hükûmetin bu kadar fuzuli masrafı vardır, yine bir şey temin edemez. İyi düşünelim efendiler.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Muhterem efendiler; bütçe açığının kapatılmasına medar olmak üzere geçen içtimada beyan olunan bazı mevat arasındaki bir iki hususu Heyeti Celilenize arzetmek mucibi istifade olur, zannederim. Tasvibi Âliye mazhar olursa Hükûmet tetkik eder, belki bir faide hâsıl olur. Evvelemirde Müdafaai Milliye bütçesinden başkasının 1336 senesi bütçesini tecavüz etmemesi, Hükûmetin verdiği karara muvafıktır. Hiç olmazsa o miktara tenzili hakkında Hükûmetin verdiği karar doğru ve muvafıktır. Bendeniz burada Hükûmetin bir noktada nazarı dikkatini celbederim. 1336 senesi bütçesi esaslı bir tensik mahsulü değildir ve bazı muayyen tasarrufu ihtiva etmez. Binaenaleyh bu nikatı, yani 1336 bütçesinin fusul ve mevaddı erkamını yeniden tetkik etmeden aynen kabul etmek, zannederim ki, gayri kâfidir. Erkamı bir dereceye kadar nazarı dikkate almakla beraber Heyeti Âliye celse esnasında müzakerelerde tasarruf edecek olursa, yani demek istiyorum ki bütçeyi bir rakam olarak kabul etmekle bütçenin ihtiva ettiği rakamların nerelere sarf olunacağını bilemeyeceğiz.

Bunları Heyeti Âliyeye kısaca arzetmek isterim. Hükûmet bütçesi, toptan bir bütçedir. Bir sene zarfında ... Bir netice irae eder ve herkes kendi siyasetini muayyen fikre göre tevcih ederse tabii bundan azim bir yekûn çıkar. Bütçe de, yani münferit değil, yalnız bir mecmuaya nazaran tespit altında... Hangisine daha fazla yol verileceği ve hangisinin kısılacağı meydana çıkar. Bu iş pek geç yapılmıştır. Yani Hükûmet sureti umumiyede bir tenzil yapmıştır. Heyeti Umumiyeye verilmiştir. Bendeniz diyorum ki, bu tenzili yapmakla beraber, nerelere para verileceğini ve nerelere tâdilen ıslâha bu sene mazhar olacağı keyfiyetini tespit etmek lâzımdır. Bunu Hükûmetle Maliye Encümeni kadro encümenleri... Efkâr etmiş-

lerdir. Bunlar bütçede iktisad yapmak için gitmişlerdi. Muayyen tekâlif karşısında ayrı ayrı bir çokları bütçeyi... Şimdi bu umumî yekûnda umumî bir tenkihat yapılıyor. Zannederim ki efkârı umumiyeyi tenvir edecek bir şey yoktur. Temenni edeceğim şey : Muvazenei Maliye Encümeninde çok ve ihtisas sahibi âza bulundurulur ve teşkilâtın yekdiğerine benzemeyen nikatı vekili mesulü ile ıslâh edilerek Meclise getirilir. Öyle zannediyorum ki, bütçe Meclise bu şekilde getirilirse Meclis bunun üzerinde hiç uğraşmayacaktır. Bu noktai nazarı dikkatinize arzederim. Yani hulâsası; mütehassıs encümenlerden ikişer arkadaş Muvazenei Maliye Encümenine ilâve edilerek bunlar hangi şeylerde tadilât yapacaklarsa onu kabul etmek. İhtimalki bazı tasarrufat olacaktır. Meselâ Paşa Hazretlerinin pek güzel buyurdukları gibi... Dahiliyede bazı tenkihat yapacağız diyorlar. Fakat ben zannediyorum ki, - yani bazı arkadaşlarımızın da ifade ettikleri veçhile - geçen sene bazı livaları müstakil yaptık ve binnetice bir çok memurin tayin ettik. Halbuki müstakil olunca da evvelce idare olundukları memurlarla yine idare olunabilirler. Gönderilen memurin kâmilen zaittir. Fakat Hükûmet bu kadar memurin ceffelkalem açığa çıkarılamaz, diyor. Evet öyledir. Fakat vekili mesuliyle bunun iyfası kabildir. Yani umuru dahiliyede müstakil livalar mülhak livalar gibi, vilâyetler müstakil livalar gibi idare olunurlar denilirse bundan istifade edilir. Amma bu sene olmazsa gelecek sene olur. Bendenizin söylediğim şey bütçe Heyeti Umumiyeye bir rakam olarak gelirse iyi bir mahiyet ihtiva etmez. Bunun her bir vekâlete ait kısmı mütehassıs encümenlere giderek çabukça çıkarılır ve Meclise verilir. Biz, heyeti umumiyesinin müzakeresiyle meşgul iken, meselâ umuru idarei dahiliyede valileri, müfettişleri bu sene tayin edecek miyiz? Zannediyorum ki Teşkilâtı Esasiye Kanununun esasını teşkil eden nokta, az çok yeni bir idare teşkil etmektir. Bugün on dört, on beş vilâyetimiz varken birdenbire her taraftaki livalara müstakildir dedik. İdare 60 ele geçti. Bir Dahiliye Vekâleti merkezden bu 60 makineyi hangi gözle görür ve dikkatle nasıl idare eder? Garip bir meseledir ve kabili tatbik değildir. Mesuliyet yoktur ve takip olunamıyor. Onun için bu maddeyi tanzim etmek lâzım. Malûmu ihsanınız aklın, tecrübenin kabul ettiği hudut, altı makamla iş görebilir. Fazlasiyle iş göremeyiz. Binaenaleyh sırf bu maksatla arzediyorum. Heyeti Âliyenizin kabul ettiği bir müfettişlik vardır, ki bir valii umumî sıfat ve salâhiyetiyle iş görecek demektir. Zannediyorum ki bunlar gitmelidir. Dahiliye bütçesinde gördüğümüz bir iki müfettişten ibarettir. Sonra Sıhhiye, Nafia vesaire için müfettiş olacak zevat bunların yanında bulunmalıdır. Bu başka bir şekildir, yapılacak olursa nazarı dikkate alınmalıdır. Onun için bendeniz diyorum ki, hiç olmazsa memleketin bir veya iki yerinde meselâ vasat mıntakalarında bu teşkilâtın tatbiki lâzım ve faidelidir kanaatindeyim. Umuru mahalliyeyi vilâyetlere vermeli. Sıhhiyede, Nafiada, mesaili Maarifde halk bir parça kendi kendine iş görmeye alıştırılmalı, iş göremiyorsa Hükûmete tevcihi hitap etmeli, o vakit Hükûmet kendisi çalışmalıdır. Hükûmet o zaman mesaili umumiyeyi deruhte edeceği için daha bitaraf, daha hâkim bir vaziyette olur. Onun için idarenin bu güzel teceddüdün bir iki noktasının husulünü temenni ederim ve bu temennimi de bütçede görmek isterim. Bunu göremiyorum. Dahiliye Vekâletine merbut polis ve jandarma meselesi ve bunların tevhidi cihetine gidilmesi için muhtelif encümenlerden geçmiş bir kanun lâyihası vardır, ki bunun leh ve aleyhinde bir çok sözler söylenebilirse de bendeniz bunda bir faide görüyorum. Umum jandarma kumandanlığının... Müdüriyetinden ibaret ve Dahiliyeye merbuttur.

İkincisi : Vilâyet teşkilâtı kalkmış olduğu için alay kumandanlarına lüzum yoktur. Geçen sene 13 iken bu sene 24'e baliğ olmuştur. Bütün alay kumandanları açıkta kalacak denirse, kalmayacaktır. Orduda hizmet edecektir. Bana bundan bir ziyan yoktur gibi geliyor. Zabıtayı, jandarmayı tevhit ve bir şekli umumide doğrudan doğruya Dahiliye Vekâletinin eli altına vermelidir ve aynı zamanda valilerin de ciheti askeriyeden irtibatı ayrılmalı ve şu suretle memurini mülkiye de efalinden mesul olmalıdır. Onun için çok rica ederim mesul ellere hâkimiyet ve makam verilmelidir ve bu zevatı icraata muktedir kılmalıdır. Engelden kurtarmalıdır.

Bir noktayı daha arzetmek istiyorum. Mükellef jandarmayı mümkün mertebe azaltmak lâzımdır. İnşaallah bu harbi bitirdikten sonra az zamanda jandarmanın talim ve terbiyesine muvaffak oluruz ve bu suretle yediği ekmek de badihavaya gitmez...

Adliye kısmına gelince : Efendiler; mahkemelerimiz cinayet mahkemeleriyle istinaf mahkemeleri vardır. Bundan başka hâkimi münferitler yapılıyor ve yapılmaktadır. Erbabı ihtisastan bulunan zevat bunun ikisi de cinayet mahkemesi olacağı ve âzalarının üçe indirileceğini söylüyorlar. Yalnız temenni etmek istediğim bir şey vardır. O da; hükkâma en yüksek maaş vermek temennisidir. O vakit memlekette asayişi

Hükûmet daha ziyade takarrür eder. Bu noktayı esas nokta olarak addederim ve şunu söylemek isterim ki, Hükûmeti Milliyenin temnini muvaffakiyyetinin esası adaletin masun olmasiyle kaimdir. Hâkim, memlekette en yüksek adam olmalı. Onun için hükkâm maaşının memleketteki memurin maaşından ziyade olmasını temenni ederim. Ümit ederim ki, Adliye Vekili bu maruzatımı nazarı dikkate alır. İstiklâli malisini temin edebilmek için her şeyden evvel istinat edilecek bir kol lâzımdır. Binaenaleyh bunu bir an evvel tesis etmek lâzımdır. Binaenaleyh buna bir şekil düşünmeli.

Bendenizin aklı kesirimce; geçen sene bir İktisadı Millî Bankası yaptılar. Bunu Millî bir şekle koymak istiyorlardı. Fakat bu yeniden Anadoluda tesisata muhtaç bir şeydir. Bilmem Ziraat Bankalarını bir Millî Banka halinde bulundurmak, tahsildarları kaldırarak ahaliden vergileri doğrudan doğruya Ziraat Bankaları kabzederse nasıl olur? Ziraat Bankaları kabzeder, Hükûmet kendi defterine yazar ve bu suretle beyhude yere bir çok sandıklara hacet kalmaz. Banka sandıkları mal sandıklarıdır. Eksik olan kısımları varsa tevsi olunabilir. Bu suretle tekmil memleket verdiği ve aldığı paranın oradan geldiğini görür ve memlekette bir itibarî malî olur, herkes emniyet eder. Bu noktanın Hükûmetçe nazarı dikakte alınmasını temenni ederim.

Dahiliye bütçesinin bir noktasına geliyorum. 69 bin liradır. Mahbusların iaşe ve idaresi masrafı efendiler. Bu para cemiyeti beşeriye içinde bazı hatiat icra etmiş, insanlara sarfediliyor. Mahbushanelerde 10 - 15 bin nüfus çürüyor. Millet bunları beyhude yere besliyor. Fakir olan bu millet bunları besleyeceğine, çalıştırsınlar. Binaenaleyh mahbusların say ve amele mecbur tutulmasında büyük istifadeler vardır. Evvelâ, kendi masraflarını çıkarırlar. Sâniyen, kalan para mahbusların ıslâhı için ufak bir sermaye olarak kendilerine esas olur. Gerçi nazariyattır. Tatbikatında müşkülât vardır. Fakat bu müşkülât az ve bu kabili icradır. Memleketimizin elimizde bulunan kısmına hâkimiz. Her livanın hapislerini oldukları yerde bırakmak lâzım değil. Haklarında hüküm verilmiş insanları yolda çalıştırmak kabildir. Bu suretle memlekete nâfi olabilirler.

Sonra Reji meselesinde şey ediyorlar Bu babta muhtelif efkâr vardır. Bendeniz bir şey arzedeyim. Reji İdaresinin temettü olmak üzere Hazineye verdiği bugün rejinin hesabına kaydolunmak üzere...

ABDÜLKADİR KEMALÎ BEY (Kastamonu) — O bitmiştir.

SALAHATTİN BEY (Devamla) — Efendim, Reji İdaresinin mefsuh olduğunu bilmiyorum. Eğer Rejinin imtiyazı mefsuh ise efendiler daha iyi bir usul vardır. O da tütün ziraatını serbest tutmaktır. (Gürültüler)

Sonra mütekaidin meselesi vardır. Efendim, mütekaidin yedi milyon lira alıyor. Bunun hakkında demin arkadaşlarımızdan biri beyanatta bulundu. Bunun hakkında amelî bir şey söyleyebilmek için düşünmek lâzımdır. Onun için devairi Hükûmet müsteşarlarından mürekkep bir komisyon teşekkül eder ve bir sureti sâlime arzeder. O vakit çalıştırabiliriz. Her insana zorla arazi alamazsın, denemez. Malûliyeti bedeniyesi olanlar vardır. Bunlar mecburiyet altına girmemelidir. Bütün bunları nazarı itibare alarak bir şey yapmalıdır. Bu gerçi bütçeye büyük bir faide temin eder mi bilmem? İhtimal etmez. Fakat memurin emin olur. Efendiler, memleketin selâmetini burada görüyorum. Eğer sınıfı memurinin muamelâtı zatiyesi umuru gaip edilmez ve süründürülmezse ve hangi adam hangi işte hangi kabiliyette mütehassıs ise o işlerde tefevyüz ettiğini görürse zannediyorum ki, memlekette birden bire şekil değişir ve çok büyük iş çıkar. Sınıfı memurin bir ordu olabilir. Bu aynı zamanda tenvir edilmek lâzımdır. Bu noktaya çok celbi dikkat etmek isterim. İşte müfettişi umumilik mevzuubahsolursa kendi muayyen sahalarında tıpkı bizim ordu kumandanları gibi tesçil etmek ve kendi inhalarını evrakı resmiye olarak nazarı dikkate almak ve merkezde iş başında caizi emniyet zevat bulundurmak lâzımdır. Zannediyorum ki, memurinin terfihi, tebdili, nasbı ve tayini meselesi müfettişi umumilerin vazifesiyle alâkadar olarak, güzelce bir şey tedvin edebilirsek memlekete çok büyük bir hayır olacaktır. Dahiliye Vekâletinden bu hususun bir an evvel çıkarılmasını temenni ederim. Zannederim ki hazırlıyorlardı. İnşaallah o da çıkar. Hukuk muhafaza ve takip olunur. Bu suretle ciheti mülkiye de serseri vaziyette kalan memurlarımız, kurtarılır. Efendiler, bundan çok faide kazanacağız. Maruzatımın bütçeye rakam itibariyle bir faide verip vermeyeceğini bilmiyorum. Bu fikirler bütçede dahil değilse buna göre tashih ve tadil edilerek Heyeti Umumiyeye gelmelidir. Maaşattan % 20 tenkisata bendeniz kemali şiddetle muhalif bulunuyorum. Menafii Maliye ve tasarrufat yolu bulunmalıdır Biz de tasarruf yapmaya borçluyuz efendiler.

(Gürültüler) Bir milyon üç yüz bin lira tezyid ediyoruz, bütçeyi efendiler. Bunun beş yüz bin lirası her şeye yarar. Fedakârlık lâzımdır ve bu fedakârlığı, saffı evvelde bulunan biçare köylülerden değil, kendimizden yapalım. Onun için arkadaşlarımdan kemali hürmetle rica ediyorum, biz memlekete iktisad yolunda nümune olalım. Muavenet hususunda ilk evvelâ kendimizi peyrev edelim. Nikatı saire hakkında başka bir şey demiyorum. Yani bütçe bu esaslar dahilinde olursa memleketin menafiine muvafık olur.

REİS — Efendim, celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Haziran 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	90
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	90
1. — Avrupa seyyahatından avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin muhtelif devletler temsilcileri ile vaki temasları ve muhaverat hususiye zabıtları.	*90:96*

Cilt : 11

43 ncü İn'ikat, 2, 3 ve ncü Celse

KIRK ÜÇÜNCÜ İN'İKAT

27 Haziran 1337 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Hamdullah Suphi Bey (Antalya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

OTUZÜÇÜNCÜ İN'İKAT

14 Mayıs 1337 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin tahtı riyasetinde in'ikat ederek; 1337 senesi bütçesi ve vaziyeti Maliye hakkında uzun müzakereleri müteakip içtimaya nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Kayseri
	Âtıf

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin izahatı ve mevzu üzerinde müzakerat.

REİS — Söz Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendinindir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, avdetten beri vakit bulamadım. Onun için her şeyden evvel Meclisin gösterdiği azim teşekkürlerin pek ziyade minnettarı olduğum halde bana tevdi buyurduğunuz vazifeyi ifa edebileceğimi bilemiyorum. Fakat her yerde, her vakit bundan evvelki olduğu gibi (bütün mevcudiyetimle çalışıyorum ve ümit ederim, alnı açık olarak) (çıkıyorum. Bugüne kadar böyle çalıştım, bundan sonra da) (1) sizden aldığını kuvvet ve cesaretle ifayı umura çalışacağım.

Burada izah edeceğimiz mesele hakkında evvelce malûmat verildiği için hulâsa arzedeyim.

Şu günlerde yakın olarak Fransızlarla görüştük. Onun için o mesele hakkında arzı malûmat edeceğiz. Gerek gazetelerde ve gerek halkın lisanında İngilizler gelmiş, gitmiş müracaat ediyorlarmış vesaireye ait halkın ağzında bazı lâkırdılar var. Sonra bir iki kelime ile bir Bulgar heyeti geldi. Onlar hakkında arzı malûmat edeceğim. Sonra Amerika ile bazı münasebatı ticariye tesisine çalışmaktayız. Sonra İtalya mümessilinin Ankara'ya muvasalatında, memleketimizin İtalyan askerlerinden athliyesinden sonraya talik edilmesini rica ettik. Sonra İngilizler ile üsera mübadelesi hakkında arzı malûmat eylerim. Daha sonra eğer tâcil buyurursanız bir iki güne kadar Rus muahedesi ... Addetmeyerek Cenubi Ruslarla ... Hükûmetleriyle münasebatımız hakkında malûmat arzu buyurursanız onu arzedeceğim. Celsei hafiyede bu malûmatı arzettikten sonra celsei aleniyede bir kaç söz söyleyeceğim.

Onun için müsaadenizle Fransızlar işinden başlayayım. Fransız işlerinin tarihçesi malûmu âlinizdir, Londra'da Fransız Reisi Hükûmetiyle Heyeti Murahasamız Reisi Bekir Sami Bey arasında bir itilâfname imza edildi idi. O itilâfname Meclisi Âlinizde reddedilmiş, sonra Hükûmetçe de reddedilmiştir. Yurt üzerinde Hükûmetimiz her ne şekil olursa olsun Fransa Hükûmeti tarafından böyle bir şeyin imza edilmesini Fransa'nın behemahal harbi izale ettiğine delil addederek Fransa'ya karşı bazı teklif dermeyan etmiş, Hükûmetimiz o teklifin aynı bizim tarafımızdan en evvel dermeyan edildiği için Misakı Millîden harice

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

çıkamadık. Onun için o teklif tamamen Misakı Millîmize muvafık olarak dermayan edilmiş, Fransa Hükûmeti bunu kabul veya red suretinde cevabı resmî vermemiştir. Yalnız buradan gönderdiğimiz memurumuza Suriye'de bir Fransız memuru, bir Fransız jenerali bu meseleleri müzakere edebilecek meseleler olmayıp hariçte müzakere edilecek bir mesele olduğu için memurumuz avdet etmiş, sonra buraya Franklen Buyyon namında harp zamanında ... bir nevi Hariciye Nezareti demek olan Mission Nezaretinde bulunmuş ve bir zamanlar Fransa Meclisi Mebusanında Hariciye Encümeni Riyasetinde bulunmuş bir zattı. Bu zatın elinde salâhiyeti resmiyesi yoktu. Fakat her türlü ahvali gösteriyordu ki, bu zat Fransa Hükûmetinin malûmatı tahtında gelmiştir, Paşa Hazretleri tarafından ne cevaplar verildiğini ve kendilerinin ne söylediğini mümkün olduğu mertebede zabtettirmek istedik... İstihdam ettik. Onun sözünü Türkçeye tercüme ettirmek ve Paşa Hazretlerinin sözlerini Fransızcaya tercüme ettirmek için o sözleri yazdırdık. Mesele bütün vuzuhu ile malûm olur. Mükâlemenin bütün safahatında Hariciye Vekâleti de hazır bulundu. Eğer neticede mesuliyet terettüp ederse Hariciye Vekili bu mesuliyete mütehammildir. Yalnız meselenin başlangıcı Hariciye Vekili olmadığı bir zamanda yani Hükûmetimiz tarafından yapılmış olan teklifler Hariciye Vekilinin işe başlamasından evvel cereyan etmiş olduğu için böyle cereyanı zarurî ve tabiî idi. Şarktan gelen Hariciye Vekiliniz vukuatı siyasiye hakkında hemen hemen hiç malûmatı yoktur.

(Vekil Bey muhaveratı hususiye zabıtlarını okuyor)

RIZA NUR BEY (Sinob) — Bendenizin Tiflis'te bu babta istihsal ettiğim malûmat ve kanaate göre Fransa Hükûmeti çoktan beri Kafkasya'da konfederasyon tesisine çalışmıştır ve Türkiye'yi de buna imale etmek için bir çok paralar ve gayretler sarfetmiştir. Bekir Sami Beyefendi ile, Kafkasya'dan geçtiği zaman, bu şeyler görüşülmüş idi.

(Hamdullah Subhi Bey üçüncü içtima zabtını okumaya başladı)

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Hamdullah Subhi Bey (Antalya)

REİS — Celseyi küşad ediyorum. Müzakereye devam ediyoruz.

(Üçüncü içtima zaptını Hamdullah Subhi Bey okudu)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Malûmu âliniz İngiltere, Fransa, İtalya hükûmetleri arasında mıntakai nüfuz taksimi hakkında bir muhade var, bir itilâf var. (Antant itilâf parti demektir.)

(Hamdullah Subhi Bey tekrar okumaya başladı, dördüncü zaptı okudu)

REİS — On dakika teneffüsten sonra içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Dördüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Faik Beyefendi

KÂTİP : Hamdullah Subhi Bey (Antalya)

REİS — Celse açılmıştır. Müzakerata devam ediyoruz.

(Hamdullah Subhi Bey beşinci içtima zaptını okumaya başladı)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim işte bu müzakerat neticesinde meydana gelen şey bunlardır. Başka yeni bir itilâfname dedikleri o itilâfnameye merbut bir mektup, itilâfname imza edildiği takdirde o mektup Fransa Hükûmeti Hariciye Nâzırına gönderilecek, Türkiye - Fransa itilâfnamesi (Madde I) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Fransız Hükûmeti arasında ...

Bütün bunlarda, görülüyor ki, bir mukaddime yoktur. Kasden vaz edilmemiştir... Zaten bize yaptıkları daha doğrusu Bekir Sami Beyefendinin imza ettikleri itilâfnamenin şekli bu olduğu gibi, bizim tarafımızdan kendilerine gönderilen ... Şeraitin şekli veyahut itiraznamenin şekli de budur.

(Madde 2/43 okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Meclisi Âlinizin icraî sıfatı nazarı itibara alarak söylüyorum. Onun için zaptı okuyayım daha muvafık olur zannederim.

Dördüncü maddedeki bu şeye lüzum kalmamıştır. Zonguldak'tan askerini geriye almıştır.

(Madde 5, 6, 7, 8, okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu mektup hemen hemen bundan evvel yazılan mektubun aynıdır. Mukabil teklif ile şimdiki bu itilâfname suretiyle itilâfnameye merbut mektupla mukayese edildiği takdirde, görülür ki, sonrakiler evvelkilerden memlekete daha nafidir. Yalnız bir madde var ki arzettiğim on ikinci maddede mübhem olarak bizim Misakı Millîmizde gösterilen âmali millîyemizin tahakkukuna müttefikleri nezdinde gayret edeceğine o madde sarahaten meskût girmemiştir. Yalnız mukaddimesiz girmiştir. Bu mektup teati edildiği zamanda, Fransa Hükûmetinden buna mukabil verecek o mektupla beraber teati olunacağı, daima teati kelimesini onun için istimâl ediyorum. Yalnız ita olunacak değil, âdeta itilâf edilmiş şekil budur. Bununla beraber mükâlematın son kısımlarından da münfehim oldu ki, yine onların itirazı vardır. Buna bendeniz hududun Dicle'ye isal edilmemiş olması, Ergani madeninin verilmemiş bulunmasından sonra bu müessesat meselesinde eskiden olduğu gibi kaydın ilâvesi lüzumundan, bilhassa bu mektupta gösterilen menafiin birinci maddesindeki şimendiferler meselesinde Pozantı'dan Nusaybin'e kadar olan hattın bütün şuabatiyle isteyebileceğinden bahsetmişti. Yani bu noktalarda biz de o da ısrar etti. Buradan ahvali kendisinin bize söylediğine göre şifre ile İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul'dan Fransa Hükûmetine bildirilecektir. Mersin'e gitmiştir. Mersin'den kendisi de doğrudan doğruya muhabere edecek ve o muhabere neticesinde kendisini Fransız Hükûmeti kabul ediyor mu, etmiyor mu, bir. Kabul ediyorsa imza orda mı, burada mı olacak? Anprensip esas itibariyle kabul ettiğimiz takdirde kendisi de buraya gelecektir. Bizim salâhiyettar bir zatı Paris'e göndermemize çok ısrar ettiler. Öyle bir memur gönderildiği takdirde bu nokta o zaman taayyün edecektir.

Şimdi beyefendiler M. Franklen Buyyon Paşa Hazretlerinin mükâlemesini arzedeyim. Eğer anprensip kabul edilir de bazı hususat üzerinde münakaşa etmek lüzumu var ise... (Gürültüler) İşte arkadaşlar Franklen Buyyon'la cereyan eden müzakerat ve o müzakerât neticesinde meydana gelen şeyler ve bu husta ne noktaya kadar vasıl olduk; o da budur. Son vereceği haberi bekliyoruz. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz. Beyanatı kesmek doğru değildir. Devam edelim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Başka emirleri varsa izah edeyim.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bazı meseleler hakkında soracaktım, müsaade buyurunuz.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Adnan Bey, birinci nokta hakkında izahat vereceğim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Yalnız izahat vermiyorum, arzediyorum.

REİS — Müsaade buyurunuz. Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşanın bir takriri var efendim. (Okundu)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Zaptın nasıl tutulduğunu izah ettiler. Paşa Hazretlerinin fikirleri bendenizde de hâsıl oldu. Fakat sonra anladım ki Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ve Franklen Buyyonun ifadeleri, en ziyade, Bekir Sami Beyefendinin

Hükûmetin noktai nazarına göre talimatı tecavüz ettiğini ihsas ve reddin muhik ve zarurî olduğunu Fransız siyasisine ihsas etmek noktai nazarına matuftur. Ben öyle anladım ve öyledir. Tabiî Franklen Buyyon, anlaşılıyor ki, son celseye kadar ... Paşa Hazretleri bidayette her konuştuğumuz bu zat Paris'teki, Londra' daki çıkan gazeteleri okusaydı anlardı. Ondan başka ilk konferansta gerek Tevfik Paşa Hazretleri, gerek Bekir Sami Beyefendi Ahdi Millî esasatının tabiî ruhu dahilinde söylediler. Loid Corc'un dediği, bunu ben gâyet umumi görüyorum. Onun üzerine ikinci konferansta zannederim matbuat idaresinden beş numara ile heyeti kirama ... Onun on dokuzuncu sayfasında birinci maddeden en birinci maddeye kadar olan kısım, ki siyasî ve arizî meseleleri bir ve iki maddeleri de iktisadî ve malî mesaili muhtevidir. Zarurî gördüğümüz bundan ibarettir. Rıza Nur Beyefendi demişlerdi ki, Kafkas mesailinde M. Franklen Buyyonun ... hakikaten mesele böyledir. Biz Paris'te iken Bekir Sami Beyin çağırıldığı çaya bendeniz de refakat etmiştim. Franklen Buyyon da orada idi. Bazı Âyan Azasından zevat vardı. Menabii siyasiyeyi yine benim .. içtimagâh olduğu söylüyordu. Biz niçin dâvet edildiğimizi bilmiyorduk. Oraya gittikten sonra Gürcü Azerbaycan heyeti orada idi. Anladık ki Kafkas mesailidir. Uzun uzadıya müzakere edildi. Böyle hemcivar olan milletlerin hukukunu müdafaa ederiz. Her şeyden evvel bizim Şarkta, Ruslarla olan dostluğumuz, muhadenetimiz vardır. Esas bu olmak şartiyle...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim heyeti murahhasamız bir itilâfnameden bahsediyor ve bu itilâfnamede görüyoruz ki Paşa Hazretleri ile Franklen Buyyon arasında cereyan eden müzakerât Misakı Millî dahilinde olmayan bir itilâfname aktedilmiştir. Yalnız orta yerde bir nokta vardır ki, M. Franklen Buyyonun söylediği veçhile, Misakı Milliden heyeti murahhasamız bahsetmemiş değil, bahsetmiştir. Yalnız binnetice Misakı Millî haricinde itilâfname aktedilmiştir. Şimdi malûmu âliniz bu tarzda müzakerâtın itilâfnameyi tabiî Reis imza eder. Bundaki şeref - veya leke varsa - o da tabiî reise aittir. Ben bunu ordu meselesine benzetirim. Bir ordunun mağlub veya galibiyetinden hissedar olan, şeref alan veyahut kendisine leke sürülen kumandandır. Fakat mağlup olan ordunun kumandanı lekedar olmakla beraber Erkânı Harbiye Heyetine de sorarlar, siz ne yapıyordunuz? Yapmış olduğunuz plânlar ne idi? Biz bu veçhile idare ettiğimiz ... Bekir Sami Bey ... hatta talimata da lüzum yoktu. Elinde gâyet sarih ... İstanbul Meclisi Millîsinde kabul edilen bir Misakı Millî varken heyeti murahhasa erkânı kiramı acaba kendisini resmen protesto etmişler mi, sen bunu yapamazsın demişler mi? Rica ederim bu noktada heyeti murahhasa erkânı bizi tenvir etsinler. Mesuliyeti maneviye varsa Bekir Sami Beye aittir. Fakat sırf Bekir Sami Beyin iş görmesi lâzım gelir, ki Bekir Sami Beye bazı zevatın terfik edilmesi de, bu gibi nıkatta bir insanın nisyana düşmesi ihtimaline karşı onu ikaz etmesi, tevfiki hareket etmesini ihtar içindi. Hakikaten resmen heyeti murahhasaya dahil olan âzayı kiram Bekir Sami Beyefendiyi ikaz etmişler mi? Bekir Sami Bey de bunlara rağmen mi bunu imza etmiş? O zaman bendeniz burada yoktum. Fakat işittiğime nazaran Bekir Sami Bey gâyet manidar bir şekilde bugün iyi bir iş yapılmadığı için mesuliyeti ben takabbül ediyorum demiş. Bekir Sami Beyin bu sözü pek manidardır. Bundan da bazı şeyleri istidlâl edilebilir. Tabiî bunda bir mes'uliyeti maddiye yoktur. Ama, maneviye varsa taksim olunsun.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Usulü müzakereye dair söz istiyorlar. (Gürültüler)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — İkinci mesele İngiliz müracaatına dair gazetelerde halkın lisanında pek çok şeyler deveran ediyor. Resmi olarak Hükûmetiniz hiç bir müracaata maruz kalmamıştır. İstanbul'daki muhabere ettiğimiz zevattan kendisine bu babta isim tasrih etmeyerek - bir İngiliz, buranın en büyük İngiliz makamı bana müracaat etti. Mustafa Kemal Paşa seri sulh yapmak arzusu ediyorsa cevap bekliyor diye bir telgraf aldık. Fakat işte arzettiğim gibi telgraf böyledir. İstanbul'da muteber bir İngiliz makamı namına bana müracaat etti. Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle seri bir sulh aktetmek istedikleri arzusunu bildirdi. Cevap bekliyorum. Kendisine verdiğimiz cevapta müracat eden zatın kim olduğunu, müzakeratın hafi veya alenî olarak mı icrasını, derecei salâhiyeti ne olduğunu sorduk. İşte telgraf budur. Heyeti Celileniz dosyamda her ne varsa harfiyen arzını tahtı karara alırsa, emrederse hepsini arza âmadeyim. Gördüğüm işten sonra beni mesul ediniz. Verdiğimiz cevap şudur. İngilizlerle biz de müzakereye hazırız. Bu hususta çektiğimiz telgrafnameyi okuyorum.

(Telgrafname cevabı okundu)

Buna aldığımız cevap da şöyledir :

(Cevap okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İşte resmiyete yakındır. Resmî değil. Bu babta cereyan eden bunlardan ibarettir.

Sonra İnebolu'ya bermutad gelen - bermutad sözünü sureti mahsusada zikrediyorum - bermutad gelen esliha, cephane ile iki adam gelmiş. O adamlar, biz Ankara'ya gitmek istiyoruz, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle görüşmek istiyoruz demişler. Eskiden İngiltere ordusunda, harp zamanında binbaşılık etmiş olduklarını söylediler. Ellerinde vesika yoktu. İsimlerinin filân olduğunu, rütbelerinin vaktiyle binbaşı bulunduğunu kendilerinden öğrendik. Şimdiye kadar bizim icra ettiğimiz tahkikatta bunların böyle bir adam oldukları anlaşılamadı. Bu zevat orada kendisiyle temas eden diğer bir zata, yani bizim namımıza kendisiyle temas eden bir zata İngiltere'nin bizimle sulha âmade olduğunu, Anadoluyu ve Trakyayı tahliye edeceklerini ve buna mümasil bazı sözler söylemişler. Bunlardan biri avdet etti, diğeri kaldı. Avdet eden bir telgraf çekiyor. İngiltere fevkalâde komiseriyle ...

Buna cevap şimdi tabiî Paşa Hazretlerinin oraya gitmesi imkânı yoktur. Bu adamların hüviyetleri hakkında bize malûmat veriniz dendi ve şu cevap geldi.

(Telgraf aynen okundu)

(İkinci cevap okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bizim yazdığımız telgrafta Amiral Haringtonun İneboluya gelmesi ... Onlar da Amiral Haringtona bir telgraf çekmişler, şifre ile. O telgraf gitmemiş.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Hatırımda kaldığına göre İngilizlerin kabul ettikleri noktalar bizim Misakı Millî dahilinde olduğundan hususatı saire hakkında General Harington ile diğer Amiral ile görüştüm, İngiltere'ye bildirdim, henüz bir haber yok. Hariciye Vekâletimizin malûmatı bundan ibarettir ve binaenaleyh ben alenî şeyimde bu şayiatın, yani ismini vermeyerek şimdi göreceksiniz. İstanbul ve Avrupa ajanslarında devaran eden havadislerden Hariciye Vekâletinin hiç bir haberi resmî yoktur. Yani size Hariciye Vekili ... Haber yoktur. Erkânı Harbiyeye geliyor. Anglo İtalyano şirketi bahriyesiyle...

(Telgraf okundu)

(7880 artım sahra obüs cephanesini İnebolu'ya getirdim ilâ... okundu)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bu adamları kabul ederek kendileriyle görüşmesi buradan Refet Paşa Hazretleri şu telgrafı verdiler.

(Okundu)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Anlaşabileceğimizin imkânına itimad bahşediyor. Binaenaleyh kendileriyle görüşmeye müheyyayız. Meşagili kesiremiz bizzat oraya gitmeye manidir. Harington İnebolu'ya gelebilir. Refet Paşa ile görüşürüz. İcap ederse bizzat bu işin halli için... Onun dahi bir çare ve tedbirini bulabiliriz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Sonra bu telgrafı alıyoruz.

(Okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Henüz İngiliz torpidosu istediler, İngiliz torpidosu geldi.

(Telgraf aynen okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bıraktığı mektup şudur.

(Mektup Yusuf Kemal Bey tarafından okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bunun üzerine işte bu ikinci telgraf geldi.

(Aynen telgraf okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Sonra efendim en son İtalya vapuriyle bu binbaşılar gittikten sonra ... En son telgrafı okuyorum. İstanbul'dan şu telgrafı yazıyorlar. İnebolu'da Refet Paşaya; malûmunuz olan şeylerin hepsini arzettik.

İşte müsaade buyurursanız ilk çektiği telgrafı ve Paşa Hazretlerinin muhteviyatını söylediği telgrafname budur. (Okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İngiliz müracaatı hakkında malûmumuz olan şeylerden teferruatiyle hepsini anlattık. Öbür İngiliz İstanbul'a gitmiştir. Diğeri de İnebolu'da kalmıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Ufak bir cevap verildi galiba. Yusuf Kemal Bey, Refet Paşaya cevap yazılmıştır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Üçüncü mesele; bir Bulgar heyetinin geldiğine dair şayiattır. Bulgaristan Çiftçi Fırkalarından bir zat iki arkadaşiyle birlikte Hükûmetimizle, Reisimiz Paşa Hazretleriyle temasta bulunmak üzere gelmişler. Kendileriyle ilk temasımızda sebebi ziyaretlerini izah edemediler. Paşa Hazretlerinin aldığı malûmata göre, henüz katî bir şey öğrenmemişlerdir. Kendileriyle bu temasımız bu derecede kalmıştır. İkinci temas Paşa Hazretleriyle vaki oldu. Henüz ne yapmak istedikleri anlaşılamamıştır. Yalnız Hariciye Nezaretini vekâleten ifa etmekte imiş Ticaret Nâzırı tarafından bir şey vardı. Mevsuk malûmata göre İstanbul iskinin emin adamlarından birisi olduğu, maiyeti bunun sıfatını biraz belli ediyordu.

Dördüncü meseleye geçtik. Amerika tüccaranı bizimle münasebatta bulunmak arzusunu izhar etmişti-ler. Fakat pek hususî bir şekildedir. Tabiî Hükû-

metiniz de bu arzuyu hüsnü suretle telâkki etti. İstanbul'da bulunan Amerika mümessili siyasisi ve Amerika tüccarını o hususî vasıtalariyle bildirdi ki, Amerika Hükûmeti bunu resmî bir şekle ifrağ ederek, bir resmî tahrirat alırsak şu şeyler icra edilecek. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Amerika ile olan uhudu atikayı tanıdığını ve kendileriyle münasebette bulunmaya âmade olduğumuzu hususî adamlarına bildirdi. Amerika ile münasebatı ticariyemiz bu merkezdedir. Dün buraya üç Amerikalı gelmiştir. Zannederim ki bunlar yine münasebatı ticariye işlerini ileri sürmek ve fiili teşebbüsata başlamak üzere gelmiştir. Onları gördükten sonra arzı malûmat eyleriz.

Beşinci mesele; İtalya Hükûmeti tarafından Ankara'ya bir mümessil gönderileceğini işittim. Heyeti Vekile şöyle bir karar verdi.

(Heyeti Vekile kararını aynen okudu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu karar İtalya mümessilimiz Cami Beye yazılmıştır. İzah et dedik. Diğer taraftan Antalya mutasarrıfı vasıtasiyle İtalya mümessiline tebliğ olundu. Geldiği vapura binmiş, avdet etmiş.

Ondan sonra İngilizlerle üsera mübadelesi. Arkadaş Beylerden iki tane sual var Bu meseleye taalluk ediyor.

Sualin birisi Ali Şükrü Bey tarafından.

(Aynen okunmuştur)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Diğeri, arkadaşlarımızdan Mehmet Şeref Beyin sual takriri var.

(Aynen okunmuştur)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu mesele zannederim Meclisi Âlinizde defaatle mevzuu bahis olmuş. Bilmiyordum, onun şeyini, yalnız meselenin şeyinden bahsedersek... Malûmu âliniz Bekir Sami Bey Londra'da bir mukavele aktetmiş. O mukavele Meclisi Âlinizce kabul olunmamıştır. Müsaade ederseniz bu mukaveleyi okuyayım. Mukaveleyi aynen okuyorum.

(Aynen okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İsimleri havi cetvel rabtedilmiş. Sonra bunlardan, cetvelde dahil bulunanlardan bizim Malta'da yüzon kişi esirimiz var. Bunlardan altmış dördü tahliye olunacak, ellibiri kalıyor. O, Meclisi Âlinizin malumu olmuş ve Meclisi Âlinizce kabul olunmamış. Bu halde Hükümetçe de kabul edilmemiş. Yalnız Meclisi Âlinizin kararı bütün Türk memurları tahliye olunduğu halde bütün İngiliz mevkufların tahliyesi... sonra bir muhabere kapısıdır başlamış. Ben geldiğim zaman devam ediyordu, gördüm. İngilizler diyorlar ki, siz bu mukavele ahkâmını tatbik ediniz. Aynı zamanda bizim Mustafa Sağir meselesini protesto ediyorlar. Mustafa Sağir meselesinin protestosuna cevap verdik. Dedik; adî bir mücrim ve kendilerinin mukabele teklifi, farzı muhal olarak kabul olsa, orada diyor ki; arzuları hilafına olarak tutulmuş olan İngiliz Mustafa Sağir. Bu arzuları hilâfında tutulmuş demek, ne demek? Siyasî veya idarî bir sebeple kendi arzularına muhalefet etmek demektir. Yani İngiliz tebasından olmasından dolayı harice gitmesi menedilmiş kimse demektir. Yoksa Mustafa Sağir burada kendisine İngiliz olmasından dolayı memnuiyet vaki olmamış idi ise bile, işlediği bir cürümden dolayı iradesiz işlediği gibi, istimâlden menolmuş bir adam hiç bir vakit mukavelenin maksudulehinin mesulü olamaz. Bu daire dahilinde cevap verdim.

Üseranın tahliyesi meselesine gelince; Meclisin böyle bir kararı vardır. Meclis mukaveleyi kabul etmemiştir. Esirlerimiz bırakıldığı vakit biz de sizin tekmil esirlerinizi, onların kırk kişi bırakmalarına mukabil, onların esirlerinde de ikinci derecede bulunanlardan onbeşin'in bırakılmasını Hükümet düşündü. .....Şifahî taahhüdü bir şeyde bulunuyor. Meclisi Âlinin haberi olmaksızın biz bunları bırakamayız. Henüz toprağımızdan kimse çıkmamıştır. Onun için kırk kişiye, on kişi bırakıyoruz. Bu münasebetle bizde yirmi iki kadar var. İsterseniz bıraktığınız kırk dört-kişiye mukabil biz de on kişi bırakıyoruz diyoruz. Onlar da, siz mukavele ahkâmına riayet etmiyorsunuz diye kırktan atmış dörde baliğ olacak miktardaki üserayı bırakmıyorlar. Bizde yirmi iki kişi var.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bu, Meclisi Âlinin kararında mevcuttur. Malta'da bulunan mevkufinin tamamı tahliye edilmedikçe biz de tahliye edemeyiz. Şüphesiz Londra'da aktedilmiş muahedename ahkâmına riayet edemedi. Etmek imkânı bulamadığı için şimdi kırk kişiye muadil on kişinin iadesi bir tenakuz teşkil etmez mi?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Meclisi Âlinin verdiği karar bizim mevkuflarımızın tamamen bırakıldığı takdirde biz de onların mevkuflarını kısmen bırakırsak bir tenakuz teşkil eder. Şimdi okuyacağım veçhile, yüksek yüksek yerlerden bu hususta müracaat vaki oluyor. Meclisinizin kararı dahilinde hareket bizim için vazifedir. Ancak, son zamanda son olmak üzere şu telgrafnameyi aldım, okuyorum.

(Okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şimdi bu telgrafa ben şöyle bir cevap vermek istiyorum ve Meclisi Âlinizin her türlü salahiyetleri tamamiyle tasdik.... bunun bir misal olmamasını temenni ediyorum. Yani badema yazacağım notaları Meclisi Âlinize göstereceğim, ondan sonra yazacağım.

(Yazılan telgrafnameyi Hariciye Vekili okudu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Tensip buyurursanız.... (Muvafık sadaları)

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bunun mefadına rağmen.... Meclisi Âliden istizah ettim.

Buradaki İngiliz esirlerinin kâmilen verilmesi bizim oradaki esirlerimizin kâmilen verilmesine mütevekkif, yani oradaki esirlerimiz kâmilen bize teslim edilmedikçe bu İngiliz esirleri verilemez mahiyetinde anladım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bu noktayı izah etmek isterim. Şimdiki halde Ağahana en son yazacağım telgraf, bu bapta Meclisi Âliniz bunu kabul ediyorsa bu mesele heyeti umumiyesiyle müzakere edilir... Vakia Meclisi Âli karar vermişti. Fakat Heyeti Vekile iadesi lüzumuna mani olduğu zaman Meclisi Âli.... Yirmi gün talik etmek lâzım geliyordu. Münasebatı siyasiyeye iyi bir cereyan vermek ümidi vardı. Binaenaleyh... ve bu nade asıl üseranın neferlerinden ve askerlerinden ibarettir. (Muvafık sesleri)

REİS — Tensip edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul olundu efendim.

RIZA NUR BEY — Paşa Hazretlerinin beyan buyurdukları izahat pek muvafıktır. Ancak işaratta tenakus mevcuddur. Meclisi böyle karar vermiş olduğu halde.... Hükümet yapmış denebilir. Meclisin son kararından bahsedilsin. Eğer vakit gecikti ise vaktı ahara talik edelim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, ben yazdığım notanın esas itibariyle Meclis kabul etti ise ben onu kabul ederim. Malta'da mahkûmlar, mahbuslar denilsin.

Sonra efendim Cenubî Kafkas Hükümetleri hakkında malumata gelince; uzun uzadıya gerek hafi ve gerek alenî burada müzakere ederiz. Meclise geldiği vakitte o mesele hakkında hafi müzakeratta bulunuruz.

REİS — O halde efendim beş dakika teneffüste celsei âleniye aktedeceğiz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Temmuz 1337 (1921)

Mündereçat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	98
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	98
1. — Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve T. B. M. Meclisinin Kayseri'ye nakli.	*98:114*

Cilt : 11

54 ncü İnikat, 1, 2, ve 3 ncü Celse

ELLİ DÖRDÜNCÜ İNİKAD

23 Temmuz 1337 Cumartesi

Birinci, ikinci ve üçüncü celseler

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

KIRKÜÇÜNCÜ İNİKAT

27 Haziran 1337 Pazartesi

İkinci Celse

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bir inikat; Avrupa seyahatinden avdet etmiş bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey muhtelif devletler temsilcileri ile Avrupa'da vaki temasları ve bunların muhaveratı hususiye zabıtlarını okuyarak bu mevzularda izahatta bulundu. Teneffüs için içtima ara verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Antalya
	Hamdullah Suphi

Üçüncü Celse

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek muhaveratı hususiye zabıtlarının okunmasına ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey efendinin izahatının istimaına devam olundu. Teneffüs için içtimaa ara verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Hamdullah Suphi

Dördüncü Celse

Reisvekillerinden Faik Beyefendinin riyasetlerinde inikat ile muhaveratı hususiye zabıtlarının okunmasına ve bunlar üzerinde Yusuf Kemal Beyefendinin izahatına devam olundu ve beş dakika teneffüs için celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Faik	Hamdullah Suphi

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kayseriye nakli.

(1, 2 ve 3 ncü celselerden terekküp eden bu içtima zabıtları, o tarihteki zabıt memurları tarafından da işaret olunduğu üzere, maalesef tam tevhit yapılamamış ve kalanlar da bu zamana intikal etmemiş bulunduğundan zabıtlar kısım kısım ve her kısmın baş tarafları çizgilerle ayrılmak suretiyle hepsi bir araya konmuş ve celselerini tefrik mümkün olamamıştır.)

Mustafa Nuri Ünver

ELLİ DÖRDÜNCÜ İÇTİMA

Birinci Celse

23 Temmuz 1337

REİS : Reisi sani Adnan Bey.

KÂTİP : Malımud Sait Bey (Muş)

FEVZİ PAŞA HEYETİ VEKİLE REİSİ (Kozan) — İçinde bulunduğumuz gayet ehemmiyetli bir halin gerek safahatı muhtelifesini ve gerek netayicini arz ederken buna karşı bazı tedabir ittihazını Heyeti aliyenizden rica etmek isterim.

Malumu âliniz, Yunan taarruzu başladığı vakit kısmı küllisi ile cenubdan Uşak cihetinden ve diğer bir kısmı ile de şimalden ve garpten ilerlemeye başlamıştı. Buna karşı dört grup askerimizin, yani beheri 3, 4 fırkadan başlayarak... cenuba nakletmiş idik. Düşman, tasavvurumuz gibi, kuvvetle cenuba taarruza başladı. Bidayette malumu âliniz sol cenahımızın açığından Seyit gazinin ilerisinden gerimize düşmek istedi.

Bu manevrayı biraz tafsil etmek isterim. Malumu âliniz, düşmanın iki esaslı yolu vardır. Birisi Bursa'dan Eskişehir; diğeri Uşak'tan Afyon'a gelir. Bunun bir kısmı Dumlupınar'dan ayrılır. Altıntaş üzerinden Eskişehir'in arkasına doğru Seyitgazi'ye gelir. Yani birisi şimalden şarkı cenubiye doğru gider. Diğeri cenubdan şarkı şimaliye doğru gider. Eskişehir ve Seyitgazi havalisinde birleşir. Muhtelif muharebe cereyanlarını tedkik ettiğimiz sırada göreceğizki daima bu iki yola bağlı kalmıştır. Fakat müteakip muharebelerde, şimdiye kadar yaptığımız muharebelerde vukua gelen hatalar düşmanın inhizamını intaç etmiş idi. Tedricen hatalarını tashih ederek, bu son muharebede tamamen bu iki yolda temerküz etmek üzere hareketi düşünmüş ve tatbik etmiştir. Biliyorsunuzki Birinci İnönü muharebesinde yalnız Bursa'dan geldi. En kestirme yolu ile Eskişehir'e inmek istedi ve Uşak ve Dumlupınar cephesinden hiç bir hareket göstermedi. Biz kuvvetlerimizi şimalden toplayabildik ve mağlup oldu, çekildi gitti. İkinci muharebede cenubdan da hareketi tasmim etti. Fakat bu hareketi şimalden kuvvetle temerküz ettirecek yerde, yolda müteferrik hatlar üzerinde taarruza başladı. Bir koldan Bursa'dan geldi, Eskişehir'i almayı istihdaf etti. Diğer kol ile de Afyon'u aldıktan sonra Konya'ya doğru teveccüh etti. Halbuki bu suretle hedefler ayrı iki kuvvet ayrı, ayrı bulunuyordu. İkinci muharebeyi kazandı. Şayet Afyon'da askeri yürüyüşü ile İnönü'ne kadar takriben bir hafta olduğu için İnönün'de muvaffakiyet ihtimali vardı. Bizim için bütün kuvvetleri şimale tevcih edirken İnönün'de muharebeyi düşman kazandı. Bu sefer de şimalde nümayiş yapmak istedi. Seyitgazi... İkinci İnönü muharebesinde.... teveccüh etmiş olsaydı şüphesiz ki İkinci İnönünde muharebe eden kıtaat kendisinin tehditte olduğunu görür görmez o tarafa doğru çekilmek zaruretinde kalırdı. Bir cenahtan orduyu mağlup etmek istedi, nümayiş yaptı, kuvvetlerimizi orada tespit etmek istedi... daha ziyade bütün kuvvetiyle cenubtan gelerek Seyitgazi üzerinden Eskişehir'in gerisine düşüp bir cenahtan orduyu şimale atıp.. ki bu en doğru bir hareket idi. Bu da bizim tarafımızdan düşünülmüş idi. Malumu âliniz Afyon'da bizim iki fırkamız var idi. Bir buçuk fırka, yeni tanzim olunan bir fırka... düşman tabii bizim kuvvetlerimizden nasıl haberdar oldu ise, biz de düşmandan öyle haberdar idik. Sonra 150 kilometrelik bir cephemiz var idi.... çayı tahkim olunmuştu. Düşmanın muhtelif istilâ yollarını kapatacak vechile yollar tahsis edilmişti. Düşman evvelâ şimalden bir nümayiş hareketi yaparak İnönü'ne kadar yaklaştı. Mütebaki dört... gerekse Gediz'den üç fırka kadar bir kuvveti.. indi. İki fırkası ilede Afyon'a yürüdü. Mütebaki dört beş fırka kadar kuvvetini Afyonla Altuntaş şimalinde sol cenahımızı teşkil eden... beş fırkamızı Afyon'dan, Altuntaş mevkiinden Seydi... tahkimat hattına aykırı geçerek Seyitgazi üzerine teveccüh etmek istedi. Bizim için en mühlik manevra bu idi. Fakat biz bu manevrayı evvelce düşündüğümüz cihetle, kuvvetli 57 nci fırkayı Afyon'da muharebeye sokmadık. Doğrudan doğruya getirdik, Seyitgazi yolunu tıkadık. Düşman bittabi boş zannettiği yere birinci günü çaprtı. Muvaffak olamadı. İkinci günü diğer bir, iki fırkasını da getirdi. Bu mevzie çarptı. Biz de takviye ettik bu mevkii. Fakat şüphesiz düşman daha kuvvetli olduğu için Seyitgazi... burada şedit muharebeler cereyanı bizim aleyhimize netice verebilirdi.

Çünkü kuvvetlerimizi orada ezerdi. Ezdikten sonra büsbütün sol cenahımız açık kalırdı.. mevziine çektik. Bunu takip ederken düşman sol cenahımızdan.. ilerlemiş olan mevazia çarptı. Buraya tevcihi hareket ederek muhacemeye mecbur oldu. Burada çıkardığı yeni kuvvetlerle -beş altı fırkayı buraya girmiştir. Bizim de buna karşı... altı fırka, hatta Afyon'da bıraktığı bir kısım kuvvetlerini buraya getirdi. Oradan sonra mukabil taarruzla tardettiler. Afyona kadar ilerlediler. Burada bir neticei katiye aramak istedi. Filhakika sol cenahımızda... İki gün Döğer şarkında ve iki gün de Döğer şimalindeki havalide cereyan eden dört günlük muharebe gayct kanlı olmuştur. Düşmanın beş altı yedi fırkası buraya girmiştir. Bizim de buna karşı altı yedi fırkamız muharebeye girmişti. Daha fazla kuvvet sevkine evvelâ vesaiti nakliyenin müsaadesi olmadığı gibi düşman vaziyetinin ehemmiyeti de bizi tehdit ediyordu. Çünkü bütün kuvvetleri cenupta toplamak lâzım gelse o halde düşman Kütahya'da İnönü, Pazarcık havalisindeki beş fırkasiyle-ki heman ordusunun mühim bir kısmıdır- İleri yürüyüş yaparaktan küçük kuvvetleri tardettikten sonra gelip arkamızı kesebilirdi. Bu halde ordumuzu büsbütün esarete mahkûm ederdi. Kat'i muzafferiyet ümidi olmadığından cenuba tevcihi hareket etmek büyük bir hata olurdu. Esasen efendiler böyle hayat memat mücadelesine girişmiş olan milletin ordusunun hayatı her şeyden akdemdir. Çünkü ordumuz maazallah elden çıkacak olursa yeniden bir ordu tedarik etmek, yeniden mukavemet esbabını ihzar etmek biliyoruzki lâakal beş altı aya mütevakkiftir. Ordumuzu altı ay mesai ile meydana çıkardık ve o mesainin de ne kadar büyük olduğunu bütün cihan takdir etmiştir, hatta cihanı hayrete düşürmüştür. Yine aynı mesaiyi sarfederek aynı orduyu ihzar imkânı vardır. Fakat zaman meselesidir. Hatta altı ayda çıkardığımız orduyu üç ayda çıkaracağımızı tasavvur etsek dahi Anadolu boş kalacak, düşman istediği yeri istilâ edecekti... etmek için bazı fedakârlıklar yapmak lâzım geliyordu. Ordumuza yeni bir mıntıkai tahşit verdik. Bu da Eskişehir ve Seyitgazi istikametidir. Biraz tafsilât vermek istiyorum, iyice anlaşılsın... (Evet anlaşılsın sadaları.)

Dumlupınar'dan Seyitgazi doksan, yüz kilometre kadar bir şeydir. Düşman onda taarruza... İyi bir yürüyüşle üç günlük bir mesafedir. 12 de Seyitgazi'yi almak, 13 de orduyu temamile muattal bir hale getirmek imkânı vardı. Belki ordumuzu kurtarabilirdik. Fakat ağır malzemelerimizi, cephanemizi terke mecbur olurduk. Cephanemiz bizim için pek kıymettardır. -Bu suretle 12 de düşmanın gelmesi hesaben mümkün olabilir. Düşman gelmesi hesaben mükün olan bir yere takriben on dokuz yirmide gelmiştir, ki yedi sekiz gün tehhür etmiştir. Bu yedi, sekiz günlük teahhür orduyu kurtarmıştır ve düşmanın yegâne ümit bağladığı kıymetli manevrayı temamile hiçe indirmiştir. Malumu âliniz dört günü Döğer şark ve garbinde... (kazandık). Düşman Eskişehir cenubuna doğru ilerliyordu. Söğüd'ün, Seyitgazi'nin garbinde buna mukabil taarruz yapıldı. Bir alayı perişan edildi. Diğer alayı mağlup edildi. Bir gün de böyle kazandık. Bir günü daha.. bir gün bir gece taarruz ile Seyitgazi'ye yaklaşmış olan kuvveti geri attık. Bu suretle bir gün daha kazandık. Bir gün şarktan çıkardığı yeni bir fırkaya süvari fırkalariyle mukabele ettik. Muharebe neticesinde bir günü de öyle kazandık. Bu suretle yedi gün kazanıldı. Üç günü de zaten yol idi, on gün, demekki düşman üç günde geleceği yere on günde geldiği için, bütün malzemelerimizi, kuvvetlerimizi muntazaman hiç bir şey dağılmaksızın Eskişehir hattına çekebildik. Demek ki ordunun kurtarılması Döğer ve Seyitgazi mıntıkalarında yedi gün hatta geceli gündüzlü devam eden muannidane muharebeler sayesinde mümkün olabilmişti. Bu muharebelerde muzaffer olamadık. Fakat muvaffak olduk. Çünkü biz bu muharebeleri ordumuzu yeni tahşidat yapmak için yapıyor idik. Bu huharebatı ordumuzun tamamiyle arkasını keserekten memleketi ikiye ayırmak için yapıyordu. Muvaffak olaamdı. Sevkulceyş muharebesinde muvaffakiyet bizde kalmıştır. Fakat tabiye sahasında... çünkü gayet kuvvetli bulunuyor. İstediği gibi cephane, mühimmat getirebiliyordu. Bu suretle fazla kuvvet ve fazla zayiat vererekten bizi o cenahımızdan geri sürebilmiştir. Eskişehir'de ordumuz toplandıktan sonra burada bir meydan muharebesi vermesi takarrür etmişti. Çünkü tehlike bertaraf olmuş idi. Geri hatlar emin idi. Fakat düşman da hemen bütün kuvvetlerini Eskişehire toplamıştı. Demek ki düşmanın bütün kuvvetleri Eskişehir pişgâhında toplandığı sırada bizim de tekmil.. toplanmış bulunuyordu. Şu fark ile ki sol cenahımız ve düşmanın sağ cenahı takriben bir haftadan beri ciddi muharebatta bulunuyorlardı. Sağ cenahımız ise henüz, daha ciddi muharebeye girişmemiştir. Yalnız Kütahya'da bir gün muharebe oldu; düşman taarruzu tard olunmuştu ve ehemmiyetsiz bir şeydi. Bu esnada düşman, iki fırkasını, gösterilen faaliyet sebebiyle ayırmaya mecbur oldu; birisi şimalden Kocaeli kıtaatı taarruz ettiler, Bileceği, Yenişehiri ve hvalisini aldılar. Bazı otomobillerini de zaptettiler. Bu suretle düşman, bir fırkasını bu cihetle ayırmaya mecbur oldu. Karahisar taarruz

edildi. Orada düşmanın iki alayı bozuktu. Bu suretle bir fırkasını da oraya ayırmıştır ve bizim burada harekâtı askeriye icra eden kıtaatımız, her halde düşmandan ayrılan kıtaattan daha az idi. Yani bizim nefimize olarak düşman ayrılmıştı. Fakat mütebaki dokuz on fırka kadar tahmin olunan kuvvet... sonradan bazı kuvvetlerini getirdiği istihbar olunuyordu. Bu kuvveti Seyitgazi ile Eskişehir arasında... hatta Eskişehiri'n biraz daha şimaline, Eskişehir'in biraz daha cenubuna geçerek ve Boz dağından biraz ileri geçerek Seyitgazi ile Eskişehir arasında, yüz kilometrelik bir hatta, Yunan, dokuz on fırkasiyle tekrar taarruza başladı. Malumu âliniz burada iki hat vardı. Birisi şimendöfer hattıdır ki bizim ordumuzun beslendiği yegâne hattır. Bu hattın üzerinde ve tabii bu hattan beslenecek olan Seyitgazi grupları vesaire daha müşkil... İkincisi; Seyitgazi hattıdır ki bu hattı; yine duşman ilerlerse, şimendüfer hattını (Alıp) istikametinden katederek sağ cenahımızı tehdit ederdi. Demek ki bu vaziyette muharebeyi kabul eden bir ordu, daima geri hatlarından müteessir olacağından ona göre muharebeyi idareye mecbur idi. Ordu kumandanının verdiği emirnamede bu nokta nazarı dikkate alındı... en büyük kuvvetlerini Eskişehirle Seyitgazi arasında topladı. Sonra Seyitgaziden büyük bir çevirme hareketiyle arkasına düşmek için de süvari kuvvetlerini Eskişehir'in şark ve cenubunda topladı. Muharebe başladığı sırada takriben bir fırka kuvvet Boz dağına... Boz dağında bulunna bizim kuvvetler tarafından mağlup edildi. Eskişehire kadar takip edildi.... Yukarıdan bir fırka daha getirdi, malumu âliniz... birisini tuttuk, diğeri de boş kaldığı için onunla takviye etti. Kuvvetlerini; bizi mukabil taarruzla tekrar Boz dağına sürdü. Fakat Boz dağından yapılan muharebede, iki tarafta mevziimizi muhafaza ettik... Bu suretle muvazenede kaldı.. cenubundaki muharebede düşman bir gün evvel taarruz etti; muvaffak olamadı çekildi... yine muhafaza edemedi. İki fırka ile taarruz etti, muvaffak olamadı, çekildi. Bizim orada bulunan büyük gruplarımız mukabil taarruza geçerek düşmanı Eskişehire kadar atlattı. Yegâne yapılacak manevra idi. Biz, solumuzdan ilerleyen kuvvetlerin yani gerilerine düşerek onları da bertaraf ederek muharebeyi kazanmak imkânını istihzar edecektik. Fakat düşman yeniden çekildi. Sonra bizim kuvvet yeni kuvvetlerle takviye olundu. Tekrar taarruza geçti... geri çekildi, tekrar bizimkiler takviye olundu. Akşama kadar bu suretle hattı asli üzerinde gayet hunrizane muharebe oldu ve bizim kabul ettiğimiz hat üzerinde akşama kadar cereyan eden muharebatta mevzilerimize sahip olarak kaldık.... tevkif olunmuştur. Bu halde düşmanın kısmı küllisi diyelim, hiç muharebeye girmemiş olan kuvvetlerinin, şimendöfer haddı boyunda yapmış olduğu taarruz; muvaffakiyetle tardolunmuştur. Bu sırada sol cenahımızda, yani Seyitgazi ile Eskişehir arasında Tahtalıbaba ve Seyitgazinin daha cenubundan ilerleyen takriben üç dört düşman fırkası şiddetli taarruzlara devam ediyorlardı ve burada cidden büyük ve kahramanane muharebeler cereyan etti. Süvarilerimiz, makineli tüfekler üzerine kılınç çekerek hucum ettiler. Su yok ve oralarda hararet gayet şiddetli ve asker hararetten düşüp bayılıyordu; böyle iken düşmanın bu hücumları tevkif edildi. Fakat yedi günden beri devam eden muharebe askerimizi yormuştu. Burada [illegible] tevkifi; emniyet ihsas edemiyordu bize. Düşman daima yeni, yeni takviye kıtaatı çıkardığı için Seyitgaziden Mahmudiyeye doğru gelip, arkaya gelecek bir kuvvetin Eskişehirin şarkında bulunan bütun kuvvetlerimizin arkasına düşüp, bütün malzemelerimizi almak tehlikesi mevcut olduğu cihetle bu muharebede fazla ısrar etmeyi münasip görmedik. Kuvvet şarka doğru çekildi. Fakat öyle ümit ediyoruz ki, düşman bu muharebede çok zedelenmiştir. Çünkü takibatını hemen kesmiştir. Bugün düşman, takibattan sarfınazar etmiştir. Bu esnada Afyon karşısında bulunan kuvvetlerimizden bazı aksamını aldık ve bunlar Aziziyeden, düşmanın yani gerilerine Mahmudiye istikametine doğru sevkedilmişti... taarruz etti kuvvetlerimize, onlar çekilmeye muvaffak olmuştur.

Orada da muharebe his edilmiştir. Aynı zamanda düşman, şimalden de Bilecik istikametinde taarruz etmiştir. Orada kuvvetlerimizi düşmanın girmesinden; ... -çünkü erzak ve cephane sevkinde müşkülât görüyorlardı- ileri sevkettik; Bilecik... takriben iki yüz otomobil ile erzak ve cephaneden mahrum kalmamak için tekrar taarruz etti ve Bileciği tekrar istirdat etti; geri hatlarını temin eyledi. Her halde bir hat elimizde kalmıştır.

Buraya kadar yaptığım hulâsadan anlaşılacağı üzere muharebe devam ediyor. Fakat muharebenin birinci safhası bitmiştir. Düşmanın taarruzu sevkulceyş şiddetine vasıl olamamış ve ordumuz, düşmanı; takriben sol cenahta on gün ve sağ cenahta iki üç gün; düşmanın ilk savletlerini tevkife muvaffak olmuştur. Bundan sonra yapılacak ikinci devir geliyor;... Yorulmuş olan ordumuzu biraz dinlendirmek ve takviye etmek ve kurtardığı eslâha ve cephaneyi daha fazla geriden gelen ile... ilerledikçe yorulmakta ve muvazenesi bozulmakta olan... ordusu arasındaki kuvvet muvaze-

nesi; yavaş yavaş azalmakta bulunduğu için ve bizim ise geriden daima kuvvetlerimiz geliyor, geriye doğru çekildiğimiz için ordumuza kuvvet verecek ve yeni ve kati bir darbe ile, bir meydan muharebesiyle düşmanı mağlup edeceğimizi ümit ediyoruz. (İnşallah sadaları.)

Şimdi efendim, düşmanın bu harekatı karşısında bazı tedabir ittihazı lâzım geliyor. Cephane ve eslaha zayiatımız az bir şeydir.

On, on altı kadar mitralyöz, cenup muharebatından kalmıştır. Top zayiatımızın az olduğuna delil ise.... kanlı meydan muharebesinde düşmanı geri atmaklığımızla... hatta burada beş altı batarya ağır toplarımızın endahtı ile düşman ilerleyememiştir. Malumu âliniz kademelerimiz Samsun'dan İnebolu'dan, Diyarbekir'den, Erzurum'dan başlar ve bu yollardan gelmiştir; cepheye ve düşmana sevkolunmuştur. Cephane; lâzım olduğu kadar cepheye gönderiliyor... cephaneyi bir an evvel geri sevketmiştir. Bizim en ziyade malumat aldığımız, düşman tebliğ resimleridir. Düşman en küçük bir şeyi büyültmek istiyor... on bir makineli tüfek aldım diyor, dört top aldım, bilmem 20 sandık cephane aldım diyor.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Biz, düşmandan bir şey almadık mı?.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Biz düşmandan top almadık. Fakat bir kaç muharebede düşmandan biz de bir kaç tüfek, bir kaç sandık cephane aldık; otomobil aldık ve onlar içinde bir çok mühimmat aldık. İnsanca telefatımız daha malum değildir. Fakat bu uzun muharebeler neticesinde zayiatımızın her halde beş altı binden aşağı olmayacağına kaniim. Lâkin düşmanın zayiatını buna mukabil, daha fazla olduğunu kabul edebiliriz. Çünkü düşman uzun yürüyüşler yapmış ve bazen ağır toplarımızın endahtına münferiden yakalanıp alayları perişan edilmiştir. Eskişehir muharebesinde ağır toplarımızın tesiri altında iki defa ağır zayiatla tardolunmuştur. Öyle ümit ediyorum ki düşmanın zayiatı: on binden noksan değildir. Bunu da ufak tefek malumatla mukayese ediyoruz. Kütahya mıntıkasında biz gayet hafif bir muharebe verdik. O muharebede yalnız bir fırkanın zayiatı -orada bazı esirler almıştık- bir küçük sihhiye neferi, üç yüz kadar mecruh geldiğini söyledi. Bunun da lâakal yüz kadar maktul olduğuna nazaran demek ki zayiatı yekûnu -ufak bir muharebede- dört yüzdür. Daha büyük muharebeler yapınca zayiatını buna kıyas etmeli. Bu gibi ufak tefek muharebelerle kıyas edecek olursak yapılan büyük muharebelerde, bahusus Döğerin şimalinde yapılan muharebede verilen malumata nazaran bu alay cepheyi yarmış, ilerlemiş, ileri yetişen kuvvetler yanlardan, cepheden ileri giderek bir saat kadar ileri gittiği için; kendileri söylüyorlar, Prens Andrenin Fırkası dört yüz maktul vermişti. Dört yüz mecruhu da buna ilave edecek olursak demek ki bir alayı kâmilen perişan olmuştur. Bu suretle düşmanın müteferrik kol başlarının düçar olduğu, muharebelerdeki zaiyat ve Bilecikteki, Köprühisardaki yapılan muharebatta her iki taraftan tazyik edildi; atıldı. Tabur, tabur gelmiş idi, biz onu her iki taraftan tazyik ederek mağlup ettik. Çal'da, Işıklı'da yapılan muharebede, küçük muharebatta bir iki tren naklolunmuştur. Bunlardan anlaşılıyor ki düşmanın mütearrız olmasından dolayı zayiatı bizden daha fazla olacaktır.

Şimdi efendim ordunun emniyetle harekâtı askeriye icra edebilmesi... malumu âliniz biz Ankara'da bulundukça ordu daima Ankara'yı nazarı dikkate almak mecburiyetindedir. Ordu Ankara'yı nazarı dikkate aldıkça düşman da manevrasını ona göre yapacaktır ve bizi daima bir noktaya bağlayacktır. Bunlardan âzâda kalan bir ordu şimdi Eskişehir'den daha emin bir vaziyettedir. Çünkü hatlarımız çok. İstersek Kırşehire doğru, Kızıl ırmağa Beypazarına doğru bir cephe yapabiliriz.

Biz burada Ankara'da bulundukça ordu başka bir şey düşünemiyeceği için her halde merkezi hükümetin tebdili zaruriyetindeyiz. Bunun için Heyeti Vekile yaptığı müzakeratta Kayseriyi münasip görmüştür. Kayseri, malumu âliniz. Anadolu'nun göbeği addolunur. Konya'ya yakındır. Adana'ya yakındır. Otomobil yolları üzerindedir. Orada barınacak emakin de vardır. Hükümetin orada tesisini, ordunun harekâtı noktai nazarından, daha emin addediyoruz. Sonra efendim; malumu âliniz, düşman böyle ilerledikçe bazı müfsitlerin ortaya çıkması imkânı vardır. Bunun için biz düşmanın en ziyade faaliyet yapmak istediği mıntıkalara bir iki İstiklâl Mahkemesi göndermeyi münasip görüyoruz. Meselâ Konya'ya Delibaşı Mehmet girmiştir. Bazı kuvvetler vererek çıkaracaklar, birtakım fenalıklar yapmak isteyecek. Bunlar olabilir. Bunun bir kaç avenesi vardır. Adliyede muhakeme edeceğiz. Bu, usulü kavanine tabi olduğundan tesiri olamıyor. Burada bir İstiklâl mahkemesi bulunupta bir iki müfsit derakap tecziye edilirse yapılacak ifsadatın önü kesilir.

İkincisi de; Malumu âliniz İzmit tarafından Ereğli, İnebolu.. cüzi kuvvetlerimiz vardır. Sinobu, Ereğliyi bombardıman etti. Orada da bazı müfsitlerin memlekete bir fenalık etmek ihtimali vardır. Demek ki

du Ankara havalisinde bulundukça denizden, İzmit'ten gelecek ifsadata karşı bir İstiklâl mahkemesi, cenubtan Antalya'dan ve Karaman'dan veyahut doğrudan doğruya birtakım müfsitlerin Yunan Ordusunu takiben memlekete gireceğine binaen bir de Konya havalisinde bir İstiklâl mahkemesi bulunursa ordu cenahından emin olur. Sonra efendim geçenlerde Sinoba bir kaç mermi attı gitti.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Sinobu topa tuttu mu?.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim beş altı top atıp gidiyor. Meselâ Ereğliye, Trabzona bir kaç top atıp gitti. Böyle açık şehirlere bir şey vesile ederek top atıyor, gidiyor. Başka bir şey yok. Fakat bunlar nedir? Memleketin ruhunu izaç etmek ve oradaki bazı müfsitler... olarak bir kaç top atıp gidiyor. Bunlar da bundan cüret alarak ifsadatını daha emniyetle yaparlar. Mesele budur. Yoksa bir şey yapacağı yoktur.

Şimdi efendim, bu mesaile badelmüzakere merkezin tebdili için bir karar vermeli ve hemen işe başlamalıyız. Ordu serbest olursa takip ihtimali o kadar çoktur. İnşallah bu kadar müşkül vaziyetten kurtulan ordumuzun memleketi kurtaracağına emniyeti kâmilen vardır.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, biz bu azim davaya başladığımız gün elimizde ne böyle bir ordu ve ne böyle bir silâh vardı. Bunun için uzun boylu söz söylemeye lüzum görmüyorum. Bugün pek çok kuvvetli bulunuyoruz. Çünkü karşımızda azemetkâr, kuvvetli bir ordumuz mevcuttur. Biz hakikaten ordumuzu kademe, kademe harp ettirirsek yüzde seksen, doksan ihtimal ile galip geleceğimizi kuvvetle ümit ediyorum. Tabii bu bendenize ait bir vazife değildir. Orduya ait bir vazifedir. Ancak bendenizin burada söyleyeceğim bir kaç nokta vardır. Bendeniz zannediyorum ki Heyeti Vekilenin verdiği bu karar yanlıştır Bu, orduya aksi tesir hâsıl eder. Çünkü bütün millet Ankara'da bulunuyor. Efendiler, bendeniz dün aşağıya inmemiştim. Bağlara tuhaf, tuhaf haberler geldi. İşte Meclisi Mebusan-da toplandılar, karar ittihaz edilmiş, Meclis kaçıyormuş, Mebuslar kaçıyormuş gibi tuhaf, tuhaf sözler işittim. Şehre geldim, bir çok yerlerle temas ettim, hakikaten kuvvei maneviye kırıktır. Bendeniz böyle demiyorum. Bendeniz diyorum ki; ordu kendine serbest bir program çizsin, biz müdahale etmeyelim. Ordu şehir bekçisi değil, ordu İstiklâl bekçisidir. Nerede canı isterse orada harbini yapar.

İkinci meseleye gelince; Büyük Millet Meclisi buradan gitmemelidir. Yalnız Hükümet bir program çizmeli ve bize söylemeli, halkı serbest bırakmalı, aileleri serbest bırakmalı, ne varsa hepsi gitsin. Biz bugün burada öleceğiz, tam o gün gelmiştir. Büyük Millet Meclisi azaları birer tüfek alsınlar, burada top patlayıncaya kadar burada kalsın. Meclisin buradan gitmesi bütün milletin kuvvei maneviyesini kırar, ikiyüz kadar adam çok bir şeydir. Efendiler bugün size şarkta, garpte ikiyüz bin kişilik bir ordu ihzar eden millet...

HAŞİM BEY (Çorum) — Ölmek kolaydır. (Gürültüler)

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — ... Her vakit mevcut kalacaktır. Arkadaşlarımızın hiç birisinin çekinecek bir şeyi yoktur. Kanımızı, canımızı feda etmek için geldik. Hiç bir vakit korkmayalım. Büyük Millet Meclisinde... İnşallah o günleri göstermeyecektir. Biz bu kürsüyü bekliyoruz. Ankarayı bekliyoruz. (Gürültüler)

REİS — Haşim Bey oturunuz.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Büyük Millet Meclisinin, böyle bir zamanda Ankara'dan çekilmesi hem ahaliye ve hem de orduya pek büyük tesir edecektir, buradan kalkması hem ahaliye hem orduya pek büyük tesir yapar. Meclisin, geri alındığını, geri çekildiğini ordu duyarsa kuvvei maneviyesi kırılır. Korkarım orduda panik olur. Bendeniz burada çitihadımı söylüyorum.

Müsaade ediniz bir şey arz edeyim. Soğuk kanlılığımızı muhafaza edelim, mantıkla muhakeme edelim. Birbirimize uzun boylu itiraz etmeyelim. İyisini alır, kötüsünü bırakırız. Ben burada içtihadımı söylüyorum. Ben tek bir adamım, hata edebilirim, içtihatlar toplansın. Meclisin buradan gitmesi fena tesir yapar.. Hükümet programını cizsin. Büyük Millet Meclisinin kalkması lâzım gelirse kalksın. Hükümet isterse bugün buradan maliyesini de kaldırsın, çeksin, biz burada içtima edelim. İcabederse bir kaç çadır alalım, Millet bahçesinde içtima edelim. İcabederse dağ başında içtima edelim. Biz buradan karargâh ile beraber ayrılacağız.

Sonra efendiler, rica ederim. Hiç telâş göstermeyelim, heyecana düşmeyelim. Çünkü millet bizi kemali ciddiyetle takip ediyor. Millet yüzümüze bakıyor. Eğer bizde bir heyecan ve telâş görürse herkesin kuvvei maniviyesi gaip olur. Millete biz heyecan vermeyelim, metin olalım, ölürsek ölürüz. Yedi senenin içinde milyonlarca insanlar telef ettik, biz o milyonlarla insanlardan büyük değiliz. Biz de feda olalım. (Gürültüler). Hükümet tedabiri ittihaz et-

sin, programını çizsin, icabında Kayseriye mi, Kırşehirine mi göndermek lâzım geliyor, nereye göndermek lâzım geliyorsa ve gidecek bir şehir varsa yavaş yavaş, gitsin. Büyük Millet Meclisi azalarının. karargâh buradan çıkıncaya kadar, çıkması doğru değildir. Sonra bugüne kadar yaptığımız şeyler heba olur. Her şey batar, gider. Bendeniz bu fikirdeyim.

Sonra efendiler, ikinci bir teklifim daha vardır : Heyeti Vekilede bulunan arkadaşlarımıza, bilmem kabul buyurur musunuz? Buhranlı bir zaman geçiriyoruz. Heyeti Vekilede bulunan arkadaşlara hepimizin itimadı berkemaldır. Fakat böyle şeylerin emsali vardır. Az bir müddete ait olmak üzere Heyeti Vekileye on kişi gönderelim. Bendeniz münasip görüyorum. Bunda ademi itimad yoktur. (Gürültüler). Katiyen ademi itimad yok... Memur değil, müşavir efendim, rica ederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis bey müsaade ederseniz, bu o kadar derin bir müzakeredir ki bir birimize söz atıyoruz. Bu katiyen caiz değildir. Kendimizi zaptedelim.

DURAK BEY (Devamla) — Bendeniz kanaatımı söylüyorum. Kabul edip etmemek elinizdedir. Böyle söz arasında söz kesiyorsunuz. Siz de buraya çıkar söylersiniz. Ya kabul edersiniz, ya reddedersiniz. Bunun emsali vardır. Heyeti Vekile arkadaşlarımıza yardım etmek üzere on kişi tefrik ederiz. Onlarla beraber müzakere, müşavere eder. Daha kuvvetli olur. Bunu siz isterseniz kabul eder, isterseniz etmezsiniz.

Yalnız bir şey arz etmek istiyorum. Dışarıda vesaiti nakliye için bir çok heyecan var, vesaiti nakliyeyi tutuyorlar, bunun önüne geçilmelidir. Bu kararın bir saat evvel ittihazını istirham eylerim. İnzibat memuru mu götürüyor, bilmiyorum. Evet efendim, şimdi memlekette bir heyecan hâsıl olmuş, bu heyecanın önünü almak için de ne gibi karar ittihaz etmek lâzım geliyorsa tabii bunu Heyeti Celileniz ittihaz edecektir.

Muvafık olup olmadığını sorarsanız, lehte mi, aleyhte mi anlaşılır?

REİS — Efendim, şimdi Durak Beyin ifadelerinde... Halbuki Durak Bey biraderimiz aleyhinde bulundular ve dediler ki; lehte söylensin, aleyhte söylensin. Bendeniz usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Efendim, her halde Paşa hazretlerinin dermeyan ettiği bir noktaya aftı nazar etmek lâzımdır. Ordunun çevrilmek, ezilmek ihtimalleri vardır. Binaenaleyh Meclis burada bulundukça, ordu burayı setretmek mecburiyetine bulunacaktır. Bütün kuvvetler buraya geliyor. Binaenaleyh Meclis burada kalsın denildikçe bunu nazarı dikkate almak icabeder. Durak Beyin sözlerinden bendeniz öyle anladım ki; efkârı umumiyede büyük bir heyecan vardır. Burası elden çıkabilecek bir vaziyete girdiğinde Meclisi aldırmak cihetini de düşünmek lâzımdır. Yani söz söyleyecekler bunun ikisinin ortasını bulmak suretiyle bir fikir beyan etsinler. Ordu istediği yere hareket edebilir. O da bütün, bütün hariç bir şey değildir...

Bir Mebus —?

ABDULLAH AZMİ BEY (Eskişehir) — Müsaade ederseniz söyleyeyim.

REİS — Meclis zati âlinize söz verdi.

ABDULLAH AZMİ BEY (Devamla) — Paşa hazretlerinin sözlerini gayet mühim görüyorum. Sonra Meclisin vereceği bir karar Meclisin tehlikeye maruz kalması, kalmaması değil, elde bulunan ordunun erimesine sebebiyet verebilir. Durak Beyin dermeyan ettiği mütalaada temamiyle hariç değildir. Temamiyle varit bir mutalaadır. Neticesi orduya kadar sirayet edebilir. Biz gayemiz uğruna her türlü fedakârlığı gözönüne almış, buraya gelmişiz. Şimdi bizim bunları silkerek bırakıp gitmek gayri insani olur. Evvel beevvel bence muhaceret eden adamların ailelerini düşünmek lâzımdır. Zira bu adamlar bizim ateşimize yanmıştır. Meclisin dışarı gitmesi demek, ordunun Ankaraya kadar çekilmesi manasını ifade eder. Bittabi bundan başka mana anlaşılmaz. Bütün aza, ailelerinden bir müddeti muvakkata için tecerrüt etmelidirler. Bunlar içinde kendimiz tarafından bir teşkilât yapılmalıdır. Karargâhın gerisinde Meclisin mevcudiyetini dahil ve harice karşı göstermek lâzımdır. Herkes ailesini her hangi bir tarafa nakil ederler ve burada aza, karargâh taciz etmemek üzere, sebükbar vaziyette bulunur ve icabında her hangi bir tarafa gidilebilir. İhtimalki ordu Ankara önünde istediği manevrayı yapabilir. Bendeniz, ancak bunu düşünebildim. Evvelâ onu tatbik etmek lâzımdır. Sonra bizim yolumuza muhacir olan bu muhacirini... (Ne için bizim yolumuza sesleri.) Çünkü, biz vatan için çalışanların başında bulunuyoruz. Onlara rehberlik ediyoruz. Onlar da bize tebaiyyet ediyorlar. Onların mümessili, bu işi benimseyenlerdir. Binaenaleyh evvelâ bunlar düşünülsün sonra Mebusların aileleri bir heyet vasıtasiyle sevk ve idare edilsin.

Bunun için de kargaşalığa meydan vermemek için bir encümen teşkil edilmeli ve bu encümeni teşkil edecek zevatın, bu işi idareye muktedir kimseler olarak içimizden intihap edilmesini münasip görüyorum.

Aynı zamanda buraya hicret eden muhacirini de düşünmelidir ve bu Müdafaai Milliyede teşekkül edecek komisyon marifetile değil, Meclisin kendisinden teşekkül edecek bir heyet vasıtasile sevk ve idare edilmelidir. İaşesini kendisi idare etmek ve hiç bir suretle bar olmamak üzere, karargâhın gerisinde bulunmasını münasip görüyorum bendeniz. Evvelce bu ihtimalat nazarı dikkate alınmıştı.

YASİN BEY (Gaziantep) — Şimdi efendim üç noktai nazar vardır. Burada birisi, Meclisin Kayseri'ye gitmesi.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hangisini dinleyelim?

YASİN BEY (Gaziantep) — Şimdi iki vaziyet karşısındayız. (Gürültüler)

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim bu işe başlıyan bütün arkadaşlarımız, yani bu heyet, bu ihtimalatı nazarı dikkate almıştı. Binaenaleyh şu vaziyetimiz fevkalâde bir buhran değildir, bizim için. Fakat memleket için büyük bir buhrandır. İki vaziyet karşısındayız, iki zarar vardır, bizim için. Bir kerre nakil etmek zarardır, oturmak yine zarardır. Bu iki tarafın hangisinin ehven olduğunu tetkik etmek lâzımdır. Eğer biz buradan Kayseri'ye nakledecek olursak bunun orduya, dahile, harice yapacağı tesiratla ve burada kaldığı zaman Meclisin mukavemet gösteremeyip de bilâhara inhilâli dolayisiyle dahile, harice ve orduya karşı yapacağı tesiratı mukayese edelim. Şimdi bunu şöyle bir tetkik edelim.

Eğer biz ailelerden sarfınazar, aileleri çıkararak, burada otururken orduyu bizi düşünmekten azade bırakabilse idik, yani ordu bizden emin olsa idi ki, hepimiz ledelhace Polatlı'da son istasyonda harp olurken biz de hayvanlarımıza, arabalarımıza binerek ve sebükbâr toplu olarak buradan çıkabiliriz. Ordu buna kani bulunsaydı en evvel yapılacak yol bu olacak idi. Fakat bu kürsüde bağırmak lâzım gelirse bendeniz de bağırayım. Her felâkete katlandıktan sonra memleketin son ümidi bulunan bu Meclis dağılmaz. Fakat burada şimdi tatlı, tatlı söyleriz, biz bunun içinde bulunduk. Orduyu gaip etmiyeceğiz. Bizim de salâhiyetimiz vardır. Evvelâ ordu kumandanlarına itimadımız vardır. Ordu kumandanlarının vicdanına, imanına, muhabbeti vataniyesine iman ettikçe bu harekât esnasında tenkid etmek, bence hatadır, benim kanaatım bu. Binaenaleyh onların kanaatlarına bizim tabi olmaklığımız lâzımdır. Bize, siz bildiğiniz yere gidiniz, orduya suitesir yapmıyacaktır derlerse buna tebaiyyet etmek lâzımdır. Neticede bizim burada dağılmak ihtimali mevcut ise burada görüşelim, karar verelim. (Bravo sadaları). Eğer biz burada durabilecek isek bilâhare buradan toplu olarak çıkmaya muvaffak olacak isek bunu yapalım. (İmkânı yok sesleri) Yok bunu yapamıyacak isek beyhude vakit zayi etmiyelim. Hükûmeti askeriyenin tedabiri askeriyesini de işgâl etmiyelim.

Sonra Mebus ailelerine gelince : Mebus aileleri, bizim Heyeti İdaremiz vardır. Heyeti İdarenin vazifesi yalnız para tevziine memuriyet değildir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Meclis hakkındaki noktai nazarınızı söyleyiniz. (Karışmayınız sesleri, gürültüler)

VEHBİ BEY (Devamla) — Efendim, kanaatımı söyledim zannedersem.

Sonra Mebus ailelerine gelince; bunları da Heyeti İdare temin eder, zannederim. Bunu yapacak kabiliyettedir sanırız. Bittabi böyle günde bu işler bizim Heyeti İdaremize aittir. Filân yerdeki iaşe meselesini tenkid etmek, kahvede, köşe bucakta tenkit etmekliğimiz doğru değildir. Bu, memleketin felâketine sebep olur. Filân yerdeki harekâtı harbiyeyi tenkit etmemiz de doğru değildir. Binaenaleyh bizim için mukavemet göstermek zamanıdır. Ölümü de göze aldık. Başkasının söylemesine hacet yoktur. Biz en ziyade tenkit edecek noktaları bilhassa böyle anlarda, fakat şurada burada, faraza içimizde bir zabit misafir bulunuyor. Her meslekten adam bulunuyor. Binaenaleyh buradaki sözü her yerde söylüyoruz.

Sonra şunu arz edeceğim, istirham edeceğim ki şimdi karar verilecek ve bu karar burada kalacak. Binaenaleyh bunun en ziyade aleyhdarı olanlar dahi aynı kanaatla müdafaa etmezlerse yine memlekete felâket getirir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim bendenizin fikrimce Meclisin burada kalmasile Kayseri'ye gitmesinde fark yoktur. (İşitmiyoruz sadaları.)

Efendim Meclisin burada kalmasile Kayseri'ye gitmesinde bir fark görmüyorum. Her halde bir mahal tayin etmek lâzımdır. Meclis nerede olsa ifayı vazife eder. Yalnız şimdi deniliyorki; orduyu harekâtında serbest bırakabilmek için Meclisi Ankara'dan ileri sürmek icabediyor. Ordu olabilir ki, Ankara'yı terk eder, çekilir. O vakit Meclis de çekilir. Şimdi evvel çekilmek, ahar çekilmek meselesi var. Meclis derse ki; gitmiyeceğim, Ankara'da kalacağım. Ne vakte kadar? Orduyu işgal etmiyecek, sonra Meclis ordunun gerisinde çalışır, ordu çekileceği vakit ondan evvel Meclis buradan kalkarsa Kayseri'yemi gidecektir, Kırşehri'ne mi gidecektir? Serbest bir vaziyette olabilmek için evli olanlar ailesini şimdi nereye

nakledecektir? Meclis azalarının bir yer tayin etmesi lâzımdır. Asıl meselenin mühimmi Meclisin hareket edeceği mahalli tayin etmek lâzımdır. O vakit ailesini oraya göndermek çaresini düşünür. Bu aile meselesini halletmek için Meclisi Âlinin en ziyade nakledeceği mahalli tayin etmek lâzımgelir. Meclis azaları ailelerini istediği mahalle nakleder. Şimdi burada Meclisin mevkiini tayin etmek meselesi vardır. Bazı arkadaşların dediği gibi, Mebuslar kaçıyorlar gibi sözler başlıyacaktır. Bir takım edepsizler meydan almaya başlıyacak, bu aileler nakledilmeye başlanınca. Bu ailelerin hüsnü naklini temin etmek için mutlaka nakil olunacak havali Mebuslarının bununla alâkadar olmaları lâzım gelir. Meselâ, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kângırı Mebusları bununla alâkadar olmalı, böyle buradan sekiz tane araba tutup sureti muntazamada sevk edilmeli. En evvel yapılacak iş, Meclisin nakil edeceği mahalli tayin etmek ve sonra haydi uğurlar olsun diye bunları sureti muntazamada göndermek lâzımdır. Bu cihetin nazarı dikkate alınmasını teklif ederim.

HAKKI HAMİ BEY (SİNOP) — Efendim Heyeti Vekile Reisi muhteremi Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı aliyeleri arasında... vaziyeti tamamile anlatmak lâzımdır. Devam eden sükûnet karşısında bugünkü vaziyet mühim olmakla beraber, Meclisin içtima ettiği günkü kadar mühim değildir. Filhakika bir fevkalâdelik var. Fakat mucibi endişe bir hal yok. Böyle olmak beraber bazı tedabir ittihazına lüzum olduğu kanaatı herkesin olduğu gibi, bendenizin kanaatım, Heyeti Vekilenin kanaatına tamamen tevafuk edemiyor. Edebilir, bir şartla. Eğer Heyeti Vekile verdiği kararla Meclis burada kaldığı halde orduya fena tesir yapmıyacağını, yani ordunun zaptu raptı bu günkü gibi devamını temin ve memleket dahilinde bazı aksi tesir hasıl etmiyeceğini ve fenalıklar hudusuna meydan vermiyeceği hakkında teminat verirlerse bendeniz bilâitiraz Meclisin bir tarafa gitmesine, daha emin bir mahalle gitmesine taraftarım. Fakat sekiz on senedir hepimiz yaşımızla gayri mütenasip vukuatlara şahit olduk. Bir çok muharebeler gördük. Bir çok hicretler gördük. Onların ordu üzerinde, ahali üzerinde tesirleri vardır. Fiiliyata müsteniden bendeniz nasıl görüyor isem, Heyeti Celileniz de öyle gördü. Ben korkarım ki bizim bu ittihaz ettiğimiz karara tebaiyyet etmemiz, bir hal olursa maazallah korktuğumuza uğrarız. Efendiler Yunanlılar İzmir'i işgal ettiğinin üçüncü günü bendeniz İzmir'den kaçup gelen bir iki neferin ve ahaliden kurtulup gelenlerin sözleri üzerine, sui niyet her ne ise, elli yedinci fırkanın mevcudu üçe inmiş idi. Maatteessüf Menderes çayına çekildik. Sabahleyin mevcut üç neferle bütün hayvanat, bütün toplar Menderes çayında üç günde, dört günde mahvoldu. Buna sebebiyet veren, İzmir'e Yunan çıktı, Aydın'a Yunan geliyor sadasını işiten ve bittabi en ziyade tecavüze maruz kalması ihtimali mevcut olan zabitan ve memurin ihtimalki memlekette hıristiyanlarla arası açık olanların ailelerini şuraya buraya göndermeye başladıkları dakikadan itibaren bu hal başlamıştır. Memleket dahilinde öyle bir hale geldik ki, ne mutasarrıfı Komiser dinler ve ne Komseri polis dinler. Bendeniz bunu bundan iki sene evvel gördüm.

Şimdi Meclisin burada kalmasında bir tehlike var. Gitmesinde de bir tehlike var. Bunun hangisi tercih edilmesi lâzım? Şüphesiz hafif olan cihetin tercih edilmesi lâzım. Bendeniz Meclisin hem burada kalmasını, hem de hiç bir suretle heyecanda bulunmamasını, hatta bütün memleket dahilinde asayişi temin etmek lâzımdır. Ailesi bulunanlar vardır. Burada Meclisin müzakeratına halel gelmemek şartile bir miktar aza ailelerini Kayseri'ye nakledebilirler. Fakat nakliyatta, evvel emirde halkı serbest bırakmalıdır. Deruhde ettiğimiz vazifenin azameti karşısında ihtimalki düşman buraya gelecektir. Size haber veriyorum, istediğiniz yere gidebilirsiniz, biz sonuna kadar çarpışacağız demelidir ve millet anlasın ki bu Meclis kendisi millet için deruhde ettiği vazifeyi bihakkın ifa ettiğine kani olursa, emin olunuz o millet gitmiyecektir, arkamızda kalacaktır. Düşman o vakit gelemez, ihtimali yoktur. Mebusan ailelerini nakledelim. Fakat burada en son noktaya kadar Meclis vazifesine devam etsin. Bendenizin arz ettiğim gibi olursa daha isabet etmiş oluruz. Heyeti Vekilei muhtereme, biz asayişi temin ederiz derse, bendenizce bir kuru lâftan ibarettir. Memleket gittikten sonra kim mesul olacaktır, efendiler? Bendeniz korkarım ki; memleket elden gider. Ne mesul edilecek şahıs meydanda kalır. Hissiyata kapılmıyalım efendiler. Ciddiyet üzerine konuşalım, memleket elden gider ve bu gayet mühim bir meseledir. Çine'ye nakletmiş olan bir fırka bizim kuvvetlere karşı yapmış olduğu bir hareket üzerine İtalyanların Çine'de bulunduğu zaman orada bulunan asker aileleri tahrik etmişlerdir ve belki de halk buna mani olacaktır ve diyecektir ki sizin ailelerinizin nasıl ırz ve namusu mukaddes ise bizim ailelerimizin de ırzı ve namusu mukaddestir. Emin olunuz ki, bu gibi haller karşısında kalacağız. Ne haysiyetimizi yerine getirebileceğiz ve ne ordunun mevcudiyetini yerine getirebileceğiz, kolay değil-

dir ve bunun önüne geçemezsiniz. Çünkü bu topu kullanan bu milletin adamıdır. Mesele mühimdir. Bugün bu milleti yaşatacağız. Öyle on kişinin vereceği kararla, söyliyeceği sözlerle nakil meselesi hakkında bir karar vermek kadar tehlikeli bir şey düşünemiyorum.

Kumandanlıkları ihzar ettik. Yani bu gibi teşkilatı askeriyenin noktai nazarından askerin orduda yani bulunduğu yerde .... tabii istimal etmekten çekinmiyorlar. Fakat lâzım gelen muamele hakkında heyeti aliyenize muamele yapılmak üzere bir lâyihai kanuniye verilmişti. Fakat heyeti aliyeniz bu hususta Hükümete yardım ederek ne tarzda firarin önü alınmak lâzım gelirse ..... O halde bu vazifeyi heyeti aliyeniz kabul ettilerse heyeti aliyenizin kabul ettiği şey, yine civarında olmak üzere gayri muntazam kuvvetler .... ilah. Bir de Müdafaai hukuk meselesi mevzubahis oldu. Bu hususta nazarı itibara alınmış bir şey de Hükümet heyeti aliyenizle olmak üzere diyordu ki; bu memlekette ordunun muvaffakiyeti dolayısile milletin muvaffakiyeti ... ordunun intizamını temin etmektir. Yani her tarafta Müdafaai Milliye tarafından yapılmış teşkilat, o teşkilatı da icraatı, müdafaai vatanı mühimsemediği zamanda hepimiz sebkedenler... her halde vatan namına şükrü minnetle hitap edilmiş adamlar bulunmuştur. Bu zamanın ihtiyacı değildir. Büyük Millet Meclisi teessüs ve Hükümet teşekkül ettikten sonra artık ilânihaye bu teşkilatın idamesi caiz değildir. Hizmetten ziyade bazı mahallerde suiistimalâta sebep oldu. Bazı cihetlerde bir hükümet memurunu bulamadıklarından dolayı maaşlarını almak dolayısiyle idame etmektedir. Bizim bazı verdiğimiz emirlere o kadar mukabele ediyorlar ki, hatta vatanperverlikten bahsediyorlar. Bir takım şikâyetler vaki oluyor. Biz buna göz yumuyoruz. Bana bugün bir muhasebeci yazıyor. Bu tarzda evamir verenler, müdafaai hukuk cemiyetinde bulunanlar tamamile vatanperverlikten mahrum adamlardır. Müteessir olmayınız; intizamı tesis etmek için bu bir devri mutavassıttır. Bir taraftan ihtilâl devrinden intizam devrine .... müdafaaya gayret ediniz. Müdafaai hukuk hakkında Hükümetin verdiği talimatın Garp Cephesi Kumandanı tarafından ceza edilsin.

Her halde bu mesele inşaallah tahkik edilir. Münasebet düştüğü zaman heyeti aliyenize arz ederim.

.... saklıyorum. Bana müdafaai hukuk reislerinden yazıyor ve diyorlar ki; hatta Paşa Hazretleri Afyon Karahisarına geldikleri zaman memurini milkiye ile.... iane celbetmelerine mümanaat ediyorsunuz. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin mevcut bulunduğu müzakereden zannederim ki o zamana kadar muta' olmuştur. Riyaseti altında kumandanlıklardan gösterilecek lüzum üzerine ifayı vazife etmeleri devrei mutavassıta idi. Hükümetin nazarında ... olmadığı zamana matuf idi. Çünkü yapabilecek kuvvette, yapabilecek bir kabiliyet ve istidatta değil idik. Efendiler, Müdafaai hukuk meselelerinden dolayı bendeniz daima hatta arkadaşlarımdan bazılarından şikâyetler işittim. Efendiler, müdafaai hukuk meselesinde, rica ederim, beni fazla söyletmeyin. Müdafaai hukukların hizmetleri gayet meşkûrdur, gayet takdir ederiz. Muntazam bir teşkilât tesis ettikten sonra artık onların mevcudiyetlerine, hizmet ederiz diye ayrıca millet üzerinde menabi tesis etmeye hacet yoktur.

Müteaddid tetkikat neticesinde bazı sahifelerin noksan zuhurundan dolayı bizzarur noksan olarak tevhid edilmiştir.

Cevat Ramiz

Vergi tarhı suretile halkı bizar etmiştir. Köylünün malını yağma ediyor, hukukuna tecavüz ediyor. Sonra kesesini dolduruyor. Ya Müdafaai Milliyede veya Heyeti merkeziyede bulunan bu suretle mezalimle getirilenler de birer birer kaçıyor. Bu defa dairei intihabiyemde bin beş yüz kişi kadar toplanmış, mektebe koymuşlar.... On günde .... hamiyetsizlik değil, halkta hamiyet var, vicdan var. Memleketi müdafaa etmek de istiyor. Fakat haksızlığı, zulmü görüyor. Hükümetin de bunu önlemeye muktedir olmadığını görüyor. Efendiler hatırlarsınız ki, tekrar ediyorum bu, bir vazifei vicdaniyemdir ve bugün bunu hususî olarak söyledim. Tekrar etmek isterim. Heyeti Vekilemiz bir karar vermişti. Müdafaai hukuk, mutasarrıfların riyaseti altında... müdafaasını şey yapacaklar. Başka şeye karışmıyacaklardır. Tamim edildiği zaman, hatırlarsınız, bendeniz bunun tatbikinde himmet edilmesini rica etmiştim. Teşekkürle karşılayarak... Heyeti Vekileden istirham etmiştim. Bilirsiniz Celâlettin Arif Beyefendi ... bu kararı vermezdi dedi. Efendiler o karar tatbik edilmedi. Malum, o karar livalara bir takım hiyel ve desaisle ... işine gelmiyenler ancak birer birer Garp Ordusu Kumanda-

nına, efendiler sizin Büyük Millet Meclisiniz emir verdi ki Heyeti Vekilenin kararını tebliğ etmeyiniz. Binaenaleyh dert bir değildir. Herkesin bir birini tanımamazlıkta bir nizam ve intizam altında halkın itimadını kazanacak surette bunu temin etmek ve bilhassa halkı memnun edecek, halkı hâkim kılmak suretile Hükûmet tesis etmek lâzımdır. Hükûmet tesisi nasıl olabilir.? Arkadaşım ve bunu samimiyetle hiç bir vakitte bilâriya halkın eline vermek yine o halka ezdirecek surette halkı hâkim kılmak üzere içinden çıkar. Bunu vermekten çekiniyor ve bunu kemali samimiyetle halka vereceğimizi göstermek istediğimiz zaman; bana bunu gösteriyor. Felâket yakından bizi takip ediyor. Yaklaşmıştır ve felâket muhakkaktır. En ziyade halkın itimadını haiz olan, halkın mazbutatı mutasarrıfı buraya Müdaafai Hukuktan iki kişi geldi. Müdafaai Hukuk Heyetinden...

İşbu celseye ait zabıt müsveddeleri numarasız, tarihsiz olarak birbirine girift olan perakende evrak meyanından müteaddit tetkikat neticesinde yine noksan zuhur etmiş ve bizzarur tevhidi elzem olmakla noksan olarak tevhid edilmiştir.

Ramiz Cevat

Kıtada kuvvet tahsili, kumandada kuvvet tahsili meselesini ilâve.. Çünki onların fedakârlıkları ifadatı görüldüğü gibi daima.. Efendim asker meselesinden bahsediyorum. Liyakatı mahsusa iktisap edenlerin burada uzun uzadıya münakaşası ne caiz, ne de kabildir, bu zabit ve kumandan tedariki meselesi mühimdir ve ehemdir ve memba da vardır ve kolayı vardır. Fakat biraz geç olur. Falan kumandan buna tercihan ve heyeti aliyelerini haberdar eder. Binaenaleyh teklifimin bu noktasını izah etmekliğimi istiyorsanız bütün bu işler için, tensip buyurulursa izah etmek isterim. Bu zabit ve kumandan tedariki.. Fakat uzun uzadıya müahaze şimdi sırası değildir. Biz evvelbeevvel bir vahdeti milliye ve bir vahdeti fikriye ve tekmil vatanın evlatları ittihad ve encümenimiz.. ve daima.. yalnız takibat.. Bu mesailde fazlaca itnabı kelama mahal yoktur. Ordu iyidir. Biz çalışırsak memleketi kurtarırız. Fazla izahata lüzum görmüyorum. Çalışalım efendiler ve çalışınız efendiler... ve size malumat versinler. Başka bir çare bulan varsa..

Ben heman bir iki kelime söyliyeceğim. Evvelâ heyeti aliyenizden sual ediyorum, heyeti vekile varmıdır, yok mudur? Varsa Heyeti vekile niçin cephedeki Mehmedin işini görmüyor. İkinci bir sualim; Ankara'da gölgede, şurada, burada yatan efendilerin Temmuz maaşı veriliyor, onların kunduraları vesaireleri veriliyor da asker olanlara ne için maaş ve kundura verilmiyor? Bu tercih nereden geliyor? Yoksa burada gölgede yatmak ayrıca bir meziyet olduğundan mıdır?. Rahat yatanların maaşı verilsin de cephede kanile; canile çalışanların maaşı verilmesin.. Emirber vesaire gibi boş gezen neferle halile harp eden asker arasında fark vardır. Niçin buradan sekiz elbise, dört ayakkabı gidiyor? Öte yanına geçme, cepheye geçme. İşte bunu Müdafaai Milliye Vekâletinden ve Heyeti Vekileden soruyorum. Evvelbeevel elbise ve eşya, cephenin neferinden başlayıp gelmeli efendiler. Buradaki neferlerin yatacak yeri bulunuyor. Hizmetçisinin altında döşek, üstünde yorgan bulunuyor. Cephedekilerin ne altında bir serileceği var, ne üstünde örtüneceği vardır. Neden dolayı bunlara iki ay maaş verilmiyor? Bu merhamet midir, bu hükümet midir, bu Heyeti vekile midir?. Halâ yarân, ahbap yerleşdirmektedirler. Neye düşünüyor millet? Rica ederim. Malta'dan gelenleri. Onları düşüneceklerine cephedeki efradı düşünseler olmaz mı? Efendiler, yürek acısıdır. Hâlâ Hükümet memurlarımızı tekaüde sevketmek, onların yerine kendi yarân ve ahbaplarını kayırmakla meşguldürler. Cephede olan neferatı, efradı düşünmüyorlar ve düşünmüyeceklerdir. Heyeti Vekilenin düşüncesi tamamen harbe müteallik olacaktır. Hangi günlerde içtima ettilerde Mehmet'lerin hallerini teftişe, dair görüştüler, söylesinler?

BİR MEBUS — Efendim, zannederim ki Müdafaai Milliye Encümeni intihabı bir günde olmaz, Bir günün kiymeti vardır. Herhalde şimdi rica ederim, şimdi yapalım.

BİR MEBUS (Devamla) — Onun için bir iki noksan kaldı, bunları ilâve edeyim.

Mekkâre hayvanile beraber semer lâzımdır. En ziyade pantalon lazımdır. Kış hulûl edinciye kadar, âcilen, zabit başına iki battaniye ile birde.. lâzımdır. Birini altına sersin, birini üstüne.. Bir de bir kaç terzi ile kumaş göndersinler. Sol cenahtaki kıtaatın bulunduğu yerlerde bir dikili ağaç yoktur. Yemek pişirmek için odun lâzımdır, İki de çeşme vardır. Biri gayet çok akıyor, biri gayet az. İdamei hayat için efradın bunlara ihtiyacı vardır ve yemek için biraz odun göndermek lazımdır. Uzaklardan çöp toplayıp yakıyorlar. Bir de zabitan meselesinde not ettim. Bafra'daki arkadaşlar maaşlarını almamışlar. Aileleri de ancak nisan maaşını almışlar. Ümera ve zabitan rica ediyorlar. Hangi ailelerdir, bunlar nereye gönderilmiştir?

Erkânı Harbiye-den bilhassa rica ve istirhamım; evvelâ orduyu takviye etmek için ne yapmak lâzım geliyorsa âcilen yapsınlar. Yeni teşkilâtçılık usulünden vaz geçsinler. Sonra bize gelirken malumya vaziyetimiz ne yapmak lazımsa el birliğiyle yapmaktır. Düşündük hep beraber gidelim, dedik. Mihaliçte bulunan fırkayı göremedik. O grup açıkta kaldı. Kocaeli grubuna ve Afyon Karahisarı kıtamıza araba bulunmaz. Yalnız üçer kişi gönderelim. İkisi rükûp ve nüzule muktedir arkadaşlar ayırarak birinci gruba göndermek.. Binaenaleyh o grup açıkta kaldı..

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim bendenizden evvel söz söyliyen rüfekayı kiram, tabii vaziyeti gördükleri için olanca çıplaklığı ile heyeti umumiye huzurunda arzettiler. Temas olunan bazı noksanlar üzerinde birkaç söz söylemek istiyorum.

Söz söyliyen rüfekayı muhteremenin israr ettikleri bir nokta var ki, Heyeti Vekile demiyeceğim, biz de dahil olduğumuz halde bu güne kadar esaslı bir şekilde işe sarılmış değiliz. Bunda pek haklıdırlar. Biz maatteessüf şekli idareyi aynen naklettik hele bazıları aynen İstanbuldaki Babıâli gibi. Demin arkadaşlar ordumuzda süngü sayısı eksiktir, bu süngüyü ikmal edelim, dedi. Bendeniz bir şey hatırlatmak istiyorum. Geçenlerde ailemi almak üzere Trabzona gitmiştim. Kastamonuya gittiğimde Üçüncü Fırka karargâhını nakleden bir gemiye eşyayı ticariye kondu ve hadiseden orada bulunan nakliye kumandanı haberdar oldu. Tafsilât vermiyor. Sonra bilmem ne olmuştur. Nakliye kumandanı, bunu çıkarmayın ve çıkarırsanız her balyada on lira alırım diye emir geldi. Ne için bunu yapıyorsunuz dedim. Beylik eşyaları diye.. Bendeniz orada mevcut bulunuyordum. Biz beylik gemi ile nakil edilen eşyayı askeriyeden navlun almayız. Yalnız eşyayı askeriye diyerek sevkedilen süngülerin bırakılması suretile bunu da Hükümetin göstereceği.. Kimin eşyası olduğunu bilmiyorum. Tüccar eşyası... Sonra işin garibi levazım komisyonundan orada bulunan ..... siz karantina edin, eşya Ankaraya gelir diyerek emir verdi. O eşya Trabzona gitmiş. Fırkaya elbise yapılmak üzere kumaş verecekmiş ve bu bir müteahhide verilmiş. Bu veçhile badihava naklolunmuş ve Ankaraya gelmiş, alınmış verilmiş ve maatteessüf burada alınmıştır. Trabzon Fırkası almadı. Sonra bunun üzerine biraz bir yere söylenmiştim. Sonra İneboluya geldim.. isek eşyanın sahibi yüzümüze gülmüş, Ankaraya götürmüş, bir çok masrafla buraya vermiştir. Şimdi şu levazım içinde ne işler olduğunu.. Fakat sonra efendim mesmuat çok, meşhudatımı söylemek isterim. Yine İneboludan buraya gelirken bir batman eşyaya elli lira aldılar. Bendeniz öyle verdim ve maatteessüf o eşyamı satın aldım.. cephane nakli lâzım geliyor. O aralık bombardıman başlamıştı. Fakat bilhassa cephane nakline memur olan beylik araba, yoktu ve maatteessüf, eşyayı zatiye taşıyor.. parası oraya gidiyor. Çünki Heyetei Vekileye buradan mülhem olarak.. Demin arkadaşların teklifatı vardı. Bunlar musiptir. Fakat her halde Müdafaai Milliye Encümeni bu işe memur edilecek ise şimdi levazımat işini şahsi takip ile yapmak mümkün değildir. Yapacağı tavladan ibarettir. Bunu yapacak olanlar ikinci.. Fevzi Paşa Hazretleri iş görmemişlerdir ve çalışmamışlardır. Bittesadüf Maliye Vekili Beyle burada bulunuyorduk, Levazımdan bir zat geldi. Ankarada yirmi beş bin kişi var.

Sonra zabitandan bahsolunuyor. Eğer bizim istediğimiz.. ve efrat nevakısından bahsolunuyor ve bunu daha fazla takviye etmek mümkindir. Geri kalan hasta değildir. Beş bini hademedir. On bini hakikaten lazım olan efrattan müteşekkildir, daha fazla takviye etmek mümkindir.

Şimdi efendim fazla söz söyleyip başınızı ağrıtmak istemem. Yalnız ısrar edeceğim bir nokta vardır ki cephe gerisi, cephe kadar mühimdir.. Çünki bunun.. önüne geçmek istiyorum. Efendiler, halkı biz kendimize ısındıracak olursak, halkın kalbini kazanmak gayet kolaydır, basittir. Lâkin halk memnundur. Misalini gördük. İstiklâl mahkemeleri halkın teveccühünü kazanmıştır. Bundan halkın ürkeceğini fena olacağını zannetmiyorum. Bugün asmak, kesmek olduğu halde, halk bunu istiyor. Halk adaleti tevzi ettiği için istiyor. Halk, vazifesini görmiyen memurinin tecziyesini gördüğü zaman Hükümete dört el ile sarılacaktır. Onun için bunun teminini arkadaşlarımızın kabul ettiği şekilde.. Bendeniz bir kaç gün evvel teklif etmiştim. Efendim, gerededen aldığım malumata göre..

YASİN BEY (Ayıntap) — Cepheye giden arkadaşlarımızın söylediğini unutmıyalım. Belki biz tuttuğumuz şeyleri unuturuz. Müdafaai Milliye Vekilinden soralım. Söyliyecektir.

HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, Bendeniz ve cümlemiz zannederim ki iş zamanıdır. Binaenaleyh en ziyade ehemmiyet vermiş olduğunuz istiklâl mahkemeleri azaları arkadaşlarımız hâlâ buradadırlar. Yola çıkarılsın. (Müzakere kâfi sesleri)

BİR MEBUS BEY — Bittabi hep kalplerimiz aynı düşüncelerle çırpınıyor. Şimdi kim bilir neler oluyor. Binaenaleyh, istirham ederim, istiklâl mahkemeleri arkadaşları bir an evvel yola çıkarılsın. Rüfekayı

kiram endişelerimizi söylediler. İhtiyacatımızı temini ve.. öne geçen Heyeti Hükümet memleketi kurtarmıştır. O da irtikâp ve irtişadır. Evet budur efendiler. Size gayet acı şeyler söyliyeyim. Mileli gayri müslime hakkındaki bir kanunun maatteessüf tarihi neşrinde icabederse huzuru alinizde.. Lâkin bize tebliğ edildiği için sizi burada alıkoyuyoruz demişlerdir. Bize onar lira vermelisiniz diyerek teklif etmişlerdir. Bu irtikâp ve irtişa memleketi mahvetmiştir. Bugün kimi gönderirseniz gönderiniz, ne yaparsanız yapınız.. Hükümetin kudreti maddiye ve maneviyesini büsbütü temelinden sarsmak demektir... idamdır ve kanun da müsaittir. Eğer bu irtikâbın önüne geçerseniz emin olunuz ki cephede efradın adedi o kadar çoğalacaktır ki azemetli bir ordu vücuda gelecektir.. kulağımla köylerde işittiklerimi söyliyeceğim. Bundan sonra doktorlara laf anlatamıyoruz. Çünkü istiklâl mahkemeleri var. Tezkereyi aldığı gibi beni sevkediniz, diyor. Bugün merkezi hükümette.. onun tohumu irtikâp ve irtişadır. Eğer burada olduğu gibi diğer yerlerde de oluyorsa biz başa baş kalıyoruz. Bendeniz arzetmek istemem. Herhalde şiddetle takibatta bulundukları.. işte birincisi budur. Bunun önüne geçmek için lâzım gelen çareye tevessül etsinler. Mesele hallediimiştir. İlâve edilecek bundan başka bir şeyim yoktur.

HEYETİ VEKİLE REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendiler, bir müttehem mevkiinde gelip huzuru âlinizde izahat verdiğimden dolayı hissettiğim hicabı ifadeden âciz bulunuyorum. Bendeniz burada son darbe ile düşmanı ezerek davayı millimizi kazanacağımız ümidi kavisini huzuru âlinizde arzetmiştim. Arkadaşlarımın İfadatından anladığıma nazaran, bu ümitle bazı tezelzülât hasıl olmuştur.

Bunu iki suretle arzedeyim: Birincisi; şimdiye kadar yapılan işler; ikincisi de, şimdi yapılmakta olan işlerdir. Rıza Nur Beyefendi ile diğer arkadaşların ifadatı arasında en mühim mesele hakikaten milleti takviye etmek ve gördüklerini Meclise arz ederek bir çarei âcil bulmak hasebile söylediklerinden dolayı.. Bu üç vazife, üçü de mühimdir.. Başkasına bırakıp hiç bakmamak, milletin itimadını suiistimal etmek, Bu belki de müstahildir. Bunun hepsini tasdik ederim. Fakat yalnız şunu arzedeyim ki sıhhatımdan, rahatımdan pek çok fedakârlık yaparak çalıştım ve çalışmakayım. Ancak çalışmanın bir neticei müsmire verip vermiyeceğini istikbal gösterecektir. Emin olunuz ki vücudumu siper edip bu vazaifi görmeğe çalışıyorum ve uğraşıyorum. Bu vazife gayri kabili iktihamdır ve çok müşkildir. Bugünkü vaziyet bizi biraz sinirlendirmiştir. Mamafih.. bir çok hakayik elde etmişlerdir. Her bir ademi muvaffakiyet neticesinde hasıl olan zaafı kalp tabiidir ki önü alınamaz ise derhal.. tevessül ederekten buna daha ordu çekilmeden sizden müsaade.. ve tayin olunmuştur. Demek bunu düşündük. Bugün heyeti âliyenize arzedemiyeceğim bazı hakayik vardır. Ordunun elindeki vesaiti harbiyenin.. kanaati vicdaniye hasıl olmadığı takdirde artık benim evvel emirde düşman kuvvetine mukabil biz-de kuvvet ihzar edilmediğine dair bir fikir vardır. Düşmanın çıkaracağı kuvveti biz hüve hüvesine.. Birinci İnönü ve İkinci İnönü muharebesinde kuvvetimizi tazif ettik, şimdiki muharebe arasında iki üç misli kuvvet yaptık. Dumlupınar muharebesinde düşman son kurşununu atıyordu. Bu muharebeden sonra iki buçuk ay geçti efendiler. Üç fırka cepheye getirilmiştir. Burada gayet zaif bir fırka ikmal edilerek gönderilmiştir. Kuvvetler geliyordu. Elbise yoktu, teçhizat yoktu. Fakat hepsi gözümüzün önünden geçiyordu. Teşkilât merakı yoktur. Düşman fırkalarına muadil teşkilat icrasile fırka teşkili lüzumu vardır. Düşman on iki fırka, on sekiz fırka var ki lâakal ben iki üç fırka ile tefevvük temin edemem.

Sonra efendiler Yunan gerisinde deniz ve büyük milletlerin parasına hâkim, şimendiferlere hakim, biz kaçakçılarla ikmal yapıyoruz. Bugün İngilizler mani oluyor, Yunanlılar mani oluyor, ve bugün bizim kendi adamlarımız cephaneyi koymuşuz. Müslüman içindekiler, İngilizlere teslim etmişler. Efendiler bizim düşündüğümüz ne idi? Elimizdeki vesaitle insan menabiini tevhid edelim. Ne netice hasıl olacak? ve Bütün çalışacak insanları toplamak, muharebede elimizde silâh tutalım.. Yapmıştık. Firarilere mümanaat meselesi var. Ankarada bir kordon vardır. Haymanadan Beypazarına kadar zincir yapmışlardır. Mukavemet etmiyenleri bütün tutup cepheye sevkediyorlar. Bütün delikler tıkanamaz. Aradan, şuradan buradan kaçar. Yedi kişinin.. elli kişilik hücum olur. Hatta şehid de oluyor. Maamafih bu tedabirdir ki firarı taksir etmiştir.

Depo kitaatı buyurdular. Elyevm ikmal edilmektedir. Fakat depo, zabitan meselesidir. Bugün yine heyeti âlinize bildirmiştir. Zabitan noksandır. Bu noksanı ikmal için mektep açtık. Bir taraftan küçük sıhiye zabitlerinden alıyoruz.. ve buyurdukları gibi eğer Müdafaai Milliye uyumuş olsaydı, bugün birinci ve İkinci İnönü muharebelerinde muvaffakiyet olmazdı.

Çarık meselesini buyurdular. Malumu âliniz, muharebe iki hafta.. etmişlerdir. Bizim çarıkların böyle

taşlık yerlerde üç haftada mevcudiyetini muhafaza edeceğini hiç kimse tekeffül edemez. Çünki sağlam çarık olsa.. Biz evvelce bu çarık ihtiyacını nazarı dikkate alarak.. kıtaata verilmedi. Maamafih burada hazırladığımız.. Kıtaata tevzi ettik. Beraber götürdük. bizzat götürdüm.

Cepheye ekmek meselesi; malumu âliniz cephe yalnız şimendifer üzerindeki kıtaat değildir.. bulunuyordu. Cephe bazan otuz, kilometre geri, ileri müteharrik bulunuyordu. Menzil noktası Sarıköye kadar gider. Sevk olunan ekmekler o civardaki kıtaat vaziyetlerine, harekâtı harbiyelerine.. Aç kalmış ise geride ekmeksizlik.. Biz de görmüşsünüz ki ekmek gitmiş, fakat alamamışlar. Bahusus böyle geri ricatlarda kıtaat geri çekilir. Düşman kıtaatını almak için.. Sivrihisardaki menzilden beslenmiştir. O halde Sarıköydeki ekmekler çürümüştür. Bu, harekâtı harbiye icabıdır.

Casuslardan bahsolundu efendim.. Mevlüt okumaz derler. Bizim düşman ordusunda onun da bizim ordumuzda casusları vardır. Uğraşacağı bir mesele vardır. Nitekim burada bir casuslarını yakaladık. İsmi İslâm, kendisi İslâm. Bir adam kulüpte askerim diyerek orduya girdiği zaman ancak efal ile belli olur. Ne zaman ağzından zehir akıtmaya başlarsa o vakit yakalanır. tecziye ederiz. Eşhas söyler ise, kimlerden ibaret ise..

İşbu celseye ait zabıt müsveddeleri numarasız, tarihsiz olarak birbirine girift olan perakende evrak meyanından müteaddid tetkikat neeticesinde yine noksan zuhur etmiş ve bizzarur tevhidi elzem olmakla noksan olarak tevhid edilmiştir.

Cevat Ramiz

Yine bendenize hücum ediyordu. Hatta hususi bir encümen de umumi bir seferberlik yapılması için.. bunlar yok iken umumi seferberlikte ne yapacağız? Pratikman düşünecek olursak febiha.. O yeis, heyecana münkalip oldu mu, netice ne olacak? Biz elimizdeki menabii iktisat edeceğiz. Çünkü önümüzdeki..... İktisat kuvvettir. Bugüne kadar iki muzafferiyet kazanmış ve bugün bir ademi muvaffakiyete uğramış bulunuyoruz. Mamafih ordumuz sağlamdır... yalnız belki muzaffer olabilirdik. Fakat bu muzafferiyet (% 50) ise % 50 de mağlubiyet ihtimali vardı. Onun için çekildik ve elimizdeki silâh ve cephane ile, elimize geçirdiğimiz esliha ile ordumuzun takviyesini düşündük. Malumu âliniz iki ay evvel celbe karar verdik. Fakat celb edip böyle oturmamak için.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim şüphelerin izahatı..

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Maaş meselesinden bahis buyurdunuz. Fil hakika biz.... evet dedik. Size beş altı yüz bin lira verebiliriz. Her ay verirsek her ay maaş verirsiniz. 350 bin lira aldı gitti. Yine maliye Vekilinin yaptığı tahkikat üzerine..... Fakat hem müteahhitlere verelim, hem maaşları verelim. Bu, mümkin değil.. Bu paralar çıksın, Maliye Vekili Beyefendinin... Sonra, bazı mıntakada sunadirdir. Bunun için fıçı temin edilmektedir. Matara meselesi mühimdir. Bir kısım matara tedarik edilmiştir. Zabitan ve efradın aileleriyle haberleşme mevzuu vardır. Bu sahra postaları açıldıktan sonra efrat ve zabitan süratle muhabereye başladılar. Bir aya yakın devam eden harekât neticesinde şüphesiz ki bu sahra postaları da lâyıkile işliyememiştir. Cephe vaziyeti biz Eskişehirden geri çekilmek lüzumunu hissettiğimiz zaman bir kat daha geri gitmek lüzumunu hasıl olduğunda kendilerine, nereden olursa olsun, nısıf maaş verilmek üzere.. velisi kim ise muamelei mahsubiyesi icra edilmek üzere hem velileri malumat alacaklar, hem de neredo olduklarını haber alacaklar. Bu harp ve harekât dolayısile gönderemedik. Bu gün mademki ikiyüz bin paket hazırlanmıştır.... Namaz kılmak, kıldırmak hususu tabur imamları vasitasile ifa edilmektedir. Namaz kılmak men edilmemiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA — Mahmut Esat Beyin beyanatı meyanında yirmi bin kişi cepheye gönderilirse ümit ederiz ki on beş güne kadar bunun arkası alınır. Efendim on iki kıta tabur halinde sevkedilmektedir. .... Gayri müslim on beş bin kişi eder. Topu, mitralyözü, süvarisi vardır. Yani müşkil halde.....

Müteaddit tetkikat neticesinde bazı sahifelerin noksan zuhuruna binaen bizzarur noksan olarak tevhid edilmiştir.

Cevat Ramiz

FEVZİ PAŞA (Devamla) — bir fırkaya sevkettiğim vakit geride bir fırka teşkil ettiriyordum ve bu sayede kilikyadan dört ve Merkez Ordusundan dört fırka.. Fırka teşkili demek, zabıt celbi, cephane celbi demektir. Bunların hepsi deve sırtında gelecek.. Bunu biraz düşünelim. Niçin Garp Cephesinden bütün kuvvetleri cenuba tevcih edip de tahtie.. Aynı veçhile

mağlubiyet, aynı veçhile felâket.. Bütün kuvvetleri getirip gerilere bıraktığımız vakit bir Pontus.. Kilikyayı daima açık bırakarak büsbütün emniyet varmış gibi kuvvetleri çekse idik, Kayseriye doğru.. Ancak en tehlike nerede ise azamî kuvvetini oraya getirir, ikinci derecedeki tehlikeli yerlere daha az kuvvet bırakır ve lüzum oldukça oralardan celbeder. Bir tane fırka alıp tekrar yapınız der onun.. Her bir taraftan düşmanlarımızın tehacümünden bizi kım muhafaza edecektir? Şüphesiz ki biz her tarafımızda kuvvetlerimizle.. Çarpışıyordu. Biz bunları def ediyorduk. Bugün oradan kuvvetlerimizi çektı isek.. Düşmanlarımız oradan harekete kıyam edecek olurlarsa burada azamî kuvvet sarfına mecburiyet.. Ancak bir ay evvel ikmal etmişlerdir.. Teşkilâtı nısıftır. Efendiler, yine onları yapıyoruz.. Mamafi büsbütün verilmiyecek değildir. Maliye eline geçen para ile gerek ordunun ihtiyacını.. Cephe ve ordunun ihtiyacatını, iaşesini temin edebilmek için bütün maaşatı.. silah meselesinden bahsettiler. Bir milyon silah alalım. Bir buçuk milyon dahi asker.. İtalyanlardan gelecek diye en küçük teferruatla meşgul olmuşumdur. Emin olabilirsiniz ki bir çok silah ve cephane gelmiştir.. Rusyadan alıp cepheye yetiştirmişizdir. Geride, depolarda cephanemiz vardır. Lüzumu kadar cephaneyi getirmek üzere uğraşılmıştır. Fakat bu sırada bir çok fenalıklar olur. Birisi.. Biz parayı bankaya koyuyoruz, parayı geri alamıyoruz ve bu suretle muamele yaptığımızdan dolayı hem paramız zayı... Şimdiye kadar sui istimalden bir şikâyet vaki olmamıştır. Şahsen sui istimal vaki olmuşsa hasır altı edilmiş yoktur.. Mamafih heyeti âliyenizle el birliği ile bu derdi de kaldıracağıma eminim. Bu irtikâp ve irtişayı da bilinnillahi taalâ kaldıracağım.. O hususta kendisile maatteessüf hem fikir olamıyacağım. Kendileri buyuruyorlar ki; Hükümet usulü tedrici ile gidiyor. Bunu bilâ teemmül kabul edemiyeceğim. Geçen sene malûmu âliniz Yunanlıların taarruzu sırasında.. Umumi seferberlik yapılması vesaire hususunda bendenizi sıkıştırıyorsunuz. Ben buna karşı dedim, umumi seferberlik yapmak için mutlaka.. Bundan bir netice hasıl olur. Herkes heyecana gelir, koşar. Muvaffak olursa ne ala, muvaffak olamayıp ta.. Önümüzdeki düşman muharebeleri sahralarda değil, kıyıda yapan bir düşmandır. (Kalplerde kazanan düşmandır.) Onun yegâne usulü yıpratma.. emniyetle düşmana mukabele edecek bir halde görüyorsak.. O da kuvvetimizin sayesinde olur. Eğer geçen sene.. O mağlubiyetin neticesi o heyecanın ye'se inkılâbı idi. Elimizde kalmazdı. Bendeniz elimizdeki silah ve cephane.. Ordumuzun takviyesini ve ona göre efrat sevkini düşündük.. Celbolunuyor. Dört beş alay teşekkül etmiştir ve bunlar cepheye kuvvet dahi vermişlerdir ve bugün bir.. Maaş meselesini arzettim. Filhakika biz maaşatı seyyanen vermek hususunda bir karar ittihazı mecburiyetindeyiz. Buradan Maliye Vekili 500 bin lira aldı gitti. Levazım reisi bir mikdar daha aldı gitti. Sonra.. Zabıtanın maaşından akdem olarak ordunun iaşesinin temine sarfetmesini düşünmüş ve müteahhitlere.. Bendeniz altmış lira rica ettim, aldım. Zabıtana biraz para veriniz dedim.. Defetsinler. Su meselesi, filhakika ordunun.. Bir kısım matara elde edilmiştir. Bu filhakika kıfayet etmez ve saka kırbalarila bunun her halde temini mümkündür ve çalışılıyor. Firar üzerinde sahra postalarının hüsnü tesiri görüldü. Gerilerde âilelerine yazdığı mektuplarda ümitbahş şeyler. Belki bir aydan beri mektup işi bozulmuştur. Sükûn bulur bulmaz muhaberatın temini tabidir. Bir kısmı Sivrihisarda, bir kısmı başka yerlere dağılmıştır. Her bir ihtimale karşı kumandanlıkça tahliyesi düşünülmüş.. Nısıf maaş sipariş olarak verilmek hususu tekarrür etti. Bu suretle lâzım gelen. Hem malumat alacaklar, hem de parasını alıp almadığını anlıyacaklardır. Gazeteler.. Sevkolunacaktır..

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Kâfi değildir. Efratın.. Paşa hazretleri efrat bendenize müracaat ettiler. Efradın başlarında bulunmak şartile beş vakit namaz.. Cepheye gönderilirse düşmanı ezer.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — On iki kıta teşekkül olarak da cepheye sevkolunmuştur.. Yani muntazam tabur halinde gidiyor. Takviye ediyoruz. 5 000 kişi kadar eder.. Müşekkel kıta halinde gidiyor. Arzettiğim veçhile İstanbul'dan celbediyoruz.. İzmit'te gelip bir çok mezalim yapmasına rağmen zabitan büyük bir aşkı vatanla her türlü tehlikeyi göze.. Yunanlılar karşımızda öyle bir düşmandır ki hukuku düvel yoktur. Japonlardan gelenleri Atinaya götüren.. Vesaiti nakliye meselesi geçen de arzettiğim veçhile.. Ve bu peyder pey takviye olunuyor. Mamafih bir ordunun.. Mamafi çalışılıyor. Ali Şükrü Beyefendinin ifadatı arasında suiistimalatan.. Bir cinayettir. Müsebbipleri yakalanır. İstiklâl mahkemesine verilir. Çare yoktur.. Rica ettim zâti âlinize. Fakat ihtiyaç nispetinde çalıştığımı iddia ediyorum. Eğer bu çalışmayı bir kat daha ileri sürmek.. Kuvvet menbaından daha fazla kuvvet çekmek için ne lazımsa yapalım. Çekebilmek için ben de heyeti âliyenizle hemfikirim.. Başka türlü ceryan etmiyordu. Siz Baş Kumandan vekâleti.. Reisi muhteremimiz dahi.. Mamafih bunu arzu ediyorsanız o düşünülür. Fevkalade tedabir lâzım mıdır, değil mi-

dir? Son zamanda Romalıların bir darbı meseli vardır. Ederlerdi, birinci, ikinci saflar kırıldıktan sonra..

Bence iş sarpa sarmıştır. Sevkediyoruz.

Çadır, kaput meselesi : İsmarlanmıştır. Çadır ve kaput gelmekle beraber bir taraftan vesait.. Malumu âliniz bir kadro encümeni vardı.. Geldiler, ariz ve amik her şeyi gördüler. Yine gelirler.. Zabit vekili olması bu geçen seneden düşünülmüş ve yerleşmiş idi. Muharebede emsaline faik surette.. Bu salâhiyet zaten ordu kumandanlarına verilmiştir. Kendiliğinden yapabiliyor. Bize sormağa hacet yok. - Yani yok bendeniz âcizim. Eğer var isem heyeti âliyeniz takdir eder - Diğer arkadaşlar da askere bir şey vermiyelim, biz alalım demiyorlar. Askere bir şey verilecek.. (İnşallâh öyle olsun sadaları) Sonra efendim harp heyeti vekilesi diye bir şey.. Ordumuzu nasıl teçhiz ve takviye edelim ve gerilerdeki milletin kuvayı maddiyesini nasıl takviye.. Pantolan göndeririz, sabun göndeririz ve daha ziyade göndermeğe gayret ediyoruz. ..Şimdi de yemek için Sazak istasyonundan odun göndereceğiz. Sevki düşünülmüş ve burası için de Yabanabattan.. tahkikat icra ediyoruz. Yeni fırkalar yapılmasın buyurdular. Bunları takviye ve tanzim edelim. Yalnız şunu arz edeyim; Hüsrev Beyefendiye ki düşmana.. yeniden kuvvet ve silah sevkederek kuvei maddiyesini bulunuyorduk. Bunların kuvei maddiyesini büyüterek yavaş yavaş Yunan.. iki buçuk aydır. Bu zamanda bu kadar yapılabilirdi. Daha fazla yükseltmek imkânı olsaydı onu.. bundan bir ay sonra yapılabilir. Altı haftadır.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Benim maksadım.. muhtacı takviye olan orduyu takviye etmektir. Ondan sonra onsekiz, yirmi numaralı fırkayı yapınız.

BİR MEBUS — Varsa harbe girebilir. Yoksa kıtaatı hazıra.. yapmalıdır. Hakkı Hami Bey irtikâp ve irtişadan bahsettiler.. bunu defaat ile arz ettiğim veçhile kim ise meydana çıkar. İstiklâl mahkemesi cezasını verir. Bundan sonra heyeti aliyenizin ... ihtiyacat ve nevakası arzettim. Kılınç, kasatura ikmal olunuyor. Mevcut kabardığı için yeniden getirtiliyor. Bir ordunun kemiyet ve keyfiyeti telif olunmazsa o ordu vazifei harbiyesini ifa edemez.. Bizim ordumuz yirmi bin kişi olursa şüphesiz muvaffak olamaz. Onun için kemiyet ve keyfiyet.. ne kadar eslıha, cephane, pala elde ettikse.. yaparaktan ve yapmaktayız ve bu suretle ikmal ediyoruz. Yüzbine yakin ihtiyaç olduğu için..... süngü bulunur. Jandarmanın süngüye ihtiyacı yoktur. Tahminimize göre jandarma depolarında süngü vardır. Nerede süngü varsa vazı yed ediyoruz. Başka sorulacak bir şey var mı? Müsbet neetice budur, bunu bilelim.

BİR MEBUS — Bu Müdafaai Milliye Encümeninin teftişi onu kabul ettik.. Serbesti temin olunamaz. Ordu kumandanı bu.. Bu heyet girebilir ve muharebe edebilir.. Bendeniz diyorum ki bunlar hep ahvali adiyeye..

RIZA NUR BEY (Sinop) — Evvelce beyan buyurulduğu veçhile ..... bunu gördüm. Önümüzde şeydir. Meclisi buradan kaldıracak olursak bütün bütün.. bir surette olacaktır. Perşembenin gelişi Çarşambadan bellidir.. Nısabı ekseriyeti eskisi gibi altmışa yetmişe indirecek olur ise.. gerisinde bile daha mucibi fevaid olacağını biz reyülayn..

BİR MEBUS — Bu mesele müstakil bir meseledir. Bendenizce bu uzun uzadıya bir meseledir. Bugün tatil edelim de başkabir gün.. Her madde hakkında reyi âlilerini verirsiniz. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâletinin.. Kadar ..... bu gün meselâ Kastamonuya, Konya'ya heyeti âliyenizden bir aza... ve salâhiyeti kâfiye verilir.. Yani bu günün icabı olmak üzere bazı rüfekamızın... beherine bir sancak veya vilâyet verilerek usul dairesinde.. hususatın takibine memur ettiler. Bu heyet meyanın da bendeniz de.. Tamamile maksudu asli teftiş değildir. Maksat iş görmektir. (Gürültüler, şiddetli gürültüler).. Ben fikrimi söyliyeceğim, behemehal fikrimi söyliyeceğim.. umuru maliyeyi tanzime gayret etmektir. Yoksa başka bir şey değildir.. Bundan başka kendim gördüm, bir memur iş görmüyor.. Benim maksadım budur. Fakat size anlatamıyorum - Bugün asker derdi en mühim ihtiyacımızdan - ve bunları sevkedecek, tahrik ettirecek arkadaş o dairei intihabiyeden olan.. mutlaka zannımca o dairei intihabiyeden olan zavattan olmalıdır.. ve diğeri olamaz.

ABDULLÂH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Efendim mesele takrirde teklif olunan müfettişlik.. Dinlemiyorsunuz. Evet ben ahmak değilim, dinliyorum, rica ederim; bu mesele mühim meseledir.. Evvelce intisap etmiş, tayin edilmiş. Onlar işlerine baksınlar. Onun menatıka taksimi bir takım menatıka taksim olunacağı için.. bittabi müfettişlik olduğu için ufak ufak olmıyacaktır.. Memleketin aynı zamanda inzibatının temini mevzubahistir. İrtişa da mevzubahistir.. Müfettişi umumi.. onun için.. mevzubahis ettiler. Büsbütün başka maddedir.. Binaenaleyh bunu Hükümet sekiz aydanberi salladı.. Bu sırada ve en lâzım bir zamanda memleketin hayat ve memat.. vazi-

fesini görmeyenler vardır. Hiç olmazsa ana hatlarını takip etmek için tatbik..

REİS — Alelıtlâk müfettişi umumiliği kabul edenler el kaldırsın....

(Salih Efendinin diğer takriri gayri müslimlerin istihdam edilmemesi hakkındaki takriri okundu, reddolundu)

(Cepheden gelen Hüsrev Beyin takriri okundu, kabul olundu).

BİR MEBUS — Müsaade buyurun, bendeniz hariçten geliyorum, münevver zevatın gördüğü gibi görmüyorum. Çok şeylere ihtiyacımız vardır. Paşa Haziretleri manyatizme etmiştir. Umumun itimadını kazanmıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Bana ait takriri Heyeti vekileye havale ederim. (Muvafık muvafık sesleri) Bu teklifimi kabul edenler lütfen el kaldırsın..

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müdafaai Milliye Encümeni çalıştırmak istiyorsa bu encümeni takviye....

(Nusrat Efendinin takriri okundu ve müdafaai milliyeye havale olundu).

Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman efendinin takriri okundu, reddolundu. Efrada iki günde bir tütün verilmesine dair takriri reddolundu. Tunalı Hilmi Beyin takriri Dahiliye vekâletine havale edildi. Süleyman Sırrı Beyin takriri okunarak reddolundu.

İçtimanın sonu olduğu anlaşılıyor. Fakat temin edilememiştir. Mustafa Ünver

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Temmuz 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	116
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	116
1. — Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa'nın; Eskişehir'in sükunundan sonra cepheye yaptığı ziyaret hakkındaki beyanatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli.	*116:127*
2. — Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin, Fransızlarla teati olunan mektuplara dair izahatı.	*128:130*

Cilt : 11

57 nci İnikat, 2. Celse

ELLİ YEDİNCİ İNİKAD

30 Temmuz 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Ragıp B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ELLİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

23 Temmuz 1337 Cumartesi

Birinci ve İkinci ve Üçüncü Celseler

İkinci Reisvekillerinden Adnan Beyefendinin riyasetleri altında içtima ederek; Yunan taarruzu üzerine tahassül eden vaziyeti harbiye ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kayseri'ye nakli mevzularında Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı dinlendi ve mevzu üzereinde ceryan eden müzakerelerden sonra celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Muş
	Mahmut Sait

REİS — Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sukutundan sonra cepheye yaptığı teftiş neticeleri hakkında izahatı ve Meclisin Kayseri'ye nakli.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Geçenki maruzatımda Yunan ordusunun Eskişehri işgal ederek bizim kıtaatın Şark tarafında bulunduğunu arz etmiştim. Son zamanlarda cepheye giderek bizzat dolaştım, meşhudatımı ve tedkikatımı, tahkikatımı Heyeti Celilenize bertafsil arz etmek isterim.

Malumuâliniz, Yunan kuvvetleri ordunun inhizamını istihdafen Altıntaş'dan Seyitgazi istikametine taarruz etmişlerdi. Bu mıntakada heman bilafasıla denilecek bir surette muharebe devam etti. Diğer kıtaat Kütahya'da iki gün kadar muharebe ettiler. Eskişehrin garbında iki gün kadar müsademe ettiler, şarkında da iki gün kadar muharebe ettiler, iki onlar daha az esbabı ricatın sol cenah üzerine... vaziyetinden ve hattı ricatın.... arz etmiştim. Filhakika ordunun teftişinden bu netice tezahür etmiştir ve bu nokta anlaşılmış idi. Ordumuzun nısıf kuvveti heman eski zindegisini muhafaza ediyor, mütebaki kuvvet zayiat vermiştir ve bunların içinden iki fırka oldukca hırpalanmıştır. Umum ordu zayiatı kuvvetinin yüzde onuna baliğ oluyor, mamafih bu zayiatın az zamanda telâfisi kabildir. Evvelâ.... geliyor. Kolbaşı gelmiş idi. Bu fırkayı..... hırpalanmış iki fırkayı geri çekeceğiz. Bu suretle eski kuvveti kısmen telafi edilmiş olacak. Bundan sonra 3 ve 4 ncü fırkalar kadar ziyade zayiat vermiştir. Diğer cihetten Konya - Akşehir mıntakasında kuvvetlerimiz tahşit olunuyor. Bu da ordu kuvvetine zam olununca muharebedeki zayiatımız telafi edilmiş olacaktır. Bu müddet zarfında düşmanın da bazı takviye kıtaatı, ikmal efradı alması muhtemeldir ve düşman hedefi asli olarak Eskişehri intihap etmemişti.

Eskişehri işgali bizi sulha icbar edemez. Zaten Eskişehrin bizim için en mühim olan fabrikaları kısmen buraya nakledilmiştir. Şimendifer akşam tahrip edilmiştir. Düşmanın istifadesini mucip hiç bir şey bırakılmamıştır. Bu suretle düşman mehafili, tabiidir ki gazetelerin yazdığı gibi değil, hakikatı gördükleri için ordumuzun temamen karşılarında bulunarak, zaten tebliğlerinden anlaşıldığına göre bir bölüğümüzü dahi esir edememişlerdir. Yani cüzü tam olarak esir edilmiş (bir kuvvetimiz yok-

tur.) (1) Halbuki ilk harekâtın henüz neticesi anlaşılmadan düşman, ordumuzun mağlup olduğuna ve çevirme cenahının, ordumuzun etrafını çevirmekle kaidülceyş açarak otuz bin kişinin esir olacağını ilan etmiştir.) (2) Filhakika ordumuz bulunduğu hatlarda muannidane muharebeye devam etse, bu kadar deliliğe düşse idi daha pek çok efradın ve bir çok malzemenin esir düşmesi (Muhakkaktı. Belki de düşman, kısmen de olsa, hedefine ulaşacaktı. Arz ettiğim gibi düşmanın) (3) istihdaf ettiği nokta Eskişehir değil. ordumuzun mühim bir kısmını tahtı esarete almak. malzemesinden mahrum etmekti. Buna muvaffak olamamıştır. Dördüncü fırka Erkânı Harbiye Reisini yazdıkları halde, diğerleri hiçbir cüzü tammın esaretinden bahsetmiyorlar. Yalnız ulu orta namahdut bilmem ne aldık diyorlar. Halbuki bunların mübayin olması tebeyyün etti. Eskişehir muharebesinde kırk top ve mitralyöz aldık diye ilân ettiler. Halbuki daha evvelki muharebelerde tek tük bir iki top ve bazı yerlerde daha fazla top kalmıştır. Bunların mecmuu on altıdır. Fakat düşman bunları Eskişehir muharebesinde aldım diye Avrupa'ya karşı bir muvaffakiyet ve bir muzafferiyet süsü vermek istiyor. Kendisinin durduğuna bakılacak olursa mahafili askeriyesinin hedeflerine vasıl olamadıkları anlaşılıyor. Bu zayiatımızın bir kısmı kahramanane olduğu için şayanı tebcildir. Bir bataryamız düşman eline düşmüştür, fakat şu suretle olmuştur. Düşman iki belki üç misli kuvvetle cephemize taarruz ettiği sırada bir cenahı çevirmeğe kıyam etmiştir. Bu cephemiz....

Bu cenahda bulunan bir alayımız bir batarya ile beraber, düşmanın birkaç misli faik kuvvetleriyle altı saat muharebe etmiş ve son zamanda süngü muharebesini kabul etmiştir. Bu batarya son süngü muharebesine kadar ateşe devam etmiş ve böyle mühim anlarda alay kumandanı topunu feda edip, topunu da.... hayatını da beraber feda etmek Topçuluğun şerefi olduğu için top başında şehit olmuşlar ve düşmanı da ağır zayiata uğratmışlar ve diğer kuvvetlerimizin muzafferiyetini temin etmişler ve geri çekilmişlerdir. Diğer bazı muharebatta malumuâliniz on defa mükerrer hücumlar vaki olmuştur. Onlar almış, biz almışız, onlar almış, biz almışız. Bu sırada tek tük mitralyöz ziyaı olmuştur, ki bu da son zamana kadar mevzilerin müdafaasında gösterilen azmin neticesidir. Mamafi yeni gelen malzememiz bu zayiatımızı beleğan mabelâğ telâfi ettikten başka, fazlamız da olmuştur. Düşmanın ikinci bir işarı vardır. O da süvari kuvvetlerinin hücum ederek bizim askerleri yıldırıyor şeklindedir, Bu da temamile makûs olaraktan beyan ediliyor.... perişan olmuştur ve bir çok hayvan iğtinam edilmiştir. Bilakis son zamanlarda sol cenahımızı tehdit eden bir piyade pişdarı üzerine, hattâ makineli tüfekli üzerine yalın kılıç gayet kahramanane hucüm etmişlerdir. Yalın kılıç olarak.... mitralyöz efradının düşman efradının üç yüzden mütecaviz olduğunu.... hattâ bir takımlar da kelimei şahadet getirip teslim olmak istemişlerdir ve burada bizim zayiatımız kırk kadar bulunduğu halde düşmanın zayiatı üçyüzü mütecavizdir. Düşman bunu da makûs gösteriyor. Kendi süvarisinin.... hiç bir faaliyette bulunmamıştır.

Sonra efendim, yine düşman tebliğlerinde Eskişehir... bütün mübalea görüyorsunuz. Hakikat sudur ki Eskişehir'de düşmanın (1) eline bir şey bırakılmamıştır ve köprülerde tahribat yapılmıştır. Hat belki bir ay ve daha ziyade müddet tamir olunmayacak ve istifade edilmiyecek bir vaziyete sokulmuştur Düşmanın bu askeri muvaffakiyeti evvelce arzettiğim veçhile, vaziyetimizin bir şimendifer hattına, hattı ricatımızın bir şimendifer hattına istinadından ileri geliyor. Bu şimendifer hattının gerek şimalden ve gerek cenuptan tahdit edilmek kabiliyeti vardı. Malumu âliniz düşman şimalden faaliyet göstermedi. Halbuki biz daha başka türlü düşünüyorduk. Faaliyet gösterip, Kütahyada faaliyet göstermese idi bizim için daha fena olacaktı. Çünkü cenupta daha serbest bulunamazdık. Şimalde de bizim kuvvetlerimizi tutabilirdi. Fakat düşman belki daha müşkil bir vaziyet gösterebilirdi. Düşman böyle iki cenahtan sarkmak teşebbüsatı... O kadar kati bir netice istihsal etmek için kendisinde kuvvet bulamıyor. Bunun için cenahtan sarmak manevrasını kabul ettiği anlaşılıyor Buna karşı bizim, geçende arzettiğim veçhile, ordumuzun gerilerinde kabul edeceğimiz usul, ordumuzun gerilerinde hattı ricatlerini mahdut sahadan kurtarmaktır. Düşmanın ilerde yapması melhuz olan - belki yapmaz - mademki ordumuzu mağlup etmek istiyor. Bu mağlubiyetin katî olması için ya cenup, yahut şimale, Anadolu içinden orduyu cenuba veya şimale atarak şarkından ayırmak isteyeceği ağlebiyetle varittir. Bunun için gerisinde müteaddit

(1, 2, 3) Pazantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

menzil, hutut teşkil etmesi lâzım geliyor ve bunlar yapılmağa başlanmıştır. Meclisimizin ağırlığının geri alınması sebebi de budur. Bundan hiç bir suretle endişeye mahal kalmaz. Zayiatımız kabili telâfidir. Askerimizin kuvvei maneviyesi mükemmeldir. Zabitan temamiyle mağlup bir Ordu zabitanı değil, manevraya kabil bir ordu zabitanı manzarası arz etmektedir. Yeni mevzilerimiz arz ettiğim şerait dahilinde düşmanın yeni bir mevzi almak.... ifsadat ve iğfalata karşı ileri cephede olduğu kadar geri cephenin de gerilerimizde kemali emniyetle ede bulunması lâzımdır ve bunun için de Meclisi Âliniz lâzım gelen kararları aldı. Ve Hükümet de lâzım gelen hususata teşebbüs etmişlerdir. Belki; Yunanın bu yeni taarruzu bir müddet daha geçikebilir. Geçende arz ettiğim veçhile, hamle bertaraf olmuştur... Onbeş gün içinde buraya gelmesi memuldür. Arz etmiş idim, yürümeğe başladığından itibaren yine bu müddetten evvel gelemez. Buna da bir hafta muharebeyi zammediniz. Üç haftaya kadar burasının tehdit altında kalmıyacağı katiyetle kabul edilebilir. Bu müddet zarfında biz ordumuzu takviye ve yeniden gelen kuvvetlerle noksanımızı ikmal edeceğimizi ümit ediyoruz ve bu hususa çalışıyoruz. İlerde vereceğimiz muharebeyi Eskişehir'de verdiğimiz muharebeden daha emniyetle kabul edebiliriz. Düşmanda ise bu emniyet azalmaktadır. Düşmanın kuvayı umumiyesinden üç misli farz edecek olursak, mutlaka bir iki fırkasını daha cenahlarına (mevzilendirmek mecburiyetinde kalacaktır. Üslerinden uzaklaşmaları. Yunan) (1) kuvvetlerinin daima zafiyetini icabedecektir. Fakat biz geri çekildikçe, gerilerden gelen kuvvetlerimizle ordumuz kuvvetleniyor ve düşman lerledikçe kuvveti (zayıflıyor. Bu vaziyette) (2) düşmanın zafa düçar olması gayet tabiî bir meseledir. Bunun için teftişattan hasıl oan hissiyatım ordumuzun yeni mevkilerinde muharebeyi büyük bir emniyetle kabul edecek, kabiliyet ve kuvvette olduğunu Heyeti Aliyenize arz ediyorum. Bunun, bu ordunun temamen muhafaza edilebilmesi gerilerin kuvvelti olmasına mütevakkıftır. Ufak tefek firarlar vaki oluyor. Bundan istifade ederler. Meselâ Yunan geliyor, hiâfet ordusu geliyor, (gibi askerin ve milletin maneviyatını bozacak şekilde konuşanlar) (3) derakap ele geçirilip en ağır cezaya çarptırıldıkça bu ifadattan hasıl olacak fenalık bertaraf olur. Aynı kuvvei maneviye hüküm sürer ve düşmanın taarruzdan beklediği ordunun inhilâli tamamiyle bertaraf olur. Ordumuzun muhabere zamanındaki kuvvetini temamiyle muhafaza ve kuvvei maneviyesini tezyid etmesi düşmanın kuvvei maneviyesini (kırıcı tesirat icra edeceğinden, bunu) (4) gayet emin vaziyeti tutulması lâzımdır. Bu hususta gerek cepheden, gerek gerilerden aldığım malûmata nazaran, (bugün içni alınan tedabiri) (5) kâfi görüyorum. Bu kifayetin derecesi şüphesiz ki bir iki hafta zarfında anlaşılacaktır.

İkinci bir cihet daha vardır ki onu da arzedeyim. Düşmanın ileri.... Yunanlılar bu kere iğfalâta daha ziyade bir istinatgâh bulmak mülahazası ile bazı yerlerimize asker ihracından bahsediyorlar. Güya yirmi gemi toplamışlar. Bu suretle ordumuzun gerilerini tehdit edeceklerine dair bir çok şayia çıkarıyorlar, hatta köylerimize beş, on mermi atıyorlar. Bu suretle gerimizi tehdit etmek, manevi sarsıntıyı körüklemek istiyorlar. Bunun da ehemmiyeti yoktur. Malumuâliniz Yunan ordusunun İzmit'te bir fırkası vardı. Son zamanda... gördüğü sırada ve ordumuzu mağlup edemediğini kendisi bizzat... kuvvetinin bir kısmını ayırıp da bazı limanalrımızı.... mühim bir teşebbüse geçmesi varidi hatır olamaz. Belki bir iki bölük, bir tabur asker.... ve gelecektir. Bazı.... işgal edecoktir. Efkârı teşvişe uğraşacaktır. Buna da hazırlandıktan sonra en nihayet bir iki günlük heyecan tamamiyle zail olur.

Üçüncü bir cihet daha vardır ki; son aldığım bir telgrafta İstanbul'da yine hainlerden mürekkep bir kabine yaparak, ele düşen aksamdan ordular teşekkül edip bunlarla tabiî geçen sene olduğu gibi milleti birbirine kırdırmak ciheti derpiş edildiği anlaşılıyor. Bu da gösteriyor ki Yunan ordusu bu işi başlı başına yapamıyacaktır. Çünkü malûmuâliniz bu milletin hainleri baştarafta bulunan beş, on kişiden ibarettir. Onların teşkil edeceği ordu her halde kalben bize merbut olacağı cihetle, onların ellerine esliha ve cephane vermeleri, bizim orduyu millimizi takviye etmekten başka bir netice vermiyecektir. Çünkü, bugün İngilizler de kani olmuştur ki bunların ellerine verilen silah bizi takviyeden başka bir şeye yaramamaktadır. Ancak beş on tane şaki bulunabilir. Efkârı tehyiç etmek isterler. Onun için bunun da korkulacak bir tarafı olmadığını zannediyorum ve heyeti aliyenize arz ediyorum. Rabian, geride tezvirat ile, yapacağı nümayişler vesair iğfalâtla... hamisen, İstanbul'daki hain vasıtasiyle birtakım sahte fetvalar gibi, yahut Meclisi müessesan

---

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. *M. Ünver*

vesaire gibi iğfalatla teşebbüs edeceği bilumum ifsadatın şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müessir olamayacağından ve istikbalden temamiyle eminim, başka heyeti aliyenizin suali varsa buyurunuz, cevaba hazırım.

REİS — Rica ederim kim söz istiyorsa yazdırsın.

YASİN BEY (Ayıntap) — Bu askerlik hatta İsmet Paşanın yaveri imiş bir kaç zabit. Bu ne derece sahihdir ve hakikaten orduda casus var mıdır? Geliyor, geliyor diye efradı tehyiç ediyormuş bunlar ne gibi...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim, bu gibi işaat ve eracif her ricatte olur. Çünkü herkesin kalbi aynı kuvvette değildir. Filhakika bu gibi işaatta bulunanlar, korkaklıklarından geriye doğru kaçarken, düşmanı geliyor diyerek işaa eder. Bunlara hain ve cani denemez.

İkinci kısım vardır ki, orduda, ordu dahilinde böyle hainler çıkarsa yakalanıp idam olunur. Şimdiye kadar ordu içinde böyle bir şey görülmüş değildir. Mamafih hiç yoktur diyemem. Bizim düşman ordusunda bazıları olduğu gibi, düşmanın da aramızda bazı adamları vardır. Tevfiğin arkadaşlarından biri mecruhen elde edilmiştir. Ordumuz eline girmiştir. Ne duruyorsunuz kaçalım demiş, tutmuş... Ordumuzda bulunup bilfiil hizmet edenler arasında hainler... yoksa ordumuzda bilfiil hainlik edenler yoktur.

BİR MEBUS — Bu Ayıntap tarafından gelen iki fırkanın daha evvel gelmesi icabederken şimdi getirilmesinin sebebi nedir? O vakit getirilmemiş, niçin getirilmemiş?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Fakat uzaktır. Malumuâliniz oradan buraya kadar bir ayda ancak gelinebilir. Daha evvel emir verelim, daha evvel götürelim. Düşündük, fakat oradaki ehemmiyeti, oradaki vaziyeti göze aldık ve düşmana başlamazdan evvel... bu takviyede iken orduları buraya almaklığı daima nazarı dikkate... harekât vukua gelmeden evvel bu tertibat alınmıştır. Bitmiş değildir. Bakınız o gelmiştir. Düşmanın harekatı devam ettikçe daha kuvvetler getiriliyor. Ordunun kuvvei maddiye ve maneviyesini temadi ettirmek vazifei asliyemizdir. Yeni yeni kıtalar teşkil ediyoruz. Meselâ merkez ordusundan alıyoruz, yeniden.

REİS — Sual sormak istiyen var mı?

FUAD BEY (Bolu) — Paşa hazretleri bizim menabiî kuvvetimiz kâfi değil idi ki:

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bunu düşünüyorduk, bu malumuâliniz evvela vesait... yalnız kağnı arabalarından ibaret değildir. Otomobil meselesidir. Elcezireden buraya otomobil getiriyoruz. Fakat nasıl? Benzin alıyoruz, bu benzini Samsundan alıp kağnı arabalariyle elcezireye sevk ediyoruz. Bunlara evvelce başlanıldığı halde ancak şimdi getirtebiliyoruz. Şüphesiz ki bunlara da... bu taarruz ordusu hazırlamak için lâzım gelen zaman... şerait tahtında pek büyük fedakârlığa mütevakkıftır ve teşebbüs... var iken niçin alınmamıştır. Onun silâhı lâzımdır, cephanesi lâzımdır. Bugün yüz silah gelmiş ise mutlaka ona göre efrad dahi alınmıştır. Fakat silah yok iken, cephane yok iken.., ordumuzu düşmanın taarruzu karşısında mukavim bir vaziyete getirmekti. Evvel emirde birinci İnönü muharebesinde bizim ordumuz bu günkünün belki beşde biri yoktu. Fakat düşman bir hata etti, ufak bir kuvvetle geldi mağlup oldu. İkinci İnönü muzafferiyetinde düşman kuvveti üç misli idi. Fakat bu muvaffakiyetler malumuâliniz cephede yapılmış, mahdut yere göre yapılmış muvaffakiyetlerdir. Bunun temdidi elde edilecek ve elde edilmekte olan esliha ve cephanenin efradın tekessürü ile vaki olacakdı. Düşman bunu gördüğü için, şüphesizdir ki, vesaitini süratle yapmıştır, kendisinin bu taarruzda muvaffak olmak ihtimali vardı. İstifade ederekten ikinci taarruzu yapmıştır. Bu defada... fakat şüphesiz ki bu sefer ki muharebe düşman daha hazırlıklı gelmiştir. Eski hatâlarını tashih ederek gelmiştir. Eski fırsatlarını bize vermemiştir, muzaffer olmak için...

RAGIP BEY (Amasya) — Sevahilden asker ihracı ihtimali var mıdır ve bu gibi yerlerde kuvvetlerimiz mevcut mudur?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Samsun ve diğer yerlerde kuvvetlerimiz vardır. Düşman bu eracifi hattâ fiilen de yapacaktır. Kuvvetlerimizi oralarda bağlamak için, bağladığı kuvvetlere karşı yeni kuvvetlerimizi ... bizim nısfı olarak bağlamak lâzım geliyor. Depo alayı olarak talim ve terbiye ile meşgul oluyor ve hem düşman muntazam bir kolordu çıkarıp da ileri harekâtı yapmak için ...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu defaki taarruzda düşman topçusu arasında İngiliz Topçuları.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim, bunlar bilhassa mitralyöz hücumu yapıldığı sırada hissolunmuştur ve Hintli olması memul idi. Kelimei şehadet getirdi, dediler ve yüzleri Hintli yüzü gibi olması

memüldür, dediler. Fakat biz bunu hakikat olarak ... muharebe eden askerin, tabiî yüzü beyaz olmaz. Aldığımız düşman esirleri kısmen kelimei şehadeti bildikleri için İngiliz askeri ... bunu söylediklerine kaiiliz. Malûmat verilen kıtaatın yerlerinde yani takriben...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Bendeniz düşmanın Seydigazi tarafından üç fırka ifraz edişini anlamak isterim.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim, Seydigazi'de düşmanın üç fırka askeri vardı. Fakat sonra yapılan tahkikatta bu askerin cenuba doğru tahrik edildiği haberi alındı. Çaya doğru yürüdüğü sırada şimalden de cenuba doğru ... Yerlerinde yani takriben Kırkkız dağından cenuba doğru gitti ve orasını tahkimle meşgul olduğunu ve diğer fırkaların Konya taraflarına ve diğer fırkaların geriye çekilmesine nazaran Konya'ya ... mamafih bu hareketlerini zannettirecek bazı alâim ... fakat bilâhare Afyon'a dahi çekilmeyerek bu kuvvetlerin de geri çekildiği anlaşıldığından bu hareketin bir tasavvurdan ibaret olduğu anlaşılmıştır. Bu suretle şimalden cenuba doğru taarruza maruz kalaraktan...

BİR MEBUS — Efendim; sevkülceyş hatası var mıdır?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim; sevkülceyş hatası demek ordunun bir kısmının inhizamı ile ... şimdiki ordu cenuptan taarruzu beklemeyip şimalden bekler. Bu suretle bütün kuvveti buraya sevkederek, bütün kuvvetleriyle burada muharebe ederken ordudan grup üzerine ve düşman hiç bir yeri boş bulmamıştır. Evvelâ Seydigazi'ye geldiği ... takviye olundu, iki gün daha muharebe etti, sonra geri çekildi. ... bulunamamıştır. Fakat denecek ki madem ki düşmanı ... cenupta altın taşda, cenupta büyük bir orduyu ... fakat vaziyet o kadar naziktir ki; yukarıyı boş bıraktığımız gibi o vakit sevkülceyş tehlikesi ... bu sefer düşman Seydigazi'den Eskişehir'i almazdı, İnönü'nden Eskişehir'i alırdı. İnönü'nden hattı almazdı, Kütahya üzerinden ... hâsıl ettiği netice üzerine kendince faikiyeti düşününceye kadar geriden bir ordu gibi...

TAHSİN BEY — Düşman birinci İnönü muharebesinden sonra ikinci İnönü muharebesinde hâsıl ettiği netice üzerine üç aydan daha fazla zaman geçmişti. İhtimalki daha üç ay zaman vakit geçer. O halde biz bir kış muharebesi kabulü mecburiyetinde kalıyoruz. İstihzarata şimdiden başlanmış mıdır? Zaten kış muharebesini temdit ederek...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Düşman ordusu; kış muharebesini kabul edersek şüphesiz ki bizim lehimizde. Çünkü o vakit yollar otomobil müruruna müsait olmaksızın yalnız arabalarla gayet vasi sevkülceyş manevrası yapmasının imkânı yoktur. Meselâ yaptığımız muharebelerde elimizde vesait bulundukça gayet ... vesait bulunmadıkça şüphesiz ki; müşkül bir vaziyette kalıyoruz. Yalnız Tahsin Beyefendiye bir şey hatırlatmak isterim; düşman kış muharebesinden bizden daha ziyade korkar. Bazı adamlardan ... alındığına nazaran onlar bu son seferberliği millete medit bir seferberlik olarak kabul ettirmiştir. Bunu bir kaç ay içinde kabul ettirmek, bunu bir kaç ay içinde bütün kuvvetimizi toplayalım, aman dedirtelim. ... Siyasiye ve ifsadiye ile terkip ederek düşmana muzaaf surette ve bu tertip yalnız Yunan ordusunun tertibi değildir. İngiliz tertibi de odur. Malûmu âliniz meselâ şimdi haber alıyoruz. Bazı İngiliz torpidoları ... geliyorlar, Sinipya ticaret yapacağız ve bu suretle dostuz diyerek bir taraftan bizi mahvediyorlar. Bir taraftan biz dostuz ticaret edeceğiz diyorlar. Cenahlarımızda İngilizler vaıtasiyle menfaatlerini temin etmek ... tabiî Yunan gemisi gelir, ben dostum derse kimse inanmayacaktır. Fakat İngiliz gemisi gelirse ve böyle propaganda yaparsa efkârı milleti teşviş mümkündür. Düşman, bu darbesini bir kere darbei askeriye olarak vurup, sonra siyasî bir entrika vesaiti ile bunu ikmal etmek istiyordu. Bu darbei askerisi boşa gitmiş addolunabilir. Çünkü yüzde onunu zayi etmiş ordusu ve bahusus zayiatı ... ikmal edecek vaziyette bulunduktan sonra hiç bir surette muharebeyi ... gerilerindeki millet Hükûmete, Meclise itimadı tam gösterdikten sonra, itimadı tam sahibi oldukça hiç bir netice çıkaramayacaklardır. Nitekim şimdiye kadar yaptığı gibi. Onların ümit ettikleri ...

Üçüncüsü; İngilizlerin yapacağı bu gibi teşebbüsat ... veçhile karşılanacak olursa onların da ümid ettikleri ... tabiîdir. Mamafih düşman karşısında böyle muharebeye hazır ordu bulunduğu ve ifsadattan bir netice hâsıl olmadığını gördüğü halde bugün bizim anladığımıza nazaran Arap âlemi, hatta Fransızlar da dahil olduğu halde, henüz Şark âlemi ve bilhassa bizim milletimizle insaniyetkârane bir muameleye girişilmeye karar vermiş değillerdir. Fakat bu hususta kan döken bir adam vardır. Bu da Yunandır. İtalyanlar, onlar eskiden beri kandan tehaşi ediyorlar, İngilizler âlemi İslâma karşı dost görünmek iğfalâtına kapılmışlardır. Demek ki Yunan milleti vardır. Tarihimizde ... Yunan milleti de nâmahdut bir muharebeye girişecek kabiliyette değildir. De-

mekki düşman bizim mağlup olmak ihtimalini derpiş ettikçe kıştan evvel bizi muharebeye icbar etmek ve hattâ muvaffakiyet elde ederek daha ziyade Hükûmetimizi zayıflatmak ister. Bendeniz eski muharebelerde olduğu gibi, düşmanın iki, üç ay bekleyeceğini zannetmiyorum. Bütün ordusunu toplamıştır. Yollar kurudur, vesaiti İngiltere'den getirebiliyor. O halde önümüzde daha üç ay vardır. Bu üç ayda ağustos, eylül, teşrinievvel, üç ay vardır. Bu üç ay zarfında yeni bir taarruzun vukuunu, inkişafını aglebi ihtimal olarak bekleyebiliriz. Eğer bu üç ay zarfında bir şey yapamazsa İngiliz gazetelerinin de yazdıkları üzere Yunan davayı kaybetmiştir. Çünkü kış gelecek, bizim ordumuzu daha ziyade takviye edecek, bu suretle biliyoruz ki ... geçen sene heyeti âliyenizle görüştüğümüz bir sırada âlemi İslâmda intibah ... Allah'ın inayetinden ve milletin de kuvvetinden başka bir şey değildi. Ve bir çok inkilâbat oldu, âlemi İslâmda intibahat oldu. Bu hal bir sene daha devam ederse tabiî ne olacağı bilinemez. Fakat görüyoruz ki bir senelik tahavvül bizim lehimizde olduğu anlaşılmaktadır ve bunun düşmanlarımızın aleyhine delâlet edeceğine dair ... tesri ediyorlar, bir an evvel bu işi bitirelim diyorlar. ... gösteriyor, bunun için bu taarruzun o bir taarruzlar gibi iki üç ay fasıla ile değil, belki bir ay fasıla ile geleceğini kabul edebiliriz ve ona göre hazırlanmak lâzımdır. Şimdi herçibâdâbâd bu işi başa çıkaracağız.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bendeniz öyle zannediyorum ki bu meselenin daha elifini okuyoruz. (Ye) sine kadar geleceğiz, bu böyledir. Yani Yunan Eskişehir'e gelmekle bu davayı bırakacak değiliz. Öyle bir boyaya boyanmışızdır ki; Yunan ordusu taarruza geçmezden evvel Erkânı Harbiyei Umumiyemizce...

REİS — Rasim Bey sualiniz var mı?

RASİM BEY (Kastamonu) — Paşa Hazretleri, Yunan ordusu taarruz etmezden evvel Yunan Erkânı Harbiyesi ... meselâ aylarca temdit ettirirse bizim vaziyetimiz ne olacaktır? Erkânı Harbiye Umumiyemizce bir malûmat alınabilmiş idi. Bu bir.

Sonra, Yunan ordusu, bu muharebe neticesinin işgal ettiği mevakide hali hazır sükûneti aylarca temdit edecek olursa Yunan ordusu halen ne olacak? Yani biz sükût mu edeceğiz bu iki.

Sonra Paşa Hazretleri, bu taarruz başlamazdan evvel veya başladıktan sonra istihbarat mükemmelen yapılabilmekte midir?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Şimdi efendim; Yunan ordusu hakkında Erkânı Harbiyemizin aldığı malûmat, 12 fırka olarak, dört bin şimalden, sekiz bin cenuptan geldiğini haber almıştık. Hattâ bazı arkadaşlardan Kılınç Ali Beye söylemiştim ve böyle çıkmıştır.

Sonra efendim, düşman bu sükûneti muhafaza ederse, bizim yapacağımız? Biz, muharebeye başlamazdan evvel ne yapıyorsak yine onu yapacağız. Fakat düşman müteferrik kollarını bulursak onları imhaya devam edeceğiz. Düşman, müteferrik kuvvet bulundurmaktan çok tehaşi ediyor ve müteferrik kuvvet bulundurduğu yerlerde muharebei katiyeyi kabul etmiyor ve belki müteferrik kuvvetleri ile daima menzillerini muhafaza ile uğraşıyor. Müteferrik kuvvetlerini yakalayıp mağlûp etmek fırsatını bulamayız. Keşfi taarruziler, gerilerine akıncı kollariyle hücumlar yapıyoruz. Büyük süvari kitleleri hücumları yapıyoruz.

Üçüncüsü; düşmanın vaziyetini; muharebe esnasında yapılan istikşafat, ki birincisi tayyarelerimiz vasıtasiyle, ikincisi keşif kollarımız vasıtasiyle tespit etmekteyiz.

RASİM BEY (Cebelibereket) — Müsaade buyurulursa ikinci sualime cevap alamadım. İşgal ettiği mevakide bir sene içinde yapacağı muharebatta...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Arzettim efendim. Buna karşı biz ordumuzu takviye etmekle meşgul olacağız ve fakat münferit kollarını bulursak hücum edeceğiz. Bulamayacak olursak baskınlar vereceğiz. (Bulamazsak ne olacak?) Süvari kitleleri ve akınları sevkedeceğiz. Bakınız bundan üç ay sonra kış taarruzu olup olmayacağı taayyün edecektir. Şimdi ona bir cevap veremem.

TAHSİN BEY — İngilizlerin sevahilimize ifsat etmek için motorlarla, istimbotlarla gelmekte olduğundan bahis buyuruluyor. Bunu menetmek için ne gibi tedabir ittihaz olunuyor ve bunları sokmamak için tedabir ittihaz olunmuş mudur?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Yunanlıların harp gemileri çıkıp dolaşıp dostluk yapmak istiyorlar. Fakat teması yoktur. Bu malını alıyor, malını veriyor. Bu Antalya'da ve ... oluyor.

Buyurdukları gibi düşman menabiî varidatımızı mahafaza ... bunları kabul etmeyiz. Sırf İngiliz bulunsun dedik.

TAHSİN BEY — Onlar daha ... seneler üzerinden geçecek olursa bu halin ordumuz üzerinde ve ordumuzun kuvayı umumiyesine yapacağı menfi te-

sir gayri kabili inkârdır. Pek mühim bir varida: idi. Hattan istifade ediyorduk. Bu mevakiî, senelerle elinde bulunduracak olursa bizi sarsar. Binaenaleyh bu hususta yapılması lâzım gelen tedabiri katî olmak lâzım gelir. Atmak için Elcezire'den benzin getiriyoruz. Henüz taarruz kabiliyeti inkişaf etmediği halde .. tabiî düşman ordusunu atmak taarruzla olur. Kararı katî vermek, buna göre hazırlanmak, düşmanı atmak. Biz düşmanı taarruzla atmak için Elcezire'den benzin getiriyoruz, otomobil getiriyoruz ve bütün memaliki Osmaniyenin en uzak köşelerine dağılmış olan otomobilleri tamir ederek topluyoruz ve bir çok yerlerden esliha ve cephane sevkederek ordumuzun malzemei harbiyesini götürmezden evvel ... tekaddüm ederek hazırlığından bilistifade hemen taarruz etti. Henüz ordumuzun taarruza kabiliyeti inkişaf etmediği halde taarruzundan bizi Eskişehir'in şarkına ricate mecbur etti. Şimdi Ordumuz eski kabiliyetini ve taarruz kabiliyetini ikmal ettikten sonra taarruz edebilir. Evvelki hazırlığa devam olunuyor. Öbür gün ikmal olunacağını söyleyemem. (Kâfi, kâfi sesleri)

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim; Fransızlarla malûmu âliniz görüşmüş idik. Kilikya hudutlarında tamamiyle mütareke halinde değildir. Pekâlâ o halde ufak bir şey söyleyeyim. Malûmu âliniz; ara sıra onlar geliyor, bize ateş ediyorlar. Bazı biz ona ateş ediyoruz. Bazı onlar bize taarruz ediyorlar. Fakat son zamanlarda ... görüldükten sonra bir kabaili kaldırıp onların aleyhine teşvik ediyoruz. Her iki taraf daha ziyade sükûnete gelmiş idi. Son zamanda Adana'nın şarkında küçük bir tepeye ufak bir müfreze hücum etti. Fakat haizi ehemmiyet değildir. Küçük bir keşifi taarruzi yaptı. Bir ay evvelden geldiler ve kanlı geçitte bir defa yaptılar. Bu oluyor, fakat büyük bir vaka değildir... Bizimkiler de gittiler, mukabil bir taraftan Fransızlara müracaat ettiler. Sulh akdini teklif ettikleri gibi ... Harington ve binbaşı Hanri vasıtasiyle dolambaçlı yollardan buraya müracaat ediyorlardı.

Malûmu âliniz Yunan taarruzu iki üç ay tantana ile ... ebediyyen mağlûp olmayacağımıza kani. Fakat bizde galebe imkânını da görüyorlar. İnşaallah galebe edeceğiz. Yunan ordusunu inhizama düçar eder isek .. ve İstanbul'daki İngiliz gemilerini top altına alırsak o zaman Yunanlılar ve hassaten İngilizler ... ne kadar küçük bir vaziyete düşecektir? On beş fırka nasıl sevkedecektir? Milleti de Avrupanın vaziyeti de buna ... bunun için henüz muharebeye daha başlamazdan evvel ... hususi malûmat alıyoruz. Meselâ Bulgarlardan üç fırka istemişler. Onlar da cevap vermemişler. Şayet Türkler Kocaeli'nden ... bize üç fırka veriniz bunları müdafaa edelim ... onlar da kabul ... bize bazı menafi kabul ederiz. Sonra Yugoslavya'ya müracaat etmişler, onlar da cevap vermemişler. Gerçi onun da menafiî vardır. Gel sen de bekle diyor. Yoksa bize taarruz etmek için değildir. O diyor ki; çünkü İstanbul'un muhafazasından, o da mesuldür. Sonra Romanya'ya senin de Varna limanın var, menafiin var, gel sen de bekle diyor. Bu suretle dolambaç yollardan onları bu işe karıştırmak istiyor. İngiliz altı tabur, İngiliz ve Türk askerinden mürekkep ... Üsküdar cihetine tabiye etmişlerdi.

SUAT BEY (Kastamonu) — Bendeniz sözüme bir tarihçe ile başlamak isterim. İsmail Paşa Avrupa'dan Mısır'a döndüğü zaman payansız istikrazlar yaparak memleketin iktisadiyatını ecnebilere verdi. O zaman suhuletle Mısır'a yerleşmiş olan İngilizler, Fransızlarla da uyuşarak memleketin bütün menabiî saadet ve hayatını bel'etmeye başladılar. Sonra yavaş yavaş Mısır'da millî bir hareket belirerek bunun başına hululü ecnebiyeye karşı hareket etmek için A'rabi Paşa geçti ve ecnebilere karşı hoşnutsuzlukla deveranı milli halinde vukuat başladı. O zaman tarih (1297) idi. İngilizler İstanbul'da hükümdara müracaat ederek, kendi müdafaalelerini temin etmek istediler. O zaman korkak hükümdar Rusların yine belâsını başımıza alırız diye korkak ... istimal etmeyerek bizzat İngilizlerin kuvvetiyle tedibi ... muvafakat ederek İskenderiye'nin ... A'rabî Paşayı tuttular ve kendi taraflarına ... İngilizler Istanbul'a vaz'ı yed ettikleri zaman, aynı davayı ortaya çıkardılar. İngilizler 16 Martta ... memleketin her tarafında bir hareket kalmadı zanniyle Yunanlıları saldırdılar. Kolaylıkla bir seyahatı askeriye gibi memleketi istilâya çıktılar. Kemalistleri tutacaklar, Anadoluyu istilâ edecekler. Ufak bir zaman zarfında bizi esir edecekler efendiler. ... Hacet yoktur. Bugüne kadar memlekette müdafaa arzusu ... bugün Anadoluda en ufak ferdin yüreğine işlemiştir. Yeniden baştan takip ettiği gayenin ... kalmaksızın en ufak köyde en ufak neferi naçiz ... herkes kendi yüreğindeki davayı istiklâl ile ortaya çıkmış, elinden geldiği kadar Hükûmete yardım ediyor. Bu kavga son değildir. Bu üçüncü defa şahit olduğumuz Yunan taarruzu son olmayacaktır. Büyük davaların safhalarından birisi de bu taarruzdur. Yunanlılar şimdiye kadar, hattâ İngilizler de, bu taarruzun sakametini anlamışlardır. Çoktan anlamışlardır. Bu taarruzların tevali etmesi başka suretle yol bulup da işin (içinden

çıkamayacaklarına göre tabiî olacaktır.) (1) Onun için, zannediyorum ki, Yunanlılar mukavemet ve taarruzlarında devam etmekle beraber, Hükûmetçe ittihaz edilen karar pek musiptir. Mukavemet kararı musiptir. Bu karar karşısında siyasetini idare ederek, büyük müşkülâta maruz kalmaksızın, yalnız siyasetimizi (iyi bir şekilde yürütmekle) (2) kendi kendine muvaffak olacaktır. Yunanlılar Kütahya, Eskişehir'i almakla daha ilerde müdafaa hattına rastgeldiler. Bu müdafaayı kabul ederek, hattâ Hükûmetin Kayseri'ye nakli hakkındaki kararımız şimdiye kadar ittihaz ettiği kararların en mutenası olacaktır. Bunu zaman gelecek ve göreceğiz, ki biz bu mukavemet kararını vermiş olduğumuzu onlara da (ifham etmiş oluyoruz. Biz) (3) eğer elimizdeki ordunun selâmetini düşünüyorsak, onu dokunulmamış bir halette, kabiliyeti taarruziye ve mukavemesini muhafaza ederek sonuna kadar tutmuş olduğumuz takdirde, davayı kazanmış olacağız. Çünkü Yunanlıların davaları, deruhte ettikleri vazife şudur : Anadoluda sükûneti muhafaza etmek ve bunu temin eylemektir. Bizim bunun karşısındaki vazifemiz mukavemettir. Teslim değildir. Biz bunu yapmadıkça davamızda kazandık, onlar da bizi tamamen imha etmedikçe elbette muvaffak olmuş addolunamaz. Onun için Hükûmetin bu mukavemet tarafını iltizam etmesi en mükemmel bir karardır. Fakat zannediyorum ki efendiler; bugün Hükûmetin hareketi, fikri mesuliyetle telif olunamıyor. Görüyoruzki çok zamandan beri istihzaratta ... malûmu âlinizdir ki bazı arkadaşların şifre odasında on üç, on dört kişi toplandılar. Orada Fevzi Paşa Hazretleri de bulundular. Memlekette müdafaa kudretini tamamen tesis etmek ve Yunan kuvvetlerine mukavemet ne ile olur? Bütün millet kuvvetiyle müdafaa etmek için ne gibi tedabir ve ne gibi esbaba tevessül etmek lâzım gelir diye şu ruzname ile üç, dört içtima oldu ve her içtima beş altı saat devam etti. Her arkadaş kendi fikrini söyledi ve o hususdaki düşüncelerini Paşa Hazretleri de izah buyurdular. Fakat ben öyle zannediyorum ki orada izhar edilen vaitler ifa ... Heyeti Vekilece nazarı dikkate alınmamıştır. Belki Heyeti Vekilece verilen vaitler tamamen ifa edilmiş değildir. Bugün hiç birimiz iddia edemez ki ... açık bir hakikattır ki 50 - 60 bin Rum Anadoluyu işgal edemez. Bu anlaşılmaz bir esrardırki Yunanlılar Eskişehir'e kadar...

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Efendiler; iyi düşünecek olursak bu bizim noksanii tedabirimizden ileri geliyor. Müdafaa meselesi, müdafaa işleri askerlikte teknik bir iştir. Askerce, sanatça tek bir iştir. Bendeniz onu bilemem. Çünkü ihtisasım yoktur. Fakat bazı gördüğümüz şeyler var. Meselâ Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki; Yunanlıların bu taarruz üzerinde takip ettikleri fikir ve maksat ... safahatı az çok haberdar olmuşlar ve taarruz vukubulacağı günlerde ve taarruz vukubulduğu günlerde bir takım askerler iltihak ediyorlar ve noksanı ikmâl ediyor. Acaba mümkün değil midir ki bu tantana ile ilân edilmiş taarruzdan evvel bunlar celbedilmiş olsun. O vakit arkadaşlarımızdan birisi, diğer arkadaşlarla beraber iddia ediyordu ki orada tahmin ediyor Yunan taarruzu temmuz ve ağustos ... yani aynen bu fikirlerle yani Yunan taarruzu ... birinci defasında dört buçuk fırka ile olmuştu. İkinci sekizden, üçüncü 12 fırkadan ibaret olacağı ...

REİS PAŞA HAZRETLERİ — Kimin sözünü naklediyorsunuz?

SUAT BEY (Devamla) — Böylece o vakit lâzım gelirdi ki bunlar vaktiyle alınsın. Bugün haberdar oluyoruz ki, bazı kıtalar gelip geçtikleri yerlerde yani kıtalar mülhakattan geliyorlar. Onlar gelip geçtikleri yerlerde diyorlar ki Ankara ... demek ki daha köylüler kendilerince medarı iftihar olan şu kararın isabetinden haberdar olmadıkları gibi, Ankara'dan dahi emin değillerdir. Ankara'daki vaziyetten de haberdar değildir.

Eğer bir cephenin mukavemeti düçarı halel olursa muvaffak olamayız.

Efendiler; bugün eğer cephemiz kuvvetli olursa şüphesiz ki mukavim oldukça ... mesele ... fakat göz bebeği olan nokta cephenin maneviyatını son derece kuvvetle takviye etmelidir. Şimdiye kadar ... Hükûmet tarafından tenvirat yapılmamış.

İkincisi; Paşa Hazretleri buyurdular ki ufak tefek bazı firar vukubuluyor. ... Paşa Hazretleri «yapılmamıştır diye geçiyorsunuz. Halbuki Hükûmet lâzım gelen şeyleri yapmıştır.»

Sonra nisan ayında Hükûmet haberdar edilmiştir ki İstiklâl Mahkemeleri lâzımdır, denildi. Hiç olmazsa bunun bir kısmının şimdi tesisi teklif olunuyor. Hükûmet mayıs iptidasında bundan haberdar edilmiş olursa zannediyorum ki tedbirsizlik vardır. Diyoruz ki, fikri mes'uliyet mevcut olsun.

BASRİ BEY (Karesi) — Tenkidlerin harbin neticeleneceği zamana bırakılmasını bendeniz teklif ediyorum. Bugün gerek orduyu, gerek vaziyeti tenkid

edecek zamanda değil, bilakis gerek orduyu ve gerek vaziyeti takviye edecek mevkideyiz. Bendenizin isterseniz saffetime, isterseniz budalalığıma hamlediniz. Bazı samimi maruzatta bulunmak istiyorum.

Mustafa Fevzi Paşa Hazretleri ledelicab Meclisin nakli için sebükbar bulunmaklığımızdan bahsettiler. Bu mazaallah ileride zuhur edebilecek bir hale göre pek doğrudur ve zannederim ki bunun icrasına da başlanmıştır. Fakat efendiler, Meclisi muhtereme son dakikaya kadar sebat fikrinden vazgeçmesin. Bugün benim ayaklarım Kayseri'ye doğru yürümek istemiyor, belki Balıkesir'e, İzmir'e yürümek istiyor. Eğer kuvvete ihtiyaç varsa bu memleketin kuvvei hayatiyesi lehülhamd velminne ölmemiştir. Niçin bu memleketin kuvvei hayatiyesine müracaat etmiyoruz? Efendiler, biz Yunan'lılar İzmir'i işgal ettikten sonra tecrübe ettik. Baltalarla, bıçaklarla, sopalarla toplanmış halkı Yunan'lılar dağlarda gördükçe bizim üzerimize gelmemiştir. Bunda bir mahzuru askerî yoksa rica ederim, bu millet her türlü fedakârlığa hazırdır. Çıkalım, hepimiz birden gidelim, Polatlı'da Meclisi kuralım. Bütün millet arkamızdadır. (Müdahaleler) Rica ederim, sözümü kesmeyin. Bugün tarihî günler yaşıyoruz. Herkes hatırına geleni söylemelidir. Hicret ve nakil meselesi kuvvei maneviyesi sağlam olan ordumuzun ilâ mâşaallah bu sağlamlığına fena tesir yapmadı. Ordumuz sapasağlam duruyor. Fakat halk üzerinde fena tesir yaptı. Ben kendi hesabıma bu memleket halkından sıkılıyorum. Diyorlar ki; sizin ailelerinizin namusu var da bizim yok mudur? Efendiler, gitmemek felâket olduğu gibi gitmek de daha büyük felâkettir. Bunun iki tarafı da mucibi münakaşa meselelerdendir. Ta Bergama'dan İzmir kazalarından birer birer akıp gelen seyli hicret bütün milletin ve âlemi İslâmın noktai istinadı olan ... Bu siklet, bu kütleler, bu tufan şarka doğru gidecek olursa mazallah bizim için sefalet ve felâket daha büyük gibi geliyor. Erkânı Harbiyemizin harekâtına müdahale edemeyiz. Erkânı Harbiye; bugün mühim bir hastalığa düçar olan bir adamın hayatı üzerinde ameliyei cerrahiye yapan bir doktor gibidir. Bir doktor ameliyei cerrahiyenin neticesinde muvaffak olamazsa bir hayatı feda eder. Mazallah Erkânı Harbiyeye müdahale edersek milleti feda edebiliriz. Onun için Erkânı Harbiyeye müdahale etmeyelim. Ben bunu anlamak istiyorum. Sebükbar olan Meclisimizi Polatlı'ya götürmek üzere daha tarihi, daha millice ve daha mertçe bir muvaffakiyet göstermek mümkün değil midir? Eğer efendiler, bu Meclis bu vaziyeti alırsa, sebükbar olursa zannediyorum ki kuvvei mukavememiz daha ziyade artar, bütün millet bizimle beraber bulunur. Zatèn beraberdir. Bütün millet müttehiddir, Yunan'ı isteyen müslüman değildir. Bunların bu milletle alâkaları yoktur. Millet denilince heyeti mecmuası hatıra gelir. Zaten bundan âri olan adamlar millet camiasından hariçtir. Binaenaleyh millet düşmanla harbeden ve sonuna kadar harbedecek olan bu Meclise zahirdir. Binaenaleyh bendeniz silsileyi takip edemiyorum. Hülasatülhülasa tarihe karşı mühim bir vazife yapılmış olmak için Erkânı Harbiye kemakân bütün harekâtında serbest kalsın. Biz Polatlı'ya gidelim. (Ne faidesi var sesleri) Biz halkı son katreye kadar fedakârlık etmeye müheyya bir vaziyete getirmiş olacağız. Çünkü biz nümunei imtisal olacağız. İkinci faidesi cephenin arkasında, cephenin yakınında Meclis heyeti muhteremesini gören bu ordu, Meclisi muhteremi düşünerek daima ileri gidecek; benim kanaatım budur.

Sonra ufak bir mülahaza daha arzetmek istiyorum. Demin Fevzi Paşa Hazretleri gerek sahile gidecek anasırı müfsidenin, gerek dahilde bulunması muhtemel bir takım adamların memleket dahilinde ifsadat yapmak isteyeceklerinden bahsediyorlar. Vaziyetimize tamamen hâkim olmak ve vahdeti milliyemizi kemakân muhafaza edebilmek için, rica ederim, Heyeti Vekile ve bilhassa Dahiliye Vekâleti eşhası idariye üzerinde fazlaca tetkikatta bulunsun. Bir vilâyette bulunan iyi bir vali o vilâyet ahalisini istediği bir noktaya getirebilir. Fakat bu zamanda bilhassa idaresiz, korkak, zafı idareye mahkûm adamlar re'sikârda olursa memleket için felâket muhakkaktır. Onun için kendine güvenebilecek ve bu milletin ruhunu kavrayabilecek zevatın re'sikârda, re'si idarede bulunması lâzım gelir. Efendiler, bu sözlerim gayet samimidir. Seni vali yapalım dediler ... en aciz bir ferd telâkki ediyorum ... Sonra efendiler vakit geçmiş...

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar, Birinci İnönü zaferini müteakip akteddiğimiz bir celsei hafiyede geceye kadar kalmıştık. Bir takrirde demin onu izahen demiştim ki : Düşman yediği bu darbe üzerine bütün kuvvetine müracaat edecek; biz de mekşuf ve gayri mekşuf bütün menabii hayatiyemize baş vurmalıyız. Yine iyice hatırlıyorum ki - ne demek mekşuf ve gayri mekşuf olduğunu ... - Müfid Efendi ikinci darbeyi müteakiben daha şiddetli bir surette arkadaşlarıma karşı söz söylemeyi hatırıma getirmediğim için sükûtu ihtiyar ettim. Allahın inayetiyle, inşaallah şu üçüncü netice de büyük bir dersin neticei semerei muzafferiyeti olacaktır. Hakikaten bundan bir

dersi ibret almış isek, pek samimi bir surette arzedeceğim, evvelevirde kendi nefsimizi münakaşaya almak ve kendi kendimize karşı vazifeşinaslığı deruhte etmeye; meselâ demin iradı sual eden bir arkadaşımızın sualinde şöylece bir sual vardı. Kendimi o arkadaşımın mevkiinde tuttum, demek ki şu ... hissedar değilim. Halbuki ben hem icrai, hem teşrii olan uzviyettenim. Şu halde Heyeti Vekilenin, o on arkadaşın omuzlarına yüklenmiş olan vazife, yük benim omuzumda da vardır. Binaenaleyh yalnız münakaşa, yalnız tenkid benim vazifem değildir. Hükûmete bir çıkar yol göstermiş olmak üzere evvelemirde bir takım tedbirler düşünmüş olarak ortaya koymalıyım. Benden evvel çıkan arkadaşımın bahsettiği veçhile, gayetiyle derin, acı - inşaallah sonra tatlı günler buluruz - söylenen sözleri samimi olarak arzediyorum ki, biz ferden ferda düşünerek gece gündüz ne gibi tedbirler bulduğumuzu daima tahattur ederek Heyeti Vekileye bildirmek mecburiyeti vicdaniyesindeyiz. Meselâ, mademki şöyle bir teklifte bulunuyorsunuz. Sen söyle de şu kürsüden in.

Âcizane şimdilik düşündüğüm tedbir şu : Mezun bulunan arkadaşlar vazifei vataniye ifa için kendi muhitleri dahilinde fedakârane hareket etmelerini kendilerine tavsiye etmek. Çünkü ben bunu yapabilirim. Sualini irad etmez de kendi işimle meşgul olursam zannımca evvelemirde benim için pek acıya mal olur. Zira müsamahakârlığın neticesi elbette fena bir tesirle fena bir ceza ile cezalanmaktır. Binaenaleyh söylemek istediğim bundan ibarettir. İnşaallah ümit ederiz ki yarin, öbür gün hiç ümit edilmeyecek surette bendenizden veyahut bir arkadaşınızdan büyük büyük tedbirler sadır olur da Cenabı Hakkın inayetiyle düşmanı gebertiriz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, Basri Bey arkadaşımızın fikrine iştirak ediyorum. Bu gün tabii tenkid sırası değildir. Fakat tenkid mahiyetini ikiye ayırmak icabeder. Bir kumanda başında harbeden kumanda heyeti tenkid edilemez. Zira bunlar iş başındadır. Sonra Heyeti Vekile, bendenizin noktai nazarımca, tenkid edilemez. Gerçi doğrudan doğruya Heyeti Vekilenin ..... füruatına müteallik bazı mesail vardır ki bence bunlar muhtacı tenkiddir. Bunun için Heyeti Vekilenin nazarı dikkatini celbetmek lâzım gelir. Memleketin müdafaası ve mukavemeti için çok söz söyliyecek değilim. Buraya gelen arkadaşların cümlesi de aynı kanaatla gelmişlerdir. Bu itibarla zannetmem ki hiç bir kimse de mukavemet fikri ufak bir tezelzüle uğramış olsun. Bahusus şimdiye kadar yapmış olduğumuz mukavemetin bir çok semeresini gördük. Bu kadar mükâfat elde dururken mukavemetten vaz geçmek kimsenin fikrine gelir zannetmem.

Sonra önümüzde ecnebi bir misal : Müsaadenizle onu da arzedeyim. Bu gün İrlanda bir nümunei ecnebiye. Dört buçuk milyonluk bir kütlei nüfus. İngiltere'nin gözü önünde. İngiltere isterse yerle yeksan eder. Bizim gibi, fakat ferdî taarruzla bu gün İngiltere'ye istediklerini, sözlerini kabul ettirmişlerdir. Yani rastgeldikleri İngilizleri öldürmek şartiyle bu milletin azmi karşısında İngiliz azameti burnunu kırmaya mecbur olmuştur.

Sonra bizim ordumuz var, menabii kuvamız var. Bu yalnız Anadolu dahilinde değildir. Biz bir şark âlemine istinad ediyoruz. Henüz oradan bir istifade edemedik. Bu tarzda bir ordumuz olmasa bile burasını garbliler niçin isterler? Ferdî istifadelerini ..... Fakat taarruza maruz kalırsa ve burada biç hiç yaşayamadıktan sonra son silah olmak üzere elimizde bu da vardır. Buna hacet kalmıyacaktır. Şimdi yalnız mukavemetin bence mebdei; bir çok israfat yapılıyor. Bence matufünlehi memleketin menabii kuvasını gayet idareli bir şekilde kullanmaktır. Fakat maatteessüf bir çok israfat yapılıyor. Bu israfattan demin mukaddemede söylediğim veçhile, Heyeti Vekileyi şahsen mes'ul tutmuyorum. Fakat Heyeti Celilenin ..... asıl tenkid edeceğim Müdafaai Milliyeye aittir, Bir de ayrıca Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti bulunması itibariyle bu kadar dar ve müşkül ve mes'uliyetli bir zamanda, her umuru bu gün biliyoruz, saklamaya lüzum yoktur. Vaziyeti maliyemiz pek öyle parlak değildir. Bu gün demin bir arkadaşın söylediği veçhile bir kısım muhalifimiz elden çıkmış bulunuyor. Fakat veznei umuminin hazineye yüklettiği masarif artmıştır. Buna karşı biz ne yapacağız? Bizim yapacağımız tabii bir takım yeni menabii varidat aramakla beraber, elimizde bulunan menabii hüsnü istimal etmektir. Benim gördüğüm bunlar maatteessüf hüsnü idare edilemiyor. Yalnız burada misal zikretmiyeceğim. Çünkü şahıs tayin etmek istemem. Hamdolsun da çekinmem. Fakat kendisini müdafaa etmeyen için söz söylemek istemem. Bu maksatla bir teklif yapacağım. Zaten geçende bilirsiniz ki Divanı Muhasebatın vize muamelesi yapılacaktı. Bu karar üzerine gelen vesait ....., bir heyet intihap etsin. Bilhassa Müdafaai Milliye hesabatının tedkik ve kontrol etsin.

Sonra buna müteferri ufak bir mesele daha var. Şu son verilen karar ile buraya bir çok vesait, kağıt celbedilmiştir. Bu gün ekinler döğülmek üzeredir ve

o basat bizim ordumuzu besliyeceğime..... Bilhassa Heyeti Vekileden rica ederim, derhal bunları bıraksın..... Sonra cephe kuvvetli olsun, arkamız da kuvvetli olsun. Doğrudur. Bence kuvvetin en büyüğü kuvvei maneviyedir. Hepiniz bilirsiniz ki geçenlerde Hükümetin talebi üzerine burada verilen karar ordunun harekâtında serbestisini temin için, ordunun burayı düşünmemesi için ağırlıkların kaldırılması idi. O teklif nazarı itibare alınmamıştı. Avrupa'da bu vakidir. Avrupa'daki meclisler bilfiil ordusunun..... Şimdi bendeniz kalacak olursa bir beyanname neşredilmelidir, Ve Meclis burada kalmalıdır. Ankara hissiyatiyle uğraşmıyalım. Herkesin göreceği veçhile Ankara orduyu başlıca menzil merkezi teşkil ettiği için Ankara'yı tahfif bunu herkes kabul eder. Binaenaleyh yapılan nakliyat gerek aile itibariyle ve gerek erzak itibariyle. Meclis ordunun başındadır. İster burada bulunsun, ister Polatlı'da bulunsun, bir defa bu mesele halledilmelidir. Sonra Mecliste oturup bu gün zannetmiyorum ki kanun yapacak vaziyette olalım. Meclisin burada müstemirren bulunacağı için her an hazır bulunması lâzım geleceğini kabul ediyorum. Bunun haricinde cephe gerisinde bulunmak üzere her sancağa bir müfettişi umumî sıfat ve salahiyetini haiz bir arkadaş göndermek ve Meclis namına kontrol ettirmek - çünkü Meclis icrai değil, teşrii salahiyeti haizdir - zannetmiyorum ki İstiklâl Mahkemesinden bu günkü faideyi tasavvur etmiyorum. Mezunet bulunduğum dairei intihabiyemden avdetimde bütün halk İstiklâl Mahkemesinin yeniden ihyasına taraftardır, hepsi böyle. Sebebi, bunlar kanunun kuyudatiyle bağlı değildir. Adaleti vaktiyle ahaliye ve bilhassa halka zulm edenler hakkında tatbikatta bulundukları ve meşgul oldukları için. Azamızın adedi bizim bu gün her noktaya İstiklâl Mahkemesi göndermek - fakat İstiklâl Mahkemesi salahiyetinde değil - katı bir kontrol salahiyetini haiz bir arkadaş gidecek olursa ve bunların iş'aratı üzerine icabedenleri yakınında bulunan İstiklâl Mahkemelerine verecek olursa, zannederim ki, cephenin gerisini de takviye etmiş oluruz. Heyeti muhtereme kabul buyursun. (Müzakere kâfi sesleri)

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim, rüfekayı kiramdan bazıları Meclisin ordu ile beraber Polatlı'ya gitmek üzere muhalif içtihadlarda bulunuyorlar. Sonra müçtehidler de ihtilafda bulunuyorlar. Evvelâ Meclisin nakli bir tesirat hariciyesi, bir de tesiratı dahiliyesi itibariyle iki cihetten mütalaa edilmek icap eder. Meclis bu iklimin, Asyayı suğranın en müntehasına kadar gidecek olursa harice karşı tesirat milletin azmi kavisine bir delili kavi teşkil eder. Çünkü millet azmi katisini mülkün, bir köşesine çekilmek suretiyle burada tecelli ettirecektir. Ve bütün kâinat artık bunu tasdik etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu millet son nefesine kadar davayı istiklâlini, istihlasını halletmedikçe davasından sarfı nazar etmiyecektir. Ecnebilere bu hissi verecektir. Sonra ikinci mesele geliyor. İkinci mesele de Meclisin nakli bir hayat ve memati millî meselesidir. Bu mesele gayet mühimdir. Her birer erlerimiz üzerinde milletin vekâleti mübeccelesi gibi maddî ve manevî bir barı azim almışız. Rica ederim, hayatı memlekete taalluk ve alâkadar eden bu meselede yalnız galeyanı demin tagliti fikrile değil, bu meseleyi kemali basiret ve itidali demle müzakere edeceğiz.

Şimdi dahilen vukua getireceği tesiratı ikiye ayıracağım. Birisi ordu üzerindeki tesirat, diğeri millet üzerindeki tesirat. Efendiler, ordunun serbestii harekâtını temin etmek mecburiyetindeyiz. Hiç bir zamanda ordu şu veya bu noktanın muhafazasiyle ve hiç bir zaman şu veya bu mülâhaza hareketlerle mukayyet kalmıyacaktır. Ordu sırf gayesi olan galebesinin istihsaline çalışacaktır. Binaenaleyh orduyu Millet Meclisi gibi bütün milletin, bütün memleketin istinadgâhı olan bu Meclisi muallayı (bir yerde tutup, onu korumaya mecbur bırakmak.) (1) orduyu bir kayıd altına almak, serbestii harekâtını tehdid etmek demektir, bu ise işkâl demektir. Rica ederim, insaf edin. Bu meseleyi Heyeti Vekile pek basiretkârane düşünmüştür.

Şimdi kalıyor, efendim, ordu, efrad üzerinde husule getireceği tesiratı. Onları irşad edecek başlarındaki zabitandır. Onlar orduyu her vakit irşad ederler. Bilhassa bizden on beş zat intihap ederek oraya gönderdik. Münhasıran bu Meclisin naklinden efrada bir sui hayal kalmamak için değil, sonra onu çıkar söylersiniz.

Sonra geldik üçüncü bir şıkka : Efradı ahali üzerinde bırakacağı tesirata gelince; evet bu kabili inkâr değildir. Az çok bir şey bırakacak. Fakat bunu bir zamanında yaparsak, yani Hükümet, Meclis vaziyete hâkim olduğu ve zamanın asude bulunduğu bir zamanda bir noktaya çekilmiş olursa bu, millet üzerinde azim bir tesir bırakmaz. Maahazâ Allahü Taalâ muhafaza buyursun, şayet ordu hiç bir kayıd ve şartla hareket etmediğine nazaran, olabilir ki, An-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

kara'yı daha ileride bırakmak şartiyle muharebeyi kabul ederse şimdi Ankara kaydiyle ordunun harekâtını takyid etmek elbette olmaz. O vakit zaferi katinin zaferi nihainin kazanılması için bir çok memleket aksamını geride bıraktı isek Ankara'yı da bırakabiliriz. Evet ordu şimdi Meclisi kurtarmak için ve burayı mutlaka müdafaa etmek şartiyle ki bu ordunun hesabını tevafuk etmez. Şimdi biz oraya çekilmeyip de öyle ani bir zamanın, yani ordunun Ankara'yı geride bırakıp da çekileceği bir zamana tesadüf ederse, o vakit Hükûmet tabiidir ki, bize lâzım gelen vesaiti nakliyeyi ihzar edemiyecektir. Bu halin vaziyeti umumiye üzerinde maküs tesirleri pek vahim neticelerle görülecektir. Bunun için rica ederim, beş on gün burada daha fazla imranı evkat etmek istiyorsanız, emin olunuz bunda aldanıyorsunuz. Doğru değildir. Yalnız diyebilirim ki İnönü muzafferiyetinin ..... Bu Meclis derhal oraya gitmeli idi. Şimdi nasıl o zamanı geçirmiş isek bundan sonra gelecek zaman da eyvah dedirtmesin. Yani ordu daha ileride müdafaayı kabul etmek lazım gelirse o vakit emin olunuz bunu şahıs itibariyle değil, sırf vatanın, milletin menafii âliyesi itibariyle arz ediyorum. Emin olunuz ki inhilâl etmiş nazariyle bakılacak Meclis gittiği yerde de mahal bulamıyacaktır. Bütün millete karşı pek vahim, pek fena bir tesir icra edecektir. Mazaallahü Taalâ daha fena tesirler bırakmış olacaktır. İlâç vakıa... Benim kendi içtihadıma, kanaatıma göre burada bu günden sonra bir dakika tevakkufumuz hatayı azimdir. Nâkabili af bir hatayı siyasiyedir. Bunda evet bu gün Ankara'dan münferiden değil, müçtemian gitmeliyiz. Bizim için ihzar edilen dairenin önünde içtima ve ordumuzun muzafferiyetini..... Enzarı âmme karşısında o suretle işe başlamalıyız. Böyle kahramanlık göstererek, celâdet göstererek burada on gün kalmak meselesini, yirmi gün kalmak meselesini tercih etmek doğru değildir. Ordunun menafii âliyesine de muvafık değildir. Hakikatı mesele bundan ibarettir. Sonra efendim, bunu kabul ediyor iseniz bir şey yazmışım.

Gelelim ikinci meseleye : İstiklâl mahkemelerinin deminden rüfekayi kiramdan Şükrü Bey biraderimizin... Bendeniz bu içtihadda değilim. Mademki kürsüyü muallâ heresin içtihadını söylemesinde serbestii tâm bahşetmiştir. Ben de bu serbestii tâm ile bu hususiaki mütalâamı arz edeceğim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Meclisi Âli İstiklâl Mahkemelerini kabul etmiştir.

SITKI BEY (Devamla) — Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin vazifesi ordunun vaziyeti hakkında malumat vermek ve rüfekayı kiramı tenvir etmek idi.... Şüphatı dahi sormak, istizah etmek sureti ile vaziyeti tavzih etmek şayanı arzu görülmüş idi. Fakat bunda bir çok meseleler zemini asliden uzaklaşmıştı. Müsaade buyurursanız bunu burada bırakmak muvafıktır. Şimdiye kadar vaziyet hakkında söylenmiş olan sözler efendim, Meclisi Âlinin burada kalmaması, ileriye gitmesi, geriye gitmesi gibi bir takım mütalaalar dermeyan olunuyor. Bendeniz zannediyorum ki bunların hepsi bu an için yani vaziyeti tenvir için mülâhazatımı burada arzedeyim. Meclisi Âlinin Polatlı'ya gitmesinden hâsıl olan menafi ile, Meclis bittabi orduyu takviye etmek için bir yer bulmak lâzım, karargâh için de orası münasip bir yer değildir. Ordunun sevk ve idaresini temin etmek için oraya gitmesi icabeden Erkânı Harbiyei Umumiye Dairesinin yeri bile orası değildir.

REİS — Binaenaleyh usulen bu takriri reye vazediyorum. Evvelâ aileleri, sâniyen eşyayı zatiyeleri göndermek; fakat Hükümet ve Meclis mümkün olduğu kadar hali faaliyette bulunmaktır. Lüzumu hakiki ve zaruret hâsıl olduğu takdirde bunu Paşa Hazretleri Heyeti Âliyenize arzedecek, ondan sonra icabederse yeni bir karar alınacaktır. Binaenaleyh şimdi bu hususta yeni bir fikir suretinde Paşa Hazretleri de yeni bir şey söylemiş değildir. Binaenaleyh Beyefendi mütalâasını geriye almıştır.

Sonra Hacı Şükrü Beyin takriri iki noktai nazardır. Birisi, İstiklâl mahakiminden mâda her sancak için salahiyetli fevkalâdeyi haiz bir müfettiş izamı hakkındadır.

Bir şeyi söylemek mecburiyetindeyim. Meclisi Âlinizden rica ve istirhamım üzerine bazı mesaili, ahzü asker muamelâtını teftiş ve takip etmek için tavzif etmek arzu ediyorum. Sonra bazı ufak tefek mezuniyet alan arkadaşlarımız vardır. Bunu nazarı dikkate alarak hakkında reyinizi ita edersiniz. Müdafaai Milliye sarfiyatını ve israfatını tedkik etmek üzere üç kişilik bir heyet intihabı, yani Müdafaai Milliye Vekâletinde israf olduğunu iddia ediyorlar ve bunu tedkik etmeyi teklif ediyorlar. Müdafaai Milliye Vekâletinin rey ve mütalâası varsa söylesin.

REİS — Hacı Şükrü Beyin takririndeki birinci fıkrayı nazarı âlinize arzediyorum. Bunu nazarı dikkate alanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

İkinci nokta; Müdafaai Milliyenin hesabatını tedkik etmek üzere Hilmi Beyin takriri var.

Tunalı Hilmi Beyin takririni nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsın.. Nazarı dikkate alınmadı.

2. — Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin; Fransızlarla teati olunan mektuplara dair izahatı.

REİS — Fransızlarla münasebatımız hakkında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi izahatta bulunacaklar.

Buyurun Efendim.

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) Efendim, her vakit söylenmekte olan bir şey, malumu âliniz top patlarken Hariciye Vekilinin susması icabeder. Tabii siyasetimiz hakkında bir şey söyleyeceğim. Yalnız başlamış olan bir meselenin son günlerde bazı hadiseler vukua geldi. Onu arzedeceğim. Yani Fransızlarla müzakeremiz vaki olmuştur. Sureti müzakere ve netice burada arzedilmişti. O müzakereyi gayri resmi bir surete (Franklen Büyyon) bizim kendisiyle müzakeremizi Hükümete bildirmek üzere Paris'e kadar gitmeğe lüzum görmemiş, Halep'ten, Beyrut'tan telsiz telgrafla Hükümetle muhabere etmiş, bizim yaptığımız tekliflerden, Hükümetinin kabul ettiği, kabul etmediği noktaları, kendisini beklemekte olan memurumuz Münir beye bildirdi. Onu arzedeceğim.

Münir bey Kelebek istasyonunda idi. Kütüklü'de görüştüler. (Pozantı'ya yakın) Münir beyin bize çekmiş olduğu telgrafları uzun uzadıya okuyup başınızı ağrıtmıyacağım. Yalnız Mösyö Franklen Münir beyle konuşmuş olduğu müzakeratı hülasa eder surette göndermiş olduğu bir mektubun muhteviyatına nazaran evvelce Fransızlarla aktedilmiş olan, Meclisi âlinizce malum bulunan itilafname ve o itilafnameye merbut mektuptaki tadilatı arzedeceğim. İtilafnamenin birinci maddesi, iki Türkiye Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında hususatı atiye kararlaştırılmıştır. M. Franklen bütün salahiyeti resmiyeyi haiz değil. dir. Fakat Fransız Hükümeti ile olan münasebatını ve bilhassa Fransız Hükümetinin reisi olan M. Briyan'la olan dostluğuna binaen Fransa Hükümeti namına konuşur bir kimse idi. Yazdıkları mektupta sarfettikleri söz metnini kati olarak telakki edebileceğiz diyorlar. İkinci maddede Tarafeyni aliyeyni akideyn işbu itilafnamesinin akdini...

(Üçüncü Madde okundu).

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu maddeye yalnız bir şey ilave etmişlerdi. Bulundukları mevki ve tarih ne olursa olsun.

(Dördüncü madde okundu.)

YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Suretinde idi. Bu maddede yaptıkları tadil bir mah yerine iki mah yani tarafeyn mürahhaslarının imzasını müteakip iki ay zarfında tahliyesi suretinde idi.

(Beşinci madde okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu maddenin son fıkrasından mada kaydini kaldırarak yerine Bekir Sami beyin itilafnamesini koymak istiyor Yirmi kilometre hududu cenubi dahil olacaktır. Malumu âliniz Bekir Sami bey itilafnamesine göre hudut şimendifere yani şimendiferlerin platformunu teklif ediliyor. Binaenaleyh bu şekli istiyor. Yalnız son fıkrayı bırakıyorlar.

(Altıncı madde okundu).

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu maddeyi Türbe'ye bayrağımızın çekilmesi ve muhafızların kalacağı şekline ifrağı teklif ediliyor.

(Yedinci madde okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bunu tarafeyn kumandanlarınca tayin edilecek bir komisyon şeklini vermişlerdir.

(Sekizinci madde okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Sekizinci maddeyi aynen kabul etmişlerdir. Kendisi burada iken bir dokuzuncu madde teklif edilmişti. O da Türk Misakı Milli'since tanınmış olan akalliyetlerin hukuku her iki Hükümet tarafından muhafaza. Biz ona demiştik ki, bunu koymağa hacet yoktur. Mademki biz bu hattın alt tarafında kalan Türkler hakkında başka bir Devlete karşı... Hukuku dahiliyemizden bulunan Misakı Milliye tespit etmemiz doğru.. öyle olmuştu. Ve kendisi o zaman bunu öyle söylemişti. Şimdi bunun hakkında bir şey söylemiyor. Onu açık bırakıyor. Bir de o zaman Bekir Sami beyin aktettiği itilaf bizim tarafımızdan itilafnameye koymağa lüzum görülmeyen.. O da şu idi. Türk ve Suriye hudut aralarında tesis edilecektir. O bunu da koyalım diyordu, biz lüzum yok diyorduk. Şimdi bu maddeyi tavzih ediyor. Bunda Türkiye ve Suriye menatıkı arasında zannediyorum. Hayatı müştereke iktisadiyeyi idame edecek bir usul vazolunacak, bu usulün vazına kadar iki mahal arasında bir mania tesis, iki memleket arasında maniai rüsum ihdas edilecektir. Tarafeyince hududun bir tarafında veya öte tarafında bir şebeke tarifei mütefavite vaz olunmıyacağı zikrolunuyordu. Bu mesele şunu da okuyayım, bunda Franklen buyonun yeni öğrendiği ve bizim de doğrusu yeni öğrendiğimiz üzere. Halebin içecek suyu Ayıntap tarafından gider. Halebin kaç saat civarından kain Ayntel'den; bahçelerinin suyu da bilhassa Küveyttten gelirmiş, Küveyte suyu beşinci asrı hicride yapılmış bir

çok cetvellerden ibaret imiş. Küveyte memba suları üç saat civarında kain Hacı mevkiinden gidermiş, buna pek çok ehemmiyet veriyorlar. Eğer su meselesi olmayacak olursa Halebin... Sonra usulü rusumiye meselesinde evvelce Bekir Sami Beyin itilafına konulan bu mesele ne idiği o zaman aşikar değilmiş, bilmiyorum Bekir Sami Beyle beraber bulunan arkadaşlar konuşulmuş mudur? Okunmuş olan zabıtlarda görülmüş olduğu veçhile, Franklen bu işin tafsilâtına hiç girişmemiş. Bu defa bu işe çok ehemmiyet veriyor. Hudut hududa mücavir insanın münasebatı iktisadiye ve rusumiyesi meselesi en esaslı meselelerdendir. Urfa, Ayıntap Maraşın civarları ile Halebin bugünkü muamelatı ticareiyesini kesmemek eskiden olduğu gibi devam ettirmek, Şimendifer hattı da hudut olsa o hudut hududu tabii olmuyor. Herhalde teklifi arzediyorum. Bizim oradaki memurumuz mükalemeye ledelhace karşı karşıya bulunacak olursa uzun uzadıya maksatları nedir? O kapıyı da bütün gümrüklerini kaldırmak, gümrüksüz Fransa mamulâtına açmak mıdır? Bazı hudut manatıkında olduğu gibi sırf ufak hudut... İki tarafın da ihtiyacını temin etmek üzere, yani Fransızlarla, Belçikalıların arasında olduğu gibi böyle ufak bir şeymidir, henüz taayyün etmemiştir. Yani Münir Bey müzakereye memur olmadığı için bundan yalnız maksadınız nedir denildi. Müzakere edilmedi. Çünkü kendisinin yalnız bize tebliğe bir iki gün sonra İstanbula gitmek üzere mektup projesine gelince; bir mukaddemesi var idi.

(Mukaddeme okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bunda en ruhlu olan cümle hududu milliyesi dahilinde.. Tayyını istiyor, bunda Birlyan diyormuş ki bizim müttefiklere karşı... Onun için bunu biz koyamıyacağız, Türkler bize itimat etsinler. (Franklen Buyon) bu defaki müzakeratında acaba bu kapitülâsyonlara da hepsini ileri sürerek, bunu tayyetmek için ileri sürüyorlar. Mamafih burada cereyan eden müzakeratta bizim istediğimiz nokta olduğunu bilmediğimiz için bu şimdi meskût olsun. İkisinin ortasında bir şekil teklif edeceğim demiş ve teklif etmiş. O da şimendiferlere ait bir kısmı var. Bunu bir madde olarak itilâfnameye derç ettirmek istiyorlar.

(Okundu).

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Eskiden bu yine böyle idi. Eski şekli okuyorum ve devam ediyorum.

(Okundu).

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Fıkranın tayyını istiyor. Aynı zamanda o maddeye şu yolda bir de fıkra ve bunu bir madde olarak itilafnameye ilâve ettirmek istiyorlar. Hattın zabıtasını temine Türk jandarması mükellef olacağı ve Fransız nakliyatı askeriyesinin şimendiferle... Buna dair de bir fıkra ilavesini istiyorlar. Bizim mektubun mukaddemesindeki mühim fıkranın başlangıçta bulunması onlar tarafından cevaben gelecek mektupta bunun kabulü idi ve ona mukabil idi. Aynı zamanda Fransanın bize karşı müttefikleri nezdinde yapacağı muavenet ne olursa olsun hiç bir taahhüde girişmeksizin itilafnameye koymak istemiyorlar. Yani olabilir ki yarın biz böyle bir mektup istmiyoruz. Yalnız itilafnameyi imza edin, kafidir. (Sonra mektubun ikinci maddesi okundu).

YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Buna bir şey dememişler. Bu fıkra kalıyor.

(Mektubun üçüncü fıkrası okundu.)

(Dördüncü fıkrası okundu)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu iki madde kendilerinin fikrince Bağdat mukavelenamesinde mevcut imiş. Bunun hazfini istiyorlar.

(Beşinci madde okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Buna kuvayı muharrike ve muessesatı ziraiye ihdasına Kilikyadaki pamuk imtiyazlarının işletilmesi de maddeye konulmuştur.

(Altıncı madde okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Müzakeratın da Fransız Parlamentosunda % 70'i teşkil eden klerikalleri memnun etmek için eski şekilde bırakın demişti. Yani Londra itilâfnamesinde olduğu şekilde bırakınız demişti. Bu mektubu Münir Beyden aldıktan sonra kendisine cevap verdik. Onu aldı. Nazarı dikkatini celbetmek istiyorum. Meclisi Âlinin siyaseti.....

(Yedinci madde okundu):

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Buna bir şey dememişler.

(Sekizinci madde okundu):

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Buna da bir şey dememişlerdir.

Şimdi demek ki mektubun birinci fıkrasında mühim ikinci nokta, akalliyetilerin hukuku meselesi. Metni katî zannediyoruz. Gönderilen şeyler ben mühaberatı Suriyede muntazam yapamadım. Muhaberatımı daha iyi yapabilmek için İstanbul'a gidece-

ğim. Ahvali hazıra itibariyle İstanbul'dan Ankara'ya gelmek daha muvafık. Münir Bey, ben Ankara'dan bir talimat almadım, bu bapta size bir şey söyliyemem, bize sorduğu sual, meseleler müzakeratı çok katidir. Fransız Parlamentosunun da fikri katisi budur. Bunu söylemiş. Biz bunları mucibi münakaşa görür müyüz, görmez miyiz. Yani Ankara'nın Hükümeti bunu mucibi münakaşa görür ise gelecek, görmez ise gelmiyecektir. Onun üzerine Heyeti Vekile kararıyle yazmış olduğumuz cevaptır.

(Cevap okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Celâlettin Arif Bey ve Bekir Sami Beyden şiddetli şikâyet etmiştim. Bekir Sami Bey ve Celâlettin Arif Beyin Avrupa'da bir salâhiyeti resmiyeleri yoktur. Sonra lâzım olan bir şey daha ilâve ettik. Çünkü Franklen sual sormuştu. Yani onunla meşgulüm cevap veriniz, Münir Beye şu dendi:

(Okundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Ayrıca Münir Beye tarafımdan muamelâtı cemile vesaire tavsiye olundu. Ondan sonra demin muhteviyatını arz ettiğim mektupla bir de şifre miftahı gönderilmişti. Müzakerat bundan ibarettir, şimdi bekliyoruz.

REİS — Müzakere edecek mevzu bitmiştir. Celseyi kapatıyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

2 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI
2. — MÜZAKERE EDİLEŃ MEVAD
1. — Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat. *132:144*

Cilt : 1́1

59 ncu. İnikat, 2, 3. Celse

ELLİ DOKUZUNCU İNİKAD

2 Ağustos 1337 Salı

İkinci Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP :

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

ELLİYEDİNCİ İNİKAT

30 Temmuz 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde içtima ederek; Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Eskişehir'in sukutundan sonra yaptığı ziyaret neticesi cephedeki son vaziyet hakkındaki izahatı ve Büyük Millet Meclisinin Kayseri'ye nakli mevzuundaki müzakerelerden sonra; Büyük Millet Meclisinin Kayseri'ye nakli hususunda lüzumuna göre yeniden bir karar ittihazına; Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Beyin İstiklâl mahkemelerinden maada her sancağa salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir müfettiş izamı ile Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Beyin Müdâfaai Milliye Vekâletinin hesaplarını tetkik etmek üzere bir heyet teşkiline mütedair teklifleri red olunduktan sonra Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Fransızlarla teati olunan mektuplarla alâkalı izahatı dinlendi ve celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Mustafa Kemal	Kütahya
	Ragıp

REİS — Zaptı sabık hülâsasının reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat beylerin takdim ettikleri müşterek rapor ve bu zevatın rapor üzerinde verdikleri izahat.

REİS — Celseyi açıyorum. Cepheden gelen arkadaşların müştereken verdikleri rapor okunacaktır.

(Rapor okundu.)

RIZA NUR BEY (Sinop) — Efendim, memur buyurduğunuz mahallere gittik. Arkadaşlarımın demin de arz ettiği veçhile gerek karargâhlar olsun ve gerekse kıtaat olsun bütün grupları dolaştık ve bizzat zabitan ve neferat ile görüştük. Bir çok grupları gezdik ve bunlardan bir takım malûmat istihsal ettik. O malûmatı bir kaç sınıfta olmak üzere Heyeti Celileye arz edeceğim. Birisi, gördüğümüz vaziyeti hakikiye nedir? Şunu istitraden arz edeyim, ki her ne gördükse onu ayniyle söylemeği kendimize bir vazifei vataniye biliyoruz. Çünkü şuna kaniiz ki bilinmiyen, söylenmiyen derdin devası olmaz. İbtida derdi teşrih etmeli, sonra davasını aramalı.

Tekrar arz edeyim, gittiğimiz zaman hakikaten zabtü rabtı yerinde mükemmel bir ordu bulduk, emrü kumanda kemali mütavaatla yukarıdan son nefere kadar gitmektedir, buna çok memnun olduk.

Sâniyen; zabitan ve efradın maneviyatını pek yüksek bulduk. Bu bir hakikati mahzdır. Fakat bunun yanında diğer bir şey gördük. Maatteessüf ordu ricat esbasında bazı aksamını zayi eylemiştir. Adet kâfi derecede değildir. İyi bir ordu, esas bir çekirdek mevcuttur. Bir esas, bir çekirdek tamamiyle mevcuttur. Bizim aralarına girmemiz efrada, zabitana cidden, hakikaten hüsnü tesir hasıl etmiştir. Bunu orada bilfiil anladık. Bizim tarafımızdan onların unutulmadığını gösterdi ve bundan çok istifade gördük.

Orada gördüğümüz bu güzel şeyler yanında bir takım da kötü şeyler vardır. Meselâ arzeylediğim şu güzel şeyin yanında diğer bir şey vardır. Böyle bir ordu bulabileceğine adeta kani olamaz. Buna rağmen elde güzel bir ordu mevcuttur. Kıtaat vardır ki 24 saat zarfında 84 km. yol yürümüş, şayanı tak-

dirdir. İftihar etmeliyiz ve bu güzel işi de söylemeliyiz, şerefi her kime aitse o şeref hakikattir. Fakat bunun yanındaki kusurumuz, askerin bir defa çarığı yoktur. Yol yürüyen asker iyi kundura alır. Fakat bize çarık lâzımdır. İyi bir çorapla kundura ister. Fakat çarığı yoktur. Bir kısmının var, çıplak ayaklı var. Ayağını..... vakitte buraları gözüküyor, ayakları yalındır. Piyadelerin atı çarıktır.

İkincisi; bazı menatıka gittik, ki o menatıkta gölgesine sığınmak için ne bir ev, ne de şu kadarcık bir yaprak vardır. Bu asker bu güneşin karşısında sabahtan akşama kadar duruyor. Gece olduğu vakitte yüksek bir tepedir. Soğuk oluyor, bir kaputu yoktur. Doktorlarla görüştüm, teşemmüsten vukuat var mıdır dedim. Teşemmüsten vukuat nadirdir, dediler. Hayret içinde kaldım. Bu millet tarihlerle isbat edilmiştir, takdir edilmiştir ki meşakkı mihene bundan mütehammil bir millet yoktur. Eğer böyle olmasaydı bunlar susuzluktan kırılırdı.

Sonra efendim bazı menatık vardır ki su yoktur. Efradın mataraları eksiktir. Kurbaları yoktur, eksiktir, fıçı yoktur. Bu teşkilât mevcut değildir. Vakıa asker, ordu ricat esnasında bunun bir kısmını gaip etmiştir. Fakat gaip ettiği şey azdır. Demek ki esasen mevcut değildir. Sonra ordunun % 20 nisbetinde süngüsü yoktur. Süngü yapmak güç bir şey değildir ve bu, sa'yile yapılmak kabildir. Vakıa büyük bir saydır, fakat sa'yin elinden hiç bir şey kurtulmaz. Bu milletin menabii her şeye kadirdir ve yapılabilirdi. Bu milletin, bu yurdun her şeyi vardı. Sonra süvari var, kılıncı yoktur. Kılınçsız süvari bir şey yapamaz diyorlar. Peki onu da kabul ettim. Fakat bu memlekette pala, yatağan doludur. Evet. Sonra efendim, buna rağmen bu efrat hakikaten arslan gibi döğüşmüştür ve zabitan kezalik döğüşmüşlerdir. Bunun isbatı zabitan telefatının efrat telefatına nisbetle yüzde ondan fazla olmasıdır. Büyük fedakârlıkla döğüşmüştür. Ordu dört beş bin nisbetinde yaralı ve şehit vermiştir. Hafif yaralılara nisbetle ağır yaralılar yüzde üç nisbetindedir. Bu şeyi bir gurupun istatistik mahiyetinde bir kaydından aldım, tahmindir, fakat bu fikir zannedersem Heyeti Celileye kâfi gelir. Bu kadar az olmasının esbabı tabiatiyle ricat esnasında ordunun ağır yaralılarını nakledememiş, fakat gaip bir kaç sınıf addedilmek lâzım gelir. Gaip, firar, esir ve bunda Yunanın casus teşkilâtının da dahli olsa gerektir mevcuttur ve iyi çalışmıştır. Maatteessüf buna karşı inzibatî bir şeydir, lâyıkı veçhile yapılamamıştır. Bu ihtiyaç ordu için umumî bir kaç sınıfa taksim edilebilir ki hulâsa edildiği takdirde birisi ikmal efradı, birisi geri hidematı, silâh, cebhane iaşe meseleleri tabiî geri hidematına dahil oluyor. Bunların tafsilâtı cetvel halinde mevcuttur.

Şimdi bir mühim ve nazik kısım; niçin ricat ettik? Ricatlar, mütehassıs gibi bilmiyorum, fakat aklımın erdiği, bir lüzumu askerî üzerine bir manevra tahtında yapıldığı gibi, bir de mecburî olur. Bizde bu iki kısım memzuç gibidir. Fakat icbarî kısmı diğer kısmına galiptir. Kumandanlar vaziyetin müşkilleştiğini gördükleri zaman orduyu geri almayı münasip görmüşler ve orduyu kurtarmak ve elde bir ordu bulundurmak gayreti içinde yapılmıştır. Anladığımıza göre eğer ric'at tedbiri yapılmamış olsaydı belki bir felâket zuhur edebilirdi. Acaba ricate neden mecbur olduk? Onun asbap ve avamili nedir? Bu hususta bendeniz mütehassıs olmadığım için fazla söz söylemiyeceğim. Fakat umumî arz edebileceğim şey şudur ki, düşman manevra hususunda bize tefevvuk etmiştir. Adetçe mütefevviktir. Fakat o kadar büyük bir tefevvuk değilmiş. Düşmanın topçusunun mütefevvik olduğunu söylüyorlar. Bu bir hakikattir. Tabiî bu da avamilden birisi olmak icabeder. Düşmanın topundan Türk askerinin göğsü ve elindeki süngüsü daha kuvvetlidir. Her yerde düşman Türk süngüsünün karşısında tahammül edemiyerek firar etmiştir ve süngü hücumu yapamamışlardır. Adeta yani mukavemeti vardır ve kâfidir ve şuna da şükredelim ki ric'at esnasında büyük miktarda toplar kaybedilmemiştir. Buna diğer bir âmil de - icrayı tesirden hali değildir - istihbarat meselesidir. Bana gelen kanaate göre her şeyi öğrenebilmiş gibi diyemem büsbütün, fakat her şeyi öğrenebilmiştir. Casuslar tertibetmiştir, ordumuzun içine nefer gibi sevk etmiştir. Eskişehir elimizde iken oraya mütemadiyen adamlar sevk etmiş, fuhuşhanelere kadar adam sevketmiş, kadınları elde etmiş ve istihbaratını yapmış, aynı zamanda orduyu firara teşvik etmiştir. Hatta şurası garip ki Ankara'ya kadar bile müsellâh casuslar 'göndermiştir. Müsellehan buraya gelmişler, istediğini yapmışlar. Fakat efendiler, muhterem arkadaşlar, bunları arz ediyorum, bunları hatıra getirmek lâzımdır. Bu hususa çok dikkat etmemiz lâzımdır. Her şahsın, her düşüncenin fevkindedir. Bundan başkası yoktur. Bu devlet ve milletin hayatı mevzubahistir. Bu millet eğer hayatını gaibedecek olursa bizim şahsî hayatımızın ehemmiyeti yoktur. Düşmanın ne olduğunu görüyoruz. Bizi yahudiden rezil edeceklerdir. Yaşamak imkânı yoktur. Onun için bu hususta çok ihtiyatkâr bulunulmasını rica ederim. Bununla da anlaşılıyor ki bir avamil de inzibatın noksanlığıdır. Hat-

ta yalnız buralarda değil, ordu gerisinde dahi inzibat mefkut denecek derecededir. Setir kıtaatı pek âlâ menedebilirdi ve bunun bir delili de şudur ki, tabiî ismi lâzım değil; bizim hiç birimizi müstefidetmez. Birisi vardır ki onun grupunda firar nakıstır. Her guruptan daha ziyade iki buçuk kuvvet umumiye ile gelmiştir. Demek ki inzibatta şiddet perverdir. Bu cuheti düşünmüştür. Diğer taraflarda yapılamamıştır.

Diğer avamil ve esbaptan birisi de geri hidematının iyi yapılmamasıdır. Bu da en ziyade Müdafaai Millîye Vekâletine taalluk eder. Hatta diyebileceğim ki arkadaşlar Müdafaa Milli bugüne kadar uyku uyumuştur. Paşa Hazretlerini yakından tanırım ve çok hürmetim vardır. Cidden vatanperver, cidden faal ve müstakim bir zattır. Hüsnü niyeti, her şeyi yolundadır. Fakat ne olmuş ise olmuş, Müdafaai Milliye uyku uyumuştur. Vazifesini bihakkın yapmamıştır. Ne iaşesini ve ne levazımın yolunda yapmamıştır. Ne ikmal efradı şeysini yapabilmiş, ne başka bir isimi hiç bir şey yapamamış. Bendenizin hasıl ettiğim kanaat, ihtisasım budur.

Sonra zannederim ki, Erkânı Harbiyei Umumiye de bu asara göre ademi kifaye göstermiştir. Aklım ermez ki, ihtisasımı söylüyorum. Mütehassısı bu mesaili güzel tenkit edebilir ve işin hakikatini iyice münakaşa edebilir. Mesmuatıma, meşhudatıma göre, aklımın erdiği kadarı ademi kifaye mevcuttur. Adeden, kemmiyeten bu mevcuttur.

Sonra asker vazifesini bihakkın ifa etmiştir ve arslan gibi döğüşmüştür. Fakat buna mugayir, idarede mi yoksa nerededir, bazı hatiat olmuştur ki ric'ate tesir eden avamil sırasına geçmiştir.

Bu hususta bir de çoğu eski arkadaşım olan Heyeti Vekileyi zikredeceğim. Bendenizce onlar da batı davranmışlardır. Zannederim ki, devairde muamelatı kırtasiyeye boğulmuşlardır. Daha âli bir nazarla siyaset takibederek, ordumuz ne haldedir, vazifesini yapabilir mi ve tedabiri lâzıme ittihazı mümkün müdür, bunu düşünmemişlerdir. Vakıa içlerinden birine ait, hepsi alâkadardır. Mesele, bu hususta teşebbüssüzlük, idaresizlik göstermişlerdir. Fakat mesele bunlardan ziyade bir noktada tekâsüf eder ki o da Müdafaai Milliye Vekâletinin başı üstündedir. Müdafaai Milliye Vekâletinin iş yapamadığını da arz edeceğim. Bir defa birinci olarak geri hidematında Müdafaai Milliye iş görmemiştir. Çünki Müdafaai Milliye Vekili bugün üç vazife ile mükelleftir. Birisi Müdafaai Milliye, ikincisi Erkân Harbiyei Umumiye, diğeri kabine riyasetidir. Kabineye riyaset etmek diğerlerine nisbetle ehemmiyetsiz ise de, arkadaşlar üç işi bir kişi görebilir mi, göremez mi? Bahusus bir iş bile bir adamın bütün zamanını massetmeye kâfidir ve bahusus böyle, bir milletin hayat ve mematı mevzubahis olduğu günlerde iş göremiyecektir. Nerede kaldı ki üç işi birden görecek? Bunun sebebini anlıyamıyorum. Niçin üç işi bir kişide toplanmıştır? Eğer bugün İstanbul bizden ayrılmışsa niçin getirmemiş ve zannederim burada da mevcuttur, meselâ nasıl iş yapamamış? Müdafaai Milliye bir defa ade ta kısa düşünmüş demiş, meselâ ne istiyor, yüz istiyorken elli yapmış, kısa tedbirler yapmış, azamî tedbirler yapmamış. Bir şey olur, olmazsa biraz gerilerim, yine bir iş olur demiş, kısa tedbirlere teşebbüs etmiş, azamî gayrete gelmemiş. Meselâ ordunun adedini daha ziyade yapabilirdi, yahut orduda noksan olduğu zaman ikmal edecek depolar yapabilirdi. Depo efradı muallem olurdu. İstediği zaman üç gün içinde yerine gönderirdi. Bunu yapmamış. Yapsa bile ne nisbette? Katre kabilinden bir şeydir. Meselâ bütün herifler, bütün Avrupa matbuatı bar bar bağırıyorlar, kıral geliyor, hücum edecek, yine azamî tedbiri yapmamıştır. Meselâ taarruz başladıktan sonradır ki, Maraş tarafından dokuzuncu, beşinci fırkaları götürmeye başlamıştır. Bunu daha evvel götürebilirdi. Hatta öyle bir fikir vardı ki harbin tekâsüf ettiği cenahta bir veya iki fırkamız ihtiyatta buluna idi, harpte biz galiptik. Bugün bütün Türkiye'de düğün bayram olabilirdi. Halbuki bu emri taarruzdan sonra vermişlerdir. Evvelce verebilirlerdi, mani yoktu. Fransızlarla aramızda leytilaal mevcuttu, yani adeta sıkışmak şeyinde, soluğu soluğuna onun gibi bir şeydir. Sonra bunlar eskiden yapılmamış, fakat şu 15 gündür gözümüzün önüne dikilen tehlikenin dehşeti bizi o hale getirecektir ki, faaliyetin son derecesine gelmeliydik. Uyku uyuyoruz. 15 gündür Müdafaai Milliye hiç bir şey yapmamıştır. Meselâ 300 tevellütlüler tahtı silâha alınıyorlar, dün emir vermişler. Bu emir daha evvel verilebilirdi. Niçin vermemişler? Cephe kumandanı bekaya ve firarî istiyor, toplayın, yollayın diyor. Buradan cevap veriyorlar, diyorlar ki, bir aya kadar 500 firarî gönderebildik. Bir aya kadar bilmiyoruz, ne olur. Ya gelir üzerimize yüklenirse. Şurasına sureti katiyede kani olalım ki, arkadaşlar, eğer biz bu yolda faaliyete geçersek, ordunun nevakısını âcilen ikmal edersek, bu ordu düşmanı Sakarya vadisinde parça parça yapar. Fakat şunu da söyliyeyim ki, eğer bunu yapmazsak tehlike muhakkaktır. Ordu tutunamaz ve hususî istihbaratı-

ma nazaran Müdafaai Milliyede vazifedar olanlardan bazıları daha evvel lâyihalar vermişler, bunların hiç birisi nazarı itibara alınmamıştır. Müdafaai Milliye uyumuştur. Bizde âdet vardır, rapor bir yere gider uyur. Öyle olmuştur. Hatta bir şey işittim, o da garabetimi muciboldu. Müdafaai Milliyeden ümidini kesen bir iki küçük memur bu bapta gizlice Garp Cephesi Kumandanlığına müracaat etmişler. Şöyle olsun, böyle olsun, filân. . Şimdi meselâ Müdafaai Milliye depo teşkilâtı yapıyor. Üç depo teşkil etmiştir. Fakat bu üç depo ayda altı bin kişi verir imiş. Bu kâfi değildir efendiler. Bunun çok, çok daha fazlası lâzımdır. Bunu bugün yapıyordu da evvelden niye yapmadı? Bugün ordunun zabit zayiatı, ki en mühim olan zayiattır, fazladır. Ordunun beş altı yüz zabite ihtiyacı vardır. İhtiyacı mübreme halindedir. Bakınız bu zabitleri bulmak için bugüne kadar teşebbüs yapılmamıştır. Buna teşebbüs edilmek lâzımdır. Bazı kıta vardır ki, tek bir zabit elinde kalmıştır. Buna teşebbüs etmek lâzım idi. Yapmamıştır.

Şimdi, meselâ İstanbul'da bir çok zabitler var. Bu zabitleri buraya getirmekten hazer ediyoruz. Umumî korku var, ben de o fikirdeyim. Fakat bir hakikate desteres oldum. İstanbul'dan gelen zabitler hemen ekseriyeti azimesi pek iyi harp etmiştir. Şimdiye kadar taarruzun ibtidasına kadar İstanbul'dan 3 500 zabit celbedilmiş bu 3 500 zabitten 25 zabit mahkemeye tevdi edilmiştir ve bu harp esnasında en iyi miyar budur. Ancak 5-6 zabitin meşkûk-ül-ahval olduğu zannı hasıl olmuştur. Diğerleri pek güzel harp etmişlerdir. Bunu Müdafaai Milliyenin bilmesi lâzımdır. Pekâlâ İstanbul'dan harcırahlarını vermek suretiyle yani bu hesaba göre hain yahut meşkuk-ül - ahval yüzde biri geçmiyor ki bu, değil bu zamanda, başka zamanda olanlar vardır. Harbi Umumîde ne kadar zabitlerimiz düşman tarafına geçtiler, casusluk yaptılar. Filistin'in sükûtuna sebebiyet verenler de vardır. Olur, yani tabiî derecede bir şeydir.

Sonra efendim Müdafaai Milliyenin kusurlarından bir şey arz edeyim, son zamanlarda buradan cepheye ekmek yollanmıştır. Bu ekmeği alan almış, üç binini alan olmamış. İntizamsızlığa bakınız, alan almış, üç binini alacak adam bulamamışlar. Bir hatta orada bekledikten sonra tekrar buraya gelmiştir ve küflenmiştir. İşi görünüz, nasıl gidiyor.

Sonra efendim, inzibat meselesinde şu vardır. Maatteessüf Eskişehir'de casusluk eden fahişeler, sanki başka kıymetli bir metaı kalmamış gibi, Eskişehir'den şimendiferle buraya sevkedilmiştir ve bunların bir kısmı arabalarla, çarşaflarla gezmektedir ve hatta bazıları aile namile... (İsmini söyle sesleri) İsim söylemeye hacet yoktur. Söylemedim hiç bir şey. Çünki bugünkü gibi bir hal yoktu. Bu bir hiyanettir. Yalnız bunu da söylüyorum, tahtie için değil, hepsi mes' ul olunsun diyerek değil, yalnız iyi tedbirler alalım diye söylüyorum. Şunu da rica ederim ki, her şeyden evvel tedbir düşünelim. Tedbirlerin bulunması için bunları söyliyerek nazarı dikkati celbediyorum.

Sonra efendim; Müdafaai Milliye merkezinde o kadar lüzumsuz genç, dinç muvazzaf zabitler vardır ki burada oturuyorlar. Belki 200'e baliğ olur. Anlarım, bir şube müdür bir mütehassıstır, yerine adam bulunmaz o kalır, anlarım. Belki muavini de kalır. Fakat diğer kırtasiye işini çocuklar yapar. 13 - 14 yaşındaki çocuklar görür. Onları koysunlar. Hatta şayanı hayrettir, bir çok mülkî memurlar vardır. Hatta şayanı daha şayanı hayret bir şey söyliyeyim, daha geçen gün kafası yerinde bir erkânı harp yüzbaşısını Kırşehrine ahzı asker kıtası reis muavini diyerek göndermiştir. Bunu kim yapar? Bu gitsin cephede çalışsın.

HAŞİM BEY (Çorum) — Musteşarı da hesaba kat.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Benim şahısla şeyim yok. Yalnız olan şeyleri söylüyorum.

Bugün bir müşkil daha vardır. Levazım işi katiyen yolunda gitmiyor. Buna da sebep müteahhitlerin para alamamalarıdır ve zannedersem Heyeti Celileniz... Bugün müteahhitler mağazalarını kilitlemişler ve askeriye kilitlerini kırıp mal alıyorlar. Para verilmiyor. Halbuki Heyeti Celileniz Müdafaai Milliye ne isterse, adî bütçe, munzam bütçe her şeyi vermiştir. Hiç münakaşa etmeden biliyorlar ki her şey buna merbuttur. Ne istemiş ise Meclis vermiştir. Bu parayı Milli Müdafaa ne yapmıştır? Biz gezdik, ordunun bütün levazımı eksiktir, vesaiti nakliyesi eksiktir. Vesaiti nakliyeden bir şey varsa halktan cebren toplanmıştır. Acaba şöyle bir şey varid olabilir mi? Müdafaai Milliye bu paraları suiistimal mi etti, yoksa Müdafaai Milliye bu paraları Maliyeden alamadı mı? Meseleyi bilmiyorum. Mesele burada iki renk alır. Evet, eğer alamadıysa Maliye Vekili muhatabınız olacaktır. Ama diyecek ki, para yok ki vereyim. O zaman Meclisi Âliye gelip buna bir çare bulunuz, para veremiyorum demeli idi. Olamıyorsa istifa etmeliydi. Eğer suiistimal ise mesulleri şiddetle tecziye edilmelidir. Fakat işittiğime göre bir takım süiistimaller de mevcuttur, tafsilâtını bilmiyorum.

Lâkin ihmal cihetine gelirse tümen tümen. Çok zaman ben burada mevcut değilim, yalnız betaet ve ihmal tümen tümen mevcuttur. Tekâsül Müdafaai

Milliyede bütün dehşetile mevcuttur. Meselâ silâh meselesi. Silâh alınıyor. Silâhın bir kısmını biliyorsunuz ki, bedava aldık, Ruslar verdiler. Cephane bol bol verdiler. Cephane ve silâh tedarikinde bir aciz mutasavver değildir. Diğer taraftan satın almak için menba da vardır. İngiliz karargâhının kumandanının yaverleri; bilmem neleri, bol bol silâh satıyorlar. Kumandan da demek müşterektir. Yaveri bilmem nesi yaparsa, işittim ki yüzlerce mitralyöz ve binlerce tüfenk satılıyor. Bizim Osmanlı mitralyözlerinden bile iki bin tane varmış. Ben Müdafaai Milliye Vekili olsaydım her şeyden evvel bunu satın alırdım. Bir tanesi yüz tane nefer demektir. Bununla techiz edilen kuvvetli bir ordu meydana getirirdim. Şimdi o adamlar teklif ediyorlar. Parayı veriniz, size istediğiniz noktada teslim edelim. Meselâ İnebolu'ya, güzelce İngiliz gemisiyle almışlar, çok zaman bunlarla uğraşmışlar. Son zamanda almışlar. Elli lira fazla idi, değildi diye sebep bunu göstermişler, almamışlar. Son zamanda sıkışınca yine alıyorlar. Evvelce bilmiyorum, bu sefer parasını vermiyorlar. Verdik diyorlar, bankaya gidiyorlar, bankada yok. Bir takım müşevves işler.

Sonra efendim bu geri hidematı cephe kadar mühim olan şeydir. Belki zafer terazisinde kefenin birini o teşkil ediyorsa diğerini de levazım işi. Burada bir erkânı harp kaymakamının elinde kalmıştır. Bu zat buna yetişemez. Buna sebep nedir bilmiyorum. Bir adam daima bir çok vazifeleri kendi avucunda topluyor. Nedir bilmiyorum, yetişemiyor. Yetişemediğinden dolayı en nihayet vazifesinin bir kısmını yakınında Vekâlete Üçüncü Şube müdiriyetine havale ediyor. Ama o şube bu işlerde hiç bulunmamıştır. Yalnız, tecrübesi neticesi de değil ve zamanı değildir. Burada bir adam vardı, hepimiz de biliyoruz, Rıza Bey derler; bu zat Harbi Umumî esnasında Çanakkale ordusunun bütün levazımını tedarik etmiş ve yapmıştır. Hem pişkindir ve hem de çalışkandır. Eğer bu adam gelmiş olsa iki günde size çarık bulur, diyorlar. Bu adamı oradan atmışlar. Bu adamı niye atıyorlar? Bunu anlamıyorum. Bu adam ehildir, bundan başkası yoktur. Şahsî dargınlık bugün tecviz edilemez. Bugün herşeyin fevkinde bir şey var, zafer. Sonra efendim bu nevakıs mevcut ve bu ihtiyaç mevcut ve bunların tazmini âcildir.

Şimdi acaba bunlara karşı ne yapabiliriz ve ne yapmalıyız? Bu nokta uzun uzadıya düşünülecek meseledir. Ariz ve amik düşündükten sonra niyet etmek ve bir program dizmek ve der'akap icraata geçmek lâzımdır. Sahai faaliyete geçmek hepimize en büyük fırsattır ve vazifemiz olan şeydir. Bunu yapmazsak vazifemizi yapmamış, ihmal etmiş ve bu milletin felâketine sebebiyet vermiş olacağız. Bütün ensali millet tarafından ve tarihte tel'in edilecek bu Meclistir, başkası değil. Ondan sonra mebuslardan hiç kimse kurtulmaz, öldürürler. Bunu da iyi bilelim. Ona göre davranalım ve buna göre azamî ve âcilen ne yapmak lâzımsa yapalım. Bu budur, gaflet etmiyelim.

Bir dakika gözümüzün önünde, şimdi harbin birinci safhasını gâibettik. Harbi gaibetmedik. Şimdi birinci safha geçmiştir. Yeni bir safhaya giriyoruz. Önümüzde bir ordu var. Bir düşman var, Eskişehir'de duruyor. Bu ya bunun üstüne gelecek, ya gelmiyecek, bugün gelecek veyahut bir ay sonra gelecek. Şimdi bizim yapacağımız şey nedir? Biz gelecek diye düşünelim ve ona karşı ne yapabileceksek süratle yapalım. Eğer gelmezse, biz mevcut hazırlığımızı daha da tezyidedelim. Taarruza geçelim. Orduya taarruz kabiliyeti verelim, bugün taarruzu yapamayız. Bu halinde müdafaayı da yapacağı meşkûktür. Çünki adedi noksandır. On on beş gün içinde orduyu orada tutunacak bir hale koyamazsak fena bir vaziyete düşeriz. Dünyamızı, ahiretimizi gaibederiz.

İki sistem vardır. Sistemin birisi Hükümetin sistemidir. Bu sistem şöyledir : Biz ortalıkta heyecan tevlid etmiyelim. Sızıltı çıkar. Büyük büyük işlere sebebiyet veririz. Belki de düşünüyorlar diyorlar. Orduya şimdi 30 bin nefere mi ihtiyaç var. On bin verelim, orada tutunalım. Yine kaç bin kişi lâzım? Eh 15 bin, bakalım, geldi, durabildik mi âlâ, duramadık mı çekilelim. Bu tedrici sistem diyorum. Şimdi efendiler bu halin neticesi fevkalâde mahzurludur. Nasıl? - Şimdi müsaade eder misiniz yüzümü sileyim - Efendim şimdi böyle yapmak ne gibidir? Adeta bir şeyin ağzına lokma lokma ekmeği koparıp vermek demektir. Birisinin ağzına büyük ekmeği koparıp ver yutsun, bu olmaz. Bunun ağzına somunu dayayabilir misin, boğulsun? Bu budur, lokma lokma yedirmektir. Kuvvet hebaen mensura gidecek. Sonra diğer taraftan ne olacak? Ordu ne ile beslenecek, insanca, servetçe, bilmem nece? Biz Ankara'yı terkettiğimiz vakitte Konya ile aramız kesilecektir. Etmese dahi münakalâtta müşkilât çekilecektir. Sonra elimizde ne kalıyor? Kastamonu kalıyor. Biraz üç verir. Orman karın doyurmaz. Erzurum ve Trabzon'u biliyorsunuz. Harbi Umumîde mahvolmuştur. Köy göremezsiniz. Bir şey yok. Sivas mı kalıyor elimizde? Zahire belki Kastamonu, Sivas, Erzurum'u da geçindirsin. Ya

vesaiti nakliye meselesi? Demek olur ki menabiimiz kuruyacaktır. Menabi kuruyunca ordu inhilâl eder.

Diğer bir cihet var. Bunun halkta aksi tesiri olacaktır. Halk ümitsizliğe düşecek, meyus olacaktır. İnhilâl edeceğiz. Geçen gün burada bizim aramızda bir panik oldu. Bunun sebebi de Hükümettir. Rica ederim, başka türlü düşünmeyiniz. Çünki onlar verdiler kararı. Meclisi Âli bu kararı tadil etmiştir. İşte suya taş atarsınız dalgaları gittikçe büyür. Memleket te gittikçe... Eğer Hükümetin o firarını kabul etmiş olsa idik ne olacaktı? Kıyamet kopacaktı. Belki inhilâl, maazallah inhilâl. Bereket versin, elhamdülillâh kurtulduk. İyi bir netice hâsıl etmek ümitleri baki kalmıştır. İşte bu, Hükümetin bir sistemidir. Hükümet ricali böyle düşünüyor. Bendenizce arzeylediğim sebepten... İnhilâle sebebiyet verir. Amma demem ki sureti katiyede inhilâle sebebiyet verir. Fakat yüzde seksen böyledir. Altı ay, bir sene devam ettiririz. O esnada çok memuldür düşmanda da inhilâl eseri görülmüş olur. Fakat zaiftir, yani zaif bir şeydir. Bendeniz bu usulün katiyen aleyhindeyim.

Diğer sistem, azamî mesai ve kudret sistemidir. Bugün âcilen yapılmak lâzımdır. Bu millete biz bir heyecan verirsek, millet azmü iman ile, zafer neşesiye çalkalanırsa idarei umur eden devair ve zevat faaliyete gelir, geceli gündüzlü... Bir orduya, farzedelim, yirmi bin ikmal efradı lâzımdır. Elli bin veririz. Hepsini teslih edemezsek depoya teslim ederiz. Talimü terbiye veririz. Silâh, şu kadar var, şu kadar daha bulmaya çalışırız. Ruslarla iyi bir siyaset yaparsak, idare edersek onlardan cephane de, herşey de alabiliriz. Çünkü onlar bizim garp cephemizi kendilerinin garp cephesi addederler. Burada olacak Türkün felâketi onlarındır. Para ile İstanbul'dan da alabiliriz. Vesaiti nakliyeyi halktan cebren toplayabiliriz. Bu zulmü bir ay daha yapabiliriz. Bunları azamî suretle yapalım. Ben Cenabı Hakka iman eder gibi iman ederim ki zafer muhakkaktır, katîdir. Bu benim için büyük bir kanaattir.

Şimdi bunun için ne yapabiliriz? Bunun için bir defa Hükümeti faaliyete getirmek lâzımdır. Hükümette olan arkadaşlar kırtasiye muamelâtını bıraksınlar. Müsteşarlara terketsinler. Yalnız müdafaai memleket meselesini gece gündüz düşünmelidir, bir. İkincisi: Meclis tamamiyle gayrete gelmeli ve zannediyorum ki gayret devresi olduğunu bihakkın takdir etmişlerdir. Biz Hükümetle teşriki mesai ederiz. Değil onun mesaisine mümanaat, değil bilâkis onu takviye etmek için biz de aramızdan adamlar, heyetler gönderebiliriz. Cepheye göndeririz, geriye göndeririz arkadaşlarımızdan. Bir kere şöyle on beş, yirmi gün dolaşırlar. Firarînin de, bekayanın da önünü alırlar. Hatta silâhlariyle bakayayı getirebilirler. Bundan büyük himmet olur mu? Sonra efendim, içeriyi idare etmek için müfettiş gibi arkadaşlar gönderilir. Mülkiye memurlarının başında bulunur, kontrol ederler. İstiklâl mahkemeleri çok mühimdir. Hatta bir kaç zabitten cephede işittim, tesiri bilfiil görülmüştür. Düşünmeye lüzum yoktur ve nasıl korkutuyor. Hem şiddetiyle, hem adaletiyle korkutuyor. Cezası büyük. Sonra da köylüye zulmeden jandarmanın, mutasarrıfın kafası azıyor, köylünün kafasına sığmıyan bir şey yapıyor.... çektiriyor. Bunun için bu mesele mühimdir. Şimdiden hemen yola çıksınlar. İntihap ve tayin edilen arkadaşlarımız bir dakika durmasınlar ve şimdiden beyanname neşretsinler, beklemesinler, gitsinler. Çabuk ve gayet âcil bir şeydir.

Sonra efendim, Erkânı Harbiyei Umumiyeyi takviye lâzımdır. Ne türlü yapılacak bilmiyorum. (Paşa Hazretleri sesleri) Onu bilmiyorum. Müdafaai Milliyeyi uyandırmak lâzımdır. Fevzi Paşa Hazretleri Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi olabilirler ve bu işi peklâlâ görebilirler. Bu işe de aklı eren zat bulunabilir. Meselâ zannedersem Refet Paşa Hazretleri pek âlâ yapabilirler. Ne ise, bendeniz bütün samimiyetimle arzediyorum. Ne duydumsa, ne biliyorsam arzediyorum, söylüyorum. Savap, hata takdiri âlinize göredir.

Sonra efendim, diğer bir mesele : İsmet Paşa Hazretlerini fevkalâde seven ve çok hürmet eden bir adamım. Bunun için bir şey demiyorum. Hakikaten fazail ve mezayı fevkalâdedir. Fakat bir şey var. Fevkalâde zamanlarda fevkalâde işler ve fevkalâde gayret lâzım. Bakınız, Yunanlılar bir geldiler, dayak yediler. Bir daha geldiler, kafaları ezildi. Bu sefer azamî gayrete gelerek ne kadar kuvvet cemedebildilerse etfiler. 100 - 120 binden fazla bir şey değildir. Kral tuttu, geldi, o da kâfi gelmedi. Karısı, kızı, oğlu cepheye geldiler. Ne lâzımsa yaptı. Zaman fevkalâdedir. Ne yapmak lâzımsa yaptılar. Şimdi benim hatırıma geliyor ki bizim muhterem reisimiz tam bu işin reculüdür. Onun gibi iyi kumandanımız yoktur. Ulema arkadaşlarımızdan biri dua ediyordu, sonra tekbir getiriyorduk, sonra arâlarına giriyorduk, oturuyorduk, onlarla hasbühal ediyorduk. Efradı, murabba halinde etrafa topluyorduk, arasına giriyorduk, birimiz nutuk tarzında bir şey söylüyorduk. Nedir bu? Gayret mi kalmadı? Heriflerin papazları içine giriyor. Biz de ulema gönderelim, bunu yapalım. Fakat bu zevatı da iyi intihabetmek lâzımdır. Biz söylü-

yor idik.. Bunun tesiri cidden görüldü. Zabitlerden de işittik. Meselâ bugün Umuru Şeriye Vekili gidip te üç beş gün bunlar içinde dolaşsa çok büyük tesir olur. Mebusiar gönderelim. Bendeniz hâtıra kabilinden söylüyorum. Bu zevatı da iyi intihabetmek lâzımdır. Bir korkanı gönderirsek. Dikkat edelim böylesi de vardır. Sonra efendim, geri hidematını ne türlü yapacaksak dakika fevtetmeksizin yapalım. Müfettiş mi göndereceğiz? Bunları düşünelim. Heyetler aramızdan teşekkül ederse programlar tesbit ederler. Sahai faaliyete, tatbikat ve ameliyata geçiliyor. İşte bendenizin gördüğümden, işittiğimden hâsıl ettiğim kanaat bu merkezdedir. Bunları arzettim. Şunu da tekrar kemali ehemmiyetle arzetmek isterim : Tenkit sırası değildir, iş zamanıdır. İş sahasına geçelim ve bu millet bu gayretle katiyen kurtulacaktır, muzaffer olacaktır.

REİS — Teneffüs için celse tatil olundu.

Üçüncü Celse

REİS — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP :

REİS — Celseyi açıyorum. Müzakerelere devam ediyoruz. Söz Vehbi Beyin

VEHBİ BEY (Kareşi) — Efendım. Rıza Nur Beyefendinin beyanatı Ordunun kısmen cenahiyle vaktiyle ika edilen nekayisten mütevellid tedabirden bir kısmını arzetti. Bendeniz Ordunun gördüğüm ihtiyacatını ve buna dair lâzım gelen tedabiri arzedeceğim. Biz arkadaşlar; böyle müteferrik, grup grup, Ordunun fırkalarına üçer beşer kişi olarak tevzi ettik. Bu işi görüp dönelim dedik ve hatta grubun birisine gitmeye vakit bulamadık. Biraz uzakça mesafede idi. İhtiyacatın âcilliğine ve düşmanın durmamasına ve bizim de durmamaklığımız iktiza etmesine binaen avdet ettik. Orduya, gerek efrada ve gerek zabitana dedik ki, siz Bedir ordususunuz, Hüneyn ordusunuz. Sizin kurtaracağınız yalnız Anadolu değil bütün Âlemi İslamdır. Binaenaleyh ruhu Peygamberi sizindedir. Çalışınız. Geride sizin üzerlerinize çırpışanları meyus etmeyiniz ve sizin için Büyük Millet Meclisi her ne yapılmak lâzımsa yapacaktır. Bütün mevcudiyetle geceli, gündüzlü çalışarak ve bütün milleti de teşrik ederek çalışacaktır. Geride ne ailenizi, ne başka bir şeyi unutmayın. Meclisi Âlinız namına tabiatiyle bunu taahhüd ederek geldik. Onun için gördüğümüz ihtiyacatı arzedeceğiz. Bendenize kalırsa neden olmamıştır demekten ziyade bugün için bunun üzerinde münakaşa edilerek temin edilmesini rica edeceğim. Birincisi : Maaş meselesi efendiler. Cephede dört aydır maaş alamamışlar.

HAŞİM BEY (Çorum) — Efradı mı, zabitanı mı?

VEHBİ BEY (Devamla) — Yalnız İsmet Paşa Hazretlerinin aldığı bir miktar para ile Eskişehir'dekilere mayıs maaşatını vermişler. Aralık mütedahil olarak mart, nisan, mayıs ve temmuz katiyen alınmamıştır. Bu defa Reis Paşa Hazretleri cepheyi teşriflerinde bir miktar para götürmüşler. O bir miktar para ile, zabitan müstesna olmak şartiyle, her nefere birer lira bile düşmez... Binaenaleyh her şeyden evvel cephede kanını akıtan bir nefer veya bir zabit veyahut bir kumandan hepsi müstesnadır. Sana ayda şunu vereceğiz ihtiyacatı zaruriyen için dersek ve geldikleri sağlam alırsa tesirinin ne kadar çok olacağını siz düşünebilirsiniz. Bütçemiz zaten açıktır. Yapılacak iş isterseniz arz... Bu ihtiyacın tatmini için bir kere müsavatı kabul etmeliyiz. Eğer Maliye Vekili Bey... yapmış olsalardı biz Orduyu bugün bu halde görmezdik. Ve ben Garp cephesinin maaşatını veremedim, binaenaleyh sizin tahsisatınızı da veremeyeceğim dese idi: bunu nefsimizde kabul etmeli idik. Bunu kabul ettikten sonra biz bittabi bu büyük teşkilâtı, bu büyük ihtiyacatı temin etmek için azamî bir hak kabul etmeliyiz ve memleketin bu felâketli zamanında peynir ekmekle... Diyelim ki, yüksek maaş yüz liradır, diye zabit ve neferin maaşlarını verelim.

İkincisi efendiler: su meselesi, ki bundan Rıza Nur Beyefendi bahsettiler... ve Kıtalar yürüyüş esnasında susuz kalmıştır. Bunun için kırba, fıçı, tulum her tabura lâzımdır. Hiç olmazsa bir tabura bir tane temin etmeli. Bugün şiddetle ihtiyaç gösteren bir iş-

tir. Su muayyen bir mahaldedir ve muayyen zamanda alabilirsiniz ve istediğiniz zamanda istediğiniz kadar alamazsınız. Büyük bir su yoktur. Binaenaleyh bunu vaktiyle tedarik etmek lâzımdır. Bahusus çöl içinde kendi nefsimize tatbik edebilirsek ona göre hareket edelim.

Üçüncüsü : Tütün. Alay kumandanlarının tabakasında tütün yoktur. Neferat ot içiyor. Tütünü olan sigara kâğıdı bulamıyor, yoktur.

Bunun için bendeniz teklif edeceğim. Şimdi burada iki arkadaş gitsin, derhal Reji ambarlarını temin etsin, vaziyet etsin, heman gönderelim. Burada kaçak herkes bulabilir ve üç gün idare edilir. Buradaki mevcudu bir kere gonderelim. Sigara mı, tütün mü ne olursa. Elimizde külliyetli tütun vardır. Orada... Rejinin bu havalide tütün olan yerler vardır. O havaliye derhal verilsin. Sonra sigara kâğıdı gönderilsin.

Dördüncüsü efendiler, mektuplar : Gerek zabitan, gerek efrat ailelerinden ve gerek müteallikatından mektup alamamalarından fevkalâde müştekidirler. Bu da sahra postalarının gayri muntazam olmasından ileri geliyor. Hatta birisi diyordu ki, Kütahyada iken bir nefer ayda yüz kuruş taahhüdlü mektup parası veriyor. O mektubu gidiyor, cevap alamıyor. Pulsuz gidersе cevap gelmiyor. Eğer sansör dolayısiyle, harp dolayısiyle, gitmesi gelmesi düçarı müşkülât olursa efrada matbu mektup verilebilir. Ailelerine selâm sabah matbu yahut açık zarfla efrat mektup göndermelidir. Efrat ve zabitan ailesinin ahvalinden bihaber olursa bu onların kuvei maneviyesine tesirden hali değildir. Bunun için mevcut gazete kâğıtlarının münasip miktarda kestirilerek ve üzerlerine efradı askeriyeye mahsustur, diye bir damga vurulursa mesele halledilmiş olur kanaatindeyim. (1) Her nefere birer tane, ikişer tane verilecek olursa gayet iyi olur.

Elbise : Efendim, elbise hepsinde yoktur demek doğru değildir. Bir taraftan da Müdafaai Milliye Vekâleti gönderiyor. Yüzde sekseninde elbise yoktur. Elbiseleri eskimiştir. Veyahut kendileri giyip geldiği elbisedir. Şimdi kışlık elbise tedarikine, mükemmel elbise tedarikine kalkışmak vahidir. Bugün Amerikan bezinden, yelken bezinden ve elde bulunan öküz bezinden, her şeyden az zamanda meydana getirilecek bir surette derhal teşebbüsatta bulunmalı, fedekârane teşebbüs etmeli. Bittabi bugün muzaffer olsak Ordumuzu yarın terhis edecek değiliz. Sulhu imza edinceye kadar orduyu muhafazaya mecburuz.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Çadır : Nasıl ki Riza Nur Bey söylediler, çadır yoktur. Hiç olmazsa bunlara portatif çadırlardan veyahut o hizmeti görecek beylik verilmek suretiyle ledelhace üzerine çadır, ledalhace yorgan yapar. Bunların tedarikinin temini.

Sonra zabitanın; cephede bulunan zabitanın emirberleri alınmış veya değiştirilmiş, ailesini itimat edip bıraktığı o bir neferi tebdil edilmiş, sipariş maşaları verilmemiş. Bunlar tercihan ailesi her hangi bir vasıta ile kendisine bildirmiş ki, ben üç gündür açım, yahut dört gündür açım. Ailesinden bu suretle haber alan, orada bulunan zabitanın ne suretle çalıştırılacağını düşünmek iktiza eder. Bunu da gerek Maliye Vekâleti ve gerek Müdafaai Milliye Vekâleti temin etmelidir. İç çamaşırları da yoktur. Olmayacağı da becihidir. Mazbata verip veyahut emvali metrukeden verip şimdilik hesaba bakmak lâzım gelir. Bir çok zabitan İstanbul'da ve meşgul yerlerde ailelerinin kaldığından ve onların vaziyetinin fenalığından bahsediyorlar. Müdafaai Milliye Vekâleti ayrıca iki üç kişilik memur oradan çıkarılmalarına ve orada terfihlerine onların icabına bakmalıdır. Sonra Ordu gezdiği menatıkta bir çok zabitandan işittik ki gazetemiz yoktur. Paramızla abone olduk, gazete yoktur, diyorlar. Biri İstiklâl gazetesi gösterdi. Malumu âliniz bu gazete Eskişehir'de çıkıyordu. Eskişehirin sukutundan sonra yirmi bir günden sonra eline gelmiş. Biz de vaziyeti bilelim ve ona göre de efradı, Orduyu tenvir edelim, dediler.

Orduya Yunan casus sokabilir ve soktuğunu da Rıza Nur Beyefendi söyledi. İşittik de, bir kaç yerden tepelenmişler. Bendenize kalırsa Ordu için mademki zabitan talip, efrad talip, biz onlara zerketmek, telkin etmek lâzım gelirken Orduyu bir noktada tevhid etmek için ajans çıkarmak veyahut burada çıkaran ajanstan veyahut gazetelerden göndermek kabildir. Fakat gazeteleri de hüsnü idare etmek suretiyle. Birisi bana sormuş idi : Böyle ricat esnasında; bazı tavizat mukabilinde Romanya'nın Yunana muavenet edeceğinden bahsediyor. O gazeteden okumuşlar ve bunu soruyorlar. Bunun aslı var mıdır diye. Binaenaleyh bunu da orada çıkacak gazeteyi hakiki malumat vermek ve fakat biraz büyültmek onları tefrih edecek tesrir edecek malumat vermek, kuvvei maneviyelerini daima yükseltmek karanlıktan kurtarmaktır. Öyle bir odanın içinde hiç bir taraftan rabıtası yok, ne olduğundan haberi yok, bu vaziyette onlar talip oluyorlar. Agrebi de burasıdır. Biz yapmak lâzım gelirken onlar talip oluyor.

Sonra Efendim, zaruri ihtiyaçlardan gördüğümüz bütün şeyleri söylemek lâzım gelirse; farz edelim

«yemiş, sebze» seyyar bakkallar Ordunun içinde tesis edilmeli. Mesela ilk vardığımızda bittabi ilk buhran neticesi bir mum ararsanız Polatlıda yok, artık Ordu ve gerek Grup Fırka karargâhlarında hiç bir şey yok, mum yoktur. Esasen buranın köyleri harabeden ibaret, üçer beşer haneden ibaret. Üzerinde baykuş öter, hiç bir şey yok, oturacak odaları bile yok. Esnafı bulunsun, kahvesi bulunsun hatta oturacak odaları bile yok. Binaenaleyh bu seyyar bakkallar temin edilmeli, efradın ufak tefek ihtiyaçlarını son bir kuvvetle, kuvvei maneviyesinin azamisini elde etmek için.

Sonra Efendiler, yine aynı suretle bize yolda tesadüf etti. Yeni efrat geliyordu. Hatta o efrat firarilere tesadüf etmiş, elli kişilik imiş, bir köye misafir olmuşlar. Firari müfrezesinin başlarında iki üç müsellah nefer varmış, dağıtmışlar. Yunan şöyledir, bilmem halifesi böyledir. Bunlar Konya Bozkır firari efradıdır. Cebren dağıttıkları halde yine bir kısmı toplanmışlar. Bunlar kulaklarımıza.... Orduda kimseye namaz kılma diyen yoktur. Kılmak isteyenler kılıverirse böyle zamanda.... Bu masraf efrat içinde okumak yazmak bilenler ve aynı suretle efrattan biri sarık sarar imamlık eder, namaz kılarlar.

Sonra efendim bunun askerî noktalarını Salâhattin Bey biraderimiz anlatacaktır. Şimdi firariden nicat esnasında açlık, susuzluk, propaganda tesiri veya icabı firar edenlerin... hasıl olan heyecanın teskini ve bu vahdetin azamî bir surette temini için lâzım gelen tedabire bunun için memleketin şimdiki vaziyetine nazaran rahim, şefkat zamanı geçmiştir. Ancak şiddet zamanıdır. Tereddüd zamanı değildir. Şu dakikada ufak bir merhamet, ufak bir tereddüt bütün memleketi felâkete sürükler. Binaenaleyh azminde şedit, reyinde musip olan ve kalbi karşısında az çok ağlamakla, yalvarmakla yumuşamayacak olan vaziyeti kavrayacak arkadaşlarımızdan mıntaka müfettişleri derhal gönderilmelidir. Bu, zarureti katiyedir. Gidecek arkadaşlar, bizim şimdiye kadar Babıâlinin taklidi olarak gayet basit iki kâtip, bir müfettişten ibaret seyyar beş altı sancak eline verilmiş, gittiği yerde salâhiyeti kâmileyi haiz ledelhace Jandarma Kumandanlığına burada kaç firarî vardır ve bu firarileri kaç defa derdest ettiniz ve teehhür nedir diye esbabını şiddetle arar. Kumandanın rahavetine dair kanaat geldi mi derhal azletmeli. O buradaki arkadaşlarımızın kardaşıdır. Yahut en çok... bundan hepimiz sarfınazar etmeliyiz. Eğer Zeyde ve Amre acırsak Harbi Umumide ne kadar firarî bu memlekete zarar vermiş ise aynı vaziyete düşeceğiz. Biz şimdi işin bidayetindeyiz. Onun için eğer şedit ve katî tedbir almıyacak olursak memleketi ebediyen felâkete sürüklemiş oluruz. zamana kadar harika suretinde, Meclisimiz teşekkül etmiş ve ne kadar takdir toplamış isek o kadar da nefret toplar gideriz. Mesela bunlardan birisi bugün Antalya, İsparta, Konya müstesna Aydın'ın bir kısmına memur edilecek olursa belki Yunanlılara alet olan var. Belki İtalyanlara hâdim olan var. Belki kendi menafii şahsiyesine hadim olanlar var. Nitekim geçen İnönü Harbinde biz orada bulunduk ve gördük. O havali Hükümeti birtakım tesir altında idiler. Bunu bilmiyoruz, şimdiki vaziyeti. Buna burada olacak aynı surette bendenizin kanaatimce bizi kurtaracak mıntaka Karahisar mıntakası ise diğeri de Kocaeli'dir. Asker değilim, ileriden göreneği söylüyorum. Bir zat da Bolu mıntakasına gidecek olursa aynı zamanda hem asayişi teskin edecek hem de memleketin adaletini temin edecek, hem de bu Müdafaai Milliyenin azamî surette temini tedabirini orada ittihaz edecektir. Onun için bu mıntaka müfettişliğini derhal yapmalıdır. Maalesef söyliyeceğim. Bizim Heyeti Vekilemiz şimdiye kadar her nedense.... etmiş, düşündüğü halde halledip götürmemiş. Eğer vaktiyle bunu hazmetmiş olsalardı bu defa bir milyon üçyüz bin kişi Yunan ayakları altında bıraktık o ahalinin bugün için bir teşkilâtı bulunacaktı. Hem Yunanın tazyikine karşı mukavim bir vaziyeti, hem de bizim orada bir . . . . . bulunacaktı. Bütün memurlarımızı çektik ve bütün zavallı ahali başsız, vücutsuz. Sekiz ay evvel yalvardığı halde tatbikatına taraftar olunsaydı o halkın böyle perişaniyetine sebebiyet vermezdi. Olmazdı ki en büyük günahlarından birisidir. Heyeti Vekilenin bu mıntaka müfettişlerinde düşerler yapmazlar yalnız onlar çekse diyeceğim yok. Fakat hepimiz beraber çekeceğiz.

Sonra efendim, Meclis beyanname neşretmelidir. İşittiğime göre böyle olacağı gayet tabiidir. Biz buradan aileleri gönderirken Keskin'den halk çıktı daha ilerisinde daha ziyade heyecan ve tesir yapmıştır. Bu oralarda öyle şayi olmuştur ki Meclis dağılmıştır. kaçmıştır. Nasıl ki Ordu içinde de o suretle propaganda yapılmıştır. Filan yerde şöyle isyan çıkmıştır, falan yerde böyle olmuştur. Burada, vallah buyurduğu vâkidir.. Atfolunan bu evsafı haiz olan şu cümleyi söyledim. ve ben bunu aynı mülahazadan dolayı yapmışım. Bazı arkadaşlarımız azayı kıramdan.. Bunu burada zikretmenin manası var mıdır? Ben de ortaya böyle içtinap ettiğimiz noktaları koyabilirim.. Hissediyorsak.. Mucibi tereddüd olabilir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz zannediyorum ki Meclis ile zatı âliniz arasında farkımız yoktur. Meclise zatı âliniz bu hususta biraz fedakârlık gösteriniz ve göstermelisiniz.

BİR MEBUS — Paşa Hazretleri, yani Meclisi Âlinin tevdi buyurduğu vazifeyi, Meclisi Âlinin tasavvur buyurduğu (şekilde ifa edebilmesi için, kendilerine) (1) hakikaten bir çok salahiyet verilmelidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Siz bana salahiyet verdiğiniz vakit, verdikten sonra yine ayni celsede sabahtan akşama kadar (münakaşayı devam ettirir ve bir ittihat ve ittifakı efkâra varamazsanız, ben) (2) nasıl emin olacağım? O hususiaki salahiyetinizi bana bırakınız, ve beni Başkumandan yaptıktan sonra; ki Meclislerin zihniyeti gayet tuhaftır; Kumandan böyle yapmış, haydi çağırın; denecektir. Çağırmazsanız o vakit şimdiden daha çok fena olacaktır.

M. ŞEREF BEY (Edirne) (3) demiyor ve diyemez efendiler; kabil değildir. Ha ikinci bir mesele var: Evet Paşa'ya birile müşavere edecek bana salahiyet veriniz veya (Meclisce evvelce alınmış) bir karar vardır ve Meclis kararını ancak kendisi bozar. Lüzumu askeri oldukça belki ileri ve belki geri gitmek lâzımdır. Meclis dağılacak değildir. Çünkü Meclisi Âliyi buraya gönderen millettir. O halde yalnız ve yalnız şu küçük kelime kuvvetince burada gayri muvafık olarak Meclisin vereceği bir şey yoktur. Bir defa daha tekrar.. Bittabi gerek terbiyei siyasiyesi ve gerekse terbiyei dimağiyesi itibarile katiyen içimizde en ziyade mes'ul olacak kendileridir. Düşünülebilir miki, burada bulunan Meclisi Âlinin (Şeref, haysiyet ve varlığını) (4) ayak altına alıpta; kendisinin dayandığı bir millete karşı fenalık yapsın? Bu kimsenin hayaline ve rüyasına girmez. Binaenaleyh tarafeyn mütekabil ve Meclisin müessisi demektir. tarihe mal olmuş bir şahsiyet demektir. (Paşa Hazretlerinin buradaki rolü) (5) hak ve vazife hürriyetinin telakki eylediği noktada bir vazife yapmaktır. Vazife yürür, hak ta yürür. Paşa Hazretlerinin daha samimi bir surette bu ibareyi tayin etmelerini rica edeceğim.) (6)

Ordu meselesine gelince: Her şeye vaz'ı yed etmekte, para istemekte, almakta ve her gün rey ve karar (izhar ve icra etmektedir.) (7) Binaenaleyh şu kaydin ilavesini teklif ediyorum. İşte efendim, bir daha okuyayım. (Maddeyi okur) .....; «Meclis'in masuniyeti teşriiyesi masundur» diyelim efendiler. Meclis teşrii bilfiil yapar. Meselâ, bütçe kanunu yapar, millete, Devlete, Hükümete para verir, ki bu vazaifi teşriiyesindendir. Halbuki her ferdin, âzanın ayrı ayrı kuvvei icraiyesi yoktur. Bizim İcra Vekillerimiz vardır. Bizim icramız içimizdendir.

İşte şekli icramız böyledir efendiler. Biz kuvvei icraiyemizi içimizden birisine tevdi ederiz. İtiraz yapan olmasa bile izah lazımdır. Sakite bir şey isnad olunamaz. Buraya icra kuvveti diye bir şey söylememekle hak sakıt olmaz ve onu o vakit düşünürüz. Fakat arzu ederseniz şimdiden de koyabilirsiniz. Bir kaidei hukukiyedir ki; tasrih mukabilinde imaya ihtiyaç yoktur.

..... ve sevki idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye.. İkinci madde ki asıl mühim olan da budur. Bendeniz bu noktada istimal olunacak kelimenin kuvvetli olmasını istilzam ederim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Şeref Beyin arzu ettiği (İbareyi «Meclis'in masuniyeti teşriiyesi masundur» koydum) (1) koyunuz. Kuvvei tabiiye her şeyin fevkinde hâizi kuvvettir. Hatta bunun için Hariciye Vekilimiz hukuk şinastır, tabiidir.

...celp ve cemeden elde mevcut her hangi bir kanun değildir ve. ayni kuvveti câmi ise «Kanunen» kelimesini koyalım.

İkinci maddede salahiyeti meşrua kanunu esasi ve kavanini.. hangi kanun ile gelmişizdir. Yalnız şimdi varidi hatırım olan bir şey vardır, onu söyliyeceğim. Meselâ yarın Ankara ahalisi öğleye kadar bana on bin don ve gömlek verecek desem, bu benim emrim olacak ve icra olunacaktır. Onun için eğer her şeyde kanun, kitap ve satırlarının medlulüne mutabakatı arzu ediyor isek yapacak hiç bir şey yoktur.

Buna Zeyd, Amr değil, kumandan şahadet etmiştir. Benim elimden gelen nedir? On lira verdim. Dört ay bir kumandana maaş vermezsek vereceği ianat ancak on lira olur. İşte biz aramızda düşündük. Münasip ise zat başına bir lira, yarım lira toplayarak elli, yüz lira gibi bir ikramiye gönderelim.

(1, 2, 4, 5, 6, 7) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. *M. Ünver*

(3) Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cevabından hatibin Şeref Bey olduğu anlaşılıyor.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. *M. Ünver*

(İşbu celseye ait müsveddeleri, numarasız ve tarihsiz olarak biri birine girift olan perakende evrak meyanından müteaddit tedkikat neticesinde yine noksan olarak zuhur etmiş ve bizzarur tevhidi elzem olmakla müsveddeler noksan olarak tevhid edilmiştir.)

Dördüncü Grup Karargâh Eskişehir'in Demirli kariyesinden (Molla Mustafa), Dördüncü Karargâh Eskişehir'in Demirli kariyesinden ki Büberli kariyesinden (Hüseyin oğlu Hasan).

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Meclis onar lira toplasın, böyle lüzum gördükçe...

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Eğer hüsnü tesir bırakmak ve fedakârların adedini çoğaltmak maksadı takip olunursa hakikaten bu gibi fedakârların terfihi lâzım ise - ki lâzım olanı budur ve maksat da budur - her halde daha yüksek...

VEHBİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun...

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Mülâzımlığa terfii... Çok neferler efendiler zabit kadar ifayı hizmet etmişlerdir. Bendeniz... Emsali tarihiyesi vardır. Köprülü Mehmet Paşa zamanındaki Karacahennem, ismini bilemiyorum, doğrudan doğruya yüzbaşı olmuştur. Mülâzım değil, hatta yüzbaşı yapsak. Verilen para nedir? Para verelim efendim, nakden para verelim. Fakat bu mücessem namus; bugün için değil âtiyen ahfadına cemilei tarihiye olmak üzere... ve bunun maruzatım dairesinde taltifini rica ederim.

VEHBİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. İlk defa Kumandan Beye dedim. Bunu hiç olmazsa onbaşı yapmalıydınız. Kumandan dedi ki askerlik bir ilim meselesidir. Bu yolu açarsak doğru değildir. Buna para, bir madalya gibi bir şey verilebilir. Askerlik için terfi muvafık değildir. Hakikaten de böyledir. Bendeniz buna da kaniim. Yalnız bu adama hidematı vataniyeden bu suretle maaş vermek lâzımdır. Münasip maaş verilir ve o suretle (Gürültüler)

REİS — Bir Mehmet çavuş vardı, meşhur, Çanakkale'de idi, zabit olmuştur. Bunu zabit yapan benim. Zabitliğini teklif ettim. Hakikaten nefer iken kahramanlık yapmıştır . Bu adamı zabit yapınız. Cahildir olamaz dediler .Ben dedim ki, o kadar fedakârlık yapmıştır ki. Muvaffak olur. Beni kırmadılar, zabit yaptılar. İtiraf etmek mecburiyetindeyim ki zabit olduğu zaman neferken ve çavuşken gösterdiği hizmetin binde birini ifa etmemiştir. Bunun için bu mesele üzerinde israr etmek doğru değildir .

RİZA NUR BEY (Sinop) — Müsaade buyurulur mu bir şey arz edeyim. Bu neferdeki imana kani oldum. İçimizde, zannedersem Nusret Efendi idi, nefere yanaştı dedi ki. oğlum okuyup yazmak biliyor musun? Peki bunu neye yaptın böyle dedi. Anamız bizi bugün için doğurdu, bu vatandır. dedi. Allah bu imanı bu neferlerden daha yukarı götürsün.

VEHBİ BEY (Devamla) - Şimdi efendim bendeniz hatimei mekal olarak diyeceğim ki düşmanı şu hattan ileri geçirmek, tetkik ettiğimiz Ordunun haleti ruhiyesine nazaran, pek doğru değildir. Binaenaleyh geçirtmemek için saydığımız tedabir gayet basittir. Biz buna emek verirsek onbeş günde temin edebiliriz. Başta Reis Paşa Hazretleri Başkumandanlığı deruhte etmek şartiyle hepimiz de lâzım gelen vazifelerle tavzif edilmek ve bila kaydü şart kabul şartiyle memleketin içinde yeni bir hayat, yeni bir faaliyet vücuda getirerek, bendeniz kaniim ki, bu yabancı düşmanı bir ayda kemaliyle tedip ederiz, terbiye ederiz. Benim kanaatim bunu şimdiki Ordu'da yapılabilir. Bendeniz zaten Üçüncü Fırkaya da muarızım. Yalnız neferin imanı kâğıda binmemek şartiyle yalnız adedi kâğıda düşmemek şartiyle ne Batum'da ve ne de bu defa Kocaeli'de ne de giriştiği bu muharebede bu fedakârlığı ile, tefevvuku adediyle değil, her girdikleri harpte galip gelmişlerdir. Yalnız vaziyeti umumiye itibariyle hepsi birden mahvolacağız. Orduyu kurtarmak... O surette çekilmişlerdir. Binaenaleyh ben öyle kâğıt olarak tefevvuku adedisi şu kadardı, şimdi ezebiliriz, diyordum. Fakat erkânı harplerimiz mademki böyle diyor, onların dediğini de bu milletin yapmak... meşhur darbı meseldir. Daha tatlı olur. Hepimiz birden derlenir, toplanır, kuvveti pazuya verir, kış gelmezden evvel bu işi bitirmez isek korkarım ki bu iş bizi bitirir.

MAHMUD ESAD BEY (İzmir) — Muhterem efendiler, Riza Nur Beyefendi ile Vehbi Beyin beyanatından sonra bendenizin fazla bir şey söyliyeceğim yoktur. Arkadaşlarım hakikati Heyeti Âliyenize bütün açıklığıyle söylediler. Yalnız kendi noktai nazarıma göre bazı bir kaç hakikat ilâve etmek istiyorum. Meselenin askerliğe taalluk eden sırf fennî noktalarını asker arkadaşlarıma terkediyorum. Oraya dair bir şey söyliyecek değilim, salâhiyetim yoktur. Fakat bu meseleye hakkında da bir sivil gözüyle edinebildiğim ihtisasatı Heyeti Âliyenize arz edeceğim.

Evvel emirde Ordunun, kumandanlarının rivayetine göre, Ordunun bugünkü âcil ihtiyacatı, Ordumuzun her bir şeyden ziyade askere ihtiyacı vardır. Bunun da miktarı çok değildir. Kemal Beyefendinin beyanatına göre Ordu daha yirmi bin kişiye malik olur ise düşmanı Sakarya sularında, hatta taarruza da geçer ve düşmanı ezer. Bendeniz bu yirmi bin kişilik asker ilâvesini çok görmedim. Millî hareket esnasında Hükümeti muntazamaya malik olmadığımız esnada halkın galyanı ile bir hareket vukubuldu ve üç ay zarfında bütün cephelerde çarpışan Türklerin adedi yüksek bin olmuştu. Vakıa bunlar muntazam değildi. Memleket her suretle kahramanlığını gösterdi. Fa-

kat herhalde millet vazifesini yaptı, kudretini gösterdi. Tarihî manasını ifade ederek düşmana darbe indirdi, vazifesini yaptı. O zaman kendisinin muhtaç olduğu büyük kumandanlara malik olamadı. İstifade imkânı da olamadı. Tasavvur buyurunuz ki efendiler bugün muntazam bir Hükümete malikiz. Bu yirmi bin kişiyi her vakit çıkarabiliriz. Buna tarihimizle şahidiz. O tarihe malikiz. Biz o tarihin sahibiyiz, ki efendiler, Devletin en müşkül zamanında harikalar icadettik, en büyük harikaları ibraz ettik. Öyle zannediyorum ki bu millet bu son harikayı gösterebilir. Zannetmişler ki efendiler, Türkiye orduları çalışıyor. Hayır, Türkiye'nin tek bir kolordusu bütün Yunanistan ordularıyle çarpışıyor, döğüşüyor. Gene Grup kumandanlarından Halit Bey, zannetmeyiniz ki, pek sıkıldı, çok meyus oldu ve sıkıldı. Sıkılarak zannetmeyiniz ki Yunan ordusu Türkiye'nin ananevî ordusuyla çarpışıyor. Fakat bugün Türk Ordusunun cenazesiyle uğraşıyor. Binaenaleyh Türk Ordusu yine kefeniyle, fakat Türk Ordusu Yunan ordusunun kefeniyle... Bu bir kolordumuza daha bir kolordu zammetmekten ibarettir. Hatta yirmi bin kişi ilâve etmek lâzım geliyor. Kahraman ifadesini tekrar ediyorum. Yunan Sakarya sularında... Efendiler Türk Milleti Allah'ın rızası ve Türk Milletinin hürriyeti istiklâlini... Türk milleti bunu tarihinde gösterdi. Bu dini bin bu kadar senedir müdafaa etti. Hürriyet ve istiklâlini Cenabı Hak'kın ona bahşettiği mana ile bugün yine müdafaa etmek kudretini haizdir. Yeter ki gözlerimin önünde Osmanlı ordusunu kullanan cephedeki kumandanların cline daha yirmi bin kişi verelim. Ordunun içine girdiğim zaman hakikaten mebhut kaldım. Asker'in önünde söz söyliyecek liyakati kendimde göremedim. Ve zannettim ki 700 yıllık tarihimiz ayaklanmış, düşmanla... önüne düşürmüş. Kemal Beyin ben çok düşündüm. Benim küçük sözlerim bu belagat karşısında bir şey ifade edemedi. Çok zamanlar sükût ettim. Yalnız zabitanla görüştüm. Kemal Beyin karargâhına girdiğim zaman tarihin ananevî bir kumandanını gördüm. Kırık eliyle geliyordu. İstiklâli ancak böyle kırık elleriyle... Kanaatim vardır. Milletin her türlü hürriyetini muhafaza edecekleri... Göze almış kumandanlar kurtaracaktır ve harp içinde hürriyet ve istiklâlini kurtaracaktır. Ordudan faydalanarak bütün tarihi yaşadım. Ordudan feyzalarak geldim. Halit Beyin karargâhına girdiğimiz zamanda o da çolak ve kırık eliyle memleketi, hürriyeti, istiklâli için kumandan Halit Bey Türk Milletinin azmi, düşmanın kafasını kıracaktır. (İnşallah sadaları, alkışlar.)

Muhterem efendiler, Ordunun ikinci ihtiyacı yine kumandanların ifadesiyle zabit ihtiyacıdır. Veysel Bey'in fırkasını ziyaret ettiğimiz zaman gördük ki bu muharebe zabit muharebesi olmuş, yüzde otuz telefat vermiştir. İhtiyat zabitleri büyük bir fedakârlıkla, askerî noksanlarına rağmen büyük bir cesaretle Türk milletinin bütün İslâmiyetin istiklâlini muhafaza etmek üzere çalışıyorlar.

Ordunun ihtiyaçlarından birisi de kumandanların ifadesine nazaran yiyeceği, içeceği yok, ordu ricat ettiği zaman kâfi derecede erzakını alamamış. Hemşerilerimden bir kaç nefere tesadüf ettim. Onlarla görüştüm. Hepsi... yalnız. Hareket zamanı bazı neferlerin ayaklarında çarık yoktur. Biz düşmanı yenmeye geldik, zarar yok biraz da aç döğüşürüz dediler... Yoktu. Fakat yürüyüşten geliyorlardı. Yüzbaşılarına sordum, derhal tedarik edilecektir dedi. Yalınayak müteessir değildi. Yanınayak bir nefer yanıma geldi. Heyetle ben neferin önünde yere bakmaya mecbur olduk ve sıkıldık. Burada haykırarak istemediğime utandım.

Maaş meselesi nerede? Arkadaşlarım söylediler. Ordu maaş alamıyor. Sonra elbise ve tütüne de ihtiyaçları varmış. Bunlara onuncu, on beşinci... Yalnız tütün ve sigara kâğıdına da ihtiyaçları vardır. Bunları verdiğimiz gün düşmanın yüzünü geldiği yere çevirceklerine kaniim.

Muhterem efendiler, bendeniz tarihimizin en mühim dakikalarını yaşadığımıza kaniim. Hükümetin maziye taalluk eden idarî ve siyasî hatiatının şimdi burada tenkid edilecek zamanı olmadığnıa kaniim. Yapılacak şey memlekette vahdeti temin, Hükümeti takviye etmek ve işi demir ellere tevdi etmek lâzımdır.

Meselenin idarî ve siyasî cihetine gelince, düşmanın Ankara'yı alması Avrupa'da pek mühim bir hâdise olarak telâkki edilebilir. Bir kere memleketimizin dahilî siyaseti olmak üzere gayet müşkil vaziyette kalırız. Zannetmişler ki bütün bunlarla dâva biter. Halbuki Türk milleti hür ve müstakil yaşamaya alışıktır. Onlar Türklerin hürriyetine ne kadar (bağlı olduklarını takdir edemezler. Türkler, tarih) (1) dünyayı tanıdığı günden beri onsuz yaşamamıştır. Tarih Türk milletini tanıdığı günden beri Türk milletini hür ve müstakil tanıdı. Türk milletinin esir olarak, esaret zincirleri taşıyarak yaşamak imkânı yoktur. Ankara'nın düşmesiyle dâva bitmez, fakat memleket çok müş-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. *M. Ünver*

kil vaziyete düşer. Evvelâ malî noktai nazardan. Bizim pek mühim memleketlerimiz düşman eline geçecek ve binaenaleyh bir bütçe vücuda getirebilmek için bizim harap, zayıf, zavallı Şark vilâyetlerimizden lâzım olduğu kadar para tedarik etmek imkânı olmıyacak ve müdafaa imkânı da kalmıyacaktır. Yabancı bir millet memleketin mukadderatını eline almış ve Türk milleti başka bir milletin hesabına çalışıyor demektir. Sonuna kadar döğüşeceğiz, yine döğüşeceğiz. Mukadderatını eline almış olan ve bu memleketin tarihine cevap vermek mecburiyetinde bulunanlara yaraşan, meseleyi hâd bir şekle ifrağ etmek, tedbirlerine tevessül etmektir. (1)

---

(1) Zarfın sonu noksan.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	146
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	146
1. — Malî vaziyet hakkında müzakerat.	*146:151*
2. — İstiklâl Mahkemeleri Âzalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiye hakkında müzakerat.	*151:154*

Cilt : 11

60 ncı İn'ikat, 3 ncü Celse

ALTMIŞINCI İN'İKAT

3 Ağustos 1337 Çarşamba

Üçüncü Celsè

REİS : Reisisâni Adnan Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsasını okuyoruz.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ELLİDÖRDÜNCÜ İN'İKAT

2 Ağustos 1337 Salı

İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde in'ikat ederek; cepheden avdet eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beylerin müştereken takdim ettikleri cephenin vaziyeti umumiyesi hakkındaki rapor okundu ve bu zevatın izahları dinlendikten sonra celseye son verildi.

Reis Kâtip
Mustafa Kemal

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

I. — Vaziyeti Maliye hakkında müzakerat.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim; Heyeti Celileden cepheyi ziyarete giden zevatın avdeti üzerine burada cereyan eden müzakerat ve ordu hakkında verilen izahatta bir takım mesaili maliyeye temas ediliyor. Bunlara dair arzı malûmat etmek lüzumuna kani oldum. Bu mesaili maliye ordunun maaşatına, ilbas ve iaşesi, levazımı harbiyesi mesailine temas edildi.) (1)

Müsaade buyurursanız doğrudan doğruya bu meselelere rücu etmezden evvel, malûmu âlileri olduğu üzere, bendeniz Muvazenei Maliye Encümeninde iken evvelki Heyeti Vekile tarafından vaktiyle verilmiş olan bütçenin müzakeresine başlanmış ve ikmali tetkikatı beklenilmeksizin zaman geçmiş olmasına binaen Müdafaai Millîye bütçesinin tetkikatına başlanmasına karar verilmişti ve selefi muhteremim Ferit Beyefendi tarafından verilen izahata binaen bütün teferruatı hakkında arzı malûmat etmiştim. Şu neticeye vasıl olmuştuk : 91 milyon liralık bir umumi bütçe vardır. Bunun ... Müdafaai Millîye bütçesi ... Onu mütedaddid defalar izah edilmiş ve 30 küsûr milyon 91 milyon liralık bir bütçe vücuda gelmiş ve teşkiljtı lâzımenin itmamı maksadiyle Müdafaai Millîye akip Müdafaai Millîyenin ... lâyihai kanuniyesinin Meclisçe zabitan ve efrad lehine tadilinden mütevellit Müdafaai Millîye bütçesi, Devairi Devlet bütçeleriyle Vekâleti tahsisatı munzamme istiyordu. Nihayet 17 milyonluk bir bütçe Muvazenei Maliye Encümeninde bulundu. Malûm olan tebeddül ve tahavvüller üzerine yeni Heyeti Vekile bir bütçe hazırlamış ve bu bütçe üzerinde Grupta da müzakerat cereyan etmiş ve Muvazenei Maliye Encümeninde de her Encümenden iki âzanın iştiraki suretiyle yeni Bütçeler Encümeni teşekkül ederek bunların tetkikatına başlanmıştır. Gerek Hükûmetin doğrudan doğruya ve gerek Heyeti Vekilenin ve gerek yeni Muvazenei Maliye Encümeninin neticei tetkikatiyle, tetkikatı ikmal edilmiş olan bütçeleri üzerinde nihayet dört, beş milyon liralık ve hakikî surette üç milyon liralık tasarruf yapılabilmiş ve Müdafaai Millîye bütçesine inzimam eden 85 milyon karib bir bütçemiz vücuda gelmiştir. Buna mukabil en iyi tahminlerle ve ihtiyatkârane tahminlerle ötedenberi beklediğimiz varidatımızın yekûnunun ancak 50 milyon liraya baliğ olabileceği gerek Muvazenei Maliye Encümeninde ve gerek icabeden yerlerde müteaddid defalar izah edilmiş ve 30 küsûr milyon

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

liralık bir bütçe açığımız olduğu tebeyyün etmiştir. Buna mukabil Heyeti Vekile ötedenberi hazırlanmış ve sonradan hazırlanan levayihi kanuniye ile ancak 15, 18 ... Fakat Muvazenei Maliye Encümeninin tabiî tetkikatını ikmal etmesi zamana muhtaç olduğu ve evvelbeevvel masarif bütçelerinden başlamak suretiyle işe başlamak ... ve mevkii tatbika konulmasına imkân hâsıl olamadı.

Netice : Senenin altıncı ayına gelelim. Buna mukabil cibayet edebileceğimiz varidat tahmini senevisi itibariyle yine 50 milyon. ... Masarif bütçeleri tetkik edildikten sonra varidatı cedidenin tetkikina ancak başlanılabilmiş ve bir kaç lâyihai kanuniye çıkarılmış ve müzakeresine başlanmış... Fakat şunu arzetmek mecburiyetindeyim ki; henüz Encümenlerden tetkikatı ikmâl edilmemiş ve Heyeti Celilece kabili müzakere bir hale gelmemiş eski tekâlüf kanunlarımızdan bir kısmı durmaktadır. Gümrük rüsumunun biraz tezyidini temin edecek olan yeni tarife kanunu tetkik edilebilmiştir. Erbabı ticaretten hasılâtı gayri safiye üzerinden almaya lüzum gördüğümüz ve aldığımız ve biraz madeletkârana hareket ettiğimize kani olduğumuz ... eskiden verildiği halde henüz noksanı ikmal edilememiş ve bunlardan beklediğimiz 15 - 18 milyon lira varidatın cibayeti uzun zaman kalmıştır. Şu halde biz senenin ibtidasından beri 50 milyon lira tahmin ettiğimiz varidat... masarif bütçemiz üzerinden buraya gelmekteyiz. Maatteessüf ... Kayseri'ye sevkedilmiş olmak itibariyle şimdiye kadar ... bendenizi Maliye Vekâletine intihab buyurduğunuz günden beri vaziyeti maliye hakkında elde ettiğim dosya hulâsası hakkında malûmat vereyim : Tahminatımızın hepsi sahih olduğu ve yani 50 milyon lira varidatın tamamen tahakkuku farzedildiği surette, masarifimizin şu yolda olmasına nazaran, henüz varidatı cedidemizi tespit edip ve mevkii tatbike koyup, vaziyeti hakikiye de hemen bu şekilde ... Şimdiye kadar bütün mal sandıkları üzerine verilen havalâttan ne miktarı tediye edilmiş ve ne miktarı tedahülde bulunduğuna dair elde ettiğim malûmatın yekûnu sene ibtidasından beri Hükûmetin maaş ve masraf ve vacibüttediye ve müteahhid matlubatı da bunun içinde olmak şartiyle ... Haddi asgari olarak bu malûmatı topladığım güne kadar, ki Temmuz 15'e kadar, ... Binaenaleyh; gerek ordu maaşatının ve gerek müteahhitler matlubatının, ki dünkü izahatı veren arkadaşlarımızın dokundukları malî mesailin ehemmiyeti bu esbabtan neşet etmektedir. Şunu arzetmek isterim ki toplamak mecburiyetinde olduğumuz yeni varidat yine oldukça uzun bir zaman ve bu yeni tekâlif Meclisi Âlice mazharı kabul olursa, son dört ayı zarfında tesiratını görebiliriz. Halbuki cümlenizce malûm olduğu üzere, yine nisbeti muayyene dairesinde noksan vaki olduğu ... kısa dört beş ay ... bu mevsimlerde elimizdeki varidatımız, ağnam, gümrük resmi, düyûnu umumiye, ki vaziyeti umumiyesi cümlenizce malûmdur ve buna müteferri bulunan varidat bu vaziyete gelmiştir. Şu halde Devletin vuku bulan masarif ve maaşatında ehemmiyetli bir tedahül vaki olduğu sahihtir. O zaman da bu vaziyeti izah etmiş ve topladığım hali mensub olduğum gruba ve doğrudan doğruya Meclisinize de arzı malûmat etmiştim. Grubun heyeti umumiyeye taallûku olmadığını biliyorum. Binaenaleyh şu mukaddimeden sonra ordunun maaşatı hakkında da malûmatta bulunduktan sonra vaziyet hakkında izahatta ...

Maaşat meselesine geleceğim : Bendeniz Maliye Vekâletini Mayıs aylarında deruhde etmiştim. Ordunun maaşatı ve muhtaç olduğu mebaliği temin etmek için, Heyeti Vekile Erkânından olmak itibariyle, gelir gelmez bu meseleyi açtı. ... Gelmezden evvel doğrudan doğruya kendi imzasiyle cepheden yazdığı tahriratta münderiç olduğu ve buraya geldikten sonra kendilerinin de izahatta ... ve masarifi bulunduğunu ortaya koydu. Haziran beş tarihinde bizden ayrıldı; cepheye gitti. Cepheye giderken elimizdeki müessesatı maliyeden alabildiği para mıktarı dört yüz bin lira idi.

Her ay bir maaş temin edilmek suretiyle haddi asgarî olarak sekiz bin ile ... Bu dört yüz bin liradan maada temmuz beşe kadar gerek merkezde ve gerek muamelâtı nakdiye itibariyle merkezlerden sekiz yüz otuz bin lira temin ettim ve bunda kendi muhasebecileriyle de mutabık kaldım. Ahiren son muharebeden sonra da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de gittiği zaman ve orada Levâzım Reisinin ve Levazıma mensup bir memurun vesatatiyle haziran beş tarihinden itibaren bir buçuk milyon lira verdim. Ordu heyeti hesabiyesi, Maliye Vekâletinin boş kalmış odalarında çalışıyor ve hesabatı tetkik ediyor ve bugün bendenize borç olarak gösterdiği altı yüz bin liraya baliğ olmuştu ve belki Ordu Kumandanının yazdığı hesap ve burada ordu ... itirafı veçhile tedahülünde olan borçlar iki buçuk milyon lira olduğu halde ... Tedahülünden ... kurtulmuştur. Mevsimin kısa iki ay içinde toplayabildiğim, yani düyûnu umumiye vesaireden topladığım ... Orduya tamamen hasretmek ...

Oraya tahsis etmek suretiyle ancak müterakim tedahüllerden dokuz yüz ... Bu paranın bir aylığı beş

yüz elli bin lira ile beş yüz liradır ki tamamen maaşa tahsis edilmek mütebakisiyle müteahhit matlubatı temin ... Ordu Kumandanının tensibiyle maaşattan ziyade Ordunun ihtiyacını temin etmek ve gönderilen dokuz yüz bin liranın sekiz yüz bin lirasını müteahhit matlubatına tahsis ederek maaşa ele geçen miktardan cüzî bir miktarını ayırdığı ... ve kıtaatın müsavî surette maaş aldığını iddia edemem. Çünkü bilemem ... Kendi ihtiyaçlarına göre tanzim ederler. Ben kendi verdiğimi bilirim. ... İki buçuk aylık müfredatıdır. ... ve mütemadiyen de ordunun bu tedahüllerini kapatmak üzere elimizden geldiği kadar tamamen bir nispet ve musavat temin edilmediğinden ihtimal ki bazısının tedahülü vardır. Bahusus yeniden iltihak eden kıtaların hiç yoktur belki... Bu suretle yeniden tesviyei hesabat husule gelememiştir. İki buçuk aylık bir tedahül maaşı vardır. Yalnız Kocaeli bundan hariçtir. Kocaeli sonradan teşekkül etmiş bir cephedir. Kendisine müretteb olan paraların vaktü zamaniyle tedarik edilerek tediye ... sipariş maaşlarını ... itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Maaş tedahülü yalnız orduya münhasır değildir. Varıdatı masarifine kifayet etmeyen menatıkta alelumum memurinin maaşatından da üç aylık verilememiştir. Bazı yerlerde altı ay, hatta yedi ay...

Maaşat hakkında bir dereceye kadar musavatı temin etmek maksadiyle ... Uzak sahalarda varidatı kifayet etmeyen yerlerde dört aya inmiştir. ... Bu tedahüller mevcud olan yerlerde aie sipariş maaşları .. bir mal sandığı dahilinde mümkün mertebe mütesavi gidiyor, sureti umumiyede maaş verilmek imkânı hâsıl olursa bir maaş veriniz. ... Vesair sahalardaki sipariş maaşları ehemmiyetle bittakip tediye edilmekte olduğu ... merkezde, Ankara'da son Heyeti Vekilece ittihaz edilen bir karar mucibince tahsisatı fevkalâdesi dahil olmak şartiyle ailesine de nısıf maaş verilmiştir ... ve o günden beri Müdafaai Millîyenin Maliye Vekâletine gönderdiği sipariş maaşı ... zabitanın ailesinden nısıf maaşını almayan kalmamıştır. Eğer sipariş maaşı ita emirleri maaşı tamamen tediye edilmiştir. Müteahhitlerin vaziyeti; bendeniz geldiğim günden beri müteahhitlere tediyatta - vaziyeti maliyenin müsaade nispetinde, derecesinde - bulunmuştum.

... Miktarını tespit edebilmek için bir iki aylık hesabatı gözümün önüne alıp ... Ordunun Garb Ordusundan müteahhit müterakimatı olmak üzere heyeti hesabiyesinden ... Doksan altı bin liradan ibarettir. İtiraf ederim ki veznei umumîde müteahhitlerin ... Hükûmette iş yapmış olan hidematın şimdiye kadar ve son vaziyet üzerine şimdiye kadar bunlara ceste ceste muavenet ... hâdis olan müşkülâtı maliye daha doğrusu tezayüt eden ihtiyacatı askeriye ... Merkez veznesinden müteahhitlere tediyata imkân bırakmadığı için yapılmamıştır. Sureti umumiyede şimdiye kadar tahakkuk eden masarif ve cibayet edilen açığı itibariyle yedi milyon liraya bir ihtiyaç vardır.

Bunun laakâl sureti umumiyede on dört bin lirasını maaş teşkil eder.

... Kalmamak suretiyle tediyatı temin edebiliyoruz. Ordunun tütüne fevkalâde ihtiyacı olduğunu da haber aldım. Vuku bulan bir müracaatı yapamam. Tütünüm yoktur diye mukabelede bulunmadım ve iki yüz bin paket cepheye tütün sevkettim. Birinci neviden iki bin yüz... Yirmi sekiz bin kilo tütünüm vardır. ... Lâzım gelen tertibatı almışımdır. Ciheti askeriye nakliyata muavenet ederse bilhassa burada bulunan depolarından tütün ve sigara celbi için Reji idarem vasıtasiyle bulacağım vesaiti nakliyeyi temini deruhde ederim ve buna hazırım. Burada elyevm Rejide ...

MAZHAR BEY (Aydın) — İcabederse beher paketi on beş, yirmi kuruşa nefer satın mı alacaktır?

HASAN BEY (Devamla) — ... Tevkifat icra edeceğim. Tevziat yapıldığı zaman ... Tutacak ve herkesin istihkakından mahsub edecektir... Orduya meccanen tütün yetiştirmek istiyorsa o başkadır. Yirmi yedi milyon kilo da yaprak tütünüm vardır. Bir kanunla - Em - vali Devletten olduğundan - veya bir kararla meccanen vermek istiyorsanız... ve kemali teessüfle söylerim ki bir çok yerlerde emvali metrukeye tasarruf etmek... Orduya ahalinin teberrü ettiği tütünler nerede ise... Orduya teberrü edilmiş tütün var ve bunu ortaya çıkarırsak... Hatta emvali metrukeden heyeti celilece...

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Hasan Bey dün Düzceden bir telgraf aldım. Ahali tarafından...

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ — (Devamla) Otuz bin kilo tütün bir ordunun lâakal on beş günlük ihtiyacıdır. Tespit ederim ve nakliyat için tefrik edeceğim vesaiti bırakırsa bu suretle ordunun tütün ihtiyacı temin edilmiş olur ve yapılacak başka bir vaziyet göremediğim için buna.. ve yeni varidatın... zamanında ve bizim hazinemize henüz daha kanun.. vaziyeti hazıra hepimizin malumudur. Krymedi ve servetli ve hazine için... bir kısmına maatteessüf bugün hâkim değiliz... bunların maatteessüf... tahmin edilen elli milyon liralık varidat bütçemizden tenzil edilmesi lâzım gelen varidattır ve zannediyorum ki buna mukabil ordunun gâyet seri ve süratli ve

ehemmiyetli bir teşkilât ile az zaman zarfında miktarını tezyid etmek ve levâzımı sairesini ihzar ve temin etmek... Şimdiye kadar cereyan eden nisbet ihtiyacının... şu günler zarfında daha büyük mikyasta hazineye bâr vazife tahmil etmiştir.. Hazineye tahmil olunup ve yeniden yeniye teşkil edilen ve nevakısı ikmal edilen fırkaların teşkilâtı... bunların hepsi âcil ve mübrem ihtiyacatı askeriyeden olduğu... ihtiyacatımızın sarfiyatımızın mikyasatını gayet büyütmüştür,

Yirmi üç Temmuzdan itibaren sarfiyatımızın yalnız merkezde altı yüz bin liradan ibaret olduğunu söylersem... ifade etmiş olacağıma kaniim. Bir taraftan varidatta tenakus var, bir taraftan fazla masraflar, âcil masrafların artışının vaziyeti maliyemizi daha ziyade düşündürmeğe bizi icbar ettiğine kaniim. Bu itibarla âni surette para bulmak için teşebbüsatta bulundum. Bu teşebbüsatım ne dereceye kadar müsmir olabileceğini Hariciye Vekaleti bilir. Kendilerile bir muhadenetname aktettiğimiz Ruslarla... Zaten bizim hayatımıza va âlakai askeriyemize alâkadar gösterilerek biz de kendilerine ihtiyacatımızı anlatarak para ihtiyacatımızı temin... Vakit ve zamanile teşebbüs yapılmıştır.

Yeniden de, eskiden de teşebbüs olmuştur. Rusların itasını taahhüt ettiği on milyon Rubleden beş milyon Ruble verilmiştir... gelirken Rıza Nur Beyin vedaatile gelmişti.. ve bir kısmı sefarethane ihtiyacatı için sefarethaneye gönderilmişti.

Bu müvaredatın bir kısmı Trabzona inmiştir.. Âcil ve mübrem ihtiyacatımız için âdeta bir depo mahiyetindedir. Bu para bedeli sekiz yüz bin liraya baliğ.. ihtiyacatımıza tamamile karşı çıkacak mahiyette olmadığı için ve bundan maada bize daha ehemmiyetli muavenette bulunulacağı.. ve yazıldığını söylüyorlar. Fakat henüz müsbet bir neticeye isal edilmemiştir..

Sekiz yüz bin lira kâğıt para olacaktır. Trabzon.. Amerika ile biz muayyen şerait altında istikraz teklifi karşısında kalmadık

Şu halde bir taraftan ve bir uzak zamanda olsun bize muhtaç olduğumuz varidatı temin edecek olan... hususatı maliye ve ahvali iktisadiye hakkında otomobiller.. ve bu şirketi yapabilmek için de Ankara-İnebolu şosesi üzerinde... koyduğumuz âşar senenin feyzi bereketi cihetile yüzde on, on beş fazlasile ve heyeti umumiyesi itibarile yüzde on beş olmasına.. fakat bunun bakiyesi memalikimizden elimizde bulunan mahaller âşırı da... Bir zarureti maliye olduğu gibi diğer taraftan şu iki ay zarfında varidatı Devletin âdeta amudu fıkarisini teşkil eden âşar...

... Nihayetten evvel kavuşmak ihtimali şu halde tezayüdatı maliyemizin... temettü tahakkukatı ve saire vergiler tahakkukatı ile idarei maslahat tarzile şu ay zarfında on beş, yirmi gün zarfında belki çok paraya lüzum görülecektir.

İki fırkanın istilzam ettiği masarif cepheye gelmek üzere... nevakısı ikmal edilen, levazımı ihzar edilen cebhelere...

Bunun yetmiş bin lirasını ben temin etmişimdir. Kırk bin lirasını da mahallerine havale vermek suretiyle... İhtiyacatımızın tezayüdü nisbetinde tedahüle mani olacak ve belki eski tedahülden kalacak... Heyeti celilenize arzetmek istenim. İhtiyacatı askeriyenin... Techizat vesaire vakfile icab eden yerlerde kısmi bir tarzda ordu ihtiyacatı için tekâlifi harbiye tatbik... Müdafaai Milliye Reisi Paşanın muvafakatile ve bazı gösterilen komisyonlar vasıtasile erzaka mültealik... Eğer defaten bir masraf karşısında kalacak olursak belki tekâlifi harbiyeye kadar gitmek mecburiyeti hasıl olur. Âni ihtiyacata... Şu iki ay zarfında karşılanacak fevkalâde tedbir olmak üzere o da istikraz tedbiridir. Diğer menabiden bir şey yapmak imkânı yoktur. Lâzım gelen teşebbüsü yapmışızdır. Vaziyeti umumiyei maliyemiz bundan ibarettir. Rüfekayı muhtereminin suallerine de cevap vermek isterim.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Bizim gittiğimiz yerlerde ordunun ve hayvanatın iaşesini o köylünün orada bıraktığı mezuat temin ediyordu,

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Devamla) — ... Bizim memleketimizde ceryan ettiği yoktur. Binaenaleyh kime taalluku varsa malumat almak üzere çalışırım... Bendeniz ordunun ve gerek Meclisin arzusuyla seve seve yaptığı.. hasbeliycap nakliyatı temin edebilmek için bunların miktarını tespit etmek, tayin etmek bendenizin vesaitim dahilinde değildir. Bunu ordumuz tespit eder. Bendeniz de Paşa Hz..inden rica edim :

... ve imkân zamanında herhalde ahalinin hukukunu muhafaza etmek üzere evvelâ bunun hesabatının tanzim ve tespit edilmesi lâzım gelir.

Ben istirham ederim ki ordu, mahallerini tespit etsin. Biz de yavaş yavaş tediye etmeğe gayret ederiz.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — ... tetkiki maliye olmak itibarile diğer köylerde beş, on

buğday tarlası... Diğer köyde o da yok ve bir köyde buğday tarlasından asker alıp gidiyor. Bunların şimdiden kimlerin ne kadar zayiatı var, yani ne kadar alınmış, bunlara hiç olmazsa ellerine bir şey vererek, gönüllerini... Sonra müsade buyurun canım. sonra bazı köyler var ki ekinlerini işlemeğe hazır. Fakat bunların vesaiti nakliyesi... ve arabaya münhasır... Gâyet mühim köyler... Bunlar eli koynunda duruyor. Be yavrum siz ne için duruyorsunuz?... Sonra alıp gidecekler diyor. Halbuki ise bazı fırkalar var ki o fırkalarda ekinler işleniyor ve o fırka kumandanı bir şey kopartmıyor, her yerde ot yığılıdır. Bunlardan başlıca Müdafaai Milliye Vekili Paşa... Size de her suretle söylüyorum.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Müsade buyurursanız bunlar hakkında maruzatta bulunayım :

... Yaptığımız şeyi öşrü tabii temin edilmek suretiyle onu işleyecek... Yine vermektir. Adapazarında ve diğer mahallerde böyle yapıyoruz... Bu ordu sahasında zannetmem ki bunlara talip olsun.. Eğer bunlar talip ise o şerait dahilinde yine yapsın. Ordunun istediği kendi vesaiti ile isteği mezruatın... Sahibinin hukuku muhafaza edilmek lâzım geldiğine bendeniz de kaniim... İş olmadığını teslim buyursunuz.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Husrev Bey... Bu vesaiti sairedir. Yani bu davanın çıkması için para var mıdır, yok mudur?.. Bizim bu hususta itimat hâsıl olursa karar alır...

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Müsaade buyurur musunuz? Bendeniz yanlış anlaşılmasını istemem. Elli milyon liralık bir varidatımız vardır. Bunu masraf bütçemizin ihtiyacı derecesine çıkarılmak üzere bir çok levayihi kanuniyemiz de vardır ki bunun bir ikisi çıkmıştır. Muafiyeti askeriye vergisi vesaire... Fakat bunlar çıkıp mevkii tatbike konduktan sonra bu seneki ihtiyacımıza yardım etmesi pek zaif bir ümittir. Bundan sonra bu tekâlifin icra edeceği muavenat ve tesirat büyük olmayacaktır. Şu halde bizim vaziyeti maliyemiz menbaı varidatımız itibariyle... Biz Muvazenei Maliye Encümeninin pek muktesidane yapmış olduğu masraf bütçesi üzerine... ve bunun bir neticesi olarak yalnız müspet tedbirlerle yeni menabi bulmak suretiyle tevazün husule getiremiyeceğimiz için yani masarifi tenkis suretiyle de varidat seviyesine masrafı indirmek suretiyle bir tedbir almak çaresine... Netekim Muvazenei Umumiye lâyihasının birisinde de... tahsisatı fevkalâdesinin yüzde otuz derecesinde tevkifat... Muvazenei Maliye Encümeni henüz tetkiatını... Muvazenei Umumiye lâyiha ve müzeyyelesini... Biz yeni bir maddei kanuniye ile heyeti celilenize alelumum tahsisatı fevkalâdei şehriyenin nısıf verilmesine karar verilmesini...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bir şey soracağım : Üç yüz otuz altı senesinde bir bütçe kabul etmiştik. Yapılan teşkilâtı lüzumsuz addettik. Onları kestik, 1336 senesinin nihayetinde teşkil edilen memuriyetler ve daireler burada teşkil edilen nedir?..

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Efendim, biraz aramızda bir şey var. Temmuz ibtidasından mevkii tatbike konulan kadrolar 36'daki vaziyeti değil... Bu defa bütçeyi tetkik ederken teklif ettiği...

DURAK BEY (Erzurum) — 1336 senesi ibtidasından 1337 senesine kadar...

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Bu fark 1336 bütçesiyle 1337 senesi... Derhatır buyurursunuz ki bendeniz yeni, Heyeti Vekileye iltihak etmiştim... Meclisinizin kabul ettiği 63 küsûr milyon liradır.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Ben bunu sormuyorum. 1337'de devairce bir takım teşkilât yapıldı. Bu nedir? 63 milyon lira 1336 senesi için bir bütçe kabul... Aradaki fark 22 milyon liradır... Daha evvelki Muvazenei Maliyenin kabul ettiği bütçe midir?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Henüz tasdik edilmemiş masraf bütçesi arasında...

DURAK BEY (Erzurum) — Rica ederim bunu sormuyorum efendim.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Devamla) — Şimdi 1 336 bütçeniz 27 milyon liradır. Masraf bütçemizin yekûnu arasındaki fark 1 336 bütçesiyle. Bu sene Martından itibaren birtakım teşkilât yaptınız diyorsunuz. Ondan mütevellit masarif eski avans kanuniyle... O zaman eski Heyeti Vekileye avans tarikiyle vermiş olduğunuz... Tevsian veya tecdiden ifa edilecek hidemata sarfedilmek üzere... Avans sarfiyatı 1 336 kadrosu üzerinden... 1336 senesi nihayetlerine doğru alınız, fark yoktur. Çünkü Heyeti Celileniz avans kanuniyle Hükümetten para istemişsiniz... Fakat heyet... Vekâletler kendi kendilerine masraf yapmışlar ve teşkilât yapmışlarsa... Yoktur, zanniyle konuşuyorsunuz.

MAHMUT CELAL BEY İKTİSAT VEKİLİ (Saruhan) — Bendeniz, Durak Bey arkadaşımızın beyanlarını 1336 senesi bütçesiyle 1337 senesi bütçe-

leri arasında bir fark olduğu ve bu farkın Meclisin tasdikina iktiran etmediği ve bu haliyle icra edilmiş olduğu istikametinde anladım. Bu, bittabi şâyanı dikkat bir meseledir. Vekâletler, hatırı âlilerindedir ki, 1336 senesi bütçesini heyeti celilenize takdim ettiği zaman ihtiyaca göre bir kadro getirmişler (1) ve sonra memleketin menabiî varidatını tanzim için ve bütçelerin yeniden tanzimi hususu Heyeti Vekileye tevdi edilmiş ve Heyeti Vekile bütçesinde bazı tasarrufta bulunmuştur. Ama 1336 senesi bütçesinde de vukua gelmiş ve neticei müzakeratta Heyeti Vekile 1337 senesi devair bütçesinin (2) 1336 senesinde kabul edilen umumi rakamı tecavüz ettirmemek üzere bir bütçe tertip ve tanzim ederek heyeti âliyenize takdim edeceğini söylemişti ve her Vekâlette 1336 senesi umumi rakamı dahilinde olmak üzere bir bütçe tanzim ve Muvazenei Maliye Encümenine (tevdi olundu ve Encümeninde) (3) cidden müşikâfane bir surette tetkikat ve tahkikat yaparak bütçeyi tanzim etmiş bulundu. Binaenaleyh 1336 senesi bütçesiyle 1337 bütçesi arasında fark yoktur.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bir şey soracağım zatı âlinizden... Zatı âlinizden Vekil sıfatiyle bütçenizde tasarrufatta bulundunuz mu?

MAHMUT CELAL BEY İKTİSAT VEKİLİ (Devamla) — 1337 bütçesi dahilinde bazı tasarrufatım vardı da yaptım. Fakat bunu kanunun her Vekâlete verdiği salahiyete istinaden yaptım. Fakat bütçe haricindeki belki bunu da Muvazenei Maliye Encümenine.... Şu halde maksadı asli, fazla paranın sarfedilip edilmediği keyfiyetidir.

DURAK BEY (Erzurum) — Teşkilat için kimden emir aldınız? (Gürültüler)

2. — İstiklal Mahkemeleri Azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmi hakkında müzakerat.

REİS — Mustafa Durak Bey, müsaade buyurunuz.

BİR MEBUS — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — İstiklâl Mahkemelerinin lüzumu teşkili ve sürati mümküne ile mıntakalarına gitmelerindeki müstaceliyeti bütün arkadaşlar ihsas etmektedir. Binaenaleyh bu hususta bastı makale hacet yoktur.

Para meselesi, mevzubahis edildiği vechile, yalnız Divanı Riyasetin tensibi vechile... memurlar gibi mülkiye vesair müfettişleri gibi İstiklâl Mahkemesi azalarına da arkadaşlarımıza ikamet yevmiyesi ve harcırah vermişler. Meclisi âlinin muvafakatine bina edilip edilmediği meselesini biliyorum. Olmadıysa dahi bu hal kabul edilmiştir.

Yalnız bu senenin vaziyetine gelince : İki noktai nazardan aleyhindeyim.

Bütün rüfekayı muhtereme bu kadar en hayati bir anda ruhî ve samimi halleriyle memleketi kurtarmak için koşup gidiyorlar; İstiklâl Mahkemesi azalığını ifa ediyorlar. Her ne kadar fedakârane ve vatanperverane hareket ettiklerini göstermek...

İkincisi : Şimdi Maliye Vekili Beyefendiyi dinledik. Vaziyeti maliyemiz çok idamesinde biz duçarı endişe edecek mahiyette iken arkadaşlarımızın şahsi maişet ve endişesini düşünmekten vâreste kılmıştır. Ben de kendime nisbetle arkadaşlarımdan bir zarar; olsa olsa kendilerinin seyahati kabul ettikleri zaman için masarifi zaruriyelerinin tesbiti ve onların kabulü zaruridir. Filân tarafa gidinceye kadar bindikleri arabanın ücreti.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mazhar Bey bendenizin söyleyeceğimi söyledi. Tabiatiyle masraf edecek olan zatamasarif verilir. Masarifi zaruriyesi kabul edilmez. Harcırah kabul edilir. Mesele hallolunur.

REİS — Süleyman Sırrı Bey buyurun.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Şu okunan takrirde İstiklâl Mahkemesi azalarına.. 1336 senesine ait olduğundan 1337 senesi için bir had kabu edilmesi teklif olunuyor. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin almış olduğu yevmiyenin azlığına... Teşrif lerinde teklif yapıldı. Teşrifleri 1336 mı, 1337 mi bil miyorum. Teşriflerinden sonra İstiklâl Mahkemesi Harcırah ve yevmiye ve müddeti ikameti on beş gü nü tecavüz. (Hayır hayır sesleri.)

Bu karar 1336'dadır. Bu kararı kabul ettirmek..

REİS — Efendim bugün müstacelen halledeceğimiz mesele buna bir karar vermek... O noktayı konuşalım.

Şükrü Bey buyurun.

ŞÜKRÜ BEY — Mazhar Bey biraderimizin hissiyatına böyle müzayakai maliyeye giriftar olduğumuz zamanda elbette arkadaşlarımız yevmiye almak gibi bir talepte bulunmazlar. Çünkü Mecliste... Yevmiye esasen tahsisattan aldıkları için yevmiye vermek doğru değildir. Çünkü Meclisin içinde yapacakları işi orada vazifeten görüyorlar. Çünkü burada yapacakları hizmeti orada yapıyorlar. Yalnız araba gibi vesaire masarifi zaruriyeyi vermek elbette lâzımdır. Bundan başka esasen bu mesele geçen sene halledilmiştir.

(1, 2, 3,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi .M. Ünver

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Verilmesi hakkında Meclisi âlinin zannederim bir kararı vardır. Harcırahtan başka yevmiye verilmemesi hakkında bir karar vardı. Yeniden bir karar almaya zannedersem ki lüzum yoktur. Mesele bu arkadaşların tahsisatını vermektir. Bir yerden bir yere gidecekleri zaman Divanı Riyasetin yapacağı vazife onlara harcırahlarının vermektir. Onun içinde gittikleri yerleri kendileri Divanı Riyasete bildirmeleri lâzım gelir. Öyle zannediyorum ki; geçen sene İstiklâl Mahkemelerine giden arkadaşlarımız hem yevmiye almışlar hem de harcırahtan zimmetlerine para geçirmişlerdir. Maalesef bu vaki olmuştur. Müsaade buyurunuz izahını arzu... Bendeniz de izah edeyim. Tahsisatlarından fazla para almışlardır. Tahsisatlarından, yevmiyelerinden, harcırahlarından fazla para almışlardır. Bugün idareye borçludurlar. (Kimdir? sadaları.) Bayazıt Atıf Kastamonu mahkemesi zimmetlidir.

REİS — Müzakere kâfi görüldü. İki üç takrir var, Karesi Mebusu İbrahim Beyin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Maaşı asli olan dört bin kuruş üzerinden bilhesap ancak harcırahlarının itasını teklif eylerim.

Karesi Mebusu
İbrahim

REİS — Hacı Şükrü Beyin takriri okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Memleketin maruz kaldığı buhranı mali esnasında bilhassa Mebusanı Kiramın en büyük fedakârlıkları ihtiyar etmeleri ve efradı millete nümune olmaları iktiza eylediğinden İstiklâl Mahkemelerine intihap olunan azanın harcırah ahzı ile iktifa ederek ikâmet ve sair yevmiye almamalarını teklif ederim.

Diyarıbekir Mebusu
Hacı Şükrü

REİS — Nebil Efendinin takriri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemeleri azalarına dört bin kuruş maaşı şehri üzerinden şahsi harcırah itasını teklif ederim.

Karahisarı Sahip
Nebil

ATIF BEY (Bayazıt) — Ancak altı binden yapılırsa.

REİS — Altı bin kuruş Kanunu Esasiye muhaliftir.

(İbrahim Beyin takriri ekseriyetle kabul olundu.)

(Nebil Efendinin «şahsi» kaydı kabul olundu.)

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim bir arkadaşımdan anladığıma göre. Nizamnamei dahili mucibince ben söylemeye mecburum.

REİS — Nizamnamei dahili mucibince söz vermeye mecburum. Rica ederim bir dakika susunuz, böyle müzakere olmaz.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Efendim, bendeniz takatımın fevkinde olarak. İstiklâl Mahkemeleri tahsisatlarından fazla para almışlardır. Meselâ ben üç aylık tahsisatı birden almışım. İdareye. (Gürültüler, şamatalar, sadalar.) Burada işe başladığımız zaman bütün arkadaşlar toplandık ve hepimiz 1 200 lira avans üzere bir avans makbuzu imzaladık. Tahsisatımın fevkinde para asabiyet göstermemeye çalışacağım, bunu ne şahıs ve ne izzeti nefis meselesi edeceğim. Biz İstiklâl. Bin lira almışız, sekiz yüz lira almışız, masrafımız altyüz üç arkadaştan mürekkep zevatın tahsisat ve masarifatına mahsup edilmek üzere verilmek üzere istediğimiz yerden alabilmek üzere birer ve her ay aldığım paranın hesabatını muntazaman Meclise göndermişiz. Zimmet demek bu ise bunların Divanı Riyasette hesabı vardır. Nitekim Canik İstiklâl Mahkemesi de hesap vermiştir. Buradan aldığımız da diğer aya devrolunur. Son zamanda tatil olunduğu zaman bu devirden mütevellit paralar tabiatiyle İstiklâl Mahkemeelri hesabatı Divana verilmiştir efendim.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Paralar vermiş midir?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Hesabatını vermiştir. Bendeniz Kastamonu... Zimmet demek borç demektir. Divanı Riyasetten sorunuz. Bu paralar ödenmiştir. Bu mesele hallolmuştur. Başka itiraz var mıdır? Kendi uhdesinde artan yani nezdinde kalan paranın hesabını vermiştir.

Hesabatını vermek demek paralarını vermek demektir. Bendeniz Kastamonu ve Kângrı Mebusu arkadaşlarımla çok temas ettim. Efendim sizlerin hakiki mümessili olmak üzere büütn mevcudiyetimle çalıştım ve arkadaşlarımla çalıştım ve hepinizin yegâne yegâne mazharı teveccühü olmaktan duyduğum zevki hayatımda duymadım. Benim hasmı canım olsaydı altı ay sonra zimmetinde para olduğu söylenmez. İrtikâbını bana söylememek lâzımdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Şahsınız mevzu.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Ben bunun için çok müteessifim. Gidecek olan arkadaşlarım için iyi değildir.

EMİN BEY (Canik) — Gitmez arkadaşlar.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Rica ederim, sözlerimizi söylerken iyi tartalım.

Ben hesabatımı vermek için daima hazırım. Fakat arkadaşlar gidecek. Bundan müteessir olmamak kabil değildir.

Aynı suretle avans alacaklar, aynı suretle para artacak. Bu şekli bendeniz teklif ediyorum. Bu muamele sui zannı mucip olmasın.

REİS — Şimdi efendim müsaade buyurun.

BİR MEBUS — Bir mahkemeyi hesap ederek söylemedi. Hesap meselesidir.. Hiç şümulü yoktur.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bu mesele bitsin.

(Gürültüler, gürültüler, gürültüler, gürültüler, gürültüler.)

REİS — Maliye Vekili Beyin izahatı üzerine on iki arkadaş söz almıştır. (Devam devam, yarın yarın sesleri.)

BİR MEBUS — Yarın müzakere edelim. En mühim mesele budur.

REİS — Yarın saat iki de içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Not : 60 ncı içtima dosyasında bulunan bu ifadeler, çok noksan olduğundan, bir celse olarak tanzim edilmemiştir. Bunun, bu içtimaın dördüncü celsesinden bir kısım olması muhtemeldir.

Mustafa Ünver

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Samsun) — Memurin memlekette asayişi temine memur olduğu halde asayişi memurinimiz ihlâl etmiştir. Bir zabitanın devamı vazifede, devamı memuriyette.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Yerine ne koyacağız?

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Ben hatırımda kaldığına göre diyorum. Şimdi hatırımda kaldığına göre 160, 170 milyon liralık banknot ihraç edilmiştir. Adet olan yedi, sekiz milyon lira da gümüş para kabul ediyorum. Şu halde âzami otuz kırk milyon lira tahmin ediyorum. Benim anlayamadığım bir mesele var. Harbı umuminin müthiş bir devresinde Devletin üç milyon. (Gürültüler)

1333'te filvaki biz bu bütçeyi tekâlifi haribiye suretiyle alınan eşya ile ve Almanya'dan istikraz ile Devletin bütçesi seksen milyona iblağ edilmiş ve bugüne nisbetle daha vasi olan memlekette elli üç milyon lira değil. Bendeniz arkadaşlarımdan yalnız Vehbi Beyefendi Hazretlerinin üzerinde yürüdüğü Müdafaai Milliye Levzım. Memleket dahilinde Yunan, İtalya, İngiliz teşkilâtının mecburiyeti karşısındayız ve bu mecburiyeti mutlaka icra edeceğiz. Buhran ancak bu suretle zail olur. Biz mevcut olmayan şeylere vücut vererek memleket dahilinde teşkilâta ehemmiyet vermezsek ordular.

Nafıa; vazifesini ifa etmiyor. Fakat rica ederim arkadaşlar.. netekim yine üç milyon insan idare etmek ordular teşkil etmek için tesis olunan şubeler kalem riyasetleri yine ihdas olunmuştur.

Halk o kadar üzüntü içinde, tazyik altında kaldı ki Millet Meclisi kürsüsünden. Bu paralar elyevm verilmemiştir ve elyevm ahalinin alacağıdır. Tedbiri mali olmak üzere Maliye Vekili Beyefendi memurların Ben de cevap olmak üzere şimdi söylüyorum ve ben görüyordum ki; Teşkilâtı Devlet namına bir çok memurlar istihdam olunuyor ve memurini mülkiyeye 27 milyon lira bırakılmıştı. Bu sene bu tesisat 47 milyon lira oluyor. Çünkü Millet Meclisi geçen sene bu parayı vermiş, bu sene ise katedildi. Bu sene verilmediği takdirde bizden müteessir olmamasını temin için müdafaa ettim.

HAŞİM BEY (Çorum) — Ne demek o?.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Ben memleketim dahilinde Rusya altınlarının gerek ikraz ve gerekse hediye suretiyle girmesine taraftar değilim. Aslolan şey; parasız muamelatı idareyi tedvirdir. Asgari bir raddeye düşürün. Alman parası tab ederek memleket dahilindeki paranın kıymetini düşürmek için girecek ve bu para teşkilât hediye şeklinde girmesi gâyet fenadır. Binaenaleyh ikraz ve hediye suretiyle. O güne nisbetle bugün halkın ahvali maddiye ve maneviyesi istikrazı dahiliye manidir ve bunu herkes bilmektedir.

Merkez Kumandanlığı, Mevki Kumandanlığı; bunlardan bir kısmı müstahsildirler. Bir kısmı müstehliktirler. Bunları müstehlik vaziyetinden kurtarmak ve çıkarmak için, masarıfatı Devlet meyanından çıkarılmasını temin etmelidir.

Reji dairesinin salahiyeti hitama ermiştir. Çünkü Rejide dehşetli masarif ve para vardır. Bugün bize lâzım olan şey Müdafaai Milliye teşkilâtıdır. Maliye ve Dahiliye teşkilâtıdır. Diğerlerini ifa için lâzım gelen esasatı ihzar etseler.

Sonra memlekette idhalat alabildiğine oluyor. Bu suretle bu muazzam teşkilâtı Devleti idameye imkân yoktur. Bu meselede de Paşa Hazretleri lüzumsuz ısrardan rica ederim feragat etsinler. Memleket kahır altında inliyor.

FEVZİ PAŞA. MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (Kozan). — Ben; Ordu kumandanlığı ettim. Efendiler, harbı umumide Fakat hiç bir vakit üç milyon ordu meydana gelmedi. Bendeniz üç orduya kumanda ettim ki dört beş bin kişiye bir ordu namı verilirdi. Şimdi hamdolsun beş altı bin kişilik fırkalarım vardır..

FERİT BEY. MALİYE VEKİLİ — Buyurdukları şeyleri bu tarzda müzakere etmeyeceğiz. Bizim Heyeti Celilenizden ricamız şundan ibarettir. Biz lâzım gelen gayreti yapacağız, çalışacağız, herşeyi yapacağız. Düşmanı memleketten kovacağız.

Ve biz mutlaka düşmanı ezeceğiz. İş nereye kalıyor şimdi? Zannederim ki bu teklif, müşkülâtın azametinden dolayı düşünülmüş bir tedbiri fevkalâdedir. Fakat Heyeti Celileniz böyle on milyon aşağı, otuz milyon lira yukarı olsun derse: neticede hiç; bir şey hâsıl olmaz. Neticede ne olacak? Biraz sonra Heyeti Celilenize yine bir teklif getirmeye mecbur olacağız. Bugün hiç, düşmana söylenir mi ki; biz teşkilâtı ilga etmek istiyoruz?. (Gürültüler.)

Meselenin aksamı sairesi üzerinde hakikaten tevazüne karib bir surette bütçemiz vardır. Fakat karşımızda on beş milyon açık olduğunu da unutmayalım.

İşbu celseye ait zabıt müsveddeleri numarasız ve tarihsiz olarak bir birine girift olan perakende evrak meyanında müteaddid tetkikat neticesinde yine noksan zuhur etmiş ve bizzarur; tevhidi elzem olmakla noksan olarak tevhid edilmiştir.

Remzi Cevat

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	156
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	156
1. — İstiklâl Mahkemeleri âzalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiyeler hakkında.	*156:157*
2. — Vaziyeti askeriye ve Maliye ve Başkumandanlık ihdası hakkında.	*157:162*

Cilt : 12

61 nci İnikat, 3. Celse

ALTMIŞ BİRİNCİ İNİKAD

4 Ağustos 1337 Perşembe

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

Kâtip : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ALTMIŞINCI İNİKAT

3 Ağustos 1337 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Maliye Vekili Hasan Beyin mali vaziyet hakkında verdiği izahat dinlendikten sonra İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcirah ve yevmiyeler hakkında yapılan müzakereler neticesinde Karesi Mebusu İbrahim Beyin (Maaşı asli olan dört bin kuruş üzerinden bilhesap harcirahlarının itası) şeklindeki takriri ile Karahisarı Sahip Mebusu Nebil Beyin (İstiklâl Mahkemeleri azalarına dört bin kuruş maaşı şehri üzerinden şahsi harcirah itası) tarzındaki takririn (şahsi) kaydi kabul olundu ve Maliye Vekilinin vaziyeti Maliye üzerindeki müzakeratı mütcakıp iştimada devam olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Kâtip
Kütahya
Ragıp

Reis
Adnan

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcirah ve yevmiyeler hakkında.

REİS — İstiklâl Mahkemeleri âzalarına ödenecek harcirah mevzuunda söz Şeref Beyin. Buyurun efendim.

ŞEREF BEY (Edirne) — Muhterem arkadaşlar; heyeti âliyenizin intihap buyurup göndermekte olduğunuz arkadaşlara bittabi yalnız harcırah verilmesine karar verilmişti. Burada toplanan arkadaşlar siai maliye eshabından değildir. Arkadaşlar fazla bir şey istemiyor. Nitekim efendiler bir yere bir memur gönderirseniz o giden memurun tarzı hayatını düşününüz, bu zat tahsisat vesaire almaz mı, ihtiyacatı zaruriyemiz için masraf etmez miyiz? Bir de düşününüz ki, ailesi burada kendisi gidiyor. Demek ki masraf iki katlı olacaktır. (Hepsi öyle sesleri) Mademki hepsi öyledir niçin böyle yapıyorsunuz? Binaenaleyh efendiler bu böyledir. (Öyle değildir sesleri) Gelir burada cevap verirsiniz. Söz kesmeye lüzum yoktur. Binaenaleyh tarzı hazırı hayat ile buradan kalkıp Trabzon'a gitmeye imkân yoktur. Geçen seneden şimdiye kadar para verildi. Hamiyet, mukabili selâmeti vatandır. Vatan kurtulacağı için herkes hamiyetini izhar eder. Hamiyet para vermemek değildir. Para vermek mecburiyetindesiniz.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Geçen seneden bugüne kadar bu kadar para verildi. Hapse koymak kolay şey mi, hükkâmdan parayı neden esirgiyorsunuz? Bir hâkim vazifesini hakkile yapar ve çalışırsa ne için parayı esirgeyelim? İki yüz lira bugün şahsımıza kifayet etmiyor. Mahkeme kolay değildir. (Gürültüler) Hamiyeten giden arkadaşlar kalksın. Haniya?.. Kimse gidemez. (Hamiyeten hepsi giderler sesleri) Değil öyle verdiğiniz para ile... (Gürültüler) (Söyle, söyle bakalım verdiğimiz para nedir sesleri) İstiklâl Mahkemesine intihab edilecek arkadaşlara harcırah verilecek, yevmiye verilmiyecektir, denilmişti. Tekrar mevzuubahis edilmesini anlamıyorum.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Karahisar) — Meclisin kararına riayet etmiyor musunuz Mustafa Bey?

REİS — Efendim daha altı arkadaş var.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar hiç istemezdim ki arkadaşlar arasında para meselesi gibi ufak bir şeyde gürültü yapalım. Bu mesele üzerindeki kanaati vicdaniyemi anlatayım da siz ne istersenız söyleyiniz. Yalnız her şeyi tamam söylemek icabeder. Her şey para ile olmadığı gibi parasız da bir şey olamaz. (Dün söyliyeydiniz) Efendim azıcık beni dinleyiniz, gürültü etmeyiniz.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendim hep lehinde söylendi, bir de aleyhinde söylensin.

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Meclisi Âli bir kelimeyi tebdil için müzakere etmiyor. Bir kararı tebdil için müzakere ediyor. Mecliste bir mesele karargir olduktan sonra tekrar mevzuubahis olamaz.

REİS — Takriri reyi âlinize vazediyorum. Vehbi Beyefendinin takriri mucibince meseleyi mevzuubahis etmeyi münasib görenler lütfen el kaldırsın... Rica ederim anlaşılamadı. Müzakerere etmek arzusunda bulunmıyanlar ellerini kaldırsın... Kabul olunmadı.

2. — Vaziyeti askeriye ve maliye hakkında.

REİS — Şimdi efendim müsaade buyurunuz. Celsei hafiyenin sebebi akti olan meseleye başlıyacağız. Burdur Mebusu Veliyüddin Bey ve rüfekasının verdiği takriri okutuyorum.

(Takrir okundu)

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Bu takrir celsei aleniyede okunur, zapta geçer.

AHMET FERİT BEY (İstanbul) — Ne için Heyeti Celilenizden arkadaşlarımızla beraber celsei hafiye aktini rica ettik, onu arzedeyim. Bir kaç arkadaşımızla beraber odalarda birisinde hasbühal ediyorduk. Bu arkadaşlarımız arasında vaziyetin müşkülâtı karşısında bir şey görmemek kabil değildir. Maliye ve Nafia Vekili muhteremi de beraberdi. Beraberce bugünkü vaziyetimizi tetkik eyledik. Bir çok kanun müzakerelerile meşgul bulunduğumuz şu esnada hakikatin ne olduğunu da düşünmek lâzım geldi. Vaziyeti gayet basit bir meselei askeriye suretinde tecelli ediyor. Vaziyeti askeriyemiz bütün arkadaşlarımızın ve bilhassa Vekâletimizi haiz olan Heyeti Vekilenin dediği veçhile, bedbin olacak bir surette değildir. Fakat meselenin müşkülâtını görmemek de mümkün değildir. Karşımızdaki düşmanın faikiyeti askeriyesi de âşikârdır. Heyeti Celileniz pek güzel idrak ederek Ordumuzun vaziyetini tetkik etmek üzere bir heyet gönderdi ve orada Ordunun içerisinde lâzım gelen tetkikatta bulundu. Tetkikatın burada izah edildiği celsede bulunmamıştım. Fakat mükâlemat neticesinde tabii ben de bunun netayicine vakıf oldum. Ordu Kumandanımız Ordunun vaziyeti hazırasını ve Ordumuzun kuvvet ve kudretini beyan etti ve müdafaai katiye için zannedersem yirmi bin kadar bir kuvvetin en müstacel ve kısa bir zamanda kendisine gönderilmesini taleb etmiş ve müdafaamızın müsmir olması için bu talebin her şeye tercih olunmasını taleb etmiş.

Efendiler ordumuzun bulunduğu vaziyeti biliyoruz. Şüphesiz ki ordumuz müdafaada bulunacak, maksadımızı tahsil etmek üzere elimizde bir âlet olarak kalacak. Fakat Meclisin ilk müzakerelerinden yani muharebeye başladıktan sonra vaki olan müzakerelerde hepimizin hissetmiş olduğumuz veçhile, bu günkü mevzii müdafaada Maazallah sebat edemiyecek olursak vaziyetin vahametini hiç birimiz inkâr edemeyiz. Vaziyetimiz elhamdülillah hiç bir bedbinliği icab etmemekle beraber, Büyük Millet Meclisinin üzerine mevdu gayet mühim bir vazife var, ki o da bu günkü icab eden vazifenin istilzam ettiği süratle icrasıdır.

Ordu Kumandanımız ne istiyormuş? Ordu Kumandanımız, ki Heyeti Vekileye dahil bütün salâhiyeti haizdir. Lâakal yirmi bin kişilik bir kuvvetin süratle kendisine yetiştirilmesini taleb ediyor. Daha iyi, daha şayanı teşekkür... Yine bu meseleden şüphesiz rahatsız olan arkadaşlarımız muhtelif mütalaat serdediyor. Hep hasbühal ediyoruz. Ne yapsak Hükümetin harekâtını mürakabe için? Komisyon mu yapsak, Hükümetin azası meyanında zaif olanlar varsa onları tebdil mi etsek, yahut başka türlü mü yapsak? Bendeniz şahsî olarak bunların hiç birisine lüzum olmadığına ve hiç birinin zamanı olmadığına kaniim. Bu esnada yapacağımız vazife bendenizin ve arkadaşlarımın kanaatince, Hükûmeti vazaifinde tamamile serbest bırakmak ve Meclisi Millîden istediği salâhiyeti vermek ve yalnız kendisinden bir şey istemektir. Muayyen bir müddet zarfında istemiş olduğu kuvveti vermek ve Hükûmetin bunu temin edeceğini Meclisi Âli huzurunda taahhüd etmek. Bendenizin kanaatimce bilâhare müsterihan uyumak ve inşallah muvaffak ve muzaffer olmak için aramızdaki bedbiniyeti kaldırmalı, muhtelif münakaşatı bırakmalı, icab ederse celselerimizi bile bisûd harcırah ve sair meselelerle işgal edeceğimize Hükûmeti azami faaliyete getirmek için serbest bırakmak icab ettiği takdirde bunu da kabul etmeliyiz. Faaliyete teşvik etme-

liyiz. Ankara'daki Mebus arkadaşlarımız söylüyorlardı, hepimiz elimizden gelen muaveneti icra için hepimiz vazife alalım. Hepimiz koşalım, lehülhamd memleketimizde silâh kullanacak kollar eksilmemiştir. Allah ziyade etsin. Her bir şey elimizde mevcut iken olsa olsa fazla telaş ve heyecan ile o işimizi de yapamamak suretile vazifemizi ifa etmemiş oluruz. Binaenaleyh biz arkadaşlarla düşündük ve dedik ki: Heyeti Celileye rica edelim. Hükûmetimize istemiş olduğu faaliyet serbestisini verelim, hattâ Hükûmet istiyorsa bütün ahali emvalini, emlakini vermeye müheyya bulunuyor. Çünki maazallahü Taalâ bunları müdafaaya sarfetmezsek onlar düşman eline geçecektir, yanacaktır, yakılacaktır. Hattâ arkadaşlarımızdan birisi komisyona müracaat etmiş, kendi elinde bulunan her şeyin alınmasını teklif etmiş. Hakikatı gören için başka bir çare yoktur. Yalnız Hükûmet bizi temin etsin, ne kadar zamanda bu kuvveti gönderip müdafaamızı temin edeceğini bize söylesin. İşte efendiler Heyeti Celilenize arzetmek istediğimiz maksad budur. Bendeniz arkadaşlarıma tercüman olarak Heyeti Celilenize arzediyorum.

CEMİL BEY (Kütahya) — Salâhiyetin derecesi hakkında biraz izahat istiyoruz.

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Bendenizin kanaatimce bugün Hükûmetin, milletin her kuvvetten istifade etmesi, az bir müddet zarfında ordumuzun müdafaa etmek için taleb ettiği kuvveti orduya temin lâzımdır. Efendiler, sarih ve kati surette Hükûmetin istediğini millet namına biz taahüd etmeliyiz. Hükümetten istenilen şey ordunun müdafaasını temindir.

RIZA NUR BEY (Sinob) — Hükûmet ne istedi ki Meclis vermedi?

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Efendim, muhterem refikimiz Beyefendi geçen celsede bulunmadığı için, zannediyorum ki, cereyan eden müzakeratı ve arzolunan malumatı tamamiyle ihata buyurmamışlardır. Bizim arzetmek istediğimiz nûkat - ki heyeti umumiyenin tasvibine mazhar olmuştur - Müdafaai Milliye ve makamat, mesulenin mesaisine katiyen engel olmak değildir. Bu, hayal ve hatırımdan geçmemiştir. Bu gün Müdafaai Milliye Encümeninin öyle mesaili vardır ki parasızlık var diye çıkmamıştır. Biz Meclisi Âlinizin haizi itimad bir uzvu sıfatile, bu mesaili tavzih ederek ve Meclisi Âliye bunları arzederek Müdafaai Milliyenin hizmetini teshil etmek vazifemizdir ve binaenaleyh bizim çalışmamız Hükümetin mesuliyetini tahfif ve izale içindir. Bir Meclis bütün heyetile çalışamaz. Mesele bu idi. Hükûmeti, Ordumuzu muzaffer kılmak ve düşmanı istilâ ettiği topraklardan atmak için bu millet hiç bir şeyi dirîğ etmemiştir ve hangi şey taleb edilmiş de verilmemiş olduğunu sormak isterim. Bundan iki ay evvel İkinci İnönü Muharebesi bittiği ve Dumlupınar'da muharebe etmekte bulunulduğu bir sırada suveri muhtelife ile müracaat edilmiş ve Meclisi Millinin buna hazır olduğu ve ne yapmak isterlerse bilâ kaydü şart hepimizin çalışacağı bildirilmişti. Hükûmet de ona göre ihzaratta bulunduğunu, bulunacağını söylemiş ve Meclisten on iki milyon lira para istemiş, onu Meclis vermiştir. Yani o zamandan bu vakte kadar Müdafaai Milliyenin her bir arzusu Meclisi Âlinizce tasvib edilmiştir. Hattâ paraya bakmıyalım dedik. Çunkü para yok, hava ile de iş görülemezdi. Binaenaleyh siz kırk dört milyon tahsisatı isterseniz bir fasıl dahilinde istensin, mesele bitsin denildi. Onun için Ferit Beyin mütalaasını anlamadım. Bilâ kaydü şart hiç bir alâka izhar etmiyerek meselenin intacını ve Hükûmete yalnız yirmi bin adamı yirmi gün içinde yetiştiriniz demesi hem iyi... esasen bendeniz bilmiyorum. Fevzi Paşa Hz. bunun kabil olduğunu söyliyeceklerdir. Bizim mesaimiz bunun dahilinde sırf açıktan bir yardım etmektir. Meclisin dünkü kararını... (Gürültüler)

Gelelim diğer meseleye : Ferit Beyin söylediği diğer mesele gayet mühim, gayet muhik ve gayet doğrudur. Ahvali hazırada Ordumuzun bulunduğu toprağı bir adım daha terketmemek hususunu gaye ittihaz etmesi ve Meclisi Millinin de bu noktaya bütün kuvvetini vererek müzaharet etmesi. Gerçi icabatı askeriye başka türlü olabilir. Fakat biz bugün ortaya yeni bir mesele, yeni bir sahne çıkacak olursa onu da görmek istiyoruz. Anadolu topraklarından yarısından ziyadesi her halde kıymetçe, keyfiyetçe, kemiyetçe her nerede olursa olsun yüksektir. Ankara'nın şerefini düşünmeye mahal yoktur. Davayı Milli Ankara önünde kazanılmış olur. Aşağı doğru gidilmiş olur. Pek vahim netayiç tevlit edebilir. Onun için bizim maruzatımız Meclisi Âlinin burada kalması ve çalışması ve bu iş için bütün kuvvetlerin sarfedilmesi hakkında bu milletin siyasî, idarî ve her nevi maddî ve manevî selâmeti için en hayırlı yoldur ve bu noktada Beyefendinin fikirlerile tamamile müşterekiz. Hükûmet burada ne isterse millet verecektir. Maksad topraklarımızı düşmana çiğnetmemektir. Ankara Meclisi Millînin metaf ve mecmaı olmuştur. Memleketimizin nıkatı muhtelifesindeki ahalinin hissiyatı ne merkezdedir? Benim malumatım yoktur.

Fakat öyle kanaatim vardır ki milleti ümitsizliğe düşürmemek lâzımdır. Bizim burada ibraz edeceğimiz her türlü fedakârlık ve gayret ve İnşallah ümit ederim müsmir olacaktır. Muvaffak olacağız, hepimizin mesaisile bu intac edilecektir. Böyle badireler her milletin başından geçmiştir. Ben diyorum ki, tereddüde mahal yoktur. Bu milletin azamî kuvvetini bir noktaya cemedelim ve bir zat hiç bir mani ve hail olmaksızın milletin bütün kuvvetini ve azmini menafie sevketsin, zaferi kazansın.

Efendiler bizi zafere nail edecek saik kimdir? Kim ise o zat zaferi istihsale müvekkildir. Meclisi Millî namına çalışacak olan bu zatın intihabı lazımdır. Yalnız şunu düşünüyorum; bugünün en büyük marazı ve en büyük tehlikesi, milletin en büyük işi bilâ kayd bütün salâhiyetleri tasarruf ve istimâl edecek bir zata tefvizi umur etmek, ona bizi muzaffer edin demektir. Zannederim ki Beyefendinin söylemek istedikleri nokta budur. Herhangi zat ise milletin bütün kuvvetini alsın ve bizi muzaffer etsin. Binaenaleyh bir Başkumandan vekili istiyoruz ve bu olmalıdır. Bunun kim olması meselesi var. Bittabi iki şık hatıra gelebilir. Şimdiye kadar idare edenlerin olduğu gibi doğrudan doğruya Başkumandanlık vekâletine vaziüyed olarak bir karargâh ile bu harbi idare etmesidir ve önünde hail ve mani olacak bir şey bulunmasın. İkinci şekil, vaziyeti harbiyeye Meclisin vazı yed etmesi ve Reis Vekili sıfatile tevkil ettiği zatın, ki Meclisin Reisidir, kumandayı idare etmesidir. Bu şeklen daha yüksektir. Bir kere memleketin maddî, manevî bütün kuvasında meseleye ne kadar büyük kuvvetle sarıldığı hakkında kanaat hasıl olmuş olacak ve bundan dolayı emniyet ve hahişle şitab edilecektir. Ben zannediyorum ki memlekette zaif insanlar da vardır, kavî insanlar da vardır. Bütün bu işlerde leh ve aleyhte bir takım lâflar söylenebilir. Biz tekmil milleti bir azmümeram etrafında toplamak ve bir mücahit olarak bu meselede ya beka, ya, fena diye atılmak lâzımdır. Milletin önüne fedakârane atılınırsa zannederim ki, bütün milletin gözü bize bakakalır. En yüksek şey budur ve bunun haricinde, hariç ve dahile karşı memleketi de mazbut tutarız. Benim en çok korktuğum şey - meselei askeriye haizi ehemmiyet değildir, fakat yalnız askerî noktadan mütalaa etmiyelim - biz bütün dünyanın üzerimize gözünü çevirdiği bir kitlei idariyeyiz ve binaenaleyh Ankara'nın şarkına kadar çekilen bir ordumuza karşı nasıl bir siyaset takib olunacağını, İstanbul'da nasıl bir teşkilât yaptırılacağını düşünelim. Onun için Beyefendinin buyurduğu noktada tamamen müttehidiz. Mümkün mertebe milletin kuvvetini bir araya toplamak üzere bütün kuvvetimizi Hükümetin başında bulunan zata salâhiyeti namahdude ile verelim. Hükümetin başında bulunan zat kim ise onun arkasından millet yürüsün. Sual cevab yok, bilâhare neticeye göre bunu mülâhaza ederiz. Evvelce de bunu söyledim. Bugün de bunu söylüyorum. Zannediyorum ki, bu meselenin halledilecek zamanıdır. Şu boyundan şu boyuna, şundan şuna gibi bir zihniyet oldukça ben en ziyade idarei askeriye noktai nazarından düşünmüyorum. Siyaseti umuniyei memleket Meclisi Millînin vaziyeti, İstanbul'un vaziyeti vesaire. Ben noktai nazarla bu meseleye ehemmiyet verilmesi mütalaasındayım. Meselenin halledildiği gün yarı yarıya işler düzelecektir. Bizim üç beş arkadaşımızın Müdafaai Milliye mesailinde Meclisi Âlinizi tenvir etmek ve aynı zamanda takib etmek hususunda bir kanaati varsa, zannederim, bundan bir menfaat çıkar. Eğer bir menfaat çıkmaz kanaati varsa veyahut bir Başkumandanlık işe vaziüyed olduktan sonra bittabi uzun uzadıya şu söyledir bu böyledir denecek olursa bittabi heyetiniz bu vazifeden vaz geçebilir ve bugün zannediyorum ki, bizim mesaii naçizanemizin kendisine hail olmıyacağı kanaatindeyim. O halde bundan bir zarar çıkmıyabilir. Buna ufak bir misal olmak üzere şimdi heyeti âliyenizden bir ricada bulunacağım ve bu rica devairi âidesinin bir yardımından ibarettir. Bugün Ordumuzun teçhiz ve teslihi ve idamei hayat için bir takım siparişat münakit veya derdesti inikad bulunmaktadır. Fakat bunların mevkufunaleyhi olan para bankaya konup kabili ifa taahhüt şeklinde bulunmuyor ve bunlar büyük bir yekûna da baliğ olmıyor. Maliye Vekili Beyefendi hazretlerine rica ettim, gelmekte bulunduğunu dün bahis buyurdukları paradan verileceğini beyan ettiler. Bu noktada heyeti âliyelerinin izharı arzu etmesini rica edeceğim. Bu para nerede ise doğrudan doğruya Müdafaai Milliye emrine yatırılmasına heyeti celilenin karar vermesini teklif eylerim. Bununla mühimce bir miktarda silah ve cephane tedarik edilebilir. Bunun için Maliye Vekili ve heyeti âliyeden rica ederim. Maliye Vekili de bu kanaattedirler. Bu hususta başkaca mütalaatta bulunmıyacağım. Kumanda meselesinin de hallini rica ederim. Ne şekil verirseniz veririz, ef'al ve âmaline kimsenin müdahale etmiyeceği salâhiyeti vasia ile Başkumandanlık vazaifini bir zatın deruhde etmesi lâzımdır. Benim anladığım budur.

AHMET FERİT BEY (İstanbul) — Efendiler, iki küçük meseleyi tavzih etmek isterim. Biri lâzım gelen milli ve umumî müzaharetin yapılması meselesi-

dir. Heyeti Celileniz tarafından zaman zaman kanunlar ile vergiler vermek suretile yapılmıştır. Milletin kalbinden doğup da vermek istediği bu değildir. İstiklâlini, istikbalini ve ailesinin ırz ve namusunu kurtarmak için bugün hayatını feda eden millet, kendi namus ve istiklâlini kurtarmak için, arz ettiğim üzere, tekâlifi harbiye tarzında olsun tahsile hükûmete müsaade edilmelidir. Ordu ihtiyacını istifa etmesi için hükûmete müsaade bahşediniz. (Hayır, hayır sesleri) Müsaade buyurunuz, bu tavzih etmek istediğim noktalardan birisidir.

Noktanın ikincisi; Müdafaai Milliye ve Ordumuzu takip. Ordumuzun vaziyetini takip ve tetkik etmek hususunda takip edeceğiniz meslekler hakkındadır. Biz Müdafaai Milliye encümeni vasıtasile Ordumuzun faaliyetini takip ve tetkık etmektir. Bence bu vazife böyle mühim ahvalde değil, ahvali âdiyede dahi yapılacak şeylerdir. Bununla beraber vazife ve mesuliyet meselesinin tamamile hükûmette takarrur ettirilmesi meselesidir.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Desti kırıldıktan sonra.

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Bendenizin hükûmetlerin idaresinde ehemmiyet verdiğim nokta budur. Bir Hükûmet tesis ettiniz. O hükûmeti azami salâhiyetle bırakmalısınız. Fakat azami mesuliyetini de derpiş etmelisiniz. Şimdi demek ki iki suret caridir. Birisi Müdafaai Milliye Encümeni vasıtasile Ordunun bütün ihtiyaclarını mürakabe etmek. Fakat dikkat buyurunuz, mesuliyetin bir kısmını da Müdafaai Milliye Encümenine almaktır.

İkincisi; bütün memleketlerde en müşkül ve en mühim zamanlarda olduğu gibi, memleketi kurtarmayı deruhde etmiş olan hükûmete azami salâhiyeti vermek ve bu salâhiyeti vermekle beraber yapacağı şeyleri ağzından dinlemek ve eğer yapamazsa mesuliyetini takip etmektir. Efendiler muvaffakiyetin sırrı budur. Vazife ve mesuliyeti, bunu dağıtmak hiç bir zaman muvaftakiyeti temin etmez. Bendenizin kanaatım budur. Fakat yapacağı işi ve ne zamana kadar yapacağını ağzından işitelim. İfa etmediği takdirde mesul olacağını bilsin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim bendeniz hükûmetin beyanatından anlıyorum ki, biz ihrizatta bulunursak düşmana tamamile muzaffer olacak vaziyeti alırız. Bununla beraber mesele Eskişehir meselesi değildir. Eskişehir gitti ise hattâ Ankara'da dahi tutunamazsak ehemmiyeti yok. Bugün böyle istiyoruz. Şu beş on gün zarfında düşmanı Eskişehir'den kovmak istiyoruz. Paraya ihtiyaç varsa halkın ağzında deveran ediyor Üç yüz lira sermayesi olmayan bir esnaf çağırdı. Dedi ki; hafi celse ile akşama kadar müzakerede bulunuyorsunuz, paraya ihtiyaç varsa benim sermayem üç yüz lira olduğu halde namusum için hepsini feda ederim. Biz teşebbüs bekliyoruz. Nevakıs ne ise anlaşılmalı, düşmanın taarruzunu defeylemek değil, düşmanı defetmek için teminat almalı.

BASRİ BEY (Karesi) — Takdim edilen takrirde benim de imzam vardır. Fakat bendeniz imzamı atarken dün teşkil ettiğimiz Müdafaai Milliye Encümeninin ikmali vazife ederek başka bir şeklin kabul edilmesi maksadile atmadım. Maksat Heyeti Vekileden Müdafaayı Milliye Vekilinden düşmanı atmak için tedariki icabeden kuvvetin ne kadar müddet zarfında tedariki mümkün olduğuna dair teminatı katiye almaktır. Efendiler, geçen celsei hafiyede arz etmiş idim. Bütün rüfekayı kiram zannederim aynı kanaattadır. Bizim için Ankara'yı maazallah düşman elinde bırakmak felâketi mahzdır. Maazallah Yunan kumandanının bu Büyük Millet Meclisinde icrayı hükûmet etmesini görmek bizim için en büyük bedbahtlıktır. Ankara bir memleket değil, bir toprak değil başlı başına bir tarihtir. Halbuki hükûmeti dinlediğimiz zaman beyanatı sırasında eseri zaaf gösteriyor. Orduda müthiş bir iman görüyoruz, hükümette maalesef zaaf görüyoruz. Kati teminatı versin geriyi değil ileriyi düşünsün ve behemahal kâfiri atacağına dair teminat versin. Geçenlerde Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri halkı heyecana vermekte mahzur olduğunu söylediler ve dediler ki; eğer biz halkı heyecana verecek olursak tekrar canlandırmak için menba bulamayız. Menbaı kurudu. Halbuki efendiler bu millete senelerden beri zafer yüzü görmeyen bu millete biraz zafer yüzü gösterin, emin olunuz ki, bundan sonra vuku bulacak her türlü tehlike karşısında bugün hiç bir zafere nail olmamış iken cihanın yapamadığı bir inkılaba nail olan, mükemmel bir ordu meydana getiren bu millet neşei zafere malik olduktan sonra daha büyük işler görür.

Sonra efendiler; hesapla, kitapla vesaire ile tefevvuku adedinin temini lüzumundan bahsolunuyor. Efendiler; Müslümanlığın bidayetinden şimdiye kadar, bilhassa Osmanlılığın teşekkülünden şimdiye kadar yaptığımız muharebatta hiç bir zaman Müslüman ordusu düşman ordusuna karşı tefevvuku adedî teminini düşünmemiş yalnız ilerlemiştir. Yalnız kuvvetli bir iman ile bizim karşımıza çıksın, Harbi Umumide öşrü miş'arı derecesinde olamadığımız büyük

milletlere, yani kalabalık milletlere karşı ilanı harp ettik. Rica ederim neye telaş ediyorsunuz, ben samimiyim. Efendiler şunu açık söyleyeyim; evvelce de söyledim. Heyeti Vekilenin her zamandan ziyade kuvvetli olması taraftarıyım. Binaenaleyh bir maksadı mahsusa atfetmeyiniz, hükûmeti kuvvetlendirelim. İstiyruz ki Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bize kuvvetli teminat versin. Behemahal bu kâfiri süreceğim desin. Bunu istiyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar yüzde yüz bir şiddetle, bir kanaatla burada söylüyorum ki; bu mevzu yalnız söz almaya, söz söylemeye müsait değildir. Heyeti Vekile namına Ferit Bey veya diğeri icabederse izahat verir. Müdafaai Milliye Encümeni namına bir arkadaşımız izahat verir. Kati surette hükûmet izahat verir. Şu halde istirham ediyorum. (Gürültüler) Ben mevzu itibariyle söylüyorum, çünki burada bir teklif var, mevzu böyle bir müzakereye müsait değildir. Bize teveccüh eden cihet vardır. Ankara ve civar ahalisi ve bir çok yerler de ambarını açıyor, her şeyini fedaya hazır bulunuyor. Binaenaleyh bu ceryandan istifade edelim deniyor. Vehbi Beyefendi biraderimiz de misal getirdiler, biz mevzuu gösterdiği bu ceryanı hamasetten nasıl istifade edebiliriz. Ancak ve ancak o heyetlerin vereceği izahatla kanaat getirebiliriz. Binaenaleyh mevzuu söz almaya müsait bulmuyorum.

VEHBİ BEY (Niğde) — Efendiler, biz on beş ay oldu buraya geldik, maalesef yine söylemiyeyim binnetice bu hale geldik. Kayseri'ye gidilecek, Kângırı'ya gidilecek diye mektup almamış arkadaşımız kalmadı. Biz bugün gidersek nasıl olur? Kumandanımız İsmet Paşadan aldığımız haber, kuvvet istemiş biz hükûmete diyoruz; sen bu kuvveti ihzar edecek misin, kuvvetin ihzarı kabil ise kuvvetin temini için maliyede para yok ise Elhamdülillah milletimizde para vardır. Mal vardır, buğday vardır. Para ile ecanipten getirteceğimiz top, tüfek vesairedir. Parayı oraya hasrederiz. Bendeniz dairei intihabiyem itibarile, tahdisi nimet olarak söylüyorum; kırk elli vagon buğdayım, davarım var. Bunları alalım, Fevzi Paşa Hazretleri beyanatta bulunsunlar, öyle alâyiş zamanı değil, istirham ederim herkes borcunu ödeyecek. Elbise lâzım ise millet getiriyor, ekmeğini veriyor, etini veriyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimdi efendim rüfekayı kiramın izah buyurdukları veçhile, biz Heyeti Vekileye fazla müsaade vereceğiz, yani tedrici, tedrici bizi çekip Erzurum'a kadar gitmekten ise bilâkis düşmanı bulunduğu yerden ileriye değil, geriye atmak için ne icabederse buna tevessül etsinler. Efendiler; dört tane liva gitti, bu memleket iktisaden ne kadar ziyaa uğradı. Bütün o livaların eşyalarını vereydik o livalar gitmeseydi. Bir arkadaşımızın dediği gibi, yapılacak müfettişlik teşkilâtı idi, vesaire idi, bunlarla günlerle uğraşacak olursak düşman buraya gelecektir. Biz diyoruz ki, heyeti hükûmet gelip : Efendiler siz düşmanın tardını mı istiyorsunuz, bize lâzım olan şeyleri veriniz, sizin istediğiniz şeyi yapacağız demelidir. Efendiler memleketi tehlikeye sevk edenin cezası idamdır. Bu cezayı gözlerine alırlar ve bize teminat verirler. Bütün servet insanların elindedir. Rica ederim, ikide birde müzakere ile vakit geçirmiyelim. Üç gün evvelki vaziyeti görmüyorum. Üç gün evvel hepimiz bütün mevcudiyetimizle cepeye giderken, üç gün sekirden sonra herkes gevşedi. (Gürültüler) Öyle zannederim ki, bugün teşkilât kanunu vesaire hep düşmanın tardına ait hususata râci olacaktır. Ancak Heyeti Vekilenin bize vereceği teminat ve icra eyleyeceği teşebbüsat, biz rica ediyoruz heyeti hükûmetten, lâzım gelen her şeyi millet verecektir. Bu Heyeti Vekile de düşman için en kati darbeyi vuracaklarına söz versinler, mesele budur. (Gürültüler)

HAMDİ BEY (İzmit) — Arkadaşlar Reis Paşa herkes söyledikten sonra söyleyecektir. Arkadaşlarımızın vermiş olduğu takrirde yalnız cepeye lüzumu olan efradın temini meselei müstaharedir. Bir de Başkumandanlık meselesi vardır. Hangisini müzakere edecek isek onun hakkında söz söyliyelim.

Şimdi Efendiler bize diyorlar ki, yirmi bin nefer verirseniz biz harbi kazanırız ve cepheden gelen arkadaşlarımızın beyanatına nazaran zabit boşluğunu doldurmak lâzım geliyor ki, bunun için de bin beş yüz kadar zabite ihtiyaç vardır. Bendeniz kasirane aklımca bir nokta düşündüm. Eğer bu on bin kişi ile bu açık doldurulacak ise bugün ahzı asker şubelerinde bilâ sebep yirmişer kişi mevcuttur. Dört yüz bu kadar liva ve kazayı... (Sadede sadede sesleri, gürültüler)

RIZA NUR BEY (Sinob) — Efendim bendeniz encümen namına arz edeceğim. Bir takrir mevcuttur. Rüfekayı kiram tarafından, sonra Ferit Beyefendi tarafından izahatta bulunuldu. Ferit Beyefendinin izah buyurdukları maksadı takrirlerinden anlamamıştım. Nitekim arkadaşları da anlamamışlardır. Üç zat başka başka söylediler. Halbuki Ferit Beyefendi başka tarzda söylediler. Bendenizin anladığım şudur : Meclisin iki üç gündür hükûmet üzerinde icrayı tesir ey-

lemekte olduğu meşhuttur. Bu tesiri izale etmek için - hattâ bundan Müdafaai Milliye Encümenini tehdit manası çıkarıyorum mesuliyeti üzerine almıştır, diyorlar. Bunu Beyefendi demin bendenize hususi olarak söylemişlerdi. Şimdi böyle bir şeyle hükûmeti büsbütün serbest bırakmak istiyor. Halbuki arkadaşlar biz burada encümeni Meclisi Âli teşkil ettiği zaman zannedersem encümen, üzerine bir mesuliyet almamıştır ve mesul de değildir. Vazifemiz yalnız teftiş ve kontrol etmek ve onları faaliyete sevk etmekten ibarettir ve orada gördüğü şeyleri gelip Meclise arz etmekten ibarettir. Teyiden arzediyorum, tavzih etmek istiyorum; hükûmet diyecektir ki, işimize karıştınız berbat ettiniz, mesuliyeti üzerime alırım, fakat vazifeyi de üzerime alırım, o zaman ne gelirse ona razıyım mükâfatına, mücazatına.

Müdafaai Milliye Encümeninin vazifesi doğrudan doğruya arzı malumat etmektir. Bu cihetlerin vazıhan anlaşılması lâzımdır.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Takriri imza eden arkadaşların noktai nazarları muhtelif olmalıdır ki, muhtelif mana çıkardılar. Esas maksat ortadan gaip oldu. Bu hususta hiç bir şey mevzuubahis olmasın, mesele müdafaai memleket meselesidir. Arazinin en mühim ve en zengin aksamını gaip ettik. Vatan bu son vaziyetten de yıpranır. Maazallah daha vahim neticeye müncer olur. En son ve en müsmir olması memul olan meseleler işitilecektir. Takririn asıl hedefi harekâtı budur. Yani tedricen müdafaayı kabul edersek acaba bilâhara müzmin bir şekil alan bu millet ahalimizin ahvali ruhiyesine dahi vukufumuz olmak dolayısile halkın malî vesair hususattaki zafı hasebile daha ziyade düçarı tezelzül olmak istimalini görüyoruz. En son katı harekât ve muavenetlerle cepheyi bir defa daha tesbit etmek ve mümkün ise daha feyiznâk olan araziye doğru gitmek lâzımdır. Ferit Beyin beyanatı meyanında bu husus da münderiçtir. Hasılı bilcümle menabiden istifade etmek, ikincisi kumandayı daha iyi zannettikleri bir şekle ifrağ etmek. Arkadaşlarımızdan birinin söylediği gibi, hükûmet şimdiye kadar ne istemişse verilmiştir. Bunlar mevzuubahis değildir. Yalnız biz diyoruz ki, halk her şeyi mütehammil olmakla beraber ahvali ruhiye itibarile ve geçirdiği bütün beş on senelik harp hayatının daima kendi aleyhinde neticelenmesile ruhunda bir kesel hasıl olmuştur. Bunu izale için bir takım işlere ihtiyaç vardır. Bunun için birincisi; gerek kumanda meselesi itibarile mevkiinden, isminden, şöhretinden istifade edilen bir zatı meselâ Meclis Reisini Başkumandan mevkiine getirmek, nasıl ki daha ilk zamanlarda meydanda bu bir şey yokken, Yunan yeni işgale başladığı zaman halk ruhunda nasıl bir heyecan duymuş ise ve Paşanın etrafında toplanarak mevcudiyet göstermiş ise bu halk bu son mütarekenin ilk vurduğu darbenin verdiği tesiratla müşkül mevkide kalmıştır. Şimdi bunu en kati ve en müsmir bir şekilde yürütmek için hayatı malî, siyasî ve iktisadisini yaşatabilmek için bu millet tekrar İzmir'e doğru akmaya mecburdur. Kendiliğinden ezilmeye razı olamaz. Hükûmetin vaziyetini biliyoruz. Vaziyeti maliye ve siyasiyeyi az çok müdrikiz. Binaenaleyh hakikati açık söylememek için bir sebep yoktur. Biz ayrı ayrı müdafaa edeceğimize ilk celsede ahd ettik. Fakat o tepeyi bulmak için müşkül mevkide kalacağız. Elimizde mevcut olan yerleri muhafaza için her şeyi yapmak mecburiyetindeyiz. İhtimâl iki fikir vardır. Düşman ilerlerse yavaş yavaş geri çekilelim, sonra tekrar toplanırız. Bu bir fikirdir, fakat bunun mukabilinde bir fikir vardır ki en feyiznâk olan ve ahalisi kesir ve varidatı çok olan bu arazi ahalisi ricata alışık değildir. Meşgul arazi ahalisi de askerlikçe malûl. Bunların hepsi mevzuubahistir. Hattâ bu itibarla tehlikedeyiz. Yunan ordusu Anadolu dahilinde daha ileriye gitmekten ihtimal feragat eder. İstanbul'a merbut yeni bir hükûmet vaziyeti büsbütün ihlâl edebilir. Bunların tohumları atılmamış olduğunu kim iddia eder. Düzcesinde, Bolusunda en ümit etmediğimiz mahallerde nelere şahit olduk. Bunları arz etmekten maksadım, daha mübrem ihtiyacatın lüzumunu ihtar etmek içindir. Teklifim iki şeyi ihtiva etmektedir. Fikrimi açık söylüyorum. Biri kumanda meselesi; ki, Mustafa Kemal Paşanın haysiyeti, mevkii, şöhreti itibarile halk artık Mustafa Kemal Paşa her şeyi eline almıştır diyebilir. Bütün Meclis karargâhını cepheye kaldırmış, şöyle yapıyormuş, böyle yapıyormuş der. Bu ahalinin ahvali ruhiyesine muvafık ise düşünelim. Ben zannediyorum ki, üç bin, beş bin kişi toplanabilir. Hükûmet son zamanlarda halktan mazbata mukabilinde ihtiyacatını vasi surette istifa ediyordu. Bununla beraber tekâlifi harbiye kanununu tatbik edebiliriz. Cidden muhtacı tetkik hadisat gelmiş geçmiştir. Bugün mahalli tetkiki burası değildir. Biz evvelâ kumanda meselesini halledelim.

REİS — Teneffüs için beş dakika tatil.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	164
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	164
1. — Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi.	*164:185*

Cilt : 12

62 nci İnikat, 1, 2, Celse

ALTMIŞ İKİNCİ İNİKAT

5 Ağustos 1337 Cuma

Birinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİP :

REİS — Esas mevzua geçmeden evvel zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ALTMIŞ BİRİNCİ İNİKAT

4 Ağustos 1337 Perşembe

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ CELSELER

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde birinikat; İstiklâl Mahkemeleri azalarına verilecek tahsisat, harcırah ve yevmiye üzerinde görüşüldü ve bir evvelki içtimada ittihaz olunan kararın değiştirilemiyeceğine dair takrir kabul olundu.

Vaziyeti askeriye ve Maliye üzerinde cereyan eden uzun müzakerattan sonra Başkumandanlık ihtası üzerinde duruldu ve celseye tenefffüs için beş dakika ara verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Kütahya
	Ragıp

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Başkumandanlık ihdası ile bu vazifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkında kanun teklifi.

REİS — Buyurun Mustafa Kemal Paşa.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Başkumandanlık meselesi münasebetile rüfekamızın hakkımda gösterdiği itimad ve teveccühe teşekkür ederim. Heyeti Celilenizin kâmilen bu fikir ve kanaatte bulunduğunu zannediyorum. Bu hususta heyeti âliyenize mevsuk bir tarzda teklifte bulunacağım. Teklifi Makamı Riyasete veriyorum. Bu maruzatım üzerine reyiniz tecelli...

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Meclis azayı kiramının umumî surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi şahsen deruhte etmekten tahassul edecek fevaidi azamî süratle istihsal edebilmek ve Ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid ve İkmâl ve sevku idaresini bir kat daha tarsin için Türkiye Büyük Millet Meclisinin haiz olduğu salahiyeti meşruayı fiilen istimâl etmek şartiyle bu vazifeyi deruhde ediyorum. Müddeti ömrümde Hâkimiyeti Milliyenin ve meşruiyetin en sadık bir hizmetkârı olduğumu nazarı millette bir defa daha teyit için bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca taleb ederim.

4 Ağustos 1337
Türkiye Büyük Millet
Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

(Teşekkür ederiz sadaları)

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; bu teklif hususunda bendeniz bazı maruzatta bulunacağım. (Teklifin «Başkumandan» unvanı yerine «Başkumandan Vekili» denmesidir. Fiiliyatta) (1) İkisi aynı şeydir. Bendenizce bu Başkumandanlık Meclisi Âlinin hüviyeti maneviyesi ve şahsiyeti maneviyesidir. İstanbul'da bizi bugün takviye ve tehyiç eden, yarın takbih ve tehdit edecek eller vardır. Siyaseti Devletin vaziyeti devam etmiyebilirse, bilmiyorum, yanlış orada bir Meclisi Müessesan toplanması imkânı vücut bulursa Anadolu'da yekdiğerini kırdıran bir şekil vücuda gelebilir. Bırakın harici, en ziyade dahile karşı haizi tesir olur... Hasıl eden bir şekil üzerinde muvaffak oluruz. Bu bir isim farkıdır. Ben bu isim farkında müfsitlerin en edna mülâhazalarını arzederim.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

Fakat bunda bir fark vardırki B. M. Meclisi kendi şahsında idame etmek hususundaki mevcudiyetinin alâmeti farikası berdevam olmakla beraber bu hukukunu vekili marifetiyle istimal eder ve bu noktai nazar, hiç bir şey bozulmamakla beraber müfsitlerin delliklerini tıkamış olur zannederim. Meclis Reisi Âlisi de kelime farkıdır. Bu kelime bir zatın şerefine bir naklise getirmez. Fakat bethahların efkâr ve telkinatının uğruna geçer. Faidei dafiayı ben mühim faide addederim. Paşa Hazretleri Meclisin Reisidir. Derhal bir karar ita... leh ve aleyhte bütün Meclisin salâhiyeti dahilindedir. Bu kelime fenalığı mânidir.

Bir karar verilebilir. Benim teklifim de zannediyorum ki, yeni vesileler ihdas eder. Bethahların aleyhimize yürüyebilmesi için yeni vesileler ihdası ile bu memlekette yeni şeyler çıkabilir. Başkumandanlık vekâletini deruhte buyurucak zat dendiği zaman mutlaka bir padişah manası anlaşılır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Salâhattin Beyefendinin dermeyan buyurdukları vârit ve vakidir. Fakat bununla beraber ben kendileriyle hem fikir olamıyacağım. Bizde bir Padişah, bir de Başkumandanvekili istimal olunmuş ve yıpranmış bir kelimedir. Bu böyle mütalaa edildiği gibi Meclisi Âli doğrudan doğruya orada kumandan vekili olur. Binaenaleyh Heyeti Celilenizin Başkumandan tayin, edeceği, zata başkumandan vekili deriz. Bu daha ziyade bir taraftan Padişah çıkar. Ben böyle bir vekil tayin etmedim derse, esasen Meclisi Âlinin şahsiyeti maneviyesidir. Azami tesiri talep ettiğiniz için fiilen ve zahiren memnun ediyor, seni kumandan yaptım diye. Bunu böyle mütalaa ediniz. Bendenizi şahsen Başkumandanlık vekaletine tayin etmekten ve bilfiil kumandan tayin etmenizden maksat, reis sıfatiyle bu işlere en az çok temas etmekteyim. Binaenaleyh Başkumandan vekili dediğiniz zaman bunun tesiri azalır. Başkumandan vekili eskiden istimal edilmiş ve daima hoş görülmemiş olan bir ünvan ile bu vazifeyi ifa edemem. Vekil sıfatıyle yapamam.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, Meclisi Âli şüphesiz zamanın nezaketini takdir ederek; gerek dahilen ve gerek haricen iyi bir tesir bırakmış ve bilhassa bu günkü mevcudiyetimizin ilk temel taşını atanların rehberi bulunmakla da ayrıca herkesin kalbinde bir yer edinmiş olan muhterem Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, fevkalâde ahval karşısında gereken tedabiri almıştır ve Birinci ve İkinci İnönü muharebelerinde hâsıl olan maneviyat bozukluğunu ıslah etmek için ordusu başına geçmiş ve memleketin maneviyatını yükseltmiştir. Maatteessüf son safhada muvaffakiyetsizlik olmuş ise de bir tehlike göründüğü takdirde bütün fedakârlığı ve ötedenberi, Muhterem Reisimiz ordu üzerinde fiilen bırakmış olduğu hüsnü tesiri bütün manasiyle göstererek memleketi ve orduyu yeniden bir hareketi fevkalâdeye getireceği gibi bu maksat ve bunun için her halde bir amili yegâne olacağını takdir eden, Heyeti Muhteremeniz Reisi Muhteremimizin bugün fiilen ordu başında bulunmasını arzu etmiştir. (Biz ona Başkumandan Vekili dersek Başkumandan olan adam ufalır. Çünkü Kral Başkumandan değildir. Zaten Muhterem Reisimiz bunu kabul etmekten sonra bu isim meselesidir. Bendeniz bu vazifenin deruhde değil, haddi zatında zaten kendileri Meclisi Âlinin Reisidir. Tabii memleketin tehlikeli zamanında Meclisi Âlinin talebiyle değil, cephede teftiş vesaire suretiyle giderek maneviyatı takviye buyurdukları gibi, Ordunun başında bulunurlar ve bulunacaklardır ve bunu bir şart tahtında kabul edilebileceği tarzında bir fikra bendenizin nazarı dikkatimi celbette ki bunu anlamak isterim. Meclisin bütün salâhiyetinden maksat nedir?

Bundan bendeniz bir şey anlıyamadım. Zaten bütün salahiyetleri üzerinde taşıyan Reisi muhterem o salâhiyeti istimale esasen salâhiyettardır. Bunun için Meclisten ikinci bir salâhiyet almağa lüzum yoktur. Bendeniz ondan bunu anlıyorum, ki bu üç ay zarfında Meclis yoktur. Yani Meclis bu üç ay zarfında deruhte etmiş olduğu her türlü hususatı, bütün mesuliyeti üzerlerine alarak bunu tatbik edecektir. Yoksa Meclis yine vazifesine devam edecek ve kendilerini de vazifesine devam edecek bu vazifenin büyüklüğü ile mütenasip salâhiyeti istedikleri gibi kullanmağa mecburdur. Eğer bu tarz varsa varit değildir. Çünkü bu zatı muhtereme kumandanlığın bütün salâhiyetini zaten Meclisi Âli verecektir.

Esasen mevcut olan şeyi tekrar vermek ne demektir? Bendeniz, biraz bilmiyorum, ne suretle... Kâmilen salâhiyet mevcut iken Meclisin bütün salâhiyeti bu üç ay müddet zarfında verilecek isim nedir? İfayı vazife edecek olan Reisi Muhtereme verilecek salâhiyetin ne şekilde olduğunu anlıyamıyorum. Eğer Meclis mevcut olacak ise bu tarzda bir teklifi bendeniz varit göremiyorum. Çünkü Meclisin mevcudiyeti mutasavver olamaz. Bendeniz anlıyamadığım şu teklif hakkında tenvir buyurulursam minnettar olurum.

MUSTAFA KEMÂL PAŞA (Ankara) — Efendim maruzatımda Meclisin hali adalete duçar edil-

mesi gibi hiç bir iyma dahi yoktur. Benim talep ettiğim salâhiyet mahduttur. Yalnız ordunun maddî ve manevî kuvvetini tezyit ve ikmâlde ve ordunun sevkü idaresini tarsinde lüzumlu görülecek hususatı Başkumandanlığın derakap yapmasıdır. Bunun için Meclisi Âlinize müracaatla karar alması. Başkumandanlık bu mesuliyeti üzerine aldıktan sonra bütün Meclisi Âlinizin pek mühim işlerini ve sakin bir halde devam etmesi lâzım gelen zamanda böyle sabahtan akşama kadar celsei hafiyede acaba Müdafaai Milliye çalışıyor mu, ben yapacağım, ben mesulüm. Arkadaşlarımızın içinde lüzum gördüğüm zevatı tavzif edeceğim. Bilmem filan ahzı asker kalemini teftiş ettirmek için hiç edersem Meclisi Âlinize gelip bana beş arkadaş intihap edin diyeceğim. Yoksa Meclisin vazı kanunisini, salâhiyeti umumiyesini, mevcudiyetini zerre kadar adalete duçar edecek taraf hayalime gelmemiştir. İtiraf etmek lâzımdır ki bu salâhiyet büyük bir salâhiyettir. Meclisin salâhiyetidir, ki bana veriyor. Binaenaleyh üç aydan sonra behemahal ya tecdit veya lağvedersiniz. Böyle bir salâhiyet vermek doğru değildir. Bunun için üç ay gibi kısa bir zaman ile takyit ediniz. Ordunun sevkü idaresi öyle müzakerelerle, münakaşalarla olmaz.

REİS — Müzakerenin kifayesine dair bir takrir var.

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür eyledi. Müzakere kâfidir. Reye vazını teklif eylerim.

Tokat Mebusu
Mustafa

REİS — Bu takriri kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi.

Buyurun Abidin Bey.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Muhterem arkadaşlar, Reisi muhteremimiz Başkumandanlığı nereden aldı? Tabii Meclisimizden. Bunun için, ben de Başkumandan denilmesi taraftarıyım. Niçin? Çünki arkadaşlar, mücadelelerimizde bazan İstanbulu tutmağa mecbur veyahut o suretle gittik. Yaptığımız ıslahatlar gerek kuvayı Hilâfetin yapmak istediği şey ve gerekse bizim istediğimiz Halife ve Padişah namını sürdük. Binaenaleyh vekil olunca bir şahın vekili olduğu tahakkuk edecek. Bence öyle. Kanaatım böyledir. Yahu (Gürültüler) Binaenaleyh bu çok görülmesin. Ne kadar büyütülür, nekadar kavi olursa daha büyük bir şereftir. Binaenaleyh Başkumandanlık namile tevsimini arzu ederim.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler, Yunan taarruzunun başladığı günden beri muazzam bir kütle gibi Meclisin bütün kalbi bu noktada çarptı ve herkes, hiç şüphe yok ki, sabahtan akşama kadar bunu düşündü. Fakat mesele dağıtıldı. Nihayet arzuyu milli şeklinde bu işin başına bir kudretin geçmesini temenni ettik. Başka bir mesele için değil, vatanı kurtarmak için, düşmana karşı gelmekten başka bir şey değil, şu halde buna herkes çare arıyor. Buna bir çare ararken şimdi orada çarpışan Müslüman hukukunu müdafaa eden ordumuzun daha metin bir elde bulunmasını arzu ettik. Milli davayı meydana getiren Heyeti Aliyeniz idi. Fakat milli davanın tamamen Sancağı ve Bayrağı olan Paşa Hazretleri Harbi Umumi zamanında bütün İngilizleri uğruna katmış, meziyeti askeriyesini bütün cihana ispat etmiş bir Anafarta yaratmış bir adamdır. Binaenaleyh bundan tabii bir dal yoktur. Taarruzu vakide ufak tefek hata olduğunu itiraf etmesek bile, bir birimize adeta nakletiyoruz. Demek ki bu hatalar İnönü harbinde vardı. Veya da kumandanın taaddüdü bazı şeyler ihdas ediyordu. Efendiler doksan üç seferi, balkan harbi nazarı dikkate alınırsa bütün kumandanın taaddüdü milletin felâketi olmuştur. (Milletimiz ve Meclisimiz nasıl bir vahdet içinde hareket) (1) ediyorsa, ordusu da o vahdeti tamamile vücuda getirmelidir. Demek istiyorum ki ordu da bir Serdarı Ekrem istiyor. Öyle Serdarı Ekrem ki Türk Sancağını Vistül nehrine götüren bir Serdara muhtaç. Memleketin hâlâsı ve milletin istiklâlini) (2) bu gibi bir Serdarı Ekreme bırakıyor. Paşa Hazretleri diyor; ben bunu bir şartla kabul ederim. O da bana Başkumandanlık, orduya müteallik salahiyet verirseniz. Tebrik ederim ki Meclise bu salâhiyeti, bu davayı milliyi yaratan Paşa Hazretleri ordunun başına geliyor. Bu bir büyüklüktür. Bu milli azmin neticeşidir. Paşa Hazretleri yalnız orduyu sevk ve idare etmek için istiyorum diyor. Ben asker olmadığım halde nefsimi Paşa Hazretlerinin yerine koyarak, bugün ordu öyle şeyler ister ki, harpte öyle şeyler olur ki süratı intikal ve sürati icrai derhal yapmak lazımdır. Bazı meseleler olur ki derhal icrasını, derhal tebdilini (icap ettirir. Böyle bir mevzuda) (3) Paşa Hazretleri Meclise gelip karar (istihsali çok zaman alır ve bu arada büyük fırsatlar kaçırılmış olabilir.) (4) Geçen gün de burada Vehbi Beyin bihakkın dediği gibi, ayaklarımız geriye değil ileriye gitmek istiyor Efendiler Ankaranın arkasında harp yoktur. Oradan ileri gideceklerdir. Bu hepimize tereddütler verdi. Olabilir ki or-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

du harekâtında serbest olmak için, Ankarayı setretmek için, ordu biraz daha emniyetini muhafaza etmek (için Ankaranın tahliyesini zaruri görebilir. Ordu (1) sizinle meşgul olamaz. Ordu şöyle yapar böyle yapar dediler. Mütekâmil harplerde yürümek ister gibi sözlerle bizi endişenak etti ve cepheye giden arkadaşlar gördüler geldiler. Bizim ruhumuza metanet verdiler. Bu ordumuzun Mehmetçiklerin bu mukaddes vatanı müdafaa etmek üzere hazır bulunduğunu söyledîler. Yalnız kumanda heyetinde vahdet olmadığı meydana çıktı. Çelik bir el lâzımdır. Cenabı Hakka yüzbin şükürederim ki bu çelik kumandaya, bu kuvvetli pazuya malik bütün dimağı memleketin selâmetine ve bu davayı millinin neticelenmesi için çalışan, hayatını bekamızın meydana gelmesine vakfetmiş olan bu zat mevcuttur. Yalnız vermiş oldukları takrirde ben şüpheye düşüyorum. Tarih tekerrürden ibarettir. Konvansiyon tarihini tetkik edecek olursanız bizim Meclisimizden fazla bir şey değildir. Yani bilfiil bu davayı meydana getirmek için her türlü tedabir yapıyorsunuz. Çünki yapdığınız tedbirler öyle tabii zamanda yapılacak cinsten değildir. fevkalâde zaman için fevkalâde tedbir sevk ediyorsunuz. Şu halde acaba biz bir Napolyon mu yaratıyoruz? Düşündüm ki hayır. Paşanın bütün ruhunu, vicdanını bildiğim için söyledikleri veçhile iradei milliyenin hizmetkârı olmak, bu memleketin Padişahı olmaktan hayırlıdır. (kanaatını taşımaktadırlar.) (2) Kendilerinin ilk sözleri daima İradei Milliyenin hakimiyetidir. Bu iradeyi yarattığınız) (3) gündenberi bu davanın (hâkimi oldular. Taşıdıkları ruh itibariyle) (4) diktatörlüğe doğru gidemezlerdi. Bihakkın ordunun sevku idaresi için bizden sâlahiyet istiyor. Ordu milli ordudur. Ordunun kumandası doğrudan doğruya Meclisin elindedir. Siz şimdi birini tevkil ediyorsunuz ve diyorsunuz ki: Sen gideceksin, sen bizim keskin kalbimiz olacaksın, bu haklı davamızı bu muhik meselemizi halledeceksin. Evet halledeceksin, amma sen karargâhını kurduğun yerden ayrılmaman lâzım gelir ve orduyu teçhiz etmen lâzım gelir. Meclise gelerek Efendiler ne buyuruyorsunuz deyinceye kadar düşman gelir. Bu neye benzer bilirmisiniz? Alemdar Mustafa Paşa ordunun başına geldiği vakit şu seferde bulunan orduya buğday göndermek lazım, nasıl gönderelim demiş. Ordudaki anbar eminine yazarız, anbar emini sevke hazır olduğunu bize yazar, bizde sevk emrini anbara havale ederiz, demişler. Paşa; o vakta kadar Rus buraya gelir, anbarda ne kadar buğday varsa orduya veriniz demiş. İttihaz edeceği karardan dolayı Reisi Muhterememiz buraya gelip te şunu isterim, ne diyorsunuz derse, bittabi bu olamaz. Efendiler dikkat ediniz. Aranızdan hükkâm tayin ettiğimiz arkadaşları takyıt ediyor musunuz, onu takyit etmediğiniz halde yurdumuzu, ırzımızı, namusumuzu kurtarmak için gönderdiğimiz Mehmetçiklerimizin başına Reisimizi koyarken bu salâhiyeti takyit etmenin manası olmadığı kanaatindeyim. O halde Paşa Hazretlerinin ben bütün mevcudiyetimle Allahtan temenni ederim ki bu üç ay zarfında İnşallah düşmanları memleketten kovacağına, bu davayı millinin neticepezir olacağına kaniim.

HULUSİ BEY (Karahisar) — Muhterem arkadaşlar; benden evvel söz söyliyen arkadaşlar, kumandayı deruhte edecek zatın alacağı isim ve salâhiyeti hakkında beyanlarda bulundular. Ben bunları tafsil etmiyeceğim. Ben memleketin şu müşkil zamanında cidden çelik gibi kararlarla bu işi yapmak üzere, bu işi deruhte ettiklerinden Reis Paşa Hazretlerini ne kadar tebrik edersem azdır. İlim dolayısile de bir fark aramayı şu bakımdan temenni ederim. Zira biz dedik ki; isim ne olursa olsun, Reisi muhteremizin (ordunun başında bulunmasını arzu ettik ve bu kendilerine) (1) intikal etti. İşte o Meclis, Reisi Âlisini tevkil etti. Bu tevsimde hiç bir manada küçükluk tasavvur etmiyordum. Bu isim üzerinde fazla ısrar etmiyeceğim. Şöyle olsun, böyle olsun hakiki ehemmiyet değildir. Şeref Beyin buyurdukları veçhile, salâhiyet meselesi okunurken, ikinci okunduğu zaman birinci gibi telâkki etmekteyim.

Buyuruyorlar ki ordunun sevki idaresi hususunda, diyebilirlerdi. İcabatını bize sormakla vakit geçirirlerse buraya Moskof yerine Yunan girer. Fakat Paşa Hazretleri buyurdular ki; ledelicap ordunun sevkü idaresine ve memleketin müdafaasına aittir. Ben meclisin salâhiyeti meşruasını ledelicap herhangi arkadaşı bir yere göndermek için icabettiği anda Paşa Hazretleri üç arkadaş istedi kâfi gelmedi on arkadaş talep etti ve gönderdiler. Meclisin bilfarz nisabı ekseriyeti kalmadı. Hadisatı nereye götürdüler? Ekseriyet oluncaya kadar Meclis kapanmıştır. Paşa Hazretleri sammi hissiyatı efkâra vakıf olmakla beraber onun için

(1, 2, 3, 4.) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1) Parantez, içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

yüz bin misal var, onun için pek korkarız ki iradei milliyenin pek nâçiz bir hâdimi olan Paşa Hazretlerini hadisat başka bir mecraya doğru çevirmesin. Öyle hadisat cerayan alır ki mukavemet edemez. Terih gözümüzün önünde Meclisin salâhiyeti hususundaki arzularını mahdud bir şekilde kabul etmelerini anlarım. Meclisin müstemiren inikadı hiç bir suretle halel pezir olmayacağına ve herhangi bir iş için Paşa Hazretleri birisini bir yere göndereceklerı vakit, haiz olduğu salâhiyetle kalk, git dememeli. İntihabı Meclis yapmalıdır.

İçimizde kaç kişi var. Rica ederim efendiler, işi nazarı im'ana almalarını bütün arkadaşları teklif ediyorum. Tarih bir tekerrürden ibarettir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu mevzuubahis olurken zabıtsız bir celse aktetmiştik. Buyurmuşlardı ki herhangi bir karara kaatili yakasından tutar indiririz. Allah göstermesin. Allâh esirgesin Paşa Hz. aramızdan eksildiği zaman bu Meclisi Âlide bulundurmalıdır. Meclisi hiç bir vakit bir şahısta bulundurmamalıdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hulusi Bey arkadaşımızın söylediği sözlerin kâffesi gâyet makul ve mantıkîdir. Onun için çok dikkatle ve ehemmiyetle nazara alınmaya şâyandır. Bahsettikleri şeyleri yapmak için, yapmış zannında bulunanlar için zannederim ki Meclisten salahiyet almağa lüzum yoktur. Binaenaleyh bu tevdi buyurulan vazife emniyet ve itimad üzerine müesses olabilir. Reisinize emnü itimadınız yoksa hakikaten böyle bir salahiyet vermek muzirdir. Ordunun sevkü idaresine şamil olmak üzere istiyorum. Fakat vasi ve şâmildir. İstiklâl Mahkemesi azalığı için, icap ederse, karara mahal bırakmamdan ben lüzum görürsem derhal üç arkadaş göndereceğim. Meclisi Âlinizin intihabına talik etmiyeceğim. Zira Meclisi Âlinin intihabına talik seri yürümüyor, görüyoruz. Kaç günden beri olmuyor. Binaenaleyh bunu böyle yapmıyacağım. Derhal İstiklâl Mahkemesine göndereceğim. Mesele düşünmeğe değer, çok düşününüz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Diğer arkadaşlar gibi bana da gelen endişeler şu dakikada bence bertaraf olmuştur. İnşallâh reylerimizde hüsnü isabete cümlemiz mazhar oluruz.

Arkadaşlar Meclisi en derin hissiyatla mütehassis olarak tebrik ediyorum. Zira burada mevzuu dehşetli bir surette cüreti medeniye göstererek beyanı mütalaa eden arkadaşlar bulunuyor. Hatıraları vardır. Fakat bu akşamki bu hatırların hepsinin fevkine çıkmıştır. Çünki Meclisin gösterdiği bu derin cüreti medeniye hakikaten istinad edilecek yıkılmaz bir istinadgâhtır. Şu halde sözü uzatmaksızın iki cümleye müsaade buyurunuz.

Hayatımın, dalgalı hayatımın belki bu üç ay zarfında ey Paşa sen Meclisin salahiyetine tecavüz et belki benden çok yaşlı arkadaşlarınız vardır. Belki bir kaç asır göstermiş derecesindedir. Şu halde müsade buyurunuz Meclis namına Reis Paşanın, Başkumandan Paşanın alnından öperek ne tabirler varsa hepsini az görürüm. Paşa Hz. kalben, ruhen tetkik edelim. Bu meclisin salahiyetine tecavüz et. Hazreti Ömere söyleyen o Arabinin sözünü hatırlıyorum. Cenabı Hak bize ve yanımızda bulunan Paşaya hüsnü isabetler nasib etsin.

TAKİ EFENDİ (Sivas) — Paşa Hz. zaten yapıyordu, yine yapsın. bilfiil kumandayı ifa etsin. Bendeniz bu şeyi müfid görmüyorum. Alelitlak Başkumandanlık vazifesini müfid görmüyorum. Mütalaai kaşiranem bendenize diyor ki: Paşa Hz. zaten yapıyor. Bunu izah edeceğim. Yine bendenizce Paşa Hz. ni ve milleti müdafaa için bilfiil Başkumandan veya vekil unvanı verilmesin. Şimdi nasıl yapıyorsa yine öyle yapsın. Başkumandanlık unvanını almasın. Ordu geri çekildi. Eskişehir düşman eline geçti. Buna millet ne diyecek? Millet bilirsiniz ki herşeye bir kulp takar. Bu ahlak hepimizde vardır. Şimdi Paşa Hz. resmen Başkumandan. Farzolsa ki Paşa Hz. Eskişehirin sukutunda Başkumandan idi. Fakat talii harp planca Eskişehir sukut etti. Ne hata varsa Mustafa Kemal Paşanın eteğine çıkılanacak. Ha Mustafa Kemal Paşa şöyle etti, böyle etti. Filân memleketi verdi, filan memleketi de verecek, şöyle olmuş, karpuz içinde altınlar gelmiş diyerek lekelenecek. İnşallâh olmaz. Şâyet olursa başkalarımıza olsun. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu milletin alemdarıdır. Cenabı Haktan temenni ederim olmaz. Bu lekeler başka kumandanlara sürülsün. Mustafa Kemal Paşaya olmasın.

Şu kadar var ki, ben de bildiğimi söyliyeyim, Paşa Hz. bizim hakikaten Başkumandanımızdır. Ona isnat edilecek herhangi bir şey Meclise sirayet edecek. Bütün millete sirayet edecek, safiyetle söylüyorum. İşte böyledir. Ben Fransızca çok bilmem, öyle şüphe götürür bir kelime imiş.

HACI TEVFİK EFENDİ (Kangri) — Efendim, bütün hatıra gelecek şeyleri söyliyeyim; Gerçi bana kalmış bir şey yoktur. Şu kadar ki daha evvel söz istemiştim. Ben de bildiğimi söyliyeyim.

VELİDDİN BEY (Burdur) — Efendim, Meclis Reisi muhtereminin Başkumandanlık deruhte etme-

si. Paşa Hz. Bizim tabiaten Başkumandanımızdır. Lakin herkesin bildiği Türkçesi de, Fransızcası da Başkumandan İmparator manasını ifade eder, diyorlar. Böyle şüphe götürür mesele varsa Meclisin beka ve devamına sekte iras edecek hiç bir manayı hukuki yoktur efendim. Arzedeyim. Paşa Hz. nin askeriyeye ait bütün istedikleri salahiyeti vermekte beis yoktur ve verilmezse tamamile iş görülmüş olamaz. Harbin zaferle intacını ve bir an evvel intacını, tahammülsüz bir şiddetle intizar ediyoruz. Bunun için Meclisten istedikleri salahiyetin vüsat ve derecesinde ruhu meşruiyeti rencide edecek, Meclisin meşruiyetinde... hususunda bu salahiyet Meclisin uhdesindedir. Çünki Teşkilâtı Esasiye Kanununda... Arzedeyim, tafsil edeyim. Bu mesele etrafında şekli hususisinde münakaşa edelim. Vaziyet nazik, mühim ve memleket bütün varlığile harbin zaferle ve bir an evvel neticelenmesi ve ona doğrudan doğruya ve dolaysile müteferri ahval şu hali harbin memleket dahilinde (ittihazı lâzım gelen tedabirin biran evvel alınmasına millet,) (1) şiddetle, tahammülsüz bir şiddetle intizar ediyor. Harbin idamesi tedviri filen salahiyettar Kumandanların elinde olsa dahi mesuliyet bu hususta kararı katiyi ittihaz hususunda bir kısmı ve belki bir kısmı mühimi teşriidir ve belki bir kısmı da icraidir ve icrai kısmının çünki Teşkilâtı Esasiye Kanununda ordunun bilfiil idaresi salahiyeti Meclisi Millinindir. Harbin mebde ve müntehası var. Harbin doğrudan doğruya mebdei ve icabatı harbiye dolayisile bizim bu hususta aldığımız vaziyet mühimdir, müessirdir. Hatta ordunun efal ve harekâtını şu hali harbin memleket dahilinde icabettiği efal cümlemizin malumudur. Bir de bunun müntehası vardır. O da mütarekedir. Bu mebde ile, münteha arasında harbi muvaffakiyetle intaç için bir çok tedabir vardır. İmali huzur iş bunlar ordunun icrai faaliyetidir. Halbuki Meclis arzettiğim gibi tedabiri icraiyenin mühimmesi, hatta diyebilirim ki kâffesi bugün ordunun teşkilâtı hazırası tarafından tamamen ve kâmilen icra edilmektedir. Bizim bu hususta ziyaret etmemiz askeri manevralarda gördüğümüz hataları tenkid içindir. Hatta ordunun efal ve harekâtını müşkülleştirecek mahiyetler peyda edebilecek vüsatte sırf icraat noktai nazardan ordu şurada bir manevra yapmıştır. Sormak salahiyetini haizdir. O salahiyet Meclisi Millinin cümlei salahiyetindendir. Meclis bu faaliyetlerin hesabını daima istemek salahitile mücehhezdir ve bu didişmelerimiz ve Müdafaa Encümenlerini teşkil etmelerimiz, orduyu ziyaret etmekliğimiz askeri manevralarda gördüğümüz bu kısmı icraideki teftiş ve tetkik salahiyetlerini kendileri deruhte etmek, hep ordunun icrai faaliyetlerine olan nüfuzumuzun semeratıdır. Biz o salahiyeti, yani ordunun faaliyeti icraiyesi sırf askeri olan faaliyete müdahale etmek salahiyetini haizdir. Hesab sormakla her dilediğimiz zaman Müdafaai Milliye Vekâletini celbetmek Meclisi Millinin cümlei salahiyetindendir. Şimdi Paşa Hz. orduya müteallik Meclisin salahiyetlerini bilfiil istemekle, bu kısmi icraiyeyi deruhde ve mukayyed bir suretle tefviz etmek üzere Paşa Hz. nin şahsına (tevdi edilmiş olacaktır. Teklifleri ile de bunu) (1) kendileri deruhte etmiş oluyorlar. Bizim bu hususta müddeti muayyene zarfında ordunun icrai faaliyetleri hakkında her zaman Müdafaai Milliyeden yapacağımız istizah Paşanın şahsına, ferdi şahsına intikal etmiştir. Bu sebeple Başkumandanın muamelatını tahtie etmeğe salâhiyetimiz yoktur. Ne zamana kadar? Üç ayın hitamına kadar bizim bu hususta haiz olduğumuz salâhiyet, tarafımızdan müddetle mukayyet (olmak üzere, Paşa Hazretleri tarafından tefviz edilecek ve bu) (2) suretle ketumiyeti, inzibat hatta en nazik zamanlarda, en vahim zamanlarda artık ordunun, harbin icrai faaliyetlerinin hesabını sormak, icabatını tetkik etmek salahiyetleri kâmilen Meclisin Heyeti Umumiyesinden Paşanın ferdi (salâhiyetine intikal etmiş olacaktır.) (3) Bugün bu salahiyeti, yani harbin icrai faaliyetini tetkik etmek salahiyetini, (Meclis Reisi sıfatı ile yine kendileri haizdir.) (4) Bunda efendiler; ihtirah edecek, endişe edecek bir şeyi bendeniz görmüyorum ve sahibi salahiyet ordu harekâtı nedir? Harbin esrarı nedir? Ordunun muamelâtındaki inzibat ve az buçuk nâçiz malumatımla memleketin mukadderatı mevzuubahis olduğu en vahim anlarda salabeti memleketi, salabeti askeriyeyi muhafaza için itihaz edilecek tedabir nedir? Bilen salahiyettar askerler.

Binaenaleyh efendiler Meclisimiz; orduya müteallik salahiyetlerinden şu kısmını, tetkik ve teftiş etmek salahiyetinin, öyle üç yüz altmış kişilik bir Meclisin ağzına ve lisanı tenkidine düşmesine katiyen taraftar değildir. Nâçiz iktidarımla öyle zannediyorum, öyle görüyorum.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Kendi salahiyetinizden bir cüzünü ona tefviz suretile tevcin mevzuu bahis olduğu zaman, daima, Meclislerin asabiyeti karşısında, orduların faaliyeti Meclisin umumiyetinden az çok tarihte emsal ile isbet edilecek bir misalini zannediyorum. Bunun lisanı hukukide ıstılahı mahsusu dahi vardır. Orduya müteallik salahiyetten şu kısmını Başkumandana devir, bunda ruhu meşrutiyete muğayir bir mana yoktur. Siz içinizden birini mukadderatı memlekete taalluk eden her hangi bir meselede, üç aylık bir müddet için, ordunun Başkumandanlığına intihap etmek ve sizin heyeti umumiyenize, şahsiyeti maneviyenize ait olan bir salahiyeti içinizden bir ferde, azadan birine tefviz etmek salahiyetini haizsiniz. İttihaz edebileceği tedabiri teşriiyeyi ve ona müteferri nizamat, ordunun harekâtına ve ona müteallik salahiyeti teşriiye; asıl budur. Bizim nazarı dikkatimizi celbeden, müddeti muvakkate için, ordunun (sevki idaresini bir zata tefviz etmektir.) (1) ve çünki Meclis o lüzumu hissetmiştir. O lüzumu ordunun muvaffakiyeti için derpiş etmiştir. Bugünkü teklifin manası, mefadı bundan ibarettir. Ordu Başkumandanı Meclisinizin hali harbi intaç için, muvaffakiyetle hali harbi intaç eylemesi ve ona müteferri (tedabiri lâzımenin ittihazı sadedinde vereceği evamir, mahza) (1) metni kanun olur, ki hukukidir. Bazı menatık itibarile lüzumlu talimatı verecek, şu Meclisinizin kararına iktiran etmesi lâzım gelen mesaili selâmeti memleket için icra edecek salahiyeti bugün kendi uhdelerine almak lüzumunu hissediyor. Mecliste şu muameleyi intaç için günlerin geçmesi icabettirecek bu salahiyet nedir? Salahiyeti teşriiye nedir, hali harbi idame nedir? Firariler var. Firarilere karşı cari olan ahkâm ve muamelât malumdur ve bunlar birer metni kanuna müstenittir. Bu metni kanun olur ki

İkincisi; ordunun siyasetini mevcudiyetini idame için muhtaç olduğumuz bazı menatık itibarile teklif edilir. Bu salahiyeti mevki tatbike vaz için projesi gelecek, müzakeresi olacak, ikinci müzakeresine lüzum gösterilecek, hiç olmazsa istical kararı alınacak, hiç olmazsa tanzim etmek için bir metni kanuniye ihtiyaç var. O metni bu salahiyetimizde istimal edince, ordu Başkumandanına intikal edince bu hususta sürat ve suhûlet hasıl olacak, Meclis Reisi ve Başkumandanı bu salahiyeti haiz olacak. Başkumandanlık müddetle mukayyed olarak intikal etmiş olmasında muhtaç olduğu menabii maliyeyi temin edecek, tekâlifi harbiyenin tarzı cibayetini yahut yüzdesini veya şekli tarhını tanzim etmek için bize baş vurmayacak ve Başkumandan bizden, onu zannederim ki sözlerimin mukaddimesinde de yine arzettiğim veçhile, tefevvüz ettiği salahiyet istinaden yapacak. Binaenaleyh efendiler, bunun, ordunun bilfiil icrai salahiyetinden, ordunun bilfiil sevkü idaresinden Başkumandanlığa yapılmasına zaruret olan bütün muamelatta zannederim ki, Meclisin varlığını tehdid edecek bir tehlike katiyen yoktur. Bunu gören ve iddia eden varsa beyan buyursun, tenevvür etmiş oluruz.

Bunda ne gibi bir lüzum ve menfaat vardır? Salâhiyetlerden bu kısmını Başkumandana vermekle kendi varlığımızı hareke e ve düşmana karşı durmağa mecburdur. Bizim gürültülü, asabi, kesretin ittifakı ârasını, ekseriyetin teminini mucib merasimsiz ve bu merasimi istihsal için zannederim, hali harbin muvaffakiyetle intacını mucib olacak surette sözü bir az dalgalandırmak suretile vakit izaasını, tezelzül etmiş olan maneviyetlerin, bu münakaşat sebebiyle bir kat daha tezelzül etmesine sebeb oluyor. Binaenaleyh biz haiz olduğumuz salahiyetlerden bir kısmını, tefviz edeceğiz. Sonra efendiler, bir şey arzedeyim. Bu, artık Paşa huzurunda hüluskârane (telakki edilebilecek bir hususdur.) (1) (Paşa Hazretlerine itimadımız tamdır. Bu sebeple kendilerine bir kısım salâhiyetleri tefviz etmekle, Meclis olarak, bizi) (2) tehdid edecek bir vaziyete girmiş olmayız. Ne Meclisin devamına, ne hayatı teşriiyesini idamesine mania ve ne de meclis faaliyetlerinin inkıtaını) (3) mucib bir şey yoktur. Ne nisabını izale edecek ve ne de Meclisin zafiyetini. Bilfiil kendisinin kurduğu ve rücu edeceği bir müesseyi yıkması ve diktiği ağacı kesmesi gayri kabili tasavvurdur. Umumun harbe ait salâhiyetlerin kendisine verilmesini istediğimiz ve rica ettiğimiz şahsiyeti ferdiye zaruri gördüğümüz salahiyetler ve şahsiyete muhtactır. Başka bunda mucibi endişe bir şey yoktur.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler, Reisimizin kumandayı bizzat deruhde etmek lütfunda bulunması hepimizi meserretlere gark eyledi. Kendilerinin kıymeti askeriye ve kudreti fevkalâdeleri dolayisiyle tedabiri lâzımeyi ittihaz edecekleri için Avni Hakkın her halde hareketlerinde rehber olması memulü kavi-

(1) Paratez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

dir. Yalnız Meclisde bir haleti ruhiye vardır. Paşa Hz. nin kudreti askeriyelerile, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da muvaffak olması Meclisi Âlinin bütün ruhile, bütün kalbile kendilerile birlikde olmasına mütevekkiftir. Meclisi Âlide husule gelen haleti ruhiyeyi nazarı itibara alarak Meclisi Âlinin bu haleti ruhiyeye maruz kalmaması neye mütevekkif ise kendileri için avamil..

Filhakika harekâtı askeriyeye müdahale doğru değildir ve bunu geçenlerde bendenize ameliyat yapan bir doktora müdahale edilmemesi ne kadar lâzımsa, bir kumandana müdahale edilmemesi de o kadar lâzımdır. Fakat mesele harekâtı askeriyeye müdahale, ademi müdahale meselesinden ibaret değildir. Efendiler soruyorum, şimdiye kadar biz Meclisi Âlinin bidayeti teşekkülünden şu zamana kadar değil, harekâtı askeriye hatta Hükümetin yaptığı harekâttan yüzde doksanına müdahale etti mi? Heyeti Vekile bir çok mesaili mühimmede serbest kalmış, Meclisimizce bunlara dahi müdahale edilmemiştir. Kaldı ki memleketin hayat ve mematı mevzuubahis olduğu şu dakikalarda müdahale etmemesi kendi menfaati milliye ve vataniyesi icabatındandır. Binaenaleyh Meclisi Âlinin müdahale eylemeyeceğine itimad lâzımdır. Bizim kendilerine karşı itimadımız olduğu gibi Paşa Hazretleri de bu haleti ruhiyeyi nazarı itibara alarak Meclisi Âliye bittabi itimad ettiklerini burada söylerler. Efendiler bir kaç gündür hakikaten Meclisde bir hassasiyet husule geldi. Bu hassasiyetin meni..

Efendiler biz istiyoruz ki memleket kurtulsun, düşman kovulsun. Yoksa şu tarzda, bu tarzda yapılsın değil herhalde biz şu Yunanlılarla.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Esbap gösterilmiyerek idarei umur edilecek derecede vaziyet dar değildir. Bir kaç gün, bir kaç saat daha iyi düşününüz ve ona göre sual sorunuz. Onun için Paşa Hazretlerinin metalibini intaca sureti katiyede karar verirsek mesele bitmiştir. Bu karar dairesinde tedviri umur etmiş olur Paşa Hazretleri.. Harp mıntıkasında bir iktidarı mutlak lâzımsa ve memleket dahilindeki icraat için (bir kısım salahiyetlerin kendilerine itası icap ediyorsa badelmüzakere verelim. Ama bu gün için) (1) Ahvalde o derece âcil ve pür telaş bir şey yoktur... (Bir satır yoktur) Bu noktai nazardan milletin ..tabii tesirleri fevkalade olacak ve bu Meclisi Millinin de bir hakkı vardır. Gösterir esas budur. Onun için o bir kısımda Paşa Hazretleri çok istemekte haklı olabilirler. Fakat ben, bunun için bir sebep göremiyorum. Kendim, hakkım olmak üzere bir kısmını vermiyorum. Riyaset Salâhiyetleri; gerek Meclis Reisi sıfatile, gerek Kumandan sıfatile mutlaktır ve Meclise harp mıntıkasında olan hususat için, teddabiri fevkaladeyi harp için.. Binaenaleyh ikişık kalıyor. Birisi bunu kabul etmesi, ikincisi nakâfi görürse, ad buyurursa o vakit Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Vekili bulunan Paşa Hazretleri; Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili.. ve ahval de daha müsaittir. Onun için bu iki şıkkı Heyeti Âliyenize arzediyorum, ve dünkü mesrudatımda daha iyi, daha kuvvetli ceyan eder. Bu bapta yazılan bir takriri de takdim ediyorum. Hatta Başkumandanlık Vekili tabrini de yazmakta mağzurum ve kanaatım da o noktadadır.

....Başkumandanlık meselesi diğer Paşa Hazretleri.. Başkumandan, dün de arzetmiştim; Meclisin şahsiyeti manaviyesidir. Bu namı bir arkadaşımıza, bir zat vermek istiyoruz. Ne için ben bütün hukukumu feda edeyim?

SIRRI BEY — Başkumandan demekte ne mahzur görürsünüz?

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Bu bir takdir meselesidir.

Asıl kendileri bizim hukukumuzu, Başkumandanlık vazifesinde, Başkumandan Vekili sıfatile istimalde tamamile sahibi salahiyettardırlar. Ortada bir kelime farkı kalıyor. Yani hakimiyeti milliyeyi, kudreti milliyeyi efradı millette saklamak istiyorum. Onun Başkumandanlığı altında Millet işini gördürmek istiyorum. Nasıl ki bir hat komiseri bir milleti (Gürültüler) Bu bundan ibarettir ve bu bir tabir farkıdır ve benim kendi kanaatımdır.

REİS — Müsaade buyurun arkadaş arasında böyle olmaz. (Gürültüler)

Rica ederim arkadaşlar, sükuneti muhafaza edelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim Salahaddin Bey biraderimiz bazı mütalaat beyanlarda bulundular.

(İki satır yoktur.) (1)

Bunlardan birincisi; Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi veya Başkumandan Vekili sıfatile ifayı vazife etsin. Bendeniz zannediyorum ki, bu teklifi karargâh teşkilinden ibarettir, ki bu zaten mevcuttur. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi olan zat Şark cephesinin, garp cephesinin her tarafına gider, idarei harekât eder. (Başkumandan) (2) burada oturur ve buradan

---

(1) Ana zabıttaki not.

(2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi.

(idare eder diye bir şey olamaz. Ben, müstemirren) (1) İsmet Paşanın karargâhına mı gidip oturacağım? Belki daha geri gideceğim. Maksad harekâtın mesuliyetini üzerine alıp, harekâtı sevk ve idaredir.

Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri ahvali umumiyeden Heyeti Celilenize karşı mesüldür. Yani Paşa Hazretleri harekâtın, harekâtı umumiyenin en iyi surette sevkü idaresinden zaten mesüldur ve bu hususta Heyeti Celileniz tarafından kendisine salahiyet de verilmiştir. Onun karargâhı da vardır, teşkilâtı da vardır. Harekâtı da sebesttir. Binaenaleyh bir şekil yoktur. Eğer bana Başkumandan demekle, mukayyet olarak ifayı vazife ettirmek istiyorsanız, bundan hiç bir faide memul değildir. Çünkü Paşa Hazretleri belağan mabelağ zaten yapmaktadır. Bunun için bendeniz kabul ediyorum, birinci şekil mevcut değil ve söylenen şey ancak bununla olur. Siyasi bir tedbir mahiyetindedir. Eğer benim Başkumandanlığımı ilan etmek siyasi bir tedbir ise, burada geceden beri ceryan eden müzakerat ve münakaşat çok mahzurlu olabilir. Bu vaziyette daha siyasi bir tedbir düşünülebilir. Demek bunda da bir faide yoktur. Her şey eskisi gibi diyecekler ve Ordu üzerinde, dahilde ve millet üzerinde bu tesir hasıl olacak. Biz bunlardan da sarfı nazar edelim. Ama, üç beş gün sonra bu tayinin farkı nedir diye halk soracaktır. Bu tayin benim şahsıma teveccüh edecek ise böyle şey olmaz. O halde üç gün devam edebilecek olan maneviyattan sonra, Beyefendinin buyurdukları mütalaa vârittir. Hakiki Başkumandan, Meclisi Âlinin kendisidir, şahsiyeti maneviyesidir. Beinaenaleyh olsa olsa buna vekâleten ifayı vazife olabilir. Şeklinde mütalaa edilmektedir. Bu takdirde.) (2) Bu tayin olmasa da bunları ben kemali sürurla kabul ederim.

Ben Başkumandan Vekili Mustafa Kemal Paşa diye bir imza atarsam, zannediyorum ki, pek fena tesir hasıl edecektir. Bizim telakkimizi herkese anlatmanın imkânı yoktur. Yine asıl, Meclisin şahsiyeti maneviyesidir, falan diye bunu etraflıca izah etmek müşkil bir şeydir. Bunun için öteden beri mevcut ve maruf olan bir şekil vâridi hatırım olmuştur.. bir çok taraflardan tenkidata ve muhakemata meydan verecektir. Onun için bendeniz Vekil sıfatını muvafık görmüyorum. Memur olsun. Zaten takdim ettiğim projede «memurin» kaydı vardır. (Başkumandanlığın) (1) Meclisin şahsiyeti maneviyesinde olduğunu birinci madde de tasrih etmiş ve bu madde içinde «memurin» mezkûrdur.

Salâhiyet meselesine gelince: Ben bu teklifatımla Meclisi Âlinizden fazla bir şey talep ettiğime kani değilim. Salâhaddin Bey bu kayıt fazladır buyurdular. Halbuki ben bunu kendi telakki ve tefsirleri gibi telakki edemem. Binaelaeyh Başkumandan Vekili, Padişahın Vekilidir; Zatı Şahanenin Vekilidir. Başkumandan Zatı Şahanedir. Başkumandan vekili demek Zatı Şahanenin vekili demektir. Başkumandan vekili Zatı Şahanenin (vekili ise,) (2) ben de aynı şeyi sizden istiyeceğim. (Başkumandan Vekili) (3) bilcümle kuvayı berriye ve bahriyenin Başkumandan vekilidir. Bütün o salahiyeti bana vereceksiniz. Hem ben Başkumandan olacağım.. Meclisi Âlinin Başkumandanı olmak noktai nazarından ben ancak o zaman Meclisi Âliniz namına ifayı vazife edebilirim. ve mes'uliyeti daima göz önüne alarak ifayı vazife etmektir. Yeni bir tedbir yapmağa lüzum yoktur. Zaten Beyefendi buyuruyorlar ki, her halde tetkik buyurmuşlardır. Diğer rüfekasile beraber heyecana düşmelerine lüzum yoktur. Ben de tabii aynı kanaattayım. Büyük bir tehlike vardır; fakat büyük bir felaket başımıza gelmiş değildir. Üzerinden gelmektedir. Buna bir çare olarak ben öyle düşünmüş idim. Bir cihet vardır: Düşman behemal Ankaranın garbinde mağlup edilmelidir ve tabii biz kuvvetimizle bu gayeyi temine ve istihsal etmeğe çalışacağız ve çalışıyoruz ve behemahal orada olmasa dahi (düşmanı vatanımızdan kovacağız. Bu kudret ve imkâna da malikiz.) (4) Ben zannediyorum ki bunu hiç kimse inkâr edemez. Fevkalade tedbir ittihaz edelim, dediğiniz zaman.. Binaenaleyh vaziyeti fevkalade görerek Reisi Başkumandanlık mevkiine geçirirseniz..

Zannederim, bazı arkadaşlar harp mıntıkasından bahsetti. Benim salahiyetim her yerde cari olduğu için ve cari olacağı için mahdut bir harp mıntıkası yoktur. Salahiyetim, bütün memlekete cari olacaktır. Binaenaleyh benim en çok.. Hariçte görenler Meclis azalarının her birinin.. Bir an evvel müsbet veya menfi bir karar ittihaz buyurursanız (çok mâfi bir hareket olur. Çünkü müzakerat esnasında sarf edilen öyle) (5) kelime görüyorum ki harice karşı gaye tehlikelidir.

(1, 2,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3, 4, 5,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. (M. Ünver

Hatta bendeniz bunu yazarken evvela şu hatırıma geldi: Türkiye Büyük Millet Meclisi şöyledir, böyledir, hukuku masundur, mukadderatı millete bizzat vaziülyettir. (Gürültüler) Beyefendi Haziretlerinin hatırlamıyorum, bir arkadaşım bana söyledi. Bendeniz şüphelendim beyefendiden sordum. Yozgat'ta isyan çıkabilir mi diye sordum. Yani burada gelip casusun bırakmış olduğu beş on kâğıt Meclise tesir eylediği gibi mahalline de tesir etmiştir. Meclisin burada olduğunu ve burada olacağını ve memleketi sonuna kadar müdafaaya çalışacağından emin olduğunu bir beyanname ile bütün memlekete ilan etmelidir. Yahut bir heyecan geçirdiğini, korktuğunu anlatarak değil milletin metanetini takviye ederek, milletin vazifesini de kendisine irae etmelidir. Biz Meclisin Ankara'da kalması hususunu Orduda hiç bahsetmedik. Baktıkki vaziyete, bunu söyliyecek olursak, biz, haini vatan mevkiine düşeceğiz. Binaenaleyh biz yalnız zabitanımızın müsterih olmaları için, efradı ailelerinden muhtaç ilanlarına muavenet edilmekte olduğunu, her hangi bir vaziyette ailelerinin müreffehen geri çekildiğini söyledim. Bazı adresler verdiler, ki Eskişehir'den. Bilecik'ten gelen ailelerin buraya geldiği halde istasyon ambarlarında bulunduğunu söylediler. Kendilerine gidip takip edeceğimi söyledim. Öyle bir şey varsa tabiî arkadaşlarımızın ferden ferda her Ordu efradının ihtiyacına... gerek elyevm vazife başında bulunan arkadaşların ihtiyacına koşacağını beyan ile siz yalnız vatanı kurtarmaya koşun, dedim. Sizlerin ihtiyaçlarını karşılamak geride bulunan hepimizin borcudur, biz yapacağız. Binaenaleyh böyle bir şey varsa Müdafaai Milliye Vekâleti de (bunların hizmetine koşacak) (1) terfilerine çalışacaktır, dedim. Bize bazı kumandanlar, ihtimal bazı duyguları üzerine, karargâhta içtimaını söylediler. Biz dedik ki mebusluk askerlik söylememekte Binaenaleyh biz size ayakbağı oluruz. Buraya gelmek doğru değildir. Meclis yine Ankara'da vazifesini yapar. Sonra kumandan paşa söyledi, ki Meclis benim on kilometre arkamda olmalıdır. Bununla demek istedi ki, Meclis Ankara'da kalır. Biz de Meclisin gitmek kararı olmadığını ve daima Ankara'da bulunacağını söyledik. Efendiler hepimizi faaliyete götürecek esbabı ihzara (gayret sarfetmek mecburiyetindeyiz. Bu hususları) (2) Salâhattin Beyefendi de söyliyecek. Binaenaleyh Reis Paşa Hazretlerine rica ederiz ki; evvela kendileri şimdiye kadar başladıkları bu işi (büyük bir hassasiyetle sonuna kadar götürsünler. Çünkü) (1) zaferi katiyi tetevvüç edecek en salahiyettar zat kendileridir. Bu işin başına geçsinler. Bütün arkadaşlarımız hangimize vazife düşerse hepimiz de aynı suretle çalışalım. Meclisin burada nisabı ekseriyet Kanununu bersabık tashih edelim. Diğer arkadaşlarımızı gönderelim. Hangi... (Yevmiye yok sadaları) Yalnız vesaiti nakliyelerini temin edelim, o kadar. O suretle hangi hizmet bize düşecekse koşalım. Hem şahsî düşünce varsa ve kaldıysa, hem kendi şahsımızı, kendi haysiyet ve şerefimizi kurtaralım ve hem de şu memleketi, şu milleti şu felâketten az zamanda kurtaralım. Benim kanaatime göre vaziyetimiz, netice itibariyle itimadımız az çok sarsılacaktır. Neticeye itimadımızın azı kalmıştır. Söylemesini istemiyorum. Söylenmeden, söylenmemesi daha iyidir. Biz böyle zayıf vaziyete düşünce İtalyanlar, Fransızlar bize dirsek göstermiyecekler mi, İngilizler bundan istifade ederlerse buna ne yapalım Bolu'ya Fransızlardan on nefer gelirse halk karşı koymaz. Haydi Yunanla uğraşıyoruz. Fakat İngilizden beş on nefer oraya büyük bir ordu gönderemiyeceğini bizim için anlamak müşküldür. Benim kanaatimce bu iş onbeş günde nihayet bulmalıdır ve şunu bilmeliyiz ki askerlerimiz Yunanı çok tepelemiştir, askerimiz çok kahramanlık göstermiştir. Gırtlak gırtlağa askerimiz harbetmiştir Salâhiyettar bir zat dedi ki, Çanakkale'de bulundum, bütün Harbi Umuminin safahatında bulundum. Bu harp hepsinden müthişti. Yapılan harplerde askerin gösterdiği celadetler fevkaladedir. Bir kaç nefer bir grup kurtarmıştır. Köyünden ayrılırken... o tek nefer kaçardı. Eğer o tek nefer kaçsaydı bütün grup efradiyle, kumandaniyle mahvolmak tehlikesinde iken bir nefer bunu kurtarmıştır. Her şeyden evvel vatanım demiştir ve o grubu tamamen kurtarmıştır.

BİR MEBUS — Mütavassıt bir devreye ait teşkilât ikmal edildikten sonra mukarreratın bütün Heyeti Vekilece kabulü lâzımdır. Sonra Gönüllü müfrezeleri teşkili hakkında yalnız Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi ittihazı karar eyliyecektir. Ben Gönüllü müfrezeleri teşkil edeceğim. Yahut bundan büyük bir faide hasıl olmadığı tecrübelerle sabit oldu, lağvedeceğim. Bu suretle esbabı mucibe beyanından sonra bütün müdafaai Milliye Vekâletinin, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin bu hususdaki mukarreratını tatbik ve Hükümetin emriyle teessüs etmiş kıtaat varsa, ayrıca, askerler toplatırsa bunların ih-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

tiyacını derakap tatmin ve Hükümetin malûmatı olmaksızın... İşte bu suretle efendiler, muhtelif mahallerde bulunduğumuz vaziyeti takviye edecek kuvvetler ihzar edilecektir. Biz bugün elan daha katî bir surette Ordu iaşesi ile menabiî iaşe teminiyle uğraşacağız. Menafii varidata elan vazı'yed etmemekliğimizden bu hal neşet etmiştir. Fakat bunun da günü gelecektir. Heyeti Âliyenizden rica edilecektir. Yalnız vazaifi Hükümete müdahale edilmemek için bir intizam vazedilirse emin olunuz ki, muvaffakiyet muhakak olacaktır.

BİR MEBUS — Efendiler, arkadaşlardan bazıları mahallî idareler yapmamak için memleketin teşkilâtı umumiyesini büsbütün ahali üzerine vermemek lüzumundan bahsettiler. Efendiler, bendeniz bu itiraza mahal görmüyorum. Siz milletin vekillerisiniz. Siz burada millet olarak mevzuubahis olduğunuz halde bizi tenkit edebilirsiniz. Binaenaleyh doğrudan doğruya bu milletin eline veriliyor demek değildir. Müdafaa muntazam Ordunun elindedir. Vilâyet Meclislerine böyle bir salâhiyet veriyorsunuz. Bunu katiyyen hiç bir yerde göremiyeceksiniz. Ordu kuvveti daima vahdeti istilzam eder. O faaliyetler ise tefriki vazaifi icabeder ve muhtelif mahallerde parça parça bulunan kuvvetlerle hiç bir netice çıkmaz.

İşte Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin muhtelif surette idare etmeleri için teşkilâta atfı ehemmiyet ediyorsunuz. En muvafık teşkilâtı yapalım. Fakat efendiler, mesele teşkilâtta değildir, adam meselesidir ve bu memleketi düzeltecek bir tarzda başka bir şekil koyunuz. Demek ki bütün bu haller teşkilâtta anarşi olduğundandır. Hükümeti muntazama teşkili biraz zaman isterse de her halde elzemdir. Fakat bizim muvaffakiyetimiz inzibattadır, intizamdadır. Başka türlu müdafaa edilmez.

HULUSİ BEY (Afyon Karahisar) — Bir sual soracağım. İki yerde buyruluyor ki, millet biziz, biz düzelteceğiz, fakat düzeltmek için en samimi cevabı vermiyorsunuz.

A. FERİD BEY (Maliye Vekili) — Yalnız bu tarzda umumî surette tevcihi hitap doğru değildir. Geçende zâtı âliniz aynı suali irat buyurduğunuz halde cevabında bulunamadınız.

BİR MEBUS — Efendi, şimdi Meclisin vereceği karar... Bu hususta bir karar vermek vermemek meselesidir. Asıl mühim mesele halledilmemiştir. Bu arkadaşlarınız dahil olduğu halde Başkumandanlığa ait hususatı süratle hazırlatmak meselesinden munbaisdir. Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri gerek Çanakkale'de ve gerek Sina'da mühim muzafferiyetler kazanmıştır. Fakat Efendiler, Meclis Reisi Başkumandanlıktan çok büyük ve yüksektir. Nerede kaldı ki Mustafa Kemal Paşa; meselâ bir Ahmed, bir Mehmetle mukayese edilsin. Mustafa Kemal Paşanın şahsî maneviyeti çok büyüktür. Valiehilazîm bir Hintli ismi söylendiği zaman salâtı selâm getiriyor. Pek alâ bilirsiniz ki böyle olduğu halde ve Paşanın vaziyetinin sarsılması milletin sarsıntısını icabeder. Temel olmak itibariyle onu da sarsar. Yunan Ordusunun hedefi hiç şüphesiz, Eskişehir değildi. Taarruz plânının gösterdiği vaziyete göre tamamiyle Hükümetin kalpgâhı idi. Ordu ikinci bir muharebeye yüz çevirmek için muntazaman geri çekildi. Elhamdülillah mevcudiyetini pek zayi etmiyerek hattı tabiisini aldı. Binaenaleyh arkadaşlar heyecandan ve histen âri olarak gayet iyi düşününüz. Ve bunu vicdanınızla muhakeme ediniz. Mülahazatı siyasiye, mülahazatı askeriyenin icabatı siyasiye ile alâkadar olduğunu düşünmiyelim. Yalnız siyasiyatın mevcut olduğu yerlere daima felâket teveccüh etmiştir. Tarihde emsali çoktur. Binaenaleyh Efendiler, Büyük Millet Meclisi Reisinin bugün Başkumandanlığa tenziline yüreğim razı olmuyor. Kral Kostantinde Yunanlı gavgası için değil tacını kurtarmak için gelmiştir. Başkumandanlığı deruhte etmiştir. Yalnız İzimir'de oturmuştur. Asıl Efendiler, mesele halli fasl edilmemiştir.

REİS — Efendim, tadil teklifleri vardır.

AHMET MUHTAR BEY (İstanbul) — Hüsrev Beyin takririni okuyunuz.

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Atideki teklifi kanuninin müstacelen müzakeresini ve tayini esami ile reye vazını teklif eyleriz.

Sinop	Ankara
Rıza Nur	Şemsettin
Ankara	Yozgat
Hilmi	Ahmet
Eskişehir	Diyarbekir
Hüsrev Sami	Hacı Şükrü
Biga	Bursa
Hamdi	Mühiddin

Trabzon
Hamdi

Türkiye Büyük Milllet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi Hakkındaki Kanun

Madde 1. — Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazıulyedi yegâne kuvveti âliye olan ve

azasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriiyesi tabidanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.

Madde 2. — Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salahiyetini Meclis namına bilfiil istimale mezundur.

Madde 3. — Müşarünileyhebâladaki mevad ile mevdu sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle muteberdir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti refedebilir.

Madde 4. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 5. — İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.

BİR MEBUS BEY — Binaenaleyh bu bapta bazı arkadaşlara söz söyletmek lâzımdır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ben de söz istiyorum. (Gürültüler)

REİS — Hüsrev Beyin sözü varken diğer arkadaşa söz vermek nasıl olur? Müsaade buyurunuz efendim müzakerenin kifayetine karar verilmiştir.

MUHİDDİN BAHA BEY (Bursa) — Şimdi Hüsrev Bey iyi bir şey yapmadılar... Bendenizin fikrine en yakın Hoca Taki Efendi söylemiştir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Arkadaşlar, Heyeti Vekileden birisi sıfatile söylemiyorum. Antalya mebusu sıfatile söylüyorum. Dünden beri yaptığımız bahiste şimdiye kadar söz alan arkadaşlar bazı takayyüde lüzum görmüş, Meclisin salahiyeti hukukiyesi hakkında beyanatta bulunmuş, Hüsrev Bey bunun olmamasını arzu eden bir tarzda beyanatta bulunmuşlardır. Maddî ve manevî son ağırlık ne varsa, kefenin gözüne koymağa mecburuz. Arkadaşlar, Anadolu'da iki büyük fikir çarpışıyor. Yunan Ordusu da bir fikri temsil ediyor. Biz mücadelenin akibeti noktai nazarından bin kere endişe ile müteehassis olmağa mecburuz. Eğer mücadele Anadolunun falan noktasına kadar gelirse iş bitmiştir derseniz o başka. Bu mücadeleyi zafere isal etmek için topraklarımızdan geri çekildikçe, elimizin altındaki halk eksildikçe menabii varidatımız tenakus ederse bunu nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz. Arkadaşlar dedim ki, eğer fikri istilânın, fikri fütuhatın neticesi yeniden yeniye kazançlar fikri uyanırsa, müşkilâtın namahdut olması mukabilinde geri dönmek varsa... Felâketlerimiz ne kadar artarsa artsın, bizim fikrimiz katiyyen istiklâldir. O bir istilâ muharebesi yapıyor. Topraklar çoğaltmak, hudutları tevsi etmek muharebesini yapıyor. İki mizaç çarpışıyor. Yunanlıların fikrine, Türkün maksadına bakınız... Üç bin senelik Yunan tarihini alınız. Göreceksiniz ki maişet Yunanlıları mücadeleye alıştırmıştır. Tarihlerinde istical fikri vardır. Rumlar aceleye alışkındır. Toprağını eker, en basit vesaitle istihsal eder ve satar. Asarı sabikaya sadık isek zafer en müsait şeraitte ancak ve ancak bize mevuttur. Biz diyoruz ki Mustafa Kemal Paşanın şahsı elimizde büyük bir kuvvettir. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz efendim, biz diyoruz ki elimizde bir kuvvet vardır. Mustafa Kemal Paşanın şahsı... Bilhassa Hüsrev Bey arkadaşımız Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi bir şey söyledi. Ricatlar devam ettiği takdirde Mustafa Kemal Paşa iş başında bulundukça ne yapılabilir?. Muhakkak arkadaşlar, zaruri ve nakabili inkâr bir hakikattir. Biz mücadelemize düşman kuvvetini buraya gaybolduğunu görseydik o zaman bunu nazarı dikkate alırdık. Şahsa bu kadar büyük kıymet ve ehemmiyet atfettiğimiz ordumuzda binlerce misal ile tazim eylediğimiz Reisi Muhteremimiz için eğer bu zamanda terazinin bir kefesine koysak kıymeti anlaşılır. Bu cidalde büyük ve acı hatıralarımız çoktur. Betbaht olduğumuz günlerde Harbi Umumî bâdirelerini hatırlıyoruz. Zannetmeyiniz yalnız bize aittir. Memleketimiz, ki elli bin felâket görmüştür. Muhaceret ederken, malubiyet görürken Ordularının çekilmesi önünde olmuştur. Milletin tahammülü nâmahduttur. Bununla oynamak istemeyelim. Bizim için ne mümkünse azamî surette yapmağa mecburuz. Çünkü geri çekilme, ricatler devali ettiği takdirde... Arkadaşlar bendeniz diyorum ki biz mevzi tutmuşuz, bunun için bu mevzilin azamî surette takviyesi lâzımdır. Meclisin tesiri budur. Memleketimizi idare hususunda bir arkadaşımızı kullanmak yüzde doksan bu vaziyeti vermek esasını kabul etmişizdir. Felâket takip ettiği, ricatler devam ettiği takdirde Meclisinizin selâhiyeti hangi Orduya istinat ederek bize icrayı ahkâm ettirir? Selâhiyetinizin nâfiz olması için Ordumuzun galip olması lâzımdır ve muvaffakiyetimizin en büyük âmillerinden birisi Mustafa Kemal Paşanın şahsında tecellidir. Memleketi, milleti zafere isal etmek için elimizde bulunan en kıymetli kudreti bir terazinin bir gözüne koymalıyız. Arkadaşlar benim fikrim budur ve bunu teklif ediyorum.

(Nebi Zade Hamdi Beyin takriri okundu), (Kângırı Mebusu Tevfik Efendinin takriri okundu), (Karesi Mebusu Vehbi Beyin takriri okundu), (Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin takriri okundu), (Karesi Mebusu İbrahim Beyin takriri okundu), (Kütahya Mebusu Cemil Beyin takriri okundu), (Salahaddin Beyin iki teklifinden biri okundu), (Erzurum Salih Efendinin takriri okundu).

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Teklifimi izah edeceğim. (Şiddetli gürültüler)

REİS — Takrirleri reye koyacağım. Bilahare tayini esami takririni okuyacağım. (Durak Beyin takriri okundu), (Nazara alınmadı) (Karasi Mebusu Vehbi Beyin takriri okundu.)

REİS — Nazarı itibare alanlar lütfen ellerini kaldırsın.. Reddedildi.

(Kütahya Mebusu Cemil Beyin takriri okundu)

REİS — Nazarı dikkate alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı dikkate alınmadı.

(Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin takriri okundu) Reddedildi.

(Hüsrev Beyin takriri okundu) Reddedildi.

(Salih Efendinin takriri okundu) Reddedildi.

(Nebi Zade Hamdi Beyin takriri ile tashih olunan madde okundu)

REİS — Şimdi efendim ikinci maddeyi reyinize arz ediyorum. Kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

(Üçüncü madde okundu.)

REİS — Kabul edenler.. Ellerini kaldırsın, kabul edilmiştir.

(Dördüncü madde okundu)

REİS — Kabul edenler, ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Şimdi bunları tayini esami ile reye koyacağım. (Tayini esami ile reyler toplanmağa başlandı.)

İkinci Celse

REİS : Reisisani Dr. Adnan Bey Efendi, Mustafa Kemal Paşa

KÂTİPLER :

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinindir. Buyurunuz efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem arkadaşlar; Başkumandanlık teklifi karşısında Heyeti Âliyenize bir esas olmak üzere arzettiğim takririn münakaşasından mülhem olduğum bazı noktalar vardır; onları huzuru âlinizde tasrih etmek istiyorum. Telekkiyatımda aldanmıyorsam Meclisi Âliyi tereddüde sevkeden nokta, hukuku teşriiye ve icraiyesini bir zata tevdi etmiş olmaktan tevellüt edecek mahazirdir. Meclisin bu noktayı büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate almasından ben şahsan fevkalâde memnunum. Çünkü hiç birimizin şahsı mevzuubahs değildir. Fakat şahıslar mevzubahs olunca bu Meclisi Âliyi teşkil eden zevattan ben de bir fert olmam itibarile, benim için dahi her hangi bir salahiyeti, kanunî ve meşru bir sıfatı haiz olabilmem mutlaka Meclisi Âlinin mevcudiyetine vâbestedir. Meclisin mevcudiyeti herhangi bir şekil ve surette düçarı taarruz olursa ona intisapla haiz bulunduğum bilcümle evsaf ve salâhiyat tabiî kendiliğinden mündefi olur ve bundan sonra yapılacak işler bittabi milletin arzusuna ve iradesine temas etmez ve bittabi milletçe muta olmaz. Binaenaleyh zatı âlinizce mucibi endişe olan nokta benim esasen mahfuziyeti için vakfı hayat etmek mecburiyetinde olduğum bir noktadır. Onun için ben de, bu noktanın yapılacak mevaddı kanuniyede musarraf olmasını ehemmiyetle düşündüm.

Diğer bir nokta daha vardır. Herhangi birimize böyle bir salâhiyet verirsek, o zat bu salâhiyetine istinaden âzayı kiramdan herhangi biri hakkında keyfî, örfî, muamele yapabilir mi? Bittabi bu da vâridi hatır olamaz. Fakat bunu da ref'edecek kaydü şartı nazarı itibare almak lâzımdır.

Şimdi müsaade buyurursanız, geceki takririmi bazı maddeler halinde bir proje olarak Heyeti Âliyenize takdim ediyorum. Onun üzerinde müzakere ve münakaşa yapılabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun

Madde 1. — Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazülyed yegâne kuvveti âliye olan ve azasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle hukuk ve masuniyeti teşriiyesi tabiatiyle mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim; bendeniz Meclisi Âlinin salâhiyetini Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine vermekte bir beis görmüyorum. Memlekette diktatör olabilmek ve memleketin bütün kuvvetini ele alabilmek için.

Başka türlü memlekette zulüm ile payidar olunacağına kani değilim. Memleketi Yunandan, düşmandan kurtarıp ta böyle bir müddet için kendisi diktatör olarak icrayı faaliyet ederse, ben bunda memleket için fayda mülâhaza ederim. Hatta bendeniz, Padişahlıktan yüksek bir makam olsa dahi veririm. Her halde, şahsî hayatımızda bir vahdeti idarenin gösterdiği metanete göre, tecrübemize göre hareket ediyoruz ve bu işlerde de vahdeti idaremizi Reisimiz Paşa Hazretlerine tevdi ediyoruz. Bu kadar büyük mesuliyetin kendilerine tahmilinin, kendisine çok daha büyük faaliyete sevkedeceğine kaniim. Hatta bu açık sebebe Paşa Hazretlerinin ehemmiyet vermediğine inanmıyorum. Bu sefer inşallah hayırlı olur. Cenabı Haktan muvaffakiyet dilerim.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Aldandın.

EMİN BEY (Eskişehir) — İnşallah aldanmamış olayım da aksini görelim.

Sâniyen, bu işde başka mahzur yoktur, olsa olsa Paşa Hazretleri yalnız kaldığı...

Tekâlifi harbiye usulile alınacak eşyada ve bazı taraflarda sui'istimal olabilir. İstirham ederim ki gayet iyi adamlar intihap buyururlarsa bu iş de üç günde halledilir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, dünden beri müzakeremiz iki mesele üzerine cereyan ediyor. Biri Başkumandanlık, diğer salâhiyet meselesidir. Arkadaşlarımdan bir kısmı dünkü gün biraz asabiyet gösterdiler. Bu gibi mesailde asabiyet göstermek doğru değildir. Çünkü pek mühimdir. Bu meselenin üzerinde iki, üç gün de oynasak yeridir. (Zamanın müsaadesi yoktur sesleri) Rica ederim sükût buyurunuz, içtihadımı söylemekliğime müsaade buyurunuz. Bu meselede herkesin kendisine göre bir düşüncesi vardır. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri şu kürsüden dediler ki, Meclisin hayatini muhafaza benim vakfı hayat etmek mecburiyetinde bulunduğum bir noktadır.) (1)

Bu hususta gösterdiği inceliğe ben memnun oldum. Biz de kendilerinden zaten bunu bekliyorduk ve bendeniz ciddî olarak tahmin ediyordum ki Paşa Hazretleri bu gibi beyanatta bulunacaklar. Tahminim gibi çıktı. Bunda emin olunuz ki bir fazlalık hissetmiyorum. Ancak rica ederim, bendeniz bir misal söyliyeceğim. Fakat af buyurun bendeniz yirmi iki senedir komiteciyim. Hapisanelere girdim, dayak yedim, her şey yedim, rica ederim bunu bir mesele için söylemiyorum. Fakat her halde bu gibi mesaili ne kadar ince düşünürsek o kadar menfaatımıza muvafıktır. Paşa Hazretlerinin dün akşam Heyeti Âliyenize vermiş olduğu teklif mühim bir surette bulunuyordu. Doğrusu tefsire muhtaç idi. Hepimizin gönlüne bazı şeyler geliyordu. Bugün anlaşılıyor ki Paşa Hazretleri bir dereceye kadar tefsir buyurdular.

Bu maddelerin içinde bazı şeyleri ekmek istiyorum. Başkumandanlık vazifesi için bendeniz bir şey söylemiyeceğim. Bunu Paşa Hazretleri deruhte ettikleri vakit zaten erkânı askeriyemiz içinde kendileri en yüksek kumandanlarımızdan olduğu için milletin ve askerin itimadı artacaktır. Buna kattiyyen şüphe etmiyorum. Muvaffakiyet Allahtandır. Yalnız hatırıma bir şey geldi. Bendeniz bir teklif dermiyan edeceğim, bilmem kabul buyrulur mu? (Paşa Hazretlerine unvan olarak yalnız Başkumandan değil) (2) Millet Başkumandanı diyelim, bu ünvanı verelim. Bendeniz böyle teklif ediyorum.

İkincisi; salâhiyet meselesine gelince : Birinci maddede (Yegâne kuvveti âliye olan ve âzayı kiramdan her birinin hukuk ve mesuliyeti teşriiyesi tabiatile mahfuz bulunan) deniliyor. Halbuki Meclisin salâhiyeti yalnız teşrîî değildir, icraîdir de. Binaenaleyh buraya, icraî kelimesinin ilâvesini teklif ediyorum. Bu birinci madde için başka söz söylemiyeceğim. Onu da başka suretle... Çünkü biz bundan bir buçuk sene evvele rücu ederek o surette tahlil etmeliyiz. Bir buçuk sene evvel Misakı Millînin etrafında toplandığımız zaman, davamız lâfta değil, yazıda değildi. Bizim en büyük davamız sebattır. Bu davayı lâfla değil, kılıçla, topla halledeceğiz. Yani bu mesele bir Ordu meselesidir. Düşmanlarımıza karşı dava-

---

(1, 2,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

muzı Ordu ile halledeceğiz. Elimizde Ordumuz olmazsa yapacağımız hiç bir şey yoktur. O halde Orduyu takviye etmek lâzımdır.

Bunun için de salâhiyet vermek lâzım geliyor. Meselâ Paşa Hazretleri burada buyurdular ki, icabında İstiklâl Mahkemelerine buradan aza alır ve gönderirim. Fakat bendeniz öyle zannediyorum ki, diyecekler ki filan yere gideceksin, İstiklâl Mahkemesi azası olarak gideceksin. İhtimal ki bendeniz oraya gidemiyeceğim. Bendenizi cebren gönderecekler mi yahut gitmezsem kendi salâhiyetimi istimal edecek miyim? Sonra bendeniz zannediyorum ki, Büyük Millet Meclisinden her hangi bir yere lâzım gelenleri göndermek Meclisin salâhiyeti cümlesinden ise de; Büyük Millet Meclisi intihap etmesin, ben göndereyim buyururlarsa bunun için bendeniz zannediyorum ki ordunun maddî ve manevî kuvvetini tezyit ve tarsin hususunda salâhiyetimiz az kalıyor. Bunu da rica ediyorum, bir dereceye kadar tefsir buyursunlar.

SUAT BEY (Kastamonu) — Reis Bey bunlar maddelere aittir.

REİS — Efendim, heyeti umumiyesi maddelerle beraberdir.

ŞEREF BEY (Edirne) — Paşa Hazretlerinin akşam Meclisi Âliye verdiği ve arkadaşların üzerinde bir çok münakaşa ettiği esas bu şekilde değildi. Bendenizin ikrakim Paşa Hazretleri yalnız ordunun sevk ve idaresi hususunda Meclisin haiz olduğu salâhiyetin kendisine tevdiinden ibaret kalmıştır ve o noktayı müdafaa etmişti. Bilâhare Meclisi Âlide gösterilen asabiyet nazarı dikkatimi celbetti. Teklifi tedkik ettim, gördüm ki Meclis bihakkin asabiyet gösteriyor. Çünkü Hâkimiyeti Milliyeyi temsil eden Meclisi Âli kendi kudretinden hiç bir şeyi esasen ve bittabi vermek kudretini haiz değildir. Zira müvekkiller bizi tevkil ettikleri vakit vermiş oldukları vekâletnamei lâyetezelzel öyle bir vekâletnamedir ki hatta vekâleti devriye dahi değildir. Onun fevkindedir. Demek ki öyle bir şey ki inzal kabul etmez. Bunun şekli hukukisine gelince, Kanunu Esasimizde mevcut olan masuniyet meselesi öyle bir esastır ki onu ref ettiğiniz dakikada teşritiyet hayatı yok demektir. Binaenaleyh Meclis burayı teemmül ile istiklâli memleket ve milleti kurtarmak için toplanmış ise hakkı hâkimiyetini başkasına veremez. Buna imkân yoktur. Meclis hakkını meşruti bir dairede müdafaa için toplanmıştır. Şu halde hiç biriniz bir hakkı tabiri hukukisile, hakkı hâkimiyetinizi veremezsiniz, buna imkân yoktur, kabil değildir. Fakat hadisat biri birini veli ederek öyle bir had devreye gelmiştir. Bu gün iki yüz kilometre ötede bir düşman var. Onun karşısında Meclisi Âli bir tedbiri katî ve şadid almak mecburiyetindedir ve kâffenizin bildiği veçhile, ordunun milletin sevk ve idaresi bize tevdi edildiği için tabiatile ordunun Başkumandanlığı, yani ordunun doğrudan doğruya idaresi bize mevdu olduğundan şu halde Meclis şu vaziyeti askeriyeyi görünce istiyor ki bu vaziyeti daha ziyade kuvvetleştirsin. Ordunun başına çelik bir el ve görür bir göz, işler bir dimağ koysun. Yalnız bu Meclisi Âlinin kanun şeklinde yapacağı şeyi bir daha ve temamile tekrar etmesi Kanunu Esasi dairesinde olduğu gibi Paşa Hazretlerinin de taamile fiillerine mütabık olduğuna kaniim. Yegâne kuvveti âliye olan Meclisin kuvvei teşriiyesi tabiatile değil, kanunen mahfuzdur. Bu kati ve mantıkidir. Bu masuniyeti şahsiye ve maneviyeyi haiz olan Meclis kuvvadatı âliye ile Başkumandanlığı kendi Reisi olan zata vermekle hayatı meşrutiyete girmiştir. Fakat millet teşrii vazifesini kimseye veremez. Maddeye «Kanunu Esasi ile kavanini mevzua dairesinde ifasının» ilâvesini teklif ederim. Çünkü burada iki mütalaa vardır. Efendiler, milletin kuvvei âliyesi denilen Meclisi Âlidir ve onun başında Hükümdardır. Milleti temsil eden kuvvei heyeti teşriiyedir. Milletler daima Hükümdarlar ile çarpışmıştır. Milletlerin Hükümdarlara verdiği Kanunu Esasi denilen şeyler... Büyük Millet Meclisi Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapmış, Hükümdarı atmış, hakkı hâkimiyeti eline almış ve iradei milliyenin hâkim olduğunu isbat etmiş. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Başkumandan yaptığımız gün ben idarei örfiye ilân edeceğim derse hakkıdır. Verdiğiniz salâhiyete istinaden idarei örfiye ilân edince her kanun susar. Kavanini mülkiye ve kavanini mevzuanın kâffesi susunca... Şimdi idarei örfiye ilânı hakkına Paşaya tevdi ediyor muyuz? Öyle ise Kanunu Esasi şartını koymak lâzımdır. Bu kaydı koyduktan sonra bunun ikinci şekline nakli kelâm edeceğim. Bendeniz bundan hiç bir endişe duymuyorum. Tabiidir. Dünyada Başkumandan olmak üzere düşmanı atmak şartile şu belayı başımızdan atacağına iman ettiğim Paşa Hazretleri, tabiidir ki, milletin bütün maddi ve manevî kuvvetinden istifade edecektir. Etmezse başka türlü sevk ve idare edemez. Yalnız taarruz eden bir nokta vardır. O da hâkimiyeti milliyeye mugayir bir hadise meydana gelmesin. Arzuyu umumî de budur. Paşanın da arzusu budur. Mademki iki tarafın kemali samimiyetle bu cihetı halletmesi lâzımdır. Şu arzettiğim kayıdın yani «Kanunu Esasi ve kavanini mevzuat ahkâmına muvafık olmak şartile» kaydının

ilâvesini rica ediyorum. Bundan sonra arkadaşımızın meselâ Tekâlifi harbiye usulile yapacak.

BİR MEBUS BEY — Efendiler içinizden bir çoğu görmüştür. Allah kimseye göstermesin. Benim kâinatta bir tek evladım var. Kız olmak üzere on altı aydır hapishanededir. Binaenaleyh fecayii biliyorum. Papulas başında çorba pişireceğine Paşa Hazretlerinin ayağı altında kalmaya razıyım. Paşa gibi zeki yaratılmış bir zat bittabi muhakeme eder ki, bu Meclise rehber olan ve toplıyan kendileridir. Paşa da kuvveti bizzat Meclisten almışlardır. Vicdanı umumiye ve dehayı millimize mihrak olmuşlardır. Paşa kuvveti bizzat Meclisten alıyor. Millî ordu Meclisin ordusudur. Meclis kendi reisini başına kumandan yapıyor. Onu her hususta takyid etmek doğru değildir. Son harbin yani muntazam ric'atın vukuu ile her gün asabileştik. Öyle değil mi? Müdafaai Milliye Vekilinin salâhiyetini bana veriniz ve siz gidiniz demiyor. Paşa Hazretleri yarin ordunun başına geçtiği zaman eminim ki kendi...

Sonra Durak Beyefendinin itiraz buyurdukları bir şey vardır ki Şeref Bey izah ettiler. Paşa buradan siz kalkınız, filan yere gidiniz derse efendim, Paşa salâhiyeti bana veriniz, siz gidiniz demiyor. Bu salâhiyeti haiz değildir. Meclisin Heyeti Umumiyesi salâhiyeti icraiyeyi haizdir. Eğer fevkalâde bir şey yapmak istiyorsanız bu kadar kuyud ile bu mümkün olamaz.

Sonra; Durak Beyefendinin itiraz buyurdukları bir şey vardır ki Şeref Bey izah ettiler. Azayı kiramdan her biri münferiden salâhiyeti icraiyeyi haiz değildir. Meclisin Heyeti Umumiyesi salâhiyeti icraiyeyi haizdir. Her kes icraata karışamaz. Onun içindir ki Heyeti Vekile intihap etmişiz.

MUSTAFA DURAK BEY — Zaten ben şahsî icraiyeden bahsetmiştim.

BİR MEBUS BEY (Devamla) — Yoksa Meclise matuf olan noktaları bir şahıs istimal edemez. Meclisin sıfat ve salâhiyeti teşriiye ve icraiyesi mahfuzdur. Fakat münferiden, ayrı ayrı kullanılmaz.

RİZA NUR BEY — Efendim dün Paşa Hazretlerinin takrirlerini dinlediğim vakitte Meclisin hukuk ve salâhiyetinin bir kısmını terk etmesi teklifi karşısında ben fevkalâde hali heyecan içinde kaldım. Hatta başımı felan kaşımışım. Bana sonra söylediler. Fevkalâde bir vaka huzurunda olduğumu gayri ihtiyari olarak harekâtımda göstermişim. Hakikaten şimdiye kadar hayatı meşruiyetimde, hayatı teşriiyemde bu kadar mühim bir vaka ve teklif huzurunda kalmamıştım. Bu teklifi tahlil ettiğim vakitte görüyordum ki hukuku milleti bir şahıs eline veriyoruz. O hukuk ki yalnız milletin kendisine aittir. Başka kimseye verilemez ve bu Meclisin elinde emanettir. Emin olunuz tarih huzurunda vazifemizde o kadar tekâsül ediyoruz ki büyük zillet irtikâp ediyoruz. Bence manası düşünülürse biz adeta bir Padişah intihap ediyoruz. Çünkü bir milletin bütün hukuku teşriiyesini bir ele tevdi ediyoruz. Halbuki efendiler, tarihi meşruiyetimizi düşünürsek bu millet kan dökerek, inkilâp yaparak, isyan çıkararak hukukunu bir Padişahın elinden almıştır ve bu kadar kıymetlidir ve o takrirdeki şey umumî takrirler ile takdir edilmiştir. Bu da yahameti büsbütün tezyid ediyor idi. Vakıa ben kanûn içimizden hiç bir şahıs onu yapamaz ve bu gün her şey Millet Meclisine istinat etmektedir. Bu Millet Meclisi olmadığı vakitte burada Hükümet de yoktur ve bu dava da bitmiştir. Bu davayı ancak bu Meclisin mevcudiyeti tutuyor ve tutmaktadır ve İnşallah ta yürütecektir. Bendeniz Paşa Hazretlerinin bu salâhiyeti talep etmesindeki hikmeti bir türlü derk ve izah edemiyorum. Orduyu hüsnü idare etmek maksadı mevcuttur ve bu da bittabi salâhiyete muhtaçtır. Evet bu hususta salâhiyeti fevkalâde verilsin. Bunda hiç diyecek yoktur. Tekâlifi harbiye de tarh edebilsin. Zaman fevkalâdedir. Ordunun hali fevkalâdedir. Buna çaresaz olmak lâzımdır, buna hiç diyecek yoktur. Fakat teşrîî salâhiyete dokunmak doğru değildir ve bunu istememek lâzım idi ve gayede bunun hiç bir tesiri olmıyacağı kanaatındayım. Bu hususta Meclis pek kıskanç davranmıştır ki müzakerata füzun göstermiştir ve bunda da tarihe karşı hakikaten vazifesini ifa etmiştir ve bunu yapmamak cidden vazifemizde tekâsüldür ve bunu telini icabettirir. Bendeniz arzu ederdim ki salâhiyet ve hukuku teşriiyeden hiç bir şey talep edilmesin. Ancak orduyu takviye ve hüsnü idare ve sevki idare için bütün salâhiyetler istensin, bütün salâhiyetler, bütün hukuk talep edilsin ve bunda da bir diyecek yoktur. Paşa Hazretlerinin verdikleri kanun mevadı tarzındaki tekliflerinde dünkü takrirlerini daha ziyade tadil ve temdit etmiş olduklarını görüyorum ve bundan cidden memnun ve müteşekkirim. Ancak bunu da kâfi miktarda görmemekteyim. Meselâ bu hususta hukuku meşrua hususunda en ziyade bu Meclisin ve bu Meclisi teşkil eden âzanın masuniyeti meselesi hükümrandır. Bu hususa dair sarih bir şey yoktur. Bu mesele en mühim olan şeydir. Umumî cümleler, ifadeler daima hafidir. Bu tabirlerin altına çok hususî şeyler saklanabilir ve çok şeyler olabilir. Bu mevad-

dı kanuniyeyi, hukuku teşriiyeyi daha ziyade tadil ve tasrih edecek bir surette tadili taraftarıyım. Denebilir ki B. M. Meclisinin tadil ve feshi hariçtir bir kere. Diğer mühim mesele vardır ki, mebusların masuniyeti şahsiyesidir. B. M. Meclisinin masuniyeti ve bir de mebuslarının masuniyeti şahsiyesidir. Çünkü masuniyeti şahsiyeye malik olmayan bir mebus hürriyeti kelâma malik olmaz, tehdit altında bulundurulmuş olur. O halde kanaati vicdaniyesini söyliyemez. Söylemedi mi, o vakit de meşrutiyet yoktur. Onun için en mühim esaslardan olmak üzere bu kaydında; meselâ : Kanunu Esasinin (79) ncu maddesile muayyan bir kayıt konmak lâzımdır.

Sonra efendim, diğer bir mesele daha var. Paşa Hazretleri buyurdular ki İstiklâl Mahkemeleri lâzımdır ve bunların süratle icraat yapması lâzımdır. Evet bunun için İstiklâl Mahkemesi göndereceğim, mebusları tayin edeceğim. Halbuki ben demiyorum ki, rica ederim şahıs meselesi mutlaka mevzubahs olacak ve böyle yapacakları muhakkaktır demiyorum. Fakat bizim için bir vazifedir, bunu tahattur ettiriyorum. Böyle bir şeye meydan verilmesin. Meselâ Paşa Hazretleri mebus arkadaşlardan istediklerini tayin eder. Bir İstiklâl Mahkemesini bir yerde teşkil eder. Ama öyle zat tayin eder ki kendi arzularını tamamen ifa eder. İhtimal ki arkadaşların içerisinde böyle arkadaş olmamak ihtimali mevcuttur. İhtimal üzerine söyluyorum. Peki o halde bir adamı da oraya tevdi ederler. Onun için bu kadar salâhiyeti alan zatın mahkeme azası olarak bizzat kendisinin tayin etmesi doğru olamaz.

(Mütebakisi pek ziyade mahlût olduğundan tevhidine imkân olamadığına dair Riza Efendinin müsveddede şerhi vardır.)

REİS — Efendim Başkumandanlığın Reis Mustafa Kemal Paşaya tevcihine dair olan kanuna 183 arkadaş itayı rey ettiler. 169 rey ile kabul edilmiştir. (Alkışlar) On üç arkadaş muhalif kaldı. Fakat celsei alenîyede bu on üç arkadaşımız, korkarız ki, âdemi itimadlarile heyecanı milliyi tenkis ederler.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar Meclisi Âlînin Başkumandanlık vazifesini ifa etmek üzere bendenizi memur buyurduğunuzdan ve bu vesile ile izhar olunan itimat ve emniyete tamamen teşekkür ederim ve bütün mevcudiyetimle bu emniyet ve itimada lâyık olduğumu az zamanda göstermeğe, inşallah, muvaffak olacağım.

Şimdi ittihaz ettiğimiz tedabiri fevkalâdenin mütemmimatından gördüğüm bazı şeyleri Heyeti Âliyenize gayet samimi olarak arzedeceğim. Şimdi takarrür ettirirsek ondan sonra celsei alenîyede hal ettiririz. Şimdi size ve Heyeti Vekileye ilk teklifim şu olacaktır. Müdafaai Milliye Vekâletine elyevm Dahiliye Vekili bulunan Refet Paşa geçmelidir. Fevzi Paşa Hazretleri münhasıran Erkânı Harbiyei Umumiye vazaifile iştigal etmelidir. Ben de Başkumandan sıfatile kendilerile iştirak ederim. Fakat diğer hususatı da bir arkadaşımız münhasıran takip etmelidir. Refet Paşa Hazretlerinden de lutfen bunu kabulünü rica ederiz. (Hep rica ederiz sesleri)

Celsei alenîyede karar veririz. Şimdi arkadaşlar Dahiliye Vekili olmak üzere diğer bir zatı tavzif etmek lâzımdır. Yine pek samimi arzediyorum, Haydar Beyi düşünüyorum. Benim düşünerek vâridi hatırım olan zatı arzediyorum. Vaktile de namzed gösterilmiştir, reddolunmuştur. Hakkında muhtelif suretlerle kılükal yapılmıştır. O mahzurlar fiiliyatını göstermez, meslekten yetişmiştir. Gerek benim, gerek Heyeti Âliyenizin malumudur. Bu gün için o zatın ifayı vazife edeceğine kanaat ediyorum. Heyeti Âliyeniz içinde bazı arkadaşlarımızın kanaatınca bazı mahzurlar mevcut olsa dahi, bu gün için o mahzurlar fiiliyatını gösteremez. Malum mahzurlarile beraber bu gün için iyidir bu işi faaliyetle yapacağını zan ve tahmin ediyorum. Zatı Âlileri de böyle kabul buyurursanız onu da intihap ederiz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Hala daireleri vazifesi kalmamıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O halde başka bir zatı münasip görürseniz muvafık olur.

Üçüncü bir şey arzetmek istiyorum. Harice ve dahile karşı gerek Meclis ve gerek Heyeti Vekile çok kuvvetli görünmek lâzımdır. Eğer Heyeti Vekileyi behemahal bazı arkadaşlarla takviye etmek varidi hatır ise, ben çok eminim ki, oradaki arkadaşlarımızın her biri derhal mevkilerini diğer arkadaşlara tevdie hazırdır. Şimdi bu anda da olabilir. Bu gün de olabilir. Ben Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşların hiç birisinin, ben behemahal burada oturacağım, diye ısrar edeceğini zannetmem. Heyeti Vekileye emniyet ve itimat edelim.

(Kanunun 2, 3, 4, ve 5 nci maddelerinin bir kısmında geçtiği, fakat zabıtlarının bulunamadığı anlaşılmaktadır.) M. Ünver

(Dosyada bulunan bu kısım, müzakeratın seyri nazarı dikkate alınarak konmuştur.)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Şahıs meselesi mevzuu bahis değildir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yani behemahal şüphe ve tereddüdünüz varsa bunu dahi yapalım. Artık ufak tefek sebeble Heyeti Vekileyi sarsmıyalım. Mecburiyeti katiye; mahzuru kati olmadıkça hırpalamıyalım. Esasen emniyet buyurabilirsiniz ki Heyet vazifesini bütün mevcudiyetile ifaya çalışmaktadır. Tenkit etmek daha kolaydır, tenkit ederiz. Mahaza lüzum görülürse arkadaşlar bu işe mütheyyadır. Yalnız iyi düşünelim, karar verdiğimiz zaman çok düşünelim, çok tenkit etmekle ve bu gibi tekidatla Hükümeti sarsmıyalım.

Binaenaleyh bunu müteakip celsei aleniyede yapacak bir kaç şey vardır ve Husrev Beyefendinin buyurduğu gibi, ben de Heyeti Âliyeden rica edeceğim ki vekâleten olmak üzere tesbit olacaktır. Bu iş nasıl olsa olacaktır... Hepinizin müttefikan kararı üzerine bu işi almış oluyorum. Müdafaai Milliye Vekâletine, Dahiliye Vekâletine, Haydar Bey geliyor, Fevzi Paşa Hazretleri Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti Vekâletini idare ediyor. Mühim bir meseledir ve teveccühatınızla şimdiye kadar olduğu gibi ve belki daha ziyade, inşallah daha fazla çalışacağım.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Zatı Âliniz Başkumandanlık vazifesini deruhte etmiş bulunuyorsunuz. Başkumandan, bittabi, vazifesi başından ayrılamaz. Cebeci hastanesinden altmış dört hasta elbisesile kapı dışarı edilmiş... Değirmen aramağa memur olan Reşat Efendi alçıda bulunuyormuş... Bendeniz aldığım haber üzerine arzedeyim. Ben kalben buna muvafakat edemem. Sonra bir şey daha var. Meclisimizde asker arkadaşlarımız vardır, nâfi faaliyetleri olmuştur ve her vakit olabilir. Heyeti Celileniz Ordunun takviye vazaifini bana vermeyince ben arkadaşlarımın faaliyetinden mahrum kalmak istemem. Ancak buna da bir şekil vermek lâzımdır. Belki kendilerile görüşülerek hatıra gelen bir şey tesbit edilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; mamafi ben kendilerile görüşerek bu şekli tesbit ederim.

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Şimdi efendim hükümetin naklini teklif ettiğim sırada mevkii naklini de arzetmiştim. Zamanı nakli müzakere ile intac edilecektir. Hükümetin naklinin tarihte bir çok emsalleri vardır. ve derhal Kayseriye nakil meselesi mevzubahs olmadığını arz ederim. Rusya Petresburg'tan Moskova'ya gitti. Almanlar Berlin'den geldi. Biz Ankara'ya geldik, bir çok misaller vardır.

Şimdi efendim bu hükümetin geriye nakli ne manayı ifade eder? Alelıtlak ailelerin ve bir zarureti katiye hasıl olduğu zaman hükümetin geriye nakli, harici ve dahili tesirat itibariyle muhteliftir. Burada müzakere edildiği sırada bu ikisi yekdiğerine karıştırılıyor. Filhakika bir hükümet daima emin ve sâlim görür de bir yerde dururse dahile ve harice karşı olan müsbet tesiratını kabul etmemek mümkün değildir. Esasen biz de, Heyeti Vekilenin, Büyük Millet Meclisinin bugünden itibaren yolcu olmasını istemiyoruz. Fakat harici düşmanlar o hükümetin mevkiini tehlikeye düşürdüğü takdirde hükümette iki şekil hasıl olabilir. Ya o tehlikeyi bertaraf için kendisinde kuvvet görür, orada kalır veya görmez çekilir. Hareket lüzumunu hissettiği gün, hareket emrini verir. Veyahut düşmanların dediğini kabul eder. Malumuâliniz askerin, ordunun hedefi de merkezi hükümettir. Meselâ; biliyorsunuz, büyük muharebede donanma İstanbul'a hücum ediyordu. Ruslar büyük muharebede İstanbul kapılarına Ayastafanos'a geldiler. Sulha icbar etmek için Bulgarlar geldiler. Ne için? Sulha icbar etmek için. Bir milleti sulha icbar etmek için iki usul vardır, Ya merkezi hükümeti işgal suretiyle idareyi meflûç bırakmak veyahut ordusunu imha suretiyle umum milleti sulha icbar etmektir. Bu suret milli tarihin bize gösterdiğine nazaran merkezî hükümete karşı vakî olan tecavüzler kati bir tesir icra etmezler. Nitekim Almanlar Paris'e hücum ettiler, herkes anladı ki bu muharebe üç aylık muharebe değil, bir kaç senelik muharebedir. Bordo demek Fransızların Ogüstü demekti. Fakat Paris, ve diğer birçok vilayetler düşman istilâsı altında kalmasına rağmen, bir şehri kalsa orada Fransa müdafaa edecekti. Malumuâliniz Sırbistan büsbütün istilâ edilmişti. Buna rağmen bu milletler yerlerini ve istiklallerini istirdât ettiler. Bizim hükümetin geriye gitmesinin harice karşı müsbet büyük bir tesiri vardır. Biz Ankara'ya değil, vatana memlekete yapışığız. Biz millete orduya yapışığız. Geri çekilmekle harice karşı diyeceğiz ki; Ankara'ya gelmekle, şuraya gelmekle bizi sulha icbar edemezsiniz. Biz, ordumuzla Anadolu'nun göbeğinde sizi mahvetmeğe muktedir olacağız ve sizin dediğinizi kabul etmiyeceğiz. Dahile karşı tabiatiyle daha biraz başkadır. Ordu ile düşman arasında kalan arazi ahalisini biraz telaşa kapılacak; işte burası düşman istilâsına ma-

---

(Dosyada bulunan bu kısım, müzakeratın seyri nazarı dikkate alınarak buraya konmuştur.)

ruz kalacak diye tereddüde düşecektir. Hükümetin emniyeti azalır. Hükümetin dahile çekilmesi filvakî tesir icra eder. Bu zafı izale için, ordunun, gerisinde hükümetin böyle gerilediğini görürse maneviyatı sarsılabilir. Buna karşı bir tedbir olarak, biz düşündük ki, Heyeti Âliyenizden bazı ulema ve zevat buradan intihap olunur, cepheye gider, zabitana ve askere vesayada bulunur, anlatır ki ancak sizi serbest bırakmak için geriye gidiyoruz. Bu memleketi kurtaracağız. Zannedildiği gibi Eskişehir'e gelmekle hatta bunu malumuâliniz Yunanlılar alır almaz işi bitireceğiz diyorlar buraları almakla iş bitmez, orduyu bitireceksiniz, derler. Böyle bir hareket siyasî ve askerî olan tedabirin üzerine manen tesir icra eder. Bu noktai nazardan hükümet düşündü, taşındı Kayseri'ye nakli münasip gördü.

Gelelim bunun zamanı icrasına. Bugün biz buradan hemen gidelim... Bunu ben de doğru görmüyorum. Efkârı hazırlamak lâzımdır. Bunun için biz orduya bir heyet göndereceğiz, zabitan ve efradla lâyıkı veçhile tenvir edelim. Buradan sıkışdığı zaman, yani ordu manevrasında serbest kalsın diye bir cenaha çekilecek, burası açık kalacak, belki ordu gidecektir. Fakat öbür vaziyet alındıktan sonra artık sizin burada durmanız doğru değildir. Öyle bir zamanın tahassülü kendini gösterir göstermez sükûneti vekarı muhafaza etmek lâzımdır. Her şey sükûnette iken ve bizim ayağımızı bağlatan nelerden ibaret ise göstereceğimiz bir merkeze götürelim... Şuraya, buraya gider biz kararımızda serbest bırakacak zayıflar. Ondan sonra lâzım geldiği gibi orduya meseleyi izah ederiz.

Ondan sonra müfsitlerin harekâtına mani olacak.... ve ondan sonra Heyeti Âliyenizin münasip göreceği zir zamanda buradan kalkılır gidilir. Bunun için şimdi karar vermeliyiz. Hem zemni, hem zaman hazırlanmış olur. Fakat bunun için önümüzdeki zamanlar sayılıdır.

Meclisin nakline gelince; onu görüşür kararlaştırırız.

(Erzurum Mebusu Salih Efendinin takriri okundu.)

REİS — İkinci şık hariçtir. Birinci şıkta diyor ki; Paşa Hazretlerinin beyanatını kabul edelim.

O halde bu şıkkı reyi âlinize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

(Dosyada bulunan bu kısımda, müzakeratın seyrine göre buraya yerleştirilmiştir.)

REFİK ŞEVKET BEY — Efendim Heyeti Vekile arkadaşlarımız içinizden müntahap olmak itibariyle tahassüsatı müşterekenin tabiatiyle tercümanıdır. Binaenaleyh orta yerde bir Kayseri'ye nakil meselesi mevcuttur. Bu icabatı askeriyeye binaen yapılacaktır. Yani buranın vaziyetine göre Ankara'yı tahliye etmek zarureti hâsıl oldu. Her hangi bir ihtimale vesaiti harbiyei mutekâsife bulunduğu bir mahallin tahliyesi bir zarureti katiye hâsıl ettiği zaman fevkalâde zararlar tahaddüs edeceği için, böyle bir tedbire tevessul edilir. Fakat Heyeti Vekile bugünden itibaren yolcu olmayı düşünmedi. O anı o dakikayı tayin etmek tabiatiyle Meclisi Âlinin kararı ile olacaktır. Yalnız bugün nakilleri güç olan pek çok mevaddı askeriye, maliye, evrak, hulâsa bir çok şeyler vardır. Bir de aileler vardır. Onun için bu cihet sureti katiyede halledilmelidir. Şimdi Meclis dilerse karar verir ve şimdi hareket eder. Heyeti Vekile bu hususta Meclisin kararına ittibadan başka yapacak bir şey yoktur. Heyeti Vekile ve Meclis ayrı ayrı şeyler değildir. Heyeti Vekile Meclisten lâyenfektir. Heyeti Vekile yalnız Kayseri'yi bir çok esbab tahtında münasip bulmuştur ve o müsaadeye binaen nakle başlayacaktır. Heyeti Âliyeden rica ederiz, şu noktayı nazarı dikkate alsın; Kayseri'ye nakle muvafakat edilsin, âni nakil bilâhare tespit edilsin.

Sonra orduya ve ahaliye tesiri meselesi vardır. Onu da bilmünasebe arzedeyim. Bunun bazı şayiata, sui tesirata maruz kalması muhtemeldir. Hatta böyle bir hareket mevcuttur. Yalnız daha geri çekilmekle milletin daha esaslı menabiinden istifade edileceği pek tabiidir. Sâniyen ordunun kendilerinden büyük fedakârlıklar beklediği mebuslar bir taraftan kendi safı harplerinde, mebuslarını kemâli sükûnet ve vekarla görecek olurlarsa kuvvei maneviyeyi takviye ettiği gibi, bulanık suda balık avlamak isteyen pek çok kimselerin ümitlerini de kıracaktır. Binaenaleyh bu noktadan da bu hareketin orduya veya ahaliye yapacağı tesir şayanı dikkattir. Heyeti muhteremeden tefrik edilecek zevatın ordu dahilinde dolaşmaları bile çok haiz tesirdir. Bilhassa bunun kabulünü rica ediyoruz.

Hükûmeti Merkeziyenin daha ileri alınması esbabı müdafaayı tezyid edecektir. Asıl mesele Hükûmet makinesidir. Milletin heyeti umumiyesidir. Fransızlar ilk muharebe zamanında kademe, kademe toprakları muhafaza ederken Paris'ten Bordo'ya gittiler. Memleketi kurtarmak için bu tarzda hareket etmelidir. Tabiî Hükûmet yani vilâyet burada kalır. Za-

ten bittetriç hareket başlayacaktır. Meselâ zabitan ailesi ilk defa bir kademedir. Sonra mebusan ve memurin aileleri, evrak vesaire gider. Bunun husule getireceği tesiratı cephedeki arkadaşlarımız tadil edebilirler. Bu suretle vukuu muhtemel suitefehhümatın önüne geçmiş oluruz. O noktai nazardan Heyeti Vekile bu hususatı arz ile iktifa eder.

BİR MEBUS — Reis Bey usulu müzakereye dair söz söyleyeceğim. Merkezi Hükûmetin, yani Meclisin ve Hükûmetin Kayseri'ye nakli meselesini iğlak etmemek için evvelâ isterseniz Meclis buna dair bir karar versin. Sonra teferruat için çok söz alan arkadaşlarımız vardır. Sırasiyle söylerler.

(Dosyada bulunan bu zabıtlar, müzakeratın seyrine göre buraya konmuştur.)

BİR MEBUS BEY — Müsaade buyurun fikrimi arzedeyim. Ailelerle beraber gidilecek olursa gidenler hem kendi ailelerine iyi bakarlar, hem de aynı zamanda irşadatta bulunurlar. Halkı tenvir ederler ve bu muzır tesir izale edilir. Bunu bir maksada mebni söylediğim zannedilmesin. Benim ailem burada değildir, Sinop'tadır, top altındadır. Hakikat zannettiğim bir şeyi arzetmektir. Eğer Heyeti Celile bunu kabul buyurmazsa başka tedbir ittihaz olunsun.

A. FERİT BEY (İstanbul) — Efendiler; arkadaşlarımızdan ailesini düşünmeyecek kimse yoktur. Şüphesiz ki ailemle beraber gitmek isterim. Fakat ailemi nakledecek vasıta bulduktan ve yanına adam koyduktan sonra vazifem beraber gitmek değil, burada vazife yapmaktır. Binaenaleyh arkadaşımın vermiş olduğu takrir, arkadaşlardan bazısına ihtiyari bir suretle müsaadeyi tazammun ederse doğrudur. Fakat mutlaka ailesini nakledecek arkadaşa behemahal kendi refakat mecburiyetini koymayalım. Kendi adamı bulunduğu takdirde kendisi gitmesin. Takrir ihtiyari suretinde değil, icbar suretinde olduğunu şuradan çıkarıyorum. Çünkü propaganda olacaktır. İsterseniz kabul buyurunuz gitsinler. Yalnız bir ciheti nazarı dikkate almak lâzımdır, o da nisabı müzakeredir. Aileleri nakledeceğiz bahanesiyle nisabı müzakere haleldar edilemez.

Sonra, emir berakis olur. Memleket dahil ve haricinde sui tesir hâsıl edeceği fikrindeyim. Binaenaleyh memleketin dahilini tutmak ve haricini muhafaza etmek için buralarda top sesi işitmedikçe buradan katiyen çekilmemelidir. Meclisimiz nisabı müzakeresini gaip etmez. Bu hususdaki kararı daima muhafazaya çalışmalıyız. Çünkü efendiler, diyoruz ki; Ankara'yı ordumuz için, merkez olmak dolayısiyle, memleketimizin muhafazai istiklâlinde engel halinde tutmamalıyız. Ordumuz tamamiyle serbest olmalı, fakat orduya engel olmadığı müddetçe Meclis vazifesini burada görmeli. Düşman gelecek diyoruz. Efendiler düşmanın gelmemesi ihtimali de vardır. Düşmanın gelmemesi ihtimali bulunduğu bir zamanda, mücadele ettiğimiz bir devirde Meclisin içtima edemeyerek çözülüp gitmesi katiyen maksadımıza muzırdır.

VEHBİ BEY (Karesi) — Rica ederim müzakerenin bidayetine davet ederim. Şimdi bir defa kendimizi yoklayalım. Biz henüz Meclisin nakline karar vermedik, ağırlıkların nakline karar verdik ve burada yüz elli aile vardır. Herkes ailesini ne kadar severse, efradı sairei memleketi de sever. Başına adam koyarak göndermeli ve izinsiz kimse gitmemelidir. Arkadaşlar böyle bir zamanda itidallerini muhafaza etmezlerse, zannederim ki, doğru bir hareket olmaz.

İkincisi; intihap edilecek heyete intihap edildikten sonra, en son çıkacak arkadaşlar onlardır... Biz bu felâketin bir daha görülmemesini Cenabı Haktan temenni ederiz. Binaenaleyh mücadeleye devam edilecektir. Bu tedbiri tensib edecek arkadaşlar en sonra kalacak arkadaşlar olmalıdır.

BİR MEBUS BEY — Ailesi olan mebuslar ailesi ile beraber gitsinler. Bu hususta Büyük Millet Meclisi cesaretini gösterecektir.

NECATİ BEY — İstiklâl Mahkemesi âzaları vardır. Orduya gidecek arkadaşlar vardır. Fakat efendiler yalnız iki mıntıkada İstiklâl Mahkemesi yapılmakla iş bitmez. Maatteessüf Hükûmetin bu teklifi yapılmış değildir. Üç ay evvel verilmiş bulunuyor. Bunun verilmesi lâzımdı. Bugün için olsun bize teklif ettiğinden dolayı hükûmete teşekkür ederim. Konya İstiklâl Mahkemesinin menatıkı muayyendir. Diğer İstiklâl Mahkemeleri menatıkı nereler ise tayin edilmelidir. Trabzon, Samsun, Amasya ne için istemesin? Memleketin her tarafına İstiklâl Mahkemeleri göndermelidir. Hükûmetin bu ciheti kabul ederek bu suretle yapılmasını teklif ederim.

BİR MEBUS — Ciddî muharebe başladığı gün, Heyeti Âliyenizin cephenin gerisinde bulunmasında tehlike vardır ve tehlike zuhur ettikten sonra eyvah demiyelim. Fakat ordunun manevrada serbest olabilmesi için Meclisin nakli düşünülmüştür. Buyurduğunuz gibi Meclis buradan gidecek olursa bunun da ehemmiyeti yoktur. Fakat bir mesele vardı, efkârı umumiyede hâsıl edeceği tesir. Bereket versin ki, Meclis bu kararını tahvil etmiş ve bu mahzur da tahaffüf etmiştir. Lâkin Meclis, bugün arkadaşların bir

çoğunu gönderiyor. Çünkü vaziyet Eskişehir gibi olursa, anî bir panik olursa diye endişe vardır. Nasıl ki cephe geri gidiyorsa bu zevat da kalkar gider. Başka bir şey demiyeceğim.

İkinci mesele efendim, Müfettişi Umumilik meselesidir ve bunun da nizamnamesi vardır, kabul ediyorum.

REİS — Birinci madde Meclise aittir. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın... (Birer satır yoktur). (Birer satır yoktur)

BİR MEBUS — Yani hemen bu Meclisin nakli mevzuubahis değildir, hiç nakledilmemesi de mevzuubahis değildir. Meclisi Âlinin ve Hükûmetin Ankara'da vazifei vataniyesine devam etmesi ve ordu ile beraber ... (Birer satır yoktur)

(Heyet raporunun ikinci maddesi okundu). (Bir satır yoktur)

(Heyet raporundan üçüncü madde aynen okundu)

(Reis Mustafa Kemal Paşa maddeyi hulâsa etti ve üçüncü madde aynen kabul olundu)

BİR MEBUS — ... bir çok mıntakalara ayrılacak ve salâhiyeti vasi olarak ve elinde büyük âmil olmak üzere ... Şimdi hulâsası bugünün ihtiyacatı fevkalâdesine mukabil rüfekamızdan bazı zevatın yanına bir veya iki kâtip vererek bazı menatıka memur edip göndermek ve teftişe memur etmektir. Meselâ bizim giden bazı rüfekamız ...

HİLMİ BEY — Yalnız icabeden sancaklara müfettiş göndermeli...

BİR MEBUS — Geçenlerde bazı rüfekamızın lüzum görülen menatıka gönderilmesi gerek muvafık görülsün ve gerekse görünmesin... Yarından sonra hareket edeceğim. Yalnız bir noktayı arzedeyim, Müfettişi Umumîlikten falan maksad, ünvanda değildir. Bendeniz bu gibi mesleklerde hâsıl ettiğim tecrübe binaen arzedeyim ki ... teftişten gâye, yalnız teftiş edilir ve memurinden iyi iş görmeyenleri tecziye etmektir. Ben diyorum ki ikisini tevhid etmelidir. (Hayır, hayır gürültüler)

BİR MEBUS — Ben de bu memleketin evladıyım. Ben de söz söylemeye salâhiyettarım. Ben de söyleyeceğim.

Teftişten gâye, memurini tahrik ve teşvik edip fazla iş çıkarmaktır, sırf teftiş değildir, iş görmektir. Vazifesinde tekâsülü görülen bir memuru çağırmalı, gel buraya, niçin bu işi yapmadın diye İstiklâl Mahkemesine vermelidir.

BİR MEBUS — Fuad Bey, teşrif edniz, mesele anlaşıldı.

FUAD BEY — Yalnız teftiş ile iş olmaz. O giden Müfettişi Umumînin memurlara... Bunun için de ne lâzımdır? Bir talimatname kaleme almalıdır seriaan... Bu da malûmunuzdur ki en mühim ihtiyacatımızdan bulunuyor...

İntihab hakkında da bir mütalâada bulunmak istiyorum. Şimdi müfettiş gidip, ahzı asker şubelerinin muamelâtını teftiş edecek ve şubelerde meselâ gönüllü dercetmek ve bakaya toplamak bilmem ne gibi vezaif ile muvazzaf değil mi ya ... İşini iyi bilen bir şube memuru hatta o efradı silâhiyle beraber yollayabilir. Onun için Müfettişi Umumîlik ...

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Mesele, teklif olunan Müfettişlik meselesidir ve müzakere de bunun üzerinedir. Evvelce memuriyet alanlar bunu üzerlerine tahmil etmeyi istemesinler...

FUAD BEY — İstemiyorum. ... Evvelce intihab edilip gidenler vazifelerine başlasınlar... Bu, âdeta İstiklâl Mahakimi teşkilâtı gibi bir şeydir. Meclis, İstiklâl Mahkemesi teşkilâtını nasıl yapıyorsa bunu da öyle yapar. Fakat mutlaka bugün gitmesi lâzım olan bir iş değildir. Talimat yapılır. Çünkü bugün askerin sevki için ... Bunun için talimat yapılacak ve bu suretle gidilecektir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — ... Kabul olunduğu takdirde bir çok müşevveş noktalar kalabilir. Bir defa Teşkilâtı Esasiye. ... Arzu ederseniz teklif eden zevat ile Hükûmet veya Encümenlerden birisi temas edip müzakere etsinler. Meseleyi izah etsinler, o zaman müzakere edelim. Teklifin ruhu ve hulâsası şu maddedir. Eğer bu madde kabul edilmezse Meclis...

VEHBİ BEY (Karesi) — Yapmak istiyorsa, yapmak istiyorum desin, yapacak ise yapalım. Bunu Müfettişi Umumiliğe mukaddime olmak üzere ve bugünkü ihtiyacata göre ... Bunda da tereddüd ediyorsa hiç bir şey yapamayacaktır.

(Rapor heyeti umumiyesiyle kabul edildi)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — ... Kabiliyeti tatbikiyesi yoktur. Heyeti Âliyeniz Müfettişi Umumiliği ... Mesele bunun tatbikatındadır. Bunun sıfat ve salâhiyeti ne olacak ... Müfettişi Umumîlik kabul edildi. Fakat suveri icraiyesini tasrih etmek lâzım. Onun için işin cihetî ameliyesine geçelim. (Erzurum Mebusu Salih Efendinin takriri okundu, Muvazenei Maliye Encümenine havale edildi)

(Erzurum Mebusu Salih Efendinin hıristiyanlar hakkındaki takriri okundu, reddedildi)

REİS .... Bir takrir daha var. Kangırı Mebusu Tevfik Efendinin... Beyefendiyle Fevzi Paşa Hazretlerinin, İsmet Paşa Hazretlerinin iktidarlarından bahisle...

BİR MEBUS — Hatta Paşa Hazretleri Meclise geldiği gün başka, gelmediği gün başka ... Paşa Hazretleri şu milletin önünde mukaddes bir bayrak olmuştur ve önde onu gördükçe maneviyatımız yükseliyor. Bendeniz hariçten yeni avdet ettim. Münevver zevatın gördüğü gibi, kuvvei maneviyeyi yükseltmek için Paşa Hazretleri emir ve kumandanın başında gözüksün ve bu suretle kuvvei maneviye tezayüt etsin. Bir çok propagandacılar memleketin içindedir. Ahalide zaaf vardır. Paşa, umumun teveccühünü ... Bu propagandaların bu zafiyetlerin önüne geçmek için böyle gösterişlere luzum vardır. Paşa muvaffakiyet manyatizması yapmıştır. Paşa, emrü kumandanın başına geçerse behemahal muvaffakiyet hâsıl olacaktır. Gitmelidir Paşa Hazretleri.

(Heyetin takriri okundu, kabul olundu)

Müdafaai Milliye Encümeninin nakıs olduğu hakkındaki takrir okundu.

(Müdafaai Milliye Encümeni Reisi memuren orduya gitmiştir âzası noksandır ve Encümen zaafa düşmüştür) Kabul olundu.

Kıtaata imamların tayin ve istihdamı hakkındaki takrir okundu, Müdafaai Milliye Encümenine tevdi kılındı.

(Gaziayıntab Mebusu Abdurrahman Efendinin ve Urfa Mebusu Pozan Beyin takrirleri okundu - reddedildi)

REİS — Yarın içtima etmek uzere celseye nihayet verilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	188
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	188
1. — Vaziyeti askeriye hakkında.	*188*

Cilt : 12

63 ncü İnikat, 3. Celse

ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

8 Ağustos 1337 Pazartesi

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reisvekili Faik Beyefendi.

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya).

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sâbık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

ALTMIŞİKİNCİ İNİKAT

5 Ağustos 1337 Cuma

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Başkumandanlık ihtası üzerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri beyanatta bulunarak, umumi surette izahâtı eden arzu ve talep üzerine, üç ay müddetle müteyyeden olarak Başkumandanlık vazife ve mesuliyetini deruhte edeceğine dair takriri okundu. Başkumandanlık vazaif ve mesuliyet ve şartlarına dair müzakeratı müteakip Sinop Mebusu Rıza Nur ve 8 arkadaşının imzası ile teklif olunan Başkumandanlığın Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine tevcihi hakkındaki kanun müzakere ve yapılan tadil teklifleri reddolunarak kanun teklifi aynen kabul olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis Kâtip

Adnan

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler.. Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Vaziyeti askeriye hakkında.

REİS — Söz Hüsrev Beyin. Buyurun efendim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Müdafaayı Milliye Encümeninin geçenki içtimaında Meclisi Âliyi sık, sık her vakit Başkumandanlığın icraatından haberdar etmek ve tenvir etmek vaziyfesiyle muvazzaf kıldılar. Bu gün bu vazifeyi ifa etmek üzere maruzatta bulunacağım.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Başkumandanlığın hariçte husule getirdiği tesirler hakkındaki bazı vesaik vardır. Tabii ordu ve memleket dahilinde bir takım kısımlar vardır. Bunun resmi kısımlarını alenî celsede okudular. Diğerlerini de okuyacağım ve hususi olarak, resmi mahiyette kendilerine İsmet Paşa Hazretleri tarafından gelen telgraflar vardır. İsterseniz onları okuyayım. Başkumandanlık salâhiyetlerinin, tarafı sâmilerinden, bilfiil istimal olunabilmesi kararının ordumuzu muzafferiyete isal edecek bir âmili müessir olması.

Sonra Efendim; dahilde ve hariçteki vaziyet: Malûmu Âliniz bu son ricatten sonra, Avrupalılar bir iki propaganda yapıyorlardı. Bu propaganda da artık Mustafa Kemal Paşaya kimsenin itimadı kalmadığı ve kendileri için gayet müsait şeraitle sulha teşne adamlar çoğaldığı gibi bu şekilde bir takım propagandalar başlamıştı.

Başkumandanlığın Paşa Hazretlerine tevcihi üzerine bu propagandaların yavaş, yavaş kökü sarsılmakta olduğu anlaşılmıştır.

Şimdi Efendim. Başkumandanlıkça bir kaç günden beri yapılmakta olan işlerden bahsedeceğim. Başkumandanlık, işleri kâğıt üzerinde değil, fiili ve ameli bir surette yapmıştır, ve uzun uzadıya, karargâhlar teşkiline lüzum görmemiştir. Bunun için mevcut olan Erkânı Harbiyei Umumiye karargâhını kendi karargâhı telâkki ediyor. Yalnız maksada en muvafık suretiyle gayet ufak ve pek mahdud eşhastan müteşekkildir. Bunun için şu suretle bir emir veriyor. Başkumandanlıkça yapılan işlerden en mühimmi de eski orduyu takviye etmek, noksanlarını doldurmak. Eski orduyu yine eski haline getirmek ve en seri surette büyültmek üzere tanzim ve takviye olunarak, atide vukubulacak muharebelerde açığı doldurmak için bü-

tün milletin muavenetine, faaliyettine müracaat olunmuştur. Meclisi Âlinin ruhu, Paşa Hazretlerini bu işin başına getirmekten maksadı bu idi. Bu işler azîm bir heyecan ile yapılacaktır. Bunun için yapılacak şey tekâlifi Milliye unvanı altında yapılan şeydir. Evvelâ her kaza merkezinde bir tekâlifi milliye komisyonu teşkil edilmiştir ve Tekâlifi Milliye komisyonu vasıtasiyle berveçhiati tekâlif yapılacaktır.

Ordunun müstacelen takviyesi için onbeş ve yirmi günlük müddet ve muayyen mıntaka dahilinde, 301, 302, 303, 304 tevellütlüler dahi silah altına davet edilmiş ve celbolunacaklardır. Bunar tabii evvelâ ordunun kadrosunu ikmal edecekler, sonra da ileriye verilecek ve geride ihtiyat kuvvetlrine taksim olunacaktır. Tabii Bu efrat onbeş yirmi günde gelebilecek yerlerden davet olunacaktır.

Sonra Efendim; Rus sefiriyle yani Ankarada bulunan Şuralar sefiriyle Hariciye vekili huzuruyla Paşa Hazretleri gayet açık olarak konuşmuşlardır ve bilhassa şark hududumuz hakkında emniyet meselesini konuşmuşlardır. Paşa Hazretleri diyorlarki; Şark cihetinden, tamamiyle itimat olunacak derecede cephemiz emindir. Oradan miktarı kâfi kuvvetin gelmesi için emir verilmiştir. Başkumandanlık, ordunun istihzaratını bilfiil yakından takip için bir kaç gün burada kalacaklardır. Sonra Erkânı Harbiyei Umumiyeden ve Müdafaayı Milliye encümeninden lüzumu kadar azalarla cepheye azimet edeceklerdir, ve bu hareket için bu günden itibaren bir tren hazırdır. Emir verildiği tarihten üç saat sonra hareket eder.

Bundan başka Başkumandan harbî karargâhı olmak üzere cebhenin gerisinde münasip mahalde kendilerine bir mahal tahsis edilmiştir. Ve telsil telgrafla geri ve ileriyle olan iltisakatını temin edeceklerdir. İstanbuldan ahiren celbedilmiş olan yüz kadar zabit bugün İneboludan hareketle gece gündüz yürümeleri emrolunmuştur, ve bu zabitan şimdiden kıtalarına tayin olunmuşlardır. Bunlardan başka şu bir iki gün içinde Ankaraya gelmiş olan 30 kadar zabit derhal cepheye gönderilecektir. Paşa Hazretleri tarafından bizzat tahkikat yapılmıştır. Bu zabitlerin bir kısmı yaralı olupta iyi olduktan sonra istirahat eden fe memuren gelmiş zabitandır. Bir kısmı mezundur. Bunlardan burada kalması mübrem olanlardan maadasının cepheye sevk emrolunmuştur.

Bundan başka geçenki içtimada Müdafaai Milliye encümenini bir heyeti teftişiye gibi memur buyurmuştunuz. Paşa Hazretleri de berveçhiati arkadaşlara vezaif verdiler. Riza Nur Bey (Sinop), Ali Haydar Bey (Van), Vehbi Efendi (Konya). Bunlar tekmil hastaneleri gezecekler, Meclisin selâmını her hastaya söyliyecekler ve dertlerini dinleyeceklerdir. İki üç gün zarfında Meclise malûmat vereceklerdir. Maahaza arkadaşlar memur oldular. Orada bu encümenin bu vazifeyi ifa edip etmediğini bizzat teftiş edecekler ve aynı suretle hareket edeceklerdir. Salahattin Bey (Mersin) Ali Şükrü Bey (Trabzon), Hulüsi Bey (Karahisrı Sahip) Tekâlifi Milliye Komisyonunun teşekkül edip etmediğini ve bunun için ne gibi tedbir yaptıklarını teftiş edeceklerdir. Hamdi Bey (Ertuğrul) da matbaa müdüriyetinde, dahili ve harici, idare etmek üzere intiap edilmiştir. Sonra Efendim, Başkumandanlıkla Müdafaai Milliye Encümeni arasındaki irtibatı tesis için her gün buraya gelip azayı kiramla temasta bulunacağım. Emrlerinizi telâkki edeceğim.

Bundan başka Paşa Hazretleri rica ediyorlar, hatırlarına gelen tedbirler ve tasavvur olunan kusurlar bildirilmelidir. Bu not halindeki hatıraları biz de Paşa Hazretlerine arzedeceğiz. Bu kadar efendim. (1)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Dün encümene havale buyurulan muhtelif tekâlifde ve bunun bir kısmını, ki müdafaai vatana aitti, Ferid Bey izah buyurdular. Bu takrirlerden biri her livaya, askerî ve mülkî idareye, mesuliyette müşterek, ikişer mebus izamı denildi. Takrirlerin biriinde Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin tensik ve islâh ve bir tanesinde de ahzı asker muamelâtında şube reislerine, idare ve belediye müdafaai hukuk heyetlerinden bir aza terfiki, diğerinde eşrafı mahalliyenin idare memurluğuna tayini halinde harbe teşci ve ihtilafı dahilinin meninin mümkün olup olmıyacağı, bunlar encümence müstaceliyeti maslahata mebni esasen halkcılığa doğru gitmesi münasip ve bu hususta işe başlamış olan teşkilâtı esasiye ve bunun dahi muhafaza etmek ve icraatta ilk tesiri göstermek üzere gerek Heyeti İcraiye, gerek encümen şu suretle bir karar ittihaz etti. Efkârınıza tevafuk ederse derhal tabiî tatbik olunacaktır. Deniliyor ki efendim, onların heyeti umumiyesine bir çarei âcil olmak üzere Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri, Belediye ahzı asker rüesası bulundukları mahalin en büyük mülkiye memurunun tahtı riyasetinde olarak ve mıntakasında bulundukları ki, Müdafaai Milliyenin, tertip ettikleri teşkilatın bulundukları en büyük kumandan tarafından gösterilen lüzumu tertiba-

---

Bu arada konuşmalar olduğu anlaşılıyor. Mustafa Ünver.

ta nazaran müdafaai vatan emrinde sarfı mesai eyliyeceklerdir ve bu husus Heyeti Âliyenizce kabul edildiği takdirde Heyeti İcraiyeye, yani Hükümete teşrik edecekler ve Hükümet Reisi bunların reisi olacak ve en seri tedabir bu olacaktır.... Yani Müdafaai Milliye Cemiyeti.... ve Hükümetin memuru ve en büyük memuru olduğu için halkla beraber çalışıyor. Milletin başına geçiyor, ayrılık gayrılık kalmıyor. Milletin başına geçiyor. (Muvafık sadaları)

Diğer bir takrir de efendim, ki, Hoca efendi hazretlerinindir, işret ve kumar oynatanlar Şeri Şerif dairesinde tecziye olunur, diye bir takrir var.

Bunu zaten mugayiri Şer'i Şerif olan ve esasatı islâmiyeye mugayir olan bu hal hakkında bu babta muvakkaten emir vereceklerdir. Ve mevcut kavanini mevzua dairesinde bu ahvalin meni için gerek Dahiliye Vekâleti ve gerek Müdafaai Milliye Vekâleti ve bu bapta başka teşkilâtı esasiyeye müteallik olmak üzere iki noktai nazar daha tebellür eder. Bir tanesinde İcra Vekilleri, İcra Reisinin tensip edeceği ve kanunu mahsusunca adet ve miktarını kararlaştıracağı Meclis azasından mürekkeptir. Yani kabine şeklinde şey ediyor ve kabine şekli kendi arkadaşlarını intihap eder. Aynı zamanda encümenlerden de ikişer zat İcra Vekilleri Heyetine memur olur. Bu encümende ısrarımın noktai nazarı, gerek encümenin noktai nazarı şimdiki şekli hazır, ki İcra Vekillerinin Reisi de beraber olduğu halde her birinin şekli aynıdır ve bunlar Meclis namına idarei umur ederler. Bu şekil halkçılığa doğru gidişin ruhuna pek mutabık görüldüğünden ve esasen Heyeti Umumiyece kabul edilmiş bir esas olduğundan, Hükümet tabirine lüzum görmemiştir. Çünkü esaslı bir meseledir ve esasa muvafıktır ve şekli hazırı muvafık ve münafidir. Binaenaleyh şimdilik bu teklifi mevzuubahsetmek istemiyor. Kezalik âzanın teksiri suretinde Heyeti İcraiyenin..... bir umumî fayda görmüyor.

Bir fikir daha var. Başka bir takrirde her livadan bir mebus ayrılacak, bir encümeni mahsus olacak; burada ve Heyeti icraiye ile beraber Reisin emri altında olmak üzere Müdafaai vatana ait tedabir ile iştigal ve tedabir ittihaz edecektir. Zaten Heyeti İcraiye diyor ki, encümen de bu fikre iştirak etti, mühim ve esas olan mesai doğrudan doğruya Heyeti Umumiyei Âliyeniz vasıtasiyle tahtı karara alınır ve ondan sonra bunu Heyeti İcraiye alıyor. Bundan sonra ikinci bir heyeti amelî bir şey görmüyorlar. Lüzumsuz görüyorlar. İşlerin geçikmesini ve bataetini mucip görüyorlar. Kendi salahiyetleri dahilinde olduğunu ifade ediyorlar. Tabii Heyeti Umumiyeye, icabında, arz ediyorlar.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Afyonkarahisar) — Encümen, dünkü arzettiğim teklifi kısmen nazarı itibare almışlardı. Belediye, Meclisi idare, Müdafaai Hukuk Encümeni Vilâyet, Ahzı Asker Riyaseti Heyetini bir arada cemediyorlar. Hakikaten bu iyi neticeler vermiş bir şeydir. Yalnız burada bir şey kalmıştır. Maruzatım, her livanın üç mebusu burada iki mebusu etrafta çalışıyor. Bundan maksadı âcizanem,... veya daimi şu Meclisin ihtisasatını ahaliye duyurmak, ahaliyi sür'ati mümkine ile faaliyete götürmektir. Bunun için bu cihet noksandır.

Sonra, ikinci noktai nazar, işareti, kumarı şeri Şerif mennetmiştir. Mürtekipleri Şeri Şerif dahilinde tecziye edilsin demiştim. Takririmde buraya karşı kafi izahat vermeğe lüzum görmemiştim. Teklif eden bendeniz olduğum için asıl maksadımı arzedeceğim: Bugün Efendiler, yapılan kanunların zannedersem gerek takip cihetinden, gerek cezası cihetinden, tatbiki cihetinden kâfi gelmediğini, bir takım uzun uzadıya size arzettiğim misalleriyle izah etmiştim. Bugün bunları mennettik. Kavanini mevzua dairesinde dersek: gayri kâfi olur. Bunlar mennedilmemiş olur. Çünkü kavanini mevzuanın bizim ihtiyacatımıza kifayet etmediği anlaşılıyor. Bu anlaşılmıştır. Umum Heyeti Aliyeniz teslim etmiştir. Kanun yapmak bizde nedir? Efendiler, kanun yamak, biliyorsunuz ki, hepinizin bildiğidir. Her millet tabayiine, ahlakına, milletin kendi ahlak ve tabayii ve itikada göre, meşrebe göre muhtelif şekillerdedir. Fransada çeşit çeşit, İngilterede çeşit çeşit kavanin vazedilmiştir. Bir kanun bir mahalde müsbet semere verir. Fakat diğer mahalde tabayie, meşrebe, ananeye tevafuk etmemesi dolayısiyle hüsnü netice yerine sui netice verebilir. Mesela şöyle nazari olarak muhakeme edilirse pek iyi, fakat tatbik edilemiyor. Yok gibi zannolunur. Avrupa ruhundan alınan kanun, islam ruhuyla kabili tatbik değildir. İslam ruhuyla muvafık bir kanun yapmak zannedersem bizim dimağımızın ihata edemiyeceği derecede zordur. Bu asayişsizlikle inzibatsızlığın başlıca (sebep ve âmili budur. Bugün bu kavanini mevzuaye memleketimizde) (1) tatbik etmek gayrı kabildir. Bir defa bunlar bir araya toplanır; asayişsizlik, dahildeki vukuatın menşei yoklanırsa bu dört şeye inhisar eder. Bu dört şeyin meni esbabını da

---

(1) Parantez içerisindeki kelimeler tarafından eklendi.

M. Ünver

düşünelim. Aylarca, senelerce düşünsek mevkii tatbika konduktan sonra tekrar, yeniden (aksayan taraflarını görmek ve düşünmek mecburiyetindeyiz.) (1) Şu cihete, zahiren buna taraftar olan varsa... biz tecrübe devresini geçtik. Elimizde bir kanun vardır. Efendiler, kanunu İlâhi bizim şeriatımızdır, kıyamete kadar bâki ve bu şeriata ve kanunu ilâhiye bizim elimizde kalan Anadolu halkı pek ısınmış, hatta darbı mesel şekline gelmiş ve Şeriatın kesdiği (parmak acımaz denmiştir.) (2) Onun için bir heyet teşkiline, bir defa bu teşkil edilen heyetin yeniden kavanin ihzar etmesine hem vaktimiz, hem dimağımız müsait olmadığı cihetle yeniden kanun ihzar etme yerine elimizde hazır bulunan bir kanunu müstacelen tatbik etmekle asayişsizliğin, inzibatsızlığın önünü almış oluyoruz. Bu kanunu vazeden kimdir? ....Umum insanları halkeden.... Fakat çalışamıyacak olursa yine bir iş göremez. Kanunu ilâhi her seviyede kabili tatbiktir. Bakınız Hükümeti mahalline vermekle ahaliyi mahalliyenin âmâli mahalliye ve âmâli milliyeyi tatmin etmek (imkânı elde edilmiş oldu.) (3) Bu kısımda ahaliyi tatmin ettik. Arz ettiğim kısımda da tatmin edilmeye, zannedersem halk, intizar eder. (Çünkü bu husus bu memleketin zaruri ihtiyacıdır.) (4) O maddei kanuniye arz ettiğim şekilde olsun. Yalnız bu noktaya şu kadar itiraz edilebilir. Şeri Şerifin bu gibi şeylerin men hakkındaki ahkâmı kâfi midir? Kâfi değil midir? Bu hususta Kütübü fıkhiyede mebzulen (malumat mevcuttur.) (5) Bu nazarı dikkate alınmalıdır. Tabii memurinin (bir çoğu bunları bilemez. Aradan) (6) beş on sene daha geçerse bunları anlıyacak hocalar da kalmıyacaktır. Şimdiden başlarsanız muhassenatı fevkalâde göreceksiniz.

SIRRI BEY (İzmit) — İtiraz eden yok ki Hoca Efendi bunlara...

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Efendim bendeniz ile rüfekamızın müşterek imzalı bir takririmiz vardı. Emrettiğiniz tecziyeler kanuna alınmamıştır. Esbabını arz edeyim. Şeran mansus olup tatbiki kabil olan bazı mesail kanuna alınmamış. Çünkü biz Avrupa ile, Avrupa akvamiyle muhtelit bir halde yaşıyorduk. Dediler ki, siyasî mahzur vardı. Mahzuru siyasî bugün mündefi oldu. Mani zail oldu memnu avdet etmek lâzım gelir.

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi.

M. Ünver

BİR MEBUS — Zaan tagayyür etmiştir.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Tagayyür eden zaman, tekrar tagayyür etmiş. Eski devir avdet etmiştir. Çünkü müdahalei ecnebiyeyi intaç etmesinden korkuyoruz. Bendenizce bu meselede Heyeti İcraiyeye her encümenden ikişer mebus memur edilmesi, zannedersem, encümence yanlış telâkki edilmiş olasa gerektir. Bir encümene memur edilmek encümenin adedi sekiz değil, Heyeti Vükelânın adedini teksir değil, onları tenvir için ötedenberi bu usul vazedilmiştir. Bugün adalete riayet etmek itibariyle kusurumu barizdir. Hıristiyanlar hiç bir şey... Böyle fevkalâdelik geçtikten sonra bundan tabii bir şey olamaz. Bu hal defolur. Bunun da aynen kabulünü teklif ederim.

ÖMER BEY (Alaşehir) — Efendim, biz Alaşehir'den hicret ettiğimiz için bu teşkilât bu teslimat gayet müthiş bir derecede cereyan etti. Aynı hal Karadeniz sahilinde de vuku buldu. Bir de düşman ilerlemeğe başladığı zaman hiç kimsede mukavemet edebilmek ümüdi yokken hatta efendim, bize muttasıl Salihli kasabasında vatandaşlarımız Rumlar tarafından Yunan taarruzuna hazırlanmışken.... Çünkü görüyorsunuz ki, Yunanlılar nereye giriyorlarsa türlü, türlü mezalim ihdas ediyorlardı. Bunun def'i lâzım geldiğini düşündük ve hiç yoktan, eşraf çocukları ahaliyi memleketin silâhiyle, topladığımız silâhla teslih ettik. Yetmik kişi ilk defa gönderdik ve peyderpey köylere dağılarak dağlara çıkardık. Fakat bendeniz orada da teşkilât kurdum. Meselâ Karadeniz sahilinde bulunan ahaliden teslih ettiğimiz yüz kişiyi cebheye sevk ettik. Bu suretle biz daha civar kazalardan muavenet görmediğimiz halde bizden tedbir görenler derhal iltihak ettiler. Salihli iltihak etti. Bu Müdafaayı Milliye teşkilâtının az çok esasatını biliyoruz. Bittabi bir şeye benzer, aynı muadeledir. Çünkü İngiliz elinde zaten sebep.... Ya bizimle beraber oldular, veyahut ise karışmadılar. Biz ikna ettik. Topladık, askeri ikna ettik. Silâhını aldık o dereceki Alaşehir halkı 50 bin lira para verdi. Son zamanda, bir ay zarfında öyle bir ihraç hareketi vukuu takdirinde orada bulunan kesif bir kitle ....700 koyun gönderilmiş bu memleketin servetine hiç halel gelmedi mi?.. Hayır servetine hiç halel gelmedi. İyi bir usul tatbik ettik. O usul de zeytin ithalâtından bir okturva resmi almak. Halka diyorlar ki ve belki beraber o civarda bulunan ahalii islâmiyenin muavenetinden istifade ....Halk maaliftihar bunu kabul etti. Bu para hissolunmadan verildi. Biz eğer bu teşkilâtı Türkiye'de vücuda

getirirsek hakikaten memleketin ileri gelenleri ve iş görecekleri, ahalinin intihabiyle intihab edilirse.... Binaenaleyh bu mesele gayet düşünülecek bir şeydir. Dokunacak olursak ayakkabılarını bulurlar... Bunlar yapılamazsa asker kaçar kendiliğinden...

Efendim, bizim toplayıp sevk ettiğimiz asker kaçar. O kaçan askerin evini yaktık ve o suretle yapıyorduk. Sonra tutanı mükâfatlandırırdık. Bunlar tatbik edilebiliyor. Çünkü yarın bir ihraç ....Her halde bazı adamlar üzerinde tatbik icabeder. Kendiliğinden münevveran kısmı tabiî cepheye gider. Fakat kaçmak isteyenlerin son fıkrasında eğer hakiki müdfaaai Hukuk cemiyetleri tesis sonra da sahilde bulunanların hariçte dahilde hıristiyanlar.... Para meselesi ve silâh cemi meselesi halledilmiş olur. Şimdi Efendim, bu teşkilât Afyon Karahisar'ında ve zannederim Eskişehir'de, Kütahya'da yaptı. Her tarafta yaptı. Eğer gerilerde bu veçhile müşkilât olmayacak .....Ya bu teşkilâtın esası derhal ötede aksi tesir sadası çıkarıyordu, bu meselede müşkilât çıkıyor yoksa hakiki bir halde teşkilât yapıldıktan sonra hakikaten ileri gelenleri var. Müdafaa isteyenler vatanın iş başına geçtikten sonra bendeniz öyle ümit ediyorum ki bizim memleketlerde olduğu gibi diğer memleketlerde de olur. Hükümet bir şey düşünmelidir. Bu babta son söz Hükümetindir. son karar filhakika müdafaa noktai nazarından ehemmiyeti haizdir. Fakat bunun kabiliyeti tatbikiyesini düşünmek her halde elzem olduğu kanaatındayım. Eğer encümenin düşündüğü, ki, Meclisi idare, Meclisi belde, Mudafaai Hukuk Heyetleri ile şube velhasıl tadat edilen, bazı arkadaşlarımla beraber görüştük. Kemal Paşa Hazretleri dediler ki, o kararı tatbik etmek şeklinde mi çalışacak, yoksa bunlar reislerinden aldıkları emir üzerine her memleket dahiline dağılıp... eğer bunları bir mahalde toplıyarak memleketin müdafaası hakkında bir takım mukarrerat ittihaz etmek suretiyle ve ittihaz edecekleri ....tetkik ediyor. Mal sırkat meseleleri bütün asayişin..... Bu tatbik edilemez. Bir defa bunları hep bir araya toplamak kabil olamadığı gibi toplandıktan sonra da serian karar çıkarmak müşküldür ve hatta şu cihetı de nazarı itibare alalım. Bugün Müdafaii hukuk... şunu da unutmamalıdır ki valilerden meclisi idare .....yeniden şu cihet hüsnü netice vermiyor. Daha bir takım tecrübelere vâbestedir... Her halde mevcuttur. Fakat kimdir? Flân, filan bunu diyemem. Muhitindeki vaziyeti biliyorduk. Binaenaleyh o adamların elyevm yine mecalisi belediye ve idarede bulunduğu nazarı itibare alınırsa bunları da münferiden kendi başına propaganda yap diye başlı başına .... arz edebilirdim mi efendim. Şu halde yeniden kavanin ihzar etmek hem vaktimiz hem dimağımız ....Fakat bu teşkil edilecek olan heyet Müdafaai Hukuk azayı tabiiyesinden olmalı. Çünkü onlar ötedenberi çalışıyor. Faraza bir azanın teksirinden bendeniz bir faide görmüyorum. Her livadan beşer kişi, hakikaten memleket için çalışacak beş kişi olursa emin olunuz maksat tahsil edilmiş olur. Umum insanları halkeden Halik vazetmiştir.... Mademki Hükümet mahalline verdik. Memleketini sevmiş kimseleri tabii memleketin rüesası idaresini bilir. Bunları intihap etmeli. Sonra bendeniz bu sefer maatteessüf Konya'da tesadüf ettiğim gibi, yok ben reisleriyim, mutlaka Müdafaai Hukuk azasından birisi gelip de buyurun vazifeye diyecek diye Reis Efendi mükerreren.... zannedersem yürüdüğümüz gayeye doğru çok muvafık olur. Bendeniz şunu teklif ederim.... Bu vazifeyi deruhde ettik, doğrudur. Memleketin hakikaten bugünkü senlik, benlik davası olursa bu faidesizdir. Yani arz ettiğim bugünkü tehlikesini takdir eden zevattan heyet teşkil etmeli, emir vermelidir ki, Efendim ben reistim..... şimdi tatbikına başlanırsa nesli âti şey eder. Tedelhace memleketin bir hududu olduğunu düşünerek bu tarzda yapılırsa bu iyi yapılırsa bu kararı Meclisi Âli ittihaz eder. Kâğıt üzerinde mahkûm olur. Benim kanaatım bu merkezdedir.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim, bendeniz ve rüfekamın imzasını havî takrir meali şudur: Şer'i Şerifin nâtık olduğu, sarahatı katiye ile temrolunan hususatı sahai tatbika konmasıdır. Bunlardan) (1) birisi hıristiyanlardan bedeli nakti, alınması, ikincisi; dahilde, bilhassa sevkilceyşi mevakide bulunan Rumların; sahilde, cephe arkasında bulunan Rumların muteberanını rehine suretinde alarak dahile nakletmek. Üçüncüsü de, bunlardan silâh toplamak. Avrupa akvamiyle muhtelit bir halde yaşıyoruz. Bazı arkadaşlarımız dediler ki bunlardan ne bedeli nakti almalı ne silâh toplamalı, ne de bazılarını rehine olarak (tehcir etmeli. Yani rumların bu durumda olanlarını dahil) (2) tehcirini muvafık görmüyorlar. (Buyuruyorlar ki arzunuza) (3) rağmen bu maddî mesaili kabili icra görmüyoruz, şiddetli arzunuza rağmen. Çünkü müdahalei ecnebiyeyi davet etmesi ihtimalinden korkuyuruz.

(1,2,3,4,5,6,7) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. *M. Ünver*

Sonra üçüncü derecede (bir mevzu olarak;) (4) Heyeti İcraiyeye her encümenden ikişer mebus mütehassıs zevatın rey ve mütalâalarından (istifade olunmak üzere iştiraki.) (5) Bendeniz bu meselede ısrar etmek isterim. Çünkü hepimiz biliyoruz, bedeli nakti meselesinin gerek maiyece lüzumu, gerek bugün adalete riayet etmek itibariyle lüzumu (derkâr bulunmasına rağmen) (6) hiç bir şey yapılmıyor, oturuyorlar. Müslümanlar malî, bedenî her suretle fedakârlık yapıyorlar. Bu malûm, Meclisi Âliniz de şüphesiz bunu arzu ediyor. Sonra, silâh toplama meselesi; o da malûm. Meşhudata istinaden bazı şeyler arz ettim. Bursa tarafında olan şeyler, (Mudanya'da silâh) (7) teslimatı gayet müthiş bir derecede cereyan etti. Aynı halât Karadeniz havalisinde de var. Rumların Pontüs dedikleri sahada bir şey var. O sahada bulunan Rumlar tamamiyle müsellâh bir surette türlü türlü mezalim yapıyorlar.

Sonra rehine meselesi de pek lüzumlu bir şeydir. Çünkü görüyorsunuz ki, Yunanlılar nereye gidiyorlarsa türlü türlü mezalim ihdas edip duruyorlar. Bize söylenilen illet, şimdilik bunu tehire saik olan illet İngilizlerin müdahalesi ihtimalidir. Evet İngiliz'ler defaatle bunu gösterdiler ve hatta söylediler de. Hiristiyanların kılına hata gelecek olursa biz derhal müdahale ederiz. Fakat bendeniz böyle diye buyuranlara soruyorum: Karadeniz sahilinde bulunan Rum'a dokunmayacak olursak, kendilerinden bedeli nakti toplamazsak, silâhlarını (ellerinden almaz ve onlardan rehine almazsak,) (1) hiç bir şey yapmazsak İngilizler müdahale etmiyecekler mi? Mesele bu. Kuvayı Milliyenin tecavüze geçmesinden dolayı Yunan ordusuna taarruz ettiğinize benzer, aynı mundeledir. Çünkü İngilizler, Fransızlar ne diyorlar? Sulh muahedesini kabul etmiyen bir fitnei bagiyye'siniz. Haşa Binaenaleyh, muahedeyi size zecri olarak tatbik edeceğiz. Ellerinde zaten sebep mevcuttur. Samsun'da, Karadeniz sevahilinde bir yere çıkamıyacakları ne malûm? Öyle bir ihraç merkezi vukuu takdirinde orada kitlei hiristiyan'ye kesif. Bu bizim için bir tehlikei azim teşkil etmez mi?

Sonra bunun icra cihetî var. Kabul etsek bile icrası da biraz müşküldür, dediler değil mi? İcra cihetinde zannediyorum ki, derhal idaremizin teşebbüsü ile beraber o civarda bulunan ahalii islâmiyenin muavenetinden istifade edilebilir. Ahalii islâmiye belki uzak cephelere gitmeği pek arzu etmezler. Fakat memleketlerinde bu gibi hidematta bulunmağı ve hiristiyanlardan silâh toplamağa pek ziyade arzu ederler ve muavenet de ederler zannederim. Binaenaleyh mesele gayet düşünülecek bir şeydir. Bugün dokunmıyalım, onları alâhâlihi bırakalım, bir tehlike var, dokunacak olursak İngiliz müdahalesi ihtimali var (tarzındaki mutalaatı muvafık telakki etmiyorum.) (2) O halde mesele gayet şiddetle tetkike şayan demektir. Bunlar ehemmiyetle ve kemali dikkatle tatbik edilebilir, zannederim. Mesela, yarın bir ihraç hareketi vukuu takdirinde aleyhimize kesif kitlelerden mürettep bir fırka teşekkül etmiyeceği ne malûm?.

Sonra bunu Meclisi Âliniz kemali dikkatle nazarı itibare alacağını ümit ederim. Rumların, sahilde bulunanların haricinde, dahilde de hiristiyanlar vardır. Dahildekiler de büsbütün ihmal etmekte mana yok. Akşam Ferit Bey dediler ki; Hiristiyanlar gerek sahilde, gerek dahilde bulunsun bir şeyle ittihaz etikleri hakkında istihbarat vardır. Binaenaleyh şurada birisinin burnuna dokunacak olursak hariçte derhal aleyhimize aksi tesir, aksi sada yapar. Hiç olmazsa bizim kuvvetimiz, idaremiz altındadır, zannederim. Ama, mazallah bırakıp çekileceğimiz yerlerde İslâmların hukuku, ırz ve namusu hakkında bir teminat olmak üzere dahildeki Rumlar hakkında Hükümet bir şey düşünmelidir. Son söz Hükümetindir, icra edecek olan odur, takdir edecek olan odur.

Bu mesele hakkındaki takrir bundan ibarettir. Müdafaa ediyorum.

Ancak bir şey daha arz edeceğim. Takririmin haricinde sırf bunu Heyeti İcraiyeye hatırlatma kabilinden olarak bazı arkadaşlarla görüştük. Kemal Paşa Hazretleri dediler ki, Anadolu'da bir çok silâh var, bunları ahaliden almak şimdi kabil değil, müslim ahaliyi mümkün olduğu kadar kendi silâhları ile cepheye sevk etmeli. Pek musip. Ancak ahaliden alınan silâhları bazı muafiyat ve müsaadat temin ederek almak kabil değil midir? Meselâ, İzmir cephesinde yapılmış, tecrübe edilmiş ve silâhiyle, mavizeriyle beraber gelen her nefer cephe arkasında ihtiyat kuvveti olarak istihdam edilmiş, silâhsız olarak gelenler cepheye sevk edilmiş, böyle bir kaide ittihaz edilmiş ve bu suretle pek çok silâh toplanmıştır. Sonra bir arkadaşımız dedi ki, biz de aşiretler silâhşördür, onlardan istifade edebiliriz.

(1. 2) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver.

Meselâ devri Hamidde yapıldı. Kezalik ahiren feci misalini Ferit Paşa Hükümeti yaptı. Anzavura Paşa ismi verdi. Anzavura Paşa demeyelim de Paşa Anzavur diyelim. Biz de böyle bazı aşair rüesasına Paşalık ünvanını veripte tergip ve teşvik ederek istimal edemez miyiz aceba?.. Yahut silâhiyle gelecek neferata diğer neferattan fazla olarak şu kadar maaş itası. Bu gibi tedabiri de, nazarı dikkate alınması için Heyeti İcraiyeye hatırlatıyorum.

ALİ SABRİ EFENDİ (İçel) — Efendim, şimdi encümeni mahsusa verilen takrirler hakkında beyan edilen nıkatı nazara göre bugünkü vaziyet: En âcil ve kati tedabir olarak muhtelif maksatlarla milletin ruhundan doğan ve bugün mahalli mukadderata hakim olan bir halkın en büyük idare memurunun başı altında toplanmasını şu güne göre mukadderatını eline almasını kararlaştırmış. Bu nazarî olarak pek güzel. Fakat ameliyata geçecek olursak bunda da tabii birtakım kuyut ve şurutu nazarı dikkate almak lâzım gelir.

Bir defa bu komisyon muvazzaf mıdır? Müvazzaf ve mecburi olarak ifayı vazife edecek mi? Yoksa ihtiyarî olarak mı? Eğer ihtiyarî olacaksa, biz de ihtiyarî olarak en mühim vazifelerin ifası için teşekkül etmiş komisyonlar dahi daima amelden sâkıt kalır. Onun için bunların adetlerini azaltarak kendi içlerinden meselâ Belediyeden, Mecalisi idaneden, Müdafaayı Hukuk heyetlerinden bir, taalluk eden eşhastan da birer alınarak ve bir adet kabul ederek ve bunlar da bir kitle halinde çalışırsa bir dereceye kadar daha ziyade amelî olur zannederim. Ne ise o ciheti bendenizce mühim değildir.

Şimdi bendeniz gerek Heyeti İcraiyenin, gerek Rüfekayı muhteremenin izahat ve istizahatından bilhassa İsmet Beyefendinin ve akşam encümeni mahsusun Heyeti icraiyeden istitlâl ettiği kanaatı katiyyesi, Ferit Beyefendinin ifadatından anlıyabildiğim bir şey varsa bugün İzmir cephesinde vaki olan düşman taarruzunu durdurabilmek, tevkif edebilmek meselesini bir az zaif söylüyor. Heyeti İcraiye kati bir kanaat veremiyor. Hepinizin hatırı âlilerindedir ki, son Meclis içtimaını tatil edeceği zaman celsei hafiyede verilen izahatta İzmir cephesinde vaki olacak her taarruza karşı bizim müdafaa esbabımız ihzar edilmiş, bunun için orada vesaitimiz kâfidir, denilmişti, zannederim. O celsenin zaptında da bu cihet yazılmıştır. Halbuki bugün bize verilen cevaptan, verilen izahattan, o gün verilen izahata nazaran biraz işin başka'laştığını görüyorum. O zaman vaziyetin vahameti, vaki olacak derecede başkalaştığı, taarruzun derecesi veyahut vaziyet olduğu gibi Meclise izah edilmemiş. Onun için bendeniz bu ciheti bu cihetin adamakıllı teşrih edilmesini istirham ediyorum.

Bir de bu cihet Malûmuâliniz gönlümüzün istediği her şeyle, yapamayacağımız faaliyetle ne dereceye kadar muvaffak olabilecektik? Bunu evvelce daha iyi düşünür ve Meclise daha vazıh bir şekilde anlatılmak lâzımdır kanaatındayım. Bugünkü vaziyet bize anlatıyor ki, bunu vaktiyle iyi anlamamışız veyahut bize iyi anlatılamamış. Çünkü bize bir gün Yunan ordusu o günkü haiz olduğu kuvvetin bir kaç misliyle ve her nevi vesaiti taarruziye ile taarruz edeceğini nazarı dikkate alarak ona göre mevcudiyetimizi ne dereceye kadar müdafaa edebilecek ve bu bapta ne kadar vesaite malik olabilecek diye bundan acele Meclis haberdar edilmiş olsaydı, olabilirdi, Meclis ehvenişer olarak memleketin menafii için daha başka tedbirler, daha başka kararlar ittihaz edebilirdi. Bendeniz kendi hesabıma söyliyorum. Bugünkü hasıl ettiğim kanaatla, evvelki hasıl ettiğim kanaatı ondan evvelki celselerde hasıl ettiğim kanaatla başka görüyorum. Binaenaleyh bu babta Paşa Hazretlerinin Heyeti Muhteremenizi tenvir buyurmalarını ve bu babtaki şüphemizi izale buyurmalarını istirham ederim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Başkumandan) (Ankara) — Mebuslardan bir kısmının dışarıda bulunmaları, sebebi iledir ki teklif yine tekrar edildi, burada. Halbuki her Heyeti İcraiyeye, ekseriyeti muhafaza etmek kaydiyle, mebusanın bir kısmının irşat ve tenvir için hariçte bulunmalarını zaten muvafık görmüştü. Bu yolda muamele Meclisin ekseriyetini zail ediyor. Fakat livalarda dolaşacak olan mebus arkadaşlarımızın orada bulunan memurini askeriyenin fevkinde bir salâhiyeti mülkiye ve icraiyeye malik olması teklifi varki, bunun birtakım mahaziri vardır ve bunu kabul etmemekte musirdir.

Heyeti İcraiye arkadaşlarımızdan birisi hakikî Müdafaai Hukuk cemiyetleri yapmalı buyuruyor. Bittabi hakikî Müdafaai Hukuk Cemiyetlerini hepimiz arzu ederiz. Fakat bendeniz bu hususta başka türlü idarei kelam edeceğim. Hükümet teşkilâtı yapmalıyız. Biz Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetleri yaptığımız zaman milletin efkâriyle, amaliyle hem fikir ve umur olmıyan İstanbul Kabinesi vardı. İstanbul Kabinesine tabi zannolunan Heyeti Hükümet veya teşkilâtı Hükümet vardı. Binaenaleyh

millete beraber o teşkilâtı Hükümetin içinde ve ona muarız olarak Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Teşkilâtı ikmal edilmiş. Halbuki bugün vaziyet değişmiştir. Binaenaleyh Hükümet teşkilâtı bütün manasiyle mutabık olmak lâzım gelir. Binaenaleyh mevzuubahs edeceğimiz şey herhangi bir cemiyet teşkilâtı yapmak için, milleti mesut ve müreffeh edecek Hükümet teşkilâtı yapmaktır . Ona çalışmalıyız ve çalışıyoruz. Fakat bir hükümet teşkilâtı esasını yapmak da öyle bir günde, bir kaç saat zarfında mümkün değildir. Bunu esaslı surette düşünmek lâzımdır. Bunun için kabili tatbik olmak üzere düşündüğümüzü Encümeni Mahsus namına tamamen izah buyurdular. Herhalde bir taraftan Müdafaai Hukuk heyetleri başlı başına rüesayı memureyni mülkiye ve anınla temasta bulunması lâzım gelen belediye meclisleri böyle ayrı ayrı çalışmaktansa, bunların hepsi Reisi Hükümet olan zâtın tahtı riyasetinde müdafaai millet için lâzım tedabiri ittihaz (etmesi daha müsmir olacaktır ve bu yol tercih olunmuştur.) (1) Bazı arkadaşlarım bunların nasıl içtima edeceklerini ve hali içtimaa geldiği vakit ifayı vazife kolay mı olur, güç mü olur, aceba birer, ikişer kişi toplanıp yapmak muvafık değil midir, buyurdular . Bunlar bulunduğu yerde ifayı vazife mi edecek, yoksa hali faaliyette mi bulunacaktır (şeklinde mütalaat serdettiler.) (2) Efendiler; bu gibi şeyler, mevzuu bahsolan mesele (hakkındaki fikrimi arz edeyim.) (3) intihap olunduğunu bildiğimiz heyetlerin müteferrik bir surette çalışmaları, yürümeleri gayrı müessir görülüyor . Bugünkü şerait içinde bu heyetlerin bir noktai nazardan çalışmalarını temin için Reisi Hükümetin tahtı riyasetinde ifayı vazife edeceklerdir. Artık bunları Heyeti Umumiyenin daima müçtemi bulunması veyahut bir kısmının intihap olunarak heyet halinde çalışması, veyahut bir kısmının merkezlerde kalarak diğerlerinin hali faaliyette bulunmaları her mahallin hususatına göredir ve onları burada müzakere edemeyiz ve müzakere neticesinde muhassala ve istihsali netice edeceğimiz kanaatinde değilim.

Diğer bir arkadaşımız Rumlardan rehine almak, Rumların silahlarını almak, tehcir etmek hususundaki tehire itiraz buyurdular. Hiç şüphe yokturki, hepimiz bize muzir olacak Rumları silâhtan tecrit etmek arzuyi katisindeyiz ve muktedir olduğumuz yerlerde bunlara müsamaha ettiğimiz yoktur. Fakat bunun için gayri muktedir olduğumuzu zannettiğimiz yerler vardırki, orada bunu yapmaktan içtinap ediyoruz. Samsun ve havalisinde bendeniz bizzat ilk faaliyete geçtiğim zaman ve benimle beraber orada çalışan arkadaşlar da vaziyetin safahatına vâkıftır. Orada Rumların teşkilâtı vardır. Teslihatı vardır. Bunların elinden silâhı almak demek onlara karşı ilânı harbetmek demektir .Onlara karşı ilânı harbedebilmek için ilânı harbe lâzım olan kuvvetin hasıl olup olmadığını düşünmek lâzımdır. Bu cihetli düşünmeden, temin etmeksizin, husumet vaziyeti almak ilânı harbetmek muvafıkı maslahat değildir. Bunun için Heyeti İcraiye zamanı gayrı muvafık görmektedir. Eğer bunun aksine kanaat edenler varsa aksini izah etsin. Karadeniz sahilinde bir çok noktalar vardır ki, oralarda bütün kalbimizin arzularına rağmen, onlara yetişemeyiz. Bunu istiyor musunuz? Belki yarın olacaktır. O bir gün olacaktır. Ahaliden silâh almak meselesi, ahalinin elinde bulunan silâhları almak, mahallinde istimal etmek için lâzım gelen teşebbüsat tehir edilmiş değildir ve bunda müsamaha edilmek de değildir. Mümkün olduğu yerlerde insanların elinden hiç olmazsa silâh alıp cepheye gidecek efrada vermek kadar tabii bir şey yoktur. Fakat şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, bu, imkân hasıl olan yerle de olur. Meselâ Biga havalisinde alınmıştır. Düzce havalisinde alınmıştır. Bolu havalisinde alınmıştır. Fakat silâhını alabilmek için vurmak lâzım gelirse, eğer silâhını almak için (vurmak, öldürmek tavsiye olunuyorsa, bunu) (1) biz yapamayız.

Sonra, bir arkadaşımız diyorki, getireceği kuvvetlerin adedine göre (aşiret veya müfreze reislerine) (2) unvanlar verelim, zabit yapalım, Paşa yapalımda... Böyle bir unvan (budalalığıyle) (3) kuvvet getirecek (insanlara itimat olunamaz.) (4) Bugün hiç bir vadi maddi almaksızın eline geçirebildiği kuvvetlerle memleket ve millete bugüne kadar (hizmet etmiş,) (5) fedakârlık yapmış arkadaşlarımız vardır. Bunlara bile böyle bir unvan vermek hatırımıza gelmediği gibi, onlar da bir unvan için çalışmak arzusunda da değillerdir. Taltife değer namütenahi insanlarımız vardır. Biz yüz kişi getirecek olan insana yüzbaşı, bin kişi getirecek (kimseye albaylık verelim...) (6) Bu neticeye karşı bir tedbir değildir. Bunu bir çok yerlerde (tecrübeleri yapılmıştır.) (7) Efendiler, bir unvan almak için sokaklardan topladığı binlerceyle unvanı alır ve

(1, 2, 3) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 4, 5, 6, 7) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi.

(3) Eski yazı zabıttan tespit edildi. M. Ünver

askeri dağılır ve yerine gider. Bu zihniyetle muvaffak olunamaz.

En son beyanatta bulunan arkadaşımız Heyeti Vekilenin şimdiye kadar verdiği izahattan, okunan takrirlerden, encümen namına idarei kelâm eden zevatın sözlerinden çıkardıklarına geliyorum ve bunu, hülasaten, benden iz tekrar ediyorum: Bayram münasebetiyle içtima tatil edileceği sırada verilen izahata göre Garp Cephesinde düşmanın tevkifi için her türlü tedabir alınmış ve istihzarat yapılmıştır. Halbuki bu söze rağmen düşman taarruz etti. Taarruzunda ilerlemeye muvaffak oldu ve bu sözlerle evvelki sözleriniz yekdiğerini nakzetti. Tatilden evvel izahat vermiş olan zevat bu tezatları izah etsinler.

Efendiler, tatili müteakip yine vermiş olduğumuz izahatta bu taarruzu tamamiyle izah etmiştik. Cümleniz hatırlarsınız ki, o zamanki vaziyetimiz de Yunan cephesini takviye etmek için serbest bir takım kuvvetlerimiz vardır ve bu huzuru âlinizde ifade edilmişti... bir halde, meşgul bir halde bulunduracak esbap ve hadisat hasıl olmuştu. Bunu da Heyeti Âliyenize arz ve izah etmiştim. Binaenaleyh ahvali dahiliyeden dolayı serbest kalan kuvvetlerimizi Garp Cephesinde istimal edebilecek bir halde idik. O zaman Ethem Bey kuvvetleri Eskişehir'de içtima etmiş bulunuyordu. Bolu'da, Adapazarı'nda ve Bursa'da, Niğde'de, Konya'da bulunan kuvvetlerimiz ve hatta Sivas'ta bulunan kuvvetlerimiz serbest bir halde bulunuyorlardı. Halbuki bu kuvvetlerin hepsi Yozgat meselesinden dolayı ve Kilikya'da icadei muhasemat dolayısiyle tekrar birtakım meşgaleler ve zaten ahvali dahiliye ile hem ahenk gittiğinden, adeta sözleşmiş gibi vukua geldi. Bu son idarei kelâm eden arkadaşımız eskiden verilmiş olan izahata nazaran başka türlü kanaatta idim, halbuki şimdi hasıl ettiğim kanaata göre... diyor. Eğer bu kanaat daha evvel hasıl olmuş olsaydı belki daha isabetli olurdu. Çünkü arkadaşımız Meclisi Âlinin teşekkül etmiş olduğu ilk dakikada, bu sözleri bir an için tahattur ediyorlarsa, yapmış olduğu kanaatin isabetsizliğini Meclisi Âlinizi teşkil eden, bütün Azayı Kiramı tevkil eden bu millet bugün bu hadisatı elimenin kâffesini nazarı dikkate alarak ilk kararını vermiştir. Her gün karşısında kalacağımız acı bir manzara ile muhakematımıza, hissiyatımıza, tabi olarak seddi sel etmek keşke şöyle olsun, böyle olsun şeklinde hissiyatı efkâra kapılmak, bu memleketi kurtarmak için zihniyet değildir. Pek güzel tahattur ediyoruz ki, Yunanlıların taarruz etmesi, İngilizlerin, Fransızların taarruz etmesi, bütün dünyanın bize taarruz etmesi ihtimali de mevzuubahs olmuştur. Fakat millet namus, istiklâl bulabilmek için acaba mukabele edebilir miyiz, edemez miyiz muhakemesini düşünmedi. Millet yalnız bir şey düşündü. Namuslu olarak yaşarım. Binaenaleyh bu hakkı meşruumuz . Kabul edenlerle dost olurum. Bana bahşetmiyecek olanlarla ölünceye kadar dövüşerek ölürüm. Verilmiş bu kararı, millet kararı millet vekillerinin kararı, bu kanaattir, tebdil etmek için bir an hiç bir sebebi cedit hasıl olmadı. Binaenaleyh eski azmimizi zayıflatacak bir şey görmüyorum. Böyle yeni karar verenler içinizde varsa... Bunlar esasen vaziyeti iyi muhakeme etmemiş ve iyi surette düşünmemiş arkadaşlar olabilir. Fakat ben içinizde (böyle bir arkadaşın mevcudiyetini tasavvur edemiyorum. (1) Binaenaleyh kararımızı, mebdeden verilmiş olan karardan başka hiç bir karar (almamıza zaruret ve ihtiyaç yoktur. Aksini) (2) bir an hatırıma getirmek istemem. Yunanlılar taarruz eder. Bunların taarruzunu tevkif (edebilecek misiniz?) (3) Bu öyle sualdir ki, fenni, askeri vaziyete müteallik bir cevaba ihtiyaç messeder .Fakat en büyük. en vasi malûmatı fenniyeyi haiz olan Erkânı Harbiye buna cevap veremez ve böyle bir sual irat edilemez. Yunanlıları tevkif edecek miyiz? Buna karşı namütenahi sualler vârit olabilir. Fakat ben hatırıma gelen bir misal ile izah etmek istiyorum. Ben esnayı harpte, Harbi Umumi esnasında Almanya karargâhına gitmiş ve Garp Cephesini... Orada Ludendurof ve Hindenburg ile görüştüğüm zaman taarruz hareketine hazırlanıyorlardı. Ondan daha evvel İngilizlerin bir taarruzunu defetmişlerdi .Ben bir maksatla soruyorum. «Tabii evvelâ bu ve bundan sonra itimat var mıydı?» dedim. Güldüler, dediler: Biz düşman taarruzlarını tevkif etmek için hazırlandık. Fakat behemehal tevkif edeceğimize dair elimizde senet yoktur. Bu defa vukubulacak taarruzun muvaffak olup olamıyacağına vereceğimiz cevap, onu da hiç bir zaman kestiremeyiz. Yalnız, taarruz edeceğiz, deriz. Fakat taarruzun muvaffak olup olamaması vukuatın tecelliyatına tabidir. Binaenaleyh o arkadaşımızın bu son sözlerine benim de verebileceğim cevap: biz bütün maddî ve manevî kuvvetlerimizle düşmanlarımızı tevkife çalışacağız ve bunda muvaffak olacağımıza evvel ve ahir emniyet ve itimadımız vardır. Fakat şu nokta, veya şu noktada tevkif ederiz. Fakat memleketin heyeti umumiyesini müdafaa ve muhafaza etmek istiyoruz. Bazen muvakkat olarak bir kısmının düşman eline geçmesine razı ol-

---

(1, 2, 3) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mak icabeder .Heyeti umumiyesinin muhafazasiyle uğraşıldığı bir sırada her noktası, her karışı aynı şiddet, kuvvet ve vesaitle müdafaa etmek; buna, dünyanın hiç bir tarafında ve hiç bir cins kuvvetin şeyi değildir. Binaenaleyh bir neticei zaferi katî görerek bu işe girişmiştik. Neticede İnşaallah muvaffak oluruz. Yalnız düşman buraya veya şuraya kadar gelebilir.

(Erzurum Mebusu Necati Beyin takriri okundu.)

REİS — Müzakere kâfidir .

Öyle ise Heyeti İcraiyenin teklifi dairesinde hareket edilmesi kabul ediliyor demektir, öyle mi?.. (Umum kabul sesleri.)

Takrir kabul edildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	200
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	200
1. — Müdâfaai memleket hususunda ittihazı icabeden âcil tedabir, Jandarma Teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasıye Kanununun bazı mevaddının yeniden tanzimine dair tekliflerin encümeni mahsusa havalesi.	*200*

Cilt : 12

64 ncü İnikad, 2, 3, Celseler

ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ İNİKAD

11 Ağustos 1337 Perşembe

İkinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi.

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

8 Ağustos 1337 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reis Vekili Faik Beyin riyasetlerinde içtima ederek; vaziyeti askeriye ve jandarma olmak üzere müracaatta bulunanların mahiyetleri hakkındaki müzakerelerden sonra görüşmeler kâfi görülerek celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Faik	Kütahya
	Ragıp

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedabir ve jandarma teşkilâtının ıslahı ve teşkilâtı esasiye kanununun bazı mevatının yeniden tanzimine dair verilen takrirlerin bir encümeni mahsusat havalesi.

REİS — Dünkü içtimada müzakere kâfi görülmüştü.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarışarki) — Paşa Hazretlerinin beyanatı bir kaç cihetlerle kendi hesabıma itminan bahştır. Yalnız, bununla beraber, dünkü müddeiyatımda israr etmek isterim. Biz burada, efendiler, sırf müdafaai vatan ve vatanı düşmandan kurtarmağa azmetmişsek. Bunun için tedabiri âcile ve seria ittihaz etmek mecburiyetindeyiz. Ne için silâh ve mühimmat şimdiye kadar tedarik olunmadı diye Heyeti icraiyeyi mühaze edecek değiliz. O kadar sıkıştırmıştıki, o kadar fena bir vaziyette şu sakaf altında içtima etmişizki bizdeki felâket hiç bir milletin başına gelmemişti. Bendeniz yine meyus değilim. Ahalide, umum Anadoluda bir milyon silâh tahmin ediyorum. Bunun toplanması için Paşa Hazretleri buyuruyorlarki ahaliden almak müşküldür. Bu hususta Paşa Hazretleriyle biraz muarız kalıyoruz. Ahaliden almak kolaydır. Maruzatım nazarı tedkik ve tatbika alınırsa ve tatbika da süratle başlanırsa her şey biter. Elverirki bizde azim olsun ve Hükümetin hakikaten, yani bizim İcra Vekilleri tayin ettiğimiz adamların elden geldiği kadar gayret sarf etmeleri lâzımdır. Fakat biz şimdiye kadar iki yüz senelik sui idareye alışmış ve bu makineyi birden bire yıkıp ilk geldiğimizde basit bir makine ellerine vermediğimizden pek çok nazarıyata boğulduk. Yalnız efendiler, bizim idare memurlarımız, kaymakamlarımız, mutasarrıflarımız dün iş yapmadığını söylemiştim. Sizin namınıza bir mektup var diyordu. Bugün bu mektubu Çivril kazası eşrafından Müdafaai Hukuk Reisi, orada Cürci zade Mehmet Ağa diye tanınan ve bu münevver bir zatı muhteremdir. Dinar'da bulunan Osman Bey kuvvetlerinin sarsılması üzerine derhal sekiz yüz atlı kuvvet hazırladı. Her ikisi çalışıyor. Onun beş yüzünü teslim etti. Bunlar vatan için gayet gayyur adamlar. Yalnız bunlar suî idareden müştekilerdi. İki senedir ben de bunlardan müşteki idim. Memurların tebdili için çalışırdım. Bazılarında muvaffak olurdum. Geçen gün adliye de bir Kadı azletmiş, hakikaten o Kadı pek çok fena bir Kadı idi. Gözüm ile gördüm, pek çok yolsuzlukları vardı. Yalnız efendim, onun mektubunu okuyacağım. Mektubun bütün aksamını okumak istemem.

Bugün idare memurlarımızdan bir çoğunun akidesi bozuk, vatan hissi, din hissi nedir bilmiyorlar. Dine, vatana, namus için çalışanı tehdit ediyorlar. Kürsülerde bağırıyoruz. Bendeniz hatırı âlinizde ise vaızları menedecek bu kanunu takyid ediniz. Çünkü hainî vatan diye gösterilecektir o mütesarrıf idi. Bu daki maruzatım boğuldu. Biz şimdiye kadar millet dini, namusu uğruna ölmeğe teşvik ediyor idik. Bir kabahatımız varsa nedir biliyor musunuz? Bu gün üç ihtimal karşısındayız, boyun eğmek, bunların hazırladığı sulh ne ise kabul etmek. Zahiri, yaldızlı olsa bile bunun tatbiki nasıl kabil olabilir. Bizi mahvedecek, boğacak pek çok şeyler vardır. İslâmların bugün Lâlihâhe illâllah Muhammet Resulullah diyen ferdler kürrei arzda birdir demektir, ben böyle telâkki ediyorum. Bizim kabahatimiz islâm olmamızdan başka bir şey değildir. Biz ne yaptık bu Düveli muhasamaya? Bir şey yaptık mı efendiler? Biz husumet ettik, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtarmak için, bizim müttefiklerimize ne yaptılar ise bize de bir fazlasını yapsalar idi, onu yapmadılar. Bunda İngiliz ler haklı idi. Ne için efendiler? Bendeniz o kadar büyük siyasî değilim, bendeniz kendi hesabıma âlemi islâmiyetin düşündüklerinden ve düşüncelerinden muharreratından aldığım şeyleri arz ediyorum. Bu gün benim bir talebem daha üç gün evvel Hindistan'dan esir geldi. Oradan mektupla gazetelerin yazmış olduğu her gün havadisi bana getiriyor. Hindistan ahalii islâmiyesi bizden vallahi münevverdir. Fakat ellerinde bir şey yoktur. Bu gün İngiliz demi çenberi ne demektir biliyor musunuz? Bu gün o çenberin içine alınacaktır ve siz boğulacaksınız, islâmiyet bitiyor. Bakınız efendiler, bu İngiliz şeyinden birisi yine Hint gazetelerine nazaran Glâdiston, bizim Kur'anı Azimüşşanımıza; o bu yer yüzünden kalkmadıkça asayiş olmaz diyordu. Sonra Loit Corc (Lloyd Greorge), Allenbiy (Allenby'yi huzurunuzda kabul ettiğinde, salibin islâma karşı son ve muzaffer ordusu Başkumandanı diye kabul ediyordu. Peki nedir bu, bize karşı yaldızlı lâflara aldanacak mıyız efendiler? İslâmiyeti mahv için çalışan karşımızda bir melanet ocağı var, bu gün islâmiyet ise boyun eğecek kadar zayıftır. Ne için? Gayelerini bilmedikleri için zayıftır. O lâkaydiyi kaldırabilir misiniz? Efendiler; dahilde askerde var, rica ederim vatanı, dini kurtarmağa azmetmişsek evvelâ bendeniz şu üç maddelik kanunun kabulünü teklif ediyorum. Evvelâ azmedelim, yemin edelim. İslâmiyet, mebde itibariyle düşünün, Hazreti Ömer diyor ki ..... bir hikmet sebebiyle sulh olmak lâzım geldi. Müşriklerin teklifi ayrıldı. O vakit teklifi kabul etmek taraftarı idi. Onlardan ölenler Cehenneme gidecek değil mi, bizden ölenler Cennete gidecek değil mi? Ölürsek bizim için Cennet var. Bu itikad mevcut iken elimizdeki vesaiti hazırayı istimalden ne için korkuyoruz? Bir kere bizim din, vatan, ırz, namus muhafazası için aşk ile çalıştığımızı millet anlarsa, bu millet mağlup olmaz. Sizin, şu muhterem simanın bu gün muvaffakiyeti milleti kelimei vahidede bırakmak... Yalnız bendeniz rica ederim resim hakkında verilecek takrir bendenizi müteessir etti. Bir senedir kuvayı tedafüiyyesi mükemmel iken Uşağın işgal etmesi üzerine zaafa uğruyor. Bununla Ereğli'de Fransız işğali altında bulunan.... Şu Meclisi Âli şu zamanlarki nakidlerdir. Havale ediyorum münasip midir Allah aşkına?...

Ahaliden silâh toplama meselesine gelince : Efendiler şimdi bir kerre üç maddelik dunkü arz ettiğim kanunu kabul eder, Meclisi Mebusanın beşte ikisi bu sui istimalâtın önüne almak üzere can verirsek bu mevzu ortadan kalkar. Yalnız bir sual varit olabilir, Üçte ikisi şu Meclis azalarının; amma muktedir olanları ne suretle seçilsin? Onu ayrıca görüşelim. Azanın beşte üçü burada kalıyor. Burada bunu müzakereye kâfi görelim. Üçte ikisi bu gün vatan aşkına, din aşkına gider oraya. Salâhiyeti tamme verilir, bir taraftan yumruk gösterir. Kime karşı? Yumruğu öyle hakkızcasına memleketin eşrafına, mütehayyizanına değil, eşraf ve mütehayyizanını okşamak hamiyetini terk etmek üzere yalvarır, eşrafa hali anlatır, bu gün istilânın ne demek olduğunu anlatır. Sonra hainlere, mürtecilere yumruk vurursa ne olmaz efendiler bu memleket? Bir taraftan irşat ve diğer taraftan kuvvet inzimam etmeli. Bizim milletimiz akibetini mi'lûl değildir. Adam akıllı irşat edilip bu tarzda mücahedeye koyulursak, bu gün memaliki Osmaniye Anadolu dahilinde bir milyon silâhtan üç bini elde edilemez mi? Dahilde bu usul tatbik olunsa hariçten istikraz etmeğe de ihtiyaç kalmaz.

İkincisi; bu hususta bendenizin noktai nazarım, bu diğer hususları konuşayım. Paşa Hazretleri harbı hazır meselesi hakkında mukni izahat verdi. Harbı hazır meselesi hakikaten güzel tertip olunmuş. Bendeniz bir asker olmadığım halde Paşa Hazretlerinin mukni beyanatına karşı kalben kabul mecburiyetinde kaldım ise de bir cihetten kalbimde bir ukde var. Tamamile hattı müdafaa teşkilinden mahrumuz deniyor. Diğer taraftan düşmanı içeriye sokmak. Fakat içeriye sokulduğunda, bizim kuvvet varıp orada Rumlarla mı çarpışacak? Oradaki bizim dün tebamız

olupta bu gün düşman istilâsı altında bulunan zavallı islâmların bazı eşyasını da onlar mı yağma edecektir? Tedabiri müessire ve askerleri ona göre müstahzar göndermek lâzımdır. Başka cihetine itiraz edemem. Çünkü ihtisasım dahilinde değil. İhtisası olanlar oraya gitsin.

Yalnız İsmet Beyefendi Hazretleri Alaşehirde üç topun ne için... Ben buna cevap istemekten vaz geçiyorum.

Sonra, âsaba hakimiyet meselesi efendiler, öteden beri İsmet Beyefendi âsaba hakim olmalı dediler. Âsabına hâkim olacak kimdir? Bu Meclis zannetmemki âsabına hâkim olmasın. Hâkim olmayacak bir fert yoktur. Burada bu müşkil dakikada cemi olamaz. Çünkü bize ahalimiz de mutavaatı tamme ile mutavaatkârdır. Âsaba hâkimiyeti ahalide ve askerde aramalı. Bu işte ahalinin hissiyatı diniyesini, o din hissile memlû olan o damarı bir kere galeyana getirirsek, dünkü gün arzettiğim veçhile Türkün hissi. âsabı o kadar kuvvetlidir ki. Türkün askerliğinden yüksek hiç bir millet yoktur. Çünkü Türk tab'an askerdir. Arzettiğim teşkilâtla âsaba hâkim olacağımızı arzetmek isterim. Âsaba hâkim olmak lâzım ise, hisse hâkim olmak lâzım ise hem milletin, hem askerin bir de askeri kumandanların da âsabına biraz hâkim olmaları lâzım. Çünkü oradaki bizim kumandanın âsabına hâkim olmaması dolayısiyle düşman nifakı dahilinden bahsolundu. Dün, evet efendiler hakikaten... İkisini birleştirelim. Paşa Hazretleri o da nifakı dahiliden müşteki idi. Hepimiz nifakı dahiliden müştekiyiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — İstiklâl meselesinden bahsetmiyoruz efendim.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — İslâmiyet nedir efendiler, biliyor musunuz? İslâmiyet kavmiyet davalarını yıkıyor. Eğer biz islâmiyeti celile ahkâmı şer'iyesinin kâffesine tatbik edersek değil Kürtler, Lazlar, ki onlar ötedenberi kardeşimizdir; Paşa Hazretlerinin teşrihi gibi bunlar esasen bizimle beraberdir. Evet; ben de kabul ederim. Ben diyorum ki; Paşa Hazretlerinin beyanatı gibi doğrudur. Biz ahkâmı şer'iyeyi gayet adaletle tatbik edersek, değil Lâzlar; hatta yanımızdaki acemler, kürtler; onlar da bize gelecek, aman biz de beraber olalım, diyeceklerdir. Şimdiye kadar araplar vesaire vesaire dünyanın her tarafında olan müslümanlar bizimle müşterek idi. Son zamanın sui idaresi bizim bir takım dindaşlarımızı bizden ayırmağa sebep olmuştur. İşte efendiler dine hizmet edeceksek, kütlei vahide halinde milleti toplıyabileeck isek hiç bir samahat câiz olamaz. Bu gün bu mektubu yazanların orada bir gün durdurulması caiz değildir. Bu gün binlerce evlatlarımız ne oluyor biliyor musunuz? Düşmanın ayakları altında eziliyor. İşte bu sui idarenin sebebiyet verdiğine ve bu nifakı dahili buna sebep olduğuna şüphe yoktur. Bir de Paşa Hazretleri buyuruyor. Harp; para, silâh, asker meselesidir diyor. Bu gün hariçten para istikrazından bahsolundu. Hariçten para gelinceye kadar düşmanların ayakları altında eziliriz. Dahildeki serveti mukayese edeceğim. Alaşehirlilerin terk etmiş olduğu elmas, inci, müzeyyenat iki milyon liralık idi efendiler. Bu düşman eline geçti. Adaletin temamii tatbikini gören müslüman emin olunuz malının yarısını seve, seve verecektir. Dün arkadaşlarımdan birisi söyledi. Bendeniz onun fetvasını biliyorum. Mal nisbetinde tahsil, rüus adedi nisbetinde tahsil olunur. Eğer milleti bize ısındırsaydık elindeki servet milyonlar teşkil eder. Bunlar düşman eline geçiyor. Buradaki ashabı servetin paraları ne olacak? Bunun düşman eline düşmesini ister misiniz? Bu topraklar üzerindeki binlerce minarelerde Ezanı Muhammedi okunuyor. Ecdadımızın celâdet ve şehametiyle dolu olan bu topraklar bu gün bir felâket içerisinde. Bu felâketler bizi intibaha davet etmezse, bizi tevhide davet etmezse acaba hangi felâketten intibah alacağız? Başka bir çıkar yol varsa rica ederim söyleyin. Namus uğrunda ölmek millet için gayedir. Ölmeyi göze alan bir millet ölmez; ölmez, yaşar. (Alkışlar)

Paşa Hazretleri beyanatında bazı tarafta milletin askere geleceğine emin olduğunu beyan ettiler. Harp ve darpten çekinmeyeceğini ve buna karşı Jandarma teşkilâtına kayıt olunduğunu beyan buyurdular. Bendeniz buna karşı şeyler arz edeceğim. Vakıa Jandarma Kanunu müzakere olundu. Bendeniz yoktum. O kanunun tatbiki nasıl oluyor? Birde onu gözden geçirelim. İlanları duvarlara çaktı, kimse kaydolunmadı. Sonra bir tellâl ile ilân edildi, kaydolunanlar katil, cani, cünha ile mahkûm olanlar cezamızı affederseniz kaydolacağız diyorlardı. Sonra serseri, şuradan buradan kaçanlar geldiler kaydoldular. Efendiler bunlardan ne hizmeti vataniye beklersiniz? Rica ederim. eğer biz kuva teşkilâtına germiyet verir isek o kuvvayı milliye hem askerin, öyle bakınız para meselesi mühimdir. Bu gün Ankara'da binlerce lira topladım. Efendiler, bu gün, bir kere icrayı adalete başla, müskiratı, fuhşiyatı men et. Sonra ahali yeni bir idarenin vucudına kani olmaya başlar. Bu gün çıkarsanız binlerce lira toplarsınız. Uşak Heyeti merkeziyesi paradan yalvardı. İşte nifakı dahilinen korktuğumuzdan ahalinin mer-

butiyeti para dolayısiyle Uşak. Yahut gitmiştir. Para azizim her şey yapıyor. Dahilde paramız varsa, silâh varsa bizim demek derdimiz bir yerde tahassül etmiş, toplanmıştır. Sonra bu parayı bulduk. Jandarma teşkilâtına sarfedilecek dendi. Efendim jandarmalardan ahali nefret etmiştir. Ahali usanmıştır. Çünkü jandarmalar şimdiye kadar köylerde birer irtişa aleti, hırsız ocağı olmaktan başka bir şey değildir. Jandarmalar karakollarından, karakol kumandanına kadar öyle büyük bir şey verdikler ki bir taraftan bir tarafa bir kumandan naklederken yirmi bin lira ile oynuyor. Size on tanesini göstereyim. Binlerce lira sahibi olmuştur. Jandarma hırsız ocağıdır. Buna da iman ederim. Yalnız jandarma unvaniyle kaydederseniz hırsızlığı seven, hırsızlık eden geçecektir. Fakat böyle hissiyat ile müdafaai vatanın fırsatını sokdunuz mu memleketin eşrafının evlâdı jandarma olacaktır. Arz ettiğim üç maddelik basittir, iyi idare temin eder. İşte her makinenizi işletebilir. Alelade jandarma deyince hiç bir kimse gelmez Şu halde jandarmanın ne olduğunu idare memuruna anlatmalıdır. Burada mevcut olan Dahiliye İcra Vekili öyle vesait ihzar ve tedarik etmeliki Nahiyedeki bir Müdürün vaziyetinden haberdar olmalı. Demin müzakereden anladığımıza göre Mebuslara gelecek mektupların ondan sonra İcra Vekillerine gelecek sansürler kısa imiş, ta İttihat ve Terakki hükümetinden tevarüs etme bir fenalık, ne yapalım. Buna karşı hakiki basiret lâzım. Eğer bir Dahiliye Vekili kazalardaki teferruatı umura vakıf olmak isterse canı yanan bir memur göndermeli, faaliyet yapmayanların başını ezsin. Bizde ihmal edilen bir şey varsa öteden beri idaremizin kontrol memurları tayin etmişiz bir kaç müfettiş var, Maliye müfettişi gelir bir muhasebecinin hırsızlığı gözümüzle gördük. Kaydı resmi ile, ne olur. Müfettiş bey bir şey bahane eder, gider. Duruyor efendiler. Sonra çok tasdi ettim.

Sonra Paşa Hazretleri beyanatının nihayetinde bir şey söyledi. Buna nazarı dikkatinizi celbederim. Millet Meclisi mesuliyete iştirak etti. Bizi kendi içinden ayırdıda dedi. Bugün kabahatı İcra Vekillerine atfetmek doğru değildir. Sen de mesulsun, sen intihap ettin, sen ne için intihap ettin? Ha, şimdi, bazan idaresizlik olursa İcra Vekillerini değiştirmek mi lâzım gelir. Değiştirmemek mi lâzım?. Bendenizin takririm gerçi istizaha da varabilir. Usulen. Mamafih bendeniz bir idaresizlik görmedim değil, gördüm, makamat ta meşhudtur. Yalnız birisinden şüphem var. Efendiler yalnız bizim İcra vekâletimizde tecanüs olmasa gerek (Doğru sadaları.) Mademki doğrudur yaptığımız kanunu tashih etmeliyiz. Bu gün İcra Reisi hangi adamla teşriki mesai etmeli? Yahut... ediyorum. Bunu böyle kabul etmekle beraber bir kere bu kanunu bitirmeli, riyaseti elde edecek zat kendi çalışmalıdır. Bendeniz bunu düşünüyorum. Yalnız bununla iktifa etmek biraz budalalıktır. Hiç mesuliyeti almayalım, önleyelim; bu da budalalıktır. Her şubeden İcra Vekilleri nezdinde ikişer zat tayin etmeli; Heyeti vukâlaya memur aza ve onların aralarında zuhur edecek uyuşamamazlığı, içtihat tezatlarını kaldırmak üzere ikişer aza da intihap edelim. Eğer böyle yaparsak arz etmiş olduğum üç maddeyi kabul edersek. (Gürültüler.) Anlatacağım, dur efendim. Anlamadı bizim arkadaş. Bugün tecanüs aramakla beraber yalnız İcra Vekilleri, Paşa Hazretleri diyor ki; siz de mesulsunuz; Pek haklıdır. Biz de mesuluz. Kabineye o adamları ayırmalı. Bendeniz filân filân veya filân vekil hakkında bahsedecek değilim. Biz yanlış bir kanun verdik, bunu itiraf etmelidir. Mademki demin şüphe geldi, tecanüs meselesine karşı evet var denildi. Cevap verildi. Bundan sonra da yine kâfi değil. Çünkü alelade zamanda yaşamıyoruz. Fevkalâde zamanda yaşıyoruz. Zat tayin etmekle onlar yalnız reye iştirak etmemek şartiyle. (Gürültüler.) Arz edeyim. Kabul ederseniz yaparsınız, Heyeti Vükelâya memur tayin edilmedi. Müştereken çalışmalı. Bendenizin fikrim, bu. Kabul etmezseniz o başka. Sizin fikrinize de muvafık olursa kabul edersiniz. Sırf kabineye bunu bindirmek taraftarı değilim. Nedir bunlardaki tezat? Efkârı Meclise haber versin, Meclis o derdin çaresine baksın. Eğer biz idaresizliğe vaktiyle çaresiz olsa idik, bu felâket emin olunuz başımıza gelmeyecekti. Rica ederim maruzatımı elinizi vicdanınıza koyarak muhakeme ediniz. Vazife ise vazifemizin başına gidelim. (Gürültüler.) Müsaade buyurun. Çünkü yaşamak mesut yaşamaktır. Zillet halinde yaşamak gaye değildir. Hazreti Peygamber buyuruyor ki; islâm ulviyetle yaşayabilir, süfliyetle yaşayamaz. İşte maruzatım bundan ibarettir. (Alkışlar)

Harçlıklariyle beraber. Bu safahat açılırsa hakikaten büyük teessürünüzü mucip olur. Çünkü arada medhaldar olmayan bir çok ehli zürra gitmiştir. Bendeniz Erzincana muvasalatımda Erzincanı tehdit altında gördüm. Maksatları da başka imiş. Maksatları Erzincanı vurmak, dağıtmak değil, bilâkis Kâzım Karabekir'e gidip dehalet etmek. Bunlar Fıratın Kötür köprüsünün tel örgüsüyle bağlı olduğunu görünce geri dönmüşler ve askerin hareketini görünce beş, on, yirmi tanesi korkmuş, dağlara kaçmış. Bu usat tebdili câme eder, Dersimi ifsat eder. Oradaki 200 mevcutlu çete ne iş yapıyorlar? dedim. Oradan emir ve-

rilir. Erzincan mutasarrıflığına, bunları tutmazsanız cezanız idamdır. Nahiye müdürü kalkıyor, 120 nefer alıyor. Kocaman 2 000 metre irtifaındaki dağ üzerindeki eşkiya üzerine gidiyor. Nahiye müdürü vuruluyor. Bir çoğu da keza ölüyor. Beş, on, yirmi tanesi kurtuluyor. Kaça kaça Erzincana geliyor. Eşkiya ahalinin 20-30 bin hayvanatını gasbü garet ediyor, kendilerini mallarınızı, paralarınızı nereye sakladınız diyerek öldürüyorlar. Söylemek istemiyordum, fakat artık söylettiniz.

Hulâsa bu ki, Dersim bizimle Erzincan'da temasta bulundu. Erzincan mutasarrıfı ve beyleri bulunduğu halde bir hafta kadar müzakere ettik. Yazdığımız mektup icabet ettiler. 22 aşiret rüesası, 30-40 kadar agavat, 500 küsur maiyetleriyle geldiler, görüşüldü. Bize islâm değil misiniz, kitabınız Kuf'an değil mi, sizin yaptığınızı hiç bir tarihte görmedik dediler. Evet, ne yapalım, maza mamaza dedik. Meclisi Âlinin yaverii teveccühatiyle bir hakika denecek derecede hepsi birden, hiç bir zaman, hususiyle Hükümetimizin din ve vatan düşmanlairyle harbettiği bir sırada kâtiyen mugayiri diyanet ve sadakat bir harekette bulunmayacaklarına ahdü misak ettiler. Ancak, dediler ki, bu Koçgırı hadisesinden bazı cühelâyı aşair müteheyyiçtir, önüne geçilemiyor, bunlara bir cemile gösterin. Seyit ve Aziz gibi bazı mevkuf olanlar da vardır, bunları affedin. Badema maza mamaza diyelim, biz de aşiretlerimizi tatmin edelim ve sevki teessürle husle gelen bu ateşi fitne vü fesadı bilkülliye izale edelim. Bunu kabul edin. Bunlar hakkında Meclisi Âlinin naazrı şefkat ve atıfetini isticlâp edin, dediler ve dailerini de bu maruzatlarını iblağa tavsit ettiler. Bendeniz de buraya kadar arz ettim. Şifre telgraf ile Nurettin Paşaya yazdım. Nurettin Paşa bir iki şey gösterdi, dedi ki, Dersim'de sükûneti muhafaza ile hiç bir vukuata meydan vermesinler. İkincisi, üç senedenberi mahallerinden ayrılmış olan Ovacık kazasının hükümet memurları mahallerine gitsinler, hükümeti teşkil etsinler. Bunlara kendileri haber gönderdiler. Onlar da bu memurları kemali ihtiramla kabul ve onlara iltifat ettiler. Affınıza mağruren diyeceğim, dağdakiler sözlerini infaz ettiler, fakat biz etmedik. Çünkü Hükümetimizin meğgul bulunduğu zamanlar Dersimin vukuat çıkarmak mutadı iken 2-3 aydan beri, bu mukavele yapılalı Dersimin hiç bir tarafında bir vaka zuhur etmemesi ahdü peymanlarının sağlamlığına delâlet eder.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Demek Dersim bu ana kadar isyankâr bir vaziyette idi.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Devamla) — Bu hal Harbi umumiden evvele aiddi. Rusların Harbi Umumide Dersimi kendi lehlerine kullanmak üzere yaptıkları fedakârlığın akim kalmasına sebep Seyyit Rıza ve bazı agavat ittifak ederek ve diğerlerini de dairei ittifaklarına alarak onları ikaz etmiş olmalarıdır. Bu, kumandanların tahtı tasdikindedir. Binaenaleyh bunların vukuat çıkarmamaları, muhafazai sükûnet ve arzı inkiyat etmeleri sizden istirham ettikleri bir şeye menuttur. Maksat ıslah ise, tedip ise, eğer maksat imha değilse bunu yapın. Çünkü kuvvet hariçteki düşmanlara karşıdır. Dahilden ustata karşı en son kullanılacak silahtır. (Eşiddai alelküffar rahimai... ilâ.) Haricî düşmanlara karşı şiddet ve savlet gösterecekler, fakat dahilî bazı fiillerin mürtekiplerini salâha davet edeceğiz. Islah olmazlarsa sonra silah istimal edeceğiz.

Şimdi hulâsatan maruzatım budur ki bugüne kadar bu adamlar inkiyat gösteriyorlar. Şimdi ise Hükümet, mesmuatımıza nazaran, buraya istihlâl mahkemesi gönderip bunları öldürmek istiyor. Şimdi bendeniz bunları arzederek üzerime düşen bâri girnı refetmek istiyorum. Bu cahil kavim sonra başka türlü hareket ederse bu muamele yangına gazyağı dökmek kabilinden olur. Çünkü arzı inkiyat etmiş cühelayı tekrar isyana davet gibidir bu. Ben bu muameleyi böyle görüyorum. İstirhamım mahza o kürslerin, mevkufların kurtulması değildir. Maksadım bunların Hükümete karşı itaat ve sadakatlerini tezyit etmektir. Onun için rüesanın pek ziyade rica ve istirham ettikleri şu bir kaç kişiyi af ile işi kapayınız. (Gürültüler)

ZEKÂİ BEY (Adana) — Efendim, Koçkırı hadisesi münasebetiyle Efendi Hazretleri ile rüfekası tarafından teklif edilen bir af kanunu lâyihası mevcut idi. Bu lâyiha Adliye ve Dahiliye ve Müdafaai Milliye encümenlerinde müzakere edildi. Mesele Koçkırı hadisei isyaniyesi münasebetiyle Hükümetçe maznun ve mevkuf bulunan adamların affedilmesine dairdi. Encümenleriniz izahat itası için o havali mebuslarını davet ettiler ve meseleyi ariz ve amik tetkik ettiler. O havali mebusları ekseriyetle bu hadisei isyaniyenin Hükümetçe zannedildiği gibi İngiliz tesvilâtiyle vaki olmuş olmadığını, kendi aralarında İngiliz tesvilâtına kapılacak adam farzetmediklerini dermeyan ile böyle bir şey mevcut ise bu lekeyi izale için şayanı itimat bir heyetle tahkikat yaptırılmasını rica ettiler. Bundan sonra oralarda layıkı veçhile ıslahat yapmak için bazı tedabir gösterdiler ve Dersim'in malûm olan ahvali hususiyetinden ve ihtiyacatı içtimaiyesinden bahsettiler. Meselâ Dersim ehlasinin ze-

redecek toprağı olmadığından civar kazalardan ve livalardan arazi alınıp onlara taksim edilmesi, bir takım yollar yapılması, Teşkilâtı Esasiye Kanunundan bilistifade nevahi teşkilâtına hemen başlanılması gibi bazı tedabir tavsiye ettiler. Encümenleriniz bunları istima ettikten sonra Refet Paşa Hazretlerini de davet ettiler. Refet Paşa Hazretleri kendi vekâletlerine ait bazı malûmat itasından sonra meselenin harekâtı askeriyeye temas eden, cihetlerinin Erkânı Harbiyei Umumiye riyasetinden sorulması lâzım geleceğini dermeyan ettiler ve meselenin safahatı mühimmesini izah buyurarak, esnayı tenkilde kuvayı gayri mesulenin iştirak ettirilmesinden dolayı bazı sui istimalâtın vaki olduğunu kabul ve fakat bu kuvvayı gayri mesulenin Hükümetçe kuvvayı mesule ile beraber sevkedilmesinin de zaruri ve gayri kabili içtinap olduğunu ilâve buyurdular ve asayiş ve inzibatı memleketten dolayı yegâne mesul merci Dahiliye Vekâleti olmak itibariyle Dahiliye Vekâletinin bu hususta muhatap olması lâzım geleceğini takrir ettiler. Ondan sonra Vekil Paşa Hazretleri esasen Dersim'in vaka ile alâkası olmadığını, vakanın Koçkırı havalisine maksur ve münhasır olduğunu ve Nurettin Paşa Hazretleri ile bilmuhabere derdest edilenlerin tecili muhaberat kararnamesine tevfikan tecili muhakemeleri ve derdest edilemeyip te vadii firarda bulunanların afları takarrür ettirildiğini beyan buyurdular.

Encümenleriniz bunu kabili kabul görmediler. Çünkü böyle derdest edilmiş bulunanların tecili mücazatları, derdest edilmemiş olanların affı adeta izharı aczü zaaf demek olduğundan böyle bir muameleyi terviç etmediler ve bu tecili takibatın mahiyeti hukukiyesini sordular. Vekil Paşa Hazretleri bunun evvelce Heyeti Vekilece ittihaz edilmiş mukarrerata müstenit bulunduğunu ve bazı emsalinin mesbuk olduğunu ifade buyurdular. Bunun üzerine encümenleriniz tetkikat icra etti.

Efendiler, bu ne affı umumîdir, ne affı hususidir. Yeni icat edilmiş bir vaziyeti hususiyedir. Affı umumî hukuku hükümdariyeye müteallik bir keyfiyettir. Affı hususi ile malûmu âlileri cürmü izale etmez, mücrimiyeti izale eder. Binaenaleyh mazharı af olan adam tekrar yeni baştan bir cürüm irtikâp ederse mükerrer ceza görür ve bu cürmüne evvelki cürmiyle maan bakılarak hangisinin cezası daha şedit ise ona göre ceza verilir.

Bundan sonra zatı meseleye intikal etmek lâzım gelir. Zatı meselede alâkadar olan, maznun bulunan adamların affedilip edilmemesi meselesi. Encümenleriniz ekseriyetle, müttefikan değil, bunların affının muvafık olmıyacağına karar verdiler ve meselenin yalnız Koçkırı ve Dersim'e tahsis edilmiyerek öteden beride yeryer zuhur eden vekayide alâkadar, müşar ve muavin zannedilen eşhasın da bu hükmün dairei şümulüne idhalini tensip ettiler. Ancak bu hadisatı isyaniyeyi haricî tesvilât ile yapan asıl âmil ve muharriklerin herhalde tecziye edilmesini, halen Hükümetçe maznun telâkki edilen eşhasın bunlardan tefriki ile affedilmelerini münasip gördüler ve haricî düşmanlarımızın tesvilât ve teşvikatiyle hadisatı isyaniyeyi meydana getirenlerin affedilmemeleri noktasında israr ederek bunlar için de Meclisçe bir heyeti Tahkikiye izamına karar verdiler. Bu heyeti tahkikiyenin mevzuu bahis olan Koçkırı ve Dersim vekayii hakkında tahkikat icra ederek asıl âmillerini meydana çıkarttıktan sonra mahalleri İstiklâl Mahkemesine havalesini münasip gördüler. Encümenleriniz İstiklâl Mahkemelerince de tahkikat icrasını tensip ettiler. Velhasıl bu heyeti tahkikiyenin bütün şeraiti teşrih ederek Meclisi Âliye arzetmesini muvafık gördüler.

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bendeniz, Refet Paşa bu kürsüye çıkarak kemali samimiyetle hakikati söylemiş olmaları itibariyle kendilerine teşekkürden sonra meselenin sureti vukuu hakkında değil, tarzı tedib ile onun eşkâli kanuniyesi ve encümenle olan ihtilâf hakkında maruzatta bulunacağım.

Efendiler, gayri kanuni ve maalesef gayri mesul eller tedibata iştirâk ederek, milletin sinesinde kanayan bir fecia doğurmuştur. Bu fecia o kadar ileri gitmiştir ki adeta Yunanlıların vilâyatı garbiyemizde yaptığına bir nazire teşkil etmiştir. Yunanlılar vilâyatı garbiyede ahalinin ırz ve namusuna tecavüz, emvalini yağma, hanelerini ihrak ettiği gibi, diğer taraflarda da aynı şeyler vaki olmuştur. Hakikaten fecaat tüyleri ürpertecek mahiyettedir. Böyle Hükümet kuvveti teessüs etmişken, Meclisi Âliniz 69 - 80 milyonluk bütçe kabul etmişken, elinde o isyanları tenkil edecek kuvvetlerin varken neden o gayri mesul kuvvetler işe iştirak edip de bu fenalıklar vücuda geldi? Neden bu fenalıkları husule getirenler aynı kanunun tedibine tevdi edilmedi? Görüyoruz ki Meclisi Âliniz, namına irtikap edilen bu cinayetin maskesi olmaktadır. Öte tarafta bir Nurettin Paşa çıkıyor. Ne Dahiliyenin emrini dinliyor, ne de bilmem kimi dinliyor, bildiği gibi icrayı harekât ediyor. Ve o kadar ileri gidiyor ki, Meclisi Âlinizin salâhiyeti teşriiyesini istimal ederek, gazetelerde Meclisi

Âli namına bir de beyanname neşrediyor. Gûya Meclisi âliniz karar vermiş.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Prenslik kuruldu, fakat millet onları yıkacaktır.

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler bu, dünyada görülmiyen bir garibedir: Meclisi Âlinin hukukuna bu derece tecavüz. Efendiler, biliyor musunuz Meclisi Âliniz aleyhinde neler cereyan ediyor? Ne propagandalar yapılıyor? Meclis kaçmak istiyor, memleketin müdafaasına bakmıyor, gelen binlerce aldığı 200 lira ile saltanatını, keyfini yaşıyor... Halbuki efendiler hepimiz biliyoruz ki hakikat böyle değildir. Millet işin içyüzüne vakıf olamıyor. Bu gibi mesaili mütevaliyen celsei hafiyelerde konuşmaklığımız itibariyle bu hakikatlere vakıf olamıyor. Biz bütün kâinata ve ve millete karşı göstermek mecburiyetindeyiz ki memlekette hiç bir şahıs yoktur, hiç bir nüfuz yoktur. Memlekette kanun vardır, kanunun nüfuzu vardır, herkes o kanunun nüfuzu altındadır. İşte Nurettin Paşanın yaptıkları ne kadar fena ise Heyeti Vekilenin tecili takibata karar vermesi de bence o kadar merduttur. Çünki eşkâli hukukiyede yeri yoktur. Cürüm tecil edilmez. Yalnız bunun seferberlikte bir misalini gördük. Tahtı silâha alınanların icrayı muhakemeleri seferberlik nihayetine tecil ediliyor. Bu, affı umumî mahiyetinde midir? Hayır, affı umumi mahiyetinde değildir. Bu karar verilirken onları affetmiyor. Yani iltica edenler affedilmiyecek, cezaları tecil edilecektir. Binaenaleyh Meclisin salâfi midir? Hayır efendiler bu kâfi değildir. Ben buna kani değilim. Herhangi bir kanunsuzluğun cezası verilmelidir. Yapılan fenalıkların cezası verilmezse tarih Meclisi enzarı umumiyede mahkûmiyet sayfasına kaydeder.

Şimdi efendim encümenle olan ihtilâf noktasına geliyorum. Encümenle esaslı bir ihtilâfımız yoktur. Bugünkü vaziyet itibariyle gönderilecek heyeti tahkikiye emsali misillû gönderilen heyeti tahkikiyeler gibi bir senede çıkmıyacağına kail olduğumuz için ve memlekette İstanbul'un eliyle şu veya bu müfsitlerin tahrikiyle vuku bulan yangınlara nihayet vererek memlekette bir an evvel tesisi sükûnet lâzım bulunduğu cihetle, böyle heyeti, tahkikiyeler göndererek tahkikiye gidecek olursa... Konya'ya gitmişti efendiler. O şekilde gönderilen heyeti tahkikiye ne yapar? Gönderilecek heyeti tahkikiye anket parlamenter şeklinde yani teşrii tahkikat şeklinde olmalıdır. Bütün vesaite vaz'ı yed etmelidir. Biz haber alıyoruz, Dahiliye Vekâletinin teşkilâtının bozukluğu ve tarzı intihaplarındaki sekameti sebebiyle meselenin tahaddüs etmiş bir çok safahatı vardır. Arkadaşlarımız maalesef bize söylemiyorlar. Valiler bunlara dair raporlar vermişlerdir. Bazı cümleleri pek canhıraştır. O vesaiki Meclisi Âli görmelidir. Memlekette bizden başka kuvvet olmadığını, memlekette hâkim olan kuvvetin B.M.M. olduğunu söylediğimiz halde, hiç bir şeyden haberimiz yoktur. Hatta bir jandarma neferi kadar yoktur.

Şimdi efendim yapılacak mesele: Teşrii tahkikat suretiyle bu işin faili hakikîlerini meydana çıkarıp atmaktır. Bu suretle bütün millete herkese karşı memlekette millete kanunun hâkim olduğunu göstermektir. Bir kumandan yoktur ki Meclisin kararıyle mesul edilmiş ve asılmıştır diye gösterebilelim. Tarihimizde, bunu da yapmak mecburiyetindeyiz. Bir tane de kanunu tecavüz eden adamın asıldığını görmek isteriz, binlerce masum insan asılmıştır. Eğer efendiler biz bu mütecavizleri, bu kanunu tanımayanları tecziye edemiyeceksek hiç olmazsa mazlûmların ahını dindirelim, bir af yapalım.

REİS — Beş dakika istirahat.

İkinci Celse

REİS : Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Erzurum Mebusu Durak Beyin takriri... Paşa Hazretlerinin huzuriyle müzakeresine dairdir. Başkumandan Paşa Hazretleri celsei hafiyede müstacelen müzakeresini arzu ediyor. Muvafık görürseniz bunu okuyalım.

(Mustafa Durak Bey ve rüfekasının takriri okundu)

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bunu celsei hafiyede müzakere etmeyelim, celsei aleniyede müzakeresini teklif ederim. Evvelâ bu husus kararlaştırılsın.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz birinci veya ikinci maddesinden (maksat ne olduğunu) bilmiyorum. Yalnız deniliyor ki cephe için üçer kişilik üç heyet ve cephe gerisi için de bir heyet teşkil edelim. Bunun hariçte yapacağı tesir, herhalde orduda zabtü rabıt hususunda bazı uygunsuzlukların mevcudiyetini ve daha doğrusu kumandanların vazifelerini bihakkın ifa etmedikleri tarzında bir fikir tevlit edeceğinden bunun celsei aleniyede müzakeresi herhalde faide yerine mazarrat tevlit edeceği kanaatindeyim. Bittabi biz düşmanlara bildiremeyiz ve bildirilmemesi lâzım gelir... Vakıa maksat güzeldir. Fakat acaba bu, menfaat temin eder mi? Bendeniz kaniim ki menfaat temin etmez, mazarrat tevlit eder. Ordunun vaziyetini bittabi biz düşmanlara anlatmayız. Halbuki mesaili maliyeye dair bir şeyler görüşüyorduk. Düşmanlar bunu ... Böyle bir hareket tecrübeten meydandadır. Çünkü evvelâ orduda inhilâl fikrini uyandırabilir. İnhilâl eden bir ordu yoktur. Farzedelim ki bu istikamette karar verdik. Bir heyet gönderdik. Faaliyete getirdik... Nasıl olur ki bunun aleni celsede müzakeresini talep edelim? Herhalde aleni celsede müzakeresini doğru görmem.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Böyle şeyler bahsetmek bile abestir.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Zaman geldi bu meselede ... etmediklerine karşı biz bu maksatla herhalde... Acaba bunun sebebi nedir? (Düşmanları mız Türk Ordusunda) (1) buhran var dediler. Halbuki mali bir mesele idi... Biliyoruz, fakat düşmanlarımız bunu ellerine dolayarak bin türlü mana çıkarırlar. Gerçi asayişi dahiliye taallûk eden bir meseledir. Bilhassa ikinci maddesi Başkumandanlığa taallûk ediyor. İkinci kısım menfaat değil; mazarrat tevlit eder. Bir takım sözler sarfedeceğiz. İnsan kendini tutamaz. İyilik yapalım derken daha ziyade fenalık yaparız diye korkuyorum. İfayı vazife eylediği sırada böyle bir teklif müzakere edilemez.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler 107 imzalı olan bu takrir muhteviyatının bilhassa ikinci maddesi Başkumandanlığa aittir. Böyle bir takrir verebilmek için ve bilhassa celsei aleniyede icra etmek için evvelâ Başkumandanlık Kanununun lağvedilmesi lâzım gelir. Bu kanun mevcut iken böyle bir madde okunamaz, böyle bir madde müzakere edilemez. Bu, kanunla Başkumandanlığa bahşedilen salâhiyete tamamen mugayirdir. Malûmu âlileridir ki Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinde ilâh. sevkü idaresini bir kat daha tarsin suretinde fiilen ... T. B. M. M.'nin haiz olduğu salâhiyeti (istimale) mezundur. Bu salâhiyeti bahşetmek ... bu takrir mucibince ordunun sağ cenahına, sol cenahına, merkezine, karargâhına üçer kişilik bir heyet, teftiş heyeti göndermek lâzımdır... Bu ise benim vazifemdir. (Bunun manası ben Başkumandanlık vazifemi yapmıyorum) (2) veyahut yapamamaktayım. Binaenaleyh evvelâ bu kanunu ilga ve benim bu kanunun üçüncü maddesi mucibince olan hak ve salâhiyetimi nez'edersiniz, ondan sonra heyeti teftişiye intihap eder ve gönderirsiniz.

İkincisi efendiler; hiç bir orduda böyle bir usul cari değildir ve olamaz. Yalnız Sovyet ordusunda cari olmuştur. Onlar da binnetice gayet felâketli bir tedbir olduğunu görmüşlerdir. Böyle hariçten komiserler sevki doğru değildir. Sovyet ordusu bu suretle inhilâl etmiştir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri bu meseleyi yanlış telâkki buyurdular. Biz hiç bir tecavüz fikrinde değiliz. Takriri imza eden bütün arkadaşlarımın da bu fikirde oldukları kanaatindeyim. Paşa Hazretlerinin salâhiyetlerini tahdit etmek fikrinde değiliz. Bizim maksadımız ordu ile evvelce yapmış olduğumuz temaslar bize büyük faide-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ler temin etti. Ordumuzla yakından görüşüyoruz. Bir noksanları varsa ikmale koşuyoruz. Binaenaleyh ordu ile yakından temas etmekten maksadımız vazifeye tecavüz değil, bilâkis vazifeye yardım etmekten ibarettir.

Bunun şeyine gelince, zannederim, Paşa Hazretlerinin vazifeleri pek ağırdır. Hakikaten bizim tahminimizden daha ağırdır. Teferruatı umur ile meşgul olamazlar. Bir çok şeyler var ki bunları göremezler. Arkadaşlar tabiî bunu görebilirler. Kendilerine malûmat verebilirler. Lâzım gelen tedabiri ittihaz edebilir, işi daha iyi görmüş oluruz. Daha evvel maksadımıza kavuşuruz. Yoksa salâhiyete hiç bir suretle tecavüz yoktur; hatırımızdan geçmemiştir. Bunun için yalnız bendeniz şunu arzederim ki mesele reye vazedilsin, hafi celsede mi müzakere edilsin, yoksa aleni celsede mi? Ondan sonra müzakereye başlanılsın.

HÜSEYİN AVNI BEY (Erzurum) — Verilen takrirde benim de imzam vardır. Başkumandanlığa Meclisi Âli salâhiyet vermiştir. Yoksa hakkını vermiş değildir. Bir vekil yapacağı vekâlette asillik hukukunu iskat etmek mahiyetinde telâkki ediyorlarsa, bunu tashih etsinler ki kendilerine salâhiyet vermekle, Meclis hakkını terketmiş değildir. Hakkının istimaline müsaade etmiştir. Yoksa bu, salâhiyet Meclisi Âliden iskat edilmiş demek değildir. Tashihi fikir buyursunlar. Katiyen böyle değildir. Binaenaleyh B. M. M. ... demek değildir. Hayır, Paşa Hazretlerinin buyurduklarına göre B. M. M. Başkumandan demek değildir. Binaenaleyh böyle bir takrir verebilmek için ve böyle bir madde müzakere edilebilmek için o madde lâğvedilmiştir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki, ... bâkidir. Bu şekle B. M. M. Başkumandanlığı salâhiyetini istimale müsaade ettiler. Madde bu manadadır. Yoksa B. M. M. kendi hukuk ve salâhiyetini kendinden nezederek Paşa Hazretlerine vermiş değildir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Asıl takrir sahibi Durak Bey ifadesine nazaran bu ikinci maddeden maksat Başkumandanlığın vazife ve salâhiyetine tecavüz olmayıp; Meclisi Âlinin ordu ile sıkı temasına matuf olduğunu ifade ettiler. Efendiler; Meclisi Âli kendi reislerini ordu üzerine Başkumandan tayin etmekle ordu ile en sıkı temas yapmaktadır. Çünkü kendi reislerinden daha iyi bir irtibat zabiti, bir irtibat heyeti olamaz. Ordu hakkında ne bilmek, ne öğrenmek istiyorsanız bana bildirirsiniz, bizzat izahat veririm. Ben mevcut iken, Meclisi Âlinin Reisi mevcut iken bana emniyet etmeyerek ordunun teftişine emniyet edemem.

DURAK BEY (Erzurum) — Emniyetsizlik yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Vakıa benim vazifem çoktur ve pek mühimdir. Teferruatla iştigal edemem. Fakat efendiler hiç bir yerde Başkumandanlar teferruatla iştigal edemez. Hatta diğer kumandanlar da teferruatla meşgul olamaz. Teferruatla iştigal edecek memurları, makamları vardır. Meclisi Âliniz pekâlâ bilir ki Erkânı Harbiyesi vardır, Müdafaai Milliye Vekâleti vardır. Teferruat ile bu makamlar iştigal eder. Binaenaleyh teferruat için bu iki makamın namütenahi memurları vardır. Efendiler, onlarla iştigal eden memurlardır. Eğer o memurlar alâ meratibihim vazifelerini yapmıyorlarsa benden istizah edebilirsiniz; nevakısı vaki ise ona göre tedbirinizi alabilirsiniz. Binaenaleyh Meclisi Âlinizden intihap edilecek heyeti teftişiye Erkânı Harbiyei Umumiyenin, orduların namütenahi işlerine, namütenahi memurlarına tekabül edemez.

Bir de Hüseyin Avni Bey buyurdular ki Meclisi Âli mezuniyet vermiştir, fakat salâhiyetini iskat etmemiştir. Fakat bir salâhiyet aynı zamanda, aynı zemin üzerinde iki makamdan idare edilemez. Eğer böyle olursa ordunun nizam ve intizamı teşevvüşe uğrar, hiç bir intizam kalmaz, teşevvüş olur. Bu, hiç bir yerde görülmemiştir. Ben ordu kumandanı, Başkumandan salâhiyetimi istimal etmekte iken bir taraftan da siz istimal edemezsiniz efendiler. Siz bu kanun mucibince bana bu salâhiyeti verdiniz, ben istimal ederim. Siz istimal edemezsiniz. Yalnız sizin üzerimde mahfuz olan salâhiyetinizi suiistimal ediyorsam istirdat edebilirsiniz. (Haşa sadaları) Yoksa ben ifayı vazife ederken şöyle böyle heyetlerle vazifeme müdahale ettiremem efendiler. Bunda ordu için, memleket için fenalıktan başka bir şey yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşların bu takririnde benim de imzam vardır. İmzalarken ikinci maddesini irşat, teşvik, tergip, teşci tarikiyle gidecek heyetler olarak mütalâa etmiştim. Binaenaleyh şerhe hacet görmedim. Durak Bey sözünde dedi ki, arkadaşlar da bu fikirdedir. Arkadaşlar da celsenin aleni olmasına taraftardır, dediler. Ben değilim. Hatta birinci maddenin dahi celsei hafiyede müzakeresini tensib ederim. Fakat hakikaten Başkumandanlık makamiyle...

ŞEREF BEY (Edirne) — Meclisi Âlinin Başkumandanlık Kanununu yaptığı zamanda uzun uzun müzakerenizde hakikaten salâhiyetin kâffesini Başkumandanlığa verdiniz. Bu noktada Paşa Hazretlerinin hakkı vardır. Eğer Başkumandanlık Kanunu tadil

edilmemiş, mevcut ise Meclis bunu Paşadan sorar. Fakat hakikaten bu mesele ile kanunun arasında tearuz var mı, yok mu? Paşa Hazretleri diyorlar ki, tearuz vardır. Evet bir noktada vardır.

Vekil, müvekkil meselesine gelince; istediğimiz dakikada azledebiliriz. O hakkı hıfzedebiliriz. Çünkü maddede sarahat vardır. İstediği vakitlerde müvekkil vekilinden istizah eder. Müvekkil vekilin kontrolörüdür, müfettişidir. İstizah edelim, (tatmin olmazsak salâhiyeti nez ederiz.) (1) Fakat Başkumandanlık Kanunu ile böyle bir salâhiyet vermedik demek doğru değildir. Çünkü salâhiyeti vermedik demek başkadır.

Şimdi, tearuz var mı, yok mu? Eğer varsa... Ey Başkumandan sana verdiğimiz salâhiyeti hüsnü istimal edemedin deriz. Fakat evvelemirde ordu için söz söylemek, sual sormak kimin hakkıdır? Onu sorarım. Arka hizmetlerde karışıklıklar varmış, bunu Başkumandandan sorabiliriz. Pekâlâ, fakat ben de gördüm, bir çok şeyler vardır. Sahibi salâhiyet olan Başkumandandan istizah ederiz. Burada tearuz etmiş noktasını ayırmak lâzımdır. Tearuz etmiş mi, etmemiş mi? Fakat bunu tetkik etmek Meclisin vazifesidir. Tearuz etmemiştir veya etmiştir meselesinin münakaşası bundan ibarettir. Bunun ikinci şekli yoktur.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Bu meselede tearuz teşkil ettiğine, alâkadar olduğuna dair olan mevzuun bizim müzakere ettiğimiz mesele ile alâkası vardır. Meselâ bir takım maddeler var ki ordunun arkasına arkadaş gönderelim, ordunun cephesine müfettiş gönderelim gibi metalip... Evvelki müzakeremizde usulü müzakere böyle değildi. ... bunun meselesi katiyen mevzuu bahsolamaz... Yani müzakereye devam edelim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bu mesele hakkında zaman zayi ediyoruz. Biri sureti umumiyede fenalıktan bahsediyor. Zaten Koçkırı meselesi için de onlara ...

İkinci mesele heyetler göndermek meselesi. Hakkı Hami Bey biraderimiz pek güzel buluyorlar ve Paşa Hazretleri de bunu muvafık görmüyorlar ve bu usulün yalnız Sovyetlerde yapıldığını ve bunun da fena neticeler verdiğini söylüyorlar. Bizimki buradan ordu Sakarya nehrine geldiği zaman gönderilen bir heyet vardı. Bu heyetin mahiyeti inhilâl etmiş orduya gidip maneviyat takviyesi yapmaktı ... değil bilâkis Eskişehir'den çekilmiş ve Sakarya'nın önüne gelmiş ... zaman o orduya; heyeti umumiyesine selâmlarınızı söyledik, teşekkürlerinizi arzettik, eksiklerini öğrendik ve size söyledik ve neticei müzakeratta işlerin daha iyi gitmesi için bu ... Bu, Heyeti Âliyenin kararıyle oldu. Şimdi bu takrirde mevzuu bahsolan daimi heyetlerin bulundurulması, ki Paşa Hazretlerinin söyledikleri gibi, zabtü rabtı askerî noktai nazarından katiyen caiz değildir. Şimdi arkadaşlar zannediyorum ki, Başkumandanlık Meclisi Âliyi ... Onun için fikrimce böyle bir takririn lüzumu yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — (Tokat Mebusu Mustafa Beye hitaben) Arkadaşlar, ben zannediyorum ki, ... Dahiliye Vekâletine gitmişim. Nurettin Paşa için müracaat etmişim demek ... alamamışım diye bu takrire imza koymak doğru değildir ... ve bunların netayicinden dolayı mevcut olanlarına evvelce ve şimdi de tekrar ederim ki ... ordu muamelâtından alâkadar etmiştir. Bidayette Meclisi Âlide mevcut olan Müdafaai Milliye Encümeni âzalarını Meclis bir heyeti teftişiye gibi telâkki etti ve filhakika bu rüfekamız pek mühim ve kıymetli vazifeler ifa etmişlerdir. ... bir takım esbabı katiye arasında lüzum görülmemesidir... Bizzat arzetmişim mümkün olanlarını ... ifa ettiler. Bundan başka bir çok rüfekanızı uzak mahallere hidemat ifası için izam ettiniz. Bunların da gayet kıymetli hidematı sebketmiştir. Eğer bu dakikada hali faaliyette rüfekamız mevcut değilse Başkumandanlıkça yarın tekrar lüzum görülür. Sonra bazı rüfekamız vardır ki ordu kumandanlığını (deruhte etti), doğrudan doğruya ordunun içerisine girdi, pek mühim vazife gördü, büyük hizmetler ifa etti. Şu halde ademi itimat meselesi mevzuubahis değildir. Binaenaleyh bu kadar endişenin neden tevellüt ettiğine bir türlü akıl erdiremedim.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Mademki Başkumandanlık bunda bir faide yoktur, zarar tevlit eder buyurdular ve buna kanaatleri vardır, bu takririn Başkumandanlığa...

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Şimdi efendim, cereyanı münakaşadan anlaşılıyor ki, arkadaşların ekseriyeti bu meselenin hafi celsede müzakeresine mütemayildir. Binanaleeyh hafi celsede müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsın... Bu takririn celsei hafiyede müzakeresi ekseriyetle kabul edilmiştir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Evvelâ bendeniz takririmi izah edeyim. Hatalar olursa Heyeti Âliyenizden diğer arkadaşlar tenvir eder.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Efendiler, bu takriri bize verdiren sebebi yegâne memleketin her tarafında bulunan asayişsizliktir. Çok rica ederim ki sükûnetle bu müzakereyi ikmal edelim ve sözümü kesmeyelim. Sözlerimin iyiliği millete aittir, fenası bana. Burada bir çok dertleri teşrih etmek istiyoruz. Şurasını da arzedeyim ki bu dertler Meclisimizin zâfına değil, bilâkis kuvvetli olmasına delildir. Çünkü vazifemize ehemmiyeti derecesinde sarılıp görmek istiyoruz. Efendiler, B. M. M.'nin ânı teşekkülünden bugüne kadar memleketin her tarafında zaman zaman isyanlar, asayişsizlikler, bilmem neler zuhura geldi. Acaba biz her vakıt kabahatı halkta mı ararız? Acaba memurlarımızın bunda kabahati yok mudur? Bendeniz zannediyorum ki kabahat ve kusur halkta değil, memurlardadır. Efendiler heyeti içtimaiyelerin teşekkülünde, bilirsiniz, hükûmetle ahali arasında bir mukavelei zımniye kabul edilir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Malûmu âlileri... (Gürültüler) Bendeniz nizamnamenin bahşettiği salâhiyetle söylüyorum; böyle bir teklif müzakere edilmez. Çünkü ya sual veya istizah olur. Asayişsizlik...

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — İzah ediyorum... Koçkırı hadisesinden daha mühimdir.

Efendiler, heyeti içtimaiyeler teşekkül ettiği zaman, o vakit bilirsiniz ki.. hiç bir şey yoktu. Birbirlerinin mallarını, canlarını, namuslarını muhafaza edemiyorlardı. Düşündüler, taşındılar, içimizden akıllı adamları getirelim, başımıza bırakalım, vazifemizi ifa etsinler. O vakit hükûmetin manası da yoktu. Topladılar içlerinden akıllı kimseleri, başlarına koydular ve dediler ki biz birbirimizin malına canına taarruz ediyoruz, sizi başımıza koyuyoruz, siz bizim işlerimizi görünüz, bu taarruzlara mani olunuz. O vakit aralarında bir mukavelei zımniye akdettiler. Bu, mektûp değildir, fakat bütün milletlerde bu mukavelei zımniye mevcuttur ve her hükûmet bununla hareket ediyor. Dediler ki, siz bizim başımızda bulunuyorsunuz, size para vereceğiz, öldükten sonra sizin eytam ve eramilinizi besleyeceğiz, maaş vereceğiz; bir şart ile : Siz de bizim namusumuzu, malımızı, canımızı, dinimizi, her şeyimizi muhafaza edeceksiniz.

Bugün biz de millete karşı bir mukavele akdetmişiz. Bu milletin işlerini ele aldığımız zaman böyle bir mukavele akdetmişiz. Ey millet, biz gittik, Ankara'da bir hükûmet teşkil ettik, o şart ile ki namusunuzu, malınızı, canınızı; her şeyinizi muhafaza edeceğiz, size adalet tevzi edeceğiz. İşte milletin bizden beklediği budur efendiler. Rica ederim sözlerim yanlış anlaşılmasın. Biz Misakı Millîyi kanımızın son damlasına kadar müdafaa edeceğiz, onu istihsal edeceğiz. Böyle şeyler hatıra gelmesin. Fakat bugün zavallı milletin malını alıyoruz, canını alıyoruz, hatta ırzını yağma ediyoruz. Rica ederim, buna karşı memleketin hangi tarafında rahat vardır? Ahaliye ne temin edebildik? Halk Hükûmete itimat ederek çıkarıya çıkamıyor, tarlasına gidemiyor. Her fenalık memleketin üzerine çökmüş; halkı bıtiriyor. Halk feryat ediyor, yanıyor, hiç birisine muavenet edemiyoruz. Efendiler Hükûmet âdeta bir hırsız çetesi gibi halkın boğazına sarılmış, her şeyini yağma ediyor, götürüyor, vuruyor, öldürüyor. Soran yok. Rica ederim, bir buçuk sene içinde halkın başına bu kadar fenalık yapılmıştır. Bir memur mesul edilmiş midir? Hangi bir memuru darağacına çıkardınız? Hangi bir memura ceza verdiniz? Acaba kabahatli bir memur yok mudur? Efendiler, memlekette yapılan fenalıklar B. M. M. namına yapılıyor. Efendiler, bu millet burada yalnız B. M. M.'ni tanıyor. Koçkırı hadisesini, Konya hadisesini, bu vesair hadiseleri bütün bunları doğuran esbap saik nedir efendiler? Hepsine İngiliz parası mı gidiyor? Hayır vallahi hepsi idaresizlik yüzünden oluyor. Bu kadar memurları bizim başımızda... Bunlar bütün B. M. M.'nin defterine kaydolunuyor. Efendiler, biz ne vakit memlekette huzur ve adaleti temin edeceğiz? Daha ne vakte kadar asacağız? Soruyorum, ne vakte kadar asacaksınız? Bunu biraz tahfif edelim, adalet gösterelim. Halkı tenvir ve irşat edelim. Efendiler, dün burada bir şey işittim. Yanıbaşımızda bulunan düşman ordusuna hâlâ halife ordusu namını veren adamlar varmış. Köyleri irşat edelim. Yazıktır, günahtır. Efendiler, köylerde irşadımız mı var, nemiz var? Kapanmışız burada, hiç bir vakit halkın derdiyle, köylünün derdiyle meşgul olmuyoruz. Ben zannediyorum ki, bugünkü müzakere ile B. M. M. artık memleketi düşünmelidir, düşünecektir. Biz bunları düşünmüyoruz, düşünmedikçe de zararlara düşüyoruz. Ölenler bizim kesemizden gidiyor. Hep biz kaybediyoruz. Memleket harabezara döndü. Bunun çarei âcilini düşünelim. Biz Teşkilâtı Esasiye Kanununu kabul ettik. Nasıl da şimdiye kadar tatbikine başlayamadık. Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince bilâ kaydü şart millet hâkimdir. O halde biz salâhiyetimizi ihmal ediyoruz. Biz vazifemize sahip olalım, salâhiyetimize itibar edelim, memlekete hâkim olanlar fenalık yapıyorlarsa kafalarını ezelim efendiler. Yoksa Teşkilâtı Esasiye Kanununun o maddesini lâğvedelim. Efendiler, millet azami fedakârlık gösteriyor. Bunu takdir edelim. Her taraftan vukubulan şikâyetlerin,

dairei intihabiyemizden aldığımız şikâyetlerin hangisi burada mesmu olmuştur? (Vukuu yok sadaları) Peki bu adamlar boş yere mi bağırıyorlar? Niçin dertlerine derman olmuyorsunuz? Geçende de burada arzetmiştim; burada bir İstida Encümeni var. Bu encümen bu gibi işlere baksın. Tekâlifi milliyede bir çok yolsuzluklar oluyor. Bilhassa bu Ankara'da % 100, % 60, % 30 alınıyor. Bunlar meydana çıkar. Bunlar meydana çıkar, defterleri vardır. Nasıl tekâlifi harbiye ... o taharri ediliyor, bir teneke gazyağı da alınıyor. Teferruatı umur ile meşgul olamaz. Efendiler, memleketimizin her taratında birer prenslikler kuruluyor. Bu milletin prenslere ihtiyacı yoktur. Bu milletin âdil babalara ihtiyacı vardır. Şarkta bir prens, bilmem Elcezire cephesinde bir prens... Bu milletin prenslere ihtiyacı yoktur. Cephelerde kendi kendilerin vergi tarhediyorlar. Bizim haberimiz yok. Buna razı oluyor musunuz? Ne hakla, ne salâhiyetle yapıyorlar? Başkumandanlığa bir salâhiyet vermişiz. Başkumandan emrini verir. Onlar kendi başlarına nasıl vergi tarhederler? Efendiler, diyorsunuz heyeti tahkikiye gönderelim, Koçkırı hadisesi için.. Nurettin Paşayı tanımam, ben lehinde değilim, aleyhinde değilim. Fakat efendiler, Nurettin Paşa orada iken kime gönderiyorsunuz, nereye gönderiyorsunuz? Kaç para eder sizin heyeti tahkikiyeniz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Heyeti Âliyenin göndereceği heyeti teftişiyeye herkes boyun eğmeye mecburdur.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Zatı âlinizin ağzından işittiğimiz için çok teşekkür ederiz. Efendiler bunu yalnız taşradaki memurlara aramayalım, bir de burada arayalım. Kabine zayıftır. Kabine vazifesini hakkıyle ifa edemiyor. Dahiliye Vekâleti yoktur. Göstersinler Dahiliye Vekili var mıdır, yok mudur? Bir buçuk senedir Dahiliye Vekili yoktur. Memlekete bakınız, ne oluyor? Demin Refet Paşa Hazretleri buyurdular ki Koçkırı hadisesi zamanıma ait değildir. Kabul ediyorum, fakat o vakit Dahiliye Vekili yok mu idi? Kim idi? Onu mesul edelim. Zaten Türkiye'de mesuliyet mevzuubahs olamaz. Hiç bir büyük adam görmedik ki darağacına çıkarılsın, hap solunsun. Ne yüzle cevap vereceğiz? Millet bizden bir çok şeyler soruyor. Dairei intihabiyemize gittiğimiz zaman o çarıklılar öyle şeyler soruyorlar ki onlara cevap veremiyoruz, mebhut kalıyoruz. Efendiler, işittiğim eğer sahih ise Buhara'dan buraya sefir geliyormuş... İnşaallah doğru değildir. Sıvas'ta soymuşlar. İşte memleketimizde ilk nümune, işte memlekette ilk asayişsizlik... (Bunun aslı yoktur sadaları) Ben de böyle bir şey bilmiyorum. İnşaallah yalandır. Bunlar da bizde olmaz şeyler değildir. Efendiler kabine zaiftir. Kabine ile Meclis arasında zannediyorum ki... Biz bugün öyle zaifiz. Kabinede bulunan Heyeti Vekilenin şahsına hürmet ederim. Hepsine pek büyük hürmetler ederiz. Hiç birisiyle şahsi bir işim yoktur. Fakat vatani meselelerde herkese hücum edeceğim. Babam da olsa hücum edeceğim. Kabine çok zaiftir. Bugünün kabinesi değildir. B. M. M.'ni tamamiyle temsil edebilecek kendisine tamamiyle hürmet olunabilecek bir kabine meydana getirilsin. Ben bundan fazla sözler söylemeyeceğim. Söylersem şahsiyata girmiş olurum. Efendiler, Kars'ta bir konferans var. Bu konferansa dair Meclisi Âlinin pek az malûmatı vardır. Bütün dertlerini dökeceğiz. Efendiler, Kars'ta bir konferans oluyor. Bunun mevzuu nedir? Zannedersem bunlardan malûmatınız olursa ... birer kelime söyleyeceğim, zannediyorum ki biz de bu memleketin sadık öz evlâdıyız. Biz de hatırımıza gelenleri söyleyeceğiz. Yarın orada yapılacak her bir şey bitecek, gelip üzerimize inecektir. Susun! Niçin? Çünkü Ruslarla dostuz. Hakikaten de dostuz. Efendiler, Fransızlarla burada müzakere cereyan ediyor. Arzu ederiz ki, müzakereyi idare eden zevatı kiram bizi ara sıra haberdar etsin. Anlıyorum ki başınızı ağrıttım. Daha fazla söylemeyeceğim. Kısmı mütebakisini arkadaşlarıma terkedeceğiz. Efendiler, zulümle memleket payidar olamaz. Adaletle memleket kurtulur. Ve memleketin istiklâlini adaletle kurtaracağız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, 107 imzayı ihtiva eden bu takririn birinci maddesinden bendenizin anladığım şudur : Heyeti Celilenız bir Teşkilâtı Esasiye Kanunu yaptınız. Bu, maalesef henüz mevkii tatbike konmadı. Bundan hepimiz müteessiriz. Bu kanunun cayı tatbik bulabilmesi için buna müteallik diğer kanunların Meclisten bir an evvel çıkmasını hepimiz imzalarımızla talep ve temenni ederiz. Bu arkadaşlar da bunu temenni ediyorlar. Zannediyorum ki ancak bu kanunlar mevkii tatbika vazolununcaya kadar muvakkat tedbirler düşünülür. İmza edilen madde bundan ibaret olmakla beraber, Durak Bey şimdi beyan ettiği şeylerin bendeniz büsbütün başka bir mesele olduğunu gördüm. İki noktada fikrini tespit ettim. O da memleketin bazı yerlerinde prenslikler vücut bulduğundan bahsedildi. Bir defa efendiler kabine yanlıştır. Bizim teşkilâtımıza göre vekillerimiz vardır. Ayrı ayrı intihap olunmuş vekillerimiz vardır ve o vekillerden herhangi birisi vazifesini hüsnü ifa etmiyorsa o halde onu tebdil eder-

siniz. Binaenaleyh böyle bir kabine meselesini yapmak zannediyorum ki bugün için (menafii umumiyeye) (1) mugayirdir. Biz kabine meselesinin Atina'da zuhur etmesini arzu ederiz. Fakat Ankara'dan çıkması şayanı arzu değildir. Efendiler, biliyorsunuz bu muvaffakiyetler ne kadar büyük fedakârlıklarla kazanılmıştır. Şimdi kazanılmış olan bu askerî muvaffakiyetten istifade ederek memleketimizin ihtiyacatını temin etmek için ... siyasi netayici elde etmek istediğimiz zamanda, kabine vardır, yoktur, zaiftir, çürüktür, Meclis arasında tesanüt yoktur demek - açık ve katî söylüyorum efendiler - tamamen memleketin menafiine mugayirdir. Memleketini seven ve bugünkü memleketin menafiini düşünen (hiç bir arkadaş böyle bir zihniyete kapılamaz.) (2) Binaenaleyh iş itibariyle hangi vekil vazifesini yapmıyorsa onu değiştiririz. Arkadaşlarımızı tebdilde hiç bir müşkülât yoktur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Fakat istifa etmiyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Meclisi Âli istediği dakikada istifa eder. Fakat bu, kabine meselesi şeklinde olmamalıdır. Bir celsei hafiye yaparsınız. Derhal istifa ettirirsiniz.

Sonra efendiler, memleketin şurasında burasında prensler olamaz. Yalnız böyle prenslik iddiasında bulunanlar varsa yahut ahvalü harekâtı... Mesele olarak Heyeti Celilenize arzolunur. Derakâp tenkil olunur, Hiç bir müşkülâtımız yoktur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Hırsızlık yapıyor Paşam.

MUSTAFA LÛTFİ BEY (Siverek) — İşte Nihat Paşa.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Nihat Paşa prenslik mi yapıyor? Efendiler fiil ve vaka söyleyiniz.

MUSTAFA LÛTFİ BEY (Siverek) — Söyleyebiliriz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Söyleyiniz bir vaka bana. Şimdiye kadar söylemedin. Vazifei vataniyeni ifa etmedin.

MUSTAFA DURAK BEY — Bendeniz söyleyeyim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun. Şimdi efendiler, tenkidatı umumiyesi meyanında Durak Bey buyurdular ki, tekâlifi milliye tatbikatında yolsuzluklar olmuştur. Hatırı âlinizdedir, ben Heyeti Celilenizden rica etmiştim, herhangi bir arkadaşımız, herhangi bir kusur ve kabahat görürse derhal beni haberdar etsin. Meselâ tekâlifi milliye hakkında... Şarkta hakikaten evlerde bazı taadiyat yapılmıştır ve buyurdukları gibi şeyler olmuştur. Fakat ben bundan haberdar oldum. Benden daha evvel Müdafaai Milliye Vekâleti haberdar oldu. Binaenaleyh yapamazsınız, çünkü biz buna mezun değiliz; vergi zammetmek meselesi... Bu salâhiyeti Meclis bana dahi vermemiştir, binaenaleyh yapamazsınız diye kendilerine ihtiratta bulundum. Prenslik değildir. O böyle bir şey düşünmüştür. Demiştir ki, bu, Millet Meclisinin emrine muhtaçtır. Aynen yapabilir. Fakat bir kısmı böyle yapabiliyorlar. Bu adam böyle bir şey demedi. Bu adam gayet muhtar bir hareket takibetti, biz buna itiraz ettik, bu adam yine illâ benim dediğim olacaktır derse o vakit prenslik iddiasında bulunmuş olur. Şimdi bu bir meseledir ki (hatadır ki) vaki olmuştur. Mafevki tarafından menolunmuştur. Bunun prensliğe heveskâr olduğuna hükmolunamaz.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Orada bulunan memurlar onun emri olmadıkça oradan kalkmıyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyefendi buyurdular ki, Meclis ile millet arasında bir mukavelei zımniye vardır. Tabiî öyledir. Fakat açık ve katî söylüyorum efendiler, millet tarafından yapılıp da... o mukavelei zımniyeyi yapan bizimle yapanlardır. Konya da böyle, Ümraniye de böyledir, Zara da böyle, Keskin böyle, Yozgat böyle, Bâlâ böyledir. Bunu millet yapıyor ve bu yapılan fenalıklarda maatteessüf düşman parmağı vardır, İngiliz parmağı vardır. Hepsinde siyasi maksatlar vardır. Ne yapalım? Bu, milletin taksiratıdır. Saf millet, hakikatı güç görür bir millettir. İğfal ve ızlâl olunuyor. Ötedenberi çok ferasetle idare olunmuş bir millettir ve düşmanlarımız bize karşı bu fenalıkları vücuda getiriyorlar. Efendiler rica ederim, bugün mevcut olan vesaitimiz... Hükûmetimiz evvelkinden daha ziyade kavidir. Evvelce daha az mı asayişsizlik vardı? Eğer nispet edecek olursanız (aradaki farkın lehe olduğunu müşahede edeceksiniz.) (1) Binaenaleyh hangi hükûmeti tenkit ediyorsunuz? Memleket en iyi bir surette sevkü idare edilmektedir. Hangi jandarmadan bahsediyorsunuz? Fırsat buldunuz ve yapmak için pa-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ranız var mıdır bunların hepsini? Vaziyeti umumiyeyi düşünmek lâzımdır. Yalnız bir cihette muhakeme yürütmek hata olur ve insanı doğru netayiç götürmez ve tedbirler daha yanlış olur. Binaenaleyh şekaveti yapmış ise, bir kusur ediyorsa diğer tarafta da kusur vardır. İnşaallah tevazün hâsıl olacaktır, ki hepsi hallolunacaktır.

Sonra çok şeyden bahsettiniz. Celsei aleniyeden bahsettiniz. Bendenizin telâkkime göre Heyeti Celilenciz teşrii bir heyet değildir. İcrai bir heyettir. Heyeti Hükûmet, umum memleket ve millet için namütenahi müzakerat yapabilir. Hakiki müzakerat. Bunları [illegible] hana ilân etmeye mecbur değildir. Onun için Meclisinizin bir çok müzakeratı; hakikî ve ciddi müzakeratı hafi olmak lâzımdır, neşrolunamaz. Şeref mi bahşeder? Ne faide vardır? Bahsettiğimiz şeyleri dünyaya ilân etmekten ne faide vardır? Ne münasebeti vardır? Yani Meclis yalnız bir Meclisi teşriî olsaydı bir çok şeyleri (tenkit edebilirdi). Fakat bizatihi hükûmet yapan bir Meclistir. En ciddi celselerini hafi yapmak mecburiyetindedir.

Sonra irşattan bahsedildi. Biliyorsunuz ki Meclisi Âlinizin teessüsünden bugüne kadar irşattan bahsolunmuştur. Fakat irşat Hükûmetin vesaitiyle olamayacaktır. Çok rica ederim, bütçede kaç para tahsisat koydunuz ve mevcut olanı çıkarmadınız mı Durak Beyefendi? Nasıl bugün irşattan bahsediyorsunuz? Bir tek gazete çıkaracak paramız yoktur. Koymadınız. İrşat, irşat, irşat... Lâfla olmaz. Paramız yoktur.

Sonra Dahiliye Vekâletinden bahsettiniz. Hakikaten Dahiliye Vekilinin intihabı teahhur etti. Sen israf ediyorsun Mustafa Efendi.

MUSTAFA EFENDİ — Ben israf etmiyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Dahiliye Vekâletinden bahsolunuyor. Hakikaten Dahiliye Vekilinin intihabı teahhur etti. Bunun iki sebebi vardır. Hepimiz bununla iştigale sarfı zihin etmiş bulunuyorduk. İkinci bir sebep malûmu âliniz Müdafaai Milliyenin bir çok mesaili umur ve muamelâtı dahiliye ile münasebat... tekâlifi milliye emirleri münasebetiyle yakından bir temas hâsıl olmadı. Umuru dahiliye ile umuru müdafaai milliyenin bir zat uhdesinde bulunmasında faide tasavvur ... İnşallah bir iki güne kadar Heyeti Celilenize icabeden namzetleri arzederim. Heyeti Vekile Meclisinizle temas edebilir. Bendenizin Heyeti Celilenize arzedebileceğim bir şey varsa, o da, bugün memleketimizin hakikî menfaatini temin edecek gündeyiz ve bunu bize bu Sakarya muzafferiyeti temin etmiştir. Biliyorsunuz Fransız murahhasiyle müzakere cereyan ediyor. İngilizlerle İstanbul'da temasımız vardır. Kars'ta konferans devam ediyor. İtalyanların müracaatı vardır. Size arzederim ki, gayet kuvvetli bir cephe ile karşılarına çıkmazsak, yemin ederim ki, hepsi teması keser ve çantalarını alır gider, yüzümüze bile bakmazlar.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, bendeniz arkadaşların vermiş olduğu takririn evvelâ mahiyetini tetkik etmek, sonra etrafa geçmek istiyorum. Teklifi kanunî ya sual, yahut tadilname olur. Bu, anlaşılıyor ki bunlardan hiç birisi değildir. Neticeten anlaşılıyor ki bir hasbühal etmektir. Hal ve vaziyette, şekkü şüphe yoktur ki, hasbühal icabettirici [illegible] başlamış olsaydı ihtimalki bu hasbinal o [illegible] bilacaktı. Bendeniz hiç bir suretle iddia edemem ki [illegible] memleketin idaresi hali hazırda fevkalâdedir. Memlekette bir çok fenalıklar oluyor. Bu, ciltler doldurur. Bu fenalıklar bugünün mü? Asırların bize miras bıraktığı fenalıklardır. Meclisimizin burada toplanmasından maksat bu fenalıkları izaledir, idame değildir, izalesine çare bulmaktır. Onun için kemali samimiyetle burada hasbühal ederek dertlerimizi dökmek, çarelerini aramak vaziyetindeyiz. Hususiyle bir ünvanı fahiş mi diyeyim, ne diyeyim? Güya icrai salâhiyetimiz de vardır. Bendenizce icrai faaliyetimiz yoktur. Yalnız bu icrai salâhiyeti takınmaktayız. O sıfatı hiç olmazsa teşrii bir surette ifa etmeliyiz. Ne gibi noksanlarımız, ne gibi fazlalıklarımız varsa (bunları açıkça ortaya koymalıyız.) (1) Harp olur, harbi Müdafaai Milliye Vekâleti idare eder, Başkumandan Paşa da idare eder. Diğer vekâletlere harp serayan ve tereyan etmez. Diğer vekâletler kendi vazifelerini ağır ağır ifa etmekten geri kalmazlar. Yani tesiri olmaz değil; olduğu kadar görmekten hali kalmazlar. Zannediyorum ki yeniilik namına, yani Meclis namına hiç bir adım atamadık ve atamıyoruz. Nitekim Paşa Hazretleri teessüfle dermeyan ettiler. Bendeniz zannediyorum ki bütün arkadaşlar tatbiki da elimizde olduğu halde lâfzan iştirâk ederiz. (Bir kere bütçemize ve bir de Heyeti Vekilemize bakalım.) (2) Heyeti Vekile vardır. Kabine yoktur. Bunda Paşa Hazretleriyle beraberiz. Kabine sözü yanlıştır. Her vekâlet için ayrı ayrı vekil intihap ediyoruz. Vekâletleri ayrı ayrı tenkit etmemiz icabeder. Heyeti Vekile Reisi namiyle intihap edilen zat yalnız muhabereye tavassut eder. Yoksa onun Kabine riyaseti gibi vazifesi yoktur. Her vekil ayrı ayrı istifa etmek mecburiyetindedir. Vekiller

---

(1. 2.) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

böyle olduğu zaman bu tarzı telâkkiye göre bütün vekiller bütün icraatında gelip Meclisle temas etmek icap eder. Bu şimdiye kadar vaki olmamıştır. Nazariyat itibariyle bizde kabine yoktur, fiiliyat itibariyle bizde kabine vardır. İlk evvel yapılacak şey, Teşkilâtı Esasiye Kanununun tatbiki, Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetine ait kanunu yapmaktır. Vekillerin yekdiğeriyle münasebatını, Meclise karşı vaziyetlerini, salâhiyetlerini tespit etmek icap eder. Efendiler, bu tespit edilmezse (bunun münakaşası da bitmez.) (1) Kabine nazari midir, değil midir elimizdeki kanun itibariyle? Her vekile sorulursa, Müdafaai Milliye Vekili harbi idare edememiş, bana ne diyecek. O biri Dahiliyeyi idare edememiş, bana ne. Nazariyat itibariyle böyle olduğu halde bir heyeti vekile vardır. Bir karar verilir, hepsi bittabi alâkadardır. Fiilen mesul olurlar. Binaenaleyh fiilen kabine vardır, nazariyat itibariyle yoktur. Fiilen vardır. Bunu halletmek iki şekilde olabilir. Ya nazariyatımızı fiiliyat inkılâp ettiririz. Vekil tarzında muameleye icbar ederiz. Veyahut Heyeti Vekileyi bizim ahvali ruhiyemize ve bir buçuk senedenberi gösterdiğimiz vaziyete muvafık bir şekle getiririz. İkisinden birisini yapıp da salâhiyet ve vazifelerini tespit etmezsek yine Heyeti Vekile zayıftır. Ne kadar tefrik edecek olursak ferden ferda yekdiğeriyle müteziç olamayacak, ayrı bir vaziyette bulunacaklardır. Biz harice karşı ne kadar saklasak mızrak çuvala girmez. ... vaziyetleri, harekâtı birbirini gösterir. Binaenaleyh Meclis ne kadar tezahürat gösterse, müzaheret etse Heyeti Vekile kendisi mümteziç bir vaziyet almadıkça bu iş yürümez. Asıl halledilecek nokta Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetine ait kanunu bir an evvel çıkarmaktır. Sonra dertlerimiz bu meselede mevzuubahis olmayan bütçedir. Bu memleketin iki ay sonra hepimizin ... en büyük derdi buhranı malidir. Binaenaleyh idareyi tanzim için Heyeti Vekileyi intihap etmelidir. Bildiği kadar masraf koparmaya, sarfiyat yapmaya uğraşıyor. Siyaseti maliyeden mesul değil. Elimizdeki kanun mucibince... usulden değildir. Nazariyattan fakat usulden değildir. Bizi asıl yıkacak asayişsizlik ve buhranı malidir. İflâsı mali en büyük derdimiz olacaktır. Bir kütle, memleketin dizginlerini elinde tutan bir kitle memlekete iyilik getirmez. Bunun için bir iki noktai nazardan bir kere bütçemizi ve bir de Heyeti Vekilemizin ya kabine veyahut Heyeti Vekile vaziyetinde vazife ifa ettirilmesi lâzımdır. Benim kanaatim budur. Birbirimizi kandırmayalım. Görünen köy kılavuz istemez. Benim kanaatim budur.

YASİN BEY (Ayıntap) — Heyeti Vekile meselesi yoktur. Bu müzakerattan üç netice çıkıyor : Asayişsizlik, prenslik, bir de kontrol meselesidir. ... ve biliyoruz, makamı aidine söyledik. Askerî mıntakalardan bütün âzalar şikâyet ediyor. Dahiliye Vekâletine gittikçe ... meselâ Sıvas mıntakasında Nurettin Paşa orada bulundukça... Rica ederiz Müdafaai Milliye Vekâletinden katî emir versin, umuru mülkiyeye müdahale etmesin. Teftiş meselesidir. Yani bütün bu fenalığı ortaya çıkaracak bir takrir verişimiz değil ... bir teftiş meselesidir. Heyeti teftişiyeyi bu Meclis kabul ediyor mu, etmiyor mu?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yasin Bey bazı noktaları tespit buyurdular. Filhakika asayişsizlik vardır ve bu asayişsizlik haizi ehemmiyet bir dereceyi bulmuştur. (Ancak, bu asayişsizliklerin) (1) hadis olması esbabını zannederim ki bütün rüfekamız suhuletle takdir buyururlar. Düşman Ankara istikametinde bulunurken dahilde bazı noktalarda fesatçılar tekrar fesat ocağını yaktılar ve bir çok propaganda yaptılar. T. B. M. M. dağılacak, Hükûmet inhilâl edecek... Bundan siyasi istifadeler temin etmek isteyenler vardır. Bu cahil adamlar bu muvaffakiyetin ehemmiyetini vaktiyle anlayamadılar; bilâhare anladılar. Fakat nükûl edemediler. Bundan dolayı bu fenalık olmuştur. Asayişin Başkumandanlıkla da alâkası vardır. Son zamanlarda mesele Başkumandanlığa temas etmiştir. Başkumandanlığın verdiği karar büyük ve seriülhareke kuvvet ile bu işi kökünden kal' etmektir. Bu kuvvet belki yarın tahrik edilecektir. ... bugün Ankara'da içtima ettirilmiştir ve yarın da tahrik edilecektir. Gideceği yere süratle erişebilmek için umumi olan tedabirine devam etmektedir.

Efendiler, teftiş meselesine gelince; takrirde mevzuu bahis olan müfettişler (teşkilâtı idariyenin lüzum (2) gösterdiği bir meseledir. Yani memleket bir takım mıntakalara taksim edilecek, orada müfettişi umumiler olacak. Bendenize kalırsa böyle sümmettedarik bir tertip yapmaktan ise bir kanun çıkarmak lâzımdır. Kanunlarımızı çıkaralım, onların icabatına bakalım ve Beyefendinin buyurduğu gibi bütün bunları yapabilmek için para lâzımdır. Onun için Maliye Vekili-

(1.) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

nin Heyeti Celilenizden istediği kanunlarla beraber bunları da çıkaralım.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Şu Meclise geleli bir çok sene oldu. Bir defa, memlekette asayişsizliğe sebep olan memurlardır. Onları tedibe giden adamlar hırsızlık ettiler. Meydandadır. Nihat Paşa hakkında burada Mazhar Müfit Bey, Malatya mebusları dehşetli şikâyet ettiler. Ahmet Fevzi Paşa Hazretleri buradan kaçtılar, gittiler. Ne yapalım, Nurettin Paşa Hazretleri vardır dedi. Oraya yazdık.

REFET PAŞA (İzmir) — Böyle bir şey söylemedim.

MUSTAFA BEY (Devamla) — Neticeye bak şimdi. Sonra mutasarrıftan şikâyet ettik. Mutasarrıf bizim ruhumuzla alâkadar olmıyan bir adam. Bu adam Ferit Paşanın adamıdır. Bu ne imiş? Nurettin Paşanın damadının kardaşı imiş. Bu kalkmaz. Erbaa'da Rumlar İslâmları vurup kırıyor. Kendi köylerini yakmışlar, istihkâm kazmışlar. İslâm köylerini yakıyorlar. Hükümet ya vardır, yahut yoktur. Kim ise alâkadar, onları yakalasın, tedip etsin. Ne yapsanız yaran, ahbap kabinesidir. Yaran kabinesidir. (Şiddetli alkışlar) (Gürültüler) (devam devam sesleri) Ehli aranır, akraba ve taallukat aranmaz, iş aranır.

Sonra ikincisi, benim kardeşimin beş çocuğu var, dört daha dokuz kişi... Nihat Paşanın, damadının (bakmakla mükellef bulunduğu kaç kişi var? Bunların) (1) memleketle alâkası varsa ne için cepheye gidip ölmüyorlar? (Alkışlar, bravo sadaları) bunların memleket ile alâkası varsa niçin gidip cephede olmuyorlar? (Alkışlar)

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Söylenecek epice sözlerim vardır. Oradan başlıyacağım. Yahut, Dahiliye Vekâleti var mıdır, yok mudur? Herhalde vardır. Vekilden maksat... Meclis dağılmalı, memleket görmeli...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Dahiliye Vekâleti üç gün oturur...

BİR MEBUS BEY — Dahiliye Vekili vardır. Çok şişman değil, ufak tefek bir adamdır.

REFET PAŞA (Devamla) — Bu, pek kuvvetli bir noktadır. Ben daima kendimi zayıf bilir, zayıf görürüm. Büyük şeylere kendimi kabiliyetli göremem. Yer yüzünde ben kendimde hem Dahiliye Vekâleti, hem Müdafaai Milliye Vekâletini (ifa edecek kabiliyette olduğumu iddia etmiyorum. Ama her) (2) Hem de memlekette harp varken. Yükün mesuliyetini bilerek taşıyorum. Binaenaleyh Dahiliye Vekâletinde mesul edilecek bir insan karşınızda vardır. Siz biraz munsif olunuz. Evvelce de söylüyordum, yine söylüyorum. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri dışarda bulundukları zaman kendilerine mevdu vezaifin Meclisten geçecek aksamını idare de benim uhdemde idi. Yaptığım şeyin mesuliyetini müdrikim. Cevabını vermeğe hazırım. Binaenaleyh Müdafaai Milliyeyi vekâleten ifa eden bir adam vardır. Cevabını vermeğe hazırım.

Ondan sonra Mustafa Efendinin sözlerine intikal edeceğim. Neler söylediğini tamamen hatırlıyamıyorum. Fakat Dahiliye Vekili sıfatiyle ve herhangi bir sıfatla orada Nurettin Paşa. Benim ağzımdan Nurettin Paşa orada vardır sözü çıkmamıştır. (Alkışlar) Başkasının elini öpmektense ölmeği tercih ederim. Binaenaleyh Nurettin Paşa, Kâzım Paşa, herhangi bir paşa herhangi yanlış bir hareket yapmış ise ondan ben mesulüm. O cürmün cezası bana matuf olmalıdır.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Orada vergi tarheden bir memuru neden mesul etmiyorsunuz?

REFET PAŞA (Devamla) — Verdiğim herhangi bir emir kimse tarafından ret ve cerhedilmemiştir. Ben vaziyeti müdrik olarak müsamaha etmiş olduğum zamanlar olabilir. Fakat emir vermiş olup ta icra edilmediği vaki olmamıştır. Buna dair bir söz çıkmamıştır. Benim vekâletimin ihtiva ettiği... Herhangi mevkide olursa olsun filân yerde filân paşa vardır demiş ise o adamdır, ki mevzuu bahis ettikleri noktaya cevap vereceğim. Bu hususta Kâzım Karabekir Paşanın hiç bir kabahati yoktur. Her hareketin şerefi yapana ait olmalı, mesuliyeti de yapana ait olmalı. Kâzım Karabekir Paşa bir telgraf yazdı. Bu telgraf Başkumandan Paşaya ve oradan bana gelmiştir. Diyordu ki, Paşam, sen bu mıntıkayı bilmezsin, bu mıntıka yanmış, yakılmış, harab olmuş. Memleket açtır, çıplaktır. Memleketin başka kısımlarına tatbik ettiğiniz usulü burada tatbik edemeyiz. Bunların yükünü biraz tahfif etmek için tekâlifin tarzı tevzii hususunda bana az çok bir salâhiyet ver, diyordu. Böyle ufak tefek şeyler için cephedeki Başkumandanı izaç edemezdim. Düşündüm. Meselâ yine Karamürselden tekâlif aldım. Amerikalı oradaki zavallıya buğday getirmiş. Karamürsel bana müracaat etti. Dedim, muafsın, senden almıyorum. Nerede böyle tehlikeli bir yer, yanmış bir yurt gördümse, yıkılmış bir bina varsa oralara zulmetmek istemedim.

---

(1) (2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi

M. Ünver

Onun elinden, onun avucundan yiyeceğini almadım ve bıraktım. Ben her vakit tekrar ediyorum, ben Sivas'tan beri tarafını ne kadar iyi biliyorsam öte tarafını da bilmiyorum.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Burada bir şey sorabilir miyim Paşa Hazretleri? O havalinin bir mebusunu çağırıp müşavere etmeli idin.

REFET PAŞA (Devamla) — Buradan oraya karşı bir karar veremedik... İşgal edilen menatıkta yükü tahfif etmek için... O menatıkta halkın yükünü tahfif edebilirsiniz. Bu salâhiyeti size veriyorum... Onun üzerine yaptığı işi bana yazıyordu .Yaptığının nihayeti, bir madde vardır, isteyenler bu esas üzerine... Arkadaşlar istirham edeceğim, buhranlı bir müzakere üzerindeyiz. Burada hazır bulunmayan kimseler (hakkında konuşmak caiz değildir. Çünki) (1) kendilerini müdafaa etmek imkânı yoktur. Onları müdafaa etmek mecburiyeti tabii ait oldukları devair rüesasına taallûk eder. Haklarında dürüst davranılmasını rica ederim. Yalnız yapılan her fena şeyi söyliyelim. Fakat haklarında nazikâne söyliyelim... Yapmıştır ve bize bildirmiştir. Bunun üzerine beğenilmemiştir. Arkadaşlar beğenmiyor, yapmıyacaksın, denilmiştir. Emri devletlerine tevfikan yaptığım tahmini geri aldım demiştir, altı gün evvel. Bunu zaten biz dahi yeni yazdık. Yazdığımız zaman cevabını aldık. Kendisi zaten fazla bir şey de almış ise bunları dahi mübayaaya tevessül edebiliriz. Binaenaleyh Kâzım Karabekir Paşa merkeze karşı herhangi dürüşt bir muamelede, serkeşlikte bulunmamıştır. Bundan maksadım, Dahiliye Vekâleti vekâletin kadrini, kuvvetini, kudretini, Meclisten aldığı kuvveti takdir etmiştir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Bir şey sormak isterim, Şark Cephesinde tekâlifi harbiyeye lüzum var mı idi?. Orada ne kadar askerimiz vardır?

REFET PAŞA (Devamla) — Bu, Dahiliye Vekâletine ait bir mesele değildir. Bu başka bir meseledir. Çünki bu işte bütün askeri düşünecek değiliz. Hariçten bakıldığı zaman...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Tekâlifden maksadım orduyu ileriye götürmektir, varını, yoğunu almak için değil Paşa Hazretleri!

REFET PAŞA (Devamla) — Orduyu ileri götürmek için....

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir istirhamım var Paşa Hazretleri. Malûmu devletleri Müdafaai Milliye Vekâletini kabul buyurduğunuz takdirde Dahiliye Vekâleti inhilâl etmiş ve o Dahiliye Vekâletindeki vazife hitam bulmuştur... Uhdenizde cemile...

REFET PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun. Efendiler, ben doğrudan doğruya Heyeti Vekile tarafından tayin edilmiş değilim .Ben sizin vekilinizim. Doğrudan doğruya mesuliyet bana ait olmak üzere çalışıyorum. Şimdi ötede beride... Doğrudan doğruya Koçkırı hadisesi üzerine buraya geldik. Sonra onu müzakere ederken bütün bütün yeni meseleler çıktı. Sonra bundan ne çıktı bilmiyorum, Heyeti Vekilenin zâfı ve ademi mesâisi mevzuu bahis oldu. Dahiliye Vekâletine herhangi bir zâtın geçtiği ifade buyuruldu. Fakat beyefendiler, öyle değildir. Orta yerde herhangi bir zâtın doğrudan doğruya tayinine kadar ben Meclisi Âliniz tarafından Vekil tayin edilmişimdir. Doğrudan doğruya Meclisi Âliniz tarafından... Benim hatamdır. Memlekette asayiş var mıdır, yok mudur? Ben iddia edeceğim ki bunun aksi olarak memlekette evvelkinden daha ziyade asayiş vardır. Bu muharebelerden bir tanesi Eskişehir - Kütahya önünde, bir tanesi Sakarya önündedir. Sakarya Muharebesi muvaffakiyetle bitmiş bir muharebe idi. Fakat bu muharebede akın akın firariler gözümüzün önünden geçtiği halde memleketin hemen her tarafında mühim olarak hadise olmuş... Hangisidir? Katil İlyas meselesini ayırıyorum. Cevabını ben vereceğim. Alelâde bir soygunculuk İnebolu yolunda, İnebolu'dan üç saat mesafede vaki olmuş . Diğer bir soygunculuk... Giden bir erzi memuru soyulmuştur. Diğeri de Kalecik'te oldu. İşte bu... En badireli bir zamanda Çerkez İlyas vakasından maada memleketin hemen ötesinde berisinde... Çerkez İlyas meselesi oldu ki bu da büsbütün ayrı bir meseledir. Ve bu, muayyen bir mıntaka dahilinde olmuştur. O da şudur: Kayseri, Mecidözü, Akdağmadeni arasındaki mıntakadır. (İmkânı var mıdır ki) elimizdeki en iptidai, en basit vesaitle tenkil edilsin? Ve bugün şakiler dağların o bir tarafına atılmıştır . Bu bahse ayrıca gireceğim. Söylediğiniz mesele vaki oldu. Pek az vesaitle harp eden insanları çevirmek benim için mümkün değildir. Herhalde birkaç gâvurun peşinden koşmak... Ve bu noktai nazardan ben mesuliyeti üzerime aldım. Çok geciktim. Çünkü oradan kuvvet istemek doğru değildi... Ve hatta eşkiyayı dağıttım. Fakat bu doğrudan doğruya, diğer meseleler gibi alelâde siyasi meselelerden başka bir şey değildi. Bu adamlar Sakarya mağlûbiyeti hadis olursa Ordunun gerisini kesmek, oralarda yolları tutarak büyük hadiseler çıkarmak için hareket geçmişlerdi ve bunlara bazı şakiler ayrıca karışmışlardır,

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Yalnız beyefendiler, bir sene evvel jandarmaların tuttuğu katil İlyas İstiklâl Mahkemesinde muhakeme olunmak üzere giderken yolda firar etmiş, bir seneden beri şekavette devam ede durmuş. Buradan giden mevkufiar yolda firar etmişler, asker firarilerine iltihak etmişlerdir. Bunların heyeti mecmuası... Bu gurup artık ötede beride yaptığı fesatları yaygın bir hale gelmiş... En buhranlı zamanlarda bilhassa Kütahya ve Eskişehir muharebelerinden sonraki devirde bu memlekette... Burada elimizde bir takrir vardır ki onun için bazı izahat vermek isterim.

HASİP BEY (Maraş) — Göksuyla Maraş arasındaki meseleyi...

REFET PAŞA (Devamla) — Son muhaberem uzerine bunların da dağılmış olduğu ifade edildi.

HASİP BEY (Maraş) — Dağılmamıştır.

REFET PAŞA (Devamla) — Bilmiyorum... Bu asayişsizlik meselesine birer birer cevap verecek isek... Bir Zeytin meselesi, bir Göksu meselesi vardı. Elli seneden beri başlamış, Harbi Umumi esnasında büyük kuvvetleri üzerine celbetmiş, büyük kavgalar olmuş hadisatı derhal silmek mümkün değildir Ancak bunlar zamanda birer birer ortadan kalkacaktır.

Şimdi efendiler, bir de doğrudan doğruya Heyeti Vekile meselesi meydana çıktı. Bir arkadaşımız istifa etmiyorlar diye bağırdı. Efendiler ben Dahiliye Vekâletinde her hangi bir zâtın vekili değilim. Bu dakikada, bu söz söylendikten sonra ben artık duramam. Ben istifa ediyorum (Hayır hayır, olamaz sadaları.)

Hüseyin Avni Beyin sözlerine evvelâ cevap veriyorum .Fakat meseleyi pek uzatmak mecburiyetinde kalacağım Onun için Zekâi Beyefendinin sözlerine evvelâ cevap vermek isterim.

Zekâi Beyefendi mazbata muharriri sıfatiyle demin mevzuu bahis ettiler. Ben encümende bu hususu görüştüğüm zaman harekâtı askeriyeye intikal ettikten sonra o devrenin fecayiini ben derkedemem. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi cevap vermelidir, dediler. Ufak bir yanlışlık var. Dahiliye Vekili memleket dahilinde her türlü emnü asayişten mesul olmalıdır. Bunu her kim yaparsa yapsın, her kim temin ederse etsin. Belki söylediğim söz budur. Binaenaleyh harekâtı askeriyeye intikal etmek devresi gelince o devre için ordunun ve binaenaleyh Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin kullanacağı kuvvet var mıdır, yok mudur? Onu ben bilemem. Onu söyliyecek zat odur. Çünkü harekâtı askeriyenin tarzı icrasını o bilir, o mesuldür... Ve yine bugün Başkumandan Paşa Hazretleri ordudan bir kuvvet tefrik edebilir mi, edemez mi? Buna ben cevap veremem. Buna cevap verecek olan zat Başkumandan Paşa Hazretleri ve bu hususta kendileriyle beraber çalışan Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleridir.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Ne sıfatla sorduğumu sual buyurdunuz. Dahiliye Vekili olmanız sıfatiyle. Müdafaai Milliye Vekâletinin bu işe müdahalesi yoktur.

REFET PAŞA (Devamla) — Bu cayı nazardır. Ona ben cevap vermem. Erkânı Harbiye cevap verebilir. Çünkü harekâtı askeriyeye temas eden iştir... Gayet açıktır ve ben izahat verdiğim zaman mücrimlerin... Hükümet için söylenilecek her sözün... Af meselesinde düşünülecek bir cihet de acaba bu insanlar affolunduktan sonra tekrar dağlarına giderlerse, bunlar fena adamlar olduklar iiçin asayiş bozulur mu, bozulmaz mı? Bunu düşündüğüm zaman herhangi yeni bir Zara, yeni bir Umranlıye hadisesi vukua... Uslanıp da tekmil memlekette sükûnet hasıl olur. Yoksa... Yapacak olsak Nurettin Paşanın eli altındadır... Dediğim zaman bunu Nurettin Paşadan sen bunu yanlış... O benim Dahiliye Vekili sıfatiyle yapacağım iştir... Sıfatı askeriyem sebebiyle ondan rica ederek bu cihetı sordum : Asayiş meselesini halletmek için ordudan kuvvet tefrikine imkân var mıdır, yok mudur demişim kendisine... Ya doğrudan doğruya Erkânı Harbiyei Umumiyeden veyahut... Ve Meclisi Âlinize karşı Erkânı Harbiyei Umumîye Reisi Paşa ve bugün bütün Ordu... Kendisine, bunların affı halinde bunlar dağa gider mi gitmez mi?. Böyle bir hareketi askeriye icap... Başkumandan Paşa bilir... Bugün yine bu meseleye intikal ediyorum. Kuvvetlerin emrü idaresi Başkumandalığa aittir. Yalnız bu kuvvetler buradan oraya hareket ettikleri zaman ben orta yerde bir âmil değilim. Çünki orta yerde meseleye âmil daha büyük makamlar vardır.. Eğer ben o kuvvetlerin herhangi bir hatasına göz yummuş isem o da bana aittir. Yalnız bir şey yaparlarsa gelip size şikâyet etmek, size sadamı nef ü lisma etmek borcumdur. Mamafih bu kuvvetler doğrudan doğruya benim emrim altında olsun. Bu hususta hüküm Başkumandan Paşa Hazretlerine aittir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Malûmu devletleridir ki, B. M. M. asayişi dahilî noktai nazarından zannederim ki mesul... Harekâtı askeriye icrası esnasında... 180 köy yakılmıştır. Bu mesuliyeti Dahiliye Vekâleti deruhte eder mi? Tasavvur buyurun ki Başkumandanlık yoktur. Asayişi dahiliye için bir kuvvet ifraz edeceksiniz... Baştan aşağı, te-

peden tırnağa kadar mesuliyetini kabul edecek senden başka kimse yoktur. Bunun emrü kumandasından mesul olan yine Dahiliye Vekâletidir. Kanunun hükmü budur. Vazife ve salâhiyetinizi istimal edeceksiniz, çünkü Meclise karşı mesulsünüz.

REFET PAŞA (Devamla) — Tekmil mesuliyetleri benden fazla kabul edecek kimse yoktur. Karşınızda bir Dahiliye Vekili vardır ki beline bir kılıç takmıştır, atına binmiştir, gitmiştir Konya isyanını 15 günde teskin etmiştir... Ben ona karşı sükût edersem o vakit size karşı mesul olurum. Fakat takibe memur kuvvet çirkin bir şey yaparsa, para çalarsa, katil yaparsa bundan mesul ben değilim. Onu yapan mesuldür. Sükût edersem o zaman ben mesulüm. Müsaade buyurun, benim kadar zaten Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi de mesuldür. Çünki onun tahtı kumandasındaki bir kuvvet inzibatsızlık göstermiştir, yağma etmiştir. O vekâlet mesuldür. Çünkü, müsaade buyurun, ben size tekmil safahatiyle arz etmek, doğrusunu söylemek isterim, benim kadar Erkânı Harbiye de mesuldür. İptidada söylediğim sözü tekrar ederim. Memleketin emniyet ve asayişini muhafaza sivillerle, halk ile, asker... Fenalıkların meydana izhârında Dahiliye Vekili mesuldür. Eğer muttali olursam, muttali olmak benim vazifemdir, muttali olur saklarsam ben mesulüm. Çapulculuk eden bir kıtası olduğundan o da mesuldür. O başka noktai nazardan, Askerlerle siviller arasında vukua gelecek her türlü fenalığı haber alarak muamele yapmak benim vazifemdir. Haber almaktan da mesulüm, haber almamaktan da mesulüm. Yapmazsam mesulüm...

BASRİ BEY (Karesi) — Müzakerenin yarına terkini teklif ederim.

REFET PAŞA (Devamla) — Şimdi bu akşam yine konuşalım.

BASRİ BEY (Karesi) — Hayır efendim sizin için söylemiyorum.

REİS — Meselede iki madde vardır.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — İki mesele karıştı.

REİS — Müzakereyi kâfi görüyor musunuz?.. Kâfi görüldü efendim.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — On beş kişi el kaldırdı.

REİS — Rica ederim efendim, onun tayini bana aittir. Bundan sonra Koçgiri meselesine devam edeceğiz. Yarın saat ikide içtima edeceğiz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Ağustos 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	220
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	220
1. — Dahiliye Vekâleti Bütçesinin harcırah faslına tahsisatı munzamma itası.	*220:221*
2. — Meçlisin Kayseri'ye nakli.	*221:224*

Cilt : 12

65 nci İnikat, 2 nci Celse

ALTMIŞ BEŞİNCİ İNİKAD

22 Ağustos 1337 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi.

KÂTİP :

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ALTMIŞDÖRDÜNCÜ İNİKAT

11 Ağustos 1337 Perşembe

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde iki celse halinde içtima olunarak; Müdafaai memleket hususunda ittihazı icap eden âcil tedabir, jandarma teşkilâtının ıslahı ve Teşkilâtı Esasiye kanununun bazı mevadının yeniden tanzimine dair mevzular üzerinde müzakeerler cereyan etti ve azayı kirma tarafından takrirler teşkil olunan bir encümeni mahsusat havale olunarak birleşime son verildi,

Reis	Kâtip
Adnan	Kütahya
	Ragıp

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Dahiliye Vekâleti bütçesinin harcırah faslına tahsisatı munzamma itası.

REİS — Refet Paşa Hazretleri, buyurunuz.

REFET PAŞA DAHİLİYE VEKİLİ (İzmir) — Efendim, bugün sıkı bir vaziyette bulunduğumuz için müstacelen arz etmek mecburiyetinde kaldım. O da Dahiliyenin bütçede altmış bin liralık harcırah faslı vardır. Halbuki otuz bin lira da Muvazenei Maliye Encümeninin. Esasen o da ya bitmiş ya bitmek üzeredir. Bugün bu tertip tamamen kapanmıştır. Yani Muvazenei Maliye Encümeni tarafından bütçeye konulan bu altmış bin liradan otuz bin lirasının sarfına halen Maliye Vekâleti muvafakat edemiyor. Çünkü bir karar varmış. O karar Muvazenei Maliye tenkihatı Temmuzdan itibaren göstermesi imiş. Bu hususta Maliye Vekili Bey de izahat verecek. Bize lütfen biraz para veriniz. Maruzatım bundan ibarettir.

NAFİZ BEY (Canik) — Celse, celsei hafiyedir. Bu celsei aleniyede görüşülecek bir meseledir.

REFET PAŞA (Devamla) — Mesele aynı mesele ile alâkadardır. Celsei hafiyenin icap ettirdiği mesele ile alâkadardır. Bu şimdiki nakliyat meselesiyle alâkadardır. Bu meseleyi halledelim. Elimizde para bulunması iyi olacaktır. Celsei hafiye ile az çok alâkadardır.

NAFİZ BEY (Canik) — Celsenin nihayetinde alenî bir celse aktederiz. O vakit bunu müzakere ederiz.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Trabzon) — Son vaziyetten mütevellit harcırah sarfiyatı vardır. Bu, Hükümetin tensibiyle, ihtiyariyle yapılmış masraflardan değildir. Zaruretin ilcaatiyle kendi kendine hâsil olmuş bir zarurettir. Bütün bu terkedilen sahalardan memurin kafilesinin harcırahla hakkı kanunileri vardır. Halbuki Encümenin tetkik ve Temmuz ibtidasından itibaren mevkii tatbike vaz ettiği ve bunun için de Heyeti Celilenizin kararı vardır. İttihaz ettiğimiz bu karar mucibince, tasarruf maksadına binaen yeniden para veremiyoruz. Halbuki geçen günkü kanunla on milyon liralık avans vererek Hükümetin bununla Ağustos gâyesine kadar belki daha ileriye kadar idaresi için on milyon lira vermiştiniz. Tahsisatın mevcudiyetine rağmen biz ne kadar zaruri, ne kadar âcil olursa olsun para veremiyoruz. Bu meseleden dolayı gerek Dahiliye vekâletine ve gerek diğer Vekâletlere karşı imsâk ediyoruz. Heyeti Celilenizin kararını okuduk. Orada (Tasarruf) kelimesi vardır. Tasarruf kelimesini masarif kısmına da şamil gördüğümüz için, velev Muvazenei Maliye Encümeninin kararı dahi olsun, bizim noktai nazarımızda

tahsisatları bitmiştir. Fakat yeniden tahsisat kabul edilinceye kadar masarifi durdurmanın da imkânı yoktur. Muvazenei Maliye Encümeni azalarile istişare ettik ve karar verdik. Bu gibi şeylere vermiş olduğunuz paradan, mevadı müstacele için vermiş olduğunuz avanstan Maliye Encümeninin tespit ettiği miktardan fazla muayyen masarifi yapmak için para istiyoruz. Bu mezuniyet verilmedikçe Vekâletlerin Muvazene Encümeninin tespit ettiği miktardan başka parası kalmamışsa vermemek mecburiyetindeyiz. Bu vaziyeti idamesini zannetmiyorum ki Heyeti Celileniz tasvib buyursun. Yani esaslı bir kararla vermiş olduğunuz tahsisattan buraya para verebilirim. Bir maddei kanuniye ile değil, ittihaz edilmiş bir karardır. Şimdi ikinci bir kanunla bendenize vermiş olduğunuz tahsisattan para sarfına bendenize mezuniyet verirseniz yaparım. Harcırah vesair masarifinden Muvazenei Maliyenin tesbit ettiği miktarı parası tükenmiş olan fasıllara son avans kanunile verilmiş olan mebaliğden yüz bin lira sarfına Maliye Vekili mezundur, denirse mesele hallolur. Bu sarfiyat için yeni bir karar istiyorum. Bu karar, tensip buyurulursa gerek Dahiliyenin ve gerek diğer Vekâletlerin nakledilecek memurlarına Muvazenei Maliyenin tesbit ettiği... Esas bir karardır. ve yeni bir kararla bendenize mezuniyet verilebilir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Dahiliye Vekili Refet Paşa hazretleri burada harcırah kelimesini telaffuz ederlerken, herhalde harcırahın tükenmiş olduğunu ve yeniden harcırah isteyeceklerini anladım. Çünkü Dahiliye Vekâletinde yapılan dama taşı oyununu hepimiz gördük. Bendeniz isterdim ki bu ahvali fevkalâde karşısında gerek Dahiliye Vekili muhtereemi ve gerek Maliye Vekili bundan bahis buyurmasınlar. Bendeniz isterdim ki bir az hesablaşalım.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Trabzon) — Otuz bin liraya inmiş bir paradır. Dahiliye Vekâletinin harcırah tertibinin bu miktarın rubunu fazlasile gösterebilirseniz tenkidatınız vaki olabilir ve bendeniz de bunu tamamen kabul ederim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Memurinin tayininde ona göre hareket etmek lâzımdır. Memnuniyeti mucib olmamıştır diye, beş gün sonra sui istimal yapmıştır diye dama taşı gibi oradan oraya gönderirseniz böyle olur. Siz bizden son parayı alamazdınız. Ne yapalım ki bugünkü ahvalin mütemakasaya tahammülü yoktur ve hakikaten celsei hafiyeye de alakası vardır. Maziye ait olan sual haklarımızı muhafaza etmek ve zamanında istimâl ederek mil-

sebbibleri kim ise onlar hakkında bir karar ittihaz etmek mecburiyetindeyiz.

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Ben de çok müteessirim ki Dahiliye Vekâletinde para için ihtiyaç vardır. Bunu istemek mecburiyetinde idim. Hakikaten Dahiliye Vekâletinde memurların bir taraftan bir tarafa gitmesi o kadar çok vaki olmuştur ki bunun en birinci müştekisi benim; fakat efendiler hesab vermek mecburiyetinde bulunan gerek ben - evvelce de aynı mevkii işgal etmiş olmaklığım itibariyle - ben ve gerek benden evvel gelenler dahi vardır. Ben zannetmem ki o zevat da kendi hislerine düşen ve şahıslarına ait olan bir mesuliyeti almasınlar. Çünkü onların da bir çok günahları vardır Onlar da oradan oraya atılması için çok yorulmuşlardır. Bundan sonra da Dahiliye Vekili kalabilirsem bana harcırah verilmemesini rica edeceğim.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

2. — Meclisin Kayseri'ye nakli.

REİS — Buyurun Fevzi Paşa Hazretleri.

(MİLLİ MÜDAFAA VEKİLİ) FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Kozan) — Demin verdiğimiz karar mucibince Meclisi Âli Kayseri'ye naklolunacaktır. Düşman şimdilik faaliyetini tatil etmiştir. Fakat düşman yakında yine harekete başlıyabilir ve bu harekât on beş günde Ankarayı yine tehdid edebilir. Bunun için bendenizin bir teklifim vardır. Bu mesele bir hafta içinde mevkii fiile konulmalıdır. Yani bir hafta içinde ağırlıklar naklolunmalı. Meclisin müzakere edecek bir kısmı burada kalır. Kısmı diğeri Kayseri'de gerek Meclis binasını ve gerek salonunu temin etmek üzere Kayseri'ye gider (Gürültüler) Bir kısmı kalmak lâzımdır. Tehlike olmazsa Meclis yine burada kalır. Bunu karara vazediyorum. Bir hafta zarfında bu ikmâl edilmelidir. Karar verilirse Hükümet... (Gürültüler) Efendim Meclisin bir kısmı kalır, nisabı ekseriyet kalmak şartiyle... Aileler naklolunur. Ailelerin ve diğer ağırlıkların bir hafta zarfında taşınacağını Hükümete tebliğ ederiz. Hükümet buna çalışır. Bunu teklif ediyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bendeniz şunu istirham ederim ki halkın elinden vesaitini almak hoş bir şey değildir. Gitmesi icab eden zabitan ve memurini Yahşihana kadar gönderelim. Yahşihan'dan size gelmiş olan nakliyeden istifade kabil değil midir?

MİLLÎ MÜDAFAA VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bundan ve dekovilden vesaireden istifade olunur. Bunlar teferruattır. Teklifim bundan ibarettir.

Efendiler, bendeniz Meclisi Âlinize teşekkür ederim. Ecdadınıza lâyık bir karar verdiniz.

Şimdi bundan sonra gelelim nakliyeye. Nakle bendeniz inanmıyorum efendiler. İçinizden hakaret görmek isteyen varsa dekovile binsin. Ben bu sabah gözümle gördüm: Erkân Müdiranı, zabitanı herkes birer süngülü arabaların, dekovilin başına koymuş Onun için efendiler maalesef Meclisin nakil felâketi mili. esi karşısında eğer bu aileleri nakledeceksenız Meclisi Millî azasından başka hiç kimse bunlara vaz'iyet edemez. Yarın siz işe başladığınız dakikada emin olunuz ki, tüfek dibciği yiyeceksiniz. Bunun için Meclisin tayin edeceği azalar bu işi yapmalıdır Böyle olmazsa haydi bininiz, binemezsiniz. Netekim Paşa Hazretleri emir verecekmiş. Dinleyen kim. Göreyim Paşa emir versin. Bu benim başımdan dördüncü defadır geçiyor. Sonra biz kalırız. Bu acıyı dört defadır görüyorum. Onun için şimdi bu Meclis kendi mukadderatına hâkimdir. Ailelerini nakledecekse. Meclis kendisi nakledeceğinden 100 - 150 araba lâzım. Yalnız Müdafaai Millîye ve Hükümet lâzım olanı size verecek ve başka bir şeye karışmıyacak. Sözüm budur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, Merkezî Hükümetin Kayseri'ye nakli hakkında bir karar verildi. Fakat ne vakit naklelileceğine dair bir şey söylenmedi. Söz istemiştim, sıra da gelmedi. Şimdi ağırlıkların nakli taleb olunuyor. Bu taleb bu işle alâkadardır. Onun için ufak bir şey hatırlatmak istiyorum. Bugün biz ağırlıklarımızı nakletliyoruz. Yalnız bir şey var ki Merkezî Hükümetin, Meclis ve Heyeti Vekilenin bir tarafa nakli keyfiyetinin hariçte yapacağı tesiratı pek güzel izah buyurdular ki bizim lehimizdedir. Fakat dahildeki tesiratını da kendileri güzel buyurdular. Bir heyetin izahat vermek üzere orduya gitmesini taleb buyurdular. Şimdi demek ki ordu üzerinde büyük bir tesiri vardır. Çünkü halkın irşadı mümkündür. Ordu üzerinde tesir yapmasını kendileri de kabul ediyorlar. Bu verdiğimiz karardan rücu etmemek üzere başka bir şekil bulabiliyoruz. Gerek orduya ve gerek dahile karşı. Bu da; Meclis nakletmiştir sözünü ortaya atmayız. Hakkı Hami Beyin biraz noksan olarak söylemiş olduğu gibi Heyeti Vekile de ve Meclis de burada bulunur. Gitmek isteyen zevat için daima vesait ihzar olunur ve bu suretle ağırlıklar gider. Eski ihtilâller zamanında malumu âliniz Meclisler Fransa'da ordu yanında bilfiil kumanda etmiştir. Bizim de ordumuz vardır, teşkilâtımız vardır. İhtilâl zamanı değil. Fakat Meclis Hükümet demektir. Heyeti Vekile Meclisten çıkmıştır. Heyeti Vekile ordu nezdinde... Yarın mecbur olup da cephe değiştirirse Meclis naklolunur. Ordudan alacağımız talimat üzerine buradan başka yere nakledebiliriz. Fakat ne olur? Meclis Kayseri'ye naklediyor sözünü ortaya atmamış oluruz. Ordu ile beraber bulunuyor demiştir ve bu suretle de propagandanın önüne geçilir.

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendim, Meclisi Âli vaziyet hakkında görüşerek bunun üzerine Kayseri'ye nakle karar vermiştir Fakat bu kararı icab ettiği zaman istimâl edecek ve birer birer naklolunacaktır. Yalnız bir iki defa muhaceret gördüğüm için bu hususta basiretkârane davranmak icabeder. Biz Balıkesir'den gitmezden evvel bütün manatıkın bizden evvel boşaldığını gördük. Geliyor, hissi başlar ve garip tesirler yapar. Onun için nakil meselesinde daha ehemmiyetle ve daha basiretkârane hareket icap eder. Bunun için de bir kaç arkadaş bazı esaslar düşündük. O da Meclis burada devam ve inikad edecektir. Aileleriyle birlikte gittikçe tabii Anadolu dahilinde vaziyeti hazırayı izah ederek halkı irşat edecekler. Bu suretle memleket dahilinde ailelerin nakli neden icap ettiği anlaşılacak. Emin olunuz ki kadın vaveylası Anadolu içinde aleyhimize cereyan edecektir. Burada arkadaşlarımızın kısmı küllisi bekârdır. Bunlar aileleriyle birlikte gidecek olurlarsa iyi olur. Bu itibarla aileli arkadaşların evvelâ gitmesi lâzım gelir. Bunun için Meclis kendi işlerine vaziyet etmelidir. Üç komisyonun teşkili kanaatindeyiz. Bu meselenin hüsnü suretle ve istikâmetle devamı için bu komisyonlar lâzımdır. Bunlardan birisi vesaiti nakliye komisyonudur. Emin olunuz ki bunlar hüsnü suretle iş yapacaklardır. Meselâ bugün vilâyet 150 araba ile 100 hayvan askeri dairesi emrine vermiştir. Hakikaten dairei askeri bu işe bakarsa bir şey verilmeyecektir ve suiistimâl edilecektir. Binaenaleyh kendi ailesini kendisi taşıyacaktır. Onun için beş kişiden mürekkep vesaiti nakliye komisyonu Hükümetin herhangi dairesine vesaiti nakliye bulursa aileleri nakledecektir. İkinci komisyon, vesaiti nakliye temin olunduktan sonra beş arkadaş bunları orada iskân edebilecektir. Bazı arkadaşlar veyahut salâhiyettar kimselerse üç komisyon teşkili lâzımdır. Şu takriri veriyoruz. Kabul edilecek olursa meseleye başlarız. Meselenin halli intihap veyahut ne şekil ile olacak ise olsun, bu hususta teşkil olunacak komisyon askeri emrindedir ve

Büyük millet Meclisi komisyonundan maada hiç bir komisyon salâhiyeti icraiyeyi haiz değildir diyeceğiz.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, İskân Komisyonu emrinde bir de doktorla bir eczacı bulunmalıdır.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Kozan) — Şimdi efendim benim, teklifim Necati Beyin teklif ettiği komisyonla, Hükümetin teklif ettiği komisyon birleşsin, beraberce iş görsün. Bendeniz bunu teklif ediyorum. Şimdi efendim Hükümet Vekâletlerin Müsteşarlarından mütehassıs zevattan mürekkep bir komisyon teşkil eder. Buradan Kayseriye vukua gelecek nakliyatta vesaiti nakliye tedariki, yolda iaşe ve iskânlarının temini ile iştigal eder. Şimdi bu bilumum nakliyata aittir. Bir de Meclisi Milli için ayrıca bir komisyon teşekkül ederek ayrıca bir vazife görecek olursa ikisi temas eder. Halbuki ikisi de aynı vazifeyi göreceğinden bunlar tevhit edilsin. Nakliyat umumi yapılmış olur. Yani düşman Hükümeti ve Meclisi zaptetmek istiyor, mesele budur. Müdafaai Milliyenin Müsteşarı vardır o heyette.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Efendim, eğer Meclisten böyle on beş kişilik bir heyet intihap edip de bizim işlerimizle uğraştıracak olursak, halk diyeceklerdir ki, bakınız kendileri için uğraşıyorlar. Bu davanın başında Mebuslar vardır. Muhacerete sebep olanlar Mebuslardır. Elbette bu davayı yapmışlardır. Halbuki evvelemirde Mebuslar başkalarını düşünmeye mecburdurlar. Yani mesuliyeti omuzlarına alan Mebuslar bir parça fedakârlık etmelidirler. Yalnız şeklini tespit etmek lâzımdır. Bu zavallı halk Eskişehir'den, şuradan buradan gelmişlerdir. Biz hükümete sormalıyız : Bizim ihtiyacımızı biliyor musunuz? Memlekette ne kadar araba vardır? Bunların tespit edilmesi icabeder. Kaç araba lâzım olduğuna dair bir tahkikat heyeti lâzım. Böyle iş olmaz ki. Şimdi biz burada beş kişi bu vazife ile iştigal edecek Mebus ayıracağız. Bunlar işe vaziyet edecekler. O vakit Hükümet gayri mesüldür. Mebus ailelerini biz nakledeceğiz. Muhacir aileleri ne olacak? Bu, adaletle kabili tevfik olur mu? Zabitan aileleri burada kalsın nasıl olur? Mebus ailelerini takdim ettiniz. Zabitan ailelerini, ahaliyi, muhacirini arkada bıraktınız demezler mi? Hükümet vazifesini yapsın. Yaptığı surette bu mesuliyet... (Gürültüler.)

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; bendeniz zannediyorum ki biz bir tehlikeli oyuna giriyoruz. Bu bizim için çok tehlikelidir. Herşeyi üzerimize almayalım. Bize lâzım olan bir şey vardır, Kontrol vazifesini ifa etmek. Kaç araba lâzımsa tespit edelim, bu işin içinden çıkalım. Kendileri kaçıyor dedirtmeyelim vesselâm.. Fakat şurası en mühim bir meseledir ki düşmanı mağlup edebilmek için köylerdeki mevcut hayvanattan istifade ettirmemek lazımdır. En ziyade bu cihet düşünülmelidir. Düşmanı âciz bırakmak için ne lâzımsa yapılmalıdır. Bu heyet ötesini düşünmelidir. Bendeniz burasını daha ehemmiyetli görüyorum. Şimdi gerek Heyeti Vekilenin ve gerek arkadaşların izahatından anlaşılıyor ki Meclisin gidebilecek aksamı için bir heyet olsun. Bu heyet aileleri göndermek için bir tedbir düşünür. Bu işi yapacak beş kişi toplansın ve Hükümete desin ki şu kadar araba lâzımdır.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetini arz ediyorsanız reye koyayım. (Kâfi sesleri.)

Efendim bu meseleye dair beş takrir vardır. Bunları arz edeceğim. Üç komisyon teklifi vardır. (Ret ret sesleri.) Müsaade buyurun efendim. Sonra bir de Hükümetin teklif ettiği komisyonla Meclisin teklif ettiği komisyon tevhit edilsin deniliyor ki bu da Fevzi Paşa Hazretlerinin teklifidir. Dr. Suad Beyle rüfekasının teklifi vardır ki ailelerin sevki için...

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Efendim beş dakika müsaade buyurunuz. Şimdi aileler, komisyon muvafık görülsün görülmesin kaç arabaya ihtiyaç varsa Hükümetten istiyoruz. Fakat ailelerle beraber Mebus arkadaşlarımız da aileleri başında gidecekse arkadaşlar beş defa hicrete uğramış bir adam sıfatiyle söylüyorum...

REİS — Efendim tekrar takrirler geldi. Konya Mebusu Refik Beyin takririni okuyorum.

(Refik Beyin takriri okundu.) (Reye, reye sadaları.)

RASİM BEY (Sıvas) — Müdafaai Milliyenin bir kâğıdı var, münasibse okunsun.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Böyle şeyleri burada görüşemeyiz. Yirmi kişilik bir mesliste bile bu görüşülemez.

REFİK BEY (Konya) — Efendim, benim bir takririm vardır. Lütfen reye koyunuz. Beş zatın intihabı lâzımdır. Divanı Riyaset de böyle işler için intihap edilmiştir. (Olmaz, olmaz sadaları.)

REİS — Efendim bu teklifi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Red edilmiştir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Yapacak zevat yaparım desin, çıksın.

REİS — Efendim takrirler münakaşasız birer birer reye konur. Efendim; usulü intihaba dair söz istiyor musunuz? (İstemiyoruz sadaları.)

Efendim; Azmi Efendi Meclisten intihap olunacak heyetin Divan tarafından intihabını teklif ediyor.

Dr. RIZA NUR BEY (Sinop) — Efendim kadınlar yalnız başına gidecekse kadınların hali malum. Telâş içinde gideceklerdir. Bünyeleri, mizaçları böyledir. Gittikleri mahallerde de telâşlarından muhaceret başlayacaktır. Kılü kalleri tevlit etmek ihtimali pek ziyadedir. Nitekim heyeti celile de kani oldu. İsterseniz heyeti celile kontrol vazifesini ifa eder. Herkes aileleriyle beraber gitmek lâzımdır. Hem irşadatta bulunurlar, halkı tenvir ederler. Eğer heyeti celile bunu kabul buyurmazsa bu tesirden korkulur.

REFİK BEY (Konya) — Zannederim ki tekmil meseleler konuşuldu. Hükümete bizim şu kadara ihtiyacımız vardır denilsin, Hükümet onu düşünsün. (Müzakere kâfi sadalar.)

REİS — Bir çok takrirler vardı efendim.

Efendim Refik Beyin takririni reye vazediyorum. Kabul edenler lütfen elleri kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim Abdullah Azmi Efendinin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Zaptı tevhit edenlerin notu :

Perakende kâğıtlardan tevhit edilmiş olduğundan son sahipleri bir dereceye kadar muntazam değildir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Eylül 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	226
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	226
1. — Hariciye Vekilinin, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile aktedilecek konferans hakkında beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini üzerinde müzakerat.	*226:239*

Cilt : 12

75 nci İnikat, 2 nci Celse

YETMİŞ BEŞİNCİ İNİKAD

13 Eylül 1337 Salı

İkinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lazistan)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ALTMIŞBEŞİNCİ İNİKAT

22 Ağustos 1337 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekilinin Adnan Beyefendinin riyasetlerinde içtima ile Dahiliye Vekâleti Bütçesinin harcırah faslına tahsisatı munzama verilmesi ve Meclisin Kayseri'ye nakli mevzuları üzerinde münakaşaladan sonra Meclisin naklini Efkârı Umumiye ve yabancı devletler hakkında bırakacağı menfi tesirler nazarı dikkate alınarak, naklin bir müddet tehiri muvafık görüldü ve celseye nihayet verildi.

Reis Adnan — Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekilinin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile aktedilecek konferans hakkındaki beyanatı ve memleket dahilindeki vesaiti nakliye, buğday, un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini.

REİS — Söz Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin.

YUSUF KEMÂL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Azerbaycan, Gürcistan ve ledelhace Ermenistan arasında Kars'ta inikad edecek konferans hakkında malumat vermekliğim emir buyuruluyor. Bu meselenin tarihçesinden kısaca bahsetmek lâzım gelirse; malumu âlinizdir ki heyeti murahhasa Rusyaya gittiği sırada Rusya hariciye komiserliği tarafından buraya gelen bir telgraf ile; hükümetimizle Rusya arasında cereyan edecek müzakeratın bir konferans şekil ve halinde cereyan ettirilmesi arzu ediliyordu. Heyeti murahhasa buradan ilk gittiği sırada böyle bir haber yoktu, buna yolda muttali oldu ve yolda Heyeti murahhasa Hariciye Vekâletinden talimat isteri. Biz Ruslarla münferiden mi konuşacağız, yoksa müttefiken mi konuşacağız diye sordular. Kati bir söz almadı. Bunun üzerine Moskovaya gitti. Moskova'da Rusların ısrarına rağmen, yani Gürcüler, Ermeniler, Azerbaycanlılar beraber bulunsun bu konferansı beraber yapalım diye vukubulan ısrarlarına rağmen, Heyeti murahhasa yalnız Rüslarla müzakere yapmak cihetini iltizam etti. Müzakerat esnasında defeatı adide ile Rus heyeti murahhasası ve bilhassa reisi Azerbaycanlıların, Gürcülerin ve Ermenilerin de bizimle beraber görüşmesini teklif ettiği halde biz yine fikri sabıkamızda ısrar ettik. Biz burada evvelâ sizinle meselemizi hallederiz, sonra Bakûya gider orada da Azerbaycanlılarla görüşürüz. Tiflise gider Gürcülerle görüşürüz dedik. Ermenistan hakkında salâhiyetimiz yoktur. Hususiyle Ermenilerle aramızda aktedilmiş bir muahede vardır, Gümrü Muahedesi. Ona dair hükümetimizden talimat isteriz ve alıracak cevaba göre hareket ederiz, dedik. Konferans müzakeratı esnasında bir mesele şiddetle ve ehemmiyetle mevzubahis oldu. O da bizim bu üç Cumhuriyetin istiklâline riayet etmekliğimizin lüzumundan iba-

(1) Zabıt ceridesindeki 75 nci birleşim tutanağında, bu içtimada celsei hafiye yapıldığına dair kayda rastlanmamıştır.)

retti. Diyorlardı ki, siz bu cumhuriyetlerin hâkimiyetini muhil bir muahede akdedemezsiniz. Biz dedik ki: Onlar müstakil hükümetlerdir. Müzakeratın neticesinde (bu Cumhuriyetlerin istiklâlini) (1) Rusyaya tanıttık ve bunun neticesinde biz de bunların istiklâllerine riayet edeceğiz ve istiklâllerini muhil bir harekette bulunmayacağız dedik. Biz muahede aktettiğimiz zaman tarafeynin rızası ile akdettik. Rusyaya bunların istiklâllerini kabul ettirerek senet ittihaz ettik, zapta kaydeyledik. Rusya da mütekabilen, bizim verdiğimiz sözü kaydetti. Yani o de gerek Gürcistanın ve bilhassa Azerbaycanın istiklâline (tecavüz etmeyeceğimizi muhadenaye derç ettik. Bunların istiklâllerine) (2) Rusyayı riayet ettirmek ve muahedeyi bu üç cumhuriyetin vucudiyle. Akdin esası ve ruhu da bizim noktai nazarımıza göre bu şekilde kabul olundu. Muahede; bildiğimiz Moskova muahedesi akdolundu.

Kalktık Bakûya geldik, Bakû'da bulunduğumuz sırada Bakû nuzzarı yani Hariciye komiseri ve Reisi hükümeti bizimle derhal muahede akdinden içtinap eder göründüler. Meselâ bugün söz verdiler; yarınki gün söz verdikleri yere gelmediler öbür gün bilmem filan saatte geliriz dediler, gelmediler. Arada bir gün Reisi Hükümet Neriman Nerimanof geldi, Hariciye komiseri de yanında idi. Geldi bize dedi ki: Sizinle akdedilecek ne muahedemiz vardır? Dedik, bizim sizinle akdedilecek muahedemiz vardır, ezcümle Nahcivan meselesi. Çünkü biz Nahcivan'ın hakkı himayesini, Azerbaycana bir şart ile terk ettik. O da Azerbaycanın bu hakkı himayeyi asla üçüncü bir devlete terk etmemesi idi. Yani bir gün olur da, aralarındaki komünistlik münasebatı galebe der de Azerbaycan; Nahcivanı, Ermenistana veyahut Rusyaya terk etmeye kalkışacak olursa o zaman bizim; Azerbaycanın Nahcivanı himayesi taahhüdünden vâreste kalmasını temin içindi. İşte, meselâ bir madde bu idi. Sonra bizim Azerbaycanla; tebaamıza ait birtakım işler de vardı. Bize diyorlardı ki: biz sizinle muahede yapsakta, yapsamakda size de bir hisse ayıracağız. Rusya muahedesinde diğer şeyler de var, meselâ iki taraf arazisinde; diğer taraf arazisindeki tecemmüata müsaade etmek. Bu gibi maddeler vardı. Sonra bize Reisi Hükümet Nerimanof dedi ki: Bizim sizinle yapacağımız şey daha başka bir şeydir. Nedir? Biz bu üç Cumhuriyet arasında bir ittihat yapmak üzereyiz. Yani Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ve belki buna Dağıstan da dahil olacaktır. Bu hükümetler arasında teşekkül edecek ittihad ile Türkiye arasında bir ittifak yapmak istiyoruz. Biz sorduk : Bu ittihad kime karşı olacaktır? Emperyalizme karşı olacak. Nereden gelecek emperyalizme karşı? Her taraftan gelecek. Hatta Nerimanofun söylediği söz, Rusyadan bu hükümet kalkarsa mutlaka yerine emperyalist hükümet gelecek, o emperyalist hükümete karşı da ittifak edeceğiz.

Biz de kendisine cevaben; bu ittifak meselesinin yeni mevzubahis olduğunu ve bu bapta talimatımız olmadığını salâhiyetnamelerimizde bu mesele hakkında sarahat olmadığını zikrederek: birinci ciheti salâhiyetimiz dahilinde görüşmek, ikinci cihet hakkında da hükümetimizden salâhiyet istemek luzumunu anlattık. Yalnız dedik ki; bu zamana kadar bizim tecrübelerimiz, merkezle aramızda telgraf muhaberatının muntazaman cereyan etmemekte olduğunu gösterdi. Bu konferans daha iyisi bizim memlekette olsun dedik. Hayır Bakû'da olsun dediler. Biz dedik, hayır Kars'ta olsun.

Üç mütahassıs, malumu âliniz Rıza Nur Beyefendi, Memduh Şevkat Bey ve bendeniz. Üç arkadaş konuştuk. Arkadaşlardan biri tahriren teklif yapmak fikrini ileri sürdü. Peki dedim. Diğer ikisi esasta müttehid olmakla beraber, bunun şifahen söylenmesine taraftar oldu. İki rey ile bizim mümessilimiz Memduh Şevket Beyi, söylemeye memur ettik. Şifahen söylenecek söz, bu gösterdikleri harekâttan şikâyet ve bize bir tren hazırlanmasını teklif idi. Memduh Şevket Bey görüştü, Hüseyinof aynen şu sözleri söyledi; Nerimanofun sözlerini tekrar etti. Daha ziyade o ittifak cihetine imale ediyordu. Memduh Şevket Bey geldi bunu bize bildirdi ve tren hazırlanacağı gün, tren hazırlanmadı ve Hüseyinof ertesi günü bizi saat beşte görürüm dediği halde gelmedi. Biz ısrar ettik; bilmiyorum ne günü idi tren hazırlandı gideceksiniz dendi. O gün Hariciye Komiseri Hüseyinof ile Azerbaycanın Adliye Nazırı Behbud geldi, bizden ziyaret istediler. Biz yine üç arkadaş toplanarak onların ziyaretini kabule karar verdik. Ziyaretlerinde, bizim söylediklerimizi kabul ettiklerini Kars'a geleceklerini söylediler.. hatta o sırada. Nahcivana gidecekmiş; Ermenistan için mezuniyet alacak olursak; Ermeni murahhasını da alıp geleceğini söyledi. Bakû'dan trene bindik. Yolda geliyorduk, o sırada Reisi Hükümet Neriman Nerimanof, intihabat için propagandaya çıkmıştı... Biz orada trende iken meğer Nerimanof da orada imiş, bizi görmeye geldi. Rıza Nur Beyefendi ile benim kompartımana geldi. Nerimanofa bu

---

(1, 2) Parantez icindeki kelimelere tarafımdan eklendi. M. Ünver

meseleden bahsettik. Çünkü onun bu meseleden haberi yoktu. Hüseyinof ve Behbud Şahtantinski ile olan son mülâkatı anlattık ve hatta kendisinden rica ettik, gönderilen bu adamları dedik. Tiflise geldik, Tifliste Hariciye Komiseri ile konuştuk. Hariciye Komiseri de buna muvafakat ve ancak mahalli akdolmak üzere Tiflis'te ısrar ve biz buna karşı Kars'da ısrar ettik. Nihayet telgraf muhaberatının teminini bize vadederseniz biz Kars'a gelebiliriz, dediler. Oradan Kars'a geldik. Arkadaşım benimle beraber geldi. Arkadaşım başka mütalaada idi. O da buraya arz edildi. Ben de buraya mufassalan yazdım. Cevap beklerken bir gün bana serian buraya gel diye yazıldı. Ben de kalktım geldim. Burada geçende zannederim Haziranın yirmi yedisinde idi; celsei aleniyede siyasetimiz hakkında izahat verirken Cenubi Kafkas Hükümetleri ile münasebatımızı daha muntazam ve daha sarih bir hale koymak üzere bulunuyoruz, diye maruzatta bulunmuştum. O maruzatım, Heyeti Celilenizce istima olundu ve bilittifak hükümete beyanı itimat edildi ve binaenaleyh bana bu hususta müsaade verildi, gösterildi. Onun üzerine murahhaslarımızı davet etmeye mecbur ve muvazzaf olduk. Notlar yazdık, murahhaslara böyle, böyle dedik konferans yalnız Ankara'da inikad etsin, çünkü ben bu işi ile meşgul olmak istiyorum dedim. Asıl maksadımız Ankaraya getirmekti. Zaten bundan maksadımız, bütün bu işin. Rusyanın Cenubi Kafkasya hükümetleri ile akdetmek istediği muahede. Konferansı biz Kafkas hükümetleriyle Kars'ta akdettirmek.. Bunun tesiri siyasisi; hariç üzerine yapacağı tesir hakkında uzun uzadıya söz söylemeye hacet kalmamıştı. Bu defa biz bunları daha ziyade kuvvetle Ankaraya davet ettik. Israr ettiler. Biz hiç olmazsa Sarıkamışa geliniz dedik, Kars'a gelmeyin dedik. O hususta yine ısrar ettiler. Kâzım Paşa ile muhabere ettik. Kars'ta olmasında mahzur yoktur dedi. Biz de Kars'ı kabul ettik. İçtima Kars'ta olunca bunun başında en ziyade iştigal etmiş olan Kâzım Karabekir Paşanın riyaseti tahtında bir heyeti murahhasa teşkil etmek istedik. Arkadaşlarımızdan bu işi pek iyi bilen Rıza Nur Beyefendiden rica ettik, kendileri kabul etmediler. Onun üzerine Rıza Nur Beyin yerine Nafıa Müsteşarı Muhtar Beyi -ki şimendüfer işlerinde sahibi ihtisastır- sonra hukukta ve ciheti maliyede vukufu bulunan Burdur Mebusu Veli Beyi murahhas tayin ettik. Muhtar Bey; Aydın - Kasaba demiryolu hakkında İngiltere ile Londra'da cereyan eden müzakerat ve aktedilen muahedede, memleketimizin tarihinde nam almış bir adamdır. Hatta merhum Hakkı Paşa da doğrudan doğruya bendenize söylemiştir. Muhtar Bey, Veli Bey; sonra Memduh Şevket Bey, ki ahvale vukufu hasebiyle eskiden zaten murahhastı. Bunları murahhas yapdık. Maliye müfettişlerinden muvaffak Beyi de Maliye Müşaviri olarak tayin eyledik. Sonra arkadaşlarımızdan Batum Mebusu Edip Beyi de hususatı mahalliyedeki vukufuna binaen reyinden istifade edilmek üzere müşavir olarak kabul ettik. Kâzım Karabekir Paşanın orada bulunan Erkânı harplerinden bir ikisini de askeri müşavir olarak tayin ettik.

MUSTAFA BURAK BEY (Erzurum) — Meclise bir şey kalmamıştır.

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Şimdi konferansın yevmi içtimaını tayin ile meşgulüz. Bugün bunu ben matbuatla ilan ettirecektim, dün bir talep daha vaki oldu bize. Yani evvelce Moskova sefirimize şöyle bir söylenmiş olan bir şey, sureti resmiyede vaki oldu: Ukranya hükümeti de bizimle bir muahede akdetmek istiyor ve Başkumandanı «Fronze'yi» murahhas tayin etmiş, Ankara'ya geliyor.

Şimdi Efendim bunların ikisini de bugün ilan ettirmek istiyordum, fakat anlamak istedim ki; eğer Meclisi âlinin tasvibine iktiran etmeyen bir harekette bulunuyorsan veyahut evvelce Meclisi Âli; bana vermiş olduğu mezuniyeti geri alıyorsa, ilan ettirmeyiz.

Bir şey daha arz edeceğim; Franklen Büyon'dan Paşa Hazretlerine gelen bir telgraftan bahsedeceğim :

Biz Fransızlardan; idama mahkûm edilmiş birisinin Yahya Efendi isminde birinin cezasının tadili için rica etmiştik. Diyor ki; Hariciye Vekâletinin gösterdiği hissiyata mukabil Harbiye Nazırının, Yahya Efendi hakkında sadır olan idam kararı, tadil ettiğini zatı samilerine bildiririm diyor.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Müsaade buyurulur mu? Bir şey öğrenmek istiyorum : Beyanatı aliyeleri meyanında buyurdunuz ki, müzakere meselesi hakkında, bendeniz başka mütalaada bulundum, arkadaşım başka fikir dermeyan etti, bu suretle ayrıldık. Arkadaşınız ne mütalaada bulundu?

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Mütalaasını Vekâletine yazmıştır.

BAHRİ BEY (Yozgat) — İdam cezasının affı talep edilen Yahya Efendi kimdir?

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Gayet fedakâr bir adamdır ve Taşucu Kuvayı Milliyesindendir.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Edip Bey, Heyeti murahhasaya müşavir olarak tayin olunuyor.

Bunun hallinden mukaddem böyle bir müşavir tayini bilmem ne dereceye kadar doğrudur. Bu hususdaki mutalaanızı anlamak istiyorum.

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Batum Mebusu Edip Beyi, daha ziyade murahhas olarak göndermek isterdik. Bahis buyurdukları cihet hukukî bir cihettir. Batum mebuslarının bu muahede haklarına icrayı tesir edebilmesi için muahededе... Şartları tahakkuk etmek lâzımdır. Yani muahede mucibince Rusya Misakı Milliyi tanımış ve Batum'un bizim olduğunu kabul etmiştir. Sonra biz buna mukabil iki şartla Acaranın muhtariyetini ve daha doğrusu o arazinin... Ve bizim Batum Limanından serbest olarak istifade etmekliğimizin Gürcistan tarafından kabulü şartiyle Batum'daki hakkı metbuiyetimizi Cürcistan Hükümetine terk etmiştik. Binaenaleyh Gürcistan Hükümeti tarafından sureti sarihada bu şartlar kabul edilmediği takdirde Batum bizimdir. Bunu kabul ettiği takdirde ve kabul edildiği zaman tahakkuk etti. Batum da bizden çıktı. Sonra bir diğer mütalâa yürütmeye başladılar : Malumu âliniz Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükmünce mebuslar; bütün milletin mebuslarıdır. Bir dairei intihabiyenin mebusu değildir. Binaenaleyh hukuken; Allah göstermesin memleketin her hangi bir cüzü ayrılacak olursa o cüzün mebusları, yeni intihabata kadar bütün milletin mebusu olarak Mecliste kalması lâzım gelir. Yani hukuken arz ediyorum. Hukuken böyle olmak lâzım gelir. Farzı muhal olarak bu da böyle olsa Batum livasının her tarafı bizden çıkmış değildir. Batum'un bir kısmı bizden çıkmış diğer kısmı elimizde kalmıştır. O mebusların hakkını iptal; bizde kalan arazideki müntehiplerin hakkına tecavüz demek olur.

Dr. RIZA NUR BEY (Sinop) — Efendim Moskova'da malum muahedeyi akdettikten sonra hukuken onu ikmâl etmek için Azerbeycan'la, Gürcistan'la ve Ermenistan'la ayrı ayrı ve mütemmim muahedeler yapmak icabediyordu. Çünki Rusya ile bu hükümetlerin hududuna taallûk eden bazı mevad karargir olmuştu. Onun için bunu da yapmamız lâzım geliyordu ve bu zaten anlattıkları gibi kararlaştırılmıştı. İşimizi orada bitirdikten sonra Bakû'ya indik. Bakû'ya gittikten sonra tabii bir heyeti resmiye bir yere vasıl olunca resmen kendisini o Hükümete bildirir, hatta bendeniz bunu tahriren bildirmesini reisten rica ettim. Biz üç kişi idik Yusuf Kemâl, Memduh Şevket bir de bir arkadaş. Halbuki bunu kabul etmediler. Üç beş gün öyle bisud ve bi hareket kaldık. Nihayet hususî temasla o da Memduh Şevket Beyin teşebbüsü ile oldu. Gidildi, gelindi, konuşalım dendi. Fakat bu adamlar bizi daima salladılar gelmediler. Randevu verdiler gelmediler, telefonla niçin gelmediniz dedik, geleceğiz dediler. Buna da aldırmadılar gelmediler. Yani bizim heyeti resmen tahkir ettiler. Bunun başka manası var mıdır? Sonra bir gün toplandılar geldiler. Mirza Davudof Haricîye Komiseri, Behbud Şahtahtinski, Adliye Komiseridir. Yine aramızda mücadele oldu. Behbud Şahtahtinski oranın Adliye Vekilidir. Aramızda yine mücadele başladı. Biz münferit olsun diyoruz, onlar müçtemi olsun diyorlar, biz Bakû'da olsun diyoruz, onlar Tiflis'te olsun diyorlar. Biz nihayet Kars'ta olsun dedik. Bunların söyledikleri şeyler de katî bir şey değil, baştan savma gibi bir şeyler .Sonra yine bir gün üçü mevcut idi. İçlerinden Dr. Nerimanof da geldi. Gayriresmî bir tarzda müzakere oluyor. Amma biz mevcudiyetimizi resmen ihbar etmedik ve bu suretle müzakere oluyor. Ben usul böyledir dedim. Onlar böyle değildir dedi. Belki onların fikirleri başka noktai nazardan doğrudur. Sonra efendim, Ruslar vaktiyle bizimle bir muahede yapmak üzere müzakerede bulunurken ileriye daima bir noktayı sürerler ve her zaman ondan bahsederlerdi. Şimdi de onu şiddetle istiyorlardı. Yani o da Ermenilerle yaptığımız Gümrü Muahedesini fesettirmek ve diyorlardı ki : Söyleyiniz bu muahede mefsuhtur. Biz türlü şeylerle oyaladık, atlattık, oraya yanaşmadık. Bu mesele gayet mühimdir ve ondan dolayı konferansı istiyorlardı. Dört, beş hükümet bir kaç azaları ile gelecek, yani bizi büyük ekseriyetle boğacaklardı. O manzara bizi bundan içtinap ettiriyordu ve bu konferansın içine Rusya da giriyordu. Rusya'nın işi kalmadığı halde giriyordu. Bendeniz dedim ki niçin bunda ısrar ediyorsunuz ve bu şeyi de anlamak maksadı ile bundaki kastınız nedir? Hangi müzakereyi daha evvel yapmak istiyorsunuz? Azerbaycan meselesi mi, yoksa Ermeni meselesi mi? Nerimanof dedi ki; evet ilk defa Ermeni meselesini hallettireceğiz. Yani onu himaye mi edeceksiniz, dedim. Dedi ki; icabında Ermenilerle birleşip size karşı cidal edeceğiz ve ben bundan dolayı küplere bindim. Fakat ben reis olmadığım için bir şey söyleyemedim ve bir şey söylemek de hakkım değildi ve bu, zannedersem büyük bir hakaret ve büyük bir tehdittir. Bundan sonra geldiğimiz vakitte aramızda, üçümüz arasında büyük münakaşat ve ihtilâf hasıl olmuştur. Bendeniz dedim ki: Tahriren protesto edeceğiz. Bu olamaz dendi ve kabul edilmedi ve şifahi de yapıldığı kararımızla değildir. ona dahi karar verilmemiştir ve Memduh Şevket Bey dahi bundan telefon başında müteessir olmuştur. Ken-

disine Haricîye Komiseri telefon ettiği vakitte, ağzından, gidecekler diye kaçırmıştır. Hatta ben dedim ki: Sizi Hükümetimiz buraya göndermiştir ve bu kadar aydır burada mümessilsin, halbuki Azerbaycan Hükümeti bize mümessil göndermemiştir. Demek ki seni istiskâl ediyorlar. Sen de durmamalısın, dedim. Vakıa efendiler, Azerbaycan milleti üç buçuk milyonluk Türk halkını ihtiva eder ve bunlar bizim gibi konuşan bir millettir ve münevverleri vardır, milliyetini hissetmiş bir millettir. Ekseriyetle şiîdirler, fakat o hale gelmişlerdir ki Şiîlik, Sünnîlik farkı görülemez. Hepsi dini İslâm birdir diyorlar Binaenaleyh tefrika kabul etmez bir millettir ve bunlar bize ellerini açıyorlar, dua ediyorlar ve ne vakit bizi kurtaracaksınız diyorlar Ve adeta istasyonlara dahi bunu bize sormak için geliyorlardı ve bizi kurtarın diyorlardı. Hallerinden tazallüm ediyorlardı. Fakat buna rağmen bir Hükümet vardır ki o Hükümet, on, on beş komiserin elindedir ve bunların da kırk, elli yardakçısı vardır. Şu tabiri de mazur görünüz ki bunlar Rusların en deni aletleridir ve Rustan Rusturlar. Bütün emelleri, bütün sayileri Rusya'ya matuftur. Yani Azerbaycan'da Rusya'yı tutmaktır. Eğer burada Ruslar olmasalar buranın halkı onların her birini parçalar ve her parçasını da bir dala asarlar. Bunlar o haldedirler. Ama bu adamlar memleketleri gidiyor, ona aldırmazlar ve bunların çoğu zaten hissi milliden, hissi dinî ve vataniden mahrum insanlardır ve zaten neler yapıyorlar? Birçok şeyler getiriyorlar, Tiflis'te eşya ile, altın ile, bilmem ne ile mübadele edip gidiyorlar. Faraza bir vagon kâğıt getiriyorlar, yerine kıymetli eşya götürüyorlar. Şimdi bu sınıftan olan adamların hakareti bize müthiştir Ben Tiflis'e geldiğim vakit, bendeniz Tiflis'ten buraya bir şey yazmıştım. Bilseydim aynını burada getirir okurdum ve orada demiştim ki; keşke Rıza Nur'un teklifini kabul edip yapsa idik. Ben münferit müzakere taraftarıyım, konferansı da istemiyorum ve esasen onların teklifi içtihadıma da mugayirdir. Ben Tiflis'ten Batum tarikiyle geliyorum, yerime başkasını gönderiniz dedim ve tabii usulü dairesinde emrinize muntazarım, dedim. Bekledim cevap gelmedi. Sonra tekrar beni tayin etmişler. Halbuki ben buna iki suretle muhalifim. Birisi içtihadıma mugayirdir, ikincisi; biz hakaret görmüşüzdür ve aynı zamanda mukabele edememişizdir. Öyle yere tekrar gidip müzakere yapamam ve beni oraya tekrar göndermek doğru olamaz.

Şimdi bu adamlar niçin konferans istiyorlar? Konferans istediklerinin birinci sebebi bize Gümrü Muahedesini fesettirmek, Ermenileri himaye. Elbirliğiyle bunu da bize yaptıracaklar. Gümrü Muahedesini biliyorsunuz, bununla biz Ermenilerin arazisini tahdit etmişizdir ve aynı zamanda onlara kontrol koymuşuzdur. Bu gibi şeylere Ruslar katiyen tahammül edemiyorlar. Bunu kaldıracaklar. İkincisi, bir Kafkas konfederasyonu teşkil etmektir. Halbuki bizim için Kafkas konfederasyonu mevzubahs olamaz. Şimdi bu konfederasyonu niçin yapıyorlar? Kafkas konfederasyonu şunun çindir; Rusya'da bolşeviklik bir gün düşecektir ve bunun devamına kimse inanamıyor. Komünizim yaşamaz gayrı tabiî bir çocuk zannediyorlar. Bu düştüğü vakitte Rusya'da zimamdaran ne yapacak? Ve sonra Kafkasya'da bilmem şurada, burada zimamı hükümeti eline geçirmiş birtakım insanlar var ki; komünizmi müsavat vadediyor, adalet vadediyor ve bu idare zamanında herkes hem beyaz ekmek yiyor, havyar yiyor, şuna ve buna nail oluyor diyorlar. Diğerleri ise üç okka eşyasını taşıyacak kimse bulamıyorlar, herkes eşyasını sırtında taşıyor. Bizim dağarcıklı köylülerimiz yok mudur? Rusya'da bütün ahali böyledir. Onun için bunu bırakmak istemiyorlar. Kafkas konfederasyonu teşekkülü yapılırsa Hükümet düşecek, bilmem neyapacak? Kafkas askeri Rusya'nın içine sevk olunacak. Çar taraftarı mı gelecek, Menşevik taraftarı mı gelecek gibi Bolşeviklik cereyanı kopacak. Buna yalnız Kafkas Türkünü karıştırıyorlar. Yani Türkün kanı ile Moskova'da Bolşevikliği besliyecekler...

Sonra efendiler, Rusya bizim dostumuzdur. Türkler hiç şüphesiz komünizmin dostu değildir. Bunların ikisi de ayrı ayrı meseledir. Rusya dost, Bolşeviklik düşman olabilir. Şimdi Rusya'nın dostu oluruz, fakat Bolşevikliğin düşmanı oluruz. Onların prensiplerine nazaran bütün dünya Bolşevik olacaktır ve her Bolşevik hükümet Rusya'ya merbut olacaktır. Moskova'nın siyaseten hükmü altındadır. Almanlara bunu teklif etmişlerdir. İspartnaküsler de razı olmamıştır ve hiç şüphesiz Almanlar da ondan dolayı kabul etmemişlerdir. Şimdi biz Kafkas konfederasyonuna girersek komünizm bir yer tutmuş olacağız. Bu da bir siyasettir ve hatta Ruslar bize resmen daha bu taarruzlar olmadan evvel biz Kafkasya'da iken teklif etmişlerdi. Size bir Kızıl ordu verelim, Yunanlılara taaruz ediniz diyorlardı. Hiç şüphesiz oradan buraya Kızıl ordu gelemezdi, bir noktaya kadar gelir otururdu. Şimdi demek ki mesele iki şekildedir. Onların konferansı istemesi bu maksatlardan mütevellittir. Bundan dolayı ben bunu kabul edemem. Halbuki biz, bunların hepsi ile münferiden muahede yapabilirdik ve bu muahedeler bitmiş olurdu.

Sonra bir Kafkas meselesi var, bunlarla. Türkiye isterse uzun boylu tetkik ve tahkik eder. Ondan sonra ya müzakerata iştirak eder veya etmez. O da ayrı bir mesele idi. Biz ne yaptık? Tuttuk orada bu işte çalışacağımız yerde, hududumuzun öbür tarafına geldik. Bittabi bundan da haberiniz yoktur, zaten bir şeyden haberiniz yok. Afedersiniz o vakit bize Ruslar Aleksendpol'ü tahliye etmek için nota verdiler. Biz söz verdik, fakat bizim sözümüzde sadık oluşumuza inanmadılar ve Gümrü'yü tahliye edin dediler. Biz bunu bir kaç defa şarka da yazdık, buraya da yazdık. Tahliye edilmedi. Nihayet dört güne kadar Gümrü'yü tahliye etmezseniz ben ordumla yürüyeceğim diyerekten o zaman Rusların Kızılordu Kumandanı isminde birisi Kâzım Karabekir Paşaya bir ültimatom vermiştir ve dört güne kadar Gümrü'yü tahliye edin demiştir. Nihayet Kâzım Paşa ısrar etmedi. Müddetin hitamında tahliye olundu. Biz o vakitler orada idik. Ama belki bizi tevkif ederler diye hudut tan öbür tarafa gittik. Nihayet orası tahliye olundu ve kan dökülmesine sebebiyet verilmedi. Ondan sonra bendeniz Batum'a indim. Batum'da o mesaili tetkik ve tahkik ettim ve orada bir hafta kaldıktan sonra Trabzon'a geçtim. Şimdi efendim eğer biz Azerbaycan'da kalmış olsaydık bu müşkilâta rağmen bunlarla münferiden müzakereler yapmaya muvaffak olurduk ve bunu orada Memduh Şevket Beye söyledim. Bu nasıl olurdu? Bunun bir delili bâhiri de şudur; Rusya evvelce bizden bu konferansı istediği halde katiyen müzakere yapmayız diye yanaşmadıkları halde, biz bunlarla münferiden müzakereler yapmaya muvaffak olurduk. Halbuki biz onların tekliflerini muvafık görmiyerek teklifimizde ısrar ettik ve yolunu bularak münferiden müzakereye muvaffak olduk. Azerbaycanlılar kukla gibidir, Rusların dediğini yapar, Ruslar ne derse onu yaparlar. Eğer biz bir şey kapısı açıp da muhabere veyahut bizzat birimiz Moskova'ya gitseydik ve orada çalışsa idik Ruslardan muvafık cevabı alırdık Çünki biz Kafkas konfederasyonu ile müzakere yapacağımızı vadederdik ve bunlarla yapmamak fikrinde değiliz, deriz, yalnız bir defa sizinle müahedeyi bitirelim. Ondan sonra onu da konuşuruz diye başlardık ve daha böyle bir takım şeyler söyleyebilirdik. O zaman emir verirlerdi münferiden yapardık ve bu işler de biterdi. Böyle bir günde biliyorsunuz ki diplomatların muvaffakiyeti arkalarındaki süngünün uzunluğuna tabidir ve bugün emin olunuz ki bu adamlar bize tashihi hudut teklif edecekler. Şavşat'ı ve daha bilmem neleri isteyeceklerdir. Görürsünüz, İnşallah istemezler. Buna rağmen bizim Hariciye Vekâleti bunu tâcil ettiği halde Ruslarla yapılan muahede tehir ve bunun tehirinin sebebi bizim Fransızlarla şöyle, böyle olan müzakerelerimizdir ve bu müzakerelerden Ruslar çok şüphelenıyorlardı ve bize açık olarak söylediler siz bizi aldatıyorsunuz. O vakit Bekir Sami Bey Fransızlarla görüşmüştü ve bu pek fena bir şey oldu idi, biz bunu böyle bir günde tasdik ettik. Ehemmiyeti kalmadı bu ne demek oluyor. Hatta siz bizim aleyhimizde ittifak ediyorsunuz dediler ve bunu Çiçerin dahi söyledi ve onlarla bir şey yapacaksınız bizimle dost oluyorsunuz, Londra'ya bir heyet gönderiyorsunuz, Fransızlarla görüşüyorsunuz. Bu ne demek oluyor diye şüpheleniyorlardı.

Polonya Sefiri ile Gürcistan Sefiri Tiflis'te görüşmüşlerdi. Şimdi efendim, bizim bunlarla muahedeler yapmamız hayati meselemizdir. Bahusus Azerbaycan millet, bugün tamamen milli hislerle ve büyük bir arzu ile Türkiye'ye Türk kardeşlerimize yardım edelim, para verelim, çok ihtiyaçları var, tüfek verelim, bir kısmını ihtiyaçlarına sarfetsinler, şeklinde konuşmaktadırlar. Hatta biz geldikten sonra yine intihap oluyordu, toplanan Mecliste bunu Hükümetten sormuşlardı. Biz o muahedeyi ve vakit onlarla yapsaydık, benzin, gaz, mazot alacaktık ve onların bir kısmını ihtiyacımıza sarfedecektik.

Sonra efendim, diğer bir mesele var; bizim orada tüccarımızın mallarını müsadere etmişlerdi. Onların malını alacaktık, sonra Hükümetimizin depo edilmiş eşyası vardı, filân ve filân onları da alacaktık. Dediler ki yine Harbi Umumi zamanında bizim Hükümetimiz onlara ikrazatta bulunmuştu. Bir kaç yüz bin lira onu alabilirdik. Sonra daha mühim bir mesele var; Bolşeviklik olduğu vakitte Ruslarla birleşmiş bir de Mustafa Suphi isminde birisi vardı. Bunlar bizim bir çok esirlerimizi idam ettirmişler, nasyonalist diye idam ettirmişlerdi. Bakû'nun karşısında bir ada vardır. Bu adamların idamlarının hesabını sormak lâzımdı, tazminat almak lâzımdı. Bu gibi bir çok mesail vardıki bunların bedelleri alınırdı ve onlar da verecekti. Bunları hiç kimse sormamıştır. Reislere de söyledim, arkadaşların bir ikisine de söyledim. Bu muahede burada basma kalıp tasdik edilmekle bitmez. Bu muahede öyle yapılmıştır ki müthiş bir resmî safahatı vardır, bir de içyüzü vardır, hususî komisyonlarda hazırlanmıştır. Resmi bir muahede değildir, sureti hususiyede düşünülmüştür. Sonra emirler verilerek yapılmıştır ve bu türlü, türlü safahat geçirmiştir. Heyeti Celile bu safahatı mükemmel surette bilmeli ki Türkiye'nin Şark siyasetini bilebilsin. Müzakere açı-

nız, ben de bildiklerimi söyleyeyim. Komünizm davası esasları nedir, bir heyeti ilmiye buraya gönderildi, bu gibi şeyleri tetkik etmek için.

Bir de Türk dünyası vardır, onu tetkik etmek lâzımdır. Bendeniz de bu hususta âcizane meşgul oldum, malumatım var. Fakat kimse bana söz vermedi. Müzakere kapısı kapatıldı ve bir çok tafsilât vermeye umumi ve hususi her türlü tafsilâtı vermeye hazırım. (Şimdi muharebe zamanı; vakti ahara, sözleri, gürültüler.)

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Oradaki heyeti ilmiyeden şimdiye kadar gelen raporlar Mecliste okunmak lâzım gelirdi. Arkadaşlardan İsmail Suphi Bey orada bazı tetkikat ile meşgul idi.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim benim anladığım bir şey varsa bir taraftan aldanıyoruz. Hakikaten Rıza Nur Beyin kelâmından anlaşıldığına nazaran Kafkasya ile bizim müttefikan muahedeye girişmeye lüzum yoktur. Çünki mademki ayrı ayrı Cumhuriyettir, bunlarla ayrı ayrı görüşmek lâzımdır. Bizim de onlarla konuşmakta bizim için mazarrat mevcuttur. Bununla beraber asıl diyeceğim şudur. Daima biz adam kayırmakla meşgulüz. Kars'a görüşmek için buradan iki adam gitmek kâfidir. Bilmem Kars'ta meselâ ismini söyleyeceğim peşin; Muvaffak Bey, bu memleketle alâkası yok. Nereden bulunuyor, ne oluyor, neden bunlar getiriliyor, ben anlıyamıyorum. Bu milletin parası ne kadar çokmuş, sen de al, sen de al. Rica ederim bunlardan vaz geçelim. Halimizi düşünelim gelecek ay maaş alamıyacaksınız, bunlar öyle bedava gitmez. Orada Kâzım Karabekir Paşanın yanına verilecek adamlarımız var, iyi bir arkadaş gider mesele biter, rica ederim bundan vaz geçmeli.

CAVİT BEY (Kars) — Bendeniz Meclisi Âliye ora ahvali, ordusu vesairesi hakkında malumat vereyim. Bu hususta karar verirken bu malumatın faydası olur. Bidayette Rusya Hükümeti Azerbaycan'dan çok uzakta idi, Azerbaycan'a yaklaşamıyordu. Biz de memleketimiz dahilinde, İngilizler Kafkas'tan çıktıktan sonra kendi kendimize ne yapacağımızı şaşırmıştık. O vakit bugünkü şekli Hükümetimiz yoktu. Gayriresmi gizli mesai vardı. Bazı kumandanlar tüfek kaçırıyor, kimi bilmem ne yapıyor, açıktan açığa İngilizlere karşı hareket yapacak bir mevcudiyeti resmiyei askeriye yoktu. Kuvayı Milliye tarzında bir takım kuvvetlerimiz vardı. O vakit Şark Cephesi Ermenistan'ın hazırlamakta olduğu kuvvetlerle İstanbul'a gidebileceğini düşünüyor. Ona karşı da resmî, gayri resmî mukavemet çeteleri düşünüyordu. İstanbul Hükümeti ister versin, ister vermesin kendi kendilerini müdafa edecekler ve Ermenistan'dan gelen kuvvetlere teslimi nefs etmiyeceklerdi. Erzurum mebusları da şahittir. (Şüphesiz sadaları.) Sonra bu İstanbul vaziyeti hasıl olunca, resmen İngilizler işgal edince biz kendi kendimize istikamet verdikten sonra açıktan açığa mesaimizi izhar zamanı gelince, mesai tevhit edildi ve müştereken çalışılmaya başlanıldı. O esnada Şark Cephesi de düşünüyordu ki; Ruslar'la tevhidi mesai edilsin. Ruslar zaten Ermenistan ve Gürcistan'ı ezmek istiyor, Ruslarla birleşilsin ki o taraftan gelecek tehdide bir hail çekilsin. Bunu arzu ediyordu. Bir kaç casusu Van'da yakalayıp idam ettirmişimdir. Bizi zayıf zannediyorlar, silâhlarımızdan tecrit edilmişiz zannediyorlardı ve bizi ufacık bir lokma halinde zannediyorlardı. Bu vakit Şark Cephesinde bazı tetkikattan anlaşıldı ki Ermeniler bize karşı hareket ederlerse Şark Cephesindeki kuvvetler bize kifayet etmeyecek. O vakit Kâzım Paşanın siyaseti, düşüncesi, Rus Sovyet Hükümetleri mümkün olduğu kadar Ermenistan hududuna yanaşsın, müştereken iki taraftan tazyik yapılarak Ermenistan ve Gürcistan Rus Kızıl Ordusu biraz da bizim İslâm, Türk teşkilâtının müzaheretiyle Kakû'ya girdi ve girer girmez mezalime başladı. Bu mezalim tevessü etti. Biz zannediyorduk ki Rus Kızılordusu muavenet edecek, Ermenistan hududuna yanaşacak ve müştereken tesir yapacak. Bu zan hilâfına Gence'de Akdam denilen mevkide bir aksi inkılâp vukua geldi. Zannederim orada birbuçuk... kadar Kızılordu efradı İslâmlar tarafından imha edildi. Bunun üzerine Kızılordu Gence havalisinde taş üstünde taş bırakmadı, tekmil İslâm evlerini yıktı, yaktı. Bugün Gence harabeden ibarettir. Sonra bizim Şark Cephesi baktı ki Rus ordusundan hayır yok. Bunu anlayınca kendi hesabına harekete mecbur oldu. Hükümetten ve Meclisi Âliden müsaade istihsal etti. Sarıkamış harekâtında Gürcü Hükümeti Ermenilere iştirak etmedi. Bundan cesaret alarak Kars harekâtı yapılıp Gümrü'yü işgal ettiği zaman aradan iki gün geçmedi, bir Rus livası kolunu sallaya, sallaya bir kaç Ermeni komünisti ile bir süvari livası geldi, Allah muhafaza etti. Biz davulu çaldık Ruslar parsayı topladı. Mesele böyledir.

Burada bir dakika da Rus Ordusundan malumat vereyim. Rus ordusu eski bildiğimiz Rus ordusu değildir. Bir defa çıplaktır. Burada gördüğümüz kıyafet Rus Ordusu kıyafeti değildir. Bunu giden arkadaşlar gördü. Sonra ellerindeki silâhları ekseriyet itibariyle kesmişlerdir. Hatta bir süvari alayında bir nefer bir zabitimize izahat vermiştir. Tüfek kısa olur-

sa tabanca gibi kolay kullanılır. Alay dahilinde dan, dan atıyor, nişangâh da yok, arpacık da yok. Sonra makineli tüfekleri Kızılordunun toz toprak içindedir. Makineli tüfekleri yük arabaları içinde gider. Ekseriyet gördüklerimiz budur. Bunun arkasında gizli cihet varsa bilmiyoruz. Fakat benim fırkam üç alay, üç taburu ile altı ay Rus Kızıl süvarisiyle mücadele etti. Türk komünist olmaz. Sonra efendim Rusya'dan..

Dr. RIZA NUR BEY (Sinop) — Kumandanları eski onbaşılarından, çavuşlarındandır.

CAVİT BEY (Devamla) — Sonra efendim Rusya'dan biz vaktiyle, yani izahatım Rusya'yı biraz anlattıktan sonra Kafkas'ı anlatacağım. Onu izah edeceğim. (Gürültüler), (Devam, devam sesleri.)

Vaktiyle bizim Hükümetimiz Rusya'dan kadanalar satın alırdı. Rus kadanası diye getirir, bataryalarımıza koşardık. Bugün Rusya Hükümeti arabalara deve koşuyor efendiler. Rusya Hükümeti bizimle kuvvetli bir müttefik olmakla beraber, korkulu bir düşman olamaz. Sonra efendiler, Rusya Hükümetinin esas gayesi, beyefendinin buyurduğu gibi, Kafkasya'da bir hükümet kütlesi teşkil etmektir. Oradaki Azerbaycan komünist olmuştur ve onun tesiriyle, dört, beş kişinin tesiriyle feveran etmeye, kendini kurtarmaya hazırdır. Ermeni Hükümeti nasıldır, demin arz etmiştim. Erivan'a girmişti. Bizimle olan muahedeyi tatbik etmedi ve dedi ki taşnak Ermenistan'la mukavele yapınız, binaenaleyh Sovyet Ermenistan'la mukaveleye hacet yoktur. Zaten dosttur, mukaveleye hacet yoktur. Bir tren esliha, mühimmat ve hayvanat hâlâ gelmedi. Daha birkaç tren, gelmesi lâzım gelen gelmedi ve gelmiyecektir. Bugün Rusya silâh vermeyi vadetmişken, Ermenistan'ın vereceği silâhları verdirmeye mani olmuştur. Çünki Ermenistan'a dokununca Çiçerin ile Ermeniler arasında hiç fark yoktur. Gürcistan da ahiren bu şekle girdi efendiler, Rusya'nın baziçesidir. Rusya hangi tarafa sevk ederse oraya gider. Bizimle müzakereye girmemesi Rusya'dan aldığı tesirdendir. Bugün söz verir yarın gitmem der, bunların sözüne itimat olunmaz. Azerbaycan'ın bolşevikliğinden tazallümü hakkında Bakû'da ameleler kendi aralarında toplanıyorlar. Bakû'da bir miting oldu. İran ameleleri memleketlerine para göndermek mecburiyetinden tazallüm ettiler. O mitingde bir amele yukarı çıktı, bir misal gösterdi dedi ki: Vaktiyle bir Çar sınıfı vardı, bir de amele, bir de erazil sınıfı vardı. Biz inkılâp istiyorduk, fakat darbeyi pek fena vurduk, baş aşağı oldu. Bu vakayı da Kars'ta bir zat bana söylemiştir. Sonra efendiler Rusya Hükümeti Kafkasyalıların karşı olduğunu anladıktan sonra...

REFET PAŞA (İzmir) — Bugün siyaseti hariciye hakkında söz söylemenin sırası değildir. (Devam, devam sesleri.), (Celse hafidir beis yok sesleri.)

CAVİT BEY (Devamla) — Müdafaai Milliye Vekili istemiyorlarsa ben sükût ederim.

REFET PAŞA (İzmir) — Vaziyetimizde bolşevik olmak yoktur. Bugün bizimle bolşeviklerin, bu mesele dahili siyasetidir. Rusya'nın dahili işlerine müdahaleye hakkımız yoktur. Bunun için Heyeti Vekile namına bunun bugün tehirini rica ederim. Mesele bolşeviklik meselesi değildir.

CAVİT BEY (Devamla) — O halde şimdi neticeyi arz edeyim. (Gürültüler)

REİS — Efendim rica ederim. izahat talep olunmuştur. Mesele odur.

CAVİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim orada münaziünfih olan mesele zahiren hiç yoksa da, hakikatte Iğdır, Sürmene havalisidir. Çünki Iğdır Aras mevkiinden Erivan'a birbuçuk saattir. Bu Gümrü Muahedesiyle bize terk edilmiş bir arazidir. Ermeniler hiç bir vakit razı olmıyacak, bizden isteyecektir.

İkincisi: Nahcivan mıntakasıdır, orada binlerce Türk şehidi vardır. Ermeniler isyan ettiler, ve kendi kendilerini kurtardılar. Ondan sonra Rus Sovyet idaresi vardır. Azerbaycan Hükümeti Iğdır, Sürmene havalisinde Gümrü Muahedesiyle Ermenilerden aldığımız zaman, Ermeni Hükümetine hediye ettiler. Bunun üzerine bir galeyan hasıl oldu. Şimdiki halde Azerbaycan'a merbut gibi gözüküyor. Sonra Acara ile Şavşat havalisi bilhassa Rusya Hükümeti kendisi Gürcistan'a taarruz ettikten sonra bizim Gürcü Hükümetiyle muahede tasdik ettirmiş olduğumuz için oraya gidecek heyetimize... Bunda da muarızız. Binaenaleyh oraya gidecek heyetimiz İnşallahı Taalâ buradaki vaziyetimiz iyi netice verir de oraya giderse o vakit kuvvetle hakkımızı müdafaa edebilir. Fakat burada netice bu şekilde devam ederken, orada bu müzakereye girerse taleplerin karşısında nasıl vaziyette kalacaktır. Mümkün ise...

AHMET FERİT BEY (İstanbul) — Efendim müzakereyi kâfi görürseniz vaz geçeyim. (Devam, devam sesleri.) Efendim gerek Rıza Nur Bey biraderimiz, gerek Cavit Bey arkadaşımız Heyeti Celilenize mufassalan arzettiler. Bu tafsilatın bir çok noktaları belki hepsi... şeyler itiraf ederiz. Fakat meseleyi halletmek için yalnız bu tafsilât ve teferrüatı anlayıp dinlemek lâzımdır.

Memleketin menafiinin istilzam ettiği bugünkü hattı hareketi çıkarmak, koymak lâzımdır. Asıl müzakere edeceğimiz mesele de bilhassa budur. Siyaset,

malumu âliniz, kuvvetlerin muvazenesi ve telifi menafi meseleleridir. Tarafeyn kuvayı siyasetin esaslarını teşkil eder. İki tarafın takip ettiği menafi, o da diğer tarafı teşkil eder. Siyaset harp değildir. Süngünüzü sokunuz ve istediğinizi yapınız. Tarafeyn menafiini telif siyasette var. Bir şeyi teşebbüs ve işde bulmak ve devletin menafiini muhafaza etmek üzere faal kılmak..

Rıza Nur Bey biraderimiz buyurdular ki; müteferrik bir surette devletlerle müzakere etmek lâzımdır. Hayır münferit surette devletlerle müzakere etsek ve sonra yalnız Kafkasları toplayarak Rusları bir tarafa bıraksak menafii müstakbelemiz noktasından hududumuzu tarsin edecek, hududumuzu Bakuya kadar götürecek bir ittifak yapsak pek ziyade lâzım olurdu. Fakat bunlar yalnız bir tarafın arzusu ile olacak şeyler değildir. Bir tarafın diğer tarafa olan muvazene kuvveti muhtelif tarafların telifi beyan etmeleridir. Harpten bahsetmek istiyoruz, siyasetten.. Buyurdukları veçile bu tarzda hareket kabil olmuş olsaydı, şüphesiz ki onu yapmak evlâbittarik olurdu Fakat bunun kabil olmadığı Rıza Nuri Beyin ifadesinden anlaşılmıştır. Bir kere buyurdular ki; Ner manof bolşeviklerin adamıdır. Azerbeycanı hakkile temsil etmiyorlar. Fakat bugün harp ile meşgul iken Azerbaycanla uğraşmağa vaktiniz var mıdır? Yoktur. Binaenaleyh bu adamlar onların adamı olduğu için tabii bizim arzumuz dahilinde, her şeyi istediğimiz gibi menafii milliyemize tamamile mutabık surette yapmanın imkân ve ihtimali mevcut değildir.

İkinci bir şey daha buyurdular; geleceğiz diye söz verdiler, gelmediler. Moskova'dan emir beklediler, emire imtisâl etmiyorlar. Kabul ediyorsak bunu, o halde ihtimâl ve imkân dahilinde siyaseti idare etmek lazım gelir. Demek bu adamlar alel-husus vaziyeti siyasiyeleri icabı arzu ettiğimiz gibi, dost gibi muahede akdetmeğe muktedir değildirler. Menafiimizi telif etmek üzere bir muahede akdine muktedir değillerdir. Peki şimdi akdedemezsek her şeyi tamam bir surette istifade etmemekliğimiz icabeder.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Moskovada nasıl muvaffak oldu, onlar da istemediler.

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh Azerbaycan hiç olmazsa Türktür, kardeşimizdir. Belki razı olurlar. Farzedelim Gürcüleri ne yapacağız? Halbuki Gürcülerle bir itilâf, bir muhadenet yine aramızda harbi istilzam etmiyecek surette bir mukarenet tesisini arayacağız. Hududumuzun ilerisinde bulunan bu hükümetlerle münasebeti hasene idame etmek mecburiyetindeyiz. Azerbaycan tabiatile kardeşimiz oldukları için azami muavenet isteriz. Binaenaleyh bu tarzda teessüs etsin. Bugün kabul etemek istediğiniz müzakere azami menafi temin etmese bile, az çok menafiimizi temin edecektir Bütün Bolşevik hükümet bile bize, muhtelif suretlerle muvenet etmeyi vadetmiştir. Şüphesiz gidecek murahhaslarımız onlarla umumi meseleleri müzakere ettikleri gibi, hususi meseleleri intaç etmeğe muvaffak olacaktır. Binaenaleyh meseleyi takip etmek mühim bir şeydir. Böyle elimizi kolumuzu bağlayıp, her şeyi muharebeden bekleyip oturmak değil, bilâkis teşabbüsatta bulunarak bizim harben istihsal etmek istediğimiz gayeleri, sulhen istihsale teşebbüs etmektir ki, bu en büyük vazifedir. Efendiler şimdiye kadar yapılıp, yapılmayan meselelerin müzakeresi mevzubahs değildir. O meseleyi ayrıca müzakere edersiniz. Fakat Efendiler bir cihetten şunu arzedeyim; bugüne kadar kafkasya meselesinde hükümetin takip ettiği siyaset belki arazi meselesinde gösterilmiş bazı hatalar vardır. Fakat onu takip, yeni Kafkasya daima, Kafkasya siyaseti; bendeniz kendi namıma Heyeti Celileye arzediyorum ki azami derecede tetabuk etmiş bir siyasettir. Bilhassa tafsile luzum gormem, Kafkasya siyaseti bizim için hayati mesailden birisidir Kafkasya meselesini göz önünden daima uzak bulundurmamak lazımdır. Fakat bunun için de bu siyasetimizin umudesi olan Bolşevik hükümetile mevcut münasebeti katiyen haleldar eder. Efendiler bunu hiç nazarı nikkatten kaçırmamalıyız. Bu iki sayaseti telif etmek mecburiyetinneyiz.

Biz Bolşevik değiliz olmayacağız. Binaenaleyh Bolşevik olmıyanlar..

Olanları başkalarında arayınız.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Siz oldunuz.

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Onu bana söyleyemezsiniz, yanlış söylüyorsunuz, yoktur. Heyeti Vekilenin telgrafları var, yanlış söylüyorsunuz, benim ne olduğumu siz bilmezsiniz, Meclis bilir. (Gürültüler)

Bendeniz tekrar ediyorum ki şark siyasetinde bu güne kadar takip edilmiş siyaseti bilhassa hududumuzun emniyeti ve muhafazası, Bolşevizim, memleketimizin, teşkilâtı içtimaiyemizin, bütün teşkilât

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Müsade buyurunuz.

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Teşkilâtı içtimaiyemizin ve diniyemizin istilzam ettiği muhafaza

düsturundan veya harp etmekten birini tercih etmek lazım. Fakat aynı zamanda bütün dünya ile harbetmeğe çıkmadığımız için istiklâlimizi istihsâl arzusunu takip edeceğimiz için, kararlarımızda işte bu üç düsturun telifi üzere hareket etmemiz icabetmektedir. Heyeti Celilenize, Heyeti Vekile bunu isbata hazırdır. Heyeti Celilenize şunu arzederim ki, bu hususdaki teşebbüs noktai nazarından Yusuf Kemâl Beyin faaliyet ve tatbikatını gerek bu defa gösterdiği, gerek bundan evvel celsei hafiyede ve celsei alenîyede söylediği gibi, garp meselesi üzerindeki siyasetimizi tatbik ederken gösterdiği muvaffakiyeti memleketimizin saadeti ve siyasetimizin tetkikatı bakımından her halde en emin ve en iyi hatvelerden telakki ederim. Yusuf Kemâl Beyin orada bütün Avrupa devletlerinin şimdiye kadar bir çok boş görüler. Onların menafii bir çok cihetlerden tevem bulunduğu, binaenaleyh bizim de teşebbüsatta bulunarak menafiimizi onlarla tevem kılmak şimdiye kadar ihmal ettiğimiz bir meseledir. Binaenaleyh Yusuf Kemâl Beyin bu suretle Şark hududunda gösterdiği teşebbüsatı, yine ben de şahsi olmak üzere, teşekkürlerle karşılarım. Evvelce de arzettim. Bir şeyi bir tarafın istemesile olmaz, mutlaka tarafeynin menafiini telif etmekle olur. Binaenaleyh Kars'ta içtima edecek olan böyle bir konferansa göndereceğimiz murahhaslar menafii milliyemiz noktai nazarından cidden müdrik bulundukları takdirde memleketimizin siyaseti noktasından hayır tevlit edeceği kanaatındayım.

Murahhaslar meselesine gelivorum. Murahhaslar meselesinde Heyeti Vekile murahhaslarımızı şimdiye kadar intihap ettiğimiz bazı murahhaslara nisbetle, her halde gayet muvaffak olarak intihap etmiştir. Arkadaşlarımızdan Burdur Mebusu Veli Bey hukuk noktai nazarından karşısına gelecek diğer bir hukukçu ile boy ölçüşecek azami kudreti haizdir. Kâzım Karabekir Paşa Heyeti celileniz takdir buyurursunuz, meseleyi Kâzım Karabekir Paşa şimdiye kadar kavramış ve askeri noktai nazarından kumandanımızdır ve onun riyaseti tahtında konferans içtima edecektir. Çünki bizim toprağımızdır. Maksat sizi temsil edebilmektir. Bu bir devlet için en büyük muvaffakiyetlerdendir. Bu suretle Kâzım Karabekir Paşanın orada bulunmasından azami istifade edebilirsiniz. Menfaati umumiyemizi muhafaza noktasından azami teminatı haizdir. Sonra Muhtar Beyden şey ediyorsunuz, Muhtar Bey Mebuslar arasında değildir. Eğer bendenize cüzi bir şeyiniz, emniyetiniz varsa arzederim ki Muhtar Bey bu hususta vazih ve sarih bir surette menafii umumiyemizi müdafaa edecek bir şahıstır. Mazhar Mufit Bey biraderimiz hakkında bulundu. Fakat ben size temin ederim ki gayet muktedir bir adamdır. Menafii hukukiyemize pek ziyade hüsnü hizmeti dokunacaktır. Sonra Efendiler; Vehbi Efendi refiki muhteremimiz burada yapılacak hizmetlere göre bir kaç kişinin kâfi olduğunu beyan buyurdular. Yanında değiliz onlar da az para ile menafii vataniyeyi müdafaa etsinler. Fakat devletin hayatı mevzuu bahis olduğu zaman, bir kaç yüz lira murahhaslara verilirse, istiksar edilmez. Binaenaleyh bendeniz müzakereyi kâfi görerek Hariciye Vekâletine salâhiyet bahşedilmesinin teklif edilmesi arzediyorum.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim beni de dinlemenizi ve kararlarınızı ona göre vermenizi rica edeceğim. (Gürültüler, dinleyeceğiz sadaları).

REİS — Efendim, rica ederim bir birine karıştırmayalım. Bir meseleye başladık onu bitirelim. Hariciye Vekili bir söz söyleyecektir. Buyurun Hariciye Vekili.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim vuku bulan itirazatın bir kısmı Hariciye Vekâletine, hükümete, bir kısmı da doğrudan doğruya benim şahsımadır. Benim şahsıma yani, heyeti murahhasaya söylenilen sözler üzerinde durmayacağım. Yalnız bir kelime söyleyeceğim, müsade ediniz. Eğer icabederse ferah bir günümüzde size heyeti murahhasanın buradan Moskovaya kadar, Moskovadan buraya kadar (vaki seyahati ve müzakerat hakkında bütün olanları ben bütün vuzuhu ile anlatırım.) (1) Yanımızdakilerden yalnız bir noktayı istizah edebilirsiniz. Rusyada tehlike vardır dediler. Tehlike Ermenistanda idi ve ben Ermenistandan geçerken şimendüferin içinde heran silahım elimde idi. Gumrüye varınca 13 saat tevkif edildim. Bu ne içindi, buraya para getirmek içindi. Muhterem arkadaşım Bakü'ya girmeden evvel Trabzon'da fırka kumandanı Sefer Beyle, bendenize kendisinin Bakü'da kalmıyacağını, doğruca Tiflis tarikile Ankara'ya gideceğini bildirmişlerdi. Yani kalsaydık, Moskovaya müracaat etmiş olsaydık, falan diven zattır. Ben hazırım söylemeğe.

Şimdi siyasi cihete asıl mesaili mühimmeye gelelim, (gürültüler) pek söylemez bir vekil buluyorsunuz.. Rica ederim Reis Bey idare ediniz. Şimdi Efen-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

dim asıl meseleye gelelim. Ben Harciye Vekili memleketin umuru hariciyesini gösterdiğiniz itimat dahilinde idareye memurum. (Şüpe yok sadaları) Bu memleketin maddi kuvvetleri ne kadar çoğaltılmak mümkün ise, o kadar çoğaltmak, ne kadar farz ve vacip ise, öylece çoğaltmak lâzımsa, siyasi kuvvetleri de o kadar çoğaltmak o kadar farzdır. Âlemle düşman olmak, âlemi darıltmak nasıl iyi değilse, devletlerle düşman olmak, devletleri zemmetmek, her türlü çare kapılarını kapamak, her hangi devlet için olursa olsun felâkettir. Benim vazifemden de, şarktan, garptan bu memlekete istinat aramak benim vazifem. Bu suretle ifa edildikten sonra hepsi Heyeti Celilenizin önüne gelecektir. Hepsi mürakabeniz önüne gelecektir. Hepsi ittifak meselesidir. Teşekkül edecek konferansta iki kısım vardır. Biri muahedenin ikâl edilecek kısımları, diğer kısmı ittifak meselesidir. Onlar mevzubahs ederse, ittifak meselesini biz de mevzubahs edeceğiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin menafiine muvafık gelirse kabul edilecektir. ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arzusuna, Allah göstermesin, bilmiyerek muhalif bir harekette bulunursam, Meclisinizin daima karşısındayım ve temenni ediyorum beni o zaman mesul ediniz. Kemali cesaretle söylüyorum, mesuliyet yalnız... Kalmasın oralarda mesuller çıksın, başka türlü olamaz. Yani şurada, burada.. Belki şaka kabilinden, belki dostluk kabilinden.. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurun.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hakiki mesulleri arayalım. Hakiki salâhiyetleri verelim. Ve istiyorum, ben bir konferans açıyorum, bu konferansa devam edeyim. Ona murahhaslar göndereyim. Aksi takdirde benim işten çekilmekliğim lâzımdır.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler katiyen muzaffer olacağımıza hiç bir dakika şüphe etmediğinize eminim. Fakat aradaki farklar katiyen çürük ve hiçtir. Arzedeyim; vaktaki bu panik yapıldıktan sonra muhaceret vuku buldu. Burada bir kere en mühim bir mevki olmak üzere Yahşihan noktası.. Millet, asker ve kumanda heyeti aliyesi vazifesini tamamen ifa ediyor. Çünkü gelen mühimmatın hepsi oraya gidiyor.. İlk gördüğünüz dakikadan ta bağce içinden.. ve katiyen tahtı muhafazada olmamak şartile cepane, cepane.. Ve hatta dün akşam cepane çalmak için asker firarisi deyiniz, eşkiya deyiniz bir kaç kişi cepane çalmak için. Binaenaleyh bu yığılmış kalmış.. niçin sevk edilmiyor? Çünki en muhim olan şeyleri sevk etmek zarureti vardır. Meselâ oraya Miralay Musa Kâzım Bey isminde bir zat geliyor. Oraya cepane sevk edilmek için Keskinden gönderilmiş arabalara menzil kumandanı dikiliyor, dokuz araba kendisine mahsus alıyor. Yalnız dokuz araba Yalnız şahsına ait idi, dolduruyor. Bakınız Keskin Kaymakamına telgraf yazıyor. Asayişi temin ve Keskin Kaymakamına dört telgraf yazıyor. Bu adam dolu dizgin Keskine giriyor. Maliye Vekili telgraf veriyor, Maliye Vekâleti telgrafta diyor ki; bu kıymetli evrakı gönderin diye telgraf veriyor.. Hükümetin kıymetli evrakı mevcuttur. Malmüdürü kırk arabayı Yahşihandan nakli için gönderiyor. Oraya geliyor iner inmez ahaliyi; kenardaki evlerdeki ahaliyi çıkarın diyor. Zira ben burada iskân edeceğim. Bunları hemen tahliye edin, dışarı edin. Reis Vekili Faik Bey üsküdar Mebusu, Kırşehir Mebusu Rıza Bey ve bendeniz de oradayım. Bizim geldiğimizi duyar duymaz.. Ve maiyetinde yirmi beş asker var. Ben zaptettim. Dokuz gün.. Kafilelerle beraber geçmiş, dokuz yüz seksen nefer geçmiştir, bu müsbettir. Geçti bi lüzum asker. Sonra şeyden.. Yahşihan mevkiinde eşya ve cepane dağlar gibi yığılmış.. Öyle bir hale gelmiş ki orada katiyen ve katibeten gördüm ki.. Buradan giderken şu istasyona indik. sabah idi sekiz yüz yetmiş saydım.

İkincisi buradan giderken şu istasyona.. Mecruhları getirdiler hatta bir Yüzbaşı ayakları alçıda idi.. Bir tabip geldi. Fakat tabip ne mecruhların yanına geldi. İndim mecruhları getirdiler bir Yüzbaşı beş altı nefer.. İsmini sordum.. ... Yüzbaşı İsmail Hakkı Beymiş ve diğer erkânı harp kaymakam Kâni Bey isminde bir zat.. Tabip ne mecruhun yanına geldi ne gördüm ve diğer bir genç.. Ateş geliyor, katiyen pansumancı yoktu.. Bilmem.. Mecruhlar hareket etti. Tren katiyen su verecek.. Bu doğru mecruhlar oradan Keskinden oraya kadar hasta ve mecruhlar yayan.. ve bunu yazdım. Oradan Müdafaai Milliye Encümeni.. Yahşihana geldiniz mi görürsünüz mecruhlar perişandır.. Hoşuma gitti ve memnun oldum. Çünki orada ilk.. Beride o Musa Kâzım Bey kırk arabayı gasbedip gittiği gün yüzlerce yaralı sokaklarda idi. ve kimse, ahali südünü ve ayranını kapan macruhlara getiriyordu. Beş yüz yataklı bir hastane vardı ki yüz elli lira ... Kâfesi koşuyor ve südünü yoğurdunu veriyordu. ve bu hastanenin dört tabibi vardır ve bir operatörü vardır. Bilmem yalnız oradaki Hilâlahmer cemiyeti faaliyete gelmiş, beş yüz yatak vermiş, hergün bunlara lâzım olan malzemeyi kâfesini satın alıp veriyor. Bir müfettiş geldi, bu fenalığı gördü ve gelen müfettiş bahriye elbiseli bir müfettişti. Şimdi o hastanede değil, mecruhlar sokakta yatıyor. Mecruhlar sokaklarda yatarken Yahşihanda arabalar içinde

Beyler ve Efendiler ve kadınlar gidiyor ve mecruhlar yatıyor ve mecruhlar yolda yatıyor. Hasan Dede köyünde yatıyor, yayan mecruhlar gidiyor. Bunun tarzını düşündük gayet basit, gayet sehil çünki cidden düşünülmüş on tane emirnameleri tebliğ etmişler. Askeri tebliğ.. Şimdi bu askeridir.

Şimdi mülkiye kısmına gelelim: Gittiğimiz gün kimsenin bir şeyden haberi yok. Yalnız dükkânları açmışlar, ne buldularsa hepsini almışlar. Alınacak eşya da musarrah. Herifin meselâ seksen top basması varsa, çorabı da vardır ve tashih ettirdik. Kaymakam Beye dedik ki bu emri okuyalım. Kaymakam Beyefendi bu emir Paşa Hazretlerine Meclisi Âlinin verdiği salâhiyet dahilinde verilmiş bir kanundur. Kaymakam emri vermiyor, cebinde saklıyor. Geldik kaymakamın yanına, bendeniz emri aldım, başladım okumaya. Bu levhai şehamet, emrin şahidi dediler. Bu emri okur, okumaz ayağa kalktılar, hepsi buyurun dediler, efendi.bizim mağazalarımız açıktır. Öteki dedi ki ben de şu kadar buğday, şu kadar şeker var niçin almıyorsunuz?' Bir komisyon yaptık, komisyon teşekkül etti. O gün Nokta kumandanı emrine iki yüz araba verdiler ve bundan başka size beş yüz kadar eşek verelim, köylere taksim ettiler ve dediler ki köylülere... Gözümle gördüm. Kadınlar eşekleri getirdiler ve teslim ettiler. Cuma günü çalışıyorduk. Cuma günü kaymakam tatil diye evinde idi.. Evet bilmem efendim budur, ben gördüklerimi söylüyorum. Sonra müsade ediniz, sonra ne oluyor, asker celp ve ceminde ne yapıyorsunuz dedim. İşte efendiler mecmu 316 kıradan 460 kişi davet edilmiş, yalnız 164 kişi getirmiş Jandarma 300 den 77 kişi gelmiş on sekiz Ağustosa kadar. Pek az gelmiş. Davet tarihine nazaran tetkikat icra ettim jandarma.. İcabederken on iki Ağustosa kadar bu kadar gelmiş. Buradan maarif heyeti gitmiş, gidince jandarma yüzbaşısı onları mektebe iskân etmiş, bilahara bilmem kim gelmiş kaymakamın şeyinden bunları çıkarın da başkalarını koyunuz dedim. Aman efendim bunlar maarif adamları, hatta ben.. Buradan efendim münaferet hasıl olmuş. Rıza Bey ve diğer bir Mebus gittik yuzbasıya rica ettik. O ona yazıyor, o ona yazıyor. Nufuz ettim bu işin içine, çağırdım eşraftan genç dört zat.. Temin ederiz ki bizim kazamız dahilinde ne bir firari.. Bakınız şimdi dediler, dört genç köylere çıktılar ve bütün askerleri getirdiler. Ya kaldı, ya kalmadı. Arzedebildim mi? Bunun tanzimine gelince gayet kolay güç değil, bilahare Kırşehir menzil müfettişi yevmiye (150) çuval un istiyorum diyor. İhtiyaç vardır. Ne kaymakamı ne nokta kumandanı ve menzil müfettişlerinin kâğıtlarını gördüm ve okudum. Mesuliyetten bahs ile arkadaşım Fikret Beyle görüştük. Aman bu un meselesi hayati bir meseledir. Bununla iştigâl ediniz. Bakdık ki kımıldayan yoktur. Henıen arkadaşlarımla gittik. Hiç kımıldanmağa lüzum yok, bunu halk yapıyor, başka kimse yapmıyor.

Sonra müsaade buyurun daha var. Şimdi yine şey kısmı.. Dediler ki asker kaçağı ne buraya gelebilir, ne buradan geçebilir. Burada üç geçit vardır, dediler. O memleketi tanıyanlar var Yahya Bey, Hacı Bey, Ömer Bey, Halil Bey, Hacı Tahir Efendi; dediler ki yahu biz bu üç geçiti tutarız, yalnız jandarmaya takviye kıtası vermiş bu çok güzel olmuştur. Cidden Müdafaai Milliye iyi bir iş yapmış, bir takviye kıtası vermiş. Diyor ki Müdaayı Milliye jandarma gayri kâfi olduğundan.. Bilmiyorum işte yüz elli kişilik bir kuvvet teşkil ediniz dedim. Beş gün beş gece bu ahali arkasına koştu, teşkil ettiremedi.

Üçüncü nakliyat meselesi: nakliyat meselesinde meselâ tekâlifi milliyenin nakliyat şubesini aldılar. Şimdi nakliye şubesi 200 araba, 500 eşek verdi. Onu Kâzım Bey yakaladı tekrar maliye için, kırk araba, yirmi araba tekrar yolladı. Bir de bakıyorsun ki efendi, bir zabit efendi köye gidiyor köyün anasını ağlatıyor. Gidiniz görünüz geçen her zabit köylüye dayak atıyor, bir kağnı alıyor, kaçıyor. Halbuki Hasan Dede köyü şu ağırlıkların yüzde seksen kadarını.. Şimdi bunun çare.. gayet basit. Halk fedakâr, fakat bu işin başında bir ehil adam bulunmak lâzım. Ya arkadaşlardan münasib veçhile .... Fakat bir yere bir livaya Fikret Bey arkadaşımızı göndermiş, çok eziliyor yetişemiyor Bereket versin diğer refikimiz, meselâ Müfit Efendi orada bulunmuşta iş yapmışlar. O zat cidden, Yahya Galip Bey de söylesinler, cidden çalışkan bir. Orada uğraşıcı bir menzil müfettişi var, çalışkan olduğu belli. Fakat vesaiti noksan. Her kaza veya liva ve daireye alelhusus Keskine. Çünki bu Keskini çok mühim gördüm. Oraya iki arkadaş göndermeli, bütün sevkiyat ve nakliyat oradan geliyor. Gayet mühimdir. Bunu Başkumandan Paşadan rica edelim. Ya buradaki İstiklâl Mahkemesini tahrik etsin, dairesi yalnız Ankara kazası değildir. Yozgat, Keskin ve diğer kazalar vardır. Ya buradaki İstiklâl Mahkemesi gitsin, veyahut tekrar intihap edelim. Bu iki tedbirden birisi yapılırsa mesele yoktur efendim. Malumu seniyeniz asker harbediyor, fakat geri hizmetleri tanzim etmek lâzım. Yahşihanda meselâ pek çok ton eşya var. İmalâtı harbiye eşyası var, yığılmış hükümet eşyası var, nakledelim. Ağaçlar, cepane filan

çoğalmış, yığılmış dopdolu, mahşer.. Fakat orada bir kaymakam mı, muhafiz yalnız otuz neferdir. Celâl Bey, o adam sabahlara kadar elinde tüfek çalışıyor. Bir de iyi yüzbaşı var. Onlar koşuyorlar, çalışkan bir adam. Fakat bunlar gayri kâfidir. Çok rica edeceğim, orada gayri müslim efrat var, bunlar askere gitmiş efendim. Nakliyata gitmiş. Bunlardan yani gayri müslim efrattan bir kısmı heyeti ihtiyariye emrine verilirse harman kalkar. Tabii askercesine, daha çok geçerse ekmek yoktur ve biz bunu yaptık. Orada iki yüz kişi varmış, on köye taksim ettik. Onlar kabul ettiler. Heyeti ihtiyariye tekmil haberi getirdi. Her akşam da tekmil haberi getirecek tabii değil mi ya.. Böyle bir tetbir yapılırsa o köylerde mahsul yetişir ve dökülür.

Sonra Müdafaai Milliye fırın yaptırmış, Yahşihanda gayet güzel fırın. O zabiti kimse .. Şimdi onu almalı, Keskine göndermeli ve orada da o fırınlardan yaptırmalı. Çünki o fırınlar kifayet etmez. İşte ahalinin üzerine de tazyik yapıyor, bunları gördüm. Hesap yaptım efendim, şimdi bendeniz bunu şöyle gördüm. Vesaiti nakliyei mevcude Keskinden Kırşehire doğru gitti mi, bir daha gelmiyor. Bunun çaresini bulsunlar. Yirmi kilometrelik yere gidecek. Sonra mevcut vesaiti nakliye de var. Ona razı oluyorlar. Şimdi Keskin üzerinden köye kadar götürür, oradan ileriye vesaiti nakliyesini alırsa görürür. Yirmi kilometre tutuyor.. O meseleye gelince; Mecidiye kazasında ahzı asker şubesi ve yazıcıları, Fikret Beye haber verdik. muhtarı ile heyeti ihtiyariyesiyle ahzı asker şubesi ve yazıcıları ve her nefer için beşer madeni altın para haraca bağlamışlar, deniyor. Şimdi efendim bu şeyin olduğunu farzedelim. Bu denetim önünü almak için İstiklâl Mahkemesini Kırşehrine göndermekle mesele bitmiş demektir. Şimdi diyeceğiz ki vaktimiz yok. Efendim harp burada.. Şimdi paçaları sıvayalım. Bizim hissemize düşen bir iş varsa biz görelim. Bunun yolu yok. Belki zabit noksanı bu işleri yaptırıyor. Binaenaleyh zabit yoksa bu kırk sekiz saatlik bir iştir. Müdafaai Milliye Vekili bu müddet zarfında azmi cezmi kati ile bu iş 48 saatte tanzim edilir. Yahşihan da muntazaman boşalır, gayet güzel olur. O kadınlar taşınır, her şey taşınır. Karadan gelirken dokuz köprü gördüm. Bu dokuz köprü emin olunuz ki (150) lira sarfedilirse mükemmelen tamir edilir. Bu tamirsizlik yüzünden bunlar oluyor. Düzelim, nasıl düzelim, satın almalı. Herifin kavağını satın alıp bu köprüleri güzel tanzim edilirse arabalar tamamile geçebilir. Bu saydığım meseleler.. O başka tahkikat yapmış. Rica ediyorum oradaki salâhiyettar makamdan, bu işler gayet düzgün olur. Üç ayda yirmi bin lira çalmış. Arnavut bu kaymakam. Erzurumlu müfettiş tarafından tahkik edilmiştir. Konuştum kendilerile bu ne hal. Yahşihanda gördüm. Su kenarı boyunca cepane.. Yığın, yığın toplu.... Irmağın kenarı.

REFET PAŞA (MÜDAFAAYİ MİLLİYE VEKİLİ) (İzmir) — Şeref Beye çok teşekkür ederim. Bildiklerimin az çoğunu söylemekle beraber yalnız Şeref Bey noksan ve yanlış söyledi. Yalnız ismi mevzubahs olan bir zattan bahsedeceğim. Musa Kâzım Bey. Hepiniz bilivorsunuz ki Meclis ailelerini naklet mek için hep birden karar verdik. Meclis ailelerini nakletmek için hiç kimseye araba vermedik. Yalnız Meclis azalarına veriliyordu. Vesika alıyorlardı. Bu arabalar kâfi gelmedi. Nihayet bizim ailelerimiz gittikten sonra halkı biraz fazla tazyik ettiğimizi, halkın mezruatları yerde iken hasadına mani olduğumuzu anladık. Tekrar bazı arkadaşlar geldi, Dahiliye Vekili Beyefendi, bugün bu arabaları inhisar altına alıyorsun, dediler. Artık herkes arabadan istifade etti. Biz arabaları serbest bıraktık. Efendiler, bizim arabalardan başka cepeden gelenlerin ailesi vardı, ki 1 200 aile daha geldi. Bunlardan başka memur aileleri de var. Osman Şevket Beyin ailesi 18 araba ile gitmiştir, filan, dediler. Buradaki memurların ailelerini taşıyalım. Rica ederim burada isimleri mevzubahs olmuştur ki bunun aksini isbat ile mükellefiz. Namuslu bir adam sıfatile söyleyebilirim, üç gün evvelsi artık ne bir memur, ne de hiç kimsenin ailesini naklettiğini bilmiyorum. Müdafaai Milliye ailesinden tek bir fert nakledilmemiştir. Bunun için Musa Kâzım Beyi, dairenin en ihtiyarı, en akıllı bir adamı sıfatile aileleri nakletmek için memur ettik. Olabilir ki bir yanlışlık var. Mesele şu olmuştur, bu olmuştur demek istemiyorum. Musa Kâzım Bey Müdafaai Milliyedeki arkadaşların bütün ailelerini götürdüler. Sonra bu meyanda benim arkadaşlarım, Mebus arkadaşlarım ki familya meselesinden konuşduğumuz bahsediliyor. Bir gayrın diğerini tenkide hakkımız yoktur. Mebuslar için arabalar kalsın, dekovilden istifade etmek için tahsis ettik. Arkadaşlarımızdan götürmiyen oldu. Üç gün evvel bana tekrar müracaat edenler oldu. Her nasılsa vaktile çıkaramadık.

Beyefendiler, burada mecruhları nakletmekliğim için dekovil üç gün çalıştı. Aramızdaki mecruhları çıkardık. Üç tren beş gün sabahtan akşama kadar işlemelidir ki elimizdeki cepaneyi çıkaralım, taşıyalım. Bunun haricinden olan imalâthaneleri, top tamirhanelerini, alât ve edevatını saymıyorum. Ben bu sıkıntı meyanında gubar arız olmasın diyerek tekrar bir tren

mebus ailesi çıkardım. Bunları Şeref Beye sual edeceğim şimdi. Arabaları aldığı zaman mebus arkadaşlarımız da araba aldılar. aldılar. Gayet büyük tesir yapdığını Şeref Beyin söylediği gibi, Musa Kâzım Efendi aldığı gibi onlar da aldılar. Çünki o zat dönüp buraya gelip vazifesini yapacak. Nasıl ki buradaki zabitler vazifesini ifa ediyorlar. Onların aileleri orada yapa yalnız kalamaz. Tekmil yokluğa rağmen elimizden geleni yapmak mecburiyetindeyiz. Yapamazsam beni affetmezsiniz. Binaenaleyh Musa Kâzım Bey meselesi; zabitan meselesi değildir. Bu bir mecburiyeti umumiye meselesidir. Ben de varım. Musa Kâzım Bey de vardır.

Yahşihandaki yığın meselesi, yaralılar meselesi, mecruhlar meselesi, odun meselesi, değirmen meselesi, sui istimâl meselesi.. Hangi birisinden bahsedeyim. Haşa bende mafevkattabia kuvvet yoktur. Ben yalnız ordu cephanesini taşımak için ..... Sonra zaaf göstermek mecburiyetinde değilim. Ben muzaffer olmak mecburiyetindeyim. Anadolu içerisinde 1 600 zayıf atlı araba bulmak kabil değildir. Ben şimdiye kadar elimde olanların hepsini orduya gönderdim. Gerideki yığının Balâ-Haymana hattı üzerinde eşek bile yoktur. Beyefendi yalnız Yahşihanı görmüş, bir de benim bildiklerimi bilse.. Onun için yalnız işin bir tarafı bozuk olduğunu söylemiştir. Onun için Beyefendiye çok teşekkür ederim. Fakat fazla bir şey öğrenmeksizin. Bugün benim yetmiş ton una ihtiyacım vardır. Elinizde çare var mı?. İmkânını gören varsa gelsin benim yerime geçsin. Fabrika üç günde bir durur. Üç günde yirmi üç ton un çıkarır. Benim günde yetmiş ton una ihtiyacım vardır.

Şimdi efendiler elimdeki un vaziyetini izah edeyim. Ona göre bana yardım ediniz. Kozma fabrikası vardır, günde yirmi üç ton un çıkarır. Azami on ton un çıkması farzedilen Şevket Bey fabrikası var. Gece çalıştık, gündüz çalıştık. Hendek açtık işletemedik. İşleyeceğini zannediyoruz. Günde on beş ton un çıkaracakmış. Bunu da zannediyoruz. Kozma fabrikasının bozulmadığını farzediyorum. On yedi ton açığım vardır. Ben on yedi ton unu el değirmenleri ile öğütemem efendiler. Kara değirmenler ta buradan ırmağa kadar dahil, beyefendiler. Onun üzerine bu bir zamdır, hak vardır, her şey vardır. Yalnız zaaf vardır. Buralarda hastalardan başka herkes un yapsın, bulgur yapsın, keşkek yapsın. Cephedeki asker yapamaz efendiler. Kazan kaynatamaz efendiler. Ben askerim bilirim. Ordunun zaaf ve kuvvetini bilirim. Ekmek ister. En lâzım olduğu zaman kaynatır. Herhalde buğday ... Bugün un hâsılatımı ihtiyacıma uydurduğumu farzediyorum. Kozma fabrikası duracak olursa ... sonra geçen gün benden soruyorsunuz. Bir mebus ekmek getirmiş, çok müteşekkirim Ben vaziyeti daima ters görerek, pembe gösteren insan değilim. Fakat yardım ediniz. Ekmek fena. Ben şimdi kepek bulursam çarşıda, kepek katarım. İçine karıştıracağım, bu onun içindeki kepeği çıkartmak kolay, fakat burada buğday meselesi var. Bana yardım ediniz. Beyaz ekmek yapmak mümkündür, elimizde. Yüz bin ekmek çıkarmak mecburiyetindeyim. Değirmen meselesi beyler, fırın meselesi çok mühimdir. Kırk bin ekmek Polatlı'da çıkarıyorum. Polatlı cephenin dibindedir. Polatlı fırınları şayet ... Binaenaleyh çok hikâyeye girmeyeyim. Vazifemi burada izah ... Elimden geleni ben yapıyorum.

Yahşihan meselesine gelelim : En muhim meseledir Buyurdular ki gayet kolaydır. Çok müşkül beyler. Çünkü Rıza Bey en iyi bir zat olduğu halde hepiniz biliyorsunuz ki o da yapamıyor. Hepimiz birden çaresine bakalım. Rıza Beyden her gün telgraf geliyor, gayet memnun. Bir kaymakam iyi çalışıyor, her şeyi anlar bir jandarma kumandanı var. Bu vaziyette günde bir ... o emirlerin hepsini ben verdim Rıza Beye ... Beş günden sonra ordu da taş yedin. Siz de beni ağaca asın. Bize un ve peksimet yetiştirmek için Çorum'a ve Yozgad'a emirler verdim.

(Maalesef devamı yok.)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Eylül 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	242
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	242
1. — İngilizlerle üsera mübadelesi hakkında	*242:245*

Cilt : 13

83 ncü İn'kat, 3 Celse

SEKSEN ÜÇÜNCÜ İNİKAD

29 Eylül 1337 Perşembe

Birinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi.

Kâtip : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1.— ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YETMİŞ BEŞ İNCİ İNİKAT

13 Eylül 1337 Salı

İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde inikat ederek; Hariciye vekili Yusuf Kemal Bey efendinin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile akdedilecek konferanslar hakkındaki beyanatı dinlendikten sonra memleket dahilindeki vesaiti nakliye, bugday un ve ekmek noksanlıkları ve bunların temini üzerinde cereyan eden müzakerata devam olunarak celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Lâzistan
	Ziya Hurşit

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa varmı? Kabul edenler.. etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İngilizlerle üsera mübadelesi hakkında

REİS — Söz Hariciye vekili Yusuf Kemal Beyindir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye vekili) (Kastamonu) — Rahatsızım. Meclisi âlinin affını istirham ederim.

Efendim, malumu âliniz, İngilizlerle aramızda bir üsera mübadelesi meselesi vardır. Öteden beri meselenin tarihçesi malumu âlinizdir. Bekir Sami Bey Londra'da bulunduğu zamanda İngilizlerle bir mükavele yapmıştı. Bu mükavelenin birinci maddesi hükmüne göre biz memleketimizde bulunan bütün İngiliz esirlerini bırakacak idik.. İkinci maddeye göre İngiltere Maltada mevkuf bulunanlardan gerek kavanini harbiyyeye muhalif hareket etmek ve gerek harp zamanında katil cürmüyle maznun bulunan bir takım kimseleri tahliye etmemek hakkını muhafaza ettiği ve bıraktığı kimselerin de sulhun inikadına kadar İstanbula girmemek kaydını koymak hakkını haizdi. Meclisi âli bu cihetı kabul etmemiş reddetmişti. Mesele müzakere olunurken Hükûmet tarafından üsera meselesi hakkında cereyan edecek muamelenin kâffesi Meclisi Âlinize arzolunmaksızın bu meselenin surett katiyyede hallolunamıyacağı hükûmetçe söylenmişti. Hükûmetin bu taahhüdüne binaen aramızda bazı muamelat cereyan ediyor. Şimdi onu Meclisi Âlinize arzetmek istiyorum. Son zamanlarda İstanbul'da İzzet Paşaya sureti resmiyyede İngilizler Malta'da bulunan mevkuflardan 51 gişiyi Karadeniz limanlarından birine götürmek için...

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (İzmir) Müracaat bana vuku buldu.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hikaye suretinde bu kürsüden söylenebilir. O bizce haizi resmiyyet değildir. Evet, müracaat ederek Bahriyye kumandanlarından biri vasıtasile elli bir gişiyi Karadeniz limanlarından birisine ihraç ve bunların mukabili olmak üzere Anadolu da bulunan ve miktarı kendilerince malum olmayan esirlerin iadesini teklif ediyorlar. Bundan evvel zaten malumu âliniz, bu üsera meselesi İnebolu mülakatında başlamıştı. İnebolu'ya gelip bize müracaat etmelerinden maksadı yegâne üsera meselesi olduğu tahakkuk etmiştir. Bu muhaberat, bu müracaat, bu mukaleme, yani Refet Paşa Hazretleri ile bu adamlar arasında açılmış olan bu müzakerat şimdiye kadar gayri resmi ve hafi bir suretle cereyan etti. Bu sureti hal yani, İzzet Paşaya söyledikleri sureti

halli evelce zaten bize tebliğ etmişlerdi. Fakat arzettiğim gibi hafi cereyan ediyordu. Yalnız Refet Paşa hazretlerile hususi bir sureti hal devam eder gibi kendilerile muhabere ettikten sonra, İstanbul'da birisini memur ettik ve dedikki, bu mesele hakkında İngilizlerin İstanbuldaki komiseri ile görüşebilirsiniz. Yalnız Malta'da bizim yetmiş beş mevkufumuz var. Bunlardan elli birini bize teklif ediyorlar. On altısı da Malta'dan firar etmiştir. Yetmiş beş olmak için sekiz kalıyor. Bu sekiz kişinin isimlerini veremiyor. Yani zannediyorum. İki miralay, iki kaymakam bir binbaşı, iki yüzbaşı, bize bu isimler geldi, ki yedi gişidir. Sekizincisinde bir şey var? Yani muhaberattaki tekliflerde, yani Refet Paşa Hazretlerile olan müzakerede, sonradan bize gelen şeylerde sekiz dendiği halde yedi gişidir. Bunlar hariçte kalıyor. İngilizler bunun için, yani yedi veya sekiz gişi için, bunların muhakemesini istemiyorlar. Biz dedik ki, kendilerine isnad olunan fiil bizim kanunlarımız hükmünce de bir cürüm teşkil etmekte olduğundan bunlar, Anadolu limanlarından birisine ihraç olundukları taktirde ait oldukları mahkemede muhakeme edeceğimizi taahhüt ederiz. Bunlardan müddei veya şahit yahut vekil sıfatile bunları muhakemesine gelip hukukunu müdafaa etmek isteyen İngilizler varsa onlar da serbest bir surette o mahkemeye gelip iddiayi hukuk edebilirler. Belki bizim mahkemede mukakeme olacaktır. Vakıa İstanbul'da muhtelif bir mahkeme tarafından muhakeme edilmek tasavvuru da vardır. Kendilerince biz şimdi bir şey karşısındayız. Bu yedi gişinin de alınması için bu meseleyi ısrar ederek bozmakmı ve yahut bu yedi kişiyi yapılacak mükavelede daha doğrusu taati edilecek sözlerle kavanini Osmaniyeye tevfikan Türk topraklarına muhakemelerini kabul ederiz suretinde böyle yedi kişinin onlar üzerindeki tasarrufunu kabul etmemek, onu reddetmek, fakat onların buraya getirilip bura Mahkemelerinden birinde muhakeme edilmesi cihetini de yine sarahaten ısrar etmemek şekli vardır. Yani böyle on altı gişi firar etmiş, elli bir gişiyi de bize veriyorlar, altmış yedi ediyor zannediyorum. Bilmiyoruz, daha teklif etmek istedikleri yedi gişi zabitan ve garnizon kumandanlarındandır. Tabii ne olursa olsun biz bizim mahkememizce cürümleri sahit olmadan hiç bir kimseye mücrim diyemeyiz. Yalnız bu yedi kişide ısrar edelim. O bir ellibir ve on altı kişi, ki onlar hakkında takibat yapıyorlar. O takibatı şeni durdurmamak ve arzettiğim veçhile onların hakkı kazasını kabul etmemek ve adeta bu yedi kişi hakkında biz söyliyeceğimizi söyledikten sonra göz yummak suretile diğer kimseler hakkında işi görelim mi? Fakat arzettiğim gibi, mutlaka bunları da bize vereceksiniz diye işi bozmak cihetine gitmemek..

EMİN BEY (Canik) — Hükümetin noktai nazarı nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hükûmetin noktai nazarı bunlar üzerinde katiyyen ve katıbaten İngiliz hakkı kazasını kabul etmemek, tanır görünmemek. Fakat arzettiğim işi mutlaka olmaz diye esasından bozmamak cihetine gitmemek.. (muvafık sesler) Eger tasvibi âlinize iktiran ediyorsa sekiz zat deniyor. İsimleri Kaymakam Tevfik Bin Mahmut, Miralay Cevat bin Ahmet, Binbaşı Mazlum bin Edip, Hakkı bin İbrahim, Yüzbaşı Tahir Mahmut Rüştü beyler. Yeni bu suretle Hükümetin ettiği taahhüdü ifa etmiş oluyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Diğer taraftan da Osmanlılar arasında bir çok fenalıklar yaptıkları artık katiyyetle bilinen bazı adamlar vardır. Bunlar hakkında Hariciye Vekâleti bukabil bir şey yapmışmıdır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Suâlleri pek vâridir. Fakat elimizde binbaşı filan yapmış, kaymakam filan yapmış ve bilmem ne filan yapmıştır diye bir şey yoktur. Arzedebiliyor muyum?

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bunların kimlerden ibaret olduğunu öğrenebilir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Müsaade ederiniz, bu mukaveleye bir şart koyabiliriz. Elimizde olmayan adamların İngiltere Hükümeti tarafından tecziyesini şart koyalım, buyurdukları şey budur. İsterseniz bu şartı koyalım. Faideî umumiyesini Meclisi Âlinize takdir buyursun.

SIRRI BEY (İzmit) — Orada kalacak sekiz kişiye kavanini Osmaniye mucibince ceza olduğunu tasdik ediyorsunuz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onlar Askeri Ceza kanununa göre cürüm diyorlar.

SIRRI BEY — İsnad olunan cürüm haddi zatinde vaki midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) Hayır, hayır. Bunlardan dolayı...

VEHBİ BEY (Karesi) — Bunlar elli bir kişi teslim edecekler. Onaltı kişi de firar diyorlar, o firariler bizim toprağımıza ayak basmışlar mı?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bazıları bastılar. Bizim elimizdeki cedveller bunlardır. Şimdiye kadar ben gelip Meclisi âlinizde meseleyi sunduğum vakittede.... İngiltere memalikindeki Türk üse-

rası ile Türkiyedeki İngiliz üserasının mübadelesi esasına gitmemiştir. Mesele Maltada Türk mevkuflarının Anadoludaki İngiliz esirleriyle mübadelesi şeklinde gitmiştir. Onun için adet bizce Malta mevkuflarının adedidir. Şimdiye kadar onların gerek Bekir Sami bey mukavelesinde, gerek burada arkadaşlardan şöyle böyle yapılan tahkikata göre bu adet görünüyor. Bundan maada Malta'da bir Türk, beş Türk daha çıkarsa ben Hariciye Vekili....; sözünü size söyleyim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Şimdi sizce malum olan Maltadaki bütün vatandaşlarımız kurtuluyor.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onaltı kişiyi de ilaveten elli bir kişiye vasıl idiyoruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, bu mesele hakkında Hariciye Vekili lâzım gelen malumatı verdiler. Benim arzetmek istediğim bu meseleyi sureti telakkimdir. Benim anladığıma göre, mevkufin ve üseranın teatisi meselesi değil. Vakıa bir çok zamanlar muhtelif vesilelerle bizim elimizde bulunan üserayı kurtarmak istediler. Fakat kendi ellerinde bulunan üserayı vermekte imsak ediyorlardı. Daima bizi aldatmak ve elimizdeki üserayı almak fikrini takipediyorlardı. İngilizlerin takip ettikleri naktai nazar, gösterdikleri muamele bundan ibarettir.

Fakat son muzafferiyeti müteakip, hemen onun tecellî günlerinde İngilizler bir zemini tekarrüb aradılar ve bunu vücuda getirebilmek için derhal bize hiç sormaksızın Malta'da bulunan mevkufinimizi kâmilen bırakmaya karar verdiler. Bize vasıl olan malûmat bu ayın nihayetinde veyahud önümüzdeki ayın on beşinde mevkufinimizin kâffesi İnebolu'ya gelecekti. Ancak buna mukabil rica ederiz, siz de bizim üseramızı bırakınız, şeklinde müracaatta bulunacaklar. Mesele bundan ibarettir. Ancak garnizon zabitanı meyanından hakikaten sui muamelesi görmüş olanlardan bir takımları vardır, ki bunlar yedi veya sekiz kişiden ibarettir. Bunların hakikaten fenalık yapmış olduklarını biz de işitiyoruz. Bunları suhûletle bırakmak istemiyoruz. Şimdi Hükûmetin düşündüğü şey, mademki İngilizler böyle takarrüp zemini arıyorlar ve bunun da husul bulmasını istiyorlar. Biz de tabiî böyle şeylerden içtinap ediyoruz. Dedik ki : Bu yedi, sekiz kişiyi mühim bir nokta olarak elimizde tutalım. Diyelim ki; hayır onlar üzerindeki hukukumuzu da muhafaza ediyoruz. Siz bırakmak istediklerinizi gönderiniz. Buna mukabil üseranızı göndereceğiz. Böyle bir karar ittihaz edilmiştir. İngilizlerin noktai nazarını izah eder bir telgraf vardır, ki bugün gelmiştir. Refet Paşa Hazretleri ile ötedenberi devam eden muhaberatın son kısımlarını okuyayım, maksad daha iyi tavazzuh edecektir. Şemnuniden bir mektuptur efendim. Oradaki mevkufinin onların yaptıkları gibi tahliyelerini temin, üserayı kemali süratle iade etmek menafii siyasiyemiz iktizasındandır. Bendeniz böyle mütalâa ediyorum. (Muvafık sesleri)

ŞEREF BEY (Edirne) — Malta'da mevkuf bulunan garnizoncular hakkındaki şeyler İngiltere Hükûmeti ile Türkiye B. M. Meclisi Hükûmeti arasında eğer bir mükâleme kabul etmek bir beraatı istihlâl ise diyeceğim yok. Fakat Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi bu garnizoncuları Türkiye mahakimi, yani Türkiye kanunları mahkûm etmiştir. Meselâ Miralay Mustafa Bey, içlerinden Mazlum Bey, bunları burada Hilaliahmer, murahhasını tetkikata memur etmiştir, bunlar tetkik etmişler. Filhakika Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile bunların cürümleri sabit olmuş ve bizim divanı harblerimiz aynı cürümden mahkûm etmiştir ve bunlar mahkûmdular. Fakat İngilizler hiç bir zaman bizim için hakkı kaza tanımadıkları için bizim mahkûm ettiğimizi kabul etmemişler ve onlar gittikten sonra tarafımızdan protesto edilmiş ve bu adamlar mahkûmdur denmiş. Miralay Mustafa Bey, Mazlum Bey vesair. Filhakika bugün buraya gelseler de yine divanı harbe verilseler mahkûm olurlar. Yani cürümleri vardır, yoktur demiyorum. Yalnız bendeniz bir noktayı işâret edeceğim; İngiltere, şimdi her türlü vesaite müracaat ediyor. Kendi emellerine karşı Yunanlılar vasıtası ile yapmak istediler. Baktılar ki bu mümkün değil, Türkler kendi hukukunu müdafaa edecek kudreti gösterdi. Onun üzerine bu meseleyi ortaya attılar. O zaman bendeniz kendi gözümle bilvesile defteri görmüştüm, Millîcilerden bizim gibilerine (Muktezayı siyaset) diğerlerine katlîâm ve tehcir ve isimleri üzerine (...) demişlerdi. Mahkûm oldukları yazılı idi. Mustafa Bey, Hakkı Bey, Sami Bey onlar da yine Türkiye kanunu mucibince muhakeme edilmek lâzım. Yalnız hakkı kaza meselesi vardır. Bir kerre divanı harbte mahkûm olmuş, cezasını çekmek üzere bulunmuş adamlarımız vardır. Bu adamları bir daha muhakeme edemeyiz. Binaenaleyh bu adamlar cezalarını bir Türkiye hapishanesinde yapmak suretiyle geçirmeleri lâzımdır. Niçin İngiliz hapishanesinde yatsınlar?

İngilizlere gelince; İngiltere'de bizim üseramız bundan ibaret değildir. Seydibeşir'de bir çok üseramız vardır. Üsera demiyor musunuz, hatta Malta'dan getirdiler. Demin fevkalâde vârid olan bir sual, ki Hakkı Hami Beyindir, bililtizam Dozomi diyorlar, Türk neferini o suyun içine sokuyorlar, koca bir dipçiği bastığı gibi gözü kör oluyor. Hatta vesikai resmiye

ile ispat ederim ki bunlar etek eteğe İstanbul sokaklarında gezerlerken protesto etmişlerdi. İngiltere Hükûmeti resmen Babıâliye yazmıştır ki bunları sevkedin diye, sokaklarda gezdirmeyin diye. Kendi cürümlerini setr için Babıâliye müracaat etmiş ve bunları sevkedin demiş... Hakkı kazasına taarruz etmiyor ve bizim için de yedi kişinin orada kalması bizi endişenâk ediyorsa, fakat aynı zamanda bir çok fevaid temin ederse, çünkü meselâ, his meselesi değil vatan meselesidir, vatanın selâmeti için insan en süflî hizmetlere de tenezzül eder. Bunlar ulviyattandır. Âli hisler bu yedi kişinin bizce mahkûm edilmesi; emin olunuz ki bu yedi kişinin muhakemesi harb zamanında yapılmış ve cezaları taayyun ve tahakkuk etmiş. Bizce mahkûm olmuşlardır. Bizim askerî müfettişlerimiz tetkik ettikleri vakit bunların sui istimâlini görmüşlerdir, bir çok eşya çalmışlar, fena muamele yapmışlardır. Abdülmuttalib Bey de buradadır. Mustafa Bey yedi seneye mahkûmdur. Bilmem diğeri kaç seneye mahkûmdur. Eğer bu T. B. M. Meclisinin siyasetini tanzim için bir faidei siyasiye temin ediyorsa bırakalım. Fakat hakkı kazamız mahfuz kalmak şartiyle, Gazi Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile bir şey diyemem. Fakat İngilizler daima yılan dili ile yerlerde sürünerek kendinin çıkarı olan meselenin arkasından gezmesi İngiliz zihniyetidir. Bu da İngiliz zihniyetinin bir nümunesidir. Kendilerinin çıkarı olan bir şeyde son derece zilletle her türlü süflî tabiata müracaat ederek böyle almak isterler. Bunların huyudur. Hatta bu garnizoncular için cidden bunları orada görseniz, mevcudun en sefili, şeraiti hayatın en sefilidir. Diğer rüfekadır ki onları başkaları besliyor. Eğer vatanımızın selâmetini ve bir siyasî faideyi Hariciye Vekâleti tasavvur ediyorsa, Gazi Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, hakkı kazamız bâki kalmak ve diğerlerini istemek şarttır. Hatta malûmu âlinizdir ki Pikonesfilt siyasî hesaplardan yahudi hesabı yapınız. Birisinden bin kuruş isterseniz ve kırk para verirse alınız. Dokuz yüz doksan dokuz kuruşunu yine isteyiniz der. Eğer bir faide varsa bu, yapılmalıdır. Yalnız Hariciye Vekilinin nazarı dikkatini celbederim, bunlar bizim divanı harblerimizce mahkûmdur.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Hariciye Vekili Beyefendinin ve gerek Reis Paşa Hazretlerinin verdikleri izahat dairesinde Malta mevkufini mübadelesi meselesinde Hükûmete salâhiyeti kâmile itasını tensib edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim.

Başka bir şey yoktur, celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULASASI	248
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	248
1. — Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve şark vilayetlerinde ahvali inzibatiye	*248:256*

Cilt : 13

85 nci İnikat, 1, 2. Celse

SEKSEN BEŞİNCİ İNİKAD

3 Teşrinievvel 1337 Perşembe

Birinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİP :

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI

SEKSEN ÜÇÜNCÜ İNİKAD

29 Eylül 1337 Perşembe

BİRİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendinin İngilizlerle üsera mübadelesi mevzuunda verdiği izahat dinlendi ve müzakereler sonunda celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
	Kütahya
Hasan Fehmi	Haydar

REİS — Zabtı sabık hülasası hakkında mütalaa varmı?... Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye.

REİS — Buyurunuz Emin Bey.

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim celsei hafiyeyi biz istedik. Esbabı da; defalarla görmüş ve Umraniyeden, oradan geçmiş bir arkadaşınızım. Ben Koçgiri hadiselerini tamamen takip etmiş bir arkadaşınızım. Oradaki cerayanı ahvali tadat etmek için memleketin gerek hayatı siyasiyesine ve gerekse orduda dahi heyeti umumiye zannedileceği için celsei hafiye talep ettik. Bundan dolayı teklif etmiştim. Çünki orada öyle bir mezalim icra edilmiştir ki tüyleri ürpertir. Çünki efendiler memlekette yapılan bütün felâketi mezalim Büyük Millet Meclisi namına yapılmıştır. Bunu izah etmek zannedersem hariçte sui tesir yapar. Celsei hafiye teklifimiz bundan tevellüt etmiştir. Haricin bilmesi lâzım gelmez. Hariç bilse de ecnebi devletlerinin bilmesi lâzım gelmez.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Büyük Millet Meclisi kendisini tenzih için çalışmalı. Bu gibi mühim mesaili saklamağa lüzum görmüyorum. Bütün Dünya bilmelidir ki biz, memleketimize sahibiz. Yoksa bizim seyyiatimiz kaydolur. Bir iki seneden beri bu mezalim samimi gayret ve faaliyetlerimizi sıfıra indirmiştir. Bilelim ki, verdiğimiz salâhiyeti sui istimal edenler vardır. Böyle mezalim kalmamalı, herşey bilinmelidir. (Gürültüler) Aleni olmasına taraftarım.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar, benden evvel söyleyen iki arkadaşımızın fikrine esas itibariyle taraftarım. Celsenin aleni olması katiyyen caiz değildir. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz sözümü kesmeyiniz. Vatanın her tarafından tercüman edecek bir tarzda kabul ediyorsak bunun aleni olması katiyen caiz değildir. Hafi celsede münakaşatamızı yapalım. Sonra, aleni celsede bunlar müzakere olunamaz. Meselenin ehemmiyetiyle beraber nezaketi de vardır. Ehemmiyetine nezaketini ilâve edersek aleni veya hafi yapalım. Birini tercih ederek evvelâ hafi celse yaparız, bilâhere de aleni.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Evvelâ esası tesbit için hafi celsede müzakere edelim. Sonra aleni celsede söylenecek sözleri söyleriz. Mesele çok naziktir. Meselenin ehemmiyetiyle beraber nezaketi de vardır. İstanbul'da müfsitlere sermaye vermiş oluruz. Ne bir celsei hafiyenin suduruna ve ne de bir celsei aleniyeden tevellüt edecek endişenin zuhura geleceğine şüphem yoktur. Bendeniz katiyen celsei aleniye taraftarı değilim. Böyle buhranlı zamanda olmaz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, Heyeti Celilenizin intihap ettiği encümenlerin kararı okunacak olursa bendeniz ne bir celsi hafiyenin ve ne de

bir celsi aleniyenin lüzumu olmadığına kail'm. Bu af nazarı dikkate alınmakla beraber hadisatı anlamak ve hakikaten bu gibi hadisatın zuhura geleceğine kani değilim. Çünki arkadaşlarım takririnde orada mevkuf olanların affı, encümeni âlinizin de kararı affı nazarı dikkate almakla beraber, buna sebebiyet verenlerin de mahallerinde tahkikat yapılarak ona göre tayini muamele için bir heyetin ..... ve hakikaten bu gibi hadisatın tekerrür etmemesi için lâzım gelen tedabiri ittihaz etmek ve bu hadisenin bazı çirkin aksamı varsa mahallinde tahkikat icra ederek tahkikatın neticesini Meclisi Âlinize gelecek evrak üzerine arzetmek üzere bir heyeti tahkikiyenin izamına karar vermiş. Bunun için celsei aleniyede, bendeniz zannetmem ki, orada filân memur böyle yapmıştır denmiyecek. Çünki bu encümen heyeti tahkikiyenin mahallinde icra edeceği tahkikat üzerine olacaktır. Failler tesbit edildikten sonra, hakikaten failler bunlardır denir. Bunlar mestur kalamaz. Şimdi söylenecek sözler, yani âmiller hakkında söz söylemek doğru olmıyacak. Bazı eşhas zikredilecek, bundan masum olanlar anlaşılacak. Heyeti tahkikiye nasıl olmalı ve kim gönderilmelidir? Bunlar gizli kalacak. Bugün için mesuliyeti üzerine alacak ve halk nazarında lekedar olacak bir mahal lâzımdır. Bendenizin kanaatim böyledir ve Heyeti Celileniz de, zannediyorum, bu merkezde kanaat perverde ediyorlar. Bendeniz hafi olmasına bir lüzum görmüyorum. (Gürültüler) Müsaade ediniz efendim. Elbette Meclisin nazarına gelecektir. Heyet ne suretle gönderilecek ve kim gidecektir? Buna dair bahse lüzum yoktur. Hafi olmasına lüzum görmüyorum. Çünki eşhastan bahsetmiyeceğiz. Heyeti tahkikiye göndermek lâzım mıdır, değil midir? Ben bu kanaatteyim. Vaka vardır. İka edenler vardır. Bizce meçhuldür. Fenalık olmuştur. (Fakat esaslı tesbitler yapılmadan) (1) eşhas zikretmeğe lüzum yoktur. Bendenizin içtihadım böyledir. O hareket ancak bir heyetin yapacağı tahkikatla anlaşılacaktır. Biz mutlaka bir şey mevzu bahsedecek değiliz. Amma arkadaşlarımızdan bir kaç kişinin bunu bilmesi onları ittiham için kâfi değildir. Ancak oraya gidecek heyeti tahkikiyenin icra edeceği tahkikat neticesiyledir ki o vakit hakikat meydana çıkar. Çünki burada ne kadar celsei hafiye yapılmış ise hepsi atılmıştır. Hiç birisi toplanmamış ve hiç bir kayda geçmemiştir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) - Efendim, bizim celsei hafiyemizin tarihe karışacağından emin değilim. Bütün âleme ilân etmilidir ki, biz sizinle alâkadarız. Memurları da duymalı, herkes te duymalıdır. Celsei hafiye bir memlekette ecnebiye karşı siyasette yapılır. Memleketimizde yapılan mezalimi âleme karşı ilân etmeliyiz. Herkes duymalı. İmzalı bir takririmiz vardır. Bugün vereceğiz. Mesele gayet mühimdir. Bütün dünya görmelidir. Herkes duymalıdır. Çünki efendiler, memlekette yapılan bütün felâket, bütün mezalim, bütün seyyiat (bunların milletten saklanmasından doğmaktadır.) (2) Bir çok meseleler vardır. Mesele gayet mühimdir. Biz celsei aleniyede yapmak istiyoruz. (Alkışlar)

VEHBİ BEY (Karesi) — Eğer düşmanı İzmir'den denize dökmüş olsaydık bütün mesaili burada, kendi aramızda bütün dertlerimizi dökebilirdik. Fakat maalesef henüz düşman daha dünkü girdiği yerlerden bugün çıkmamıştır. Onun için sizin derdinizle ben de müşterekim. Ankara'dan sonra ikinci şehirdir. Benim memleketim çiğnenmektedir. Sorarım ki, meselâ mevzuu bahis edildiği vakit filân kumandan böyle, falan kumandan şöyle yaptı diye bizi temin etseydi, bendeniz taraftar olurdum. Fakat bir fayda temin etmedikten başka mazarrat ta tevlit edecektir. Bugün bunların müzakeresi bir faidei katiye temin etseydi müzakere ve münakaşa ederdik. Bendeniz katiyen celsei aleniye taraftarı değilim. Böyle buhranlı zamanda olmaz, mazarrat tevlit edecektir. Onun için bunu kemali serbesti ile dertlerimizi acı acı dökeceğiz. Lâzım gelen noktalarını celsei aleniyede müzakere ihtimali olmadığından bahsedildi. Herhalde celsei hafiyede müzakeresi lâzımdır.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Celsei hafiyede müzakere edildiği takdirde mesuliyetin olmadığı ihtimalinden bahsetti. Kendi mefkûresini, kendi içtihadını idarî ve inzibati bir surette heyeti tahkikiye izamı taraftarları vardır. Bunların her birinin kendine göre esbabı mucibesi olacak. Mütalaalar serdedilecek. Bu sebeble dahilde ademi hoşnudi veyahut iki unsur arasında bulunan sui tefehhüm halledilebilir. Bunu celsei atiyede müzakere edebiliriz. Hakikaten mesul edilmesi lâzım gelen kumandanlar varsa Büyük Millet Meclisi amelî bir surette göstermelidir. Büyük Millet Meclisinin tezahüratı asıl mesulleri korkutmaz. Doğrudan doğruya mesul etmemek için hiç bir sebep yoktur. Muhalifi kanun harekette bulunan kimseleri Meclis mesul edebilir. Millete karşı amelî bir surette, cereyan halinde müzakere etmektense kemali sabrü sükûn ile celsei hafiyede müzakere ederek kısmen malûm olanları Meclisi Âlinizle mesul edersiniz ve Büyük Millet Meclisi namına gösterirsiniz.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımaan eklendi.) M. Ünver.

Herkes inanır. Celsei alenîyede müzakere edildiği takdirde Büyük Millet Meclisi mesuliyeti üstünden atması, ancak mesulleri tecziye olur. Binaenaleyh celsei hafiye ve alenîyede halk için bir fark bulmuyorum. Ahaliye itminanbahş olacak hal budur. Celsei hafiyede müzakere edilir. Failler ve mesuller tetkik edilir, tayin edilir, ne olması lâzım ise amelî olarak yapılır. Herhalde celsei hafiyede müzakeresini menafii umumiye namına muvafık buluyorum.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim zaman pek çok uzadı. Pek çok arkadaşların haleti ruhiyesi bunu hafi yapmaktır. Yalnız mesele, iyiden iyiye tetkiki icabettirecek şekildedir. Dikkat buyurulursa hafi mi, aleni mi diye müzakeresi bile bir çok kıylü kallere sebep oluyor. Bu meseleyi iyice tetkik etmedim. Ancak dinledim. Meseleyi iyi bilmiyorum. Fakat Emîn Bey bir çok fecayi vardır dedi. Efendim müzakere edeceğimiz mesele memleketin bir tarafında vukua gelen şeyi Hükümetten istiszah gibi bir mesele olsaydı, bu da asayişe taalluk eden bir aile dertleşmesi gibi...

Eldeki mesele üç encümenden çıkmış, bir kaç maddeyi muhtevi olan bir mazbata üzerinedir. Bu müzakereyi yapacağımız esnada şöyle demek ihtimali vardır, böyle demek ihtimali varmış. Kalbini bilirim ki onlar da memleketin asayişini ihlâl etmek istemiyor. Asayişi ihlâl taraftarı değildir. Bilâkis muhafaza taraftarıdır. Hükümet bizden istiyor mu ki celse hafi olsun, aleni olsun? Binaenaleyh bunu aleni olarak müzakere etmeli. Gerideki hemşehrilerimiz bilmeli ki bir fenalığı Meclis kabul etmiyor. Doğrudan doğruya adamlar göndermelidir. Aleni müzakeresini isterim.

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Arkadaşlar, mevzuu bahis olan mesele, dört ay evvel mi, beş ay evvel mi, bilemiyorum altı ay evvel mi hayli zaman evvel vaki olmuş bir şeydir. O zaman ben Dahiliye Vekili değildim. Fakat Vekâletin ehemmiyetini bilen her vekil kendisinden evvel geçen vukuatın hesabını alır. Meclisi Âlînizin karşısına öyle çıkar. Binaenaleyh huzurunuzda cevap vermek bir namus meselesidir. Hiç bir şeyin kapalı kalmasını istemem, açık söylenmesini isterim. (Bravo sadaları) Bu meselenin beni düşündürdüğü bu vakının benim zamanımda olmamasıdır. Üzerimde maddi bir mesuliyet bulunmamasına rağmen, belki huzuru Mecliste beni itham korkusu düşündürüyor. Huzurunuzda benden evvelki devirlerin mesuliyeti benim üzerimdedir. Üç encümen içtima etmiştir. Müdafaai Milliye. Adliye, Dahiliye. Bu encümenlerin heyeti mecmuası, hemen hemen ve ayrıca hazır bulunan Meclisi Âlînizin beşte birini teşkil ediyor. Hiç bir şey gizli kalmamalı. Hak ve adalet ihmal edilmez. Kanun bir gün hepimizin yakasından yapışacaktır. Yalnız bir şey istirham edeceğim. Hükümet sıfatiyle veyahut Dahiliye Vekili sıfatiyle olan biten her fenalığı ben kabul ediyorum ve bu fenalıkların karşısında ben varım. Bu fenalıkların karşısında muhatap olarak ben varım. En büyük davacı benim ve fenalıklara sebep olan mücrimlerin ceza görmesi için en büyük davacı benim. Tekmil fenalıkları tasdik ederim. Artık ortada bir şey var mıdır? Ve bunlarla beraber en büyük taraftar benim. Bilmiyorum münakaşa edilecek bir şey var mıdır? Ortada hükümet yoktur. Kuvvet sizde, sıfatı icraiye ve teşriiye sizdedir. Benim kadar siz de mesulsünüz. Binaenaleyh ben nasıl ki hazır olmadığım halde mesul isem, bu mesuliyet aynen sizin için de vardır. Binaenaleyh ben bu iş için ne kadar müddei isem, siz de o kadar müddeisiniz. O halde hep birden itiraf edelim.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Biz kabul etmiyoruz. Mesuliyet Heyeti Vekile ve başta bulunanlara aittir. (Gürültüler)

REFET PAŞA (Devamla) — Ortada fenalık ve kabahat yoktur, diyen yoktur. Bir tetkik heyeti göndermelidir. Bu tahkik heyeti orada mücrimlerin fenalarını ayırmalıdır ve bunların yakasına adalet pençesini yapıştırmalı diyoruz. Encümeniniz bunu kabul etmiştir ve buraya sevketmiştir. Bunun yalnız tarzı sevki vesairesi münakaşa edilemlidir. Arzettiğim gibi bu fenalıklar ferden ferde; yegân yegân filân yerde fenalık yapılmıştır diye söylemek istiyorsak onları söylüyorum. Saklı bir şey kalmasını istemem. Gerek encümende ve gerek biraz evvel burada arzetmiştim. Hatta bu hususatı encümende bilenler vardır. Ben tekrar tekrar rica ettim. Unutulmuş bir şey varsa söylensin. Burada yegân yegân tekrar etmekten zannetmem amelî bir faide temin edilsin. Olabilir, herhangi bir mücrim unutulur. Bir heyeti tahkikiye gidilecektir. Bu heyeti tahkikiye bilhassa Meclisten gidecek. Onlar gitsin, mücrimleri görsün, onu da münakaşa ederiz.

EMİN BEY (Erzincan) — Bunlar inhitapla mı gidecek? Şimdi usulü müzakere hakkında söylüyoruz. Eğer bunları birer birer söylemek icap ediyorsa o zaman tercih ederim ki meselenin celsei hafiyede izahı lâzımdır. Çünki bu gibilerden bu tarzı muameleden istifade edenler vardır. Bunları eline alan in-

sanlar, parmaklarına dolayan, kendi din kardeşlerine bunu yapanlar hıristiyanlara neler yapmaz, diyeceklerdir. Kendi elimizle bıçağımızı düşmanlara vermiyelim. Kimi itham edeceğiz? Zaten onlar o kadar fenadırlar ki onlar bu çamurdan vaz geçmezler. Eğer söyliyecek isek o halde kendimizi feda edelim. Eğer yarayı gördük, anlıyorsak, tedavisini arıyorsak onu alenî yapalım. Onun müzakeresine geçecek isek yaranın tedavisine bakalım. Onun hallini istiyelim.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Yaranın tedavisi ise o halde ben kabul ediyorum. Orada fenalık vardır, isyan vardır, ondan sonra idaresizlik fenalığı vardır. Bunların hepsi fenadır. Hem idaresizlik, hem tarzı teşkilinde fenalık. Bunlar hakkında yapılacak şeyleri görüşelim. Eğer ameli bir faide temin ederse kirli çamaşırları hafi olarak görelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu zulüm her tarafta işitilmiştir. Avrupa da işitmiş, bütün safahatına vakıftır. Bütün kudretimizi göstermek üzere alenî yapalım. Meclis vardır. Bir adam vazifesini suiistimal etmiş, cezasını görsün. Salâhiyetle tecziye etmiş, mesul olmuş. Burada bir millet olduğunu gösterelim. Burada diktatörlük yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar, memleketi kurtarmaktan bahsedelim. Evvelâ memleketi kurtaracağız.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Memleket adaletle kurtulur.

REFET PAŞA (Dahiliye V.) (İzmir) — Hakikaten zahmet çeken, inliyenler varsa imdadına yetişelim. Bir an evvel onların yardımına müracaat edelim.

Müsaade buyurun, evvelâ Hüseyin Avni Beyin sualine cevap vereceğim. Hüseyin Avni Beyin söyledikleri doğrudur. Avrupa ihtimalki çoğunu biliyor. Fakat bir müttehim bile itiham sandalyasına geldiği zaman itiraf etmesini bekler. Bu itirafı yapalım. Bunun ameli ne faidesi olacaktır? Bu bizim için ameli ne faide temin eder? Yapacağı sui tesir karşısında bir ilâç mıdır? Ne için kirli çamaşırları ortaya atalım? Ondan sonra diyelim ki, efendiler bunlar mücrimdir. Bunu millet ve bütün millet bilmek istiyor. Muttali olduğu bir cürmü Hükümet nasıl saklıyor? Meclisin sualiyle buraya gelen hükümet nasıl yaşar? Salâhiyetiniz dahilinde değil mi idi? Memleket elinizde, rica ederim. Memleket üç beş adamın elinde taksim edilmiştir.

REİS — Eğer mezalim ve fecayi tekrar edilecekse Hükümet noktai nazarından hafi olması doğrudur. (Çok doğru sadaları) (Reye sadaları) Yalnız mazbata münderecatı müzakere edilecekse alenî olmasında beis yoktur diyorlar.

REFET PAŞA (Devamla) — Yani söylemek istediğim şeyler budur. Vekayi söylenecek ise hafi olması Hükümet noktai nazarından da doğrudur. Doğrudan doğruya encümen mazbataları münakaşa edilecekse alenî olsun. Maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Usulü müzakerenin kâfi olduğuna dair Abdülgafur Efendinin bir takriri vardır.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Efendim, söz söyliyen arkadaşlar tarafından mühim bir şey mevzuu bahis oldu. Celsenin hafi veya alenî olması için mevzuu müzakere tayin edilmelidir. Mevzuu müzakere encümenlerden çıkan mazbatanın tervici meselesi midir? Yoksa her safahat mevzuu bahis edilecek midir? Görüyorum ki mazbataların tervici için herşey söylenecektir. Bu böyle olunca herkes şahsından, ailesinden ziyade memleketin siyaseti aliyesini düşünmelidir. Herhalde hafi olması lâzımdır. İçimizde dost sıfatiyle misafir bazı şeyler işitiyorum.

REİS — Takriri reyinize koyuyorum. Celsei hafiyeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Celsei hafiye kabul edildi.

Arzu ederseniz mazbataları okutalım. (Okunsun sadaları)

(Adliye, Dahiliye ve Müdafaai Milliye encümenleri mazbataları okundu)

(Erzincan Mebusu Fevzi Efendi ve rüfekasının takriri okundu)

REİS — Usul, lâyihayı teklif edenin söz söylemesidir. Buyurunuz Feyzi Efendi.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Efendim, meselenin esasat ve safahatına tamamen kesbi ıttıla için bazı maruzatta bulunmaklığıma müsaade buyurur musunuz?

Efendim, evvelbaharda memuren devrei intihabiyeme muvassalatımda Koçgiri, Umraniye hadisei meşumesinin Erzincan ve havalisine değin tevessü eylediğini görüp hükümeti mahalliye ile bilistirak bu ateşi fitne ve fesadın ıtfası için bazı salâhkârane vesaite tevessül olundu. Hükümeti mahalliye ve mevki kumandanlıklarının arzu ve müsaadeleriyle mumaileyh kadim tanıştığım Dersim agavatından bazılarına tazminat gönderdik. Bu ateşi fitne vü fesadın elbirliğiyle refi ve iki karındaş arasından bu sui tefehhümatın izalesi için Erzincan'a civar münasip bir mahalle gelmelerini teklif ettim. Onlar da kabul ederek geldiler idi. Umraniye'nin menaatı mevkiiyesi Dersim'e nisbe-

ten ehemmiyetsizdir. Fakat kavmiyet ve asabiyet itibariyle aralarında fark yoktur. Bu itibarla birbirlerine şiddetle merbutturlar. Bundan dolayı yekdiğerinin tesiriyle müteessir olurlar. İşte Umraniye'den Dersim dahi müteessir olmuştur. Umraniye'de esbap ve avamil pek çoktur. Fakat maksadı siyasî olmadığı tahakkuk etmiştir. Birincisi Alişo gibi bir iki müfsidin telkinatı eseridir. İkincisi, memurini mülkiyenin idareszliği, hususiyle mücrimin hakkındaki ifratkârane muameleleri halk üzerinde müfsitlerin igfalatını müessir bir hale getirmişti.

Üçüncüsü, alevi kürtlerin ermeniler gibi tehcir edilecekleri hakkında, yine müfsitler tarafından, ortaya atılan işaat bu meselenin alevlenmesini intacetmiştir.

Dördüncüsü; ifratperverane, arzetdiğim, muamelât ki Meclisi Âlinize söylenmesini tervic edemiyorum. Bu muamelât Cengizlerde, Ermenilerde, Yunanilerde olmuş idi. Atlarına binmişler, silâhlarını almışlar.

HASAN HAYRİ BEY (Dersım) — Paşa Hazretlerinin beyanatları sırasında kürtlerin efkârı ne olabilir?. Zannedersem kürtlerin ahvali meçhul gibi görünüyor ve kürtler de bütün fikirlerini beyan etmiştir. Telgraflara makamlara bildirilmiş, kürtler de fikirlerini bildirmişlerdir. İhtimalki buna karşı ademi itimad veyahut başka bir şey hatıra geliyorsa kürtlerin ahvali ruhiyelerini Meclisi âlinize arz etmek isterim. En ziyade meçhul olan Dersim aksamıdır. Acaba ne fikir taşıyabilirler, herkes bir fikir edinebilsin. Bunu da Paşa Hazretlerinin bu kürtlerle temas eden bir cevap zaten cevaptan müstağnidir. Paşa Hazretlerinin sualleri, çünkü tedip etmek için kürtlerin mazisinden bahsetmek istiyorum. Efendim, şimdi evvelâ meçhul kalan Dersim kürtleri, bunların ahvalleri nedir, nasıl yaşamışlardır?. Şimdiye kadar Hükümetle derecei irtibatları ne yoldadır? Bunları tayin etmek, bunların adam akıllı ahvali ruhiyelerine ve kendi hayatlarına vakıf olmak lâzımdır. Hulefayı Raşidin Ömer Hazretlerinin zamanı hilâfetlerinde, mahdumu mükerremlerini vali göndermişlerdi. O Muhammet Hanefi Hazretleri vali iken, Hazreti Alinin şahadeti ve müteakiben kerbelâ fecayii meydana geldiler. Sonra kerbelâ vakası Emevilerin... bunun ahfadları yine Harzım eyaletine iltica etiler. Bugünkü günde Türk, aslan ve neslen Türk olarak orada yaşadılar. Onlar orada iken başlı başına bir Hükümet teşkil edemediler. Bir cemiyet tesis ettiler ve bu ruhanî cemiyetleri de devam etti. Nitekim bu Muhammed Hanefi evlâdlarının ruhan cemiyetinin semeresidir ki Eba Müslimi Horesaniyi çıkardı, Emevileri devirdi ve Abbasileri yerine ikame etti. Sonra Abbasiler efendim, Makami Hilâfete geçtikleri gibi Cafer Sadıkk'a ilk defa Hilâfet teklif edildi. Cafer Sadık da, akaidi islâmiyeye ârız olan ihtilâflarla uğraşacağı için Makamı Hilâfeti Abdullah'a terketti. Bu şartlar zannedersem belki manzuru âliniz olmuştur. İmamı Hasan Muaviyeye terkettiği zaman hilâfette birtakım şerait teklif etti. Bunu şehlerden bir iki şeyhe, aynı zamanda Caferi Sadık'a teklif etti ve Hilâfet te bunu kabul etti. Hilâfetin kabulünden sonra Hilâfetle aralarında zıddiyet çıkmasın diye emvali beytül mali müslimin imametin kontrolü altına verildi. İmametin kontrolüne verildiği için beytülmale el uzatamıyorlardı ve bu emvale el uzatmamak meselesinden dolayı saltanatı icra edemiyorlardı ve imameti kendilerine bir zül addettiler. Tahmin edildiği gibi bunlar beyninde tezad başladı, Mansur zamanında nifak başladı. Derken yine dağıldı, tefrikai islâmiyet oldu. Sonra efendim Abbasilerin takibatına duçar oldular, yine Harzeme iltica ettiler, Harzemiler arasında kaldılar. Şeyh Ahmet isminde bir zat Horasan'da icrayı Hükümet etmiş ve gaip olmuştu. Şeyh Ahmed emanetleri terketti ve kendişi, ortadan gaip oldu. Ehli beyt yeniden İmamı ehli beyt evladlarına geçti. Sonra efendim. Harzem beyleriyle bunlar bu yolda icrayı mevcudiyet ederken Selçukiler Tavaifi müluk içerisine girmeye başladı Selçukilerden Alâeddin bunlara yer verdi, sonra efendim, Abbasiler zamanında Harzem ve Cengiz bir... kesildi. Huruç etti. İlk efendim, bunun darbesine Harzemler tesadüf etti. Başında bulunan Celâleddini Harzemi, Paşa Hazretlerinin emrettikleri gibi, beş altı sene harbı sağire devam, bilâkis ve son muharebesini Erzincanın Ceyha boğazından hucum etti, Harzemleri mahvettiler. Baki kalan ordusu bütün ailesiyle beraber Dersim dağlarına kaçtılar. Bugünkü günde Dersim dağlarında yaşıyorlar. Celâleddini Harzeminin mezarı ordadır.

Sonra Dersimde bir kısım da arap var, bu arap kısmı da Şeyh Ahmedin ahfadındandır. İşte bugünkü günde Haydarî tabir ediyorlarki; Haydar Şeyh Ahmet Hazretlerinin oğludur. Bunun da Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin bu Selçukilerden Celâleddini Selçuki hemşeresi sultanının merkadı şerifi de buradadır, zannedersem. İkinci Şeyh Ahmede tuttu kendi hemşiresini nikâh etti, kendisine damad etti. Kendisine bu Anadolu dahilinde yerler verdiler, bunlar kaldılar, ta Salâtini Osmaniyeden Sultan Bayızıd zamanına kadar. Sultan Bayızıd veli zamanında sünni

ve şii tefrikası tahaddüs etti Sultan Bayazıd Velinin oğlu Sultan Ahmed... hareket etti. Bu aile ... tuttu, tekrimen Malatya Sancağı dahilinde Şeyh Hasan namiyle tevsim edilen, o sıra kendi reisleri Hasan bulunuyordu, ki Alâiddin Sultanın hemşirezadesi idi, orada ikamet ettiler. Yavuz Sultan Selim zamanında Çaldıran muharebesi dolayısiyle orduyu humayun hareket ettiği zaman ne kadar Alevi varsa kesdi, asdı, kırdı, bilmem ne yaptı. Dersim dağlarına iltica ettiler. Esasen kendileriyle Harzemiler arasında öteden beri muavenette bulunarak bunların tarafdarı bir kitle halinde ittihat ettiler. İltihak ettikleri Harzemiler de başladılar, çünkü Harzemiler asla bunları kendilerinden yukarı biliyorlardı. Her ikisinde Harzemiler tuttu, bunların kumandası altına geçti. Türkler maaliftihar kürtüğü kabul ettiler. Bugün sorsan Dersimlilere; doğrudan doğruya kürdoğlu kürdüm der.

Sonra efendim, bu hal, tam o dağları geçtikten itibaren Dersimden katiyen bir kimse harice çıkmadı. İşte bu suretle Dersim dağlarının içerisinde mahsur kaldılar. O zamandan ta Sultan Mecid zamanına kadar mahsur kaldılar. Katiyen hariçle temasları yoktu. Zira vuruyordu ve bir kasabaya çıkamıyordu. Sırf ahkâmı diniyeleri bir akvalden ibaret kaldı. Yalnız bunların bazı sahih olan akvallerini alevilik namı altında tadilâta uğratılmıştır. Sonra bu halde iken maatteessüf bazı camii şeriflerde öteden beri bakarsın vatanını hakkiyle takdir etmeyen efendilerden bazıları kızılbaştır, şiidir. Sonra efendim, bunlar bu halde iken mahsur oldukları zamanda kendilerine bir idare aramak için başladılar para ile ağnamı mübadele etmeye. Zaten kendilerinin idareleri sırf koyun, keçiden ibaret idi. Hariç ile mübadeleye, cüz'i, cüz'i mübadeleye başladılar. Vay siz kürtsünüz diyerek, ellerinde zaten medarı maişeti bir koyun idi, onları da ellerinden aldılar. Derken Dersimde eşkiyalık asıl bu yüzden ileri gelmiştir, eşkiyalık, ve bu yüzden bir çok zulme uğradı, bununla beraber islâmiyetten ayrılmamıştır ve ayrılmak taraftarı da değildir. Zira Dersim bu hakikati isterseniz... bazı mevaddı kanuniye teklif ettim. Bazı arkadaşlar dediler ki senelerden beri Hükümetimiz Dersime nüfuz etmiş mi, etmemiş mi?. Zaten müstakildirler. Bir kerre bunlar istiklâllerini istemiyorlar, ancak Hükümete dehalet ve adalet bekliyorlar.

Sonra görüyorsunuz, Fransız ve İngilizler birtakım tezvirler yapıyorlar. Kürdistana bir şekil vermelidir, böyle olmalıdır diyorlar. Bunlar sırf Kürdleri Türklerden ayırmak, ikisini de boğmaktır. Başka bir fikir değildir. Bugün Kürt Türkten ayrılsa pek fena olur. Bilmiyorum Beyefendi başka kürtleri bilmem, fakat Dersimin vaziyeti böyledir.

RESUL BEY (Bitlis) — O fikre kapılanlar İngiliz parasına kapılanlardır. (Alkışlar)

HASAN HAYRİ BEY (Devamla) — Arzetmek istiyorumki bu, yakın zamanlarda oldu. Üç yüz otuz bir senesi nihayetlerinde Erzurum suküt ettiği zaman bir iki kazayı bastılar. Sonra Vehip Paşayı cepheden istediler, Dersim mevki kumandanı olarak gönderdiler. Ne ise gittik, kendi milletimizden, ağalarımızdan istirham ettik. Sancak muhasarasını kaldırdık. Ötekilerini de urduk, sükûnet peyda oldu. Sonra rumlar geldiler, bilâhare Erzincan'ı istilâ etti. Erzincan'ı istilâ ettikten sonra Erzincan'a propagandaya, ermeniler vastıasiyle Dersim'i muhasaraya başladılar. Aynı zamanda baktım bir gün bir kâğıt geliyor. Bir kürt vasıtasiyle geldi. Oğlan bunu kim sana verdi? Bilmem kâğıt kimden ... Nikolanın, baş tercümanı Çerkez Hasan, bendeniz orada mevki kumandanı bulunuyordum. Dersim'de öteden beri gerek Hükûmete karşı, gerek ahaliye karşı vukua gelen ... Dersimliler benim ve ailemin kumandası altında içtima ettiler. Meselâ ailemizde bir amcam var, yüz yaşında, nafizi kelâm. O imiş ve bunun yeğeni bulunmaklığım hasebiyle ... böyle muktedir imişim, kendisine anlatmışlar. O da bana o yolda kâğıt yazıyor ki, Dersim efkârı umumiyesini bize çevirdiğiniz vakitte istediğiniz kadar mükâfatı nakdiye var. Kral namına, Çar namına veyahut teşkil olunacak prensliğe namzedliği kabul etmek teklifi. Bir kerre Dersim'in efkârı umumiyesini zaten bir daha Rus lehine çevirmeye hacet yoktu. Ancak Dersim'in bu gibi hallerin önünü almak için o efkârı Rus aleyhine çevirdiler. Çünkü sui idare Dersim'i Rusya'ya meylettirmişti. Ruslar bunu sırf benim şahsımın bulunmasını mani addediyor. Bana tutuyor milyonlarca lira teklif ediyor ve tabiî bunu bir kaç ağa nezdinde okudum. Biz bu parayı kabul edemeyiz dedim. İslâmiyeti de bu yüzden mahveder alçaklar. Benim bu ağalara bütün sırrımı ifşa ettiğim cihetle bütün Dersim rüesası bugünkü günde beni Mebus intihap ettiler. Beni bütun rüesa kendi kuvvetleriyle beni Mebus çıkardılar. Çünkü vicdanımı sui istimal etmediğimden dolayı ancak bendeniz Meclisi Âlinize Dersim namına bir teklifte bulunsam ve hini hacette maruzatım ne gibi saikle vukubulmuş ise onu da ispat etmeye hazırım.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Efendiler, vaktimiz pek mühimdir, o kadar mühimdir, tarif kabul etmez. Karahisarı Sahip Mebusu Muhtere-

mi kardeşimizin beyanatı vekayihale o kadar muvafık ki, tabiî Anadolu Rumeliyi, Rumeli Anadoluyu bilmez ve bilenler de vardır. Paşa Hazretleri dünkü gün buyurdukları silâh; asker, para hakikaten pek büyük bir meseledir. Bu mesele ezcümle muhitimizde, Konya vilâyeti, bu havali orada meskûn aşairi seyyareki lâyuat velâ yuhsa, bugün onlar gibi atıcı, onlar gibi silâhşör kimse bulunmaz. Antalya havalisi ta Karaağaç'a gelinceye kadar on bin çadırdan fazla var. Yazın buralara göçerler, Eğridir'de, Karaağaç'ta bunların hepsinde lâakal üç veya beş silâhtan aşağı değildir. Mütarekenin bidayetinde, onu arz ve hikâye edeyim, Şamı Şerife naklolunmakta iken Akşehir civarında meskûn olan kürtler, Türkleri gelir efendim üç liraya silâhın adedi, on paraya fişek alırlardı, satan bir Yüzbaşıdır, başka kimse değildir. Nakliye Yüzbaşısıdır. Bunların elinden silâh alınmak müşküldür. Silâhını almaktan ise ailesini elinden gasbetsek bir şey demez. Köylerden silâh almak mümkündür. Fakat bunu almakla başka türlü bir hassa vardır. Onu da izah edeyim. Şimdi her memleketin Hıristiyanlarında silâh vardır. Fakat bunun bir tanesini bulmak imkânı yoktur. Askere gelince canen, bedenen herkes sıdka borçludur. Fakat reisleri olmamak şartiyle, iş başında ancak bunu yapacak Müdafaai Hukuk Cemiyetleri ve mutesarrıfın da nezareti altında bulunacaktır. Sevkiyatı da bu suretle olursa belki iyi silâh tutanlar vardır.

Aşirete gelince : Bunlar katiyen askerliğe yanaşmazlar. Fakat gönüllü olarak salâbeti dine malik bir zat onlara telkinatta bulunursa bunlar da harbe iştirâk ederler. Eğridir'de Hüseyin Çavuş derler jandarmalıktan muhreç, bugün bunun emrinde belki bin, iki bin çadır vardır. İşte bu adam nerede ise bunu bulmalı. Karaağaç eşrafının Karaağaç etrafında meskûn olan aşaire nüfuzları vardır. Bunlardan istifade edilebilir. Fakat jandarmadan istifade edemezsiniz. Şükrü Efendiyi o kadar tasdik ederim ki yani vakit geçirmeyelim, Heyeti icraiyeye havale edelim. Ne yapmak lâzım geliyorsa yapsın.

REİS — Muhtelim takrirler var, okutuyorum.

(Antalya Mebusu Rasih Efendinin takriri okundu)

(Kayseri Mebusu Osman Zeki Beyin takriri okundu)

(Karahisarısahip Mebusu Şükrü Efendinin takriri okundu)

(Saruhan Mebusu Avni Beyin takriri okundu)

(Erzincan Mebusu Hacı Fevzi Efendinin takriri okundu)

(Çorum Mebusu Haşim Beyin takriri okundu)

(Karahisarısahip Mebusu Mustafa Beyin takriri okundu)

(Çorum Mebusu Sıddık Beyin takriri okundu)

(Ertuğrul Mebusu Halil Beyin takriri okundu)

(Karahisarı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendinin takriri okundu)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim okunan takrirlerden anlaşılıyor ki İcra Vekillerinin vaziyeti hakkında ve bilhassa memleketin müdafaası için ittihaz olunan tedabiri tatbik edememiştir. Beyanatları tamamiyle mutmain edememiş gibi görüyorum. Müsaade ederseniz ve maruzatım makul görüldüğü takdirde üç veyahut beş kişi içimizden ayrılsın, bu takrirleri onlar tetkik etsinler. Askerî kısmını Meclis âzalarının öteye beriye memur olmaları kısımlarını ayırsınlar. Bunun hakkında bir takrir verdim. (Çok muvafık sadaları)

(Hüsrev Beyin takriri okundu)

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Düşman kırk sekiz saat değil, kırk sekiz dakika durmaz. Uşak sükut etti. Günde bir memleket sükut ediyor. Bunu bir iki saat zarfında intaç ettirelim. Bendeniz teşekkür ederim, inşaallah Uşak sükut etmemiştir. Uşak Kaymakamının Karahisar'a gelmiş olmasından naşi sui tefehhüm hâsıl olabilir. Onun için Uşak sükut etti zannediyorum. Bugün Karahisar'ın müdafaasına koyulmuştur, kırk sekiz saat geçirilmesi doğru değildir. Rica ederim basit bir meseledir. Yarından itibaren okturva resmini, ilânına başlar isek ... vakit geçirmiyor, Uşak sükut etti, siz bilirsiniz bendenizin arzettiğim ve maruzatım Karahisar'dan beri tarafta kanlı bir müdafaa mevcut, Eskişehir de tehlikeye maruz, bu tarafta Aziziye kalan müdafaa tertibi ve bu Ankara'nın hattı müdafaası Kütahya, Karahisar, Eskişehir'dir. Düşman kırk sekiz dakika durmuyor, değil kırk sekiz saat. Gece içtima edelim. Şu hale nazaran yarım saat zarfında İcra Vekillerinden dort beş zatın intihabını teklif ediyorum. Yarın sahai faaliyete başlasınlar. Bugün bu meseleyi halledelim efendiler ve hatta sabaha kadar iktiza ederse (Hay, hay sesleri) intihap edelim, ne teklif olunursa kabul edelim. Gece gelelim, çalışalım, teklif ediyorum, kabul ediyor musunuz? (Hay, hay sesleri)

REİS — Efendim, Şükrü Efendinin tekliflerini kabul ediyor musunuz?

Not : Takrirler dosyalarda bulunamamıştır.

Tarafınızdan intihap olunacak zevatla Heyeti İcraiye ile birlikte bu tekliflerin hepsini alacaklar, tespit edecekler ve gece çalışacağız.

Gece ve zevalî saat onda içtima etmek üzere, kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. kabul edildi.

Şimdi beş kişinin intihabı kalıyor. (Beş kişi kâfidir sesleri)

BİR MEBUS — Her vilâyetten bir olmaz mı?

REİS — Mustakil livalar kalır.

İsterseniz intihabata ait görüşmek üzere yani bu beş kişinin intihabı hakkında görüşmek üzere beş dakika celseyi tatil ediyorum.

İkinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Rüfekadan bazı takrirler var. Beş isim üzerine, üç âza ile. Diğeri de on imza ile.

BİR MEBUS BEY — Otuz dört imzalı bir tane vardır.

REİS — Nerede?..

BİR MEBUS BEY — En üste koydular, zatı âliriz yoktunuz.

REİS — Efendim, o gelinceye kadar okuyoruz. Hamit Bey (Trabzon), Sırrı Bey (İzmit), Ata Bey (Niğde), Ferit Bey (İstanbul).

Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu), Abdullâh Azmi Efendi (Eskişehir), Hüsrev Bey (Trabzon), İsmail Şükrü Efendi (Karahisarı Sahip), Ömer Lütfi Bey (Amasya), Müfid Efendi Kırşehir). O halde aşağı yukarı intihabını yapacağımız ve namzet olmak üzere gösterilen bu zevattır.

BİR MEBUS BEY — Bir takrir var efendim.

REİS — Peki bekliyoruz.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sıvas) — Söz istiyorum.

REİS — Efendim, otuz tane takrir var.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Zaten diğer takrirler de var o esami.

REİS — Ferid Bey, Hamit Bey, Hüsrev Bey, Ömer Lütfi Bey, Sırrı Bey. Bu isimleri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.

REİS — Şimdi efendim, bir takrir vardır.

(Tokat Mebusu Rifat Beyin takriri okundu)

REİS — Efendim; bu takriri nazarı itibara alıyor musunuz? Komisyona havalesini kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. Buyurun Hamit Bey.

HAMİT BEY (Trabzon) — Komisyon teşkili için müzakerat cereyan etmişti. Neticei intihabatta beş kişi intihap edildi. Bu meyanda bendeniz bulunuyorum. Fakat geçen celsede bu bapta cereyan eden müzakeratı ehemmiyetle dinlediğim halde vazifenin dereci şümulünü pek iyi anlayamadım. Çünkü tasnif denildi. Tasniften muradın ne olduğunu anlamak istersek, zannedersem, muvaffak olmamız için bir zemin ihzar edilmiş olur. Meselâ muhtelif içtihat var, burada bazısı kanun teklif ediyor, bazısı tarzı idarenin başka şekle ifrağını arzu ediyor. Bazıları Mudafaai Milliye hususu için tedabir teklif ediyor. Bunları biz ne suretle tasnif edeceğiz. Tasnif sıralamaktan ibaret mi kalacak?.. Yahut kabili kabul ve ihtiyacatı hazıra ile müterafik bir surette tasnif ederek (Evet sadaları) diğerlerini red etmek salâhiyetini haiz mi olacağız?

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Müsaade buyurur musunuz? Dünden beri cereyan eden müzakerat bendenizin vukubulan maruzatım üzerine neşet etmiştir. Tedabiri âcile neden ibaretti?.. Bu suale karşı verilen cevaplarla kanaatler birleşerek, - zatı âlilerinin bendeniz şey etmiştim - sonra bir takım takrirler inzimam edince ihtimalki teklif kanuni tasnif neticesinde meydana çıkar. Şu gün bendenizin beyanatında böyle kısa bir kanuna ihtiyaç olduğunu ve tedviri idareye başlamaklığın lüzumundan bahsettim. Müsaade buyurursanız bendenizin teklifim müzakere olunsun. Islâh ciheti varsa o cihetleri ıslâh edelim. İdareye gelince; kanuniyet olmazsa biraz müşkül olur. İsterseniz böyle olmazsa doğrudan doğruya İcra Heyetine verelim. (Gürültüler) Yalnız bu tasnif heyetlerinin ...

BİR MEBUS BEY — Sonra yine Meclise gelecek.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Mademki reye konacak, hangisini kabul edelim? Bu reyi hafi ile almak lazım gelir. Reyi hafi ile mümkün değil.

Usulü müzakerede görülmüş bir şey değil. Onun için lütfen, izah edemediğim bazı noktai nazarlarım var, müsaade ederseniz izah edeyim. Bu heyete bendenizi de dahil ederseniz her takrir sahibi de encümene gidip izahat verebilir.

ABDULLÂH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Komisyon bir encümen mahiyetindedir. Mütalâalarını bildirirler. Çünkü öyle yapmazsak ... Ondan sonra ayrı encümenlere gitmek lâzım gelir ki red veya kabulü hakkında mütalâa beyan edebilirler. Her takrir sahibi encümen müteşekkil olduğu vakitte girebilir. Binaenaleyh, bir kere komisyonun reyi ancak istişarî mahiyette olabilir. Yoksa sayleri abes olur. Yani bir encümen nasıl yaparsa tasnif etmekle beraber takrir sahiplerini beşer dakika dinlersek bu kadar zaman olur.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Halen tatbikatında fevaid mümkün mü, değil mi?..

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Eğer her zatı orada beşer dakika dinlerse, encümene bendeniz de tayin buyuruldum, yemek falan zamanını saymıyorum, fakat her zatın takriri hakkında izahat dinleyecek olursak bu meselenin intacı gayri mümkündür. Şimdi saat yedidir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Müsaade buyurun efendim, şimdi bu takrirler encümene uğrayacak mı?.. (Gürültüler) Peki haydi devam edin bakalım. Yarım saate kadar bilmiyorum encümen karar verebilir mi?

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bendeniz tasnif heyetinden istifa ediyorum.

REİS — Meclis istirham ediyor.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Estafurullâh.

REİS — Şimdi müsaade buyurursanız bu takrirleri... (Gürültüler)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim, müsaade ederseniz bir şey arzedeceğim. Eğer makul görürseniz biz bu gece çalışırız. Hem öğleye kadar çalışır bitiririz. Eğer muvafık ise öğleden sonra içtimada encümen kendi kararını söyler. Rey tabiî Heyeti Âliyenindir. (Muvafık sadaları)

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bir saat evvel vermiş olduğumuz kararı nakzetmeyelim. Bu Meclisin ehemmiyeti kalmaz. Verilen kararda sebat etmeli.

REİS — Efendiler, bir diğer takrir var.

(Erzincan Mebusu Hâmit Beyin takriri okundu)

REİS — Müsaade ederseniz bunu da encümene havale edelim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI	258
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	258
1. — Fransızlarla üsera mubadelesi.	*258:261*
2. — Koçgiri ve Umraniye hadiseleri.	*262:270*

Cilt : 13

86 ncı İnikat, 2. Celse

SEKSEN ALTINCI İNİKAT

4 Teşrinievvel 1337 Salı

İkinci Celse

Reis : (1)

Kâtip : (2)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hülasasını okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI

SEKSEN BEŞİNCİ İNİKAT
3 Teşrinievvel 1337 Perşembe
BİRİNCİ CELSE

İkinci Reisvekili Adnan Beyefendinin tahti riyasetlerinde bilinikat Koçgiri ve Umraniye ve Şark vilâyetlerindeki ahvali inzibatiye ve hadisat hakkında müzakere açılması talebi kabul edilerek Adliye, Dahiliye Müdâfaai Milliye Encümenleri Mazbataları okundu ve mevzuun müzakeresine geçildi. Görüşmeler sonunda Meclis azalarından seçilecek beş aza ile Heyeti İcraiyenin hemen istima ederek meseleleri esaslı bir şekilde tetkik ile neticelerini saat 10'a kadar ikmal etmeleri ve Meclise getirmeleri kabul olundu. Azayı kiramdan seçilecek 5 kişi üzerinde bir mutabakata varılabilmek üzere celseye 5 dakika ara verildi.

İKİNCİ CELSE

İkinci Reisvekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde inikat ederek; beş kişilik heyetin seçimi yapıldı. Çok sayıda verilen takrirlerin tasnif ve takdirinin ve bir karara bağlanmasının uzun zaman alacağı nazarı dikkate alınarak 4 Teşrinievvel 1337 Cuma gününe talikı hakkındaki teklif kabul olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Kütahya
	Ragıp

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Fransızlarla üsera mübadelesi.

REİS — Malûmuâlinîz dünkü gün bir takriri ruznamei müzakereye koymuştuk. Onu okutacağım. Şimdi Koçgiri meselesi var. Bir de şimdi zaptı sabıkta okunduğu gibi Adana Mebusu Zamir Bey, celsei hafiyede sualini tâcil ediyor. Eğer muvafık görürseniz onu tercih edelim. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

(Adana Mebusu Zamir Beyin takriri okundu.)

ZAMİR BEY (Adana) — Efendim, takririm iki madde üzerindedir. Birisi Heyeti Celileden malûmat.... meselesi; ikincisi, bu mübadelenin menafii milliyemize muvafık olup olmadığı meselesidir. Ehemmiyetli olan ikincidir. Sebebi ise Fransızların Adana'da yaptıkları mezalimdir. Bu esirler elimize geçmeden Fransızlar Adana'da çok mezalim yapmışlardır. Ezcümle bundan bahsedeceğim. Kuvvayı Milliye taraftarı olmak cürmile 100 kişiden fazla insanı şehit etmişlerdir ve bu mukabelesiz olduğundan dolayıdır. Şimdi yapmamalarının yegâne sebebi mukabelei bilmisil kaidesini tatbik edebileceğimizi bildikleri içindir. İdama karar verdiği halde Hariciye Vekâletinden yapılan bir ihtar üzerine idamdan vazgeçildiğini bundan evvelki celsede Hariciye Vekili Bey de okumuştu. Oradaki kardeşlere yapılan mezalim, zaten köyleri yanmış biçare kardeşlerimiz nasıl bir ıstırap ve felâket içinde kalacakları malûmuâlinizdir. Bunu Meclisi Âliye bildirmek benim için bir vazife idi. Karar bittabi sizindir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Zamir Beyefendi biraderimizin sordukları sualin ihtiva ettiği iki maddeden birisi Heyeti Celilenizin haberi olmaksızın İcra Vekilleri Heyetince bir karar verilmiştir. Fakat icrası cihetine gidil-

(1, 2) Reis ve kâtiplerin isimleri tespit edilemedi

memiştir. Verilen karar Fransızlarla akdolunacak mukavelenin şimdiden tarafeynce mukavele halinde kabulüdür. O madde şudur:

(Madde okundu)

Evvelemirde bu madde ınfaz edilmemek için tarafeyn murahhasları arasında imza edilmiş olması, sâniyen mübadele edilmiş olması; sâlisen mübadele mevkilerine esirlerin getirilmesi ondan sonra mübadelesidir. Karar olduğu gibi kalmıştır. Yani ne tarafeyn murahhaslarınca imza edilmiş ne de ondan sonra... yalnız burada bulunan Fransız murahhasına haber verilmiştir. Onun üçn Meclisi Âlinize imkânı varsaki vardı - bendeniz arasında veyahut encümeni âlinize havale edilmiştir. Derhal olunacak bir şey değildir. Uzun zamana mütevakkıftır. Bu zamana kadar olan mazî, zannederim ki, isbat eder ki.... sual üzerine Meclisi Âlinize gelip de oluyor değil ...şimdiye kadar Hariciye Vekâleti tarafından Meclisi Âlinize gelip arz edilecekti.

VEHBİ BEY (Karesi) — Usulü müzakere hakkında.

Mademki Meclise haber verilmemiştir hepimiz söyliyeceğiz.

SIRRI BEY (İzmit) — Biz icraî sıfatı haiz bulunuyoruz. Nasıl evvet veya hayır dersiniz? İkinci sual de; niçin bu yola gittik, bunda ne menfaat vardır? Bir çok zamandan beri bize Fransızlar tarafından İngiliz üserasının tahliyesinden evvel Fransız üserası tahliye edilmezse veyahut Fransız üserası İngiliz üserasından sonra bırakılacak olursa bu Fransızlar için adeta hakaret gibi telâkki olunacaktır. Şimdiye kadar gerek ilk konferansta ve gerek bilâhare son konferansta, bilhassa son konferansta haber aldığımıza göre, İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgal ettirilmesidir. Buna karşı en ziyade muhalefet eden Fransa olmuştur. Onun için bizim şimdiye kadar olan münasebatımız Fransızlarla olan münasebatımızla mukayese edilecek olursa sarahatle görülüyor ki, Fransızlar nisbeten daha az düşman. Sonra Yunanlılarla harbettiğimiz sırada Cenup cephemizin, daha doğrusu Adana cephemizin hali malûmuâlinizdir. Olbapta söz söylemeğe lüzum görmüyorum. Belki salâhiyetim dahilinde de değildir. Bu iki ahval gösteriyor ki, bir muameleyi karşı karşıya yapacağımız sırada birisi nisbeten dostumuz veyahut tabiri samimiyle arz edeyim, nisbeten daha az düşmanımızsa bundan diriğ edileni daha çok düşmanımıza bahşedilmesini muvafık görmüyorum. Sonra neticesi ameliyesi, faidesi sabit olup olmıyacağını istikbal gösterecektir. Bilhassa Mösyö Franklen Buyyon, tekrar ettiği veçhile, Fransızların kalbini elde edecek yegâne muamele budur, diyor. Tekrar arz ediyorum. İlmi siyaset taraftarıyım. Siyasette sapa kapılmak taraftarı olmıyacağına kailim. Fakat insan az çok karşısında söz söyliyen kimsenin sözüne ehemmiyet vermemek mümkün olamıyor. Bu suretle bu yola gittik. Biz kendilerinin esirlerini iade etmekliğimize mukabil kendilerinin elinde her gün aldığımız şikâyetlerden, aldığımız haberlerden münfehim bulunduğuna göre ezcümle (İrvat) adasında bulunan bir takım vatandaşlarımızı kurtarmış oluyoruz. (Sivil mi, asker mi sesleri) Bizde mevcut olanlar askerdir. Bizce sivil olsun, asker olsun şu kadar esiri vardır. Bunun şu kadarı asker, şu kadarı sivil diyemiyoruz.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Bilinmesi lâzım gelmez mi?

SIRRI BEY (Devamla) — Ledelhace Hariciye Vekâletimiz arz eder.

BİR MEBUS — Asıl esaret işleriyle Müdafaai Milliye Vekâleti uğraşır, Hariciye Vekâleti uğraşmaz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Asıl bir sual. Zamir Beyefendi mühim bir noktadan bahsettiler. Bu esirler şimdiye kadar bizim elimizde bir rehine idi. Öbür taraftan Fransızlar vaktiyle yaptıkları gibi bazılarını Kuvayı Milliye taraftarı oldukları için şu kadar insana yaptıklarını yarın yine yapmaya başlıyacak olursa, bu bizim elimizde bir rehinedir. Bununla onun önünü almak isteriz. Bu söz doğrudur. Haklarıdır. Aramızda dostluk hasıl olacak olursa tabiî bundan sonra bunlara mahal kalmıyacaktır.

Yahya efendinin tahlisi tehdit ile olmamıştır. Fransızlarla aramızda dostluk olmazsa tehdit vesaitini de istimal ederiz. Fakat Fransızlarla anlaşma olmazsa gene böyle bir şey yaparlarsa ondan sonra gelecek hal harp değil mi? Hali harp geldikten sonra tabiî bizim elimizden geldiği kadar mazarrat ilkaına çalışacağız. O da elinden geldiği kadar mazarrat ilkaına çalışacaktır. Bu zamana muhavvel bir meseledir. Biz Fransızlarla anlaşmadık ve bu hal olduğu gibi kaldı. Onlar bize orayı serbest bıraktılar. Biz ...bulundurmuyoruz. Bir tüfek için bunu kendileri de söylüyorlar. Böyle olunabilir, diyorlar. Fakat vukuat böyle cereyan etmiştir. Esas itibariyle doğru olmakla beraber, biraz bu ihtimal kesbi zaaf ettiği gün İngiliz üserasına karşı aynı itiraz

vardır. Bugün onları verdikten sonra onların elindeki Malta'daki mevkufları alacağız. Gene İstanbul'da kalan falân beyi, falân Paşayı gene tevkif edip Maltaya götürmüyeceğini kim temin eder? Bana vuku bulacak sualin cevabını vermek istiyorum. Ben mümkün olduğu kadar suali mukaddere cevap vermek istiyorum. Bize düşen vazife mümkün mertebe zararları defidir. Bizim için, Avrupalılar için esir mukaddes bir şeydir diyorlar. Türkler için de esir mukaddes bir şeydir. Onlar niçin düşünsünler de biz düşünmiyelim? Tahliye etmek isterlerse biz niçin orada zahmet çeken hemşehrilerimizi kurtarmak yolunu takip etmeyelim? Bu İngilizlere göre de vardır, Fransızlara göre de vardır. Elbette ve elbette Türk'ün kalbi orada inliyen Türk'ü biran evvel kurtarmak ister. Binaenaleyh bu mülahazat ve bu kararın saikleri evvelemirde umumî menfaatlerimizi temin etmek, onun sayesinde kendimizce de mukaddes olan esirleri, mevkufları kurtarmaktır. Bu mülahazaları binaen bu kararları, Heyeti Vekile, ittihaz etti. Zannediyoruz ki memleketin menfaatine muvafık bir karar ittihaz ettik.

Şunu da arz edeyim ki, daha evvel İngiliz üserasının iadesini işittiği zaman çıldıracak bir hale gelen murahhas, bu kararı haber verenin boynuna sarıldı. Tekrar tekrar arz ediyorum, ben bu hissi noktalara ehemmiyet vermiyorum Bir insan, hedefce beraber olduğumuz bir insan karşımızda bulundukça, bu hisse tebaiyet zaruridir. Buna karşı büsbütün bigâne kalmak, camit kalmak muvafık olamaz. Meclisi Âliniz de bunu takdir eder.

VEHBİ BEY (Karasi) — Mesele.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bendeniz o noktaya girmek istemedim. Girersek mesele biraz uzar. Meselenin ciheti hukukiyesini tahlil etmek ister. Sual takrirlerinin mahiyetini tahlil etmek, şu sualler sorulmuştur buna müsbet cevap veriyorum. Gene müsaadenizle arz edeyim Sırrı Beyin dediği gibi, sual icrai sıfatla sorulmaz, teşrii sıfatla sorulur. Mesulu adeta muatep ediyor demektir. Halbuki teşrii sıfatla muatep eder. Her ne ise bu tafsilâta girişmiyorum.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Reis Bey, üsera miktarının adeden bilinmesi muvafıktır. Çok rica ederim, bunu, Hariciye Vekili Bey bütün vesait ile tahkik eylesin.

YUSUF KEMAL BEY — Bendeniz Meclise karşı bir şey gizlemek istemem. Öteden beri meslekim olduğu veçhile gizlemem.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Vehbi Beyin sözü mühimdir. Bu münasebetle Vekil Beyefendi, muvafakatlerimizi istihsal ediyorlar.

REİS — Usulü müzakereye dair Hariciye Vekili Bey suale cevap veriyor.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Meclisi Âlinizin taamülü derecesinde suallere cevap veriyorum.

Geçen gün İngiliz meselesinde aynen bu idi. Meclise arzettim. Sonra Makamı riyasetten «verilen izahat kâfi midir?» denildi ve kafi görüldü. Biz o suretle iş görüyoruz. Rica ederim müşkil mevkie koymayınız. Çok sözler söyliyeceğim. Öyle bir zamandayız ki göreceğimiz işler pek mühimdir ve bu işleri itimadı tammenize mazhar olarak şu günlerde görmezsek çok fena olur. Hiç bir iş yapamayız. Memleket fevkalâde mutazarrır olur.

SELAHATTİN BEY (Mersin)) — Vekil Beyden bir şey sormak istiyorum: Biz bunlardan hiç bir şey anlamıyoruz. Heyeti umumiye hakkında ne türlü siyaseti dahiliyemiz ve siyaseti hariciyemiz cereyan ediyor, bir şey bilmiyoruz. Bildikleri meseleler de Vekil Beyefendi fısattan bilistifade Meclisi tenvir buyurdularsa müstefit oluruz. İcrai sıfat itibarile çok karanlıktayız.

REİS — Efendim, bunlar ayrı bir meseledir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — O taraf mebuslarından çok rica ederim, bana bildikleri, gördükleri, mahpus, mevkuf zevatın isimlerini bildirirlerse memnun olurum. Mübadele yerinde onları tahkik ederler. Bizim elimize vesaik veriniz. Malûmu âliniz ellerinde bulunanlar muntazam kıtaat değil, rast gelenlerdir. Onların muntazam listesi yok. Bunları bilenler varsa lütfen Hariciye Vekâletini tenvir buyursun.

TAHSİN BEY (Van) — Malûmu âliniz, üsera mübadelesi meselesi musaleha şeraitinin mevaddı esasiyesinden biridir. Bu gibi şerait icra edilmedikçe şimdi Heyeti Vekile bu kararı almış ve bunu aynı zamanda Franklen Buyyona'da tebliğ ettiğinizi söylüyorsunuz. Bu kararda isabet olup olmadığına dair bir şey söyliyeceğim. Bu karar ki, her halde Meclisin tasdikına iktiran etmek lâzımgelirse, mukabil tarafa tebliğ etmeksizin Meclise arzedip bir karar almakta ne gibi bir mahzur tasavvur edersiniz? Bunu zatı âlinizden sorarım.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Suali âliniz zannederim vârittir. Keyfiyet Meclisi âlinize haber verilse ve öbür taraf haberdar edilse idi iyi olur-

du. Fakat müsaade ediniz tekrar tekrar arzettim ki.. Benim için yeni usul demeyiniz.. Her vakit encümeni âlinizle temas ediyorum ve her meseleden haberdar ediyorum. Sonra arada sizinle hali içtimada bulunacağımız günler hasta idim.

TAHSİN BEY (Van) — Bir kere encümen Meclis değildir. Encümen cüzüdür.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Tahsin Beyefendi, malûmu âliniz mübadelei üsera meselesi muahede olmadan evvel de, sulh takarrür etmeden evvelde kumandanlar tarafından icra edilbilir bir meseledir. Batum mebuslarından maada bilcümle azanın tastikine iktiran etmiş olan Rusya muahedesinin, Moskova muhadesinin tatbikinden değil, imzası tarihinden muteber olacağı mukayyet idi. Meclisi âliniz de bunu tatbik buyurmuş idi. Hukuku düvel de, taamül de muahedata kâmilen mübadelei üsera meselesi değil, hükümetin, kumandanların hakkı olarak tanılır. (Söz isteriz sesleri) (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyrun efendim. Bunu müzakere edecekseniz (gürültüler)

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Vekil bey bize izahat versin, bize taahhütte bulunsun.

MAZHAR BEY (İstanbul) — Mesele sarihtir. Bir sual takrini verilmiş sahibi kâfi görüyor. Nizamnâmei Dahilde sarahat mevcuttur. İstizah takriri verecek arkadaşlar varsa... verdikleri karar İngilizlere yapılan muamelenin aynıdır. Sözlerinde sebat...

VEHBİ BEY (Karesi) — Mazhar Beyefendi çok aldanıyorlar. Meclisin eğer vakıf olduğu, meselâ Dahiliye Vekâletinden filân memur neden azlolunuyor. Buyurdukları çok vârit idi. Fakat düşünsünler ki iş bildikleri gibi değil. İlk defa gelen mesele Meclisin salâhiyeti dahilinde olan bir meseledir. Zeyl ile Amr arasında verilecek cevap değildir. Yalnız Vekil Beyden soruyorum. Meclisin reyini almak için Meclise geldi, işte mesele olacak.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Rica edelim beni gayet müşkül mevkie koyuyorsunuz. Rus murahhası üç defa buradan geçti. Eğer mesele Meclisi Âlinize arzolunmak meselesi ise o sırf bana aittir. Fakat bu sözlerin altında, biz bu mukaveleyi ret edeceğiz demek istemiyorsa mesele sarahat kesbetsin ve meydana çıksın. (Gürültüler)

REİS — Ortada bir sual meselesi var. Bu başka türlü olamaz. Bir zat suâl sormuş ve kâfi görmüş oturmuştur. Suâl meselesi bitmiştir.

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Arzediyorum, tasdikine, Meclisin teşrii sıfatile tekrar tasdikine hacet yoktur ve bu işlerden değildir. Ben burada resmi söz söylüyorum. Hata ediyorsam mesuliyeti tamamile mütehammilim. Meclisin icraî sıfatile mevzu oluyorsa arzediyorum. Tekrar suâle cevap verdikten sonra.. Çünki mesele tavazzuh etmelidir. Milletin mukadderatile alâkadar olan bu mesele (gürültüler)

ZAMİR BEY (Adana) — Efendim takririm iki madde üzerinedir. Birisi Heyeti Celileden malumat talep etmek meselesi İkincisi; bu mübadelenin menafii milliyemize muvafık olup olmadığı keyfiyetidir. Ehemmiyetli olan ikincisidir. Sebebi ise Fransızların Adana'da yapdıkları mezalimdir. Bu esirler elimize geçmeden Fransızlar Adana'da çok mezalim yapmışlardır. Ezcümle bundan bahsedeceğim. Kuvayı milliye taraftarı olmak cürmile yüz kişiden fazla şehit etmişlerdir.. Mukabelesiz olduğundan dolaydır. Yani sebebi mukabelei bilmisil kaidesini tatbik edemiyeceğimizi bildikleri içindir. İdama karar verildiği halde Hariciye Vekâletinden yapılan bir ihtar üzerine idamdan vaz geçildiğini bundan evvelki celsede Hariciye Vekili Bey de okumuştu. Oradaki kardeşlere yapılacak mezalim, zaten köyleri yanmış biçare kardeşlerimiz nasıl bir ıztırap ve felâket içinde kalacakları malumu âlinizdir ve bunu Meclisi Âliye bildirmek benim için bir vazife idi. Karar bittabi sizindir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Zamir Beyefendi biraderimizin sordukları sualin ihtiva ettiği iki maddeden birisi Heyeti Celilenizin haberi olmaksızın İcra Vekilleri Heyetince bir karar verilmiştir. Fakat icrası cihetine gidilmemiştir. Verilen karar Fransızlarla akdolunacak mukavelenin şimdiden tarafeyince mukavele hâlinde kabulüdür. (Madde okundu) O madde şudur.

(Gürültüler)

REİS — Efendim meseleyi bitirelim.. (bitmezki, sadaları)

MEMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Birinci suale cevap verildi. Sâil de kabul etti. İkinci söz Vekil Beyefendinin izahatından hasıl olmuştur. Diyorlar ki; bu mesele ile de üsera mübadelesi meselesini şey edelim diyorlar. İcrai salâhiyetimiz itibarile bunu tetkik etmek istiyorsanız, edelim diyorlar. Bunun için söz söylememek lâzım geliyorsa.. Bu hususta dahi vermiş olduğu izahat kâfidir.

REİS — Müsaade buyurunuz reye koyalım. Müzakerenin kifayetini reylerine arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler.. Kabul olundu.

2. — Koçgiri ve Umraniye hadiseleri

REİS — Durak Beyin takriri evvelce okunmuştu. O takrir üzerine Durak Bey bir takrirle ve şu suretle müracaat ediyordu. Takriri tekrar okutuyorum.

(Mustafa Durak Beyin takriri tekrar okundu) muvafık sesleri.

VEHBİ BEY (Karesi — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim.

REİS — Buyurun.

VEHBİ BEY (Karesi) — Müsade buyurursanız efendim; biz daima mesailin avarızı ile uğraşıyoruz. Bendenizce arkadaşlarımla kış geceleri uzun uzadıya her şey konuşulabilir. Dokuz cilt, bir cildi de çıkmak üzere on ciltlik zabıt varakaları var, her şey söylendi. Fakat faidesi yok. Esasen makineyi düzeltmek lâzım. Değirmen fena olursa un fena çıkar. Fabrika başka türlü un çıkarır, silindirlisi başka türlü çıkarır. Bu Meclis buraya bütçe için toplandı, neye karar verirsek nafiledir. Bunları düzeltmek lâzımdır. Yoksa netice sıfırdır.

REİS — O Muvazenei Maliye Encümeni meselesidir.

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Müfettişi Umumilikler kanununu biran evvel celbedilip mevzubahis edilmesini kabul buyurdunuz. Bu gün âsayiş meselesine dair dokuz takrir vardır. Binaenaleyh ben Dahiliye Vekili sıfatı ile bütün mesailin yeniden mevzubahis olmasını ve bunlara cevap vermek istiyorum

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler bu âsayiş meselesi değildir, memurların idaresizliği, yolsuzlukları bir tarafta meşhurdur.

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Mevzubahis olan takrir yine asayiş meselesidir. Bunun için her halde takririn birinci maddesinde gösterilen lüzum pek ehemmiyetlidir. Bir karar ittihaz edilir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu Muvakkat olsun; arkadaşlardan mı olacak.. yoksa dışardan mı? İrtişalar, kontrolsuzluklar... asayiş meselesi ikinci dereceye kalır.

Hüseyin Avni Beyefendiye cevap veriyorum.

Suâl takrirlerinin cevabını söylemek istemedim. Âsayiş meselesine dair müteaddit takrirler vardır. Koçgiri meselesi vardır, celsei hafiyede konuşulacak.. Dün söylenen lâflar üzerinde asayiş meselesinin en esaslısı bu mesele içine girmiştir. Binaenaleyh ister öteki, ister beriki mesele, her hangisi olursa olsun, her hangi bir suâl takriri ile mukayyet olmadığını tekrar ediyorum. Her şeyi müzakere etmek istediğimi arzetmiştim. Hüseyin Avni Beyefendinin suâl takrirlerinin geri kalmasını arzu ettiklerine nazaran cevabını orda da tekrar ayrıca verebilirim. Âsayiş meselesine taalluk eden şeyler burada görüşülebilir. Yalnız bir şeyden korkuyorum. Sakarya kavgasından evvel on üç gün uğraştık ve on üç gün zarfında on üç dakikada yapılabilecek bir şeyi yapabildik... uzun yorgunluktan kurtarmak istiyorum. Onun için her şeyi açık görüşelim. Mukarreratınız ne ise ona ittiba edeceğim. Durak Beyefendinin mevzubahs ettiği müfettişlikler meselesi... Bunun için uzun boylu münakaşalara imrarı vakit etmek doğru değildir. Ferdin tayini daha doğru bir şeydir. Sahtekâr mürtekip memurlardan....

Yalnız ben dahiliye vekili sıfatiyle memurin idare makinesinin doğru yürüdüğünü iddia edecek değilim. Bu, benden çok uzak.

Mevzubahs olan müfettişlik meselesinden bahsedeceğim. Arkadaşlardan bir çoğu tahattur buyururlar. Teşkilâtı Esasiye Kanunu için her sabah encümene koşar, takip eder biran evvel çıkarılmasını arzu edenlerden birincisi değilsem de belki ikincisiyim. Teşkilâtı Esasiye Kanununda mevzubahs olan Müfettişi Umumilikler meselesi.... Buna çok muhtacız. Bu çok lâzımdır. Fakat orada bir müddet kaldıktan sonra çıkmış ve henüz tatbik edilememiş. Kanaatim şu merkezde idi ki; Müfettişi Umumilik olmadıkça memleketin idaresi olmaz. Merkezde oturan bir dahiliye Vekili buradan vereceği emirlerle memleketi idare edeceğine kani değilim. Memleket, basit emirlerle idare iktidarında değildir. Sonra memleket müteaddit livalara ayrılıyor. Bir livanın mutasarrıfı, diğer livanın mutasarrıfından başka türlü düşünüyor. Bir mutasarrıf her hangi bir haberi iyice anlamadan, dinlemeden bana bildirirse, yanındaki mutasarrıf ta aksini bildirir. Ben bundan vaktile haberdar olup meseleyi anlayıncaya kadar bir çok zamanlar geçer. Halbuki benim orada muntaka müfettişlerim bulunur, onlar hakikati bana bildirir, her hangi muayyen bir muntaka için o muntakadan aldığı haberleri bana bildirir ve ben de Heyeti Aliyeniz huzurunda daha kati ve daha doğru malumat ile arzı vücut edebiliyorsam tabi daha iyi olur. Bunlar en basit maslahatlardandır. Bunları encümende mükerreren arzetmiş ve beraberce çalışmıştım. Fakat iki ay mıdır, nedir? Henüz Meclise gelemedi. Yarın takdim edeceğim veyahut bu gün takdime hazırım. Müstaceliyet kararı ile müzakere ederiz. Kanun hazırdır, sizden müstacelen tetkik ve takarrür ettirilmesini rica ederim ve benim elime büyük bir kuvvet verirsiniz. Mademki işe başladık,

isterseniz mütemadi celselerle bunu çıkaralım ve müsbet bir iş yapalım. Kanun hazırdır. O halde bu mesele bitti.

Ondan sonra Beyefendiler, tabi bu işi ne için yaptık? Memlekette yer, yer asayişsizlik hükümfermadır bunun aksini iddia etmek çocukluk olur... Olmaz. Her hangi bir mesele için söz söylersek faidesi müfit olmaz. Fakat umumî şeylerin müzakeresi... Yalnız âsayiş meselesi değil. Bu hususta izahatta bulunmamı arzu ederseniz, bu meseleyi pek kısa olarak arzedeceğim.

Bu takrirler içinde, bilhassa Yunus Nadi Beyin de bir takriri vardır. Takrir sahibi Beyefendiye celsei aleniyede söyleyebilirim. Asayiş meselesi... Memleketin asayişi birinci dereceye varmıştır demek mümkün değildir. Memlekette âsayiş yoktur demek ve iddia etmek te doğru değildir. İki buhranlı muharebe verdikten sonra ve bu iki buhranlı muharebe esnasında İstanbul'un vesair fesat menbaı mahallerin memleket dahiline ika edeceği tesirat düşünüldükten sonra âsayişten bahsetmek bir bahtiyarlıktır. Arkadaşlarımız pekâlâ biliyorlar, arkadaşlarımızın malumatına müracaat ediyorum. Burada çıkan malumatın derecei sıhhatini herkes bilir. Buradan Kayseri'ye gittiğimiz zaman her gün bir iki mebusun soyulduğunu haber verirlerdi. Mükerreren her gün ben de tahkikat yapar ve tahkik ederdim. Elhamdülillâh hiç kimsenin soyulmadığını anlardım. Bu günleri hep hatırlıyoruz. Beyefendi ile görüşmedim, yeni geldiler. Kırşehir havalisinde gördükleri âsayiş ve yahut âsayişsizlik, burada işittikleri şekilde midir?.

Müsaade buyurun. Şükrü Beyetendi Buhara Sefiri Kebirinin yolda soyulmuş olduğunu söylediler. Buhara Sefiri Kebiri yoktur, Buhara'da sefir de yoktur. Buhara'dan buraya gelen derviş kıyafetinde bir zat dalima bizim yardımımızla ve vesaiti askeriye ile Sivas'tan Kayseri'ye ve Kayseri'den Kırşehri'ne gelmiştir. Bu zatlar her geldikleri yerlerde kendilerine fazla menfaat temin etmek için...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Tabi böyle bir adamın geldiği doğrudur.

REFET PAŞA (Devamla) — Bir şey daha ilâve ederim ki, Durak Beyin sözünü şey etmek değildir. Ben sabahtan akşama kadar rivayetler içinde bulunuyorum. Nerede çaldılar, Sivas'la Kayseri arasında... Hem beni soydular ve hem de evrakımı çaldılar. Sonra demin âsayişten bahsettiler ve memleketi soyuyor ortalıkta...

Beyefendiler Muhtar Bey soyulmamıştır. İşitilmiştir ama doğru değildir. Şayia, şayia üzerine... Yalan yalan üzerine. Herkes fena bir şey uyduruyor. Orta yerde serdolunan meselelerden, soygunculuklardan bahsediyorum. Kırşehir ve bura arasında devam etti ve bütün buraya münhasır kaldı ve bütün, bütün soygunculuğun fevkinde bir şeydir. Yarın buradan Kayseri'ye giden yol üzerinde soygunculuk olur ve tekrar bir adam soyulabilir. Zaten bir defa bu suretle âsayişi temin etmek mümkün olsaydı bu kadar jandarmaya...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — O derecede olmaz biliyoruz.

REFET PAŞA (Devamla) — Buyurdukları vakaya karşı isyan muntakasında doğrudan doğruya İstanbul'dan telkin edilmiş bir iştir. Bunun için de Katil İlyas ile beraber otuz tane Rum vardır. Orta yerde bir müfreze yakalamışlar ve soymuşlardır ve üç defa padişahım çok yaşa diye bağırtmışlardır ve Yunanlıların gelip Sakarya'da bizi kovaladıkları ve kendilerinin de arkamızı kesmeğe, Keskin ve Yozgat yolunu kesmeğe ve arkamızı kapamağa memur edildiklerini yaptığımız tahkikat bize göstermiştir. Beyefendiler bunları ben sevketmedim. Bu Rumları bu adamlara ben vermedim. Orta yerde şirret adamlar vardır. İstanbul'da şerir insanlar, şerir ruhlar vardır ve bunlar böyle Konya'da olduğu gibi, Bolu'da, Yozgat'ta olduğu gibi doğrudan doğruya bir mefsedet hareketi yapmışlardır. Delibaşı'yı İstanbul'dan Konya havalisine gönderen o hükümet değil mi? Delibaşı'yı torpitoya bindirip Konya havalisine gönderen ben değilim Yunanlılardır. Emirler veren, İzmir'e, Konya'ya gönderen her halde buradaki hükümet değildir. Tabi yapacaklardır ve biz de tabi onlara karşı uğraşacağız. Fakat Yozgat hadisesi Konya vesaire hadisesini için hükümetin idaresizliği dersek - çok istirham ederim - meseleyi ters taraftan görmüş oluruz.

Şimdi bu halde biz tabii cephede düşmanla uğraşırken cephe gerisinde bu insanlarla uğraşmak için az kuvvet tefrik etmek mecburiyetinde idik. Askerlikte gayet basit gayeler vardır. Her hangi bir ordu, arkalarda ihzar edeceği kuvvetle asıl mesele ile uğraşır. Biz burada, gerideki basit bir şey için cepheden kuvvetler mi getirmeli idik?.. Bu adamlara karşı gelinmedi, bunun sebabı adidesi var... İyi muharebe ettiler, etmediler, maaş aldılar, maaş almadılar... Tabi onlarla uğraşmaktan bir şey çıkmazdı. Evvelâ düşmanı mağlup edecek, sonra berisini düşünecek idik. Cepeden kuvvet ayırmak imkânı hasıl olunca aldık ve gönder-

dik. Şimdi bu adamların vazifesi nedir efendiler : Hicret devirlerinde her taraftan böyle ahlâksız insanlar çıkabilir. Hicret devirlerinde, muhaceret devirlerinde şakî çıkar. Çıkmaz demiyorum. Tabi Yozgat ve Bolu üzerinde, İnebolu yolu üzerinde her hangi bir adam soyulabilir. Fakat bu gün bu büyük şakaveti yapanlar Deveci dağlarında, Yozgat âsileri olan, Yozgat hadisei isyaniyesinin birinci âmillerinden olan Aynacı oğulları ile birleşmişlerdir. Her taraftan gelen daha ufak müfrezeler karşısında ellerindeki fırsatı kaçırmışlardır ve bu şakavet meselesi değil... Âdeta Zile hadisesini yapan Postacı Nâzım ve Aynacı oğullarının harekâtına nümune olan bir harekettir ve bu hareket Allahın inayetile ve ordunun cepede muvaffak olması ile akim kalmıştır. Ne olur ne olmaz diye biraz kuvvet gönderip meseleyi halledeceğiz. Gönderdiğimiz kumandan muktedir ve iyi bir kumandandır. Gayri muntazam asker ve gayri muntazam bir kuvvet değildir. Benden her türlü yanlış hareket gelebilir, ancak bir prensibim vardır ve bu prensibimi tanırsınız. Gayrı muntazam insanlarla, gayrı muntazam kuvvetlerle çalışamam. Her ihtar altında kalırım, fakat gayrı muntazam adamlarla çalışamam.

REİS — Müsaade buyurun efendim, ben söyleyeyim sonra itiraz edin. (Gürültüler) Şimdi koçkırı meselesine geçiyoruz. Bu kanun gelsin, müsaade buyurunuz. Dahiliye Encümenine havale edeyim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yakından istihbaratım var, paşaya arzetmek isterim.

Vakalar niçin büyümüştür, neye tevessü ediyor, niçin ileri gidiyor? Bunlar anlaşılmalı ki dert halledilsin ve mesele büyümesin.

ABDULLAH AZMİ BEY (Eskişehir) — Malumu âlileridir ki dert anlaşılmadıkça devası bulunamaz ve tatbik olunamaz. Bu gün yolları kesenler ve soyanlar vardır. Bu tamamile âsayişsizlikten müteveellittir. Ben de Kayseri'den, Kırşehir'den buraya geldim ve bir şeye tesadüf etmedim. Halbuki biz Kayseri'ye giderken konakladığımız köyden kalktık bir saat sonra mezkûr köye eşkiya gelmiş. Kadınların ayağından ayakkabısına kadar hep almışlar ve bu meseleyi Kadri Bey dönüp haber vermiş ve vukuat olduğu zamanda köyde yirmi jandarma mevcut imiş. Halbuki on sekiz eşkiya varmış. Bu eşkiyaların vürudu üzerine mezkûr müfreze kumandanı olan çavuş jandarmalarını arkasına takmış takibe gidiyormuş. Halbuki jandarmalar köye kaçıyorlar, çavuşta bu suretle yalnız kalıyor. Binaenaleyh jandarmaların eşkiyayı tutmadıkları iki kere iki dört eder gibi bilinmelidir. Fakat asıl mesele bunların niçin eşkiyalarla müsademeyi kabul etmedikleri bilinmelidir. Bunun için bu hastalığı iyice tetkik etmek lâzımdır ve bunun tedavisini bir an evvel bakmak lâzım gelir. Çünki nasıl oluyor da âsayişi ihlâl eden eşkiyayı jandarma tutmuyor? Her halde bunu tetkik ve tedavisine teşebbüs lâzımdır ve aynı zamanda bunları tutmayan jandarmalar ve zabitan hakkında bir mücazat tertip edilmelidir. İkinci vukuat ta Kaman nahiyetinde vâki olmuştur. Halbuki Kaman nahiyesinde bulunan jandarma müfrezesi kumandanı bir odaya diğer tahkikata gelen bir yüzbaşı ile beraber gidiyor ve yatıyor. Ondan sonra sekiz eşkiya bu köye geliyor onları yattığı yerde basıyor, dövüyor ve envai hakarete duçar ediyor. Halbuki bu jandarma kumandanı etrafına, münferit bir yerde yattığı için, bir gözcü bırakmalı idi ve böyle ihtiyata riayet etmiyen ve tamamile istirahate dalan bir kimseyi, bir memuru tecziye etmek lâzımdır. Bu suretle diğerleri de mütenebbih olur. Halbuki diğer tahkikata giden yüzbaşı da onunla beraber lâkayıt kaldığından diğeri ile müştereken mesul olması iktiza eder. Binaenaleyh mesuliyet te esasen tatbik edilmiyor.

Üçüncü vukuat; Kırşehirine mülhak «Nogatkızı» köyündedir. Bu köyde otuz kişilik iki mülâzım kumandasında jandarma müfrezesi, hükümet tarafından Dişi Kitli ve Katil İlyası tutmak için gönderilmişti. Halbuki bu köyde bulunan sekiz kişilik eşkiya çetesi bu jandarmaları pusuya düşürüyor ve bu suretle otuz jandarmayı önlerine katıyor ve kaçırıyorlar ve işe eşkiya bundan cesaret alarak mütemadi takibe koyuluyor. Bu suretle yolda bir çok kimselere tesadüf ediyorlar ve bunları da soyuyorlar. Vukuatın tekerrürüne mani ortada teşkilât yoktur. Binaenaleyh ne yapılmak lâzım geliyorsa bir an evvel yapılsın ve hastalık ta bir an evvel bitsin ve bunlar yapılmadıkça bir şeyin hükmü yoktur ve hiç olmazsa jandarmalar ve zabitleri bittahkik tecziye edilmelidir.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Efendim Koçkırı meselesi müzakere edilirken araya bir çok şeyler girmiştir. Bunlar ayrı, ayrı mevzubahs olacak şeylerdir. Bunları söyleyecek olursak hepimizin söyleyecek ayrı, ayrı bir çok sözlerimiz vardır. Onu bitirelim. Ondan sonra diğerlerini düşünelim. Binaenaleyh Koçkırı meselesini halledelim ve bir karar verirseniz mesele de bitmiş bulunur.

REFET PAŞA (Dahiliye V.) (İzmir) — Efendim müsaade buyurursanız bir şey izah edeyim. Abdullah Azmi Bey buyurdular ki jandarmaya ceza yapılıyor mu, yapılmıyor mu. Halbuki Meclisi Âlinizin Muvazenei Maliye Encümeni bu jandarma kadrosunun ade-

dini tenkis ederek mevcut jandarma zabitanının üçte ikisinin açığa çıkarılmasını mucip olmuştur.

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Efendim Muvazeneî Maliye Encümeni jandarma kadrosunun tenzili meselesinde o kadar hata etti ki bu suretle millete büyük bir yara açmış oldu.

REFET PAŞA (Devamla) — Bu suretle geriye kalan üçte biri en iyileri zannediliyordu. Halbuki biz de âsayişin muhafazası milletin iyiliğidir ve temiz olmasıdır. Efradı millet kuzu gibidir. Bazı zamanlar jandarmaları da diyebilirim ki fena yola sevk etmişlerdir. Çünki burada bir kalemde üç yüz jandarma zabiti gitmiş ve atılmıştır. Ondan sonra jandarmada hizmet eden kimlerdir? Kayseri jandarma taburu kumandanı merkeze müracaat ederek tekmil efradının dört aydır maaş almadığını bildirmişler ve ilâveten demişlerdir ki biz orduya gideceğiz. Tabi bu şekilde bir jandarma hizmet edemez diyorlar. Fakat bu ayrı bir meseledir. Bunu kapatalım ve bu bahse girmiyelim. Bunu ayrıca bütçede görüşeceğiz ve ihtimal ki bütçe müzakeresinde karşınıza çıkacağım.

REİS — Efendim Koçkırı meselesine geçiyoruz. Söz Refet Paşa Hazretlerinindir. Bittabi Heyetinizin de sözü vardır.

BİR MEBUS BEY — Reis Bey; Reis Bey... (Şiddetli gürültüler) rica ederim, merhamet ediniz.

REFET PAŞA (Devamla) — Koçkırı hadisesi sebebile verilmiş üç takrir vardı. Bu takrirler üzerine üç encümen içtima etti. Oraya ben de gittim ve görüştüm. Orada encümenin mazbata muharriri Zekai Bey izahat verdiler. Ondan sonra da bir formül ve bir karar ittihaz ettiler. O karar da Heyeti Âliyenize arzedildi. Vekayiin yani orada fena şeyler olduğunu, tedipten fazlaya gidildiğini burada arzettik. Tabi işin tahkiki lâzım. Buna karar verildikten sonra ahmet mi yapmıştır, memet mi yapmıştır, bu uzun boylu tetkike değer bir meseledir. Binaenaleyh burada ne söylersek söyliyelim binnetice mahallinde fenalık olduğu için bunun hakkında tam bir kanaat hasıl olmak üzere mahalline bir heyeti tahkikiye göndereceğiz.

Yalnız bu meselede iki nokta vardır. Encümen mazbatasında Dahiliye Vekili sıfatile söylediğim kelimenin yanlış anlaşıldığını zannettim. Dün burada cevap verdim. Yani orada hadis olan mesele dahiliyeye mi aittir, yoksa Erkânı Harbiyei Umumiyeye mi? Memleketin dahilinde her ne suretle olursa olsun halk ile asker arasında bir mesele çıkarsa bunu tahkik ve takip keyfiyeti Dahiliye Vekâletine aittir dedim ve o yanlış nokta hakkında izahat verdim. O mazbatada ufak yanlış bir nokta olduğundan onu izah ettim. Heyeti Vekile bu mesele için bir tecili takibat kararı vermiştir. Encümenleriniz bunları Heyeti Vekilenin nazarı dikkatinin celbedilmesi meselesi takririn mazbatasında dercedilmiştir. Uzun boylu bu meseleyi tetkik ettikten sonra bu noktayı görüşeceğiz. Yalnız burada o mesele mevzubahs oldu. Bu aftır. Ne affı umumî ve ne de affı hususî kaydıdır ve bunun kitapta yeri olduğu söylendi. Ben de o fikirdeyim. Bu, ne affı umumî ve ne de affı hususî değildir. Galiba bir mahkemenin mahkûm etmesine mütealliktir imiş. Zannediyorum ki affı hususî de mahkeme hükmüne mütevakkiftir. Mahkûm olmadıkça affı hususî olmaz. Bu bir adamın mahkûm olmasına mütevakkıf bir şeydir. Halbuki dağda adam firar, bunu affedeceğiz. Ne yapmalıyız. İşte bu tecil odur. Dağdan inmekten korktuğu için affetmek istiyoruz. Affı umumî ilân etmiyoruz. Bu tecili takibat için bilmem ki Heyeti Vekilenin hakkı var mıdır? Bu bir hamiyettir. Heyeti Vekile de buna karar vermiştir.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Adliye Vekili bu kararda yok mu idi?

REFET PAŞA (Devamla) — Vardı efendım. Yalnız benim bildiğim bir şey varsa bir sene evvelki Dahiliye Vekâletim zamanında harıl, harıl tecili takibat kararı verirdik. Bu noktaya gelince Şükrü Beye cevap vereceğim. Bir ordu kumandanı kendisini bütün bütün başka fikirlerle itham etmek istemiştir. Halbuki bu mesele onun hatasıdır. Benim elimde Anadolunun muhtelif mahallerinden gelmiş gazeteler vardır. Bunların bazısında Meclis riyasetince tasdik edilmiş ibaresi vardır. Yani Nurettin Paşanın gazetelere verdiği beyanname Meclis Riyasetince tasdik edilmiştir. şeklindedir. Binaenaleyh matbuata verilen Nurettin Paşanın beyannamesini şimdi size okuyacağım. Elimde çok gazeteler vardır ki hepsini okuyayım.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Meclis Riyasetince o kadar fark görüyor da...

REFET PAŞA (Devamla) — Rica ederim sözümü kesmeyiniz, sonra da söylersiniz.

(13 Eylül 1337 tarihli İradei Milliye Gazetesi ile 30 Eylül 1337 tarihli Yozgat Gazetesini okudu) (1)

Meselenin şekli budur. Mamafi Dahiliye Vekâleti Salâhaddin Beyefendinin nazarı dikkatimizi celbetmesi üzerine kendisine yazılmıştır. Binnetice denmiş-

---

(1) İradei Milliye ve Yozgat gazeteleri Kitaplıkta bulunamadı.

tir ki İradei Milliye ve Yozgat gazetelerinde şu şekilde ibare kaydı görüldü. Her halde bunda bir sehiv ihtimâli vardır. Aksi yapılmış ise ne için yapılmıştır? Binaenaleyh Meclisçe tasdik edilmiyen bir şeyi neşrü ilâna çalışacak kadar akıldan mahrum olduğuna kanaat getirtiliyor. Çünki minare kılıfa sığmaz.

Gazete Heyeti Vekile kararını Meclis kararı olarak yazmamış ve ordu kumandanını dahi bunu böyle anlamamıştır. Sonra Şükrü Beyefendinin dedikleri gibi Hâkimiyeti Milliye Gazetesinde şu şekilde yazılmıştır diyor. Halbuki Heyeti Vekile karar ittihaz ettiğinde bu şekilde bir karar vermemiştir.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Meclisçe tasdike iktiran eden karardır diyor.

REFET PAŞA (Devamla) — Heyeti Vekilenin. Büyük Millet Meclisi Riyasetince karara iktiran etmiştir ve Hakimiyeti Milliye de bundan almıştır efendim.

Sonra efendiler; bu noktaya gelelim. Yine arkadaşlardan duydum. Ceridei resmiyenin her hangi bir fıkrasında tecili takibat kararı varmış.

Bunun şimdiye kadar teamül şeklinde Heyeti Vekilenin salâhiyeti dahilinde telâkki ediyordum ve bu gibi şeyler şimdiye kadar hanl, hanl yapılıyordu.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Heyeti Vekilenin bu kararı Meclisin de ıttılaına dahil olmuş. Çünki memleketin resmi cerîdesi ile neşredilmiş, Heyeti Vekile tecilli takibat yapmış ve memleketin cerîdei resmiyesine böyle bir şey vermiş, yani Heyeti Vekile böyle bir karar yapabiliyormuş.

REFET PAŞA (Devamla) — Efendim bu gibi şeyleri iki sene ve bir buçuk seneden beri yapıyoruz. Yapmayınız derseniz, yapmayız. Yalnız konuşalım. Yapabilecek miyiz, yapamıyacak mıyız. Heyeti Vekilenin elinde böyle bir hak bulunması doğru mudur, değil midir? Sonra bu hakkı Meclis Heyeti Vekileye versin mi, yoksa kendinde mi kalsın? Mesele Beyefendiler kitap meselesinden ziyade memleket meselesidir. Buna ihtiyaç var mıdır, yokmudur? Esasen kitapta tecilli takibat namında bir şey yoktur. Filvaki memleketin bu gibi bir kanuna ihtiyacı varsa kitaba koyalım ve bizler de vazifemizi kitaba uydurarak yapalım ve ona göre hareket edelim.

LUTFİ BEY (Malatya) — İradei Seniye ile Kanunu Esasi hukuku Padişahiye terk edilmiştir.

REFET PAŞA (Devamla) — Pekâlâ efendim. Meclis te bu gibi hususun imza ve tasdik hakkını Meclis Reisine vermiştir

LUTFİ BEY (Malatya) — Hayır veremez.

TAHSİN BEY (İzmir) — Binaenaleyh Adliye Vekilinin bunun hakkındaki noktai nazarını ve reyini istima etmeliyiz.

REFET PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun. Fakat mademki irade ile tecilin lüzumu Kanunu Esaside vardır. O halde biz de böyle yapmışız. Halli kolaydır. (Gürültüler)

REİS — Rica ederim dinleyiniz, sözünü kesmeyiniz. (Dinliyelim sesleri)

REFET PAŞA (Devamla) — Şu halde Encümen de kabahatleri anlamak için mahalline bir heyet gitsin, tahkik etsin diyor. Hükümetin buna muhalefet edecek hiç bir sözü yoktur.

BİR MEBUS BEY — Efendim bu mesele dünden beri müzakere edilmektedir. Mevzua münasebeti olan hadiseler dolayısiyle encümenlerden gelen mazbatalar okundu...

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim şimdi Koçkırı meselesi halledilsin.

BİR MEBUS BEY (Devamla) — Bu meselenin hududu üç beş ay olduğu halde şimdiye kadar takibat ve tahkikat ve muhakemat da icra edilmiş olacaktı. Binaenaleyh bu meselenin mahallinde tetkiki ve hatta icabederse bir İstiklâl mahkemesinin âcilen teşkili ile bu hadisenin âmil ve failleri tecziye edilmiş olur. Yoksa gerek Dersim ahalisi ahvatının talebi ve gerek o civarda bulunan aksam için mademki takibatı âni yapılamamıştır. Şu halde bunlar hakkında bir af yapmak mı daha iyi olacağı encümende tetkik ve müzakere edildi. Encümenin ekseriyeti adaleti mutlaka icrasını matluptur. Yani âmil ve failler müstesna kalmak üzere diğerlerine af taraftarıdır. Bittabi âmil ve faillerin cezalarını görmesi lâzımdır. Bunlar hakkında af muvafık olamaz. Sonra encümenin kanaati oraya bir heyet gönderilmesine taraftar ise de bendeniz buna muhalifim. Çünki heyet izamından maksut ve muntazarı olan adaleti mutlaka ve o olmasa bile adaleti nispiye, yani adaleti mutlakaya yakın bir adalet temini maksadiyle heyet izamı muvafık olacağı kanaatinde bulundular. Fakat bu heyet mahalline gittiğinde alâkadar olan zevatı tecziye hususunda zaaf gösterirlerse zannederim ki bu, Meclis için aftan daha müessir olur. İşte onun için bir celsei hafiye teşkilini ve o zaman müzaekresini teklif ettim ve böyle de oldu. Bendenizce altı aydan beri akıtılan kanlar kâfidir. Emri vakiler hiç bir vakit telâfi edilemez. Bu isyanda yapılan zararların hiç bir zaman için tazmin suretiyle sahibine iadesi imkânı yoktur. Bu gibi şeylere mümkün olan vesaiti seria ile ha-

reket edilerek takibatı yapılmalı ve tecziye edilmelidir. Oradaki ahali her zaman için evvel ve ahir Hükümete sadakatini yapmıştır. Bir hata neticesi gerek Hükümetin, gerek efradın ve gerekse müfsitlerin iğfâl ve tahrîki neticesi yapılan bir hata mümkün olduğu kadar süratle söndürülmeli, sonrasına lütuf ile muamele etmek memleketin istikbâl ve âtisi için ehem ve elzemdir. Bugün şayanı arzu olan bir hadisenin takibat ile daha ileriye götürülmesi ve müfsitlere daha fazla fırsatlar bahşedilmesi, şu bulunduğumuz zamanda pek doğru olmasa gerektir. Onun için bendeniz neticesi meşkûk tahkikatla altı ay daha uzatmakta hiç bir mana yoktur. Bu mesele Hükümetçe kısmen takibat yapılmak suretiyle söndürülmüş, şimdi tekrar ikinci bir cürüm yapılmadığı takdirde bu seferki cürümden affı manasını mutazammındır. Kelimenin manası ne olursa olsun neticei ameliyesi aftır, tecili takibattır. Yani ikinci bir cürüm daha yapmadıkları takdirde takibatı lâzime icra edilmiyecek demektir. Sonra mademki Heyeti Vekilece bunlar hakkında takibatı kanuniye icra edilmemesi halka vadedilmiştir. Bu vaatten dönmek ise halkın Hükümete karşı ademi itimadını müstelzim olur. Halka emniyet bahş olamaz.

Şimdi tecili takibat ile af arasında fark var mıdır, yok mudur? İhtimâl nazariyatı hukukiye itibariyle fark vardır. Fakat neticei ameliye itibariyle fark yoktur. Binaenaleyh tecili takibat mıdır, tecili icraat mıdır, tecili mücazat mıdır gibi kelimeler üzerinde evire çevire altı ay daha tehir etmek kalplere daha fazla endişe yapmak suretiyle işi çığırından daha sarp yerlere sürüklemektedir. Teklif edildiği veçhile Alişir'den madasının affı memleketin menafiine muvafıktır. Bendeniz o kanaattayım.

REİS — Efendim müsaade buyurur musunuz, bir şey arz edeceğim. Şimdi oraya bir heyet izamını ve affını istemiyorlar. Halbuki evvelce affın yapılmasını arzu etmişlerdir. Onun için arkadaşlara soracağım. Her kim leyh ve aleyhte söyleyecek ise isimlerini bildirsinler. Ona göre sözlerini istimâl buyuracaklardır.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim bendeniz kanaatimi söyleyeceğim.

REİS — Şüphesiz Encümen Mazbata Muharriri Encümen namına müdafaasını yapar, efendim.

HAKKI HAMİ BEY MAZBATA MUHARRİRİ (Sinop) — Hoca Fevzi Efendi hazretleri ile rüfekası tarafından verilmiş olan takrirler vardır. Üç encümenin icra ettiği tahkikat esnasında bulunduklarından orada aflarını talep ediyorlar. Fakat şifahen dahi, encümende vuku bulan ifadatta Koçkırı ve havalisinin, hatta Dersim de dahil olduğu halde, Meclisi Âlinizden adalet talep ettiklerini musırran beyan ettiler ve mutlaka adaleti nazarı itibara aldık ve bittabi vereceğimiz kararı da bu esasa istinat ettirmeliyiz. Mücrimiyetine dair delâil mevcut iken, masumiyetine dair verilen hükümler ve kararlar adalet mahiyetini ihtiva etmez. Belki idarî bir mahiyette olur. Nitekim Heyeti Vekilenin verdiği karar Meclisi Âliye aksetmiştir. Meclisi Âliden çıkacak kararların gayet âdilâne olması lâzım geleceği kanaatindeyiz. Bu cihetle tahkikat yapmalıyız. Ekseriyetin kararı pek muvafıktır. Çünki af yapacağız, fakat kimleri? Sonra tecil kararı verilmiş, fakat onlar dağlarda geziyorlar. Tecilden maksat eğer mevkufları bırakmak ise korkarım ki aksi tesir icra eder. Eğer Meclisi Âlinizin bu mesele ile iştigal etmesi bu memleket için nâfi ise, böyle yapalım.

Şimdi arz edeyim efendim; bendenize öyle geliyor ki, memleketin bizden istediği yalnız af değildir. O havaliyi gezen arkadaşların müşahedatına müsteniden, ifadatına nazaran evleri yağma edilmiş. Eğer bunlar tecil edilip evlerine dönerlerse, acaba evlerinde rahat duracaklar mıdır? Bendenize öyle geliyor ki evlerinde hiç bir şey kalmadığı için rahat oturmayacaklar. Eğer rahat oturacaklarına kaniiz derseniz aldanmış oluruz.

EMİN BEY (Erzincan) — Onları yapabilenleri asabileceklermiş.

BİR MEBUS BEY (Devamla) — Binaenaleyh benim tahammül edemiyeceğim bir şeye hiç bir kimse tahammül edemez. Ben bu hali gördüğüm takdirde ve bu milletin hissini tamamiyle anladığıma sahip olarak iddia eyledim ve yine iddia ederim ki eğer Dersim ahalisini kazanmak istiyorsak onlara adalet yapmalıyız. Bunun için biz dedik ki oraya bir heyeti tahkikiye gitsin. İsyanı yapan âmiller kimlerdir, niçin yapmışlardır, bunda bir mahiyeti siyasiye var mıdır, tahkik etsin. Binaenaleyh her ne olursa olsun, bu âmilleri tedip etsin, tecziye etsin. Yalnız bununla kalmasın orada bir çok mezalimi icra edenleri tedip edecek. (Onu yapacaksınız sözleri.). Eğer ussattan biri asıldızı zaman, tahribat yapan, vazifesini suiistimal eden bir memurun dahi tecziyesini görürse, emin olunuz, o ölürken; «ben ölüyorum, fakat benim evlâdım ve ahfadım emindir» ben doğru yapmadığım için cezamı buldum diyecektir ve o zaman benim yaptığım fenalık üzerine beni tecziye etmeye gelen ve vazifesini suiistimal eden bir memurun da aynı cezaya mahkûm

olduğunu görecek, bu suretle Dersim ahalisi değil, bütün Anadolu ahalisi bu âni tedbirlere kuvvetle itimat ve itaat edeceklerdir. Eğer bu şekilde tedabirde bulunulmazsa tedibe giden kuvvetlerin önünde serfüru eden âsiler, onların oradan müfarekatinin akabinde ve ilk fırsatta tekrar ahzı intikam için kıyam ederler. Çünki tedibe giden kuvvetler tarafından zarar ve ziyana uğramıştır. Buna misal olmak üzere hadis olan bir vakayı söndürmek için orasını teskin ettikleri halde, onların oradan infisali üzerine, tekrar hareketi isyaniye başlamıştır. Bu en bâriz bir misaldir. Çünki o zaman isyanın âmilleri ile birlikte iştirâk edenleri de astık ve bu fenalığı yapanları bu Meclisi Âlide kahramanı milli diye alkışladık ve sonra silâhla karşımıza çıktı. Eğer Meclisi Âliniz bu adaleti o vakitte yapmış olsaydı emin olunuz ki bunlar olmayacaktı. Bu kanaatta ittihad ederek, gerek devri Abdülhamidi'de ve gerek zamanı Meşrutiyette ve gerekse bu inkılâpan evvel devam eden on iki senelik Meşrutiyette bu gibi tedabiri muvakkate mahiyetinde bulunan afların memlekette yaptığı tahribatı nazarı dikkate alarak, öyle hoş görünmek için değil, asıl memlekette bir adalet yapmak lâzımdır. Eğer bunlardan kurtulmak istiyorsak yapılacak tedbir budur. Eğer Hükümet yapamıyacaksa o işi yapabilecek bir Hükümet ikame ederiz ve Hükümet de buna taraftardır. Çünki taraftar olmazsa memleketteki memurine karşı vazifesini hüsnü istimâl edemiyor ve maliyetine karşı eseri zaaf gösteriyor, aciz gösteriyor demektir. Bu da varit değildir. Paşa Hazretleri buyurdular ki; hiç bir kimse yoktur ki size karşı boyun eğmesin. Herkes sizin kararlarınıza mutadır. Eğer yapamıyacaklarsa mevkilerini terk ederler. İcra edecekler gelir. Eğer iş görmek istiyorsanız, hatta zuhura gelen hadisenin önüne geçmek istiyorsanız, ekseriyetin verdiği karar veçhile, adalet gösteriniz ve hakikaten masum olarak yatanlar varsa bunları çıkarınız. Sonra memleketi yakmış, yıkmış olanlar ve belki bizim bildiğimiz bir iki kişinin parmaklarının da karıştığını nazarı dikkate alarak, onları bırakacak olursanız, ki bu muhakkaktır. Yani ekseriyetin şeyi de bu merkezdedir. Yalnız af deyip de meseleyi halledivoruz. Size temin ederim ki benim kanaatim bir ay sonra bu hâl karşısında kalacaksınızdır. Mazi bize göstermiştir. Bunun için ekseriyetin kararı veçhile salâhiyeti vâsiayı haiz bir heyeti tahkikiyenin izamı ve orada hemen memurinden ve gerekse ahaliden memlekete fenalık yapmak maksadile hareket yapmış kimler ise derhal şediden tecziye ve diğerlerinin afları, Meclisi Âliden icra edilmek üzere afları cihetine gidilmesi muvafık olur zannındayım.

Sonra efendim ikinci bir tecil meselesi vardır. Bendeniz tedil meselesini... (O başka sesleri.)

EMİN BEY (Erzincan) — Efendim bendeniz Umraniye vakaları nasıl oldu ve tahaddüs etti ve yapılan mezalim nedir? Bunları birer, birer tadat edeceğim.

Yalnız evvelâ Hakkı Hami Beyin mantıksız sözlerine cevap vereceğim. Hakkı Hami Bey diyor ki: Esasen usattan olup da dağa firar edenler hakkında tecil muamelesi yapılmıştır . Halbuki diğer yakalananlar, yani Hükümete itaat ederek istiman edenleri de vardır. Bunlar da yakalanmış hapsedilmiştir. Bunlar Hükümete itaat ettiklerinden tecil edilebilirler. Fakat dağda gezenler affedilmez. Sonra dağda gezenlerin evleri yanmıştır. Kadınların ırzlarına tasallut edilmiştir. Şimdi bu hapsedilenleri asmıyacak ve affedilenleri hapsetmiyecek olursak bir daha bir şey yapmıyacaklarına kani olmak doğru değildir.

Şimdi gazete meselesine gelelim: Bendeniz başlangıcında ve nihayetinde bulundum efendim. Umraniye meselesi şu suretle tahaddüs etmiştir. Karaca Ören nahiyesinde ötedenberi maruf olan onsekiz ilâ yirmi kişi icrayı şekavet ettiklerinden dolayı bir kaç defa mahkûm olmuşlar. Bunlar Hükümet defterinde mazbut oldukları halde Hükümetin zafından bilistifade bu onsekiz kişi, tekrar şekavete çıkarlar. Bizim havali arkadaşlarınca malûm olan Alişir namındaki habis kendine mevki temin etmek ve daha doğrusu bir kuyruk kapmak arzusu ile iltica etmiş, onlardan bir çok para almış olan Türkler de iltica etmiş, bizden bir çok istifadeler etmişlerdir. Bu herifin öteden beri takip ettiği yol budur. Alişir bu şekaveti âdiyeye siyasî bir renk vererek, bundan istifade etmek emeliyle kendisi de içinde olarak meydana atılmıştır. Fakat kalemi ile atılmıştır. Bu şekaveti âdiyeyi Sivas vilâyeti katiyen bildiğinden dolayı İzzet Beyi göndermiştir. Bu zat Jandarma Tabur Kumandanıdır. Oraya kuvayı kâfiye ile gelmiştir. Gerçi İzzet Bey, Hükümete ondan dolayı çok teşekkür ederim, çünki zavallı kurt postuna fevkalâde ihtiyacı olduğu için, vakayı takip etmekten ziyade kurt postu toplamakla meşgul olmuştur. Bu şekaveti âdiyede bulunan, bu onsekiz kişilik şaki güruhu bir silâh için canını bile feda ettiğinden tabii üç, beş jandarmanın elinden silâhları almış ve bu vakadan telaşa düşen İzzet Bey Haydar Beye gelerek müracaat etmiş ve bu vasıta ile silâhlar alınarak jandarmalara iade olunmuştur. Haydar Bey de o vakit Nahiye Müdürü idi. Bu şakilerin tedip edilememesi kendilerini daha ziyade şımartarak birtakım çapulcu adamlar da bunlara iltihak etmiş ve adetleri gittikçe büyümüştür ve öyle zannedi-

yorum ki her nerede bir şaki zuhur edip de tamamiyle tedip edilmeyecek olursa ve Hükümet onun için menfaat gösterirse o şakinin arkadaşları tekessür eder. Bunlar da bu sefer öylece tekessür etmiştir. Bu sefer Hükümet Halis Beyin tahtı idaresinde kuvvet göndermiş ise de kendisi vefat ettiğinden ve Cenabı Hak bize «Üzküru mektaküm bil hayır» buyurmamış olsaydı Halis Beyin kim olduğunu söylerdim. Fakat söylemiyeceğim. Binaenaleyh ölmüş bir adamın hakkında bir şey söylemek istemiyorum. Şimdi Tortum Kaymakamlığına tayin olunan o zamanki Jandarma Kaymakamı Umraniye'de Haydar Beyin konağına gitmiştir. Alay, Umraniye'de, muhtelif yollarda, kırkar, ellişer, yirmibeşer olmak üzere taksim edilmiş. Ben bunu gözümle gördüm. Martın üçünde oradan geçtim. Ben gelmeden evvel Zara Kaymakamiyle, Tortum Kaymakamı Şakir Bey ve merhum Halis Bey Haydar Beyin konağına gitmiş. Akşam üzeri keyif esnasında elini cebine sokup bir kâğıt çıkarmıştır ve demiştir ki, sizin fermanı idamınız benim elimdedir. Bu söylediği zaman, Dersim'den de daima Koçkırı'ya gelen giden olurdu. Nitekim Erzincan'dan bir ağa konağında misafir oluyor. Burada misaferet tarzı ile Dersimlilerden de bir çokları mevcut iken işte sizin fermanı idamınız; sizi Ermenilere benzetirip ve sizi tamamile imha ederim. İstemezsem size bir şey olmaz, dediğini ifade ediyorum. Orada görüşmüşler vaka olmadığına kani olmuşlar ve daha uzun görüşerek kalkmışlar gitmişler. Fakat bunu söylemesinden dolayı Kürtlerin ekserisinde tabii bir galeyan başlamış ve bizi Ermenilere benzetmek ne demektir demişler ve Umraniye'ye bir saat mesafede Hacer köyünde ikame ettikleri askerle erattan bir kaç kişi âdi münazaa yaparlar. Bu âdi münazaa üzerine asker sevki edilir. Ekrat da gider, burada umumî bir mesele olur. Mesele bir şekli umumî oluyor. Burada ehemmiyetli bir vaka oluyor ve Halis Bey burada şehit oluyor. Ekrattan da, askerden de ölen oluyor. Bu şehadet olur olmaz Sivas Valisi Cemal Bey meseleyi iyice kavrıyarak ve büyük bir faaliyet gösteren ve bütün arkadaşlarımızın pek çok tanıdığı Mahkemei Temyiz Azasından Şefik Beyi nasihat için gönderir. Tabii askere vuku bulan tecavüzler, asker ölmesi, adam ölmesi iflân buraya akseder ve Nurettin Paşaya verilen emir meselesini tahkik et diye Vali daha evvel Şefik Beyi gönderir. Şefik Bey bir zat ile beraber bunların içine gider. Lâzım gelen nasayihi icra eder ve Hükümetin teklifini yapar ve teklifat şudur diye söyler. Sonra Umraniye ahalisindeki, yani Koçgiri aşiretindeki silâhların Hükümete teslimi ve asker firarilerinin de tamamen teslimi ve daha hatırımda kalmıyan bir kaç şeyi söyler. Bir de Karaca Ören kariyesinde bulunan âsilerin teslimini söyler. Peki derler. Asilerin dördü orada imiş, yakalayıp Şefik Beye teslim edilir, Paranın bir kısmı azamı verilir. Hatta Haydar Bey ve Alişan beylerin mühim bir yekûn teşkil eden ve bunu tekasit itibariyle verilmesi icabediyor iken onu bile Şefik Beye tamamen tediye ediyorlar ve makbuz almıyorlar. Bunları göndermekle beraber meseleyi de tamamiyle yazıyor. Fakat maalesef o sırada Cemal Bey meseleyi Cemal Paşaya söylüyor ve diyor ki mesele bitmiştir, bir askerin göreceği iş kalmamıştır ve size terettüp edecek vazife kalmamıştır. Nurettin Paşa da Müdafaai Milliyeye yazıyor. Ve Şefik Bey de Cemal Beye yazıyor. Cemal Bey de Nurettin Paşa Müdafaai Milliyeye ne tarzda yazmış ise dört gün sonra Cemal Bey de mesele kalmamıştır diye yazıyor ve yine dört gün sonra cevap alıyor. Şimdi rica ederim. Âsi diyoruz ve üzerine kuvvei askeriye sevk ediyoruz. Onlar Hükümetin tekmil metalibini kabul etmiş bulunuyorlar. Nurettin Paşanın tabirince ben bunları çenber içine aldıktan sonra Hükümetin tekâlifini daha teşdit edeceğim diyerek, çenber altına aldım diyor ve tuttuğunu öldürmeye, ırzlara geçmeye, namuslara taarruz etmeye kalkıyor. Rica ederim hanginiz bu fecayi karşısında sabredebilirsiniz? Buna üç yaşındaki çocuklar bile tahammül edemezler ve böyle bir şeye maruz kaldığınızda, rica ederim, nasıl karşınıza çıkanlara kurşun atmazsınız? Bu suretle beş milyon, on sekiz milyon liralık servet mahvolmuştur. Bu paraları tamamile gitmiştir. Ben ispata hazırım; otuz bin mevaşiyi Osman Paşa götürmüştür. Refahiye'de bir arkadaşım vardır, onu işhad ederek yirmi sene evvel buraya tavattun etmiş, tesahhül etmiş bir Türk, servetine tama edilerek, karısı cebren alınmış ve sen Alevisin diyerekten herif emval ve emlâki yağma edildikten sonra öldürülmüştür. Efendiler; dünyanın hangi yerinde böyle bir hareket görülmüştür ki babasını bir evlâdın elinde bir ip, diğer evlâdın elinde bir ip olarak çektirilerek tam altı saat zarfında bu suretle feciane öldürülmüştür? Rica ederim efendi sen bu vaziyet karşısında âsi olmaz mısın? Eğer âsilik varsa ve bu ise işte Umraniye hadisesi...

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Kimin mahkemesi, kimin kuvvetleri?

EMİN BEY (Devamla) — Nurettin Paşanın emri ile buraya gelen gayrı mesûl Osman Ağa kuvvetleridir. Elbette Nurettin Paşaya Cemal tarafından mesele ihtar edilmiştir. Binnetice bu gibi vekayie meydan vermeyiz diye cevap almışlardır. Evet efendiler bu-

rada «Anket Parlamenter» istiyor musunuz? Evet ben de buna taraftarım. Ne faydaki siz bunu yaparsanız bir tane Koçgirili asamıyacaksınız. (Aşk olsun sözleri.) Efendiler Hükümet bizden daha âcizdir.

REFET PAŞA DAHİLİYE VEKİLİ (İzmir) — Bunu tamamiyle ret ediyorum. Çünki Hükümet ve kuvvet Meclis demektir.

EMİN BEY (Devamla) — Sonra efendiler diyeceksiniz ki, Dersim buna ne suretle iştirâk etmiştir? Bunu da söyleyeceğim. Abdülkadir isminde bir valinin yok yere meseleler ihdas etmesi...

BİR MEBUS BEY — Efendim bunun bu mesele ile alâkası yoktur.

EMİN BEY (Devamla) — Onu da inşallah Dahiliye Vekâletinden bir takrirle soracağım. Kürdistan namına gelen gazeteleri doğrudan doğruya Dersim'e tevzi ettirmiş ve o gazeteler de Kürtleri de Ermenilere benzeteceklerdir diye yazılmıştır. Maalesef bu adam hâlâ Tortum Kaymakamı olarak terfian gönderilmiştir. Şimdi Tortum'a Kaymakam olarak gidiyor.

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Hakikaten buraya gelirken uğradığım yerlerde bizi de Ermeniler gibi kesecekler diyerek dalgalanan bu havadis Dersim'e kadar gitmiştir.

EMİN BEY (Devamla) — Ve Umraniye'de vukubulan ve tedibat denilen bu şeyin Afrika barbarlarının bile kabul edemiyecek derecede olduğunu görünce Dersimliler korkmuşlardır. İşte nümunesi budur demişlerdir. Bu fecayi Ermenilere bile yapılmamıştır.

HAYRİ BEY (Dersim) — Hakikaten bu fecayi Ermenilere bile yapılmamıştır. Ve onlar Erzincan'a, Kemah'a, Kuruçay'a ve saireye tasallut etmişlerdir. Fakat ben çok teşekkür ederim ki bizim müftümüz ve memleketimizin eşrafı meseleyi Hükümete bırakmıyarak doğru karşılarına gitmişlerdir. Demişlerdir ki, siz ne istiyorsunuz? Maksadınız bir şekaveti âdiye ise istediğiniz kadar mal verelim. Onlar da cevaben demişlerdir ki; müftü efendi ile anlaşalım. Müftü efendi hakikati tamamile anlatmış ve ekrat hakikati tamamiyle anlıyarak geri dönüp gitmişlerdir. İşte sözümü hulâsadan evvel şunu söyleyeyim ki ankete ben de taraftarım. Fakat bir an şartki orada bir memur var, onunla Koçgirilıyı beraber asacak mısınız? Sonra üç, dört yüz kişi hapishanelerde yatıyor. Bunlardan masumlar çok vardır. Asıl âsiler dağlarda Alişir denilen herifle beraberdirler. Binaenaleyh heyet buradan gidinceye kadar af kararının ilânını rica ederim. Bilâ kaydü şart olmak üzere. (Devamına maalesef rastlanamadı.)

Milli Kütüphaneden temin edildi.

M. Ünver

Hakimiyeti Milliye
13/58 - B. 86 13.9.1336
Fesat Başılar

Hep dahili ihtilâller ile Türk hakimiyet ve milliyetini yıkmak isteyen yılanlar birer birer cezayi sezalarını bulmaktadırlar.

Amasya muhabiri mahsusumuz yazıyor :

Düvenli ecnebiyeyi Türkiye aleyhine harekâtı hasmaniye teşvik kastıyle muharebede bulundukları Samsun Metropolithanesinde indettaharri elde edilen evrak meyanında mevcut ve imzaları ile mümza şikâyetname münderecatı ve itirafları ile sabit olan Çorum'da mukim Anastas İstilidis, Kayseri'li Yordan, Merzifon'lu Karakoçakyan, Venedik oğlu Hacı Hampu, davavekili Lâzari Patmadidis, Samsun'lu Kirkor Bahadıryan, Kayseri'li Karabet, Mecitözü Müddei Umumisi Şâmil Ömer Efendi, Fatsa Müstantiki sabıkı Ali Rıza ile memleketin asayişini ihlâl etmek, ihtilâlcilik aramak ve eşkiyaya göndermek fikri ile 4 adet bomba imal eylediği şuhudun şahadetleri ve zabıt varakası münderecatından ve mezkûr bombaların hanesinde derdest olunması gibi delâil ile sabit olan Samsun'da mukim Malatya'lı Ağob'un ve uzun müddet icrayı şekavet ve Kuvayı Milliye kumandanlarından Mehmet Efendi ile Zırnık oğlu Mustafa'yı katil ve bir çok İslâm köyleri basarak eşya ve mevaşi vesaireyi ahzu gasp eylediği şuhudu müstemiyanın şahadeti ile sabit olan Samsun'lu Şiirli oğlu Aneste Amasya'da salben ve alay 48, tabur 3 neferi iken 250 cephane ve esliha ve eşyayı mirîyesi ile ve 40 kadar neferi de bitteşvik beraberinde olduğu halde firar ettiği anlaşılan Samsun'un Kazancılı kariyesinden Ömer oğlu 308'li Hüseyin'in Samsun'da kıtaatı askeriye huzurunda kurşuna dizilmek suretiyle idamlarına karar verilerek infaz ettirilmiştir.

Zaptа girdi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	272
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	272
1. — Koçgiri ve Umraniye hadiseleri,	*272:280*
3. — İSTİZAH	280
1. — Rumların Samsun mıntakasında icra ettikleri şekavet mevzuunda Lâziztan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı.	*280:287*

Cilt : 13

87 nci İnikat, 1, 2, Celse

SEKSEN YEDİNCİ İNİKAT

5 Teşrinievvel 1337 Çarşamba

Birinci Celse

REİS :

KÂTİPLER :

REİS — Celse küşat edildi.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

SEKSENALTINCI İNİKAT

4 Teşrinievvel 1337 Salı

İKİNCİ CELSE

Bu celsede Reis, ruznamede bundan evvelki celsede müzakeresine başlanmış bulunan Koçgiri hadisesi ile, Adana Mebusu Zamir Beyin Fransızlarla yapılacak üsera mübadelesi ile ilgili olarak iki madde bulunduğunu ve Zamir Beyin Fransızlarla üsera mübadelesi mevzuunun takdimen görüşülmesi hakkında bir tahriri bulunduğunu beyan ile takriri reye arzetti. Kabul edilen takrir mucibince üsera mübadelesi mevzuu görüşüldü ve müzakerenin kifayeti kabul olundu.

Koçgiri ve Umraniye hadiseleri üzerinde bir müddet konuşuldu. (1)

Reis Kâtip

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

(1) Zabtın sonu bulunamadığından netice tespit edilemedi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Koçgiri ve Umraniye hadiseleri.

REİS — Celse küşat edildi. Söz Vehbi Efendiniindir. Buyurun Vehbi Efendi.

VEHBİ EFENDİ — (Konya) — Efendim mevzuu müzakere olan Koçkırı meselesi, hükümetin zaafından bilistifade beş on çapulcu isyan etmiştir. Şimdi kaç köy basılmış ve o köyleri yağma etmiş, sonra hükümetçe tedibi lâzım gelen on dört köy yerine yetmiş seksen köy mahv ve perişan olmuş... (Yanlış sesleri) Ben biraz fazla, noksan söylüyorum, sen onu düzelt. Şimdi efendiler burada bir mesele var. Hükümet ekser zamanda zebunkeşlik eder, cezası lâzım gelenleri tutamayınca sen bu köye yakınsın, sen de bu köyden su içmişsin, sen de bu tarladan geçmişsin diyerek eline geçeni tecziye etmek hükümetin tedibi lâzım gelir. Fakat cinayet edenlere karşı cinayet etmiyenleri muhafaza hükümetin vazifesi iken, bilakis önüne geçeni, her kim ise yıkmış, yakmış, mahvetmiş der. Şimdi evvelâ bu cinayetleri işliyenlerden bir kısmı dağ başlarına çıkmış, bir kısmı istiman etmiş, istimen ettikten sonra, yahut hükümet takip ettikten sonra, hükümet tahkikat etmiş, almış getirmiş bunları hapsetmiş. Doğrudur muamele. Fakat yalnız bir muamelede bir yanlışlık varsa, yine dediğim gibi, zebunkeşlik olarak dağ başında tutamadıkları için tecih takibat ediyor. İstiman veyahut hükümet takibatile elde ettiklerini ayrı, gayrı, tuttuklarını, ayrı, gayrı muhakeme etmek istiyor. Bu da doğrudur. Fakat ötekilerinin takibatına devam olaydı. Manen diğerleri affolunuyor, elde bulunanlar tecziye olunuyor. Halbuki vaki olan cinayette gerek firariler, gerek mevkuflar methâldar olmakta müsavidir. Müsavi olduğu halde birini affediyor, diğerine müsamaha etmiyor. Şimdi bu mesele üç encümenden mürekkep olarak tayin etmiş olduğunuz komisyonda müzakere olundu. Bir kısım arkadaşlarımız firariler nasıl ki affolundu, mevkuf olanlar da affolunsun. Bir kısmı da diyor ki, Heyeti tahkikiye gitsin, esaslı tahkikat yapsın, ya başta bir İstiklâl mahkemesi davayı görsün, hükmünü orada versin; veyahut merkeze malumat versin.

Efendiler heyeti tahkikiye gitmesi doğrudur. Fakat giden heyeti tahkikiyenin yapacağı tahkikatın merbutu, ucu, kulağı, kuyruğu burada nasıl oluyor? Tahkikat yapılıyor, geliyor buranın keyfine gelen cihetı kesiliyor, biçiliyor, makaslama oluyor. Yani buranın keyfi üzerine oluyor. Şimdi oraya giden heyeti tahkikiye salâhiyeti kâmile ile gitmeli ve sonra mülk, askeri memurlardan, ahaliden her kim ise, bu gibi şeylere sebebiyet vermiş ise ve bu gibi cinayete cüret edenleri karşı karşıya getirip cüret etmiş ise, bir Paşa da bilecekse gitsin gönderelim. Efendiler ahali bunu istiyor. Fakat maatteessüf ve maatteessüf giden heyeti tahkikiyenin ne yapacağını biliyor musunuz? Zebunkeşlik ederek biçare dört beş köylüyü asacak ve buna sebebiyet veren askerî ve mülkî memurlara hiç bir şey olmıyacak, bir suâl bile olunmıyacak. Ahalide bu, hüsnü tesir mi hasıl eder, suî tesir mi hasıl eder.

MAZHAR BEY (Aydın) — Gidecek heyeti tahkikiyenin Meclisten intihap edilip gideceğini bilerek mi söylüyorsunuz?

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Giden heyeti tahkikiyenin bihakkın adaleti icra edemiyeceği için... (gürültüler) Benim zannıma nazaran adaleti icra edemiyeceği için mevkuf olanların, nasıl ki firarileri affediyor. (Af lâzımdır sesi) Müsade buyurun Beyefendi firariler ne olmuştur, bilir misiniz, kim takip ediyor? Gitti o. Fakat efendiler bir şart var, bu meseleye Dersim meselesini karıştırmamalı, Dahiliye Vekâletinin verdiği izahat ve benim yaptığım hariçten tahkikata nazaran Dersim meselesi yoktur.

HASAN HAYRİ BEY (Dersim) — Ben Refet Paşanın verdiği izahatı kabul etmiyorum.

VEHBİ BEYEFENDİ (Devamla) — Dersim'de de bir şey yoktur ve Dersim'de bir şey çıkmamalıdır. Rica ederim Dersim şöyle, Dersim böyle, hükûmet dememeli. Dersim bizimle beraber değil mi? Ne hükûmetli, ne milletli tehdit edemez? Dersim'in bu meseleye tesiri yoktur. Ayrıca millet ve hükûmet şefkat ve merhametle mademki bir kısmı affolunuyor, hükûmet bunları da affetmeli Fakat Dersim'in tesiri ile affolunmuyor ha; Efendim meseleyi kendi fikrimce, fikrimi arz ediyorum: Zannediyorum hükûmet bir heyeti tahkikiye göndermek teşebbüsatındadır ve bu yanlıştır efendiler. Sonra Meclisten bir heyeti tahkikiye göndermek bu da yanlıştır Çünkü bu zamanda, heyetin tahkikatı matlup veçhi üzere olamıyacaktır. Olamayınca bunu bu cihetle bağlamamalıdır. Şimdi buradan gidecek heyet onların bağlarında oturacak, bir kısmı muhakeme görmekle sürüncemede kalacak bu muvafıkı nısfet ve madelet değildir ve insaf değildir Aynı meselede müşterek olanların bir kısmı affolunuyor; bunların da affoflunmaları lâzımdır. Maksadım budur

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim bendeniz sureti zuhur ve tarzı hareketi söylemiyeceğim. Çünkü tekmil arkadaşlarımız söyledi. Bendeniz şimdi encümeninizin kararına ait hususu arz edeceğim. Bazı arkadaşlarımız vazifeten bir heyeti tahkikiyenin izamı en doğru bir mesele, en doğru bir tarzı haldir buyuruyorlar ise de, ilcaat dolayısiyle... ve binaenaleyh kıymetini düşüreceğini ve neticeten mahcup olacağından umumî bir af ile meseleyi kapatmak evlâ olacağı fikrindedir. Bendeniz ve encümenin ekseriyeti bu fikirde değildir. Yalnız efendiler, evvelâ zuhur eden hadisat yalnız bir binbaşı efendinin bir kâğıt çıkarıp tehdit etmesi üzerine olmuş, bir çok adamların mahv ve ifna ve bir alay kuvvetin imhasına kadar varılması suretiyle zuhur etmiş bir vakayı âdiyeden mi münbaistir? Yani alay malay yetmiş seksen kişi hükümet kuvvetini öldüren kuvvetin bu hareketi kendi başına mı münbaistir? Bir hükûmetin diyeceği vardır, bir de işiten arkadaşların diyeceği vardır. Bu mesele hükûmetin elde etmesi icabeden bazı malûmata göre mühim kuvvetler toprayarak, yani resmî, gayrı resmî kuvvetler toplayarak oraya hareket ve düşman memlekette imiş gibi hareket etmiştir. O başka meseledir Her halde işin bu derece dahli olmasında bazı malûmat olsa gerektir. Azim vaka oluyor. Bunların esbabı avamiline tamamiyle vakıf olmak Meclisi Âlinin vazifesi midir, değil midir? Bendenizin anlıyacağım budur. Başımızı geri çevirirsek memleketin menafii ile ve hukuku ile âtiyen ve halen alâkadar mıyız, değil miyiz? Meclisi Âli vazıulyed olmalıdır Bu afta adalet yapılmalıdır. Aksi takdirde sizin aczinize gülecektir Adalet yapamıyoruz diyorsunuz. Ne demek bu Meclis iki kişiyi asamaz ise? Asılacak dediğiniz adamlar bakalım asılacak adamlar mıdır, iş görmüş adamlar mıdır? Avamili iyice görmeden bulut arkasından sureti umumiyede yürümek istiyoruz. Benim istediğim ve encümenin dediği hükûmetin yedinde bulunan evrakı tamamile alması lâzım gelir. Bir (anket parlamanter) yani Meclisi Âlinin muayyen azası ile bu işin ne olduğunu anlamasıdır. Çünkü bu günkü vaka doğru hallolunmazsa, yarın başka türlü tevellüt edebilir. Benim zannımca iyi düşünüp ona göre karar vermek lâzımdır Bu mesele bir çok mesaili âtiyenin başında bulunabilir.

Halkın hukukunu ve halkın istirahatini tamamile anlamalı, yanlış yoldan kurtarmalı ve doğru yola sevk etmeli. Meclisi Âlinizin meçhulü bir şey kalmamalıdır Tenevvür etmiş bir cihet Meclisi Âlinizce meçhul kalmamalıdır. Vâkıf olduğu hususatta, halk haberdar olmaksızın yalnız icrayı tenkit ediyor bizde. Çünkü matbuatı efkâr hiç birini basıp ortaya koymuyor Çünki bizde matbuatın kıymeti yoktur. Vesaik, evrakın tetkiki ile işe başlanıyor ise, zannederim, doğru olur Onun için Meclisi Âliniz izharı aciz ve bir adalet tesisine muvaffak olamamak, meseleye vazıulyed olmamak doğru değildir. Bugün müteşekkil olan hükûmetler için gayrı kabil, tevafuk edemez. Mesele anlaşılmalı, dahli olmalı efendiler, mesele anlaşılmalı. Adaleti mutlaka yapabilmek mümkün değildir Hatta intihap edeceğiniz heyet kim olursa olsun, doğru adalet yapamaz. İstediği adaleti bildiği gibi yapamıyacaktır. Doğru adaleti bildiği halde, bazı kıymetler vardır ki, onlar tamamile ölçülmek lâzım gelir. Bazan memlekete makbul adalet yapabilir. Bu da gidecek heyetin içtihadına kalmış bir meseledir. Yalnız buradan gidecek heyete salâhiyeti tamme vermek, yani istiklâl mahkemelerine verdiğimiz salâhiyeti vermek lâzımdır ve istediklerini cezalandırmalı, efali budur demeli. Düşündük (anket) şeklinde, yani giden heyeti bir anket şeklinde bıraktık. Yani giden heyet tahkikatını ikmal ettikten sonra Meclise bildirmeli. Efendiler Meclisi Âli içtihad ederse salâhiyeti tamme verebilir. Bendeniz buna muhalif değilim. Gidecek heyetin intihabı meselesinde Meclisin tecelli edecek kanaatına, buna tamamen kanaat edeydim... (Gürültüler, devam sesleri) Efendiler; teşkil edilen heyetlere bipâyan salâhiyet de verebilirsiniz, kanaat sizindir. Encümenin kanaatı bidayeten bu şekilde tecelli etmiştir. Bunu doğru bulmuyorlar. Binaenaleyh herkes içtihadında serbesttir. Ben sizinkine hürmet ediyorum. Herkesin arasında fark vardır. Allah insanları biri birine müsavi yaratmamıştır. Efendiler bu mesele burada mevzubahs bile olamaz. Filhakika efendiler zaman geçirmeden işi bitirmek yaraya merhem bulmak lâzımdır. Bilseydim bendeniz de bu teklifte beraber olacaktım. Bunun için meselenin bir ay, iki ay uzamasında bir beis görmüyorum Asıl mesele şudur: Yanlış bir icraat yapılmamalıdır. Böyle bir heyetle meseleyi anlamak istediği gibi, tekmil evrakı hükûmetten aldıktan sonra oraya giden heyete verir. Bir karar verdiğinde hüküm dursun, derhal orada meseleyi anlar. Bilhassa bendenizin anladığım şey; o civardaki hıttalar duçarı zarar olmuş, maddeten ve manen duçarı zarar olmuştur Bu yaraya merhem olmak lâzımdır. Bu yaraya bir af ile bu mesele bitmiş olmıyacaktır. Ali ile Veli'ye, acaba Ali'nin Veli'nin sözü ile kalırsa mahdur. Fakat ora ahvalini, civarla alâkadar olan heyetlerin ihtiyaçlarını tekmil anlarsa doğrudan doğruya Meclisi Âlinize anlatır ve binaenaleyh memlekete bu suretle hizmet edilmiş olur. Şu iki nokta bendenizi heyeti tahkikiye izamına taraftar kılınmıştır. Efendiler, bu bir şekil olabilir. Netice itibariyle bu daha doğru olabilir. Binaenaleyh buna taraftar oldum, bu kanaatımı arz ediyorum.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Beyler esas meseleyi arkadaşlar tamamen izah etmiştir Yapılan fecayi söylenilmiş ve gören arkadaşlar da şehadet etmişlerdir. Nurettin Paşa Hazretleri Ümraniye üzerine suvari fırkası tahrikinde gidiyor. Ahali dehalet etmeğe hazırlanıyorlar. Suvari fırkası orada iken kendisine şifre veriyor ve bunlar hazırdır, bunlara ne yapalım ve bunu söylesinler asker arkadaşlarımızdır. Çekiliniz Topal Osman Paşaya emir verdim o yapacaklardır, diyor Nurettin Paşa biz Amasya'da iken Pontüs meselesinden dolayı Samsun'a gitmek istedi, kânunlar ayında idi. Kar, kışta hareket etti, Havza'ya vardı. Havza'ya giderken oradaki arabalar kâmilen o dağları aşarak Samsun'a kadar gidip geldi. Nasıl oluyor ki Zara'dan Ümraniye'ye gitmiyor? Zara ile altı saat mesafededir. Heyeti tahkikiye gidiyor, bu mesele bitmek üzere iken Vali Cemâl Bey buraya şifre veriyor ve bu şifre geliyor ve aynı zamanda Müdafaai Milliye Kumandanlığına müracaat ediyorlar. Sonra esas meselenin Alişan tarafından ika edileceği idrak ediliyor ve Alişan Bey tarafından da hükûmete ima ediliyor, valiye Alişan Bey Koçgiri'da tutuluyor. Alişan Bey Dersim'e gidiyor Çoluğunu, çocuğunu getirmek için adam gönderiyor, bu adamlar yolda iken suvari fırkası Ümraniye'ye gidiyor ve kısmen iştirak edenleri elde etmek lâzım gelirken Alişan Beyin ailesi üzerine.... İcabederse o azbitan gelip bu kürsüde söyleyecektir. Zabiti döğüyor, haftalarca hizmet eden adam fiili şeni yapıyor, Alişan Beyin yanında perişan oluyor. Beri tarafta olan vukuat Abdülkadir Bey valilikten çıktı ise de oturmuş orada ihtimalki başka teşkilâtla uğraşıyor.

Bendeniz, Meclisi Âlinizden Dersim ihvanının istirhamı vardır. Dahiliye Vekili Paşa Hazretleri de diyorlar ki; bu millet içine düşen bu fesat, biz İslam değil miyiz ki şu kadar zamandan beri ....Zeki

Paşanın dördüncü ordu kumandanlığı vardır, hiç bir zaman harekât..... zaman yoktur. 323 de Hanedanı Âli Osman ne son nişan gelmiştir. Biçare Siirt isyan eder, başka taraftan Kürt isyan eder. Bundan sonra..... ne olmuşsa olmuş. Yalnız bize İslâmiyet namına İngiliz parası meselesi sürüyorlar. Bize leke sürüyorlar.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Dersim'de Dahiliye Vekili bir şey olduğunu söylemiyor.

MUSTAFA BEY (Devamla) — Bende kuyruk acısı vardır, sende evlât acısı vardır. Aşiretliktir. Malûmuâliniz aşiretlikte bir usul, oğlunu öldürenin kendisini de mahvetmek isterler. Bu adamlar oraya gidiyorlar, dehalet ediyorlar. Alişan Bey (1293) muharebesinde bu hükûmete bir buçuk milyon liralık zahire vermiştir. Yazık değil mi, memleket soyulsun? Koçgiri ahalisi bu ana kadar hükûmete burada bulunan o civar mebusu arkadaşlar bilirler, bugün mahiye vergisini verir, tekâlifini verir, Yalnız Koçgiri değil, orada daha Türk'ün en ileri hanedanı diğer hanedanlara da fenalık olmuştur. Kuruçay cihetinde Kürtler de vardır. Müftü efendi de söylesin; bir Türk köyüne nizamiye zabitanı gitmiş, haniya buradaki halı, kilim demişler? İki kişi bulmuşlar vurmuşlardır. Bir kaç kişi çıkmış arkadaşı yatarken görüyorlar. Hani halılar, kilimler diye tazyik ediyor, ahali de aman bizi öldürürsünüz diye derededir, derler. İki katır, iki de beygir yüklü halılarla Erzurum'a doğru göndermişlerdir. Bunları kimden soralım. Eğer yağma ise Sahanın böreği hep beraber soyalım. Öyle ya yazık değil mi bu millete? İcabederse bendeniz giderim, gösteririm bunlara karşı.

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Basma hikâyesi.

MUSTAFA BEY (Devamla) — Bu halılar meydandan Dersim ihvanı diyor ki; biz İngilizlerden para almışsak mebuslarımız da almışlardır. Rabıtalı İslâm vardır. Ruslar bize milyonlarla para teklif etti, kabul etmedik. Başladıktan sonra Âlemi İslâm üzerine tazyik çökmüştür. Müsveddesi müftü efendinin yanındadır. Yirmi bin kiiş ile gelmeğe hazır olduklarını ....Hükûmet tarafından gaip olmuştur. Ne yapalım kabil değildir ki..., merdiven koyalım Hazreti İsa'nın yanına çıkalım. Bu adamlar diyorlarki bir heyet gelsin, heyet gelmeden umum milletin kalbinde, müftü efendinin buyurdukları gibi, kadınların ırzına geçilmiş, herifin oğlu öldürülmüş, karısının ırzına geçilmiş, beş yaşındaki kızının ırzına geçilmek için kesilmiştir. Söylesin müftü efendi, verilen vesikayı gidiniz görünüz, kulağı kesilip fenalık yapılmıştır.

BİR SES — Efendim bunların maddeten isbatı mümkün müdür?

MUSTAFA BEY (Devamla) — Bendenizin bunları arzdan, izahtan maksadım, Amasya'dan buraya gelen arkadaşlarımdan - oradan gelen yoktur ki size göstereyim - Yemin ettik mukadderatı millete hâkim olduk... Bunlar Havza'ya geliyorlar, askeer gedirilmiş olan yemeği döküp biz şunu, bunu istiyoruz diyorlar. Çorum'a geliyorlar Belediye Reisini sokak, sokak dolaştırıyorlar. Bize illâ et bul, bize et bulacaksınız.... Amasya'dan bir mektup vardır. Diyor ki; Allah aşkına bu topal Osman'ın yapdığı fenalık ne haldir. Hele Zara Ümraniye isyan etti. Aynacı oğullarına iltihak ediyorlar. orayı bırakalım... ne aş kalmış, ne çul kalmış, ne hayvan kalmış. Bunlar nereye gidiyor? Paşa Hazretleri buyurdu ki bunu demek lâzım değildir. Dünkü madde idi geldi geçti. Yalnız benim arzum memleketin, sizin milletinizin sizden istirhamatı tabiî Hazreti İsa yoktur. İstirhamı bu fenalık olmuştur. Yıkılan yıkılmıştır, yanan yanmıştır. Bu fenalığı kaldırmak için altıyüz senedir Dersim, Dersimi zaten istemezler ki bunlar adam olsun. Herif yağ götürürken yağını koyup tartarlar... Billahi aldılar. Sonra öteki herif dese ki avukatlığı düşe giden vali o sandalyaya yapışmak için, tahakkümatını icra için Dersim isyan etti diyorlar. Namusumla temin ediyorum, hepsi isyan etmemiştir. Arz edeyim bir aşiret zulüm üzerine isyan etmiştir. Biri birine karıştırılmıştır. Beni döğersen ben de seni döğerim. Dersimliler diyor ki, bunu Meclisi Âli bugün hükûmet Peygamber olsa bile biz hükûmetin sözünü tanımıyoruz. Yalnız Büyük Millet Meclisi Riyasetine arz ediyoruz. Bu yapılan fenalık yapılmıştır. Bu biçareleri af ediniz. En evvela bizim biçareleri affediniz. Ondan sonra bir heyeti tahkikiye gönderiniz. Eğer biz İngiliz parası aldıksa, biz kendimizi asalım. Memleketin arzusunu Heyeti Celileniz kabul ederseniz bunu kabul edelim. Sonra bir heyet, gitsin Dersim'in, keçisi mi noksan, arazisi mi noksan bunları anlıyalım. Etrafa ateş gönderelim Dersim'li yakalım çıkalım içinden. Bendenizin fikrim evvelâ af ile halletmek, sonra da civara gitmektir.

REFET PAŞA (Dahiliye Vekili) (İzmir) — Arkadaşlar benim mevzubahs olan meselede anlıyamadığım bir şey varsa, gerek hükûmet ve gerek diğer

arkadaşlardan ekserisi, yani meseleyi az çok bilenlerden bir çoğu... Dersim mebuslarının, ortada hiç bir Dersim işi olmadığı halde, ve tekmil Koçgiri işi olduğu halde, hayır bu mesele Dersim meselesi demeleridir. O halde Dersim'in istirhamını düşünmek, Dersim'in ihtiyacını düşünmek ayrı bir meseledir. Bu sebeple bu memleketin Dahiliye Vekili olmak itibariyle nasıl Konya'yı, nasıl İstanbul'u, nasıl Samsun'u düşünürsem, Dersimlileri düşünmek ve Dersimliler namına söylemek mecburiyetindeyim ki Dahiliye Vekâleti Dersim livası halkına iyi hareketlerinden dolayı memnun ve müteşekkirdir. Bunların bu işte dahli yoktur. Dersimlilere teşekkür ederim. O halde pek istirham ederim, bu meselede Dersim lâfını karıştırmayalım. Hakşinaslık olmaz, çünkü doğru değildir. Dersim belki ben kendimi bildim bileli, asker oldum olalı hıyanetini bilmiyorum. Şimdiki kadar hep doğru hareket etmiş, şimdiye kadar menfi hareket etmemiştir. Takdir ve hükûmet namına teşekkür ederim. Yalnız anlıyamadığım bir şey var. Eski bir lâf vardır, zannederim üçüncü Napolyon demiş; Allah halk etmiş... Benim Dersim arkadaşlarımızın göğsüne nişan takmak haşa... Göğsümüze nişan takmak için Dersim'e gidip iş mi çıkaralım. Dersim'in dağlarında iş mi çıkaracak filân paşa filân zaman, filân bey, o bir gün filân bey yarın... Mahaza kazanmak için gidiyorlar. Memleket dahilinde başka bir şey yoktur. En berbat, hasbelmürur bir yer intihap edip kafalarını Dersim'in kayalıklarına çarpıyorlar. Konya'ya, başka yere gitmiyorlar. Siverek, Samsun'da daha kolay olabilir, oraya gitmiyorlar. Böyle icap ediyor. Dersimliler yine kalkmıştır. Her şey dolu, yani içi baştan aşağı kâşane olan Dersim'e gidiyorlar. Nişanlarla, ünvanlarla, rütbelerle geliyorlar. Yapmıyalım Dersim açtır, dağlıktır, dar bir yerdir içerideki ahali, Dersim dağlarındaki ahali orada çatılarını temin edecek kadar gıdaya malik değildir. Bir kanunu tabiat vardır. Bunda aç kurt karlardan çıkar, karsız yere gider. Dersim'in hastalığı mücerrettir. Dersimliler iyi vatandaşlardır. Fakat açdırlar. Maateessüf demin bu kürsüde bahsolunduğu vakit mezhepten, dinden bahsolundu, örften, milletten bahsolundu. Öyle değil, onlar da kardeş, onlar da biziz, başkası yoktur, ayrılık yoktur. Bahusus bu kürsüden söylenilmesi. Bunların beslenmesi, imarı, terfihi, ovalara indirilmesi ayrı bir meseledir. Bu bir Dersim meselesi değildir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Gönül isterdi ki şu beyanatınız matbuata aksetsin.

REFET PAŞA (Devamla) — O Dersim meselesi içtimaî, terfihi meselesidir. terhip meselesi değildir. Efendiler şimdi meseleye gelelim; meselenin nasıl çıkdığı, niçin çıkdığını, ne olduğunu, neden ileri geldiğini burada tekmil arkadaşlarımız, herkes kendi noktai nazarını söyledi ve ben de böyle dedim. Hangisi doğru? Evvelâ hükûmetten Halis Bey, fecayii filân yaptı, filân yapmadı, filânını çıkardı; filânını çıkarmadı, isyan çıktı. Hangisi doğrudur? Orta yerde bir vakai isyaniye vardır ve bu vakai isyaniye de ileri gidilmiş, fenalık yapılmıştır. Ortada her iki tarafın yapdığı fenalıklar vardır. Aranacak nokta içinde fenalıkları bulmak, lâzımdır. Fenalar kimdir? Fenalık çıkmasın, tekmil fenalıkları birden tedip edelim. Dünyada hakikaten en fena şey fenaların affıdır. Af nedir efendiler? Ben anlamam. Af adaletsizliktir. Neyi affediyorsunuz? Bu bir hak değildir. Allah bile affetmiyor efendiler. Tecil etmekle hata ettiğimi itiraf ediyorum. Erzincan mebuslarına soruyorum. Ben Dahiliye Vekili sıfatiyle tecil kararını geri almağa razımıyız.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Razıyız, fakat geri alabiliyor musunuz? Her iki tarafa tam bir adalet üzere icraatınızı bir arada görelim. Bunu katiyen yapamıyacağınızı temin ediyorum, hilâfını temin maatteşekkür kabul ediyorum.

REFET PAŞA (Devamla) — Verilen tecil kararnamesinin geri alınmasını teklif ediyorlar mı?

EMİN BEY (Erzincan) — Nurettin Paşayı oradan geri aldığınızda kabul ediyoruz. Nurettin Paşayı kaldırmak şartiyle.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey usulü müzakereye dair söz isterim.

Sual ve cevabınız ne vârit ve ne de makuldür. Bugün Meclis vazıulyeddir. Mesele Meclis meselesidir. Meclis bugün bu şekli müzakere ediyor. Meselenin benim de bildiğim safahatı vardır ve Meclisi tenvir için Dahiliye Vekilinden soruyor ve bu tarzda memleketin müsait şeklinde suâller karşısında kendisini temin etmeği kendinde bulabilir. Bunun içindir ki şekil içinde bırakmak değil..

REFET PAŞA (Devamla) — Meselenin benim de bildiğim tafsilâtı da vardır. Mesuliyetin tezahürü için, mesuliyete teşrik için arkadaşlarımın, onların hakkı icraî ve teşrii hakları vardır. Bunlara sorduğum suâlleri arkadaşlar anlamışdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Sivas'tan değiştirmemek lâzımdır. Ceffelkalem, bedavadan verilmiş affı safih değildir.

REFET PAŞA (Devamla) — Beyefendiler; gelen haberler... Fakat bazı zamanlar olur ki ara yerde muvakkat bir mütareke olur. Erzincan mebusları söylediklerimi anlamışlardır. Erzincan mebusları zannediyorum ki ben dağda bulunan insanları affetmek için adalet pençesinden kurtarmak için, adlin üstüne kül atmak için affetmeli.. Azametini idrâk eder ve ona göre tedbir almak mecburiyetinde kalırız. Tecil meselesinden dolayı ne için tecil ettiğimi sormaları doğru değildir.

Çünki tecili ne için yapdığımı onlar da biliyorlar.

HÜSEYİN BEY (Erzincan) — Biz bir şey söylemedik.

EMİN BEY (Erzincan) — Bir şey söylemedik.

REFET PAŞA (Devamla) — Gayet basittir, hiç bir şey yoktur. Tecil refolunmuştur. Tecili muvakkaten durdurmaktır. İstediğiniz zaman geri alınabilir. Tecil vazı ile biz adlü hakkın önüne durmamışız. Adalet devam eder, herkesin ensesine pençesi yapışıyor. Emin Beyin anlatmak istediği şekilde tecilin bizzarur yapılmış olduğuna Heyeti Âliyenizde bir kanaat hasıl olmuştur zannederim ve orada mevcut bir tedibatı icrada yolsuzluk var. Bunların beyninde kanunu, adaleti tatbik etmek...

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Yok, buna emin olamayınca beriki cihreti tercih lâzım gelir.

REFET PAŞA (Devamla) — ... meselesi derhal kalmayabiliyor. Binaenaleyh bu andan itibaren, Erzincan'dan itibaren soyulan insanlar, öldüren insanlar, Erzincan'ın cenubundaki ova dahi kâmilen soyulmuştur. Soyulan, kırılan yerler, öldürülen insanlar yalnız Zara, Umraniye değil... Harap olmuştur ve binaenaleyh şimdi baştan aşağıya kadar tekmil isyan eden mıntakada asilerin efalinin bu asilere karşı icrayı harekât eden insanların efâl ve hesabını görmek zamanının Meclisi Âlinizin kuvvetini gösterek diyorum ki, Dahiliye Vekili memlekette tamamen adaleti tatbik etmeğe kadirdir. Dahiliye Vekiliniz tanıdığınız... ile kanun haricine çıkan kuvvetlere karşı tek başına bir hengâmda en kuvvetlilere, cebbarlara karşı yalnız başına yürümek isteyen Meclisin zahrına muhtaçtır. Her kes Meclisin kuvvetine istinaden temini adalet edebilir. Allahı şahit tutuyorum, biz de sizin talep ettiğinizi istiyoruz. Ben isimlerini vermiyeceğim. Efendiler Sivas'ta bugün mevkuf bulunan, Koçkırı hadisesinden dolayı Divanı Harbi Örfiden alınmış Amasya İstiklâl Mahkemesinin eline verilmiş ve şimdi arkadaşlarımızdan bu işde ileri giden arkadaşları şahit tutacağım. Tabii Heyeti Âliyenizin İstiklâl mahkemesidir, malumatı vardır. Bana kendileri söylesinler rica ederim. İstiklâl mahkemesinin yedindeki salâhiyet dünya yüzünde kimseye verilmiyor. Anket parlamenterin bundan daha tabii bir şekli olur mu?

ŞEYH FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — O istiklâl mahkemesi yalnız niçin mevkufun... olsun.

REFET PAŞA (Devamla) — Tekmil meseleyi baştan aşağıya kadar, hatta tecili takibat kararı dahi nazarı dikkate alınmaksızın, başdan aşağı; memur, hâkim, kâtip, âsi, köylü, eşraf, ağa veyahut alelâde bir vatandaşı baştan aşağı meselenin ruhunu meydana çıkararak bizi tenvih etmek hakkını haizdir. Bu istiklâl mahkemesi tekmil salâhiyeti ile bu işe vaziyed ediyor. Memurunu, zabitini, âsisini herkesi muhakeme ederek neticede son hükme bizi davet ederse daha iyi olur.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Paşa Hazretleri müsaade buyurunuz, orta yerde mevzubahs olan mesele vardır. Hükümet doğrudan doğruya bir heyet göndermek istiyor.

REFET PAŞA (Devamla) — Her heyeti tahkikiye az çok hükümettir. Her hükümet az çok sizden değildir. Bir üvey evlâtlık hasıl oluyor. Şimdi bu üvey evlât mevkiinde kalan hükümet, doğrudan doğruya, demin arzettiğim bu meseleden hadis olan meselâ bütün bütün Dersim'in ihtiyacını anlamak için... ben Dersim'li arkadaşlarımla görüşdüğüm zaman, dediler ki; Dersim sancağını müstakil yapınız. Düşünürüm ben. Dersim sancağını müstakil yaparsak iyi mi olacak, fena mı olacak? Öteki arkadaşı çağırırım sorarım, hesap ederim, ederim. Mutasarrıfın maaşı dolmaz, mutasarrıfın maaşı dolmayınca nereden vereceğim? Dersim'in maaşı için Maliye Vekili ile hergün mücadele ederiz. Halbuki Dersim Elâziz'de bulundukça Elâziz zengin bir yer. Bir kere mutasarrıfı Elâziz valisinin emri altında bulundukça Dersim'deki muhasebeci Elâziz'deki defterdarın emri altında bulundukça Maliye ve Dahiliye vekillerine iş intikal etmeden işi aralarında halledeler. Elâziz mebusları beni affetsinler, şimdi bunu düşünüyorum. Dersimliler bana söyledi. Dersim müstakil olsun. Fakat ben bilhesap buldum ki Dersim müstakil olmasın Siz de bunu anlamak için mahalline bir heyet gönderin, diyorsunuz. Hükümet de bunun lüzumunu hissetmiştir. Bunun için mümkün olursa Mebusanı Kiramdan herhangi bir kaç zatın tahkikatı faideli olup olmadığı reisimizden sorulmuştur. Gidecek olan bu heyet; kendilerini terfih etmek mecburiyetinde bulunduğumuz

Dersim livasının halini anlamak, kendilerine yardım etmek imkânını hazırlamak için gidecektir. O halde, demek oluyor ki Samsun İstiklâl Mahkemesi bu işe başlamakla ve arkadaşlarımızdan bu iş için en çok sedâsını yükselten Emin Beyin ve diğer arkadaşlarımızın verdiği tazyiki vechile, Samsun İstiklâl Mahkemesince en büyük kimselerin dahli ef'ali tahakkuk ettikten sonra ve netice buraya geleceğine göre Meclisi Âlinizin Dersim'in tenfiti için yapacağı ayrıca bir vazife için oraya bir heyetin göndermesini muvafık buluyor. O halde arkadaşlar hükümetin yaptığı tamamen Heyeti Âliyenizin arzusu dahilinde cereyan etmiştir ve ben tekrar sizi şahit göstererek namusu da ortaya atarak temin ediyorum, ki adaletin; her zâlimin onun mevkiini kendisine vermek için ne yapmak mümkün olursa hepsini yapacağımı temin ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meclise tesir etmek için bir şeye Meclis agâh olduktan sonra...

İsyan nedir? Sonra ikinci defa takibat yapılırken hata olduğu anlaşılır. Bu hatayı yapan kimlerdir ve bunlar resen memuriyette ve bunların başında olan adamlar ne için terbiye olmamışlardır? Hükümet şimdiye kadar bunu ne için yapmadı? Acaba hükümet bugünkü kudretine evvelce malik değil miydi? İşte Meclisin anlamak istediği budur. Bu gün tahkikatı teşriiyede bunu anlamak istiyoruz.

REFET PAŞA (Devamla) — Efendiler, arkadaşlar şimdi benim iki aylık Dahiliye Vekâletim zamanında daha ilk gününden itibaren arkadaşlarım irşat meselesini mevzubahs ettiler. O andan itibaren işi elime aldım. Bu iş üzerinde yürümek isterim. Fakat Heyeti Âliyeniz pekâlâ bilir ki bu iki aylık müddeti vekâletimi nasıl ifa ettim. Allahı şahit gösteririm ki akşamdan sabaha sabahtan akşama kadar uğraştım.

Dahiliye Vekâleti, Müdafaayı Milliye Vekâleti, bu yükün mukaddederatını görüp yüklenmeli. İşte bu yükü anladıktan sonra bir insan çalışabilirse o kadar çalışabilir ve tekmil zamanımı ve hatta uykumdan bir kısmını buna hasrederek bu mesele Meclise aksetmezden evvel benim bu mesele ile uğraşdığımı herkes bilir. Filvaki şimdi duyuyorum ki, bazı arkadaşlar söylemişler. Refet Paşa bu işi bozuyor, razı oluyor.

ŞEYH FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Bundan zâtı âlinizi millet affederse, emin ol ki, dünya yıkılır.

REFET PAŞA (Devamla) — Fevzi Efendi kendi çiftliği için uğraşıyor, çalışıyor. Doğrudan doğruya bana karşı olan hücumu kendi çiftliği içindir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Tabii...

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Öyle ise bundan sonra hiç kimse bir şey söylemesin. Evet herşeyi söyleyeceğiz. Tabii konuşuruz, bunda birşey yoktur. Benim her söylediğim ve arkadaşlarımın söylediği sözlerin aslı vardır, esası vardır.

REFET PAŞA (Devamla) — İdraklin envai vardır. Ben Taki Efendiye Nurettin Paşadan soracağımı söylediğim zaman, Nurettin Paşanın kelimesini değil... Efendiler zannediyorum ki hiç bir arkadaşın doğrudan doğruya tahkire hak ve salâhiyeti yoktur. İstiklâl Mahkemesi memuruna sorar, kâtibine sorar bilmuhakeme itham eder.

Şimdi beni acaba Müftü Efendi Hazretleri ithamla yalnız iş görüyorlar zannediyor. Kendisi ile konuşmuşum, tanışmışım ve onlar da Nurettin Paşanın harekâtını tekmil arkadaşlarıma söylemişimdir. Orada kırk elli kişi vardır. Müfti Efendi Hazretleri çıkmıştır ve Müftü Efendi ortaya kalkarak, Nurettin Paşanın yeneceği orada bir kuvvet vardır. O kuvvet burada affedilirse, bunlar memleketlerine gittiği zaman tekrar yeni bir hadise çıkarsa, oradaki kuvvetimizin bu tedibatı yapıp yapmamağa kudreti olmadığını ve bunun için daha yeni bir kuvvet lâzım olduğunu Nurettin Paşaya söylemiş ve demiştimki böyle bir hâl karşısında Başkumandanlıkça kuvvet ayrılarak gönderileceğini söylediğim zaman, Nurettin Paşayı darıltmak istemiyen Başkumandan demiştimki; hayır kuvvet ayırmak caiz değildir. Bunları Müftü Efendi Hazretlerine söylediğim zaman; aman, ne Nurettin Paşa darılsın, ne Başkumandan darılsın demiştir. Efendi Hazretlerinin söylediği lâf o kadar ağırdır ki; ben Nurettin Paşanın kuyruğu olamam Beyefendi, fakat ben demokratik bir hükümetin vekiliyim. Diktatör değilim. Binaenaleyh Efendi Hazretlerinden tekrar rica ederim.. Nurettin Paşanın bana karşı yaptığı taarruzun cevabı olmak üzere kendisinden af talep eyledim. Hiç bir zaman söz söyliyen arkadaşlarıma karşı lâf söylememek hakkını bile haiz değilim. Her halde her hangi bir vezirin köfesi telâkkidi...

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Yalnız buyurdunuz ki bir kuvvet...

Kefaleti sahih midir, değil midir? (Gürültüler) (ve söylenmeler)

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

(Kifayeti müzakere takriri okundu.)

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul edenler... Etmeyenler... Müzakere kâfi görüldü.

Elde bâzı takrirlerle, müşterek encümenlerin mazbataları vardır. Efendiler müsaade buyurunuz. Eldeki takrirlerle encümenin kararını arzedeyim. Sonra on beş imzalı bir teklifi kanuni vardır. Alelıtlak af teklifinden ibarettir. Fakat aftan evvel mahallinde teşrii tahkikat lâzımdır. Müzakere neticesinde bu mazbataların tayini esami ile reye vazı talep olunmaktadır. Şimdi yine diğer bir takrir daha aldım. On beş imzalı ve Koçgiri meselesine aittir.

(Koçgiri mevzuu ile alâkalı takrir okundu.)

REİS — Koçgiri meselesinin mahallinde tahkiki için bir takrirdir. Sonra; af yapıldıktan sonra heyetin gitmesi hakkında da bir takrir var.

Sonra Karesi Mebusu Vehbi Bey de diyor ki af yapıldıktan sonra bu heyet gitsin. (Gürültüler)

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Takrirlerde teşrii tahkikat yapılması deniliyor.

Esasen iki teklif vardır, biri encümenin, diğeri hükümetin, daha diğeri de af hakkındadır. Bunlar reyi işari ile hâlledilir. Af esastır.

REİS — Hükümetin noktai nazarı var, ki Samsun İstiklâl Mahkemesi bu işe vaziyet etmesi istikametindedir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Hükûmet hangi teklifi kabul ediyorsa evvelâ onu reye koyunuz.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bu meselenin İstiklâl mahkemesi tarafından tesri tahkiki ve neticei tahkikatı bize bildirmesi icap eder ve hükümet te tabii bunu arzu ediyor. Noktai nazarım gerek oradaki arkadaşlarımızın çoktan beri orada bulunmaları hasebile pek kıymetli mesailerine bu vazife inzimam ederse - zaten meseleyi anlamışlardır - Çok iyi olur. Bir an evvel bu işten mevkuf olanların hangisi ceza görecekse görsün, hangisi masum ise kurtulsun, o vakit adalet yerine gelir. Orada, bir çok tahkikat yapacaktır. Pek çok uzun sürecektir. Biz bunun için bir emir verelim..,

VEHBİ BEY (Karesi) — Üç gündür. Benim sözüm var ve takririm var. İki kelime ile reye koymadan izah edeyim. Yalnız Koçgirililerin hakkı aranmaz, bütün ahalinin hukuku aranır. Onun için İstiklâl mahkemelerinin hiç biri nüfus altında değildir ve İstiklâl mahkemelerimizin nüfus tahtında olduklarına kani değilim. Her taraftaki arakadaşlarımız nezahetini muhafaza ederek iş görürler. Binaenaleyh hiç bir İstiklâl mahkemesinin bir nüfus tahtında olmalarını kabul etmek doğru değildir.

İkincisi; Nurettin Paşa hakkında söz söyleniyor. Ben şunu arzedeyim ki bu neticeyi ilk görenlerdenim. Şu halde bize yaptıklarını ufak bir nazarla görmek kâfidir,

Üçüncüsü; oraya gidecek heyeti teşriye gerek buradan gönderilmesile, gerek üç günden beri ceryan eden - ki bunlar hep avarızdır, esastan bahsettiğim yok - müzakerat neticesinde oraya gidecek heyetler bir şey yapamıyacaktır ve bunu buraya yazıyorum. Oraya gidecek heyet için idarî ve zaruri bir vaziyet vardır. O da (af) dır. Zaman gelecek, görüşeceksiniz. Ben kendi noktai nazarımı teşrih ettim. Bu benim hakkımdır. Binaenaleyh gönderilecek heyet memleketin her tarafından yapılması lâzım gelen esasatı yapmak için tetkikatı lâzımede bulunsun. İnşallah neticeyi yine burada görür ve görüşürüz. Efendiler Dersim'de ben iki buçuk sene kaldım. Bu iki buçuk sene.

REİS — Efendiler, diğer tekâlife takdimen Hüsrev Beyin takririnin reye vazı teklif olundu. Takriri okutuyorum.

(Trabzon Mebusu Hüsrev Beyin takriri okundu.)

BİR MEBUS — Böyle âdi takrirler üzerinde müzakere etmiyelim. Evvela encümenin kararı tayini esami ile reye konulsun. Bu yapılan şey yanlıştır. Çünki üç encümenin mazbatası var.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Müsade buyurun; bu meselede izharı kanaat edebilirsiniz. (Gürültüler) Encümenin mazbatası ile, hükümetin mazbatası (gürültü) (kim korkuyorsa gelsin buraya)

BİR MEBUS BEY — Bendeniz Samsun İstiklâl mahkemesi hakkındaki kanaatimi izhar eyledim. (Gürültüler)

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Hükümetin teklifi ile encümenin teklifi müttehittir. Oraya bir heyet gitmesi hususunda nasıl arzu ederseniz öyle yapınız. Yani oraya her ne hususta olursa olsun bir çare bulmak üzere bir heyetin izamı derpiş olunmaktadır. bu raporda, ki yapacağımız en iyi işde budur. Bu vereceğimiz ikinci kararda kat'i karar verilmesini isterim. Yani encümeniniz esas noktalarını hükümetle bir görüyor. Yalnız tayin edilecek olan zevat hakkında bir şey söyleyeceğim. (Gürültüler) Müsade buyurunuz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bu fikir kimindir, encümenin midir?

SALAHADDİN BEY (Devamla) — Bu karara bendeniz muvafakat ediyorum. Burada şimdi halledilmek icap eden nokta hükümetin teklifi ile Encümenin, müttehit olan, teklifinin reye arzolunması icap eder.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim bunun adaletten tayini mümkün değildir.

BİR MEBUS — Fakat bu milletin hayatını, tarihini yaşatmak için fikrini almak lâzımdır.

REİS — Trabzon mebusu Hüsrev Beyin takririni kabul edenler.. Etmiyenler.. Takrir ekseriyetle kabul edildi. Edildi efendim, tekrar İstiklâl mahkemesi hakkında, karar kabul edildikten sonra encümen mazbatasının tekrar veya asıl teklifi kanuninin reye vazı lâzım gelmektedir. Mazbatayı kabul edenler?. Kabul edenler?.. Kabul edildi.

Dinlenmek üzere içtimaa beş dakika ara veriyorum.

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati :

REİS :
Kâtip :

REİS — Celse küşat edildi.

Mevzu üzerindeki müzakerelere devam ediyoruz. Tayini esami için iki takrir vardır. Birisi, teklif edilen lâyihayı kanuniyenin reye vazını teklif ediyor. Encümen bu lâyihayı şayanı mütalaa görmemiştir. Diğeri mutlak bir tekliftir. Encümenin mazbatası şayanı müzakere görülüyor mu?

Şimdi efendim tayini esami takrirleri ikidir. Bunu, zatı âlilerinin reyile şayanı müzakere görülmüştür. Diğer onbeş imzalı takrir, ki encümenin nazarı mütalaaya almadığı mutlak af hakkındaki kanunun tayini esami ile reye konulmasına mütedairdir.

Mevzuu müzakere üç encümenin mazbatası ve Meclisi Âlinin ekseriyetle nazarı mütalaaya aldığı takrir de Hüsrev Beyin takriri olduğuna göre, mutlak olan onbeş imzalı takriri reye koymak.... (Gürültüler) değil efendim, müsade buyurunuz efendim. Mevzuu müzakere olan meselenin tayini için verilen takrirler müzakereye vazolunur. Nizamname böyle emreder ve takdimen reye konulur. Malumu âlileri bu böyledir. Mazbatanın tadiline dair olan takrir ekseriyetle nazarı mütalaaya alındığı takdirde o takriri diğer takrirlerle tayini esami ile reyi âlnize vazediyorum.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Efendim bu meseleye dair Meclise sevk edilen encümen mazbatası vardır. Orada üç encümenin mazbatası var. Müzakere tabii bu mazbata üzerine icap etti. Binaenaleyh bu da Meclisin bir cüzü demektir. Mazbata en evvel reye konulmak lâzım gelir. Hüsrev Beyin verdiği takrir kendi şahsi namına bir takridir. Muaddel midir? Çünki bir encümene gitmiş değildir. Bu mazbatayı takdim eden yirmi otuz vekili millettir. Binaenaleyh encümen mazbatası reye konmak lâzım gelir. Fakat encümen mazbatasını yazan encümen mazbata muharriri o mazbata mefadını izah etmesi lâzım gelir. Salâhiyetli kâmile sözünü haizdir. Gidecek adam af eder, yoksa tahkikat yapıp ta Meclise gelecek, Meclis istediği mahkemeye veya nereye verecekse verecek. Yoksa tahkikat bundan ibarettir diye Meclise arzedecek, Meclis te ondan sonra istediği şekilde halledecek midir? Burada izah etmesi lâzımdır.

Bu izahattan sonra da mazbata reye konulmak lâzım gelir.

REİS — Şimdi bu mesele bitti efendim.

3. — İSTİZAH

2. —Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekavet mevzuunda Lâzistan mebusu Ziya Hurşit Ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizahı.

REİS — İstizah takririni okutuyorum

(Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin istizah takriri okundu.) (1)

REİS — Bundan sonra Vehbi Efendi Hazretleri takririnizde musir misiniz? (Geri aldı sözleri.)

Yeni bir mesele arz edeceğim. Nizamnameye müteallik olduğu için bu takririn kabulü, diğer takrirlerin Meclisin reyine vazolunmasına mani teşkil etmez.

İkincisi; eğer itimat takrirleri içinde beyanı itimat ederek ruznamei müzakerata geçilmesine ait bir

(1) *Takrir bulunamadı.*

takriri tercih buyura idiler bu meselenin müzakeresini reyinize arz edemezdim. Halbuki reyinize arz edilen diğer takrirler o yolda. Rica ederim arkadaşlar, bendeniz elimden geldiği kadar kemali bitarafî ile halle çalışırım. Şimdi bu mesele, bitti.

Dahiliye Vekâleti meselesine geçelim. Dahiliyeden edilen istizaha geçiyoruz.

(Ziya Hurşit ve Lâzistan mebusu Osman Beylerin istizah takriri okundu.)

HAMDİ BEY (.....?.....) — Bunun için bir takrir vardır Beyefendi.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Memlekette şekli idarei Devlete taalluku hasebiyle kanunun memlekette tatbik meselesiyle doğrudan doğruya temas edilmesi için gayet mühim... alâkadardır. Şüphesiz bu meselede Dahiliye vekâletinin ileride esbap dolayısiyle...

(Yazılı beyanatına devam etti)

Dahiliye Vekâletinden vukubulan istizah âciz bir vaziyette kalıyor. Fakat mercii adi o olduğu için, şüphesiz ki, o bu memlekette cereyan eden ahvalin şekil itibariyle mesulü ve aynı zamanda Heyeti Celilenize hesap vermek dolayısiyle alâkadar olduğu için istizahı doğrudan doğruya Vekil Beyefendiye tevcih ettim. İleride arz edeceğim esbap dolayısiyle, Dahiliye Vekâleti memlekette fevkalâde vaziyet karşısında Heyeti Vekilenin bir kararı vardır ve bu kararında Heyeti Veşile diyor ki: Sahilde eli silâh tutabilen ve icabında hasebiyle eli silâh tutabilenlerin bize karşı gelen aksamı (hakkında tedabiri lâzimenin ittihazı bir zarurettir.) (1) Bu gayet musiptir. Buna Heyeti Celileniz taraftardır. Yalnız icra edilirken ve bu tatbik edilirken her tarafa şekli tatbiki itibariyle bazı fenalıklar oluyor. Meselâ bu teb'it fiillerinden mütevellit şekavetlerin ne suretle ve ne şekilde türediğini arz etmek isterim. Trabzon'da Atina vardır ve Rumlarla meskûndur. Buradaki hali ötedenberi silâhşör ve bir çete vardı. Bunların reisi Eflidis namında bir rumdur. Heyeti Vekilenin eski kararı, Şark ordusu kumandanı vasıtasiyle o cihette (bir harekete geçilmesi mahiyetinde idi.) (2) Şüphesiz orada bulunan rum müsellâh eşhasın bu suretle tutulmaları ve bu suretle dahile sevkedilmeleri karargir olmuştu. Bunun için Fırka bu işe memur ediliyor. Fırka bir memur gönderiyor. Papaslar geliyor ve birtakım ara yere vasıtalar geliyor.

Efendiler, Hükümet tarafından resmen tahkike giden bir adamın ağzından bu sözü aldım. Kuvvet mevcut olduğu halde, o köy etrafında lâzım nikatı tuttuğu halde, burada birtakım gayri mesul çeteler birtakım eşhas işe girişiyor. Irza geçmek, (katil vak'aları oluyor. Hatta) (1) bir iki çocuğun lâşesi meyanda bulunuyor. Derken bu teslim kararından rücu hâsıl oluyor. Bu adamlar teslim olmayız deyip çoluk çocuk, kadınları terkederek dağa çıkıyorlar. Şimdi bakınız Hükümetin kararı gayet güzel, Fırka gayet güzel işe başlamış. Fakat, birtakım gayri mesul adamlar işe karışmış ve bunlar işin içerisine girerek (hiç arzu edilmeyen hadisata sebep oluyorlar ve neticede, itiraz kabul) (2) etmeyecek surette o memlekette temizlenmesi muvafık bulunan ve Yunan amaline hizmet eden rumların dağa çıkmalarına ve müslümanlara tecavüze başlamalarına sebebiyet veriyorlar.

Bu mukaddimeyi arz ettikten sonra, şimdi, bu suretle gayri kanuni ve mesul olmayan birtakım kuvvetler işin içine girince mesul olmayanlar çoğalıp, askere alınmış olan birtakım müslümanların efradı ailesi bundan mutazarrır oluyor ve bunlar tecavüze, hakarete uğruyor, adeta katlediliyor.

Samsun mıntıkasına gelince; Samsun mıntıkasında bu tehcir vaki olduktan sonra, orada da gayri mesul ellerin işe karışması yüzünden bir çok fenalıklar vukua gelmiştir. Kadınların tehciri, çocukların tehciri meselesi. Merkez ordusu kumandanlığı tarafından bütün mıntıkalara emir veriliyor. O da diyor ki şimdi kadınlarla çocukların hepsini teb'it edeceksiniz. Bunu haber alan Samsunlular, Samsun münevveranı ve Müdafaai Hukuk, belediyesi... yani hepsi dahil olduğu halde diyorlar ki, zaten bunların erkeklerinin tehcirinde sui istimal olmuştur. Gayri mesul eşhasın işin içerisine girmiş olmasından bir takımları dağlara yayılmıştır. (Kimdir bu gayri mesul eşhas sadaları) Söyliyeceğim, hepsini söyliyeceğim. Yalnız silsilei kelâmıma müsaade ediniz, endişeye hüzum yoktur.

Bunlar doğrudan doğruya Reisi Hükümet Paşa Hazretlerine müracaat ediyorlar. Diyorlar ki, bunları da teb'it edecek olursak Samsun'un baskına uğraması ve Yunan donanmasının (ihraç yapma ihtimali kuvvetlenmektedir.) (3)

Vaktü zamanına göre bu bir düşüncedir. Doğru mudur, değil midir? Bu doğru olsun olmasın, doğru da olabilir, doğru da olmaz, her ferdin kanun, hukuk noktai nazarından Reisi Hükümete müracaatı

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi M. Ünver

(1, 2, 3,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ya is'af edilir, yahut reddedilir. Bunların bu suretle müracaatı neticesinde Heyeti Vekile bir karar verdi. Diyor ki, tehir ediniz meseleyi. Fakat merkez ordusunda kumandan bulunan Paşa Hazretleri bu bapta bir telgraf çekiyor, diyor ki, siz şehirbentsiniz. Yani bu 56 kişiye, Reisi Hükümet Paşa Hazretlerine müracaat eden zatlara; siz şehirbentsiniz, hiç bir yere gidemezsiniz, yani Samsun'dan bir mahalle gidemezsiniz diyor. (Gürültüler)

EMİR PAŞA (Sivas) — Yaz, yaz, şehirbendi unutma.

OSMAN BEY (Devamla) — Rica ederim zihniyete bakınız, siz beni çiğniyerek Reisi Hükümet Paşa Hazretlerine müracaat ettiniz, bana sormadan bunu yaptınız, ben de sizi böyle yaptım diyor ve bu, aynendir efendiler. Cemmi gafir huzurunda söylenmiştir. Paşa Hazretleri, Reisi Hükümet...

Buradan Samsun'a geliyor. Halkın kalbini rencide etmek için ne lâzımsa yapıyor. Yalnız Müfti ile temas ediyor. Oradan da çıkıp Havza'ya geliyor. Kendisinin yanına gelenlere diyor ki, maatteessüf bir Müslüman bulmadım ve avdet ettim diyor. Küme küme, her yerde fedakârlık hisleri doğarken her yerde bunun temelleri kurulurken neye istinat ediyordu? Şimdi bir adam içimizden çıkıpta beni çiğnediniz diyecek olursa, ben de sizi çiğniyeceğim diyerek ve aynı zamanda 56 kişi Samsun'u temsil ediyor desem mübalağa etmemiş olurum zannederim. Binaenaleyh bu adamlar rencide edilecek olursa Samsunluların bize karşı alacakları vaziyeti münakaşa etmeğe lüzum görmüyorum. Her yerde bu böyle. Bu elli altı kişiye bu noktai nazardan diyor ki, Samsun'dan dışarıya çıkmıyacaksınız. Aynı noktai nazarı kabul edemiyen Ordu mutasarrıfına, sen Ordu'da durmıyacaksın, başka bir mahalle gideceksin, sen dahile gir diyor. Bendeniz şu şekle göre bu memlekette müdafaai milliye esasını kurmak üzere burada toplanmış olan Meclisin bu kadar cinayetlere bir an evvel set çekmesini rica edeceğim. Çünki bendeniz her sınıf halkla temas eden adamlardanım. Bu gayri kanuni muamelelerden mütevellit mesuliyet ve aynı zamanda tevellüdü husumet doğrudan doğruya Heyeti Celilenize müteveccihtir. Millet diyor ki, biz size her türlü rütbeyi tevcih ettik. Aynı zamanda icrai, teşrii salâhiyetler tanıdık, memleketin en yüksek seviyesine çıkardık, aynı zamanda icrai salâhiyetti aldınız diyor. Şimdi bizden istediğiniz şeyi biz yaptığımız halde siz orada rahat rahat oturuyorsunuz. Her ne dersenız deyiniz, yapılan zulümleri görmüyorsunuz. Fakat unutmıyalım biz bunun hesabını soracağız. (Pek doğru sesleri) Ben bu millete bütün mevcudiyetimle teşekkür ederim ki...

Onun için mesele böyle. Nurettin Paşanın daha bir çok ahvali varki onları da arkadaşlar söyliyecekler. Yalnız bu 56 zatın içinden Nihat Bey namında bir zatı emniyeti umumiye müdiriyetine tayin ediyor. Fakat Samsun'dan çıkıp müteaddit emirler veriyor. Bu adam Nurettin Paşa emrinden çıkamıyor ve bittabi Nurettin Paşaya ben böyle bir emir aldım, bana da müsaade et demiyor, yani o küçüklüğü de kabul etmiyor. Binaenaleyh şu vaziyet hulâsasından anlıyorum, ki mesele elimdir. Ben şahsım itibariyle salâhiyeti resmiyeyi sui istimal edip B. M. M. ne iltica eden... Yalnız Mehmedi idam etmekle ve bir yüzbaşı tardetmekle bu memlekette mesuliyeti tatbik ediyoruz demiyelim. En büyük paşasından en küçük köylüsüne kadar aynı muameleyi tatbik edersek o vakit ancak felâh bulacağız. Binaenaleyh Heyeti Celileniz karar versin. Makamı âlinize tebliğ etsin. Heyeti Celilenizce Nurettin Paşanın azli ve işten el çektirilmesine Heyeti Celilenizin karar vermesini ve bunu kemali cesaretle temin ederse, yeni Dahiliye Vekilimiz kendisine bunu müttefikan alınacak kararı tebliğ ve icra eder.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Geçen sene Merkez Ordusu Kumandanlığı ihdas edildi ve Nurettin Paşa bunun riyasetine geçirildi. Mıntakasının her tarafında o zavallı halkın, o şehirlerin, o köylerin ızrarını mucip oldu ve Umraniye, Koçkırı hadisesi oldu. Bir çok Müslüman köyleri yandı. Bu yüzden yalnız Sivas vilâyeti dahilinde bir çok köyler yandı yıkıldı. Nurettin Paşa bu faaliyeti izhar etti. Şimdi isbat edeceğim. Samsun, Ordu ve o havalide Pontoscudardan mürekkep bir çok rumlar vardır. Hepimizin bildiği gibi, bunlar birer istiklâl peşinde koşuyorlar ve bir Pontos cumhuriyeti tesisi arzusundadırlar. Sahile doğru bu cumhuriyeti teşmile kalkıştılar. Benim anladığıma göre tarzı tatbik fenadır. Nurettin Paşa Samsun'da 15 yaşından 50 yaşına kadar olanları tehcire tabi tuttu. Ondan sonra Fevzi Paşa bu Meclisde bir beyanatta bulunmuşlardı. Düşman, bu Rum düşmanlarıdır, biz de cebhede intikam alıyoruz demişlerdi. Belki bu Rum düşmanıdır. Kimsenin iştihadına bir şey diyemem. Amerikalıların, ecnebilerin gözü önünde naklettirdiler. Amasya'ya geçen Rumlar...

Nurettin Paşa, Rum tehciri sırasında Samsun'un içinde bunlar için gayri mesul çeteler yapılıyordu. Bunun üzerine Rumlar dağlara çıktılar. (Gürültüler) (Devam devam sesleri) Eğer bu adamakıllı tatbik edilmeseydi bir şey olmıyacaktı. Tam o zamanda Nuret-

an Paşanın idaresizliğinden ve takibatı idare edememezliği yüzünden bu Rumlar Müslüman köylerine taarruz ettiler. Şimdiye kadar 30 kadar Müslüman köyü yanmıştır. Müslümanların erkekleri hep askerde olduğu için, kadın ve çocukları hep doğranmıştır. Bunu yaptığı zaman Nurettin Paşa ne ile uğraşmışsınız? Yalnız kadınlara ve çocuklara karşı en fena surette hareket edilmiştir. Bunlar yapıldığı halde asıl silahlı sınıfa bir şey yapılmamasını anlamıyorum. Bir hikmete müstenittir. Asıl müsellah sınıf eyvem dağlarda geziyor. Nurettin Paşa memlekete merbut ve memleketini tanıyan bütün eşraf ve muteberanı vesairesi 156 kişiye Samsun'un bütün eşraf ve muteberanı ve münevveranı dahildir. İşte söylediler. Mebusu sabık Nihat Bey, ki oranın belediye reisidir, Samsun müftüsü ve ileri gelenleri hep bu meyandadır. Tehcir vaki olmuştur ve bunların hepsi (.....) Şimdi onu da arzedeceğim. Samsun'da dahi mebusumuz vardır. Sual edersiniz. Ben kendi anlayışımı arz ediyorum. Samsun'a geçen gün 8 - 9 kişilik Rum çetesi girdi. Onlarla müsademe devam etti. Müslüman köyleri yandı, müdafaa edilemedi. Eğer Rum şakileri daha ziyade bir fırsat bulsalar Samsun'u bugün basarlar. Fakat Rumları korkutan Samsun'daki, dahildeki ailelerinin halidir. Refet Paşa burada buyurdular. Hicaza doğru yollara bakmız. Rumlar beş dakika mesafede müsellah efrat bırakmışlardır. Bu müsellah Rumlara hiç bir şey yapıldığı yoktur. En büyük idaresizliği burada göstermiştir. Onun yapabileceği iş tehcir yapmak, erbabı namusa leke sürmek ve B. M. M. nin şanı tarihiyesini izahe etmek. Biz yarın tarih huzurunda hesap vereceğiz. Diyorlar ki B. M. M. nin aleyhinde. Demek ki bu adam B. M. M. nin fevkindedir ve kendisi orada bir aile Hükümeti teşkil etmiştir. Damadı erkânı harp reisi, bir kardeşi Tokat bilmem ne mutasarrıfı ve bütün bunlarla şimdiye kadar misli görülmedik bir şekavet faslı açılmıştır. Yalnız bendenizin anlıyabildiğim bir şey varsa Dahiliye Vekili Bey İstanbul'daki idareyi burada tatbika başladı. Nurettin Paşa bu fevkalâde salâhiyeti nereden aldı? Müddeiumumilerle, komiserlerle uğraşır. Ordu kumandanı sıfatiyle en ufak teferruata müdahale eder. Binaenaleyh Meclisi Âli bu adamı derhal mevkiinden atmalıdır. Koçkırı heyeti tahkikiyesi ve vesaiki maddeler şeklinde. Bu adamın cinayeti meydanda. Şimdi dakika fevti lâzım değildir. Ricam budur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, müzakerenin tarzı cereyanının yanlış olduğunu zannediyorum. Kabul edilen takrir Dahiliye Vekâletinden istizah idi. Cereyan eden müzakere harekâtı askeriye üzerine. Halbuki bu vekâletle alâkası yoktur. Dahiliye ile alâkadardır. Binaenaleyh bunu bendenizce tarzı müzakereyi istizah suretiyle kabulden ziyade yalnız bir istişare, bir müzakere tarzında kabul etmek lâzım gelir. Çünki o zata salâhiyeti veren Heyeti Vekiledir. (Oradaki bütün ehalinin emniyeti münselliptir sadaları)

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Vakit geçti, kulaklarımız doldu, yarına kalsın.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim, mesele Dahiliye Vekâletine mi, yoksa diğer bir mercie mi ait? Orasını bendeniz bilmem. Yalnız ortada malûm olan bir mesele varsa; Samsun'daki Rum şakilerinin yapmakta oldukları cinayetlerdir ve sokaklar içinde günde 3 - 5 cinayet olmaktadır. Rüfekadan pek çoklarına telgraf gelmektedir. Bu hal muvahhış bir meseledir. Bugün Yunan ordusunun memlekette yapmış olduğu mezalim aynı Samsun muhitinde vaki olmuştur. Rüesayı memurini mülkiyenin sui harekâtı yüzünden eşkiyanın mezalimine haddü payan yoktur. Hükümet lâkayt kalmış, sui idare inzimam etmiş, meseleyi gittikçe alevlendirmiştir. Bu zat orada tehcire, yağmakerlere müsaade ettiğinden dolayı ne gibi tedabir ittihaz edilmiştir? Bunu sormalıdır. Sui kasda uğrayan Rumlar dağa çıkmışlar, olmadık şenaati, fecaati icra etmişlerdir. 70 - 80 köy yakılmış, çoluk çocuklara envai fecaat icra edilmiş. Bunlara şimdiye kadar Hükümet ne gibi tedabir ittihaz eylemiştir?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, Meclisi Âlinize ilk defa olarak bir mesele arzedeceğim. Yalnız Mahmetçe beydir. Hükümetin malûmatı vardır. Bendeniz hiç bir makama hitap etmiyorum. Bendeniz dairei intihabiyemde yapılan bu meseleden dolayı, Heyeti Âliyenize, sırası gelmişken arzediyorum. Hükümet gelsin, izahat versin. Şimdilik bir mesele varsa o da merkez ordusu kumandanı Nurettin Paşanın... Bu Meclisteki icraî sıfatınızın tecellisinden dolayı sizi tebrik ederim.

İkinci mesele : İcra Vekilleri Heyeti acaba bu memleket dahilinde yapılan mezalimden, cinayetten haberdar edilmişse, onlar bu mesele hakkında sükût etmişler ve faillerini bulmamışlar, Meclisi Âliniz de bu derdin devasını bulmak istikametinde hareket etmemiş midir? Yoksa Heyeti Vekile vuku bulan bu feryadı, bu şikâyatı acaba Meclisi Âliye hakem suretiyle arzetmek için mi geldi? Bendeniz, eğer doğrudan doğruya bu verilen takrir bir istizah takriri ise, eğer Heyeti Hükümet tarafından bunun azli hakkın-

da buraya verilmişse, İcra Vekilleri Kanununun bir maddesi mucibince, bir salâhiyeti vardır. Malûmu âlîniz hakem vazifesini ifa edecek, diyecek, siz haklısınız. Binaenaleyh benden iz Dahiliye Vekili Refet Beyefendinin söylemiş oldukları sözün neticede cevap verecek lerine razı değilim. Evvel beevvel bu meseledeki ihtilâf halledilmeli, Meclis ondan sonra hakem vazifesini ifa etmelidir. Cevabını ondan sonra bekliyorum.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim, Müfit Efendi biraderimizin teklifi mesele istizahı mıdır, anlaşma mıdır?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Teklifimi vekil kabul ediyor mu?

REİS — Efendim, herkesin söylemesi doğru değildir.

HAFIZ MEHMET EFENDİ (Devamla) — Rumların sahillerden rahatla teb'idinin mümkün olduğunu herkes kabul edebilir. Bu sarih bir vaziyettedir. Yalnız bunda şekil meselesi mevzuubahistir. Fakat asıl mesele Nurettin Paşa kendinden başka kimseyi dinlememek kabiliyetinde bir adam olduğu için, bugün Samsun ve Havza dahilindeki ahali i islâmiye, orada bulunan 5 - 6 bin Rum eşkiyasının her gün tecavüzüne maruz kalmaktadır. Bunlar Dahiliye Vekâletine her gün mutasarrıfların dahi vermekte oldukları raporlarla müeyyettir. Zannediyorum ki şu iki üç aydanberi yanan Müslüman köylerinin adedi altmışa baliğ olmuştur. Her gün, yani hiç bir gün yoktur ki, vukuat olmasın. Daha bundan 20 gün mukaddem 150 kadar Müslümanın ellisini öldürdüler. Kırk kadını da alıp kaçtılar. Nurettin Paşa bu vekayii yalnız harita üzerinde tetkik ediyor. Sanki muntazam bir düşmanla cephe harbi yapıyor kanaatinde bulunduğu için, bütün kendisi düşünüyor. Bir çok hatiatı var ki, kasden yapılsa o kadar yapılamaz ve bu vekayi herhalde kasden yapılanlardan daha fecidir. Bendeniz bu vakanın doğrudan doğruya şahidi oldum. Haziran ibtidasında idi. Bayram Efendi geldiler. Dediler ki Samsun köyleri yanıyor, bu iş büyürse bu havali mutazarrır olur. Silah toplamak için Giresun alayının bir taburu köylerde. İtirafı veçhile (maksadı ihtar için davullarla giden bu tabura) (1) uzaktan uzağa silahlar atıyorlar. Çünkü Rum eşkiyası köyü yağma ediyorlar ve yakıyorlar. Halbuki bu adamların köyü yanarsa, bu suretle köyü ve ailesi yana yakıla (ellerinde de silahları kalmayacağından eşkiyanın miktarı) (2) tezayüt ediyor, eşkiya oluyor. O sırada dahi Samsun'da demin rüfekadan...

BİR MEBUS — Ortada emniyeti umumiye...

HAFIZ MEHMET EFENDİ (Devamla) — Beyefendi, müsaade buyurunuz, ikmal edeyim.

Emniyet müfettişliğinden azledilen Sami, İstanbul'dan gelen Altındiş gibi, Nuri gibi bir takım güruhu esafili etrafına toplamış. Sonra Rumeli sahiline yazdıkları tehditnamelerde dahi tütünlerinizi Kibar Ali Zade Tevfik namına şöyle yapacağız, böyle yapacağız. Kimisinden bin lira istiyorlar, kimisinden beş bin lira istiyorlar. Bu sıra bu vekayi yekdiğerine merbut şeylerdir. Bunları Nurettin Paşaya dedim. Nedir bu hal efendim? Ciheti askeriye alâkadar değil mi? Ben yazıyorum, elde bir şey yoktur. O gün kasaba içinde beş kişi oldü. Gündüz mutasarrıf bereket versin ki ayırmadı. Hatta birisi, müsaade buyurun, Amerikalı kumpanya direktörü Mister Kihikihi. Kabulü öğrendim. Daha hafi, daha gizli eşkâlde yapılması tenbihtir. Çünkü diğerleri korksunlar, paralarını versinler. Adeta ne düşmanlık, ne bu, ne o. Maksat, menfaat, ceplerini doldurmaktır. Bu mesele üzerinden bir kaç gün sonra askerî kumandanlardan orada bulunan binbaşı ile görüştüm. İnkâr etti. Hayır, benimle alâkaları yoktur dedi. Müslümanların dükkânlarından dahi alıyorlar ve çapulculuk yapıyorlar. Bir akşam, ramazanın son günlerinde idi. Maliye Vekilinin kaln biraderi evinden korka korka geldi. Ramazan bayramı oldu. Bayramın dördüncü günü oldu. İslâmlar hâlâ dükkânlarını açmıyorlar. Yağmakerliğin bir şekli umumi alacağından herkes tevahhuş ediyordu. Dahiliye Vekâletine yazıldı. Beş on kişi tevkif edildi, mesele kapandı. Fenalık köylerde devam ediyor. Elli yaşına kadar olanların tehcir edilmesi emri geldi. Bunlar tehcire başlandılar. Bir iki saat mesafede kendi cepleri hesabına oraya, 600 kişiye hücum ediyor. Onların 500'ü kaçıyordu. Hatta denilmiş, parası olanlardan parası alınmış o suretle 500 kişi kaçıyordu. İki gün sonra Kavağa hücum ediyorlar. Bu ahvali yazdım Dahiliyeye, vesaireye. O sırada kumandan ordudan bir emir verdi; diyor ki, bunlar Avni Paşanın akrabaları olduğundan Çorum'a teb'it. Nurettin Paşaya telgraf vererek bunlar Avni Paşanın akrabası değiller, bunlar Çürüksulu Mahmut Paşanın akrabasıdır, binaenaleyh böyle teb'idi eşhas doğru değildir ve bunlar memlekete mazarratır. Getirdi bu, içlerinden Ziya isminde ki adamı tabur kumandanı yaptı. Gayri muzir bir uzuv iken getirildi, muzir bir uzuv yaptı. Çünkü Ordu kazasında Türk-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünvtr.

lük, Gürcülük meseleleri haddi gayede idi... Ettiği için şüphe ettiği oğlu geldi, bunu ikame etti. Binaenaleyh bunu kumandan yapmakla memleketin canına daha ziyade taarruz yapmış olduk. Adetâ kasabaya giderken bütün kasabanın cenup, sağ ve sol taraflarındaki bugün kasabadan tüfenkle, tabanca ile kabili müdafaa askerî nezareti altında diğer Müslümanlar me'vasız geziyorlar. Hikmet, sebep yok. Batmazsa yağmacılık olmaz. Muntazam... çocuk askeri dahi dahile sevk emri geldi. Anlıyorum ki ordu kumandanı Nurettin Paşa Harbi Umumî esnasında merdut bir kararnamenin hâlâ meriyülahkâm olduğu kanaatinin... münferiden ve gerek müçtemian eşhas tebdili emrinin baki olduğunu zanneden. Heyeti Vekilenin 2 temmuz tarihli bir kararı vardır. Şosenin her iki tarafındaki köyler eşkiya tahassungâhı olmuş ve bu suretle müruru uburu seviyeye ulaşmıştır. Daha ziyade sevkiyatı işkal etmek ihtimaline binaen iki tarafta köylerin ahalisini çıkardı. Askerler dahi Erbaa'dan fecalile geldiler. Samsun'a bu emir gelince nerede varsa çıkardılar ki kasabayı yağma edecekler baştan aşağı. Vukuu muhtemel olan ahvali kestirebileceğim bir tarzda yazdım. Mutasarrıf namuslu, muhterem bir adam. Tuttu bunu hem Dahiliye Vekâletinden mehazini izah. Ordu kumandanı emir veriyor, diyor ki; tekrar isti'lâm acze delâlet eder. Şimdi bildir ki bunu yapıyorum... olarak bunu mutasarrıf ilân etti. Mutasarrıf istifaya... gelir oraya, aynı kazada bir adam daha fena olur diye bendeniz oldum. Yirmisinli dahi mani olmak bir iştir. Mutasarrıf istifa etmedi tabiî. İlân etti ki 3 gün sonra çoluk çocuk gidecek idi. Ferdası gün gelen çıplak adamlar, sefil güruh şurada burada dolaşmağa başladılar. O sıra geldi,... Ziade Şükrü Efendi bana dedi ki; Beyefendi Samsun'u dört taraftan ateşe verecekler ve Samsun'u yakacaklar, bizim evlerimiz de hıristiyan mahallesindedir, oraya muttasıldır, amma sen o tabur kumandanına telefon et, evet bunlar çıkmıyacaktır. Ne olacak ki Müslüman evlerine. Şimdiden bu halde olunca daha bunu duydular, hepsi yığıldılar. Dediler ki ne yapalım, ben vazifemi yaptım. Bana da haber gönderdiler. Biz de gittik, içtimada bulunduk. Efendim, Rum mahallesi yanacaktır. Amerikalılar da hazırlanmışlar, vapurlara gidiyorlar. Tabiî Rum mahallesi eşkiya doludur. Bizi hükümet muhafaza edemiyecek, gelecek, burada yapılan fecayi budur, biz bunu yazmağa mecburuz dediler. Dedim ki, bizi vekil ettiler, biz yazdık, sabahleyin yine yazdık, yazanlar tehdit olundular. Hüsnü telâkki ederek menettiği için bu 56 kişi beraberdir. Bendenizde mebusluk vardır. Sonra efendim, Hariciye Vekili menetti. Muahharan Samsun'a geldi. Bu adamın mantıkı ne derece olduğunu... Zannetmeyiniz ki Hükümete sizin müracaatınız üzerine bunu rica ederim. İzhar edilen hissiyatı necibe üzerine bunu söylemek doğru değildir. En birinci aleti müdafaa olabilir. Siz bir kumandan olduğunuz halde bunu...

İşte efendiler, Nurettin Paşa denilen adam budur. Bu adam orada durdukça Samsun, ki bugün mahvolmuştur. Mamur yeri yoktur. (Niçin Hükümet şimdiye kadar sükût etmiştir sesleri) Belki de Dahiliye Vekili bunlara razı değildi. Pek muhterem bir arkadaşımdır. Evvelden beri tanırım. Bunlara katiyen razı değildir. Eminim, çalışıyor.

Mesele budur. Tasdi ettim, hakikat budur.

FEHMİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İzmir) — İstizah takririnden en ziyade mevzuu bahis olan, meselenin esbabı hakkındaki istizahattır. Filvaki Dahiliye Vekâletini işgal eylediğim müddetten beri o havali hakkında tetkikattan geri kalmadım. Mesele, malûmu âliniz, eski bir meseledir, Samsun ve civarında Pontus teşkilâtı vardır, Eskiden teşekkül etmiş maksadı memleketimizi ayırmaktan ibarettir. Bu, Hükûmetçe vaktiyle haber alınmış ve bunlardan en ziyade âmil ve faal olanları derdest etmek için faaliyette bulunmuştur.

.... vesaire idhar ettikleri haber alınmış, bunların cemi için teşebbüsatta bulunulmuş. Bu teşebbüsat üzerine Pontus teşkilâtı âmilleri pek ziyade şekâvetlerini, mefsedetlerini tezyit etmeğe başlamışlardır. Bunun üzerine mıktarı sinni on beşten elliye kadar olan erkekleri tehcir etmeğe karar vermiştir. Bu ifa edilmiştir. Herhalde tehciri müteakip şekavet bir kat daha artmıştır ve gayri müselleh olarak ta ona yakın eşkiya vardır. Samsun'u bir şekavet meydanı haline ifrağ etmislerdir. Bittabi Dahiliyenin elinde mevcut vesait, jandarma kuvveti yoktur eşkiyayı tenkile. Az çok muvaffakiyetler elde edilmişse de şunu da maatteessür itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, vakı bütün gayretler o mıntıkada uzak kalmıştır. Evvel emirde ordunun, malûmu âliniz Sakarya muharebesi esnasında yalnız eşkiya tenkili için yüz lira ifrazı biraz müşkil görülmüştür. toplanan, kuvvetler hissedilen ihtiyaca binaen, cebheye sevkedilmiştir. Bunun hüsnü istimal edildiğini takdir etmek Dahiliye Vekâletinden ziyade, (Müdafaai Milliye Vekâletine ait bir meseledir. Çünki, Nurettin Paşa) (1) vazaifi mülkiyede

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

istihdam edilmiyor. Askeri kumandanları emrinde eşkiya. Bir de mevsim de maatteessüf eşkiyanın cevelânına pek ziyade müsait bulunuyordu. Tasarruf edilen kuvvetlerin de sevki mümkün olmadığını zannediyorum. Bu kış, mamafih buyurdukları gibi şimdiye kadar hiç bir muvaffakiyet elde edilmiş değildir. Muattal bir halde de değildir. Bu eşkiyayı tenkil etmek için (....) Müsade buyurunuz, sözümü kesmeyiniz. Nurettin Paşanın ordu kumandanlığında memurini mülkiyeye ve idarei mülkiye dahi bazı müdahalesi vaki olmuştur. Hasebiyle daha ziyade vaktinizi gaip etmış olmamak için müsaadenizle izah etti. Hükûmet konağına içtima ederek salonda cereyan etmesi muhtemel bulunan ..... celbetmekten ibarettir. Bu, ahalinin doğrudan doğruya hakkı ve vezaifi cümlesinde ve vazaifi vataniyesi iktizasından bulunmakla bunu yaptıkları halde malûmu âliniz bunların hürriyetlerine bazı takyidat konulmuştur. ... bildirdim ve kendisine de bu takyidatın refedilmesi için emir verdiğim ..... Ordu kumandanı olmak salâhiyetiyle değil, tevkif ve eşhasın teb'inde sonra bu haleti ruhiye ile gerek cevabı ve gerek ileride zuhur edecek ahvale .... Bendeniz kanaati vicdaniyem dairesinde bu kumandanın tebdilinden başka çare yoktur. Eğer Meclisi Âlinizin noktai nazarı Dahiliye Vekilliğinizin noktai nazarına tevafık ederse, Heyeti Vekile leh ve alehte söz söylemiş, fakat bir neticeye, bir noktai nazara tebaiyet mecburiyetinde olduğundan Meclisi Âliniz rica derim Dahiliye Vekâletinin noktai nazarına iştirak ederse bunu beyan ediniz.

Heyete vaki olan şeyleri burada bertefsil arzetmek muafık değildir. Bir vaziyet arzediyorum. Siz de bu vaziyet hakkında....

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Dahiliye Vekili Beyefendi Heyeti vekile namına yeyanatta bulundu. Dahiliye Vekili namına Meclisi âli vekillerine bir ordu kumandanı vermişti. Rica ederim, bu kadar seyyiatına, sui istimaline şahit oldunuz, bu sui istimal tecelli etti. Anket yaparak heyet tayin etmiş. İstizan ediyorsunuz. Niçin tayininiz gibi azl etmiyorsunuz.

FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (Devamla) — Meclisten azil ve nasıb meselesini istizan etmiyorum. Bendeniz noktai nazarımı söyleddim. Bildirebilirsiniz. İsterseniz istediğinizi bildirmezsiniz. Binaenaleh bu zatın tebdilini teklif etmiştim. Mesele bundan ibaettir.

Heyeti Umumiye Hükûmeti temsil etsin.....

VEHBİ BEY (Kayseri) — Bu salâhiyet Heyeti Vekile aittir.

REİS — Söz alanlar çoktur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bir sual efendim.

BİR MEBUS — Bu salâhiyeti suiistimal ettiği iddia edilen yalnız Nurettin Paşa mıdır?

VEHBİ BEY (Karesi) — Şimdiye kadar Heyeti Vekile hiç bir kumandana müzaheret etmediği halde Nurettin Paşa hakkında Heyeti Vekilenin veyahut merciinin haberi olan Dahiliye Vekilinin talebi neden neşet ediyor?

FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, yanlış anlaşılıyor. Meclise bendeniz bu noktai nazardan söylemedim. Bilâkis Dahiliye Vekâleti her şeyden evvel bir takrir verildiği üzere, doğrudan doğruya tebdili cihetine gidecektir. Eğer Meclisin noktai nazarı da buna inzimam edecek olursa -ki itikadındayım- kararımızın isabetini teyit bakımından daha müsterih olacağım. Yoksa bu mesele hakkında sizin noktai nazarınızı almak için değildir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meslisin ne zaman noktai nazarını celbettiniz?

FETHİ BEY (Devamla) — Heyeti vekilenin verdiği karar mevzuubahis değildir. Heyeti Vekileden almış olacak bu salâhiyeti. Eğer bu salâhiyeti istimal ile herkesi hapsetmek selâhiyetini iddia ederse, buna kani ise bittabi böyle bir salâhiyeti kendisinden ref'olunmak ve böyle diğer kumandanlar da bu gibi salâhiyeti tecavüz edenler ve sui istimal edenler zuhur ederse Dahiliye Vekâleti onlar hakkında da icap eden muameleyi yapacaktır. Zamanı vekâletinde cereyan eden ahvalden tamamına malumattarım. Ondan evvelki vukuatı benden sorarsanız, zannederim, haksızlık etmiş olursunuz. Onların hakkında tahkikat için Dahiliye Vekâletinde evrak vardır. Tetkik olunur.

REİS — Efendiler, mevzuu bahis olan zat bir kumandan olduğu için Heyeti Vekileye ne derece âlâkadar ise Başkumandanı da o derece alâkadar eder. Bu hususta bir söz söylemeden evvel şu noktayı hatırlatmak isterim ki Heyeti Vekile intihabına ait kanunda bir nokta vardır. Bu nokta, zannederim ki, ilk defa olmak üzere, Meclise intikal etmiş bulunmaktadır.

Efendiler, ihtilâf, Dahiliye vekili ile orduda kumanda vazifesiyle muvazzaf bir şahıs hakkında karar vermek, Erkânı Harbiye Reisiyle bana aittir. Nurettin Paşa diğer ordu kumandanları gibi bir ordu kumandanıdır. Fakat pek nazik zamanlara tesadüf eden bazi hadisattan dolayı ordu kumandanları asayişi dahiliyeyi ıslaha tavzif edilmektedir. Asayişi dahiliyeden kaideten mesul Dahiliye Vekâletidir. Fakat vaki isyanlar için bittabi kuvvei askeriyeye, vesaiti askeriyeye ihtiyaç zaruridr.

Nurettin Paşanın merkez mıntıkasında bu işe müdahale etmesi de bu sebepten neşet etmiştir. Nurettin Paşanın gayri kanuni efal ve harekâtta bulunduğuna dair ihbaratta ... Ben kendi tarikimle bunları tetkike kıyam ettim. Buna mukabil bazı kanaatler de hasıl ettim. Tebdiline dair bende kanaat hasıl olmamıştır. Aynı zamanda Erkâni Harbiyei Umumiye reisinin mevzubahsetmesi üzerine ihtilâfi efkâr husule geldi. Diğer taraftan memul edildiği cihetle asayişin temine muaffak olamadığından Nurettin Paşanın azlini teklif etti. Tabii bu bizde de verilecek olan bir emirle yapılabilirdi. Arzettiğim gibi bittabi bizim tarafımızdan lâzimülicra olacaktır.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisari Sahip) — Elli kişiyi şehirbent yapması azli için kâfi değil midir? Yani kanun fevkinde yapılan bir fiilden dolayı? Çünki buna cevap veriyor. Nurettin Paşa diyor ki, Rum cemiyetine mensup haber veren bu altmış kişinin içinde dahil insanlardır. Binaenaleyh berikinin sözüne ne kadar inanmak lâzım gelirse .. (Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Müzakerenin kifayeti teklif olunarak müzakere kâfi görüldü.

(Trabzon mebusu Hafız Memhet Beyin takriri okundu)

(Erzincan mebusu Emin Beyin takriri okundu ve ekseriyetle kabul edildi)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

12 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	290
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	290:296
1 .— Fransızlarla yapılacak itilafname.	

Cilt : 13

91 nci İnikat, 2 nci Celse

DOKSAN BİRİNCİ İNİKAT

12 Teşrinievvel 1337 Çarşamba

İkinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi.

KÂTİP

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

SEKSENYEDİNCİ İNİKAT

5 Teşrinievvel 1337 Çarşamba

BİRİNCİ CELSE

Koçgiri ve Umraniye hadiseleri üzerinde müzakerelere devam olunarak görüşmelerin kifayeti kabul olundu ve celseye ara verildi.

Reis Kâtip

İKİNCİ CELSE

Rumların Samsun mıntıkasında icra ettikleri şekâvet mevzunda Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit ve Osman Beylerin Dahiliye Vekilinden istizah takriri okundu ve takrir sahiplerinin izahatı ile mesele üzerindeki müzakeratı müteakip görüşmelerin kifayeti kabul ve celseye nihayet verildi.

Reis Kâtip

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1 .— Fransızlarla yapılacak itilâfname

REİS — Buyurun, Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Arkadaşlarımın itiraz ettiği hudut meselesi : Hudut maddesinin Payas'ın hemen cenubunda bitmek suretiyle müphem bırakılması caiz değildir, deniliyor. Sonra türlü, türlü mahzurlara meydan verilmiş olur. Onun için bu nokta talik olunmalıdır diyorlar. Diğer bir arkadaşımızda yine bu noktanın Payas'ın hemen cenubi noktasında bulunmasında mahzur vardır ve orada demir madeni ve saire vardır diyerek Değirmen Deresinden geçmesini muvafık görüyor. Arkadaşlarımızdan Salahaddin Beyle iki arkadaşımız Meydanı Ekbaz ve Çobanbey mevkii gibi bunların da müphem bırakıldığını söylüyorlar. Ve bunlar tasrih edilse daha iyi olur diyorlar, Bilhassa Salahaddin Beyefendi Meydanı Ekbez'le Çobanbey arasında bir istasyon yapılamayacağını, hududun hiç olmazsa Payas'tan itibaren Fatıma'ya kadar ancak Çobanbey arasında bir hat yapılabileceğini beyan ediyor.

Hatırı âlinizde olsa gerektir, mukabil teklifteki hudut bu nokta içindedir ve Çobanbey ile Fatıma arasında bir şimendifer hattı yapılmasını ve kumpanya taahhüt ediyor.

Tekraren arz ettim ki, bunlar defaatla mevzubahis edilmiştir. Onların en ziyade, en şiddetle israr ettiği madde budur. Mamafih kendisine bu arzular bir defa daha söylenir. Fakat tekrar, tekrar arz ediyorum; Şeref Bey arkadaşımın en ziya tekrar tekrar bahsettiği huduttan bir nokta feda edemezler. Çünkü buraya geldiklerinden bilhassa, Reis Paşa Hazretleriyle hususi surette görüştüklerinde kendilerine Bekir Sami Bey hududunun Meclise teklif edilemeyeceğini sureti katiyede söylediklerinde o zaman müzakeratımız adeta tatile uğradı. Bu adam sordu. Aldığı cevapta diyor, ki hudutta katiyen tebeddülat olamaz. Buradan giderken şurasını da söylemiş idi ki ve bu hususta aramızda bir itilaf dahi olmuştu. Arada da arzettik, yani Bekir Sami Bey hududunda biz muvafakat etmedik. Sonra Çobanbey'den öte tarafa ve Nuseybin'den cenuba doğru giden mıntıkayı kabul eder gibi görünmüştü. Şimdi ise bu defa geldiğinde eski Bekir Sami itilafnamesinde olan hududu istedi. ve onda israr etti. Arkadaşlarımdan birinin, zannederim Şeref Beyin, Câber kalesine bayrak keşide «edilebilir» yerine «eder» konmasını söylemişlerdi. Vakıa bu ehemmiyetli bir noktadır. Fakat hattın

Not : Reis ve kâtiplerin adları zabıtlarda tespit edilememiştir.

kendilerine verilmesi dolayısiyle fili iktidarî ile zikredilmesi daha nazikânedir ve âdettir ve ötedenberi böyle olagelmiştir. Âdet hükmündedir. Şimendifer maddesinde, zâbıtanın şiketle bilitilaf temini ileride mazarrat gösterebilir. Binaenaleyh bu bilitilaf hazfedilmelidir, deniyor. Diğer bir arkadaşımız bu «bilitilaf» sözü yerine, aynı zamanda cenuptan vukubulacak tecavuzata karşı hattın emniyetinin Fransa tarafından temin edilmesi taahhüt edilmelidir, deniyor. Bu cihetler ile bu şimendifer maddesinde, yani zâbıtanın müstakillen bizim taraftan temini meselesini kendisine söyledim ve tekrar söylerim.

İkinci cihet bir az güçtür, zannediyorum. Zira hattın muhafazası ya bizim tarafımızdan olur veyahut onlar tarafından olur. Vaktiyle Moskova muahedesini müzakere ederken bir madde teklif edilmişti. Mesele istikbalde şudur : Yani o zaman bize denildi ki Kürt çetelerinin ika edecekleri mazarratların Türkiye Hükümetince kabulü... Biz bunu katiyen rettek. Bir kere Kürt çetesi meselesine itiraz ettik ve Anadolu'da müstakil bir Hükümetin mevcut olduğunu söylemekle tamamiyle retteddik. Eğer biz şimdi hatta vaki olan taarruzları Fransa Hükümeti kabul etsin diye bir madde teklif edersek -ki netice oraya çıkıyor- o zaman demek icabeder ki; hattı bizim jandarma muhafaza edemiyor, siz muhafaza ediniz. Zannederim bu, doğru olamaz. Sonra hattı biz, kimsenin müdahalesi olmaksızın müdafaa ederiz. Öteki taraftan vukubulacak tecavüzata karşı ise medeni milletler arasında bu gibi hususatta mes'uliyeti maneviye vardır ve bazı zamanda mesu'uliyeti maddiye ile de mes'ul edilirler. Onun için zannediyorum ki bu itiraza hedef olacak, biz, nasıl vaktiyle söyledik ise, o da bize, muktedir olsun olmasın, filiyatı bulunsun bulunmasın, emniyeti tesise muktediriz. Bunu başka bir Devlete bahşedemeyiz, der.

ŞEREF BEY (Edirne) — Elbette bu, onun için teklif olunmuştu.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurursanız cevap vermek isterim.

HULUSİ BEY (Afyonkarahisar) — Hattın cenubu Fransızlara ait olmakla o zaman oralara yakın oturan aşair hattı tahrip ederse kaçarsa ne yapacağız? Bunlar Fransız toprağındadır diye muharebe ile mi vakit geçireceğiz? Bunu Fransızlar da itiraf ediyor, biz de itiraf ediyoruz. Bu hudut, hudut değildir. Onlar da bunu itiraf ediyor. Bize diyorlar ki mademki oranın sükkânı bize ait topraklardadır. Mesuliyeti de bize aittir. Oralarda biz Avrupa usulünde mesuliyet deruhte ettik diyorlar ve bizim elimizde şimendifer temamen olmadıkça ve müşareketen bulundukça, biz bunların emniyetini temin edemeyiz diyorlar. Açık görüşüyoruz. Şimendiferlerini siyasetlerine âlet etmek, bizi demir kale içine sokmaktır. Bendeniz diyorum ki, bunun ortadan kaldırılmak imkânı yoksa ve bu adamlar mutlaka blakformun kenarına yapışacaksa, buradaki kasabaların kâffesi üzerinde Hükümetin hâkimiyeti bâki kalsın ve bunda katiyen ısrar etmelidir. Binaenaleyh çölde başımıza belâ getirecek bir hükümet teşkil ettiremeyiz. Onun için biz mevcut şimendifer hattının öte tarafını esas itibariyle hudut olarak kabul ederiz ve bu gayet basittir, çünkü her şey ortadan kaçacaktır.

Yusuf Kemal Beyefendiye sorarım nakliyatı askeriye nereden başlayacak? Bizim de nakliyat hakkımız olmayacak mı? Sonra sıhhiye ve muayene, kontrol gibi idari, mali sebeplerle nakliyatı askeriye tehir edilmemelidir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bunları da görüşürüz ve zannederim kendisiyle aramızda itilaf hâsıl olur ve kendilerinin Çobanbeye kadar nakliyat yapmalarını Fethi Beye söylemiş. Onun için bu cihetlerin temin olunacağı mümkündür.

HULUSİ BEY (Afyonkarahisar) — Çobanbey'den itibaren olan şimendiferler diye tasrih edilmelidir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Arz ettim efendim. Fethi Beye söylenmiş.

FETHİ BEY (İstanbul) — Yunanlıların kaydı vardır efendim. Bu kısım ancak Çobanbeyi ile Nuseybin arasındaki kısımdır ve mevzubahis olan mesele de budur. Onu temin edecek şekil kararlaştırılır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Mer'a meselesi daha ziyade tasrih edilse, yani hattın etrafındaki emlâk ve araziden istifadelerinin kemakân devamı şeklinde madde tasrih edilse diyorlar. Zannederim ki madde lâzım gelen sarahati havidir. Daha ne gibi noktaların daha ziyade tavzihi isteniliyor bilemiyorum.

BASRİ BEY (Karesi) — Bilâ kaydü şart...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Zaten bilâ kaydü şart geçecektir. Bu hayvanat kapudan geçmiyor, her taraftan geçiyor. Bunların gerek zahairinden, gerek mahsulatından ve gerekse tohumlarından hiç bir resim alınmayacaktır. Maksadımız zannederim budur. Doğrudan doğruya arazisinden, emlakinden Hükümet istifade edemez. Bunun Fransızcada manası «ikametgâhının bulunduğu memlekettir.» Rica ederim tercüme belki hatalı olur. Fakat bizdeki mana-

yı hukukisiyle, «sakin bulundukları» arasında fark vardır. Binaenaleyh, bu, «daimi ikametgâh» demektir. Mutlak kemaline masruf?...

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — «Muvakkat ikametgâh» adam akıllı olabilir. Zatı âlileri ise böyle buyuruyorsunuz. Zaten her mukavele aktinde muteber olur olmazsa o mukavelenin tarihi aktinden sonra o bir tarafa vermeyecek büsbütün âzâde mi kalacak?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Fransızca (dömisil) kelimesi bunların hepsini kâfildir.

HACI HAYALİ EFENDİ (Urfa) — Fransızca o manadadır. Türkçede o mana ifade edilemiyor.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Sonra efendim; Salahaddin Beyefendinin ikinci arzuları ticaret itibariyle Nuseybinin, siyaset ve idare itibariyle Cezirei İbni Ömer'in bize kalması ve hududun Nuseybin'den itibaren ve Demir Kapu üzerinden Cizreye gitmesini istiyor. Onlar deminki maruzatıma dahil olsun. Binaenaleyh söyleriz.

Şimendifer meselesinde yine Salahaddin Bey, Pozantı ve Tarus hattının ve Bağdad hattı şirketinin haiz olduğu hukukun devrolunmasını ve mektuptaki eski şartın noksan bulunduğunu ve bunların ikmal olunmasını, teminat akçesinden kurtulmak imkânı olup olmadığını sual ediyorlar. Bunlardan Elaziz şimendifer hattı meselesinde, ümit ederim ki, bazı şeyler daha yapılabilir. Fakat şimdi eldeki bulunan şekil -ki malumu âliniz bu defa geldi- esasen biz evvelce zaten musır olduğumuz gibi şimdi de kanaatimizde musırrız. Bu şimendifer maddesi bu şekliyle ne onların, ne bizim aramızda meseleyi katetmiş bir şekil değildir. Paris'ten bir şekil geliyor. Bu zat onu burada ikmal ediyor. Çünkü biz bir defa Bağdat çiftliğinin falan falan imtiyazını demedik. İmtiyazını devrediyoruz. Ne şekilde devrediyoruz? Meselâ : Birincisi; Hükümetin kâffei hukuku mahfuz kalmak, İkincisi, şirketin bizden vukubulacak metalibi temin edilmek, kaydı ile.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Sene başı tazminatı dahil mi? Bu tazminatı kim isteyecektir, Almanlar mı, isteyecektir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bizim nazarımızda Alman yoktur. Şirket vardır. Şirkette alakadar olan şirketten dava edecek... Yalnız şu noktaya nazarı dikkatinizi celbetmek isterim. Bilhassa Hafız Mehmet Bey biraderimizin nazarı dikkatini celbetmek isterim ki, devrin tanılması için şu şart intihap eder, bu şart intihap eder. Şu şartın tahakkuku bu şartın tahakkuku demektir. Şimendifer meselesi hakikaten büyük ehemmiyet arz eden bir mevzudur.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Biz yalnız devri kabul ediyoruz; mesele budur. Sonra mektupta deniliyor ki, şurası mukarerdir ki, devrin... Yani Fransızcada bu gayet kuvvetli bir kelimedir, deniliyor. Şartın biri bizim Hükümeti Osmaniyenin bütün hukukunu veyahut Hükümeti Osmaniyenin mutasarrıf olduğu hukukunu; ikincisi de eski şirket tarafından bu devirden, nakilden dolayı Türkiye Hükümetinden vukubulacak metlibata karşı bunun temin edilmesi şartiyle deniliyor.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim bu, evvela Türkiye Hükümetinin hukuku idame edilecektir fıkrası, ki bu imtiyazname elimizde olmadığı için hakkiyle tetkik edemedik; bunun devri sabıkta verilmiş olan imtiyazdan istifade etmiş olduğu muhakkaktır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Yok, hayır.

VEHBİ BEY (Karesi) — Binaenaleyh imtiyazın kapitülasyonlarla alakası olduğuna nazaran Bağdad şirketine verilmiş olan imtiyazda hukuku Osmaniyeye taalluk eder maddeler mevcut ise bu da o madde ile temas ediyor mu? Bağdad şirketi imtiyazının bizim memleketimizin aleyhine olan maddeleri temamiyle bâki midir? Çünkü o şirket tamamiyle devam edip gidiyor. Halbuki bunların kâfesinin mülga olduğunu ilan edebiliriz. Fakat o zaman bunun maddei hukukiyesi ne olur? Zannederim bunu edemeyiz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Ben zannederimki, bu aharin kabul etmemesiyle olur. Ya dersiniz Osmanlı Hükümetinin vermiş olduğu bilcümle imtiyazat mülgadır, ki o zaman Osmanlı Devletinin bu taahhüdatını kabul etmemiş olursunuz. O vakit karşınıza yeni bir şirket gelir, istediğiniz gibi verirsiniz. Yoksa bu, bütün fenalıklariyle bâkidir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — O halde devir kelimesini kullanmak doğru değildir. Şirket Fransız grupuna devredecek, estafurullah...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Demin arz ettim, bu işin içinden çıkmak mümkün değildir. Biz bunu kendileri nazarında temamiyle isbat ettik. Bunda hakkınız vardır, mümkün olsa bunu kaldırıp onun yerine aramızda şöyle bir madde kabul olunmuştur derdik. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Bağdad hattının Pozantı, Nusaybin şubesinin işletme ve buna müteferri olan muamelatı ve Alman Hükümet ve tebaasının haiz olduğu hukukun bir Fransız grupuna devri hususundaki Versay muahedesindeki bütün şimendifer maddesi yerine koyduğumuz madde bu idi. Bunda diyorduk ki, Türkiye Hükümeti Versay muahedesinin 265 nci maddesinin bu kısma ait fıkrasını

kabul eder. Yahut Versay muahedesinin bu kısma müteallik olan hükmünü kabul eder. Bu bizim maksadımızı temamiyle temin edebilirdi.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye ait söz isterim. Efendim, Hariciye Vekili Bey uzun boylu münakaşat neticesinde yüreğimizi sızlatan bir çok nıkata iliştiler. Bundan evvel istediğimiz bir şey var ki, onu anlayalım. Bunu esbabı askeriyemiz, esbabı siyasiyemiz, esbabı iktisadiyemiz ve herhangi bir vaziyetimiz kabul ediyor mu? etmiyor mu? Evvelemirde Hariciye Vekili Beyefendi bu hususu bildirsinler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, mesele zaten bu sahaya geliyor. Versay muahedesinin bu maddesinde Alman Hükümetinin herhangi bir yerde, Türkiye'de, Çin'de, Afgan'da vesaire vesaire bulunan teşebbüsatı sınaiyede olan haklarını iştira edecekler ve bu iştira edilecek hakların taksimat komisyonuna devredileceği münderiçtir, diyor, Biz de dedik ki Alman Hükümeti kendi tebeasının haklarını alsın. Tazminat komisyonuna devretsin. Tazminat komisyonundan da nereye geçecekse geçsin, O zaman bundan ne kazanıyoruz, anlarız. Bizim karşımızda bir defa bir şirket varsa Türk şirketine karşı taahhütte bulunuyor. Haklarını alır ve başkasına devreder. Ya Alman Hükümeti veya Türk şirketindeki Alman hukukunu bir başkasına devreder ise bizim ona diyeceğimiz yoktur. Bize bunun için hiç bir şey taalluk etmezdi. Bizim için de pek âlâ idi. Biz Versay muahedesinin yalnız bir kısmını kabul etmiş ve Fransa da buna peki demekle diğer kısımlarından âzâde kalınmıştır. İşittiğime göre bundan dolayı bunu retteddiler. Bunun için bu madde böyle olmakla beraber şimendifer meselesinin tarihçesi de budur. Binaenaleyh bu madde bu ibhamiyle beraber son mektupla Hükümetin hukuku mahfuz kalmakla ve şirketin metalibatına karşı da Hükümetin mesuliyeti üzerinden defedeceğiz mevzubahis olmakla bizim hukukumuz temin edilmiştir. Bunun daha vazıh bir surette arzumuz dairesinde olmasına çalışacağım. (Hay, hay çalışmalı sesleri.)

Salâhaddin Beyin bir suali daha var. O da bu hattan Fransızlara asker nakliyatı hakkını vermektir. Bu oradaki birtakım hisleri müteessir etmez mi? Kimse diyebilir mi ki vermeyelim.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Hayır efendim. etmez denebilir, vermeyelim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Peki sonra ne olacak?

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Yanlış anladınız. Oradaki müslümanlar üzerine ne tesir icra eder?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Ne tesir icra edeceğini bana sormayınız. Bu Hariciye işi değildir. Nefsi bir histir. Herkesin ve benimle beraber düşünenlerin hissedeceği bir şeydir. Ha, bunun neticei siyasiyesi böyledir diyerek, «vermeyiniz» dersiniz.

Sonra bir diğer mesele mevzubahis ettiler. O da en son bahsettikleri meseledir. O mesele de bizim Suriyede kalacak evkafımız ve emvali Devlet ve Hazinei Hassa ve Suriye'nin Dûyunu Umumiyeye iştiraki vesaire gibi Suriye'nin vaziyeti hukukiyesinin tebeddülünden dolayı ahkâm ne olmalıdır? Bunu evvelce düşündük. Fakat bunun için son günlere kadar gidip gelecekti. Bir zaman oldu, biz koparmak derecesine geldik. Bir zaman geldikki o koparmak istedi. Şimdiye kadar bu mesele kendine söylenemedi. Fakat Meclisi âlinizin arzusunu haklı bir surette söyleriz. Çünkü muahedenin mahiyetini anlamak lâzımdır. Mütareke mi, sulh mu yapıyoruz, ne yapıyoruz? Bunu söylüyoruz ve ümit ederim ki, bir itiraza da uğramaz.

BİR MEBUS BEY — Evkafa müteallik hakları da dahil ediniz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Evkaftan, hududu bu tarafta kalanlar için şurutu olanlar vardır. Bir çok vakitlerde bunların mübadelesine kalkışılmıştır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, onlar şimdi hallolunacak mesele değildir. Şimdi esası konur, teferruatı için de İnşallah yakında çalışacağız ve kısmen de sulh istihzarat komisyonu bunların teferruatını hazırlatır. Zannederim vaktiyle İstanbul'da bunların hepsi hazırlanmıştı. İtirazlarına da zannederim cevap vermiş oluyorum. Şimendifer meselesinde hakkı gaip şu suretle oluyor ve bu iki Hükümet arasındadır. Bilahire muamele bizim ile bir şirket arasında olacak ve biz bir grupa devredeceğiz. Yalnız bir grupa devri değil, Fransaya değildir. Bağdat hattını siz ileride şirketin şeysi meselesinde aramızda görüşeceğiz. Yeterki biz gerek Bağdat hattı şirketin hakkını devrinden ve gerekse devrinden halen iki taraflı mutazarrır olmayalım. Şimdiye kadar arkadaşlarımız tarafından dokunulan cihetler bundan ibaret kalıyor.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Grup namına Fransa menafii denmiştir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Anadolunun canıyla, malıyla, kanıyla yapılmış bir Hicaz hattı var ve bunun bir kısmı da Suriye'de kalacak. Bunun hakkında ne temin edilmiştir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Şimendiferler meselesi dolayısiyle deminki saydığım şeyler, yani tebeanın hukuku meselesi ve şimdiye kadar rüyet olunan davalar vesaire vesaire var. Bunların ihtiva ettiği binlerce şeyler var. Onlar burada hallolunamaz. Zira biz Fransa ile bir muahedenamei sulhiye yapmıyoruz. Suriye'nin bizden tefriki ve oradan bizim hakkı saltanatımızın refine dair bir şey yapmış olsa idik malumu âliniz bunun müteaddit netayici olması lâzım gelirdi.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — On birinci maddeden bir şey anlamıyorum. Orada kalan ahalinin arazisinin hâsılatı öşriyesi nasıl ve ne tarafa verilecektir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bizim tarafa verilmek lâzım gelir. Diyoruz ki emlakinden, hâsılatından, arazisinden istifade edecek ve bundan dolayı hiç bir resim vermeyecek. İkametgâhı bulunan mahalde verilecektir, deniyor. Bu suretle hepsinin bize verilmesi lâzımdır. Nitekim bizim tarafta varsa onlara verilecek.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — On birinci maddede diyor ki: (11 nci maddeyi tekrar okudu.) Şimdi burada Mersin ile Adana arasında bir hat vardır diye bunun da dahil olup olmadığı şeklinde olan bu kelimede bir emel vardır. Bu tashih edilmelidir.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; bir iki şey tezahür etmemiş. Bizim Aziziye, Malatya ve havalisi ve bilhassa Sıvas ahalisinin hayvanlarını otlatmak hakkı baki olup olmadığı izah edilsin. Malumu âliniz bu gibi hususat ne kadar mutlak olacak olursa o kadar faide görürüz.

Sonra şimendiferin borcu meselesi de Bağdat hattının menafiini çekmek içindir. Bu gün bu hattan bize kalan kısım nankör bir kısımdır. Hangi aşarı mütemadiyen verecekler? Bunlar hukuki meselelerdir. Bağdat hattı imtiyazı devrolunuyor. Bunun da dahil olması lâzım gelir. Bu noktayı Hükümetten sormak isterim; bu da benim borcumdur. Yalnız bu nokta değil şimendifer meselesinde dahi bir çok noktalar vardır.

REİS — Eğer arkadaşlar birer, birer sual soracak olurlarsa uzun sürecek. (Gürültüler.) Otuz iki arkadaş var, söz almış. Sonra sualler tekrar tekrar yapılıyor. Bu suretle sözler geri kalıyor.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Vaziyeti askeriyemiz, siyasiyemiz ve maliyemiz bize böyle bir muahedeyi kabule mecbur ediyor mu diye soruyorlar. Zaten halledeceğimiz yegâne mesele budur. Çünkü evvelce de arz ettiğim veçhile, ki kendi namıma arzediyorum, size takdir olunacak bir itilafname müsveddesi getirmiyorum. Sadhezar teessüf ki mağlubiyetimizin neticesini ilk duyacak vesika ve Osmanlı İmparatorluğunun ve kendi hatalarımızın hâsılı bütün bir tarihin toplayıp, toplayıp yığdığı şeyleri görmeye, acılarını duymaya başlıyoruz. Bizim önümüze bu mukavele ile Versay muahedesi geliyor. Binaenaleyh biz burada Devletin, memleketin menafiini oldukça temin ettik diye getirmiyoruz. Niçin getiriyoruz? İşte onun için... Biz, şimdi Fransa ile sulh aktedersek menfaat mı olacak, mazarat mı olacak diye arkadaşlarımızdan Dr. Mazhar Beyefendi mukayese yaptılar. Ben vaziyeti askeriyemiz budur, vaziyeti maliyemiz budur, Binaenaleyh bu muahedeyi yapalım demiyorum. Çünkü o cihete salahiyettar değilim. Salahiyettar olan arkadaşlarım var. Biz, mesaili hariciyei siyasiyemiz itibariyle elbette ve elbette düşmanlardan birini ve kuvvetlerinden birini düşman saflarından çekmek elbette bu memleket için faidelidir. Takdir edeceğimiz budur. Yani yalnız bir düşmanı düşman saflarından çekmekle memlekete edeceğimiz menfaatla buna bedel olarak, baha olarak verdiğimiz şeyi mukayese ettiğimizde hangisi daha büyüktür, hangisi daha küçüktür; takdir edeceğimiz şey budur. Gerek hali hazıra, gerek istikbale, gerek enzarı ammeye karşı mesuliyeti takdir ettikten sonra deruhte etmek lâzımdır. Demin arz ettiğim gibi bir düşmanı düşman saflarından çekmek, umuru hariciye ve mesaili hariciye noktai nazarından muvafıktır. Bunu söylüyorum ve mesuliyeti kabul ediyorum. Bunu mukayese ettiğimiz vakit belki bazı hususatta iyi hareket edemedik. Azamı istihsal edebileceğimiz şeyleri istihsal edemedik. Bunları tarihe karşı söylüyorum. Bugün için değil, yarın bana lağnet edeceklere karşı söylüyorum. Ve burada zabtolunmasını istiyorum. Umuru hariciye noktai nazarından budur. Yalnız arz ettiğim gibi ihtimal bu mukavele, bu itilafname daha mükemmel olabilirdi. Fakat arkadaşlar, şimendiferi 20 kilometre ileri götürse idik, hududu daha biraz aşağı indirse idik, hatta Antakya'yı da alsa idik o bir taraftan yine kalplerimiz müteessir olmayacak mıdır? Bu noktada bence hodgâm olmayalım. Biraz müteessir olur idik. Bunlara az müteessir olurduk, fakat herhalde müteessir olurduk. O halde düşüneceğimiz şey, biz Fransa ile uzlaşmıyalım, devam edelim. Yalnız şurayı düşünelim. Uzlaşmadığımız, devam ettiğimiz zamanda üç ay sonra, beş ay sonra, bir sene sonra daha iyisini istihsal edecek miyiz? Bence bütün vereceğimiz karar budur. Bunu takdir edelim. Avrupa siyasetinden haberdar olamazsak, kendi siyasetimizle

dost tedarik edemezsek, dost bulamazsak olmaz. Bu düşmanların içerisinden asgari kendimize dost bulmaya çalışmalıyız. Bir an evvel arzu ettiğimiz, sulha, arzu ettiğimiz veçhile erişmek lâzımdır. Mecburiyetimiz ve vazifemiz budur. Binaenaleyh bendeniz hariciye noktai nazarından iki kelime ilâve edeceğim : Ben bu meseleyi halletmekle hiçbir şeref duymayacağım ve emin olunuz, dünyanın buraya imza bırakacağı en bedbaht kimsesi ben olacağım. Bu bedbahtı ile bu Türk vatanına bir felah getirirsem o zaman mesut olcağım. Başka bir şey değildir. Yoksa gözlerimi istikbale dikerek bu itilafname memlekete hayrı mahzdır veyahut şerri mahzdır diye gelmiyorum. Elimdeki vasıtalar da sizin bildiğiniz gibidir. Hariciye Vekâletinin bütün dosyaları muhteviyatını bilirsiniz. Bilmiyoruz diyenlere karşı gelsinler dosyalar açıktır, her şeyi görsünler. Rica ederim mesuliyeti tarihe karşı, millete karşı yalnız benim üzerime vermeyiniz. Rica ederim arkadaşlar, mesuliyeti hepimiz üzerimize alalım. Karar verelim, ileriye doğru gidelim. Evet veyahut hayır diyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Buyurduğunuz gibi dünyanın cereyanlarından bihaber olan bir millete karşı Fransızlar nasıl sulha talip oldular? Acaba onlarda bir cereyan mı var? Biz onlara el verirsek rekabeti siyasiye var mıdır? Bu vaziyet karşısında İngilizler veyahut diğer Devletler ne yapacaklardır? İstikbalde ben bunları görmek lâzım gelir diyorum. Meclis teşekkül edilidenberi en samimi olarak şu celse aktedilmiştir. Bizim böyle dertli olarak düşünmemiz sırf dünyanın cereyanlarından bihaber oluşumuzdur. Dünyanın siyasetinden bihaber olduğumuz için bir karar vermekten âciziz. Dert, cereyanı umumidir. Fransızları bize atan rüzgâr nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Ona ait mümkün olduğu kadar malumat arz edeyim. Efendim; Franklen Büyyon buraya geldiği vakit. Hükümetten müracaat ettiler. Yani Franklen Büyyon burada iken İngilizler Hükümetimize müracaat etti. Franklen Büyyon gitti, Harington çıktı. Harington gitti, Franklen Büyyon geldi. Bundan üç gün evvel bilvasıta bize daha ciddi bir müracaat vaki oldu. Sonra müsaade edin, İtalya mümessilinin buraya gelmesi için çok çalıştık. Fakat İtalya mümessili mümesil olarak gelmiyor. Aldığımız resmi nota mealine göre memuriyeti mahsusa ile geliyor. Tekrar ediyorum, ben henüz öyle katiyetle söz söyleyecek bir diplomat değilim. Sizin teveccühünüz üzerine buraya gelmiş bir âcizic. Fakat kendi takdirime göre biri bize elini uzattığı zaman diğeri aman ben de uzatayım diyor. Biri çektiği vakit diğeri de çekiyor. Bu zamana kadar oynanan oyunlar bunu böyle gösteriyor. Hüseyin Avni Bey biraderimizin sualine cevap olarak arz ediyorum. Fransızlarla olan itilaf bizi dostluğa sevkediyor. Arz edebiliyor muyum? Yani dostumuz oluyor. Çünkü biz Fransızlarla itilaf aktediyoruz. Fransa ile itilaf şüphesiz bize daha ziyade itilaf kapusu açacaktır. Biz eminiz ki bu suretle bize diğerleri de müracaat edeceklerdir. Esas itibariyle Hüseyin Avni Beyin sorduğu suale cevap veriyorum. İşte vaziyetimiz budur.

MUSTAFA KEMAP PAŞA (Ankara) — Hüseyin Avni Beyin arzularını tatmin eder şekilde Celâlettin Arif Beyin bir mektubu vardır. Arzu edersenız bu mektubu okuyayım : (Mektup okundu.) Birisi... İkincisi; Briyanın düşmesi ile Puankare'nin gelmesi ihtimali... Bittabi Puankere'nin kim olduğunu bilirsiniz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Maruzatım arasında bir şey unuttum. Mösyö Briyanın Tan gazetesinde görülen ifafatı ve bizim Bekir Sami Bey tarafından ve Celâlettin Arif Bey tarafından gönderilen mektup mefadına göre Briyan, hududun milliyetler esası üzerine çizilmesini kabul etti idi. Bu bizde bir kanaat hâsıl etti. Binaenaleyh bu adam buraya geldiği vakitte bundan yine bunlardan bahsettik ve istedik ve aynı zamanda gazeteden Meclisi Mebusan zabıtnamelerini okuduk. M. Briyanın söylediği sözler şunlardır, dedik: M. Briyan Hudud bir komisyon marifetiyle tayin edilecek, diyor. Bu adam bunu kemali şiddetle tekzip etti. Katiyen bunun aslı yoktur, dedi. Bana yazılan mektuplardan bunun temamiyle aksi olarak bildirildiği ve hudut, size bildirdiğim hudut olarak bildirmiştir ve bunun muhteviyatı size münir Bey tarafından yazılmıştır, dedi. Binaenaleyh bu beyanatı katiyen ve katibeten ağır lakırdılar sarfederek tekzip ediyor. Biz M. Briyandan hududun milliyet esası üzerine yapılmasına dair söz aldık dersiniz. Fakat Meclisi Mebusan zabıtlarından alınmış, gazetelerde biz, hududu milliye üzerine hududu çizeceğiz diye bir şey yoktur. Onun için malumunuz olsun ve zapta geçsin.

FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstanbul) — M. Briyanın dediği hudut bu mukavelenamedeki huduttur. Onun anladığı hudut bu huduttan ibarettir. Onun dediği şudur ki, sizin Ankara'dan göndermiş olduğunuz bazı cüzi tadilatla kabul ettim, demesi olacaktır dedi. Onun verdiği hudut bu huduttan ibarettir. Çobanbeyli'den geçen demiryolu münasebetiyle yapılan tadilattır.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İşte efendim, aynen söylediğim söz şudur: (Fransızcasını okudu.) Hududa dair olan kısmı budur. Bu eskiden bir kaç defa mevzubahis olmuştur. Ve bunun sözü geçti. Çünkü bizim vazifemizdir. Hatta bunun hakkında muamele cereyan etti. Hariciye Vekâleti bir Heyeti Vekile ve Paşa Hazretleri tarafından Bekir Sami Beye telgraf çektirdi. Ama bu Fraklen Büyyon buraya gelmezden evvel çekilmiştir ve sizin o gelmeden evvel o sözlediğiniz vesaiki alarak buraya gelmeniz pek lâzımdır denmiş. Bu geçen ayın 17'sinde tekrar edildi. Elan gelmedi. Bunu lâzım olduğu ehemmiyetle Hariciye Vekâleti ve Hükümet nazarı itibare almıştır. Bu, zabıtta bulunsun.

HAFIZ ŞAHİN EFENDİ (Gaziayıntap) — İtilafnamenin 14 ncü maddesinde Koyuk suyu tarafeyn beyninde adilane bir surette taksim edilecektir deniliyor. Zannediyorum ki bunun usulü kadime veçhile istiyorlar. Halbuki bunun onda yedisi Halebe, üçü Ayıntaba taksim olunmuş. Zannederim eskiden Niyazi Beyin tetkikatı üzerine bir itilaf yapmaktan tevekki ettik.

REİS — Celseyi on dakika teneffüs etmek üzere tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	298
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	298
1. — Fransızlarla yapılan itilafname.	*298:315*

Cilt : 13

92 nci İnikat, 2. Celse

DOKSAN İKİNCİ İNİKAT

13 Teşrinievvel 1337 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş),

REİS — Celseyi açıyorum.

Geçen celsei hafiyenin zaferi sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

DOKSAN BİRİNCİ İNİKAT

12 Teşrinievvel 1337 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde inikat ederek; Fransızlarla yapılacak itilâfname hakkında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendinin izahatı ve suallere cevabı dinlendikten sonra tenefffüs için celseye 5 dakika ara verildi.

Reis Kâtip
Hasan Fehmi

REİS — Zaptı sabık hulasasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler.. Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Fransızlarla yapılacak itilâfname

REİS — Fransızlarla yapılacak itilafname hakkındaki müzakerata devam ediyoruz. Söz Tunalı Hilmi Beyin. Buyurun efendim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Efendim, mukavelenamenin taalluk ettiği cihet memleketin cenubuna taalluk etmesi itibariyle, hudut noktai nazarından zannedersem söz alanlardan evvelemirde Adana'dan, Diyarbekir'e kadar olan arkadaşlarımız fikirlerini, mütalaalarını bildirirler, bu suretle Meclisi de bu bilhassa benim gibi o tarafın ahvaline vukufu olmıyan kimseler daha ziyade tenevvür ederler. (Gürültüler)

Efendim müsaade buyurun bendeniz böyle düşünüyorum. Belki gayetle mucibdir ve onu takdir sizlere aittir. Reis Bey buyuruyorlar ki nizamname gözetecek vakitte değiliz, ben zamanın nezaketini düşünürüm, hepsini ayak altına alır o tarafa giderim.

ŞEREF BEY (Edirne) — Muhterem arkadaşlar; Fransa devleti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi murahhasları arasında yapılan itilâfnamenin maddelerini hepimiz birer birer okuduk. Bendeniz vâridi hatırım olan noktayı arzedeceğim. Fakat heyeti umumiyesi hakkında bir iki söz söylemek isterim.

Vaziyeti hazıra itibarile, Fransızlar vaktile bize muhasım bulundukları sırada, yani hali harpte iken, bilahara kendi siyasetlerinde hasıl olan tebeddül üzerine bizimle anlaşmak mecburiyetinde kaldılar. Bu, ancak iki noktadan vâriit olabilir. Bu, Fransızlarla hemen bizim tarafımızdan vaki olmuş bir şey değildir. Biraz da Fransızların ahvali dahiliyelerini nazarı dikkate almak ve aynı zamanda bu günkü ahvali siyasilerini ve nasıl bir ceryanı siyasi takip ettiklerini anlıyarak, hemen bizim de donu çözmekliğimiz lâzım gelmez. Binaenaleyh bu babta efkârımı ve mütaleamı arzetmeden.. (tabiri değişdirin sesleri) Asla.. Bekir Sami Beyin itilâfnamesi ile, şimdiki itilâfnameyi tetkik edersek altı noktada hükümeti hazıra murahhasları muvaffak olmuştur. Yani Bekir Sami Bey itilâfnamesine nisbetle altı noktada muvaffak olmuşlardır. Bunun birincisi, Bekir Sami Bey ile Fransa beyninde yapılan ve Meclise gelen itilâfnamedir ki bundan bahsetmek isterim.

HULÛSİ BEY (Karahisar Sahip) — Sevr'den az farkı var.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bekir Sami Bey itilâfnamesi yoktur.

BİR MEBUS BEY — Yani madum bir şeyle mukayese etmek muvafık değildir.

ŞEREF BEY (Devamla) — Dün burada yazdırılan şey nedir? Binaenaleyh, Bekir Sami Bey Paris'te

Mösyö Briyan ile yapmış, fakat Meclisi Âlileri Misakı Milli ruhu ve millet ve memlekete merbutiyet) (1) hissiyle parça, parça yırtmış, suratına atmıştır. (Gürültüler.) İsterseniz buraya gelir cevap verirsiniz. Sizin kadar, bizim de hakkı kelâmımız vardır. Bendeniz hükümetin fikrinden anladığıma göre; hükümet Meclisi Âlinin tenkidatını ve bu itilâfnamenin bazı mevaddı üzerindeki mütaloatını almak istiyor. Aldıktan sonra hükümet, son sözünü söylemek ister. Bittabi müzakerat devam edecek ve netice ne ise bir şekle bağlanacak. Bunun mevaddı hakkında vârit olan şeyleri hükümetin nazarı dikkatine arzeyledim: Eğer kudretim yeterse esasen bu itilâfnameyi kabul etmem. Altı maddede tarafeyni akideyn elimize... diye dolduruyorlar ve işgali müteakip tâli bir affı umumî ilân etmek istiyorlar. Bu affı umumî meselesinde biraz durmak isterim. Evet, bir affı umumî ilân edeceğiz. Fakat o civarın ahalisini, yine o civarın arkadaşları pek iyi bilirler ki ve aynı zamanda bizim de başımızdan geçtiği için pekâlâ biliriz. Bu, affı umuminin ilânı memlekette sükûn ve asayişin tamamiyle tekarrür etmemesini istilzam eder. Zira orada hanümanı yıkılan, malı çalınan, ırzı yırtılan bir çok insanlar var. Bu, bittabi bizim de başımızdan geçtiği için biliyorum. 93 seferinde ilân edilen affı umumide bunu teslim almaya gelen kızın bu affı umumiden müstefit olan gayrı Türk anasır arabasını taşa tutarak ve kovalayarak tahkir etmişler ve yine bir Müslüman memleketine avdet ettiği zaman da, kızının cihazını, evinin eşyasını bir Hıristiyan elinde bulunduğunda onu almak istediği zaman da kovmuşlardır. Onun için eğer mümkünse Hükümetimiz çalışsın, hukuku şahsiye müstesna kalmak üzere, şartını koysun. Vakıa hukuku umumiye af olunur ve affı umumî ilânı hukuku şahsiyeye tesir etmez. Fakat bu affı umumî ilân edilip de hukuku şahsiye sâkıt olmaz dersek - ki neden malûm - çok isabetli hareket etmiş oluruz. Vakıa hukukun prensipleri böyle icabeder. Affı umumî ilân edilen yerlerde hukuku şahsiye sâkıt olmaz. Fakat bu, bizim kanunlarımızda vardır. Bunu anlatmak için bunun sarih olması daha iyi olmaz mı? Binaenaleyh hukuku umumiyenin yanına hukuku şahsiye müstesna olmak kaydını koymak hususunda heyeti muhterremiz muvaffak olursa daha menfaatli olur. Ben böyle görüyorum.

İkincisi; yedinci maddede; Misakı Millimizde de resmen kabul edilen ekalliyetler hukuku vardır. Bu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından düveli mütelife ile ve bunların bütün hasımları ile ekalliyetler hakkında akdolunan mukavelâtı kabul etmek, ki biz bunu Misakı Milli ile ilân ettik, bu doğrudur. Esasen bizim bütün Kanunu Esasimize göre ve kavanini mevcudemize göre, ekalliyetler denilen mana mevcut değildir. Bunlar tebaadır. Maksudumuz, maksut bizzat tebaadır. Binaenaleyh, bir Müslüman hangi hukuku esasiyeye malik ise, bir Hıristiyan da o hukuku esasiyeye maliktir. Bizim Kanunu Esasimizin muktezası budur. Biz, bunu ilân ederken zannedersem düşündüğümüz bazı nıkat vardır. Orada diyorduk ki; meselâ Arabistan gibi Araplarla meskûn olan mahallat ve keza Garbi Trakya'da sakin olan ve serapa Müslüman olan kısımlar, kendi vatandaşlarına müracaatla kendi mukadderatlarını kendileri tayin edecek... Benim anlıyamadığım bir şey var. O da; biz, Kilikya hakkında yani Adana ve civarı hakkında Fransızlarla bir itilâfname akdederken henüz bir sulhü daimî akdetmiş olmuyoruz. Çünki Fransa diyorki; kendi müttefiklerim vardır, müttefiklerimizle birlikte umumî sulh masasında daimî bir sulh yaparız. O halde yapılan mukavelenamenin de şimdi umumî sulha talik edilmesi iktiza eder. Yani Kilikya hakkında bizimle itilâfname yapmıyor, Kilikya itilâfnamesine umumî sulha taalluk eden bir madde koyuyor. O da ekalliyet hukuku... Ekalliyetlerin hukukunu bittabi hepimiz biliyoruz, ki Senjermen Muahedesinde, ekalliyetler hukuku mevzuubahs olmuştur. Bendeniz onu biraz okudum. Bu, esasen bizim bahsettiğimiz mevattan başka bir şey değildir ve bizim bahsettiğimiz daha çoktur. Çünki vatandaşlarımız olan Rum ve Ermeniler aynı hukuka mazhardırlar. Ben nasıl mebus intihap ediyor ve ediliyor değil mi efendim? Sonra onlar ayrıca bir cemaat imtiyazına maliktirler ve benden daha çok hakka maliktirler. Şimdi bunların ekalliyetler hukukundan bahsetmelerindeki maksatları nedir? Esasen kendisi diyor ki Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından düveli mütelife ile bunların hasımları arasında aktedilen mukavelenamedeki ekalliyetler hukuku aynen esas olarak alınacak ve tatbik olunacak. Şu halde istikbalde olacak olan sulha atfen bizi şimdiden bağlamak istiyorlar. Bundan yalnız bir şey vâridi hatır oluyor. İnşallah muzaffer ve galip ordumuz yarın düşmanı ana vatandan atacak ve istilâ edilen yerlerimiz istihlâs edilecek, ondan sonra biz, galip bir surette sulha başlayacağız. Efendiler; sorarım size o zaman Garbi Trakya'da bulunan yüz binlerce Müslüman ile, Yunanistan'ın içinde yaşayan bu kadar Müslüman var, onların hukuku ne olacak? Bun-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

lara karşı Fransa bize ne taahhüt etmiştir? Yalnız Kilikya'ya ait olan kısmı taahhüt etmiştir. Eğer yalnız Kilikya'ya ait bir madde olmuş olsaydı onu kabul edebilirdik. Fakat onlar, bize mukabil olarak ne taahhüt ediyorlar? Onun için heyeti murahhasamızın istikbâlde yapacağı sulha, biz de Emanet Girayı Hilâfeti haiz olmamız dolayısiyle, bugün için bizden ümit bekliyen insanlar vardır. Bugün onlar bizden ayrılmışlardır. Fakat yarın bize gelecekler. Bunlar bazı yerlerde ekalliyettedirler. Ezcümle Yunanistan'da ve Sırbistan'da bu nevi bir çok Müslüman kardeşlerimiz vardır. Bunları unutacak mıyız? Bunları biz, altıyüz sene evvel Anadolu'ya serhad nöbetçiliği yapmak için nakletmişizdir ve bunlar orada serhad nöbetçiliği yapmışlardır. Binaenaleyh bunları orada bırakacak mıyız? Binaenaleyh heyeti murahhasamızın bunlara karşı teminat almaları ve şimdiden söz vermelerini ve buna çalışmasını temenni ederim.

Sonra efendim; bir de sekizinci maddede: Sekenesi muhtelit bulunan İskenderun limanı için Fransa Hükümeti bir usulü idarei mahsusa tesis edecektir deniyor. Bendeniz, burada sekenesi muhteliftir tabirine itiraz ediyorum. Böyle bir tâlil ile kabul etmektense, İskenderun limanı için Fransa Hükümeti falan, falan şekli tatbik edecektir demek daha iyi olur kanaatindeyim. Böyle, muhtelit demek tabirinden Fransa Hükümeti ne anlıyacak? Çünki onun noktai nazarı başkadır, bizim noktai nazarımız başkadır. Biz, orada dinî noktai nazardan Arap, Kürt, Çerkez unsurlarını buluruz. Bunlar ehli iman olmak itibariyle biz bunları himaye etmek isteriz. Fakat Fransa zihniyeti bunu kabul etmez. Fransa zihniyeti diyecek ki orada Türk var, Arap var, Lâz var, şu var, bu var; bunların hepsi bizce birdir. Bunları ayırsak istikbâlde bir fenalığı müeddi olur. Onun için doğrudan doğruya sekenesi muhtelit tabirinin kaldırılması lâzımdır. Çünki bu muhtelit olan yerlerde ekseriyet Türk olabilir. Meselâ, İskenderun, Antakya gibi. Binaenaleyh bu gibi yerlerdeki şeyi hazmetmelidir ve bunu heyeti murahhasamız temin etmelidir.

Sonra efendim; bunu izah eden mektuba bir kayıt ilâvesini istirham edeceğim. Mektupta diyor ki, kendileri ora için bir idarei mahsusa tesis edeceklerdir ve istihdam edecekleri memurlar Türk olacaktır. Bu Türk memurların tayini meselesi bizim canımızı yakmıştır. Onun için doğrudan doğruya oraya vali veya reisi hükümet kaydının konması imkânını istihsâl etmesini heyeti murahhasamızdan rica ederim. Yani oradaki reis, hükümetin reisi olacak ve oraya gelecek olan vali veya âmirin her halde Türk olması lâzımdır. Çünki efendim; bizim Bulgaristan'la yaptığımız muahedede bu kayıtlar konmuştu. Maatteessüf muavin diye, bilmediğimiz bir kimseyi ve filân filânı getirdiler koydular. Halbuki buralarda bir çok ehli iman vardır ve oralara mümkünse bir meclis ile, bir meclisi idare ve idarei hususiye lâzımdır. Yani orada teessüs edecek idarei hususiye, ancak yine kendi ahalisinin, kendi mukadderatlarını tayin etmek suretiyle olsun. Bu kaydın ilâvesini dahi heyeti murahhasamızdan rica ederim.

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Alelıtlaktır diye tasrih edilse...

ŞEREF BEY (Devamla) — Sonra efendim; dokuzuncu maddede Türkiye ile Suriye arasındaki hudut, İskenderun ile Beyabir mevkii arasındadır. Bu biraz meçhûl kalıyor. Temenni edelim ki, bunu Erkânı Harbiyemiz muayyen bir şekle soksun. Çünki bu, başımızdan geçtiği için biliyoruz. Bu suretle Berlin Muahedesinde yirmi iki köy gaip ettik ve keza yine aşağıda arz edeceğim veçhile meçhûl kalmış bir nokta yüzünden üç yüz altmış sekiz parça köyü gaip ettik ve onbir sene bunları kurtarmak için uğraştık. Meselâ Kırcaali kazası sırf Müslümandır. Başkaları da vardır, yoktur bilmiyorum. Ben vâridi hatır olan şeyleri söylüyorum. Binaenaleyh bu noktayı tayin etmek lâzımdır. Sonra, aşağıda Meydanı Ekbez'e doğru bir hat teşkil edilecektir. Şimendifer istasyonu ile, bu mevki Suriye'de kalacaktır. Bu hangi mevki ise tasrih edilmelidir. Müsaade ederseniz iki kelime ile izah edeyim: Biz Fransızlarla çok zamanlardan beri, asırlardan beri münasebetteyiz, Fransızlar bizleri çok aldatmışlardır. Pekâlâ bilirsiniz ki; Fransızlar, yani Birinci Fransuva, Şarken denilen mukaddes Almanya ve Roma İmparatoruna mağlup olduğu zaman Sultan Süleymanı Kanuni'ye iltica etmiş ve namusumdan başka her şeyim gaip olmuştur, diye mektup yazmıştı. Biz de onu kurtardık. Onu kurtardığımızın tamam beşinci ayında dostumuz Fransızları düşman safhasında gördük. O zaman İbrahim Paşa, Fransız Elçisine söylediği sözde; daima dostumuzsunuz, fakat sizi her zaman düşman safları içinde görüyoruz demiştir. Oradan başlayan münasebetimizde, dikkat buyurunuz ki o zaman ilk vermiş olduğumuz kapitülâsyonlar ve Ahmedi Sâlis devrinde keza tecdit edilen bu kapitülâsyonları tetkik buyurmuşsunuzdur. Okursanız anlarsınız, hatta bir kelimesini söyliyeyim: Yalnız kapitülâsyonlarda üç sene kabul edildiği halde üçyüze çıkarmışlardır.

SABRİ SFENDİ (Siirt) — Memurların cehaletinden...

ŞEREF BEY (Devamla) — İşte ihmâl edilen bu kelimelerden bittabi hukuka mensup olan arkadaşlar pekâlâ bilirler ki; muahedatta en çok, en kuvvetli kelimeler, en çok müteradif olmıyan, meçhûl olan kelimelerdir. Bu gibi kelimelerin kullanılması müreccahtır. Ezcümle tercümelerde, Türkçe ve Fransızca tercümeler dahi böyledir. Nitekim biz, Berlin Muahedesinin yirmi dördüncü maddesi ile pek çok hata ettik ve bu hataların pek çok zararını çektik. En son Kıbrıs Muahedesiyle Anadolu'yu müdafaa etmek için, orada fiili iktidarî kollanmak yüzünden bizim yüzümüze çarpmıştılar. Daha yakınlara gelelim: Fransızlarla yapılan âdi ticaret mukavelenamesinde, «Hükümet tahsilini teshil edecektir» sözünü söyledikten sonra «Fransa kavaidi düveliyeden bulunan usul mucibince hakemlere havale edecektir...» Bu yüzden Fransa kuvayı bahriyesi Midilli'ye gelmiş, işgal etmiştir. Halbuki bundan maksadı; ihtilâf zuhurunda kavanini mevzuayı Osmaniye dahilinde bu işi rüyet edecektir veyahut da beyneddüvel tutulan usul mucibince hakeme havale edecekti. Bunu da çok istirham ederim, imkânı varsa tasrih etsinler.

Sonra efendim, hudut meselesinde meçhul bir nokta kalmıştır. Bu mevki yerine bunun mavuzialeyhi vardır, madde de var, yazılabilir. Bunun mavuzialeyhi vardı, bilmem ne idi? Filan istasyon böyle olacaktı diye münakaşayı mucip olmasın. Sarih olarak yazılması lâzımdır. Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere şarkı cenubiye doğru bir hat meyl edecektir. Bu hat bir hattı müstakim üzere giderken bilâhare bir inhina peyda edecek olan dirsek, ne kadar meyl edecek ve nereden gidecek? Bu da müphem kalmıştır. Bunun da güzelce tavzih buyurulmasını istirham edeceğim.

Sonra keza oradan o hat Çobanbey istasyonundan demiryoluna nereden mülâki olur. Çobanbey istasyonundan mı demiryoluna mülâki olacaktır, yoksa nereden? Bunların tasrihinde çok istifadeler vardır efendim.

Sonra efendim; «müessisi saltanat Sultan Osman'ın kabrinde Türk Bayrağı keşide edilebilecektir» deniyor. Hariciye Vekilinden rica ederim bu, «edilebilecektir» sözünü kaldırsınlar. Vakıa bizim iktidarımıza veriliyor, fakat bu kayda lüzum yok. Hatta kavanini mevzuada bile fiili iktidarinin kullanılması taraftarı değilim. Bu kati olarak tespit edilmelidir.

Sonra efendim; gayet ehemmiyetle istirham edeceğim üçüncü bir nokta daha var. Kilikya şubesinde inşa edilmiş olan şuabat ile beraber imtiyazlı ve bilhassa ilâ... Hulâsa, çok rica ederim, bu imtiyazlı hattın işletme hakkını da alıyor. Bu, ne için ticarete müteallik oluyor anlıyamadım?

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Orada ticaret kelimesi yanlıştır. Aslı (trafik) dir, nakliyattır.

ŞEREF BEY (Devamla) — Sonra, burada nazarı dikkatimi celbedecek bir cihet daha var, onu da Hariciye Vekili Beyefendi kardeşimizden rica edeceğim ki... Türk zabıtası tarafından temin olunacak, bizim arazimiz dahilinde yapılan bir çok şimendiferler vardır ve bilhassa en zayıf zamanımızda yapılan Rumeli şimendiferleridir. Keza bu kayıt mevcuttur. Bu kayıt konduğu içindir ki, şimendifer yapıldığı günden bu güne kadar orada katiyen Türk inzibatı cereyan etmemiştir. Harp zamanında vazıyed edilmiştir. Diğer zamanlarda ise sanki memleketin içinde ayrı bir hükümet ,ayrı bir devlet, ayrı bir varlık idiler. Belki Anadolu'daki arkadaşlarımız bunları o kadar iyi bilmezler. Eğer Rumeli'de seyahat etmiş arkadaşlarımız varsa, pekâlâ bilirler ki yolda bir vaka zuhur edecek olursa orada bizim polisimizin hiç bir hükmü yoktur. Onun için «bilitilâf» sözünü de imkânı varsa kaldırsınlar. Birinci şart, evvelâ Türk Hükümetinin hukuku idame edilecektir. Dün Hariciye Vekili Beyin izah buyurdukları veçhile hukuk mu, yoksa tasarruf mu? Bunu dün izah ettiler. Onun için sözüm kalmadı. Burada keza devir muamelesi iki şarta mualläktır. Birinci şart, evvelâ Türk Hükümetinin hukuku idame ettirilecektir, ki dün Hariciye Vekili Beyefendi izah buurdukları veçhi üzere, bu hukuktan murat; yani Hükümetten devrettiği imtiyaza müteallik hukuk mu, yoksa hakkı mülkiyet ve orada bulunan hakkı tasarruf mu?

İkincisi; şirket tarafından dermiyan edilecek metalip temin edilecektir. Yani biz temin edeceğiz. Yalnız bir nokta kalıyor ki onu kendilerinden istizah edecektim. Bundan maksat, garanti kilometrik midir, Yusuf Kemâl Beyefendi bundan maksat nedir?

YUSUF KEMÂL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Hayır, birinci hukuk müfret olarak kullanıldığı halde cemi olarak mana veriliyor, yani tekmil demektir. Bu sırf tariftir ve Fransızcası da altında yazılıdır ki, Fransızcası (hafi sabıkı ile muhafaza) manasında bir kelimedir. Birinci şartta Hükümetin haiz olduğu bütün hukuk; ikincisi, Hükümetle haricin, eşhası sâlisenin orada şirkete hasredilmesi, ki orada bu imtiyazı bir şirketten alıp başka bir şirkete devretmekte o şirkette alâkadar olanları, bizim

Hükümet dahi gerek hisseder olmak itibariyle, gerek ihraç ettiğimiz istikraz tahvilâtının bedelini istemek suretiyle, gerekse şirketin imtiyaznamesinin ondokuzuncu maddesinde musarrah olduğu veçhile mütebaki müddet için tazminat istemesi itibariyle vuku bulabilecek teminattır. Teminat akçası değildir.

ŞEREF BEY (Devamla) — Sonra burada nazarı dikkati câlip bir cihet vardır. Nakliyatı askeriye hakkını haiz olacak. Bunun mazide geçmiş pek çok misalleri vardır. Yalnız malumu âliniz burada hissi, asabı değil, şunu da düşünmeliyiz. Devletlerce yapılan şeylerde verilene karşı alınmak vardır. Ne veriliyorsa ona göre de almak diplomatların birinci vazifesidir. Nakliyatı askeriye denilince; iki milyon askeri bile Fransız Hükümeti geçirebilir. Yani umumî, şâmil nakliyatı askeriyeyi veriyoruz. Hiç böyle vâsi nakliyatı askeriye şeyi verilir mi? Çünki istikbâlde bizim de harekâtı askeriyemiz vardır. İstikbâl malûm değildir. Bugün imanı bizimle beraber ve vicdanı bizden ayrılmamış adamlar bizimle beraberdir. Bir gün gelirse biz oraya gideriz. O vakit biz nakliyatı askeriye yapamıyacak mıyız? Nasıl ki o bize ait olan yere, meselâ Mersin limanına otuz bin çıkaracağım ve buradan geçireceğim diyor. Ya bunu tahdit etmeli veyahut da bizim de ona mukabil nakliyatı askeriyeden istifade edebileceğimizi Heyeti murahhasamız temin etmelidir. Bu cihetle cümlenizin nazarı dikkatlerini celbetmek isterim.

Sonra efendim, on üçüncü maddede : Bittabi bu cihetı daha iyi bilen arkadaşımız vardır. Yalnız bendeniz bir noktaya işmek isterim. Bu onüçüncü maddede : Hakkı intifaı veya arazi ve emlâki bulunanların kemafissabık haklarını istifadede devam edilecektir. Yani hattın ötesine, berisine geçirecekler. Rica ederim; bunu tasrih etsinler. Zira, on senedir bunu çekiyoruz. Bu hudut vesikasını çıkardılar, beri tarafa bu yüzden geçiremezsiniz ve oraya geçirmemek için günün birinde bir bahane çıkarırlar, mahsulâtımız orada kalır. Geçirmek için sıkıntı çıkarırlar. Buraya bendeniz bilâkaydü şart o tarafta arazisi bulunan gidip mahsulâtını kendi arazisinde tasarruf eder ve emvalini alır gelir. Öteki tarafın bu arazi üzerinde kontrolü yoktur veya müdahalesi tahtında değildir gibi sarih bir formül koyması lâzımdır. Çünki hudut meselesinden dolayı onların yangın var diye bağıracak zamanı gelmiştir... İçimizde oralarda idarei umur etmiş adamlar vardır. Meselâ, Haydar Beyefendi, Süreyya Beyefendi, Reşat Beyefendi bilirler. Bu gibi mesail ile çok meşgul olmuşlar ve bunun belâsını çok görmüşlerdir. Bizim de Bulgaristan'la yaptığımız hudut dolayısiyle oralarda bulunan zevat vardır ki bura ahalisinin bunlardan çekmediği belâlar kalmamıştır. Onun için mümkün olduğu kadar sarih ve açık olarak bunu yazmalıdır ve temin etmelidir. Sonra buralarda bir teamül vardır. Benim bildiğim, buraya bir teamül sözünün konması lâzımdır.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Taamülden çok bahsetmiyelim.

ŞEREF BEY (Devamla) — Pekâlâ efendim, onları kendileri bilirler. Bendeniz de başka bir şey demem.

Şimdi gelelim, tesisatı hayriye ve sıhhiye meselesine. İşte derdin büyüğü burada... Malumu âlinizdir ki elyevm medresetülbenat ve medresetüzzükûr ve medresetüssıhhiye elyevm Suriye'de mevcuttur. Hatta Harbi Umumî zamanında İllüstırasyon (illustration) da okudum, orada bulunan Diyagos veya Metropolit kim ise ona, Fransa Hükümeti, Büyyon bir nişan veriyor. İllüstrasyon gazetesi bu adamın hizmetlerini saydığı sırada diyor ki: İşte; «asırlardan beri Suriye'de devam eden Fransız harcını ve Fransız irfanını oraya sokmak için çalışan ve Lübnan ve Beyrut'ta bulunan mekteplerimiz sayesinde, harbin beş sene devam ettiği müddetçe, tabi esbabı zaruriyei harbiye dolayısiyle biraz nafaka azalmış iken ve yine bütün Türk ordularının oradaki tahakkümüne rağmen bizim oradaki metropolitimiz ve o mekteplerden yetişen talebe, Beyrut'a gelen Fransız gemilerinden silâh ve daha herşeyi tedarik etmişlerdi.» diyor. Bunu İllüstrasyonda okudum. Sonra öteden beri esasen Fransız tebaası Lübnan'ı terennüm etmiştir. Meselâ Fransızların Lamartin (Lamartine) nam şairi bunların ruhuna nüfuz etmiştir. Gelelim bize : Keşke biz o lisanı bilmeseydik bendenizce daha iyi olurdu zannederim. Soktuğumuz Lâtinlerin kokmuş irfanı bilâkis bizim memleketimizde Türk düşmanlığı ile temayüz etmiştir. Bence Lâtin irfanı yoktur. Onun için bu, bizim memleketimizde Türk ve Müslüman düşmanlığı ile iştihar etmiştir. Eğer Hükümetçe buna imkân yoksa, buyurdukları gibi asabla düşünmek istemem. Kafamla düşünürüm. Bittabi Hükümet buna çalışmıştır. Fakat imkân bulamadıkları için bir kayıt koymuşlardır, ki Türkiye kanununa mugayir ef'alde bulunmamak ve keza Türkiye aleyhinde propaganda yapmamak kaydı konmuştur ve bu mekteplere yalnız tahsili iptidaisini Türk mekteplerinde ikmal eden Müslüman çocukları talî kısım için gidebileceklerdir. İkmâl etmiyenler gitmiyeceklerdir diye tasrih edilmiştir. Bundan maksat, çocuklarımızın dinî terbiyesini aldıktan sonra devamlarını temindir. Biz, artık bundan

sonra Türkiye maarifinde gayrı bir mektep yani Rum ve Ermeni kabul etmiyeceğiz.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Bunlar hukuku dahiliyemizdendir. Bunların teferrüatını müzakere ettiğimiz zaman lûtfediniz.

ŞEREF BEY (Devamla) — Pekâlâ kabul ediyorum. Fakat salâhiyettar zâtı âlinizsiniz.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, bahis buyurdukları hususat, hukuku dahiliyemizdendir. Ondaki serbesti muhtariyetimiz bakidir.

ŞEREF BEY (Devamla) — Bendeniz, vâridi hatırım olan nikatı esasiyeyi arz ettim. Şimdi Meclisi Âliniz ve bütün rüfekayı muhtereme bu hususta söylemelidirler. Fakat ilk evvelâ, oralarda bilfiil bulunmuş olanlar ile o civardan müntehab arkadaşlarımızdır. Çünki bu arkadaşlarımız daha yakından his ve idrâk etmişlerdir. Çok rica edeceğim, yine Meclisi Âli bunu histen âzade olarak ve mümkün olduğu kadar kafamızla düşünerek şu meseleyi bir neticeye getirelim. Çünki neticeye getirmek lüzumunu da hepimiz idrâk ediyoruz.

SIRRI BEY (İzmit) — İtilâfname hakkında müselsel beyanatta bulunmaktan ziyade nikatı nazarımı suallere taksim etmek suretiyle temini maksat için daha muvafık buldum. Hem kendim için, hem kendilerı için ve hem de sühuleti tefhim için... Onun için Hariciye Vekili Beyefendiden rica edeceğim, zahmet buyursunlar ve maruzatımı aynen işaret buyursunlar.

Bir, Suriye hududunu Fransızlarla kararlaştırmak, Suriye'yi Fransızlara terk veyahut Fransız himayesini mutazammın değil midir? Bu ciheti biraz izah edeyim: Geçende Hariciye Encümeninde dahi Vekil Beyefendiye aynen söylemiştim. Vaktile, belki yirmi sene evvel Turisine'da Mısır hududu ile bizim Akabe kazamız arasındaki hudutta bir ihtilâf hasıl olmuştu. O vakit İngilizler, bu ihtilâfın kendileri tarafından gönderilen bir iki İngiliz zabiti ile münakaşayı ileriye sürdüler. Halbuki bizim memurlarımız Mısır hududunu tahdidde İngilizlerin vesatatini kabul, İngilizlerin hâkimiyetini tasdik manasını tazammun edeceği için bunu kabul etmediler. Onda başka bir tarzı hal buldular ve bunlara dediler ki : Mısır Hükümeti hizmetine girmiş İngiliz zabitleri olursa bunu kabul ederiz ve o suretle Mısır Hükümeti namına İngiliz zabitleriyle konuşuldu. Kezalik Trablusgarp hududunun, Tunus hududiyle tahdidi meselesinde dahi Hükümet, aynı sureti kabul etmişti ve onda da aynı veçhile Tunus Hükümeti hizmetine girmiş Fransız zabitlerinin tavassutlarını kabul etmiştir ki şu zahirî tedbir ile Fransızların Tunus üzerindeki hâkimiyetini Devlet kabul etmemiş oluyordu. Şimdi de aynı şekli görüyoruz Fransızlar Suriye hududunun tahdidini kabul, bizim Suriye üzerindeki hâkimiyetimizin Fransızlara terki veyahut Fransızların Suriye üzerindeki himayesini kabulümüz mü vâridir? Yoksa hiç biri si mi vaki değildir? Bunu lütfen izah buyuracaklardır.

İki, Fransızlar mütarekemize esas olan Vilson (Wilson) prensiplerine riayetkâr olup olmadıklarını söylediler mi?

3. Suriye'nin Şimalinde, halkından biri Türkmenistan namile yadolunan kıtanın coğrafî teşekkülâtı itibariyle müfrez ve tahdidi kabil olması hasebiyle Cebeli Lübnan gibi Suriye Hükümetinden ayrı bir hükümet şekline ifrağı düşünülmüş müdür?

4. İtilâfnamede, bizden ayrılacak akvamın mukadderatlarının kendilerine terkedildiğine dair hiç bir kayıt olmaması kastî midir, yoksa bir eseri zühul müdür:

5. Fransızlarla Misaki Milliden fedakârlık ederek itilâf akdi âti için sui misâl teşkil etmiyecek midir?

6. Üsera içinden gitmek istemiyenler de varsa, onlar da rızaları hilâfına iade olunacaklar mıdır?

7. Harbi Umumî esnasında dahi istilâya uğramayan ve elyevm askerî ve mülkî idaremiz altında bulunan yerlerin dahi tahliyesinde ne gibi mecburiyet hasıl olmuştur ve ne gibi esbabı mücbire ile muvafakat edilmiştir?

8. Teminata tabi bir şimendiferle naklolunacak Fransız asker ve levazımı için ne nisbette para alınacaktır? Malûmuâliniz, vaktiyle Süveyş kanalını hafrettikleri zaman Devleti Osmaniyenin ufak bir zuhulü kendisine oradan Yemene sevk edilecek askerin ademi sevkini intaç etmiştir.

9. Harşit havzai madeniyesi kaş kilometre mesafede ve mesahai sathiyesi nedir? Ve meksuf maden var mıdır?

10. Fransız müessesatı hayriye, sıhhiye ve tedrisiyesinin mahallî hükûmetlerince teftişine müsaade edilecek midir?

11. Cezirei İbni Ömer'e kadar Fransızların sokulmasına müsaade edildiği takdirde, artık mevcut mülhakatı üzerinde iddiayı hâkimiyet kabil olacak mıdır?

12. Birinci mektubun birinci fıkrası, Fransa murahhası tarafından bizim murahaslarımıza yazıl-

ması mesaildən iken, mesele aksi surette cereyan etmiştir. Sebebi nedir?

13. Türk kanunlarına tevfikan teşekkül edecek şirketlerin sermayesi Fransızdır diye bilâhare Fransa hükûmeti tarafından himayeye kalkışılmıyacağını temin edecek bir fıkraya lüzum yok mudur? Demin Şeref Bey tarafından bahsedildi. Rıhtım şirketinin sermayesi sırf Fransızdır, diyerek Fransa hükûmeti himayeye kalkışmıştır.

14. Adlî, malî kapitülasyonların meskût bırakılması lehimize mi, aleyhimize midir?

15. Yunanlıların İzmir'e çıkmasını tensip ve sevkeden devletler meyanında Fransızlar da bulunduğuna nazaran, kendileriyle sulh ettiğimiz takdirde, Fransa ile Yunan hükûmeti arasındaki münasebeti itilâfiye ne şekil alacaktır?

HUSREV BEY (Trabzon) — Beyefendiler, bizim Londrada İkinci İnönü muharebesi arefesinde Fransızlarla yaptığımız itilâfname ile, bugün yaptığımız itilâfname arasındaki farkı, sathî nüfuzu nazarla, tetkik edersek bu tahliyenin daha basit bir şekle konmasını ben pek farklı görüyorum. Şüphesiz ki, bu, zamanın, vaziyetin icabatiyle ve mukabil teklifatımızın aşağı, yukarı aldığı şekildir. Söz alan bir çok arkadaşlarımız bu mukayeseyi yapacaklardır. Ahvalimize verilen ehemmiyet bence zaittir. Asıl mevzuu bahsi münakaşa olan mesele, bugün elimize verilen itilâfname hakkında Meclisi Âlinin nukatı nazarını Hükûmete anlatmaktır. Bu müzakerat ve münakaşatta nazarı dikkate alınması lâzım gelen şeyleri söylemek için Londra konferansına takaddüm eden vaziyeti arza lüzum görüyorum:

Erzurum ve Sivas kongrelerinin muvaffakiyeti siyasiyesi olarak ben İstanbul'a gidiyordum. O zaman bu oturduğumuz binanın üzerinde Fransız bayrağı asılı duruyordu. İstanbul'un işgali üzerine bizlerin burada toplanışı ve ondan sonra da yer, yer hâdis olan müteaddit isyanları müteakip, Ethem'in isyanı ve onu müteakip Yunanlıların keşif taarruzu mahiyetinde olan Birinci ve İkinci İnönü tecavüzlerinin defi ve düşmanın ademi muvaffakiyeti ve Hükûmeti Milliyemizin taazzuvu dolayısiyle harice karşı olan tesiri ve dolayısiyle iktisadî vaziyetimizin Fransız efkârı umumiyesi üzerindeki tesirleri Londra konferansını tevlit etmişti. Sonra şunu da arz etmek isterim ki, Avrupa efkârı umumiyesi Hariciye nezaretlerinin elindedir. Fakat bizler Londra konferansında iken düşman da hazırlanıyordu. Ordu o vakit hali teşekkülde idi ve cephane vaziyetimiz de pek endişenak idi. Heyeti murahhasamızın Roma'dan resmen Londra'ya davet olunması üzerine müttefikeynin müzaheretini kazanan Yunanlılar ordularile İkinci İnönü Harbine giriştiler. Bu sırada Yunanlıların yanlış bir sevkülceyş hatası ve ordumuzun muvaffakiyetli manevraları bize bu harbi kazandırdı. İşte Beyefendiler, maruz itilâfname böyle bir zamanda Ankara'ya gelmişti ve pek haklı olarak Hükûmetimiz tarafından ve yeni vaziyet icabatına göre mukabil teklifat yapılmıştı. Franklen Büyyon'un ilk gelişi taatii efkâr mahiyetinde idi. Bir devirde Kilikya'dan müracaatı ve Yunanlıların Sakarya muharebesi zamanında İstanbul'da intizarı ve muvaffakiyetten sonra buraya gelişi ve nihayet İnayeti Hakla Yunanlıların çekilesinden sonra buraya gelmesi ve o zaman salahiyeti kâmileyi haiz bulunuşu nazarı dikkati câlip nukattır. Bir çok nukatta murahhaslarımızın muvaffak olduklarını görüyoruz. Bir hafta evvel hudut üzerinde büyük münakaşa cereyan etmişti Franklen Büyyon bu hususta sormak mecburiyetinde kaldı ve bugün bu cevap üzerinedir ki bu itilâfname karşımıza çıkmıştır. Arkadaşlar, siyaseti hariciye eski Yunanca çift göz manasına gelir. Yani âtiyi görmek manasına gelir. Yani yevmî politika, gününü bir az iyi görerek hale istinaden istekbali keşif ve ona göre siyaset yapmamak, felâketten başka bir şey olmaz. Bu sebeple asıl arz etmek istediğim, her şeyden evvel Cenabı Hakkın lütuf ve keremile hasıl ettiğimiz ve içinde bulunduğumuz vaziyeti iyice kavrayarak ona göre yürüteceğimiz mülâhazata esas teşkil etmelidir. Çünkü vazifemiz vatanın halâsı, âtimizin teminidir. Pek âlâ bilirsiniz ki istiklâl mezarlara bahşolunmaz. Şüphesiz en son sözü söyliyecek olan Heyeti Vekile arkadaşları meseleyi tenvir edeceklerdir. Ben burada kısaca tenvir etmeği ve tahlil etmeği faideden hali görmüyorum. Bilhassa son defa üsera mübadelesi ile başlayan ve son günlerde görülen gibi bir müşabehet var. Bu, çok alâkadardır. Çünkü biz Londra'da Fransızlarla bir itilâfname yapmış idik, ki o zaman İngilizler'de de bir takarüp hasıl oldu. O zamanki takarüp bu vaziyetten doğdu. Sonra Franklen Büyyon'un teatii efkâr mahiyetinde olan teşebbüsü üzerine yine İngilizler'de böyle bir takarrüp hissi meşhud olmuştu. Yine sırf bu gâye ile... Fakat benim fikrimce İngilizlerin takarrüp hissi bu meseledeki gâyeyi bozmağa matuftur. Yani teşebbüsleri hüsnü niyete matuf değildir. Fransızlarla olan itilâfımız Garp ile anlaşmamızın mukaddimesi olacaktır. Hâkimiyeti Milliye gazetemiz okunacak

olursa - ki menbaamız bundan ibarettir ve bu da maatteessüf Yunanistan'dan çıkan Venizelos gazetelerini tercüme eder. Elefitnos Piyos gazetesine bakarsak Yunanistan çoktan inhilale uğramıştı. Halbuki Yunanistan'ı bilirim. Zira, evvelce orada memuren bulunmuştum. Kıralın orada kabul olunması ve bilhassa Atina'da alkışlarla kabul edilmesi ve Yunan ordusunun tazyik görünce bir adım bile geri çekilmemesi ve ordularını son zamana kadar takviyeye çalışmaları ve bu hususta matbuat âlemini de göz önüne getirirsek herhalde Yunanistan'da bir inhidam, bir inkılâp dahi düşünmediklğimiz doğru olmaz. Binaenaleyh, bendenizce vaziyeti münakaşa ederken Yunanlıların bir kış harbi yapmağa çalışacağını ve İngiltere'nin de yardımda devam edeceğini takriben temmüle almak lâzımdır ve aynı zamanda sulh konferansının mevzuubahis olamıyacağı dahi, birinci Londra konferansını gözümüzün önüne getirmiş olmakla anlaşılır. Kudreti askeriyeyi istihdaf eden her şey yapılmış ve tekâlifi millîye suretile milletten azamî fedakârlık talep olunmuştur ve elan da muharebat devam etmektedir. İnşallâh buradan da düşmanı atacağız. Tabiî bu muharebatın millete can, mal itibarile kaça mal olduğunu düşünmeli ve ondan sonra Hükümeti Milliyemizin nakid mevcudu ne kadardır? Vaziyeti iktisadiyemiz ne merkezdedir? Bunları ayrı ayrı hesap etmelidir. Buna karşı her halde hoşumuza gitmeyen bazı nıkatı ve âmali millîyemize tamamen noktası noktasına tetabuku mümkün olamıyacak olan Fransız itilâf namesinin akdi halinde, memleketin vaziyeti iktisadiyesinin mazhar olacağı ve bilhassa Afyon Karahisar cephesinin alacağı kuvvet ve dolayısiyle Garb ordusu vaziyetini ve efkârı umumiyei millet üzerindeki tesiratı iyice düşünülmeli, muhakeme etmeli, daha birçok zaman bu vaziyeti idame etmek, Türkçesi kendi yağımızla kendimiz kavrulmak kabiliyetinde isek bunu da hesaba katmalı, kâr ve zararı iyice mukayese etmeli, ona göre karar vermelidir. Yani vaziyeti umumiye hakkında noktai nazarım budur.

SALAHADDİN BEY (Mersin — Bu itilâfnamenin üzerindeki fikri mahsusumuzun bildirilmesi için yazdırılan müsvedde iki noktai nazardan muhtacı nazardır. Birisi vaziyeti umumiyei siyasiye, birisi de vaziyeti umumiyei askeriye ve maliye ve iktisadiyemiz hakkında ne yapacağımız keyfiyetidir, ki bu baptaki fikrimi bilâhare arz ederim. Bu, filhakkia umumî noktai nazardan meselenin izahından ibarettir. Bittabi en büyük izahatı salahiyettar olan Hükümetten bekleriz. Bizim bileceğimiz şeyler pek mahduttur ve bu hususta fazla mütalâa yürütmeği de muvafık görmüyorum. Binaenaleyh bu hususattaki kanaatimi bilâhare arz etmek üzere elimizdeki müsvedde üzerindeki tetkikata ait bazı maruzatta bulunacağım.

Arkadaşlarımızdan Şeref Beyefendinin gâyet güzel söylediği gibi eğer ahval ve vaziyet gâyet müsait ve kuvvetli olsaydı, bittabi hiç böyle bir şeyin altına imza koymak doğru değildi. Bu, pek doğru bir sözdür. Bendeniz de bunu aynen tekrar ederim. Fakat milletlerin hayatında birtakım itiyadlar vardır. Bir yerden bir menfaat getirmek için bazı şeyler yapılabilir. Mazarrat getirmezse Eyvallâh.. Bir mazarrat getirirse ondan tevekki edilir. Bittabi istifade edilen notalar üzerinde çalışacağız. Bu, iki madde üstünedir. Şimendifer ve hudud.. Bu, iki madde bizi lüzumu kadar tatmin etmiyor. Her madde için ayrı ayrı söylemekle beraber, işin en mühim noktasından başlayacağım.

Hudud meselesi:

Mududda bizim için esas addolunmak üzere Misakı Millîde kabul olunmuş bir hattı umumî vardı. Maalesef bu olamadı. Bunun olamamasında maatteessüf yine bizim hatamız vardır. İşi bidayette büyük tutmadık. Meselâ, bir şimendifer hattı vardır. Bu şimendifer hattını ele alsaydık belki daha fazla muvaffak olurduk. Zannediyorum ki bidayette kısa bir itilâf yapılması bizi onun üzerinde aşağı yukarı bocalattı. Bu türlü canımızdan, malımızdan feda edebilmek ihtimalini görenler oraya mıhlandı. Binaenaleyh biz, bidayette ricat etmek meselesini göstermiştik. Halbuki onlara biz azamî surette hareket etmiş olsaydık, onlar da hiç şüphesiz buraya gelerek bizden azamî koparacakları şeyleri isteyeceklerdi. Onun için hata, işin mebdeinde başlamıştır. Hali hazırdaki itilâfın dokuzuncu maddesinde tayin edilmiş olan hattın - bir kere ifade itibariyle Payas mevkiinin hemen cenubundan başlıyor. Diğer bir arkadaşımızın işaret ettiği gibi, bendeniz de bu hattın pek mahzurlu olduğunda musırrım. Harb zamanında Alman madeniyat mütehassısları vasıtasile memleketimizin ahvali iktisadiyesi tetkik edildiği zamanda Almanlar buradaki Payas madeni hakkında Hükûmete bazı malûmat vermişlerdir. Şu noktai nazardan oraları madence zengin bulunmaktadır. İkinci derecede zengince bir havza olması ve denize, karib bulunması itibarile istikbali parlaktır. Bu şarta göre hududun hemen

Payas'ın cenubundan olmasını kabul etmek, bunları kâmilen Fransızlara terk etmektir. Burası yalnız toprak değildir. Bu noktai nazardan diyorum ki; Payas'ın cenubtan olan hududu mübhemiyetten kurtarmak için ve hiç olmazsa İskenderun körfezinden dolayı ısrar edilmiş olsaydı, ki Fransızlar da bu hususta çok dayanacaklardı, fakat zannedersem arada bir müsvedde vardı. Bu suretle hudud vasata kadar getirilebilirdi, ki tabii hudud olur. Mudud tahdidi ile meşgul olan arkadaşlarımız bunu daha iyi bilirler. Bu hususta tabii dağ, taş düşünülmezse de hiç olmazsa madeniyat bizde kalabilir. Bu noktanın Hükûmetçe tetkikini rica ediyorum. Bu noktadan bu hususun kıymeti nazarı dikkate alınacak meseledir. Bunda Hükûmetin ısrar etmesini rica ederim. Hattı müstakim üzere geçirilen hattan Meydanı Ekbez'in intihabı mühimdir. Bu noktayı bilhassa Heyeti Âlinizin iyi düşünmesi lâzımdır. Meydanı Ekbez'den Çobanbeyli'ye doğru, yahut doğru bir hat temdidine ahvali arziye itibarile imkân yoktur. Binaenaleyh hududu Fatmıye'ye kadar getirirsek arada gâyet cüzî bir arâzi dilimi kalacaktır. Fakat o surette, yani Fatıma üzerinden doğrudan doğruya bir hat temdidi olunursa yukarıdan ve kendi arazimizden geçmek üzere bir hat sahibi oluruz. Hükûmetler ve milletler arasındaki zihniyetler bilinemez. Âtiyen kendi mıntakasından geçirmek ister ve bu kendi menfaati iktizasındandır. Binaenaleyh bu noktanın da istihsaline çalışılmasını rica ederim. Yani Fatıma noktasının nazarı dikkate alınmasını rica ediyorum. Şimendifer hattının Nusaybin'e kadar plat formu takiben gitmesi tabii şimendifer hattının emniyetini kâfil değildir. Bunun tevlit edeceği mahaziri on üçüncü maddede arz edeceğim. Meralar vesaire hakkında ve halkın koyunculuk dolayısile cenuba olan ihtiyaçları ve buraların da hudud olmasından nâşi tevellüd edecek mahazire Heyeti Âliyeleri kanidir. Bu mesele hakkında şunu nazarı dikkate arz etmek isterim. Bu hattın Fransız toprağı cihetinden tahrib edilmesi hususuna karşı Fransa hükûmeti bir şey taahhüd edebilir mi? Taahhüd ederse bunu muhafaza edecek midir? Zannederim ki onlar bunu urbana karşı söyliyemezler. Fakat bu, beyhuda bir söz olsa da kıymeti vardır. Çünkü bilâhare İngilizler tarafından veya diğer taraftan bilitizam Hükûmetin idaresini bozmak için orada bazı kimseler teşvik edilir ve bu suretle onların tecavüzü ile hat bozuldu mu o zaman bize siz, plat formu muhafaza edemiyorsunuz diyeceklerdir. Halbuki hiç bir bir suretle bu, hat bizim ahali tarafından bozulmamıştır diyemeyiz. Onun için bu hattın muhafazasını biz, Fransız Hükûmetinden rica edelim ve onu biz bildiğimiz için doğrudan doğruya Cebeli Aziz'e kadar gitmeği düşünmüştük ve çöller üzerinde Fransızlar ne arıyor ve ne yapacaklardır? Şimendifer bir vasıtai temdindir. Fakat menfaat şudur efendiler; benim tahminime göre (Azeç) Süryanî köyüdür. Biz şimendiferi işletmek için bir Fransız grubuna veriyoruz. Aşağısını hiç olmazsa bize bırakısınlar. Zira inzibattan müteneffi olan biziz. Bu suretle yarın Gazze ve Şemr aşiretleri hücum ederek hattı tahrib ederlerse o zaman hattın üzerine Fransızlar zabıtası dikilecek. Halbuki mesele sulh ve itilâf iken, bu hat bir nifak şaibesi olacaktır. Bu noktayı Fransızların da düşünmesi lâzımdır. Bizimkilerin kazanmak ihtimali varsa olur. Yoksa onlar, bunun mesuliyeti siyasiyesini bir mektubla taahhüd ederler. O zaman hiç bir vakit hattı muhafaza için jandarma ikamesine bile lüzum kalmaz. İş basit olur ve mümkün olursa iyi bir faide dahi temin edilmiş olur. Olamazsa Dicle'nin dirseğine gelmiş ve oradan Dicle boyunca inerek - ki (Cezirei İbni Ömerin) Suriye'de kalmak üzere temdidi yazılıdır - burada da aynı şekil vardır. Hatta musarrah olmayan Cezire'nin kime kalacağı belli değildir. Çünkü bakınız. Diyor ki: Hat Cezirei İbni Ömer'e kadar takib edecektir. Ya cezire kime kalacaktır? Burası yok. O civarın meskûn kısmı kâmilen bizim idaremizde bulunuyor. Bizim elimizden. bu vaziyet karşısında, Nusaybin dahi gidiyor. Bendeniz Nusaybin'in gaib edilmemesini temenni ederim. Nusaybin hattının cenubuna isabet ettiği için Suriye'ye gidecektir. Bu, şayanı nazardır. Burası kasaba itibariyle, büyük bir şey değildir. Fakat ticaret itibarile kıymetli bir yerdir. Burada para vererek fukarayı cebren katolik kapıyorlar. Çöl urbanının bir kısmı oradan alış veriş eder ve bütün yağ ticareti hemen burada olur ve urban ihtiyacatını buradan temin ederler. Nusaybin bu havalide olmakla büyük bir kıymeti haizdir. Onun için burasının kurtarılmasını temenni ederim ve hudud hakkındaki maruzatım hemen bununla biter. Buranın kıymeti iktisadiyesini bilmiyorum. Fakat Cezire Suriye'de kaldığı için bundan biz istifade edebiliriz. Hat Dicleyi takib edecektir diyor. Bu takdirde Cezire'nin o tarafta kalması lâzım gelir ki bunun kurtarılması da lâzımdır. Zannederim ki bu hudud ifadesinde Nusaybin ile, Cezire gidiyor. Bu hususu Hükûmetin nazarı dikkatine arz ederim. Bendenizin teklifatım şu merkezdedir: Cümlece

malum olduğu üzere, Nusaybin'den itibaren, ki Nusaybin'e tabi Aznavur nahiyesi ve bunun gibi bir iki nahiye daha vardır ki ahalisi kâmilen Türk ve Kürt'tür. Bunlar tabiatile bizim için lâzımdır. Çünki teşkilâtın içine giriyor.

İmtiyazatta, kuvayı miyahtan istifade olunacaktır diye bir şart vardır. Burası, ora mıntakasının teşkilâtı mülkiyesi içine giriyor. Bu bizce çok faidelidir. Doğrudan doğruya dağların eteklerini takib etmek üzere Cezire'ye, Demirkapı'ya giderek, bu suretle Cezireye giden kısa bir yol ile yukarıda bir az arazi kalmış oluyor. Bundan düşman istifade edeceğine biz istifade edelim. Orada az Süryanî vardır ve burada dahi şekavet vardır ve mevcud da bir iki köyden ibarettir ve bir ekseriyeti nisbiye vardır. Fransızların maksadı şudur: Süryanîleri alıp kullanmaktır ve hududu Cizre'ye kadar götürmekteki maksadı bundan ibarettir. Suriye ahidnamesinde Mardin'de olduğu gibi bunları da ellerine almış oluyorlardı. Bugün Lehülhamd Mardin ve sâire bizde bulunuyor. Süryanîlerin ibadethaneleri vesâireleri de oradadır. Geride kalan üç buçuk adam dahi manen ve maddeten buraya merbuttur. Söylenecek daha bir çok sözler vardır. Hudud, Nusaybin'den itibaren otomobil ve şimendifer yoludur. Bu husus için sarfı mesaî olunması ve nazarı dikkate alınması iyi bir faide temin etmiş olur. Olamazsa çok büyük bir şey değildir. O zaman hükûmetin nazarı dikkatini Süryanilere atfetmesi lâzımdır. Sonra bize karşı Fransızlar bunları tutarlar. Bunların o civarda meskûn bulunan kısmı kâmilen bizim idaremizde bulunuyor. Malûmu ihsanınız Süryaniler üç kısımdır; Ortodoks, Katolik ve Protestandır. Esas Süryanilerin Ortodoks olanlarının reisi oradadır. Fakat bir kısım Katolikler Fransa tarafından tutulmaktadır. Bunlara nişan, filân vermişlerdir. Diğer taraftan da Amerikalılar para vererek Protestan yapıyorlar. Biz bugün para sayesinde tahakküm ederek ufak bir kısmını kurtarırsak Süryani meselesi biter. Arazi meselesi de hal olunur ve mesele hemen, hemen zail olmuş olur. Hudud hakkındaki maruzatım hemen bununla biter.

Şimendifer meselesini arz etmek isterim: Şimendifer hakkında yazılan madde itikadımca muvafık telakki olunabilir. Yani bugün çok zayiat yoktur. Fakat üzerinde işlemek bizim için en çok lâzım olan bir meseledir. Bu, hemen birkaç milyonluk bir meseledir. Herhalde menafiimiz noktai nazarından bu, çok mühimdir. Hariciye Vekili Beyefendiden bir noktayı rica edeceğim. Bağdat hattının Nusaybin ile Suriye arasındaki kısmının inşa olunması acaba mümkün değil midir? Mersin'den doğrudan doğruya Nusaybin'e giden bir hat ve ondan müteferri olarak İskenderun'a bir hat inşası kabil değil midir? Bizim için Pozantı imalâtı sınaiye merkezidir. Orada kuvayı miyahiye vardır. Malûmu ihsanınız şimendifer hattı inşası imtiyazında kuvayı miyahtan istifade olunmasına dair bir şart vardır. Hükûmet bu şartı kendi menafiimiz noktai nazarından ve sonra imalâtı sınaiyenin elimizde bulunmasından dolayı bundan istifade edemez mi? Yani istediğimiz zaman Anadolu kapısını kapayarak ahşap ve eşcarından da şimendifer kumpanyası istifade edeceğine biz istifade ederiz. Çünkü beyhude yer veriyoruz. Esasen burası başka bir şekilde inşa olunmuştur. Başka bir şimendifer hattıdır. Almanlar biraz esham toplamış idi. Bunun menafiini Fransızların eline vermekle işin üstesine geçiyoruz. Çünkü bu, bir limana müntehi oluyor. Kazanılmak ihtimali çoktur zannediyorum. Bu mesele muhtacı nazar bir meseledir. Pozantı'dan geçmiş bulunduğumdan müteessirim. Pozantı'da çok, büyük işler yapabiliriz. Meselâ müstakbel için kâğıt fabrikaları yapabiliriz. Daha bir çok şeyler. Kuvayı elektrikiye için istifade kabildir. Elhasıl o dağlık mıntıka elimizde bulunursa daha doğru olabilir. Biz beyhude bir hat veriyoruz. Hiç şüphesiz bendeniz mantıktan ve menafiden bahsetmek istiyorum ve bu noktadan arz ediyorum. Binaenaleyh Pozantı - Tarsus kısmında ısrar etmek ve onu Anadolu hattıdır dedirtmek ve bu hükûmetimizin büyük bir muvaffakiyeti olacaktır.

İkincisi efendim; buradaki ifade sakattır. Bendeniz bu tarzı ifadede yazılmasını arzu ederdim. Bağdad hattı Şirketi Şahanei Osmaniyesinin haiz olduğu şu tarihi hukukunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Fransız gurubuna aynen devrini kabul edebilir. Biz, bir şirketi Osmaniyeye hukuku imtiyaz veriyoruz. Biz Fransız şirketi kullanıyoruz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Efendim, Versay muahedesinin ahkâmı mahsusai muayyenesi mucibince bunu devren aynı şerait altında idaresini temindir.

SALAHADDİN BEY (Devamla) — Bununla fermanı hümayunun takdim olunmasını isterim. Bendenizin tetkikatım neticesinde anladığım şunlardır : Bağdad Demir yolu imtiyazı neden ibaret demektir? Bu, bu, şimdiki Bağdad demir yolu imtiyazıdır ki şirket elyevm bunu kullanacak. Lâkin bendeniz bu-

rada korkuyorum ki ibarenin şekli itibarile bunu şekil ve halle bu guruba devrediyoruz. Ne şartla devrediyoruz? Bu gurupla ne taahhüt ediyoruz? O grubun bize karşı taahhüdü nedir? Buna dair bir şey yok. Bizden yalnız devirdir. Bu devrin mukabilinde hiç şüphesiz onun da bir taahhüdü vardır. Çünkü o kumpanyanın şeraitini aynen devr etmiş oluyoruz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Bundan dolayı gerek şirketi mezkûre ve gerek alâkadar olan eşhas arasındaki zarar ve ziyan Fransa Hükümetine mütevecih olacaktır.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Bendeniz, bu kelimelerin üzerinde rötüş yapılmasını temenni ederim. Zira bunu çok ehemmiyetli addetmekteyim.

Fransız meselesi de hemen şu şimendifer meselesidir. Fransız kuvveti de bu şimendifer kuvvetinden ibarettir. Eğer bu bakılmazsa o, bir tarafın taahhüdü demek olur. Binaenaleyh bir verişştir gidiyor. Biz nereden tutacağımızı bilemiyoruz. Bu hususa riayet olunmasını Vekil Beyden rica ederim.

Efendim, Bağdad hattının imtiyazı şunlardır : Bir kere kereste, demir, maden kömürü rüsumdan muaftır. Pekâlâ bu zaruridir. Sonra bu iş için hat üzerinde tuğla ve kiremit fabrikaları yapmak imtiyazda dahildir. Tarafeyndeki yirmi kilometre dahilindeki kömürleri, madenleri bulur işletebilir. Fakat hiç şüphesiz bunları memleketimizde işletiliyor ve kavanini Osmaniye tahtında işletiliyor. Bunlar kurtulacaktır ve eğer kavanini Osmaniyeye tevfik olunmazsa ve netice arzu edildiği şekilde olmazsa avakibi ağır olur. Bendeniz o noktai nazardan bu şimendifer meselesi üzerinde durmak istiyorum. Sonra ormanlardan bilâ bedel hatap, kömür ve saire temin edebilir. Bilhassa Pozantı civarının ormanlarını yeddi tasarrufuna geçirerek bunları daha ileriye doğru götürmek ister. Etrafında uğraşabilmek için belki fazla sermayesi yoktur. Fakat bir defa şimendifer hattı üzerine oturdu mu, ilk defa Pozantı ormanlarını kâmilen soyup sahile indirmek istiyecektir. Bendeniz diyorum ki, bu kısmın menafiini harap olan Anadoluya temin etmelidir. Sonra kumpanyaya Diyarbekir, Harput dahi verilmiştir. Buna karşı kumpanya aynı şerait imtiyazını devren almakla kuvayı mülkiyeden de istifade edecektir. Sonra bunun usulen verilmesi lâzım gelen garanti kilometrik vardır. Bunu da burada arzetmeği lâzım görüyorum. Esasen muhaberini ecnebiye hakkında bazı arkadaşların düşündükleri vârit değildir. Bu imtiyazlar yoktur. Yarın Diyarbekir, Harput üzerine şimendifer yapmak isteyince ne yapılacaktır? Buna karşı bir kaydı ihtiyati düşünülmüş müdür? Bunun kaydolunmasını Vekil Beyefendiden rica ederim. Bu, indellüzum Fransızlara karşı icabında parasını vererek elimize geçer. Bu, Bağdad hattı imtiyazı itibarile o kadar ağır değildir. Yani verildiği zamandaki ahvale göre iyidir ve bunun kurtarılmak imkânı elimizdedir. Onun için Bağdad şimendifer hattı imtiyazının bir guruba devri meselesi doğru değildir. Hak ve iktidarımız tamamen elimizdedir. Bu, Bağdad şimendifer imtiyazına bağlanmalıdır. Gurup Bağdad demiryolu şirketinin hukukundan müstefit olmak için, bu menafii temin edecek diğer bir guruba devrini de kabul eder. Yani, bunu kabul edecek olan bir guruba devretmeği de taahhüt eder. Bu da meseledeki sarahati ifade ve mektubundaki ifade de kâfi olmadığı için biz bunu bir guruba devr...

Sonra Türk Hükümetinin hukukunun idame edileceğinden maksat ise: hattı bugün için Fransızlar işgal etmişdir. Onlar çekildikten sonra bu hattı Türk Hükümeti işletecektir, demektir. Bundan dolayı maktupta münderiç olan iki maddeye muterizim.

Bendenizin düşündüğüm ise budur : Bu hattın tamamile tasarrufu işletilmesinden mütevellit kâffei mesaili, devlet tebaası olmak itibarile, bize aittir. Yani istediğimiz şartlarla alabiliriz. Bu imtiyazdan mâda başka hiç bir imtiyazın bulunmadığının söylenmesi lâzımdır. Evvelâ söylediğim bu olduğu gibi, şimdi dahi bunu söylüyorum. Yani kelime üzerinde oynuyorum. Bu şimendiferde benim de on tane hisse senedim vardır, ben de dava ederim ve bunu böylelikle herkes iddia edebilir. Binaenaleyh bu gibi mesail sahibi imtiyaz şirketle bilittiâf Türk zabıtasınca temin edilecektir.

Şimdi şimendifer meselesindeki ikinci cümleye geçiyorum. Bir hükümet, hattın mevzu olduğu toprağa sahip olduktan sonra hattın aşağı kısmına da sahiptir. Buradaki ifadenin yazılışı muvafık değildir. Çünki bu suretle hatta olan inzibatsızlık daima Türk zabıtasına atfolunacaktır. Önden bunun muhafaza olacak kısmının temini lâzımdır. Aksi takdirde gayet fena olur ve bu hakimiyeti milliyeye tevafuk eder bir tabir olamaz. Sonra Fransız Hükümeti Çobanbeyli'den, Nusaybin'e kadar cenuptan vaki olacak hudud dolayısile, hatta karşı olacak taarruzattan mesuliyeti taahhüt etmelidir.

Bir de Fransız Hükümeti şimendiferle nakliyatı askeriye hakkında malik olacak. Arkadaşımız Şeref Beyefendinin buyurduğu veçhile biz, bu haktan isti-

fade etmiyecek mıyız? Meselâ, biz tam Meydanı Ekbeze gelince; durun derlerse o zaman mesele aleyhimize çıkar. Yani muayeneci sıhhiye dolayısile duracaksınız derler, o zaman mesele zaruridir. Duruldur ve nakliyatımız bu suretle tatil olur. Herhalde nakliyatı askeriyedeki hukuk ve vezaif daha vazıh surette yazılmalıdır. Meselâ hükümeti Osmaniyenin Meydanekbezile... arasından geçecek nakliyatı askeriye kafilelerini durdurmak için, Fransızlar, idarî esbabdan veya kısmen malî esbabtan dolayı trenin kontrolünü ortaya koyar. Bu noktayı izah edeyim. Her iki tarafın zabıtai sıhhiye, muayene, tedabiri ihtiyatiye gibi bir kontrol kısmen malî ve kısmen idarî bir sebepten olur. Meselâ; biz Musul ve havalisinde ledelicap urbanı teskin için asker, filân sevkine teşebbüs ederiz. O zaman ne olacaktır? Emniyet iki taraflı olmalıdır. Buradan icra edilecek sevkiyatın Hükümeti Osmaniyenin aleyhinde istimâl olunmaması için, buraya bir kayıt koymak mümkün değil midir? Ve bizim de halkeza... maksadım, bu gibi noktaları öğrenmektir. Bir arkadaşımızın buyurduğu gibi, buradan ne kadar asker sevk edebilecektir ve bu nakliyatı askeriye bizim nüfuzumuz üzerinde ve dindaşlarımız üzerinde ne gibi tesir yapacaktır? Hükümetten bunu soruyorum. Bunun için ne düşünüyor? Bu iki suale cevap isterim.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Lehte misiniz, aleyhte misiniz? Af buyurun, düşüneyim, düşüneyim, şimdi cevap veremiyeceğim, af buyurun.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendim hükümetin tenevvür etmek için bir sual daha sormama müsaade buyurun. Bütün dünyanın kabul ettiği bir esas vardır ki bu gibi şimendiferler idaresi hal'ederler. Bu, devletler, milletler arasında serbestii hareketledir. Sonra tarifeli müteşavite hakkında malumat alıca edeceğim.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Tarifeli müteşavite olmaması dün izah olundu. Her iki taraf gördüğü menafi icabı verip vermemekte muhtar olmalıdır.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Sonra efendim, Bağdad hattı Nusaybin'e kadar yapıldı. Biz bundara kilometre başına vermekte olduğumuz parayı ve işletmeden dolayı vereceğimiz parayı kurtaramaz mıyız? Bunun imkânı var mıdır? Neden bu suretle Fransızlara bağlanalım? Eğer bu, kendi elimizde olursa istediğimiz gibi yaparız. Bu noktadan bilhassa nazarı dikkatlerini celbederim.

Sonra efendim; İskenderun meselesi var. Bendenizin burada bir şey nazarı dikkatimi celbetti. İskenderun ve havalisinin idaresi... olacaktır deniyor. Bunun daha ötesi yoktur. Bilahare bu, esas olabilir. Bendenizin temennıyatım, üç dört cümle ile hulâsa edilebilir. Bir defa metindeki sekizinci maddede... şekilde tarif olunmuş ve burası Türk lisanına hasredilmiştir. Buraya bahşedilecek usulü idarede kendi kendilerini idare edecek bir şekil olmalıdır. Yani bunların reisi hükümetleri ve meclisi idareleri kendinden olmalıdır. Başlı başına bir şekil verilmelidir. Aksi takdirde Fransızların tesis etmek istedikleri idare neye benzer? Bu suretle bunları kurtaralım. Yoksa Türk memuru tabiri ile bunlar, hükümet odacısı, müvezziler ve daha bunun gibi memurlar istihdam ederler ve bir mektep açarlar ve bir hoca koyarlar ve bu ise okutamıyacak bir kabiliyette olabilir. Onun için bizler bunlar için teessüs edecek idarenin kendileri tarafından yapılmasını temine çalışalım.

Sonra Mersin Limanını yapacak bir adam bulunmamasına nazaran diyeyim İskenderun nasıl olacaktır? Binaenaleyh burada hükümeti Osmaniye için bir serbest mıntıka tefrik etmek lâzımdır. Yani İskenderun'da serbest bir liman, serbest bir iskele bulundurabilecek olur isek çok iyi olur. Gerçi Mersin ile nakliyatımızı yapabiliyor isek bile buraca daha evvel yapılabilir. Çünkü oraya her taraftan bir çok sermayeler gelecektir ve büyük pazar da orada olacağı cihetle Mersin limanına daha faiktir. Onun için bu imtiyaz bizim için gayet faidelidir. Ora halkının menafiinde temin edilmiş olur.

Üçüncü mesele : İskenderun limanının tesisatına karşı hükümeti Osmaniyenin Bağdad şimendiferine bahşetmiş olduğu esaslı bir mukavele vardır. Esasen bu kumpanyaya Bağdad demiryolunun hukuku devr olunuyor. Hiç şüphesiz İskenderun limanı imtiyazı da bu Fransız gurubuna devr olunacaktır. Bu mukavele ahkâmı gayet güzeldir. Bu husus Fransız gurubu tarafından aynen kabul edilmelidir. Binaenaleyh İskenderun hakkındaki maruzatım bundan ibarettir.

On üçüncü madde gayet güzel yazılmıştır. Bizim hattın şimalinde sakin olup ta koyunlarını otlatmak için cenuba gitmek ihtiyacında bulunan halkımızın menafiini temin ediyor. Bu tarafın ahalisi senenin hemen sekiz, dokuz ayını aşağı taraflarda geçirirler ve sonra buralarda yersiz yurtsuz aşaîr, hayvanatını şimendifer hattının şimaline geçirmek üzere gelirler ve bunlar bittabi orada mütemekkin olan ahalinin

hamman yerlerini tarlalarını mahvederler. Bunlardan kurtulmak için ora ahalisi bunlara birer vergi verirler. Fakat onlar bu vergi mukabilinde bir parça zahire ve kumaş alarak. Kışın ise çöle çekilirler. Şimdi Urbanın pusla hakkı kabul ediliyor. Bu doğrudur değil mi? Vermediğiniz zaman bundan ziyan çıkar.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — İsyan çıkarsa bize ait olur.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Dediğiniz noktayı anladım efendim. Yalnız şimendifer hattının cenubunda olan mesaili kaydettirdiniz efendim. Ondan sonra siz istediğiniz gibi hareket edersiniz. Arzedebildim mi efendim? Bir kere Urbanın mukim ve göçebe halkının merralardan olan hakkı intifa cenuptadır. Bunu kabul ediyor musunuz? Yarın Şâmî oraya gelir, bunları bize vereceksiniz derler. Bittabi Fransızı tanımazlar. Bu suretle yüzbinlere varan koyunlar ziyan olur. Bunların alış veriş hesabını kim yapacaktır?

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Bunu vermemeğe kalkışırlarsa bu mazarratları ika ederler.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Demek istiyorum ki bunlar bilhassa nazarı itibare alınmalıdır.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Bu koyunlar meselesinden ihtilâf zuhur eder ve onlar da gelin bu meseleyi halledin derlerse biz asker sevk etmek mecburiyetinde kalacağız, ki her iki taraf koyunların geçmesine müsaade etsin ve o koyunlar bir eşkıya tarafından taarruza maruz kalırsa hükümet o eşkıyayı imhayı taahhüt eder.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Bu taahhüdü yerine getirmek için şimendiferden istifade etmek lâzımdır.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Şimendifer meselesi ayrıdır. Ben bu meseleyi açık itiraf edeyim bilmiyordum. Hariciye Encümeninde bulunan ora azalarının izahatı üzerine muttali oldum.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Müsaadenizle cevap vereceğim. Benden evvel zatı âlilerine şunu söyleyeyim ki; hatta vuku bulacak taarruza yalnız Türk zabıtası değil, cenup cihetinde Fransız zabıtası dahi taahhüt etmiştir.

MUSTAFA KEMÂL PAŞA (Ankara) — Yapılacak olan bu muahedede bizim malumuz olan bir hattın Fransızlar tarafından muhafazasını muahedeye koymak ne demektir?

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Şimendifer hattının Fransız asakiri tarafından muhafazasından maksadım şudur ki; ben bizim toprağımıza isabet eden hat için bir şey söylemiyorum. Biz bunu muhafaza ederiz. Fakat cenupta Fransızlara ait olan hatta vaki olacak taarruzda onlar mesul olmalıdır ve oranın muhafazası onlara ait olmalıdır. Yani öbür tarafa da yolsuzluk yaptırılmaması talep edilmeli ve bunu nazarı dikkate almak lâzımdır.

Sonra gayet mühim olarak, yedinci maddede, «Ekalliyetlerin hukukunun tanınması meselesi gayet mühimdir ve bu müttefikler arasında icra edilen sulh muahedesinde tesbit edildiği şekilde yapılacaktır» deniyor. Halbuki buraya müstakil müessesat koymuşlar ve mahallerinde serbestî lisan koymuşlardır. Bilumum ekalliyetler hakkındaki hukuk tesbit olunmalıdır. Bunların arasında azim farklar vardır. Çünkü Avusturya'ya kabul ettirilen esas ile, diğerlerine kabul ettirilen esas arasında derin bir fark vardır. Bazılarına ağır olarak kabul ettirmişlerdir. Sevr ahitnamesi bizce tanınmamış bir ahittir. Bunu burada herhalde tasrih etmelidir. Aksi takdirde bir azami, asgariye müncer olacaktır. Binaenaleyh ancak adı konulan çocuğun adı yaşı bilinir, konmayanın bilinmez.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Biz bunu ahitnamede söylemişiz. Fakat Misakı Millîde biz, bundan bahsetmişizdir. Ekalliyetlerin hepsi birdir. Sevr muahedesi başkadır. Türkiye'nin beyannamesinde Sevr muahedesinden bahs olunur mu? Senjermen muahedesinde bunlar vardır. En evvel Polonya'ya kabul ettirdikleri muahedelerdir. Senjermen muahedesindeki kısım bizim cemaat hukuklarına nazaran gayet hafiftir. Biz karşımızdakilerine diyelim ki Senjermen muahedesindeki ekalliyetler hukukunu verelim.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Biz, Misakı Millîmizde bu hakkı vermişizdir. Ona göre hareket edilmelidir.

YUSUF KEMÂL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Bunlar cevapsız kalmaz efendim.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendim; asıl mesele şimendifer ve huduttur. Onun ötesi teferruattır. Sonra jandarma ve mektep mesaili hakkında hükümetten bir noktayı rica ederim. Devlet, bir mektupla Fransız müessesatı diniye ve sıhhiyesinin muhafazasını taahhüt ediyor. Evelâ buna bir kaydın ilâvesini rica edeceğim. «Bir gûna propaganda vesaireye girişmiyecekleri suretinde» olmalıdır ve şimdiye kadar yapılmış olanların aynen muhafazası, mevcut

olduğu şekilde devam edecektir ve Fransızların dahi bu taahhüdümüze karşı bizim Filistin, Hicaz, Suriye ve Garbi Trakya'da bulunan mekâtibi vakfiyemiz ve emlâki hassamızın da nazarı dikkate alınması lâzımdır.

Muahedenin heyeti umumiyesine ait olan mütalaatımı devletin vereceği izahattan sonra arzedeceğim.

REİS — Celseyi beş dakika tenefüs etmek üzere tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Mehmet Sait (Muş)

REİS — Celse küşad edildi. Söz Hariciye Vekili Beyefendinin.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Efendim, evvelâ Fransızla yapılan itilafnameyi ittilalarınıza arz edecek ve sonrada izahatta bulunmak istiyorum.

(Fransız itilâfnamesi müsveddesini okudu) İttilafname budur. Bundan bir az evvel yazmış bulunduğumuz itilâfname müsvedesinin menşei, malumu âliniz, Bekir Sami Beyin Londra'da imza etmiş olduğu bir itilâfnamedir. O itilâfname üzerinde Hükümetimiz tarafından bir mukabil teklif yapıldı. Fransa Hükümeti tarafından itilâfnameyi reddimize, mukabil bir cevap verilmedi. Sonra hususi olarak burada bulunan M. Franklen Büyyon buraya geldi. Şüphesiz Hükümetin muvafakatile geldi. Fakat bunda bir salâhiyeti resmiye yoktu ve kendisi de bir salâhiyeti resmiyem yoktur, diyordu. Kendisi ile görüşüldü. Mukabil tekliflerini tadil eden diğer bir şekilde adeta anlaşıldı. Fakat o şeklin bazı maddelerine itiraz hakkı mahfuz bulunduğu ve Hükümeti tarafından kabuli güç olduğunu ve kabul edilemiyeceğini söyledi ve gitti. Gitmesinin sebebi, o zaman kendisinin beyanına göre, buradan muhaberenin imkânı güç olduğuna ve bunun için Mersine veyahud Suriyeye giderek, oradan telsiz telgraf ile daha çabuk, daha kolay görüşebileceğini söyleyerek gitti ve Meclisi Âlinizce yine malum olduğu vechile bir müddet orada kaldıktan sonra avdet etti. Şimdi anlıyoruz ki her yeri gezmiş ve görüşmüştür. Avdetinde kendisini beklemekte olan Münir Beyle görüşerek buraya bizim acıklı bir zamanımızda bir müsvede veyahut bir itilâfname projesi gönderdi ve bunu kabul ediyor musunuz, etmiyor musunuz diye sordu. O zamanki vaziyeti umumiyemiz ve vaziyeti askeriyemiz kendisinin sualine evet veyahut hayır şeklinde bir cevap verdiremedi. Kaçamaklı bir cevap verdik. Buraya tekrar geldi. Tekrar kendisile cereyan eden müzakerat ve konuşmalar neticesinde aşağılı, yukarılı demin arzettiğim şekil meydana geldi.

Meclisi Âliniz bu itilâfnamenin mebdei ile müntehası arasında bir mukayese yapabilmek için Bekir Sami Beyin aktettiği itilâfname ile şimdi takarrur etmek üzere bulunan yeni şekil arasında bir mukayese yapmak ister. Binaenaleyh müsade buyurursanız şimdiki şeklin yanında Bekir Sami Beyin itilafnamesi şeklini okuyalım.

(Bekir Sami Beyin itilâfnamesi şeklini okudu.)

Şimdi mukayeseyi Meclisi Âlinize terkederim. Çünki görülen köy için kılavuz istemez. Öyle zannolunuyor ki ve ben öyle zannediyorum ki yeni yapılan itilâfname, Bekir Sami Bey itilâfnamesinin bazı maddelerini ihtiva etmekle beraber, yani şimendiferlere aid maddeni gibi kısımlarını aynen ihtiva etmekle beraber, diğer kısımlarda küllî tebeddül vardır. Ben bu farkları Meclisi Âliniz tarafından tenkid edildikten sonra arzetmeği düşünmüştüm. Fakat şimdiden Meclisi Âlinize itilâfnamelerin ikisini de arzediyorum. Belki ben, bunları anlayışımda mana çıkarmakta aldanıyorum. Onun için bunların her ikisini nazarı mütalaadan geçirecek olan Meclisi Âli bunun daha muvafıkını nazarı dikkate alsın ve bunların fevkinde memleketin asıl menfaatini nazarı dikkate alsın. Mukavele henüz imza edilmiş değildir ve Meclisi Âlinizin salahiyeti teşriyesi itibarile berayı tasdik getirilmiş değildir. Fakat bu o kadar mühim ve o kadar memleketin âti ve istikbali için mühim bir

hareket ve pek büyük mesuliyeti dai bir haldir, ki belki Meclisi Âlînizin sıfatı icraiyesinden, salâhiyeti icraiyesinden istifade dahi adeta gayrı mümkündür. Hâ, diyecekseniz ki ağır şeylerde reyimizi soruyorsunuz da diğerlerinde sormuyorsunuz, (diyebilir bazı arkadaşlarımız.) Onu arz edeyim ki (1) ben hiç bir şeyde sormamazlık etmedim. Ben vazifeme taallûk eden ahvali daima arzederim ve aynı zamanda hiç bir vakit de Hükümetten kendimi ayırmak istemem. Onun için meseleyi Meclisi Âlînize olduğu gibi arzettim. Nasihatlerinizi, irşadatınızı dinleyelim. Eğer Ben şimdiden mukayeseye kalkışacak olursam o zaman iyi yapmamış olurum. Sizin mütalaatınızdan sonra mukayeseyi yaparsam daha iyi olur zannederim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, bu Franklen Büyyon buradan avdet ederken takarrur eden şerait Hükümet ve milletimin kabul edemiyeceğini söyledi. Bu defa zatı âlîlerile ve heyeti murahasamızla Franklen Büyyon arasında takarrur eden şerait'in, mevadın Meclisi âlice kabul edilip edilmiyeceğine dair kendisine bir fikir ihsas edilmiş midir?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Hayır, olamaz.

VEHBİ BEY (Devamla) — İkincisi, arkadaşlarımızın imzası yoktur. Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımız gidip vazifelerine müteallik mesailde mütalaat ve kanaatlerini dermeyan etmişler midir? Meselâ İktisad Vekili iktisada ait olan şeylere muvafakat etmişler midir? Maliye Vekili de masarifata aid olan kısma muvafakat etmişler midir? Çünki bir çok yük altına giriyoruz. Sonra Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımız Vekâletlerine müteallik mesailde mütalaalarını beyan edip etmediklerini anlamak istiyoruz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, malumu âlîniz bu hususta Heyeti Vekileye Hariciye Vekâleti vasıtadır. Ona verilecek talimatı onlar verecek ve vecheleri onlar tayin edecek. Binaenaleyh gümrük meselelerinde Maliye Vekili, iktisat işlerinde İktisat Vekili, maarif işlerinde Maarif Vekili, müdafaa işlerinde Müdafai Milliye Vekili ve erkânı harbiyeye mütealllik işlerde Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi arkadaşlarımızın mütalaası alınmış ve murahhaslara şöyle, şöyle hareket edilecektir denilmiştir ve Hükümet'in heyeti umumiyesini kabul edip etmediğini zamanında söyleyecektim. Fakat simdi söylüyorum. Hükümet bunu bu zamana kadar yaptı ve size bu şekli aldı diyor. İcra salâhiyetli heyeti âliyenizde dahil olduğu için nazarı dikkatinize arzetmiştir. Yarın da diyebilir ki biz, bunu normuna kadar müzakere ettik. Memleketin menafiine muvafık buluyoruz ve imzasın dahi muvafık buluyoruz. Yalnız meseleyi buraya getirip aşağı, yukarı cümlenizin reyi alınır ve bu suretle cümlenizin muvafakati olduğuna zannederim delalet etmiş olur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Tenkidatınızı dinleyeceğiz, istifade edeceğiz, diyorsunuz. Meclisin yapmış olduğu tenkidatdan istifade imkânı var mı? Eiyevm M. Franklen Büyyon ile görüşmek imkânı mevcud mudur? Çünki mevcut ise o zaman tenkidatın da kıymeti olur. Değilse hiç bir kıymeti yoktur.

İkincisi, bu itilâfnameden ne gibi fevaid temin edebiliyoruz ve bugünkü vaziyetimize göre bunun hakkında Hariciye Vekâletimizin ve Hükümetin noktai nazarı nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — O halde bu münakaşa icra edilir ve bizlere reyi kati sorulur. Eğer Meclisi Âliniz bir şeyin üzerinde müzakere ısrarında bulunursa bendeniz ona cevap vermeğe hazırım eğer memleketin hayatını istiyorsak hepimiz müzakere ederiz ve Hükümetle Meclis bir araya gelerek ve cümlenin fikri tevhit olunarak hareket etmek istiyorsak bu şekil tenvir buyuracağınızı ümit ediyorum. (Şüphe mi var sözleri) Eğer biz tamamile müstakil olarak kendi kendimize yapmış olduğumuz bir şekli tasdik için arzetmiş olsaydık, çok iyi takdir edersiniz ki o zaman biz derdik ki, imza etdik. Şöyle iyidir, böyle iyidir diye mukabelede bulunurduk ve aynı zamanda şahsi namuslarımız üzerine söz verdik diye huzuru-âlînizde müdafaa etmemiz icab ederdi. Halbuki bu, Meclisi Âlinizin ticari sıfatını haiz olması dolasısıyle müzakereye ve münakaşaya konmuştur. Onun için rica ederiz ki evvelâ bizi tenvir buyurun. Biz de, sizlere diyelim ki, cereyan etmiş olan müzakerata nazaran işbu cihetler mevcuddur ve şunlar değildir ve şunlar kabul ettirilebilir, şunlar kabul ettirilemez. Rica ederim Şükrü Beyefendi bunlara cevab veriniz efendim.

VEHBİ BEY (Karesi — Usulü müzakere hakkında söz söyliyeceğim.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Suallerini bitirdikten sonra bir şey soracağım. Franklen Büyyon, evvelce Fransa murahhası olarak buraya geldi. Fakat Hükûmetin malumatı yoktu ve bu defa gittiği vakit Ankara, Şam taraflarını gezmiş, telgraflarla söyletmiş. Hâla

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi M. Ünver

elinde murahhas olduğuna dair bir vesika yoktur zannederim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Yarın bu işler takarrur etti mi; vesikai resmiyeler ibraz olunur. Sureti resmiyede salahiyetnameler verilir. Ondan sonra imza merasimi icra edilir. Kendisinin salâhiyetnamesi olduğunu sureti resmiyede söyledi. Fakat sonunda verecektir. Yani salâhiyetnameler imza zamanında taati edilecektir.

ZAMİR BEY (Adana) — On birinci maddede nakliyatı askeriye icra etmek hakkını haiz olacaktır, deniliyor. Fransızlar bu imtiyaz üzerine Pozantiye kadar nakliyatı askeriye yapabilecekler midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Ümid ederim ki, bu tenkidat ve irşadatınızı dinledikten sonra tayyün edecek.

ZAMİR BEY (Adana) — Bir sualim daha var. Ayıntab, Urfa, Mardin sancaklarile Suriye arasında usulü rüsumiye teessüs edilecektir deniliyor. Tesis edilinceye kadar iki taraf gümrükte tamamile serbesti muhafaza edilecek midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Gümrük tesis edilinceye kadar her iki taraf istediği gibi hareket edecektir. Mukavele şimdiden imza edilirse imzayı müteakib mevkii meriyete vazından itibaren bir gümrük resmini istediğimiz gibi istifa edeceğiz. Şu halde tarafeyn murahaslarından mürekkep bir komisyon teşekkül edecek. Bir taraftan Halep sancağı, diğer taraftan Urfa sancağı vesaire mahsulâtı mahalliyesi hakkında umumi bir tarife yapılacak. Hatta onun için diyor ki: Bunu mümkün olduğu kadar çabuk yapalım.

TEVFİK EFENDİ (Kangri) — Şu yazdığımız ahidnamede görüyorum ki Sevr muahedesinin kabul ettiği şeylerin hemen hemen aynı gibidir. Bu, Bekir Sami Beyin Fransada aktettiği mukavele ve muahedenin hilafına pek az bir şey kabul ettirdiniz. Bugün Fransa ile yaptığınız itilâfname ile yarın sulh konferansında Sevr muahedesinden bir şey afettirebilecek misiniz? Acaba bu suretle Fransızlara ve İngilizlere bir yol açılmış değil midir?

REİS — Tevfik Efendi böyle sual olmaz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu suale yarın cevab vereceğim. Gâyet ehemmiyetlidir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Şimdi bu itilâfnamenin muhteviyatını yeni yazdık. Bunu düşünmeğe daha vakit kalmadı. Evvelemirde Heyeti Celilenin tenviri size aiddir, zannederim. İlk defa Heyeti Vekile Meclisi Âliyi tenvir etmelidir ki ondan sonra bizler söyliyelim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Vekil Bey buyurdular ki Heyeti Vekile arkadaşlarile mali, iktisadi hususatta görüştük Şimdi bu itilâfnameyi görüşmişler de bundan başka bir şekli kabul ettirecek bir vaziyette olmadığını mı söyliyecekler? Yoksa o ıztırar karşısında mı kalmışlardır. Rica ederim vaziyeti askeriyemiz ve maliyemiz bugün bunu kabul etmek ıztırarındadır diye kati bir şey söylemişler midir de buraya gelmişlerdir? Yoksa söylememişler midir?

YUSUF KEMAL BEY — Sordukları sual gibi bir sual sorulmuştu. Cevabını vermiştik. Yalnız bütün tenkidattan sonra cevabını vereceğiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bendeniz cevap vereyim. Tenkidatımızı dinledikten sonra hakikaten müzakere edilecek noktalar üzerinde tekrar müzakereye devam edeceğiz. Bu devam edecek olan müzakerede ne dereceye kadar muvaffak olacağımız malum değildir. Bu şekil az çok gayri kabili tebeddül görüldüğünden dolayı Heyeti Vekilece beraber müzakeresi lüzumlu görülmüştür. Yoksa Franklen Buyyon ile son müzakeresi yapılmış değildir ve müzakerenin devamı bilitizam yapılmamıştır. Müzakereyi yapabilmek için ve müsbet veya menfi son cevabı verebilmek için evvelâ Heyeti Celilenizle fikren anlaşmak lâzım gelir. Çünki, aksi takdirde gerek Heyeti Vekilenin ve gerek Heyeti Celilenizin nazarı tasvibine arz edilmezse menafii hakikiyei siyasiyeye muvafık değildir. Netekim Bekir Sami Beyin vazı imza ettiği itilâfnameyi imza etmeyişimizden dolayı hala mutazarrırız. Aynı hatayı tekrar etmemek üzere heyeti umumiyemiz bir kerre bu nokta etrafında müzakere edelim.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz Hariciye Vekili Beyefendiden şunu rica edeceğim. Türkiye ile Suriye arasındaki hudud ne olacaktır?

REİS — Bu umumî şeydir.

MÜFİD EFENDİ (Devamla) — İkinci sualim; Caber kalesine gidecek bir yol alınışlar mıdır; yoksa tayyare ile mi gideceğiz? Bunlar sual değil midir efendim?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Ada kalesine ne yol varsa buraya da öyle yol vardır. Yalnız rica ederim anlaşılmıyan yerler hakkında sual sorulmasın.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Öyle bir vaziyette... (Gürültüler). Reis Bey, böyle gürültü olursa bu itilâfnameyi buradan çıkaramıyacağız. En mühim noktalar mevzuubahis oluyor. Bundan maksad ne idi? Böyle en mühim meseleler sual tarzında olursa daha iyi olur.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Efendim, bendeniz diyorum ki, Heyeti Vekile bize itilâfnameyi gösteriyor ve daha imza etmedim diyor. Bu, madde, bemadde okunsun. Bunun içinde daha menafii vataniyeyi istihsal edecek cihetler varsa gösteriniz diyor. Şu halde bundan evvel üç itilâfname daha vardır. Onlar da yazılmalı, mukayese edilmeli. Dördünü ayrı ayrı muhakeme ederekten netice üzerine bir karar vermelidir veyahut da maddelerin şurasına, burasına itiraz edilmek lâzım gelir veyahut da tayyedilmek lâzım gelir. Binaenaleyh lâalettayin mevad üzerinde yapılacak bir muamele görmüyorum;

YASİN BEY (Gaziantep) — Burada Aymtab deniliyor, Gaziaymtab denilmelidir. Böyle yazalım.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Akalliyetler hakkında iyi görüşülüş müdür? Avrupa akalliyet denilince başka suretle anlar, biz başka suretle anlarız. Avrupa akalliyeti lisanen, irken diye ayırır. Bizde ise böyle değildir. Bunlar iyice görüşülmüş müdür? Bunu sormak istiyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bu da zannederim tenkidat ve izahat esnasında söylenilecektir. Bu, görüşülmüştür.

ABDÜLGAFÛR EFENDİ (Kayseri) — Cemaatı İslâmiye hakkında yazdığım itilâfnamede bir fıkra göremiyorum. Bunun hakkında heyeti murahasamızla Avrupa heyeti murahasası arasında ne gibi müzakere cereyan etmiştir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onları da arz ederim efendim.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Hudu, Nusaybine kadar şimendiferdir. Oradan Dicleye kadar Cezirei İbni Ömerin ortasından geçiyor.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Cezirei İbni Ömer'e kadardır efendim.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Cezire kime kalıyor?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onu tayin etmedik. Yalnız biz buraya, Cezireye gitmesine muarızdık. Yarın veyahut bugün mufassalan arz edeceğim vechile, hudud meselesinde bir kelime değiştirilemez.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Nusaybin, Cezire nerede kalıyor? Bir sarahat yoktur.

REİS — Bu suali değil ki efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Nedir?

VEHBİ BEY (Karesi) — Tarifei mütefaviteden maksut nedir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Tarifei mütefaviteden, meselâ, vaktile Alman şimendifer kumpanyası Ankara'dan, Haydarpaşa'ya kadar bir ton buğday için bin kuruş koymuşsa, Ankara'dan İzmir'e kadar bin iki yüzdür. Maksadı buradan Haydarpaşa'ya götürmek ve oradaki müessesatından istifade etmekti. Yani kilometre üzerine tertib ve tensip edildi. Fazla kilometre için fazla ücret tediye ettirmektir. Tarifei mütefavite budur efendim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Üçüncü maktupta Türkiye'nin menafiine mugayir bir güna propaganda veya bir fiile girişilemiyecektir deniyor.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Asıl daha doğrusu «Türk kanunlarına muhalif hareket» asıl mana budur. Fransızcası bu arz ettiğim manadadır.

HASİB BEY (Maraş) — On ikinci maddenin son fıkrasında ikamet tabirleri var. Bundan maksad daimî ikamet midir?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Domicile (Damisil) kelimesinden öteden beri şey ettiğimiz daimî ikametgâhtır. Mutlak kemafe masruftur.

HASİB BEY (Maraş) — Rüsum meselesi nasıl olacak?

OSMAN BEY (Lâzistan) — Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Paşa Hazretlerinin izahatlarından bendeniz bu mukavelenin gayrı kabilli tebeddül olduğunu anlıyorum. Şu halde hemen hemen şu şekilde iken cereyan eden müzakerenin safahatına dair Meclise izahat vermeden, Meclisi Âlinin tetkik ve tahlil etmesindeki manayı anlamadım. Onun için teklif ediyorum. Safahat ve cereyanı müzakere hakkında izahatta bulunsunlar. Biz de ona göre tenkit edelim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Hemen hemen kabili tebeddül değildir. Fakat kafkarda başka fikir söyliyebilirsiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Reddedebilirsiniz ve bunun için söylersiniz efendim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Osman Beyin suali burada bazı arkadaşlar tarafından tekrar edildi. Size diyorum ki, Hükûmet burada kendilerinin tenvir edilmesini ileriye sürmüştü ve Hariciye Vekili Beyin demin beyan buyurdukları vechile, muamile hiç bir tesir altında kalmamaksızın mütalaatımızı, tenkidatımızı ortaya koyarsak daha iyi olur.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — İtilâfnameyi tetkik ettiğimiz zaman buraya mahsulâtı ziraiyei mahalliye kaydını koymuş idik. Sonra Haleb'ten bu civardaki üç sancağa hiç bir şey gitmez.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Israrı üzerine mahsulâtı ziraiyei mahalliye kaydı kaldırıldı. Fakat bu sual de zannederim öbür şeye aiddir. Ne kadar muamelât varsa... (Gürültüler).

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Şimendifer Mersin'den aldığı emtiayı Diyarıbekir'e, Harput'a götürmek için Suriye hududundan geçmesi lâzım gelecektir. Burada bu eşyadan gümrük resmi alınacak mıdır? Bunlar nazarı dikkate alınmış mıdır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Alındı efendim. Yalnız İskenderun limanı hakkında dahi görüşülecek.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler... (Gürültüler, müzakere yarın sesleri). Memleketin menafii âliyesi karşısındayız. Bunun için bu, ceffelkalem red veya kabul edilemez. Eğer Meclisi Âliniz müsade ederse bunu bir kerre okuyalım. Yok kabul etmezseniz bunu kendi samimiyetimiz dahilinde bir kerre tetkik edelim. Bu müzakereyi ondan sonra yapalım. Bunu da kabul etmezseniz söz veriniz söyliyeyim.

REİS — Arkadaşlar; tetkikatını yapabilmek için yarına tehir ediyoruz. Yarın saat bir buçukta içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitamı Celse

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

15 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	318:321
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	321
1. — Fransızlarla yapılıcak itilâfname.	*321:331*

Cilt : 13

93 ncü İni'kat, 3 ncü Celse

DOKSAN ÜÇÜNCÜ İNİKAT

15 Teşrinievvel 1337 Cumartesi

Birinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSAN İKİNCİ İNİKAT

15 Teşrinievvel 1337 Perşembe

İkinci ve Üçüncü Celse

Reisi sani Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad zaptı sabık hülâsası kıraetle kabul olundu. Edirne Mebusu Şeref Bey, İtilâfnamenin heyeti umumiyesine dair izahat verdikten sonra itilâfnamenin altıncı maddesinde mukayyed «Tam bir affı umumî ilân edeceklerdir» fıkrasına - hukuku şahsiye müstesna olmak üzere - cümlesinin ilâvesini, yedinci maddede muharrer akalliyetlerden maksud bilumum tebaa olup bilâtefrik sunufu tebaa hakkında müsavatı kanuniye mevcud olduğundan, itilâfname esasatı umumî sulh müzakeratına intikal ve irtibat ettirileceğinden, Trakya ve Yunanistan arazisi dahilinde mukim ehli iman ve İslâm emanet girayi Hilâfeti haiz olmakhğımız itibariyle tarafı mukabilden taahhüdat taleb edilmesi vücubundan, sekizinci maddedeki «Sekenesinin muhtelit bulunduğu» kaydının Arab, Kürt, Türk ekseriyetinin ehli tevhid olmasından dolayı Fransızların tefrikine mahal kalmamak üzere hazfi lüzumundan ve sekenesinde ihtilât olmıyan yerler için söz olmadığından ve işbu maddeye mütedair mektup metnindeki «Türk memurlar tayin edilmesi» meselesinde vâli veya reisi hükümet kaydının ilâvesi icab edeceğinden ve çünkü Bulgaristan muahedenamesinde ve Yunanistanla münakid itilâfnamemizdeki aynı ibhamın netayici makûsei filiyesinden ve ahalinin kendi mukadderatını halletmek üzere bir meclise sahip olmaları vücubundan, dokuzuncu maddede mezkûr Payas mevkiinin hemen cenubundan intihab olunacak noktai hududun tayinini, Suriye'de kalacak olan mevkiin tasrihi, şarkı cenubiye doğru meyledecek hududun tavzihi, Çobanbey istasyonundan demir yoluna keyfiyeti telâkinin tespiti, onuncu maddede «Türk Sancağı keşide edebilecektir» fıkrasındaki fiili iktidari yerine «Keşide eder» denilmesi muvafık olacağı, onbirinci maddede ticarete müteallik kaydının sebebi ne olduğu zemininde serdi mütalaa eyliyerek Hariciye Vekili Bey sehvi tercümeden münbeis olup ticaret yerine nakliyat olması lâzım geleceği, Şeref Bey devamla «Sahibi imtiyaz şirketle bilitilâf» kaydının Rumeli şimendiferlerinde de aynen mevcud olduğunu ve burada harb zamanından maada Türk inzibatı cereyan etmediğinden bu kaydın tayyini, şimendiferler hakkındaki mektupta «Evvelâ Türk Hükûmetinin hukuku idame edilecektir» cümlesindeki hukuktan murad imtiyazen Hükûmetten istihsâl edilen hukuk mu yoksa hakkı mülkiyet ve tasarruf mu «Kâffei metalibe karşı temin edilecektir» den maksat kilometre teminatı mı olduğu ve buna karşı Hariciye Vekili Bey «Hukuk» tabirinin bu mevkide cemi olarak müstamel bulunduğunu ve devir ile gerek şirketin ve şirkette alâkadar harici eşhası sâlisenin ve gerek ihraç etmiş olduğumuz istikraz tahvilâtı bedelini ve gerek imtiyaznamenin on dokuzuncu maddesinde musarrah mütebaki müddet için tazminat istemesi itibariyle vuku bulabilecek teminat olduğunu, teminat akçesi olmadığını; Şeref Bey nakliyatı askeriye hakkının âm ve şâmil bir surette bahşedilerek mukabilinde bir şey alınmadığını, istikbalde bizim nakliyat yapabileceğimize ve istifademize dair bir kayıt ve sarahat bulunmadığı ve on üçüncü maddedeki hakkı intifaın sarih bir surette yazılmasını ve on dördüncü maddede mevzuubahis köyün suyundan istifade hususundaki teamülün muvafık olmadığını, tesisatı hayriye, sıhhiye ve tedrisiyenin Suriye'nin ziyaında en büyük âmil olduğunu, Türkiye kanunlarına muğayir efal ve harekâtta bulunmamaları, propaganda yapmamaları, tahsili iptidaiyi ikmâl etmeyen etfalin mekâtibi mezkûreye kabul edilmemeleri ka-

yıtlarının ilâvesini dermeyan etti ve Hariciye Vekili Bey; bunların hukuku dahiliyemizden olduğunu hususatı mütekabilede de serbeti ve muhtariyetimizin baki bulunduğunu söyledi. İzmit Mebusu Sırrı Bey mütalaât ve mülâhazatını bilâhare teşrih ve tafsil eylemek üzere :

1. Suriye hududunu Fransızlarla kararlaştırmak Suriye'yi Fransızlara terk, yahut Fransa himayesini tasdik manasını mutazammın değil midir?

2. Fransızlar mütarekemize esas olan Vilson prensiplerine riayetkâr olup olmadıklarını söylediler mi?

3. Suriye'nin şimalinde hilkattan beri Türkmenistan namiyle yad olunan kıtanın coğrafi teşekkülâtı itibariyle müfrez ve tahdidi kabil olması itibariyle Cebelilübnan gibi Suriye'den ayrı bir hükûmet şekline ifrağı düşünülmüş müdür?

4. İtilâfnamede bizden ayrılacak akvamın mukadderatlarının kendilerine tevdiine dair kayıt yoktur, neden?

5. Fransızlarla Misakı Millîden fedakârlıkla itilâf adki âti için sui misâl olmıyacak mıdır?

6. Üsera içinde gitmek istemiyenler de rızaları hilâfına iade olunacak mıdır?

7. Harbı umumî esnasında dahi istilâya uğramayan ve elyevm askerî ve mülkî idaremiz tahtında bulunan yerlerin ne gibi askerî ve mülkî esbab ile tahliyesine muvafakat olunmuştur?

8. Teminata tabi bir şimendiferle naklolunacak Fransız askeri ve levazımı için ne nispette para alınacaktır?

9. Harşit havzai madeniyesi kaç kilometre mesahadadır?

10. Fransız müessesatının mahallî hükûmetlerce teftişine müsaade edilecek midir?

11. Cezairei İbni Ömer'e kadar Fransızlar sokulduktan sonra Musul üzerinde iddiayı hâkimiyet kabil olacak mıdır?

12. Mektubun birinci fıkrası Fransızlar tarafından yazılmalı idi, aksi olmuştur.

13. Türk kanununa tevfikan müteşekkil Fransız sermayesinden dolayı Fransa hükûmeti muhafazaya kalkışacak mıdır?

14. Adlî, malî kapitülasyonların meskût bırakılması lehimize midir, aleyhimize midir?

15. Yunanlıların İzmir'e çıkmasını tensip edenler meyanında Fransızlar da vardır. Sulhten sonra münasebetleri ne olacaktır?

Suallerini irad eyledi.

Trabzon Mebusu Hüsrev Bey; İkinci İnönü muharebesi arefesinde Fransızlarla yapılan itilâfname ile bugünkü itilâfname arasında şayanı şükran farklar bulunduğunu, mevzuubahis münakaşa itilâfname hakkında Meclisi Âlinin nikatı nazarını Hükûmete ifham olunduğunu, Londra konferansına tekaddüm eden vaziyeti izahtan sonra Heyeti Hurahhasamızın konferansa davetini ve zemini itilâftan sonra mukabil teklifatımızı teşhir ederek vaziyeti hazıramızı tahlil ve Heyeti Vekileyi tenvir faideden hali olmıyacağını, Fransa ile itilâfın Garb ile anlaşmaya mukaddime olacağını, Yunan kıralının alkışlarla memlekete duhulünü, düşman ordusunun bilâ tazyik ricat etmemesi, son zamana kadar ordularını takviyeye çalışmaları, matbuat âlemi göz önüne getirilince herhalde Yunanistanda bir inhidam ve inkilab tefekkürü doğru olamıyacağını, Yunanlıların bir kış seferi yapmağa çalışacağını nazari dikkate almak lâzım olduğunu, sulh konferansının mevzuubahis olamıyacağını, olsa bile birinci Londra konferansından ders almaklığımız icab ettiğini, bugünkü vaziyetimizin kanlı muharebat neticesinde düşmanın ademi muvaffakiyete duçaren çekilmiş, en son kudreti askeriyemizi istihdaf eden umumi seferberlik ilân edilmiş, tekâlifi milliye unvanile milletten azamî fedakârlık taleb olunmuş, muharebat devam etmekte bulunmuş, bu muharebeler can ve mal hesabile kaça mal olmuş olduğunu düşünerek Hükûmeti Milliyemizin nakdi mevcudu ne kadardır, bugünkü vaziyeti iktisadiyemizi hesap ederek hoşumuza gitmiyecek bazınikatın efkârı umumiye üzerinde yapacağı tesiratı muhakeme ederek daha bir müddet bu vaziyeti idameye kendi yağımızla kavrulmağa çalışmak, kâr ve zararı nazarı itibara alarak ona göre karar vermek lâzım geleceği zemininde noktai nazarını izah etti.

Mersin Mebusu Salahaddin Bey; İtilafname müsveddesinin vaziyeti umumiyei siyasiye, iktisadiye, askeriye noktasından mütalaası lüzumundan, bu hususdaki izahatı Hükûmetten intizardan bahisle ahval ve vaziyet ve kuvvet müsaid olsa vazı imzayı kimsenin tecviz etmiyeceğini, itilâfnamenin tekmil ruhu şimendifer ve hududa münderiç bulunduğunu, tatminkâr mahiyette olmadığını, bidayeten Misakı Millide tarzı umuminin vasi mıkyasta ittihaz edildiğini, şimendifer hattı esas iddiaz edilse Halebin de elde bulunacağından tabiri ibhamdan tahlis ve tabii hudut olan Değirmenderesin'e isali lûzumunu, meydanı ekbez'in tarzı intihabı meselesi mühim olup buradan Çobanbeyli'ye ve şimale doğru hattın temdidine imkân müsaid olmadığından Fatımiye'ye kadar

getirilirse indellüzum bir hat inşa edilebileceği ve hattın Nuseybin'e kadar plat formu takibi meselesinin halkın cenuba mera vesaireden dolayı ihtiyacı itibariyle mahzurlu olacağını, hattın Fransız toprağı cihetinden duçarı tahrip olmamasını Fransa Hükümetinin taahhüd edeceği ve miktarı kâfi kuvvet bulunduracağı muhtacı teemmül bulunduğu ve bu babta söz verseler bile deruhte edemeyeceklerini ve onlar tarafındaki ahali tarafından hattın bozulabileceğini, binaenaleyh bu cihetin sualini, bunun için Cebeli Abdülazize kadar gitmek istemediğimizi, şimendiferi Fransız grubuna vermekte olduğumuzdan ahalinin hayatiyatının ve inzibatının temin olunmasını rica, Gazze ve Şemr hattını, tahrip ederlerse muhafaza edemiyorsunuz ithamına maruz kalacağımızı, hattın Nuseybinden ileri kısmının Sevr'dekinin aynı, Cezirei İbni Ömerin kimde kalacağı mechul, Nuseybin arada gaibolmakta, Cizre hattın cenubunda Fransada kalacağından zayi bulmamasını temenni ederek mukabil teklifatı ve lâyihi hatırı, Nuseybinden itibaren Nuseybine merbut Aznavut ve diğer iki nahiyenin ahalisi Kürt ırkına mensup olduklarını, bunların lüzumunu, teşkilâtı milliye mıntıkasına girerek dağ eteklerini takiben Demirkapı'dan Cizreye kısa bir yol gittiğini, çarhek süryani köyü ve şakavat ocağı olduğunu, bir iki köyde süryani ekseriyeti olduğundan Fransızların emeli bunları tutmak bulunduğunu ve süryanilerin merkezi ruhanisi Mardinde olduğunu, şimendifer meselesinde madde muhtacı nazar bir kaç milyona baliğ, menafii âtiye noktasından kuvvet meselesi olduğunu, on birinci maddede Bağdad hattının Pozantı ile Nusaybin arasındaki Kilikya mıntıkasında inşa edilmiş şubat ile beraber devrinden bahsedildiğinden, Tarsus'tan Pozantıye kadar olan kısmın kurtarılmasını, çünkü güzergahta kuvayı mahiye olduğunu, istediğimiz zaman sed ve bend edebileceğimizi, ilâveten Mersin - Adana hattını fazladan vermekte isek de diğer ciheti tahlis etmekte olduğumuzu ifade sakat olduğundan «Bağdad hattının Mersinle Nusaybin arasındaki kısmının Bağdat demiryolu şirketi Osmaniyesinin... tarihli ferman ile haiz olduğu hukuk ve imtiyazatı» tarzında ifadesinin ... nafi olacağını, Bağdat hattının muafiyeti rüsumiyeye, fabrikalara, maadine ait imtiyazatta kavanini Osmaniyeye tevfiki keyfiyetin meşruh, ormanlardan bilâ bedel hatab, kereste katı, kömür imali, kuvayı mahiyeden istifade, teminat hususatının tasrihi, kümpanyanın esas imtiyaznamede Diyarıbekir, Harput hattı imtiyazını da talebini menan bir kaydı ihtiyatî ilâvesini, Bağdat hattı imtiyazı zamanı itibarile ağır olmadığını, mubayaa hakkı mukayyed bulunduğunu, tahlis imkânı hukukisi olduğunu, bir gruba devredilebileceğini, grup hukuk ve menafiden istifadeten kavanini Osmaniyeye tabiyeti kabul eyliyeceğini ve mektuba intikalen Türk Hükûmetinin hukuku idame edilecektir» Fransızlar çekilecek ve Türk işletebilecek olmasına göre hattın tamamii tasarrufu, işletilmesinden mütevellit mesail, Devleti tâbia olduğumuzdan, bize aidiyetini, inşa ve işletmeden mütevellit kâffei hukukun idame edilebileceğini ve Bağdat hattı imtiyazından maada bir gûna imtiyaz mutasavver olmıyacağını, mektubun ikinci fıkrasında dermeyan olunan metalip yalnız eşhası hususiye tarafından değil, alâkadar olanlar gibi daha âm bir kelimenin luzumunu, «hattın ve istasyonların inzibatı sahibi imtiyaz şirketle bilitilâf Türk zabıtası tarafından temin olunacaktır» ibaresinin Fransızca ibaresi sarih olsa bile tercümesi kâfi olmadığından, bir hükûmet hattın mevzu olduğu toprağa tesahübden sonra muhafazasını temin eyliyeceğini, asıl teminatın cenupta Fransızlardan talebi lâzım geldiğini, bilâhara zaif zamanımızda fiilen müdaheleyi mucip olabileceğinden mesûliyetin Fransızlara tevcihini, «Fransız Hükûmeti şimendiferle nakliyatı askeriye icra etmek hakkını haiz olacaktır» cümlesinde Türkiye'nin de işbu hakkı haiz olduğuna dair sarahati katiye olmasını, Adana'dan Mardin veya Urfa'ya bir kıta izamı halinde Fatımada bilfarz muayenei sıhhiye bahanesile tehir edilebileceğini, binaenaleyh trafeynin hat üzerinde serbestçe nakliyatı askeriye icrası hak ve salahiyetinin yekdiğeri aleyhine hareketi mutazammın olmamak, zabıtai sıhhiye, muayene, tedabiri ihtiyatiye, kontrol gibi şimendifere ait idarî ve malî eşkâlin bâdii tehir olmaması kuyudile takyidini, Musul ve havalisinde Fransızın teskin için asker sevki ihtimalinde dindaşlarımıza ait sevkiyatın dahilen irasedeceği tesiratı dahiliyeye karşı Hükûmetin ne düşündüğünü, «itilâfın ademi imkânı halinde tarafeynden herbiri serbesti hareketini ihraz eder» tabiri doğru olmadığını, bütün dünyanın halli mesele ettiği yerde bizim de bulunmamız veya beynelmilel şimendifer idaresince halli müşkülât muvafık olacağını, Nusaybine kadar hattın teminat ve işletme akçesini alettemadi tediyeden kurtulmak imkânı olup olmadığını, aynen Bağdad demir yolu imtiyazının otuz sekizinci maddenin istisanası şartile kabulünün kâfi olduğunun, hattın şimalinde ne lâzımsa kendimiz yapabileceğimizi, İskenderun ve havalisinin idaresi hakkında vazıh bir şekil ve usulü idare olmadığını, usulü idarei mahsusanın bilfarz Monako vesaire gibi tayini şekil ve mahiyetini, reisi hükümet ve meclisi ida-

re gibi bir şeyle tarifini, Payas ve havalisi ile Dörtyol, Ayıntab vesair mücavir mahaller ihtiyacatı daha ehven tedarik olunabileceğinden İskenderunda Hükûmeti Osmaniye için serbest bir iskele ve mıntaka tesisini, İskenderun limanının şeraiti tesisiye ve imtiyaziyesine dair olan şekli sabıkın muvafık olacağından aynen Fransız grubuna devrini, on üçüncü maddenin gâyet güzel yazıldığını, hattın şimâlinden Cenuba gitmek ihtiyacında bulunan halkın menaffini temin etmekte olduğunu, yalnız Dirzur aşarini muayyen mevasimde hayvanatını hattın şimaline geçirmekte ve irası hasar eylemekte olduklarından, hatta buna mukabil mahsusen köylü kendilerine vergi vermekte olduklarından Fransızların hattın platformuna merbutiyetlerinden dolayı cenubta mesuliyeti tahammül edeceklerinin taahhüt ettirilmesini, Hariciye Vekili Bey vergiyi vermemekten mütevellit tehlikeyi yine o halkın düşüneceğini, iki devletin münasebatı mütekabilesinde ahkâmı ahdiye olmasa bile bu gibi mesailin halli mümkün olduğunu, ağnam eşkıya taarruzuna maruz kaldıkça o hükûmetin müteahhit bulunduğunu, Salahaddin Bey hatta vuku bulacak taarruzdan mütevellit mesuliyetin Fransız zabıtasına da tahmilini, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri yapılacak muahedenameye bizim malımız olan hattın muhafazası keyfiyetine Fransızları da iştirâkin nasıl muvafık olacağını, (Salahaddin Bey, hattın tarafında Türk zabıtası takibat icra edemiyeceğinden Fransızların mes'uliyeti deruhte etmeleri lüzumuna ve yedinci maddeki akalliyetler hukukunun mukavelatı mevcudeden hangisinin) (1) esasatına tevfik edileceği meçhul bulunduğunu, Sevr mevadı ağır, Avusturya'nın hafif olduğu, Senjermen muahedenamesindeki esasın kabulünü ve tesbitini, Hariciye Vekili Bey bu sözün Misakı Millide söylenmiş olduğunu bizde mevcud cemiyetler hukuku malumesile Senjermen hukuku arasında azîm farklar bulunduğunu hasredilmese bile mahzur mutasavver olmadığını, Salahaddin Bey mekteb bahsinde Türkiye dahilinde şimdiye kadar mevcud olanların tezyid edilmemesinin ve Suriye, Filistin, Hicaz, Garbî Trakyadaki mekâtibi vakfiye, müessesatı hayriye, emlâki hassa, şimendifer, liman gibi müessesatımızın muhafazasının Fransa hükûmetince temini mülâhazatan ve cevaben ityan eylediler.

Vaktin gecikmesini ve zabtın tutulmasındaki müşkülâta mebni Cumartesi günü aynı ruzname ile bermutad içtima edilmek üzere celseye nihayet verildi.

Kâtip
Reisisanı Muş
Adnan Mahmut Sait

(1) *Aslında mevcut olup burava geçmeyen kısımdır. M. Ünver.*

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Fransızlarla yapılacak itilafname

REİS — Efendim usulü müzakereye dair arz edeceğim. Fransa - Türkiye itilafnamesine dair müzakere cereyan ederken birçok arkadaşlar söz almışlardır. Malumu devletiniz bu İtilafname heyeti umumiyesiyle ya ret veya kabul için beyanı mütalaa edecek rüfekayı kiram... İkinci bir şık vardır. O da heyeti umumiyesi hakkında bir, diğer... ekserisinde bu tarzda mütalaatta bulundular. Bilhassa tadil edilecek birçok maddeleri dört arkadaş tahlil ettiler. Şimdi otuz beş kadar arkadaş söz almıştır. Rica ediyorum bu iki noktayı nazarı dikkata alarak beyanı mütalaa buyursunlar. Ret veya tasvip hakkında ancak tadili hakkında münasip görülen noktalara dair söz söylendi. Diğer arkadaşların da aynı noktalı tekrar etmemelerini rica ederim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Zatı âlileri ben ve (Diğer arkadaşlarımızın itilâfnamenin maddeleri ve) bu meselenin kabul veya reddi hakkında söz (1) söylememizi emir buyurdunuz. Tabiiî heyeti umumiyesi ile kabul veya ademi kabul hakkında rey beyan eden arkadaşlarımız...

REİS — O cihet ayrıdır efendim. Bendeniz de ikinci şıkkı söyledim.

Buyurunuz Hafız Mehmet Bey.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Benim ifadem bir takım nevakısı ihtiva etmektedir. (1). Bir daha böyle olmaması için kâtip beylerin dikkat etmesini rica ederim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hükûmet Fransa ile akdettiği İtilâfnameyi; iyi midir, kötü müdür, berayı tetkik müzakere ediniz mütalaasiyle Meclisi Âliyi tevdi buyurdular. Meclisi Âli bu İtilâfnameyi tetkik ve müzakere ederken Meclisin bu İtilâfnamenin menafii âliyei vataniyeye muvafık mı, gayri muvafık mı, bu babda beyanı mütalaa etmek

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

için elinde bir ölçü lâzımdır. Ne gibi ahvale dair iyidir, ne gibi ahvale dair fenadır?

Evet bu İtilâfname tabiî, Sevr muahedesiyle Misaki Milliyi nazarı dikkate alırsak birine göre iyi, diğerine göre fenadır. Bizim ancak bir ölçümüz vardır ki o da ancak bizim vaziyeti askeriyemiz, vaziyeti maliyemiz, vaziyeti siyasiyemizden mesul olan yani Devletin siyaseti umumiyesinde mesuliyet deruhte eden Heyeti Vekile bunu bize izah etmeli ve demeli idi ki şu noktai nazardan bu İtilâfnameyi menafii âliyei memlekete muvafık buluyoruz. Gerçi Meclisi Âlinizin hakkı az çok memleketin vaziyetine vakıf olmak ise de elbette doğrudan doğruya mesuliyeti deruhte eden ve her şeyi yakından gören Hükûmet kadar malumattar değildir Bütün devletlerde câri olduğu üzere hukukan dahi böyledir, ki evvelemirde Hükûmetin böyle bir teklif karşısında Hariciye, Müdafaai Milliye, Maliye, İktisat Vekâletleri düşünür ve Meclise arz eder, yani Heyeti Hükümet düşünür. Vaziyeti umumiyeyi nazarı dikkata alarak bütün bir kolun kaybedilmemesi için bir parmağı operasiyonla feda etmek doğru olur. Ekseri ahvalde üzerine mesuliyeti alıp bunu imza eder. Ondan sonra berayı tasdik Meclisi Âliye gelir. Meclisi Âli reddeder Kabine çekilir, tasdik eder yerinde kalır. Bunu yapmaktan, bu mesuliyeti üzerine almaktan ihtiraz etmekle beraber. Meclisi Âliyi tenvir için şu şu ahvali buna göre ölçünüz de bunun iyiliğini ve kötülüğünü takdir ediniz demelidir. Yalnız Meclisi Âli tarafından tenvir edilmesini istiyoruz ki tabiî hiç bir vakit doğru değildir. Vakıa biz onu kısmen ve yalnız kâğıt üzerinde olmak üzere, bir salâhiyeti icraiyemiz olduğunu dahi iddia ediyoruz. Hükümeti hazıra dahi başkası tarafından tayin edilmiş değil, bizim tarafımızdan itimat edilmek üzere teşekkül etmiş bir kabinedir. Fakat bendeniz zannediyorum ki iptidaen başkası tarafından intihap olmak ile Meclis tarafından intihap olunmak üzere ondaki mesele bir intizam meselesidir ki (Gürültüler, hande sesleri) binaenaleyh Hükümeti hazıra evvelemirde ne vakit mesuliyeti üzerine almıyarak bunu imza etmiyor, hiç olmazsa Meclisi Âliye arz ettiğim veçhile askerî malî ve saire nikatı nazardan tenvir ederek, şu İtilâfnamenin menafii memlekete muvafık olduğunu söylemelidir. Hükümetten bu yoldaki esbabı mucibeyi dinlemeden bu esas hakkında bir şey söyliyemeyiz. Yalnız İtilâfnamenin ruhiyle münasip görmediğim bir kaç söz söyliyeceğim. Arz edeceğim mütalaa şudur: Mektupların birinde «Fransız sermayedarından imtiyaz için vuku bulacak tekliflerde Fransız ve Türkiye menafii nazarı dikkate alınacak» tabiridir, ki Türkiye'nin menafii nazarı dikkate alınması lâzım gelir kanaatindeyim. Çünkü Fransa'nın menafii âm ve şâmil bir tabir olarak doğru değildir. Sonra bir eski şirketin hukukunu devrettik. Bizde hakkı devir var mıdır, kimin hakkını biz devrediyoruz? Biz o hakkı şirkete vermişiz. Bir hak kalır, ki bir Fransız grubiyle birleşir, ona inkilap eder. Bizim burada yalnız bir hakkı tasdikimiz olabilir. O şirket bugün mevcut oldukça, henüz böyle bir şirket infisah etmedikçe hukuku bize intikal etmiyorki biz bunları başkasına devredebilelim. Versay muahedesiyle Almanlarla uyuşmuşlarsa bir Fransız grubu bunun yerine kaim olacak. Grubun hakkı tasdikini Hükümet kabul edebilir. Yoksa hakkı devir bizde yoktur. Çünkü biz o hakkı Kumpanyaya vermişiz. Burada demiyor ki eski şirketin metalibine karşı... Fransa temin edecektir.

Şimdi şirket yarın bizden dava eder, mahkemeye gider. Biz ona karşı senin hukukunu ona devrettik dersek, ondan dava ederse tabiî bunu mahkeme dinlemez, evvelâ tazminatı ver ondan sonra dava et, der. Onun için bu meseleyi dahi hukukî bir şekilde ve demin arz ettiğim hakkı tasdikimizi istimal edersek o vakit böyle bir dâva ihdası dahi mevzuubahis olamaz. O vakit Fransa değil bu teminatı bize verecek. Ancak grup olduğuna göre bu itilâfnamenin .... bir şirkete, bir sermayedara aiddir. Mesuliyetlerin kâffesi o şirkete müteveccih olmalıdır. Fransa Hükûmetine değil. Binaenaleyh bendeniz hukukî gördüğüm ve hukukan gayri kabili tatbik gördüğüm noktalardır. Şimendifer hattının bir tarafı Fransızların olduğu halde bizim zabıtamız bunu nasıl temin edebilir? İhtimalki İngilizlerin teşvikiyle veya herhangi bir şekilde urban bunu bozarsa ne yaparız? Binaenaleyh hudud zabıtamız haricinde bir mahallin muhafazai asayişini nasıl taahhüd edebiliriz? Demekki bir vesilei nizâ olacaktır. Hükûmetin nazarı dikkatını celbederim. Hükûmetten bir şey rica eylerim ki bizi Mardin, Diyarbekir vilâyatımıza gidebilmek için bir Fransız koridorundan geçirmesin.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Efendiler; bu meselenin müzakeresine başlanılacağı dakikada duyduğum ıztırap ve heyecanı hiç bir zaman duymamıştım. Mağlubiyet denilen şeyin acısını ilk defa tadıyorum. Bunun için bazı menafi dahi nasıl etse, herkesin tahtı tasdikinde bulunun bir İtilafname akdinin tamamiyle aleyhtarıyım. Hepimizin bildiğimiz bir Misakı Millî vardır. Ve bu Misakı Milliyi vazı imza edercesine kabul ettiğimiz zaman şimdikinden daha kuvvetli idik. Yalnız Takdir bir milletin itimadına

mazharımdır. ... Bir şey kaybettiğimizi itiraf edecek vaziyette olmadığımızı zannediyorum. Onun için belki sırf hissiyatı vatanperverâneye müsteniden söylenecek bu sözleri şahsa aid kabul edebilir. Fransa ile Londra'da başlamış olan Bekir Sami Bey itilafnamesi şu Meclisde mevzuubahis edilemiyecek kadar ve gayzile bu Meclisinizden atılmış bir itilafname olduğuna nazaran, onunla münakaşa ve mukayeseye hiç bir kimse yanaşamıyacaktır.

Pek şiddetli denebilecek kadar taraftarında bile bir aksülamel ruhu görmekle müftehirim. Fakat böyle olmakla beraber, yeni itilafnamede bu koku zail olmamıştır. Bekir Sami Bey itilafnamesinin eski bazı mevaddının aynen yazılmasiyle bu nazara çarpmaktadır. Binaenaleyh hemen Bekir Sami Bey itilafnamesine benzeyen bu itilafname aşağı yukarı insanda tesir hâsıl etmekten hali kalmıyor.

Heyeti umumiye hakkında böyle kısaca bahsettikten sonra, en mühim aksamını teşkil eden hudud, şimendiferler ve ekalliyetler olduğuna nazaran hudud meselelerinden kısaca bahsetmek istiyorum. Heyeti Celilenizde hiç bir suretle bir kilometre veyahut on kilometre daha aldırmak suretiyle bu işe taraftar olacak arkadaşımın olduğuna kani değilim. Sulhperver bir adam olduğu iddia edilen Briyan (Briand) Türklerle meskûn aksamın tamamiyle Türklerde kalacağını söylemiş olmasına rağmen, tarafımızdan zıddına yapılmış mukavelename hakikaten pek hoş görülmiyecek gibi bir hata olduğu tezahür etmektedir. Bekir Sami Bey tarafından akdedilmiş olan bu acı itilafname bu suretle tarafımızdan da idame edilmiş gibi görünüyor. Binaenaleyh gerek Misakı Millî itibariyle gerek Fransız sahibi salâhiyet rücülünün beyanatına nazaran bu kıtai araziyi tamamen terketmek Adana'nın tahliyesiyle elde edilecek menafiyle mukayese edilmeye değer zannındayım. Bu itibarla bendeniz azamî olarak mutlaka terkedilmek istenilen Türkler memleketin katiyen verilmemesinde musırrım. Artık şimendiferin hattı hudud olması keyfiyeti mevzuubahis olamaz ve olmasına değmez. Hiç bir zaman Türkiye Hükûmeti bu şekilde Avrupa eliyle veya hususî Fransa ile sulh ve müsalemet dairesinde mümkün değil yaşıyamaz ve zannolunduğu gibi şu muvakkat itilafnamedir, yarın bunu yırtarız inşallah terdifen söylenecek bir sözdür. Zannederim ki kolaylıkla yapılacak bir şey değildir. Şu zamanda en kuvvetli olduğumuza... Yirmi sene sonra bu kadar askeri celb ve cemetmiş olduğumuz zamanki vaziyeti tekrar geçebilmemizin ne derêceye kadar mümkün olduğunu takdir etmiyecek kadar zayıf değiliz.

Efendiler kuvvetliyiz, Fransızlar bizim kadar, bizden fazla demiyelim, elbette Fransızların vaziyetini de mütalaa etmek muvafıktır. Biliyoruz ki Fransızlar bu itilafname ile bizden pek çok fazla kazanmaktadırlar. Tarafeynce aksamından şu kadar arazi, bu kadar malî şeyler kazanacak. Yalnız Türklerin, Suriye ve o havali üzerinde Türklerin nüfuzunu kesretmek, kendi efkârı umumiyesine karşı artık Türklerle sulhü yaptım diyebilmek için kazanacağı menfaat bizimkinden çok yüksektir. Hiç bir zaman Fransa kendisinin ... efkârı umumiyesinde yaptığı tazyik kadar bizim tazyik dahilinde olduğumuzu düşünmüyoruz. Görüyoruz ki, kendisini ne yapıp yapıp Türklerle uğraşmamaya icbar etmiş ve muvakkat bütçeler ile tazyikini temin etmiş iken... Fransızlar ipi koparacak hemen tutalım düşüncesiyle mütelaşiyane vaziyetimizin, her halde, Fransızların daha bârid gibi, daha anud gibi görüşmelerinde müessir olduğu muhakkaktır. En muktedir ricali askeriyemizden bazılarının dahi söyledikleri veçhile artık siyasiyatı askeriyeyi bırakıp bademe siyasiyatı iktisadiyenin bu memleketin en hayatî bir meselesi olduğu beyan olunduğuna nazaran şimendiferimizin bu şekilde Fransaya terki iktisadî hayatımıza vurulacak darbeyi kendi elimizle ihzar ettiğimize delili kâfidir. Şimendifer hattı hudud olursa bir derece bizim için malî mahiyette olan bir şimendiferimiz imtiyaznamesinin bazı hukukşinas arkadaşlarımızın da gösterdiklerini kabul edersek biz ne Mersin limanından ve ne de o havaliden zerrece istifade etmekliğimizin imkânı yoktur. O imtiyazat mucibince Mardin'e, Sivas'a, şuraya, buraya yapılacak bütün şimendifer imtiyazatını muhtevi olduğundan bilâ rüsum nakledilmesi imtiyazının aynı havalide millî bir iktisat takip ve muhafaza etmek imkânı yoktur.

Buna munzam bilâ lüzum Pozantıya kadar uzatılmış olan hattın üzerinde neresinden neresine kadar asker sevkedileceği tasrih edilmemiş olduğuna nazaran katmerli bir bela olmuştur. Tabiî buna müteferri bulunan hususat vardır - ki tarifei mütefavide hususları - bunların bizim lehimizde olduğunu iddia edenler var ise de bendeniz o hususları tabiî terkediyorum. Yalnız şimendiferlerin bu şekilde devrolunmasının her halde aleyhindeyim. Hukuk noktai nazarından tabiî halledeceklerdir. Bağdat hattının sekizinci maddesinde Ankara'dan Haydarpaşa'ya ve Bağdat - Basra hattının Hükümeti Osmaniyenin rıza ve muvafakatı olmadan şirketin hiç bir kimseye devredilemiyeceğini müteahhid eline almış olduğuna göre, Versay (Versailles) muahedesi mucibince şimendiferi-

miz Almanlardan Fransızlara devredilmiş değildir. Bu şey münfesih olmuştur. Bu münfesih olduğuna nazaran Fransızlar ile yeni baştan müzakere açmak ve bir Fransız grubuna devretmek belki daha muvafık olur. Almanlar Hükümeti Osmaniyenin salâhiyetini almadan hukukan başkasına devretmek salâhiyetini haiz değildirler. Binaenaleyh efendiler, bahusus mukabil teklif meselesinde berayi malumat arzolunuyor diye müzakere ve münakaşa kabul edilmemiş ve fakat tevdiinden mütevellid zarar ve hudud meselesinin bir hafta, on gün evveline gelinceye kadar bizim lehimize şimendiferimiz hudud meselesinde bize mütemayil idiler ve bizim ordularımızın... taraftan iken... elbette bunda âmil oduğu bizim bunda onların fikrine daha ziyade yanaşarak itilafperver görünmek suretiyle memlekete mazarrat ika etmiş olduğumuzu düşünerek artık hiç değiştirilmesi, tebdil olunması lâzım değildir.. Binaenaleyh mutlaka bir itilaf lâzımdır. Avrupalılara bizi sulha isal edecektir ve Mersin'i açarak nefes aldıracaktır ki kabili münakaşa olan bazı meselede ve itilafname üzerinde ufak tefek bu tarzda söz söylemek vazifei asliyemizle mesuliyetimiz itibariyle kabili tevfik değildir. Ben zannediyorum ki, her mebus bizim Fransızlarla itilaf akdetmek istediğimize muvafakat edemez. Onun için alelitlak bu şekli kabul edemiyoruz. Ahalinin ekalliyet hukukuna... ise gülünecek kadardır. Çünkü bir buçuk sene evvel Fransızlar bundan daha çok fazlasını ona vadetmişlerdi. Biz Türkler Türk olmak itibariyle Misakı Millî ile ahdimizden dönen şimdiye kadar bize fiilen yardım etmek itibariyle bir iyilik yapmak mecburiyetinde olduğumuz ve müstakbel siyasetimizin kesilmemesi için böyle değil valinin tarafımızdan tayin ve tasdik olunmak ciheti temin etmiş olmalıdır. Sarahata bile lüzum yoktur. Ahali bunu teklif etmiş ve bahusus Fransa bir buçuk sene evvel vadetmiş ve Türkiye Hükümetinden hiç birisi ayırılmıyacağını söylediler. Binaenaleyh onlara olan alâkamızı tasrih etmiş oluyorsak hiç göstermesek daha iyi olur. Zannederim ki, Hükümet buna taraftar değildir. Bu itibarla ekalliyetlerin hukukuna orayı terketmek mecburiyetinde kaldığı zaman ancak bir Cebeli Lübnana vali onlar tarafından inha ve tasdik olunur gibi şekli hukukiye istinad ettirerek bir şekli mümtaziye vermek daha muvafıktır, Bütün bunlara karşı gösterilecek menafi, siz böyle diyorsunuz fakat Fransızlarla sulh akdetmek lâzımdır.

Söyliyeceğim bir kaç söz daha var. Ondan sonra hitam vereceğim. Şüphesiz ki hepimiz itiraf ediyoruz ki harbi bitirmek, sulhü getirmek mutlaka Yunanı tardetmek demektir. Ne Suriyeyi, ne Elcezireyi halletmekle sulh bitmiş değildir ve bu millet bu Devletin beka ve hayatını temin edebilecek değildir.... Yunanlıların cephesidir. Binaenaleyh orası için en çok menafi temin etmek hususu, Adanayı almakla hiç kimse iddia edemez ki, fazla asker elde edeceğiz. Daha üç beş gibi buna munzam olabilir.

Para meselesine gelince; harap olmuş bir memleketten size hiç bir şey gelmez. Gümrüklerden çıkaracağımız şeylerden rüsum olamaz ve Devlet kasasına para girmez. Ahalinin rençberlik yapacak kadar hayvanı olmadığından gider gitmez hayvan ve saire istiyeceğinden hiç bir menfaati iktisadiye gözetemiyeceğiz. Buna mukabil menafii maddiyesini gösteriyorum Yapacağımız istifade efendiler bu menafii menafii maddiyeyi temin etmezsiniz. Fransız size yardım edecektir, denebilir. Bendeniz bunu müsbet bir şekilde görmedikten sonra, şimdiye kadar dostça geçinen İtalyanlardan şuradan, buradan geldi, gelecek diye hergün söz işitiyoruz. Müspet olarak hiç bir şey yoktur. Yalnız Rusya'dan gelen muavenet ve yardımdır. Söze müstenid vaidlerin müessir olacağına, kanaat bahş olacağına ümidvar olmadığından için kanaat getiremiyorum.... Onu da mühim bir şey vadetmiyor. Bu alelade sulhu umumiye yanaşacağımıza dair Kilikya itilafı meselesidir. Bizi Sevr ahidnamesinden kurtaracak hiç bir kaydı muhtevi değildir. Şükranla yadetmek istediğimiz nüfuz mıntakaları kaldırılmış değildir. Bunu da temin edemez. Size İtalyan nüfuzuna kadar olan şeylere... şimendiferi dahi Konya'ya kadar alınız deyince almıyor. Elan düşünüyor. Pozantıya kadar al dediğiniz zaman almıyacaktır. İtilâfa sadıktır. İngiliz mıntakai nüfuzuna taalluk eden kısmı almıyor efendiler. Aynı zamanda yalnız Fransa itilafnamesi değil İngilizlerin de dava vekâletini yapmaktadır. Hudut çizgisinde Cezairei İbni Omere çıkışında da bu ciheti bâriz bir şekilde göstermektedir. Bununla Fransızlar İngilize, onlarla yaptık, sizi de davet ediyoruz demiyor. Binaenaleyh bendeniz buna da taraftan değilim. Bu ve heyeti umumiyesi itibariyle her halde yalnız başına hareket etmiyor ve binaenaleyh bendeniz aleyhtarıyım. (Doğru sesleri)

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) — Efendiler bizim milletin mukadderatını idare etmek maksadiyle buraya toplanmaktaki hikmeti vücudumuz esas itibariyle bir şeydir, diğerleri teferruattan ibarettir. O da bu kürsüde birer birer ahdü misak ettiğimiz istiklâli tamımızın teminine kadar mücahedede devam etmekliğimizdir. Veyahut da bütün bütün yok olmak-

lığımız - olmayacağız ya - bundan ibarettir. Bunu biz hissi millimizle de, imanı dinimizle de hayatımızın fevkinde kabul ettik diye iddia ediyoruz. İmanı dinimizin de icabıdır. Katiyen bu mealdedir. Her mevcudiyetin muhafaza edilebilmesi o mevcudiyetin hasım olanlarına hasım olabilmeleri ihtimaline karşı duarbilmeleriyle kabildir. Aklen de, tecrübeten de, dinen de böyledir... Muvaffak olamıyan Müslümanlık iman etmiştir. Hududlarımızı kapatabilecek surette teçhizi cüyuş esbabı hususiyle şu asırda ancak esbabı iktisadiyemizin tam istiklâliyle kabil olabilir. Esbabı iktisadiyemiz de şüphe yoktur ki, münasebatı coğrafiya itibariyle bazı hududlarla münasebattar ve alâkadar olabilir. Binaenaleyh şimdiye kadar senelerdenberi, asırlardanberi gördüğümüz tecrübeler bu istiklâli tam lafzının mefhumuna ufacık bir tarzda kayıd ettirmiş, o kayıd tevessü etmiş ve İslâm düşmanlarını tezyid etmiş, bizi nihayet İslâm Alemini kendilerinin müstemlekesi olabilecekleri kanaatini vermiştir. Her fırsattan istifade ederek bu gayelerini istihsale çalışmışlardır ve bundan böyle dahi şüphesiz çalışacakları bedihidir. Düşman hiç bir vakit dostluk etmez, daima düşmandır ve dost olmak ihtimali de yoktur. Siz onlara tabi olmadıkça, onların din ve millet mezhebine girmedikçe Müslüman olmıyanlar dost olmaz. Ayeti kerime de buna şahiddir. Binaenaleyh önümüze konulan itilafname, davasına çıktığımız istiklâli tam mefhumunu az çok kaydetmektedir. Demek ki eski davamızdan, ahdü misak ettiğimiz davamızdan biraz fedakârlık ediyoruz demektir. Halbuki bizim bu ahdimizden bizi nükûl ettiren nelerdir? Açık bir surette bunu bilmediğimizden dolayı cesaretsiz, surette söz söylüyoruz. Sonra bu itilafnameyi önümüze koydular. Biz de icraî mahiyette olduğu için müşavere edelim, icraî mesuliyete aynı zamanda sizi de iştirak ettirelim dediler. Pek âlâ şimdiye kadar böyle bir vaziyet karşısında kalmamıştık. Bunun mesuliyeti gayet ağırdır ve binnetice ya lanetlere, ya rahmetlere mazhar olunacak bir meseledir. Aynı zamanda teşekkür ederiz kendilerine ki karanlık üzerinde... Fakat şunu dileriz ki, bir defa kıyamı mevcudumuz, kıyamı din ve hayatımız istiklâli tam mefhumiyle ancak dâim olabileceği muhakkak iken, bizi bu maksaddan terkedilemiyecek, ufacık tadil edilemiyecek ve bir kayıd altına alınamıyacak... biraz vaz geçiren adam aklı anlamadıktan sonra bunun hakkında malumat beyan etmekliğimizi, leh veya aleyhinde mütalaa serd ve beyan etmekliğimizi... Eğer bâriz, zâhir bir şey, azim bir iztırarı mutlak yoksa eski ahdü misakımızda durmakdığımız ve mücahedemize, maksadımızı temin edinceye kadar devam edebilmekliğimiz muvafıktır. Şüphe yok ki bazı noksanlarımız daha mevcuddur. Sulha bir an evvel avdet etsek başka maniler dahilde de tashih edilebilmek, haricen de muvaffak olabilmek ve sair ihtimalat ahdü misakı milliden dönmemeklik esası varsa dönmemeklik lehindeyim. Velev bir... mücerret ise bunu kabul etmemek taraftarıyım. Çünkü küçücük bir kayıd geniş, geniş... Maazallah bizim mevcudiyeti hakikimiz de ileride kurbanlık vermiş oluruz. Çünkü bu ana kadar... «Men cerrebülmücerrep, haletü binnidame» tecrübeden sonra... yine eski... girmemek istiyoruz. Eğer mümkün değilse, eğer kabili yok ise, iztırarı mutlak varsa Heyeti Vekilemiz bunu bize adam akıllı izah etsinler. O vakit bizzarur kabul ederiz. Kabil olduğu takdirde kabul etmemek taraftarıyım.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Anlıyorum ki, arkadaşlar dünkü celsenin nihayetinde bana ettikleri müsaadeyi yavaş yavaş geri alıyorlar. Çünkü biz evvela Meclisin irşadatını dinliyelim, badehu maruzatımızı arzedelim demiş idik. Gerek Mazhar Bey, gerek Efendi hazretleri Heyeti Vekileden izahat istiyorlar. Mademki öyledir, Heyeti Vekile namına bendeniz hazırım. Şimdiye kadar vuku bulan sualîerin hepsine, dilim döndüğü kadar, cevap vereyim. (Pek doğru sesleri)

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Kemali bitarafi ile, söz söylemeleri lâzımdır. Hariciye Vekilinin burada söz söylemesi doğru değildir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Bizim ısrarımız da budur. Başka bir şey değildir.

BİR MEBUS — İsrar etmesi lâzımdır. (Gürültüler)

REİS — Karar yoktur. Bir arzudan ibarettir. Hariciye Vekili cevap vermeyi arzu etti, ben de söz verdim.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim zannediyorum, mevzuubahsolan mesele üç noktai nazardan arzedilmek ve tetkik edilmek lâzım geliyor.

Birinci nokta; bu meselenin tarihçesi; ikinci nokta, bugün yapılan müsveddenin, yani müsvedde diyorum, çünkü henüz imza edilmemiştir. İmza edilmek için hazırlanan ve bazı noktalarını belki tekrar gözden geçirmek kabil olan bir itilafname akdine bugünkü vaziyeti siyasiyemizin, vaziyeti maliyemizin, vaziyeti dahiliyemizin, vaziyeti hariciyemizin bizi böyle bir itilafname akdine mecbur tutup tutmadığı meselesidir.

Tarihçe hakkında uzun uzadıya söylemiyeceğim, malumunuzdur. Yalnız Meclisi Âlinize her noktası

malum olmalıdır. Yalnız Meclisi Âlinize her noktası malum olan bilahare hiç ve hiç karanlık bir noktası kalmamak için geçende bir iki şey oldu; arzettim, bugün mufassalan arzetmek isterim.

Malumu âliniz evvelâ Bekir Sami Bey bir itilafname akdetti, sonra buradan mukabil bir teklif yapıldı, sonra Franklen Büyyon buraya geldi, konuşuldu. Sonra Franklen Büyyon gitti, Kütüklüye geldi. Sonra kendi Hükümetiyle vukubulan muhaberatı ve Hükümetinin adeta son kararı diyerek bize bir proje, bir müsvedde teklif etti. Bundan sonra bu yani ağustosun 12 veya 15 tarihlerine doğru aramızda bir muhabere cereyan etti. Bize dedi ki Kütüklü'den; size teklif ettiklerimizi kabul ettiniz mi, etmiyor musunuz? Biz Kütüklü'den vukubulan teklife zaten cevap vermiştik ve burada da arzetmiştim. Demiştim ki birtakım noktalar muhtacı tavzihtir. Su meselesi çıkardınız, gümrük meselesi çıkardınız. Bunlar muhtacı tavzihdir. Ankara'ya gelip gelemiyeceğinizi soruyormuşsunuz. Gelirseniz bu cihetleri konuşuruz dedik. Ondan sonra tekrar bize İstanbul'dan bilvasıta, o bizim ağustos içinde esaslarda müttefikiz, teferruatı konuşmak üzere mösyö Franklen Büyyona mezuniyet verir, gönderirseniz iyi olur gibi bir telgraf verirseniz... Bize ne demek istediklerini pekâlâ anladık, zafımızdan istifade etmek istiyorlardı. Biz dedik ki esasta müttefikiz, muhtacı tavzih olan nikatı görüşmek üzere Mösyö Franklen'i gönderirseniz... Ve nihayete kadar meseleyi tetkik etmek için... Çünkü Franklen Buyyon buraya geldiği vakit, canım bize esasta müttefik değil miyiz. Esas ne? Sizinle anlaşmak esasında müttefikiz, dedik. Çünkü esaslarda müttefik değildik . Esaslarda müttefik idik Bu noktayı Meclisi Âlinize arz etmek istiyorum. Bilahare belki sui tefsirlere maruz kalır. Franklen Büyyon buraya geldiği zaman bu noktadan başlandı. Bir de dedi ki, adeta hiç konuşacağımız bir şey yoktur. Kütüklüden gönderilen şeyi kabul ettik demedik. Esasta müttefikiz dedik. Buradan başladı ve müzakerenin tarzı cereyanı, itiraf edeyim, pek hoş olmadı. Tabiî o noktadan başladı, biz bu noktaya tamamiyle bir noktaya itiraz edersek... Alınır bir tarzda pek tatlı olarak cereyan eder bir tarzda müzakere icra edemedik. Onun için bugün meydana çıkan şekiller epeyce kavgalar neticesinde meydana çıktı. Çünkü katî katî diyor idi. Hep...

Tabiî arkadaşların maddelere vukubulan itirazatı, yani bu kısım tarihi bittikten sonra arkadaşların maddelere vukubulan itirazlarını heyeti umumiye hakkındaki sözlere tercih etmek iktiza eder. Onun için müsaade buyurursanız o cihetleri arz edeyim ve evvela en ağır suallerden müsaade ederseniz başlayayım. Zannediyorum ve cümlenizin malumu oldu ve cümleniz dinlediniz. Sualler halinde en ağır sual Sırrı Bey biraderimizin suali, en ağır tenkit halinde Doktor Mazhar Beyin tenkidi oldu.

Sırrı Beyefendinin suallerine cevap vereceğim ve hatta diyebilirim ki bazılarına cevap veremiyeceğim. Onlara fiiliyat hukukan cevap verecektir.

Birinci sual, Suriye hududunu Fransızlarla yapmak ve Suriye'yi Fransızlara terketmek veyahut Fransızlara ilhak mahiyetinde midir? Değildir diyebilir misiniz arkadaşlar?.. Müsaade ediniz, ha... Çünkü Sevr Ahitnamesi okunmuş görülmüştür. Behemehal bir kıtai arazi bir devletin hakkı hakimiyet ve saltanatından çıkmak için orası mutlaka sarahaten o devlet tarafından, ben bunun hakkı saltanatımdan vazgeçtim, demek lâzım. Bu, bizim tarihimizde maatteessüf, maateessür pek çok misalleri var. Cezayir'den tutunuz, Mısır'dan tutunuz, Kıbrıs, Bosna - Hersek. Biz bunların hiç bir vakitte sahipleri değil idik. Fakat hakikatte hakkı hükümraniyi haiz idik ve bu hakkı hükümraniyi haiz şimdiye kadar devam eden... Sevr Ahidnamesini bize teklif edenler onların her biri için bize hakkı saltanatımızdan feragat sözünü istiyorlar. Binaenaleyh böyle füzulî bir işe girişmek, hakkı saltanattan sarahatan feragati söylemeksizin bu oranın hakkı saltanatını tazammun etmez. Hakkı saltanatı terk muamelesini tazammun etmedikçe bir noktai nazardan evet diye veya hayır diye katî, bugünkü Meclisi muhteremenizi bundan sonraki emsali âtileri temin edecek. Emsal... Ve tarihi... Ben söyliyemiyeceğim. Bunlara vukuat cevap verecektir. Biz böyle bir fiile girmeye mecburuz. Çünkü Pozantı'ya kadar olan yerlerimiz düşman ayağı altındadır. Sebebi de zarureti fiiliyedir. Binaenaleyh Suriye'nin hakkı saltanatını elbette ve elbette başka umumî bir sulhte tekrar mevzuubahis olmak üzere biz ondan feragat edeceksek, orada zikredilen şekilde olacaksa, orada tayin etmek lâzımdır. Sonra buyuruyorlar ki Fransızlar mütareke şeraiti olan Vilson esaslarına riayet edecekler mi, etmiyecekler mi? O sualin cevabını ben kolay buldum. Söylseler de, yazsalar da bence büyük bir ifade etmiyeceği... Dünyaca büyük bir ifade etmiyeceği cümlesi tarafından söylenip inkâr edilmekle sabit olur. «Men cerrebülmücerrep halletbibinnedame» Dünyada ne Vilson prensipi, ne hak prensipi var. Dünyada ancak kuvvet prensipi vardır. Onun için biz kendimizi prensiplerle iğfal etmiyelim. Yalnız şunu bile-

lim, biz hakperest olalım, hakka doğru gidelim. Yalnız bilelim ki, Türkün süngüsü hedefçe her yerde ileride oldukça biz her zaman ileri gideriz. Süngü ile kazanılanın şimdiye kadar kaybedildiği vaki ise ve bu Hükümete ait ise cümlemiz mesulüz, maziye, tarihe ait ise mesul olanlar düşünsünler. Bize milletin tamamiyle muvafık ve milletin tamamiyle arzusuna muvafık ve emsali atiyeye karşı çocuklarımıza, torunlarımıza karşı iftihar ile gösterilecek bir vesika getirdik diyemeyiz. Kalbimizden kan akarak, her gün bin türlü azap görüyorsanız siz de öylesiniz. Fakat ben ne duyuyorsam ve ben ne kadar mesul isem siz de o kadar mesulsünüz. Bu şüphesizdir, mesuliyeti beraber deruhte ediyoruz. Reddedeceksek beraber reddedelim, kabul edeceksek beraber kabul edelim. Başka türlü değildir.

Suriye'nin Şimalinde Hilkattan beri Türkmenistan namiyle yadolunan... Ayrı bir Hükümet şekline ifrağı düşünülmüş. Bu suale gerek Şeref Beyefendi, gerek salâhattin Bey ve gerek Mazhar Bey ve diğer hatipler zannedersem cümlesi temas ettiler. Yani Antakya ve havalesi veyahut oradaki Türk kıtası meselesi. Şimdi mufassalan arz edeceğim. Çünkü burada umumî sualler var. Umumî sualleri bitirelim sonra geliriz münferit suallere.

Mukadderatının kendilerine terkedildiğine dair bir kayıt olmaması kastî midir, yoksa bir eseri zühul müdür? Ne kastîdir, ne de eseri zühuldür. Yani mümkün olsaydı buraya konulacaktı. Çünkü buraya konulmasında kastı mahsus vardı, nitekim Antakya ve havalisi Türkleri için istenildi ve sarahatan gösterildi. Fakat maatteessüf karşımızdaki bu ısrara karşı; bu talebe karşı şiddetle ısrar etti.

MUSTAFA BEY (Ertuğrul) — Başına... Fransızlarla Misakı Milliden fedakârlık ederek itilâfname akdi, âtiyen....

YUSUF KEMÂL BEY (Devamla) — Şimdi arz edeceğim. Servet Efendi Hazretlerinin izah buyurdukları istiklâli tam noktasına, yani gerek müessesat meselesinde ve gerek ekalliyetler meselesinde Fransa murahhası teklif ettiği nikatta, benim zannıma göre, yeniden bizim istiklâlimizi takyit edeceği bir şekli istiyordu, fakat ısrar olundu. Biz kabul etmedik ve bugünkü müessesat meselesinde müessesatın burada bekasını kabul ediyoruz. Malumu âliniz dünyada mutlak istiklâl yoktur. Her devletin istiklâli kendi kendine kendi tarafından takyit edilir. Oradaki muahedat, malumu âliniz, tarafeyni yekdiğerine veyahut bir çok tarafı yekdiğerine raptile, vesikalar yahut umdeler yani yüklenilmiş birtakım şeylerdir. Onlar devletlerin istiklâllerini takyit eder vesaiktir. Yalnız farkı nedir? Bir nevi kaydı vardır. Onlar oraya isteyerek değil zorla konulmuştur. Binaenaleyh istiklâli mutlak yoktur. Devletlerin beyninde ahitname akdetmeleri onları birbirine az çok takyit eder. Bizim, müessesatın burada kalmasına rızamız, istiklâlimizi bir nevi ile takyit etti. Ancak dikkat buyurulursa en büyük ananevi müessesatın memleketimizde eski usulde kalması, yani Fransa murahhasları bize gayet kısa metin teklif ediyorlardı. Bekir Sami Bey itilafnamesinde olan metin gayet kısa; Fransız müessesatı hayriye ve sıhhiyenin ipkası diyor. Fakat biz onu ipka diyebiliyoruz. Bilmiyorum bizim lügat kitabımızda ipka kelimesini layıkı veçhile tetkik edemedim. Fakat bunun mukabili olan Fransızca (Mimtenir) kelimesinin manayı lügavî ve istilahisini tetkik edebildik. Onda vaziyeti sabıkasiyle, ahvali sabıkasiyle muhafaza manasına. Onun için bu da böyle ise tamamiyle tercüme edilmiş demektir. Fakat müessesatın memleketimizde mevcudiyeti de iki kat kapitülasyon mahsulüdür. Yani müessesatın memleketimizde vaktiyle tesisi, daha doğrusu kapitülâsyonlar o zamanlar Devletimiz tarafından, Padişahımız tarafından lütfen verilmiş imtiyazlardı ve ihsanlardı. Yalnız vahidüttaraf idi. O zaman verilmiş idi. O verilen, bugünkü hukuku âdiyeye göre... Bunlar kapitülâsyonlarla mümtaz bir halde idi, yani bir devlet dahilinde o devletin arzusu olmaksızın diğer devletler tarafından açılmış mektepler vardır. Fakat, bizdeki müessesatın mazarratı burada değil, bu suretle padişahlarımızın yine kendilerine mahsus ihsanlariyle, kendilerine mahsus kanunlar ve kavaidiyle idamei mevcudiyet etmeleri, ifayı vazife etmeleridir, muzir olan budur. Yani mektebi Maarif Nezaretimiz teftiş edemez, bilmem doktoruna, tabibine gidip bizim Sıhhiye Nezaretimiz sual soramaz. Çünkü kapitülâsyonlar vardır. Bizi ezen budur, bizim hakkı istiklâlimize dokunan budur. Burayı sarahaten arz edeyim. Bu hususta aramızda pek çok mücadele oldu. Şimdiki arkadaşımızın söylediği sözü tekrar ediyorum: Ordumuzun kahramanlığiyle gitmiyor dedi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Kim söyledi efendim?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Söyledi. Arkadaşlarımızdan bazıları, Ordumuzun kahramanlığiyle mütenasip gitmiyor dediler de onu söylüyoruz. Bu Meclis de o Orduya istinad ediyor. Ordu da Meclisin bu dediğini yerine getirmek için harbediyor, kahramanlık yapıyor. Bu müessesat meselesinde,

çünkü müessesat meselesine taallûk ederdi ve heyeti murahhasa için ve bizim için bir muvaffakiyet olmak üzere arz etmiyorum. Çünkü o muvaffakiyet bütün itilâfnameyi milletin menafiine azamî surette muvafık bir hale getirmek üzeredir. Fakat bu meseleler, bu kadar konuşulduktan ve - amiyane olursa da - iki taraf baklayı tamamiyle çıkardıktan sonra... Kabul ettikleri ve bize bir mektupla bildirecekleri zaman biz diyoruz ki, ne müessesat idame ettireceğiz, ne idamei mevcudiyetlerine müsaade edeceğiz. Şu şartla ki, o müessesat bizim Devletimizin menfaatine muhalif propaganda yapmıyacak, bulunamıyacak diyoruz. Binaenaleyh öyle zannediyorum ki, ilk defa olmak üzere kapitülâsyonların ilk temel taşını parçalıyoruz. Fransızlarla müessesat meselesinde... Bundan sonra o da bu mektupta ona sarahaten cevap vermek mecburiyetindedir. Türk kanunlarına muhalif olursa, biz diyeceğiz kanunlarımıza muhaliftir, kapatırız. Çünkü taahhüdünü ifa edememiştir. Şimdi suale avdet ediyorum.

İki mesele vardı. Bizim istiklâlimizi takyit edecek araziye müteallik... Menafii iktisadiyeye müteallik, bilmiyorum, araziye müteallik hudut meselesidir. Bununla zannederim ki, hiç bir kimse kalkıp müdafaa edemiyecektir. Hudut meselesinde ısrar, Meclisi Âlinize söyliyeceğim budur. Her şey yapılmıştır efendiler. Geçenki mükâlemede ne kadar kavgalar oldu. Bu defa gelince hudut, hudut. Fakat rica ederim, hududun şimendifer olması istiklâlimizi takyit etmez. Vaziyetimiz her noktadan takyit ediyor. Yalnız eğer istiklâlimizi muhafaza ediyorsa. İstiklâle dokundurmadan ise menfaat menafii maddiyei arziyeye kalırsa o bir taraftan kazanmaklığımız muhtemel olan menafii düşünerek mukayese yapalım. Menafii arziye ve maddiyeyi nazarı itibara alalım. Hangisi kârlı ise ona gidelim. Efendim kelimelere daima dikkat ediniz rica ederim. İstiklâl noktasında öyle zannediyorum ki, bu itilâfnamede bir şey yoktur. Fakat Misakı Millimizin sarahati veçhile bulunsun, Türkiye'de bütün Türk yerleri bizde olmalı idi. İki yüz elli bin Türk dedikleri gibi belki Anadolu'da teşekkül eden devletler gibi bizim dairemize girmiyor. Binaenaleyh Misakı Millinin esasları.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bir sual soracağım. (Sual sormıyalım, devam sesleri.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Binaenaleyh Misakı Millinin esasları noktai nazarından, yani hududu millimiz dahilinde istiklâl ve hürriyeti tamımız noktai nazarından mesele tetkik edilirse Misakı Millimize muhalif hareket etmiyoruz. Fakat arazi noktai nazarından tamamiyle emelimizi istihsal edemiyoruz. Niçin veriyoruz? Eğer mukavele akdetmek, imza etmek lâzım ise, bu zarurete binaen veriyoruz. Yoksa Fransızların hatırı için, şu veya bu ihtiyaca binaen vermiyoruz. Hiç bir vakit de Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti kolunu kesip de acıyarak kangren olmaması... Antakya Türktür ve daima Türk kalacaktır ve benim kalbim daima onunla beraber kalacaktır. Bütün Türklüğün menfaati namına buna katlanmak ıztırarındayız. (Yalnız Türk değil sadası.) (1) Hayır Türk dediğim galât değildir. Eğer Meclisi Âli kabul ederse Osmanlı kelimesini kullanalım.

Sonra efendiler; altıncı sual : Üsera içinde gitmek istemiyenler varsa onlar da rızaları hilâfına iadeolunacaklar mıdır? Bunlardan zannedersem mültecileri biz vermeyiz. Devletimizin, milletimizin şiarına muhaliftir, mülteciler verilmez. Üseranın içerisinde gitmiyeceğim, ben burada kalacağım diyenler verilmez, üsera iadesi demek cebren buradan üsera çıkarmak demek değildir. Onun için temin edebilirim.

Yedinci sual olarak : Harbi Umuminin ve elyevm asker ve mülkî idaremiz altında bulunan yerlerin tahliyesine ne gibi esbabı mucibe ile muvafakat edilmiştir, ne için hudut kabul olunmuştur, sualine rücu edelim... Teminata raci Fransızlardan ne nispette para alınacaktır? Fransız askerinin naklinden para alınıp alınmayacağı. Çünkü burada mevzuubahis olan, hukuku âmmeye talluk eden şey, Şimendifer Şirketinin hukukuna tecavüz edilmesi değildir. Biz asker geçer mi, geçmez mi meselesi, yani biz kendi kıtai arazimiz üzerinde ecnebi askerinin geçip geçmemesine müsaade eder miyiz, etmez miyiz? Meselenin esası budur. Yoksa kaidei umumiyeye göre Fransız askerleri de dahil değil, kim geçerse onlar da para vermesi lâzım gelir. Yalnız olsa olsa bizim askerlerimiz geçtiği zaman kumpanyaca müsaade yapılmıyor mu? (İstiklâl sesleri) Müsaade buyurun arz edeyim. Her devlet diğer bir millete kendi mülkünden asker imrar etmek hakkını verebilir. Bir menfaate mebni ise bizden hariç kalacak olan kıtai araziye karşı asker geçirebilmek şartiyle...

Şimdi efendim zannediyorum, meselenin esasına geleceğim. Onlara siz kendi dairenizin dahilinde Cenupta kalan noktada mutasarrıfsınız, orada tasarruf edeceksiniz. Bir devlet keyfemayeşa hareket edebilmek için oraya bir kuvvet göndermektedir. Binaena-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

leyh meseleyi ben bu noktadan tetkik etmiyorum. Bizim Müslümanlara karşı gönderilecek, hemdinlerimize karşı gönderilecek, dünkü kardeşlerimize karşı gönderilecek, o noktai nazardan tetkik edelim. Çünkü yalnız o değil, terkettiğimiz arazide kalanlar da dünkü kardeşlerimizdir. Onun için bunu umumiyet içinde düşünelim. Yalnız denilebilir ki kendilerine başka bir hat yapın da gönderin. Bu da denebilir. Sonra... Havzai madeniyesi kaç kilometre, mesahai sathiyesinde de mekşuf maden olduğuna dair İktisat Vekili Bey arkadaşımızı cevap... Müsaade ederseniz ben vereyim. Fransız müessesatı sıhhiyesinin mahalli hükümetlerince teftişine müsaade edilecek midir? Bütün davamız, bütün iddiamız bu idi. Edilecektir. Arz ettiğim gibi onlar bizim kanunlarımıza muhalif bir harekette bulunmıyacaktır. Bulunduğu vakit işte bizim de bir hakkımız olur sormaya, teftiş etmeye ve saire yapmaya.. Cezirei İbni Ömer'e kadar Fransızların sokulmasına müsaade edildiği takdirde. Fakat kabul, ademi kabul, yani Musul üzerindeki hakimiyetimizin müessir olacağı gerek siyasî, gerek askerî noktai nazardan yine meselenin umumiyetine, yanî hududu kabul etmeye aittir. Ayrı sual değil, yine aynı sual: Çünkü Cezire'ye kadar sokulmayıp da Musul'u bize temin edecek bura değil... Daha aşağıda. Biz bu yolda bırakacak olursak Musul'u bize temin edecek şey başkadır. Rica ederim, Musul'a her vakit biz hakimiyet edeceğiz. Askerî cihetî ben bilmem, anlam ermez. Siyasî cihetini düşünüyorum. Cezirei İbni Ömer'e kadar hududu kabul ettik diyerek hiç bir vakit bir Musul'da....

Sonra on ikinci sual : Birinci mektubun birinci fıkrası bizim tarafımızdan yazılması lâzım gelirken Fransız murahhasları tarafından yazılmış; aksi olmuştur. Sırrı Bey biraderimiz biliyorlar ki, biz bu mektubu verdiğimize o da aldığına dair bize mektup yazacaktır. Diplomasi usul budur. Binaenaleyh o bize verdiği mektupta bunu tamamiyle kabul ettiğini... Asıl mektubun ruhu, esası bizim tarafımızdan söylenmesi lâzım geldiği için tarafımızdan böyle yazılmıştır. Türk kanunlarına tevfikan.. edecek. Fransız Hükümetince fıkrasına lüzum yok. Bence bu fıkrayı koymaktan, koymamak daha evlâdır. Çünkü Türk şirketleri olacaktır. Onun sermayesi ne olursa olsun şahsı manevisi mademki bizim tabiimizdir, bizim kanunlarımıza tabidir. Adlî, malî kapitülasyonların bulunması lehimize mi, aleyhimize mi? Osmanlı bankaları eski kanunlara tevfikan kurulmuştur. Yoksa şimdiki şirketler Kanunu neşredildikten sonra teşekkül etmiş değildir. Hepsinin kuruluş tarih ve sureti teessüslerini şekillerini nazarı itibara alalım. Adlî ve malî kapitülasyonların meskût bırakılmaları lehimizdedir, aleyhimize değildir. Eğer hududu kabul ettikse, kemali cesaret ve şecaatle arkadaşlar kapitülasyonların lağvını kabul ettirdik der, idim. Böyle bir gaye değil belki iktifata mazhar kılan diğer... Yalnız karşınızdaki murahhas şahsen kapitülasyonların ilgası zamanı gelmiştir, mutlaka kapitülasyonlar bir cümlede ortadan kaldırılacak şey değildir. Biz ona diyoruz, bu memleket kapitülasyonları ilgaya karar vermiştir.

BİR MEBUS — Bir sual müsaade buyurun.

REİS — Sorulan sualllerin cevabı bitsin, ondan sonra söyleyiniz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Kapitülasyonların ilgasından sarahaten bahsetmek mümkün değildir ve zaten yeri de değildir. Bu zaten diğer devletlerle görüşüldükten sonra hasıl olacaktır. Yalnız müsaade buyurunuz, gümrükler meselesinde kendileri evvelce bu Suriye Türkiye menafii arasında oralara mahsus bir gümrük vazını ve bu usul teessüs edinceye kadar iki tarafın hiç bir tarife ihdas etmemesini teklif ettikleri halde biz o teklifleri reddettik ve aksini kabul ettik. Yani şu sancaklar arasında bir usulü mahsusai rüsumiye tesis olunacaktır diye bıraktık. Bunun temini zamanına kadar iki tarafın da serbestiyeti teemmün etmekle, yani bizim gümrük almakta serbestiyetimizi zımnen kabul ettirmekle yine kapitülasyonlardan dolambaçlı bir suretle istifade ediyoruz. Onun için kapitülasyonlar meselesinde bir bu var, bir de demin arz ettiğim gibi. Bunların ikisi de lehimizedir, aleyhimize değildir ve başka türlü mevzuubahis olunmamıştır. Asıl kapitülasyonların ilgası bahsi sulhü umumiye bırakılmıştır. Yunanlıların İzmir'e çıkmaları ve onları Anadolu'ya sevkeden milletler meyanında Fransa da bulunduğuna nazaran Fransa'nın Yunan Hükümetiyle arasında münasebatın ne şekil alacağını tabiî biz sormayız.

HASAN HAYRİ BEY (Dersim) — Sevr Muahedenamesini imzalamış...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Suali âlinizi anlıyamadım. Yunanlılarla Fransa husumete gelecek, ona ilânı harp edecek... Tabiî böyle bir şey isteyemeyiz. Yalnız şimdiye kadar görülen âsarına nazaran Fransa Yunanlılara karşı, bilhassa Konstantin geldikten sonra daima onlara hasım ve bizim lehimize hareket etti. Doğru, yalan bize mahsus olmak üzere, burada bunu mahrem olmak üzere Meclise arz edeyim. Bu son konferans esnasında, Paris'te inikat eden konferansta malumu âliniz İngilizler Boğazların muhafazasını Yunanlılara terketmek istiyorlardı. Bun-

dan maksatları, yani ilk teklifi ederken Boğazların muhafazası külliyetli askerle olur, biz de orada çok asker besliyemiyoruz, menfaatimize muhalif oluyor, biz bu külfetten kurtulalım, biz bunları Yunanlılara bırakalım diyerek bir teklif etmişler. İtalya, Fransa reddetmişler, mâhirâne bir surette reddetmişler. Demişler bu meseleyi ehli hibreye havale edelim. Bu meseleyi askerlere havale etmişler. Askerler Boğazların muhafazası külliyetli askere lüzum olmadığını, az askerle bu işin mümkün olacağını söylemişler. O sırada işittiğimize göre Mösyö Briyan; eğer Yunanlılar İstanbul'a ve Boğazlara girecek olursa Suriye'de bulunan askerler dahi Türkiye ordusuna iltihak edip onlarla beraber Yunanlılara karşı müdafaa edeceklerdir. Bu sözler müzakere icra etmekte olduğumuz bir zatın bize söylemiş olduğu sözlerdir. Yalnız bu suale cevap vermek için Yunanlılara ilânı harp edin, Yunanlılara ilânı husumet ediniz gibi bir şey Fransa'dan istenemezdi. Yalnız Fransızların şimdiye kadar Yunanlılara karşı ittihaz ettiği hattı hareket bu gibi şeylere münhasırdır. Onlara da söyliyerek Meclise arz ediyoruz ki, aksi takdirde hilâfı sabit olursa büyük bir mesuliyet terettüp etmez.

Şimdi efendim dünkü ve bu günkü hatip arkadaşlarımın söyledikleri sözler, izhar ettikleri temenniyat içerisinde bu itilafname metnine dair arkadaşlarımızdan biri affı umumi sözünün mutlak olmasına nazaran hukuku şahsiyede, hukuku hususiyede nasıl olacağını, binaenaleyh hukuku şahsiyenin bundan istisna edilmesini teklif ettiler. Ondan garaz umuma şamil olmak üzeredir. Yoksa bizde olduğu gibi onların hukukunda da Devletin, hukuku şahsiyeyi affetmek salâhiyeti yoktur. Var mıdır? Kanunu esasimizde, kanunu medenimizde, ahkâmı umumiyemizde, Devletin hukuku şahsiyeyi affa salâhiyeti var mı? Muahedeye girmesinde de bu salahiyet ihdas edilmiş olmaz. Çünkü itilafname Kanunu Esasiye muvafık olarak akdedilmelidir. Kanunu esasiye muhalif olan itilafname muteber değildir. Onun için tam kelimesi umum mesaile şamil olacak veçhile değil... Mamafi Meclise. Çünkü çok ehemmiyetli bir mesele değildir.

Ekalliyetler hukukuna dair maddeye diğer memleketlerdeki islamların hukukunu, meselâ Garbî Trakya'da bulunan milyonlarca Türkün hukukunun muhafazası hususlarının ithali mevzubahis oldu. Bu ekalliyetler meselesi aramızda pek büyük ihtilaf oldu. Pek büyük meseleler ve kendisine verdiğimiz şekillerin birinde bu, sarahaten zikredilmiştir. Balkan devletlerindeki müslümanların hukuku mütekabilen temin edilmek şartiyle diye konulmuştur. Murahhas kendisinin Balkanlar ile arası olmadığı ve kendisi üzerine düşen bir vazife olmadığı ve herbiriyle akdolunacak muahedata konulması lâzım geldiğini, kendisi buna mukabil olmak üzere Antalya ve havalisinin umumunu zikretti. Biz de düşünecek olursak hakikaten bu böyledir. Onun içindir ki Fransa bunu teyid eder sözünü reddettik. Yani biz dedik ki, bu ekalliyetler meselesi bizim misakı millimizde dediğimiz.

Sonra arkadaşlarımızdan bazıları bu ekalliyetler fıkrasının umumi olduğunu, bu tahsis edilse daha iyi olacağını söylediler. Bu sabah bendeniz dairemin hukuk müşaviriyle beraber görüştüm. Bu sırada yapılan, yani en hakiki olan Avusturyalılara kabul edilen «Sen Jermen» muahede. Sırasında yapılan ekalliyetler hukukuna dair olan şeylerin heman cümlesinin bir mealde olduğunu söyledi.

Hatip arkadaşlarımızdan birisi Sevr muahedesindeki madde ve biz bu hükümleri reddetmek için kavga ediyoruz. Tabii kabul etmiş değiliz. Aşağılı, yukarılı Sen Jermen muahedesi şudur.

(Saint Germain muahedenamesi okundu.)

Yani Sen Jerman muahedesinde ekalliyetlere temin olunan hukuk budur.

SÜLEYMAN SIRRI (Yozgat) — Mukavele tabiri var.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Onu tahsis buyurdunuz, arz ediyorum. Yani Sen Jerman muahedesiyle Polonyalılar arasındaki mukavele aşağılı yukarılı hepsi budur.

Arkadaşlardan birisi bizde ekalliyetler yok dedi. Halbuki bizde ve dünyada ekalliyetlere... Yani evvelâ düveli ecnebiye bizim memlekette ekalliyeter ihdas ettiler. Biz en kuvvetli zamanımızda Patrike imtiyaz verdik, ekalliyet ihdas ettik. Şimdi malumu âliniz cemaatın haiz olduğu hukuk ile kendilerine mahsus muhtelit meclisleri, gayri muhtelit meclisleri ve mahkemeleriyle Sen Jermen muahedesinin şu hükmü mukayese olunursa hangisi ağırdır, hangisi hafiftir? Burada bahsolunan mesele budur. Sonra bir diğer mesele var. Malumu âliniz bir cüzün bize bir küllün kabul etmesi. Ötekini kabul etmeyeceksiniz diyemezler. Bizce bunun kuvvei teyidiyesi Cemiyeti Akvamdır. Cemiyeti Akvam baki kalacak ise elbette ve elbette. Yani ekalliyetlerin hukuku budur ve bunun tasrihi cihetini de bir defa kendisine söylerim. Fakat bu maddeler bitmiştir. Kendisiyle çok kavga edildikten sonra kabul edildi ve bu şekli aldı. İphamdan başka bir mahzuru olmayan bir şeyi tekrar etmekten zanneder isem...

SÜLEYMAN SIRRI (Yozgat) — Bu itilafnamenin akdinden sonra Fransa Hükümeti Sevr muahedesini yok farzedecekse hiç bir akıl ve mantık yoktur. Hem Sevr muahedesini bize imza ettirsin. Bu Sevr muahedesinin makamına kaimdir. Mösyö Briyan Sevr muahedesinin sukutiyle müftehirdir.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Benim arzumun hilafında pek ziyade müdafaa ettirmeyin. Yani bir taraftan bu olacak, bir taraftan bize Sevr muahedesi... Olmaz tabii.

Sekizinci maddedeki sekenesinin muhtelif bulunduğu yerler diyorlar. Mademki Meclisi Âliniz tekrar ısrar ediyor. Lisanı münasiple sureti münasebede anlatırız.

VEHBİ BEY (Karesi) — Burada gayet mühim bir nokta vardır. Fransa Hükümeti bir idarei mahsusa teşkil edecek deniliyor. Diğer yerlerde hududun öbür tarafında kalan kısım mühim olarak zikrediliyor. Fakat Antakyalılara, ekseriyeti harp olan kısımda arapların alacağı vaziyete tabi. Maddenin alt kısmı bunu teyit ediyor. Yani Fransa Hükümetine doğrudan doğruya terkediyoruz. Onun tesis edeceği idare memleketin taksiminde vesairede inkişaf hakkı verecek, bu gayet muzirdir.

YUSUF KEMAY BEY (Devamla) — Arkadaşlar, ekseriyetin bu fikirde olduğunu hepimiz bildiğimiz için bunu söyleyeceğim. Böyle malum bir halden meçhul bir hale koymak istiyorlar.

VEHBİ BEY (Karesi) — Tesis olunacak demeli.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Evet, evet. Şimdi efendim uzun uzadıya başınızı ağrıtmak istemiyorum. Burada diyorlar ki yalnız Türk memurları idaresine verilecektir. Veya tasrih edilsin. İsterseniz uzun uzadıya arz edeyim. Kendisine gösterdik. Orada her şey var idi. İşte arkadaşlar bizim teklif ettiğimiz aşağı yukarı bunlardır. Tensip buyurulursa tamamını bir defa daha okuyayım.

(Muahedename teklifi okundu.)

Bunları aşağı yukarı teklif ettik, çok ısrar ettik. Kabul edileceğini zannediyorum. Diğer arkadaşların tavsiyesi de bu idi.

REİS — Okunan teklifi reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

Beş dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	334:335
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	335
1. — Fransızlarla yapılacak itilafname.	*335:358*

Cilt : 13

94 ncü İnikat, 1 ve 2 nci Celseler

DOKSAN DÖRDÜNCÜ İÇTİMA

16 Teşrinievvel 1337 Pazar

Birinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi.

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Müzaker küşat edildi. Zaptı sabık hulâsası okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSAN ÜÇÜNCÜ İÇTİMA

15 Teşrinievvel 1337 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisi Sani Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Tarafı Riyasetten rüfekayı kiram İtilâfnamenin heyeti umumiyesiyle mevaddına ait memzuç beyanatta bulunduklarından usulü müzakereye nazaran ret veya tasvibe mütedair mütalaat dermeyanı itibariyle aynı nikatın tekrar edilmemesi temenniyatı badeliblağ verilen söz üzerine Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey İtilâfnamenin tetkik ve müzakeresinde siyaseti umumiyeden mes'un Hükümetin izahat itasını ve İtilâfnameye vaz'ı imyazı müteakip tasdik lazimesine rağmen bilakis Hükümetin mesuliyetten ihtirazen mikyas dahi irae etmiyerek tenviri Meclisten talebi muvafık olmadığını, Hariciye Vekâletinden yazılan mektup metninde Fransız menafii siyasiyetine âm ve şâmil tabir istimali doğru olmayıp (Türkiye ve şirketin menafii) denilmesini, şirket sabıka mevcut ve gayri münfesih olduğundan ancak yerine kaim olacak şirketi tasdik edebileceğimizi, şimendiferlere mütedair mektup fıkrayı sâniyesinde mukayyed teminatı grubun bize vermesi ve mesuliyetin şirkete müteveccih olması icabedeceğini, şimendifer hattında inzibat ve asayişin temin edilemiyeceğini; Aydın Mebusu Dr. Mazhar Bey İtilafnamenin heyeti umumiyesine aleyhtar bulunduğunu, Türklerle meskûn aksamın terki caiz olmadığını, şimendiferin hattı hudut olması halinde asayişin takrir edilemiyeceğini, Bağdat hattı imtiyazının aynen devri takdirinde millî bir iktisat takibine imkân kalmıyacağını, imtiyaznamenin münfesih Hükümette olduğundan yeniden müzakere ve ihale icabedeceğini, Fransızların akalliyete bahşettikleri aynı hukukun ahali tarafından reddedildiğini, tarafımızdan tasdik şartiyle valii umumî tayini gibi salâhiyetlerin ilâvesini, Cebeli Lübnan'a mümasil bir şekli hukukiye istinaden muhtariyet verilmesini; Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi İtilâfname ahkâmının istiklâli tamımızı takyit etmekte, ahdü misak eylediğimiz davadan inhiraf ettirmekte olduğunu bu babdaki esbab ve avamilin meçhul bulunduğunu, Heyeti Vekilenin takdimen izahat vermesini ifade ettiler. Hariciye Vekili Beyefendi evvelen meselenin tarihçesi, sâniyen imza için hazırlanan ve bazı noktalarının tekrar gözden geçmesi kabil olan müsveddenin maddebemadde, fıkrabefıkra tetkik, sâlisen böyle bir itilâfname akdine bugünkü vaziyeti umumiyei siyasiye, maliye, dahiliye, hariciyemizin bizi mecbur tutup tutmadığı hususatına dair ariz ve amik izahat ve irad edilmiş olan es'ileye cevaplar vererek teneffüs için tatil olundu.

Dördüncü Celse

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde küşat edilerek Hariciye Vekili Bey izahat ve teşrihatına devam eyledikten ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Celalettin Arif Beyin Paris'ten gönderdiği mektubu kıraat buyurduktan sonra kararı katî ittihazı için ekseriyet bulunmadığından Pazar günü bermutad içtima edilmek üzere celseye niyet verildi.

Birinci Reisvekili	İkinci Reisvekili
Hasan Fehmi	Adnan

Kâtip
Mahmut Said

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı?

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Devamla) — Bendenizin maruzatım pek muhtasar yazılmıştır.

REİS — Zabıtta aynen vardır, bu hulâsadır efendim.

ADNAN BEY (İstanbul) — Dünkü celse çok uzundu. Onun için rica ettim. Dünkü celsei aleniyelerde olduğu gibi, zaptı sabık hulâsalarının daha muhtasar olmasını istedim. (Muvafık sesleri) Birinci zaptı esaside söylenen sözlerin aynen zaptı sabıka geçmesi mümkün değildir.

REİS — Efendim, bu müzakerenin şeklini gösterir bir hülâsadır.

Zaptı sabıkı kabul edenler lütfen el kaldırsın... Zaptı sabık kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — Fransızlarla yapılacak itilafname.

REİS — Türk - Fransız itilafnamesinin müzakeratına geçiyoruz.

Söz Mardin Mebusu İbrahim Beyindir. Buyurun efendim.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Arkadaşlar; Fransızlarla akdedilecek itilafnamenin en mühim kısmını hudut meselesi teşkil ettiği ve dairei intihabiyem mebusu olan arkadaşlar tarafından icap eden müdafaat yapıldığı ve mazarratı tadat edildiği için ben, belki Mardin'e ait kısım için maruzatta bulunacağım:

Fransızlarla cereyan etmekte olan müzakeratın merkezi sikleti, zannederim, Mardin livasiyle civar kısmının en mühim kıtasının cenup kısmındaki araziden alıyor. Heyeti Âlinizden o havaliye giden, gören zevat tasdik ederlerki, şimendifer hattının şimal ciheti dağlık ve taşlıktan ibarettir. Ziraate gayri sâlihtir. O havalinin serveti iktisadiyesini temin eden hattın cenup kısmında, livamızın serveti azimesini teşkil eden ziraat ve mevaşisi hattın cenubunda temerküz etmektedir. (1) Şimendifer hattı kasabanın üç dört saat mesafesinden geçtiği ve şimal kısmın kuvvei inbatiyesi dûn bulunduğu için ziraatın kısmı kullisi cenuptaki arazide yapılmaktadır. Bu araziyi terketmek, liva halkını iktisaden mahvetmek demektir. Aşairimizin ananet ve itiyadı kadimeleri veçhile, senenin altı, yedi ayı bu hudut ile mahdut kura arasındaki arazide imrar ediyor ve etmek mecburiyetindedir. Yalnız Mardin değil, Diyarbekir, Siverek, Maden ahalisi de bu zaruret altında olduğu gibi, bu kurada bu hudut dahilinde meskûn aşair ve kabail, azim bir islâm kitlesi teşkil ediyor ve burada gayri müslimlerden bir tek nefer bile mevcut değildir Bunlar Türkiye Hükümetine karşı merbutiyetlerini her suretle izhar etmiştir ye ediyor. Öyle zannediyorum ki, bu aşair, ananatı kadimeleri iktizasınca hergününü bu ovanın bir vahaasında geçirmek istiyen bir ahalidir... Oldukları bir idarenin onlara bahşedeceği bir idareden bihakkın istifade edebilsinler ve her gün bir mevkide bulunan liva ahalisinin inzibatını temin edebilsinler. Diğer aşiretle bir karyenin, diğer bir karye ile arazi meselesinden münbais herhangi bir davayı, bir Hükümet hal ve fasl ve rüyet etmek istesin, mümkün değil halledemez. Binaenaleyh her iki Hükümet müşkül mevkide kalacaktır. Fransızlar bir müzakere zemini bulmak bir sulh yapmak isterlerse bu liva ve kazalar ahalisinin hududu kadimelerine el uzatmamalıdır. Şimendifer hattını hudut göstermek ve ona... muharebelere zemin ihzar etmektir. Bize terkedecekleri bir arazide, belki Mardin'in bir kaç mislini almak istiyorlar. Bu hudutla altı kazadan ibaret olan Mardin sancağının merkezi olan Reyülayn, Cezair'e, yi tamamen terkediyorlar. Bu livanın, daha doğrusu umum Diyarbekir vilâyetinin iktisadiyatını mahvetmiş oluyoruz. Hayatı ticariyeden mahrum etmiş oluyoruz. Hududun Nusaybinden Arata, Dicle nehrine kadar şimale, Cezairei İbni Ömer'i... kendi hudutlarını dahilinde bırakmak, şüphesiz Musul vilâyetine ait hakkı hükümranimizi ibtal etmek demektir. Malûmu Âliniz Azak kariyesi bir Süryanî köyüdür. Fesad ocağıdır.

O havalide bulunan Süryanî kabaili fesat ocağıdır. Seferberlikte bu kariye ahalisi büyük fenalıklar yapmıştır. Fransızların şimendifer hattını bırakıp da cenup tarafına çıkarmak, hududu çıkarmak veçhile edip... elde edip bunlar vasıtasiyle orada meskûn aşairin başına fesat, vatana büyük, büyük gaileler, asayişsizlik ihdas ederek, Cezire Nusaybin..., siyasetine vesile aramaktır. Fransızlar Elcezire kıtasını bugün istilâya avni Hakla muvaffak olamazlar. Zira burada 300 bin nüfus vardır. Ancak ve ancak oradaki aşair rüessamı elde etmekle olur. Rüesayı mezkûre ise Musul'da din kardeşleri hakkında edilen mezalimi müşahede etmiş, ilmi yakin hasıl ettikleri için aşairi mezkûre kariyyen bir ecnebi hükümetinin boyunduruğu altında kalamaz ve hizmetlerini kabul etmezler. Geçen sene yapılan bir hatadan dolayı liva haricine, Dirzur cihetlerine çıkarılan İbrahim Paşa zade diğer aşair rüesasiyle müttehit hedeflerine kaniim... Bu hatamın artık tashih zamanı gelmiştir ve tashih edilmelidir. Ben tekrar ediyorum ki, Fransızlar hakikaten bizimle bir sulh yapmak isterlerse, dost olmak

isterlerse bizi bir emri vakî karşısında bulundurmayıp Misakı Millîmizi muhafaza ederek, civar kazalarımızın yani Mardin livasının hududu kadimi olan Resülayn cenubundan Cebeliebyadı, Sencar kazası olmalıdır. Bu liva için bundan başka çarei hallolamaz. Bunun hilâfında da yapılacak her şey neticesizdir. Yeni harp, yeni gaile Bağdat şimendifer hattının Derbisey hattından ve bu şubesi müntehasından Diyarbekir'e temdit olan hat için tefsilât görmedim. Beş altı saatlik dekovil hattına ait itilâfnamede bir kayıt ve sarahat görmedim. Dekovilin geçtiği Ömerağa Pinari mevkiinde bir kömür madeni, bir de Tomadığı mevkiinde pek azim, pek büyük ve azim ormanlıklar vardır. Almanlar şimendiferlerini bu ormanlıktan idare ediyorlar. Bu babta Hariciye Vekilinin nazarı dikkatini celbederim. O havalide, Adana'da yapıldığı gibi, buralarda büyük fenalıklara sebep oluyor. Pek azim tahribat vakî olacak ki, bunun iktisaden zararı dahi azimdir. Marazzikir hududun, maruzatı sabıkam dairesinde, tashihini ve bünun aksi halinde yapılacak sulha muhalif olduğumu beyan ederim.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, gerek rüfekayı kiram ve gerek Hükümet tarafından Bekir Sami Beyin yapmış olduğu itilâfnameyi bu Meclis reddetmiş değildir. Yok olan bir şey. Efendim biz bunu yapacaktır amma, Bekir Sami Bey öyle bir itilâf yaptıda, bizim kazançlarımıza mani oldu demek doğru değildir. Bekir Sami Beyin itilâfnamesi Meclisçe kabul edilmedikçe onun ne mukavelede, ne mükâlemede, ne itilâfnamede bahsi olamaz. Bunu bir kerre unutmalı, Hükümet de unutmalı, rüfekayı kiram da unutmalı.

İkinci meseleye gelince: Hariciye Vekili Beyin buyurduğu gibi efendiler, sözün kıymeti revacı, süngünün ucunda, kılıcın ağzındadır. Süngü ve kılıcı olmıyan sözün, ne kıymeti ne de sözü olur. Hepiniz biliyorsunuz ki, Sakarya Muzafferiyeti olmasaydı, Fransız murahhası buraya gelmiyecekti. Sakarya Muzafferiyeti üzerine buraya geldi. Yunan Eskişehir'i henüz işgal etmemiş olsaydı, Eskişehir'den ileri göndermiş olsaydık, bu müzakerenin cereyanı başka bir tarzda olurdu. Fakat bugün Eskişehir hâlâ Yunan işgali altında oldukça ve biz de - affedersiniz - bu meskenet diyeceğim, daha doğrusu Heyeti Vekilede olan bu kadar aciz oldukça bu müzakere daha bundan ileri gitmez. Olacağı budur.

MAHMUT CELÂL İKTİSAT VEKİLİ (İzmir) — Fakat Efendi Hazretleri siz...

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Hiç bir fark görmüyorum. (Devam sesleri)

Efendim, şimdi Eskişehir'i Yunan hâlâ işgal ettikçe müzakerenin olacağı bundan ibarettir. Bununla beraber efendiler, her gün görüyorsunuz, arabaları götüren kimlerdir? Çorum'dan, Yozgat'tan, daha öteden öküzü, danaları götüren kadınlardır. Bizim bir şeyimiz kalmadı, müracaat edecek. Her şeye müracaat ettik. Başka menba kalmadı. Yalnız kadınlar da harbe iştirak etsin. Bu kaldı. Bundan başka bir şey kalmadı. (İki plâna hasredilmesin sesleri) Binaenaleyh efendiler, Rüfekayı kiramdan bir çokları itilâfnamede muzir olan mühüm noktaları gösterdiler. Mümkün olduğu kadar bir şey koparılırsa koparılsın, koparılamaz ise bu itilâfname tasdik edilsin. Belânın biri üzerimizden kalksın. Eskişehir'in işgali, efendiler, gağnıyı çeken kadınlardır. Başlanılan mukaddemat ile netice... Ben diyorum efendiler. Her şeye müracaat olunmuştur.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Bitecekse iyidir. Bitecek mi?...

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Belânın biri eksik olur. (Olmaz sesleri) Efendiler, bu yükü götüren bu havzadır. Bunu kabul etmeli, bunu bitirmelidir.

REİS — Söz Basri Beyindir.

BASRİ BEY (Karesi) — Bendeniz Hoca Vehbi Efendi Hazretlerinin kanaatlerine tamamen aykırı mülâhazat serdedeceğim. Hiç mübalağa yapmadan diyeceğim ki, bu itilâfname bizim haysiyet ve şerifi millimizle kabili itilâf olmıyan bir vesikai hüsran ve esarettir. Biz ki, Osmanlıları, Fatihleri, Yavuzları, yetiştirmiş Kafkaslardan, Atlaslara kadar Viyana ve Lehistan'dan Umman ve Sudan'a kadar icrayı saltanat ve hâkimiyet etmiş olan ecdadımızın evlâtları olan biz, bu muhilli istiklâl ve haysiyet sevikaları kabulde mazurum. Ben kendi namına bu vesikai hüsranı baştan nihayete kadar reddediyorum. Efendiler, biz inkılâbı niçin yaptık? Bu harekâtı milliyeye hangi maksatla başladık? Dün Şeyh Servet Efendi Hazretlerinin ve muhterem Mazhar Beyefendinin buyurdukları gibi tam hakimiyet ve istiklâlimizi temin etmek için... O halde başlangıç nedir? Bu müntehayı esaret nedir? Efendiler, Peygamberi Zişanın kıymetli hediyelerini, 1300 senelik memleketimizi, İslâm yerlerini, Cezair, Tunus gibi dahi... imkân ediyor. Bunlardan sarfınazar hattı Vilsonun milliyet prensibine tamamiyle aykırı olmak üzere kendi hududu millimizden fedakârlık yapıyoruz. Sonra şimendifer gibi, maadin gibi iktisadî hâkimiyetimize, mektepler, mütehassıs-

lar namı altında siyasî ve hasrî istiklâlimize müthiş darbeler vuruluyor. Veli nimetleri Süleyman kanuninin bugünkü ahfadını Fransızlar imhadan başka siyaset takip etmiyor. Milliyet prensipleri - Bana isterseniz çıldırmış deyin - Efendiler, maruzatımdaki ciddiyet ve samimiyeti lütfen kabul ve beni istima buyuracak olursanız bu hususiaki bazı dertlerimizi bu vesile ile arz etmek istiyorum. Bana isterseniz çıldırmış deyin, isterseniz ahmak deyiniz, ne derseniz deyiniz; ben, Misakı Milliye bile kaani ve taraftar olmıyan bir kimseyim. Miktarı yüz milyonları bulan müslümanları ben, ümmeti vahide tanıyorum. İslâmda din ve milliyet birdir. Eğer biz ötedenberi bu nazariyei âliyeyi takip etmiş...

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) — Misal göster.

BASRİ BEY (Devamla) — Bendeniz şurada kemali sükûnetle her vakit hatiplerin sözlerini dinlerim. Rica ederim sözümü kesmeyin. Şimdiye kadar hiç kimsenin sözünü kesmedim. Eğer biz ötedenberi bu nazariyei âliyeyi takip etmiş, vicdanları bir ve müşterek olan islâm âlemiyle teşriki ve tevhidi mesai, teşriki efalü âmâl etmiş olsaydık davamız daha büyük, daha muntazam, daha kudsî bir şekil alırdı. Halbuki biz dar bir mühit içerisinde, milliyet prensipleri etrafında çalışmağa kendimizi mecbur addettiğimiz için bugün koca islâm âleminde ayrı ve münferit bir halde yaşıyoruz. İslâmın bayrağını asırlardan beri omuzlarında taşıyan Türk, İslâm âleminin manivlasına sahip bir yerdir. Bu yerin cazibesi, bu yerin dimağı bütün akvamı islâmiyeyi bize raptedebilirdi.

BİR MEBUS — Asıl maksada gelsin Reis Bey...

BASRİ BEY (Devamla) — İslâm âlemiyle o derece meşgul olmadığımız halde bile, bugün her tarafa bizi, Türkiye'yi, başgöstermek istiyor. Bir çok tesirat altında kalan, bunalan Rusya islâmlarının vaziyetine yakından vakıf olan arkadaşlarımız Mecliste vardır. İhtisaslarını Meclise arz etsinler. Demek istiyorum ki, efendiler, biz davayı dar bir mühit içine soktuk. Bu muhitin haricine fazla ehemmiyet vermek istemedik. Hatta Türkiye dimağından ayrı kalan islâm unsuruna, onların bu infiradına bigâne kaldık. Sevin bülbül sevin, dilin saf kaldı diye mersiyeler yaptık. Arkadaşlardan bazılarının hatırına gelen ve dillerinden sızan şeyleri görüyor ve işitiyorum. Diyorlarki, Harbi umumide isdar olunan cihat fetvası neye yaradı? Evet harbi umumide hakikaten bir cihat fetvası neşredildi. Fakat efendiler, gerek bu fetvanın kahramanı ve gerek onun arkadaşları islâm siyasetine tamamiyle taraftar zevattan değillerdi. Kavilleri ile fiilleri yekdiğerine tevafuk etmiyordu. (Sadede sesleri, gürültüler)

REİS — Sadede gelelim.

BASRİ BEY (Devamla) — Efendiler, siz bu samimiyeti bulunuz, temin ederimki, dünya yerinden sarsılır, kâinatı yerinden sarsarız. Dahilde sarsılmaz bir adalet, hariçte bir islâm siyaseti efendiler. Aklım ermiyor. Biz bir çok aksamı vatanı ecnebilere veriyoruz. Bunlardan Suriye elimizden gidiyor. Sonra bizim dar muhitimize göre, dar nispetimize göre doğrudan doğruya ecnebilerin tahtı hükmüne giriyor. Misakı Milliden daha vâsi düşünenlerdenim, ben. (Sadede gelmiyorsun sesleri)

YASİN BEY (Ayıntep) — Basri Beyin kanaatini takdis ediyorum, fakat sadede gelsinler.

BASRİ BEY (Devamla) — Efendiler, meselâ, Suriye'yi laalettayin memleketimizden ayırıyoruz. Bunu ya, kendi memleketimiz olarak veriyoruz, veyahut bizim memleketimizden hariç olarak veriyoruz. Eğer kendi memleketimiz olarak vermeğe razı oluyorsak, bu memleketleri temsil eden murahhasların aramızda bulunması lâzımdır. Yok Suriyelilerin malı olarak veriyorsak o vakit gayrın malında hakkı tasarruf iddiasında bulunmuş oluyoruz. Bir memleketi vermek veya vermemek o memleket sahiplerine ait bir haktır.

Misakı Milli diyoruz. Fakat efendiler on üç asırdanberi aramızda pek iyi kavi rabıtalar bulunan koca islâm memleketlerinin ecnebilere verileceğini ben Misakı millide görmedim. Yalnız dedikki, Suriye ve havalisinde bunların ahalisine bir hakkı inkişaf verilecek. Yoksa bu memleketler ecnebilere peşkeş çekilemez. (Kim verdi sesleri)

Sonra efendiler; koca bir şimendifer, on üç asırdanberi aramızda pek kavi rabıtalar, pek samimi muhabbet bulunan bu memleketi islâm âleminin tenkili için adeta Fransızlara veriyoruz. Düşünün, bunun ne mühim tesirat icra edeceğini düşünün. Şimdiye kadar hiç bir milletin başaramadığı bir inkılâbı meydana getirdik. Bundan sonra ise arz ettiğim siyaset takip edilerek, memleketimizin daha büyük bir azmi dindarane ile bu mücahedesine devam edeceği kanaatındayım. Eğer biz bu itilâfnameyi kabul edecek olursak yarın daha rezil, diğer devletlerin muvacehesinde daha büyük fedakârlıklar yapmağa mecbur kalacağımızı şimdiden bilelim. Bu itilâfname bir esas,

bir nümune olmak üzere bizim suratlarımıza çarpılacak. Yarın Çingâne devletler bizden daha büyük parçalar koparmağa kalkışacaklar,

Efendiler, uzun zamandanberi Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti değil mevcudiyetini bile tanımak istemiyen düşmanlarımız İnönü muzafferiyetinden sonra ayağımıza gelerek sulha talip oldular. Belki Vehbi Efendi hazretlerinin buyurdukları gibi, Yunan davasını katî bir neticeye iktiran ettiremediğimiz içindirki, Fransızlar bu muzir itilâfnameyi bize sunuyorlar. Eğer Avni İlahi ile Yunanlıları denize dökebilirsek o vakit korkmayınız ki, yüzsüz itilâfçılar bize müracaat edeceklerdir. Yunanlıları Avni İlâhi ile tamamen mağlûp edinceye kadar bir taraftan mümkün ise oyalama bir siyaset o bir taraftan haricen daha vâsı ve daha şâmil bir siyaset takip etmiş olur isek, biz, tamamen kurtulmuş olacağımızdan eminim. Şayet oyalama siyaseti bir kaç aydan fazla devam edemezse bence mühim harekâtı harbiyeye (Geçmeleri de mümkün değildir.) (1) Çünkü mühim kudretleri olmıyan Fransızlar kışın hiç bir asker, hiç bir kuvvet sevk edemiyeceklerdir. Çıkarsalar, sevk etseler bile kışın esaslı harekâtı harbiye yapmağa imkân yoktur. Benim kanaatıma göre kazanacağımız her gün bizim için kârdır. İnşallah yakında Yunan beliyesinden kurtulacağız. Kurtulduktan sonra bittabi milletimiz daha geniş bir nefes alacak. Hülâsa efendiler, gayemizden hiç olmazsa Misakı Millî taraftarlarının mahdut bir gaye içinde kalan şeylerden bir zerre bile feda edilmesine taraftar değilim. Ya hep ya hiç. Mamafi Cenabı Hak bize hep nasip edecek. Hiç nasip etmiyecekse, zelilâne yaşamaktan ise ölüm daha evlâdır.

Efendiler, bu itilâfnameyi, bu hücceti hüsranı kabul edersek ben akibetimizden korkuyorum. Kıymetimiz gerek harice karşı ve gerek maatteessüf ehemmiyet vermediğimiz alemi islâma karşı küçülmüş olacak, tamamiyel sıfıra enecek. Kıymetimizi beyhude öldürmiyelim. Davamızı günden güne daha canlı bir hale getirelim. Efendiler, Hüsrev Bey geçenlerde mütarekeye müteakip zamanlarda Fransız bandırasının şu bina kapusunda sallandığını söyledi. Evet o zamanlarda memleketimizin bir çok aksamında maalesef ecnebi bandırası sallanıyordu. Fakat buna rağmen elimizde hiç bir kuvvetimiz olmadığı halde, bu milletin içinden çıkmış ve yükselmiş olan zevat ile beraber millet bütün dünyaya karşı meydan okumuştu. Rica ederim düşünelim; o vakit mi daha kuvvetli idik, bu zaman mı daha kuvvetliyiz? Efendiler, bugün elimizde, Allah muzafferiyetini, muvaffakiyetini mûzdat buyursun, bir ordumuz vardır, bugün elimizde bir Meclisimiz var, bir Hükümetimiz var. Dün bunların hiç birisi yoktu ve buna rağmen bütün dünyaya karşı o vakit büyük tarihi celâdeti gösteren eşhası tarihiye, ricali tarihiye, ricali muhtereme acaba bugün niçin zaaf gösteriyor? Ben sinirlerimizin bugün dünden daha kuvvetli olmasını istiyorum. Biz bu paçavrayı Fransızların suratına çarpacak olursak netice lehimize çıkacak ve aleyhimize çıkmıyacaktır. Ben tarihe karşı vazifemi yapıyorum.

HAKKI BEY (Van) — Efendiler, bendenizin söyliyeceğim şeylerin daha fazlasını diğer zevat söylediler. Yalnız bir şey arz edeceğim ki, Re'sülayından Cezireye kadar olan hudut pek fenadır. Bizim hudut haricinde kalması, bizim için felâket getirecektir. Uzun uzadıya söylemeğe hacet yoktur, bilenler biliyorlar.

Sonra itilâfnamede münakalât meselesi mevzuubahis olmamış. Aceba bunun için bir şey konulmak lâzım mıdır, değil midir? Hariciye vekili takdir buyursun.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, söylenecek sözlerin hepisi söylendi. Bendeniz tekrar edecek değilim.

Misakı Milliden bahsediliyor. Eğer, Misakı Millinin herhangi bir noktasını ihlâl ederek, bu itilâfnameye taraftar olmamızı tavsiye eden dostlarımız da yarın bundan istifade edecek mi, etmiyecek mi? Sonra bunu müteakip girişeceği itilâfnamede aynı eseri daha kuvvetli takip etmek emeli diğerlerinde vaki olacak mı, olmıyacak mı? Misakı Millinin birinci maddesi; Devleti Osmaniyenin münhasıran adedi ekseriyeti... Arap ekseriyetinin meskûn olup 18 Teşrini evvel 1918 tarihli mütarekenin hiyni akdinde muhasım orduların işgali altındaki toprakların miktarı ahalinin serbestçe tayin edecekleri miktarı, mezkûr hat mütareke dahilinde dinen, ırkan, aslen yekdiğerine müttehit, ülâ... ve fedakârlık hissiyle meşhun ve hukuku ırkıyye ve cinsiyelerine tamamiyle sadık ve riayetkâr Osmanlı ekseriyetiyle meskûn aksamın ekseriyeti, heyeti mecmuası bir kül, hiç bir suretle tefrik kabul etmez bir küldür. Binaenaleyh şu kabul edeceğimiz itilâfnamedeki hattı hudut ile 1918 senesi mütarekenamesi aktedildiği zaman bizim işgal ve idaremiz altında bulunan yerlerden bugün terkettiğimiz

(1) *Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.*

kısım var mı, yok mu?.. Soruyorum. O zaman orada bulunanlar bilir.

Sonra efendim, şimendifer hakkında uzun söylendi. Bir ecnebi ülkesinden geçecek şimendifer, Nusaybinden Racuye yahut Islâhiye'ye kadar veyahut Islâhiye'nin beri tarafından Çobanbeyliden itibaren ecnebi toprağından, yabancı bir memleketten geçecek. Askerimiz ve sairemiz ne suretle geçecek? Yarın herhangi bir suretle transit ve saire vazedipte bizim bütün iktisadiyatımızı mahvetmek mümkün değil midir? Sonra imtiyazname, o caviarda verilecek imtiyazat o şirkete ait olacaktır. Biz ileride bunun herhangi bir surette zararını görürsek şimendifer hattını, dahilde istediğimiz bir noktadan, birbiriyle birleştirebilecek miyiz? Çünkü imtiyaznamede bu mevcuttur.

Sonra, dün bendeniz sual tarzında Vekil Beye arz etmiştim. En mühüm noktasında, alt kısım hakkında veçhi tevil bulunabilir. Fakat Antakya, Antalya ile Suriye aksamı hakkında civarındaki Türk ekseriyetiyle ve Türk ırkıyla meskûn olan kısmı, doğrudan doğruya Fransızlara terk ediyoruz. Fransa idaresini kabul ediyoruz ve Türkleri de Fransızlara merbut gösteriyoruz. İtilâfnamenin bizim noktai nazarımıza, gayemize muhalif olan en mühüm kısmını teşkil eden, sekenesi muhtelit bulunan İskenderun mıntıkası için Fransa Hükûmeti bir usulü idarei mahsusa tesis edecek ve mahallinde tesis edilecek değil. Fransa Hükûmeti bir idare yapacak, Yunanlıların İzmir'e yaptığı gibi. Türklere gelince: Türk ırkından olan sekeneye ev sahibi değil, oranın misafirleri olarak harslarının inkişafı ve orada Arap ve Fransız lisanları (nın esas alınacağını beyan ve) (1) lütfen Türk lisanının istimali hususunda her gûna teshilât göstermeği kabul ve taahhüt ederler. Yani Türkler oranın misafiri olacak ve Fransızlar da lütfen bu misafirlere lisanı (nı kullanmaya) (2) veyahut mahkemelerde davalarını (türkçe olarak) (3) söylemeğe ve müdafaa etmeğe müsaade edecekler. Veyahut mekteplerde söylemeğe müsaade edecek. 1200 senedenberi mekteplerinde Türkçe görüşmeğe meydan verecek. Suriye hakkında hiç bir şey olmadığı halde ara yerde doğrudan doğruya bir Fransız müstemlekesi, daha doğrusu doğrudan doğruya Fransa vilâyeti gibi bir idare yapacak. Bu madde çok yanlış, katiyyen kabul edilecek madde değil. Yırtılıp atılmalıdır. Şimdiye kadar serbest bir surette temini mevcudiyet eden bunlar Osmanlı değil, Selçuk Türkü de değil, hepimizin bildiği oraya fatih olarak gelmiş yerleşmiş Türklerdir. Binaenaleyh muhatabımıza dermeyan edebiliriz ki, bu memleketin hakikî sahipleri, asıl sahipleri o memlekette şimdiye kadar serbest ve son senelerde meşrutiyete alışmışlardır. Bunlar (Fransızlara tâbi olmaksızın serbest) (1) bir idare tesis eder. O idareye Fransa Hükûmeti olsa olsa nazaret eder. Yahut Mısır'daki İngiliz vaziyeti gibi, bir idare tesis eder. Oradaki Türkler de onlara tabi olacak. Veya akalliyette kalacak, gibi bir şey, bu doğru değildir. Dün Heyeti Vekilenin okunan mukabil bir teklifi varmış. Ledelhace Fransızlar tarafından ekseriyeti ibraz için Fellâhlar, Ermeniler getirilip iskân edilmek ihtimali vardır. Yarın oraya Mısır'dan, başka yerden bir çok Ermeni getirirler. Bunu nazarı dikkate almalıdır. Bu noktaya Meclis namına ısrar etmeği temin etmelidir. (Orada bu şekilde) (2) ekseriyeti elde ettikten sonra, (Oradaki Türkleri) (3) imha etmek pek kolay bir iş olur ve onlar ezilir ise Alemi İslâm ile aramıza ebediyen hattı râsıl çekmeleri mümkündür. Bizim istikbali düşünmekliğimiz lâzımdır ve bu, bugünkü ricalimizin en büyük vazifesidir.

Sonra şirketin imtiyazı; dün de bahsedildi. Herhalde bendeniz, şirket imtiyazında hukuku beyneddüvele mugayir olarak, devri sabıkta verilmiş olan bazı mevaddının - Maatteessüf elde nüshaları olmadığı için o maddeyi tetkik edemiyoruz. - müsait bir kelime kullanılmalıdır. Almanların vaktiyle kuvvetinden veya İmparatorunun Sultan Hamitle şahsî dostluğundan istifade ederek bize yükletmek istediği yüklerden bir az tahfif etmek lâzımdır. Dökülen kanların kıymeti olmalıdır. Niçin harbediyoruz?

Sonra, bendeniz zâbıta hususunda fazla görüyorum. Çünkü Türkiye'de ne kadar şimendifer varsa, bunun bir usulü zâbıtası vardır. Hiç bir vakit bu maddeye lüzum yoktur. Burada «şirketle bilitilâf» kaydına hacet yoktur. Çünkü Türkiye'de şimendiferlere ait usul Meclisi Âlinizce kabul edilecek kanuna mevcut olan nizamnamelere müstenittir. Ayrıca bir kaydı mahsus koymağa lüzum yoktur. Yük altına girmeğe lüzum yoktur. Hatta bu noktai nazarım mektebler hakkında dahi vardır. Türkiye'de herkes maarif kanununa ittibaen mektep açabilir. Bazı arkadaşlarımız Fransa'da klerikallerin (clerical) bulunmasından böyle mektebe lüzum görürler, buyurdular.

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Her halde böyle bir kaydın görüşmesini isterler. Kavanini Osmaniyeye tebean herkes mektep açabilir ve Kavanini Osmaniyeye tebaiyet şartıyla bu fesad ocakları devam edebilir. O şartı temin gerçi bize, bizim mekteblere düşer. Fakat ne kadar olsa anasırı hiristiyaniye gelecek orada fesat ocağını açacaktır. Bu kayde ihtiyaç yoktur. Mekteb açabilir, herkes mekatibi umumiyenin tabi olduğu kuyut ve şuruta tabi olmak şartıyla...

Bilhassa Hicaz şimendifer hattı hakkında ısrar edeceğim. Hicaz şimendiferi bu milletin, bu Türklerin kanıyla yapılmıştır ve orada Hindistan'dan kimse gelip kanını akıtmaz. (Bir müdahale).

Efendi, sen, her zaman vesilei ihtilâf olacak sözler ihdas edersin. Ben sözümü bitiririm, sen gelir burada söylersin.

Bu, Türkiye'nin ve Türklerinin kanıyla yapılmıştır. Benim memleketim orada kanını akıtmıştır. Sen gelip akıtmamışın efendi,, Binaenaleyh bilhassa o memleketin önünde kanını akıtmamış kimse yoktur, yerinde ölenlerin haddi hesabı yoktur. Binaenaleyh böyle bir itilâfnamede bunu meskûtunanh geçmek doğru değildir. Alelhusus hiç olmazsa yalnız bizde, namı bizde olan Bankı Osmanii Şahane Anadolu Demiryolu... ile her şeyi yüklenirler. Şimendiferin bir tarafı bizde kalacakmış diyerek bütün yükü bize tahmil edecekler. Hiç olmazsa oralardan kurtarmak için Hicaz şimendiferi böyle meskût bırakacağımıza, ileride hicaz şimendiferinde alacağımıza mukabil bu gibi malî mesaile tekabül edebilmek çaresini düşünelim. Hicaz şimendiferinin bir kısmı aşağıda kalacaktır. Bazı arkadaşlarımız şimdi bahsetmeyiz, teferruattır, diyorlar. Efendiler, Bekir Samî Beyin her nasılsa gidip çaktığı kazığı bütün bir millet sökemiyor. Şimdi de zuhulen veya sehven bırakmak, sonra yaparız demek, hiç yapmamak demektir.

Binaenaleyh bugün bundan bahsedilmeli ve hiç olmazsa zabıtnameye geçmelidir. Yani buradaki zabıt değildir. İleride hiç olmazsa bunlara bahsedecek bir girizgâh bulunmalı. Bendeniz şu itilâfnamenin bu gibi mahazirini izale ettikten sonra tamamen âmali milliyeyi tatmin etmediği halde bile bir şartla kabul edeceğim. O da salâhiyettar zevat gelir, burada, bunu kabul etmeğe mecburiyetimiz vardır, tarzında vukubulacak beyanatını (dinledikten ve buna kaani olduktan sonra) (1) hepimiz bunda günahı üzerimize alacağız? Hepimiz anlatılacak davaya göre fetva vereceğiz. Binaenaleyh bu hususta Erkânı Harbiye Riaseti, Başkumandanlık, Maliye ve İktisat Vekâleti biz şimdiye kadar çalıştık, bunu elde ettik, bundan başka bir şey elde etmek mümkün değildir, derlerse (kabul edebiliriz). (2) Fakat değil burada bizden alacakları fikir üzerine, iki üç gün sonra gelerek ve Meclisin ibram ve ısrar (ettiği noktalarda) (3) gelip izahat vermeli. Yoksa bugün izahat verilirse doğru değildir. Ne Müdafaai Milliye Vekili, ne Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin bugün beyanı mütalaa etmesi doğru değildir. Burada Meclisin bütün noktai nazarını toplayıp iki gün sonra Meclisi Âliye bu iş ancak bu kadar olabilir, derler. Biz son kararı verelim.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey, usulü müzakereye ait söyliyeceğim.

Şimdi efendim, arkadaşlarımız bu itilâfnamenin, bilûmum noktasına, lâzım gelen sözleri söylediler. Fakat bu mesele ile alâkadar olan ve bu meseleyi mine vvel ilâ ahiri her vakit bununla iştigal eden ve meseleyi iyi bilen ve askerî vaziyetimizi de bildirecek olan Başkumandanımızın mütalaasını almağı şimdiden arzu ediyoruz. (Gürültüler).

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bu itilâfnameye dair bendeniz de bir kaç söz söylemek istiyorum. Meclisi Âlinizi, yanılmıyorsam, sekiz on gün meşgul etmiştir. Halbuki bu itilâfnamenin ibtidayı tanziminden bu güne kadar aylarca zaman güzaran etmiş, Heyeti Vekile bununla sekiz gün değil aylarca meşgul olmuştur. Heyeti Vekileden her Vekili muhterem bizim haiz olduğumuz salâhiyeti haiz olmakla beraber, bir de Umumumuzun emniyetini haiz olması itibariyle bizden daha ziyade salâhiyeti haizdir. Acaba sekiz gün zarfında düşünebildiğimiz mehafii vataniyeyi Heyeti Vekile aylarca zaman düşünmemiş midir? Bendeniz derim ki, ben nasıl menafii vataniyeyi düşünürsem Heyeti Vekilenin her biri de öyledir. Netice itibariyle Heyeti Vekile bir itilâfname vaz ediyor. Diyor ki, ben itilâfnameyi şu suretle yaptım, bunu nazarı mütalaanıza arzediyorum. Tetkik ediniz, daha ziyade yapturmak imkânı olsa idi, yapturırdım, diyor. Şimdi kendileri tashih buyururlar. Deyip demedikleri dedi, efendi demedi. Yalnız itilâfname üzerine görüşüyoruz. Bunun bazı mevaddını tadil etmek lâzım gelir. Meclis bunda ısrar ederse, zannederim, Heyeti Vekilenin kabulden başka bir diyeceği yoktur. Bunu yapacaksın dendiği zaman ben bunu yapamam diyemez. Meclisin emri altında bulunan bir Heyeti Vekildir. (İstifa eder, serbestir ses-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

leri). Ne kadar serbest olursa olsun tebaiyyet etmek mecburiyeti vardır.

Sonra diyoruz ki Heyeti vekile bize bu itilâfnameyi verdi. Biz vaziyeti siyasiyeden ve askeriyeden o derece haberdar değiliz. Vaziyeti maliyeden haberdar değiliz. Fakat biz de haberdarız. Madem ki haberdar değiliz. Bizim vazifemiz ne idi? Bu milletin ahvali maliyesini, ahvali siyasiyesini bilmektir. Bunu içimizden herhangimiz bilmiyorsak Hariciye Vekili Beye müracaat ederler, siyaseti hariciyeden malûmat alırlar. Maliye Vekili Beye müracaat ederler, ahvali Maliyeden haberdar olurlar. Başkumandan Gazi Paşa Hazretlerine müracaat ederler, vaziyeti askeriye vesiyasiyeye vakıf olurlar. Biz haberdar değiliz diyenlerden değilim. Fakat fevkalade de değilim. O başka.. Şimdi efendim, bu itilâfnameyi ceffelkalem kabul etmemek de bir manasızlıktır ve encümenin herhalde bir manası vardır. Bu millet tekmil kuvvetiyle, mevcudiyetiyle menafii vataniye için çalışıyor. Bir tarafta ufak bir menfaat görüyor, onu istihsal ediyor, daha o bir tarafata daha büyüğünü görür, onun için çalışır. Ya hiç, ya hep... Bu ne demektir? Ben bunu anlıyamadım. (Gürültüler), (İstihzalar), (Darılmayın efendim, sadaları). Netice itibariyle yapılan itilâfnameye, hangi maddeye ne gibi şey ilâve etmek lâzım geliyorsa onu düşünelim. Bunu madde madde okumalı, tetkik etmeli ve müzakere etmelidir. (Gürültüler).

Efendim, bizim, milletimizin betbahtlığıdır. Herhangi bir Devletle bir itilâfname yapmak lâzım geliyor. Bir menfaat bize dokunuyorsa, on menfaat ona geçiyor. Kabahat bize tereddüp etmez. Bundan evvel bu milletin zamanı harp ile geçmiştir. Hala devam ediyor. Bu millet yakın zamana kadar padişahların, sarayların mamur etmekten başka bir şeye çalışmadı. Mevcudiyetinin bir kısmını, Arabistan çöllerinde şurada, burada ifna etti. Ne bir fabrika vücuda getirmiş, ne de sanatta ileri gitmiştir. İbtidadan harbetmeğe başlamış, halâ harbediyor. Daimi surette kan döküyor. Menafii vataniyeyi temin edebilmek için düşünmek lâzımdır. Uzun uzadıya kan dökmek doğru bir menfaat temin etmez. Elde mevcut olan bir menfaatı kaçırmamak, onu istihsal ettikten sonra ikincisine geçmek lâzım gelir. Eğer bu itilâfnamenin tashihine imkân görülen noktaları varsa Heyeti Vekile buna himmet etmelidir. Onu hiç bir zaman inkâr edemeyiz. Biz kendi yataklarımızda rahat yatarken, onlar, bunun için sabaha kadar çalışmışlardır. (Ooo sadaları, maşallah, maşallah sadaları gürültüler).

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, bendeniz maruzatımın başında Heyeti Celilenize, vaktiyle, belki hususi olarak, herbirinize ayrı ayrı arzetmiş olduğum veçhile, böyle düveli müttefika ile bu ve buna mümasil birtakım itilâfname aktedildiği vakit, memleketimizin siyasetinde hatve behatve ilerlemenin muvafık olduğunu arz etmek isterim. Devletin vaziyeti siyasiyesi ve maliyesi, harbiyesi noktai nazarından mütalaayı âcizanem, bu gibi itilâfnamelerin esasını, ruhunu reddetmek değil bilakis kabul etmek ve manafi tahsil etmek ihtiyacını bana emrediyor. Yani bu yoldadır. Binaenaleyh bir itilâf akdi için bilhassa Fransa Cumhuriyetiyle aramızda menafii mütekabile mevcut olduğuna kani olanlardanım. Binaenaleyh itilâfın bir esası, bir zâtı itilâf bir de teferruatı vardır ki, bunların birincisine tamamen taraftar olduğumu arz ederek ancak ikincisi üzerinde, bazı şerait ve teferruatı üzerinde azami menafiimizi temin taraftarıyım. Bugünkü maruzatım, bilhassa, bu mesaile dair hattı harekette bazı gayeler, bazı düsturlar vardır ki, bilhassa bu düsturları, bütün itilâfın düsturlarını, tetkik ederken nazarı tetkikte bulundurmak mecburiyetindeyiz.

Bunlardan birincisi bidayetten beri takip ettiğimiz memleketin hâkimiyeti milliyesine muvafık düsturlar ittihaz etmektir. İkincisi; bu esaslar mahfuz olmakla beraber manafii siyasiye, maliye, ticariyemizi, bilcümle menafiimizi muhafazaya gayret etmektir. Üçüncüsü, bilhassa böyle bir itilâfın akdinde nazarı dikkatte tutulacak mesele, bizim arzuyu sulhperveranemiz dairesinde temadi edebilecek devamlı, esaslı ve salabetli birtakım itilâfnameler akdi. Yoksa pürüzlü, menafii siyasiyemize mugayir menafii maliye, ticariye ve sairimizi muhil itilâfname aktetmek doğru değildir. Binaenaleyh bu itilâfnameyi de bilhassa bu noktai nazardan tetkik etmek isterim.

Evvelâ hudut meselesi, mesaili mühimmeden biridir. Arkadaşlarımızın işaret ettikleri yerlere yalnız bir işaret etmekle geçeceğim, bu hudud meselesinde karşımıza hudud olarak cenupta kalan Türkler, ırkdaşlarımız, vatandaşlarımız çıkmaktadır. Efendiler, bendenize dediler ki, bu ırkdaşlarımızın bir murahhası Ankara'ya gelmiş, nerede milletler, diye sormuş. Gayet elim bir vaziyettir. Yusuf Kemal Beyefendinin buyurdukları veçhile yüreğimizi dağıdar edecek vaziyetlerdir. Onları hattı hudut arkasında bırakacak bir itilâfname gayet elim olmakla beraber, bendenizce memleketin menafii umumiyesi icabı olmak üzere fedakârlık etmek lazımdır. Ve bendeniz, bu fedakârlığı, şahsıma kabul ediyorum.

HASİP BEY (Maraş) — Misakı Millide imzanız yok mudur?

FERİT BEY (Devamla) — Bunun yanında hududu bir az bu tarafa doğru gelecek olursak, Payas mevkiinin madenleri vardır. Fakat Halep hakkında düşmanlarımızla bir itilaf akdi mümkün olduğuna göre Haleb'in İskenderun ile alâkai katiyesi mevcut olduğu gibi, bu hususta yine fedakârlık yapmak mecburiyetinde olduğumuzu zannederim. Burada mühim bir mesele mevcuttur. O da vaktiyle Hükûmet tarafından yapılan mukavelede Kanha ile Çobanbeyli arasında bir hattı ittisalin temini mevzuubahis olmuştur. Bu hattın daha yukarı kısmında, Çobanbeyli istikametinde bir hat temdidi lâzım gelir. İşte burada, demek isterimki, Heyeti muhterhasamız şimendifer meselesinin esnayı hallinde gerek bu iki parçayı yekdiğerine rabtetmek veyahut daha doğrusu bütün şarkta kalacak diğer aksamı hadidiyeyi merkeze doğru rabtedecek diğer bir hat inşasını, eğer devredileceği guruba bir vazife olmak üzere kabul ettirilir ise mühim bir menfaat olur. Bu noktayı ben mühim bir nokta olarak, Heyeti Celilenize arz ederim. Her ne olursa olsun elimizde kalacak şimendifer hattının heyeti içtimaiyemiz için ve Devletin istifadesi ancak böyle bir hat ile, peydaye ittisal etmekle olur. Bu olduktan sonra bu hattın üzerinde münakalât icra etmek bilhassa münakalâtı askeriye yapmak imkânı yoktur. Fransızların asker nakletmelerine mukabil bizim de istihsal etmekliğimiz icabeden menafii o bahiste arz edeceğim. Binaenaleyh buradan geçiyorum.

Hududun ikinci kısmı Çobanbeyliden geçiyor. Nazarı dikkati âlilerini celbederim ki, Meydanekbaz istasyonunun Fransızlara kalacağı bahsedildiği halde beriki istasyonun kime kalacağı tasrih edilmemiştir. Bir cümlei mûtarıza ile Çobanbeyli o bir taraf Fransızlara kalacağına göre, bu tarafın bizde kalacağı tasrih edilirse münazaanın halledileceğini ümit ederim. Fakat hatırıma geldiği için Heyeti Celilenize arzediyorum. Buradan aşağı hududa geldiğimiz takdirde, göreceğimiz vaziyet, dünyada, zannederim, bugüne kadar görülmemiş garip bir vaziyettir. Buradan itibaren Fransızlar tarafından teklif edilen, cenup hattı, bir hudut değildir. Bu bendenizce bir şehir ihtilâfı gibi geliyor. Hudut devletler arasındaki münazaatın en sehil bir surette halli faslını temin edecek, mümkün ise insan ayağı güç geçen mahallerden intihap edilmeliki vesilei münazaa olmasın. Halbuki şimendifer hattını bu suretle bir hudut olarak kabul etmek, müstakbel münasebat itibariyle arzu ettiğimiz gayeye bizi isal etmeyeceği gibi, bu itilâfın salabeti noktai nazarından her halde arzu edilmiyecek bir haldir. Burda bu suret, yani şimendifer hattının bilhassa hudud itibar edilmesi bir kerre hâkimiyeti milliyemize bir darbe teşkil etmektedir. Aşağıda arz edeceğim veçhile, düşman askerine memleketimizde bir mıntakai nüfuz meselesi vücuda getirilmiştir. Sevr muahedesinde hat, hududu takip edercesine yeni bir mıntakai nüfuzu iktisadî icadettirmek, arkadaşlarımızdan birisinin burada arz etmiş olduğu veçhile hakikaten vesilei niza ve ihtilâf olacak şeylerdendir. Hatta hat üzerinde vaki olacak herhangi kanuna muhalif harekete karşı bizim muhafız kuvvetlerimiz hattın o bir tarafına, hat demek yol demek, alalûmum insanların içtima edeceği mahalde bu gibi nizalar, ihtilâflar tahaddüs edebilir ve edecektir. Orada vaki olacak herhangi muhalifi kanun bir harekete karşı bir kurşun atmıyacaktır. Bizim jandarmamızın kurşun atmak salâhiyeti bile mevcut değildir. O hududun ötesinde şüphesizdir ki Fransız hâkimiyet ve saltanatına veya arap hâkimiyet ve saltanatına tecavüz etmiş olacak ve derakap meselei siyasiye ve hariciye ihdas etmiş olacak.

Yine zabıta meselesinde, arkadaşlarım tafsil ettiler, «Şirketle bilitilâf» tabiri, mümkün ise bizim hukuk ve saltanatımıza muvafık bir suretle olmalı. Bakınız efendiler, bu gibi şeylerin itilâfnameden kaldırılmak imkânı varsa çok temenni ederimki, bu da kaldırılmış olsun; şirketle zabıta itilâfnamesi yapılacak. Şirket diyecekki, on alaya ihtiyaç vardır. Urban vardır, bu on alayı orada bırakmak tabiatiyle bizim bütçemize büyük rahne açacaktır. Herhangi vesileyle bir alayı almak istesek şirketle bilitilâf alacak, bunun zabıtası temin edilecektir. Tasavvur ediniz ki, böylece bizim orada hattın emniyetini temin için ayrıca bazı masrafat tahammül etmekliğimiz lâzım gelir. Sonra bunun üzerine bütün buraya koyacağımız zabıtamız, şüphesiz arazinin cenubunda hiç bir işe yaramadığından dolayı yine birtakım müşkilâta sebep olacaktır.

Sonra efendiler, Teminat akçası meselesi de mühimdir. Bu bütün Bağdat hattına şâmil olacak bir teminat akçasıdır. Her postasını nakletmek itibariyle varidatı azime ...etmek itibariyle... ve teminat verilmiştir. Şimdi o vasıtanın muhtelif parçaları muhtelif Devletler lehinde olduğuna göre bizim elimizde kalan kısmın varidatıyla masarifini koruyup korumayışına göre yapılacaktır. Binaenaleyh tabii bir zararımız olacaktır. Bundan mâda hattın civarında iktisaden frenkler ve Suriyeliler ve yine hattın üzerinde Fransızlar

siyasi bir surette müstefit oldukları ...Teminat akçasını bizim deruhde etmekliğimizi... tabii keyfî ...mamafi Fransızların bir darbı meseli vardır. Para yarası mühlik değildir, öldürmez. Binaenaleyh ben israr etmiyorum. Hâkimiyetimize bir darbe olmadığından haizi ehemmiyet addetmiyorum. Binaenaleyh efendiler arz etmiş olduğum veçhile askerî meseleyi ve şimendifer hakkında mütalaatımı şu suretle kesiyorum. Eğer Hükûmetin vaktiyle daha temmuzdan evvel mukabil bir teklif olmak üzere vermiş olduğu yirmi kilometre, belki on kilometre bir saha Hükûmetimize terkedilmiş olsa bir çok efendim... Arkadaşlarımın pek güzel beis buyurdukları veçhile bir çok aksamı memalik terkedeceğiz. Bir itilâf yapılırken mutlaka bir miktar zarar ihtiyar edeceğiz. Fakat dikkat edeceğimiz nokta nedir? Zararı zararları ihtiyar etmeliyiz, fuzulî zararları ihtiyar etmeliyiz. Kabili telafî zararları ihtiyar etmeliyiz, bir surette zararları kabul edelim ve Saltanat meselesine ait olan zararları ihtiyar etmek lâzımdır. Binaenaleyh hiç olmazsa bunun içtinap imkânı bulunur. Mesaili mühimme gibi daima vesilei niza ve ihtilaf olacaktır. Bundan içtinap etmenin imkânı olmalıdır.

12 nci maddeye ait mütalaatımı arza geliyorum ki; Mardin, Urfa, Antep livalariyle Halep livası arasında mahsulâtı mahalliye için münasip bir usulü rusumiye tesis edileceği fıkrasıdır. Bendeniz bu maddeye tamamiyle muarızım. Bu madde gerek menafii siyasiye ve gerek münasebatı iktisadiyemiz için muzir olduğu gibi bilhassa hukuku hâkimiyetimiz, hukuku saltanatımız, yalnız istikbali ticariyemiz ve Urfa, Mardin'in istikbali ticariyesi değil, malisi değil, istikbali siyasiyesine dahi muzirdir. Bu noktai nazardan mütalaatımı arz etmek isterim :

Mahsulâtı arziye, mahsulâtı mahalliye deniliyor, (Produit indiğene) Arapçanın kudreti itibariyle masnuat ve mamulât ayrı kullanılmıştır. Frenkçe de böyledir. Hangisi ilâve edilirse o olur. Bu kelimeden sonra produvit (produit) denilirse «mahsulât» olur. Produit agrical «zirai mahsulât» olur. Halbuki burada (produit indiğene) denildiği için «mahsulâtı mahalliye» demek lâzımdır. Arkadaşlarımızdan bazıları mahsulât tabir ediyorlar. Bu keyfiyeti arz ettikten sonra, bunun bize karşı arz edeceği vaziyeti müşkileyi ve mazarratıda arz ve izah etmek isterim.

Mahsulâtı mahalliye için münasip bir usulü rusumiye ihdas edecektir. Münasip bir usulü rusumiye. Bu, alelitlâk bir cümle ile nihayet bulmaktadır. Eğer bu cümlenin nihayetinde; bunun için tarafeyn şöyle, şöyle bir komisyon teşkil edecektir ve bu komisyon tarifei mütefavite bahsinde olduğu gibi, dese idi itiraz etmezdim. Çünkü uyuşulamadığı takdirde ortadan kaldırmak ihtimali kalırdı. Bu suretle meselenin içinden kurtulmuş olurdu. Biz her ne suretle olursa olsun şu aktedeceğimiz itilâfnamenin tatbikatı için başka bir şey yapmak mecburiyetindeyiz. Bizki, bu böyle pazarda bu yapılıncaya kadar gümrüğümüzü idame ederiz. Sonra biz de kabul etmeyiz. Zaman geçirirsiz de bunu tatbik ettiremeyiz. Beyefendiler, eğer Ermenistan yahut İran Hükümetiyle böyle bir şey aktetmiş olsaydık hiç böyle. (hassasiyet göstermeye ihtiyaç duymayabilirdik.) (1) Çünkü ne zaman olsa emelimizi tatbik edeceğimizi ümit ederim. (Bu imkândan mahrum) (2) edilebileceğimiz bir Hükümet karşısında bulunacağımız için lehimizde (olacak maddeleri şimdiden koymamız lüzumu âşikârdır.) (3) Fakat maalesef böyle değildir. Bugüne kadar tarihimiz göstermiştirki, mevzu bulunan maddeden aleyhimize zarar gelmiş, lehimize hiç bir kâr ve menfaat olmamıştır. Aynı suretle bir takım maddeler hatırıma geliyor. Berlin muahedesinin yirmi üçüncü maddesi geliyor. Meselâ diyorki, Girit adası için 1869 nizamnamesi bazı tadilât ile tatbik edilecektir. Fakat Girit üzerinde vaki olan muamelât, vakî olan tatbikat düşünülenin aksi oldu. Yine aynı şey üzerinde böyle müphem bir nokta bırakılmıştır. Berlin muahedesinin 61 nci maddesinde Devlet Ermenilerle meskûn bulunan arazi üzerinde ahaliyi tatmin edecek. Efendiler, bu idare hususundaki o küçücük kayıt bizim üzerimize daimî bir vesilei niza olmuş, Ermenilerle bizi boğaz boğaza götürecek bir raddeye getirmişti. İhtimal böyle bir şey taahhüt etmiş olmasaydı, belki Ermeni meselesi de böyle mühlik ve müşkül devre girmiyecekti. İyi olmuş, kötü, olmuş demiyorum. Şu suretle bir madde koyduk, bu madde bizi takyit etmiyor demek doğru değildir. Daima bu tarzda kabul ettiğimiz ve edeceğimiz itilâfnameler mefadının aleyhimize tefsir edileceğini ve daima aleyhimize tatbik olunacağını düşünmiyecek olursak çok zarar görürüz. Efendiler; o halde ona dair bir şey yapmak mecburiyetinde kalacağız. Yapmazsak, günün birinde Fransızlar diyeceklerdirki, siz bunları tatbik etmiyorsunuz, biz de tatbik etmiyoruz. Nereye giderseniz gidiniz, Cemiyeti Akvama gidiniz, herhalde bizim ilk önce aktedeceğimiz şeylerde ilk önce düşüneceğimiz nokta, bir taraftan tutulacağımız nokta bırakma-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

maktadır. Menfaatları noktai nazarından o kadar dinsiz adamlardırki, küçük parmağınızı vermiş olsanız ayağınıza kadar koparırlar. Beyefendiler, binaenaleyh, bu noktai nazardan ihtiyat ile ayağımızı atmak lâzımdır. Tabii aşağıda bir suali mukaddder vardırki, onun cevabını arzetmek isterim. Yani kabil midir, değil midir?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Bir kaç dakika bendenize müsaade buyurmanızı rica ederim. Murahhasla şimdi buyurduğunuz daire dahilinde görüşülmüştür. Bunun aslı vardır, tekmil kaydedilmiştir. Zapta geçmiştir, bendenizdedir. Bu endişelere katiyen mahal yoktur, görüşülmüştür.

FERİT BEY (Devamla) — Filhakika zabta geçmesi haizi ehemmiyettir. Bununla beraber zabıtları tabii okumadığımız için ve hatta zabıtlarda mevcut olmakla beraber bendeniz o sarahatın mevcut olması taraftarıyım. İtilâfa bir madde ilâve edilmek lâzım olmadığı için, bendeniz bu sarahatın mevcut olması taraftarıyım.

Şimdi tatbikatın iktisadî kısmına geldim : Bu cihetli hukukiyesi vesairesi, şimdi tatbikatına ve tatbikatın iktisadî kısmına geliyorum. Efendiler, bir şey yapacağız, bunlarda eğer bu madde mevcut ise imal edilmek lâzımdır, edilecektir, ettirecektirler. Mühim bir kelime, münasip bir usulü rusumiye, gayet mühim, bu üç liva ile Halep livası arasında serbestii mübadele mi kabul edeceğiz? Efendiler, serbestii mübadele, bir memleketin istikbalini tayin etmek için kılıçtan, silahtan, ehemmiyetli bir meseledir. Almanya'nın vahdeti siyasiyesi olmadan vahdeti ticariyesi vasıta olmuştur. Binaenaleyh öyle bir vaziyet tahaddüs edecektir ki, bu üç livamızı münasebatı ticariye dolayısiyle mutlaka Halebe rabtedecektir. Biz bugün siyasî bir vaziyet karşısındayız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Veyahut temelli halebi bize rabtedecektir.

FERİT BEY (Devamla) — Bu meselede iki tarafın kudreti iktisadiyesini nazarı itibara almalıdır. Karşımızda bulunan Fransız sermayesiyle Türk kabiliyet ve sermayesinin çarpışmak noktasından ihtimali yoktur. Bankaların merkezi Halep'te olacaktır. Şubeleri Urfa'da, Mardin'de olacaktır. Para ve menafii iktisadiye dolayısiyle daima oralara merbut olacaktır. Yalnız Halep kasdedilmiyecektir. Halep'te onlar ayrıca bir hattı rüsum teşkil etmiyeceklerinden dolayı bütün Suriye'ye ait olacaktır. İstedikleri zaman kendi arzularıyla açacaklardır. Bizim üç livamız Suriye'ye merbut bulunacaktır. Bütün Suriye'ye merbut olmak hususunu düşünürken bendeniz bir şey düşünüyorum. Dünyata pirince giderken evdeki bulgurdan da olacaktır. Binaenaleyh bu hususta tamamen itizal etmekliğimiz bu maddede katiyyen bir şey kabul etmemekliğimiz veyahut bu maddeyi arzettiğim veçhile diğer bir madde ile teyit veya bu maddeyi tayyetmek lâzım gelir. Sonra efendiler, bu surette bizim menafii iktisadiyemiz münasip usulü rüsumiye olduğu için izah ediyorum. Ya serbestii münasebe veya başka bir resim ihdası ile, hattı hudud teşkil edilecek, bir defa bu üç liva için şimendifer hattına veya anın cenubuna bir Gümrük hattı çizeceğiz. Suriye'den gelen eşya için bilfarz eşyadan şunu bunu alacağız. Tabiidirki o eşyayı biz Mardin, Urfa, daha içerilere geçirmeye kalkıştıkları takdirde mani olmak isteyeceğimiz için, bir hattı hudut ve bir gümrük hattını da onun arkasında çizeceğiz. Eğer o ikinci hattı çizmez isek oradan ithal edeceğimiz şey... Fakat bizim o havali iktisadiyatını, Suriye, Fransa'ya verecektir. Bu mesele Adana'nın bilhassa menafii iktisadiyesine muzirdir. Çünkü Adana pamuk yetiştirir. Adana'da mevcut olan fabrikalar gibi onlardan daha kuvvetlileri Halep'te mevcuttur. Halep kendisi pamuk yetiştirmediği için, Adana'dan pamuğu alır, yeniden ithal eder. Adana'dan alacak, Adana fabrikalarıyla rekabet edecek. Alaca dedikleri pamukları alacak ve mamul olarak bizim memlekete sürecektir. Adana'nın doğrudan doğruya menafii iktisadiye ve ticariyesine halel gelecektir.

Sonra Beyler, bir harita üzerinde bunu çızıpta dikkat edecek olursanız, Frenklerin bu defa yine bir iktisadî hat olmak üzere kabul ettikleri hudut tamamiyle Sevr hattı hudududur. Antep, Urfa'nın Cezirei İbni Ömere doğru giden hat tamamiyle Sevr hudududur. Demek kurnazlıkla bize tevdih ettiklerini zannettikleri şeyi, siyasî surette münasebatı ticariye ve iktisadiye itibariyle bugün değil ise yarın almak istiyorlar ve bu gayeyi takip ediyorlar. Binaenaleyh bu hattı hududun üzerinde böyle bütün şarktan garba, bütün Anadolunun münasip bir usulü rusumiye, bilâhara vazı ihdas etmek istedikleri şey, bu üç livamızı arzuları dairesinde bütün şimendifer hatları, Sevr hududunda çizdikleri veçhile, bu üç livanın kendilerine ilhakı maksadını istihdaf etmişlerdir ve bunu bugün bir mukaddime olarak vazetmişlerdir.

Sonra efendiler bir meseleyi daha Heyeti Celilenize arzetmek isterim. Takip edeceğimiz noktalarda, tetkik ettiğimiz maddelerde bilhassa düşüneceğimiz bir nokta vardır, ki o da hâkimiyet ve saltanatımıza muvafık olmıyan herhangi kaydı kabul edersek, o

kaydı hiç olmazsa o zaman ile takyit etmek zarureti-ndeyiz. Efendiler kapitülasyonların mazarratı nereden gelmiştir? Zamanla mukayyet olmadığından. Vaktiyle bizim en zayıf zamanlarımızda bizi iğfal ederek, onu zaman ile gayri mukayyet bir hale getirdikleri için, kapitülasyon belâsından kurtulmak imkânı kalmamıştır. Binaenaleyh yeniden vereceğimiz şeylerde nazarı dikkate alacağımız husus hâkimiyet ve saltanatımızın temini için zaman kaydetmelidir. Bir kayıt bize teklif edildiği zaman mecbur olduğumuz halde bile onu zaman ile takyit etmek lâzımdır. 25 sene mi, 50 sene mi, her ne olursa olsun rıza gösteririz. Bütün ensali müstakbeleyi esarete giriftar edecek bir surette böyle bilamüddet, ilâ ahirömür hiç bir kimseye bir hak veremeyiz. Gümrük hattını bir zaman ile takyit etmek lâzım gelir. Binaenaleyh o zaman geldiği vakit bu külfetten kurtulacağımızı ümit ile yaşayacağımız gibi, hiç olmazsa ensali âtiyemiz bize lâğnethan olmasın. Efendiler bunun yerine gayet basit bir madde konulabilirdi. Suriyeliler, Frenkler, kendilerinin menfaatleri noktai nazarından bu tarafa gelmek mecburiyetindedirler. Pek âlâ hazırız kendileriyle gümrük mukaveleleri yapmağa. Onların menfaatını kendi menfaatımızla mukabele ederek tevzin ederiz. Doğrudan doğruya kendi menfaatımızı siyanet edecek surette gümrük muahedesi akdine müheyyayız. Bu bizim hakkımızdır. Alelhusus hakkını istimal eden diğer devletler gibi biz de Fransızlarla mülâfı efkâr dahilinde onlarla görüşmeğe âmâdeyiz. Ancak bu tarzda değil, mıntaka tefrik ederek değil. Tarihlerde gösteriniz, dünyada bana gösteriniz, bir devletin bir kıtasının, bir iki vilâyetinin yanında diğer devletle hususî... gösteriniz kabul edeyim. Fransa ile İsviçre arasında mevcut olan mesele yalnız Jeneve ve o civardaki Fransız arazisine mahdut ve münhasırdır. Binaenaleyh Yusuf Kemal Beyefendi, bendeniz tekrar arzediyorum. Bendenizin maruzatım, Heyeti Vekilenin bu babta mümkün mesaiyi sarfetmesi esasına münhasırdır. Lüzumsuz külfetler, lüzumsuz taahhütlerden içtinap edelim. Lüzumsuz mazarratlardan, vesilei rıza olacak şeylerden içtinap edilmesini isterim. Maksadım budur. Maruzatım buna aittir.

Nakliyatı askeriye meselesine geliyorum. Şüphesiz tafsile lüzum yoktur. Bir devletin hukuk hâkimiyetini ihlâl edecek hareketlerden birisidir. Fakat ihtiyaç hâlinde muhtelif menafi temin etmek lâzım geldiği zamanda belki bu hususta fedakârlık yapılabilir. Fakat Aleltlâk bu kabul ettiğiniz eşkâl dahilinde zannediyorum ki, Fransız ordusunun bu hat üzerinde serbestî münakalesini, bu hattın Fransız olmasından başka bir maksadı temin etmiyor. Bir devletin arazisinden asker geçirmek lâzım geldiği zaman, muhtelif şaraitle o askerin o arazide bulunduğu müddetçe karşılaşılması muhtemel bir takım münazaat meydana gelmemesi için bazı şerait koymak icabeder. Meselâ, geçmeden bir zaman evvel ihbar ve mahdut bir zaman zarfında gelip geçmek... Aleltlâk bu hattın üzerinde nakliyatı askeriye hakkı verilecek olursa, o hattın üzerinde daimi ikamet olur. Çünkü her hangi bir Fransız takımı o istasyonda durabilir. Diğer istasyonda durabilir. Eğer mümkün olurda nakliyatı askeriyeyi bir usul ve nizama rabtederek hukukumuzu bir derece daha teyit etmek lâzım gelirse şüphesiz fevkalâde hayırlı olur. Bu hususta diğer bir şey arzetmek istiyorum. Eğer Frenkler musirren bu araziden asker geçirmek istedikleri takdirde benderiz hattı hududun şimendiferin cenubunda bir arazide asker geçirmesine mani görünüyor.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Bilhassa buradan asker geçirmek ihtiyacından dolayı istiyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — O araziyi bize temin etsinler, ondan sonra biz yine kendilerine bu hakkı verelim. Yine tekrar ediyorum, bu arazi üzerinde bu şimendifer nakliyat müddetini tahdit etmek lâzımdır. Kaç sene için geçeceklerdir? Bu şekilde olursa elbette geçeceklerdir. Arzetmiş olduğum veçhile, kendisiyle bilittifak zabtası temin edilen hattın Fransızlara terkinden başka bir netice vermez. Cenuptaki şehirlerde oturan şimalindeki mıntakai nüfuza malik bütün bu şekil doğrudan doğruya bu havaliyi Fransızlara vermek demektir. Bundan başka bir mana çıkmaz. Binaenaleyh müddet katiyen tahdid edilmemek lâzım gelir. Dikkat buyurursunuz ki, maruzatımda kanaatımca müzakeresi kabil mesail üzerinde metalip dermeyan ediyorum ve mevadda münhasır olsun diyorum. Havalarda gezerek şunu bunu isteyelim demiyorum. Mümkün olup olmadığı hakkında kanaatımı şimdi arzedeceğim. Harita üzerinde tetkik ettiğiniz zaman göreceksiniz ki, hududumuz onların hattı hududu fasıl edilse bile şarka doğru hudud üzerinde bir müddet gezilirse sonra şimale doğru kalbimize bir dirsek gibi yükseliyor. Ne için, neden? Bunun için iki sebeb işittim. Birisi; Fransız murahhası diyormuş ki, biz müttefiklerimizin de menafiini düşünmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh daha cenupta kabul edeceğimiz herhangi bir hattı hudut zımnen İngilizlerin de daha cenuptan bir hudud tesbitini zaruri kılar. Binaenaleyh Cezirei İbni Ömer su-

rotiyle çıkmak mecburiyetindedir. Tahdid edilmiş bulunan mıntakaya çıkmış bulunuyormuş.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Yok, yok öyle değil ve öyle bir şey yoktur.

FERİT BEY (Devamla) — Bahis buyurdukları meseleler orada mevcut bulunan araziden istifade etmek arzusudur. Dicleye vâsıl olmak ve Dicle vasıtasiyle o aradan istifade etmektir. Bir kerre Dicleye vâsıl olmak için Cezirei İbni Ömere çıkmağa hacet yoktur. Çünkü Cezirei İbni Ömerden itibaren yeni bir Fransız veya Suriye hududu şarkiyesini mucib olacaktır. O hududu şarkiye Dicle nehrinin cereyanını takip edecektir. Diclenin ayrıca bir hududu şarkiyesi olacaktır. Ayrıca Suriye ile bir hududu şarkiye bulunacaktır. Bu hududu şarkiyenin daha yukarısına, şimaline çıkmak lâzım. Bir kaç kilometre bir sahaya inhisar etmesin.

HASİP BEY (Maraş) — Demirkuyuya.

FERİT BEY (Devamla) — Hududu cenuba doğru kırmanın usulü vardır. Sonra Beyefendiler, o civarın istihsalâtına hizmet, imar ve ihya etmek için mutlaka bizim hakkımıza tecavüz etmek suretiyle (bunu temin tarikine tevessül edeceklerine orada yeniden) (1) şimendifer inşa ederek ihya etsinler. Niçin bizim (aradan)mızdan faydalanma yolunu tercih ediyorlar?) (2) O civarı ihya edecekler, aktettikleri itilâf mucibince. Malûmu âliniz petroller hakkında bir şirket mevcuttur. Niçin bizim zararımıza oraları imar etsinler? Bir az daha şimale doğru götürecek surette yapsınlar. Tekrar ediyorum, lâzım gelen müdafaat yapıldıktan sonra mesele halledilemiyecek surette kalırsa, her halde diğer şimendifer güzergâhı derecesinde, belki, mazarrat ifa edecek değildir. Fakat muhtelif cihetler tetkik edilip muhtelif cevablar verildikten sonra itilâfnamede kabul edeceğimiz şekil bize gelmelidir.

Efendiler, maruzatımı teferruat kısmını ikmal ediyorum. Yalnız küçük bir nokta vardırki onu anlatmak isterim. Zannederim tercüme hatası vardır. Türkiye'nin Fransa Cumhuriyetinden sanayi mekteplerinde mütehassıs talep edeceği yazılıdır. Halbuki Frenkçesinde («école professionelle») (3) dır. Meslek mektepleridir, sanayi mektepleri değildir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Meslek mektepleridir.

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

FERİT BEY (Devamla) — Bir ilim tabiridir. Bu tabir maarifi umumiye mektepleri demektir. Eğer matlup bu ise o halde «éducation generale» diye tercüme etmek mektebi sanayi demek lâzımdır. Matlup bu değilse Fransızca (école industrielle) demek lâzımdır. Malumu âliniz bizim liva idadileri olmak üzere son yapdığımız şekil yok mudur? Bazılarında bilmem muhtelif sanatları, programımıza koyduğumuz gibi kabul edeceğimiz her hangi bir şekli bilmiyerek yanlış bir tercüme ile kabul etmekden ise doğrudan ya şöyle, ya böyle demelidir. Hangisi Heyeti Vekilece arzu edilirse ona göre islâh edilmelidir. (Hudut mevzuuna gelince;) (1) demekki Beyefendiler, hattı ittisali yani şimendiferlerimizin bize verilecek kısım, Çobanbeyli'den itibaren şarkta kalacak kısım olacaktır. Bizi temin edecek bir hat, mümkün olduğu takdirde, her halde bir miktar hinterlând arazi lâzımdır. Cezirei İbni Ömere kadar nasıl şimendifer diyorlarsa Nusaybin'den sonra da güzergâhı kabul etseler ya. Hayır. Binaenaleyh ondan sonra da güzergâhın temini... haritası meselesinde şirketle itilâf meselesinin mümkün ise refi. Usulü rusumiyeye ait fıkra, ya tadil veya katiyen ilgası: nakliyatı askeriye meselesinin tahdidi, nasılki Çobanbeyli'den itibaren Nusaybin'e kadar, alelıtlak, yazılmıştır. Nakliyatı askeriye şimendiferle... sonra iddia edeceklerdir, (Pozantıya kadar naklini iddia edeceklerdir. Bunu tasrihle beraber, nasıl onlara askeri nakliyat hakkı tanırız? (2) Güzergâh bizim aradan(dır, kimin hakkı... Hiç olmazsa şimendiferi devredeceğimiz gurubu bizim askerimizin Katmaözü'nden geçerek o bir hattan istifade etmesi gibi bir hakkı temin etmek lâzım gelir Efendiler böyle olursa azim fedakârlıklarımızla beraber, bendeniz bu itilâfın mütekabil menafiimizi temin ettiği kanaatındayım.

Bu meselede bilhassa nazarı dikkati câlip bir şey de vardır. Biz bunları istiyoruz. Karşımızdaki de vermiyor. Acaba bu mesele ısrarımız halinde kırılır mı, kırılmaz mı? (Kırılsın sesleri) Bendeniz kırılmasına katiyen taraftar değilim. Bu arzu ettiğimiz hâkimiyetimizi temin edecek noktalardan dolayı kırılması lüzumuna kani olanlardan değilim. Bu meselenin ıslâhına uğraştığımız takdirde kırılacağına ihtimal vermiyorum. Niçin, neden? Efendiler, biz siyasetimizi müzakere ettiğimiz zaman karşımızdakinin vaziyeti umumiyesini, siyasiyesini, imâli baîdesini, münasebatı bahriyesini ve nihayet bu esnada bu siyaseti idare

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

eden adamların heyeti umumiyesini, temayülatı mahsusasını birer birer nazarı dikkate almamız lâzımdır. Bendeniz bunu bilâhara, heyeti mecmuasında, maddelerde doğrudan doğruya ısrar ederek itilâfı kırmak. Hayır bundan ziyade bizim menafiimizi temin edecek, edebilecek fikrinin câri ve vârid olduğu kanaatında bulunuyorum. Dün bir ata râkip olan bir adamın, o atın ayağına bukağılar vurması gayet hatalı bir harekettir. Efendiler... Gerek siyaseti umumiye ve gerek şark siyaseti noktasından ve gerek bugünün siyasetini idare eden adamın noktai nazarından itilâfın kırılacağını tahmin etmiyorum.

BİR MEBUS BEY — Neye istinaden bunu söylüyorsunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler, Fransa Avrupa Devleti muazzamasının ikinci derecede çok kuvvetli bir devleti tabii kendimize nisbet edecek olursak Fakat maruz bulunduğu vaziyet itibariyle kendisine mutlaka mutelifler, müttefikler tedarikine mecbur yet tevlit eder. bir vaziyet gösterecek. Halen Almanya mağlup olmamıştır. Bu günkü Almanya Hükumeti. bunların ultimatomunu imza etmiş hükümetler . O hükümetin istinatgâhı sallanır bir şekildedir. Kendisini tahtie ederek devirmeğe uğraşıyorlar. Efendiler, (Ersiye Reger)'in katledildiğini biliyorsunuz. Doğrudan doğruya vatanperverler tarafından idam edilmiştir. Bugünkü mahdut şekille beraber gayet çok, 56 milyonluk bir milletin faaliyeti, büyük bir milletin muvacehesinde bulunuyoruz. Silezyayı Almanya'nın elinden alarak kuvvetini, kudretini tenzil, tenkis etmek istiyorlar. Fakat bunlarla beraber birazda İngiltere'ye istinat eden bir hasımdır. Zaten İngilizlerin daima muvazenesi sallatallahu elkelebü alelhınzir siyasetidir. Binaenaleyh bunun karşısında bulunan bu heyulaya karşı nüfusu 36 milyona inmiş, bugün tehlike karşısında tiril, tiril titriyor, elinden gelen vesaiti yapıyor. Fakat elinden gelen vesaitle çalışmakla beraber, Avrupanın içerisinde daima hoş geçinmek istiyor, menfaatler tedarikine çalışıyor. Çünkü başka çaresi yoktur. Hatta bunun içindir ki efendiler, şimdi Biryanın bir notası, havalii şarkiyede ve bütün müstemlekâtta faaliyeti askeriyesini haddi asgariye tenzil etmek mecburiyetinde bulunuyor. Fransız halkının bâri malisi bizim paramızla üç milyar liradır. Beher Fransız'a beşikden en son ihtiyarına kadar her Fransız'a 60 lira bir bâri rüsum tahmil edilmiş buluyor. İşte Şarkta ve diğer yerlerde itilâf akdetmek, onlara istinat etmek bu suretle kendi menfaati mustakbelelerini temin etmek istiyorlar. Zannetmeyiniz ki bizim kara gözlerimiz için burada bizimle akdi itilaf etmek istiyorlar. Fakat heyeti celilenizi tamamiyle tahzir mi edeyim, biz büsbütün bu işden kaçalım mı? Hayır. Onların vaziyeti öyle olmakla beraber biz de vaziyetimizi düşünelim. Bu vaziyetten kaçınmayalım, fakat karşımızdaki düşmanın vaziyetini de daima gözümüzün önünde bulunduralım.

Sonra efendiler; şarktaki vaziyetleri gayetle vazıh bir surette biliyorlar ki Türkiye hükümetiyle hali itilâf ve müsalimetler olmazsa onun için Suriye'de oturmanın ihtimali yoktur. Bizim yapdığımız fedakârlık feth ettiğimiz muvaffakiyetler az değildir. Onları durduracak derecede vâsidir. Bizim menafiimize tecavüz ederek miskinlik gösteremezler. Bu vaziyeti gösteremiyeceklerinin en büyük delili, Meclislerinde cereyan eden bütçe müzakeratıdır. Celsei hafiyelerini ve encümen celselerini bilmeyiz. Fakat bir celsei aleniyeleri vardır ki o celsei aleniyede hükümetin arzu ettiği milyonları vermek istemiyen Meclisin azasının itirazlarına karşı hükümetlerinin cevabı resmisini biliyoruz. Bu bize neyi gösterecektir? Bugün siyaseti idare eden adamların ihtiyacını ve kendi siyasetlerini idame için takip etmeleri lâzım gelen yolu gösteriyor. İşte o zaman bir fikir edineceğiz, karşımızda kim var ve ne istiyorlar? Ona mukabil ben ne veriyorum, ne vermeliyim; bunu düşünmek lâzımdır. Fransa Reisi Vükelası ve Hariciye nazarı bizim metalibatımızı, tamamen kabul edeceğimiz bir surette, bakmadan imza edeceğimiz bir surette, bulunuyorlar. Eğer başınızı ağrıtmazsam okuyacağım. Kendilerinin istedikleri 280 milyonluk listenin fazla olduğuna dair muhtelif siviller tarafından vaki olan tenkidat mevcuttur. Bir kısmı değil, yalnız Kilikya dedikleri Adana ve havalisinin değil Suriye'nin kâmilen tahliyesini talep etmektedir. Buna karşı hükümetin verdiği cevap, bilâ kaydû şart tahliyesini talep eylemektedir. Resmî yanı gazete ifadesi olmakla beraber, Meclisi Mebusandan yazılıp zabıttan doğrudan doğruya çıkarılmıştır. (Hangi tarihte sesleri) Biri 13 Temmuz, biri 14 Temmuzdur. Müsyü Biriyan diyor ki tabii Meclisin onu müteakip müzakerelerini bugün arzedemem ve bu mesele o gün müzakere edilmiştir. Şark meselesini bir sulha doğru... çalışmakla ittiham edilecek bana... Firenkçesine çok benzesin diye cümleleri çok değiştirmedim. İttiham edilecek adam varsa o da benim. Sevr ahitnamesinin tadili için büyük mesai sarfettim. Bunu anlamayan ve söylemeyen bir Türk kalmamıştır. Binaenaleyh mösyö Bromunun, kendisine itiraz eden Mösyö Bilmerin müzakeratı savsakladığımız hakkındaki ittihamı doğru değildir. Bugü-

ne kadar mühim netayiç hasıl olmuş. Londra'da Ankara mümessilleriyle Fransa arasında bir itilafname imzalandı. Bu itilafname Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik olunmadı. Esbabını vaktile arz etmiştim. Bunu nazarı dikkate almanın imkânı yoktur. Bunu takip eden ikinci müzakere çıkmıştır. Mösyö Brom ne istiyor? Kilikyada karşı karşıya Fransız ve Türk askerleri vardır. Çok kan akıttılar bunlar, aylarca hali muhasamada kaldılar Londra konferansının fevaidinden biri bu muharebeye nihayet vermek oldu. Her halde bir nutuk irad etmekten daha büyük bir neticedir. Türkler bize çekiliniz diyorlar. Bu da pek tabii. Bir cevap veriyoruz. Bazı mesaili halletmeden çekilemeyiz, ellerinde esirlerimiz vardır, elîm bir vaziyettedir. Bunların bize iadesi lâzımdır. Bunun için bugüne kadar bir şey yapılamamıştır. Eğer Mösyö Blokun takriri kabul edilecek olsa müzakereye mahal kalmayacaktır ve Türkiye ile sulh aktetmek istiyoruz. Bizim salâbet ve muhabbet şeraiti dahilinde aramızda hiç bir sui tefehhüm kalmamalıdır. Biz kabul ediyoruz ki muhtelif bir komisyon arazi üzerinde hudutları tayin etsin. İsteriz ki Halep şehri su yollarını temin etsin. İsteriz ki İskenderun gibi bazı noktaların emniyeti kâmilei askeriyeleri temin edilsin. Bu çok iyi bir şeydir. Bu mesail 15 gün içinde halledilir. Müzakerat çok ilerilerdi. Fakat teklifiniz kabul edilecek olursa teehhür etmek ihtimali vardır. Bakınız ben buraya vatanperver bir Fransız gönderdim. Türkiye'de dostları vardır. Mösyö Franklen Buyyon. O da sizin gibi düşünüyor. Sizin gibi muhakeme ediyor... Böyle iken bana çekdiği bir telgrafta, tahsisatı harbiyenin ademi kabulü bu müzakeratı felce uğratacağını bildiriyor. Maliye encümeni hükümetle müttefikan bütçeyi tenzil etti. Makasıdı sulhperverane ve temayülatı siyasiyesini izhar için encümen tenzilatı bir derece yapdı. Sulh akdi için kıtaatı geriye çekmek kâfi değildir. Şeraiti lâzımeyi istihsal etmek icabeder. Bizim hiç bir şey halletmiyor. Suriyeyi de pek tehlikeye ilka eder. Kırk milyon bir tenzilat 1923 senesinde kabul eder.

Bir şey daha teklif ediyoruz. Demekki temayülatı sulhperverancmiz zahirdir. Fakat istiyoruz ki akdedeceğimiz sulh devamlı ve nizasız olsun. Bu birinci nutukdur.

(İkinci nutku okudu)

Muvazene encümeni tenkis etmek istedi. Şimd. bir küçük cümlesi vardır. Buna itiraz ediyor o da siyaseti umumiyemize taalluk edeceği için heyeti celilenize arzetmek isterim. Suriye'ye istinad ederek Türkiye ile akdedilecek itilafnameden bahsediyor ve limanımızdan da zamanı harpde istifade etmek istiyor. Şarktaki mevki ve şerefini bu suretle korumak ve (1) tarih itfikâkini ima ediyor. Binaenaleyh efendiler. düşmanın vaziyeti karşımızdaki vaziyetidir ve bu vaziyet bizim için şayanı memnuniyet bir vaziyettir Efendiler, dünyada hiç bir Devlet diğer müttefiklere istinat etmeden maalesef idamei mevcudiyet edemez Briyanın konuşması ne kadar sarih olursa olsun. tekrar arzediyorum, bizim vaziyetimizi de nazarı dikkate almak lâzımdır. Binaenaleyh maksad nedir? Suriyeyi terketmek ve cenubunda bir takım arazi terketmek ve Türklerin İslâmiyetle olan nüfuzu dolayısiyle Fransa'nın esasen mütezelzil bulunan vaziyeti bir taraftan Abdullah, bir taraftan İngilizler zaten müşterek olan vaziyeti, bizim nüfuzumuzla İslâmların üzerindeki nüfuzumuzla göstereceğimiz dostluklarla temin edeceğimizi düşünerek şu suretle bu cihete temayül eden Fransızların şu hukukunu gözümüzün önünde bulundurmakla beraber, bizim de Cenuptaki vaziyeti islâh etmek. Hariciye Vekili Beyin söylediği gibi. Cenuptaki bir düşmanı aradan çıkarmak o düşmanı adeta müttefikimiz sırasına geçirmektedir. Mütakabil kongre konferanslarında onun müzaheretiyle istifade etmekliğimiz lâzım gelir. Fakat bendenizin asıl arzetmek istediğim budur, bir takım külfetler daha var ki bunlar fuzulidir. Bunları ihtiyar etmiyelim, biraz daha cesaretle müzakere edelim. Meselenin menafii milliye dairesinde olması esasına müstenittir. (Sürekli alkışlar)

REİS — Beş dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

İkinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER : Mahmut Sait (Muş)

REİS — Celse küşat edildi, Süleyman Sırrı Bey, söz sizindir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Vaz geçtim.

REİS — Pekâla efendim. Buyurun Ali Şükrü Bey

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, böyle mühim bir mesele için ufak bir tarihçe şeklinde bir şey yapmak lâzımdır. Fakat arkadaşlarımın bir çoğu bunu yaptığı için ben sarfı nazar ediyorum. Yalnız arkadaşlarımın bir çoğunun tekrar etmiş olduğu bir cümleyi bendeniz de tekrar edeceğim. Hakikaten bu bir buçuk seneden beri süren mücadelemizin iyiliğe veya fenalığa doğru gitmesi için düğümün mühim noktasında bulunuyoruz. Ya bizi doğru yola sevkedecek veya fena yola sevkedecek. Binaenaleyh vaziyeti siyasiyemizi gerek askerî, gerek malî, hatta idarî ve dahilî mesaili, hissiyata kapılmaksızın, düşünerek sonra da vaziyeti cihanı düşünerek akıl ve mantıkla karar vermek mecburiyetindeyiz. Evet en ufak bir cüzü arazimizi gaip etmek, hatta en ufak bir menfaatı iktisadiyemizi gaip etmek gayet elim bir meseledir. Bunun acısını duymamanın imkânı yoktur. Fakat bu fer'iyatın acısı, bize, asıl bedenin, ruhun acısını kurtarmağı unutturmamak lâzımdır.

Efendiler, bendenizden evvel söz söyliyen muhterem bir arkadaşımızın gayet fasih beyanatını dinlediğim, zaman zannettim ki mümkün mertebe dört başı mamur bir vaziyetteyiz. Binaenaleyh karşımızda her kim olursa olsun kabul ettirecek bir vaziyetteyiz, zannettim. Fakat gördümkü arkadaşımın gayet beliğ olan ve uzun süren mütalaatının neticesi, serdettiği mütalaa ile taban tabana zıt. Fransa Başvekili Mösyö Briyanın ağzıyla Meclisi Mebusan ve Ayanda söylemiş olduğu, gazete sahifesine geçmiş olan şu beyanat bizim maksadı Millimizi temine kâfidir. Binaenaleyh başka müzakereye lüzum yoktur, kanaatını işrap eder şekilde beyanatta bulunurken ufak tefek bazı tadilâtla kabul edeceğimizi zannettim. Sonra zannediyordum ki, doğrudan doğruya bunu rettetmek lâzımdır; demek istiyor. Neticesiyle ortaya atmış olduğu bir çok esbabı mucibe biri birini tutmuyor. Efendiler, Ferit bey biraderimizin söylemiş olduğu veçhile, Fransızlar bugün muztar mevkidedirler. İtalyanlar da öyle. Ben zanediyorum ki, biz onlardan daha halli bir vaziyetteyiz. Bugün ortada bir Misakı Millî meselesi vardır. Bendeniz İstanbul Meclisi mebusanında vaziyetin ıztırarı karşısında kabul mecburiyetinde kaldığım bir vesikadır. Yoksa ben bu millî vesikayı kabul taraftarı değilim. Bu benim kabul edeceğim asgarî metaliptir. Fakat ne yapalımki, vaziyeti umumiyei cihan arzumun hilâfına o vesikayı kabule mecbur etti.

Efendiler, Bugün Yemen'de İmam Yahya elan bize olan tabiiyetini muhafaza ediyor. Bizim sancağımızı muhafaza ve bizim ordumuz ve yine bizim memuriyinimiz orada icrayı hükmediyor. Şimdi bu vesikanın kabulü; siz bizi kabul ediyorsunuz, fakat biz sizi istemiyoruz demektir. Maatteessüf bunu bize o günkü iztırar kabul ettirdi. Mütarekeden sonra vaziyeti düşününüz? Bilhassa dahil itibariyle, o iztırarın karşısında insanın şaşırmamasının imkânı yoktur. Biz onu büyük bir menfaat telâkkî ettik, fakat ben kabul ederken iztirarî bir vaziyette idim. Çünkü görüyorum ki; cihanın bugün yürümekte olduğu gaye, bizi bu söylediğim yerlerle ve hatta Cezair ve Tunus ile birleştirecektir. Bugün efendiler biliyorsunuz ki, Avrupa müessesatı içtimaiyesi tefessüh etmiştir. Yeni bir inkilâp geçiriyor. Avrupalılar demokrasi denilen hükümet için, iştirakiyon düsturuna tebaiyyet mecburiyetini hissediyorlar. İngilterede, Fransada olsun Rusyada her tarafata bu cereyan gittikçe kuvvetleniyor. Hele Rusyada fiili bir şekil almıştır. İştakiyon meslekini anlatmağa lüzum yoktur. Uhuvveti beşeriyeyi istilzam ediyor. Halbuki o da bizim dinimizin emrettiği bir şekildir. Binaenaleyh Avrupa Komünizm meslekini kabul ettiği takdirde gayet tabii bir şekil olarak bu müslümanlar bizimle birleşecek ve bir islâm cemiyeti teşekkül edecektir. Efendiler, maateessüf Hariciye Vekili Beyefendinin söylediği veçhile hadisatı âlemin günagûn takibine imkân yoktur. Tesadüf olarak şurada gördüğüm bir gazeteden anlıyorum ki, bizim sulhumuz üzerine galeyâna gelen halk son zamanlarda faaliyete girişmişler Malabar sahilinde, Madras civarında bugün bilfiil islâmlar silâh-bedest İngilizlerle uğraşıyorlar. Efendiler, biliyor musunuzki, biz misakı

Milliyi kabul ettiğimiz zaman Hintlilerin kongresinde kabul ettikleri misakı milli onların düsturu «her millet kendi mukadderatına sahiptir» düsturuna sabaiyetle «her millet kendi devletini teşkil etmelidir» diyorlar. Onlar bizim hududu millîmiz dahilinde istemiyorlar Diyorlarki Mekke ve Medine gibi bizim mahalli mukaddesemiz ecnebi kontrolüne tabi bir hükümet tarafından idare edilemez ve bugün kan dökiyorlar. Efendiler, bu kadar uzun söz söyleyip başınızı ağrıtmayayım. Efendiler, dünya büyük bir inkılâp içinde bulunuyor. Bu inkılâp bitmemiştir. Ne olacağı meşkûktur. Fakat bir dereceye kadar kabili takdirdir. Bizim için vaziyetin icabına göre vaziyetimizin islâhını Cenabı Hak verecektir.

Gelelim asıl meseleye : Bugün biz iki şık karşısında bulunuyoruz Birisi ya bu mütarekeyi kabul veyahut bu mütarekeyi ret. Çünkü bu sulh ve sulh muahedesi değildir. Bilâhare Fransızlar da dahil olduğu halde karşı karşıya gelip çekişeceğiz. Bu mütarekeyi ya ret veya kabul mecburiyetindeyiz. Arkadaşlarımız meselâ Ferit Bey kendi fikrince söyliyor, rettedemiyorda ufak tefek tadilât söyliyor. Gaip ettiğimiz araziyi, servetî menabii düşününüz. Sonra hattın cenubunda, 10 kilometre veyahut 20 kilometre araziyi düşününüz. (Bazı müdahaleler) müsaade buyurun efendim, ben söylerim, kimin itirazı varsa gelir söyler. Şimdi efendiler bizim Suriye için hududumuz Fırat nehridir. Ferit Bey bunu alabilirse gelsin. Ferit Beye hitap ediyorum. Çünkü Meclisin ruhuna tesir yaptı. Buyursun, söylesin bunu kendisi taahhüt ediyor mu Hükümette razi olur, hepimiz de razi oluruz. Çıksın Fakat bunu taahhüt edemiyecek. Bunun imkânı yoktur. Fakat yarın.. zamanı geldiği zaman değil Fırat. Irak ve Suriye ile birleşeceğiz, Efendiler, biz şimdi gayet pratik düşünelim. Bugün bunu rettettik. Veyahut ufak tadilât yaptık. Kabul edilmedi. Ne koparır isek bizim kârımızdır. Bunu temenni ediyorum ki, hasıl olsun. Şimdi tadilâtımız kabul edilmedi. biz de ret mecburiyetinde kaldık. Binaenaleyh vaziyet ne oluyor? Hali harpte değilse de hali muhasamada kalıyoruz. Ben diyorum ki, fikri aleni ile düşünelim, hiç olmazsa bu mütareke bize Adana'yı bırakıyor. Bugün orta yerde Ferit Beyin ehemmiyet verdiği bir gümrük meselesi vardır. Bizim için güzel bir vesiledir. Yarın bizim için daha müsait bir zamanımızda gümrük meselesini ortaya atarız. Bugün ihdas etmek istemiş olduğumuz hal karşısında bulunuyoruz. Bu şekilde Kilikya, Urfa bir çok yerler bizim elimizde bulunmuş olur. Öyle bir şekilde hali muhasamada bulunmak mı bizim hakkımızda hayırlıdır, yoksa hali tabiide mi? (Urfa bizde sesler) (Gürültüler) Kilikya bizde mi efendiler? Müsaade buyurun kanaatımı hülâsa ediyorum. Bu günkü vaziyetimizi bilhassa vaziyeti maliyemizi düşünmek mecburiyetindeyiz. Avrupalılar ne kadar ıztırar mevkiinde bulunurlarsa bulunsunlar, onlar ıztırarlarının tehvini çaresini pek kolay bulabilirler. Fakat, bugün biz siyaset mevkiindeyiz. Yalnız bizim muvazene edeceğimiz nokta, bizim Fransızlarla harbe geçmek bizim için hayırlı mıdır, değil midir? İtalyanlarla İngilizler bir ittifak akdetmişlerdir. (Elkefere milleti vahide) Fransızlar bilirsiniz ki, efendiler, hissiyat üzerine hareket eden bir millettir. Fakat aralarındaki, 40 - 50 sene süren bir hissiyat illetiyle uyuşup. elyevm anlaşamıyorlar ve bugün Fransayı bizden fazla avucunun içinde sıkan, ezen İngiltereye karşı Almanya ile anlaşamıyorlar. Fransızlar, İngilizler vasıtasıyla Almanyayı tazyik ediyorlar. Binaenaleyh bunların hissiyatlarını rencide etmek suretiyle bugün İtalyanlar (Gürültüler) Belki bunun kabul eden esası söylüyorum. Fransızlarda muztar kalır, zannedilmesinki tadilât yapılmasın demiyorum. Ben neticeyi arz ediyorum. Zannedilmesin ki, tadilât muafık değildir, demiyorum. Rica ederim. Esası söylüyorum. Ferit Bey, Fransa Başvekili bizim mukaveleden daha iyisini vermiştir. Binaenaleyh bu mümkündür, dedi. Ben mümkün görmüyorum. Avrupalıların söylediklerini daima inkâr ettiklerini tarihen biliyorum. Şimdi bu itibarla bizim düşüneceğimiz bugünkü vizayet karşısında azami menfaat teminidir. Bu azami menfaat eğer bir çok müfekayı kiramın ortaya attığı tadilâtın ipini koparmamak tarzıyla işin kurtarılmasını tazmin ediyorsa feb ha: bunun reddiyle hali muhasamaya geçmek mümkün olmadığından hiç olmazsa Adanayı kurtaralım diyorum. Bunu reddetmiyorum. Sonra ben daima istikbali gözetmek istiyorum. Bugün efendiler eğer mecburi bir şekilde İngiliz, İtalyan, Fransız, itilâfına müncer olursa zannederim ki, bizim hakkımızda pek hayırlı olmaz. Onun için çok rica ederim, arkadaşların ortaya atmış olduğu tadilât fikirlerini ipi koparmaksızın yapmak mümkünse yapsınlar ve illâ bendenizce kati mahiyette olmıyan bir mütareke halinde olmıyan bu itilâfnamenin bir çok mevaddına istinaden muhasamaya geçebilir. Şu itilâfnamenin kabulü taraftarıyım. İsterseniz beni hamiyetsizlikle ittiham ediniz. Bugün, memleketin menafii namına, kabulünü muvafık buluyorum. Bundan başka çaremiz yoktur. Ben, bu vaziyeti ıztırariye vâritir, diyorum ve yalnız arzu etmiyorum ki, gerek idari ve gerek malî vaziyetleri sayıp dökeyim. (Gürültüler)

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Müstakbel sulh için bu bir esas teşkil etmez. mi?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Lütfü Bey diyorki, bu ileride sulhü müstakbel için bir esas teşkil etmez mi? İleride sulhü müstakbel için bir esas teşkil eder. Demekki, ileride bir sulh müzakeresinin luzumuna kendileri de kanidir. Orada efendiler, Fransayı tamamıyla serbest addetmeyiniz. Bugün Fransızlar hakikaten bizi sevdiklerinden değil, aslan payının İngilterenin eline geçmekte olduğunu gördüklerinden naşi bize el uzatıyorlar. Bu bizim itilâfnameden pek çok kuvvetli bir takım bağlar ile İtalyaya bağlı bulunuyorlar. Bugün Fransızlar belki de Fırat nehrinin hudud olmasını kabul ederler. Fakat rica ederim siz kendinizi bir Fransız ricali siyasîsi sıfatına koyunuz. Menfaatların karşısında o muahedat dururken nasıl olurda bugün sarih olarak bunu söyliyebilirsiniz? Çalışalım memleketi kurtaralım, yarına göre çalışalım ve yarın için memleketin daha en büyük lüzumu olan ciheti kurtaralım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (BAŞKUMANDAN) (Ankara) — Arkadaşlar, mevzuu müzakere olan Türkiye - Fransa itilâfnamesi hakkında Heyeti Âliyenize hukuk tarzında beyanatta bulunmak istemiyorum ve çok rica ederim, bütün rüfekayı kiram müteredditi oldukları noktaları tekrar sorsunlar, böyle müçtemian müzakere edelim, Görüyorum ki aynı şeyler tekerrür ediyor. Fakat mesele bir neticeye iktiran edemiyor. Mukaddemei kelâm olarak şunu arzedeyimki bu itilâfname muhteviyatı, şeraiti kendisini rettettirmek için söz söylemeğe, fevkalâde parlak nutuklar verecek zemin olurki merdut telâkki edilebilir. Fakat hakikatı hal böyle midir? Kanaatı fikriyemle arzederim ki, hakikatı hal böyle değildir. Bütün arkadaşlarımla beraber ve belki onların başında onun kabulüne dair bir tek kelime tefevvüh etmekten içtinap ederim. Netekim Bekir Sami Beyin imza edip buraya getirdiği itilâfnameye muttali olduğum dakikada heyecana tutuldum. Bu kabil değildi. Kabul olunamaz dedim. Bu isyan ruhiyi bana yaptıran şu idi: O itilâfname muhteviyatı bizim Misaki Milli muhteviyatıyla taban taban zıttı. Bizim kan dökerek müdafii olduğumuz davayı asliyemizi bütün bütün ihlâl eden şaraiti ihtiva ediyordu. O itilâfname bizim rettettiğimiz Sevr ahidnamesini kabul ediyordu. İtilâfı müselles şaraitini dahi alenen kabul ediyordu. Ondan dolayı o itilâfnameyi hep beraber rettetmiştik. Benim gördüğüme göre bugün henüz müsvedde halinde bulunan bu itilâfname davayı millimizle asla ve kata ihtilâf halinde değildir ve tamamen Misakî Millimize mutabıktır. Bunun heyeti umumiyesi itibariyle kabulünde bir mahzur görmüyorum, kendi şahsım itibarıyla. Şimdiye kadar bu mesele hakkında beyanı mütalaa eden rüfekayı dinledim. Onların da hiç birisi heyeti umumiyesiyle itilâfın reddini teklif etmedi. Yalnız zannolundu ki, karşı tarafa fuzulî bir takım menfaatlar verilmiştir ve zannolunmaktadırki o fuzulî menfaatları ibtal etmek imkânı belki mevcuttur. Fakat bu imkânın ne dereceye kadar mevcut olduğunu anlıyabilmek için bu mesele hakkında muhtelif tarzlarda cereyan etmiş olan müzakeratı bendeniz de bir kaç kelime ile tekrar arzedeyim. Franklen Büyyon buraya ilk geldiği zamanda müzakereyi idare eden rüfeka meyanında bulunuyordum. Bu müzakerenin ne suretle cereyan ettiğini, taati edilen sözlerin nelerden ibaret olduğunu ve müzakerenin mahiyetini Heyeti Âliyeniz iyi bilirler. Çünkü zabıtnameleri ve sureti mahremanede zabtolunmuş olan müzekerat zabıtnamelerini burada aynen okumuştum ve tahattur buyurulurki bugün ve üç gündenberi devam eden müzakerelere mühüm noktaların kâffesi o müzakerede daha pek amik ve şedit tenkidata maruz kalmış ve binnetice Franklen Büyyonla bir itilâfname tanzimi kararlaştırılmıştı ve o itilâfname Heyeti Celileniz tarafından dahi kabul edilmişti. Şimdi o itilâfname ile bugün mevzuu müzakere ve münakaşa olmakta olan suret arasındaki farklar esaslı olarak iki üç noktaya münhasırdır. Birincisi; o kabul buyurulan itilâfnamede Çobanbeyli midir, nedir? O istasyona kadar, Bekir Sami Beyin itilâfnamesinde ancak ondan sonra şarka giden şimendiferin cenuptan 20 kilometreyi dahi kazanmak istiyorduk. Bunda 20 kilometre mahfuztur. Bundan fazla olarak gümrük meselesi mevzuubahistir. Bir de Halebe ait su meselesi mevzuubahistir. Bundan başka bizim, yani Heyeti Celilenizin kabul etmiş olduğunuz o itilâfnamede İskenderun havalisi kâmilen terkolunmuştu ve onu terketmeği Heyeti Celileniz o defa kabul etmişti. ve bu defa kâmilen terk olunmağa mukabil bir suret dercolunmuştur. Bu derçolunan suret Bekir Sami Bey tarafından kabul olunan surettir, zannederim efendim. Franklen Büyyon ile görüşülürken Heyeti Âliyeniz kabul etmişti.

BASRİ BEY (Karesi) — Evvelce böyle bir kararımız var mıydı Ya?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Zannederim efendim.

Şimdi arkadaşlar, bu yapılan şey nedir? Tekrar izah etmek isterim. Pardon efendim, silsilei kelâmımı şaşırttınız sureti müzakereyi söylemek istiyorum. İlk

müzakere Heyeti Âliyenize âtiyen sureti resmiyede kabul ettireceği vadiyle iade edilmişti. Bugünkü müsvedde arasındaki fark arzettiğim mevad arasındaki farktır. Franklen Büyyon buradan giderken bize demişti, bu itilâfneme muhteviyatını Fransa Hükûmetinin kabul edeceğini zannetmiyorum. Mamafi ben şahsan kabul ediyorum ve kabul ettirmeğe çalışacağım. Gitti dolaştı, oradan yani Kütüklüden Fransa Hükûmetiyle badelmuhabere sorduğu suallere cevab aldıktan sonra bir takım şeyler temin etmiş bulunuyor. Hariciye vekâleti bize ki; o zaman tenkit etmişti. Yani Fransa Hükûmetinin kabul edemiyeceğini bildiriyor idi. Bu bize vasıl olduğu zaman Yunan ordusu Ankara istikâmetinde yürümekte idi ve cevap istiyordu. Hariciye Vekili Beyin pek güzel izah ettiği veçhile biz bittabi alelıtlâk hayır veya evet gibi bir cevap vermedik. Çünkü muzirdi. ve zaten gayrı kabil idi. Sureti Umumiyede Hariciye vekâletince denmişti ki; anprensip, esas itibariyle mutabıkız, fakat teklifatınız muhtacı tavzih ve tenvirdir. Biz ona esas itibariyla mutabıkız demekle, hakikaten Fransa - Türkiye arasında sulhun aktolunması esasında müttefikiz ve fakat suret ve şaraitini kararlaştırmak lâzım gelir ve yeni teklifatımızı kabul etmek veya rettetmek için bizi tenvir etmeniz lâzımdır, demek istemişti. Onlar esasta müttehidiz kelimesinde, tekliflerinizi esas olarak kabul ettik, mahiyetinde anlamışlar ve binnetce Sakarya meydan muhaberesini müteakıp Franklen Büyyon buraya geldi Hariciye Vekâletiyle görüştükten sonra bana da resmen ziyaret yaptı. Bu ziyaretinde ilk söz olarak kendisine söylediğim söz, benim meşguliyetim çoktur, bilhassa ordu ile iştigal ediyorum, bu defa doğrudan doğruya sizinle icra olunacak müzakeratta bulunamıyacağım, fakat Hariciye Vekâleti ve daha tayin edeceği arkadaşlar sizinle görüşecekler ve derhal müzakerata başlıyacaklar, dedim. O dediki, siz hiç mi dahil olmıyacaksınız. Dedimki, icabederse ben de sizinle görüşebilirim. Yusuf Kemal Beyefendi ile Fethi Beyefendi müzakereye memur edildi. İki, üç gün müzakere zarfında bana vasıl olan haber Franklen Büyyon ile heyeti murahhasamız arasında çetin ve şedit bir takım mükâlematta bulunulmuş ve adeta mükâleme inkıtaa uğramıştır ve zannediyorum ki, hakikaten de böyle olmak üzere idi. Bunun sebebi de hudud meselesidir. Ben bililditzam kendisine iadei ziyaret etmemiştim. Bekliyordum ki, Heyeti murahhasamız kendisiyle görüşerek Heyeti Âliyenizin kabul edeceğişekil tebellür etsinki, mülâkatımda ihtimalki bunlardan bahseder ve ben de onları hallederim diye.. Müzakerenin böyle bir inkıtaa uğradığı ve cebheye gideceğim bir sırada kendisine iadei ziyaret ettim. Beni görür görmez bana dediki, sözlerim sizin arkadaşlarınızı rencide etmiştir ve artık benim için müzakereye devam imkânı kalmamıştır. Artık avdet etmek mecburiyetindeyim. Sebebini sordum, sebebi dedi, bizim teklif ettiğimiz hududu kabul etmiyorlar, izah etti. İzah ettiği hudut Bekir Sami Beyin hududu. Halbuki - dedi - Bana verilen telgrafta esas itibariyle müttefikiz. Benim de kendisine o telgrafnamede zikredilmiş olan sözü ben sizinle ilk mülâkatımızda söylemiştim. Şimdi de tekrar ediyorum... söylemiş olmakla Bekir Sami Bey hududunu kabul ettik, demiş olmadık ve zannetmiyorum. Ve siz böyle bir kelime üzerine istinat ederek bizi bir çok şeyleri kabul ettirmeğe teşebbüs ettirmenizi de muvafık görmüyorum. Bekir Sami Beyin bütün itilâf şeraitini bizim Meclisimiz büyük bir nefretle reddetmişti. Bu suretle reddolunmuş bir teklifi ne ben ve ne de Heyeti Murahhasa Meclisin karşısına çıkıpta bunu tekrar kabul edeceksiniz diyemez. Binaenaleyh ben de bundan başka söyliyecek söze malik değilim. Onun üzerine ben müzakereye devam edemem. O halde müsaade buyurun gideyim, dedi. Fakat bundan sonra ilâve ettim. Dedim ki, siz bu metalibinizde haksızsınız. Fransa Hükûmeti böyle bir hududu bize kabul ettirmekle aramızda teessüsünü çok temenni ettiğim sulh ve müsalemetin ve dostluğun teessüs etmemesini talep etmiş oluyor. Eğer iddianız doğru ise, Fransa Hükûmeti Türkiye ile dost olmak istiyorsa böyle bir hudud olamaz. Siz de bu nikatı Hükûmetine vazıh bir surette bildirir iseniz, alacağınız cevabın müsbet olacağına kanaatım vardır dedim. Daha bazı teferruat üzerinde görüştükten sonra; pek âlâ; ben bu mütalaatımı sizin lehinize olmak üzere mufassalan Paris Hükûmetine yazacağım, dedi. Hakikaten ondan sonra gerek hudud meselesi ve gerek burada Heyeti murahhasanızın uzun nutuklarla mütemadiyen tenkit ettiği noktaları havi bir kaç sahifeli rapor yazdı ve bunun cevabı vürut edinceye kadar artık bizim heyeti murahhasamızla kendi arasında ciddi bir müzakere cereyan edemedi. İtilâfnamenin inikadı bu maddeye, hudut meselesine talik edildi. Zannederim 10 - 15 gün burada intizar edildi. Yazmış olduğu mütalaata bir cevap aldı. Alınan bu cevabın menfi olduğu anlaşıldı. Fransa hükûmeti Başvekili Mösyö Briyan Meclisi Ayan ve Meclisi Mebusanından demin okunan nutukları veren Biriyandan cevap geldi ve menfi idi. Doğrusunu söyliyeyim ben buna inanmadım. Olabilir, müsait telgrafname almış olabilir. Fakat bizden fazla bir şey koparabilmek için

hükûmetim reddetti, der. Onun için Fethi Beye rica ettim. Mümkün ise telgrafnameyi aynen okuyunuz ve Fethi Bey bunun imkânını istihsâl etti. Gelen cevabî telgrafnameyi aynen okudu. Fransa Türkiye ile sureti katiyede sulh yapmak istiyor ve bunda çok büyük menafii vardır. Fakat Fransa hükûmeti hudut meselesinde ilk ifade ile tayin ve tespit edilmiş olan hudut üzerinde katiyen musirdir. Eğer Türkiye Hükûmeti bilmukabele ısrar gösterirse maatteessüf mükâlemeyi kat ile Parise avdetten başka yapacak bir şeyiniz yoktur. Franklen Büyyon tekrar hudut meselesini bizim karşımıza sürdü ve dedi ki, bunun üzerine hudut meselesi en son görüşülecek bir mesele olsun. Diğer mesaili görüşelim ve eğer nıkatı saire, nıkatı nazarı millinize muzir değilse o zaman hudut meselesi üzerinde yalnız heyeti murahhasamız, yalnız Heyeti Vekilemiz değil bütün heyeti umumiyemiz... Çünku taayyün ve tahakkuk ediyor ki Fransa Hükûmeti bu hududu noktası noktasına kabul ettiremediği takdirde bizimle itilâf etmekte hiç bir faide görmüyor. Fransanın bütün menafii Suriye üzerinde, Suriye ile Irak arasında kâffei menafii siyasiye ve iktisadiyesini temerküz ettirmiş olduğu içindirki hududu böyle çizmek ve bilakaydiye şart şimendifer hakkından istifade etmek ve bunu temin etmediği takdirde beyhude yere Kilikyayı tahliyede bir faide görmüyor demek oluyordu. İşte bunun üzerine heyeti murahhasamız kendisine teklif etti ve hudut meselesini sonraya bırakalını dedi. Diğer şeraiti görüşdükden sonra nihayet mesele hudut üzerine geldi. Hududda dahi bütün rüfekamızın pek mantıki olarak serdetmiş oldukları itirazatı serdederek bunun olamayacağını beyan ettiler. Tabii reddettik. Hiç olmazsa bunun üzerinde bazı tadilat yapalım, Çünki Meclis bunu katiyen kabul etmez dendi. Meselâ burada zikrolunan 20 kilometrodan vaz geçelim, şimendifer hattı pilâtmormunun cenup kenarı hudut olsun. Fakat Dicleye mülaki olsun, güzergâhı takiben şarka kadar şimendiferi takiben böyle sipsivri şimale gidipde Cezirei İbni Ömere mülâki olmasında bir mantık göremiyoruz. Bu Musul üzerindeki müddeiyatımızı şimdiden terkettiğimize delâlet edebilir. Sonra diğer kısım üzerinde, mademki buradan asker geçireceksiniz, biz de şuradan asker geçirelim denildi. Bütün mütalaatı nazarı itibare alarak kendisine heyeti murahhasamız tarafından teklifat ve tenkidatta bulunuldu. Bu adam bunu kabul etti etmedi. Meselâ Cezirei İbni Ömere giden hattı aşağı almak için vuku bulan teklife verdiği cevapda diyor ki: Fransa hükûmeti bu şimendifer hattile şimale temdit olunan mıntakayı tabii işletecektir ve bunun için iki tarik vardır. Bunun birisi şimendifer diğeri de nehirdir. Binaenaleyh biz nehire mülaki olmak istiyoruz ve olmak mecburiyetindeyiz. Sizin dediğiniz gibi dahi nehire mülaki olmak mümkündür. Ancak benim müttehidim İngiltere Hükûmeti şu hattan itibaren Musul vilâyetinin garp hududunu tasavvur etmişlerdir. Bu takdirde o hududu katederek İngiliz mıntıkası olarak telakki ettiğiniz bir mıntakadan geçmek ve oradan Dicleye mülaki olmak lâzım gelecek ve bu İngiltereye ilanı harp demektir. Ben bunu yapamam. Onun için İngiliz mıntakasının şimalinden behemehal Dicleye mülâki olmak istiyorum. Fakat siz Musul vilâyeti üzerinden... Tahakkuk ettirdiğiniz takdirde ben reisinize şifai teminat veririm, ki hududda ona göre tashihat yaparım. Ben cevaben; hiç olmazsa bir mektup versin dedim. Mektup veremem, Çünki İngiltere aleyhinde sizinle ittifak akdetmiş olurum. Sahibi salâhiyet bir murahhas gibi vereceğim bu teminatı şifahiyeyi bir gün siz dermeyan, derhatır edersiniz demiş. Lafdan ibaret tabii.

Efendim netice olarak müzakerede bilhassa Yusuf Kemal Beyefendi bir kaç defa kavga etmiştir. Bilhassa son bir kaç günkü müzakerede hazır dahi bulunamamıştır. Yusuf Kemal Bey girmemiştir, giremem demiştir, artık konuşmam demiştir. Bazı tadilatı Fethi Bey vasıtasile yaptırmağa muvaffak oldum. Fakat o da bugünkü hale geldi, o da durdu. En son noktası şudur «Ben anlıyorumki hudut meselesinde başka türlü hareket etmeme imkân yoktur ve bazı noktalar vardır, onlarda dahi başka türlü hareket etmekliğimin imkânı yoktur. Binaenaleyh artık müzakeremizin devamına imkân kalmamıştır. Ben sizin hayırhahınız bir adamım, fenalık etmem. Müsaade ediniz ben Fransaya gideyim, siz de murahhas gönderiniz, mükalemeyi kat tarzında ayrılmayalım, orada tekrar müzakereye devam edelim. Fakat burada bu işi bundan başka türlü bitirmek mümkün değildir. Orada devam edersiniz, daha iyi veyahut daha kötü bir netice alırsınız ona da karışmam» dedi İşte bundan sonra Heyeti Vekile ağır bir noktayı kabul veya ret karşısında kalmıştır. Bu hususiaki mesuliyeti ifade etmeden evvel Heyeti Âliyeniz ile istişare etmek ve hakikî en son noktayı nazarınızın cemi kararını verdik. Bu noktayı nazardan Heyetii Celilenizin fikrini aldıktan sonra tabii müzakeresine devam edecek ve Franklen Büyyona diyecekki, kabul eder misiniz etmez misiniz? Etmem.. O halde olmaz diyecektir. Binaenaleyh müzakere inkıtaa uğrıyacaktır. Veyahut kabul edeceğiz ve itilâfnameyi imza edeceğiz. İtilâfname imza edilecektir. Şimdi vaziyetimiz bundan ibarettir.

Müsaade buyurursanız bendeniz ufak bir tahlil yapmak istiyorum. Biliyorsunuzki Franklen Büyyonla ilk mülâkatımızda ben kendisiyle ne yapmak istediğimizi sordum. Fransa bir sulh yapmak mı istiyor? Hayır dedi. Maatteessüf Fransa Hükûmeti bugün sizinle bir sullh yapamaz; Fransa Hükümeti müttefiklerinden ayrılıp sizinle başlı başına bir sulh yapamaz dedi, bir mütareke mi yapmak istiyor? Mütareke mi yaptı? Hayır Fransa Hükûmeti sizinle bir daha muhasamaya girmemek üzere bir şey yapmak istiyor. O halde bu ne sulh, ne mütarekedir. muayyen bazı şerait üzerinde anlaşmaktır. Bu bir sulhun zemini olabilir. Binaenaleyh bugün müsvedde halinde mevzuu müzakere olan bu şeyler bir anlaşmağa ait şeraittir ve bu husus bu itilâfnamenin metninde, mukaddemesinde, mektubun başında gayet sarih bir surette ifade olunmuştur. Lütfen efendim, mektubun mukaddemesini okursanız pek sarih bir surette anlarsınız ki, Türkiye ile Fransa Hükümeti arasında katî ve devamlı bir sulh yapılmıyor; Katî ve devamlı bir sulha mebdei hareket olmak üzere bu itilâfname yapılıyor. Bu itilâfname neye mukabil yapılıyor? Fransa, Türkiyenin istiklâl ve hakimiyetine müteallik kâffei mesailde bir itilâfı samimaneye cehdetmesi dolaysıyla yapılıyor. Yani kati ve devamlı bir sulh yapılıyor. Fakat katî ve devamlı bir sulh istiklâl ve hâkimiyetimize müteallık mesainin Fransız Hükümeti tarafından kabul ve müdafaa edilmesine menût oluyor. Biz yazıyoruz, ona teklif ediyoruz. Bu bir şarttır. Bundan sonra kıymeti olabilir. Sureti umumiyede bu itilâfnameyi yapmaktan kazanıyoruz. Fransa Hükümeti bize diyorki, sizin hâkimiyetinizi ve istiklâlinizi, sizin arzunuz dairesinde sarfı mesaiyi kabul ediyoruz.

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Ne ile temin ediyor?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Ne olursa olsun, bizim gayemiz budur. Fransa Hükümeti bize çalışacağını vadediyor. İşte mahiyeti bundan ibarettir. Bazı rüfekamızın dediği gibi, müddeti gayrı muayyen bir mütarekeden başka bir şey olmıyan, yani müddeti gayrı muayyen, bir itilâfnamedir. Binaenaleyh müddeti gayrı muayyen, mahiyeti asliyesi bir mütarekeden ibaret bulunan ve sulhu katî ve hakikî yapılırken menafi ve istiklâl ve hâkimiyetimize muhalif olan noktalarında hakkı itirazımız olmakla beraber daima, rettetmek hakkı dahi mahfuzdur.

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Mektubun mukaddemesi bunu temin ediyor mu?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Türkiye'nin hukukuna müteallik kâffei mesaili halletmeğe cehdetmesi itibariyle... Şimdi bendeniz için olduğu gibi, bütün arkadaşlarımız için de mikyas, Misakı Millidir. Misaki Milliyi darbeleyen bir ihtilâfnameyi kabulde mazuruz. Bunu düşünmek lâzımdır.

Şimdi arkadaşlarımızın en çok düşünecekleri mesele ve tetkik edecekleri mesele hudud meselesidir. Hududu iki noktayı nazardan mütalaa etmek lâzımdır. Birisi, Misaki Milliye mutabık mıdır? Evvela birinciyi tetkik edelim. Misakı Millimize göre hudud meselesinin hiç bir tezat teşkil edecek noktası yoktur. Hududa müteallik madde birinci maddedir. zannederim. Birinci maddeyi okuyacak olursak, okuyalım: «Münhasıran Araplarla meskûn olup, mütarekenin hini akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamın mükadderatı ahalinin serbestçe efkârını beyan etmeleri şartiyle mezkûr hattı, mütareke dahilinde dinen, ırkan, yekdiğerine merbut şaraiti içtimaiyelerine tamamiyle riayetkâr, Osmanlı, İslâm ekseriyetine müteallik aksamı hiç bir vakit inkısam kabul etmez. Bir hattı mütareke tasavvur ediyor. Hattı mütarekeyi hududu milliye gibi tasavvur eyliyor. Onun üst tarafındaki yer inkisam, tefrik kabul etmez. Hattı mütareke nedir, var mıdır böyle bir hat? Yoktur.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Düşmanın girmediği yerler.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Hayır ona hattı mütare denmez. Malûmu Âlileridir ki... Hatta İstanbul Hükümetine teklif ettim. Behemehal ordumuz düşman ordusuyla karşı karşıya bulunuyor. Bir hududu mütareke göstermek... Ve ben bunu bizim için faydalı görüyorum. O zaman zannederim Harbiye Nazırı İzzet Paşamı idi ne idi? O bana... Binaenaleyh çizilmiş, tespit olunmuş, kâğıda geçmiş hiç bir mütareke hududu yoktur. Ne var diyor? Hiç bir şey yok... Yalnız biz Erzurum Kongresini yaparken anavatanı düşünerek bir hudud olmak lâzım gelir. O zaman dedik ki, hâkim bulunduğumuz hat bizim hududumuzdur. Bu noktayi nazardan, İskenderun üzerinden Şarka doğru uzanan yerlerde benim kuvvetlerimin süngüsünün hakim olduğu hattı ben pekâlâ bilirim. O hattı böyle ifade etmek lâzım gelirse, bazı yerlerde bittabi o suretle ifade etmişizki, icabında kısılırsa mutazarrır olmıyalım. Meselâ İskenderun'u aldım, Dirzur'a gittim, şöyle böyle oldu. Fatıma'nın cenubundan aldık, Dizrur'dan aldık, bunlar tabii bir esasa istinat eden şeyler değildir. Böyle olmakla beraber bir kaç zaman sonra hâkim olduğumuz hat bizim hududumuzdur. Bu emperyalist, müstebit istilâcı bir ifadedir. Dünyada menfur bir

şeydir, dediler. Zaten Vilson milliyetler esasına göre bir hudut göstermek lâzımdı, milliyet prensiplerine müstenit bir şekilde olmadı. Bir ifade bulalım. Hududu millimiz nedir? Behemehal, Türklerle ve behemehal mukadderatımızla teşriki mesai etmiş olan Kürtlerle meskûn olan mahaller bizim hududu millimiz dahilinde kalmak lâzım gelir mi? Hayır, hayır. Bu pek vâsi olur. bunun üst tarafında kalan Türkler ve ırkdaşlarımızla dahi... Efendim, gayet vâsi bir mikyas tutmuş olur. Bütün dünyanın.... Maattcessüf bugünkü kâfi ve vafi değildir. Bizim hududu millimiz bize mesut ve müstakil yaşayabilecek bir hududu milliye olur ve menafiimize azamî mutabık çizdirebileceğimiz hudut hangisi ise, işte o hududu millimiz olacaktır. Yoksa sarih bir şekilde çizilmiş bir hattı hudud...

VEHBİ BEY (Karesi) — Mütarekenin hini akdinde muhasım ordıların işgali altında kalan... İşgal haricinde kalan hattı mütarekedir. Misakı Millide mukayyettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arzedeyim efendim, Malûmu Âliniz İskenderun bölgesinden İran'a ne bizim ve ne düşmanın kuvvet muayyen noktalar ve mıntakalarda bulunabilir. Buyurduğunuzu nazarı dikkate almak lâzım gelirse o zaman düşmanın kuvveti falân yerde, oradan ilerisi meşgul değildir. Bizim de filân yerden filân yere kadar binaenaleyh bir hattı müdafaa olmak lâzım gelirki... Olunabilir. Meselâ düşmanın aynı istikamette kalmış bütün ordu ricad etmiş, bizim bir müfrezemiz ricat edememiş ve meselâ Dirzur'da ricat edemiyen... Şimdi biz iddia ediyoruz ki, Dirzur hududu millimiz dahilindedir. Bunu idia ederiz Herhangi bir şeyi temin etmek için.. .Fakat düşmanın tahti işgalinde kalmış olan hattı mütareke..

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — İskenderun mıntakasında kesif bir Türk var mıdır? Bizim hududu millimiz olacaktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O başka bir meseledir. Bu hudud Misaki Millimize münafi değildir. Misaki Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizde tesbit edeceğimiz hat hattı hudud olacaktır. Hiç bir mana ifade etmez. Biz zaruret dolayısiyle.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Misakî Milliyi yanlış anlıyoruz. Zannediyoruzki, kesif bir suretle Türk olan aksamı Misakı millimiz dahilindedir. Misakı millimize muvafık olmıyarak terkedeceğimiz yerler... Ve anavatana hiçbir mania olmamak üzere mültesıktır. Bir zaruret dolayısıyla Adana'yı da terketse idi, Misakı Milliye muvafık addetedecek miyiz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Malûmu Âliniz Misakı milliye göre ve zatı âlinizin beyanatına göre... mültesıktır... Arada katiyen bir... Yoktur.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Neden Batumu bıraktık? Misakı Milliye muhalif hareket etmedik mi? Misakı Millinin hududa ait birinci maddesiyle tezat teşkil etmiyor mu? Bendeniz diyorum ki, tezat teşkil etmez bir hattı mütareke yoktur, olmamıştır. Ârayı umumi usulünü kabul etmiştik.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyfendi Hazretleri bu hududun Misakı Millimizin hududa ait maddesiyle tezat teşkil edip etmiyeceğini söyliyorlar. Bizzarure taahhüt iddia ettik ve ben iddia etmiyorum. Misakı Milliye mugayir olmadığını söyliyorum. Yapılan şeyin pekte buna muğayir olmadığını iddia ediyorum. Kuvvet ve kudretimizin imkânları derecesinde tespit edeceğiz. Mademki gayri muayyendir...

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, Misakı Milliye tezat teşkil ediyor. Misakı Millinin İstanbul'da müzakeresi esnasında... Bir şey yapamayız ve biz bunu yapmış olmakla elimizden İzmir'i alamazlar... Merakibi bahriyesinin nerelerde seyri sefer edebileceği zikredildi. Karar ilân edildi. Bu kararda inhanı noktası zikredildi. Ve bu müstenidileyh oldu. O vesile ile mütarekenamenin imza edildiği tarihten itiberen....

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, mütareke akdolunduğu zaman İskenderun'da bizim kuvvetimiz vardı. İngiliz ve Fransızlar derhal oradan çıkacaksınız, dediler. Orasını düşman eline vermeğe razı olmuşlardır. Binaenaleyh İskenderun dahi düşmanın tahtı işgalinde idi.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Adana'da da öyle olmuştur. Süngü süngüye bulunduğumuz bir sırada düşman işgale muvaffak oldu. Binaenaleyh bu maddeye göre düşmanın tahtı işgalinde...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şimdi Safa Bey zâtı âlinizin iddia buyurduğunuz gibi hududun haricinde bulunan... İskenderun ve Antakya gibi mahaller vardır. Fakat yazık değil midir ki, böyle ekseriyetle Türk olan yerler Misakı Milli dahilinde olduğuna delil değildir. Misakı Millimize de muvafık değildir. Yine bu heyet İskenderun ve filânan cenubunda kalan aksamı araziye muvafakat etmişti.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Berayı malûmat arzedilmiştir, muvakkat olunmamıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bir kayıt ile hududun cenubunda bırakılmış olmasını ben şahsen o kadar mühim telakki etmiyorum. Biliyoruz ki oradaki ahali buraya murahhas göndermişlerdir. Hepimizin eline birer vesika verilmiştir. Azamî olarak bize verdikleri salahiyet bundan ibarettir. Bundan fazla muhtariyet gibi, istiklâl gibi bir şey temininе muvaffakiyet hasıl olmamıştır.

BİR MEBUS BEY — Efendim bu itilâfname hakkında Ruslar nasıl düşünmektedir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Acaba Ruslar nasıl düşünüyor? İhtimal bunu merak edenler vardır. Müsaade ederseniz buradan bahsedelim. Geçenlerde, üç, beş gün evvel benden bir mülakat talep etti. O gelmek istedi ben gittim. Kendisi bana açık ve kati olarak dediki: Fransızlar iki şartı mutekaddim dermeyan etmişlerdir. Bunlardan birisi Türkiye ile Rusya ittifakının bozulmasına dair, ikincisi, Kafkasya'da eski emperyalist hükûmetlerin iadesine dairdir. Ben, dedim, böyle bir şey olmamıştır ve o adam da böyle bir şey söylememiştir. Bu teminata kanaat getirdi. Bu kanaati istihsal eyledikten sonra kendisinin kanaatını hem tezyit etmek ve hem noktai nazarım anlamak için biraz daha fazla izahat verdim. Binnetice dedimki, buna bizim Heyeti murahhasamız, Heyeti, Vekilemiz, Heyeti Umumiyemiz razı değildir. Pek kıskanç bir halde bulunuyoruz. Ben ikimiz şahsan görüşelim, iki arkadaş gibi. Senin dahi şahsan ve Hükûmetin namına noktai nazar ve mütalaanı anlamak istiyorum. Dediki, beni gayet müşkül bir mevkide bıraktın, binaenaleyh ben söylemek mecburiyetindeyim. Efendim, belki iki üç saat devam eden bir diskur yaptı. Beyanatının silsilesi şudur: Böyle bir itilâfnameye karşı ne yapmak lâzımdır? Şu suallere cevap vermek lâzımdır. İstanbul'un vaziyeti nedir? Bunu bildiği gibi izah etti. Memlekette vaziyeti dahiliyeniz nedir? Bunu güzel ve mantıkî bir surette vaziyeti dahiliyeniz budur, dedi. Sonra vaziyeti maliye ve iktisadiye ve askeriyeniz nedir? Bunların bazılarını bilirim, bazılarını bilmem. Ve sureti umumiyede vaziyeti maneviyeniz nedir? Dedi. İşte bunların hepsine vereceğiniz cevaplar bu itilâfname karşısında alacağınız tavrı tayin eder dedi. Hülâsa ve netice olarak ben diyebilirim ki, böyle bir itilâfname üzerinde bir anlaşmadan ibarettir. Bu bizim yaptığımız şeyler bir prensiptir dedi. Ondan sonra tasavvur olunan mehazirin hiç birisi dedi. Kendisi Rusya aleyhinde olmamak şartıyla bizim bu şekilde daha kuvvetli olacağımıza kanidir. Bu hususta noktai nazarını söyledi. Bu meseleyi halletmek için vâridi hatırım olan şey şudur: Pek haklı olarak birtakım tetkikat yapmışlardır. Heyeti murahhasa bu tetkikatı icmal eder, bundan sonraki müzakerat üzerinde tekrar çalışır, muvaffak olursa olur. Ondan sonra burada beraberce mütalaa ederiz, bu iş biter.

VEHBİ BEY (Karesi) — Müsaade buyurunuz bir şey arzedeyim. Malûmu âlinizin bir çok mevaddı feda ediyoruz. Müzakere edeceğiz. Bu müzakerede bulunan arkadaşlar yorgun. Bunlara bir iki arkadaş ilâve etmeli.

Bir Mebus — Müzakerenin kifayetini teklif ediyorum.

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Müsaade buyurursanız müzakerenin kifayeti Meclise aittir. Bendeniz bir şey arzedeceğim. Şimdiye kadar ısrar edilmesi icabeden, tadil edilmesi birtakım noktalar tebarüz etti gibi geliyor. Bu noktalarda ısrar edelim. Yalnız görüşmenin bir kaç türlü müşkülü vardır. Birisi; meselâ, Hariciye Encümenimizle görüştürmek. İkincisi; şimdiki heyeti murahhasa ile... (Takririmiz var sesleri) Takrir filân kabul etmem. Meclisin bize karşı emniyeti vardır. Onun için bendeniz arzediyorum. Bize hakaret olur. Biz istifa ederiz. Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde Ferit Bey ve daha bir çok arkadaş alalım. Diğerlerimiz kâfidir. Fethi Beyefendi hukuk müşaviri. Çok ziyadeleştirmiyelim. Bir kişi daha kâfidir. Tekrar bir daha görüşelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Heyeti murahhasa imza heyeti değildir. Ben arzediyorum. Bu ehemmiyetli bir iştir. Bizim düşünemediğimiz noktaları bize izah edecek, irşat edecek, heyeti murahhasada müşavir olamaz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Sonra heyeti murahhasa meselesinde bendenizin salâhiyetine müdahale edilmiş olur. Yalnız kalabalık olmıyalım. Bu işte çok murahhas olmaz. Herifle karşı karşıya geldiğimiz zaman Paşa hazretleri bulunduğu zaman heyetle birlikte müşavir bulunmasın. Başka şekil vermek doğru değildir. Bu kâfidir.

HÜSREV BEY (Bolu) — Ferit Bey, Münir Bey gidip görüşseler olmaz mı? Bu suretle Hariciye Encümeninde müzakere yapılabilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hariciye Vekâletine ya emniyetiniz vardır, ya yoktur. Burada en şedit noktaları zannediyorum ki, çok evvel düşünmüşlerdir ve tenkit etmişlerdir. Böyle olmakla beraber daha ziyade temini memleket ve menfaat edecek arkadaşlar varsa onları gönderelim. Ötekiler derhal çekilsinler. Diğerleri idare etsin. Hali hazırdaki arkadaşlar buna hazırdırlar. Hatta Hariciye Vekâletinden çekilmek en büyük nimettir.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın... Söz isteriz sesleri)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar, intihabat esnasında ben şu suretle millete ahdettim. Gürültüler) Sulh meselesi için mebus oluyorum. Ben ancak bu vazifeye bugün başlıyorum. Benden ziyade sonra intihapta intihap olunan arkadaşlar bilhassa bugün için intihap edilmişlerdir. Şimdiye kadar söz söylemiş olan arkadaşlarımdan bir ikisi müstesna olmak üzere iştirâk ettim. Benim son derece ehemmiyet vermiş olduğum bir noktayı ele alacağım. Bugün İbrahim Bey arkadaşımız uzun uzadıya burada şerhetti. Benimki dahi tamamiyle ona mutabık olmak üzere Antakya mıntakasıdır. Bu mıntakaya ben bilmem bence son derece musip veya gayrı musip olarak ehemmiyet veriyorum. Bir kerre: demin de söylediğim veçhile (İnhanı) noktası) bir noktayı harekettir. Zaruret itibariyle, Misakı Milli itibariyle değil, terkediyoruz Salahaddin Bey arkadaşımız İskenderun limanında Türklere mahsus bir rıhtım bulunsun, (müteaddasında bulundular. Çok musip bir teklif.) (1) Efendim heyeti muhalihasamız, hiç olmazsa Salâhaddin Beyin teklifi veçhile, orada Türk antrepolarının teşkili (için sarfı gayret buyursunlar.) (2) Böyle olmakla beraber bu parçaların terk edilmesine vicdanım katiyen razı değildir. 245 bin küsur halis Türk var orada. Buna mukabil vaktiyle Suriye'den getirilmiş olup Arap ırkına mensup Fellâh denilen bir kaç bin kişi vardır. Efendim, mesele verdiği ehemmiyet itibariyle şu kadar bin kilometre mesahasında bir yer kaybediyoruz. Mesele sırf iktisat itibariyle haizi ehemmiyettir. Fransızlar katiyen burasını boşaltarak Frenk, Ermeni haline getireceklerdir ve buna eminim. Beş altı senede muvaffak olacaklardır. Bu oldumu Antakya parçasına arkadaşlar (İnna lillah ve inna ileyhi râciun) demek icap edecektir. Yarın Fransız inşaallah Suriyeyi tahliye edip çekilip gidecektir. Lâkin emin olunuz arkadaşlar bu Antakya parçası yine bir Fransız, Hiristiyan parçası olacaktır. Bu kara çalıyı mümkünse ortadan kaldırmağa uğraşın. Arkadaşlar yoksa Arap ve Türkiye iki Devleti İslâmiyenin ittihadına mani... Yalnız bununla kalmıyacak orada bizim Anadolu kervanlarımıza bir bukağı olacaktır. Aynı zamanda İskenderun denilen mahrece tıpa olacaktır ve Anadolu iktisaden ölecektir. Zira arkadaşlar, Maraş, Antep Urfa değil Erzurum ve hatta vasatî Anadoluda bulunan Sivas'ın ihracatı İskenderun vasıtasıyladır. Bu kadar mühim olan İskenderun için... Büyyon kaynıyor, et suyu gibi kaynıyor. Ben de öyle ise volkan gibi kaynarım. Efendim, meselenin ehemmiyeti o kadar büyüktür ki, Allah bilir, diyemem. Zararlı noktalara ehemmiyet veriyorum. Çünkü bütün ehemmiyet bu parçada toplanıyor. Yarın Fransızlar kovulurken simendiferler yine elimizde kalacak. Filân noktaya gidecek. lâkin burada yapmak imkân haricinde kalır, yine muhaceret husule gelir. O yaptıracaktır. Bizim mukaddes gayemizin taalluk ettiği dava var, Trakya davası var, filân, fâlan davası var. Bu mukaddes davalar için bir sui misal teşkil edecektir. Evvel emirde istirham ederimki bizim Misakı Millimizin mebdei İnhanı değil kıyamete kadar bu fikirde israr etmeliyiz. Allah korusun, zaruret icabı biz bu parçadan vaz geçecek isek emsali âtiyenin ruhunda Antakya parçası daima gömülmelidir. Zaten bir takrir yazdım, âcizane bildiklerimi orada tespit ettim. Hariciye Vekili Beyin diğer bir nokta üzerinde nazarı dikkatlerini celbederim efendim. müessesatı tedrisiyeye dair bir mektup var. Bu mektup diplomat olmadığım halde şaşdım kaldım. O kadar muzir tarzda yazılmış ki, âdeta istihlâlimizi kapitalasyonlarla bağlıyor. Meselâ Türk kanunlarına muhalif olarak propaganda yapmayacak. Bunu çocuklara söyliyor. Nasıl ispat edeceğim? Çünkü teftiş yok. Bu mektupta teftiş hakkı sükûtla geçiştirilmiş. Katiyen bu mektupta teftiş hakkı temin edilemez. Bilakis sakıt oluyor. Şu halde (olmak üzere Fransız) yerine (Türk kanunlarına tabi olmak üzere müessesatı tedrisiye ve hayriye) denilirse o vakit hakkı teftiş temin edilir. Teklifim bundan ibarettir. Bunun da okunup zapta geçirilmesini istirham ederim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar; bu meselenin bu tarzda münakaşası pek çok uzayabilir ve bundan bir netice çıkmak müşküldür. Meclisin noktai nazarı anlaşılmıştır. İtiraz edilen noktalar tamamen taayyün etmiştir. Binaenaleyh murahhaslarımız bu nokta üzerinde daha fazla menafi te-

---

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mün etmek üzere müzakereye devam etsinler. Artık hiç bir şey yapmak imkânı kalmadığına kani oldukları zaman, bu iki üç gün zarfında onun üzerine son kararımızı veririz ve artık şimdilik bunun müzakeresini kâfi görelim.

REİS — Reis Paşa Hazretlerinin izahatını kâfi görüp teklifi kabul edenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Yarın içtima edilmek üzere celseye nihayet veriyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	360:361
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	361
1. — Fransızlarla yapılacak itilafname	*361:372*

Cilt : 13

96 ncı İnikat, 3. Celse

DOKSAN ALTINCI İÇTİMA

18 Teşrinevvel 1337 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi.

KÂTİPLER : Mahmut Sait (Muş),

REİS — Celse küşat edildi. Zaptı Sabık hülasası kıraat olunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULASASI

16 Teşrinevvel 1337 Pazar

BİRİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilmukabat zabtı sabık hülasası kıraat ve aynen kabul olundu. Makamı Riyasetten verilen söz üzerine Mardin Mebusu İbrahim Bey hudut maddesine, Konya Mebusu Vehbi Efendi tadilatı mümkine icra olunarak itilâfnamenin vücubu tasdikına, Karesi Mebusu Basri Bey itilafnamenin Misakı Milliye, menafii vataniyeye muhalif olduğundan refine, Van Mebusu Hakkı Bey Resülayından Cezireye kadar olan hudut kısmına, Karesi Mebusu Vehbi Bey itilafnamenin Misakı Millinin birinci maddesine mugayir olduğuna, şimendifer hattına, İskenderun - Antakya mıntakadına, Bağdat hattı imtiyazının devrine ve usulü zabıtasına, mekteplere, Hicaz demir yoluna, evvelemirde hükümetçe izahat istasından sonra kararı kati ittihazı lüzumuna, Erzurum Mebusu Durak Bey Baş kumandan Paşa Hazretlerinin beyanı mütalaa buyurmalarına, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey tadilatı mümkine yapılarak akdi itilafın muvafakatine, İstanbul Mebusu Ferit Bey itilafın esas - zatı itibariyle şerait ve teferruatı itibarile kısmı evveli badelasvip memleketin hakimiyeti milliyesine, milletin saltanatına muvafık desatire tebean menafii siyasiye, maliye ve ticariyemizi temine, arzuyu sulhperveranemizi idameye kafil olmasına, hudut aksamına, şirketle bilitilaf kaydının refine, teminat akçesine, hattın umuru zabıtasına, usulü rüsumiyeye, müstahsalatı mahalliye tabirine, Hariciye Vekili Bey murahhasla bu dairede görüşüldüğünden zapta geçmesi mümkün olduğuna, Ferit Bey her halde bu babta bir madde ilavesi mümkün olduğuna, münasebatı ticariye dolayısile mücavir üç livamızın Suriyeye kesbi irtibat eyliyeceğine, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin «yahut bilâkis Halebi bize rabt eyliyeceği» beyanına Ferit Bey, bunun da melhuz olduğuna; gümrük hututunun mazarratına, hakimiyeti saltanatımıza muvafık olmayan kuyudun, gümrük hattının bir zaman ile takyidine, münakaşa tefrik etmeksizin gümrük mukavelenamesini tanzime müheyya olduğumuz, Hariciye Vekili Bey Fransa - İsviçre arasında mümasili mevcut olduğuna, Ferit Bey nakliyatı askeriye hakkının takyidine, Cezirei İbni Ömer meselesine velhasıl hudut maddesinin - muhteif cihetlerin bittetkik cevap itasından sanra - halline, (sanayi mektepleri) tercümesine, hattı ittisale, Fransa vaziyeti siyasiyesine dair tenkidat ve mülahazat ve müdafaat dermeyan eylediler; teneffüs için celse tatil edildi.

İKİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde küşat olunarak müzakerata devamla Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey memleketin vaziyeti iztırariyesi karşısında tadilatı mümkine icrası ve ademi imkânı halinde itilâfnamenin kabulünü, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri müsvedde halinde bulunan itilâfnamenin davayı aslimizde, Misakı Millimizde hali ihtilafda olmadığını, kabulünde bir beis bulunmadığını, mukabil teklif ile şekli hazır arasındaki farkları bedel izah müzakeratın tarihçesini ve safahatını, Heyeti Vekilenin kabul veya ret muvacehesinde kaldığından ve mümkün olan mesaisini sarfettiğinden beraya istişare Meclisi Aliye arza karar verdiğini, itilâfnamenin sulha musil bir mebdei hareket, zemin teşkil etmekde olduğunu, Fransa hükümetinin Türkiyenin istiklâl ve hakimiyetine müteallik kâffei mesaili bir itilâfı samimane ruhile halle cehdetmesi itibarile tanzim edildiği mahiyetinde bulunduğunu, müddeti gayri muayyen bir mütarekename hükmünde olan itilâfnamenin temin eylediği menafi bahsinde misakı Millide muayyen hudut ile tedat olmadığını ve çünki sarih, kati,

nisbet hattı mütareke ve hududu milliye bulunmadığını, velhasıl hududa müteallık Misakı Millînin birinci maddesile tezat teşkil etmiyeceğini, mukabil tekrarile İskenderun - Antakya mıntakasının cenubda hudut haricinde kalmasına muvafakat edildiği ve mamafi bu defa bir şekli mahsus ilâve olunabildiğini, muhtariyet ve istiklâl gibi bir şekil temin edilemediğini, müttefikimiz Rusların da işbu ittilâfnameyi tasvipkar olduğunu, tenkifatı cariyeyi heyeti murahhasamız bilâhare azami menafi teminine muvaffak olur veya olamazsa son şeklin Meclisi Alide bilmüzakere halledilmeyeceğini; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tadilat hakkında Hariciye Encümenile Mösyö Franklen Büyyonun görüştürülmesi, heyeti murahhasaya bir iki zat daha ilâvesi gibi iki şekil tasavvur ettiğini, Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde heyeti murahhasai sabıkaya kendilerini takviye ve irşat edecek, izah ve tenvireyliyecek Fevzi Beyin ve diğer rüfekanın ilâvesini, Mustafa Kemal Paşa hazretleri murahhasla görüşüldüğü vakit heyeti murahhasa ile birlikde müşavir bulunamıyacağını, Trabzon Mebusu Hüsrev Bey murahhasların tebdili muvafık olmayup Hariciye Encümeninde müzakere ve münakaşe yapılabileceğini, Mustafa Kemal Paşa Hariciye Vekili Beye ve müzakereyi idare eden diğer zevata emniyet ve itimat mevcut olmakla beraber heyeti müşavirinileyhanın evvelce düşünmüş ve tenkit etmiş olmalarına göre onlardan daha ziyade temini menfaati memleket eyliyecek arkadaşlar varsa heyeti murahhasanın derhal çekileceğini, Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekâletinden bile çekilmeye müheyya bulunduğunu söylediler. Reis Vekili Beyefendi Heyeti umumiye hakkındaki müzakerenin kifayetini reye vazederek kabul veya redde tereddüt hasıl oldu. Müteakıben Mustafa Kemal Paşa Hazretleri yapılacak işin Meclisçe veya heyeti murahhasaca olacağının lüzumu tesbitini, riyasetleri tahtından cereyanı müzakerat için heyeti murahhasanın mukatı nazarının tasvibini ve muğlak efkâr ile karşılaşdamıyacağından azami tarzın tayinini. Bolu Mebusu Hilmi Beyin Antakya mıntakasının terki caiz olamıyacağını, İskenderunun Anadolunun mahreci olduğunu, sair mukaddes davalara sui misal teşkil eyliyeceğini, misakı millimizin mebdei, noktai hareketi Lazkiye şimalinde kâin İnhanşı mevkii olduğundan burda ısrar edilmesini, müessesatı tedrisiyenin tefiş hakkı ıskat olunduğunu (Türk kanunlarına tabi olacak müessesatı hayriye ve tedrisiye) denilirse teftişin temin edileceğini ve Mustafa Kemal Paşa hazretleri meselenin işbu tarzda müzakeresi pek güç neticeye vasıl olacağını, münaşakası uzayabileceğini, Meclisin nıkatı nazarı teayyün ettiğini, murahhaslarımızın bu noktalar üzerinde daha fazla menafi emin etmek üzere müzakereye devam eylemelerini ve artık hiç bir şey yapmağa imkân kalmadığı anlaşıldıkdan ve son şekli teayyün ettikden sonra son kararımızın verilmesini ve şimdilik bu meselenin tehiri müzakeresini ifade ettiler,

Canibi âlii riyasetten Paşa Hazretlerini teklifi vakii reye vaz olunarak ekseriyetle kabul edildi ve celseye nihayet verildi.

Birinci Reis Vekili	Kâtip
Hasan Fehmi	Muş
	Mahmut Sait

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum; kabul edenler.. Etmiyenler.. Kabul edilmiştir,

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Fransızlarla yapılacak ittilafname

REİS — Türk Fransız ittilafnamesi üzerindeki müzakerata devam ediyoruz.

FERİT BEY (İstanbul) — Hariciye encümeninde mevcut iken söylememiş de şimdi neden söylüyor? Kendisine vaki olan suallerde söylememiş de şimdi söylüyor demiştim. Bunlar da zabta geçsin.

HİLMİ BEY (Bolu) — Meselenin ehemmiyetine binaen mufassal bir takrir vermiştim. Bu takrir takdim etmekliğim dolayısiyle Hariciye Vekili Beyefendiye şimdi sordum. Fakat kendisi o takrirden katiyen malumatı olmadığını beyan ettiler. Bu kadar mühim olan bir meseleyi nasıl olur da Makamı Riyaset ihmal eder?

REİS — Efendim Hilmi Beyin bir takriri vardır, diğer arkadaşların da beş takriri vardır. Müzakere kâfi görülmediği, tekrar heyeti murahhasanın Fransız murahhasiyle temasına talik edildiği için evrak takımiyle nezdinde kaldı. Riyaset vazifesini ifa etmiştir. Heyete arz edilmeyen takriri ben veremem. Şimdi nizamname zamanında değiliz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — İş işden geçdikten sonra neye yarar?

REİS — Zabtı sabıkı kabul edenler lütfen el kaldırsın... Zabtı sabık kabul edildi... Mamafih Heyeti Celileniz. Münasip görürse Hariciye Vekili Beye şimdi tevdi edebiliriz. Müzakere kâfi görülmedikçe tak-

rirleri hükümete tevdi edemezdim. Fakat Heyeti Vekile... (Gürültüler.)

Buyurun Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar, son celsede vermiş olduğunuz karar mucibince Franklen Büyyon ile, tamamen vukubulan irşadatınız nazarı dikkate alınmak üzere müzakereye devam olunmuştur. Müzakereye devam eden arkadaşlar Yusuf Kemal Beyefendi Hariciye Vekili sıfatiyle Sevzi Paşa hazretleri de hazır bulundu. Müzakereyi olduğu gibi hülasa edeceğim. Kendilerine dedim.. ki şimdiye kadar heyeti murahhasamızla cereyan eden müzakeratınız neticesinde tespit olunabilen şekiller pek de tatminkâr görülmüyor. Binaenaleyh Meclisiniz tarafından daha büyük bir itiraza maruz kalmamak için o şekli olduğu gibi Meclise sureti mahsusada arz mecburiyetini his ettim ve Meclis o itilafname müsveddesi üzerinde ve bahusus bazı noktaları üzerinde pek şedit tenkidatta bulunmuş ve bu şekiliyye sureti katiyede kabul edemeyeceği temayülünün hissini göstermiştir. Ve fakat ilâve ettim. Gerek biz şahsen ve gerek Meclis bizimle Fransa arasında biran evvel hakiki bir sulh ve mesalemetin teessüs etmesine taraftardır. Ancak menafii milliyemizden sarfı nazar edememek bizim vazifemiz ve vicdani mecburiyetlerimiz icabatındadır ve kendisine teklif ettim açık müzakere yaptım, tetkikatı umumiyeyi işaret ettim ve Meclisin tetkikatı umumiyesi hangi noktalara mütevaccih ise o naktalara işaret ettim. Ezcümle altıncı maddeden başlamıştım. Tam bir affı umumi mevzubahistir. Oraya hukuku şahsiyeyi harice bırakmak kaydını koyalım, dedim. Bu affı umuminin Antakya ve İskenderuna şâmil olmaması lüzumundan bahsettim. Sekizinci madde İskenderun ve Antakya havalisi için pek azim ve şedit ve gayri kabili müdafaa tenkidat olduğunu söyledim. Dokuzuncu madde de hudut meselesine aittir. Bunun bu şekliyle şayanı kabul görülmediğini söyledim. Sonra onuncu madde de kabir meselesi vardı. Müfit Efendi hatırlamıştı. Onuncu madde de Sultan Osmanın kabir meselesi hakkında tenkidatlarını söylemişti. Burası yalnız bir mezardan ibaret midir? Tabii bunun müştemilatı da olmak lâzım gelir. Onu hatırlatmıştım. Sonra on birinci madde kî şimendifer meselesidir. Orada başlıca şirketle bir tilaf ikaz meselesi sonra asker nakli meselesi... Burada katiyen muarız bulunduğumuzu ifade ettim. Sonra On ikinci madde ki muayyen sancaklar hakkında münasip bir usulü rüsumiye ittihadı meselesidir... Halep arasında bir usulü rüsumiye vazını kabul etmeyeceğinizi söyledim. Nihayette bu koyun suyu için bir «müttefikan» sözü varki, çıkarmak istiyoruz. Buna da bazı arkadaşlar itiraz etmişti. Yani bu kadar bir hulasa bu itilafname ile beraber siz buradan gitmezden evvel Fransa Hükümetiyle aramızda daha sarih, daha kati surette görüşmekliğimiz kanaati izhar olunmuştur. Hülasa bu tenkidatı hangi noktala ait olduğunu dinledikden sonra uzunca bir diskur verdi. Bundan anlaşılan şey müteessir olduğunu işaret ettiğim noktalarda tadilat yapmaya pek de muktedir olamayacağını, salahiyettar bulunmadığını mücmelen ifade etti. Fakat bu umumi sözlerden sonra tekrar onu mütalaatına mukabil ben de maddeler üzerine yeniden mütalaa dermeyan edeceğimi söyledim. Bize ne vereceksiniz? dedim. Cevaben dedi, daha evvelce bu mektuplar teati edilirken İzmirin, Trakyanın iadesinde sarfı mesai edeceğinizi kaydedin, demiştik. Biz bunu yapacağız fakat müttefik bulunduğumuz devletlere karşı Trakya ile İzmirin iadesine resmi kâğıt veremeyiz. Size senet vermeye cesaret edemeyiz. Yani kâğıt üzerine koyamayız. Fakat çalışırız. Onun gibi size bunları vereceğiz. Fakat itilafnamı ile beraber kâğıda koyamayız, dedim. Cevaben, ben de; bunun madde olarak kâğıda konmasını teklif etmiyorum. Baş başa görüşmeliyiz, anlaşmalıyız, dedim. Burada teslim etmeliyiz ve biz görmeliyiz. Sizden istifade edeceğiz, yapmak istiyoruz, dedi. Bugün Fevzi Paşa Hazretleri yalnız bu mesele hakkında kendileriyle görüşmek üzere gitmişti. Ve filhakika bugün görüştüler. Sonra efendim, on dördüncü maddede müttefikan kaydı vardı. Bir taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, diğer tarafdan Fransa hükümeti gibi bir şekil vardı. Meclisimizde burada itiraz edildiği için biz onu alelıtlak kabul etmek istemiyoruz, «müttefikan» kelimesini kaldıracağız. Fakat tensip buyurulursa.

Maddeyi de bareber kaldıralım. Maksadımız Haleb'i susuz bırakmamaktır, dedik. Biz de düşündük. Binaenaleyh nasıl bir şekil koymak istiyorsanız kabul ederiz. Halep ahalisiyle hattın şimalindeki ahali ile alakadar olan mahaller ahalisi yeğdiğeriyle uyuşarak, anlaşarak her iki tarafı adilane bir surette tatmin edecek surette olsun dedik. Maksat bunu çıkarmaktır. Onun yerine doğrudan doğruya iki İslam millet arasında ve komşular arasında hallolunur şeklinde hususî bir şekil ve mahiyet verebiliriz dedim. Bilhassa gümrük meselesini kendisine açık söyledim. Biz bunu kabul edemiyoruz. Mıntakai nüfuzu kabul etmiyoruz. Korkuyoruz ki bize bunu kabul ettirmekle ufak bir mıntakai nüfuz yerine, mıntakai iktisadiye çıkaracaksınız. Bütün memleketimizi mıntakai nüfuz gibi kullanacaksınız, dedik. Bütün bu tevehhümat karşısın-

da bunu kabul edemeyiz. Yoktur dedi. Maksadımız Haleb'i müşkil bir vaziyette bırakmamaktır. Bir çok münakaşattan sonra biz size teklif etmiyoruz ki aramızda gümrük olmasın. Behemahal aramızda gümrük olacak. Gümrüksüzlüğü biz düşünmediğimiz için itirazınızı kemali hulus ile dinleyeceğim, dedi. Ben de dedim ki; mademki iki hükümeti dost olarak telakki ediyorsunuz. Bir hükümet dost olan bir hükümetle ne yaparsa öyle yapalım. O halde umumî olarak böyle bir madde koyalım. Yani buitilâfname imzalandıktan sonra Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük mukavelesi ve yahut muahedesi yapmak üzere bir komisyon teşkiledeceğiz ve bu komisyon o gümrük mukavelenamesinin müddetini ve şeraitini tespit edecektir. Bu komisyon vazifesini bitirinceye kadar tarafeyn serbestisini muhafaza edecek. Bu şekli binnetice kabul etti. Zannederim ki arkadaşları da tereddüde düşüren hususî menafi meselesi bu idi. Hepsini kaldırarak doğrudan doğruya kendi menafiimizi esas tutarak bir gümrük mukavelesi yapmak üzere bir komsiyon yapmağa hazırız ve yapalım. Tayin edeceğimiz komisyon menafiimize muvafık şeraiti kabul eder, muvafık olmayanları reddeder, yahut yapılamayan şeyleri yapamaz. Yapamazsa yapamaz. Yaparsa ne alâ... İkmal edinceye kadar istediğimiz kadar gümrük vazederiz. Böyle bir şey tadil olundu efendim. On birinci madde : Şimendifere aittir. Bu şimendifer hattına ait olan maddenin ben iki noktasında biraz fazlaca çalıştım. Diğer taraftan Yusuf Kemal Beyefendi çok münakaşalar yaptı ve çok mütalâalar dermeyan etti. Fakat binnetice şu oldu : Arkadaşların en çok mazurlu gördükleri; hattın ve istasyonların inzibatı sahibi imtiyaz şirketin bilitilaf Türk zabıtası tarafından temin olunur. [illegible]ndir. Muhafazası bize aittir. Bu itilafname [illegible]asıl muhafaza olunursa öyle yaparız. Bu itil[illegible]ye bu kaydı koymayacağız, dedik. Binnetice muvafakat etti.

Sonra Fransa Hükümeti şimendiferle nakliyatı askeriye icrasını haizdir, kaydı vardı. Buna itiraz ettik - Bir defa dedik; Fransa Hükümetinin bizim memleketimizde, bizim arazide bizim memleketimizdeki şimendiferle nakliyatı askeriye icrasına müsaade edemeyiz. Çünkü Fransa bu şimendiferle askeri nereye nakleder? Farz edelim ki aleyhimize değil. Cenuba nakledecek. Yine İslâm kardeşlerimize karşı sevk edecektir. Fransız Hükümeti bittabi her hangi bir mıntakada kuvvet istimal eder. Fakat Türkiye Hükümeti Fransa'ya yardım edemez. Bu babda hiçbir itilâf yapamaz. İslâm nazarında vaziyetimizi düçarı müşkilât eder. Sureti umumiyede nakliyatı askeriyeyi kabul edemeyiz, dedik. Hayatî bir nokta olarak telâkki ettiler. Behemahal nakliyatı askeriyeyi yapacağız. Ve yapamazsak oralarda temini hakimiyet edemeyiz. Biz (teçhizatı askeriyeyi ve askerlerimizi deve) (1) ile mi göndereceğiz. Neticede bundan sarfı nazar etmek mümkün olamayacağını görünce yalnız Fransa Hükümeti kaydını kaldıralım bilmukabele biz de Meydanı Ekbezle Çobanbeyli arasında kendi askerimizi sevk ve nakledebilelim. Bunu binnetice kabul etti. Biz nakliyatı askeriye icra edeceğiz. Onlar da Çobanbeyli'den Nusaybin'e kadar nakliyatı askeriye yapabilecekler. Ancak zevahiri kurtarmak itibariyle Fransa Hükümeti kaydını kaldırdık. Türkiye ve Suriye dedik. Bunda da bunu yaptırabildik efendim.

FERİT BEY (İstanbul) — Müddet meselesi mevzuubahis oldu mu?.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — İlaniha ye sevkedeceğiz. Yani biz orada bulundukça asker sevk edeceğiz. Siz niçin asker sevk edeceksiniz? Biz de dedik ki her halde Fransızlara karşı asker sevk etmiyeceğiz. Her halde onun cenup tarafında kalan mıntakaya asker sevk edeceğiz. Burada açık konuştuk biz de sevkedeceğiz. Bu müştemilat meselesidir, dedik. Bunu kabul etti. Fakat bu müştemilat Cerablüse kadar... etmesin.

Sonra en esaslı hudut meselesi. Bu hudut meselesi hakkındaki mütalaatını ve müdafaat sırasında çok söz söyledi. Franklen, «binnetice, bunu muktedir değilim, çünkü daha evvel mevzuubahis oldu, Heyetiniz itiraz etti ve red Bunu Bryan'a yazdım Aldığım cevap [illegible] malumunuzdur, bu hudut meselesini kabul ettiremediğiniz takdirde vazifeniz avdet etmektir, cevabını aldım. Ona dair hiç bir şey yapamam» dedi. Mamafih ben, dedim ki kendisine; sizin maksadınızı tamamile anladık. Fakat bizim de Meclisimizin behemehal tatmini lâzımdır. Siz noktası noktasına ısrar edeseniz, haklikaten yapacak başka bir şeyimiz kalmaz. Ben [illegible]sen düşünüyorum. Meclis bunu kabul etmez. Benim tarafımdan ufak tefek şeylerin kabul olunmasile dahi Meclisin bu meseleyi kabul edeceğini zannetmem. Fakat sizin ne kadar fedakârlık edeceğinizi beraber teşrih ve tesbit edebiliriz. Ve bir harita açdık ve Şark parçasından başladık. Bududu böyle Cezirei İbni Ömer'e ve Dicle'ye kadar için çalıştık ve uzun uzadıya bahislerde bulunduk. O, Behemehal [illegible]le'ye

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

mülaki olmak mecburiyetinde olduklarını ifade etti. Malûmuâliniz hududu tayinden sonra Cezirei İbni Ömer'in 30 kilometre şimaline isal ediyor ve sonra nehri takiben Cezirei İbni Ömer'e - tabiî oradan daha aşağı doğru gider - ondan sonra asıl kendilerince İngiliz mıntakası telâkki olunan Mezopotamya hududu başlıyor. Dedim ki; bu Cezire'yi size veremeyiz. Behemhal Dicle'ye mülaki olmanız arzusunu tatmin için başka bir hudut arayalım. Cezirei İbni Ömer bizde kalsın. Bunun cenubunda başka bir hudut arayalım. Birçok tetebbüden sonra kendisi muvafakat etmemiştir. Et edememiştir. Kendisi muvafakat etmiş değildir. Yalnız reddedememiştir. Nusaybin'den Cezirei İbni Ömer'e giden eski bir yol var. Cezirei İbni Ömer'le Nusaybin yoludur, ki bu yol, onların şimdi iddia ettikleri hududun Dicle'ye mülaki olduğu yolun 30 kilometre kadar şarkındaki yoldur. Daha şarka gider bir huduttur. Bu yolu tarafeyn müşterek kullanmak üzere hudut telâkki edelim. Cezirei İbni Ömer kasabası ve Nusaybin kasabası bizde kalsın, dedim. Ondan sonra Nusaybin'den itibaren Honat beylerine kadar tekmil istasyonlar bizde kalsın. Sonra asıl Suriye'de kalmış olan parçalardır. Meydanı Ekbez'den Fatıma'ya inen yolun... aşağı inerse sonra yaklaşıyor bir birini sonra bir hat yaparız. Onun üzerinde teklifatta bulunduk. Nebas'ın hemen cenubundaki kaydi ihtiraz.... orada tasrih edelim. Beş on kilometre kadar. Bunlara dermiyan ettik. Bir çok münakaşalardan sonra en nihayet hududun mebde noktası bizim teklifimize göre Payas'ın cenubundan başlayacaktır. İki kilometro, beş kilometro meselesini ehemmiyetli görmiyorum. Bunlar hudut komsiyonuna ait (mesaildendir, Meclisimiz için bir noktai) (1) işgal diye kabul edemem.

Ondan sonra Meydanı Ekbezden Kanan'a kadar olan parçanın bize kalması teklifini katiyen kabul etmiyor. Meydanı Ekbezden Fatıma kısmı tekmil istasyonların, garların ne varsa bizde kalmasını kabul ediyor. Nusaybin kasabasının bizde kalmasını kabul ediyor. (Resulayn Paşa Hazretleri, sesleri) Resülayin'den bahsetmedik. Ve Cezire dahi bizde kalsın. Siz tekmil Nusaybin, bilmem neresi bizde kalsın diyecek olursanız benim halledeceğim bir iş değildir. Gayet mühim bir iş, ve muğlak olur, dedik. Resülay'nin istasyonu bizdedir. Yani istasyon ve müştemilatı alınırsa kasaba alınmış demektir. Ben de gördüm. İstasyon alınırsa kasaba alınmış demektir. Binaenaleyh hudut hakkında esaslı ve mühim bir tadil yapdıramadık. Yapılanlar ufak şeylerdir. Ancak ifade etmek lazım gelirse Halep şimal kısmında, eski sözlerinde noktası noktasına ısrar etmiştir. Oradan itibaren istasyonların bizde kalacağını kabul ediyor. Çok mütalâalar dermiyan etti. Dicle'nin üstünde 60 kilometrelik mesafeden bahsediyor. Onun için bunların uzun davaları vardır. Cezirei İbni Ömer'e ehemmiyeti mahsusa atfediyor. Bu mütalâata rağmen Nusaybin'den eski yoldan doğru Cezire'ye gidiliyor. Nusaybin kasabası bu iki merkez bize kalmak suretiyle yol da tabiatiyle müşterek olmak üzere Ali İhsan Paşadan bir kroki almıştı. Haricîye Vekili o da bir çok teşebbüsat yapmış. Azamî bu hat olursa maksadı temin eder demiş. Şimdi bizim çizdiğimiz hat malum bir yoldur ki aşağı yukarı odur. Tabii Dicle'ye behemehal isal etmek... Men edemedikden sonra.... Bu hat tabiî onların almak istediği yoldur. Nisbeten bizim lehimizde. İşte budur arkadaşlar, azamî tadilat budur.

Sonra efendim, sekizinci madde İskenderun ve Antakya hakkında bir maddedir. Bu İskenderun ve Antakya'yı tamamen bize ilhak edeceğiz. Bunu parçalayamayız. Esas davamız bundan ibarettir. Bunu tabiî parçalayamayız. En nihayet dedim ki orada müstakil bir Türk Hükûmeti teşekkül etmedir. Bunu yapamayız, dedi. Bunun üzerinde biraz münakaşa oldu. Yapamayız dedi. Tabiî bir çok mütalâatı mütekabil dermeyan edildi. O meyanda Yusuf Kemal Bey Briyan'ın nutuklarını okudular Onlara karşı cevap verdi. Ve doğru dedi. Hakikaten milliyet esası üzerine bir hudut yapmayı Briyan da söyledi, ben de söyledim. Tekrar ediyorum benim de istediğim odur. Yapdığımız hudut işte o huduttur. Fakat Mösyü Briyan bu nutkunda milliyet esasına müstenit hudut yapacağız. Diğer nutkunda da İskenderun limanını da dezarme edeceğiz diyor. Orada asker, silah bırakmayacağız. Bunu size veririz ve kendilerine mahsus bir şey yapmağı teahhüt ederiz, dedi. Ve en nihayet dedim: Pekâlâ orada bir muhtariyet idare tesisini teklif ediyoruz. Bunu belki yapar. Fakat bugünden kâğıt üzerine yazıp ilan edemeyiz. Çünkü İskenderun ve Antakya'da bunu ilan ettiğimiz gün Halep'de, Şam'da isteyecek. Halep galeyyan edecek, Şam yapacak. Suriye'de bizim aleyhimize büyük bir suriş olacaktır. Bunu maddeten, Filen yapacağımızı vadederiz fa-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

lasını yapamam, elimde değildir, dedi. Daha doğrusu bir tabir kullanmıyor. Azamî yapacağı şey görüşüldükten sonra şöyle bir neticeye vasıl olduk. İskenderun ve Antakya'da Fransa hükûmetinin bir idarei mahsusa teşkil etmesine razı değiliz. Birtakım hukukumuz vardır ve bugün biz bu hukukumuzdan sarfınazar etmiş değiliz. Bunu tahtında müstetir geçiyoruz. Hukukumuz mahfuzdur. Suriye üzerindeki hukukumuzdan sureti mutlakada sarfı nazar etmiş değiliz, dedik. Tabiî o ayrı bir şey. Onu ayrıca görüşürüz, dedi. Binaenaleyh biz o havalinin Fransa hükûmetinin tahtı idaresine geçmesi kaydını havi ibareyi kabul edemeyiz. Binaenaleyh İskenderun ve Antakya'da bir idarei mahsusa tesis olunacaktır. Bunu kaldırdı. Bir idarei mahsusa tesis olunacak ve sonra burada İskenderun'da ve Antakya'da sonra burada aynı ile Arap ve Fransız lisanları gibi bir şey vardı. Burada Türk lisanı mahiyeti resmiyeyi haiz olacaktır, dedi. Sonra o havali Türk memurlarla idare olunacaktır. Mektep meselesi vardı. Harslarının inkişafı temin olunacaktır. Bunların heyeti umumiyesi... Olursak İskenderun, Antakya diğer iki kaza Türk memurlar tarafından idare olunacak. Yani mutasarrıf, kaymakam Türk olacak. Lisanı resmisi Türkçe olacak. Mektepleri ise Türk mektebi olacak. Yapılmış olan şey budur. Yani orada bir mevcudiyet gösterilecektir. Sancak meselesinde ısrar ettik. Türk Bayrağı çekilsin. İsrar ettik. Bunu şimdi kabul edemem, dedi. En çok size söyliyebileceğim bir şey varsa orası kendine mahsus bir bayrak yapacaktır. Burasını da kayda geçiremem. Murahhaslarımız resmen mükâleme ederken zapta geçirebilirsiz ve yapacağız dedi. Ben o vakit ısrar ettim. Zabta geçirebilirsiniz, bunu o zaman yaparız. Mamafi bu noktada fazla ısrar etmiyeceğim. Bayrağı yapar bunlar, belki bir tarafına bir ay yıldız koyar. Fakat bir diğer tarafına da Fransız bayrağı koyar. Hülasa cesaret edemedim. Doğrusu o kadar ısrar etmek istemedim. İskenderun ve Antakya hakkındaki yaptırabildiğimiz tadilat mühim değildir.

Transit meselesi vardır. Fakat bunları burada mevzuubahis etmedik. Mademki tarafeyn bir gümrük muahedesi yapacaktır o vakit mevzuubahis olur. Muhteliti kaldırdık. İskenderun mıntakası, dedik. Ben tadil olunanları arz ediyorum. Bu tadilata göre yeni yapılan müsveddeyi Hariciye Vekili Bey Heyeti Celilelerine bildireceklerdir.

Sonra efendim, hukuku şahsiye hariç kalsın, meselesi.. Belki hariç kalması daha muvafıktır. Benim aklım ermiyor müttahassıs değilim. Size bir vaitte bulunamadım yalnız düşündüğümüz bir maksadımız bittan evvel bilâ kayd şart sulh ve sükûnun teessüs edebilmesidir. Böyle şahsi bir takım davalar icat olunabilir. Lâkin sizin de söylediğiniz hepsinin önüne geçmekten ibarettir. Mamafih sizin de söylediklerimiz doğrudur. Ben salahiyettar olmadığımdan bunu da ben kabul edemem. Sonra İskenderun ve Antakya'ya şamil olmasında ısrar ettik. Dedik ki : İskenderun ve Antakya havalisindeki insanlar tamamen bizim kardaşlarımızdır ve tamamen bu maksat için, bizim maksadımız için çalışmaktadırlar. Halen bu maksadın mürevvidi olduklarından dolayı tahkikata siyasiye ve kanuniyeye tabi olmalarına muvafakat edemeyiz. Buna dair söz veririm behemahal bunu yaparız ve maddeye koyamayız, dedi. Maddeye koymak için söylediği mahzur, burası Fransızların silahla hakim oldukları bir mıntakadır. Prensip olarak Fransa'nın, hükümetinin silahla hakim olduğu mıntakada tahakküm kabul edemem diyor. Hüsnü kabul ederim ve bu yapılacak böyle diyor efendim. Şimdi arkadaşlar, malumu âliniz bu müsvedde huzuru alilerine takdim olunduğu zaman ikinci maddeyi nazarı dikkate arzederim. - ... itibaren aralarındaki hali harbin nihayet bulacağını beyan ederler - Bu ittifaknamenin imzasından itibaren hali harp hitam bulacağı için tatbikata başlanacaktır. Şimdi pek mühim olmamakla beraber, onlar için bazı esaslı ve mühim telakki edilen bu tadilatı yapmaktan mükûl etmiştir. İmza salahiyetinden mahrumum diyor. Binaenaleyh bu ittifaknameye hemen vazı imza etmek ve mevkii meriyette koymak için ben salahiyetten mahrumum dedi. Bu ufak tadilatı da ben şahsen kabul ettim ve artık her şey görüşülmüştür. Ben perşembe günü gitmek mecburiyetindeyim. Fazla görüşmeğe de hacet yok. Ona göre nasıl tensip ederseniz hareket edeyim. (Gürültüler) Şimdi, yani bir ittifaknameyi yapıp bunu akdettikten tarafeyn hükümetlerinin tasdikinden sonra mevkii meriyette koymak... Tabii ben şahsen tiftiklendim. Şimdi kabul ederiz. Biz bugün bu şerâiti muvafık görürüz. Fakat dört ay sonra bunu belki mahzurlu görürüz. Hemen tatbik olunacaktır diye bazı mahzurlara göz yumuyoruz. Hemen tatbik olunamadıktan sonra hakikaten şayanı endişe bir mesele karşısında kaldık. Bunun üzerinde biraz münakaşa yaptık. Bir netice alamamıştık. Onun üzerine bazı rüfeka bu mesele üzerinde bu adamla görüştüler. Binnetice bu adam diyor ki: ayrıca bir madde koyalım. Bu ittifaknameyi Fransa Heyeti Vükelâ Reisi tasvip ettikden sonra mevkii meriyete konulacaktır, diyelim. Bir cümle ilave ettik.

Gün de ilave ettik. Fransa Başvekili on beş gün zarfında imza edecek. O halde ikinci madde; tarafeyn aktedeyn işbu itilafnamenin mevkii meriyete vazından itibaren... Buna mukabil, işbu itilafnamenin mevkii meriyete vazından itibaren aralarındaki hali harbe hitam vermiş nazarile bakarlar. Buna mukabil şu madde ilâve edildi : İşbu itilafname tarihi imzasından itibaren on beş gün zarfında tarafeyn hükümetlerince bittasvip Priyan imza edecektir. Biz diyebiliriz ki tarafeyn hükümetlerince bittasvip mevkii meriyete konacaktır. Tasdik değil, tasvip. Tasvip eder tasdik edemez. Tasdik Meclisçe olacaktır. Yani on beş gün bir fark olacak. Bu tasvip olursa bizim hükümet de tasvip ederse ve siz de reddedersenız tabii bir kıymeti olamaz. Şimdiden Heyeti Âliyenizin de tasvibine bağlıdır. Şimdiden Heyeti Âliyeniz tasvip ederseniz Fransa Hükümeti de tasvipten sonra tatbikatına başlar. Bu bana yaptırdığınız tadilatı yaptırmağa salahiyettar değilim. Şahsen kabul edeceğim, diyor. Fakat bu tadilat mesuliyetini kabul edemem. Edilmesini isterim. Hükümetime de bir defa tasvip ettireyim.

Efendim, silah meselesi hakkında Fevzi Paşa görüştü. Bu imza olunup mevkii meriyete konulduktan sonra biz size silah ve mebusat vereceğiz ve her şey vereceğiz. Bunun için derhal memurlarınızı tayin ediniz. Ne kadar silah ve ne cins istiyorsunuz? Fakat bedava verilmiyecektir. Bunun için suhuletle bir tarz bulunabileceğini de söylüyor. Şimdi biz peşin para vererek alıyoruz. Avansla alıyoruz. Buna da bazı şeyler söyledi. Bana da bilmünasebe böyle söyledi : Şimdi siz veremezsiniz. Bir sene sonra iki sene sonra verirsiniz. Ancak bunu hükümet namına yapmaya, tüccarları tavsit ederiz, diyor. O vasıta ile yapacaklardır. Zannederim Maliye Vekili Beyefendi de bir şekil ve surat arıyordu ki buna mukabil nasıl bir şekil gösterebiliriz diye. Şimdi arkadaşlar da Heyeti Âliyenize bu izahatı vermezden evvel Heyeti Vekile ile de bu maddeler üzerinde itilafnamenin heyeti umumiyesini müzakere ettik. Binnetice bu itilafnamede bir çok mahzurlar olduğunu itiraf ediyoruz. Ancak heyeti umumiyesi itibarile davayı aslimizi ihlal edecek bir şekil tasavvur etmiyoruz ve böyle bir şekil kabul etmiyoruz. İkincisi bu itilafnameyi kabul etmekte umumî menafiimize pek büyük hizmet olunabileceği kanaatindeyiz. Bir maddî hizmet ve siyasî hizmet, yani bu garp siyasetinde hüsnü tesir edeceği gibi hatta garp, şark siyasetimize de hüsnü tesir edecek, Rusya ile siyasetimize de hüsnü tesir edebilecektir. Bu işleri büyücek görüyoruz.

Üçüncüyü de arzedeyim efendim. Davayı aslimizi muhil olmamak şartile ufak, tefek mahzurlar bizi sarsacak şeyler değildir. Bu mahzurlarla beraber bunu yapdığımız takdirde ordumuz daha kuvvetli olacak, dahilen ve haricen daha kuvvetli olacağız. Arzettiğim hususat bunu muvafık göstermektedir. Bu bir müsalahaname değildir, bir anlaşmadır. Anlaşma günü gelirse, kuvvetli olursak bu hattın haricinde bazı metalibatı esasiyemizi mütalebeden bizi menedecek bir şey olamaz. Kuvvetli ve tedbirli bulunmağa mütevekkif bir şeydir. Ben kendi mulıakememi, kendi kanaati vicdaniyemi arzediyorum. Bunun bütün mesuliyetini üstüme alarak söylüyorum. Bunu yapmakla bütün memlekete, orduya ve millete, âtiye hizmet edeceğimize kaniim. Tasvip sizindir. Yusuf Kemal Beyden rica ederim. Bu tadilatı görüşmemişlerdir esas itibarile... Bunu yazdılar onu aynen okurlar, sonra yazarlar. Yarın imza ederler. O bir gün bu adam gitsin. Müsyü Briyanın Amerika seyahati vardır. Briyana mülâki olamadı mı herif bir ay, iki ay da sürüklemesi muhtemel. Ve muallakda kalabilir. Bu düşebilir ve mesele kalabilir. Bunu kabul etmekte bugün için bir mahzur yoktur faide vardır. Nasıl arzu ediyorsanız öyle olsun...

HACI HAYALİ EFENDİ (Urfa) — Paşa Hazretleri bu hududu on kilometro kadar cenuba atmak mümkün değil mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Çok çalıştık; mümkün olamadı. Hudut meselesi hakkında diyor ki; bu hudut hudut değildir. Sizin için de bizim için de muzırdır. Hudutların yalnız bir mahiyeti vardır. Behemahal ya birbirimizle düşman veya dost olacağız. Bu iki şıkdan başka manası yoktur. Sizin de niyetiniz dost olmak ise o vakit bu hudut iyidir. Bu hudut sizin için iyidir. Çünkü her zaman bir hadise, vesile ihdas edersiniz.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Muhterem arkadaşlar, bugün yeminimize sadık olduğumuzu gösterecek bir gündeyiz. Elimizde bir tek neferimiz olmadığı günde bütün dünya zulmüne karşı hakkımızı müdafaa için bir program çizmiştik. Bunun adına Misakı Millî demiştik. Bu programı çizerken kendimize ait olarak tanıdığımız haklarımızı isterken en çok güvendiğimiz hakkımızın kuvveti idi. Hakkımızın ülviyeti ve kutsiyeti idi. O vakit halk olarak Misakı Milliyi ortaya koymak müstakil ve hür yaşamasına lâzım gelen noktalarda Misakı Milliyi ortaya koymuştuk. Türklerle meskûn olan yerler Misakı Milli mizin dahilindedir ve hududu millîmiz dahilinde kal-

ması elzemdir. Biz bunu kurtarmak için gelmiştik. Bazı arkadaşlarımız Fransızlarla yapılan itilafname Misakı Millîmize muvafık değildir. Çünki hududu millîmiz dahilinde kalması lazımgelen iki yüz bin Türktür. Sonra arkadaşlar, bu iki yüz elli bin Türk bir Anadoludur ve bir Türkiye'dir. Çünki arkadaşlar nüfusumuzu hesap edelim. Kaç milyon nüfusumuz var ki 250 bini istisgar ediyoruz? Sonra İskenderun'un Anadoluya, Anadolunun İskenderun'a çok ihtiyacı vardır. Bir kere İskenderun ve havalisi Türk olduğu için, Misakı Millîmize dahil olduğu için bizimdir ve bizden ayrılamaz. Sanîyen Anadolu yaşamak istiyorsa, iktisaden hür olmak istiyorsa, başka milletler gibi belini doğrultmak, fakru zaruretten kurtulmak istiyorsa İskenderunsuz yaşayamaz. İskenderunsuz Anadolu yaşayamaz. İskenderun Anadoluya lâzımdır. Onun için İskenderun Türk olmayıp da Arap olsaydı, Fransız, Alman olsaydı bize yine lâzımdı. Mademki İskenderun hariç kalıyor, mademki bayrağımız aramızdan hariç kalıyor, mademki iktisadiyatımızdan ayrılıyor. İtilafnameyi kabul edemeyiz.

Sonra arkadaşlar, bir sulha muhtacız diyoruz. Evet, hakîkaten muhtacız. Senelerdenberi elimizden silah düşmemiştir, senelerdenberi muhaceret yükü altında inliyoruz. Sulha ihtiyacımız var. Fakat bizi ölüm ve sefalet içinde yaşatmayacak, ölümle, sefaletle öldürmiyecek bir sulha muhtacız. Yoksa bu kadar kan dökdükten sonra, bu kadar sıkıntı çekdikten sonra ve memleketi taraf, taraf harap ve turap ettikten sonra elde edeceğimiz sulh hiç olmazsa bizi yarın yine silah ve ölüm karşısında bulundurur. Fransızlar bize böyle bir sulh teklif ediyorlar. Hatta bu kadar bile değildir. Biz, memleketimiz kurtulsun, ezilen harap olan bir kaç livamız elimize geçsin diye biz buna razı olmak istiyoruz; bunu vermiyor. Daha düne kadar, memurlarımız yarından itibaren, askerlerimiz çekilecek derken bugün evet «Hükümetim tasdik ettikten sonra» diyor O halde hükümeti tasdik etmezse ne olacak? O zaman Fransızlara karşı büyük bir beceriksizlik daha göstermiş olacağız. Yanî bundan fedakârlık etmek iktiza edecek. Yarın Franklen Buyyon Paris'e giderek, maatteessüf hükümetim kabul etmiyor, diyecek. Çünki arkadaşlar bir Fransız murahhasına ihtimalki bunu burada kabul ettirebiliriz. Fransız esirleri elimizde kalmış olsaydı. Bugün onlar da bizim elimizde yok, onları da bıraktık. O rehine de elimizde yok. Bizim rehinemiz ellerindedir. Sevgili Adanamız, Ayıntabımız Fransızların elindedir. Onun için yapılan hatalar kâfidir.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Rica ederim.

SIRRI BEY (İzmit) — Ve buna razı olduğumuzu göstermek beraati...

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Sırrı Bey benim tarafımdan cevap vermeğe mahal kalmadan taarruzda bulundu

SIRRI BEY (İzmit) — Söz söylemediniz mi?

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye V.) (Kastamonu) — Kürsüde söylersiniz, ben de cevap verirm.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — İlmin; cesaret ve şecaatin eşkâlli adîdede tecelliyatını gördük. Hatip arkadaşlarımız yanan kalplerinin ne kadar vatan aşkile, ne kadar kuvvetli ateşlerle yandığını işaret ettiler. Uzun uzadıya söz söylemeği zait görüyorum. Ve yalnız Reisin başı ucundaki (veşavirhüm filemr) ihtarına riayetkâr olmanın pek büyük neticeler verdiğini fiilen görmekle memnunum. Paşa Hazretlerinin verdikleri izahat bizde öyle bir his hasıl etti ki memleketin vaziyetini son seyahatimde de gördüğüm cihetle - pek muvafık görüyordum. Fakat Franklen Buyyonun ikinci madde hakkında yaptığı çevirme hareketi - belki yanlış düşünüyorum - beni düşündürmeğe başladı. Bu ikinci madde zannediyorum ki resmen davayı milliden feragat ettiğimizi dünyaya ilana vesile olacaktır. Olabilir ki Mösyü Briyan bunu kabul etmez ve makûs bir netice hasıl olur. Bu beni çok korkutuyor. Onun için düşünüyorum. Fransız hükümetinin ki senelerdenberi ilmi hukukda ve siyasette ve iktisadiyatta yüksek olan bir milletin murahhasına salahiyeti kâmileyi vermemiş bulunmasına akıl erdiremiyorum. Biz buradan bir heyet gönderiyoruz ona salahiyet veriyoruz. Böyle ufak tefek tadilatla salahiyeti muntazama ve mükellefe verir. Böyle ufak tefek kuyudat dolayısiyle Franklenin nakıs dönmesine aklım ermiyor. Onun için korkuyorum ki bir aksi netice çıkar. Eğer neticenin başka şekilde çıkmayacağını temin edebilirlerse memleketin vaziyeti düşmanın bir tanesinin atılmasını ister şekildedir. O kuyut dermeyan edilmediği takdirde İsmail Safa Bey kardeşimin söylediği veçhile memleketin yanmamış, yıkılmamış pek az yeri kaldı. Memleketin son ümidi olan Büyük Millet Meclisi ve onun Reisi bir ret karşısında sükût ederek mahvolmasın. Memleket bir tarafla anlaşmayı ve istifadeyi arzu ediyor. Binaenaleyh Franklen Buyyonun salahiyeti kâmileyi hâiz bir murahhas olduğunu zannediyorum. Franklen Büyyon salahiyeti vasiayı haiz olmayan bir adam değildir, veyahut bizde dökülecek kanlar ve yanacak

köylerimiz varsa mukadderse bunların da aktığını ve yandığını görelim.

SIRRI BEY (İzmit) — Salâhiyeti tamme görülmemiştir ki, anlaşılan. Her murahhasın alelıtlak haiz olması lâzım gelen salahiyeti vardır. Yalnız Bekir Sami Bey kendisine verilen namahdut salahiyeti geçmiş, hiç bir murahhas hükûmetin verdiği salahiyeti tecavüz edemez. Hem de bizi nasıl bir vaziyete bırakdı bu adam? Mütehassıslar, ancak kendisine verilmiş olan talimat dairesinde salahiyetini istimal eder. Bu adam diyor ki; «Benim almış olduğum talimat size evvelce verdiğim hususata münhasırdı. Eğer siz bunu kabul etseydiniz derhal tatbik olunacaktı. Çünki almış olduğum talimata muvafık olacaktı. Bana bir takım tadilatı yaptırdınız ki bunları yapmak salahiyetine malik değilim. Ben, bu teklifatın makul olduğuna şahsen kani olduğum için bunu imza etmek mesuliyetini alıyorum. Fakat hükûmetimin de bunu tasdik edeceğine şimdiden bir şey söyliyemem. Yalnîz ikinci bir şey temin ediyor ki ben şahsen izahat verdikten sonra mutlaka imza edeceğine kaniim, ki imza ediyorum. Onun için de on beş gün müddet veriyorum. Zira benim buradan Parise gidip Mösyö Briyana izahat verebilmekliğim on beş güne mütevakkıftır ve ben çok eminim ki hakiki vaziyeti izah ettikden sonra kabul etmiş olduğumuz şeyleri Briyan kabul eder. Meclisimizin mutlaka tasdik edeceğine emniyet olunabilir ve derhal ameliyata başlanabilir.» Ben de bu mesele üzerinde çok müterediddit kaldım. Şimdilik böyle bir veitname alıyor. Bir de aradan beş altı ay geçer. Beş ay sonra şu tarihte bunu kabul etmiştiniz. Tabii bizim vaziyetimiz müşkil olabilir. Fakat inşalallah iyi olur. Fakat vaktile böyle bir şey tasavvur eylediğimizden dolayı bu, bazı mahzurlarile beraber, bugün Meclisimiz tarafından kabul olunursa, bugün tatbikata başlanacağından dolayı kabul edilir. Hatta ilâve ettim ki bu on beş gün zamanı çıkaralım. İki ay koymuştuk. Bu iki aydan bu müddeti çıkaralım. Dedi ki bilakis o zamanı tezyit lâzım geliyor. Çünki o zamanki tahliye Mersin limanında olacaktı. Kış geldikçe o liman gayri kabili istimal bir hale gelmektedir. Düçarı müşkilat olacaktır. Mahaza on beş gündür. Bir şey vardır. Beyenfendi söyliyordu. Bu Fransaya gider. Fransız hükûmeti ve Meclis tarafından reddolunursa fenadır, dedi. Böyle bir ret karşısında kalırsak aleyhimizde değil lehimizdedir. Fransa hükûmetinin kabul ettiği şerait hasebile bizim aleyhimize olur. Çünki Bekir Sami Bey itilafnamesini reddektik. Bunlar vasî mikyastaki insanlardır, bunlar görüşülmez adamlardır, derler. Biz kabul edelim, onlar reddetsin. Lehimizdedir, aleyhimizde değildir. Ben israr ettim, dedim, sizin salâhiyetiniz vardır, mademki imza koyuyorsunuz.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY — Şu halde imzamız tasdik mahiyetinde değildir, demektir.

SIRRI BEY (Devamla) — Hayır şimdiki vaziyetimiz nihaî tasdik mahiyetinde değildir; ve hatta Hükûmetin de tasvibi hususî ve mahrem mahiyettedir. Bütün bu işler hususî ve mahrem mahiyettedir. Bilhassa Heyeti Âliyeniz icraî bir Meclis olduğu için bu müzakeratı yapıyor. Yani sen mesul idin, ben idim dememek için hepimiz birden bunu tasvip ediyoruz. Bunun eşkâli resmiyesi vardır. Bizim murahhaslarımız karşı karşı parafe ve imza edecekler. Ondan sonra murahhaslar yarın veyahut bu akşam imza edeceklerdir. Ondan sonra öteki gelip bizim Hükûmetimize tasvip ettirecek ve sonra Hükûmet gelip Meclisi Âlinize koyacak, tasdik ettirecek. Ondan sonra iki Hükûmet arasında bütün bu eşkâl olurken 15 gün sonra Mösyö Briyan kabul ettikten sonra tahliye ameliyatı başlıyacaktır. Peki bu tahliye ameliyatı olup bittikten sonra ve Fransa Hükûmeti reddederse. Daha iyi ya reddetsin. Biz de sonra dilediğimizi yaparız. Fakat biz reddetmiyelim. (Handeler)

HACI HAYALİ BEY (Urfa) — Ayıntap yanıyor. Nasıl kabul ediyorsunuz; Tarih bize lanet eder.

REİS — Müzakerenin kifayetini Reyi Âlinize vazedeceğim. Kifayeti kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Gürültüler) Müzakerenin kifayeti kabul edildi.

YASİN BEY (Ayıntap) — Reis Bey, zabta geçsin rica ederim. Urfanın mebusları dinlenmedi.

HAYALİ EFENDİ (Urfa) — Düşman Halebi işgal ettikten mütarekeyi akteddikten sonra hilâfı usul ve hilâfı hukuk livalarımızı işgal etti. Birecik kazaları müytakiben Ayıntabı badelmütareke ve cebren işgal ettiler. Teşkilâttan menettiği halde biz teşkilât yaptık. Düşman içimizde bulunduğu halde biz teşkilât yaptık. Hükümet bize silâh vermedi, bir asker vermedi. Bir fişengi bir çeyreğe aldık. Bir mavzeri on beş madenî liraya aldık. Fransızlara ilânı muhaseme ettik. Fransızları muhasara ettik. Livamız kendi kuvvetine dayanarak düşmanı Suruç'tan çıkardık. Cerablus'a kadar - ki Urfa'nın hududu dahilindedir - Fransızları çıkardık. 8 istasyondan bilmüsademe Fransızları çıkardık. İşte bugün o livalar, o kazalar Meclis tarafından Fransızlara bahşediliyor. Bu-

gün o livalar boyun eğerek Fransızlara veriliyor. Rica ederim hattın o tarafında kalan yerlere müsademe etmiş halk nasıl malik olabilir. Fransızlara karşı gönderilmiş olan halk nasıl gönderebilir. Şimdi şu hattın ihdas ettiği vaziyeti söyliyeyim. Rica ederim dinleyiniz: Çobanbeyli malûmu âliniz Halebin'dir. Fakat hemen hemen Antep'le hudut teşkil eder. Oradaki İstasyona Çobanbey namı vermelerine sebep budur. Hat ilerledikçe Ayıntep livasını tefrik eder. İlerledikçe Urfa'nın Birecik'teki araziyi oradan Suruç'a geçer. Suruç'un yarasını ve Culobi o tarafa iki kilometre hattın Cenubuna bırakır. Efendiler, Suruç ve Turuk arazisi öyle bir arazidir ki Harbi Umumî 4 ncü ve 2 nci ordularını iki sene idare etmiştir. İşte Urfa livası bu feyz ve bereketi o mahsuldar ve münbit araziye medyundur. Bugün bunlar alınıyor. Yaptığımız müsademenin mükâfatı bu mudur beyefendiler? Beyim, bunun mahzurları Suruç halkı müteaddit aşairle meskûndur. İngilizlerin ilk işgallerinde asayiş yoktur. Emniyeti temin için geleceğiz, dediler. Oraya gelmek için hiçbir hakları yoktur. Memlekette asayişi ilân için ilk evvel aşair rüesasından Basraviyi elde ettiler, bu adam vasıtasiyle (Gürültüler) (Devam, devam sesleri) Yolları kestiler (Gürültüler)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bunları biliyoruz ne hacet...

HAYALÎ BEY (Devamla) — Efendiler, benim oğlum yaralanmış, yüreciğimiz yanıyor. İtilafname bizim memleketimize taalluk ediyor.

YASİN BEY (Ayıntap) — İtilafname bizim memleketimize taalluk ediyor. İki mebusumuz söz söylerken Allah'tan korkunuz da müsaade buyurun, dinleyin.

HAYALÎ EFENDİ (Devamla) — Hükümet kimi gönderdi bizim yardımımıza. Kehkanlı aşireti vardır ki şaki adamlardır. Bunlar vasıtasiyle maksadı hainanelerini icra ettiler. Urfa, Birecik yolu. Vilâyatı şarkiye ahalisi bilirlerki onların yolu demektir. Ne kadar tüccar geçtiyse soydular. Hatta kadınların arabalarına kadar el uzattılar. Hayatını aldılar, bir çok nüfusu islâmiyeyi mahvettiler. Basravinin bir sözünü hatırlatmak isterim; be kelp oğulları, bir eşek alıyorsunuz, bir de esir alıyorsunuz. Behey eşek oğulları, bir eşek alıyorsunuz, bir de esir alıyorsunuz. Behey eşek oğulları, evvelâ öldürünüz... Nazariyesini kendilerine telkin etti. Onun tesiriyledir ki ondan sonra soyulanlar hayatlarından mahrum bırakıldılar. Yani evvel öldürüldüler sonra soyuldular. Beyefendiler hükümet biraz kendini gösterdi. Hükümet bir yolda Basraviyi aldı. Hala Diyarbekir mevkuftur. Onun cezası asılmalı idi. Şimdiye kadar hala bir şey yapılamadı. Bilmem ne hikmete mebni... Şimdi hudut böyle yapıldığı vakit o havalinin kesif bir kitlesi hattın cenubunda kalacaktır. Mütemadiyen Fransızlar teşvik edecekler. Bunlar İngilizlerle ittihat ettiler. Bizimle müsademe ettiler. İşte bunun aşireti bugün Fransızlar tarafından Fransızların aleti makamında kalacaktır. Nasıl olur da hattın şimalinde kalanlar temini mevcudiyet eder? Sonra bu hat Ayıntep ve Urfa livasını ikiye böldüğü için bir adamın arazisinin yarısı şimalde yarısı cenupda kalıyor. Bir adam bir çiftlik davasından dolayı Fransa'ya mı, Türkiye'ye mi müracaat edecek? Sonra Beyefendiler, bu nasıl elim bir netice verir ve ne kadar hayatından bizar eder. Bunu takdir buyurmanız lazımdır. Arazisini terke mecbur kalırlar. O hudut boyunda ne kadar ahali varsa silahlanmış Fransızlarla harbetmiş. Ben adamlarımı teslih edip harbetmişim. Bugün ben çiftliğime nasıl gidebilirim? Çünkü Fransızlara karşı silah atmışımdır. Bunları terketmek reva mı? Bunların mükâfatı mıdır? Hattın cenubunda bir takım Türkler vardır. Onlar bizim istiklâli millimizden emin oldukları için silaha sarılmıştılar. Onları meyus etmek caiz midir? Sonra efendim, bizim livamızın bir çok kısmı bilhassa Süruç ve Haran kısmı ekincilik ve davarcılıkla temini maişet eder... Gönderebilirler. Fakat 3, 4, 5 bin davar sahipleri vardır ki bunlar Urfa livasının Yerbe cihetinde rây ederler. Gerçe maddede buna karşı Hariciye Vekili bir çare bulmuş. On üçüncü maddeye dercetmişti. Ne derece kabiliyeti tatbikiyesi vardır, bilmem. O devletin nüfuzu cari olsun da bu adamlar orada keyfe mayeşa davarlarını yaysınlar. Bunun tatbiki kabil mi? Bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır? Bu şart dahilinde yani hattın cenubunu bırakmak oradaki adamları kurban vermektir. Urfa, Ayıntep belki de Mardin'i feda etmek ve oradaki adamları kurban vermektir. Çünkü Fransızların karşısında silah atmışlardır. İşte alın, bunları, kurban edin, demektir. Ayıntep'te affı umumî ilan edilmiş. Fransızlar bir gün sonra telefon telleri kesilmiş diyerek burada Kuvayı Milliye vardır diye, Müdafaai Milliye Cemiyetinin methali vardır diyerek reisi muhteremi hapse tıkmışlar, hala tutuyorlar. Aç bırakmışlar; istimdat ediyorlar, buradaki mebuslardan, bizi beslesin diyorlar. Mani oluyor. Bu halde Urfa livasının fedası bundan ileri geliyor.

REİS — Mevcut takrirlerin birisi Kars Mebusu Cavit Beyindir.

Riyaseti Celileye

On birinci maddede Pozantı ile Tarsus arasındaki hat kısmının ihracına Fransız mümessilinin muvafakat edebileceğini ümit ediyorum. Bu hususun hükûmete tebliğini teklif ederim.

16 Teşrinievvel 1337
Kars
Cavit

Riyaseti Celileye

Bu meseleye karar verebilmek için ahvali hazıraya bilhassa şark ahvaline dair malûmata ihtiyaç olduğundan evvelemirde ahiren havalii şarkiyeden avdet eden rüfekanın ora ahvali hakkında izahat vermelerini teklif eylerim.

16 Teşrinievvel 1337
Ertuğrul Mebusu
Necip

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etmiştir, İtilâfnamenin lâzım gelen noktalarına rüfeka itiraz buyurdular ve Meclisin noktai nazarını hükûmet anlamıştır. Binaenaleyh müzakere kâfidir. Mezkûr noktalar hakkında Heyeti Vekilenin mümkün olduğu kadar azamî faide istihsal etmesini temenni ile biran evvel itilafnamenin tasvip ve intacını teklif ederim.

15 Teşrinievvel 1337
Lâzistan Mebusu
Osman Nuri

OSMAN NURİ BEY (Lâzistan) — Bugün Heyeti Vekile gelüp tadilatı bildirdiler. Meclisi Âliniz yapılandan haberdar oldular. Müzakereyi kâfi gördünüz. Binaenaleyh itilafnamenin vaziyeti umumiyesi hakkında da Paşa Hazretleri izahat verdiler. Biran evvel tasvip edilerek heyeti murahhasamıza salâhiyeti vasıa verilmesi. lâzımdır. Tashih olunacak ibareler vardı. Meclis bir kere hükûmetin tespit ettiği şekli musahhahı görüp, ondan sonra tasvip hususunda bir karar vermelidir. Fakat ibaratta bazı noktalar varsa ne vaziyet alınabilir. Bazı mektuplara mukabil yazılacak mektuplar vardı. Meclis bir kere dinlemelidir başka türlü olamaz. ?

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, mekâtip hakkında Fransa usulü tedrisi meselesi kalacak mıdır?

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Öyle bir şey yok.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Öyle ise cevap veriniz bunun içinden çıkamayız. Ekol noktasına noktalar kalmış olursa ne olacak?

YUSUF KEMAL BEY — Bize, imza için salahiyet vereceğiniz sırada teessürümüzü gösterir nutuklar söylensin hatta - belki bu bizim mahcubiyetimizi intaç edecektir - bunun ademi kabulünü istilzam etsin. Müsaade buyurunuz ben gönlümden temenni ederim ki bu mesele mevzuubahis olurken dün Ferit Beyefendi buna itiraz ettiler. Bir diksiyoner açdık; baktık. (Ecole industrielle) Sanayi mektebi diye yazıyor. Fevkalade mahcup oluruz bugün şu kelimeyi, varın şu kelimeyi değiştirin. Biz o adamın karşısında küçük düşürüyor. Geçen gün Ferit Bey bu meseleyi bundan daha vasi İdadi mekteplerine tahsisi imiş diyorlar. Rica ederim. Bu meseleyi halledecek riz. Nazarı Âlinize arz edilen projede bu (les école officielles») (1) diyor, ki muharebe zamanından sonra zamanlarda buna değil elimizde lügat var, bakabiliriz. Nazarı Âlinize arz edilen projede bu les école officielles) (2) daha tahfif edildi. Resmî mektepler kelimeleri kaldırıldı. Onun yerine (Professianelle yanı meslek) (3) kondu. Yani daha tahfif edildi. İyi bir şekle kondu. Mukabil teklifler de bu[illegible] Muhalif projede tasvibi alinize arz edilen ke[illegible]ring idadilere şamildir. (Biz Fransızların idadi mekteplerini istemiyoruz, sadası) Kabulünü istemiyoruz. Bunu ancak filan mektebe hasrediniz. deyiniz. Ben de ona göre talepte bulunayım. Bütün itirazat Hariciye Vekili cahildir demek vatanî bir şey midir? Yoksa rica ederim vatana bir faide temini midir? Hariciye Vekâletine hiç ihtiyacımız yoktur dersek; şu tarzı tahrire müsaade buyurunuz. Mektup okunduğu vakitte diyor ki: Biz şu mekteplere adam almak istemiyoruz, ihtiyacatımızı sonra bildireceğiz diyorlar. B mektupla hiç ihtiyacımız yoktur, dersek şu tarzı tahrir bütün hukukşinasları, bütün Meclisin aklı selimine müracaat ediyorum, bizi Fransa hükûmeti cebredebilir mi? Rica ederim. Sonra bendenizin anladığıma göre edemez. İbare mütehammil değildir. Sonra bu süalden başka arz edeceğim bir şey kalmadı. Yalnız ikinci bir cihet dermeyan buyuruyorlar ki, bu mütalaata kati bir şekil verildi mi, ve kati bir şekil taayyün etti mi? Meclisi Âlinin pekâla malumudur ki murahhaslar kati bir şekil kabul edemez. Kati kelimelerle, yani bunu sen kabul ettin, ben kabul ettim diyemez. Çünkü Meclisi Âlinize karşı vazifemiz teahhüdümüzü ve esasları tekrar düşünmek ve tensibiniz üzere imzaya mezuniyet alırsak ondan sonra şekil tayin ederiz. Çünkü şekillerin tayini karşımızda murahhasa karşı

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

Meclisi Âlinizin tasvibini aldık demiyoruz. Meclisi Âlinize berayı istişare arz ettik. Paşa Hazretlerinin izahatı veçhile şimdilik Meclisin itirazatını dinledik. Meclisin istişarî olarak mütalaasını aldık. Bunları görüştük ve anlaştıktan sonra Meclisi Âlinize arz ediyoruz. Aşağılı yukarılı anlaşılan esaslara biz de kendimizce bir şekil verdik. Şimdi okuyun. Yalnız tekrar ediyorum. Bunun imzası için Meclisi Âlinizden bir müsaade almadıktan sonra ben Fransız murahhasile bir şekil veremezdim. Kelimesi, harfi tayin edilmeksizin bir şekil taayyün edemez. Onun için eğer bugün Meclis buna imza için salâhiyet verirse müsaade ederseniz bu akşam gideceğim. Bu akşam kelimelerin kati şekli taayyün edecektir. Binaenaleyh isterseniz arzuyualiniz yerine gelmek üzere aşağıki, yukarıki esasları alabilecek şekilleri biz tayin ettik.

REİS — Okunmasını ister misiniz? (Hayır sesleri) Okunmasını arzu edenler ellerini kaldırsın...

ISMAİL SAFA BEY (Mersin) — Okunsun. Bir daha, beş daha...

REİS — Meclisin bir kısmı okunsun diğerleri okunmasın diyor. Lüzum görüyorsanız okuyunuz. (Gürültüler)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Meclisi Âlinizin arzusu tatmin edilmek üzere cümlelerin yekdiğeriyle ve ayni kelimeleri istimal etmemek kaydiyle mukayyet olmak üzere isterseniz okuyayım.

REİS — Okunmasını arzu edenler lütfen ellerini kaldırsın... Okunması arzu edildi.

(Osman Beyin takriri okundu.)

Osman Beyin takririni kabul edenler ellerini kaldırsın... Ekseriyetle kabul olundu.

(Yusuf Kemal Bey itilâfnameyi okudu.)

(Diğer takrirler reddolundu.)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — İstirham ederim gayet mühim bir mesele var. Arz edeyim. İster tayini esami ile olsun, ister reyi işari ile olsun nizamnamenin tayin ettiği veçhile olsun. Çünkü tayini esamide kendilerini göstereceklerdir... Salahiyeti haiz olmak üzere ben kendi hesabıma tayini esami ile olmasını isterim. Tayini esamide kendini göstermek, göstermemek cesaretini gösteren arkadaşlar istedikleri gibi hareket edeceklerdir. Ve yahut reyi işari ile, ne veçhilè hareket ederlerse elverirki (Bazı müdahaleler) - Rica ederim sözümü kesmesinler - elverirki bence kati bir rey veriniz.

Elverir ki usulen... (Gürültüler) Yahu insaf ediniz. Ben de sizin gibi bir milletin mebusuyum. Ne kadar yoruldum. Elverir ki bence kat' bir rey veriniz. Yalnız usulen zapta geçsin ve bu zabıt mahfuz kalsın. Rica ederim, mademki Fransız Hükümeti, Fransa Meclisi Mebusanı ve Ayanının bir itilafname için bir hakkı tasdiki vardır. Yani tasdik kelimesinin Teşkilâtı Esasiye hukukunda manayı mevzuu vardır. Öylece Meclisi Alinizin de hakkı kabul ve tasdiki vardır. Bir, ikincisi Meclisi Alinizde niçin müzakere olunuyor? Her meseleyi Meclisi Alinize arz etmek, Meclisi Alinizden icrai salâhiyet istemektir. Hem Teşkilâtı Esasiye Kanununda İcra Vekillerinin salâhiyeti hakında kanun da vardır. Ben bu iki kanuna istinaden sizin teşrii hakkınız baki kalmak üzere şimdi imzaya mezuniyet istiyorum. (Verildi sadaları) (Gürültüler).

REİS — Celseyi tatil ediyorum

Dosyada mevcut, fakat okunmayan veya okunduğu yerleri belli olmayan takrirler :

Takrirler

18 . 10 . 1337

Riyaseti Celileye

İtilâfnamenin dokuzuncu maddesindeki hattı hudut Cerablusdan itibaren Fırat Nehrini takibetmeli. Cerablusdan dahile doğru berveçhi maruz huduttan mada hiçbir hududu kabul edemeyeceğimizden, Fransa murahhası kabul edemediği takdirde itilâfnamenin kâmilen reddini teklif ederim.

Dersim Mebusu
M. Hayri

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili Beye tevdi edilmiş olan takririmin tarihi bir vazifeye taalluku olmak itibariyle Meclisde kıraat edilmemiş olmasına rağmen zapta dercini rica ve teklif ederim.

18 . 10 . 1337
Bolu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

15 Teşrinievvel 1337

Memleketin hayat ve mematına taalluk eden bu müzakerenin, söz alan bütün arkadaşlarımız dinlenmeden kâfi addedilmemesine berveçhi peşin karar verilmesini teklif ederiz.

Karesi H. Basri — Karesi Abdülgafur

Riyaseti Celileye

Bu meselenin tenkidi hakkında günlerden beri devam eden müzakerenin kâfi olduğunu teklif ederim.

Kırşehir
Müfit

Riyaseti Celileye

Hattın cenubundan hiç olmazsa on kilometresinin terkine tavassüt edilmek üzere işbu takririn Hariciye Vekâletine itasını temenni ederim.

Urfa
Hayalî

Riyaseti Celileye

On üçüncü maddenin berveçhi ati tadilini teklif eylerim.

13 . 10 . 1337
Siverek
Lütfi

Madde 13. — Mukim veya göçebe ahalisinden dokuzuncu maddede tespit edilen hattın öte veya beri tarafında kâin gerek mer'a ve gerek arazi ve emlâk muhtelit komisyon marifetiyle mübadele usuliyle ve yahut münasip bir fiyatla sahiplerini irza ve tarafeyn ahalisinin alâkaları katedilir.

Riyaseti Celileye

On beşinci madde olmak üzere berveçhi ati bir maddenin ilâvesini teklif eylerim.

13 . 10 . 1337
Siverek Mebusu
Lütfi

Madde 15. — Esasen Türkiye tabiiyetinde olup gerek mütarekeden evvel ve gerek sonra bilfirar Fransa ordusuna iltihakla kendilerini bize karşı hasım telâkki eden gerek Ermeni ve gerek Rumlar Suriye cihetindeki müslimlerle mübadele edilir. Arazi ve emlâkleri 13 ncü maddedeki mezkûr usul üzere hal ve fasledilir. (Türkiye'de kalan ve firar etmeyenlerin arzularına bırakarak ve bir buçuk sene mühlet verilerek yine mübadele usulü tatbik tarafeyn ahalisinin arzularına mütevakkıftır.) Suriye kısmında kalan müslimler her vakit için Türkiye'ye hicreti arzu ederlerse Fransa Hükümeti bunlara teshilat yapmasını taahhüt eyler.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	374
2. — İSTİZAH	374
1. — Ordunun ilhas ve iaşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin izahatı.	*374:386*

Cilt : 13

100 ncü İnikat, 2 nci Celse

YÜZÜNCÜ İNİKAT

27 Teşrinievvel 1337 Perşembe

Birinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi.

KATİP : Mahmut Sait B. (Muş)

REİS : Celse küşat edildi.

Zaptı sabık hülasasını okutuyorum.

1. -- ZAPTI SABİK HÜLÂSASI

DOKSANALTINCI İNİKAT

18 Teşrinievvel 1337 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde inikat ederek; zaptı sabık hülâsası kabul olunduktan sonra; Fransızlarla aktedilecek itilâfname üzerinde uzun müddet görüşüldü. Azayı kiram tarafından verilen takrirler okundu. İtilânamenin, kabul olunan takrirler istikametinde lüzumlu tashihler yapılmak kaydı ile itilâfnameyi imzalamaya Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendinin salâhiyetli kılınması kabul edildi ve celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Muş
	Mahmut Sait

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — Ordunun ilbas ve iaşesine dair Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının istizah takriri ve Müdafaai Milliye Vekilinin cevabı.

REİS — Efendim Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının takrirleri ki, elbisei şitaiyeye mütealliktir hususatın hafi celsede müzakeresi teklif olunuyor. Kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Mecruh zâbitanın maaş alamadıklarına dair Tunalı Hilmi Beyin sual takririne hafi celsede cevap verileceğini söyliyorlar. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Merkez ordusu kumandanı Nurettin Paşanın vaziyeti hakkında bir müzakere açılmasına dair Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Beyle rüfekasının takriri var. Bunun da hafi celsede müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edildi.

Kayseriye azimet ve avdet eden azayı kiramın harcirahı meselesi...

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Bu mesele alenî olmalıdır.

REİS — Bu, Divanda müzakere edildi, geçti. (Gürültüler) Hafi celsede olmasını arzu edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmedi, alenî olacaktır.

Efendim, şimdi celsei hafiyeye karar verdiniz, zaptı sabık hülâsasını okuyalım.

(Zaptı sabık hülâsası kıraat olundu.) (1)

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bir takrir takdim etmiştim, okunmadan Hariciye Vekiline tevdi olundu. Usulen okunur, zapta geçer.

REİS — Malumu âliniz okunmıyan bir takrir zapta geçmez.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Zatı âliniz reye vazetmiştiniz, gürültü olduğundan anlaşılamadı. İstirham ederim, zapta geçmesi tahtı karara alınsın.

NECİP BEY (Ertuğrul) — Efendim, geçenki celsede misakı millî hakkında idarei kelâm edildi ve itilâfnemenin kabul edilmiyeceği söylendi. Bunun için bendeniz ne yapacağımızı nereye güvendiğimiz hakkında izahat istemiş idim. Gürültüler)

(1) *Zaptı sabıt dosyalarda bulunamamıştır.*

(Lâzıstan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının takriri okundu)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bendenize bu takriri verdiren saik şüphesiz içinde bulunduğumuz fevkalâde haldir. Bir taraftan düşman ile hali temasta bulunuyoruz ve kazandığımız muzafferiyete rağmen henüz arzu ettiğimiz gayeye vasıl olamadık. Diğer taraftan da kış hulûl ediyor. Kış mevsimi içinde açık sahralarda biliyorsunuz ki düşmanın ric'atı sıralarında köylerimizi yakmış bir halde ricat ediyordu, bunu tebliği resmilerimizde okuyoruz. Şu halde askerlerimizin düşman karşısında malımızın, vatanımızın, namusumuzun muhafazası için barınacak mükemmel haneler olduğundan vatan ve dini muhafaza için çarpışan kahramanların iaşe, ilbas ve teçhizini düşünmek hepimizin vazifesidir. Bendeniz Müdafaai Milliye Vekâleti vazifesini yapmadı demiyorum, bu noktai nazardan takririmi vermedim.

Yalnız Müdafaai Milliye Vekâleti intihap edipte her şeyi onun sırtına atmak doğru olamıyacağından bu suretle az çok iyilik faide hasıl olacağına kani olduğumdan bu takriri vermedim.

BİR MEBUS BEY — Sual mi, istizah mı?.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Hasbıhaldir. İcra Vekillerinin her hangi birisini davet edip onun vazifesine müteallik mesailde kendisile hasbıhal etmek salâhiyetimiz iktizasındandır. Anın için onlarla müzakere yapıyoruz. Çünkü biliyorsunuz ki memlekete ve bütün haliye yüzde kırk tekâlif vazedilmiş idi. Bunun da ne olduğunu, ne gibi fevait temin ettiğini de şüphesiz Meclisi Âlinizin bilmesi lâzımdır. Bilhassa ordunun iaşesine, ilbasına ne derece faide vermiştir ve ne kadar daha lüzumu vardır ve bunun parasını Maliye Vekili verebilir mi?. Bunu bilmekliğimiz lâzım. Onun için bendeniz buraya geldiğim vakit arkadaşlarla hasbıhal ettim ve her tarafta aldığım haberlerde askerin çıplak olduğunu ve yemek hususunda bilhassa bir Kolordunun yarım tayın aldığını haber aldım ve bu hususta bazı muhaberatın cereyan ettiğini de haber aldım. Acaba bu bir zarûret meselesi midir, yoksa menzil teşkilâtındaki noksan meselesi midir? Yoksa makamı aidinin vazifesini ifa etmemesi dolayısile vaki olan bir şey midir? Bu hususta Müdafaai Milliye Vekili Beyefendi izahat versinler.

REFET PAŞA (MÜDAFAAİ MİLLİYE V.) (İzmir) — Mahiyeti hukukiyesine nazaran bu sualinize cevap vermiyeceğim.

OSMAN BEY (Devamla) — Sualinize cevap veriyorum, zatı âlinize Meclisi âlinizin mahiyeti hukukiyesi....

BİR MEBUS BEY — İcra Vekilleri bizden ayrı değillerdir.

OSMAN BEY (Devamla) — Nizamnamei esasimiz yoktur, daha ikmal edilmemiştir.

Bazı müteahhitler biliyorum ki, bunlar üç ay, üç buçuk ay evvel bazı siparişat taahhüt etmiştir. Bu siparişatını o anda... diğer bir grup onun neticesinde gelmiştir. Anın fiyatından bir takım elbise yani bir pantalon, bir caket, bir fotin, bir kaput 650 kuruşa teklif etmiştir. Bu ondan elli kuruş noksana taibim demiştir. Müdafaai Milliye Vekâleti kabul ettiği halde diğer elli kuruş noksan teklifi de kabul edildikten, kırtasiye meselesi üç ay devam ediyor. Maliye Vekâletine geliyor. Kefaletleri muntazam, gayri muntazam oluşu dolayısile iş uzuyor. Bir sistem mevzuubahis olmadığından muamele uzuyor. Üç ay evvel, dört ay evvel talip olan müteahhit o zamanın şeraitini nazarı itibare alarak tabii bir şey dermeyan etmiştir. Üç, dört ay üzerinden geçtikten sonra terviç ediliyor. Bundan bittabi ben öyle anlıyorum ki bu suretle biz melbusata malik olamayız. Çünkü bir müteahhitle pazarlık şeraite muvafıksa yapılır, değilse muamele katedilir. Kışın takarrübü hasebile üç dört günde mesele ikmal edilir. Müdafaai Milliye Vekâletinde bilhassa bu işlerle iştigal eden devairde mesuliyeti üzerlerine almak istemiyen âmirlerin veya vazifedarların tehaşisinden ileri gelmiş bir vaziyettedir ve netice itibarile Ordu da giyinmemiş bir vaziyette bulunuyor.

Bu meselelerde bendeniz müteahhitlere para verilmediğini söyliyeceğim. Meselâ bir Bulgar müteahhidi bir şayak kontrato ediyor. (240) kuruşa alıyor ve peşin alıyor parayı. Fevkalâde teshilât görüyor ondan daha iyisini ikiyüz kuruşa veriyor, hatta ondan daha iyisini veriyor, hala da parasını aldığı yoktur. Binaenaleyh bendeniz şimdilik noktai nazarımızı ait olduğu Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri ve Maliye Vekili Beyefendi lütfen meseleyi tenvir ederlerse ve para noksanı... ondan son bir fedakârlık yapıyor...

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Son beyanatı âlinize göre mesele istizah şeklini alıyor.

OSMAN BEY (Devamla) — Meclisi Âli tayın etsin.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) — Binaenaleyh bendeniz diyorumki arzettiğim bu nıkat hakkında ait

olduğu makamlar bizi tenvir buyursunlar, ondan sonra bizim de ne derece yardım edeceğimizi söyliyebiliriz.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Mevcut nizamname mucibince hasbıhal edilecek meseleyi münakaşa etmek ve o mesele hakkında bir arkadaş yahut umum arkadaşlar konuşabilmeleri meselenin şeklini tayin etmek lâzımdır. İstizah ise hepimiz söyliyeceğiz. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri cevap versinler. Hatibin ifadesinde, sahibi takrirde tereddüt görüyorum, ben tereddüdünü anlamıyorum, takriri sual midir, istizah mıdır? İzah buyursunlar.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bendeniz Meclisin salâhiyeti icraiyesi sıfatile bu meselenin halli için bu takririmi verdim. (Gürültüler) Ve bütün arkadaşlarımın bu noktai nazara iştirâk etmesini ve Meclisin salâhiyeti icraiyesi sıfatile teklif ettim. (Gürültüler)... Bu müzakereden istifade etmemeği düşünüyorlarsa kendileri bilirler.

REİS — Gerçi nizamnamemizde sual ve istizah suretinde vekillerle görüşülür. İstizah umumî, sual yalnız sail ile mesul arasında cereyan eder. Fakat Meclisi Âlinizin ilk teşekkül ettiği günden bu güne kadar Müdafaai Milliye mesaili fevkalâde mühim telâkki olduğuna göre Müdafaai Milliye bahsinde sual yerine istizah tercih olunmak suretiyle, mevzuu umumî bir müzakere haline koymak anane halinde bulunuyor. Eski şekle binaen bir takrir verildi, kabul buyuruldu, takriri evvelce okuttum. Celsei hafiye akdile müzakere olunmasını teklif ederiz diyorlar. Meclisi âliniz için umumî müzakere açmak veya sual mahiyetinde telâkki etmek vardır. İsterseniz reyinize arz edeyim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Evvelki müzakereler takrir ile değil Hükûmetin kendi izahatiledir. Şimdi bu takrir sual veya istizah mahiyetinde midir?.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, Meclisi Âlinizde müzakere edilecek mevat ya doğrudan doğruya Heyeti Vekileden bir lâyiha ve yahut bir arkadaş tarafından Mecliste müzakeresi talep olunan bir madde olur. Veyahut Heyeti Celilenizden her hangi bir arkadaşımız olursa olsun bir teklifi kanunide veya bir sual teklifinde veyahut muamelâtı askeriyeye, maliyeye, nafiaya müteallik bir meselede onların reyi istişarisini alabilirlerdi. Şimdi elimizde bulunan Heyeti Vekile intihabı hakkında... Her vekil ait olduğu encümenlerde istediği zaman onların reyine müracaatla reyi istişarî almağa mecbur ediyoruz demek doğru mudur, değil midir?. Şu takrir ya istizahtır, ya sualdir?. Osman Bey arkadaşımız tereddüt etmesin. Burada verdiği izahattan bunun istizah olduğunu anladım. Başka bir şey değildir. Ona göre müzakeresini teklif ederim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Böyle bir münakaşa açılacağını ümit etmemiştim. Ekseriyet bu fikirde ise bendeniz taririmi istizahtır diyorum.

REİS — Bilâmünakaşa reyinize arz edeceğim.

HAMDİ BEY (İzmit) — Mademki istizah deni-lmiyor, sual takriridir, takrirde imzam vardır, istizah istemiyorum.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, teklif sual değil, istizah değil, lâyiha değil. Binaenaleyh isterseniz istizah yaparım demek, bu da doğru değildir. Tayini madde ederek istizah takriri verirler. Meclis onu kabul eder. Yahut tekrar takrir verirler. Şu celsei hafiyeyi bir takrirle izaa etmektense... Onun için arkadaşlar istizah takriri verirler. Esas maddeye geçilmesini bendeniz teklif ediyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Meclise arzolunan takririn mahiyeti kanuniyesini Makamı Riyaset pek alâ izah buyurdu. Nizamnamei Dahili mucibince ya sual veya istizah takriri verilebilir. Ancak bizim Meclisimizin şimdiye kadar kabul ettiğimiz bir anane vardır ki ona da riayet etmek, onun da hükmüne riayet etmek bizim için bir vecibedir. Suali mutazammın olan takrirlerin esnayı münakaşasında şayet Vekilin cevapları kâfi görülmezse sual sahibi takririn mahiyetini istizaha kalbedebilir. Buna cevaz vardır. Şimdi verilen takriri mevki münakaşaya koruz verilen takriri ananemize mutabık olarak hasbıhal tarzında müzakere ederiz. Vekilin vereceği izahat bizi tatmin etmiyecek olursa o vakit sual takririni istizaha kalbeder. Heyeti Celile tensip buyurursa bu takriri istizah mahiyetinde telâkki edelim. Sahibi takrir münferit değildir. Mamafih yine kendileri bilirler.

REİS — Efendim, müsaade buyurun, şekli müzakereyi tesbit edelim. Ondan sonra müzakere ederiz. Esbabı mucibe istizah takriri değildir. Şimdi sual tarzı şeklinde müzakereye vazedebiliriz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Sahibi takrir istizah diyor, İzahat verdi, istizaha kalbetti.

VEHBİ BEY (Karesi) — Usulü müzakere kâfidir, reye koyunuz Reis Bey

REİS — Reye koyuyorum, istizah teklifi olarak kabul edenler el kaldırsın (Gürültüler) (Hayır, hayır sadaları)

EMİN BEY (Bursa) — Vekil Paşa Hazretleri kabul ediyor mu ve bu celsede cevap verecekler mi?. (Gürültüler)

REİS — Refet Paşa Hazretleri isterse tehir ederler.

REFET PAŞA (MÜDAFAAİ MİLLİYE V.) (İzmir) — İstizah şeklinde arzı cevap edeceğim efendim. Yalnız bir istizah karşısında kalacağımı bilmediğim için uzun boylu dosyalarla, takrirler ile gelmedim, yalnız Heyeti aliyelerini tenvir edecek kadar hafızamda rakamlar kalmıştır zannederim. Onun için doğrudan doğruya istizah mahiyetinde kabul ediyorum ve başlıyorum.

Melbusat, teçhizat, iaşe suallerine ben sonundan yani iaşe kısmından başlayacağım. Az olan kısmını daha çabuk bitirmek istiyorum.

Ordunun iaşe vaziyeti iddia edemem ki parlak denilebilsin. Fakat Anadolunun kanaatkâr evlâdını temin edecek derecededir. Ordu aç değildir, ordu doyuyor. Tabii ordu arzu edilen bir seviyede iaşe imkânına mazhar ve malik olamamıştır. Meselâ pirinç pilâvı yiyor, bulgur yiyor, bol, bol et yiyor ve daima kâfi miktarda ekmek yiyor. Bilhassa ilerde bulunan kıtaat bazı günler haddi nizaminin iki kat ve iki misli ekmek yemiştir. Biz onlardan esirgemedik ve haddi nizaminin fevkinde gönderdik yine göndermekte devam edeceğiz. Geridekiler ilk günlerde, ileride bulunanlar lehine bazan aç kaldı. Bu malumunuzdur. Bu, bu günün tarihçesi değildir. Müdafaai Milliye Vekili olduğum günden bu güne kadar birden bire yuz bin ekmek yapmak lâzım gelirken, Ankara ancak bu miktarı yapabildi, bundan fazla yapamazdı. Burada bulunan neferler ihtimalki o günleri bulgurla, keşkekle geçiştirdi. Fakat ileriye bir yerine iki yetiştirdik. Un ilk günlerde biraz kalitesizdi. Fakat yenmeyecek derecede değildi ve boldu. Malumlarınızdır ki hiç bir zaman az değildi ve bol idi ve bu kadar az bir zamanda fabrikalar yaptık, harabeleri mamur ettik, ekmek çıkardık, hakikaten sıkıntılı günlerimiz çok oldu. Değirmenlerimizin nevakısı vardır, fabrikalarımızın eksikleri yok değildir. Bazı günler fabrikalarımız, değirmenlerimiz bu eksiklikler sebebiyle mevcut tahılı una kalbedememiş bir kalde büyük parçalar çıkarıyor. Bunlar oluyor, oldu. Fakat hiç bir zaman ordu aç kalmadı. Her zaman bol, bol ekmek yedi, bulgur yedi, pirinç yedi, bazan şeker yedi. Bilhassa hastaneler için zahmet çektik, bir azda fazla zahmet çekiyoruz. Elimizde pirinç bulunmadı. Domatis dolmasına pirinç yerine bulgur koyduk. Tabiidirki bulgur pirinç kadar iyi pişmezdi. Elbette biraz zahmetli oldu, hasta arkadaşlarımızın bizden oldukları için, hastalığın mucip olduğu asabiyete rağmen, hastalarımız yine de şükrettiler. Millete şükrügüzar oldular. Hastaneler için bazı günler maşuş ekmek verildi. Çünkü ilk günden itibaren gelen yaralıların daha iyi ekmek yemesi cihetini tercih etmiş idim. Her zaman görebilirsiniz. Yemek yediğimiz lokantanın heman solunda bir fırın var. O fırınlar münhasıran yaralılar için ekmek çıkarıyor, görmenizi rica ederim. Ben her gün oradan geçerim. Furunlara uğrar ekmekleri görürüm. Ekmekleri daima iyi bulurum. Bir iki defa hastane ekmekleri fena çıktı. Fakat derakap lâzım gelenlerin nazarı dikkatini celbettik ve bilhassa bunların ekmeği iyi bir haldedir.

Beyefendi buyurdular ki bir Kolordu nısıf derecesinde tayin alır. Beyefendinin duyduğu bir şayiadır. Böyle bir şayiayı ben de duydum, bu bir hakikat değildir. Belki beş bin ekmeğe ihtiyaç gösteren o Kolorduya otuz altı bin ekmek sevkedilmiştir. Kolordu kumandanı bunu kabul ve tasdik eder. Yalnız gerideki bulunan levazım reisini sıkıştırmışlar, ekmek pişirememiş, o gün 37 bin ekmek almıştır. Asker, hiç bir zaman istihkakından hiç birini noksan almamıştır.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Nakliye hayvanatına ne miktar yem veriliyor?

REFET PAŞA (Devamla) — İlerideki kıtaat.. Çünkü vesaiti nakliyemiz gayet azdır. Biz ancak buğday yetiştiriyoruz. Arpaları kıtaat her yerde buldukları yerlerde tarlalardan biçmek suretiyle temin ediyor. Ben de Ordu kumandanı bulunduğum zaman aynı şeyi yaptım ve daima her ordu gerilerden gelmekten ziyade ilerilerden ve düşman eline geçmesi muhtemel bulunan mahallerden istifade etmesini temin etti. Biz son günlere kadar orduya arpa göndermemiştik. Ancak son günlerde arpa göndermeye mecbur olduk. Ankara civarı az arpa yetiştiriyordu, arpanın menbai cenup tarafıdır. Akşehir ve Konya cihetidir. İleride biçerek zahmet çekildiğini ve kâfi gelmediğini anladık. O vakit doğrudan doğruya bu arpayı Akşehir ve Konya menbalarında tedarik etmeye başladık. Bu suretle ordu arpa ve buğdayının tahti temine alındığını sizi temin ederim.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Düşmanı atmaya memur bir ordunun hayvanatı mühim bir meseledir. İaşesi haizi ehemmiyettir. Duyduğumuza nazaran topçu kıtaatının alelumum nakliye hayvanatı mezahimi seferiyeyi iktiham edecek derecede değildir. Hayvan ancak arpa ile iaşe edilebilir. Hayvanda hamiyet yoktur. O arpa ile gıdalanır.

REFET PAŞA (Devamla) — İstihkak nizamnamesi mucibince arpa yiyor. Bunun haricinde veremiyoruz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bir hayvanın üç gün aç kaldığını gördüm.

REFET PAŞA (Devamla) — Benim buradaki hayvanlarım da açtır beyefendiler. Harekâtı askeriye ve harekâtı harbiye esnasında böyle şeylere her zaman tesadüf olunur. Hareket yaptığım zaman üç suvari fırkası insanları ve hayvanları kırk sekiz saat aç kaldı. Çünkü fekalâde ahvaldir. Yalnız benim arz ettiğim hususat haricinde temin edilmiştir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Gelecek sene, zamanı hasada kadar iaşeleri temin ve tespit edilmiş midir?

REFET PAŞA (Devamla) — Bu hayvanatın bu insanların iaşeleri gelecek seneye kadar müemmendir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Burada gördüğümüz, işittiğimize nazaran yevmiye bir kilo arpa değil, bir kilo saman bile verilmediğini söylüyorlar ve hayvanların harici vaziyetleri bunu teyit ediyor. Çünkü sokaklarda çoğu düşüp ölüyor.

REFET PAŞA (Devamla) — İlerideki iaşesinin gerideki iaşeye tercih edildiğini arz ettim. Geride iaşe daha az ve daha hafif tutulmuştur. Gerilerde iaşe meselesi bir defa hububat meselesi, sâniyen nakliye meselesidir. Hububat meselesi; elimizdeki ordunun bir senelik iaşesini belagan mebelâğ temine kâfidir. Bunun temerküz ettiği yerler vardır. Ordu her hangi bir yerde tekmil kuvvetiyle tecemmu ettiği zaman... evvelemirde iaşe etmek mümkün değildir. Böyle yüzbin, iki yüz bin kişilik ordunun iaşe menbaları demiryollariyle merbut olmazsa o ordularda iaşe temamiyle temin edilemez. Zamanı sabık ordulariyle zamanı hazır orduları arasında fark vardır. İki yüz sene evvelisi dahi insanlar yüzbinlerce, milyonlarca ordular çıkarmak istemişler, fakat yapamamışlardır. Onların bunu yapamamalarının sebebi bu kadar büyük bir ordunun yeryüzünde imkânı iaşesi yoktur. Ancak demiryolları yapıldıktan sonra motörlerle işleyen otomobiller çıktıktan, otomobil kolları teşekkül ettikten sonra lâyikiyle orduları iaşe edebilmek imkânı hâsıl olmuştur. Fen, sanat, askerlik sanatı 30 bin kişilik bir ordunun... Eski ordular bir defa şimdiki ordular gibi değildir. Onların altı aylık bir yolu vardı. Şimdi müsaadenizle maruzatıma devam edeyim.... Burada meziyet ve mahiyet yalnız arpayı ve buğdayı bulmak değildir. Arpayı ve buğdayı taşımak meziyettir. Yoksa büyük bir orduyu, rica ederim dikkat buyurulsun, namütenahi cephane arabaları vardır. Düşünülürse bunun azameti gözönüne gelir. O zaman yalnız besleyebilmek için arpayı, buğdayı bulmak kâfi değildir. Bu arpayı taşımakta lâzımdır. Ona göre iaşe cihetlerini temin etmek suretiyle bu derde deva olunabilir. Binaenaleyh Ordu Başkumandanı ordunun iaşesini bu suretle temadi ettirmeye çalışmıştır. Gelecek seneye kadar arpa ve buğday müemmen bir surette bulunuyor. Ordu açlıktan sıkıntıya maruz değildir. Ancak orduya başka cins erzak vermek isteriz. Diğer cins erzak ta elimizde mevcuttur. Bir sene müddetle daima verebilecek bir halde bulunmak için her halde Maliye Vekâleti bu işe bir miktar para tahsis ederek mübayaa suretiyle memleketimizde mevcut olan erzaktan fasulya, mercimek, nohut vesaireyi peyderpey vereceğiz. Bu suretle ordunun iaşesini tamamiyle temin etmiş olacağız.

RIZA BEY (İstanbul) — Paşa hazretleri, ordunun mevcut zehairi yalnız arpa ve buğday mıdır?.

REFET PAŞA (Devamla) — Ordunun müddehiratı yalnız buğday ve arpadır. Çünkü Maliye Vekili ile aramızda takarrür eden şekil mucibince ambarlar Maliye Vekilinindir. Müdafaai Milliyenin ihtiyacını Maliye Vekâleti temin eder. Maliye Vekâleti buğdayı müddehiratından veya mübayaatından tedarik eder. Hakikaten Maliye Vekâletinin elinde bilhassa cenup cephesinde bu erzak daha fazladır. Bazı yerlerde aşar aynen ihale olunduktan başka, bazı yerler mültezimlerinin.. Elimizdeki erzak ordunun gelecek sene hasat zamanına kadar kâfi gelecektir ve Maliye Vekâleti bu cihetten emin bir vaziyettedir.

Bundan sonra teçhizat meselesine gelelim. Bu cihetten de elden gelen yapılıyor. Muhtelif suretlerle ordunun eline her cins top, esliha, cephane ve rovelver, tayyare geçmesi için (her türlü tedabire tevessül edilmiş ve edilmektedir.) (1)

Melbusat elbiseden bahsedeyim. Ben vekâleti deruhte ettiğim zaman tekâlifi milliye başladı. Bu suretle elimize çamaşır vesaire bir miktar şey geçti, bunun miktarı hakikisini tespit etmeye çalışıyoruz ve teşrinisaninin on beşinci günü hesabatı alacağız, Maliye Vekâletinin huzuriyle bu meseleyi konuşacağız, müzakere edeceğiz. Melbusat için elimize geçen miktar pek büyük miktar değildir ve biz elimize geçen bu miktarın elimizin altında, yakın bulunanları getirtebildiklerimizi elbise haline soktuk ve askere verdik ve Heyeti âliyeniz Sakarya muharebesine tekaddüm eden günlerde ve Sakarya muharebesinde buradan yevmiye

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

sevkolunan efradın çıplak gittiklerini görürlerdi. Buradan mülevves bir halde geçtiğini görüyorlardı. Bu o zaman elimize geçen mevattan yaptığımız elbiselerdi. Fakat tabiidirki bunun bir haddi vardır. Bu had bu gün sonuna gelmiştir. Tekâlifi milliye suretiyle alınan eşyalardan göndermeye çalışıyoruz. Uzaklarda olanları da celbederek yaptırmaya çalışıyoruz. Onlar da geldikçe kıtaata vereceğiz. Ben Müdafaai Milliye Vekili olduğum zaman meseleyi nazarı dikkate aldım. Müteferrik suretle mübayaatımız ve kontoratolarımız vesaireden evvel bilhassa İtalya'dan otuz bin kat elbise ve seksen bin çadır alındı. Bu elbise ve çadırlar eylûlün sonuncu günü elimizde bulunacaktı. Teşrinievvelin bugün yirmi yedisidir. Maatteessüf bu elbiselerin henüz elimize geçmemesi işimizi epey müşkülâta uğrattı. Fakat elimizdedir. Yalnız teşebbüsatımızı takviye ettik. yazdık çizdik. Tekrar adam gönderdik ve bu elbiselerin ve çadırların mühim kısmını ayın on sekizinci günü İtalya'dan vapura bindirdiklerini telgrafla buraya bildirdiler. İtalya ile bura arasındaki muhaberemiz kolay olmuyor. Telgraflar on beş günde alındığı için tahmil ayın on beşinde idi 18 nci günü çıkacaktı.

VEHBİ BEY (Karesi) — İtalya'da hayli zamandan beri bir askeri mübayaa heyeti var. Bunlar ne kadar elbise ve teçhizatı askeriye gönderdiler?

REFET PAŞA (Devamla) — Efendim, bu heyeti askeriye bir şey göndermediler. vazifelerine nihayet verildi. Ne kadar para sarfettiğini bunun hesabını Cami beyden alacağız. Esasen bu heyeti askeriyenin elinde para yok idi ve bu heyeti askeriye orada bir hayli teşebbuslerde bulunmuş, silâh meselesini konuşmuş, kapsül mesaili var. daha bir çok mesele var. Bunların teminine çalışmışlar. İtalyanlar hatta bunları vermekten caymış bir çok meseleler olmuş. Bu hususta ne dereceye kadar kabiliyet gösterdiğini ve ne yaptığını Cami bey buraya gelinceye kadar sarahaten söyleyemiyeceğiz. En son gelenlerden anladığıma nazaran bir defa vapurlara otuz bin silâh konmuş ve sonra çıkarılmıştır. Daha bu gibi vekayi ve arızalar olmuş. Sonra muntazam bir devletin dost veya bitaraf bir pazarı ticaret her halde güç bir mesele idi. Bunlar bir şey yapmamıştı ve yapamamışur. Ben Müdafaai Milliye Vekili olduğum zaman bunların avdeti için emir ve bu heyeti askeriyenin vazifesine hitam verdik. Yalnız son zamanlarda otuz bin kat elbise ve seksen bin çadır, ki fotin vesaire dahildir, temin olundu. Bunlar Eylülün sonuncu günü buraya gelecektir. Her hangi bir tefehhüm ile tecehhür etmişti. Teşrinievvelin on sekizinci günü bunların irkâp edilip yola çıkarılacağını Cami bey bize bildirdi ve ben kendisine bir kaç telgraf yazdım. Diğerlerinin de parası hazırdır. Hemen yola çıkarınız, gönderiniz diye yazdım. Bu teehhür tabii yeddi ihtiyarımızda değildir. Fakat ötekilerin ne vakit ve ne zaman çıkacağını bilmiyorum. Kendi kendisine hadis olan bir müşkülâttır ve hatta kimbilir onlar oradan buraya gelirken Yunanlıların eline geçmeside muhtemeldir.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Cami beyle muharebe cereyan edeceğine buraya davetle mesele halledile idi. Kendisi uzak yerde değildir. Buraya gelmesi o kadar uzun bir şey değildi. Kâfi izahat vermeli idi. Vakit geçiştirilmesi doğru değildir. Malumu ihsanınız kış takarrup ediyor. Görüyorumki zatı âlileri ya temamiyle izahat vermediniz, yahut izahatınızdan bunu anladım. Yalnız muharebe ile vakit geçiriliyor. Bu mühim mesele için mümessilimiz bulunan zat, ki onunla muhabere cereyan ediyor, bu adam davet olunarak görüşülmeli idi. Haber gönderilmemiş, bu işte eşhasın tekâsülü vardır.

REFET PAŞA (Devamla) — Efendim, Cami bey hükümetin bir mümessilidir. Cami bey izahat vermek için oradan buraya gelmesi oradaki işlerin sürüncemede kalmasını intaç eder ve vazifesi yalnız bundan ibaret değildir. Elbise meselesini takip ile malumat vermek için Antalya'dan bir memurla bir zabit gönderilmiştir.

SIRRI BEY (İzmit) — Tekâlifi milliye suretiyle iç çamaşırı veya elbiselik alınmamış olsa idi ordu senevi bütçesiyle kendisini idare edemeyecekti.

REFET PAŞA (Devamla) — Ordu tekâlifi milliye suretiyle elbise aldıktan sonra idare edebiliyor. Hükümet yeni bir bütçe ile çıkacaktır. O başka mesele onu izah edeceğiz.

SIRRI BEY (İzmit) — Müteahhitler de vaktinde istenilen elbiseyi teslim etmemiş idi. Takibatı kanuniye icrası niçin tehir edildi?

REFET PAŞA (Devamla) — Müteahhitlerle başımıza gelenleri dahi anlatacağım, uzun boyludur, dava ediyoruz, ona da geleceğim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Gelecek çadır ve elbise münakasa ile mi alınıyor?.

REFET PAŞA (Devamla) — Sonra efendim, İtalya ile elbiseden başka...

VEHBİ BEY (Niğde) — Yüz bin elbise yapılacak dediniz. Evet, siz kontorato etmemişsiniz diye herkesin maneviyeti üzerinde tahakküm edilmek isteniyor. Halbuki ben bir müteahhidim. idare ettim, kayıtlarıma bakarsınız. Kefaletim olan mesele hakkında sırası gelince izahat veririm. Bir heyet intihap edi-

liyor, o heyet tetkik etsin. Hangi müteahhit mingayri haddin sual yapmış ise... Efendim şimdi buraya efendiler gelmişler... Bir hareket etmek için seksen bin... ise, İbrahim Nazif Beyle beraber bundan size hisse vereceğiz dediler, kabul etmedim. Tuttum ben bir mektup yazdım; size üçte birisini terk ediyorum ve Berlin'de bir fabrika varmış, bir heyetimiz de varmış orada; bir milyon paramız bulunuyormuş. Oradan da mermi mübayaası için bu adam bizde 37 komisyon ile tayin edilmiş. Harbiye Dairesi Riyasetinden emri mahsus ile Osman Bey riyasetinde bir heyet gidiyor. Bu heyet bu komisyondan üçte birini terk ediyorum... Havai bir şey olduğunu anladım. Evvelce taahhüt etmiş olduğumuz bir hesabı için Paşa Hazretlerini ziyarete gittim. Paşa Hazretleri bu elbise meselesi için... Binaenaleyh memurlarınız insafsız davranıyorlar. Dediki, pazarlık ederiz, alırız. Eşya taahhüt ediyor. Bunu esası... dedim ki Paşa, o kontoratonuz esassızdır; kabul etmiyorum ve gelemez, imkânsızdır. Bir hissesini de bana bıraktılar. Kabul etmiyorum, dedim. Ne demek? Kontoratoya raptedildi. Yirmi beş bin takım İbrahim Nazif namına elbise kontorato edildi. Bu hakikattır dediler... İnşaallah gelir. Bir müddet sonra bir ceryan hâsıl oldu, kefil göstermemişler, birbirini kefil göstermişler ve başka bir kefil göstermemişler. Maruzatım her halde ikaz edilmiş olacaktır. Zannederim ki bendeniz yanlış işitmemiş isem osmanlı; bir şahsa devredildi. Şimdi o adamın zarar edeceği anlaşılmakla, o adamın ziyan edeceği vâridi hatır olmakla; bir memur gönderiliyor... Maksadımı arz edebildim mi?. 625 kuruşa altı yüz bin takım elbise kontorat ile o adamın namına kaldırıyorlar; bir heyet gönderiyorlar...

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye V.) (İzmir) — Bu adam aldıktan sonra elbise almağa yeni bir heyet mi gidiyormuş?. Bu ciheti lütfen izah buyursunlar?.

VEHBİ BEY (Devamla) — Doktor Nazif Beyin üzerinde duruyor mu, kalmıyor mu? İbrahim Nazif Beyin kontoratosu üzerinde duruyorsa yeniden ikinci seksen bin takım ne oluyor?.. Eğer durmuyor da ikinci bir şahsa verildi ise Refet Beyin Avrupa'ya gitmesi nedendir? Bir heyetin tekrar Avrupa'ya gittiğini işitiyoruz. Berlin'de duran bir heyetimiz varmış, onun için yüz elli bin liralık altın para gitmiş. Kontorato o vakit orada kalanlar alamıyor da, burada heyet gidiyor. Yüzde üç komisyonla memuru mahsus tayin olunuyor. Bir milyon liranın yüzde üçü mühim bir yekûn tutar. İktidarı yoksa o heyetin orada bulunmasına ne lüzum var, vücudunda ne mana var?

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Sinop) — Şimdi Beyefendiler, Müdafaai Milliye Vekâletinde en güç mesele; tecrübesizliğim hasebile müteahhitlerle olan işler olmuştur. Benim zoruma giden mesele, müteahhitlerle başıma gelen şeylerdir, müteahhitlerle uzlaşmak meselesidir.

Müdafaai Milliye Vekili bulunduğum zaman zannettim ki; bize yapılan taahhütler sağlam ve katidir. Eğer elimizde bol bol para olsaydı, ilk başladığım surette iş yapacaktım. Geliyor birisi; sana elli bin kat elbise vereceğim. Kaç günde? Bir haftada. Nerede? İnebolu'da, hazırdır, siz para veriniz. Bu elli bin kat elbise için, para ile alış verişten korktum, parayı alır gider diye korktum. Bankaya para yatırmak cihetine kail oldum. Bankaya yatırmanın da muhtelif devirleri var. Kimisi avans olarak alır, kimi bankaya vermek ister, kimi tüccara vermek ister. Faizinden istifade etmez. Nihayet günün birinde elbise yoktur, der. Bankadaki para o zat için bir itibarı malidir. Anınla iş yaparsa yapar, yapmazsa yapmaz; elini yıkar. ... elbise gibi değildir. Ve nihayet bize cevap olarak elbiseniz gelmedi, ölçünüz gelmedi. Düşündüm, bunun için çare; öğrendim ki mukabil teminat lâzım: O da bankaya o parayı koysun. Getiremezse para bizim olsun veyahut bir kefili muteber göstersin, elbise vaktile gelmediği zaman, o zat zarar ve ziyan neden ibaretse, o kimse onu temin etsin. Vekâlete ilk geldiğim zaman kırk bin elbiselik bir kontrato buldum. Bu kırk bin kadar elbise tahminen iki yüz elli bin liralık bir iş, altışar liradan iki yüz elli bin liralık bir kontrato buldum. Yüzde yirmi beşini bir bankaya kredi olarak koyacağız. Altmış yedi bin lira kadar bir para. Ben başka müşteri yok zannile o kadar tehalük gösterdim ki; onun tarafından kefil gösterilmesini aramadım; onun tarafından herhangi bir kefil gösterilir ibaresine lüzum görmedim. Yani herhalde teshilat göstereyim, gelsinler diye düşündüm. Sen, dedim, bu elbiseyi al, bana getir; o zat da benim gibi parasız, belki bir şey yapabilir dedim. Onun üzerine diğer müşteriler çıktı ve hem de aynı elbiseyi elli kuruş noksanile, umum elbiseyi; fes, kabut vesaire, elli kuruş noksanile, altı yüz yirmi beş kuruşa verdiler. Öteki bir zat ile kırk bin kat elbise üzerine taahhüt yapmış idik. Yeni çıkan zatlar, seksen bin takım üzerine bizimle taahhüt yaptılar. Ona mukabil bize katî kefalet göstermeği taahhüd ettiler.

Dediler ki, biz size taahhüt ederiz ve şayet bu taahhüdümüzü yapmaz isek sizin zarar ve ziyanınızı taahhüt edeceğiz, tazmin edeceğiz. O zaman ben o zatı çağırdım. Dedim ki, arkadaş senin taahhüdünü

tanımak mecburiyetindeyim. Çünki altına imza atılmıştır. Meğerki benim imzam olmasın; bu imza başkası zamanında atılmış. Yalnız bugün Hazinei Devlet her takım elbisede yarım lira, kırk bin takım elbisede bu kadar zarar edecek. Aynı elbiseyi bu fiyatla veriyorlar. Senin kontratonu kabul ediyorum. Yalnız kontratnamedeki taahhüt mucibince bir kefil gösterecek; ya bir tüccar kefil gösterecek ve bu tüccar kabul etsin. Bunun sebebi bu tüccar kefalet göstermiyor. Bunun sebebi ikidir: Bir an evvel ana ...tesviye etmek... göstermiyecekse kırk bin katlık elbise fiyatında yirmi bin liralık zarardan kurtulayım. Bu taahhüdünü ifa ettirmek... ve hakikaten göstermiyecek ise hem yirmi bin lira kazanalım, hem de taahhüt yapmışız elbiseleri alalım.

Bir çok teşebbüsler neticesinde o taahhütname bugün mefsuh bir hale gelmiştir. Çünki sahibi, muayyen bir kefaletname göstermemistir. (67) bin lirayı bankaya koysa idik, aglebi ihtimal, elbise gelmiyecek biz de elbisesiz kalacak idik. Bu seksen bin elbise meselesi gayet mühimdir. Nazifi zade Şerif Bey isminde bir zatın taahhüdüdür. Bu taahhüdün içinde muhtelif zevat vardır. Vehbi Beyefendinin tefsir ettiği manayı murat etmedim. Benim murat ettiğim mesele; Vehbi Beyin yaptığı, araya bir rekabet ...onun da yüzde kaç miktarını... kendine teklif ettiler. Ara yerde rekabeti ticariye hâsıl oldu.

VEHBİ BEY (Niğde) — Rekabet yoktur.

REFET PAŞA (Devamla) — Sonra elbise ve saire pazarlığı mahrem olmıyor ve daima temamen açık oluyor. Bunun temamı ...Müsaade buyurunuz şimdi Vehbi Beyin bir meselesi vardır... Eski tüccar olduğu halde Vehbi Bey bile aldanmıştır. Muzaffer Bey, isminde bir zat, Vehbi Bey tecrübeli bir tüccar olduğu halde anı da aldatmıştır. Muzaffer Bey, bizimle de Vehbi Bey tarafından da bir kontrato ...elbiseyi muayyen zamanlarda getirecek idi, muayyen zamanlarda getirmemiştir. Bunları arzdan maksadım; kontratçıların... bu mesele gayet doğrudur. Fakat Beyefendiler bunları yapanların hemen hepisi ...zaten daha işi bitirmezden evvel bir şey yapamıyacağını anlamış olmakla İstanbul'a gitmiş, İstanbul'a yerleşmiştir. Geçenlerde bir tüfenk meselesi karşısında kaldım. Yirmi gün sonra hazır dedi; otomobil bulamadım. Telgraf telgraf üstüne; İnebolu'da arayor... dedim dursun. Benim muteber zatım ...o büyük bir zattır. Vapurla gitmesi lâzımdır vapura yetişdirdim, bindirdim, İstanbul'a gitti saklandı. Bu da başka bir menfaat...

KADRİ BEY (Diyarıbekir) — O da bir meseledir.

REFET PAŞA (Devamla) — Şimdi teminat meselesinde beyefendinin buyurdukları mesele doğrudur. Onun kıymetini şimdi takdir etmiş bulunuyoruz. Bize seksen bin kat elbise taahhüt etti. Kefalete gelince; biz bir zengin hükûmet değiliz. Sağa sola, öteki bankaya, beriki bankaya... Paramız azdır. Az para ile katî olarak bize gelmesini istiyoruz. Talip çoktur, bankaya para koyuyoruz... Param gaip olmayor, vakit geçiyor. O adam o zaman itibarı malisinden istifade ediyor. Ben parayı alıyorum, amma orta yerde otuz, kırk keten kayıp.

Eğer bir kaç bin lira olsa muhtelif zevatı koyayim. Muhtelif zevattan birinden gelmezse birinden gelir. Zatı alilerinin buyurdukları gibi, fiili teminata mecbur kaldı.... meselesine gelince; Maliye Vekilinin bildirdikleri gibi, bir çok Ahmet, Mehmet efendiler gösterir, temin ettikten sonra.... nihayet bunun yerinde en kavi bir teminat olmak üzere ... ve biz hepiniz aldandık. Meğer bankanın mektubu itibarı malî mektubu imiş. Bu zatın 50 200 liralık itibarı var imiş. Her tüccar için bir itibarı mali gösteriyor. Fakat bankaya bir şey vermiyor. Yani bizi de... nihayet, onun üzerine bizi idare etmek istedi. Başka bir zat onun da çürük olduğunu anladık. Nihayet başka bir zat bize doğrudan doğruya bankanın kefaletini gösterdi. Maliye Vekili Bey... anı zat burada bıraktıkları her hangi bir mutemedin, bir zatın bize doğrudan doğruya bir kefil, bankanın kefaletini gösterdi. Ve Maliye Vekili Beyefendi onun üzerine o zata... bu ise 80 000 kat elbisedir, öteki 40 000 kat elbise çürük çıktı. Bunlar... bir meseledir. Başka bir şey değildir. Sonra bu mübayaat meselesinde.... mübadele edemiyoruz, elimizde para çok olmadığı için. Asıl mesele para meselesidir. Meselenin aslı para. Eğer bol paramız olsa bunlara ihtiyacımız olmaz. İstanbul'da biz de gider, bizde mübayaa ederiz. Filhakika tüccarlardan çoğunu da büsbütün o vaziyete soktuk. Paralarını vakti zemanile veremedik. Alacakları sürüncemede kaldı. Her birisi Müdafaai Milliyenin vaziyetini işkâl etti. Parasını emin bir surette muntazaman alan veren bir tüccar herhalde daha fazla muamele istiyor. Hatalar vaki oldu. Çünkü paramız yok, paramız az. Bunun için geniş mübayaayı doğrudan doğruya yapmak cihetini tercih edemedik. Bundan sonra bu para meselesi temin olunur ve bunun haricinde... zaten Vehbi Beyin şeriki, kefalet ettiği zatın bize vaktiyle taahhüt edip de getiremediği elbiseler var idi. Nitekim bir müddet geçtikten sonra geldi muayene etme suretiyle... bu elbiselerin, zannediyorum, onbeş bin katı

da Antalya'dadır. Bu elbiseler elimize geçti. Sonra beş bin kat elbise daha bir yerden mübayaa ettik. Önümüzdeki ayın onuna kadar 37 bin kat elbisenin elimize geçeceğini... elbise emin olarak biliriz. Daha on sekiz bin kat daha elimize geçecek. Yekûnu 55 000 kat olacak. Bu on beş yirmi gün zarfında, bunun haricinde, elbise meselesindeki vaziyetimiz budur. Bunun haricinde beyefendinin buyurduğu bir mesele var. Bu elbiseleri... başka bir heyet göndermişiz.

Kaymakam Refet Bey elbise mübayaa etmek için gitmemiştir... Kaymakam Refet Bey hepinizin anlıyacağı veçhile Franklen Büyyonun... daha üç kişi beraberinde götürmüştür. Orada dört kişilik bir heyet halindedir.

Sonra diğer mesele Vehbi Beyin buyurduğu Muzaffer Beye % 3 komisyon % 3,5 komisyon meselesi. Muzaffer Bey denilen zat Vehbi Beyin kefalet eylediği bir zattır. Bu Fransa'ya gitmiştir, Fransa'da dolaşmıştır. Avans olarak verdiğimiz parayı da uzun boylu elinde tuttuktan sonra güç hal ile bereket versin beyefendinin vesatetiyle o parayı geri alabildik. Bizimle iş görecek kadar iyi bir tüccar değildir. Geçenlerde Müdafaai Milliyeye matara vermek için... yirmi matara mı idi, ne idi?... Hatta burada uzun uzadıya bahsoldu. Vehbi Beyefendinin bu mataraların dolandırıcılık suretiyle tedarik edildiği... ve diyorlar ki buradaki adamımız parayı ödemezse şirkat davası ikame edeceğiz. Doğrudan doğruya Başkumandan Paşaya mektubu vardır. Hariçteki vaziyeti bu şekildedir. Bu zat bize geldi. Avrupa'da bazı yerlerde büyük miktar silah, top falan falan diye gideyim size mübayaa... tabii biz bunları o vasıta ile mübayaa edemezdik. Avrupa'da silâh tedarik etmek meselesi kaçakçılık meselesidir. Kaçakçı babasının hayrına iş yapmaz. Ticaret için yapar. Bu zat bize geldi, bana para verin dedi. Biz bu zata para vermedik. Bu adama dedik; git bu kaçak olarak bulduğun eşyayı göster, yerlerini... onun elinde para vardır. O mübayaa edebilecektir. Bu elbise meselesi değildir. Eline bir mektup verdik. Bu zatın size göstereceği eşyayı görünüz ... geliyorsa, fiyatları hesabınıza geliyorsa mübayaa edersiniz. Bu zata dahi biz bilmem ne nispetinde komisyonculuk verirsiniz. Her komisyon için yaptığımız iştir. Silah meselesi idi elbise değildir. İşte beyefendiler işimiz budur. Bir defa paramızın bol olmaması, ikincisi pazarların, ticarethanelerin bizim için serbest olmaması ... vazîfei ticariyesini yapmıyan adamı İstanbul'dan getirip tecziye etmek imkânı olmaması; üçüncüşü buradaki tüccarların kâfi derecede teminat gösterememesi... Asıl mesele bunlardır. Bütün bunlara rağmen bugün, bu 15 gün içerisinde vaktiyle bir kaza olmasaydı.... mikyasta mukavelenameler yapmışlardır. Bunlar doğrudan doğruya elbise elimize geçecektir ve ondan başka 80 bin takımlık ... taahhüdümüz vardır. Bundan başka ufak tefek taahhüdlerimiz vardır. Daha ilerisini isterseniz 200 bin takımlık elbise için işimiz vardır. Bu adamlar içinde ... Temmuz içinde bir gün levazımat dairesine gitmiştim... Bir o var, bir de ikincisi vardır. ... ileri hareketi vaki olmuştur. Karahisar, Kütahya düşman eline düştüğü zamanda biz dahi İtalya'daki mümessilimizin nazarı dikkatini celbettik. ... Mukaveleye raptedilmiş ve bütün muamelesi ikmal ediliyor. Samsun'u nazarı dikkate alınız. Düşman oraya doğru ilerlerse bu cihet nazarı dikkate alınmak icabeder. Bu işar orada ... İtalyanı Antalya yerine Samsun Bankasına ciro yaptırmak gibi bir zehaba... Bunda bir aldatma siyaseti olsa gerektir. İstanbul'da ... ayın onsekizinde hareket ederse bunun ... yarın gelmek üzeredir. Maruzatımın heyeti umumiyesi bundan ibarettir.

Binaenaleyh, beyefendiler siz bilirsiniz.

RIZA BEY (İstanbul) — Gerek Paşa Hazretlerinin izahatından ve gerek bu mesele hakkında vukubulan tetkikatımdan şu netice çıkıyor ki birtakım zevat ile temas ediliyor ve bugüne kadar müsbet bir suret de elde edilememiştir. Bu da doğrudan doğruya mart iptidasından beri elbise tedariki hususunda ki mesainin para olmamasından müşkilâta maruz kalmış ve binnetice yapılan kontratoların vaktiyle... Binnetice yaptığımız mukavelenameye ve bugünki feci vekâyiin yardımı ile... Rağbetini kesretmemesi bu hadisatı böyle bugüne kadar sürüklemiş. Ordunun giydirilememesi gibi feci bir vaziyet içinde bırakmıştır. Müdafaai Milliye Vekâleti hakikaten 195 bin neferin melbusat ve teçhizatı için sene iptidasından itibaren müteaddid... Müdafaai Milliye teklif ediyor, amma hepsi ayrı elbisedir. İtalya'dan 75 bin takımlık elbise ile yüz bin takımlık... Mübayaasını bu heyete emir versin. Bunların bir kısmı benim istihzarat komisyonunda bulunduğum zamana bir kısmı da marttan sonraki zamana aittir. Bunlar gayet katî ve esaslı şeylerdir. Fakat bu 80 bin kat elbiseden istifade edebilmek... Tedarik ve temin edip kış içerisinde ordusunu lâyikile giydirebilmesini temine çalışmak bendenizce bu cihet mechuldür... Veyahut mukavele akdeden müteahhidlerin esaslı teminat verememesi gibi birtakım neticeler dolayısıyle bu ikisi... Yapılamamasını mucip olmuştur. Memleket dahilinde bir çok yerlerde tezgâhlar yapmışlardır... Müsbet ve kâtî bir şey

denilemez. Filhakika... İtalya'dan gelecek 30 bin kat elbise meselesidir. Fakat geçenlerde tayyare getiren bir daıper'in İngilizlerin teşvikatiyle bir kazaya uğraması vakası nazarı dikkate alınırsa, bu elbiselerin de İtalya'dan... Ve herhalde bir ay zarfında bu ihtiyaç temin edilmiş olur. Hiçbir zaman ordumuzu giydirmek için bu elbiselere rapti kalp edemiyeceğiz. Bu itibarla ordumuzun bugünki günde en birinci ihtiyacatı kaputtur. Kısa yoldan İstanbul'dan celbedilecek kumaşlarla kaput yapıp defi ihtiyaç zarureti karşısındayız. Son zamanlarda bazı müteahhitler büyük mikyasta... Buradaki tüccarlar İstanbul'daki birtakım tüccarların komisyoncusudur. Bunlar Anadolu hükûmetiyle bir mukavele yapabilirlerse... Bu suretle arada geçinmek yolunu tutmuş adamlardır.... İstanbul'dan tanıdığım bir zatın, ki, evvelve zabit idi, seksen bin çift İngiliz fotini yaptırmağı müteahhit idi.. Beş altı liralık fotinler iken 330 kuruşa teklif ve 317 kuruş üzerinden karar verilmiş, seksen bin takım... dedik ki, Antalya'dan çıkaramıyacağız, onları geri alınız... Kefaleti maliye gösteremiyor. Levazımatı umumiye dairesiyle... Bir taraftan bu ihtiyacını temin etmek için bu filiyatı akamete düçar etmek, ona mukabil malzemei iptidaiyeyi getirerek, fotin hazırlayıp... Son yapılan mukavelede İstanbul'dan elbise getireceğine nazaren bunun istihzarata başlamış, bu münasebetle İstanbul'da bir aldatma teşkilâtı mevcuttur. Bunlar Anadolu Hükümetinin ihtiyacatını akamete uğratmak için İstanbul'da müteaddit acantalar yapmıştır. Gerek melbusat ve techizat için orada... doğrudan doğruya ordunun muhtaç olduğu... Ve binnetice müzakereler aynı zamanda Anadolu Hükümetinin ihtiyacını öğreniyorlar ve bu suretle Anadolu'ya geçen adamlarla kontrato akdetmişlerdir. İstanbul'dan sureti katiyede aldığım malumata göre İstanbul'da yirmi bin takım stok elbise kalmıştır. Bugün burada belki sekiz ticaret grupu vardır, ki hepisi Müdafaai Milliye ile müteaddit mukaveleler yapmış ve tekrar İtalya'ya memur... Ve Müdafaai Milliye Suat Beyle ve daha bir çok zevat ile aynı yirmi bin takım üzerinde.. Ve binnetice hiç biri yapılamamıştı. En son yapılan seksen bin takım elbise mukavelesinin 4 ay müddeti olduğu için belki Avrupa' dan tedarik ediliyor. Müdafaai Milliyenin bu meseleyi daha yazdan temin ve tedarik etmesi lâzımdır. Şimdi netice olarak bu meselede söyliyebileceğim şudur ki en kısa tarihten şimdiye kadar mevcut mukavelâtı keenlemyekûn addetmelidir. Andan sonra en kısa tarik ile bir ay zarfında ordunun kaputunu temin etmelidir. Memleket dahilinde esas olarak bugün dahî ordunun ilbası için mevcut olan tezgâhları süratle hali faaliyete getirmek de icabeder... Ordumuzun muhtaç olduğu kaput ise çok miktarda değildir. Yapılan mukavelâta istinaden ordumuzun geyinmek meselesi üzerinde söz söylenemez. Bu kadar teminat verildikten sonra tüccar bunları getirmek mecburiyetindedir. Fakat bu elbiseler gelmiyecektir. Çünki İstanbul'da elbise olduğunu iddia edenler sureti katiyede yanılıyorlar. Binaenaleyh, bu kışlık elbise ordunun ihtiyacını temin edemiyecektir. Maamafih gelmiş olması da büyük bir faidedir. Şimdiye kadar ordunun ihtiyat elbisebi olmaması fena neticeler vermiştir. Binaenaleyh, bunu yapmak büyük bir faidedir ve en kısa yoldan ordunun kaputunu temin etmek lazımdır. Çadır meselesi buradan arzettiğim şekildedir... Adet mahrutî çadır yaptık ve aynı suretle bu çadırlar yine yapılabiliyor. Levazımı bir ay evvel teşebbüsatta bulunmuş, fakat tediyatın vaktinde yapılmamasından ve geçen seneden oradaki çadır mültezimlerinin 20 bin lira... Bu çadırlara rekabet edilmiş şimdi doğrudan doğruya bu yirmi bin lira verilmelidir. Her şeye tercihan bu çadırlar yapılıyor.

HAMDİ BEY (İzmit) — Kastamonu'daki çadırlar bile münakaşa yapılmış ve sui istiymal olmuş.

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Münakaşa doğrudan doğruya talibin taaddüile kaimdir. Kastamonu'da doğrudan doğruya âmillerin heyeti umumiyesi bu çadırların imali için beslenmiştir. Ortada yalnız bir müteahhit vardır. Münakaşa ilânına mahal yoktur. Fazla talip mevcut olsa münakaşa doğrudur. Fakat bu şekilde münakaşa olamaz ve bu gayri kabili inkârdır. Münakasa fabrikalarda olur, fabrikalar da müteaddit olur. Melbusat hakkındaki maruzatım bundan ibarettir.

Ordunun bu meyanda fotin meselesi seksen bin takımın münakasası üzerine fena bir şekil almıştır. Şimdi hakikaten ordu fotinsiz kalmak mecburiyeti karşısındadır. Fakat yalnız tekâlifi milliye suretiyle külliyetli miktarda çarık Müdafaai Milliye Vekâletinin eline geçmiştir. Fotin yoktur. Müdafaai Milliye Vekâleti bu sırada vaketa ve gön tedarik edebilirse bu iki ay zarfında fotinini yapabilir ve yapabilirse memleket için çok şayanı teşekkür bir şeydir. Yalnız vaketa ve kösele de yoktur. Bunun kısmen memleketten ve kısmen İstanbul'dan celbi suretiyle temini mümkündür. Yani herhalde çarık mevcuttur. Fotin de yapmalıdır. Şimdi iaşe vaziyeti hakkında düşündüğüm şey, iaşe meselesi Eskişehir'in sukutundan sonra fena bir şekil almıştır. Münakasa suretiyle ve müteahhitler vasıtasiyle ordunun elinde bir kaç aylık mevaddı iaşe

bulunuyor idi ve bilhassa Eskişehir'deki fabrikalar ekmeklik unun temininde orduya büyük menfaat temin ediyordu. Ordu Ankara'dan iaşe edileceği zaman tabiatiyle alakadar olanlar bilhassa o sırada devletin kudreti maliyesindeki şayanı dikkat bir surette mevcut olan zaaf tekâlifi milliye emirlerinin mevkii fiile vazını mecbur etmiştir. Tekâlifi milliye suretiyle bugüne kadar geçinmiştir. Fakat sonra atide arz edeceğim nıkat dahilinde edilememesine kailim. Tekâlifi milliye olarak mültezimlerden yüzde kırk nisbetinde alınan hububat şayanı dikkattir. Çünkü bunun haricinde beş yüz İstanbul kilesi hâsılat vereceği yoktur. Yalnız Konya'da ve Adana'da, haydi Adana elimizde değildi... Doğrudan doğruya istinat edeceğimiz mültezimlerin âşâr hakkında âşâr malı olan kısmın yüzde kırkıdır. Bunun hakkında bendeniz tetkikat yaptım. Bu devletin mahsulatının mutavassıt seneleri (250) milyon kilo. Bu seneki gibi 300 milyon kiloya baliğ olan senelerdir. Vilâyatı şarkiyede bol değildir.

OSMAN BEY (Lazistan) — Vilâyatı şarkiye ile Ayıntap, Eskişehir, Kütahya yüz bin kilo olarak bendeniz kabul ediyorum. Bu sene her yerde hububat iyidir. Vilâyatı saire 200 milyon kilo âşar vermiştir. Miktarı âşar 200 milyon kilo olduğuna nazaran tekâlifi milliye hissesi seksen milyona baliğ olması lâzımdır. Alınabilen tekâlifi milliye miktarı yirmi lâ yirmi beş milyondan fazla değil. Halbuki tekâlifi milliye memleketin nıkatı muhtelifesinden... Filhakika Elcezire merkez ordusu iaşesi de.. En ziyade istihlakât yapan, bugün garpte temerküz eden orduour. Bu ordunun ihtiyacına muktazi hububatın doğrudan doğruya seksen milyona baliğ olan... Ankara ve Akşehir civarında temerküz ettirmek kabil midir? Ele geçecek miktar herhalde (50) milyonu geçmeyecektir. Hatta Konyanın o büyük anbarlarını nazarı dikkate aldığım halde buğday ve arpa ve ordunun insan ve hayvanatı azami ne kadar zaman... Bendenizce bir buçuk ay, iki ay. Mütebaki zamanlar için tekâlifi milliyeden istifadeye imkân yoksa bu hububat eğer temamiyle alınmış ise ya anbarlarda veya suveri saire ile âşar hakkında olduğu gibi satılacaktır. Zaten tekâlifi milliyenin yüzde doksanı mültezimlerden alındığına göre binnetice mültezimlerin hesabatına mahsup edilmek suretiyle nakil mecburiyeti vardı. Bunun için yapılacak şey mültezimlerden esmanını alıp doğrudan doğruya orduya vermek suretiyle erzakını temine mecbur etmek. Halbuki tekâlifi milliye var diye ordu hiç bir şey mübayaa etmez ve sureti katiyede ordunun bugün ihtiyat erzağı yoktur. Şimdi bugün bu meselede Meclisi Alinin neticelendireceği nokta, ordunun gerek mebusat, gerekse techizat ve gerekse iaşesini temin ile para tedariki meselesinin istihsalidir. Şimdi Maliye Vekili beyefendi Refet Paşanın ordunun melbusatını ve sene nihayetine kadar iaşeye müteallik eşya bedelini verecekler midir?

ARİF BEY (Konya) — Hesabı yanlış yapıyorsunuz; vilâyetlerde on kaza vardır, otuz milyon veriyor.

OSMAN BEY (Devamla) — Sonra ayniyat meselesi. Eğer ayniyat veren kazalar denize yakın kazalar ise bunlardan istifade edilebilir. Fakat şimendifer güzergâhına uzak kazalar ise bunları bilmiyorum. Yirmi milyon versin. Maksat ordunun temini iaşesi meselesidir. Bendenizin tekâlifi milliye hakkında söylediğim sureti katiyede istifade yoktur, varsa da azdır. Bunlar eğer uzak yerlerde ise nakledilemez ve ordu da istifade edemez. Çünkü mesafe uzaktır. Bu usulden feragat etmelidir. Memleket dahilinde hububat yoktur. Mesele istifade etmektir. Doğrudan doğruya parasını orduya vermelidir, ordu mübayaa etmelidir. Şimdi Müdafaai Milliye Vekâleti ordunun melbusatını süratle temin edecekler ve aynı zamanda ordunun muhtaç olduğu iaşesini temin için... Netice olarak bendenizin gördüğüm noksan para meselesidir. Meclisi âli meseleyi noktadan halletmelidir. Bu mesele halledilirse ordunun melbusat meselesi de halledilmiş olur. Para meselesi halledilmezse Refet Paşa Hazretleri değil kimse işin içinden çıkamaz. Lâzım gelen parayı kati en ve muntazaman, atalet göstermeksizin verecekmiyiz?.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendiler, ben uzun söylemeyeceğim. Şu harbe başlamadan evvel tarafımızdan cepheye giden heyet gelip malumat verdi. idi. Maliye Vekili para veriniz, vereyim der. Müdafaai Milliye Vekilini müahaze etsen ol matara yok, kasatura yok, der. Heyet size izahat verdikten sonra Ankara müftisi, beleriyesi kasatura, matara ve yaptırmak için çilingirleri topladı. Müdafaai Milliye Vekâletinin levazımatı umumiye dairesi kabiliyetsiz ve ehliyetsizdir. Neden bir ceza görmüyor? Ankara belediyesi kasatura yaptıracak olduktan sonra bu millet bu levazımı neden besliyor? Eğer ehliyet ve kabiliyeti varda istimal etmemiş ise, aynı hatadır.

İdare ne için tecziye edilmedi? Şimdi Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri makamına gelmezden evvel bu hal öyle devam etmiş idi. Makamına geldikten sonra Levazımatı Umumiye Reisini neye oradan çıkarmadı, idareye neden bir intizam verilmedi? Ben yalınız bu sualleri sormak üzere buraya geldim.

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Arkadaşlar, dünyada yoktan var etmek ancak Allâh'a mahsustur. Bu hiç birimizin kârı değildir. Ben Müdafaai Milliye Vekili olduktan sonra biraz bir şey yapabildimse o da ancak tekâlifi milliyenin akıttığı membadan istifade ettim. Onları kabili istifade bir hale koydum. Ondan sonra istop dedim, durdum.

Hoca Efendi Hazretleri buyurdular; levazımın kabiliyeti ve ehliyeti var da istimal etmiyorsa niçin mesul edilmiyor?... Bunu müfti, belediye reisi yaptı. Neye levazım reisi yapmadı?... Hayır; Efendi Hazretleri orada aldanıyorlar. Müfti ile Belediye Reisinin yaptıkları, tekâlifi milliye komisyonuna mensubiyetleri sebebiyle levazımatı harbiyei bizatihi tesellüm ve tedarik etmeleridir. Tekâlifi milliye komisyonlarının işe başlaması; İktisat Vekâletinin çekirgeleri paklemek üzere ambarlarda sakladığı çinkoları aldık, çarşıdan lehim tedarik ettik, matara yaptık ve mataralar da levazımatı Umumiyenin, doğrudan doğruya levazımat Dairesinin topladığı amele iledir. Süngü meselesi de aynen böyledir. Bir şey var, İktisat Vekâleti memurları esasen benim ambar memurları değildi ki bizim emrimizde iş yapsınlar. Levazımatı Umumiyenin kabiliyetini lâfla anlatacak değilim. O Levazımatı Umumiye, ki buradan hareket eden üç bin kişiye ambarında elbise olmadığı halde elbise diktirip gönderdi. Burada bin iki yüz çift ayakkabı çıkaracak bir imalathane vücuda getirdi. O levazımatı Umumiye ki ortada fol yok, yumurta yok iken teneke bulunca yevmiye 500 matarayı temin etti. Orta yerde kendisine tekâlifi milliyenin verdiği elbiseleri derakap, elinde evvelden hazırlığı olmadığı halde yevmiye iki bin, üç bin takım yaptırmağa muvaffak oldu, yevmiye bin iki yüz ayakkabı çıkarmağa muvafık oldu ve yine derakap burada yüz bin kişi için un yapmağa muvaffak oldu. Bunları yapan Askeri Levazım daireleri idi. Herhalde bir kabiliyet vardır.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bunlara birer istiklâl madalyası verilmeli.

HOCA ESAT EFENDİ (Aydın) — Bu imalathaneler Muzaffer Beyin zamanında mı oldu, acaba evvelden var mı idi? Her arkadaş bunun aleyhinde bulunduğu ve idaresizliği şayiaları deveran ettiği halde, bu bulunmaz Hind kumaşı mıdır, nedir? Tebdiline müsaade edilmiyor. Eyiliği, fenalığı burada heyeti umumiyemizin gözü önündedir.

REFET PAŞA (Devamla) — Levazımatı umumiyede kusur varsa bir madde göstererek şikâyet edilmeli ve doğrudan doğruya bana ait olmalıdır. Eğer bir kabiliyetsizlik varsa beni tecziye ediniz, yaptırmıyorsam benim kabiliyetsizliğimdir. Sizden ben madde tayiniyle benim tecziyemi rica ederim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bir şey sorabilir miyim?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Seksen kuruşa kontrat olunur iken, her iki tarafın itimat, bankadan teminat ve itimat göstermesi lâzımdı. Yani mevcut olduğu halde levazımı neden aldandı? Bu bir hata, on bin kişinin ölümüne sebep oldu.

REFET PAŞA (Devamla) — Böyle kontrat ve teminatta levazımatı umumiye bir şey ziyan etmemiştir. Şimdi cevap vereyim; dediğim gibi, levazımatı umumiyenin bunda zararı yoktur. Orta yere ben tesrian lilmaşlâha bana çabuk getirse idi... Ertesi günü bunu değiştirdim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — O adam buraya geldi Heyeti Celileye haber verdi. Ondan sonra matara yapılmağa başlandı, buyurdular. Daha evvel yapılsa olmaz mı idi?...

İkinci sualim: bu Levazım Reisi tarafından emir verildi mi, umuma teşmil etti mi? Fakat stok kelimesinin tefsirinde bakkal dukkânındaki bir kıyye şekere varıncıya kadar alınmıştır. Benim cebimdeki kibritin dahi yüzde kırkı Hükûmetindir. Bu emirler o tarzda yazıldı, bu tarzda yapıldı. Yani her şeyin yüzde kırkı alınması esastır. (Bir müdahale)

Efendi, müsaade buyurunuz, biz meseleyi düşündüğümüz zaman istediğiniz şekli tercih ettik. Ondan sonra ufakların elindekini almamayı ondan sonra tercih ettik. Binaenaleyh, esas mesele ordunun ihtiyacı azaldıktan, Sakarya muharebesini temin ettikten sonra almamak tercih olundu, Yüzde kırktan fazla da aldık. Ankara, Kângırı cihetlerinde halk nesi varsa verdi. Halbuki her şeyin her ne suretle olursa olsun yüzde kırkının alınmasını terviç etmiş idik.

HACI TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Sualler gayri muttarıd soruluyor. Biraz tecehhür etsin, iki gün sonra olsa daha iyi olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu istizah mıdır? Efendim Reis Bey meseleyi hallediniz. Bendenizce Divanı Riyaset yanlış yapmıştır.

REİS — Hüseyin Avni Bey müsaade buyurun, Meclis karar verdi.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Muhterem arkadaşlar, arkadaşlar bir çok zevatı dinledim. Bunun çaresini bulmak, tekâlifi milliye ile tedarik edilmek sure-

tiyle olmuştur. Tedarik edilen vesait hem geridedir, hem nafile besleniyor. İleriye katiyen iş görmiyecektir. Paşa Hazretleri söylüyorlar, almışlar, fakat parasını vermişler. Vehbi Efendinin dediği gibi, daha evvel yapılmalı idi. Arkadaşlar, Polisler her eve giriyor, şişeniz var mı cepheye gidecek diyor. Rica ederim bir yaz mevsiminde bir Levazımatı Umumiye Reisi bir matarayı, bir suyu düşünemiyecek olur ise, artık ben böyle Levazımı, böyle Levazım Reisini katiyen kabul etmiyeceğim.

Paşa Hazretleri diyorlar ki bu, tevatürdür, hükmü yoktur. (Öyle de olsa bu vaziyete düşen insan vazifeden çekilir.) (1) Herkes aleyhindedir. Kumandan, kendisine istifa edin eder. Diyorlar ki, bu gelire bizim her işimizi görecek. Bendeniz de askerim, ilk ordudan geldiğim zaman dediler ki, habeniniz var mı? Refet Paşa Müdafaai Milliye Vekili oluyor. Baktım levazımda herkes tası tarağı toplamış. Yalnız hakikaten Muzaffer daha kavi yerleşti. Böyle bir metanet ki «beton». Bunun için biraz ...Paşa Hazretleri maatteessüf... geri aldım. Tekrar maatteessüf bir ay, iki ay sonra geldiler.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Efendim, Ali Rıza Bey kâffei hakayiki nazarı âlinize vaz etti. Bendeniz yalnız ona bir şey ilâve etmek isterim. İstanbul'dan gelmesi mümkin olan şayaklardan, dahili emtiadan tedarik edilebilecek olanından süratle tedarik ... Malumu âliniz, şimdi şu mücahedemiz bir harbi şitaî devresine giriyor. Ona göre vaktinden evvel hareket lâzımdır. İşitiliyor ki düşman çekildiği yerde tahribat yapıyor. Köyleri hedmedip ve enkazını alıp götürüyormuş. Biz ise hattâ çadır tedarik edemedik. Yalnız çadırda kışın asker barınabilecek mi? Bilemiyorum. Buralara Paşa Hazretlerinin nazarı dikkatini celbederim. Bunun için evvel beevvel ne yapmak lâzımsa bir an tehir yapılmalı. Ne fedakârlık yapmak lâzımsa millet hazırdır. Elbisesizlik yüzünden acaba kışın asker mahvü telef olmaz mı? Allah muhafaza buyursun. Yalnız soğuk için, rüfekayı kıramdan birisi buyurdular ki askerin soğuğa karşı tahaffuzu temin edilecek mi? Birtakım mahzenler, zirüzeminler tedarikine neden muhtaç olunuyor? Bizim için şu tedbir lâzım ve elzemdir, çadır tedariki. Her neye mütevekkif ise bir an evvel temin edilmelidir. Biz bunlara muhtaç değil miyiz? Buralarını sual ediyorum, beyan buyursunlar.

OSMAN BEY (Lazistan) — Efendim, takririmin bu kadar uzayacağını hiç tahmin etmezdim. Mesele bir hasbihal meselesi idi ki bu şekle girdi. Şimdi bunun altından çıkmak kabil değildir. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bazı nıkatı müdafaa ediyorlar. Biz de onun tenkidatını yaptık. Mesele esasen para meselesidir. Maliye Vekilinin beyanatını dinlememiştir. Müzakere mecrayı sâlime girsin. Müdafaai Milliye Vekili; para verirseniz ben onu bir aya kadar yaparım derse para bulmak bizim vazifemizdir.

REİS — İstizah, malumu âliniz devam ediyor. Daha devam edecek ise bir arkadaş daha söz almıştır. İsterseniz vaktı ahara talik edelim. (Gürültü, bunu re'sen riyaset dahî yapabilir, vaktı ahara sadaları). Cumartesi içtima edilmek üzere celseyi tatil ediyorum.

---

(1) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Ekim 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	388:389
2. — İSTİZAHLAR	389
1. — Ordu'nun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri.	*389:403*
2. — Asayiş ve emniyeti dahiliye hakkında Lâzistan Mebusu Osman Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri.	*403:409*
3. — Merkez Ordusu Kumandanı Nuretin Paşa hakkında Dahiliye Vekilinden istizah.	*403:409*

Cilt : 13

101 nci İnikat, 1 nc ve 2 nci Celseler

YÜZ BİRİNCİ İNİKAT

29 Teşrinievvel 1337 Cumartesi

Birinci Celse

REİS : Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER :

REİS — Celse küşat olundu. Zaptı sabık hulâsası okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZÜNCÜ İÇTİMA

27 Teşrinievvel 1337 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad alelinfirat reye vazı teklif olunan mevaddan orduya ait melbusat ve teçhizat ve iaşe hakkında Lâzistan Mebusu Osman Beyle on beş refikinin takrirleri reye vazolunarak bu bapta hafi celse akdi ekseriyetle kabul olundu.

Dahiliye Vekili Beyefendinin emniyet ve âsayişe müteallik istizah takririnin hafi celsede münakaşası teklifi reye vazolunarak ekseriyetle tasvip edildi. Badehu mecruh zabitanın maaş alamamaları esbabına dair Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Beyin sual takririle Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Bey ve rüfekasının takrirlerinin dahi celsei hafiye ruznamesine ithalen müzakeresi ekseriyetle kabul olundu. Kayseri'ye azimet ve avdet eyleyen azayı kirama ait harcirahlara müteallik Divanı Riyasetten Heyeti Umumiyeye mevdu takrir reye vazedilerek müzakerenin hafi olması kabul edilmedi. Bilâhare zaptı sabık hulâsası kıraatle aynen kabul edildi. Osman Nuri Beyin marüzzikir takriri okundu. Mumaileyh takririnin esbabı mucibesine dair izahat verdi ve Meclisin salâhiyeti icraiyesi hasabile hasbihal sadedinde müzakere icrasını, yüzde kırk raddesindeki tekâlifi milliyenin ne miktar cemedilebildiğini, ordu teçhizat ve ibasına ne derece mevdarı olduğunu, müteahhitlere ihale muamelesine ait izahat itasını, Meclisin tenvir edilmesini sual ve iltyan eyledi. Takririn şekline ve usulü müzakereye müteallik itirazat dermeyan olunması ve Osman Bey takririnin istizahı mutazammın olduğunu ifade etmesi üzerine reye vazedilerek istizah ekseriyetle kabul edildi. Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri ordunun iaşesine, melbusatına ve taahhüdata dair izahat ve irad edilen müteferrik suallere cevap verdiler. Söz alan zevatın çokluğuna ve vaktin adem müsaadesine mebni cumartesi günü devam edilmek üzere celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Muş
	Mahmut Sait

LÜTFİ BEY (Malatya) — On beş refiki demiş HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İstizah Maliye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerinden müşterek yapılmıştır. Takri ikisine aittir. (Okunsun sesleri)

REİS — Takriri okutuyorum, dinliyelim. (Takrir okundu)

REİS — Bu ayrı bir meseledir.

EMİN BEY (Eskişehir) — Ayrı ayrı değildir. (Müzakereye başlamadık sesleri)

HAKKI HAMDİ BEY (Sinop) — Orta yerde bir teklif var. Teklif hatti zatinde istizah olarak yapılmıştır. Tabii her ikisi hakkındadır. Maliye vekili, Baş kumandan veya Müdafaai Milliye vekili ve her kim ise meydana çıkacaktır. İstizaha cevap vereceklerdir. Her biri için ayrı ayrı karar vermeye lüzum yoktur. Müzakere teklif üzerine cereyan ediyor. Binaenaleyh zabtnamenin bu suretle tashihini teklif ederim.

REİS — Efendim, teklif hakkındaki noktai nazarınız nedir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İstizahın şekline göre olmalıdır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Umumundan istizah olunsun..

REİS — Efendim, bunlar müzakereye aittir. Reyinize arzediyorum. Zaptı sabık hülasasını tashih veçhile reyinize koyacağım. Fakat ne suretle olacaktır?

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Zaptın neresi tashih olunacaktır?

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Dünkü takrir reye konuldu. Bu hususta müzakere ceryan etmiş değildir. Müzakere edilen hususat ona ilave edilmelidir. Müzakere açılmak lâzım gelirse aynı olmalı.

VEHBİ EFENDİ (Karesi) — Müzakere ceryanına lüzum yok. Bu, zaptı sabık hulâsasıdır. Müzakere nasıl cereyan etmiş ise öyledir. Bugün yeniden karar verilecekse veyahut dünkü müzakere ikmal edilecekse o başka meseledir. Müzakerenin ceryanını tashih edelim. Fakat dünkü müzakereyi hülâsa edelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, maruzatımı anlatamadım.

Takrirde iki zatan bahsedilmiştir. Hasbıhal tarzında sorulması bilahire istizaha kalbedilmiş. Zabıtta diyor ki, Paşa Hazretleri istizahı kabul ettiler. Halbuki takrir ikisini ihtiva ediyor. Binaenaleyh Maliye Vekili de dahildir.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Takrir veren arkadaşlarımız buradadır. Mücmelen maksatlarını burada izah etmeleri lâzım gelir. Bu suretle o kabul edilir. Yoksa o kabul edilmiş değildir.

BASRİ BEY (Karesi) — Dünkü takrir yalnız Müdafaai Milliye Vekiline râcidi. (Değil, değil sadaları) Onun için bunu kabul edelim. Diğer meseleyi ayrıca müzakere edelim.

REİS — Efendim, şimdi Maliye Vekâletine dereci şümulünü ayrıca arzedeceğim. Zabıt bittabi dünkü müzakerenin zabıt ve şeklini gösterir. Yalnız bunda noksan varsa lütfen onu söyleyiniz. Binaenaleyh zaptı aynen reyinize vazediyorum. Kabul edenler ellerini kaldırsın... Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAHLAR

1. — Ordu'nun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliyet Vekillerinden istizah takriri.

REİS — İstizah üzerindeki dünkü müzakerelere devam ediyoruz. Söz Âbidin Beyin. Buyurun Efendim.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Bendenizce Heyeti Vekilenin hiç birisinden böyle bir istizah yapılması tasavvur edilmiyordu. Şimdi mesele istizah ve ademi istizah meselesi değildir. Bugün yeni bir haber aldık. Beş bin kat elbise İnebolu'dan gelmiş. Diğerleri için çıkıp şurada izahat versinler. Yoksa böyle şekil üzerine müzakere ceryan etmez. Meclis bununla Ordunun ilbasını düşünüyor demektir. Mesele bu değildir. Siz istizahı ister kabul edin, ister etmeyin. Meseleyi bitirelim. Eğer temin ediyorlar ise bitsin.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Efendim, yanlış bir surette işe girdiğimiz için çıkmaza girdiğimizi zannediyorum. Her hangi mesele mevzuubahis olduğu zaman ortaya fenalık sürülüyor. Bir fenalık isnat olunurken şu fenalık, şu ve şu sebepler tahtında yapılmıştır, denir. Maliye Vekili buna cevap ver. Ben bunu isbata kadirim, diyebilmek icap eder. Fakat orta yerde bir hal yok iken ve sahibi takrir daha kanaatini ikmal etmeden; hasbıhal imiş, bilmem ne imiş. Kendisi dahi kanaatini tesbit etmeden, sonradan istizaha kalbetti ve istizah ediyor. Muayyen bir mesele yok. Elbise meselesi, iaşe meselesi gibi sözler ortada. Bunlara cevap veriliyor. O bir taraftan bir arkadaşımız diğer bir şeyi soruyor. Halbuki bunların her birisi ayrı, ayrı istizah edilecek ve esbabı mucibesi gösterilebilecek mevaddadır. Binaenaleyh yanlış olarak girmiş olduğumuz bu yoldan çıkabilmek için uğraşırken, Maliye Vekili de meseleye girmiştir.. O dahi ithal edilsin. Askerin elimizdeki mevcut mesele bir meseledir. Asker çıplaktır. Askerin üzerinde elbise yoktur. Orduyu bu kışta çıplakta bırakmak doğru değildir. İaşe meselesi fenadır. Almış olduğumuz mektuplardan bunları anlıyorum. (Gürültüler) Söz söyletirmiyecekseniz o başka efendim. Fakat asabiyet göstermeyiniz.

REİS — On beş zat söz aldı. İstizahın Maliye Vekiline dahi tebliği ortaya sürülüyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Böyle bir mukaddimeye ihtiyaç vardır efendim. Binaenaleyh malbusat meselesi, para meselesidir. Bunun için Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buraya gelecek, bizden bunun için iki milyon lira isteyecektir. Acaba Maliye Vekilinin bunu verecek kudreti var mı? Ve ne için bugün bizim halli karşısında kaldığımız mesele para meselesidir ve paranın sureti tedariki meselesidir? Binaenaleyh bu noktai nazardan Maliye Vekilinin de dahil olması lâzımdır.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, Osman Beyin ve rüfekasının takdim ettiği rapor hasbıhali mutazammın bir takrirdir. Meclisi muhteremden bazı zevatın israriyle hasbıhal istizaha kalbedilmişti. Halbuki Şükrü Beyin buyurdukları gibi, noktai istizah ma-

lum değildir. Bu istizaha dün Maliye Vekili Bey de görünmek istenilmiştir. Fakat Meclisin kabul ettiği istizah hassaten Müdafaai Milliye Vekiline aittir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Maliye de vardır.

REİS — Efendim, o başka bir meseledir.

BASRİ BEY (Devamla) — Bidayette hasbihal şeklinde bulunan takririn istizaha kalbi ve halbuki bir noktai istizah bulunmaması sebebiyle istizahın bir çıkmaza gittiği görülüyor. Fakat her nasılsa bu kabul edildi. Meselede şahıslar, şekillerden ziyade aranılacak şey, zatı maslahattır. Mesele bir meselei askeriyedir.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bunun tefsiri zamanında Kanunu Esasi Encümenine havale buyurunuz daha iyidir.

BASRİ BEY (Devamla) — Bu neye ilerlemiyor ve niçin vaziyeti askeriye bu haldedir? Halbuki bu mesele doğrudan doğruya Başkumandanlığa ait bir meseledir. Paşa Hazretleri, kendilerine Başkumandanlık tevcihi zamanında buyurmuşlardı ki, mesaifi askeriye için ancak ben izahat veririm. Şimdi ise Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri ancak hasat zamanına kadar elimizde erzak vardır diyor. Halbuki bunu başkası çıkıp inkâr ediyor. Bundan dolayı Meclis dalalette kalıyor. Doğrusu hangisidir? Bunun hakkında izahat verecek Başkumandanlıktır. Binaenaleyh mesele, Mecliste bulunan Başkumandanın buraya davet edilmesiyle izahat almak kâfidir. Meselenin hakikati hakkında kendisinden sual irat etmek kâfidir. Binaenaleyh bu mesele hakkında Başkumandan tarafından izahat verilmedikçe ne Müdafaai Milliye Vekilinden bir şey sormay, ne de Maliye Vekilini bu istizaha bulaştırmak doğru değildir. Biz ısrar edelim ki Başkumandanlık Müdafaai Milliye Vekâletinin mesaisi hakkında hakikî kanaatlerini söylesinler Biz de ona göre müzakeremize devam edelim.

REİS — Efendim, mesele, istizahın Maliye Vekiline teşmil edilip edilmemesidir. İstizah meselesi doğrudan doğruya bilâ müzakere reye arz olunur. Fakat elde şekil itibariyle bir takrir var. Tabii şekli müzakereye ait bir iki söz söylenecek. Bunun için bir iki zata söz verdim. Müsaade buyurursanız bu istizahın Maliye Vekiline de teşmil edilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bunu müdafaa eden Şükrü Bey biraderimizin aldandıkları bir nokta vardır. Hiç şüphesiz elimizdeki nizamnameye riayet ediyoruz ve Meclisin bir vaziyeti vardır ki bizim nizamnamede ona dair bir kelime dahi yoktur. Binaenaleyh biz burada maddei muayyene olmaksızın heyeti umumiyesi itibariyle memleketin idaresinde gördüğümüz iyilikleri ve fenalıkları her zaman burada hasbıhal ve münakaşa edebiliriz. Hatta ikinci bir karara bile Maliye Vekâleti ilah... Her hangisini isterse istizah edebilir. Bilhassa bu, icra salâhiyetimiz itibariyle müzakere ediliyor. Teşri suretiyle değildir. Burada karara bile hacet yoktur. Bu noktanın bilhassa zapta geçmesini arzu ediyorum.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, dünden beri müzakere ettiğimiz bu ordunun ilbas ve teçhizatı, hepiniz takdir buyurursunuz ki, en mühim meseledir. Bunun etrafında ne kadar işlesek yeri vardır. Çünkü bugün hem harpte bulunuyoruz ve hem de kış gelmiştir. Bugünkü yağmur da bize felâketin dehşetini haber veriyor. Askerimiz ilbas edilememiştir, iaşemiz bozuktur. Bunların esbabını araştırmalı. Esbabı ne ise anı bulmalı ve bu işi yola koymalı. Bendeniz zannediyorum ki, her hangi bir idare reisi, her hangi bir levazım reisi getirseniz bu şekil bozuktur. Bu şekil devam ettikçe melaike getirseniz bu işin altından çıkamaz. Bir şeyin aslı bozuk olursa her halde fer'i de bozuk olur. Bugün rica ederim efendiler, levazımatın taahhüdü, meselâ müteahhitlere mübayaa hakkında verdiği karar şekli doğru mudur? Heyeti Aliyeniz şu eşkâl üzerine levazımatta daima bu muamele cereyen ediyor, biliyor. Levazım Reisi gelip diyebilir mi ki bizim elimizde bir kanun vardır, onunla hareket edeceğiz. Eğer Levazım Reisi gelir burada öyle derse -ki yoktur- o vakit isbat edeceğim. (Gürültüler.) Siz de varlığından bahsedinız. Efendiler, bizde Levazım Reisi dendi mi levazım reisi veyahut levazıma merbut her hangi bir zabit efendi kundura mütehasssıdır. Terzilik, marangozluk mütehassısıdır. Ziraatin ve her şeyin mütehassısı olur. Halbuki efendiler, her şeyin mütehassısı ayrıdır. Askerlik ise ayrı bir şeydir. Onun için bunda da ihtisas lâzımdır. Bugün Refet Paşa hazretlerinden sual ederim, beni Fırka kumandanı yaparlar mı? Bu sebeple levazım işi de asker ışı değildir. Bu ancak ticaret işidir. Bunların erbabına verilmesi lâzımdır. Seferberliğin iptidasından şimdiye kadar bu şekil devam ediyor. Bu kadar milyonları sarfederiz. Hiç bir gün de askerin tevazımatı, iaşesi düzelmez. Çünkü şekil bozuktur. Şekli düzeltmekten başka çare yoktur. Ben de burada şimdi şekli düzeltmek hususunda arzı malumat edeceğim.

Efendiler iyi bilirsiniz ki, ordularda, vilâyetlerde birer mübayaat komisyonları vardı ve bunlar Ticaret odasından ve belediye azasından mütehassıs olanlardan mürekkepti. Bu suretle Orduya ne lâzım ise bunlar alırlardı. Ordu; silâhiyle, tüfengiyle, cephanesiyle, talim ve terbiyesiyle iştigal ederdi. Yani ordu ticaret işleriyle uğraşamaz ve yapamaz. Müsaade buyurursanız bazı misaller ve vesaik ile isbat edeceğim. Efendiler, orduya ne lâzım gelirdi. Ordu kumandanı bize yüz bin takım elbise lâzımdır diyor. Bu memlekette kundura imal edecek bir müessese var mıdır.

Sonra yüz bin takım elbiseyi konturat edebilecek insanlar var mıdır? Rakipler var mıdır, yok mudur? Evvelemirde bunu düşünelim. Meselâ on bin takım elbiseyi münakasaya verdiniz. Müteahhitlerden yekdiğerine rekabet edip tenzilat icrası mümkün olup olmadığına dair bir kaç müessese var mıdır, yok mudur? Eğer var ise onun münakasası açılır. Lâzım gelen teminat alınır. O zat taahhüdünü ifa eder. Eğer on bin takımı verebilecek yoksa bunlar biner, beşyüzer olarak takımlara ayırırlar ve o suretle mukaveleye raptedilirler. Elbise bu suretle çıkar. Fotin işine geliniz. Aynı suretle çıkar. Çarık işi, mercimek; nohut, buğday, arpa işi hepsi böyle çıkar. Mütehassısları vasıtasiyle ve taahhüt konturatçılara verilir. Konturatçılar bunu daima orduya yetiştirir ve ordu hiç bir vakit aç kalmaz. Görüyoruz İstanbul'dan bilmem hangi taraftan birtakım adamlar geliyor. Birisi gidiyor. Seksen bin konturat ediyor. Diğer birisi geliyor, otuz bin takım konturat ediyor, gidiyor, gelemiyor ve veremiyor. İhtimalki İstanbul'dan entrika için bu adamları gönderiyorlar. Belki ordumuzu giydirmeyelim diye, işlerimizi işkâl için gönderiyorlar. Bu suretle ordumuzu giydiremiyelim, yedirememeyelim. Belki bu suretle düşünenler de vardır. Şu halde anlaşılıyor ki, bunun şekli esasen bozuktur. Efendiler, ordunun daima topuyla, tüfengiyle, harbiyle uğraşması lâzımdır. Levazım dairesinde binlerce adam var. Menziller, noktalar hiç biri bir fayda temin edemez. Mesela size şikâyet zemininde değil, gördüğümü söyleyeceğim. Şark cephesinde, Ermenistan cephesinde ordu yüzbinden ziyade hayvan aldı Askerlerin eline geçti. Arz edeyim, şimdi dört bin tane inek gelmiş. Bu ineklere bir zabit efendi memur etmişler. Maiyetine dört tane de nefer vermişler. Şimdi bu zabit bu ineklerin ne yemini, ne nerede kalmasını bilir. Bunların Karsın bir çayı vardır, oraya götürür. Günde 40-50 tanesi buzların altında geberdi ve bunu bir mektupla bildirmişlerdi. İşte burada serbaytar diyor ki: 1 800 hayvan keseceğiz. Bu gece ne kadar kasap varsa toplayınız. Bu 1 800 hayvan o gece ölüyor. Bunu Levazım reisine söylersek senin sözünü dinlemez, hapseder, nefyeder. Şimdi efendiler, demek istiyorum ki, mütehassıs olmayanlar bu işleri göremez. Bilir misiniz, böyle Şark cephesinde 100 000 hayvandan Ordunun defterine 42 000 hayvan kaydedilmiştir. Sonra kaydedilen 42 000 hayvandan orada birtakım inekler var ki, Rumeli ineklerine benzer. Bu ineklerden bunların içerisinde bir tane yoktur, varsa bile Orduda kaydı yoktur. Hepsi değişmiştir. Kalan 42 000 hayvandan Orduda hiç bir şey kalmamıştır. Ordu ancak 15 000'inden istifade edebilmiştir. İşte levazımın ve Ordunun şekli budur. Bu, gizli kapaklı bir şey değildir. Efendiler, burada Ordunun bir sanayii vardır. Şu sanayiin mevcudunu nazarı dikkate alınız. Çıkardıkları eğer müsmir bir netice veriyorsa beni idam ediniz. Bir netice vermiyor. Efendiler, burada bin kişi toplanmış iki yüz takım elbise çıkarıyor. Burada bir takım terziler vesaire vardır ki, yalnız zabit efendinin emrini dinlemekle mükelleftir. Burada yalnız zabit efendinin kendi elbisesi değil, başkalarına da dikiliyor. Efendiler, Ordu hiç bir vakitte bir tabakhaneyi, bir terzihaneyi idare edemez. Marangozhane idare edebilir. Çünkü Ordularda tüfekçi vesaire vardır. Fakat Ordu böyle şeylere karışmamalıdır. Ordu yalnız ileriye gitmelidir. Geride kalanlara demelidir ki, bizim şuna buna ihtiyacımız vardır, siz bunu temin ediniz. Burada her taraftan gelen mümessiller vardır.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bu daireyi kim yaptı?

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Ordu bugün yalnız işlerini merkezde görmüyor. Memleketin en hücra köşelerinde kendi işlerini, kendi zabitleri vasıtasiyle gördürüyor. Meselâ bir şube mülazımı, burada aynı vazife ile mükelleftir. Efendiler, rica ederim, buradaki ordu kumandanı Hakkâride veyahut filan yerdeki şube reisinin o memlekette ne yaptığını ne bilir? Oradaki şube reisi efendi derki: Ben Ordu kumandanından böyle emir almışım, bu, askeri bir iştir. Ben karışamam. Acaba böyle bir emir var mı? Binaenaleyh efendiler, buna imkân oktur. Ordu böyle şeylerden elini çekmelidir, mülkiye memurlarına bırakmalıdır. Kendi adamlarını bırakmalı, buna kimse bir şey demez. Çünkü mütehassıs değildirler. Hiç bir şeyden çakamazlar bile... Onlar askerliği güzel bilirler, muharebeyi güzel yaparlar. Buna bir şey demiyoruz. Buyursunlar, askerliklerini yapsınlar. Toplariyle, tüfenkleriyle düşmanları kahretsinler. Biz de onlarla beraberiz, fakat böyle şeyleri yapmasınlar. İş-

te netice böyle olur efendim. Daha evvelleri gördük. Büyük ordular da gördük. Seferberlikten evvel işittik. O zaman olan harplerde böyle işler ve levazımlar yokmuş. Bu gibi şeyleri konturatçılar taşıyormuş. İhtimalki bunlardan beş kuruş ziyadeye alınıyor. Varsın olsun, halk da, millet de istifade etsin, tüccar da istifade etsin. Bu suretle ordunun işi de ileriye gitsin. Hepsini bu usul uzere müteahhitlere vermiş olsaydılar, bugun askerimiz çıplak kalmazdı. Halbuki 80 000 çift fotini bir adama veriyorlar. Efendiler, bunun içerisinde suiistimal vardır diyemem, yoktur da diyemem. Çünkü bu iş, iki üç kişinin elinde dönüyor. İhtisası olan adamlar da bu işin içine girmelidir. Tahkikat yaptıracaksanız onu da yaptıralım, ileri gidelim.

Efendiler, bugünkü işi ileriye götürmek için ne yapmalıdır? Bu şekil bugün de fenadır, yarın da fenadır. Hiç bir suretle böyle bir şekil olmaz. Biz böylelikle ne orduyu teçhiz, ne ilbas, ne de iaşe edebiliriz. Ordunun bir senelik iaşesi vardır. Belki de böyledir. Fakat ben de işittim ki, ordu müstaceelen buğday almış. Bunu da bıraksın. Fabrikacı da olamaz. Onu da mütehassıslarına bıraksın.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Mütehassıs asker elbisesi giyerse bu da olmaz mı?

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Bu olur. Efendiler, dün Refet Paşa Hazretleri burada diyordular ki; İtalya'dan bize bilmem ne kadar çadır, bilmem ne kadar elbise gelecek. Bunlar orada münakasa suretiyle mi verilmiştir, yoksa alelamya üç, dört kişi gitmiş de orada mübayaa mı edivermişler? Sonra bunlar mütehassıs mıdır, nedir, ne alıyorlar, kimin ne haberi oluyor, aldıkları eşyaya dair burası ne gibi bir tetkikat yapıyor ve burasının tetkikatı bir suiistimali meydana çıkaracak halde midir, bu vakitten sonra gelecek çadırın orduya ne faydası vardır? Belki hiç gelmek imkânı yoktur. Sonra işitiyoruz bir milyon liramız Almanya'da bekliyormuş, doğru mudur? Bunu kendileri daha iyi bilirler. Efendiler, neden bir milyon liramız Berlin'de bekliyor? Bunlar, konturatla verilmesi kabil şeylerdir. Fakat birdenbire böyle yüz bin takımı dayamamalı ki, herkesin gözü açılmasın. On bin miktarındaki elbiseye 50 bin lira aç, herkes getirir ve tedarik eder. Bu suretle bir esas koy, mübayaayı vesaireyi kaldır. Mübayaa edeceksen erbabı ihtisastan adamlar buldur. Efendiler, ordunun bu gibi işlere karışmasından mevcuduna halel geliyor. Burada 32 bin kişilik kuvvei umumiye vardır. Bunun altı binini hastaneler teşkil ediyor. Yani 26 bin mevcut varmış. Efendiler, bu yirmi altı bin kişi doğru iseler necidirler, ne iş yapıyorlar? Bunlar 26 bin kişinin yapabileceği bir işi yapabiliyorlar mı, buna dair Müdafaai Milliye Vekâleti ve Levazım dairesi bir istatistik yapmış mıdır?

Sonra burada bulunan 26 bin kişiden ikişer kişi bir efendinin yanındadırlar ve şuraya da nazarı dikkatinizi celbederim ki, burada bulunanlar elbisenin en iyisini giyerlerdi. Bendeniz harp zamanında yaralıları görüyordum, bir çok arkadaşlarımı da şahit tutarım. Yahu diyordum, bu zavallılara hiç de mi elbise tesadüf etmemiş. Memleketinden getirdiği don ile kalıyordu. Bu elbiseler nereye veriliyor? Burada dünyanın teşkilatı var. Bunu anlamak lâzım. Eğer yapamıyorlarsa bunu millete bıraksınlar. Belki biraz daha ileri gidilir ve bu suretle ordu da kurtulur. Kendileri de bu görültüden kurtulur. Kumandanlara vukubulan hücum hep budur. Bunlardan el çektikleri gün hiç bir yerden hücum yoktur. Bu vazifeleri de mukaddestir. Fakat yapamadıkları için takdis edemem. Çünkü mütehassıs değildirler. Demin arz ettiğim gibi mütehassıs olmalıdır. Bittabii ben de onun mütehassısı değilim.

MUSTAFA EFENDİ (Tokat) — Sivillerde mütehassıs var mı?

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Bir komisyon teşkil eder, buraya belediye ve ticaret odası azalarından koyarsın. Bunlara itimadın yok mu? Mesmuatıma göre konturatçılar zamanında, yani o zaman yalnız bir mübayaa komisyonu vardı. O komisyon müzayedeye, münakasaya nezaret ederdi. Onun numunelerini muhafaza eyler ve geldiğinde onunla kontrol ederdi. O vakitler Ordu hiç bir şey düşünmezdi. Ordu tüfeğini, çantasını alır ileriye giderdi. Fakat bugün hiç bir şey gidemiyor. Efendiler, Mahmut Şevket Paşa değil, Melâike olsa yapamazlar.

Efendiler, dün arkadaşlarımız tekâlifi milliyeden bahsettiler. Tekâlifi milliyede bizim uzaktan gördüğümüze nazaran pek büyük şeyler alınması lâzım gelirdi ve Orduya pek büyük faydalar temin etmesi lâzım gelirdi. Belki bizim tahminimizin altıda, sekizde, onda biri bile elimize geçmemiştir ve belki halk da bu suretle mutazarrır olmuştur ve suiistimal de olmamış değildir. Belki olmuştur. Bunun için bir şey diyemem. Sonra, ahaliden alınanlardan bir kısmı çürüyecek, bir kısmı yollarda dökülecek, bir kısmı bilmem ne olacak. Netice itibariyle sıfıra sıfır elde bir şey yok. Biz verelim, fakat idare etsinler. Bu millet hiç bir şeyi esirgemez. Efendiler, Müdafaai Milliye emirlerini de birtakım şube-

ler vasıtasiyle memleketin her tarafına teşmil ettiler. Oralarda neler oldu, Allah bilir. Yetişir efendiler, bu tekâlifi milliyeye de nihayet verelim. Eğer bize para lâzımsa bu usulleri bir daha uyartmıyalım. Üç aylık, beş aylık olarak bir vergi tarh edelim ve illa bir emirle gayri makbul ellerle para toplamıyalım. Efendiler, işte bugün bunu kabul eder isek olacak. Bu tekâlifi milliye meselesi de orduya büyük bir merhem saramadı. Bizim gümrüklere gelen mallardan yüzde on alınıyor. Eğer bunlara da zam edilmek lâzım gelirse bunu kaldırmalı. Çünkü tüccar bu halden de bizar oluyor.

Hülâsa efendiler, bu şekil bozuktur; bu şekil tashih edilmezse yarın da, öbür gün de zarar edeceğiz. Müdafaai Milliye bu teşkilâtı yıksın, ne lâzımsa yapsın, buna bir çare bulsun ve bu meseleye bir saat evvel çare bulsun.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, bu mesele hakkında izahat vereceğim: Bunun için görüştük, bağırıştık, mayısta bendeniz Antalya'dan dönüyordum. Bunların hiç tesirini görmedim. Şimdiki bizim müzakeratımız da yine öyle olacak. İnşaallah ben yalancı çıkarım. Ortada bir mesele var ki, asker erzaksızdır. Bugün varsa bile yarın için yoktur ve hatta bu buhran memlekete de saracak. Diğer bir mesele de var ki, memlekette para dahi yoktur. Bunların hepsi ve daha açık bir noktası, vardır ki düşman Eskişehir'dedir. Memleketin yüzde kırk serveti, eli silah tutanları buralarda kalmıştır. Biz bunu verirken bu işin tamamen halledileceği vadedilerek o fedakârlığa katlanmıştık.Vâ-esafâ ki düşman henüz en güzel mahalleri çiğnemekle mükelleftir, tahrip etmekte berdevamdır. Bu ne Müdafaai Milliye Vekilinin, ne Maliye Vekilinin işidir. Bu, Heyeti Vekilenin heyeti umumiyesine ait bir iştir. Düşünsünler, taşınsınlar, bir an evvel anı getirsinler. Eğer bu işi beceremiyeceklerse haber versinler.

VEHBİ EFENDİ (Konya)— İşte onu yapamazlar.

VEHBİ BEY (Devamla) — Bir taraftan teşkilâtın israfatı, diğer taraftan düşman memleketi çiğnerken burada dedikodu etmek bence zaittir ve fenadır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, mevzuubahis olan mesele, birinci derecede, Ordunun iaşesi meselesidir. Malûmuâliniz, musaadei âlinizle bendeniz de Orduda nefer suretiyle bulundum. Mensup olduğum kıta seyyar olduğu halde Ordu, ekmeği bol bol yiyordu. Hatta bizim süvari fırkasının ekmeği merkeplerle olduğumuz yerlere kadar geliyordu. Maruzatım, seyyar bir kıtanın ekmeği peşinde dolaşırsa, sabit olan kıtanın daha bol olur.

Hayvanatının iaşesine gelince; hakikaten hayvanat açtır. Vardıkları yerlerde eğer harman varsa fırkanın iaşe memuru bir mazbata veriyor, çıkmış olan mahsulü efrada tevzi ettiriyordu. Eğer saman yoksa harmandaki saplara bir miktar fiyat takdir ederek mazbata mukabilinde alıyorlardı. Harman mahalleri yoksa hayvanat aç kalıyordu. Daha o vakitlerde iaşe için müşkülât vardır. Sonra levazımattan bahsolunuyordu. Bendeniz yirmi, yirmibeş gün bulundum. Bu müddet zarfında levazım pek cüzi bir şey gönderebildi. Yani levazımın muaveneti bu olabildi.

Ordunun ilbasına gelince: Ordu hakikaten çıplak idi. Hatta akşamları sırt sırta vermek suretiyle yatıyorduk. Asker o vakitten beri üşümekte idi ve soğuklardan fevkalâde muztarip idi. Bendenize bilhassa rica ettiler. Efradı görüyorsun, titreşiyorlar. Git Ankara'dan bunlara birrer kaput olsun koparmanın çaresine bak dediler. Bendenize bir zabit ve bir kaç nefer verdiler. Mezunen buraya geliyordum. Dairelerine gittim. Meşgullermiş, görüşülemedi. Tahsisen Süvari Fırkasına kaput göndermek için İsmet Paşaya müracaat etmek lâzım geliyor dedi. Biz buradan ifraz edip gönderelim dedik. Tertibatımız umum Garp Cephesi Kumandanlığına aittir, denildi. Bendeniz de bu suretle Fırka Kumandanına yazdım. Yani asker hakikatan aç idi. Süvarilerin kılıçları katiyen yoktur. Hatta taarruzda, hücumda kılıçları yok idi. Piyade isek süngümüz olmak lâzım gelir. Yalnız adımız süvari idi. Sonra bendeniz acaba yok mudur ki verilemedi zannında bulunmuştum. Bir vagon kılıç, pala lebaleb dolu olarak Sincanköyünde bulunduğu halde düşman karşısında harp eden askere verilmiyor. Binaenaleyh Ordunun ekmeği - ki bendeniz bulunduğum zamana ait söylüyorum - boldur. Yalnız çıplaktır.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Gerek dün ve gerek bugün rüfekanın söylediklerinden ben iki netice hissedebildim. Birisi iaşe, diğeri ilbas. İaşe ve ilbas hususunda bir kabahat var mı, yok mu? Bilmiyorum. Eğer askerimiz denildiği gibi aç ve çıplak ise bunlara ne çare yapacağız? Şimdi birinci şıkka göre yani Müdafaai Milliyenin bu hususta kabahatli olup olmadığını vekili hazır Refet Paşa hazretlerinden evvelki devre ait olan kısımda da aramak lâzım gelir. Fakat evvelbeevvel şunu arz et-

mek isterim ki askerimiz eğer aç ve çıplak ise bunu memleketin kudreti istihsaliyesinde aramalıyız. Yolu olmayan, vesaiti olmayan, tezgâhları olmayan bir milletin efradı aç da kalır, çıplak da kalır. Sonra arkadaşlar, Levazımatı umumiye dairesinde bir fenalık vardır. Hepsi hemen Refet Paşa hazretlerinden evvelki devre aittir. Bunu birer birer size erkam ile gösteririm. Müdafaai Milliyenizin Levazımatı umumiye dairesine toptan bir cevap vereceğim. Hemen sıfırdır. Yani Levazımatı umumiye idaresi hakkında arkadaşlarımın söylediklerine hemen bendeniz de iştirak edeceğim. Askerin ilbası meselesi yazın düşünülecek bir meseledir. Şimdi bakınız Levazımatı umumiye ne yapıyor? Bir kaç gün evvel yani bu ay zarfında Haşim bey isminde bir zattan on bir bin metre kumaş geliyor. Bundan üç bin beş yüz metresini mecruh zabitlerin elbisesine sarfediyor. Mütebaki dokuz bin beş yüz metreyi ise amele gömleği yapıyor. Hiç olmazsa dokuz bin beş yüz metreyi kaput yapmış olsaydı hiç olmazsa bir fırkanın kaput ihtiyacını temin etmiş olurdu. Ordunun çuvala ihtiyacı vardır. Yine Ordu Levazım dairesi çuvalı bozup askere kaput yapıyor. Bunlar hep Levazımın beceriksizliğidir. Sonra sahillerde İneboluda, Samsunda, Antalyada birer mübayaa komisyonu icad edildi. Bu mübayaa komisyonları tüccarına, komisyonculara suhulet olmak üzere malı görecekler, onun üzerine mübayaa edip parasını vereceklerdi. Fakat Levazımatı umumiyemiz böyle yapmadı. O komisyonculara rağmen gelen malı bilmem ne yaptı? Burada tekrar kendisi muayene etti, yok bilmem nümunesine tatbik etti. Bu suretle tüccarını süründürdü. Meselâ İneboluda bulunan komisyon bir mal teslim ediyor. Bunun yolda bir kısmı kayboluyor. Sonra o kaybolan kısmı da tüccara tazmin ettiriyor. Tüccar ise diyor ki. ben malımı İneboluda teslim ettim. Siz kaybetmiye idiniz. Şu halde tüccaran üzerinde de büyük büyük bir itimatsızlık hasıl oluyor. Martta buraya Hüsnü bey isminde bir zat teşrif etmişti. Bu zat pek çokları tarafından tanınmıştır. Milli kongre reisidir. Gayet doğru bir adamdır. Bu zat martta yüz bin kat elbise vermek istiyor ve elbisenin beher takımını yedi yüz elli kuruşa teklif ediyor. Bu zat daha evvel kendisi İtalya'da bulunmuş idi. Kongrenin elbiseye olan ihtiyacını duyuyor. Hiç kimseye haber vermemiş iken altı, yedi bin kaput ile bir kaç bin ayakkabı alıp doğru Antalyaya çıkıyor. Bunları Milli Müdafaaya satıyor. Her kaput başına otuz kuruş kâr alıyor. Ayakkabılarını da üçyüz ellişer kuruşa satıyor ve diyor ki yüz elli kuruş üzerinden size sekizyüz bin kat elbise verebilirim. Kendisi gayet ciddi bir adam olduğu için kendisine itimat edilebilir. Bu zat, ben iki seneden beri İtalya'da bulunuyorum. Sizin İtalya'ya göndereceğiniz komisyoncularınıza nazaran size yediyüz elli kuruşa bu elbiseyi vereyim, diyor. Halbuki Levazımatı umumiye böyle yapmıyor. Bir komisyon gönderiyor. Cami Beyin kontrolü altında olan bu komisyon beher kat elbiseyi yüz yirmi dört İtalyan frangına yani dokuzyüz otuz kuruşa geliyor ve o komsiyonun mübayaa etmiş olduğu elbise bedeli yirmi yedi milyon dokuzyüzbin kuruştur. Hüsnü beyin ise yirmi iki milyon beş yüz bin kuruş ediyor. Hüsnü Beyin getireceği elbiseye nazaran yüz ellibin lira ziyan vardır. Harcırah buna dahili hesap değil...

Sonra ikinci bir mesele tahaddüs ediyor. Elbise bedelinden bir kısım para kalmış. Bir milyon liret kadar tesviye edilmemiş. Sonra bir liret on buçuk kuruşa tereffü ediyor. Bundan dolayı da Hükümet yüz bin kuruş zarar ediyor. Otuz bin kat elbisede yüz ellibin lira ziyan. Nasıl beğendiniz mi? Bütün bu saydığım fenalıklar mart nisan aylarında oluyor. Bu elbiselerin bir kısmı gelmeye başlamış olsa gerektir. Şimdi bunlar arz ettiğim gibi Refet Paşa Hazretlerinin zamanı idarelerinden evvel olmuş şeylerdir. Fakat ne zaman olursa olsun bugün Levazımatı Umumiye İdaresi kabiliyetsizliğini isbat etmiştir. Hatta odun ve saman mübayaatında tevatür derecesine varan bazı mübayaat vardır. Meselâ onbin okka oduna mukabil yirmibin okkaya mazbata veriliyor. Bu kalan onbin okkayı saman, odun mübayaa memurları aralarında taksim ediyorlarmış. Bunun ne dereceye kadar doğru olduğuna dair maddî bir şey serdemem.

Kumaş meselesine gelelim: Fakat kumaş meselesini arz etmezden evvel Durak Bey diyorlar ki: Bu levazım işi değildir, tüccar işidir, mütehassıs ademler olmalı. Bir taraftan levazımı kaldırmak, diğer taraftan böyle yapmak. Bunda bir mübayenet vardır. Levazım dairesi olmazsa Ordu olamaz. Ben buna tamamen kaniim. Bu, böyle olduğuna göre her millette levazım mektepleri vardır. Memaliki mütemeddine ordularında ayrıca levazım daireleri ve mektepleri vardır. O suretle idare olunur. Tüccarlar hakikaten lâzımdır. Fakat tüccarlar ancak levazım dairelerinin bir muavini olmalıdır. Bunlardan istifade olunmalıdır, bu doğrudur

Şimdi Müdafaai Milliye Vekâleti bundan evvel Kütahya'da bir kumaş fabrikasiyle yüz yirmi bin metre üzerine bir konturato yapmıştı. Kütahya'nın

sukutu üzerine bu kumaş gelemedi. Binaenaleyh Kayseri'de Müdafaai Milliye namına açılmış bir fabrika vardır. Bu fabrika gayet güzel kumaş işlerine vakıf ve mütehassıs, yani İstanbul'da fes fabrikasını idare eden bir zat memur ediliyor. Bu zat fes fabrikası müdüriyetini deruhte ettiği zaman yevmiye iki bin metre çıkarken yevmiye altı bin metre çıkarmıştır. Ve bu zat, bilhassa kumaş işlerini öğrenmek üzere Levazım Riyaseti tarafından Avrupaya gönderilmiştir. Bu zatı tutuyorlar bilahire muhasebatı umumiyeye yerleştiriyorlar. Kumaş fabrikasına başka bir zat gönderiyorlar. Bu yüzden yapılan kumaş miktarı dört bindir. Eğer bu zat Kayseri'de kalmış olsaydı yevmiye üç yüz arşın kumaş çıkarabilecekti. Bugün ise otuz arşın çıkaramıyor.

Nakliye işlerinden de biraz bahsedeyim : Nakliye işleri de gayet fenadır. Bunu kezalik Levazımatı Umumiye dairesi idare edemiyor. Aynı zamanda bu nakliyatı umumiye idaresidir. Şimendiferler memurine fazla iş bırakmadığından dalavereler mütemadiyen tevali ediyor. Bunları da idare edemiyorlar. Sonra tabiî kağnı arabaları ahaliden taleb ediliyor. Onda da bir adalet yok. En ziyade yol üzerine tesadüf eden köylerden alınıyor ki, bunlar daha harmanını kaldırmamıştır. Ötekiler ise işlerini bitirmişlerdir. Buradan Kayseriyi teşrif ederseniz yollarda bir çok hayvan laşeleri görürsünüz. Bunları efrada sorarsanız, efendim, dört gündür aç cevabını verir. Levazım idaresi anı da idare edemiyor. Arkadaşlar, bu saydığım şeyler, Levazım idaresinin idaresizliğine ait şeylerdir.

Bu idarenin iyilikleri de var, onları da arzedeyim : Harbin bidayetinde hepiniz şahit oldunuz ki pek fena ekmekler yedik. Değirmenimiz yok, fabrikamız yok. Levazımatı umumiye idaresi köprü köyünde on dört, Yahşihanda on altı fırın inşasına derhal başlamış, Keskin'de altı.. Bunlar benim bildiklerim. Belki başka bir mahalde de yapmıştır. Bunlar on beş gün içinde kâmilen ikmal edilmiştir. Ekmek gördüğünüz gibi daha iyi şekle girmiştir. Bunun Yahşihandan geçerken elime bir peksimet almıştım. Gördüm harbin bidayetinde yapılan peksimetlerden iyi gördüm. Bugün yapılan peksimetler o kadar güzel şeylerdir ki, bende hanede nümunesi saklıdır. Takdim edeceğim ve Heyeti Muhteremenize göstereceğim.

Sonra efendim, bugün kudura dikiş imâlathanesi bin ikiyüz çift ayakkabı çıkaracak bir hale gelmiştir. Terzihaneler teşekkül etmiştir. Günde bir, iki bin kat elbise yapacak bir hale gelmiştir. Sonra imâlatı harbiye, teçhizatı harbiye idaresi vücut bulmuştur. Bundan bir top, tüfenk fabrikası vücut bulmuştur. Ufak amma ne olursa olsun... İlk işe başladığımız zamanı tahattur edelim. Topumuz vardı, kamaları Eskişehir'de yapılıyordu. Bugün her nevi silâh, cephane yapılıyor. Burası da topları yapabilecek bir hale gelmiştir. Her nevi esliha, bomba ve saire yapılıyor. Şimdi bu maruzatım efendim.

Nevakısımız hakkında ne yapabileceğiz? İster evvelki devre ait olsun, ister şimdiki devre ait olsun. Bendenizin düşünebildiğim: tekâlifi milliye suretiyle bir çok şeyler aldık. Bunlardan eğer kumaş bulamıyor isek derhal büyük hırkalar diktirerek veyahut elimizdeki paramıza göre iskelelere bazı mübayaa heyetleri gönderip peşin para ile mübayaat yapmak ve terzihanelere tevzi ederek derhal diktirmek. Sâniyen, İstanbul'da meselâ, Hilâli Ahmerden istiane edilebilir. Hilâli Ahmere biraz para gönderilir. Celâl Muhtar Bey gibi zevat mübayaa yaparlar, diktirirler, gönderirler. Sonra daha doğrusu bendeniz bu meseleyi yalnız Müdafaai Milliyeye bırakmanın doğru olmadığı kanaatindeyim. Mümkün ise içimizden bir kaç zatı, mütehassıs olanları meselâ, Nafıa Vekili Ömer Lütfi Bey, Hacı Bekir Efendi, Rıza Bey var. Daha böyle bir kaç zatı Levazımatı umumiyeye memur ederiz. Bunu böyle idare etmekten başka çare yoktur.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim, maruzatım, şu veya bu zat mesul olsun şeklinde değildir. Ordu da bu nokatai görüyor, Heyeti Celileniz de görüyor. Bundan dolayı ricali devletten hiç kimse mesul olmaz. Mesuliyet acze delalet eder ve şu sukut etsin, bu çıksın diyemiyeceğim. Çünkü maatteessüf Fevzi Paşanın yapamadığı bir işi Refet Paza Hazretleri de yapamadı. Yalnız maruzatım umumî bir endişeden mütevellittir. Şimdi bunu Heyetimize kimse bildirmedi ve bugüne kadar, son Sakarya harbindeki mağlubiyetten sonra maksadını Müdafaai Milliye bildirmedi. Bu halde Ordunun davayı milliyi taarruz etmek suretiyle elde edeceğine efkârı umumiye kanidir. Bendeniz Anadolunun Keskin ve havalisini gezdim. Burada herkes sulhun zafer ile kaim olduğuna kanaat getirmiştir ve bunun ikmal edilememiş olduğunu bize bildiriyorlar. Bendenizin kanaatince Ordu taarruz edemez ve edemiyecektir. İsbat edeyim. Bendeniz bir topçu zabitiyim. Harpte onuncu fıkrada topçu kumandanı olarak bulundum. Hayvanlar malumu âliniz iaşe ile, arpa ile yürür. Bugün orduda bu, hakikaten güç bir meseledir. Hayvanata ishal yapar bir okka buğday veriyorlar. Bu şerait dahilinde

top hayvanlarını tarlalara sürerseniz topu taşımalarının imkânı yoktur ve taşıyıp taşıyamılacaklarını siz de takdir edersiniz. Paşa Hazretleri beyanatlarında, dediler ki; biz arpalarını, buğdaylarını gönderiyoruz. Halbuki tebliği resmileri okuyoruz. Yunan taş, taş üstünde koymamış ve buralarda kuyularda bulunan erzaka varıncaya kadar yakmış. Nasıl olur da böyle membalardan hayvanat iaşe edilecektir? Bunun imkânı yoktur. Sonra bizler burada giyindiğimiz halde soğuktan, nezleden muztaribiz. Halbuki efendiler, bir asker iç donu ile nasıl harbeder? Kaputsuz bir asker kışta yürür ve taarruz edebilir mi? Askerin çadırı yoktur.

Efendiler, bu işi ancak Heyeti Aliyyeniz yapar. Eğer düşmanın Afyon Karahisar, Uşak ve Eskişehir' de bulunduğunu nazarı dikkate alıyorsanız ve sulh masası etrafında değilseniz ve davamızın fedakâr müdafileri isek - ki bunda şüphe yoktur - bunu vekillerden beklemeyiniz, memurlardan beklemeyiniz. Memurlar daha geçen ay maaşını alamadı, bakkala şu kadar borcum var diye düşünür yapamaz. Arkadaşlar bu zihniyetle Ordu idare edilemez. Bendeniz Fevzi Paşa Hazretleri zamanında yüzüne beraber bu kürsüye çıkıp söylemiştim. Bugün de bî pervâ olarak söylüyorum. Refet Paşa Hazretleri de bu işi yapamıyacaktır. Orduyu ilbas ve iaşe edemiyecektir. Buna siz vaziyed ediniz, siz yaptırınız ve bunun için bir heyet teşkil etmelisiniz.

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, bendeniz Sakarya muharebesinden avdetimde burada huzuru âlinizde maruzatım meyanında bilhassa bu noktayı derhatır ettirmek istiyordum. O zaman, tekrar arzediyorum bir değirmenim, bir fırınım yoktu. Fakat Müdafaai Milliye Vekâletinin cidden tarihi millimizde kaydolunmaya ve iftihar edilmeye lâyık olan mesaisini lisanı minnet ve şükran ile yadetmiştim. Bendeniz Müdafaai Milliye Vekilinin şahsına ait olarak arzetmiştim. Şüphesizdir ki bu vezaifin Başkumandanlık makamı âlisinde tevhit edilmiş olduğunu arzetmiştim. O zamanın Başkumandanı yine Başkumandanımızdır, Müdafaai Milliye Vekilimiz yine vekilimizdir. O zaman arzetmiştim ki, sakın Sakarya muharebesini kazandıktan sonra gevşetmiyelim. O söz el'an bakidir. Ayın yirmi üçüncü günü muharebe başladı. O zamanlar faaliyet sahibi olan Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin o muharebede gösterdiği fedakârlığı cümlece malumdur. Bizi bir gün cephanesiz bırakmadı ve bir gün erzaksız kalmadık. Bir gün askersiz kalmadık. Millet tekmil varını, yoğunu oraya sevketmiştir. Binaenaleyh bu muharebeyi milletin fedakârlığı ve Müdafaai Milliye Vekâletinin cidden şayanı hayret olan mesaisi kazandırmıştır. Bu muharebede ne Başkumandan, ne müdafaai Milliye Vekili imanımızı zayıflatmamıştır. Binaenaleyh bu şimdi yapacağımız harbi neticelendirecek aynı adamlardır. Bunlar tam bir azim ve iradeye sahiptirler. Bugün münakaşatın zamanı değildir. Belki büyük bir muharebe İhsan Bey kardeşimizin dediği kıştan evvel olamıyacaktır. Fakat zamanı merhununa kadar askeri iaşe etmek ve mutlak bemutlak düşmanı Eskişehir-Kütahya hattından atmak şarttır. Bunu yapmaya milletin kudreti vardır. Heyeti Celilenize düşen vazife ise Başkumandana ve Heyeti Vekileye zahir olmaktır. Rica ederim şahsiyatla meşgul olmayalım.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim, biz harbin gerek sevk ve gerek idaresini Başkumandan Paşa Hazretlerine Başkumandanlıkla beraber tevdi ettik ve bu hususa ait Meclisin salâhiyet hakkını ona verdik. Şu halde mademki Ordunun nekaisi mevcut imiş, ne için ikmal etmemiş? Eğer Heyeti Celilenizin muavenetiyle ikmal edilebilecek bir şey varsa bunu Heyete ihtar etmek salâhiyetiyle mükelleftir. Evet bunu şimdiye kadar Heyetimize bildirmedi ve bugüne kadar da elinde bulunan devairin hiç birinden şikâyet etmedi. İlletin teşhisi için Paşa Hazretleri burayı teşrif ederler. Ordudaki nekaisi, hakayiki ve bunun ne için ikmal edilmemiş olduğunu bize bildirirler. Onun üzerine biz de illetin derecesini düşünür ve ona göre icabını yaparız. Oradan izahat almadıkça bir şey yapamayız. (Alkışlar)

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Arkadaşlar, Ordunun iaşe ve ilbası hakikaten güç bir meseledir ve ben ihtimal ki bu işin pek ehli değilim. Çünkü şimdiye kadar harp sahalarında yaşadım, gerilerde bulunmadım. Fakat buna rağmen bu işler azıcık bir zekâ ve en basit bir faaliyetle yapılmıyacak işler değildir. Filvaki İhsan Bey biraderimiz yekdiğerini takibeden iki paşanın bu işi yapamadıklarını söylemiştir. Ne yapalım? O halde bizim ordumuzun kabahati, bizden daha iyisini, daha akıllısını, daha güzelini yetiştirememiş olmasıdır. Belki bizler gittikten sonra ufak rütbeliler içinde yetişecektir.

Arkadaşlar, ben elimi vicdanıma koyarak ve sizin insafınıza müracaat ediyorum. Müdafaai Milliye Vekili olduğum gün yıkılmış, dökülmüş bir ordumuz vardı. Mademki derdimizi dökeceğiz. O halde bana müsaade ediniz, her şeyi söyliyeyim. Sakarya ordusuna

yetmiş iki bin silâhtan 28 bin silâh gelmişti. Diğerleri tekmil dağılmış ve firar etmişti. Ben o zamanlar Dahiliye Vekili idim ve tam o zamanlarda bendeniz Müdafaai Milliye Vekâletine memur edilmiştim. Kırk bin haşeratın ortaya dağıldığı bir anda bu kadar az vukuatla onun içinden çıkmak bana Allahın bir tecellisi oldu. Zira kırk bin firari memleketin içine dağılmıştı ve Sakaryanın gerisine zabıtlı, zabıtsız, eşekli, eşeksiz, yığılan yirmi sekiz bin idi. Ben Müdafaai Miliye Vekili olduğum zaman tekmil oraya gelen insanları - ve oraya gönderilecek insanları - ki o zaman bir bir fırın, bir değirmen ve bir okka ekmek bile yoktu - ve sizler pekâlâl biliyorsunuz ki, bizler çarşıdan yemek için ekmek bulamıyorduk. Öyle bir devirde Anakara'nın tekmil fırını, değirmeni bile hariçten gelen yabancılara bile ekmek veremediği zamanda ben Müdafaai Milliye Vekili oldum ve tekmil Orduyu buradan beslemeye mecbur oldum. O zaman, tekrar arzediyorum, bir değirmenin ve bir fırının yoktu ve hatta bir okka ekmeğim, bir eşeğim yoktu. Cephane de keza.. Batumda bulunan cephaneyi harbe sokmak mecburiyetinde idim. Bunun için ise elimde bir vasıtam yoktu. Arkadaşlar, ayın, beşinci gününde Heyeti Aliyeniz tarafından Müdafaai Milliye Vekâletine intihap edildim. Ayın on üçüncü günü düşman ilerlemeye ve yirmi üçüncü günü de muharebe başladı. Beni intihap ettikten yirmi gün sonra Sakarya boyunda yetmiş iki bin kişilik bir ordu toplandı. Millet orduyu teşkil etti ve Heyeti Celileniz verdiği kuvvetle ben buna vasıta oldum. Heyeti Aliyenizin verdiği emir ile, salâhiyetle çalıştım. Milletin himmetine müracaat ettik. Koştular, geldiler. Hepinizin insafına müracaat ederim. Buradan hergün cepheye giden askerlerin giyili gittiklerini hepiniz gördünüz. Evvelce bir tek matara yoktu. Bana bir arkadaş sordu. Evvelce bu tenekeler madem mevcut idi, neden almadınız? Veyahut almadılar? Efendiler; ben beş ağustosta Vekil oldum. Bilmiyorum. Fakat onun da cevabını vermek istiyorum. Çünkü Müdafaai Milliye ambarı ile, İktisat ambarı bir değil. İktisat Vekâleti kendi ambarındaki o tenekeleri Müdafaai Milliye emrine matra için verdiği zaman hepiniz gördünüz ki kâmilen matra oldu. Sonra süngümüz yoktu, süngü yaptık ve bunu Konya'da ve her yerde yaptık ve aynı zamanda parasız yaptık. Demirini yüzde kırktan aldığımız demirlerden aldık. Ustasını askerlerin içinden ayırdık ve koyduk. Ufak bir yevmiye ile ve bir kasatura bize on kuruşa mal olacak kadar bir para ile yaptık. İlk günler fena olan bunlar günden güne iyileşti. Buradan yoktan yere bir fabrika oldu. Birçok değirmenler ele geçti ve bir çok fırınlar yapıldı. Yüz bin kişilik ordu buradan yedi, içti ve giyindi. Bugün tekrar arzediyorum, bu sırf sizin gayretinizle oldu, sizin himmetinizle oldu. Gittiler; matralı, cephaneli ve giyinerek gittiler. Efendiler bu silâhlar ta Batum'dan geldi, Erzincan'dan geldi, Elaziz'den geldi burada yoktu. Bu kadar az bir zaman zarfında getirilerek bunlarla Sakarya harbini kazandık. Bu, ceman yekûn yirmi gün zarfında oldu. Efendiler, tekrar arzediyorum. Müdafaai Milliye Vekili huzurunuza çıktığı zaman bir şey yoktu. Batum'da bulunan cephane muharebe hitama ermeden evvel buraya geldi ve harbe girdi ve bu gelen cephaneyi burada sarfettik. Sonra Samsun'da bulunan cephane buraya dört günde geldi ve bunun için yolda insanlar öldü ve o suretle buraya kadar geldi ve sarfedildi. Efendiler, Sakarya'da bu sayede muzaffer olduk. Beyfendiler, ben bunu haşa sünme haşa halketmek kudretinde değilim. O elbiseyi giydirebildim ise bana milletin tekâlifi milliye suretiyle verdiği kumaştan giydirdim. Ben kendim bir kat elbise yapmaya müktedir değilim. Bana vermezseniz ben ne yaparım? Her verdiğinizi kullandım, her verdiğinizi yaptım ve doğrudan doğruya hak yere kullandım. Ufak tefek sui'stimaller olabilir. Bunlar belli değildir. Müdafaai Milliyenin bu nümuneleri sizin gözünüzün önüne geldi. Nihayet elimde mevaddı iptidaiye kalmadığı zaman ben de lastiği patlamış otomobil gibi durdum, kaldım. Darülharekâtta bulunan topçuların hayvanlarının yemleri az, yemleri çok.. Buna biz karışmayız. Ordunun harekât mıntakasına Müdafaai Milliye karışmaz. Onların menzil mıntakaları vardır. Onlar o menabiden kendi kendilerine istifade ederler. Dünyanın hiç bir yerinde cephede harbeden kıtaatın samanı geriden yetiştirilemez ve buna maddeten imkân olamaz, oralara saman sevkedilemez. Doğrudan doğruya orada - ki Başkumandanlık makamı vaziyeti pek iyi takdir buyurdular - olan yerden olmayan yerlere naklettirdiler. Çünkü parasız menatıka arpalı manatıktan naklettirdiler ve orada hayvanların iaşesi meselesiyle bizzat Başkumandan Paşa Hazretleri meşgul olarak idare ettiler. Evet zannediyorum Başkumandan Paşa Hazretleri...

İHSAN BEY (Çebelibereket) — Yemiyorlar Paşa Hazretleri..

REFET PAŞA (Devamla) — Harekât mıntakasında bulunan hayvanların iaşesini ben bilemem. Paşa Hazretlerinden sorarım. Yemediğini haber alırlarsa derhal bunu Başkumandan Paşa Hazretleri kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alırlar...

Arkadaşlar. Müdafaai Milliye Vekili olduğum günden beri elime kaç para geçti? Bu hususta Hasan Beyfendiye medyunu şükranım. İki günden beri ve burada ben temas etmek istemem. Hiç bir zaman şikâyet edecek değilim. Çünkü ben Hasan Beyden şikâyet edecek olsam ve o da Heyeti Aliyenize yüklenecek. Ben Müdafaai Milliye Vekili olmazdan evvel İzmir mebusuyum. Bana ne verdiniz ki ne istiyorsunuz? Beyfendiler, bu sene zarfında Ordumuzun haleti ruhiyesini nazarı dikkatinize arzetmek isterim. Lütfen kapıyı kapar mısınız? Ordumuz yalnız şu iki ay zarfında iki muazzam harp yapmıştır. Bir tanesi Eskişehir - İnönü, diğeri Kütahyadır. Sakarya muharebesindeki vekayi ayrıdır. Yani mart ayından beri dört muhabere geçirdi. Beyfendiler, sağlam olmıyan, terbiyesi yerleşmiyen bir ordu bugün galip gelse de yine firar eder ve Sakarya harbinde de hiç olmazsa otuz bin kişi firar etti ve Refet Paşa otuz bin tüfeği buldu, yerine koydu. Oradan aldı, buradan aldı. İngilizlere müracaat etti, casusluk etti ve Ordu tekrar muharebeye hazır bir hale geldi. Bu, fevkalâde bir surette temin edildi ve bu Ordu tekrar yerine geldi. Beyfendiler, marttan beri verilen elbise gerek benim zamanımda, gerek benden evel verilen elbise bu Ordunun nizamî alacağı elbisenin fevkindedir. Yani bu kadar fazla elbiseyi verdiğinden dolayı Müdafaai Milliye Vekâleti mesuldür. Çünkü hakkı yoktur. Çünkü biz yüz elli bin kişilik elbise verdik. Vaziyet budur. Arkadaşlar, bir kaputun üç sene miadı vardır. Biz altı ayda bir kaput veriyoruz. Yine yetişmiyor. Çünkü alan kaçıyor. Arkadaşlar, benim elimde başka bir kuvvet yoktur.

Tedip ve terhip meselesine gelince: Memleketi yakıp yıkanlar için bir çok defalar cepheden şiddetli emirler vermişimdir; bunu bilirler. Fakat bu emirler göz dağıdır. Tekmil halkı baştan başa asıp urgana çektikten sonra bu memleketi ne yapacağız? Şu altı ay zarfında Ordudan iki yüz bin kişi gelip geçmiştir. Bu kaçanların hepsini öldüreyim, asayım mı? Binaenaleyh bugün askerleri baştan başa giydirdiğim halde on beş gün sonra yine Ordu çıplak kalıyor. Bunları söylemek istemezdim. Söylemek mecburiyetinde kaldım. Bunlar böyledir diye düşmana boyun mu eğeceğiz? Hayır arkadaşlar... Bir defa bu vaziyet içinde buna para dayanmaz. Sonra Maliye Vekili beyfendi gelip vaziyeti maliyeyi izah eder. Maliye Vekili Beyfendiden benim aldığım para bu şiddetli harpte beş günlük mesarifi değildir. Aldığım para ceman yekûn iki milyon liradır. Bu para en aşağı nakliye ücreti değildir. Yalnız cephane nakliyatının dört aylık, beş aylık ücreti benden evvelki devirde bir milyon iki yüz lira tutmuştur ve o zaman nakledilen cephane benim naklettiğimden daha azdır ve bu cephaneyi yirmi günde naklettim. Bunu millet taşıdı. Fakat ben ona vasıta oldum. Bununla iftihar ederim. İlbas, ki dünyanın en kolay bir şeyi odur.

İhsan Beyfendi, Refet Paşa da herkes gibi kalbinde bir aşkı vazife taşır. Ta bidayetten beri bu işe atılmıştır. İcabında vatanın her köşesine konmuştur ve tekmil arkadaşlariyle birlikte ilk günden beri çalışmaktadır. Ne istiyorsunuz? Bir milyon asker giydirmek mi? Yarın akşam cevabını vereceğim. Şimdi makine başında İstanbul'da tekmil nüfuz, haysiyet, şahsiyeti malum zevata müracaat ederek bir milyon insanı giydirmeye kâfi kumaş göndeririz deriz. Bir hafta sonra bu kumaşlar İnebolu'dadır. Bu bir kısmı.

İkincisi; memleket dahilinde bulmak mümkündür. Fakat para lâzım. Parasız olmaz. İnebolu'dan buraya kadarki yol üzerinde bozulmuş otomobiller gibi, çamura batmış müteahhitler vardır. Bunların hepsi iflas etmiştir. Maliye Vekâleti bunların parasını vermiyor mu? Elinden geldiği kadar veriyor ve daima veriyor. Fakat artık onlar dahi parasız vemiyor. Arkadaşlar akşam yine beş bin kat elbise İnebolu'ya geldi. Bunu herhangi bir müteahhit bildiriyor. Diyor ki; paramı şimdi verin. Azamî on beş güne kadar on beş bin takım mevcuttur. Bunlar alâlâde ufak tefek teferruattır. Beş bin kat elbisenin parasını kaç günde verdiğimizi biliyor musunuz? Bu gelenlere derhal vaz'iyed ettim. Sonra arkadaşlar, bu yalnız elbise meselesi midir? Mu namütenahi cephaneler nereden çıkıyor? Bir de onu sormaz mısınız? Bizim burada eskiden kalma namütenahi tüfengimiz mi vardır? Bu kadar tüfengi, bu kadar cephaneyi, topu, mermiyi nereden buluyoruz? Bir tek top mermisi bugün yirmi liradır. Biz Sakarya muharebesinde yüz kırk bin mermi sarfettik. Sakarya muharebesi efendiler, dünyanın en büyük muharebelerinden birisi olarak tecelli etmiştir. En çok cephane yaktık, sayısız cephane yaktık. Onunla da iftihar ederim. İçimizde arkadaşlarımız vardır. Yusuf İzzet Paşa Hazretlerini işhat ederim Toplarımız bir dakika cephanesiz kalmadı. Akkoyun, karakoyun muharebe günlerinde belli olur. Muntazam bir ordu yapıldı. Bunun cephanesi akın akın geldi. Bunları ne ile götürdüm, nasıl götürdüm? Bunları ben yapmadım arkadaşlar, o beğenmediğimiz çocuklar yaptılar. O Müdafaai Milliye Vekâletinde genç, ihtiyar, yaşlı başlı insanlar bütün gece makine başında çalışmışlardır ve ben onları ilâhi şahit tutarak huzuru millette söylüyorum. Şükürgüzarıyım. Benim

başım döndü. Bu baş döndüren işin içinde vazifemde mütekabil itimat, Orduda ve arkadaşların arasında benim şahsım için sarfolunan mesai bu işi meydana getirdi ve ben onlara benim için değil vatanım için, milletim için çalışıyorsunuz, dedim. Etrafa yazdığım telgraflarda baştan başa bugün milletin halâsı sizin elinizdedir, eğer çalışmazsanız milletle beraber tarih de mahvoluyor, dedim. Binaenaleyh kendiniz için, tarih için çalışınız dedim, çalıştılar. Eğer iş yürümüyorsa karşınızda benim. Kabahat onların değil, benimdir. Eğer iş yürüyorsa şeref onlarındır ve ben de onların arkadaşı olmakla iftihar ederim.

İşte akadaşlar vaziyetimiz sarihtir. Fakat bu bulduğum elbise, cephane bize pahalıya maloluyor. Biliyorsunuz ki, üç aydan beri tekmil Heyeti Vekile uğraşmış, uğraşmış mevcut altınını rehine vermiş, mevcut gümrüklerini rehine vermiş ve halâ dokuz milyon lira para tedarik edememiştir. Halbuki onunla alacağımız cephane bir hiçtir ve biz bu parayı bulmak için günlerce konuştuk. Altın külçelerimizi, gümrüklerimizi rehin verdik. Eğer verdiğiniz her hangi bir kuvveti, herhangi bir şeyi suiistimal etmiş isem tecziye edin, asın, öldürün.. Fakat dinleyiniz. Eğer çalıştım ise... (Allah razı olsun sesleri) (Müzakere kâfidir sesleri) (Gürültüler)

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Pek kısa söyliyeceğim, sizi yoracak değilim efendim. Zannediyorum ki ahvali umumiyei maliyeyi bu kürsüden bir çok defa tekrar ettim. Ancak demin Heyeti Celilenizin ittihaz ettiği bir kararın içerisinde Maliye Vekâletinde de istizah olunacağını haber aldım. Vakıa hiç bir mesele tasavvur etmiyorum ki, neticesi itibariyle Maliyeye taalluku olmasın. Fakat istizahın istihdaf ettiği mesaili maliye, Maliye Vekâletine müteallik bulunmak itibariyle pek de malûm olmıyan bir meselenin izahı değilse de söylemek mecburiyetindeyim.

Ahvali maliyeye geçmeden evvel melbuusat mesailine müteallik Müdafaai Milliye Vekâletinin vuku bulan taleplerini ve buna mukabil Maliyece ne yapıldığını muhtarasan arz etmek isterim. Refet Paşa Hazretleri dün burada verdikleri izahatta elli bin küsur kat elbisenin tedarik edilmekte olduğunu söylediler. Beş bin katı Antalya'dan ve saireden tedarik edilegelmektedir. Melbusat meselesinin haiz olduğu ehemmiyet derecesinde vaziyeti maliyenin müsaadesi nispetinde lâzım gelen muaveent deresinde daima tesviye ettim ve ediyorum. Aldığım elbiselerin parasını vermekteyim. Beş bin kat elbise geldi. Bunların da bedelini yarın vereceğim. Yalnız bir mesele vardır. O da İtalya'da bir fabrika ile yapılmış olan elbise ve çadır hakkındaki mukavele bizi biraz heyecanamiz vaziyete koydu. Bu meseleyi arz edeceğim izahat ile anlıyacaksınız. Ne Müdafaai Milliyede ne de Maliyede bir sun'u yoktur. Mal parayı beklemiyor. Para malı bekliyor vaziyettedir. Roma mümessili siyasimiz Cami Bey orada muteber bir İtalyan ile bir mukavele yapmıştır. O mukavelenin sureti buraya geldiği vakit gittim. Beraber okuduk ve tetkik ettik. Maksat da tedariki lâzım gelen paranın sureti tedariki içindi. Yapılan mukavele bildiğiniz seksen bin kattır. Otuz bin kat elbise için bermucibi mukavele bir milyon dört yüz bin frank tediye ettik. Eylül nihayetine kadar bu elbisenin mühim bir kısmı geleceğinden iki buçuk milyon İtalyan frangının Antalya'da İtalyan bankasında hazır bulunması lâzım geliyordu ve bunun için Cami Beyin elinde kalan paranın derhal yatırılması ve diğer mübayaa için para lazım olursa az zaman zarfında tekrar kendisine gönderileceği bildirildi ve bendeniz de bir buçuk milyon İtalyan frangı bilmübayaa bankada hazırlamış idim. Eylül nihayeti geldi, mal gelmedi. Acaba sebebi teehhür bu mu oldu diye telâşa düştük. Bir çok muhabereler yaptık. Bir taraftan hâlâ gelmekte devam ediyor ve başka bir iş için bağlanmış olduğu bu parayı tamamen vermiyeceğini bildirmesi üzerine mütebakisinin de Maliyece ihzarı tekarrur etti ve Maliye bugün bunu yapmıştır ve 3 milyon üç yüz yirmi bin 50 frankın mübayaası yapılmıştır. Bugünkü vaziyet: Para malı bekliyor. Mal parayı beklemiyor. Biz mukavelenin katî ve muteber bir fabrika ile yapılmış olduğuna kanaat hasıl ederek bunda tereddüt etmedik. Bilhassa bizim Ordumuzun teçhizini İngiltere gibi bir devlet arzu etmediğinden elinden gelen vasıtalarla mani oluyor. Ondan dolayı bizim yapacağımız levazımatı askeriye mübayaatı fevkalâde müşkülatlı oluyor ve bir takım cereyanlar hasebiyle bu işler pek dolaşık oluyor. Ahiren yapılan mukavele mucibince kırk bin kat elbiseyi getirecek olan müteahhidin emrine muktezi para bankaya yatırılmıştır. Maliye Vekâleti elbise meselesine, Ordunun teçhiz ve ilbasına müteallik olan hususun halli ve belki müteahhitler arasında bir hakkı tercih de vererek elinden gelen muaveneti yapmaktan çekinmemiş ve yapmıştır. Vaziyeti umumiyei maliye daha müsait olsaydı daha fazla kredi muamelesi yapmak isterdi. Paşa hazretlerinin kendileri de izah ettikleri veçhile bendeniz mühim ihtiyacatı askeriye ve mübayaatı askeriye için şimdiye kadar emirlerine beş yüz bin lira yatırabildim. Diğer dört yüz bin lirasını da tedarikle meş-

gulüm. Velhasıl Paşa Hazretlerinin vekâletinden sonra Antalya'da, şurada, burada bir milyon lira kadar yatırdığım para vardır. Bunun kâfi olduğunu iddia etmiyorum. Vaziyeti umumiyei maliyeyi bir çok defalar Heyeti Celilelerine arz ettim. Sene nihayetine kadar Ordumuzun bu ihtiyacı ve günden güne tevessül eden miktar ve teşkilâtı bizim bütçemizi ehemmiyetli surette sarsmaktadır ve ihtimal ki, Müdafaai Milliye tahsisatı için para kâfi gelmiyecektir. Sebebi ise ondan sonra vukua gelen tesislerden ibarettir. Varidatımız ise eski varidatımızdır. Yeniden kabul ettiğimiz bir kaç tekâlifi cedide kanunlarının bütçemize olan tesiri de gayet ehemmiyetsizdir ve hâlâ bunda musirrim. Tahminimize göre sene nihayetine kadar bütçemizde 30 milyon lira açık husule getirecektir. İki nevi tediyatın tedahülde kalması icabeder. Bunun biri memurin maaşatı, diğer kısmı levazımatı askeriye ve sair mübayaatın bedeli olan masarifatı umumiyedir. Şunu temin ederim ki, müteahhitlerin o kadar sızlanmaya hakkı olduğunu muterif değilim. Çünkü Ordu hesaplarının muhasebesine baktığım zaman, Ordunun iaşesini, zabitanın maaşından daha mühim görerek ele geçen mebaliğin mühim kısmını müteahhitlerin matlubatına vermişimdir. Tedahulün miktarı hakkında bugün elimde katî erkam olmadığı için arz edemiyorum, tedahülün mecmuu on altı milyon liradır, civarındadır. Bunun on milyondan fazlası maaş tedahülüdür. Mütebakisi masarifatı umumiye ve vesaire bedelidir. Bu sene zarfında bu, 140 bin liraya inmiştir. Sebebi ise elden geldiği kadar müteahhitlerin işini görmek, istikametinde gayret ediyor, bilhassa levazımatı askeriyeye ait olan muamelâtta mümkün mertebe tesviyesine gayret ediyorum ve elimden gelen her şeyi de yapmaya gayret edeceğim. Netice itibariyle Heyeti Celilenizden bu kadar mühim bir açığın ve senenin nihayetine dört ay kaldığına göre kapatılması için vekâletin düşündüğü ve düşünebildiği şudur ki: Teklif edeceği kavanin ile bu kapatılamıyacaktır. Buna bendenizin kanaatim bu kadar. Nasıl olsa bir miktar açıkla bu senenin yükü gelecek senenin bütçesine devredilir. Fakat mümkün muamelâtı maliyemizi tedvir için bilhassa rica ederim, diğer tekâlifi kanuniyeyi, yeni gümrük tarifesi lâyihası kavaninini bir an evvel çıkarmak lâzımdır, ki bir dereceye kadar müzayıkayı maliyemizi tahfif edelim. Bunu pek zarurî görüyorum.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Reis Beyefendi, mühim bir şey söyliyeceğim. Hiç olmazsa ay nihayetine kadar Orduya bir kaç yüz bin lira gönderseler...

HASAN BEY (Devamla) — Zannediyorum ki, iki yüz bin liradan fazla göndermek imkânı yoktur. Bunu ay nihayetinde ayıracağım. O zaman Paşa Hazretlerinin emrine veririm ve bu i yapmak için de memurinin muhacematına göğüs germek icabedecektir. Zaruret olduğunda bundan kaçanlardan da olmadığımı bilirsiniz. Eğer hepsini Orduya vermek için tensibederseniz, ki Meclisin tediyatını dahi tehir edelim, bunların hepsini gönderelim.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair Yunus Nadi Beyle refikinin takriri var. Binaenaleyh müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi sesleri, müzakere kâfi görülmüştür. Efendim, Yusuf İzzet Paşanın takriri var okunacaktır.

(Yusuf İzzet Paşanın takriri okundu.)

REİS — Eskişehir Abdullah Azmi Efendi ile, Kırşehir Müfit Efendinin takriri var okutuyorum.

(Abdullah Azmi Efendinin takriri okundu.)

(Müfit Efendinin takriri okundu.)

REİS — Hafız Mehmet Beyle refikinin beyanı itimat talebini havi takriri var, okunacaktır.

(Hafız Mehmet Bey ve refikinin takriri okundu.)

REİS — Konya Mebusu Musa Kâzım Efendi, Vehbi Efendinin ve İstanbul Mebusu Rıza Beyin takrirleri var, okunacaktır.

(Musa Kâzım, Vehbi Efendi (Konya) ile Rıza Bey (İstanbul)'un takrirleri okundu.)

REİS — Karesi Mebusu Basri Beyle Erzincan Mebusu Emin Beyin takrirlerini okutuyorum.

(Basrı Bey (Karesi) ve Emin Bey (Erzincan)'ın takrirleri okundu.)

REİS — Paşa Hazretleri takrirlerin hangisini tercih ediyorsunuz?

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Maliye Vekili para bulacağını söylüyor. Binaenaleyh Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa Hazretlerinin takririnin reye konmasını teklif ediyorum.

REİS — Malumu âliniz istizah edilen zevatın verilen takrirlerden tercih hakkı vardır. Süleyman Sırrı Beyin takriri var okutuyorum.

(Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin takriri okundu.)

REİS — Alenî celseye lüzum görmüyorum. Yusuf İzzet Paşanın takririni kabul edenler ellerini kaldırsın. (Kabul edilmiştir.)

VEHBİ EFENDİ (Konya) — İtimat başka, bu takrir başka...

REİS — Vehbi efendinin teklifini kabul edenler ellerini kaldırsın. (Belli olmadı sesleri) Aksini kabul edenler ellerini kaldırsın. (Takririn tatbiki kabul edildi.)

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Para verildikten sonra ben elbise ve saire bulmaya muktedirim ve Meclisten gelecek her türlü muavenete beyanı teşekkür ederim. Halbuki yalnız bir şey var. Mesele itimat, ademi itimat meselesidir. Bu takrir ise kontrol edilmesine dairdir. Şuna nazaran benim vazifemin ipka edilip edilmediğini kontrol etmek demek ademi itimattır. (Hayır hayır sesleri)

REİS — Efendim, bu takrir itimatla alâkadar değildir. Yusuf İzzet Paşanın takriri reye konuldu. İtimatla alâkadar olmamak üzere kabul olundu ve mutlak surette reyinize arz edildi.

On dakika teneffus etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitamı Celse

İkinci Celse

REİS — İkinci Reisvekili Adnan Efendi

Kâtipler

REİS — Celse küşat edildi. Nurettin Paşa meselesine ait bir takrir vardır. Mahiyeti itibariyle bunlar birdir. Mamafi Dahiliye istizahından başlıyoruz.

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Benim hakkımdaki mesele hitama erdi mi? Yani ben kürsüye çıktığım vakit de verdiğim izahat kâfi görüldü mü? Sonra ikinci takririn kabuliyle, ikinci takrir ile birinci takrir taaruz etti. Yani itimat tamamiyle ademi itimat çıktı. (Hayır hayır sadaları.)

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim bendenizin bir takririm vardır.

REİS — Dahiliye Vekili umuruna geçiyoruz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, Refet Paşa Hazretleri hakkında Yusuf İzzet Paşa Hazretlerinin vermiş olduğu takrir reye vazedildi. Malumu âlileri Meclisi Âliniz, Refet Paşa ile Maliye Vekilinden yapmış olduğu istizahı, teşriî sıfatiyle yapmıştır ve bilâkaydüşart itimat edilmesine mütedair olan takrir kabul edildi ve mesele kapandı. İkinci derecede Meclisi Âli - ki kendisi mükkildir - vekili bulunan Refet Paşa ile Maliye Vekili arasındaki mesele hakkında, ki elimizde mevcut bulunan mecellenin bir maddesi vardır. İşte vekil yalnız müekkili tanır... Müekkil de gelip de vekili ile beraber bir işe bakmak isterse bu, vekili vekâletten azil değildir. Doğrudan doğruya müştemian ve münferiden yapabileceği işler vardır ve bunlarda salâhiyetini haiz olduğu noktadan salâhiyeti vardır. Yoksa Refet Paşa ve Maliye Vekiline bilâkaydüşart itimat edilmiştir ve mesele kapanmıştır.

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye V.) (İzmir) — Beyefendi, Müfit Efendi Hazretlerinin sözleri pek doğrudur. Ben vekil vazifesini yaparken müekkil gelir her zaman görebilir. Bu hakkı her an için haizdir. Zaten her biriniz bu hakkı haiz bulunduğunuz gibi, ayrıca bir de Müfadaai Milliye encümeninız var. O da bu hakkı haizdir. Bu vaziyete ve şartlarda, bundan başka, bir de böyle bir heyet teşkiline lüzum var mı? Bunun için bir karar ittihaz etmek lâzım mıdır? Burada takrirlerin hepsi okundu. Bu meyanda Vehbi Efendinin de takriri okundu. Yalnız bir mesele vardır ki, istizah meselesiyle alâkadar olan takrirlerden ben birisini tercih ettim. O reye konuldu. Ondan sonra istizah münasebetiyle verilen her hangi bir takririn reye konması doğru mudur, değil midir? Anlıyamıyorum. Binaenaleyh bana itimat verildikten sonra, ayrıca ikinci mesele şeklinde bir takrir verilmiş ise o takrir dahi herhangi bir maddeye ait verilecekti. O zaman müdafaa etmiyecektim. O, bir meseleyi müstaahare olabilirdi. Ben onu niçin hiç bir lakırdı söylemedim. Burada istizahı müteakip okunan takrirlerden itimat tamamen muallel bir şekilde hasıl oldu ve ademi itimat şeklini aldı. Bunun şekli budur. İstizah münasebetiyle verilen ve okunan takrirlerden sonra bir tanesini okumak ve tekrar yeniden reye vazetmek muallel bir şekil hasıl etti.

REİS — Müsaade buyurun efendim, bir noktayı nizamnamenin tatbikinden mütevellit olduğu için izah edeceğim. Mevcut takrirlerin hepsinden Heyeti Celileniz haberdar edildi ve aynen okundu. Binaenaleyh bu hususta Heyeti Vükâlâya bahşedilen hakkı tercihi nizamnameden okuyorum.

Madde 122. — Eğer sadece ruznamei müzakarata geçilmesi teklifi kabul olunmazsa, esbabı mucibeli takrirlere sıra gelir. Bunların bir encümene havalesi takarrür etmezse, Hükümetin tercih ettiği takrir iptida reye vazolunur. (1)

Ben Heyetinize arzediyorum. Heyetinizden itimat kararı alındıktan sonra levazım işlerinde iktiza eden muavenetin yapılmasına dair iki takrir verildi. Bunların reye vazına lüzum var mıdır, yok mudur? Bunu Heyeti Celileniz kısmen vazedilsin, kısmen edilmesin dediniz. Sahibi takrirlerden Musa Kâzım Efendi ile Mehmet Vehbi Efendinin takrirlerinden birisi reye konulacaktı.

Ben Vehbi Efendinin takririnin reye konulacağını söyledim. Eğer Vekil Paşa Hazretleri isteseler di derhal reye konmazdan bu takrir aleyhine günlerce söz söylemek hakkını ve salâhiyetini haiz idiler, söyliyebilirlerdi. Musa Kâzım Efendi geri aldım dedi, Vehbi Efendi ise musirrim dedi. Mamafi karar Heyeti Aliyenizindir. İsterseniz geri alırsınız.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, bu takriri ben zannedersem diğer takrirlerden daha evvel verdim. Hatta Reis Bey yerine oturduğunda bu takriri verdim. Ve ben Müdafaai Milliye Vekâletine muavenet ve müzaheret edilmek üzere bu takriri verdim. Şimdi kendilerine itimat oldu, bitti. Binaenaleyh bu takririn kabulünün itimada ne taalluku vardır anlıyamıyorum. Eğer yarın böyle bir takrir verirsem Paşa Hazretleri bu itimada münafidir mi diyeceklerdir?

REİS — Bu hususta müzakere açılmasını arzu buyuruyor musunuz? Heyeti Celilenizden gönderilecek üç zatın intihabını Milli Müdafaa encümenine havale edelim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Rica ederim, Başkumanlığın bir heyeti teftişiyesi vardır. O da Müdafaai Milliye encümenidir. Bu encümen varken neden Meclisi Âlinizden gönderilsin? Heyeti Âlinizin bir kararı vardır. Binaenaleyh bu kanunu tatbik etmek lâzım. Onu tatbik edecek.. (Şiddetli gürültüler).

MUSTAFA BEY (Tokat) — Encümen, encümen fakat hiç bir şey...

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye V.) (İzmir) — Arkadaşlar, bilmem ki izah edemiyor muyum? İtimat Nizamnamei Dâhiliye vakıf değilim. Benim maruzatım buraya bir çok takrirler verilmiştir ve bunlar Vehbi Efendi Hazretlerinin buyurdukları gibi, bu takrir de itimattan evvel verilmiştir ve bunların hepsi bu istizah dolayısiyle verilmiştir. Riyasetten bana hangisini tercih edersiniz diye soruldu. Ben de filân takriri tercih ediyorum dedim. Ondan sonra bu takrir reye konarak kabul edilmiş ve mesele kapanmıştır. Eğer bu yolda bir takrir verilecek olursa Vehbi Efendi Hazretleri yeniden bir takrir yazarlar, verirler.

O takrir burada okunur ve o da ya sual veya istizahtır. Sual ise muayyen zaman zarfında mesele hallolunur. İcrai sıfatiyle düşündüğüm halde Meclis bu kararı verebilir. Ben de vekil oldu isem hiç hakkı kelâmım yok mudur? Ben de çıkıp burada lakırdı söyliyeceğim. İşime gelirse kabul ederim. Maruzatım sarihtir. Gelmezse itizar ederim. Eğer itimat ise o mesele bitmiştir. Öteki takririn okunması zaten Nizamnamei Dahiliye muvafık değildir. Vehbi Efendi şimdi o takriri alıp tekrar veremezler. O takrir Meclisin malıdır. Dosyasına girmiştir. Onun hesabı görüldü. Tekrar arzediyorum, bunu burada görüşürüz, konuşuruz. Ben yardımdan, mürakabeden kaçmıyorum. Ben her türlü mürakabeyi başımla beraber kabul eylerim. Yalnız iki gündür Müdafaai Milliye Vekili istizaha çekilmiştir. Bunu herkes biliyor. Buradan sonra çıkacak bir kâğıt vardır. Filan filan zevat Müdafaai Milliye Vekilinin neferlerini saymaya, zabitlerini tadat ve tertibe gitmişlerdir. Binaenaleyh benim vazifem malum. Ya itimat veya ademi itimat.. İtimat ise tayini esami ile itimat isterim. Bunda musirrim. Hakikaten sarsılmış bir vaziyetteyim. Maruzatım gayet sarihtir. (Gürültüler)

REİS — Gürültülerden bir şey anlaşılmıyor. İtimat meselesi bitmiştir.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Bir kaide-i külliye ki, o tamamiyle burada câridir. Fakat o kaide-i külliyeyi burada söylemezden evvel söylemek mecburiyetindeyim ki, Refet Paşa Hazretlerinin beyanatı parlamento usulüne tamamen muvafıktır. Bir istizah dolayısile verilen takrirler bir küldür. Onların içinden bir tanesi kabul edildikten sonra diğerlerinin reye konmaması lâzım gelir. Şimdi asıl bu meseleyi halledeceğiz. Bu reye konulduktan sonra hükmünü ceryan ettiriyor. İki şey taarruz ettiği zaman «taaru-

---

(1) 1 Mayıs 1283 tarihli «Heyeti Mebusan nizamnamei Dahilisinden alındı. M. Ünver.

zunakz»a olur. Şimdi ekseriyette ikisi de kabul edildi. Meclis ne ondan döner, ne diğerinden. Meselenin hakikatı budur. «Taaruzunakz» yani kendi kendisini imha etmiştir. Sakıt olmuştur.

Binaenaleyh her ikisinin tekrar reye konulması lâzımdır. Başka türlü yanlıştır. Meselenin hakikatı budur. Yeniden reye konulması lazımdır. Başka türlü hallolunursa yanlıştır. (Doğru doğru sesleri)

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — İki gündür devam eden müzakere istizahı havi idi. Verilen takrirler Abdullah Azmi Efendinin verdiği izahat mucibince pek doğrudur. Burada ne itimat ve ne de ademi itimat yoktur. Fakat Vükelanın bir hakkı intihabı ve tercihi olmasına nazaran bu soruldu. Nizamname mucibince Paşa Hazretlerinin intihap ettiği takrirden gayrisinin reye konulması icabetmezdi. Paşa Hazretlerine ittifaka karip bir surette itimat edildi. Sonra diğer reye konulan takrirde ekseriyetle ve bu mahiyeti anlaşılamamaksızın kabul edildi.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Hakikatan ikisi de Meclisin kararına iktiran etti. Şu halde ikisi de Meclisin kararıdır ve müsavidir. Bunlar ise taaruz ediyor. Paşa Hazretleri de bunu ademi itimat telakki ediyor. Bunların yeniden reye konması lâzım geliyor. Bu şekilde ne Meclis kararından dönmüş olur, ne de Vekil bu suretle buradan gider. Mesele ancak bu suretle hallolunur gider.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, ortada gayet mühim bir mesele, bir kaidei umumiye halledi-yoruz. Bu takrirlerin ikisi yekdiğerine taaruz ediyor. Halbuki muvafık kalmalıdır. Veyahut ikinci takrir evvelki takriri talildir veya ayrı bir meseledir diye kabul ediyorsak taarruz yoktur. Aynı zamanda ortada Meclisin kararlarını iskat edecek hiç bir kanun yoktur.

REİS — Bu hususta müzakere kâfi görüldü. Müsaadenizle bu mesele hakkında telhisen arzetmiyeceğim. Çünkü kararınıza belki tesiri olur. İhsası rey şaibesi vardır denebilir. Onun için kararınızı aldıktan sonra bu telhis noktasını arzedeceğim. Şimdi bu takrirleri reyinize arzedeceğim. Refet Paşa Hazretlerinin tercih ettikleri takriri kabul edenler.. ellerini kaldırsın.. (Kabul edilmiştir.)

Bundan sonra Vehbi Efendi Hazretlerinin takririni reye koyacağız. Vehbi Efendi Hazretleri takririnizde musir misiniz? (Geri aldı sözleri)

Yeni bir mesele arzedeceğim. Yine nizamnamenin tatbikine ait olduğu için arzediyorum. Bir takririn kabulü, diğer takrirlerin Meclisin reyine vazolunmasına mani teşkil etmez. İkincisi, itimat takrirleri içinde beyanı itimat ile ruznameye geçilmesine ait takriri tercih edebilir, bu meselenin müzakeresi etrafında diğerini reyinize arzedemezdim. Onun için rica ediyorum arkadaşlar, Riyaset makamında kemali bitarafı ile meseleyi elimden geldiği kadar halle çalışırım. Şimdi bu mesele bitti. Dahiliye Vekâleti meselesine istizahına geçiyoruz.

2. — Asayiş ve emniyeti dahiliye hakkındaki Lâzistan Mebusu Osman Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri.

3. — Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri.

REİS — Efendim; her iki mevzu da Dahiliye Vekilinden istizah olunduğu ve mesaili dahiyeden bulunduğu cihetle bunların tevhiden müzakerelerinin muvafık olacağı kanaatindeyim. Bunların tevhiden müzakeresini reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

Şimdi istizah takrirleri okunacaktır.

(Lâzistan Osman Beyin, Dahiliye Vekâletinden yapılan istizah takriri okundu.)

(Ziya Hurşit Beyin takriri de okundu.)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Memleketin şekli idarei devletine taalluku hasebiyle ve kanunun tatbiki meselesi ile doğrudan doğurya temas ettiği için gayet mühimdir. Şüphesiz bu meselede Dahiliye Vekâletinin ileride arz edeceğim esbap dolayısiyle Dahiliye Vekâletinden vuku bulan istizah âciz bir vaziyette kalıyor. Fakat mercii aidi olduğu için, şüphesiz ki o, bu memlekette cereyan eden ahvalden şekil itibariyle mesul ve aynı zamanda Heyeti Celilenize hesap vermek vaziyetinde olduğundan istizahımı doğrudan doğruya Vekil Beyefendiye tevcih ettim. Memleketin fevkalâde vaziyeti karşısında Heyeti Vekilenin bir kararı vardır ve bu kararında Heyeti Vekile diyor ki, sahilde eli silah tutabilen ve icabında Yunan donanmasının o mıntakalara takarrubu hasebiyle silah tutabilenlerin bize karşı gelen aksamını tebit, ki bu gayet musiptır, buna Heyeti Celileniz taraftardır. Yalnız bu emredilirken ve bu tatbik edilirken her tarafa şekli tatbiki itibariyle bazı fenalıklar oluyor. Mesela size bu tebit fiillerinden mütevellit şekavetlerin ne suretle türediğini arz edeyim : Trabzon'da Atina vardır ve Rumlar ile meskûndur. Burada öteden beri silahşör bir çete vardı. Bunların reisleri Eklidis namında bir Rumdur Heyeti Vekilenin işbu kararı Şark Ordusu

Kumandanlığı vasıtasiyle o herife bildiriliyor. Şüphesiz orada bulunan Rum müsellâh eşhasın bu suretle tutulmaları ve bu suretle dahile sevkedilmeleri karar iktizasındandır. Fırka bu işe memur ediliyor. Fırka onlara bir memur gönderiyor. Papazlar geliyor ve daha bir takım vasıtalar araya giriyor. Efendiler, bu sözü Hükümet tarafından resmen tahkike giden bir adamın ağzından işitiyorum. Orada kuvvet mevcut olduğu halde ve o köy etrafında lâzım nikatı tuttuğu halde buradan gayri mesul bir takım eşhas, bir takım çeteler işe girişiyor. Bunlar ırza geçmek ve saire gibi harekâtta bulunuyorlar. Bir iki çocuğun lâşesi meydanda görülüyor. Bunun üzerine bu Rumlar teslim kararından rücu ediyorlar ve bu adamlar teslim olmıyarak çoluk, çocuk ve kadınlarını terkederek dağa çıkıyorlar.

Şimdi bakınız Hükümetin kararı gayet güzel olduğu halde işe bu suretle gayri mesul birtakım kuvvetlerin girmesi o memlekette temizlenmesi muhakkak olan ve Yunan âmaline hizmet eden bu Rumların dağa çıkmasını intaç ediyor ve bunlar bu suretle Müslümanlara tecavüze başlıyorlar.

Bu mukaddemeyi arz ettikten sonra, şimdi bu suretle gayri kanunî ve mesul olmıyan birtakım kuvvetler işin içine girince mesul olmıyanlar çoğalıyor ve bundan sonra askere alınmış olan zavallı köylülerin Müslümanları mutazarrır oluyor. Bu gibi köyler zulme, hakarete, tecavüze uğruyor, adeta katlolunuyorlar.

Samsun mıntakasına gelince: Samsun mıntakasında bu tehçir vaki olduktan sonra ki orada da gayri mesul ellerin karışması yüzünden bir çok fenalıklar oluyor ve merkez ordusu kumandanlığı tarafından kadınların, çocukların tehçiri meselesi bütün mıntakalara emrediliyor ve şimdi kadınlar ile çocukların hepsini tebit edeceksiniz. Bunu haber alan Samsun'lular, Samsun münevverarı ve Müdafaai Hukuk Heyeti, Belediye, Müftü ve hepsi dahil olduğu halde diyorlar ki: Zaten bunların erkeklerinin tehcirinde suistimal olmuştur. O zaman da gayri mesul eşhas işin içine girmiş bunlar dağlara yayılmışlardır. (Kimlerdir bu gayri mesul şehas sesleri.) Söyliyeceğim, hepsini söyliyeceğim. Yalnız silsilei kelamıma müsaade ediniz, endişeye lüzum yoktur. Bunlar, doğrudan doğruya Reisi Hükümet Paşa Hazretlerine müracaat ederek diyorlar ki: Bunları da buradan tehçir edersek Samsun'un baskına uğraması ve Yunan donanmasının bombardıman etmesi ihtimali fazladır. Bu bir düşüncedir. Doğru olsun, olmasın bu başka bir meseledir. Doğru da olabilir, doğru olamaz da. Her ferdin kanun, hukuk noktai nazarından Reisi Hükümete müracaatı olur, ya isaf edilir, veyahut reddedilir. Bunların bu suretle müracaatı neticesinde Heyeti Vekile tehir kararı verdi. Fakat Merkez Ordusunda Kumandan bulunan Nurettin Paşa Hazretleri bunlara diyor ki, siz şehirbentsiniz. Yani Reisi Hükümet Paşa Hazretlerine müracaat eden elli altı kişiye şehirbentsiniz, hiç bir yere gidemezsiniz, yani Samsun'dan bir yere gidemezsiniz diyor. (Gürültüler) Rica ederim zihniyete bakınız. Siz beni çiğniyerek Paşa Hazretlerine müracaat ettiniz, ben de sizi böyle yaptım diyor. Bu bir cemmigafir huzurunda aynen söylenmiştir. Sonra Paşa Hazretleri Samsun'a geliyor, halkın kalbini rencide etmek için ne lâzımsa yapıyor. Samsun'da yalnız müftü ile temas ederek Havza'ya geliyor. Kendisinin yanına gelenlere maalesef bir Müslüman bulmadım ve avdet ettim, diyor. Küme, küme her yerde fedakârlık hisleri doğarken ve bunun her yerde temelleri kurulurken neye istinat ediliyordu? Şimdi ise bir adam içimizden çıkıp da; beni çiğnediniz diyerekten ben de sizi çiğneyeceğim der ve aynı zamanda elli altı kişinin hakkı hürriyetine müthiş bir suretle tecavüz ederse - ki bu elli altı kişi Samsun'u temsil ediyor dersem mübalâğa etmemiş olurum - bu adamlar bu suretle rencide edilirse Samsun'luların bize karşı alacakları vaziyeti münakaşa etmeye lüzum görmüyorum. Ve her yerde bu vaziyet böyle. Bu elli altı kişiye bu noktai nazardan diyor ki: Samsun'dan dışarı çıkmıyacaksınız. Aynı noktai nazarı kabul edemiyen Ordu Mutasarrıfına da, sen Ordu'da durmıyacaksın, başka bir mahalle gideceksin, diyor - (Mutasarrıf kimdir sesleri.) Ordu Mutasarrıfı Faik Beydir. Bendeniz şu şekle göre bu memlekette Müdafaai Milliye esasını kurmak üzere burada toplanan bizlerden, bu kadar cinayetlerin önüne bir an evvel set çekilmesini rica edeceğim. Çünkü bendeniz her sınıf halkla temas eden adamlardanım. Bu gayri kanunî muamelelerden mütevellit mesuliyet ve husumet doğrudan doğruya Heyeti Celilenize teveccüh ediyor. Millet diyor ki: «Biz size her türlü rütbeyi tevcih ettik, memleketin en yüksek seviyesine çıkardık ve aynı zamanda icraî salâhiyeti de aldınız. Şimdi biz bunu yaptığımız halde siz orada rahat rahat oturuyorsunuz. Her ne derseniz deyiniz. Bize yapılan zulümleri görmüyorsunuz. Fakat unutmayınız. Bunun hesabını biz sizlere soracağız.» (Pek doğru sesleri.) Ben bu millete bütün mevcudiyetimle teşekkür ederim ki, bu hususta haklarını istimal etmişlerdir. Şimdi bu mesele böyle... Nurettin Paşanın daha bir çok ahvali vardır ki

onları da bir çok arkadaşlar biliyorlar, söyliyeceklerdir. Yalnız bu elli altı zatın içinden bir zatı, Hükümet Emniyeti Umumiye Müdüriyetine tayin ediyor, ki bu zatın ismi Nihat Beydir. Bunun için müteaddit emirler veriliyor. Fakat bu adam Nurettin Paşanın pençesinden çıkıp kurtulamıyor ve bittabi Nurettin Paşaya, ben böyle bir emir aldım, bana müsaade et diyemiyor. Yani o küçüklüğü de kabul etmiyor. Binaenaleyh şu vaziyetin hülâsasından anlıyorumki mesele elimdir. Ben şahsım itibariyle salâhiyeti resmiyesini suiistimal edip Büyük Millet Meclisine iltica eden... Yalnız Mehmed' idam etmekle ve yalnız bir yüzbaşı veya bir muhasebeci tardetmekle bu memlekette mesuliyeti tatbik ediyoruz demiyelim. En büyük paşasından en küçük köylüsüne kadar tatbik edersek ancak felah bulacağız. Binaenaleyh Heyeti Celileniz karar versin ve Heyeti Celilenizin kararı üzerine Nurettin Paşanın azlini ve işten el çektirilmesini Dahiliye Vekilimiz temin ederse kendisine müttefikan beyanı itimat ederiz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim geçen sene Merkez Ordusu kumandanlığı ihdas edildi. Nurettin Paşa bu mıntakaya kumandan olarak tayin edildi. Bu tayinin akabinde Umraniye, Koçkırı hadisesi oldu. Bir çok Müslüman köyleri yandı. Bu yüzden sade Sivas vilâyeti dahilinde pek çok Müslüman köyleri yandı, yakıldı. Ve Nurettin Paşa bu faaliyetini sahile doğru teşmile kalkıştı. Benim anladığıma göre buraları da yakmaya kastetmiştir. Şimdi bunu isbat edeceğim. Samsun, Ordu ve o havalide Pontüsçü bir çok Rumlar vardır. Hepimizin bildiği gibi bunlar bir istiklâl fikri peşinde koşuyorlar, bir Pontüs Cumhuriyeti yapmak arzusundadırlar. Belki kendileri Rum düşmanıdır, içtihadına bir şey diyemem. Fakat tarzı tatbik fenadır. Nurettin Paşa Samsun'dan elli yaşından on beş yaşına kadar olan Rumları tehçire tabi tuttu ve ilk kafile daha Samsun'un altı saat mesafesinde taarruza uğradı. Nurettin Paşanın Rum tehçirinde Samsun'un içinde Amerikalıların ve ecnebilerin gözü önünde taktil yaptırdığı ve Amasya'ya geçen Rumların dahi (aynı muameleye maruz bırakıldıkları ısrarla söylenmektedir ve bu) (1) böyle olmuştur. Ondan sonra Fevzi Paşa bu Mecliste beyanatta bulunmuşlardı. Düşman icrayı mezalim ediyor, biz de cephede intikam alıyoruz, demişlerdi. Tam o nutkunu verdiği gün Nurettin Paşa kendi kendine bu işi gayri mesul çetelerle yaptırıyordu. Bunun üzerine Rumlar dağlara çıktılar. (Gürültüler) (Devam devam sesleri) Eğer bu hareket adam akıllı tatbik edilseydi bir şey olmıyacaktı ve bu Rum çeteleri Nurettin Paşanın idaresizliğinden ve takibatı idame edememesi yüzünden Müslüman köylerine taarruz ettiler. Bu suretle şimdiye kadar otuz Müslüman köyü yanmıştır ve Müslümanların erkekleri hep askerde olduğu için, bunların kadın ve çocukları hep doğranmıştır. Nurettin Paşa bu hareketi yaptığı zaman kadınlara ve çocuklara karşı en fena surette yapmıştır. Asıl silâhlı sınıfa bir şey yapılamamasını anlıyamıyorum. Bu, bir hikmettir. Fakat asıl müsellah sınıf dağlarda, elyevm dağlardadır. Nurettin Paşa memleketine merbut bu 56 kişiyi, ki Samsun'un bütün ayan, eşraf, muteberanı, münevverleri dahildir, meselâ mebusu sabık Nihat Bey oranın belediye reisidir. Samsun Müftüsü ve ileri gelenleri hep bunlar meyanındadır. Bunlar teçhire mani olmuşlar diye şehirbet cezasına mahkûm edildi. Samsun'a geçen gün, ora mebuslarının da malum olduğu veçhüzere 9 kişilik Rum çetesi girdi. Bu çetenin istisali için müsademe devam etti ve nihayet bir çok evler yakılarak temin olundu, fakat iyice müdafaa edilemedi. Eğer bugün Rum şakileri daha cesaretli bulunsalar ve daha ziyade fırsat bulsalar Samsun'u basarlar. Fakat Rumları da korkutan Samsun dahilindeki aileleridir. Anadolunun cephane yolları aşağı yukarı buralardır. Refet Paşa buyurmuşlardı ki Rumlar bu yollar üzerine müsellah nöbetçiler koymuşlar, her beş dakika mesafede müsellah bir efradı vardır. Bu müsellah olan Rumlara hiç bir şey yapıldığı yoktur. Bu hususta en büyük idaresizliği göstermiştir. Onun yapabileceği iş erbabı namusa leke sürmek, tehçir yapmak ve Büyük Millet Meclisinin şanı tarihini izale etmektir. Biz yarın tarih huzurunda hesap vereceğiz. Diyorlar ki Büyük Millet Meclisinin azalarını nezdine almıyormuş. Demek ki bu adam Büyük Millet Meclisinin fevkindedir ve kendisi orada bir aile hükümeti teşkil etmiştir. Damadı Erkânı Harp Reisi, bir kardeşi Tokat bilmem ne mutasarrıfıdır ve bütün bunlarla memlekette şimdiye kadar misli görülmedik bir şekâvet faslı açılmıştır. Yalnız benim anladığım bir şey bir Dahiliye Vekili İstanbul'daki idareyi burada tatbika başlarsa böyle olur. Nurettin Paşa fevkalâde salâhiyeti nereden almıştır? Ordu kumandanı sıfatiyle en ufak teferruata kadar müdahale eder. Müddei umumisiyle, komiserleriyle uğraşır. Binaenaleyh Meclisi Âli derhal bu adamı mevkiinden atmalıdır. Ricam budur. Dakika fevti lâzım değildir.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, kabul edilen takrir mucibince istizah Dahiliye Vekâletindendir. Halbuki müzakerenin tarzı cereyanı harekâtı askeriye hakkındadır. Bendeniz müzakerenin yanlış olduğu kanaatindeyim. Binaenaleyh müzakereyi istizahtan ziyade istişare suretiyle kabul etmek lâzım gelir. Çünkü bu salâhiyeti bu zata veren Heyeti Vekiledir. Bunun Dahiliye Vekâleti ile alâkası yoktur. - Usulü müzakereye ait değil sesleri - Usulü müzakereye aittir. esastan bahsetmiyorum.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim kulaklarımız doldu ve akşam oldu.

REİS — Rica ederim efendim, dinliyelim.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim, mesele Dahiliye Vekâletine mi, yoksa diğer bir mercie mi aittir. Burasını bendeniz bilmem. Yalnız ortada malum olan bir mesele vardır ki, işte onun bir aynını Samsun'daki Rum şakileri yapmaktadır. Bu hususta rüfekadan bir çoklarından telgraflar gelmektedir. Bunlar bir kaç köyün yandığına dairdir ki bu hal müthiş bir meseledir. Bugün Yunan ordusu ne suretle memlekette mezalim yapıyorsa aynı Samsun muhitinde de bu vaki olmuştur. Nurettin Paşanın sui harekâtı yüzünden eşkiyanın mezalimine hat ve payan yoktur. Hükümetin lakaydisi de buna inzimam etmiş, gittikçe bu meseleyi alevlendirmiştir. Bu zat orada yağmagerlere müsaade ettiğinden dolayı memleket içerisinde ne gibi tedabir ittihaz edilmiştir, onu sormalıdır. Suikasta uğrayan Rumlar dağa çıkmışlar, bir çok şenaat ve fecaat icra etmişlerdir. Nitekim bir köyden gelen 70 - 80 köylü kadın ve çocuğu öldürmüşlerdir. Bunlara şimdiye kadar Hükümet ne gibi tedabir ittihaz etmiştir?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, Meclisi Âlinizde ilk mühim bir mesele mevzuubahis oluyor. O da Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşanın - ki bendeniz hiç bir makama hitap etmiyorum - dairei intihabiyemde yapılan şeylere karşı Hükümetin izahat vermesini istiyorum. Ondan sonra malumat dermeyan edebilirim. Heyeti Vekile aralarında bu derdin devasını bulamamışlar mı da Meclisi Âlinize bu derdin devasını bulmak için mi müracaat etmişlerdir? Bendeniz bu Meclisteki icraî sıfatınızın tecellisinden dolayı sizleri tebrik ederim.

İkinci mesele, İcra Vekilleri Heyeti acaba bu memleket dahilinde yapılan mezalimden haberdar edilmiş de onlar bu mesele hakkında sükût mu etmişler? İcra Vekilleri Heyetinin İcra Vekilleri Kanununun bir maddesi mucibince bir salâhiyeti vardır. Bundan dolayı acaba Heyeti Vekilenin vuku bulan bu feryat ve şikâyeti Meclisi Âliyi hakem mevkiinde bulundurmak için mi arzedildi. Eğer bu istizah takriri bunun azli hakkında verilmiş ise evvela hükümet izahat versin.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim, Müfit Efendi biraderimiz mesele istizah mıdır, değil midir diyor. Mesele istizah olduğuna göre bendeniz Dahiliye Vekilinin neticede verecekleri cevaba razı değilim. Evvelbeevvel bu mesele için izahatta bulunmalıdır, ondan sonra Meclis hakem vazifesini ifa etmelidir. Fakat asıl mesele Nurettin Paşanın kendisinden başka kimseyi dinlememesidir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Vekil teklifimi kabul ediyor mu?

REİS — Efendim, herkesin söylemesi doğru değildir.

FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Hafız Mehmet Beyden sonra söyliyeceğim.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Nurettin Paşa Rumları sahillerden dahile yığdı. Bunu herkes kabul edebilir. Fakat bunda yalnız şekil meselesi mevzuubahistir. Zannediyorum ki, şu üç aydan beri yanan Müslüman köyleri altmışı mütecavizdir. Bunun hareketi yüzünden Samsun ve havalisi dahilindeki ahali islâmiye oralarda biriken 5 - 6 bin Rum eşkiyasının her gün tecavüzüne maruz kalmaktadır. Bunlar Dahiliye Vekâletine mutasarrıfların dahi vermekte oldukları raporlarla bildiriliyor. Daha bundan 20 gün mukaddem 150 kadar Müslümanın 150 sini öldürdüler, 40 kadını da alıp kaçırdılar. Nurettin Paşa bu vekayii yalnız harita üzerinde tetkik ediyor. Sanki muntazam bir düşmanla çete harbi yapıyor. Bu iş eğer kasten yapılmış olsa o kadar yapılamaz. Her halde bu havalide yapılanlar kasten yapılanlardan daha fecidir. Bendeniz bu vakanın doğrudan doğruya şahidi oldum. Haziran iptidasında izinde idim. O zaman gelip dediler ki Samsun köyleri yanıyor. Oradan kaçan Rumlar dağlara çekiliyorlar. Silah toplamak bahanesiyle köylere giden Giresun alayının bir taburu uzaktan uzağa silahlar atarak köylere giriyorlar, yağma ediyorlar ve yakıyorlar. Halbuki bu suretle köyler yanınca ve ailesi tecavüze uğrayınca eşkiya çoğalıyor. Burada daha bu gibi bir çok şeyler cereyan ediyor ki, bunlar yekdiğerine merbut şeylerdir. Bunları Nurettin Paşaya söyledim ve dedim ki bu hal nedir? Dedi ki, cihetî askeriye ile alâkadardır. Yazıyorum, elimden başka bir şey gelmez. O gün kasaba içinde gündüz gözüyle beş kişi öldürüldü. Bereket

versin ki mutasarrıf iyi adamdı. Hatta bunlardan birisi Amerikalı kumpanya direktörünün kapısı önünde öldürüldü. Sonra daha ne hafi, kimsenin göremiyeceği şekilde neler oluyordu. Hatta bugünlerde bir çok Müslümanların dükkânlarından dahi çapulculuk yapıyorlardı. Bu ne bir düşmanlıktır, ne de bir maksada müptenidir. Sırf ceplerini doldurmak menfaatine müptenidir. Bu mesele üzerinden bir kaç gün geçtikten sonra oranın askeri kumandanı olan bir binbaşı ile görüştüm, inkâr etti ve hayır bunların benimle alâkası yoktur, dedi. Sonra 50 yaşına kadar olanların tehcir edilmesi hakkında emir geldi. Tehcire başlandı, bir akşam ki, ramazanın son günlerinde idi, Maliye Vekilinin kayın pederi korka korka evine geldi. Sonra Ramazan bayramının dördüncü günü olduğu halde hâlâ Müslümanlar dükkânlarını açamıyorlardı. Yağmagerliğin bir şekli umumi alacağından tevahhus ediyorlardı. Bu mesele Dahiliye Vekâletine yazıldı. Bunlar tevkif edildi, mesele kapandı. Fakat fenalık köylerde devam ediyor. O sıra kumandan Ordu'dan bir emir verdi. Bunlar Avni Paşanın akrabaları olduğundan oraya 600 kişi, 500 kişi mukabil hücum ediyor ve bunlar kaçıyorlar. Halbuki bunlar o sırada Çorum'dan Nurettin Paşaya telgraf çekerek Avni Paşanın bunlar akrabası değildir, Çürüksulu Mahmut Paşanın akrabasıdır, dediler ve biz dedik ki, tebdili eşhas doğru değildir ve bunlar memlekete muzirdir. Bunun üzerine içlerinden Ziya ismindeki bir adamı getirdi tabur kumandanı yaptı Bu gayri muzir bir uzuv iken getirilmek suretiyle muzir bir uzuv oldu. Çünkü Ordu kazasında Türkçülük, Gürcülük meseleleri haddi gayede idi. Binaenaleyh bunu kumandan yapmakla memleketin hayatına daha ziyade taarruz etmiş olduk. Avdette kasabaya giderken bütün kasabanın sağ ve sol taraflarındaki köyler ahalisi me'vasız bir surette ortada geziyorlar. Hikmet, sebep yok. Çünkü evler yakılmazsa yağmacılık olamaz. Bilahara çoluk ve çocuğun dahi dahile sevki emri geldi. Bundan anlıyorum ki Ordu Kumandanı Nurettin Paşa Harbi umumi esnasında yapılan merbut bir karardamenin hâlâ mevzuubahsi olduğu kanaatinde idi. Münferiden veya müştemilan efrat tebdili emrinin baki olduğunu zannediyordu. Heyeti Vekilenin 2 Temmuz tarihli bir kararı vardır Şosanın iki tarafında eşkiyanın tahassüngâhı mevcut olduğundan buradan marur ubur menedilecek. Yani daha ziyade sevkiyatı işkal etmek ihtimaline binaen iki taraftaki köylerin ahalisi çıkarıldı. Buraya askerler dahi Erbaa'dan fecayi ile, bilmem ne ile geldiler. Samsun'a da bu emir gelince bir şayia çıkardılar ki, kasabayı baştan aşağı yağma edecekler. Vukuu muhtemel olan ahvali kestirebileceğim tarzda yazdım. Mutasarrıf iyi, namuslu ve muhterem bir adamdı. Bunu hem Dahiliye Vekâletine hem de Ordu kumandanına yazdı. Ordu kumandanı onun üzerine bir emir veriyor, diyor ki, bunun tekrar istilamı acze delalet eder, şimdi bildir ki, bunu yapıyorum. Mutasarrıf bunu ilan etti ve bunun üzerine mutasarrıfı istifaya davet etti. Mutasarrıf istifa etmedi ve ilân edildiği veçhile üç gün sonra çoluk, çocuk gidecek idi. Şimdi bu hali ahali duyunca hepsi o sırada bana geldiler ve içlerinden, Zade Şükrü Efendi dedi ki, Beyefendi Samsun'un dört taraftan ateşe verecekler ve Samsun'u yakacaklar. Bizim evlerimiz de Hıristiyan mahallesindedir. Aman ora tabur kumandanına bunlar çıkmıyacak diye telefon et, dediler. Bunlar çıkacak olurlarsa bütün civar eşkiya ile doludur. Bizi Hükümet bunlardan muhafaza edemiyecek, burası yakılacaktır. Dediler ki bize de haber gönderdiler, gittik, içtimalarında bulunduk. Rıuma mahallesi yanacak. Hatta Amerikalılar da hazırlanmışlar vapurlara gidiyorlar. Ahali bunun üzerine bunun merkeze yazılması için bizleri tevkil ettiler. Biz de bu mecayii nazarı dikkata alarak yazdık. Sabahleyin yine yazdık. Yazanlar şimdi şehirbent oldular. Sebebi de bizim müracaatımızı Hükümetin nazarı dikkata almasıdır. Elbette efendiler Nurettin Paşa denilen adam budur. Bu adam orada durdukça bu devam edecektir Samsun, ki bugün mahvolmuştur, mamur yeri yoktur. Zannetmeyiniz ki Hükümet bunu sizin müracaatımız üzerine yapmıştır? (Hükümet niçin şimdiye kadar sükut etmiştir sesleri) Rica ederim, izhar edilen hissiyatı necibe üzerine bunu söylemek doğru değildir. Belki de Dahiliye Vekili buna müessir olamıyacaktır ve belki de bunlara razı değildir. Kendileri pek muhterem bir arkadaşımdır. Evvelden beri kendilerini tanırım. Bunlara katiyen razı değilim. Mesele budur. Tasdi ettim, hakikat bundan ibarettir.

FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — İstizah takririnde en ziyade mevzuubahis olan bu harekâtın esbabı hakkındaki istizahattır. Filvaki bendeniz Dahiliye Vekâletini işgal eylediğim müddetten beri o havali ile diğer havali hakkında tetkikattan geri kalmadım. Mesele malumu âliniz eski bir meseledir Samsun ve civarında eskiden teşekkül etmiş bir Pontus teşkilatı vardır. Bunların maksadı bu kısmı memleketimizden ayırmaktan ibarettir. Bu vaktiyle Hükümetçe haber alınmış ve bunlar içinde âmil ve fail olanların derdesti için faaliyette bulunulmuştur. Bu teşebbüsat üzerine Pontüs teşkilatı âmilleri pek

ziyade faaliyete girişerek şekavetlerini ve mazarratlarını tezyit etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine 15 yaşından 50 yaşına kadar olanların tehçirine karar verilmiştir ve bu ifa edilmiştir. Her halde tehçiri müteakip şekavet bir kat daha fazlalaşmıştır. Bunların müsellah olanlarına muadil gayri müsellah da eşkiya vardır. Bittabi Dahiliyenin vesaiti ve elinde mevcut olan jandarma kuvveti o kadar eşkıyayı temizlemeye kâfi değildir. Az çok muvaffakiyetler istihsal edilmiş ise de müessir olmamıştır. Evvelemirde Ordunun malumu âliniz Sakarya muharebesi esnasında takviyesi lâzımdı. Buraya Ordudan kuvvet ifraz etmek biraz müşkildir. Mevcut kuvvetler birer birer, cepheden hissedilen ihtiyaca mebni, cepheye sevkedilmiştir. Aynı zamanda bu mevsim eşkıyanın cevelanına pek müsait bulunuyordu. Tasarruf edilen kuvvetlerin de bu kış sevkinin mümkün olduğunu zannediyorum. Mamafi buyurdukları gibi şimdiye kadar hiç bir muvaffakiyet elde edilmemiş değildir. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz, sözümü kesmeyiniz. Nurettin Paşanın ordu kumandanlığı dolayısiyle memurini mülkiyeye ve idarei mülkiyeye müdahale vaki olmuştur. Daha ziyade vaktinizi gaip etmemiş olmak için müsaadenizle bunların hürriyetlerine ne suretle kayıt konulduğunu Hafız Bey biraderim izah etti. Ahali Hükümet konağına toplanarak Samsun'da ceryan etmesi muhtemel olan, bulunan harekete karşı görüştüler. Bu, ahalinin doğrudan doğruya hakkı ve vezaifi cümlesindendir. Bunu yaptıkları halde malumu âliniz bunların hürriyetlerine bazı tekayyüdat konulmuştur. Bunu makamı aidine bildirdim ve kendilerine de bu tekayyüdatı refetmesi için emir verdiğim halde nazarı dikkate almadı. Bu emri ordu kumandanı sıfatiyle değil, tevkif ve teb'idi eşhastan dolayı verdim. Bendenizin kanaati vicdaniyem bu kumandanın tebdilinden başka bir çare yoktur. Eğer Meclisi Âlinizin noktai nazarı Dahiliye Vekâletinin noktai nazarına tevafuk ediyorsa karar vermesini teklif ediyorum. Heyeti Vekile de hiç şüphesiz leyh ve aleyhinde söz söyler. Fakat bir neticeye raptı lâzımdır. Heyetinizin vakı olan şeyleri burada bertafsil bildirmesi lâzımdır. Vaziyeti size arz ediyorum. Bu vaziyet karşısında kararınızı veriniz..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir sual... Efendim, Dahiliye Vekili Beyefendi Heyeti Vekile namına beyanatta bulundu. Bir Ordu kumandanını bu kadar seyyiatına, suiistimaline şahit oldunuz. Bunun azlini Heyeti Celileden istizan ediyorsunuz. Ne için tayin ettiğiniz gibi azletmiyorsunuz?

FETHİ BEY (Devamla) — Meclisten azli veya nasbi meselesini istizan etmiyorum. Bendeniz noktai nazarımı söyledim. Siz kanaatinizi isterseniz bildirirsiniz, istemezseniz bildirmezsiniz. Binaenaleyh ben bu zatın tebdilini teklif etmiştim. Mesele bundan ibarettir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bir sual efendim.

REİS — Söz alanlar çoktur efendim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bu salâhiyeti suiistimal ettiği iddia edilen yalnız Nurettin Paşa mıdır? Heyeti Vekile şimdiye kadar hiç bir kumandan hakkında müzaheret istemediği halde neden Nurettin Paşa için istiyor? Meclisin haberi olmadan Dahiliye Vekilinin talebi neden neşet ediyor?

FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, yanlış anlaşılıyor. Bendeniz o noktai nazardan söylemedim. Bilakis her şeyden evvel memlekette kanunun ve nizamın cari olmasını arzu ettiğim için söyledim. Evvelce bunun hakkında bir takrir verilmişti. Bunda deniyordu ki; eğer verilen bu salâhiyeti istimalde, herkesi hapsetmek salâhiyetini ihtiyar edecek olursa bu salâhiyet üzerinden refolunmak lâzımdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir sual. Meclisin ne vakit nazarı dikkatini celbettiniz?

FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, burada Heyeti Vekilenin verdiği karar mevzuubahis değildir. Bu salâhiyeti Heyeti Vekileden almış olduğunu biliyorum ve bendenize zamanı vekâletimde haberdar olmadığım ahvalden ve tamamı tamamına malumattar olmadığımı vukuatı benden sorarsanız, zannedersem, haksızlık etmiş olursunuz. Sonra deniyor ki; diğer bu gibi salâhiyeti suiistimal eden kumandanlar hakkında da bu muamele yapılacak mıdır? Dahiliye Vekâleti onlar hakkında da icabeden muameleyi yapacaktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, mevzubahis olan zat bir kumandan olmak dolayısiyle Heyeti Vekileyi ne derece alâkadar ederse Başkumandanı da o derece alâkadar eder. Bu hususta biz söz söylemeden evvel şu noktayı hatırlatmak isterim ki onların hakkında yapılan tahkikat için Dahiliye Vekâletinde evrak vardır. Bu evrak tetkik olunuyor. Yalnız efendiler, bu ihtilaf Dahiliye Vekiliyle, ordu kumandanlığı vazifesinde (bulunan bir kimse arasında tahaddüs ettiği için bunu halletmek) (1) Erkânı Harbiye reisi ile bana aittir. Nurettin Paşa di-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.*

ğer kumandanlar gibi bir ordu kumandanıdır. Fakat Heyeti Vekilenin intihabına ait olan kanunda bir nokta vardır. Bu kanunun bu noktası zannederim ki Meclisi Millide ilk defa mevzuubahis oluyor. O da vasi isyanlar için bittabi kuvvei askeriyeye müracaat edilmek lâzımdır deniyor. Nurettin Paşanın merkez mıntakasında bu işe müdahale etmesi de bu sebepten neşet etmiştir. Nurettin Paşanın gayri kanunî efal ve harekâtta bulunduğuna dair ihbaratta bulunuldu. Pek nazik zamanlara tesadüf eden bazı hadisattan dolayı ordu kumandanlarının tebdiline dair bende kanaat hasıl olmamıştır. Aynı zamanda Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin de böyledir. O zamanda bunun mevzuubahis edilmesi dolayısiyle aramızda ihtilafı efkâr hasıl oldu ve Dahiliye Vekili diğer taraftan asayişin temininde muvaffak olamadığından dolayı Nurettin Paşanın azlini teklif etti. Ben kendi tarikimle bunları tetkike kıyam ettim. Buna mukabil bazı kanaatler de hasıl ettim. Bittabi bu, bizim tarafımızdan lâzımgelen icra olacaktır.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — 56 kişiyi şehirbent yapması azli için kâfi değil midir? Yani kanunun fevkinde yapılan bir fiilden dolayı bu azil bir emirle yapılabilirdi.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler var. Müzakerenin kâfi olduğunu kabul edenler ellerini kaldırsın... Kâfi görülmüştür. (Müzakere kâfi değil, daha söyliyeceğiz sesleri)

Takrirler var okunacak.

(Bir çok takrirler okundu.)

(Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Beyin takriri okundu.)

REİS — Erzincan Emin Beyin de takriri var, onu okutuyorum. (Okundu)

REİS — Fethi Beyefendi takrirlerin hangisini tercih ediyorsunuz?

FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Erzincan Mebusu Emin Beyin takririni.

REİS — Emin Beyin takririni reyinize koyuyorum. Kabul edenler ellerini kaldırsın... Takrir ekseriyetle kabul edilmiştir. Efendim celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

31 Teşrinievvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	412
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	412
1. — Ordu'nun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve Rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takririnin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izale için meselenın Adliye Encümenine havalesi.	*412:413*
2. — Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi.	*413:429*
	432,430:431

Cilt : 14

YÜZ İKİNCİ İÇTİMA

31 Teşrinievvel 1337 Pazartesi

Birinci Celse

REİS — Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi.

KÂTİPLER :

REİS — Meclis küşad edildi. Zaptı sabık hulâsası okunacak. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZBİRİNCİ İNİKAT

29 Teşrinievvel 1337 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat; Ordu'nun ilbas ve iaşesi hakkındaki Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takriri üzerindeki müzakerata devam olunarak, müzakerelerinin kifayeti hakkındaki takrir kabul olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis Hasan Fehmi — Kâtip

İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin Riyasetlerinde inikat ederek; asayiş ve emniyeti dahiliye hakkındaki Lâzistan Mebusu Osman Beyin Dahiliye Vekilinden istizah takriri ile merkez kumandanı Nurettin Paşa hakkında Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Bey'in Dahiliye Vekilinden istizah takrirlerinin tevhiden müzakeresi kabul olunduktan sonra mevzu üzerinde görüşmelere devam olundu ve müzakerenin kifayeti kabul edilerek celseye son verildi.

Reis Adnan — Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Ordu'nun ilbas ve iaşesi hakkında Lâzistan Mebusu Osman Bey ve rüfekasının Maliye ve Müdafaai Milliye Vekillerinden istizah takrirlerinin müzakeresi neticesinde kabul edilen iki takririn reye arz ve kabulündeki tereddüdü izalet için muamelâtı Adliye Encümenine havalesi.

REİS — Müzakerata başlıyoruz. Vehbi Efendi Hazretleri takrirlerini geri aldılar.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Mecruh zabitan hakkında...

BASRİ BEY (Karesi) — Meclisin verdiği bir karar vardı, bu karar ne olacaktır? Müdafaai Milliye muamelâtının tetkiki hakkında.

REİS — İkinci defa reye vazı için bazı arkadaşlar mütalâa serd ettiler. Tekrar reye vazını teklif ettim. Yeniden reye vazı arzedildikten sonra; evvelâ itimad cihetini reyinize arzettim. İkinci takriri reyinize arzedeceğim sırada Vehbi Efendi Hazretleri de takrirlerinden sarfınazar ettiler.

BASRİ BEY (Karesi) — Muamelâtı mütebakiye kendilerine aittir. Meclisçe karar verilmiştir. Binaenaleyh bu kararı nakzeden ikinci bir karar olmadığına göre bu karar bakîdir.

REİS — Zaptı sabıkı aynen kabul edenler lütfen el kaldırsın... Efendim zaptı sabık aynen kabul edildi.

Maliye Vekili Bey hazır ise lütfen cevap versinler. (Yok sadaları) Tabii bu hafi celse için tanzim edilmiş evrakdandır. Bu sebeple başka bir hafi celseye talik ederiz. (Muvafık sesleri)

RÜFEKADAN MEMDUH BEY (Karahisar) — E, aid evrakı tahkikiye vardır. Tabii bir mahkemeden geldiği için Adliye Encümeninin rey ve mütalâasını almak iktiza eder. Menfi bir karar ittihaz

ederse Meclisi Âlinin reyi alınmaksızın Heyeti Celilenize arzederiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Neymiş o karar?

REİS — Tensip buyurursanız Adliye Encümenine havale ederim.

SIRRI BEY (Yozgad) — Meclisin bu hususta kararı vardır. Meclisi Âli bir karar ittihaz ederse hiç bir suretle takibat yapılmasın. Bu kâğıdları arzetmem. Zâbit olduğu zamana aid mahsus bir takım işlerdir.

RAGIB BEY (Kütahya) — Tahsisen bir meseleye mütealliktir. Divanı Harb evrakını yapmış, muhakemesine bakmış. Müsbet ve menfi bir cevab vermek için Encümende tetkikat yapmak lâzım. Acaba mesuliyeti, masuniyeti, teşriiyeyi refedecek esasatı kanuniye ihtiva ediyor mu, etmiyor mu? Bunu bir Adliye Encümenine veyahud bir şubeye tevdi etmek lâzımdır. Tecili takibat kararı vardır.

MUSTAFA HİLMİ EFENDİ (Niğde) — Encümene havale edilsin, neticesi bildirilsin.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Böyle bir mesele heyeti muhtereme tarafından ne gibi bir kararla... Encümeni Âlinin bu hususta kararı vardır. Alelıtlâk Meclisi Âliye bir arzı malumatla, yani bir şubeye havale etmekle de olabilirdi.

REİS — Fakat arzı malumat kabilinden bir şubeye havale edeceğiz. Yine bu kabilden olmak üzere Lâzistan Mebusu Osman Beyin nakliyatı bariyeye mütealllik bir evrak vardır. Kendisi de intacını arzu ediyor. Bunu da kur'a ile bir şubeye vereceğiz.

Memduh Beye aid kura : Üçüncü şubeye havale edeceğiz, Memduh Beyin evrakını. Osman Beye aid kur'a : Osman Beyin işini dördüncü şebeye vereceğiz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Ne reisi var, ne kâtibi var.

REİS — İntihap edersiniz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Bendeniz arkadaşlarımdan rica ederim. Mümkün mertebe çarçabuk çıksın. Haber aldım; bu mesele üç dört ay kapanmıştır. Rica ettim ki meydana çıksın ve şube refiklerimden de rica ederim, mümkün mertebe çabucacık çıkarsınlar.

2. — Başkumandanlık Kanununun müddetinin temdidi.

REİS — Başkumandan ve Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bir tezkeresi var, okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Olbaptaki kanun mucibince Teşrinisâninin beşinci günü Başkumandanlık sıfat ve salâhiyetimin hitam bulacağı maruzdur. Keyfiyet tamimen orduya ve sair alâkadarana tebli kılınmıştır.

T. B. M. M. Reisi
Mustafa Kemal

REİS — Bu mevzu ile alâkalı olarak Kırşehir Mebusu Müfid Efendinin bir takriri var, onu arzediyoruz.

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık tevcihine dair 5 Ağustos 1337 tarihinde Büyük Millet Meclisince kabul buyurulan kanundaki üç mah müddetin hitamı 5 Teşrinisâni 1337 tarihinde hitam bulacağına nazaran mezkûr kanunun 5 Teşrinisâni 1337 tarihinden itibaren üç mah daha meriyetine dair olan zirdeki maddei kanuniyenin müstacelen müzakere ve kabul buyurulmasını teklif ederim.

30 Teşrinievvel 1337
Kırşehir Mebusu
Müfid

Başkumandanlık Müddetinin 5 Teşrinisâniden İtibaren Üç Mah Daha Temdidine Dair Kanun

Madde 1. — Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık tevcihine dair olan 5 Ağustos 1337 tarihli Kanun 5 Teşrinisâni 1337 tarihinden itibaren üç mah daha temdit edilmiştir.

Madde 2. — İşbu kanun 5 Teşrinisâni 1337 tarihinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur. (1)

REİS — Bu kanun teklifinin kabulü için celsei alenîyede müzakeresinin icrası lâzımdır. Merasimi resmiyesinin ifa edilmesi lâzımdır. Fakat mesele orduya taalluk ettiği için celsei hafiyede yapalım. Alacağı şekle göre karar ne neticeye iktiran ederse merasimi resmiyesini alenî celsede ona göre yaparız.

Buyurunuz Müfid Efendi.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Heyeti Celileniz 1337 tarihinde harbin en müthiş bir safhasında bu işi, esas itibarile ta bidayetinde bu işi deruhde ede-

---

(1) T. B. M. M. Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın yazısı ile Kırşehir Mebusu Müfid Beyin takriri 5.8.1337 tarihli 62 nci birleşik dosyasında bulunarak buraya konmuştur. Mustafa Ünver

rek, başına alarak bu şekle kadar getiren Mustafa Kemal Paşanın bizzat ordusunun kumandasını da alarak, milletin başına çökmekte olan bu kâbusun def ve refi için hepinizin, bütün Anadoluda pek büyük, âli fikirlerle karşılanan bu Başkumandanlık tevcihine mütedair olan maddei kanuniyenin nitekim maddeten de faidesi görüldüğü gayrı münkerdir ve Paşa Hazretleri bittabi kumandayı deruhde etmekle Cenabı Hakkın Ulüvvü - İnayetile, ordumuzun inayeti Bârî ve imdadı ruhaniyeti Peyganberî ile düşmanı mağlubiyeti katiyeye duçar ettiği maaşşükrân malumunuzdur. Binaenaleyh bu zaferin temadisi ve millet ve memleketin ribkai esaretten kurtulması ve muzafferiyeti tâmmeye nailiyeti cümlemizin âmalimiz bulunduğu cihetle bir an evvel bu işin hüsnü neticeye iktiranı için Meclisi Âlinizce üç ay daha temdid, müddetinin hitamına üç beş gün kalan şu kanunun yine o dairede, yine o şartla kabul buyurulmasını selâmeti umumiye namına teklif ediyorum. Takrirdeki maksadım da budur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Müfid Efendi Hazretleri daha evvel haber alarak hemen bir takrir vererek sözlerini burada söylediler ve bir hizmet ettiklerini beyan buyurdular. Cidden kendi kanaatlerine biz de iştirâk ederiz. Paşa Hazretleri hizmet etmiş ve edecektir ve ben isterim ki bir senelik değil Paşa Hazretleri bu Meclisin başında daha uzun müddet kalmalıdır. Efendiler, bugün fevkalâde bir hakikat karşısında bulunuyoruz. Bu fevkalâde vaziyeti ıslah için Paşadan bu hizmeti istirham ettik. Kendileri vatanın tehlikesini görerek kabul ettiler ve cidden efkârı umumiyeye ve gerek cihana iyi tesir yaptı. Harp de lehülhamd lehimize neticelendi. O zaman da Kosti Eskişehir'de çadırını kurmuştu. Bu tedbir ona karşı idi. Bu kudreti temin ettik. Bu keskin silahımızı saklayalım bir az. Çünki bir taraftan Paşa Hazretleri yıpranmıştır. Bunu da delail ile arzedeceğim. (Allah âfiyet versin sesleri) Biz yüksek bir salahiyet verdik. Düşünmedik ki yapılan kanunlar cihana tarihe terk ediliyor. Biz paşa Hazretlerinden böyle pek yüksek bir umid ve daimî muvaffakiyetini beklemekle beraber ben ümidimi bir şeye bağladım. Allaha, ve sonra da sizin çıkardığınız orduya. Paşa Hazretleri ne yapabilirdi? Onun orduduki namı bülendi Türk kalbine şecaat verdi. Milletin de itimadı vardı. Fedakârlığını yaptı ve gösterdi. Bu silahı saklamağa mecburuz. Şimdi arzedeyim ki maddi ve manevi kuvvetin bir zâta tevdii bir millet için zaaftır. Maddi, manevi kuvvetler Kurumu ulâda verilirdi. Netekim Paşa Hz. bu babtaki kuvvet ve salahiyeti ellerine aldığı zaman yine bu kürsüde buyurdular ki:... Yüz yedi imza eden bir kimse vardı, ki bunu vermeden evvel bana sormak lâzımdı. Demek ki kime verilse salahiyet o kendisinde büyük bir kudret görmek istiyor. Ben muhatap kabul etmem. Paşa Hazretleri de buradadır. Orada sui istimâl olmadığına kail olan Paşa Hazretlerinden dahili asayişi üzerine alması, ordunun bütün kuvvetini istimâl etmesi, idare etmesi istenemez ki. Tabidir ki hepsinin bir kimse tarafından ifasına imkân yoktur ve bu dün burada mevzuu bahis olan Nureddin Paşa meselesile tezahür etmiştir. Meclisi Âliden tecelli etti ki Nureddin Paşa... İmkânı yokturki, Paşa Hazretleri bu salahiyetle idarei umur ve muvaffakiyeti temadi ettirsin. Bihakkın mesul olan bir Heyeti Vekilimiz vardır. Bihakkin mesul olan Paşa Hazretlerinin Meclisin Reisi olmak sıfatile mesuliyeti yoktur, Başkumandan olmak sıfatile mesuliyeti vardır. Fakat bir hakikat vardır. Biz Paşa Hz. ni istemeyiz, zaradır; tarihimize karşı ziyandır O vakit doğrudan doğruya itimad etmek Kurumca ulâya aid bir şeydir. Bunu ben nefsimce kabul etmem Paşa Hz eğer Riyasette oturmak istiyorsa bu gibi vezaifden elini çeksin. Çunki nasıl mesul edeceksiniz? Ben Paşa Hz. nin düşmesi tarafdarı değilim. Vazifesinde muvaffakiyetsizliği kendisinin iskatını icab eder. Ben kendisinin mesul edilmesini, düşürülmesini istemem. Onun için böyle mühim mesailde Paşayı sarsalayalım, kıskanalım. Sonra bununla beraber İnönü muharebelerinde Paşa Hz. muvaffak olmuştur. Fikirlerini verdilerde Erkânı Harbiyeyi kabul etmedi mi? Teşci etti de neferler kabul etmedi mi? Neferlerin arasında koştu gitti. Hüsnü tesir yaptı. Benim arzum şudur ki: Paşanın daima Millet Meclisi Reisi olarak cihana kadar tanınmış ve cihanın alemi olmuştur. Eğer o alemi yaşatmak istiyorsanız Paşayı yıpratmayınız. Paşayı bu gibi hidemattan kıskanınız.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Evvelki takrirde imzanız var mı idi?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben yoktum evvelkinde (Amik bir sükût)

Tabiidir ki orduların idaresi tekâlifi milliyenin alınması verilmesi bir kimse tarafından bir fikre, kabil değil, sığmıyor. Tekâlifi milliye alınmıştır. Zannederim ki işin içinde bir az nispetsizlik olmuştur. Ölen hayvanlar gözümüzün önünde. Hayvanlar bu derece zarardide olursa kuvayı saireleri de öyledir. Biz sabatı idare yapmışız. Umuru Dahiliye, Müdafaa Milliye... Efendim bu Erkânı Harbiye ve Müdafaa Milliye bu makamlar eğer âciz ise vazifesinde niçin

istihdam ediyoruz? Değilse Paşa neden müdahale etsin? Başkumandanlık sıfatiyle gördük ki gerek asayişi dahiliyeye... İmkân yoktur. Böyle azim muamelâtla Büyük Millet Meclisinin Riyasetinde Devletin askeri ve dahili vazaifini üzerine almakta zannediyorum iyi tesir yapmıyor. Tabiidir ki zatı âlilerinin kanaati muayyendir. Mesuliyeti tamme ile, Paşanın bir sıfatı gayri masuldür, bir sıfatı mesuldür. Zatı âlinize de öyle... Büyük Millet Meclisi Reisi bence Nureddin Paşanın mesuliyetinde Paşa Hazretleri mesul oldu. Gayri mesul yok içimizde. Ben gayri mesul tanıyorum. Müsaade buyurun mesuldür. Ben öyle tanıyorum ki vazifesinde gayri mesuldür.

Orduda mesul olup da orduda yarın mesuliyeti intac edecek... ademi itimat hâsıl olsun. Paşa Hazretleri şayanı itimad... Bana kanaat hasıl olmadı. Öyle söylemek ben bilmiyorum. İşte onun için katiyen Paşa Hazretlerinin yıpranmasını arzu etmıyorsanız yine orduyu teşci etsinler. Yine bizimle beraber olsunlar. Yalnız bizimle birlikte Büyük Millet Meclisi Riyasetiyle Büyük Millet Meclisinin Reisi olmak üzere, temadii muvaffakiyeti bu suretle temin edersiniz. Siz bunun aksine hareket ederseniz Paşa Hazretlerini yıpratırsınız ve büyük alemimizi yakında harab edersiniz. Ben size böyle söylüyorum.

CAVİD BEY (Kars) — Başkumandan Paşa Hazretleri Başkumandanlığa intihap olunduğu zaman Meclisteki vaziyeti gözönüne getirelim. Düşman Eskişehir'i almış ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşanın söylediği gibi, ordumuz kuvvetiyle kahraman vaziyette değil, ezilerek, yıpranarak çekilmekle mecbur olduğu zaman geçtikçe bu malumatı alamadık. Ordumuz mağlup olarak, geçen gün Müdafaai Millîye Vekili de söyledi - mağlup olarak bir kaç yerde Sakarya'nın garbine çekilmiş ve ordu sülüs nispetinde tenakus etmiş bir şekilde idi. O vakit arkadaşlarımızın görgüsü, gerek buradaki arkadaşlarımızın aklı erenlerin düşüncesi neticesi bu işe azimkâr bir cehd ile çalışmak ve bu tarafa gelmek isteyen orduyu perişan etmek için son bir azimle çalışan düşmana karşı bir çare bulmak cihetini kararlaştırdılar ve bu çareyi de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlığı ile temini imkânını gördüler. Neticede Başkumandan Paşa tayin olundu ve vazifeye başladı. İntihap olundu. Neticede ordu geriden tekmil milletin azmi ile kuvvetlendi. Müdafaa edilecek bir şekle girdi. Cephanesini ve vesaitini ikmal etti. Düşmandan daha evvel hazırlanmak, mukabil bir taarruzla düşmanı atmak gâyesini takip eden Paşanın, düşmanın hazırlanmasına vakit bırakmadan... Düşman Sakarya'da bize çarpığı zaman bu düşmanı nasıl durduracağız, diye... Ben pek eminim Başkumandan Paşa nasıl durduracağız diye düşünüyordu, müteessir duruyordu zannediyordum. Belki başaramayız diye düşünüyordu. Değil mi Paşam. (Hayır hayır böyle değil sesleri) Düşman atıldı ve nihayet düşmanın taarruzlarına karşı iyi müdafaalarla düşman ricat etti ve muzafferiyet temin edildi. Ben düşmanın kâmilen ezilmiş bir vaziyette çekildiğine kail değilim, düşmanlar geri çekilmiştir, fakat mahvolmuştur derecede değil. Bu arazıyi yakmasaydı tekrar taaruz edebilecek kabiliyette idi, zannediyorum. Başkumandanı intihap ettiğimiz zaman düşman Eskişehir'in Şarkında idi, şimdi de yine ordadır. Yalnız Ankara'yı gelip alamamış ve geri çekilmiştir. Meclisi Âlinin Başkumandandan istediği vazife henüz daha yarımdır. Neticesini Başkumandanın bitirmesi lâzımdır O halde Başkumandanın vazifesine devam etmesi zaruridir, bendenizin kanaatimce.

Gelelim ikinci cihete, siyasî cihete: eğer Başkumandanlık Kanununu tahdit ederek Başkumandanlıkta ibkasını temin etmezsek, hariç duyacak ve Türkiye Hükûmeti gâyesine vasıl olmuştur ve daha ileriye gitmekten sarfınazar etmiştir diyecek. Çünkü ne gâye ile biz Başkumandanlığı Paşaya verdiğimizi dünya biliyor. Yalnız Meclisi Âlı Başkumandan Paşanın talep ederek Meclisin tasdikiyle verdiği salahiyeti takyid etmek o başka bir meseledir. Size bu hususta bir şey söylıyemem. Yalnız Başkumandan Paşa, Başkumandanlıkta kalmalıdır.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim; Hüseyin Avni Bey kardeşimiz burada kanaatini izah ederken tamamiyle Başkumandanlık meselesini söylediği zaman... kelimeler hatırıma geldi. Benim kanaatim hatırıma geldi. Fakat o kadar yanlış bir zamanda söylediler ki... (Paşa Hazretlerine Başkumandanlık tevcih edildiği zaman) (1) nasılsa, bugün düşman merkezi sikletinin vaziyeti o zamankinden aşağı değildir. Vaziyeti askeriyesi ondan farklı değildir. Bir asker şıfatiyle vaziyeti umumiyei askeriyenin bizim için endişenak olduğunu söylüyorum. Çünkü mesele arazi kazanmak meselesi değildir. Düşman ordusunu mağlûp etmektir. Bunun ancak birinci safhası inayet hakla bizim zaferimizle neticelenmiş, o da düşman savletinin Sakarya'da kırılmasıdır. Düşman o mağlubiyet-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. Mustafa Ünver.*

ten sonra dahi inat etmiş nehrin şarkında kalması için, fakat ordumuzun gayretiyle nehrin garbına atılmış. Orada durmak istemiş, yine atılmış, nihayet Eskişehir ve Afyon istikametinde durmaktadır. Bunun için son vaziyetimiz merkezi sikletini Afyon ve Uşak mıntıkasına kaydırmıştır. (1) Tabii buna karşı ordumuz da tedabiri mütekabilede bulunmuştur. Görüyoruz ki düşman mağlubiyetini itiraf etmiyor ve çekilmesini bir çok esbaba hamlediyor ve ihtimal ki bir çok mekatta bu propagandada da muvaffak oluyor. Biz Eskişehir mağlubiyetimizi unutturacak, yani Eskişehir ve Afyon hattını ele geçirecek bir muvaffakiyet elde etmedikçe, zannediyorum ki, siyaseten iyi bir vaziyette bulunmıyacağımız gayet bedihi bir meseledir. Bir kerre Mustafa Kemal Paşanın, bu şahsiyeti mübeccelenin büyük ve aynı zamanda mücerrep bir kumandan olması bu vaziyeti doğurmuştur.

Yani iyidir, fenadır münakaşa etmiyorum emrivakidir. Fakat başlanılan mesele tabiatiyle memleketimizin vesaiti nakliyesizliği, teçhizatımızın noksanlığı bir çok mıkatı nazardan üç ayda itam edilememiştir. Şüphesiz hepimiz arzu ediyorduk ki bu üç ay zarfında düşmanı terd edelim. Eskişehir'i ve Afyon'u alalım. Fakat bu da olmak üzere bulunuyor. Binaenaleyh fevkalâde bir zamandayız. Fevkalâde tedbirler almak mecburiyetinde bulunuyoruz .Bu tedbire devam etmek de tabiatiyle maslahat icabıdır. Cavid Beyin noktai nazarını da muvafık buluyorum. (Fakat böyle fevkalade hallerde harekâtı askeriye ve siyaseti dahiliyenin bir elden idaresinde faide vardır ve bunun t mini de) (2) kanunun aynen temdidi suretiyle olur. Velevki bazı meselede gösterilen tedabir, ufak tefek tadilât daima mazarratı siyasiyesini gösterecektir. Biz zaten verdiğimiz salahiyetten ne zarar gördük? Cenabı Hakkın inayetiyle ve Paşanın himmetiyle fayda gördük ve İnşallah da göreceğiz. Onun için güya herşey rahat imiş de muntazaman oturuyormuşuz gibi, (Memleketi) (3) mamur etmişiz gibi iş yapıyoruz (Memleketin içinde bulunduğu vaziyeti daima nazarı itibare almağa mecburuz.) (4) Hatırı âlinizdedir ki Sakarya muzafferiyetinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlığı umumî seferberliği ilân etti. Bunun ne kadar mühim maksadı siyasî ve askerî güttüğünü müstağnii arz görüyorum. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin alenî celsede siyasî nutuklarında takip ettiği hedef, «Düşman ordusunu bir nefer kalıncaya kadar, kovmak» kelimesi vardı. Binaenaleyh bunun ikinci safhası olan... Bu vaziyette bendenizce bunu münakaşa etmek dahi zaiddir. Caiz değildir.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Hüseyin Avni Bey, iki meselede bizi düşündürdü. Meselenin birisi bundan bir içtima evvelki celsede Dahiliye Vekili Beye vuku bulan istizaha (Burada cevap verdiler ve itimat reyi aldılar. Fakat), (1) Paşa Hazretleri Nureddin Paşa hakkında ademi itimat almıştır. (Paşa Hazretleri de) (2) dediler ki, bunun tayini lâzım gelir. Malumu âlileri, mesele bendeniz bu kürsüden iddia etmiştim ki; Dahiliye Vekili Bey Nureddin Paşa meselesini bu Meclise arz etmekteki maksatları; kendileri Heyeti Vekilece tahtı muhakemeye almaktan izharı aciz mi ettiler, yoksa Heyeti Vekile meyanında ihtilâf hasıl oldu da onun için mi? Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu kürsüde çıktılar ve dediler ki, ihtilâfı efkâr hâsıl oldu. Binaenaleyh elimizde İcra Vekilleri Heyeti Kanunundaki sarahata göre, intihaba ait kanunun bir maddesinde Heyeti Vekile arasında ihtilâf hâsıl olursa Heyeti Celilenin verdiği karara diğer tarafın tebiyeti mecburîdir. Bu ademi itimadı mutazammın değildir. İkinci meselesi ile BM Meclisinde hiç bir ferdin gayrı mesul olmadığını ispat edeceğim. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin mesul olmadığını zikrettiler. Bilirsiniz Sadrı İslâmda bir meseleyi hatırınıza getireceğim... Hitabeti esnasında ben eğilirsem siz ne yaparsınız diye, (sormuşlar ve yine kendileri şu cevabı vermiştir.) (3) Siz beni kırar, doğrultursunuz. Mustafa Kemal Paşa ve bu Meclisin içinden diğer bir zat eğrilirse, onu (Heyeti Celileniz) (4) kırarak doğrultuverir. (Alkışlar.)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Müfid Efendinin buyurdukları gibi insanlar lâyüs'el değildir. Kuvvet teyidiyesi olmayan şeylerde ben mesuliyet bilmiyorum.

İkinci mesele de; ihtilâfı Vükelâdan bahsettiler, İhtilâfı Vükelâyı kim dedi? Birincisini iddia eden Dahiliye Vekili, onun karşısında Müdafaai Milliyenin Vekili mi var? Erzurum kadısı hakkında verdiği izaha da karşı... dediğim zaman reddederler. Demek ki iş öyle değildir. Ortada bir hakikat vardı. Biz o hakikatı ortaya koyacağız. Paşa Hazretlerinden rica ederim ki; deminki meseleden dolayı bu meseleyi kabul etmemeleri lâzım gelir. İddia ediyorum ki, Nureddin Paşa hakkındaki mesele itibariyle (Meclisi Âli) (5) ademi

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. Mustafa Ünver.

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki cümle ve kelimeler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver.

itimat beyan etmiştir. Mesele itibariyle diyorum.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Senin fikrin öyledir.

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Encümen namına değil, şahsım namına söyliyeceğim.

REİS — Sıra ile efendim, müsaade buyurun. Sıra zatı âlinizin değil. Sıra Tunalı Hilmi Beyindir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar, bence meselenin münakaşaya değer noktası yoktur. Kısacık söylemek lâzım gelirse kanun ahkâmını üç ay daha temdit edelim, deyip geçmek iktiza eder. Bunun pek basit mesele olduğuna dair bir mesele hatırlatacağım. Konya Mebusu Refik Bey Kayseri'den avdet buyurmuştu. O esnada ahali ajans vasıtasiyle Paşa Hazretlerinin (Başkumandan olduğu bildiriliyordu. Bunu duyan ahali) (1) mütehayyir kaldılar. Ne demek dedider? Paşa Başkumandan değil mi idi ki böyle bir memuriyet tevcih ediyorsunuz? Bu hal üzerine öyle bir heyecan husule geldiki, tamamiyle halkın tercümanı olarak, hepimiz bugün şahit olarak (Biliyorsunuz ki, Paşa Hazretleri hüsnü suretle) (2) meseleyi neticelendirdi. Arkadaşlar, bu noktaya biraz dikkat buyurmanızı rica ederim. Allahımın inayetiyle böyle millî bir cereyan hâsıl oldu. Bu millî heyecana mukabil (Kuvvetli bir cereyan) (3) olmak lâzım geliyordu. Maatteessüf o millî heyecan husule gelmedi. Gayri müdrik ve mantıksız bir haleti ruhiye bu millette tecellî ederek, çoluk çocuk hepsi meydanı harbe dökülecek idi. Bu husule gelmedi. Bunun bir çok alaimi görüldü. Millî cereyan durgunca bir hal almağa başlamıştır. Paşanın Başkumandanlığı meselesi dolayisiyle halkın üzerinde husule getirdiği tesiri gözönüne getirirsek bu tesiri temdit etmekle inşallâh gâyesinin husulü temin edilmiş olacaktır. Avni Bey «Paşayı kıskanalım» diyorlar. Doğdu. Fakat Avni Bey iyi bilsinler ki arkadaşlar; benim kanaatimce biz bugün dünkünden daha fazla tehlike karşısındayız. Zira geçen günkü tehlike yalnız harp tehlikesi idi. Bugün harbin arkasında bir de siyasi tehlike var. Bu iki tehlikeyi tasavvur ediniz. Mümkün olsaydı, Allahım bana bir ikinci Mustafa Kemal Paşa verseydi. Doğrusunu söyliyeyim arkadaşlar şu dakikalara acıyorum. Arkadaşlar, geçen gün Başkumandanlık (Meselesi münakaşa edildi ve) (4) siz Cuma günü karar vermiştiniz. Ben ona kırk sekiz saat evvel karar vermişimdir ve Cuma günü dalkılıç mısraını yazdım. Bu sâniyelere yazıktır. Vakit geçirmiyelim. Aleyhimde söyliyecekler söylesin. Cenabı Hak zaferler ihsan buyursun.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler; bundan tahminen üç ay mukaddem Heyeti Celileniz burada pek asabi ve heyecanlı müzakereden sonra cepheye bir heyet gönderdi. Gidenlerin hepsi biliirler ki ve aynı kanaattedirler ki, o vakit yapılan harbte birtakım idaresizlikler vuku bulmuştu. Bu idaresizliklerin herhalde memlekete ne kadar fenalık tevlid ettiğini biliyoruz. Bugun de o acıyı elân çekiyoruz. O gün ordunun kuvveti zannederim bu günkü kadar idi. O hatalar olmasaydı her halde bugün memleketimizin bir çok yerleri düşman ayağı altında çiğnenmez ve düşman ayakları altında kalmazdı. Biz tabiî o yaraları duyduktan sonra başta bu işi birisine tevdi etmeğe lüzum gördük ve hep'miz arzu ettik. Kumandayı tevhidetmek istedik. Dünkü muzakerede de söylediğim veçhile, herhalde kumandayı o zata tevdi edin, ama Sakarya'dan düşmanı yirmi günde atsın dedim. Duşündük, taşındık. Bugün B. M. Meclisinin Hükûmetinin içinde Mustafa Kemal Paşa Hz. nin her tarafta gerek Anafartalarda ve gerek her yerde fevkalâde hizmeti görülmüş. Bunun için Paşa Hz. ne işi tevdi ettik. Sakarya'dan düşmanı ite ite yirmi bir günde attık. Eskişehir'in kapısına kadar götürdük. Elân duşman kapıda duruyor. Kumandanı ayıralım, çunku bir şey yapılmış değildir ki (demeyi muvafık telâkki etmiyorum.) (1) Başladığımız işi bitirelim. Başkumandanın herhalde mesuliyeti vardır. Hata ederse mesul edeceğiz. Neden etmiyeceğiz? Başkumandana bu işi verdik. Başkumandan tedarikâtını ve buna göre haritasını yapmış, planını hazırlamış, düşmanın vaziyeti ona göre vuzuhiyet peyda etmiş. Şimdi bunu kırarsak ve yarın bir fenalık gelirse bunun mesuliyeti kime aiddir? Başlanmış bir iştir. Memleketimizin bu gibi işlere tahammülü yoktur Bunu kabul edelim. Başkumandan Paşa vazifesine devam etsin ve mesuliyetini mudrik bulunsun. Salâhiyetine aid bir şey soylüyorsanız, onu da münakaşa edebiliriz. Bu da başka bir meseledir. Başladığı işi başarsın.

NECİP BEY (Ertuğrul) — Orduyu ve cebheyi Paşa Hz. nin idaresine vermek için taraftar olmıyacak kimse yoktur. Paşa Hz. ne hepimizin itimadı vardır. Fakat kendilerinin de Başkumandanlık Ka-

---

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir.

M. Ünver

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi.

M. Ünver

nununun müzakeresinde söylediği gibi, bu şekil mahzurludur. Ancak ahvalı fevkalâde, kısa zamanlar için bu olabilir. İnkâr edemeyiz ki üç ay zarfında Paşa Hz. nin ve bizim de arzu etmediğimiz ahval, memleket dahilinde olmuştur. Tabiîdir ki bütün alâkadarlar ve vazifedarların meseleye vaziyed etmesi, başka bir ele tevdi etmesi başkadır. Biz her gün «müşaverehüm fil emr» emri celilinin füyuzatından istifade ederken, böyle kenara çekilmek bilmem nasıl olur. Yani Paşa Hz. nin iş başında bulunmasına (karar verip bir kenara çekilmek için) (1) bizi millet onun için göndermedi. Her işe vaziyed etmeliyiz ve bunu bir an hatırdan dûr tutmayalım.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Her şeyi ehline tevdi edelim.

NECİP BEY (Devamla) — Fakat biz de elimizi çekmiyelim. Bendeniz şeklin aleyhindeyim. Yani Meclisin salahiyetlerini tamamile vermenin aleyhindeyim.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Muhterem arkadaşlar; bu mesele hakkında Mecliste mucibi münakaşa mesele olmadığını görüyorum. Ben pek kısa söyliyeceğim. Üç mah mukaddem Meclisin arzusu ve ittifakile Paşa Hz. ne Başkumandanlık tevdi olunurken mevcud olan ihtiyaç, zaruret ve illet aynen bugün yine bakidir. Şu halde bir hükmü icap ettiren sebep ve illet mevcud oldukça müsebbip de baki ve mevcuddur. Kumandanlığın tevhidi, orduda zabtu rabtın temini, bir vahdeti kumandayı mucip olacağı mülâhazasile Başkumandanlık vazifesi kabul edilmiş ve Başkumandan bu vazifeyi icra ve ifaya memur edilmiştir. Bundan da menafi müşahade edildi. Gerek zabitandan ve hatta neferlerden Paşa Hz. nın vazifeye başlaması ile istihsal edilen gâye ve zaferler de tahakkuk etti. Vazife bitmiş değil, zaferi katî istihsal edilmiş değil. Yarısında bulunuyoruz. Binaenaleyh münakaşayı uzatmaksızın kanunu teklif ediniz, reye koyunuz.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Âkilden sadır olan her fiil için bir gâye tasavvur olunur. Gâyesiz akval ve efal tabii abes olmuş olur. Vaktiyle Başkumandanlık tevcih ettiği vakit bu Meclis bir gâye gözederek yaptı. Acaba bir gâye hasıl olmuş mudur? Bugün Ankara'nın, yahud nefsimizin tehlikesi geçmiş midir? Tehlikeden bu kadarcık kurtulmak kifayet etmiş midir? Gâyemiz bu mu idi? (Hayır sadaları) Binaenaleyh, o vakit, Başkumandanlık ihdas ve tevcih edildiği vakit gâye ne idi ise bugün de mevcuddur. O vakit yapılan fiil eğer abes idi ise dönmek lâzım. Bunun tabiî abes olduğunu kimse iddia edemez.

Makamı itirazda Paşa Hz. nin yıpranacağından bahsolunuyor. Bendeniz öyle zannediyorum ki Paşa Hz. bu davayı milli için kendisi, herhalde, fedayı nefisle ortaya atıldı. Değil yıpranmak, kendisinin fedayı can etmesinden iftihar ediyor zannediyorum bendeniz. Bu gibi makamı itirazda söylenilen sözler, tabiî, yeniden tevcih için bir mani teşkil etmez. Çünkü evvelce de söylenmişti bunlar. Yeniden tevcih etmemek için ya gâyenin tamam olması, yahud aczinin tahakkuk etmesi lâzımgelir. Gâyeye vasıl olunmamıştır. Yalnız değil gâye, hiç değilse düşmanı Eskişehir'in garbine atmak suretiyle olsun, yani başlanılan asıl hâdis olan... (Gürültüler) - müsaade buyurun - Başkumandanlık ihdası için olan hâdiseyi bari ortadan kaldırmak lâzımdır. Bu hâsıl olmamıştır. Aczı hakkında da ortada bir şey görmüyorum. Aczini de iddia eden yoktur. Şu halde acaba ne gibi bir sebep tasavvur olunuyor, ki bunu orta yerde bırakmak isteniliyor? Yani bunun orta yerde bırakılması zannediyorum ki ya işi gevşetmek veyahud siyasetimizde bir tahavvül olduğunu ifade eder. Ben öyle zannediyorum ki davamız kuvvetimize, askerin sungüsüne müsteniddir. Bugün askerin başında temeyyüz etmiş kimseleri bulundurmakla bir istifade umuyoruz. Nitekim bütün dünya böyle. Kimisi kıralını gönderiyor, kimisi başka türlü tezahür etmiş kimseleri gönderiyor. Biz de bugün davayı millinin namını almış olan Mustafa Kemal Paşaya bunu tevcih etmekle, orduya başkaca bir tesir icra etmek maksadında bulunuyoruz. Acaba bu tesir icra edilmesin mi istiyoruz? Şu halde ne kalıyor ortada?. Paşa Hz. nin makamı mesul mu, değil mi? Efendiler mesul olmadık hiç bir şahıs yoktur. Yani bu Türkiye B. M. Meclisinde mesul olmadık kimse yoktur. Ya mesuliyeti siyasiye, ya cezaiye veyahud maneviye vardır. Mesuliyeti maneviye ki muhakkak kimse bundan kurtulamaz. Mesuliyeti siyasiye denilen şey, ki müeyyidesi, kabineleri iskat etmek vesairedir. Başkumandanlık da bundan azâde kalamaz. Binaenaleyh mesuliyet mevcuddur. Bugün herkes yapmış olduğu fiilinden mesuldür. Bundan hiç kimse berî değildir. Binaenaleyh mesuliyet de mevcuddur. Şunu izah etmek isterim, acaba şimdiye kadar mesul olan hangi makam vardır? Vazife-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

sini suiistimâl etmiş kimler mesul edilmiştir ki bu makam mesuldür, bu makam mesul değildir denilsin. Türkiye'de hiç vukuu yoktur. Binaenaleyh bu gibi şey mesul edilmez. Zaten gayrı mesul makam yoktur. Aceba B. M. Meclisi teşekkül edeli hiç bir kimseyi mesul etmiş midir? Biz bunu bilmeliyiz. Ama mesuliyet vardır. Mesuliyeti öteden beri taamül ve taarüf bulmuş olan makamlardan kimin mesul olduğu... Binaenaleyh bu hiç bir vakit mevzuubahis değildir. Her halde Başkumandan kendi vazifesinde görülen her türlü ahvalden cevap vermeğe mecburdur. Binaenaleyh bugün kanunun temdidi için bahis mevzuu olan esbap tamamen mevcuttur. Gâye tamam olmadı. İktidarsızlıktan bahis eden yok. Suiistimalden dahi bahseden yok. Bugün bunun böyle yarı yolda bırakılması, ben öyle zannediyorum ki, zaten bugün kirişte bulunan kulaklara Avrupa'da tesir edecektir ve başka türlü tesire kapılacaklardır. Hem asker üzerine tesir yapacaktır ve hem de siyasetimiz yarı yolda kalacaktır. Binaenaleyh bu üç hali ispat edecekler varsa bunu ortadan kaldıralım. Yok, bu yoksa beyhude münakaşa etmiyelim. Takrir veçhile kabulünü teklif ederim.

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Efendim, Paşa Hazretlerine, Başkumandanlığı ve Meclisin salahiyeti umumiyesinin istimâlini tevdi ettik. Şimdi işitiyoruz ki, ordu kudreti taarruziyesini gaib etmiştir. Geçen gün arkadaşlar ordunun kudreti taarruziyesini.... (Kim söyledi sadaları) İkmâl edeyim rica ederim. Ordumuzda kudreti taarruziye haleldar olmuş ise bizim de hayatımız haleldar olmuş demektir. Bu, kürsii muallâdan söylendi efendim. Bu hayatımıza taalluk eden bir hayatî meseledir. Biz niçin Müdafaai Millîye Vekilini getirdik, burada istizaha çektik? Ordunun nevakısı tamamile takviye edilemediğinden ve ordunun idaresinde bir takım nekaisden dolayı burada istizahta bulunduk. Böyle değil miydi? Ordunun bir ihtiyacı yok ise ne için biz Müdafaai Millîye Vekilini buraya istizaha çağırdık? Bu ihtiyacı temin etmek, orduyu Başkumandanlık uhdesinde bulunduğu müddetce Paşa Hz. ordunun sevki idaresini kendisi istimâl etmek ve Meclisin salahiyetini suiistimâl suretile biz Paşa Hz. ne Başkumandanlığı tevdi etmişdik. Yüzde kırk tekâlifi milliyeyi Paşa, Meclisin salahiyeti itibarile emrettiler. Şimdi gerk bu tekâlifi millîyede vukua gelen bir çok suiistimâlatın tahakkuku ve gerekse ordunun kudreti taarruzusiyesinde nakise hasıl olup olmadığı tetkik edilmeli. Bunlardan dolayı tevellüd edecek mesuliyet münhasıran Paşa Hz. ne aiddir. Böyle bir şey varsa Paşa da mesuldür. Paşa da bu mesuliyeti deruhde ederek Başkumandanlığı almıştır. Fakat bizim hakikaten arayacağımız nokta; orduda bir nekaiz var mıdır, tekâlifi millîyede suiistimalat var mıdır? Bunlar tamamile taayyül, tezhür etmeli. Ordu ne haldedir? Burayı anlamalıyız ve Paşanın uhdesinde bulunan Başkumandanlığa ve salahiyete katiyen nakise gelemez, temadi edecektir. Çünkü biz bu salahiyeti ve bu sıfatı Paşaya tevdi ettiğimiz zaman düşmanı ta İzmir'den denize dökmek için vermişizdir. (İnşallâh sadaları) Binaenaleyh biz bu gâyemizin husulüne kadar Paşadan bu salahiyeti alamayız. Yalnız, eğer Paşa da bu vezaifi, bu salahiyeti hüsnü istimâl etmez, kendisinin mesuliyetini mucib bir hal varsa bunu tahkik ettirelim. Niçin ordu taşe edilemiyor diyerekten biz Müdafaai Milliyeden sual etmezsek mesuliyet yok demektir. Bunları bulup tecziye edecektir. (Gürültüler) Temin edebilir misiniz? Tekâlifi millîyede yolsuzluk yok mudur efendiler? Paşa Hazretleri bunu ya kendisi yapacak (veya yaptıracak. Size) (1) Paşa niçin yapmıyor diyeceksiniz ve bunu ne zaman mesul tutacağız? Bunlar tamamile tahtı emniyete alınmadıkça ne Paşadan bu vazifenin istirdadı mevzuu bahis olabilir, ne de bu geriye alınabilir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bu suiistimâl yapanlardan beş, on kişinin tahtı muhakemede olduğunu...

VEHBİ BEY (Karesi) — Memleketin iyiliğini ve kötülüğünü onlar daha iyi görüyorlar. Eğer görmemişlerse yazık, görmüşlerse neden bize bildirmiyorlar? Bir. İkincisi; Paşa Hazretlerini bizzat bu memleketin nef'i ve hayrı için Başkumandanlığa intihab ettik. Binaenaleyh bu memleketin nef'i ve hayrı bunu icab ediyorsa, kendilerinin Başkumandanlıkta bulunmasını icab ettirmiyorsa ondan sonra, biz dedikodu etmeliyiz. Yoksa Meclisten bir arkadaş çıkıp bunu...

REİS — Malûmâliniz Başkumandanlık teklifi Heyeti Vekilenin teklifi değildir. Bir arkadaş da bunun temdidini teklif edebilir. Onun için bu sırada, bu meyanda Heyeti Vekileden beyanı mütalâa...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Beyefendinin buyurdukları doğrudur. Bütün alâkadar Vekiller dinlenmelidir. Başkumandanlık vazi-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

fesiyle onların vazifesini müşevveş eder. İhtimal ki Vekillerden birisi başka fikirde. Bulunanlar da varsa (burada tespit edilsin.) (1)

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bendeniz de hemen hemen Bey arkadaşımızın fikrindeyim. Çünkü Başkumandanlık kanununun temdidini teklif eden arkadaşlarımızdan bir zattır. Aynı zamanda Başkumandan Paşa Hazretleri de müddetin hitamını bildiriyorlar ve fakat bu müddetin devamına olan lüzum ve ademi lüzum hakkında harekâtı askeriyeyi idare edenler, bu makasıd bunun temdidiyle ve ne kadar müddetle temdidi suretiyle kabili husuldür veya değildir, (şeklinde bir tavzihte bulunmadılar.) (2) Bunu kendilerinden işitmek doğru olur. Bir kerre meselenin cihatı sairesinin gerek siyasi ve gerek askeri vaziyetlerin izahı lâzımdır. Bendeniz aynı zamanda Başkumandanlık makamı celilinden de (vaziyeti askeriye ve siyasiye ve ahvali umumiyenin, (3) müddetin temdidini istilzam ettirip ettirmediğini izah etmesini beklerdim. Bu suretle alacağımız malumat üzerine bendeniz bu meselenin hem lehinde ve hem aleyhinde olarak bir çok şeyler söylemek isterim. Yani her şeyin kendisine göre birtakım avamili vardır. Biliyorsunuz ki harbi hazırın devamından beri kâfi derecede hiç bir malumat almadık. Bugünkü vaziyeti askeriyenin daha bir müddet beklemek (strajedisini takip ettiği kanaati hâsıl oldu bendenizde.) (4) Acaba buradan ileriye doğru bir hareket yapılabilecek mi? Yoksa bunun için beklemek mi lâzımdır? Bütün bunlar, bir çok esbap ile alâkadardır.

Sonra Başkumandan Paşa Hazretleri (zaferi katının husulüne kani midirler? (5) Husul bulabileceğine kanaat getiriyorsa, kâni ise, ki bana öyle geliyor, Meclisin başında bulunan bir zatın yapılacak bir çok işleri bulunduğundan, orada veya burada bulunmasından (mütevellit müşkilatı azime mevcuttur. Bu hususları.) (6) Kendisinin ve Heyeti Vekilenin izah etmesi lâzımdır. Bu olmadan ne söylesek nabemahaldir. Bu noktalar vazıha ersinki, üzerinde ayrı ayrı fevaid ve muhassenatını arz edelim. Başkumandanlık, düşman ordusunu mağlub ve imha ve istilâ ettiği mentakadan atılması maksadiyle teşekkül etmiştir. Gâye hususunda bu işi teklif edenlerden birisi de (bendeniz idim. Başkumandanlık.) (7) Teşkil olunmuştur ve Heyeti Umumiye tarafından kabul edilmiştir. Gâye hususunda bu işi teklif edenlerden birisi de bendeniz olduğum için arzı malumat edeyim. Biz bu kanunu fevkalâde bir kanun olmak üzere ve tehlikeye karşı en lâzım ve zaruri bir çare olmak üzere kabul etmiştik. O zaman öyle bir zamandı ki Heyeti Vekilenin münferid kararları kanun mahiyetinde idi. Heyeti Âliyelerinden bir şey sormak isterim. Acaba Başkumandanlık kanununu istilzam eden gâye hâsıl olmuş mudur? (Olmamıştır sadalar.) Bu gâye ne zaman hâsıl olacaktır? Kaç ayda, kaç senede kabil olacaktır? Bu vaziyetin ilânihaye idamesi ne demektir ve ordusunu takibte, Müdafaai Milliye işlerini bizzat takipten ne zamana kadar (devam edecektir?) (1) Onun peşinde uğraşmaktan vaz geçmek ne demektir? Bunun şekil ve manasını sorarım. Bendenize göre bir çok siyasi mıkatı nazardan tehlikelidir. Biz bunu ancak zamanında büyük bir tehlike olarak gördük ve derhal tatbik ettik. Bu, muharebe meydanında bulunan ordunun arkasında duvar gibi dikilerek düşmanı mahvetmek gâyesine munhasır idi. Muharebe meydanı üzerinde tesirini tespit etti, hayrı görüldü. Fakat bu ilânihaye her hangi bir merkezden idare edilmesi şekline istinad ettirilirse, acaba memleketin menafii siyasiye ve makasıdı askeriye için daha mı iyi olur? Bunun fayda ve zararlarını (tetkik edersek, ona göre bir karar vermek iktiza eder.) (2) Mahaza arz ediyorum Heyeti Aliyelerine iki cihetten ve Hukümetin mıkatı nazarını anladıktan sonra kâti fikirlerimi söylemek üzere (tekrar söz alacağım.) (3) Bir kerre bu milletin âmali milliyesini teşkil eden, çiğnenmiş topraklar, istilâ olunmuş yurtlar vesair hukukumuz vardır. Meclisi Milli teşekkül etmiş ve milletin bu gâyesini Meclisi Milli takip edecek bir Mecmidir, değil midir? Yani bir Müdafaai Milliye Meclisi midir. Bu Müdafaai Milliye Meclisi ordularının istikmâli kudreti ve ıslahı için mütemadiyen zamanlar geçtikçe elini, ayağını bağlayarak bütün hukuku ve vezaifi de her hangi bir zaitan beklemesi ve intizar etmesi doğru mudur? Bence en ziyade teklifi lâzımülicra bir şey olduğu kanaatindeyim. Fakat bugün başka çareler var gibi görüyorum. Benim vaziyeti askeriyeden anlayışım, öyle zannediyorum ki, daha başka çareler vardır. Bir şeyi uzun müddet kullanırsanız yıpranır gibi geliyor bana. Bir harp geçti. Arasından bir buçuk aylık bir devrei sükût... Bıraktık gibi geldi herşey. Mürakabesini istimâl edemiyordu. Ne için taarruz, takip edilmiyor? Niçin daha Afyonkarahisarına gidilmedi? İmkân yok mu idi acaba? Soramıyoruz,

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

(1, 2, 3,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

çünkü bu hakkımızı tamamen verdik. Bu hal ilelebet devam ederse acaba doğru mudur? Siz harekâtı askeriyeyi idare eden zatı, yani verdiğiniz hukuktan dolayı tenkide kalkışmayacak mısınız? Ben diyorum ki büyük işler, büyük zamanlara mütevekkiftir. Saklayalım bunu, kıymeti olduğu zaman kullanalım. Olmadığı zaman saklayalım. Benim kendi kanaatim bundan ibarettir. Böyle şeylerde bir milletin elestikiyetidir, ki kıymetidir. Meselâ Başkumandanlık sisteminin devam etmemesi keyfiyeti harekâttan vaz geçtiğimize delâlet edebilir mi? Bendeniz diyorum ki; Başkumandanlık, Müdafaai Milliye Vekâleti, Erkânı Harbiye buradan görülüyor, ediliyor. Mühim bir harekâtta, daha Meclis dahi bazı şeyler düşünüp bildirebiliyor, veyahut memurlarına orada ifade edebilir. Elhasıl ben diyorum ki bizim için hayat memat vardır. Çok şeyler vardır. Düşman ordusu ile yapacağımız çok hesaplar vardır. Daha çok zaman sonra belki taarruzlar yapabileceğiz. Onları Hükümet lisanından, Başkuman danlık lisanından dinlemek isterim. (Başkumandanlık kanununun.) (1) İstimrar ve temadisi demek, Meclisin hukukunu nez (etmek demektir.) (2) Mevadı askeriye kısmını devretmesi ve kendisinin kâğıt kalemden ibaret... Zanedersem bu derece intizar hukukun mahiyeti gide gide gâyet yanlış bir şekle varabilir. Onun için buna lüzum yoktur efendiler.

İşi orada idare eden eller eğer bunun daha ziyade Meclisinizde mürakib olur, gider, gelir. Meclisinizde mürakib olur. Ordusuna gönderir, filân eder.. Başa çıkamıyacağı ve başka bir şekle ve kalî bir surette bir şekle isâl ediliyor. Elinizdeki kuvveti israf etmeyiniz. Suiistiymal edilen kuvvet zarar verir. Hüsnü istimâl edilen kuvvet fıtrat verir.... (Bu kadar azim bir meselenin) (3) mübhem bırakmaları, hatta tahdidi dahi (çok mühim neticeler tevlit edebilir, Tasavvur) (4) edinizki, tekâlifi milliye vesaire itibarile bu milletin hukuku murakabasından size devrettikleri haktan yüzde kırkını verdi. Tekâlifi milliye namile yüzde kırkını fukara verdi. Zengin bir şey vermedi. Tekâlifi askeriye gitti, tekâlifi âdiye kaldı. Ben diyorumki, memleketimiz meşrutiyet memleketi olacağına göre, İnşallah böyle olur, böyledir İnşallah; mürakibiz, orduya da mürakibiz. Evladları takip etsin. Tarih üzerine söylüyorum. Milletler ve insanlar muhtelif cereyanlar üzerinde muhtelif efkâra tabi olabilirler. Meşrutiyetin hüsnü istimâli... Başkumandanlığın fuzuli bir yük olması şeklinde düşer. Ben yine öyle bir kanaateyim ki, ordunun ihyası ve idamesi mesailinde sahib olmasın. Binaenaleyh bu gibi hususatta kendi hukukunu inza etmemek üzere... Göremezsem vaziyetin beyhude yere idamesi muvafık değildir. Onun için ben yine o kanaateyim ki; Başkumandanlığın idamesini vaziyeti hazıra, sureti katiyede (lüzumlu kılmaktadır.) (3) Başkumandanlığın bir müddet daha temdidini istilzam ettirecek (ahval ve şeriat mevcuttur ve devam etmektedir. Ancak, (4) bahara iyi bir ordu yetiştirmelidir. Bu ordunun kudreti taarruziyesi bizim istediğimiz kadar... Orduya şimdiye kadar kumanda edenler yine idare eder. Esasen benim bildiğim, ordu bu kış yetiştirilmeli. Bütün uzun bir zaman mesaiye kış hasebile mevkuf olacak olan bir ordunun bizim istediğimiz imal ve makasıdı temine kâfi olup olmadığını düşünmek... Biz iyi bir ordu yetiştirmeğe muhtacız, talim ve terbiyeye muhtacız. Biz iyi bir ordu yetiştirmeğe çalışmalıyız... söner. Onun için ben bunlarda tehlike görüyorum.

DURAK BEY (Erzurum) — Yalnız kışın ordu beslemek...

SALAHADDİN BEY (Devamla) — Başkumandanlığın sıfat ve isminin idamesi yine bir şey yapamadı, Derler, Üç ay diye mesele olur. Doğru olamaz. Davayi Millimizdeki... Hiç olmazsa bizim Ağustostan, Temmuzdan beri işgal olunan yerler ki, Afyon, Kütahya, Eskişehir'den ibarettir. Bu noktadan düşmanın atılması imkânı varsa, bendeniz sizinle beraber bırakaydı şart.. Fakat (Gürültüler) Vardır Beyefendi. Eğer ordunuzun düşman ordusundan daha iyi olduğuna vakıf iseniz, daha güzel hazırlamış ise her zaman mümkündür. Efendim hesab vardır. Pek âlâ mümkündür ve hatta bugün, yarın mümkündür. Efendim hesab vardır. Binaenaleyh vaziyeti askeriyenin ıslahını ne kadar zamanda bitireceğini Paşa izah etmedi. Başkumandanlığın vereceği iyzahatla tenevvür etmedik. Mesele hakkında uluorta bir karar ittihazı doğru değildir. Kendilerini dinlemek doğrudur. Başkumandanlıktan beklediğimiz arkadaşlar, vilâyatı müstevliyenin bir kısmının olsun istihlâsıdır. Bunu ne kadar bir zamanda temin edebilecektir? Bugünkü vaziyetleriyle kaildirler. Ne kadar devam ettireceklerini bir çok esbab ve avamili olan orduya... Gâyet ayrı ve gâyet esaslı bir mesledir. Arkadaşların bazılarının muhtelif fikirlerde olduğunu görüyorum.

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

(1,2,3,4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Bendenizce bu memleketin, bu Meclisin teşekkülünde... Nokta hallolunmamıştır. O karanlıkta kalmıştır. Onu bugün burada hal... Mesuliyetlerin bir taksimi vardır. Kanunlarda... Onun için bu nikat çok esaslıdır. Heyeti Umumiyece daha tavazzuh etmemiş bir meseledir. Şimdiye kadar tavazzuh etmemiştir. Halbuki ben öyle düşünüyorum ki, bu meseleler üzerinde bugüne kadar... ve asıl yara buradadır. İnşallah zamanında görüşürüz. Fakat ben diyorumki, mesul kimdir? Hepimiz bu eksikliği müdrikiz. Fakat gözümüz görmiyor. İdarei Hükümetten memnun olan kimdir? Mesaiye muhtaçtır. Bunları burada hazırlamak, bu mesaiyi hazırlamak gibi bu meclisin çok vezaifi vardır. Muhtelif müzakeratı sulhiyeler var. Bunları takip edebilmek var. Sonra sulh için bu millet ne şekilde çıkacak? Başkumandanlık günü bendeniz memleketin siyaseti hariciyei siyasiye ve dahiliyesi için hiç hazırlanmadığı... O kadar vezaifi vardır ki Meclis Resinin bunlarla iştigal ederek... Hakikî temasta bulunarak takip etmesi lâzımdır. Binaenaleyh harekâtı askeriyeye inhisar, sırf ordu ile de hasrı iştigalinde bu tehlikeyi görüyorum. Burada yapılacak çok işler vardır. Bunların böyle takib olunamiyacağı tehlikesini görmekteyim. Biz ona hiç hazırlanmadık. Çok hazırlanmalıyız. Evvelâ memleket, sonra dışarı münasebet... İkincisi Başkumandanlığın idamesi hukuku meşrua... Meclisi Millinin... İstimâlinden istifade etmesi olur ki artık Heyeti Umumiye cihana karşı müteşekkil bir hükümet şeklinde çıkabilmekliğimiz lâzımdır. İşte maruzatım gerek Başkumandanlığın idamesi Meclisi Millinin... İstimalinden istifade etmesi oluyor ki, bendeniz bu şekli pek tehlikeli görüyorum. Bunu pek vahim olarak görüyorum. Efendiler milletler selâmetlerini içtihatlarında görürler... Geçmiş ola millet yoktur. Meclis de yoktur, o da... Bu esas üzerinde meselenin böyle tavazzuh etmesi lâzımdır.

OSMAN BEY (Lazistan) — Bendeniz gâyet kısa söyleyeceğim Arkadaşım izah ettiler. Başkumandanlığın şöyle bir devre aldığı bir zamanda temdid ve ademi temdidi meselesinin münakaşa edilmesinin bendeniz doğru olmadığına kailim. Çünki malum ya herkesin bir kanaati vardır. En müşkil zamanda Paşa Hz. ne tevcih ettiğimiz anda ben taşrada idim. Taşrada olmak itibarile bu tevcihin yaptığı tesiri gördüm. Filhakika Paşa Hazretlerine askerlik noktai nazarından fevkalâde bir itimad vardır. Paşa Başkumandan olunca şöyle bir kanaat hâsıl oldu ki; bunda bir zafer vardır. Çünkü Paşanın menakibi askeriyesinin bu zafere dahlü tesiri olduğu kanaatindeyim. Eğer Başkumandanlık hiç olmasaydı, bugün yeniden tevcih edilmiş olsaydı, veyahut tevcih edilmesi zarureti olsaydı (Paşa Hazretlerinin intihabı muvafık olurdu. Bu itibarlar. (1) Gâye istihsâl edilmeden, bugün bunun münakaşa edilmesine mahal yoktur. Hüseyin Avni Bey kardeşimiz dediler ki: Paşa Hazretleri orduda neferlere kadar nüfuz etmiş bir kumandandır. Şu halde şu sözü ile kendilerini ilzam edeceğim. Mademki neferlere kadar nüfuz etmiş bir kumandanı taarruz etmek mecburiyetinde bulunduğumuz şu anda ordunun başından ayırmaktaki manayi bendeniz anlamam. Sonra diyorlar ki; Başkumandanlığın temdidi müddeti memleket için bir bârdır ve Başkumandanlığın temdidi müddeti memleket ve millet üzerinde birtakım tazyikler hâsıl oluyor Ben bunu kabul ederim. Bu Başkumandanlığın ihdasından değil, harbin temadisindendir. Bu belâ harbin temadisindendir. Harbi kurtarırsak milletin üzerinde bulunan bu yük kalkmış olur.

Sonra Paşa Hazretlerinin -bendeniz burada yoktumnutku meşhurlarının son bir cümlesini bütün millet ezberlemiştir. Paşa Hazretleri buyurmuşlardı ki, bu tazyikimiz düşmanın son neferi memlekette kalmayıncaya kadar devam edecektir. Bunu zafere karşı beraeti istihlal kabul eden millet muvacehesinde böyle bir anda Başkumandanlığın tebdil veya ref'i doğru değildir. Bendeniz buna taraftar değilim. Bir de bir söz buyurdular ki, Paşa Hazretleri yıpranmıştır, yorulmuştur. Bendeniz bunu düşünenlerden değilim. Ondan evvel milletin istiklal (tanına isali vechilesi vardır. Bu gayeye vüsul için icap ederse.) (2) Hatta, hepimiz de olelim, istiklâl kurtarılmış olsun. Onun için bendenizce bu mesele bakıdır ve bugün Başkumandanlık mevcuddur. Taarruza hazırlanıyoruz, bugün edeceğiz, yarın edeceğiz gibi bir vaziyette bulunduğumuz bir zamanda bunun münakaşasını yapmak dahi muvafık olmaz.) (3) Başkumandanlığın tebdili Heyeti Celilenizce (her zaman mümkündür. Harbe) (4) bir an evvel nihayet verildikten ve sulh akdedildikten sonra (bu salâhiyetleri nezdebiliniz.) (5) Gayeyi istihsal edince Başkumandanlığı nezetmek elimizdedir. O hakkı kimse nezetmemiştir. Cenabı Hak muinleri olsun. Ordunun, Başkumandanın muini olsun.

SUAD BEY (Kastamonu) — Efendim; bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşım meseleyi kâfi derecede tenvir etmişlerdir. İlâve edecek başka bir şey görmüyorum. Yalnız Başkumandanlığın ihdas edildiği ilk

---

(1,2,3,4,5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

vaziyeti gözönüne getirelim. Bendeniz Heyeti Vekileden, Hamdullah Suphi Beyden Başkumandanlık ihdas edilmezden evvel bu meseleyi kendileriyle bağda mevzuubahis etmiştim. Benim gibi bilâhare bir çok arkadaşlarda da o temayülü gördüm. Sonra vaziyet temadi etti. Cebheye gitmiş olan heyetteki (bazı arkadaşların beyanları üzerine.) (1) Bu mesele ortaya çıktı. Ben öyle zannediyorum ki, esasen Başkumandanlığı Paşa hazretlerinin kendileri talep etmediler. Yani Meclisin talep ve ısrarı üzerine ihdas edilmiştir. Şimdi Abdullah Azmi Efendinin buyurdukları gibi, o günkü (şerait bugün de tamamiyle mevcuttur. Ancak, Başkumandanlık müessesesinin) (2) temadisinde tasavvur edilemeyen bazı zararlar husule gelmiş midir? Bunun için daha ziyade müzakereye tahammülü olan bir mesele olduğunu zannetmem. Arkadaşlar da kâfi derecede gördüler. Bir an evvel müzakerenin kifayetini teklif ederim.

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Efendiler; bendenizin mütalaam Başkumandanlık hakkında hemen üç, dört sözden ibaret kalacaktır. Çünkü Başkumandanlık, memleket dahilinde bir Başkumandanlık makamı lâzım mıdır? Bu, hem askeri ve hem de milli mücahede noktai nazarından muhakeme edilebilir. Askerlik noktai nazarından lüzumuna kaniim. Milli mücahede noktai nazarından da yine bir Başkumandanlığa lüzum vardır. Fakat, öyle bir Başkumandan ki milletin her ferdine, memleketin her tarafında şâyanı hürmet olsun ve onun bu işi başaracağına milletin her ferdi tarafından kanaat gösterilsin. Bu noktai nazardan bir askeri Başkumandan adeta milli bir ordunun Başkumandanlığı ihdası taraftarıyım ve bu kanaatteyim ki Sakarya harbinde de Başkumandanlık ihdas edilmesi muzafferiyetin en mühim avamilinden birisidir. Sakarya harbi bu Başkumandanlık sayesinde. Başkumandanlığın tevdii suretiyle istihsal edilmiştir. Fakat bendenizce bir zafer istihsal edilmiştir. Biz askerler düşmanla meydan muharebesinden sonra asıl olarak muharebe zayiatını telafi ederiz. Başkumandan Paşa Hazretleri bu zaferle şan ve şeref meydanında bir umumî seferberlik ilân ettiler. Bu umumî seferberliğin tabii bir manası vardır. Umumî seferberlik, aynı zamanda umumî bir beyanname neşretmişlerdi. Bunda bilâ merhamet düşmanın takibi vardı. Bu söze millete her ferdi bilâ âram ve bilâ tevekkuf cebheye koşulmak ve düşmanın takib edilmek lâzım geldiği ilan edilmiş oldu. Bu umumî seferberlikteki gâyei askeriyeleri, ki kendileri takib etmeleri lâzımdır. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin umumî seferberliği ve istihzaratını takib etmesi bir zarureti katiyedir. Binaenaleyh, Paşa Hazretleri vazifede devam etmek zaruretindedir.

Bir nokta arzedeyim. Başkumandanlık mevkiini ihdas ettiğimiz vakit düşman Eskişehir'de idi. Arkadaşlar düşman yine Eskişehir hattındadır. Fakat Avni Hakla mağlub olarak Eskişehir hattındadır. Binaenaleyh bendenizce Başkumandanlık makamı lâzım mıdır, değil midir? Bunu hiç münakaşa etmiyelim. Başkumandanlığı tevdi edelim. İkinci Başkumandana ihtar edelim. Hemen kendin ordunun başına git, bize Eskişehir'i istirdad et. (Alkışlar)

SIRRI BEY (İzmit) — Mümeyyizlerin irad ettiği herhangi bir suale cevab verirse derecei vukufu anlaşılacağını idrak eden talebe, o sual ile alâkadar olan fununu saireden uzun uzadıya iradı makale başlar. Yalnız sorulan suale takyidi cevab etse kendinin maksud olan cevabı maksur olur. Fakat o sualin alâkadar olduğunu fununu sairedeki mevad ile karıştırılarak söyliyecek olursa, işte bir müddet mümeyyizlerin karşısında uzunca söz söylemiş olacak. O derse aid olan o malumatı durusu saireden de iktibası malumat ederek kendisini malulattar göstermek ister. Bendeniz huzurunuza böyle halde bir arkadaşınız olmamak için, Başkumandanlık vazifesi bana kalırsa esasen Mustafa Kemal Paşanın şahsına fazla bir unvan değildir. B. M. Meclisinde mündemiç unvanlardan birisi idi. Biz en büyük hatayı ettik, ki bunu ayrıca göya malik olunmayan bir hakkı meydana koyduk. Onun için bu unvanı Mustafa Kemal Paşaya fazla bir paye olarak telâkki etmemeliyiz. Meclisin Riyaseti bu unvanlar gibi daha çok unvanların salahiyetini haizdir. Onun için bunu müzakere etmek, bunu tekrar mevzuubahsetmek abestir. Vazifemize karşı pek de sadıkane bir hareketimizi göstermez. (Bir müdahale) Bendeniz kemali huzur ile zatı âlilerini dinledim. İstirham ederim ki zatı âliniz de bu sözlerimi dinleyiniz.

Burada iradı mekal eden arkadaşlarımızdan Hüseyin Avni Beyfendinin adeta bütün sözlerinin ruhu iki kelimede mündemiçtir, yani bütün sözleri iki kelimeden ibarettir. Paşanın yıpranması.. Paşa yıprandığından şikâyet ederse bizim nazarımızda vazifeyi kendisi red etmiş olur. Yunanlılar karargâhlarını İzmir'e nakletmiş olmakla siyasetinde husule gelen tezelzülâtı Başkumandalık meselesinden ayrı yolda dönmek ve onu kanunun müddeti bitti, diye öldürmek bence siyasetimizi de o dakikada bitirmek demektir. Bunun misâlini düşmanlarımızdan arayalım.

(1, 2) Parantez içindeki kelieler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

Yunan karargâhı umumiyesini tekrar akamete duçar edecek olursak harb arzularımızın Yunan karargâhının İzmir'e nakli efkârı umumiyei medeniyede Yunanlıların artık harb edemiyecekleri şeklinde telâkki edildi. Şimdi biz de Başkumandanlıktan, Başkumandanlık Kanununun müddetinin inkizası vesilesiyle (Sarfı nazar edersek, bizim de gayeyi istihsal etmiş olduğumuz kanaatı hâsıl olur. Bunun metayicini takdiriri arkadaşlarıma terk ediyorum.) (1) Ancak meselenin iyi cihetlerini değil, bir az da (Kararlarımızın tevlit edeceği fena tesiratını nazardan dûr bulundurmamız icabeder.) (2) Bizim; artık harb arzularımızın nihayeti uğramadığını, hiç bir zaman tezelzüle uğramadığını ve âmali millîyemizi düşmanlarımıza öğretmet için bu kanunu nihayete kadar pâyidar etmekliğimiz lâzım gelir. Biz buradan on beş gün evvel ordu ile temas etmek ve ordunun nekayisini anlamak için bir hareket göstermiş idik. Günler gösterecektir o mesele hariçtir. Aradan az müddet geçti. Müdafaai Millîye Vekilini burada istizaha davet ettik. Bence pek müfid idi ve bizim verdiğimiz itimadın derecei tetabukunu anlamak için bu istizaha tevessül edilmişti. Bunu daha evvel yapmış olsa idik,ve bizim verdiğimiz ârız olan şu vehim bugün arız olmazdı. Eğer biz o vakit Paşa Hazretlerinin muhalefetini dinlemeksizin ordu bizimdir, biz teftiş edeceğiz, gidip göreceğiz demiş olsaydık, belki Müdafaai Milliye Vekili de bu gibi münakaşattan kurtulmuş olurdu. Biz eğer ona karşı celâdet göstermek vazifesini biz o vakit salahiyetimizi göstermiş olacaksınız diyebilir, evet ben varım, benden sorabilirsiniz. Bizim namımıza icrayı memuriyet ediyorsunuz biz de... Bunun kusuru kimdedir? Biz de ona karşı celâdetimizi.... Temas etmek hakkının bâki olduğunu tekrar teyid etmek isterim. Bu da bizim salahiyetimiz demiş olsaydık ne yapacaktı? Fakat bunu demedik, kabul ettik. Kusur bizdedir. Binaenaleyh bu kanunun tekrar tetkik edildiği bir dakikada Meclisi Âlinin istediği bir zamanda tetkik istemek... (Bravo bravo sesleri) Mustafa Kemal unvanı kendi başına bir ordudur. Orduya bir misli, iki misli kıymeti izafiye bahşeder. Sihirli bir kuvvettir. Binaenaleyh Mustafa Kemal ordunun başında bulunmak lâzım gelir. Âlemi İslâmdaki derecei tesirini bununla anlarsınız. Ben bu ünvanda ve ben ve benim gibi ümmetin her ferdi bu ünvanda sihirli bir kudret görür. Binaenaleyh Mustafa Kemal ordunun başında bulunmak lâzımdır.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

Salahaddin Bey buyurdular ki, millet bütün muhassenatı kendisinden beklemelidir. Bir şahıstan beklememelidir. Pek doğru bir söz. Biz demiyoruz ki Mustafa Kemal Paşa, Paşa bizi... Yahud Mustafa Kemal bu meselede bulunmazsa mahvolacağız. Oraya yollamakla milletten gayrı bir menbadan feyiz aradığımızı ifade ve irae ettiğimize kani değilim.) (1) Yüksek fikirli, yüksek dimağlı bir adam arıyoruz. Binaenaleyh ordunun başına Mustafa Kemali yollamakla, milletten gayri bir balâterini daha ziyada yükseltmek (gayesini takip ettiğimiz iddia edilemez.) (2) Bu, ancak hizmet etmesine vâbestedir. Milletten gayri bir menbaı feyiz aradığımız vârid olamaz. Paşa bu Hükûmete mevcudiyet verdikten, bu Hükûmeti taazzuv ettirdikten sonra da hizmeti bitmiş diyemeyiz. Paşanın hizmeti bu Hükûmeti taazzuv ettirdikten sonra da (devam etmelidir ve onu) (3) başda görmek isteriz. Eğer Paşa, Hükûmeti taazzuv ettirdim, ben de sizin gibi şu kara tahtaların üzerinde oturup (istirahat etmek isterim) (4) diyecek olursa vazifesini unutmuş olur.

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Millet sinesinde görmekle, beraber başında görmek ister.

SIRRI BEY (Devamla) — Eğer Paşa, hasbelbeşeriye, hasbelinsaniye zahmete katlanmak istemezse, sahai harbte kendisini tehlikeye koymak istemezse - ki bunu katiyen dairei ihtimal haricinde görüyorum - Paşa Başkumandanlığı kabul etmediği zamanda, bize o vakit:Hayır Paşa, sen bu işi nihayete kadar idame edeceksin, vazifen budur demek düşer ve onun Başkumandanlığı kabulünü vatanperverliğine mikyas addetmektir. Paşa Başkumandanlık vazifesini ne derece ifa ederse....

Neticei kelâm olarak söyliyeyim, ben Müfid Efendinin beyanatı gibi Başkumandanlığın üç ayla mukayyed olması... Başkumandanlığın üç ay kalması lâzım gelirdi. Evet, eğer onun mücadelâtı millîyesi hayatının nihayetine kadar devam edecekse, ilânihaye Başkumandan kalmalıdır. (Hay hay sadaları) Biz mücahedatı millîyemizde, azmimizde zerre kadar sekte ariz olmadığını göstermek istersek, isbat etmek istersek mutlaka Mustafa Kemal Paşaya, siyasetimizi nazarı dikkate alarak, demeliyiz ki; Mustafa Kemal Paşa, gâyemizin nihayetine kadar ordumuzun Başkumadanısın.

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

FEVZİ PAŞA (Pozantı) — Efendiler, Başkumandanlık kanunu kabul edildiği vakit maksad, ordunun kuvayı maddiye ve maneviyesini tezyid etmekti. Düşmanlarımız Sakarya'ya doğru ilerleyip Anadolu'nun ortalarını istiylâ ettiği sırada filhakika büyük tehlike geçiriyorduk. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için Meclisi Âlinizin verdiği karar gâyet doğru zuhur etmiştir. Artık bundan sonra ordunun kuvayı maddiye ve maneviyesinin tazyidine mahal var mıdır? Harekâtı askeriye noktai nazarından bunu münakaşa etmek isterim. Sakarya muharebesinde düşman mütearrız idi. Bunun menzil hududuna ve açılmış olan cenahlarına tehdid yapmak mümkün idi. Bu suretle düşman on iki fırkasından üç fırkasını diğerlerinden ayırdı. Dokuz fırkasiyle muharebeyi kabul etti. Mağlub oldu, geri çekildi. Bugün bizim orduya düşen vazife, düşmanı yeni mevzilerinden taarruz ederek tardetmek ve milletin çoktan beri beklediği neticeyi istihsal eylemektir. Fakat şu şartlaki, düşman menzilleri kısalmış ve gerisinde mürtebit yani ittisal halinde bulunan bir şimendifere malik, bugün on iki fırkasiyle de karşımıza çıkacak bir vaziyette (ve nevakısını, ikmalini şimendiferde bizden) (1) daha sühuletle yetiştirebilir bir vaziyettedir. Demek ki ordumuza düşen vazife Sakarya'daki düşen vazifeden daha müşküldür. Biz, âmiyâne bir tabirle, kuyruğuna kadar yüzdük. Postu tam çıkarmak için gâyet dikkatli hareket etmek lâzımdır. Kuyruk kopmasın. Bunun için maddî, manevî kuvvetine zerre kadar bir halel gelirse büyük noksandır. Başkumandanlığın tesiri manevisi büyük olmuştur ve büyük olacaktır. Tesiri maddîsi, malumu âlinizdir ki milletin hayat ve mematının karargir olacağı belki dünyanın en büyük meydan muharebelerinden birisini teşkil edecek ve herhalde Sakarya meydan muharebesinden daha şiddetli olacağı muhakkak olan meydan muharebesinin icra kılındığı sırada gâyet mücerreb bir kumandanın başımızdan alınması doğru olamaz. (Alkışlar) Bendeniz Başkumandanlık kanununa nihayet (vermenin zamanı değildir. Ne zaman) (2) memleket artık kurtulmuş olur, tamamiyle ordumuz düşman üzerine faikiyetini kurmuş (bulunursa o zaman bu kanunu ilga ederiz) (3) Fakat vaziyet bu değildir. Efendiler, ben vaziyeti katiyetle söylüyorum. Bu vaziyeti askeriye karşısında karar Meclisi Âlinindir. (Kâfi reye sesleri). (Hariciyeyi dinleyelim sesleri)

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Yeni bir taarruz ne kadar zaman zarfında olacağını söyler misiniz?

YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Efendim, Başkumandanlık kanununun müddetinin idamesi, yahut ademi idamesi meselesinde Hariciye Vekiline pek söz düşmez. Fakat bu mesele benim zannımca daha doğrusu, itikadımca bu mesele doğrudan doğruya siyaseti hariciyemize taalluk eden meselelerdendir.

Bir iki ay evvel elimize bir devletin casus heyetinin bizden öğrenmek istediği bir sual elimize geçti. O sual varakasında sorulan süaller de, ekseri Meclisin orduya karşı nazarı nasıldır, Meclisle kumandanlık arasındaki münasebet nedir? Meclisin de Eskişehir ve Sakarya harekâtından sonra, kumandanlara bilhassa Mustafa Kemal Paşaya karşı ne gibi bir tahavvülât vukua gelmiştir? Bu tahavvülâtı azadan kimler izhar ediyor? Bu mebuslar ekseriyetle hangi taraf mebuslarıdır? Ordunun küçük zabitanının efkârı nedir vesaire dendikten sonra, bu mebuslar ekseriyetle hangi taraf mebuslarıdır? Ordunun vaziyeti nazarı Mecliste yükseliyor mu, alçalıyor mu? Bunu buradan size hafi bir celsede sureti resmiyede arzedebilirim, ki bu bize en emin bir menbadan gelmiş ve bizi yıkmak isteyen bir casus heyetinin sualleridir, ki dosyasında mahfuzdur. Onun için her zaman büyük Başkumandanlık Büyük Millet Meclisi Riyaseti daha doğrusu Paşa ile Meclisin münasebatı bu noktai nazardan mevzuubahis olduğu zaman, bu mesele sırf dahilî bir mesele değildir. Aynı zamanda siyaseti hariciyemize taalluk eden bir meseledir ve bendeniz bu zanla, bu kanaatle söz söylemek istiyorum.

Sırrı Bey biraderimiz benim söyliyeceğim sözlerden bir çoklarını söyledi. Malumu âliniz zaman zaman Heyeti Celileniz bazı kararlar ittihaz ediyor. O kararların ehemmiyetini, kıymetini biz buradan lâyıkı ile takdir edemiyoruz. Fakat harice çıkıp da memleketten gerek bitaraf bir nazarla, gerek düşman bir nazarla, gerek dost bir nazarla o karar tetkik olunduğu zaman o adamı, o zaman diyoruz ki: biz kendi kendimize pek mühim bir karar ittihaz etmişiz diyoruz. Meclisin Başkumandanlık hakkında vereceği karar bu nevi kararlardandır. Yani yalnız ordumuzun takviyesi, yalnız düşmanın atılmış veyahut yalnız bu iki noktai nazardan kıymeti takdir edilecek, aynı zamanda bize sulh için ellerini uzatmak isteyenlerin ellerini uzatmalarını temin için verilmiş kararlardandır. Netekim âsarını gördünüz. O kararın

---

(1, 2, 3,) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver.

neticesi olmak üzere Sakaryayı kazandık, muzaffer olarak Elhamdülillâh. Bize sulh için ellerini uzatıyor. Bugün Fransızlarla itilâf ettik. Yarın ihtimal İtalyanlarla itilâf edeceğiz. Belki bir başkası bize anlaşalım, diyecektir. Daha doğrusu netayici gittikçe görülmeğe başlamıştır. Malumu âliniz büyük işler, büyük kararlar tadil edileceği, tebdil edileceği ve onlardan geri gelineceği zaman çok âmik düşünmelidir. Bendeniz Meclisi Âlinizin Başkumandanlığının sureti umumiyede ordunun harekâtını tenkit etmek, onun müessiriyeti hakkında hiç bir söz söylemek istemiyeceğim. Kemali şiddetle en yüksek derecede tatbik edilmesini.. (tabii görürüm.) (1) Fakat tekrar tekrar nazarı dikkati âlinizi celbediyorum. Meclisle (Meclisle Başkumandanlığın) (2) yekdiğerinden ayrılmasını gösterecek bir karar, bugün Avrupada Gunaris, Baltacis tarafından aleyhimizde müthiş surette istimâl edilecektir. Düşmanlarımız bundan türlü türlü manalar arayacaktır. Demin arzettiğim sual varakasına cevab verenler hiç geçmeyen şeyleri oraya dercederek yollayacaklardır. Göreceğiz. Onun için şüphesiz Başkumandan Paşa Hz. nin şahsı ve ifa ettiği hizmetlerden bahsedecek değilim. Bunlar hakkında söz söylemek istemem ve onu ben de görüyorum Fakat Cenabı Hak bu milletin mukadderatına Mustafa Kemal namını yazmıştır. Bu işde Mustafa Kemal namı bâkidir. Nafiz'dir efendiler. (Alkışlar) Ne manaya alırsanız alınız. Merak ediyorum ki, bazan zaman zaman söylenen sözlerde (tahalluku hüsün bulmamıştır.) (3) Fakat şurayı iyi bilelim ki, hatırdan bile geçmez fakat şurayı bilmeliyiz ki, gerek İslâm âleminin, gerek Avrupa, Amerika âleminin nazarında Büyük Millet (Meclisi ile Mustafa Kemal memzucen mütalaa edilmektedir.) (4) Amerika âleminin nazarında, lisanında Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi yekdiğerinden ayrılmaz şeylerdir.

HACI AHMED EF. (Muş) — (Gürultüler, patırdılar, sürekli patırdılar) Âyanen rüyamda görmüşümdür efendiler, ben gördüm. Mustafa Kemal Paşayı bir at üzerinde, onun için söyliyeceğim. Ondan dolayı mazur görünüz.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Arkadaşlarımdan bazıları diyorlar ki, Meclis hakkı murakabasını istimâl (iskat edilmiş vaziyete düşünülmüştür.) (5) Demin de arzettiğim vechile, bu hususta hep beraber, ben de Kastamonu Mebusu olarak, size iltihak edeyim. Bize iltihak etsin. Şimdiye kadar ettiği gibi bütün sui istimâller tetkik edelim. Yalnız şuradan burayı nazarı dikkate alalım, şuraya dikkat edelim, şurayı dikkatten dûr tutmiyalım, ki maksadımızı istihsal edinciye kadar tek bir şey vardır. Türk milletinin idaresi Mustafa Kemal Paşa da, Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu idarenin vesaiti icraiyesinden başka bir şey değildir. Buradaki vahdeti gösterelim. Yoksa hakkı mürakabamızı (zayi etmiş değiliz.) (1) Mustafa Kemal Paşa İfayı vazifede kusur ediyorsa, bir gün gelir ondan sorarız ve ondan da hesab isteriz. Fakat o gün gelinciye kadar cebhede müttehid davranmağa mecburuz. (Alkışlar) Büyük Millet Meclisinin vahdetini göstermeğe mecburuz. Bu mecburiyetin ifasında bütün mazisi gösteriyor. Mustafa Kemal Paşa da bizimle beraberdir efendim. Şu sırada Gunaris'in gezdiği Fransanın bizim için bir şey yapmak istediği, yapacağını vaddettiği ve onlara belki çalıştığı; İtalya mümessilinin buraya gelip bizimle anlaşmak istedikleri ve belki İngilizlerin de bir suretle bize yanaşmak istedikleri bir sırada Mustafa Kemal Paşayı ordu riyasetinden ayırmak caiz değildir. Rica ederim bundan tevekki edelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Buyurdunuz ki Avrupanın elini uzattığı bir devrede vaziyeti hazırayı muhafaza edelim, tesanüt ve vahdet gösterelim. Biz bunu) (2) Meclisde Reis olmak sıfatile kâinata gösteriyoruz. Başkumandanlık işile Avrupa ellerinin münasebeti yoktur. Avrupa ellerini uzatıyorsa ordunun başında olmuş, olmamış bir şey değil. Ordu arasında ufak şeylerle iştigal ettirmiyelim. Nasıl Yunan kralı gitti Atinaya tahta oturdu ise biz de Mustafa Kemal Paşayı yerine oturtalım.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Son kısmında tamamile ittifak edebilirim. Hüseyin Avni Beyin Atinaya gidip oturmağa celbeden esbab bizde de hasıl olacak. Fakat ne vakit olacak? Ordu vazifesini tamamile ifa ettikten sonra. Rica ederim, benim, vazifem dahilinde bulunmıyan bir şeye (karışma vaziyetinde bırakmayınız.) (3) Avrupalıların bu tereddüdü Eskişehirde, Karahisarda Yunanlıların oturmasıdır. Yunan ordusunun buralarda kalmasının neticesinden başka bir şey değildir. (Yunanlıları duçarı mağlubiyet etmemiz sayesinde burada) (4) dikiş tutturabiliyoruz Yunanlılara: Ankaraya zaten gitmek istemiyorduk. gibi yalanları söylemeğe (Mecbur ediyoruz. Eğer

(1,2,3,4,5) Parentez içindeki kelimeler tarafından eklendi.) M. Ünver

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimelere tarafından eklendi. M. Ünver

düşman memleketten tamamen atılmış olsaydı) (1) o zaman ben de seninle beraber Mustafa Kemal Paşaya; gel artık, sırf vezaifi mülkiyenle iştigal et, sulh meselesile uğraşma derim. O zaman geldi mi acaba? (Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Efendim; mevcud takrirler de hemen Müfid Efendinin teklifi kanunisinin kabulü yolundadır. Efendim, diğer bir takrir Başkumandanlık kanununun ikinci maddesile ita edilen salahiyete binaen memlekette iyi neticeler vermemiş, kudreti iktisadiyemizin (fevkine çıkılmıştır, deniyor.) (2) Asıl sahibi takrir bunu teklif ediyor. Müstaceliyet kabul edilmiştir. Bir de tayini esamı takriri. İki tane. (Hacet yok) Birinci maddeyi kabul edenler el kaldırsın. Madde kabul edilmiştir.

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) Anlaşılıyor ki bu kanun.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Hariciye Vekilinin izahatı sırasında bir casus heyeti elde edilmiş ve bunlar meyanında Mustafa Kemal Paşaya karşı hangi taraf Mebusların muhalefet ettiği sual edilmiş. Ben söylemiyorum. Hangi taraf Mebuslarının (rey vermediğini göstermesi bakımından ben) (3) tayini esami ile rey vermeyi siyaset itibarile mahzurlu görüyorum. Binaenaleyh (Hiç değil doğru sadaları) Binaenaleyh Reis Beyefendi nizamname mucibince harekete mecburdur. Eğer heyeti umumiyeniz bu mesele hakkında red edeceğiniz.. Zannedersem isabet etmiş olur. (Gürültü) (Hüseyin Avni Beyin haykırması)

HAYDAR BEY (Sivas) — Başkumandanlık müddetinin temdidine dair olan Kanunun ekseriyeti mutlakanın sülüsânı ârasile kabulü lâzımdır. Kanunu Esasinin tadiline taalluk eden bir kanundur. Pek âlâ biliyorsunuz ki Kanunu Esasinin bir maddesinde.. (Gürültüler) İnayet buyurunuz rica ederim. Beni halifecilikle itham etmeyiniz. (Kanunu Esasi;) (4) Kuvayı berriye ve bahriyenin başkumandanı padişahtır, diyor. Biz Padişahı bu haktan nezettik. İnayet buyurun, biz bir kanunla nezzettik. Mukarreratı mülk ve millete hâdim.. İşte bu madde ile biz Başkumandanlığa aid salahiyeti Padişahtan Meclise aldık. Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Şimdi efendiler biz bu kanunla aldığımız bu sıfatı, yine bir kanunla, temdidini taleb ettiğiniz kanunla Mustafa (Kemal Paşaya tevcih ediyoruz.) (5) Şimdi mademki kanunun başı Kanunu Esasidir. Kanunu Esasiye mutealliK mevadın adedi mürettebin sülüsanı ekseriyetile karar verilmesi müzakere ve kabulü lâzımdır. Bu, Kanunu Esasi tadilidir. Rica ederim Beyim öyledir. Kanunu esası tadilidir. Hiç başka bir şey değildir. Herhalde heyeti muhteremenin sülüsanı âra ile olması şarttır. Bendeniz bunu teklif ediyorum. İsterseniz kabul edin.

ADNAN BEY (İstanbul) — Bundan evvel kanun kabul edildiği zaman celsei harfiyede müzakere ettik ve Reis Paşanın kendi talebile reye koyduk. Celsei hafiyede bunu tayini esami ile reye koruz. Aleni celseye badehu geçeriz. Tayini esami teklifi de varmış. Netice anlaşılıyor. Ondan sonra aleni reye koruz. Tarihi vazife zabta geçmiş olur.

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) — Arkadaşlar, sözüme şununla başlayacağım. Varşova sukut ediyor, herkes şenlik yapıyordu. Belçika istila edilirken memleket şenlik yapıyordu. Her tarafta Alman orduları şenlik yapıyordu. Fakat benim kalbim Meclisteki muhalefete bakıyor. Arkadaşlar, muhalefet memleketimizin dahilinde, haricinde pek fena tesir yapacaktır. Rica ederim. Biraderimizin söylediği söz hakikaten mucibi muhakemedir. Fakat bendeniz öyle ümid ediyorum ki bu Meclisi Âlide bulunan arkadaşlar ne Mustafa Kemal Paşa Hz. nin şahsına, ne de memleketin menfaatine muvafık olan içtihadlarına muhalefet değildir. Efendiler, ancak Haydar Bey biraderimizin de yüreği çarparak ortaya koyduğu söz, memlekette vazzettiğimiz, kendi koyduğumuz düstur kanun, usul hâkim olsun demek istiyorsa (bu, kendi görüşleridir.) (1) Binaenaleyh Haydar Beyin Kanunu Esasiye mütealliktir diye bir mesele ileri sürmesi yanlış bir noktadır muhakeme edilmiştir. Kanunu Esasi muvakkaten tadil edilmez Ayla, günle takyid edilmez. Bu Kanunu Esasi değildir. Milletin kendisinin en (zor zamanında aldığı bir karar, çıkardığı bir kanundur.) (2) Binaenaleyh bu fevkalâdeliği fevkalâde zamanlarda hepimiz müttehiden kabul ederiz. Hiç bir arkadaşımız buna muhalif değiliz. (Alkışlar)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim tayini esami ile olsun. Çünki hatırı âlinizdedir. Tayini esami ile reye koyalım. O Vakit bendeniz de burada kırk, elli kadar arkadaşla Başkumandanlık aleyhdarlığı güdüyordum. Tabii o bir içtihad meselesidir. Kırk, elli arkadaşımızın şahsına karşı bu içtihadımızdan sar-

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1,2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

fınazar ederek celsei aleniyede hep beyaz koyduk ve tekmil beyaz renklerle bu kanun kabul edilmişti. Şimdi tayini esami ile reye konduğu zaman (arkadaşlar içtihadı istikametinde reylerini istimal ederler, fakat celsei aleniyede) (3) beyaz korlar.

NECATİ BEY (Erzurum) — Arkadaşıma taalluk eden bir meseleyi arzedeceğim. Birisi arzumuza muhalif bir rey söyledi mi icabına göre, zamanın siyasetine göre muhalif, mürteci namını veririz. Müsaade buyurun efendim.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın.

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

NECATİ BEY (Devamla) — Daha Mustafa Kemal Paşa meydanda yokken Hüseyin Avni vardı. Bunu arzetmek isterim. Bugün kimse inkâr edemez. Bu unvan izafe edilemez. Geri alınmasını rica ederim. (Gürültüler).

REİS — Reye iştirak eden 169, üç müstenkif, 13 redde karşı 153 rey ile kanun kabul edilmiştir. (1) Aleni celseye geçilmiştir. On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

---

(1) Riyasetçe tebliğ bu ise de, yapılan tasnif neticesinde reye iştirak edenlerin 152 kabul, üç müstenkif ve 12 ret olmak üzere 167 âzanın reye iştirak ettiği ve iki rey mükerrer olduğu ve ret reylerinin de bir eksik çıktığı tespit edilmiştir. M. Nuri Ünver

YÜZ İKİNCİ İNİKAT

31 Teşrinievvel 1337 Pazartesi

İkinci Celse

Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Mecruh zabitanın maaş alamamaları esbabına dair Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından verilmiş ve hafi celse ruznamesine idhal edilmiş olan sual takriri Maliye Vekili Beyefendi hazır bulunmadığından celsei âtiyeye terk olundu. Karahisarı Şarki ve Lâzistan Mebusları Memduh Necdet ve Osman Nuri Beyler hakkındaki iki takım evrakı tahkikiye bilkur'a üçüncü ve dördüncü şubelere tevdi edildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başkumandanlığı Makamı Âlisine ait müddeti kanuniyenin inkizasına dair Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin tezkereleriyle temdidi mutazammın Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin teklifi kanunisi okunarak Başkumandanlığa ve harekâtı askeriyeye taallukundan dolayı aleni celsede merasimi resmiyesi ifa edilmek üzere müzakeresine geçildi. Bu bapta sahibi takrir ve Azayı Kiramdan bazı zevat taraflarından izahat ita, leh ve aleyhde mütalaat itba kılındıktan sonra Heyeti Vekile namına Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi teklifin kabulüne mütedair nıkatı nazarı ityan eylediler. Mevcut altı kıta takrire binaen müzakeresinin kifayeti kaarrgir oldu. Maddedeki salahiyeti refi teklifini havi Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve müzakeresinin celsei âtiyeye terki hakkında Dersim Mebusu Hüseyin Hayri Beylerin takrirleri kıraaat edildi. Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin müstaceliyet teklifi kabul olundu. Maddelerin kıraatine geçilerek birinci ve ikinci ve üçüncü maddeleri aynen kabul edildi. Teklifi kanununin tayını esami ile reye arzı hakkındaki takrir üzerine bu vadide usulü müzakereye ait münakaşattan sonra müzakerenin kifayeti kabul olundu. Kanunun heyeti umumiyesi tayini esami ile reye vaz olunarak âra ledettasnif yüz altmış dokuz zatın reye iştirak ettiği yüz elli dördünün kabul ve on ikisinin redeylediği ve üçünün müstenkif kaldığı anlaşılmakla kanunun yüz elli dört reyi ekseriyetle kabul edilmiş olduğu Canibi Riyasetten bittebliğ aleni celseye geçilmek üzere berayı teneffüs celse tatil edildi.

Reis Hasan Fehmi — Kâtip

---

(1) Esas kayıt numarası (13/68) olan (112 nci) hafi celse zaptı bulunamadığından bu birleşime ait olan işbu zaptı sabık hulâsası kendi celse zaptının sonuna eklenmiştir.

Dosyada mevcut fakat okundukları yer tespit olunamayan takrirler.

Riyaseti Celileye

Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin Başkumandanlığın temdidine dair lâyihai kanuniyesinin bila münakaşa reye vaz edilmesini teklif ederim. 31 Teşrinievvel 1337

Eskişehir
Mehmet Emin

Riyaseti Celileye

Başkumandanlık Kanununun temdidi müddetine ait hasbihalin kâfi görülerek Müfit Efendinin teklifinin kabulü ile ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederiz.

Trabzon — Husrev
Menteşe — Tevfik Rüştü

Riyaseti Celileye

Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi Paşa Hazretleriyle Hariciye Vekili Beyefendinin izahatından sonra daha ziyade müzakereyi idame etmek muvafık değildir. Müzakerenin kifayeti ile Müfit Efendinin takririnin reye konulmasını teklif ederim. 31 Teşrinievvel 1337

Bursa
Operatör Emin

Riyaseti Celileye

Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkındaki teklifin tavini esami ile reye vazını teklif ederiz.

31 Teşrinievvel 1337

Erzurum Mebusu	Erzurum
Hüseyin Avni	Süleyman Necati
Dersim	Ergani
Hasan Hayri	Mehmet Emin
Dersim	Mersin
Mustafa	Salâhattin
Siverek	Bitlis
Lûtfi	Yusuf Ziya
Ergani	Genç
Nüzhet	Celâl
Bitlis	Çorum
M. Arif	Dursun
Siirt	Dersim
Hacı Nuri	Ramis
Bitlis	Eskişehir
Sadullah	Abdullah Azmi

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesi ile ita edilen salâhiyete binaen yapılan icraat memlekette iyi neticeler verememiş ve kudreti iktisadiyemizin mühim bir kısmını feda ettiğimiz halde ordunun ihtiyacına çaresiz olunamamış olduğundan bir daha iaderi mahiyette tekâlifi tarhına vesaireye hacet kalmamak üzre maddei mezkûredeki salâhiyetin refini teklif eylerim. 31 Teşrinievvel 1337

Erzurum Mebusu
Süleyman Necati

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayeti ile Başkumandanlık kanununun tecdidi mühim bir mesele olduğu cereyan eden müzakereden anlaşılıyor. Binaenaleyh bu kanunun müzakeresinin Perşembe günkü celseye talikini teklif ederim.

Dersim Mebusu
Hasan Hayri

Riyaseti Celileye

Muzakere kâfidir. Hafiyyen devam eden hasbihale hitam verilerek işbu teklifin celsei aleniyede bilâ münakaşa reye vazını ve kabulünü teklif ederim.

Bursa
Osman Nuri

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Başkumandanlık vazifesinin 1 Kânunuevvel 1337'ye kadar kemakân Büyük Millet Meclisi Reisi muhteremi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin uhtelerinde ipkasını teklif eylerim. 31 Teşrinievvel 1337

Bolu Mebusu
Yusuf İzzet

DİKKAT

Açıkoy tablolarındaki bazı seçim bölgelerinin bugünkü adları :

Seçim Bölgesinin Tablodaki adı	Bugünkü adı
Canik	Samsun
Diyarbekir	Diyarbakır
Elazığ	Elazığ
Ertuğrul	Bilecik
Kângırı	Çankırı
Karahisarı Sahip	Afyon Karahisar
Karahisarı Şarki	Şebin Karahisar
Karesi	Balıkesir
Lâzistan	Rize
Menteşe	Muğla
Saruhan	Manisa

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık tevcihine dair Kanunun müddetinin temdidi hakkındaki tayin esami neticesi

(Teklif kabul edildi.)

Âza

Kabul edenler : 152
Reddedenler : 12
Müstenkifler : 3
Reye iştirak etmiyenler :

ADANA
Abdullah Faik Ef.
Mehmet Hamdi Ef.

AMASYA
Ömer Lûtfi B.

ANKARA
Hacı Atıf B.
Hacı Mustafa Ef.
Şakir B.

ANTALYA
Ali Vefa B.
Rasih Ef.

AYDIN
Dr. Mazhar B.
Emin Ef.
Esad Ef.
Talhsin B.

BATUM
Ahmet Akif B.
Ahmet Fevzi Ff.

BAYEZİT
Dr. Refik B.

BİGA
Hafız Hamdi B.
Hamit B.
Mehmet B.

BİTLİS
Arif B.
Derviş B.
Hüseyin Hüsnü B.
Resul B.
Sadullah B.
Vehbi B.

BOLU
Dr. Fuad B.
Nuri B.
Şükrü B.
Tunalı Hilmi B.
Yusuf İzzet Pş.

BURDUR
Ali Ulvi B.

BURSA
Operatör Emin B.
Osman Nuri B.

CANİK
Şükrü B.

CEBELİBEREKET
İhsan B.
Rasim B.

KÂNGIRI
Behçet B.
Tahir Ef.
Tevfik Ef.
Ziya B.

ÇORUM
Ferit B.
Sıddık B.

DERSİM
Ramiz B.

DİYARBEKİR
Hacı Şükrü B.
Hamdi Ef.
Kadri Ahmed B.

EDİRNE
Faik B.

ELAZİZ
Hacı Feyzi B.

ERGANİ
İbrahim Hakkı B.
Rüştü B.

ERTUĞRUL
Halil B.
Mustafa Kemal B.

ERZİNCAN
Osman Fevzi Ef.
Şeyh Hacı Fevzi Ef.
Tevfik B.

ERZURUM
İsmail B.
Mustafa Durak B.

ESKİŞEHİR
Abdullah Azmi Ef.
Emin B.
Halil İbrahim Ef.
Mehmed Niyazi B.

GAZİAYINTEB
Kılıç Ali B.
Raşıp B.

GENÇ
Ali Vasıf B.
Celâl B.
Şeyh Fikri Ef.

GÜMÜŞANE
Hasan Fehmi B.
Mehmed Şükrü B.

HAKKARİ
Tufan B.

İÇEL
Ali Rıza Ef.
Naim Ef.
Şevki B.

ISPARTA
Hafız İbrahim B.
Mehmet Nadir B.

İSTANBUL
Ahmet Ferid B.
Ahmed Mazhar B.
Ali Fethi B.
Ali Rıza B.
Dr. Adnan B.
Hacı Arif B.
Hüseyin Hüsnü Ef.
Neşet B.

İZMİR
Enver B
Hacı Süleyman Ef.
Mahmud Esad B.
Refet B.

İZMİT
Halil İbrahim Ef.
Hamdi Namık B.
Sırrı B.

KARAHİSARI ŞARKİ
İsmail Şükrü Ef.
Mustafa Hulûsi Ef.

KARAHİSARI ARKİ
Mehmet Vasfi B.
Memduh Necdet B.
Mesud B.

KARESİ
İbrahim B.
Mehmet Vehbi B.

KARS
Cavid B.
Fahrettin B. (İ)

KASTAMONU
Yusuf Kemal B.

KAYSERİ
Âlim Ef.

KIRŞEHİR
Cevdet B.
Müfit Ef.
Rıza B.
Yahya Galib B.

---

(1) Oy puslasındaki yazı : Allah yardımcın olsun Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan olmak üzere reyimi veriyorum. 31.10.1337

KONYA
Arif B.
Hacı Bekir Ef.
Mehmet Vehbi Ef.
Musa Kâzım Ef.
Ömer Vehbi Ef.
Rifat Ef.

KOZAN
Dr. Mustafa B.
Fevzi Paşa.
Hüseyin Avni B.

KÜTAHYA
Besim Atalay B.
Cevdet B.
Şeyh Seyfi Ef.

LÂZİSTAN
Osman B.

MALATYA
Feyzi Ef.
Lûtfi B.

MARDİN
Derviş B.
Mithat B.

MENTEŞE
Dr. Tevfik Rüştü B.
Sadettin B.

MERSİN
Yusuf Ziya B.

MUŞ
Abdülgani B.
Hacı Ahmed Ef.
Mahmud Sait B.
Osman Kadri B.

NİĞDE
Mustafa Hilmi Ef.

OLTİ
Rüstem B.

SARUHAN
İbrahim Süreyya B.
Mahmut Celâl B.
Refik Şevket B.

SİİRD
Hacı Mustafa Sabri Ef.
Hacı Nuri B.
Halil Hulki Ef.
Kadri B.
Necmettin B.
Salih Ef.

SİNOB
Rıza Vamık B.
Mehmet Şerif B.

SİVAS
Emin Paşa
Rasim B.

SİVEREK
Mehmed Sırrı B.
Mustafa Lûtfi B.

TOKAD
Mustafa Vasfi B.

TRABZON
Celâleddin B.
Hafız Mehmet B.
Masan Hüsnü B.
Hüsrev B.
Recaî B.

VAN
Hakkı B.

YOZGAD
Süleyman Sırrı B.

Müstenkifler : 3

(Müstenkifler reylerini, isimsiz olarak, kâğıtların üzerine «Müstenkif» kelimesini yazmak suretile kullandıklarından açık oy tablosunda göstermek mümkün olamamıştır.)

(Reddedenler : 12)

BİTLİS
Yusuf Ziya B.

DERSİM
Hasan Hayri B.

ERZURUM
Hüseyin Avni

İÇEL
Haydar Lutfi B.
Sami B.

İZMİT
Fuat B.

KARAHİSARI SAHİB
Hulusi B.

LÂZİSTAN
Dr. Âbidin B.

MERSİN
Hüseyin Hüsnü B.
İsmail Safa B.
Muhtar Fikri B.

SİNOB
Hakkı Hami B.

(Dosyada bulunan takrirler)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kırşehir Mebusu Müfit Efendi Hazretlerinin takririnin reye vazını arz ve teklif eylerim.

31 . 10 . 1337
Erzurum
İsmail

Riyaseti Celileye

Siyaseten olsun harben bulunsun Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Başkumandan kalması ve müddeti tecdit etmesi vacip olduğundan her halde tecdidi müddet lüzumu kanaatinde bulunduğumdan olveçhile kabulünü teklif ederim.

Siirt
Hacı Nuri

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayeti ile maddelere geçilmesini teklif ederim.

30 . 10 . 1337
Bolu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Başkumandanlığın temdit salâhiyeti hakkındaki kanun lâyihasının tayini esami ile reye vazını teklif ederiz.

Mersin	İzmir
Muhtar Fikri	Yunus Nadi
Adana	Bolu
Zekâi	Yusuf İzzet
Sinop	Mersin
Hakkı Hami	İsmail Sefa
Karahisarisahip	Ardahan
Hulûsi	Hilmi
Ertuğrul	İzmit
Ahmet	Fuad
Aydın	İçel
Mazhar	Mehmet Sami

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun

Madde 1. — Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazıülyed yegâne kuvveti âliye olan ve azasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle hukuk ve masuniyeti teşriiyesi tabiatiyle mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.

Madde 2. — Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna mütaallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimale mezundur.

Madde 3. — Müşarünileyh Bâlâdaki mevad ile mevdu sıfat ve salâhiyet 3 ay müddetle mukayyeddir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti ref edebilir.

Madde 4. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 5. — İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.

2 Zilhicce 339 ve 5 Ağustos 1337

İçtima	Celse
62	3

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Teşrinisani 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	442
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	434

1. — Tahtı muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'dan mevrut telgraflar. *434:442*

Cilt : 14

115 nci İnikat 2 nci Celse

YÜZ ON BEŞİNCİ İNİKAT

22 Teşrinievvel 1337 Salı

İkinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi.

Kâtip :

REİS — Celse küşat edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1 .— Tahti muhakemeye alınan sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'dan mevrut telgraflar.

REİS — Sabık Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'dan mevrut ve Meclisi Âliye arzı rica edilen iki telgraflar var, okutuyorum.

Başkumandanlığa

C./3/11,337 ve Erkânı Harbiyenin bilânumarasına

1. Başkumandanlık makamı samisinden telakki olunan emre imtisalen gelmekliğimi diğer telgrafla arz etmiştim. Müteakiben Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti Celilesinden mevrud telgrafnamede tahti muhakemeye alınacağıma ve esbabına muttali oldum ve ruhu meselenin şimal mıntıkasında Pontüs Rum muhipleri ve cenup mıntıkasında da Kürt isyanı âmilleri olan eşhasa müteallik ve münhasır bulunduğunu anladım. Bunlar hakkında tevarihi muhtelifede mütekaddem telgrafnamelerde maruz delâil ve esbabı mucibe kanaatbahş oldu ise bu hususdaki müddeiyata ve takibi eşkiya hakkındaki isnadata karşı muktazı vesaik beraber getirilmek üzere tavzih ve işar buyurulmasını rica ederim.

2. Gâyei mukaddesei diniye ve vataniye ve milliyemizin istihsali ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin takviye ve ilâsı üzerinde sıdk ve hulusu tam ile fedakârane idare ettim. Bu vezaifin ifasiyle beraber tensik ve teşkil ettiğim altı fırka kadar azim kuvvetleri ve suveri saire ile Garp cephesini takviye eyledim. Merkez ordusu mıntıkasında muamelâtı ve muhafazasında başkaca teşkil ettiğim kıtaatı askeriye ile tedvir ve temin edilmektedir. Kuvayı maddiye ve maneviye. Devletin tezyid ve gayesi emrinde ve sayi beşer dahilinde icrası mümkün her şeyi yaptım ve salifülarz hidematı nâcizanemin ifasına muvaffak oldum. Bunlara mukabil tahlisine, takviye ve itilâsına azım ve ikdam ile bivucuh sarfı makderet eylemiş olduğum muhterem milletimin Meclisi ve Vekilleri tarafından müddeti hayatımda ilk defa olarak maznun sandalyasına sevk ve davet olundum. Hayrette kaldım. Hedef eylediğim işbu muamelei makûsei gayri muntazarıdan dolayı arzı teessürat eylerim. Mukaddema husulüne medar olabilecek esbabı kaviye ve siyasiye ve Düveliye halen mevcut ise ve âtiyen böyle bir lüzum ve ihtiyaçı kati tahaddüs ederse dinim ve vatanım ve milletim uğrunda bilâ tereddüt hayatımı müftehiren fedaya hazırım. Yalnız menafi ve mekasıdı asliyei vataniyenin husulü için pek büyük mesuliyetlerin tahammülüne lüzum olduğunu bilmekliğim kâfidir. Fakat bugün ortada öyle bir icap ve iktiza yok iken, hayatı askeriyesi şaibesiz bulunan ve ancak namus için yaşayan ve fedakârane çalışmaktan zevk alan benim gibi emekdar bir Kumandanına böyle bir muamelei nalâyika tatbiki revayı hak değildir. Bu usul ile selameti idare temin edilemez. Maslahatı vatan mutazarrır ve müteessir olur. Merkez ordusunun efal ve harekâtı, Başkumandanlık, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâleti makamatı âliyei askeriyesince malûm ve ordu ile makamatı müşarünileyha arasında ihtilaf ve gizli saklı hususat gayri mevcut olduğundan Ordu Kumandanı hakkındaki cereyana karşı hakayiki malumeye müsteniden tarafı samilerinden serdi mütalaa buyurulmuş olmak tabiidir. İşbu beyanat ve müdafaatı devletleri semeradar olamadı ise bu bapta tenvir buyurulmaklığımı istirham ederim.

3. Hiç bir suretle mücrim olmadığımı, elhamdülillah, namus ve diyanet ve azmü sadakat ile müzeyyen ve mali bulunan hayatı maziye ve haliyemin bahşettiği iman ve icraat ile beyan ve iddia eylerim. Eğer her üç makamı âliyei askeriye meçhul esbaptan dolayı mücrimiyetime kail bulunuyorsa ve cereyan tevlid edenlerin isnadat ve müddeiyatını tasvip buyuruyorlarsa bilâmuhakeme hakkımda verecekleri seri, idari hüküm ve kararı kabule âmadeyim. Behemahal oraya muhakememi tensip ve arzu buyurursa şahsımdan

âli bildiğim Kumandanlık rütbe ve kıyafetini üstümde maznunin sandalyasında götürüp tezlil ettirmemek için evvel emirde sıfatı celilei askeriyeden tecridimi talep ve temenni ve binaenaleyh hayatımdan aziz tanıdığım askerlikten istifamın kabulünü istirham ve Cenabı Hakka istinat ederim.

4. Başkumandanlığa, Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine, Müdafaai Milliye Vekâletine arz edilmiştir.

Merkez Ordusu
Kumandanı
Mirlivâ
Nurettin

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Riyasetine

C. 8.11.1337 tarihli Başkumandanlık şifresi.

Müddeiyatı vakıa hakkında Meclisi Âlice tetkikat icrası başka, maznunen isticvab ve muhakeme olunmak başkadır. Tetkikat icrası keyfiyeti ile azlolunarak tahtı muhakemeye alınmak şaibesi arasındaki farkı azim maiûmu âlileridir. Ef'ali hayatımı Cenabı Rabbilâlemine ve icabedenlere vermeğe daima hazırım. Bu hususta zerretüma endişe ve tereddüt etmem. Fakat hakkımda reva görülen muamelei gayri muntazıra ve namuhikkanın evvelemirde tashihini ve haysiyet ve şerefimin sıyanet ve muhafazası uğrunda fedakârane bir surette çalıştığımı Büyük Millet Meclisinden ve Zâtı samilerinden ümit ve intizar etmek hakkımdır. Herhangi bir memurun azli ve vazifei memuriyetine müteallik mesailden dolayı tahtı muhakemeye alınması usulü mevzuaya tabi bir muamele olduğu halde bir Ordu Kumandanının bu haktan mahrum edilmesi bittabi muvafıkı madelet olamaz. Mukadderatı memlekete vazıulyed olması itibariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi matbu ve muta'dır. Ordunun bir hakkı ise Meclisten tayin ve irae edilmiş olan Başkumandanlığa, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâleti makamlarıdır. Meclisin 29.10.1337 celsei hafivesinde mevzuubahsolan mesailde Ordu Kumandanı ile makamatı âliyei askeriye arasında ihtilâf yoktur. Kumandanın azline makamatı müşarünileyhadan icap ve lüzum gösterilmiş değildir. Tahtı muhakemeye alınması için Heyeti Vekilenin rey ve mütalaası inzimam etmemiş ve tahkikati muktaziye icra edilmemiştir. Memlekette muamelâtı askeriyeden dolayı Meclise karşı yakından mesul olan Başkumandanlık ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâleti makamlarıdır. Ordu Kumandanları ise makamatı müşarünileyhaya karşı mesul olmak suretiyle bilvasıta Meclise karşı da mesuldür. Böyle olmasa idi Heyeti Vekileye lüzum kalmaz ve Ordular doğrudan doğruya Meclisten evamir telâkki ederler idi. Ordu Kumandanının tayini misillü tebeddül ve azil keyfiyeti de usulen makamatı âliyei askeriyenin tensip ve teklifi ile vuku bulur. Tahtı muhakemeye alınmak meselesinde kavaidi mevzuaya tevfikan tahkikat icrasına ve alelusul lüzumu muhakemenin tahkik ve tayin ettirilmesine mütevakkıftır. Aksi takdirde tahkik ve tetkike lüzum görülmeksizin bir mebusun (Hakka) ve ağraza makrûniyeti muhtemel bir takriri ile bir Ordu Kumandanının azli ve muhakemeye sevki kanunsuzluğu mucip olur ve bu hal ile hiç bir fert Ordu Kumandanlığının ağır vezaif ve mesuliyetini deruhte edemez ve Binnetice bir hercü merci idarî tevellüt eder. Bir kumandan mercii olan makamat tarafından hukuku kanuniyesinin müdafaa ve muhafaza edileceğinden emin ve mutmain bulunmak ihtiyacındadır. Hakkımda Meclisten sadır olan kararın istinat ettiği esbap ve müddeiyata makamatı âliyei askeriye tarafından iştirâk edilmemiş ve bu hususun Başkumandan Paşa Hazretleri tarafından Mecliste beyan edilmiş olması kararı vakiin usulsüzlüğünü göstermektedir. Ankara'ya gelirken vesaiki lâzimeyi hamil bulunmaklığım tavsiye buyuruluyor. Bu vesaikten maksat ne olduğu anlaşılamamıştır. İhzar edilmek üzere mevaddı müddeiyatın tasrihen emir ve işarını rica ederim. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin 3.11.1337 tarihli şifresine göre Mecliste hakkımda verilen karar için iki sebep gösteriliyor. Birincisi, takibi eşkiyada vukubulan yolsuzluklar; ikincisi de, Samsun'daki eşhası malûmenin takyidi seyahatlarıdır. Ordu Kumandanı bizzat eşkiya takibine memur değildir.

Anın vazaifi de âlidir. Takip vazifei asayiş memurları olan Jandarmaya, memurini mülkiyeye ve anlara müzaheret eden kıtaatı askeriye cüzü tam ve müfreze kumandanlarına aittir. Bunlardan vazifesini sui istimal eden olursa şahs, zaman, mekân, veka tasrihiyle haklarında alelusul takibatı kanuniye yapılır. Nitekim yapılmış ve kamatı aidesine arz edilmiştir. Binaenaleyh birinci madde kanunen Ordu Kumandanına tevcih edilecek bir itham mahiyetinde olamaz.

Eşhası malûmenin takyidi seyahatları meselesine gelince: Bu vaka Pontüs Hükümeti Yunaniyesinin teşekkülü mesaili ile alâkadardır. Yunan ve Rumlara siyanet ve himaye ettikleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetinden cevaben Samsun'a keşide buy-

rulmuş olan 18 Temmuz 1337 tarihli telgrafname ile de müeyyed bulunan bu eşhas hakkında tahkikat icra ettirilir idi. Başkumandanlığın tasvibine iktiran etmiş bulunan işbu tahkikat henüz hitam bulmamıştır. Eşhası mezküreden Nemli Zade Galip Bey Samsun'da Yunanistan lehinde propaganda yaptığından İstiklâl mahkemesine verilmiş idi. Merkumun İstanbul'a gitmesi diğerlerinin neticesi tahkikata kadar müfarekatlarına meydan verilmemek lüzumunu gösterdi ve azimetleri muvakkaten takyid edilmiş idi. Harp mıntakası dahilinde bu gibi vazaif ordunun uhtesinde ve kumandanın selâhiyeti dahilindedir. Memleketi ikinci bir İzmir darbe ve faciasına hedef ve maruz bırakmamak için müttehaz tedabir meyanında olan bu muamelenin icrası değil, bilâkis ihmali ordu hakkında mucibi muaheze olabilir. Binaenaleyh işbu ikinci sebep dahi ordu için asla ve kata bir cürüm teşkil edemez. Bahusus keyfiyet tafsilen Büyük Millet Meclisine, Başkumandanlığa, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine, Müdafaai Milliye ve Dahiliye Vekâletlerine arz olunmuş idi. Bu meselei mühimmei vataniye hakkında daha fazla vesaike lüzum ve ihtiyaç varsa Pontüs meselesine ait olup Samsun'a İstiklâl Mahkemesine ait bulunan ve şimdilik üç yüz kişiye karip vatan hainlerinin idamlarını mucip olan evrak ve delâil ve vesaik isbatı müddeaya ve orduca müttehaz tedabirin elzemiyetini ve tetkikatı vakıanın meşruiyetini izhar ve iraeye bittabi kâfidir.

Hasıl ettiğim fikir ve kanaata göre merkez ordusunun hidematı vakia ve mesbukasından ve Pontüs Hükümeti Yunaniyetlinin teşekkülüne fiilen ve maddeten muhalefet etmiş olmasından ve benim şahsi düşmanlarımla değil, ancak Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ve din, vatan ve milletin düşmanlarile ve anların hâmi ve tarafdarlarile mücadele ettiğimden, velhasıl Merkez Ordusu mıntakasında ceryan eden ahvalden ve Hükümeti merkeziye ile müttehiden takip edilen mekasidi vataniyeden Büyük Millet Meclisi lâyikile haberdar olmamıştır. Eğer Meclisi Âli vaziyete temamen vakıf olsaydı Rum eşkiyasına karşı gösterilen ciddiyeti ve Samsun'daki Rum muhipleri ve hâmileri hakkında gösterilen basireti tenkit değil, bilâkis ve şüphesiz takdir ve tahsin buyurur idi. Mecliste tevlit edilen ceryan sırf şahsidir. Çünkü Rum muhipleri ve taraftarları olan eşhas hakkında tahkikatı tevkif ve anları tahlis etmek maksadını ve Rum muhiplerinin başında olarak Garp ordusunun Ankara istikametine ricati esnasında Samsun'da Hükümeti Merkeziyeyi ihafe ve tehdit etmiş olan Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendinin setri mucibi gayretine matuftur. Ordudan infisalimi resmen tebliğden evvel Samsun muhitine telgraflar ile mütefahirane işae eden mümaileyh bundan iki gün evvel dahi Nemlizade Celâl Beye yazdığı bir telgrafta, Dahiliye Vekâletinden Samsun'a tekrar tebligat yaptırdığı ve mutasarrıfı görüp Mecliste verdiği izahatla Ordu Kumandanı Paşayı azlettirdiğinin muhakkak olduğunu söylemesini beyan etmiştir ki şayanı dikkattir. Meselenin şahsıma ait olan aksamını ancak ve ikinci derecede görmekteyim. Zira esasen hayatımı din, devlet ve milletimin yoluna feda etmiş olarak çalışan bir Kumandan olduğumdan Cenabı Allah'ın rızası ve vicdanımın huzuru bana kifayet eder. Asıl dilhun olduğum bir nokta var ki, bu da benim gibi Meclisin ve vatanın muhafaza ve vatanın takviye ve itilâsı, milletin tahlisi için uğraşan istihlâs ve istiklâl ve ittihadı islâm gayesine vakfı fikir ve hayat etmiş bir kumandan olduğum halde, Rum eşkiyası ve Pontüs Yunan Hükümeti teşkili sa'yü emelinde bulunanları himaye eden eşhasa feda edilmiş olmaklığım gibi Meclisin de arzu etmiyeceği bir vaziyetin tahaddüs etmiş bulunmasıdır. Bu vaziyetin ıslahı ve kararı vâkiin tadili için Meclis Heyeti Umumiyesinin tenvirine ve makamatı âliyei askeriye ile ordu arasında cereyan eden muhaberatın ve 5.11.1337 tarihli bundan evvelki şifrem ile beraber işbu telgrafnamei âcizanemin Meclis Heyeti Umumiyesine arze ve kıraat ettirilmesine ve neticenin emrü işarına müsaadei samilerini istirham, adlû hakkın tecellisine intizar ve arzı ihtiram eylerim efendim.

9.11.1337 tarihile Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine ve Başkumandanlığa ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine ve Müdafaai Milliye Vekâletine arz edilmiştir.

Mirliva
Nurettin

REİS — Telgraflar kıraat olundu.

Bu hususta söz istemiş bulunan arkadaşlarımıza söz veriyorum.

Buyurun Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Telgraflardan birisi açık gelmiş, bu herhalde efkârı umumiyeye aksetmiştir. Sonra Meclisin tetkikat yapmadığına dair bir şaibe vardır. Binaenaleyh Meclis vazifesine tecavüz ediyor. Kumandanlarla anlaşması lâzım gelirken doğrudan doğruya tenkidatta bulunuyor. Herhalde bunların aleni celsede mevzuubahs olması icabeder. Fakat bugün değil efendim. Mecli-

si Âli karar verdi, bu mesele hakkında tahkikat yaptırıyor. Bu telgrafların şimdi burada mevzuubahs olması zaittir. Biz ne yaptık? Kendisinin vazifesini hüsnü isitmal etmediğine Meclis Âli zahip oldu. Hakkında tahkikat yapıyor.

Rica ederim; Meclisi Âli bu gün ona mahkûm nazarile bakmamıştır. Bu gün hakkında tetkikat ve tahkikat yapılıyor. Giden arkadaşlarımız bunun iddia ettikleri şeyleri tayin edeceklerdir. Bizim bu gün onların yapacakları tahkikatın neticesine bakmadan bunu müzakere etmemiz doğru değildir. Belki şu yazdığı şeyler doğrudur ve belki de bunun aksine delâil gelecektir. Arkadaşlarımız bu işe memur edilmiş, vesaiki cem, ve telfik ediyorlar. Bunlar da onların arasına girecek şeylerdir. Bu telgrafların bugün burada mevzuubahs edilmesi katiyen zaittir. Hakkı muracaatını da Meclis hüsnü kabul eder (Doğrudur sedaları) ve neticei müzakerata talikini de zaruri görür. Biz onun hakkını aradığından dolayı kendisine bir şey demeyiz. Çok münasip olmuş, hakkını müdafaa ediyor. Yarın gelecek arkadaşlarımız ya bunu teyid edecek ve yahut ta aksini istilzam edecek sebepler koyacaktır. Şimdi doğrudan doğruya müzakere edilirse Meclis karanlıkta yürümüş olacaktır. (Doğrudur sadaları)

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler; şimdi giden Heyete Koçgiri hadisesine ait muamelâtla iştigal ediyor. Samsun Meselesi ile alâkadar değildir. Binaenaleyh burada müzakere ceryan ederek, buradan Samsun meselesi içinde bir heyet izamı lâzım gelirse buna Meclisi Âli karar verir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — O Heyet yalnız Koçkırı için değildir. Malûmu âlileri onlar intihap edilirken Samsun meselesi de mevzuu bahs olmuştu. (Şiddetli gürültüler). (Hayır sesleri)

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Selâhiyet verirsek olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Teşmilinde tereddüt ediyorsanız Meclisi Âli teşmil etsin. Bu bir Nurettin Paşa meselesidir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Arkadaşlar, Nurettin Paşa hazretleri kanunun sıyanetine iltica ile hakkını talep ederken kanunun bu memlekette her şeyin fevkinde olduğunu takdir etmiş ve ona göre hareket etmiş olsaydı. Bu gün bu telgrafı buraya göndererek Meclisi Âliyi de meşgul etmemiş olurdu. Ceryan eden vekayi arkadaşlarım ve bendeniz taraflarından Meclisi Âliye olduğu gibi hikâye edilmiş olduğundan ibarettir. Hükümet te vakayı maruzamızı tasdik etti. Meclis Hükümetle izahat veren mebuslar arasında tevafuku efkâr hasıl olduğunu gördüğünden dolayı Meclisi Âli vekayii cariyeyi nazarı itibare alarak, verilen takrir üzerine, kendisini azletti. Nureddin Paşa Hazretleri Telgrafında Pontüs vekayiinden ve harice çıkmalarını menettiği elli altı kişinin de Rum muhibbanı cemiyeti rüesasından olduklarını ve bundan dolayı bu muameleyi bunlar hakkında yaptığını söylüyor.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Arkadaşlar müsaade buyurursanız usulü müzakereye dair bir şey arzedeyim.

REİS — Efendim hatip sözünü bitirsin de ondan sonra söylersiniz.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Efendiler bu zevat bu memleketin eciri değil sahipleridirler. Binaenaleyh bir ecir asıl memleketin sahiplerini ihanetle itham edemez. (Bravo sedaları) Nemli Zade Galip Bey zannederim ki memlekette maruf bir ailedir. Tüccardır, zengindir. Binaenaleyh bu zat hakkında Yunan propagandası yaptığı yolundaki iddiası, Nurettin Paşanın yaptığı hiyanetlerin fevkinde bir hiyanettir. Burada harice çıkmalarını mennettiği elli altı kişinin harekâtı nedir? Beyler bunu Meclisi Âlinin bilmesi lâzımdır. Nedir? Telgraf vermişler ki burada bu çoluk, çocuk çıkarken kasaba yanacak. Nitekim Merzifonda vesairede de olduğu gibi, kasaba yanacak ve kasaba önünde ve ecanip önünde bir çok kasten vekayii müellime de olacaktır. Binanenaleyh bunu Nurettin Paşa yanlış harekatile ve âdeta daha gizli yapılması mümkün olan tehcir vesaireyi gasb ve gareti bu suretle ecanib önünde kasten ve alenen onlara göstermek için yapıyor. Bu, memleket için fenadır. Binaenaleyh bunu arzetmekten ibarettir. Bu eğer bir cürüm ise, yani memleketteki vekayii cariye hakkında bir insanın kanaatini tahriren Hükümete arzetmek bir cürüm mahiyetinde ise bunun takibi dahi ordu kumandanına ait değildir. Memleketin Mutasarrıfı, mahkemesi vardır. Hükümeti mülkiye ile bu zevat hem fikirdirler. Yani bu zevatın yazdığı şeylerin vaki olacağını ve olmakta bulunduğunu Hükümeti mülkiyede aynen Dahiliye Vekâletine yazmıştır Nurettin Paşa kendini müdafaa ederken diyor ki; ben asayişten mesul değilim. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz rica ederim...

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Reis Bey esas konuşuluyorsa bize de söz verin rica ederim. Heyeti tahkikiyemiz var.

REİS — Efendim Telgrafda şahsından bahsediyor, onun için kendisini müdafaaya mecburdur.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Bu mesele hakkında benim Meclisi Âliye son bir teklifim vardır. Dinleyiniz vekayii olduğu gibi arzettim. Bizim maruzatımızı Hükümet tasdik etti ve Meclisi Âli de bunu aynen kabul etti.

BASRİ BEY Karesi) — Efendim yalnız bir taraf dinlendi, adalet bu değildir.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Efendim müsaade buyurun. Hükümet tastik etti, Meclisi Âli de aynen kabul etti. Zabıt burada hazırdır. Evet efendim asayiş, eşkiya takibi Hükümeti mülkiye ile jandarmalara aittir, diyor. Halbuki Ordu Kumandanı; fırka kumandanlarına, şube reislerine verdiği emirlerde dahiliye memurlarını birer kâtip menzelesine indirdi ve asayişi doğrudan doğruya kendi eline aldı ve mesuliyet doğrudan doğruya kendine aitti. Nurettin Paşa orada Ordu Kumandanı bulundukça ne Mutesarrıf ne de Jandarma yoktu. Bu; muameletla, muhaberatla kendisine vuku bulan ihtiratla sabittir. Hatta Başkumandanlık dairesinden ben geldikten sonra Erkânı Harbiyei Umumiye riyasetinden verilmiş emri de isga etmedi. Binaenaleyh eğer Meclisi Âli arzu buyurursa ben bunu teklif ediyorum. Meclisi Âli bir Heyet intihap etsin, Samsuna gitsin, bu meseleyi tahkik ve tetkik etsin.

BASRİ BEY (Karesi) — Yalnız bir taraf söylüyor. Müktezayı adalet olmıyor efendim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim, Basri Beyin yalnız bir taraf söylüyor, muktezayı adalet olmuyor sözünün manasını anlıyamıyorum. Eğer Basri Bey söz söylemek istiyorsa gelir kürside saatlerce söyler.

Efendim Nurettin Paşanın çekmiş olduğu telgrafların ücretini evvel emirde kendisinden tahkik etmek lâzım gelir. Efkârı umumiyeyi iğlâk ediyor. Kendisinin böyle muhabereye selahiyeti yoktur.

Sonra haysiyetinden bahsediyorlar. Yalnız kumandanların mı bu memlekette haysiyeti vardır? Başkasının haysiyeti yok mudur? Biz her kesin haysiyetine hürmet ederiz. Fakat onlar da bu memleketin içerisinde, bu memleketin inkilâbını yaratan efendilere de hürmet etmeleri lâzımdır. Halbuki onları casuslukla ittiham ediyorlar. Benim şerefim vardır diyor. Onun şerefi vardır da başkalarının şerefi yok mudur? Eğer namuslu bir adam ise Meclisin emrine itaat eder ve böyle iğlâk ile hareket etmez, kanuna tevdiî nefseder. Muhabereye de meydan verilmesin, doğru değildir.

BASRİ BEY (Karesi) — Meclisde bulunmıyan bir adamın namussuzluğundan bahsetmek doğru değildir. Bu mertliğe muvafık değildir, günahtır.

OSMAN BEY (Devamla) — Bahsetmedim efendim, etmedim, namussuzluğundan bahsetmiyorum. Yalan söyliyorsunuz. (Devam sadaları)

OSMAN BEY (Devamla) — Zabıt buradadır, sözümü tekrar ediyorum: «Namuslu bir adam ise itaat eder» dedim. Bunu yapmadı. «Meclis selâmeti vatanı ihlâl ediyor, selâmeti memleki ihlâl ediyor, Meclis bilmem ne diyor» gibi şeyler söyliyeceğine ve bize ders vereceğine ve böyle muhaberat ile meşgul olacağına doğrudan doğruya istida ile müracaat eder.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Her kesi hakkı müracaatından mahrum mu edeceğiz?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Rica ederim, muhakeme mi oluyoruz?

REİS — Efendim; usulü müzakereden bahsediyor.

OSMAN BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz; Meclis namına Koçgiri heyeti tahkikiyesine bir telgraf veririz. Başka bir heyet sevkine lüzum yoktur. Ona havale ederiz veyahut Hükûmetin mümessili buradadır. Burada şimdi gördüm. Eğer ona da müracaat etmiş ise onu izah buyursunlar. Bendeniz diyorum ki; o heyete bir telgraf verilir ve tahkikat yapılır. Hepimiz isteriz ki namusuna leke gelmesin, şeref ve haysiyetine leke sürülmesin. Binaenaleyh diğer kimselerin söylediği gibi, maznun diye tanıdıkları adamlar hakikaten maznun ise onları mahkûm eder ve kurşuna dizeriz.

VEHBİ BEY (Konya) — Bu hususta ayrıca karara hacet yoktur. (Gürültüler) Bu meseleden evvelce bahsolundu. Koçgiri'ye gönderilen heyetin bu meseleyi de tahkik etmesi ve tetkik etmesi lüzumu evvelce tahtı karara alındı. Bu heyet gelinciye kadar her ne dersek ve neye karar verirsek her halde hata olur. Bu gün bunun müzakeresinin yeri değildir. Nurettin Paşanın ahvalini tahkik için tarafımızdan bir heyet gitti. Bu heyet gelinciye kadar bu meselenin tehiri lâzım gelir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Reis Bey, bendeniz de usulü müzakereye dair söyliyeceğim.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Şimdi malumu âliniz, evvelce Nurettin Paşanın aleyhinde verilen istizah takririni imza eden zevatın sözlerini dinlemiştik. Rica ederim bir az da başkalarını dinliyelim. Biz doğru yola gitmiyoruz.

FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; Heyeti âliyenizce Koçgiri vakası için iza-

mına lüzum gösterilen heyeti tahkikiye yalnız kendisine verilen vazifeyi ifa etmek üzere, yani Koçgiri meselesini tetkik eylemek üzere gitmiştir. Nurettin Paşanın meselesine dair burada cereyan eden hafi celsede gerek sahibi takrir Mebus efendilerin, gerek diğer zevatın izhar ettikleri arzu üzerine bendeniz de kürsiye gelmiş ve Samsun'da hüriyetlerine tecavüz edilen elli altı kişinin bu muameleye düçar olmaları için hiç bir sebebi kanunî mevcut olmadığını Meclisi Âlinize arzetmiştim. Bunun üzerine, Meclisiniz, hatırımda kaldığına göre Erzincan Mebusu Emin Beyin takririni nazarı itibare aldı ve o takrir üzerine Nurettin Paşanın vazifesine nihayet verdi ve kendisinin de tahtı muhakemeye alınmasına lüzum gördü. Karar bundan ibarettir.

Binaenaleyh bu karardan geriye dönmeğe hiç bir sebep yoktur. Heyeti Vekile bu karar üzerine kendisini bu celsede mevzuu bahis olan mesele için tahtı muhakemeye almak ve tahkikata esas olacak evrakı tahkikiyeyi tetkik etmek ve kendisini muhakeme eylemek üzere keyfiyeti Müdafaai Milliye Vekâletine havale etmiştir. Bendeniz Dahiliye Vekili sıfatı ile Nurettin Paşanın Samsunda bulunan elli altı kişi hakkında gösterdiği gayri kanunî ahvali müş'ir evrakı da Müfaai Milliye Vekâletine tevdi ettim. Binaenaleyh diğer hususat için lâzım gelen evrakı Müdafaai Milliye Vekâleti cemedecektir ve kendisini isticvap eyliyecektir. Fakat bu müdafaatın yapılacağı yer, zannederim, kendisinin muhakemeye çekileceği mahkeme huzurudur. Binaenaleyh başka yapılacak muamele yoktur. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim; Nurettin Paşadan bir telgraf var. Bu telgrafın Mecliste okunmasını rica ediyor. Riyaset de Meclisinize arzu malumat etti.

Şimdi bu bapta iki teklif var. Birisinde deniliyor ki, Koçgiri heyetini bu Samsun mesailine memur edelim. Diğeri Hafız Mehmet Beyin teklifi. Hafız Mehmet Bey diyor ki; Meclisi Âli Samsun'a bir heyet göndersin. Gerek Nurettin Paşa hakkında, gerek Nurettin Paşanın temas etmek istedikleri diğer zevata ait bütün mesaili tetkik etsin.

Müsadenizle Koçgiri'ya gönderdiğiniz heyete ait bir şeyi arzedeyim: Heyet buradan müfarekat ve bendenize arzı veda ederken dediler, ki Samsun mesailinin tahkikini bize havale etmek lâzım gelirse Meclisin rey ve tensibi olmadıkça iş'ar üzerine biz bu meseleye vazı yed etmeyiz. Bunu bendenize hususî olarak söylediler. Bunu Meclisi Âlinize malumat kabilinden arzediyorum.

Şimdi üç şık var. Bu meseleyi Dahiliye Vekili Fethi Beyin teklifi veçhile Müdafaai Milliye Vekâletince yapılacak tahkikatın ikmaline talik edelim, bir. Bir de verilen takrir mucibince Koçkırı'ya giden heyete havale edelim iki. (Kabul sadaları) Üçüncü şek Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Beyin teklifi veçhile Samsuna yeniden bir heyet gönderelim. (Ret sadaları)

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim; heyet yalnız Nurettin Paşa hakkında tahkikat yapacaktır. Bendeniz diyorum ki bu giden Heyet hem Nurettin Paşa hakkında tahkikat yapsın, hem de Nurettin Paşanın iddea ettiği şeyleri tahkik etsin. Yani elli altı kişi hakkında iddeası var ya, onu tahkik etsin. Benim teklifim budur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Hayır hayır buraya gelecektir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Rica ederim, istirham ederim; gayet mühim mesele karşısında bulunuyoruz. Meclisi Âlinize şu telgrafla vukubulan müracaat bir şikâyetname makamındadır. Kendi aleyhinde Meclisi Âlinizden çıkan mukarreratı müdafa değildir. Çünkü eğer bu adam Meclisin teşrii, icrai salahiyetini bilmiyecek kadar cahil idi ise kendisinin hakikaten yapmış olduğu işlerde ne derece alâkadar olduğu ayrıca tetkik edilmek icabeder. Lâkin Hafız Mehmet Bey buyuruyorlar ki Samsuna ayrıca bir heyet gitsin; Pontüs Hükûmeti meselesinden dolayı tahkikat icra etsin. Evet Pontüs meselesinden dolayı tahkikat icra edecek ama, bu adamın şikâyetinde, ihbarında iki muhterem Mebusun da ismi var. Bu iki muhterem simaya sürülen lekeyi orada tahkik ettirmeğe nizamnamemiz müsait değildir. Bunu temizlemek için bir şubeye havale etmek Koçkırı heyetine bu tahkikatı ikmal için emir verilmek lâzımdır. Rica ederim mebusların şahısları muhteremdir. Tahkikat için oraya heyet gönderilmesine lüzum yoktur. Onun için teklif ediyorum. Bu mesele bir şubeye havale edilsin.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Müsaade buyurunuz efendim. Beyler, eğer heyetin mahallinde yapacağı tahkikatta sui zan tebeyyün ederse ben derhal istifa edeceğim.

MUSTAFA BEY (Tokat) — İstifa ile olmaz; ip, ip.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Orada yani mahallinde tahkikat yapılsın; burada tahkikattan bir şey çıkmaz rica ederim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim; bu meselede Nurettin Paşanın yazdığı şu telgrafın mahiyeti burada Meclisin ittihaz etmiş olduğu karar aleyhinde bir şey değildir. Diyorlarki, yaptığım icraatta Hükûmet benimle müttehittir. Bunu dermeyan etmekle demek istiyorlar ki eğer benim yaptığım işler yolsuz ise, mugayiri kanun ise bunu sizin itimat ettiğiniz Hükûmetin reyiyle yaptım. Şimdi mesele bundan ibaret olduğuna nazaran bu cihetin tahkiki için orada bulunan heyete emir veririz. Bunu tahkik eder, mesele bundan ibarettir. Bu başka bir mahiyeti haiz değildir. Esasen tahtı muhakemeye alınmış demektir. Onu zaten kendisi talep ediyor. Bu talebi yapmış olmakla bu meseleyi de halletmiş demektir.

HAMDİ BEY (İzmit) — Efendim; geçenlerde Nurettin Paşa meselesi mevzuu bahis olduğu zaman tesadüfen vakıf olduğum bazı vesaiki, hakayiki Meclisi Âlinize arz etmek ve Heyeti Celilenizi tenvir etmek istemiştim. Söz aldım, maatteessüf söylemek nasip olmadı.

Şimdi efendiler bendeniz bütün şikâyatı bir noktada hulâsa ediyorum. Anlıyorum ki gerek Hafız Mehmet Beyin ve gerek arkadaşlarının şikâyet ettiği nokta ordu kumandanlarının salâhiyeti fevkinde icraat yapmaktır. Bu noktada bendeniz de hakikaten kendileriyle beraberim. Fakat ordu kumandanlarına salâhiyet bahşeden elde bir kanun vardır. O gün de bendeniz bunun ref'ini talep edecektim. Hafız Mehmet Beye insafla sorarım ki kendileri Adliye Vekili iken Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri; Mithat Beyi yalnız bir gazeteye makale yazdığından dolayı divanı harplerde, mahkemelerde vesair yerlerde süründürmüştü ve zannediyorum ki haklarında istizah vaki olmuştu. Aynı Hafız Mehmet Bey bugün ... (Şiddetli gürültüler)

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — İşi mugalataya dökmekte mana yoktur, beyefendi.

HAMDİ BEY (Devamla) — O zaman Kâzım Karabekir Paşanın da (Gürültüler) kumandanlıktan çekilmesini talep etmişlerdi. Onun için efendiler; Hükûmetin muayyen ve kat'i bir siyaseti olur. Meselâ bir hükûmet tehcire ya taraftar olur, yahut olmaz. Taraftar ise verdiği emri ifa eden bir memuru azletmez. Halbuki biz öyle yapmıyoruz. Bir adama diyoruz ki; ne için tehcir yapmadın, azlediyoruz.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Öyle şey yok; burada söylemediniz.

HAMDİ BEY (Devamla) — Vardır efendim, tehcir meselesidir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Yok, öyle şey burada efendim.

HAMDİ BEY (Devamla) — Halbuki bu bana kanunen verilen bir haktır.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hangi kanun?

HAMDİ BEY (Devamla) — Bu hakkı istimal ederim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hangi kanun, hangi haktır. (Şiddetli gürültüler)

BİR MEBUS BEY — Reis Bey o söyledi, biraz da dinlesin. Burası yalnız Hafız Mehmet Beye mi verildi?

HAMDİ BEY (Devamla) — Şimdi Nurettin Paşanın bir çok fenalıklarından bahsediliyor. İhtimalki doğrudur. Bendeniz şahsını müdafaa edecek değilim. Yalnız o zat diyor ki, Nurettin Paşanın fenalığı vardı. Mademki öyledir; arkadaşımız orada mezun bulunuyordu. Şimdiye kadar bize bunu yazması, anlatması lâzımdı. Halbuki Nurettin Paşa müdafaatında diyor ki, bunları tehcir ettiğimden dolayı burada teşekkül eden Rum Muhibler Cemiyeti - eğer doğru ise, vebali kendisine aittir, bunu tetkik etmek lâzımdır - buna mani olmaya kalkıştı. Sonra efendiler mesele İstiklâl Mahkemesine tevdi edilmiştir. Bu meselenin içinde iki mebus mevcut olduğundan dolayı evvelâ Meclisi Âliden bir karar istihsali lâzımdır.

REİS — Efendim; esasını müzakere etmiyoruz. Gönderilecek heyet tahkik edecek.

HAMDİ BEY (Devamla) — Efendim, bendeniz diyorum ki bir çok mesaile muttaliim. Bunları Meclisi Âliye arzedeyim. (Gürültüler) (Dinleyelim efendim, dinleyelim. Öyle şey olmaz, devam sesleri) Meselâ Nurettin Paşa Ordu Mutasarrıfını tehcir aleyhinde bulunmak dolayısiyle azlini talep ve vazifeden çektiriyor. Bu istizaha vazı imza eden Ziya Hurşit Bey biraderimizin ifadesinden (Gürültüler) (Devam sesleri) sonra Nurettin Paşa diyor ki ben bir takım eşhasın seyahatlerini takyit ettim ve bu bence lâzım idi. Fakat buradaki maksadım şu idi. Acaba bu ahvali fevkalâdede her yerde bir çok zevatın seyahatı takyit edilmemiş midir? Eğer seyahatı takyit etmek bir cürüm ise, zannederim, burada Dahiliye Vekâleti seyahatinde mahzur gördüğü eşhası da takyit ediyor ve hatta en küçük memurlara varıncaya kadar lüzum görürse seyahat varakası vermiyor. Bu bir cürüm müdür? Sonra Nurettin Paşa bu meseleyi İstiklâl Mahkemesine havale ediyor. Meclisi Âlinizden bir karar alması mecburiyetindedir. Çünkü işi başka türlü

tesviye edemiyor. Meselenin inkişaf etmesi lâzımdır ki İstiklâl Mahkemesi diğer eşhas gibi bunları da muhakeme etsin. Binaenaleyh bendeniz hulâsaten arzediyorum, ki herhalde bitaraf zevattan mürekkep olmak üzere bu meselenin tahkiki için üç veya dört zattan mürekkep bir heyetin Meclisi Âliniz tarafından mahalline gönderilmesini rica ederim.

REİS — Efendim; iki fikir var. Birisi bir heyet göndermek. Diğeri de Koçkiri heyetine havale etmek.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Müsaade buyurun, usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Okunan bu evrak üzerine burada bir karar verilmek iktiza etmeyeceğini zannediyorum. Çünkü okunan evrakın bir umdesi var. Bu adamın Meclise yazmasında kendisinin bir fikri var. Bunları mahalline söyleyebilir ve gönderebilirdi. Meclise yazmasında bir umde var. Arkadaşlarımızdan birisi hakkında isnadatta bulunuyor ve bunu Meclise bildirmek istiyor. Bunun üzerine şöyle olsun, böyle olsun demeye hacet yok. Bu adam ya muhiktir veya müfteridir. Eğer müfteri ise cezasını çeker. Çünkü hiyaneti vataniye isnat ediyor. Binaenaleyh bu meselede kendisi de Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince hiyaneti vataniyeden dolayı mahkûm olması lâzım gelir. Binaenaleyh bunda Meclisin bir karar vermesine lüzum yoktur. Eğer o zat isterse bu benim hakkımda iftira ediyor diye kendisi hakkında Meclisi Âliye müracaat eder. İstemezse müracaat etmez ve şu evrak kendisi muhakeme edecek mahalle tevdi olunur. Meclis; burada benim hakkımda iftira ediyor diye tahkikat olmaksızın, tahkikat heyeti göndermesin. Çünkü bu adam hakkında muhakemat dairesinde tahkikat ve tetkikat yapılıyor. Meclisten tekrar bir tahkikat heyeti gönderilmesini istemiyoruz. Çünkü Meclis onu azletti ve mahkemeye sevketti; bitti. O adamın bir umdesi vardır ki refiki muhterememiz hakkında bir isnadatta bulunuyor ve bunu Meclisi Âliye bildirmek istiyor. Yazdığı şeyde umdesi budur. Burada yapılacak şey; kendi aleyhinde hiyanet isnat edilen zat; bu muhik değildir; iftiradır demesi ve kendisinin müracaat etmesi lâzımdı. Binaenaleyh Hafız Mehmet Bey bu şekilde müracaat etmek vaziyetinde değildir. Ben böyle şey ediyorum.

EMİN BEY (Bursa) — Nurettin Paşanın olduğu kadar arkadaşımız Mehmet Beyin de hakkı vardır. Meclise müracaat etmiştir. Binaenaleyh bunu dinleyelim. O da talep ediyor. Binaenaleyh diliyelim de ona göre.

BİR MEBUS BEY — Herhangi maznunun hakkını müdafaa etmek hakkıdır.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Arkadaşımızın hukuku ne kadar muhterem ise diğerinin de o kadar muhteremdir.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Öteki adam kalsın demiyoruz efendim.

Hafız Mehmet Beyin müracaatı bu şekilde olamaz. Hafız Mehmet Bey bir takrirle, - çünkü kendisi mebustur - bir takrirle benim hakkımda tahkikat yaptırınız diye kendisi müracaat eder, tahkikat yapınız der. Kendisinin müracaatı üzerine tahkikat yapılır, yok kendisinin müracaatı yoksa heyeti âliyeden yapılan tahkikat aleyhine zuhur ederse Meclise bildirilir, Meclis de o vakit resen meseleye bakar. Bugün müracaat kendisine aittir.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Reis Bey müsaade buyurun, rica ederim. İstiklâl Mahkemesinde bulunuyordum. İzahat vereceğim. (Kâfi sesleri)

REİS — Efendim; Heyet devam etsin derse söylersiniz. Efendim müzakereye devam edeceksek söz Basri Beyindir.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Efendim; meseleyi söyleyeyim. Mesele anlaşılsın.

REİS — Efendim; müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Efendim vazifem; söyleyeceğim bunları. İsbat edeceğim, rica ederim. Samsun'da, burası Pontüs Hükûmetidir, alçak, namussuz Türkler gidiniz, diyor. Umum Samsun ahalisi buradadır. İngilizler Samsun'a gelirken Aleksandr ihtiyar oğlu ... O günü Hükûmet konağına geliyor ve diyor ki; sizin burada yeriniz yoktur. Altmış iki bin lira topluyor. Aleksandr'ın imzası da vardır. (Ne diyorsunuz anlamıyoruz sadaları) Bu evrak İstiklâl Mahkemesindedir. Efendim Mütarekeden sonra İngilizler Samsun'a çıkarken Aleksandr buraya geliyor, çıkınız buradan, Hükûmet teşkil ettim, bu belediye dairesi de Pontüs Hükûmetinindir, diyor. İstiklâl Mahkemesine şehadet etmiştir. Rica ederim, dinleyiniz bunu. Yüz on iki kişi ayni şey ile. Merzifon'da 317 senesinden beri teşkilât yapılmış. Bunları çıkardık, bunları kâmilen, bu evrakları kâmilen Nurettin Paşaya devrettik. Sonra Aleksandr'ı beraet ettiriyor, bırakıyor. Eline de vesika veriyorlar. Rica ederim, mahkeme gidiyor, Aleksandr'ı yakalıyor. Açık celsede muhakeme ederken Aleksandr diyor ki bu vesika bana 30 000 liraya mal olmuştur. İkinci günü yirmi üç kişiyi idam edi-

yorlar. Nedir bu? Artık üst tarafına vicdanınız hâkim olsun.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz. Samsun'a bir heyeti tahkikiye göndermek var. Samsun'a bir heyeti tahkikiye gönderilmesini reyinize arzedeceğim. Samsun'a Meclisi Âlinizden bir heyet izamını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Lütfen indiriniz beyim.

Koçkırı'ya giden heyeti tahkikiyeye bu işin havale edilmesini arzu edenler lütfen ellerini kaldırsın. Koçkırı heyetine havalesinde daha fazla rey var efendim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — O halde emir verelim, evvelâ Trabzon'a gitsinler.

REİS — Efendim; bu mesele de bu suretle hitam buldu. Koçkırı heyetine yazarız, Samsun meselesini de tahkik edeceksiniz deriz. Eğer Koçkırı heyeti iş çoktur derse, o vakit Meclisi Âlinize arzederiz.

Efendim, içtima bermutat perşembe günü. Celseyi tatil ediyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI (1)

YÜZONBEŞİNCİ İÇTİMA

22 Teşrinisani 1337 Salı

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad evvelce azlile tahtı muhakemeye alınmış olan Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'dan mevrud iki kıta telgraf kıraat ve bu mevzu üzerinde cereyan eden müzakere kâfi görülerek verilen muhtelif takrirlerden Samsun'da mütehaddis vekayiin Koçkırı heyeti tahkikiyesi tarafından tahkik olunmasına dair olan Ali Rıza Beyin takriri ekseriyetin kabulüne iktiran ederek Perşembe gününde içtima olunmak üzere celseye nihayet verilmiştir.

Reis Hasan Fehmi — Kâtip

---

(1) 3.12.1337 ve 6.12.1337 tarihli 121 ve 123 ncü in'ikat zabıtlarını ihtiva eden 13/70 ve 13/71 sayılı dosyalar bulunamadığından işbu zaptı sabık buraya konmuştur. Mustafa Nuri Ünver

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	444
2. — İSTİZAH	444
1. — Ordu levazımatına dair Müdafaai Milliye Vekilinden istizah	*444:445*
3. — SUALLER VE CEVAPLAR	
1. — Eskişehir'in hini tahliyesinde terkedilen şimendifer, alat ve edavat hakkında Nafıa Vekilinden sual takriri	*445·451*

Cilt : 15

124 ncü İnikat, 2 nci Celse

YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

8 Kânunuevvel 1337 Perşembe

İkinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi

Kâtip : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — (Celse küşat edildi.)

1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI (1)
2. — İSTİZAH

1. — Ordu levazımatına, vaziyeti harbiye ve askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden üç istizah takriri

REİS — Ordu levazımatına, vaziyeti harbiye ve askeriye ile alakalı mevzuları müzakere etmek üzere celsei hafiye akdi talep edilmektedir. Takriri okuyoruz.

(Takrir okundu)

REİS — Efendim evvelâ celsei hafiye 18 imzalı bir takrirle teklif edildiği için bu takrirle diğer bir takrir daha varki Erzurum Mebusu Salih efendinin sekiz maddelik bir takriridir. Bunların bir celsei hafiyede müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi.

Şimdi efendim, izahtan maksat istizah mıdır, yahut umumi bir mesele şeklinde midir? Beyan buyursunlar. (İstizah sesleri)

MAZHAR BEY (Aydın) — Bendeniz de vazıı imzayım, istizah istiyoruz.

REİS — Efendim, istizah kabul edilmiştir.

Sonra yine Erzurum Mebusu Salih efendinin bir takriri vardır, gerçi celsei hafiyeye ait değildir Fakat mühim bir meseleye dairdir. Okunsun da Heyeti âliniz arzu ederse istizaha kalbederiz.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Reis bey; istizah vekilin huzurile mi kabul edildi?..

REİS — Hayır efendim, müsaade buyurunuz, istizah kabul edilmiştir. Efendim takririn serlevhasında «Zirde muharrer mevadın istizahının kabulünü teklif ederim» denilmektedir. Yani bu da bir istizah takriridir.

(Erzurum Mebusu Salih Efendinin takriri okundu.)

REİS — Reyinize arz ediyorum. Bu istizahı kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul etmeyenler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kimden Reis bey? Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri burada yoktur.

REİS — Müdsaade buyurunuz Hüseyin Avni bey. Efendim Müdafaai Milliye Vekâletinden istizahı kabul edildi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Erkânı Harbiye de dahil..

SALİH EFENDİ (Erzurum) — O da arkadaşlarını katar efendim.

REİS — Efendim serlevhayı bir daha okuyorum: (Zirde münderiç mevadın Müdafaai Milliye Vekâletinden istizahını teklif eylerim.) Bendeniz de bunu reyinize arz ettim ve kabul ettiniz. Şimdi Müdafaai Milliye Vekâletinden üç istizah var. Biri Kars Mebusu Ali Rıza beyin, biri de şimdi celsei hafiyeyi teşkil eden on sekiz zatın, birisi de şimdi okuduğum Erzurum Mebusu Salih efendinin takriridir. Bunları tevhit edelim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bendenizin de mecruh gazilere ait evvelden beri bir takririm var.

REİS — Efendim bu Müdafaai Milliye Vekâletine ait Tunalı Hilmi Beyin takrirleri var ise de diğer rüfekasının da esas istizah takrirleri olduğundan, istizah mevzuu bahis olunca sualler onun tahtı tesirindedir. Hepsini tevhit edelim, muayyen bir günde umumi bir müzakerede istizah sahipleri istizahlarını, sual sahipleri suallerini irad edebilirler:

Efendim, şimdi yalnız gün tayini meselesi kalıyor.

BİR MEBUS — Reis Bey bugün tayin ediniz.

---

(1) 71 nci Birleşim zaptı bulunamadığından zaptı sabık hulasası yoktur. M. Nuri Ünver.

REİS — Efendim; gün tayini meselesi; Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri burada bulunsalardı kendilerine tebliğatı yaptıktan sonra Meclisi Âliniz istediği günde izahata karar verirdiniz. Yalnız bir tehir için talep hakkı vardır. Yani karar tekrarı kati değildir. Vekil de burada yoktur, bir iki gün daha bekliyelim. Gün tayini hususunda tensip buyurursanız tebliğatımızı makama şimdiden yapalım. Fakat gün tayininde bir kaç gün daha bekliyelim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Refet Paşa Hazretleri gelmişlerdir. Cumartesi günleri içtimada kendileri gelsin, cevap versin.

REİS — Efendim, tebliğatımızı yapalım. Uzarsa Meclisi Âliniz istediği gün istizaha çekebilir. Efendim bu mesele bitti.

Nafıa Vekâletinden bir sual takriri vardır. Eskişehirin hini tahliyesinde terkedilen levazımat hakkında. Gerçi bu sual hafi celseye terkedilmiş bir takrir değildir. Fakat mühim bir şeydir, onun için aleni celsede okunmadan yalnız tebliğ ettik, fakat müderacatı oldukça mühimdir. Arzu ederseniz aleni celseye bırakalım. Takdir Meclisi Âlinize aittir. (Hayır hafi celsede sesleri)

3. — SUALLER VE CEVAPLAR

1. — Eskişehir'in hini tahliyesinde terk edilen şimendifer, alât ve edavat hakkında Nafıa Vekilinden Sual takriri.

REİS — Eskişehirin tahliyesinde düşmana terkedilen şimendifer levazımından bahsediliyor, okunsun takrirde. Arzu ederseniz celsei aleniye yaparız; Takriri okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

29 Teşrinisani 1337

29 Temmuz 1337 tarihli Makamı Riyasetten Nafıa Vekâletine muhavvel sual takririm cevaptan müstağni addedilmekle tekrarına mecburiyet hâsıl olmuştur. Şöyleki: Eskişehirin tahliyei müessifesi hengâmında Nafıa Vekâletine merbut şimendiferler idaresi tarafından vaki terahi veya kasdi muşir harekât dolayisile Eskişehirde bililtizam mel'un düşmana 3 lokomotif, 60 vagon, 12 ton yağ, 50 bin liralık odun, kolaylıkla nakli kabil iki fabrikanın işletme makinesi, İtalyadan son zamanda mübayaa edilmiş olan yüzbin liralık veya biraz noksan kırtasiye, şimendiferlere ait bilumum evrakı matbua, hatta kasa ve hesabatı umumiye defatiri, Anbarlar dolusu zehair, bir hastahanenin kâmilen eşyası, pek çok eczayı tıbbiye, Avusturra tebasından iki kıymeteli mühendis, Eskişehir hattında müstahdem kuvvayı umumiyeye vakır anasırı gayri müslimden bulunan bilumum makinist, şef-tiren şefistasyon, muhabere memurları ve hat komiserliğine emaneten mevdu gayet kıymettar ve lüks sofra takımı bırakılmış ve bazı şeyler de ihtilâs edilmiştir.

Herkesin malumudur ki Eskişehirin tahliyesine 13 Temmuz 1337 de başlanmış 19 Temmuz 1337 de hitam verilmiştir. Bu hesaba göre Eskişehirin tahliyesi yedi gün, yani 168 saat devam etmiştir. Ve yine vesaiki resmiye ile sabittir ki Eskişehirde 13 lokomotif, 550 kadar açık, kapalı vagon ve sürat katarını temin edecek her şey mevcut idi. Bu vesaiti nakliyenin nısfına asker vaziyed etmiş olsa dahi nısfı diğerile vazifedaran vazifelerini yapmış ve yaptırılmış olsa idi şu 168 saat zarfında 250 vagonla Ankaraya İkiyüz, Polatlıya yüz otuz kilometre yakın olan Eskişehirde düşmana hiç bir şey terkedilmemiş olurdu. Ve belki Eskişehir tüccaranile sekenesinin eşyayı beytiyeleri dahi kurtarılmış bulunurdu. Maalesef Eskişehirde her şey terkedilmiş ve yalnız iki vagon rum fahişesi Ankaraya nakledilmiştir. Bunu kimse inkâr edemez, bir cürmü meşhuttur. Cümlemizin eseflerle malumumuz bulunan bu fenalıkların, cinayetlerin mürtekipleri hakkında ne gibi bir takibatı kanuniye Nafıa Vekâletince yapılmış ise lütfen Heyeti Umumiyeyi tenvir buyurmaları hususunda sual takririmin tekrar Nafıa Vekâletine havalesini teklif eylerim.

Erzurum Mebusu
Mehmet Salih

RAUF BEY (NAFİA VEKİLİ) — Efendiler, Erzurum Mebusu arkadaşımız Salih Efendi tarafından şimdi aynen okunan bu mealde Nafıa Vekaleteinizden bir sual takriri var. Sual takririni aldığım andan huzurunuza geldiğim şu ana kadar icra ettiğim tahkikatın hulâsasını Meclisi Âlinize arz edeceğim. Ve Meclisi Âlinizin bu kadar asabi olarak hukuku milleti müdafaa ettiğinizden dolayı evvelan teşekküratımı arz edeceğim.

REİS — Efendim müsaade buyurursanız bu aleni celsede verilmiş bir takrir olduğuna göre hafi celsede müzakeresini tensip buyuruyorsunuz değil mi?. (Evet sesleri).

RAUF BEY (Devamla) — Efendim, arkadaşımız Salih efendinin sual takriri iki kısma ayrılabilir.

Birinci kısmı Eskişehiri maalesef terki mecburiyetinde orada bırakılan Nafıa idaresinin şimendiferler Müdirlyeti umumiyesine ait bir takım vesaiti hareke ve müteharrike levazımından bahis buyuruyorlar. İkinci kısmı da tahliye için uzun ve müsait zaman olduğu halde bunlar niçin terkedildi diye sual buyurdular.

Birinci kısımda terki mevzuubahis olan makine ve vagonlar: Efendiler, bu baptaki tahkikatımdan bu ana kadar istihsal ettiğim malumat Eskişehirde üç lokomotif 50-60 arasında vagon terkedildiği anlaşılıyor. Bu üç lokomotiften birisi gaz ile müteharrik imiş. Gaz deposunda gaz mevcut değilmiş. Şu halde gazın ademi vücudu ve gaz mevcut olsa da gaz hazinesinin lokomotifin yanında bulunmaması bu lokomotifi başlı başına hareket ettiremiyecek bir halde bulunuyormuş. (Gürültüler) Rica ederim bitireyim, tekrar hazırım cevap vermeğe. Diğeri de tamirde imiş, üçüncüsü de tamiri icra edilmiş, tecrübe edilmemişmiş. Bunları hep imiş ile ifade ediyorum, kanaatımı söyliyeceğim, şimdi. Efendiler, bu lokomotifler orada imiş imkân ve zaman müsait olsa imiş kendileri hareket etmemiş olsa bile, diğerlerine bağlanır, buraya çekilebilirdi. ve buraya getirilirdi.

Diğer elli vagona gelince: Bunların bazı aksamı sakat ve bazılarının tekerleri sakat ve tamire muhtaç olduğu ve bu yüzden tahrik edilemediği söyleniyor. Bunların bir kısmı ve hepsi de belki böyle olabilir, tekerleksiz bir vagonu hiç bir makine sürükleyip getiremez. Şu halde bu lokomotif ve vagonların terkedilmesinin esbabı mucibesi olarak son tahriptireni hareket ettiği halde orada bırakılan bir memurun ihaneti mevzuubahis oluyor. Orada Recep isminde bir adam bunları tahrip vazifesile tavzif edildiği halde vazifesini ifa etmiyerek düşman tarafına iltihak edip ve bunları tahrip etmeden düşman eline geçirdiği mevzuubahis oluyor. Bu adam elde değildir. bu böyle de olabilir. Veyahut bazı kusurda bulunan memurinin kendi kusurlarını setriçin oradaki bir adama da isnat vaki olabilir. Yani Meclisi Âlinin istihdafı âdalet gayesine muvafık bir şey vardır. Bu tamik ve tahkik edilmeli. Asıl hakikat meydana çıkarılmalıdır. Düşman eline geçtiği bildirilen bir adama tekmil cürmü atfetmek doğru değildir. Bu tahkik edilmelidir ve edilecektir.

Muhasebeye ait kasa defterlerile kasa mevcudunun terkedildiğini bana ayrıca Salih efendi arkadaşımız isma ettiler. Takrir haricinde olarak, bunu da ayrıca tahkik ettim. Kasa defterleri gelmiştir. Kasada mevcut olanın bir kısmı da yanık olarak altı bin liraya kadar nakid de buraya nakledilmiştir. Ancak muhasebata ait bir çok evrakı orada terkolunmuştur. ve bu terkolunan evrakın sebebi terki tahliye için emir aldıkları zaman bunların tahliyesine lüzum gösterilmediği tarzda tahriri bir cevap almalarıdır. Bu noktayı da nazarı dikkatinize arzediyorum. Hulâsasını da şamil olarak tekrar edeceğim.

Takrirde levazımı sıhhiye mevzuubahistir. Levazımı sıhhiyeden de yedi bin lira kıymetinde olan eczayı tıbbiye sevkedilmiş ve orada bulunan hastane alât ve edevatı sıhhiyesi de buraya nakledilmiştir. Ancak hastahanede mevcut eşya nakledilememiştir. Bunun da esbabını neticede arzedeceğim. Dosyalar ve evrakı saireler yalnız mahrem dosyalarla muhasebeye ait kontratolar kurtarılabilmiştir.

Hıristiyan memurlar meselesine gelince: Hakikaten efendiler benim de bir kaç günlük vaziyeti tedkikim neticesi bugün bize memurin arasında çok lâzım olacak ve fakat sadakatı mevzuubahis olamıyan hıristiyanlar kalmıştır. Ancak bu memurların orada kalmasına sebep sabık Müdürü Umumi Halit Beyin yalnız müslüman memurlar Ankaraya hareket edecektir. Hıristiyan memurların istediği gibi hareketlerinde muhtardır demelerinden tevellüt eettiği tahkikat raporlarından anlaşılıyor. (Yalan sesleri) Evet bu böyle de olabilir. Aksi de varittir. Bunu tespit edecek esaslı tahkikat değildir.

MAZHAR BEY (Aydın) — Diğer memurların kimisini zorla tirene bindirdikleri sabittir, ihtiyare bırakılmamıştır.

RAUF BEY (Devamla) — Bu meyanda bir takım ahlaksız kadınların tirene bindirilmesi; zannedersem Zatı âliniz de takdir edersiniz ki tireni sevk ve idare eden daireye ait değildir. Şimendifer idarei umumiyesinin zabıtai ahlâkiye teşkilâtı yoktur. O halde muvafık ta görürseniz zannederim Nafiaya taalluku yoktur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Getirenler Kayseriye de götürdüler.

RAUF BEY (Devamla) — Şu halde münasip görürsünüz ki bunlar Nafia Vekâletinden sual edilecek bir keyfiyet değildir.

BİR MEBUS — Reis bey sual midir, istizah mıdır?

REİS — Sualdir efendim.

RAUF BEY (Devamla) — Şimdi efendim bu nâbeca ve bir kısmı da hakikat olan pek elim eşkâli Salih efendi arkadaşımızın sual takrirlerinde ifade buyurdukları gibi sekiz gün müddet zarfında ceryan etmemiştir.

Bu güne kadar elde ettiğim vesaiki resmiyeye istinaden arzediyorum ki Eskişehirin tahliyesi için Şimendiferler müdiriyeti Umumiyesinin elindeki zaman, kablezzeval saat onu yirmi geçeden badezzeval dörde kadardır. Zannederim beş buçuk saat kadar bir müddettir. Bu müddet zarfında, yine tahrikatıma müsteniden arzediyorum ki, Ankaraya yedi tiren tahrik edilmiştir. Takrirlerinde bahis buyurulan ve İtalyadan mübayaa edildiği söylenen levazımdan da zannediyorum, yirmi vagonu mütecaviz eşya buraya sevkedilmiştir. Bu eşya buradadır. Fakat cinsi, miktarı meçhul olan vagonlardan çıkarılıyor, tespit ediliyor. Ancak zayiat miktarile kurtarılan miktar o zaman tebeyyün ve tahakkuk edecektir. Bugün kati söyliyecek bir şey yoktur. Çünkü Sakarya muharebesinin araya girmesi bu mesaili tehir etmiştir ve işe geç başlanmıştır, bir müddet evvel başlanmıştır. İşte neticei tahkikatta arzu buyuruluyorsa Meclisi Âliye arz ederim. Şu halde Eskişehirin tahliyesi müddeti olan beş buçuk saatlik bir müddet zarfında benim bugünkü malumatımla takdirim, Eskişehirdeki fabrikaları sökup buraya nakletmek Eskişehirdeki bin beşyüz ton, ne tahmin buyurulsa, odunu buraya getirmek imkânı olamaz. Birde (1 500) ton da (150) ton da olsa tahliye emri olmadan buraya tahrik ve sevkedecek her memur bihakkın hiyaneti vataniye cürmüyle itham edilebilir. Vesaiti muharriye orada bulundukça ve odunların miktarı ne olursa olsun, behemmehal onların orada bulunması icabederdi. Buraya nakledemezlerdi. Mamafih Nafia Vekiliniz bu malumatı kâfi görmüyor. Garp Cephesi Kumandanı Paşa Hazretlerinin de muracaatı vakıası üzerine bir taraftan Müdafaai Milliye Vekâleti devam ediyor, bir taraftan da ben de tahkikatıma devam edeceğim. Ancak bizim tahkikatımızda müracaat etemek mecburiyetinde bulunduğumuz memurların bir kısmı Konyaya gitmişlerdir. Bu tahkikat kısmen de Konyada yapılacaktır. Bir zaman uzayabilecek, fakat emin olabilirsiniz ki bu tahkikatın neticesinde failler ve kasıtlar varsa meydana çıkarılacaktır ve bunlar bu milletin göstermiş olduğu itimadı suiistimal etmekle tecziye edileceklerdir. Bunu vade bilen lüzum görmüyorum Bu benim vazifei diniye ve milliyemdir. (Bıravo sesleri) Ayrıca da sizin bana tevdi ettiğiniz vekâletin vazifei asliyesindendir efendim. Başkaca bir sualleriniz varsa arz ederim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Gümüş evani meselesi, sofra takımı meselesi kaldı Rauf Beyefendi..

RAUF BEY (Devamla) — Efendim gümüş takımları hakkında müsbet veya menfi cevap verecek burada bir memur bulamadım. Malumu âlileriniz Müdürü Umumi sabık Halit Bey bu gün cephei harpte bir vazife ile meşguldur. Bu hususu da tespit ediyorum, tahkikata devam edeceğim. ve neticesini arzu buyurduğunuz derecede izah edeceğim.

REİS — Efendim Vekili sabık Ömer Lütfi Bey bu mesele kendi zamanına ait olduğu için söz istiyorlar. Fakat bilmem ilk defa vaki olan bir mesele olduğu için bendeniz reyinize arz edeceğim. Eğer suali makam namına telakki buyurursanız zaten vekil bey izahat verdi.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Hayır efendim. Bendeniz izah edeceğim.

REİS — Sual ve cevaba ait..

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yok efendim, sual cevaba ait olmaz. Usulü müzakere yoktur.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Teklifiniz vardır. Riyasete bir daha usulü müzakere yoktur diyorsunuz?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim benim sualimdeki eşhas kendi, Müdafaai Milliye Vekâletini işgal eden zevat. Bu meselede tutmıyorum. Yalnız bunları şu meselede tutuyorum ki; bunlar üzerinde tamiki mesai yapmamışlardır, yapmaları icabederdi. Bu bir cürümdür, ihanettir. Her kesin gözü önünde yapılmış bir meseledir ve ben bu meselede kendilerini mesul tutuyorum. Yoksa bilfül emir vermiştir yapmayınız, etmeyiniz diye, demiyorum. Fakat sualler çok noksandır. Cevapların hiç ona taalluku yoktur.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Cevaplar noksandır.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Suallerim de noksandır, fakat cevaplarda hiç ona tevafuk edecek bir mesele değildir. Bu mesele Ömer Lütfi Beyin mezun bulunduğu bir zamane tesadüf etmişti. Fakat gelir gelmez bu meseleye vaziyed etmesi lâzım gelirdi, yapmadı. Berveçhi peşin bunun canlı şahitleri Heyeti Aliyenizdir, ki hepiniz bilirsiniz. Altı gün mütemadiye Eskişehir tahliye ediliyor diye cayır, cayır buraya haber ediliyordu ve bu meselenin şahidi sizsiniz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Hepimiz gördük, işittik.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Bu gibi cinayetler bizde fukaranın başınadır. Fakat; Ordu Kumandanı da asmak, Nafia Vekili de asmak hatta bir kaç Mebus ta asmak icabeder ki şu memlekette adalet teessüs etsin. «Senden başlamalı sesleri' Benden başlayınız. Rica ederim efendiler, o kağnı arabaları ile nakliyat yapan kadınların gözleri doluyor. Yani bu

meseleyi elemle dinliyelim, gülerek dinlemiyelim. Eğer kalbinizde bir parça elem duyuyorsanız bunu ağlıyarak dinliyelim. Eskişehir beş günde tahliye edilmiştir ve siz bunun şahidisiniz. Yani resmen on beş dakika içerisinde tahliye emri verilmiştir ve tahliye yapılmıştır; diye suale vârit olan cevap. Bu meruddur. Eskişehirin tahliyesi esnasında lokomotif vesaire bırakılmış. Bunlar da muhtacı tamir vesaire idi. Muhtacı tamir değildi, tamirden çıkmış ve hazırdı ve Recep namında bir haine emrettiler ki teşhin et. On beş dakika bu vagonu teşhin ettireceğim ve tahrik ettireceğim dedi. Halbuki vazifedaranın bunun başında bulunması icabederdi. Recep denilen herif burada bir ambar memuru idi. Asıl memur vazifesini yapmayıpta Recebe tahmil etmesi ve bu cürmü de ona atfetmesini siz takdir buyurunuz, ki ne demektir?.

Şu Recebi de size arz edeyim. Eskişehirin sukutundan iki ay evvel Recep namında, birinci defa kerhaneci, ikinci defa dolandırıcı, üçüncü defa hırsız, dördüncü defa şuna buna böyle yapan, oğlan ve erkek getiren bir teres ki..

BİR MEBUS BEY — Efendi Hazretleri, bir parça nezahet.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Burada nezahet olmaz, celsei hafiyede. Efendiler, bu adam iki ay evvel ambardan eşya sirkat ettiğinden, iki ay evvel altmış, beş kalem eşya sirkat ettiğinden dolayı azledilmiş ve açığa çıkarılmış ve mahkemeye verilmiş ve iki ay şurada burada dolaştırıldıktan sonra bu adam yine memuriyetine iade edilmiştir. Esbabı iade ne gibi bir mel'anet olduğunu siz takdir buyurursunuz.

MAZHAR BEY (Aydın) — Bazı memurlar tarafından müdüriyeti Umumiyeye hain olduğu da bildirilmiştir.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Beyefendi Hazretleri, diyorlar ki Eskişehirde şimendifer memurları onbeş dakika evvel tahliyesi için emir almışlar. Bir kısım evrak bırakmışlardır. Fakat mahrem olan evrakı gizlemişler. Halbuki Eskişehirde evrakı matbuanın mahrem olanları kalmıştır. Yani tahrik edilen trenler le falan alay, falan fırka mevcudu neden ibarettir?

Sonra böyle kontratlara dair evrak kalsa da ehemmiyeti yoktur. Asıl mesele buradadır ki can alacak, kuvayı devleti temin edecek şeyler kâğıt üzerinde rapor halinde kâğıtlar kalmıştır. Bunu da burada ibraz edemem.

Sonra Beyefendiler; Maalmahcubiye arzediyorum ki iki vagon oruspu getirildi. Ben utanıyorum, çünki bizim gayemiz, azametimiz ve vicdanımız buna muhaliftir. Eskişehir kadınları şimendifer istasyonuna geldi. Hüngür hüngür ağladılar, rica ettiler, sızladılar, bunlar reddedildi. Bililtizam iki dane muntazam vagonla Rum orospusu getirildi

BİR MEBUS BEY — Kayseriye bile götürüldü.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurunuz, buraya geldikten sonra Kayseriye de gider, Erzuruma da dayanır. Sonra bakınız Yenişehirli mağdur, hamiyetli Mehmet Efendi namında bir adam Kuvayı Milliyeye bir çık hizmet etmiş bir adam eşyasını getiriyor ve diyor ki on yedi bin liralık eşyayı ticariyem vardır, ne isterseniz vereyim, bunu tahmil ediniz. Cevaben deniyor ki; yerimiz yok. Son olarak yalvarıyor ki yedi bin lirası Hükümete olsun diyor yine almıyorlar.

Sonra vagon meselesine gelince: Ben bugün fen adamı değilim. Fakat bunu da siz takdir ve müdriksiniz. Eskişehirden buraya 200 kilometrelik bir yol. Sekiz yüz tane vağonu orada niçin tuttular? Eğer müdürü umumi bir fen ve idare adamı olsaydı bunları Konyaya göndermesi icabederdi. Neden buraya getirdi?. Sonra orada odun terketti.

EMİN BEY (Bursa) — Nakli icabetmiyormuş.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Nakli icabetmiyormuş.. Emin Beyefendi siz daima vekilleri tutarsınız. Rauf Beyefendi dediler ki ellibin liralık odun emir verilmedikçe nakledilmez, gelemezdi. Nakli kabil değildir. Efendiler dün gelemezse kendilerini niçin unutmadılar da odunu bırakmayı unuttular? Beyefendiler, rahmeten lil-âlemin olanların vücudu mukaddeslerini yükledi, buraya getirdiler. Beş okka gaz ile bir kipriti odun için unuttular. Fakat kendilerini unutmadılar; getirdiler. Bu acaba kabul edilecek bir mesele midir? Vekâletlerden temenni ettiğim birmesele varsa bunda bir hınzırlık mevcut, bunu inkâr edecek kimse yoktur. Vekili sabık, vekili lahik bu meseleyi tamik etsin. Memleketin milletin şerefi namına iki tane adamı sallandırsınlar. Yani müdüri umumisinde de kabahat vardır, muhasebesinde de kabahat vardır, sairede de kabahat vardır. Bu bir cürümdür. Ben bu kadar arzediyorum. Mütebakisini sizin hamiyetinize bırakıyorum, istediğinizi yapınız.

REİS — Efendim, sual kısmı bitmiştir, sual kısmından bir şey kalmadı. Bundan sonra Meclisi Âliniz icrai vazifesinden dolayı umumi bir müzakere açmak isterse ayrı bir meseledir. Sual kısmı nizamnamemiz mucibince halledilmiştir. Bundan sonra Meclisi âlinin tekrar müzakere edip etemiyeceği kendi meselesidir.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Usulü müzakere hakkında arzedeceğim. Rauf Beyefendi kürsüden izahat buyurdular ve dediler ki; bu zamanı vekaletime ait bir mesele değildir, fakat vaziyed etmişimdir ve tahkikat yapacağım. Desteres olduğum malumat bundan ibarettir ve bundan sonra tahkika devam edecektir. ve mesulleri sorulacaktır. Konyada da adam vardır. Orduda da adam vardır. Eski müdür de cephede bulunuyor. Bugün oradan da soracaktır. Yani adeta kendi vazifei milliyesi olduğunu bize beyan buyurdular. Şu halde netice tebeyyün ettiği halde asılması icabeden adam varsa, ben şahsım itibarile ve Meclisi âlinizin de kanaatı öyle bir adamı astırmakta zerre kadar tereddüd etmiyeceğine kaniim. Müzakerenin devamı doğru değildir ve mesele kapanmıştır bence.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Salih efendi biraderimiz muttali olduğu bir takım sui istimalât ve yolsuzlukları Nafia Vekiline zamanile bildirdi. Bu suale şimdiye kadar cevap verilemedi. Burada aranılacak bir nokta var. Acaba Ömer Lütfi bey şimdiye kadar bir tahkikat yaptı mı, yapmadımı? Sualin merkezi sikleti buradadır. Şimdiye kadar ne için yapılmadı? Rauf beyefendi işe vaziyed ettikten sonra yani tahkikat yapıyorlar. Tahkikat devam edinciye kadar bunun hakkında bugün Ömer Lütfi beye sual teveccüh etmez.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Eder, ben kabul ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Zatı âlilerinin vekâlet sıfatile mesuliyetleri vardır. Bundan dolayı esasen mevzuubahs değil. Çünkü Vekil değillerdi. Mesuliyeti cezaiyede diğer tahkikat esnasında çıkarsa; ki burada da tesamüh var ve yahut taksir var; o vakit Ömer Lütfi beye söz verilir. Yahut mahkemeye sevkolunur. Bugün bilmem mesele bitmiştir. Tahkika devam etmektedir. Tahkikatın noksan kısmına muttali olursak gerek sahibi ve gerek bizler her zaman vekil beyden sorabiliriz. Bugün muttali olduğumuz hususta hakkında vekil bey tahkikatına devam etmesi için müzakereyi kâfi görelim. (Müzakere kâfi sesleri)

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Suale cevabın niçin tecehhür ettiğini müsaade buyurulmaz mı Meclise arzedeyim?; (Hayır sesleri) izah edeyim.

REİS — Efendim, bu sual meselesile alakadar olmamak üzere...

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Bir arkadaşımız kendi zamanına ait bir mesele hakkında Meclise izahat kabilinden olmak üzere... (Lüzum yok sesleri)

DURAK BEY (Erzurum) — Efendim, siz bir şey söylediniz. Meclisi âli isterse müzakere ederiz buyurdunuz. Bendeniz de usulü müzakereye ait söz söyliyeceğim. Usulü müzakereye ait söz istiyorum, vermiyorsunuz.

REİS — Şimdi yalnız bu meseleye alakadar malumat kabilinden Meclise izahat verecekler, yani meseleye tenevvür etmek için. Eğer Meclisi âli arzu etmiyorsa reyinize vaz edeyim.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Siz buyurdunuz ki müzakere açmak istiyorsunuz. Onun için biz de diyoruz ki usulü müzakereye dair sözümüz var söyliyeceğiz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendiler. Salih Efendinin bu sual verakasını aldığım zaman bendeniz buraya geldim. Bu suale cevap vermek üzere. O vakit makamı riyaseti işgal eden Adnan Beyefendiye müracaat ettim, hazırlanmış idim. Vakit bulamadılar. Başka mesele vardı, tehir ettim Sonra Salih Bey Kayseriye gitti. Uzun müddet orada kaldı. Salih bey orada iken bendeniz cevap versem tabii sual sakıt olurdu. Fakat bendeniz sabrettim. Suali iskata hakkım vardı, cevap vermedim ta nihayete kadar. Sonra benim istifam vukubuldu. Zannederim ertesi gün Salih Efendiyi burada gördüm, geldi. Cevap veremezdim bittabi. Senin bir sualin vardır, şimdiye kadar gelmemiştin, şimdi geldin, ben şimdi sana cevap verecek vaziyeti siyasiyede değilim. Mamafih sana hususi olarak cevap vereyim dedim. Orada sekiz on kişinin beyninde ben de beyefendinin takrirlerinde buyurdukları şeylere cevap verdim. Yani sebebi tecehhür bana birinci müracaatımda Riyasetin söz vermeğe vakit bulamaması ve sonra Salih Beyin Kayseriye giderek ta istifama kadar gelmemiş olması.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Tahkikata giriştiniz mi?

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Ha; şimdi tahkikat meselesine gelelim. Bendeniz Eskişehirin sukutu olan on dokuz günü ve on dokuz gününden daha bir hafta evvel buralara geldim. On dokuzuncu günü ya Çorum veya Sungurluda bulunuyordum. İstasyona geldiğim zaman Eskişehirin sukutunu haber aldım. Binaenaleyh, Eskişehirin sukutu halinde yapılması lâzım gelen tedabire dair kendim talimat verenlerden değilim. O muharebede talimat vermiş değilim. Fakat 1 ve 2 nci İnönü muharebelerinde verdiğim talimat vardı orada. Yani benim talimatımı

kıyas edebilirlerdi. O talimatla benim yerimi vekâleten işgal eden arkadaşım bilmiyorum talimat verdi, vermedi. Onu kendileri şey ederler. Şimdi bu vaka olmuş. Ordu ile muhabere edildi. Ordu tahkikat yapılmak için müdiri umumi olan Halit Beye emir veriyorlar. Aynı zamanda hat komiseri olan Halit Bey bu emri almış, geldi bana dedi ki: Efendim, bu mesele için ordu beni tahkikata memur ediyor. Halbuki ben bu idarenin müdürüyüm. Benim de naznun olmaklığım lâzım geliyor. Bu tahkikatı yapamıyacağım, onun için siz yapın dedi.

BİR MEBUS — O bahsin mevzuu esasen Halit Beydir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim. zaten Halit Bey; bu işte benim de kabahatim varsa tahkikatı ben yapmıyayım, dedi. Bunun üzerine bendeniz vasi tahkikata lüzum gördüm. Erkânı Harbiyei Umumiyeye, Müdafaai Milliye vekâletine birer tezkere yazdım, dedim ki: Bu mesele mühimdir. Yalnız Nafia Vekâletinin adamlarile bunu tahkik etmek istemiyorum. Erkânı Harbiyeden ve Müdafaai Milliyeden lazım gelen zevatı tayin edin, ben de Nafiadan bir kaç kişi tayin edeceğim, bu muhtelit heyetle tahkikat yapalım. Bu heyet teşekkül etti. Bir kaç gün devam eden bir tahkikat yaptılar. Tahkikatın bir sureti Erkânı Harbiyeye, bir sureti Müdafaai Milliyeye verildi. Bir sureti de orduya gitti. Zaten esnayı tahliyede şimendifer istasyonu şimendifer idaresinin elinde değildi. Şimendifer taburu Erkânı Harbiyei Umumiyeye aittir. Bu tahkikat evrakı elyevm beyefendinin dosyalarında vardır. Zannederimki beyefendi okumuşlardır, mütalââ buyurmuşlardır. İkinci defa şimdi yaptıkları tahkikat zannederim kısmen o zaman yapılmıştır.

Terk olunan eşyaya gelince; buyurdukları gibi orada elli bin liralık odun yoktu. Çünki bütün şimendiferlerin bütün hatları üzerinde bir ayda yakılan odunun kıymeti bile elli bin liradan aşağıdır. Fakat o zaman yedi yüz ton odun vardı. Yedi tren yola çıkarmak için bir hayli yaktıktan sonra bin beş yüz liralık odun bıraktık dediler bana ve ben bundan o kadar mahzun olmadım. Çünki odunsuz kalıpta makinelerin hepsi orada kalaydı o vakit daha fena olurdu ve daha müteesir olurdum.

Sonra kırtasiye, İtalyadan gelen iki yüz elli bin liralık eşya kalmıştır deniliyor. Bu mübalağalıdır efendim. (Halbuki bütün yekûn altmış bin lira arasında idi, yekün siparişler yüzbin liralık idi ve bu eşya vagonda idi, vagonla cer oldu geldi. Elli bin liralık diyorlar, bütün sipariş edilen malzeme yedi bin liralıktır.) (1) buraya gelmiştir. Üç vagon içinde hâlâ duruyor. Kalmış ise pek cüzi bir şey kalmıştır.

Sonra Recep on beş dakikada makineyi teshin ederim demiş. Bunun sözüne inanmışlarsa, hakikaten inanmışlarsa ipini ben çekerim. Bir makinanın ısınması için üç saat lazımdır. On beş dakikada ısıtırım diyen bir adama hiç bir âmir, onunla müşterek olmuşsa bile, inanamaz.

Recebin meselesine gelince; Recebin ismini, resmini zaten tanımam. Çünki ismini, bu meseleden sonra duydum. Çünki hiç bir zaman Eskişehirdeki depo şefini Nafia Vekili tayin etmez, müdiri umumiye ait bir meseledir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Size ait değildir bu mesele.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Yalnız ben sordum ki tahkikat esnasında bu adam kirli bir adammış. Niçin Eskişehirde bunu tayin ettiniz?. Dediler ki bu adama isnat olunan hırsızlıktı, mahkemede beraet kazanmıştır, ondan sonra tayin ettik.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beraet etmedi.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Sonra vagonların bir kısmı ne için Konyaya sevkedilmedi? Sekiz yüz vagonun niçin Eskişehirde kalıp Konya tarafına gitmediğini Salih Efendi soruyor. Bu vagonların ne miktarı Karahisarın bu tarafında ve ne miktarı Karahisarın o tarafında bulunacağı Erkanı Harbiyenin tertibatı neticesidir. Yani Erkânı Harbiyei Umumiye daima Karahisarın şarkında bu kadar vagon bulunacak, Cenubunda bu kadar bulunacak diye tezkereleri vardır. Beyefendi de dosyalarında bulmuştur. Sâniyen vagonların tamir mahalli Eskişehir olmak münasebetile bozulmuş ve muhtaçı tamir olan makina ve vagonlar bittabi oraya gelir. Eskişehirde bunları bırakmayarak geriye atmak meselesi vardır. Efendiler, vagonları atmak için makas çok yoktur. Eğer o zaman vagonların sekiz yüzünü birden, haydi yarısı nakliyatta idi, dört yüzünü birden hiç olmazsa geriye atay dılar. Vaktinden evvel geriye atmağa da imkânı fenni yoktu. Tahliye meselesini pek güzel buyurdular. Ordunun verdiği emirde tahribat yapmayın kaydı vardı, istasyon tahrip edilmesin diye emir vardı. Bendenizin başka arzedeceğim bir şey yok. Cevabın ve sualin esbabı teehhürü de budur.

---

(1) Hatibin söylediği rakamlar biribirini tutmuyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlık namına bir şey daha sorayım. Drini namında bir kadına sekiz on aydır inşaat bedelinden beş bin kuruş bir para veriliyor. Bu ne parasıdır ve bundan malumattar mısınız?

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Simai olarak malumatımı söyliyeyim. Kadının ismini bilmem. Bağdat hattı inşaat şirketinden bir mühendis; Fransızlar tarafından götürülmüş, fakat karısı da bu tarafta kalmış.. Bu mühendisin karısını; Bağdat hattının inşaat müdiri olan mösyö Mavrukudatu tahti himayesine almış. Mavrukudatu'nun kendi hesabına olmak üzere bu kadına para verdirmekte olduğunu simaen biliyorum. Yani kasadan ve muhasebeden değil.

Mavrukudatu maaşının dört yüz lirasını ay beay terkeder ve 350 lirası kalırdı. Bu üç yüz elli lira içinden bu kadına para verdirmekte olduğunu bana söylemişlerdi. Bir de burada şimendiferde müstahdem, benim bildiğim Avusturyalı bir ana, bir kız vardır. Muhasebede çalışırlar.

RAUF BEY (Nafia Vekili) (Sivas) — Efendim, Salih efendi buyurdular ki, sekiz gün tahliye devam etti. Bunu hepimiz biliyoruz; beş buçuk saat değil. Vallah bendeniz burada değildim. Sekiz gün mü devam etti, beş buçuk saat mı devam etti, bir şey diyemem. Ordunun emri buradadır, kendilerine de hususi surette söylemiştim ve göstermiştim.

Diyorlar ki: «19 Temmuzda kablezzeval, (öğleden evvel,) on saat ve 35 dakikada; Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerinin Riyaseti Saniyeye ve Müdiriyeti Umumiyeye tebligatında:

Madde 1. — Eskişehirin tahliyesine mübaşeret ve istasyon tahliye olunacaktır. İstasyonun tahribine hacet yoktur.» diye emir buyuruyor.

Şu halde müdiriyeti Umumiye istasyonun tahliyesine ancak o dakikadan itibaren başlıyabilirdi. Ahali gibi, bir takım muhtacin ve endişe eden sair insanlar gibi istasyonu tahliye edemezdi. Bu hak ve salahiyet, benim bildiğim, Müdüriyeti Umumiyede yok idi. Ordu kumandanı bu emri göndermeden tahliye etmesi vatana ihanet demek olabilirdi. ve bu salahiyeti kendisinde göremezdi. Ömer Lütfi Beyefendinin ifadelerinden anladığıma göre, tahrib yapılmamıştır gibi bir zan hasıl olmuş, öyle değildir efendim. Tahkikata başlanmıştır. Müdafaai Milliyede de sureti vardır. Onlar da müdavelei efkar ettim. Ancak ifade bizi tezat noktalara temas ediyor ve biraz da bana şahsen bir kısım diğer tarafı himaye ve siyanet eder gibi bir fikir geldi. (Bravo sesleri) Bunu tâmike mecbur oldum ve devam ettireceğiz. Ve arz ettiğim gibi Salih efendinin buyurduğu veçhile mutlaka adam asmak için çalışmıyacağız. Fakat her halde hepinizin ve hepimizin arzu ettiği adaleti zahire ihraç edeceğiz. Müsebbibleri varsa tecziye edeceğiz ve sui zan altında kalanlar varsa tebrie edeceğiz ve hakkını vereceğiz.

REİS — Efendim, mesele bitti. Aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar.. Aleni celse kabul edilmiştir. Celsei hafiyeyi kapatıyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

12 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	454
2. — İSTİZAH	454
1. — Ordu levazımatına, vaziyeti harbiye ve askeriye hakkında Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşanın izahatı.	454:466

Cilt : 15

126 ncı İnikat, 2 nci Celse

YÜZ YİRMİ ALTINCI İÇTİMA

İkinci Celse

12 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

REİS :

KÂTİPLER :

REİS — Celsei hafiye küşad olundu.
Geçen içtimaa ait zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

8 Kânunuevvel 1337 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilmükad ordu levazımatına dair Müdafaai Milliyeden vaki olan müteaddit sual ve istizah takrirleri kabul olunarak Vekâleti müşarünileyhaya tebliğine karar verildi.

Bilâhare Erzurum Mebusu Salih Efendinin Eskişehir'in hini tahliyesinde terkedilmiş olan şimendifer malzemesine dair Nafia Vekâletinden olan sual takririne Nafia Vekili Rauf Bey tarafından cevap ita olunduktan sonra celsei celsei aleniyeye tahvil edildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Muş
	Mahmut Sait

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Kabul olundu.

2. — İSTİZAH

1. — Ordu levazımatına, vaziyeti harbiye ve askeriye hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah.

REİS — Efendim istizah takririni Fevzi Paşa Hazretleri cevaplayacaklardır. Buyurun efendim.

FEVZİ PAŞA (ERKÂNI HARBİYEİ UMUMİ YE REİSİ) — Bir kaç gün evvel ordumuzun vaziyetine dair malûmat vermiştim. Bu malûmat neticesinde melbusatın noksanı yaptığım tetkikatta 30 bin kat elbisenin bir iki haftaya kadar İnebolu'ya ve bir iki haftaya kadar da Antalya'ya İtalya'dan gelecekti ve bu suretle ordumuz ilbas edilmiş olacaktı. Şüphesiz bu hususiaki tafsilâtı Müdafaai Milliye Vekili geldiği vakit söyliyecektir. Bugün benim söyliyeceğim düşmanın yaptığı tedarikât ve faaliyete dairdir. Malûmu âliniz efendim, bizim istihbaratımız üç Vekâletten geçiyor. Birincisi, Hariciye, kendi matbuat ve istihbaratı vasıtasiyle; ikincisi, Dahiliye, memurları. Efendim yalnız menabii arz edeceğim, tafsilata girişmiyeceğim. Aldığımız istihbaratın birincisi Hariciyenin menabii istihbariyesi ve memurları; ikincisi Dahiliyenin menabii istihbariyesi ve memurları ve memurini mahsusası, bunların içinde kullandığımız hafi memurlar vardır. Düşman ordusunda, her orduda olduğu gibi, adamlarımız vardır. Oralarda bizim memurinin haricinde bir memuriyette bulunuyorlar. Fakat bize hizmet ediyorlar. İngiliz ordusunda, İngiliz karargâhlarında İngilizlere sadık bazı anasır, doğrudan doğruya para ile satınalınmış bazı eşhas bizim menabii istihbariyemizdendirler. Daima birbirini haberdar ederekten toplu olarak neticeden bizi haberdar ederler. Bendenizin son ay zarfında düşmanımızın - Düşmanımız deyince Yunanlılardır. Düşmanlarımız dersek hepsini anlıyabilirsiniz. - yaptığı istihzarat arz etmek isterim. İstanbul'dan gelen raporlara nazaran (gazetelerin mütemadiyen sulhten bahsetmesine ve Gonaris'in sulh meselesi için Avrupa'da dolaşmasına...) (okudu). Bu meyanda şunu da arz edeyim. Düşman teşkilâtı harbiye yapıyor. Yeni fırka ilâvesiyle değil, üç tane müstakil fırkası vardı. Bunları da birleştirerek bir kolordu teşkil etti. Yunanlıların harben... (okudu) Yunan taarruzu icra edildiği zaman 168 000 kişi idi. Bütün Anadolu'da bundan 50 bin zayiat vermişti. Bu zayiatı sonradan doldurmuş olduğu anlaşıldı.. İşte efendim, bunlar muhtelif istihbaratın hulâsalarıdır. Efendiler bu sulh propagandasıdır. Malûmu âliniz Bekir Sami Beyi Avrupa'ya

Bu içtimada Reis ve Kâtipler belirlenememiştir.
M. Ünver

gönderdiğimiz sırada da böyle sulh propagandası olmuş, arkasından harp propagandası gelmişti. Aynı halin tekerrür ettiğini görüyoruz. Efendiler şunu da arz edebilirim ki bu malûmatın mühim aksamı Fransızlar tarafından bize veriliyor, hafi olarak. Efendiler bu maddeten gayri mümkündür. Yunanlıların menabi buna müsait değildir. Şüphesiz bu propaganda mahiyetinde olmakla beraber buna dair kararın Patrikhaneye iblağı bildirilmiş. (Okudu) Şimdi efendim, malûmu âliniz Yunanlılar şimdiye kadar Hıristiyan propagandası yapıyorlardı. Âlemi İslâma karşı Hıristiyanlık buğzunu ileri sürerek bu suretle Avrupa'yı arkasından sürüklemek istiyorlardı. Şimdi İslâmları da işe karıştırmak istiyorlar. Çerkezlere, Kürtlere birtakım propaganda yapıyorlar. Her türlü ifsatta bulunuyorlar. Fakat efendiler bunun en mühim ciheti ordumuzun ifsadı meselesidir. Şimdi gelirken almış olduğum bir haberi okuyayım. (Okudu)

Şimdi efendim ordunun ifsadı üç suretle oluyor. Birincisi; bizden esir ettikleri veyahut köylerden götürdüklerinin ellerine birer vesika verip bırakıyorlar. Bunlar serbestçe bizim tarafa geçiyorlar. Onlar memlekete geldikleri vakit de ilk yaptıkları şey Yunanlıların kendilerine iyi muamele yaptığını ve kimin esarette adamı varsa Yunan kumandanına bir kâğıt gönderdikleri halde derhal salıverileceklerini söylüyorlar. Memleketimizin hali tabiîde olmadığına en büyük delil budur. Dahilî sansürü kaldırdık. Orduya bir çok mektuplar geliyor, geriden ne duruyorsunuz diye.

Üçüncüsü efendim; birtakım kadınlar erkekler muhtelif şekillerde geriye gönderiliyor, muhtelif şekil ve kıyafette casuslar gönderiyorlar. Gerilerde casuslar ele geçerek - hatta kadın - İstiklâl mahkemelerine verilmiştir. Buna karşı biz şüphesiz tedabirden geri kalmıyoruz. Haber aldığımızı tutmaya uğraşıyoruz. Bunlar o kadar çoğaldı ki bir garnizonda hapislerini ordu kumandanı emretti. Kayseri Garnizonuna bunları göndermek bir nevi istirahat demek olacağından bu ciheti tecviz etmedim. Bunları Şark Cephesine göndermek istedim. Yunan lehine propaganda yapamıyacakları yerlere Elcezire'ye, Şark Cephesine bunları göndererek fenalığın önüne geçmek istedim. Sonradan fenalığı gidermek için orduya giren mektupların, zabitan tarafından hepsini birer birer görüp ondan sonra efrada vermesini emrettim.

NUSRET BEY (Erzurum) — Efendim bunları Şark Cephesi kabul etmez. Bunları İnâbad'a gönderin.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim, bunlara hain denmez. Bunlar cahildir. Sonra istirham ettim. Geriden kendilerine emniyetbahş mektuplar yazılsın ve o yolda propaganda yapalım. Bu gibi şüpheli olarak gelen adamları sıkı sıkı kontrol altına alıp memlekete sevketmeli. Ordumuz Yunanın bir taarruz hazırlığına karşı lâzım gelen emri vermiş ve hazır, müheyya bulunuyor. Ancak Heyeti Âliyenizden şunu istirham edeceğim. İngilizlerin sisteminden müsaade ederseniz burada biraz bahsetmek isterim. Bu arz etiğim menabiden peyderpey elde ettiğim malûmatın bir dosyası vardır. Onu bendeniz okudum. O dosyadan aldığım malûmatı, İngilizlerin şimdiye kadar yapmış olduğu ahvale mutabık olduğumdan burada arz ediyorum. İngilizlerin evvelemirde Saraya hulûl ederek Saray muhitinde bulunan bazı eşhası memleket dahilinde nifak ikaına sevketmişlerdir ve bu vesaik de elimizde mevcuttur. Bu birinci kuvvet idi.

İkinci kuvvet de malûmu âliniz Yunan ordusudur. Tamamen arz ettiğim vakit göreceksiniz ki bunlar bu iki kuvveti münavebeten istihdam ediyorlar. Evvelâ Yunan kuvvet, ki bu muntazam bir kuvvettir. Bunu saldırmadan evvel orduların gerilerindeki ihtiyatlarımızı ailesi kaydına düşürüp onların maneviyetini kırmaktır. - Bu efendim geçen sefer de böyle oldu, bu defa da böyle yapıyorlar. İngiliz sistemi... - Aynı propagandayı takibediyorlar. Yine bu dosya içinde elli kadar casus vardır ki bunlar sırf İngilizler tarafından Antalya'ya, Konya'ya, Mersin'e, Kilikya'ya ve bütün memleket içine sevk edilmişlerdir. Bazıları yakalanıyor, bazıları gelmemiştir. İslâm var, Hıristiyan var. Hatta kadın var. İngilizlerin bu usulü yeni değildir. Filistin Cephesinde de böyle yapmışlardır. Gerimizde Arapları isyan ettirdiler. Bu usul Avrupa'nın ananevi zulüm ve hiyanet usulüdür. Bunun başka manası yoktur. Bugün bu sönmemiştir. Aynen tatbik olunuyor. Müsaadenizle bugün bir hakikat arz edeceğim. Kıyası maalfarik olarak söylüyorum ve bunu itimadı kalp ile söylüyorum. Almanya ordularını Lüdendorf idare ediyordu. Bunun hatıratını okumuşsunuzdur, tekrar edeceğim. 1918'de muazzam yarmalarla yüzbinlerce esir alarak zafer şenlikleri yapılırken benim kalbim kan ağlıyordu. Sebebi; çünki Şarkta komünist cereyanı Ordumuzun intizamını bozuyor, Garpten sulh cereyanı milletin ve Meclisin bütün asabını gevşetiyordu. Filhakika bu korku çıkmıştır. Ordu muzafferiyet ortasında iken gördüğünüz sukutu azim meydana gelmiştir. Efendim, Heyeti aliyeniz yeni farkına vardı. Bundan bir iki hafta evvel gazetelerimizi okuduğumuz zaman her tarafı gül gülistan görüyoruz. Ben o vakit istihbaratı aldığım zaman karakış görüyorum. Uykum kaçıyor. Düşünüyorum ki istihbarat gelmese de ben

şu gazeteleri okusam da rahat uyusam. Acaba bu gazetelerdeki ihbarat avamı nas üzerine ne tesir yapıyor? Demek ki her şey bitti, sulh oluyor, her şeyi bırakalım diyorlar. Emin olunuz efendiler, bu ahali üzerinde morfin tesiri yapıyor. Asker yoktur. Bendeniz kıyası maalfarik dediğim noktayı arz edeceğim. Malûmu âliniz Süleyman Sami, İsmail Hakkı gibi Mustafa Suphi'nin yerine kaim olmuş, bunlar her suretle ordumuzu ifsadetmek için uğraşıyorlar. Garpten İngiliz propagandası geliyor. Her tarafta sulh olacak diyorlar. Birtakım adamlar gönderiyorlar. Yani öyle şartlar söylüyorlar ki insanın oynıyacağı geliyor. Misakı Millînin hepsini kabul edeceğiz diyorlar. Öyle ise daha ne kaldı? Diğer taraftan Misakı Millîmizden fedakârlık yaptığımız Fransız itilafına itiraz ediyor. Hakikî sulh isteyen adam bu itirazı niçin yapıyor? Misakı Millîyi kabul edeceksin, niçin bunu açıktan açığa söylemiyor da elaltından söylüyor. Sonra efendiler diğer bir propaganda vardır. Bu da gerek aynı zamanda bizim hariciye memurlarımıza ve gerek Samsun'daki Amerika telsizine verilmiş malûmattır. Bunlar hemen hemen yekdiğerini takviye ve teyid eyliyecek veçhile, İngiltere, İslanda meselesini halletmiştir, bundan sonra bütün kuvvei siyasiyesini Şarka tevcih etmiştir. İngilizin kuvvei siyasiyesi nedir? Bundan başka bir şey var mıdır? Bunun ilk eserini görüyoruz. Şimdiye kadar avuttukları Mısırlılara... Beyin bir mektubu vardır. Himayeden vaz geçmişlerdir. İngilizlerin bunu bir taraftan bize, muhtelif menabiden kulaklarımıza ihsas etmesi, bir taraftan sulh ile uğraşması bu sulhün pek bedava olamıyacağına, her halde kendi dediğini yaptırmak için Yunanlıları bir taraftan müheyyayı hücum bulundurmak, bir taraftan da kuvvei siyasiyesi - ki yalan, ifsadat, iğfalat ve ihtilâlat demektir - bir taraftan da gayet yaldızlı sözlerle bizi uyuşturmak, beş aşağı beş yukarı döktüğümüz kanları hedretderek Sevr Muahedesini kabul ettirmektir.

Bugün umumi vaziyeti Heyeti Âliyenize arz etmek lüzumunu hissettim. Yunan vaziyeti anlaşıldıktan sonra Cenuba ve Garba geçmek isterim. Fransızlarla yaptığımız itilâfname mucibince çekilip gideceklerdi. Fakat sırf İngilizlerin teşvikiyle Kilikya'da bir Ermeni meselesi çıkarmak istiyorlar ve bunu Amiral Bristol de bize şöyle bildiriyor... (Okudu) 20 000 İslâmın da heyecanda olduğunu işittik. Herhalde onlar İslâm olamaz. İngilizler tarafından para ile Adana'ya gönderiliyor. İslâmlar tarafından Ermenilere mezalim yapıldığını dünyaya ilân etmek için... Sonra efendim tabiî bundan Fransızlar da istifadelerini kaçırmak istemiyorlar. Hamit Beyin telgrafı vardır. Mücmelen okuyayım. (Okudu) Biz çıkarsak kıtal olur diyorlar. Şüphesiz Reis Paşa Hazretlerine bunlar yazılmıştır. Kendisiyle görüşecekler. Bizim yaptığımız itilâftan hiç bir fedakârlık yapacak değiliz. Bu da bizim aleyhimizde bir delildir.

Irak'a geliyorum. Süleymaniye'de Mustafa ve Hamdi paşalar aleyhimizde propaganda yapmak için teşebbüste bulunuyorlardı. Oradaki ahali tamamiyle bize muhip olduğu için bu propaganda hiç bir tesir yapmıyor. Oralar İngilizlerin şenaatini görmüştür. İngilizler Ermenilerin, Hıristiyanların hâmisidir. Onbin İslâm ve beş nasturi olan bir yere geliyor, nasturilere hakimiyet evriyor. Bunu görmüşlerdir bunlar. Onun için kandırmak güçtür. Simko namında bir Kürt vardır. Bizim tebaamızdan değildir. İran tebaasındandır. Bu bizim dostumuzdur. Naturiler Hıristiyan olduğu için İngilizler bu adama nüfuz edemiyorlar. Biliyorsunuz ki Emir Faysal'ı elde etmişlerdir. Onun vasıtasiyle bunu elde etmek istiyorlar. Tutulan mektuptan bir parçasını okuyayım. (Okudu) Bunlar Simko vasıtasiyle sokmak istedikleri İngiliz propagandasıdır. İzmir'de Yunanlıların himayesinde çıkan propagandalar da bu suretledir. Halifei Zişan vardır. Hurucu alessultandır diyorlar. Faysal'ın ağzından askere bu suretle propaganda yapıyorlar. Şüphesiz bunlar hakkında tertibat yapılıyor.

Şarka geçiyorum. Şarkta Rus'larla itilâfımız vardır. Fransızlarla itilâf yaptığımız sırada İngilizler bizi Ruslara jurnal ettiler. Propaganda yapıyorlar, bolşevikler sizin üzerinize hücum edecek diye. Ruslar soruyor nedir diye? Mukavele vardır, doğrudur, dendi.

Son verilen nota efendim. (Okudu) Mealini arz edeyim, diyor ki, siz Fransız kapitalistini kabul etmişsiniz. Bu suretle kapital sizi esir etmiştir. Mademki sulh etmişsiniz bundan korkarız diyorlar. İngilizlerin Ruslar aleyhinde yaptıkları propaganda yüzünden Rusların nazarında şüpheli bulunuyoruz. Bunun delili nedir efendim? Bunun delili Rus kuvvetleri Batum ve Tiflis'e gelmiştir. Batum'da idarei örfiye ilân eylemiştir. İslâm cemiyetlerini hapse sokmuştur ve Batum'da bize gönderilen cephaneleri tutmuştur. Vaziyetimizi gül renginde görmemeliyiz. Ben nasıl uymuyorsam Heyeti Âliyeniz de vaziyeti layıkiyle görerek, şimdiye kadar olduğu gibi, vahdetini bütün dünyaya ispat etmelisiniz.

Bir şey daha arz edeceğim. İngilizlerin bizim ahvalimizden ne gibi hisse aldıkları fıkrası vardır. Onu

da arz edeceğim. (Okudu) Efendiler görülüyor ki bunlar bize çok nüfuz etmişlerdir. Yunan muzafferiyetine bağladıkları bu kadar bel İnşallah tahakkuk etmiyecektir. Fakat şunu da arz edeyim ki bunların son fikrasından ya Yunanlıların... Veyahut çekileceğiz Bolşeviklerin idaresini kabul edeceğiz. Buna kadar gidiyor. Efendim, İngilizlerin askerlik hakkında büyük bir darbı meseli vardır. Bunu söyliyeceğim ve sözüme hitam vereceğim. İngilizler sözlerinde daima «nasıl dalgalar en büyük kayalara çarparak yorulmaz bir inat ile yıkılmaz kayaları yıkmak itiyadında olduklarını» söylemekle zevk alır bir millettir. Daima Heyeti âliyenize söyledim. İngiliz harbi yıpratma harbidir. Hal gösteriyor ki bizi de yıpratarak imha etmek istiyor. Bunu boşa çıkaracak ancak, ordumuzun demir gibi inzibata malik olması ve gerideki ahalimizin de tenvir edilmesidir. Fesat dalgalarının bir cezir halinde memleketimizden çekildiğini düşmanlarımıza İnşallah göstereceğiz.

ŞEREF BEY (Edirne) — Muhterem arkadaşlar, Erkânı Harbiye Reisimiz Fevzi Paşa Hazretlerinin bir lisanı mahremiyetle Meclise tevdi eylediği esrarı dinledik. Bendeniz vaziyeti hazıramız hakkında düşünebildiklerimi arkadaşlarıma arz etmek istiyorum. Mahmulü hata olsa da hüsnüniyete makrundur, bildiğimi söyliyeceğim.

Geçen burada bir İngiliz heyetinin İnebolu'ya geldiğinden bahsedilmişti. Evvelâ sıra ile başlamak için İngiliz Hükümetinin siyasetini ve tarihi siyasetini baştan aşağı okuyunuz. İngiltere her ne yapmış ise ticaret için yapmıştır ve mutlaka ticaret işiyle girmiştir. Koca Hindistan'ı bir ticaret meselesiyle işgal etmiştir. Onun için İngilizler daima kendisini gizler. Maksadını daima başka gösterir. Biz de bunu ehemmiyetsiz addetmiştik. Hayır efendim, İngiltere sarsılan vaziyeti itibariyle kendisine bir vaziyet tayin etmek istedi. İngiltere'de bugün iki milyon işsizler alayı vardır. Bunları doyurmak ister. Hangi milletin kanı pahasına, hangi milletin zararı pahasına olursa olsun İngiltere'nin maksadı budur. Kendi kanı doysun; başkası ne olursa olsun. Binaenaleyh İngiltere bir kere ne yapacağını düşündü. Zannetmeyiniz ki düşünmedi. Hayır, düşünerek yaptı. Mutlaka her ne pahasına olursa olsun Türkiye'yi ezmekten başka yol yoktu. Bütün Alemi İslâmın alemdarı olan Türk milletini ezerse Hindistan kendi elinde, Irak kendi elinde, Suriye ve civarı Fransızlarda olsa bile onu da bir gün elde edecektir. Şu halde Mekke'nin Emiri de kendi elinde, Mısır da kendi elindedir. Ortada bütün İslâm âleminin nazarını diktiği bu Meclisi Âli, bu Hükümet, İslâm âleminin başında bayrak çekmiş bizler varız. O halde bunları ezmeli. Demin Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, İngiltere'nin tuttuğu yol belki kendisince doğrudur. Fakat biz bu tuttuğu yolu seddetmek için mi bunu yaptık? Bu ikinci derecede kalır. Şu halde İngiltere'nin tuttuğu yol Makamı Hilâfeti, yani İslâmların Hilâfetini kendi himayesi altında bulundurarak, işte bakın, İslâm âlemi sağdır; camileriniz, mabetleriniz, tekkeleriniz yerindedir, dedikten sonra bütün açlarını doyurmak ve bizi soymak için, Asya, Şark olmazsa İngiltere'nin malını satacak yeri yoktur. Onun için Şarkta İngiltere'nin bizi ezmesi kendisi için hayati bir meseledir. İngiltere bütün yaptığı şeylerde muvaffakiyetini katiyen casus teşkilâtına medyundur. Cihan Harbinde İtalya'nın harbe sürüklenmesi için İngiltere Hükümeti 22 milyon İngiliz lirasını Roma'da sarfetmiştir. Ve keza İngiliz casusu Afman İmparatoriyle yemek yemiştir. İngiltere'nin muvaffakiyeti sırf buna münhasırdır. Bu casusluk bizim aramıza da girmiştir. Unutmıyalım. Mustafa Sagir'i daha geçen gün idam ettik. Efendiler, tekrar ediyorum. Bugünkü Meclis tarihe karşı vazifesini yapacak dakikalar yaşıyor. Hissinize değil, asabınıza değil, fikrinize güvenerek işi muhakeme buyurunuz. Yoksa hissimizle bunu halledemeyiz. Bu casus teşkilâtını niçin yapıyor demektense onun casus teşkilâtını kırmak ve onu meyus ederek onun yaptığını bozmak lâzımdır. İngiltere casusunun bir noktasını ikmal etmek için bendeniz vakıf olduğumdan dolayı arz edeceğim. Birincisi; doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisinin işlerini anlamak, ordusunun işlerini anlamak ve ahalinin içinde kendisine uygun olan propagandayı yapmak, buna karşı gelen erbabı namusu kendi casusudur diye ihbar ettirip istiklâl mahkemesine sevkettirmek. Netekim geçen defa Garp Cephesinde geçen bir vakadan bunu istidlâl ettim. Yani bu da casusluk teşkilâtına dahildir. İngiltere casus teşkilâtı bu suretle hareket edecek ki aramızdaki nifaku şikakı artırsın. Binaenaleyh şimdi maksada girerek diyebilirim ki, Meclisi âliniz burada teşekkül ettiği vakitde bütün mekasıdı milliyesini yapmış olduğu Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile tespit etmiştir ve bunu ordu ile meydana getiriyor. Bir taraftan birini refettik, diğer taraftan bir cihazı idari vücuda getirdi. Yalnız Meclisin çekindiği bir nokta vardır ki Hükümet kabine usulü olmasın ve Meclisi Millî bir halde bulunsun. Fakat bir yerde çok hatamız var. Biz teşrii ve icraî kuvvetleri haiz olduğumuz halde yalnız teşrîî meclislere ait nizamnamemiz var. O Nizamnamei Dahiliye

ittiba etmek için de biz Heyeti Vekile ile olan münasebetimizi tanzim edememişiz. Heselenin esassızlığı buradan geliyor. Eğer teşrii ve icraî vazifeyi haiz olan Meclis Heyeti Vekile ile olan münasebet ve ona vereceği veçhelerden nıkatı temasını temin edecek bir nizamnamei dahilî vücuda getirmiş olursak vekillerle görüşebilirdik. Bu, meseleyi halledecektir. Mesele bundan dolayı sakat olarak devam edip gidiyor. Şu halde Meclis teşrii vazifesini bir tarafa bırakıyor. İcraî vazifesini de Heyeti Vekileye tevdi ediyor. Heyeti Vekile yürürken Meclis ona veçhe veriyor. Veçhe iki türlü olur. Siyaseti hariciyemizde takibedeceğimiz ana hat nedir? Bir gün Hariciye Vekili gelip de, siyaseti hariciyemiz hakkında bana bir yol gösterdiniz mi diyecek olursa ne yapacağız? Gösteremedik. Fakat bunu göstermemekle beraber - zaman ve inkılâp diyelim - zaman bizi öyle götürdü ki, hadisatın mantıkları bizi lâzım gelen noktaya götürmektedir. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisinin haricî ana hattı Garp değil Şarktır. Derlerki siyasette samimiyet yoktur. Bilâkis vardır. Teşekkül ettiğimiz günden beri Şark siyasetinin çizilen ana hattını samimî surette takibetmiş olsa idik ve bu siyasette samimî surette yürüse idik, o zaman katiyen böyle bir hadise olmıyacaktı. Çünki biz tam İnönü Harbini müteakip orta yere bir sulh sözü atılınca, Fevzi Paşanın dediği gibi, asabımız gevşedi. Keza Sakarya Muharebesini müteakip Franklen Buyyon'un buraya gelerek bize sulh yüzü göstermeseydi asabımız gevşemezdi. Buna şüphe yok. Halbuki iyi bilirsiniz ki Fransa mütarekeyi yaptıktan sonra meşhur kaplan Klemanso bile sulh sözünü tekellüm eylediği için kendi rüfekayı mesaisinden 159 kişiyi kurşuna dizdirdi ve hatta Tardieu sulh nam eserinde diyor ki: Elimde mendil ağlıyarak onları kurşuna dizdirdim. Anlara acıdım, fakat vatanımı kurtarmak için yaptım. öldürdüm.

Şimdî Franklen Buyyon bize sulh sözünü getirdiği için Buyyon'u titreten bir endişe oldu. O da Rusya idi. Bittabi tafsilâta lüzum yoktur. Çünki Rusya komünist esaslarını koyduğu vakit de yeni bir umde etrafında toplandı. Onunla işe başladı ve onun için ortaya çıkmış, diyor ki: Ankara Hükümeti teşekkül ettiği zaman onun ilân ettiği dâvanın esası, benim de mağdurların, mazlumların hakkı namına ilân ettiğim dâvanın bir eşidir. Vakıa onlar Bolşevik değildir, dâvaları itibariyle onlar da benim siyasetime uygundur. Bu noktadandır ki Rusya bize yardım etti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rusya'dan bu muahededen haberdar etmedi demem. Hariciye Vekâleti bittabi Rusya'yı son yapılan işten haberdar etmekle beraber Rusya düşündü. Yaptığımız muahede bittabi şimendifer imtiyazı, maden imtiyazı, mektep imtiyazı gibi para getirecek işleri vermeye başladık ve bunları vermekle Rusya'nın prensibi aleyhinde bulunduk. Çünki o vakit Rusya, Türkiye hem kapitalizme karşı harp ediyor, hem de sermayedarlara karşı yol vererek bizden iftirak ediyor ve memleketine sermaye sokuyor diye bizden uzaklaştı. Endişe verecek şüphe, her şeyi atarak doğrudan doğruya siyaseti umumiyemizin ana hattını çizmemiz lâzımdır. Maatteessüf çizilmemiştir. Zanneder misiniz ki Franklen Buyyon buraya ilk geldiği vakit İngilizler Afganistan'da kendi siyasetini çeviriyordu? Hayır. İngiltere Afganistan'la muahede yapmak için bir seneden beri uğraşıyorlar. Her şeye rağmen Afganlarla anlaşmak siyaseti yaptılar. Bunu yapmakla beraber, keza Fransızların bizimle yaptıkları itilâfnamenin kendilerince intifa edilecek noktalarını da aldılar ve kopardıkları yaygara ârizi bir yaygaradır . Çünki Fransız itilâfını İngiltere biliyordu. Eğer samimî ve dürüst bir siyaset takibetmiş olsa idi daha o vakit yaygarayı basardı. Daha o vakit ilân ederdi. Sustu ve itilâfname mevkii meriyete konacağı sırada gürültüyü kopardı ve bu yaygarasiyle yine İslâm âlemine bir kazık sokabilir miyim diye yaptı. Bu şüphesiz böyledir.

Sonra efendim vaktaki şöyle bir Sakarya Harbi yaptık. Asıl işin ruhu hassası burada. Sakarya Harbinden bugüne kadar geçen harpleri yaşayalım. Çok rica ederim, hepimiz tarih muvacehesinde mesulüz. Eğer, o günden bugüne kadar bir defa nazar edersek yaptığımız işler bir çok takrirlerin havalesi ve ufak tefek işleri görmekle vakit geçirdik. 1,5 - 2 ay müddet zarfında-Allah razı olsun-geçen gün Fevzi Paşa Hazretleri vaziyeti askeriye hakkında malûmat verdiler. Ondan sonra bugün geldiler, bize izahat verdiler. Söylerken bendeniz düşündüm. Biz bir Başkumandanlık Kanunu çıkardık. O Başkumandanlık Kanunu mucibince Meclis, orduyu tarsin edecek her türlü şeyi kendi Reisine tevdi etti. Derken Müdafaai Milliye Vekâletinden izahat ve hatta istizah başladı. Bu istizahı Başkumandan Paşaya mı yapacağız, yoksa Müdafai Milliye Vekâletine mi? Başkumandan Erkânı Harbiyei Umumiye Kumandanlığı mevzuubahis değildir. Bütün Meclisin bu işin başına geçerek bu işi başarması lâzımdır. Artık tarie karşı bu vazife yapılmamış derken, farz edelim, Müdafaai Milliye Vekili yapmadığı halde niçin yaptırmadık? Bize maddi mesuliyetten bahsetmek dalgaya bir şekli sahih vermek demektir. Fakat bunun mesuliyeti maneviyesi pek ağırdır. Geçen gün söylendi ki Müdafaai Milliye Vekâleti orduya el-

bise verememiş. Bendeniz tetkik ettim. Müdafaai Milliye Vekâleti orduya; Şubatta 125 bin kat elbise, 85 bin kundura vesaire vesaire vermiş. Bunlar rakamları ile sabittir. Şimdi verilmiyen şey nedir ve ne yapılması iktiza ederdi? Bir tek şey, bütün milletten ve bizden istenilen bir tek şeydir. Kendi tarihlerinde misli gelmemiş ve bir çok müslümanların buraya toplanıp yarattıkları bir şey vardır. O da bu Meclisin vaziyeti. Bu vaziyet hiç bir Meclise benzemez. Bu benzemiyen vaziyeti iyice anlamalı ve artık işe vaz'iyed etmelidir. Şanlı başlayan bu tarihi yine şanlı yaşatmalı veyahut bütün bu yük enkazının altında Meclisle beraber gömülmeliyiz. Bunun başka bir yolu yoktur. Biz burada oturalım, Dahiliye Vekâleti iş görmüyor, Nafia Vekâleti bunu yapmıyor, bilmem ne diye söyliyelim. Bu, olmaz. Acı bir şey söyliyeceğim. Mecidiye noktasında bir yüzbaşıdan bir mektup aldım Diyor ki, - Efendim sen milletvekilisin, beni buraya gönderdiler, çalışıyorum fakat tam yedi aydan beri maaş almadım, karımdan aldığım mektubu size gönderiyorum. - Mektubu okudum. Karısı diyor ki : Sen Anadolu'da vatanın müdafaası için çalışıyorsun, ben belediye süpürgecisi yazıldım, çocukları besliyorum. İşte en büyük vatanperver o kadındır.

Binaenaleyh; bırakınız biraz işlerimiz olmasın, teşkilâtımız olmasın, karnımız çok doymasın. Beş on tane kâğıt işimiz azalsın. Fakat yalnız asıl bir maksat vardır ki, o da düşmanı atmaktır. Bunu nasıl atacağız? Bunu atmak için evvelâ para. sonra para. yine para lâzımdır. Meclisin buna hayır dediğini duymadım.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Filan daireyi lağvedelim dedik de hepimiz gülüştük. (Gürültüler).

ŞEREF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Bir Dahiliye vekâletine, Sıhhıye vekâletine, Nafıa vekâletine arkadaşlar siz şimdi biraz oturiyle işimize bakınız, biz parayı orduya vereceğiz. Hepimiz bir iş başına geçeceğiz. Taksim edileceğiz. Hepimiz dairei intihabiyemize gideceğiz. Ordu bize vazife verecektir. Ne olacak, siz de biraz tatil edin desek, efendiler bir itiraz vârit olur. Bu suali mukaddere cevap vermek lâzımdır. Tatil ettiğimiz dakikada memlekette hayat durur. Tarihte aynen bugünleri yaşamış milletler vardır. Komünler yaşadıkları vâkit 14 daireye ayrılmıştı. 14 komisyon yaptı. 14 komisyonu her tarafa koydu. O asbetyalar (?) ki, memlekette para ediyordu, onlar da bir para etmedi. Fakat onlar işe vaziyed etti. Hatta asker yalınayak idi. Fakat 14 komisyon bütün işe vaziyed etti. Hatta değil - haşa huzuru âlinizden - bütün seciyei ırkiyesi başkasının âmalini tatmin olan kaltaban Yunan; hatta Avusturya'yı, Hollanda, Prusya ordularını tarümar ve perişan etti ve memleket fethetti. Memleketin maddi ve manevi bütün menabii tammesini elde etmeli ve doğrudan doğruya yürüyerek düşmanı denize dökmelidir. Bunu atmak için bizi bir şey korkutur.

Meselâ bir tarafta bir evin yıkıldığını, birinin öküzünün öldüğünü veya bir başka bir şey görünce pek hassas adamlar olduğumuzdan acıyoruz. Fakat efendiler zaaf yok. Muvaffakiyetin en birincisi zaaf göstermemektir. Diyecekler ki memlekette menabi yok. Aman efendiler böyle dersek düşmanın dediğini tasdik etmiş olacağız. Düşman ne diyordu? Yorgun Anadolu diyordu. Yavaş yavaş tüvanı tükenmiştir. Aman efendiler. zavallı Anadolu bir gün şimdiye kadar oturup rahat etmemiştir ki.. Bir gün rahat görmüş, bir gün kıhcını bırakmış değildir. Benim milletimin bu işi başarcağına imanım vardır. Binaenaleyh: İngiltere'de bir âdet vardır. Parlamento komisyon halinde toplanır. Yani mesaii umumiyesinden hariç olarak komisyon şeklinde toplanır. Devletin gayet mühim olan işlerini o komisyon müzakere eder. Son sözüm Meclisi Millî bu dakikadan itibaren her türlü vazifesini ifa edecektir. Vatanı düşmandan kurtarmak için hangi membalara müracaat edecekse ve neye vaziyed edecekse etmelidir.

Meselâ bir harp komitesi yapalım. Bunu bu işin başına koyalım. Beraber çalışsın, orduyu idare etsin demiyorum. Ordunun geri hizmetini ifa etsin. Şikâyetimiz geri hizmetlerindendir. Yoksa Mehmetçik vazifesini yapıyor. Bize arka hizmetleri lâzımdır. Bunlara koşmak lâzımdır. Bizim ordumuzda menzilimiz yoktur. Ben çalıştım. Ali Rıza, Fikret, Ali Rıza Beyler buradadır. Ben nasıl sevkiyat olduğunu gördüm. Benim çahştığım işe halk koşuyor. İmanla koşuyor ve o işi yapıyordu. Çünki muvafık surette sevkedildiğine inanıyordu. Menzilin vaziyed ettiği şeyler görülmüyordu, yürümüyordu. Şiddetli emirler veriliyor, terhip ediliyor, tehdit ediliyor. Onun emrini ya komisyon reisi cebine koyuyor, yahut nokta kumandanı kulak asmıyor. Bunu ben gözlerimle gördüm.

Binaenaleyh şimdi biz bu işi kurtaracak isek iki iş vardır. Biri akıp gelen casus teşkilâtına zaif davranmamak lâzımdır. Bu casus teşkilâtı yaman bir şeydir. Bunun ufak bir misalini göstereyim. Vaktaki biz buradan panik zamanında hareket edeceğimiz zaman Haymana arkasında, Çiçekdağında bir teşkilât meydana getirmişlerdi. Başta Katil İlyas olduğu halde bu-

radan hareket eden mebusları kesmek için bunlar doğrudan doğruya Yunan ordusu arkasında İngilizler tarafından yapılmış bir teşkilât idi. Buna hiç şüphe yok. Bu teşkilâtı yoketmeli.

İkinci teşkilâta gelince; Meclis bu işleri hep bırakmalı, her şeye vaz'iyede ederek düşmanı sahile atmalıdır. Arkadaki hizmetler bozuktur. İşte bizim yapacağımız bunlardır. Memleketin ve milletin menabii kuvasını anlamak lâzımdır. Biz bugüne kadar uyuştuk, oturduk. Şimdi evvelâ yapacağımız şey bir harp komitesidir. Bu harp komitesiyle bu işe vaziyed edeceğiz. Ondan sonra propagandaya karşı bir komite yapacağız. Ona da irşat komitesi mi diyeceksiniz, ne diyeceksiniz? Ona da vaziyed edeceğiz. Memlekette istiklâl mehakimine kuvvet vereceksiniz. Bir kaç yerde daha açacaksınız. Zaaf göstermiyeceksiniz. Adle, istiklâle kavuşmak için zaaf yoktur. Büyük bir islâm vatanperveri diyor ki: Fevkalâde yaratılmış zevat için felâket mekteibinden büyük dershane olmaz. Biz felâket içindeyiz. Siz beni istediğiniz kadar muaheze edebilirsiniz. Tenkid etmek kolay, fakat iş yapmak güçtür. Bir harp komitesi yapalım. Müdafaai Milliye, Maliye Vekâleti gelsin buraya, mevcudum budur, param budur desin. Bir çare arayalım. Bir irşat komitesi yapalım. Halkı irşat edelim. Yani Türkiye Büyük Millet Meclisi düşmanı memleketten atmak için bizzat Hükûmete, herşeye vaziyed etmelidir.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim gerek Paşa Hazretlerinin ve gerek Şeref Beyin söyledikleri İngiliz propagandasına ve siyasetine ait olan mesaili icmalen, zannedersem, arkadaşların hepsi biliyor. Müfredatına vakıf olunmaz, o başka mesele.. Şu halde İngiliz propagandası bize ne kadar tesir ediyorsa onun mukabili olmak üzere bizim de bir propaganda tarihi açmak üzerimize vacip ve lâzımdır. Malûmu âlileri her derdin devasını bulmak şarttır. Tabip derde göre tedavi eder. Derdi biliyoruz. Derdimizi bilinmiyecek bir dert değildir. Biliyoruz. Fakat maatteessüf tedavisi müşküldür. Affınıza mağruren diyeceğim ki, biz bu derdi tedavi edecek kadar bir tabip olamadık. Şimdi hariçten akıp gelen casuslar halkın zihnini ifsadediyor. Orduyu - maazallah - ifsat etmek ihtimali vardır. Buna karşı orduya propagandacı, tashihci, mürşit göndermek lâzım. Fakat mürşidin söyliyeceği sözü filiyat tasdik etmekle kabulü mümkün olur. Mürşidin sözünü tasdik ettirecek filiyat var mıdır? Cepheye, nefeer söylediğimizde: Sen burada sebat edersen tarih namını söyle kaydedecek, böyle kaydedecek dediğimizde «Efendi, ayağıma, sırtıma bir bak.» diyecektir. O vakit o mürşit ona karşı ne diyebilecektir? Sözün tesiri olur mu? Sonra halka karşı propagandacı gönderelim, diyelim ki, - zaten adedimiz fazladır - her memleketin mebuslarının ikişerini, üçerini memleketine gönderelim. Fakat memlekette mebusun sözü tesir edecek Hükûmetin filiyatı yoktur. Mezalim cereyan ettikçe hiç bir mebusun sözü geçmez. En cahil, en edna bildiğimiz bir fakir öyle insanı sükût ettiriyor ki efendi. Niçin? Çünki daima filiyattan birlûtüf görmüyor. Bunun için ne deseniz tesir etmiyor. Ne yolda propaganda edeceğiz, rica ederim buyurun? Anın için - gerçi Paşa Hazretlerine teveccüh etmez - efendiler tam geçen sene giden (heyetin temin ettiğine beyan olunan silah ve cephane hâlâ) (1) İtalya'dan gelecek. Rica ederim, Berlin'e, Almanya'ya giden para, ben 1,5 milyon lira diyorum. Belki hesapta yanlışlığım vardır. Oraya mübayaa için gönderilen para ne oldu? Götüren kimdi? Neden gelmiyor? Kaç ay oldu gideli? Bunları halk biliyor efendiler. İngilizlerin yapmış olduğu propagandaya mukabeleten yapacağımız propagandanın tesiri yoktur. Bu propagandayı tesir ettirecek bir filiyat yapmak lâzımdır. efendiler. Böyle oldukça faide yoktur. Bu böyle akıp gidecektir. Sonra bu kürsüden denildi ki adliyesiz olmaz, yalnız bir hakim, Dahiliyesiz olmaz, Dahiliyede de bir valinin yanında bir valinin yanında bir kâtip kâfidir. Kazada ise bir kaymakam kâfidir. Sonra bu iki üç daireyi ayırdıktan sonra bize ne sıhhıyenin lüzumu var, ne iktisadın lüzumu var, ne de maarifin lüzumu var. Bunun hepsi memleket bizim olduktan sonradır. Bu kürsüden bunlar söylendi. Hatırlardadır ki maatteessüf kahkaha ve istihza ile karşılandı. İşte bir sene sonra bu söze geldik. Bunu böyle yapmadıkça fayda yoktur efendiler. Son sözüm yalnız düşmanla uğraşmaktır efendiler.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Paşa Hazretleri vaki olan beyanatlarında az çok bildiğimiz bazı mesailden, elim şeylerden bahis buyurdular. Yunanın teşkilâtından, taarruz vaki olacağından bahsettiler. Tabii bunlara karşı bizim de bir hazırlıkta bulunmaklığımız lâzım geliyor. Fakat burada bendeniz biraz maziye ircaı nazar edeceğim. Mayıs ayı ibtidasında burada bir encümen vardı. Orada oturuyorduk. Bunu kemali samimiyetle hatırlatmak isterim. Hiçbir mak-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ilâve edildi. M. Ünver.

sadım yoktur. Çünki biz daima son noktaya geldiğimiz zaman, yahut bir tehlike gördüğümüz zaman hemen bizi ateş alır. İtiyadımız böyledir. Hemen şöyle yapalım, böyle yapalım deriz. Bu böyle olmakla beraber ben Paşa Hazretlerinin beyanatından müteessir olmadım. Çünki bundan daha acı günler geçti. Tehlikenin daha ziyade etrafımızı istilâ ettiği günleri geçirdik. Cenabı Hakkın inayetiyle bunları atlattık ve bunu da inayeti Hakla atlatacağız. Fakat yalnız şunu hatırlatmak isterim ki; burada encümen odasında ben dedim ki, Paşa Hazretleri bu millet ve B. M. Meclisi sizden yalnız bir şey istiyor. Buna mukabil herşeyi vermeye hazırız. Bu, efendiler belki dünyada ilk defa vaki olmuştur, başka yerlerde kuvvei icraiye fazla para almak isterse milletvekilleri yahut millet buna karşı, bunların taleplerine karşı daima eksik verir. Bu cümleden olmak üzere biz herşeyi fedaya hazırız. Fakat yalnız zafer isteriz. Fakat mazeretsiz bir zafer istiyoruz. Meselâ; benim bütçemde noksan vardır, bütçede olan bu noksan dolayısiyle bir kolordu yapamadım ve bu yüzden mukavemet edemedim gibi şeyler istemiyoruz. Meselâ bu bir fikirdir. Buna mümasil fikirler serdine mahal yoktur ve bu gibi şeyleri dinlemek istemiyoruz. Hepsini yapalım. Hata arzetmiştim ki, hepimiz birer tarafa gidelim. Her taraftan kuvvet toplıyalım. Canım korkuyorsunuz, itimat etmiyorsunuz dediler. İtimadımız vardır, hürmetimiz vardır ve bu hürmetimiz bakidir. Yalnız bir noktayı nazarı dikkati âlinize vazedeceğim. Bolşevikler son zamanlarda bize karşı birtakım vaziyetler takınmışlar, vaziyetimizden şüphelenmişler. Burada bir celsei hafiyede Başkumandan Paşa Hazretleri buyurmuşlardı ki: (Naçaratos) Fransızlarla yapılan itilâfnameyi bir an evvel yapınız diye bize söyledi, dedi. Yani efendiler «Biz mukaveleyi tasdik edersek Rusya buna karşı ne diyecek?» diye sual vaki oldu Bu suale karşı bilâkis bizi teşvik ediyorlar denildi. Paşa Hazretlerinin o günkü sözlerine ircai nazar edecek olursak bugünkü vaziyetin hasıl olmaması lâzım gelir. Yani Ruslar temin edilmişti. Böyle bir vaziyetin ihdası hatıra gelmezdi. Bu nasıl olmuştur? Bunun sebebi nedir? Bunun izalesi mümkün müdür? Lûtfen izahını istiyorum. Bendeniz 1,5 sene evvel silâh sevkederken Ferit Paşanın sukûtiyle İstanbul'da Tevfik Paşa kabinesinin mevkii iktidara gelmesi üzerine Ruslar kuşkulanmışlardı. İstanbul ile Anadolu uzlaşıyor diye korktular. Emrine vermiş oldukları 34 vagon mermi ve topları bir bahane ile Tuvaliye'den aldılar, başka bir tarafa sevkettiler. Bu başka yere gidecekti. Sehven size geldi dediler. Halbuki bütün konşimentolar benim namına idi. O vakit biz uğraştık. Çalıştık, bu sui zannı izale ettik. Sevkiyat başlamış idi. Harp komitesini Şeref Bey biraz izah ettiler. Bir harp komitesi elzemdir ve bu harp komitesi sevkiyat ve mübayaat işleriyle iştigal edecek, ondan sonra propaganda. Bu da mühimdir. Bizim dahilde propaganda namına bir şeyimiz yoktur. Yapamıyoruz. Teşkilâtımız yoktur. Bir takım istihbarat müdürlerimiz var. Polisten yaptığı tahkikatı bize bildirirler. Boş yere maaş alırlar ve biz de onların verdiği havadislere güvenerek burada otururuz. Paşa Hazretleri buyurdular ki, sansürü kaldırınız. Halbuki orduya karşı her vakit sansür vardır. Bolşeviklere verilen teminata mukabil acaba bolşevikler neden kuşkulanıyorlar. Fiilî sahada gördükleri şeylerden korkuyorlar. Bu sefer mezunen Lâzistan'da ve bütün sevahilde bulunduğum zaman gördüm ki, oralarda bir kargaşalıktır gidiyor. Bolşeviklerin tütün yüklü bir kayığı geliyor. Bunu sahile yanaştırmıyorlar. Tahtı tarassutta bulunduruyorlar. Birtakım suubetler çıkarıyorlar. Bütün eşyayı muayene ediyorlar. Halbuki gelen kayık içinde olan beş kişidir. Bomba olsa, patlasalar iki kişiyi yaralıyamazlar. Dahiliye Vekâletine yazılıyor. Hatta bu hususta Paşa Hazretlerinin de, Dahiliye Vekâletinin de tatmimleri vardır. Bu hep idaresizlikten ileri geliyor. Binaenaleyh demek ki, Türk Milletinin bize karşı bir kin ve gayızları vardır. Tatlı tatlı teminat veriyorlar. Fakat fiilî sahada bizim bir tütün kayığımızın görmediği hakaret kalmıyor. Biz bir vakitler bilmiyerek hepimiz komünist olduk. Sonra bundan ürkerek o kadar antikomünist olduk ki komünistler bundan korkmaya başladı. Bu mıntakada mutlaka Meclisi Âliniz namına harekâtı teftiş edecek bir müfettiş lâzımdır. Bu suretle Rusya'daki cereyanları bertaraf etmiş oluruz. Rusya'dan gelen her adam buralarda incinmiştir. Bana bizzat söylediler. Dediler ki canım biz size silâh veriyoruz ve bütün mevcudiyetimizle yardım ediyoruz. Fakat siz bizim Trabzona çıkan adamımıza fenalık yapmışsınız, diyorlar. Bizi milletten komünistlik lehinde söyliyen olamaz. Açık söylüyorum. Bugün orada da söyledim. Meselâ: Lâzistan ve Trabzon mıntakası ki en ziyade Rusya ile temas eden oralardır, buralar Bolşevikleri görmüşlerdir. Doktor diye bir adam prezante ediyorlar. Entarisi yok, içgömleği yok. Efendim bu darülfünundan mezun bir doktordur. Bir memleketin efkârı münevvere sahibi olan kimseleri, sahibi salâhiyet olan kimleri inkilâp neticesinde şu şekli iktisap ederse bu şeklin peşinden koşmak abdallıktır, cinnettir.Onun için o gibi adam-

ların köylere girmesinde zarar yoktur. Rusya ile aramızdaki bu halin ıslahı çok lâzımdır. Şifahi teminat kâfi değildir. Filiyat sahasında pek mühim ıslahat yapılması lâzımdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Paşa Hazretleri propaganda ve siyaseti hariciyeden bahis buyurdular. Müsaade buyurulursa evvelâ ordu ihtiyacını temin buyursunlar. Tâkip edeceği siyaseti hariciye ikinci olarak gelir. Ona tütünle, çorap tesir yapıyor. Nefere propaganda tesir yapmaz. Cephedeki nefer çıplakdır. Cephedeki nefer sizden çorba bekliyor. Evvelâ orduyu mevbuubahis edelim. Bu hususda müteaddit istizah ve sual takrirleri vardır. Diğer hususat ikinci derecede kalır. Neden ordu ihtiyacı temin olunmuyordu? Bunu halledersek daha isabet ederiz. (Doğru sesleri) Müsade buyurursanız bugün müzakere edilecek bir şey yoktur. Müdafaayı Milliye Vekilinden sualler vardır. Karar verdikki Müdafaai Milliye Vekili geldiği vakitte bu meseleyi uzun uzadıya bahsedeceğiz. Ben de sizinle beraber Fevzi Paşanın beyanatını dinledim. Daha ziyade vaziyeti askeriyeyi uygun görmedim. İngiliz propanganda yapıyor. Biz buna mukabil burada teşkilât yapamayız. Bizim işimiz arzettiğimiz gibi ordunun takviyesi çaresine bakmalı.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim, bendeniz ordudan bahsedeceğim ve Cebelibereket mebusu İhsan Beyin sözü ile söze başlıyacağım. Yine Müdafaai Milliye Vekâletinden bir istizahda buyurmuşlardı, ki bu mes'eleyi Fevpi Paşa yapamadılar. ondan sonra gelecek bilmem hangi paşa da yapamıyacak. Maatteessüf İshan Beyin bu sözü bugün isbat olundu. Hakikaten Refet Paşa da yapamadı ve yapamıyacaktır ve bundan sonra gelen de bu iş bu şekilde kaldıkça yapamıyacaktır. 18.000 kat elbise İnebolu'ya, şu kadar bin kat elbise filân yere gelecekdir teranesi belki de bir senedenberi devam ediyor. Müdafaai Milliye Vekâletine dair hangi bir mes'ele açılsa, işte efendiler bir haftaya kadar gelecek, üç güne kadar gelecek diyorlar. Ondan sonra da zavallı Maliye Vekiline hucüm ediyorlar. Maliye Vekili para vermiş olsaydı elbise meselesi olacaktı derler. 18 bin kat elbise İnebolu'ya çıktı ise niçin bu ana kadar gelmiyor? Ben Kastamonu ve İnebolu mebuslarını işhad ederek söylerim ki bir çok esterler var. Mevkii kumandanlarına ve ahzı askerlere odun getiriyolar. Bunlara vaz'iyed etmelidir. İşte efendiler tekâlifi milliye olarak ahaliden alınan bu hayvanlar odun getirmekle meşgul. İşte efendiler, eğer elbiseler İnebolu'ya geldiyse beheri on kat getirse bu kadar elbise gelmiş olurdu. Sungurlu'da 200 nakliye arabası var. Bunların hepsi şurada burada kullanılıyor. Zavallı köylülerin elinden aldığımız arabaların bir kısmı bu suretle mahvoluyor.

Osman Bey biraderimiz en büyük bir derdimize dokundular. O da; memurini Hükmette ikilik, üçlük, hatta on beşlik olmasıdır. Bu çok doğrudur, efendiler. Yalnız Beyefendi bizi temin etmişlerdi ki, müdahale edenleri yıkıyorum ve bir çok efaliylede bunu tevid ettiler ve inşallah bunları bihakkın yapacaklardır. Velhasıl çok söyleyip tasdi etmektense benim yalnız bir teklifim vardır, onu arzedeyim. Bu dakikadan itibaren - harp komitesi mi diyeceğiz ne diyeceksek - bu işde mütehassıs olan arkadaşlarımızı iş başına göndermek lâzımdır.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Efendim gerek ordunun devamı inzibatı ve gerekse memleket dahilinde memnun olmamak ve ordunun takviye edilmesi esaslarında sarf olunan gayretlerden hiç birimiz şüphe etmeyiz. Herhalde her makamdan ziyade memleketi kurtarmak, binaenaleyh gerek ordunun vaziyeti ve memleketin vaziyetini düşünürken, müzakere ederken kendi mesuliyetimizi nazarı itibara almak lâzımdır. Acaba şu suretle bir karar versek Müdafaai Milliye Vekâleti razı olur mu? Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi razı olur mu? İlah diye birtakım şeyler hiç bir vaikt mevzuubahis olamaz. Sâniyen kararımızı verirken gerek memleketin vaziyetini arzu edilmiyecek leri geçirdik. eCnabı Hakkın inayetiyle bunları atlatbir şekle koyan fertleri ve gerekse ordunun vaziyetini memnun olamıyacağımız bir şekle, bir hale gelmesi için elbisede terahi, mübayaada, iaşede terahi, sevkiyatta suiistimal yapanları takipte göstereceğimiz ciddiyet hiçbir ferdi ne müteessir eder, ne de Meclise bu kadar şiddet olur mu diye bir şey söyler. Bu noktayı iyi düşünelim. Fertlere merhamet eden milletler cemiyetleri feda etmiştir. Fertleri cezadan korumayı düşünen heyeti içtimaiye heyeti umumiyeyi kötülüğe, mazarrate sevkederler. Eğer hakikaten arkadaşlar tarafından sayılan bu noksanlıklar bir ihmal neticesi ise ihmal eden fertler meydana çıkmalıdır ve çıkarilmalıdır. Bu Meclisin büyük bir vazifesidir. Bu noktayı sükûtla geçiştirecek olursak, yarın bu terahî, bu ihmal bu suiistimal neticesinde memleket, - Allah saklasın - bir felâkete maruz kalırsa millete karşı kendimizi mesuliyetten kurtaramayız ve kendimizi müdafaa edemiyz. Çünki Hoca Vehbi Efendi Hazretleri burada bir şey buyurdular: Niçin gitmiş ve hakikaten niçin gelmemiş? Hakikaten gönderilmiş de eşya mübayaa edilememiş mi? Sâniyen Meclisin koridor-

larını sekiz aydır işgal edercesine İtalya'daki mübayaa, oradaki gerek siyasi ve gerek mübayaa işleri niçin bu Meclisten şimdiye kadar saklanıyor. Niçin her şeyden mesul olan bu Meclise bildirilmiyor? Oradaki bir arkadaş hakikaten iyi hareket etmiş ise müdaafası icabeder. Yok, bu memleket namına,, bu millet namına bir ihanet yapmışsa hesabını vermelidir. Bugün tırnağiyle çırılçıplak memleketi müdafaa eden köylüler ve bu millet, Roma'da sefahat yapanların hesabını isteyecektir. Arkadaşlar geçen gün de Fevzi Paşa Hazretlerine sormuştum ki İtalya'dan bize gelen elbiseler fena imiş, doğru mudur dedim. Evet, doğrudur, fena çıktı, fakat zaruretten naşi aldık dedi. Neden kabul ediliyor? Bunu güveli olarak neden almışlar? Güveli elbiseleri bize yutturmak, bu, bir hiyaneti vataniyedir. Bizi onu kabule mecbur etmek nedendir? Saniyen; orduyu takviye etmek; şurasını nazarı itibara alalım ki arkadaşlar, ordunun ilbasını temin lâzımdır. Bundan başka çare yoktur. Ordu eğer evinden, köyünden, ailesinden mutmain olarak bulunabilirse o vakit cephede durur.. Bununla şunu arzetmek isterim ki, Hükûmetimizin gerideki makinası halka refah getirmiyecek bir halde olursa orduyu ne kadar takviye edersek, memleket tezebzüp içinde bulundukça orduyu yine dağıtırsın. Hepsi başının kaygusunu, ailesinin kaygusunu çeker. Bendeniz mütalâatımı iki noktadan arzediyorum ve iki teklifte bulunacağım. Biri ordunun levazımı harbiye, ilbas, iaşesi ve nakliyat ile iştigal etmek üzere bugünden itibaben bir encümen teşkil etmeli. Bendeniz 5 zat teklif ediyorum. Heyeti Celile ne isterse öyle olsun.

İkincisi de arkadaşlar; ordu cephede meşgul iken halka emniyet verecek bir şekilde memleketi idare etmek, memleket dahilinde birtakım propagandaya mani olmak için Meclisten olmak üzere müfettişi umumilik teşkil etmek. Çünki her şeyde mesul sizsiniz. Meclisle Hükûmet hiçbir vakit ayrı düşünülemez. Meclis yalnız sual ve istizahla memlekete ait hiçbir işi halledemez. Meclis geçen sene bulunduğu tehlikeden memleketi, gönderdiği istiklâl mahkemeleriyle kurtarmıştır. Bugün arkadaşlar, memleketlerine kendi gözcülerini göndermeli ve o suretle makineyi daima kontrol altında bulundurmalıdır. Bunlar olmazsa arkadaşlar ordu cephede olmaz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ben fazla söylemiyeceğim. Zaten söylenecek söz yoktur. Fevzi Pş. Hz. İngiliz propagandasından bilmem daha başka şeylerden bahsettiler. Tabiî bunlar Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine aidolduğu için bendeniz kendilerine teşekkür ederim. Efendim, fiilimiz gayet bozuktur. Tehlike de vardır. Yevmiye 30, 40, 50 nefer firar ediyor. Hatta Ankara'da gözümüzün önünde geziyorlar. Fakat buna dedikodu çare olamaz. Yani bendeniz diyorum ki, Müdafaai Milliye Vekili bir an evvel gelsin, askerin ilbas, iaşe levazım ve teçhizatı tanzim edilsin. Meclisi Âli bundan sonra mesuliyet sözünü ağzına almasın. En ağır ceza idamdır. Bununla ise iş bitmez efendiler. Düşününüz ki milyonlarla insanın hayatını, namusunu üzerinize aldınız. Dediniz ki; sizi muhafaza edeceğiz. Vazifeye gelince; bir kaç sancağımız çiğnendi. Anadolu'nun nısfı sâyesinde gitti. Artık serveti umumiyei memleket tenakus etmiştir. Gerek erzak menabii, gerek insan menabii vesaire tenakus etmiştir. Düşman kavidir. Avrupa'dan konservesinden şekerine kadar geliyor. Demin buyurulduğu gibi 200 küsur bin Mehmet vardır cephede. Hocaefendi Hazretlerinin dedikleri gibi, sırtlarında çamaşır yoktur. Emin olunuz, bana iki yorgan az geliyor. Hiçbir şey temin edilmiş değildir. Şimdi bugünkü vaziyet, düşman taarruza hazırlanıyor. Bu da iki suretlidir. Biri içeriden, diğeri dışardan. Geçen defa Sakarya'dan çekildiğimiz zaman emin olunuz ki, ordu propagandanın tesiriyle geri çekilmiştir. İnebolu'ya giderken 80 kafile gördüm. Nereye gidiyorsunuz diye sordum. Efendim dedi Yunanlılar bir şey yapmıyormuş. Vaziyeti hakikiyeyi kendilerine anlattığın zaman hüngür hüngür ağlıyordular. Mehmedin bir ihtiyacı daha vardır: Demin Hocafendi söylediler. Onların itimadını celbetmek lâzımdır. Maatteessüf vekillerimiz memleket dahilinde intizamı temin edemediler. Mehmet kendi evinden, köyünden müsterih olmak ister. Halbuki Meclis bu hususta itimadı kaybetmiştir. Halkın itimadını Meclis ayaklariyle çiğnemiştir. Yüzlerce köy yıkıldı. Askerî ihtiyacı söylüyoruz. Ankara kumandanının manası nedir? Merkez kumandanı, mevki kumandanı, bilmem ne kumandanı diye Ankara'da gözümüzün önünde bin tane kumandan var. Merkez kumandanı nokta kumandanı, hep cephede lâzımdır. Sonra efendiler, memleket 80 milyon ordu bütçesi veriyor. Öyle olduğu halde neferi cebhede açtır. Hiç bir millete böyle bir şey yoktur. Beş miyon ahali iki milyon vergi veremezken biz bu kadar vergi alıyoruz milleten. Demek ki, sistem bozuktur. B. M. M. yeni hükûmet teşkil ederken İstanbul teşkilâtını almış. Müsteşar, müsteşar müsteşarı vardır. Yarayı tedavi etmek istiyorsanız cebhedeki askeri düşününüz. 70 bin askerimiz varmış. 50 bini firar etmiş, 20 bin kişi kaldı. Biz bununla müdafaa edemeyiz ve muzaffer orduların teşkilâtını besliyemeyiz. Alacağınız para yoktur. Maazallah izmihlâl

karşısında bulunuyorsunuz efendiler. Düşman Ankara'da resmi geçit yapacak. Avrupa'dan dileniyor, ordusuna getiriyor. Bir düşün, onun menabii iki milyon, seninki beş milyondur. Üzerimize aldığımız bu dâvayı millîyi halletmeliyiz. Bir arkadaşımın güzel bir misali var. Bu memleket lokomotif gibidir, biz de öyle. Vagonları terketmiş arkamıza önümüze katiyen bakmıyoruz. Evet bu millet bütün ananesinden, tarihinden vazgeçti. Bize itimat etti. Biz de o imparatorluktan başka bir şey yapmadık. Köylere giderseniz, yine o âşar, yine o rüsum, yine o köhne iş.

MUSTAFA BEY (Gümüşane) — Çaresi?..

SALİH EFENDİ (Devamla) — Benden evvel söyliyen arkadaşlar çok güzel buyurdular. Harp komitesi faaliyete girmeli. Ankara'da 30 bin adam var. Bunun manasını anlamıyoruz. Sen yapacaksın diye herşey biçare Mehmedin üzerine kalmış. Kimseden hiç himmet yok. İçiniz yansın, el ele veriniz efendiler. Son tarihî vazifenizi yapıyorsunuz. Yoksa felâket mukarrerdir. Harp komitesi bugün işe vaz'ıyed etmeli ve Meclis de onlara müzaheret etmelidir. Yoksa burada hikâye dinler gibi dinleyip gelmemelidir.

REİS — Efendim, yarın içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

(Takrirler okunmamış)

Riyaseti Celileye

Mesele tamamiyle tenevvür etmiştir. Müzakere kâfidir.

İktisat Encümenin mazbatasının reye vaz'ını teklif ederim.

13 . 11 . 38

Kozan Hüseyin Avni

Maraş Tahsin

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Malatya Feyzi

Riyaseti Celileye

Mezkûr ikinci maddeye Mersin limanının dahi ithalini teklif ederim.

Siirt Mebusu Mustafa Sabri

Riyaseti Celileye

Karadeniz sahiline buğday, arpa ve mısırın veya bunların daliklerinin rusumu asliyesiyle müddeti muvakkata için ithaline müsaade buyrulmasını arz ve teklif ederim.

Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur

Riyaseti Celileye

Harp ve siyaseti hariciyeyi fiilî murakabe altında bulundurmak ve Meclise mevkut ve muntazam bir surette arzı malûmat etmek üzere Meclisçe 15 zattan mürekkep bir encümen teşkilini Heyeti Celileye teklif ederiz. 12 Kânunuevvel 1337.

İstanbul Mebusu Numan

Trabzon Mebusu Hafız Mehmet

Ertuğrul Mebusu A. Hamdi

Edirne Mebusu Mehmet Şeref

Gelibolu Mebusu Celâl Nuri

Ertuğrul Mebusu Mustafa

Ergâni Mebusu Hakkı

Gaziantep Mebusu Kılıç Ali

Elâziz Mebusu Hüseyin

Karahisarısahip Mebusu İsmail Şükrü

Ergani Mebusu Sırrı

Siverek Mebusu Abdülgani

İçel Mebusu Ali Rıza

Ergani Mebusu Mehmet Emin

Kütahya Mebusu Cevdet

Erzincan Mebusu Hüseyin

Bayazıt Mebusu Atıf

Karahisar Şarki Mustafa

Kozan Mebusu Hüseyin Avni

Siirt Mebusu Necmettin

Çorum Mebusu Sıddık

Diyarbekir Mebusu Kadri

(Encümeni mahsusa gönderilmek üzere heyeti umumiyeye)

Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Cephedeki kardeşlerimizi ziyaret edip emri idare ve işlerini tetkik ve noksanları var ise neden ibaret olduğunu Meclise arzetmek ve cephedeki efrad ve zabitana Ankara'da mevcut bilumum mebus arkadaşlarımızın istihkakından mahsubu icra edilmek üzere 50'şer liralık lüzumu derecesinde alınacak tütün, sigara, sigara kâğıdı, ikibrit, şeker, çay, mektup kâğıdı, zarf ve kalem gibi hediyelerini takdim eylemek üzere 5'er azadan mürekkep 2 heyetin intihabi ile izam buyrulmasını teklif eylerim. 11 Kânunuevvel 1337.

(Nazarı itibara alındı)

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni

Riyaseti Celileye

12.12.1337

Heyeti vekîle reisinin harici ve dahili vaziyet hakkındaki mücmel beyanatlardan berveçhi ati mevaddın tahtı kararı alınması lüzumu hasıl olmaktadır.

1. Fransız ittilâfnamesinin Mecliste müzakeresi sıralarında vaziyeti hariciye hakkındaki maruzatım meyanında Hariciye Vekâletinden istirham eylediğim veçhile Anadolu, hatta mümkünse İstanbul matbuatı neşriyatının hissiyatı cengâveraneyi idame edecek surette tevcih ve idaresi,

2. Harici olduğu gibi, müddeti muvakkate için de, dahili sansür vaz'ı;

3. Mücavir kazalar beyninde seyahat edecekler müstesna olmak üzere, seyahat vesikası usulünün kezalik muvakkat müddet için ihyası;

4. Makamı riyaset tarafından istiklâl mehakimimizin bu vaziyet hakkında nazarı dikkatlerinin celp edilmesi;

5. Kezalik makamı riyaset tarafından mezun ve memur arkadaşlarımızın bulundukları mahallerde vaziyeti ahirenin istilzam eylediği mesai ve irşa - data sevkleri;

6. Şeriye vekâletinin irşat maksadı ile tamimlerde bulunması;

7. Pontüs siyasetine cevelengâh olan menatık ile İngiliz - Irak krallığı teşekkülü ile büsbütün kesbi ehemmiyet eden elcezire mütalâası asayişinden müddeti muvakkate için idarei askeriyenin mesul tanınması.

(Nazarı dikkate alındı.)

Trabzon Mebusu
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir çünkü fezayi fesihi kavliyat pek vasidir. Hutebâ'ı kiram icalei efkâr ederek bu bapta söylenmedik söz beyan buyrulmadık nutkedilmedik tenkidat hemen bırakmadı gibidir. Binaenaleyh (Hayrül kelâm makallevedelle) muktezasınca müstacelen yapılacak vazifemiz yalnız sahâi fiiliyata en seri hatvelerle bilâ tevekkuf geçmektedir. Şu halde rüfekai kiramımızdan Hacı İlyas Efendinin fiiliyata ait beyanatının mevkii fiiliyat ve icraya vazını teklif eylerim.

Muş
A. Hamdi

Riyaseti Celileye

Vaziyetteki mehalike ve fevkalâdeliklere dair Fevzi Paşa Hazretlerinin verdikleri izahat pek mühimdir. Bu mehalike karşı tedabiri katiye ve âcile ittihazı da pek tabiidir. Ancak bunu; vaziyeti yakından gören heyeti vekile düşünmüş ve bu tehlikelere karşı bir program hazırlamış mıdır? Yoksa bu tedabiri re'sen heyeti muhtereremi ittihaz edecektir? Hükümet düşünecekse bu pek mühim ve galileli bir zamanda Heyeti Vekileyi vazifelerinden alıkoymamak için programı hemen yaparak Meclisi Âliye program ile gelmelerini, Meclisçe düşünülecekse hatiplerimizin doğrudan maddeten yapılacak tedabire dair iradei kelâm buyurmalarını teklif ederim. 12 Kânunuevvel 1337.

Saruhan
Reşat

(Müzakeratın intacı ile tedabir ittihazına)

Riyaseti Celileye

Mevzubahis meselenin ehemmiyet ve ciddiyetine binaen Meclis tarihi vazifesini ifa ve mühmel mesail hakkında kati bir karar ittihaz etmek üzere gece yarısına kadar müzakerata devam edilmesini, söz alan bütün hatiplerin tamamiyle ve sözleri kesilmiyerek söz söylemelerini teklif eyleriz ve Meclisin evvel emirde yalnız bu işle iştigal ederek nüspet bir hattı hareketinin tanzim ve tespit olunmasını rica ederiz.

İstanbul Mebusu — Ertuğrul
Hüseyin Hüsnü — A. Hamdi
Gelibolu — Menteşe
Celâl Nuri — Dr. Tevfik Rüştü
Lâzistan — Niğde
Ziya Hurşit — Vehbi

İzmir
(Okunamadı)

(Kabul edilmemiş celsei ferdaya talik olunmuştur)

Riyaseti Celileye

Galip edecek vaktimiz yoktur. Müzakere kâfidir, bu vadideki münakaşaya müdafaai milliyeden yapılan istihzarlar zamanında devam olunabilir. Binaberin zirdeki mevadın süratle tahtı karara alınmasını teklif ederim. 12 Kânunuevvel 1337.

Bursa Mebusu
Opr. Emin

Madde 1. — Sovyet Rusyası ile aktettiğimiz muhadenet ahitnamesine sadık kaldığımızı bir celsei aleniyemizde teyit etmek suretiyle elyevm zuhuriyata müstenit olan suizannın derhal izalesi ve şu surette İngiliz entrikalarının fiilen iskatı cihetine gidilmesi,

Madde 2. — Badehu idarei dahiliye, hariciye ve iktisadiye hakkında dahi tatbik edilmek üzere evvel emirde levazım, sevkiyat ve nakliyat ve iaşe ve ilbası

hususiyeti bilfiil iştigal edilmek üzere 15 azadan mürekkep bir harp komitesinin intihap ve tevzii,

Madde 3. — Düşmanlarımızın bizi gafil avlayarak sulh propagandası altında yaptıkları harp hazırlıklarını beyannamelerle ve matbuat ile ahaliye anlatmak lâzımdır.

(Nazarı itibare alındı.)

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

İki gündür müzakerede bulunduğumuz mesail bütün azamız üzerinde mühim bir tesir bırakmıştır. Binaenaleyh ordunun kuvvei maneviyesinin daha ne derecede bozulduğunu mahallinde tetkik ve daha ziyade takviye edilmek üzere müstacelen bir heyetin gönderilmesini teklif eylerim. 12 Kânunuevvel 1337.

Malatya Mebusu
Sıtkı

Riyaseti Celileye

12 Kânunusani 1337

Uzun münâkaşalar emri vakilerin telâfii mafatına merhem olamıyacaktır. Gayeyi mukaddesimizin istihsali ordunun intizamına ve bu intizamın temini de Büyük Millet Meclisi azayi muhteremesinin murakabei dâimesiyle kabil olacağından bilâ izaei vakt ordunun iaşe, ilbas, nakliyatının tesrii ikmali için onar zattan mürekkep üç komisyon teşkili ile bu işlere bizzat vaz'iyed edilmesinin tahtı karara alınmasını teklif eylerim.

Erzurum
Salih

Riyaseti Celileye

Müdaafai Milliye Vekilinden istihzahı kabul edilen mevadın kabili tehir olamıyacağı kanaati hâkim bulunduğundan müsaraaten vekilin celbileye icabatı muktazıyenin bilâ tehir icrasını kemali ehemmiyetle teklif eyleriz. 12 Kânunusani 1337.

Bitlis	Erzurum
Yusuf	Salih
Ordu	Bitlis
Rüstem	M. Arif
Genç	Erzurum
Fikri Faik	Hüsrev
Aydın	Dersim
Esat	Mustafa
Siverek	Ordu
Lütfi	Yasin
Kars	Batum
Fahrettin	Ahmet Nuri
Biga	
Hamdi	Ali Rıza

Siverek
(Okunamadı)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	468
2. — BEYANAT	468
1. — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki beyanatı.	*468:484*

Cilt : 15

127 nci İnikat, 1, 2 nci Celse

YÜZ YİRMİ YEDİNCİ İNİKAT

13 Kânunuevvel 1337 Salı

Birinci Celse

REİS : İkinci Başkanvekili Adnan Beyefendi

KÂTİP :

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ YİRMİ ALTINCI İNİKAT

12 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Ordu Levazımatına, vaziyeti harbiye ve askeriye üzerinde Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri geniş izahlarda bulundu ve esnayi müzakerede irad olunan sualleri cevapladı. 13 Kânunuevvel 1337 Salı günü içtima etmek üzere celseye nihayet verildi.

Reis Kâtip

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında söz isteyen var mı?... Zaptı sabıkı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında beyanatı.

REİS — Dün müzakeresine başlamış bulunduğumuz bir mevzu üzerinde müzakerata devam ediyoruz. Söz Mazhar Müfit Beyin. Buyurun efendim.

MAZHAR BEY (Aydın) — Efendiler dün Fevzi Paşanın beyanatı bendenizde hiç bir yeis ve nevmidiye dair bir iz bırakmamıştır. Bunlar esasen yeni haberler, ve yeni hadiseler değildir. Bunların hepsini iyi kötü biz de biliyorduk. Yalnız bendenizi mütehayyir eden kısım memleketimiz içinde ve hariçte yapılmakta olan ve yapılmak istenilen bir çok fenalıkları zikrettiler. Bunu ne için ve ne maksatla söylediklerini anlayamadım.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Fevzi Paşa görünmüyor. (Devam sesleri)

MAZHAR BEY (Devamla) — Efendim şimdiye kadar böyle bir şey söylememeleri ve en mühim hadisatın arifesinde gelip böyle şeylerden bahsetmeleri, her gün bizi çekiştiriyorsunuz, bizim yaptığımız bir şey yok. Daha bir takım fenalıklar yeni zuhura gelmiştir. Yapamıyoruz, bilemiyoruz. Siz ne isterseniz onu yapınız gibi böyle bir vaziyette konuşmalarının manasını anlamadım. Yunanlıların yeni bir hücuma hazırlandıklarından bahis buyurdular. Zaten zannediyorum ki bilâ istisna Yunanlıların tekrar böyle bir hücuma hazırlanacaklarına hükmederdiniz. Yalnız Yunanlıların siyasetle içine düştükleri ve arzuları olmadığı halde bir buçuk senelik hadisat gösterdikten sonra tekrar o vadide çalışarak bunu intaç etmeyi onlar da ümit etmezler. Bahusus Sakarya harbinden sonra inhilâl etmiş olarak değil, daha karanlık bir vadiye yuvarlanmamak için daha muhkem bir vaziyet ihdas etmeleri için belki Eskişehir ve Kütahya havalisine çekilmiş bulunuyorlardı ve bizim hükûmetimizin üzerine en çok düşen şey Fevzi Paşa Hazretleri tarafından sarahaten zikretildiği üzre, İngilizlerin yegâne siyaseti olan yıpratma siyasetine karşı yırtıcı bir surette mukabele etmek lâzımdır. Hükûmet, Sakarya harbinden sonra, biran evvel Yunanlılar daha takviye edemeden üzerlerine saldırmak çarelerini aradı ve belki de buna karar verdi. Fakat geçen celselerde müteaddit defalar mevzubahis oldu ki hükûmet lâzım gelen şeyleri çakti zamanile yapamadı. Bendeniz şimdiye kadar bu meselede edindiğim ve gördüğüm şeylere hükûmetin her halde esbabı meşrua dolayısiyle bunu ifa edeediğine kani değilim. Düşman Sakarya önüne geldiği zaman arkadaşlardan bir heyet gönderip o heyetin buraya avdetlerine kadar malûmatınız ve sizi tenvir eden malûmat hükûmet

Not : Bu içtimada kâtip belirlenememiştir.
M. Ünver

ne derse o idi. Kendilerine itimat ettiğimiz zevatın sözlerine biz de inanıyorduk, mesleklerine bizim de kanaatimiz vardı. Biz de aynen kabul ediyorduk. Eskişehir önünde, Sakarya önünde plân dairesinde yapıldığına kanaat ettiğimiz zaferlerin neticesi arkadaşların kanaatiyle karşılaşmasaydı eskisi gibi bunu da kabul edip gidecektik. Bununla anlaşılmıştır ki arkadaşlarımız arasından gönderdiğimiz heyet belki daimi surette harbı darbın, daimi surette vesaitin noksanını, kudretleri kendi şahsiyetlerinde meknuz olan kudretleri zafa uğramış ve bu zafın tesirleri altında yürumek ve daha zayıf kararlarla yürümek mecburiyetinde kalmış olan o hassaslarını izhar ettirecek tesirat yaptırdınız. Onlar daha faal, daha cevvâl olarak biraz daha bu tehlikeleri uzaklara atmış oldular. O gün pek acele bir şekilde az bir zamanda bu kadar kudreti almış ve bu kudret ve kabiliyetlerle düşman üzerinde mühim tesirler yapacağı kanaatini hasıl etmişken, bu geçen iki üç aylık devrei sükûnda duşmana daha ziyade darbe indirmek lâzım gelirdi. Halbuki lâzım gelen şeyler yapılmamıştır. Artık bu bahis üzerinde daha fazla söz söylemeğe lüzum yoktur.

Nispeten yeni ve mühim telâkki ettiğim meselenin birisi de Rusya ile tahaddüs eden keyfiyettir. Bilhassa bu noktaya arkadaşlarımın nazarı dikkatini celbederim. Bilmem izah etmek lâzım mıdır? Garp, menfaatini her ne suretle olursa olsun şarkın mazarratında temin etmek mecburiyetindedir. Garbın menabii iktisadiyesi en ziyade şarktadır ve bu defa bu harbi umumî sebebiyle bütün bütün yıpranan garp daha şedit bir şekilde şark üzerinde menafii iktisadiyesini temin etmek zaruretindedir. Binaenaleyh zannolunduğu gibi Türkiye'ye karşı düşmanlığı bir İslâmlık meselesi, bir halife davası üzerinde değil en ziyade iktisadi noktai nazarlar üzerindedir. Sırrı Bey biraderimizin Londra'da edindikleri bir fikir vardır. Misafir oldukları otelin yevmiyesi otuzar banknottur. Osmanlı banknotudur. Mahiye oda icarı olarak 1 000 liradır. Esbabı saireyi de buna zammederseniz ne kadar büyük bir masrafla geçinmekte oldukları meydana çıkar. Bununla şark akvamı üzerinde ne kadar zecri, iktisadi şeyler kullanacaklarını anlamak kolay olur. Binaenaleyh biz düşünmek mecburiyetindeyiz ki kendi milletini yaşatabilmek için bu kadar sıkıcı kuvvetler altında şarka doğru yürümek isteyen garplilere karşı biz acaba yalnız başımıza mı karşı koyacağız? Bittabi hayır. Bu mümkün değildir. Bunun için şarka temayül gösterdik. Belki Belki şarkda aynı hisle bize doğru elini uzattı. Fakat pek iyi biliriz ki geçen sene altı yedi ay devam eden bir müddet zarfında Ruslarla, şark âlemi ile ufacık bir ışık göremiyecek kadar karanlık siyasetimiz ceryan etmiştir. Buradan Rusya'ya gönderdiğimiz heyetin başında bulunan adam, - ki Bekir Sami Beydir. - Rusya'da bizim şark siyasetimiz aleyhinde çalışmış, Batum ve Tiflis havalisinde bulunan ecnebilere bu fikrini beyan etmiş, uğradığı vilâyet merkezlerinde Rusya siyaseti aleyhinde bulunmuştur ve nihayet Londra'da en elim, en feci bir cinayeti irtikâp etmiştir. Zannetmeyiniz ki Londra'da yalnız yaptığı itilâfnameyi kasdediyorum. Londra'da az çok gizli kalmış ve belki de b[illegible]im için gizli kalmış ve Fransa ve İngilizlerce öyle yapmışlar ki açıktan açığa şarkın aleyhinde bir hareketi İng[illegible]e vadetmiştir ve bittabi bunu İngilizler mal bulmuş mağribi gibi zaptolunan ifadatını Ruslara varmiş ve o zamandan beridir ki Ruslar bize karşı daima şüpheli bir arkadaş vaziyetine girmiştir. Yoksa Fransızlarla yaptığımız itilâfnameden münbais değildir. Bunun esasını pek eski zamnlarda aramak lâzımdır. Bu Bekir Sami Beyin yaptığı fenalıktır. Zaman zaman hududa kadar gelmiş olan paralar geri dönmüştür. Bekir Sami Beyin bu siyaseti hakkında Londra'daki hareketi; orada Loiçcorç (Lloyd George) ve Gürzonla iki buçuk saat kadar devam eden hafi müzakeratta bulunmuştur. O müzakerat esnasında siz Yunanlıların yerine bizi tutarsanız biz silâhlarımızı Şarka tevcih ederiz, demiştir. Resmî şekilde ceryan etmiyen bu sözü İngilizlerin kâtipleri tarafından Bekir Sami Beyin malûmatı olmaksızın tamamen not edilmiştir ve kâtip tarafından ilân edilmiştir. Bu hadisat tamamen bitarafane görüldükten sonra Türklere karşı ne hisler beslendiği tezahür eder. Kendi etrafında en çok güvendiği ve kendi eliyle teslih ettiği hükûmetin böyle bir hareketine maruz kalması ve bunu en kavi bir surette haber alan Ruslar böyle müstereddidane harekette haklı değil midirler? Biz bu meselelerde o kadar fena hareket etmişizdir ki arkadaş, dindaş olmaktan ziyade aynı zamanda ırkdaş olan Azerbaycanlılara da ehemmiyet vermedik. Onlarla münakaşatımız kavi bir surette olmamıştır. Arkadaşlık edilmemiş. Rencide edilen izzeti nefislerinin tatmini için ufak bir harekette bulunulmamıştır. Bundan müteessir ve müteessiftirler. Valinin Hariciye Vekâletine karşı her defa vaki olan teşebbüsüne rağmen bu sefaret evsiz, yurtsuz kalmıştır. Bu sefaret hükûmetimize misafir olduğu için beş bin lira verilerek bir ev tutmak nezaketini menetmiştir. Bendeniz bunu en basit bir mesele olmak üzere arz ediyorum. Bunun altında menafii

milliyeye müteallik mesail vardır. Rusların Fransızlarla yaptığımız itilâfnameye taraftar olduklarını hükûmet buradan söylemişti. Şimdi niçin muğber oldular diye bir arkadaşımız suâl sordu. Ruslar Fransız itilâfından dolayı muğber olmamıştır. Hatta mühim bir mevki ihraz eden bir zatın sözünü söyliyeyim: İtten arkadaş edinirseniz elinizdeki çomağı bırakmayınız. Bundan kasdı Fransızlardan, Avrupalılardan arkadaş olursa elinizde yardımcı olarak, bazı kozları tutun. Bu çomaklardan kasdı, öyle ümit ediyorum, bu vaziyette bulunan ve daha sıkı ve doğru surette merbut şark ve Azerbaycan ve saire idi. Biz bunu tamamen ihmâl ettik. Fransızlarla itilâf ederken yalnız bir cihetten kuşkulanmaya mecbur oldular. Gazeteleri takip eden arkadaşlar pekâlâ bilirler ki Kafkas'taki yeni teşekkül etmiş olan hükûmetlerle ve bu meyanda Türkiye'yi de ithal etmek istiyorlardı ve Franklen Buyonda bu yolda alenen söylemekten geri durmamıştır. Ben Türklerle olan münasebatımı ittifak derecesine kadar götüreceğim demişti. Fransızlarla itilâfa giren Türkiye Hükûmeti buna uyarak mı itilâf etmektedir? Yani Rusya aleyhine hareket etmekle Gürcistan hükûmetleriyle birleşerek Rusya aleyhine mi bunlar istimâl edilecek gibi noktalardan elbette şüphe etmişlerdir. Fakat bu şüphelerini buradaki salâhiyettar zevatın söyledikleri veçhile artık bu şüphelerini defetmişlerdir. Fakat hadisat bizi bir dereceye kadar tekzip etmektedir. Bu şayia üzerine Ruslar bizim hudutlarımızda tahşidat yapıyorlar. Bu, söyleniliyordu. Fakat bu gün burada resmî bir ağızdan teyit edilmiştir. Fakat şu muhakkaktır ki daha gelmekte olan fabrikalarımızı her türlü vesaitimizi - yüzde bilmiyorum kaçını diyeyim - % 50'sini Rusya'dan tedarik etmekte bulunurken, Rus siyasetini böyle ihmâl etmemiz her halde büyük fenalıklarımızdandır. Bendeniz şu neticeye varmak istiyorumki; meseleyi bu şekilde meydana getirdikten sonra hükûmetin fena siyaseti, tarzı idarenin fenalığı yüzünden bu gün ölüm kokusu neşredecek bir vakitte Meclise...

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiye Umumiye Reisi) — Bir tehlike yoktur. Bunun tehlikesi zannedersem bin üç...

MAZHAR BEY (Devamla) — Paşa Hazretleri tefsir etmezden evvel demiştim ki; yeis ve nevmidi hiç bir tesir bırakmamıştır. Bunlar bunun ahvali değildir. Harbe başladığımız zaman İngiliz casusu devam ediyordu. Bu günden aşağı değildi. Elbette o zaman halifenin teşviki ile başlıyan fesat memleketin dahilinde daha tahripkârdı. Daha zayıf ve natuvan idik. Binaenaleyh dünkü, Paşa Hazretlerinin beyanatı fena tesir bırakmak mahiyetinde değildir. Maksadım bunları bu günün ve dünün hadisesi gibi telâkki değildir. Bu beyanat çok zamandan beri mevcut olan ve kemali şiddetle hükûmetin takip ettiğini ve fakat önünü alamadığını göstermiştir. Yoksa bu gün bunlar yeni meydana gelmiş şeyler değildir.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) — Dün arz ettiğim bir haftalık malumattır. İki ay evvelki ve olmayan şeyleri ben size arz edemezdim.

MAZHAR BEY (Devamla) — Hükûmet bunlara en son zamanlarda muttali olmuştur. Daha evvelki istitlâatım Yunanlıların aleyhimize tedarikâtta bulunduklarına dairdi. Nitekim bendeniz Antalya'da bulunduğum zaman musırren istihbarat dairesinden geçen şeyler Yunanlıların cenup kuvvetlerini geriye çekdiklerine dairdir. Bugün de vaki olan istitlâaat belki bir haftalıktır. Yunanlıların harbetmiyeceğine ve Eskişehir'i, Kütahya... belki bu istihbarat bir zamanlar kendilerinin de itiraf ettikleri veçhile, kendilerinin tedabirde gevşek bulunmalarını intaç etmiştir. Biz İnönünden sonra damarlarımızı gevşettik.

Ben iddia ediyorum ki İngilizler bu işe başladığı dakikadan itibaren bu ihzaratın arkası kesilmemiştir. Eğer kesilmiş gibi görünmüşlerse mutlaka bizim vazifemizi hüsnü ifa etmediğimizden ileri gelmiştir. Gerek bu casus teşkilâtına karşı yapılacak icraatta ve gerek bunları istihbarda hükûmet lâyık olduğu derecede çalışmamıştır. İfa etmedikleri, beyanatları ile ve ceryan eden hadisatla sabittir. Siyasetimizde de bir şey yoktur. Hariciye Vekiliniz kendi iştihadı ile Rusya ile aramızı açar. Buradaki mebuslar vazifelerini yapamaz, çünki cereyanı siyasiyeyi anlamak üzere kâfi derecede menabi yoktur.

— Ancak buradan, şuradan gizli olarak toplayacağı, arkadaşlarından alacağı mektup ve malumatla kalır. Hariciye Vekili vereceği malumatta kendi noktai nazarına muvafık olanlarını bildirir. Çünki siyasetinin aleyhtarıdır. O zat ki garp siyasetinin taraftarıdır. O zat ki teşkilât... Efendiler siz nasıl oluyor da siyasetinizi tedvir etmek... siniz. Bugün kim iddia eder ki vekillerimizden biri şahsen beyanatta bulunurken teşkilât kanununa kabili tatbik değildir? Bu nahiye kanunu, kanunu ceza vardır, ve sairedir diye her gün söylemekte iken vekillerimiz de... kanunu dairesinde idarei müzakerat ediyoruz. Açık ve doğru söyliyelim efendim. Bu böyledir. Yoksa bunların

üzeri açık devam edip dururken ve ayrı ayrı bunu böyle beyan edip dururken, sonra bir şekil meselesi olduğunu söyler, yüksek ağızdan teşkilâtı Esasiyeci, yüksek ağızdan misakı millici görünür, itimat alır gider. Paşa Hazretleri ne demek istiyor? Nemrut Mustafa'nın geçen seneden beri dolaşdığı bu günün aşı değildir. Falan tarafta İngilizler böyle ifsat yapıyor, denilmekle bana bunlar öyle bir his veriyor ki biz bu gün biraz müşkil mevkide gibiyiz. İşte söylüyoruz. Yarın aksi bir netice hâsıl olursa bizi muahaze etmeyiniz demektir. Bazı fena noktaları göstermek istediler. Yoksa Meclisi Âlinizi kendilerince çok kıymettar addetmek istedikleri beyanatları ile ikaz ve tenvir mi etmek istediler? Henüz bu noktayı halledememiş bulunmaktayım.

Efendiler daha fazla rahatsız etmek istemiyorum. Eğer bu misaller kâfi ve vazıh ise bendenizce bize bir fikir vermektedir. O da; Meclisin bütün işlere tamamen vazıyed etmesi mahiyetindedir. Teşkilâtı Esasiye Kanununda bir madde vardır. İşlerinizi kendiniz görünüz. Samimiyetle iddia ediyorum ki bendeniz bunu istiyorum. Ne olursa olsun insanlar, pek azı istisna edilirse, hudbindir. En büyük insanlar en çok nefsine itimat edenlerdir. Bir çok kuvvetli vekiller seçiyoruz. Tabii daima Heyeti Celilenizle istişareyi lâzım ve kendi iktidarı ile gayrı kabili telif görmektedir. Bu belki bu hissin tesirile gayet doğru yapıyorum diye olmaktadır.

Ancak binnetice arzettiğim gibi fena neticelere varıdırıyor. Bu, insanlığın icabatındandır. Falan ve filân zat için söylemiyorum. Ben de gitsem öyle olacağım, falan efendi de gitse böyle olacaktır. Bugünkü vekayi yarın için de bizleri korkutmaktadır. Bugün sıhhatı umumiyeyi temin etmezseniz, yalnız ordunun levazımatını temin etmekle muvaffak olamazsınız. Bu gün 16 liva dahilinde çiçek hastalığı girmiştir. Dahilde bu ilerlemektedir. Buna mukabil bir şey yapılmamıştır. Belediyenin aşı meurlarını askere almışlardır. Memleketin kurtarılmasında hepimiz beraberiz. Yalnız sevkiyat meselesini temin ile iş bitmez. Bu benim söylediğim mesail de harp meselesinden aşağı düşmiyen şeylerdir. Vesait vermezseniz, Sıhhiye Vekâletini techiz etmezseniz sizin askere alacağınız babaların memlekette terk ettiği evlâtlarının hayatı tehlikede kalırsa onların maneviyâtını kırar ve herşeyi yapar. Bu gün İnebolu'da, Kastamonu'da idihar edilmiş bir çok elbiselerimiz varmış. Beş on gün evvel oralardan gelen arkadaşlarımız söylediler. Acaba nekadar miktarı buraya nakledilmiştir? Acaba bunda Nafıa Vekâletinin şimdiye kadar o yola bakmamasından dolayı bir kabahâti var mıdır? Nafıa Vekâleti hiç yola bakmamıştır ve bu gün Nafıa Vekâleti bunlarla meşğûl olmıyacaktır. Para yoktur deyip çıkmak doğru mudur? Sonra vebayı bakari meselesi şayanı nazardır. Binlerce hayvanatı bakariye bu gün vebayı bakariden ölmektedir. Kıtaatı askeriyenin nakliyatını yapan hayvanatı bakariyedir. Vebayı bakari mevzubahis olduğu zaman serom istihsalini işitmiştim. Biz bunu lağvettik. Bu gün iki liralık bir masrafla iki bin tane öküz kurtarıyor. Memleketin müdafaası ayrı ayrı şeyler midir?

Binaenaleyh mesele ne Müdafaai Milliye meselesidir, ne de diğer bir Vekâlet meselesidir. Bir birinden hiç ayrılmayan bilumum umurun meselesidir. Bunda Meclisi Âlinizi şimdiye kadar benim gibi acemi mebusları eski yollarda yürümeğe ve eski teşrii meclis nizamnamei dahilisile bizi daima yürütmeğe sebep olanlar iyi kötü medhaldardırlar. (Alkışlar) Pekâlâ takdir buyurursunuz ki mebusan devair rüesasına yeni arkadaşlarımız geldikçe biz eski şeylerimizden vaz geçtik. Dün kemali hararetle kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunu aleyhinde bir cereyan doğmaktadır.

Arzetmek isterim ki iyi düşünelim. «Bize garp lâzımdır. Garp ile hemen uyuşalım. Hatta biraz ileri gidelim Rusya gibi zayıf bir dost edinmektense biraz daha fedakârlık ederek İngiltere gibi kavi devleti dost edinelim. Diyenler» oldu. Artık bu müellim netayiç karşısında dahi bunlar bir azabı vicdani duymuyorlarsa ben hata ediyorum. İtiraf ediyorum ki bütün sulh meselesi lehinde bulunmak Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi damarlarımızı gevşek tutmak demektir. Sulhu kimlerle yapacağımız malumdur. Hatta bendeniz itiraf ederim ki: geçen gün burada hariciyeye ait bir takrir yaptım. Sonra kendi kendimi bir yokladım.

Acaba İngiliz propagandasından bilmiyerek ben de mi müteessir olmuştum. O takrirde diyordum ki: «İngilizler evvelce bir daha gelmişler, bunu çarşıda, kahvelerde duyuyoruz. Ne olmuştur ve ne oluyoruz?» Bendeniz bu takriri imza ederken biraz daha izahat almıştım. Hakikaten mühim bir teklif vaki olmuş. Bunu da ceffelkalem reddetmişler, bunu da mevsuk bir mahalden haber aldık denmişti. İngilizler, bu da Meclisinizin malûmatı olmaksızın böyle mühim bir meseleden haberdar edilmiyerek reddedilmiş olmasından, bunu Meclisinize mal etmek istemiş. Fakat neticede anladık ki: ne evvelden gelenler

böyle bir şey, ne de sonra İngilizler böyle bir şey yapmış değillerdir. Bütün milletin arasına bir sulh ceryanı vermek ve sulhun yine yapılmadığından dolayı milleti başında bulunan rüesasına hücum ettirmektir. Hariçte, «İngiltere iki üç defa müracaat etmiş, bizimkiler sulha yanaşmıyorlar.» Propagandası müessir olabilir. Binaenaleyh böyle sulh lehinde yapılan propagandalar dimağlarda mühim izler bırakır. Bizim zihnimizde bu şüphenin olmaması için de her şeyden Meclisin haberdar edilmesi lâzımdır.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim müzakerenin müsbet bir netice vermesi ve uzamaması için Heyeti Vekile Riyasetinin bundan maksadı ne olduğunu bize beyan etmesi lâzım gelir. Menabii muhtelifeden istihsâl ettiğini söylediği beyanatından maksadı: tedabiri lâzime ittihazında aciz gösterdiğinden midir, yoksa tedabiri lâzime almış mı? Bunu yapacaklarsa yapacaklarına dair teminat verirler, yapamıyacaklarsa çekilirler.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bu nokta çok mühimdir.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Umumiye Reisi) — Demin de söylediğim veçhile büyük bir tehlike var da onu atmak için değildir. Vaziyeti gayet sarih bir surette Heyeti Aliyenize arz ederek mütalaat ve müzakeratından geçirdikten sonra bir veçhe tayin ederekten yürümek istiyoruz. Hükûmet bu aldığı malumat üzerine, bunda bir tehlike yoktur, fakat esas tehlike sulh propagandasına kapılarak gitmemek için...

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Bizim için tavsiye buyuracağınız noktayı anlıyorum. Bendeniz zannediyor ki bu bizim için pek kolaydır. Hükûmet istediğini matbuata yazdırır.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Umumiye Reisi) — Efendiler bendeniz zannediyorum ki matbuatla aranızda büyük bir fark vardır. Matbuata vereceğim başkadır. Heyeti Celilenize uryan hakikati söylerim. Teşrii ve icrai kuvvetsiniz. Size söyleyeceklerimi matbuata atamam, söyliyemem. Bendeniz size hakikati söylüyorum. Matbuatta gördüğüm sulh ceryanını izale etmek üzere onlara lâzım gelen talimatı verdim. Gelen haberlerin en iyilerini geçiyoruz. Bunların içinde bir çokları vardır ki neşri caiz değildir.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatından bir kaç şey üzerine müzakere ceryan ediyor. Birisi bir kaç aylık maziye aittir. Diğeri siyaseti hariciyemize ve diğer birisi de müstacelen tevessül edilmesi lâzım gelen tedabire aittir.

Bir de buna ben ilâve edeceğim: Dahilde hak ve adalet noktasına atfı nazar olunup olunmadığına... Birinciye ait noktai nazarımı hulâsa ediyorum. Şimdiki hâl - zannımca - mazi ile iştigale vakit bırakmıyor. Ondan sarfı nazar edelim. O hesapları ferdaya bırakalım. Bendenizin maruzatım budur. Çünki geçmişe atfı nazar edersek (.....) dedikleri gibi vaktile ona tevessül etmediler. Şimdi onların felâketi zuhur etti. Bir otomobil mukabilinde iki yüz kağnıya muhtacız, dediği halde şurada kendisine maarica hatırlattığım o hayvanat bugün telef oldu, gitti.

İkincisi; siyaseti hariciyemiz. Acaba biz kimi, hangi tarafı memnun edebilmişiz? Siyaseti hariciyemizi tedvir eden eller bize ne yapmıştır ve bize ne gibi şeyler temin etmiştir. Bizim siyasetimizi hariçte tedvire memur olanlar ne yapıyorlar? Biz Garp ile tesisi münasebata çalışırken elde ettiğimiz Şarkı kaçırıyoruz. Buna teessüften başka bir şey diyemem. Lâkin bundan sonra eyi düşünelim.

Üçüncüsüne geliyorum. Yani bendenizce düşünülecek cihet budur. Selâmet ve gayemizin hususuli için yapılması icabeden şeyler, - ki mukaddemat serdiyle tasdi etmiyeyeyim - zannı acizaneme göre ikiye ayrılıyor. Birisi cepheye ait olan kısmı, diğeri dahile ait olan kısmı. Cepheye ait olan meselede mütehassıs olan kimseleri oraya göndermek lâzımdır. Hükûmetle teşriki mesai etsin.

İkincisi; dahile İngilizin desais ve mefsedetinin mahvı ve memlekete sokmamak ve tesirini kaldırmak için ne yapmak lâzım geliyorsa onlara da tevessül edilmelidir. Her işten evvel akça lâzımdır. Bunun çaresi nedir? İstikrazı dahili mi yapacağız, ne olacak? Bunu da reyi âlinize bırakıyorum. Elhasıl parasız hiç bir şey görülmez. Harbi yapacak paradır. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

Bir de dördüncü ilave edeceğim. Gerek memurlar, gerek bazı müteneffizler halka doğru biz burada bağırdığımız, çağırdığımız zaman kurt gibi gidiyorlar, insan gibi gitmiyorlar. Bunun ıslahı lâzımdır. Çünki zulüm ile Hükûmet payidar olamaz, dinimiz adalet emrediyor, diyanetsizlik halkı istila ediyor, adalet olmazsa muzafferiyet de olmaz. Efendiler, maneviyat lâzımdır. Bizim sukutumuz maneviyattan oldu, Harbi umumide. Zulüm arşa çıktı, hatta diyanete Ayasofya'larda kurşun attık, bunları unutmıyalım. Öyle ise biz kendimize gelelim. Adaleti, diyaneti halka verelim. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

İBRAHİM EFENDİ (İsparta) — Efendim, Paşa Hazretlerinin dünkü beyanatı, düşmanımız bilhassa İngiliz'in âlemi islâm üzerindeki hunharlığına alet olan Yunanın son taarruz hazırlığına dairdir. Velev bu dakikada olsun, velev ki üç ay sonra olsun bugün âlemi islâmın geçirmekte olduğu buhran ve binnetice hayatı istiklâlimize taalluk eden siyaseti hariciye bizi düşündürecek mesaili mühimmemizdendir. Bugün bir taarruz karşısında bulunuyoruz. Buna Meclis doğrudan doğruya vaziyet etmelidir veyahut şimdiye kadar olduğu gibi vekâletlerle birlikte idaresi vardır. Pekâlâ takdir buyurulur ki bizim İslâmiyetten başka bir kabahatimiz yoktur. Şimdiye kadar vatanımızın istiklâli ve hayatımızın idamesi noktasından döktüğümüz kanlar ve feda ettiğimiz canlar onların ihtirasını celbetmiştir. Bize karşı birçok taarruzlara sebep olmuştur. İngilizler bir taraftan efkârımızı iğfal için, bir taraftan propagandalariyle diğer taraftan sulh sözleriyle efkârı oyalarken obür taraftan Yunanlıları daha kavi bir surette tanzim ederek üzerimize taslit etmek istiyor. Şu halde belki bugün veyahut üç ay sonra bir harp karşısında bulunacağımızı ve netice itibariyle muzafferiyetimize kanaati kâmile hissetmekle beraber, biraz müşkülâata uğrıyacağımızı ben de hissediyorum. Efendim, taarruz olsun, her ne olursa olsun, isterse bütün Garp kılınçlarını çeksinler, bütün dört taraftan sarsınlar, bu kuvvet ve iman bunların hepsine karşı gelecektir ve neticei mes'udu İnşallah idrak edecektir. Bunu şununla istihlâl edebilirim ki, İngilizler bigayri hakkın İzmir'i Yunanlılara işgal ettirdiklerinde biliyorsunuz ki hiç bir propagandaya hacet kalmadan ahalimizin doğrudan doğruya ruhundan kopan azmü celâdet ile, ufak tefek hatalarla beraber, düşmana karşı geldiğimiz ve kılınç çektiğimizin neticei mes'udesi bugün ikiyüz bin kişilik bir ordu vücuda getirmiştir. Yalnız Meclisi Âlinizden istirham ettiğimiz bir şey varsa lâkayıt kalmıyalım. İngiliz siyaseten uyuşacak, Fransızlarla itilâf ettik. İtalyanlar iyi bir millettir diye iğfal edilmiyelim. İngiliz bütün dünyanın mihveri siyasisidir, bütün dünyanın devletleri İngilterenin siyaseti altındadır. Onun âmalıne hizmetten başka bir şey yapmazlar. Rica ederim, bugün Fransa İngiltere'nin âmalinden başka bir hattı hareket çizemez. İtalya İngiliz kuvayı bahriyesinin tahtı tesirindedir. Bütün siyeseti İngiliz siyasetine merbuttur. Bunların hepsi İslâmiyeti mahvetmek için uğraşıyorlar. Takibedilen gaye birdir. Buna karşı bütün Meclisi Âliniz ve bütün efradı millet yekvücut olarak ne yapmak lâzımsa yapılmalıdır. Bendenizin kanaatime gelince; geçen gün biraz arz ettim. Bu harbin merkezi sikleti doğrudan doğruya Asya'yı Suğradır. Anadolu'nun bütün âlemi islâm üzerindeki nüfuzunu kırmak için çalışıyorlar. Ordumuz ne dereceye kadar hazırlanmış, ilbas edilmiş ve cephanemizin miktarı nedir? Bir taarruza karşı bizim ne dereceye kadar hazır bulunduğumuzu Erkânı Harbiye ve Müdafaai Milliye ve Başkumandan daha iyi bilir ve ihtiyacı takdir eder. Bendenizin arz edeceğim, şimdi cephenin vaziyeti inhinali ve aynı zamanda Eskişehir'e doğru girmiş bir vaziyettedir. Çivril cephelerinde doğrudan doğruya ve Sandıklı istikametinden ayrıca bir hat şöylece... Şu halde bu vaziyet itibariyle Zincirli'ye kadar takibettiğimiz plânlarda daima merkezî bir hal iktisap ettik. Yani düşman taarruzuna karşı cihete, yani düşmanın taarruzunu cepheden kırmak için lâzım gelen tedabire tevessül ettik. Halbuki cephenin yanlarını ihmal ettik. Cephenin yanları vaktiyle takviye edilmiş olsaydı şimdi doğrudan doğruya Sakarya Cephesi ve belki düşman bazı hareketini bu derece izhar edemiyecekti, daha fazla zayiat verecekti. Bu mesele hakkında beş altı mevat üzerine noukatı nazarımı tespit ettim. Kabul ederseniz Riyasete takdim edeceğim.

(Teklif okundu.)

REİS — Efendim, müzakere daha çok uzayacak. Beş dakika teneffüs edelim.

İKİNCİ CELSE

REİS — İkinci celse açılmıştır. Buyurun Yunus Nadi Bey.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Fevzi Paşa Hazretlerinin vaziyet hakkında verdikleri izahat, Meclisi Âliyi pek haklı olarak büyük bir asabiyete sevk eylemiştir. Bu pek ziade şayanı şükrandır. Çünkü Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı, Edirne'de o kadar ehemmiyeti haiz bir şey yoktur zannında bizleri bilakis Edirne'de pek mühim tehlikeler bulunduğu noktasında ikaz etmiştir. Meclisi âli Edirne'de böyle pek mühim ve pek yakin tehlikeler olduğu zaman âsarı fiiliyesini göstermeyi âsariyle ispat etmiş bir meclistir. Meclisi âli tehlikeye düşen vatanı kurtarmak için toplanmış bir meclistir. Elbette tehlikeler devam ettikçe maksadı hakiki üzerinde devam edecek ve toplandığı zamanlardan ve toplanmakta olduğu ulvi maksatlardan sarfınazar edecek bir Meclis değildir. Pek yakin bir misal olarak, Sakarya meselesini biliyorsunuz. Ordumuzun Sakarya'dan evvelki vaziyetini de biliyorsunuz. Sakarya'dan evvel ordumuzun ne olduğunu ve bize ne hal ve vaziyette gösterilmiş bulunduğunu da biliyorsunuz. Kütahya'dan yukarıya doğru bir vaziyette iken ordumuzun en kuvvetli bulunduğu hakkında teminat almış, duruyorduk. O vakit Yunanlıların taarruz edip etmeyecekleri bir zamanlar meşkûk görülmüş idi ve düşman taarruz etmezse çok yazık olur gibi endişede bulunan birtakım salahiyettar kumandanlar vardı. Ordunun vaziyetinden o kadar emin idiler. Onlar bize emniyet vermişlerdi ve Meclis de galiba bizce yapılacak bir iş yoktur diye bu emniyete itimadan duruyordu. Afyon'u, Kütahya'yı terkederek Sakarya'nın arkasına çekildik ve ordumuz en zaif bir vaziyete ve davayı milli büyük bir uçurumun kenarına gelmişti. Altıntaşdan ricat eden ve Eskişehir'i terkeden darma dağınık olan ve magneviyatı bozuk yirmiikibin kişiden ibaret olan bir ordu kabil değil yüzbin kişilik Yunan ordusuna, bu muhacim kuvvete galebe edemez dendi. Fakat efendiler fennin bu icabı katisini tekzip eden şey; Meclis demişdirki «ilerleyemeyecektir» ve yirmi bin kişilik bir orduyu yirmi gün zarfında 78 bin kişiye iblağ eden yine bu Meclisdir, bu millettir. Gayretinin semaratını harika suretinde göstermiştir. Bunu biz biliyoruz. Dünya bilmiyor. Bunu dünyada öğrendiği zaman tarih hayretle kaydedecektir ve tarihe hayretle kayıd için Anadolu'nun içerisinden ta Erzurum'dan, ta bilmem nereden efrat, mühimmat, levazım nasıl gelmiştir, bu muhale nasıl vücut verilmiştir, diyeceklerdir.

Fevzi Paşa Hazretleri beyanatlarında vaziyetin ciddi olduğunu söyledîler. Kendilerine çok teşekkür ederiz. Meclis vaziyeti böyle çok yakından gördüğü zaman vazifesini yapacaktır ve Fevzi Paşanın söyledikleri mehalikin hiç yeri kalmayacaktır. Bu Meclisin ve bu milletin gayreti önünde elverirki biz hakikati halden günü gününe haberdar edilmiş olalım.

Fevzi Paşa Hazretlerine teşekkür ederken bu noktada tebarüz eden bir mesele var. Buyurdular ki gazeteler sulh havadislerini yazıyorlardı. Bu havadisler Avrupa'ya giden ve mekasıdı mahsusa takip eden heyetin İngilizlerle beraber sureti mahsusada bizi uyandırmak için neşrettiği havadistir. Gazetelere geçen bunlardır. Bunlar böyle olurken belki Meclisin azası rahat ve huzurla oturuyorlardı. Halbuki ben hakiki raporları alıyordum, vaziyet hakkında ve siz rahat uyku uyurken bizim uykumuz kaçıyordu, buyurdular. Efendiler; Fevzi Paşa Hazretlerinden çok rica ederim; bize günü gününe malumat versinler ve bizi ikaz etsinler. Efendiler, şimdiye kadar geçen tecrübelerden de istifade ederek, bademe mesalihi ümmetiy mukadderatı millete vaziiyled olan Meclis yakından takip etmek ister. Biz bu kadar muazzam bir işin mesuliyetini, Ali'nin Veli'nin sırtına yükleterek günü gününe hayat ve mesaili maliye ne cereyan almaktadır, bunu bilmiyoruz. Meksadı milli ancak bunu tayin ile tecelli eder. Bu vesile ile tebarüz eden noksanın asarındandırki- Fevzi Paşa ve arkadaşları Heyeti Vekile tabii bu hakayika vakıftırlar- onlar diyorlar ki, filhakika sulh olmak ihtimali pek azdır. Öyle iktiza eder ki ta Akhisar'da iken sulh yapmayan düşman şimdi yapmaz. Bunun imkânı mantıkisi yoktur. Bu böyle iken hakayiki ahvale daha ziyade vakıf olan heyeti Vekile -kabine şeklini almıştır maalesef- Meclis hakayiki ahvalden bihaber, burada af kanuniyle meşguldur. Heyeti Hükümet bir tarafta, Meclis bir tarafta... Meclis hakikati ahvalden bihaberdir. Onun için burada af kanuniyle meşguldur. Anlarda hakikati ahvale vakıf olsalar af meselesiyle nasıl iştigal edebilir? (Bravo sesleri.)

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Nadi Bey; affı neden karıştırıyorsunuz?

YUNUS NADİ BEY (Devamla) — Efendim, şayanı teşekkürdür ki Fevzi Paşa bu beyanatta bulundular.

Meclis, vazifei vataniyesi itibariyle mühim ve tarihli bir vazife karşısındadır. Meclis badema mesaili hayatiyemizi yakından takip edecektir. Mesuliyet; geçen de buraya bir lâyihai kanuniye geldi, dûrudiraz müzakeratı mucip oldu. Meclisin vicdani samimisinde gördüm ki; Meclis kabine şekli kabul etmemektedir ve bunda Meclis yerden göğe kadar haklıdır. Bu Meclis tarihte emsali olmıyan mecalisdendir. Bu Meclis bu memleketin hayatını temin edeceğim diye icraî ve teşrii salahiyetleri nefsinde cemederek işe girişmiştir. Binaenaleyh işleri kabine şeklinde, hakayika gayri vakif olduğu halde zaman zaman kendisine getirilen haber ile heyecan içinde kalamaz. Her şeyi her dakika için takip edecektir ve bunun amelî neticesi bu olacaktır. Meclisçe kabul edilmiyen lâyihai kanuniye Kanuni Esasi Encümeni ile Encümeni Mahsusun içtimaında müzakere olunmaktadır. Orada Meclisi âlinin vezaif ve salahiyatı ve Vekiller tarikiyle bu vezaifin suveri icraiyesi tasrih olunacaktır. Kendi kanaatime göre mesulü hakikinin kendisi olduğu tespit olunacaktır ve işlerini bu suretle yakından takip edecektir. Meclisin noksanı bu idi ve bu noksanda zail olacaktır. Temenni ederiz ki Encümen buna bir an evvel gayret etsin, getirsin.

Âcilen yapılacak bir vazifeye gelince; harp meselesi ve mesaili sairemiz için bir harp komitesi Meclisin içinden harp işlerini takip etmek üzere Meclis namına böyle bir komitenin intihap edilmesi lazım gelir. Belki bunu yapmakta Meclisi âli taâcil edebilir ve tâcilde isabet eder. Bu işin ameli neticesi bundan ibarettir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, bu gün burada huzuru alinizde mevzubahis olan mesele, zahirde yalnız müdafaai milliye ve siyaseti hariciyemize tealluk eden bir meseledir. Halbuki meselenin şekli hududu itibariyle, yani Fevzi Paşanın burada olan beyanatı itibariyle, şuraya buraya iliştiği teferruat itibariyle görülüyor, ki bunlar bütün Hükümet makinesinin hayata taalluk eden meseleleridir. Bu husus da uzun lafla rahatsız etmek istemem. Bendenizden evvel gelen hatip arkadaşlarımdan Dr. Mazhar Bey güzel izah etti. Müdafaai Milliye deyince ordu ve ordunun arkası değil, onların sıhhatini vesairesini muhafaza etmek ve ilâ... gibi bir takım vazifeler vardır. Meselâ umuru hariciyeye veya buna müteferri hususta mucibi istizah olacak sözler mevcuttur. Şu halde bendeniz bu meseleyi böyle kavradığımdan, evvelemirde memleketimizin beynelmilel vaziyeti nedir? Müdafaai Milliyenin vaziyeti nedir ve bunları temin edebilmek için onun istilzam ettiği muamele nedir? Bu cihetten meseleyi muhakeme etmek isterim.

Efendim beynelmilel vaziyeti izah edebilmek için, bir nokta da izah etmek isterim. Bugünün bütün siyasiyatının mastarı şan ve şeref meselesi değil, doğrudan doğruya mide meselesidir. Yani adamakıllı kendi nefsimce idrak ettim, yahut hepimiz idrak etmeğe mecburuz ki devletin siyaseti hariciyesini ve istinat ettiği vaziyeti hesaplı bir surette kesdirebilmek için bilmek lâzımdır ki, bugün siyasiyatın mihveri, mastarı, esası iktisadiyattır. Bunu ispat etmek için iki noktayı kısaca hatırlatmak isterim. Biri, harbi umumî nasıl çıktı, nereden çıktı; hepiniz bilirsiniz. İkincisi, harbi umumiye kadar devletimizin dünya meselesinde, iktisat itibariyle ne rol ve mevki işgal ediyordu. Bunu anlamak için de bir iki şey söyeyeceğim. Fransız devletinin, 1909'dan 1913'e kadar beş senelik ithalâtı 38 milyon iki yüz yirmi dört bin frank, ihracatı 31 616 000 fanktır. İkisi arasındaki fark altı milyon kadardır. Yani her sene bu kadar açığı görülüyor. Halbuki Fransa devletinin hakiki para ithalât ve ihracatına bakarsak bu beş sene zarfında 1[illegible] yonluk ihracat yapmış ve (200) milyon frank kazanmıştır. İngiltere'ye bakarsak bu daha müthiş. Beş misli fazla bin milyon (bir milyar) frank kazanılıyor. Arkadaşlar biliyor musunuz bu paralar nasıl kabarıyor? Haricî memleektlere vazettiği sermayeler ve oradan halktan çaldıkları paralar ve cebir vesaire ile suretiyle aldıkları ve bizim çalışarak bin zahmet mukabili kazandığımız paraları kendi kasalarına koymakla bu açıklar kapatılıyor ve her sene biraz da bize ilâve ediyorlar. Harbi umumide devletler vesaiti istihsaliyelerinin nısfını feda ettiler. Vaziyet o hale geldiki İngiltere'de fabrikalar harbe tahsis edildi. Eski muvazenet perişan oldu. Şimdi eski muvazeneti ikmâl için bizler daha ziyade esir bir vaziyette çalıştırılmak isteniyoruz. Bundan hulâsa etmek istediğim şudur ki, ellerinden gelirse azamı şeyler isteyecekler, yok buna muvaffak olamazlarsa sermayelerinin burada işlemesine müsaade ederek açıklarının kapanmasına bir dereceye kadar yardım etmektir. Bunların açıklarını kapatan diyar şarktır ve onun başında da Türkiye vardır. Bu itibarla Türkiye'ye adavet gösteriyorlar. Onlarla anlaşabilmek için bunu kabul etmeğe mecburuz. O suretle memleketimizi müdafaa edeceğiz ki onlara esir olmayacağız ve onlar da bunu anlıyacaklar ve o vakit soymakta oldukları diyarın içindeki Türkiye ile barışacaklardır. Ben demiyorum ki hiç bir zaman sulh yapmıyacağız. Fakat Türklerin bir darbı meseli

vardır; Bir şey ne kadar tekrar edilirse zihnimizde o kadar yer eder. Şimdi bizim hareketimiz, bizim istiklâlimizi kabul edecek adamlarla sulh yapmak ve fakat onlara alt olmamak, yeni sergüzeştlere girmemektir. Birinci hattı hareketimiz bu olmalıdır.

İkinci mesele; doğrudan doğruya ordumuzun Yunan ordusu ile olan muharebatı. Burada gerek dünkü celsede ve gerek daha evvelki celsede Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatından anladığıma göre, adeta taarruza geçmeğe ve bizi bir kış harbinden kurtararak bir an evvel işi bitirmek mevkiinde olan ordumuzun mağlubiyeti... Bir mebus arkadaştan işittiğim veçhile Refet Paşayı... Bilâkis biraz evvel Mazhar Beyin söylediği gibi levazım, sıhhiye, müdafaai milliye hepsini birden kasdediyorum, bütün heyeti vekile meselesini, Meclisin dahil olduğu bilumum umuru kasdediyorum. Bu makineden herhangi birisinin ihmalinden bahsediyorum. Kısa kesmek için diyorum ki, Meclisimiz bilumum işlere vazıulyeddir. Mesulü tabisi doğrudan doğruya kendisi olduğu için bu umura vazıulyed olmalı ve kendi vekillerine müavenet ve onları kontrol etmek şartile, bizzat çalışarak bu mühim umuru tesviye etmeli. Allah'a karşı, millete karşı, dünyaya karşı deruhte ettiği bir işde bizzat kendi kafasile, elile çalışarak mesuliyete göğüs gere bilmelidir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendiler, bu Meclisi Âlide geçirdiğim eyyam arasında ilk gün gayei âmalimle karşı karşıya geldim. Zannediyorum ki hini intihabımda Meclisi Âli yeni açılmış, yine zannediyordum ki Meclisi Âli gayesi etrafında yeni vazifesini icraya başlamıştır. Çünkü Meclisi Âlinizin yegâne gayesi budur. Binaenaleyh bu nokta etrafında tevekkuf etmiyeceğim. Çünkü asıl mevzu vardır. Efendiler, çoktan beri önümüze çıkan ve her nasılsa daha yeni yeni bizi telâşa düşüren mesele zannedildiğinden daha çok fazla mühimdir. En hayati bir mesele ile karşılaşıyoruz. Bunun üzerinde tetkikat yapıldıktan sonra o emrazı tedaviye tevessül etmek lâzımdır. Marazı aradığımız zaman nazarımız Müdafaai Milliyeye doğru teveccüh eder. Müdafaai Milliyenin levazım ve menzil hidematı etrafında toplanır. Bu hidemat mesaili hayatiyemizle en ziyade alâkadardır. Bunlar ne kadar mükemmel olursa gayemize doğru o kadar seri ve sehil bir hatve atarız. Hata etmiyeceğimi bilsem orduyu bir cisme, levazım idaresini o cismin kalbine, menzil hidematını o cismin hayat damarlarına teşbih ederim. Kalbin harekât muntazam ve damarların harekâtı muntazam olursa o cisim lâyıkile vazifesini ifa eder. İşte levazım idaresinin, menzil hidematının mesaili hayatiyemiz üzerinde bu kadar ehemmiyeti vardır. İşte tetkik edeceğimiz şey bu kalp, bu damarlardır. Efendiler tetkikata müstenit kanaatımla sizi temin ederim ki, o kalp hastadır. Bütün menabii servetimizi yiyen, kemiren o kalp muntazam hareket etmiyor. O aza hiç bir zaman sıhhat ve selâmetini muhafaza edememiştir. Gelip geçen kafileleri, sürünerek geçen zuafayı, hastaları, mecruhları, köylüleri getirdikleri beyaz bir mintan ve don içinde soğuklara karşı titreşdiklerini, arabaları aç sürükleyen lâgar beygirleri görüyor musunuz? O menzile o levazıma arzı iftikar eden insanlar, o şeraiti hayatiye karşısında sebat ve yerlerini muhafaza etmezlerse mazur değiller mi? Acaba onlar vazifelerini yapmadıkları vakit onlara mı ceza edeceksiniz? Efendiler onlara ceza ederseniz günahtır. Onları o vaziyette yaşatan insanlara ceza etmelisiniz, asıl mücrim onlardır. Bu ahval neden tevellüt ediyor? Acaba biz onlara karşı noksan bir şey mi verdik? Menabii servetimizin yüzde doksanını Müdafaai Milliye bütçesine hasrederken biran, bir saniye tevekkuf etmemişizdir. O kadar azim varidatı önüne korken bu Meclis katiyen şakkı şefe etmemiş tarz edilen tekâlifin keyfiyet ve kemiyeti önünde tarihi vazifesini ifa ederken katiyen onun karşısında ses çıkarmamış, bu Meclis tarh edilen tekâlifi milliye etrafında hergün ayrı ayrı vicdan azabı geçirirken, muztarip olurken mavuzıalehinin Müdafaai Milliye olduğunu düşünürken hiç bir şikâyet, bir feryat yükseltmemiş fakat yine bütün feryatlar Müdafaai Milliye etrafında yükselmiştir. Ne vakit ordunun ilbasından, iaşesinden bahsedilmiş ise Müdafaai Milliyenin bunu yapamadığı mevzubahs olmuş ve bu cevapla karşılanmışızdır. Efendiler kerrat ile anlaşılmıştır ki burada bir maraz var. Bu maraz, bu hastalık tedavi edilmezse vücudu tahrip eder. Bunun bu hali kerrat ile anlaşıldığı halde hiç bir zaman bunun tedavisi etrafında toplanılmamış daima ihmâl, daima imaz edilmiştir. Efendiler bu, iki sebebe mebnidir. Biri mesuliyet kelimesinin kalplerde bir tesir ika edememesi, diğeri bu işlerde istihdam edilen kimselerin işten ümitlerinin kesilmiş bulunmasıdır. Müsaadenizle bunu biraz izah edeyim. Zabitan bir müddetten beri elim bir tesirin tahtı tesirindedir. Tekaüde sevk olunuyorlar. Biraz yaşını, başını almış olanlar mütemadiyen bu korku ile müteessirdirler. Ümitsiz hareketin neticesi bu kadar olur. İşte efendiler

marazımız, işte efendiler levazımımız, işte menzil hidematımız...

Bundan sonra efendiler mesaili hayatiyemizle alâkadar olmak üzere ahvali dahiliyemiz gelir. Ahvali dahiliyemizi hiç bir kimse iddia edebilir mi ki, muntazam bir idaremiz vardır. Nim bir idare teşkil etmişiz. Hiç bir kimse iddia edebilir mi ki halktan bir ferdimizin bile memnun olabileceği bir idare teşkil etmişiz. İdaremizin şekli yine eski şekil, yine eski idaredir, eski tahakkümdür. Bizde idare denildi mi mutlak hatıra şiddet, tahakküm gelir. Zannederiz ki idareyi temin etmek için şiddet lâzımdır. Tahakkümle, şiddetle temin edilen idarenin sonu yoktur. Efendiler nazarı dikkatinize her şeyi arz ediyorum. Memleketin her tarafında lüzumsuz teşkilâtı askeriye, lüzumsuz hizmeti askeriye vardır. Bunlar ne içindir? Efendiler bu boş kalan insanlar umuru idaremize vaziyed ediyorlar. Efendiler bunun derin derin sebepleri vardır. Fakat «ızharı güç, ızmarı güç» bir şey arz edeceğim efendiler. Bu soğuk tabiatın karşısında bizar olan ve köyünde idaresizlik yüzünden huzur ve emniyeti olmıyan bu millet hakkaki sabûr, hakkaki mütehammil bir millettir. Efendiler işte marazımız, işte idaremiz, işte umuru dahiliyemiz.. Bunları tevlid eden esbab, sebeb nedir? Müsaadenizle bunu izah edeyim. Uzaklara gitmeyiniz. Bu hallere sebebiyet veren biziz, bu Meclistir. Hepimiz müttehit ve müttefikiz ki biz nefsimizi feda ederek buraya geldik. İstihkarı hayat ederek buraya geldik. Şahsi bir düşünce ile size bir hesap yapacağım. Davamızı temin etmek mücerret bizim mesaimize mütevakkıftır. Hal böyle iken bizim şeraiti hazıramız gayemizle kabili tevkif midir? Efendiler biz parlamento azaları gibi sabahtan tuvaletimizi yapıp buraya geliyoruz. Bir iki saat kadar müzakereden, ara sıra buraya çıkıp söz söyledikten sonra vazifemizi ifa ettik zannediyoruz. Vazifemiz bu mudur? Zanneder misiniz ki halk eskisi gibi düşünüyor? Hayır efendiler; halk daha doğru, daha müspet, daha güzel düşünüyor. Bütün halk bize bakıyor. Her ne sadır olursa olsun, her nereden sudur ederse etsin her şey buradan biliniyor ve yine her şey buradan bekleniyor. Hal böyle iken halka karşı verecek nemiz var? Efendiler ellerimiz boştur. Halkın bize vereceği cevap iki cümlede hulâsa edilebilir. O da «ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli» Efendiler elimizi vicdanımızın üzerine koyarak ve hakkı teslim ederek, buraya geldik geleli bir iş görmedik. Efendiler verecek hesabımız çok ve fakat vereceğimiz yoktur. Affınıza mağruren diyeceğim ki; mücerret geldik, mücerret gidiyoruz. Yine affınıza mağruren diyeceğim ki hepsini israf ettik, hepsini ibzâl ettik. Arkadaşlar ara sıra tarihi vazifemi görüyorum, diyorlar. Hayır efendiler burada sözle tarihi vazife yapılmaz. Eğer vazife bununla ifa edilirse ben her gün söz söylerim. Yalandır, kendi kendimizi aldatıyoruz. Evelisi gün burada beyanatta bulunan Şeref Beyefendinin Fransızların Avusturya'yı, Prusya'yı hudutlarından kendi başlarına attıklarını söylüyorlardı. Efendiler bizim imanımız, Fransızların imanından daha kuvvetlidir. Bizim kuvvei muharrikemiz daha ilâhi kuvveti haizdir. Bizim istimâl edemediğimiz öyle faaliyetimiz vardır ki Yunan orduları değil, onun üç misli kuvvetleri mağlup edecek kuvvetlerimiz, mücehhez, mükemmel kuvvetlerimiz var. Fakat maatteessüf istifade edemedik. Hâlâ da istifadenin yolunu bulamıyoruz. Sizi temin ederim Diyaribekir'de, Elâziz'de en aşağı (300) binden fazla tüfenk vardır efendiler. Vaziyeti dahiliyemizi ıslah bizim azmimize mütevekkıftur. Ne vakit ki yalnız Meclis hâkim olacaktır, o vakit şan bizimdir, şeref bizimdir. Bunu temin etmek için bendeniz arkadaşlarıma imtisalen şu takriri veriyorum. Herkesin bir kanaatı vardır. Bendeniz onar zattan ibaret olmak üzere, teşkil olunacak heyetler mülkiyeyi teftiş, askeriyeyi teftiş, maliyeyi teftiş, nakliye, mürakabeyi, mahakimi teftiş etmelidir. Diğerlerini isimlerinden, ünvanlarından az çok ne vazife ile mükellef olacaklarını anladığınızdan yalnız maliyeyi, nakliyeyi, mürakazeyi, mahakimi izah edeceğim. Maliye deyince yalnız maliyeye vaziyed etmiyecek, yalnız memleketin Her tarafında alâyiş için, keyif için olan israfatı men, fukaraya dokunmadan o menabii servetle bu harbi idare. Nakliye deyince; vesaiti nakliye ile uğraşmıyacağım. Alâyiş, keyif için, sefahet için beslenen atları, develeri, katırları alacağım. Mürakabe komitesi daima bu komiteleri mürakabe edecek. Mahakim komitesinin vazifesi ise teşekkül eden her sekiz komite ile vekilleri muhakeme edecek. Fevzi Paşa Hazretleri Yunanlıların Kürtlere bir beyanname verdiklerini söylediler, Bendeniz mezunen dairei intihabiyeme gittim. Bütün kürtlerle görüştüm. Fena fikir yoktur. Fena fikir girmemiş ve girmeyecektir. Memleketime ait bir misal arzedeceğim. Uzakta bir ateş yanıyordu, bir çok agavat orada idi. O ağalar şu suretle kanaatlarını izhar etti. Ankara Hükümeti bir ateştir, bütün âlemi islâm için parlıyan bir nurdur. Eğer o sönerse bütün Âlemi İslâm söner dediler. Efendiler yalnız Kürtler

iyi idare edilmiyor. Kürtlerin başlarında istibdat vardır. İstanbulda bazılarının söylediği sözler Kürtlerin değildir. Kürtlerle katiyen alâkası yoktur. Reddederiz. Sonra Simko'dan bahsettiler. Bu adam tanıdığım bir şahsiyettir. Simko'nun uzak ve yakın bir gayesi vardır. Türkiye yaşarsa ben yaşarım, Türkiye yaşamazsa ben de yaşamam der. Simko ihmâl edilecek bir şahsiyet değildir. On beş bin suvari ve piyadesi mevcuttur. Hem kuvvetli askeri vardır. Simko'yu idare etmek müfit bir hale sokmak Dahiliye Vekilinin elindedir. Simko'yu Dahiliye Vekili düşünsün. Simko'yu düşünmemek bizim o havali için büyük bir felâkettir. Onu idare etmek lâzımdır. Bu da Dahiliye Vekâletine aittir. Dahiliye Vekili muhtereminin bu noktada nazarı dikkatini celbederim. Binaenaleyh bundan fazla söz söylemeyeceğim. (Alkışlar)

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim Meclisin vaziyeti huzırası ile mütenasip iki celseye henüz iştirak ettim. Sair celseleri ben kendi hesabıma tayyediyorum. Şu iki celseyi mühim olarak nazarımızda tespit ediyorum. Bu iki celsenin hakikatini bir kere daha müsaadenizle tecelli ettireceğim. İlk celsede gerek Erkânı Harbiye reisi, gerek Başkumandan Paşa Hazretleri ordu ve cephenin vaziyetini söylerken bir çok itiraflar yapmıştı. O itiraflar ceffekalem meskûtuanh geçti. İtiraflara mukabil hemen onun faidesi hatıra gelmek icabederken bizde cevap hatıra gelir. Yoksa o sözün faidesi nedir düşünülmez. Evvelki celsede itiraflara mukabil Meclisi Âliniz adeta geniş zamanlarda gibi bir tenkit sahası açmak tarikına tevessül etti. Ben şükranla, minnettari ile şunu arz ederim ki şuabatı idarede, heyeti umumiyenin, heyeti umumiyei içtimaiyei resmiyemizin şuabatında ki ahvale -tabi tetkik edip te söylemiyeceğim- bu iki hafi celsede vakıf oldum. Dünkü celseden şimdiye kadar devam eden (müzakerattan edindiğim intiabaa göre enzarı dikkatinizi iki noktaya tevcih etmek icap etmektedir :) (1) Birisi kabine, diğeri Heyeti Aliyenizin gördüğü birtakım mühlik, ufku siyasimizi muzlim gösterecek birtakım şeyler. (Paşa Hazretlerinin hakayiki) (2) malları) şayanı şükrandır. Çarei halli sırasında vahdet göstermenizi temenni etmiştir. Fakat bütün mevcudiyetimle kulak kesilerek Paşa Hazretlerini dinlediğim halde, acaba ne çare söyleyecek derken, buna yalnız vahdet ve tesanüdü çare göstermiştir. Binaenaleyh ufku siyasimizin muzlim bulutlarla mali olduğunu söyledikten sonra, dün de teklif etmiştim, şu meseleyi Meclisi Âli ihtisar etsin, vaktimiz yoktur, mesele nazik ve hayatidir.

ZEKÂİ BEY (Adana) — On dakika zatı âliniz mukaddime yaptınız.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devamla) — Evet hakkınız vardır. Zaten de söyleyeceğim bundan ibaret olacak. Muzlim beyanat, Meclisi Alinin tenkidi, hiç biri beni bedbiniye sevk etmedi. Meclisi Âliye acı tecrübelerle yararlı olan kalbimden söyleyeceklerim yalnız usulü müzakereye münhasır kalacaktır. Efendiler kendi itirafati ile sizin tarafınızdan mühim bir sahayı tenkidat açılması bu ikinci celsede ayniyle tekrar etti ve her fert buraya gelip söz söyledi. Bu sözler bir burada kalıyor, bir de zabıt ceridesinde. Her zaman kudreti aliyesine serfüru ettiğim Meclisi Âli, sözleri arasında o kadar mühim çareler irad ediyor ki ameli şekle yürütmekte gayet tecrübesiz -affınıza mağruren- acemi yahut demin bir arkadaşımın dediği gibi sabık meclisi taklit yollu hareket ediyorsunuz. Muttasıf olduğunuz ve milletin uhdenize bırakıldığı mukaddes vazifeyi teşri ve icrayı adeta ihmâl etmiş ve eski meclis gibi ve sukûn içinde yaşıyoruz. Burada üç, dört meseleden bahsedildi ki bunların her birisi birer heyeti içtimaiyeyi mahvetmeye kâfidir. Ondan sonra Fevzi Paşa dedi ki meseleye biz nikbin nazarla bakıyoruz. Halbuki her mesele hakkında şöyle yapdık, böyle yapdık diyecekti. Meclis, kuvvet ve kudretini bundan evvelki mühim zamanlarda göstermiştir. Taksimi âmâl ve vezaif ettiği zamanlar Meclis mühim bir harika olur. Milletin mutaasıf olduğu hazinei kuvayı o zaman sarfeder. Burada söz söyleyen bir arkadaşım gariptir ki, Hariciye Vekâletinin bütün işini tenkit etti. Halbuki sizin Hariciye Encümeniniz var. Onun her bir azası bir Hariciye Vekilidir. Onlar mesuliyetten teberri edebilir mi? Eğer onlar -da sıfatı icraiye varsa encümeninizde de, zannederim, bu her suretle vardır. Taksimi âmâl ve vezaif yapılabilir. Kudretini âsarı ile göstermiş olan Meclisi Âliniz, tekrar ediyorum ameli sahada hiç bir hat ve atamıyor. O kadar atamıyor ki milletin nefine olan bir af kanunu üç defa encümene gitti, bin kere burada müzakere edildi, neticede reddedildi efendiler. Efendiler bu kürsi, kürsiyi resmidir. Bir iş şekli resmiye girmek için bu kürsiye gelir. Buraya geldi mi artık söz kalmaz, tekâmül eden milletlerde böyledir. Böyle sözler devam ettikçe izleri kâğıtta ve bir de hakafta kaldıkça hiç bir faide olmaz. Şube ve encümenler teşkilâtından maksat budur, Şu meseleyi ne yapmalı, İngilizler propoganda

(1, 2,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

yapıyor, dendi. Bunların her birisi için Paşa Hazretleri bir fikir dermeyan edebilirlerdi, etmediler. İngilizlerin propaganda ile, yaptıkları mezalim ile meydana getirdikleri bu satvetleri bir gün başlarına yıkılacak. Ameli çareye tevessül lâzımdır.

Efendiler bir Kürt meselesinden bahsettiler. Onu açık söyleyeyim. Kürdistan denilen muhitte üç seneden beri yapılan mesai ve propagandaya rağmen hiç bir semere hasıl olmamıştır. (Alkışlar) Yalnız ceffelkalem Kürdistan'da, maddî ve manevî her şey yapılıyor. Bu kürsüde o havaliyi işgal eden şahıslardan bahsetmek doğru değildir. Çünki her fert kendi başına bir Simko'dur, bir Şeyh'tir.

RIZA BEY (İstanbul) — Geçen salı günü Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa ile Başkumandan Paşa Hazretlerini dinledik ve bu beyanatı da dinledikten sonra şöyle bir netice çıkıyor. Bu hususta Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerine bir kaç suâl soracağım, badehu orduyu zaafa düşürecek esbap ile orduyu takviye edecek esbabı tetkik ve tahlil edeceğim, ona göre bir netice çıkaracağım.

Birincisi; Ordu herhangi bir taarruza karşı mukavemet edebilecek mi?

İkincisi; ordunun sürekli bir muharebe için cephanesi var mıdır?

Üçüncüsü; ordu ileride yapacağı bir muharebe için gerisinde kâfi miktarda erzak idhar etmiş midir? Erkânı Harbiyei Umumiye şimdiden bunları tetkik ve tesbit etmiş midir? Suallerim bundan ibarettir. Bundan sonra bütün arkadaşlarım tarafından şikâyet olunan hususattan bahsedeceğim.

Arkadaşlarımız geri hidematının fenalığından bahsediyorlar. Evet umumi bir atalete mahkûm olan menzillerimiz, bugün garp ordusunu takviye eden belli başlı birisi şarktan gelen, Sivas, Kayseri'den ve Ulukışla'dan geçen, diğeri de Samsun, Çorum tarikile Yahşihan'a gelen menzil hatlarımız vardır. Bir de İnebolu ile Ankara arasında bir menzil hattı vardır. Bunların şemalarını gördüm. Bilumum bugünkü nakliyat miktarı yevmiye otuz tondur. Bir menzil hattı için yevmiye on ton nakliyat isabet ediyor. Bu, bunun teşkili için sarfedilen masraflarla gayri kabili telâfidir. Evet her birinin kabiliyeti nakliyesi en dun olarak kırk ton olmalıdır. Seksen araba bu kadar eşyayı nakleder. Yani her gün menzil hatları bu nakliyatı yapabilmelidir. Nitekim Sakarya muharebesinde elli tona kadar nakliyat yapmışlardır. Fakat o zaman bir karaketi umumiye vardı. Her kes muharebeyi kazanmak için ordunun gerisine cephane, erzak doldurmakla mükellefti. Muharebe bittikten sonra heyeti umumiyeye târi olan kisli umumî (psikolojikman muzır bir neticedir.

İkinci mesele; mükellefiyeti nakliye meselesinin idaresi meselesidir. Mükellefiyeti nakliyeyi izah edeyim. Sakarya muharebesi esnasında Başkumandanlık tekâlifi milliye emirleri meyanında, mevcut vesaiti nakliyenin her mah ordu nam ve hesabına yüz ton meccanen nakliyat lüzumunu emir ve tebliğ etmişti. Bu gün tekâlifi milliye emirleri hatta menzil hututu üzerinde feshedildiği halde, menzil hututu üzerinde mükellefiyeti nakliyeye nihayet verilmemiştir. Bunun sebebi nedir? Menzil hatlarını işletmek mecburiyetindedir. Bu menzil hututu üzerine netice neye dayanır? Paraya dayanır. Mecburi tekâlifin bir sınıf üzerinde müstemirren devamı bir çok mazarratlar tevlit eder. Hem hatlarımız layıkile işlemiyor. İstidraden bir şey arzedeceğim? Samsun'dan dört deveciden bir telgraf aldım. Namuma yazıyor, diyorlar ki; tekâlifi milliye namı altında memleketin en zenginlerini teşkil eden tüccarlardan % 40 aldınız. Bunların tekâlifi milliye suretile verdikleri malın % 20'sini mütebaki % 60'ının fiatlarına zam etmek suretile satıyor ve zararını çıkarıyor. Biz halâ bu tekâlifi milliye belâsından kurtulamadık ve müstemirren bunu bizim hakkımızda tatbik ediyorsunuz. B. M. M. bunu düşünsün ve buna bir çare bulsun. Evet düşündüm. Derde vakıf olmaklığım, yani maddi hastalığı bilmekliğim, bu hususta bir müddet daha sabretmelerini, yani kendilerine bir müddet daha sabretmelerini cevap olarak yazdım. Bu gün eğer menzil hututunu layıkile işletmek istiyorsanız size bir misal arzedeyim. Son zamanlarda İnebolu yolu kesbi ehemmiyet etti. Başkumandan Paşa İnebolu menzil hattının tetkiki ve kendisine bu hususta bir rapor yazmaklığımı bendenize sureti hususiyede söylediler. Tetkik ettim. İnebolu'da 400 ton cephane ile külliyetli elbise vardı. Mazhar Bey biraderimizin buyurduğu veçhile bunlar yine mükellefiyeti nakliye meyanında başında kadınlar olan kağnılarla sevk ediliyor ve yevmiye on tonu tecavüz etmiyordu. Bu mevcudu taşımak için bir aydan fazla çalışıldı. İlerde ordunun bütün eşyası oraya dökülecek, o tarikten başka istifade edilecek tarik yok. Kendilerine cevaben dedim ki; eğer vesaiti nakliye eshabına para verirsek ve hatta mahallî rayiçlerini kabul edersek nakliyat temin edilir. Müdafaai Milliye bunu tatbik etti ve binnetice hattın nakliyata kabiliyeti yirmi beş tona kadar çıktı. Yeniden tetkik ediliyor, tedricen tezayüt etmekte imiş. Yani para

verildikçe nakliyat ziyadeleşiyor ve bu gibi dedikoduların da önüne geçilmiş oluyor.

Sonra menzil hututu üzerindeki hayvanattan bahsedildi. Efendiler bunları millete iade etmek lâzımdır. Menzil hututu üzerinde bir çok yerlerde kağnı arabaları vardır. Bunlardan bu çamurlu mevsimde, bu yolun bozukluğunda kâfi derecede istifade edilemiyor. Bunların ölmesi, bunlara yem temin edilememesindendir. Yem temin edilememesi ise parasızlıktandır. Yani levazım dairesini tenkit ediyoruz. Ben bunları kullanmış adamım, bunların içinde iş yapacak adamlar pek çoktur. Filhakika bunlar arasında yolsuzluk ta oluyor. Bir Beypazarı meselesi işittim. Beypazarı'nda yine bir takım böyle kağnı arabaları mevcutmuş, bu hayvanlar ölmüş, kumandan hali teftişte bulunan ser baytara emir vermiş, ser baytar tetkik etmiş, bu hayvanların üç günden beri yem yemedikleri görülmüş. Garibi şudur ki Beypazarı'nda... fakat bu, esasa taalluk etmez. Bunlar açığa çıkarılmış.

İaşe vaziyetine gelelim. Efendim Garbi Anadolu menzil müfettişliği menatıkındaki iaşe vaziyetinin iyi olduğunu işitiyorum. Oradaki menzil hidematı diğerlerine nazaran daha iyi imiş. Bittabi bunun hakkında kati malumatım yoktur. Yalnız iyi olduğunu zikretmekle iktifa edeceğim. Yalnız Ankara'daki menzil çok fenadır. Yani yemin cedid, rızkun cedid bir vaziyettedir. Bunların katiyen idharatı yoktur. Esbabı, bidayette tekâlifi milliyeye raptedilmiş ve ordu heyeti umumiyesi bu müteahhitten iaşe edilmiş, yani Ankara'ya gelmesi lâzım gelecek olan bütün hububata vaziyed edilmiştir ve bunlar ihtiyat erzaklarını bu suretle sarfettikten sonra kendi yağlarile kavrulmak mecburiyetinde kalmışlardır. Maliye Vekili tediyata başlamıştır. Yani bu tediyat ta ihtiyat anbarlarını dolduracak bir mahiyette değildir. Yani Ankara'daki kuvveti geçindirecek kadardır.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Ankara'da o kadar kuvvete ne lüzum var.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Efendiler gelelim melbusat vaziyetine : İki buçuk ay zarfında Müdafaai Milliye Vekâleti cepheye 24 bin kaput ile 35 bin kat elbise vermiştir. Bu günlerde dahil olacak ve İnebolu ile Ankara arasında beş bin takım elbise ile on bin kaput yapacak şeyleri varmış. Fakat bendenizin tetkikatına göre Müdafaai Milliye Vekâletinin oldukça mühim melbusatı vardır. Bunlar geçen ay içinde muamelesinin yanlış yapılmasından dolayı teehhur etmiştir. Ordunun melbusatına taalluk eden kısım bitti.

Efendim bir de propaganda meselesinden bahsettiler. Bu münasebetle bendeniz bir şeyden bahsedeceğim. Malumu âliniz efendiler, İstanbul'da bir müsellah cemiyeti açıldı. Bu cemiyete mensup olanların hüviyetlerini, künyelerini uzun uzadıya tetkik ettirerek, Fevzi Paşa Hazretleri daha Müdafaai Milliyede iken almıştı. Şimdi öyle işitiyorum ki bu müsellah cemiyetine mensup zabitan buraya geliyorlar ve o defterde künyelerinde meşruhat mevcut, isimleri mevcut olduğu halde, İngilizlerin bize muhalif teşkilâtının bu vasıta ile ordunun içine adam sokmaları neticesi olarak... mahaza efendiler ilkayı fesat mebhasinde Fevzi Paşanın izahatı üzerine hepimiz vaziyeti daha iyi anlamış bulunuyoruz. İstanbul'un buraya propaganda için adam göndermesine lüzum görmüyorum. Büyük açlık ve çıplaklık en büyük bir aleti fesattır.

Biraz da Müdafaai Milliye Vekâleti daire rüesasından bahsedelim. Haklarında Meclisi Âliden bazı arkadaşların gerek Meclis dahilinde ve gerek haricinde yaptıkları tenkidatın aksi olarak ben bu daire rüesasının maneviyatının tamamile kırıldığını zannediyorum. Efendiler bir memurda maneviyat olmazsa hiç bir zaman istimâli salâhiyete kudretyap olamazlar.

DURAK BEY (Erzurum) — Niçin duruyorlar, çekilsinler öyleyse.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Bir idare memurunun işinde muvaffakiyeti için azmü celâdet sahibi olması ve bütün mehaliki göze alması ve mesuliyet esasında bütün vazifesine sarılması lâzımdır. Maalesef bu kalmamıştır.

Vaziyeti maliyeye intikal ediyorum. Malumu âliniz, ordu daima paraya muhtaçtır. Çünkü ordu bir çok insanlardan terekküp eder. Bunların ihtiyacatı da ancak para ile temin edilebilir. Halbuki vaziyeti maliyemiz bendenizce çok fena bir şekildedir. Bugün ordumuzun muzafferiyeti ve bilhassa düşmanı topraklarımızdan atmak için çalışan Meclisi Âli evvelemirde orduya para vermelidir. Zannederim Yusuf Ziya Bey söylüyordu. Bu gün hariçte bir çok zabitan açtır. İntihar edecek dereceye gelmişlerdir. Bu sözüm tesirden varestedir, parasızlıktır. Fakat arkadaşımı tasdik ederim. Bu gün tatbik edilen sistem en normal zamanlarda bile muvaffakiyet temin edecek bir sistem değildir. Bendenizce efendiler işin yapılamamasının saiki parasızlıktır. İdaresizlik te olur. Bunu da söylüyorum. Fakat evvelemirde parasızlıktır. (Gürültüler)

NEŞET BEY (Üsküdar) — Nikabı at da söyle.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Ben Müdafaai Milliye Vekilinin vekili değilim. Bendeniz malumatım ve kanaatim dahilinde söyledim. İdare sistemi en normal zamanlarda bile kabili tatbik olmıyacak şekildedir, dedim. Bendeniz tenkidatımı kemâli edep ve nezaketle yapmak isterim. Sistemin ıslahını isterim. İş başına geçecek adamlar mesuliyet deruhte ederler. Bana hırsız, bana fena dedikten sonra bu işi ben yapamam. Şimdi bendeniz kanaatımdan bahsediyorum. Daha açık söylüyorum. Mükerrer olarak bana bir çok söz söylettiniz. O halde dinleyiniz arzedeyim. Birinci derecede hâizi ehemmiyet olan parasızlıktır. Biz kış içinde bulunuyoruz. Ordunun çıplaklığı kışın içine kadar getirilmiş. Yaz mevsimi içinde bu işler yapılamaz mı idi? Bunu kati tetkikatım neticesi olarak arzediyorum. Sırf malî sebeplerle bir takım mukaveleler icra edilememiştir. Yani kusurun biraz da parasızlıkta olduğunu görelim. Şimdi efendiler bu, zaman itibarile ne Fevzi Paşayı ve ne de Refet Paşayı mesul edemeyiz. Bu mesele ayrıdır. Teşrinisani tarihinden evvelki zaman ve gerek Refet Paşanın makamı vekâlete geldiği zamandan beri tekâlifi milliye için emrettiniz. Tekâlifi milliye emri malumu âliniz memleket dahilinde bir çok istoklar alınmak suretile temin edilecekti. Yalnız bir kaleminden bahsedeceğim ve bu mesele üzerindeki tetkikatımı arzedeceğim. Bu devletin âşar hasılatı 300 milyon kilodur ve hatta bu sene hasılat biraz daha fazladır. Geçen senekî miktarı 300 milyon kilo olarak göstermiştim. Aşarda müstakil kalacaktı. 300 milyon kilonun % 40'ı belki noksan olmak şartile Müdafaai Milliye Vekâletinde gördüğüm cetvellerde buğday ve arpa miktarı 15 milyon kilodur. Sonra melbusat kısmında 250 bin çift çorap vardır ve çamaşır kısmında da 21 bin neferlik elbise yapılacak. Eşya yani ham eşyanın verdiği neticeler bunlardır. Tekâlifi milliye tatbik edilememiştir. Bir çok eşya alınmıştır.

EMİN BEY (Erzincan) — Çukolata, konyak, şeker ve saire de alınmıştır.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Efendiler Fevzi Paşa Hazretlerinin Yunan ordusunun takviyesine mütedair verdikleri izahat üzerine Mecliste hâkim olan fikir acaba ordumuz bir tehlikeye karşı müdafaa edebilecek midir, suretindedir. Bendeniz ordunun müdafaa edeceğine kailim. Halbuki bizim esas vazifemiz müdafaa mıdır, yoksa düşmanı memleketimizden atmak mıdır? Her halde ordumuzun geri hidematına mütedair olan mesaikde Meclisin hüzumundan fazla asabiyet göstermesi tabiidir. Bu itibarla iki teklifte bulunacağım. Birincisi, Meclis Sakarya Muharebatındaki celâdetini mutlak takınmalı ve muhafaza etmelidir. Fakat öyle bir azmile yürümelidir ki bu azmimiz hiç bir zaman mevzii bir zaferle kırılmamalı ve belki düşmanlarımızı topraklarımızdan attıktan sonra dahi devam etmelidir.

İkincisi; bu gün vaziyeti maliyemiz gayet fenadır. Bunu Maliye Vekilinin ağzından da işittiniz. Meclisi Âlinizin nazarı dikkatine arz ederim... Bu gün parasız bir şey yapılamaz ve ordunun muvaffakiyetine parasız imkân yoktur. Bunun için ordunun zarureti karşısındayız.. (İsrafa nihayet verilsin sesleri) Bu güne kadar olan israfat hakkında şunu arzediyorum. Bir anket yapalım. Müsrif olanları tecziye edelim. Fakat maksadı kaybetmek hatadır. O halde paraya çare bulacağız. Bunun için bendeniz dört akşam uzun uzadıya düşündüm neticede şunu buldum. Bir, doğrudan doğruya mükellefiyeti nakliye ve techizatı askeriye namı altında, bir defaya mahsus olmak üzere ve halka ağır gelmemek şartile bir vergi alalım. (Gürültüler) Efendim eğer maddi çare arıyorsak budur. Diğer müzakeratın artık kıymeti kalmamıştır. Maliye Vekili Bey izahat versin. Eğer ordunun ihtiyacını temin edebilecek para buluyorsa bendeniz teklifimden sarfınazar ediyorum. Eğer para bulamam derse o vakit bu teklifin kabulünü memleketin selâmeti namına rica ederim. Bendenizin teklifim şart iledir. Eğer Maliye Vekili buna çare bulabilecekse bendeniz tekliften sarfınazar ediyorum. Eğer çare yoksa bu vergiyi tarh ederken halka bâr olmamak esasını düşünsün. Bendeniz bunu teklif ediyorum. Meclisi Âliniz bunun neticei hasılasını tetkik, eder muvafıksa kabul eder, değilse tabii reddeder. Bu gün için arzediyorum ve kemâli cesaretle söylüyorum, arkadaşlar para yoktur Ve Müdafaai Milliyenin bütün işleri bu gün paraya muhtaçtır. (Gürültüler)

REİS — Efendim yarın içtima etmek üzere tatil ediyorum.

(Dosyada mevcut okunmayan takrirler) 13.12.1337

Riyaseti Celileye

İstiklâli Vatan ve şerefi dinimiz için kabul ettiğimiz mücahedatı meşruanın gayei mukaddese ve neticei mesuliyetini bir an evvel idrak için daha ciddi ve azimkâr hatvelerle yürüyerek bir ucu ravzai mutahharraya müntehi ve alemi islâmın yegâne istinadgâhı olan bu mübarek topraklarımızda düşmanlarımızı tart ve makarrı hilâfet ve saltanatımızı kurtarmak vecibei zimmetimiz olmakla mücahedatımızı daha şamil ve salim bir şekle ifrağ için mevaddı âtiyenin müstaciliyetle müzakere ve kabulünü teklif eylerim.

Madde 1. — Merkezde bulunmak ve bizzat cephe umumiyle iştigal etmek üzere Meclisi Âliden müntehap ve 10 zattan mürekkep bir heyeti teşkili.

Madde 2. — Cephedeki zabitten ve efrad ile daimi temas ve ihtiyaçlarını tehvin için ayrıca 5 er zattan mürekkep iki heyet teşkil ve izamı ve cepheye münâsebettar memalikin müdâfaai hukuklarını hali faaliyete irca ederek ordunun ikmali nevakısı için teşriki mesai ettirilmesi.

Madde 3. — Ordunun techizatını müstacelen tedarik ve süratle yetiştirmek için İnebolu ve Antalya'ya mütehassıs arkadaşlarımızdan ikişer zatın gönderilmesi.

Madde 4. — Vekâletlerin lüzumsuz aksamını muvakkaten lâğv, diğerlerini haline münasip olarak tensik ve Müdafaai Milliye merkez kadrosunu tenkis, bakiyeyi zabitan ve bilumum emirber efradı cepheye sevki.

Madde 5. — Cepheye gidecek heyetler her memleketin şurabat ve müdâfaai hukuları ile istişare ederek hapishanelerde mevkuf ve mahkûm olupta ıslahı hal edenlerini tefrik ve bilâhare mesbukulhizme olanlarını affetmek üzere cepheye sevk ve kıtaata taksimi.

(Nazarı itibara alınmadı.)

Isparta Mebusu
İbrahim

Riyaseti Celileye

Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerinin beyanatı alilerinden Rusya Hükümetiyle arada bir suî tefehhümün vârid olduğu anlaşılıyor. Bunun devamı siyaseti umumiyemiz üzerinde pek fena tesir tevlit edeceğinden müstevli tefehhümün müsaraaten izalesiyle izale edildiği hakkında Meclise teminat vermesini Hariciye Vekiline emir ve mezuniyet verilmesini teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1332
Bitlis
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

En ameli olarak Müdâfaai Milliye, Maliye, Dahiliye Encümenlerinden dörder zat bilintihap on iki kişilik bir encümeni mahsus teşkilini teklif ederim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Heyeti Umumiyede bu mesailin hüsnü halle ikranı için müstahzar müspet mevad üzerinde müzakerenin sevk ve idaresi muvafıkı usül olacağından evvel emirde yirmibeş kişilik bir heeyti istihzariyenin derhal intihabi ile netayice mütalâatını yarınki içtimaa yetiştirmek üzere faalâne çalışmalarını teklif eyleriz.

Menteşe — Erzurum
Dr. Tevfik Rüştü — Emin
Erzurum

Celâlettin Arif
Riyaseti Celileye

Levazım, sevkiyat ve nakliyatı askeriye ile mükellef olan memurinin muamelâtını tetkik ve sui istimalâtını taharri ile mütecasirlerini ait olduğu mahkemeye tevdi ederek ordunun geri hidematını tanzime demar olmak üzere berveçhizir dört maddenin müstacelen kabulünü teklif ederiz.

Madde 1. — Sevkiyat ve nakliyatı askeriyede iaşe ve levazımatı harbiyenin temin ve tedariki ile mükellef olan merkezdeki devairin tarzı mesaisini tetkik ve muamelâtı umumiyesine nazaretle sureti mütemadiyede mürakebe etmek, adalet ve sui istimali görülenleri esbabı mucibesiyle istiklâl mahkemesine tevdi eylemek üzere Büyük Meclis tarafından içlerinden müntehap ve on iki azadan mürekkep harp komisyonu teşkil edilmiştir.

Madde 2. — Harp komisyonu, intihap edecekleri reisin tahtı riyasetinde biliçtima iktiza eden mukarreratı ittihaz ile her hafta neticei mükarreratını Büyük Millet Meclisi Riyasetine bildirecektir.

Madde 3. — Merkez haricindeki sevkiyat ve nakliyatı askeriye, iaşe ve levazımatı harbiyenin ihzarı ile muvazzaf olan devair şuebatını mahallinde teftiş mahallinde teftiş ve tekâlifi milliye umurunu tetkik ve suiistimalâtı tahakkuk edenleri istiklâl mahkemesine tevdii, firari ve bekayanın celp ve sevkini temin, halkı irşat ve tenvir etmek üzere Başkumandanlıkça tefrik edilecek livalar için Büyük Millet Meclisinden ikişer aza intihap edilmiştir.

Madde 4. — Taşra hidematını tetkik ile mükellef olan aza her 15 günlük hülâsai mesaisi hakkındaki takririni Büyük Millet Meclisi Riyasetine itaya mecburdur.

Madde 5. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyül icradır.

Madde 6. — İşbu kanunun İcrayı ahkâmına Heyeti Vekile memurdur.

13 . 12 . 1337

Beyazıd — Aydın
Âtıf — Esat
Bursa — Erzurum
Necati — Salih

Kırşehir	Malatya
(Okunamadı)	Sıtkı
Erzincan	Yozgat
Emin	Süleyman
Ergani	Çorum
Rüştü	Sıddık
Canik	Beyazıt
Hamdi	Şevket

Riyaseti Celileye

Garp cephesinin teçhizat ve nakliyat ihtiyacının temini için Maliye Vekili varidatı mevcudeden karşılık temin edemiyeceğini beyan ettiği taktirde hâsılatı doğrudan doğruya bu cephenin teçhizat ve nakliyatına sarfedilmek üzere zirdeki kanunun müstaceliyet kararı ile Perşembe günkü ruznameye ithalen muzakere ve tastikini teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1337
İstanbul Mebusu
Ali Rıza

Mükellefiyeti Nakliye ve Teçhizatı Askeriye Vergisi Kanun Lâyihasıdır

Madde 1. — Her nevi tekâlüfü milliye bu kanunun neşrinden itibaren mülgadır.

Madde 2. — Müstakil hane sahibi olan her ferd ile bilumum tüccar ve esnaf bir defaya mahsus olarak mükellefiyeti nakliye ve teçhizatı askeriye namı ile bir vergi itası ile mükelleftir.

Madde 3. — Bu vergi esasatı atiye dairesinde tarh ve cibayet olunur.

A) Doğrudan doğruya hariçten dahile ve dahilden harice mal celp ve sevk eden toptancılar ile senevi beşbin liradan fazla sermaye devir eden tüccaran 250 ve 500 lira

B) Senevi ikibinbeşyüzden beşbin liraya kadar sermaye devreden tüccardan 75 ve 100 lira

C) Senevi binden ikibinbeşyüz lira raddesinde sermaye devreden tüccarlar 25 ve 50 lira

D) Bin liradan dûn sermaye ile muamele yapan tüccarlar 10 lira

H) Hükümetle icrayı muamele eden müteahhitler üç derece itibariyle 500, 250 ve 100 lira

V) Aşar mültezimleri 3 derece itibariyle 100, 50 ve 25 lira

Z) Bilumum fabrikatörler 3 derece itibariyle 500, 250 ve 100 lira

H) Değirmenciler 3 derece itibariyle 50, 25 ve 10 lira

Tı) Sefain ashabı : Yüz tondan yukarı olanlar 250 lira

25 ilâ yüzton miktarında olanlar 100 lira

25 tondan dûn olanlar 50 lira

Kayık eshabı 5 lira

(Buharlı ve motorlu sefain ashabı bunun iki misli şeklinide tediye edecektir)

Ye) Bilumum anonim şirketler ile maden ocakları ashabı hâsılatı safiyei seneviyesinin yüzde beşini

Kef) Bilumum esnaf 3 derece itibariyle 100, 50 ve 25 lira

(Kaza ve nevahi merkezleri ile kuradaki esnaf bunun nısfını tediye edeceklerdir)

Lâm) Kiracılık eden vesaiti nakliye ashabı : Beher adedi için 25 lira

Beher deve için 10 lira

Beher mekkâri için 5 lira

(Merkepler müstesnadır)

Mim) Bilumum memurin-in maatahsisatı fevkalâde maaşat ve Büyük Millet Meclisi azalarının tahsisatı şehriyelerinin yüzde 20'sini

(Maaşı aslisi bin kuruş ve daha dûn olanlar yalnız yüzde on tediye edeceklerdir)

Nun) Bilumum şirketlerle, bankalar ve müessesatı hususiyede maaş ve ücret ile müstahdem olanlar dahi memurin misullü yüzde yirmi veya on nisbetinde vergi vereceklerdir.

Sın) Maden ocaklarında çalışan amele 1 lira.

Ayın) İskele ve şimendifer hamalları 5 lira.

Adi hammallar 1 lira

Fe) Senevi 500 İstanbul kilesinden fazla ziraat yapan çiftlik ashabı 3 derece itibariyle, 300, 150, 75 lira.

Sad) Bu mükellefiyet ashabı haricinde kalan kasabalardaki müstakil hane ashabı 5 lira.

Kaf) Nevahi ve kuradaki mustakil hane ashabı 1 lira.

Madde 4. — Fakru hali hükümetçe tebeyyün edenler.

Yüzde yirmi vesaiti nakliye tekâlifi milliyesini ita etmiş olan ve bir hanede mukim evlât ve damatlarından ikisi bilfiil askerde bulunan kura ahalisinden müstakil hane sahipleri, düşman istilâsından ahiren tahlis edilen beldeler ile kura ahalisi bilumum kadınlar işbu vergiden müstesnadır. Şu kadar ki memaliki müstevliye ahalisinden olupta istilâ görmeyen mahallerde icrayı ticaret ve sanat eyleyenler mükellef oldukları vergiyi tediye edeceklerdir.

Madde 5. — İşbu Kanunun tarihi tebliğinden itibaren 15 gün zarfında mükellefiyeti mebhuseyi tahakkuk ettirmeyen ve bir mah zarfında tamamını

tahsil etmeyen ve kanunen seviyen ve tamamen tatbikinde ihmal ve tekâsülü görülen ve bu kanunun temin edeceği hasılatı mavuzla lehinden harice sarf eyleyen memurini aidesi, ordunun kuvvei harbiyesini tenkis etmiş addiyle derhal azl edilip hiyaneti vataniye cürmüyle tecrim edilir.

Madde 6. — İş bu Kanunun suveri tatbikiyesi Maliye Vekâletince derhal tanzim edilecek bir talimatname ile tayin ve tespit edilecektir.

Madde 7. — Bu verginin temin edeceği hâsılat doğrudan doğruya Garp cephesinin esliha ve mühimmat ve teçhizat ve nakliyat ve iaşe masarifatına karşılık olarak istimal edilir.

Madde 8. — İş bu Kanunun icrayı afkâmına Maliye Vekâleti memurdur.

[(3) Hülâsa : Ordu ihtiyacının temin için para menabii bulunması ve yeniden vergiler tarhı.]

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	486
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	486
1. — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askerî vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat ve ordunun ilbas ve iaşesi, malî, askerî ve siyasî vaziyet ve bunları tetkik etmek üzere bir encümeni mahsus teşkili.	*486-509*

Cilt : 15

128 nci İn'ikad, 1 nci Celse

YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ İN'İKAT

14 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

Birinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİP :

REİS — Celse açıldı.

Zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZYİRMİYEDİNCİ İN'İKAT

13 Kânunuevvel 1337 Salı

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde bininikat; Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında verdiği izahat üzerine açılan müzakerata devam olunarak ordunun ilbas, iaşe, vaziyeti maliye, siyasiye ve askeriye mevzularında cereyan eden müzakerelerden sonra 14 Kânunuevvel Pazartesi günü müzakerata devam olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis Adnan — Kâtip

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, malî, askerî ve siyasî vaziyet.

REİS — Mevzu üzerindeki müzakerata devam ediyoruz.

Söz Celâlettin Arif Beyin. Buyurunuz Arif Bey.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim iki gündür bu mevzudaki müzakereye devam ediyoruz. Söz almış rüfekamız da var. Bugün de, yarın da, belki o bir gün de müzakere devam edecektir. Yani bu suretle beş gün kaybetmiş olacağız. Bendenizce bunu (bu meseleyı) intaç etmelidir. Diğer taraftan da mevcut takrirler üzerine bir encümen teşkil ederiz. Onlar da çalışsınlar ve neticeyi Meclisi Âlinize arzetsinler ve neticei karar Meclisi Âlinizce kabul buyurulursa mesele bir an evvel intaç edilmiş olur.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Beyefendiyi teyiden ben de diyorum ki; sualine karşı; Paşa Hazretlerinin maksadı Meclisi tenvirdir. Tehlike yok, berayı malûmat arz olunmuştur dedikten sonra, zannedersem, bu müzakere kâfidir ve vaki olan tenkidatın pek çokları Müdafaai Milliyeye aittir ve bu bapta da bir istizah takriri vardır. Beyefendinin buyurduğu gibi ben de rica ederim ki; bu müzakereye hitam verelim ve bu sözlerinin birazını da Müdafaai Milliye Vekiline karşı söyleyelim. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri cereyanı ahval hakkında yeniden bir maruzatta bulunmak lüzumunu hissediyorlarsa beyana buyursunlar, ondan sonra müzakereye devam edelim. Buna lüzum yoksa benim de sözüm vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mesele böyle müzakere ile anlaşılır. Binaenaleyh devamı müzakereden, zannediyorum ki, istifade ediyoruz. Meclisi Âli, ilk toplandığı günden beri yapmadığı vezaifi yeniden idrâk edıyor. (Bravo sesleri) Ve binaenaleyh mesele bir Müdafaai Millıye Vekili meselesi değil, bir Heyeti Vekile, bir Hükûmet ve bir millet meselesidir.

SIRRI BEY (İzmit) — Benden evvel arkadaşlarım vekayii muhtevi o kadar uzun beyanatta bulundular ki hakikaten denildiği gibi; bundan sonra söz söylemeye lüzum kalmamıştır. Fakat size basit kelimelerle bir misal arz edeceğim : Arkadaşlarımız bir okka şekerle on okka sudan şerbet yapmak istediler.

Bir okka şekerleri vardır ve düşündüler ki şeker azdır. Ancak üç okka su katılırsa şerbet yaptırılabilir. Arkadaşlarım bu suretle söylediğimden dolayı beni affetsinler. Sözlerinin ihtiva ettiği hakayik; mutavvel sözler arasında o kadar saçılmıştır ki onları tefrik etmek müşkül bir hale gelmiştir. Ben kendi tarafımdan beyanı mütalâa etmeyeceğim; arkadaşlarımın beyanatından iktibası hakayik eyleyerek onları sual tarzından, ait olduğu zevata irat edeceğim. Fakat kendilerine temas eden bu meselede Hariciye Vekili ile Müdafaai Milliye Vekili burada bulunmuyorlar. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri sözlerine başladığı zaman propagandanın gayet noksan yapıldığından, düşmanlarımızın eşkâli muhtelifede gerek orduda ve gerek memleket dahilinde ifsadatlarına germi verildiğinden bahsettiler ve bize birkaç haber verdiler ve bu haberler, benim gibi İstanbul gazetesini okuyanların malûmu idi. Eğer Hükûmetimizin . tıhbarat menbaı yalnız İstanbul gazetelerinin münderecatı ise çok şayanı teessüftür. Demek bu hususta verdiğimiz paralar hep faidesiz.

Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin beyanatı, hiç bir noktasından bana gösteremez ki, verdikleri haberleri, İstanbul gazetelerinde görmemiş olalım. Bunu hassaten nazarı dikkatlerine arz ederim. Bu mukaddimeden sonra suallerimin iradına başlıyorum.

Evvelâ; Londra'ya muvasalatımdan bir müddet sonra Gonaris tarafından cepheleri takviye ediniz zımnında çekilen telgrafname ve propagandaya nazaran; munasebatı siyasiyenin lehimizde bir şekil almasını ve lehimize cereyanını teshil için Hariciye Vekili, Erkânı Harbiyeye bir tavsiyede bulundu mu?..

İki : Hariciye Vekilimiz geçen gün askerin aç, çıplak ve açık olduğunu söylüyordu. Bunun daha evvel Erkânı Harbiye lisaniyle Meclise arzedilmesi lazım gelmez mi idi?

Üç : Askerin iaşe, ilbas ve teçhizinden Müdafaai Milliye Vekâleti mesul olmakla beraber; harekâtı askeriye icrası her türlü levazımın miktarı matlupta olmasına ve ordunun tamamen teçhiz edilmesine menut olup, aksi takdirde faaliyeti askeriyenin neticei makûse vereceği ve binnetice makasıtı milliyenin husul bulmayacağı, ne için Meclise söylenmemiştir?

Dört : İngilizlerin Faysal lisaniyle müslümanlar arasına sokmak istedikleri nifakı izale ve vahdeti idame için bir çok zamandan beri o havalide bulunan Şeyh Sünusi'den istifade olunamıyor mu?

Erkânı Harbiye, müşarünileyhin mesaisinden şimdiye kadar ne istifade de bulunmuştur?

Beş : Buradaki Rus sefaretinin, Fransızlarla yapılan itilafname menfaatımız muktezasıdır dediğini bize Hariciye Vekili söyledi. Şimdi Rusların bunu tenkit ve muahezeye ve hasmane vaziyet almaya kalkışmaları ne sebebe mebni olabilir?

Bu beş sualime Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri cevap verdikten sonra, ilk söz benim olmak üzere daha beyanatta bulunacağım....

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler; üç günden beri burada devam eden müzakerat; memleketimizin menafii aliyesi noktai nazarından gayet mühim bir müzakere kapısı açmıştır ve bize bu mevzulara temas imkânını temin etmiştir. Fevzi Paşa Hazretlerinin, daha doğrusu Hükûmetin burada bize verdiği izahattan bendeniz şunu anlıyorum: Efendiler tehlike melhuzdur, bize muavenet ediniz, ne yapacaksanız yapınız. Fakat Fevzi Paşa Hazretleri, dün beyanatları arasında bunu tevil etmek istedi ve tehlike dört ay sonra melhuzdur dediler.. Arkadaklarımızdan birisinin burada söylediği gibi; tehlike dört aya kadar melhuzdur demekle bizim mezarımızı kazıyor. Demek ki tehlikeyi bu kadar yaklaştırmışız. Acaba bunun esbabı nedir efendiler?

Sonra Fevzi Paşa Hazretleri buyurmuşlardı ki; burada söylenen sulh sözleri bizim asabımızı gevşetiyor. Hayır efendiler, bendeniz buna hayır cevabını veriyorum. Sulh haberleri asabımızı gebşetmiyor. Aksine Heyeti Vekile bizi daima uyutuyor; bize efsun yapıyorlar, bu kürsiye çıkıyorlar, söyliyorlar, söyliyorlar.

Efendiler bir mesuliyet kelimesi vardır ki bizde zümrütü anka gibidir, cismi yoktur. Mesuliyeti, Anka kuşu gibi hiç bir kimse görmemiş. Fakat efendiler size şunu arz edeyim ki mesuliyeti yalnız Heyeti Vekileye atmıyalım.. Mesuliyette biz de müşterekiz.. Mesuliyetten biz de kurtulamayız.

BİR MEBUS BEY — Neden?

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Şimdi söyleyeceğim. Rica ederim, konuşmamı kesmeyiniz. Biz buraya niçin toplandık, memleket mukadderatını ele aldık? Biz bu milletin mukadderatına hâkimiz. Memleketi kurtaracağız. Memlekete hâkimiz, Hükûmet ediyoruz. Fakat buna mukabil milletin malını, canını aldık, kuruttuk her şeyi yaptık ve hiç bir şeye karışmadık. Bizzat Hükûmet etmedik, Hükûmeti bir takım ellere verdik. Bendeniz tevdii umur ettiğimiz zevatın şahıslarına hürmet etmekle beraber şunu da arzedeyim ki; bu zevatın hangi günkü, başka

çareleri kalmaz, gelirler ve bu kürsü başında titrerler ve bizde hangi günki işleri olmaz, her şeye onlar hâkimdir, biz hâkim değiliz, deriz. Rica ederim Sakarya harbini unuttunuz mu? Sakarya harbini müteakip düşman Haymana gerilerine geldiği zaman biz gürültü kopardık ki harpten hiç havadis alamıyoruz. O zaman bizi tehdit ettiler : Size havadis vermeyeceğiz, artık size havadis verecek değiliz. Efendiler, teessüf ediyorum; esef ediyorum, çok esef ediyorum. İstanbul'da daha dünkü güne kadar çalışanlar buraya geldiler, o dairelere girdiler, bütün şifreler ve bütün muhabereler onların elindedir. Onlar her şeyden haberdar oluyorlar. (Alkışlar, bravo sedaları) Efendiler, çomak başkasının elindedir. Efendiler çok rica ederim, iyi dinleyelim. Fevzi. Paşanın mesuliyeti ile bendenizin veyahut diğer bir arkadaşımızın mesuliyeti arasında ne gibi bir fark vardır? Fark şudur ki efendiler; yarın tasavvuratımızın aksi zuhûr ettiği gibi hepimizin gideceği yer birer yağlı sicimdir. Mesuliyette bundan başka bir şey yoktur. Millet bizden sual soruyor. Yarın benim dairei intihabiyem benden bir senelik sual soracak; ben ne cevap vereceğimi

Ben bir şeye karışmadım, orada bir Heyeti Vekile intihap ettik, işlerine bizi karıştırmıyorlardı. Her şeyi onlar yapıyorlardı, biz karışmıyorduk demeye sıkılırım. Yarın hepinizden böyle sualler soracaklar. Biz İstanbul'u, o köhne Bizans'ın adetlerini taklit ediyoruz. Halbuki milletin mukadderatı bizim omuzumuzda çok büyük ve çok ağırdır ve pek çoktur. Biz bunu müdrik değiliz.

Efendiler, biz âdeta İstanbul'u burada tamamiyle taklit ediyoruz. Acaba bizim İstanbul Meclisi Mebusanından ne gibi farkımız vardır? Efendiler, İstanbul'daki Meclisin âzaları gibi iş görebileceğiz. Ne iş görebileceğimizi bilir misiniz? Çok rica ederim belki sözlerim bu kürsüden biraz fazla ve ağır gelecektir. Fazla da olursa birisi de bana aittir. Ben de zaten dahilim ve hiç bir mesuliyetten kurtulmuş değilim.

Efendiler, İstanbul'daki Meclisin âzaları gibi biz de burada uykuya dalmışız. Zannediyoruz ki; başımızda bir Hükûmet vardır ve zannediyoruz ki başımızda bir Vükelâ vardır. Zannediyoruz ki başımızda Âyan vardır. Efendiler ben kendi hesabıma arz ediyorum ki bu vazifeyi görmek üzere Heyeti Vekileye koyduğumuz arkadaşlardan bugün hiç birisi yoktur. (Hepsi vardır sadaları)

Eğer hâkimiyet milletin ise, bu mesuliyet size ait ise vazifenize sahip olunuz. Ben kendi hesabıma bu vazifelerden hiç birini kimseye vermeye mezun değilim ve veremem.

Efendiler bizim bir derdimiz vardır ve bu, müsellem bir derttir. O dertten her yerde müştekiyiz. On arkadaş, on bir arkadaş, on beş arkadaş bir yere oturur, o dertten şikâyet ederiz. Heyeti Vekile de başbaşa oturur şikâyet ederler. O dertten Ümera da müşteki, Vüzera da müşteki... Hepsi müşteki. Ben müşteki olmayan kimseyi görmedim. (Ahali de müşteki sesleri)

Efendiler, bilmiyorum ki bizim içimize melâikeler mi geliyor? Hayır efendiler. Şeytanlar mı giriyor? O da girmiyor. Biz mesulüz efendiler; Allah da bizden soracak, kullar da bizden soracak...

Efendiler : Afyon harbini unutmayınız. O harpten evvel yine Hükûmet namına bir kürsii muallâdan Fevzi Paşa Hazretleri : Ordumuz demir gibi duruyor; biz bekliyoruz; eyvah niçin gelmiyorlar, biz hazırız, kafalarını parçalayacağız diyordu.

Biraz sonra da hatırınıza getiriyorum : Efendiler vaktimiz kalmadı kaçınız, burada ancak sekiz gün durabileceğiz dedi. O vakit o sözü ile diğer sözü arasında tezat gördük. Bugün de korkarım böyle aldanıyoruz. Aldanmayalım efendiler...

Efendiler; şu halde gerek Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı ve gerek bendenizden evvel buraya çıkan rüfekanın beyanatı iki şıkka ayrılıyor. Mesele bir şık iki. Meselenin bir olduğu şudur : Efendiler, iş göremiyoruz; iş göremiyoruz. İki şıkka ayrılıyor Hali hazırı idame mi edelim; yoksa bizzat işe vaziyed mi edelim, işi yürütelim mi, İşte mesele burada ayrılıyor. Bendeniz zannediyorum ki; işlerimizin iler gitmemesinin esbabı, hep idaresizliktendir efendiler Bir misal arzedeceğim.

Askerin melbusatından bahsediliyor ve askerin melbusatı hakkında söylenmedik lâkırdı ve söylenmedik söz ve yapılmadık teminat kalmamıştır. Halbuki melbusat meselesi üzerine size bir hesap vereceğim ve meselenin pek basit olduğunu siz de takdir buyuracaksınız. Efendiler, bugün elde mevcut konturatolara ve hesaplara nazaran bir caket, bir pantolon, bir kaput, bir çift potin olmak üzere bir asker takımını 225 kuruşa alıyorlar. Bizim aşağı yukarı yüz elli bin mevcudumuz olsun. Efendiler, yüz elli bin mevcuda yüz elli bin takım elbise dokuz yüz bin lira eder Halbuki efendiler biz elli milyon lira vermişiz. Asker hâlâ çıplaktır. İşte size açık bir hesap... Gelsinler bunun aksini ispat etsinler. İkişer takım verme-

sınler zararı yok. Bu da aşağı yukarı 200 bin lira eder. (1)

Efendiler; yine bu kürsü muallâdan bir buçuk ay evvel Refet Paşa; askerin melbusatı mevzuubahis olduğu zaman, bize efsun okumuş ve bizi uyutmuştu, demişti ki :

Maliye Vekili bana para vermiyor; Maliye Vekili para verirse ben bütün askerleri bir ayda ilbas edeceğim. Ve halbuki o vakit Maliye Vekili de çıkmış söylemişti ki, yüz bin lira vereceğim, beş yüz bin lira vereceğim, sen de noksanını ikmal et. Sonra bir yerde Fevzi Paşa beraber olduğu halde yine Refet Paşa bir hesap yapmış idi : Teşrinisâni nihayetine kadar yüz bin takım elbise mevcuttur. Halbuki Maliye Vekili de beş yüz bin lirayı verdikten maada yüz bin kusur lira da fazla para verdiği halde yine asker giyinmemiştir..

Refet Paşa askerin başındaki bu mühim vazifesini bırakarak gitmiş Hariciye Vekilinin işleri ile meşgul olmuştur. İşte idaresizlikler, işte fenalıklar... Yazıktır, günahtır, artık bu milletin verecek ne malı ne de canı vardır.

Memleketin ahvali dahiliyesinde İngilizlerin propagandasından bizim propagandamız daha kâfidir. Milletin malını, hanesini her şeyini aldık. Ahali gayri memnun, gayri memnun. Bu propaganda kâfi değil mi?

Efendiler biz yalnız millete bir adalet yüzü gösteremiyoruz. Dün arkadaşımızın biri şu nam ile, bu nam ile, vergi alalım diyordu. Memleketin her tarafı yandı, kavruldu, kimden ne alıyorsunuz efendi?

BİR MEBUS — Millete bir parça para, Hükûmete bir parça para daima masrafla mı yürüyeceğiz, Durak Bey?.. Memleketin zenginleri de vardır...

M. DURAK BEY (Devamla) — Zenginleri de yoktur.

BİR MEBUS — Biraz daha ileri giderseniz ne yapacaklar?..

M. DURAK BEY (Devamla) — İstanbul'a kaçıyorlar yavaş yavaş... Orada askerlik de yok, şu da yok, bu da yok... Dün arkadaşlarımızdan birisinin de bu kürsüden buyurduğu gibi, dünyada, kürrei arzda böyle millet yoktur. Bu millettir ki bizim zulmümüze tahammül ediyor. Milletin ayağında çarık, sırtında gömlek kalmadı. Bunlara acıyalım efendiler.

Bu millet bize bir takım isyanlar gösterdi. Öyle bir zamanda göstermiş idi ki; ben milletin o zaman gösterdiği isyanları millet için pek büyük bir şey görmüyorum. Çünkü bilirsiniz ki; bu isyanlar Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkül ettiği zamana aitti. Millet hakikatı bilmiyordu. Şimdi isyan var mıdır? Ne için isyan yoktur? Çünkü Hükûmetinizin meşru olduğunu anlamakla beraber; fakat millet zulmüyle âbad olmaz, biraz adalet gösteriniz, ki millet daha ziyade ısınsın. Yoksa isyanların önünü alamazsınız... Başka çare yoktur. Her ne vakitki bir arkadaşımız bu kürsü muallâdan veyahut doğrudan doğruya bir takrirle müracaat eder de, millet ve memleketin menafii âliyesi noktai nazarından bir şey ister ve bir şey temenni ederse derhal salâhiyeti körletilir, öldürülür. Biliyorsunuz ki bundan evvel, iki buçuk ay evvel, bir celsei hafiyede dehşetli bir takrir okumuştuk ve dehşetli bir müzakerede bulunmuştuk. O takriri müsaadenizle bir daha okuyacağım. Zapta geçsin ve onun üzerine de söz söyleyeceğim. Üç ay evvel yine bu sözleri söylemiştim, fakat kapandı.

«Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Umuru idarede her tarafta zaman zaman, taraf taraf asayişsizlikler meşhuddur. Umuru idaredeki yolsuzluklar cümlenin malûmudur. Zaman zaman, taraf taraf asayişsizliklere memleketin, halkın uzun zaman tahammülü yoktur. Bunun yegâne müsebbibleri başta bulunan memurlar ve kumandanlar ve idaresizliklerdir. Mesuliyette müşterekiz. Biz istediğimizi yaparız.»

Affınıza mağruren buraya nazarı dikkatinizi celbederim. Mesuliyet hepimize aittir. Mesuliyet şeran, aklen ve mantıkan Büyük Millet Meclisine aittir. Söyleyiniz kim var, burada mesul olanlar?..

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Hakkını verenlere aittir.

M. DURAK BEY (Devamla) — Takriri okumaya devam ediyorum. «Memleketin menafiinde grup murup yoktur. Her şey memleketin menafii dahilindedir. Ne yapalım, mesuliyeti maneviyeden kurtulurum ve adaletin temini ve millet ve memleketin selameti için Büyük Millet Meclisi ile ordu arasında sıkı bir irtibatın daima büyük faideler tevlit ettiği tecrübeten sabıt olduğundan Garp cephesinin merkez, sağ ve sol cenahlarına Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince muvakkaten olsun bilâifatei zam.n üçer kişiden mürekkep dokuz kişilik bir heyetin intihabiyle müstacelen cepheye izamı ve cephe gerisinde de yi-

(1) *Rakamlar tutmuyor. Zabıtta olduğu gibi bırakıldı. M. Ünver*

ne üç kişiden mürekkep bir heyet intihabiy e geri hidemattaki vazifeye yardım edilmesi ve bunun müstacelen müzakeresini teklif ederiz..

Efendiler; 107 arkadaşımızla imzalayarak 1 Teşrinievvel 1337 tarihinde buraya vermiş olduğumuz bu takriri o vakitki hadisat araya girdi ve karıştırdı. Sonradan bu kürsüden buna razı ve bu lüzuma kani olduklarını söylediler.

Efendiler; herhangi bir arkadaş bir takrirle bir mesele üzerine müracaat ederse Heyeti Vekileden bir zat derakap çıkar ve salâhiyetini mevzuu bahis eder. Bendeniz müsaadenizle Heyeti Vekilenin her birine ayrı ayrı hitap ediyorum : Sizin salâhiyetinizden memleketin menafii âliyesi daha yüksektir. Biz memleketin menafii âliyesini düşünerek bu işi yürütmek istiyoruz. Siz de salâhiyetinizi sokmayınız, bu mesele böyledir, şöyledir, deyiniz.

Efendiler, o vakit bu kürsüi muallâdan yine demiştik ki : Ankara'nın içinde 32 000 kişilik iaşe kuvveti vardır ve o vakit Refet Paşa Hazretleri cevap yerine bu meselenin üzerine bir set çekmişti ve onu hiç izah etmemişti. Fakat o kuvvet hâlâ yiyor, hâlâ yiyor ve hâlâ bir iş görmemiş ve hâlâ sevkedilmemişlerdir. Bilmem arkadaşlarımızdan söyleyen olmadı zannederim. Şu bir buçuk ay zarfında İstanbul'dan, şuradan ve buradan tedarik edilmiş olan kuvvetler buralarda gerilere verilmiştir, cepheye gönderilmemiştir.

Efendiler; size gayet gizli bir hakikat ifşa edeceğim ve çok rica edeceğim, bu celsemiz hafi olduğu gibi bendeniz de bunu hafi söylüyorum ve sizin namusunuza terkediyorum. Dışarda söylenmez, rica ederim mühim meseledir efendiler. Bizi ne kadar uyutuyorlar efendiler. Bize silâh, cephane lâzım mıdır, memleketimizi bunlarla mı kurtaracağız ve hepimiz bu hususta müttefikiz değil mi efendiler? Efendiler; ilkbaharda İtalyan Hükûmetinden 40 000 tüfenk ve bin mitralyöz ve miktarı kâfi fişenk alınmıştır. Şimdilik parasız belki bilâhare parası verilecektir. Bu esliha ve mühimmat Pula limanından şimendifere vazedilmiş ve İtalya'yı baştan aşağı katederek askerî bir liman olan Triyeste'ye gelmiştir. Bunun aslı yok diyorsa biz de ispat edebiliriz. Buraya vürudunda İtalya'daki mümessilimiz Cami Bey tarafından bir vapur izar edilmiş ve vapurun bedeli icarına da bir milyon küsur mark verilmiş, esliha ve cephane de vapura tahmil edilmişti. Bilâhare iki vapur da bunu, bu vapuru, takip edecek imiş. O sırada efendiler; hatırı âlinizde olacak ki Söke ile Kuşadası arasına bir Yunan tayyaresi düşmüştü. Bu tayyareyi almak için orada bulunan Hükûmet memurlarımız sarfı makderet ettiler, fakat kurtaramadılar. Alamadılar. O vakit cenupta, cenup cephesinde bulunan Refet Paşa İtalyanlara bir ültimatom verdi ve dedi ki bu tayyareyi bize teslim etmezseniz ben bunu bir vesilei harp ittihaz edeceğim. Fermanya. Bakınız neler önünde... (Böyle ise teessüf sesleri) Bu ültimatom verilir verilmez İtalyanlar düşünüyorlar ki bir ufak tayyare için bize ilanı harp ediyorlar. Bu doğru değildir ve bunun ehemmiyeti yoktur, diyorlar. Maalesef 40 000 tüfenk, Avusturya topları ve bin mitralyöz, vapura doldurulmuş iken tekrar boşaltılıyor. Efendiler; biliyorsunuz ki o zaman Hâkimiyeti Milliye gazetesi de İtalyanlar aleyhinde biraz attı, tuttu. Sonra efendiler; Cami Bey verdiği, bilmem ne kadar milyon yüz bin frangı tahsisatı mesturesinden tanzim etmiştir. Yalnız paramız gitmemiştir, maatteessüf o toplar, cephaneler de gitmiştir. Yalnız bir salâhiyet meselesi yüzünden efendiler.

Biz memlekette köyluden, falandan bir tüfenk almak için adam asmaya kadar yürüdük. Fakat oradan gelen 40 000 tüfenk, top vesaire bir ültimatom keyfine gitti ve bundan kimsenin de haberi yoktur. Bizi uyutuyorlar ve hükmünüzü siz verin efendiler. Yalnız tekrar rica ediyorum; bu mesele siyasidir: Allah aşkına bu sözümüz burada kalsın. Çünkü memleketin menafii âliyesi bunun içinde dahildir, hepimiz de bunun içinde dahiliz.

Efendiler; evvelki gün Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı arasında, hududlarımıza Bolşeviklerin epeyce miktarda askerleri geldiğini öğrendim. Efendiler; bunları ne için bize vakit ve zamaniyle ihbar etmiyorlar? Orada top atıldıktan sonra, oralar ayak altında kaldıktan sonra mı bizi haberdar edecekler? Siyasetten günü gününe bizi haberdar etsinler, günahtır. Bizim hepimizi haberdar etmezlerse, yalnız Hariciye Encümenini haberdar etsinler.

Efendiler; millete de yazıktır. Hududumuza askerler geliyor, biz bu dairelerin, bu mıntakaların mebusları olduğumuz halde bu haberleri burada, kürsüde, Fevzi Paşa Hazretlerinden işitiyoruz. Yazıktır. Verdiğim malûmat yeni malûmattır, muayyen olmayan daha bir çok şeyler de vardır. Fakat bendeniz başkalarını bilmiyorum. Bilenler varsa söylesinler.

Şimdi efendiler; bendeniz çare olarak şunu düşünüyorum : Bu bapta Heyeti Âliyenizden bir çok takrirler verilmiştir. Ne yapılacaksa bunu bir saat evvel yapmak lâzım gelir, efendiler.

Efendiler; sözümü hulâsa ediyorum, sözlerimle başınızı ağrıttım. Biz mühim iki mesele karşısında bulunuyoruz. Biri ahvali dahiliyemiz, diğeri de münesebatı hariciyemiz. Ahvali dahiliyemiz de bozuk, ahvali hariciyemiz de bozuktur.

Efendiler; para meselesi bendenizce o kadar mühim değildir. Para vardır, israfat da vardır, onu Maliye Vekili düşünsün, Heyeti Âliyeniz düşünmesin. Memleket dahilinde, evvelce söylediğim gibi, şimdi de arzediyorum; her tarafta asayişsizlik vardır. Halk son saatlerini yaşıyor. Allah aşkına ne yapacaksak yapalım. Müfettişlik kanunu hararetle mevzuu bahis oldu. Encümende de aylarca zamandan beri yatıyor. (Ona lüzum yok sesleri) Aylarca yatmasın, oradan çıksın. Ne edecek isek edelim. Lüzumu yok diyenler de söyleyeceklerini söylesinler. Bendeniz diyorum ki Meclisi Âliden üçer kişiden mürekkep Heyeti Teftişiyeler bir saat evvel çıksın, gitsinler ve idareye bir an evvel vazı yed etsinler. Yazıktır; günahtır. Bu heyetler kimsenin salâhiyetine müdahale etmesin. Dahiliye Vekili işlerini görsün, bunlar da kontrol yapsınlar. Halk da bir parça itimad etsin. Halkın dertlerini anlasınlar ve dertlerine derman olsunlar. Dahilde yapılacak bundan başka iş yoktur. Bunu ehemmiyetle nazarı dikkate alınız. Reis Bey de bunu reye vazetsin.

İkincisi; siyaseti hariciyemiz ve askerî vaziyetimiz de, Meclisi Âliniz Hariciye Encümeninde mevzuu bahis edilsin. Proje mi yapılacak, ne yapılacaksa onlar yapsınlar. Bunlarla uzun zaman uğraşmayalım.

Askerî mesaile gelince; Meclisi Âli kumandan meselesine tabiî ne tecavüz eder, ne de karışır. Biz de suveri sairesiyle yani vazifemizle uğraşalım. Ordudaki sui istimallerin kontrolü size aittir. Dünyada da size aittir, ahirette de vebali size aittir. Heyeti Hükûmet bunu son derecede nazarı dikkate alsın, memlekette de askerî tahakkümünü kessin, herkes vazifesini yapsın.

REİS — Efendim; müsaade ederseniz usulü müzakereye dair bir takrir var.

Riyaseti Celileye

Ordunun takviyesi ve muhtaç olduğu teçhizat ve teslihatın ikmali mücerret para ile mümkündür. Meclisi Âlinin vaziyeti maliyemizi bilmesi ve ona göre kati bir tedbir ittihaz eylemesi lâzımdır. Maliye Vekilinin tercihan vaziyeti maliye hakkında izahat vermesini teklif eyleriz.

Biga	Çorum	Trabzon
Hamdi	Sıddık	Recai
	Üsküdar	
	Arif	

(Yok yok sadaları, en sonra söylesin sesleri)

EMİR PAŞA (Sıvas) — Söylesin, söylesin.

MUSTAFA KEMAL EFENDİ — Mesele tavazzuh etmiştir.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Muhterem arkadaşlar; iki gündür müzakerat Heyeti Umumiye için bir çok hakayikin ve bazı mesailin tazelenmesine bâis oldu.

Esas mesele hakkında hatırıma gelen nikatı arzedeceğim.

Heyeti Âliyenizin mevzuu bahis ettiği mesele, yalnız ordu meselesi değil, memleket meselesidir. Binaenaleyh iki mesele vardır. Yani Heyeti Âliyenizin bâisi teşekkülü ve gayei içtimaı; düşmanı topraklarımızdan çıkarmak meselesi, yalnız ordu meselesi değil bir Hükûmet, bir millet meselesidir. Tedabiri askeriye veya müdafaai milliye (vaziyeti siyasiye, maliye ve asayişi dahiliyenin ahenkli bir tarzda yürütülmesi, yani) (1) bunun yekûnu icraiyatın iyi yürümesidir. Teşriiyat Meclisi Âlinizde olup gidiyor ve ordu da bu icranın bir vasıtasıdır. Ordunun arkasındaki vesait, yani Hükûmet ve millet işletilemez ise ordunun kuvvet ve kudretini ve semerei tesirini artırmak ve ziyadeleştirmek kabil olamaz. Mesele o kuvveti, o silâhı ihzar etmek ve keyfiyetteki imkânı düşünmek lâzım gelir. Onun için harp meselesi siyaset ve iktisat meselesiyle tamamiyle alâkadardır. Birisini veya o birini düşünmek ile olmaz. Üçünde de tevazün ve tevafuk bulursanız pek musip olur. Binaenaleyh bir çok arkadaşlarımızın esas meseleye rücu etmeleri gayet doğrudur. Şimdi burada en canlı mesele ve en canlı meselenin yüreği, ... cidden o yapılmazsa yapacağı iş bir yaldızdır. Nitekim bir defa yaptınız.

Hükûmet ve memleket meselesi hakkındaki bütün nikatı üç dört sual ile vicdanı âlileri ve Heyeti âliyeleri kavrayacaktır. Bu, şundan ibarettir : Harici idaremizde Hükûmet veche olarak hututu umumiyesi var mıdır, yok mudur? Herkes bunu kendi kendine

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

soruyor. Vardır yahut yoktur. İşlerimizin hangi gayeye doğru bilinerek veyahut bilinmeyerek orsa pupa gittiği keyfiyetidir.

Bir gemi gideceği istikameti bilmezse hedefi şaşırır; Hükûmetin de dahilî idaresinde ve haricî idaresinde gideceği yol belli olmalıdır. Acaba bizimki böyle midir? Hükûmet dahilde şer' ve kanunu (hâkim kılabilmiş midir? Millete, takip ettiği siyasette) (1) samimi itimad, emniyet bahşetmiş midir? Dahilde halkın kalbini mi okşamıştır, yoksa zecir ve tehdit ve zaaf ve tereddiyi mi hâkim kılmıştır? Bunlardan maksadım muahaze değildir, şunu veya bunu muahaze etmek değildir. Çünkü o kendi hakkı idi. Ona ait esasatı kendi yapmıştır. Şunu arzetmek isterim : ... icraiyatı eline alması Hükûmete bir tevcihat vermesi kabil midir? Bir iş külliyatla idare olunmadan onun üzerine uzun müddet imali fikreden bir heyetin kudret ve nüfuzu tekabül edebiliyor mu?

Buna sebep biz hepimiziz... Bunu katiyyen düşünmek lâzımdır. Böyle mesaili umumiye, ki uzun tecrübelerle yetişmiş adamlar ve tecrübelerine (vakıf olunan kimselerden müteşekkil) (2) bir heyeti umumiyede yalnız onun esasatı üzerinde görüşebilir. Bu Devletin idaresinden mesuliyetin bize ait olduğunu anlayıp (ona göre tedabir ittihazı zaruridir. Üzerimize) (3) öyle giyabî bir mesuliyet alıyoruz ki; dünyevî ve uhrevî bir mesuliyet alıyoruz. Ne ise... İcraiyyat bahsine gireyim. Bir sual ile şu noktayı tenvir etmek isterim : İntihap ettiğimiz Vükelâyı umur muhtelif kanaatler takip ederse bunun mesuliyeti kime aittir, bu mesuliyete Meclisi Âliniz ne suretle nüfuz edebilir? Bunun bir yolu var mıdır?

Efendiler; bunda ne dereceye kadar bahşi emniyet ediyorlar? Bize, bunlar asıl temel taşlarıdır. Vekâletlerin idarei umumiyesine âmir olacak makamı icra var mıdır ve bu makamın, hatta müsaadenizle söyleyeyim, bugünkü şekilde mesuliyeti hukukiyesi var mıdır? Efendiler yoktur. Mecliste mesuliyete tutulmakla şimdiye kadar kim ve kaç kişi tecziye edilmiştir? Mesuliyet meselesinde Meclisle alâkadar olan arkadaşlarımızın şimdiye kadar hep söyledikleri budur. Bu kaabil değildir. Yaparsınız belki, faydalı olur mu olmaz mı bilmem. Düşününüz bazı arkadaşlarımız pek muhik olarak ve yürekleri yanmış olarak, ahvali fevkalâde ve vazifei mühimmelerini nazarı dikkate alarak (sarfı makderet etmişler midir?) (4)

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki ibareler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Bu arzuya hiç bir zaman gayrı muhik demem. Yalnız benim arzu ettiğim bunun üzerinde efendiler, iyi düşünmek lâzımdır ve iyi düşünmeye muhtaçtır. Çok tecrübe edilmeye imkân var mıdır, bilemiyorum? Meclisi Âlice keyfiyet başka münasip şekil ve suretle yapılmaz mı acaba?.. Binaenaleyh bu işi bitiriyorum. Ordu ve çare meseleleriyle uğraşalım. Şimdiye kadar arkadaşlarımızdan bazılarının söyledikleri şeyle çare hususunda ne olabileceğini düşünerek kendimce iki çare görüyorum. Meclisi Âliniz, ordusunu daha kuvvetli kavramak, daha kuvvetli bulundurmak hususunda biraz da ilminin, temsilinin... Bu tezahür ediyor ve tekmil arkadaşlarımız böyle söylüyor. Heyeti Vekile ihtimal ki bazı mesaili müçtemian müzakere ve takip için kâfi zaman bulamaz ve ihtimalki kâfi zaman buluyor. Bunu izahat belli edecektir. Bu halde daha kuvvetli şekil düşünmek lâzım gelir. Bir nokta hatıra gelir, yani doğrudan doğruya şekil itibariyledir. İcabederse arzederim.

Birinci suret, icraiyata, kendisinin iştirâki suretiyle olur. Başka şekiller yaparak ve bazı arkadaşlarımızın buyurdukları gibi, Meclis doğrudan doğruya icraî selâhiyeti ifa eder ve arkadaşlarımızın düşündüğü gibi, Meclis Heyeti İcraiyenin müakkibi ve murakibi olarak çalışır ve Vekiller sık sık encümenlere malûmat verir ve binaenaleyh makine beraber yürür ve yakından takip edilir. Filhakika Heyeti Vekilenin sureti intihabı hakkındaki kanunumuzda da bir kayıt vardır ki Vekiller encümenlerin istişaresini alabilir. Bunda gaye, gayet büyük bir serbesti vardır ve icrai vazifeyi deruhte eden arkadaşlar serbest bırakılmak için, Meclisi Âli bugün anı istemiyorsa diğer bir şekil de istimal edebilirsiniz.

HAMDİ BEY (Biga) — Sakarya harbi esnasında tecrübe edildi.

SELAHADDİN BEY (Devamla) — Şekil başkadır, encümenler çalışmalıdır, çalıştırılmalıdır. Başka şekilde yürümez... Lâyü'sel amma yefal. Mütemadiyen çalışmak şartiyle ... İçinde çalışmak lâzımdır. Encümenlerimizin ne yaptıklarını hepimiz biliyoruz. İcraiyat meselesinde Meclisi Âli bir heyet intihap eder. O heyet bu suretle, daha büyükçe arkadaşlar bu kısım ile meşgul olurlar. Birinci ve üçüncü şeklin faydası Vükelayı umurun meşguliyetlerinin kesreti olmak dolayısiyle toplanıp ... vaktetmek üzere kendileri çalışıp ... manasını siz veriniz. Şu üç şekil hatıra gelebiliyor. Daha başka.. Fakat efendiler bu çarelerden birincisi nedir, ikincisi nedir? Bendeniz bunu burada halledelim demem. Çünkü bu gibi mesaili dakika,

Heyeti Umumiyede hallolunmaktan ise bu gibi hususatla ayrı bir heyetin (ariz ve amik tetkikat bir neticei katiyeye isal etmesi daha muvafıktır.) (1) Onlar hatırlatmalı; zabıt kâtipleri uzun uzadıya ... Çünkü Heyeti Vekile ile konuşmayacaktır. Zabıt muharriri gelip ... şu içinde bulunduğumuz meselenin halli hususunda neden dolayı uzun uzadıya münakaşa edelim diyoruz. Filhakika bir kanaatı umumiyedir ve istikameti gösterir. Fakat bu kanaatı umumiyenin maddeten ve tatbikan ne yolda olacağı, siyaset, iktisat ve harp gibi üç âmilin temini için mütehassıslardan mürekkep ve Meclisi Âlinin mazhar itimat ve heyeti memur etmeli. Bu heyet Vekillerle karşı karşıya konuşurlar ve çareler düşünürler. Orduya menabii maliye hazırlamak, orduyu takviye etmek için hazırladıkları bir program ve zeminle ve bir şekil ile karşınıza gelirler. Onun için bendeniz heyeti âliyenin bulacağı çareler içinden en doğru çare olarak ya bu işlerle meşgul olan heyet, bu şekilde intihap edeceğiniz kimseleri Heyeti Vekile ile görüştürerek, mudafaai milliye ve düşmanın tardı meselesinde, düşmanlarla çarpışmak için lâzım gelen tedabiri bilihzar huzuru âlinize getirip burada münakaşa etmek; bu, bir. Ama bu suretle bir hafta vakit geçer. Buna meselenin tahammülü olmaz. Bu ayrı bir meseledir. Tahammülü olmayan mesailde, bendeniz müsaadenizle iki kelime söylemek isterim. Tahammülü olmayan mesailde birincisi göze görünen ordudur. İkincisi; tehlike. Bundan daha büyük gibi. Yani tehlikenin gözümüze gözükmeyen ... Bir kere şu noktayı hatırlatmak lâzım geliyor. Hükûmetin ... bir günlüğü neye mal oluyor ve ne kadar tedarikât vardır? Bu harbi idame ve bir meselei âdiye gibi idame edebilmek için ... lüzumunu Heyeti Vekile tasavvur ve lüzum göstermiştir. Memlekette ne gibi mevada... lâzım mıdır, değil midir? Bu meseleyi bilmiyorum. İspata hacet yok. Acaba böyle harp iktisadiyatı, malî iktisadiyat... ne zaman yapabilir. Acaba bu yoksa bunun mesuliyeti Meclise mi aittir? Hayır görüyorsunuz ki efendiler, Heyeti Vekile meselesi yeniden tetkik ediliyor. İnşaallah yakında Meclisi Âlinize gelir. Meclisi Âlinin mesuliyeti üzerine alması ve o mesuliyeti bir an evvel yakından murakabesi bizim için hayat memat meselesidir.

Şimdi efendiler ordu meselesine geçmek isterim Ordumuzun ilbas, teçhiz ve talimi ve sevki idaresi gibi mesail üzerinde burada müsaadenizle maruzatta bulunmaklığıma müsaadenizi rica edeceğim. Çalışacak çok şey vardır ve çalışılmış şey de vardır. Arkadaşlarımızın muhtelif nikat üzerindeki itirazları, şüpheleri kısmen, kısmı azamı itibariyle muhiktir. Fakat müsaade ederseniz bendeniz biraz izahat vereyim. Bu mesuliyeti müteselsilen bizzat Heyeti Vekilenin görülmeyen maliye umurunda, çünkü o mesuliyeti siz deruhte etmişsiniz. Mesuliyet sizdedir efendim. Mesuliyet... Ben size arzettiğim vakitte... Şeklen üzerinizden götürebiliriz. Mesuliyetini üzerimize aldığımız vezaifi nasıl ifa edeceğimizi düşünüyorum. Kimseye salâhiyet vermeyiz demekle gayet yüksek bir şey ... beş gün sonra salâhiyetimizi bilâkaydü şart verdiniz, efendiler. Dinlemediniz beni, maksadım beni değil, sadayı dinlemediniz. Ne Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiye; onlar için hiç kimsenin gıyabında hiç bir şey söylemeyeceğim. Ne Müdafaai Milliye, ne Erkânı Harbiye. Bunların lüzumu, kumandanlar ve vaziyet hakkında o zaman görüşülür. Encümenleriniz üç encümen ve yani Milli Müdafaa Encümeni ... Benim için sevaptır. Şimdi zabıtları getiririm ki ben kendi başıma iş yapmak için ...

Emrolunan vezaifi ifa ile mükellef bir heyetti. Emrolunmayan şeyler için muamele yapılamaz. Ve bu böyle olduğu için zabıtlarla iştihad ederim. Kendi başıma bir salâhiyet yoktur. Öyle midir Paşa Hazretleri? Efendiler, siz Müdafaai Milliye Encümenine hususî bir vazife vermiş olsaydınız... Kendisine sorarım ki selâhiyeti ne için başkasına verdirdi?

Hulâsa ediyorum efendiler; çok şayanı temenni noktalar vardır ve heyeti âliyenizin orduya temas etmesi çok güzeldir. Çünkü bir hitap ve bir de kıyası takdir vardır. Hesap ile bazı şeyler öğrenebiliriz. Heyeti âliyeniz üç ay evvelki muharebelerde görmüşsünüzdür, yahut bir heyetle kanaat etmek lâzımdır. Bir çok yaralara deva olmak vazifedar olanların hususi ve mahdut tesirlerine karşı siz büyük tesirler yaparsınız. Orduya temas etmek çok iyidir. Orduya ait mesail hususunda burada çalışmak çok lâzımdır. Çünkü bendeniz söyleyeceğim, bu mesele ile alâkadar olan zevatla, arzettiğim gibi harp, siyaset ve iktisat vezaifi hakkında Heyeti Vekileye bir rapor hazırlatırsınız. Kısası budur. Daha fazla söylemeyeceğim. Veyahut Erkânı Harbiye Umumiyenin vezaifi hakkında bir şey söylemeyeceğim. Temenni edilecek şeyler vardır, daha bazı hususat vardır. Daha büyük zarar mı vardır, fayda mı vardır? Onun için sözümü kesiyorum. Esas mesele burada yapılacak mesaili hazırlatmak lâzım.

(1) Parantez içindeki ibareler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bir heyet intihap buyurun. Halk nazarında fena fena tesirler yapıyor. Binaenaleyh bizim yapacağımız şey nedir? Gelmiş geçmiş şeyleri ihfa ediyor. Bizim yapacağımız şey nedir?

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. (Gürültüler) Efendim; yirmiye mütecaviz takrir var. Bunlar muhtelif maksatlar etrafında toplanıyor. Bu takrirlerden bir kısmı bu mesaili... Bu takrirleri demin bazı arkadaşlarımızın dediği gibi, ihzar etmek ve takrir etmek ve bunlardan bir heyet teşkil etmek, bir encümeni fevkalâde teşkilini rica ediyorlar. Diğer bir takrir de var. Encümen yerine şimdiki Müdafaai Milliye ve Dahiliye ve Hariciye encümenlerini tevhit, müzakere etmesini teklif ediyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, evvelâ takrirler okunsun da. Bu sonra...

REİS — Şimdi efendim bu iki tarzda, bu tarzda Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Erzurum Mebusu Durak ve Fikret Beylerin imzaları ile demin söylediğim bu takrirdir. Bu kabul edilse bile Paşa Hazretleri fikir ve mütalâalarını beyan eder. Verilen takrirler aynen kaydolunacaktır.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) — Heyeti âliyeniz ordu hakkında endişe izhar buyuruyor, siyaseti dahiliye hakkında endişe izhar buyuruyor. Siyaseti hariciye hakkında reis mevcut takrirleri hulâsa ve karara vazetti. Bir de dördüncüsü acizleri beni itham ediyor.

Evvelen deniliyor ki bu işler hakkında ne için söz söylemiyorsunuz? Sonra bunları söylemekle ne yaptığınızı yine söylüyorsunuz ve bize bunu söylemekten maksadınız nedir? Bendenizden ne istiyorsunuz? Bendenizden istenenler şu hulâsa ettiğim hususlardır. Müspet bunlardır, değil mi efendim. Şimdi efendim Meclise ne için bunu sevkettiğinizi, bunları tafsile hacet yok. Söylecek vazifedir. Malûmu âliniz bendeniz iki buçuk ay evvel ordudan buraya geldim. Ordunun harekâtı taarruziyesini idame, lâzım gelen malzemenin sevk ve tedarikini temin ve kış gelmeden taarruza sevketmek imkânını temin buraya geldim. İki ay içinde bunu tedarik için uğraştık. O sırada bu ... zannedersem karar böyle idi ve ol vakit dedim, ki taarruza hazırlanıyoruz. Mamafih düşmanda ümidi muvaffakiyet, son zamanda ümidi muvaffakiyet gösteremeyen taarruzu ... bundan sonra efendim takriben bir hafta geçti zannedersem, bazı yeni veni malûmat alıyordum. Yeni yeni tekemmül edi-

Heyeti Vekile arkadaşları arasında tabiî siyasatı umumiyeye ait olduğu için malumatı mezcederek, ehemmiyetli görerek Meclisi Âlinizi haberdar etmeği ve Meclisi âliniz bize evamiri müveccehe vereceği için... bir misal ile arz edeyim. Meselâ vaziyet emin, salim görüldüğüne nazaran, burada memleket dahilindeki gayri tatbiilikleri defederek memleketi tabii bir hale ifrağ için bazı arzular dermeyan olunabilir. Vaktiyle ahvali umumiyeden haberdar etmezsek bundan dolayı bir... meselâ heyeti aliyenizde istiklâl mahakiminin refine dair bir karar sadır olabilir ve bunu bize sormaksızın verebilirsiniz. Fakat bundan dolayı bir fenalık zühur ederse bizi mesul edersiniz. Evet bunun refinden dolayı bir fenalık zühuru melhuz iken niçin bunu yaptınız, niçin bizi haberdar etmediniz, aman siz yaptınız diyemeyiz. Bunu yapmışsınız biz diyemeyiz. Çünkü vaktiyle heyeti aliyenizi tenvir edip ondan sonra fenalık olursa biz teberri etmiş oluruz.

Sonra efendim, arz ettiğim veçhile, bu mâlumatın husulü eski olabilir. Fakat sonuncu yeni mâlumattır. Bendeniz bunu belki üç dört ay sonra bu vekayiin ihtimali olduğunu söylediğim sırada bazı arkadaşlar buyurdular ki; Hükümet böyle üç dört ay evveli görecek Hükümet uykuda demektir. Biz üç dört sene evvel.... bunlar pek kısa görgülüdür, diyerek burada mütalaa vermeli idiler. Efendiler vaziyeti hepimiz biliyoruz. Tarihi üç kuruna ayırırlar. Kurunu ulâ, vusta, uhra, ve hazıradır. Tarihin en büyük inkilâbını yaşıyoruz. Bunda benim gibi âcizi değil, efendiler, arkasında dünyalar bulunan Amerikalıların Reisicumhuru Vilson dahi en nihayet mecnun diye bir kenara atıverdiler. Bunun için üç dört senelik vekâyiî zaptederek söylemek keramete mütevakkıf olduğunu söylersem beni tahtie buyurmayınız. Bunda bir hesabım vardır, onu arz edeyim. Malumu âliniz zaman kıştır. O halde üç dört aylığı nasıl bulursunuz? Yalnız harekâtı siyasiyeye müsaittir. Baharlarda yapılacak harekâtı Teşkilât ikmal eder. Tertibat müşkilâta tesadüf eder. Aldığımız malûmat keramete mütevakkıf değildir. Aynı zamanda Beyefendiye cevap verebilmek için ve önümüzde de...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Paşa Hazretleri, İzmir'e çıktığını haber verdiğiniz beş bin İngiliz kıtasının üç dört ayda değil Eskişehir uğruna üç dört günde gelebileceğini düşünerek...

PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Şimdi efendi; aynı zamanda Beyefendiye cevap verebilmek için bendeniz üç, dört ay sonra olacağının delilini arz ettim. Başka bir şey dermiyan etmiyorum. Mamafi

bu yarın olmaz. Bu gün olmaz diye bir fikir dermiyen etmiyorum. Ona göre davranmak lâzım gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşam bu da morfin olmasın.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Hükûmet ne yapmış, izhara olunuyor, ve ne istiyor onları arz edeceğim; ordu hakkında endişe izhar olunuyor, bunu da arz edeceğim. Evvelen; gerçi Kumandan Paşa Hazretleri ordunun başında bulunuyor. Gelip izahat verecektir. Gözü ile gören bir kumandanın avdetiyle vereceği malumat elbette daha katidir. Benim de vereceğim malumat işaratı resmiyeye müstenittir. Vaziyet daha iyi tenevvür edecektir. Benim verdiğim malûmatı da hakikî olarak kabul edebilirsiniz ve tabiatiyle itimat edersiniz.

Şimdi efendim bunlara cevap vermeden evvel Riza Bey biraderimizin üç suali vardır. Riza Bey Ordumuz mukavemet edebilir mi, cephanesi var mı, büyük bir muharebe için erzak depo edilmiş midir? dediler. Evet ordu taarruza mukavemet edebilir. Büyük bir muharebe için erzak depo edilmiştir.

SELAHADDİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri, bendenizin anladığım bir nokta için sual edeceğim. Belki memleketimizin erzakı vardır. Fakat iaşe meselesi ordu gerisinde gayri kâfidir, yapılacak şeyler vardır. Bunlar yapılmadıkça bendeniz nikbin olmamakta haklıyım, bendenizin kanaatım budur? Bunlar yapılmadıkça nikbin olmak istemiyorum.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Müdafaa halinde sarfolunacak cephane ile taarruz harbine sarfolunacak mephane arasında 1 2 nispetinde fark vardır. Bugün taarruz harbi için cephanemiz ikmal olmamıştır. Müdafaada ne oluyor? Zeminliklerde, siperlerde muharebe edeceğiz. Taarruzda biz açıkta muharebe edeceğiz. Erzak meselesi; evet geride bir mevkii mustahzarlarda Ordu iaşesinin taarruzdaki hale nispetle kolay olmadığını Selahaddin Beyefendi itiraf ederler. Yani müdafaada bulunan bir orduyu beslemekten güçtür. Taarruz etmek için ordumuz - heyetialiyenizden bazı arkadaşlarımızın haberi vardır - kâmilen kaniler ki iş göremez. Bazı yerlerde de otomobil istiyoruz. Bu otomobillerin bir kısmı gelmiştir. Yedi bin beş yüz deveye ihtiyaç vardır. Bunun için teşebbüsatta bulunduk, maatteessüf üç bin deve tedariki için ahalinin develerine müracaat ediyoruz. Karar verdik, dedik ki, Deveciler gelsinler, beraber.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Devecilerle beraber istemelidir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim bunun için karar verdikleri, - bu develeri, devecilerle beraber alalım, askerlikten te'cil edelim ve ücreti nakliye verelim, dedik. Fakat gelmediler (Şahsan çalışsınlar sesleri)

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; Müdafaai Milliye Vekâletinde müthiş bir müşkilât varmış. Günlerce yalnız insan meselesinden dolayı eshabı mesalih sürünüyormuş.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Şimdi efendim, cephanemiz geçiyor. Şüphesiz bunlar taarruz hazırlığıdır. Efendiler, biz taarruzdan vaz geçmiş değiliz. Fakat noksan vasıta ile taarruz etmek, geçen gün arz ettiğim veçhile, doğru olamaz. Sarıkamış fekâketini davet etmeğe sebep yoktur. Tesadüfe bağlı bir harekete girişemeyiz. Fakat müdafaa için hazırız. Gelirse göreceği de var.

Şunu da arz edeyim ki efendiler, ordumuz düşmanın taarruzuna maruz kalabilir ve bu taarruzda düşman, meselâ Dinar'a, Sandıklı'ya, Denizli'ye teveccüh edebilir. Buralarını aldıktan sonra büyük bir taarruzla Sakarya'da yaptığı harbi yapamaz. Bizim üzerimize müessir ve Avrupa'daki müzakeratı siyasiyede müessir veyahut gazetelerde okuduğunuz veçhile Anadolu'da bir Hırıstiyan Vali vesaire gibi bazı tedbirlerle Trakya'yı Anadolu'da birakmak ve Trakya'yı kurtarmak, döktüğü kanları telâfi etmek.

HAFIZ İBRAHİM BEY (Isparta) — Yalnız Dinar'la iktifamı edecek?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Zayıf noktalarımızdan ilerliyebilir. Fakat oraya geldikten sonra düşman duracak mı, durmıyacak mı? Orası askerî bir meseledir. Rica ederim buralarından bahsetmiyeyim. Ordunun son vaziyeti, ki endişe buyrulan kısmı arz edeyim. Her gün Ordunun vaziyetlerini tetkik ediyoruz. Ne kadar firar ediyor, ne kadar hasta oluyor. Ne kadar kalıyor. Ordumuz aç, çıplak deniliyor. Her gün alıyoruz, her gün okuyoruz, cetveli. Meselâ en son aldığım hasta ve mecruh cetvelinde yevmiye iki hasta olmuş, 103 nefer hastahaneye gitmiş miktarını söylemek istemem. 13 nefer tebdilhavaya gitmiş. O halde Ordu mevcudundan hasta olarak kırk nefer var. Firar olarak, onu silahlı 106 nefer firar etmiştir. Bu, bir günde olmuştur. Altı nefer derdest olunmuş, 66 nefer firardan gelmiştir. Yalandır bu istatistik efendiler. Hep böyledir, vasatisi budur. Hepsini alayım dedim, bu geldi bunu aldım. (Gürültüler) Konya ahzı asker kalemi...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Rica ederim, arkadaşlardan, hepimiz de dinleyelim.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Olabilir, efendim mübaliğa edilir. Ordu mevcuttur. Yüz yirmi bin kişi firar etmiş demek, Ordu yok demektir. Bu nasıl olur efendim? Ordu halen mevcuttur, lehülham. Gelenle giden arasında 36 farkeder. Bu cihetler efendiler, ordumuzun yevmî zayiatı binde yarıma baliğ olmaz. Diğer ordularla mukayese edilirse şayanı şükrandır. Harbi umuminin istatistikine müracaat edilirse gerek harp senelerinin... kıyas edilirse, bunu yapanları tecziye ederiz, şayanı şükrandır. Başka bir şey diyemem. Bu yalandır, doğrusu ispat edilirse bunu yapanları tecziye ederiz. Hatta idam edilir. İşte bu firar meselesi. Bunlar resmî vesaiktir. Bunlar gaip olacak değildir. İşte efendiler bu firar meselesinin böyle tutulabilmesinde sebep de şüphesiz ki istiklâl mahkemelerinin büyük tesiri vardır. Onun için bizim malûmatımız olmadığı halde İstiklâl mahkemelerini kaldırırsanız - tabiî ve ben size gelip söylemezsem - mesuliyet size aittir.

Sonra efendiler; vasatî iaşe kadrosu üç bin yüzdür. Bu, iki bin dokuz yüz ile üç bin yüz arasındadır. Vasatisi üç bin kaloridir. Hayvanata vasatî üç kilo arpa verilmiştir.

Sonra efendim Sırrı Bey biraderimizin sulleri vardır. Onlara cevap vereceğim. Erkânı Harbiyemizin menabiî hususiyeden aldıkları haberler nedir? Bu haberler hep gazete havadisidir, kıymeti yoktur. Paralarımız heder oluyor. Bendeniz bu havadisleri söyledim. Heyeti aliyeniz bu havadis üzerinde üç gün müzakere ettinizse o halde mesuliyet size ait. (Gürültüler) Malumu âliniz efendiler, benim maruzatım arasında gazete havadisi de vardır. Bunun İngiliz gazetesi ismini söyliyerekten de arz ettim. İngiliz efkârı umumiyesinin bir numunesi olmak üzere de arz ettim. Bunlar efkârı umumiyenin mâkesidir. Gizli bir casusum var desem inanmazsınız tabiî ve benim bildiğim malûmat ve size arz ettiğim hususat bu gazetelerden alınmış değildir efendiler.

Kolordu teşkilâtından bahsettim. Meclisi Kıralî de gazete havadisidir. Fakat gazete havadisi olmaya ordu teşkilâtı ve sevki idaresi hakkındaki malûmatımızdır. Düşman ordusunun kuvvei harbiyesi düşmüş, Ordusunun sevki idaresi düşmüş, buna dair malûmatımız vardır. Bu doğru değildir. Bu üç fırkadır. Kolordu yapıyorlar. Bunlar tabiî gazete havadisi değildir. Bunlar doğrudan doğruya alınmıştır.

Bundan sonra bazı sualler irad edildi. (Sırrı Beyin sualini okur) Hariciye Vekilinden ikide bir de soruyorsunuz. Siz bizim siyasetimizi tahkik etmek istiyorsanız hücüm etmeğe hacet yoktur ve zannedersem tabiî bir iş idi ve ben onun için uğraştım ve yapılamadığı esbabını arz ettim. Tabiî heyeti aliyeniz tahkik eder. Bunun mesulleri kimler mesul edilir. Veyahut imkânsızlığından neşet etmişse tabiî ona bir şey denemez. Veya casuslıktan dolayı olmuşsa buna bir şey denemez. Ordumuzun aç ve çıplak olmadığı meydandadır. Elbise noksanını ikmal etmek için uğraştım. Şu kadar gelir, dediler. En nihayet noksanını geldim heyeti aliyenize arz ettim.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Gelen 25 bin elbiseden efrada hiç bir tane verilmediği söyleniyor. Acaba efrada verilmediğinin sebebi nedir? 20 bin adet Selânik Fanilâsı vardır, neden verilmiyor?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bendenize ihbar ettiler. Tahkikat yaptım. Hilâli Ahmer'den alınan fanilalar 15 bin adettir. Cepheye sevk olunmuştur, eğer zabitan alıp satıyorlarsa hemen haber veriniz, yolundadır. Bu da kâmilen cepheye gönderilmiştir. Gören varsa bildirsinler.

SABRİ EFENDİ (Siirt) — Bendenize 40 bin, dediler. Zabitan alıp satıyormuş, dediler. İhbarat böyledir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Sonra efendim 3 ncü sual; askerin iaşe, ilbas ve teçhizinden Müdafaai Milliye Vekâleti mesul olmakla beraber, Harekâtı askeriye icrası her türlü levazımın miktarı matlubunda olmasını istilzam edeceği malûm olduğuna göre, askerlerin ilbas, iaşe vesairesi hususunda niçin Meclise malumat verilmemiştir? Nakıs verildiği için kuvayı milliyenin tenakusuna sebebiyet verilmiştir. Bunu arz ettik, buraya geldik. Bunu tahkik ettik. Hepsi çıplak değildir. Fakat taarruz etmek için kâfi olamadığından dolayı harekâte geçilmemiştir.

SIRRI BEY — Sorduğum da odur Paşa: niçin ilbas edilmedi? İki buçuk ay geçtiği halde niçin bize söylemediniz? Cenabı Haktan tazarru etmekten başka çare yoktur. Ben bunu vazifedarana söyledim.

MAZHAR BEY (Aydın) — Bendeniz bu meselenin iyi anlaşılamadığına sahibim. Zatı âliniz taarruzda tekaddüm edilmek lüzumuna kailsiniz ve bunun kış gelmezden evvel yapılması hakkında mütalaa buyurdunuz. O zaman tabiî mütalaatınızı lâzım gelen makamata bildirdiniz. Size lâzım olan elbise vesaireyi kış gelmezden evvel yetiştireceklerini söyliyenler bilahare yapmamışlarsa...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — İzhar ediyorlar.

MAZHAR BEY (Aydın) — Vermediklerinden dolayı aranızda bir ihtilâf bulunduğuna zaip oluyorum.

Herhalde zatı âlinizin arzusu infaz edilmemiş. Ben yap dedim. Bu adam yapmadı demediniz.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Geldik Meclise söylüyorum ve tam vaktinde söylüyoruz efendim.

MAZHAR BEY (Aydın) — Vakti muayyeni geçti.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Neden dolayı olduğunu gelip burada malûmat verecektir. İngilizler Faysal lisaniyle müslümanlar arasına koymak istedikleri tecevütü izale ve vahdeti idame için Şeyh Sunusî Hazretlerinden istifade olunuyor mu?

Şimdiye kadar bunun mesaisinden istifade ediyoruz ve bilhassa Faysal'ın yapmış olduğu melanet ve hiyanete karşı küstürmemeye dikkat ediyoruz. Muhassesatını artırıyoruz. Arzularını kanun dairesinde isaf ediyoruz.

Buradaki Rus sefareti Fransızlarla yapılacak ittifaklarda bazı fedakârlıklara katlanmamızın faidelei olacağına muaheze ve hatta hasmâne vaziyet alması ne demektir, ne sebebe mebni olabilir? Hatta Çiçerin, notasında bunu tekrar ediyor. Ancak diyor, biz garp kapitalizminin yavaş sizin memleketinize girerek sizin iktisadî esarete düşmenizden korkarız. Efendiler, hiç bir Hükûmet diğer hükûmete bunu yapmayınız demez. Biz tabiî muhadenet ahitnamesi yapdıksa esarete girmedik efendiler. Onlara dedikki, siz nasıl İngilizlerle iş yapıyorsanız, biz de Fransızlarla görüşebiliriz, yapabiliriz. Şimdi niçin böyle oluyor? İnkilâp Hükûmetleri bilhassa böyle inkilap yapanlar daima müvesvis oluyorlar ve her gün memlekette ihtilâl çıkarıyorlar. Bunların garp hudutlarında iki komşusu vardır. Birisi Lehistan, diğer Romanya'dır. Geçenlerde tabiî gazetede okudunuz. Benim Romanya'da, Lehistan'da kimsem yoktur. Tabiî gazetelerden alıp söyliyeceğim. Oradan aldığım malûmata nazaran hatta, Anadolu, Rus telsizinden aldığımız malumata nazaran Avrupa ajansları başka türlü malûmat verdiler, Rus telsizleri başka türlü malûmat verdiler. Ukraynada ihtilâl oldu. Avrupa dedi ki; Kiyefi aldık. Mağlup ettik. Aynı zamanda Fransızların yine bizimle dost olması (Gürültüler) siz bizim aleyhimizde ittifak ediyorsunuz. Yani Kafkasya'ya hücum edeceğiz diye beyan etmiştir. Kendisine lâzım olan teminat verildi. Ruslar da, Çiçerin de, kanaatlarımız vardır. Evet kanaatımız vardır. Siz yapmazsınız diyorlar. Belki biz taaruz ederiz diye daha kuvvetli bulunmak istiyorlar. Sonra biz sorduk, dedik; niçin bu askerleri getirdiniz? Bize cevap verdiler. Hayır biz size dostuz. Sizden bir şey beklemeyiz. Yalnız Gürcistan'da harekât vardır. Bu harekâta karşı tedbirli bulunuyoruz.

Sonra efendim, bazı eşya, cephane vesaire gönderiyorlardı. Bunların daha başka vaidleri vardı, onları şimdilik leytelal ile vakit çeçiriyorlar. Bizden iştibah ediyorlar. Bu iştibahlarına biz sebebiyet vermiş değiliz efendim. Bunlar diyor ki bizim siyaseti hariciyemiz karma karışıkdır. Böyle yapdık, bu böyle değildir arkadaşlar. Heyeti aliyeniz vekâletile müşerref olduğum zaman o vakit Celâleddin Arif Bey de dahildi. İlk içtimada; ne yapacağız, şarka mı, garba mı? teveccüh edelim dedik. Neticede şarka dedik, daima şarka dedik ve ondan sonra döndüğümüzü hiç bilmiyorum. Daima şarka dedik ve şark ile anlaşmağa çalıkdık. Burada gösterdiğimiz samimiyetin tesiriledir ki cephane ve para aldık. Şüphesiz bunları o zamandan itibaren İngilizlerin tesiri olduğuna en büyük delil. Bizim Bekir Sami Bey heyeti Londra'da bulunduğu sırada Ruslar bize silâh ve cephane gönderiyorlardı. Hatta diyebilirim ki efendiler, Moskova da işte böyle vaziyetler ihdas ettiler. Yine bize karşı böyle şüpheli davrandılar. Hattâ diyebilirim ki Moskova muahedenamesi de bizi kendilerine bendedecek bir şeydir.

ABDULGAFUR EFENDİ (Karesi) — Moskovada'ki ceryanı aleyhimize teşdid etti.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Arz edeyim efendim, böyle bir şeyden resmen bizim malûmatımız yoktur. Teklif olunmuş bir şey değildir. Bu, Loyyd Corç tarafından yapılmış bir bloftür. Zannetmeyiniz ki yalnız bize yapdılar. Bizim heyeti Londra'ya davet ettikleri vakit kendileri de bir heyeti Kâbil'e gönderdiler. Ruslara diyorlar; şark milletlerini bizim aleyhimize kışkırtma, sonra biz onlarla birleşiriz. Onlarla aleyhinize yürürüz. Kâbil'de sana - 20 000 - silâh, şu kadar lira haydi Rusya'ya hücum et. İşte vâsi Türkistan, Buhara, Hayve de... Ve bize belki Bekir Sami Beye bizimle beraber olursanız... Belki bazı kandırmak için söylenmiş olur. Adamlarımız tarafından teklif edilmemiştir. Biz onlara öyle bir emir vermedik. Bekir Sami Bey kendisi yapmıştır. Bu, maalesef Bekir Sami Bey tarafından yapılmıştır. Bize itiraf etmiştir, yani Bekir Sami Bey itiraf etmiştir. Fakat bendeniz bu meselenin Bekir Sami Beye atfolunduğuna nazaran ...hiç böyle bir şey yoktur. Bendeniz Bekir Sami Beyi müdafaa etmiyorum, Bekir Sami Beyi müdafaa etmek için söylemiyorum. İzharı hak için söylüyorum. Yoksa bir dakikada bu kadar şey olmaz. Bu malûmatım Heyeti Vekilede konuşulmuş bir şey değildir. Bekir Sami Bey gelir, sorar, anlarsınız.

EMİR PAŞA (Sivas) — Mademki kendisi burada yoktur. Şahsından bahse de burada lüzum yoktur.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Sonra efendim yani şark siyasetine ait olarak söylediğim bundan ibarettir. Şark siyasetinde daima Rusların bizimle dost olacak surette hareket etmeleri için samimiyet göstermişiz. Fakat İngilizler, Fransızlar bizimle müzakereye girdiği vakit bizden iştibah ediyorlar. Çünkü efkârı Bolşevike onları teşviş edebilir. Yine iştibah ediyorlar. Çünkü onların efkârını teşvişe düşürmüşlerdir. Onların efkârını teşviş edebilir.

Sonra efendim, casus hakkında Şeref Beyin bir ifadesi vardır, kaydetmiştim. Bunları daima millet nazarında lekeleyip, mahkûm etmek için olabilir. Biz tabiî bunları istiklâl mahakimine veriyoruz. Tabiî onlar da muhakeme eder, ayırırlar. Mamafi üçüncü bir cins daha casus vardır. Anlar da İngilizlerin iki yüzlü casus tabir ettikleridir. Bunlar hem bize, hem onlara haber veriyorlar. Çünkü bunların bizim nemizi anlamak istediklerini öğreniyoruz ve ona göre hareket ediyoruz. Efendim, size mi efendim esas bir adama itimat olunmaz. Muhtelif menabiden alınır, tespit olunur. Cepheden alınır, geriden alınır. Hepsini tespit ettiler. Hangisi akla makrun, hangisi sakatsa gayri ona göre hareket eder, muayyen değil. Hatta benderiz bunu arzedeyim, zâti âlinize ... Böyle bir kâğıt elime geçti.

Sonra, bazı yerlerden elde ettiğimiz malûmata göre Kayseri'den... demek ki biz onları aldattığımız gibi, onların da bizi aldatmak ihtimali vardır. Sonra efendim; Rusların bizim sahillere gelmesine mani olduğumuza gelip çirkin muamele gördüklerine dair beyanatta bulundu. Bundan tabiî malûmatım yoktu, şunu da arz edeyim ki bizim adamlar da temamile hüsnü muamele görmüş değildi. İki adamımızı tuttular, kurtarabildik. Çünkü kaçakçılık yapıyor diyorlar. Şüphesiz mesele bundan ibarettir. Lâzistan sandalcılarından...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim bendeniz arz edeyim; hiç arzu etmediğim halde yaptığım şeyleri söylemek güçlüğünde bulunduğumdan müteessirim. Fakat beni itap altında bulundurdular. İzharı hak için bazı hakikatler ...Ben müdafaai meşrua halindeyim ve aynı zamanda izharı hak için bazı...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Osman Bey buyurdular ki; biz İnönü muharebesinden sonra Müdafaai Milliye Vekiline ne istersek verelim dediğimiz halde o kabul etmedi. Bendeniz, çok şuhudda vardır, isbat edebilirim. O Meclisde beni çağırdılar. Bendenizin sözüm budur: Elimizdeki vesaite göre asker saklıyalım, ihzar edelim. Memlekette umumî bir seferberlik açacak olursak İngilizlerin planı olan yıpratma harbinde bizi çarçabuk eskitirler. Yüz bin tüfenkimiz varsa, yüz bin asker alırız. Bu suretle ilerleriz. Sonra efendim, bendeniz gerek hariçten silâh mübayaa, gerekse bu silah geldikten sonra muhafaza için 12 milyonluk bütçe istedim. Fakat heyeti aliyeniz 4 milyon lira verdiniz. Bu bütçeyi Heyeti aliyenize takdim ettik. Henüz tasdik olunmamıştır. Reddettiğime dair olan beyanat bu suretle kuvvetini zayi etmiştir. Çünkü ben para istemiş, para verilmiş de yapmamış isem, o vakit müttehem olabilirim. Bu suretle hareket ettiğimden dolayı zannetmem ki müttehem olayım.

Sonra efendim, acaba İnönü muharebesile, Sakarya muharebesi, Eskişehir muharebesi arasında geçen zaman zarfında - Rıza Nur Beyin geçen gün söylediği veçhile - ben uyuyup boş vakit geçirmişim. Burada bulunmayan arkadaşımız Rıza Nur Bey... bunu arz etmek isterim. Tabiî bir çok mantık ve muhakemat sözleriile sizi tasdi etmek istemem. Ancak bir katiyeti riyaziye ile pek az sözlerle bunu isbat etmek isterim. Malûmu âliniz İnönü muharebesinde bizim kuvvetimiz, düşmanın kuvvetinden biraz ziyade ve bugün heyeti aliyenizin en büyük bir muvaffakiyeti varsa İnönü ve Dumlupınar mevkilerini kazanmaktır. Çünkü bunları kazanmakla diğer muzafferiyetleri ihraz ettik. Üç misli kuvvetine karşı o vakit düşman hata etmeyip, biz onların hatasından istifade kazanacağımız zaman zarfında kıtaatımızı toplıyabilir miydik? Demek ki o muharebeleri düşmanın hatasından istifade ederek kazandığımızdan dolayı, sonraki zaferleri kazandık. O vakit heyeti aliyenizin iltifatına mazhar oldum. Zannetmeyiniz ki ben taltif ve teşekkür düşünüyorum. Hayır efendi; benim bugün en büyük sevincimi mucip olan şey nedir, biliyor musunuz? Arkadaşlar ne zaman muvaffakiyet hâsıl olur? Heyeti aliyenizden arkadaşlar gelir de, beşuş bir surette gelir de arzı izahat istedikleri vakitte ve işte benim en büyük lezzet duyduğum o zamandır. Şunu arz edeyim ki beni tahtie ettiğinizden dolayı müteessir oluyorum. Şimdi bana böyle gadubana bir surette hücum ediyorlar. Bu samimî arkadaşlar ne kadar samimî iseler; beni ... hakları vardır ve bundan dolayı ben müteessir olmıyorum. Ben kendimi nutuklarla müdafaadan ise, muvaffakiyet istihsal ederek arkadaşlarımın yine beşuş çehrelerini temin edeyim, diyorum. Ben kendimi müdafaa et-

mekle, mantıkî söz söylemekle uğraşıyorum. Bunun için efendiler. Sırrı Beyi işhad ederim. Sırrı Bey geçen sene cepheler bozulduğu vakitte beni tahtie etmişti. Sonra İnönü muharebesini kazanmak için, Sırrı Beyi memnun etmek için çalıştım. Onu arz ediyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Bu irad ettiğim sualler sizin mevkinizi tezelzüle uğratmak için değildir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Kendi kumandasında olan bir zatı ... Fakat size bu suale ... Bendeniz efendim, demin İnönü muharebesinden sonra son top mermisi patlayıp - tehlike geçmişdir demiyorum- Bendeniz efendim; düşman İnönü muharebesinden sonra, yani Dumlupınar'da son mermisi patlayıp da, ki bir ay sonra muharebe bitmiştir. Ordumuz iki buçuk ay zarfındaki iki üç misli tezayüt etmiştir. Bu hakayiki riyaziyedir. Bakarsanız efendiler, iki ay evvelki haline, ondan sonraki halimizi de görürsünüz. İki buçuk ay sonra ordumuza bakarsınız. Bütün bunlar derecesinde dinmiş, o müddet zarfında bütün vesaite malik olduğu halde, sülüs derecesinde tezeyyut etmiştir. Uyuyan bir vekil bunu yapamaz.

Sonra efendiler; Sakarya muharebesinde Heyeti aliyeleri muzafferiyet kazanmıştır. Buna şüphe yok. Onun için en büyük âlet cephanedir. Eğer vekiliniz uyumayıpta dört bin ton cephaneyi yığmamış olsaydı bu muvaffakiyet kazanılmazdı.

Bu cephaneyi nasıl naklettiğimi arz edeceğim. Bana 12 milyon lira vermediler. Osman Beyin dediği gibi, eski bütçe ne ise yine onu verdiler. Eski bütçe ne ise, ben Salahattin Beye teşekkür ederim. Miktarını arz edeceğim. Rıza Beyin buyurdukları veçhile iki bin ton vesaitimizle bu cephane iki buçuk ayda gelirdi. Ben bir ayda celbetmişim. Bu cephane ve cephaneye verdiğim cephaneler iki buçuk ay zarfında...

Sonra efendim; zanneder misiniz ki elimizdeki toplar, tüfenkler hep Rusyadan gelmiştir. Hayır, kısmı küllisi bizimdir. Muharebe yapan toplar Osmanlı toplarıdır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bu cephane olmadan muharebe kazanılmazdı. Refet Paşa muharebe devam ettiği müddetçe Refet Paşanın... ve hatta efendiler bugün sevklerden fazla daha sevkler topladıksa yine Refet Paşanın himmetiledir efendiler. (Gürültüler).

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim; en ziyade münakaşa olunan cihet de ikilik meselesidir, askerî mülkî idaresi arasında ikilik meselesi. Dört tarafta muharebe eden bir millet ve dahilinde ihtilal zuhur eden bir millet şüphesiz ki cephelerinde harp eder, asker sarfeder. Dahilî ihtilallerini de dahilî cephe suretinde yine asker idare eder. Dahili ve harici cephe namile iki cephe teessüs eder. Her tarafta Rusya'da da böyle olur, Almanya'da da böyle olur. Çünkü en büyük tehlike nerede ise askeri mümkün olduğu kadar oraya sevkedecektir. Mümkün olduğu kadar diğer yerlerde az bırakarak askeri mühim yerlere, başka yere sevkeder. Nitekim Sakarya muharebesi kazanıldıktan sonra iki fırka, iki üç alay süvarimizi geriye sevkederek bir muvaffakiyet elde edilmiştir. Bunu biz biliyoruz. Tedricen kaldırmağa başladık. Şark cephesi ... aynı zamanda kış [illegible]di. Düşmanın harekatı olmak zamanı teehhur [illegible] düşmanın harekâtı azaldı. Tabiî bahara daha ziyade [illegible]ilir.

Sonra Heyeti Aliyeniz bize [illegible] veçhe tayin ettiniz, ikilik istemeyiz dediniz. Dahiliye vekili asayişten mesuldür. Vaziyete hâkim olsun. Vaziyetin icabatını derk ederken bunu ifaya başladık ve bir aydan beri memleket dahilinde İdarei Örfiyeyi lağvettik ve Dahiliye Vekili vaziyetten tamamile mesul olarak, memleket idaresini ifa etmektedir. Harp mıntıkaları yalnız Garp cephesinden Akdenize kadar devam eden mıntıkadır. Aynı zamanda Dicle ile İran hududu arasında Irak hududu henüz tespit edilmemiş olduğundan bir de orada harp mıntıkası vardır ve İngilizlerle orada daima hali temasta bulunduğumuz için... Başka yer de kalmamıştır ve idarei örfiye yoktur. Memleket dahilinde birtakım vesikalar ve sansürler kaldırıldı. Bunun yerine herkes nüfus tezkeresini... Vaziyet müsait oldukça, bu suretle görülüyor ki vaziyet imkân verdikçe her veçhenizi tamamen tatbik ediyoruz.

M. DURAK BEY (Devamla) — Şark cephemizde idarei örfiye yok mu?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bir kısımla bir de burasıdır. Orada almazlar ve cenupta almazlar. Cephede sırf düşmanla temasta bulunan alaylar alır. Diğerleri almazlar.

CELALETTİN ARİF BEY (Erzurum) — ...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — O cephenin sağ cenabı İran ve Elcezireye kadar imtidat ettiği için tutuyoruz. Onu tutmakta münasip gördük. Gerçi cephenin bir kısmında sulh iade olunmuştur.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Şark cephesinde umuru askeriye ile umuru siyasiye ayrı ayrı zatlara mı tevdi olunmuştur? Umuru askeriye ayrıdır. Kafkas Hükûmetlerile arasında yapılan muamele Batum'da Türkiye halkından bir sıfatı resmiye takınan

biz Batum'da dağıtacağız... Ruslar bu vazifeyi ifa ettiler mi etmediler mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Malumatım yoktur. Bu efendim, bir esliha efendiler, İtalya ile geçen seneden beri bizle müzakere olunan bir silah meselesidir ve bu bir çok miktar söylemiyorlar. Bu takriben beş bin kadar silahtır. Bazı aksamını vapurlara koyduk dediler. Bir ay, sonra iki ay bizim oradaki mümessillerimiz de vapurlara koyduk dediler. Hareket ediyordu. Kırmızı fener asılacak, beyaz asılacak? Sonra o günlerde bir düşman tayyaresi bizim hatlarımız üzerinde gezerken bizim arazimize düşmüş. Bunun içindeki esirleri bizim jandarmalar tutuyor ve tayyareyi de alıyorlar. Haber alıyorlar, İtalyanlar bunları bize veriniz diyorlar. Bunlar bizim arazimizde tutulmuş zabtederiz deyoruz. Olurdu olmazdı diye münazaa oluyor. Efendim; bu iki Yunanı esir ederler. Böyle söylersem duyulur efendim. Bu iki Yunanı esir ederler ve bu tayyareyi de tabii zabtederler. Tayyare dursun burada derler. Esir Yunanlıları alır, götürürler. Tayyareyi de almak isterler. Bu suretle Cenup cephesi kumandanlığında bulunan zata iş akseder. Bizimkiler vermezler, tayyare de burada dursun derler. Bu suretle oralarda bir hak iddia ediyorlar. Bizim memleketimizi keşfetmek istiyen tayyareyi tuttukları halde onu almak istiyorlar. Adamları alıyorlar, cephe kumandanı tayyare ve esirlerin iadesini talep eder. Serbesttir, çekilebilirsiniz derler. Bu suretle oralarda bir hak iddia ediyorlar. Bizim memleketimizi keşfetmek istiyen tayyareyi tuttukları halde onu almak istiyorlar. Adamları alıyorlar ve fakat tayyare ve esirleri talep ederseniz biz cephaneyi vermeyiz derler. Bizim memleketimize düşen tayyare nasıl size verilebilir?

Efendim; bazı mektepler açmak istiyorlar. Dedikleri şudur: Bir muahede akdolunmuştu. İtalya ile bunu tastik ediniz diyorlar. Bir de mektep açmak istiyorlar. Biz rüşvetle herkese verecek değiliz. Silahı verip vermiyeceği meçhul olan bir şeyi tastik ettikten sonra ve kabul ettikten sonra, istiklâlimizi kendi elimizle baltalıktan sonra; bunun için biz dedik ki biz efendiler memleketimizi rüşvetle herkese verecek değiliz. İstiklâlimize dokunan hiç bir şeyi kabul edemeyiz. Mamafih efendiler zannet misiniz ki o silahlar yola çıktığı halde... Çünkü bilahire satın aldığımız silahları bilahire Yunanlılara ihbar ettiler. Yolda tutturdular. Mücahede ediyoruz. Bu gibi şeyleri kabul edemeyiz. Burası bizim memleketimizdir, biz istiklâlimiz için muharebe ediyoruz.

REİS — Başka bir sual var mı efendim?

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müsade ediniz; o vakit böyle ültimatom vermemiş midir?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Rica ederim, kumandan tayyareyi vereyim mi vermiyeyim mi diye sorması lâzım gelmez mi?

M. DURAK BEY (Erzurum) — İtalya içinde de bu kadar casus kaynıyor.

OSMAN BEY (Lazistan) — Paşa Hazretleri bendeniz bir mebus sıfatile ... ettim. Bu tenkidatımda bir hissi gadubum yoktur. Binaenaleyh bu husus bana müteveccih ise af buyurursunuz. Cenup cephesi kumandanı İtalyanlara böyle bir ültimatom...;

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Seyyahat varakaları ilga edilmiş midir?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Benim arkadaşlarım beni böyle tenkit ettikleri vakit zannetmeyiniz ki mugber oluyorum, daha ziyade müteşekkir oluyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir istihamım var. Buyurdukları gibi malumat kabilinden bütün muhaberat Meclise şimdiye kadar bildirilmiyordu. Bundan sonra bütün gelecek muhaberattan, müzakerattan haberdar etsinler. Bununla meşgul olmak isteriz. ... günde on arkadaşımız hastalanıyor. Binaenaleyh kendilerinden rica ederim. Bin kişide bir hasta olsa yüz kişi eder. Rica ederim kendilerinden, her türlü istirahatları mükemmel olduğu veçhile... tahkikat icrasını kendilerinden rica ederim.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Cephe kumandanı kendisine düşen vazifeden başka bir şey yapmamıştır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meclis pek büyük asabiyet gösterdi. Yılmasınlar da daima böyle her şeyden bizi haberdar etsinler.

OSMAN BEY (Lazistan) — Efrada köpekler kadar ehemmiyet verilmiyor. Reis yalandır demek...

REİS — Yalan pek fena bir şeydir. yanlış deyiniz efendim.

OSMAN BEY (Lazistan) — Ben bir mebus sıfatile tenkit ettim. Paşanın hiddeti eğer...

REŞAT BEY (Saruhan) — Akıl, hesap, mantık göge çekilmedi. Hastalar hakkında verilen statistik yanlıştır. Hakikate vasal için, kendilerine havale alınan takrirleri Dahiliye, Hariciye, Müdafaai Milliye encümenleri tetkik için; müzakereye başlasınlar. Arkadaşlardan rica ederiz, Heyeti Vekileye de rica ederiz, onlar da bulunurlar. (Gürültüler).

REİS — Efendim, arkadaşları bir hususi encümen teşkilini teklif etmektedirler. Tensip buyurulursa böyle bir encümen teşkilinde fayda olduğu kanaatindeyim. Çünkü dört beş kişi encümen haftında yarin toplanırsa bir neticeye varmaları mümkündür. Fakat, burada arkadaşlarla ekseriyet yapamayız. Bu hafta dört defa içtima etmişiz. Hiç bir takrir okumadım. Hepsi seçeceğiniz bu encümene gidecektir.

REŞAT BEY (Saruhan) — Ordu hakkında Paşa Hazretlerinin verdiği statistik doğru değildir. Tahkikat icrasını talep ederim.

BİR MEBUS — Reis Beyefendi, verilen takrirler Müdafaai Milliye, Dahiliye, Hariciye encümenlerine tevdi edilmeli.

REİS — Elimizde ruzname af kanunudur. Onun için saat bir de toplanalım.

Cumartesi günü saat bir buçukta içtima etmek üzere tatil ediyorum.

(Takrirler Okunmamış)

Büyük Millet Meclisi

Riyasetine

1. 17 Teşrinievvel 1337 tarihli olup cephelerden birinden bir zabit tarafından gönderilen bir mektubun sureti melfuzdur.

2. Bir ihbar - nameye göre (Hilâli - Ahmer) de suistimaller vardır :

3. Cebeci hastahaneleri sertabibinin tebdil edildiği, Operatör Rıfkı Beyin Kângırı'ye gönderildiği gündem (üç aydan) beri hastahanelerde intizam her şey bozulmuştur. Hatta doktorların muayyen vizite saatleri bile yoktur. Akşam üç buçukta, ziyaretim esnasında bir doktorun viziteye geldiğini bu gözlerim gördü. Yemeklerden maada pansuman levazımı da kıttır. Operatör hastalıklı bir zattır. Sertabip müteazzım, haşin ve refiklerine ehemmiyet vermez bir meşreptedir. Buna mukabil idaresizdir. Hastahanelerin ahvali buna şahittir.

Bu takdirimin badehu icap edenlere tevdi etmesi zımnında muhterit fevkalâde encümene havalesini teklif ederim.

14 . 12 . 1337

Bolu

Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Hariçi siyasetimizde sakamet olduğu gibi dahili siyaset ve idaremizde de bir çok yolsuzluklar ve halkı hükümetten veya meclisten tenfir ve tebrit eden ahvali vardır. Biz Müslüman bir devletiz. Hissiyatı diniye ve milliyemize ve anane'mize riayet ve hürmet lâzımdır. Bizim için yegâne çarei felâh Müslümanlık esasatına tevfiki harekettir. Sarf edilen bütün malî ve şahsî mesaimiz heder olup gidiyor. Fedakâr halkımızı hükümet ve meclise itmale ve emniyet ve muhabbetini celbetmek için kutsi olan harekâtı milliyeyi bir kat daha kutsileştirmek ve halkın hissiyatını okşayacak tarzı idare takip etmek vaciptir. Şimdiye kadar takip olunan zihniyet muzır ve merduttur. İşte bu emniyet ile bazı vekâletlere ait berveçhi ati teklifatımın kabulünü rica eylerim :

1. Umuru Şeriye Vekâleti Meclisimizin irşat encümeni ile veya hariçten tensip buyurdukları zevat ile teşrikî mesai ederek Anadolu harekâtının kutsiyeti ve buna maddî, manevî muavenet her ferdi müslime borç olduğunu vesaire, Anadolunun her tarafına beyannameler ile neşir ve taşralarda da nahiyelere varıncaya kadar müftü ve müderrislerin riyasetî altında ulemayı muktedire ve muallîminden mürekkep bir irşat heyeti teşkil ve bu heyetler ve tensip ettikleri zevat cevamii şerife ve münâsip olan menafiî ve meclisle vekâletten gönderilecek mevzular dahilinde iradı mevize ile halkı tenvir ve irşat eylemelidirler.

2. Umuru şeriye, Dahiliye, Hariciye ve bilhassa Müdafaai Milliye, (ve daha münâsip olan) vekâletlerin mukadderatı millet ve memlekete bizzat ve bilfiil vazüliyet Meclis azasından müntehap ve erbabı ihtisastan 3 veya 5 zatın müşavir sıfatı ile tefriki.

3. Yine Meclisten müntehap muhterem arkadaşlarımızdan yirmi, otuz zat selâhiyeti tamme ile hemen vilâyat ve livalara gönderilmelidir.

4. Meclis tarafından âlemi islâma ve şark akvamına beyannamei neşr ve bunda Avrupa hıristiyanlığını temsil eden ve hâlâ Türkiye'ye karşı, Müslüman ve şarklı olmak itibariyle her vesileye müracaatla dayağına suikast eden, İngiltere'nin efal ve harekâtı caniyanesini, ezcümle Yunanlılara maddî ve manevî yardım ettiği ve şarkın âlemi İslâmın yegâne istinatgâhı olan Türkiye'nin maazallah mağlubiyeti veya zaferi âlemi işlâmın ve şarkın matlûbat ve zaferi olduğunu ve saireyi derç etmelidir.

5. İstiklâl mahkemeleri selâhiyeti mutlakaya mâlik ve her nevi esasatı hukukiyeye müstenîden ifayı harekât ve tecziyede serbesttir. Binaenaleyh tertip edecekleri cezaların halk üzerinde daha müessir olması için bunların müftü efendilerle badel istişare itası.

14 Kânunuevvel 1337

Karesi

Abdülgafur

Riyaseti Celileye

Ordumuzun takviyesi için nikatı âtiyenin tatbikini teklif eyleriz.

1. Bilumum emirber ve mütekaidini askeriye ve aile nezdindeki neferatın orduya sevki.

2. Muamelâtı işkal eden ve bilâ lüzum menzillerde bırakılan zabitanın orduya izamı.

3. Asker celp ve cem'i ile cepheye sevki, nakliyat ve mevaddı iaşesinin temini için lüzum görülen livalara ikişer mebusun intihap ve izamı.

4. Merkezde (Salâhiyeti vasiayı haiz) 15 kişilik bir harp encümeni teşkili ve bilâ ifatei vakt ifai vazifeye başlamaları.

5. Merkezi Ankara'da olmak üzere muntazam bir propaganda teşkilâtı.

6. Zürraın mükelefiyeti nakliyeden istisnası ile nakliyatın bir mecrayı sâlime ircaı.

7. Masarifatı fevkalâdei harbiyeye karşı para temin etmek üzere mütehassısinden bir encümeni mahsus teşkili. 14 Kânunuevvel 1337.

Gümüşhane	Ergani
Mehmet Şükrü	Mahmut
Siirt	Çorum
Mustafa Sabri	Sıddık
Beyazıt	Elâziz
Şevket	Muhittin

Nazarı itibara alındı.

Riyaseti Celileye

Meclisin selâhiyeti icraiyesinin sureti istimali hakkında bir günâ ahkâm mevcut olmamasına ve selâhiyeti vakıasının müsaraaten tespiti mevzuu müzakere münasebeti ile tahakkuk etmesine ve esasen Teşkilâtı Esasiye Kanununun 8 nci maddesi ile bu lüzumun mütehakkak olmasına binaen zirdeki mevatın müstacelen kabulünü teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337
Bitlis
Yusuf Ziya

Madde 1. — Vekillerin umumi vazifesini, faaliyetinin veçhesini Meclisi Âli tayin ve tespit eder. Taayyün eden veçhe dahilindeki mesailerinden her hafta vekiller encümenlere malûmat vermeye mecburdurlar.

Madde 2. — Vekiller encümenlerin mesaili umumiyede reyi istişarilerini alırlar. Aksi halde kemakân Meclisi Âliye karşı mesuldürler.

Madde 3. — Heyeti Vekile teşkili hakkındaki kanunun bu mevada mugayir ahkâmı mülgadır.

Madde 4. — İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 5. — Bu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Maddei Münferide

Encümenlerin bu esas dahilinde intihabı yeniden icra edilecektir. Hiç bir zat iki encümenden fazlasına giremez. İntihap edildiği takdirde tercihte muhtardır.

(Encümene mahsusa aittir. Heyeti Umumiyeye 14 minh.)

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi icra vazifesini doğrudan doğruya ifa edebilmek için berveçhizir maruzatımın nazarı dikkate alınmasını teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337
Kırşehir Mebusu
Mehmet Akif

1. Devair teşkilâtının derhal tadili,

2. Her vekâlet için bir icra encümenleri teşkili ile encümenler reislerinin birleşmesi ile heyeti vekile teşkili,

3. Bu heyeti vekilenin riyaset vazifesinin de harfiyen içlerinden intap edilecek zata tevdii,

4. Her encümenin ait olduğu vekâlete dair muamelâttan mesul olması hususunun temini,

5. İcra encümenlerinin daimi surette müteşekkil bulunması,

6. Her livaya ait mebusini kiramdan heyeti umumiyenin intihabi ile muamelâtı umumiyeyi tetkik etmek üzere ikişer zatın dairei intihabiyelerine izamı,

7. Dairei intihabiyelerine gidecek zevatın gördükleri noksanlı muameleden ait olduğu encümenleri haberdar etmesi ve muhaberatın ait olduğu encümenler ile icrası,

8. Her encümenin kendi vekâletine dair hususattan 15 günde bir vereceği rapor ile Meclisi haberdar etmesi,

9. Vekâlet muamelâtı umumiyesinden mesul encümenler olacağına nazaran reislere verilecek selâhiyetlerin encümenler tarafından tahdidi.

(Encümene mahsusa gönderilmek üzere Heyeti Umumiyeye. 15 minh.)

Cereyanı müzakere mütehassıl kanaate göre Meclisin kuvvei icraiyesini teşkilen her dairei intihabiyeye birer aza izamı muktezidir. Gidecek zatın o dairei intihabiyedeki mesaili askeriye ve idariye ile doğrudan doğruya ve memurini aidesi ile bilistirak selâhiyeti kâmileyi haiz olarak iştigal ve Meclisi aileye kar-

şi mesul olması bir emri zaruridir. Bunun tatminen zirdeki mevadın müstacelen kabulünü teklif eylerim.

Madde 1. — Meclisin kuvvei icraiyesini temsilen her dairei intihabiyeye birer aza gönderilecektir.

2. İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

14 Kânunuevvel 1337
Bitlis
Arif

(Nazarı itibare alınmadı.)

Riyaseti Celileye

Bu mühim mesele tenevvür etmiştir. Müzakere kâfidir. Ancak meseleyi ikiye tefrik etmek lâzımdır. Bir kısmı ordunun takviyesi, vesaiti nakliyenin tanzimi meselesidir ki bunun için üç kişilik fevkalâde bir komitenin intihabını teklif ederim.

İkincisi; iki propaganda ve siyaseti hariciyemize müteallîktir. Bunlar hakkında dahi yapılması lâzım gelen hususatın müstacelen müzakeresi için Hariciye ve Dahiliye Encümenlerine tevdii keyfiyet olunmasını teklif ederim.

14 Kânunuevvel 1337
Lâzistan
Osman

(Alınmadı. 15 minh.)

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesini bir daha şifahen arzettiğim vechile taşralardaki suistimalâtı, yolsuzlukları gidermek ve halka mümkün mertebe adalet teminine çalışmak ve irşat vazifesini ifa etmek üzere tefrik edilecek menatıka müstacelen gönderilmek için Meclisi Âliden intihap edilecek 3'er zattan mürekkep heyeti teftişiyelerin heman intihabının tahtı karara alınmasını teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337
Erzurum Mebusu
Mustafa Durak

(Nazarı dikkate alındı.)

Heyeti Umumiyeye 14 Kânunuevvel 1337 İçtimaında Kabul Edilen Takrir Sureti

13/75
14.12.1337

Eskişehir	Kozan
Abdullah Azmi	Fikret
Erzurum	Lâzistan
Mustafa Durak	Osman
Kabul olundu 14 minh	Kabul olundu 14 minh
Dr. Adnan	Başkâtip Recep

Riyaseti Celileye

Encümence esası kabul edilen harp komitesi yalnız merkez ile meşgul olacak değildir. Dolayısiyle memleketin heyeti umumiyesi cepheyi takviye itibariyle ihata edecek ve binaenaleyh müfettiş gönderilmek lâzım gelen yerleri de bu meyanda görecektir. İşte müfettiş gönderilmesi tüzumu bu suretle tebarüz eden yerlere Meclisi Âlice müfettişler gönderilmesi esasının kabulü mevzu müzakere olan meseleyi halle kâfidir, mütalâasındayız.

Trabzon	Karahisarı Şarki
Recai	Mehmet Ali
Çorum	Menteşe
Sıddık	Yunus Nadi

(Kabul olundu.)

Müdafaai Milliye Komitesi Teşkili Hakkında Kanun Teklifi

13/75
14.12.1337

Madde 1. — Müdafaai Milliyenin levazım, menzil, iaşe, ilbas, sıhhiye, sevkiyat ve ikmal âmillerini murakabe ve umur ve vezaifi mezkûrenin sürat ve emniyetle icrasının tevakkuf edeceği dairei sairei merkeziye muamelâtında Meclisin selâhiyeti icraiyesini istimal edebilmesi için rey ve nazarını vekili aidine izhar etmek ve ihtilâf zuhurunda Meclisi hakem ittihaz eylemek üzere 10 azadan mürekkep bir müdafaai milliye komitesi intihap ve tayin edilecektir Bu komite doğrudan Meclise merbuttur.

Madde 2. — Bu komite merkezde balâda tadat olunan vazaifi münferiden ve müçtemian takip ve ifa ederler.

Madde 3. — Birinci maddede beyan olunan umur ve vazaifi mülhakatta da takıp ve ifa için muayyen mıntakalara icabına göre azadan birer veya ikişer kişilik murakabe heyetleri intihap ve izam olunacaktır.

13/75
14.12.1337

Encümenin İkinci İçtimaı

17.12.1337

İHSAN HAMİT BEY — Dahilî memalike müfettişlerin gönderilmesine taraftarım. Ancak bu müfettişlerin bizzat icraya geçmiyerek gördüğü fenalıkları Meclisi Âliye ihbar ile tahdit eylemek lâzımdır,

---

(Teklifle ilgili encümen müzakeratı zaptı ilişiktedir.)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Ayni fikri dermeyan etti. Ancak bu müfettişlerin bir heyet halinde bir istiklâl mahkemesi şeklinde olmasını teklif etti.

HAYDAR BEY (Van) — İhsan Beyin fikrine taraftardır. Ancak lüzumu kati olan yerlere birer zattan ibaret olarak gönderilir.

YUNUS NADİ BEY — Müfettişlerin harp komitesinin lüzum göstereceği mahallere gönderileceğini beyan etmiştir. Hedefi mesai ordunun takviyesidir.

HÜSREV BEY — Harp komitesi herhangi bir memura da bu işi yaptırabilir. Bu komitenin başkumandanlığı emri altında olarak kabulü başkumandanlık ile kabili telif görüyorum.

FETHİ BEY — Müzakerenin ordunun takviyesine matuf olması maksadı daha ziyade temin edebilir. Harp komitesinin kabulü kuvvei mukavemetimizin tezyidi noktasından güzel bir tedbirdir. Meclisin hariçte teftiş suretiyle hükümete muavenetini Heyeti Vekile maal memnuniye kabul eder. Teklifatın kabulü müdafaasını tezyit ve halkın maneviyatını yükseltmek, muzir propagandaları izale ve mukabele etmek yolundaki meclisin her türlü müzaheretini maal memnuniye kabul ederiz.

YUNUS NADİ BEY — Cephe gerisindeki hidematı umumiye ve hususiyenin kâffesi cepheyi takviye ile alâkadardır.

DURAK BEY — Harp komitesi demek Başkumandanlığa merbut bir heyeti teftişiye demektir. Cephe gerisindeki hidematı umumiyeyi temin etmekte Başkumandanlığın vazaifei esasiyesindendir. Halbuki benim noktai nazarım başkadır. Memleketin her tarafındaki fenalıkları, sui idareyi izale için icap eden kuvalara... gönderilmek suretiyle bu fenalıkların izalesini teklif ediyorum.

(Yunus Nadi Beyin takriri kabul olundu.)

CELÂLETTİN ARİF BEY — Loyitcorç, biz Yunanlılara esliha ve cephane vermiyoruz, Yunanlılar bunları hususi tüccarlar vasıtası ile temin ediyorlar. Halbuki benim tetkikatım buna muhaliftir.

Propaganda meselesinde Yunanlıların Paris'te büyük bir büroları var, en büyük adamlarını bu işte kullanıyorlar. Halbuki bizim bu gibi teşkilâtımız yok. Bizzat çalışanlara da direktif vermiyorlar. Hattâ Sakarya muharebatının tarzı cereyanını bile mahallere bildirmemişlerdir. Propaganda için evvelâ paraya ve hariç için de dahilde belli propaganda merkezlerinin teşkiline ihtiyaç vardır.

HAYDAR BEY — Propaganda için paraya ihtiyaç vardır. Düşmanlarımızın hususi ve resmi propaganda merkezleri vardır.

18.12.1337

OSMAN BEY (Lâzistan) — Muzir propagandaların memleket dahiline girmeden imha edilmesi ve kapıların tutulması hususunu teklif etmiştir.

RECAİ BEY — Umumi bir propaganda bürosunun teşkilini teklif etmiştir.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Propagandanın irşat sureti ile yapılması fikrini dermeyan eylemiştir.

OPERATÖR EMİN BEY — Haydar Beyle Doktor Haydar Beyin vukufları dolayısiyle şarka gönderilmesini teklif etmiştir.

CELÂLETTİN ARİF BEY — İngilizlere karşı harici bir taarruz propagandası yapılmasını teklif etmiştir.

ÖMER LÜTFİ BEY — Dahilde irşat taraftarıdır.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Dahili irşada ehemmiyet verelim. Garba karşı kapılarımızı kapayalım. Hatta garple konuşmak dahi doğru değildir.

HAYDAR BEY — Propaganda için dünyanın yaptığı usuller dairesinde işe germiyet verelim. Hemen harekete geçelim.

SALÂHATTİN BEY — İrşadı kuvvetimizi artırmak için istiyorum. Bunun için kuvvet yapmak, hükümet tesis etmek lâzımdır.

Sanıyen gayemiz belli olmalıdır. Evvelemirde hükümet meselesidir. İrşat içinde sayü iman lâzımdır. Ademi muvaffakiyeti icap ettiren amil de ahlâkımızdır. Memleketimizin sırrı muvaffakiyeti, Meclisi hüsnü mesaiye sevk etmektedir. Bunun içinde Meclisteki samiyeti yeniden tesis ve ihya etmek lâzımdır.

Esasa geçiyorum, sen İngilizlere karşı İngilizlerin silâhi ile mukabele etmen icap eder meselâ din meselesi mühim bir saiktir. Dahildeki irşat meselesi talim ve terbiye meselesidir. İrşat için bir encümen yapılmasını teklif ve dermeyan eylemiştir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY — Dahilde propaganda için zabitanı orduda, askeri muallimleri memleket dahilinde istimal etmeli ve misakı millî esasatı tefsir edilerek halka anlatılmalıdır. Hariçte telsiz telgraf ve broşürlerdir. Türkçe ve Fransızca bir risale neşretmek suretiyle hariçteki propagandayı tatbik etmelidir.

VAZİYETİ MALİYE :

HASAN BEY — Eylül gayesine kadar verilen havalâttır. Tediye edilemiyen düyun 15 milyon 530 bin liradır. Havalâtımız mecmuu ise Eylül gayesi iti-

bariyle 34 milyondur. Bunun maaşata ait olan kısmı 3 milyon 543 bin liradır. Bakiyesi masarifata aittir.

Ayrıca varidatı fevkalâde meyanına ital edilen Rusya'dan gelen 510 bin altındır. Ayrıca 204 kilo altın külçemiz vardır. Halen maliyenin elinde 110 bin altın vardır.

Yedi ayda devletimizin bütçe açığı 15 buçuk milyonu gösteriyor.

Aşarın aynen ihale edilen kısmı 70 milyon kilodur. Orduya hiç tahsisat verilmiyecek olursa 5 milyon lira daha açık ile sene nihayetini bulabileceğiz.

Varidatı cariye 51 milyondur. Muvazenei Maliye varidat bütçesi 49 milyon 500 bin lira üzerine tahakkuk ettiriliyor. Vaziyeti maliyemiz hakiki nazarla; vaziyeti dahiliyemiz ve vaziyeti milliyemiz böyle 80 - 90 milyon liralık bir bütçeye mütehammül şekilde değildir.

ZEKÂİ BEY — Verilen takrirlerden anlaşıldığına göre Büyük Millet Meclisi bundan sonra bizzat salâhiyeti icraiyesini istimal etmeyi esas itibariyle kabul ederek bunun şimdilik en mütebariz bir ihtiyaç halinde görülen müdafaai milliye işlerine hasrı suretiyle mi yoksa umumi devairi icraiyeye teşmil şeklinde mi yapılması lâzım geleceği noktalarında teferruk etmiştir. Fakat her hangi surat asıl olursa olsun şu cihet muhakkaktır ki meclis selâhiyeti icraiyesini bizzat komiteler intihabı suretiyle ya kısmen veya umumen istimal etmek kararındadır. Buna nazaran heyeti vekile bu vaziyeti ne suretle telâkki edeceğini evvel emirde anlamak isteriz.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY — Ben bunu muhik buluyorum. Teşkilâtı Esasiye Kanunu tadil edilmedikçe bu cihet tespit edilemez. İcra kuvvetleri suretiyle idarei memleket bir nevi sovyetizm yapmak demektir. Bendeniz bunun aleyhindeyim şahsen.

SIRRI BEY — Takrirler burada okundu usulü tespit edelim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Fevzi Paşa Harp için hazırlanıyoruz. Meclisde bize müzahir olmalıdır, bulunmalıdır. Biz merkezde ilbas, iaşe, nakliyat mesailini murakabe için bir komite teşkil etmeliyiz. İşin ehemmiyeti de halka anlatılmalıdır.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Hasan Beyin fikrindeyim. Yalnız müdafaai milliye mesailini tanzim etmek üzere bir harp komitesi teşkil edelim. Bunun haricindeki icraat teşkilâtı esasiyeye muhaliftir.

YUNUS NADİ BEY — Heyeti Vekileye hukuki manâsında emniyet mevzubahis değildir. Çünki hakikatte mesul meclistir. Mesul ben isem ona bir şekil verilmelidir. Encümen bununla meşguldür. Bu cihet teşkilâtı esasiye ile kabili telif midir? Bu cihet encümenden çıktığı zaman görülecektir. Şimdi bir müdafaai milliye meselesi vardır. Alınan izahat meclisi heyecana getirmiştir. Bir takım tedabir ittihazı düşünülmüştür. Bu cihet heyeti vekileyi rencide hatır etmemelidir. Bundan evvel bir şey hatıra gelir. Denebilir ki siz bir başkumandanlık vücuda getirdiniz, selâhiyeti ona verdiniz. O zat burada değildir deye bilirlerdi.

DAHİLİYE VEKİLİ — Evet, esasa gelince onu söyliyecektik.

YUNUS NADİ BEY (Devamla) — Meclis yalından noksanları ikmal etmek istiyor. Heyeti vekile inkâr etmemeli ki Meclis işe kendi nüfuzunu zam edecek olursa daha iyi olur. Buna binaen Meclisin işe karışması bence müttefikün aleyhtir. Buna karar verince Heyeti Vekile arkadaşlarımız Başkumandanın avdetine intizarını teklif ederler. Yoksa şimdi böyle kararlar ittihazını caiz mi görürler? Mesele budur.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY — Evet münasip olur. Bir defa o selâhiyeti verdiğiniz başkumandanın sözünü dinlemek için bekleyelim, diyecektir Heyeti Vekile.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Başkumandan Paşa Meclisi Âlide iaşe ve ilbas vazifesinin layıkı ile ifa edilemediğini beyan ederek bir emri vaki ihtas etmiştir. Bu itibarla paşa hazretlerinin bulunmasında bir fayde tasavvur edemiyorum.

FİKRET BEY (Kozan) — Esas mesele Müdafaai Milliye meselesidir. Halledilecek husus, vekilin muvacehesinde mi, yoksa gıyabında mı karar verilip verilemeyeceğini tayin ve tespiti meselesidir.

DURAK BEY — Takrirleri heyeti vekile muvacehesinde tekrar reye koyalım. Heyeti vekileden soralım, mütalâasını aldıktan sonra işe başlayalım.

VEHBİ — Fevzi Paşa dahilî, haricî, tarihî olarak vaziyeti izah ettiler. Heyeti umumiyenin arzu ettiği bu vaziyetler hakkındaki müzakerat neticesinde verdiği takrirler üzerine tedabirin bu 3 noktada tespiti lâzımdır. Neticede haklı bir şey yok ise esası biz tespit ederek heyeti umumiyeye gider.

FETHİ BEY (Heyeti Vekile Reisi) — Heyeti Vekile müdafaai milliyenin levazım ve tayinat kısımlarında vaki olduğu rivayet edilen sui'istimalât hakkında Meclisi Âlinin tetkikat icrasını kabul ediyor. Ancak Müdafaai Milliye Vekili burada hazır olduğu halde müzakeresini tahtı karara almışlardır.

ATÂ BEY — Meclisten verilen takrirler okundukça encümence tetkik ve heyeti umumiyesi münakaşa edilsin ve badehu nazarı dikkate alalım ve Heyeti Vekilenin mütalâatını dinleyelim.

HAYDAR BEY (Van) — Meclis daima kavanini mevzua dahilinde hakkı murakabesini istimal edebilir, dedi.

VEHBİ BEY (Karesi) — Refet Paşanın Müdafaai Milliyeye intihap edilecek heyetin icra selâhiyetine değil, yalnız teftiş hakkına razı olabileceğine söyledi.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Müdafaai Milliyeye ait bir meselede behemahal Müdafaai Milliye Vekilinin huzuru şart değildir. Meclis icrai selâhiyeti haiz bulunduğundan her vakit tetkik ve teftişatta bulunur, dedi.

ATÂ BEY (Niğde) — Takrirler müstacelen okunsun esas tespit olunsun dedi.

RIZA BEY (İstanbul) — Bu takrirlerden bir kısmı müdafaai milliyenin nakliyat ve sevkiyat ve ilbasının bilfiil icrası içindir. Diğeri de yalnız teftişten ibarettir dedi.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Takrirlerin hülâsasını bir kâğıda yazalım ve bu notlar üzerine görüşelim dedi.

ATÂ BEY (Niğde) — Isparta Mebusu Hafız İbrahim Beyin takririnin ademi kabulü reyinde bulundu.

(Mevcut takrirler okunarak kabul ve ademi kabul olunanlar tefrik edildi.)

RAUF BEY (Nafia V.) — Heyeti Vekile Meclisi vaziyeti umumiyeden haberdar etmek gayesiyle Reis Paşayı izahat itasına sevk etmişti. Fakat Meclis görüldüki bu izahattan müteessir olduğu ve bizi vaziyet mühliktir, Meclis ne yaparsa yapsın; diyor gibi telâkki etti. Neticede bende hasıl olan kanaat umumi olarak şudur ki; nakliyat, levazım, maliye işlerini fena gitmesinden vaziyet karanlık görülmüştür. Heyeti Vekilenin noktai nazarı şimdiye kadar memlekette levazım ve nakliye işleri hiç yok değildir, vardır. Anlayabildiğim derecesi azami iş yapılamamış fakat mühim hidematta bulunulmuştur. Heyeti Vekile, idare makinasının hallıne taraftardır. Mahaza köy mesailinin müzakeresinde mes'ul zevata hakkı kelâm bahşedilmelidir. Noksan işler hakkında mesullerini tetkik ve meydana çıkarmayı heyeti vekile de arzu eder. Ordunun tedafüi vaziyeti ve kalorî miktarının yalnız ikmaline münhasır olması hasebiyle şayanı memnuniyet değildir.

Teklifatım : Harbi Umumide fırkalara, kolordulara kumanda etmiş namuslu zevat geldi, geç gelmelerinden dolayı kumanda mevkilerinin gençler tarafından işgal edilmesinden, bu zevattan istifade edemediler. Erkânı Harbiyei Umumiye Dairesi müteşekkil değildir. Başkumandanlık kârargâhı da yoktur. Erkânı Harbiye de Müdafaai Milliye Karargâhının teşkili, mesafenin uzaklığı dolayısiyle kabili istifade değildir. Mütehassısların alınması suretiyle bir erkânı harbiyei umumiye teşkil edilmelidir.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Rauf Beyin selâhiyet hakkındaki fikrine iştirak ettiğini ve komisyonlardan ziyade mütehassıs şahısların daha güzel işler gördüğünü fakat harp komitesinin bu komisyonlara benzemediğini komitenin içinden bir zatı intihap ederek o suretle ifayı umur eyleyeceğini hali hazırda mevzu sistem dahilinde teftiş yapılıyorsa faidesiz olamıyacağı harp komitesinin Müdafaai Milliye ile telfi düşünülmek lâzım gelen bir keyfiyet olduğunu ve bir çok misallerle Müdafaai Milliye İşlerinin fena olup her halde bir harp komitesinin teşkili taraftarı olduğunu ve ayrıca memlekette hututu askeriye üzerindeki memurların kontrol edilmesi için mevcut istiklâl mahkemelerinin vazifedar kılınmasını teklif etti ve bu vazifenin behemahal mahkemelere verilmesine ve aksi halde vakî olacak suiistimal ile hariçten gelecek propagandaya hacet kalmaksızın ordunun inzibatı dahilisinin muhtel olacağını ve hülâsaten içlerinden birisini salâhiyettar etmek suretiyle bir harp komitesinin teşkilini tekrar etti.

RAUF BEY (Nafia Vekili) — Osman Beyin izahatına mukabele edeceğiz. Bu izahattan iki nokta anlaşıldığını ve bunun birisinin levazım dairesinde amiri mutlak olmak üzere mevcut olmasını iddia ettiklerini halbuki Osman Beyin ifadesinin bir levazımatı umumiye vekâleti ihdasını icap ettiğini fakat levazımatı umumiye Müdafaai Milliyenin emrinde oldukça bunun kabiliyeti ameliyesi olmıyacağını ve ancak harp komitesinin murakıp ve müfettiş bir vaziyette bulunabileceğini söyledi.

M. DURAK BEY (Erzurum) — (Rauf Beye cevabı) Mecliste hiçbir şeyin yapılmadığına kail olan kimse olmadığını, fakat Meclisi Âli diyor ki bir çok külfet ve masarife mukabil daha alâ, güzel şeylerin yapılmasını talep ettiğini, binaenaleyh mesele dallanmıştır, Meclisi Âli istiyor ki işlerin daha güzel gitmesi için muavenet ve müzaherette bulunsun ve bu müzaheretin müfit olup olmıyacağını Sakarya Muharebesinde Meclisin işe elini karıştırması hüsnü netice hasıl olduğunu ve bu kerede vaki olacak yardımla nafi olup olamıyacağını ve Ömer Lûtfi Beyin Er-

kânı Harbiyei Umumiye hakkındaki beyanatını encümenimize şümulü olmadığını ve Osman Beyin istiklâl mahkemeleri hakkındaki teklifinin mevzu bahis olamıyacağını hülâsa; encümenin ne nam verirse versin bir heyetin müzaherette bulunmasını teklif etti.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bizim kuvvei teşriiyelerden madâ icrai selâhiyetimizin vücudu ile kendi başımıza her işi yapabileceğimizi ve fena giden işleri Meclise getirmesi her halde bizi de kendileri gibi gördüğümüzü bilûzum addettiği ve harp komitesinin behemahal teşkilini talep eyledi.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Meseleyi bitirmek üzere söz söyleyeceğini ve mevzu bahis olan icra komitesinin teşriki mesai etmesine imkân yoktur. hakkındaki Rauf Beylerin sözleri hakikattır. Fakat mevzu olan murakabe meselesidir. Teftiş, İcra ve murakabenin tahlil edilmesini ve bunlardan murakabenin mevzu bahis olduğunu, bunlar devairi müteaddideye taksim olunarak işlere vazıiyed olarak görülen işlere daha görülürken nazaret edecektir. Ve Müdafaai Milliye Vekâleti ile bir taarruz olursa bunu Meclis halledecektir. Ve bu suretle Meclisin, işler yapılmazdan evvel bilmesi demektir. Bunu vekâletler ihdas ediliyor diye Rauf Bey bir endişe addederse bu, Meclis işi olur. Heyeti Vekilenin bir şahsiyeti manevi olduğunu ve vekâletlerin münferiden mesul kes olmadıklarını ve mevcut kanunların mesuliyeti cümle vekillere teşmil ettiğini ve binaenaleyh mesuliyetlerin izafet edileceği bir heyeti vekile vardır dedi. Tekâlifi milliyenin zararlar tevlit ettiğini ve hesaba alınamadığını...

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Söze karışarak) — Henüz alınan 3 milyon hesabın tamamen arkası alınmadığını söyledi.

ZEKÂİ BEY (Devamla) — Ve her ne olursa olsun tekâlifi milliyenin memeket iktisadını tamamen sarstığını ve felâketli neticeden heyeti vekilenin mesul olduğunu...

RIZA BEY (İstanbul) — Tekâlifi milliye emirlerinin heyeti vekile kararıyle Başkumandanlık tarafından emredildiğini söyledi.

ZEKÂİ BEY (Devamla) — Memleketin müdafaası Heyeti Vekilenin iştirakı ile husul bulacağını ve Fevzi Paşanın «sizi de benim gibi uykusuz bırakacağım» demesi ve tekâfül ve müşareket dolayısı ile ya Heyeti Vekileye itimat veya ademi itimat beyan etmesi veyahut bu işe bizzat müdahale ederek heyeti vekileyi takviye etmesidir ki Meclis bu ikinci şıkkı kabul etmiştir ve heyeti vekilenin bunu kabul ettiği takdirde bizim bu işi tedvin etmekliğimizi ve aksi takdirde keyfiyet Meclise arz edilmeli ve tebaruz edecek hale göre heyeti vekile ya ademi kabul hakkındaki reylerden sarfı nazar ederler veyahut ademi itimat tecelli eder dedi.

RAUF BEY (Nafıa Vekili) — Zekâi Beyin ve Durak Beyin murakabe şeklindeki beyanatının kabili itiraz olmadığını ve bunun reddedilmiyeceğini (Selâhattin Beyin teşkilâtı esasiyenin heyeti vekilede tatbik edilip edilmediği sualine cevaben) Maliye Vekilinin bir işini misal göstererek Teşkilâtı Esasiye Kanununa muğair Heyeti Vekilede bir şey yapılmadığını söyledi.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Ordunun bugün için erzakı olmadığını ve Fevzi Paşa huzuru ile sözünü bitireceğini söyledi.

RAUF BEY (Devamla) — Meclisin vazifesini tamamen icra etmediğini ve Zekâi Beyin vaz'ıyed suretinde söyledikleri şeklin murakabe değil icra demek olacağını ve bu suretle Müdafaai Milliyeden levazımı ayırarak müştakil idare etmek olduğunu söylediler.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Murakabe ile icrayı ayırdığını ve herhalde icradan ayrı olacağını söyledi.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Meclisin maksadı bizzat işe vaz'ıyed ederek icra etmek değildir. Azami mesaiyi temin için teşkil olunacak heyet muavenet edecektir.

OSMAN BEY — Harp komitesinin işe vaz'ıyed etmesi ve icraya geçmesi fikrindedir.

MAZHAR BEY — Levazım işleri yapılmak için esbabına tevessül edememişlerdir. Yapılan işler milletin duyduğu felâketlerin izalesi için hâsıl olan bir hareketi milliye neticesidir.

Sırrı Beyin takriri kabul olunmuştur. Harp Komitesi teşkil olunacaktır.

(Dosyasında mevcut okunmayan takrirler).

Riyaseti Celileye

Ordumuzun geri hidematını sureti ciddiyede murakabe altında bulundurmak ve bilhassa menzil umuriyle sıhhiye teşkilâtını takip eylemek üzere Meclisi âliden bir heyetin bilintihap memur edilmesini teklif eyleriz.

Adana	Gümüşhane
Zekâi	Mustafa Hilmi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfi olup maksat ve gayemizin temini için merkezde bir propaganda heyetinin teşkili hususunda berveçhi âti mevadı arz ve teklif eylerim.

Madde 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından ve mütehassıs zevattan beş zat propaganda heyeti olarak intihap olunacaktır.

Madde 2. — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, Dahiliye ve Hariciye vekilleri ile matbuat, posta telgraf müdiri umumileri propaganda heyetinin azayı daimesindendir.

Madde 3. — Propaganda Heyeti teşkil olunduktan sonra bu heyet gerek dahili ve gerekse harici propagandalar için tayin ve tespit eyledikleri teşkilât ve programlarını Heyeti Umumiyeye arz ile tahsisat talep eyleyeceklerdir.

Trabzon Mebusu
Rezai

Riyaseti Celileye

Ordunun Levazımı Harbiye, ilbasiye ve iaşe ve vesaiti nakliye hususları ile iştigal etmek üzere Meclisten 5 azanın intihabını teklif eylerim efendim.

12 . 12 . 1337
Antalya
Rasih

Riyaseti Celileye

Ordunun İlbas ve nakliyesinde sui istimal edenleri ve askeri mübayaata memur edilipte vazifelerinde sui istimal veya terahi ve teahhur edenleri ve Meclisi âlinin İtalya mümessili tarafından askeri siparişatta ika edildiği müstahber terahi ve teahhüru tetkik ve neticesini Meclise arzetmek üzere Meclisten bir heyetin intihabını arz ve teklif eylerim efendim.

13 . 12 . 1337
Antalya
Rasih

Riyasete

Karadan, denizden garbi Trakya'ya resmi, gayri resmi kuvvetlerimizin geçirilmesini ve kardeşlerimizin kurtarılmalarını teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Hariciye vekilimizin beyanatı umumiyesi neticesi olarak hâsıl olan kanaat konferansta devamı müzakerattan fayda olamayacağıdır. Onun içindir ki neticesi muhakkak bir sulha erişmiyecek olan müzakeratın devamından ise hepimizin avdetini temenni etmeyi memleketimizin saadeti itibariyle elzem görüyoruz. Heyetin derhal avdetini ve ordunun hemen harekete gelmesini teklif ederiz.

Burdur Mebusu — Ertuğrul Mebusu
İsmail Soysallı — Ahmet Hamdi

Ruznameye alınması reddedilmiştir.

25 Kânunuevvel 1338
Kâtip
Süleyman

Riyaseti Celileye

Sulh konferansında cereyan eden müzakerat hakkında ajanslarda ve gazetelerde okunan malûmattan anlaşıldığına göre, bilhassa akalliyetler ve mübadele meseleleri hakkında mürahhaslarımızın müsaadekâr davrandıkları fikri hâsıl olduğundan berveçhi ati noktaların bilkabul serian heyeti mürahhasamıza tebliğini teklif ederim.

1. Dersaadet'deki rumlar ve ermeniler dahi bilâ istisna mübadeleye tabi olacaklardır. Bunların yerlerinde kalmaları kabul edilemez.

2. Rum Patrik Hanesi ile Ermeni Patrik Hanesi ve diğer patrik haneler dahi Dersaadetten çıkarılacaktır. Bunlarında ipkası kabul olunamaz.

3. Şehir emaneti hudutları aglebiyetle İstanbul vilâyeti hudutlarıdır. Bu noktaya hükûmetin dikkatini celbedelim.

25 Kânunuevvel 1338
Burdur Mebusu
İsmail Suphi Soysallı

Ruznameyi alınması reddedilmiştir.

25 Kânunuevvel 1338
Kâtip
Süleyman

(162 2 hafi zapta geçmiştir.)

Riyaseti Celileye

Fevzi Paşa Hazretlerinin izah ettikleri meseleye karşı heyeti vekilece ne gibi tadabir ittihaz edildiğini müşarünileyh tarafından beyan buyurulmasıyle beraber, Meclis azayı kiramının mütalaat ve takrirlerini nazarı dikkate alarak bu papta ittihaz olunacak kararı ihzar etmek üzere ita olunan takrirlerin Müdafai Milliye, Hariciye ve Dahiliye Encümenlerinden terekküp edecek bir komisyona havalesi ile mezkür komisyonun 3 gün zarfında neticei mukarreratını Meclise arz etmesini teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1337

Eskişehir — Kozan
Abdullah Azmi — Fikret
Erzurum — Lâzistan
Mustafa Durak — Osman

Kabul olundu 14 Kânunuevvel 1337

Riyaseti Celileye

Gerek şifaen arzettiğim espaba, gerek cereyanı müzakere ile hâsıl olan ihtiyaca nazaran mesaili harbiye ile Meclisi âlinin doğrudan doğruya iştigali bir ihtiyaç olarak tahakuk etmesine ve Meclisi âlinin her zaman celsei hafiye akti ile bu mesail ile iştigali muvafıkı hal ve siyaset olamıyacağına binaen ordunun sevk ve idaresi, iaşe, ilbas ve sâir kâffei hususatı ile salâhiyeti kâmileyi haiz Meclisi âliden bir grubun tetkiki muvafık olacağı varidi hatır bulunduğundan, bunu tatminen zirdeki mevatın müstacelen kabulünü teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337

Bitlis Mebusu

Yusuf Ziya

1. Büyük Millet Meclisi azasından 30 zattan mürekkep olmak, Büyük Millet Meclisi Reisinin tahtı riyasetinde bulunmak üzere bir harp grubu teşekkül etmiştir.

2. Grup; ordunun iaşe, ilbas, sevk ve idaresi emrinde salâhiyeti kâmilei icraiyeyi haizdir.

3. Grup; levazım, menzil, irşat, teftiş, idari ve askeri, mali mürakabe, mahakim namlariyle komitelere müteferriktir. Bu komiteler grubun heyeti umumiyesince lüzum görülecek miktarda aralarından tefrik edilir.

4. Her komitenin vazifesini grubun heyeti umumiyesi tespit eder.

5. Her komite uhtesine mevdu vazifede salâhiyeti kâmileyi haiz mücerret grubun heyeti umumiyesine karşı mesuldür.

6. Grup ihtiyaç hissettiği takdirde meclisten yeniden aza almaya salâhiyetdardır. Alınacak aza batezkere isim tasrihi ile riyasetten talep edilir.

7. İş bu kanunun ahkâmına mütedair mevadatı müdevvene mülgadır.

8. İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

9. İş bu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi Memurdur. (Nazarı dikkata alındı).

Madde 1. — Ordunun takviyesi ve müdafaai memleketin istilzam ettiği bütün istihzarat ve münakalât ile bu umurun tanziminde müessir olan sair vekâlette muamelâtının en müsmir bir şekilde ve ahengi tam dairesinde bir Harp Encümeni Fevkalâdesi teşkil olunmuştur.

Madde 2. — Bu Encümeni Fevkalâde Müdafaai Milliye, Hariciye, Dahiliye, Nafia, Sıhhiye, Muvazenei Maliye ve İktisat Encümenlerinden gösterilecek namzetler meyanından Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi ile her üç ayda bir tecdit olunmak üzere intihap olunan 10 azadan terekküp eder. Meclisin Reisi evveli Encümeni Fevkalâdenin reisidir. Başkumandanlığın 5 Teşrinisani 1337 tarihli Kanun mucibince birinci maddede beyan olunan esasata mütaallik salâhiyeti bu encümeni fevkalâde tarafından istimal olunur.

Madde 3. — İntihap Müdafaai Milliye Encümeninde altı, Hariciye ve Muvazene ve Nafıa ve Sıhhiye ve İktisat Encümenlerince ikişer ve Dahiliye Encümeninde de 4'er namzet isaesi ve bunlardan nısfının tefriki suretiyle vaki olur. Encümenlerin göstereceği namzetlerin o encümenlerde mukayyet olması meşrut değildir.

Madde 4. — Birinci maddede beyan olunan gayeyi temin için müstemirren meşgul olacak olan encümeni fevkalâde, ledelicap ait olduğu vekâletlerin huzur ve iştiraki ile de içtimalar aktederek bu noktai nazardan vekâletlerin veçhei harekât ve icraatını ihzara ve bu dairede ittihazı mukarrerat ile takip ve murakabeye memurdur.

Madde 5. — Encümeni fevkalâdenin bilumum vekâletler vazaifine ait mukarreratı vükelâyı aidesince tatbik ve infaz olunur.

Madde 6. — Encümeni fevkalâde mukarreratı ile vekâletler nıkatı nazarı arasında zuhur edecek ihtilâfın mercii halli Büyük Millet Meclisidir.

Makamı Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zirde arzettiğim teklifin reye vazını rica ederim.

«Müdafaai Milliyenin levazım, menzil, iaşe, ilbas, sıhiye sevkiyat ve ikmali âmillerini murakabe ve umur vazaifi mezkûrenin sürat ve emniyetle icrasının tevekküf edeceği devairi sairei merkeziye muamelâtında Meclisin salâhiyeti icraiyesini istimal edebilmesi için rey ve nazarını vekili aidine izhar etmek ve ihtilâf huzurunda Meclisi hakem ittihaz eylemek üzere mülhakatta murayyen mıntakalara azadan icabına göre birer murakıp veyahut ikişer kişilik murakabe heyetleri intihap ve izam olunacağından bu murakıplar doğrudan doğruya Meclise merbuttur.

Adana

Zekâi

(Nazarı itibare alınmadı.)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

19 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	512
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	512
1. — Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi-'nin evinde yakalanan casuslar.	*512:513*
2. — Koçgiri (Zara) Heyetinden gelen telgraflar.	*513:519*

Cilt : 15

130 ncu İnikat, 2. Celse

YÜZ OTUZUNCU İNİKAT

19 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER : Sait B. (Muş), Ziya Hurşit B. (Lâzistan)

REİS — Celse kûşat edildi.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZYİRMİSEKİZİNCİ İNİKAT

14 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde inikat ederek; Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyeti hakkında verdiği izahat üzerine açılan müzakerata devam olunarak, ordunun ilbas ve iaşesi; mali, askeri, siyasi ve dahili vaziyet hakkında yapılan uzun müzakerelerden sonra vaziyeti hâzırayı her bakımdan tedkik ve bir karara bağlıyarak umumi heyete arz etmek üzere bir encümeni mahsus kurulması ve azayı kiram tarafından riyasete tevdi olunan müteaddit takrirlerin bu komisyona havalesi kabul olunduktan sonra Cumartesi günü saat 1,30 da toplanılmak üzere celseye nihayet verildi

Reis	Kâtip
Adnan	

REİS — Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler.. Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. - Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi'nin, evinde yakalanan casuslar,

REİS — Müzakereye başlıyoruz.

Söz Cebelibereket Mebusu İhsan Beyefendinin; buyurun efendım,

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Bir numaralı Ankara İstiklâl Mahkemesi, on beş gündür, Konya'da Yunanlılarla temas ve münasebette bulunan bazı zevata talimat getirmek üzere gelmiş Şemsimah namında bir islâm kadını ile Yorgi namında Manisalı bir Rumun muhakemesiyle iştigal etmektedir. Yunanistanın Konya'da bazı zevatla bilvasıta münasebette bulunduğu ve oraya gönderilmek üzere miktarı kâfi esliha ve cephane ve asker ve para hazırladıklarını ve bunun için Şemsimah namında otuz yaşında rumca bilir bir kadının memur edildiği haber alınır. Hükümet bu istihbâata göre teyakkuz halinde bulunmak üzere emir vermiş ve Şemsimah hanım Konya Çelebisinin hanesinde yakalanmıştır. Bu meyanda kadının vücudundan haberdar olmıyan Balıkesir'li bir rumun da.... sonra o da Konya Hükûmeti tarafından yakalanmış bu iki adam mahkemeye karşı verdikleri ifadede Yorgi namında orta boylu, etli, bıyığı kırpık zengince bir rumun, Yunan zabiti olmak üzere omzunda üç yıldızı ve sol tarafında kordonu olan zabitile, Manisa'da çiftlik sahibi Kemal Paşa ile.. memurini mahsusa ile Konya Çelebisi refik; muhterememiz Abdulhalim Efendinin maiyetine gönderildiklerini itiraf ettiler ve aralarında aynı şekilde dört parola vardır. Bunlardan Şemsimah hanım Konya Çelebisi arkadaşımızın evinde on beş gün müsafir kalmışlar ve ondan sonra da her gün Çelebi efendinin evine berayı ziyaret gitmişlerdir. Çelebi efendinin hanesinde giden bu iki casusun ifadatından Konya Çelebisi Abdulhalim efendi mahdumu Bakır Çelebiyi tahtı istizvaba almağa lüzum gördük.

Bakır Çelebi huzuru mahkemede bidayette böyle şeylerden katiyen haberdar olmadığı ve mevkiinin ve asaletinin memlekete ihanetine müsait olmadığını söyledi.. vaki olan suallere karşı, artık mahkemeye bildiklerimi söyliyeceğim, dediler, muhakemeyi hafi yaptık.. ve yazılı ifadesinde diyor ki; - on birde affınıza mağruren; - çasuslarin ifadesine nazaran Halim

Çelebi fotoğrafını göndermiş, vesika istemiş ve dört bin lira almıştır.. şu vesika ile göndermiş olduğu anlaşılarak... Halim Çelebi almış. Kadın da o biri de bu ifadeyi müttehiden bildirdiler. Buna karşı Bakır Çelebi de... evvela kadın geldi ve kendisinin filân yerden memuriyeti mahsusa ile gelmiş olduğunu söyledi ve en ziyade Delibaş'tan malumat alamamışlar; onun hayat ve mematına dair de.. Fakat ben ve babam bunun bir iftira olduğunu anladık... oynatıyor dedik, Hükûmete haber verirsek ele geçer, belki suizan olur; dedik, on beş gün besledik.. mahalline getirmek üzere.. adam geldi. Bu adam da kendisinin Manisa'lı olduğunu ve... tarafından memuriyeti mahsusa ile geldiğini söyledi; hikâyeyi nakletti. Yine biz namusumuzla inandığına hükmettik. Fakat demin söylediğimiz korku ile Hükûmete haber veremedik.. mahkeme iki casusun.. ve memuriyeti mahsusa ile geldiklerini ve hangi yoldan geldiklerini müttehiden huzuru mahkemede söyliyen iki casus için. Bakır Çelebi... intaç edebilmek için alâkadar gördüğümüz Konya Mebusu Abdulhalim Çelebi efendiyi de istic'vap etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Encümeni mahsusun kararı ne yolda ceryan ederse...

REİS — Tahkikat, eşkâldan çıkar. Usule hürmetkâr olalım, bir şubeye verelim. Kanunun emrettiği ahkâm budur. (Gürültüler) Bunun için makamı Riyaset reyi âlinize muracaat etmeğe dahi mecbur değildir. Tensip buyurursanız kurayı çekelim.. Yalnız Çelbi efendinin hangi şubede olduğunu bilen arkadaşlar lütfen beyan buyursunlar?.. (Bir satır yoktur).

Evrak beşinci şubeye devredilmiştir.

2. — Koçgiri Heyetinden gelen telgraflar.

REİS — Hafi celse akdedilmiş iken Koçgiri Heyetin mevrut iki şifreli telgraf vardır, okuyalım.

(Koçgiri heyetinden gelen telgraf okundu)

REİS — Amasya İstiklâl Mahkemesinden yazılan tahriratın tarihi 4 kânunuevvel'dir. Dört kânunuevvel'den bugüne kadar hafi celse akdedilmediği için okunması geri kalmıştır....

BİR MEBUS — Vaki olan teklifatta, Amasya İstiklâl Mahkemesinden (bir satır yoktur) geriye çağrıldığını bu gün haber aldık... Değil bazı mesail üzerine buraya gelip avdet etmek içindir... Şimdi bunu madde madde müzakere edelim... (Bir satır yoktur.) Dahiliye Vekâleti bu mesele hakkındaki malûmatını izah ederse arkadaşlarımızın beyanatiyle tevakuf edip etmediği anlaşılır.

(Koçgiri heyetinin diğer telgrafını Ziya Hurşit Bey okudu)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, bize, Meclisi Âliye gelen telgrafların, hatta mühim takrirlerin bu güne kadar kalması pek büyük bir hikmet tahtındadır. Bilirsiniz ki, bu gibi muhaberat ve hata mühim takrirler Reis Paşa tarafından görülmedikçe burada okunmuyor. Reis ve Divanı riyaset, istiklâlini muhafaza edemiyor. Mebusun, yirmi gün evvel gelmiş telgrafı divanda... Tedabirine tevessül olunacaktır. Yani böyle olursa... Bu günkü celsei hafiyede bunun için değil;. tesadüf istiklâl mahkemelerinin müracaatı üzerindedir. Büyük Millet Meclisinin divanında, makam vardır, kim olursa olsun...

REİS — Bizim ifa edemediğimiz bir vazife...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yanlış anlaşıldı.

REİS — O halde sözünüzü geri alın.

Hatta maalesef geçen bir takririn okunmamasına karar verilmiştir; sonra Meclisi Âli muvafakat etmiştir... Etmemesini istirham ederiz. İstiklâline hâkim olan kimse kendi şerefine ve Meclisin şerefine taalluk eden hususatı, Reisi vekili, Reisisâni ne olursa olsun kendisi... Paşa Hazretleri geldi, müsaade ettiler. Onun için okunuyor... Bu meselede 19 Kânunuevvel'de gelmiştir. Bir hafta, on gün evvel gelmiştir. Geçen günkü hayatî mesele varken sıra gelmemiştir... Bu mesele hakikat namına söyleniyor... Şifre halinde gelmiştir; Meclisi Âlinize... Hak ve hakikaten izharı için... Teehhür kalemde olmuştur.

... Söylemesi şayanı teessürdür.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, ben bu telgrafı işideli on gündür... Hatta Meclisin haberi olmaksızın cevap verilmiştir. Ben her hakikate muttali olmadıkça söyliyemem... Haddi destile yazılmış, ayın dördünden beri bu telgraf hıfzediliyor.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Meseleye gelelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Arkadaşlar ne diyorlar? Her gün icraattan şikâyet ediyorlar. Şikâyet; asırlardan beri bu memlekette takip olunan Hükümet sisteminin enkazının bekasından ileri geliyor; her zaman bu suiistimal oluyordu.. Bu yolsuzluklar, bu haksızlıklar, bu kanunsuzluklar her gün tevali eder... Fakat... Büyük Millet Meclisi.. emri mucibince aileler sevkolunuyor; idam kâfi gelmiyormuş, İstiklâl mahkemeleri kâfi gelmemiş gibi bir de aile tagrip ediliyor. Dedikodu, fesat çıkarmak için bu kâfidir. Diyorki, efendi; jandarma ırzına tasallut ediyor; nasıl oluyor?. Firar eden neferin çoluk çocuğu

ile bütün memleketin her tarafında hapishaneler doludur. Hürriyeti şahsiye nerededir? Cebren askerlik olmazsa ikna ile olur; o da milletin itimadı ile olur. Geçen İstiklâl mahkemesinden birisi diyorki bana 47 adam getirdiler, bunları nasıl idam ederim. Çünkü aç, çıplak... Yalınız senin medenî Hükûmet... Bütün cihanda efendiler zulüm vardır. Zulüm, büyük zulümler teşkil ediyor... Kumandanlar kendisine itaat etmiyor; Garp cephesi kumandanının:... Aileleri sevkettim, nerede Büyük Millet Meclisi Hükûmeti? Geçen sene Erzurum'da hapishane muhtarları gördüm... Firarı saklıyanlar hakkında kanun vardır... Böyle ordunun hissıyatı üzerine:... Ordu mukaddestir, onun kudsiyeti adalet ile olur. Ordu, kendisinin ırzının, şerefinin muhafazası için, ordudur. Yoksa bir kısım ekalliyetin zebunu olarak ordu değildir. İşte Büyük Millet Meclisi salâhiyet vermiş olduğu gerek vekillerinin ve gerek kanunun ve gerek Meclisin şerefine... Görüyorsunuz ki her gün icraattan bir şikâyet... Daha görmediğiniz nice, nice hastalıklar var. İcra Vekillerinin tabi olduğu teşkilât, asırların attığı halde... Her işten geri kalmışsınız. Efendi ilmen, irfanen kendimiz mucit olamayız.. Her zaman satarız... Dünya gelecektir, bizim düstürümüzü tatbik edecektir... Karıları askere göndermek... Bütün milletlerden terakki... Millete sor... Hissiyatiyle değildir; ah efendim her şey....

OSMAN BEY (Lâzistan) — Başı bozuklar bu mel'anetı yapmışlardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — O da Hükûmetin hastalığı. Gayri mesul adamları gönderir;.. Maalesef rütbe de verdiniz efendiler... Hapishanede dul kadın, Ankara'nın gözünün önüne... Arkadaşlarımız buyuruyorlar ki biz bu memleketi teftiş edelim, efendim Anakara gözümüzün önündedir. Burayı teftiş ettik mi. Burada bile kadınlarını öne katılarak sürüldüğünü görüyoruz. Bu sistem bozukluğu devam etikçe... Efendiler, Büyük Millet Meclisi geldiği zaman, ne gibi bir halk Hükûmeti teşkil edeceğini; eski imparatorluğu ve kendisi Sultanların makamına Sultanların Sultanı..... Nasıl olur... Muttali olduğu dert hakikat değildir. Efendiler..... Haddi ve payanı yoktur. Bunu islâha Vekillerimiz muktedir değildir ve veçhe tayin edemedi. Herkes kendi içtihadı ile sabahleyin kalkıyor, zavallı bir şey düşünmemiş iken... Böyle olamaz. Ben âlim adamların kitaplarına bakıyorum. Amerikalılar, Belçikalılar böyle yapıyor efendim... Hangi vekil gelse böyle yapacak. Çünki veçhe tayin edilmedi. (Bir satır yok) Halledemez efendiler... Madde 4 yenidir. Madde Hükûmetir. Şimdiye kadar buna muttali olmayan... Kail değilim. Hükûmet muttali olmamış, Meclise gelmemiş... Hükûmet yoktur. (Bir satır yok).

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Vardır, hiç inkâr etmem.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Eski Hükûmet vardır. Millî inkilâpçı Hükûmet yoktur efendiler. Millî inkilâbı yapanlar, millî mefkûre ile çalışanlar... İki senedenberi ne iş görülmüş? Herkes eski mefkûresinde yaşıyor. (Bir satır yok) İstiklâl mahkemelerini Büyük Millet Meclisi teşkil etti ve bunlar Büyük Millet Meclisi namına icrayı ahkâm ediyorlar... Bir inkilâp yapıyorum, bu inkilâba engel olacak... Büyük Millet Meclisi namına icrayı ahkâm et, İstiklâl mahkemelerinin sebep bu idi. İkinci bir noksan daha; yapacağı işleri, icraatı kendilerine gösterecekti. Vekiller Büyük Millet Meclisinin kanaat ve içtihatlariyle hareket ediyor değildi. Bu aceliliği ben de kabul ederim. Fakat birtakım anahatlar vardır. Hergün burada söyliyorsunuz; misal olarak söyliyeceğim. Bekir Sami Bey Hariciye Vekili oldu, başka başka kanaat... Demekki veçhe tayin etmemekte aynı zamanda Büyük Millet Meclisinin icra encümeni, yani Büyük Millet Meclisi, şahısların kanaat ve içtihadının arkasında gitmeğe mecbur kaldı. Yalınız Yusuf Kemal Beyin yaptığı işleri pek güzel... Diğerleri lütfen yapacakları şeyleri yapmazlardı; berayı malumat arzediyoruz derlerdi. Siz mütalâa dermiyan... Olduğu için Hükûmet arkadaşlarını, kendi kanaatları ve kendi içtihatlarını tayin etmeden... Onlar halâ Sultan Hamid'den. Sultan Mahmut'tan... Âdat o, jandarma o, Hükûmet o, zihniyet o, herşey o. Şunu da ilâve ederim ki evvelce hiçbir mahkeme kanunsuz... Daima söz zamanı değildir. İki sene oldu hâlâ fevkalâdelik devam ediyor. Binaenaleyh, İstiklâl mahkemeleri arkadaşlarımıza demeliki: Ayağı biraz yorganımıza göre çekelim. Yoksa kanaat ve içtihat... Azmü iymanı noksan bir milletin.. Daha fehmi yok. Bir milletin gayri medenî olduğunu ilândır; anların Hükûmet teşkili kabiliyeti olmadığını itiraftır. Biz hâkimi mutlâk... İskenderlerin bile kanunları, böyle hükmü karakuşi ile, kanaatı zatiye diyemiyeceğim,... Hiç bir kimse emniyet edemez, hiç bir kimse memlekete gelip oturmak istemez. Artık böyle şümullü ve dünyayı ihata eden cümlelerle, kanunlar manevi ızrar... Benim burada yüksek söylemem, hatta maddî zarar.. Yani böyle şümullu ve umumî salâhiyetlerle... Başkumandanlığı... Verdiğimiz şeyler kâfi gelmez. Bir

de Başkumandanlık kanunu yaptık... İstiklâl mahkemelerine aza intihabı da dahil oluyor. Lâkin salâhiyete de tecavüz edildi. Daima salâhiyet İstiklâl mahkemesine,... Dalâhiyet Başkumandana... Artık fevkalâde zaman idi, memleket felâkete gidiyordu. Bu sözlerin zamanı geçmiştir, bunlar söylenmez. Herhalde herşey kanuna rücu etmeli, herkesin salâhiyeti malum olmalıdır... Binaenaleyh, bundan yukarı bir adım atarsam... Binaenaleyh, şerefe tecavüz ettikçe ben de düşerim, millet de düşer... Şüpheli eşhasa tuhaf gelmesin, ben hepınizden şüpheliyim.... Nasıl olur? Olmaz efendim şüphe... Şüphe ile mahkûmiyet yoktur... Memlekete sokmamak... Bunun iradei milliyesi bozuktur. Hâkimiyeti milliyesi bozuk, nasıl takdir ettin efendi?.. Ben böyle anladım, bana Büyük Millet Meclisi salâhiyet vermiştir. Nedir efendi; böyle söz olmaz. Bunlar ihtilâl değil inkilâp yapar. Biz nasıl firar ettik, Büyük Millet Meclisi nenden çıktı meydana?. Sultanlar biiz satıyordu; bize danışmadan. Sen nesin, sana itaat ediyor... Büyük Milet Meclisi böyle haksızlık yaparsa, yarın da bize karşı halk kalkacak ve ihtilâli de o vakit takdis etmek lâzım. Neden meydan verelim efendim. Mademki imanımız vardır. Eğer böyle devam ederse.. .Cebren yapıyorum diyenler aldanıyorlar. Büyük Milet Meclisi de kudretini istimal ediyorum derse istikbalini felâkete düşürür. Hükümet, kabiliyetini göstermek için medenî olarak teşekkül etmelidir. Türk milleti bugün ihtira vaziyetinde değil. Bütün kanunu çıkaracak... Bütün ruhlarda değildir. Halâ kurunu uladâki devri yaşıyorsun, sen yüce devletlere tefevvuk ettim diyorsun. (Bir satır yok) Memlekee seyahat gidip geliyorsunuz hanginiz... Bir kişi var mı?. Elini kaldırsın, bin lira vereyim. Böyle şüpheli eşhas ile hapishaneler dolmuş. Memlekette adaleti tatbik edebilmek için... Büyük Milet Meclisi... Fevkalâdelikler bizi düşürüyor. Büyük Milet Meclisinin bundan iki sene evvelki mevki ile şimdiki mevkii arasında fark vardır. Bugün mevkii günden güne azalıyor. (Gürültüler) Azalıyor, azalıyor. Madde madde söyliyeceğim efendiler. Esasen dün, bugün üç encümen toplanmış, bu yaraları sarmakla meşguldür. İsnat olunan bir fiilden dolayı Meclisin iradesine taalluk etmeli... Sakarya zaferini bilmem ne zaferini, itimat kazandı. Çanakkale zaferini itimat kazandı. İtimat, cebir götürmez. Esasen itimat için de... Komşu devletler, medenî milletler karılarını, askerlerin yerine karıları, çocukları, jandamalara teslimen... İslâm tarihine bakın, rica ederim. Bu gibi zulümleri kim yapmıştır?. Fakat Büyük Millet Meclisinin haberi yoktur. Arkadaşımız cilt cilt telgraf çeker, verir, şikâyetler katiyen okunmaz. Efendiler, tebrik telgrafları okunur. Arzettiğim gibi, memurlar böyle yapıyor. Bu zulüm artarsa bu, bizi yıkar. Meseleye vazıyet etmeli, ne kadar zulüm yapılırsa bilinmeli. Bir şahsın zulmünden dolayı bir miletin istinatkâhı olan Büyük Millet Meclisine itimat... Efendim, benim gönderdiğim adam doğrudur... Keza arkadaşımız olduğu halde hepisi ihanet değil. Bunların beceriksizlikleri müdafaa edilemez. Efendiler kimin olursa olsun şüpheli eşhas hakkında... Hükümleri artık nihayet bulmalıdır. Buna meydan vermeyin. Kanuna göre hükmetmeli, mevzuatı kanuniyeye tevfiki hareket etmeli. Herkes demeli ki bu hukum bir türme müstenidir... Velevki âdil olsun; adalet olmuş olsaydı... Arkadaşlarımızın bihakkın taleplerin. [illegible] delim ve bu meseleyi de kapatalım.

Takrirler
(Okunmamış)

Cepheden

17 . 10 . 1337

Beyefendi Hazretleri

Her türlü muvaffakiyat ve muzafferiyatı kendisinden beklediğimiz ve milletin yegâne ümidi olan ordunun haleti ruhiyesinin ve ahvali dahiliyesini öğrenmek ve buna memleketin selâmeti için bir çarei hal bulmak isterseniz lütfen maruzatı âtiyeyi semi itibarâ alınız.

1. Kendi kendini vurupta cephei harpten hastahaneye kaçanlar daha yüksek mevkilerde istihdam olunuyorlar.

2. Yaralanmaksızın esnayı harpte vazifesini terk edip müteaddit defa geriye kaçanlar geride her türlü tehlikeden azade vazifelere tayin ediliyorlar.

3. Gece ve gündüz uykusuz, sırasınca günlerce aç kalan, vazifesini bihakkın ifa eden erbabı namus ölüme mahkûm.

4. Gazetelerde okuduğumuz cephedeki efrad ve zabitan namına gelen tütünlerden yalnız bir defa gelmiştir. Diğerleri acaba ne oldu?

5. Gerek hali sükûnette ve gerekse hali harekette kıt'a zabitanı bulgur pilâvını bulamazken karafgâhlarda beş altı türlü yemek yeniyor. Kıta kumandanı yalnız bulgur pilâvına mahiye yedi sekiz lira verirken karargâh zabitanı dörtyüz beşyüz guruşla idare ediliyorlar. Acaba bu nasıl oluyor?

6. Cephe zabitanı namına elbise ve çizme geldiğini müteaddit defalar işittik. Kıt'a karargâhı zabitan ve efradından artıp bize gelmiyor.

7. Cepheden bir zabit memuriyetl geri mıntakalara gitse buradaki memurini askeriyeden pek fena muamele görürler, tahkir edilirler. Bugün Ankara'ya memuren gönderilen zabtanın bir çoğu bu hakaretlere maruz kalmamak için gitmek istemiyorlar.

8. Geri hizmetlerde ve karargâhlarda müstahdem zabitan ve efrat ile memurini mülkiyet maaşlarını mülkiye maaşlarını muntazaman aldıkları halde biz daha Nisan maaşını almadık. Acaba bizim temini zaruri olan ihtiyacımız yok mu? Alel husus taşlarda, çalılarda sürünmek, çamurlarda yatmak dolayısıyle ne kadar çok elbiseye ve fotine ihtiyacımız olacağını nazarı itibare alınırsa.

9. Ahalinin hediye ettiğini gazetelerde okuduğumuz çamaşır çorap ve saire, işittiğimize nispeten pek az geldiği gibi gelenler de kollarda ve karargâhlarda müstahdem tarafından eskileri ile tebdil edildikten sonra geliyor. Verilmez veya deliksiz çamaşır gelmiyor. Her an hayatını istihkar eden efradımız buna mı lâyıktır?

10. Karargâhlarda müstahdem neferler kıta zabitanını kendilerinden aşağı görüyorlar. Bunun en birinci âmili kıta kumandanlarını iyi bir kıyafete malik olmaması, diğeri de kendi başlarında bulunan zabitanın bize tahkiramiz nazarlarıdır.

11. Doğrudan doğruya cephe ile temasımız olmadığından, hiç şüphesiz, hakikatı bilmezsiniz. Fakat Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nutuklarında da anlatmak istedikleri bir hakikat varsa o da harbin zabitan harbi olduğundan zannettiğiniz gibi harbi ne büyük kumandanlar ne de askerler yapıyor. Harbi yakın mesafeden takip eden kumandanlar bunu alâ görmüşlerdir. Zabitan ile efradın yaralı ve şehidi mukayese edilecek olursa bu hakikat tezahür eder.

12. Vazifesini ifa edenler her türlü taltiflere inha olunuyor ise de bunlar birçoğu silinerek yerlerine karargâhlardaki maiyet zabitanı yazılıyor ve nazarı dikkati celbetmemesi bunların kendilerine birer kıta kumandanlığı kayıt ediliyor. Bu suretle cephe zabitanı her zaman mağdur oluyor.

13. Vesaitin ademi müsaadesi dolayısı ile, kıta kumandanlarının eşyaları cem'edilip geriye sevk edildi. Elyevm eşyalar tamamen zayi olmuştur. Sırtımızdaki çamaşır, elbise ve potinlerle kaldık. Bunlar da harap olup gitmektedir. Fakat buna karşı hiçbir karargâh zabitinin eşyası yanından ayrılmamıştır.

14. Sıhhiye arabaları karargâh zabitanının eşyaları ile doldurulmuş olduğundan bir çok harekâtta bilhassa ricat manevralarında müteaddit yaralılarımızı düşmana terke mecbur olduk.

15. Zabitanın yalnız taahhütlü mektubu geliyor. Efrad ise taahhütlü mektup göndermek yani sivil postalar yasak olduğundan efradın hiç bir mektubu gitmiyor ve gelmiyor. Bütün efrad bundan müştekidir. Sahra posta memurları maaş almaya mı memurdurlar?

16. Karargâh kumandanının en mühim olarak iki sebebi vardır. Birisi mektupların gelmemesi diğeri de ahzıasker şuabatı memurininin jandarmaların ve köy heyeti ihtiyariyesinin asker ailelerine karşı irtikâp ettikleri zulüm ve işkencedir. Söylemeye teeddüp ediyorum. Fakat ara sıra müracaat eden ve aynı sözleri tekrar eden efradın şikâyetleri tahammül edilemeyecek kadar ağırdır. Bir neferin ailesine taarruz etmek isteyen bir alçak kocasının askerden firar ettiğini ileri sürerek onu tehdit ediyor ve meramına nail olamazsa firarilerin ailesine yapılması lâzım gelen her türlü eza ve cefayı onlar tatbik ediyor. (İnsaf ve merhamet).

17. Harp kelimesi çocuk oyuncağı gibi söyleniyor. Fakat bu vazifeyi ifa edebilmek için sağlam bir vücut, asude bir fikir ve gözlerin geride olmaması lâzımdır. Bu şerâiti dahilinde .... bir dahil binlerce yanardağları teşkil eden ateşler içinde bulunabilir. Fakat vücut zayıf, muavenetsiz, gözler geride, dimağ aile ile meşgul olur ise.

18. Cephedeki zabitan ve efradın yedikleri ekmeğin onda ikisini toprak teşkil etmektedir. Bunu yemek gayri kabildir. Acaba Ankara'da da zabitan ve efrat bunu mu yiyorlar?

19. Harbin şiddetli aylarında tütün tiryakileri birçok zabitan ve efrat öksürmeye, tütünsüzlüğün yüzünden verdiği sersemlikle düşmanı göremiyorlar. Efrat endahtlarını, zabitan kararlarını şaşırıyorlar. Bittabi bunun neticesi de pek vahimdir.

20. Büyük Millet Meclisi azası cepheyi ziyarete geldikleri zaman ancak fırka karargâhlarına kadar geliyorlar. Daha aşağılara inmeye tenezzül etmiyorlar. Temasta bulunmak lâzım gelen ancak neferlerdir. Onların halini görmek, zabitanın kıyafetini görmek isterlerse taburlara kadar gelmek lâzımdır. Ancak o zaman harp edenlerle temasta bulunmuş olur.

2. Manevrayı çeviren büyük kumandanlardır. Fakat harbi kazanan ufak zabitandır. Harp kazanılırsa büyük kumandanlar nam alır. Kaybedilirse küçük kumandanlar lekelenir. Bir sevkülceyş hatası bir kıtanın mahvını, mühim nikatın elde çıkmasını intaç eder. Neticede bunun mesulü küçük kıta kumandanlarıdır. Bir çok misaller gösterebilirsem baacel görürüm.

22. Bir kıta kumandanı yaralanıp hastahaneye gittiği takdirde yarası tedavi olmadan kıtasına sevk edilir. Halbuki karargâh zabitanı biliyoruz ki tıraş olur iken kafası ustura ile çizilen hafifçe bir yara ile hastahaneye gitti. Daha hâlâ gelmedi. Diğer bir binbaşı da bundan hiç farkı olmayan bir yarası ile elan kıtasına iltihak ettirilmemiştir.

23. Geri hizmette karargâhlarda istihdam edilen zabitanın vazifesine dikkat etmeyenler (cepheye göndeririz) diye tehdit ediliyor. Cephedeki zabitan hep kabahatli ve namussuz insanlardan mı murekkeptir.?

24. Yukarıda arz ettiğim veçhile biz daha nisan maaşını almamış iken levazımda bulunan zabitan ve efrat teşrinievvel maaşlarını bile senet mukabilinde almışlardır. Bu hal böyle iken şüheda ailesinin paraya ihtiyacı yokmuş gibi şehit maaşı verilmiyor. Belki de bir kaç tanesi geberir diye kıtaat maaşlarını tehir ediyorlar.

25. Levazımda bulunan şeker, kahve ve yağ gibi erzakı nadire kırk kuruşa karargâhlarından aşağı inmiyor. Kıtaat zabitanı bunlardan yemek hakkına mâlik değildir.

26. Kıtaat (cephane) diye bağırırken cephane arabaları kol kumandanlarının zatî eşyaları ile ticaret için taşıdıkları erzakı ve karargâh için gönderdikleri şeyleri taşıyorlar.

27. Hulâsa : Küçük kıta kumandanları ve efrat esirdirler.

28. Harpte terfi, takdirname, istiklâl madalyası ile taltif edilen zevatın kısmı azamı bunlara lâyık olmayan kıta koltuğunda olan kimselerdir. Bunlar içinde kıta kumandanı olan harbe giren pek az kimseler vardır. Hatta taltif edilenlerin kıta kumandanı olmadıklarını gizlemek için, kıta numaraları ile tamimi lâzım geldiği halde diğer esami yazılmıştır. Eğer bunların kendi maksatları tetkik edilecek olur ise görülecektir ki kısmı azamı yaver, emir zabitanı, tarassut zabitanı, istihkâm zabitanı ve doktor, tüfekçi ve saire ile kıtaattaki büyük kumandanlardır. Acaba düşman ile göğüs göğüse gelen günde bin ölüm tehlikesi geçiren ve muzafferiyetin en mühim âmili olan zavallı küçük rütbeli zabitan harbi umumide aşçı neferlerine kadar verilip de kıta kumandanlarından esirgenen harp madalyaları gibi istiklâl madalyaları ve takdirnamelerinin de erbabı vukuf tarafından hiç bir kıymeti kalmayacağını maalesef arz ederim.

Benim basit dairei rüyetim dahilinde vukubulan havsalai kasiranemin ihata edebildiği halatı berveçhi balâ arz ettim. Göremediğim ve işitemedeğim dahi bîşuur mefkûremin idrakinden aciz olduğu daha pek çok şeyler varsa da onları da zatı âlilerinin delalet ve vesatetleriyle tezahür edeceğine emin ve mutmain bulunuyorum. Ankara'da maruz ahvali nebacanın temadisi orduda pek fena izler bırakacağı ve barınmakta olduğu efrat ve zabitanın vazifei cephiyelerini hüsnü ifa etmelerine bir engel teşkil edeceğini maruzatıma terdif ediyorum. En büyük bir garam ve iman ile başlayan mücahedemizin mücahedei milliyemizin münteci muvaffakiyet alacağı bir hengâmda böyle bu gibi müessif halatın ademi temadisi esbabının istikmali selâmeti millet ve istiklâli vatan noktai nazarının pek ehem ve elzemdir. Cenabı Allah muvaffakiyet versin efendim.

Riyaseti Celileye

Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı mühimmeleri arasında memleketin dahilinde tefrikayı mucip olacak surette menabii muhtelifeden düşmanlarımızın casus teşkilâtlarını takviye ve bu suretle vahdeti içtimaiyemizi ihlâle teşebbüs ettikleri anlaşılıyor. Bu gibi tehlikelerin girmesi melhuz olan menatık ve tarikler üzerinde Anadolu Hükümeti milliyesinin en keskin silâhı tecarübü teaddidesiyle sabit olduğu veçhile istiklâl mahkemeleridir. Binaenaleyh bu gibi mıntakalar neresi ise oralara istiklâl mahkemesinin izamını teklif ederim.

17 Kânunuevvel 1337
Lâzistan Mebusu
Ali Sabri

Riyaseti Celileye

Mesele müfettişi umumilik ve şuabatı idarei hukümet kâffei umuru muamelâtını teftiş değildir. Buna daha zaman vardır. Şimdilik encümenimizce teemmül ve tespit edilecek nokta, evvelki gün merkezde bir heyetin intihap ve teşkilini kabul ettik ve o heyet bir takım vazife ile tavzif edilecektir. Matlûp olan o heyetin merkezde göreceği işin taşrada da hüsnü cereyan ve tedvirini murakabe etmek ve çalışmayan memur ve zevatı faaliyete sevk etmek ve bu vesile ile halk ile teması muhafaza ve onların tenvir ve irşatlarını hizmet etmek üzere her mıntakaya erbabı ihtisastan Meclisi Âlice birer zatın intihap ve izamı hususunun kararlaştırılmasını ve müzakerenin kifayetini teklif eylerim.

17 Kânunuevvel 1337
Yozgat
Süleyman

Makamı Riyaseti Celileye

Meclisi Âlinin selâhiyeti icraiyesini istimal ve tatbikte zaman zaman mütehaddis müşkülâtı izale edecek bir tedvir olmak üzere zire dercettiğim kanunun müzakere ve kabulünü teklif eylerim :

«Madde 1. — Vekâletlere mevdu umuru icraiyenin Meclisin zaman zaman takdir ve tespit ettiği esasat dairesinde tedvir olunup olunmadığına nezaret eylemek ve devairi merkeziye ile taşrada menatıkı inkisaem ederek bütün muamelâtı Meclise izafeten murakabe ve hakimiyet ve müdafaai milliye ümdeleri ile telif ve tevfik etmek üzere 30 âzadan mürekkep bir icra komitesi bilintihap teşkil kılınmıştır.

Madde 2. — İşbu icra komitesinin vazaifi ve heyeti vekileye salâhiyeti murakabesinin sureti istimali bir kanunu mahsus ile tespit ve tayin olunacaktır.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.»

Adana
Zekâi

(Encümene mahsus gönderilmek üzere Heyeti Umumiyeye. 15 minh).

Riyaseti Celileye

Vaziyeti harbiye hakkında iki gündür cereyan etmekte bulunan müzakeratı hafiyenin hülâsai netaiyicinden istidlâl olunduğuna nazaran berveçhiati tedabirin ittihazı maksadı erfaı olan zaferi bimayetullah teali temin edeceğini kaniim.

Madde 1. — Evvelemirde cephede ve sâniyen geride bulunan asakiri mevcuden'n mükemmel surette ilbası ve iaşesi,

Madde 2. — Birer bahane ile lüzumsuz hizmetlerde ve bilumum şubelerde alıkonulan ümera ve zabitanın ve hidematı hususiyede müstahdem neferatın tamamen cepheye sevkleri,

Madde 3. — Bakayada ve firarda bulunan efradın her nevi tedabiri cebriye ile bilâ ifadei vakt kıtaatı lâzimesine sevkleri için tedabiri müessire ittihazı,

Madde 4. — Karabekir Kâzım Paşa kumandasındaki Şark ordumuzdan 310, 311 tevellütlü efradı mualleme terhis edilmişlerse de bunların emsali cephede ifayı hizmet eylemekte olduğundan bu muallem asakirden istifade olunmak üzere bunların da garp cephesine sevkleri,

Madde 5. — Erbabı ihtisası gösterecekleri lûzum üzerine sunufu bâkiyeden alettertip miktarı kâfi neferatın tahtı silâha alınması ile ordunun hattı kifayeye iblağı,

Madde 6. — Miktarı kâfi eslâha ve cephane ve saire ile ordunun düşmana fark bir surette mükemmelen teçhizi,

Madde 7. — Melbusat ve sair malzemei harbiye mübayaatında öteden beri vukuu dermeyan kılınan suiistimale meydan vermeyecek tedabirin ittihazı zaruridir.

Esbabı mezkürenin mümkün olduğu mertebede istihsali için ne gibi fedakârlık ve ne misillü tedabir iktiza eylediğini talimatı mahsusa şeklinde madde madde müstacelen tespit ve ona göre ahkâmı tatbik edilmek üzere heyeti muhteremelerinden erbabı ihtisasla mahlût ve 30 zattan mürekkep bir encümeni fevkalâde teşkilini teklif eylerim.

Heyeti Celileleri bu hususu hayatiyeye bizzat ve bilfiil vaz'iyed etmeyipte işi Müdafaai Milliye Vekâletine veya heyeti celilei vekileye terk edecek olursa mencerrebülmücerrep haletbihinnedame medlulüne masadak olacağımızdan korkmalıyız. Artık icrayı icabatı heyeti celilerine maruzdur.

13 Kânunuevvel 1337
Karahisar Şarki Mebusu
Mustafa

(Nazarı itibare alındı.)

İmza adedi : 26

Riyaseti Celileye

Miktarı milyonlarca liraya bağlı olduğu halde hükümette tam ve sahih bir hesabı bulunmıyan tekâlifi milliye muamelâtının Meclisi alidcn müntehap bir heyet marifetiyle takip ve tasfiyesine dair olarak Muvazene. Maliye Encümeninden takdim olunan mazbatanın ordunun geri hidematına ve binnetice millet ve memleketin istihlâsına şiddeti taallûku hasebiyle müzakeratı cariye ile birleştirilerek müstaceler bir neticeye rabtını teklif eyleriz.

Saruhan	Biga
Reşat	Mehmet
Biga	Biga
Akif Mehmet	Hamdi
İçel	İçel
Mehmet	Sami Ali
İçel	Kars
Haydar Lütfi	Fahrettin
İzmir	Dersim
Refet	Mustafa
Dersim	Erzincan
(Okunamadı)	Hüseyin
Antalya	Ertuğrul
Ali Vefa	Mustafa Kemal

Erzurum
Mustafa Durak
Muş
Rıza
Siverek
Sırrı
Lâzistan
Ziya Hurşit
Bayazıt
Atıf
Ayıntap
Ali Cenani
Kütahya
Besim Atalay

Ahmet Hamdi

Siirt
Necmettin

Ahmet Hamdi
Kırşehir
Müfit
Bayazıt
Şevket
İçel
Ali Rıza
Bitlis
Sadullah
Bolu
Şükrü
Trabzon
Recai

Erzurum
Hüseyin Avni

7. Harp encümeni fevkalâdesi, memleket dahilinde lûzum göreceği menatıkta müdafaai memleketin istilzam ettiği umur ve muamelâtı gerek kendi arasından aza göndermek, gerek meclisten aza talep etmek suretiyle takip ve murakabe ettirir.

8. Harp encümeni fevkalâdesi azasından mazeretle alettevali 5 ve bilâ mazeret 3 içtima iştirak etmiyenler müstafi akt olunur.

9. Harp encümeni fevkalâdesi, icraattan her 15 günde bir Büyük Millet Meclisine izahat ve malumat vermekle muvazzaftır.

10. İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

11. İş bu kanunun tatbik ve icraasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Maddei münferide - Memleket dahilinde ve haricinde Büyük Millet Meclisinin amâl ve mekasitini neşrü tamim ve efkârı umumiyeyi tenvir için Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi ile Hariciye ve Dahiliye vekillerinin ve matbuat ve posta ve telgraf ve telefon müdiri umumilerinin de iştirak edeceği Meclisi alîden müntehap 5 azadan mürekkep bir irşat encümeni mahsusu teşkil olunmuştur. 19 Kânunuevvel 1337

Hariciye Encümeni Reisi
Erzurum
Celâlettin Arif
Yunus Nadi
Kâtip
Muhalifim
Lâzistan
Ziya Hurşit

Aza
Dr. Fikret

Mazbata Muharriri
Trabzon
Husrev

Aza
Trabzon
Recai

Aza
Genç
Dr. Haydar

Mazbata Muharriri
Adana
Zekâi

Aza
Yozgat
Süleyman

Aza

Mazbata Muharriri
(Okunamadı)
Bazı Nikatına Muvafıkım
Salâhattin

Aza
Osman Server

Müdafaai Milliye Encümeni Reisi
(İmzası yoktur)

Kâtip
Karahisar
Mehmet Şükrü

Aza
Ali Sururi

Dahiliye Encümeni Reisi
Van
Haydar

Kâtip
Kayseri
Atıf

Aza
Karahisar
Mustafa

Aza
Behçet

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	522
2. — İSTİZÂH	522
1. — Veliahı Abdülmecid Efendi'nin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden iztizah.	522:527

Cilt : 15

133 ncü İnikat, 3. Celse

YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

24 Kânunuevvel 1337 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi.

KÂTİPLER :

REİS — Efendim; Celse küşat olundu.

1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI (1)

2. — İZTİZÂH

1. — Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaai Milliye Vekilinden istizah.

REİS — Efendim; Müdafaai Milliye Vekili Paşadan bir istizah var. Bittabi celsei hafiyede olması matluptur.

Şehzade Abdülmecit Efendi Hazretlerinin mektubunun okunması ve üzerinde yapılacak müzakeratın celsei hafiyede cereyanını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler. Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

Şimdi mektup okunacaktır.

(Şahzade Abdülmecit Efendinin mektubu okundu)

REİS — Söz Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar, Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri bundan evvel de bir iki mektup göndermiştir. Fakat bu mektuplar doğrudan doğruya bendenizin şahsıma ait idi ve muhteviyatı sarih ve katî olmaktan ziyade meçhul siğaları ile malî idi. Ben kendisine bilvasıta gönderdiğim haberde; benim şahsımın hiç ehemmiyeti yoktur ve beni şahsımla münasebet hiç bir fayda vermez. Zatı necabetpenahileri, milletimizin mümessili olan Meclisi tanımalısınız ve ancak Meclisle alâkadar olmalısınız, dedim. Bugün gelmiş olan mektup doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Riyasetinedir ve muhteviyatında da, mesmuu alileri olduğu üzere Meclisimiz, «Meclisi Kebiri Milli» tabiri kullanmak suretiyle ifade olunmuştur. (Alkışlar)

Buna karşı yapılacak muameleyi celsei hafiyede görüşmek muvafık olur zannındayım.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Şehzade Abdülmecit Efendi... vazifei lâzımeyi ifa etti. Yalınız bendeniz diyorum ki heyeti aliyenizin; Süleyman Şahın kalbi millette medfun olan hissi hürmeti... (Gürültüler)

Bir hafidi Osmani olduğunu ispat için kendisinin... şimdiye kadar mümkün olan ve bu ruhu taşıyan Şehzadelerin... şu mevcudiyet içerisinde bulunmasını Meclisi Âliniz namına teklif eylerim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim, bu vesika hakikaten pek tarihî ve pek mübeccel bir vesikadır. Buna karşı Meclisin millet namına... ibraz etmesi şüphesiz ki lâzımdır. Yalınız bu pek nazik bir meseledir. İlyas Sami Efendi kendisinin Heyeti Milliyemiz arasına gelmesini tasvip buyurdular. Bu, tatbikatta pek muzır ve pek fena bir şeydir ve gayri mümkindir. Hallolunacak meselemiz, şu veya bu şahıs değil, makamı Hilâfettir... Masuniyetini ahdi millimize sokmuşuzdur. Bugünlerde bunu karıştırmak doğru değildir. Ezcümle, Heyeti Vekilenin vazîfe ve mesuliyetine dair müzakerat neticesinde Paşa Hazretlerinin irad buyurdukları o büyük nutuk dahi, ne kadar fena tefsirlere uğrayacaktır. Onun için bu nıkatı gayet dakik ve hissiyattan ârî olarak düşünmenizi rica ederim.

İLYAS SAMİ SFENDİ (Muş) — Usulü müzakereye dair maruzatta bulunacağım. Meclisçe, beyanatımın sui teferrüm istidadında olduğunu anladım.... Şahısların kitlei milliyeye şeref verecek... Binaenaleyh rica ederim fikrimi tashih edeyim. Milletlerin vaz ettiği... (Gürültüler)... hizmet etmekle müşerref olurlar. İşte maksudum budur. (Gürültüler)

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) — Arkadaşlar, daima dünyayı düzeltecek bir Mehdi geleceğini itimat

(1) 20 Kânunuevvel 1337 tarihli 131 nci inikata ait zabıt mevcut olmadığından, buna ait zantı sabık hülâsası tanzim ve yerine konmasına imkân olmamıştır. Mustafa Nuri Ünver

(Not : Bu celsedeki kâtipler adları belirlenememiştir.) M. Nuri Ünver

eden millet, eski tabiri ile süddei seniyeye yüz sürmek beliyesinde... O vaktin idaresinden memnun olmaz. Vaktin Veliahdine ümidini bağlardı. Abdülhamit zamanında Veliahdlerden ümidi halâs beklerdi. Ondan sonra ondan memnun olmaz, ikinci bir Veliahdten ümit ederdi. O geçer, ondan da memnun olmaz üçüncü bir Veliahde bel bağlardı. Millet yaşamak yollarını, istiklâlini şahıslarda değil kendi azim ve iradesinde aramalıdır. İstihlasını da şüphesiz öyle efendim. Avamın ruhunu tahlil ettiğini vakitlerde; daima gelecek Padişahlardan, Veliahdlerden; onun halkın arasında şöyle böyle bulunmasından, büyük büyük ümitlere düşmüştür.

BİR MEBUS — Allâha itimadın lâzım.

BESİM ATALAY BEY (Devamla) — Ben de hoca idim Hoca Efendi Hazretleri. Allâha itimadın lazım olduğunu senin kadar ben de bilirim. Hüsnü zan ile memursun, Hoca olmak itibarile.

Bu suretle millet; daima kendi reha ve salâhını, kendi saadetini Veliahdlerden beklemiştir. Sultan Selim Sâlis istisna edilirse, hatta Fatih de dahil olduğu halde, hiç birisi memleketi ciddi surette düşünmemiş, onlar memleketi çiftlik olarak görmüştür. (Gürültüler) (Devam, devam sadaları) Son hâdis olan vekayi üzerine millet hâkimiyeti eline aldı. (Bir müdahale) sen de kanaatını söyle Hocam. Millet hâkimiyeti eline aldı, kan döktü ve döküyor ve dökecektir. İstihsal etmiş olduğumuz hâkimiyeti, velevki yüksek olsun bir şahsa vermek, bir şahsın eline vermek taraftarı değilim efendim.

— Kim veriyor. Kimse vermez. (Gürültüler) Onlar senelerdenberi bin türlü yokluk içinde yuvarlanan bu milletin ne vakit imdadına koşmuştlardır ve ne vakit hatırını sormuşlardır? Bugün muvaffakiyet görünce bizi soruyorlar ve bir menfaat istihsali için bizi yokluyorlar.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Rica ederim iki kelime söyleyeceğim. Beyefendiler, her ne suretle olursa olsun şu Meclise bir selâm ve bazı muvaffakiyatı tebrik zımnında bir mektup gelmiş... Rica ederim bu, o kadar uzun boylu düşünülecek bir şey değil. Riyasetten buna münasip olarak bir cevap, bizden de bir selâm iblağı münasip olur kanaatindeyim. (Bravo Hoca sesleri) (Gürültüler)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Mektup okunurken ne evvelki alkışlara ve ne de sonraki gürültülere iştirak etmiyorum. Bu maalesef Meclisimizin gevşek bir halidir. O halde efendim beş on gün sonra inşallâh nail olacağımız muvaffakiyet üzerine Altıncı Sultan Mehmetten bir mektup alırsak, onu da alkışlarız. Herkes sözünü söylemekte hürdür ve ben de söyledim. Orta yerde bir mektup vardır. O mektup üzerine yapılacak bir muamele varsa - ki Paşa Hazretlerinin ilk defa ağızlarından işittik ki; evvelce de bir iki defa mektup gelmiş- şu halde biz işin iç yüzüne vakıf değiliz- yapılacak bir muamele varsa ve memleketin istifade etmek imkânı varsa, bunu bittabî muhaberelerin şekli cereyanından ve şimdiye kadar ara yerde devam eden bu münasebettan dolayı, onlar daha güzel takdir buyururlar. Bendeniz bu müzakerenin burada cereyanını muvafık bulmam. Eğer bir neticeye iktiranı lazımsa, bunu Heyeti Vekilede müzakere etsinler, bir şey yapsınlar ve bize şeklini kararlaştırsınlar. Anın üzerine Heyeti aliyeniz fikrini beyen eder. Bu gibi muhaberattan istifade mümküin midir, değil midir? Mümkin ise istifademizin ne dereceye kadar olduğu, evvelce vaki muhaberelere vakıf olmadığımız için bilmiyoruz. Bendeniz meselenin bu suretle hallini teklif ediyorum.

EMİR PAŞA (Sivas) — Usulü müzakereye dair maruzatım olacak. Müsaade buyurun efendiler, bu gelen mektubu, Mecit Efendi Hazretlerinden gelen mektubu okuduk, mündericatını işittik. Süleyman Şahım merkadini bu millet azmile, sa'yile kurtardığından dolayı Heyeti Celilenize teşekkürler ediyor. Şimdiye kadar bu milletin yapmış olduğu sa'yü, gayreti ve bu vatanı altı yüz senedenberi başında tutan bu millet.. Daha bundan evvel daha büyükleri ve daha küçükleri teşvik etmek.. Bu millete teşekkür etmek lâzımdır diyorum ben.. Bunu yalnız boş bırakmamak için kalbinde bunu yazsın ve desin ki..

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler Meclisi âlinize bir zat bir mektup yazmış, evvet bu mektup okunur. Ben ümit ederim ki Meclisi âlinin bu davaya başladığı günden sonuna kadar muhafaza ettiği vakarla.. Efendiler, 16 mart tarihinde altı asrın bütün Türk ve islâm imanı yaşattığı İstanbul işgal olunurken ve sizin vekilleriniz sürüklenirken bu Efendi nerede idi?.. İzmit karşısında sizin efendiler; sizin sevkettiğiniz Anadolunun imanlı evlâdı İngilizlerle çarpışırken ve Mehmetçiğin kurşunu İngilizin kalbine girdiği vakit; İstanbul hastahanelerine gidip tebrik eden bu efendi idi; şimdi size mektup yazan.

Efendiler, siz azim ve imanınızla buraya toplandınız ve bir varlık yarattınız. İşte Taymis muhabirine; Velihadi Saltanat namına Sevr ahitnamesini tatbikten başka çare yoktur, diyen yine bu efendidir. Ben milli mefahirimizle iftihar eder ve maziyi de anlarım. Dünyada babamı da çok severim. Fakat o öldüğü

gün; ağlaya ağlaya babamı mezara koydum ve evime döndüğüm vakit ağlıya ağlıya yedim ve içtim. Fakat babamı unutarak.. Evet efendiler, bize Fatihleri, Yıldırımları yaratan ve Yavuzları meydana getiren ve Hilâfeti bu millete getirenler bu hanedân idi. Buna şüphe yok. Fakat orada durunuz.. Bir Meclis ki iradei milliyeye hâkim ve millet mukadderatına hâkimdir dedikten sonra, iki senedir devam eden mücadelede düşman karşısında bu kadar fedakârlıklar gösterildikten sonra, çılız bir ses eşidilmiş ve millet yükseldikten sonra buna nim bir iltifat.. Yine bütü ümit zavallı Anadoluda.. Anadolu çalışacak, çalışacak ve ineğinin sütünü, efendinin sarayı haşmetine götürecek.

HOCA FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Bu mektubun cevabı: Aleykümsselâm.

ŞEREF BEY (Devamla) — Efendiler, bu efendi mücahedei milliyeye bed'ettiğimiz zaman nerede idi?. Biz ne vakit İstanbul'u alırız, şu karayı buradan kaldırırız, ne vakit Bursa'yı fethederiz; ondan sonra bunları düşünürüz. Emin olunuz bunlar İngiliz propağandası. Bundan başka sözüm yoktur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — «Ayet okur..» Efendi, ben sana Kuran okuyorum. Sen buna tabisin. Size tahiyye eden, size selâm veren bir adama aleyküm-selam dersiniz. Halk Hükümetine, hakçılık zihniyetile size bir müsliman bir selâm gönderirse siz de mukabele edersiniz. (Gürültüler). Selâm ve aleyküsselâm. Mesele bundan ibarettir vesselâm.

HACI TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Efendim, Veliahdin şu mektubu Meclisde mucibi münakaşa oluyor.

Efendiler, Meclis prensibinden, gayesinden; böyle Şahtan, Padişahtan, Veliahdden gelen mektuplarla bir şey kaybetmez. Elimizden bir şey mi kaybediyoruz ki bu kadar telaş ediyoruz. Bir feveran başladı. Halbuki bu kadar mucibi feveran bir şey değildir. Bu mektubu göndermekle ne demek istiyor?. Mündericatını tahlil edersek, ecdadının kabrine hürmet ettiniz, onu unutmadınız teşekkür ederim; sonra düşmanın birisini de defettiniz, buna da teşekkür ederim diyor. Şimdi onun düşmanlığını, dostluğunu tetkik edipte bir hüküm verecek zamanda değiliz. İnşallâh gayemize vasıl oluruz ve o zaman hüküm verebiliriz. Hissiyatı da şimdiden anlaşılıyor, verilecek hüküm o zaman verilir. Mamafih bir aşınalıktır bize yapıyor; bizim tarafımızdan aşinalığı kur mu idi efendiler?. Biz de bir aşınalık yaparsak gayemizi feda mı etmiş oluruz?. Ne olur? Her halde buna bir cevap vermelidir. Fakat ne kızı vermelidir, ne de geleni küsdürmelidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, bu mektubun heyeti celilenize okunmuş olması bendenizce çok faideli oldu. Bunu okumak ve bunu dinlemek.. Bu güne kadar Hanedanı Âli Osmani ile Meclisi âliniz arasında bu meseleyi müsbet noktai nazardan mevzubahis etmeğe zemin teşkil edecek hiç bir vesile elde edilemiyordu. Bu mektup bu noktai nazardan bendenizce bu hususta ilk bir zemin teşkil etmiş olduğu için faidelidir.

Bu mektup okunduktan sonra yapılacak muameleyi meydana çıkarmak ve tespit etmek, faideli ve zararlı olan cihetlerini bâriz bir surette ifade etmek ve karşılaştırmak, lâzımdır. Bendenizce bu mektubu nazarı dikkate almak ve buna lâyıkı gibi makul ve münasip bir cevap vermekte hem faide vardır, hem de mazarrat vardır. Mazarratı nedir? Malumu âlinizdir ki heyeti celileniz ve bütün millet, maruz kaldığı fenalığı bertaraf etmek için çarpıştığı zaman Padişah ve bütün etrafında bulunanlar, bu milleti bu istikametinden inhiraf ettirmek için tevhidi mesaî etmişler ve millet içine bin türlü fesat tohumları saçarak anları kıyam ettirmişler, anlara ihtilâl yaptırmışlar ve Meclisi âlinizin bu gibi isyan ve ihtilâller çıkaranlar hakkında tedabiri zecriye tatbik etmesine ve binnetice bir çok kanlar dökülmesine meydan vermişlerdir. Fakat iki senelik hadisat ve Meclisi âlinizin tecellüdü artık millete anlatı ki: Meclisin haiz olduğu kuvvei âliyeden ve iradei âliyeden başka bir kuvvet mevcut değildir. Her halükârda bu iradeye tabi olmak mecburiyetindedir. Başka tarafın, başka makamın iradelerinin tâlii memleket ve millet üzerinde hiç bir tesiri yoktur. Başka mahallerden vaki olacak telkinatın mazarratını millet, fiilen hissetmeğe başladı ve bunu itiyat edindi. Elhamdülillâh bu gibi fenalıkların önüne geçdi. Demek ki milletin ananevi olan ve çok kuvvetli olan bu hissiyatı haddi makule irca edildiği zaman millet, bu fenalıklara sebebiyet verenlere kani olmamağa başlamıştır. Buna kani olmuştur. Şimdi bu mektup ve bu mektup vesilesile yazılacak cevap, İstanbul'a kuvvet bahş olacak ise ve millette tekrar böyle bir fikrin azami derecede tecellisile ve azami derecede teşevüşü mucip olacak ise bu, bittabi, zarardır. Bu noktai nazardan caizdir ki; temamen istiklâli millet kurtulduktan sonra bunlara girişelim. Sırf bu noktai nazardan düşünülecek olursa hiç nazarı dikkate almamak iktiza eder. Buna şunu da ilâve etmek muvafıkı ihtiyat olurki bu yazmış olduğu mektupta, demin de arzettiğim gibi; Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıyor ve resen de ona yazıyor; resmen de ona hitap ediyor ve metninde de muvaffakiyatı siya-

siyesinden bahsediyor ve orada «Meclisimiz» diyor, «Meclisi» «millimiz» diyor. Halbuki makamı hilâfet ve saltanatta oturan zat; henüz bunu kabul etmemiştir ve bilâkis reddetmek istiyor; reddetmek istiyor; reddetmekle meşguldur ve tanımamak istiyor. Mektubu yazan zat ta onların içindedir ve onlar bu zata, istedikleri fenalığı yapmağa muktedirler ve cümlenizce malum olduğu gibi bir zamanlar kendisini tahtı tarassuda aldılar, evimin içini tahri ettiler. Bu hallere rağmen açıktan açığa ve Meclisi âlinizce okunmasını iltizam ederek bu mektubu göndermiştir. Demek ki arzu etmiştir ki okunsun ve kendileri aleyhindeki şeylere karşı da ehemmiyet vermiyor. Benim hatırıma geliyor ki; benim şahsen hatırıma geliyor ki; bu mektup muhteviyatından acaba Padişahın malumatı yok mudur? Acaba İngilizlerin malumatı yok mudur? İhtimal vardır; ihtimal yoktur. Eğer malumatları yoksa sahibi mektup için adeta bir tehlike vardır. Eğer malumatları varsa ne demektir? Onlar da bu tarikle, aynı tarika tevessül etmek istiyorlar gibi tefsir olunur. Binaenaleyh eğer onların malumatı varsa, şimdi bu mektup okunduğu vakit, tabii olarak ne yaptınız? derhal alkışladınız. Eğer bu celsei aleniyede okuna idi yine bu idi ve yine derhal alkışlıyacak idiniz. ve bu, bilâ istisna bütün evladı millete anlatıldığı zaman onlar da mümessillerinin yaptıklarını yapmaktan başka bir şey yapmıyacaklardır. O halde bu mektubu yazmaktan maksat; Meclisiniz üzerine ve millet üzerine bir tesir yaparak uyutulmak uzere bulunan bir bahsi ihya etmek olabilir.. Bu arzettiğim şeyler mazarratlı olan şeylerdir. Fakat Meclis âlinizin vazı ve tavrı, bu mektubu aleyhimizde yapabilir. Vazı ve tavrı, bu mektubu leyhinize yapabilir. Filhakika bu mektup okunduğu zaman bunun cevabı gayet basit olarak her kesin dimağına yazılmış olacaktır ve bu mesele ilk defa olarak mevzuubahis olduğu zaman, ondan dolayı memnun oldukki bu bizim için, hiç olmazsa fikirleri ve hislerimizi âti için ihzar etmiş olur.

Efendiler; bendenizce şu suretle istifade olunur; o ne diyorsa onları teyit.. Türkiye Büyük Millet Meclisi diye; Meclisi millimiz sizin dahi ve bizim dahi Meclisi millimiz.. İstinat ettiği esasat vardır. O neden bahsetmiş ise biz de aynı şeylerden bahsederek ve söylemek istediğimiz şeyleri bu vesile ile kendilerine söylemekle Meclisi âliniz böyle bir mesele karşısında nasıl bir vazı ve tavır aldığını, bütün millete göstermiş olur ve millet dahi böyle bir vaziyet karşısında hattı hareketimizi şimdiden öğrenmiş bulunur. Bu itibarla da bu mektuba cevap vermek faydalıdır. Biz daha evvel yapılacak muamele hakkında şöyle bir şey düşündük. Evvelâ yaptığımız gibi, bir defa celsei hafiyede mevzuubahis etmek, fakat sonra celsei aleniyeye de nakletmek.. Celsei aleniyede evrakı vâride meyanında okumak.. Okunduktan sonra, nasıl ki evrak bir hakkında yapılması lâzım gelen muameleyi yapmak zımnında havale olunursa; onun gibi bunu da, münasip olan cevap yazılmak üzere, Divanı Riyasete havale etmek.. Biz bir şey hazırlamıştık. Şimdiden ona verilecek cevap ta malûmu âliniz bulunur ve fakat celsei aleniyede bundan hiç bahsolunmaz; gayet metin ve sakin bir surette istima olunur ve sadece cevap yazılsın denilir. Bizim hazırladığımız bir müsveddeden ibarettir. Veridi hatır olan şeyler varsa lütuf buyurulur. (Cevap müsveddesi okundu)

Buna cevap vermeği tensip buyurursanız cevap yazılsın.. Cevab da arzettiğim veçhiledir.. Evvelâ bu gelen mektup celsei aleniyede kemali sukûnetle karşılanır, Divanı Riyasetçe cevap verilsin denilir ve hatta verilecek cevapla da o kadar alâka gösterilmez.. Yani cevap metnine alâka gösterilmesin.

AKİF BEY (Batum) — Celsei aleniyede okunmasa da...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bunu yazan Şehzade: Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıyor; Türkiye Büyük Millet Meclisinin, kendisini tanıyan Sülalei Âli Osman'a karşı vaziyeti nedir; bendenizce bu anlaşılmalıdır ve binaenaleyh bu okunmalıdır, cevabı okunmamalıdır.

DİR MEBUS — Zatı devletleri cevabın mazarrat ve menfaatından bahis buyurdunuz. «Mazarrattan kaçınmak menfaattan daha iyidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurursanız cevap bu tarzda yazılırsa mazarrat bertaraf edildikten başka asıl faide de temin edilmiş olur.

Efendim, Efendi hazretlerinin, beş altı yüz defa kendilerile görüştüm.. Bahsolunacaktır. Bendeniz de kendi hakkımdaki.. Hitama erdirmiş olmak için bir kelime daha söyliyeyim.

Demin arzettiğim hususi münasebat ceryan ederken, Anadolu'ya gelmesini teklif ettim. Bana verdiği cevapta ben burada bazı münasebatı siyasiye teşebbüsatında bulundum. Bunların neticesine intizar ediyorum, diyordu.

Efendim, bunların mahdumu Ömer Faruk Efendi İnebolu'ya gelmişti; ben kendisini iade ettim. Onun gelişi pederinin ve yahut kain pederinin muvafakatile olup olmadığını bilmiyorum. Bir saltanat cemiyeti

teşekkül etmiş İstanbulda.. ve bazı şemmeleri Anadolu'ya sirayet etmeğe başlamıştı. Tam böyle bir zamanda bir prensin oraya gelmesini muvafık bulmadım.

Saniyen; şahsen Ömer Faruk Efendiyi tanırım. Bana bazı mektuplar yazmıştı ve kendisile yakından temasta bulunan bazı arkadaşlarla da şifahen haber göndermişti. Bana yazdığı şeylerde diyor ki: Ben oraya geliyorum. Ben oraya gelir gelmez, benim şeraitimi şimdiden tespit ediniz ve ben buradan bir takım insanlar getireceğim ve benimle beraber kalacaklardır. Doğrudan doğruya istihdaf ettiği gaye, halife ve padişah olmak.. Bunun mümkün olamayacağını kendisine söylemişler. Bunu kafasına koymuş.. Halbuki Ömer Faruk Efendiyi buraya getirmek Halife veya Padişah yapmak mevzuubahis değildi. Belki de bir çok teşevvüşatı mucip olacaktı. En iyi vazifenizi İstanbul'da görürsünüz demiştim.

Yalnız ona demişler ki, gider gitmez emri vaki yaparsın ve millet her şeyi unutur, büyük alâyişlerle sizi Padişah eder ve o da ona güvenerek benim muvafakatımı almaksızın gelmiştir ve hakikaten İnebolu'ya çıktığı zaman, memul.. ve derhal İstanbula da haber vermiştir. Yani caizse Padişahın veyahut Babasının muvafakatile gelmiştir.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendiler, Mecit Efendi Hazretlerini pek yakından bilirim, kendisine bir şahıs olmak itibarile hürmetim vardır. Mecit Efendi Hazretleri kelimenin bütün manasile bir parça pateroj manını:.. kaybetmiş bir zattır. Bu gün islâmiyet lehinde hoca efendi gibi natıka perdaz olur, başka türlü lâkırdı eder. Bir üçüncü günü şair Mehmet Emin Bey gelir, ergenekondan bahseder. Hatta mademki bir celsei hafiye akdedilmiştir, gayet mühim olan bir şeyden bahsedeceğim. Fevkalâde mühim olduğundan nazarı dikkatinizi celbederim. Bir gün bendenizi çağırdı, dün Zatı Şahane culus etti, Zatı şahane lehinde uzun bir beyanatta bulunacağım dedi ve baştan aşağı şimdiki Padişahı methetti ve dediki: Sansür var, görmeden bunu geçiremez misin? Dedim ki, pek mühim bir madde olduğu için olamaz. Göster dedi. Talât Paşa da gösterme dedi.. Baştan aşağı şimdiki Padişahı methetti, aradan bir kaç ay geçti, tekrar beni çağırdı, tabii o vakit kızmış idi, huzuruna çıktım. Talât Paşanın resmini pırlantalarla yaptırdım. Yatağımın üstüne yapıştırıyorum, kendisine büyük bir hürmetin vardır. Beni büyük bir belâdan kurtardı. O mülâkatı o gün sen neşretseydin millet beni teşni etmez miydi?

Ondan sonra birden bire ayağa kalktı. Dedi ki, bizden hayır beklemeyiniz. Çünkü Abdulmecit isminde bir Padişah vardı. Bu zat her türlü tereddiyata girmiş bir zat idi. Bunun üç oğlu tahta calis oldu. Bunun birisi Sultan Murat; zır deli oldu, hal'edildi. İkincisi Sultan Hamit, sonra Mehmet Reşadın aleyhinde bir takım şeyler nakletti. Akibet bu Padişahtan bahsetti, onu da gördük dedi. Sultan Aziz; benim babamdır, nasıl öldüğünü bilirsiniz. Biraderim de intihar etti, ben de sinirleniyorum. Hem bu lâkırdıları söylerken büyük bir ihtilâç, asabî bir hal içinde idi. Binaenaleyh bu mektup hususunda acaba İngilizler mi tahrik etti, yoksa Zatı Şahane mi?. Yoksa şu maksat mı var diye düşünülüyor. Halbuki onun o dakika aklına bir şey eser, gelir yazar. Ertesi gün de onun aksini yapar. Kendisi eğer böyle bir mektup alacak ve herkese gösterecek olursa bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi için bir mukaddemei.. Demezler mi?..

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Efendim, Meclisi Âliniz iki seneden beri milletin mevcudiyetile uğraşarak, vatanın başına en büyük bir meseleyi açacak olan, iki seneden beri yalnız bir yemin etmek noktasından başka bir şey yapmadığı böyle bir meselei mühimmenin müzakresi içindedir. Mektup; vakitle sevr muahedenamesini takdir ve vaktile İngiliz hastahanelerine gidip Ermenilerin ve İngiliz askerlerinin hatırlarını sual etmesi münasebetiyle beyanennas ve beynelenam makduh olan bir veliahdın, çok şükür Cenabı hakka ki, buraya arzı iftikar ettiğini bize gösterdi. Bu halleri gösteren o veliahd vaktile bize düşmanlık gösteren o veliahd, bu Meclisi Milliyi tanımak suretile bir mektup yazıyor. Fakat yalnız rica ederim ki bu kürsüde Abdulmecit Efendinin ahvalile, cinnetile veyahut aklının muhakemesile meşgul olacak değiliz. Bize bu mektubu gönderdiğinden dolayı, bizi tanıdığından dolayı, arzı şükranı tebliğe; Riyaseti celileyi memur eettiğinden dolayı Reisi muhterememiz mektubu bize okudu ve lâzım gelen izahatı verdi. Biz Abdulmecit efendiyi Padişah yapmak kararını verecek değiliz; o kararı müzakere etmiyoruz. Müzakeresini ve hatta ağza alınmasını tehlikeli addettiğimiz bu meselede iyi düşünmenizi istirham ederim. Cevap meselesinde Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi bunda hem mazarrat vardır, hem de menfaat vardır. Bu menfaat ve mazarratı tefrik buyururken bize hatırlattılar ki mektubu yazarken; İngilizlerin ve mabeynin muhasarası altında yazdı; kimsenin haberi olmaksızın mektubu yazdı. Böyle mektup yazdığından kendisini tebrik eder ve biz bir cevap verecek olursak; eğer İngilizlerin haberi yokken yazdım, alenen cevap ver-

mek suretile kendisini büyük bir tehlikeye düşürürüz. Bendeniz buna da taraftar değilim. Madamki Meclise bir mektup gelmiş. Anın hakkında bir karar ittihaz ederiz ne lâ ve ne de naam deriz. Zabıt ceridesine aleykümselâm ve rahmetullahi ve berekâtuhu. der geçeriz. Rica ederim. vaktimizi bu suretle geçirmiyelim.

REİS — Muzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsınlar.. Müzakere kâfi görülmuştür.

Efendim. Beyazit Mebusunun bir takriri var; okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Şehzade Abdulmecit Efendi Hazretleri tarafından mersul mektubuna cevap verilmesine lüzum yoktur. Celsei aleniyede ve evrakı vâride meyanında kıraetle ruznameye devam olunmasına karar verilmesini teklif ederim.

14 12 . 1337

Bayezit

Dr. Refik

REİS — Teklifi reylerinize arzediyorum. Kabul edenler.. Refik Beyin teklifi reddedildi.

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayeti ve işbu mektuptan yalnız celsei hafiyede malumat alınmasile iktifa edilmesini teklif ederim.

Gelibolu

Celâl Nuri

REİS — Takriri reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler.. Takrir ekseriyetle kabul olundu.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

26 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	530
2. — İSTİZAHLAR, SUALLER VE CEVAPLAR	530
1. — Müdafaai Milliye Vekilinden üç istizah ve onyedi sual takriri.	529:547

Cilt : 15

134 ncü İnikat, 1, 2 celse

YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

26 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

Birinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi.

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lazistan)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

24 Kânunuevvel 1337 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

İkinci Reisvekili Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikat, ederek, Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis riyasetine gönderdiği mektup hakkında Müdafaai Milliye Vekilinden istizah talebi ve Abdülmecit Efendinin mektubu üzerinde cereyan eden müzakerat neticesinde Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Beyin müzakeratın kifayeti ve bu mektubun yalnız celseyi hafiyede malûmat alınmasıyla iktifa olunmasına dair takriri kabul edildi ve celseye son verildi.

REİS — Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAHLAR, SUALLER VE CEVAPLAR

1. — Müdafaai Milliye Vekilinden 3 istizah ve 17 sual takriri.

REİS — Müdafaai Milliye Vekilinden vakî olan sual ve istizahlara devam edeceğiz. Bunun için üç istizah ve 17 de sual vardır. Evvelâ istizahları okuyalım sonra da sualleri. Evvelâ istihzahları tarih sırasiyle müzakere edeceğiz. Şimdi Kars Mebusu Ali Rıza Beyin takriri okunacaktır.

(Ali Rıza Beyin takriri okundu)

REİS — Ordunun ilbası hakkında Aydın Mebusu Esat Efendi ile rüfekasının istizah takririni okuyoruz.

(Esat Efendi ve rüfekasının istizah takriri okundu)

REİS — Erzurum Mebusu Salih Efendi ile rüfekasının sekiz maddelik takririni okutuyorum.

(Salih Efendi ve rüfekasının takriri okundu)

Bundan sonra efendim, 17 sual takriri vardır. Arzu ederseniz okuyalım. Göreceksiniz ki sualler istizahlar da dahildir.

Bir Mebus..

REİS — Efendim, celsei alaniyede de olabilir. Fakat bunların celsei hafiyede okunması daha muvafık olacak kanaatındayım.

Tatbikatındaki yolsuzluklar hakkında Ankara Mebusu Mustafa Efendinin sual takririni okutuyorum.

(Takrir okundu)

Şimdi de Vekâleti Milliye için Siverek Mebusu Lütfi Fikri Beyin sual takririni okutuyorum.

(Takrir okundu)

Görüyorsunuz ki iki sual takririni okudum. İkisi de yekdiğerinin aynıdır. İkisi de tekâlifi milliyenin yolsuzlukları hakkındadır ki,

VEHBİ BEY (Karesi) — Usulü müzakere hakkında maruzatta bulunacağım. İstizan olduğu için suale hacet kalmaz.

REİS — Efendim; sahibi istizah zevattan kimse söz istiyor mu?

ALİ RIZA BEY (Kars) — Bendeniz, Paşa Hazretleri istizaha cevap verildikten sonra söylemek isterim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — İstizah takririm, sekiz maddeyi muhtevidir. Birinci maddesi hayvanatın telef olması keyfiyetidir ki, bu bililtizam herkesin gözü önünde yapılmış bir mescledir. Çünkü iki aydanberi hayvanlar günbegün öldükleri halde hiç bir vekâlet alelhusu Müdafaai Milliye ve İktisat ve Maliye Vekilleri bir şey yapmamışlardır. Gördükleri

halde bir şey söylememiş ve yapmamışlardır. Şahidi de sizsiniz.... Aşerei mübeşşere veyahut başka bir şey midir? Son söz milletindir. Son karar Meclisten çıkar. İkinci mesele askerin çıplaklığı meselesidir. Bunu Başkumandan ve Erkânıharbiye Reisi Paşa Hazretleri ikrar ettiler. Şunu da bu kadar müdafaa edeyim ki, herhangi vaat ki, zamanında vefaya iktiran etmemiştir. O kavaidi külliyede bir kiziptir. Mamafih bu mesele dolayısiyle cephelerde zatülcenp ve zatürreeden ölmüş bir çok insanlar vardır. Hatta Cepheden mahrem olarak bana gelen mektupların birisini de Paşa Hazretlerine verdim. Bu adam mesul olmasın. Çünkü vaktiyle bir muhbir dabağhaneden vaki bir sırkati haber vermişti. O meseleyi görmüş meşhut halinde yakalattım 3 500 liralık emvali tutuldu. İstiklâl mahkemesine gitsin... Halbuki bililtizam bu mesele divanı harbe verildi. İstiklâl mahkemesine verilmedi. Bir mülâzım 3 500 lirayı yalnız çalamıyordu. Bunun faili müşterekleri vardı. İstiklâl mahkemesine gitmedi. Divanı harbe gidip mesele kapandı. Sonra muhbiri benden öğrendi. Tehdit ediyordu. Bunu Paşaya verdim ki, namusunuza sevdi ediyorum ne yaparsanız yapınız.

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (İzmir) — Bu bendenizin zamanıma ait vakayi midir? İzah edilsin....

REİS — Efendim, bendeniz zapta geçmesini istiyorum. Yani meseleyi şu suretle başta Başkumandan Paşa ondan sonra onun altında Maliye ve ondan sonra da Şeriye Vekili Efendiler bu meselede herhangi bir ferttir ki, bu iş yapılmıştır, diye söylemiştir... İstizah takriri vermiş ve kendimizi aldatmışız. Çünkü bunu yapacağız yapıyoruz diye sual kapanıyor.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Salih Efendi Refet Paşanın sualine cevap versin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Evet bu Dabağhane meselesi Paşa Hazretlerinin zamanında değildir. Hatta bir Fahrettin meselesi vardır. O da onun zamanına ait değildir. Maatteessüf bu kürsüde bu işleri yapanların istiklâl mahkemelerine sevk edileceği beyan edilmiş iken o da kapandı. Mesele başka safhaya girdi. Öyle zannediyorum ki...

REFET PAŞA (MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Ben bugün Heyeti Aliye karşı Müdafaai Milliye Vekiliyim. Tekmil geçen günün hesabını vermek benim için bir namus meselesidir ve borcumdur. Yalnız tayini madde edilmesini rica ederim. Tayini madde edildiği halde Fahrettin Paşaya ait olarak cevap veririm. Yalnız diğer dabağhane meselesi hakkında tayini madde edilmediği için ona cevap vermem. Zamanımdır, zamanımdan evveldir diye ayırmıyorum cevap veriyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Askerin çıplaklığı meselesi hakkında bir mektubum var onu da Paşa Hazretlerine takdim edeceğim. Bir alay kumandanı diyor ki, filan cephede bulunan alayım 7 aydan beri çıplaktır. Meclisin azametine dehalet ediyorum. Askerin bulunduğu yer bir ovadır. Dağ etekleri, dere kenarları yoktur ki, sokayım. Açık bir cereyan içinde bulunuyorlar. Bütünü de çıplaktır. Meclisi Millînin azametine dehalet ediyorum, benim namusumu muhafaza etsinler. Çünkü alayın dağılacağı muhakkak ve ben de intihar edeceğim. Benim alayımın dağılması ve benim intiharım bir şey ve bir mesele değildir. Yalnız millet namına bir şeydir. Bizi niçin çıplak bekletiyorlar? Buna vaziyet edip bir an evvel cepheleri tutan askerleri ilbas ediniz. Herhalde bu evlâtlarımızı giydirmek lâzımdır; Başkumandan Paşa Hazretleri % 50'si çıplaktır diye itiraf buyurdular. Zabitanın maaşatının tesviyesinde müsavata riayet edilmemiştir. İhtimal ki bunu bir çok arkadaşlarımız da bilirler. Bunu maddeten ispat için size şunu arz ederim ki... Hastaneye yatan mecruh zabitanı görürsünüz. Senetleriyle ahvallerini sorarsınız. Burada Eylül maaşını alan arkadaşlarımız cephelerde çalıştıkları halde Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz öyle karmakarışık, aylıkları... bu meselemin doğrudan doğruya Müdafaai Milliye Vekâletiyle alâkasını göremiyorum. Erkânı Harbiye Reisi ve Başkumandan Paşa Hazretleridir. Müsaade ediniz ayırıyorum. Cephedeki zabitan ve neferat aile mektuplarının teatisinde müşkülât muhaddestir. Bunu sansür mesailiyle ailelerden zabitan ve neferata yazılan mektuplarda bazı acı şeyler olduğu için bililtizam yapıyoruz diye Fevzi Paşa Hazretleri yarım bir beyanatta bulundular. Ben bunu makul görmüyorum. Çünkü herhangi bir fert ilk ailesinin ırzını sonra şahsını ve sonra vatanını düşünür. Ailesinin ne olduğundan haberdar olmıyan bir kimse cephede bir şey yapamaz. Salim bir fikir ile, isabetli bir kalp ile vazifesini göremez. Cephe kargâhlarında müstahdem zabitan mahiye beş lira ile mükemmel yemek yiyorlar. Bu beş lira da hakikaten fazladır. Çünkü yedikleri bulgur pilâvıdır, bilmem nedir? Fakat zamanında bu yemeği bulabiliyorlar mı? Müteaddit arkadaşlarımdan tahkik etmişim, hakikaten 800 kuruşa bulgur pilâvı güçlükle temin ediyorlar. Halbuki ilk günde cephede bulunan zabitanın 700 kuruşla yemek yimelerine dikkat ve itina edilmek icabederken bu hususta dikkat edilmemiştir. Bunun

maddeleri yaralı zabitanla sabittir. Bendeniz yağan baranı belâyı size tadat ediyorum. Cephelerde bilfiil harp eden ümera ve zabitanın terfileri geride bulunanlardan daha sonra icra edilmektedir. Muamelâtı zatiye kaydı isbat etmektedir. Eğer inkâr edilirse, Meclisi Âli bir haysiyet meselesi telâkki ederse muamelâtı zatiyedeki kaydı getirilir, Heyeti Âliyede tetkik edilir. Bu çıkan kumanya, cephelere gönderilen tütün, çamaşır ilk karargâhlara gönderilir. Ondan sonra cephede bulunan kahramanlara pek az isabet ediyor. Fırka; alay, tabur nakliye hayvanı tercihan ümeranın eşyasına tahsis edilmiştir.

ZÜLFİ BEY (Diyarıbekir) — Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. İstizah takririne önce Paşa Hazretleri cevap verir. Hükûmet Müdafaai Milliye Vekâletine tevdi eder. Nizamnamenin 118 nci maddesinde sarahat vardır.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Mamafih cephede karargâhta nakliyat hayvanatı kalmamıştır. Buralarda gerilerde nasılki hayvanat mahvolmuş, bunlar telef olmuş ise cepheye yakın olan yerlerde dahi çocuklar bir yerden diğer yere kazanlarını, eşyalarını sırtlarıyla götürüyorlar. Hatta bir saatlik yarım saatlik yere kadar arkasıyla taşımaktadır.

Elde mevcut beş hayvan varsa...

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Arkadaşımızın teklifini nazarı dikkate almalı. Bu hususiaki sözümü söyliyeceğim. Fakat arkadaşım sözünü bitirsin.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Vaziyetleri öyle elim bir haldedir ki bu nakliye meselesi ... Hayvan gibi nakliye işlerinde harp eden asker kullanmakla beraber geçenlerde Hoca Mustafa Efendi Sıhhiye Vekili Refik Bey bendeniz bugün, onbeş gündür gözümle gördüm askerler kâğnı arabasına koşulmuş hayvan gibi araba çekiyorlar. Öküz yok Beyefendi, nefer boynunu boyunduruğa sokmuş eşya taşıyor. Hastaneye ekmek götürüyorlar. Bu bir millet için züldür, hakarettir, şîndir. Ben bir mebus olmak hasebiyle o askerin karşısına çıkarken elim bir his duyuyorum. Ben zannederim ki şu mesele gülünecek... mesele değildir. Ağlanacak bir meseledir. Ağlanacak yerde gülmek, gülecek yerde ağlamak... Efendim maruzatım şimdilik Bu kadar Paşa Hazretleri; yalnız şunu rica ederim ki, teklifime Maliyeyi, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisini, İktisat Vekilini Başkumandan Paşa Hazretlerini, Nafia Vekilini de karıştırıyorum.

(Şeriye Vekili hakkında istizah takriri okundu)

REİS — Efendim, Zülfi Beyin usulü müzakereye dair olan maddeyi okuyacağım, dinleyiniz. Maddenin sarahati yoktur. Evvelâ Vekil Paşa cevap verir. Sonra istizah takriri verenler konuşur. Mamafih arkadaşlar bütün söyleyeceklerini söylesin. Sonra bu hakkı da kimse nizamnamei dahilî mucibince kendilerinden nez edemez. Bize düşen Vekil Paşaya sormaktır. Zaten Vekil ne zaman isterse her zaman söz söyleyebilir.

Paşa Hazretleri cevap vermek istiyor musunuz?

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (İzmir) — Arkadaşlarımın daha başka söyleyecekleri varsa söylesinler, benim için daha iyidir.

ZÜLFİ BEY (Diyarıbekir) — Paşa Hazretleri istizah takrirleri aldıktan sonra hülâsaten evvelâ kendileri cevap vereceklerdir.

REİS — İstanbul teamülü değildir, nizamname icabıdır. Buyurunuz söyleyiniz.

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (İzmir) — O halde arkadaşlar işi kısa kesmek için orta yerde üç takrir var. Ve ondan sonra da Salih Efendi arkadaşımızın izahatı esnasında meydana çıkardığı bir takım esaslar vardır. Bu üç takririn de birincisi sığır hayvanatının telef olması, ikincisi ordunun ilbası ve rüfekasının 8 maddelik istizah maddesi dahil oluyor. İlbas meselesi de başka yerden çıkıyor. O halde mesele birleşiyor, Salih Efendi sözleri arasında takrirlerin haricinde bazı meselelerden bahsettiği için bana ait bir madde olup olmadığını anlamaktan ziyade hangi meseleye ait olduğunu anlamak için söze karıştım ve kendilerinden rica ettim. Ve deruhte ettiği vazifesine karşı vazifesini bilen bir Vekil işgal ettiği sandalyanın mevkiini bilen bir Vekil mabdei teessüsünden ta sonuna kadar söz söylemeğe cevap ve hesap vermeğe mecburdur. Ben bilmem demek hakkını haiz değilim. Vekâleti kabulünden evvel ve zamanı vekâletinde cereyan eden hadisat ve varsa yolsuzluklara cevap vermek ona aittir. Çünkü kendisi gelmiş o iskemleye oturmuş, şu halde diğer istizah mevzuları cevaplandırılacaktır. Ancak sorduğum yalnız bu idi... Dabağhane meselesi hakkında herhangi sarih bir madde ifade edilmediği için bu hususta bittabi Heyeti Aliyenize hiç bir cevap veremiyeceğim. Fakat ondan başka diğer bir meseleden bahsolundu. Onun hakkında bahsedebilir fakat Salih Efendi İlbas meselesinde bir meseleye lüzumundan fazla temas ettiler, Evet meselenin zamanında vefaya iktiran etmemesi kiziptir. Fakat bu kelime bana karşı sarfolundu. Ben vaadettiğim bir şeyin zamanında ifa edilemediğini gördüğüm zaman - Heyeti Aliyenizin huzurunda yalancı olduğumu bilir ve kendim de lâzım gelen cezayı yaparım

ve eğer Salih Efendi benim vaadettiğim bir şeyi ve benim yapmadığım bir şeyi söyliyorsa, yalan söylediğimi kabul ediyorsa, onu kabul etmiyorum. Çünkü arkadaşlar sizin huzurunuzda ve üç seneden beri huzurunuzda yalan söylediğimi bilmiyorum. Ben her yerde ve her köyde Anadolu'nun her yerinde baştan başa bir çok yerlerde vatandaşlarımın huzurunda çok sözler söyledim. Fakat hiç yalan söylemedim. Yalnız Allah'tan ümit ettiğimden bahsettim. Onun için bu bahse Heyeti Aliyenizin nazarı dikkatini celbediyorum. Eğer izahat verdiğim zaman vaadettiğim şeyleri yapmamış isem, ben yalancı olursam, en ziyade ben müteessir olurum. Fakat aslı çıkmazsa Salih Efendinin bana karşı tarziye vermesini rica ederim. Salih Efendi bahislerinde benden başka Başkumandan Paşa Hazretlerinde de ait olduğunu söyledi. Ben Başkumandan Paşa Hazretlerinin imza ettiği her kâğıdın sağ tarafına imzamı atanlardanım. Başkumandan Paşa Hazretlerinin müsaadesiyle Heyeti Aliyenize karşı cevap vermeğe hazırım. Elverir ki Başkumandanlık makamı münezzeh kalsın. Sığır hayvanatının telef olması. Arkadaşlar çok fena bir şey. Fakat isterseniz bahtsızlık, talihsizlik deyiniz. Ben günün birinde buraya çıkmıştım. Topların sesi buraya kadar geliyordu. Ben o gün yine buraya çıkmış ve bilâhare izahat verdiğim esnada arkadaşlarımdan birisi ayağa kalkıp doktor Operatör Emin Bey; Hayır haksız imişim, senin hakkın var, dedi. Operatör Emin Bey ekmek meselesi hakkında sual yapmıştı. O kadar çok fena şeyler yapıyorum ki, ben bunların zararı ne olduğunu ve nereye varacağını bilerek yapıyorum. Fakat yürürken önümüzdeki düşmanı, Sakarya'daki düşmanı, çünkü biz ölmezsek, düşman Sakarya'dan geri gönderilmezse, yalnız ölecek hayvan değil insan değil, tekmil ölecekti. Ümmeti Muhammet tekmil çoluk çocuk, tekmil kız ayak altında kalıyordu. Müslüman namusu, Türk namusu ezilecekti ve ben orada o vakit düşmanı tevkif etmek için belki burada hakikaten belki cinnetler yaptım, delilikler yaptım. Fakat bunda öyle mecburiyet vardır ki, yaptıklarımın bugün hesabını vermeğe hazırım. Hayvanatta vebai bakarî varmış ve maatteessüf her şeyi bilemem arkadaşlar. Ben Sakarya günü buraya Millet namına sizlerden aldığım emirle buraya çıktım. O gün düşman zorluyordu. Buradan bağırdım ki efendiler. Bugün benim bir eşeğim yok. Odun taşımak için, ve o gün burada daha olmıyan neler olduğunu söylemiştim. O meyanda acaba memlekete vebai bakarî var mıdır? diye raporları baytarlardan soralım. Ben yetiştiremezdim. Hayvanlar geldi. O güne kadar söndürüldüğü zannolunan ve maalesef o güne kadar söndüğü zannolunan, fakat sönmemiş olan saklı olan, vebai bakarî ile beraber geldi. Ve hayvanları öldürdü. Efendim bende taksirat yoktur. Fakat arkadaşlar, yine o gün buradan söyledim ki, biz o gün ordu, buradan bir tek ekmek alamazken bir kaç mebus, ve biraz da garip memur olarak sokakta ekmek bulamadık. Sonra elimizden Karahisar, Kütahya çıktı ve 100 bin kişilik ordu buradan ekmek yemek bu 100 bin kişiye buradan ekmek çıkarmak için biz yeniden değirmen yeniden odun yeniden sair şeyler bulmak mecburiyetinde kaldık.. Bunların kâffesi, hepisinin karşılığı uzak yerden gelmezdi. Efendiler, saman Çorum'dan buraya gelmez, arpa Amasya'dan gelmez, tren olursa gelir.

Fakat Kağnı arabasiyla arpa saman Çorum'dan Amasya'dan buraya gelmez. O kagnı arabasının öküzü buraya gelinceye kadar samanı da yer, arpanın da fazlasını yer, samanın da hepsini yer. Binaenaleyh bu 100 bin kişilik orduyu beslemek için olanlara yedirdik. Yalnız öküzler değil, belki bütün ordu aç kalmak tehlikesine maruz bulunuyordu ve bittabi o vaziyet karşısında ve o zaman tabii askerlik zamana, hale, mekâna uymak demektir. Geçenlerde söylediğim gibi Başkumandan Paşa Hazretleri verdikleri bir emirle ordunun vaziyeti ceyşiyesine ait bir emir vererek, vazulceyşini tadil ederek, bizi bir tehlikeden kurtardılar ve tabii hayvanlar bu sebeple yiyemediler. Fakat tekrar arz ediyorum hayvanlar aç kaldı Kars mebusuna bilhassa müteşekkirim.

İlbas meselesine geliyorum. Arkadaşlar ilabas hakkındaki cevabımı zannediyorum ki, kâfi derecede vermiştim. Fakat burada bilhassa bu mesele ile iştigal etmek isterim. Salih Efendi bir şey buyurdular. Ben vaadimi yerine getiremedim. Arkadaşlar takririn birisiide ki, Esat hocanın takriridir, ben istediğim para bana verildiği zaman bir ay içinde ordunun giydirileceğini vaadetmiştim. Salih Efendi arkadaşım da onu. Arkadaşlarda elbette zabtı sabıkın celseleri vardır. İki senelik zabıtları vardır. Tabii ben onların okunmasını talep ve arzu edeceğim. Arkadaşlar teşrinievvel içinde idi, o vakitten beri çok zaman geçmedi. Söylediğim sözleri unutmadım ve hem de bu tarzda bir söz söyleyecek kadar sersem olmadığımdan kendimi sersem zannetmemeğe müsaade etmenizi rica edeceğim. Arkadaşlara söylediğim lâfların tetkiki için.. Askerin elbisesiz bulunması, para bulunmamasından ileri geldiğini söylemiştim! Ve demiştim ki; Efendiler, sizin paranız varsa, istediğiniz elbisenin miktarını, insanların miktarını bana söyleyiniz veyahut ne kadar kişinin ilbası için para verebileceğinizi bana söyleyiniz. Hatta

Hilâliahmere de müracaat edebiliriz. O dahi telgraf başına geçer ve istediğiniz elbiseden kumaşı size İstanbul'dan 15 günde getirtir. O, istediğiniz beş milyon kişilik kumaş 15 gün sonra İnebolu'ya gelir, dedim. Gene bugün aynı lafr tekrar ediyorum. Bana beş milyon lira verirseniz bir ay sonra orduyu giydiririm, demedim. Çünkü diyemezdim. Sizlerin inanmayacağına kail idim. Ben size paranın miktarı hakkında hiç bir lâf söylemedim. Çünkü arkadaşlar, sizleri iğfal etmek istesem sizin bu kadar basit bir yalana inanmayacağınızı bilirim; Ve ben de bununla 150 bin kişiyi giydiriyorum. Efendiler, bu dikiş parasıdır. Rica ederim, beni bu kadar cüretkâr telâkki etmeyiniz. Size söylediğim lâflar aynen hatırımdadır Bunu hepimiz biliyoruz. 500 bin lira bana verirseniz... Ben bu lâfı söylediğim için deli olmalıyım. Hem söylediğim lafı bilirim. Fakat maalesef samialarımızdan bunları çıkaramadık. Bir milyon kişimi iki milyon kişi mi, giydirmek istiyorsunuz? Ben yine tekrar ediyorum. Maatteessüf. (Devam, devam sadalar.) Bana değil, Heyeti Âliyenize hitaben Maliye Vekili çıkıpta. Ben orada oturuyordum. Zabıtlarda mukayyet değilse orada benim yanımda oturan arkadaşlar vardır. Ben dedim, ayın nihayetine iki, yahut üç gün kaldı. Maliye Vekili Beyefendi dedi ki; Teşrinisani nihayetine kadar verebilirim. O halde arkadaşlar, ben de ayakta olduğum halde, arkadaşlar elbise İlkbahara kalıyor; dedim. Herhalde yanımda arkadaşlarım avrdı. Onlar da; hakkın var, dediler. Binaenaleyh arkadaşlar, asıl şimdi ehemmiyetli noktaya geleceğim. Maliye Vekili Beyefendi, teşrinisani nihayetine kadar 500 bin lira vadediyordu. Bir dakika için kabul buyurun, Teşrinisaniden sonra Kânunuevvel nihayetinde ordunun noksanları ikmal edilir mi? Arkadaşlar, Salih Efendi ile Esat Efendi takrirlerini teşrinisaninin 29 ncu günü imza etti. Halbuki bana verilen 500 bin liranın 150 bin lirası Arkadaşlar, evet farz edelim ki, ben bunu söyledim, bana 500 bin lirayı verirseniz onları giydiririm dedim. Bana 500 bin lira teşrinisaninin sonunda veriliyor. O halde... Kânunuevvelin sonunu bekleyiniz... Arkadaşlar o vakte kadar asker hasta olur. Acaba askeri ben bedava mı giydireceğim? Sonra arkadaşlar, bu noktada mühim bir bahse geleceğim. Bu suali mukadderdir. Müdafaai Milliye Vekili; Niye vaktiyle bizi haberdar ederek parayı talep etmedin?... Arkadaşlar, İnşallah mevzubahsettiğiniz Harp Meclisi yakında inikat eder. Yine benim duyduğuma nazaran içinizden bir zat, İnebolu'ya niçin gittiğimi, benim burada işlerim varken orada ne aradığımı sorar. İnşallah o arkadaş da Harp Meclisine girer ve o zaman anlar! Ve inşallah o arkadaş da İnebolu'dan daha ileriye gitmediğimi sorar ve benim İnebolu'ya niçin gittiğimi anlar. Daha ilerilere niye gitmediğimi de sorabilirsiniz. Size şunu söylerim ki ben hiç bir zaman imandan ayrılmadım! Ve ben bu işe giriştiğim zaman Müdafai Milliye Vekili değildim. O vakit 3 ncü kolordu kumandanı idim. Rütbesini terketmiş, Miralaylıktan çekilmiş ve bir fert sıfatıyla bu işe giriştim. O zaman ne gördümse bugün de onu görüyorum. Arkadaşlar o zaman herkes barbar bağırıyordu ve bana taş atıyordu. Elhamdülillah o günden bugüne kadar çok günler geçti. Ve lehülhat fahur bir haddeyim. Fakat arkadaşlar ben size arz edeyim ki; bugün dahi beni karşınıza çıkarmak günü değildir: Ve zannetmiyorum ki hesap devri geldi, yalnız kendi hesabıma söylüyorum. Henüz bugün hesap vermek zamanı gelmemiştir. Hareket edebilecek vaziyete geldiğimizi söyleyemem. Bu işe başladığımız zaman bazı arkadaşlar güzel bir şey söylemişlerdi. Onun tek istinat ettiği bir yer vardır : Allaha İman; Yükselen Ezanı Muhammediye iman... Ben ilk günü bunu düşündüm. Bugün de söylüyorum. Yarın Heyeti Vekile Huzurunuza çıkacak o zaman göreceksiniz ki, hesap devri gelmemiş.

Arkadaşlar... Çok söylemek istemiyorum. Taarruz yalnız vazifeye olmadı, şahsıma oldu, ben yalancı oldum. Arkadaşlar geçen defa da Sakarya cebhesinde sarfettiğim cephe mevzu oldu. 150 bin top mermisi sarf edilmiş... Bunları kaça alabilirsiniz. Bir obüs mermisi 50 liradır. 150 bin mermiyi kaça alabilirsiniz. 150 bin mermiyi vasatî olarak 30 liradan kaça alabilirsiniz. Hesabı gayet basittir. Fakat yekûnu milyonlara çıkıyor. Ben bunu bulmak için - ki o vakit Heyeti Vekile Reisi idim - Heyeti Vekileyi iki üç gün işgal ettim. Nihayet Antalya gümrüğünü rehin verdim. Gene...

RAGIP BEY (Kütahya) — Paşa hep benim diyorsunuz. O zamanki heyecanı milliyi de söylemelisiniz...

REFET PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar ben o sırada o vaziyette kalkıp da elbise için beş milyon lira isteyemezdim. Bugün Başkumandan Paşa Hazretleri dahi vaadettiler. Son bir vaziyet dolayısiyle bugün 100 bin kat elbise hazırdır. Fakat beş milyon lira istiyorlar. Arkadaşlar beş milyon lirayı bulun 100 bin katelbise hazır olur. Bugün hesap yaptığımız zaman görüyoruz ki, aşağı yukarı 50 lira ediyor. Bugün para bulabilseniz bile; . . . . . hazır bulunması için kolay değildir ve bugün onu her yerde bulamazsınız ha-

zır elbiseyi... Onun şu farkı vardır. Bu elbiseyi kumaş halinde alarak 25 liraya çıkartabiliriz. İki buçuk milyon liraya. Fakat bu bir ayda olmaz. Tabiî bugün bana 100 bin kat 25 liradan iki buçuk milyon liraya mal oluyor. Fakat bu bir ayda olamaz ki... Bugün bana 100 bin kat elbise veriniz bir ay sonra bu 100 bin kattan 10 bin katın azaldığını göreceksiniz. O halde benden ne istiyorsunuz.

(Çok şey istiyoruz Paşam sadaları.) Binaenaleyh efendiler, ben böyle şeyler vaadetti isem Heyeti Aliyenizi en basit bir şekilde iğfal edebilecek bir mahiyet doğar, Meclisiniz davayı o anda sen sersemsin der yüzüme çarpardı. O halde arkadaşlar ben o kadar cüretkâr değilim. Onu da arz ettim ki, Teşrinisaninin 30 ncu günü, son kısmını aldım. O günden beri muntazaman çalıştık. Neler getirdik ve neler verdik, zannedersem hepinizin malûmu olmuştur. İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan Bey, Levazım Dairesi reislerini çağırmış ve izahat almış ve Heyeti Aliyenize bildirmiştir. Orada gördünüz ki biz bir çok şeyler verdik. Şubattan beri verilenler... Evet encümeni mahsusa bu malûmatı vermiş...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Levazım Reisini, Ordu Dairesi Reisini mahkemeye çağırdık.

REFET PAŞA (Devamla) — Harp Encümeni fevkaladesi teessüs edip etmediğini bilmiyorum. İstiklâl Mahkemesi bu encümenleri tenvir etmek için, Müdafaai Milliye Vekilini, Müsteşarını ve daha başkalarını da celbedebilir ve bu encümende temin edebilirlerdi. Encümeni mahsusa izahat vermek için çağırılarak. Müdafaai Milliyede de azayım. Bu sıfatla arkadaşlarımı da tenvir etmişimdir. Bu yalnız . . . meselesi değildir. Hâlâ bugün en basit hesap meselesi şeklinde Heyeti Âliyenizden para istememiş isem, almak ve bulmak imkânını göremediğim içindir. Maattessüf verdiğiniz para kadar giyinecek; bundan fazla giydirmek imkân dahilinde değildir. Eğer ben bugün düşmanın İzmir'den çıkarılmasını zannetsem;... Beyefendi ne paraya ihtiyacım vardır. İyi biliniz eşkiya şeklinde zatı âlinizin sırtından paltosunu çıkarırım. Derim ki efendiler, asın beni derim... Evet bunların hepisi iştir . Maaş seyyanen verilmiyor; bu doğru değildir. Maaş mümkün olduğu kadar seyyanen veriliyor ve verilmesi için de hatveler atılmıştır. Meselâ herhangi bir zabit cephede yaralanmış, cepheden gelmiş, bir karar ittihaz etmiş idik; yaralılar geldiği zaman maaşları; bu merkezin maaşı çıktığı zaman çıkar ve beraber verilir. İttihaz ettiğimiz karar budur. Herhangi bir yerde hilâfına herhangi bir şey olmuş ise iki ihtimal vardır: Ya sersemlik etmişler vaktinde alamamışlar veyahut para verilmemiştir. Buradaki zabitan şimdi Teşrinievvelin maaşını almışlardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Alınan para ile ne işler görüldüğünü söylemediniz.

SIRRI BEY (İzmit) — Mübahesat, muhtelif mevzular üzerindedir. Bir sual irat edeyim, müsaade buyurulursa; Ekmek meselesi üzerinde izahat ita buyurdunuz. Hatta Operatör Emin Beyin zatıâlinize hak verdiğini ve Heyeti Vekile münakit olduğu bir sırada iki türlü ekmek gösterdiğini - ki birisi çamur gibi siyah, diğeri de francala gibi beyaz idi - söylediniz..... hastanede yatıyordu ve demişti ki işte sizin için fedayı can edenlerin yediği siyah ekmek,... ve işte kumandanların yediği beyaz ekmek... buna hassaten nazarı dikkatinizi celbetmiştim. O zaman bir şey söylemeğe şimdi aceba zemin müsait midir?

REFET PAŞA (Devamla) — Demin arzetmiştim.... Söylediği bedihîdir ve taarruzu şahsıma aittir. Ekmeği ben yemişimdir.

SIRRI BEY (İzmit) — Afiyet olsun...

REFET PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar Sakarya Muharebesi zamanında değildi, daha sonra idi; biz geziyor idik. Bana Beyefendi güzel bir ekmek getirdiler. Bu ekmek bir az kuru idi. İlk evelâ ne olduğunu anlayamadım. Hastane için de hastaların yediği bir ekmek vardı.. İhtimalki bu ekmeği dışarıda yapıyorlar. Dışarıya çıktım ve fırınları dolaştım.. Hastaneler için pişen ekmeği gördüm. Nümune olarak verilen ekmeklerle hastane ekmekleri bir değildir. Hastane ekmeğinin fena bir ekmek olmadığına kanaat ettim. Askerî fırınların hepisini gezdim. Bu fırınların hiç birisinde Beyefendinin bana verdiği ekmeğin nümunesini bulamadım. Meseleyi olduğu gibi arzediyorum; bizzat fırınları kendim dolaştım. Numunesini bulamadım... Çarşı fırınlarında buna yakın ekmek vardı. Mevcut kumandan karargâhları için ekmek pişirenleri de gezdim. Namusum üzerine söylüyorum, kumandanların ekmek aldığı yerle zabıtanın ekmek aldığı yerleri gezdim, numunesini bulamadım.

— Francalayı askerlerden almıştım.

REFET PAŞA (Devamla) — Benim söylediğim ekmek gayet beyaz idi. Sonra ben kani oldum ki,... bizzat kendim, yalnız kendim için, ben yemek yemem, börek yiyemem, yalnız ekmek yerim. Herkes hayatını idame etmek için tütün, şeker vesaire bulduğu gibi ben de kendi hayatımı idame etmek için ekmek bulduruyum. Her vakit ve her yerde ya-

kın uzak un buldururum. Fakat kendim yediğim ekmeği herkesle yiyemem, herkesin önünde yiyemem. Un buldururum. Ne yaptım yaptım un buldum. Fakat fırında ekmek pişirtmemişimdir, evde pişirdirim.. Evde on okka un, beş okka un daima bulundururum. Siz börek yersiniz, ben de börek yerine ekmek yaptırırsam, bana bir şey der mi idiniz?.. (Gürültüler) Vaziyeti size olduğu gibi arzettim. Ben o kanaattayım. O ekmek odaya getirilmiş ise ve eğer benim yediğim ekmek ise günahımı itiraf ediyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Fakat Salahaddin Beyefendiyi kim hakem tayin etti ki beni tenkit ediyor.

REFET PAŞA (Devamla) — Şimdi arkadaşlar; şubattan beri şimdiye kadar, kânunuevvelin onuna kadar olan zaman zarfında orduya verilen eşya 76 bin dokuzyüzsekiz kaput.. fakat maatteessüf size tekrar arzediyorum, 100 bin kaput verseniz, 10 bin kaput vermek mecburiyetinde kalırız... Evet öyledir.

236 bin küsur caket, 255 550 pantolon, 324 180 takım çamaşır, - kendimden evvelki zamanların da hesabını veriyorum. -

REİS — Suali kaldıralım, rica ederim. Sonra sorarsınız.

REFET PAŞA (Devamla) — 122 512 kabalak, 132 157 pamuklu mintan, 150 146 ekmek torbası, 36 556 arka çantası, 66 bin yemeni, 534 bin çarık, 45 bin palaska, 14 bin yelek, 87 bin matara, 22 bin 775 çadır... 7 700 portatif çadır, 15 bin fanilla gömlek, 15 bin deri kocuk, 10 bin 108 battaniye... şubattan beri verilmiştir.

Sonra arkadaşlar, şu teşrinisâni zarfında dağıtılan 21 bin kat elbise bir, 12 bin kat elbise bir, beş bin kat elbise bir, 3 100 kat elbise bir ki, cemian 45 1000 kat elbise. Bunların içerisinden bir kısmını Müdafaai Hukuk Gurupu toplatmıştı, bazı mütalaatta bulunmuştum. Bunlardan 45 bin 100 katı gelmiştir. Gelmiyenler Nazifi Şerif Beyle yaptığımız 20 bin kat elbise bir, bir de İtalya'dan beklediğimiz 18 bin kat elbisedir. Arkadaşlar o zaman o heyette kimler hazır idi, hatırlamıyorum. Vehbi Bey vesaire, mevzubahsettiğimiz zaman Rıza Bey de orada idi. Nazifi Beyle mukavelesi yapılan elbiselerin şimdiye kadar gelmesi lâzımdır. Maatteessüf gelmedi. Filvaki Rıza Bey de pek iyi bilirler ki, mutlaka bu elbiseler gelecektir ve gelmesi ihtimaldir dedim. Gelmesi muhtemel olan elbiseler var demişti. Şimdi onu arzedeceğim. Bunun gelmesinin sebebi;- evvelâ kimseyi çekiştirecek değiliz-... seksen bin kat elbisedir. Bunun heyeti umumiyesi Bunun yalnız 20 bin katı, ancak 143 bin lira akreditif verecektir. İnebolu'ya veya diğer limanlardaki bankalara beş para konmadıkça bir dirhem bir şey giremiyor. Biz Elhamdülillah başımız sıkıldı mı, her şeyi yapıyoruz. Onlar bakıyorlar ki yakalayıp alıyoruz, bankaya koyup elbiseyi getirtiyoruz. Biz seksen bin kat elbiseyi tekrar nazarlara arzediyorum, bu elbiseler, ağustos zarfında kontratı yapılmıştır. Fakat parayı vaktiyle veremedik. Ağustos, eylül, teşrinievvel, teşrinisani dört ay sonra size gelecek. 80 bin katın akreditifini açamadığımız için yalnız 20 bin kat elbisenin akreditifini açabildik. Ondan sonra tekrar akreditif açamadık. Tekrar elbise gelecekti. Fakat Maliye vekâleti bankaya yazdığı zaman 80 bin kat elbiseden akreditifi falân şukadar. 143 bin bankaya yatırdık. Ve bu elbise teslim olunduktan sonra parası Nazifi Şerif Beye verilecek. İstanbula bu suretle tebliğat yapılır. İstanbul'daki tüccar anlayıncaya kadar... ancak 80 bin kat elbise geldiği zaman 20 bin kat elbisenin parasını... beni protesto eder. Kâtibi adilliğe bir protestoname verir, beni protesto eder ve benden zarar ve ziyan talep eder. Maliye Vekâletinin ufak bir akreditif hatası bu elbisenin gelmesine mani olmuştur. Ufak bir hata bu 20 bin kat elbisenin gelmemesine sebep oldu. Arkadaşlar, biz bu elbiselerden 18 bin kat İtalyan elbisesi var idi. Elimize gelecek, müsaade buyurulur mu? 45 bin kat dağıttık ve buğum akreditifini açabildiğimiz 30 bin kat elbise bekliyorduk. Odan başka daha 20 bin kat elbisenin kontratosunu yaptık. Fakat para olmadığı için akreditif umuyoruz, elbise gelmiyor. İtalya elbiselerinden 18 bin kat elbise niçin gelmedi? Ben hiç kimseyi tahtiye etmiyorum. Cami Bey gittiği zaman eline bir miktar avans almıştı. Buna mukabil bir de avans olarak elli bin lira aldı, gitti. Orada bir çok işlere girişmiştir. Muvaffak olamamıştır. Elbise meselesi ve bir de cebhane meselesi mevzubahis iken cebhane bir milyon liret artmıştır ve bir buçuk milyon liret te 30 bin kat elbisenin avansı olarak... bunun heyeti umumiyesi 50 milyon lirat eder. Bu heyeti umumiyeden bir buçuk milyonunu verebiliyor. Mütebakisinin hazırlanması burada bize bildiriliyor. Biz Cami Beye rica ettik. Dedik ki; cebhane için ayırdığın bir buçuk milyon lireti tahsis et ve mütebakisini bankaya yetiştirdik. Çünkü yetiştirmeye idik avans olarak verilen bir buçuk milyonu da gaybedecek idik. Cebhaneyi yola çıkarıyor. Cebhaneye karşılık kapatıyor. Bu anlaşıldıktan sonra Maliye vekâleti, Cami Beyin orada tedarik ettiği cebhane parasını tedarikle meşguldür. Vermezse, bulamazsak tabii bu elbise gelemi-

yecektir. Bunun için 18 bin kat elbise de buraya gelmiyecektir. Sonra bunların hepsini hariçten aldığımız para ile yani sırf elbise olarak giriştiğimiz işler (173 000) kat üzerinedir. Tabii hepisini verecektir. Sonra mütemadiyen İnebolu'ya çıkan eşyalarımız var. Meselâ 10 bin liralık çarık esmanı. Bunları sayacak olursak... bunlar ancak peyderpey mahdut ham eşya olarak gelmektedir. Burada imal edilerek kıtaata veriliyor. Şimdiye kadar benim size karşı taahhüdümden bana bu 500 bin lirayı verirseniz bununla size askeri giydirmeğe çalışırım, diye vadettiğim zamandan itibaren mübayaa ettiği kumaştan (33 700) kaput imal etmiştir. Binaenaleyh şimdi bizim hazır ve mübayaa olunanlarla beraber sizinle son görüştüğümden bugüne kadar ceman (82 782) kaput, (59 579) çaket (54 277) pantalon... Bunları Salih Efendi arkadaşımın dinlemesini dilerim. Melbusat bir ay zarfında elde edilmiş oluyor. Bu hesap çıkarıldığı zaman ordunun eline geçenler (34 000) kaput, (34 478) çaket, (31 117) pantalon, orduya doğruca teslim edilmiştir. Eğer efendiler, sizin verdiğiniz 500 bin lira ile bu işin içerisinde ötedenberiden idarei maslahat yapmasaydık sizin bana verdiğiniz 500 bin lira ile aceba 34 000 çaket 34 000 kaput nasıl alınırdı? Bu 500 bin liraya 34 bin kişilik elbise imal etmişiz. 34 bini taksim ederseniz zannederim sizin verdiğinizden daha fazlasını yapmış oluyoruz. Halbuki...

REŞAT BEY (Saruhan) — Paşa Hazretleri, izah ediyorlar amma bizim anlayacağımız bütçemizde, 37 Müdafaai Milliye bütçesinde, efrat melbusatı olarak 4 milyon 500 bin lira idi. Ne kadar alınmıştır? Ne kadar elbise alınmıştır? Bunu Meclisi Âli kabul etti Maliye Vekâleti de...

REFET PAŞA (devamla) — Ben şimdi bir sual karşısında buraya geldiğimden söyliyemem. Yalnız bu para alınmamıştır ve alınmadığını hiç hesaba kitaba bakmadan size söylüyorum. Hepimiz burada meseleyi mevzuubahsettik. Maliye Vekili parayı vermediğini söyledi. Şimdi tekrar alınmıştır, alınmamıştır mevzuubahis değildir. Maliye Vekili o parayı vermediğini söyledi. «bana 500 bin lira vereceğini söyledi. Ben bunun hesabını veriyorum. Bu para alınabilseydi tabii bunların çoğu yapılabilirdi. Zannederim bu paranın dörtte birini almamışımdır. Rakam söyleyemeyeceğim. Reşat Bey tahsisat istiyor. Demek ki tahsisat kalmamıştır. Şimdi bizim tahsisatımızın maaş kısmı vardır. Bilmem iaşe kısmı vardır, nakliyat, sevkiyat kısmı vardır. Tahsisat kalmamıştır. Maliye vekili 4.5 milyon elbise faslına konmuş ise de Sakarya harbinden epice evvel... bilhassa dahiliye faslına konmuş olmasına binaen mezcedilmiş, maddei mahsusasına tevfikan seferberlik faslına mez ve Müdafaai Milliye bütçesi 3-4 fasla inmiştir. Binaenaleyh fasıllar arasında bugün tedahül vardır. Ayrı, ayrı değildir. Muvazenei umumiye kanunuyla, encümen kararıyla değil.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (İzmir) Mecburi değil ki...

REFET PAŞA (Devamla) — Masarif bütçesi mevzuubahis olurken bütün Meclisi asabiyetini gösterdi. Muvazenei maliye fasıldan fasıla atlamanın mahzuru... Fasıldan fasıla atlamak için Meclisin veya Bütçe Encümeninin veyahut Maliye Encümeni kararına lüzum gösterdi.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, gayri kanunî değildir.

REİS — Bu meselei müstahhere, sonra hallederiz.

REFET PAŞA (Devamla) — Hülâsa, sizinle son temastan beri hazırladığımız 83 782 kaputtan 23 000 orduya gitti.

REŞAT BEY (Saruhan) — 34 bin kaput bundan kaç gün evvel orduya gitmiştir?

REFET PAŞA (Devamla) — Çaket 59 578 bunun 34 bini gitmiştir. Pantolon (54 760) dır. Bunun (34 000) küsuru gitmiştir. Sizinle son temasımızdan beri yaptığımız 59 bin çaket vardır. 54 bin pantolon vardır. Ve ondan sonra yapacağımız daha bir çok şeyler vardır. Bir çok kösele, kumaş, bez ve saire ve saire sipariş edilmiştir. Her gün geliyor ve imalâthanelerde.....

REİS — Orada bir meclis teşekkül ediyor.

REFET PAŞA (Devamla) — Ben Müdafaai Milliye Vekili olduğum hafta idi. Zabitan mektupları... Hemen her kaza merkezinde kaza kaymakamlarına, şube reislerine rica ettim ve birer mektup bürosu açtırdım. Bunlara emir verdim ki, şubeler kendi tahsisatlarından kâğıt, kalem alacaklardır. Haftada bir gün tekmil yazıcılar jandarma bölük işleri vesaire oturup askere mektup yazacaklar. Burada yazı yazacaklardır. Ben Müdafaai Milliye Vekili sıfatıyla geride, geri hidematında bu derece çalıştım. Benim vazifem efradın ailelerine, çocuklarına mektup yazılmasını teshil etmektir. Ondan sonrasını zaten posta yapar. Cephedekilerin mektuplarını da kıtaat yapar. Sahra postaları bana ait değildir, demekten maksadım, postalarımız mükemmel işliyor.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) (Kozan) — Bunlar hakkında bendeniz malûmat vereyim.

REFET PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Fakat hakikaten bizim memleketimizde postadan şikâyet, telgraftan şikâyet eski marazdır. Ben yalnız yazılmaları temin için o güne kadar olmayan yeni bir şey yaptım. Kâğıt, kalem bedava, yazmak da bedava, sevk de bedava oturunuz yazınız dedim ve bunu temin ettim. Sonra 6 ncı madde.... Cephe terfi etmiyor, geriler terfi ediyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Maddeten ispat ediyor.

REFET PAŞA (Devamla) — Şimdi arkadaşlar, Salih Efendi cephede her hangi bir zabitin terfie müstahak olduğu halde bize kolayca ispat edebilir. Burada biz yeni bir orduyuz. Muamelâtı zatiyeyi takip ediyorum. Alelade kıdem ve künyeleri mazbut değildir. Zabitanın künyelerini İstanbul'dan çaldırıp getirtiyoruz ve sonra maatteessüf dünyanın her sınıfında kalpazan var. Haiz olmadığını haizim der, derecei fevkini isteyen olabilir, çoktur. 1336 senesinde terfi etmişken, 35 yapıp terfi etmeye çalışanlar çoktur. Biz herkesin kendi ifadesi üzerine terfi ettiremeyiz. Arkadaşlar terfi için usul vardır. Üç sene bir zabit bir kıtadan ayrılmış ise o zabit terfi edemez. Bir zabitin kıtada veya muharebe işlerinde istihdama lâyık olduğu hakkında kıtasından aldığı sicil varakasının müddeti üç senedir. Ondan sonra İstanbul'da kalmış, burada geri hidematta kalmış, veyahut esarette kalmış. Üç seneden fazla kıtasında bulunmamış. O zabit tekrar hizmet etmek mecburiyetindedir. Cepheden tekrar inha olununcaya kadar, böyle bir sicil varakası alıncaya kadar onun terfii gecikir. Halbuki geride bulunan bir zabit üç sene hizmet etmişse, üç seneyi geçirse de terfi imkânı yoktur. Benim sınıf arkadaşım yüzbaşıdır. Küre şube reisidir. Kıtaya gidip staj yapmak istemiyor. Cephe tezkeresini istemiyor. Ahzıasker reisidir. Künya dolduruyor, Küre'de oturuyor ve yüzbaşıdır ve böyle giderse yüzbaşılıkta kalacak. Binaenaleyh muamelâtı zatiyede hiç bir zaman böyle zabitanımızın geri usullerimizde, kanunlarımızda, şekillerimizde cephe zabitanımızın geri zabitanına tercihan bir maksatla geri kaldığı ve terfi etmediği vaki değildir. Bunu gayet sarih olarak size temin ederim. Yalnız tabiidir ki; bizim usullerimiz bilinmediği için Salih Efendi böyle gördüğü her şekli, künyesi bulunmaz, inhası gelmez, geç kalırmış diyor. Fakat böyle olsa bile bu adamın inhasının gecikmesi kendisinin mağduriyeti mucip olmaz. İnhası gelse, inhası nızami, kanuni şekilde ise tekrar arkadaşlar terfi etmiş sayılır ve ondan itibaren hakkı mahfuz olur.

Tütünler gerilere dağılıyormuş, karargâhlarda kalıyormuş bunu orduya sorduk. Ordudan daha cevap alamadık. Fakat fenalıklar vardır ki, maatteessüf büyük emellerle, emeklerle mani olunamaz. Olmak imkânı var mı? Olabilir. Zannediyorum ki, gazetelerde arasıra görüyorsunuz. Fakat 15 bin kişilik tütün verilemediğinden bu defa ben alırım. Gelecek defa siz alırsınız. Gazetede on defa tütün verildiğini görür, bir defa alır. Mamafih aksini iddia etmiyorum. Cepheye yazdık, cevap gelmedi. Bu fenalığın olmak ihtimali vardır. Yalnız kıtadaki zabit böyle söylemiştir diye, doğru olarak kabul etmeyelim. Çünkü beş on defa tütün verilir, hissesine bir defa isabet eder. Sonra arkadaşlar, mevcut hayvanların yarısı zayi oldu. Mütebakisi ile de neferler cebhane taşıyorlar. Arabalar hususi eşya taşıyor. (Gürültüler.)

MUSTAFA BEY (Tokat) — Kıdem masası müdürü Avni Bey İstanbul'dan geldiği vakit binbaşı olarak terfi etmiştir. Mangalarla sağı çarkı bile görmemiştir. İkincisi buranın ahzı asker şubesi reisi Kemal Efendi hiç bir kıtada bulunmamıştır. Mektebten çıkınca Pirlepe'de idi. Terfi etti. Adana'ya gitti. Staj yapmamıştır. Manastırlı Şevket hangi kıtada bulundu, kim tasdik etti? Namütenahi haksızlıklar var.

REFET PAŞA (Devamla) — Çok güzel Mustafa Bey kardeşimiz. Bu üç ismi şimdi yazarlar, bana verirler, ben tahkik ederim.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Terfi için bir kanun mevcut mudur? Rüesayı askeriyenin o zaman için yürüttüğü karar üzerine mi terfi ettiriyorlar?

REFET PAŞA (Devamla) — Efendim, terfi hakkında gayet iyi tespit edilmiş maddeler olmakla beraber an'ane ve taamül haline gelmiş ve benim zamanımda benim tarafımdan yapılmış bir şey değildir. Kendi kararıyla doğrudan doğruya bu gibi mevaddı yapmayıp, hiç olmazsa içtihadi bir karara kurban olmasın diye Heyeti Vekileye sevkettim. Ve Heyeti Vekileden karar aldım: Ve zamanında yapılan şey esirler hakkında ittihaz olunan karardır! Ve İstanbul'da bulunupta halen buraya gelemeyenler hakkındadır. Bunu eğer ben bir vekâlet kararı diye verirsem bundan sonra gelen vekil aynı içtihadda bulunmaz ve maatteessüf bizde böyledir. Biri geliyor ötekinin kararını bozuyor. Onun için Heyeti Vekileden karar aldım. Hiç içtihadi bir karar verilmemiştir. Benden evvel verilmiş, tekmil harp senelerinde verilmiş, teamül halini almış kararlar vardır. Meselâ staj için, bir zabit üç sene eğer bir kıtada staj yapmamış ise terfi edemez. Bir kıtaya sevkolunur. Orada mu-

vafık bir tasdik alırsa terfi edebilir. Bu bir nizamname değildir. Bir kararda ır. Bu karar teamül olmuştur. Yedi senedir böyle geliyor.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Bu bahiste bir kanun tanzimine lüzum hissedilmiş midir?

REFET PAŞA (Devamla) — Böyle bir kanun vardır, yapılıyor. Encümen de iştigal ediyor.

Şimdi hayvanlar meselesi : Arkadaşlar, biliyorsunuz çok hayvan aldık. Bu hayvanlar, öküzler size kemali teessürle arz edeyim- ciheti askeriyenin hizmetine müsait olarak demin vebaı bakariden açlıktan bahsettik. Ölmese dahi, bu hayvanlar ölmeye mahkûmdur. Bunları niye aldım? Sakarya'da gavuru kovmak için aldım. Öküzlerin asker gibi tecemmüü yoktur. Öküz tohum eker tarla sürer. Bir kaç saat öküz ormana gider. Fakat ben burada arazi üzerinde dolaştım. Öküz cadde üzerinde yürüyemiyor. Meselâ Daday civarındaki öküzleri şosaya çıkarıyorsunuz, yürüyemiyorlar. Şose üzerinde yürüyemiyorlar. Yürüse işi biter. Sonra böyle mütemadiyen gitsin, haftalarca gitsin, aylarca gitsin dayanamıyor. Halbuki bizim hizmetimiz askeri hizmet mütemadi bir hizmettir. Meselâ Kayseri ile Sıvas arasında eşya nakledecektir. İşte bu öküzler, kırma, kepek, saman yiyorlar. Bu meşakkatli iş için kâfi derecede gıda alamıyor. O gıdayı yiyor. İdare edemiyor. Öküz bu vaziyete uzun müddet dayanamıyor, ölüyor! Ve bunun için yapacak bir şey de yoktur. Zannedermisiniz ki, siz kağnı arabalarından ordu memnundur. Hayır, hiç memnun değil. Daima at arabası istiyorlar. Fakat memlekette at arabası var mıdır? Arkadaşlar, bu vaziyette tabii alacak araba olmayınca ne yapılır? Binaenaleyh bu suretle bu hayvanlar telef oluyor. Bunun için bu meseleyi orduya yazdım.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Söz konuşanlar, dinleyenlere hürmet etsin.

REFET PAŞA (Devamla) — Öküz yetiştiririz. Bu öküzler ölecektir. İnsanlar öldüğü gibi. Öldürmemek için elimizden geleni yapacağız. Aramızda ayrı gayrı yok. Hayvan öldükçe kıta kumandanları isteyecekler. Biz de bulup göndereceğiz. (Daha çalışınız, biraz daha yaşatınız sadası.) Belki unutulmuş bir şey vardır. Bize bildiriniz. Salih Efendi, bir heyetten bahsetti. Kağnı arabasına eşya koymuşlar ve neferler çekmişler. Arkadaşlar kağnı arabasına boynunu koymuşsa alay için koymuştur, alay için yapmıştır. Her halde alay için koymuştur. Arkadaşlar biz elarabası yapar öküz arabası alırız. Bizim askerlerimiz, onunla iftihar eder. Hayati askeriyede her şey araba ile taşınır. Siz zannediyor musunuz ki, biz hayatı askeriyemizde her işi araba ile, hayvan ile yaparız. Hayır, muzafferiyetimiz, muvaffakiyetimiz, askerlerimizin ezaya, cefaya tahammülündedir! Ve bunu cefa olarak almamalıdır. Biz sandıkla gaz taşırız. Et, ekmek taşırız, araba bulursak taşırız, araba bulamazsak elle taşırız. Gümrükler de bile el arabası vardır. Bunlarla nakil daha kolay olur. Bu ordunun her yerde ve her zaman yaptığı bir şeydir. Biz bununla iftihar ederiz.

Biz öküz yerine arabaya insan koşarız veyahut biz öküz gibi arabaya koşuluruz. Bizi o kadar kibar alıştırırsanız doğru olmaz. Bizi kibar alıştırmayınız. Bizim o kadar kibar olduğumuzu araştırmayınız. Hayatı askeriye ezadır, cefadır, böyle geçer. Hastahanenin kendisine mahsus kadrosu vardır, arabası vardır(Gürültüler) bu bahiste eza ve cefa bahsinde zabitler de dahildir. Zabitlerimiz de çok cefa çekmişlerdir. Tabiî bunlar da evlâdımızdır. Nefer kendisi taşır da zabitinin taşımasına tahammül edemez.

LÜTFÜ BEY (Manisa) — Bütçede Meclisi Âlice kabul edilmiş üç milyon onbeş milyon, kırk milyon ne ise bir tahsisat var. Bu tahsisata mahsuben bugüne kadar melbusat bedeli olarak ne kadar masraf tahakkuk ettirmiş. İkinci mesele de Müdafaai Milliye Vekâletine terettüp eden vazife tahsisatına istinaden icap edenlerle mukavele ve münakasa yapıp bu işi görmek ve bu tahsisatı almaktır. Melbusat bedeli olarak adet üzerine kıymet itibariyle bugüne kadar ne kadar masraf tahakkuk ettirilmiş, onlardan ezgayri tediye kalmış onlar var mıdır? Maliye Vekili nalların naklinden bahsetti.

REFET PAŞA (Devamla) — Konaris Londra'dan bir telgraf yazıyordu. Cephelere iyi dikkat ediniz, takviye ediniz, cephede vukubulacak tebeddül, siyaset üzerinde tebeddül yapacaktır, diyordu. Bunu Hariciye Vekilimiz dedi ki, Erkânı Harbiyeyi, Müdafaai Milliyeyi, Başkumandanlığı bundan haberdar ettim. Yunanlıların korktukları noktaya kendilerini gönderdim. Hariciye Vekili beraber olarak soracağım sualim budur. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri de haberdar olduğunu söyledi. Haberdarım askeri vaktinde hareket ettirmek için lâzım gelen tedarikâtı yapıyorum. Siyasetimize mühim surette icrayı tesir yapabilmek için askerin levazım ve tesisatı kâfi derecede değildir. Bizim bunu takdirimiz, vicdanımıza havale olundu . Askerî zimamdarlarımızdan olan zattan birisi diyor ki, ben harekâtı askeriye yapabilmek için askerin miktarı kâfi teçhiz ve ilbas edilmediğini gördüm ve yapamadım. Bunun teçhiz ve ilbasına memur olan makam, vaktiyle ilbas ve teçhiz

için para verememiş ise verelim dedik. Zatı âliniz bilâhare ve binnetice de böyle bir sual karşısında kalmamak için siz bana para vermediniz. Binnetice ben askeri teçhiz edemiyeceğim. Hareket yapılamamış. Beni bilâhare mesul etmemek için bunu hatırlamanız lâzım gelirdi demediniz. Şimdi bu kusuru biz zahirî zatı âlinize ait gördük eğer bu meseleyi tenvir buyurursanız, vazifenizi ikmal etmiş ben de size hizmet etmiş bulunurum.

REŞAT BEY (Saruhan) — Meclisi Âli yanlış muhakeme etmemek için bir şey tasrih edeyim. Müdafaai Milliye Vekâletinde evvela bütçede mevzu tahsisata güvenilerek bir çok şeyler münakasaya vazolunur. Borç tahakkuk ettirilir, ondan sonra ita emrine raptedilir, Maliyeye gidilir. Acaba bugüne kadar muamelei lâzıması yapılmış, ita emri verilmiş, Paşa Hazretleri bir iş gösterebilirler mi?

REFET PAŞA (Devamla) — Üç defa bu suali soruyorsunuz. Suat Bey, Hamdi Bey ve arkadaşlarının yaptığı 40 bin liralık bir iş vardır. Bunun parasını ancak geçen sefer 500 bin lira meselesinde işi sağlam kazığa bağlayabildik. Benim geldiğimin ferdasında yapabildiğimiz 80 bin takımlık bir iş vardı. Evvelki rakamla 120 bin takımlık elbise eder, değil mi efendim. Bu 80 bin takım elbisenin işini ancak geçen gün konuştuktan sonra ancak bu 80 bin takım elbisenin dörtte birini bir şeye bağlıyabildik. Diğer mukaveleleri bilmem ne bey... Ben günün birinde belki elimize para geçer diyerekten takıntı olsun diye imza attım. Hatırıma gelenleri daha karıştırırsam daha namütenahi şeyler bulacağım. Yalnız 120 bin kat elbise eğer ben Müdafai Milliye Vekili olduktan sonra benim Müdafaai Milliye Vekili olduğum günler Sakarya günlerindedir. Eğer onların parası verilseydi o elbiseler, 120 bin kat elbise bir iki ay sonra gelecekti. Ve bu da kâfi idi.

REİS — Efendim beş dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 4.15

REİS : Adnan Bey

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi açıyorum. Fevzi Paşa Hazretleri izahat vermeye devam etmek istiyorlar.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) (Kozan) — Efendim, Erzurum Mebusu Salih Efendi biraderimizin bahsettiği mektuba dair izahat vermek istiyorum. Sonra malûmatımı arz edeceğim. Şimdi mektup meselesinin bize ait aksamını arz edeceğim. Salih Efendinin verdiği mektubun tabiî imzasını Lâzım gelen tahkikatı yaptırmak üzere cepheye... Lâkin kendim bir tahkikat yaptım. Okudum. Ne gibi şeyler vardır diyerekten gayet basit bir noktasını gördüm. Cephede yanlış anlaşıldığını anladım. Diğer kısmı da öyle yanlış anlaşılmış ise... Mektup diyor ki cephede İstiklâl Madalyası alanların ve taltif edilenlerin kısmı küllisi geriye, karargâhlara mensuptur; Cephede pek az vardır... Kıta isimleri yazılmamalıdır. Halbuki malûmu âliniz kıta isimlerinin yazılmamasının en büyük sebebi, düşmanın mizamî harbi anlamaması içindir. Filân alay falan tabur dersek düşman her şeyimizi anlar. Hangi fırkamız var, hangi alayımız var. Düşman bunları yan yana getirince meseleyi anlar. Daima, hatta postalara bile birer numara verdik. Düşman zarfları mektupları aldığı zaman anlamasın diye. Bu her orduda yapılan bir şeydir. Demekki bunda hata ettiğine nazaran, mektubun diğer aksamında da hata etmek ihtimali vardır. Binaenaleyh tahkikat yapıyoruz, maaşların muntazam verilmesi: Bunda hakikaten biraz şikâyetler oldu. Hatta ordu kumandanı şikâyet etti. Kumandanın şikâyetinde 3 ncü Kolordu çok maaş almış, diğeri almamıştır, diye söyledi. 3 ncü Kolordunun havalesinin verildiğini zannederim. Zonguldak ve havalisidir. Bura havaleyi derhal tediye ediyor. Diğer havalesi verilen aksamın ahvali daha zayıf bulunuyor. Ondan geç kalıyorlar. Maliye Vekiline bu cihetler yazıldı. Binaenaleyh bütün havalât orduya gidiyor ve ordu ta-

rafından tesviye olunmaktadır. Maaş meselesi ileri geri hallolunmuştur.

BİR MEBUS — Geriler de böyle midir?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Hep böyledir. Cephe maaş almadıktan sonra hiç bir taraf almayacaktır.

Sonra efendim mektup meselesi. Filhakika efendiler mektup meselesi seyyar orduda gayet müşkildir. Çünki bir kere kıtaat sabit değildir. Efrat bazan bu fırkada, bazan başka bir fırkaya gider. Kolordudaki cüzütam başka tarafa gider. Bilhassa Sakarya Muharebesinden sonra bir çok yeni teşkilât ve tadilat yapıldı. Ordu arasında bir çok kıtaat Şimalden Cenuba, Şarktan Garbe gitmiştir. Aileleri adamlarının nerde olduğunu bilip layıkıyla mektuplaşmaları ve mektupların dolaşa dolaşa bir çok teehhürlerin meydana gelmesi bundandır. İkincisi efendiler, mektupların efratın eline verilmeden evvel okunması lâbüttür. Bu Harbi Umumide böyle olmuştur. Hatta bütün muntazam devletler ne yazacaklarına dair basma bir kart verirler. Yalnız sıhhatteyim, afiyetteyim diye kartlarda yazılıdır. Başka bir şey yapmazlardı. Çünkü bu suretle bazı teşvikat olur ve böyle bir mektubun da verilmemesi veya silinmesi lüzumu katîsi vardır. Bugün ordumuzun kısmı mühimmi nakliyat hususunda gayet müşkilât içindedir. Ordumuzun kısmı mühimmi tabi Ankara ahalisinden değildir. Kastamonu'dan var, Bolu'dan var. Sinop'tan var, Sivas'tan var. Gayet uzaklardan efrat vardır. On günden, onbeş günden evvel gelemez. Buradan da cepheye on günde gider. Demek ki yirmibeş günde gidiyor. Sonra cephede de tabii ordudan kolorduya, kolordudan fırkaya, ve oradan oraya alaya tabura gidinceye kadar ve o nefer o mektubu aldıktan sonra - okuma bilmez - fakat okutup yazdırıp postaya koyuncaya kadar aradan bir ay daha geçer. Demek ki bir muhabere iki aya muhtaçtır. Bendeniz efendim seyyar postaların varidat ve irsalâtına baktım. Filhakika iki üç aydan beri tezayüt ettiğini gördüm. Kırk bin mektup gelmiş, kırk bin mektup gitmişken teşrinisani cetveline baktım 69 - 79 bin mektup cepheye gelmiştir. Bu halde ne oluyor. Demek efendiler, bir nefer iki ayda bir mektup alıyor, bir mektup veriyor demektir. Mesele bundan ibarettir. Şimdi acaba bu mektuplar efrat eline, ailelerine gidiyor mu? Bunu tetkik ettik. Bir kerre bu ayları tenkis etmek çaresi düşünüldü. Seri sahra postaları yapıldı. Bunda meselâ cepheye 10 günde gidiliyor. Şimendiferi beklemeyelim. Derezinle sevk edelim, dedik. Beş altı güne indirelim. Bunu yaptık ve mektuplar nerelere gidiyor? Meydana çıkartmak üzere müfettişler gönderdik. Mektup gelmiş, buradan nereye gitmiş ve nereye takılmıştır. Efradın eline gidinceye kadar ne kadar zaman geçiyor. Bunları tetkik edip bize rapor verecekler. Eğer engelleri varsa ref edilecek, daha kolaylıkla gidecek. Sonra efendiler, cephede mektup yazmak için zabitler, onbaşılar, bölük eminleri okuyup yazmak bilenler yardım ederler. Fakat geride bu yoktur. Dahiliye Vekilinin bu hususta söylediği veçhile ahzıasker şubesi yardım ettikleri gibi Dahiliye Vekiline yazdım. O da mektup odaları gibi bir takım mahaller teşkil etti. Bu suretle herkes oraya gelip meccanen mektup yazdıracak. Bu suretle mektup meselesini çoğaltmak istiyoruz. Aldığımız haberler de bunu teyit ediyor. İstatistikler bunu gösteriyor. Telgraf hakikaten çoktur. Hususi telgraflar şöyle dursun, resmiler bile postalarla gidiyor. Yani tel kifayet etmiyor. Bütün ordunun muhaberesine tabii kifayet etmez.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Arkadaşlar, mevzuubahis olan meseleyi tenvir maksadıyla bazı maruzatta bulunacağım Heyeti Celilenizi bir kaç zamandan beridir fevkalâde rencide eden, müteessir eden mesele, ordunun arzu edildiği veçhile ilbas ve bütün nevakısının ikmal edilmemesi meselesidir ve bunun bir çok esbap ve avamili münakaşa ve tenkit edilmektedir. Maruzatıma başlamazdan evvel şunu arz edeyim ki, Başkumandanlık bütün işlerle yakından alâkadar bulunmakta ve bunları takip etmektedir ve Başkumandanlık kanunu nazarı dikkate alınırsa muhatabı yegâne olarak yalnız Başkumandanı görürüz. Çünkü Başkumandan ordunun noksanlarını görür, vekillere ihtar etmezse mesuliyet doğrudan doğruya kendine aittir. Bu itibarla gerek Müdafaai Milliye Vekâletinden ve gerek Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâletinden istizaha lüzum yoktur. Bütün istizah doğrudan doğruya Başkumandanlık makamına aittir Böyle olmakla beraber şimdiye kadar Heyeti Celilenize saydığım vekâletlerden vuku bulan istizahatınıza Başkumandan tarafından hiç bir cevap verilmedi. İstizahta serbest bıraktı. Vekili mesulleri dahi Huzuru Celilenizde tamamen izahat vermelerini faideli addetti. Bundaki nokta; nazarı mutlaka bir makamı mesul etmek... cari mesailde tamamiyle Heyeti Celilenizi tamamiyle tenvir edebilmesiydi. Teferruat üzerinde Heyeti Celilenize daha ziyade izahat veremem. Belki ben o kadar izahat vermeye kalkıştım. Fakat Başkumandanlık, vekilleri istizaha çektirmekle hakikaten müsamahada bulunmuş oluyor. Çünkü Müdafaai Millive Vekili, yapılması mümkün olan şeyi yapmıyor, her hangi bir sebepten dolayı yapamıyorsa,..... Halbuki bunun aksine Başkumandan

kanî olursa Başkumandan o vekile mevkiini daha iyi yapabileceği bir zata terk veyahut Heyeti Âliyenizin huzurunda o vekilden şikâyet etmektir. İşte ancak böyle bir şikâyet üzerine Başkumandanlık vekilleri istizaha çekebilir. Bu maruzatımla görülüyor ki, Müdafaai Milliye Vekili yapılması lâzım gelen şeyleri yapmıştır. Bu maruzatımla görülüyor ki, Başkumandanlıkta hâsıl olan kanaat bu şerait dahilinde ve bu imkânsızlık ve bu müşkülât içinde pek de imkân ..... Mevzuubahis olan meseleleri üç noktada telhis ediyorum. Birisi; maaş meselesi mevzuubhis oldu. Yani ordular maaş alıyor mu, ne dereceye kadar alamamışlardır? Acaba ordudan daha çabuk maaş alan var mıdır? Bu noktaya efendiler, yakından yaptığım hesaplarla vahidi kıyasi olmak üzere bir rakam arz edeceğim. Görüyorum ki bütün Meclis ordudan Garp Cephesindeki ordu ve kıtaatı murad ediyor. Tabiî askerimiz yalnız bu değil. Başka taraflarda da vardır. Fakat hakikaten düşmanla temasta bulunan Garp cephesi için bendeniz de yalnız mütalâatımı buna hasredeceğim. Yakından yaptığım kısa ve zaruri hesap üzerine yalnız, Garp cephesinin zabitan ve efrat maaşı bir ay için 833 000 liradır. Diğer tetkik hülâsasında Garp cephesi kıtaatı temmuzdan teşrinievvel nihayetine kadar maş olarak üç milyon alacağı var demek oluyor. Takriben üçbuçuk dört aylık alacağı vardır. Yani Garp üçbuçuk aydan beri maaş almamaktadır. Dört aylık alacağı vardır. Yani Garp cephesinin maaşı verilememektedir. Hiç olmazsa memleket dahilinde bulunanların düşman karşısında bulunanlardan daha fazla maaş almamasını temin etmek için Maliye Vekiline adeta bir emir verdim. Garp cephesinden fazla hiç bir taraf muamele.... Fakat yine huzuru celilenizde yine itiraf edelim ki.... İnfaz etmekte israr edemedik. Çünkü Maliye Vekili bir gün bana dedi ki Meclis maaşını alacaktır. Ben de hakikaten arkadaşlarımı tazip etmek ve müşkilât içinde bırakmayı arzu etmezdim. Miktar büyük bir mani teşkil etmezdi. Fakat bunda bir takım mehazir bulunduğunu da nazarı dikkate alarak mümanaat edemedim. Bundan bir takım mahazir tevellüt ediyor. Heyeti Celileleri maaş alınca memureyn de istiyor. Ana da müsamaha edince Ankara'da bulunan memureyni askeriye de maaş.... cepheyi gösterdim. Fakat onların içinde öyle adamlar vardır ki meselâ top yapan, ve saire yapan fabrikanın müdürü vardır. Onlar da maaş alır. Yine Garp cephesinin muvafakatiyle geride bulunan mecruhine maaş vermek lâzım geldi. Hulâs bu emri tatbik edemedik. Bugüne kadar çalışıyorum. Bir tam maş değil, nefere birer lira vermek için, bir miktar para verdirtmek için 420 bin lira vermek lâzım geldi ve her gün yene Maliye Vekiliyle beraber para buldun mu diyorum? Para bulamıyoruz. Belki temin edeceği 450 bin lira ile zabitana dört aylık maşlarına mahsuben efrada da birer lira vereceğiz. Maaş meselesi böyle efendiler. Fkat memleket dahilinde belki dört ay maaş almamış ve belki daha fazla maaş almamış polis vardır, memurin vardır. Artık bunun tevzii nasıl olabileceğini ciddi olarak teemmül etmek lâzımdır. Almış olanlara hiç para vermiyerek bugüne kadar almış, öteki dört aya kadar para vermeyeceğiz desek, hazin bir sefalete sevk etmiş olacağız. Almış olanlara daha az vermek, almayanlara daha çok vererek telâfi etmek vardır. Gerek birinci tedbir, gerek ikinci tedbirin kabil olabilmesi için Maliyede para olmak lâzımdır. Onu Maliye Vekili izah etmiştir ve izah edecektir. Arz edeceğim mesele budur. Fakat hakikaten bizzat tesadüf... muntazaman maaş verilememekten dolyı heyeti zabitanı fevkalâde mütehassis olduğunu, veyahut olabilmesi ihtimali olduğunu söyledi. Bunu korkunç buldum. Yalnız kumandan arkadaşlarıma rica ettim. Bunu bir mesele yapmasınlar. Ordu niçin maaş alıyor, almıyor. Mebuslar niçin alıyor, geridekiler çok alıyor, mebuslar alıyor, ordu almıyor. Orduya vermiyorsunuz. Bu kelime çok tekerrür ederse pek fena olur. İmkânı maddisi varsa yapılacak bir şey yoktur. Hakikaten yapılacak... Dilimize dolamaktan tahaddüs edecek vahim neticeleri... ve o kumandanlara dedim ki; evet, ordu maaş almıyor, mümkün olduğu kadar para vereceğiz, ve her kanaat...

İkincisi ordunun ilbsı meselesi : Yani teçhizat ve sairesinden bahsetmiyorum. Efendim, Müdafaai Milliye Vekilinin öteden beri vermiş olduğu izahatta ve bilhassa bugün vermiş olduğu izahatta benim noktayı nazarımı... bir kerre bu son aya gelinceye kadar orduya birçok elbise verilmiştir. Meselâ, bu 76 bin kaput orduda var mı, yok mu, bu bir sene zarfında bu kaputları giymiş olanların kaçmış veya ölmüş olanları vardır. Hülâsa böyle bir rakam üzerine istinat ederek ordunun - ... sıfır farz etmek daha muvafıktır. - Fakat asıl bizim istinat ettiğimiz, hepimizin bel bağladığımız rakamlar son aylarda Müdafaai Milliyenin sipariş ettiği ve eline geçebileceğini tahmin ettiği ve onların yekûnuna bakılırsa (416 000) kat elbise sipariş olunmuştur. Fakat bu 416 000 siparişe mukabil Müdafaa Milliyenin eline geçmiş para beş yüz bin liradan ibarettir. Müdafaai Milliye Vekili bütün esbabı maniaya rağmen şimdiye kadar tedarik ettiği elbisenin miktarı 65 bin kadardır ve kaput olarak seksen-

iki bindir. Ariz ve amik hesap yapmayacağım. Müdafaai Milliye Vekâletinin eline geçebilen kısmı nazarı itibara geçebilmiştir. Ona mukabil seksenüki bin kaput ve saire ondan evvel beş yüz bin lira tamamen ele geçseydi ve tamamen sarf edilmeseydi bundan fazla elbise... asıl bizim nazarı dikkate alacağımız rakamlar daha büyüktür. Yalnız garp ordusunu nazarı itibara alarak 200 ve 250 bin insanı giydirmek mevzuubahis olmalıdır.

Üçüncü meseleye geçiyorum : Bugün Garp ordusunu arzu ettiğimiz veçhile ilbas etmek için bu Müdafaai Milliye Vekâletinin sipariş ettiği ve şimdiye kadar gelmiş ve bundan sonra gelmesi lâzım gelen rakamlar üzerine daha yüz bin kat elbise kaput filan koyması lâzımdır. Bu sipariş edilmiş olan elbiseler temin edilmekle beraber yüz bin kat elbise için para düşünmek lâzımdır. Efendiler, bunun hesabını yaptım. Efendiler, yalnız bu yüz bin kat elbise için beş milyon lira lâzımdır. Caket, kaput, çadır lâzımdır. Efendiler, seyyar ordu mevzubahistir. Taarruz mevzubahistir. Efendiler; bu fırsattan bilistifade Heveti Aliyelerini bu üçüncü nokta üzerinde bir hakikatten haberdar edeyim ve bu arz edeceğim hakikate nazaran gayemiz; mutlaka karşımızda bulunan Yunan ordusunu mağlup edecek derecede kuvvetli ve mücehhez ordu meydana getirmektir. Bu, gaye ile kendiliğinden tahassül eder. Halbuki her gün aldığımız malumata nazaran Yunan nizamı harbinde yapılan tadilât, yapılan teşkilât, ikmaller nazarı dikkate alınırsa bizim ordumuzda aynı derecede ikmali nevakıs..... Arkadaşlar, bunu da ariz ve amik tetkik ettim. Ordumuzu matlup dereceye isal etmek için, teçhizatı, elbisesi, eslihası itibariyle, cephanesi itibariyle bu teçhizatı itibariyle, kırk beş, elli milyon lirava ihtiyacımız vardır ve bu sözüm Basri Bey biraderimizin bir az..... yapılacak şey elli milyon liradır, bu para elimizde bulunduğu sırada fakat bunun da vakti zamanivle elimize geçmesi şarttır. İşte bu dakikada hiç olmazsa elli milyon liralık kredimiz olursa iki ay üç ay sonra karşımızda bulunan Yunan ordusunu ezecek ve illâ böyle iğne ile kuyu kazmak kabilinden şeylerle uğraşacak... Allah'tan rica edelim ve Cenabı Hak'tan daha iyi olmasını temenni edeceğiz. Bu kelimeyi ve bu derecei ihtiyacı şimdiye kadar hiç bir vakit Heveti Âliyenize bunu söylememek bir kabahat gibi telâkki edilivorsa söylemek de bir isabet olabilirdi. Benim için yani ordudan bahis, ordunun ikmal olunduğu bahsolunduğu zaman ordunun yalnız elbisesi için değil: ordunun maaşı için değil ve siresi için değil, yalnız silâhını topunu alacağız. Cephanesini alacağız, bunun için evvel ahir sizden elli milyon lira isterim. Maliye Vekili bunu düşünsün! Ve hepinizi ikna etsin. Başka çare yoktur. Bir defaya mahsus olmak üzere benim düşündüğüm şeyi arz edeyim. Bu parayı yani masrafı temin etmek için..... müşküldür. Onun için behemahal hariçten temin etmek mecburiyetindeyiz. Ve mecburiyeti tatmin için de Fransızlarla bir şey yapmaya çalışıyoruz. Diğer taraftan Rus dostlarımızdan bazı ihtiyacı temin etmeye çalışıyoruz. Bu mesaimizin ne zaman semere vereceğini tahmin etmek maatteessüf kbil değildir. Eğer Akşehir mülâkatımızda bizim üç milyon, on milyon ihzaratımız.... gösterebilecek kabiliyetimiz olsaydı efendiler, bütün siparişatı yapabilecektim. Hatta iki hafta zarfında yüz bin kat bütün teferruatiyle belki iki milyon. Fakat maatteessüf oradan Maliye Vekiline sordum, sonra istikraz mesaili mevzuubahis oldu. Ve hâlâ bahsolmaktadır. Bütün bu izah ve istizahlar vaziyet hakkında birbirimizi. fakat behemahal filan, filan adamı kabul etmek istersek bir şey çıkmaz... mümkün olan sayü gayreti sarf etmişlerdir. Alâkadaran. Bu şerait dahilinde daha fazlası müşküldür. Madde haline kalbolunduğu zaman bu değildir Netice zannolunduğu kadar sehil değildir. Maruzatım bundan ibarettir. Yani istizah fikrinden, havesinden sarfı nazar edelim ve bunun imkânlarını karıştırsın Bizi sık sık tenvir etsin onu ortaya koyalım tetkike çalışalım.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden böyle bir istizaha.. Başkumandan Paşa Hazretlerinin dokunduğu esasata dair arz.. bendenizce hayatî ve en mühim meseledir. Maaşat hususunda müsavat yoktur. İzahatı Paşa Hazretleri de bizzat verdiler. Müsavatsızlık bu memleket kurulalıdan beri temadi eden bir silsilei vakayidir. Aldığım zaman yoktu, şimdi gene voktur. Vekâlete geldiğim zaman merkezde hiç müterakim maaş voktur. Vilâyatı Şarkiye maaş almamıştı. Şimdi bu fasıla belki iki ay arasına girmiştir. İkisi arasındaki fasıla belki dörde kadar inmiştir. Çarei hasenesi... içerisinde imkânı yoktur. Çarei hakiki bol para ile mütedahil ... ve ondan sonra herkesi yürütebilmektir Def'aten kapatacak tedabir ele geçmedikçe tevazüne imkân... Paşa Hazretleri ordunun 3 - 4 aylık alacağı olduğunu vesaike ve malûmatı hesabiveve istinaden beyan buyurdular. İsmet Paşa Hazretlerinin bu mesaili konuşmak için buraya... Heveti Vekile arkadaşımızın hepsinin hatırındadır ki ikibuçuk milyon... şimdi buna yarım milyon daha ilâve edilmiş bulunuyor. Bunun miktarı azalmıştır. İhtimalki kıtalar arasında müsavat yoktur. İhtimalki kolordu-

lar arasında müsavat yoktur. Hatta buraya mecruhan veya süveri safire ile gelmişler gibi değil kolordular arasında dahi müsavat yoktur. Geçen seferki istizahtan itibaren hakiki para olarak Müdafaai Milliye emrine temin edilebilen paranın miktarı bir ay zarfında yani teşrinisanimin son günlerinde olmak üzere taahhüdüm veçhile (500 000) liradan başka yüzelli bin liranın ve Antalya'daki taahhüde karşılık olmak üzere yatırılan iki yüz yetmiş bin lira; binaenaleyh yekûnu dokuz yüz bin liradır. Mukavelâtın ifa edilmesinin paraların tebirinin tesiri vardır. Fakat bunun başka tesiri de vardır. Bilhassa Cami Beyin bu mukavele meselesi bilhassa bu yalnız bu para meselesi değildir. İtalyanlar taahhüdünü ifa etmeye etti, asıl arz etmek istediğim şey mali vaziyetimizdir ki, bunun muhtelif sebeplerinin bütün teferruatını Heyeti Celilenize arz ettiğimi hatırlıyorum. Son zamanlarda, senenin ilerlemiş olan son günlerinde dahi malûmat, daha iptidalarındaki noktai nazarımı teyit edecek vaziyettedir. Daima size yirmi, yirmibeş milyon lira... bugün de böyledir. Müsaade buyurursanız 37 bütçemizi Muvazenei Maliye Encümeniniz 37 senesinin tetkikatını ikmal etmiştir. Devairi mülkiye ve Müdafai Milliyeye verdiğiniz musaddak bütçesinin tahsisatının yekûnu yani muvazenei maliyenin devairi mülkiyeye....

RESAT BEY (Saruhan) — Maliye Vekili Bevefendinin 37 bütçesi hakkındaki mülahazatını tehir etmesini rica ederim. Encümen intaç etmiştir.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Devamla) — Hülâsaten söyleyeceğim, teferruatına geçmeyeceğim. Müdafaai Milliyenin talep ettiği 12 milyon liralık bir tahsisatı munzama vardır. Tahrip edilen memalike muavenet olmak üzere maliyenin koyduğu tahsisat vardır. Diğer 16 milyonluk daha bir tahsisat ki, yekûnu Müdafaai Milliyeye verdiğiniz pra tükenmiş olduğundan onun için... Muvazenei Maliye Encümeniniz kabul etmek lüzumuna karşı bütçe yekûn itibariyle (91) milyon liralık bir bütçe sene nihayetine kadar... 37 bütçesi. Varidat bütçesi hesap edilmiş yekûn olarak... şu halde 35 milyon lira bir açık karşısındayız. Muvazenei Maliye Encümeniyle hali temastayız. Yalnız Müdafaai Milliye Vekili Paşa son zamanlarda burada bulunmadığı için ihzar edilen bütçeleri bize daha verilmiş bulunmuyor. Varidat bütçesini de hazırladık. Eğer muhtelif devairin verdiği erkâmı bu sene 338 senesine ait olmak üzere Müdafaai Milliye bütçesinin yekûn erkâmından henüz haberdar değilim. Her halde yüz milyonu geçmesi lâzım geliyor. Tebşirat için çıkmadım. Derdi arz ediyorum. Varidat bütçemizi ikmal ettik. 8 senesi için varidatı muhakkakınız, kabul etmiş olduğunuz ve öteden beri tekâlif menbalarında her türlü ihtimalâtı nazarı dikkate alarak kırk sekiz milyon lira buluyorum. Bütün varidatımız bundan ibarettir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Aşar dahi dahil mi?..

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Hepsi dahildir. Önümüzdedir, iki ay sonra geliyoruz. Encümeninizde onüki ondört kadar tekâlifi cedide lâyihası vardır. Bunlar henüz kesbi katiyet etmiş şeyler değildir. Bunlar da bir zarureti maliye olmak ve memleketin ihtiyacına bir çare olabilmek üzere kabulünü nazarı itibara alarak 338 varidat bütçeniz 59 milyon lira olacaktır. Şimdi bu mesele bir gece arkadaşlarımız arasında mevzubahis olmuş, bütün üryanlığıyla... bendeniz aciz bir arkadaşınız olabilirim. Yaratmak kudretine malik değilim. Kanaatımı da söyleyeceğim. Mevcut menabiimize nazaran bundan fazla vergi koparacağımıza da kani değilim. Mesaisi, miktarı nüfusu malûm olan memleketimizden bundan fazla bir vergi koparmak fikrine de kani olanlardan değilim. 338 bütçemiz nihayet bu altmış milyon liranın içine sıkışmak mecburiyetindedir. Halbuki Müdafaai Millive bütçeniz, ordunun 37 senesinin hemen (9) ay zarfında müdafaanın iktisap ettiği vüsat ve cesamet itibariyle 37 bütçesini kabul ettiğiniz takdirde Müdafaai Milliye bütçesine koymak üzere aldığımız para - 37 esasını aynen kabul ettiğimiz takdirde yani (57) buçuk milyonluk - 12.5 milyon liralık tekâlifi munzamayı nazarı dikkate alıyorum... bütçesi olmak lâzım gelir. Bunun haricinde iki buçuk milyon... hep bilirsiniz ki tahakkuk eden varidatın tamamı senesi nispetinde tahsil edilmez. Hep bir açık kalır. Şu halde Müdafaai Milliye bütçenizi temin edebilecek 7 esasına göre temin edecek bir yekûn varidata... arzu ettiği gibi on milyon liralığı sene iptidasında tatbika konulduğu takdirde bunun karşısında ne yapacağız? Evvel beevvel bunu düşünmek, Heyeti Âliyenize müspet bir tedbiri arz etmek Heyeti Vekilenizin borcudur. Halledemediğimiz meselede gelip birlikte meseleyi halletmek için gelip Heyeti Celilenizle birlikte... diğer devaire paydos borusu çekmek lâzımdır. Öyle tenkisatta bulunacağız ki, bütçemizi ancak kendi menabii varidatımızla tevfik etmektir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Kabul değildir.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Kendi şahsım itibariyle Paşa Hazretleri son seyyahattan avdetten sonra bilhassa Yunan Ordusunun... ikmal ederek ilkbahara ilk fırsatta bir taarruz etmek

ihtimalfine... teçhizat ve nevakısı ikmal etmek için büyük bir paraya ihtiyaç olduğunu, para bulmak zaruretinden bendenizi haberdar etti. Mevcut menabiimizden çıkarmak imkânı yoktur. Zaten açıklı bir bütçe içerisinden çıkarıp yeniden vermek imkânı... bunun akla gelen yegâne çaresi bu levazım ve mühimmatı harbiyeyi bize temin edebilecek bir istikraz yapmak lâzımdır. Para vermezlerse mühimmatı harbiye şeklinde olsun takarrür edecek fiyat esası üzerinden kabul etmek zaruridir. Fakat bu da bir proje halindedir. Memlekette fevkaladeyi defaten izale edebilmek için, yani bir an evvel düşmanı çıkarıp memleketimizde sulhu tesis etmek için ve bir an evvel nihayet vermek için bu tedbirleri düşünmekten... maalesef Şarktan, Garptan bu vadide vukubulan teşebbüslerimiz henüz ümit halinde bile değildir. Binaenaleyh vaziyeti maliyemiz bu şekildedir. Bendeniz teşkilâtı Devlet, masarifi Devlet bu yükle bir sene daha gitmek imkânı... bu mikyas üzerinde yürümek şartiyle buyurun bir sene daha... esaslı icraat yapmak mecburiyetinde bulunuyoruz. Kendi kanaatıma nazaran pek az zaman zarfında yapmak mecburiyetinde bulunuyoruz. Teferruatı hakkında Heyeti Vekile arkadaşlarımızla görüşüyoruz. Bu menbaı varidatla yürümez. Memleketin yapmak istediği bir çok... vardır ki bunları yapabilmek için bu memleket ikiyüz milyon liralık, senevi ikiyüz milyon lirayı memleketin saadeti uğrunda gayet müfit... birbirinden daha lâzım olmak şartiyle ifası labüt olan ve yapılacak olan masarifin, talep olunacak hizmetlerin, bunların hepsinin lüzumuna, memleket için terakki edeceğine ümitvarım. Hatve atmak imkânı maddisi bizim için yoktur. Binaenaleyh memleketimize öyle bir şekil vermek mecburiyetindeyiz. Menabii varidatımıza muvafık. İstilzam edeceği masarifi umumiye kendi menabiimize hasretmek. Pek çok geçmeyecek bir yekûna baliğ olabilecek olan teşkilâtı Devleti esaslı bir surette değiştirmek lâzımdır. Bir kaç defa arz ettim. Geçen akşam da lâzım oldu. Gene tetkikatı maaş, tahsisat... denilen masrafı bütçemize giren yekûnlar ordu dahil olduğu halde (45) milyon liradır. 42 - 45 milyon liradır. Tabiî hepsi de dahil olduğu halde varidatı adiyemiz kırkbeş milyon liralıktır. Bittabi bu vaziyette evvelâ memleket memurin maaşatını günü gününe... mübayaatta bulunmayacak, tesisatta bulunmayacak memurine maaş verecektir. Yapılabilecek kısım tabiî memurin maaşatının karşılık kısmı olan paradan ifraz suretiyle yapılıyor demektir. Fiiliyatın istilzam ettiği tedahülü gâh maaştan yapıyoruz, gâh tahakkuk eden masraftan yapıyoruz. Bendenizce bu maaşı bu memleket veremez. Bu tahsisatı fevkalâdeyi bu memleket veremez ve bundan maada seferberlik zammı, cephe zammı,, makam maaşı, daha söyleyeyim efendiler, efradını beşer lira ve saire veremez. Gayrı kabili telif vaziyetlerdir.

EMİN BEY (Bursa) — Mebuslarına ikiyüzer lira veriyor. (Gürültüler)

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Binaenaleyh masarifi umumiyemiz az çok menabii umumiyemize göre şekli idarede tensikat, sistemlerde tebeddül, maaşatı bu derecelere indirmek... hiç olmazsa atiyi kurtarmak Beyefendi... aç kaldık diyorsunuz. Heyeti Celilenize takdim edileli yedinci aydır. Çalışmadığını söylemiyorum. Vakayi buna mani olmuştur. Muvazenei Maliyenin bu maddesinde yekûn maaş ve tahsisatın yüzde otuzunun katma dair bir madde vardır. Onu da arz edeyim, ki, tenkisi maaş teklif buraya gelen mazbata reddi mealindedir. Ruznamede dahildir. Bir haddi asgarisi vardır. Arz ediyorum. Müdafaai Milliye de Maliye de, Dahiliye de, diğer vekâletler de haddi asgariye inebilmek için ne yapmak lâzım gelirse kanun yaparak teklif halinde ortaya koymak mecburiyetindesiniz. Binaenaleyh gerek Müdafaai Milliye Vekili, gerek diğer vekâletler de bunlar atılmakla beraber maaşatı da, varidatı da, tahsisatı da tenzil etmek zarureti vardır. Altmış milyon liradan fazla on para temin edemem. Eğer bundan fazlasına... ben maalitiraf elini öperek bugün çekilirim.

(Dosyada mevcut ve nerede okunduğu tespit edilemeyen takrirler)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, ruznameye geçilmesini teklif eylerim.

28 Kânûnuevvel 1337
Erzurum Mebusu
Mustafa Durak

Riyaseti Celileye

Hasan Beyin vürudunda lâzım gelen malûmat alınmak üzere şimdilik bu müzakerenin kifayetini teklif eylerim.

Dersim Mebusu
Celâl

Maarif, Şeriye, Hariciye vekilleri ile Meclisi Âliden veya bu encümenlerle irşad encümenden icabeden zevatı bilintihap irşad meselesi hususunda esaslı bir teşkilât ihzar ve Meclise arzetmek üzere memur

kılınmalarını ve gayri resmi esaslı ve islâmi bir gazete ve neşriyat yapacak bir heyet intihabını teklif eylerim.

(Alınmadı)

Mersin
Selâhattin

1. Tevfik Rüştü Beyin teklifinin kabulu ile heyeti umumiyeye sevkine;

2. İrşat Encümeninin faaliyete sevki ve bu encümene Erkânı harbiye ve matbuattan birer aza terfiki.

(Nazarı itibara alındı).

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Madde 1. — Ordunun en mübrem ihtiyacından olan kaput ve elbisenin iştirası için Müdafaai Milliye Vekâletinden şimdiye kadar nerelere ve kimlerden müteşekil heyetler gönderilmiş ve bunlar ne miktar para verilmiş ve verilen mebaliğa mukabil ne miktar elbise iştira ve orduya irsal ve teslim edilmiştir?

Madde 2. — Bu heyete ne vakit gönderilmiş ve elyevm bunların nezdinde Müdafaai Milliyenin ne miktar parası kalmıştır?

Madde 3. — Şitanın şiddetle hükümran olduğu şu güne kadar ordunun bir kısmı mühimmi halâ kaput ve elbisesiz kalarak nakabili tahammül bir surette şedaidi şitaye maruz bulunduğu muhakkak olduğuna göre bu meseleyi mühimmei hayatiyenin şimdiye kadar ihmalindeki esbab nedir?

Madde 4. — Ordunun temini muvaffakıyatına başlıca hadim olan vesaiti nakliyesinden bir kısmı mühimminin sırf teseyyüp ve ademi takayyüt ve ihmal ile mahvü ifnâ edilmiş olduğuna nazaran elyevm vesaiti mevcude temini maksada kâfi olacak derecede ikmal edilmiş midir? Edilmemiş ise esbabının ikmaline ait ne gibi tedabire tevessül edilmiştir ve şimdiye kadar bu babtaki teşebbüsatın semerei ciddiyesi neden iktitaf edilememiştir?

Madde 5. — Orduya hakiki bir kudreti taruziyenin ifası ile düşmanı külliyen kahrul tedmir için ordunun ikmali lâzım gelen nevakısı neden ibaret ise Müdâfaai Milliye Vekilinin ve Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin hemen Meclisi Âliye alel-ifrat beyan eylemeleri muktazıdır.

Balâdeki suallere Müdafaai Milliye Vekiliyle Erkânı Harbiyei Umumiye ve Heyeti Vekile Reislerinin cevap vermelerini teklif eylerim.

Malatya
Lûtfi

Vaziyeti Maliye hakkında encümeni mahsusun hâsıl eylediği fikir ve malumatın encümen mazbatasına ilâvesi suretiyle Heyeti Umumiyeye arzını teklif eylerim.

18 . 12 . 1337
İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

İrşat iki suretle olur. Bilhassa âcilen bugün bizim memleketimizde yapabileceğimiz irşat manevi ve maddidir.

Manevi kısmı: Rüesai Mülkiyeye maksadımızı izah suretiyle umumi talimat verilir ve takip etmeleri mecburi tutulur. Bunlarda müftüler ve müdâfaai hukuklar vasıtası ile mahali ulemai islâm veya bu işi yapabilecek sair zevat vasıtası ile yaptırılmalıdır.

Maddi kısmı: Mahalinde hükümeti mahalliyenin adilâne icraatını temin etmek, halkı ızrar eden avamili ortadan kaldırmak, eğer bu mıntakada hariçten propagandanın gelmesi melhuz ise ve orada asayişsizlik mevcut ise hükümeti mahalliyeye yardım edebilecek en iyi vasıtanın şimdilik İstiklâl Mahkemesi olduğuna kaniim. Binaenaleyh müzakere kâfi ise hususatı sâlifeyi teklif ederim.

(Alınmadı)

18 Kânunuevvel 1337
Lâzistan Mebusu
Osman

Riyaseti Celileye

Ordunun takviyesi ve muhtaç olduğu teçhizat ve teslihatın ikmali mücerret para ile mümkündür.

Meclisi Âlinin vaziyeti maliyemizi bilmesi ve ona göre kati bir tedbir ittihaz eylemesi lazımdır.

Maliye Vekilinin tercihan vaziyeti maliye hakkında izahat vermesini teklif eyleriz.

Biga	Çorum
Hamdi	Sıddık
Trabzon	Üsküdar
Recai	(Okunamadı)

Lâzistan
(Okunamadı)

(Heyeti Umumiyece izahatın tekaddümü arzu edilmemiştir.)

(Encümen Maliye Vekilini dinleyecek)

Riyaseti Celileye

İngiliz'lerin vilâyatı şarkiyemize yapmış oldukları ve yapmak istedikleri propagandaya mukabele edilmek ve aynı zamanda bu havalide murakabe ve tefti-

şatı lâzimede bulunmak üzere havalii mezküre ahvaline bihakkın vâkıf ve bir mevkii mahsusa sahip bulunan Van Mebusu Haydar ve Genç Mebusu Dr. Haydar Beylerin memur edilmesini keyfiyetinin tahtı kararı alınarak Heyeti Umumiyeye arzını teklif ederim.

18 Kânunuevvel 1337
Bursa Mebusu
Operatör
Emin

Rıyaseti Celileye

Dahili, harici propaganda ve irşadın sureti icrası hakkında talimatname yapacak olan heyetin aynı zamanda cemaati islamiye teşkilatını da nazarı itibara almasını elzemdir.

Bu babta 12 senelik tecrübem neticesi olan malumatımı heyete arzetmek üzere takririmin nazarı itibara alınmasını istirham ederim.

Erzincan — Osman Fevzi
Siirt — (Okunamadı)
Van — Haydar

(Alınmadı)

Gerek dahili, gerek harici propagandalarımızda ittilâf yoktur. Bu meselenin icrası iki şekilde kabili icra :

1. Meclisten ve mütehassıs zevattan ait olduğu vekâletlerle tevhidi mesai edecek meselâ 5 kişilik bir heyetin mahsusun intihap ve tayini;

2. İçinde bulunduğunumuz vaziyetin devamatından olan propaganda işinin tanzimi meselesinin dahi esası kabul olunan harp komitesine tevdii:

Müzakere kâfi ise 2 suretten birinin kabul olunmak üzere meselenin reye vazını teklif ederim.

Nazarı itibare alınmadı.

İzmir
Yunus Nadi

Müfettişi umumilik teşkilâtının harp komitesine raptı tehlikelidir. Memlekette idarei askeriye tesisini istihdaf eyler. Müfettişi umumilik teşkilâtı ise ayrıca idarei, fenni bir teşkilât olacaktır. Bunun şimdilik masraf bahanesi ile tehiri, Müdâfaai Milliyeyi temin yolunda asayiş ve emniyeti memleketin muhakasını nazarı itibara almamak demek olurki bu kabi doğru değildir. Dahiliye Vekilinin noktai nazarını sormak doğru değil mi?

18 . 12 . 1337

ZEKÂİ BEY — Harp komitesinin teşekkülü hakkındaki proje hakkında muhalif mütalâa dermeyan eylemiştir. Vekillerin mesuliyetinin ref edildiğini beyan eylemiştir.

VASIF BEY — Tekâlifi Milliyeden nakledilmemiş hububat ve mevatdı iptidaiyei saireden Maliyeye müdevver kısım.

Müdâfaai Milliye Bütçesinden tediyesi zaruri bakiyei tahsisat nedir?

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	550
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	550
1. — Harp Encümeni fevkalâdesi teşkiline dair kanunu hakkında Hariciye Encümeni mazbatası.	*550:563*

Cilt : 15

135 nci İnikat, 1, 2, Celse

YÜZOTUZBEŞİNCİ İNİKAT

27 Kânunuevvel 1337 Salı

Birinci Celse

REİS : İkinci Reisvekili Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Ziya Hurşit B. (Lazistan)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hülâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZOTUZDÖRDÜNCÜ İNİKAT

26 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

İkinci Reisvekili Adnan Beyefendinin riyasetleri altında inikat ederek: Müdafaai Milliye Vekilinden üç istizah ve 17 sual takririnin ihtiva ettiği orduya ait hayvanatın telef olması, ordunun ilbas ve iaşesi ile alâkalı kısımları ve azayı kiram tarafından irad olunan sualler Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa tarafından cevaplandı ve teneffüs için celseye 5 dakika ara verildi.

İKİNCİ CELSE

İkinci Reisvekili Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikatla Erzurum Mebusu Salih Efendinin cephe gerisinde bulunan bir çok eshasa da istiklâl madalyası verildiğine dair mektubu üzerinde izahat vererek bunun vârit olmadığını ve askerlerin aileleri ile mektuplaşma imkânları temini hakkında alınan tedabir üzerinde Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa'nın izahatını müteakıp Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ordu mensuplarını maaşlarını vaktinde alamamaları espabını ve maaşların vaktinde tediyesinin temini imkânları üzerinde lüzumlu gayretlerin sarf edildiğini ifade ettiler. Maliye Vekili Hasan Bey Efendinin istizahın kendisini alâkadar eden kısımlar üzerindeki beyanatından sonra celseye hitam verildi.

Kâtip	
Reis	Lâzıstan
Adnan	Ziya Hurşit

REİS — Zaptı sabık mülâsası hakkında mütalâa var mı?..

Zaptı sabıkı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Harp Encümeni Fevkalâdesi Kanunu hakkında Hariciye Encümeni mazbatası.

REİS — Harp Encümeni fevkalâdesi kanununun esbabı mucibe mazbatasını okutuyorum.

Harp Encümeni Fevkalâdesi kanununun

Esbabı Mucibe mazbatası

Müdafaai memleketin istilzam ettiği umur ve hidematın en seri bir surette ifa ve ikmali etrafında Meclisi Âlide durûdıraz cereyan eden münakaşat ile bu bapta verilen takrirleri hulâsa ederek müsbet bir esası müzakere hazırlamak üzere Müdafaai Milliye, Dahiliye ve Hariciye Encümenlerinden teşkil buyrulan encümeni mahsusumuz üç günden beri tetkik ve tamiki ile meşgul olduğu bu esasa göre nihayet merbut kanun proiesini ihzar neticesine vasıl olmuştur.

Bu lâyihayı tanzimde amil olan nükatı nazar, müdafaai memleketin istilzam ettiği geriye ait bütün umur ve hidematı en müsmir bir şekilde tedvir ve takip ve mürakabe için bir Harp Encümeni fevkalâdesi teşkili esasında mütemerkizdir. Mezkûr encümenin müdafaai milliyeye müteallik hidematı tanzim hususunda tesiri derkâr olan bilumum vekâletler muamelâtının yalnız müdafaai memleket gayesi noktai nazarından en müsmir bir şekilde ve ahengi tam dairesinde te'lif ve tedviri için vekillerle de biliştirak ittihazı mukarrerat eylemesi ve zaten Meclisi Âliye mürettep salâhiyetler cümlesinden olan vekaletlere veçhei harekat ve icraat iraesi zemininde, fakat yalnız müdafaai memleketi istihdaf eden cihetlere münhasır olmak üzere esaslar ihzarı mucibi taide görülmüş ve vekâlet-

ler muamelâtının takip ve mürakebesi emniyesinin ancak bu şekilde yani encümeni fevkalâdenin vükelayı aidesiyle birlikte biliçtima müdafaai memlekete ait esayet üzerinde ittihazı mukarrerat etmesi sayesinde mümkün olabileceği derpiş edilmiştir. Kanun layihasında Harp encümeni fevkalâdesi namına verdiğimiz bu komitenin Meclisi Âlice sureti tefrik ve intihabı en ziyade alâkadar encümenlerden namzet gösterilmesi şeklinde tesbit olunarak bunda daha ziyade amelî ve kabili tatbik bir şekil aranmış ve üç ayda bir kere tecditleri esası da Meclisi Âlinin heyeti umumiyesinde müteeelli olan salâhiyet mürakabe ve icraya daha muvafık görülmüştür. Bu encümeni fevkalâdenin salâhiyetle. Başkumandanlık salâhiyetinin tearuz etmemesi için de esasen cephe gerisine ait hidemata maksur olacak encümen riyaseti icraiyesinin Başkumandan olan Meclis Reisi uhdesinde bulundurulması ve 5 teşrinisani 337 tarihli Kanun mucibince Başkumandanlık salâhiyetinin. Reis ve kumandanı müşarünileyhin icrayi riyaset edeceği encümen tarafından istimal edilmesi kabul edildiği gibi. vekillerin Meclise karşı mevki ve salâhiyetleri ile de telif için emri icra ve infazın vekili aidine racî olduğu ve encümenle vekiller arasında ihtilaf zuhur ederse. Meclisin hakem olacağı derç olunmuştur.

Bundan başka memleket dahilinde lüzum görülecek mahâl ve menatikda hidemat ve umuru mezkûrenin takip ve mürakabe ettirilmesi lâzım geleceği de düşünülerek encümenin kendi azası meyanından ve kifayet etmediği halde Meclisi Âliye bilmüracaa intihap edilecek olan azalar arasından taşraya murakıp göndereceği bir madde ile tesbit olunmuştur.

Bu encümeni fevkalâdenin göreceği işleri dikkat ve ehemmiyetle takip edeceği şüphesiz bulunan Meclisi Âlinin cereyanı umurdan muntazaman haberdar olabilmesi için de 15 günde bir kere Meclise arzı malûmat ve tafsilat olunması ve encümeni fevkalâde azalarının muntazaman temini devamı zımnında içtimaata iştirâk edemiyenlerin müstafi addedileceği yolunda bazı tedabir inzibatiyenin de derci faidesiz telakki olunmayarak bu maksatla kanuna iki madde ilâve olunmuştur.

Encümeni mahsusumuzda bu lâyiha zemininde cereyan eden müzakerat sırasında Harp komitesi azalarının Heyeti Vekile şahsiyeti meyanına iltihak etmesinin mi, yoksa etmiyerek Heyeti Vekileden ayrı ve Meclisi Âli namına Heyeti Vekile refakatında bir mürakabe heyeti halinde müstakil kalmasının mı şayanı tercih ve faydalı olacağına dair olan kısmı hayli uzun münakaşata zemin olmuştur. Bir kısım rüfeka Harp komitesi azalarının da Heyeti Vekileye iltihak etmesi lâzım geleceğini ve ancak bu suretle Vekillerle beraber bulunup birlikte ittihazı mukarrerat edebileceklerini ve mükarreratı mezkûre dairesinde emri mürakabede muvaffakiyet gösterebileceklerini teemmül ve bunun aksi halinde müessesatı mevcudei Hükümet haricinde ayrıca bir mürakebe unsuru ilâvesinin tedahulü vezaifi intaç etmek gibi bir mahzuru müstelzim olacağını münakaşa etmişlerdir. Encümeni mahsusu teşkil eden rüfekamızın ekseriyeti ise Harp komitesi azalarının Heyeti Vekile haricinde kalmasını ve selâhiyeti icraiyesinden ahzi mahiyet eden bir heyeti mürakabe halinde bulunmasını daha nafi ve Teşkilâtı Esasiyemizin ruhuna daha mülâyim görmüş ve müdafaai memlekete müteallik mesailin bütün vekâletlere müteveccih muktaziyatiyle taallukatını tespit edecek veçhelerin ihzarı ile bu esaslar üzerinde ittihazı mükarrerat için Heyeti Vekile ile veya mevzubahis olan maddenin taalluk ettiği Vekil ile içtimalar akdetmelerine bir mani olmadığını ve çünkü Teşkilâtı Esasiye müessesemize göre Heyeti Vekilede dahi ayrıca bir şahsiyeti icraiye mütecelli olmayıp icra kuvvetinin menbai intişarı Meclisi Âli olmasından naşi yine o Meclis namına vazifei mürakabe ile muvazzaf bir diğer Heyetin; yani işbu encümenin Heyeti Vekile karşısında veya Heyeti Vekilenin işbu encümen muvacehesinde mevkileri madun veya mafevk olmaktan uzak bulunduğunu ve ancak Meclisi Âlinin icra ve mürakabe vekilleri olmak üzere vazifeleri ayrılmış ve birlikte müzakerat için aralıkta içtimalar yapmalar bu vezaifin etem ve ekmel bir surette ifası maksadından mütevellit ve binaenaleyh işlerin ahengini temine matuf bulunmuş olduğunu mülâhaza eylemiştir.

Bundan başka tenvir ve irşat için memleket dahil ve haricinde muntazam teşkilât ile çalışmak lüzum ve vucubuna kail olan Encümeni Mahsus şimdiye kadar maalesef pek noksan bir şekilde tedvir edilen bu işler için daha esaslı bir zemini mesaî hazırlamak ve o dairede Vekili aitleriyle birlikte çalışmak üzere Meclisi Âliden bir heyet intihap ve tefrikini derpiş eylemiş ve buna dair bir maddei müstakil tedvin etmiştir.

Kanun Lâyihası

Madde 1. — Orduların takviyesi ve müdafaai memleektin istilzam ettiği bütün istihzarat ve imalât ve münakalat ile bu umurun tanziminde müessir olan sair Vekâletler muamelâtının en müsmir bir şekilde

ve ahengi tam dairesinde tedviri maksadiyle bir Harp Encümeni fevkalâdesi teşkil olunmuştur.

Madde 2. — Bu Encümeni fevkalâde Müdafaai Milliye, Hariciye, Dahiliye, Nafıa, Sıhhiye, Muvavenei Maliye ve İktisat encümenlerinden gösterilecek namzetler meyanından Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesince her üç ayda bir tecdit olunmak üzere intihap olunan on azadan terekküp eder. Meclisin reisi evveli Encümeni fevkalâdenin reisidir. Başkumandanlığın 5 Teşrinisani 337 tarihli kanun mucibince birinci maddede beyan olunan esasata müteallik salâhiyeti bu Encümeni fevkalâde tarafından istimal olunur.

Madde 3. — Emri intihap Müdafaai Milliye Encümenince altı, Hariciye ve Muvazenei ve Nafıa ve Sıhhiye ve İktisat Encümenlerince ikişer ve Dahiliye Encümenlerince de dört namzet iradesi ve bunlardan nısfının tefriki suretiyle vaki olur. Encümenlerin göstereceği namzetlerin o encümenlerde mukayyet olması meşrut değildir.

Madde 4. — Birinci maddede beyan olunan gayeyi temin için müstemirren meşgul olacak olan Encümeni Fevkalâde ledelicap ait olduğu Vekillerin huzur ve iştirakiyle de içtimalar aktederk bu noktai nazardan Vekâletlerin veçhei harekat ve icraatını ihzara ve bu dairede ittihazı mukarrerat ile takip ve mürakabeye memurdur.

Madde 6. — Encümeni fevkalâde mukarreratiyle vekâletler mukatı nazarı arasında zuhur edebilecek ihtilâfın mercii halli Büyük Millet Meclisidir.

Madde 7. — Harp Encümeni fevkâlesi, memleket dahilinde lüzum göreceği manatıkda müdafaai memleketin istilzam ettiği umur ve muamelâtı gerek kendi arasından aza göndermek, gerek Meclisten aza talep etmek suretiyle takip ve mürakabe ettirir.

Madde 8. — Harp Encümeni fevkalâdesi azasından mazeretle alettevali beş ve bilâmazeret üç içtimaa iştirak etmiyenler müstafi addolunur.

Madde 9. — Harb Encümeni fevkalâdesi, icraatından her onbeş günde bir Büyük Millet Meclisine izahat ve malumat vermekle muvazzaftır.

Madde 10. — İşbu kanun tarihi neşrinden müteberdir.

Madde 11. — İşbu kanunun tatbik ve icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Maddei Münferide — Memleket dahil ve haricinde Büyük Millet Meclisini âmal ve makasıdını neşir ve tamim ve efkârı umumiyeyi tenvir için Erkânı Harbiyei Umumiye Reisiyle Hariciye ve Dahiliye Vekillerinin ve Matbuat ve Posta ve Telgraf ve Telefon Müdürü umumilerinin de iştirak edeceği Meclisi Âliden müntehap beş azadan mürekkep bir irşat encümeni mahsusu teşkil olunmuştur.

19 Kânunuevvel 1337

Hariciye Encümeni Reisi	Mazbata Muharriri
Celâlettin Arif	Kâtip
	Amasya
Kâtip	Aza
Lâzistan	Lâzistan
Muhalifim.	Osman
Ziya Hurşit	
Aza	Aza
İzmir	Kozan
Yunus Nadi	Dr. Fikret
Aza	Aza
Mersin	Trabzon
Salâhattin	Recai
Aza	Aza
Genç	İstanbul
Dr. Haydar	Ali Rıza
Kâtip	Mazbata Muharriri
Karahisar	Trabzon
Memduh	Hüsrev
Müdafaai Milliye	
Encümeni Reisi	Aza
Memuriyette	Karahisarışarki
	Mustafa
Aza	Aza
Kângırı	Niğde
Behçet	Atâ
	Müzakeresinde bulunmamış
Aza	Kâtip
Yozgat	Kayseri
Süleyman Sırrı	Atıf
Mazbata Muharriri	Dahiliye Encümeni Reisi
Adana	Van
Haydar	Zekâi

ŞÜKRÜ EFENDİ (Kayseri) — Arkadaşlar; Encümeni fevkalâde malumu âliniz Fevzi Paşa Hazretlerinin esas noktayi ihtiva eden beyanatına binaen teşkil edilmiş idi. Encümeni muhtereme on, oniki maddelik bir kanun ile heyeti âliyenize geliyor. Hatırı âlinizdedir ki Paşa Hazretlerinin beyanatı iki şeyi ihtiva ediyor. Birisi İngilizlerin dahilen casus teşkilâtı ve bu teşkilâtın faaliyete geldiği - Şehit merhum fırka kumandanı Nazım Beyin buyurduğu gibi... Buna karşı Meclisi Âliniz tedbir ittihaz etmek

üzere işe başlamış idi. Düşmanın taarruz hazırlığına karşı Müdafaai Milliye, müdafaa hazırlıkları ve vesaiti ihzardan kasır bulunduğunu Fevzi Paşa Hazretleri burada söylemiş ve bunun için bu Meclis burada bu Encümeni fevkalâdeyi teşkil etmiştir. Halbuki Efendiler; Encümeni fevkalâdenin getirdiği kanun bu iki meselede iki esaslı derdimize hiç zerre kadar esaslı bir çareyi ben bu mazbatada göremiyorum. Hakikaten arada bir şey var. Müdafaai milliye makinesi yürümüyor, işlemiyor. Bunun için pek çok arkadaşlar şikâyette bulundu. İstizahlar, süaller devam etti. Bunları dinlerken (Bravo sadası) aşkolsun Meclis diye... sonra Refet Paşa Hazretleri çıkıyor kürsüye beyanatta bulunuyor. Doğru doğrudur. Bir de onu tasdik ettiriyor. Müdafaai Milliye makinesi işlemiyor. doğru işlemiyor.

İKİNCİ CELSE

REİS : Dr. Adnan Beyefendi

KÂTİPLER : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi açıyorum. Buyurun Yusuf Ziya Bey.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Muhterem arkadaşlar; Bendeniz... ilk temas ettikleri noktaya biraz temas edip geçeceğim. Bir istizah mevzuu vardı. O mevzu bu mevzua intikal etti. Nasıl olduğunu geçen celseleri tetkik ettiğimiz zaman anlarız. Nasıl kapandığını ise gördük. Binaenaleyh her ne olursa olsun bendeniz umit ederdim ki o mevzu kapanırken Refet Paşa Hazretleri bu kürsüye gelerek: bu mübhem vaziyetle ifayi vazife imkânı kalmadı. Benim için ne buyuruyorsunuz. O vakit Meclisi Âlinin haklarındaki itimadın derecesini anlarlar. Anlayacakları kanaat üzerine yaslanarak şanlı şerefli bu Meclisi Âliden alkış tufanı arasında çıkarlardı. Onu istemek onun hakkıydı, verip vermemek bize aitti. Maalesef böyle olmadı. Maatteessür tarafeyn mübhem bir vaziyet karşısında kaldı. Üç günlük hafi celselerin mütemadî mesainin mahsulu - üç gün yoksa da - kanaat ve... bir zerresi olan bu kanun lâyihasını, projesini bendeniz de kemali ehemmiyetle tetkik ve tahkik ettim. Bütün tahkikat ve tetkikatımla şu neticeye vasıl oldum. Aflarına mağruren arz ediyorum. Encümeni fevkalâde Meclisi Âlinin ihtisasat ve kanaatine tamamiyle nüfuz edememişlerdir. Eğer nüfuz edebilmiş, eğer tamamiyle kesbi vukuf etmiş olsalardı, Meclisin kanaatine tercüman olurlar, bütün esasata mugayir olan bu proje ile basit bir surette tetkik edildiği halde bütün mahiyetini bir kelime etrafında toplayıp mugayir esasata, hukuku esasiyeye, hukuku hâkimiyete mugayir, Teşkilâtı Esasiye kanununa serapa mugayir... hulâsa Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetine verilen hukuk ve salâhiyete mugayir, hukuk ve kavaidi intihabiyeye mugayir. Hulâsa baştan başa mugayir... karşı - aflerine mağruren arz ediyorum - hukuku esasiyeye fevkalâde vukufu malum olan bazı rüfekayı muhteremimizin imzasını ihtiva ediyor. Alınan o imzalara, bunun muhtevi olduğu ahkâma bakıldığı vakit acaba ben hatamı ettim. İntikal edemediğim bir nokta mı var, diye tekrar alettekrar tetkike mecbur oluyor. Fakat her tetkik ettikçe ayni akibet ile neticeleniyor. Yine bu proje Teşkilâtı Esasiye kanununun, Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkındaki lâyihai kanuniyeye karşı birer suretle müdafaa lüzumunu hisseden bazı rüfekayı muhtereminin de... insan o manalara baktıkça kendini suçlu görüyor. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkındaki layihai kanuniye mi, yoksa bu propemi Teşkilâtı Esasiye Kanununu mu? Tetkikat neticesinde kanaat getiriyoruz ki tahrip eden budur. Teşkilâtı Esasiye Kanununu müdafaa edenler ümit ederim ki bu kanuna karşı da müdafaa ederler. Yine bu vesile ile arz edeceğim ki bu proje teşkilini tasavvur ettiği harp encümenine Reis Paşa Hazretlerini Reis gösteriyorlar. Bendeniz diyeceğim ki Reis Paşa Hazretlerini her encümene, her yapılan şeye Reis göstermesi doğru değildir. Bir takım kıyasî teşbiherle yüksek mevkii rencide etmiyeceğim. Çünkü kanaatıma göre her hangi bir teşbih, doğru bir teşbih, doğru bir kı-

yas olamaz. Bunun için kanaatıma, kaideye istinaden arz edeceğim, Reis Paşa bu Meclisi Âlinin Reisidir. Başkumandan ve Heyeti Vekilenin Reisi tabiîsi olabilir. Fakat teşekkül eden bir Encümen, teşekkül eden bir grupun Reisi olamaz. Reis Paşa Hazretleri bu Meclisi Âlinin Reisi olmak dolayısiyle hepimizin Reisidir.

Hepiniz kendilerine merbut iken ayrı mahsusan bir grup toplamak, mahsusan aza toplamak ve ayni hisle merbut olanları hariçte bırakıp o grupa Reis olmak, bunlar yapılmazdan evvel düşünülecek şeylerdir. Bu, kalplerde bir iz bırakır, bunlar hissiyat meselesidir. Fakat mevkii içtimaimizde fevkalâde yeri vardır. Bunun gibi teşekkül edecek Encümeni Fevkalâde Reisliğine Paşa Hazretlerini Reis göstermek mahzur tevlit edebilir. Meselâ olabilir ki bu kanun kabul edilir, olabilir ki bendeniz o encümene aza olarak intihap edilebilirim. Yarın mühim bir mesele karşısında kanaatımı tatmin edemem. Fakat muhalif kalıp hakkımı istimâl ederken korkarım ki hissi hürmetimi rahnedar edeyim. Korkarım ki Paşa Hazretlerinde bir tesir bırakayım. Reis Paşa Hazretleri, o kararı imza eder, Meclisi Âli muvafık bulmaz, reddeder. Paşa Hazretlerinin muvafık bulduğu meseleyi reddetmek doğru mudur? Bunlar mesaili haliye ve istikbaliyemizde birer meseledir. Düşünülecek birer meseledir. Bu, bendenizin sırf kanaatımın mahsulü dür. İhtimalki hata ediyorum. Fakat hata, sevap hatıra gelen şeyi söylemek, söylememekten daha iyidir. Söylenen şeyler belki, belki bir tesir kabul eder. Bunun için böyle şeyler yapılmazdan evvel düşünmek iyidir. Yine müsaadenizle asıl sadede gireyim. Şayanı dikkattir ki, Heyeti Vekileden bir ikisi istisna edildiği halde bütün Vekillerin vazife ve selahiyeti harp ile alâkadar ve her hangi taraftan çekilse vazifeden bütün vekillere veche tayinini teşekkül ettirecek Encümeni Fevkalâdedir. Bu suret ve vazife ile Teşkilâtı Esasiye Kanununun Meclisi Âliye bahşettiği bütün hukuk ve selâhiyeti nezediyor. Yine bu suret ve vazife ile kuvvei icraiyesini nezederken bu suret ve bu vesile ile Meclisin kuvvei teşriiyesini de nezediyor. Şayanı dikkattir ki bütün Vekilleri Meclisi Âlinin nüfuz ve hakimiyeti karşısından alarak nüfuz ve hakimiyeti üç beş arkadaşımızın eline, daha doğrusu emrü kumandayı veriyor. Yine şayanı dikkattir ki Meclisi Âli namzetler meselesinde hukuku hakimiyeti takyit kendisini o kayıttan kurtarmak için her gün her vesile ile çalışırken bu proje o hukuku aynı suretle encümenlere vermekle daha başka türlü.... İşte bu proje bir taraftan tecrit, bir taraftan reddediyor. Binaenaleyh eminim ki hukukunu, selâhiyetini her gün her vesile ile kıskanan ve etrafta beliren kâffei harekâta karşı kıskançlık izhar eden bu Meclisi Âli ne hakkını, ne hukukunu, ne de salâhiyetini, velev muvakkat olsun kimseye vermeyecektir. Hiç bir arkadaşımıza velev muvakkat olsun, vermeyecektir. Bu mahiyeti ihtiva eden bu kanunu hududu haricine çıkaracak, vazifesine, salâhiyetine olan aşk alâkasını bir defa daha ilân ve ispat edecektir.

Efendiler, bu kanunu derin bir surette tetkik olunduğu zaman görülür ki ince ince esasatı, fevkalâde bir mahiyeti havidir. Fakat bilmem ki fevkalâdelik bu Meclisi Âlinin kanaatı esasiyesi ile kabili tevfik midir? Fevkalâdeliğe maziden misal getirilebilir. Fakat maziden misal getirilirken fevkalâde usulü de hazırlamalı, fevkalâde ahval ve harekât da hikâye edilmeli, hatırlatmalıdır. Binaenaleyh mazisi ile alâkasını kesmiş, yahut mazisine karşı şimdilik gözlerini yummuş fevkalâde harekâtın tevlit ettiği elim cereyanlara karşı ruhunda elim hissi nefret duymuş, artık üç, beş kişinin emrini, kumandasını dinlememeye azmetmiş, yalnız kendi kendisini dinlemeye, yalnız kendi kendisinin efendisi olmaya ahdetmiş bir milleti tekrar fevkalâde cereyanlara sürüklemek muvafık olmayıp zannedersem günah olur. Efendiler: bu kanun, bu proje kabul edildiği anda Meclis muvakkaten olsun hâkimiyetinden tecrit olunuyor. Bu kanun kabul edildiği halde son olarak bir madde olarak ilâve ediyorum. Heyeti Celilenizin takdiratına bırakıyorum. Binaenaleyh kanun reddedilirken mesaili hayatiyemizin de ihmal edildiği kanaatındayım. Bunun için yapılacak en kısa, en doğru tarik yine Teşkilâtı Esasiye Kanununa müracaat etmek, Vekillere veçhe tayin etmek ve mürakabe hakkını encümenlere vermek. Bunu tatminen ya nizamnameyi tadil, yahut yine Teşkilâtı Esasiye Kanununa bir iki madde ilâve etmektir. Mahaza evvel be evvel müsareaten yapılacak bir şey varsa o da Müdafaai Milliye Vekiline, esas bir veçhe tayin eylemek, siyaseti dahiliyemizi halkın isteğine ve halkın ruhuna, halkın ananesine göre tanzim ve takviye eylemek, siyaseti hariciyemizi Fevzi Paşa Hazretlerinin son beyanatı aliyeleriyle pek zengin bir şekle düştüğünü anladığımız siyaseti hariciyemizi hakiki ve katî hareketlere ait oldukları Vekillere göstermek, diğer Vekillere sıra ile veçhe tayin etmek ona göre asıl hedefe tedricen olsun yetişmek.

ZEKÂİ BEY (Mazbata Muharriri) (Adana) — Efendim; evvelâ şunu arz etmek isterim ki harp Meclisi fevkalâdesine ait maddelerle tenvir ve irşat maddei müstakille ayrı ayrı şeylerdir. Gerçi Fevzi Paşa

Hazretlerinin geçenki celsatı hafiyede burada vukubulan beyanatı münasebetiyle uzun uzadıya devam eden münakaşatta bu mesele de mevzuubahis olmuş. Yani irşat ve tenvir meselesi de mevzuubahis olmuş ve anın için Encümeni mahsus her iki meseleyi ayrı ayrı tetkik ederek bir esbabı mucibe ile birisini maddeı müstakile halinde, diğerlerini de kanun lâyihası halinde tespit etmiştir. Zannederim ki, bunları birbirine karıştırmayarak meselâ evvelâ harp meclisi fevkalâdesi hakkındaki meseleyi müzakere edelim. Bu meseleyi ayrıca konuşalım. Fakat Afyon Karahisar Mebusu muhteremi buyurdular; o münasebetle bendeniz de arz edeceğim bir kere ve kendilerine iştirak eden Basri Beyin ifadesiyle encümenin istihdaf ettiği maksat arasında hiç bir fark yoktur. Biz de kendileriyle tamamen beraberiz, hem fikriz. Memleket dahilinde İngilizlerin ve yahut başka düşmanlarımızın ekmekte oldukları fesat tohumlarının kabiliyeti temennüvünü imha için buyurdular. Evvelâ hükümetin halkla, ahali ile beraber, ahalinin hissiyatıyle kanaatleriyle beraber bizzat amil olması ve hükümeti temsil eden eşhasın dışarıda, memurların ve sairenin yapacakları... evvelâ kendi nefislerinde tatbik etmek sureti ile halkla... mümkündür. Bu doğrudur ve tabiidir. Illâ başka suretle yapılacak, ve illâ vukubulacak nesayihin, tenviratın, irşadın... memleketimiz dahilinde meselâ müskiratı şeri şerif de menetmiştir. Kemali şiddetle yapılmalıdır. Bunlarda yapılmalıdır. İrşadın ve tenvirin memleket dahilinde müessir olabilmesi için hiç şüphesiz bu da lâzımdır. Gerek memleket dahilindeki irşat ve tenvir ve gerek memleket haricinde Büyük Millet Meclisinin âmal ve mekasıdını.... yapılacak olan teşkilâtın ve şimdiye kadar Meclisi Âliden intihap edilmiş irşat encümenleriyle, yahut Müdüriyeti Umumiyesinin himmetiyle semerebahş olmadığı görülmüş olmalıdır ki geçenki beyanatiyle Fevzi Paşa Hazretlerinin herhalde bu kelime üzerine daha ziyade celbi dikkat eden rüfekanın verdikleri takrirler kabul edilmiş ve bu mesele daha ehemmiyetli bir şekilde encümeni mahsusa havale edilmişti İşte Encümeni mahsus bunu daha ... edebilmek için cereyan eden müzakerede nihayet Meclisi Âliden tayin olunacak beş kişilik bir heyetin Dahiliye, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, Posta ve Telgraf Müdiri Umumilerinin de iştirakiyle bütün mukteziyatını tespit ederek, münakaşa ederek takip etmesine kani ve bu maksatla bu maddeyi tespit etmiştir ve bu maddenin müzakeresinde Şeriye Vekilinin de bulunması lâzımdır. Onu bizde ilâve ederiz. Daha başkalarının bulunması iktiza ederse onlar da bu madde Heyeti Celilece tetkik edilirken onlar ilâve edilir, Binaenaleyh bu meseleyi müsaade ederlerse bu kadarla iktifa ederek asıl mevzuubahis olan Harp Encümeni fevkalâdesi kanununa nakli kelâm edelim. Malumu alileridir ki Fevzi Paşa Hazretlerinin geçenki celselerde vukubulan beyanatı münasebetiyle bir kat daha teheyyüç gösteren Meclisi Âli memlekette Müdafaai Milliyenin istilzam ettiği hususatı daha seri, daha müsmir, daha faydalı bir şekilde ifa edebilmek için Meclisi Âlide mevcut olan salâhiyeti icraiyenin binnetice hâsıl ettiği ve umumuza teşmil ettiği mesuliyet dolayısıyle bu mesele etrafındaki nukatı nazarını dört madde üzerinde tespit etmişti. Birisi şimdiye kadar vaki olmuş olan sui istimalâtın mesul tutulması idi. İkincisi bundan sonra sui istimalât vaki olmamasını temin edecek yani iş işten geçtikten, fenalık görüldükten sonra, memleketin başına maazallah felaket geldikten sonra, mesullerin muhakemeye verilmesi, ileride maksat hasıl olmayacağını nazarı itibara alan Meclisi Âli fenalık hasıl olmaksızın işe vaziyet ederek fiilen o fiilin sahipleri üzerinde vazifei mürakabeyi yapacak ayrıca bir Heyeti mürakabe teşkil etmesi, üçüncü meselede bu heyeti mürakabenin burada merkezde bilhassa Müdafai Milliyede ifa edeceği hidemattan başka yerde mülhakatta bütün şuabatı icraiye üzerinde bu murakaba ve teftişi temin edebilmek için ayrıca mülhakata devairi intihabiyeye göndermek suretiyle velhasıl Meclisi Âlinin intihap edip göndereceği azalar vasıtasiyle mülhakatta vukubulan muamelatı cezaiyeyi bilhassa cephenin geri hizmetlerine müteallik ve daha ziyade Müdafaai milliyeye ait olan.. bu suretle seyyar heyetler teşkili maddesi idi Dördüncü mesele de bu tenvir ve irşat meselesi idi. Bunlar Heyeti Celilenizde... sonra bu bapta verilen takrirler teşkil edilen Encümeni mahsusta tasnif edildi. Bu meyanda müdafaai memleketin o esas üzerine müzakerat cereyan etti. Bu meyanda bilhasa müdafaai memleketin istilzam ettiği umur ve hidematın müsmir bir şekilde görebilmek için işlerin mayetevakküfü aleyhi olan para hakkında, memleket vaziyeti maliyesi hakkında Maliye Vekilinden Encümeni mahsus izahat talep etti. Uzun uzadıya izahat talep etmek ihtiyacında bulundu. Ayrıca Maliye Vekili Beyefendi dünkü celsede burada Heyeti Âliyenize de izah ettiği vechile varidatı devletin nihayet elli milyon lirayı tecavüz edemiyeceğinden halbuki masarifin bilhasa gelecek seneye ait Müdafaai Milliyeye bütçesinin bu elli milyon liranın iki misli mertebesinde olduğundan ve devari saireye ait olan bütçenin

büsbütün açıkta bulunduğundan ve netice itibariyle buyurdular ki Heyeti Âliyenize de burada aynen tekrar etti, bir Devletin vaziyeti maliyesi... Telif edilmezse, teşkilâtı idariye vev sairesi teşkil olunmazsa felâketi müeddi olabilir. Filhakika her memleket kuvayi maliyesini bünyei içtimaisini onun medarı kıvamı olan vaziyeti maliye ile tespit etmek mecburiyetindedir. Şu halde bunu zaten nazarı itibara almış olan Meclisi Âli en ziyade mürakabe heyetini teşkil ile bilhassa Müdafaai Milliyede ve eğer varsa diğer devairde mümkün oldukça müdafaa ederek emri tasarrufu temin etmek ve daha az memurla daha çok iş görebilmek imkânı varsa bunu bizzat tetkik ve tahkik ederek yakin hâsıl etmek için bu mürakabe heyetini memur etmek, tayin etmek lâzım geleceğine kanaat getirmiştir. Daha evvelki celselerde Başkumandan Paşa Hazretlerinin de vuku bulan beyanatında Meclisi Âlinin mükerreren izhar ettiği arzuya binaen Ahzı asker dairelerinin ilgası maddesi mevzubahis olduğu gibi menzillerde ve geri hidematta istihdam edilen ve lüzumundan fazla olduğu iddia edilen zabitlerin de cephede istihdam edilmesi yolunda bazı mütalâalar dermeyan edildi. - Bu mütalâalara Başkumandan Paşa Hazretleri - takip ediyoruz eğer tasarruf imkânı varsa tasarruf edelim. Hatta cephe kumandanı İsmet Paşa Hazretleri de bu fikirdedir, kanaatını o ifadelerle bir kat daha teyit ederek filhakika vaziyeti maliyenin bu şekline nazaran madem ki bu işi mutlaka görmek mecburiyetinde bulunuyoruz ve inayeti hakla düşmanı önümüzden denize atmak mecburiyetinde bulunuyoruz, o takdirde paramızın olmadığını, hariçten para bulmak imkânı şimdilik bulunmadığına göre bu işi de şimdilik görmek... Eğer israfat varsa yapılacak başka bir teşkilâtla, daha az memurlar görmek mümkün ise bunu tespit ederek tayin etmek ve bütün devairin en ziyade müdafaai memleketin istihdaf ettiği gayeye sevk edebilmek için bu hususta kanaatı kâmile hâsıl etmek vazifei icraiyesini daha doğru ifa edebilmek için böyle bir heyeti mürakabeyi gerek merkezde ve gerek hariçte teşkil ve tesis etmek lüzumuna kani olduk. Encümeni mahsusla işte bu nokatı nazarı tetkik ettikten sonra bir harp encümeni fevkalâdesi namını verdiğim bir encümen vucude getirdik. Bazı hatip arkadaşlarımızı, ezcümle, Ziya Beyefendi buyurdular ki mahiyeti Meclisi Âlinin salahiyeti icareiyesini takyit etmektedir. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza mugayirdir buyurdular, encümeni mahsus bunu. Zannetmektedir. Meclisi Âlinin salahiyeti icareiyesini takip etmek değil hatta şimdiye kadar mevzu olan kanunlara ve müteamil olan eşkâle nazaran mühmel kalmış olan bazı cihetleri de Meclisi Âlinin salâhiyetini teyit... Müsaade buyurun, çünkü Heyeti Vekile vezifine dair bir kanun var. O kanunda Heyeti Vekile azaları arasında ihtilâf zuhurunda hakem Meclisi Âli olacaktır, denilmiştir. Salahiyetini istimal ediyor demektir. Fakat Başkumandanlık kanununda bu mesele mevzubahis Meclisin salahiyeti icraiyesinin Başkumandan Paşa Hazretleri, istimal edilmesini tecviz etmiştir. Binaenaleyh bugün mevcut olan müessese ve doğrudan doğruya Vekillerden herhangi birine Başkumandan Paşa Hazretleri emir vermek ve o işi icra ettirmek salahiyetini vermiştir. Heyeti Vekileden herhangi birisiyle vukubulacak ihtilafda Meclisin hâkem olacağı meselesi yoktur. Şimdiye kadar mevzuatı kanuniyemizde yoktur. Tespit edilen bu kanun lâyihası bilhassa bunu tespit etmiştir ki bir kere Başkumandanlık salahiyeti bir şahıs uhdesinde iken alınmış. Burada sarahaten zikredilmektedir. Başkumandanlık beyan olunan esasata müteallik salahiyeti bu encümeni fevkalâde.. Birinci madde ki. Orduların takviyesi ve Müdafaai memleketin istilzam edeceği bütün ihzarat.. Müessir olan sair vekâletler muamelâtının ahengi tam. İşte bu hususiaki Başkumandanlık salahiyeti encümeni fevkalâdeye intikal... Heyeti Celilenizin intihap edeceği 10 âzâ ile Baş... intikal etmiştir ve intikal ettikten sonra da Heyeti Vekile ile.. Yani on kişiden mürekkep olan bir heyete intikal etmiştir. Heyeti Vekile o heyet arasında zuhur edecek ihtilâfın mercii halinin Meclisi Âli olacağı kezalik tespit edilmiş idi. Salâhiyeti mutlaka Vekili âliye verilecek, emri infaz ettirmek yani kanunen tespit edilen salâhiyeti Vekili aidine... Heyeti Vekile arasında zuhur edecek ihtilâfın mercii. Başkumandan Paşanın anı zamanda Heyeti Vekilenin Reisi tabiisi... Efendim belki Meclise gelebilse idi fakat herhalde daha fazla tasrih edilerek Başkumandan Paşanın cephe gerisine ait olan salahiyeti bu encümene tevdi edilmiş ve zuhur edecek ihtilâfın mercii halli Meclisi Âli olacağı tespit edilmiş olmakla zannederim ki Meclisi Âlinin salahiyeti daha ziyade muhafaza ve takviye edilmiştir. Sırrı Beyefendi buyurdular ki Başkumandanlık müessesesi mevcut oldukca bu kanuna lüzum yoktur, izaei vakittir, israftır buyurdular. Filhakika Başkumandanlık kanunu mevcut oldukça ayrıca ona muarız yeni bir müessesenin ihdasına lüzum yoktur. Fakat bunu o şekilde anlamamalarını rica ederim. İzah edeceğim. Bu Encümeni mahsus Başkumandanlığa ait olan, bilhassa cephe gerisine ait olan salahiyetlerin bu encümende istimal edilmesine karar verilmiştir. Yani Başkumandanın şahsın-

daki... bu Meclise izafeten yani bu Encümeni fevkalâdeye izafeten intikal etmiştir. Mutlaka burada bir heyetin bulunması lâzım geldiği için... ve fakat 11 kişinin arasında bir reye sahip bulunuyorlar. Paşa Hazretleri buna kendileri muvafakat etmişlerdir. Onda fayda görmüşlerdir. Çünkü cephede bulundukları zaman cephe gerisindeki hidematın... Mutlaka burada bir heyetin bulunması lâzım geldiği için, fakat devair arasında vukubulmakta olan bir çok ihtilâfın nihayet tomarlarla kâğıtlar teşkil ederek hal ve fasl edilemeyerek... Encümeni mahsus bu işi tetkik ederken Vekili aidinden eşitmiş idi. Binaenaleyh böyle halledilemeyen ve uzun zaman süren ihtilafatın bir an evvel mahallinde, işin başında bulunarak hal ve fasl edebilmek ve Vekili aidiyle beraber Efendim onu müzakere ederek... cihetinde Encümeni mahsus fayda tasavvur etmiştir. Zannolunmasın ki bu teşekkül edecek harp fevkalâde encümeni Hükümetin yani Heyeti Vekilenin, hükümetin icraatına müdahale edecektir. Bittabi Heyeti İcraiye başkadır. Vazifei İcra doğrudan doğruya onlara aittir. Emrimüakabeyi muntazaman ifa edebilmesi kararını Vekil... mevzubahis olan mesele herhangi mesele ise onu Vekili aidiyle beraber istişare etmek ve yine sureti icrasını o kararın icrasını yine Vekili aidine bırakmak ile kabil olacaktır. On kişiden mürekkep olan harp encümeninde bulunduğu esnada varidi hatır olur ki kendisine tahmil edeceği vezaifi, ittifakla kendisine tahmil edecekleri vazifeyi... O takdirde mesuliyetle kabili tevfik değildir. Bu noksanı ikmal etmek için encümeni mahsus bir madde ihdas etmiş ve demiktir ki eğer şayet Vekili aidiyle harp encümeni arasında bir muaraza varsa ekseriyete ittiba mecubur olmayarak keyfiyeti Meclise arzla Meclisin kararını alabilmek salâhiyetini haizdir. Binaenaleyh Meclisi Âli Vekâletlerde cereyan etmekte olan muameleden esnayi müzakerede... Emrivaki halini aldıktan sonra burada fenalıklar araştırmak itimatlar ve ademi itimatlarla, efendim mazallah fenalık olup bittikten sonra fenalığı aramakdansa, doğrudan doğruya devairi aidiysinde kendi mürakıplarını bulundurarak bil istişare buradan işleri tanzim etmekten başka bir çare henüz yapılmakta iken en müsmir bir şekilde... Ancak bu tariki ihtiyar etmekten başka bir çare bulamamıştır. Maksat budur. Bu izahata nazaran... (Müzakere kafidir sesleri.)

REİS — Nizamnamei dehili mucebince maddelere geçilmesine kabul edenler...

ZEKÂİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun söyleyeceğim.

ZİYA BEY (?) — Maddelere geçilmesinin reye vazını teklif ederim. (Gürültüler.)

REİS — Şimdi efendim müsaade buyurun. Bu ciheti reye koyayım. Maddelere geçilmesini reye koyduğum zaman kabul edilmediği takdirde ret edilmiş demektir. Efendim, şimdi dikkat buyurunuz. Efendim zaten karar vardır. Encümen matlup derecede ya ifayi vazife etmiştir, ya değildir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ret olunursa gine encümene iadesi lâzım gelir, Bütün ret olunmaz. Fikir bakidir. Üç gün müzakere cereyan etti. Encümene iadesini..

REİS — Boşuna yoruluyorsunuz Hüseyin Avni Bey....

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) — Tekrar Avni Beyin dediği gibi encümene gitmelidir itiraz olunan esasat tanzim edilsin. (gürültüler)

REİS — Heyeti umumiyesi hakkında arkadaşlar söz aldı. Heyeti umumiyesi hakkında müzakere istiyor musunuz? Rica ederim başka olmaz.

Maddelere geçilmesini kabul edenler el kaldırsın.. kabul etmiyenler el kaldırsın.. maddelere geçilmesini kabul edenler ayağa kalksın... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir. Maddeye geçildikten sonra celsei alenîyede müzakere ederiz. Heyeti aliyeniz de kabul etmişti.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Meclisi Âlinize vaki olan teklifim şu tarzda idi. Harice karşı gizli kalması lâzım gelen mevaddı ifşa etmiyeceksek aleni celseye geçelim.

REFET PAŞA MİLLİ MÜDAFAA VEKİLİ (İzmir) — Bey efendiler, şimdi hafi celsede müzakere ettiğimiz bu kanunun lehinde ve aleyhinde pek mühim şeyler söyledik. Alenî celsede bu kadar mühim bir meselenin müzakeresini iyi bulmuyorum. Bunu heyeti Âliyenize arzetmek benim vazifemdir. Hükümetin zaafı, aczi vardır. Bunları açık söylemek doğru değildir. Burada kanun müzakere edilsin merasimi bilamünakaşa aleni celsede yaparız. İstizah meselesi varken bir vekil sıfatile söz söylemekte biraz düşünüyorum. Bir Vekil istizaha davet edilirse ya itimat ve yahut ademi itimatla neticelenir. Vekâlet nizamnamei dahili mucibince hemen hemen açıktır. İstizah varken orta yere bir kanun müzakeresi soktuk. Müdafaai Milliye Vekâletinde birçok fena şeyler vardır. Bunu ben de biliyorum. Bunun daha ziyade temadisi doğru mudur, değil midir? Kararınızı veriniz. Benim de gerek kendime gerek kendi şahsıma, gerek vazifeme dair birçok mütalaalarım var, ben

de çalışmak mecburiyetindeyim. Meclisi Âliniz Nasrattın hocanın hakimliği mevkiinde kalıyor. Haklısın Hasmettim. Müddei aleyh geliyor Haklısın hükmettim. Üçüncü birisi geliyor, Hak taaddi ediyor. Sen de haklısın. Evet, Meclisi Âlinizin böyle bir mevkide kalmasının esbabı nedir. Bendeniz bunu kendime mahsus zihniyetimle, bir köylü zihniyetiyle düşündüm. Medrese mantıkıyle de ayar ettim. Malumu aliniz Müdafaai Milliyeye ait, harp mesailine ait malumatı sabıkam şu sarığımdan istidlal olunur zannederim. Daraba Zeydün Amren, misalını öğrendiğim zaman Zeyt Amre karşı mudarabada muzaffer olmuş, bunu anladım. Zeydin Amre karşı esbabı zaferini temin eden şey nedir? Bunu düşünmemiştim. Sonra mantığa çıkıyorum- Küllü insanün Hayvan - kaziyesini öğrendim. Fakat Yunan gibi bir domuzun harimi ismetime gireceğini düşünmediğim için bunu da düşünmedim. İşte böyle basit malumatla bu kürsüye çıktığımdan dolayı evvela affınızı istirham ederim.

Arkadaşlar, esas meseleyi ne Refet Paşa hazretlerinin şahsında, ne faaliyetinde, ne de vesairede görüyorum. Mesele esaslı teşkilatı idari meselesidir. Müsaade buyurursanız arzedeyim. Meclisi Âliyi bir çiftlik sahibi farzettim. Çiftlik nazırını getiriyorsunuz çiftlik nazırına diyorsunuz ki şu kadar tarlam var, şu kadar çiftim var, şu kadar hayvanım var. Sen burada nazırsın. Benim tarlamdan azami istifade şudur, asgari istifade şudur, derim. Sen nazırsın. Azami istifadeyi çiftlikten temin ettiğin gün benden istediğin kadar mükâfat iste. Geçirdik bunu, nazır yaptık. Eğer nazır sen işte bu yolda çalışacaksın hayvanların nalını falanca nalbanttan, sonra urgan ve saire lâzım, düğen lâzım oldu mu falanca bakkaldan alacaksın. Sonra ziraatta istihdam edeceğin amele, sonra ziraatta istihdam edeceğin hayvan ve erzakını falan adam temin edecektir. Eğer bu adam çiftlik umuruna vakıf ve kendisi hakikaten o çiftlikte azami istifadeyi temine muktedir saî bir adamsa der ki efendi beni takyid etme. Ben hayvanlarımı istediğim yerden alayım. Ben istihdamettiğim ameleyi kendim istihdam eder, kendim kazanı kurar kendim pişirir, yediririm- der. Sonra efendim hayvanların nalı söküldü, nalbanda gönderdi, o hayvana uygun nal yokmuş olmadı. Bulamadığını şuradan alır, yapar yakıştırır. Hayvanların ayağı topal olur - Urgan çürümüş, tırpan kesmedi de sonra hasat gecikti, ekin çürüdü. Azami istifade yerine asgari değil, ziyan bile etti. Bundan mesul kimdir efendiler? Karşınıza çekin deyiniz ki niçin sen azami istifade etmedin, ziyan ettin? Efendi, sen benim atımı nallandır, falan bakkaldan getir dedin ben de yapamadım. Efendiler sadede geliyorum: bu misali size arzettikten sonra arzedeceğim ki bizim eskiden bir teşkilâtımız vardı. Eski teşkilâtı yıkmak için çok düşünmek lâzımdır. Bir Harbiye Nezareti teşkilâtı vardı. Şimdi Müdafaai Milliye ve Erkanı Harbiye, sonra bir de cephe kumandanı İsmet Paşa Hazretleri. Biz diyoruz ki İsmet Paşa Hazretleri düşmanı defet. Ne lâzım olursa o verecektir. Müsade buyurun efendim; Refet Paşa Hazretleri azamı çalışmıştır. Fakat insanların hilkatinden uzaktır. Senin şerefin için ben bu kadar çalışırım, fazla çalışamam. İstediğin kadar kucak, kucak özürler, bahaneler. Teşkilâtımızı yoklayalım. Efendiler şimdi birinci meselede Harbiye Nezareti ile, Müdafaai Milliye ile Erkânı Harbiyei Umumiyeyi iki nazıra ayırdığımızın esbabı, neden iki Paşayı alâkadar etmek istedik. Burada yaş hatırı olmamalıdır. Bendeniz iki sene zarfında ikincidir bu kürsiyi Âliye çıkıp ta esas mesele hakkında kendi mantığımca bulduğum hakikati arzediyorum. Bu makine yürümedi. Bunun üzerine bir Başkumandanlık yaptık. Başkumandanlık yaptığımızda teşkilâtı idariyemizi telâfi ettik zannettim ve sevindim. Fakat efendiler bu gün hâl ve mevki bununla telâfi edilmediğini gösterdi. Bendeniz Başkumandanlığı nasıl isterdim. Cepenin gerisinde çadırını kurmuş, gece gündüz ordunun ahvalini düşünüyor. Müsade buyurun arzedeceğim. Efendiler Fransayı kurtaran bir adama kaplan tesmiye ettiler. Ben Fransızcasını bilmiyorum. Arslan olmalıdır, başka olamaz. O arslan nasıl olmalıdır. Efendiler; bir pençesini düşmanın kafasını kırmaya, ezmeye matuf başka bir şey düşünmez. Bir Başkumandan olmalıdır. Başkumandanımız bir gün Meclisimizde, bir gün Okranya sefarethanesinde nutuk irat ediyor. Bir gün M. Briyonun bilmem hututu esasiyesince düşünür. Eğer böyle olursa Baş Kumandanlık Efendiler. Bendeniz teşkilattaki noksanımızı arzediyorum. Yani Paşa Hazretlerinin şahsına, mevkiine, makamına değil, sizin teşkilâtınızın noksanındadır. Efendiler dünkü itirafları veçhile askerin elli bini açık ve çıplaktır. Bugünkü kışta.. eger Refet Paşa Hazretleri cephe Kumandanı olsaydı eski vaziyete göre, kendi işlerine göre, geri işleri teşkilat onun madunu olsaydı bir askerini çıplak, açık bulundurur mu idi? Bulundurmazdı. Vazife tefrik edilirse, amma hali tabiisine mugayir olarak tefrik edilen vazifeler böyle olur. Paşa Hazretleri bugün hakikaten şu milleti kurtarmak kabiliyetini gösterdi. Yalnız maliyete Refet olmamalı. Sonra

lendiler. Nafia Vekâletine en muhterem bildiğimiz emsiyetler olduğu halde Reuf Beyefendi Hazretleri olmamalıdır. Esbabı; bugün Refet Paşa Hazretleri, Rauf Bey, İsmet Paşa Hazretleri Paşanın bu işin bidayetinde teşriki mesaisinden naşi bunlara karşı demir pençesini gösteremez. (Sadede sesleri)

Efendiler saded nedir. Bendeniz sadetten çıkmak istemem. Reis Bey ile aramızda bir zihniyet farkı vardır. Bendeniz noksanlarımızı encümenin tayin ettiği mevadda görmüyorum. Emrederseniz söyliyeyim. Noksanlarımızı şu teşkilâtta görüyorum.

Efendiler, üçüncü bir derdimiz var. Arzu buyurursanız noksanlarımızı burada göstereyim. Bir derdimiz var. Bugün cephede yalnız İsmet Paşa - mesuliyeti arz ettiğim gibidir - İsmet Paşa Hazretleri Bursa'dan tutunuz Eskişehir, Kütahya, Afyon dolanınız Denizli'ye kadar bir mıntıka komandanıdır. Burada bugün bir harp başlasa burada cereyan eden vekayiin kâffesi İsmet Paşaya gelecektir. Emri İsmet Paşa hazretlerinden telâkki edecek. Rica ederim bendeniz bir asker olmamakla beraber görüyorum. Harp Encümeni Fevkalâdesi bu noktayı niçin görmedi? Eskişehir muharebesi bizim gözümüzün önünde.. İsmet Paşa Hazretlerinin kafası o büyük cepheyi idare edemedi. Efendiler, rica ederim. Sakarya muharebesini kazandınız. Şu kadarcık bir cephe... Evvel beevvel bu teşkilât düzelmelidir. Maalesef bu noksanlar görülmüyor da teferrüata ait birtakım nevakısı görünüyor. Efendiler, ileri cepheye müteallik ileri cephenin geri umuruna müteallik mantığım bundan ibarettir. Sonra Efendiler, bu kanunda bir noksanlık daha vardır. Efendiler, bu kanunun esbabı mucibesinin sonunda çıkmış bir fıkra var (bundan başka tenvir ve irşat için memleket dahil ve haricinde muntazam teşkilât ile çalışmak lüzum ve vucubuna kail olan Encümeni mahsus şimdiye kadar maalesef pek noksan bir şekilde tedvir edilen bu işler için daha esaslı bir zemini mesai hazırlamak ve o dairede Vekili aidiyle birlikde çalışmak üzere Meclisi Âliden bir heyet intihap ve tefrikini derpiş eylemiş ve buna dair bir maddei müstekille tedvin etmiştir) bendeniz evvelce işaret etmiştim. Şehidi merhum demiştir ki bu Avrupa dehanından birisinin sözü olarak nakletmişti. Gece sohbeti esnasında söyliyordu. Efendiler cephe iki'dir. İleri cephe. Geri cephe ne kadar kavi olursa, ileri cephe de o kadar kavidir. Şu halde geri cepheye verilecek ehemmiyet ileri cepheye verilecek ehemmiyetin kat kat fevkinde olmak lâzım. Şimdiye kadar efendiler biz bir irşat Encümeni yaptık. İrşat cihetinden mesul bir makamı âli ki, Umuru Şeriye Vekâleti celilesi ki irşat onun vazifesi idi? Bu Vekâleti Celile irşat için yapıldı ve bu teşkilât ne yapabilecektir ve mesaisi şimdiden sonra ...evvelki teşkil ettiğiniz encümen ne oldu?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — İnnalilla ve innaileyhi raciun.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Efendiler eğer geri cepheye lâyık olduğu ehemmiyeti atfetmek icabederse behemahal ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Hassas damarımız geri cephededir. Düşmanın saldırdığı melunîn şebekeler de Anadolu'nun etrafını ihata etmiştir. İçimizden adam çalmaya çalışıyorlar, yahut çaldılar, çalıyorlar. Buna karşı esaslı tedbir ne olabilir. Ve Encümen buna karşı ne gibi bir kanun ile gelmeli idi.

Efendiler, bu mühim meselede iki şey iktiza eder. Tesiratı hariciyeden memleketimizi tamamiyle koruyabilmek için ya İstanbul kapısını tamamiyle set edelim, yahut efendiler İngiliz mel'unlarının saçdığı tohumu fesadı kabiliyeti nümaiyeden mahrum edelim. Elimizde bu ikinci şık vardır. İngilizler bugün bir takım casus teşkilâtı sokmuştur. Ben ve sen yatıyoruz, uyuyoruz. Onlar fesat tohumu saçıyorlar. Bu fesat tohumlarını kabiliyeti nümaiyeden mahrum bir hale koymak için ne lâzım geliyor. Bendenizin şimdiki mütalâatım buna inhisar edecektir. Hükümetle ahali arasında yüz senedenberi mütevaris açıklıkları, boşlukları doldurmak lâzım gelir bunun için esas çareler nedir? Meclis şu gösterdiği muvaffakiyetin neye ibtina ettiğini, marazın ne olduğunu anlamak iktidarında bulunan şu Meclisi Âli bu madde ile irşat meselesinin istihsal edilmiyeceğine kanaati tamme getirmiştir. Efendiler bu madde ile olmaz. Hükümetle ahali arasındaki gerginliği gidermeli. Efendiler(Kabil değil sesleri) kabil olmadık bir şey olmaz. Bir kere ahalinin ıstırabatı derunîsine vakıf olmuştunuz. Var mıdır, zannederim ki efendiler ekseriniz vakıfsınızdır. Rica ederim bu mesele din meselesidir, vatan meselesidir. Kimse buna karşı sakıt kalmamalıdır. Efendiler bendeniz hoca olduğum için her sıfatla halkın süflî tabakasiyle (süflî değil sadaları) rica ederim ikinci ve üçüncü tabakasiyle çok muamelata giriştim. Efendiler halkın kısmı azamının esrarı derunu neredir? Bu hükümet hususunda derdi nedir? Buna ben vakıfım, zannederim sizin ekseriyetiniz vakıfdır. Efendiler tanzimat devresinden sonra beynelahali ah hocam, şeriat kalkdı, kanun nizam çıkdı. Bunu ihtimalki çoklarınız işitmediniz. Ah şe-

riat kalkdı diyorlardı. Bu meclis şu zamanda ondan istifade etmezse başka şeylerden istifade edemez. Sonra efendiler ittihat terakki atıldı. 600 senelik merbut olduğu bir hanedanı bıraktı. İttihat terakkinin kucağına atladı. Niçin? Biliyor musunuz? Orada adalet arıyordu. Efendiler halkın şeriat diye istediği basit şeylerdi. Ah diyordu. Ben ninemden duydum filan zaman birisi bir tavuk çalış da elini kesmişler. Şimdi ne oluyor bir zaif camusumu gidip onbeş liraya veriyorum. 15 liralık camusu 20 liraya tekrar satın almak mecburiyetinde kalıyorum. Hükümet bakmıyor. Muhakeme, muhakeme on sene sürüyor. Bu adalet midir? Ah şeriat ilân olsa diyordu. İttihadı ve terakki de şeriatı ileri sürerek muvaffak oldu. Sonra efendiler, İttihat ve terakki hükümeti memurları eskiden camiye gider, beş vakit namazını kılar, ulema ile müsahabe eder, hasbihal eder, halkın dini dertlerini dinler, adalet tevziine uğraşır. Fakat Sultan Hamid'in son zamanlarında hükümet memurları gûya ahali başka bir dinde, kendisi başka bir dinde imiş gibi camiye gitmez. Müslümanları yanına sokmaz. Dört muhterisi başına toplar istediği zulmü, istediği melaneti yapardı. Bu nefasedet kalktı diye ne gördü? İttihad ve terakkinin tayin ettiği memurlar? Efendiler biz bunları gördük. Sanki İngiltere'nin Hint müstemlekât nazırı imiş gibi ahalinin ne hissiyatına ne dinine hiçbir şeyine bakmayan memurlar, buna karşı da ahali fevaran ediyordu. Sonra zaman bizi getirdi. Bizden büyük şeyler bekliyordu. Biz hakikaten efendiler bazı şeyler yaptık ahalinin zihniyetine muvafık kararlar icat ettiğimiz için bize ısındı. Efendiler fakat bunu tatbik ve icrasını görmek lâzım. Efendim Müslüman evleri şarabhane oldu, sonra bu gün yaptığımız kanunu memurlarımız tatbik etmiyor. Beyefendi hakikaten mesleğine eyi çalışıyor. Bu gün askeri idare altında bu dekovil hattı ile her gün rakı, şarab geliyor. Efendiler...

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye Vekili) (Saruhan) — Çokları yakalanmıştır. Cezaları alınıyor.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Yalnız adliye meselesinde Adliye Vekili muhteremi eyi çalışıyor. Efendiler kanunların şer'i şerifden alınması için Kanunu Esas»de bir madde vardı. O madde bizim atalarımızı aldatmıştı. Teşkilâtı Esasiye Kanununa koyduğumuz madde de bizim şu ahaliyi aldatmak için yaldız kabilinden görülüyor. Ahalinin gözüne biz esasatı islâmiyeyi bu günden tatbika azmedelim. Efendim birkaç meseledir, bu gün karar verelim. Umum milleti bir baş etrafında göreceksiniz. Bu gün 50 milyon lirayı defaten tedarik etmek mecburiyetinde olduğumuzu söyledi. Dedi ki bu 50 milyon lirayı tedarik ederseniz kurtulacaksınız. Edemezsiniz. Maliye Vekili düşünsün. Maliye Vekilini dinledik efendiler. Maliye Vekili 50 milyonu şu membadan alacağız, demedi söylemedi. Gülecek zamanda değiliz, ağlanacak zamandayız. Efendiler, bu efendiler, bu 50 milyon lira defaten toplanmak lâzım. Toplanmazsa bu 50 milyon lira, boynumuzu esaret zincirine uzatacağız. Rica ederim, esas dertlerimize dokunan maddedir. Teşkilâtı idariyenizi, mülkiyenizi esasâtı kutsiyei islâmiyeye tatbik ediniz. Emin olunuz ki şu Büyük Millet Meclisi Hükümeti beşyüz bin asker elbisesiyle, teçhizatiyle çıkarır ve cihangir olur. Efendiler, yalnız haleti maraziye anlaşılmalı, bunun devasına takip edilmeli. Yoksa Efendiler, esasatı İslâmiye her şeyde düsturu hareketimiz olmazsa - ki ben de Meclisin fikirlerinin buraya akmakta olduğunu görüyorum - hususiyle Başkumandan Paşa Hazretleri bu gün garp zihniyetini şu kürsüde resmen çürümüştür. Yalnız bu noktaya itiraz ediyorum. Biz bize benziyoruz, dedi. Benzemiyoruz. Benzese idik esasatı kutsiyei İslâmiyeyi burada şeriatı gazadan maada bir şey yoktur diye ilân ederdik. Biz bize benzemediğimizden efendiler münevverlerimizi bendeniz bir hastalıkla malûl görüyorum. İsabeti reyine, cesareti medeniyesine meftun olduğum... dedi ki; mülkiye kanunları ne için yürümüyor da dahiliye... der ki dur bakayım. İsviçre kanununa bakayım derdi. İsviçre kanunu görme milleti kör etmişti. Sonra yarım saat sonra diyor ki paşa hazretleri tenkit ederken, efendiler hangi medenî hükümetlere benziyoruz? Hangi medenî hükümetlerden muradın Avrupa hükümetleri ise hiç birisine benzemiyoruz. İşte bir taraftan kurtulalım derken diğer taraftan garp bataklığına istemiyerek saplanmış bulunuyorlar. Rica ederim şu zamanın siyasetine, içtimaiyatına uymak diyecek efendi çıksın.. Bihakkın burada usulü munazara dairesinde munazara yapalım. Milletin şu ıstırabatı derunîden kurtaralım. Efendiler 300 - 400 pare köylerimizi kendi elimizle söndürdük. İşte müsaade buyurun, irşat meselesi bu esaslar kurtulmadıktan sonra esasatı İslâmiyeyi tatbika başlamadıktan sonra irşat meselesi boşdur. Bundan sonra Şeriye Vekâleti Celilesinin şimdiye kadar yapmadığı bir şeyi ihtar edeyim. Bir de eski küflü medreselerin yetiştirdiği hocalar vardır ki kalbi şeriat, vatan... (Gürültü) müsaade buyurun bunlar muntazam teşkilât yapılarak ahaliyi resmen irşada sevk edilmiş mi? Bendeniz efendiler şebekei irşadiye teşkil edilmediğini iddia edi-

yorum. Efendiler irşat için ulemayı alâkadar etmeli. Hükümet zimemdaranının bir kısmı hükümet dinidir diye gösteriyor. Bir kısmı la din»dir diyor. Hükümetin takip edeceği bir veçhei esasiye yoktur. Birisi namaz kılan bir memuru azleder, diğeri de nasbeder. Efendiler hükümet mesaili esasiyede.

HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Bey, bu zapta geçiyor... (Gürültüler)

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Niçin gözümüzün önünde gezdiriyoruz. Bunu ahali söylüyor. Teşkil ettiğimiz hükümetimizle, memurlarımızla ahaliyi bihakkın kendimizden şüpheye düşürdük. Burada bir fuhuşhane vardır. Resmi demektir. Resmi fuhuşhaneleri niçin kaldırmıyoruz? Çarşıya salıverdiğimiz Avrupa mukallitlerini niçin gözümüzün önünde gezdiriyoruz? Bunu ahali söylüyor. Bir de halkın kalbini, nabzını dinleyiniz. İşte hükümetle ahali arasındaki bu açıklık izale olunursa emin ol cihangirsiniz. Efendiler bir memur gelir benim köyüme. Camiin kilimi üzerinde rakı çıkarır içerse ben ne gibi bir hissiyatla mütehassıs olurum? Böyle memurlar memur değildir. Bunlar bir müstemleke nazırı gibidir. İşte efendiler, ben gürültülü yerde seyyanı mütalâayı sevmem. Fakat bu kadarcıkla ihtisar edeceğim. Maruzatımı sırada hulâsa edeyim. Ahali ile hükümet arasındaki açıklığın izalesi niye mütevekkıftır. Harbiye Nezareti unvaniyle, Müdafaai Milliye Vekâletiyle Erkânı Harbiye Vekâletinin birleşmesi... buna dair fikir ve mütalâalar. Üçüncü cephe; cephe meselesi mühimdir. O kadar uzun bir cephenin bir kumandanın kafasiyle idare edilemiyeceği kanaatındayım. Bu üç esaslı derde bir çare olabilir. Yoksa efendiler hatırıma gelmişken bir lakırdı daha söyliyeyim. Falan beyefendi İstanbul'da neşriyatta bulunsun. Buraya gelsin peyam sabah çıkarsın. Bizden halkı soğutuyor. İrşat edeyim derken halkı bizden uzaklaştırıyor. İrşat edeyim derken ifsat ediyor. Bu arkadaşımızın çıkardığı gazetenin tefrikasında 124 bin peygamberin mucizesini hiçe çıkaran diye bütün mucizatı istihfaf ediyor. Bunu anlıyor, nasıl anlıyor. İhtimalki tevil eder. Fakat 124 bin peygamberine efendi diyor sizin gazetenizin 124 bin irşadına memur olamaz. Sonra diğer bir hikâyeyi de daha takip edersek... Hâkimiyeti Milliye böyle şeyleri yazmıyor. Çünkü vakti yoktur. Nasıl Kuran ile, Hazreti Süleyman'a mucize olan hüthüt kıssası... işte efendiler siz irşat için böyle gazeteleri vasıta ederseniz emin olunuz aksülamelden başka bir şey değildir. (Sürekli alkışlar)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — On günden beri muamelâtı umumiye muattal bir haldedir. Ne yapılmak lâzım geliyorsa kısa cümlelerle yapalım. Eğer biz böyle yapacak olursak altı ayda böyle bir kanun çıkaramayız.

SIRRI BEY (İzmit) — Benim tetkikatım ve malumatım böyle yarım saat tetkikat yapmaya müsait olmadığı için ihtisar ettireceğim. Münakaşasına girişmek istediğimiz kanunun metnini okuduğumuz zaman mazmunu ve mefhumunu iyi anlamak için esbabı mucibe mazbatasını güzel tetkik etmekliğimiz iktiza eder. Nasıl ki bu kaide her kanunun tetkikinde icra edilmelidir. Kanunun hikmeti vazını biz esbabı mucibe mazbatasının metninde okuruz. Binaenaleyh bu hikmeti vazıdaki saiki esbabı mucibede arayacağız. Onun için esbabı mucibe mazbatasını kemali dikkatle okumak iktiza eder. Esbabı mucibe mazbatasının metni okunduktan sonra bir kerre de Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesini okuyalım. İkinci maddesi ki onu aynen okumak mecburiyetindeyim. (Başkumandan ordunun maddi ve manevi kudretini azami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tersin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna mütaallik salahiyetini Meclis namına fiilen istimale mezundur.) Şimdi ferden ferda arkadaşlarımdan istirham ederim. Bu maddenin ihtiva ettiği hakayık ve mevad arasında bulamayız ki bu Başkumandanlık Kanununun ikinci maddesinin ihtiva ettiği meani hariç olabilsin ve belki pek noksandır. Bu ikinci madde o kadar şâmil bir kudreti haizdir ki onun dairei şümulünde göreceğimiz kudretler ve nüfuzlar mezuniyetler hiçbir zaman bu kanunun esbabı mucibesinde yoktur. Onun için peşinen söylemek isterim ki biz âdeta bu kanunun tedkikatına sarfedeceğimiz mesai hederdir, beyhudedir, israftır. Milletin menafiine hasretmeye mecbur olduğumuz kıymetli dakikaları böyle şeylere sarfetmek muvafık değildir. Başkumandanlık Kanununun Başkumandanlığa verdiği salahiyetle Meclisimizin Ordunun kuvvet ve meknetini maddi manevi takviye ve tersin için yapmak iktidarını haizdir. Hatta bu suretle İstiklâl Mahkemelerini gönderiyorlar. İçimizden adam gönderiyorlar, intihap buyuruyorlar. İşte bu ordunun maddi manevi tarsini için her ne ki tedbir varsa, her ne ki bu zeminde yapacağımız şeyler varsa onu bizim namımıza Gazi Paşa Hazretleri yapabiliyorlar O halde bu kudretin haricinde Başkumandanlığın kudretinin haricinde ne gibi bir madde vardır ki bir adamın haricinde hatta Başkumandanlığı teşkil ettiğimiz zaman başka bir mahiyet vermek için ona içimizden beş on aza hep ordunun takviyesine medar olacak tedabirde ademi kifaye onlara vüsat verelim, onların meşguliyetini teshil edelim. O sırada encümeni teşkil eden ze-

vat her şübeyi tetkike memur edildiler ve onlar vazifelerini tamamiyle yaptılar ve ondan netayici hasene husule geldi. Acaba bu teşkilatta ne gibi tekrar bunu tedvin için bir kanun vazına lüzum göreyim. Ordunun takviye ve tersinine her ne terettüp ediyorsa onu da Başkumandan Paşa Hazretleri yapabilirler. Çünkü bu kanun mucibince haiz Maliye Vekilinin elinde bulunan paralara santimine kadar vaziyet etmek kudretine maliktirler. Velhasıl bizim namımıza kanını döken ordunun bizim namımıza her ne yapmaya muktadir isek Paşa Hazretleri yapmaya mezundurlar. O halde tekrar sorarım arkadaşlarıma, tekrar bu vazifeyi ifa için bir kanun vazına lüzum var mıdır? Bu kanunun verdiği salahiyetle Başkumandan Paşa Hazretleri istihbarat... Dahilen irşadat yapıp yapmadıkları haricen... veçhile işaa edip etmediklerini tetkik sebebiyle.. O halde bu kanunun vazile istihdaf ettiğimiz gayelerden biri dahi kezalik Paşa Hazretleri tarafından yapılmıştır. O halde tekrar soracağım ikinci madde mucibince Başkumandan Paşa Hazretlerine mufavvez olan kudret haricinde ne gibi bir ihtiyacımız kalıyor ki onun da temini için tekrar bir kanun vazına lüzum göruyoruz. Elbette ben bu noktai nazardan söyleyeceğim ki Başkumandanlık Kanunu mevcut oldukça, hukumran oldukça, hukmü baki kaldıkça ve katıbeten Ordunun maddi ve manevi kudretinin takviye ve tersini için her ne nam mana ile olursa oldun...

REİS — Tevfik Rüştü Bey, lehinde mi, aleyhinde mi?.

Mufit Efendi, (Aleyhinde). Mesut Bey (Hakkında), Necati Bey (Aleyhinde), Salih Efendi (Aleyhinde), Tunalı Hilmi Bey (Lehinde), Zülfi Bey (Aleyhinde), Ali Bey... Abin Bey, (Vazgeçiyorum), Abdulgafur Efendi (Hakkında), Besim Atalay Bey (En sonra söyleyeceğim), Hüseyin Bey (Flaziz) (Aleyhindeyim) (Feyzi Efendi) (Malatya) (Aleyhindeyim.) Buyurun Basri Bey.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, Encümeni mahsusun yapıp karşımıza getirdiği bu kanunun -esaslı bir şey söyleyecek deyilim- hakikaten gayemize bir an evvel vasıl olabilmek için daha fazla ve fakat daha muntazam bir suretle çalışmak lâzım. Binaenaleyh bu kanun da bu fazla mesaiyi ve intizamı temin eder mahiyette görüldüğü için ben aleyhinde bir şey söylemeyeceğim. Yalnız efendiler bizde şimdiye kadar kanunların memlekette bir fayda bahşetmemesinin yegâne sebebi tatbik edenlerin şahsiyetleridir. Ümit ederim ki bu kanunda tatbık edilmeyen kavanin osmaniye meyanına girmek suretiyle şimdiye kadar encümenin yaptığı emekler boşa çıkmaz Bu kanunda irşad meselei mühimmesinden de bahsolunmuş, fakat irşade taalluk eden madde kanunun ta nihayetindedir. Demek ki encümeni mahsus bu meselei mühimmeyi mühimsememiş, kanunun ta sonuna sıkıştırıvermiş. Encümen irşada atfı ehemmiyet etmiş olsaydı Encümeni fevkalâdeyi yalnız Meclis azasından terekkülüne tarafdar olan encümen, yalnız Meclis azasından taraftar olan encümeni birtakım vekillerle, müdürlerle muhtelit bir hale getirmezdi ve bu şekilde bir madde karşımıza getirmezdi. İrşat meselesine Encümeni Fevkalâdeyi verdiği ehemmiyet kadar ehemmiyet atfetmemiştir.

Efendiler, irşat lâzımdır, muhimdir. Bugün irşat o kadar lâzım ki ta Ankara ahalisinden başlamak suretiyle bütün muhiti milliye doğru bu irşadı teşmil ve tamim etmek lâzımdır. İşrat bu derece mühim ve bizim için nazik ve hayati bir meseledir. Köylü ile fazla düşüp kalkanlar bilirler. Çok temasla bir şey anlaşılmaz. Bilakis köylü ile yaşıyanlar, köylünün haliyle hallaşanlar köylüyü irşat meselesinde de kendine mahsus bir başkalık, bir hususiyet arıyor. Geçen sene burada irşat için bazı mülhakata gidenleri köylüler cankulağı ile dinlediler. Bir darbı mesel vardır. Türkün bildiğini dilki bilmez. Köylülerimiz gayet zekidir. Köylü olduğum için en ziyade bunlarla meşgul olmak lâzım olduğuna kaniim. Bunlar gittikten sonra aralarında diyorlar ki bu adamlar ne dedilerse peki dedik. Başka bir şey söylemedik. Bu suretle kandırdık gittiler. Efendiler, dinliyor sizin sözlerinizi zannedersin sizin sözlerinizi kabul eder. Köylü senin söylediğin sözü tamamiyle dinlemek için sen köylünün kalbine girmek vazifesiyle mükellef olduğunu anlamak lâzım. Köylünün ruhuna nüfuz lâzımdır. Nüfuzda bir çok evsaf ve şeraitin vücübunu müstelzimdir.

Efendiler, bizde bir mutasarrıf vardı. Gayet hatip. Türkler içinde birinci derecede hatiplerdendi. Camii kebir de bir mevize vereceğini ilân etti. Bütün halk camiye toplandı. Bakalım mutasarrıf bey ne söyliyecek. Biz artık donanma kutularını hazırladık. Birçok kutu. Zannediyorduk ki bu kutular para ile dolacak. Fakat hatipde de fevkâlede çene var. Bu kürsünün yanına dikildi. Euzübesmele ile işe başladı. Ahali birer birer çekilip gidiyor. Aman ne yapıyorsunuz, etmeyiniz bu mühim bir meseledir. Bu camiye girerken fotinle girdi. Secdegâha gelip fotinle basdı dediler, böyle bir adamın sözünü dinlemeyiz. Ahali hepsi gitti. Beş para dahi iane toplıyamadı. İrşadı biz maalesef propagandanın mukabili ol-

mak üzere kabul ediyoruz. Memleketimizde başkadır. Siyahı beyaz, beyazı siyah gösteren şeylere de propoganda derler. Şayialara da propoganda derler. Bir kere bizdeki irşat yani dahilde yapılmaları lâzım gelen irşat propoganda değildir. Biz meşhur ve mühim olan davamızın bu meşruiyetini teyit için çahşacağız.

Binaenaleyh propaganda değildir, meydanda bir irşat vardır. Mademki mesele bir irşat meselesidir. Binaenaleyh ciddî meseledir. Şakaya gelmez bir meseledir. O halde hakiki telakkisine göre yapmak icabeder. Bu hakiki telakkinin haricine çıkılırsa irşat ifsat olur. Hoca Şükrü Efendi hazretleri gazetelerden bahsettiler. Vakıa bizde gazete çıkıyor, fakat Hoca Efendi Hazretleri çok merak etmeyiniz. O gazeteleri köylüler okumuyor. Kasabada okuyan mahdut zevattır. Köylülerin gazeteler hakkındaki telakkisi, yalancı, ne yazıyor diye bir kerre okuyan olur. Ben de gazeteciyim. Ve hem halk gazeteciliği yaptım. Gazeteler köylülere gidiyor. Böyle bir şey hatırınıza geliyorsa onu hatırınızdan çıkarınız. Kendimiz yazar, kendimiz okuruz? Neşriyatımızda bir silsilei tekâmül, bir silsilei tedriç takip ederek işte ben falan zaman şöyle bir makale yazmıştım, şu kadar yüksek bir tarzda çıkardım.

Binaenaleyh her iki makalem yazılıncaya kadar, iki makalem arasındaki zaman zarfında köylü yükselmiştir, bütün yazılarımı okumuştur, artık ondan sonra muzır olmağa başlıyoruz. Bu mevhum yükseklik bu mevhum seviye üzerine istinaden birtakım hayalî teşkilât yapmak istiyoruz. Bunlardan zavallı köylünün zerre kadar haberi yoktur. Bütün telaşlarımız bir bardak sudan ibarettir. Gazetecilere soruyorum. Efendiler, bir köylü ruhuna nüfuz etmek istiyorsanız Hoca Şükrü Efendi Hazretlerinin esasa tealluk eden sözlerine mum yapıştırmız. Müvaffakiyetimizin sırrı budur. Başka tarık yoktur. Sonra siyaseti umumiyemiz, istikametimiz, hedefi asîmiz Şükrü Efendi Hazretlerinin buyurdukları noktalardan ibaret olmakla beraber bunların tarzı tatbikini de nazarı dikkate almak lâzımdır. Bir kerre tahriri irşadat ve neşriyatın köylüler üzerinde hiç bir tesiri yoktur.

Efendiler, köylerde en çok okunan şey nedir bilir misiniz? Battalgazi gibi, Köroğlu gibi, Hayber kalesi gibi litografya ile çıkan harekeli yazılı şeylerdir. Böyle basma harf şeyle çıkan şeyleri kimse okumaz. Halkın ruhuna nüfuz etmek istersenız ona yeni bir Battalgazi yazınız. Ona Hayber kalesi yazınız. Köylünün ruhuna nüfuz ancak bu suretle olur. Hem de harekeli bir kitapları zamanımıza göre yazmak lâzımdır. Bu harekeli kitapları meccanen tevzi etmek isterseniz, onda hile var der almaz. Hatta ilaç verseniz almaz. Bunda ne oyun vardır? O yağcılar vardır, nane yağı satarlar. Öyle adamlara o kitapları verin, cüzî bir para ile. Halk bu suretle o kitapları alır, okur. Sonra efendiler, halkı irşat etmek isteyen zevat demin arzettiğim evsaf ve kanaati haiz olması dolayısiyle seviye itibariyle behemehal köylünün seviyesine inmek lâzımdır. Böyle merkezde çıkan gazetelerin dili çetrefil neşriyatta bulunması demin arzettiğim gibi beyhudedir. Anlayabileceği bir lisanla, bir yazı ile hitap etmek lâzımdır. Yaflah ile, bilmem ne ile bu köylü yürümez, buna imkân yoktur.

Sonra yine Şükrü Efendi Hazretlerinin ifadatından bazısına temas ediyorum. Bugün bilhassa irşat sahasında bizim için öyle güzel yol vardır ki bu yolu takipten başka çare yoktur. Bugün gayei milliyemize biran evvel vasıl olmak için yani şu cihadı millîyi, hareketi millîyi daha muntazam, daha kahir bir hale getirmek için efendiler bu hareket dindir ve köylü bunun için ölüyor. Bendeniz hoca değilim. İşittim yalnız cihat hakkında Kuran'ı kerimde binden fazla ayetikerime vardır. Bundan niye istifade etmiyorsunuz.

Fakat köylünün gözünü dolduracak vakayii islâmiyeyi sade bir lisanla ve fakat köylünün gözünü dolduracak bir surette olması lâzımdır. Bu köylüden istifade etmek istiyoruz. Hakikaten hoca efendi hazretlerinin buyurdukları gibi hocalarımızdan hiç istifade edilmek tarîki düşünülmemiştir. Acaba hocalar milleti yanlış mecrada mı sürükler diye korkmasınlar. Bu en mukaddes bir vazifedir, bir emri dinîdir. Köylü gidip harbediyor. Binaenaleyh irşat meselesinde evvelce yapdığımız gibi yanlış zihniyetlere malik olan zevattan intihap. Tekrar etmiyelim böyle bir şey yapacak olursak memlekette aksülamel hâsıl eder. Maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Berayi tenefffüs celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

31 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	566
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	566
1. — Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası.	*566:573*

Cilt : 15

137 nci İnikat, 2. Celse

YÜZ OTUZ YEDİNCİ İNİKAT

İKİNCİ CELSE

31 Kânunuevvel 1337 Cumartesi

REİS — Musa Kâzım Efendi Hazretleri...

KÂTİPLER — Haydar (Kütahya) ve Sait (Çankırı) Beyler...

REİS — Celseyi küşad ediyorum. Zaptı sabık okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZ OTUZ BEŞİNCİ İNİKAT

27 Kânunuevvel 1337 Salı

BİRİNCİ CELSE

Reisi sani Adnan Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Dahiliye ve Hariciye ve Müdafaai Milliye Encümenlerince müştereken tanzim kılınan Harp Encümeni fevkalâdesi hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakeresine ibtidar olunarak tarafı Riyasetten verilen söz üzerine Karahisarısahip Mebusu Şükrü Efendi lâyihai kanuniyenin tatmini ihtiyaca kâfi olmadığını, Encümenin irşat umurunu derecei kifayede tetkik etmediğini, İzmit Mebusu Sırrı Bey mutavvel yazıldığını, Başkumandanlık kanununun ikinci maddesi kader dahi salâhiyeti muhtevi bulunmadığını söylediler. Makamı Riyasetten söz alan zevat lehte ve aleyhte olarak badettasnif Karesi Mebusu Basri Bey Encümenin irşat maddesine Encümeni fevkalâdeye verdiği ehemmiyet kadar ehemmiyet atfetmediğini ve irşadın şekil ve suveri tatbikiyesini tafsil ve teşrif ederek berayı teneffüs celse tatil olundu.

İKİNCİ CELSE

Adnan Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde küşat olunarak müzakereye biddevam Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey Müdafaai milliyeden vuku bulan istizahın müphem bir surette metrûk bırakıldığını, Encümeni fevkalâdenin Meclisi Âlinin ihtisasat ve kanaatına tamamen kesbi nüfuz ve vukuf eyliyemediğini, lâyihai kanuniyenin hukuku esasiyeye, hukuku hâkimiyete, Teşkilâtı Esasiyeye, Heyeti Vekilenin hukuk ve salâhiyetine, hukuk ve kavaidi intihabiyeye mugayir olduğunu, Meclisin kuvvei icraiye ve teşriiyesini takyit ve tahdit eylediğini ve binaenaleyh şayanı kabul olmadığını ve Encümen namına Adana Mebusu Zekâi Bey kanun lâyihasında Harp Encümeni fevkalâdesine ait maddelerle tenvir ve irşat maddesi ayrı ayrı şeyler olduğunu, irşat ve tenvire mütedair takrirlerin tetkik ve tespit edildiğini, müzakeratta intihap olunacak heyete şeriye Vekiliyle diğer huzuru lâzım zevatın ilâve edilebileceğini ve nokatı nazarın vuku bulmuş sui istimalâtın tahkik ve tespitini, meni vukuu Heyeti murakabe teşkili ve merkezden maada mülhakatta vazifei murakabenin ifası zımnında mezunen ve memuren ve intihaben bilhassa cephe gerisine müteallik mesaili takip için ayrıca seyyar heyetler teşkili ve vazifei irşadın ifası zımnında irşat encümeni mahsusu teşkili itibariyle müzakerat cereyan ederek idarei maliye ve umumiyei Hükümet zımnında tetkikat icra olunduğunu, kanunun Teşkilâtı Esasiyemize muvafık ve kavanini mevcudemize mutabık ve Meclisi Âlinin salâhiyetini müeyyit bulunduğunu, Başkumandanlığa bizatihi mufavvez salâhiyetin Encümene tevdi edildiğini ve ihtilâfatın merciihal ve hasmi Meclisi Âli olacağını ve Başkumandan Paşa Hazretlerinin merkezden ledelicap gaybubetlerinde böyle bir heyetin vücudu lâzım olduğunu, Encümenin Heyeti İcraiyenin vazifesine müdahale etmeyip yalnız mürakabe eyliyeceğini ve Vekillerle zuhure gelecek ihtilâfatın Meclise arz olunacağını ve binaenaleyh kanunun heyeti umumiyesiyle muvafakatini izah ve ifade etti. Canibi Riyasetten Bitlis Mebusu Ziya Beyin kifayeti müzakere hakkındaki takriri reye vazolunarak ekseriyetle kabul edildi ve usulü müzakereye ait münakaşattan sonra kanunun heyeti umumiyesi hakkındaki müzakerenin kifayetiyle maddelere geçilmeri reye vazedildi. Kabul ve ademi kabulde tereddüt hasıl olmakla ayağa kalkılmak suretiyle ekseriyetle kabul olundu. Bilâhara kanunun maddelerinin alenî veya hafi celsede müzakeresi şıkları münakaşa edilerek maddelere ait müzakerata dahi celsei hafiyede devam olunarak merasimi usüliyenin alenî celsede ifa

olunacağını Reis Beyefendi bittebliğ Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri Heyeti Celilenin hakkındaki fikrini bilemediğini, kanunun esnayı müzakeresinde Vekile müteveccih sözler olduğunu istizahın itimat veya ademi itimatla nihayet bulması icap edeceğini, halbuki araya başka bir kanun girdiğini leh ve aleyhdeki kanaatlarını söylemek mecburiyetinde olduğunu, harp dolayısiyle Heyeti Âliye huzurunuzdan muayyen surette geri dönmek zaruretinde olduğunu söyledi. Kastamonu Mebusu Besim ve Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beylerin izahatın kifayetiyle Refet Paşa Hazretlerine beyanı itimat olunmasını natık takrirleri reye vaz edilerek ekseriyeti azime ile kabul olundu ve Canibi Âlii Riyasetten perşembe günü ilk celsenin alenî ve ikinci celsenin hafi olarak aktedileceği bittebliğ Meclis tatil olundu.

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında mütalaa var mı?... Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası.

REİS — Söz Celâlettin Arif Beyin.

CELÂLEDDİN ARİF BEY (Erzurum) — Meclisi Âlinin haysiyetine mütecaviz bir kaç söz söylememe müsaade eder misiniz?

Efendim, biz men'i müskirat kanunu yaptık. Ve men'i müskirat kanunu ile memleketimizde rakının imalini, bey'ini ve şurbünü de menettik. Bunun içinde içenler bulunulmuş veya bulunmazmış. Bunlar kendilerine ait bir iştir. Fakat dışarıdan bir şey işitiyorum ve bunu Meclisi Âliye yakıştıramıyorum... Rakı istihsal ediyor:.. Bunun için Divanı Riyaseti ifayı vazifeye davet ediyorum. Bu babdaki vaziyefi ifa eylesinler; Meclis âzası töhmet altından kalksın..

BASRİ BEY (Karesi) — Bu gibi işlerle iştigal etmek üzere bir Divan Riyaset teşkili lâzımdır; teşkilini rica ederim.

REİS — Söz Celâl Nuri Beyindir.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendim, birinci maddede deniyor ki... İstilzam ettiği bütün istihzarat ve muamelât ve münakalât, malumu seniyeniz mürakabe demek değildir. Bir işin tedviri demek o işin icrası demektir. Bu tedvir kelimesini birinci maddede yazdıklarından dolayı bu madde «Kavaidi hukukiyei milliye» ve bizim Teşkilâtı Esasiyemizle ve bir takım mevaddı mamulünbih olan Kanunu Esasi ile birtakım... Eğer bu harp encümeni fevkalâdesinin yalnız işi mürakabe olsaydı hiç diyecek yoktu. Çünkü Meclisin Hükûmeti mürakabe etmesidir. Fakat mürakabe değil tedvir deniyor. Bu madde mucibince vesair maddeler mucibince, mebuslardan terekküp ediyor. O halde bu mebuslar tedvir umurundan dolayı mesul müdür? Değil midir? Ve icradan kim mesuldür? Tedvir eden mesuldür. O halde mebuslar mesul olmamak lazım gelir. Çünkü Kanunu Esasi Madde 4. — Meclisi Umumî âzası rey ve mütalaa beyanında serbesttir.

Kanunu Esasi belki paçavra haline gelmiş olabilir. Yalnız bu Kanun Esasiye ait değildir. Fenni hukuk da bunu istilzam ediyor. İcra hususunda mukarrerat ittihaz etmek olsa bile; Meclis âzası mesul değildir. Onu icra eden vekiller, nazırlar kimlerse onlar mesuldür. Yani bunu okumaktan maksadım, mademki mebuslardan teşekkül ediliyor mesuliyet lâzım gelir. Halbuki O halde mesul kimdir? Mesul, vekil veya Nazırdır. Çünkü Teşkilâtı Esasiye kanunu münifinin yedinci madesinde şöyle deniyor:

..... Demekki bu mesuliyet esasını bizim Teşkilâtı Esasiyemiz kabul etmiştir. Bu Kanunu Esasînin otuzuncu maddei muaddelesinde de münderiçtir. Yalnız orada.. Bir umde değildir. Her devletin Kanunu Esasisinde Nazır veya Vekiller devletin siyaseti umumiyesinden müştereken ve dairelerine ait umurdan münferiden mesuldürler. O halde burada hem mesuliyet ve hem de ademi mesuliyet karşı karşıya geliyor. Kim mesuldür? Müdafaai Milliye ve yahut sair vekil: nazır; diyecek ki; arkadaşlar geldiler şu kararı ittihaz ettiler, benim mesuliyetim yoktur. Maazallah hüdanekerde mesuliyeti müstelzim bir iş olursa diyecekler ki... Meclis âzası hiçbir suretle mesul olamaz. Binaenaleyh mesuliyet:... Yapılan işleri temizliyemez. Mesuliyet iktıhamı ortadan kalkar. Şimdi bundan anlaşılıyor ki biz Teşkilâtı Esasiyemize göre iş yapıyoruz ve bundan da Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun noksanı anlaşılıyor. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun sernamesi yazılmıştır, fasıl başları yazılmıştır. Fakat metni yoktur. Bundan dolayıdır ki Meclisin işleri bir neticeye varmıyor. Vazifei icraiyenin ifası hususunda Meclis birtakım akidelere giriftar oluyor ve bu Meclisin kanunu asli dahilîsi tanzim olunmadan; böyle birtakım kanunlarla işi yamalamak istiyoruz. Nitekim bundan evvel de 5 Ağustos

337 tarihli Başkumandanlık kanununu yaptık. Tek buna çaresaz olalım diye. Çünkü Meclis... Etmemiştir. Şundan mülhem olarak istidraten söyliyeyim ki, bu 5 Ağustos 337 tarihli Başkumandanlık kanunu da; hukuku esasiye ve teşkilâta doğrudan doğruya mebanidir. Başkumadan dünyanın meşruti memleketlerinde, - Alman Hükûmetinden bahsetmiyorum, oranın meşrutiyesi bir cilâ gibidir. Almanya İmaparatorluğu mutlakiyetle idare olunur bir mahaldir - her yerinde İspanya'da, İngiltere'de İtalya'da ve hatta Reisicumhur bulunan yerlerde, Fransa'da, başkumandan reisi vükelâdır. Kuvvayı berriye, ve bahriyenin başkumandanıdır. Fakat bu başkumandanlıktan maksadı;... Mösyö Mülranın bilfiil orduyu idare etmesi değildir. Mesele silsile ve meratiple oraya müntehi olur. Fakat bunun vezaifini dünyanın her yerinde mesul bir zat deruhte... Kumandan olamaz. Harbiye nazırı ikinci kumandan, birinci kumandan, başkumandan vesaire, mesuliyeti derihde eder... Tedaviri umur etmezse bundan büyük bir anarşi tasavvur edemem... milletin ve Millet Meclisinin iğrabdan mahalil olamaz... Meclisimiz hakkı saltanatı dahiliye ve hariciyeyi haiz bir meclistir. Binaenaleyh Meclisimiz başkumandanlık hukukunun bir zâta tefvizinde muhtardır. Çünkü Meclis; 358 kişi bizzat başkumandanlık edemez... Fakat bu kanun; bir parça acele yazılmış gibi anlaşılıyor. Evet biraz acele yazılmışa benziyor. Ve içinde bazı teşrii salâhiyeti bir zata verilebilir mi? Verilmez mi?... Başkumandan; fiilen idarei umur ettiğinden mesuldür. Yoksa Meclisin salâhiyetini istimal ettiğinden dolayı mesul olmaması iktıza eder. Meclisin salâhiyetini istimal ettiğinden dolayı gayri mesul;... Demek ki Meclisin Teşkilâtı Esasiyesi bitmemiş; Meclis ve hükûmet böyle bir kanun çıkarmağa mecbur olmuştur. O kanun da bugün kâfî gelmemiş şu kanun yapılmış ve bu da baştan aşağıya kadar tenakuzla malâmaldir. Bir cümlesinde ve hatta bir kelimesinde bile tenakuz olmıyan bir şeye tesadüf etmedim. (Bravo sesleri). Hücum meselesi değil, sonra efendim Heyeti Celilenizin affına mağruren mütalâamı ikinci maddeye nakledeceğim.

İkinci maddede deniyor ki; başkumandanlığın ihdasına dair filan tarihli kanun.

Bu kanun daimi bir kanundur Başkumandanlık kanunu ise muvakkat bir kanun. Muvakkat kanun ise asıl telakki ediliyor; daimi kanun muvakkat telakki ediliyor ve feri oluyor. Dikkat buyuruluyor mu tenakuza? Şu halde. (Gürültüler.) Bu kanun harp devam ettikçe olacak çünkü muhteviyatı harbe taalluk ediyor; başka bir kayıt yoktur. Halbuki üç ay içinde belki harp bitmez. Demekki bir muvakkatiyet var. Halbuki bu kanunun mahiyetinde öyle bir şey yoktur. Yani bir asli kanun, feri bir kanuna raptediliyor.

Binaenaleyh bu madde mucibince hareket edecek olursa, yapacağımız iş, Müdafaai Milliye Vekâletinin işini baştan aşağı işkâl etmektir. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri... Görürlerse diyeceklerdir ki müracaat ediyorum... Harp encümeni fevkalâdeşiyle uzlaşırsa febiha, fakat uzlaşamazlarsa mesele heyeti umumiyeye arz edilecek, heyeti umumiyece bir karar verilecek : ya aleyhinde veya lehinde.

Karar aleyhde olursa müdafaai Milliye vekilinin vecibei hüççeti, istifa etmektir. Bu suretle buhranlı günler geçecek namzetler şunlar bunlar, oldu olmadı vakitler geçecek mesalihi harbiye muattal kalacak... Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri hak kazandı : Bu takdirde de o encümenin vecibesi istifa etmektir. Bu suretle buhranlı günler geçecek namzetler olmadı, şunlar bunlar oldu olmadı vakitler geçecek mesalihi harbiye muattal kalacak .. Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri hak kazandı : Bu takdirde de o encümenin vecibesi istifa etmektir.. Vekil istifa ederse yeni gelen vekil; bir parça işleri bilmediğinden yadırgayacak; Hareket edecek. Bu kanunu yapmaktan maksat... (Şahsi sesleri.) Bir şahıstan bahsetmiyorum, bunda ne kumandan paşanın ve ne de Müdafaai Milliye Vekili Paşanın şahısları mevzubahistir. Yalnız nazariyatı hukukiye dairesinde bu kanunun nevakısını gördüm. Bunu teklif eden zevatı kiramın maksatları işin teşriidir zannederim... İş lâyıkı veçhile tedvir edilmiyor da ondan dolayı bunu yapalım diyorsunuz. Halbuki arz ettiğim bu buhrandan dolayı... Binaenaleyh işi teşri değil, işkâl edecektir ve bundan dolayı da mesuliyet bulunmayacak. Eğer Müdafaai Milliye Vekâletinde bir parça mühmel bir zat bulunursa bu zat, bu kanundan fevkalâde memnun olmalıdır. Benim fikrimce şeref ihrazı kendisine ait bulunacaktır. İhraz edilmediği takdirde tebriyei zimmet için... Bir meclis teşekkül etmişti, ben de o meclisde... Binaenaleyh ellerimi yıkıyordum, ben çekiliyorum diyecektir. Bir madde de çıkar kapı bulamayacaktır; müşkil hal edilmeyecektir. Şimdi bu işler esbabı mucibe mazbatasına nazaran.. Aitmiş cepheye ait değilmiş.. Vakıa bu kanunun metninde... Kanunun ruhunu gösterdiği için bizce mühimdir. Demekki geri hidematı daha az mühim ve cephe hidematı için Müdafaai Milliye Vekâleti encümene bırakamıyoruz. Üst tarafını bırakıyoruz. Geri hidematı mı daha mühimdir, cephe hidematı mı daha hatırnâktir? Bu kanunu yukarısından aşağısından neresinden tutarsanız; müzakere olur. Yani

tabirimi af edin alafranga söyleyeceğim : deveransiyon. Yani icra hususunda müzakere olur. Fakat asıl işin icrasında; bir işin tenfizi meselesinde öyle teşettütü âra olamaz. Ve hiç bir kumandan tasavvur edemem ki kumandanlık fiilini icra ve ifa ederken şu kadar adamın reyine müracaat edegelsin. Ne diyeceklerse, senin rey ve içtihadına muhalif olsun, eğer böyle olursa ve dünyada böyle bir kumandan bulunursa ben bir şey bilmem. Böyle icrai ve teşrii işini karıştırmış ve kumandanlık vazifesini işkâl etmiş bir kanun, dünyada şimdiye kadar görülmemiştir. Patagonya'dan, Finlandiya'ya kadar bütün Rusların kanununu tetkik edin. Bu gibi işler böyle bir kaç kişinin gâh mesuliyeti, gâh ademi mesuliyeti şeklinde tedvir edilmez. Bunların cümlesinden bendenizin anladığım hakikat şudur : Meclis lâyıkiyle taazzi etmemiştir. Meclis -ki Hükümet mahiyetini de haizdir; lâyikiyle taazzi etmemiştir! Ve yapılan kanun ki cümlesi ahkâmı islâmiyeye muvafıktır; hukuku sırfa ve tabiiyeye muvafıktır; ahkâmı islâmiyeye de hâkimiyeti milliye esasına da istinat eder.

Hüküm cumhurundur kaidesini koymuş, fakat bu kaidelerin nasıl... göstermemiş. Ulemayi kiramın ve silki hukuka müntesip bulunan arkadaşların.. Mecellei ahkâmı adliyenin başında 99 maddei fıkhiyedir. Bu 99 kaideyi fıkhiye mucibince amel olunmaz. Bir hâkim kendisi bir kıyas yaparak ve hikmet hususunda şöyledir diyemez. O bin sekiz yüz küsür madde mucibince hâkimler ve müftüler hükmeder. Hukuku esasiyemizin baş satırlarında; kavaidi külliyemiz yazılmıştır. Hiç bir şey yoktur. Biz hiç bir şey olmadığı için bir çok akideler giriftar oluyoruz. Meclis her lahza da bir akide karşısında bulunuyor! Ve meseleyi halledemiyoruz. Bir karışıklık bir gürültüdür oluyor ve meseleyi bitiremiyoruz. Meseaili askeriyede, mesaili sairede bile işler neticeye varmıyor. Biraz harici gözle de bunu görebiliyorum. Fakat harici manzarasına bakılacak olursa bu değirmenin 42 tane taşı var. Fakat öğüttüğü un yoktur. Meclis masrafı bir milyon lira. Bunun mukabilinde zannederim ki bir milyon liralık iş çıkmıyor. (Gürültüler.) O halde matbuat serbesttir. Şu teşrihatı kanuniyeden sarfı nazar işlerin nasıl tedvir edilmesi lâzım geldiğine bakalım. Yani cümleniz tasdik ederseniz ki bu iş de tenakuz var ve şu iş de müsalemet yoktur. Müdafaai Milliye Vekilinin işleri teşevvüşe uğrayacaktır. Rüfekai kiramın bendenize bu nevi tarizleri vardır; iş çıkarmazsın meydana; onun için sen meydana... Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri; yahut her kim ise o makamda Zeyd veya amir ve paşa mesele zattan ibaret değildir; şu Teşkilâtı Esasiye Kanununda münderiç mesuliyet dairesinde; Başkumandanlık Başkumandan vezaifi ifa eder. Fakat bir çok arkadaşların mühik olarak söyledikleri gibi... Harekâtı askeriyenin geri aksamında bazı mertebe betaet varmış! Metanet yokmuş, bendeniz asker olmadığım için bilfiil bu işleri bilmem. İdarei umur ile de muteveggil olmadığım için katiyen fikrim yoktur.

İstikametlerine itimadım olan bazı zevatın fikrince, bu harekâtı tasri etmek, işi sürüncemede bırakmamak ve azamî bir surette makinayı işletmek lâzım geliyormuş. Şu halde böyle bir tenakuz kanunu mu yapalım, yoksa, yoksa Teşkilâtı Esasiyemize ve ahkâmı münfesih olmıyan 93 kanuna muvafık bir şey mi yapalım? Elbetteki muvafık bir şey yapmak doğrudur. 93 kanunu fesih ve nakz edilmedikçe; tadil edilmedikçe; muteberdir. Meselâ Meclisin nizamnamei dahilisi de muteberdir. Çünkü aksi takdirde müzakerat alt üst olur ve Meclis bir külliyatı kanuniye neşredemez. Onun için bazı arkadaşlarımla bir tadil teklifi takdim ediyorum ve müsaade buyurursanız tadil teklifini okuyayım. (Okur) (Gürültüler)...

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Şimdiye kadar bu Meclisde ve zannederim İstanbul Meclisi Mebusanında dahi bir diğer tadil teklifi verildi idi. Bendeniz derhatır edemiyorum. Olsa, olsa bu yeni bir teklifi kanunî olabilir. Bu olsa, olsa evvelce teklif olunan lâyihai kanuniyenin reddi neticesine vasıl olmak ve bu babda kabul olunan efkârdan mülhem olarak yeni bir lâyihai kanuniyede Celâl Nuri Bey; tahsisen bizim nizamnamei dahilîmizin İstanbul Meclisi mebusanı nizamnamei dahilîsi olduğunu söylemişlerdi. Ona mugayir olarak kendileri; heyeti umumiye müzakeratı hitam bulan ve binaenaleyh maddesi... olan bu teklifte ilk maddeye ait ne söyliyeceği varsa söylemeleri lâzım gelirken, o nizamnamei dahiliye mugayir olarak heyeti umumiyesi aleyhine idarei kelam ve teklifi kanunînin heyeti umumiyesinin reddini teklif etmiştir.

Efendiler, Celâl Nuri Beyefendi burada mesuliyet kelimesini tekrar mevzubahis ettiler. Bu son günlerde bu meselenin içinden çıkamadığımız bir mesele olduğunu bu vesile ile de görmüş oluyorum. Kanunun 7 nci maddesinin son fıkrasında mesuliyet kelimesinin mukayyet... iş yapacak adamların... ve iş yapmayan, kanun yapan, murakabe eden bir heyet tefrik ediyorlar. Bu Büyük Millet Meclisinin hakikaten Teşkilâtı Esasiyesine taalluk eden mühim bir bahistir. Defeatla hallettiğimizi zannettiğimiz bu mesele tekrar mevzubahis oluyor ve mevzubahis müzake-

re olması belki lâzım addolunabilir. Biz Celâl Nuri Beyefendinin dahi tefriki kuvva esası üzerine giden bu noktai nazarlarını kabul edemiyoruz. Hakikaten tezahür eden keyfiyete nazaran Meclis dahi bu cihete iştirak etmediğini izhar etti ve biddefaat isbat etmiştir. Büyük Millet Meclisi, milletin mukadderatına bizzat ve fiilen kendisi vazulyeddir ve icra umurunu kendi arasından tefrik ettiği arkadaşlara vermiştir ve her hangi bir suretle meselâ... kusuru görürse iskat etmez. Yani mesuliyet meselesinde, mesul bir heyeti hükümet düşünebilmek için, o heyeti hükümetin biraz da içtihadı ile hareket etmesi icap edeceğini kabul etmelidir. Büyük Millet Meclisi sisteminde, usulünde; bir heyetin kendi içtihadı ile hareket edecek bir heyetin vücudunu hazmedemiyor. Büyük Millet Meclisinden verilecek istikamet dairesinde ve noktası noktasına hareket edecek bir heyeti hükümet bir icra heyeti tasavvur ediyoruz. Bu esası kabul ettiğiniz zaman mesuliyetle murakabenin yekdiğerine karışamıyacağına mahal kalmadığını buyurdular. Büyük Millet Meclisi; Teşkilâtı Esasiye ile tedvir olunacaktır... Tamamen yazılmış değildir. Takip ve istinat ettiği... vazetmiştir. Onun içerisindeki mesuliyet kelimesi; mesuliyetten müberra, belki umumî manasiyle kabul edilebilir. Mesuliyet, mesuliyeti siyasiyedir. Malumu âliniz bunun mihengi mehakimi nizamiyede... fikri bizde yalnız tebdil kelimesi ile ifade edilmiştir. Iskat kelimesii ile ifade edilememiştir. Bu kanun tanzim olunurken bu kelimeyi, ıskat kelimesini koymayıp da, tebdil kelimesini koyanlar; onu bilerek koymuşlardır... o zat kendi içtihadı ile hareket edecek bir zat değildir ki, hareketi iskat edilmiş olsun. Belki kendisine tayin olunan istikamette yürümek mecburiyetinde olan bir zattır. Teşkilâtı Esasiye Kanununun noksanlarını ikmal için değildir. Başkumandanlık Kanunu;... biz burada bilhassa, memleketin tehlikeye düşen istiklâlini kurtarmak için içtima etmiş olduğumuzdan bizi o gayeye isale kâfi tedabire müracaat ederiz.

Bu da o cümledendir. Büyük Millet Meclisi; kendi salâhiyeti teşriiyesini dahi reisi evveline ve kumandan olan; kumandanlıkta liyakatine vakıf olduğu reisi evveline verdiği zaman, milletin bütün heyecanlarını bir noktada cemetmek ve bir hedefe sevk etmek gayesine matuftur ve bunu fiilen yapmış ve isbat etmiştir. Sakarya'da;... bu nakise belki Celâl Nuri beyin dediği gibi hukuku esasiye kitapları için bir nakise tevlit edebilir. Fakat zarureti halinde tevlit ettiği.. bizim için ayak altıdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu hissîdir, ilmi konuşalım..

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Maksat, henüz hasıl olmadığı cihetle başkumandanlık meselesi, memuriyeti Meclisi Âlinizce tevlit edilmiştir. Bununla dahi muhayyet olmayan Meclisi âli son zamanlarda düşmanı memleketten çıkarmak ve memleketin istiklâlini temin etmek bahsinde, mesaihi milliyeyi yakından takip etmek lüzumunu hissetmiştir. Maksat hasıl olmadıkan sonra, maksat fena olduktan sonra, görülecek işler görülmedikten sonra; her hangi bir adamı tebit etmek değil idam etmek dahi bizim şeyimizi, zararımızı telâfi edemez.. Bu esasa nazaran, bilhassa memleketi düşman işgalâsından kurtarmak bahsinde Büyük Millet Meclisi en büyük mesuliyetin kendisine müteveccih olduğuna kanidir. Bir misal olarak şunu görebiliriz ki; bütçemizde Teşrinisani gayesine kadar yirmi milyon ve sene nihayetine kadar belki onbeş milyon açık olduğunu.. ben isterdim; bunu senenin ibtidasından beri bilmek, bütçe dahilen; gelecek sene için.... çünkü müstahzar bir malûmat var.. yeni vaziyetin icap ettirdiği hareket.. İkisini telif edemiyor en alimimiz telif edemiyoruz. Mesul hükümet varya, arka üstü yatmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Yirmi milyon açığı üç ay evvel haber veren heyet hükümeti; idam etseniz teşeffi edemezsiniz. Yalnız ben isterdim ki; bu senenin... eğer Büyük Millet Meclisinin malumu olsa idi bunun elbette şimdiye kadar bir çaresi bulunacaktı.. cümlenizi en büyük heyecana düşürmek lâzım gelen mesele, bu mesedir. Büdçesi olmayan memleketin mevcudiyeti yoktur denebilir. Binaenaleyh Teşkilâtı Esasiyemize hiç bir noktasında kıl kadar muhalif olmayarak.. celsatı hafiyesinde karar verilen esasat dairesinde; nazarı itibara alınan takrirler dairesinde dört, beş gün, altı gün çalışarak size böyle bir lâyihai kanuniye.. bilhassa müdafaai milliye mesailini, müdafaai memleket esasını ve istiklâlini temin etmek mesailini yakından tetkik etmek edebilmek esasını tayin ve tespit edebilmektir. Meclisi Âliniz namına yakından takip ederek beş, altı ay sonra değil, günü gününe haber vermek için idi. İntihap edeceğiniz 10 arkadaş.. intihap ettiğiniz bir cüzdür. Onlar yakından takip edecekler, icap ederse Meclisi haberdar edecekler.. heyeti umumiyenin ruhu esasisi bundan ibarettir. Eğer heyeti umumiye müzakeratı kâfi görürseniz, şimdi maddeler müzakere olunur ve icabına tevessül edilir.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim, elimize tevdi edilmiş bir kanun müsveddesinde orduların takviyesi ve müdafaai memleketin istilzam ettiği umu-

run tanziminde müessir olan sair vekâletler aksamının en müsmir bir şekilde ve ahengi tam dairesinde bir harp.. Bendeniz Heyeti Celilenizi bu kanunun tanzimine sâik olan avamili hatırlatmak için bir buçuk ay kadar evvel bir maziye ircaı nazar etmek istiyorum. Sakarya harbi zaferle nihayet bulmuş ve bütün Anadolu'da ve Meclisi Âlinizde; bu zaferin takip ile neticesi tevsi edileceği ve Eskişehir ile Afyonun, hiç olmazsa istirdat olunacağı kanaatı hasıl olmuştur. Böyle bir neşe ve emel sırasında, yavaş yavaş sızıltı olarak bu ordunun taarruz kabiliyeti bulunmadığını ve vesaitinin, elbisenin noksan olduğunu duymağa başladınız ve bundan müteheyyiç oldunuz ve neticede anladınız ki hakikaten bu ordu, tarihin, Türk kavmine bir lûtfu mahsus olan Sakarya harbinden lâzım gelen faideli netice istihsâl edilemedi ve kendi arzusu ile çekilen düşman Eskişehir ve Afyonun.. bu fırsatı kaçırdık.

Bunun üzerine hararet başladı : Ordu neden ilerlememiş, neden vesaiti noksanmış, ordu neden çıplaktır, neden taarruz edemiyoruz? Bunun üzerine Heyeti Celileniz istizahlar yaptı. Sualler yaptı. Bazı çirkin propagandalar bazılarımızı kandırdı. Dedi ki; dokunmayalım... burnumuzu yüzden göstermek kabilinden bir encümen yapalım; maksada doğru orduyu itsin; bu zaferi biz kazanalım... Efendiler orduların takviyesi elzemdir. Heyeti Celilenize arzediyorum ki; fakat bir kanaatla arzediyorum ki bu harp beş sene daha devam edecektir. Bu harbin biteceğini zannediyorsanız aldanıyorsunuz. Bu harp beş senede ancak hitam bulur ve bundan evvel de iş bitebilir. Allahın bir lûtfu mahsusu olarak... efendiler yedi, sekiz senedir devam eden harpte... rakımlı tepede ve düşman karşısında... ordu maddeten ve manen kuvvetli olmalıdır. Fakat efendiler, bunun cihetı hukukiyesini muhterem Celâl Nuri Bey söylediler. Bendenizin öyle şeylere aklım ermez. Yalnız tecrübeme müstenit olan cihetı askeriye meselesi hakkında söyliyeceğim. Böyle Meclisten komite teşkil etmek ve nazır ve vekil mesulleri, mesuliyetten kurtararak orduyu;... bunların yanlarına götürmekle orduyu takviye değil; orduyu berbat edersiniz efendiler. Evvelâ şunu katiyen biliniz ki bu davada temini zafer için yalnız bir şık vardır : Birinci olarak söyliyeyim : Başta Mustafa Kemal Paşa olduğu halde, Meclisin bütün azaları dahil olduğu halde vazife almış olanlar işi bir neticeye erdiremedikleri takdirde evvelâ idam edileceklerini herkes bilmelidir. Hiç bir şahsa hürmet yoktur; Vatana hürmet vardır. Herkes idam olunur. Bir defa dimağınıza ve hattıhareketinizi tayin eden programınızın başına bunu koyun ki şimdi söylenecek cihet geliyor. Herkes mesuliyetten titresin. En yüksek simalar bile uykularını kaçırsın. Bunu temin ettikten sonra salâhiyet veririz. Bahusus ordular, hatta bir bölük idare eden bir zabitin işiyle çok oynamayın. Efendiler, ordu takviye edilmelidir. Maatteessüf karşımızda bir Alman ordusu olsaydı... çünkü kıdemen terfi eden kumandanlar liyakaten dahi muhiktirler... efendiler, Türkiye Ordusunda rüşt ile liyakat mütenasip değildir. Çok muktedir adamlar vardır ki küçük rütbelerde kalmıştır. Çok büyük iktidarı olmayan insanlar vardır ki, büyük, büyük rütbeler almıştır ve bu zevat; - hiç bir şahsı hedef ittihaz etmiyorum - ... alamamaları yüzünden midelerinin hastalıkları ile gelmişler... eğer ordularda zabt ve rabt görmüyorsanız eğer kıtalarda, bölüklerde;... baştan ahara kadar söyliyeyim. Zabt ve rabt görmüyorsanız; kumandanlarının liyakatsizliğine, ölü olduklarına hükmediniz. Efendiler harbi umumiyi nasıl idare ettik? Harb umumide o kadar seneler ve o kadar mahrumiyetler karşısında demir bir kuvvet, rütbesi olursa olsun bir kumandanı, bir binbaşıyı bir fırkanın başına geçiriyor ve bir kaymakamı... ve hiç kimse itiraz edemiyordu. Herkes biliyordu ki bu harp rütbe ile değil, harp liyakatla idare edilecektir. Bugün ahvali adiyede Harbiye Nezareti değil, Babı Seraskeride yaşayan bir ruh ile yaşıyor... bir binbaşı ne kadar kudretli, ne kadar malumatlı, ne kadar faal olursa olsun, ne imiş disiplin buna mani imiş. Anladım efendiler. Alman ordusunda... 42 yaşındaki paşalarımız... kendilerinden daha küçük rütbelerdeki zabitlere vermiyorlarda şekilperest oluyorlar. Efendiler; bunun için orduyu... hepsi nazarımda şayanı hürmettir. Fakat bu zihni taşırlarsa bu orduyu muzaffer edemezler. Efendiler, istiklâl mahkemesinde aza bulunuyorum. Yüzü mütecaviz askerler firar etmiş bulunuyorlar. Takiplerine giden müfrezelerle müsademe... karşıma çıktıkları zaman dediler ki kar kış donmak ihtimali var;... bir gömlek alıp gelecekmiş. Düşündüm ve bütün arkadaşlarım düşündü. Ordumuzun inhilâlini yapan... silâh kullananlara; kanunun en ağır cezasını vermeğe... fakat vicdan efendiler; üçbin rakımlı tepelerde çarıksız, kaputsuz nasıl yaşanabilir, reis bey sen yaşayabilir misin? Dedi. Onun için levazım reisini, ordu dairesi reisini, hakikati anlamak için mahkemeye çağırdım, bana ne dedi efendiler, levazım reisi,... levazım reisi ben dedi bir iş yapacağım zaman... bundan sonra bunlara verilecek cevapları takdir ediyorum. Bana bir şey çıkmazsa on-

dan sonra yapıyorum. Efendiler, rica ederim Anadolunun vaziyetini düşününüz : Her taraf deniz : İstanbul'da sahte şirketler tesis etmişler... gûya onlarda elbise varmış diye saf Müslümanları; 650 kuruşa elbise vereceğim ve bende şu kadar elbise mevcuttur diye aldatıyorlar. Burada da müdafaai milliye sahiden elbise var zannediyor. Bir patırtı çıkmazsa,... ondan sonra.... her yerde veririz diye oynadıkları zaman; ... ben ne yapayım bana şöyle diyecekler, böyle diyecekler diye... bir şey yapacağım zaman mukadder sualler yapıyorum. Bana zarar gelmezse o vakit yapıyorum diyor. Bu zihniyetle orduyu teslih... bugünkü halimize uymağa eski şekilleri çiğnemek lâzım ve hem de ehemmiyetsiz talâkki etmek lâzımdır. Geçen gün Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri söyledi ki, elbise hazırdır... anladım ki Tolcalı Süleyman filânmış; caymışlar, ihmali yokmuş... çünkü aldatmak için komite teşekkül etmiştir. Nasıl ki bir ordu kumandanına demin arzettiğim gibi, istediği bir zabıtı, istediği makamda kullansın ve şekil ile uğraşmasın; şekle riayet etmesin diye bu derece salâhiyet veriyorsunuz; ... böyle aleni müzayedelerle münakaşalarla, onu bunu çağırıp müracaat etmekle İngiliz ve Yunan kontrolü altında hariçten elbise getirtemezsiniz ve gelmez efendiler... ve bence orduyu teslih etmek için Mustafa Kemal Paşa... daha büyük fedakârlık takdir etmek lâzımdır... darağacın dibine gidersiniz ve gittiğiniz zaman dersiniz ki büyük zulme karşı uğraştık, vatana karşı hizmet ettik: anlıyorum tarih beni takdir eder, takdis eder, fakat efendiler orduyu ilbas etmek için, öyle takdir ve takdis beklemiyecek, bilakis her türlü tenkidatı kabul etmiş olacak. Hırsız diyecekler, mürtekip diyecekler; ve hususi şekle riayet etmemiş, bir kaç bin kuruş yutmuş diyecekler, hepsini diyecekler... o kahraman dediğim adam bunların hepsine göğüs gerecek ve bu davayı kazandıracağım. İsterse Meclis beni ve tarih beni tel'in etsin. Her şeyi... var mı? Efendiler içinizde böyle bir şahsiyet?... Müdafaai Milliye Vekâletine bu salâhiyeti veriniz, şekil aramayınız... ordu kumandanına bu salâhiyeti veriniz ve ondan sonra deyiniz ki yürü... Yanlış yola sapar, hedefine varamazsa yeri sehpayı idamdır ve gideceği yeri anlasın. Yoksa efendiler dünyanın neresinde görülmüştür ki bir harb encümeni fevkalâdesi... muktedir bir kumanda heyeti tayin ediniz;... benim hanemde bir ahır vardır, kim olduğunu bilmiyorum iki asker hizmetçisi vardır iki tane nefer yatıyor... efendiler teşkilâtı tasvip ediniz, Başkumandana salâhiyet veriniz yoksa böyle encümenlerle, harp encümenleriyle, kumandan mesuliyet kabul etmez. Ordu böyle teçhiz edilemez... zaman geçecek; bu da olmıyacak; faide vermiyecek...

ALİ BEY (Afyonkarahisar) — Bendeniz de evvelemirde bu projenin mahiyeti askeriyesi hakkında yani proje mahiyeti askeriyesi itibariyle ne gibi bir şekle giriyor? Bunu arzetmek isterim... malumuâliniz bu müzakere Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ile başladı ve tabiîdir ki Heyeti Celileniz bunda haklı idi. Mesele, hakkı hayat ve istiklâl meselesi idi. Fevzi Paşa Hazretleri yalnız arzı malumat etmekle, acaba bulunduğu makamın icabatını ifa etmiş olmakla kaldı mı?.. Yoksa vazife kendisine taalluk ettiği halde bu cihetten istinkâf etmek mi istiyorlar. Arkadaşlar, bir asker ruhu ile ve bir asker fikri ile hakikati arzediyorum ki mesele doğrudan doğruya... mesuliyeti askeriyenin hudutları şekilleri tayin olunmamış, ve bundan başka bir şey değildir. Ve yine müsirren arzederim ki, teşkilâtı askeriye tamamen yapılmadığı halde bizim yaptığımız harp encümeni, korkarım ki netice itibariyle bir adem mevkiinde kalacak ve istihsal edilmek istenilen maksat elde edilemiyecektir. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin geçen istizahda vermiş olduğu cevaplar; daha doğrusu menfî bir şekilde idi. Ve kanaat bahşolmuyordu. Sebep, bugün orduda bir ahenksizlik vardır. Ordu dairesinde Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine bir takım sualler irat ettik. Cevap verdiler, fakat dese idik ki bugün ordunun ne kadar elbiseye ihtiyacı vardır? Buna, yalnız oranın verdiği malumatla cevap verebilirdi. Bugünkü vaziyet itibariyle burada Müdafaai Milliye Vekilinin bir levazım reisi var ve cephe kumandanının bir levazım reisi var. Menzil müfettişi umumîliği var, onlar daima alık vaziyette kalıyor, mütekabilen vazifelerini yapamıyorlar. Para meselesini ele alalım : Yine ayni veçhile Müdafaai Milliye Vekâleti mahdut bir mahalde kalır daha ileri gidemez. Bunun asıl doğrusu nasıl olmalı?... Efendiler, bilirsiniz ki fırka kumandanlıklarından itibaren;... çünkü mesele büyüyor. Kolordu kumandanı olur, daha büyür ordu olursa daha büyür... Başkumandanlığın vâsi miktarda teşkilâtı olması icap eder... dahilî menzil mıntıkalarını, cepheyi... ve o suretle geriyi ve ileriyi yekdiğerine mezcederek sevketmesi icap eder. Bugün bizim Erkânı Harbiye Reisimiz var. Ona cephe harekâtına dair bir şey sual etsek o da ayni veçhile cevap verir. Bugün orduyu ilbas ve iaşe ve diğer suretlerle ihtiyacat hakkında fikrî mahsusanız ve kanaatiniz nedir diyecek olursanız cevap veremez... onun için evvelemirde bütün meselelerin mesuliyeti hakikiyesi Başkumandanlıkta kalır.. Paşa

Hazretlerinin Başkumandanlıkta... Erkânı Harbiye Reisi doğrudan doğruya hem cephe vazaifini ve hem de geri hidematını tanzim etmekle mükelleftir. Yani Başkumandanlığa ait vezaifin... onun için efendim Erkânı Harbiyei Umumiye Nezareti bir teşkilâta malik olması itibariyle... idarei maslahat teşkilâtına değil... geçenlerde encümende dinlediğimiz zaman bir suale karşı gayet sathî, mantıksız ve manasız bir... onun için bu teşkilât olmadıkça bu makina santral haline getirilmedikçe bu harp encümeni ile bu işi tedvir edeceğimize hiç kanaat hasıl olmuyor. Yalnız şöyle bir vaziyet hasıl oluyor; Erkânı Harbiye Vekâletiyle iştigal etmek, âdeta Başkumandanlığın Erkânı Harbiye vazifesini deruhde etmesi kalıyor... yani Başkumandanlık mesuliyetinde bu encümenlere... bunun için mahiyeti askeriyesini arzetmek istediğim şey, eğer bu suretle kabul edilirse Başkumandanlığı doğrudan doğruya geri hidematına mahsusu bir heyet şeklinde Erkânı Harbiye vazifesini görecek ise ve ona göre bu maddenin tadilini kabul ediyorum. Orduların takviyesi, bu bir şâmil manadır. Halbuki Heyeti Celilenizin istediği ilbas ve iaşe ve esliha, mühimmat, sırası ile olmadığı için bendeniz bu suretle bir şekil vermesini istiyorum. (Takrir okundu) Bu şekilde bir madde hazırladım. Şimdi takdim edeceğim. İhtiyacatı sıraya koyarak bir madde haline koymak, bir de yalnız orduların takviyesi yerine, müdafaai memleketin istilzam ettiği istihzarat... bu mesele behemahal bu maddede bulunmalıdır. Çünkü müdafayı memleketin istilzam edeceği istihzarat, geride imdeliktiza bir müdafaa tertibatı, bir müdafaa hattı hazırlıyor... birtakım şekilleri bu heyet kabul ettikten sonra; ona göre teşebbüsat olur... meselâ İnönü, Kütahya, Eskişehir hattında ordumuz bir hattı müdafaa hazırlamıştır ve bu hattı müdafaada vazifesini tamamen ifa edebileceğini zannediyor. Fakat bir harp olmak itibariyle,... ittiham edilmesine taraftar değilim. Zannın hilâfında olarak ordunun sol tarafına yapılan bir taarruz, orduyu tamamen ric'at ettirmek... bir istihzarat sırasında ikinci bir hat ihzar edilmiş olsaydı ordunun Sakarya'ya kadar gelmesine lüzum kalmazdı. Orada yapılan bir hat, derhal tashih edilmek ihtimaline girerdi. Yani müdafaayı memleketin istilzam edeceği bu gibi istihzarat neticede lâzımdır ve bu madde de behemahal lâzımdır ve onun neticesi olarak maalesef söyliyeceğim... memulün hilâfında bir tehlike karşısında kaldılar. Yani bu, bu gibi ihzaratın yapılamaması neticesidir. Onun için maddenin bu suretle olmasını teklif edeceğim ve şimdi bir madde teklif edeceğim. Maruzatım bundan ibarettir.

(Tebyiz edenler : İhsan, Ali Ekrem)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

31 Kânunusâni 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	576
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	576
1. — Harp Encümeni teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni Mazbatası	*576:583*

Cilt : 15

139 ncu İnikat, 1 nci Celse

YÜZ OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

İKİNCİ CELSE

3 Kânunusânî 1338 Perşembe

REİS : Musa Kâzım Efendi Hazretleri

Kâtipler : Sait Bey (Çankırı), Haydar Bey (Kütahya)

REİS — Celsei hafiye küşad olundu.
Zaptı sabık hülâsası var, kıraat olunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ OTUZ YEDİNCİ İNİKAT

31 Kânunuevvel 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetelerinde bilinikat harp encümeni fevkalâdesi teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakeresine devam olunacağ canibi riyasetten badettebliğ verilen söz üzerine Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey kanunun birinci maddesindeki tedvir kelimesinin mürakabeyi değil, idare ve icrayı mutazammın olmasına göre kavaidi hukukiye ve Teşkilâtı Esasiye ve kavanini saire ile tenakuz teşkil ettiğini, encümenin mebuslardan müteşekkil olacağına ve Kanunu Esasinin 47 nci maddesi mantukunca mebusanın gayri mesul olmalarına nazaran kanunu mezkûrun 31 nci maddesi ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun 7 nci maddesinin fıkrai ahiresi sarahatı mucibince mesuliyetin Heyeti Vekileye raci olduğunu ve binaenaleyh Meclisin vazifei icraiyesini ifada düçarı ukbe olacağını ve badehu başkumandanlık kanununa intikalin başkumandanın fiilen tedviri umurdan naşi mesul ve Meclisin salâhiyetini istimalinden dolayı gayri mesul olmasından dolayı tanzimine ihtiyaç messeden işbu kanun tenakuzlarla malâmal olduğunu ve ikinci maddeye nakli kelâm ile asli mahiyette olan işbu kanunun muvakkat ve feri olan Başkumandanlık Kanununa raptolunduğunu, müdafaai milliye umuru zirüzeber edildiğini, Müdafaai Milliye Vekilinin encümenle ademi itilâfı halinde hakem mevkiinde bulundurulan Meclisin tarafeynden birinin reyle mütalaasını tasvibi takdirinde buhran zuhura geleceğini, geri hidematı ehem tutulduğunu, cephe umurunun encümen mürakabesinden dûr bırakıldığını, kanunun kumandanlık vezaifini işkâl eyleyeceğini ve tevessül edilecek tedbirlerin Müdafaai Milliye Vekaletinin Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile muayyen mesuliyet ve Başkumandanlığın salâhiyeti dairesinde vazife ifa etmelerinden, kavaidi hukukiye ve Teşkilâtı Esasiyeye muvafık ve hukuku esasıyeye mutabık bir şekli kanuni tedvini lüzumunu ve bu vadide tadil teklifi takdim ettiğini; İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey Celâl Nuri Beyin mütalaasını badettenkit tefrik ve tevzini kuva nazariyatı Meclisin taayyün ve tezahür eden nukatı nazarına muvafık olmadığını, Büyük Millet Meclisinin milletin mukadderatına bizzat fiilen kendisi vaziülyet olup umurunu tetkik ettiği azasına veçhi tayinle rüyet ettirdiği veledelhace anları ıskat değil tebdil eylediğini mesul heyeti hükümetin içtihadı ile hareketini hazmedemediğimizi ve ancak noktası noktasına tayin olanan veçhe dahilinde hareket eyleyecek bir icra heyeti istediğimizi, Teşkilâtı Esasiye Kanununun teferruatı yazılmayıp yalnız takip edilecek esasat tespit ve mesuliyeti siyasiyenin tebdil kelimesi ile ifade edildiğini, Başkumandanlık Kanununun sebebi ihdası Teşkilâtı Esasiye Kanununun ikmali noksanına matuf olmayıp ancak istihlası istiklal gayesine maksur tedabiri fevkalâdeden bulunduğunu ve hukuku esasiye itibariyle bir nakise teşkil etse bile zarureti harbiyeden münbahis ulvi bir kanun ve Sakarya zaferi bunun muhassalası olduğunu ve henüz maksat tamamen hasıl olmadığından temdit edildiğini ve bununla da mukayyet olmayan Meclisi Alinin mesalihi Milliyeyi yakından takip lüzumunu hisseylediği ve en büyük mesuliyetin kendisine müteveccih olduğuna Meclisin kani bulunduğunu, maksat itma olduğundan görülecek işler görülmedikten sonra tebdil değil idamın bile telafii mâfata medar olamıyacağını, binaenaleyh Teşkilâtı Esasiyemize muhalif olmıyarak ittihaz edilen karar ve nazarı itibara alınan esasat ve tekarir dairesinde böyle bir lâyihai kanuniye vücuda getirildiğini, maksadın müdafaai milliye mesailini va-

tanın istiklalini temin esasatını yakından takip edebilmek, heyecanlı safahattan günü gününe haberdar olmak olduğunu, maddelerdeki nekaisin ikmal edileceğini; Cebelibereket Mebusu İhsan Bey Kanunun birinci maddesinden müzakerat ve münakaşatı mütekaddime ve istizahattan badelbahis Heyeti Vekileyi maksada doğru sevk ve isal için encümen teşkil edildiğini, ordunun maddeten ve manen takviyesi ehem ve elzem olduğunu, harbin laakal daha beş sene devam edeceğini, Meclisten böyle bir kuvvet ve heyet teşkili vekilleri mesuliyetten tahlis, orduyu berbad etmek demek olacağını, temini zafer için yegâne şıkkın menfi netice takdirinde bilâtefrik cezayı idamın mukarrer olmasını, herkesin mesuliyetten tehaşisini ve ondan sonra salâhiyet itasını, orduda rütbe ile liyakatin mütenasip olduğunu, şekil perestlikten tevekki lazimeden bulunduğunu aleni münakaşalarla İngiliz ve Yunan kontrolü altında elbise tedarik edilemiyeceğini, ordunun ilbası için takdir beklemiyecek isnadat ve ithamata katiyyen ehemmiyet vermiyecek bir şahsiyete lüzum olduğunu, Müdafaai Milliye Vekâletine, Ordu Kumandanlığına böylece salâhiyet verilmesini ve fakat hedefe vasıl olamadığı takdirde idam edilmesini, kumandanın Meclisle tefrik edemiyeceğini; Karahisar Sahip Mebusu Ali Bey Mesuliyeti askeriyenin şekil ve hududu muayyen olmadığını, Teşkilâtı askeriye yapılmaksızın harp encümeni istihsal maksadı temin edemiyerek ademi muvaffakiyeti intaç edeceğini, Müdafaai Milliye Vekilinin istizaha ait cevapları menfi bir surette olduğunu, ordunun belbusat ihtiyacını tamamen tayine muktedir olamadığını, ordu idaresinde ahenksizlik hükümvarma olduğunu, Müdafaai Milliye Vekâletiyle ordu kumandanlarının levazım reisleri ve menzil müfettişleri bulunduğunu, Müdafai Milliye Vekâletinin mahdut bir dairede bırakıldığını, fırka kumandanlıklarından itibaren erkânı harbiye teşkilâtı olacağını Başkumandanlık teşkilâtının lüzumu ittisaını, cepheyi ve menzil mıntıkalarını dairei nüfuz ve salâhiyetine alması icap edeceğini, Erkanı Harbiyei Umumiye Reisinin cephe hakkında mahdut malumat verebileceğini ve fakat ilbas vesair hususattaki kanaatına ait sarih bir cevap veremiyeceğini, mesuliyeti hakikiye ve asliye Başkumandanlıkta tecelli edeceğinden, Başkumandanlığın karargâhı ve erkânı harbiyei umumiye reisi olursa ciddi ve samimi teşkilâta malik bulunursa cephe ve geri hidematı tanzim edebileceğini ve işbu teşkilât vücuda getirilmedikçe harp encümeni ile bu vazifenin tedvir edilemiyeceğini ve erkânı harbiye cephe umuru ile iştigal ederek encümenin başkumandanlığın erkânı harbiyesi, nazımı vaziyetinde kalacağını ve bu itibarla maddenin tadilini teklif eylediğini, orduların takviyesi şamil bir mana olup maksut elbise, esleha ve mühimmat olduğunu, ihtiyacatı tertip sırasile madde halinde göstermek, takviye yerine müdafaai memleketin istilzamı eylediği istihzarat aynen maddeye dercolunmak muktazi bulunduğunu söylediler. Tarafı Riyasetten ekseriyet kalmadığından Pazartesi günü vakti muayyende içtima edileceği bittebliğ celseye nihayet verildi.

REİS — Zaptı sabık hülâsasını kabul buyuranlar.. Kabul olundu.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — Harp Encümeni Teşkilinin Kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası

REİS — Harp Encümeni teşkili hakkındaki müzakerata devam ediyoruz.

Söz Hüseyin Avni Beyindir.

SELÂHADDİN BEY (Mersin) — Hükümetten kimse yoktur.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Ekseriyet yok.

REİS — Arkadaşlarımızdan yirmiyi mütecaviz söz alan var, leh ve aleyhte tasnif edersek mesele bir derece tenevvür eder.

(.... bir satır yok ....) (... bir satır yok....)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim Harp Encümeni namiyle teşkil ettiğimiz bu fevkalâde encümen, Büyük Millet Meclisinin bucalaması mahiyetinden başka bir şey değildir. Mutlaka bir proğram tahtında harekâtını tanzim etmedikçe iki ay sonra noksanını görerek.. Bu gün bu kanunun müzakeresi doğru değildir ve bu; esaslı bir devlet teşkilâtıyle mütenasip bir kanun değildir. Birinci maddesi, bütün devletin Teşkilâtı Esasiye ve Kanunu Esasisine muhaliftir. Öyle maddeler var ki; deminden beri şikâyette bulunduğunuz İstiklâl Mahkemelerinin salâhiyeti gibi.. Tefsiri gayet şumüllü ve namütenahi.. Dünyanın hiç bir yerinde böyle şumullü, alâstiki maddeler, kelimeler olamaz. Budaaynı mahiyettedir. Arkadaşlar iyi bilirsiniz ki Teşkilâtı Esasiye namı altında yaptığınız o kanunun, katiyen bir maddesinin kabiliyeti tatbikiyesi görülemediğinden; İstanbul Babı Ali sisteminde teşekkül eden Hükümetin, icraatı bize çirkin görünüyordu. İnkılâpçı Meclis Hükümetinin; bu

şekilde değil, inkilâpçı şeklinde hareketi icabeder. Fakat Büyük Millet Meclisi onlara bir düstur ve vazifelerini tayin ve tespit için.. herkes bildiği gibi yapmak isterse böyle olur.. Bu kanunu doğurdu. Orduyu takviye;.. Efendiler orduyu takviye için iki Harbiye Nazırı kâfi gelmedi. Yerine Müdafaai Milliye Vekili teşkil ettik o da az geldi. Başkumandan.. Bunların maiyetlerine namütenahi İstiklâl Mahkemeleri verdik. Bütçelerini bilâmünakaşa kabul ettik. Memlekette kanunsuz olarak, köylünün akciğerine kadar aldık. Bundan sonra ne yaptırmak istiyorsunuz ki fevkalâde salâhiyetler veriyorsunuz.

Birinci maddesi o kadar şumüllü ki.. Nereden tereddüt ediyoruz. Kanunu Esasinin tanziminden beri; İşte bu Kanunu Esasi içerisinde bucalamaktayız. Devlet teşkilâtını bilmeyen Heyeti Vekile; verdiğiniz o salâhiyetle bir ordu; idare edemedi. Yetmiş bin askeri hareket ettiremedi.. Ben umuru hariciyemde katiyen bir meslek tayin edemedim. Fransızlara karşı hareket ettik, o biri darıldı.. Proğramsız bir Hükümetin yapacağı iş budur. Bu gün siz yine gayet alestiki maddelerle salâhiyet veriyorsunuz. Bu salâhiyetleri daha vâsi mıkyasta, Heyeti Vekileye verdiniz ne yaptı ki?. Buradan on kişi tefrik edeceksin.. yapmak istediği işlerin sürüncemede kalmasından başka;.. Orduların takviyesini bu encümen mi yapacak?. Büyük Millet Meclisinin vazifesi ne idi? Vekilleri ne için intihap etti. İki seneden beri ne yaptı?.. Sistemi değiştirir; bir Heyeti Vekile kalacak ve onunla Meclis arasında.. Meclisi Aliyi muattal bir halde bırakıyor ve o hale geliyor ki Meclis yalnız dua ile meşguldur. (Gürültüler) (Aferin sadaları).. Orduların takviyesi, müdafaai memleketin istilzam ettiği bütün istihzarat.. O kadar ki namütenahi.. Böyle olmaz efendiler.. Bu kanunlar; milletin kabiliyeti hayatiyesini ve Hükümet teşkili kabiliyeti olmadığını ilân eder. Bu fevkalâdeliğe saik ne idi?.. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin uykusunu kırmamalı idi. Onun uykusunu kaçıran bir mesele varmış. O da Ruslar bize kapılarını kapamışlar, silâh vermiyorlar. Yunanlılar istikraz yapıyormuş, uykusunu kaçırmış.. Sonra Müdafaai Milliyeye verdiğimiz kırk milyon lira, bu ne oldu?.. Arzettiğim gibi tekâlifi harbiye suretiyle, evlâdını karısını bile aldık. Karılarımız bütün erzak taşıyor.. Bu kadar yaptıktan sonra efendiler bir hesap sorulsa bunlar bucalayacaktır. Heyeti Vekile izharı acz etti efendiler. Bu haller; biz bu işleri yapamıyoruz demektir. Sizin yapacağınız bir şey vardı: Onlara iraei tarik etmekti. Büyük Millet Meclisi kendisini, hattı hareketini daha tayin ve tespit etmemiştir. Hâlâ bir vekil müşkül bir mevkide kaldığı zaman hareketi; bir parça daha salâhiyeti mahdut adamlara işi verip üzerinden iş atmaktan başka bir mahiyette değil.. İstanbul'da altı yüz seneden beri devam eden Osmanlı İmparatorluğunun düsturları, kanunları, idaresi bizim için kâfi görülmemiş; bir inkilâp meclisile; millet kendi hakkını bizzat idare edecek.. Altından almak için isyan etmiş bir Meclis mahiyetinde tablo vardır. Ne bahtiyarlık.. Tarih bunu kaydediyor. O istibdat aranacak ve millet.. O Kıralların yapmış olduğu haksızlıkların daha büyüğünü görecek.. Demin burada okundu. Vay o milletin haline ki o intihabı icra etemiş de bizden medet bekliyor.. Geldiği gün, bütün cihanda yaşamak hakkı nasıldır? Bunu birinci günü tayin edecekti.. Birinci madde; Devletin Teşkilâtı Esasiyesini teşkil ediyor; o birleri sıfır kalır. Bu madde efendiler, bir Kanunu Esasi maddesidir. Bunda tereddüt etmemelidir.. Böyle Harp Encümeni arasına sıkışacak müteferrik kelimeler değildir. Bu Teşkilâtı Esasiye Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetini tahdit ediyor; onları da gayri mesul ediyor. Onun için Büyük Millet Meclisi, Hükümet teşkiline ahdetmiş ise bu maddeden sonra Kanunu Esasisini tespit eder. Belki bu, benim şerefimi takyit ediyor. Böyle üç beş zata mukadderatı tevdi etmek; artık vucudumuza hiç bir suretle lüzum kalmadığına delildir. Meclisi Aliden temenni ediyorum: Meclisi Ali Bugünden itibaren? Hükümet teşkil ediyorum demeli.. Evvelâ Kanunu Esasisini ve kendi hattı hareket ve vazifesini; ve vazife ve salâhiyet tevdi edeceği vekillerinin vazife ve salâhiyetini tayin etmeli. En birinci vazifesi budur. İki seneden beri bu iş yüzüstü yatmaktadır. Bu salâhiyeti vereceğimiz zaman Başkumandan; .. İstiklâl Mahkemelerinde fevkalâde müşkülâtların aleyhinde.. Biz Hükümet şeklinde milleti idare etmek istiyorsak efendiler.. Kanunu Esasi meselesidir. Bunu hemen havale ediniz. Meclisin de vaziyetei hukukiyesi ve Hükümetin şekli, sonra ordusu nasıl yürüyecektir, münasebatı hariciyesi nasıl olacaktır; bunlar için ayrıca proğram lâzımdır.. Daha biz kendimizin hattı hareketini tayin edemedik.. Vekiller vazifesini ifa etmedi mi?.. On kişi daha ayıracağız; bu diktatörlüktür efendiler; başka bir şey değildir; bunun manası budur. Efendiler.. Yirmi milyon veyahut kırk milyon açık var, bizim ağzımıza kilit vurup.. Beş on arkadaşımız... Onların kararı üzerine.. Kanun yapmakla vakit geçiyormuş....

CELÂLETTİN ARİF BEY (Eskişehir) — Müsaade buyurulur mu?. Encümen bu ciheti tedkik eettiği zaman.. Bir esası temamiyle kabul eylemiş; Her ne

kadar esbap.. Zekâi Bey tarafından Meclise arzedilmiştir. Vergi tarhı salâhiyeti yoktur. Vergi tarhı salâhiyeti Meclisi Aliye aittir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — O halde encümenin hiç manası kalmaz.

Biz ne istedik efendiler; takrirleri encümen lütfen okusun.. Encümen takrirleri lütfen okumuş olsaydı; Biz bu vazifeyi şu suretle yapamadık demişti.. Onları mesul sırasına almak mümkün olursa onları oradan çıkarmak.. Bu böyle olurdu. Onu orada ipka etti encümenin emrini ifaya mecbur kalacak, rica ederim bundan kim mesul kalacaktır. Bugün orduyu hareket ettirmek istiyorsunuz.. Hüsnü istimal edilmiş midir, edilmemiş midir? Müdafaai Milliye Encümeni gider, tetkikat yapar, ihtiyacı hakiki. Bu verilenler ne olmuştur. Dünyanın hiç bir yerinde.. İyi düşünürseniz; verdiğiniz para beşyüz bin liradır. Fakat yine aç, yine çıplak.. Müdafaai Milliyenin ihtiyacatı hakikiyesini anlamak üzere Müdafaai Milliye Encümenine salâhiyeti vardır. Yalnız burada yapılacak bir şey vardır.. İktidarı olan vekiller, encümenlerin mutalâasını alabilir. Kur'a ile, yoksa intihapla değil.. Doktoru Müdafaai Milliyeye, başka birisini Sihhiyeye tayin edip, öyle onları muattal bırakarak, felce uğratmak doğru değil. Bu Nizamnamei Dahili meselesi idi, bunu böyle halletmek icabeder idi.. Bu lâyiha doğrudan doğruya Kanuni Esasi Encümenine taalluk eder. Oraya hemen havalesini istirham ediyorum ve bir de takrir veriyorum; sözüme de nihayet veriyorum. Bütün milletler gibi biz de medeni bir Hükümet teşkiline çalışalım, böyle şeylerden vaz geçelim.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Arkadaşlar; bu kanunun heyeti umumiyesi müzakeresi esnasında bendeniz teşkilâtı idareyemizdeki mühim nevakısı arzetmiştim; Heyeti âliyeniz de dinlemek lutfunda bulundular.. Ümit ederim ki o, göze çarpan ve arzettiğim nevakısı ıslâha, ikmale elbirliği ile çalışılıyor. Yalnız kanunun bu maddesinin müzakeresi esnasında, lehinde bulunmakla tenakuz etmediğimi evvelce arzetmek isterim. Çünkü ben heyeti umumiyesine ait söz söylerken noksanlarımız buraya derç olunmamış demiştim. Binaenaleyh şu birinci madde ki bir Harp Encümeni fevkalâdesi teşkili hakkındadır- bunun kabulü taraftarıyım. Bu suretle, evvelki beyanatımla tenakuz teşkil etmediğimi de evvelden arzediyorum. Bu maddenin aleyhinde söz söyliyen arkadaşlarımızdan Celâl Nuri Beyefendinin bazı beyanatına intikal etmek isterim. Celâl Nuri Beyefendi, bu kanunun bazı mevaddında bir takım tenakuzlar bulunduğunu söylediler. Tenakuz; malumı âlinız, kaziyyeten arasında şurutu aşerenin vücuduna tevakkuf eder. Murat ettikleri ise bu değildir. Murat buyurdukları şu olsa gerektir ki; hukuku esasiye fenninde kendilerinin muttali olduğu bazı mesaile, bu kanunun bazı mevaddının mütenakız görünmesidir. Esasen en çok müzakerelerimiz fenni hukuk esasına muvafık değildir; Avrupa nazariyatına muvafık değildir; hukuku cezaiyeye muvafık değildir. Bizim kurduğumuz sisteme vuku bulan itirazlar; bizim müzakerelerimizi pek çok işkâl ediyor. Efendiler hatırı âlilerindedir ki; biz buraya toplandığımız vakit;.. Fikirlerimizi bir yere topladık, bir idare makinesi kurduk, bir Hükümet teşkil edeceğiz. Bu zarurat zamlarında mahzuratı mübah kılan bir devir sarikleriyiz. Şu fevkalâde zaman bitesiye kadar fevkalâdeliğin icabatı zaruridir. Biz, Meclis, icra ve teşri kuvvetini kendisinde cemetmeli ve bir Hükümet doğurmalı, diyoruz; ve o Hükümet; makinesini tedvir etsin dedik. Bu esastan rucu etmek dün mümkün olmadığı gibi bu gün de mümkün değildir. Binaenaleyh şimdi biz bir buçuk senelik idare makinemizi bu esas üzerinden, oldukça yürüttük. Şimdi makinenin bazı aksamında, pistonunda şurasında burasında bir noksanlık tebarüz etiği vakit buna karşı vuku bulan itirazat; bunu büsbütün atmak, yeniden yapmak demektir. Yok eğer pistonun yatağı aşınmış iş, onu.. çekelim; yok az, daha uzanacak ise onu uzatalım, kısalacak ise onu kısaltalım.. Bunu şu esas dairesinde muhakeme edecek olursak hiç şüphe yok ki biz böyle bir Harp Encümeni fevkalâdesinin vücuduna karşı itiraz etmeyiz. Yalnız arkadaşların korktuğu bir mesele var. Malumu âliniz biz bir Hükümet çıkarıyoruz. Hükümet mesul mu, değil mi? Evet mesuldur.. Ancak bu encümeni teşkil etmekle ve bu maddeyi kabul etmekle; Hükümetin mesuliyetini tenkis ve tahfif edecek, Hükümeti mağdur tutacak ahvalin, bu kanunda bulunması taraftarı değilim.

Diğer maddeler hakkında; onlar müzakere olunurken mutalaamı arzedeceğim. Şunu arkadaşlarımdan istirham ederim ki bu; hukuku esasiye metninin şu maddesine mütenakızdır diyerekten müzakere işkâl edilmesin. Bu noktada biraz yürümek isterim. Hukuku esasiye ne vakit doğmuştur?. Bendenizin ittilaıma nazaran hukuku esasiye fenni; bir cemiyet halinde yaşamak imkânı olmayan insanlar, ne vakit ki bu kürrei arz üzerinde.. O vakit hukuku esasiye denilen fen de doğmuştur. Sonra hukuku esasiye fenninin, insanları yaşatabilecek teşkilâtının bağları gevşemişse.. O zaman da yüz yirmi dört Peygamberanın vahyi ile.. Bu manzumei âlem bu zamana kadar gel-

miştir. En sonra bizim Peygamberimizin şeriatiyle; hukuku esasiye bağları, hukuku uhuvvet takviye olunduğundan, islâmiyet bunun içindir ki kâinatın gözlerini kamaştırmış..

Arkadaşlar, hukuku esasiye fennine istinaden burada beyanı malumat edildiği zaman, bizim bildiğimiz fenler pek te çıkar olmadığını anlıyorum. Hukuku esasiye diye bir fen şeklinde tedvinat yapıldığı zaman; bu Avrupalılardan çıkmıştır. Bu pek yakındır; hukuku esasiyeyi ilim ve fen şeklinde telif ettiler.. Bunu beynelbeşer tanzim ve tedvin ederken; kütübü semaviyeyi de nazardan dur etmemişler.. Yalnız bizim kitaplarımızı, Kur'anı azimüşşanı; bunu bilmeyenler, evet iman etmediği için her kütüpten ilâve etmişler, bizim kitaptan.. Yalnız bunun içinde mağşuşu ceyyidi de vardır. Arz edebildim mi efendiler.. Usulu fıkıh; hukuku esasiyeyi, hukuku cezaiyeyi ve her şeyi camidir. İşte efendim bin iki yüz senelik bir dinin saliki olan Türkler, bin iki yüz senelik bir müslümandır. Biz en son zamanda, din ve vatan tehlikeye uğradığı zamanda, bu sistem dairesinde nazariyatımızı yürütürsek böyle bir Harp Encümeni fevkalâdesinin teşkilini zaruri görürüz. Çünkü efendiler, şuraya rica ederim, dikkat ediniz; bizim bir Hariciye Nazırımız vardır, bir de Hariciye Encümenimiz vardır. (Vekil sesleri) Hariciye Vekili mehamı umurda, sık sık gelip Hariciye Encümeninden ahzı malumat ediyor mu, etmiyor mu?. Ediyor ve etmelidir; etmiyorsa ettirelim.. Sonra her vekâletin de birer encümenleri vardır.. Çok zamanlarda Hariciye Vekili Hariciye Encümenine mühim malumat vererek ve onlardan fikir alarak icabına teşebbüs ediyor. Sair vekiller de encümenlerine müracaata mecbur edilmeli.. Sonra bunun fevkinde efendiler, bir de Başkumandanınız vardır.. Bu Başkumandanın eline büyük bir salâhiyet vermiş oluruz; bu doğrudan doğruya.. icabetmez.. Bizim imhamızı icabedecek yanlış bir kararla hareket ettiği zaman ne yapacağız.. Derhal buna muttali olmak için bir Harp Encümeni fevkalâdesi olmalı.. Bu da Başkumandanı tahtı murakabe ve tahtı nezarette bulundurmalıdır. Bendeniz birinci madde hakkında söyliyorum, diğer maddeleri de bu esas dahilinde ıslâh edilebilir.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Bendeniz kanaatımı hulâsa edeceğim, bu hususta fazla söz söylıyemiyeceğim, müsaade buyurun, istirham ederim arkadaşlar, dinlenmiyeceksem ben de ineyim..

Efendim bir Harp Encümeni fevkalâdesinin kabulü taraftarıyım. Diğer maddeleri; bizim vazettiğimiz esasata mugayirdir.

REFET PAŞA (Milli Müdafaa Vekili) (İzmir) — arkadaşlar; mevzuubahis olan mesele; müdafaai memleket meselesidir. Fakat müdafaai memleket meselesini biz daima Müdafaai Milliye ile yad ettiğimizden; buraya çıkışım sırf Müdafaai Milliyeye ait olduğu için değil, bana ait değilse de müdafaai memlekete müteallik işler olduğu için bazı maruzatta bulunacağım. Geçen gün Hüseyin Avni Bey biraderimiz bu layihai kanuniyeyi tenkit ettiği zaman işin içerisinde bir diktatörlük gördü. Maalesef ben bunu göremiyorum. Benim eski bir asker sıfatiyle bir kanaatım vardır, ihtimalki bu kanaatım yanlıştır; harp, demir bir el ile idare edilir; harp, kuvvetli bir el ile idare edilir ve Başkumandanlık kanununun bu noktai nazardan taraftarı olmuştum ve bunu alkışlamıştım. Arkadaşlar, düşman oradadır. Asker ise çıplaktır ve her şeyi biliyoruz ve bunun ilacını arıyoruz, burada toplandık. Bir buçuktan beri henüz bu basit kanunun esasiyle uğraşıyoruz. Ben de itiraf ediyorum ki Müdafaai Milliye Vekâletinin her tarafı bozuktur.. Yahut halk mesuldur. Parasızlık vardır ve saire ve saire. Ben burada bir müddettenberi mıhlanmış kalmışım. Eğer dikdatörlük hissini bulsaydım, derhal kabul edemezdim.. Maalesef işleri iğlak edecek yeni teşkilattır. Bir defa Meclis vardır, Meclisin heyeti umumiyesi buraya hergün bizi çağırabilir, muhtelif meseleleri mevzubahis eder, tenkit eder, vekillerini iskat eder, tebdil eder; ondan sonra.. Şimdi boşuna zaman gaybedeceğiz. Dördüncü maddede işaret vardır; «Ledelicap ait olduğu..» (Altıncı maddeyi de okur) Mesele hallolmuştur. Ortada Hüseyin Avni Beyin korktuğu bir mesele vardır ki onu da Celalettin Arif Bey izah buyurdular. Bu daire; Heyeti Celilenizin salahiyetini istimal ederek neye karar verecek?. Hiç. Bir vechei hareket tayin edecek, ben yapmazsam aranıza çıkacağız, bir münakaşadır kopacak.. Ben de Mebusum ve bizim de sıfatı icariye ve teşriiyemiz var. Bu veçhei harekât, zannediyorum heyeti umumiyeye aittir. ..Benim onun üzerinde yürüyüp yürüyemediğim tenkit ediliyor.

Cidden arzederim ki ben Müdafaai Milliye Vekili olduktan sonra hiç bir şey değilim, ben korktum. Ben böyle olduğum halde benim dairemin memurlarının ödü kopacaktır.

İhsan Bey kardeşim gayet güzel söylediler: Biz şaşırdık. Anladım, bana bir milyon lira, on milyon lira verirsiniz ve dersiniz ki bugünki orduyu daha yüz bine iblağ edeceksin ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisine de, bu ordu ile sen de düşmanı atabilecek mi-

sin, atamıyacak mısın?. Maliye Vekili para verecekti; ne için vermedi?. Ben Müdafaai Milliye Vekili olduktan sonra kusur etmedim değil, ettim.. Kabahatım ne idi?.. Fakat sizin de bulamıyacağınız şey idi. O vakit arzettiğim gibi mütemadiyen uğraştım, bulamadık. Gelipte size söylemekte de bir faide görmedim. Yoksa bana her gün bu olmadı, bu olmadı diye başıma vurup ta iş yaptıracaksanız. ..Kimdi bilmiyorum, galiba Hüseyin Avni Bey dedi ki; vekillerden hangisi bilmem, Böyle bir encümeni harp ve saire böyle yapmak istiyor. Cidden söyliyorum, bakınız arkadaşlar, cidden bunu yaparsanız memnun olurum. Çünki ben şaşırdım, afalladım, o vakit bir kenara çekileceğim, işte encümeni harp, işte encümeni mukarrerat. Neye karar verdiniz, buna mı? Pekâlâ getiriniz imza edeyim. Hiç olmazsa buraya geldiğim zaman beni mazur göreceksiniz. Garip bir şey vardır: Heyeti Vekile azaları.. Derakap Heyeti Vekile alaşağı.. İtimat buyurun ki bu encümen, onuncu günü bizden aşağı olacak. Müsaade buyurursanız şimdi biraz fikirlerimi söyliyeyim. Hepiniz bilirsiniz ki Müdafaai Milliye Vekâletini kabul edip etmiyeceğim evvelce teklif.. Askerliğin bana vermiş olduğu bir terbiye, beni üçyüz kişi mütemadi tenkidatla bir harbin idare edilemiyeceği ve bu muazzam işin mesuliyetini almadıkça ve onun yolunda şerefini tehlikeye atmadıkça, milletin şükranını görüp görmedikçe hüriyet harbinin kazanılacağına kail olanlardan değilim. Meselâ görüyorsunuz.. vesaire vesaire.. Şahıslara vermiyeceğiz, şahıslara medun.. Herhalde yer yüzünde üç yüz kişi birden iş yapamaz. Başka memleketlerde pek âlâ bilirsiniz ki Meclisi dağıtıyorlar. Fransa'yı idare edebilecek Klemanso gibi bir adam çıkmamış olacaktı. Lüit Corc ve İngiltere bu işi başaramıyacaktı. Hakikaten? Evet bir Lüid Corc, bir Klemansu arıyoruz. Vaktile Müdafaai Milliye Vekâletini kabul eden ben, Başkumandanlık kanunu kabul edildiği gün, Müdafaai Milliye Vekâletini kabul etmiştim. Zannediyorum ki belki daha kısa ve daha kati yoldan bu işde yürüyebileceğiz. Fakat olmadı, yapamadım. Başkumandan Paşa Hazretlerinin geçen gün burada buyurdukları gibi.. ben artık sizin huzurunuza çıkacak değilim. Maatteessüf İnebolu'ya gittiğim günler hariç olmak üzere; rica ederim çağırmayın, istizah etmeyin ve gelmiyeceğim dedim. Bıraktınız, mazur gördünüz. O zamandan beri hergün sabahtan akşama kadar ya istizah ve ya sualdir. Bakınız size ne söyliyeceğim; Müdafaai Milliye Vekâletinde ne oluyor. Mevki sarsılmıştır. Şimdi hiç olmayacak, yani benden talep edilmiyecek şeyleri arkadaşlardan talebe başlamışlardır. Şimdi ben bundan korkmağa başlamışım. Yapamayacağım bir işi, kanunsuz bir işi ben biraz oyalamağa çalışıyorum. Yapamazsam bile sallamağa çalışıyorum. Her gün her arkadaş asker çıplaktır diye bir takrir verebilir veya on, on beş imza ile bir şey verilebilir, hemen eller kalkar, ben buraya çağırılırım. Alaşağı.. Arkadaşlar düşmekten çekinmiyor, istifayı da arzu ediyorum. Fakat bir Müdafaai Milliye Vekili bir celsei hafiyede düşerse memleket için hayırlı değildir. Söylediğim.. Allâh izin versin.. Yani öyle meselelere geliyorum ki bazı zamanlar hastalık vesilesiyle kaçar giderim, zararı yok şimdi çalışırım. Ne diyecekler, Refet Paşa beceremedi ve yahut ordu bozuktur.

Efendiler Refet Paşa istifa etti derlerse. Yunan efkârı umumiyesini, Yunan devletini on beş gün işgal eder. Şimdi arzettim ki Başkumandanlığın ihdası üzerine.. Fakat maatteessüf işler istediğim gibi gitmedi. Şimdi buna bir de encümen ilâve ettik. Encümenin ne olacağını arzettim. Encümen onuncu günü çürüyecektir. Sonra encümenle aramızda ihtilaf çıktığı vakit ne olacaktır? Bir defa encümenle hergün dedikodu olacaktır. Sonra buraya geleceğiz ayrıca görültü olacaktır. Sonra encümen, aşkla bu işi deruhde edemez, çünkü mesul değildir. Üzerlerinde mesuliyet olmayan insanlar hakikaten her hangi bir iş için azami sâylerini pek az sarfederler. Mesuller de bir şey yapmamıştır, amenna.. O halde arkadaşlar yapılacak şey; eğer içinizde daha iyi yapacak arkadaşlar varsa, bu sizin söylediğiniz şekilde yapacak ise pekâlâ.. Ben hemen hazırım, Heyeti Vekileyi de değiştirelim. Gelecekler daha iyi idare etsinler. Yok bu arkadaşlar da diğerleri gibi ise, bunun sebebini arıyalım; ne için işler yürümüyor? Bunu arıyalım.

Arkadaşlar, Hüseyin Avni Beyin fikrine iştirak edeceğim, Teşkilatı Esasiyemiz maksada muvafık değildir. Belki bazı şeyler vardır. Evet hepimiz icrai ve teşrii salâhiyetleri haiziz, Hükümeti biz idare ederiz, amenna. Fakat.. Heyeti umumiyemizle tayin ettiğimiz veçheleri tayin için.. Yoksa hergün her birimiz icrai ve teşrii salâhiyeti haiziz dese ve her gün kalkıpta hayır bu olmadı, olmadı demekle iş yürümez. Bu ya vekili her gün değiştirmek ve yahut vekili şaşırtmak demektir. Bizim yapacağımız veçhe kesdirmedir. Bunları, bunları yapacağız ve ya yapmıyacağız. Maarifte sistemimiz budur. Yapratma harbi yapacağız, kim tahammül ederse o kazanacak ve yahut müdafaa harbi yapmayacağız da taarruz harbi yapacağız. Pekâlâ bilirsiniz ki arkadaşlar, içinizde en yorgun benim. İki seneden beri rahat etmedim. Bu harbin hitam bulma-

sına en ziyade taraftar da benim. Bu harbi daha iyi idare etmek ve düşmanı üzerimizden atmak; bunu yapmak, şeref kazanmak her halde benim için daha iyidir. Ederiz rakama vururuz, mümkin ise iyi mümkin değilse fena. O vakit ben çıkıp dersem, bana sorunuz nasıl atacağız? Bana onu sorun. O da iki kişi içinde sorulmaz. Müdafaai Milliye komisyonu vardır, orada sorun. İlhamla mı işte veçhe budur.. Fakat düşman yüz bin kişidir. Bundan fazla kuvvet olamaz. İki yüz bine iblağ edelim. Düşmanı atmak için ne yapalım, iki yüz elli bin yapalım. İki yüz elli bin tüfenk yapalım. Atamazsa çağır yine sor. Binaenaleyh, benim zannettiğim Meclisin vazifesi bu ve buna mukabil vekillerin de bir çok vazifeleri vardır. Az evvelisi muttali olduğum bir mesele var; İstiklâl Mahkemeleri bir şeyler yapmış. Arkadaşlar, memlekette bir devlet vardır, bir hükümet vardır; istiklâl mahkemeleri gider, böyle göz göre fenalık yapar. Sorarsınız ki Hükümet ne yapıyordu, ne ediyordu, uyuyor muydu. Hükümet ne karışır? (Gürültüler..) Ben soracağım Hükümet nerede idi? İstiklâl mahkemelerinin yaptığı fenalığı her halde Hükümet bilmek lâzım.. Mademki bir fenalık yapılıyor bunu bilecek kimdir? Hükümettir. Bunu bilecek, muttali olacak kimdir? (Meclis sesleri) Hayır Meclis değil.. O halde neye muttali olmadık efendiler. Müsaade edin. Vesaiti ile, vekilleri ile Meclistir. Muttali olmadım. Pek âlâ ben de İzmir Mebusu sıfatiyle mesulum. Üç yüz elli kişi icra yapamaz.. İcra hakkını haizdir. Hakkı hâkimiyet millettindir, Meclisindir.. Mukarrerat ittihaz eder. Fakat doğrudan doğruya bir şey yapamaz.

Şimdi arkadaşlar, tefriki kuva, tevzini kuva ve saireden bahsetmedim. Arkadaşlar, Hoca Efendi Hazretlerinin hukuku esasiyeden bahisle.. ne tevzini kuva, ne de tefriki kuva. Benim bildiğim biz biziz. Ortada Heyeti Vekile vardır. Heyeti Vekile ne vakit bizim istediğimizi yapmazsa kafasını keseriz. Binaenaleyh, Padişah bir şey yapamazdı, dedi kodu yapardı. Biz öyle değiliz. Biz çağırırız, yapmadı kafasını keseriz. Binaenaleyh, hakkı icra bizdedir, kanunu yapmak bizdedir, teşrii kuvvat bizdedir. Kuvalar kalmadı. Şimbeyim, benim aldığım ameli şekilde biz, doğrudan doğruya kuvvei icraiyeyiz, aynı zamanda kuvvei teşriiyeyiz ve icraatımızı da yaparaız. Heyeti Vekileye deriz ki vazifen şudur, budur. Nihayet yapmazlarsa kafalarını da keseriz. Fakat arkadaşlar, bir makine kurduktan sonra bu makinenin ahengini tanzim etmek güçtür ve üç yüz elli kişi birden bir makinenin kolunu çeviremez. Şimdi biz bir fabrika yapmışız, Heyeti Vekile denilen fabrikayı. İstiyoruz ki bunun makinisti olalım. Felâket buradan kopuyor. Şimdi arkadaşlar, ne kabine meselesini ve ne de Heyeti Vekileyi mevzubahis ediyorum, hiç bir şey yok. Şimdi orta yerde biz ve içimizde de Heyeti Vekile vardır. Meselâ Nafia Vekilinin lüzumlu gördüğü bir şeyi ben lüzumlu görmem. Kalkıpta aradaki her gavgayı, her nizaı.. Oluşak iş görülmez. Teşkilâtı Esasiyemizde mesuliyeti müştereke, bu da taayyün etmemiştir; bu da muayyen değildir. Ben öyle zannediyorum ki Heyeti Vekile Riyasetine, bir vekil intihap ettiğiniz gibi bir zat intihap edin.. Hiç olmazsa bir adımdır.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Paşa, gâvuru atmak neye vabestedir? (Devam sesleri)

REFET PAŞA (Devamla) — Her halde zamanınızı çok işgal ettim. Bu suretle biraz daha muntazam yürüsün. Hiç kimsenin üzerinde kalmayan istiklâl mahkemeleri vesaire vesaire. Veyahut her hangi birine deseniz ki sen Müdafaai Milliye Vekili ol, kendi başına kalkıpta o makinenin tanzimine uğraşamaz. Hepimizin işi çoktur. Zaten ben evvelden beri müdafaa etmişimdir: Müdafaai Milliye Vekâletiyle Erkânı Harbiye Riyaseti birleşebilir. Fakat Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti, İdaresinden mesul olan bir vekâlettir. Bu iş hakikaten ağırdır. Bunu bir yapalım veya bir yapmalıyız. Orta yerde müstakil herhangi bir vekâletle meşgul olmayan bir zat bulalım.

İkinci mesele, şimdi yapmak istediğimiz bir encümeni harp var. Esasen bu encümeni harbe, Heyeti Vekilden olan bazı zevatı ilâve ederler. Bir de Müdafaai Milliye Encümeni vardır. Bu encümen her gün beni çağırıp benden öteberi sormak hakkını haizdir. Ben de Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince onların reyini almağa mecburum. Onlarla müzakere etmek hakkını haizim. O halde isterseniz Müdafaai Milliye Encümenini doğrudan doğruya tecdiden ihya edin, isterseniz doğrudan doğruya.. Müdafaai Milliye Encümeni, umumi Meclis olmadığı zamanlarda Müdafaai Milliye Vekâletine gelip doğrudan doğruya benim dairemde kendilerine bir oda vereyim, orada inikat etsinler. Doğrudan doğruya benim şube müdürlerim vardır. Şube müdürleri gelsin onları, kendilerini vaziyetten agâh etsin. Başımız sıkıldığı zaman, benim zamanım müsait değildir, gideyim hem Heyeti Vekilede uğraşayım, hem de orada, ona vaktim yoktur. Onlar gelsinler, işi takip etsinler. Bu suretle ben de biraz kurtulayım ve alelâde işlerden dolayı hesaba çekilmiyeyim, istizaha çekilmiyeyim. Haklı mıyım, haksız mıyım? Onlar gelsin anlasın. Meselâ filan efendi terfi etmiş, filan edememiş. Derhal mahallinde tah-

kikat yapılır, sebebi anlaşılır. Arkadaşlardan herhangisi böyle şikâyette bulunursa o da gelsin, orada görüşsün. Şubei aidesinden malumat alınsın. Sonra bir encümen daha yaptık, Müdafaai Milliyeden, Maliyeden, İktisattan. Bunun içerisine dahiliyeden de bir zat alınsın. Bu encümen doğrudan doğruya memleketin iaşei umumiyesiyle iştigal etsin. İaşei umumiye bugun esaslı bir meseledir. İhtimal ki yarın aç kalacağız, bunu bilmiyoruz. Memleketin ve ordunun iaşe şleriyle iştigal etmek üzere bir encümen yaptık, malumu âlinizdir tabii. Bu şekilde zannediyorum ki, Müdafaai Milliye Encümeni iyi işliyecek. Heyeti Vekilece teşkil edilen bu encümen, tevhidi efkâr ederek ve doğrudan doğruya bu işlerle uğraşsınlar. Müdafaai Milliyeye ait olan şeylerden bahis ediyorsunuz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY — Bizim teklif ettiğimiz de bu yolda idi.

REİS — Oturalım, rica ederim oturalım.

REFET PAŞA (Devamla) — Bu encümen doğrudan doğruya her hangi bir vekâlete aittir. Meselâ Maliye Vekâletine gidip, Müdafaai Milliye Vekâletine şu kadar para.. Sormak salahiyetini haizdir. Zaten encümeni mahsus bir meseleyi takip ve tahkik eder. Ben tekmil mesuliyet üzerimde kalmak şartile ancak o zaman çalışırım. Arkadaşlarım bana yardım eder, tekmil vaki olan şikâyetleri tetkik ederler. İcabında tatbik ettiririz. Onun için bu işi daha kısa ve daha ameli bir surette yapabiliriz. Benim asıl maruzatım bir an evvel bunun bir nihayetini görmek ve hakikaten yolunda gitmiş işlerimi tanzim etmek..

ATÂ BEY (Niğde) — Kanun hakkındaki mütalaanızı netice olarak söyleyiniz.

REFET PAŞA (Devamla) — Kanun hakkındaki mütaleamın şahsan hiç bir kıymeti yoktur. (Alkışlar) Ve bilakis.. Temin itibariyle (Gürültüler)

RIZA EFENDİ (Amasya) — Şimdiye kadar harp encümeni yoktu. Şu suretle gidiyordu ve bu suretle gidemiyeceğini vükela da itiraf etti. Bundan sonra nasıl bileceğiz ve bu işleri yoluna koyacağız.

MUSTAFA EFENDİ (Niğde) — Mesele tavazzuh etti. Başka kanuna hacet yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Paşa Hazretleri, askerlerin açlıktan öldüklerini söylüyorlar.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Asker çıplaktır deniliyor. (Gürültüler)

REFET PAŞA (Devamla) — İşte ben söyledim. (Gürültüler)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Kânunusani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	586:587
2. — EVRAKI VARİDE	587
Tezkere	**587**
1. — Roma Mümessilliğine Celâlettin Arif Beyin tayini tezkeresi.	*587:588*
İstifa	**588**
2. — Nafia Vekili Rauf Beyin istifası.	*588*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	588
1. — Harp Encümeni fevkalâdesi teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası.	*588*
2. — Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzii hakkında.	*588:594*

Cilt : 16

141 nci İnikat, Celse 2

YÜZKIRK BİRİNCİ İNİKAT

7 Kânunusani 1338 Cumartesi

İkinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİP : Haydar Bey (Kütahya), Ragıp Bey (Kütahya)

REİS : Celseyi küşat ediyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZOTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

3 Kânunuevvel 1338 Salı

BİRİNCİ CELSE (1)

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Amasya İstiklâl Mahkemesi heyetince vukua getirilen suiistilmalat hakkında Erzurum Mebusu Salih Efendi tarafından verilen takrir üzerine müzakerat icra ve heyeti müzkûre azasından Canik Mebusu Emin Beyin izahatı istima olunduktan sonra Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Beyin kifayeti müzakereyi natık takriri ve Adliye Vekili Refik Şevket Beyin hukuku şahsiyeye ait kısmı icranın tehiri hususatı reye vazedilerek ekseriyetle kabul edildi. Bu bapta mutî takrirler kıraat olunarak Erzurum Mebusu Salih Efendinin bilumum istiklâl mehakimine şamil mevaddı kanuniyeyi muhtevi teklifi bittefrik Kütahya Mebusu Haydar Beyin takriri üzerine araya müracaatla mahkemei mephusece hükme raptedilmiş olan evrakın celbi ve Meclisten müntehap bir heyet marifetiyle tahkikat icrası ve Canik Mebusu Nafiz Beyin takririnde münderiç tahkikatın alelusul bir şubeye havalesiyle tesrii icra ve ikmali teklifi kabul olunarak keşide edilen kura dördüncü şubeye isabet eylemekle bittebliğ berayı teneffüs celse tatil olundu.

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyâsetlerinde küşat olunarak Harp Encümeni fevkaledesi teşkili hakkındaki lâyıhai kanuniyenin müzakeresine geçildi ve söz alan zevat leh ve aleyhte olmak üzere tasnif edildi. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey kanunun birinci maddesinin Teşkilatı Esasiyeye ait ve namahdut, tefsiri şümullü ve namütenahi olduğunu, Teşkilâtı Esamiyemizin kabiliyeti tatbikiyesi görülemediğini, Meclisin Heyeti Vekile vezaifini tesbit etmediğini, Ordunun takviyesi için mevcut Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiyei Umumiyeye ilâveten Başkumandanlık makamı ihdas, istiklâl mehakimini teşkil, tekâlifi milliye vesaire gibi eşkâle müracaat, Müdafaai Milliye bütçesi bilâ münakaşa tasdik olunduğu halde ordunun yine tensik, siyasetimizin tevzin edilemediğini, madde kanunu esasi maddesi olup Harp Encümeni kanununa sıkıştırılamıyacağını, Meclisi Âlinin salâhiyetini tahdid, Heyeti Vekilenin mesuliyetini refeylemek olduğunu, üç ay sonra tekrar tadil zarureti hasıl olacağını, Meclisin vazifei hukukiyesini ve şekli hükümetin ve ordunun hareketinin ve münasebatı hariciyemizin tayini lazımeden bulunduğunu, bir dikdatörlük tesisinden ve tekâlifi cedide tarh ve tevzii mahiyetinden başka bir şey olmadığını ve Encümen Reisi Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey bu cihet encümence mevzuu müzakere edilerek işbu heyetin vergi tarhına salâhiyeti olmadığı takrir edildiğini, Hüseyin Avni Bey devamla vazifesinden ızharı aczeden heyeti hükûmetin mesuliyeti, vekâletten tebdili, ordunun tahriki matlup ise Müdafaai Milliye Encümeninin tetkikat ve tahkikat bilicra ihtiyacatı hakikiyeyi tesbit eyliyebileceğini (Vekiller encümenlerin mütalaasını alabilir) fiili iktidarîsi yerini alır şeklinin kabulünü, her encümene mutahassıslar ikamesini, kanunun mevcut takrirler haricinde tedvin ve dikdatörlük tesisi mahiyetinde tesbit edildiğini ve lâyıhanın taalluku itibariyle Kanunu Esasi encümenine tevdii lazım geleceğini ve bu bapta bir de takriri olduğunu, Karahisarı Sahip Mebusu Şükrü Efendi Teşkilâtı Esasiyemizin mühim nevakısı mevcut olduğunu teslim etmekle kanunun lehinde bulunmak tenakuz teşkil etmiyeceğini, ahvali fevkalâdenin indifaına kadar Meclisi Âlinin icra ve teşri salâhiyetlerini nefsinde cem'edeceğini ve rücu mümkün olmıyan bu esas dairesinde muhakeme takdirinde encümenin lüzumu vücuduna itiraz edilemiyeceğini, maddenin kabulü ile mesuliyetin mürtefi olmıyacağına, hu-

(1) Birinci celsenin aleni cereyan ettiği anlaşılmaktadır.

kuku esasıyeye tenakuzla eşkâl haiz olmıyacağını, hukuku esasiye şerayii ilahiyede müdevven ve mevcut olduğunu, Hariciye Vekâletinin meham umurda Hariciye Encümeninden ahzı malumat eylemekte bulunduğunu, bunun imaline rağmen diğer encümenlerin ihmali haiz olmadığından sair vekillerin de encümenlere müracaata mecbur edilmesini, bunun fevkinde salâhiyeti vasıtayı haiz Başkumandanlık makamı âlisi olduğundan bilakis harekatı men etmek üzere icraatı murakabe zımnında harp encümeni teşkiline zaruret bulunduğunu, Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri Müdafaai Milliye cümlesile ifade edilen müdafaai memlekete ait bazı maruzatta bulunacağını, encümende bir diktatörlük görebilse kabulünü istirham edeceğini, harbin büyük bir Meclisle değil demir gibi kuvvetli bir el ile idare edilebileceğini, encümenin işleri yeniden iğlak edecek yeni bir teşkilât olduğunu, Meclisin heyeti umumiyesi her gün kendisini davet, tenkit, istihzah ile işgal ve iskat ve tebdil eyliyebileceğini, bu şekilde encümenle münakaşat cereyan eyliyeceğini, encümenin vezaifi kanunun dördüncü maddesinde musarrah olup altıncı madde ile zuhura gelecek ihtilafatta heyeti umumiyenin hakem olacağını, vergi tarhı maddesi encümenin dairesi salahiyetinden harıç bulunduğunu, encümenin Müdafaai Milliye vekiline bir veçhei hareket tayin edeceğini, o dairede hareket edilmediği ve ihtilaf tahaddüs ettiği takdirde Meclisi âli huzuruna çıkılacağını binaenaleyh, evvelemirde veçhei harekâtın tayin ve bilahare tenkit ve murakabe icra olunacağını, üç yüz kişinin tenkidatı ile harbin idare edilemiyceğini, şeref tehlikeye atılmadıkça bu işin yapılacağına ve İstiklâl Harbinin kazanılacağına kani olmadığını, akdemce vekâleti kabulde müteredditiken Başkumandanlık Kanununun tasvibi üzerine derhal kabul ettiğini ve fakat zannolunduğu veçhile yine kısa ve katî bir yoldan yürünülemiyeceğini, şimdi buna bir de encümen ilâve edildiğini, encümenin teşekkülünün onuncu günü çürüyeceğini, Heyeti Vekile azasının Meclisin içinden olduğunu, ihtilâf hudusunda yine Meclisi âli huzuruna çıkılacağını, encümen heyetinin mesul olmadığına göre azamî mesailerini pek az sarfedebileceklerini, işlerin niçin matlup surette yürümediği tetkik olundukta Teşkilâtı Esasiyemizin maksada muvafık olmadığını Meclis Heyeti umumiyesile icraî ve teşrii sıfatı haiz ve muayyen veçheleri idare için vekillerini tefrik eylemiş olduğunu, üçyüz elli kişi icrayı mukarrerat ittihaz eyliyebilirse de tatbikatını yapamıyacağını, kurulan makinenin kolunu çeviremiyeceğini, makinist olamıyacağını, Heyeti Vekile riyasetine İstiklâl mehakimi ve sair hususat ile müstekilen iştigal etmek üzere herhangi bir vekâletle meşgul olmıyan bir zatın intihap edilmesini, bu suretle harbin muhtazaman idaresini, Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiyenin birleşebileceğini, Harp Encümeninin Heyeti Vekileden bazı zevata Mebuslardan arkadaşlar ilâvesile teşkil edilmekte olduğunu, mamafih Müdafaai Milliye Encümeninin kendisini her gün davet ve istizah hakkını haiz, bizzat reylerine müracaat vazîfesile mükellef olduğunu, neticeten Meclisi âliye arzı malûmat olunacağını, Müdafaai Milliye Encümeninin takviyesini, vekâlet dairesinde içtima ve inikadını, şube müdürlerinin her zaman kendilerine vaziyete ait izahat vermelerini, mevzubahis şikâyet mevaddının mahallinde tetkikini, basit hususattan dolayı davet ve istizahtan tahlisini, Müdafaai Milliye, Nafıa, Maliye, İktisat, Dahiliye vekâletlerinden alınacak birer zattan mürekkep diğer bir encümenin de memleketin umuru iaşesiyle iştigalini ve bu şekilde Müdafaai Milliye Encümeninin Heyeti Vekilece teşkil edilecek işbu encümenle tevhid ve teşriki mesai halinde tekmil işlerin daha kısa ve muntazam bir muntazam bir surette yapılabileceğini, kanun hakkındaki mütalaasına gelince sıkıntılı vaktinde hoşuna gideceğini ve fakat şahsen hiçbir kıymeti, faidesi olacağına kani bulunmadığını söylediler.

Ekseriyet kalmadığından perşembe günü müzakerata devam edilmek üzere celseye nihayet verildiği tarafı alii riyasetten tebliğ olundu.

Birinci Reisvekili	Kâtip
Musa Kâzım	Haydar

Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum: Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. - - EVRAKI VARİDE

Tezkere

1. — Roma Mümessilliğine Celâlettin Arif Beyin tayini tezkeresi.

REİS — Roma mümessilliğine arkadaşlarımızdan Celâlettin Arif Beyin tayin olunduğuna dair tezkere vardır, okutuyorum.

(Tezkere okundu) (1)

(Allah muvaffak etsin sadaları.)

SIRRI BEY (İzmit) — Arkadaşlar, Hükümetler arasında biri biri nezdine gönderilmekte olan mümes-

(1) *Tayin tezkeresi dosyada bulunamadı.*

sillerin, sefirlerin sureti intihap ve izamlarını hukuku düvel sarihan beyan etmektedir. Bunu bilmeyen arkadaşlarımız yoktur. Kanunun o sahifesi tetkik edilir, anlaşılır. Ancak geçen Ukrayna sefirinin burada okutturduğu mektubun veyahut tabiri resmisiyle intihapnamenin mahiyeti bizi bu hususta bir az tefekküre sevketmektedir. Yani bize karşı adeta Hükümetten değil milletin nezdinden olduğunu söylemişti ve onu ifade etti. Ondan dolayı nezdimizdeki sureti kabulü fevkalâde olmuştur. Bizim Hükümet teşekkülümüze göre bizim tayin ettiğimiz sefirimiz Hükümet tarafından değil, Büyük Millet Meclisi tarafından gönderildiğini ihsas ve tefrik etmiş olmalıyız ki o sefirimiz orada söz söylediği zaman Hükümetin değil, Büyük Millet Meclisinin olduğunu gösterirse orada daha ziyade müessir olur. Eğer münasip görülürse giden mümessilimiz bizim tarafımızdan gönderildiğine dair vesaiki hamil bulunsun.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Eskişehir) — Arkadaşlar; Heyeti Vekilei muhteremenin deruhtei aciziye tefviz buyurduğu memuriyeti alkışlarla kabul eylediğinizden dolayı teşekkürlerle mukabele etmek borcumdur. Şimdiye kadar cümle rüfekamın da malumu olduğu üzere, ben vatanımdan başka bir şey (hizmet etmem, hiç bir şey düşünmem.) (1) Burada nasıl ifayı vazife eylemiş isem orada iken de aynı suretle ifayı vazife edeceğime kâni olunuz. (Alkışlar.)

İstifa

2. — Nafia Vekili Rauf Beyin İstifası

REİS — Nafia Vekili Rauf Beyin istifanamesi okunacaktır. (İstifaname okundu.) (1)

REİS — Rauf Beyefendi söz tap etmiş bulunuyorlar. Buyurun Efendim.

RAUF BEY (Sıvas) — Arkadaşlar, Riyaset tarafından arz edildi. Bu maruzatımın samimiyetine itimat edeceğinizi ümit ederim. Şu ve bu suretle tefsir etmeyeceğinize kanaat ediyorum. Ben, ne düşünüyorsam onu söyler bir adamım. Bana itimat buyurun, rahatsız olduğumu bilerek deruhte ettim. Fakat vazifeyi deruhte ettiğimden bugüne kadar son dirhem azmime rağmen yapamıyorum. Günden güne sıhhatım daha fena bir surette rahnedar oluyor. Yapamayacağım bir işi size yaparım diyecek bir adam değilim. Size hakikatı arz ediyorum. Bunu hüsnü telakki buyurmanızı rica ederim. Yanlış tefsir buyurmayınız, hakikatı arz ediyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bravo; Rauf Beyin aramızda bulunmakla.

(1) *İstifaname dosyada bulunamadı.*

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Harp Encümeni fevkalâdesi teşkiline dair kanun hakkında Hariciye Encümeni mazbatası

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; son müzakereye dair iki kelime söyleyeceğim. Harp encümeni kanunun başlayışı böyle değildi. Cümlenizin malumudur. Üç beş kişilik bir encümenden ibaret iken. Sair bazı sui tefehhüm olan yerleri tetkik edip arz etmek idi. Maatteessüf başka safahata döküldü, gitti.

Efendiler, maksadınız işi takip etmek ise böyle günlerce müzakerede bizim için faide yoktur. Binaenaleyh birinci madde hakkında müzakere kâfidir, maddenin tayyını teklif ediyorum. Bir de takrir veriyorum. (Handeler, kabul kabul sadaları.) Müsaade buyurunuz, eğer efendiler bu maddeler, tamamen bu kanunun maddeleri farz olunacak ise bir noksan vardır. Tatbikat şu kanun mucibince devam ettikçe Heyeti Vekile mülgadır. Harp ecümeni devam ettikçe efendiler; Heyeti Vekilenin mülga olduğuna dair bir madde lâzımdır. Efendiler; biz (bu kadar geniş salahiyetli) (2) bir harp encümeni kanunu ısdar edecek olursak, (sonra icraattan) (3) kimi mesul edeceğiz? Şimdiye kadar vaki olan bütün şeyleri, kötülükleri üzerimize alacağız. Rica ederim, takririmin kıraetini temenni ederim.

2. — Amasya İstiklâl Mahkemesinin müddeti sona erdiğinden dava dosyalarının normal mahkemelere tevzi hakkında.

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye Vekili) (Saruhan) — Efendim; Amasya'daki arkadaşlarımıza tebligat ifası lâzım gelecekti. Tabiatiyle İstiklâl mahkemelerinin umurundan mütevellit tebligat riyaset tarafından yapılacağı için.. bir nokta... Amasya İstiklâl Mahkemesi tarafından tahti tevkife alınmış dörtyüz, beşyüz (kişi muhakemelerini beklemektedir. Fakat, bu seçim münasebetioyle) (4) bunlara ait, maznunların muhakemelerine ait evrakın tetkiki geri kalmıştır. Bu zevat buraya geliyor. Buların

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

(1, 2, 3, 4.) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

yeniden intihap edilmesi bu adamların bilâsebep kanunî temadii mevkufiyetleri imtidat ediyor. Bu birinci sebep.

İkinci sebep ise; bunların ellerinde bulunan evrakların tetkikile afdan istifadeleri icabedenlerin kimler olduğunu takdir edecek bir heyet yoktur. Efendim; onun için bendeniz heyeti muhteremeye arz ediyorum. Adliye encümeninde görüştük, onlar da bunu kabul ediyorlar. İkinci bir İstiklâl Mahkemesi gidip gitmemesi, ikinci bir mesele olmak üzere İstiklâl mahkemesine ait evrakın mahallî müddei umumilerine tevdiile her kesin cürmüne göre mahallince kanun mucibince rüyetinin temini ve bittetkik afdan istifade edeceklerin tefriki için (icabeden muamelâtın ifası lâzım gelir.) (1) Bakınız mahkemenin ilgasına karar vermeden bir çare-i hal lâzımdır. Pek çok evrak tahminen dört veya beşyüz kişi muhakemesi derdesti rüyet olarak bulunuyor. Efendim; bunların yeniden gidecek İstiklâl mahkemesine bırakılması, zaman bakımından, bazılarının mağduriyetini mucip olacaktır.) (2) O halde bir ikinci şık kalıyor. Eğer müsaade buyurursanız, yalnız bu af kanunundan istifade edeceklerin, evrakının tetkikine nazaran af olunacakların mümkün ise tahliyesine; (bu vaziyette olanların bilâsebep) (3) yatmalarına meydan vermemek için o maznunlara ait evrakın tetkik ve intacını Amasya'da bulunan İstinaf Mahkemesinin tetkikine müsaade ediniz. Efendim; evrak yine buraya gelecektir.

ABİDİN BEY (Lâziztan) — Zaten karra verilmiştir. Evrak buraya gelecek. (Eshabı ne olacak sesleri)

VEHBİ BEY (Konya) — Evvelce (hükme raptedilen kararların buraya gelmemesi karargir olmuştu. Evrak buraya gelmiyeceğine göre bunların) (4) müddei umumiye tevdii doğrudur. Hususi mahkeme ilga edilmiş gibi, dosyanın ait olduğu mahkemeye verilmesi, yani (salâhiyet bakımından) (5) tevzi ve taksim meselesi mevzuu bahis olsa, bittetkik bu kanundan istifade edeceklerin takdiri, af kanunundan kimlerin istifade edeceğini takdir etmek üzere, hiç olmazsa evrakın tetkiki hakkını oradaki mahkemeye vermeliyiz. Evrakın celbi ve yeniden tetkiki meselesi başka, hükme rabtolunmamış evrak ayrı mesele. Fakat hükme rabtedilmiş olanlar üzerinde ise durulamaz.

REİS — Adliye Vekili Efendi buyuruyorlar ki Amasya İstiklâl Mahkemesinin henüz hükme rabtedilmiş Amasya İstinaf mahkemesinin...

NAZİF BEY (Canik) — Mesele encümende mevzuu bahis olmuştur. Arz edeyim. Bu mesele Adliye Vekili Refik Şevket Beyin huzurile Adliye Encümeninde münakaşa edilmiştir. Encümenin noktai nazarını arz ediyorum. İstiklâl mahkemeleri bulunmıyan yerlerde bu vezaifi bidayet mahkemeleri ifa eder. Yani bidayet hakimi İstiklâl mahkemelerinin vârisi kanunisidir. O oradan çekildiği zaman vazifesini kendisine ihale eder. Şimdi İstiklâl mahkemesini Heyeti Âliyeniz buraya celbetti. Orada bakası tasavvur edilse de, refi karargir olsa da yine gelecek zevatın tekrar gitmesini zannederim tasvip buyurmazsınız. Gidip işe başlaması zamana mütevakkıftır. Gitmiyecek olurlarsa o başka meseledir. Bir çok eşhas bilâ muhakeme kalırsa şüphesiz mağduriyetlerini mucip olur. Halbuki af kanunu mucibince bunların bir çoğunun istifade etmesi melhuzdur. Bunların mağduriyetlerine mahal kalmamak için oradaki evrakın derhal mahallî müddeiumumiliğe tevdi edilmesi ve onlarca tetkik edilerek af kanununun tatbik edilmesi ve hatta eğer gidecek olan İstiklâl mahkemesi uzayacak, yahut hiç gitmiyecekse sonra bir de buraya gelecek evrak vardır. Binaenaleyh malumuâliniz buraya gelecek olan mahdut bir evraktır. Emin Beyefendinin hesap buyurdukları devairdeki arkadaşlara isnat edilen mesaile evrak gelebilir. İstiklâl mahkemesi evrakının heyeti umumiyesinin buraya getirilmesi düşünülemez. Bunda esasen mana yoktur. Bidayet mahkemesine itası Adliye Encümeninin noktai nazarına muvafıktır. Ar kanunundan bir gün evvel İstinaf mahkemelerine tevdii... Adliye Encümeni de buyuruyor ki İstiklâl mahkemesinin vârisi kanunisi makamında telâkki edilen Bidayet mahkemeleri vardır. Bu derece kanuni mahkemeye vermektense mercii tabiyesine evrakı devretmek lâzımdır ve evrakı Bidayet mahkemesine devrinin kabulünü rica ederim...

REİS — Adliye Encümeninin noktai nazarını tasvip edenler...

Fakat, yalnız af kanunundan istifade edeceklerin istifadelerini temin için değil, icrayı muhakemesi lâzım gelenlerin muhakemesini icra (etmeleri

---

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Üver

de iktiza eder.) (1) Çünkü yeniden İstiklâl mahkemelerinin intihap olunup gönderilmesi (muhakkak bir zaman alacaktır. Bu itibarla af kanunundan faydalanamayanların da bundan istifade etmeleri) (2) (lâzımgelir. Aftan istifade edeceklerin) (3) temadi mevkufiyetleri nasıl matlup değilse, hali hazırda (mazmun olanlardan bir kısmının da masum olması ihtimali baid değildir. Bu itibarla, İstiklâl mahkemesi gidinceye kadar, diğer davalar da Bidayet mahkemelerinin rüyet etmeleri muvafıkı adil ve nasafet olur.) (4)

EMİR PAŞA (Sivas) — Tekrar İstiklâl mahkemesi gittiği zaman devretmek lâzımdır. Bidayet mahkemesi zaten vazifedardır. Doğrudan doğruya bidayet mahkemesine devri muvafık değildir.

REİS — Efendim, Ali Süruri Efendi bir kayıt ilâve buyuruyor. Evrakı aftan istifade edeceklerin istifadesi için diğer bir istiklâl mahkemesi azası oraya gidinceye kadar muhakemeyi rüyet etmek üzer.

REFİK ŞEVKET BEY (Adliye Vekili) (Saruhan) — Bu mesele hakkında heyeti tenvir edeyim.. Bidayet mahkemesi (ancak kendi mevzuuna giren davalara bakabilir.) (5) İstiklâl mahkemelerinin (vazaifi meyanında) (6) hiyaneti vataniye meseleleri de vardır. (Bidayet mahkemeleri) (7) bunlara bakamaz. Onun için doğrudan doğruya bidayet hâkimine veya ait olduğu mahkemeye tevdi yerine, mercii kanunisine sevketmek üzere müddeiumumiye verilsin. (Müddeiumumilik) (8) herkese ait olanı verir tevzi eder.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Müddeiumumiliğe tevdi olunacak ve müddeiumumi ait olduğu mahkemeye verecek.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Kayseri mahkemesine ait evrakları da mesuliyeti kabul ile almıştır.

REİS — Adliye Vekilinin teklifi veçhile kabul edenler... Yani ait olduğu mahkemeye tevdii zımnında merkez müddeiumumiliğine tevdiini kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edildi.

Harp Encümeni Fevkalâdesi Kanununun birinci maddesinin... Birisi Hoca Vehbi Efendinin, birisi de Emin Efendinindir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Harp encümeni fevkaladesinin lağvi yürüyemez. Bu kanunu ret edeceğiz, pek güzel olacak. Fakat yerine ne koyacağız? Yine muattal yaşayacağız. Efendim; düşman elli bin lira... Bu nıkatın tenviri lâzımdır. Beyhude vakit geçiyor. Bendenizce bu tenevvür etmeden maddeyi atmıyalım, çünkü yine karanlık kalıyor.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Salâhattin Beyin fikri üzerine usulü idare aynı zamanda bu usulü idare nakıstır, noksandır. Müsaade edin, burada söyliyeceğim. Eğer herkes söz söylemek hakkını haiz değilse çekilip gideyim.

CELAL NURİ BEY (Gelibolu) — Reis Bey, takriri okutunuz.

Riyaseti Celileye

Adliye Vekilinin beyanatı Meclisi Âlice kabul olunduktan sonra müzakerenin tatviline hacet kalmadığından müzakerenin bu kısmına nihayet verilerek, bundan sonra ne yapılması lâzım geldiğinin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Gelibolu
Celâl Nuri

(Kâfi değil, devam sesleri)

REİS — Müzakerenin kifayetine dair bir takrir vardır. Reye koyuyorum. Birinci maddenin... kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmedi.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Müsaade buyurunuz, rica ederim, sözümü kesmeyiniz.

Efendiler, Harp Encümeni fevkaladesi müdafaai memleketin istilzam etiği istihzarat ve münakalat ve sair nevakısın ikmaline gayret etmektir. Eğer madde iki, muharip devletler arasında aktedilen bir muahedenin maddesi olsaydı, ben de, diğer arkadaşlarım kadar telaş ederdim. Neticede şöyle olur, böyle olur diye telaş ederdim. Bunun için değildir. Bu madde bugün cephede namlı ile Tanrıdan başka istinatgâhı olmıyan Mehmetçiğin sırtını giydirmek içindir. Her şeyde para yoktur. Her şeyde her türlü umumu ile alâkadar bir arkadaşınız olarak karşınıza çıkıyorum. Diyebilirim ki para, para, para. Evet esasında lüzumlu şeydir. Fakat bizde iman kuvveti, azim ve sebattır. Başka bir şey değildir.

Efendiler, veaiti nakliyeden bahsediyorsunuz. Müsaade buyurunuz vesaiti nakliyemiz yoktur. Ordu ilerilemiyor, taarruz edemiyor. (Ses dışarda işitiliyor sadası) Zaten işitilecektir. Falan yok efendiler. Bilirsiniz ki biz buraya Misakı Millinin temini, istiklâli mil-

---

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

liyi temin, mücadelei milliye ile vatan ve dinin istihlası için muvaffak olacağız diye geldik. İtikadım böyledir ki yüzde yüz muvaffak olacağız, bu muhakkaktır. Benim itikadımca bunu istihsal etmezsek, Allah göstermesin, siz bu memleketin kaldırımlarını altın yapmış olsak hiç bir kimseyi tatmin edemeyiz. Onun için ordumuzu takviyeye çabalarken soğuğa karşı göğüs germiş bu mukaddes ordunun kumandanı olan bizler memleketimizi istihlas etmek, ahdi millî dahilinde hâkimiyetimizi istihsal etmektir, gaye. Bunun için bize lâzım olacak, Mehmedi giydirmek, Mehmedi kuşatmak, Mehmedin karnını doyurmak, cephanesini yetiştirmek. Evet mesulüz efendiler, Heyeti Vekile de mesuldür. Bundan daha evvel Mehmet için bir şey lâzım idi ki o da ruhunu okşamak. Efendiler, herkes hariçte gördüğümüz gibi değildir. Biz ne ile harp ediyoruz, ne ile gidiyoruz, nemiz de meçhuldür? Çünkü bizim sahibi hakikimiz Cenabı Hak, ve imdadına bizi mazhar ettiği Peygamberi Zişan vardır. Efendiler, size ufacık bir kıssa arzedeyim. 34 senesinin ağustos iptidasında Kafkasya'ya gidiyorduk. İran - Türkiye hududu dahilinde Rayat nahiyesi vardır. Bu Rayat'ın dört saat mesafesinde Paren dağları vardır. 40 kişi ile bu boğazın tutulmasına memur edildim. Aşnu'dan kaçan Ermeniler tesahüp etmeden bizim gidip o boğazı tutmak lâzımdı. Binaenaleyh, ihtiyat için, oraya gider gitmez arkadan o dağlara çıkmakta iken askerler tırmanarak çıkmıştı. Bir de yarım saat geçer geçmez arkadan haber geldi, cephane geliyor. Ben hesap ettimki, müsaade buyurun, vesaiti nakliye hakkında, istihzarat hakkında bir misal arzedeyim. Bir de ne görelim ta uzaktan bir karaltı geliyor. Ben insan dedim, gele gele iki deve, dört sandık cephane yükletmişler, geldi. Efendiler, deve ağaca çıkarmış, hakiki söylüyorum. Deve ağaca çıkar mı dediğim zaman herkes bu sözü nehyederdi. Fakat ben o zaman kani oldum idi. Çünkü sonra oradan aşağı inmek için iki üç neferi kayadan düşürdük. Biz de rahatsız olduk. Böyle harikalar gösteren millet için yokluk yoktur. Yalnız bir azim var, bir metanet var, bir sebat var. Eğer biz metaneti, azmi elde edersek bizim için yolsuzluk yoktur. Tevehhümdür, vehme itibar yoktur efendiler. Biz bu maddeyi bu projeyi okurken bazımız evet bu Heyeti Vekilenin hukukunu, salahiyetini tahdit ediyor diyoruz. Hayır efendiler, tahdit etmiyor. Tevehhümdür. Kanunu Esasi yapıyormuşuz. Bu da vehimdir. Size de Kanunu Esasî (hükmüne göre ordunun Baş-) (1) kumandanısınız. Meclisimizin vazifei icraiyesi, vazifei teşriiyesi vardır. Vazifei icraiyesini istimal etmek lâzımdır. Ordusu cephede bulunarak düşman karşısında tüfenk çalarken, soğuğa göğüs gererken bu mukaddes ordunun kumandanı bizler burada falan yerde ziyafet verilecek, falan kanun müzakere edilecek vesaire üzerinde çıkıp burada malumat furuşluk yapıyoruz. Malumat furuşluk yapmanın lüzumu yoktur. Evet mesulüz, Heyeti Vekile mesuldür. Hepimiz mesulüz. Her şeyden âzâde olarak ta mesuliyeti vicdaniye ve diniye vardır. Lâzım değil midir ki (âyet okudu) o peygamberin eserine tabi olmak lâzımdır. O halde biz neden korkuyoruz? Mesul imişiz, şöyle imişiz, böyle imişiz. Cenaze Eskişehir'de duruyor. Bu Eskişehir'de Yunan cenazesidir. Memleketin terakkiyatı, memleketin imaratı mevzuu bahis değildir. Yalnız bize (düşen o cenazeyi oradan atmaktır. Mesele budur.) (2) Bunun için bize lâzım olacak şey ne idi? Evet mademki efradımız, evladımız, arslanlarımız cephededir. Biz de burada içerimizden bir harp encümeni fevkalâdesi teşkili ile, bilfiil değilse, bilkuvve onlara iştirak etmiş oluruz ve böyle kendilerini düşünmekte olduğumuzdan dolayı, o arslanlarımızın yüreklerine bir kuvvet daha ilave etmiş oluruz. Ben de biliyorum, Büyük Millet Meclisinin yapamadığı şeyi on kişi yapamıyacaktır. Para lazım ise bulunacaktır. Bilmem öteki lazım ise tedarik olunacaktır. Berikisi lazım ise bulunacaktır. Çok kere bulunamıyanları Heyeti Vekile bulmuştur. Şuna bir misal olarak arzedeyim. Maddeye müteallikiir. Sıkıntı vermesin. Kocaeli cephesine bendenizi memur ettiğiniz Müdafaai Milliyenin tezkeresi üzerine Kocaeli cephesine gittim. Akıncı teşkilâtı yapamamış idik. Kâzım Paşa ile beraber gidiyorduk. Kâzım Paşa benim her türlü nevakısımı ikmal edecekti, bana yardım edecekti. (Kapı açık sesleri) Ben sözümü isbat edeceğim. Kâzım Paşa Hazretleri ile Nallıhan'da birleştik. Beraber Düzce'ye kadar gittik. Ben düşünüyorum, hakkım var. Ben lâyüselim, şöyleyim, böyleyim demiş olsaydım Kâzım Paşa ile bir saat hareket ettikten sonra zor gelir dedim. Beni Kâzım Paşa ile beraber gönderdiniz ama geçinemedim, döndüm geldim. Evet bende mebusluk falan yoktur. Şimdi ben de ancak fedakârlık etmek ve memlekete hizmet için gelmiş bir adamım. Kalktık Düzce'ye gittik. Benim eski müfrezemden bulunan efrat yanıma geldi. Ve dediler ki; biz de seninle geleceğiz. Sakarya boğazının garbında zaten Yunanlılar vardı. Şarkında da birçok fenalıklar hükümferma idi. Ben yapayalnız Sakarya boğazına gidemiyordum. Hiç ol-

---

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

mazsa iki kişi veriniz dedim ve iki kişi ile Sakarya boğazına gittim. Sakarya'nın garp sahili düşmanla meşgul, dahilî ise eşkiyalarla dolu idi. Oraya gittiğim zaman bir takım adamlar yanıma geldiler. Paranız var mı diye sordum, yoktur dediler. Diğer bir bölüğe gittim, oraya da gönderilmediğini öğrendim. Böyle olduğu halde arkadaşlar, benim ancak ve yalnız bir imanım var. Üç buçuk ay zarfında hiç parasız olan bir alayı işitmemiştim. Düşmanı Sakarya'nın garp sahilinden tutturarak ata ata İzmir'e ve oradan denize dökmek bir şey değildir. Bendenizin teşkil etmiş olduğum müfrezelerdir ki, tahdisi nimet olarak söylüyorum, tüfenk de aldım, bomba ve cephane de aldım. Askerimi de iaşe ettim. Bunu tefahür için arz etmiyorum. Tefahür değildir, haşa; yalnız tahdisi nimet için zikrediyorum. Evvelce müzakere etmiş olsaydık bir adam sip sivri oraya gidip teşkilat yapabilir mi? Evvelâ bir adam şunu, bunu yapabilir mi diyerek düşünülür. Azim ve iman her şeyi temin eder ve bütün muvaffakiyatı istihsal eder, kaziyesini isbat için bunları söyledim.

Vehbi Efendiye sual sorabilirim. Parasız pulsuz ifayı vazife ediniz diyebilir misiniz? Ne yedirdiniz ve ne içirdiniz? Çok güzel sordular. Teşekkür ederim. Evet düşmandan alıp yedirdim. Bugün badefter mukayyetdir ki Yunanlılardan 334 tüfenk almış ve efradıma tevzi etmişimdir.

Müsaade buyurunuz; şimdi ikinci bir mesele kalıyor. Bizim paramız yok. Elli milyon bilmem şu kadar para lazım. Bu iş para ile değildir. Para Yunandadır, oradan almalıyız efendiler. Rica ederim, bunu da tahdisi nimet olarak zikredeyim. Ben parasız kaldığım zaman Yunan postasını bastım, 30 neferini öldürdüm, bin lira aldım. Evet efendiler, her şey imandadır. Başka bir şeyde yoktur. Her şeyi imandan aldım. Şimdi vücuda getireceğimiz encümen, on kişilik harp encümeni (vakit geçiyor sedaları) teşkil edeceğiz. Ben hülasa olarak söylüyorum. Birinci maddenin aynen kabulü ile diğer maddelerin müzakeresine geçelim.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; bu kanun için gösterilen lüzum ve ehemmiyetin muhafaza edilemediğini görüyorum. Kendilerinin noktai nazarını basit olarak yazdım. Müdafaai memlekete ait olması lazım gelen bu kanun hakkında erkân ve kumandanların burada bana cevap vermediklerini görüyorum. Binaenaleyh ne söylesem hiçtir. Nefes beyhude olacaktır. Hükümet katiyen alâkadar olmuyor.

Efendiler; mesele şudur : Bir Başkumandanlık vardır ki orduların vazifesini üzerine almıştır. Bu salahiyet iyidir, kotudur, onu da mevzuu bahis etmek istemiyorum. Yalnız bir kelime ile şunu söylemek istiyorum : İcraat yürümüyor, bundan kendileri de müştekidir. Bizzat Fevzi Paşa Hazretleri çalışamıyoruz, bize yardım ediniz dedi. Şimdi efendiler; bir makine işlemezse ya kifayetinde kusur vardır veya teşkilinde kusur vardır. Bu, bir şahsiyet, bir zihniyet meselesidir. Kifayet meselesini ayrıca mevzuu bahis etmiyeceğim. Bu bir şahsiyet meselesidir. Fakat teşekkülde kusur vardır ve bunun için yürümüyor. Harp üzerindeki kuvveti sevk ve idare etmek için Sakarya muharebesinde zaruretle nasıl yaptıksa Devletin Heyeti mecmuasını da, yani cephe gerisindeki hidematı umumiyei Devleti de tedvih edecek hiç bir tedbir ittihaz etmedik. Her biri parça parça vekillerden ibarettir. Teşkilatı Esasiye Kanununda İcra Vekillerinin reisi vardır. Dünyanın hiçbir yerinde olmayan bu garabet bize has bir benzeyişle bir Erkânı Harbiyei Umumiyede bulunan ve en hayati bir işle çalışırken diğerleri için ne yapabilir. Bugün İcra Vekilleri Riyaseti işini üzerine almıştır. İcra Vekilleri Riyaseti bilumum vekillerin murakabesini idare ve hidematı müştereke-i Devletin esasını tanzim etmek vazifesiyle mükelleftir. Hidematı umumiyei Devlet için bir siyaseti maliye takip edecek, iktisadiyatını ilerletmek için herhangi kanunları yapacak. Yani vekilleri bir araya toplayacak bir baş yoktur. Heyeti Vekile ancak defi belâ kabilinden toplanıyor. Hidematı Devlet hangi istikamette gider, hangi ahengi kabul etmeli? (Bu hususta lüzumlu gayret sarf edilmemiştir.) (1) İşte memleketin hali atalette olması bundan tevellüt etmektedir.) (2)

Binaenaleyh Paşa Hazretlerinden aynen rica etmek isterim. Alâkadar olanlarla bizim münazaramızı kabul ederler. Pazartesi günü ancak kifayet edebilir ve esasen makineleri de sakat ve bozuk bir makinedir. Maatteessüf kendileri burada cevap veremiyecek... ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi de muhatabımız vazifemi vererek (Gürültüler) Esas mesele budur, diğerleri hiçtir. Vallahi efendim, isterseniz bekler, kanunun birinci maddesini ya ret veya kabul edersiniz. Ama buna bir esas koymak lâzımdır. İmalatı Harbiye işlerine (Gürültüler)... vacip değildir. Yani bunlarla biz icraiyatı Devleti düzeltebiliriz. Yalnız yerine konacak bir şey lazımdır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Kanunu Esasi ve diğer encümen birleşerek (Gürültüler) Heyeti

---

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

Vekilenin eksiğinin ne olduğuna ilmelyakin hasıl etmesi lâzımdır. Bidayette onunla beyhude iştigal etmiyelim. Tensip buyurursanız derakap bu makineye bir şekil vermek lâzımdır. Burada iken halledilir bir şeydir. Kanunun müzakeresinde Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşalar hazeratı beraber bulunması lâzımdır.

REİS — Müzakerenin talikini kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edildi.

(Dosyada Mevcut Takrirler)

13/83

7.1.1338

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemelerinin tatili hakkında zaten bir mesele mevcut olduğundan müstacelen müzakeresi ve Amasya İstiklâl Mahkemesi Heyeti hakkında nizamname mucibince müstacelen karar ittihazı ile ait olduğu mahkemeye tevdiini teklif eyleriz.

Trabzon	Kırşehir
Hafız Mehmet	Müfit

Riyaseti Celileye

Adliye Vekilinin beyanatı Meclisi Âilece kabul olunduktan sonra müzakerenin tatviline hacet kalmadığından müzakerenin bu kısma nihayet verilerek bundan sonra ne yapılması lâzım geldiğinin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Gelibolu

Celâl Nuri

Riyaseti Celileye

Meclis azasından herhangi bir zat hakkında tahkikat icrası lüzumu karargir olursa şube selâhiyetini haiz olmak üzere onbeş zattan mürekkep daimî bir encümen teşkilini teklif ederim.

Eskişehir

Abdullah Azmi

Riyaseti Celileye

Amasya İstiklâl Mahkemesi tahkikatının Adliye Encümenine havalesini teklif eylerim.

Çorum

Dursun

3 Kânunusani 1337

Riyaseti Celileye

Maden kazası ahalisinden olup şahsen kendisini tanımadığım Ahmet namında bir zattan aldığım suzişli bir mektupta Yozgat hadisesi methaldarlığı isnadile bu defa Amasya İstiklâl Mahkemesi tarafından akrabalarından bir kısmı idam edilmekle beraber bilumum envalide satılmakta ve meblâğı hasılı ile güya yağma edilmiş olan Büyük Millet Meclisi azasından Bahri Beyin zararı tazmin ettiriliyormuş. Sahibi mektup bu hususta yüzlerce kadın ve sibyanın mağdur ve sefalete duçar olduğunu ve şu kış günü bunlar meskensiz kalmakla telefi nefis olacaklarını bildiriyor. Bu defa vazifesinden avdet eden refiki muhterememiz İstiklâl Mahkemesi Reisi Emin Beyefendiden yana yakıla istima ettiğimiz vak'a insanları dilhum edecek mahiyette bulunuyor. Bu mesele neden ibaret ise Emin Beyin Meclise beyanatta bulunmasını ve vaki ise hemen bilâ ifatei vahit mahcuz emvalin sahiplerine reddini ve müsebbiblerinin tahtı mesuliyete alınmasını teklif eylerim.

Erzurum Mebusu

Mehmet Salih

Riyaseti Celileye

Amasya İstiklâl Mahkemesinin yolsuz ve şahsî muamelâtını bihakkın tetkik ve haklarında lâzım gelecek muamelâtı kanuniyenin icrası babında bir (divanı âli) nin bilintihap teşekkülünü arz ve teklif eylerim. 3.1.1338

Siverek

Lütfi

Riyaseti Celileye

Amasya İstiklâl Mahkemesinin Yozgat ve Havalisi isyanında alâkadar olanlar hakkında verdiği hükmün icra olunmıyan kısmının tehidî infazı ve evrakın mahkeme heyetiyle beraber sürati mümkine ile Meclise celbi ile bittetkik iktiza eden kararın ittihazını teshil ve tesri buyrulmasına karar ittihazına teklif eylerim.

Gümüşhane	Ergani
Hasan Fehmi	Sırrı

Riyaseti Celileye

Amasya İstiklâl Mahkemesi Heyeti hilâfı selâhiyet ve harici eskaza bir çok kimselerin hayatını Meclisi Âli namına mahfetmiş ve hanumanlarını söndürmüş olduklarını mezkûr mahkeme azasından Emin Beyin ve Erzurum Mebusu Salih Efendinin ifadelerinden anlaşılmış olduğundan ve bundan başka masukların envalini bey ve müsadere ettiklerinden hemen heyeti mezkûrenin vazifesine hitam verdirilerek ve masumların mallarının satılmamasını ve heyeti mezkûrenin bir tarafa savuşmaması için tedaviri lâzımenin ittihazı ile bir karara raptedilmesini teklif ederim. 3 Kânunusani 1338

Diyarbekir Mebusu

Hamdi

Riyaseti Celileye

Usulü mevcudeyi bozmak mucibi mahzurdur. Binaenaleyh nizamnamemizin vaz ettiği usulü bozmayarak bu zevat hakkındaki tahkikatın usulen bir şubeye havalesi ve şubeye devam etmeyenlerden usulen kıstelyev icrası suretiyle devamın temin ve nihayet 10 gün zarfında tahkikatın ikmali ile lüzumu muhakemeye karar verildiği takdirde muhakeme edecek heyetin o vakit teemmül edilmesini teklif eylerim.

Canik
Ahmet Nafiz

Riyaseti Celileye

1. Mezkûr İstiklâl Mahkemesinin verdiği hükümlerin bu dakikadan itibaren hükümden sakıt olduğunu;

2. Bu İstiklâl Mahkemesi azasının berai isticvap hemen Meclise gelmelerini teklif ederim. 3 Kânunusani 1338

Genç
Dr. Haydar

Riyaseti Celileye

Sabık Samsun İstiklâl Mahkemesinin verdiği kararlar hakkında tetkikat icra etmek ve cereyan eden müzakerenin ruh ve manası dairesinde müstacelen karar ittihaz eylemek üzere yeniden bir mahkeme heyetinin sürati intihap ve izamını teklif eylerim.

Kângırı
Tevfik
3 Kânunusani 1338

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemesi azasından Bahri Beyle diğer 2 refik ve şeriki cinayetinin firarlarına meydan verilmemek üzere serian derdestleriyle mahfuzen Ankara'ya izamları hususunun tahtı karara alınmasını teklif ederim.

Aydın
Tahsin

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Amasya İstiklâl Mahkemesi azasından Emin Beyin diğer refikleri hakkında vaki olan beyanatının mufassalan rapor şeklinde heyeti celileye arz edilmesine karar ita buyurulmasını teklif eylerim.

4 Kânunusani 1337

Erzurum
Süleyman Necati

Erzurum
Nusret

Malatya Mebusu
Sıtkı

Riyaseti Celileye

Canik Mebusu Muhteremi Emin Beyin beyanatından tahassul eden teessüratın zirdeki mevatın tahtı kararı alınması suretiyle tadilini teklif ederim.

1. Amasya İstiklâl Mahkemesi azalarından Yozgat Mebusu Bahri, Sinop Mebusu Şevket, Bursa Mebusu Necati Beylerin Müsara atan celpleri;

2. Haciz edilen enval ve eşya ve sairenin hacizlerinin fekki ile şayet içinde satılmamış var ise bedelinin mübayaa edenlere reddi ve satılan eşyanın ahzı ve maduriyetin telâfisi;

3. Hilâfı kanun, hilâfı vicdan hüküm itasına mücaseret eden azalarının müsara atan tahtı muhakemeye alınmaları ve mahallerinde yapılan yolsuzlukların mahallerinden tahkiki zımnında 3 kişilik bir heyetin müsaraaten intihap ve izamı;

4. Tahtı muhakemeye alınacak azaların muhakemelerinin hüküm verdikleri mahalde icrası;

5. Mevcut evrakı hükmiyenin müsaraaten celbi;

6. Amasya İstiklâl Mahkemesi evrakı hükmiyesinin tetkiki ile hükümlerinin feshi;

7. Haczedilen enval ve eşya beedlinden istifa edipte mumaileyh Bahri Beyin bilâderi nezdindeki mebaliğin ziyaına meydan verilmemesi esbabının istikmali. 2 Kânunusani 1338

Bitlis Mebusu
Yusuf Ziya

Kayseri
Osman

(İmza okunamadı)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	596
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	596
1. — Harp Encümeni fevkalâdesi teşkiline dair kanun hakkında hariciye encümeni mazbatası.	*596:610*

Cilt : 16

142 nci İn'ikat, 1, 2 nci Celse

YÜZ KIRK İKİNCİ İNİKAT

9 Kânunusânî 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Haydar Bey (Kütahya), Sait Bey (Kângırı)

REİS — Celse küşat okundu.

Efendim: geçen celsei hafiye zaptı sabıkı okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZ KIRK BİRİNCİ İNİKAT

7 Kânunusani 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bir inikat; Celâlettin Arif Beyin Roma Mümessilliğine tayini hakkındaki teskere okundu ve Celâlettin Arif Bey Büyük Meclisin hakkında gösterdiği teveccühe teşekkür etti,

Nâfıa Vekili Rauf Bey, vekâletten istifası okunduktan sonra istifa sebeplerini tavzih eden bir konuşma yaptı.

Harp Encümeni hakkında Konya Mebusu Vehbi Beyin beyanatını müteakip Amasya İstiklâl mahkemesi hakkındaki müzakerattan sonra bu mevzu ile alakalı görüşmelerin talikına dair teklif kabul edilerek celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kütahya
	Haydar

Kâtip
Kütahya
Ragıp

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Harp encümeni teşkili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakere ve Kanunu Esasi Encümenine Havalesi.

REİS — Müzakerata başlıyoruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendi, Koçgiri (Zara) heyeti malumu aliniz ikiye ayrılmış. Heyeti celilece ya onları memur edelim, yahut başka bir heyet.

SIRRI BEY (Yozgat) — Süruri Beyin takriri hafi celsede okunacaktı. Bu kanunun müzakeresini bu gün Heyeti Vekilenin huzurile teklif etmiş.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Heyeti aliye tensip ederse arzu ettiği kararı verir,

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Koçgiri heyetinden gelipte encümene havale edilen bir mesele var. Müstacel'dir efendim. Bunun müzakeresini heyeti aliyeden rica ediyorum.

REİS — Efendim, şimdi bu mesele için davet edildi. Birini bitirmeden diğerine geçelim mi?.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Gayet müstacel olarak Koçgiri heyeti makina başında bekliyor. Adliye encümeni bu hususta bir şey desin.

NECATİ BEY (Saruhan) — Geçen gün karar verdik. Meclisin verdiği karar üzerine Paşa Hazretlerinin gelip, (Meclisimizi tenvir etmesi lâzım gelir. Mamafih) (4) Beyefendi Hazretlerinin mesuliyeti müştereki vardır. Fevzi Paşa hazretleri bulunmazsa , diğer mesulü müştereki olan zevat vardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Muhterem arkadaşlar, elimizde bulunan Harp Encümeni Fevkaladesi hakkındaki kanunun birinci maddesi ne ihtiyaç dolayısile yapılmıştır ve bugün o ihtiyaç bize (ne şekilde hareket etme mecburiyetini tevlit etmiştir?) (5) Bu harp encümeni fevkaladesinin yapacağı iş nedir?

(1,2,3,4,5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Müsaadenizle bir parça izah etmek isterim. Fakat zannediyorum ki neler yapacağımızı söylemeden evvel, neler içinde bulunduğumuzu, nelerin arefesinde bulunduğumuzu ve bazı kanaatlerimi arzetmeyi faydalı addediyorum.

Heyeti âliyenin bu hususiaki kanaatını heyeti umumiyeye nakledebilmelidir. Gayet fevkalâde ahvalin arefesindeyiz zannederim. İkinci İnönü muharebesinden sonra vaziyeti âtiyeyi bize nasıl gösteriyor idiyse, bugün de ahval bir aydan beri âtiyi öyle mühim göstermektedir. Daha evvelden beri böyle bir atî göstermektedir. Düşmanlarımız mühim mikyasta hazırlanmışlardır ve mühim mikyasta mazharı muavenet olmaktadırlar. Binaenaleyh, yapılacak iş, fevkalâde tedabiri nasıl yapabilmek keyfiyetidir? Bendenizce en kısa yolu, iş yapmakla mükellef kıldığınız arkadaşların elini ve kolunu bağlamaktadır.

İkincisi; bunlara zahir olacak ve bunları ileri yürütecek bir heyetin işlerini iğlak etmemektedir. Binaenaleyh, teklifatım, biri heyeti icraiyenin (ittihaz edeceği maksada) (1) hâdim olan tedbirleri; diğeri de bizzat Meclisin kendi vazifesini en iyi yapabilecek bir teşkilâtın olması keyfiyetidir. Malûmu âlileridir ki bizim, dahilde halkımıza asayiş ve hariçte memleketimiz için itibar ve emniyet temin etmek, sâniyen millet ve memleketin para ve iktısadiyatı müstakbelesini genişlettirerek halkı daha ziyade terfih etmek ve harp için bize lâzım olan para ve vesaiti harbiyeyi bu sayede temin edebilmek; salisen milletin bütün kuvvasını, gerek maddi ve gerek manevî kuvvasını, harp gayesine götürebilmek için onu bu gayeye göre tevhid etmek, tanzim etmek çaresi vardır. Bunlarla uğraşmak üzere Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda bir İcra Reisi kabul etmişiz. Halbuki ahvali hazırada ve yalnız bizde olduğu veçhile, bugün bu vazife orduların da sevk ve idaresini deruhde etmiş olan Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin uhdesinde bulunuyor. Bendeniz diyorum, ki bu vezaifi - ki arzettiğim şeylerdir - yani memleketimizi işletmek, dahilen ve haricen kuvvet kazandırmak ve hem de Heyeti Vekilenin vezaifi muhtelifesini tevhit ve bunları harp gayesine göre yürütmek mümkün müdür? Eğer Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin başında bulunursa yürür mü? Dünyanın her yerinde harp ile siyaset birbirinden ayrı şeydir ve bir yerde yürümez. Birbirine merbuten gider. Fakat ikisi bir arada yürümez. İkisi bir el ile idare olunamaz ve bu bizde oldu. Orada patladı, infilak etti. Karargâh, umumî harbi ve harp siyasetini idare etmeye kalktı ve idare edemedi, yıkıldı. Onun için İcra Vekilleri Riyasetinin, ki bizim Teşkilâtı Esasiye (Kanunumuzda buna dair hüküm) (1) vardır, bir vekâlet deruhde etmemek üzere müstakillen düşüp kalkması ve cephedeki kumandanları tekmil, tamamiyle elinin altına almış ve harp gerisinde bulunan milletin, memleketin de bütün hazırlığını, sayini, rahatını ve memleketin bütün emniyetini serbestçe düşünüp ana yardım edecek bir devlet adamına ihtiyaç olduğu için teşkilât kanununda muharrer olan İcra Vekilleri Reisinin ve Erkanı Harbiyei Umumiye Riyasetinin ayrı ayrı çalıştırılmasını teklif ettim. Bizim esas meselemiz ve varlık meselemiz bundan ibarettir. Bu meseleye ait arkadaşlarımızın bir itirazı varsa burada tenvir buyurmalarını rica ederim. Heyeti Vekilede bulunan ve hariçte görüştüğüm tekmil arkadaşlarım da bu noktada bendenizle müşterekter ve tamamiyle aynı fikirde olarak görüyorum. Az çok bu işe dair bizde bir şey hâsıl olmuştur, az çok bizde bu kanaat umumî bir şekil almıştır. Buna behemahal karar verilmesini faideli görüyorum. Kim bu işi yapabileceğini iddia ediyorsa çıkar ve Heyeti Umumiye kendisini intihap eder, çıkar gider.

Daha bir temenni söylüyorum. Beyefendiler, ikinci mesele; Erkânı Harbiyei Umumiye dairesidir. Erkânı Harbiyei Umumiye, malûmu ihsanınız, harekâtı askeriyeyi ihzar eder ve icra ettirir. Çok temenni ederdim ki, bu dairenin reisi muhtereminin... zevat ile takviye edildiğini görmesini (ve memnuniyetini izhar etmesini temenni ederdim. Fakat) (1) kendileri hazır değillerdir ve arzu ederdim ki daha kendileri bu dairenin mesuliyetini ... zaman tekrar söylemek isterim. Bu nokta üstünde vakia kendileri bu dairenin mesuliyetini kabul buyurmuşlardır. Bu dairenin muvaffakiyat ve ademi muvaffakiyatı kendilerine ait bir meseledir. Mademki Heyeti âliyeniz bir meselenin salâhiyetini beyan etmek istiyor ve mesaili icraiyeden dahi bir ... kendisine kabul ettirmektedir. Bendeniz Erkânı Harbiyei Umumiye dairesinin bugünkü vesaitle mücehhez olduğuna ... ifa edebilecek veçhile mücehhez olmadığını görmekteyim. Harekâtı harbiye çok kıymetli, çok yüksek bir şeydir. ... ihtiyaç vardır. Paşa yalnız kendisini çalıştırmaktadır. Mesuliyeti kendisinde olmak üzere bu halin devamını ister ve bitarafane memleketimizde ... tanınmış bir çok ricalı askeriyenin muavenetinden istifade etmesini rica ede-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

rim. Bunun için hiç bir mâni ve zarar yoktur. Ve zannediyorum kendileri arzu etseler heyeti âliyeniz içinde bazı muhterem arkadaşlarımız bulunabilir. Onların alınmasında bir mahzur yoktur veya hariçten alınmasında bir müşkülât yoktur. Böyle buhranlı anlarda herkes memleketi için su bile taşımaya mecburdur. Değilki böyle işler... Yani istiğna etmemek lâzımdır. Bununla bittabi bu meyanda şahsım mevzuu bahis olmadığından bir defa daha ilâve etmek isterim.

Üçüncü mesele; bizim içinde bulunduğumuz tarzı idare Erkânı Harbiyei Umumiye ile Müdafaai Milliye umuru yekdiğerine tamamiyle dahildir. Aynı umuru ... bir kısım umuru her iki daire de görmekte, birinden diğerine tanriri muamelâtla vakit geçmektedir. Biz sulhü katî zamanının hülüluna kadar bir harp karargâhı halindeyiz ve böyle yaşayacağız. Binaenaleyh, Erkânı Harbiyei Umumiye ve karargâhın esas itibariyle birbirine delkü temas yapmayacak bir dairede toplu bir yerde ve Müdafaai Milliye isminin ifade ettiği mesuliyeti umumiyeyi havi olacak bir ei ile idare edilmesini herhalde daha selâmetli görmekteyim. Olabilir ki başka şekilde görmek isteyenler de vardır. Maahaza bu bir içtihat meselesidir. Bunu ahar noktada müdafaa ederler. Bendeniz bu noktada yine ısrar etmeyeceğim. Fakat şunu söylemek istiyorum ki mesul olanlar makineyi bu suretle işletebilirler. Fakat bu makinenin güzel işlemesi, arzettiğim veçhiledir ve bu işi anlayabilen zevatın tetkikatına müracaat edilmesi lâzımdır. Bu mesele hakkında dünyanın her tarafında gerilerdeki hizmetleri toplu bir surette idare etmek lâzım gelirken bunu dağıtmak hiç bir zaman doğru değildir. Nitekim ordunun ihtiyacında, mesaili umumiye hakkında daima bir kişiyi görmek istiyorsunuz. Halbuki efendiler, o işlerin görülmesi başka makamata aittir. Depolar neye yetişmiyor, neye efrat alınmıyor lüzumu kadar? Hatırıma geliyor ki bunlar Müdafaai Milliye aittir. Müdafaai Milliye efradı yedirir, içirir, geydirir. Depo kıtaatının lüzumu kadar efradı vaktiyle silâh altına almak, onları vaktiyle talim ve terbiye ettirmek Erkânı Harbiyei Umumiyenin vezaifidir. Halbuki bu vezaifi Erkânı Harbiyei Umumiye anlamış mı, kendisi takip ediyor mu? Ben bilirim ki takip etmiyor. Bir ay olmuyor, o da sorduğum ... heyeti umumiyenin hatırına getirmek istedim.

Ordumuzun ilerideki mesaisine zahir olabilecek gerideki harp hazırlığı meselesi, ki sırf Müdafaai Milliyeye ait elbise meselesi filan değildir. Muallim hazırlanması, benim arzu ettiğim derecede değildir ve kanaatı katiye hâsıl olduğu ve büyük noksanları görebilecek ... ve bu noktai nazardan Erkânı Harbiyei Umumiyenin büyük noksanları görebilecek bir hale gelmesini rica ederim. Reis Paşa Hazretleri bu hususta heyeti âliyeyi tenvir eder. Bu nıkat karanlıkta kalmazdı.

Üçüncü nokta; efendiler, heyeti âliye ordunun ihtiyacı nispetinde alâkadar olmak istiyor. ... İkmali meselesinde heyeti âliyeniz esaslı bir surette ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri de buradaki beyanatında, bazı mevad arasında bilhassa erbabı ihtisasdan, encümenden bir kaç arkadaşın kendisiyle beraber çalışmasında faide ve menfaat gördüklerini ve onların da bu meseleye vazı'yed etmelerini ve bu suretle mevzua daha güzel vakıf olabileceklerini söylemişlerdi ve bir çok öyle kalabalık zevattan ibaret bir heyet görmekten ise, memur etmektense hakikaten ordu ihtiyacını anlamak, bunların emrü tedarikini teshil edecek zevattan ilmi bir faide görmek isterim. Zaman gaip olmasın. Malûmu âlinizdir ki bugün bizim mesaili askeriyemiz lehülhamd müspet bir gayeye doğru gitmektedir. Bendeniz bu müspet gayenin yine böyle devam edebilmesini çok büyük bir endişe ile arzu etmekteyim. Diyebilirim ki efendiler kuvvetli bir ordu harbiye hazırlamakta ve pek çok şeylere lüzumumuz olduğunu ve bunların en büyüklerinden birisi, giydirmek filan meselesinden ziyade belki yedirmek meselesidir. Bu nokta üzerinde yine böyle büyük bir iş için ... geniş ve esaslı ve evvelden düşünülmemiş olması meselesini mukaddem muahazeden arzetmek isterim. Ordumuzun yalnız bugünkü mevcudunun ilbası yani silah ve cephanece olan ihtiyaçlarla beraber elli milyon liradır. Hesap ederseniz bütün vasatî ayda dört milyon liradır. Böyle azîm bir masraftır ve bu icra olunacaktır. Halbuki memleketin hali malisi, vazı iktisadisi malûmunuzdur. Bu kadar büyük bir işi Meclis dahî büyük bir alâka ile takip etmekte pek haklıdır. Bendeniz onun için vekili muhteremin temennisi veçhile, evet bu kadar ... ne tertibinden alınacak, ne suretle alınacak, nerelerden ve nasıl alınır, azamî para dahilinde kalması ne dereceye kadar kabildir? Sureti tedarik hakkında şuradan buradan vârid, gayri vârid itirazat üzerine iş adamları iğlak ve işkâlden ne suretle kurtulacak? Bunu halletmek lâzımdır. Onun için heyeti âliyenizin bu meselede ... ve idrakinden kanaatın ne olduğu arkadaşlardan beş kişinin ... dairesi ile beraber çalışmasını ve memur edilmesini bendeniz dahî gayet faideli görmekteyim. Bir proje halinde olanı icabederse heyeti âliyenize göstermeli ki mümkün mü,

değil mi? Çünkü efendiler ne yapabilecekseniz düşünebilirsiniz. Çünkü efendiler sevki tesadüfe ve hazinei maliyenin mevcudu yevmisine nazaran idarenin ... tebean fevkalâdenin ... elli milyon liraya idare edeceğiniz meseleyi ... çıkmaz. Sefil olarak kalırsınız, geç kalırsınız Vaktinde yediremez, geydiremezsiniz. Fakat bu ihtiyacı daha evvel düşünerek ona göre hesabını hazırlamak, memlekete edilecek hem maddî, hem manevî hizmet en faideli bu şekilde olabilir. Ve eğer bunun Hükûmetçe imkânı ... heyeti âliye kani olursa huzuru âlinizde vaziyeti arz ile meselenin ne suretle olacağını siz söylersiniz. Onun için uzun uzadıya mesailin her cihetini ihata edecek arkadaşların, yani bir çok galabalık doldurmaktan ise, amelî olarak halletmek için ordu ihtiyacını anlamak ve orduların bu ihtiyacatının sureti tedarikini arzedecek en eslem ve en faideli olabileceğine aklı erecek arkadaşlardan Müdafaai Milliye Vekilinin dairesine ve emrine gönderiniz ve onlardan malûmat isteyiniz. Bu suretle zannediyorum ki heyeti âliyeniz ihzarî bir proje karşısında kalacaktır ve ondan sonra karar verebilmekte daha serbest kalacaktır. Bu meyanda bu daire hakkında arkadaşların metalibinin böyle bir heyete tevdi edilmesini en faideli addetmekteyim bendeniz. Çünkü efendiler; ricalı mesulenin başına binerek her gün sorulması, bu dairelerde çalışanların ellerini ve kollarını bağlamak demektir, hakikaten çalışma zevkini kırmaktır. Halbuki sizin orada arkadaşınız bulunur, onlardan sorarsınız ve tahkik edersiniz. Kani olmazsa o başka. Fakat hem işi hazırlasın ve hem de size malûmat versin. (Bu, mümkün değildir. Kendilerine bu surette bir yardım) (1) temin edilmiş olsun. Bendenizin bu meselede teklifim budur.

Dördüncü mesele efendiler; memleket, kuvvetini azamî olarak harbe vermiştir. Fakat bu harbi idameye muktedir midir ve ne zamana kadar idameye muktedirdir? Bunu idame edebilmek için muktazi parayı, muktazi harp vesaiti yani teslihat ve teçhizatı ve sonra bu harbi idamede büyük âmil olabilecek olan müzaheratı siyasiyeyi (nazarı itibara alarak müstahzaratı lâzimeye şitap) (2) mecburiyetindeyiz. Yalnız dünyaya karşı topla yaşamak doğru bir siyaset değildir. Malûmu âliniz dünyada her türlü nakliyat vardır ve her türlü nakliyatı mümkün ve muhtemeline karşı vaktiyle alıp ... siyaset de buna demişlerdir. Binaenaleyh böyle bir zamanda ... Meselâ Yunanlılar Sakarya harbinden beri mütemadiyen Avrupaya heyetler, dört defa üst üste heyetler göndererek Avrupalıları aleyhimize tahrik ettikleri (sabit olmasına rağmen biz) (3) dünyaya küskün olarak başımızı bile çevirmiyoruz. Bu vaziyet doğru mudur? Bizim her nevi havayıcı zaruriyei harbiyemiz hariçten gelecektir, bu muhakkaktır. Memleketimizin bir çok menabii serveti vardır, bir çok hututu iktisadiyesi vardır, memleketimizin müdafaa olunacak davaları vardır. Bu mesele bu günün meselesi değildir. Biz bunları hariçte takip etmiyor değiliz. Vakıa bu mesele bir senenin, bir buçuk senenin meselesidir. Burada muntazam hükûmet teessüsünden beri takip edilecek ... siyasetçe de yaşamak lâzımdır. Siyaset de harp kadar faal olunacak bir sahadır ve bizim için bunun imkânları vardır. Bir hududu nazarı dikkate almakla beraber, bizim neden imkânlardan vakit ve zamaniyle istifade edemediğimizi sormak istiyorum. Bu itirafı aciz değildir, bu tebdili siyaset değildir efendiler. Bu sade çalışmaktır. Kuvvetli bir hükûmete yakışan itimat ile, serbesti ile memleketimizin menafiini Avrupaya, âleme anlatmak ve memleketin menafiine muvafık işleri yapmak, aynı zamanda orada görebilmek için bendenizin içimizden, gerek en ziyade emniyet ettiğimiz, gerek kendimizden ve gerek hariçten, dışarıdan aklı eren arkadaşlarımızın muhtelif davalar peşinde koşturulması lâzımdır. Yalnız siyaset - yani lâf takip edecek değiliz - biz, hariçten mühimmatı harbiye tedarik ediyoruz, bugün petrol tedarik ediyoruz. Biz tekmil madenlerimizi işletmek mecburiyetindeyiz. Bugün petrol madenlerimiz durup dururken on beş milyon lira her sene gümrükten akmaktayız. Anadoludan geçen sene çıkan para ile bu sene çıkan para arasında çok fark vardır. Geçen seneye nispeten ne çıkacak acaba? Bu gibi nıkattan dolayı bir davayı müdafaa ederken yalnız bir cihete hasrı nazar etmeyip her suretle memleketin yaşatılması esası üzerine müstenit, işlenilmiş esası üzerine ve hariçten dahî kuvvetler tedariki üzerine bir siyaset takibi behemahal lâzımdır. Onun için iktisadî projelerimizi ve umuru nafiaya ait projelerimizi Avrupada ve hariçte Amerikada filan davayı millimize müzahir adamların menafiimizi gözetmeleri ve bizim ihtiyacımız olan müessesatı nâfiayı suveri mumkine ile izhar etmeleri lâzımdır. Efendiler, bunu en mühim mesele olmak üzere temenni ederim. Çok geç kalmışızdır. Fakat efendiler bugün dahî kabili ihmal değildir. Bilâ ifatei vakit bunları yapmak lâzımdır. Bizim bütçemizde kâfi miktarda paramız vardır. İstifade etmeliyiz. ... Ben de söylerim, sevki tesadüfle idare olunabilir.

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Tehir olunabilen bu gibi mesail filan, bendeniz bunların bilâ ifatei zaman, vakit tehiri caiz mesailden olmadığını arzediyorum. Emri vakiler karşısında bu milleti bıraktırmamak için zekâ ile çalışmak lâzımdır. Yalnız kâville çalışmak olmaz. Biz mütemadiyen kaville çalışıyoruz. Faal bir surette dimağla çalışmıyoruz. Efendiler, o kanını esirgemez faal ve zeki arkadaşların ... Binaenaleyh, bunlardan istifade edilmeli, ihmal olunmamalıdır. Dimağla çalışmalıdır. Rica edeceğim şey budur. Onun için heyeti âliyenizden rica edeceğim şey bize lâzım gelen parayı ve menafii ... aynı zamanda başka türlü menafii temin etmek için arkadaşlarımızı derhal intihap edip göndermek ve eğer tahsisat yoksa maaşımızdan yüzde on, on beş (nispetinde vermek suretiyle) (1) derhal bu arkadaşlarımızı çalıştırmak lâzımdır. Zaten bugün olmazsa yarın ibret alacağız. Erken gidip çalışmak lâzımdır efendiler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yunanlılardan ibret almalı.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Bu kanaatımın Meclisce her halde fiile gelmesini arzu ederim. Rica ederim, eğer yanlış ise alâkadar....

Beşinci mesele; Hükûmeti serbest bırakmak meselesidir. Efendiler, bendeniz görüyorum ki işleri çoktur, nefes almaya vakitleri yoktur. Mütemadiyen müracaatta bulunmaktayız. Harp zamanında böyle bir çok mesalih için devairin tacizini muvafık görmüyorum. İcraî salâhiyetimiz filan mevzubahis etmek demek, üç yüz elli (mebus var ve bu kadar icracı) (2) var, demektir. Bu mümkün değildir. (Doğru sesleri) Onun için bendeniz diyorum ki devairi ciddî ve sakin mesailden ve bu bapta devlet makinesini işletmek için iki ihtimal görüyorum. Bir kerre fevkalâde işleri olan devair vardır. Bunlardan bazılarından eğer Vekil arkadaşlarımız ihtiyaç görüyorlarsa heyeti umumiyeden kendine lâzım olan, kendilerine muvafık gelen bir arkadaşı pekâlâ (kendisinden talep edilen hizmete) (1) diriğ etmez. Zannederim Heyeti âliye (de buna muvafakat eder.) (2) Bugün akşama kadar kâğıt havalesi ve kasadaki paranın sarfı için kâğıt ... Halbuki biz maliye için bunlarla vakit geçirecek değiliz. Çok daha mühim şeylerle vakit geçireceğiz ve bu kadar vakit bunları düşünmeye ... ciddî zamanları tamamiyle beyhude gaip ... İcraata kıymet vermek lâzımsa muavin ... En mühim mevadda, muhtaç olan arkadaşlara, yardım lâzımdır. Bu hususta muhtaç olduklarını söylemeleri tebrik ederim. Fakat güç inanırım, inanamam.

İkinci mesele, daireleri murakabesiz mi bırakacağız? Efendiler, bu hususta bir kanun, yani eski kanun gayet büyük bir salâhiyet vermiştir. Muvazenei Maliye Encümeni mazbata muharririne. Onun için bendeniz diyorum ki; her encümenin mazbata muharriri ait olduğu devairde bir murakıbı tabiîdir. Arkadaşların mesai hususunda onlara lütfen delalet ediyorlar. Şu suretle biz ufak tefek müdahalattan devairi masun bırakmalıyız. (Çok doğru sesleri) Onun için (arzularımızı bu arkadaşlarımıza söylemeliyiz) (3) ve metalibimizi o arkadaşlarımız gidip anlamalı. Vekil beyler de encümenler de muayyen gün bulunurlar. O gün de gerek arkadaşlarımız vekillerden sorarlar, gerek heyeti umumiyede sorar. Sair günlerde masa başında yalnız kalarak kendi başlarında düşünebilmeli ve üçü bir araya gelerek tevhit edecekleri mesaileri için lâzım olan sükûnu bulabilmelidirler.

Sonra memurin hiç çalışamıyor. Sabahtan akşama kadar kahve vesaire ile gelip gidenler, ayak üzerinde, toz içerisinde, bu mesai değildir. Bu hükûmet böyle yürümez. Bu, bakkal dükkânı meselesidir. Çok rica ederim, bize terettüp eden vezaifi biz ifa edelim. Her turlu metalibimizi encümen mazbata muharirlerimize verelim, bunları uğraştırmayalım. Devairdeki vekillerimizi serbest bırakalım. Rica ederiz, devairde intizamı mesaiyi temin etsinler. Vazifeleri başında sükûnetle çalışsınlar. Asıl memleket için lâzım olan kanunları isteriz. Bunlar basit mesaildir. Gerçi efendiler, mademki icraiyatı yürüteceğiz, böyle olması lâzımdır ve böyle geliyor bendenize.

Sonra asıl halli lâzım gelen bir mesele, yani Meclisin mesai (sini nasıl daha kıymetlendirebiliriz.) (1) bunu kendi aramızda nasıl istihsal edebiliriz? Bunu tespit etmek bizim için bir borçtur. Heyeti Vekile nereye gidiyor ve nereye gidecektir? Bunları bilmek lâzımdır.

İkincisi, harp, iktisat ve idarei dahiliyedir. Hututu esasiyesi yani veçheleri ne olacaktır? İşte bunu ihzar ve heyeti umumiyeye takdim etmek üzere herhalde mütefekkir ve emniyeti umumiyeyi haiz birinin çalışmasına ihtiyaç vardır. Böyle bir esas elde bulunduktan sonra, bunları gerek encümenlere yaptırmak, gerek böyle bir heyete kanaatlarını takip ettir-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ürver

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mek, yine böyle bir heyetin vücudüna mütevakkıftır. Meclis evrakı vâride ruznamesiyle yaşamaktadır. Önüne ne gelirse onunla vakit geçiriyor. Biz burada uyuyup giderken uykumuzu kaçıran zevat oluyor. O halde biz burada bir şey bilmiyoruz. O halde Meclisin kendi gittiği yolu görerek onunla beraber o nevi işlerin bilinmesi ve anlaması lâzım gelir. Bu gayet mühim bir meseledir. İcraiyat ile alâkadar bir meseledir. Bunun için dahi kendisine emniyet ettiğimiz bazılarının vücuduna ihtiyaç vardır. İcrai bir Meclise bir encümen, bir Divanı Riyaset lâzım oluyor, ki kanaatı umumiyei Meclisi az çok tahkik ve tespit etsin ve heyeti umumiyeye gelecek mevaddı getirsin, arzetsin, gözden geçirerek getirsin. Bendeniz bunu en ziyade encümenlere intihap ettiğiniz veya edeceğiniz birer reis getirirseniz, isterseniz bir encümen rüesası olur. Meclis rüesası ile beraber bulunur. Bizim için lâzım olan umumî veçheleri hazırlamak üzere umumî kanunları; harbe, iktisada ve idarei dahiliyenin ıslâhına (mütedair ne gibi mevzuata ihtiyaç bulunduğunu tespit ve ihzar eder. Bu) (1) Heyeti Vekilenin yanında bulunacak yegâne kuvvet ve bu Meclisin yegâne süzgeci olacaktır. Yoksa bu işin halledilmesi kabil olamaz. Böyle olursa fevkalâde faideli olabilir. Bunun için Meclisimizin içinden bir encumeni rüesa yapsak, bu heyet tekmil mesaili milleti bir nokta etrafına tevcih etseler ve ihzari olarak çalışsalar; İcra Vekilleri Reisi ile temasta bulunsa ve bu suretle Meclisin umuru devleti idare imkânını hâsıl edebilsek (çok faideli olacağı kanaatındayım.) (2) Zannederim bu Meclisin bünyesinin ıslâhıdır. Tabii bu rüesanın tarzı intihabı (ayrıca teemmül olunacaktır. Bunları encümenlerimiz hazırlar, bunların meşgalesi teklif) (3) heyeti umumiye de intihap eder. Yani, olunan şeylerden ibarettir. Bu Meclis eğer icraî bir Meclis olarak yürüyebilecekse, kendisine bu işleri takip edebilmek için lâzım olan mutahassısları ancak encümenlerde bulabilir veyahut bazı mazbata muharrirlerini bunun timsali olarak kabul edebiliriz. Meclisi faal kılmak lâzımdır, görür bir hale getirmek lâzımdır.

Bu Harp Encümeni fevkalâdesinin ihzar ile mükellef olacağı ikinci bir iş encümenlerimizi düzeltmektir. Onun için encümenlerin ihtisas erbabından olması lâzımdır. Bu bapta kendi mazbata muharrirlerimizi istimal ederiz, temas ederler. Aralarındaki ihtilâfı bu encümen ve nihayet bu Meclis halleder. (Gürültüler, devam sesleri) Mecliste kuvvetli bir Muvazenei Maliye Encümenini teşkil lâzımdır. Bu iki teklif kabul olunursa hem biz icraî oluruz, hem de Hükûmet çalışabilir. Sözüme burada hitam veriyorum.

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — Tearuzu âra hususu nerede hal olunacak?

SALAHATTİN BEY (Devamla) — Arzettim efendim. Encümeni Rüesa veya Mecliste hallolunur.

CELÂL NURİ BEY (Lâzistan) — Bu mevzuda derdesti müzakere iki meselenin tevhidi hakkında beyanı mütalaa edeceğimden sözümün kesilmemesini rica ederim.

Salâhattin Beyefendi şu kürsüden birinci maddeyi tenkit buyurdular. Sözlerinin ekseriyeti azimesini tasdik ederim. Pek doğru birtakım mebahisten ibarettir. Not tuttum, kırk, elli maddeye temas ettiler. Birtakım memurinin kahve içmesi gibi idari, inzibati mesailden bahsettiler. Bunlar da mevzubahis olmaz değil, olur. Fakat mesele taayyün etti. Meclisin şekline, idareye, propagandaya aittir. Bunların ekseriyetini tasvip ettiğini arz ediyorum. Bir usul ve ıttırat tahtında söylenmediği için, hangi sözün.... ve cümle rüfekanın sözlerinden anlaşıldığı üzere bu teşkilat noksan görülüyor. Meclisimiz iyi bir surette teşkil edilmemiştir. Bu kanun mucibince Meclis kuvvei icraiye ve teşriiyesini icra edeceğini, nasıl istimal edebileceğini bilmiyor. Ondan sonra encümen faaliyetleri icra edemiyor. Buyurdular ki encümen reislerinden mürekkep bir encümen divanı rüesa teşkil etsin, şöyle müzakere etsin. Bunların muhassalası nedir ve ne gibi bir neticeye peyveste olacaktır? Binaenaleyh, Meclisin icrai ve teşrii, nasıl icrayı ahkâm edeceği hakkında bir nizamname olmadığına nazaren, geçen gün heyeti âliyeniz buna dair mutavvel bir lâyihayı lâyiha encümenine havale buyurdu. Lâyiha encümeni lâyihanın nazarı dikkate alınmasına karar vermiştir. Binaenaleyh, bugün yahut o bir gün buraya gelecektir. Bu karar mucibince encümenler veya bu Meclisten veya devletten çıkacak olan siyasiyata ve bütün mesaile aklımla, vüs'umla şerhettim. Binaenaleyh iş bu lâyihai âcizanemle Meclisçe birinci maddesi müzakere edilmekte olan harp encümeni fevkalâdesinin tevhidi icabediyor. İki mesele tearuz ediyor. Kanunu Esasî maddesi de buna müteallıktır. O vakte kadar işbu kanunun tehirini telep ederim.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Muhterem arkadaşlar, müdafaai istiklal ve misakı milli dahilinde vekâlet verdiğimiz, çalışmak için gönderdiğimiz arka-

---

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

daşlar icraatta nabemevsim zamanlarda bize geliyorlar, diyorlar ki; biz bu haldeyiz, biz yani beceremiyoruz ve bundan dolayı Meclisi âliniz cuşu huruşa geliyor? Şu arkada oturan Celâl Nuri Bey, eğer hukukçular onu müdafaada bulunsalardı, daha çok Malta'da kalırlardı. Celâl Nuri Bey hukuku esasiye kafasiyle kalsaydı daha çok Malta'da kalırdı. Arkadaşlar, işte bundan dolayıdır ki, heyeti âliyeniz burada büyük bir müzakere yaparak, üç encümenin içtimaile dördüncü bir encümen teşkiline ve bu encümenin bu işe vaziyed etmesine ve Başkumandanla beraber çalışmasına karar verdi. Yoksa bu kendi kendine gelmiş değildir. Fakat bunu yine kendiniz öldürmek istiyorsunuz. Bu esasat dairesinde çalışmak istemeyen üvey valideler çıkıyor. (Bravo sadalar.) Efendiler, Celâl Nuri Bey evvelki ifadesinde ve şimdiki ifadesinde güya bir proje ve askerlik hakkında düşünebileceğini yazacakmış. Rica ederim, ben daha düşünüyorum, ben bu teklifi yapacağım demek olmaz. Celâl Nuri Bey hiç bir vakit böyle bir şeyle iştigal etmemiştir ve etmediğine dair de kaydım vardır. Diyor ki, geri hidematı ileri hidemattan daha büyüktür. Geri hidematı daha iyidir, ileri hidemattan. Arkadaşım İhsan beyin bir sözünü tekrar etmek isterim veya o sözü ikmal etmek isterim. Arkadaşlar, ordumuz Sakarya muzafferiyetini ihraz ettiği vakitte arkamızda depolar olsaydı, işte o vakit Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri doğrudan doğruya düşmanı takip eder ve bütün Kütahya, Eskişehir, Uşak ellerimizde olurdu. Halbuki deposu yok, ihtiyatı yok. Mevcutla takip etmek imkânsızdır. Arkadaşlar, bu millet hukuku esasiye sadalarından, bu sahte şeylerden daha ziyade top ve tüfenk sadalarına alışıktır. (Yok yok sadaları.) Sözünü geri al sesleri.) Almam. (Gürültüler.) Arkadaşlar, vazifesini kıskanmayan adamlar iş yapamazlar. Herkes vazifesini benimsemelidir. Şöyle oldu, böyle oldu dememelidir. Tahşidat var, yok bilmem ne var dememelidir. Kendisi bizzat vazifesini takip etmelidir. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine çok hürmetim vardır. Yalnız istiyorum, oraya hâkim olsun. Yani Müdafaai Milliye Vekâletinde dert yanıyor Beyefendi. Beyefendiler, Başkumandan sonra kim mesul olabilir? Müdafaai Milliye Vekilidir. Orduyu tanzim cihetiyle Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, ordu noktai nazarından, levazım ve her şey noktai nazarından bugün Müdafaai Milliye Vekâletine mafevktir. İsmet Paşanın karargâhı ve İsmet Paşanın şahsı Müdafaai Milliye Vekilinden daha mafevktir. Mesuliyet noktai nazarından hepimiz mesulüz. Bundan evvel icra memurlarımız daha ziyade mesul olmalı idiler. Arkadaşlar, seferber bir halde bir ordumuz var mıdır, yok mudur? Vardır, yoktur, kim diyor? İki ordu kumandaniyle bir Başkumandan var. Bir de Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi vardır. Fakat rica ederim, Erkânı Harbiyei Umumiyenin, benden daha asker, benden daha fazla görmüş arkadaşlar desinler ki teşkilat var mıdır, onun kolları var mıdır ve Başkumandanlığın kolları var mıdır? Yoktur. El ile tutmalı, göz ile görmeli. Bunun eli, kolu yoktur. Bu noksan ikmal edilmelidir arkadaşlar. Evvelce verilen bir şeyde diyorduk ki, Heyeti Vekile her şeyden, her hükümetten başkadır. Askerliğin lâzımı gayri müfariki olan teşkilat yapılmalıdır. Paşa Hazretlerine müşir ve gazilik verdik ve canü dilden tasdik eyledik. Bunun mesuliyetini tamamen Paşa Hazretlerinin üzerlerine... Arkadaşlar, bu harp encümeni ile Başkumandan beraber çalışsın ve İsmet Paşa ile Müdafaai Milliye Vekilinin arasını bulmak lâzımdır. (Gürültüler.) İstediğiniz kadar gürültü yapın, vız gelir. Bunu yapamazsanız mesuliyeti maddiye ve maneviye üzerindedir. Hergün vekilleri buraya çağırmayınız, başka işleri yokmuş gibi.

Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi muhteremi yalnız askerî şuabat nereye geliyor, nereye gidiyor, onu bilmeli. Raporu o istikamette tetkik etmesi lazım geliyor. Bunun için uzun boylu söylememek şartiyle iki kelime söyledim. Yanlışım varsa siz tashih ediniz.

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Beyefendiler, bazı şeyler vardır ki gayri vâki telekki etmek en muvafık tarzdır. Eğer üzerinde ısrar edilirse gayri vakî halinden çıkar. Bundan sonra efendiler, İsmet Paşa Hazretleriyle Müdafaai Milliye arasında ezelî ve mütekabil bir hürmet ve samimiyet ve hatta mevtin bile ayıramıyacağı bir hürmetten başka bir şey yoktur.

Bundan sonra Salâhattin Beyefendi bir şey buyurdular, düşman iki aydanberi hazırlanıyor. Yahya Gelip Beyefendi de bir şey buyurdular. Salâhattin Beyin aynını. Bu iki söz birleşince ortaya söylüyorum, söylüyorum, hiç bir şey yapılmıyordan ibarettir. Mahza bunun içindir ki Heyeti Âliyenizde bir kelimeyi tekrar etmek isterim. Arkadaşlar, evvelâ biz teşrîî, icraî Meclisiz. İcraî meclis değiliz. Hükûmetiz, değiliz. Her ne şekilde olursa mesuliyeti müştereke vardır. Ne tarzda idare olunduğumuzu bilmediğim için Heyeti Vekile namına mı söyliyorum, İzmir Mebusu sıfatiyle mi söyliyorum, bilmiyorum. Mademki hakkı kelâmım vardır. söyliyeceğim.

Şimdi Müdafaai Milliye Vekili veyahut İzmir Mebusu sıfatiyle söyliyeceğim. Arkadaşlar, harp böyle ol-

maz, bir şey yapmıyoruz. Yarın inhidâm vardır. Bir şeyler yapmak mecburiyetindeyiz.. Bu bir şey ne olursa olsun, intibah devirlerinden çıkıp bir şey yapmak mecburiyetindeyiz. En fena bir şey yapmak, uzun boylu düşünüp gözleri açmamaktan evlâdır. Arkadaşlar, harp vahşidir, zâlimdir, müstebiddir. Harbi Hallâkı âzam bu suretle halketmiştir. Harp ne hukuku esasiye ile yürür, ne da başka bir şeyle. Harp komisyonla idare edilmez, demir bir elle idare olunur. Bunlar muayen ve müberhen hakikatlerdir. Bunları herkes bilir. Bu esaslara riayet edersek doğru yolu bulmuş oluruz. Geçenlerde de arzettim. Mahza tekmil kuvvetleri bir elde tevhit etmek için Başkumandanlık kanununu indas ettiniz. O dahî insandır. yemeğe, içmeğe, eğlenmeye muhtaçtır ve Başkumandan Paşa Hazretleri de yedi senedir benim gibi harp içinde yorulmuştur. Binaenaleyh, Başkumandan Paşa Hazretleri de bunu pek ziyade arzu eder ve bundan dolayı elinden gelen mesaiyi sarfetmek ister ve ediyor. Fakat mutlaka onun da istirahata ihtiyacı vardır. Herhangi gemi bir süvari ile idare edilmez. En mukaddem süvarî yirmi dört saat köprü üzerinde kalamaz. Herhangi bir ikinci, herhangi bir üçüncü kaptan işi ele almazsa. Binaenaleyh, Başkumandan Paşa Hazretlerinden her şeyi istiyelim dersek kendisini melekler meyanına girsin, yemesin, içmesin, gezmesin dersek olamaz ve tabiattan mümkün olmayan bir şeyi istemiş oluruz. Başkumandan Paşa Hazretlerinin tabiî ordu üzerinde işleri vardır. Aynı zamanda Heyeti Vekilde ve Mecliste de yapılacak işleri vardır. Bu nıkatı nazardan düşündüğüm zaman Salâhattin Beyin reyine iştirak ederim. Arkadaşlar, askerliğin esası kumandayı bir ele bağlamak, ondan sonra vezâifi taksim etmektir ve böyle olmazsa mahvoluruz. Kumandayı mümkün olduğu kadar bir elde toplamak ve vazifeyi taksim etmek lâzımdır. Biz harp halindeyiz. Her şeyi bir elde toplamak mecburiyetindeyiz. Hepimizin sevdiğimiz, hürmet ve takdis ettiğimiz ve milletimize alem ittihaz ettiğimiz bir Başkumandanımız mevcut. Fakat vazifeler taksim edilecektir. Meselâ umuru harbiye ve askeriyesi.. Ben Salâhattin Beyin kanaatına iştirak ediyorum. Fakat zaten bunlar fikir, içtihat meselesidir. Bugünkü şekle nazaran tekmil umuru askeriyeyi bir elde toplarsak. Müdafaai Milliyesini, Erkânı Harbiyesini bir elde toplarsak ve bu el Başkumandanlıkta ittihad eden tekmil kuvvayı milliyenin bir kuvveti olursa herhalde iyi bir şey olacaktır; kanaatındayım Müdafaai Milliye Vekâleti onun emri altında en kuvvetli bir şube olur.

Müsaade buyurun mühim bir şey aklıma geldi. Erkânı Harbiye Umumiye işleriyle uğraşacak meselâ ihtimalki bugün Müdafaai Milliye Vekili olan ben doğrudan doğruya Fevzi Paşanın müsteşarlığını yapacağım ve bu suretle ne olacaktır efendiler? Herhangi bir zat gelecek, Erkânı Harbiye Riyasetini yapacaktır. Alman Erkânı Harbiyei Umumiyesi, ki demin mevzubahis oldu, merkezi Hükûmetteki dağdağadan, gürültüden kaçmak için Berlin'i terk etti. Berlin'de daha çok nıkatı irtibat olduğu halde köye gitti, orada yerleşti. Bu suretle vazîfeyi, erkânı harbiyei umumiye vezâifini üzerine alan zat her şeyden âzade olmak ister.

Arkadaşlar, bizi iki günde bir buraya çağırmak doğru değildir. Erkânı Harbiye Reisi olacak zatın küşayişi fikri bir memleketin en merkez, en mebde noktasıdır. Ayaklarını bir iskemlenin üstüne atsın, eğlensin. Ben, beyefendiler, en buhranlı zamanlarda en kâtî tedbiri doğrudan doğruya, meselâ piyano çalarken ve arkadaşlarımla alay ederken bulmuşumdur. Kafası dolmuş bir adam mühim bir iş göremez. Birtakım mühim noktalar vardır ki satranç tahtaları üzerinde... Fakat o zat bu gün buraya geleceğini, saat üçte Heyeti Vekileye gideceğini, orada bütçe ile uğraşacağını, oradan Müdafaai Hukuk grupunun heyeti idaresinde izahat vereceğini, ondan sonra encümene gideceğini düşünürse felâkettir. Arkadaşlar, o halde tekmil umuru harbiyeyi bir zatın eline verelim. Memleketi sevenler için şahsı meselesi değildir. Bilâ tereddüd karar verelim.

İkinci mesele de arkadaşlar, yine Salâhattin Beye iştirak ediyorum. Memlekette iş yalınız askerlik değildir. Yalınız harp, yalınız askerlikle iş yapılmaz. Geride ekin yapılmazsa Almanlar gibi zınk diye durur. Bizden Almanlar, Avusturyalılar daha kuvvetlidir. Ama askeri kuvvetten daha büyük âmiller var. Fakat en büyük âmil buğdaysızlıktır. Buğday ekilmezse pan yaparız, geride hastalık çıkarsa pan yaparız. Nasıl ki huzuru âlinizde ben de pan yaptım. Tekmil bu kuvvetleri harbin icabına, harbin arzusuna, yalınız mantıkî olmak üzere verilmek lâzım ve bunları da yine bir elde toplamak lâzımdır. Tabii bu el kimdir? Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa... O halde geçenlerde arzetmiştim; Heyeti Vekile Riyaseti diğer işlerle uğraşmıyacaktır. İktisat Vekâletiyle, Sıhhiye Vekâletiyle iştigal etmiyecek ve en mühim olan harp işleriyle de uğraşmıyacak. Başka bir makam ve vekâlet sahibi olmaksızın müstakillen vazifesini görecek. Bu suretle o makam harbiye umuruna, Müdafaai Milliye Vekâletinin tekmil işlerine mukabil diğer vatanî ve millî işlerde de gayet kuvvetli bir âmil ve bir esas olacak. Bunu yapmazsak arka-

daşlar işimiz fenadır. Müdafaai Milliye Vekili her gün huzurunuza çıkıpta Maliye Vekili arasında herhangi bir dedikoduyu halledemez. Maliye Vekili her gün buraya gelip ufak tefek meseleleri arzedemez ve daha bir çok bu gibi şeyler vardır.

Bundan sonra ilave edeceğim mevat geçen defa da söylediğim gibi, Müdafaai Milliye Encümeninden intihap edilecek bir çok zevatın doğrudan doğruya Müdafaai Milliye Vekâletine gönderilmesi ve orada Müdafaai Milliye Vekili olacak zatla tevhidi mesaî etmesidir. Bunu adilen ve müstacelen yapmalıyız. Meselâ bazı hadisat vardır - ki size en ufak bir misal söyliyeceğim - Elbise için tahsis ettiğiniz herhangi bir paraya koyun almak icabetti. Acaba koyun mu alalım, elbisemi alalım diye bunu gelip heman size mi arzedeyim? Vaziyet dardır, zamana göre yapılacak işler vardır. Tekmil Heyeti Vekile namına söyliyemem. Celâl Nuri ve Tevfik Rüştü Beyefendilerin teklifleri veçhile, Heyeti Vekile azaları arzu ettikleri halde Meclisten bir muavin alsın, bu muavin o vekilin mesuliyeti altında çalışsın ve Meclisimizde bu zatın o vekil ile çalışmasına müsaade etsin, teklifi. Bunun da faideli olacağını zannediyorum. Bean şartki muhtaç olduğu arkadaşları vekiller kendileri alsın, anlaşabilecekleri arkadaşları getirsinler.

Meclisimizin diğer teferruatı hakkında ben uzun boylu mübahasatta bulunmak istemiyorum. Meclisin Nizamnamei dahilisini tanzim etmek mevzuubahis oluyor ki, o hususta Divanı Riyaset doğrudan doğruya salâhiyettardır. Halbuki zaten ben, değil Nizamnamei dahilinin ne olduğunu, hatta Heyeti Vekilenin mesuliyeti müşterek mi, gayri müşterek mi olduğunun farkında değilim. Maruzatım bundan ibarettir. Yalınız bir istirhamım var. Bu işi neticelendirelim. Çünkü hakikaten bir iş yapılamıyor. Bu gün neticelensin. Arkadaşlar kanaatımı açık olarak izhar ettim. Bu gün yakın, uzak herhangi bir tehlike karşısındayız. Düşündüklerimizi açıkça söyliyelim. Benim söylediklerim, düşündüklerimdir. Bence muvaffak olmak için kuvvayı milliyeyi, tekmil milletin kuvvetlerini bir arada toplamak ve mesul bir şekilde toplamak mecburiyeti katiyesi vardır. Başkumandan Paşa Hazretleri doğrudan doğruya şimdiye kadar vaki olduğu şekillerde bize daima ve müebbeden lâzım bir şahsiyettir. Ben Başkumandan Paşa Hazretlerinin gerek ferdî ve gerek müşterek ve maddî mesuliyetine, dedidoku teşkil edecek maddelerin mesuliyetine karıştırılmasının taraftarı değilim ve bunu evvelden beri Başkumandan Paşa Hazretlerine arzetmiş ve daima da mesail bu yolda olmuştur. İster üzerlerinde Başkumandanlık unvanı olsun, ister olmasın. Esasen bu memleketin bir timsali halindedir. Başkumandan Paşa Hazretlerine Başkumandanlık verildiği zaman masa başında oturmuş asıl mesul zevatla beraber masa başında gece gündüz aklı ve cehdi erdiği kadar harekâtı sevk ve idare etmiştir. Maddî ve manevî kuvvetleri de bu işe tahsis etmiştir. Başkumandan Paşa Hazretleri bu işi yapıyor ve yapacaktır. Huzurunda doğrudan doğruya muallâ olan Başkumandan mevkiinde toplu ve müttehit bir Müdafaai Milliye Vekâleti her şeyden mesul bir Müdafaai Milliye Vekâleti görmesini arzu ederim. Bittabi Başkumandan Paşa Hazretlerine arzettim. Fakat Başkumandan çalışıyor ve çalışacak Ancak, Başkumandan Paşa bu kadar muazzam işleri şahsında cem edemez, buna imkân yoktur. Bunu demin de söyledim. Yalınız sizin huzurunuzda doğrudan doğruya müttehit Vekâlete yani Erkânı Harbiei Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerini şahsında cem edecek Vekile dahi gayet kuvvetli insanların muavin olarak verilmesini arzu ederim. Bu zat ta sizin elinizden yakasını kurtarsın ki gidip orada esaslı mesele ile çalışa bilsin. İmkân yoktur arkadaşlar. O zatın yanında o kadar kuvvetli insanlar bulunmalıdır ki işin başına geldiği zaman kendisine kat'i, sarih, muayyen fikirlerden söylensin ve bunlardan hangisinin en doğru olduğunu kendisinin derin olan vukufu ve tecrübesiyle onun hangisi iyi olduğunu derakap ayırsın ve son kararla, bu doğru, bu yanlıştır desin.

Onun için mütalaatımı icmal edecek olursam; Başkumandan Paşa Hazretleri vazifelerini ne tarzda ifa ettilerse, yani Başkumandan olduktan sonra ne suretle ifa ettilerse yarın da öyle ifa ederler. Fakat işin yegâne âmili günü gününe, dakikası dakikasına işleri halledecek. Beyefendiler, ben sizden gölgelik demek olan bir Heyeti Vekile Reisinden bir iş istemek... ve bu bundan benim istediğim Heyeti Vekile Reisi... Olunur. Sonra o zat ister kendisi gelir, ister vekilini gönderir. Sual ve istihzahlarınız ona tevecüh eder. O zat isterse kendisi cevap verir, isterse bu cevabı vekile verdirir. Herhangi bir iş istemek hakkını haiz değilsiniz. Her hak bir salâhiyet mukabilidir. Salâhiyet vermediniz ki vazife isteyesiniz. Sualleriniz doğrudan doğruya Heyeti Vekile Riyasetine tevecüh... Beklenirken vazife, yapılacak, tenkit bu gün artık Meclis nazarı dikkate.. Vekili mesulü buraya gelecek ve cevap verecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu günkü şu müzakerenin sebebi nedir? Gerek Erkânı Harbiye, gerek Müdafaai Milliyeden beklenilen vazife, yapılacak iş (tam olarak yapılıyorsa bu gün Meclisin na-

zarı dikkatini celbeden nedir ve) (1) bu kanuna saik nedir? Demek vazife bihakkın yapılmamıştır. Bundaki engeli yıkmak istiyoruz. Bu kanun zaten arz ettim, yanlış anlamayınız, bu kanun bence bir büyük gün dönümündeyiz. Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa bu gün var, yarın yoktur. Hepimiz hayat taşıyoruz. Ondan sonra her vekil iskemle taşıyor. Ben bu gün varım, yarın yokum. Bu encümen benim işime engel teşkil etmez ve bilâkis geçen gün söylediğim gibi, eğer başım şaşırmış, alıklaşmış isem ben her geleni oraya veririm. İş yürürmü? Yürümez. İş görülür mü? Görülmez. Bu kanunun kabulü haizi ehemmiyet değildir. Bu kanunu kabul ederseniz iş berbat olacak. On beş gün sonra hepiniz, Heyeti Vekileniz kırk defa daha çürük yumurta olacak. Ondan sonra bizi de sıraya çekeceksiniz ve o zaman işler olacak. Bu kanunu kabul etmektense reddederseniz yerine bir şey koymazsınız. Zaten fenalık için bizi buraya çektiniz. Ben buradan iniyorum vebali size aittir.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Erkânı Harbiyei Umumiye elyevm bir vekâlet şeklinde Heyeti Vekile içindedir. Zatı Âliniz Müdafaai Milliye Vekâletinin bütün emrü kumandayı tevhit ederek ayrılan Başkumandan Paşa Hazretlerinin etrafında gayet geniş bir salahiyetle teşkil edilmesini söylediniz ve bu suretle Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâletinin müdafaai milliye teşkilâtı içine girmesini ve Meclisten azâde sakin bir hayat geçirmesini söylediniz. Evet, halbuki elyevm mevcut ve idame edilmekte olan şekle göre bir tenakuzdur. Bu şekle göre bazı arkadaşlarımız, hatırımda kaldığına göre, geçende Salâhaddin Bey bu şeklin yorucu bir şekil olmadığını iddia ettikleri zaman, yürüyecektir, yürüyor ve şikâyetimiz yoktur tarzında bulundular. Binaenaleyh eğer Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin o beyanatlarında, o noktai nazarlarında bir tefavüt hâsıl olmamışsa, bir tahavvül hâsıl olmamışsa bu günkü beyanat zatı devletlerinin beyanatiyle o noktai nazar arasında bir tenakuz tevlit etmektedir. Bu mesele bence gayet mühimdir. Binaenaleyh evvelâ bu noktanın tenvir edilmesi lâzımdır.

RAGIP BEY (Kütahya) — Kanunun heyeti umumiyesi hakkında müzakere icra edilmiştir ve her şey söylenmiştir. Elde bir madde var. Bu maddeye temas eder hiç bir şey konuşmuyoruz. Mesele büsbütün başka vadilere saptı. Fakat tespit olunmuş hiç bir şey değildir. Lâf, lâf, lâf. Madde reye konulmalı, ya kabul edilmeli, ya ret edilmelidir. Ondan sonra düşünülmeli.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Madde sukut etmiştir ve mesele başka bir şekle girmiştir.

REFET PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (İzmir) — Şimdi Beyefendiler; bizim Mecliste her vakit bol, bol söz söyleyebilirsiniz. Kanunda mesağı şer'i, mesağı ihtiyati vardır. Yalnız bu Mecliste yaraya parmağınızı mı, sus, saat geçiriyor, diyor ve bu Beyefendi ben ne vakit yaraya parmağımı koymuş isem mutlaka kalkmış ve bu sözü söylemiştir. Eğer müsaade ederseniz söyleyeceğim.

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendiler, hatırlarsınız ki bir zaman evvel yüzünüzü maziye çevirirseniz daha fena sözler işitmişsinizdir. Hükümet bu kürsüye gelmiş bize demişti ki Sakarya harbi esnasında, Kayseri'ye gitmek lâzımdır. Harp bunu icabeder. O vakit imanlı kalplerinizde kopan... ve bu gün Sakarya zaferini kazandınız. Bu gün yine aynı azim ve imanla itimat etmeniz lâzımdır. Bizim burada kaldığımızı hatırlatmaktan bendeniz Anadolunun içini sizden aldığım kuvvetle... Geçen seneki vaziyetiyle bu seneki vaziyeti arasında pek büyük farkımız vardır. Bu fark acıdır, elimdir, fenadır. Hükümeti idare eden serveti umumiye eksilmiştir ve mütemadiyen de eksiliyor ve rüesayı askeriye zayıftır. Davayı kavrayamamıştır. Halkın istinatgâhı olan Meclis... arz etmek isterim. Müdafaai Milliye Vekili sıfatiyle bu kürsii muallâda söylemiştir ki: efendiler bu günkü teşkilâtla bu iş çıkmaz. Karşımızda tehlike vardır ve benim kanaatıma göre tehlikeyi atlatmak için şu, şu tarik lâzımdır. Memleket meselesi vardır demiş, hazırlanmakla yürüyecektir. Anın karşısında Sakarya muharebesine gelmezden evvel nasıl düşünmüş?. Binaenaleyh bu günkü vaziyeti de burada düşünüp kararlar almak iktiza eder. Memleketin vaziyeti umumiyesi nasıldır? Efendi tasavvur buyurunuz. Millet on seneden beri bu uğurda kan dökmüştür. Son zamanlarda bizim davamıza gelenler, Sakarya muharebesine akın, akın gittiler. Emin olunuzki yalnız davayı ve hakikatı görerek, cebir ve şiddete (mahal bırakmadan kendi arzuları ile) (1) gitmişlerdir. Davanın ulviyetini gören halk (hiç bir fedakârlıktan kaçmamaktadır.) (2) Fakat efendiler; onun arkasından bir karar verdiniz, Yüzde kırkını aldınız. Son kağnı arabasını kadın götürürken (görenler inkisası hayale uğradılar. Depolar.) (3)

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3,) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Teşkil ettiniz. silah vermediniz. Depo alayları yaya geçerken firar etti. Çalışamaz. Yazarsanız cevap alamazsınız. Çizersiniz Meclise bildirmez. Binaenaleyh memleket dahilinde asker firar etti diye asmak salâhiyetiniz yoktur. Çünkü yaralanan gazi yaya olarak aç geri dönmüştür. Çıplak aç olarak dönmüştür. Bu şerait dahilinde askeri sürüklerken... Memleketi tedkik etmeye mecbursunuz. Yapmazsanız. Size küçük bir mesele arz edeyim. Geçen sene bizi Samsun'a gönderdiniz. Meseleye vaziyed ettik. Dedik ki; Pontos meselesi vardır. Büyük meselelerini çıkardık. Kumandanlarla müzakeer yaptık. Raporumuzu verdik. Çare budur, dedik. Ondan sonra tekrar ayrıldık. Vaziyet karma karışık oldu. Vaziyet ne halde oldu bilir misiniz? Niçin bize malumat vermiyorlar.

Bütün İstiklal Mahkemesini çekersiniz oradan. Rum eşkiyalarile her gün mukatele vardır. mücadele vardır. Rum eşkiyası her gün gelip köyleri yakıyor. Niçin Hükümet gelip izahat vermiyor? Efendiler, feci dakikalar içinde yaşıyoruz. Karşımızda hazırlanmış bir ordu vardır. Bize karşı olan merbutiyet zayıflıyor. Onun için memleketi görmeliyiz. Salâhiyeti umumiyei millet bizdedir. Kuvvei icraiye ve teşriiyeyi haiziz. İktidarı milli bizce tecelli etmiştir. Salâhiyeti vasıa ile memleket dahiline dağılınız. Eğer bu şerait dahilinde gitmezsek, memleketin sürüklenmekte olduğu feci vaziyeti görmezsek netice itibarile bu kürsüde biz oturamayız. Burada oturmaklığımız muvafık olamaz. Mesuliyeti külliye deruhte etmiş adamlarız. Vicdanımız varsa fedakârlık yapmak lâzımdır. Hergün günden güne Yunan zülmu artmaktadır. Yalnız söylüyoruz. Binaenaleyh yapmalıdır. Efendiler, yalnız söylemiyorum. Çareler düşünüyorum. Bu gün bir Pontos meselesi var. Davet ediniz kumandanı teşvik ediniz. İcrayı kendiniz yapınız. Firar vukuatı vardır. Bir emir verdiler ki; firar edenlerin ailelerini tebʻit ediniz. Efendiler ailesi tebʻit.. Seksen bin firarı gönderdim, kıtʻamda.. çünkü bir askeri ailesini tebʻit etmekle gönderirsiniz.. kalbini kazanmakla cepheye sevkederiz. Her firarın ailesini tebʻit ederseniz memleketite fahişe olur. Onun için verilecek kararlar katʻi olmalıdır. Her kafadan çıkan sada ile memlekette hiç bir şey yapamazsınız. Ne suretle yürünmek lâzımdır, bunlar yazılmalı ve çizilmelidir. Onun için böyle madde üzerinde oynamak doğru değildir. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri vaziyeti göstermişlerdir Onun karşısında ise gece çalışmalıyız. Söylediklerim mühim meselelerdir. Bu büyük mesele karşısında ve kuvvetli mesele karşısında encümene havale etmekle... Biz buraya yine Sakarya.. memleketin umurunu idare edelim. benim söyliyeceğim şeyler bunlardan ibaretdir. (Kâfi sesleri)

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında takrirler var,

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Takriben bir buçuk ay evvel bu kürsüde size dediler ki ordu taarruz etmek için elbisesi yoktur. Taarruz için cephanesini ikmal ettik. Elbisesin. yetiştiremiyoruz. Zannederim, tahminimde aldanmıyorsam. burada Müdafaai Milliye Vekilinin istizahları yapıldı. Teslisi zaviye kabilinden elinize bir mesele verdiler. Zaviyeyi üçe ayırmak için uğraştınız.. olmadığı söyledi ve elbise meselesidir diyen zat çıktı. Binaenaleyh ordunun taarruz etmemesinin sebebi hakikisi parasızlık mıdır, başka bir şey midir, zannederim taayün etmedi. Dört istizah bir arada. Zannediyorum o ademi taarruzdaki sebep hakikaten elbise meselesi olduğu söyle.. Hilâfında olduğum bu kanun müzakere olunurken... ve diyor ki teşkilâtımızda kusur vardır. Erkânı Harbiyei Umumiye dairesi ile Müdafaai Milliye Vekâletini birleştirmek istiyor. Bendenizin esasen encümende dahi hilâfında bulunduğum halde.. Hiç birisi çıkıp reylerini söylemiyor. Salâhaddin bey kuyudan su çeker gibi buraya.. Binaenaleyh efendiler elimizde takriben eski Kafkas orduları kadar bir ordu vardır? Benim gördüğüm iki tane ordu karargâhı vardır ve onun karargâhını teşkil eden bir erkânı harbiye... O kadar yekdiğerile az görüşürler. Müdafaai Milliye ayrı yerde, filân yerde, Ziraat mektebi başka yerde, Başkumandan karargâhı başka yerdedir. Halbuki bunlar günde bir kaç defa birbirile görüşmeğe vazifeten salâhiyettar zevattır. Çok görüşmediklerinin sebebi. Binaenaleyh kifayeti müzakere ile meseleyi kapatmak zamanında değiliz. Müdafaai Milliye Vekili, diğer arkadaşlarının fikirleri ne merkezde. Demek ki görüşmemiştir. Onun için meselede müzakere tamamen kâfi bir hale gelmemiştir. Hakikaten yakından temas edeceğiniz bir dereceye gelmiştir. Bendenizden evvel idarei kelâm eden rüfekanın sözlerini işitmedim. Bize anlatsınlar, biz de derdimizi bilelim. Şimdiye kadar verdiğimiz gibi verelim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Başkumandan) (Ankara) — Efendiler, bendenizden evvel idarei kelâm eden rüfekanın sözlerini işitmedim. Yalnız bazı arkadaşlarım ikaz ettiler. İntikal suretile söyliyorum. Zannederim ki ortada bir kanun lâyihası, bir kanun metni vardır. Onun üzerinde müdavelei efkâr olunuyor. En son idarei kelâm eden Ömer Lütfi Bey diyor ki cephede iki ordu karargâhı vardır. Şu vardır, bu vardır, birçok

şeyler vardır. Bunlar hepsi biribirinden uzaktır. Hayır efendiler, öyle değildir, bu saydığı karargâhlar vardır. Dünyanın en yakın olması lâzım gelen karargâhları kadar yakındır. Binaenaleyh ordu karargâhile, cephe karargâhları ayrı ayrı yerlerde bulunması. Başkumandan filân yerde oturuyormuş, Erkânı Harbiye Reisi başka yerde oturuyormuş, değildir. İhtiyacı Başkumandan ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi takdir eder. Yoksa hariçten şöyle oluyormuş, böyle oluyormuş denmesi doğru değildir. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi tam yerinde olup çalışmaktadır ve icabettiği zaman yekdiğerile görüşür.

Ondan daha evvel diğer bir arkadaşımız Müdafaai Milliye ile Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin tevhidini teklif etti. Efendiler, Müdafaai Milliye ile Erkânı Harbiye zaten birleşmiştir. Başkumandanlığın ihdası üzerine birleşmiştir. Malumuâliniz Başkumandan Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetile harekâtı harbiyenin sevk ve idaresile meşgul olup planlarını ona göre yapmaktadır. Başkumandanlık Erkânı Harbiyei Umumiyenin vereceği vazifeleri ifa eder. Bundan daha başka türlü ne olabilir? Teşkilâtımız güzeldir, taksimatımız muntazamdır. Herkes vazifesini ifa etmektedir. Malumuâlleridir ki, Başkumandan hiçbir vakit size gelip filân veyahut fâlan adam vazifesini ifa edememiştir diye şikâyet etmemiştir.

Ordunun temamile ilbas edilememesinden ve sair nevakıstan dolayı hepimizde bir endişe vardır ve bu ikmal meselesini biran evvel yapmak istiyoruz. Bundan dolayı Meclisi Âlinizde bir çok zamandan beri hararetli münakaşalar cereyan ediyor. Başkumandanlığın, Müdafaai Milliyenin, Erkânı Harbiyei Umumiyenin vezaifi hakkile ifa edip etmediğini sırf Heyeti celilenizi tenvir etmek için böyle bir heyeti ihdasına Başkumandanlık tarafından mümanaat edilmedi. Fakat şunu alenen söylemek istiyorum ki hakikaten böyle bir encümeni fevkalâdenin sizin arzu ettiğiniz şeyleri yapacağına ben emin değilim. Bu sırf Meclisi Âlinizi tatmine aittir. Yoksa bu encümenin daha fevkalâde iş yapacağına kani değilim. Yapılmış ve yapılacak olan işleri görmek için bunun teşkiline taraftarım. Bu encümen de görecektir ki azamî derecede yapılabilecek iş ancak yapılabilen işlerden ibarettir. Bunu görecekler ve Heyeti Âliyenizi bu suretle tatmin edeceklerdir.

REFET PAŞA HAZRETLERİ (Müdafaai Milliye Vekili) (İzmir) — Efendim, Müdafaai Milliye Vekili sıfatile kanaat ve içtihadımı arz ettim. Binaenaleyh kanaat ve içtihadım kabul edilmiyecek olursa yapılacak bir şey yoktur. Binaenaleyh kanaat ve içtihadımı serbest arz ediyorum. Eğer işler doğru gidiyorsa pekâlâ Cenabıhak muvaffak eylesin. Doğru gitmiyor da bir eksiklik varsa... O söyledi, ben de söyledim. O yapamadıktan sonra yapılacak şey... ve ben de iştirak edersem pekâlâ... Aksi halde vazifeme hitam vermek mecburiyetindeyim. Arz ettiğim gayet basittir. Başkumandan Paşa Hazretleri emir buyururlarsa tekrar teşrih edeyim. Gayet kısa olarak ve aynı kelimelerle arz ediyorum. Her kuvvetimizdir, maddî, manevî kuvvetimizdir. Başkumandan olmadan evvel yaptıklarını Başkumandan olduktan sonra da yaptılar ve daima da yapacaklar. Fakat Başkumandan Paşa Hazretleri tekmil mesaisini sarf ettikleri halde bütün işleri görüyor, dersek haksızlık ederiz. Kendilerinin yaptığına teşekkür etmekten başka bir şey yapamayız. Başkumandan Paşa Hazretleri bütün kuvvayı memleketi elinde toplamak üzere nihayet tekmil kumandayı toplamıştır. Bir Heyeti Vekile Reisi doğrudan doğruya başka bir vekâleti haiz olmıyacaktır, memleketin tekmilharp kuvvetlerini Müdafaai Milliye Vekâleti ve Erkânı Harbiye Riyasetini harp gayesine tevcih edecektir. Bu, Almanya'da dahi Meclis huzuruna çıkmaktan sarfınazar, mütemadi dedikodularla iştigal etmemek için merkezden ayrılmıştır. Biz de hiç olmazsa harice kaçamazsak, iki günde bir Meclise gelmek vesaire, vesaire gibi vazifelerden kurtulmaklığımız lâzım gelir. Onun için şimdiki Müdafaai Milliye Vekâleti ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetini, her ikisini birden haiz, her ikisinin başında kuvvetli bir muavin. Erkânı Harbiyede kuvvetli bir muavin, Müdafaai Milliye Vekâletinde bir müsteşar olur, bunlar doğrudan doğruya Müdafaai Milliye Vekiline muti arkadaşlar meyanından intihap olunur. Bu suretle bu Kumandanlıkları birleştirelim. Aynı zamanda burada Meclisi de iştigalden kurtaralım. Müdafaai Milliye Encümeninden bir heyeti müntehibe orada yani yeni Müdafaai Milliye Vekilinin yanında onunla beraber çalışacak, hatta arzu olunursa yeni bir Müdafaai Milliye Vekili tanıdığı bir zatı ve o zat sizin mezuniyetinizle onun nazareti tahtında ve size lâzım gelen izahatı verecektir Maruzatım bundan ibarettir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bu teklifi arzeden bendeniz olduğum için heyeti umumiyenin bu mesele üzerinde daha iyi tenevvür edebilmesi için takririn bir kerre daha size izahına girişiyorum.

Cephedeki bütün kuvvetlerimizin emrü idaresi tevhit edilmiştir. Başkumandanlık makamile cephe gerisinde istenilen terekküp olacaktır. Çünkü İcra Vekilleri Riyasetiyle Erkânı Harbiyei Umumiye vezaifi ikisi aynı bir zat uhdesinde bulunuyor. Binaenaleyh memleketin yürütülmesi iktiza eden bir çok işlerini yapmağa vakit bulamıyor. İcra Vekilleri Riyasetile Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin bir olması, bir memleket meselesidir.

İkinci mesele; bizzat Paşa Hazretlerinin Başkumandanlık heyetini bir harp karargâhı umumisi halinde bulundurması keyfiyetidir ki bunu bir sene evvel de bendeniz Fevzi Paşa Hazretlerine söylemiştim. Demin de Refet Paşa Hazretlerinin izah eylediği gibi, hem Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi vardır, hem de Müdafaai Milliye Vekili vardır. İkisi iki dairedir. Bu iki dairenin bir başı vardır. ve bunlar ona itaat eder. Başkumandanlığın icraatını takviye edebilmek için muamelâtta teahhur olmamak için böyle bir harp karargâhı lâzımdır. Zannederim ki Paşa Hazretleri daha iyi bir kanaat izhar eder. Bu bendenizin geçen seneden beri kani olduğum bir noktadır. Bu noktada kendi kanaatımı arzeylemeği - memlekete karşı bir vecibe addeyledim. Mühim işler görülmek için daha toplu bulunmak lâzımdır. Bu noktai nazardan her iki dairenin de bir harp karargâhı halinde çalışması tedahulün orada ref'i için elzemdir. Bu noktada bendeniz Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine onu beyan etmek isterim. Bu daire bütün memleketin züptei emeli olacağı için bir çok tecrübedîde ordular kumandasını deruhte etmiş adamların burada bulundurulmasını temenniyi bir vecibe addederim, şahsım için. Amma kabul ederler, amma etmezler. İşte mekasıdı askeriye için en faydalı gördüğüm nokta budur. Yani Erkânı Harbiyei Umumiyenin sıyrılıp kendi vazifesine bakması - sureti ile Kuvvetli bir hale getirilmesidir. Emin olunki elli milyonluk mesarifi âdiyesi vardır. Mahrukat, melbusat masrafı efendiler, elli milyondur, ve buna hakiki parayı bulmak kadar mühim bir işte içinizden sahibi ihtisas bir kaç zat hem mürakıp olurlar, hem de Heyeti Âliyenin bu hususdaki dedikodularını onlar tatmin eder ve işte efendiler, işlerde böyle yürür. İşlerin hüsnü temşiyeti için bendenizin lüzum gördüğüm şeyler bunlardır. O da sırf bir meselei umumiye idi, bizim için tam harbi idare etmek ve ileri götürmek meselesi mutlaka paraya ve vesaiti harbiyeye ve muzaharete bakar. Vaziyeti iktisadiyemizin derecesi malumdur. Ordumuz harekette iken siyasetin âtıl kalmaması lâzımdır. İki ay evvel daha iyi çalışabilirdik. Siyasette, de harpteki kadar gayret edilmiş ve bu nokta üzerinde evvel emirde mümessillikler kabul edilmiştir, bütçede yeri vardır. Efendiler; eğer siyaset işlemez, durursa bile el altından yapalım. Her türlü vesaiti harbiye hariçten gelecektir. Sanayii iktisadiyetimizi inkişaf tedabirinde bulunmuyoruz. Bir adım demir yolu mu yaptık? Memleketin parası mütemadiyen akıyor. Bir buçuk senedir bu topraklar bâkir duruyorlar, para mütemadiyen akıyor. Harp daima para yutuyor. Yalnız kolların, kâğıtların çalışması kâfi değildir. İçimizden harice gönderelim, çalıştıralım. Proje ve para veriniz. İşte bu nokta lâzımdır.

Bazı vekâletlere muavin verilmesi lâzım ise çok faidelidir. Bunu da teklif ederim. Bunun için yegâne teklifim, her encümenden bir kişinin (intihabı sureti ile teşekkül edecek) (1) heyetin makamı Riyasetin emri altında olmak üzere bir rüesayı encümen teşkil edilmesi ve bunun bizim için üç noktayı düşünmesi lâzımdır. O da; harp, iktisat, idarei dahiliyedir. Bizim memlekette neler yapmaklığımız lâzımdır. Onlar hakkında bir şey hazırlar ve Heyeti Umumiyemizin nereye doğru gideceğinizi gösterir ve bu İcra Vekillerinin nuhbei âmâli olur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (BAŞKUMANDAN) (Ankara) — Efendiler. Heyeti Vekile Riyaseti meselesi, sırası geldiği zaman, mevzuu bahis edilecek bir hale gelecektir. Binaenaleyh ondan bahsetmek istemiyorum.

Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiyei Umumiyenin birleştirilmesi meselesine gelince; malumu âliniz bundan bir zamanlar evvel Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi olan zat aynı zamanda Müdafaai Milliye Vekili idi. Yani her iki vekâlet bir elde bulunuyordu ve o zaman duçarı tenkit olmuştu. Her ikisi başlı başına ayrı, ayrı dimağların ve bu teşekküllerin başında ayrı, ayrı çalışması iktiza eder denilmişti. Hatta Refet Paşa Hazretleri de bunda musır idiler. Demek ki şimdiye kadar yaptıkları tecrübe neticesinde birleştirilmesi lüzumuna kani olmuşlar. Zaten tevhit edilmiştir ve bir elde bulunuyor.

Bundan başka; bu şekli idarede Hükûmetin yürümesi imkânı yoktur, dediler. O halde şayanı tenkit olan şey teşkilâtı askeriye değildir. Teşkilâtın başında bulunan insanlar olmak lâzım gelir ve yahut müttehiden bunları faide bahş edememektedir.

---

(1) Parantez içindeki kısım tarafımdan eklendi.
M. Ünver

Niçin daha iyi yürümesin, deniyor. Efendim, bu en mükemmel bir teşkilâttır ve ben Başkumandan sıfatile söylüyorum ki başka türlü bir teşkilât ile bir iş yapmak isteyen varsa Başkumandanlıktan istifa ederim.

Karargâhın harp karargâhı olmasından bahsediliyor. Meclis Reisi, rüesayı mevcudenin reisi tabiisidir. Kıtaatı askeriye ile temasta bir garp cephemizin karargâhı vardır. Gidipte o cephe karargâhında oturamaz. Bir köyde de oturamaz. Başkumandanlık karargâhı burasıdır. Hakikat ve isabet bundadır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu müzakereyi hangi sebep tevlit etmiştir? Diğer mesailin hiç birisine temas etmiyeceğim. Çünkü bu zeminde söylenmesi lâzım gelen şeyler onlar değildir. Ortada vazifenin yapılmadığına dair bazı dedikodular vardır. Bir an evvel karar verelim, bunu kapatalım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yalnız üç haftadan beri değil, on üç haftadan beri vezaif iyi yapılmamaktadır.

REFET PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) — Şimdi, Başkumandan Paşa Hazretlerine şikâyet ettim. Bunu pek âlâ hatırlıyorum ve hatta bu hususta yazılı şikâyetlerim de vardır. Yani Heyeti Vekile Riyaseti Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti bunların hepsi başlı başına bir meseledir. Heyeti Vekile Riyasetile Erkânı Harbiyei Umumiyenin bir elde bulunması ve buna Müdafaai Milliyede inzimam edince gayri kabili hal bir hale gelir. Bu takdirde yeni bir karar verilmek katiyen lâzımdır.

Sonra Başkumandan Paşa Hazretlerine telmihan Alman Erkânı Harbiyesi gibi... söyledim. Bundan maksadım, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin, vazifesinin cidden geniş olması itibarile serbest kalmasını ve vaziyeti askeriyeyi ister burada bulunsun, ister hariçte bulunsun, hiç iz'aç edilmeksizin idarei umur etmesini istihdaf etmekteyim. Yalnız Erkânı Harbiyei Umumiye hiç olmazsa encümen ve Meclise gelmezse biraz daha serin düşünebileceğinden eminim, bu benim kanaatımdır. Fakat bu kanaatım Başkumandan Paşa Hazretleri tarafından tasvip edilmedi. Mesele gayet basittir, o kadar basittir ki mesele derhal halledilmiştir. Bu memleketin ... mevkiinde daima her gideceğimiz yeri göstermiştir. Ve bundan sonra da gösterecektir. Paşa Hazretleri, aramızda, iki seneden beri manevi bir timsalimizdir. Paşa Hazretleri ve benim içtihadımla kendi içtihadının tevhit edilemiyeceğinden noktai nazarlar arasında telif olmadığını ... ona değil banadır. Ben kendi kanaatlarımı açık olarak arzettim. Kim kimin kudret ve kuvvetini almakla memnun olur? Bunu arzettikten sonra, bunun haricinde her hangi bir kanaatı kendi kanaatım gibi göstermek, bu imkânı kendimde bulamadığım için Heyeti aliyenizin göstereceği bir hizmette, Başkumandanın emredeceği herhangi bir yerde çalışmağa hazırım. Yarın daha bir çok şeyler için hücum edilecektir. Başkumandana şimdiye kadar beslediğim hürmeti bundan sonra daha ziyade besliyeceğim.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) (Kozan) — Efendiler, mesele iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı Teşkilâtı Esasiyeye, bir kısmı da orduya aittir. Teşkilâtı Esasiye bizde Heyeti Vekile Riyasetine büyük bir salâhiyet vermiştir. Her vakit Heyeti Vekileye gelmek mecburiyetindedir. Mademki Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti gelip orada bulunacaktır. Ha müzakereyi idare etmiş, ha rey vermiş, ikisi de müsavidir. Bunu gösteriyor. Ancak bunun kâfi olup olmadığı ve başka şekle girmek lâzım olduğuna dair Teşkilâtı Esasiye Encümenine müracaat olunmuştur. Daha iyi bir usul varsa o kabul olunacaktır.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — ... Memleketin menafii hakikiyesine mi raptı kalp edeceğim? Ancak bunun kâfi olup olmadığı ve daha iyi bir usul varsa bu memleketin menafii hakikiyesi için, cephede bu devletin menafii hakikiyesi ile iştigal etmek. Yoksa eşkâli teşkilâta ve emnü asayişe ve en mühim mesail, bin türlü mesalihi ibadın müzakeresi konuşulmak lâzım iken Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi sıfatile ordunun selâmet ve saadetini temin ve Heyeti Vekile azasını rapt etmeye imkân var mıdır? Paşa Hazretleri, zâtı âlinizin şahsı muhteremini düşündüğümü zannetmezsiniz. Mesele prensip meselesidir. Ya İcra Vekilleri Riyaseti ele alınır veyahut ikisi de iki senedir olduğu gibi sürünür gider ve elbette ne istikamete gittiği belli değildir. Efendiler, Başkumandanlık zaten tevhit edilmiştir ve bir elde bulunuyor. O halde şayanı tenkit olan şey, aramızda iki seneden beri devam eden tecrübelerimize istinaden (müşahede ettiğimiz nevakısı, mevcut yaraların tedavisi çarelerini) (1) söyliyemiyecek miyiz? Efendim bendeniz kemali samimiyetle arz ediyorum. Ben bundan başka suretle yapmam. Niçin, mesaidir, buna mani olmam. Kim kimin kudret ve kuvvetini almakla memnun olur. Meclis Reisi Heyeti Vekilenin reisi tabiisidir. Efendiler, bizim Garp cephemiz vardır. Doğrudan doğruya Erkânı Harbiyei Umumiye mevaili bu har-

bi azimin işi için ve daha bir çok şeyler için hücum edilecektir bir şey işitemeyiz. Müzakereyi hangi sebep tevlit etmiştir. Bizim kulaklarımız bu dedikodulara kaaplıdır, efendiler.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Biktık artık, biz de söyliyeceğiz. Yalınız bir kişi mi söyliyecek? Mademki şekil Teşkilâtı Esasiye meselesine gelmiştir. Burada iki haftadan beri müzakere ceryan ediyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Başkumandan) (Ankara) — Efendiler, Meclis âliniz her türlü mesaili teşriiye ve icraiyeyi tedkik ve müzakere etmeğe salâhiyettardır ve netayice iktiran ettirmekle salâhiyettardır. Fakat her şey cidden bir zemine istinat etmek lâzım gelir. Yoksa herhangi... ve bir teklif ettiğimiz zaman kaçıyorsunuz, kabul etmiyorsunuz. Bin türlü mühim noktalara temas eden vâsi bir meseleyi halletmek ve bunun içinden çıkmak imnı yoktur. Burada idarei kelam eden zevat buyurdular ki: madenler işletilmiyor. fakat vaziyet pek sarihtir. Şikâyet ettiği kısım Heyeti Vekile Riyasetile başlı başına birer meseledir. Nitekim dendiki; Heyeti Vekile Riyaseti meselesi zaten hazırlanmakta olan lâyihai kanuniye münasebetile buraya gelecektir. O zaman görüşülür. O zaman heyeti umumiyenin tecelliyatı hakikiyesi hangi noktada ise (karar ona göre tezahür eder). (1)

Yine tahattur ettim ki Müdafaai Milliye Vekâletinin ayrılmasından ziyade Heyeti Vekile... ve bu takdirde yeni verilecek karar aynı zamanda Heyeti İcraiye Riyasetinde bulunmakta mahzur varsa... müsait olmaz. Bittabi bu mesele kendiliğinden halledilmiş olacaktır, yalınız şu noktaya nazarı dikkati âlilerini celbetmek lâzımdır ki. Erkânı Harbiye Reisi olan zatın, ister burada bulunsun, (isterse bir başka mahalde bulunsun, vazifei asliyesi) (2) yalınız vaziyatı askeriyeyi tedkik değil, tefekkürle iştigal etmesidir, şayanı arzu olan budur. Fakat Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi olan Paşa Hazretlerinin aynı zamanda Heyeti Vekile Riyasetini işgal etmesi bir zaruret (in neticesidir). (3) Fevzi Paşa Hazretleri Sakarya muharebesi münasebetile ve onu müteakip cephede idiler. Neden dolayı paşa buraya gelmeğe mecbur oldu? (Kendilerini cepheden) (4) çektik de onun için mi gelmiştir? Hayır efendiler; Paşanın burada-

(1) Prantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

ki gaybubetinden Heyeti Vekilenin işlerine halel geldi. Paşa avdet etmedikçe müzakereye devam edemiyecek bir hale geldi, Paşa Hazretlerinden başka riyaset edecek kimse bulunamamıştır ... sıfatı riyaseti tabiaten zayi etmiştir ve sair rufekamız sureti katiyede bundan müştekidir ve bundan dolayı Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımızın ricası üzerine geldi. Paşa her gün bundan müştekidir ve daha iyi bir çaresini, hakikaten zaruretini takdir edecek bir şekil bulunuz, peki.

İkinci meseleye gelince; arkadaşlardan birisi diyorki Riyaset makamını Başkumandanlık vazifesini, bunların hepsini bir adam yapabilir mi?. Hepsi bu adamın üzerindedir. Bu adam bunların hepsini yapabilir mi? Efendiler, benim üzerimde belki ismen bir çok vazife vardır. Fakat bu vazifeler hep sizindir Mukarreratınızı mahalline tebliğ etmekten ibarettir. Heyeti Vekile mukarreratının altına bir imza koymaktan ibarettir. Beni işgal edecek, beni yapmaktan menedecek başka bir vazifem var mıdır?. Başkumandanlık sıfat ve salâhiyetile benim haiz olduğum vazife doğrudan doğruya Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin yapacağı vazifedir ve ben doğrudan doğruya Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, Heyeti aliye muvacehesinde mes'ul olmak hasebile onun dahi sıfat ve salâhiyeti yalınız fevkalâde zamanlarda, fevkalâde tedbirlere yarayacak. Sizin salâhiyetinizi istimale memur bir adamım. Başkumandan top, tüfek altına gidip kumanda edecektir. Yoksa ben cephenin gerisinde oturacak bir kumandan değilim, diğer hususatta dahi böyledir. Müdafaai Milliye ile benim alâkam varmış. Fakat buna ait vazifeyi de yapan arkadaşlarım bulunuyorsa efendiler Meclisiniz Riyasetinden de, Başkumandanlıktan da (çekilmeye amadeyün.) (1) (Gürültüler). (Mesele yoktur, sesleri). Binaenaleyh (bu mütalaatınız) (2) gayri tabiidir efendiler, Meclis Riyasetinden de (Başkumandanlıktan da çekilmeye hazırım) (3) ve benim mevcudiyetim memleketin menafiine zarar iras ediyorsa (ısdar buyurulacak karara bilâ itiraz ittiba edeceğim). (4) Şarta muallak olarak (Gürültüler).

REİS — Perşembe günü müzakereye devam edilmek üzere müzakereyi tatil ediyorum.

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Kânunusâni 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	612:613
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	613
1. — İstiklâl Mahkeme'leri hakkında Adliye Encümeni mazbatası.	*613:619*

Cilt : 16

144 ncü İnikat, 2 nci Celse

YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ İNİKAT

14 Kânunusâni 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Reis :

Kâtipler : Haydar Bey (Kütahya)

REİS — Celsei hafiye küşat olundu.

Zaptı sabık hûlâsası kıraat olunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRK İKİNCİ İNİKAT

9 Kânunusâni 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetinde bilinikat zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Harp encümeni fevkalâdesi teşkili hakkındaki kanun lâyihası müzakeratına devam olunarak Mersin Mebusu Salâhattin Bey kanunun birinci maddesinin reddine ve bittakrir tesbit ettiği mevaddın tezekkürü zımnında encümene iadesine; Lâzistan Mebusu Abidin Bey maddenin muvafakatından naşi kabulüne, Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri harbin bir komisyonla tedvir edilemiyeceğine, umuru harbiye ve askeriyenin yedi vahidle idaresini teminen Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin Müdafaai Milliye Vekâletine raptına, müstakilen ve diğer bir vekâlet deruhde etmeksizin Heyeti Vekile Riyaseti teşkiline, maddenin reddi halinde diğer bir şekil ikamesine; Saruhan Mebusu Necati Bey vaziyeti umumiyei dahiliye, Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Başkumandanlık makamının ihdası üzerine Müdafaai Milliye Vekâleti ile Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinin tabiaten birleşmiş olduğuna, teşkilâtın intizamına, müzakerat ve münakaşatın ordunun ikmali nevakısı noktasına matuf bulunduğundan encümen vezaifin temşiyet ve ifasının tetkikiyle heyeti aliyeye arzı maksadiyle tensip eylemiş idüğüne; Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri kanaat ve içtihadında musır olduğuna kabul edilmediği halde istiğfa eyliyeceğine dair serdi mütalaat eylediler. Reis Paşa Hazretlerinin istifsarı üzerine Refet Paşa Müdafaai Milliye Vekâletiyle Erkânı Harbiyei Umumiye riyasetinin tevhidi hakkındaki mütalaasını tekrar ettir. Mersin Mebusu Salâhattin Bey takriri dairesinde tekrar izahat verdi. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heyeti Vekile Riyasetinin ayrıca mevzubahis edilerek hallolunacağını Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiye umurunun bir elde bulunması evvelce tenkit edildiğini ve Refet Paşanın da bu fikri dermeyan eylediğini şimdi kanaatını tadil ettiğini, Başkumandanlık münasebetiyle işbu iki vekâletin tevhit edilmiş olduğunu, şayanı tenkit olan cihet teşkilâtı askeriye olmayıp başında bulunan zevatın vazifelerini ifa edip etmedikleri olduğunu ve o halde bilistifa diğerlerinin ifayı vazife eylemlerini teşkilâtımızın muvafık bulduğunu ve Refet Paşa Reis Paşa Hazretlerinin beyanatı veçhile akdemce serdi şikâyet eylemiş olduğunu, Heyeti Vekile Riyasetiyle Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin içtimaı ve Müdafaai Milliye Vekâletinin de inzimamı muvafık olamıyacağından Müdafaai Milliye Vekâletinin tefrikini ifham eylediğini, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin serin bir başla vazifesini ifa eylemesini, çok meşgul olmamasını, Meclis ve encümen müzakeratından hariç kalmasını, ve heyeti celile arasında Başkumandan Paşa Hazretleri maiyetinde herhangi bir hizmeti ifa için affını istirham eylediğini, Heyeti Vekile ve Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri Heyeti Vekile riyasetinin hini iştimada müzakeratı idareye ve mukarreratı imzaya memur ve Heyeti Vekilece müntehap olmasına göre esaslı bir makam olmadığını, zaten huzuru lâzım olan Erkânı Harbiye Reisinin müzakeratı idarede ve rey itasında fark bulunmadığını, Teşkilâtı Esasiye Encümenince daha iyi bir usulün mümkinülkabul bulunduğunu; Reis Paşa Hazretleri Heyeti Vekile Riyasetinin usulen ve ayrıca halledileceğini, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin serbest kalarak vaziyeti askeriyeyi tetkik ve tefehhusu şayanı arzu ise de Fevzi Paşa Haz-

Not : Bu Celsede Reisin adı belirlenememiştir.
M. Ünver

retlerinin Heyeti Vekile Riyasetinin deruhde etmesi elân baki bir zaruretten naşi olduğunu, Meclis Reisinin ismen birçok vezaifi varsa da hakikatte Meclisi Âliye ait ve muzaf olduğunu Başkumandanlık makamında ise Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin mesul bir vekil bulunduğunu, Müdafaai Hukuk Riyasetinin diğer rüfeka tarafından ifa edilmekte olduğunu, mevcudiyetleri gayri tabii ve menafii millete muzır ise Meclis Riyasetinden ve Başkumandanlıktan ve üzerlerindeki evsafın kaffesinden ferağat eyliyeceklerini beyan buyurdular. Badehu Konya Mebusu Vehbi Efendinin takdimen reye vazedilen tay teklifi ekseriyeti azîme ile kabul edilerek birinci madde tay olundu ve muhtelif esasata ait takrirlerin Kanunu Esasi Encümenine havalesi kabul edildi ve beraat teneffüs celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetinde küşat olunarak müzakerata iptidar edildi. Konya Mebusu Vehbi Efendinin teklifi veçhile kanunun aksamı mütebakiyesinin de Kanunu Esasî Encümenine havalesi kabul olundu. Canibi riyasetten Reis Paşa Hazretlerinin mevzubahsi müzakere suallere cevap verdikleri sırada şarta muallak olarak eşkali gayri tabiiye devam eylediği takdirde Başkumandanlıktan ve Riyasetten istifa edeceklerini söylediklerini söyledikten ve Meclisi Âlinin de reddeylediğinden keyfiyet tashih edilmek ve zapta geçmek üzere arzolunduğu badelbeyan perşembe günü bermutat içtima edilmek üzere celseye nihayet verildi.

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum.

Kabul edenler... Kabul olundu.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — İstiklâl mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası.

REİS — Adliye Encümeninden mevrut bir mazbata vardır, onu müzakere edeceğiz.

(Mazbata okundu)

ZİYA BEY (Bitlis) — Efendim; şüpheli eşhas diye bahis sebk etti. Şüpheli eşhasın ne demek olduğunu intikal edemedim. İnsanların şüphelisi, şüphesizi de mi olur; bendeniz bunu anlıyamadım. Kuvvete serfürü etmek, kuvvetin gelişi güzel hareketine göre hareket etmek anarşi demektir. Anarşi bir heyeti içtimaiye için tabii tecviz edilemez. Hallaki Azimüşşan kullarının ne derecede günahkâr olduğunu bilirken, yine badelmuhakeme cehenneme atacağını beyan buyuruyor. Binaenaleyh kullarının rastgelenin kolundan tutup sen şüphelisin demeleri gayri caizdir. Hakkında ihbarat vaki olan kimseler için tahkikat yapılır. Yapılan tahkikat neticesinde (cezayı mucip bir fiile tasaddi etmiş ise, ister gizli,) (1) ister aşikâr yapılsın; bir hükmile teyyüd eder. Ondan sonra ne yapılmak lâzımsa yapılır. Bendeniz zannediyorum ki mazide böyle bir salahiyet verilmiştir. Bazıları bu salahiyeti istimal ediyor, fakat mazinin verdiği bu salahiyeti acaba bizim tecviz etmemiz caiz midir? Bu bahis hakkında bu kadar söyliyeceğim.

İstiklâl mahkemelerine gelince : İstiklâl mahkemelerinin lüzum ve vücubunu zevahirine göre tetkik ve muhakeme etmek ve yine zevahirine göre teemmül eylemek icap eder. Bu mesele karşısında derin derin düşünmek zannederim lâzımdır. Bendeniz kendi iman ve kanaatımı söylüyorum. Ne kadar aksi iddia edilirse edilsin, istiklâl mahkemeleri teşkili hakkındaki kanunun bir kıymet ve ehemmiyeti tarihiyesi vardır. İstiklâl mahkemelerinin varlığı bir boşluk içinde mühim bir varlıktır. İstiklâl mahkemeleri hâdimi istiklâl hâdimi tahakküm, manii tecebbür ve zulümdür. İstiklâl mahkemelerini teşkil eden üç hâkimin girdiği yerden zulüm ve tecebbür kaçar, adalet gelir. Bendenizin kanaatim budur. (Doğrudur sedaları) İstiklâl mahkemelerinin o hâkimleri imanlarile halkı (her türlü tecavüzattan himaye edici tedbirleri alacak ve ulvî vazifelerini) (1) istikmal eder. Onları o vazifeye sevkeder. Kim ne derse desin ne kadar aksi iddia edilirse edilsin, istklâl mahkemelerine halk perestiş eder, istiklâl mahkemelerini çekemiyenler istiklâl mahkemelerine fenalık edenler, istiklâl mahkemelerini çekemiyenlerdir.

REİS — Müfit efendi izah buyurunuz.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — İzah edeyim. Arzedeyim, Adliye Encümeni bunu kendisine almasın. (Gürültüler)

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Adliye Encümeni de mi çekemiyor.

MÜFİD EFENDİ (Kırşehir) — Efendim; Adliye Encümeni bunu kendisine almasın. Bir merkezi vilâyet nazarı dikkate alınır, o merkezi vilâyette idareye,

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.*

halka tahakküme alışmış, zinüfuz birini tasavvur edin. İster memur, ister ahaliden, onlar istiklâl mahkemelerini çekemiyor. İşte istiklâl mahkemelerini çekemiyenler dediğim budur. İstiklâl mahkemelerile fenalık yapmak, zulüm yapmak istiyenler karşı karşıya gelmiş iki rakiptir. Yerlerini onlara açarsınız. Bendeniz geçen gün bu kürsüden vaki olan beyanatı tamamiyle dinledim. Onun bir aslı olduğuna kaniim. İstiklâl mahkemelerinin fenalığını göstermek, istiklâl mahkemelerinin intihabının fenalığını gösterir. Ehlini intihap şartile (böyle fevkalâde zamanlarda icrayı faaliyet etmesi zaruri bir teşekküldür) (2) Saruhan Mebusu Muhteremi Necati Bey bu kürsüden pek uzun beyanatta bulundular. Beyanatı âlileri pek ince nükatı ihtiva etmektedir. Bütün beyanatı bu boşluklarda mahkûmu zeval oldu. O beyanatı tetkik ederken istiklâl mahkemelerinin vücuduna ne derece lüzum olduğunu siz de tastik edersiniz. İstiklâl mahkemeleri bir lüzumdur. O lüzum ve vücup henüz zeval bulmamıştır. İstiklâl mahkemeleri öyle yerlerde mesuliyetin varlığını gösteren bir varlıktır. İstiklâl mahkemeleri fenalığa alışmış insanların gûşu mestisine mesuliyet var diye bağıran bir varlıktır. Binaenaleyh, istiklâl mahkemeleri kanununun mahiyetini zulme, fenalığa karşı diğer bir mahiyete sokunuz. (Haklarında şikâyet varsa) (1) azalarını ıslah ediniz, mahvediniz. Fakat yerlerine gönderecek zevatı (seçmekte titizlik gösterin. Fakat) (2) istiklâl mahkemelerinin esasına itiraz etmeyiniz. Fakat şahsına, azalarına itiraz olmamak kabil değil. Çünkü beşerdir. Binaenaleyh bendenizin bu mevzudaki mütaleatım; istiklâl mahkemelerini çekmeyi değil istiklâl mahkemelerini ıslah etmeyi düşünmek lâzım geldiği merkezindedir.

REİS — Başka bir teklif var.

HAYDAR BEY (Kütahya) — Efendim; Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin istiklâl mahkemelerinin lağvine dair mazbatasını okuyorum, Lâyiha Encümeni mazbatasını okuyorum.

(Mazbata okundu)

(Muvafık sedaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Lâyiha Encümeni bu ret kararını bundan bir sene on gün evvel vermiştir. Yalnız müsaade buyurulursa bu baptaki esbabı mucibe ve mevaddı kanuniye de okunsun.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Zannederim aynı ret kararı yine Meclise gelecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurulursa bu baptaki esbabı mucibe ve mevaddı kanuniye de okunsun, ona göre hallolunsun... Büyük Millet Meclisi teşekkül ettiği zaman daima bir mesul Heyeti Vekile tayin etmiş ve ordusunu da yürütmek çaresini de düşünmüştür. Fevkalâde tedbir ittihaz etmek için istiklâl mahkemeleri teşekkül etti. Fakat bir zaman oldu ki Hükümet bütün icraatı istiklâl mahkemelerine tevdi eder bir şekilde bize bir kanun kabul ettirdi. O da daima Fevzi Paşa Hazretleri bize mazallah ordu inhilâl eder, mazallah ilerisinde, gerisinde casus teşkilâtı ... ve Koçgiri (zara) heyetinin tebliği gibi artık İstiklâl mahkemelerinin el uzatmadığı, vazı'yed etmediği deavî kalmadı ve bütün Hükümetin icraatını eline aldı ve Meclis namına hükümler verdi. Efendiler, demin de arkadaşların birisinin buyurduğu gibi; insandır, hata eder. Mahkeme teşkil etmek (bir ihtiyacın mahsulüdür). (1) (Bu mahkemelere ilmi hukukla müştegil arkadaşların intihabı bir zaruret, bir mecburiyettir.) (2) ihtilâlin bir hukuku vardır. Onunla icrayı ahkâm etmek mecburiyetindedir. Esbabı mucibede arzetmiştim ki kanunun sukût ettiği yerde mutlak veyahut arzu edildiği gibi hüküm verecek mahkemeler dünyada mevcut değildir. Bu ilk görülen şeylerdendir. Üç adamın aklına Büyük Millet Meclisi hakkı kazasını terketmiştir.

Mesela gayet azimdir. Büyük Millet Meclisi adaleti her yerde temine kalkıyorsa, her yerde İstiklâl mahkemeleri teşkil etmeğe... hissetmelidir. Halbuki beş on yere âza tefrik edecek. Maalesef Meclisin kudreti ilmiyesi azdır. Her âza sıfatı hâkimiyetle muttarif değildir. Belki sıfatı zâtiye ve subutiyemize biraz dokunuyorum. Bir arkadaşımız mühendis ise hâkim olamaz. Mal memuru hâkim olamaz. Ben her arkadaşıma hürmet ederim. Herkes meslekine merbut olursa daha çok hürmet ederim. Sonra böyle hukukşinas arkadaşlarımızı mahkemelere tefrik ettiğimiz gün Meclisin bu hususta hukuku azalır.

Efendiler, siz memleketi kurtarmak istiyorsanız, siz mahkemeleri yaşatmak isteyorsanız işte burada 350 mahkemeniz var. Onun kudretini artırın, onun kudreti olmazsa dört mahkeme, beş mahkeme, Devletin bütün teşkilâtını yürütemez. Bütün sui istimalâ-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

tın önüne geçemez. Binaenaleyh tecziye edemez. Ben zannediyorum ki, adlî mahkemelerimiz oldukça muntazamdır. Yalnız onun işi işkâl eden... selâhiyeti oraya verdiğiniz gün hepiniz biliyorsunuz ki, kimimiz reis, kimimiz aza idik, geldik buraya. Buraya gelmemiz bize fazla bir meziyeti ilmiye vermemiştir. Biz gideceğiz. O hâkimler, o memurlar gelecektir yerimize. Memleketinde herkesin meslekini, vazifesini icra hakkı kanunisine hürmet etmeğe borçluyuz. İşte İstiklâl mahkemelerine verdiğimiz bu selâhiyeti (bunu temin için verdik. Bu salâhiyet, başka bir maksat için) (1) esasen hiç kimseye verilmez. Bunun lüzumu kalmamıştır. İhtilâlin de hukuku vardır. Fevkaladenin de hukuku var.

Fakat katra katra böyle re'yi hodyile hüküm verecek maddi ve manevî cürüm, zarar takdirile hüküm verecek (bir teşekkül dünyada mevcut değildir. Bu) (2) dünyanın adaletine sığacak şeylerden değildir. Bu maddede buyurdukları gibi Paşa Hazretlerinin asker firarisi hakında tedabir ittihazına dair mütaleatını) (3) ben de nazarı dikkate aldım. Divanı harplerimiz o eski devrin yadigârıdır. Mahkemeler ... zaman o askerî kanun yapılmış, birtakım fevalade mahkemeler, divanı harpler teşekkül etmiştir. Size acı bir hakikat söyliyeceğim. Bir tarihte asker bulunuyorum. Masal değil, hakikat söylüyorum. Birisi cepheden yorulmuş, geriye gitmek için istit'a vermiş ... kulaklarında hastalık, gözlerinde za'fı basar vesaire olanlar ve orduya istit'yı anlamayan efendi mahkemede âza olmuştur. Bizim en büyük maktellerimizden biri divanı harplerdir.

Artık bu millet bundan sonra ona veda etmelidir. Ehline tevid zamanı gelmiş, asker firarilerini o mahkemelere, her kazada bulunan mahkemelere hiyaneti vataniye cürmile tevdi etmek bizim için mübrem bir ihtiyaçtır. Bu işle iştigal etmek üzere bir mahkeme teşkil edebilirsiniz. Ordu'da bulunur. Çorum'da, Kayseri'de bulunur. Azmi millisi az, iradei millisi az diye (birtakım insanları muhakemeye tevessül edersek ve bunlarla hapishaneler) (4) dolar ise, efendiler altında çıkacak ihtilâlleri söndüremezsiniz.

Yalnız istirham edeceğim şu var ki İstiklâl mahkemeleri âza arkadaşlarımıza ben bir şey demiyorum, ki ... şikâyet de çok. (Bir Mebusa hitaben) Zatı âlilerinden şikâyet de çok... Şimdi hitap Meclisedir. Ben kanun hakkı teşrihatta bulunuyorum. Şikâyet muhik midir, değil midir; (o, burada hal edilecek bir nusus değildir. Arzım;) (5) Daha ziyade adliyeyi hâkim etmeğe çalışalım. Asker firarileri için lâzım ise, yalnız ona tahsis edelim. Böyle maddî, manevî zarar takdirine selâhiyeddar, umumî cümlelerle, namütenahî (tefsir ve tevile müsait cümlelerle verilen salâhiyatle ve) (6) re'yi hodiyle her şeyi hüküm altına almak, her şeye hüküm vermek selâhiyetini artık refetmek, üzerinize farzdır.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler, bu İstiklal mahkemelerinin muvakkaten tatili faaliyetini müzakere ederken Koçkiri (Zara) heyetinin Meclisi Âliye verdiği telgraf mevzuu müzakereye sebep olmuştur. Başkumandan Paşa Hazretleri de hazır olduğu halde müzakere ve tetkik edildi. Memleketin ahvali tabiiye içinde olmadığını hepimiz takdir ediyoruz ve böyle ahvali gayir tabiiye içinde, tabiî kanunlarla memleketi idare etmek biraz müşkil olduğunu nazarı dikkate aldık. Meseleye girmeden mukaddem Yusuf Ziya Beyin İstiklâl mahkemelerini çekemiyenler, istemiyenlerdir, sözünü reddederim. Biz şüphesiz ki bu İstiklâl mahkemelerinin devam ve ademi devamı meselesinde, memleketin menafii umumiyesini düşündük. Olabilir ki içtihadımızda yanıldık. Biz noktai nazarımızı heyeti umumiyeye arzediyoruz. Heyeti umumiye ya musip görür veya musip görmez. Biz noktai nazarımızı geçen de bilvesile arzettik. Bir Hükümet ya ihtilal bayrağını açar, ihtilâl kanunlarile idare eder veyahut bir Hükümeti muntazamadır. Kavanini muntazama ile veyahut kavanini tabiiye ile idare eder. Hakikaten tabiata mugayir olan kanunlar muvakkat zaman için tesir gösterse dahi bunun uzun müddet devamında muzır neticeler verir. Zannederimki pek uzak bir zaman değildir. Harbı umumî içerisinde bu memleket tedhiş, terhip idarelerinin en müthişini gördü. Bir günde bir memlekette kırk kişi, elli kişi asılırken, akşam üstü yine elli kişinin firar ettiğine şahit oluyorduk. Halbuki bu idare tesis ve takip edildiği zaman müessir netayiç verdi, idi. Uzun müddet devam edince halk bununla itiyad kesbeder ve bu tabii bir haldir. Böyle halkın tedhiş ve terhibi için ve idarei gayri tabiiyenin idamesi için tefriki iktiza eden usul terhip ve tethiş muvakkat zamanlar için müessirdir. Bunu daima hali faaliyette tutmak onun kuvvei müessiresini izale eder. Hatta geçen sene Heyeti Vekilde bu İstiklâl mahkemelerinin muvakkaten terki faaliyetini kabul ettiği zaman yine bu esas, bu noktai nazarı düşündü. Ve şayet ilerde bir mahalde isyan ve hadisei gayri tabiiye husulü anında oraya derhal bir mahkeme gönderilmek üzere (tehiri faaliye-

---

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

ti düşünüldü ve) (1) en korkutucu bir heyet olmak üzere teşkil edilmek lazım geldi (görüşünden hareket edildi. Ben, bunlara) (2) gayri faal bir surette tutmak lüzumuna kani bulunuyorum. Evet ahvali gayir tabiiye ihdas edenlere karşı öyledir. Şimdi demin arzettiğim veçhile ahvali tabiiyenin avdet ettiğine kaail değiliz.

Başkumandan Paşa Hazretleriyle müzakere ettik ve dedik ki ilerde inşallah bir şey olmaz ve ahalimiz herhalde emin olmalıyız ki bir buçuk iki sene evvelki gibi değil ve oldukça bugünkü davamızın ne olduğunu idrak etmiştir. Halkı bu kadar fena görmiyelim, bedbin görmiyelim. Halk da bu memleketin evlâdıdır. Fakat iğfal edilmiş, idlal edilmiş velhasıl bu hadiseler husule gelmiş, artık bu gün de bunları bir buçuk senedenberi tutuğumuz tethiş idaresi altında tutmıyalım, daha serbest bırakalım. Ahvali daha müterakkip (bir hale getirelim. Ancak) (3) bir hadise çıktığı vakit bir yerde, oraya fevkalade bir heyet gönderelim. şunu da arzedeyim ki İstiklâl mahkemelerinin namını değiştirip değiştirmemek meselesi başka bir meseledir. Eğer bunun başında (bir Mahkeme teşkil etmek isterse) (4) Meclisi Âli tarihte mahkemei temyiz azalığında bulunmuş, namusu ile tanınmış bir zatı reis tayin etsin. Mütalbeakisini sizler intihap ederseniz ediniz. Fakat tahkikat meselesi öyle bir meseledir ki, bir tarafına bakarsınız vicdanın başka türlü emreder. Tahkikat ilerledikçe, vicdanın hükmü de değişir. Usulü tahkikat bir ilimdir. Bir adam mektepte on beş sene okur, usulü tahkikata yirmi sene (nüfuz edemez. Onun için) (5) hiç olmazsa tahkikati yapacak olanların başında bir hâkim, bu ilimde usulü tahkikata vakıf bir adam bulunsun; mütebakisini heyeti umumiyeden intihap edersiniz.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, müsaade buyurun iki kelime söyliyeceğim. Bağ, bahçe sahibi olanlar Serçe ve kuşlardan dilgir olduğu zaman bir korkuluk yapar. O korkuluk orada oldukça onları korkutur. Fakat o korkuluk o tarlada durdukça kuşlar buna alışırlar. Beyefendiler İstiklâl mahkemelerinden bir fayda görmedik desek bu yanlıştır. Ve hakikaten bu bir korkuluktur. Lâkin bu ahvali gayri tabiiyeden zaruret dolayısiyle meydana gelmiş bir şeydir. Zaruretler miktariyle takdir olunur. Zaruret zamanında kullanmak lâzım gelir. Rica ederim harikulade denilen şey devam ederse âdet hükmüne girer. Efendiler, bu âdetin hilâfına bir mahkemedir. Bu âdet hükmüne girer ve tesirini gayıbeder. Efendiler, bunun faaliyetini muvakkaten tatil ettiğimizde, Allah göstermesin, şayet icabedecek olursa tekrar göndermekte bizim için ne mahzur vardır? Ben bunu anlayamıyorum. Şu günde ben görüyorum ki bunların faaliyetine ihtiyaç yoktur, bilâkis, halkı fena fena cereyanlara sevkediyor. Biz beşeriz, gittiğimiz yolu doğru görürüz. Halbuki doğru olmaz. Doğru olmayan bir iş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mahkemesinden sudur ettiğinden dolayı halkı başka türlü fenalığa sevkeder. Neticesi fena olur, cümlenizden rica ederim, bir müddeti muvakkate için tatil olunsun. İcabederse, icabeden mahale gönderilsin. Bunda telâş edecek ne var? (Reye, reye sadaları.)

FEVZİ PAŞA ERKÂNI HARBİYE UMUMİYE REİSİ (Kozan) — Efendim; İstiklâl mahkemesinin muvakkaten tatili faaliyetini ve lüzumunda tekrar faaliyete geçmesini bendeniz teklif etmiştim. Esasen İstiklâl Mahkemesi kanununun tedvinine bendeniz sebep olmuştum. Malumu âliniz, geçen sene Yunanlıların ilk taarruzları sırasında ordumuz inhilâl etmişti ve nereye bir asker gönderilse derakap dağılıyordu. Şiddetli bir kanuna ihtiyaç vardı. Ben o vakit Müdafaai Milliye Vekâletinde bulunuyordum. Bir kanun tanzim ederek heyeti âliyenize takdim ettim. Hatta o sırada bir taburun sevki sırasında o taburun kâmilen inhilâl ederek dört kişi kaldığına dair bir de misal getirmiştim. O esabı mucibe burada okunmadı. Çünkü bazı mühim malumat var idi. Fakat bunun yerine dediler ki, biz bu kuvveti divanı harplere vereceğimize, daha kavi olmak üzere, içimizden intihap edeceğimiz zevata verelim. Bu suretle daha emin bir tesir, daha âdil bir şekli mahkeme vucuda getirelim. Bu suretle bu mahkemeler vücut buldu. Benden evvel söz alan hatiplerin söyledikleri veçhile bu mahkemeler fevkalade zamanlara mahsusdur. Bunun fevkaladeliği (zamanla kaybolmaktadır. Nitekim.) (1) Malumu âliniz, divanı harpler meşrutiyetten evvel gayet mühip bir tesir icra ediyordu. Fakat meşrutiyetten bu âna kadar daima divanı harple, daima idarei örfiye ile memleket idare olunduğu için halk onlara alışmıştı. Bu suretle yeni bir tesir ika etmek, yeni bir şekil adalet göstermek üzere İstiklâl Mahkemeleri vucut buldu. Orduda inzibata tesiri bakımından bunun faidesi hakkında tereddüde mahal yoktur

---

(1,2,3,4,5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ve bunu.) (2) Herkes takdir ediyor. Bilâhara daimi bir şekil olmasın, diye faaliyetlerin tatili (istenmektedir. Esasen bunlar.) (3) Vaziyetin mücaadesi halinde evvelce de tatili faaliyet ettiler. Sakarya muharebesinden evvel yine bunların lüzumuna kanaat oldu ve sevkolundular. Şimdi acaba (tekrar tatil faaliyetleri için.) (4) Vakit gelmiş midir? Bunlar muvakkaten tatili faaliyet etsinler. Bendeniz bundan takriben bir buçuk ay evvel vaziyeti zâtı âlilerine arz ettiğim vakit gösterdiğim tehlike bugün zail olmamıştır. Gittikçe çoğalmaktadır, gittikçe tezeyyüd etmektedir. Gittikçe tezeyyüd etmekte olduğu bir zamanda bunların tatili faaliyeti kabil değildir. İki misal gösterecek hususu haberler alıyoruz. Askerler gerilerden soruyorlar : İstiklâl Mahkemleri kalkmış mıdır?

Bunların kalktığını haber alır almaz firar edeceklir. Evvel emirde onları kaçırmamaya uğraşmalı. Sonra İstiklâl Mahkemeleri binlerce adam asmış değildir. Onlar sırf kendi vadiyetleri ile lâzım gelen tesiri ika etmişlerdir. İkincisi, bir pontus meselesi var. Orada, takibat icra olunuyor, bir çok caniler ele geçiyor. Derakap bunları tecziye etmek ve bu suretle lâzım gelen tesiri ika etmek lâzımdır. Mutlaka bir İstiklâl Mahkemesine lüzum var. Gerek cephede böyle bir tehlikeli zamanda emniyetle tutulması ve gerek Pontus meselesinin süratle neticelendirilmesi için İstiklâl Mahkemelerinin daha bir müddet devamına taraftarım.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Meclisi Âlinizde bu gün mevzubahis olacağını evvelce bilmiş olsaydım (huzurlarınıza bazı vesaikle gelirdim. Mamafih bazı hususatı.) (5) Heyeti Celilenize arz ederdim. (Bazı hususatı başka bir zamanda da arz edebilirim.) (6) Ancak şu takriri vermeye saik olan şey nedir? Bu hususda Heyeti Celilenizi tenvir etmek ve İstiklâl Mahkemesi hakkında istisnaî bir kuvvet olup olmadığı hususunda vuku bulan maruzatımın nasıl bir maksat üzerine müstenit olduğunu ve İstiklâl mahkemelerinin lüzumu var mıdır, yok mudur; varsa ne şekilde olmalıdır ve İstiklâl mahkemelerinin (tatili faaliyeti bugün için ne dereceye kadar muvafık olur nıkatı üzerinde duracağım. Bu hususat tavazzuh ettikten sonra bunlar) (1) verilecek kararda da belki daha ziyade isabet sağlayacaktır.

Bu sefer İzzet Paşa Hazretleri de buradadırlar. Meclisi Âlinizde bulunan rüfekanızdan olmak itibariyle... Bunlardan birisi ki ukubatta niyabet cari olamıyacağından... mutlaka başka tarzda tedabire tevessül edilmelidir. Bununla imkânı yoktur. Sivas'a gittiğimiz zaman o hadiseye ait olan evrakı birer birer tetkik ettik. Bittabi esas vazifemiz bu idi. 94 kişi kadar tahliye lazım geldi. Hapisaneye giderek birer birer çıkardık. O esnada tahminen 60 yaşında bir ihtiyar. Konya vilâyetine muzaf kazalardan birisine mensupmuş. Kendisini heyetin merhametine bıraktık. Herhalde Sivas'tan değildir. Geldi hüngür hüngür ağlamaya başladı ve heyetin merhametine dehalet etti. Sorduk nedir? «Vesek» dediler. Sorduk «Vesek» ne demektir? Fakat biz aynı tabir yazdık. «Vesek» rehin makamında (istimal olunan bir kelime imiş.) (2) Kanun vardır. Firar eden askerlerin İstiklâl mahkemeleri tarafından muhakeme olunacaklarına dair kanun vardır (ve onların vereceği kararlar) (1) Kanun mahiyetindedir. Mevcut... bendeniz de Heyeti Celilenize arzederdim. O kanun mucibince veyahut beyanname mucibince istiklâl mahkemesi gönderilmiştir. Tabii bir mahkemenin kararı... Sonra biz İstiklâl mahkemesinin beyannamesini bulduk. Mahkemenin beyannamesinde... diyor ki : Birisi askerden firar ederse akrabasını sıraya koymuş (ve bunların tecziye edileceklerini bildirmiş ve) (2) köy heyeti ihtiyariyesinden ayrıca üç yüz lira kadar para alıyor. Bundan sonra da dehalet etmezse hakkında muamelâtı lâzime ifa edilmek üzere (İstiklâl Mahkemesine sevk olunuyor) (3) Kalem Reisleri isterse bunların hepsini birden yapar, isterse içlerinden birisini yapar. Artık boydan boya müsaade... bunu gördük.

Lütfen dinleyiniz efendiler, bu acı bir şey... Onda diyor ki bu akraba ve taallukatından bilmuayene alınacak olan kimsenin müsellah ve gayri müsellah hizmetlerde istihdamları caiz olup olmıyacağına nazaran... Fakat ne yapılmış? Geri hidemata gönderilecek, hizmeti müsellehaya elverişli değil, gayri müsellehaya da elverişli değildir. Ne yapsalar beğenirsiniz bu adamı? Hapsetmişler. Efendiler, bu, dünyanın hiç bir yerinde yoktur. Dokuz aydır yatıyor. O zavallı vergi veriyor. Memleketin asayişini temin etmek, şu memleketin... rica ederim şu millet teklif ettiğiniz hangi tekâlifi vermedi? Senin oğlun firar etti. Bir pederin evladını teslim etmesi için dünyanın (hiç bir yerinde tazyik icra olunmaz) (4) Böyle bir şey var mıdır? Şeran, aklen mükellef, reşit bir evladı pederin emrine körü körüne itaat (etmeye icbar edebilir mi-

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. *M. Ünver.*

siniz?) (5) Hepimizin de çoluğumuz çocuğumuz vardır. Pederlerine aykırı hareket edenler yok mudur? Efendiler bunlara şahit olduğumuz gibi... o da mükelef bir adamdır. Bu suretle orada gördüğü gibi... Efendiler; Sofra'ya (Safra veya Suğra'da okunabilir) giderken de oralarda gördük. Şüphesiz güzergâhta tatbik edilmekte olduğunu ve bundan faide temin edildiğini söylediler. Efendiler, faidesi vardır. Fakat muvakkattır. Her hangi bir hastaya muvakkat bir zaman için ilâç verirseniz o ilâcın tesiri çabuk zail olur... ve şunu katiyen bilelim ki efendiler... memlekette yer bulması... itiraf etmelidir ki... göstermek için en canlı bir delildir. Geçtiğim yerlerde köylülerle pek samimi vukubulan temasımda her şeyi işittim. Hangi Hükümetten bahsediyorsunuz dediler? Evet hakları vardır. Eğer Hükümet demek millete böyle vergi var demekse... Bu itibarla biz bunu yazarken gece gündüz titriyorduk. Memleketi görmek... Hükümetin mevcudiyeti kalmamıştır efendiler. Bir gün yıkılacak enkaz altında kendimizi bulacağız. Memleketimizi düşünmeliyiz. Şuradan çıkarsanız ta şarkın müntehasına kadar her yer bütün ecsat ile dolmuş, hayvan cesetleri, insan cesetleri ile doludur. Bu, zararı idaredir. Bu zararı idare beş sene evvelki fecayiin mücazatıdır, bugün bu zavallı milletin çektiği ve beş sene evvel alkışladığı takdir ve tahsin ettiği... vatanperverane hareket ediyor diyerek... bu mecnunane hareketlerdir ki bunları inim inim inleterek... Sizi katiyetle temin ederim ki bizim zamanımızda yapılan fenalık on dört senelik zamanı meşrutiyette geçmiş... Bunu itiraf ederek rıskı hal etmelidir. (Doğrudur, böyledir sesleri)... vesaik dahi mevcuttur. Fakat tasrike lüzum yoktur. Heyeti Celileniz bütün felaketzedegânı görüyor... Bu vaziyet karşısında titredik efendiler. Bu birinci maddesini mecbur olduk Heyeti Celileye arzetmeye...

Sonra efendiler, şüpheli eşhas tabirile muhakemeye celbedilmiyerek tebir edilmiş olanlar dahi vardır. Bugün bütün vesaik ve delailile Heyeti Celilenize arzedebilirim.

Sonra efendiler, af kanunu çıktıktan sonra birçok kesanın serbest bırakılması icabederken, bilmem hangi tarafın emrile, (hapishanelerde alıkonulmuşlardır. Hatta) (1) daha ileri giderek... Efendiler; bu, idare değildir. Memlekette vâzı kanun çoğaldıkça memleket felâkete, izmihlale gider. Bugün Meclisi Âliniz kanun vazeder ve haddi zatında vazı kanun salâhiyetini haizdir. Kendisini Meclisi Âlinin fevkinde görenler Meclisin vücudunu inkâr etmiş olurlar. Bunlar haini vatandır. Hareketleri Meclise taarruzdur. İşte biz bu gibi kanunsuzluklar karşısında bu memlektin idamei hayatına imkân bulunmadığına kâni bulunduğumuz için mecbur olduk. Heyeti Celilenize.. Gerçi bu Koçkiri hadiselerinden hariç ise de, bir harekâtı isyaniye olmak itibariyle, bu gibi idaresizliklerin ve kanunsuzlukların neticesi olduğu için Heyet Âliyeniz onunla uğraşıp dururken, yanına ikinci bir isyan ilave etmek daha çok müşkilata sebep olacaktır. Bunların önüne geçmek lâzımdır. Yoksa efendiler, emin olunuz İstiklâl Mahkemeleriyle, hiyanet kanuniyle, adam asmakla biz gayemize vasıl olacaksak emin olunuz ki bu, hayaldir. Gayeye vasıl olabilmek... Yoksa benim kudretim şahsıma münhasırdır. Herkesin kuvveti de şahsına münhasırdır. Meclisi Âlinizin kuvveti ise bütün kuvvetlerin fevkindedir. Bütün kanunlar Meclisi Âliden çıkacaktır. Yoksa kanunlar ayak altına alındıkça tehlike kapıdadır. Düşmanda değildir. Ben dahilden korkuyorum; düşmandan korkmuyorum. Bu halde devam edersek ne İstiklâl Mahkemesi, ne kanun, ne Meclisi Âliniz kimseyi tutamayacaktır. Bütün düşüncelerimiz de ezilip kalacaktır. Bunu bizzat gittikten sonra görüyor ve anlıyoruz. Bu dehşet karşısında insan titriyor. Bunlar mecbur etmiştir. Ha; İstiklâl Mahkemesi kanunu beyannamesinin üçüncü maddesi diyor ki Meclisi Âlinin öteden beri kanuna müstenit olmayarak... Zaman zaman yapılan kanunsuzluktan dolayı çıkan feryadü figan... Bu arzularımızı bilen kimseler bunu... Bu münasebetlerden dolayı söylüyorum ve onun için üçüncü maddedeki yukarıdaki tarzda bunu derce mecbur olmuştur. Efendiler, bendeniz eminim ve katiyen kaniimki bugün pek masum olarak, asılan vardır. Çıkınız buradan. Biz Umraniye' ye kadar gittik. Efendiler Meclisi Âliniz her şeye kadirdir. Düşmanla harp eder, memlekette para bulur, asker bulur. Fakat Meclisi Âliniz bir tek nefere hayat vermez. Yaptığımız nedir? Arzu ettiğimiz şey nedir? Onun için efendiler; hayat çok yüksektir. Bunlar da göreceğiniz köyleri baykuş yuvası yapmak için mi, yoksa mesut ve müreffeh bir devre açmak için mi çalışıyoruz? İstiklâl mahkemelerine de ve hiç bir kimseye de adam asmak salahiyetini vermeyiniz. İdam cezası tavuk öldürmek değildir. Bunlar tavuk değildir, hayat çok yüksektir, hayatın değeri yoktur. Bugünle on beş gün evvel idam etmek arasında fark yoktur. Zaten hiyaneti vataniye kanununda. Hiç bir surette ifadede tereddüt etmeyecek kadar kendimden

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

eminim, fakat idam cezaları bunlar şunun bunun elinde terk edilecek şeyler değildir. Bir arkadaşımız İstiklâl mahkemesini istemiyenler, İstiklâl mahkemesini çekemeyenlerdir, dedi. İhtimalki o tarzda muhakeme ediyor. Bendenize öyle geliyor ki, İstiklâl mahkemesini istemeyen yok. Fakat İstiklâl mahkemelerinin icraen aldıkları şekil itibariyle şimdilik muvakkaten tatili faaliyeti arzu edilmektedir. Her halde milletin dayanamayacağını anlamak ve onların kanayan kalbini görmek lâzımdır. Şimdi efendiler, biz vukubulan maruzatta yalnız Pontüs meselesi müstesna olmak üzere, diğer hususattan keffi yed eylesinler. Bu vazifelerine devam edecek olur ise tabii heyet Meclisi namına gitmiştir ve bittabi bir çok münasebetsizliklere de tesadüf ediliyor. Biz Pontüs meselesini istisna etmiştik ve emin olunuz, encümen Pontüs de dahil olduğu halde yani muvakkaten tatili faaliyet etmesini muvafık görmüştür. Emin olunuz ki ahali. Alınmasından memnundur, yoksa gayri memnun değildir. Bendeniz arz edeceğim; tabii İstiklâl mahkemesi namı altında olan şeyleri kendisi bilir. Bendeniz maruzatımı vesaike istinat ettiriyorum. Yani emir buyurursanız getiririm, bilseydim getirirdim. Ben falan veya falan demiyorum. İstiklâl mahkemesi verdiği hükümleri... Böyle gördük. Ama siz inkâr ederseniz bendeniz isbata hazırım. Şu halde bendeniz diyorum ki İstiklâl mahkemesi sui niyetle yaptı demiyorum. Bendeniz vukuatı arz ediyorum. Maddi bir şey elde etmek lâzımdır. Bunlar akla, kanuna, mantıka sığar bir şey değildir. Sizin memnun olmadığınız bir şeyi görseniz. Yalnız ortaya kalacağını. Etrafta bir şey kalmaz.

Sonra efendim, altıncısı; bilâmuhakeme hiç bir kimse hakkında bir ceza tatbik olunmamalıdır. Bittabi bunu Meclis de kabul etmez. Meclisi Âliniz bunu nazarı dikkate alacaktır.

İşte efendiler, şimdilik maruzatım bundan ibarettir. Vesaiki müteaddit olmak üzere irae edebilirim, İnkâr edemez... İstiklâl mahkemesi bir çok mevadı ihtiva eder. Bir kanun namına Ahmed yerine Mehmed tecziye edilemez. Az çok bilenler kanunda başka bir şey olmadığını bilirler. Çünkü adam kesmiş deniyor. Sonra bu baptaki beyanatını.. Ahmedin yerine Mehmedin asker edilmesi bir kanundur, diyerek. Vücudunu kendileri inkâr ederlerse bendeniz itiraz ve iddialarını ispat ederim. Biri inkâr edemez. Şu maruzatım olmuştur, bunu sui niyetle mi, hüsnü niyetle mi yapmışlardır. Ben bu ciheti söylemiyorum. Bunlar olmuştur, ihtimalki hüsnü niyetle yapılmıştır. Netice itibariyle iyi bir şey vermiş değildir. Muvakkat şeyler netice vermez. İnsan asmakta devam edilirse netice ne olacaktır? Netice yıkılmak olaacktır. Bu gibi şeyler memlekete felaketten başka bir şey getirmez.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bu kanunu ithamat altında yapmak doğru değildir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Her vakit böyle akşam üzeri yoruluruz, âcilen bir karar veririz. Tamik etmek lâzımdır. Binaenaleyh tehirini teklif ederim. (Yarine, yarine sadaları.)

REİS — Celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Kânunusâni 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	622
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	622
1 .— Merkez Ordusu Kumandanı Nuret-tin Paşa hakkında müzakerat.	*622:624*

Cilt : 16

145 nci İnikat, 2 nci Celse

YÜZ KIRK BEŞİNCİ İNİKAT

16 Kânunusani 1338 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Haydar Bey (Kütahya), Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celsei hafiye küşat edildi.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ İNİKAT

14 Kânunusani 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası okundu ve mazbata üzerinde cereyan eden uzun müzakereler esnasında bazı İstiklâl Mahkemelerinin bir kısım kararlarının usulsüzlüğü ve isabetsizliği ve bu münasebetle bunların lüzum ve ademi lüzumu ve bu mahkemelere aza intihabında daha hassas olunması zarureti mevzuları üzerinde duruldu. Neticede daha esaslı bir şekilde tetkik ve tâmik imkânını temin için müzakerenin taliki teklif ve kabul olunarak celseye nihayet verildi.

Reis Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalaa var mı?... Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa Hakkında Müzakerat.

REİS — Müzakerata başlıyoruz. Nurettin Paşanın evrakı okunacaktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (BAŞKUMANDAN) (Ankara) — Efendim, hatırı âlinizdedir ki sabık Merkez Ordusu kumandanı Nurettin Paşa, Samsunda bazı zevatın seyahatlerini takyit etmiş olduğundan dolayı arkadaşlardan birisinin bir takriri vardı. Aynı zamanda Nurettin Paşanın bu hareketini gayri kanuni gördüğü için oradan alınmasını Dahiliye Vekâleti tebliğ etmişti. Bu mesele heyeti umumiyede mevzubahis olduğu sırada merkez ordusunun icraatı umumiyesi tâdat olundu. Bazı mesmuat ve istihbarat söylendi. Bu mesmuat ve istihbarat Heyeti Celilenizce malûm olduktan sonra Nurettin Paşa hakkında bir ceza tertip ve tayinini tensip buyurdunuz ve verilmiş olan karar da kendisinin tahtı muhakemeye alınmasına dairdir. Kararı âliniz Hükûmetçe tamamen ifa edilmiştir. Kendisi işden el çekdirilmiştir ve berayi muhakeme merkeze celbolunmuştur. Kendileri buraya muvasalat ettikten sonra Başkumandan sıfatiyle bendenize müracaatı vardır. Diyor ki: Meclisi Âlinin hakkımda vermiş olduğu karara burada tamamen muttali oldum. Ancak bunun esbabı hakkında tamamen tenevvür etmedim; rica ederim bunun esbabı hakkında beni tenvir edin.

Heyeti Celilenizce dermeyan edilmiş olan esbab ve mütalaatın hülâsası, mehakim Şubesine tevdi edilmiştir. Bu tevdi olunan hususatı bendeniz telhis ettirdim: Heyeti Celilenize karar verdiren 10 muhtelif sebep vardır. Bir tanesi, Samsun'da bazı zevatın seyyahatını takyittir.

Nurettin Paşa bu 10 maddeye birer, birer mufassalan malûmat, izahat ve cevap veriyor; uzun bir rapor yazmış, bendenize göndermiş, baştan nihayete kadar okudum; Heyeti Vekiliye takdim ettim. Onlar da baştan nihayete kadar okudular. Bu raporunun muhteviyatına ait vesaiki de aynen takdim etmiş oluyor. Bu raporun hülâsası, muhtelif mesaile taalluk ediyor. Bu mesailin kâffesi de mühimdir, başlı başına mühimdir: Pontüs vesaire mesaili gibi...

Bendenizde hasıl olan kanaat şudur ki, Heyeti Celilenizce verilmiş olan bu karar biraz ağır bir karar olmuştur...

EMİN BEY (Erzincan) — Nurettin Paşanın tahtı muhakemeye alınması benim bir takririmle açılan müzakere neticesindedir.. Ve Dahiliye Vekili Muhteremi Beyefendiye bilâkaydüşart itimat edilmesi ve Nurettin Paşanın bilâkaydü şart azli ve tahtı muhakemeye alınması ile neticelenmiştir. Nurettin paşa merkez ordusu kumandanlığından azledilmiştir. Şimdi tahtı muhakeme meselesi kalıyor. Başkumandanlık makamına soruyorum: Bu karar ağır mı dır? Eğer ağır ise ve bunu Başkumandanlık bize izah ederse ve ağırlığı da tahakkuk ederse tabiîdir ki vaki olacak teklif buraca kabul olunabilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bendeniz Nurettin Paşanın raporunu ve vesaikini tetkik ettikten sonra; heyeti tahkikiye Reis ve âzası ile de müdavelei efkâr ettim; bu babdaki kanaatlarını sordum, onlar da bu kararın ağır olduğunu söylediler. Binaenaleyh Heyeti Celilenize arzederim ki; bu karar ağırdır.

Nurettin Paşa vazifeden infisal ettirilmiştir; bütün kararlarınız tatbik edilmiştir. Mamafih bunu adilâne bir surette tadil etmek yine Heyeti Âliyelerinin elindedir. Nasıl münasip görürseniz öyle yaparsınız.

Müsaade buyurursanız bir şey daha arzedeyim: Mevzubahis olan mesail, Pontüs meselesi vesairedir. Bu; âdeta bir tarihçe oluyor. Zannederim tetkik heyetininin tetkikatı neticesini havi raporlarda nazarı tetkikden geçirilirse münasip olur zannederim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Düşmanlarımızın isnadatına karşı gayet mühim vesaik vardır; risale veya kitap tarzında tabettirip neşrettirilmelidir.

(- Hariciye vekili; matbuata tebliğ edilmiştir dedi) Bir Mebus - Mademki mühim mesail vardır, okunsun.

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Pontüs Tahkik heyeti namına söz isterim. Arkadaşlar: âzanız meyanından beş kişiyi Koçgiri (zara) tahkik heyeti namiyle oraya gönderdiğiniz malûmdur. Heyetimiz oradaki vazifesini ikmal ederek tahkikatımızın neticesini tespit ettik. Fakat daha henüz raporumuzun esasatı ihzar edilmiştir. Henüz rapor hazırlanmamıştır. Heyetimizin diğer iki âzası buraya gelir gelmez katî raporumuzu takdim edeceğiz. Ancak şimdiden iki cümleden ibaret bir hulâsa arzedebilirim. Hulâsa; Nurettin Paşa Hazretleri esasen Heyeti Vekileden aldığı salâhiyeti fevkalâde ile icrayı hareket etmiştir. Vazifesi ayrıca aldığı evamiri ifadan ibarettir. Bu maruzatımın hudut ve şumulü Heyeti Celilenizin takdirine aittir.

EMİN BEY (Erzincan) — Usule ait bir şey arzedeceğim:... kendisine olan itimadımız benkemal olmakla beraber zannederim bu evrakın kendisi tarafından mütalâası doğru olmaz. Çünki müştekilerden birisi de Ziya Beydir. Nazarı dikkatinizi celbederim.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Nurettin Paşa Hazretlerinin verdiği raporun tetkik için heyetimize tevdiini rica ederim.

SALİH EF. (Erzurum) — Bendeniz de usul hakkında bir şey arzetmek istiyorum; Nurettin Paşa hakkındaki ihbarat ya doğrudur veya değildir. Zira herbir ihbar bu iki şeyi camidir. Binaenaleyh Nurettin Paşa hakikaten namuslu bir askerdir. Mazisi de mazbuttur. Hakkında yapılacak tahkikatın iyi bir şekilde yapılmasını istirham ederim. Bana hasıl olan kanaati arzedeyim ki; Nurettin Paşanın Samsun mıntıkasındaki harekâtından dolayı askerlik namına muhakemesi icabediyorsa muhakemesinin Divanı Harbi Askerîde yapılması lâzımdır. Bu evrak da gayet uzundur. Bu evrakı ilk defa Müdafaai Milliye Encümenine tevdi edelim. (Gürültüler) (Okuyacağız sesleri) Okunmasın demiyorum. Yani okunduktan sonra Müdafaai Milliye encümenine gitmesi lâzımdır. Bu tetkikatı onlar yapsın.

REİS — Efendim; bir çok söz istiyen arkadaşlarımız var. Evrak okunduktan sonra müzakereye devam edelim.

HAFIZ MEHMET B. (Trabzon) — Müsaade buyurun efendiler, görüyorsunuz ki bu evrak burada okumakla bitecek bir iş değildir, kanaatindeyim. (Gürültüler, şedit gürültüler) Bunu encümen okusun. Ondan sonra buraya gelsin. Kanaatim budur. Evrak burada okunmadan evvel encümen bize bir rapor versin. Eğer burada okumak lâzım geliyorsa, mesele karanlık kalacak.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim bendeniz Karesi mebusu sıfatiyle bir şey arzedeceğim. Biz Nurettin Paşa hakkında karar verirken; arkadaşlarımızdan edindiğimiz malûmatı kendimize rehberi harekât ittihaz ettik; kararımızı verdik ve tahtı muhakemeye aldık. Efendiler bir adam dinlenmeden asılmaz, neden bunu dinlemiyelim. Bu zatın cevabını dinlemek-

ten neden çekiniyoruz? Söylenen sözler üzerine verilen cevabı da dinleyelim. Ne diyeceksek, evrakı bir encümene mi vereceğiz, yoksa salâhiyeti vasıa ile tayin ettiğimiz heyeti tahkikiyeyemi, veyahut tahtı muhakemeye alınmak kararını refettikten sonra ayrıca bir encümen mi teşkil edeceğiz. Her ne ise bu cevabı bir kere okumak lâzımdır. Bir kere mahkûm ettiğimiz adamın cevabını dinleyelim.

(Evrak okundu)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Kânunusani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABİK HÜLÂSASI	626
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	627
1. — Merkez Ordusu Kumandanı Nuretin Paşa hakkında.	*627:630*

Cilt : 16

146 ncı İnikat, 1, 2 nci Celse

YÜZKIRK ALTINCI İÇTİMA

BİRİNCİ CELSE

17 Kânunusâni 1338 Salı

REİS : Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Haydar Bey (Kütahya), Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celse açıldı.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRK BEŞİNCİ İNİKAT

16 Kânunusâni 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde celse küşat edildi. Zabıt hulâsasının Zabıt ve Kavanin müdiri tarafından tutulması hakkındaki Makamı Riyasetin teklifi kabul olundu.

İktisat Vekili intihap olununcaya kadar vekâlete ait umurun Maarif Vekili Vehbi Beyefendi tarafından ifası hakkında Reis Paşa Hazretlerinin teklifi kabul edildi. Müteakiben Reis Paşa Hazretleri Samsun'da 56 zatı seyyahatten menetmesinden dolayı vaki olan istizahda Dahiliye Vekili Fethi Beyin beyanatı ve bu hususta âzayı kiram tarafından vaki olan beyanat üzerine azli ile tahti muhakemeye alınmasına karar verilen Nurettin Paşanın Ankara'ya bilvürut tahtı muhakemeye alınması sebepleri hakkında tenvirini rica etmesi üzerine bir sureti mehakim şubesine gönderilmiş olan evrakı tetkik ve 10 maddede telhis ve kendisine tebliğ ettiğini ve bunun üzerine Nurettin Paşa tarafından bunlara birer, birer verilen cevapları okuyarak müşarünileyh hakkında verilen kararın ağır olduğuna kanaat hasıl ettiğini izah ettiler.

Erzincan Mebusu Emin Bey söz olarak Nurettin Paşanın tahtı muhakemeye alınması kendisi tarafından verilen takririn Heyeti Umumiyece kabulü suretiyle olduğunu ve Başkumandanlık kararı vakii ağır görüyorsa ve bunu isbat eyler ve vesaikle de teyit eylerse teklifi vakiin kabul edilebileceğini söyledi.

Reis Paşa Hazretleri söze devam ederek evrakı mezkûrenin Heyeti Vekilece de tetkik edildiğini ve bu kararın ağır olduğunu ve Nurettin Paşanın vazifeden infisal ettirildiği ve kararın tâdili lüzumunu ve kendisine verilen bilumum evrak ve vesaiki makamı Riyasete tevdi ettiğini ve bu mesele hakkında bir karar verildikten sonra da mesaili mühimmeyi muhtevi olduğundan atılmıyarak bir encümene tevdii lüzumunu beyan buyurdular.

Karesi Mebusu Vehbi Bey, evrakı mezkûrenin vesaiki mühimmeyi havi olduğunu ve bunların tab'ı lüzumunu beyan ve Hariciye Vekili Bey de mesaili mezkûrenin matbuat idaresince cem ve telfik edildiğini ve bu vesaikte tebliğ edildiği takdirde ilâvesi tabiî bulunduğunu ityan ettiler.

Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa Koçgiriye izam edilen heyetin vazifesini ifa ile avdet ettiğini ve iki refikinin de avdetini müteakip raporlarını takdim edeceklerini ve hulâsa olmak üzere Nurettin Paşanın esasen Heyeti Vekileden aldığı salâhiyet ve evamirle hareket ettiğini ve tekmil efalü harekâtının bunlara

Erzurum Mebusu Salih Efendi Evrarkın Müdafaai Milliye Encümenine ve Sinop Mebusu ve Koçgiri tahkik heyeti âzasından Hakkı Hâmit Bey evrakın kendi heyetlerine havalesini ve Karesi Mebusu Vehbi Bey Nurettin Paşanın cevabını dinlemek lüzumunu beyan ettiler.

Reis Paşa Hazretleri de evrak okunduğu takdirde suallerin de beraber okunmasını beyan ve mezkûr esileyi Makamı Riyasete tevdi ettiler ve müteakiben Nurettin Paşanın ifadei cevabiyesi kıraat olunmağa başlanarak birinci ve ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci fıkralar kıraat edilmiş ve mütebakisinin kıraatlı salı günü akdedilecek celsei hafiyeye talik edilerek içtimaa saat beş buçukta nihayet verilmiştir.

Birinci Reis Vekili — Kâtip
Musa Kâzım — Haydar

Kâtip
Âtıf

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

REİS — Zaptı sabık hulasasını reyinize arz ediyorum: Kabul edenler... Kabul etmiyenler... Kabul edilmiştir.

1. — Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa hakkında.

REİS — Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa ile alâkalı mevzu üzerindeki müzakerata devam ediyoruz.

Şimdi Nurettin Paşanın, bundan evvelki birleşimde okunmaya başlayan ithamat hakkındaki cevabi yazısı kıraat olunacaktır.

(Nurettin Paşanın müdafaanamesi yedinci maddeden itibaren okundu.) (1)

REİS — Nurettin Paşanın cevabı bitti, bir çok vesaik daha var.. Onları da okumaya lüzum var mı?

OSMAN NURİ BEY — Hepsi okunsun.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Usulü müzakere hakkında söz isterim.

REİS — 30 zat söz almıştır. Leh veya aleyhde olanları tasnif edersek iyi olur.

EMİN BEY (Erzincan) — Evvelâ, isimleri mevzubahis olan arkadaşlara söz vermek muvafık olur.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz meselenin içinde olduğum için maruzatım Heyeti Celilenin noktai nazarına tevafuk ederse bu mesele ile lüzumsuz yere günlerce uğraşmaya meydan kalmaz. Hakkın zıyaa uğratılmasının pek doğru olmadığı kanaatındayım. Efendiler dündenberi... Nurettin Paşanın müdafaanamesidir. Meclisi Âlileri tarafından tahkikat icrasına memur edilmiş bir heyet var. Tahkikatını ikmal etmiş ve Nurettin Paşaya bazı sualler irat ederek icap eden diğer zevata da sual tevcih ederek tahkikat yapmıştır. Her şahsın; hakkı müdafaası var. Müdafaatı... İntaç ve raporunu arzetmek üzere buraya gelmiştir. Bendeniz arzu ederdim ki bu müdafaaname, bilâmünakaşa heyetimize tevdi edilir. Heyet bunları mütalaa ve tetkik ve raporunu tanzim ettiği zaman nazarı itibara alır. Dün bunu Heyeti Celileden istirham ettim. Heyeti Celile kabul eyledi idi. Dün tevdi edilmedi ve bugünü kaybettik. İstirham ederim vesaiki lazime.. Belki burada görülmüş bazı hususat anlaşılır. (münakaşalar, gürültüler)... Bununla vakit geçirmekte bir faide olmaz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Koçgiri'ye ait meselede Hakkı Hami Beyin dediği doğrudur. Fakat Samsun meselesi tahkik edilmiş değildir. Benim bir takririm var, bir takrir verdim. Onbeş gündenberi duruyor, okunmamıştır. O takririm okunsun...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hakkı Hâmi Beyin dediği Koçgiri'ye aittir. Karar vermek kabil değildir...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, biz karar vermezden evvel bu evrakı okuyalım. Bilmem nesini anlıyalım, ondan sonra ne diyecek isek diyelim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — ... Dedim ki Samsun'a heyeti âliyeden bir heyet gönderilsin... Mesele umumî gibi görünüyor. Hakikaten bu mesail tamik ve tahkike muhtaçtır; şayandır. Ancak malumu âlileridir ki...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (BAŞKUMANDAN) (Ankara) — Arkadaşlar; mevzubahis olan mesail hakkında... Edilmeksizin Nurettin Paşa hakkında tahtı muhakemeye alınmak kararı verilmiştir. Tensip buyurursanız bu kararı tadil buyurunuz ve yine bu evrakı heyeti tahkikiyeye havale buyurun Lüzumu kadar bu mesele tamik ve tahkik edilsin. (Gürültüler)...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) .. Hükümetin iknaı üzerine beyanatta bulunursa evvelâ Heyeti Vekileyi tahtı muhamekeye alırız. Sonra bunu bırakırız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Heyeti Vekile veyahut Dahiliye Vekilinin zatı âlinize vukubulan beyanatı ve teklifatı yalnız bir noktaya aittir; yani Samsun'daki seyahatı takyit olunan zevata aittir ve Dahiliye Vekilinin Heyeti Celilenizden talebi, onun işten el çektirilmesine matuftur ve bu yapılmıştır. Nurettin Paşanın tahtı muhamekeye alınması esbabı 10 maddeden ibarettir. Bu on madde, müzakere esnasında söylenmiştir. Ve Heyeti Celileniz bu 10 madde üzerine, böyle bir karar almak mecburiyet ve lüzumunu hissettiniz. Binaenaleyh Dahiliye Vekiline ait olan meselede, Dahiliye Vekili haklı olabilir. Dahiliye Vekili isterseniz...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Memleket halkını namussuzlukla itham var. (Gürültüler)... Ben de varım... (Gürültüler)...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Oturunuz, konuşalım; zannederim efendim, bu söz okunurken yanlış anlaşılmış olacak. Nurettin Paşa böyledir, böyledir, dememiştir. Şöyle ve böyle istihbarat

(1) *Müdafaaname bulunamadı.*

vardır; bunu söylediler, şunu söylediler demekteler. Bu suretle birçok ef'al isnat ettiler. Bunları da işittikten sonra meseleye temas etmek ve tahkik etmek mecburiyetini hissettim. Yoksa behemhal ... Ve bu atıf ve isnat olunan fenalıkların kime ait olduğunu anlamak için, meydana çıkarabilmek için tahkikata lüzum gördüm ve bu tahkik esnasında da seyahatlarının takyit edilmesini istedim; seyahatlarını takyit ettim; demiştir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Söz isterim.. (Reye sedaları), (Gürültüler)..

ALİ FETHİ BEY DAHİLİYE VEKİLİ (İstanbul) — Samsun'da seyahatı ve hürriyeti kayıt altına alınmış olan 56 kişinin bu suretle bir tazyik altına alınmasının esbabını rüfekadan bir iki zat bir takrirle dahiliyeden istizah etmişlerdi. Cereyan eden müzakerede bendeniz dedim ki: Nurettin Paşanın; Samsun'da 56 kişi hakkında yaptığı muamele keyfidir. Gayri kanunîdir. Bu keyfî ve gayri kanunî muamelesini tashih ettirmesini kendisinden rica ederim: Fakat ısrar ve sebat ediyor. Bunun için Heyeti Vekileye; tebdilini talep etmiştim ve bunun üzerine mesele Mecliste mevzubahis oldu ve malum olan hararetli münakaşa neticesinde Nurettin Paşanın azliyle beraber tahtı muhakemeye alınmasına dair karar verildi. (Gürültüler)...

Nurettin Paşanın bu mamele üzerine yazdığı izahnameyi okuduk. Müteaddid mevaddan bahisle birer, birer ve mufassalan cevap veriyor. Bu meyanda bendenizin ileri sürdüğüm 56 kişi meselesi.. Fakat cevapnamesi tetkik edilecek olursa görürsünüz ki bu yapılan muameleyi daha ileri götürüyor. (Alkışlar, bravo sesleri)... Orada bulunan ahaliyi şahıs ve zaman ve mekân tayin etmeksizin Rum muhiblüdir veyahut bunlar menfaatlarına, münafii vataniyeyi terk ederler, menafii şahsiye arkasından giderler veyahut Rum Pontüs Hükûmetinin lisanında Türkçe lisanı dahi kabul edilmesinin bahsedilmesi... Bu gibi umumî ve gayet ağır ithamatta bulunmak bir kumandanın zannedersem, liyakatine muvafık değildir. Bu Mecliste kendilerine vukubulan müdafaatı yapacaktır. Bu Mecliste hazır bulunmayan ve haklarında böyle umumî surette ithamatta bulunulan, ithamat vaki olan eşhasın hukukunu Dahiliye Vekili hakkiyle müdafaa etmek ve onlar hakkında söylenen şeylerin... Ve bu kadar vesika göstermekte iken yalnız ifadei şahsiye... (Bravo. alkışlar) Koca bir memleket halkı müftüsü vesairesi eşraf ve mütehayyizanı dahil olduğu halde ağır surette leke sürmek caiz değildir. Binaenaleyh meseleyi bir kere daha tetkik edelim; Samsun'da ve bilcümle Karadeniz sahilinde bulunan rumların dahile sevkleri için Heyeti Vekileden karar alınmış ve bu karar kendisine tebliğ olunmuştu. Bu bilcümle Rumlar tabirinden istifade ederek; kadın, çocuk ve ihtiyarları bu meyanda sevk etmek zannederim Heyeti Vekilenin kararına muhalif bir hareket olur..

REİS — Celseyi, teneffüs için, 5 dakika tatil ediyorum.

İKİNCİ CELSE

REİS : Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Haydar Bey (Kütahya), Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — İkinci celseyi açıyorum.

Nurettin Paşa hakkındaki müzakerata devam ediyoruz.

Söz Dahiliye Vekili Beyefendinin.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Bundan evvelki celsede şu 56 kişinin ... tedbirin nasıl ittihaz olunduğunu naklederken bunun esbabını ve bu babda cereyan eden vukuatı zikrederken muhalif bir şey söylemedim; Meclisin hissiyatını rencide edecek bir şey söylemedim. Vakayı zikrediyorum, nasıl cereyan ettiğini arz edeyim : Samsun'da ve diğer Karadeniz sahilindeki Rumların dahile sevki için Heyeti Vekile tarafından ittihaz edilen karardaki Rumlar tabirinden mülhem olarak merkez ordusu kumandanı, bu meyana kadınları, çocukları ve acezeyi de ithal etmiş ve bittabi haklı olarak orada bulunan ahali, kadınların ve çocukların ve ihtiyarların da dahile sevki halinde memlekette karışıklık olacağını ve hatta

Yunan donanmasının oraya gelerek bombardıman edebileceğini ve bu suretle memleketin harap ve perişan düşeceğini zannetmişler ve bu tedbirin memlekete zarar iras edeceğini düşünerek hükümetten rica etmişler; bir telgraf vermişler ve bu telgrafname nazarı dikkate alınmış ve Samsun'da bulunan kadın ve ihtiyarların dahile sevkinden sarfı nazar edilmiştir. Bu telgrafnameyi imza edenler 56 kişidir. Bu telgrafname yapıldıktan sonra Samsun'da bulunan Rum ve Ermeni ihtiyar ve kadınları yerlerinde bıraktırdıktan sonra Nurettin Paşa birtakım şüpe hata düşmüş ve hakkındaki birtakım ithamat, ihbarat ve şayiatın sevkiyle tahkikata başlamıştır; bu adamları takip etmeğe teşebbüs etmiştir. Buradaki izahatında zikrettiği veçhile bunların Rum muhibbi olduğu ve hatta Pontüs Hükümetinin müşavirliğini maal iftihar kabul ettiklerini ileri sürmüştür.

Şimdi bir defa tetkik etmek lâzım gelir ki bu ihbarat; bu telgrafnamenin hükümete yazılmasından sonra mı vaki oldu; daha evvel mi vaki odlu? Eğer sonradan vaki oldu ise filân ve falan adamlar hakkında takibat ayrı ayrı yapılmak lâzım gelirken; yalnız telgrafnameye vazı imza edenler hakkında takibat yapmış. Halbuki hükümete müracaat etmek hiç bir zaman bir adam için cürüm değildir. Böyle bir müracaatı vesilei takibat ittihaz etmek de doğru bir tedbir değildir. Bunlar idarei örfiye kararnamesine muhalif olarak akdi içtima etmişlerse onların cezası verilmek lâzım gelir. Yahut Pontüsçülük edenler varsa onların cezası verilmek lâzım gelir. Yoksa, hükümete müracaat cürmünden dolayı; 56 kişiye badema şehirden dışarı çıkmıyacaksınız gibi kanunen yeri olmayan bir cezayı tatbik etmek doğru değildir. Rum kadın ve çocukları meselesi bundan ibarettir. Yani vakayı hikâye ediyorum efendim.

Kendileri diyorlar ki bu salâhiyetim dahilindedir. Bendenize kalırsa hiç bir sebep olmadan, hiç bir kanuna müstenit olmıyarak, idarei örfiye kararnamesine tevfikan karar almadan böyle lâlettayin yalnız telgrafnameye vazı imza ettiklerinden dolayı bu adamları böyle takyit etmek muvafık olamaz.

Böyle namütenahi salâhiyet kimseye verilmemiştir. Eğer salâhiyeti varsa o da ancak bir sebep üzerine ve bir cürüm üzerine asayişi memleketi ve memletin mevcudiyetini tehlikeye düşürecek bir şey üzerinedir. Yoksa telgrafnameye lâlettayin vazı imza ettiklerinden değil. Ancak kendileri diyorlar ki ben orada bulunan idarei örfiyenin amiri askerîsi ve ayrıca harp mıntıkası kumandanı idim ve bilcümle tedabiri ittihazda; tedabiri inzibatiye almak hususunda salâhiyeti kanuniyem vardır ve bu salâhiyete istinadendir ki bu adamların bir müddet seyahatlarını tahdit ettim.

Bu halde Nurettin Paşanın hareketi gayri kanunî olmakla beraber - itikadımca - kendisinde mevcut olduğunu zannettiği salâhiyeti istimal etmiş olmasından ileri geliyor. Bu hususta kendisine ihtarat da vaki oldu. Bu ihtaratı da isna etmedi ve ısrar etti : Bu adamlar hakkında bu tedabiri takibiyede bulunmağa ... Bunu üzerine bendeniz azlini talep ettim. Diğer hususat hakkında Heyeti Celilenizin kanatını bilmiyorum. Yine bu noktada musırrım! ve bu noktadan dolayı kumandanı tahtı muhakemeye almak doğru mudur değil midir, burasını... (Gürültüler). (Meclis karar verdi sesleri).

Gelelim ordu mutasarrıfı iken elyevm Samsun mutasarrıfı tayin edilen bir adam, Faik Bey hakkında, Rum muhibbi olarak vaki olan isnadatına. Bu mutasarrıf burada mevcut olmadığı için onu müdafaa ve bu babdaki hakikatları söylemekde hakkımdır, vazifemdir. Ona lâzım olan cevabı da dinlemeniz lâzımdır rica ederim: Faik Bey bu gün mevcut olan memurini idaremizin en namuslusu ve mukteridir. Mustakim olanlarından birisidir. Kendisi orduda iken bizzat tehciri kendisi yapmıştır. Kadın ve çocuklar meselesine itiraz etmiştir. «Kanaatıma muhaliftir. Eğer ısrar edecek olursanız ben size istifamı veririm» demiştir. Yoksa Rum tehcirine muhalif imiş ve Rum muhibbi imiş; bunların hiç birisinin asıl ve esası yoktur. Bu zatın oraya tayin olunduğundan beri oradaki hüsnü idaresinden ve Rum eşkıyasına karşı gösterdiği şiddeti tenkilâttan ben Vekâlet namına kendisine müteşekkirim ve bu gün orada istimam eden Rumları, kendi teklifi üzerine bizzat sevketmektedir. Bu adam Rum muhibbi olsa idi, Rum taraftarı olsa idi bu gün bu tedabiri ittihaz etmezdi. Bu zat hakkında da Nurettin Paşanın ifadatı mübaleğalıdır.

Şimdi efendiler, hususatı saire hakkında Heyeti Celilenizin izam buyurduğu bir heyeti tahkikiye vardır. Bu heyeti tahkikye tahkikat ve tetkikat icra etmiştir. Raporunu da takdim etmek üzeredir. Binaenaleyh o hususta bendeniz söz söylemiyeceğim. Tahkikatı bizzat ifa eden zevat buradadır. Benim şikâyet ettiğim mesele Samsun'daki elli altmış kişi meselesidir... Hüsnü takdir edememiş ve keyfi bir muamelede bulunmuştur. Bunun tashihini rica ettiğim halde ısrar etmiştir. Bundan dolayı bir ordu kuman-

danını tahtı muhakemeye almak caiz midir, değil midir?...

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Divanı Harbin neticei tahkikatına taliken ... bu ister muhalifi kanun, ister muvafıkı kanun olsun. Lâkin zatı âliniz malumu âlinizdir ki Koçkiri hadisesi üzerine Mamuretülaziz ve Malatya vesairenin seyyahatını niçin takyit buyurdunuz.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Tarafı acizanemden hiç bir kimsenin hiç bir seyyahatı men edilmemiştir. Bu babda seyrüsefer talimatnamesi ahkâmından başka hiç bir şey tatbik olunmamıştır.

HOCA ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) — Hükümet, seyyahat vesikasını kaldırdığı halde elyevm harb mıntıkasında bulunan birtakım köylüleri seyyahattan men ediyor. Bunlar kanuni midir? Dahiliye Vekili...

REİS — Daha söz alan arkadaşlar var. (Gürültüler)...

ATIF BEY — Nurettin Paşa Hazretlerinin tahtı muhakeye alınmasına karar verilmeğe sebep bu mesele idi... Yalnız azli ile iktifa etmiş. Binaenaleyh biz de o meseleyi tetkik ederiz.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Bir teklif karşısında bulunuyoruz. Bir defa müdafaaname okundu. Bu müdafaaname üzerine heyeti tahkikiyeden Hakkı Hâmi Bey dediler ki biz tahkikatımızı bitirmedik, biz raporumuzu yapmalıyız, müzakere onun üzerine olmalıdır. Bunun üzerine Reis Paşa Hazretleri kürsüye gelerek bu tahkikat neticesine kadar bu tahtı muhakeme kararını kaldıralım dediler. Binaenaleyh bunun üzerine müzakere etmek lâzım gelir. Müzakereyi dağıtmamak ve bir neticeye vasıl olabilmek için tahkikat evrakını heyet istiyor, ben tahkikatı ikmal edeceğim diyor. Reis paşa hazretlerinin teklifleri de verilen tahtı muhakeme kararını refedelim, neticeye kadar böyle kalsın şeklindedir. Binaenaleyh müzakerenin bu zeminde cerayanı lâzım gelir. Eğer müzakereyi başka noktalardan açarsak dağılır. (Gürültüler).

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım efendim bu müdafaaname midir?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Abdullah Azmi biraderimiz iki mesele telif etti. Bu iki meseleyi tebellür ettirirsek netice anlaşılır.

EMİR PAŞA (Sıvas) — Hoca efendinin şahsına dokunmuş olmadığı için...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim; paşa hazretlerinin...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) — Arkadaşlar, iki fikir tebellür etmiş oluyor. Bu evrak, heyeti tahkikiyeye tevdi olunsun, tetkik ve tamik edilsin. Arzu buyurulursa vesaik de heyeti celilenizce okundukdan sonra oraya verilebilir. Ancak bu mesailin tahkik ve tetkiki için geçecek zamanı bilemiyoruz.

REİS — ... Bu müddet zarfında kararı tadil buyurunuz. Tadil etmekle hiç bir şey bertaraf edilmiş olmaz.

Arkadaşlar, bir şey daha arzedeyim. Bu evrak içinde bu vesaike temas eden takrirler var ve bunları verenler de Hafız Mehmet Beyle, Emin Beydirler. Bunların her vakit söz söylemek hak ve salâhiyetleri mahfuzdur. Onlar bittabi kendilerini müdafaa edebilirler. Diyorlar ki binnetice bu tahtı muhakeme kararının tadilini iltizam ediyoruz. (Gürültüler, reye sesleri). Bu takrirleri kabul edenler... Kabul edilmiştir,

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

19 Kânunusani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	632:634
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	634
1. — Dehalet edecek eşkiya hakkında te'cili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası.	*634:643*

Cilt : 16

147 nci İn'ikat. 2 nci Celse

YÜZ KIRK YEDİNCİ İN'İKAT

İKİNCİ CELSE

19 Kânunusâni 1338 Perşembe

REİS : Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Haydar Bey (Kütahya), Mahmut Sait Bey (Çankırı)

REİS — Celse küşat olundu.

Efendim : Dahiliye Vekili, dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı verilmesine dair teklifin hafiyyen müzakeresini teklif etmektedir. Teklifi reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul olundu.

Celsei hafiye zabıt hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

17 Kânunusâni 1338 Salı

BİRİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde celse küşat ve zaptı sabık kıraat ve aynen kabul edildi. Nurettin Paşa tarafından verilen izahatı tahririye mabadı kıraat ve ikmal edildi.

Erzincan Mebusu Emin Bey isimleri mevzubahis arkadaşlara söz vermek muvafık olacağını söyledi.

Sinop Mebusu Hakkı Hâmi Bey Koçkırı meselesinin bir heyet tarafından tetkik edilerek raporunun takdimini müteakip münakaşat cereyanı tabiî bulunduğundan şimdiden bu hususta beyhude vakit zıyaı doğru olamayacağını ve evrakın heyete tevdii muvafık olduğunu söyledi.

Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey, Hakkı Hâmi Beyin beyanatının Koçkırı'ya ait olup o kısmın heyete tevdii doğru olduğunu ve ancak Samsun meselesi tahkik edilmemiş olduğundan bu babda ita e' miş olduğu takririn kıraatını ve Samsun'a ya bir heyet izamiyle veya Hükûmet marifetiyle tahkik ettirilmesini ve bu mesele bitmeksizin bu hususta karar itası doğru olamayacağını söyledi.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, mevzubahis mesail hakkında tenvir arzusu umumi olduğunu ve filvaki mesaili mezkûrenin tahkik ve tetkik ve takibe şayan bulunduğunu ve ancak evvelemirde lüzumu kadar tetkikat icra edilmeksizin verilen lüzum muhakeme kararının tadili ve sonra da evrakın heyete tevdii muvafık olduğunu izah ettiler.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heyeti Vekilenin teklifinin yalnız Samsun'da seyyahatları menedilen 56 zata ait bulunduğunu ve Dahiliye Vekilinin bu meseleden dolayı Nurettin Paşadan işden el çekmesini talep ettiğini ve bu maksadın hâsıl olduğunu ve bu meselede Vekil Beyin haklı olabileceğini ve arzu edilirse Vekâletin izahat vereceğini ve ancak istizah esnasında bu 10 madde üzerine müzakere cereyan ederek tahtı muhakeme kararının verilmiş olduğunu beyan ettiler.

Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey, Nurettin Paşanın izahatında bir memleket halkını hamiyyetsizlikle itham ettiğini beyan etmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu meseel kıraat edilirken yanlış anlaşıldığı ve Nurettin Paşanın beyanatında hüküm olmayıp istihbarattan bahis ettiğini ve istihbarat üzerine meseleyi tahkik ve tamika mecburiyet hisseyleyerek 56 zatın seyahatlarını takyit etmiş olduğunu izah ve tekliflerinin reye vaz'ını talep ettiler.

Dahiliye Vekili Fethi Bey Samsun'da seyahatları kayıt altına alınan 56 zat hakkındaki muamele esbabının bir iki zat tarafından istizah edildiğini ve bu babda müzakere cereyan ettiğini ve bu muamelenin keyfî ve gayri kanunî olmasından dolayı tashihini Nurettin Paşadan rica ve ancak Nurettin Paşanın ısrar eylemesi üzerine Heyeti Vekileye müracaatla azlini talep ettiğini ve bu sırada bu mesele Meclisteki mevzubahis olarak paşanın azil ve tahtı muhakeme kararı verildiğini ve paşanın yazmış olduğu izahnameyi okuduğunu ve bu meyanda 56 kişi meselesine de cevap verdiğini ve fakat tefrik edilirse yapılan muameleyi haklı göstermek için isnadat ve iftiraya kadar ilerlediğini ve filhakika madde tayin etmeksizin bir çok zevat için menafii şahsiye arkasında gittikleri ve Rum muhibbi oldukları ve buna mümasil umumî ve ağır ithamatta bulunmaklığın bir kumandanın liyakatiyle kabili tevfik olmadığını ve bu taarruzata hedef olanlardan Meclisteki hazır bulu-

nanların kendilerini müdafaa edebileceklerini ve Meclisteki hazır bulunmayanların hukukunu kendisi muhafazaya mecbur olduğunu ve isnadatı vakayı tekzip ettiğini ve ağır ithamatta bulunmak için, şahıs tayin etmek, madde söylemek lâzım olduğunu ve yoksa bir memleket halkına leke sürmek doğru olmadığını ve meseleyi şimdi bir kere daha tetkik edeceğimi, Karadeniz sevahilindeki Rumların dahile sevki için verilen emirde bilumum Rumlar tabirinden istifade ederek Nurettin Paşanın kadın ve çocukları da teşmil ettiğini beyan etmiş ve bu sırada tahaddüs eden gürültüler üzerine celse on dakika tatil edilmiştir.

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde in'ikat etti.

Dahiliye Vekili Fethi Bey beyanata devam ederek tahassül eden gürültünün sebebini anlayamadığını ve vakanın sureti cereyanını arzedeceğini, Karadeniz sevahilindeki bilumum Rumların dahile sevki için verilen kararı kumandanın haklı olarak kadınlara ve ecezeye de teşmil ettiğini ve oradaki ahâlinin bunların sevki halinde Yunan donanmasının bombardıman ederek memleketin harap olacağını zannederek bunların tehcirinden sarfı nazar edilmesini hükûmetten rica eylediklerini ve 56 zat tarafından imzalanan bu telgrafın nazarı dikkata alınarak sevklerinden sarfı nazar edildiğini ve bu vaka üzerine kumandan Paşanın şüpheye düştüğünü ve ihbarat üzerine de tahkikata lüzum gördüğünü ve ancak eğer bu şüphe telgrafın keşidesinden evvel vaki idiyse o zamana kadar tehir edilmeyerek daha evvel icrası lâzım geldiğini ve hükûmete müracaatın bir cürüm olmadığı cihetle bu müracaatı vesilei takibat yapmanın doğru olmadığını ve bunlar idarei örfiye kararnamesi hilafına akdi içtima etmişlerse o cihetten cezalarını vermek lâzım geldiğini ve içlerinde Pontiscülük efenler var ise onların tecziyesi icabettiğini ve yoksa böyle bir müracaat üzerine şehir haricine çıkmalarının men'i doğru olmadığını ve Nurettin Paşa orada bulunan idarei örfiyenin amiri askeriyesi ve ayrıca harp mıntıkası kumandanı olduğu cihetle bilcümle tedabiri ittihaza ve hatta idama bile salâhiyeti olduğunu ve binaenaleyh bu meselede de salâhiyetini istimal ettiğini beyan etmekte ise de, hiç bir sebep, hiç bir kanun, olmaksızın hiç bir Divanı Harpten geçmeksizin bu yolda bir karar vermek ve böyle fevkalâde salâhiyeti haiz olduğunu iddia etmenin doğru olmadığını ve paşanın hareketi gayri kanunî olmakla beraber, haiz olduğunu zannettiği salâhiyetleri istimal etmesinden, yani salâhiyetini hüsnü temyiz ve takdir edememesinden ileri geldiğini ve kendisine ihtarat yapıldığı halde isna etmesinden dolayı azlini talep ettiğini ve bu noktada musır olduğunu ve ancak bu nokta için bir kumandanın tahtı muhakemeye alınabilmesi muvafık olup olmadığını bilemediğini ve Faik Bey hakkındaki isnadata gelince Faik Beyin en muktedir ve namuslu ve faal memurînden olduğunu ve orduda iken tehciri bizzat yaptığını ve yalnız çocuklar meselesine itiraz etmiş ve kanaatına muhalif olduğunu beyan etmiş olduğundan infisal ettiğini ve şimdi Samsun mutasarrıflığında bulunmakta olup Rum eşkiyasının takibinde gösterdiği şiddetli takibattan dolayı Vekâlet namına teşekkül ettiğini ve oradaki Rumları Vekâletten sormaksızın kendiliğinden tahcir eylemekte olduğunu ve binaenaleyh Nurettin Paşanın bu babdaki ifadatının mübalağa ile malamâl olduğunu ve hususatı saire hakkında ise Koçkırı heyeti raporunu vereceğinden bir şey söylemeye lüzum görmediğini ve şikâyet ettiği noktanın 56 zatın men'i seyahatı olup bundan dolayı da ordu kumandanının tahtı muhakemeye alınmasının caiz olup olmadığını beyan etmiştir.

Erzurum Mebusu Nusrat Efendi Samsun müftüsünün namuslu bir zat olduğunu ve bunun hakkında beyanatın azviyat olduğunu ve red edildiğini söyledi.

Malatya Mebusu Lütfü Bey, Nurettin Paşanın 56 zatın seyyahatlarının tahdit etmesi kabahat addolunduğu halde neden dolayı Dahiliye Vekâletinin Koçkırı meselesinde, Mamuretülaziz, Malatya vesairede seyahatı tahdit ettiğini sual etti.

Dahiliye Vekili Fethi Bey, bu hususta vekâletçe bir şey yapılmadığını beyan etti.

Karahisar Mebusu İsmail Şükrü Efendi Sakarya harbi esnasında bir çok ailelerin İstanbul'a azimetlerinin men edildiğini ve manatıkı harbiye civarında köylülerin seyyahatlarının tahdit edildiğini söyledi.

Dahiliye Vekili Fethi Bey, bu yoldaki tedabirin bir sebep ve hikmeti olduğunu beyan ve Şükrü Efendi de Pontüs meselesinde de bu hareketin hikmeti olacağını dermeyan ettiler.

Beyazıt Mebusu Âtıf Bey, Nurettin Paşanın tahtı muhakemeye alınmasına 56 zatın tahdidi seyyahatı sebep olduğunu ve Hükûmetin bu meselede paşanın azli ile iktifa etmekte bulunduğuna ve binaenaleyh bu meselenin kaldırılmasını dermeyan etti.

Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi bir heyeti tahkikiye bu evrakı istemekte olduğundan ve diğeri de Reis Paşanın tahkikat neticesine kadar tahtı muhakeme kararının kaldırılması gibi iki teklif kar-

şısında bulunduğundan müzakeratın bu maddelere hasrını teklif ve Kırşehir Mebusu Müfit Efendi de aynı mütalâayı teyit etti. - Bu sırada vesaikin kıraatı talep edilmiş ve Makamı Riyasetten reye vaz edilmiş ve ekseriyet olmadığı tebliğ olunmuştur. -

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tebellür eden efkâra nazaran evrakın heyeti tahkikiyeye havale olunarak tetkik ettirilmesini, vesaik okunduktan sonra tetkik olunmasına ve ancak bu müddet için tahtı muhakemeye alınmak kararının tadilini ve kendilerini müdafaa etmek isteyenlerin müdafaa edebileceklerini ve bu meselelerde ismine en ziyade temas hâsıl olan Hafız Mehmet ve Emin Beylerin tahtı muhakeme kararının tadiline muvafakat etmekte olduğunu beyan ettiler.

Takrirlerin kıraatına başlanılarak Nurettin Paşanın izahnamelerinin ve merbutatının Koçkırı heyeti tahkikiyesine tevdii ile heyeti müşarünileyhanın neticei tahkikatına kadar tahtı muhakemeye alınması hakkındaki kararı evvelin ref'i teklifini havi Karesi Mebusu Basri Beyle rüfekasının takriri reye vazolunarak kabul olundu.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, evrakın kabul edilen karar mucibince heyeti tahkikiyeye tevdi olunacağı ve aleyhinde söz söylenen rüfekanın şimdiden kendilerini müdafaa edebileceklerini beyan ettiler. Müteakiben Perşembe günü içtima edebilmek üzere saat beş buçukta içtimaa nihayet verildi.

I nci Reis Vekili	Kâtip
Musa Kâzım	Kütahya
	Haydar
Kâtip	
Kayseri	
Âtıf	

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Zaptı sabıkta mühim bir noktaya temas etmiştim. Büyük Millet Meclisi kararını verirken mesele layıkiyle tavazzuh ve tenevvür etmiş olsaydı ikinci defa şu refi kararıyle tenakuz teşkil etmezdi. İstirham ederim, üç âzalık İstiklâl Mahkemelerinin kararları layetegayyerdir. Demek ki biz burada böyle hata edersek onlar da ederler. İki ay evvel Nurettin Paşanın tahtı muhakemeye alınmasını kararlaştırdık. Bunda da sebep onu biz bilmiyorduk. Heyeti Vekile geldi, veya kani olduk ve karar verdik. Bunu biz nasıl tetkik ve temyiz ettik ki bunu refettik. Sonra bu zabıt dolayısiyle bendeniz dedim. Evvelâ Heyeti Vekileyi tahtı muhakemeye alırız, sonra tahtı muhakemede refi kararını veririz. Meclisin kararları oyuncak değildir. Bu işde bir mesul vardır. Demek bizi Heyeti Vekile aldattı. Ne oldu B. M. Meclisinin bundan iki ay evvelki kararı? Neye binaen verdiniz? Eğer yanlış verdinizse tashih mi ettiniz? Bu yanlış tasavvur olunur mu? Bunun refi kime aittir. En ziyade zapta işaret olunması lâzım gelen malûmatı vermemişler. Heyeti Vekile bunun için tahtı muhakemeye alınacaktır. Bunun refi için bunu tasrihini rica ederim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Zabıt hakkında söyleyeceğim. Mesele hakkında söz söylemeyeceğim. Heyeti tahkikiyenin bu baptaki raporlarını bir haftaya kadar Meclisi Âlinize vermesinin tahtı karara alınmasını Heyetten rica ediyorum. (Zaptı sabıka taalluk ediyor - etmiyor sedaları) Evrak da mevcuttur. Bunlar hakkında bir haftaya kadar bir karar versinler. Biz de sizin arkadaşınızız. Bu halde vesaik denilen şey okunsun vesaik okunmamıştır. Bu vesaik okunsun. Okunsun biz de hakkı kelâmımızı istimal edelim. Çünkü vesaik nedir belli değil, karanlık kalmıştır. Doğru iş değildir. Biz de burada hakkı kelâm sahibiyiz. Bilhassa müsaadenizi rica ediyorum. Bu vesaik okunsun.

EMİN BEY (Erzincan) — Benim ismim geçmiş. Benim de hakkı kelâmım var.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Vesaik okunsun, vesaikin okunması esasa mani değildir.

REİS — Efendim, arkadaşların zaptı sabık hakkında bir mütalâaları yoktur. Bu mesele halledilmiş, evrak zaten Heyeti tahkikiyeye gitmiştir. Arkadaşların şâibedar olması mutasavver değildir. Zaptı sabıka tealluku yoktur. Binaenaleyh zaptı sabık kabul olunmuştur.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Dehalet edecek eşkiya hakkında tecili takibat kararı ittihazına dair teklifi kanuniye dair Adliye Encümeni mazbatası.

REİS — Mevzuun müzakeresine başlıyoruz.

Adliye Encümeni mazbatası okunacaktır.

Adliye Encümeni Mazbatası

Şekâvet erbabından istiman eden katil İlyas ve malumülesami rüfekasının hukuku şahsiye baki kalmak üzere aflarına dair İcra Vekilleri Heyetinin 4.12.1337 tarihli tezkeresine merbut üç maddeden iba-

ret teklifi kanuni ile esbabı mucibe mazbatası Heyeti Umumiye kararıyle Encümenimize havale buyurulmakla Hükümet namına davet edilen Dahiliye Vekili Fethi ve umum jandarma kumandanı Galip Beyler huzuriyle müzakere olundu.

Harbi Umumînin son senelerinde tekessür ve tevali eden firar vekâyii mütarekeden sonra tahaddüs eden idarî ve askerî inhilâl ile bir kat daha teşeddüt ederek bu vadide irtikâbı cürüm ile tariki şekâvete sülûk etmiş olan merhum İlyas ve rüfekası gibi eşhas Hükümetin kudreti takîbiyesinden tehaşı ederek istiman ve dehalet edememekte bulundukları ve bu yüzden içinde bulunduğumuz davayı millîde hidematı vataniyelerini ifa edememekte oldukları anlaşıldığından bu müsîllu eşhasın dehalet ve istimanlarını temînen Hükümetçe tayin olunacak bir mah müddet zarfında dehalet edenler hakkında tecilî takibat kararı ittihazına Hükümetin mezun kılınması Heyetimizce müttefikan teemmül olunarak birinci madde olsuretle tadil ve mevaddı müteakîbesi aynen kabul olunmuştur.

9.1.1338

Reis	M. M.
Erzurum	Canik
Hini imzada bulunamadı	Ahmet Nafiz
Kâtip	Aza
Biga	Kırşehir
Hamit	Müfit
Aza	Aza
Trabzon	Siirt
Hafız Mehmet	Mustafa Sabri

Aza
Karahisarı Şarkî
Afi Sururî

Encümenin Kabul Eylediği

Madde 1. — Şekâvet erbabından olupta şimdiye kadar istiman etmiş veya işbu kanunun her kaza merkezinde tarihi ilânından itibaren bir mah zarfında istiman edecek kesan hakkında tecilî takibat kararı ittihazına ve ledeticap bu bapta bazı kuyut ve şurut vazına Heyeti Vekile mezundur.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden mutebendir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.

1.1.1338

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, ben bu kanunun esbabı mucibesini beğenmedim. Sebebi ise Hükümet bir zaaf isbat ediyor. Bu böyle. Bununla beraber efendiler hiç şimdiye kadar bir şâki kalmamıştır ki Hükümet bunun hakkından gelmesin. Biraz geç olur. Efbet bir şaki Hükümete karşı payidar olmamıştır. Hiç bir şekâvetle meluf olan adamlar payidar olmamıştır. Bunu hepimiz memleketlerde ve etraflarda işittiğimiz veçhile hakkından gelmiş tâ Çakıcısından al hepisi de Hükümete karşı zebundur ve akibet berbattır. Fakat efendiler, bizde eşkıya ikidir. Birisi eşkıyayı meşhuredir ki - bu gibi cinayetle katil ve saire ile memleketi tahrip eden ve şekâvetle meluf olan beş, on kişidir - bir de eşkıyayı marufe, eşkıyayı meşhureyi takibe giden jandarma dairesidir. Bu jandarma idaresi eşkıya takîbine gittiğinde katiyen eşkıya üzerine yürümemiştir. Katiyen eşkıyanın üzerine vardığı görülmemiş, şimdiye kadar itlaf edilen, ihlâk edilen eşkıyayı ya köylü ya gelip geçen yolcu veyahut o makuleler bu gibi adamlar itlaf etmiştir. Sonra o memleketin jandarma kumandanı da utanmadan ben yaptım gibicesine jurnal vermekten çekinmemiştir. Halbuki yapan başkasıdır. Efendiler jandarmaların yapmadığına ve takip etmediğine gelince, takip eder üzerine varırsa varır, tutulursa yumurta yok, köyün yok, et yok, yağ yok, atma arpa yok. O tutulduğu gün bunlar kesilmiştir. Rica ederim dinleyin yarım saat mesafede eşkıyayı haber aldığı halde bir adım öteye gitmez, olduğu köye iner geçerken sen görmüşsün koyun getir, keçi getir, şunu getir, bunu getir, ekmek getir öteki berikiye de sen ekmek vermişsin ne hakkın var be adam ben ne halt edeyim sen üzerine varmıyorsun, benim üzerime gelirse ekmek vermemek elimde mi benim? Hayır sen ekmek vermişsin, şunu takip edelim efendiler. Ben aklım erdiği bir gündenberi yetmiş seksen belki yüz eşkıya bilirim hep böyledir ve bunları takip edenler bu yolda takip etmiştir efendim. Şimdi efendiler bunların af edilip edilmemesi meselesine gelince bunları af etmek lâzımdır. Niçin lâzım? Efendiler arzettiğim gibi bunlar şekâveti meşhure erbabından beş on kişidir. Fakat bunlar bile ahaliyi tazyik eden ezen beşyüz kişidir. Efendiler bu beşyüz kişinin ahali üzerinde zulüm ve taaddisinin temadisini arzu ederseniz bunları af etmiyelim. Bunlar geberinceye kadar kovalansın amma ahalinin canı çıkmıştır. Yok eğer bunları takip eden o bir çok ahalinin yani yerli ahalinin bunların zulüm ve teaddisinden kurtulmasını, vikâyesini arzu ediyorsak bunu biran evvel bitirmekte ahalinin menfaati vardır. Yalnız efendiler deniliyor ki bu katil İlyas bir defa af olunmuş, tekrar cinayete sülûk etmiş, ikinci defa af olunmuş tekrar cinayete sülûk etmiş deniliyor. Efendiler şeriatta tecrübe

üçe kadardır. Üçüncüden sonra tecrübe olunmaz. İki defa af olunmuş, ıslahınefs etmemiş üçüncü defa biz af edelim, ıslâhınefsetmezse Allahda onun belasını verir. Rica ederim uzatmıyalım bunu af edelim.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim bendeniz bu mesele hakkındaki noktai nazarımı celsei aleniyede yaraşacak bir lisanla arzetmiştim. Şimdi okunan esbabı mucibe mazbatasında Şaki İlyas ile avenesinin Hükümetten tahaşi ettiği ve binaenaleyh istimana yanaşmadığı zikrediliyor. Fakat efendiler zannederim ki şimdiye kadar tenkillerine muvaffak olamadığımız Katil İlyas ve avenesi değildir. Her halde tehaşi varsa İlyas avenesinin haricinde aramak lâzım gelir. Hoca Vehbi Efendi Hazretleri eşkiyayı ikiye ayırdıktan sonra katiller ve caniler zümresinde dahil bulunan eşkiyayı meşhurenin affını iltizam etti. Fakat eşkiya dedikleri bir kısım halkkında bir çarei ıslah nedir onu söylemediler. Efendiler ben hiç bir jandarmanın şerairi hazıra ve mevcudeye göre şaki olmadığına kaniim. Sekiz on aydır maaş almayan bir jandarma her halde hayatında düşünülmeyen bir jandarma,, mematında hiç düşünülmez. Binaenaleyh mesele jandarma veya asker meselesi değildir. Esas meselesidir, idare meselesidir, zihniyet meselesidir vesairedir.

Efendiler her vakit haklarında şikâyette bulunduğumuz jandarmanın ıslahı hakkında acaba şimdiye kadar ne yaptık. Jandarma ile polisin tevdiine dair Meclisimize bir kanun lâyihası geldi. Maalesef bu lâyiha bir senedenberi uyumaktadır. Asıl dert zabıta kuvvetlerinin, inzibat kuvvetlerinin tensiki ve bunların ıslahıdır. Mamafih bunlar ıslah edilinceye kadar şaki İlyas ve avenesi af olunmalı mıdır, olunmamalı mıdır? Hoca Efendinin bir fikirlerine iştirak ediyorum. Şimdiye kadar eşkiya tenkilinde zavallı jandarmadan ziyade muvaffak olan halktır. Fakat her muhitte halk bu muvaffakiyeti gösterememiştir ve her muhitte ayrı ayrı zihniyetlere sahik ayrı ayrı meslekler takip eden idarenin başında bulunmuştur. Bazı vilâyet vardır ki vali ahaliye istiğna ettiğinden dolayı mesuliyet gitmez, bilakis takdir eder. Bazı yerler de vardır ki eşkiyaya silâh attığından dolayı eşkiyaya silâh atanlar bilhassa adliye tarafından tecziye edilmiş, tevkif olunmuş. Binaenaleyh yapılacak mesele zahirdir. Bir taraftan asıl derdimiz olan jandarmadır. Hakkında tedabiri kâfiye ittihaz etmekle beraber diğer taraftan ahaliye eşkiya tenkil ettiğinden dolayı ahaliye salâhiyet verelim, hiçbir mesuliyet terettüp etmiyeceğine dair salâhiyet vermeli. Efendiler şaki İlyas ve avenesi rica ederim kaç kişiden ibarettir. Beş on şerirrin, beş on caninin tahakkümü altında binlerce nüfus ezilmektedir. Eşkiya tenkili altıbin jandarma ile mümkün değildir. Ufak kuvvetlerle ve hile ile mümkündür. Bu da idare meselesidir. Efendiler eğer hakikaten gerek jandarma ile, gerek halk kuvvetleriyle biz bu şakileri tenkilden aciz isek beyhude Meclis diye, hükümet diye kurulmıyalım. Aciz değiliz. Binaenaleyh af edelim, demek de bir mantık değildir efendiler. Bu mesele hükümet için bir izzeti nefis, bir haysiyet meselesidir. Mahallin jandarma kumandanları umumu jandarma kumandanları tenkile muktedir olamıyorlarsa büyük bir inkilâp yapan Fethi Beyefendi gidip bu işi yapmalıdır. Çalışmalıdır, eğer biz beş on adama zebun olupta affa kalkışacak olursak kıymetimiz kalmıyacaktır, manamız kalmıyacaktır. Yalnız kırk asker öldüren adam af olunmaz. Binlerce nüfus... adaletin cezası da vardır. Binlerce nüfusu islâmiye bunların silâhı altında titremekte iken zavallı halkın hukukunu ayaklar altına alıp dururken, bunları görmeyipte eşkiyayı af ne hikmeti idare ile, ne akılla, ne mantıkla kabili telif değildir. Binaenaleyh bendenizce Heyeti Vekile, daha doğrusu Dahiliye Vekâleti, daha doğrusu umum jandarma kumandanlığı bu işi bir izzeti nefis meselesi tanımalı ve bunları behemahal tepelemeli. Başkaca yapılacak yolu yoktur.

Efendiler birçok dairei intihabiyemizde eşkiya affının fena bir şey olduğunu anladık binaenaleyh affı değil bunları tenkil etmeyi düşünelim.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bu Katil İlyas ve rüfekasının afları veya şimdi güzel hatırlattırıldığı veçhile elyevm mevzuu müzakere kanunun esbabı mucibesi filvaki siyasî bir tarzda yazılmamıştır. Bu kusur doğrudan doğruya bana aittir. Daha muvafık ve daha mülâyim bir şekilde yazılmış olsaydı belki daha iyi olurdu. Ancak mesele esbabı mucibe meselesi değil, esas meselesidir. Zannediyorum ki kırk günden ziyade bir zaman vardır. Bu çete Sungurlu'da jandarma zabitanının bulunduğu haneyi basarlar ve zabitin hanesine girerler. Tabiî zabit telaş eder. Birdenbire bunlar derler ki hiç telaş etmeyiniz. Biz istiman etmek için geldik, bu hususta bize vesatet ediniz. Sungurlu kaymakamı Çorum mutasarrıflığına keyfiyeti bildirir Mutasarrıf da bize vakayı anlatır. Ben de sizin ilk hissettiğiniz şeyi hissettim, isyanı ben de hissettim. Bu kadar vukuat yapmış olan bir adamın sizin orada bulunan kuvvetiniz bunu tenkile kâfi değil midir. Cevaben dedi ki kuvvetimiz kâfi değilse de her halde hükümet bunu

tenkil için lâzım gelen kuvveti haizdir. Hükümet bunu tenkilden aciz değilse de ötedenberi yapılmakta olan noksanı eşkiyadan daha ziyade ahaliyi de izrar ettiğini nazarı dikkatinize arzederim. Filvaki müfrezeler köylere beraber erzak götüremediklerinden dolayı, yiyecek götüremediklerinden dolayı köylüler bundan mutazarrır oluyor, köylüye bâr oluyorlar ve bundan köylüler mutazarrır oluyorlar, şikâyet ediyorlar. Gerekse Kırşehir mutasarrıflığı ahalinin huzur ve sükûnetini biran evvel temin etmek iktisadiyatının hali tabiîsine ircai için bu gibi şakilerin behemahal tenkilden ise şimdi izhar ettikleri istimal arzusuna mümaşat ederek kabul etmelerini bildirdiler. Onların istimanlarını kabul etmek muvafık olacağını bildirdiler. Bunun üzerine kendi mahallerinde ahvali mahalliyeyi herkesten ziyade tenkik eden ve bu hususta vakıf olan zevatın müttefikan verdikleri kararı ret etmek cesaretinde bulunmadım. Onun için kanunu Meclisi Âlinize arzettim. Evvelâ Heyeti Vekileye gönderdim, Heyeti Vekile bunu tasdik etti, sonra Meclisi Âlinize arzettim.

HAŞİM BEY (Çorum) — Ayni mütalaayı teyiden mi cevap verdiler?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Onlar da istiman taraftarı.

HAŞİM BEY (Çorum) — Sual mi buyuruldu?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Elbette sual ettim. Filvaki bu eşkiyanın tenkilinden hükümet âciz değildir. Eğer behemahal tenkili lâzım ise cepheden şuradan, buradan kuvvet celbederek bunların bir ay, iki ay, üç ay, dört ay velhasıl bir müddet nihayetinde bunları behemahal tenkil ederiz. Tenkil müddetini tayin etmek elimde değildir.

NEBİL EFENDİ (Karahisar) — Arkadaşımız, beş on arkadaş veriniz ben on beş günde tenkil ederim diyor.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bu gün hali sükûnette bulunmaktadırlar, istiman etmişlerdir. Oralarda şekâvet kalkmıştır. Faaliyeti şekâvetkâranelerine nihayet vermişlerdir. Eğer kanun kabul edilmezse bunlar ne yapacaklardır? Bunlar yine dağa çıkarak şekâvete başlıyacaklardır. Arkalarından müfreze vesaire sevketmeye mecbur olacağız. Tekrar karışıklığa mübeddel olacaktır. Ondan başka diğer bir noktayı nazarı dikkatinize arzetmek isterim. O da bu civarlarda bulunan müfrezelerden mühim bir kısmını Pontüs eşkiyasını takip etmek üzere sevkediyoruz. Eğer şimdi bunları takip etmeye mecbur olursak tekrar Pontüs Rum eşkiyasının karşılarından kuvvet alacaklar. Bu da muvafık bir şey değildir. Onun için muvafakat buyurursanız Adliye Encümeninin pek güzel tasavvur buyurduğu veçhile eğer bunlar tekrar şekâvete sülûk edecek olurlarsa Hükümet âciz değildir, behemahal bunların tenkiline başlıyalım. Jandarmalar hakkında Vehbi Efendiye yalnız bir cevap vermek mecburiyetindeyim. Jandarmalarımız hakkında gayet ağır ittihamatta bulunuyor Vehbi Efendi. Efendim filvaki jandarmamız pek de kusursuz değildir. Fakat buyurdukları gibi eşkiyayı marufe derecesinde değildir. Bu memleketin evlâdıdır. Bunlar da bizim kardeşimiz ve evlâtlarımızdır. Ahvali mahalliyemizin ademi müsaadesine mebni ahvali maliyemiz pek muntazam bir şekilde olmadığından muntazam maaş veremiyoruz. Bittabi bu ademi intizam jandarma efradının bilcümle ahvali inzibatiyesine tesir etmektedir. Binaenaleyh şurasını söylemek isterim ki jandarma efradının kâffesini böyle ittiham etmek doğru değildir. Hakikaten namuslu, hamiyetli efrat vardır. Zabitan vardır. Ve şimdiye kadar küllîyetli miktarda firarî tutup sevketmişlerdir. Bunların da hidematını takdir etmek zannederim insaf ve kadirşinaslık icabatıdır.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Adliye Encümeninin kabul ettiği esas tecili takibattır. Hukuku esasiye noktai nazarından bu tecili takibat tabirinin zaten yeri yoktur. Buradaki kayıt muayyen olmak itibariyle zaten batıldır. Hükümet bu gün lüzum görür... onun için esasen hukuku esasiyemizin kabul ettiği ne aflî umumî, ne aflî hususîdir. Hükümetin vaziyeti hazırasını düşündük. Eşkiya takibi esnasında, Vehbi Efendinin buyurdukları veçhile, ahali nazarı itibara alındı ve bu tecilin kıymeti hukukiyesi dahi düşünüldü. Bu itibar ile en ehveni tarik olarak halkın bu günkü Hükümetin vaziyetine nazaran bunu kabul ettik. en eslem budur kanaatındayız. Biz umumî olarak kabul etmişiz. Hükümet istediğine bu hakkı verebilir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Tecili takibat namı altında Hükümetin böyle bir şey yapması doğru bir şey midir? Bu umumî ve şamil salahiyeti nasıl verdiniz? Arkamızda böyle bir hâinleri beslemek doğru mudur; bunun başını koparmak mümkün değil midir? Dahiliyenin tahsisatı mesturesi ne vakit bitecektir?

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Efendim: biz Adliye Encümeni Meclisi Âlinin itimadını haiz bir Hükümet tanıyoruz. Hükümete itimat etmedikçe verdiğimiz kanunları suiistimal edecekleri zannını

taşıyamayız. Bu zan hasıl olduğu gün Hükümeti iskat etmek lâzım gelir. Biz, Hükümet bakî kaldıkça verdiğimiz bu kanunları, hakları istimal edecekleri kanaatını beslemedikçe, hiç bir iş yürümez. Biz bu kanaatla yaptık. Hükümet emindir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Mücazatı kanuniyenin af ve tecili Meclisi Âliye aittir. Binaenaleyh bu hakkı başka bir yere vermek doğru değildir. Bizim haberimiz olmaksızın bir şey yapıp...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendim biz esas itibariyle Meclisi Âlinin haiz olduğu af salâhiyetini kullanmadık ki. Af Meclisi Âlinin hakkıdır. Fakat tecil meselesinin kıymeti hukukiyesi yoktur. Ecil gayri muayyen olduğu için batıldır. Bir gün sonra takibatını yapar. (Gürültüler)

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir vardır.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Birinci maddenin kabulünü teklif eylerim.

Lâzistan
Ziya Hurşit

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hali şakâvette bulunan umum mahkûmin ile firarîlerin cürümlerinin davayı milliyenin gayesine kadar tecil edilmesini teklif eylerim.

20 Kânunusani 1338
Ergani
Hakkı

REİS — Müzakerenin kifayetini reyinize arzediyorum. Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Madde 1. — Şekâvet erbabından olup ta şimdiye kadar istiman etmemiş veyahut işbu kanunun her kaza merkezinde tarihi ilânından itibaren bir mah zarfında istiman edecek kesan hakkında tecili takibat kararı ittihazına ve ledelhave bu babda bazı kuyut ve şurur vazına Heyeti Vekile mezundur.

REİS — Söz, hakkı Hâmi Beyin.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim; Katil İlyas ve rüfekasının derdesti emrinde Hükümeti hazıranın, Heyeti Vekilenin maatteessüf izhar ettiği aciz neticesi olarak... (Maddeye dair söyle sedaları) Maddeye dair söylüyorum. Esbabı mucibede mezkûrdur. İşte o esbabı mucibede mezkûr ve Heyeti Celilenizce malum esbap dolayısiyle bilcümle şekâvet erbabının hakklarında takibatın tecilline ve badema da böyle bir tecili takibat kararının ledelhace istimaline dair Heyeti Vekileye selâhiyet itasını tazammun ediyor. Birinci madde. Şimdi efendiler milleti hükümetten ötedenberi soğutan esababdan birincisi ve en mühimmi bu gibi şekâvetle milleti ızrar eden kesanın derdesti hususunda hükümet aciz gösterdikten sonra bunları af ederek zulüm ve kahirlerine uğramış ve duçarı zarar olmuş kimselerin zararlarını telafiyi ve bunların idamei hayatının düşünmemiş olmasıdır. Halk bu suretle idamei hayatının hükümete değil, ancak eşkiyaya muavenet etmek, her emrine itaat eylemekle kabil olacağı kanaatını hasıl etmiştir ve bunu gezerseniz bütün halkın ağzından işiteceğinizi temin ederim. Bu itibarla bu gibi af kanunları bizim Hükümeti daima zaafa düşürmüştür. Şimdi bu kanun çıkar çıkmaz, göreceksiniz efendiler, Katil İlyas da dehalet etmiyecektir, diğerleri de etmiyecektir. Size bir şey arz edeyim; Heyeti Vekilenin Koçkiri hadisesi dolayısiyle derdest edilemiyenler hakkında bir tecili takibat kararı vardır. Fakat Hafız Mehmet Beyin burada dediği gibi maatteessüf Hükümet sıkıştımı seni af ettim der ve itimat etmiyerek (o doğrudur sedaları) efendim istiman etmemişlerdir. Binaenaleyh bu mazbatanın tanzimında bulunmuş olan Hafız Mehmet Beyefendi burada pek açık söylediği veçhile Hükümet bunları ve bu gibi muzırranı fırsat düştüğü anda icabına bakmak üzere ittihaz ediyor. Fakat bu suretle Milleti kendisine karşı soğuttuğunu hiçbir zaman düşünmemiştir. (Maddeye dair söyleyiniz efendim) maddeye dair efendim. Bendeniz (Heyeti Umumiye hakkında mütalaa beyan ediyorsunuz sesleri) maddeye dair söylüyorum. Efendiler tecili takibat kararı Hafız Mehmet Beyefendinin buyurduğu gibi katiyet ifade etmez. Bunu Heyeti Vekile kendi kendisine diyor. Doğru değildir efendim. Kanundur tecili takibat kanunudur. Bu kanun Meclis hali infikatta bulundukça ancak kendisi çıkarır, yoksa Heyeti Vekile doğrudan doğruya kanun neşredemez. Bu vesile ile bir de Heyeti Vekileye kanun neşretmek selâhiyetini vermiyelim. Bundan sonra tecili takip mi düşünüyor? Fakat sorarım Hükümet ne düşünmüştür? Eşhas hakkında yani hukuku şahsiye davası ne olacaktır. Zannedermisiniz ki hukuku şahsiyeden mutazarrır olanlardan bir tanesi bu şerirler hakkında ekrpta bir mahkeme huzurunda dava edecek... Eğer bunu zannediyorsanız hakikati inkâr etmiş olursunuz. Binaenaleyh Hükümet hukuku şahsiyeyi tanzim edecek mi? Bunca öldürülmüş insanlar var; bunca yakılmış evler var, bunca mahvedilmiş servetler vardır. Bunların eshâbına Hükümet hukuku şahsiye ita edebilecek midir? Şu halde bir tecili takibat kanunu neşrederek bugünkü vaziyet karşısında kuvvet bulayım

derken kendisi bütün bütün zaafa düşmesin. Emin olunuz ki bu kanunun ilânı tarihinde eşkiya dört kişi varsa onbin kişi olacaktır. Bütün cephedekiler kaçacaktır efendiler.

Halkla temas etmeli ondan sonra kanun çıkarmalı. Yoksa böyle aciz neticesi olarak...

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Aciz değildir.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Aciz değildir de nedir rica ederim? Bugün ne için Katil İlyası derdest etmediniz. Acizdir efendim.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Aciz değildir efendim.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Beyefendi aciz değil de ne için tutmadınız? Acizdir Beyefendi. Bir eşkiyayı derdeste muvaffak olamadınız. Binaenaleyh af ediniz acizdir. (Aciz değildir sedaları) Mademki aciz değil ne için derdest etmiyorsunuz? Nasıl olur da kırk kişinin kanına girmiş olan bir adamı af ediyorsunuz. Adalet mi yapıyorsunuz? Aciz değil de nedir? Efendiler katiyen bu kanunun kabulü demek Meclisin gayesine doğru gitmek için adım atmak değil, bilakis onun önüne bir set, bir duvar çekmektir. Beyefendiler, bunun için reddini teklif ediyorum. (Reye, reye sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; bir milletin karşısındasınız. Asker besler, jandarma besler. Büyük Millet Meclisi besler, Hükümet besler. yalnız hayatını muhafaza edemez. Biçare anlalinin hiçbir şeyi tahtı emniyette değildir. Maalesef şunu söylüyorum ki buna bir Hükümetçilik nazarı ile bakılacak olursa ne kadar çirkindir. Eşkiya ile mütareke yapan eşkiya olur efendiler. Bir devlet onbeş eşkiya veyahut seksen eşkiya ile mütareke yapamaz. Fakat tehdide kudretiniz yokmuş, yahut tehdit kuvvetini hissetmek kuvveti de yokmuş. Ben zannediyorum ki veya düşünüyorum ki sevketdeceğiniz altıbin jandarma geçerken yapacağı tahribat bundan aşağı olmayacak bir fırka askerin uğradığı köyde ot bitmez efendiler. Şunu katiyen biliniz ki takibat yapayım derken tahribat yapıyorsunuz. Gönderdiğiniz kuvvet tahribat yapar. Demekki... Büyük Millet Meclisi Hükümeti birşey ve bir sistemi aradı bu da bu adamları dağa çıkarmamak. Çıkan adamı ise tecziye et terbiyesini ver... yoksa şakiden daha büyük zararlar verecek vaziyetler ihdas etme. Yaram derindir. Bu; bu günkü mesele değil... Efendiler Hükümet teşkil edemedik. Dağlarda iki bin ve daha ziyade şaki geziyor. Fakat bunları tedip için göndereceğiniz kuvvet zavallı köylünün son öküzünü yer. Ondan sonra eşkiyayı arada bul, onu da bil. Demek ki biz Hükümet teşkiline muktedir bir millet olmadığımızı ve henüz muvaffak olmuş bir Hükümet olmadığımızı isbat ediyoruz. Çünkü onbeş eşkiyanın hakkından gelemiyoruz.

REİS — Hüseyin Avni Bey madde hakkında söyleyiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Madde gayet sarihtir. Bunun heyeti umumiyesini camidir. Efendi hazretleri ya af edeceksiniz veya etmiyeceksiniz. Af etmek şanı hükümete yakışmıyor. Af etmek zavallı, biçare köylüyü yakıyor. Bunda ne gûna karar vereceğiz? Ben hayretteyim. Şimdi asker harekâtını, jandarma harekâtını göz önüne getirin, yanmış yakılmış köylere bakın. Altıbin, sekizbin adam gönderecek son köylüyü onlar soyacak yine o eşkiyalar dağda gezecektir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Ona hacet yok... (Gürültüler)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Beyler müsaade buyurun efendim. Dahiliyeye ikiyüz bin lira tahsisatı mesture veriyoruz.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Öyle şey yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yüzbin lira, ellibin lira, onbin lira olsun. Bundan bir miktarını vererek birkaç sakiyi şaki ile öldürmek siyasetini kullanamadınız mı? Efendim buradan çıkacak fırka bir eşkiya tutamaz, hiç birisini tutamaz. Çünkü çıngırağının sesi daha evvel gider. Eşkiya kaçar. Arzullahı vasıla İran'a kadar gider. Geçtiği yerlerde de ot bitmez. Ordunun gittiği yerlerde arkasından erzakı gitmez Köylüyü yakar yıkarlar. Aczin var, aczi mutlakın var. Af edeceksin, af değil acizdir. Binaenaleyh şanı hükümete lâyık hükümet teşkil et. Efendiler bu hükümet sistemi değildir. Esasen siz böyle bir şey istiyorsunuz. Efendim verdiğiniz jandarmayı, askeri niçin besliyoruz? Bu sözle huzurunuza gelen hükümeti kovarsınız. Bunu yapmadıktan sonra efendiler af etmekten başka bir şey yapamazsınız. Siz de acze iştirak edersiniz.

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendiler meseleyi bundan evvel arzettim. Bu eşkiyanın istimanı dolayısiyle o civarda bulunan çeteler birer birer istiman etmişler ve hükümete dehalet etmişler ve bu gün hükümet onlara aflarını veyahut takiplerinin tecilini Meclisi Âliye arzedeceğini vaat eylemiştir. Onlar da intizar halinde bekliyorlar. Binaenaleyh vaziyet bundan ibarettir.

NEŞET BEY (İstanbul) — Eşkiyanın ellerinden silâhı alınmış mıdır?

ALİ FETHİ BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Hayır alınmamıştır efendim. Çeteler bu vaziyette intizar halinde bulunuyorlar. (Gürültüler) Böyle söz söylenmez intizar halinde bulunuyorlar. Şimdi vaziyet böyledir. Gerek mutasarrıfların - arzettiğim gibi - gerek jandarmaların raporları ve bu babdaki mütalaaları bundan ibarettir. Hakikat budur. Hakkı Hâmi Bey bunu hükümete hücum etmek aczi mutlak filân gibi bir takım söz söylemek için buraya çıkmıştır. Birtakım hilâfı hakikat beyanatta bulunmuştur. Bu beyanatı tamamiyle mutasarrıfların ve memurini hükümetin şeyi ile taban tabana zıttır. Efendiler onlar bu vakayii daha ziyade mahallerinde bilirler. Çünkü Hakkı Hâmi Bey yolcu olarak gelip geçmiş, bir şeyler işitmiştir. Binaenaleyh meseleyi büyütmek ve hükümet meselesi yapmak isterseniz onu da yaparsınız. Fakat mesele gayet basit bir meseledir. Şimdiki halde eğer bunu geri alacak olursanız hükümetin kendilerine verdiği vaadi yani Meclisimizin itimadına istinaden verdiğimiz af vaadini geri almış olacağız. Binaenaleyh orada şekâvet yine şiddetle tekrar başlayacak ve Rum eşkiyasının takibi de müşkilâta uğrayacaktır. Meseleyi sırf bu noktai nazardan nazarı itibara almanız ve ona göre karar vermeniz lâzımdır. Mesele bundan ibarettir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Vekil Beyefendi, bir şey soracağım. Katil İlyasın şekâveti ve arkadaşları ve vukuatı dolayısiyle Katil İlyas siyasi bir eşkıya mıdır, yoksa siyaseti adiye eshabı mıdır, hangisini kabul ediyorsunuz?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bizce eğer siyasî bir şekil olsa idi, Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine dair isyan etmiş olsa idi ahiren çıkmış olan kanun mucibince bunun affı lâzım gelirdi. Öyle değil mi?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — O zaten Çapanoğullariyle beraber Yozgat'ta idi.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Şekâveti adiye erbabından olduğunu addettiğimizdendir ki bu suretle aflarını teklif ediyoruz ve af olunması lâzım gelir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Hayır, şekâveti siyasiye esbabından addolunuyor, çünkü Yunanlıları harbe teşvik ettiği zamanda Büyük Millet Meclisi, aileleri ve hükümet yüklerini Kayseri'ye gönderdiğimiz zaman bizim arkamızı vurdular, o suretle biliyoruz. O suretle propaganda yapılıyordu. Şu halde Yunan'a yardım eden bir adamın affı lâzım mıdır? O gibiler kanunen istisna edilmiştir. Zaten bu af edilemez. Bunlar af olunmayanların içinde dahildir. Binaenaleyh hükümet altı bin süvariyi bir muhit içerisinde dolaştırdığı halde bir gün müsademe yapamıyor. Ben bunu anlayamıyorum. Binaenaleyh hükümet ızharı acz ediyorsa Meclis onu tutacak ve çaresine bakacaktır.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Niçin izharı acz etsin. Mümkün müdür ki hükümet yirmi kişilik bir kuvvet karşısında ızharı acz etsin? Efendiler memlekette sükutu biran evvel temin etmek, köylüleri çift ve çubuklariyle uğraştırmak ve rahatlarını temin etmektir. Bunu muvafık gördük teklif ediyoruz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Beyefendi sual soruyorum. Kış olmak dolayısiyle şekâvet dağda yaşayamaz, Sivas'a geçemez, Tokat tarafına gidemez. İşte Yozgat, Maden, Kırşehir, Çorum bunun haricine çıkabilir mi ve nasıl oluyor da bunlar bu muhitte yaşıyor beyefendi?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Köye de gider.

EMİR PAŞA (Sivas) — Hayır, hayır bu doğru değil takip memurlariyle konakta beraber yatıyorlar. Rica ederim bunu iyi tetkik et de ondan sonra.

DURSUN BEY (Çorum) — Bendeniz Fethi Beyefendiden bir sual soracağım.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri müsaade buyurur musunuz. Encümen namına söyliyeceğim.

REİS — Buyurun.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim Katil İlyas ve rüfekasının tecili takibatı ve affı için gelen kanunu encümenimiz esas itibariyle kabul eylemediğinden (İşitmiyoruz sedaları) efendim Katil İlyasın affı için Heyeti Vekileden gelmiş olan kararnameyi Adliye Encümeni olduğu gibi kabul etmek istemedi. Çünkü bu adamların affını Adliye Encümeniniz de muvafık bulmadı. Yalnız tecili takibat için hükümete bir selâhiyet verilmesini talep etti. (O selâhiyet vardı sedaları) hayır efendim yoktur. Hükümetin tecili takibat için hiçbir selâhiyeti yoktur ve onu Meclisi Âliniz istirdat eylemiştir. İstirdat eylemiş olduğu için yine Meclis bunların hakkında tecili takibat yapılması ve bazı kuyut ve şurutun vazı esasını kabul etti. Keza Adliye Encümeni düşündü ki eğer Katil İlyas ve rüfekasının hükümetin yazmış olduğu esbabı mucibe suretiyle bunları kabul edersek doğru bir esas teşkil etmez ve bu adamların ismini de zikretmeyi Adliye Encümenimiz zül olarak telakki eyledi ve umumî bir tecil esasını kararlaştırarak hükümete verdi. Şimdi hükümet bakacak kendisine mü-

racaat eden veya etmeyen bu gibi şekilleri bazı şerait dahilinde lüzum görürse tecil edecek ve hükümete vermiş olduğumuz salâhiyet bu kanunun her tarafta neşir ve ilânından sonra bir ay imtidat edecektir ve mesele bundan ibaret olmakla kabulünü Adliye Encümeni Heyeti muhteremenize teklif ediyor.

REİS — Efendim bir takrir vardır, maddenin tayyı hakkında... Evvelâ müzakerenin kifayetini reyinize arz edeyim. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Takrirler vardır, okunacaktır. Kayseri Mebusu Osman Beyin takriri :

Riyaseti Celileye

Katil İlyas ve rüfekasını af etmek doğru değildir. Bunların katletmiş olduğu efradı masumenin henüz kanları dinmemiş, kefenleri solmamıştır. Af değil, binnetice izharı acizdir. Meclisi Âlinin âciz bir ferdi olarak merkum ve hempalarının tenkiline avni hakla söz veriyorum ancak istediğim adamlardan elli altmış kadar zatın alınmasına serbestii tam verilmesi şarttır. 29 Kânunusani 1338

Kayseri
Osman Zeki

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim Osman Beyin söyledikleri doğrudur. Yalnız şu esası nazarı dikkata alacaksınız ki yalnız bir Katil İlyastan bahsetmiyoruz Adliye Encümeni bundan bahsetmemiştir. Onun için Katil İlyasa dahli tesiri yoktur. Teklifi kanunîde Katil İlyas hakkında bir şey yoktur, umumîdir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Maksat Katil İlyas'ı kurtarmaktır. Başka şaki yoktur.

REİS — Müzakere mi, yoksa müsahabat mı edeceğiz?

EMİR PAŞA (Sivas) — Hayır efendim.

REİS — Öyle ise sükût edelim efendim.

EMİR PAŞA (Devamla) — Söz istemiştim.

REİS — Vereyim efendim. Fakat takrirleri okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayeti ile tecili takibat hakkındaki işbu kanunun birinci maddesinin tayyını teklif ederim.

Sinop Mebusu
Hakkı Hâmi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hali şekâvette bulunan umum mahkûmîn ile firarîlerin cürümleri davayı millînin gayesine kadar tecil edilmesini teklif eylerim.

Ergani
Hakkı

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Birinci maddenin kabulünü teklif eylerim.

Lâzistan
Ziya Hurşit

Riyaseti Celileye

Mevzuu müzakere olan tecili mücazat kanununun tayini esami ile reye vazını teklif eyleriz.

19 Kânunusani 1338

Bitlis	Sivas
Yusuf Ziya	Emir
Yozgat	Ertuğrul
Süleyman Sırrı	Necip
Dersim	Çorum
Mustafa	Haşim
Gümüşhane	Van
Okunamadı	Hasan
Sivas	Mersin
Ziya	Selâhattin
Mardin	Bitlis
Mithat	Hüseyin Hüsnü
Elaziz	Mardin
Feyzi	Derviş
Siverek	Genç
Abdülgani	Sırrı
Genç	Elaziz
Celâl	Ahmet

Ergani
Sırrı

Riyaseti Celileye

İşbu kanunun berveçhi ati tadilini ve mezkûr kanun yerine kaim olmak üzere kabulünü teklif eylerim. 19 Kânunusani 1338

Ertuğrul
Necip

Madde 1. — Eşkıyayı meşhuren Katil İlyas'ı imha eden şahsa bin lira mükâfatı nakdiye verilecektir.

Madde 2. — Katil İlyas'ı imha eden rüfekayı mesaîsinden ise hükümete dehalet ve teslimi nefsettiği takdirde muafdır.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Dahiliye Vekâleti memurdur.

Madde 4. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Madde 1. — Şakileri kerhen ve cebren müsafir eylediklerinden dolayı beşer seneye mahkûm olan Ke-

sikköprü ve Camii Sağır kariyeli Hasan ve Battal'ın bakiyei müdeti cezaiyeleri af edilmiştir.

Erzurum
Salih

Riyaseti Celileye

Maddenin aynen kabulünü teklif eylerim.

Tokat
Rıfat

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim takrirler okundu. Yalnız Katil İlyas nazarı dikkate alınmamıştır. Çünkü bu gün Lâzistan taraflarında da birçok mesail vardır. Memleket içinde sükûneti temin edebilmek için bunun teşmili ve bu suretle de hükümete bir aylık müsaade verilmesini teklif ediyoruz. Mesele bundan ibarettir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Bazı kuyut ve şurut vazına demişsiniz. Bu kuyut ve şuruttan maksat nedir?

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Yani cepheye izam ve saire gibi hükümet tarafından kabul edilecek kuyut ve şurut demektir.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi zatı âliniz nasıl razı oldunuz bilmem? Kanunu Esasînin yedinci maddesinde Meclisi Âlinin hak ve selâhiyeti af ve takibi şeklindedir. Bu Meclis müstekar bir Meclistir. Binaenaleyh af edilecek kimse varsa bu Meclis af edecektir. Heyeti Vekileye alelıtlak istediğini af etmek salâhiyetini vermek, ne kadar vâsi bir şümuldür bu ve ne gibi fenalıklara sebebiyet verebilir. Bunu sorarım. Meclis bunu nasıl feda ediyor.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Müsaade buyurulursa cevap vereyim efendim. Kanunu Esasînin yedinci maddesinde afdan bahseder, tecilden bahsetmez.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Tahfiftir.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Devamla) — Hayır efendim mahkûm olduktan sonra tahfifi cezadır. Burada af yoktur yalnız bir tecil kanunu vardır ki son zamanlarda çıkmıştır. Mücazatın tecili, muhakematın tecili, takibatın tecili salâhiyeti - İstanbul'da çıkmıştı - Meclisi Vükelâya verilmiştir. Burada Heyeti Vekile bunu bir zaman istimal eyledi. Ondan sonra Heyeti Vekile bunu istimal eylemediğinden Meclise iade etmiştir ve zannediyorum yine Kastamonu'da böyle bir şaki çıkmış, böyle bir mesele olmuştur ve Meclisi Âlinize gelmiştir ve Meclisi Âli bunu kabul etmiştir. Demek ki burada bir teamül vardır. Kanun doğrudan doğruya tecil salâhiyetini hükümete vermişken Meclisin teamülü dolayısiyle buraya gelmiştir. Şimdi encümen de düşünmüştür ki bunu bir müddet zarfında memlekette sükûn getirebilmek için bazı kuyut ve şurut dahilinde Heyeti Vekileye versin. Fakat bu suretle Heyeti Vekileye verilecek salâhiyet hiçbir zaman Meclisi Âlinin salâhiyetini tahdit etmez. Şayet bunların içinde muvafık görülmiyecek şerait veyahut diğer birtakım esasat varsa Meclisi Âliniz yine Heyeti Vekilenin mesuliyeti tahtında olmak üzere bu meseleyi daima şey eder ve daima takip eder.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Adalet vardır Beyefendi Hazretleri, adalet...

REİS — Efendim müzakere kâfi görüldü. Müsaade buyurursanız takrirleri reyinize vazedeyim. Takrirlerin adedi çoktur. Fakat doğrudan doğruya mevzuu münakaşa olunan birinci maddeye taalluk eden takrirler iki kısma ayrılıyor. Birinci maddenin lağvını teklif eden takrirlerdir. Diğeri kabul eden takrirdir. Bunlardan başka verilen takrirler de Katil İlyas'ın isminin tasrih edilmesi suretiyle aflarının doğru olmadığı ve gayri caiz olduğuna dairdir. Müsaadenizle evvelâ lağvını teklif eden takrirleri reye vaz edeyim. Birinci maddenin lağvını arzu buyuranlar lütfen el kaldırsın... Ret olundu. O halde birinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

REİS PAŞA — Bu maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Efendim heyeti umumiyesini reyinize vazediyorum. (Tayini esami ile sesleri), (reyi işarî ile sesleri)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Paşa Hazretleri tayini esami ile reye vaz buyurunuz.

REİS — Müsaade buyurun efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Paşa Hazretleri, bir takrir var ki...

REİS — Tayini esami suretile reyinize arzedeceğim.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Onbeş imzalı bir takrir vardır. (Reyi işarî ile yapalım sesleri)

REİS — Lütfen reyinizi istimal buyurunuz.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bir kelime söylememe müsaade buyurulur mu, usulü müzakereye dair. Celse hafidir. Kanun ise oldukça şümullü bir kanundur. Meclisi Âli tensip buyurursa celseyi alenî celseye kalbedelim. Kanun bir kere okunsun ki alenî celsede tayini esami ile tefrik edilsin ki kabul edildiği takdirde alenî celsede bir daha merasim yapmaya lüzum kalmış olmaz. (Cumartesine sesleri)

REİS — Müsaade buyurunuz. Hasan Beyin teklifini reyinize arzediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi.

Celsei hafiye hitam bulmuştur. Celsei alenîyeye başlıyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Kânunusani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	646
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	646
1. — Samsun ve havalesi İstiklâl Mahkemesi heyeti Sabukasının, Canik Mebusu Emin Beyin isnadatına dair takriri.	*646:648*

Cilt : 16

149 ncu İnikat, 3 ncü Celse

YÜZ KIRK DOKUZUNCU İÇTİMA

23 Kânunusani 1338 Pazartesi

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 4.30

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi.

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim Zaptı Sabık okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZ KIRK YEDİNCİ İNİKAT

19 Kânunusani 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde küşat edilerek de halet edecek olan eşkiya hakkında tescili takibat kararı verilmesine dair lâyihai kanuniyenin heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyan ederek maddeleri aynen kabul olundu. Badehu celsei aleniyeye geçildi.

Kâtip Kâtip
Kütahya Kayseri
Haydar Atıf

Birinci Reisvekili
Musa Kâzım

REİS — Zaptı sabık hakkında mutalââ var mı?.. (Hayır sesleri).

SALİM EFENDİ (Erzurum) — Reis bey, zaptı sabık hülasası değil, zabıt aynen okunmalı ki ondan sonra müzakere edilecek hususata daha iyi nüfuz imkânı olsun.

REİS — Efendim; Buna maddeten imkân yoktur. Bu sebeple nizamnamei dahilide zaptı sabık hülâsasının okunması derpiş edilmiştir.

Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi heyeti sabıkasının Canik Mebusu Emin Beyin isnadatına cevap vermeleri talebini havi takrir.

REİS — Müzakerata başlıyoruz. Takriri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Refikimiz Canik Mebusu Emin Beyin geçen celselerin birinde, gıyabımızda olarak namus ve haysiyetimizi ihlâl eder bazı beyanatta bulunduğunu istihbar eyledik. Mumaileyhin isnadatı sırf nefsaniyet ve ihtirasından mütevellit ve setri cürüm maksadiyle nefi ve tertip edilmiş iftiradan ibaret bulunduğunu yedimizde mevcut evrak ve vesaikle isbata amâde olduğumuzdan, bu baptaki müdafaatımızın da istimaini ve isnat olunan madde tebeyyün etmediği takdirde hakkımızda tertip edilmesi lâzım gelen cezanın mumaileyh hakkında tatbik edilmesini istirham eyleriz. 12 Kânunusânî 1338

Samsun ve havalisi İstiklâl Mahkemesi Heyeti Sabıkası

Sinop Mebusu Yozgat Mebusu
Şevket Süleyman Sırrı

Bursa Mebusu
Hüseyin Necati

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyliyeceğim Emin Beyin ihbarı üzerine Meclisi Âlice kendileri hiç bir suretle ittiham edilmemiştir. Şubece müdafalarını dermeyan ederler. Eğer şube müdafaalarında kanaat hasıl ederse kendilerinin sözünün daha makul olduğunu dermeyan eder, bir rapor verir.

NECATİ BEY (Bursa) — Hakkımızda bir arkadaş bazı ihbaratta bulunuyor. Meclisi Âli o arkadaşımızı dinliyor. Yolda mevcut ve hareket esnasında bulunan üç kişilik bir heyet namussuzlukla, haysiyetsizlikle, hırsızlıkla, irtikâpla ittiham olunuyor. Bina-

enaleyh Heyeti Umumiye bizi ne için dinlemiyor? (Dinliyeceğiz sadaları) Dinledikten sonra icabederse Meclisi Ali üç dane azasını kapısı önünde idam etsin. (Gürültüler) neden söylemiyeceğim. Müdafaamızı dinlemek şartiyle idama razıyız. Eğer hakkı kelâmımız yoksa dışarı çıkalım.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Reis Efendi; müsaade buyurusanız usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Efendiler, (Kürsüye sadaları) Şimdi takrirleri okunan arkadaşlarımızın tabii hukukları mukaddestir. Meclisi Âli onların hakkını her zaman dinleyecektir. Yalnız yapılacak olan işler daima nizama ve Kanuna raptedilecek olursa daha iyi netice hasıl edebilir. Binaenaleyh bendeniz bulunmadım. Fakat evvelce bu arkadaşlar hakkında mevzubahis olan mesele zannedersem bir şubeye havale edilmiştir. Bu arkadaşlar müdafaalarının sırası gelmediği halde Meclisi Âlinizde müdafaatta bulunursa Meclisi Âli ne karar verecektir. Usulen ve kanunen vereceği şey için bu evrakla beraber müdafaalarının ait olduğu şubede tekrarından başka bir şey olmayacaktır. Yalnız ortada kaybolan bir vakit vardır. Arkadaşlarımız şubeye giderler. Usulen orada müdafaalarını yaparlar. Buraya geldiği zaman tabiatiyle onlar istediği kadar söylemiye ve biz de onları hürmetle dinlemeye mecburuz. Binaenaleyh şimdi zamanı değildir. Bu itibarla bu şubeye havalesiyle beraber arkadaşlarımızın da bittabi aynı şubede müdafaalarını yapması muvafık olacaktır.

NECATİ BEY (Bursa) — Bizim elimizde vesaik vardır. O vesaiki göstermek istiyoruz.

EMİN BEY (Canik) — Müsaade buyurun; şahsıma teaalluk eder. Rica ederim, zannediyorum ki geçen celsede Erzurum Mebusu Salih Efendinin bir istizahı üzerine Heyeti Aliyeniz benden bir maddeyi sormuştu. ve bendeniz de bildiğimi arzetmiştim, bundan ibaret mesele değil mi efendim? Arkadaşların bazılarının vürudiyle bazı bildiklerimi vesaikiyle arzedeceğimi söylemiştim. Ve esasen heyetin tebdilini istedim. Yani bizi tebdil edin dedim. Orada telgraflar vardır, bunu ben yazdım ve onu yazmakta bir şey vardır. Elbette bu esbabı Heyeti Aliyeniz şubede söylemekliğimi emrettiniz. Binaenaleyh mesele kalmıştı, rica ederim dinleyiniz, Beyleri de dinleyiniz, ben de söyliyeyim ve ben berveçhi peşin.. (Şubede sesleri) Müsaade buyurun Beyefendiler, rica ederim, bendenizi pek çoklarınız yakından tanımazsınız. Rica ederim hiç dinlemeden beni de şubeye havale edin. Beni bilmezsiniz Beyefendiler hayatımda şimdiye kadar lekelenmemiş bir adamım. Binaenaleyh ben de istiyorum, beni de şubeye havale edin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, bütün arkadaşlarımız beryüzzimmedir, ta ki mahkûm oluncaya kadar. Meclis tahkikat için şubeye göndersin. Meclis Necati Beyin telakki ettiği şekilde telakki etmemiştir. Tahkikat için söylemiştir. Yoksa Meclis sizi hürmetle elinizi sıkmış, içimizde oturtmuşuzdur. Ne cani demiş, ne bir şey. Bu telakki yanlıştır.

NECATİ BEY (Bursa) — Bendeniz onu demiyorum. Elimizde vesaik vardır. (Şubeye gelsin diyor sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yalnız efendim; şunu biliniz ki buyurduğunuz vesaiki gösterirsiniz, istediğiniz arkadaşlarımız değil midir? On tane daha şubeye veririz, tahkikat için gidiyor şubeye. Bunda istical edilecek bir şey yoktur efendim. Lâfta kalacak lüzumsuz yere vakit zayi edeceğiz. Onun için tarafeyni sakinane dinleriz. biter, mesele.

EMİN BEY (Canik) — Reis Bey usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

ALİ SURURİ BEY (Karahisarışarki) — Hatırımda kaldığına göre Emin Bey demişti ki.. Efendiler mesele yalnız bundan ibaret değildir, arkadaşların vürudunda daha madde madde söylüyeceğim, şeyler vardır. Şimdi şubeye havale olunan mesele yalnız bir meseledir. (Hayır sesleri) müsaade ediniz böyledir. Diğer maddeler taayyün etmemiştir. Onun için eğer bu takriri veren arkadaşları dinlemek lâzımsa, evvelbe evvel Emin Beyi dinlemek lâzımdır ki Emin Bey hangi maddeleri söylüyor, hangi maddeleri tayin ediyor ve diğer arkadaşlar kimdir, bu anlaşılmalı ve şubeye havale edilmeli. Nedir, hangi şubeye havale olunması lâzım gelir, hangisi lâzım gelmez? Bunu Heyeti Umumiye takdir edecek. Binaenaleyh bu meçhulat üzerine havale olmaz. Şube yalnız bir mesele hakkında tahkikat yapacak ve on günde ikmal edecek. Heyeti Celileye getirecektir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Mademki Emin Bey Şubeye havalesini ve kendilerinin gitmesini kabul ediyorlar, mesele kalmamıştır Emin Bey de şubeye gitsin evvelâ şube dinlesin.

EMİN BEY (Erzincan) — Biz şahısları Şubeye havele etmedik. Filân, filân Bey, falan, falan şubeye gitsin demedik. Biz Şubeye verdiğimiz vakit İstiklâl mahkemesini verdik. Onun için Emin Bey tabiatiyle dahildir. İsim zikretmeğe hacet yoktur efendim.

ŞEVKET BEY (Sinop) — İsim zikredilmişti efendim.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Şube hangi maddeleri tahkik edecek?..

MHSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Emin Bey hakkında tahkikat yapılsın demek, maznun olması demektir. Halbuki hiç bir maznuniyeti havi bir evrak yoktur. Binaenaleyh Ali Sururi Beyin buyurdukları üzere yalnız bir mesele şubeye havale edilmiştir. Eğer başka bir madde varsa, Emin Bey Şubeyi teşrif etsinler, izahat versinler, ondan dolayı maznun sıfatiyle..

NECATİ BEY (Bursa) — Mesele bizi kımıldamıyacak bir surette bağlamıştır. bilhassa mevzubahis olan evrak 25 tomardır. Bu soba kadardır, bir senede tetkik edilemiyecektir. Eğer on gün zarfında, bir ay zarfında şubede ikmal edilerek biz idam edileceğimizi bilsek kabul ederiz. Arkadaşlarımız içerisinde müttehem, maznun, cani bir vaziyette bulunuyoruz. Bundan dolayı hakkımızdaki ittihamatı şubenin kararını nakız ve cerh edecek vesaikim vardır, elimizde mevcuttur. Bunu isbat etmk için bir hakkı kelâmımız vardır, zannediyorum. Ailelerimizi orada terkettik. Akibetlerinin ne olacağı malumumuz değildir. Selâmeti memleket namına yaptığımız hizmetler bu gün ayaklar altına alınarak hiç bir kanuna, hiç bir mantığa temas etmediği halde hakkımızda türlü türlü lakırdılar bu Meclisi Âlide aleyhimizde söylenmiştir. Bunu ret ve cerhedecek elimizde vesaik ve delâil vardır Rica ederim, istirham, ederim bizim de bir hakkı kelâmımız varsa, eğer burada bir memleketi temsil ediyorsak ve bir memleket namına burada vekil olarak bulunuyorsak sözümüzü dinlersiniz. Yok eğer dinlemezseniz Allaha ısmarladık der çıkar gideriz. Mesele budur efendim. (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bunları münhasıran dinlemek Meclisin eda edeceği bir borçtur. Dinlemelidir, arkadaşların hakkı vardır. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurun, usulü müzakereye dair üç teklif vardır. Birisi mesele şubeye gitsin, her türlü mesail ve müdafaa şubede yapılır. Bilâhare gelir burada müdafaa yapılır. Takririn birisi bu. Bir de Ali Sururi Efendinin usulü müzakereye dair bir teklifi var. Şube giden bir maddedir. Halbuki mesaili muayyeneyi Emin Beyefendi burada söyliyeceğini söylemiştir. Evvelâ Emin Beyin söylemesi, sonra diğerlerinin cevap vermesi lâzımdır, diyor.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Müsaade buyurun iki kelime ilâve edeyim.

İLYAS SAMİ BEY (Mus) — Reis - Bey usul ve intizama riayet etmek lâzım ve kaydettiğimiz halde söz vermiyorsunuz. Usulü müzakere diye karıştırıyorsunuz.

Mesele tenevvür etmeden siz hemen takrirleri reye vazetmek istiyorsunuz. Hakkı müdafaa var mıdır, yok mudur?

REİS — Efendim, müzakere başlamamıştır. Usulü müzakere hakkındadır.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Bazı arkadaşlar diyorlar ki arkadaşların burada istimai vakıt zayi etmektedir. Mesele öyle değildir. Çünkü meselâ Emin Bey on mesele tadat ediyor. Arkadaşlar müdafaasını, izahatını verirler. Olur ki Heyeti Aliye o meselenin içinden yalnız üçü şubece tetkiki icabeder diye bir karar verir. Eğer şubeye şimdi gidecek olursa haddi zatında muhtacı tetkik olmayan evrakın tetkikiyle şube günlerce, aylarca, senelerce meşgul olur.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — 350 kişilik mahkeme olamaz. Binaenaleyh şubede halli en doğru şeydir. Bunun için bunda delâili müteferriayı görmek imkânı yoktur. Beyhude uğraşmayalım. Bunda reyimizi istimal edemiyeceğiz. Bunun için esaslı bir yerde tetkik olunsun.

REİS — Müsaade buyurun. Bir teklif daha var, arkadaşlarımızın burada dinlenmesidir. Şimdi bu üç tekliften birincisi, şubece isticvabat yapılsın, müdafaat yapılsın. Sonra Meclise gelsin diyor. Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Ekseriyetle kabul edilmiştir.

Perşembe günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

28 Kânunusani 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	650
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	650
1. — Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair encümen mazbatası.	*650:651*
2. — Lâzistan Mebusu Osman Beyin mahkemeye sevkine dair mazbata.	*651:667*
3 .— Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına dair kanun lâyihası.	*668:669*

Cilt : 16

151 nci İnikat, 2, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ BİRİNCİ İNİKAT

28 Kânunusani 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi.

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi küşat ediyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKDOKUZUNCU İNİKAT

23 Kânunusani 1338 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Bursa Mebusu Necati, Sinop Mebusu Şevket, Yozgat Mebusu Bahri Beylerin haklarında Canik Mebusu Emin Bey tarafından vaki isnadatın tahkik edilmesine dair takrirleri kıraat ve müzakere edilerek şubeye havalesi kabul edilip celse tatil olundu.

Kâtip	Birinci Reisvekili
Kayseri	Musa Kâzım
Atıf	

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Gaziayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair encümen mazbatası.

REİS — Abdurrahman Lâmi Efendi hakkında dördüncü şube mazbatası var, okunacak.

Riyaseti Celileye

İcra kılınan tahkikat neticesinde mumaileyh Ayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi, Efendinin masuniyeti kanuniyesinin refedecek esbap ve dalâili kanuniyenin bulunamaması dolayısiyle evrakın heyeti umumiyeye iadesine karar verildi. 4 Kânunusani 1338.

Karahisar	Konya
Mustafa	Ömer
Hulusi	Vehbi
Aza	Aza
Sıvas	Sinop
Mustafa	Mehmet
Taki	Şerif
Aza	Aza
Lâzistan	Genç
Mehmet	Celâl
Necati	
Dördüncü Şube Reisi	Ayıntap
Hafız	Ragıp
Mehmet	
Aza	Trabzon
isticvap edilmediğinden	Celâl
dolayı muhalifim.	
Siirt	Aza
Kadri	Amasya
	Ali Rıza
Van	Erzincan
Haydar	Hüseyin
Kanaatimce tahkikat	Kayseri
noksandır	Atıf
Süleyman Sırrı	

MUSTAFA BEY (Tokat) — Buna iftira eden adamın ceza görmesi lâzımdır.

REİS — Efendim, şimdi o ikinci bir meseledir. (Gürültüler.) Rica ederim söz, alınmadan söz söylenmesin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Müsaade buyurun bendenize şube namına izahat vereyim. Efendim 20 Mart tarihinde Gaziayıntap İstiklâl mahkemesi azasından müstafi Maraşlı Hamdi imzasiyle Riya-

seti Celileye bir ihbarname veriliyor. Bu ihbarnamede Abdurrahman Lâmi, Efendi Ayıntapta Fransızlarla hemfikir idi, vesaire gibi birtakım ihbaratta bulunuluyor. Abdurrahman Lâmi, Efendi aleyhinde ihbarname verildiğini haber alıyor, Makamı Riyasete müracaat ediyor. Benim hakkımda şöyle bir ihbarname verilmiştir. Bu ihbarnamenin bir sureti şu takririme raptan bana veriliyor. İstida, ihbarname Martta veriliyor. Abdurrahman Lâmi Efendinin takririnin tarihi yedinci ay, yani Temmuz ayındadır. Bu ihbarname Riyasette Temmuza kadar kalmıştır. Temmuzda verilen takrir üzerine bu ihbarname raptediliyor ve Abdurrahman Lâmi, Efendiye veriliyor. Abdurrahman Lâmi, Efendi diğer bir takrirle tekrar Makamı Riyasete diyor ki bu adam benim hakkımda hiyanetlik isnat etmiş, binaenaleyh bir şubede tahkik edilsin. Sabit olmazsa hiyanet isnadından dolayı bu adam ceza görsün diyor. Sonra Riyaseti Celile Abdurrahman Lâmi, Efendinin birinci ve ikinci takririni Adliye Vekâletine tevdi ediyor ve birincisine merbut olan ihbarnameyi Adliye Vekâletine tevdi ediyor, mütalaa soruyor. Adliye Vekili diyor ki; bu mahiyeti itibariyle hiyanet değildir. Bir zem meselesidir. Binaenaleyh Abdurrahman Lâmi, Efendi bunun için mahkemeye müracaat ederek zem davası ikâmesinde muhtardır. Eğer bu bir şubeye tevdi edilir, orada tahkikat yapılır, şube Abdurrahman Lâmi Efendiyi mesul görürse tahtı muhakemeye alınması lâzım gelir. Müteberri görülürse ondan sonra Abdurrahman Lâmi, Efendinin müracaatı varid olur. Biz ise bunu uzun uzadıya tetkik ettik. Abdurrahman Lâmi, Efendiye bu hiyanet isnat etmiş olsa bile tabii hiyaneti vataniye kanunu mucibince bunun İstiklâl mahkemesine verilmesi lâzım gelecektir ki geçen kabul edilen kanunla bu da af edilmiş demektir. Zaten isnadat hiyanetten ziyade bir zemmü kadihden ibarettir. Abdurrahman Lâmi Efendi, bu adam hakkında bu şekilde ikamei davada muhtardır. Şu halde Abdurrahman Lâmi, Efendi bu meesle ile alakadar mıdır, değil midir? Biz ise ademi mesuliyetine karar verdik.

ABDÜLKADİR KEMALİ EFENDİ (Kastamonu) — Hamdi Efendi acaba ne söylüyormuş?

ABDURRAHMAN LÂMİ EFENDİ (Ayıntap) — Efendim müsaade buyurun izahat vereyim. Son derece rica ederim, arzedeceğim maruzatı darbı emsal ile arzedeceğim. İki üç dakika vaktinizi işgal edersem de beni affediniz. Çünkü gayet nazik bir meseledir. Âli Mecliste kalmasını bendeniz de arzu etmem.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Şurasını arzedeyim ki Heyeti Celile derhatır buyururlar ki bu adam geçen sene Maraş vakasında hakkında ahzü kirift tezkeresi sadır olmuş. Burada mevkuf iken Basri Beyin uzun müdafaası üzerine bunu mevkufiyetten çıkarmıştır. İşte o adamdır.

ABDURRAHMAN LÂMİ EFENDİ (Gaziayıntap) — Müsaade buyurun, izahat vereyim.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Reis Beyi madem ki şube tasdik ediyor. Kendileri için söz söylemeye mahal yoktur. Hâsılı tahsildir. Binaenaleyh Meclisi işgalden başka bir manayı ifade etmez. Reye konulsun.

REİS — Dördüncü şube mazbatasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Mazbata kabul edildi.

2. — Lâzistan Mebusu Osman Beyin, mahkemeye sevkine dair mazbata.

REİS — Efendim; Lâzistan Mebusu Osman Bey hakkında dördüncü şube mazbatası var o okunacak.

Lâzistan Mebusu Osman Bey hakkındaki mazbata

«Fezleke»

Lâzistan Mebusu Osman Beyin vesatet ve vedaatiyle Rusya'dan mübayaa edilen eşya ve mevaddı harbiye ile sair malzeme hakkında icra kılınan tahkikatın ikmali için mümaileyh Osman Beyin isticvap ve ifadesinin ahzı lüzumu Heyeti Vekilenin 6/15 337 tarihli içtimaında takarrür eylemiş olmakla olbabta cereyan eden muhaberatı havi on adetten ibaret tahkikat evrakı suretlerinin raptan takdim kılındığından ifayı muktezasına müsaade buyurulması ricasiyle İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine takdim ve Heyeti Umumiye kararıyle şubemize havale buyurulan 6/16 37 tarih ve 6/739 numaralı (1 2 dosya merbutatı) takrir ve merbutatından en ziyade mahiyeti cürmü teşrih ve isbat olunan sui istimalât miktarını tayin ve izah eden Tuabse Şehbenderi Sabri Bey tarafından Hariciye Vekâletine gönderilmiş olan 4 Mart 1337 tarih ve 165 numaralı mufassal 2/2 raporla makamı Riyasetten İnebolu İrtibat Zabiti Binbaşı Kemal Beye yazılan tahrirata cevaben mümaileyhin 11/17 37 tarih ve 6/3 numaralı cevapnamesi mütalâa ve tetkik olundu. Şehbender Sabri Bey mezkûr raporda mumaileyh Osman Beyin esleha ve cephaneden maada olan diğer eşyaları sureti hususiyede celbetmiş olduğu hakkındaki ifadatına rağmen eşyayı sairei mezkûrenin de Anadolu Hükûmetinden aldığı emre binaen Rusya'dan resmen ve Hükûmet namına talep

ettiğine dair imzası tahtında vermiş olduğu istidaların dosyalarında mevcut olduğu ve bir müddetten beri Rusların silâh ve cephane nakliyatına müsaade etmemeleri Rus Hariciye Komiserliğinin Hükûmet namına verdikleri eşya ve malzemenin Anadolu'ya gönderilmediğine kesbi ıttıla eylemiş olmasından ileri geldiğini ve bunun üzerine Çiçerin'e hususî mektup yazarak şimdiye kadar her ne gönderilmiş ise yeddi emanette kalmayıp kâmilen Anadolu'ya sevk ve irsal edilmiş olduğuna ve badema her ne alınırsa kâmilen ve tamamen Hükûmeti milliyeye isal edileceğine dair teminat ve şahsî kefil vererek yeni baştan nakliyata müsaade istihsal edebildiğini mufassalan zikr ve beyan ettikten sonra mümaileyh Osman Beyin Rusya'dan Hükûmet namına alıp ve teslim ettiği eşya, esliha ve malzeme miktarını da (4 150) tüfenk, (4 518) sandık derununda (5) milyon fişenk (20) makinalı tüfenk ve bundan başka temizleme ve yedek edevatı (60) bin kilo benzin, (45) bin gaz (650) fıçı çimento (32) bin kilo dakik, beş büyük makineyi havi bütün teferruatiyle bir fabrika (93) tahta fıçı ve (20) demir fıçı olmak üzere kayıt ve tespit etmiş ve mumaileyhin şu beyanatı İnebolu irtibat zabiti Kemal Beyle İbrahim Talî Beyin ifadatını havi evrak mefadiyle teyit etmiştir.

Ahzolunan mezkûr eşya ve eslihanın Hükûmet ve fırkaya teslim edilmiş olan hakikî miktarı anlaşılmak üzere üçüncü Kafkas Fırkası Kumandanı Nuri Bey tarafından Hariciye Vekâletine gönderilen rapora merbut ve evrak meyanında 3/3 işaretiyle mevcut cetvel tetkik olundukta fırkaya (3 878) tüfenk, (3 462) sandık cephane, (20) makineli tüfenk, (12 bin) kilo benzinden maada bir şey gönderilmediği anlaşılmıştır. Evrakı mevcudei mevdua tetkik olunduktan sonra bu hususta mumaileyh Osman Beyin ifadesine müracaatla kendisine 27 sual irat ve her sualin cevabı hizalarında tahrir ve ziri imza ettirilmek suretiyle tahkikat berveçhiati tamik ve tevsi olunmuştur. Şöyle ki : Rusya'nın Tuapse şehrinde ne sıfat ve salâhiyetle ve ne vakit bulunduğuna ve yedinde Hükûmeti Milliye tarafından bir salâhiyet ve itimatname mevcut olup olmadığına dair olan birinci ve ikinci suallere 336 senesi Ağustosundan itibaren 3 ay müddetle bulunduğu ve yedinde Hükûmeti Milliyeden verilmiş itimatnamesi mevcut olduğunu beyan etmiş ve mezkûr itimatname bilahz evrak meyanına konulmuştur. Rus'lardan alınan eşya ve eslihanın bir kayıt defteri mevcut olup olmadığına ve mehuzatına mukabil senet veya ilmühaber verip vermediğine ve Rus'lardan Hükûmet namına ne celp ve ne kadar silâh vesaire alındığına ve bu esliha ve malzemenin nerelere ne vasıta ile sevk ve isal edildiğine dair olan 3 - 10 suallere dahi Rus'lardan esliha ve cephane bir parti olmak üzere 18 vagon derununda 4 000 tüfenk, 20 makineli tüfenk, 4 000 000 cephane ve beherine biner fişenk olmak üzere 25 bin makineli tüfenk cephanesi aldığı ve bunun için defter tutmak kabil olmadığı gibi bunların hepsini Trabzon'da fırkaya sevkettiğini ve icap eden kayıt ve defterin kendisinden ziyade teslim ettikçe fırkaca tutulması lâzım geldiğini ve bu silâh ve cephaneyi Rus'lardan tadat ederek değil, bir itimat üzerine tahmini olarak aldığını ve Tuapse'den avdetinde mezkûr silâh ve cephane hesabatını Müdafaai Milliyede Harbiye Dairesi Reisi Miralay Asım Beye vererek indelhesap mutabık kaldıkları ve meselenin bu suretle kapanmış olduğu ve nakliyatı temin için Müdafaai Milliye Vekâletinin kendisine ne bir motor ve ne de başkaca vesait göndermek suretiyle muavenette bulunmadığını ve nakliyatın ancak sayiî zatisiyle ve sırf Lâzistan Mebusu olmak dolayısiyle icrasına muvaffak olabildiğini ve hatta gönderilen silâhlardan noksan zuhur ettiğine dair ara sıra kendisine fırkadan işar vuku buldukça bu noksanın yedlerine verilen irsaliye mucibince nakillerden aranılması lâzım geleceğine dair Müdafaai Milliye ve fırkaya ol vakit yazmış olduğu mektubun bir suretinin evrak meyanına konulmak üzere verdiğini ve denizde mevcut tehlike ve hiç bir taraftan bir türlü muavenet yapılmamasına karşı muvaffakiyetle ifa etmiş olduğu hidematın lâyıkı takdir olması lâzım geleceğini cevaben bast ve beyan etmesi üzerine bu hususta mümaileyh Miralay Asım Beye yazılan tezkereye cevaben mevrut ve evrak meyanında 6/7 numara ile mevdu dosya tetkik olunmuş ve silâhın (272) noksaniyle (4 373) sandık olarak teslim edildiği anlaşılmış ve mezkûr dosyada eşyayı saireye dair bir kayıt ve işaret görülmemiştir.

Rus'lardan Hükûmet namına bu esliha ve cephaneden maada daha ne gibi ve ne cins ve ne kadar eşya ve malzeme alındığına dair sorulan on birinci suale Rus'lardan mezkûr esliha ve cephaneden maada Hükûmeti milliye namına hiç bir şey almadığını ve ancak Hükûmetin sevkiyat hususunda kendisine muavenet etmemesine binaen sureti hususiyede ele geçirdiği motorlarla nakliyatı temin edebildiğini ve bu motorların seyir ve tahriki için Hükûmetin Trabzon'da gaz ve benzini olmadığından lâzimülmiktar gaz ve benzinin Rusya'dan teşebbüsü zatisiyle celp ve motorculara ücret olarak verdiğini beyan ve Tuapse şehbenderliğinden mevrut cetvelde Rus'lardan

60 bin kilo benzin ve 45 bin kilo gaz alınmış olduğu ve benzinden yalnız 12 bin kilosunun fırkaya irsal edilmiş olduğunun gösterilmesine nazaran mütebaki 48 bin kilo benzin ile 45 bin kilo gazın kâmilen mi nakliye ücreti olarak verildiğine ve bunların bu suretle sarfına Hükûmetten mezuniyet istihsal edip etmediğine ve motorculara verilen gaz veya benzine mukabil kendilerinden makbuz alınıp alınmadığına ve bundan başka Hükûmetten nakten para celbedip etmediğine dair iradedilen 12 - 13 suallere fırkaya gönderilen 12 bin kilo benzinden maadasını ücretlerine mukabil esliha ve cephane nakleden motorculara verdiğini ve esasen maiyetinde makinist ve fen memuru bulunmadığından motorculara her ne kadar isterlerse o kadar vermek mecburiyetinde ve vaziyetinde idüğünü ve bunun sarfı için Hükûmetten emir telâkkisi icabetmediğini ve bu bapta mezuniyet istihsal edilmiş olup olmadığının bile mevzubahis olması bile lâzım gelmeyeceğini ve bundan başka Hükûmetten beş bin lira celbettiğini ve bunun dört bin iki yüz on beş lirasının gaz veya benzinin masarifi tahmiliye ve nakliyesine sarfederek üst tarafını şahsi istihkakı olan harcırahına mahsuben alıkoyduğunu ve bu paranın hesabını da keza mümaileyh Mustafa Asım Beye verdiğini ifade etmiş olmasına binaen salifüzzikr 6/7 dosyaya merbut hesap pusulası tetkik edilmiş ve mümaileyh Osman Beyin ifadesi veçhile ahzetmiş olduğu beş bin liranın (1 300) lirası Ankara motorunun makinesine keza (1 250) lirasını Lâz Zade Mustafa ve Hacı Harun efendilerin cephane nakleden motorlarının tamirine ve (250) lirasını gaz bedeline ve (325) lirasını eslihanın vagonlardan tahliye ve tahmiliyesine ve (120) lirasını bekçi ücretine ve (250) lirasını iki kıta evrakı mühimmenin irsali için gösterilen saîye ve (450) lirasını maa beygir bir adet lâstik tekerlekli faytona ve 185 lirasını da hususatı zatiyesine sarfettiği anlaşılmıştır.

Rusya'dan Hükûmet namına bu esliha ve eşyadan maada 650 fıçı çimento, 32 bin kilo dakik, beş makineli fabrika, 93 tahta fıçı ve yirmi demir fıçı alıp almadığını beyan etmesi lüzumuna dair olan 14 - 16 suallere dahi Hükûmet namına katiyyen çimento celbetmediğini ve mebhus çimentonun Hükûmete taalluku olmayıp Mapavri Belediye Reisi Mesut Bey Zade Mustafa Beyin Rus'larla urgan, halat gibi gemi levazımı ile mübadele ve kendisinin de kefaleti şahsiyesi dolayısiyle mumaileyh namına celbedilmiş olduğunu ve mübadeleten verilen eşya listesini evrak meyanına konulmak üzere tevdi ettiği ve otuz bin kilo dakikin dahi Rus'lardan alınan ve iki defada Anadolu'ya sevkedilen 2 milyon beş bin altının nakliyesine mukabil keza motorculara tevzii ve sureti hususiyede celbettiği bu dakik hamulesi meyanında mezkûr altınları ancak nakledebildiğini ve tahta ve demir fıçıların keza Hükûmetle alâkası olmayıp, esasen Rus'ların Türk gemicilerinden gaspetmiş oldukları ve kendisinin delâlet ve tavassutu ile istirdat edilip eshabına iade edilen fıçılar olduğunu ve beş makineli bir fabrika meselesine gelince; bunun beş seneden beri Rize limanında inşa ettirmekte olduğu motor tamirhanesi için Rus'lardan aldığı ve mengene ve diş kesmek gibi hususî mübayaa ettiği bir takım âlat ve edevatı adiyeden ibaret olduğunu ifadede dermeyan etmiş olmasına rağmen eşyayı mezkûrenin Hükûmet namına celbedildiği evrak meyanında mevzu 4/5 dosya münderecatiyle ve kendi imzası tahtında mevcut vesaik sureti musaddakaları ile sabit olmuştur. Rus'lardan alınan esliha ve cephanenin iki motorla nakli kabil olabileceğine nazaran buna mukabil 48 bin kilo benzin ve 45 bin kilo gaz, 32 bin kilo dakikin bedele tahvili halinde ihtimal ki elli bin lira ve buna nakden celbedilen beş bin liranın ilâvesi takdirinde elli beş bin lira gibi mühim bir miktara baliğ olacağına nazaran bunun ücreti nakliyeye verilmesi şayanı istiksar olduğuna ve her ne suretle olursa olsun bu sarfedilen eşya ve nakdin sureti sarfını mübeyyin nakillerden vesaik ahzolunup olunmadığına ve eslihai mezkûrenin hangi motorla sevkedildiğine dair 16 - 18 sorulan suallere dahi gerek gaz ve gerek benzinin Rusya'da şayanı nazar bir kıymeti olmadığını ve bunun Trabzon'da ancak azamî on bin lirayı tecavüz edemeyeceğini, nakden celbedilen beş bin liranın verilen hesabı veçhile kâmilen nakliyeye değil motor tamiratına vesaireye sarfedilmiş olduğunu ve gerek nakit ve gerek eşyayı sairenin keyfiyeti sarfında bir gûna makbuz vesaire alınmadığı ve nakliyatta istihdam edilen motorculardan bazılarının isimlerinin mazbut olduğunu ifade etmiştir.

Mümaileyh Osman Beyin sureti hususiyede Mesut Bey zade Mustafa Bey namına celbedildiğini beyanda ısrar eylediği çimento vesair eşyanın Anadolu'dan Rusya'ya gidip gelen ve eşya nakleden motorların tamiri için Hükûmetin Rize limanı mendireğini tamir etmek arzusunda bulunduğundan talep ettiği ser reştesiyle ve «Anadolu Hükûmeti fevkalâde murahhası» sıfatiyle eşyayı mezkûreyi resmen celp ve teslim etmiş olduğuna ve Rus'ların bu eşya bedel ve nakliyesinden iki bin küsur lira kadar bir meblağın mutalebesinde bulunduklarına ve çimento ve eşyayı saire-

nin mevzu bulunduğu fıçı ve kapların el'an lüzumu iadesinde ısrar etmekte bulunduklarına dair mevcut vesaikle ifadeleri arasında mübayenet esbabının izahına ve sevkedilen silâhlardan bir kimseye silâh ve cephane teberru ve hediye edip etmediklerine dair olan suallere katiyyen Hükûmet namına fabrika vesair alât müteharrike almadığı hakkındaki ifadatı evveliyesini teyit ve yalnız bu esnada düşman gemilerinin denizde tarassudatta bulunmalarına ve motorların bir tehlike ve tecavüze maruz kalmaları ihtimaline binaen taifelere birer adet silah tevzi ve aynı zamanda fırakaya da malûmat verdiğini ifade ve beyan etmiş ve ifadatı vakıa Tuapse şehbenderliğinin 4/8 numara ile evrakı tahkikiye meyanında bulunan Şükran motoru kaptanı Nazım ve mezkûr motor mürettebatından Mehmet oğlu Hasan ve Derviş oğlu Mehmet'in evrakı isticvabiyesi mefadiyle teeyyüt etmiştir.

Hulâsa : Mümaileyh Osman Beyin Rus'lardan Hükûmeti milliye namına dört bin yüz elli tüfenk, dört bin beş yüz on sekiz sandık fişenk ve yirmi makinalı tüfenk ve altmış bin kilo benzin ve kırk bin kilo gazyağı ve otuz iki bin kilo dakik ve altıyüz elli fıçı çimento ve beş makinalı bir fabrika ve doksan tahta fıçı ve yirmi demir fıçı aldığı sabit olmakta ise de bunlardan yalnız eslihaş ve cephanenin Hükümeti milliye namına resmen, diğer benzin ve gazyağının da bu esliha ve cephanenin nakliyesine verilmek üzere hususî celbedilerek sarf ve mahaza benzinin on iki bin kilosunu da fırkaya irsali ve çimentonun ve fabrika alâtı denilen edavatı müteferrika ile fıçıların dahi keza Hükümete ademi aidiyeti ve otuz iki bin kilo dakikin iki milyon liranın nakliyesine sarfettiğini makamı müdafaade dermeyan etmesine rağmen evrakı tahkikiye derununda mevzu vesai ve icra kılının tahkikat ve ahzolunan ifadata nazaran Hükümeti milliye namına celbedildiği sureti katiyede anlaşılan esliha ve eşyayı mezkûreden 272 tüfenk 145 sandık fişenk noksan zuhur etmiştir.

Eşyayı saire dahi fırkaya teslim edildiği anlaşılan on iki bin kilodan maada kırk sekiz bin kilo benzin ve kırk beş bin kilo gazyağı ve otuz iki bin kilo dakik ve beş bin lira nakdin esliha ve cephane ve altunların nakliyesine verildiği ifade olunmakta ise de bu sarfiyatın bir kayıt ve vesaike müstenit olmaması hasebiyle kavli mücerette kaldığı ve 650 fıçı, çimento, ile 113 fıçının şahsına aidiyeti hakkındaki mümaileyh Osman Beyin iddia ve ısrarına rağmen bunların da Hükümeti milliye namına ahz ve celp ve mahaza sui istimal edildiği vesaiki mevcude mefadiyle sabit olmuş olmakla, mümaileyhin mahkemeye sevki mütaleasiyle işbu fezleke tanzim ve 27 sahifeden ibaret olan evrakı tahkikiye ve on adet dosya halinde yekdiğerine merbut otuz dokuz kıta vesaikle maan ve merbutan Heyeti Celilerine arz ve takdim kılınır.

Van	Diyarbekir
Haydar	Mustafa
Siirt	Maraş
Sabri	Tahsin

Şube Kâtibi	4 üncü Şube Reisi
Tahtı muhakemeye alınmak fırkasına muhalifim.	Hafız Mehmet
S. Sırrı	

Batum	Siirt
Karahisarşarki	Sinop
Mütaleatım müsvedde defterinde münderiçtir.	M. Şerif
Vasfi	

Bolu	Amasya
	Rifat
Erzincan	Muş
M. Hüseyin	
Lâzistan	Kayseri
	Atıf
Siirt	Eskişehir
Ahmet	Hacı Veli
Siirt	Gaziayıntap
	Ragıp
Karahisarsahip	Yozgat
Mustafa Hülusi	Bahri
Ertuğrul	Kayseri
	Âlim
Sivas	Konya
M. Taki	Ömer Vehbi

Erzincan
Fevzi

Evrakı tahkikiye müeddasına nazaran mümaileyhin tesellümüne memur olduğu esliha ve malzemei harbiyeden malumulmikdar kısmını ciheti askeriyeye teslim etmeyerek ihtilâs ettiği tahakkuk etmiştir. Şu halde fül mücazatı müstelzim neviden olup Kanunu Esasinin 48 nci maddesine tetabuk ettiği cihetle olveçhile muamele olunmak üzere Heyeti Umumiyeye sevki reyindeyim.

Karahisarı Şarki
Vasfi

Merbutatı :

Adet	Nevi Erak	Dosya	Merbutatı
1	İcra Vekilleri Riyasetinden Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazılan 6/739 tahrirat ve merbutu Rusca varaka	1/2 No.	2
2	Tuapse Şehbenderi Sabri Beyin Hariciye Vekâletine 165 No. 4 Mart 337 tarihli rapor	2/2	2
3	Üçüncü Kafkas Kumandanı Nuri Beyin Hariciye Vekâletine raporu ve merbutatı	3/3	3
4	Tuapse Şehbenderi Sabri Beyin Hariciye Vekâletine 3 Mayıs 337 tarih ve 190 numaralı tahrirat. raporu	4/5	5
5	Şube Riyasetinin makamı Riyaset vasatasiyle Müdafai Milliyeye yazılan iki kıta tezkere cevabı	5/5	5
6	İnebolu'da irtibat zabiti Kemal ve İbrahim Tali Beye yazılan tezkere ve cevabı	6/3	3
7	Harbiye dairesi Reisi Miralay Asım Beye yazılan tezkere ve cevabı.	7/6	6
8	Şükran motoru Nazmi kaptan ve tayfalarından bazılarının ifadatı	8/4	4
9	Osman Bey tarafından itimatnameye merbutan verilen bazı mezabıt ve evrak	9/9	9
10	Osman Beyin ifadatını havi evrakı isticvabiye	Sayfa 10/27	27/66
		Yekûn 27	
		—	
		39	

REİS — Fezleke üzerine söz Osman Beyin. Buyurun efendim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Çok istirham ederim ki gayet kısa söyleyeceğim. Dinleyiniz ve ibraz edeceğim, vesikaları da arz edeceğim. Ondan sonra elinizi vicdanınıza koyup vereceğiniz hükme bilâ itiraz inkiyat edenlerdenim. Bendeniz hükme isticvabatına karşı muhtasaran cevaplarımı tahriri olarak arz ettim! Ve bu süalleri irat buyuran da Süleyman Sırrı Beyefendidir. Gayet kısa cevap verdim. Zannetim ki beni bir defa daha çağırdıklarında şube heyeti aliyesi huzurunda şifahen müdellel maruzatımı arz edecektim. İhtimal ki şube arkadaşlarımızı bazı hususatta tenvir edememişlerdir. Yahut bendeniz belki bunları tahriri cevabımda tenvir edememişimdir. Fakat bendeniz şimdi Heyeti âliyenize arz edeceğim izahatla Heyeti Celilenizi tenvir ederim. Mahaza hüküm Heyeti Celilenizindir. Efendiler ben bundan bir buçuk sene evvel daha burada Hükümet muntazam teşkil edilmediği zaman, hatta Ethem isyanından mukaddem buradan Rusya'ya gittim. Yani muntazam birtakım teşkilâta tabi değildi. Bunu arz etmek istiyorum.

Düzce isyanı felâketinden kurtulup buraya geldiğim zaman burada iki gün kaldım. Meclisi Âliniz Ramazan günü olmak dolayisiyle münakit değildi. İsmet Paşa o vakit, İsmet Bey idi. Ziraat Mektebinde Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi idi. Paşa Hazretlerinin bendenize vaki olan beyanatına göre İsmet Beyi gör dedi. Gittim gördüm ve İsmet Beye bendeniz rica ettim ve dedim ki, ben bir yere gidemem. Benim hayatım tehlikede kaldı. Aman rica ederim Bekir Sami Bey Hazretleri Rusya'ya geçmekte teahhür ediyorlar. Silâh bize bir an evvel lâzımdır. Acele git dedi. Bendeniz de kabul ettim ve gittim. Şimdi orada yaptığım ameliyatı Allahıma karşı vermeye de hazırım. Manevi olarak da o hesabımı veririm. Maddi olarak de istediğiniz mahkeme huzurunda da bu hesabımı veririm. Bundan zerre kadar perva ve endişem yoktur. Maruzatım arasında bazı sualler rüfekayı muhteremenin hatırına gelebilir, rica ederim not etsinler,

silsilei kelâmım kat edilmesin. Zaten kısa söyleyeceğim. Evvelen meseleyi ikiye tefrik etmek lâzımdır.

Birisi cephe ve o cephanenin naklinde istimal edilen gaz ve benzin meselesi. Diğer kısmı da söylenilen çimento ve alât ve hususi alınmış fakat Hükümet namına denilmiş olan hususi aksamdır. Bir defa bunu bu suretle ikiye tefrik ederekden cephaneye nakli kelâm edeyim. : Cephane ve o cephaneyi naklet-mek için motorlardan ve onları tahrik eden benzin ve gazdan bahsedeyim. Buradan Moskovaya gittik. Oradan bendeniz Tuapseye geldim. Bunda en ziyade ısrar eden bendenizdim. Dedim ki parafe edilmiş Ermenistan hududu tayin edilmemiş, tespit edilmemiş. Yalnız bir muahede yaptık diye Türkiye'ye avdet etmek bir iş değildir. Arkadaşlarım muvafakat ettiler ve ben Lâzistan mebusu olmak dolayısiyle motorcuları tanırdım ve o vakit Hükümetin nakliyatı bahriyesi yoktu. Hükümet bana, hiç bir motor göndermemiştir. Benim gönderdiğim ve benim sevkettiğim motorlara Hükümet tarafından beş para verilmemiştir. Beş paralık simit ve erzak dahi verilmemiştir. Bunlar askeri motorları da değildi. Tüccar motorları idi. Bendeniz Rostofa geldiğim zaman Ordu kumandaniyle mükalemeye başladım. On sekiz vagon deronundan 4 000 tüfenk ki onun makbuzunu şubeye takdim ettim. Bin sandık cephane 4 milyon ediyor 20 tane İngiliz Lüviz markalı mitralyöz ve onların herbirine yarar alâtı size vereceğiz dediler. On sekiz vagonu ilk parti olmak üzere size veriyoruz dediler. Evrakı aldım Tuapseye geldim. Benden iki gün sonra vagonlar Tuapseye geldi. Bir memur ve on beş dane kızıl efradın tahtı muhafazasında olarak geldi.

Efendiler Tuapseyi size iki üç kelime ile hulâse edeyim : Harap olmuş bir şehir tasavvur ediniz, dükkân yok, mağaza yok, gayet ufacık bir nahiyedir. Mahaza bir limanı ve mükemmel bir tren demiryolu ile Moskova'ya merbut. Bu 18 vagonu boşaltacak adam yoktur. 18 vagonu koyacak ambar yok.

On sekiz vagon şöyle resmi geçit gibi önüme dizildi. İçinde tüfenk ve cephaneler ufan sandık içinde yığılmış duruyordu. Memuru mahsusu da bu kâğıdı al imzalat dedi. Rica ederim beni serbest bırak, döneceğim ben dedi. Dedim; yahu; bu dört bin tüfenk olduğuna dair bir şey yok. Canım varangel ordusunun inhizamı üzerine meydanı harpten iğtinam edilmiş İngilizler silahlarıdır. İhtimal ki dört bin de değildir dedi. Şimdi beni kurtar da siz Hükümetinizle görüştüğünüz zamanda ne eksik çıkarsa iki Hükümet arasında hallediir bir şeydir. Beni rica ederim burada alıkoymayın. Esasen bu ricayı yapmamış olsa bile benim için o vagonları tadat etmek imkân haricinde idi. Beher sandığı ayrı ayrı açıp teker teker saymak, imkânı yoktu. Zira yalnız ben idim bir kâtibim yok idi. Bir anbarım yok idi. Hiç bir şeyim yok idi. Bunlar da bize inkitâp muaveneti için verliyor. Düşündüm, bunları sevkedebildiğim kadar sevederim. Fırkaya yazarım. Fırka bunları not ederek orada karşılaştırırız. Hesapları. Bu suretle anbara bu silahları koymadım. Çünkü ambar yoktu ve böyle vagon içerisinde aylarca orada kaldılar ve ondan sonra Ruslar dediler ki vagonlar bize lâzımdır, harp var, bu vagonları nakliyatı askeriyede istimal ediyoruz. Ne yapayım, üsera geldi. 70-80 vagonun büyük deniz ortasında açık barja içerisinde bir kısmını boşaltabildim. Limanın ortasında demirledik. Bunu bıraktık, onun başında nöbetçi bşraktık. Kim nöbetçi? Esir neferlerden bizim ordu efradından şöyle gözüme çarpan hnagisi bana muvafık geldi ise, yani iş görebilir tarzında bir iki kişi nöbetçi bıraktım! Ve böyle kaldı. Yalnız benim yanımda da bir milyon altın var, yanımda adamım yok. Ne ile sevkedeyim, şaşırdım; motor yok, korkumdan dudaklarım çatlıyor, etrafta kıyamlar oluyor, arasıra aşkiyalar zuhur ediyor. Suca basılıyor, memurlar kaçıyor, bütün bu tehlikeli vaziyette orada bulundum. Yazdım Hükümete motor göndermediler. En nihayet ele geçen tüccar motorları kimisi bildik, ya Trabzonlu, yahut Giresunlu... Yahu rica ederim şu malı boşaltsak.

Rica ile, minnet ile bulabildiğimiz motorları sevkettik. Bu suretle on motor mecmuu sekiz sefer icrayı nakliyat edildi. Ben geldim, biri de orada, bir müddet bana intizar emiştir. Şimdi efendim: bu motorlarla sevkiyata başladık. Sevkiyat yapabilmek için Motorun tahriki lâzımdır. Moturun tahriki için gaz yağı, benzin lâzım. Gaz, benzin, Trabzonda yok. Hükümette de yok idi. Rus Hükmetine bunların ihzar edilmesini rica ettik. Bilmem ne ettik. Bize vagonlarla benzin gönderdiler. Bunların tartısı da arzettiğim gibi.

Merhum Peder Batum'da Alman gaz fabrikasında direktör idi. Gaz fabrikasında böyle şeyi ölçerler, kaydederler. Kaç kilo kuvvet vardır. Biz yalnız konşimentosunu teslim alırdık. Mahaza gaz mikdarını noksan aldım, demiyorum tamamiyle aldım, nasıl sarfettiğimi arzedeceğim. Şimdi on motor tasavvur ediniz Trabzon - Tuapse arasındaki mesafa doğrudan doğruya (210) bin gidip gelme (420) mildir. Fransız, İngiliz ablukası var, fırtınası var. Sahili bahirden git-

mek mecburiyeti var, bazı noktalarda açılmak mecburiyeti var. Çünkü bu kaçakçılıktır, düşmanın eline teslim olmamak, bu ayrıca bir ilimdir. Bu denizcilere mahsustur. Bununla beraber (520) mil mesafa gidip gelmeyi ilâve edersek (50) mil de zikzak için ilâve edersek (430) mil mesafa lâzım geliyor. Bir motorun karşıya gidip gelmesi için sekiz kilo gaz yakan var, saatte beş kilo yakan var 15 kilo yakan var. Yine efendiler; itimat buyurunuz ciddi söylüyorum. Beher motora 1300 kilo benzin lâzımdır. Yalnız, mahrukat. Gidip gelmek için ve bu da yalnız kâfi değildir. Makine yağı lâzımdır. Makine yağı mühim bir surette sarfediliyor. Bunun için de 300 kilo gaz ve benzini, yağ mukabilinde onlara vermeye mecburdum. Ona da tekabül edecek olan (1 600) kilo eder. Bir motorun gidip gelmesi için. Şimdi efendiler; bu yakmak masrafı silahı yüklüyorsun cephaneyi koyuyorsun tüccarın malını dışarıya atıyorsun, buna diyorsu ki cehenneme git öl. İngiliz, Fransız ablukası var. Buna bir ikramiye vermiyecek misiniz? Ben size hesabımla irae edeceğim ki benim motorlara verdiğim ikramiye para değildir. Gaz ve benzin suretiyle verdim, Çünki yedimdeki gaz gayet ucuza mal olmuştu. Beri tarafta onlar daha fazla fiyatla satıyordu. Kendileri de öyle arzu ettiler. Gaz ve benzin daha iyidir. dediler. Bu da bana gayet iyi geldi. Onu verdim çünkü başka vasıta yoktu. Ben bunu isbat ile irae ederim ki bugün burada teessüs eden pek muntazam bir surette işleyen nakliyatı bahriye ücretinden daha az ücret veriyorum. Hatta onun nısıf derecesinde değildir. Binaenaleyh bunun iki misli mükâfat olarak verilmesini kabul ediniz. Üç bin ikiyüz, kilo.. Bu efendiler.. Üç bin ikiyüz kilonun Trabzonda satışı, Rus'yada demiyorum. Trabzonda satış fiyatı 400 liradır. Dökme gaz. Binaenaleyh Tuapseden kalkıp 500 millik mesafeyi katedecek ve içinde kendi hayatını motorunu, tehlikeye ilka edecek ne tutulduğu halde muhakkak arada kalacak olan bir seferde cephane ve tüfenk nakleden bir motora 400 lira vermek çok mudur?

Efendim, şimdi size bir misal arzedeyim. Hem isimle. Lâzzade İsmail, Rizeli Lâzzada Mustafa Efendinin motorunun bendenizden sonra ki - İngiliz, Fransız ablukası kalkmıştı. Ve Yunan gemileri de yoktu - Yedi Bahye Hilâli Ahmere ait olarak gösterilen, aslında cihetı askeriyeye ait don, gömlek gibi hastahane malzemesini, motorcuları tanımayan şehbenderimiz 2500 liraya isticar etmeğe mecbur olmuştu. Ben bununla şekbenderin, benim kadar motor hususunda iş göremiyeceğini anlatmak istedim. Çünkü beni tanırlar ve gidebilirler.

Fakat o mecbur kaldı isticar etmeğe. Bu suretle yedi bahya Hilâli Ahmer eşyası motorların gövertesine meccanen atılıp gönderilebiliyordu.

Binaenaleyh efendiler; (3 200) kiloyu ikramiye olarak, para ve yemek verilmiyerek, o gemici taifeye vermeği kabul ettikten sonra (4 800) kilo ediyor. Bir motorun masrafı yükü on motora zarp ederseniz asgarî hesap alıyorum. (48 000) kilo Hükümete gönderdiğim onlara (16 000) kilo yazmıştım. Bunlar (12 000) kilo diyorlar. Bunun ehemmiyeti yok, dört bin kilonun. Böyle hesap edelim yekûn bozulmasın. sonra efendiler, son zamanlarda olacak Rüsumat vapuru ve gazel romorkörü ki bunlar kaçak olarak oraya gelmişlerdi ve bunları da biz sevkiyat hususunda istimal ettik. Fakat ender olarak bunların bacasından deniz ortasında duman çıkıyor, yollarda seyri seferi pek tehlikelidir.

Çünkü düşman otuz kırk mil mesafaden bunu görebiliyor. Kömür yakarken sim siyah duman çıkarıyor. Bunlarla bir iki sefer yapabildik. O zaman bunlar İstanbul'dan yeni kaçmışlardı. Bunların taifeleri çırıl çıplak, âileleri aç, Hükümetten maaş alamadılar. Binaenaleyh bu vazifeyi deruhde ettiği için, isterseniz bunu benden tazmin ettiriniz, kemali iftiharla kabul ederim. O gemicilere, o motorculara o kaptanlara ki fırkada biliyor. (8 000) kilo gaz ve benzin verdim. Alınız âilenize maaş gönderiniz. Alın çünkü fedailik yapıyorsunuz. Çünkü onların yaptıkları fedailik idi. Alın Trabzon'a gittiğinizde âilenize para gönderin.

Sonra efendiler geliyor ken Tuapsede kalan kısım vardı. (27 300) kilodur. Mecmuu da (99 000) kilodur. Zaten Rusların iddia ettikleri benzin bu kadardır. Ben eksik aldım demiyorum. Tamam aldım. Şimdi efendim bunların içerisinde ... iki defa altın sevkettim. Çektiğim korkuları ben bilirim. Bilhassa bir tanesine Hafız Mehmet Beyi işhat ederim. Birinci motöre Ruslardan un aldık. Bin puntluk un aldığımın telgrafı da buradadır. Ruscasını da size aynen okuyabilirim. Onlara telgrafı ne suretle verdim. Yani kıymetli yükü maske edebilmek için bana un gönderiniz dedim.

Çünkü kıymetli altın aşikâre motöre konmaz. Bir milyon altın nasıl konur. Bunun mesuliyetini idrâk ettiğim ve bunu maske edebilmek için, düşman tuttuğu vakitte kurtarabilmek için, motöre koyduğumuz zaman Hafız Mehmet Beye dedim ki bunun tüc-

carı sensin. Çünkü motörün içinde sizsiniz. Eğer tutulursanız mal getirip mübadele edeceğiz, diye söyleyiniz. Bu suretle altındaki altını inşallah görmezler dedim. İnşallah tutulmaz dedik ve hamdolsun bir kaza olmamıştır. Sonra bir defa daha bir buçuk milyon altın sevkettim.

Beyefendiler; bunu yanımda saklarken dizlerim tir tir titriyordu. Yanımda bir adam yok. Bir tüfenk başımdan aşağı asılı duruyordu. Turapse'de vukua gelen hadisatı Rusya'da bulunanlar bilirler. Bilhassa şimali Kafkasya daimî şekavet içerisinde, daimî baskınlara maruzdu.

Harcirah meselesine gelince: Fezlekeyi dinledim, diyorlar ki bu sarfiyat yapılmış. Fakat israf edilmiş ve bir vesaike istinat etmediği için kavli mücerrette kalıyor ve kavli mücerrette kalan bir şeye de itimat etmek doğru değildir. Binaenaleyh istirham ederim, ben size şimdi bu dakikada kimden vesika alacaktım. Motörün kaptanından alacaktım. Benim muhasebe heyetim yoktu. Anlarım ben sarfedilen paranın vesikaya raptı lâzımdır, elzemdir. Nerede olur? Bugünkü gibi bir nakliyatı bahriye heyeti teşekkül eder, muhasebe, kasa, ambar heyeti ve memurları olur, birtakım heyetleri olur, o vakit vesika lâzımdır. Fakat biz de öyle bir heyet yok, kimse yok. Nihayet nihayet motörün kaptanı olan Ahmet'e diyecektim ki şu 300 liraya şu vesikayı imza ediniz.

Efendiler; ben hiç para sarfetmediğim halde o vicdansızlığa tenezzül edersem şimdi giderim, Lazistandan elli bin liraya makbuz getiririm. Eğer ben böyle vicdansızlığı kabul etse idim. Ben efendiler, nereliyim, motorcuların % 80'ni beni tanır. En sonra kaptanın imzası değil mi? Efendiler, aldığım para nedir? 6 500 lira. Benim arkadaşlarım Moskova'ya giderken beş bin lira harcirah almışlardır.

Binaenaleyh bana bütün bu şeyleri yaptığıma nazaran 1 500 lira kalıyor. Daha ben harcirah isterim efendim. (Handeler) Ben hiç bir vakit hesap vermekten çekinir bir adam değilim. Heyeti Celilenize ki Bey olsun, Paşa olsun, namuslu olan bir adam ne olursa olsun mahkemeye gitmekten utanmamalıdır, çekinmemelidir. Ben bu sözümde erim ve sadıkım. Demin de arzettim. Bu hesabı dünyada veremezsem ben öldükten sonra Allah'ıma karşı bu hesabı kıyamette veririm. Fakat benden muntazam bir kasa heyeti, muntazam bir şey istiyorsunuz. Daha efendiler, rica ederim, bu şey henüz burada matbuat dairesinde bile yapılmamıştır. Hiç bir adam olmadığı halde, hiç bir ambar memuru olmadığı halde benden bunların sevkini nasıl istiyorsunuz?

Efendiler, bu evrakın bu Meclise gelmesine sebeb ben olmuşumdur. Paşa Hazretlerine, aleyhinde bazı ihbarat vardır, dediler. Bana bunu söyleyen Yusuf Kemal Beydir. Aleyhinde böyle bir evrak vardır, istirham ederim, Heyeti Umumiyeye celbediniz, dedi ve ciddi söyliyorum, böyle oldu. İster safiyetime hamlediniz, ister etmeyiniz. Heyeti Celileye ben izahat vereyim. Ben ümit ederim ki bu kadar tehlikeli bir zamanda Osman'ın yaptığı şu iş hiç olmazsa vazifesini yaptı ve aşk olsun, demeli idiniz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Nasıl öyle kanaat var, nasıl söyliyorsunuz?

OSMAN BEY (Lâzistan) — Devamla) — Size efendim arz edeyim. İstirham ederim, güzelce dinleyiniz. Bir arkadaşımızın izzeti nefsine dokunan bir meseledir. Fırkadan aldığım mektupları size okuyayım. 12 . 9 . 36 bilmem hangi aya tesadüf ediyor, (Eylül sesleri). Hepsinin taalluku yoktur. Yalnız bu meseleye dair olanını okuyayım. 1340 adet tüfenk, 18 mitralyöz, 1 800 sandık cephane gönderildiğini biliyorsunuz. İstirham ederim, mezkûr motör doğrudoğruca Giresun'a gitmiş ve Giresun Müdafaai Hukuk Reisi Osman Ağa beş yüz kadar tüfenk esliha hediye gönderildiğini ifade ederek mezkûr miktarda cephane ve tüfenk motordan alınmıştır. Trabzon komisyonundan verilen mazbata merbuttur. Bu mazbata miktarı ile Osman Ağanın aldığı silâh ve cephane yekûnu işarı Âli ile beraber 47 sandık cephane 96 tüfenk farkı vardır. Bununla beraber mektupta Osman Ağanın aldığı esliha ve cephane hakkında henüz bir kayda tesadüf edilmemiştir. Müdafaai Milliye Vekâletinden sorulmuştur, Dahiliye Vekâletinden sorulmaktadır. İla... Birtakım şeyler... Üçüncü Kafkas Fırkası Kumandanı Ali Rıza Bey, bu mektuba dikkat buyurursanız, Giresun'a düşebilir, hava tutmaz, pervanesi tutmaz, bir şeyler olabilir. Tuapse'den kalkar da Trabzon'a geleceği yerde Giresun'a düşebilir. Fakat Giresun'da boşalması matlup değildir. O motör doğrudan doğruya Trabzon'a gelecekti. Giresun'dan Trabzon'a evveliyetle gelebilir. Çünkü sahilden ana toprağına gelecektir. Orada boşalıyor. Orada ne olduğunu Tuapse'den mektupla haber aldım. Hatta o motor avdet ettiği zaman içinde bir tüfenk vardı. Rica ederim, burada noksan zuhur etti ise bana mı aittir? Bunu gayri mesul eller yapıyor. Bu devri bilmem Nazım kaptanın motörüne havale ediyor. Bu suretle bir miktar noksan zuhur ederse bundan mesul beni tutacaksınız? Rica ederim, yazdığım mektubu ben size okuyayım. Fırka kumandanlığına bir çok umur ve hususata dair mektup yazıyo-

rum. Silâhlar ve cehaneye dair. Silâh ve cephaneler katiyen noksan değildir. Şimdiye kadar gönderdiklerim noksan değildir. Açık olan sandıklar açıktır. Fakat boş değildir doludur. Motor buraya avdet etti, içinde tek bir silâh vardı, aldım. İstihbaratıma nazaran bu doksan altı silâh Giresun'da gece motorcüler tarafından motörde iken aşırmışlar ve bu, katîdir. Giresunda bunu istihbar ettim. Rica ederim, yazdığım puslada isimlerini almadan niçin bırakıyorsunuz, dedim. Niçin reisleri bırakıyorsunuz. İstihbaratıma Trabzon'da İngiliz fişengi otuz paraya satılıyor. Eğer cephanenin orada satılmasına meydan verilecekse ve Hükûmet şayanı hayret atalet içerisinde oturacak ise, burada envai mühimmatın içerisinde oturup silâh göndermekliğime hiç lüzum görmüyorum. Mektubun aşağısı başka şeylere aittir. Efendiler: Tuapse'den Trabzon'da üçüncü fırkaya yazıyorum. Bunun aynı olmak üzere de Müdafaai Milliyeye daha sert olmak üzere yazıyorum. Burada silâh, cephane çalınıyor da fırka sonra noksanları benden soruyor, dedim. Burada benim adamım yoktur, cephaneleri esasen sayamamıştım Sonra efendiler; aldığım 6500 liranın hesabını vermek istiyorum size. Arkadaşlarım beş bin lira harcirah almışlardır. Bu 6500 lirayı Kazan romorkörünün kazanını kömürden mazota tahvil ettirdim. Çünkü Tuapse'de kömür yoktu. Kömürle onu işletemiyecektik. Rus meclisleri geldiler, dediler ki siz eziyet çekmeyiniz. Mazot bizde vardır, dediler. Kömürü burada bulamazsınız dediler. Zaten oradan aldığı kömürü yolda yakar, ufacık bir romorkör, binaenaleyh bunu mazota tahvil edelim. Hay hay yapın dedim. Tahvil ettim ve bahri tertibat yaptım. Onu da bahriyelilerin şeyine terk ediyorum; mütehassıslara terk ediyorum, söylesinler kaça mal olur. Vapurunun kazanını tamir ettirdim, dört yüz esir sevkettim. Bundan sonra belki daha yüz esir sevkedilmiştir. Bin beşyüz lira tahsisat gitmiştir. Üsera sevkiyatı için zaten hesap tutmağa vaktim yoktu. Şimdi geliyor, Mehmet çırılçıplak. Sana ne lazım, beş lira. Al sana beş lira dedim. Başlarına bir baş koydum, bu akşam çorba içiniz dedim. İçirdim ve esbabı istirahatlerine sarfettim. Sonra dört yüz elli lira, dediler ki bir fayton almıştım. Bir faytonla bir çift beygir vardı. Oraya bıraktım, elimde ona dair mektup da vardır. Çünkü tek başıma idare edemiyordum. Bir fayton mübayaa ettim, elan fayton oradadır. Şimdi bütün boğaz meselesiyle tüfenk meselesi hakkında vereceğim izahat bundan ibarettir. Bu tüfenklerin, fişenklerin sandıklarını kırıp saymak imkânı benim için imkân haricinde idi ve bunu Heyeti Celilenizin vicdanına havale ediyorum. Tuapse'yi içinizde görenler ve bilenler vardır. Bu, mümkün müdür; sayılabilir mi? Bunu da takdiri alinize havale ediyorum. Yine Heyeti Âliyelerine arzediyorum ki noksanlar benim tarafımdan değil, doksan altı tüfenk noksan olarak Trabzon'a çıkıyor. İngiliz fişenki nerede satılıyor. Bu olabilir belki, motorcü belki aşırabilir. Fakat ben motörcüye bir pusula verdim ve motorcu kaptanını çağırıyorum. Mustafa gel sana üç yüz sandık cephane, al diyorum ve bunu yazıyorum fırka kumandanlığına. Şimdi bu puslayı fırka kumandanı alınca ve cephaneyi noksan alınca bundan mütevellit mesuliyet bana mı aittir. Rica ederim, eğer ben mesul isem mesuliyeti kabul ediyorum ve ben bunu motör kaptanının yanında yazıyorum? Binaenaleyh onun gıyabında, onun şeyinde birşey yazamam. Çimento vesaire alatı edevat meselesine gelince: Bu hususta bendenize şubeden tahriren sorulan sualler olduğu için bazı suali mukaddereye cevap olacak kısım oraya derç edilmemiştir. Maalesef tafsilat verilememiştir. Çünkü ümit ediyorum ki bir daha çağırırlar da şifahen arzı malumat ederim. Halbuki bir daha çağırılmadım. Şimdi ben oradaki ifadatımı buradan itmam edeyim. Şimdi çimentoya gelelim: Efendim benim çimento için Rus Hükûmetine bir telgrafım vardır. Oradaki rüesayı Hükümete dedim bana çimento verebilir misiniz, Türkiye'ye sevkedeceğim. Bakalım Nevreski'de var mıdır? Fakat şunu söylemezden evvel ufak bir mukaddime yapacağım. O vakit ki Heyeti Hükûmete soracağım; bana Hükûmet namına Osman çimento almağa memursun dediler mi? Osman: Hükûmet namına bir torna bir makap al gönder dediler mi? Ve bu hususta bir tebliğleri var mıdır? Yoktur. Bu taraftan Rus Hükûmetinden istenilmiyen bir malı şüphesiz Rus Hükûmeti bana göndermez ki al bunları Hükûmete gönder. Bunu mantık kabul etmez. Bundan böyle bir talep vaki olmamıştır. Talep vaki olmayan bir şeyi Rus Hükûmeti kalkıp da bana göndermez. Binaenaleyh alınmış bir şey varsa şüphesiz ki şahsi olarak alınmıştır? Arzedeyim; bu suretle Hükûmet namına aldığım çimentoyu arzedeceğim. Rize'de Ruslar bir mendirek yapmışlardı. Onun tamir ve idamesini size arzedeyim. Mendireği Ruslar yapmıştır fakat o çimento gelmemiştir. Sonradan Tuapse'den Yaverli Belediye Reisi Hacı Mesut Efendi oğlu Mustafa Efendi Liman Reisi ile bir mukavele yapıyor ki bu mukavelede birtakım eşya istiyor. Bendeniz de buna kefil oldum. Rica ederim, çimento mukabilinde eşya listesi mevcut olursa ve bu eşya Tuapse Reisi tarafından talep olunursa nasıl olur ki bu çimento Hükûmet namına olur. Buna aklım ermez, bunun parası isteniyor. Efendiler, bu gayet basittir. Çimento

parasını istiyorlar, kefili benim. Bu gayet basit bir muamelei ticariyedir. Hükûmete sorsunlar, hesabı tesviye edilmedi ise kefili benim; ben tesviye edeceğim. Kalbur, alet, torna ve cesim fabrika diyorlar. Torna bir, iki diş kesen, bir de diş kesmek için planye var. Cereyan eden Rus'ca muhabereyi izah edeyim. Türkiye'de inşa edilmekte olan imalathane için rica ettiğim alat şunlardır ve bunlar bana lâzımdır ve miktarı şudur, diyorum. Daha evvel benden soruyorlarki pekâlâ; bunların ihracı için kime emir verelim? «Malumu Âliniz Rusya'da komonist idaresinde ihraç şahsî olmaz. Mutlaka Devlet namına olur.» Binaenaleyh hangi daireye emir verelim ki bu sizin istediğiniz şeyler ihraç edilsin? Biz asker adamız. Yalnız emir veririz. Ona cevap veriyorum, falan yerin emrine. Çünkü şahsi emval Rusya'da daima tahrir edilir. Sizin neniz varsa tespit edilir. Bu suretle bu alat ve edevat dahi Ruslar tarafından tahrir edilecekti. Bu telgrafımda diyorum ki bunlar bana lâzımdır ve bu telgraf muhaberesi efendiler, geceyelin makine başında oluyor. Bu suretle konuşuyoruz ve esasen onlarla ahbablık tesis etmiştik. Bu ise 9/10 - 10 - 920 senesinde oluyor. Şimdi rica ediyorum, efendim; Hükûmet benden böyle bir şey istemediği halde ve zannediniz ki öteki çimento da meçhul görünsün ve ben tekrar o mesuliyeti üzerime alıyorum ve ben o çimentoyu sırf bir müslüman kardeşiniz namına nüfuzu mebusiyetimden bilistifade getirtmiş olursam acaba cinayet mi işlemiş olurum? O halde mebuslar nüfusu mebusiyetini istimal ederek müteahhitlik de yapmasınlar, yani Hükûmet benden bunu istemiştir ki çimento göndereyim. Yalnız arzettiğim gibi bir müslüman kardeşiniz böyle bir muameleye girişmiş, onu intaç etmek için orada bulunan bir vekilinizin kefaletini istedi; eğer o müslüman kardeşiniz bir kaç kuruş kazanacak diye ve Türk toprağına çimento sokacak diye vekiliniz ona kefil oldu ise ve bu, bir cinayet ise bu cinayeti kabul ediyorum. Binaaleyh bendeniz silah, gaz ve benzin hakkında erkam ve vesaike müstenit arzettiğim izahatı dinlediniz. Şimdi doksan üç fıçı meselesi nasıl olmuştur? Efendiler; bu o kadar komik bir meseledir ki. Şimdi motorcular oraya geliyorlar, şundan budan üç, dört fıçı mübayaa ediyorlar. Bir gün gemiler taharri edilecektir diye ilân ediyorlar. Bu meyanda Türk tebaasından olacak demiyorlar. Motorları ve fıçıları müsadere ediyorlar. Kominizm idaresi ambarlarına ithal ediyorlar. Bunun üzerine bizlerde kendilerine diyoruz ki sizler kendi memleketinizde bir şekli idare tesis ettiniz. Fakat ticaret için limanınıza gelen Türk motorcularının dahi fıçılarını alıyorsunuz diye gittim, müracaat ettim. Dedim ki alıp onlara teslim edeceğime dair imza edeyim. Bunları sahiplerine iade ettim. Ben bunların kimlere ait olduğunu birer birer bildirebilirdim. İşte efendim; maruzatım bundan ibarettir. Ben bütün hayatımı tehlikeye attım ve bunu göze almak suretiyle yaptım. Diyeceksiniz ki efendiler; bu hesap bir az karanlıktır. Bendeniz de Heyeti Celilenize arzedeceğim ki o vakit yani bundan bir buçuk sene evvelki vakitte vaziyet ve ahvali umumiye esasen pek karanlık idi. Belki benim Tuapse'de tek başıma olarak açtığım o kapı idi ki Garp cephenizi aydınlatıyordu. O kapıyı ilk açan ve oradan ilk defa silâh sevkeden bendenizim. Eğer bendeniz o kanalı açmamış olsaydım Batum'un Bolşevikler tarafından istirdadına kadar ki sekiz dokuz aylık bir müddet geçmiştir, bu vakte kadar Anadolu'ya bir tek silâh gelmiyecekti efendiler. Gelecekti diyen varsa söylesin. Binaenaleyh bu hizmetine mükâfaten 6500 lira almışımdır. Bunun beş bin lirasını zaten arkadaşlarım harcirah olarak almışlardır ve bu kadar paranın sarfında usulüne muvafık sarfiyat yapılmadı, makbuz alınmadı diyorsunuz.Eğer bendenizin bu izahatım Heyeti Celilenizin vicdanı üzerinde bir makes, bir yer bulmadı ise, kanaat etmedi ise bendeniz deminden de arzettim, mahkemeye namuslu bir adam sıfatiyle gitmekten zerre kadar havfetmem ve ben bunu kendimce şeref addederim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Bu eşyanın naklinde kaç motör istimal edildi, on motör buyurmuştunuz?

OSMAN BEY (Lâzistan) (Devamla) — Biri ile ben gelmiştim, diğerini de bir tehlike vukuunda yanımda getirdim. Geriye sekiz motör kalıyor.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Azimet ve avdet mesafesine de elli mil ilave ediniz. Şimdi beher motör 525'erden 5200 mil ediyor. Siz demin beyanatta bulunurken dediniz ki beher saate bir motör için on kilo gaz gider. Bir motör on kile benzin yakar. Bir saatı vesatî ve asgarî kaç mil addediyorsunuz?

OSMAN BEY (Devamla) — Motorların süratini nakliyatı bahriye kısmına sorunuz. Vasatî dört mil kateder.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Şu halde demek ki 5200 mil mesafe için dörder hesabiyle 1250 ilâ 1350 saatlik mesaf vardır. 1300 saatlik mesafe için hesaba göre onar kilodan 13 000 kilo eder. Halbuki orada teslim olunduğu beyan olunan miktarı tadat ile farkanın teslim aldığı miktar arasındaki fark 48 000 kilo ediyor. 13 000 kilo tenzil olunursa 35 000 kilo kalır. (Gürültüler) Yani sualim şurasıdır. Bu 35 000 kilo nereye verilmiştir?

İkinci sualim; zatı âliniz para olarak 6500 lira mı aldınız?

OSMAN BEY (Devamla) — Evet.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Peki 6500 liradan orada sarffettiğiniz ne kadardır?

OSMAN BEY (Devamla) — 4215 liradır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Peki.. Geriye 2 500 lira kalıyor. (2 300 sedaları) Evet 2 300 liradır. Halbuki arkadaşlarımızın beşer bin lira harcirah aldığını söyliyorsunuz. Zatı âliniz niçin bu harcirahı istemediniz? İstemediniz ise bu binlerce lirayı-ki lâakal 3 000 lira oluyor, bunu - keseden mi sarfettinjz?

OSMAN BEY (Devamla) — Yok sarfetmedim. Beş bin lira harcirah takdir edilmiş ve alınmıştır. Fakat ben bunu sarfetmedim. Yani verilen harcirah artmıştır, fazla gelmiştir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Demek ki Harcirah kararnamesi icabınca almış değilsiniz. Bir de cephane sandıkları meselesi vardır. Şimdi malumu âliniz cephane sandıkları sizin de müdafaa ettiğiniz veçhile sandıklar bozuk, kırık olduğundan bunların tadadına imkân yok imiş. Bunu her aklı selim erbabı kabul eder. Fakat hiç olmazsa sandıkları saymak imkânı yok mu idi. Çünkü fırkanın teslim aldığı miktariyle oradan teslim olunduğu beyan olunan miktar arasındaki fark cephanenin adedi hakkında olsaydı pek şüphe götürmezdi. ve muhtacı tetkik görülmezdi. Fakat sandığın adedi noksan çıkınca acaba sandığın tadadına imkân yok mu idi?

OSMAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız arzedeyim. Sandığın o anda vagon içerisinde tadadına imkân yoktu. Ancak sandık vagondan boşalırken motorlar yüklenirken tadat edilebilirdi: Motora yüklenirken bir müslüman esire say; dedim, lütfen. Artık o ne tadat etmiş ise ona itibar ederdik. Reis ile beraber ve bu suretle fırkaya gönderilmiştir bunlar. Fırkaya gittikleri vakitte sandıkların bazısı boş çıkmıştır, diyor. Boş doluya doldurulmuştur, noksan o suretle zuhur etmiştir. Yani bendeniz açık söyliyorum. Bu sandıkların noksan zuhurunda nereye verildiği hakkında beş fişenk söylenirse benim için ben namussuz olarak kendimi ilân ederim. Bir hatıra olarak bu tüfenklerden elimde bir tane yoktur. Bu tüfenk yeni bir cinstir. Evimde beş altı tüfengim olduğu halde bu cinsten bugün evimde yoktur. Bir tane almıştım, onu da fırka kumandanları Trabzon'da aldılar. Benzin hakkında buyurduğunuz mesele mahrukata aittir ve doğrudur. Bunun iki misli, ücreti nakliye olarak, mükâfat verdiğimi de arzederim. O gidip gelen mesafeyi yakıyor, ondan motorcuya rüzgâr kalır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — O halde gaz yağları da kalmış Osman Bey..

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Muğla) — Bir kelime.. Müsaade buyurur musunuz? Efendim, bir nokta var, yanlış anlaşılmasın. Rusya'ya gidip gelen arkadaşlarımız burada yoktur. Osman Bey 5 000 lira harcirah verildi, diyor. Halbuki bizim heyetimiz içinde beş yüz liradan fazla haricirah alan yoktur. Bunu tavzih ederim.

OSMAN BEY (Devamla) — Bekir Sami Bey, Yusuf Kemal Bey, bendeniz, üçümüz gitmiştik. Bunlar dahil değil efendim. Evvel ve ahir Heyeti Celilenize vereceğim izahat bundan ibarettir, zerre kadar vicdanım titremiyor, ben bunu yaptım. O zaman bundan daha iyi yapılabilirdi kanaatını besliyen bir arkadaşımız varsa gelsinler, lütfen izah etsinler ve bendeniz de mesuliyete iştirak edeyim.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Reis Efendi, bendenizin takririmi lütfen okuyunuz. Meseleyi halledeı zannederim.

REİS — Celâl Nuri Beyin usulü müzakereye dair bir takriri var okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Lâzistan Mebusu Osman Bey meselesini halletmek Meclis için maddeten müşkül bir iştir. İşin vicdanen hal lâzım gelir ki bunun için de bir udul heyeti (jüri) nasbetmek iktiza eder. Binaenaleyh bu gibi işlerde bulunan kimselerden mürekkep ve şubelerce müntehap on kişilik bir udul heyetinin teşkili ve ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

28 Kânunusani 1338
Gelibolu Mebusu
Celâl Nuri

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendiler; (Gürültüler).. Merhemet buyurun, bu, bir hak meselesidir. Lehte mi veya aleyhte mi söyliyeceğim, bilmiyorum. (Gürültüler) Efendiler; mahkeme şeklinde inikat ediyoruz. Burada Osman Beyin ne lehinde, ne alevhinde natıka pervaz olacak değilim. Osman Bey meselesi bence yoktur. Yalnız bu iş vicdaniyata ve maneviyata taalluk eder bir meseledir. (Mahkeme var sesleri) Mahkemenin yapamıyacağı bir iş var. Osman Bey gayri tabii bir zamanda, gayri tabii bir yerde, inkılâp halinde karışık bir zamanda gidiyor. Nitekim bugün bizden birisi İzmir'e gitse ne şerait tahtında gider? Orada bir şey alacak olursa nizamname-

si mucibince bu şey on bin kuruştan fazladır diye müzayede mümkün müdür? Binaenaleyh bu gibi şeyleri dünyanın her yerinde bir heyeti udul halleder. Yani heyeti udul bu gibi şerait altında iş görmüş ve bu gibi işleri bilir bir takım kimselerden teşekkül eder. Bunların vicdanı hâkimdir. Çünkü.. (Şube var sesleri) şube heyeti udul olamaz. Çünkü Şubede her türlü zevat vardır. Bu gibi işlerde bulunmuş bir takım adamlar gider, meselâ İzmir'e gitmiş orada efenin arkasında dolaşmış Celâl Bey, Bergamada, Ayvalıkta iş görmüş Ali Bey, gibi bir takım adamlar bilirler ki, bu gibi işlerde kavanine müraat etmek lâzım gelir mi gelmez mi? Yoksa ben de o şubede bulunacak olursam katiyen bir hüküm veremem. Bu, fevkalâde şerait altında gitmiştir. Binaenaleyh fevkalâde şerait altında çalışan kimselerden mürekkep bir udul heyeti eğer bu madde hakkında mütalaasını beyan etmezse Meclisimiz ya büyük bir haksızlık etmiş olur, ya bir masum mahkûm eder. (Bravo sesleri) veyahut büyük bir adaletsizlik etmiş olur. Osman Bey mücrim ise onu terbiye eder. Binaenaleyh Meclisimiz hâkimdir, hakkı saltanatı haizdir. Binaenaleyh bu meselede bir heyeti udul teşkil edip behemehal isi ona hallettirmek lâzımdır. Bu meseleden başka türlü çıkamayız ve bunu başka türlü halledersek vicdanen katiyen mesul oluruz. (Bravo sesleri, hayır sedaları, reye koyunuz sesleri, gürültüler).

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Osman Beyefendi «Bana bu sualleri Süleyman Sırrı Bey sordu ve ben de suallere bilâhere izahat talep olunacağını zannettiğimden dolayı suallere muhtasaran cevap verdim. İzahat almaksızın tahkikata hitam vermiş..» buyurdular. Bendeniz Osman Beye sualleri sorarken Allah bilir sıkılıyordum. Çünkü sual 27 tane oldu. Daha ikinci suali irat ederken Osman Beyin vaziyetinden gûya bu işi bililtizam inceliyormusum gibi bir şey hissediyordum. Bendeniz vazifemi namusum kadar mukaddes bilirim. Deruhde ettiğim vazifeyi noksan veya natemam yapmam. Bu benim için bir illettir. Yalnız Osman Beyden rica ederim, bu meseleyi böyle incelemekle acaba benim kendisine karşı bir husumetim olduğunu mu zannediyorlar? Malumu âliniz tahkikat icrası şubeye havale edildi. Osman Bey şubeye belki on defa gelecekti ve şube on defa müctemi olacaktı. Buna imkân yoktu. Nevet dedi ki içimizden üç arkadaş tefrik edelim. Haydar Bey, Husrev Bey, bir de bendeniz. Bu uç arkadaşımız Osman Beyi isticvap etsinler. Neticei isticvapta evrak şubede okunsun. Tahkikatın kifayetine karar verilirse fezleke yapılsın dediler. Hüsrev Bey teşrif edemediler, Haydar Beybazı defa bulundular. Osman Beye 27 sual soruldu. Osman Bey sorulan suallere yazısiyle ve imzası tahtında cevap veriyordu. Bendeniz tahkikatı kâfi gördüm. Vesaiki mevcudeyi tetkik ettik. Şubeyi topladık, evrak teferruatiyle kâmilen okundu. Osman Beyin ifadesi okundu ve kâfi görüldü. Tahkikat tekemmül etsin diye fezleke yapılacaktı. Bendeniz fezlekeyi tesvit ettim. Heyet kabul etti. Osman Beyin yaptığı hizmeti ben de takdir ederim. Hatta o takdirimin asarı olmak üzere, mazbatada muhalefet ettim. Şimdi Osman Beye soruyorum: Benim kendisine sorduğum suallere verdiği cevaplardan başka kendisini ithama medar olacak fazla bir söz ilâve ettim ise veyahut iddia ediyorlarsa vesaik gösterirler, tetkik eder, bizzat okur, ben de isbata çalışırım.

OSMAN BEY (Lazistan) — Öyle bir şey söylemedim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devamla) — Öyle bir şey söylemiyorlarsa bence bir şey yoktur. Ben vazifemi yapmışım.

OSMAN BEY (Lazistan) — Bendeniz böyle bir şey arzetmedim. Ben dedim ki şube heyetei umumiyesi muvacehesinde izahat vereceğim zanniyle lüzumu kadar sorulan suallere cevap vermedim, tafsil etmedim. Böyle bir şey hatırımdan geçmemiştir. Bilâhire izahat vereceğim zanniyle o zaman izahat vermedim. Tahriren ve muhtasaran cevap verdim dedim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Takrir münasebetiyle bir şey arz edeceğim.

REİS — Efendim; müsaade buyurun. Şekli takrir usulü müzakereye şibih gibi ve fakat bir heyeti udul teşkili var. Bu heyeti udul (Nizamnamede öyle şey yok sadaları)

Müsaade buyurun, şubenin bir tahkikatı var. Bu heyeti udul şimdi şube makamında mıdır? Tahkikat yine Heyeti Aliyeye mi gelecek, yoksa bir mahkeme şeklinde midir?

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Müsaade buyurun, izahat vereceğim. (Gürültüler)

REİS — Efendim; müsade buyurunuz. Binaenaleyh bu heyeti udul hakkındaki takriri reye koymak lâzım gelirse bunun için müzakere lâzım gelir mi? gelmez mi? (gelir, gelmez sedaları) Sonra efendim kabulü lâzım mıdır, değil midir? (Değildir sadaları)

MUSTAFA EFENDİ (Tokat) — Tabii müzakere ister, aleyhinde söyliyen olur.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Şube Meclisin uzvudur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, teklif esasen Meclisindir. Yani Meclisin verdiği karar heyeti udul kararıdır. Şimdi bu, öyle bir meseledir ki takdiri bir mesele. Mahkeme kanun karşısında sükût etmiştir. Bugün isnat edilmiş suı istimal yoktur.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Olmadığını nereden biliyorsunuz?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Evrakı var.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Şube var diyor, şube hilâfına söz söyleme (şiddetli gürültüler).

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Sen yalan mı söyliyeceksin?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, ben şubenin aleyhinde söyliyorum. Osman Bey: Diyor ki; ben fevkalâde bir zamanda gittim, teslim aldım, şu böyle oldu; bu şöyle oldu, bilmem ne oldu. Bu, vicdanî bir meseledir. Meclisi udul vazifesini yapıyor. Orada bunun karşısında hangi mahkemede olursanız olunuz, hangi hâkim olursa olsun, Osman Bey, şu kadar aldım, gönderirken şu kadar zayi olmuş, gitmiş, gitmemiş; bunu kim isbat edecek?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Burada arkadaşlarımızın namusu..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Eğer bir hata varsa zamaniyle bir heyet şeklinde, muhafız şeklinde gönderilmemiş, hata yapılmış. Bu da ahvali fevkalâde icabatından oldu diyor. Bunu hepimiz kabul ediyoruz. Efendiler; hanginiz gitseniz elinizi vicdanınıza..

HİLMİ BEY (Bolu) — Burada bir arkadaşın namusiyle uğraşılıyor, Kemali sükûnetle dinleyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler; hangi biriniz elinizi vicdanınıza korsanız; on sekiz bin bilmem ne, on bin bilmem tüfenk Bolşevizm olan bir yerde asayişsizlik yüzünden, bu gibi hırsızlıklar bulgur gibi kaynarken (Bravo sadaları) binaenaleyh tahkikat bitmiştir. Vazifeniz; elinizi vicdanınıza koyarak bir arkadaşınızı ya mahkemeye atmak ve gideceği mahkemede hâkimin ne yapacağını iyice düşünmek. Her biriniz hâkimsiniz. Hâkim bunun karşısında ne yapacaktır? Hâkim bunun karşısında hangi kanunu tatbik edecektir?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Osman Bey biraderimizin katiyen tecziyesi taraftarı değiliz. Yalnız şube namına Hüseyin Avni Beyin sözünü reddeder ve evrakı şimdi çıkarırım. Şube vazifesini bihakkin yapmıştır, fakat bu mesele takdiridir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendim; şube vazifesini yapmış; başka bir şey yapamazdı. Fakat şube bugün sui istimal var diyemiyor.

VEHBİ BEY (Konya) — Diyor; Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Diyorsa bundan sonra tahkikat yoktur. Elinizi vicdanınıza koyarak hükmü verirsiniz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendiler; fazla gürültüyü mucip olacak bir şey yoktur. İki Hükümet arasında verilmiş, alınmış bir takım mal üzerinde mesail vardır. Bunlar teslim ve tesellümde fazla alınmış, noksan verilmiş, noksan alınmış fazla verilmiş. Bu tahkikata tevakkuf eden bir meseledir. Mamafih Osman Bey buradaki beyanatında itiraf ediyor. Ümit ederiz ki Osman Bey bundan müteberridir. Fakat bu iki yüz bin liralık bir meseledir. Fakat senin babanın babasının malı değildir. Şimdi efendim, müsaade buyurun, bu iki yüz bin liralık bir maldır. Ortada bunu aramamak da bizim için büyük bir günahtır. Sonra kıymetli bir arkadaşımızın vicdanı azap içinde yaşıyor. Mamafih böyle kapalı bir kararla bunun masumiyetine karar verirsek itiraf ederim ki benim kalbim şüpheden kurtulamıyacaktır.

ATİF BEY (Beyazıt) — İki buçuk milyon lirayı da hatırımızdan çıkarmayınız.

SALİH EFENDİ (Devamla) — 500 000 altını getirmek meselesine gelince; Osman Bey değil Osman Bey gibi seksen tane de kahraman olsa ondan bir para çıkaramaz. Sizin bildiğiniz gibi mesele değildir. Bunun arkasını bir taraftan Rusya, diğer taraftan Türkiye takip ediyor. Osman Bey de ondan öyle kolay kolay bir lira bile çıkaramazdı. Şimdi mesele sen değil, kimse çıkaramaz.

OSMAN BEY (Lazistan) — Namussuzlar çıkarır, namuslular değil,

SALİH EFENDİ (Devamla) — Sen muhterem arkadaşımızsınız. Her kim balık yemişse kılçığı boğazından çıkacaktır. Şimdi Osman Bey muhterem bir arkadaşımızdır. Bu mesele hakikaten karanlıktır. Bendeniz diyorum ki böyle Osman Beyi doğrudan doğruya Heyeti Umumiye huzurunda muhakeme edersek hiç bir mana ifham edemeyiz. Sonra İstiklâl Mahkemesine verirsek İstiklâl Mahkemesine taalluk edecek bir mesele değil. Heyeti udul meselesine girersek heyeti udul ne demektir? Bu vazifeyi şöyle yapmış, bitirmiştir diyelim. Fakat Celâl Nuri Beye gelince: Celâl Nuri Bey İleri gazetesine yazısını yazar, böyle meseleyi bilmez ki. Karesiye Erkânı Harp vasıtası ile on beş bin silahı ben getirmişim.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Ben de onu söyliyorum.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Azizim bu bir silah getirmek meselesidir. Nasıl gelir, nasıl gider; ben nasıl silâh almışımdır, ben bilirim? Şimdi bir kanun vardır. O kanunda sarahaten bir madde vardır. Vükelaya müteallik böyle isnadat, ithamat doğrudan doğruya bir divanı Aliye verilir. Meclisi Aliye mensup olan Osman Bey bir vekil kadar belki vekilden daha büyük. Heyeti Vekileye versek taalluku yok. Mahakimi adliyeye tevdi edersek böyle bir arkadaşımızı mahkeme sandalyasında oturmak günahtır. (Neden günahtır sesleri) Benim nazariyem öyledir. Çünkü kanun vardır.

OSMAN BEY (Lazistan) — Kemali şerefle kabul ederim.

BİR MEBUS BEY — Nazim Beyi nasıl Divanı Harbe sevkettiniz?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Nâzım Beyin meselesi karanlığa gelmiştir. (Gürültüler)

Meclisi Alîden on beş zat intihap ederiz. Meclisten müntehap bu on beş zat Divanı Ali heyeti olsun.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; arkadaşlarımı çok severim. Fakat memleketi, memleketin zayiatını ortaya çıkartmağa daha ziyade severim. Şimdi Osman Beyin şu kürsüde dinlediğim cevabında 48 000 kilo benzin, 45 000 kilo gazyağı, 32 000 kilo dakik, 600 kaç varil çimento ve saire. Bir buçuk milyon cephane ve silah. Bunların oradan alındığı ve burada bazısı icara verildiği, bazısı rüzgâr esip gittiği, bazısı şuradan geldiği söyleniyor. Efendiler oradan tesellüm edilen bu kadar mala karşı sevkedilen dört bin şu kadar tüfenk; onun da şu kadarı noksan geliyor. üç bin şu kadar silahın, bilmem ne kadar sandık cephanenin bedeli ortada kalmıyor. (Pek doğru sadaları) Salih Efendinin dediği gibi bu, arada kayıp olan meseleyi ele alırsak. Bu hiç olmazsa yüz bin liradır bugün. Rica ederim; benzin o mahalle geldiğinde ve motorlara benzin verilecek olduğunda, Hükümete yazıp, ücreti için para gönderecek misiniz? Yoksa ben benzinleri vereceğim demiş mi? Bu yok.. Efendiler acaba bu benzinler buraya gelseydi (o zaman muntazam telgraf muhaberatı yoktu sadaları) (gürültüler) Rica ederim ben de siz kadar ve belki sizden ziyade Osman Beyi severim. Fakat ortada bir hak var efendiler. (Devam sadaları) Sonra efendiler: o benzinlerin hiç olmazsa yarısı buraya gelseydi, harp zamanında kırık dökük beş on otomobilimiz varsa, halkın bu kadar malının zayi olmasına mahal kalmaz. Yani hiç olmazsa yarısının kurtulmasına sebep olmaz mıydı? Sonra efendiler, yalnız meselenin garip bir cihati vardır. Rusya diyor ki: Nazarı dikkatinizi celbederim, bizim size verdiğimiz eşyada suiistimal oluyor, siz bunu teslim ve tesellüm için ehli değilsiniz, binaenaleyh biz bunu vermiyeceğiz, diyorlar. Rica ederim Rusya ihtar ediyor bunu..

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Hocam öyle bir şey yok.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Öyle bir şey var efendim, öyle bir şey var. (var sesleri) Esef olunacak şurası ki Efendiler; Rusya bizim intifamız için veriyor. Biz arada rüzgâr ile havaya yedirip mahvediyoruz. Rusya bizim intifamız için veriyor. Biz arada mahvediyoruz. Yolu ile intifa edemiyoruz. Bununla beraber Osman Beyden soruyorum. Mademki oraya gitti, fedakârlık ihtiyar etti, teşekkür olunur. Oradan gelince birer birer oradan almış olduğu ve sarfetmiş olduğu şeyi mahalline bir hesap vermeğe memur mu idi, Değil mi idi? Vermiş mi vermemiş mi?

OSMAN BEY (Lazistan) — Verdim, Ordu dairesine burada verdiğim gibi verdim. (Vermedin sesleri) Verdim efendim. Ordu dairesi riyasetine verdim. Fevzi Paşa Hazretleri şifahen teşekkür bile yaptılar. Fevzi Paşa gecelik entarisiyle Ziraat mektebinde oturuyorlardı, izahat verdim, teşekkür ettiler.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — İzahat vermek kifayet etmez. Efendiler hesap vermek, muntazam bir defterle nereden alınıp nereye verildiğini, santimi santimine hesapla olur. Efendiler; defter olmaksızın, santimi santimine hesap olmaksızın şöyle geldi böyle gitti demekle efendiler rica ederim; yalnız böyle demekle Hükümet de eğer bunu bir hesap diye kabul etti ise yuf o Hükümetin ervahına. Bununla beraber bu kadar eşyayı Osman Bey Hükümet namına tesellüm ettiği halde bir kısmının bazı eşhas namına almdığını yahut kendi namına aldım dersem günah mu olur, diyor. Günah olmaz mı efendiler? Hükümet namına alınan bir şey..

OSMAN BEY (Lazistan) — Hükümet namına değil, değil efendim.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Rica ederim; müsaade ediniz. Cevap vereyim. Efendiler; Osman Bey şu kürsüde buyurdular ki komunizm idaresi altında şahsiyete bir şey verilmez. Şahıs namına bir şey alınamaz. Bundan dolayı ben şahsım namına almadım, Hükümet namına aldım. Fakat kendim için aldım diyor. Zira Hükümet bana büyük bir müsaade etmemişti, bende böyle bir vesika yoktu, diyor. Sonra efendiler; sözüm bitiyor, rica ederim dinleyin. Sonra efendiler, Rusya Hükümetinin malumatı olup buraya ma-

lumat verinciye kadar - dikkat buyurun - bizim Hükümetin ne alındı, ne verildi, oradan ne geldi, alınan ne idi, Rusyanın verdiği nedir, bizim burada elimize ne idi, Rusyanın verdiği nedir, bizim burada elimize geçen ne idi diye soran yoktur. Hükümette kabahat yok değil. Ricali Hükümet santimi santimine her şeyi aramazsa biz her şeyi yaparız. Ben şahsım namına aldanırım. Beşer aldanır, iğfal olunur, nefsimize uyarız. Her şeyin ihtimali vardır. Bu Hükümet ne için böyle?..

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Hükümetin işarı üzerine tahkikata başlanmış efendim.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Kaç ay sonra. Şimdi hülâsa efendiler; ben Osman Beye şöyledir, böyledir, diyemem. Haşa.. Şimdi bir şey demem. Fakat madem ki böyle ortaya gelmiştir. Her halde bu arkadaşımızın bir mahkeme huzurunda beraaet etmesi lâzımdır. (Muvafık sadaları) Eğer efendiler; Salih Efendinin dediği gibi Osman Beyi bir mahkemeye göndermez, burada böyle gelişi güzel bir karar verirsek Osman Bey bundan beraet etmiş olmaz. Osman Beyin hayatı siyasiyesi ölür efendiler. Ben isterim ki bir arkadaşımızın hayatı siyasiyesi, maddiye ve Maneviyesi lekedar olmasın. Binaenaleyh şubenin vermiş olduğu hülâsa bir mahkemeye sevkidir. Bu arkadaşımız her halde şubenin kararı veçhile meseleyi uzatmıyalım, mahkemeye gitsin, beraet etsin gelsin efendim.

REİS — Efendim; bir şey arzedeceğim.

OSMAN BEY (Lazistan) — Söz istiyorum.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendim; müdafaa edecek söz veriniz.

REİS — Etmesin mi diyorum, rica ederim. Ben başka bir şey söyliyeceğim. Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri bir avans teklif ediyor. Bugun kabul edilmediği takdirde, muamelâtın bu saatte duracağını söyliyor. Binaenaleyh dağılmıyalım, bu iş bittikten sonra dağılmıyalım.

OSMAN BEY (Lazistan) — Hoca Vehbi Efendi pek güzel söylediler ve pek güzel tenkit ettiler. Şimdi izah edeceğim. Benzin meselesinde israf yoktur. Rakamla motorun yakabileceği miktarı izah ettim. ve bunun Trabzon'da yani Türkiye toprağında her motora ücret olarak dört yüz liradan fazla ikramiye isabet ettiğini arzettim. Buyuruyorlar ki bu benzinleri Hükümete gönderse idi Hükümet bundan istifade ederdi. Buna iştirak etmiyecek bir tek insan yoktur. Fakat Rusya dahilinde kap yoktur. Hükümet ne kap gönderdi ise onu doldurdum. Ben bulduğu Hükümete gönderdim ve başka suretle bir şey bulamazdım efendiler. Çünkü yanmış, yıkılmış bir şehir.. Benzin kapla gelir, demir fıçı ile gelir. Çuvalla gelmez, tahta fıçı ile de gelmez. Mutlaka demir fıçı olmak lâzımdır. Ben bunu yaptım ve israf edilmemiştir. Buyuruyorlar ki yüz bin liralık bir kayıp var. Yoktur efendiler, kayıp miktarı on bin lirayı geçmez. Rusya Hükümetinden alınan gaz ve benzinlerden dolayı Rusya'ya borcumuz 743 liradır. Efendiler; size maddi hesap söyliyorum. Benzinin 12.5 kıyyesi 550 rubledir.

Diyorlar ki mahkemeye gitsin. Heyeti Celilenize ben arzettim. Eğer benim bu izahatım vicdanınız üzerinde makes bulmadı ise mahkemeyi ben kemali şerefle kabul ediyorum, dedim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Efendiler; bendenizi dinleyiniz. Bendeniz de Lazistan Mebusuyum. O zaman orada ben de mezunen bulunuyordum. Binaenaleyh zannederim ki benim de söz söylemeğe hakkım vardır. Bendeniz Trabzon'a gittiğim zaman orada gördüm. Bu İngiliz tüfenkleri Trabzon'da satılıyordu. Ali Rıza Beyin yanına gittim. Bu, nasıl oluyar diye sordum. Dedi ki sandıkta eksik çıkıyor. Biri birine tetabuk etmiyor. Ötede beride satılıyor, dedi. Bunun için mütemadiyen muhabere ediyoruz, dedi. Ondan sonra Rize'ye gittim. Orada bu tüfenklerden daha çok miktarda satılıyor buldum. Fakat bu hususta bu sahilde bir çok dedikodular oldu. Dediler ki bu Osman Beyin veyahut Trabzon fırkasının bu hususta mutlaka bir sui istimali vardır. Her halde mutlaka yolda ziyaa uğrayan yoktur. Yalnız geliyor, ara yerde bir çok sui istimal vardır; oradan çalınıyor, dediler. Bu muhakkaktır. Hatta bu sui istimalden dolayıdır ki isterseniz Müdafaai Milliye Vekili tahkik eder, bir çok zabitler Divanı Harptedir. Binaenaleyh Osman Bey de tahtı zandadır. Osman Bey arkadaşımız bir mebustur ve Meclisi Alinin şerefini muhafaza etmek için mahkemede beraet etmesi lâzımdır. Bendeniz Osman Beyin mahkemede beraet edeceğine kaniim.

BİR MEBUS BEY — Evrak, vesaik burada.. Yok diyorlar, isterseniz okuyalım.

DR. FUAT BEY (Bolu) — Efendiler; bendeniz meseleyi iki kısma ayırıyorum. Tüfenk meselesi, benzin ve gaz meselesi. Bu hususta Osman Beyin söylediklerini tamamen kabul ediyorum. Yalnız bir de altı yüz elli sandık çimento meselesi vardır, fıçılar vardır, ve saire vardır. Bu hususta Osman Beyin kendi imzası altındaki evrakı müspite arasında 650 fıçı çimentoyu ben kendim teslim ettim diyor, ben şahsi

aldım diyor. Halbuki Şehbender Sabri Bey gönderdiği telgrafta diyor ki yani dördüncü şubeye gönderdiği telgrafla Hükümet namına bunu istemiştir. İşte Hükümetle Osman Beyin kendi imzası altındaki tahriratta bir tenakuz vardır. Osman Bey benim Düzcede felaket arkadaşımdır, kendisini çok severim. Fakat her halde bir mahkemeye gitmeli beraaet etmeli şerefle aramıza gelmelidir. (Müzakere kâfi. reye vazediniz sadaları)

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir vardır.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim; usulü müzakere hakkında bir kaç söz söyliyeceğim. Rica ederim bu ve buna benzeyen misallerde pek büyük dikkat şahıstan ziyade, Heyeti Umumiyemizden ziyade, hakiki ve umumi bir mesaili millet, mesalihi umumiye işte budur Tabii şahsi ile hiç birimiz uğraşamadığımız gibi benim de nazarımda, kalbimde yoktur, ondan bahsetmiyeceğim. Bundan evvel hatırı âlinize getireceğim bir mazbata var. Heyeti Aliyenizden mütehap mütehassıs zevat bir şubede Abdurrahman Lami efendiyi tahkik etmiş ve o mazbatanın fezlekesi okunduğu vakit bilâ tereddüt evet, evet dediniz. Zavallı hakkında evvelce kalplerimizde hasıl olan şüpheyi izale ettiniz. Çünkü şubenin tahkikatına itimat ettiniz. Rica ederim, ikinci bir mazbata okundu. Ne oluyor, bilmem, bize bir şeyler oluyor. En nazik zamanlarımızda oluyor, böyle şeyler. Hatta gösterilen heyecanın itidalimizi ihlâl eder, metanetimizi ihlâl eder zannederim. Mevzubahis olan meseleden daha mühim bir ârazdır, bir hastalık alamidir. Hali sükûnetle dinlediğiniz gibi diğer sözlerimi de kısaca söyliyeceğim. Kemali sükûnetle dinlemenizi rica ederim. Şimdi ikinci mazbata okunuyor. Deniyor ki arkadaşlarımızdan şöyle birisi de şu şekilde bir karara tabi olunması lâzımdır, deniliyor. Bendeniz şeklinden bahsedeceğim. Pek âlâ ondan evvel bir mazbataya caffelkalem evet demiş olan bir Meclis ikincisini de yine kendisine şayanı itimat bir heyetin tetkikiyle hasıl olan (gürültüler) diğer bir şube olsun.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Onda öyle para yok.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Sözümü kesmemenizi demin rica ettim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Heyetin vazifesidir.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Sözümü kesmemeniz muktezayı hamiyetinizdir. Şimdi fezleke mevzubahis olunca gayet fena bir cereyan aldı Kimimiz Kanunu Esasimizden bahsetti. Bu mesailin hiç birini ihmal etmeyen Kanunu Esasi Mebusların Muhakemesini de kabul etmiş ve böyle bir şey yapacağını da kabul etmiş ve mebusiyetine de halel gelmemek suretiyle mahkemeye gitmesini ve orada kendisini müdafaa etmesini temamiyle temin etmiş yollar varken bir arkadaşımız heyeti udul yapalım, Divanı Haysiyet var. Temyiz var dedi. Hayret olunacak şey halbuki mesele sahibi sevgili bir arkadaşımızdır. En mühim sözü kendisi söylemiştir. Dedi ki; bu, mesaili siyasiyeye iştirak eden ferdin serencamında her şey dahildir. Binaenaleyh mahkemeden hiç çekinmez, mahkemeye gider. Bu sözü söyliyen arkadaşımız bugün hepimizin gençliği ile, zinde kuvveti ile milletin, memleketin istifade etmesi ve hiç bir suretle heder olmasını istemediğim bir arkadaşımızdır. Kendisi söyledi gider ve mahkemeden korkmaz, gelir. Şimdi kırk kişiden mürekkep ve müteşekkil bir şube evet gitsin diyor. Heyeti Aliyenizin arasında, patırtı ve alkış cereyanlariyle anlamıyorum ki, bir kısmı gitsin diyor, bir kısmı gitmesin diyor. Kendi de gitsin diyor. Kanunu Esasi şekli hakikiyi göstermiştir. Tereddüde mahal yoktur. Zaten müzakerenin kifayeti de söylenmiştir. Arkadaşımızı ağuşumuza alırken samimi alalım. Şüphe altında bırakıp heder etmiyelim (Müzakere kâfi sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; demin bendeniz Osman Bey şöyledir, böyledir dememiştim. Bütün yanlış anlaşıldı. Ben Celâl Nuri Beye heyeti udul için dedim ki elinizi vicdanınıza koyarsanız; Osman Beyin evrakı okundu. Kendisinin izhar ettiği müşkülat şudur: Katiyen arkadaşlarımızın arasına girdiğini zaman ben Osman Beyin kabahatı vardır veyahut yoktur, demedim. Vaziyet bu. Kendi müdafaası ile katiyen siz yanlış anladınız diyorum. Şube de resmen, açıktan bir şey söylemiyor. (müzakere kâfi sesleri)

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Efendim; üç takrir var.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bunu hangi mahkeme, hangi kanun halledecek?

REİS — Efendim; Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri:

Riyaseti Celileye

Lazistan Mebusu Osman Beye tevdi edilen vazifenin ehemmiyet ve zamanı tevdiine, sureti icrasının derhâr olan nezaket ve ehemmiyetine ve tek başına bu mühim vazifeyi ifa hususunda mevcut olan müşkülata nazaran kendisinden hesap talebi her halde mu-

vafık değildir. Çünkü bu kabil vezaifi ifa edenlerin yapacakları hizmet bir fedakârlık, vezekleri hesap ta namuslarına bir itimattan ibaret olur. Binaenaleyh bu kabil hidemata atılacak rüfekamızın azimlerini haleldar etmemek namına şubenin olbaptaki kararının reddiyle arkadaşımızın namusuna itimat olunmasını teklif eylerim. 28 Kanunusâni 1338

Bitlis
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Lazistan Mebusu Osman Bey aleyhindeki bu evrakı tahkikiye bir ihtilas meselesinden ibarettir. Meclisi Aliye mensup bir arkadaşımızın ihtilâs meselesinden mahkemeye sevki pek de münasip değildir. Kanunu Esasinin maddei mahsusasına tevfikan Meclisi Alıden müntehap on beş zattan mürekkep bir Divanı Ali teşkiliyle bu hususun Divanı Ali huzurunda muhakeme edilmesini teklif eylerim.

28 Kanunusani 1338
Erzurum Mebusu
Salih

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey; müsaade buyurun; İcra salâhiyetine malik bir arkadaşımı adi, böyle bir mahkemeye sevkediliyor bu olmaz. (Gürültüler) hayır hayır adi mahkeme yoktur sadaları)

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz, Yusuf Ziya Beyin takririni tekrar okutuyorum, dinliyelim.

(Takrir tekrar okundu)

REİS — Bu kararı kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmedi efendim.

NECATİ BEY (Saruhan) — Anlaşılmadı efendim; böyle şey olmaz. Mesele büyük bir meseledir. Cephane meselesi var, benzin meselesi var. Neyi reye koyuyorsunuz anlamıyoruz. Bir kaç el kaldırılıyor.

REİS — Efendim; reye kondu, kabul edilmedi. (Hepsi ayakta, hepsi konuşuyor, anlaşılmıyor sadaları).

Riyaseti Celileye

Lazistan Mebusu Osman Bey meselesini halletmek Meclis için maddeten müşkül bir iştir. İşin vicdanen halli lâzım gelir ki bunun için de bir udul heyeti (jüri) nasbetmek iktiza eder. Binaenaleyh bu gibi işlerde bulunan kimselerden mürekkep ve şubelerce müntehap on beş kişilik bir udul heyetinin teşkilini ve ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

28 Kânunusani 1338
Gelibolu Mebusu
Celâl Nuri

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Takriri reye koyunuz Reis Bey

REİS — Deniliyor ki bir heyeti udul teşkil edilsin. Heyetei udul teşkilini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. (Ret sadaları) kabul olunmadı efendim.

Erzurum Mebusu Salih Efendinin takririni tekrar okutuyorum.

(Erzurum Mebusu Salih Efendinin takriri tekrar okundu)

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Şimdi efendiler; kanunun sarahatı karşısında vakit zayi etmektir. Bu efendi hakkındaki mazbata reye konur, ya ret olunur veya kabul olunur. Bununla iştigal etmek doğru değildir. Yoksa hiç bir takrir Kanunu Esasiyi tadil mahiyetinde olmamalıdır, olursa takrir Kanunu Esasidir. Bu gün neşredilecek her hangi bir Kanunu Esasi ile nasıl olur ki mukaddeme cereyan etmiş bir maddei kanuniyeyi tatbike.. Bu itibarla bu takririn zaten okunmaması lâzımdır. Eğer hukuku esasiye ve Kanunu Esasiye tevfiki hareket edeceksek.. Yok hissi, keyfi hareket edeceksek rastgelen takrir okunabilir. Rica ederim bu takrirler haddi zatında, okunur, reye konmaz. Mazbata reye konur. (alkışlar)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Efendi, usul hakkında söyliyeceğim.

REİS — Efendim; Salih Efendinin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Kanunu Esasi sülüsanı ekseriyet diyor. Tayin esami iledir. Tayini esami ile reye koyunuz.

REİS — Şubenin mazbatası veçhile Osman Beyin mahkemeye tevdini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (kabul sadaları) kabul edilmiştir efendim. (Hangi mahkemeye sadaları)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Hangi mahkemeye sevkedilecek?

REİS — Efendim, celsei aleniyeye geçiyoruz.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Ziya Hurşit (Lâzistan)

REİS — Celse açılmıştır.

3. — Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira Avans İtasına Dair Kanun Lâyihası.

REİS — Efendim mevzuun müzakeresine başlıyoruz.

Efendim Müdafaai Milliyeye avans talep ediliyor. Vekil söz istediler. Buyurun Paşa Hazretleri.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Müdafaai Milliye emrinde hiç bir para yoktur. Müdafaai Milliye Vekâleti havalâtı bitmiştir. Yeni havale ve tahsisat istiyoruz. Bunun için de bir teklif yaptım. Fakat bunun tetkik ve neticelendirilmesi birkaç güne tevakkuf ediyor. İş neticelensin, fakat neticelenmezden evvel bir miktar tahsisatın avans olarak verilmesine lüzum vardır. Bunun itasını istirham ederim. (Muvafık sesleri.)

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, Heyeti Celilenin malûmudur ki Müdafaai Milliyenin 45 milyonluk bütçesi Heyeti Celilece tasdik edildikten sonra ihtiyacatı askeriyenin gösterdiği lüzum üzerine ordu teşkilâtı büyütülmüş ve bunun karşılığı olmak üzere daha Mayıs ayının evasıtında onikibuçuk milyon liralık bir tahsisatı munzamme lâyihası takdim edilmiş idi. Onbeş Mayıstan beri bendeniz daha Maliye Vekâletini deruhde etmezden evvel verilen bu lâyiha henüz intaç edilememiştir. Muvazenei Maliye Encümeni bu lâyihanın tetkikatiyle uğraşıyor. Hasbelicap Ordunun tevsi edilen kadrosu ve teşkilâtı vesaire dolayısiyle 1337 senesinde Müdafaai Milliye masarifini kapatmak için ne kadar tahsisat lâzım olduğuna dair Muvazenei Maliye Encümeni katî bir malumat almamış, bunun için bu tahsisatı munzamme lâyihası Heyeti Celilenizin huzurunuza şimdi gelemiyecektir. Bunun ikmali muamelesi iki üç gün daha zarurî olarak devam edecektir. Fakat şunu arz etmek isterim ki Müdafaai Milliyenin musaddak olan bütçesinden bugün Müdafaai Milliye emrinde kabili istifade tahsisat bakiyesi kalmamıştır. Bir müddetten beri Müdafaai Milliye ne kadar âcil ve zarurî olursa olsun yapacak olduğu hidemat için meselâ her hangi ümera ve zabiti mahallei memuriyetine göndermek için harcirahının tesviyesine imkân bulamıyor Çünkü gelecek olan havalâtı tahsisat kalmadığından dolayı, Maliye Vekâleti reddile karşılamak mecburiyetindedir. Biz de Müdafaai Milliyenin alacağı tahsisatı munzammenin kısmen Maliyenin ayniyat olarak âşardan verdiği zehairden mahsubu istenmektedir. Binaenaleyh bu mesele Muvazenei Maliye Encümeninde uzun uzadıya müzakere edilmektedir. Fakat müstacel, zarurî, gayrı kabili tehir olan muameleyi ve masarifi askeriyeyi durdurmamak için bir iki milyon liralık bir teklif vardır. Bunu kabul buyurunuz. Fakat her halde atiyen Muvazenei Maliye Encümeninin Heyeti Aliyenize bir iki güne kadar sevkedeceği tahsisattan mahsup edilmek üzere veriniz.

ŞEVKİ BEY (İçel) — Bu 45 milyonluk Müdafaai Milliye bütçesi kâmilen sarfedilmiş midir?

HASAN BEY (Devamla) — Havaleten sarf edilmiştir, bakiyesi kalmamıştır.

REİS — Bir maddei kanuniye teklif ediliyor.

Riyaseti Celileye

Müdafai Milliye ve Maliye Vekillerinin vaziyeti idariye hakkındaki izahatı mebsutelerine binaen mesalihi müstacelei askeriyenin halelden vikayesi emrinde berveçhi ati maddei kanuniyenin müstacelen kabulünü ve tahsisatı munzamme ihtiyacı hakkındaki hesabın dairei aidesince encümene bir hafta içinde itası esbabının istikmalini teklif ederim.

29 . 1 . 1338
Mersin
Salahattin

1. Müdafaai Milliyenin ihtiyacatı müstacelesine sarf edilmek ve Muvazenei Maliye Encümenine ibraz olunacak hesap üzerine Encümence teklif olunacak miktardan mahsubu icra kılınmak üzere dairei mezkûre bütçesine iki milyon lira avans ita kılınmıştır.

2. İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

3. İşbu kanunun icrasına Maliye ve Müdafaai Milliye Vekilleri memurdur. (Kabul sadaları.)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Eğer Meclis Muvazenei Maliye Encümeninin izahatına ihtiyacı varsa dinler.

Dr. ABİDİN BEY (Lâzistan) — Muvazenei Maliyeye teşekkür ederim.

REİS — Heyeti umumiye hakkında müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın... Kâfi görülmüştür.

Maddelere geçiyoruz.

Madde 1. — Müdafaai Milliyenin ihtiyacatı müstacelesine sarfedilmek ve Muvazenei Maliye Encümenine ibraz olunacak hesap üzerine Encümence teklif olunacak miktardan mahsubu icra kılınmak üzere dairei mezkûre bütçesine iki milyon lira avans ita kılınmıştır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim; bu maddeyi bendeniz de kabul edeceğim. Yalnız bir şey teklif edeceğim ki, her zaman bu iş böyle sıkışık zamana mı getirildi. Düşünülüp vakti zamanıyle getirilip merasimi kanuniyesiyle olsaydı. Bundan sonra böyle olmasın.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, biz evvelce Müdafaai Milliye bütçesini bilâmünakaşa 45 milyon lira olarak kabul ettik. Henüz bunun sureti sarfı hakkında bir fikir edinemedik. Binaenaleyh bugün de böyle - buyurdukları gibi - sıkışık bir zamanda iki milyon lira istiyorlar. Yarın sabah şöyle olacak, böyle olacak diyorlar. Rica ederim böyle sıkışık zamanda değil, daha dört aylık askerin, zabitanın maaşı verilmemiştir. Bu hesaplar anlaşılmalıdır. Fena tesir yapıyor, para veriyoruz. Kabul kabul gitti. Fakat bize hesap veren yoktur. Madde kabul ediliyor, ben kabul ediyorum. Ben Meclisi Âliye ihtar ediyorum. Bir mebus sıfatiyle söylüyorum. Verdiğiniz paranın sureti sarfını, verdiğiniz paranın hesabını bilmezseniz, verdiğiniz heder olur. Arkasından takip edip.. (Oluyor sadaları.) Öyle bakınız hepimiz ayakta bir heyecanla duruyoruz. Alelacele para kabul ettik rica ederim, dört aydır asker para almamıştır. Neyi kabul ediyorsunuz bu mesaili müstacele nedir? Bunu anlamak lâzım bizim için bir senelik bütçe kabul ettiniz, bütçenin iki misli tekâlifi milliye alındı, haberiniz yok.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; Hüseyin Avni Beyin buyurdukları mesele bir meselei müsteharedir, bir meselei ahiredir. Binaenaleyh bugün Meclisimizin teşekkülü gayesine doğrudan doğruya taallûk eden bir meseleyi kabul etmezsek birtakım netayiç söyleniyor. (Kabul ediyor sesleri.) Binaenaleyh her vazifemizden akdem olan bu vazifenin kutsiyetini nazarı itibara alarak derhal bu kanunun kabulünü teklif ediyorum. Müzakere de kâfi görülsün. (Kâfi sesleri.)

REİS — Müzakerenin kâfi görülerek maddenin kabulünü reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

2 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	672
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	672
1. — Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupaya azimeti.	*672:675*
2. — Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkında Çorum Mebusu Ferit Bey ve 43 refikinin kanun teklifi. (2/447)	*675:677*

Cilt : 16

153 ncü İn'ikat, 2 nci Celse

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ İN'İKAT

2 Şubat 1338 Perşembe

İkinci Celse

REİS : Reis Vekili Faik Beyefendi

KÂTİPLER : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan), Sait Bey (Muş)

REİS — Celse küşat edilmiştir.

Yüz elli birinci in'ikat zabıt hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZELLİBİRİNCİ İN'İKAT

28 Kânunusani 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat, Gaziantep Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin ademi mesuliyetine dair Dördüncü Şube mazbatası kıraat ve badelmüzakere aynen kabul olundu.

Lâzistan Mebusu Osman Beyin Rusya'dan mübayaa edilen eşya ve mevaddı harbiye vesair malzeme hakkında Dördüncü Şube mazbatası okundu, Osman Beyin müdafaası ve mevzu üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra, mumaileyhin mahkemeye sevkine dair mazbata aynen kabul edildi ve celseye son verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Müdafaai Milliye Vekâletine iki milyon lira avans itasına mütedair kanun lâyihasının müzakere ve kabulünü müteakip celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Lâzistan
	Ziya Hurşit

REİS — Zaptı sabık hulâsasını oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupaya azimeti.

REİS — Söz Yusuf Kemal Beyin. Buyurun efendim.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, son zamanlarda cereyan eden vukuatı nazarı itibara alarak ve bazı istihbaratımızın bize verdiği fikirlere tabi olarak Roma, Paris ve Londra'ya tarafımızdan bir heyet izamı veyahut yalnız Hariciye Vekilinin azimeti muvafık görüldü. Bu hususta hakikaten biraz geç kalındı. Fakat vukubulan istimzacımıza gerek Fransa'dan ve gerek doğrudan doğruya Londra'dan aldığımız cevaplara nazaran, bunun faideli olacağını zannediyoruz. Geç olsa dahi yine faideli olacağını zannediyoruz.

BEHÇET BEY (Kângırı) — Geç mi haber alındı, geç mi düşünüldü?

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim bunu yeni düşünmüyoruz; çoktan beri düşünüyoruz. Fakat muhtelif avamil ve mülâhazat, bugüne kadar bu işi tehir etti. Şimdi ümid ediyoruz ki böyle bir seyyahat bize faide verecektir ve ne suretle faide vereceğini de pekâlâ takdir edersiniz. Yalnız bu hareketimiz yani Hariciye Vekilinizin bu hareketi, Heyeti Âliyenizin tasvibine iktiran ederse onu, evvelemirde bir hafi celsede istihsal ettikten ve buna kani olduktan sonra, bir celsei aleniyede bir iki sözle bunu mevzuubahis edip sizden müsaade alırız. Benim muvaffakiyetim, tamamiyle sizin ve milletimin muvaffakiyetidir. Maruzatım bundan ibarettir ve rica ediyorum, meselenin mahiyeti vesaire hakkında şimdiden münakaşata girişmek muvafık değildir. (Doğru doğru sadaları)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Gayet mühim olan bu meselede arkadaşlarıma muvaffakiyet temenni ederim. Hariciye Vekili Beyefendiye gösterilecek itimat, Meclisin bu meselede muvaffak olması için lâzımdır. Bu itimat meselesinde müttehit bulunulmasını

arkadaşlardan rica ederiz. Ancak meselenin mütevekkıfı aleyhi ve manahnüfihi üzerine konuşmak da lâzım. Hariciye Vekili Beyefendinin pek mühim olan bu seyyahatlerinin bir iki ay devam etmek ihtimaline binaen heyetin yevmiye ve masarifi zaruriyelerine sarfedilmek üzere Hariciye bütçesine 160 bin lira tahsisat ilâvesi lâzım geliyor. (Gürültüler, fısıltılar...) Binaenaleyh aleni celsede bu para meselesini müzakere etmek lâzımdır. Tasvip buyurursanız, üç dört maddeden ibaret olan ve Hariciye bütçesine ilâve edilecek bu tahsisat meselesinin esasını şimdi halledelim. Masarifin bir kısmı 1338 senesine devrolunacaktır. Geçen sene olduğu gibi iki türlü muameleye mecbur olmamak üzere bu tahsisatın bakiyesinin, sarfolunamayan kısmının; 1338 senesine devri iktiza eder. Bunun için de Hariciye ve Maliye Vekâletleri memurdur gibi bir şekli resminin de kabulünü zaruri görüyorum.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Şimdi efendim, bendeniz gidiyorum. Yanıma buradan umuru siyasiye müdürünü ve hukuk müşavirini ve iki kâtip alıyorum. Sonra Erkânı Harbiyeden de bir mütehassıs Erkânı Harp zabiti veriliyor. Oldu 5... Buradan ileri gittiğimiz vakit, İstanbul tarikiyle geçeceğiz ve İstanbul'dan da icabedecek bir kişinin bana refakat etmesini rica edeceğim; oradan Avrupaya gideceğim.

Avrupa'da efendiler; şimdi arzediyorum; rüzgârdan da istifade edeceğim. Yani orada bulunan bütün Türklerden ve orada bulunan bütün islâmlardan istifade edeceğim. Daha ziyade tafsilâta girişmek istemiyoruz. Heyetimiz bir heyeti mahsusa haline inkılâbederse o zaman Hükûmet Meclisinize danışarak haber gönderir. Şimdi bu heyet, bir heyeti mahsusa halinde değil, yalnız Hariciye Vekilinin seyyahati halindedir. İleride, arzettiğim gibi, ihtimal bir heyeti mahsusa haline inkılâb eder. O zaman buradan lâzım gelen zevat, arkadaşlar; tefrik edilir, gönderilir. Orada mütehassısların kâffesinden istifade edeceğim. Anın için listede bu para ona göre istenilmiştir. Buradan göndereceğiniz heyeti mahsusa da bu tahsisatta dahil olacaktır.

Tekrar tekrar arzediyorum; mesele çok münakaşaya gelir bir mesele değildir. Arzettiğim gibi Londra'dan, İngiltere'den ve Roma'dan istihraç ettik, buradan da görüşülmesi lâzım gelen yerlerle görüştük ve bu meseleyi kararlaştırdık.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Yusuf Kemal Beyin, Şark siyasetini takip ile muvaffak olduğu kadar garp siyasetinde de muvaffak olacağına şahsı itibariyle itikadı var mı? Çünkü garpte Yusuf Kemal Bey; şark siyasetinin muakkibi olarak tanılıyor. Bu hal kendisinin gitmesine bir mani teşkil eder mi, etmez mi? (Gürültüler)

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Tekrar tekrar Hafız Mehmet Bey biraderime teşekkür ederim. Çünkü doğrudan doğruya benim şahsımı mevzuubahsetti.

Arkadaşlar, bu hususta düşündük, taşındık; en muvafık olarak oraya, garbe; şark siyasetini yapan bir adamın gitmesini muvafık bulduk. (Doğrudur sadaları) Şark siyasetini yapan bir adam; bu memlekete bir dost yaptı, buraya geldi ve bunu Meclisiniz de kabul etti ve elhamdülillâh memleketi hiç bir yere esir etmedi ve etmeyecektir.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bu hal, şarklılarla olan münasebatımızı ihlâl edecek mi, etmeyecek mi diye, kıymettar zamanlarımızı bihude geçirmeyelim. Celseyi bir an evvel aleniye tahvil edelim, Hariciye Vekiline beyanı itimat eyleyelim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Yani efendi; memleketin mukadderatı hakkında bir mesele mevzuubahis olurken susalım, ağzımızı örtelim, kapayalım; öyle mi?.. Kimse söz söylemesin mi?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, Hariciye Vekili Beyefendiye teşekkürlerimi arzedeceğim; bu seyyahat geç kalınmasına rağmen her ne vakit yapılsa çok muvafıktır. Hakikati daima olduğu gibi görelim; bütün muvaffakiyat; ancak tevhit ve teşriki mesai sayesindedir. Memleketler; dahilerin değil; aşık adamların mesaisiyle, vazifelerine sarılmaları suretiyle kurtarılmıştır. Yalnız Hariciye Vekili Beyefendiye refakat edecek mütehassısların yine bu Meclisin sinesinden çıkmasını temenni ederim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — İlk söz benimdir; Tunalı Hilmi Beyin teklifini kabul edelim, çıksın gitsin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, T. B. M. M. burada teşekkül ederken kendisini süngüsüyle civar devletlere takdim etti ve dost milletlere de... Fakat bütün milletlerin yaptığı gibi hukukunu siyaseten halletmek cihetini de maalesef ihmal etti. Yani teşekkülümüz günü, muhtelif yerlere bir çok heyetlerimiz gidecekti ve feryatlarımızı dinletecekti. Amerikalılar; buraya gelip giden muharrirlerin neşriyatını gazetelerine sokmadılar; çünkü Türkler vahşidir, barbardır dediler. Biz bu hususta hâlâ

bugüne kadar lâkayt kaldık. Geçen sene de bize bir kapı açılmıştı : Londra bizi müzakereye davet etti. Diğer taraftan Yunanlıları üzerimize hücum ettirdi. Fakat elharbi hud'atin; biz ondan istifade edecektik, maalesef edemedik. Azmimiz, Allahın inayeti ve süngülerimizin kuvvetiyle Avrupalılar hukukumuzu tanımak istiyorlar ve Meclis müttehiden kendilerine müzahirdir. Bizim meşru hukukumuzu süngümüzle beraber, siyasi mesai ile de halletmek için tesirler yapacaktır. Zannediyorum ki 45 milyon lirayı bilâ münakaşa feda eden bu millet bu 160 bin lirayı da seve seve verecektir. Yalnız temenni edeceğim ki bu para heder olmasın ve bunun iyi semerelerini görelim... Meclis bu hususta kendilerine müzahirdir. Yalnız müteessirim ki, gidecekleri zaman hakiki programlarını bize okuyamayacaklardır. Mesailerinde müşkülâta maruz kalacak bir hale mahal kalmamasını da temenni ederim. Şunu bilmünasebe söyleyeceğim ki : Muhtar Beyin geçen sene; siyaseti cihane hitap ve Türklere yakışmayacak bir vesikası vardır. İşte böyle bir şey tekerrür etmesin. Hariciye Vekili Bey inşaallah müşkülâta düçar olmayacaklardır. Buradan çıktıktan sonra, buyurdukları gibi; rüzgârdan bile olsa istifade edeceklerdir. Her ne yaparlarsa itimadı kâmilemiz vardır; katiyen kendisine müzahiriz. Biz kendisine müzahir oldukça mesailerinde muvaffak olacaklarına ümidimiz vardır. Bu işde geç kalmış oldukları halde, vazifelerini yaptığından dolayı teşekkür ederim.

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

REİS — Bir takrir geldi efendim.

(Tevfik Rüştü Bey ve rüfekasının takriri okunur)

REİS — Takriri reylerinize arzediyorum : Kabul edenler... Etmeyenler... Takrir reddolunmuştur.

Efendim Hariciye Vekili Beyefendinin izahatları veçhile seyyahatlerini kabul edenler el kaldırsın... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Efendim bu kanunun usulen Muvazenei Maliye Encümenine gitmesini kabul edenler el kaldırsın.. Kabul edilmemiştir efendim.

REŞAT BEY (Saruhan) — Muvazenei Maliye Encümenine havalesi lâzım gelen bir mesele encümene havale edilmeksizin kabul edilmiştir. Bundan müteessir olan encümen, arzı istifa ediyor. (Gürültüler) (Kabul, kabul sadaları)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Muvazenei Maliye Encümeni Reisi; kıymettar bir arkadaşımızdır; meseleyi yanlış anlamıştır. Muvazenei Maliyeye dahil olan arkadaşlarımızın kâffesi buradadır. Ortada Muvazenei Maliyenin salâhiyetine tecavüz yoktur; yine biz kabul ediyoruz, mesele bundan ibarettir.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Efendim meselede sui tefehhüm vardır. Zannolundu ki Meclis Muvazenei Maliyenin salâhiyetine tecavüz ediyor. Encümenler; herhangi bir encümen olursa olsun, Meclisin mevzuubahis ettiği mesaili ihtisas dahilinde teshil için fikir istihsali zımnında ayrılmıştır. Eğer Heyet Umumiye bu meseleyi uzun boylu tetkike hacet görmezse encümene havale etmeyebilir. Bununla, Muvazenei Maliye Encümeninin hukukuna tecavüz nereden anlaşılıyor? Hıçbir tecavüz yoktur; Meclis mübrem görmüştür ve Muvazenei Maliye Encümenine vermeksizin kabul etmiştir. Mesele bundan ibarettir.

EMİN BEY (Erzincan) — Ahvale dair maruzatta bulunacağım. Encümen bu hareketi, hukukuna tecavüz suretinde telâkki ediyordu ise reye konulmadan evvel itiraz etmeli idi. Böyle bir talep vaki olmamıştır ve meseleyi Heyeti Umumiye kendisine maletmiştir. İkinci defa olarak da Muvazenei Maliye Encümenine gidemez.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bu kanunun encümene gitmesinde hiçbir mahzur yoktur. Bu paranın seyyahate tahsis olunup olunmaması meselesi gayet mühimdir. Bunun için bu mesele mevzuubahis olmadan, celsei aleniyede tasvib ederiz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, Nizamnamei Dahilî sarihtir; bu gibi muamelât encümene gider. Varidata taalluk eden mesail de Muvazenei Maliye Encümenine gider. Bizim Meclisin daima asabileştiğinin sebebi işin çok sürünmesindendir, encümenlerde çok kaldığındandır. Hiç zannetmiyorum ki, bu teklifte, Muvazenei Maliye Encümeni lâ desin. Mesele, bu tahsisat hangi fasla konacak ise, usulü maliyeye tevfiki muamele için tetkik edip getirmekten ibarettir. Binaenaleyh encümene gitmesinde bir beis yoktur ve bunun için ne Hariciye Vekâletinde ve ne de Hükûmet de hiç bir mani yoktur.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Şekilperestlik yapmayalım. Hariciye Vekâletinin filanca faslına şu kadar lira ilâve edilmiştir, diye bir karar ittihaz edelim, mesele bitsin.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Arkadaşlar; biz gizli bir şey yapmıyoruz, bir şey kaçırmıyoruz. Ben, Hariciye Vekili bu hususta kemali samimiyetle ve her türlü tetkikatın icrasına taraftarım. Yani Muvazenei Maliye Encümeni

bunu filâna çok yevmiye verilmış, filâna az yevmiye verilmiş diye tetkik etmek istiyorsa kabul ederiz. Yalnız aleni celsede; izahat verilmeksizin faslı mahsus olarak ilâve edilmeli.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim bunun Muvazenei Maliye Encümenine gitmesinde bir mahzur yoktur; yarım saatlik bir işdir. Encümen heyeti umumiyesi de lûtfen bunu tasvib ederler, yarım saat içinde meseleyi bitiririz. Yalnız mesele kanuni olmuş olur.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Nazik ve mühim mesailde, ufak bir sektenin bile meseleye tesiri olacağını zannediyorum. Çünkü ray üzerinde giden bir lokomotifin önüne ufak bir taş bırakılırsa yoldan çıkar. Bendeniz çok rica ediyorum; encumenin reisi muhteremi Reşat Beyefendiyi gayet mezhi bir zat olarak tanıyorum. Bu meselede her ne suretle olursa olsun, herhangi bir usule karşı fedakârlık etsin, fedakârlıklarla her şey hâsıl olur. Rica ederim bu istifayı geri alsınlar.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bu meselede encumen reisi, encümeninizin namü hesabına hareket etmiştir. Bu bütçeyi tabettirip Meclisinize getirinceye kadar parça parça evrakı ... toplamıştır. Ne kadar kanun çıkarsa çıksın mutlaka encümenden geçmeli ki usule muvafık olsun. Bu meselenin encümene havale olunması teahhuru mucib olmaz. Reşat Beyin iddiası; muamele usulden harice çıkartılıyor, bunun usule ircaı içindir.

REİS — Heyeti umumiye encümene ugratmaksızın da kararını verebilir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar; demin Tevfik Rüştü Bey arkadaşımız; ... münakaşaya hacet yoktur ... mebusluğa namzetliğimi vazederken sulh meselesi için namzetliğimi vazediyorum. (Gürültüler) İstanbul'da ben kürsüye çıkmadım. Arkadaşlar tekrar ediyorum, şu dakikada Allahım bana bir kudret verse de Avrupa'ya bir anda uçuversek. Usule ne hacet? Vatan meselesi ortada iken usule ne hacet? Bu böyledir efendiler. (Gürültüler)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Abdullah Azmi Efendinin ifadeleri gayet doğrudur ve zannederim ki Reşat Beyefendi de bu ifade üzerine ... ve borcudur ve zannediyorum ki bu vazifeden kaçınmayacaklardır. Onun için kanuna ittiba olunmasını teminen, söylenmiş olan sözleri o suretle telâkki ile, rica ederim encümen istifa etmez, vazifesini ifa eder. Yalnız yapılacak muamele; bunun berayı muamele bize havalesini talep ve temenniden ibarettir. İşte bu kadar; başka mesele yoktur. (Muvafık, muvafık sadaları)

REİS — Kifayet hakkında takrirler var. Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın. (Reye hacet yoktur sadaları) (Müzakere kâfi görüldü)

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Mesele hitam bulduysa; bu hafi celsede gösterdiğiniz âsarı itimada karşı teşekkür ederim.

Yalnız bir noktayı arzedeyim; ben gittikten sonra, gözden ırak olan gönülden de ırak olur kaidesine tevfikan beni nazardan dur tutmayınız rica ederim. Ben orada muntazam ve meşru bir devletin memuru olmaktan başka bir şey olmayacağım; elimden geldiği kadar Hükûmete arzı malûmat edeceğim ve cümlenizin karşısında arzediyorum . Her ne suretle olursa olsun, bir gün beni itham ederseniz bana sormadan itham etmeyiniz.

REİS — Şu halde bu mesele celsei aleniyede reye konulacaktır.

2. — Başkumandanlık Kanununun temdidi hakkında Çorum Mebusu Ferid Bey ve 43 refikinin kanun teklifi .(3 '447)

REİS — Başkumandanlık Kanununun temdidi ile alakalı kanun teklifini okutuyorum.

Çorum Mebusu Ferit Bey ve kırküç refikinin, Başkumandanlık kanununun üç ay daha temdidine dair kanun teklifi. (2 447)

Esbabı Mucibe Lâyihası

Meclisi âlinin davayı millimizi hüsnü neticeye isal için ittihaz eylediği tedabiri mühimme meyanında bulunan Başkumandanlık Kanununun temdit edilen müddeti dahi 5 Şubat 1338 tarihinde hitam bulmaktadır. Başkumandanlık ihtası ile bu vazifenin Reisi muhteremimize tefvizini icap ettiren esbap mündefi olmadıktan başka işin sürat ve hüsnüniyetle intacı hakkındaki elzemiyet kuvvetle cari bulunduğundan âtideki teklifi kanuninin bu günkü ruznameye alınarak müstaceliyet kararı ile müzakeresini ve kabulünü arz ve teklif eyleriz.

Madde 1. — Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık tevcihine dair olup evvelce üç mah temdit olunmuş olan kanun 5 Şubat 1338 tarihinden itibaren üç mah daha temdit edilmiştir.

Madde 2. — İşbu kanun 5 Şubat 1338 tarihinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

31 Kânunusani 1338

REİS — Teklif üzerinde söz isteyen var mı?.. Buyurun Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; geçen tecdit zamanı da arz ettim ki, fevkalâde tedbirler fevkalâde zamanlara mahsustur. Bunu, Heyeti Celileden bazı arkadaşlarım tefsirlerinde; Paşa Hazretlerine, mukaddem itimat olunupta bilâhara ademi itimat hâsıl ve (fakat efkârı umumiyeye karşı vazifesine bir zaruret olarak devam etmesi zehabını uyandıracak şekilde mütalaa yürüttüler.) (1) Paşa Hazretleri Başkumandanlığa birinci derecede takdir eder. Biz de o sıfatla bakarız, Meclis Riyasetini (harbin devamı müddetince.) (2) Hatırına getirmemeli. O, davamızda mesul olan bir mevkide (bulunmaktadır. Bu tarz mütalaat onu.) (3) Mevkiinden tenzil mahiyetindedir. Avrupa ve cihan bu telâkkide bulunamaz. Avrupa ve cihan bir telâkkide bulunabilir. Bize zaman zaman harekâtı milliyeyi kıymetinden düşürmek için bu harekâtı, yalnız Paşa Hazretlerinin şahsına atfetmek suretiyle onu kıyametten düşürmek istediler. Paşa Hazretleri daima Milletin azmine istinad ile iftihar eder. Paşa Hazretleri bir fert olarak İstanbul'dan Anadolu'ya geçtikleri zaman onu karşılayan yüksek bir ruh, yüksek bir azim vardı. Onu içine aldı ve birer birer noksanını ikmal etti. Cihan burada milletin ruhundan kopmuş bir Meclis (görmek ister. Başkumandanın kudret ve kuvveti.) (4) Meclisin itimadını kazanmış olduğunu görmekle anlaşılır. Yalnız demesinler ki, Memlekette Mustafa Kemal Paşanın şahsi arzusu hükümrandır. Hayır. Milletin arzusu hükümrandır, istediği zaman yükseltir, istediği zaman da yere vurur. Binaenaleyh geçen mütalaaları bugün reddediyorum; o söyleyen arkadaşlardan (görüşlerini tashih etmelerini rica ediyorum. Biz onu Başkumandan yapmakla.) (5) Bu harekâtı milliyenin alemdarını gösteriyoruz. (Ancak. Meclis olarak biz.) (6) Paşanın arkasından sürüklenmiyoruz, onu yürütüyoruz. Meclisimiz bir kimseyi Başkumandan da yapar, nefer de yapar, müşir de yapar. Ben Paşanın büyüklüğünden böyle ümit ederim ve böyle görürüm. İlk arkadaşı olmakla iftihar ederim. Yoksa katiyen Anadolu'da bulunamaz ve bugün de yaşayamazdı.

Sonra efendiler; Paşa Hazretlerine biz daha çok mesuliyetli işler yaptırırsak yıpratırız. Paşa Hazretleri yalnız cephe ile meşgul olmalıdır dendi. Bunun hiç lüzumu yoktur. Sonra, Paşanın da bunda alemdar olmasını, daima yaşamasını istiyorsanız daha çok olmasını isteyin. Fakat mesuliyetli işlere girdikçe yıpranıyor, bunu zaman ispat edeecktir ve ediyor. Paşa Kürsiye çıkıp da bütün icraatı müdafaa etmemeli. Kendileri de geçende buyurdular : Tevdi olunan vezaifin cümlesini ben yapsam... Fakat yapmıyor efendiler;... devlet iradesi, millet iradesi, tarihi böyle yapmış değildir. Tarih karşısında mesul tutumak lâzımdır.

Paşa Hz. mesul ise ben bugün bunu kabul etmiyorum; ... müsamaha ediyorsanız hiyaneti vataniyedir. Paşa Hz. nin hatırları için hiyaneti vataniye ... katiyen büyük bir dâvadır. Paşa Hz. başkalarının mesuliyetini üstüne almamalıdır; Başkalarının idaresini üzerine almamalıdır. Bir değirmen çarkı gibi burada söylenmiyecek sözler söylendi. Celâl Nuri Beyin dediği gibi, burada değirmeni olarak laf halinde burada bilmem, alınan tekâlifi milliye hüsnü istimal edilmedi dendi. Bu hususu tavzih için karşımızda, hürmetle karşıladığımız Paşa çıkınca, sükût ettik ... ve katiyen hürmettir, başka bir şeydir, hürmet olmasaydı, hakaret olsaydı onu da... Biz o vücudu yıpratmamalıyız. Cihana karşı, vatanımızı seviyorsak, o vücudü yıpratacak, mesul edecek bir halde bulundurmamalıyız ... nesi artar Paşa Hazretlerinin ... askerler, Yunan kıralını karşılarında gördüğü zaman ... nefercik, mehmetçik demektir. (Bir satır yok) taarruz değil, hakikat söylüyorum. (Devam devam sesleri) Paşa Hz. buradan buyurdular ki, Müdafaai Milliye hususunda, Müdafaai Milliye Vekilinin yavaş gittiğini ihsas ettiler. Fakat dediğim gibi, hürmetle ve katiyen bir saniye için mesul tutmadığımız... vatanın menfaati böyle icabettirdiği için... vatanın menfaati böyle icabettirmezse ben arkadaş sıfatıyle diyorum, hakkı olur. Vatanını çok sevdiklerinden dolayı kendilerinden ... koymasınlar, yani kendilerini mesul etmeden korkmıyoruz. Erkânı Harbiyei umumiyenin salâhiyetinden istifade edelim; salâhiyetleri kâmilen alalım. Başkumandanlık lâzımsa yine verelim. Biz uyurken kendileri uyumuyordu. Demekki Paşa Hazretleri uyumadığını şununla isbat ettiler; İnönü muharebesinde... reisi olmak sıfatiyle hergün gider ve hergün müdafaa ederdi. Mesulleri kenara çıkaracak vaziyette değil. Kaç defa efendiler bir kaymakam meselesini burada müdafaa etmiştir. Paşa da bunu istemiyor. Paşa Hazretlerinin vücudu lâzımdır. Ona hürmetimiz var, yok, onu söylemeye lüzum yok. Paşa hepimizi iyi tanır. Biz yine, ismine Başkumandan diyelim, yine o ismi taşıyalım; Fakat askerî (mesuliyet yalnız mesul değil, aledderecat me-

---

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içinde kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver

sul) (1) kimseler de olmamalıdır. Çünki yıpranmasın; dâvam bu idi. Bu tavzihimi, Sırrı Beye cevaben, üç ay sonra veriyorum... isterse ölsün, tabiî öleceğiz. Faideli ise yaşasın, zararlı ise ölsün. Gayet sâmimî vicdanımdan söylüyorum; memlekete menafii olan herkes yaşasın, müfteri olan herkes ölsün. Salâhiyet hususunda kendilerinde istirham edeceğim. Kürside geçen günkü gibi olmasın. Herhangi bir hususta diğer mesul kimseleri biz alıp yere çakmak isteriz. Herhangi hususta müşkilâta uğruyorlarsa biz o hususta salâhiyet verelim. Kendilerine dünden daha ziyade itimadımız vardır. Bunu daha ziyade artırmak istiyorsa, bilhassa şu kürsiden rica ediyorum; bundan sonra hiçbir şey söylemiyeceğim.

TUNALI HİMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar: Paşa Hazretlerinin Başkumandanlık vesilesiyle, Hüseyin Avni Beyin tekrar ettiği bu sözleri, bilhassa geçen sefer dinledik. Onlara katiyen cevap vermiyorum. Çünki cevapları o zaman verilmiştir. Muhalif...

HÜSEYİN AVNİ BEY — Ben muhalif değilim, reddederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — İki esaslı nokta üzerinde cevap vereceğim. Farzediyorumki birincisinde de, ikincisinde de hata ettik, hatanın neresinden dönülürse kâr oradan başlar darbı meseli burada kabili tatbik değildir. Hariciye Vekilinin geçen sefer bu kürsüden söylediği bir sözü hatırlatacağım. Eğer Başkumandanlık memuriyetine devam salâhiyetini vermezsek acaba nasıl tesir eder? Sözü uzatmıyorum, kısa söyleyeceğim. Paşa Hazretleri en büyük cezadan, en büyük cezaya müstahak... Hayır, arkadaşlar. (Gürültüler) ... Kanunu bilâmünakaşa kabul edelim.

REİS — Kanunun heyeti umumiyesinin müzakeresini kâfi görerek maddelere geçilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edildi. Maddeleri okutuyoruz.

Madde 1. — Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık tevcihine dair olup evveelce üç mah temdit olunmuş olan kanun 5 Şubat 1338 tarihinden itibaren üç mah daha temdit edilmiştir.

REİS — Birinci maddeyi kabul edenler... Kabul edilmiştir. (Ret sesleri gürültüler)...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kabul edilmiş bir kanunun leh ve aleyhinde idarei kelâm ayıptır.

Madde 2. — İşbu kanun 5 Şubat 1338 tarihinden muteberdir.

REİS — Kabul edenler... Kabul edilmiştir. Reylerinizi istimal ediniz.

Madde 3. — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

REİS — Maddeyi reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

Müzakere olunacak başka madde kalmamıştır. Celsei hafiyeye nihayet veriyorum.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	680
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT	681
1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası.	*681:688*

Cilt : 16

154 ncü İn'ikat, 2 nci Celse

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

4 Şubat 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER :

REİS — Celseyi açıyorum. Zahire Gümrük resminin tenzili hakkında bir teklif var. İktisat Vekili Sırrı Beyefendi bu teklifin hafi celsede müzakeresini teklif etmektedir.

(Neden sesleri). Oru reyinize vaz edeceğiz; kabul ederseniz ne alâ...

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Sebebini söyliyeyim efendim. Takdir Heyeti muhteremeye aittir. Zeriyatın miktarı, bu ordunun âyâ vaziyeti gayet calibi nazar bir mertebede olduğu için bu meselenin harice şayi olmasını arzu etmiyorum; onun dolayı meselenin hafi bir celsede müzakeresini teklif ediyorum.

BİR MEBUS BEY — Encümendeki müzakeresi açık olmuştur.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bendeniz bu teklife karşı, bir noktanın tavzihini rica edeceğim. O da şu ki, bu meselenin müzakeresi celsei aleniyede başladı Şimdi tamamen o müzakerenin nısfında celsei hafiyeye geçmek doğru değildir. Eğer bunu celsei aleniyede müzakere etmiyecek olursak işi daha çok ilân etmiş olacağız. Onun için celsei aleniyede sözlerimizi idare etmekle müzakere etmek daha muvafıktır.

SIRRI BEY (İzmit) — İmkânı yoktur. (Gürültüler, niçin sadaları).

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. Sırrı Bey esbabını izah etti. Şunu bunu münakaşa etmiyelim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim; bunun için uzun uzadıya münakaşa etmeğe hacet yoktur. Belki hakikaten alenî celsede izah edilmiyecek bazı esbab vardır Sırrı Beyefendinin noktai nazarı budur. Bu kısmı söyledikten sonra yine alenî celsede itmamı müzakereye imkân vardır efendim.

ÂTİF BEY (Bayazit) — Reis Beyefendi; Esas itibarile ekseriyetimiz yoktur bu gün...

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim; aleni celseden, hafi celseye intikalde bir mahzur tevellüt edebilir mi?.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Meclisi Âlî, böyle berhayatı bir meseleyi müzakere ederken bilâhare celsei hafiyeye intikal etmiştir. Bir çok kere bu vaki olmuştur.

REİS — Efendim, meselenin celsei hafiyede müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

Efendim, evvela zaptı sabık hulâsasını okuyacağız.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZELLİ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

2 Şubat 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

İkinci Reisvekili Faik Beyin tahtı riyasetlerinde bilinikat; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin bazı devlet mümessilleri ile temas etmek üzere Avrupa'ya seyahatı mevzuu görüşüldü ve müzakereler kâfi görülerek teklif kabul edildi.

Başkumandanlık kanununun müddetinin temdidi hakkındaki kanun müzakere ve kabul edildi. Celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Faik	Lâzistan
	Ziya Hurşit
Kâtip	
Muş	
Mahmut Sait	

REİS — Zaptı Sabık hakkında söz isteyen var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında iktisat encümeni mazbatası.

REİS — Mevzu üzerinde müzakereye başlıyor. İktisat Vekili Sırrı Bey izahat verecekler. Buyurun efendim.

SIRRI BEY İKTİSAT VEKİLİ (İzmit) — Arz edeceğim hakayik şunlardır : Şimdiye kadar İktisat Vekâletine zeriyatın miktarına dair gelen raporların muvafıkı hakikat olmadığını bittedkik anladım.

Ziraat memurları makûs haber verirsek bizim için gayretsizlik hissi verir mülahazasiyle daima zerriyat miktarını mübalağalı ve pek mübalağalı olarak merkeze bildirmişlerdir.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — İstiklâl mahkemeleri verilmelerini teklif ediyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — Kırşehir, Yozgat, Ankara havalisi de böyledir. Yani mesele dikkatle dinlenilecek kadar mühim bir meseledir. Eğer arkadaşlarımız, hayati bir meseleyi dinlemeyecek kadar tahammül gösteremiyorlarsa söylemiyelim (Dinliyoruz sadaları.) Ziraat memurlarından aldığımız raporların miktarı fevkalâde mübalağalı olduğu için tetkikine lüzum görüldü; tetkik ettik. Daha muemmen vesaite müracaat ettik Anladık ki aldığımız hakiki malumat arasında yüzde seksen fark vardır. Ziraat memurları bize geçen seneki zeriyatın miktarına göre, (Gürültü) geçen seniki zeriyata nazaran bu seneki zeriyat miktarı yüzde yirmi fazla gösterildigi halde, bizim hakiki bir surette elde ettiğimiz malumat onun büsbütün aksine olarak ancak yüzde yirmi nisbetinde taayyün etmiştir.

BİR MEBUS BEY — Resmen yalan söyleyen memurlar İstiklâl mahkemesine verilmelidir.

SIRRI BEY (Devamla) — Hatta Ankara'da dahi zeriyat miktarının geçen senekine nisbeten yüzde virmiyi geçmediği resmen taayyün etmiştir. Ümidimiz ancak İlkbahar zeriyatındadır. Halbuki rençperin elinde kalan hayvanat miktarı, işittiğimiz zaman âdeta tedehhuş edilecek derece azalmıştır. Bunu telâf edecek kadar vesaite malik olmadığından bu zeriyat yapılamayacaktır. Onun için İlkbahar zeriyatiyle bunu telâfi etmenin imkânını bulamayacağız. Ancak yegâne bir çaremiz kalmıştır. O da makine kuvvetinden istifade etmektir. Bunu kemali ehemmiyetle takip ediyoruz. Makineleri vaktiyle getirebilirsek o zaman bunun vaktiyle telâfi etmek imkânını bulabileceğiz. Fakat bu makinaları her hangi bir mania zuhur edip de buraya getiremediğimiz takdirde bu zeriyat yapılamayacak ve gelecek sene kahtolacaktır, efendiler. (Çok doğru sesleri.) Bu müthiş hakikat karşısında ordu vaziyetini almak mecburiyetinde bulundum ve bunun içindir ki biz buna karşı bir şey söylemedik. Biz şimdiden tedabiri lâzımeye tevessül etmeyerek ilkbaharda yapacağımız zeriyata bel bağlayıp, hayır; kahtolmayacaktır diye emniyetle hareket ettiğimiz takdirdeki bu emniyet bizi selâmete götüremeyecektir; aksi zuhurunda bize düşmanlarımız o vakit cepheden silahla değil, abluka suretiyle mağlup edeceklerdir. Fakat şimdiden böyle esbaba tevessül ederek noksanımızı hariçten getireceğimiz zehaire ile telâfi ettiğimiz takdirde tehlike nündefi olacaktır. Şimdi henuz aç değiliz. Fakat tedabir lâzımeye tevessül etmezsek aş kalmaklığımız dahi imkân dahilindedir. Düşmanlarımız bugün bizi aç bırakmak suretiyle amana getirmek tedbirine tevessül edemezler. Fakat vaktaki düşündüğümüz hakikat tecelli eder de ilkbaharda zeriyat yapamayacak olursak, o vakit, açlığımızı anlayacaklardır. O vakit harp etmektense abluka eder ve bunlara ekmek vermemek suretiyle aman vermeyelim diyeceklerdir. Onun için, buna ihtimal kalmamak için düşmanlarımıza bu silâhı vermeyelim, diye şimdiden tedabir ittihaz ediyoruz ve bunun esbabı mücbiresi budur.

Diğer bir sebep dahi salideki memleketlerin hakikaten aç bir halde olmalarıdır. Dahilden alamıyoruz. Bu gün Zonguldak'ta yirmi beş liraya bir çuval un satılıyor. Ordu, Rize, Giresun hatta Bartın bile -bu gün haber aldım- aynı haldedir; baştan başa açlıktan feryat ediyorlar. Bunlar dahilden aldıkları zehair ile geçinemiyorlar. Çünkü fevkalâde gali fiyatlarla zahire alıyorlar. Bunlarında tehvin zaruretlerine çalışmak elbette bizim için farızadır. Gidiniz; kezalik Adana... -Adana müttefikunaleyh olduğu için buna dair söz sözlemeyeceğim.- İhtiyaç mutlaktır. Oradaki zeriyatı ikmal edemezsek ve ahaliyi doyuramazsak Adana bize bâr olacaktır İşte böyle mücbir mülâhazalar bizi böyle mütalaalar dermeyanına sevketmiştir. İcabı hal ve bunun tedbiri Heyeti muhteremeye aittir. Bunun hilâfında söylenecek mütalaaları elbette bizler müdafaa edeceğiz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim İktisat Vekili Sırrı Beyefendi, bu kürsüden söylediler. Bu seneki zeriyatın, geçen seneki zeriyatın yüzde yir-

misi olduğunu beyan ve bunu müemmen vesait ile yaptıkları tahkikata istinat ettirdiler. Ondan sonra ikinci şey olarak söylediler ki, vesaiti nakliyeyi temin eden hayvanatın miktarı müthiş bir surette azalmıştır. Aynı zamanda ta «Kokmuş burunu» ndan; yani şimdi bütün İzmit'i dahil tutunuz, ta İzmit'e kadar bütün Karadeniz ve diğer Adana mıntıkasındaki yerlerde bir de açlık vardır. Şimdi efendiler burada şekille uğraşılıyor, Kavanini iktisatla uğraşılıyor. Bunların hepsi doğrudur. Fakat bu gün yalnız bir hakikat vardır. Hükümeti dolaştıktan sonra bize kadar geliyor, Buna bir tedbir ittihaz edip bunları idare edecek komisyonlar teessüs edecek, emirler yazılacak, derken sahilde açlık mütemadi ve mühlik bir vaziyette tesiri gösterecektir. Ahalinin kuvvei maddiye ve maneviyesinin inkisarını kim ister; rica ederim? Böyle bu ahalinin açlıktan ölmesini arzu eden bir fert tasavvur edemem.

Sâniyen bizim sevahile zehair yalnız Rusya'dan gelirdi; Tayka'dan, Vuak havalisinden gelirdi. -Müsaade buyurun- Samsun havalisindeki ahvali hepimiz biliyoruz. Bizim sevahilimizde yegâne mısır verecek olan mıntıkada zeriyat yoktur. O havali ahalisi açlıktan ölüyorlar. Şikâyet filân etmiyoruz. Bu gün yegâne çare -bendenizin fikrimce- derhal memlekette ithar ettirmektir ve memleketin her tarafında müsmir tesirini gösterecektir, bu..

Sâniyen ordu meselesi; buyurdularki pek doğrudur. Bendeniz harbi umumide, malumu âliniz Almanya'da idim. Almanya, açlıktan sukut etmiştir. Alman ordusunun garp cephesinin arkasında Almanya, bir senelik iaşe edilecek zahire bırakmıştır. Alman Erkânı harbiyesi bittabi memlekete ihanet etmemiştir. Bu gün ordu kendi mıntıkası dairesinde bir çok erzaka vaz'iyed etmek ve bunları kendi tahti emniyetinde tutmak mecburiyetindedir. Bu suretle memleketlerin aşağı, yukarı zahire anbarı olan yerlerden de sevkiyat yapamıyoruz. Zaten vesaiti nakliye de yoktur. Düşmanların eline kuvvetli bir silâh vermemek için Hükûmetin teklifini kabul etmek bizim için vacip ve zarûridir kanaatındayım.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Reis Beyefendi; evvelâ söz aldım. Halâ nöbet gelmedi mi?.

REİS (Riyaset Makamına Faik Bey geldi) — Rica ederim, müsaade buyurun daha şimdi geldim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendiler insanlar, her şeye çare bulur. Fakat tabiata karşı çare bulmakta çok müşkülâta uğrar. İktisat Vekili Beyefendinin burada bu kanundan maksat ne olduğunu sarahatan ve lisanı resmi ile söyledikten sonra, bendeniz zait görmekle beraber, bu kanunun şeklinin gayri kâfi olduğuna kaniim. Efendiler geçen sene bendeniz Sinop'a gitmiştim. 1336 senesi, altı ay bilâ fasıla yaz da dahil olmak üzere yağmur yağmak suretile Sinop Livasının ihtiva ettiği Acı ve Anzar kazaları dahil, hiç bir zeriyat yapılamamış ve evvelki seneden elde edilen buğdaylar harman edilemeyerek harmanlarda çürümüştür. Bunu gözümle gördüm, bu sene dahi geçen seneye makûs olmak üzere kurak devam etmiş, yaz mahsulü olan mısır zeriyatı bile yapılamamış. Geçen sene Ayancık Livasının açlık çektiği buraya bildirildiği ve bendeniz bunu Meclise arzsettirdiğim halde maalesef buralara muavenet edilemedi Bu fırsattan bir kaç tüccar istifade etti. Buna mahal bırakmayalım. Dört, beş tüccarı müdafaa etmekle, beş on kuruş kazandırmak için bir kısım ahaliyi açlıktan öldürüyoruz.

Bunlar efendim, cephede çalışan ve her gün şehit veren kahramanların yerine ikame edeceğimiz kimselerdir. Ölenlerin yerine buğday ikame edemeyiz. Efendiler, halkın iaşesini de düşünmek mecburiyetindeyiz. Yarın birer süngü ile düşmanın karşısına çıkacak anlardır. Yoksa hiç bir zaman dört, beş tüccar memleketi kurtarmamıştır, rica ederim. Koçkiri'den - filhakika buna münasebeti yoktur, amma söyliyeceğim - Koçgiri'den açlık için yazmış olduğum telgraflar hala encümendedir. Sizin vereceğiniz paranın, buğdayın belki bundan sonra faydası olmıyacaktır. Eğer bundan sonra sahili de bitirecek isek bilmem bundan kim mes'ul olacak? İstirhamı ederim, Heyeti umumiyesi hakkında müzakere caizdir. Hemen maddelere geçilsin ve maddeler pek mahduttur, tevsi edilsin. (Müzakere kâfidir sadaları).

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Koçgiri meselesi encümende değil Heyeti umumiyededir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Heyeti umumiyesi aleyhinde değilim. Maddede tadilât isterim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Arkadaşlar, mukaddemei kelâm olmak üzere şunu arzederim ki; bendeniz daima zaruretleri mıktarınca tayin ve izale etmek taraftarıyım. Maksadı aslimi arzedeyim : Ziynet eşyasının men'i duhulü hakkındaki kanuna (B cetveli) altındaki hububattan üç misil gümrük resmi alınması hakkındaki hükmü ilâve ettirmekle Meclisi Âlide hafi olarak arzediyorum - sabık Maliye Vekili Ferit Beyle yaptığım mücadelede, uzun se-

nelerden beri devam eden hayatı teşriiyemde memleketimize en nâfi bir hizmet olmak üzere ifa ettiğime kaniim ve şunu da arz ediyorum ki memleketin ahvali iktisadiyesine o kanun kadar icarayı tesir edecek bir kanun Büyük Millet Meclisinin 21 aylık müddeti zarfında vazedilmediğini de muvacehei aliyenizde söylemek isterim. Tabii ben hatırınıza getirdim. fakat şeref size aittir. Siz kabul ettiniz. Maliye Vekili Hasan Bey buyurdularki; memleket dahilinde mevcut olan hububat yaşayan insanların idaresine kâfi olduğuna kaniim.

Fakat nakliye meselesi, harbin devamı yüzünden dolayı nakliyatın tanzim edilememesinden bazı mahallerde açlık tehlikesinin baş göstermesi idi. ki Heyeti Vekile bu kanunu bize teklif etti. Bendeniz de memleket dahilinde mevcut olan zehairin memleket dahilinde yaşayan bütün insanların ihtiyacına kâfi geleceğine temamen mutmainim. Yalnız bir şey hatırlatırım ki Maliye Vekili Hasan Beye bu kanun yalnız 1337 senesi âşarına, 1336 senesi aşarından tahakkuk ve tahsil farkı olmak üzere iki milyon lira ve şimendifer güzergâhına tesadüf eden en mühim livalarımızın varidatı da elimizden çıktığı halde iki milyon lira bir fazlalık zuhur etti. İşte bu, bu kanunun tesiri filisidir. Gümrüğü hububata açmak, Heyeti Vekilenin teklifi veçhile serbest bırakmak, bendenizce iktisaden intihara karar vermektir. (Doğru sadaları). Ve hatta muhtelif sebeplerle davayı millî ve hephenin müteessir olacağı yolunda bu kürsüde serdi mütalaa eden zevata cevap olarak arz edeyim ki; işe devam olunacağı gün serveti milliyenin gaip olduğu gündür, memlekette zahire var, fakat nakli gayrı mümkün, memleketin bazı aksamında ihtiyaç var. Bu ihtiyacın derecesi belki Heyeti Vekile'de olan arkadaşlarımızın söylediği dereceden daha hafiftir.

Fakat kendilerine emniyet ve itimadımız vardır. Onların söylediği derecede kabul ediyorum. Fakat encümenin teklifi ile Heyeti Vekilenin teklifi arasındaki fark Akdeniz'de Antalya iskelesini, Karadeniz'de de Samsun iskelesini maddeden hariçte bırakmaktan ibaret kalıyor. Fakat rica ederim. elli mil yani başında bulunan Ordu limanına gümrüksüz giren un çuvalları, oradan aktarma suretile Samsun'u tamamen doldurmıyacak mı?. (Hayır öyle değil sadaları).

Müsadde buyurun, zaruret hakikaten bütün limanları açmakta mıdır. yoksa mübrem görülen yerlerde dahilde nakliyatı temin edinceye kadar muayyen bir zaman için muayyen mahallere, muayyen miktarda zahirenin gümrüksüz girmesine müsaade etmek midir? Bendenizce elbette muayyen mahallere muayyen miktarda, isterseniz miktarı tahdit edilmek suretile, celbetsin, Ticaret odalarını celbetsin, mali tüccarları celbetsin, Ziraat Bankası var, Hilâli Ahmer var bunlar şekle aittir. Memlekette istihsalâtını hariçten alan ve istihsalâtı dahiliyesi hiç bir suretle kendisine kifayet etmiyen yalnız Rize ve havalisi kısmı mevcuttur. Sair aksamda bugün dedikleri derecede, meselâ Ordu, hububat üzerine ihracat yapan bir iskele idi. Evet, bugün muhtaç olabilir. Yani hariçten zahire almağa ihtiyacı olabilir. Fakat muvakkat, geçici bir şeydir. Teklif edilen maddede muvakkat bir zaman için veya muvakkat bir ay için, iki ay için diye bir kayıt yok, (Var sadaları). Esbabı mucibe hiç bir vakitte kanunun metnini şey etmez. Bendenizce Adana henüz memleketimize ilhak edildi, veyahut eskiden daimî bir vilâyetimiz için bu esbabı mucibe olamaz. Adana ne ise diğer aksamı memalikimizde odur. Hepsi hakkında aynı his ile mütehassisız, ihtiyaç varsa her tarafta var. Zonguldak'ta var. İzmit'in bazı aksamında var. Rize ve havalisinde de var. Trabzon'un da, Hasan Beyefendinin buyurduğu gibi, yalnız mısır yiyen köylerinde var. Şehirde değil. (38 kuruşa unun okkası sadaları). Eğer ihtiyacın miktarını Maliye Vekâleti, İktisat Vekâleti tayin ve takdir edemiyorsa.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Edemiyor.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bendeniz bu iki vekâlete aittir derim. Diyorum ki: ihtiyacın miktarını tahdit ederiz. Dört milyon kilo gümrüksüz soksunlar. Yahut mevsimi hasada kadar, tehlike olmamak için ve iki ay için filân, filân iskelelere gegelecek zahirelerden gümrük resmi alınmaz deriz ve yahut o şekilde zahirenin miktarını tayin ederek ve yahut da kanunun müddeti temdit edilmek suretile muayyen bir zaman için ihtiyacat ve zaruret bertaraf edilmiş olur. Heyeti Vekilenin veya encümenin teklifi ki yalnız Samsun limanlarını istisnadan bahseder. Eğer bu her iki şekli vazih bir surette kabul ederseniz gelecek sene aşarınız da yoktur. Bütçe açığınız ki otuz, kırkı milyon liraya baliğ oluyor. Bu suretle o daha müzepzep bir hale gelecektir. Sonra hayatı iktisadiye hiç tutulmıyacak bir hale gelecektir. Binaenaleyh hiç bir ferdin menfaatı için söylemiyorum. Hasbetenlillah söyliyorum ve şunu da teminen arz ediyorum ki; bendeniz sekiz seneden beri, yani harbi umumi başladığı günden beri muhacir oldum. Hiç bir dönüm arazi zer etmeğe bu güne kadar nail olamadım. Fakat bütün memleketin menafii umumiyesi namına arz ediyorumki, ihtiyaç varsa ki söz-

lerine inanıyorum vardır, miktarını tahdit ederek muayyen bir miktarı soksunlar, ondan sonra bir miktar zehairi gümrüksüz soksunlar. Binaenaleyh her tarafımızı açupta serveti milliyemizi berbat etmesinler.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis efendi müsaade buyurun, encümen namına söyliyeceğim.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Efendim, Hasan Beyefendinin beyanatı hakayika makrundur, şayanı ehemmiyettir. Binaenaleyh Hükûmeti ithalatın zamanla mukayyet olmasını kabul ediyor. Yalnız miktar ile olamaz. Çünkü şimdi süratle bu istisnaiyetten istifade için sevkiyatta bulunan tüccarlar istifade ederler; ihtikâra sebebiyet verirler. Onun için bu mahdut olamaz. Ancak zamanla tağyir edilir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bu kanunu takip ediyorlar, geldiği gün hemen tatbik edecekler. İstediğiniz kadar. Hatta bu sevahil.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bu kanun çıksın diye Zonguldak'ta bekliyorlar. Amerika malı doldurmaktan başka bir şey değildir.

SIRRI BEY (Devamla) — Demin Mustafa Kemal Bey kardeşimiz bendenize sureti hususiyede söylediler ki bu kanunun çıkmasında ve tatbikinde maddeten alakadar olan zevat vardır. Bendeniz bunu bilmiyorum. Ancak kendileri bunu alenen söylerlerse ve bize bildirirlerse ve alakadarını meydana koyarlarsa bize büyük muavenette bulunmuş olurlar. Desatiri ahlâkiye kendilerini davayı isbata sevkediyor.

ÂTIF BEY (Bayezit) — Encümende cereyan eden meseleyi anlatacağız.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bendeniz de encümende aza bulunuyorum. Bunu biz tevkil etmedik.

ÂTIF BEY (Bayezit) — Hakikat ouraya yazılmamıştır. Bu hilâftır.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bu mazbata el altından yapılmıştır. Encümende biz de bulunuyorduk. Herkese haber verilmemiştir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, encümen namına birtakım sözler oldu. Onun için izahat vermeğe mecburum. Muvazenei Maliye ve İktisat encümeni toplandık. Riyaseti Müfit Efendi idare ediyordu. Hülâsayı kendisi bizzat reye koydu ve kendisi maddeyi telhis etti. Ancak miktar meselesi, biraz evvel izahat verdiğim gibi, mevzubahis oldu Yoksa bu miktarı tayin edebilmenin imkânı olmadı. Vesait yok. Binaenaleyh, asıl mesele müddetle, miktarla tahdidi idi. Müddetle tahdidi esbabı mucibede aynen mevcuttur. Fakat Hasan Beyefendinin izah ettiği gibi, bizim orada dahilden sevkiyat icra edilinciye kadar pek çok tahdit ettik. İsterlerse onun yerine üç ay desinler (Gürültüler).

REİS — Efendiler susunuz rica ederim. Meclisi inhisar altına mı aldınız, susunuz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Esasen takyidi her iki encümen birlikte kabul etmiştir ve bu imza edenlerde Muvazenei Maliye Encümenini sırf müşavere için davet etmişlerdir, ki bu da heyeti umumiyenin vaktiyle vermiş olduğu karar icabatından idi. Bu karar mucibince bunu azası beş kişi olarak imza edip takdim etmiştir Yoksa evrak imza edilip İktisat Encümenine havale edilmiş değildir. (Müşterek sedalar)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Değil efendim, Muvazenei Maliye Encümeni davet etmiştir. Rica ederim, bakınız bendeniz de Muvazenei Maliye Encümenine dahilim. Bu takrir okunurken orada bulundum. Takririn müşterek havalesini gördük. İki encümenin birleşmesine biz karar verdik.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Binaenaleyh, şimdi esasen maddenin şekli tadilinde üç esas kabul edildi. Biri müddet ile tahdidi, biri miktar ile takyidi, diğer mikyas ile tahdittir. Yani umumî olarak kabul olunmamıştır. Binaenaleyh, müddetle takyit zaten kabul olunmuştur. Esbabı mucibeye de konulmuştur.

İkincisi, muayyen iskelelere tahsisi kabul edilmiştir. İşte bunun için Samsun, Antalya iskeleleri istisna edilmişlerdir. Bu istisnayı hafif deyip geçmiyelim. Gümrük ithalat ve ihracatına bakarsanız efendiler, Samsun ve Antalya ithalat ve ihracat mecmuu diğer bütün limanların ihracat ve ithalatları yekûnuna muadil oluyor. İstisna deyipte ufak bir şey atılmış demiyelim. Hülâsa bu takyidatı kabul ediyoruz. Miktar takyidatı meselesi için ise maalesef elimizde esas olacak bir istatistik meydanda yoktur. Eğer bunu yapacak iktidarda arkadaşlar varsa bunu yaparlar, onu da ilâve ederler. Ancak tahrif gayri variddir. İddialarını ret veya iade ederiz.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Kendiniz imza ediyorsunuz.

REİS — Hacı Bekir Efendi buyurun.

BİR MEBUS BEY — Adana hakkında söz istiyorum. Orası ile alâkalı...

REİS — Encümen namına söz söylüyorsunuz. Sırası geldiğinde size de söz veririm.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendiler, İktisat Vekili Bey bir şey buyurdular ki şimdiye kadar zeriyat memurlarından almış olduğum raporlar mucibince yüzde on yedi, yirmi nisbetinde fazla zeriyat icra edilmiştir; beyan buyuruyorlar. Halbuki hariçten mevsuk ve hakiki olarak tahkikatımdan anlaşıldığına göre yüzde yirmi ekilmiştir, yüzde seksen noksandır. Bu memurlara Hükümetimiz hem para versin, hem beslesin ve aynı zamanda bu milletin mevtine çalışan bu adamları acaba İktisat Vekili Bey istiklâl mahkemesine mi teslim buyurdular? Yoksa bunları kâmilen tard ve teb'id mi ettiler? Yoksa zeriyat memurluğu meselesini bütçeden ilga mı ettiler, ne yaptılar? Rica ederim, milletin parasını milletin aleyhine istimal eden bütçeler yapıyor. Milletin bu gibilere ihtiyacı yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Sadet haricindedir efendim.

REİS — Encümen namına söylüyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Rica ederim, bu nasıl bir iştir.

İkinci mesele; bu gibi memurların tardı mutlaka lazımdır. Millet bunlara para veremez.

Sonra İktisat Vekili Beyefendi bunlara yine zeriyat memuru olarak mı para veriyor? Burasını izah etsinler. Bu encümende bendeniz de bulundum. Muvazenei Maliye Encümeni ve İktisat Encümeni birleştik ve bunun müzakeresini de yaptık. Hükümetin bir şeyle gelmesi lâzımdır. Filan yerin şu kadar ihtiyacı vardır, filan vakte kadar filan yerin hasılatı yetişebilir ve şu kadar ihtiyacı vardır. Bunları tadat ve betahsis tayin ederek gelmesi lâzımdır. Demek ki biz: biz aç ölüyoruz diye telgraf çekti mi onları tebliğ etmeden ben, açlıktan kurtaracağım diye doğrudan doğruya bir takrir yapıp, doğrudan doğruya bir madde yapıp ta gelinmez. Heyeti Âliyeye bugün için, işte ben söylüyorum, mademki Heyeti Vekile söyliyemiyor, işte ben açık söylüyorum. Adana'nın bu gün 100 vagon buğdaya ihtiyacı yoktur. Bu gün şimendiferi serbest bıraksınlar, Hasan Fehmi Beyin buyurduğu gibi, gümrüğe de bire üç zam etsinler. Kiloda yirmi, yirmi beş, otuz para alınıyor. Bunu kiloda üç kuruş yaptıkları halde hariçten gelecek buğday üç kuruşa gelsin. Eğer böyle olmazsa 100 vagondan ziyade Anadoludan buğday gidecek olursa ben mesulüm, besliyeceğim. (Gürültüler)

MUSTAFA BEY (Malatya) — Konya zahire vermeyiz diye feryat ediyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Onu da arzedeyim. Efendiler, bu gün Anadolunun içinde zahire mübayaa edecek müşteri namına Hükümetten başka bir fert yoktur, ancak müşteri Hükümettir, bayi millettir. Başka bir müşteri varsa buyursunlar göstersinler; yoktur. Olmadığı halde Hükümet bu gün Konya ve Akşehir'den buğdayın kilosunu beş kuruşa alırsa; Aziziye'den ve saireden dört kuruşa alırsa, Ankara'dan 8 - 9 kuruşa alırsa bunun neresinde adalet olur ve kim çıkarır? İktisat ve Maliye Vekili Beylerden soruyorum, Acaba buğdayı çiftçi kaça mal etmiştir, acaba kaça satıyor? Bunda istifadesi mi vardır, zararı mı vardır? Bir insan dünyada ancak ticareti için çalışır, başka bir iş için çalışamaz, zararına kimse bir iş işlemez. Bu gün ticaret için bir avuç buğday, bir avuç arpa yere saçan yoktur. Memleketimizde bunu aramayın. Ancak başka bir iş bulamayıp başka bir yere giremiyecek, başka bir yerde karnını doyuramıyacak, yevmiyesi kırk paraya boğazı tokluğuna mecburî çalışan adamlardır, ki işte çiftçilik eden bunlardır. Tabiî yüzde yirmiden fazla ziraat da olmaz, hiç de ekmez. Efendiler; bu gün bir araba İnebolu'ya, Samsun'a gidip gelmesi için yüz elli lira alırsa, bir çiftçi bir çift öküzü ile, sapanı ile, tohumu ile, bilmem nesi ile hem sana zararına verip, hem de meccanen, beş para kazanmadan sana çıraklık edivermez. Hükümetimiz varsa Heyeti Âliyeniz mevcut ise bu buğday, bu rençberlik üzerine bir kilo buğday ne ile biçilir, ne ile kalkılır, ne ile sürülür? Bunu hesap etmeliyiz. Bu buğday şuna mal oluyor demeliyiz.

Bir de İktisat Vekili Bey buyurdular; makine getireceğiz. Eğer bir makine getirip te yeni hasılata kadar işleyebilirse alnından öperim. Bu dünyada olur şey değildir. Makineyi getiren benzin bulmalı, kömür bulmalı, mühendis bulmalı. Bunlar nerede? Ancak ufacık sapanla, ölecek öküzle; rençbere kırk para, iki kuruş ticaret gösterir. Buğdayını, arpasını çürüyecek yerlerde, yediremiyecek yerlerde hıfzeder, bir taraftan da hükümet mübayaa eder çekirge defneder gibi buğdayını, arpasını defnederse ektirebiliriz. Yoksa ekdiremezsin. Dünyada bir fert tasavvur olunamaz ki eksin, biçsin, sana yedirsin. Bu hakkiyle düşünülmeli, hakkiyle yapılmalı, ancak hükümet bir defa tesbiti defter etmelidir. Bir daha söyliyeyim efendiler, Adana'nın ihtiyacı şurada iki aydır, bir ay sonra İstanbul'a arpa, buğday verir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Adana'da mezruat yoktur.

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Efendiler, bugün için men et demiyorum. Bir kazadan diğer kazaya buğday çıkmak memnudur. Heyeti Âliyenizin malumatı yoktur. Menedilmiştir. Bu ne demektir? Bunun esasını tetkik etmeli, ona göre iş yapmalı, aksi takdirde mevte mahkûmdur. Eğer biz üç, beş, yirmi, elli gün yaşayıpta ondan sonra yaşamak fikrimizde yoksa o başkadır. Yok yaşamak fikriyle bu seneyi, gelecek seneyi düşüneceksek bunu esasından düşünmeliyiz. Değilse bu iş yürümez.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Müzakeratın sureti cereyanından anlaşıldı ki bidayette celsei hafiye teklif etmekte hakları varmış.

ATIF BEY (Bayazıt) — Bu hakkı taslim etmek şartiyle.

SIRRI BEY (Devamla) — Hacı Bekir Efendinin irat ettiği suallere birer birer cevap vereceğim. Böyle hayatı memlekete taalluk eden mesailde yalan rapor veren memurlarımı tecziye ettim ve mucibi intibah olmak üzere diğerlerine tamim ettim. Tabiî tekerrür vukuunda onları daha ziyade şedid bir suretle de ceza etmek vazifemdir.

BİR MEBUS BEY — Bu muamele daha evvel yapılacaktı.

SIRRI BEY (Devamla) — Hayır, emniyet ettiğiniz Vekiliniz vazifesini dakika be dakika takip etmektedir. Konya vilâyetinden (Gürültüler) rey verirken isabet buyurulmamış olacaktır. Konya vilâyetinden ihracatın menedilmesindeki hikmeti söyliyeyim. Bendenizden evvel Heyeti Vekile Konya valisinin ihracatın menî hakkındaki kararını tenkit ederek; bu sizin salâhiyetiniz haricindedir, katiyen caiz değildir diyerek karar verdi ve kendisine tebliğ etti. Bunu dosyanın tetkikinden anlıyorum. Selefi muhteremin bu hususta iyi bir tedbir buyurdular, valiyi tecziye ettiler. Fakat vali diyor ki : Sen menedeceksin, ben menedeceğim diyerek bu gün muhabere etmeye vakit yoktur, tehlike anbean ziyadeleşmektedir. Ordunun iaşe vaziyeti hakikaten elim bir hal almaktadır. Buna karşı vaziyeti lâzimeyi almak vazifemdir. Bunun için size son vazife olmak üzere söylüyorum, bu ihracatı menetmek lâzımdır. Bunun ref mesuliyetini kimse üzerine alamaz. Bunu söyleyen zat vilâyetin mesul valisidir. Binaenaleyh, onun sözüne itimat etmek veyahut etmemek lâzımdır. Aksi sabit olmayınca sözüne itimat ederek dediğini yapmak bizim için lâzımdır.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Sırrı Bey hakikaten tenevvürü için arzediyorum. Konya valisinin ihracatın menedilmesi dediği zamandan on beş gün evvel bir tahriratı vardı. O tahriratında diyor ki; ihtiyacatı mahalliyeyi aldıktan sonra ihracatı serbestii mutlaka ile serbest bırakmak lâzımdır. On beş gün için demiştir. (Bravo sesleri)

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Bu gün için Konya vilâyetinde ihtiyacatı mahalliyeden fazla mal vardır.

SIRRI BEY (Devamla) — Bizim, vilâyatın ahvalini görmek ve işitmek için vasıtalarımız, memurlarımızdır. Onların gözü ile görürüz, kulaklarıyle işitiriz. Buradan oraya kadar nazar etmek bizim için mümkün değildir. Onların verecekleri malumata kanaat etmek lâzımdır. Onun için ve işin gösterdiği şu vaziyet üzerine onun irae ettiği tedabiri bozmamak lâzım geldi ve ondan dolayıdır ki Hacı Bekir Efendinin teklifatını bendeniz şayanı kabul görmüyorum. Vali bize vukubulan işaratında, yine dosyanın tetkikinden anladım, geçen sene birikmiş olması dairei ihtimalde görülen zehairin miktarını, ihtiyacatın miktarını, sarfiyatı muhtemelenin miktarını ve zerîyatın miktarını, sonra zamanın, müddetin miktarını mukayese ve tetkik ederek şu müddet zarfında, şu tedbiri ittihaz etmekliğimiz lâzımdır.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Efendim, Vali Beyefendi Heyeti Vekileye bu tedbiri arzettiğinde, Harbi Umumide geçirdiğimiz pek elemli ve pek feci bir hali Heyeti Vekilenin hatırına gelir mi? Harbi, umumide malumu âliniz, bir kazadan diğer bir kazaya, bir livadan diğer bir livaya iaşe mevaddını âdeta elden çıkacakmış gibi, menettiğimiz bu kadar korkunç davrandığımız bir zamanda yalnız bir şey tevellüd etmiş, bir çocuk meydana gelmişti. O çocuk ta iaşe müdiriyeti diye ortaya takım memurların gelmesi oldu ve onlar icraatı da memleketin iaşe mevaddını çürütme ve halkı da açlıktan öldürmek olmuştur. Bu gün de yine bir livadan diğer bir livaya, bir vilâyetten diğer bir vilâyete ihracat memnudur. Rica ederim, ihracat memnudur kelimesi aynı hâkimiyet altında bulunan bu memleketin livaları arasında nasıl kullanılıyor? Rica ederim, bugün Adana, Karadeniz sahilinde olur ki vesaiti nakliye, çünkü oranın vesaiti nakliyesini bilmiyorum, orada da var ve yahut imkân yoktur desinler, fakat Adana için vesaiti nakliye yoktur demek işi esasından tetkik etmemek demektir. Çünkü Adana'nın yanı başında Silifke ve saire gibi şehirler dururken Adana'da açlık hissetmek, rica ederim, ne demektir? Silifke'den, Antalya'dan zahire götürmeyip te Amerika'dan Adana'ya

zahire getirmek... Rica ederim. İktisat Vekâletinin dosyalarını tetkik buyurursanız Samsun livasının, Antalya livasının bize, buğdaylarımıza mahreç bulun diye mütemadiyen müracaatlerini göreceksiniz.

SIRRI BEY (Devamla) — Hoca Rasih Efendiye cevap vereceğim. Rasih Efendi Hazretlerinin.

RASİH EFENDİ (Devamla) — Netice olarak arzederim ki, en ziyade korktuğum harbi umumideki vaziyeti ihdasdan başka bir faidesi olmıyacaktır. Bu takyidat dolayısiyle memleketteki zehair işgal altında olan yerlerde geçen sene aynı tedabir yüzünden düşmana bırakıldı, düşmanların elinde kaldı. Bu gün de aynı tedabir neticesinde toprağın altında o zehairi çürütüreceğiz, bir taraftan da milleti açlıkta bırakacağız.

BİR MEBUS — Dört adam istifade edecektir. Bir taraftan da pazarımızı ecnebi ellere vereceğiz.

SIRRI BEY (İzmit) — İttihaz olunan tedabir hiç bir zaman Hoca Rasih Efendinin...

TAHSİN BEY (?) — Ben de söyliyeceğim efendim, hakkımdır. Hükümet tarafından vukubulan beyanatta iaşe mevaddının ordunun bir senelik ihtiyacına kâfi geleceğinden bahis ediliyor. Bu sene vesaiti iaşesi mevcut olduğundan bahis ediliyordu. İfadenizden ise ordunun iaşesi elim bir vaziyettedir. Biz bu sözlerden hangisine inanalım?

SIRRI BEY (Devamla) — Hoca Efendi emin olsunlar, hiç bir zaman muharebei umumiyede doğan o çocuk bizim ittihaz ettiğimiz tedabir arasında meydana gelemiyecektir. Hiç bir zaman ittihaz edilmekte bulunan tedabiri iaşe memurları meydana getirecek mahiyette değildir. Hükümet bu fikirden uzaktır. Kat'iyen o, hükümetin aklına gelmemiştir. Binaenaleyh, zemini münakaşa teşkil edemez. Konya vilâyetinden zehairin çıkıp çıkmaması ordunun bileceği bir iştir. Ordumuz bunu söylüyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Orduyu beslemeyi ordu bilmez, ordu ahvali bilmez. Halkın elindeki zehair ordunun malı değildir, milletin malıdır. Ordu hükümetten ihtiyacını ister ve Hükümet bunu teminle mükelleftir.

Ordunun iaşe vaziyeti bu tedbiri ittihazda bizi mazur bırakır. Bunun aksi varit olamaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır bu doğru değildir. Bunun aksini isbat edeceğim.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Biz bu hususta sahibi salâhiyet olan zat böyle söylüyor. Ben burada onun nakiliyim.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — O halde tahkik buyurunuz. Orduya mübayaat eden sizsiniz efendim. (Gürültüler) Bunu söyliyen zat olmaz ki...

SIRRI BEY (Dahiliye V.) (İzmit) — Bunu söyliyen zat salâhiyet sahibi bir zattır. O halde bendeniz sizi meseleden haberdar etmiş oluyorum. (Gürültüler) Haber üzerine sual sorarız, failinden sual sorarsınız.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Olmaz Beyefendi, bakınız bir mesuliyeti azîme vardır bu meselede. Ordu için zahire diyorlar, Silifke livasında zahire çürüyor, Mersin'e gönderilmiyor. Neden? Ordu alacak. Memleketten alınız, hariçten alınız beyefendi...

SIRRI BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, zatıâlinizi tatmin edeyim. Silifke, Adana halkına verilmesi de mevzubahis oldu. Fakat ordu, biz zahireyi Mersin'e getireceğiz, Mersin'den Konya'ya getireceğiz.

NECİP BEY (Ertuğrul) — Her şeye burnunu sokmasınlar. (Şiddetli gürültüler) Yağma Hasanın böreği. Ben size hakikati söylüyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, müsaade buyurunuz. Bizim zahireleri yiyecek olan, en büyük müşterisi olan ordu değil midir? Bunun haricinde müşteri var mıdır? Bunun için ordu, ihtiyacı nisbetinde alır. Çünki ordu elinde arzettiğim miktarda zahire, hatta azîm miktarda ihtiyat buğdayı bulundurmak istiyor ve bu doğrudur, hatta elzemdir. Yalnız acaba Hükümet orduya mübayaa edecek mi, bu para ile kendisi hariçten alamaz mı idi? Zahire ticaretini serbest bırakarak ahalinin bir kısmının soyulmasına meydan vermemesi daha doğru değil mi? Siz ordu için isterseniz hariçten pahalı alırsınız, bulamazsınız. (Şiddetli gürültüler)

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey rica ederim, muhavere oluyor. Bu münakaşalı konferansa benzedi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır. Sual soruyorum, cevap versinler.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Zatı âliniz mütalaai âlilerini Konya valisinin raporuna ve istinat ettiğiniz istatistiklere nazaran söylüyorsunuz. İstatistikler ne derece şayanı itimattır. Bunu söyler misiniz Bizde şimdiye kadar istatistik tutulmuş mudur ve ne dereceye kadar hakikate yakındır?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Tabiî efendim, müsaade buyurunuz, bizde istatistik namiyle bir şey yoktur. Binaenaleyh Konya'da ordunun ihtiyacından fazla zahire olduğu şununla sabittir ki Konya

tüccarlarından biri Hükümete 1 500 vagon tonu 600 kuruştan mal vermek istiyor. Hükümet almamıştır.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Laf anlamıyorum, versin anı kim ise o tüccar alacağım. Satanın ismini söyler misiniz, şimdi aldım.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Ankara'da teslim edilmek üzere kilosu 9 kuruşa on bin vagon vereceğim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Antalya 18 kuruş. Niçin on sekiz kuruş istemiyorsun?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Her yerin piyasası ayrıdır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey, rica ederim, Maliye Vekili müzakereyi ihlâl ediyor, müzakere imkânı yok.

REİS — Pazartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	690
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	690
1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Ecümeni mazbatası.	*690:698*

Cilt : 16

155 nci İnikat, 2 nci Celse

YÜZ ELLİ BEŞİNCİ İNİKAT

6 Şubat 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celsei hafiyeyi küşat ediyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ İÇTİMA

İkinci Celsenin mabadi

4 Şubat 1338 Cumartesi

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde müzakereye devam olunarak Zahire Gümrük Resminin Tenzili hakkındaki Kanun müzakere edildi ve celseye nihayet verildi.

Reis Kâtipler
Musa Kâzım

REİS — Zaptı sabık hülasasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul edildi

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının Gümrük Resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası.

REİS — Efendim, ruznamede bütçe var. Bir de geçen celseden hafi müzakerata kalan Gümrük resimlerinin ilgası hakkındaki Kanunun müzakeresine devam var. Hangisini tensip ederseniz evvela onu müzakere edelim. (Anlamadık sesleri.)

BİR MEBUS — Reis Bey affedersiniz. Rica ederiz bir parça bağırınız, ne söylediğinizi işitemiyoruz.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim aleni celsede 1338 bütçesinin fasıl fasıl müzakeresine geçmeden, eğer heyeti umumiyesi hakkında bir müzakere arzu buyuruluyorsa, bidayeten olduğu gibi ki 1337 bütçesinin müzakeresi de hafi olmuştu, (bütçenin heyeti umumiyesinin müzakeresini yine hafi yapalım.) (1) Çünkü vaziyeti maliyemiz hakkında açık dertlerimizi burada dökmek, istediğimizi konuş(abilmek için celsei hafiye yapmak) (2) mecburiyetindeyiz (Zira burada sarf olunan sözlerin) (3) Hariçteki inikasatı, maalesef, düşmanlarımızı aleyhimize teşvik ve memleketin ahvali hakkında fena fikirler peyda etmeye sai olmaktan hali kalmıyor. Tensip buyurursanız fasıl fasıl icra edilmiş olan bütçenin serisi Heyeti Celilenizin tetkikinden geçerken, heyeti umumiyesi hakkında konuşmak isteyenlere söz verilmek ve işlerin şu suretle (intacını rica ediyorum. Evvelki bütçeleri de kaç defalar bu tarzda) (4) müzakere etmiştik. O halde hafi celsede müzakere etmek lazımdır. Şunu da arz etmek isterim ki, süratle müzakere edelim 22 günümüz kalmıştır. (Emri vakiler çoğaldı sesleri.) Rica ederim, emri vakileri ben yapmadım. Meclisi Âlinize bütçe verileli on ay oldu. Binaenaleyh süratle bütçemizi bitirmek mecburiyetindeyiz. Hatta mümkün olursa her gün bütçe için Heyeti Umumiyenin şu yirmi gün zarfında içtimaını teklif edeceğim.

REİS — Efendim bir defa heyeti umumiyesi hakkında görüştükten sonra icabederse aleni yaparız.

Fakat yarım kalmış bir kanunumuz var, tensip ederseniz onun muamelesini ikmal edelim sonra heyeti umumiyesi hakkında bütçe müzakeresine başlayalım. (Muvafık sadaları.)

(Zahire Gümrük Resminin Tenzili hakkındaki Kanun üzerinde söz Vehbi Beyin. Buyurun efendim.) (5)

MAHMUT VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim geçen gün zahire, ihracat ve ithalâtının serbestisi hakkındaki Kanun müzakere edilirken zahire ihracatının Konya'dan men edildiği mevzuubahis oldu. Bu bir dereceye kadar tavzihi mucip olduğu için bir parça izah edeceğim.

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Konya'dan ihracat men edilmiş değildir. Yalnız arkadaşlarım dinlesinler de hakikati anlaşınlar. Konya'dan değil, bazı menatıktan ihracatın men'ini Müdafaai Milliye Vekâleti Maliye Vekâletine yazmış ve Maliye Vekâleti mülhakata tebliğ etmiş. Bilahare.

İSMET BEY (Çorum) — Hangi menatık?

VEHBİ BEY (Devamla) — Kângırı. Aksaray, Kayseri gibi ordunun arkasında bulunan bazı menatık; isimleri tamamen hatırımda yok; oralardan buraya istizan edilmiş, Heyeti Vekilede mevzuubahis edildi. Harbi Umumide böyle bir memleketin bir mıntakasından diğer mıntakasına ihracat men edilmiş idi. Fakat bu, kabiliyeti tatbikiyesi olmadığı ve bilakis bir çok suistimale meydan verdiği için ihdasının katiyen doğru olamıyacağı ve bilhassa bir vilayet hududunu diğer vilâyete, düşman hududu adı ile adeta, ihracatı menetmek mantıkla da kabili telif olmadığı mevzuubahis edildi. Bunun üzerine derhal bunun ref'i bütün mahallere tebliğ edildiği gibi, Müdafaai Milliye, İktisat, Maliye Vekâletlerine de tebliğ edilmiştir. Bu meyanda Konya vilayeti geçen Celâl Beyin buyurdukları veçhile, zahirenin çokluğundan bahsederken bilâhara zahirenin yokluğundan bahsederek men'in devamını ve bunun mesuliyetini kimsenin kabul edemiyeceğini ileri sürerek İktisat Vekâletiyle yazışmalar olmuştu. İki gün devam eden Vekâletimde bunu nasıl Celâl Beyefendi yazmışsa, katiyyen muvafık olmadığını bendeniz de yazdım. Dahiliye Vekâletiyle muhaberede, orada da aynı muhaberata tesadüf ettik. Dahiliye Vekâleti de men'in ref olunduğunu bildirdiği halde ve vilâyetin men'i de ciheti askeriyenin sarahaten emriyle değil, delâleten emrile devam edildiğini bildirdik. Biz kendisine katiyyen men muvafık değildir, gerek Adana'ya ve gerek her hangi bir noktaya dahili memlekette ihracat serbesttir ve katiyyen menetmeyiniz diye sureti katiyede emir verdik.

BİR MEBUS — Vali dinlerse...

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Hükümet dinlettirir. Dinlemezse Hükümet yoktur. Sizden alacağımız kuvvetle her vakit dinlettiririz. Geçen gün nasılki filân makam dinlemiyor dediniz, aldınız attınız aşağıya...

NAFİZ BEY (Canik) — Vehbi Beyefendi, makamı âlinize ait değildir. Verdiğiniz emirleri dinlemez. Çünkü Konya valisi adeta kendisinden başka kimseyi beğenmemiş, istiklaliyetini ilan etmiştir. Bundan haberiniz var mıdır? Tekâlifi milliye lağvedildiği halde tekâlifi milliyenin lağvedildiğini yazan adamı, sen bunu ne sıfatla ifşa ettin diye İstiklâl Mahkemesine sevketmiştir. Konya valisi ne istiklal tanır, ne Hükümet tanır Öyle bir adamdır.

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Hükümetiniz ona dinletir. Bendeniz ona dinleteceğim. Dinletemediğim zaman ya onu oradan kaldıracağım veyahut da ben kalkacağım.

İkinci kısım nakliyat : Bilhassa Adana'nın açlığından dolayı.. (Gürültüler, dinliyelim sesleri.) Biz birbirimizi dinlemezsek vali bizi hiç dinlemez. Adana'nın zahire ihtiyacının Konya'dan sevkini menetmek; üç sene hasretinden sonra o... kavusan bir kıtai memlekete karşı bunu tatbik... bu vaziyeti ihdas etmek hiç kabili arzu bir... değildir. Binaenaleyh bu ihracat serbest de... ecektir. Yalnız şimendifer meselesi vardır. Şimendifer ordu ihtiyacatına ve cephe levazımını taşımaya memurdur. Biz ihracat serbesttir dediğimiz zaman, şimendiferden vagon alıp almamak mevzuubahis değildir. Şimendifer oraya gidemezse, vagon vermezse, şimendifer bu tarafa doğru sevkiyat yapmazsa bu bizim vaziyetimizin haricindedir. Yani bu cihet karıştırılmamalıdır O cihet ordunun vaziyetine tabidir. İsterlerse hayvanlarla götürürler, araba ile götürürler, deve ile götürürler. Her hangi suretle götürürse götürsünler, ordunun ihtiyacına müteallik, yani ordu ihtiyacatına müteallik zahire meselesinin Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri kendileri burada hazırdırlar. Hangi noktadan icap ederse ihracat meselesini arz edeceklerdir. Dahiliye Vekâleti bilhassa şu noktadan ısrar edecektir, ki Adana bu sene ekerse gelecek sene asla aç kalmıyacaktır. Şimdi tohumluk gitmiyecek olursa, çünkü hariçten tohumluk getirmek ihtimali yoktur, gelecek sene dahi açtır. Binaenaleyh Dahiliye Vekâleti namına ifayı vazife eden arkadaşınız ve bütün arkadaşları bu ihracat serbestisinde ısrar edecektir. Zaten hiç bir makam bu emri vermemiştir. İsrar edecek olunursa emri tatbik ettirmeye Dahiliye Vekâleti muktedirdir.

ALİ RIZA EFENDİ (Batum) — Kime karşı ısrar edecek?

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Kim muhalefet ederse ona karşı.

ALİ RIZA EFENDİ (Batum) — Vali muhalefet ediyor.

MEHMET VEHBİ BEY — Vali emri infaz edecektir. Onu tatbik edecektir, diyorum. Emir verdim, diyorum. Eğer ikinci defa tanımıyacak olursa icabı infaz edilecektir. Geçen defa mevzuubahis oldu; bu-

rada menedilmiştir, denildi. Bendeniz onu tavzih ediyorum. Heyeti Vekilece ve Hükümetçe memnuiyet yoktur. Yalnız mahallinde bir hadise vardır. Bu hadisenin izalesi için Hükümet lâzım gelen emri vermiştir. Eğer vaz edilmemiş ise icabına bakar.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Memnuiyet olsun, olmasın vesaiti nakliyemiz tanzim edilmezse, bir seferi serbest olarak icra edilmezse yine ha memnuiyet olmuş ha olmamış. Çünkü nakledilmeden ha olmuş, ha olmamış. Bu, nakliyat meselesidir.

ÂTIF BEY (Bayezit) — Şimendifer nakliyatı Şimalden Cenuba değildir. Cenuptan Şimaledir. Binaenaleyh bu şimendifer, erzak nakliyatı ise Şimalden Cenubadır. Binaenaleyh bunun askerlik ile alâkası yoktur.

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Hepinizin malûmu âlileridir ki, harp cereyan eden menatıka dahil olan veyahut mücavir olan hututu hadidiye doğrudan doğruya askeri komiserlerin tahtı mürakabesindedir ve onların nevama tahtı idaresindedir. Binaenaleyh, o şimendiferin tarz ve sevk idaresi onların muvaffakiyetiyle olabilir ve ben onun cevabını veremem. Ya Müdafaai Milliye Vekili veyahut Nafıa Vekili Bey cevap verebilir. Bendeniz yalnız zahirenin men'i hakkında ittihaz edilen tedabiri idariyi men ile mükellefim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Yani memnuiyet lafzan menedilmiştir. Fiilen menedilmemiştir.

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Bendeniz muhatap değilim?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bendeniz şimendiferden bahsetmiyorum. Serbesti temin buyurulursa maksat temin edilmiş olur.

TAHSİN BEY (Aydın) — Malumu âliniz ahalinin iaşe ve refahı hususunu temin etmek mecburiyetinde değil midir?

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Değildir. Eğer makam itibariyle soruyorsanız değildir. Çünkü, iaşe vekâleti değildir.

TAHSİN BEY — Müdafaai Milliye Vekâleti bir vilâyetten diğer vilâyete zahire ihracını kendisince eizem addederse,

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Kim?..

TAHSİN BEY (Devamla) — Müdafaai Milliye Vekâleti, ve onu doğrudan doğruya, Heyeti Vekilenin reyini almaksızın doğrudan doğruya Maliye Vekâletine inha eder. Maliye Vekâleti de onu tecviz eder, emirler verir ve bundan ahali iztıraba düşerse ve bu husus üç seneden beri anavatana müteh-assırane kavuşan aç bir memleket ahalisi nasıl olur da iaşe olunmaz?

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Beyefendi, bu sualiniz; Müdafaai Milliye Vekâletine Paşa Hazretlerinin intihabından evvelki vakadır. Bendeniz size tarihçesini yaptım. Şimdiki vaziyeti ne Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri emretmiştir, ne de Maliye Vekili Bey emretmiştir. Meseleyi olduğu gibi bütün üryanlığı ile arzettim. Bu hususta emri kati verilmiştir ve serbesttir. Memnuiyet ref edilecektir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Asıl mesele, burada değildir. Bundan anlaşılıyor ki Ordu, Konya'dan Adana'ya zahire gitmesini arzu etmiyor.

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Bendeniz muhatap değilim beyefendi.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bunu Heyeti Vekile olarak neden Meclis meselesi yapmıyorsunuz?

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Bunu Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi bilir. Erkânı Harbiyeye aittir.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Geçen gün huzuru âlinizde izahat vermeye kalkıştığım zaman lâzım gelen vesaiki getirmemiştim. Çünkü bu meselenin mevzuubahis edileceğine muttali değil idim. Ansızın burada bulundum. Huzurunuza hazırlıksız çıktım. Bugün bütün vesaikimi getirdim, her ne sual soracaksanız buna cevap vereceğim ve şimdi meselenin mebdeinden, müntehasına kadar safahatını söyliyeceğim, size. Mantıkın bütün hakayikini havi olan suallerinize cevap veririm efendim. Konya vilâyetinden, bidayeten, ne suretle ve ne gibi esbabı mucibe ve saik ile zehairin men edildiğini, mebdeinden müntehasına kadar geçirdiği safahatı söyliyeceğim.

Konya vilâyeti 6 Kânunuevvel tarihinde buraya çektiği bir telgrafta diyor ki: Askere lâzım olan zahire ayrıldıktan sonra bakiye kalan miktarın serbestii tam ile ihracı caizdir. Dikkat buyurun serbestii tam ile ihracını, askere tahsis olan zahire miktarının takdirine talik ediyor. Birinci iş'arı bu zemindedir. 4 Kânunusanide yazdığı bir telgrafnamede diyor ki: (Aynen okuyorum.) «Mülhakat ve merkezde mevcut zahire Ordu ve ahalinin ihtiyacına gayri kâfidir.» (Anlaşılmamış sesleri, yalandır.)

RASİH EFENDİ (Antalya) — Bu açıktan açığa yalandır. Tahkikat yapılmalıdır. (Dinleyelim sesleri.)

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Yani miktar itibariyle tevsiki hesap ederek mi söyliyorsunuz beyefendi?..

SIRRI BEY (Devamla) — Arz edeceğim efendim. ve diyorki; «ifadatım kaymakamların ve tüccarı mû-

teberanın, ticaret odalarının vesaika, istatistika müstenit vesaika nazarandır.» Bunu vali söylüyor efendim. Binaenaleyh ordunun ve ahalinin halen ve âtiyen zahire ihtiyacını def için hariç vilayete zahire sevkini menetmek zaruridir diyor. Bu işarı geldiği zaman İktisat Vekâleti diyor ki, böyle hariç vilayete zahire sevkinin memnuiyeti salahiyeti sizde yoktur. Bu ihtiyaç vârid ise, bunu ancak Heyeti Vekile yapabilir ve buna katiyyen tevessül etmeyiniz diye oraya emir veriliyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Emir dinlememiş mi Beyefendi?

SIRRI BEY (Devamla) — Neticeye kadar sabır buyurulursa arz edeceğim. Tekrar ediyor bu sizin salâhiyetinizin haricinde dediğiniz halde vali 20 Kânunsânide diyor ki: «Bunu yaparsın, yapamazsın gibi salahiyetin vardır, yoktur gibi münakaşalarla zaman geçirmeye vaktimiz müsait değildir. (Aferin sadaları) Ve yine aynen, kendi iş'aratından fıkraları alarak arz ediyorum: «Zahire fıkdanından dolayı ordu ve ahalinin ihtiyacı tahti tehdiddedir, tedabiri ihtiyatiye almak lâzımdır. Bu sözlerimi indi mülâhazaya attetmeyiniz. Tahkikat ve saiki resmiyeye müstenittir.» Ve hesabını yapıyor.

Şimdi Şükrü Beyefendiye hitap ediyorum. Sualinin cevabı geldi. Seydişehir, Ermenak, Bozkır ve bütün Konya'ya merbut olan yedi kazanın ve merkezin mevcudu yüzelliüç milyon üçyüzelliyedıbin kilodur, diyor. (Tartmış mı sesleri.) Emrederseniz gider tartar gelirim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Âşar kaydına göre.

SIRRI BEY (Devamla) — Bunun yirmialtı milyonu mahallen sarfedildiği zaman...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis Beyefendi, dünyanın her hangi tarafında böyle bir müzakere cereyan etmemiştir. Hiç bir şeyden bir şey anlamıyoruz ki biz. (Dinliyelim sedaları.)

SIRRI BEY (Devamla) — Altı milyonu tekâlifi milliye olarak alındı. (3) milyon küsur miktarı ordu levazımı için mübayaa edildi 22 buçuk milyon miktarı tüccar tarafından ihraç edildi. (Nereye sesleri) İhraç demek dışarıya çıkarmak demektir. Tabiidir ki dışarıya gitmiştir Bunlar cemedilince elde (89) milyon kilo zahire kaldı.

ÂTIF BEY (Bayizit) — Beyefendi bu telgrafın tarihi kaçtır.

SIRRI BEY (Devamla) — Tarihi 4 Kânunsanidir.

ÂTIF BEY (Bayazıt) — Nasıl oluyor da ihraç vukubuluyor, 4 Kânunsaniye kadar?

SIRRI BEY (Devamla) — Hayır o vakte kadar efendim. Elde 89 veyahut 85 milyon kilo zahire kaldı. Halbuki İlkbahar zeriyatı nazarımızda meşküktür. Miktarını tayin edemeyiz. Vesaitin külletine nazaran bize emniyetbahş olacak derecede değildir. Onun için 89 milyon zahireyi gerek ahalinin, gerek ordunun iaşesine kâfi addedemeyiz; diyor.

Şimdi diğer bir cihetı de izah ediyor. Filvaki, geçen hesap senelerinden birikmiş bir çok zahire vardır. Fakat bu biriken zahireyi biz Konya vilâyetinin tohumluk ihtiyacına karşı bulundurabiliriz. Daha fazla bizden şey olamaz. Olsa, olsa tohumluğumuza kâfi gelebilir. Binaenaleyh mevcut zahirenin miktarı, yaptığımız mukayeseli hesaba nazaran, ancak bize dört ay kifayet edebilir, diyor. Ve ilâve ediyor: Bir kaç tüccarın menfaatini tezyit için felaketi müstakbeleyi göz önünde bulundurmak lâzımdır. Tabii bütün diğer fıkralar gibi bu da heyeti muhteremenin nazarı dikkatini celp etmiştir. Bu sırada kendisinden istifsar vaki oldu. Siz, meselenin mebdeinde bizi böyle tehlikeli bir şey karşısında bulundurmamıştınız. Şimdiki işaratınız, evvelki işaratınızla kabili telif değildir, dendi. Buna karşı şöyle cevap veriyor. İki ay evvelki vaziyeti ziraiyeye göre maruzatta bulunmuştum. Halbuki mesele tavazzuh etmiştir. Hakikatle şimdi karşılaştım. Binaenaleyh bunu söylemek iztırarındayım, diyor. Esbabı adide dolayısiyle zeriyat yapılamadı. Zeriyatın miktarı yine tutulan vesaike göre % 20'yi tecavüz edemedi. Eğer elde bulunan zehairin serbestii ihracı taraftarlığı gösterilirse ancak dört, beş ay yiyebileceğiz ve ondan sonra aç kalacağız. Gelecek sene kaht muhakkaktır. (Bunu kim diye sesleri.) Efendim bu söylenilen sözleri Konya Valisi diyor. Bu maruzatım Konya Valisinin sözleridir. Kendiliğimden bir kelime arzetmiyorum. Vilayetin işarında bir tezat var. Yukarıda ihracat yaparsak bir ay sonra açız diyor. En sonra diyor ki: beş ay sonra açız. Şimdi efendim cereyanı arz ediyorum. (Gürültüler.)

REİS — Efendim Müsaade buyurun efendim.

SIRRI BEY (Devamla) — Vali Beyin tahriratının yukarısında bir ay, diyor. Mütalâa ettim efendim, teşekkür ederim. Fakat onu daha evvel yaptım. Neticeyi arz edeceğim.

REİS — Müsaade buyurun istirham ederim.

SIRRI BEY (Devamla) — İlkbahar zeriyatının miktarı anlaşılıncaya kadar ihtiyatlı bulunmak lâzım

gelir, diyor. Malûmdur ki... (Gürültüler) Fakat istirham ederim, rey vereceksiniz. Bu şekilde ne aleyhte ve ne de leyhte vereceğmiz rey yerine masruf olmıyacaktı.

Sonra bu safahatı mebdeinden müntehasına kadar tetkik ettim. Gayet hesapı olarak yürütülmüştür. Cümleler birbirinin manasını naksetmemiş olmak için sıra ile konularak durendişane yazılmıştır. Hiç bir zaman madunundaki fıkra makablındeki cümleyi nef eder mahiyette değildır. Olsa olsa yapılan hesabat yanlıştır. Vali yanlış malûmat almıştır. Menabii kendisini aldatmıştır. Bunu kabul edebilirim. Fakat bu zincirleme beyanatta birbirini nef eder kelime yoktur.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Muhtelif işaratında tezad var.

HACI İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim gafil ziraat...

SIRRI BEY (Devamla) — Evet öyle olacak.. Şu sırada Antalya'nın iaşe vaziyetini sordum. Antalya'da Kânunuevvel zarfında kilosu 12 - 13 kuruştan... (Gürültüler), (Dinleyelim sesleri)

REİS — Celseyi tatil etmek mecburiyetinde kalıyorum. Bir iki degil, ki hepsi birden.. (Gürültüler)

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Nizamnamei Dahiliyi tatbık ediniz.

SIRRI BEY (Devamla) — Bir milyon vuz otuz bin kilo dakik ve 8 - 9 kuruştan iki yüz yirmi bin kilo buğday ihraç etmişler Rodos'a, Kuşadası'na, İzmir'e...

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bunu nereye ihraç ediyor?

SIRRI BEY (Devamla) — Rodos Adasına. Kuşadasına ve İzmir'e ihraç ediyor. Bendeniz hakayiki olduğu gibi arz ediyorum. Bundan alınacak netice başkadır. Antalya'dan. Mersin'e zahire sevkine başlanmış olmasından ve Antalya'nın iç taraflarından kasabaya zahire getirilmesi güçlükle husule geldiğinden her kilo başına on iki kuruş fiyat artmıştır. Bu müddet zarfında bize rekabet edeceğinden korktuğumuz Amerika unları, İzmir'de onikibuçuk liraya bir çuvalı satılmıştır.

MEHMET VEHBİ BEY (Konya) — Amerika'da 63 liradır.

SIRRI BEY (Devamla) — Kaç kiloluktur? Van'da tuccarlık etmedim. O kadar ince düşünemedim. Bilmek vazifeniz. Yani şimdi mi tenkit buyurdunuz beyefendi? İki senedir İktisat Vekâletine karşı zatıâlileri uyuyordunuz. Sonra bu mıntaka dahilinde ne kadar zahire vardır, onu tahkik ettik. Gayet memnuniyetbahş malûmat aldık. Meselâ, Aksaray livasında ihtiyacı mahallinden başka beş yüz bin İstanbul kilesi daha fazla zahire vardır ve belki daha fazladır, deniliyor.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bin vagon eder.

SIRRI BEY (Devamla) — Fakat zer'iyat % 80 noksandır. Keza Aksaray livası dahi bunu söylüyor. Hatta tohum % 80 noksandır. Henüz tohum atmayan rençberlerimiz bile vardır, diyor. Aksaray livası bu zehairi kendi civarlarına sevk edememek zaruretinde bulunuyor. Sebebi de; vesaiti nakliyesinin düçar olduğu harabidir. Fakat bir çare gösteriyor. Oradaki sorulan suale verilen cevapta memurlar diyor ki; Niğde merkezi ve Nevşehir'de bunların yol vesaiti vardır ve bunlar hiç bir zaman incinmemiştir, zindeliğini muhafaza etmektedirler. Guzergâhları şimendifere karip olduğundan dolayı şimdiye kadar bir zarar görmediler. Eğer Mudafaai Milliye Vekâleti ittihaz edeceği bir tedbırle Aksaray ve havalisi vesaitini biraz müsterih bırakırsa ve bu şimdiye kadar rencide olmayan Niğde ve Aksaray livasındaki ve Nevşehir kazasındaki vesaiti nakliyeden istifadeye kalkışırsa biz de Aksaray ve mülhakatında bulunan bu külliyetli zahireden istifade edebileceğiz. Silifke livasında bulunan zehairin Mersin'e naklini Müdafaai Milliyeden istirham etmiştim. Diyorlar ki aldığımız tezkerede; Silifke livasından Mersin'e getirilecek olan zehair ordunun ihtiyacatı karşılığı tutulmuştur. Zehairin bu miktarı karşısında Konya vilâyetinin Maliye Vekâletine yazdığı bir telgrafnameyi getirdim. Onu arz edeceğim. O telgrafname 25 Teşrinisani 1337 tarihlidir. Diyor ki onda vali, her iki vilâyet zahire gönderilmesi hakkında musip bir karar ittihaz edebilir ve ittihaz edeceği karar ile muhtekirlerin de ihtikârlarına meydan bırakılmamış olur. Vali; adeta nakarat kabilinden her ihtiyaç karşısında bazı muhtekirlerin kendisinin tedabirinin menafiini izale edebilecek bazı karşılıklı hilelere süluk etmek istediklerini söylemek istiyor ki, maddeler sarihtir. Orduya zahire vermek isteyen tüccar diyor ki es'arın terefüü nispetinde kendi fiyatlarının da terakki etmesi suretile taahhüde devam edeceğini söylüyorlar. Nihayet vali son söz olarak tüccarın Müdafaai Milliyede tahakkuk eden matluplarının tesviyesi de meseleye biraz muvazene verebileceğini ifade ediyor.

Validen aldığımız telgraf gayet nazarı dikkati câliptir. Tohumluk ihtiyacı için Adana'ya yüz otuz vagon zahire itası Meclisi İdarei Vilâyetçe kararlaştırılmıştır. (Kaç vagon sadaları)

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Tarihi kaçtır?

SIRRI BEY (Devamla) — Arz edeceğim efendim. 2 Şubat 1338.

BİR MEBUS BEY — Kaç vagon buyurdunuz beyim?

SIRRI BEY (Devamla) — Yüz otuz vagon efendim. Fakat şimendiferden istifade olmadığı için bu zehair sevk olunamıyor. Siz bu vaziyet karşısında ayırdığımız bu miktar zahirenin Adana'ya irsalini temin ediniz, diyor. Konya vilâyetinden Adana'ya gönderilmek üzere ayırdığımız yüz küsur vagon zahirenin Adana'ya irsalini temin ediniz, çünkü şimendiferlerden istifade edemiyorum, diyor. Son iş'arı budur.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bugünkü iş'aratı ile tehalüf ediyor. Bütün bu iş'arat hilâfı hakikattir.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Erzurum) — Reis Bey; biz bu mes'eleyi bu tarzda müzakere edemeyiz. Bendeniz valiyi müdafaa tarzında söz söylemiyorum. Eğer bu şekilde konuşacak olursak altı ay devam etsek bitiremeyeceğiz. Her vekâlet noktayi nazarını söylesin ve netice anlaşılsın. Bu iş bitmez efendim. Vali bövle diyor. Adana'nın tohumluk ihtiyacı olduğu için tohum göndereceğim, diyor. Tohumluk zamanı çoktan geçmiştir. Bundan başka bir maskaralık vardır.

SIRRI BEY (Devamla) — Konya vilâyetinin etrafının iaşe vaziyeti ve zer'iyatının miktarı hakkında elde ettiğim istatistik malûmat bu arz ettiklerimden ibarettir. Buna ilâveten söylemek isterim ki vesaiti nakliyenin tanzimi için Müdafaa Milliye Vekâleti nezdinde teşebbüsatta bulunuyorum. Tabii Paşa Hazretleri de buradadırlar. Silifke'den zahire ihracını teshil için Cemiyeti Askeriyenin vaz'ettiği vesaitten gayrı bir surette oraya vapur uğratılarak nakliyatın teshîli için Hariciye Vekâleti nezdinde teşebbüsatta bulundum. Keza Cemiyeti Askeriyenin vaz'iyed ettiği köylü vesaitinin tanzimi için, yani fiilî bir netice verecek teşebbüsüm vardır. Konya vilâyeti hakkında söyleyeceğim söz budur.

Sevahil hakkında söyleyeceğim söz mustağni izahtır. İcap ederse onlar hakkında da cevap veririm.

MEHMET SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bir İaşe Nezareti ihdas edemez misiniz? İaşe mes'elesi ile alâkadar.

SIRRI BEY (Devamla) — Taraftar değiliz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Taraftar olmanız lâzımdır. Emke mes'elesidir. Bir iaşe nezareti teşkil ediniz. Arkadaşlardan müteşekkil ve parasız. Bu mes'ele üzerinde iyice tetkikat yapmak lâzımdır.

SIRRI BEY (Devamla) — Şimdiye kadar düşünmedik.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Böyle olursa memleketin gelecek sene ekmeği de temin edilir.

SIRRI BEY (Devamla) — Şimdi bir mes'ele daha var ki Silifke'den veya Antalya'dan Konya'ya naklettirmek için Mersin'e ve Adana'ya getirilen zahire ile buraya kadar naklettirerek kulfetten âzade kalmak ve beyhude masraf etmemek için bazı tüccarlar mallarından cemiyeti askeriyeye versinler ve ona mukabil de cemiyeti askeriye Mersin veya Adana'da bulunan mallarını burada versin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Onun hakkında tecrübeler yapılmıştır. Vaktiyle tüccara diye güvendiğimiz adamlar tebeddul ediyor. Ne dolaplar döndürüyor, biliyor musunuz ne dolaplar çevrilmiştir.

SIRRI BEY (Devamla) — Yani bunu bir müstahsen teklif diye yapıyoruz. Arzu buyurulmazsa yapılmaz.

TEVFİK RÜŞDİ BEY (Menteşe) — Efendim, bu mes'ele taayyün etsin mevcut zahire ile Adana'nın ihtiyacı temin ediliyor mu? Zannınızca temin edilir mi?

SIRRI BEY (Devamla) — Hayır.

TEVFİK RÜŞDİ BEY (Menteşe) — Mevcut zahire Adana'ya ve Konya'ya kifayet eder mi? Etmez mi?

SIRRI BEY (Devamla) — Elimde vesaik bana kuvvet vermiyor.

TEVFİK RÜŞDİ BEY (Menteşe) — Hükümet kendisi bir miktar zahire getirmek ile tetkikatını, yani zahire miktarını tespit edinceye kadar bir taraftan muhtaç olanları idare edip de bu zahirenin hakikaten idare ettiği taayyün ettiği takdir

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis Bey usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Bu mes'eleyi açmamak daha sâlim olmaz mı? Bir Konya'daki zahire mes'elesini Heyeti Vekilenin bir kararı, hiç bir tebligatı olmadan bunu biz nasıl halledeceğiz? Bize bunu bildirsinler. Yoksa kendileri hesap etmişler, ordudan sormuşlar, ordunun ihtiyacatını anlamışlar, mahallinden mevcut zahireyi anlamışlar, tefriki icap eden miktarı biliyorlar vev alınması icap eden miktarı tefrik etmişler mi? Bunun müzakeresi lâzımdır. Mes'ele böyle ise anlıyorum. Fakat vekillerin şimdiye kadar söylediklerinden, doğrusunu söyleyecek olursam, bendeniz bir şey anlayamadım. Yani Konya'da ne kadar zahire, nerede zahire çardır, anlıyamadım; mu zakerenin bu suretle cereyan etmesi lâzımdır. Heyeti

Vekilenin burada valinin şeyi ile çekiştirilmesi aczi değildir ve şayanı teessürdür.

SİRRI BEY (Devamla) — Rica ederim, Reis Bey arkadaşıma cevap vereyim. Rakam kadar bu mes'eleyi ifade eden kat'i bir şey ve hiç bir ifade yoktur. Şimdi biz vilâyetin iş'arına ya inanacağız, ya inanamayacağız. Bu vaziyetteyiz.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Zatı âlilerinizin tetkikatını anlamak isteriz. Yani zatı âlinizin orada teşkilâtınız var. İktisat Vekâleti memleketin buğday, arpa velhasıl yiyeceği, her şeyi ile alâkadardır. Bu mes'ele yalnız vilâyete ait değildir. Sizin de memurlarınız var.

SIRRI BEY (Devamla) — Evet efendim, yalnız vilâyete ait değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Neticesi nedir? Yalnız vvilâyetin işarı ile mi iktifa ediyorsunuz?

SIRRI BEY (Devamla) — Fakat her hangi bir makam memleketin her hangi bir kıtasında yapacağı tetkikatı için hangi vasıtaya müracaat eder?

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Sizin de fen memurlarınız var.

SIRRI BEY (Devamla) — Nasıl ki Aksaray kazasından beşyüz bin kile zahire bulunduğunu söyledi.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Zatıâlinize rica ediyorum. Suallerim vardır. Soracağım.

SIRRI BEY (Devamla) — Hesabıma düşenlere cevap veririm.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, bu meselenin daha kısa bir surette halli mümkündür. Ordunun bugünkü vaziyetine, vesaiti nakliyenin mefkutiyetine binaen ordu Konya mıntakasından iaşe edilmek zarureti karşısındadır. Konya mıntakasından şimdiye kadar ordunun yediği ve bundan sonra yiyeceği hububat hakkında Hükümetçe, Cemiyeti Askeriyece ve Dahiliye Vekâletince yapılacak tahkikat mahallindeki memurlar vasıtasiledir. O memurine sorulduğu zaman onların verdikleri cevabı doğru telakki etmek iktiza eder ve biz böyle kabul ediyoruz. Orada vali diyor ki: Buradaki bububatın miktarı benim tespit ettiğim miktar şu kadardır ve bu miktar ordunun ancak dört aylık ihtiyacına kâfidir. Tesbit ettiği miktarı biz hesap ediyoruz. Hakikaten gelecek hasada bile yetişmez. Bu mıntıkaya başka mahalden, meselâ daha şimalden hububat sevkine vesaiti nakliye kâfi gelmediğinden dolayı onunla iktifa etmek, yani oradaki hububattan istifade etmek mecburiyeti vardır. Bu iş'ara göre dört ay sonra ordunun başka mıntıkadan hububat celbine ihtiyacı hasıl olacağını görüyoruz, Bunu nereden celb edebileceğiz? Memleketin başka bir yerinden. O zaman yeni mahsûl belki yetişebilir. (Üç ay sonra sesleri).

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Beş ay zarfında yeni mahsûl çıkar. (Gürültüler)

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bir ay kalıyor değil mi efendim? ... (gürültüler)

BİR MEBUS BEY — Efendim Adana'dan üç ay sonra yeni mahsûl çıkar.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis bey müsaade buyurursanız, usulü müzakere hakkında arzedeceğim. Efendim Vekil Paşa Hazretleri ifadelerini bitirirler, not alan arkadaşlar sonra suallerini sorar. Böyle muhavereden kurtulamıyoruz. Muhavere, muhavere nedir bu?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bir aylık mes'elesi kalıyor. Onu kabul edersek ordu tabii ki aç kalamaz. Bir gün bile aç kalamaz. Bu bir ayı nereden telâfi edeceğiz? Bir aylık ihtiyaç epice külliyetli bir şeydir. Faraza yine bu bir aylık ihtiyaç için zahire bulalım. Bunu nereden temin edeceğiz? Burada beraber görüşelim ve bir karar verelim. Bu bir aylık açık kalıyor. Dört aylık mevcuttur. Buradan hiç bir şey çıkmadığı halde yine bir aylık bir hububatın Konya vilâyetine hariçten gelmesi lâzım geliyor. Bunu nereden getireceğiz. Eğer Adana ekilirse «Allah da verirse sesleri» Nisan nihayetinde oradan getirebiliriz. Belki bunu telâfi edebiliriz. O vakit iki ay tenzili iktiza eder. İki ayı tenzil ettik mi, yine arada ordu bir aydan fazla aç kalıyor. Yine bunun hariçten behemehal gelmesi lâzımdır.

BİR MEBUS — Zer'iyat yoktur efendim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Arz ettim efendim. Adana'ya Konya'dan gönderelim diyoruz. Pekâlâ gönderdik. Gelecek hasılata kadar zahirenin kifayet edip etmiyeceği meşkük, hattâ muhtemel değildir. Konya'dan bir aylığını daha Adana'ya verirsek ordu iki ay aç kalacak. Bu iki aylık ihtiyacı nasıl temin edeceğiz? Adana mahsulü yetişinceye kadar. Arkadaşlarımız Konya vilâyetinde, hükûmetin resmî memurlarının iş'aratından daha fazla hububat mevcut olduğunu söylüyorlar. İnşallah; bunu çok temenni ediyorum. Eğer bu mevcut ise bunları bu arkadaşlarımız bize gösterseler kalbimiz gayet ferih, müsterih olur. Ve ne kadar ihracat yapmak mümkündür? Adana'ya ne kadar ihraç edilmesi lâzım ise sevk edilir. Hariçten zahire getirip kendi çiftçilerimizin zararına işler yapmış oluruz.

Fakat bunu bilmek ve vesaikle görmek lâzımdır. Bu, sözle olmaz efendiler. Ordunun birgün dahi aç bırakılmasına razı olunamaz. Ordunun iaşesini meşkûk halde bırakmaya karar verilemez. Bunun için, katî bir karar verebilmek için kat'i vesaikle bildirmek lâzımgelir. Orada vilâyet vardır. Vilâyet tahkik ediyor ve öyle diyor. Valinin sözüne inanmıyacak olursak burası resmi bir makam olduğundan yanlış iş'aratta bulunmuş ise bunun yanlış söylediğini, ora mebuslarımız burada vardır ve bunlar oranın eşrafından, tüccarından, çiftçilerinden, zürraındandır. Onlar bize vesaiki ile, delaili ile isbat ederler ki bu mevcuttur. Size bunu yanlış söylemişlerdir. Binaenaleyh bu hububat mevcut iken Adana'ya hemen vakit geçmeden zahire gönderin. Şimdi Adana'nın zer'iyata daha vakti vardır. Bunu hemen gönderin. Ordu vesaitinden istifade edin derlerse gönderelim. Harice iftikar etmiyelim. Biz çiftçi ve zürra bir memlekette iken hariçten hububatımızı getirmeğe mecbur kalmıyalım. Bunun için de bu gibi vesait lâzımdır. Bunları temin etmeden olmaz. Rica ederim hububat çıksın, gitsin, ekilsin. Fakat ihtimal üzerine bir karar vermiyelim. Çok tehlikeli bir karar olur. Sonra hepimiz burada müteessir olur ve sonra bunu âleme ilân edersek pek fena olur. Vesika istiyorsunuz, şimdi esas mes'ele... ihtimal ile olmaz efendim. Nitekim vali evvelâ, fazlasını çıkarırız demiş.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Hayır efendim, 130 vagon buğday hazırdır diyor.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — İhtimal üzerinedir. Bunu hangi tarihte söylüyor efendim.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Şimdi İktisat Vekili söyledi. İstinat ettiğiniz vilâyet makamı 130 vagon buğday gönderebileceğim buyurdu. Zahire ordunun ihtiyacından çok fazla efendim,

KÂZIM PAŞA — Bundan benim haberim yoktur efendim. Zahire olduğunu bilmiyorum; bundan benim malûmatım yok.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Cemiyeti Askeriye şimendifer vermiyor, diyor ve illâ ısnadı budur. Zahireyi göndermiyor. İllâ böyledir diyor efendim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Benim bildiğim vilâyetin muteber olan iş'arıdır.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — — Paşa hazretleri Adana'nın zer'iyatı kalmamıştır. Yanlış hesap ediyoruz. 120 vagon yetişdirilmezse fena olur, Adana'nın ziraat zamanı geçmiştir. Yanlış hesap ediyoruz.

BASRİ BEY (Karesi) — Reis Bey, nedir bu artık dinlemiyelim gidelim yahu.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Vekillerin sözlerinden söz söyliyemiyoruz. Vekiller kendini müdafaa ediyor. Biz hakiki vaziyeti söylemek istiyoruz. Adana hakkında en salâhiyetdar bir vaziyetteyim.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim, müzakere büsbütün çığırından çıkmıştır. Konya'dan bahsetmeğe lüzum yok. Sebebi sevk Konya değildir ki Konya'da zahire varmış yokmuş diye münakaşa edelim. İsterse Konya'da milyonlarca zahire olsun. Kanunun buraya sebebi sevki bunun için değildir. Ben de kabul ediyorum ki dahilde milyonlarca zahire vardır, fakat sahil buna mukabil açtır. Efendiler, telgrafları geldiniz, gördünüz; bu vaziyet devam ettikçe, hali harp devam ettikçe...

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Hiç bir kimse dahilde olan zehairin aç olan mahallere sevkini temin edemez.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Bu, teminat olamaz. Bu teminata inanmam. Kanunun sebebi sevki budur. Konya'da zahire varmış, yokmuş. Konya'daki zahire için değildir. Konya için kanun gelmedi. Ordunun ihtiyacı meselesi bilmem nereye çıkmıştır. İstirham ediyorum. Kanunu sebebi sevki için müzakere edelim.

KÂZIM PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (Karesi) — Şimdi efendim, bunu bir neticeye raptetmek lâzımdır. İhtimal üzerine ordunun ihtiyacını düşünmek doğru değildir. Konya'da ordunun ihtiyacından fazla hububat varsa bunlar Adana'ya gider ve süratle gider ve ekilir.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Vali vardır diyor.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Ondan malûmatım yok. Varsa gider efendim. Bunun hepsinin aynı zamanda gitmesi de mümkün değildir. Trenlerin vaziyeti mulûmunuzdur. Haftada ancak iki defa tren hareket ettirebiliyorlar. Vagonlar kâfi miktarda değildir. O iki trene bu fazla hububattan tahmil edip gönderilebilir.

Sahillerin açlığı meselesine gelince; o variddir. Öteki arkadaşlarımızla görüşülürse daha iyi olur. Onun için ihtimale raptederek bir karar vermemenizi çok rica ederim. (Tabi olamaz sedaları)

VEHBİ EFENDİ (Niğde) — Paşa Hazretleri müsaadenizle bir şey soracağım. Şimdi şu vaziyet üzerine hâsılatı cedideye kadar askeriyemizin ihtiyacı tesbit buyruldu mu?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Malumdur efendim.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Bu ihtiyac karşısında ciheti askeriyenin elinde ne miktar zahire var? Fazla var mıdır yok mudur?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim ciheti askeriyenin elinde bir şey yok. Komisyonlar gönderilmiştir. Bunlar yevmiyedir ve öyle muamele yapar. Yevmiye sevkiyat yapılır ve defteri zabt edilir.

VEHBİ EFENDİ (Niğde) — Efendim askerin elinde bulunan zahire ne kadardır 33 - 34 - 35 senelerinden elinde seksen, yüz vagon mal vardır. 1337' nin tekalifi halen çürümeğe mahkûmdur.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Nerelerde efendim.

VEHBİ EFENDİ (Niğde) — Nakledilmeyen mıntakalarda.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim tekrar istirham ediyorum. Ordunun ihtiyacı ile bu kanun alâkadar değildir. (alâkadar sedaları) Değildir efendim.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Yalnız sizin düşüncelerinizle kalmıyacağız.

Yalnız sen alâkadar değilsin yalnız sen düşünemezsin.

HASAN BEY (Devamla) — Biz alâkadar görüyoruz. Yalnız ordu ihtiyacatı için bu kanun ortaya gelmiş değildir.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Burada keyfi iş yoktur. Bu kadar tahakküm istemeyiz. Binaenaleyh Meclise bu kadar tahakküme lüzum yoktur ve istibdad da yoktur. Senin kadar herkes anlar.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Allah, allah...

BİR MEBUS BEY — Zahire bulunduğu halde hariçden zahire almak günâhtır.

KÂZIM PAŞA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ (Karesi) — Şimdi efendim, hakikaten bazı mıntakalarda ciheti askeriyenin elinde fazla hububat mevcuttur. Meselâ: Merkez ordusu hububatından Garp cephesine götürememişiz. Bunun için pek çok düşündük ve bir çok defalar teşebbüs ettik onun imkân olmadığını tesbit ettik. Zâtı âliniz teşrif ederseniz oradaki vesaiti nakliye miktarının buna kâfi gelmediğini görürdünüz.

VEHBİ EFENDİ (Niğde) — Buyurdunuz zahirenin miktarını tesbit buyurunuz.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bizim vesait itibariyle istifade edebileceğimiz mıntaka Konya'dır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Zâtı âliniz ordunun elinde hiçbir zahire olmadığından bahis buyurdunuz. Halbuki geçen defa Refet Paza Hazretleri tamam olduğunu beyan buyurdular.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Ordunun bir senelik zahiresi olsa böyle bu kadar burada münakaşa olmazdı efendim. Arzediyorum Beyefendi, Ordunun iaşesi yevmi mübaya ile temin ediliyor.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Refet Paşa bir senelik zahire mevcuttur buyurmuştu. Zabıtta mevcuttur.

REİS — Efendim, bu bir encümen işi oldu. Ortada bir kanun var bunun için de söz söyleyen yok. Binaenaleyh bunun neticesi... (Gürültüler)

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim ihtimali istinaden karar vermeyiniz.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Ordu ilk düşüncemizdir Paşam, karar verilemez.

REİS — Celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULASASI	700
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	700
1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası.	*700:711*

Cilt : 16

156 ncı İnikat, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ ALTINCI İNİKAT

7 Şubat 1338 Salı

Açılma saati : 3.30 (Zevaldan sonra)

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celse küşad olundu.
Zaptı sabık hulâsasını okutuyo m.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ELLİ BEŞİNCİ İNİKAT

6 Şubat 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Mersin, Karadeniz ve İzmit limanlarına idhal edilecek zahireden alınacak gümrük resminin tenziline dair lâyihai kanuniye müzakere edildi ve celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Reisvekili	Kayseri
Musa Kâzım	Âtıf

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları le İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası.

REİS — Efendim, evvelce müzakeresine başlanılmış bulunan Zahire Gümrük Resminin tenzili hakkındaki lâyihai kanuniyenin müzakeresine devam olunacaktır. Buyurun Lütfi Bey.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Maarif nazırı Şükrü Beye verilen paralar hakkında Maliye Vekili Hasan Beyefendi izahat verecekti, vermedi kaldı. Demin verdiğim takriri okuyunuz.

REİS — Beyefendi, her takrir geldiği vaikt okunur mu rica ederim.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim limanlara ecnebi ununun gümrüksüz idhali hakkındaki kanun üzerinde bir çok arkadaşlar her birerleri kendi noktai nazarından münakaşat ve müzakerat ve mütalaatta bulundular. Halbuki bu kanunun reddine veyahut lüzumuna karar verebilmek için evvelemirde esbabı sevkinin tetkiki lâzım gelir. Sonra kanunun taalluk ettiği sahil ihtiyacının derece ve mahiyetinin izahı lâzım gelir. Esbabı sevk edilmeden, ihtiyacın derece ve mahiyeti izah edilmeden söz söylemek ve binaenaleyh derecei katiyede bir fikir dermeyan edememek mümkün değildir. Bundan dolayı bendeniz, yalnız Kızılırmak şark havzasının fazla istihsalâtını ve fazla istihsalâtın taalluk ettiği sâhil ihtiyacının derecesini ve fazla istihsalâtı sahil ihtiyacına tevfik eden mutavassıtların vaziyetini izah edeceğim.

Bu kanunun sebebi sevkinde vesile olan Lâzistan Mebusu Esat Bey biraderimizdir. Lâzistan'ın ihtiyacından dolayı zahire idhalinin gümrükten istisnasını teklif etmiştir. Lâzistanın yine ihtiyacı vardır. Evvelâ bunu tetkik edelim.

Bir defa Lâzistan'ın hakikaten arazisi dardır. Hakikaten kendisini idare edecek hububata, zehaire, istihsalâtına malik olamaz.

Bu, idaresini mücavir memalikten celbeder ve bununla idare olunur. Fakat halk burada ne yer? Buğday unu mu yer, yoksa arpa mı? Hayır, bu Lâzistanın köylüleri tamamen mısır yer. Kasabanın da % 60'ı mısır unu ve memurin vesaire buğday unu yer. Şu halde Esat Bey arkadaşımız tetkik etmiş? Meselâ gümrüksüz mısır idhal edilmiyor mu? Yani gümrük olduğu halde mısır idhal olunmuyor mu? İdhal ediliyor. Gümrükten ne kadar resim alınıyor. Mısırın kilosundan iki kuruş 85 santim resim alınıyor. İstanbul'da ve buraya celbedilen yerlerde mısır fiyatına

nazaran azamî altı kuruştur. Altı kuruş üzerine nakliye masarifi de zam ve ilâve edilerek nihayet mısırın kilosu belki Lâzistana 9-10 kuruşa varır. Düşünmüş ki halk fakirdir ve belki bunu ilga edersek 3-4 kuruş da faidesi olur. Talep tenakus eder. Talep tenakus ettiği vakit bu limana buğday veren şair limanlarda talebin tenakusuna karşı bittabi ihtikâr da tenakus eder, fiyat da düşer. Bu noktai nazardan kendi memleketinin ihtiyacını tehvin etmek için zaten az fedakârlıktan ibaret olan bu teklifi yapmış, Heyeti Vekile de bunu fırsat addederek Konya'daki zahirenin mahallî ihtiyaç ve ordu ihtiyacından fazla olup olmadığı meselesini mevzuu bahsederek, Mersin limanını açmayı istemiş, İzmit ihtiyacını düşünerek İzmit'i açmayı istemiş, sonra Zonguldak livasının Bolu mebusu Şükrü Bey biraderimize verdiği telgrafta, oranın da ekmek fiyatının pahalılığından bahsedilmiş. O da çare olarak zehairin gümrüksüz idhalini teklif etmiş. Mersin ve Konya üzerindeki noktai nazarımızı izah etmeden evvel arz edeyim ki asıl teklife sebeb olan Zonguldak livasının pahalılık hakkında şikâyetiyle Lâzistanın pahalılık hakkındaki şikâyetidir. Zonguldak livası Samsun'dan dahil ununun torbasını 14 liraya aldığından şikâyet etmiştir. Halbuki kışın vesaiti nakliye kiraları pahalı olduğundan Kızılırmak şarkından Samsun limanına kadar gitmesi sebebile ancak o fiyata mal olabiliyor ve belki mutavassıtlar zarar ediyorlardı. Ununun torbası Ankara 20 liradır. (Gürültüler) Efendim, müsaade buyurun, anlatacağım.

HİLMİ BEY (Bolu) Zonguldakta da 25 liradır.

İSMET BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, şimdi anlatacağım. Sebebi ne idi? Amerika unlarının malum ya, kuvvei gıdaiyesi azdır. Amerika, unlarını 10 liraya malediyorsa buna 15 lira veriliyordu. Fakat bunu vermekten maksat nedir? Arkadaşlar, bittabi Amerika unlarının bir kilosunu yiyen bir adam bunun yarım kilosunu yemekle tegaddi eder. Yani gıdasını temin eder. tegaddi itibariyle, kıymet itibariyle bu bahalı değil. Fakat bu pahalılıkla bizi tedhiş eden ve bu pahalılığı tevlid eden sebepler nelerdir? Sebebin birincisi bu teklifleri, ihtiyacın mahiyetini iyi tetkik etmiyerek heyeti vekilenin tamim etmesidir. Teklifin vaki olduğu gün, yani dahil fazlalıklarını Samsun ihtiyacına tevfik etmek için çalışan mutavassıtlar durdular, neticesine intizar ettiler.

BİR MEBUS BEY — Ekseriyet yoktu, şimdi de yoktur.

İSMET BEY (Devamla) — Müsaade ediniz. Efendiler, mutavassıtlar durdular, yani piyasaya yeni mal sevketmemeye başladılar. Eğer gümrükleri açacak olursak, bittabi, mutavassıtlar müstahsillerden sahile idare edecek fiyatla mal alacaklar ve vesaiti nakliye fiyatlarını ona göre tanzim ve işliyeceklerdir. Hâlâ da duruyorlar ve bu duruş neticesi her gün bu sahil fiyatlarına zamaim icra ediyor. Çünkü mutavassıt işlemezse köylü, fazla istihsal sahibi olan mahaller ahalisi malını satmıyor, malı ancak mutavassıt pazara getirebiliyor. Müstahsil tahılını götürüp un yaptırıp sarfedebilir mi? Mutlaka sarfedemez. Mutavassıta ihtiyacı vardır. Mutavassıt ise müstahsilden alacağı fiyatı nazarı dikkate alarak bir fiyat talep edecektir. İşte bu gün fiyat belli olmadığından bu iş durmuştur. İşte bu durgunluk sebebi ile müstehlik ununun torbasını 14 liraya almaktan müstağni iken bu gün Trabzon da 20 liraya çıkmıştır. Belki Zonguldak 14 liraya müstağni iken 25 liraya çıkarmıştır efendim. Sonra mutavassıtlara bir fırsat daha. O da istoklarından % 40 vazedilen mallarından zararlarını çıkarabilmek için ellerinde mevcut olan bir çok unlarını biraz daha fazla satmaya... Sahillerinde ahzı mevkii etmiş ve bu talepten derhal ahzı fırsat ederek bunlar ellerindeki unları yükseltmeye başlamışlardır. Sonra memleketin fazla istihsalatını dahil ihtiyacına tevfik eden bu mutavassıtlar, bir de nakliye müşkilâtına maruzdur. Bakınız efendiler, Havza'dan Samsun arasındaki mesafe 18 saat kadar bir mesafedir. Çünki bu mesafe çok az bir şeydir. 18 saat kadardır. Buraya beher torbasına beş buçuk lira veriyorlar. Şimdi bir sahilin, meselâ bütün Lâzistan'ın ihtiyacı için, yani mısır ihtiyacının bugün biraz daha fiyatını tehvin etmek için 15 misli. Gümrüğü beş misli indirecek olursak ve bunu Karadeniz sevahiline teşmil edecek olursak ve sevahilin köylerini mülahaza etmeyi nazarı itibara alırsak % 50 si mutlaka mısır istihlâk eder. Şu halde % 50 bu talebi bir tenkis edersek talebin üzerinden bugünkü Samsun fiyatının o nisbette tenezzül etmiş olduğunu göreceğiz. Aynı zamanda yaz nakliyat kiraları asgarî dereceye inecektir. Bu suretle daha ziyade az masarifle malları yetiştirebileceklerdir. Amerikanın verebileceği dereceden belki bir lirada aşağı satacaklardır. Veya satamıyacaklardır. Böyle bir fazlalık mevcut iken ve sahilin ihtiyacı da bundan ibaret iken, esasen kendini kendi malıyle idare etmeye karar veren bu millet gümrüklerini açacak olursa, yalnız bir Karadeniz sahilini nazarı mütalâaya alıyorum. Ancak mütevazin limanlar Karadenizdir, çünki tütün ihraç ediyor.

Amerikalılara dahilin bir çok şeylerini ihraç ediyor. Afyon ihraç eder, tütün, tiftikler ihraç eder velhasıl az ve çok mütevazin bir vaziyeti iktisadiyeye maliktir ki bu vaziyet sayesinde gerek mutavassıtlar ve gerek tüccarları dahilde faaliyeti iktisadiyeye sevkediyor. Eğer biz bunu açacak olursak, hamdolsun memlekette kaht yok, pahalılık vardır. Pahalılığı bu tedbiri muvakkatle izale etmeden bunu alelitlak açacak olursak işte Kızılırmak şarkındaki istihsalât âmillerinin, yani zürraın hayatını ihya edeceğiz. Çünkü masarıfı istihsaliyeyi bugünkü fiyatla bile istihsal edemiyen müstahsil lâkayt kalacak hayatına. Efendiler, bizim köylümüze öleceksin, sen bunu ekip te idareni temin edeceksin desek, ben ölürüm yine ekmem der. Mademki temin için eline bir şey geçmiyor, öleyim de kurtulayım der. Bunun için bu tedbiri alelâcele yapmak, yani ecnebi zehairine gümrükleri açmak bu memlekitin iktisadi varlığı olan ziraati imha etmek demektir. Bu bir kaziyei bedihiyedir. Fakat...

SUAT BEY (Kastamonu) — Beyefendi, Çorum' da böyle oluyor diye mi düşünelim? Diğerlerinde 20 kuruştur, onu mu düşünelim? Bugün maişeti umumiyeyi düşünmek lazımdır.

İSMET BEY (Devamla) — Efendim, tedbirlerimizi arzedeceğiz. Bir keree gümrükleri açmak meselesinin temini umumisini, tesiri muzırrini teslim ettikten sonra ihtiyacın derecesine göre gerek muvakkat ve gerekse esas tedbirler ittihazı lâzımdır. Biz şimdi Karadeniz havzasında Karadeniz limanlarına idhal olunacak mısırların gümrük resmi aslisinin, yani 15 mislini beş misline indirecek olursak, iki kuruk daha istifade ediyor ve Karadeniz sevahili ihtiyacının % 50'sini temin edecek olan bu mısır meselesi dolayısiyle hububat unları üzerindeki talebi tenkis ediyor. Aynı zamanda bahar takarrüp etmekte olduğundan vesaiti nakliye tenezzül ediyor ve bu suretle her vakit almakta oldukları fiyattan almaya müstağni bir vaziyet doğacak ve bu suretle Amerika'dan gelecek unlarla bir lira, bir buçuk lira fark edecek derecede inecektir. Böyle olduğu halde memleketin fazla istihsalini çürütmek pahasına bu limanları ecnebi unları için açmak doğru ve muvafık olur mu arkadaşlar.

SUAT B. Kastamonu) — Oradaki açlığı düşünseniz a?

İSMET B. (Devamla) — Azizim, açlık meselesini anladık. Lâzistan mısır yer diyoruz, % 50'si mısır yer diyoruz. Belki memurini ve Lâzistan buğday unu yer. Fakat Lâziztan'ın un istihsalâtı pek az olduğundan oradaki un tüccarları da azdır ve zaten sevahilin bir kere % 50 ihtiyacı temin edilirse talep bittabi % 50 tenakus eder. Arzediyorum ki, bu pahalılığın sebebi bu kanundur. Bu kanunu kaldırdığınız gün bütün mutavassıtlar ellerinde bulunan buğdayları işliyecekler ve limana sevkedeceklerdir ve yeni pazara gelecek müstahsil malları da, müstahsılların hiç olmazsa bugün nısıf nısfa zararları vardır. Ancak sekizde bir zararını kapatmak için alacaklar ve sahil ihtiyaçlara tevfik edeceklerdir.

Bir Mebus Bey — Ehemmiyeti yok efendim, asıl ahali istifade etsin de.

İSMET BEY (Devamla) — Şimdi bizim ve rüfekamızın Karadeniz havzası hakkındaki noktai nazarı. Karadeniz havzasına idhal olunacak mısır unlarından dört ay müddetle 28 Temmuz 1336 tarihli kanun kabili tenkis olmak üzere takririmizde tesbit edilmiş.. (Gürültüler) Efendiler, 1336 tarihli Kanunda istifası lâzım gelen gümrük resmi alınacaktır ki, 80 bitmemne kadar santimden ibarettir, bu suretle sahile girecek mısır danelerinin kilosu ancak 7 - 8 kuruş arasında maledilebilecektir. Biz bu suretle sahil ihtiyacının % 50 sini temin ve tehvin ettikten sonra, dahildeki istihlâk fazlalarını imha edecek tarzda gümrük kapılarını açmayı arzu etmiyoruz. Çünki memleketi mahvederiz.

Konya - Mersin limanına gelince: Adana ihtiyacı için açıldığı söyleniyor, belki başkadır. Konya'da vesaiti nakliye mevcuttur. Bizde vesaiti nakliye yoktur. Şimdi Adana'nın ihtiyacı tetkik edilecek olursa Adana o kadar ihtiyaçlı değildir. Yani belki de ihtiyacı vardır. Adana'nın ihtiyacı derecesi aynı zamanda Konya havzasiyle Silifke Antalya havzasında mahallini idare edecek ve ordu ihtiyacını lâzım olduğu kadar idare edecek. Yani bunu hakikati vechile tahakkuk ettirdiğimiz zaman Mersin limanı açılsa bile Amerikalıların rekabetine katiyen imkân yoktur. Çünkü şimendifer götürecektir. Fakat bunun üzerinde noktai münakaşa budur. Yani bu havza dahilindeki hububatın ordu ihtiyacından fazla olup olmadığını tetkiktir. Hükümetin tahkikatının noksan olduğunu bütün arkadaşlar söylediler. Kâzım Paşa Hazretleri de diyor ki, Hükümet tahkikatını yaparken, halk, elinde olan malını hakiki olarak söylemez. Çünkü elinden alınacağından korkar. Emniyetsizliği vardır. Buna ben de kaniim. Benim de bir kaç tecrübem vardır. Fakat ne yapalım, onlar bundan mesuldür. Bize bunu tesbit etsinler. Bizim bu havza dahilindeki zahiremizin miktarı şundan ibarettir diye söylesinler. Kanaat hasıl olsun bizde diyor. Kendi vesaitimle götürürüm ve limanları da açmam diyor.

İzmit'e gelince; onların ihtiyacını götürmek için Hükümet, vesaiti nakliye tedarik edeceğiz diyor. Bu noktalarda biz tearruz etmiyoruz. Yalnız karadeniz limanlarına mısır idhalinin hasrını teklif, Kızılırmağın şark havzasındaki ve bu sene mücadelemizin muzafferiyetle tetevvüç edeceğine tamamiyle kaniim, fakat tedabiri ihtiyatiyeyi elden bırakmamak şartiyle istinad edeceğimiz yegâne ziraatgâh merkezi Anadolu'dur. Kızılırmağın şark havzasıdır. Eğer bu Kızılırmağın şark havzasındaki ziraati imha edecek tedabiri kabul edecek olursak..

Dr. SUAD BEY (Kastamonu) — İmha olmaz.

İSMET BEY (Devamla) — Ona hiç şüphe yok. Şunu istitrat olarak arzedeyim ki, biz bütün kuvayı maddiye ve maneviyemizi bir vazifenin ifasına bir gayenin istihsaline hasrü tahsis ettiğimiz zaman, bahusus bizim memleketimizde makine olmıyan, şimendifer olmayan, vesaiti ziraiye ve fenniyesi olmıyan memlekette hidemat ve vezaifi umumiyede husule gelecek müşkilât ve buhran gayet ehemmiyetlidir. Yani gelmesi gayet zaruridir. Ondan dolayıdır ki bugün bütün mevcudiyetimizi bu cidale hasrü tahsis ettiğimiz zaman hidematı sairede az çok buhranlar husule gelmiştir ve gelmektedir. Yani gayri tabiilik gelmiştir. Hatta bu halalilikla da ondan müteveldittir. Çünki vesaiti nakliye üzerinde tazyikat vardır. Gerek istihsalâtımızda, gerek ihtiyacatımızda gördüğümüz bu buhranların bizi derecelerine göre takdir edelim ve âcil tedbirlere muhtaç olan kısımlarını acil ve muvakkat tedbirlerle, olmıyanları da tedabiri esasiye ile, daima aklımıza gelecek tedbirlerle yapacak olursak daha muvafık olacağı kanaatindeyim. Efendiler bu mücadelenin istinad edeceği elemanlar memlekette mevcuttur. Demin arzettim ki Samsun ile Havza arasındaki kira bedeli beş buçuk liradır. Samsun, Havza arasında bir dekovil inşa etsek bu, gümrükleri açtıkları zaman ecnebilerle vereceğimiz paranın onda biriyle meydana gelir. O vakit 5,5 lira nakliye ücreti tenezzül edince efendiler. Amerika rekabet edebilir mi? Bizim fazla istihsalimizle dahil ihtiyacın temin edeceğiz. 300 - 400 bin liralık fedakârlığa karşı 4 - 5 milyon harice vermek için bu tedabiri esasiyeyi ittihaz etmiyelim. İhtiyacı olursa ihtiyaç vardır. diye açalım, memleketi imha edelim mi Benden iz bu kaziyei bedihiyeye taraftarım ki, bu memleketin gümrükleri açılamaz. Açıldığı halde memleketimizde kahtü gala olmadığı halde Avrupa kahtü gala olduğuna kani olacaktır.. Memlekette hiç bir şey olmadığı halde bu limanlardan bilâhizum para ihraç edeceğiz ve öyle muvazenemizi berbat edeceğiz ki burada, daha gerilerdeki ne zürra, na tüccar, ne mübadeleciler çalışamıyacak bir hale gelecektir. Bir kanunla memleketimizi idare edeceğiz. O da, kendi kendimizi idare kanunu. İşte limanların kapanması bu kanundan doğmuştur. Kendi kendimize didişeceğiz. Bahalı yiyeceğiz. Yoksa ölürüz. Ben bu sahil arkadaşlarımızla görüşerek vücuda getirdiğimiz şekli Makamı riyasete tevdi ediyorum. Herhalde gayri muvafık değildir.

Hükümet her vakit o müddeti lâzım olduğu kadar hububat aldığı vakit kesebilsin demektir. Mersin Limaniyle İzmit limanına şey etmiyoruz. Vesaiti nakliye meselesi değildir. Bu memlekette fazla istihsalât meselesi değildir. İhtiyacatın tahkiki meselesidir. Zaten tahakkuk ettiği zaman Mersin limanı açılmaz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — İsmet Beyefendinin Anadolu köylüsünün himayesini kasdederek vaki olan beyanatını ve bilhassa kavaidi iktisadiyeye temas ettirecek suretle tavzih ettiği gayeyi, eğer Anadolu köylüsünün menfaatine bulsaydım, ben kendi dairei intihabiyem ve sevahil halkının mazarratına olsa dahi buna susar ve kabul ederdim. Fakat neticenin oraya varmıyacağını şimdi kısacık maruzatımla arzedeceğim.

Köylü yine ezilmiştir ve ezilecektir. Malûm elemanlar tarafından.. Lâzistan Romanya'dan ve Rusyadan mısır alır ve geçinirdi. Bugün Rusya'yı ara yerden çıkarıyoruz. Rusya geçirmiş olduğu azim inkılâbat dolayısiyle bugün ihracat yapamıyor. Binaenaleyh inkılâptan sonra sahile mısır gelmiyor. Şimali Kafkasya'dan gelirdi. Şimdi bunlar yok. Kalıyor Romanya. Bu gümrüğü vazettiğimiz günden itibaren Romanya'dan vesaireden İstanbul tarikiyle Lâzistan ve Trabzon'a mısır gelmemiştir. Bu gümrüğü vazettiğimiz güne kadar Romanya'dan vesaireden gelen mısırlar cüzi bir miktarda idi, Lâzistan ahalisi de, Samsun, Çarşamba, Terme, Ünye buralardan kendi motorlariyle tedariş ediyorlardı. Romanyadan yapılan ithalât gayet cüzi bir miktarda idi. Bu gümrüğü vazettikten sonra Romanya'dan idhalât vaki olamadı. Fakat bugün Lâzistan ahalisi, daha doğrusu buğdaya muhtaç olan kitle, evvelce sahil aksamından tedarik ettiği mısırını bu defa okkasına 3-3,5 kuruş zammederek tedarikine başlamıştı. Yani zarar bu kanunun vazından evvel, 3,5 kuruş satılan ve sattığında da idare etmediğinden dolayı şikâyet etmeyen çarşamba'lılar, termeliler fuzuli olarak 3,5 kuruş daha zammettiler, Çünki gümrüğe zammettiniz bunu. Bu suretle kanunen ihtikâra sebebiyet verilmiş oldu. Şimdi üç kuruşa yakındır kilosu. Kıyyesi dört kuruştur.

BİR MEBUS BEY — Eskiden kaç kuruştu?

OSMAN BEY (Devamla) — Okkası dört kuruştur. 4 kuruş da gümrük resmi. Lâzistan ahalisi bugüne kadar kıyye ile mısır yemiş değildir. Harbi Umuminin felâketidir. Beş okkalık ölçekle mısırı tartarlardı. Yoksa böyle okka ile mısır yediği yoktu. Bu bir zaruret neticesidir. Dört kuruş buna zammederseniz o halkı, ki Rusya'da balıkçılık, furunculuk yapardı, tütüncülük yapardı, para kazanırdı, kıyamet kadar ticaret yapardı, evine gelirdi. Bugün bütün bu menabiden mahrum olan bu halk hiç bir yere gidemiyor. Arazisi de yoktur. Dört kuruş da mısırına zammederseniz artık insafınıza müracaat ederim.

Sonra bir takrirleri var efendim. Nasıl, hangi sahil mebuslariyle uyuşup da bu tadil tekliflerini yaptıklarını bilmiyorum. Sordum şuradaki üç arkadaşımıza. Haberimiz yoktu dediler. Dört ay müddetle diyorlar, ki mısırdan gümrük alınmasın. Şu halde Heyeti Celileniz bu kanunu bugün kabul ettiğiniz halde dört ay zarfında gümrük alınmayacaktır. Bu dört ay zarfında zaten bir kısmı idare edilir. Hazirana kadar fiyat düşüyor. Asıl ihtiyaç ondan sonrada. Bu ana kadar köylünün parası, malûmu âliniz yevmin cedit, rızkın cedittir. Köylünün hali malûm. Bir kutu yoğurt satacak, 15 yumurta satacak, bir okka, iki okka mısır alacak. Dört aya hasrederseniz muhtekir tüccarlar bugünden mısır getirecekler, ambarlara koyacaklar, bu dört ay sonra gümrüğe dört kuruş zammediyorsunuz ve işte o vakit bu dört kuruşu bu muhtekirlere vereceğiz ve bunu Heyeti Celileniz kabul edecek.

BİR MEBUS BEY — Tenzil edeceğiz.

OSMAN BEY (Devamla) — Doğru amma, dört ay sonra da zammediyorsunuz. Dört ay sonra ithalât memnu diyorsunuz. Köylü menedildiği zaman almaya başlayacaktır. Mevsimi o vakittir. Halbuki zenginlerin ambarlarında zaten gümrüksüz zamanda idhar edildiği için bu defa gümrüklü zamanda müracaat eden köylüye, hiç alnı terlemeksizin, sıkılmaksızın dört kuruş fazlasiyle satacaktır. İhtikâr edecektir. Nasıl bunu Heyeti Celileniz kabul eder? Bu nasıl tadil teklifidir. Hangi sahil mebusu buna razı olur? Bunu kabul ettiği zaman dairei intihabiyesine gidemez o mebus Halk açtır. Onun için istirham ederim, bendenizce bu tadil teklifini Heyeti Celileniz hiç nazarı itibare almamalı. Muvafıkı adalet değildir. Arzettim esbabını. Bunun aksi olamaz efendim. Şunu da arzedeyim ki gümrük resmini ilga ettiğiniz andan itibaren Çarşamba-mıntakası Lâzistan'ı besleyebiliyor. Yalnız bu mıntaka kâtidir. Çünkü Harbi Umuminin verdiği felâket neticesi olarak ahali hem az yiyor ve hem de nerede bir taş dibi varsa, şu kadarcık bir toprak varsa orayı bir tarla haline getirmek mecburiyetini hissetmiştir. Lâzistan ahalisi kadınları, erkekleri çalışıyor. Çünkü eskisi gibi Rusya'ya gidemiyor. Ötede ticaret yok, beride ticaret yok. Binaenaleyh nerede bir toprak parçası varsa onu zer' için çalışıyor. Onun için bundan bir derece istifade ediyorlar. Hatta hiç arpa zeretmedikleri halde köylü arpa zeretmeye başlamıştır. Mısırdan evvel arpa zerediyorlar. Arpayı hasad edince akabinde, bir parça geç olmakla beraber, hemen mısır zerediyorlar. Temin ederim ki geçen sene ve daha evvelki sene çam ağaçlarının kabuklariyle mısırı mahluten öğüten köylüleri gördüm değirmende.

SUAT BEY (Kastamonu) — Koçanını yemişlerdir.

OSMAN BEY (Devamla) — Evet, koçanını yemişlerdir. Buna karşı dört kuruş zam doğru değildir. Onun için bendeniz kabul etmiyorum.

Sonra diyorlar ki hariçten kapıları açarsak Anadolu köylüsü bundan mutazarrır olacaktır. Hayır efendim. Ben sizi temin ederim ki Anadolu köylüsu mutazarrır olmayacaktır. Anadolu'da köylünün sırtından, köylüden erzakı mübayaa edip, ucuz zamanda erzakı deranbar eden zenginleri mutazarrır olacak. (Çok yanlış sadaları) Efendiler, bir hafta evvel size söyledim ki buradan telgraf çekilmiştir, elinizden zehairi çıkartınız diye. Esbabı nedir? Efendim nedir bu telgraf çekilmenin esbabı : Elinizdeki malı çıkartınız, böyle bir kanun teklif ediliyor deniyordu. Alıp sonra gümrüğün mevcudiyetinden bilistifade satmaktır. Bundan hiç bir zarar hâsıl olmamıştır. Heyeti Celilenizden bunu rica ediyorum. Zannederim ki meseleyi tavzih ettim. Konya meselesinden bahsetmeyeceğim. Onu Konya mebusları kendi muhitlerini pekâlâ bilirler. Adana'lılar keza. Binaenaleyh maruzatım bundan ibarettir.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim bundan bir kaç gün evvel bir sual takririyle... Bundan dolayı üç vekâletten bir sual takririyle Adana'ya ait şeyler sormuştum. İki gündenberi cereyan eden müzakere ile o sual takririm alâkadar idi. İnşaallah bu takririm bu iş bittikten veyahut gittikten sonra görüşülür.

O sual takririnde de arzettiğim veçhile, Adana'nın vaziyeti şu merkezdedir : Adana'da cephe teessüs ettikten sonra içinde bulunan büyük çiftçiler'in

dışarıya çıkması lâzım geldi ve bunların dışarıya çıkması lâzım geldiği zaman da, maalesef, hasat zamanına tesadüf etmişti. Herkes elindeki altını ve kâğıtları toprağa atmış ve bundan da bire asgari on almak ümidiyle hasat zamanını beklemişti. Hasat zamanı geldi. Herkes mahsulâtını yemedi. Tam satacağı bir sırada dışarıya çıkmak emri verildi. Dışarıya çıktılar. Dışarıya çıktıkları zaman mahsulâtını kâmilen ve maalesef Ermenilerin, Fransızların eline bıraktılar. Dahilde kalanlar da içerde Ermenilerin yaptıkları bir çok münasebetsiz harekât dolayısiyle çiftliklerinden çıktılar. Lüzumu kadar zeriyatta bulunamadılar. Geçende yine söylemiştim. Hariçte bulunup da Adana'nın istirdadı üzerine Adana'ya giden mühim çiftçiler muhacirin tahsisatı ile geçinmek mecburiyetinde kaldıkları için Adana'ya girdikleri zaman maalesef parasız olarak girmişlerdi. Hükûmetin, insan itibariyle gayei milliyenin istihsalini temin için nâfi olmasını düşünerek, bazı yardımları itilâfnameyi aktederken düşünmesi lâzım gelirken, bunu ihmal etti. Düşünmedi. Adana'ya giren çiftçiler bir kere Adana'da zeriyatta eski seneye nispetle az olması dolayısiyle fazla tohumluk bulamadılar. Kendi paraları da müsait değildi. Şüphesiz sabıkaya nispetle Adana'nın zeriyatı az idi. Fakat efendiler burada, bu kürsüde bir kaç kere söylendiği veçhile, Adana kahtü galaya maruz vaziyette değildir. Adana'da hububata ihtiyaç var, tohumluğa ihtiyaç vardı. Fakat Adana'da halk açlıktan ölmüyor ve bir ay sonra mahsulâtı idrak edeceğine göre ölmesi ihtimali de yoktur. Binaenaleyh Adana'nın ihtiyaciyle Karadeniz sevahili ahalisinin ihtiyacı kabili kıyas değildir. Karadeniz sevahilinin ihtiyacını mebusları pekâlâ biliyorlar. Hükûmetin tetkikat yapıp yapmadığını bilmem. Yalnız bendeniz diyorum ki Adana'nın tohumluk zahireye üç beş gün vardır. Bu üç beş gün zarfında sevkiyat yapacaksanız yapın. Yapmayacaksanız Amerika'dan mı gelecek, nereden gelecekse tohumluk bulunuz ve Adana'ya gönderin ve bir buçuk aylık bir zaman için, buğday itibariyle yardım edin diyorum. Halbuki bu yapılmamıştır. Adana'ya bundan sonra gönderilecek tohumluk zahire ancak yenmek için sarfedilebilir. Yoksa tohumluk olarak kullanılamaz.

Adana'nın, diğer yerlere nispetle, basit olan ihtiyacını temin için de vesaiti nakliyenin müsaadesiz olmasının mevzuubahsolmasına aklım ermiyor. Harbi Umumi esnasında Adana'nın ihtiyacı vardı. Fakat bu ihtiyacını günde bir vagon, iki vagon temin ediyordu. Bu ihtiyacı eğer günde bir iki vagon sevkiyat yapmak suretiyle temin etmezse Hükûmet Harbi Umumi esnasında olduğu gibi, bir takım memurlar çuvallarla ekmek götürür. Çuvallarla buğday götürür ve bu suretle bazı adamlar ahalinin ekmek ihtiyacından istifade ederler.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Vagon satılmaz mı?..

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Vagon mesaili belki olur. Fakat nasıl olsa bu bir buçuk aydan fazla devam etmez. Çünkü Adana'nın zeriyatı, İktisat Vekili Muhteremi Beyefendinin buyurdukları gibi, % 20 değil, % 40'tan fazladır. Zeriyatın haylice yapılmasına rağmen % 40'tan fazladır.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Mesul valimiz söylüyor. Gayri mesul söylemiyor.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devama) — Valinizin nasıl basit düşündüğünü ve söylediği sözlerin ne kadar yanlış olduğu, zatı âlinizin söyledikleri sözüyle Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin sözlerinin mübayenetine nazaran zahirdir. Yani zatı âliniz buyuruyorsunuz ki 130 vagon buğday vardır. Adana'ya tohumluk için sevkedebiliriz. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri diyor ki; orada buğday yoktur. Evvelce Konya valisi zahirenin çıkmasına taraftar olmadığını söylüyor. Biraz sonra bu fikrinden vazgeçiyor. Zahirenin çıkması hazırdır diyor. Bilmem ne derecelerde vilâyetin işarı şu vaziyet karşısında haizi itibar olur. Bence hiç kıymeti yoktur. Bence muhakkak olan bir şey varsa maalesef mülhakatla merkez birbirlerini tanıyamıyorlar ve birbirlerini tanımamakta ısrar ediyorlar. Bence muhakkak olan şey bu. Merkezin düşündüğünü mülhakat düşünmüyor ve yekdiğerini maalesef dinlemek lûtfunda bulunmuyorlar. Benim bildiğim bu. Bu meselenin ruhunu Adana vaziyeti dolayısiyle şöyle hulâsa edebilirim : Harbi Umumi esnasında bir çok dırıltılara, dedikodulara sebebiyet veren vagon münasebetsizliği vesairesi şöyle bir tarafa konduktan sonra, levazımın vazifesinde sui istimal korkusu - ki Harbi Umumi esnasında aynı şey vaki olmuştu - zannediyorum ki Heyeti Vekiliyei ve bilhassa Maliye Vekilini fartı hamiyete sevketmiş ve bu fartı hamiyettir ki Adana'ya yardım edilmesine maalesef mani olmuştur. Şöyle ki; Harbi Umumi içinde bir levazım teşkilâtı vücut bulmuştur ve herkesin söylediğine göre bu levazım teşkilâtı hırsızdı. Maliye Vekâleti ihtimalki hakiki düşüncelerle, samimî düşüncelerle hırsızlık olmadığı takdirde dahi halkın düşüncelerine mani olmak için bu işi Levâzımın elinden alarak kendisi yapmaya karar verdi. Fakat ordu beslemek öyle bir me-

sele idi ki bunu vaktiyle düşünmek lâzım gelen hesapları yapmak ve levazımın yapacağı işden aşağı iş yapmamak şartiyle bunu deruhte etmek lâzım gelirdi.

REİS — Kanundan bahsediniz efendim.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Kanunla alâkası vardır. Taalluku yoksa vazgeçelim efendim. İsterseniz maddelerden bahsedeyim. (Devam devam sadaları) Efendim silsilei kelâmım kayboluyor. (Devam devam sesleri)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Şaşırdınız galiba Abdülkadir Kemali Bey...

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Zatı âlinizin dünkü vaziyeti kadar şaşılacak vaziyete düşüyorum da onun için. (Handeler) Levazımın yapacağı işi Maliye Vekâleti fartı hamiyetle yapmak istedi. Fakat işi bozuldu. Bilhassa askerler vagon yok demekle Maliye Vekilinin işini bozmakta devam ediyorlar. Vagon var efendiler. Adana'nın ihtiyacını temin etmek de gayet kolaydır. Vagon mevcuttur. Adana'dan Mersin'e giden vagonlar kâmilen boş duruyor. Bunların içerisine biraz zahire koymakla Adana'nın ihtiyacı temin edilebilir. Şunu arzetmek isterim ki, Adana açlıktan ölüme mahkûm olmuş değildir. Eğer her şeyi açık görüşmek lâzım gelirse. aklıma bir şey girmiyor. Hükûmet bu noktai nazardan düşünüyorsa bunu, bir dereceye kadar Amerika'dan buğday getirtmekte mazurdur. Bazı arkadaşlara söyledim. Düşman yakında çekilecekse ve evvelce gördüğümüz gibi çekildiği yerleri tabiî tahrip edecekse oradaki insanları şimdiden aç bırakmamak büyüklüğünü yapıyorlarsa Amerika'dan biraz buğday getirtmekte beis yok. Aksaray'da 1335 senesinden buğday var. İntizam tahtına konursa elimizdeki şu kanuna Adana itibariyle lüzum yoktur. Fakat Karadenizde 3,5 milyon nüfus itibariyle çok lüzum vardır. Yalnız Adana itibariyle de arzediyorum. Bilmedim hususatta da söz söylemek ihtiyadım değil ve Adana'ya fevkalâde telâşa lüzum yok. Günde iki üç vagon göndermek suretiyledir ki bunun Konya'dan temini kabildir. Zannediyorum ki Hacı Bekir Efendi Hazretleri de bu teklife muvafakat buyurur. Gümrükten % 3 yahut % 4, bilmiyorum, hesap işleriyle alâkam yok. Fakat hem gümrük zammetmek, vazetmek suretiyle hem Amerika'dan, hem de dahildekinden istifade edersek, zannederim, daha iyi olur ve levazımın kontrol edilmek suretiyle bu işde çalışmasını Hükûmet kabul etse de böyle altından kalkılamayacak bu işlere girmese daha iyi olur zannederim.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Bu meseleye dair bütün vesaiti arayıp tarayıp bularak Heyeti muhteremelerine arzetmeyi kendim için mühim bir vazife addettiğim için nazarı dikkatinizi calip mühim bir vesika daha söyleyeceğim.

NAFİZ BEY (Canik) — Yine Konya valisinden değil mi efendim? Eğer Konya valisinden ise lûtfen söyleyiniz. (Handeler)

SIRRI BEY (Devamla) — Kudreti keşfiyenizin takdirkârıyım. Bu 25 kânunusâni tarihli vilâyetin telgrafı. (Hangi vilâyetin sesleri) Konya'nın efendim. Aynen okuyorum. «Mübayaasına başlanılan 20 milyon kilo zehairin şimdiye kadar mikdarı taahhüdat ve teslimat 20 Kânunusani tarihli telgrafla arzedilmişti...»

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Miktarı...

SIRRI BEY (Devamla) — Mikdarını soracağınızı bilseydim vesikamı yanımda getirirdim. «...Son günlerde fiyatlar şayanı dikkat bir derecede tereffü ve merkezde fiyatların muhafazası için sarfolunan gayrete karşı yeniden bâyiler zuhur etmemeye başlamıştır. Fiyat tereffü etti ve yeniden bayi zuhur etmiyor ve mübayaatta durgunluk hâsıl olmuştur. Kazalarda tereffüü fiyat peyderpey % 16 nispetinde yükselmiştir ve daha da yükselmektedir. Memleketin ve ordunun 3 - 4 aylık idaresine ancak kifayet edebilecek olan mevcut zahirenin serbestii ihracatı fazla olarak es'arın % 100'e karip bir tereffüne sebebiyet vereceği de şüphesizdir. İşde bu mühim mahzurlara karşı düşünülen ve kararlaştırılan berveçhi zir tedabirin kabulünü rica ederim :

1. — Müteahhitlerin - ve zannederim ki hoşa gidecektir - müteahhitlerin ve tüccarandan orduya erzak vermiş olanların bazılarına mezkûr erzaktan matlûbatı derhal tesviye olunmak suretiyle bugünkü zahire fiyatiyle beş kuruş otuz paradan buğday ve 3 kuruş otuz paradan arpa tedarik ettirilecektir. (Çok iyi sadaları) Daha kıymetli sözler var rica ederim.

BİR MEBUS BEY — Vaziyed daha güzel. (Dinleyelim sesleri)

SIRRI BEY (Devamla) — Daha kıymetli sözler var, rica ederim dinleyelim. Bu taahhüdat çok kıymetli değil mi? Çünkü Hükûmetin vazifesini yapmaya davet olunuyor. Daha ne arzu ediyor Heyeti muhtereme bilmem? Bu taahhüdata girişen zevatın matlûbatı sabıkaları 135 bin liraya baliğ oluyor. Mümaileyhim 4,5 milyon buğday ve 1,5 milyon kilo arpa itasını taahhüt ediyorlar. Yani muhtacı izah değil. Bu mikdar zahire vardır. Bulacağız diyorlar. Bendenizin izahatıma hacet yoktur. Es'arın muhakkak olan tereffüü, fiyatı hazıra ile son fiyat arasın-

da bir fark ve tefazulu mucib olacağına binaen işte bu tefazulü es'ar arasında es'arı haziranın mütefavit kalması, sabit kalması halinde müteahhitlerin tediye edilecek düyunatı sabıkanın imhasını temin etmiş olacaktır. Vasati bir hesap ile beher kiloda iki kuruş bir tereffü farzedilse, altı milyon kilo taahhüdat ile 120 bin liralık bir faide tahassül etmiş bulunacaktır, ki işte bununla mühim bir borç 20 milyon lira zahirenin esmanı baligası içerisinden...

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Çok yanlış hesap...

SIRRI BEY (Devamla) — İçerisinden biliktisat çıkarılmış ve ödenmiş olacaktır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Biraz hayale benzer.

SIRRI BEY (Devamla) — Binaenaleyh Müdafaai Milliye tahsisatı umumiyesi dahilinde ise mezkûr 134 bin liranın bu muhassesattan mahsub edilmek üzere bugün nakden ve 20 milyoniuk zahire tahsisatından bittefrik istasında bir beis olmayacağı itikadındayım.

EMİN BEY (Erzincan) — Teşekkür ettiniz mi valiye?..

SIRRI BEY (Devamla) — «2 — Arzı sabık veçhile, vilâyetten zahire ihracı, âti için mühim ... ihzar demek olacağından buna herhalde rıza gösterilmemesi lâzımdır. Şu kadar ki Adana vilâyeti, filhakika zahireye bazı mertebe muhtaç olduğundan vilâyeti mezkûreye bir mikdar zahirenin itası şayanı tecmüldür. Bu mikdarın tayini için her iki vilâyet bir kararı musip ittihazına imkân bulabilir ve tespit edilen fiyattan istifade olunarak muhtekirlere de meydan bırakılmamış olur. İstitlâatıma nazaran Adana için 100 vagon zahire kâfi gelecek ve bunun da ihtimal ki peyderpey sevki mümkün olacaktır. Bilâkis zahire ihracının tamamii...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir şey sorayım Beyefendi.

SIRRI BEY (Devamla) — Bilâkis zahire ihracının serbestisi birinci maddede arzolunan tedbiri müfidi ihlâl ederek müteahhitler es'arın terakkisi nispetinde kendi fiyatlarının terakkisi kabul etmek şartiyle taahhüdata devam edebileceklerini beyan ediyorlar.

ŞÜKRÜ BEY (?) — Meselenin can noktası burası işte...

SIRRI BEY (Devamla) — Şeraiti mukarreresinin vekâleti celilelerince kabulüne müteallik muhabere ve muamele için şehri halin 31 nci gününe kadar müddet tayin edilmiştir. Muvafakat emrinin daha evvel ve derhal itası ve mezkûr 135 bin liranın Garbi Anadolu menzil müfettişliğinden... Bu da ciheti askeriyeye ait bir meseledir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir sual...

SIRRI BEY (Devamla) — Mütalâamı aynen arzediyorum. Bunu da arzdan maksadım Valinin işarında mübayenet olup olmadığını ve lâzım gelen izahatı vesaiki Heyeti muhteremeye hasbelvazife bildirmektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İktisat Vekâletinden bir şey istirham ediyorum. Kendileri zürraın hâmisidir. B. M. M. namına Valinin telgraflarını burada okuyorlar, dinliyoruz. İstifa ediyoruz. Fakat İktisat Vekili sıfatiyle vasıtai tebliğ ve tebellüğ mahiyetinde kalıyorlar zannederim. Zürraın hâmisi olmak dolayısiyle üç kuruş otuz paraya bu köylünün çalışıp da buğday satması acaba memleketin iktisadiyatı için zürrai mahiv mi eder, ıslah mı eder? Sonra İktisat Vekâletince muayyen bir rakam yoktur.

İhtikâr deniyor. İhtikâr daha ne Vali, zannediyorum ki ne de vekâletler istok yapmış değildir. Mahsul nereden gelecek, ne kadar çıkacaktır, bu satılacak zehair kimden çıkacaktır? Köylü sair ihtiyacatını yüz misli fazlasına alıyor. Buğdayın üç kuruş, beş kuruş fazlasına satılmasına neden musaade etmiyorsunuz? Şeker mi getirdiniz, gazyağı mı getirdiniz, ayakkabısını mı, kundurasını mı, yemeğini mi? Her şeyi 200 misli alıyoruz. Efendim, bir kısım mütalâatla Hükûmet şöyle yapacakmış, 100 bin asker besleyecekmiş, milyonlara baliğ oluyor. On misline maloluyor. Bunu görmüyor musunuz? Köylü için ne düşünüyorsunuz? Himayesi için neden istiyorsunuz? Valinin mesaisinin heder olduğunu nasıl düşünüyorsunuz? Vekâlet zürra namına mücadele etmiştir. B. M. M. namına bunları yüzüne çarpacak, B. M. M. köylünün hâmisidir. Köylüsüz millet yaşamaz. Benim köylüm 10 kuruşa satacaktır. İstihsalâtı para etmeyen millet yaşamaz.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Buyurdukları çok doğrudur. Köylünün, tüccarın Hükûmet yedinde tahsil olunmamış ne kadar hukuku varsa mükerreren vacibüleda olduğunu dairei aidesine yazdım. Hatta pek kalil olan şu müddeti memuriyetim zarfında mükerreren yazdım. Vekâlete zürraın menafii hususunda terettüb eden vazifemin zerre kadar kalmadığına zatı âlilerini temin ederim. Arzu buyurduğunuz bir kilo zahire köylüye kaç kuruşa maloluyor? Hesap ettiririm ve söylerim. Bunu benim hesabıma

bir küsur olarak telâkki ediniz. Bunu henüz hesap etmiş değilim. Bunu ihlâsıma bağışlarsınız zannederim.

Vekâletten bahsediyoruz. Fakat şimdi bendeniz mademki işgal ediyorum; tabiî cevap vermiş olacağım. Fakat şimdi sizi ilzam için öyle manasız kelimelerle ben sizi iğfale çalışmak ve hem de kendi kendimi aldatmak istemem. Müsaade buyurursanız bir köylüye bir kilo zahire kaça maloluyor ve kaça satarsa bundan müstefid olur, bunu hesabeder, bir vakti merhununda arz ederim.

EMİN BEY (Erzincan) İşte bunları hesap edersiniz. Köylünün refahını temin etmiş olursunuz

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir noktayı anlamak istiyorum. Gerçi maruzatımın bir kısmı belki makamı âlilerine aid olmayabilir. Bu kürsüde bu mesele için bir kaç vekil arkadaşımız idarei lisan ettiler. Binaenaleyh umumi bir meseledir. Bunun için zatı âlinize aid olmayan zat cevap versin. 12 veya 13 kânunusanide burada bu kürsüde ordunun erzak ihtiyacının kâfi olmadığı söylenmişti. O zaman bendeniz söylemiştim ki, memlekette mevcud olan erzak mı hesap ediliyor, yoksa ordu ambarlarındaki müdehharat mıdır? Cevap verilmedi ve ondan sonra işittiğime göre, tahkikata girişildi ve nihayet 15. 16 kânundan sonra vaziyet malûm olmuştur. Ricalı müdiranımızın bir kısmınca, erzakımız yoktur. Bendeniz soruyorum İktisat Vekâleti ve ordunun sevkü idaresiyle mükellef olan makam Erkânı Harbiyei Umumiye mi, yoksa Erkânı Harbiye Reisi midir? Başkumandanlık mıdır, Müdafaai Milliye Vekâleti midir? Onu da bilmiyorum. Çünkü bu bir sehpadır. Bunun hangisi vazifeli ise bu meseleyi şimdiye kadar düşünmesi, bilmesi icabederdi. Şubatta bu mesele bize geliyor. Bunlar şimdiye kadar uyuyorlar mıydı? Buna cevap istiyorum. İktisat Vekâletinden de soruyorum, bu mahsulün bu memleketi idare etmeyeceğini neden düşünmedi?..

İkincisi bunu biliyordu, görüyor idi ise neden Antalya limanlarından, Suriye'ye, Adalara öteye beriye zahire çıkardı? Bu zahire daha başka türlü bugün lâzım olurdu. Bugün pek güzel olarak Antalya livası mahsulü ordunun ihtiyacına yardım ederdi.

Üçüncüsü; bugün Fransızlarla muahede aktederek ... sahip olarak acaba vekili aidi bu şimendifer hattından istifade etmek için bir hayat meselesi olmakta olduğunu düşünmekte midir?.. keşif olunmuş mudur? İşletilmesi için bir heyet gitmişti. Bu hattan erzak nakliyatı yapılamaz mı? Mardin, Urfa hattından memleket istifade edemez mi? Bir kaç köprü, bir kaç tünel varsa erzak nakliyesi için münasip bir çare bulunamaz mı idi? Yani biz paramızı harice vermemek, memleketimizin çürüyen erzakından istifade edemiz miyiz? Ve bunu tetkik etmiş Heyeti Vekileden kimse var mıdır? Heyeti Vekileden sualim budur. Cevap beklerim efendim.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Suali âliniz arasında bendenize ait olanlarını görmüyorum.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Aittir. Bunlar zatı âlinizin mesaisidir. Adana açıldığı zaman Adana mebusları, bendeniz de dahil olduğum halde, rica ettik. Büyük bir ordunun içinde bulunduğu mıntakada bittabi pek çok erzak sarfedeceğini ve darlık olacağını biz tahmin ettik. Heyet reisine ayrıca müracaat ettiğim gibi, Meclisin de alelûsul bir takrirle nazarı dikkatini celbettim. Heyeti Vekileye havale ettirdik. Vekâleti âlinize geldi. Bunun üzerine tohumluk ve yemeklik için bir havale verildi. Sorarım İktisat Vekâletinden, bu para alınmış mıdır, mahalline verilmemiş midir, yoksa bu bir teselli veya nuska mıdır? Acaba teşrinievvelde orada toprağa tohum atılsaydı, mayısta on misli buğday çıkarak memleket istifade etmez miydi? Efendiler, bugün bizim bütün arzu ve temenniyatımıza rağmen Adana'ya on para gönderilmemiştir. Yalnız bir nuska gönderilmiştir. Burada kasalarında duran paranın kıymeti, hükmü yoktur. Bendeniz diyorum ki, eğer İktisat Vekâleti bu erzak ihtiyacatını bilse ve bunu kendisine bir siyaset etse ve binaenaleyh memlekette mayısta, nisanda mahsul verecek zamanda oraya biraz tohumluk attırsaydı, on mislini almaz mıydı efendiler? Fakat efendiler; kâğıt havale ediliyor, memlekete fikir ekilmiyor. Sorduğum budur. Adana'ya ne verdiniz, bugün ne istiyorsunuz? Ne hakkınız vardır? Memleketin açlığından bahsedildiği zaman ne kadar tohum verdiniz ki, şimdi zahire isteyesiniz. Neden istediğimiz zaman vermediniz, diyorum. Sonra Adana'ya zahire gitmesini kim menediyor ve böyle bir mesele neden münferiden hallolunsun? Bütün bunları bir tarafa koyuyorum. Yalnız size şunu soruyorum beyefendi : Memleketin erzaksızlığına karşı çare arayan, mesul olan yalnız siz misiniz? Yani bu mesuliyeti yalnız bir kişi üzerine alsın karşımıza çıksın, onu bilelim ve söyleyeceğimizi ona söyleyelim ve eğer atı âlinizin kuvvet ve kudretine halel iras eden varsa onu anlayalım. Yani esas mesele budur. Zahire ihtiyacını görerek ve düşünerek orduya yardım etmek, memlekete yardım etmek işini İktisat Vekâleti mi deruhte ediyor, Nafia Vekâleti mi deruhte ediyor,

Maliye Vekâleti mi deruhte ediyor, kim yapıyor bu işi? Bunu anlamıyoruz. Bendeniz görüyorum ki, Valiye hükmünüz geçmiyor. Herkes bildiğine gidiyor. Şimendifer hattı işletilmiyor. Kim bu işi düzeltecektir? Binaenaleyh ben diyorumki bir adam bulayım ve zatı âlinizi buluyorum. Eğer zatı âliniz deruhte ediyorsanız, sizden suallerime cevap istiyorum, size itimat ediyorum, bu işi siz yapınız. Yalnız karşımda bir mesul görmek istiyorum ve onu göremiyorum.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Salâhattin Beyefendinin beyanatı baştan aşağı aynı hakikattir ve kendilerinin memleket için kalbinin titremesine hak veririm ve tebcil ederim. Beyanatının muhafaza edebildiğim noktalarına cevap vereyim : Adana'da ne yaptınız buyurdular. Bendenizden evvel 30 bin lira verilmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Havale olarak mı?

SIRRI BEY (Devamla) — Aynen verilmiştir ve bunu ihtarı âlilerinden evvel tetkik sırasında nazarı dikkati calip gördüğüm için valiye bizzat sordum, kendi teşebbüsatı zatimle, mukabil işaratia değil, bizzat kendim sordum, ne yapmak lâzımdır, dedim. Bana gösterdiği esbap sırasında biraz daha para olursa ihtiyacı defederiz dedi. Seksen bin lira verdim ve gönderdim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bugun mü gidiyor?

SIRRI BEY (Devamla) — Üç gün evvel gitmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yani mevsimi zer geçmiştir.

SIRRI BEY (Devamla) — Rica ederim...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Şahsınıza değil, makamı âlinize diyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — Oturduğum sandalye bunu düşünmüştür. Makablime ait mesail için de bu bapta hiç bir kusur göremiyorum. Fakat siz tetkik ederseniz görürsünüz o başka...

HİLMİ BEY (Bolu) — Eğer siz düşünemeyip de sandalyanız düşünmüş ise çok yazık! (Handeler)

SIRRI BEY (Devamla) — İktisat Vekâletinin işe nasıl sarıldığını bunu bir misal olarak gösterebilirim zannederim. Adana valisine memleketin inkişafı iktisadisi için yapılacak tedbirler hakkında vasi salâhiyet verdik. Oranın zürraına müsaadatta bulunsun diye. Orada iktisadiyat umurunu düşünecek müstakil bir idarehane tesis ettik. Valiye, Vekâlete ait salâhiyetin kısmı mühimmini tevdi ettim. Muhabere ile vakit geçirmeyiniz, doğrudan doğruya yapınız ve neticesini bildiriniz, dedim. Böyle Vekâlete ait olan vesair salâhiyetin kısmı mühimmini, en ziyade nazarı dikkati calip olan ciheti bırakarak, Valiye tevdi ve binaenaleyh işi teshil etmek biraz meselenin derpiş edilmiş olduğuna delâlet eder zannederim.

. Şimendifer niçin işletilmiyor? Buna bendeniz cevap veremem. Yalnız kulaktan aldığım malûmatı söyleyebilirsem, odur. Bunu da siz bendenizden daha iyi bilirsiniz... Efendim kömür tedarik edememişler.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) - Ben onu düşünmüyorum, onu bir faide addetmiyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — O halde bendeniz onu nasıl tenkid edebilirim? Zatı âliniz salâhiyettar bir hakem olabilirsiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin kanaatim : Efendim Mardin - Mersin şimendifer hattının bir an evvel işletilmesinin memleket için fevkalâde menfaati vardır. Biz kuvayı ihtiyatiyemizi de oradan getirebiliriz. Erzakımızı da getirebiliriz. İstifade ederiz.

SIRRI BEY (Devamla) — Keza 12 kânunuevvelde burada ordunun ihtiyacına kâfi zahire vardır denmişken. bilâhare olmadığının taayyün etmesi... Buna müsaadenizle cevap veremeyeceğim. Bunda izharı aczedeceğim. bilmiyorum diyeceğim. Onun için bendenize âid olmayan hususata kendilerine aid olan arkadaşlarım cevap verirler.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Usulü müzakere hakkında bir şey arzedeceğim. Salâhattin Beyefendinin gayet güzel tasvir ettiği veçhile, bu mesele doğrudan doğruya İktisat Vekâletine müteallik değil, İcra Vekilleri Heyetine taallûk ediyor. Binaenaleyh zatı âliniz arkadaşlarınızla görüşmeden buna cevap vermeyerek o nokta üzerine durmak lâzımdır. (Yaptıkları da odur sesleri)

SIRRI BEY (Devamla) — Yani arkadaşlarınızla görüşmediniz diyorsanız, bunu yapmadığımı söylüyorum. Çünkü vazifem değildi. Yalnız bir noktayı daha söyleyeceğim : Bidayeten orduya zahire vermek için bir müteahhitler heyeti teşkil edilmiş ve bunlaar ne gibi şerait altında zahire verirsiniz, denmiş. Onlar da Konya vilâyetinden zahire ihraç edilmemesinn temini şartını dermeyan etmişler.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — İçinde ben varım. Yoktur öyle bir şart.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Bu kontrat Maliye Vekâletinde mahfuzdur.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — İmzamız tahtında çıkacak olursa...

SIRRI BEY (Devamla) — Mukavelâttan musaddak senet alınmamıştır. Arada teati edilmiş sözdür ve böyle bidayeten kendi tarafından zahire verilmesi talebedildiği zaman, bu maksadın husulü için Konya vilâyetinden zahire çıkmamasını şart koşarken, bilâhare Hükûmet aynı tedbire tevessül eylediği zaman bu neden cürüm olsun? (Gürültüler)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu mesele hakkında müsaade buyurun ki tenvir edeceğim.

HİLMİ BEY (Bolu) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Efendim bir Vekil beyanatını bitirir. Ondan sonra sualler sorulur. Üç gündenberi uğraşıyoruz, oradan bir şey soruluyor, Vekil de cevap veremiyor, mesele de tenevvür edemiyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, suali kendileri iradetmiyor. (Gürültüler) Burada mevzuu müzakere olan mesele erzak verecek bazı zevat meselesi olarak mülâhaza ediliyor görüyorum. Ben diyorum ki, Vekil Beyefendinin orta yere koyduğu bu erzak vermeyi taahhüdeden zevat Konya'dan geriye erzak naklolunmamasını istiyorlar, ihtimal ona ihtiyaç vardır. Fakat ben diyorumki Mardin, Diyarbekir ve Urfa cihetinden dahi bu memleketin istifade etmesi cihetini İktisat Vekâleti düşünmedi mi? Ben buna cevap istiyorum. Eşhas ve muayyen mıntakayı bırakalım, memlekete ait olan meseleyi düşünelim. Bendeniz işde bir idaresizlik görüyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — Maraş'ta yolun üzerinde bulunan zehairin Adana'ya sevki için teşebbüsatı fiiliyede bulunmaktayım. Fakat neticesini alacak kadar vakit olmadı. Şunu da söyleyeyim ki arkadaşlar; bu kanunun nazımı ben değilim; doğrudan doğruya Maliye Vekilidir. Ben, dolayısiyle alâkadarım. Onun için, bu sualin esasını ve hakikatini anlamaklığınız için izah ediyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Sırrı Beyefendiden çok istirham ederim, bir noktayı tavzih buyursunlar. Konya Valisi yazdığı tahriratında fiyatın tereffuünden bahsediyor ve mütemadi tereffuün ileri sürüldüğünü söylüyor. Binaenaleyh İktisat Vekâleti, iktisat noktai nazarınca bu tereffüü ne ile izah ediyorlar ve ne nam veriyorlar? Bunu öğrenmek isterim.

SIRRI BEY (Devamla) — Bunu uzun uzadıya söyledim ve zaten metinde de vardır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — İstirham ederim; onun dediğini istemiyorum. Ben Konya Valisinin noktai nazarını tenkid edeceğim ki gayri muktesidane ve gayri vakıfanedir. Bendenizin bilmek istediğim asıl, İktisat Vekâleti makamı, Konya Valisi tarafından bildirilen mütemadi tereffüü fiyatı neye atfediyor ve ne ile izah ediyor ve ne nam veriyor?

SIRRI BEY (Devamla) — Hiç bir nam vermiyor. Yalnız Valinin sureti işarından anlaşılıyor ki, zahireyi elinde tutanlar; Hükûmetin bu müracaatını zaif bir mesele ve bir nokta zanniyle fiyatı terfi ediyorlar.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — İktisadi ne hadise var?

SIRRI BEY — İktisat ıstılâhiyle Beyefendiye cevap vereceğim. Talep vardır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Beyefendi; vali; satınalacağını bildiler ve malları saklattılar.

SIRRI BEY (Devamla) — O başka.. Vali onu da izah ediyor.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Bendenizden bir şey istifsar ediliyor amma, bilmiyorum nedir?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — O zaman, orada konuşuyordunuz..

HASAN BEY (Devamla) — Ne arzu buyruluyor, müteahhitler hakkında ne izahat isteniliyor?

REİS — Size sual yoktur efendim..

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Encümen namına söyliyeceğim.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair bir takrir var. (Söylesin söylesin sesleri).

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendiler; Konya valisi telgrafında diyor ki: 5 kuruş 30 paraya 20 milyon kilo buğday, 3 kuruş otuz paraya arpa mübayaa ettiğini söylüyor, bu haklıdır ve doğrudur.

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Böyle söylemesi...

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Vali, gerek aşarcıların ve gerek çiftçilerin, istasyon civarında olan mallarını aldı. Halbuki istasyona 25 - 30 saat mesafede olan zehairi; acaba kilosu üç kuruş otuz paraya getirebilir mi, alabilir mi? Rica ederim, bunu bir düşünmek lâzım. İstasyona 30 saatlik, 20 saatlik yerdeki zehairde üç kuruş otuz paraya gelmedi ki.. Halbukiyse şimendifer yapıldığında kumpanya bir âdet, bir teamül koymuştur. Bir vagonun navlunu Haydarpaşaya kadar 25 lira olduğu halde acente memurlarının tayini ile on saatten fazla mesafelerde 25 lira yerine on lira alınır ve 15 lira ikram olunurdu. Bu nedendi? İstasyona bait olan mesafelerdeki çiftçileri teşvik içindi. Tabiî bugün üç kuruş otuz

paraya, istasyonun civarında ve elinde malı olanlar sattı ve parasını koynuna koydu. Fakat on saat, yirmi saat uzakta olan yerlerdeki adamlar acaba üç kuruş otuz paraya nasıl satabilir? Mutavassıtlar gidip te oradan on paraya, yirmi paraya mı alacak da, istasyonda üç kuruş otuz paraya satacak?

SIRRI BEY (İktisat Vekili) (İzmit) — Müteahhit eğer bu fiyata veriyoruz diye kendileri söylüyorlar. Bunu vali söylemiyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Tüccarların 135 bin lira Maliyeden alacakları varmış, alamamışlar. 4,5 milyon (zahir) veririz demişler. Maksat nedir: 135 bin liradan 30 - 35 bin lira zarar edecekler, mütebakisini de alıp işlerinde güçlerinde kullanacaklar. Bu suretle zarar edecek tüccarların zararı acaba ne ile örtülür ve acaba Heyeti Aliye bir ferdin zarar gördüğünü kabul eder mi? Katiyen, bunu hiç kimse de kabul etmez. Heyeti Aliye de kabul etmez.

Evveli gün de bendeniz arzettim ki efendiler: Heyeti Vekile Adana'nın ihtiyacı ne olduğunu bilmiyoruz diyor. Bendeniz de o gün yüz vagonu geçmez demiştim. İşte Vali de telgrafında diyor ki Adana'nın ihtiyacı 100 vagondur. Bu da 1,5 milyon kilo eder.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Adana'ya 100 vagon hazırladık diyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — İşte telgraf burada. Katiyen 100 vagonu geçmez. Mersin, nisan da İstanbul'a arpa yükletir; bu şimdiye kadar her vakit için tecrübemizden geçmiştir. Hıdırilyas geldiği gün İstanbul'da mevsim arpası satılır. Bununla beraber 100 vagon 1,5 milyon kilo eder ve 1,5 milyon kilo ihtiyaç için de doğrudan doğruya liman açıp da serbest bırakmak revayı hak değildir. Mamafih Konya'dan 100 vagon sevkettiğimiz takdirde şimendifer de 80 bin lira alacak. 80 bin lira da bu milletten gidecek. Yekûn 160 bin lira. 160 bin lirayı da defnedip gideceğiz; mahvedeceğiz efendiler. Bugün için tahkikatım ve tetkikatım neticesi olarak Ankara - Konya hattı üzerinde mevcut altı bin vagon vardır ve bu da çiftçi elindedir. Tüccar, tüccar, tüccar deniliyor. Efendiler herkes memleketi bilir. Tüccarı için zahire ahzü itası yapan hiçbir tüccar var mıdır? Yoktur. Alanlar ya mültezimdir veya Hükûmete müteahhittir veyahut çiftçidir. Şuradan buradan 3 - 5 kilo buğday alayım da, depo edeyim de ticaret edeyim diyen bir tüccar yoktur. (Vardır sadaları). Rica ederim, katiyen yoktur.

HASAN BEY Maliye Vekili (Trabzon) — Katiyen vardır.

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Varsa ya müteahhittir veya mültezimdir veya çiftçidir. Binaenaleyh; muvafık görüldüğü takdirde güzelce yeniden tetkikat icra edilmesi için bunu İktisat encümenine havale edelim. Yeniden tahkik buyurulsun. Karadeniz sevahilinin, İzmit, Adapazarı ve Adana'nın hakiki ihtiyacı vardır. Oralarda ithalât serbest olmadıkça idare olunamaz. Encümende bunlara göre tetkik edilir. Maliye ve İktisat vekilini celbederiz ve ona göre, müzakere neticesine nazaran kabul ederiz. Bu bapta takririm de vardır.

REİS — Kanunu İktisat ve Müvazenei Maliye encümenleri müzakere etmiş, yalnız müvazene encümeni azalarının imzaları var. İktisat encümeni azalarının imzaları yok. İktisat encümenine havalesine dair de bir takrir var. Orada iki gün zarfında kabul edenler ellerini kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Rica ederim nedir bu?.. Bu suretle belki yüzlerce adam ölür. İnsanlar açlıktan ölsünler mi? Günahtır, yazıktır. (Daha evvel söylemeliydiniz sesleri).

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Düşünmeye mahal kalmadan reye koyuyorsunuz. Bendeniz bitarafım. Fakat zatı âliniz makamı riyasette bulunamazsınız.. Çünkü Konya mebususunuz ve Konya'dan bahesediliyor. Bu bir hakikattir. (Gürültüler).

REİS — Bu sözü başka biri söylese idi cevap vermeye tenezzül ederdim. Fakat Tunalı Hilmi Beyin sözü olduğu için cevap vermeye tenezzül etmiyorum. (Bravo sadaları, alkışlar).

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Affedersin, istirham ederim. Müsaade buyurun efendim. Eğer ben size bir sui niyet ile söylemişsem.. (Ayak patırtıları) (Gürültüler)...

REİS — Burası Meclis söz vermiyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ne demek?... (Gürültüler).

REİS — Efendim kanun, tekliflerle beraber İktisat encümenine havale edilmiştir. Perşembe günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

4,45 sonrada içtimaa nihayet verildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	716
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	714:716, 717
1. — 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası.	*717:726*

Cilt : 16

157 nci İnikat, 2 nci Celse

YÜZ ELLİ YEDİNCİ İNİKAT

9 Şubat 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 3.25 (Badezzeval)

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celse küşat olundu.

Maliye Vekili Hasan Bey, buyurunuz.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim, 1337 Muvazenei Umumiye kanunu lâyihası ruznamemizdedir. Heyeti umumiyesi hakkında bir iki gün evvel maruzatta bulunmak istedim. Burada maddî dertlerimizi açıkça görüşebilmek ve herhalde açıkça söz söyliyebilmek maksadiyle heyeti umumiyesi hakkındaki müzakeratın böyle hafi bir celsede yapılmasını muvafık gördüm. Heyeti Celilenİz bunu tasvip buyurursanız heyeti umumiyesi hakkında ve bilhassa maliye mesailine dair görüşeceğimiz şeylerin hafi celsede olması doğrudur ve bütçe açığı hakkında söyliyeceğimiz sözlerin bütün deptepesiyle, bütün teferruatiyle harice aksetmesi mahzuru siyasiden sâlim değildir. Evvelbeevvel Heyeti Celilenizden istirham ettiğim nokta budur. Bu tahtı karara alınırsa heyeti umumiyesi hakkında maruzatta bulunacağım efendim.

REİS — Efendim, Maliye Vekili Beyin teklifi tabii anlaşıldı bütçenin heyeti umumiyesinin celsei hafiyede konuşulmasını ve diğer hususatın da müteakiben celsei âleniyede müzakeresini teklif ediyorlar.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, Maliye Vekili Beyefendinin buyurdukları bazı nıkatta muvafık olabilir. Fakat bendeniz bakıyorum, efendim, bizim Meclisimizin bütün mesaisi celsei hafiyede geçiyor. Bundan bir şey anlamıyorum. Parasızlığımız her hesap bilenin bileceği bir iştir. Bazı görüşeceğimiz şeyleri görüşebiliriz. Fakat bütçenin heyeti umumiyesinin dürudıraz münakaşatı ki, bizzat vezaif ve hidematı devlete taalluk edecektir. Bunu milletin bilmesi lâzımdır. Ve saklamak doğru değildir. Bu noktai nazardan bendeniz heyeti umumiyesinin aleni celsede müzakeresini teklif ederim. Yani burada hafi söylenmesi icabeden kısımları konuşalım ve aleni celsede bunu kasredelim, borcumuzdur. Bunun heyeti umumiyesini millete karşı açık bir surette gösterelim. Bundan nükûl edersek milleti batağa götürüyoruz. Bu memlekete ve bu millete karşı bunun hesabını biz vereceğiz. Eğer para meselesini de konuşamazsak bilmem serbest ne konuşacağız?

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Salâhattin Beyefendinin fikirlerine muarız değilim ve haklıdırlar. Fakat alenen heyeti umumiyesi hakkında cereyan edecek müzakerata varidatın heyeti umumiyesiyle kabul edilmiş olan masarıfatı devletin heyeti umumiyesini bilmukabele neticede şu kadar açığımız var, maliyemiz şöyledir diyecek derdimiz şöyle, açığımız böyle, çarei telâfi bulduk, bulamadık gibi şeylerin müzakeresini ve açığı kapatmak için henüz elimizde bir memba geçip geçmediğini izah etmek için, zannediyorum ki, aleni celse mahzurdan sâlim değildir ve kendileri de takdir buyururlar zannederim. Bunun haricindeki aksamın alenen konuşulmasında melhuz olan faide ki halkımıza, mükellefiyetimize, ismaı iktiza eden mesail hakkında aleni celse yapmak imkânı vardır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Aleni celsede bütçe açığından bahsetmiyecek miyiz?

HASAN BEY (Devamla) — Aleni celseyi bendeniz mahzuru siyasiden sâlim görmüyorum, fakat siz bilirsiniz.

FEYZULLÂH BEY (Malatya) — Mademki bugün bu hal içindeyiz ve mademki harp üzerindeyiz, bu müzakereyi hafi yapmak daha iyidir.

HASAN BEY (Devamla) — Vaziyeti maliyemiz hasebiyle burada biz aile müzakeresi şeklinde her türlü dertlerimizi açık söyliyebiliriz ve pek mühim şeyler söyleyebiliriz. Fakat zannetmem ki bunların bu suretle harice ifşası mahzurdan sâlim olabilsin, siz bilirsiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Buyurduğunuz nıkatın nezaketini anlamıyan arkadaşımız yoktur, bu noktada kasrı kelam olabilir. Fakat bu bütçeyi eline alan her hangi bir zat bu varidatla bu masarıfın ye-

kûnunu görmiyecek mi bunun nereden geldiğini anlamayacak mı? yani buna karşılık duran hangi membaı varidat kalmıştır ve el vurulmamış hangi memba kalmıştır? Yani hafi olarak burada görüşülmesi iktiza eden mesele şudur; Elimizdeki masraf bütçesi bu memleketi bir uçuruma götürüyor veya götürmüyor. Buna karşı Hükümet şu çareyi buluyor veya âcizdir. Burada bu noktayı görüşebiliriz. Fakat bundan mada kâffei nıkat açık olarak konuşulmalıdır.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Açık olarak koşunulması lâzım gelen noktaların aleni celsede müzakeresine muarız değilim. Pek tabii böyle olsun. Fakat, işin her türlü aksamının şu vaziyette veya bu vaziyetteyiz diye resmî münakaşat ile, müzakerat ile bizim ağzımızdan harice ifşasının tesiri başkadır ve evrak ve vesaiki hesabiyeyi görerek, tetkik ederek onlardan çıkaracakları mühim mana ile elde edecekleri kanaat büsbütün başkadır, çok fark vardır. Siz bilirsiniz, isterseniz bütün muamelatını, bütün münakaşatını aleni yapalım. Fakat ben öyle zannediyorum ki ve öyle hissediyorum ki bütçemizin derdi dolayısiyle söyliyeceğimiz sözlerin bir kısmı herhalde şu zamanda ve hariçle münasebatı siyasiyeye giriştiğimiz şu sırada söylenmesi, gönderdiğimiz heyetin dahî ne gibi müşkilât ve ne gibi sebebi maddî saikasiyle gönderildiğine dair şimdiden harice karşı beyanatta bulunmak manasını tazammun edeceği için mahzurdan sâlim olmadığı kanaatındayım, siz bilirsiniz efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, bir milletin bütçesi, varidatiyle tekabül eder veya etmez, açığı olur veya olmaz, o başka bir meseledir. Bizim mektup tutacağımız ve bunun içinde harice tesir yapacak mesele hangi meseledir? Şimdi açık meselesini hissettirmemek ise, zannediyorum ki, bunu hariç bizim ölçümüzle ölçüyor ve bizim idaremizle mukayese yapıyor. Daha o ölçü Büyük Millet Meclisinin elinde yok iken ve maalesef Hükümeti bunu idrak etmezken düşmanlarımız ölçüyor. Bendeniz bugün İran bütçesini biliyorum, Afganistan bütçesini biliyorum, İngiliz bütçesini biliyorum. Türkiyenin ruhunu daha iyi anlamış, kendini bu suretle müdafaa etmektense birinci gün bu dereceye düştüğünü söylemek lazımdı. Efendiler tesamüh ettiniz, efendiler hüsnü idare edemediniz, Büyük Millet Meclisi murakabe vazifesini yapamadı ve en nihayet bu gün bu acı şeyleri işitiyoruz. Neden açık efendiler? Tekalifi milliye diye üç milyon verdiniz, on iki milyon verildi. Nedir bu hesaplar efendiler?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Bendeniz zannediyorum ki Hüseyin Avni Beyefendinin şu mütalaaları bile, hiç olmazsa konuşacağımız kısımlar hakkında hafi bir celse yapmaklığımızın mecburiyetini ifadeden başka bir şey değildir. Gördüğüme göre Hükümeti tenkit edeceğiz, dertlerimizin elim olduğunu söyleyeceğiz, çaresinin bulunup bulunmadığını konuşacağız ve bunu da aleni konuşacağız ve bunun da harice fena tesir yapmıyacağına imkân vermek ihtimali yoktur efendim. Siz bilirsiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hariçe gülünecek vaziyete düşeceğiz. Hariç filan görüyor, bu milletin 25 milyon açığı vadır. Çünki idaresizdir.

ŞEREF BEY (Edirne) — Hükûmet namına Maliye Vekili mi cevap verecek, yoksa Maarif Vekili mi?

VEHBİ BEY MAARİF VEKİLİ — Bilmem.

ŞEREF BEY (Edirne) — Bilmem ne demek Reis Bey rica ederim, bizleri söz söylemekten menetmeyiniz efendim. Siz de makamın verdiği vazifeyi yapınız. Maliye Vekili söyledi, eğer Hükûmeti Maarif Vekili müdafaa edecekse ben yokum burada.

VEHBİ BEY MAARİF VEKİLİ — Hayır efendim, buyurun.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendim, bu kürsüden senelerdenberi toplanan derdin hassas noktasına geldik. Millet paraya parmağını koydu. Bütçe, bu mesele müzakere edilirken Devletin siyasetinin dahili, harici ana hatlarının hepsini burada bütün bugün düşündükleri gibi söylemeğe mecburdur, vazîfedir. Zaten bütçe demek bu demektir. Şimdi bunun hafi ve celi şekline gelince; bütçe hiç bir vakitte hafi müzakere edilemez, bütçe açık müzakere edilir. Biz burada bütçeyi müzakere etmeye başlayınca aleni surette müzakerei resmiyeye başlıyorsak ve bunda birtakım mahzurlar var ise fevkalâde vakit için fevkalade tedbir olmak üzere Maliye Vekili ve Hariciye Vekili ve Heyeti Vekile âzayı kiramı devletin siyaseti aliyesine dokunur nıkat görüyorlarsa teklif ederler, Meclis karar verir. Fakat bütçenin heyeti Umumiyesi burada o zaman aile suretiyle tetkik edilir. O müzakere değildir, hasbihaldir. Onu müzakere olarak kabul etmem. Hasan Beyefendinin dediğine hak verilir, bütçenin hafi olarak heyeti umumiyesi görüşülür. Fakat çok rica edeceğim, bütçe geldiği vakitte işte hayatî mesele geldi, demekki bugün varlığım var mıdır, yaşıyacak mıyım, yaşamıyacak mıyım, meydana çıkacaktır. Bunun için devletin siyaseti hariciyesinin anahatları arasında yegân yegân bütün arkadaşlar ka-

naatlerini söyliyecek, tenevvür edecek. Bugüne kadar devam edip gelen tezebzüp hallere nihayet verilerek bundan sonra doğru olarak her şey cereyan eder. Binaenaleyh, heyeti umumiyesini hafî olarak görüşebiliriz.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendim, Kanunu Esasî mucibince bir maddenin müzakeresinin hafî olmasını Hükûmet arzu ederse o müzakere hafî olur. Yahut on beş kişi talep ederse Meclisin ekseriyetine iktiran ettiği takdirde hafi olur. Hükûmet bunu aleni mi istiyor, hafi mi istiyor? Tabiidir ki bu, bütün bütçe mesailinin hafi olması değildir. Söylenecek bazı sözlerin hafi olmasıdır. Onun için usulumüze tevfikan Kanunu Esasi mucibince, Hükûmetin dediği gibi, Meclis hafî olur. (Hayır sesleri)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Usul böyle değil, usul Meclisindir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — O bazı mesail içindir. Bütçe hakkında böyle bir salâhiyet verilmemitşir. Bütçe daima alenidir. Fakat ahval dolayısiyle ise yine Meclisin reyine vabestedir.

ABDULLÂH EFENDİ (İzmit) — Arkadaşlar, dünyanın hiç bir yerinde bütçe hafî olarak müzakere edilmemiştir. Bu hiç bir devlette vaki değildir. Amma bizim burada yapılmak istenilenbilâ müzakere kabul etmek, Müdafaai Milliye bütçesi geldiği zaman usulü müzakereye dair ayak üstünde bir söz istedim, o vakit sözüm kabul edilmedi. Şimdi bunun cezasını görüyoruz. Bunların hepsinden vaz geçelim. Bu gün senenin nihayeti gelmiştir ve bu para sarfedilmiştir, bitmiştir iş işten çıkmıştır. Bağırsak da faide yok, çağırsak da faide yok. Arefe günü oluyor, yarın bayram. Vaktimiz her zaman böyle olursa işimiz de tabii böyle olacak.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Efendim, bir defa bütçe mevzubahis olurken şu noktayı nazargâhı âlinize arzetmek isterim ki mevzubahis olan mesele yalnız vakti geçmiş olan 1337 bütçesinin emri vaki karşısında bulunduğunuz fuzufi değil, gerek mukayeseli cetvellerimizde ve gerek esbabı mucibe mazbatamızda arzettiğimiz veçhile, siyaseti maliyemizin, asıl curuhu maliyemizin bu bütçe münasebetile mevzubahis olmasıdır. Bu itibarla İcra Vekilleri Heyeti, evvel emirde müzakerenin hafi olmasını istiyor. Belki talepleri pek muhiktir. Ancak, bunun için Meclisin bir karar vermesi lazımdır ki bendeniz de buna tarafdarım. Çünkü Celal Nuri Bey biraderimiz her ne kadar Kanunu Esaside nizamnamede hükûmetin bu hakkı olduğunu ifade etmişlerse de oradaki hükûmet hakikaten başka bir hükûmettir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince hükûmet biziz o, bize matuftur ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun ruhuna mugayir değil, bilûmum değil, nizamname mevaddı, Kanunu Esasi mevaddı dahi mülgadır. Şu halde İcra Vekillerinin bu talebini heyeti celileniz nazarı itibara alıp karar verir ve işe başlamış oluruz. Asıl istirham ettiğimiz cihet, şurada emri vaki karşısında bulunduğumuz 1337 bütçesi değil, bunun tetkiki münasebetiyle esasat ve cüruhu maliyemizin teşrihi ve tedavisinin müzakeresidir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Maddeyi aynen okuyacağım, heyeti celile tenevvür etsinler. Kanunu esasinin 78 nci maddesini okuyorum:

Madde 78. — Heyeti Mebusanın müzakeratı âlenidir. Fakat bir maddei mühimmeden dolayı müzakeratı hafi tutulmak Vükela Canibinden veyahut Heyeti Mebusandan on beş zat tarafından teklif olundukta heyetin içtima ettiği mahal azanın madasından tahliye edilerek teklifin ret veya kabulü için ekseriyeti arâya müracaat edilir.

Binaenaleyh böyle olması lâzımdır.

REİS — Maliye Vekilinin teklifi veçhile heyeti umumiyenin hafi olarak müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

Yüzelli Altıncı İnikat

7 Şubat 1338 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reis Vekili Musa Kâzım Beyin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit sancağına gelecek, buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası üzerinde görüşüldü ve mazbata verilen takrirlerle birlikte Komisyona iade olunarak celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kayseri
	Âtıf

REİS — Zaptı sabık hulâsasını oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanun lâyihası.

REİS — Lâyiha üzerinde müzakerelere başlıyoruz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey bir noktayı arz edeyim. Efendim, müzakeresi uzun sürecektir, yedi sekiz melfuflu evrak vardır. İlk defa bunu müzakere edelim, on beş dakikada çıkar. Münasip buyurulursa başlıyalım.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Maliye Vekili Beyefendinin mutaleatından bir gün evvel istifade etmek lâzımdır. Hatta encümen şimdi mütalealarını bırakıp Maliye Vekilinin mütaleatını dinlemek mecburiyetindeyiz. Encümen mütaleasını Cumartesi günü beyan ederse daha iyi olur. Maliye Vekili hazır, kürsii hitabettedirler. Bu kadar mühim olan meseleyi tehir etmiyelim, mütalealarını dinleyelim ve müzakeresini yapalım beyefendiler.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim, müvazenei umumiye lâyihası münasebetiyle teamül olan uzun nutuklarla heyeti celilenizi rahatsız edecek değilim. Zaten böyle bir bütçe karşısında değilsiniz. Verdiğiniz salâhiyete istinaden bir bütçenin senenin son günlerinde heyeti umumiyesi hakkında söz söylemektir. Vaziyetimiz malum. Binaenaleyh, maruzatım heyeti celilenizi ne tasdi edecek derecede uzun olacak ve ne de bir ehemmiyeti mahsusayı haizdir.

Şunu itiraf ile başlayacağım ki 1337 bütçesi, esbabı her ne olursa olsun, 1336 bütçesinin akibetine uğramıştır. Yani senenin nihayetine on sekiz gün kalmıştır. Bu on sekiz gün müddet zarfında bütçenin heyeti umumiyece fasıl fasıl müzakeresi bugün müyesser olmaya başlayacaktır ve onun da bu gün heyeti umumiyesi üzerinde yürünülecektir. 1337 bütçesinin 1336 bütçesinden mahiyeti kanuniyeden farkı vardır. 1336, vekayiin icabatı zaruriyesi olarak, bütün sene zarfında heyeti celilenizden alınan avans kanunları dairesinde sarfiyat hiç bir esasa müstenit olmaksızın avanslar dairesinde icra edilmiş ve avanslarla istenilen bütçeyi teşkil eden yekûn dairesinde sarfedilmiş ve bakiyesi de 63 milyon liralık bütçe ile kapatılmıştır. 1337'deki vaziyet biraz farklıdır. 1337 senesi iptidalarında heyeti celileniz masarıf bütçemizin yüzde altmışını teşkil eden Müdafaai Milliye bütçesini burada fasıl fasıl, yani usulü kanunisi dahilinde tetkik etmiş, musaddak bütçe haline girmiştir. Bu gün yeniden tasdik, yani fasıl fasıl tetkik ve tasdiki mevzubahis bir Müdafaai Milliye bütçemiz yoktur. Bunun haricinde kalan devairi mülkiye bütçeleri için henüz münferiden tetkik esası bidayeten kabul edilmiş iken, bilâhara Heyeti Vekilede tebeddül husule gelmiş, yeni Muvazene Encümeni teşekkül etmiş, devâirin ayrı ayrı masarıf bütçelerinin başlanması vekâyii harbiye dolayısiyle bütçenin Muvazene encümeninden tetkik ile müzakere edileceği halde heyeti celilenize sevki son zamanlarda müyesser olmuştur. İkinci 1337 senesi Bütçe kanunu muvazenei umumiye lâyihası heyeti celileye tetkik edilmek, muamelesi icra edilmek üzere Mayıs aylarının nihayetlerine doğru ikmal edilmiş bulunacaktı. O zamandan beri bu lâyihanın sırf varidat bütçeleriyle, devairi mülkiye bütçelerinin ikmali tetkiki ile tasdiki ancak sekiz ay zarfında ikmal edilebilirdi. Bunu tevlit eden zaruretlerin hapisinin üzerinde değiliz. Fakat bu müddet zarfında masarif bütçelerinin sarfiyatıda temamen avanslarla yürümüş değildir. Muvazenei Maliye Encümeni bu zarureti görmüş ve senenin mühim kısmının yürüdüğünü nazarı dikkate alarak heyeti celilenize vakti zaman ile masraf bütçeleri hakkında tetkikatını henüz daha ikmal etmek üzere iken heyeti celilenize bir teklifte bulunmuş ve o teklif heyeti celilenizce kabul edilerek Temmuz iptidasından itibaren mevkii tatbika konulmak üzere Heyeti Vekileye bildirmiştir. Masarıf bütçelerinde ve her daire bütçesinde Muvazenei Maliye Encümeninin tetkikatını ikmal ederek, gerek masraf ve gerek kadro maaştı için tespit edilen esasat Temmuz iptidasından itibaren mevkii tatbika konmak üzere heyeti celilenizden 18 Haziran tarihinde bir karar istihsal edildi ve o karar mucibince bütçe kanunu olarak Temmuz iptidasından itibaren mevkii tatbika ve meriyete konmuştur. Bir taraftan alınan avanslarla zaten Müdafaai Milliye bütçesi musaddak olduğu için ona dair olan sarfiyat temamiyle, alınan avanslarla da devairi mülkiye hidematına sarfedilmek üzere heyeti celilenizin tasdikine iktiran eden gerek maaş fasıllarından ve gerek masarıf fasılından devairi mülkiye bütçelerine konulan erkam dairesinde ve esasatına göre sarfedilmiştir. O zaman bir şekil dolayısiyle yani ötedenberi bütçelerin fasıl, fasıl müzakere ve tasdik edilmesi lüzumu kanunisi vârit olarak bazı arkadaşlar ve bizzat bendeniz, sureti umumiyede Muvazenei Maliye Encümeninin teklifi tasarrufatı temin maksadına matuf olmakla beraber, heyeti celilenizin fasıl fasıl bütçeleri tetkik etmek ve

tasdik etmesi hususundaki kısımda kanuna pek tevafık edemeyeceği mütaleasiyle bendeniz de taraftar değildim ve buna muarız kalmıştım. Fakat vaziyet böyle olduğuna göre ihtimal ki Muvazenei Maliye Encümeni haklı imiş, hiç olmazsa mümsik bir kanun dairesinde, musaddak bir bütçe halinde serbestçe yürütebildik. Heyeti celilenizin tetkikine ihtiyaç arz etmeyecek bir masraf yapmış bulunduk. Şu suretle 18 Haziran tarihli heyeti celilenizin kararı mucibince gerek masraf, gerek kadro ve maaşt Muvazenei Maliye Encümenince tespit edilip heyeti celilenin mevzubahis kararına iktiran eden şekilde mevkii tatbika konulmasiyle adeta heyeti celileniz her daire bütçesini yekûn itirabiryle ve fakat Muvazenei Maliye Encümeninin fasıllarından tespit ettiği esasat dairesinde icrasını temin etmiş bulunuyor. Binaenaleyh, mahiyeti umumiyesi itibariyle 1337 senesi masraf bütçesi heyeti celilenizce musaddaktır. Yeni tasdika, diyebilirim ki, hukukan arzı ihtiyaç etse bile, yalnız fasıl fasıl, ayrı, ayrı reye konulmak gibi bir muamelei kanuniye kalmıştır. (Doğru sesleri.) Bendeniz şekil itibariyle mahzurlu olduğunu evvelce arz ettim ve esasen bidayette de buna muarız kalmıştım. İtiraf ediyorum, vekayi bu şekle göre ancak senenin nihayetine on sekiz gün kaldıktan sonra imkân bahşettiğine göre, isabet olmuştur. Bunu da tekraren itiraf etmek mecburiyetindeyim.

Heyeti celilenize bidayeten verilen Muvazenei Maliye lâvihasında 85 milyon liralık bir bütçe mevzuubahis idi. Varidat bütçesi bidayetten beru heyeti celilenize tevdi ve teklif edilen levayihi kanuniye ile tarh edilen yeni varidatın kabul olunacağı esasa göre ve o varidatı da nazarı dikkate alarak eskiden beri vaki olan tekâlifi cedidei maliyede tahmin olunan varidat yekûnu olmak üzere 72 milyon lira tahmin edilmiş ve takdim edilmişti ve bununla varidat ve masraf bütçesinin yekûnu arasında açıkta, kısmen hariçten beklediğimiz fevkalâde varidat ve kısmen bütçe tasarrufatı şeklinde kapatılmak üzere deruhde edilmek suretiyle sevk edilmiştir. Bütçenin müzakeresinin tehirine mani olan esbap aynı zamanda varidat kanunlarının vakti zamanîyle tetkik ve müzakeresine mani olduğu için tekâlifi cedideden Hükümetin beklediği varidat cüzî kısımlardan ibaret kalmıştır. Bunlar müstesna olmak üzere ki, bunlar tasdik edilmiş olan bir iki kanundur ve 1337 senesi bütçesinde de ahzı mevki edebilmiştir. Hariçten bir muahedei siyasiyeye istinaden beklediğimiz muavenet ancak nısıf derecesinde tahakkuk edebildiği için o da kısmen hâsıl olamamıştır. Netice itibariyle Muvazenei Maliye Encümeninizin tetkikatiyle 1337 senesinin bütçesi içerisindeki tahakkukata göre, bidayeten olan miktarı muhammeneden ayrı olarak, tasfiye edilerek varidatı muhammene elli iki milyon liradır. Buna mukabil heyeti celilenizden musaddak olan masrafı küsursuz söylemek istiyorum, 44 milyon küsur liradır. Buna 45 milyon diyeceğim. Buna Müdafaai Milliyeye ve muhtelif tahsisat kanunlariyle hidematı mülkiyeye sarf edilmek üzere 20 milyon liralık bir avans verdiniz, yekûnu 65 milyon liradır. Ahiren Müdafaai Milliyeye iki milyon lira tahsisatı munzame olarak kabul edildi ve istirdat edilen mahallere muavenet ve daha suveri saire ile vukubulan tekâlif üzerine kabul edilen tahsisatı munzamelerle masarıf bütçesi varidat bütçesinin ehemmiyetli bir surette fevkine çıktı. Bütçe tetkikatı halinde Muvazenei Maliye Encümeninin kabul ettiği 77 milyon lira, iki milyon lira da sonradan kabul edilmiş olduğundan bu suretle 79 - 80 milyon liraya kadar çıkmıştır. Buna mukabil varidat bütçesi 52 milyon liradır ve şunu da arz etmek mecburiyetindevim ki ordunun ihtiyacatı harbive dolayısile teşkilâtını tezyit etmek hususunda Müdafaai Milliyenin sene içerisinde vuku bulan ve tahakkuku zaruri olan masarıfını karşılamak üzere maliyenin âşardan kendisine devrettiği ayniyatın mahsubunu icra edebilmek için, zannediyorum ki, Heyeti Celileden ya tahsisatı munzamma şeklinde veya senenin mürurundan sonra tahsisatı mütemmime şeklinde mahsup muamelesini icra etmek üzere bir miktar tahsisat talep etmesi zarureti hâsıl olacak. Şu halde 52 milyonu 80 milyona iblâğ edebilmek için 28 milyon lira açık vardır. Bütçe miktarı muhammeneleri üzerine ve masraf bütçesinde teklif edilen ve Muvazenei Maliye Encümeninin kabul edilen miktarlarile veridat bütçesinin yekûnu arasındaki fark, ki bütçe açığını teşkil ediyor, 25 milyon liraya baliğ oluyor.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Hasan Beyefendi müsaade buyurulur mu? Tekâlifi milliye bu hesaba dahil mi, yoksa bu 52 milyondan hariç midir?

HASAN BEY (Devamla) — Hariçtir efendim, bakınız arz edeyim. Bunları, yani tekâlifi milliye suretiyle topladığımız şeyleri ayrıca fevkalâde bir bütçe halinde ve şeklinde aynen arz edeceğiz. Vahlei ulâda bütçemizin açığının otuz milyon liraya baliğ olduğunu görüyoruz. Varidat bütçesinin Muvazenei Maliye Encümeninde tespit edilen miktariyle, kabul edilen Müdafaai Milliye bütçesi ve diğer devairi mülkiye masraf bütçeleri yekûnu arasındaki fark, aşağı yukarı, 30 milyon liraya baliğ oluyor. Şunu arz edeyim ki, fiilyattaki bütçe açığı bu miktardan hayli

dûndur. 5 Kânunuevvele kadar maalesef vaziyeti maliyeyi bütün livalarla bilmuhabere tespit etmek hususunda, telgraf hututunun muntazam olmaması ve bazı yerlerde muhaberatı telgrafiyenin kısmen munkati olması dolayısiyle bu hali maliyi süratle tespit etmek imkânı olmadığından Maliye Vekâleti bu hususta fevkalade müşkilat içerisindedir. 5 Kânunuevvele kadar hali malisini gösterebilmek üzere bilmuhabere tespit ettiğimiz erkama göre 1337 senesi tahakkuk etmiş masarıfı devlet, düyunu devlet ve tesviyesiz kalmış olan miktarla tespit ettiğim miktar 15 milyon liradır. Kânunuevvelden sene nihayetine kadar iki buçuk ay vardır. Bu müddet zarfında da masarıfı mütehakkikadan ve ordudan hesabatı alınamıyan düyundan 5 milyon lira kabul edecek olursak, 37 sene bütçemizin hakiki açığı, varidatı mütehakkikamıza göre, haddi azami olarak 20 milyon lira dahilinde kalacaktır. Şu halde bütçe masraf bütçelerinin yekûnu üzerinden kabul edilen, yani Müvazenei maliye encümenince tespit edilen tahsisat yekûnları üzerinde fiiliyatta 8-10 milyon lira kadar bir tasarruf husule gelecektir. Müdafaai Milliyeden mada hidematı umumiyei devlet için şimdiye kadar ancak 20 milyon liralık kabul edilmiş tahsisatına mahsuben avans aldık. Bittabi bu on beş yirmi milyon lira açığın takriben nısfı maaşat, nısfı da masarıfı sairei devlettir. Diğer kısmı da hidematı saire mukabili düyunu devlet teşkil edecektir. Memurinin, ordunun ve hatta zavallı Mehmetçiklerin kabul edilen kanun mucibince mütehakkak matlubatından bir kısmı tesviyesiz kalarak otuz sekiz sene geçmiş bulunacağız. Varidatın miktarı muhammene derecesinde olamaması, yetmiş iki milyon teklif edilmiş iken elli ikiye inmesi esbabını muhtasaren arzettim. Evvelâ tekâlifi cedide bu yetmiş iki milyana dahil edilmişti ve bunu böyle göstermekte biraz da siyaseti maliyei hükümet tasavvur edilmiş idi. Bendenizden evvel böyle yapıldığı gibi, bu noktai nazardan tekâlifi cedideden beklenilen varidatı muhammeneyi de varidat bütçesinden çıkarmak istemedim, lâyihayı ona göre verdim, bu layiha kabul edildi. Bu varidat ele geçmedi.

Sâniyen, 1337 senesi varidatından 1336 senesinden müdevver düyunata kısmen ehemmiyetli tediyat icra ettik. Bu gün aldığım hesaba nazaran 1336 senesi düyunundan tesviyesiz kalan maaş ve masarıf bir milyon liradır. Toplıyabildiğimiz hesaba göre, çünki bendeniz vekalete geldiğim zaman bilhassa vilayatı şarkiyenin 1336 senesinin teşrini evvel, teşrini sani, kânunuevvelden itibaren maaştı mütedahildir, tabii 1336 senesinden 1337 senesine para devir edilmedi. Sandıklar da cüzi nukuttan mada para devir edilmedi. Bu maaşat ve 1336 düyunu mütehakkikasından tesviye edilmiş masarıfat, 1337 senesi içerisinden 1337 varidatile tesviye edildi. 1336 senesinde heyeti celilenizin kabul ettiği tahsisatla emlak, arazi, âşar, temettü ve saire bir çok varidattan, işgal dolayısile, varidatı devlet hasıl olamadı. Tekâlifi milliye usulüne müracaat edilmesi kısmen bu mecburiyetlerden doğduğu gibi, ordunun ani vahidde ihtiyacatını temin ederek müstacel emrü müdahalesinin temini için bu çığır açıldı ve faidesinden ziyade mazarratı oldu. Tesiratı iktisadiyesi hazineye maddeten temin edeceği menafie galip geldi. Bundan maada tekâlifi milliyenin mevcudunu bazı yerlerde bazı nevi varidatı devlette tenakus husulüne sebep oldu. Bunun devam ettiği üç ay zarfında gümrükler sıfıra indi, sıfır değilse de beşte birine indi. 13 ay zarfında gümrük varidatının da, varidat bütçesinde göreceksiniz, miktarı muhammenlere takarrup edememesine, böyle senenin bir rubu esnasında gümrük varidatının ehemmiyetsiz derecelere inmesin de tekâlifi milliyenin neticesi idi. Fakat arzetmek isterim, ordunun o zaman âni bir surette orduyu canlandırmak ve âni bir surette ikmali teçhizatı ve nevakısı için varidat bulmak suretile yapılan tekâlifi milliye emirleri zaruri idi. Fakat netayiçi maliye ve iktisadiyesini bittabi görmekte geckmedi. Velhasıl bugün hesaben bütçe muhammenatı noktai nazardan 28-30 milyon lira, hakikatte vukubulan tasarrufattan dolayı, haddi azamı olarak bir açık karşısındayız. Müdafaai Milliyeden, buyurduğunuz tahsisattan bakiye yoktur. Bilakis bundan maada tahsisatı munzamma itemek mecburiyeti var. Bütçe tasarrufatı, ki 7 milyon lira kadar deruhde etmiştik. Münhasıran Müdafaai Milliyeden maada devairi mülkiye masraf bütçelerinden yapar. Sene içerisinde ifa edilemiyeni esbabı mania hayluletile icra edilemiyen ve lüzum kalmayıp icrasından sarfı nazar edilen hidematı mülkiyeden ve saireden bu 7 milyon lira tasarruf edilmiştir. Bu hususta Müdafaa Milliye bütçesinden mada diğer bütçelerin âmiri itası olan arkadaşlarıma alenen teşekkür ederim. Heyeti celilenizin huzurunda tasarrufatı sayabilmek için kendi ellerinden geleni yapmışlardır. Ellerinden geldikleri kadar hüsnü niyet göstermişlerdir, ki Müdafaai Milliyeden maada yekûn teklifatı masraf olarak 32 milyon küsur liradır. Bu 7 milyon liralık tasarruf, bu 32 milyon üzerinden yapılmıştır. Şu cihetle Müdafaai Milliyeden maada hidematı mülkiyenin, sene nihayetine kadar, masarıfı mütehakkikasının kapatabileceğini pek kuvvetle ümit ediyorum. Zannederim 5 milyonla bu işin içeri-

sinden çıkabileceğiz. Bu 5 milyon 1337 bütçesinin hakiki açığını kapayabilmek için elimizde acilen müracaat edilecek ve az zaman zarfında bize bu miktar varidat temin edecek, maalesef, varidatımız yoktur. Bunu bir iane, istikrazı cebri gibi ünvanlar altında zaten tekâlifi emiriye tahtında hali işbaa gelen halka yüklemek imkânıda yoktur.

ZİYA BEY (Bitlis) — İstikrazı dahiliyi hesap etmediniz.

HASAN BEY (Devamla) — Yani az çok ümit edilebilecek harici bir istikraz meselesidir. Bu harici istikraz..

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendim, müsaade buyurur musunuz, bu Rusya'dan aldığınız para hesaba dahil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Dahildir efendim, maamafih bütçeden ahitname mucibince istemekte olduğumuz miktarın şiddetle takibinde gecikmiyoruz ve hatta muavenet şeklinde bize, davamız müşterek olmak itibarile, mümkin olan muaveneti yapmak hususunda lâzım gelen teşebbüsattan geri durduğumuz yoktur. İnşaallah bu kapıdan da bir netice hasıl olur da açığımızın bir kısmı mühimmini buradan telafi etmiş oluruz. Fakat saire şekilde istikrazat arttığı için lâzım gelen teşebbüsatta bulunuyoruz. Şeraiti itibarile Hükümeti milliyenin kabul edebileceği evsaf ve şeraitte bir istikrazı harici imkân dahiline giredek olursa, onu da kaçırmak niyetinde değiliz ve buna ihtiyaç kesbi kaltiyet edecek şekil olursa taayyün edecek şerait üzerinde tabii bir lâyıhai kanuniye ile sureti katiyede geleceğiz ve müsaade istiyeceğiz. Fakat şimdiden böyle bir imkân hasıl olmuş değildir, henüz bir istikraz yapacak vaziyette değiliz. Temaslarımız ve münasebetlerimiz bu imkânı henüz hasıl edememiştir. Başlıca 1337 den tahakkuk eden düyunu mütehakkıkamızı sinini âtiyede, eyyamı âtiyede ceste ceste temin etmek şartile devirden başka çaremiz kalmamıştır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — 1336 da olduğu gibi.

HASAN BEY (Devamla) — 1336 dan bakiye kalanı arzediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — O da devredilmiş demek istiyorum.

HASAN BEY (Devamla) — Sekiz milyona karıp. Efendiler bir hakikatı tekrar arzetmek isterim, bendeniz sekiz on senelik muamelatı maliye ile, mesaili maliye ile iştigal ettim, hasbelmeslek bununla uğraştım. Kendimi bildiğim zamandan beri bu memleketin iyi devrinde, fena devrinde bütçesile mütevazin varidat bütçesine malik olduğunu hiç bir zaman hatırlamıyorum. Ezminei tarihiyeyi nazarı itibara alacak olursak Hükümetin tarihi maliyesi mütevali bütçe açıklarından ibarettir. Bittabi bu vaziyet içerisinde ve günden güne memleket müdafaasının istilzam ettiği masarıfı askeriye çoğalmakta olduğu bir devirde sekiz, on senelik ahvali harbiye ile menabii iktisadiyesi fevkalade yıprandığı bir devirde bu memleketin bütün masarıfı harbiye ve mülkiyesini karşılayacak varidata malik olmasını ümit etmek, bendeniz gerek kısa tecrübemle ve gerek ötedenberi bu işle uğraştığım şeylerden anlatmak istediğime göre ve kanaatıma istinaden arzederim ki hayali muhaldir. Vaziyeti maliyenin esaslı salahı, ancak hali sulhun avdet etmesile kabil olabilecektir. Sonra hali sulhta dahi, masarıfı askeriyesi nisbeten ehemmiyetsiz olduğu zamanda dahi mütevazin bir bütçeye malik olamıyan bir parayı da devletin teşkilâtı esasiyesinde görüyorum. Şimdilik fevkalade bir vaziyetteyiz, eskiden bu imkân yoktu. Kapitilasyonlar buna mani idi, tezyid edemezdi. Şimdi tam serbestiye malikiz. Düyunu umumiyemizin karşılık olan varidatı temamen hazinenin varidatı gibi cibayet edip sarfediyoruz. Bu şekilde dahi yine karşı gelmedik. Bendenizce biz teşkilâtı devleti esaslı bir surette, yani bünyei iktisadiyemizin icabettiği şekilde islah etmek mecburiyetindeyiz. İşte dert şudur efendim, hakiki ve daimi dert budur efendim. Vasi ülke, ham bir ülke içindeki nüfuzu asırlardan beri devam eden sui idarenin tahribatı, tesiratı muhribesi altında nüfusu azalmış ve ilmü irfanı ve teçhizatı hali iptidaide kalmış, menabii tabiiyei servetten hiç biri mevkii istifadeye konmamış vasi ülkede, en son mebdei Tanzimatı hayriye ile başlıyan ve fevkalade terakki etmiş menabii iktisadiye gerek nüfusca ve gerek menabii varidatta terakki etmiş olan memleketlerde cereyan eden idareyi kopya etmişiz. Teşkilatı askeriyemiz de böyle, teşkilatı adliyemiz de böyle, teşkilâtı mülkiyemiz de böyle, itiraf edeceğim, teşkilatı maliyemiz de böyle. Vehasıl şubemizin her tarafında mütemeddin nüfus itibarile hali işbaa gelmiş olan memleketlerin ve serveti tabiiye namına ne varsa o memleketlerin teşkilatını kopye etmişiz. Efendiler, bu teşkilâtı yapmak lazımdır ve bu derecelere kadar getirmek lâzım. Ancak memleketin bünyei iktisadiyesini, serveti nüfusunu da onlar gibi yaptıktan sonra..

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Muamelatı kırtasiyeyi de unutma.

HASAN BEY (Devamla) — Arzedeyim, muamelatı kırtasiye yine o kopya - yaptığımız teşkilatın ve o teşkilatı temsil eden kanunların icabatı zaruriyesidir, başka bir şey değildir. Binaenaleyh, bizim, memleketimizin vaziyeti maliyesinin icabatı iktisadiyesinde âmil olduğu teşkilatı bir an bulup mevkii tatbika koymak lazımdır ve mecburiyetindeyiz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Maliye Vekili Beyden birşey anlamak isterim. 1338 senesi için bu esas dahilinde bir proje hazırlamışlar mı?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — 1337 senesinin taziyetnamesini söyliyor. 1338 senesi gelsin de onu da anlarız.

HASAN BEY (Devamla) — Arzedeceğim, heyet, vaziyetin böyle günden güne devir suretile 1336 nın 1337 ye, 1338 in 1339'a devretmek imkânı olmadığı için bu işin ilanihaye devir suretile yürütmek nihayet, yük ağırlaşa ağırlaşa günün birinde altından çıkılamıyacak bir hale geldikten sonra bilahare hiç olmazsa 1338 den itibaren olsun yükü bir dereceye kadar hafifleştirmek ve bir şekil bulabilmek için imal edecek bir varidat için bu hususta Müvazenei Maliye Encümeninizle temasta bulunmuştuk. Bir kere teşkilâtı Devletin az çok ehemmiyetli tasarrufunu teşkil edecek bir surette bir adım atabilmek üzere evvela, teşkilatı mülkiyenin bizim Teşkilatı Esasiye Kanunumuz veçhile bir an evvel hazırlanıp mevkii tatbika konulması teemmül edilmiş ve Dahiliye Vekâleti bu işe memur edilmiş ve ihzar ettiği layıhada takdim edilmiştir. Fakat şunu arz edeyim ki Dahiliye vekâletinin; memleketin icabatı idaresine muvafık bir şekli idare ve teşkilâtı esasiye Kanunun amil olduğu bir şekli idareyi bulmak maksadile hazırladığı lâyıha, Teşkilâtı Esasiye Kanununu temin etse bile, vaziyeti maliyenin âmil olduğu derecede tasarrufu temin etmekten uzaktır. Esas 300 bin nüfusun bir vilayet teşkil etmesine göre tertip edilmiş bir layıhadır. Buna nazaran aşağı yukarı bakiyei memalikte 47 vilâyet doğacaktı. Bendeniz bakiyei memalikte bilâ mübaleğa bunun yarısına inmesi lâzım olduğuna kanim ki, o layıha buraya geldiği zaman görüşürüz, teşkilatı saire teşkilatı mülkiyeyi takip eder bir mahiyette olduğu için ondan başlamak lâzım gelir. Gerek teşkilâtı maliyede ve gerek diğer teşkilâtta ona göre iş tutarak her halde ehemmiyetli tasarruf yapılmak imkânı vardır ve yapılması zaruridir. Efendiler, bundan mada bizim bütçemizin asıl derdini arzediyorum. Vasi ülke ve idaresinin, en asgari bir şekilde idaresinin istilzam ettirdiği bir memurin kadrosu oldukça vasidir. Bütçemizin mühim bir kısmını değil, varidatımızın hemen umumunu teşkil eden masraf askeri ve mülki maaşatıdır. Askeri ve mülki bu günkü maaşatın yekünu 42 milyon lira ile 45 milyon arasındadır. Esasın, seviyei maişetin şimdiki derecede memurine vermekte olduğumuz maaşatı asliyeden ziyade olduğu kanaatında değilim. Ancak bunun tahsisatı şehriyei fevkaladesi vardır ki harbi umuminin son senelerindeki galaya nazaren memurini biraz ikdar etmek için yapılmış bir kanun idi ve günden güne de o kanunun yapıldığı zamandaki gala ve yüksek seviyei maişet zail olmağa başlamıştır. Bu tahsisatı fevkaladei şehriye, benim kanaatıma göre, Heyeti Vekile arkadaşlarım da bu noktai nazara iştirak etmişlerdir. Tahsisatı fevkaladei şehriyeden her halde ehemmiyetli bir surette tasarruf yapmak mecburiyetindeyiz. Bundan maada velevki pek müstacel ve mühim mülahazat ile olsun Müdafaai Milliye'ye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş bazı maaşlar vardır. (Makam maaşları sadaları) Evet makam maaşları da göze batanlardan birisidir. Fakat yekûn itibarile en hafifidir. Bu zevaid teşkil eden maaşlar üç kısımdır; Birisi makam maaşı, birisi seferberlik, diğeri de cephe zammıdır. Bilfiil harpte bulunan zabita verilmektedir. Gerilerde çalışan ümera ve zabitan sabit bir vazife ifa ederler. Bunun doğru olduğu zannındayım. Fakat bu derecelerde değil. Efendiler biz maatteessüf, Mehmetçiklere maaş verecek vaziyetti maliyeye malik değiliz. Binaenaleyh Mehmetçiğin maaşatından da olsa, zabitanın ifa ettikleri mukaddes vazifenin ülviyeti önünde her kıymetli vatanperver için eğilmek zaruri olan ve bu mukaddas vazifeyi ifa eden adamların bile, zarureti maliye neticesi olarak, bugün almakta oldukları - haddi zatında istiskal edilmemesi lâzım gelir - tahsisatından tasarruf edeceğiz. 1338 bütçesini 1337 bütçesinden daha dûn yapmak imkânı vardır ve hidematı mülkiyeyi 32 milyon yerine 22-23 milyonla idare etmek imkânı hasıl olacaktır. Bu naktai nazardan Müvazenei Maliye encümeninizin şüru buyuracağı müvazenei umumiye lâyıhasında bazı esaslar teklif ediyoruz. Senei maliye bitmek üzeredir. 1337 bütçesi fasıl fasıl musaddak olmakla beraber, muamelatı kanuniye noktai nazarından şimdi 1338 bütçesinin maalesef esbabı tehhürünü heyeti celilenize iki kelime ile arzettim, bilmem okundu, bilmem okunmadı. Maalesef henüz heyeti umumiyesi de takdim edilemedi. Buna sebep bir çok tebeddüller ve gaybubiyetler dolayisile Müdafaai Milliye bütçesi, elyevm

alınamadı ve nihayet Heyeti vekile kararile arzedildi. Müdafaai Milliye bütçesini vaziyeti maliye ile kabili tatbik bir hale getirmek mütehassıs zevattan mürekkep bir komisyon marifetile hazırlanmaktadır, ki o da bir iki güne bitip gelecektir. Bunu beklemeksizin hazır olan varidat bütçesile 1338 devairi saire masraf bütçelerini heyeti celilenize takdim ettim. 1338 müvazenei umumiye esbabı mucibe layihasını hâlâ intizar ettiğim 1338 senesi Müdafaai Milliye bütçesile beraber ayrıca takdim edeceğim 1338 bütçesinin müzakeresi, tasdiki yine 1338 senesinin nısfına doğru ancak ikmal edilecek mülahazasile 1337 bütçesinin 1338 de de tatbik edilmesi ve 1338 bütçesinin ayrıca müzakere ve fasıl fasıl kabul edilmesinden sırf ıslâhat, tenkihat, teşkilât yapılarak Eylül zarfında 1338 lâyihasının heyeti celilenize takdim edilmesi karar altına alınmış ve esbabı mucibe lâyihasında dercetmiş. Tabii heyeti celilenizin bu müzakerede taayyün edecek noktai nazara göre 1338 için muvakkat bütçe hazırladım. Onu da icabına göre yakında takdim edeceğim. Müvazenei Maliye encümeninizin teklifatını heyeti celileniz şayanı kabul gördüğü takdirde 1338 esasatını ihtiva etmek üzere 1338 mevaddı kanuniyesi de 1338 müvazenei umumiyesi ile birlikte müzakere ve tasdik edilmek icabeder. Bu hususta Müvazenei Maliye Encümeninizi dinlemek üzere şimdilik heyeti umumiyesi hakkında arzettiğim malumat ile iktifa ediyorum. Ona göre, esnayı müzakerede arzu edilen malumatı ayrıca takdim edeceğim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey, bir şey soracağım. Rusyadan alınan altın ne kadardır?

HASAN BEY (Devamla) — Müvazenei hariciye namına şimdiye kadar 6 milyon 160 bin rubledir. Yani 616 bin altındır. Şunu arzedeyim ki, bunun 116 bini buraya gelmemiştir, - zannederim buna dair bir takrir vardır - on milyon rublelik Rus altını Moskova sefaretimiz vasıtasile Ruslardan tesellüm edilmiş ve ordunun teçhizatına sarfedilmek üzere Nuri Bey, Safvet Bey isminde işitiğim adamlara tevdian mübayaatta bulunmak üzere Almanya'ya sevkedilmiş. Sekiz on aydanberi devam eden bu sevkiyattan maalesef memlekete hakkı gelipte müdafaaya nâfi bir hizmet görmemiştir. Bendeniz geldiğim günden beri 116 bin liradan henüz ne bir şey gelmiş ve ne de bu para alınmıştır. (Oo sesleri) Müdafaai Milliye Vekili cedidi de bu meseleyi ehemmiyetle takip etmektedir. Zannederim ki iş olup bittikten sonra; orada tayyare ve saire gibi artık ihtiyacımız olmayan şeyleri sevkedecek. Sevketmek imkânı da yoktur. Bendenizin kendi kanaatıma göre bu 116 bin lira heder olmuştur. (Vah vah sesleri) Eğer bu para Moskova'dan orava gideceğine buraya gelmiş olsaydı yekûnu aşağıyukarı, bir milyon para eder, elimizdeki ordunun muhtaç olduğu ve en mübrem ihtiyacını teşkil eden mühimmatı temin daha sühuletle kabil olurdu. (Bunu kim gönderdi sesleri) Ben bunu devlet bütçesine irat kaydetmedim. Çünki ben almadım. Onun hesabı verilir. Alınmış olan eşyayı da Müdafaai Milliye hesabına masraf kaydederken o vakitte irat kaydederim. O gelinciye kadar ne irat kaydederim ve ne de bir şey yaparım.

İSMET BEY (Çorum) — Karşılık göstermek üzere encümende de bahis edildiği halde buna niçin vazı'yed edilmemiş? Bütçenin açığını kapatmak için neden..?

HASAN BEY (Devamla) — Maliye Vekili lâzım gelen her şeyi söylemiş ve her şeyi de yapmıştır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müsaade buyurun, Maliye Vekili bey bu paranın gelip gelemiyeceğini ve neticesini anlamak için gerek Hariciye Vekaleti ile; gerek kendi temaslarımla her gün teşebbüsteyim demişti.

HASAN BEY (Devamla) — Müsadenizle izahat vereyim. Efendim, saat beşte gitmeğe mecburum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu para sualleri ni ikmal edeceğim. Şimdi ben biliyorum, 116 bin liradan aldığı miktarı kaybetmiş. Bu dolandırıcılıktır, bunu biz biliyoruz ve Mecliste bu mesele bir kere patlıyacaktır. Zatı âlinizden birşey daha soracağım. Kâzım Karabekir Paşadan para geleceği zaman, bu paradan bir hisse de o götürdü. Bunun miktarı ne kadardır? Nuri Bey ve sair ellerle dolandırıcılık vardır, biz biliyoruz. (Gürültüler)

HASAN BEY (Devamla) — Şimdiye kadar Hariciye Vekâleti vedaatile ahiren gelen para budur, başka bilmiyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşam, öteki parayı soruyorum. Kâzım Karabekir Paşanın aldığı para ne oldu? Müsaade buyurunuz, doğru Rusya'dan para gelirken bu paradan vaziyed etti. Bizim tetkikatımız vardır. Bunu biz biliyoruz.

HASAN BEY (Devamla) — 400 bin altın getirmişti. Bu şark cephesinde kalmıştır. Ahiren o zamanlardaki teşebbüsüm üzerine 165 bin lirasını çektik, mütebakisi orada sarfedilmek üzere kalmıştır. Bunlar hesap harici olamaz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Tekâlifi milliye namına ikinci bir defa daha aldılar. Bu para da bir şeye uğramıştır. Üçüncü meseleyi de arz edeyim Vekil bey.. Şimdi beyefendi son bir paramız vardı ki ne Rusların parası ve ne de Mustafa Kemal Paşanın şahsına ve ne Heyeti Vekileye; doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisine ve Hükümetine ve milletine para verdiler. (Ne vakit sadaları)

HASAN BEY (Devamla) — Ne vakit?..

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Rusların muaveneti bundan ibaretti. Yine millet namına veriyorlar. Yani şahıs yoktur. Zaten Ruslar şahıs tanımazlar. Doğrudan doğruya millete veriyorlar. Sonra bu paralar kısmen İstanbul'a gönderildi ki, çürük, kâğıt para gelsin diye.

HASAN BEY (Devamla) — Kim gönderdi?..

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müsade buyurun, on liralık, yirmi liralık, yirmi beş liralık, elli liralık kâğıt paralar tedavül ediyor. Sonra bu paralar mübadele için İstanbul'a gönderilmiş.

HASAN BEY (Devamla) — Kim göndermiş?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Buna sizin müsteşarınız da memur imiş ve zannederim ki bu doğrudur.

HASAN BEY (Devamla) — Katiyen Maliye Vekâleti elime geçen Rus altınlarından İstanbul'a gönderip sattırmış değildir. Müsade buyurun arz edeyim, işittiğiniz şundan galattır, Rus sefareti bana dedi ki; altın para ile tediye edilmek üzere üç bin kâğıt paraya kadar bir mübayaam vardır, İstanbul'a buradan altı yüz altın para göndermek istiyorum, Osmanlı bankası vesatet etmiyor, Sen buna bir vasıta bulabilir misin? Dedi.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Aldı ya efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Müsade buyurun, Osmanlı Bankası buradan altın alıp da İstanbul'a göndermez. Ben bırakmam, dedim. Benim elimde bir vasıta yoktur. Emin bir memur giderse oraya bu sizin altınlarınızı getirir veririz dedim. Zekai bey gidecekti, parayı getirdi, ona verdi. Dediğiniz bu parayı Rus sefareti emanet olarak verdiği çıkın halinde mühürlü olarak kendine verdiği altı yüz altından ibarettir, ki mahalli sarfından telgraf gelmiş ve Rus sefarethanesine tebliğ edilmiştir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ben ticaretle iştigal eden bir adamım.

İSMET BEY (Çorum) — Varidatı umumiyenin faslı mahsusuna taalluk eder. Orada müzakere edilecek bir meseledir. Şimdi tespit edemeyiz efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Zaten biz buna mühür basıp çıkacağız. Bankalara verilen paralar İstanbul'a gittiği mutlaktır.

HASAN BEY (Devamla) — Hayır, hayır efendim.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Ben ticaretle iştigal eden bir adamım. İsterseniz seninle bankaya gider kontrol yaparız. Beyefendi, nukudu madeniye bizim memleketimizde kalmıyor ve sizin gördüğünüz o harifler, ki şurada temas etmek için.

HASAN BEY (Devamla) — Salih efendi, vaziyet değişti. Müsade ederseniz arz edeyim. Şu memlekette açık bir altın kaçakçılığı olduğunu zannedersem ilk defa heyeti celilenize arz edenlerdeniz oldum ve yine bu memleketin altın sermayesini ne yapıp yapıp muhafaza etmek çaresini düşünülmesinde bendeniz o zaman arzetmiştim ve itiraf ediyorum, bu gün sahillerinizin hepsinde vesaiti hususiye ile erbabı ticaret, kaçakçı, şu, bu İstanbul'a altın taşıyor ve oradaki fazla fiyattan istifade etmek üzere satıyor. Kimlerin kaçakçılık yaptıkları Hükümetin şeyi ile malum oluyor. Fakat şunu itiraf edeyim ki, altının buradaki fiyatı 540-550 İstanbul'daki fiyatı 650-700 kuruş oldukça Hükümetin tedabiri tazyikiyesi ne kadar ziyade olursa olsun, altın kaçakçılığının önüne geçmek imkânı yoktur ve maalesef geçmenin çaresini de bulunamamıştır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Hükümet beraberdir

HASAN BEY (Devamla) — Hayır efendim, hayır. Şimdi bu dediğiniz meselenin esbap ve delâilini ortaya koyunuz, bakalım Hükümetin muvafakatı var mıdır; yok mudur? Bunu anlarınız. Vakıa biz acaba bu parayı, farkı fiyattan Hükümete istifade temin kasdi ile ve Rusyadan gelmek şartile İstanbul'a yahut her hangi bir talibe bu parayı satalım mı meselesini müzakere etmedik değil. Gizli, kapaklı işler değil. Çünki biliyoruz ki nasıl olsa meydanı tedavüle çıkardığımız para elden ele kaçıp gidiyor ve Rus altınlarını burada meydanı tedavüle 750'den çıkardığım vakit, burada epeyce itirazata hedef olmuştum. Bu gün iade edildiği yoktur, maliyeden hangisi çıksa gider ve bu gün elime geçen Rus altınlarını dışarıya çıkmasın diye daima meydanı tedavülden ayırmağa çalışıyorum, gitmesin, memlekette kalsın.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ne yapacaksınız?

HASAN BEY (Devamla) — Ne yapacağım, yapacağım.

TAHSİN BEY (Aydın) — Buna sizin hatanız sebebiyet verdi. Rus altınlarını 615 kuruşa sattınız. Tabii burada sarf olunan 615 kuruşa satıldığı zaman farkı fiyat şu idi. 750 ye çıkardığımız zaman da budur. Maahaza görüşürüz.

HASAN BEY (Devamla) — Maahaza, icabederse yine görüşürüz ne demektir? Heyeti celilenize hafi olarak arz etmek istediğim noktalar bu kadardır.

Yirmi sekiz milyon muhammen bütçe açığını biz bir çare bulup kapatamadık. Bunu 1338'in içine sokarak, inşaallah az zaman zarfında ordunun terhisine imkân hasıl olursa, bittabi büyüyecektir. Derece derece tediye etmekten, vüs'atı maliyemizle mütenasip olarak tediye eetmekten başka hali hazırda memleketin ahvalile kabili telif bir çare bulamadık. Münasip ve sizce şayanı kabul şerait altında bir istikraz yapmak imkânı varsa, ki buna da uğraşıyoruz, bundan çekinmiyeceğiz. Elde edeceğimiz şeraiti de bir lâyıhai kanuniye ile geteirip heyeti celilenize şu şerait dahilinde bir istikraz yapmamızı kabul buyurur musunuz diye soracağız. Tasvip buyurursanız yapacağız, tasvip buyurmazsanız yapmıyacağız?. Fakat henüz daha kati bir teklif halinde bir şey elde edilmediği için bir şey arz edemiyeceğim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Tekâlifi milliye hakkında bir şey..

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Herkes sıra ile söz aldı, sıra ile söylesin.

İSMET BEY (Çorum) — Mütaleatı umumiyesine karşı bir iki sual irat edeceğim. Yani rüfekayı muhteremenin sordukları şeyler masarıf bütçelerine, varidat bütçelerine, fusulü mahsusuna taalluk ediyor. Müvazenei maliye encümeni mazbatai umumiyesinde ve bilhassa zeylinde siyaset maliyeye müteallik bir çok tedabir ittihazı lüzumunu göstermişti. Vekil beyefendi bunlar hakkındaki noktai nazarlarını izah eetmediler, edecekler mi?

Sonra vekil beyefendi izahatı arasında Müdafaai Milliyeden maada vekâletlerin tasarruf hususunda gösterdikleri gayrete teşekkür eetmiştir. Müdafaai Milliye neden dolayı bu gayreti yapmamış? Diğer vekiller hangi noktalardan tasarruf etmişilerdir ve edecekler mi?..

Üçüncü sual efendim; Müvazenei Maliye Encümeninin raptettiği cetvelde tahakkukata nazaran tediyat miktarı 24 milyon lira. Dokuz ay hesabile belki hesabça bazı eksiklik olur. 24 milyon lira tediye edilmesine ve on milyon düyun bulunmasına ve üç aylık daha on milyon düyun tahakkuk edeceği tahmin edilmesine nazaran borcun yirmi milyon, yani bütçe açığının yirmi milyon olacağına göre yirmi dört milyon, yirmi milyon daha 44 milyon olması lâzım gelen senelik masarıfı hakikiyemizin miktarı bu olduğu halde, buna mukabil 77 milyon tahsisat alması gerek Müdafaai Milliye ve gerekse sair devair tertibatında lüzumsuz rakamlar olduğuna delil oluyor. Binaenaleyh, 24 milyon lira ile senelik masarıfafatımızı idare etmek imkânını gösteren bu cetvel ve bu ifadeye göre neden dolayı 77 milyon alınıyor? Eğer bu 77 milyon liradan tertip yanlışlığı varsa bunlar senei atiyeye devredilecekler mi, birden iptaledilecekler mi? Devredilecekse bu doğru değildir.

HASAN BEY (Devamla) — İptal edilecektir.

İSMET BEY (Çorum) — İptal edilecekse 52 milyon varidatı muhammeneye karşı hakiki masrafımızın 44 milyon lira olması lâzım geliyor. Bundan dolayı neden muvazenesiz bir bütçe getirerek, lüzumsuz masraf, lüzumsuz rakamları, lüzumsuz tertiplere koyarak âleme karşı mucibi tenkit ve müahaze oluyoruz? Bunu izah etmeleri lüzumunu arzediyorum.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, orada gördüğünüz 24 milyon bütün senelik değildir.

Sâniyen bütün tediyatı ihtiva etmiyor Bilhassa bunda ehemmiyetli tediyatı teşkil eden ordu tediyatı dahil değildir. Binaenaleyh, gördüğünüz nisbetsizlikler, büyük farklar bazı erkamı ihtiva etmemesindendir. Umumi değildir, mevcut malumatına alabilmiştir.

İSMET BEY (Çorum) — Yani bu cetvel sahih değildir.

HASAN BEY (Devamla) — Evet; mevcut malumatı almamıştır, cetvel tamam değildir.

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey müsaade buyurun, sualimi ikmal edeyim.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, cetvel tamam değildir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, Maliye Vekili Beyefendi ahvali mali hakkında bütün beyanat ve mütaleatını dermeyan ederken mucibi tenkit noktalar not edilir, Vekil beyefendi mütaleatını ikmal ettikten sonra sual tevcih edilir. Yoksa daha mukaddemede iken.. (Bitirdi sadaları) Daha söyliyor efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Hülasatan bu kadarla iktifa ediyorum. Esnayı müzakerede icabeden, yani izah edilmesi lazım gelen noktaları da not ederek arzı malumat edeceğim efendim.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Altın kaçakçılığının mütevessi bir şekilde devam etmekte olduğunu zatı âlileri söylediniz. Selefi alileri Ferit Bey de geçen sene bu kürsüde söylemişti. O vakitten bu vakite kadar bu altın kaçakçılığını men ve refedecek şedit bir kanun, bir teklif Heyeti Vekileden gelmiş midir? Bunu soruyorum. Yani bunu soruyorum, Hükümetin, maliyenin tedbiri nedir?.

HASAN BEY (Devamla) — İtiraf etmek mecburiyetindeyim, Hükümetin altın kaçaçılığına mani olmak üzere yapabileceği tedbir maalesef tedabiri zecriyeye, tedabiri maliyeye inhisar etmektedir. Başlıca limanları, firar ettiği geçitleri, mahalleri biraz daha sıkıştırmak, biraz daha tazyik etmek kaçakçıları biraz daha şiddetle aramak lazımdır.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsadere yapılıyor ve ceza veriliyor mu?

HASAN BEY (Devamla) — Müsadere yapılıyor, altın toplıyanlar İstiklâl Mahkemesine veriliyor (Bravo sesleri) Tuttuğumuz altınları derhal müsadere ediyoruz. Şimdiye kadar ne kadar müsadere edildiğini bilmuhabere çıkarabilirim. Bizzat Samsun İstiklâl Mahkemesi bunun bir iki misalini yapmıştır.

BİR MEBUS BEY — Efendim, Maliye Vekili beyefendi sözlerini söylediler ve yerlerine oturdular. Söz söyliyecek zat birer birer söz söyler, ondan sonra otururlar. Binaenaleyh, bu suretle her kes suallini sorar. Yoksa orada durupta sual soran arkadaşlara cevap vermek doğru değildir.

ŞEH SERVET EFENDİ (Bursa) — Reis efendi, bzendeniz bir sual soracağım. Soracağım sual temini varidat için.. (Gürültüler) Maliye Vekili tezyidi varidat imkân olmadığını itiraf buyurdu. Binaenaleyh, varidat aksamı, envai bunlardan ibaret midir, memleketin menabii iktisadiyesini istimal etmek, inkişaf ettirmek için neler düşünüyorsunuz, bundan sonra neler yapacağız?. Madenler topraklar altında duruyor. Menabii esasiye hüdai eşyalarımızın hiç birisinden istifade olmıyor. Bunlar hakkında hükümet neler yapacaktır ve ne düşünüyor?.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, bir memleketin hazinesine ait olan varidat hiç şüphe yoktur ki o memleketin muamelâtı iktisadiyesile beraber olarak artar. Menabii, ticareti ne derece inkişaf ederse, menabii tabiiyesi ne dereceye kadar işletecek olursa hazinesi de bundan ol derece müstefit olur. Hükümet gerek imtiyazat şeklinde ve gerekse suveri saire ile şimdiye kadar el vurulmamış menabii madeniyenin ve sair menabii servetin işletilmesi için mümkün olan her şeyi yapmaktadır. Ve o vaki olan teşebbüsleri memnuniyetle karşılamaktadır. Heyeti Vekile dünya ile temas etmemek, dünyanın servetinden istifade etmemek gibi herşeyden tecerrüt etemek; âlmei tecerrütte yaşamak fikri de yoktur. Maalesef buyurduğunuz şeyler hali harple alakadardır. Vaziyeti harbiye hitam bulmadıkça ve memleketin şerait iktisadiyesi şerait tabiiyeye inkilap etmedikçe maalesef bu hususta ehemmiyetli teşkilata malik değiliz. Şimdiye kadar elimize gelen her hangi bir teklif varsa hiç birini kaçırmamışızdır. Hepsinden azami istifade etmeğe çalışıyoruz ve vergi hususunda da, zannederim, Muvazenei Maliye encümeninde on, on iki tane tekâlifi cedide lâyihası vardır. Ruznameye dahil bir çokları vardır, Bendeniz daha artık zorlanacak memba derken bu yapılan teklifleri kabul edilmiş farzediyorum ve hatta istirham edeceğim, 1338 bütçesinde olsun biraz salâh husule gelmek için, bu tekâlifi cedide lâyihalarını bir maddei kanuniye ile istirham edeceğim. 1338 den itibaren teklifleri emaneten mevkii tatbika koymağa müsade buyurunuz. Ret ettiklerinizin tasfiyeten muamelesi gayet kolaydır ve bunda hatta israr etmek mecburiyeti katiyesindeyim. Memleketi inkişaf ettirecek menabiden istifade ciheti derpiş edildiği gibi daha mahmul olabilecek menabii varidatın da hepsi düşünülmüştür ve teklifleri de yapılmıştır.

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) — Fakat bizim hiç birisinden haberimiz yok.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim Müvazenei Maliye Encümeninin 1337 senesi için tanzim edip Meclisi âliye sevkettiği bu bütçe, şayet Meclisi âli 1338 senesinde de tatbikina müsade buyurduğu takdirde tabii tatbik edilecek. Eylüle kadar 1338 bütçesini ihzar ile mükellef olacak encümen. Demin buyurdunuz ki memurin fevkalade tahsisatından ve cephe zammından tenzilat icra edilecek. Mademki 1337 bütçesi kabul edilirse 1338'de le tatbik edilecektir. Bu halde bu tenkihat 39'a mı ait olacak?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır, 1338'e ait olacaktır. 1338 senesinde müvazenei maliye lâyihasının mevaddı kanuniyesi aynı zamanda müzakere edilecekdir, ki oraya madde olarak koyacağız.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Efendim, istihsalat varidattan ziyade, istihlâkât ve sarfiyatın tetkiki akdem vezaifimizdir. Binaenaleyh, şimdi buyurduğunuz bir mesele, mali bir mesele olduğu

için Meclisi âlinin kararı olmadığı halde onu kim göndermiştir Almanya'ya? Ve Almanya'ya kimin emrile gitmiştir? Meclisin kararına müstenit midir? Gitmişse şimdiden sonra bize lüzumu olmıyan ve istifade edemiyeceğimiz bir takım eşya ve eslihayı ve böyle şeyleri getirmekte pek istifade olamıyacağı meydanda olduğu halde bu parayı aynile geriye celbetmek, zaruratımıza sarfetmek mümkin midir, değil midir? Buna sebebiyet verenler bununla mükellef midir, değil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, mesele şüphesiz hilâfı kanun cereyan etmiş değildir. Bu, Müdafaai Milliye mübayaatı için, Müdafaai Milliye Vekilinin, yani Müdafaai Milliye namına olan mübayaa masarifını heyeti celileniz namına yapmağa kanunen mezun olan makamın mutemet tayin ettiği adamlara mübayaa için para vermiş, göndermiş, bunu tenkit etmiyorum ve bu para müdafaai milliyenin ait olduğu bütçenin tahsisatından mahsup edilmiştir. Netice itibarile bidayeten Almanya'dan belki bir şeyler getirileceği ümidile yapılmıştır. Netice itibarile bu teşebbüsten hiç bir faide olmadığı ve istihbarata nazaren bu adamlar orada bazı mübayaat yapmışlarsa da bu yaptıkları mübayaatı buraya göndermek imkânını bulamadıklarını ve mübayaa ettikleri, parayı bağladıkları eşyadan asıl istifade edilecek bir zamanda maalesef istifade imkânı kalmadığını söyliyorum. Ellerinde bakiye para varsa bunun hiç bir yere yatırılmayıp, tahsis edilmeyip bir an evvel geri gönderilmesi için teşebbüs vardır.

HAŞİM BEY (Çorum) — Kendileri Avrupada mı?

HASAN BEY (Devamla) — Yani benim emrimde değil, benim memurum değil.. Bendeniz Hazine namına elimden gelen teşebbüsü yaptım.

REİS — Efendim, Mecliste ekseriyet kalmadı. Cumartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	728
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	728
1. — Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası.	*728:735*
2. — 1337 senei Muvazenei Umumiye Kanun lâyisası.	*735:748*

Cilt : 16

158 nci İni'kat, 2, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ İNİKAT

11 Şubat 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reisvekili Faik Beyefendi

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celsei hafiyeye kûşat ediyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Yüz Elli Yedinci İnikat
9 Şubat 1338 Perşembe

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat 1337 senesi bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyan ederek içtimaa nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kayseri
	Âtıf

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Konya Mebusu Abdülhalim Efendi hakkındaki Beşinci Şube mazbatası.

REİS — Müzakerata başlıyoruz.

Buyurun Ragıp Bey.

RAGIP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar celsei hafiyelerimiz celsei aleniyelerden daha fazla olmağa başladı. Bunun hariçte iyi tesir bırakacağına kani değilim. Her halde celsei hafiyelerin bu derece sık sık akdi, hususiyle böyle celsei aleniyeden sonra, evrakı varide okunduktan sonra anî bir surette celsei hafiye akdi hariçte iyi bir tesir bırakmıyacağı kanaatındayım. Eğer celsei hafiye akdine Meclisi Âlice lüzum ve mecburiyeti katiye görülüyorsa haftada bir gün tayin edelim ve o güne celsei hafiye günü diyelim, hasbihal günü diyelim. O gün celsei hafiyeye ait iş olursa celsei hafiye akdederiz, olmazsa başka işlere geçeriz. Yoksa böyle anî bir surette sık sık celsei hafiyeler akdi herhalde Meclis için de, memleket için de iyi bir şey değildir. Binaenaleyh Meclisi Âlinin buna karar vermesini veya haftanın bir gününü celsei hafiyelere tahsis ederek o güne hasbihal günü denilmesini bendeniz teklif ediyorum. Lütfen bu cihetı nazarı dikkate alalım. Celsei hafiyelerin böyle sık sık akdi iyi değildir ve dünyanın hiç bir yerinde bu derece sık sık celsei hafiyeler akdedilmemiştir. İyi tesir bırakmıyor, bunun önüne geçelim. Bu mahzuru defedelim. Meselâ diyelim ki pazartesi günü hasbihal günüdür. O gün celsei hafiyeyi müstelzim bir iş varsa celsei hafiye akdederiz. Yoksa işimize bakarız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bütçe müzakeresi değil mi?

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, nizamname sarihtir. Ragıp Bey nizamnamenin tadiline lüzum ve bunda da bazı esbap görüyorlarsa bir teklif yaparlar, nizamname tadil edilir. Yoksa nizamnamenin sarahatına karşı bu vârit değildir.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) — Meclis icraî ve teşrîî salâhiyeti haizdir. İcraî müzakereler elbette hafî olur. Bizim Meclisimiz başka meclislere benzemez. Bunun için biz bütçenin müzakeresinin celsei hafiyede cereyanını kabul ettik. Nasıl olur da alenîde müzakere ederiz. Alelhusus bu bütçe müzakeresi nasıl olur da haftada bir gün müzakere edilmekle intaç edilebilir.

REİS — Efendim, beşinci şubeden bir mazbata vardır. O okunacaktır, lütfen dinleyiniz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Celsei hafiye akdi hakkında nizamnamede sarahat vardır: ya vükeladan bir zat talep edecek, yahut Meclisten on beş imzalı bir takrir verilecek. Binaenaleyh bu şubeden gelen mazbatanın celsei hafiyede okunması bendenizce doğru değildir. (Taamül var sadaları).

REİS — Bu taamülleri vaktiyle kabul ettiğinizden şimdi itiraza hiç hakkınız yoktur. (Doğru sadaları).

Abdülhalim Çelebi Efendi hakkındaki mazbatayı okutuyorum.

Mazbatanın Sureti

«Yunan ordusu tarafından casus sıfatiyle gönderilen eşhasın rüyet edilen muhakemeleri esnasında maznunualeyh sıfatiyle Konya Mebusu Abdulhalim Çelebi Efendinin dahi isticvabı mahsus bulunduğundan muktezayı kanunîsinin ifası talebini müş'ir Ankara İstiklâl mahkemesinin tezkeresiyle evrakı müteferriası Heyeti Umumiyeden bakur'a şubemize tevdi buyurulmakla gerek evrakı mevdua ve gerek şubece tevsian icra kılınan tahkikat netayici berveçhi ati hulâsa edilmiştir.

Yunan ordusu tarafından casus sıfatiyle ve dört nevi parola telkiniyle harp cephesinden Konya cihetine Şemsimah namındaki bir kadının gönderildiği ve mezbure de Konya'da Çelebi Efendinin hanesine giderek müsafir olduğu sırada Abdulhalim Çelebi Efendinin mahdumu Bakî Efendiye pek mühim maruzat için Çelebi Efendiyi görmesi lüzumunu musırran beyan eylemesinden naşi Çelebi Efendinin Ankara'da bulunduğu cihetle kendisine söylemesi Bakî Bey tarafından cevaben beyan edilmesine mebni mezbure sureti izamını mufassalan hikâye eylemesinden endişe eden Bakîr Bey mezbureye hanesinden yol vermiş ise de mezburenin şüpheli takımından olmadığı cihetle bir müddet daha hanelerinde ikamet eylemesi müteferrika muavini tarafından ba tezkere bildirilmiş ise de Bakîr Bey tarafından casusluğa ait beyanattan havf ederek zabıtaya bu cihetı ifham edememiş ve müahharen ikinci casus Ahmed'in sandıklı'da elde edilerek mezbure Şemsimah'dan bahseylemesinden naşi mahalli zabıtası mezbureyi tarassut etmeğe mecbur olmuştur. Müteakiben yine aynı maksatla düşman tarafından gezginci tüccarı sıfatiyle harp cephesinden Sandıklı cihetine ithal edilen diğer casus mühtedi Ahmetin tahkiki hüviyeti esnasında en büyük kumandana hakikatı söyleyeceğini beyan eylemesiyle orada bulunan süvari fırkası kumandanı nezdine sevk edilerek ifadei mazbutasında tafsilâtı muharrer olduğu veçhile kendisinin casus olarak Yunan ordusu tarafından Konya'da Çelebi efendinin nezdine gönderildiğini ve evvelce de Şemsimah namında bir kadının aynı maksatla geldiğini ifade ve Şemsimah'ın beyan eylediği parolaları teyit ederek sıdkı ifadesi ef'al ile anlaşılmak için hafi tarassut edilmek şartiylee serbest bırakılmasını teklif ve Hükümeti merkeziyenin muvafakatiyle merhum Ahmet Konya'ya sevk ve Çelebi efendinin hanesine vararak kapuya gelen damadına parolalardan bir ikisini söylemiş ise de ruyu iltifat görmemekle beraber ahvali daiı şüphe olmasından naşi polise teslim edildiği ve fırsat buldukça dergaha gitmiş ise de fakir olmasından bir kaç kuruş sadaka verilerek defedildiği ve fakat casusluğa ait malumat itasından tevehhümen içtinap edildiği anlaşılmaktadır. Gerek mezbure Şemsimahın ve gerek Ahmed'in ifadelerinde Konya'da tekrar kıyam ihzarı için lüzumu olan para ve eslâhanın ithalini ve hususatı saireyi tecemmül etmek üzere Çelebi Efendinin akrabasından münasip bir zatın Manisa veya İzmire gönderilmesi de mevzubahis olduğundan o esnada Çelebi efendinin damadının İstanbul'a gitmek üzere vesika talep eylemesi mahalli Hükümetin şüphesini takviye eylemesinden ibarettir.

Hulâsa

Mezbure Şemsimah ile Ahmed'in muhtelif tarihlerde casus olarak düşman tarafından gönderildiği ve vazifeleri Abdulhalim Çelebi efendi ile Manisa'da teşekkül eden heyeti fesadiye arasında temas temin ve icabeden tertibatı teemmül eylemeği içtisardan ibaret olduğu casusların yekdiğerini müeyyit ifadat ve cemiyeti fesadiyenin sevkeylediği casuslar hakkında Hükümete mevakii muayyeneden vârit olan telgrafnamelerden anlaşılmakta ise de Abdulhalim Çelebi efendinin o teşebbüs ve tertibata rıza ve muvafakatını gösterecek delail ve emaratı katiyeye şimdilik desteres olunamadığından Çelebi efendi hakkında takibatı kanuniye icrası lüzum görülmediğinin Heyeti umumiyeye arzı tezekkür kılındı. 26 Kanunusani 1338

Beşinci Şube Reisi	Kâtip
Sinop Mebusu	Ertuğrul
Emir	Mustafa Kemal
Aza	Aza
Siirt	Aydın
Necmi	Tahsin
Şarkikarahisar	Ankara
Hulusi	Mustafa (Müstenkifim)
Menteşe	Oltu
Ahmet	Yasin
Batum	Beyâzit
Ahmet Nurettin	Şevket
Gümüşhane	Saruhan
Hasan Fehmi	Ömer Lütfi
Erzurum	Ankara
Hüseyin Avni	Âtıf
Oltu	Ergani
Rüstem	(Okunamadı)

Denizli	Erzurum
Elhaç Hüseyin	Salih
Mazlum Baba	(Bazı esbap dolayisiyle bu karara muhalifim, çünkü diğer mevkufların masumiyetine de kaniim.)
Gümüşhane	Trabzon
Mehmet Ruşen	Recai
	(Bazı noktalar karanlık kaldığından ve bir kanaatı vicdaniye henüz hasıl edemediğimden müstenkifim.)
	Karahisar
	İsmail Şükrü
	(Muhalifim)

REİS — Mazbata üzerinde konuşmak üzere buyurun Şükrü Efendi.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) (1) — Bu şubede bendeniz de dahilim. Şube ile aramızda ufak bir noktai nazar ihtilâfı vardır. Bunu arzetmek mecburiyetindeyim. Bendeniz bunu arzetmek için vakanın safahatını göz önüne getirmek lazım olduğu kanaatındayım. Bakî efendiye evvelâ Manisa'dan Şemsimah isminde bir casuse gönderiliyor. Bundan Hükümetin malumatı yok. Bilâhare Hükümet malumat alıyor. Fakat Casusa verilen emir Konya'da Çelebi Abdulhalim Efendi Hazretlerine varacaksınız, sizi tanımam der. Parola dört bin lira almışsınız, otomobil almışsınız. İmzalı kartınızı göndermişsiniz dersiniz. Sizi kabul ettikten sonra dersiniz ki iki milyon lira, istediğiniz kadar eslaha hazırdır, faaliyete başlayın. Parola bu. Bu Konya'ya gelir, Hükümetin haberi olmaz. Konya'ya geldiği zaman Çelebi efendi burada bulunur. Çelebi efendi buradan mezuniyet alarak Konya'ya varır. Konya'da ailesini telaş içerisinde görür. Bakî Çelebi, Efendi Hazretlerine bir kaç gün malumat vermemek ister. Fakat Bakî çelebinin validesi haberdar eder. Çelebi Efendi Hazretleri sükût eder. Bundan bir ay sonra Ahmet gelir, Helvacı Ahmet isminde birisi gelir, aynı parola ile. Ne Ahmet Şemsimahı, ne de Şemsimah Ahmedi tanımıyor. O da aynı parola: dört bin lira almışsın, otomobil sipariş etmişsin, imzalı fotoğrafını göndermişsin diyor. İki milyon lira, eslaha hazırdır, adamını gönder, fakat parola Kral Kostantindir. Geçerken Kral Kostantin parolasını verirsin, ikisi de böyle müttefik. Tabii Çelebi efendi tarafından gönderilen adam düşman tarafına geçmek için parola olarak Kral Kostantin parolasını verecek. İkisi de bu parolada müttehit bulunuyorlar. Çelebi efendi bunu duyuyor bir ay sukût ediyor. Fakat şubemize gelen evrak bundan ibarettir. Biz bunda noksaniyet gördük, bir az da daha doğrusu Çelebi efendi Hazretlerinin aleyhinde tertip olunmuş. Huseması tarafından yapılmış bir plân. Hatta bir kısmımız yapma kehribar tabir ediyorduk. Bunda bir şey var. Çünkü ifadelerde noksaniyet vardı. Sonra buradan bazı arkadaşları memuren gönderdik, tekrar bunların ifadesini almağa. Çünkü Şemsimah diyordu ki ben kendi işim için gelirken Uşak'ta bana şöyle bir şey tevdi ediverdiler. İnsan böyle bir işi, ağır bir işi tahammül edemezdi. Bunlar sorulmak lâzımdı. Mahkeme burada noksan sual etmiş dedik. Kendimiz arkadaşlardan üç beş kişi gönderdik. Bunlar istiçvap edildiği zaman casus olan Şemsimah hakikatı bir az daha tavzih ediyor ve evet diyor, mademki işin hakikatini soruyorsunuz. İşin hakikatı, diyor, filân efendi tarafından tertip olundu ve ben casusluğa muvafakat ettim. Bin lira verecekti. Ben peşin istedim götüremezsin dediler. Hatta Uşak'ta da tekrar mukavele edildi. Uşak'tan, şimdiki elyevm Yunan işgali altında olan Manisa'ya vardık. Çelebi Efendiden gelen bir mektubu okudu. İşte bununla mektup taşıyoruz. Zehra namında filân, filân da gitti, geldi müteaddit defa. Muvasala vaki oldu. Onbin lirayı verecek sana, hatta o mektubu okudu diyor, Çelebi Efendi tarafından yazılan mektupta, Şemsimah'ın ifadesine nazaran, tahliye ettiniz diyordu, diyor. Şimdi bu Şemsimah cebir ve tazyik ile söylettirilmediği şu ifadenin doğru olduğuna tamamen kani değilim. Belki de Şemsimah yani bunun Çelebi Efendi tarafından evvelce Manisa'daki casus şebekesine olan alâkasını da gösterir. Yani iptidaî midir bu teşebbüs, yoksa ikinci bir teşebbüs müdür?. Dört bin lira, otomobil, imzalı fotoğraf ondan sonra mektup meselesi. Bu meseleler bu gelen casuslar ilk casus olmayıp ikinci bir temas olduğu anlaşılıyor ise de bendeniz burada arkadaşlarımın kanaatına iştirak mecburiyetini şey ettim. İrfa tarikiyle şey ettim. Yalnız bizim Ceza Kanunnamesinde bir şey vardır. Bir adam casus saklarsa, bir ay, Çelebi Efendinin mahdumunun ifadesiyle ve kendi itirafiyle sabit olmuştur ki Şemsimah gibi bir adamı bilerek bir ay Hükümete haber vermemiş, saklamıştır. Kanun nazarında ca-

(1) İkinci devre isim defterinde Karahisarı sahip ve Karahisarı Şarki'de Şükrü Efendinin ismi yok. Ancak birinci devrede Karahisarı Sahip'te Mehmet Şükrü Efendi mevcuttur.

sustur. Bir ay Hükûmete haber vermemiştir, (bilmiyerek sadaları) haber vermemiş, bilerek. Şimdi müsaade buyurun efendim, Kanunu ceza - bendenizin noktai nazarım - kanunu ceza sarihtir. Biz Çelebi Efendinin bendeniz zannetmiyorum ki Hükümeti Milliyeye bir isyan yapmak için gitmiştir. İki milyon lirayı almıştır yahut almak istemiştir. Teşkilât yapmak arzu etmiştir. Bunu katiyen zannetmiyorum. Arkadaşımızı bundan tebri ederim, bende bu kanaat yoktur. Yalnız casus saklamıştır.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Teslim etmiştir polise...

ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurun, etmemişler. Etmiş meselesi başka. Muhiti de düşünürseniz hükmü verirsiniz; bendeniz?... noktasını arz edeceğim. Bunlara bakınız, birisi çıkar da kim tahmin eder iki milyon lira ve eslaha alınmıştır? Bunu kim temin eder? Teşkilât yapılmıştır, bunun kim temin eder aksini? Fakat ben ahvali hususiyetini bilmediğim için şeyh efendi bunu yapamaz ve yapmak iktidarından uzaktır. O nu da arz edeyim. (Bu vicdana malik değildir sadası) Bu iktidara malik değildir ve bu vicdana da malik değildir. Yalnız efendiler rica ederim, yalnız şu noktayı yani muhalefetimin (Dinliyelim, anlıyalım sadaları) Bir kere bizde bir kanunname vardır, Ceza kanunnamesi. Ahmed'i haber vermiş fakat Şemsimahı haber vermemiş. Ahmet casus değildir, muhbirdir; Hükümet nazarında, Şehsimah casustur. Casusun haber verilmediği... Bu müdelleldir, itiraf ile sabittir. Ceza kanunnamesi müebbet kürek vardır, diyor. (Ha, bunu arzu ediyorsunuz sadaları.) Biz Çelebi Efendi olmasa da casusu haber veren Ahmet ağanın, Mehmet ağanın odasında casus bir kimse yatsa casus olduğunu da bilmiş olsa ne yaparsınız o Ahmet ağayı? (Asarız sadaları) Rica ederim, bunun için bir hadisi şerif vardır. Asrı Resulullahda bir kadın kendisi hırsızlık etmiş. Bu, fükahanın şeysiyle sabittir. Hırsızlık etmiştir, bazı hulliyatı alır inkâr ederdi. Bunun elini kesmek üzere Hazreti Peygamber emir verdi. Bu mezhebi hanefî ile mezhebi şafiî arasında muhtelifünfih bir meseledir. esas ihtilâfı arz edecek değilim. Yani kadının âdeti hulliyatı alır da inkâr ederdi. inkâr edenin elini kesmek lâzım gelir. Halbuki bir adam şu kadar kuruş kıymetinde bir şey çalarsa bizim şeriatımızda öyle el kesilir. Bir kadın hem inkâr etmek adeti vardı ve bununla beraber fiilen inkâr etmekle el kesilmez. Bizim mezhebimizde bununla beraber mekânı ma'razdan bir şey çalmıştır. Hazreti Peygamber elinin kesilmesine emir verdiler. Esametüibmizeyt radıyallâhüanh (Gürültü) Müsaade buyurun, rica ederim. Çünkü - benî mahzum kabilesinin şürefasındandı bu - Esame Radıyallâhüanh şefaat etti. Bir kaç lâkırdı söyledi, af kılıklı... Hazreti Peygamber buyurdu ki; ya Esame hakkında haddi ilâhî, haddi şer'î icabeden adam hakkında şefaat için söz söyliyorsun ha. Vallahi diyor kızım Fatima binti Muhammet yapmış olsaydı elini keserdim. Senden evvel helâk olan milletler, bizden evvel helâk olan milletlerde; şürefadan birisi hırsızlık ettiği vakit eli kesilmezdi. Fakat fukaradan birisi hırsızlık ettiği vakit eli kesilirdi. Böyle helâk olurlardı; buyurdu. Efendiler, bir köylüye tatbik ettiğiniz kanunu bana, arkadaşıma, babama tatbik etmek mecburiyetindesiniz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Efendim, esas mesele Manisa'da bir casus şebeki vardır.

REİS — Efendim rica ederim, itidalkârane davranalım.

MUTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Esas mesele Manisa'da bir casus şebeki vardır. Kemal Bey ismiyle, Yorgaki isminde bir adam. Bir gün Şemsimah namında bir kadın Kemal Beyin ailesiyle temas hasıl eder ve görüşürler. Bu Kemal Bey Şemsimah namında bir kadını elde eder ve derki sen Konya'ya gideceksin. Çelebi Efendiyi göreceksin, bir kaç parola tarif ederler. Bunları vereceksin. Çelebi Efendi sana açılacak ve icabeden mükâlemeyi yapacaksınız der. Şemsimah bunu iki ifadede söyliyor. Gûya Manisa'dan Konya'ya gelirken zevcinden bir maaşı varmış, o maaş için Uşak'a oradan da, geliyor bu kadın Konya'ya. Çelebi Efendi Hazretleri Ankara'da bulunuyor. Geliyor Çelebi Efendinin mahdumu Bakî Çelebi Efendiye mülâki oluyor. İlk mülâkatta Çelebi diyor ki ne için geldiniz? Pederle görüşeceğim, diyor. Pederimle görüşemezsin diyor, ne görüşeceksen benimle görüş diyor. Onun üzerine diyor ki; beni Yorgaki ve Kemal Bey namında iki insan göndermiştir ve sizinle görüşeceğim. Kimdir, diyor Yorgaki. Kim olacak. Fotoğrafın arkasını imza etmiş göndermiş diyor. Nasıl adammış bu canım? Bir otomobil için dört bin lira gönderecekti. Ne otomobili diyor? Canım diyor, hani size dört bin lira göndermişti. Şimdi Bakî Çelebi bu kadının ifadatından biraz şüpheleniyor ve hadi git kadın, sen bize yaramazsın, diyor. Ertesi gün kıta kumandanına bir tezkere getiriyor zevcinden maaşı olduğunu ve takibata geldiğini söyliyor ve dünkü gün nerede müsafir kaldığını soruyor. Çelebi Efendinin evinde müsafir kaldım diyor. Öyle ise sen şayanı itimatsın, yine gidersin Çe-

lebi Efendiye misafir kalırsın ve eline bir tezkere veriyor. Bakî Çelebi Efendiye gönderiyor ve diyor ki bu kadın şüpheli bir kadın değildir, oturacak yeri de yoktur. Bir kaç gün evinizde kalsın, diyor. (Daha ne kaldı sadaları) Bakî Çelebi bu kadını alıyor. Bu kadın evinde misafir kaldığı müddetçe bu casusların vuku bulan sözlerini Bakî Çelebi'ye birer, birer söyliyor ve Bakî Çelebi diyor ki sen bu sözü başka yerde söyleme. Zira diyor seni de idam ederler beni de... Zira biz diyor Hükûmet nazarında şüpheli [illegible] insanız. Defol git diyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Onu kim söyliyor?

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Çelebi Efendinin mahdumu. Bakî Çelebi... Bu esnada Çelebi Efendinin mezunen geleceğine dair bir telgraf alır. Aile ve validesinin geleceğine dair telgraf alır. Ve karıyı da evden defediyorlar. Onun sonra Çelebi Efendi geliyor. Ailesi geliyor. [illegible] Çelebi Efendinin validesi meseleye muttali oluyor. Keyfiyeti Çelebi Efendiye söyliyor. Hükûmet bu cassus kadından hiç bir haber alamıyor. Bakî Çelebi ile ikisi beyninde bir meseledir. Sonra efendim, bu casuslar mühtedi Ahmet namında birisini tekrar sevk ediyorlar. Biz şuraya bir kadın gönderdik ve o kadından bir malumat çıkmadı. Sen git bu kadının şu parolaları Çelebi Efendiye söylemek suretiyle bu kadının ahvalinden malumat al ve Çelebi Efendi ile görüş, bize malumat ver ve neticeyi bize haber ver, diyorlar. Manisa'dan mühtedi Ahmet'i Karahisar'a gönderiyorlar. Karahisar nokta kumândanı tarafından âdeta kendisine bir çerçi kıyafeti verilerek âdeta islâm köylüsü kıyafetine sokularak Sandıklı istikametine sevkediliyor. Bu demek oluyor ki düşman tarafından sevkediliyor. Mühtedi Ahmet geliyor ikinci defa. Sandıklı'ya geldiği vakit polis bunun ahvalini tetkike başlayınca casus sıkışıyor... Ben hakikati ahvali söyliyeceğim, fakat sana söylemem. Buradaki en büyük kumandana, ben keyfiyeti ona söyliyeceğim, diyor. Bu mühtedi Ahmet'i ikinci Suvari fırkası Kumandanı nezdinde gönderiyorlar. Ta o vakte kadar Konya'ya bir casus geldiği malum değil. Bu ikinci suvari fırkası kumandanı nezdine gittiği vakit de diyorki; ben casus sıfatiyle geliyorum. Manisa'da Kemal Bey ve Yorgaki vesair avenesi tarafından verilen parolalarla Çelebi Efendi ile görüşeceğim. İsterseniz keyfiyete yakından muttali olmak, için, tarassut edin diyor. Bunu fiiliyatla ispat edeceğim diyor. Suvari fırkası kumandanı Dahiliye Vekâletinden soruyor. Konya'ya sevkine emir veriyorlar ve keyfiyeti Konya'ya iş'ar ediyorlar. Aynı zamanda bu Şemsimah kadının da ahvalini tarassut etmek için Halil İbrahim isminde bir polis bunu tetkike koyuluyor. Bu mühtedi Ahmed'i bir takım casuslarla, hiristiyan muhacirlerle açık bir evrak ile serbest, aynı zamandan diğer casuslarla, Ermeni, Rum muhacirlerle birlikte gidiyor. Keyfiyeti herkes biliyor. Serbest bir halde Konya'ya vasıl oluyor. Polis Müdiriyetine teslim ediyorlar. Polis Müdiriyeti bunun arkasına bir sivil polis memuru koyveriyor. Akşam üzeri Çelebi Efendinin evine varıyor. Polis tarassut memuru da onu tarassut ediyor. Çelebi Efendinin damadı çıkıyor, ne istiyorsun, diyor. Diyor ki, ben Manisa'dan geliyorum. Haydi git diyor, bize Manisa'dan gelen adamın lüzumu yoktur ve polise diyor ki gel, bu adam şüpheli adamdır, adamı al. Aynı zamanda meseleye Çelebi Efendi de muttali oluyor. Polise haber gönderir, bunun hakkında tetkikat, tahkikat icra olunsun der. Bir kaç saat sonra polis geliyor, bunun hakkında tahkikat yaptık bu şüpheli bir adam değilmiş. Pekâlâ diyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Rica ederim, sözünüzü Huzuru ilâhide söyler gibi söyleyiniz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Ne istiyorsunuz?

SALİH EFENDİ (Devamla) — Bu işin içerisine karışmış yüzlerce islâm var. Bize karşı tuhaf, tuhaf söz söylemeyiniz, tahkikatı doğru söyleyiniz? (Bildiğini söylüyor sadaları)

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Evrakını aynen okuyacağım. Neden yalan söyliyeceğim. (Devam sadaları)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bizim arkadaşımıza emniyetimiz vardır, efendim rica ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Salih Efendinin sözü bir ukde bıraktı. Ben de o şubedenim. Mustafa Kemal Beyin ifadesinden neresini noksan buldular. Yalan yanlış neresi vardır?

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) — Bir parça sehiv var, tahrif var

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Aynı ifade gibi söyliyorum efendim. İsterseniz evrakı gösterebilirim. (Devam sadaları) Polis idaresi zaten bunun casus olarak geldiğini ve doğrudan doğruya Çelebi Efendiye müsadif olacağını bildiği için arkasını takip ediyor. Külli yevmin dergâha gidiyor, arkasından polis gidiyor. Kavuyorlar, yine geliyor.

İBRAHİM BEY (Karesi) — Efendim izah edeceğim bir nokta var. Şükrü Efendi diyor ki; Çelebi

Efendi Konya'ya mezunen gittiği zaman Şemsimahı evde buluyor ve bir ay sonra Şemsimahın çıkarıldığını söyliyor ki Şükrü Efendi, halbuki Çelebi Efendi geldiği zaman evde Şemsimah yok idi.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım efendim, hatip bitirmedi. Sözünü dinlemiyoruz, bu olmaz.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Bey usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Mustafa Kemal Bey sözlerini bitirsin. Eğer herkes bir şey soracak olursa mevzu kaybolmuş olur. Karışıyor Meclis. Bir kere hatip sözünü temam etmelidir. Ondan sonra herkes sualini sormalıdır. Mesele gayet mühimdir. Eğer içinden çıkamazsak İstiklâl Mahkemesine veririz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Diğer taraftan bu Şemsimah'ın arkasında bir sivil polis memuru bunların takibatına koyuluyorlar. Çelebi Efendi ile bu mühtedi Ahmet görüşmeğe muvaffak olamıyor. Ayanen meydana çıktığı gibi polis resmen tevkif ediyor. Şemsimah Çelebi Efendi ile görüşmemiştir ve görüşmeğe muvaffak olamamıştır. Ahmet Çelebi Efendi ile görüşmemiştir. Yalnız Şükrü Efendinin buyurdukları veçhile Şemsimah, Çelebi Efendi Ankara'dan geldiği zaman evinde değildi. O çıkarılmıştır. Yalnız Çelebi Efendi Konya'ya geldikten sonra Şemsimah arasıra o eve gelir gidermiş. Fakat Çelebi Efendi ile görüşüp görüşmediği hakkında bir delil yoktur ve kendisi de görüşmediğini söyliyorlar.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) — Şemsimah'ın gelip gitmekte olduğunu duyuyor Çelebi Efendi, malumat vermiyor. İşitiyor Çelebi Efendi, fakat bir ay haber vermiyor.

ABDÜLHALİM KEMAL BEY (Devamla) — Nereden haberi olacak. Evine gelen bir kadındır, rica ederim. Hakikaten Şemsimah kadınla mühtedi Ahmed'in casus sıfatiyle geldiğine muttali oluyor. Orada Edip Bey namında - kendi ifadesine nazaran - bizim erkânı zabıtandan birisine nikâh ediyorlar ve bu adi bir şeydir, Hükümete haber vermiyelim diyorlar, kendi ifadelerine göre. Fakat bunlar teeyyüt etmiyor. Tahkikattan istihsal olunan şey gerek muhtedi Ahmet gerek Şemsimah casus sıfatiyle gelmişlerdir ve fakat arzularına muvaffak olamamışlardır ve Çelebi Efendi Hazretlerinden cevabı muvaffak alamamışlardır. Kendi itiraflariyle casus oldukları sabittir.

HAMDİ BEY (İzmit) — Bir sual soracağım. Şemsimah ve Ahmet dediğiniz adamların İstiklâl mahkemesince casus oldukları tahakkuk etmiş ve bunlar mahkûm olmuş mudur?

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Hayır...

HAMDİ BEY (Devamla) — Eğer bunların casusluğu henüz tebeyyün etmemiş ise nasıl muhakeme yapıyoruz. Bendeniz anlamıyorum. Eğer bunlar casus ise o vakit arkadaşımızın ve mahdumunun bu meselede zimethal olup olmadığını ancak o zaman düşünebileceğiz. Bunlar casus değilse zaten mesele yoktur. Binaenaleyh İstiklâl Mahkemesi kararını vermeden bu meseleyi burada mevzubahis etmek doğru değildir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, gerek mühtedi Ahmed'in, gerek Şemsimah'ın casus oldukları kendi ifadeleriyle ve aynı zamanda Manisa'dan, Söke'den gelen telgraflarla müeyyet ve müspettir. Fakat bu casusların ef'al ve harekâtına Çelebi Efendi muttali olmamıştır ve muttali olduğuna dair evrak meyanında malumat ve delail yoktur.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisar) — Ne gibi delail...

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Mümaşatkâr olduğuna dair bir şey yoktur. (Reye sadaları)

REİS — Müsaade buyurun rica ederim. Daha burada yedi sekiz arkadaş söz almıştır. Çelebi Efendi Hazretleri de müdafaa edecekler. (Müzakere kâfi reye sadaları)

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendiler; maruzatımın mükaddemesini müzakereye ait usule; mabadi de şubenin vermiş olduğu mazbata üzerindeki kanaata ait olacaktır:

Evvelemirde rüfekayı kiramdan her hangi birisi hakkında şubeden leh ve aleyhte gelmiş olan bir kararın müzakeresi esnasında; bir arkadaşın ve hiçbir şahsın şu kürsii milletten söz söylemeğe mana yoktur. Ancak okunan evrakda - lehte olduğuna nazaran - daha cem'i lâzım gelen delail ihmal edilmiş olur. Fakat zannedersem tahkikat temamdır. Bittabi esasa dair bir şey söyler ve şu tahkikatı hazıraya nazaran: Şöyle olması lâzım gelir, benim kanaatim bu merkezdedir, der. Yoksa hiç bir ihsasatı izhar edecek mahiyette beyanı mütalaa edemez. Çünkü reye konmadan evvel ihsası rey etmiş olur. O zaman reye iştirak edemez.

KADRİ BEY (Diyaribekir) — Biz hâkim değiliz efendim.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Rica ederim, müddei vaziyetinde arz ediyorum. Onun içerisine bir garaz girmiş olur diyorum. Esas meseleye girişelim. (Gürültüler) Efendim bendeniz şubede bir iki defa

bulundum. Tabiî samiîn sıfatiyle dinledim ve şimdi bunda iki mesele var, birisi casusluktan dolayı, diğeri de...

Efendim filhakika Çelebi Efendi Hazretlerinin casuslarla teşriki mesaî ettiğine dair delâil bulamadım, fakat casusu muhafaza ettiğine kanaat hasıl oldu. Bunları hükûmete teslim ve ihbar etmesi lâzım gelirken etmemiştir. Kanunu cezanın bir maddesinden bahsederek müebbet kürek cezası şu noktadan verilmek lâzım gelirdi. Her halde bu noktadan ithamları icap edeceği kanaatini izhar ettiler. Bendeniz Çelebi Efendi Hazretlerinin casuslarla teşriki mesaî ettiğine dair bir delil (göremiyorum. 1) Ancak, Çelebi Efendi Hazretleri casusların casusluğunu bildiği halde onları muhafaza ettiği yolunda bir şeye tesadüf ettim. Çelebi Efendi bunların ahvalinden şüphe etmiş ve fakat Hükûmete haber (Vermemişlerdir. 2) Hükûmet de maalesef makûs bir cürüm vücuda getirmeğe çalışmış fakat vücuda getirmeğe çalışmış vücuda getirmeğe çalıştığı cürmü her nasılsa ağzına yüzüne bulaştırmış ve içinden çıkamıyacağını anlayınca...

Rica ederim, Çelebi Efendi Hazretleri herkes için icabedecek olan lekeyi kendisine sürmek istemez. Herkes bu müşkül vazifeyi deruhde etmez. Buna emniyetbahş olmak için onun fotoğrafı da var, mektubu da vardır. Böyle bir işi yapabilmek için bu vazifeyi deruhde eder, birisi geliyor Anadoluya... İşte öyle bir işe kabul ettirebilirse Yunan için bir kazançtır. Bunlar bir zar atmışlar. Tutturabilseler idi iyi idi. Tutturamadılar ve yakayı nihayet ele verdiler. Yakayı ele veren o adamlar şimdi kurtulmak için...

Mazbata muharriri bey izah ettiler. Bir adam ne diyebilir. Efendim bu casustur diye teslim edince bunun ispatı lâzımdır. Şüpheli adamdır. Binaenaleyh hakkında tahkikat yapın diyorlar. Bir casus evinize gönderirse, sonra efendim bu istediğiniz şekilde para vereceğim derse...

Hatta bazı insanlar, mevkii yüksek insanlar para koparmak için bu gibi şeylerle muvazzaf olduğunu söylerler ve para almağa mı cesaret eder; rica ederim, ahvali umumiyesi, vaziyeti hazırayı ve sonra Çelebi Efendinin vaziyeti içtimaiyesini nazarı dikkate alarak ona göre karar vermeli. Yoksa efendim Yunanlılar göndermiştir, binaenaleyh içeride oturmuş kabilinden bir arkadaşı sellemehüsselâm mahkemeye sevketmek bir defa doğru bir şey değildir. Doğru olmadığı gibi Meclise de münasebettar, alâkadar bir şey göremiyorum. Rica ederim fazla münakaşa olmasın, mazbata pek muvafıktır. (Alkışlar) (Müzakere kâfi sesleri)

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Kanunun 54 ncü maddesi tadil edilsin, ondan sonra bu şekilde reye vazedilsin. (Gürültüler)

MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ (Siverek) — Sus be; utanmaz mısın?...

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Sen sus rezil herif...

MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ (Siverek) — Sensin rezil herif...

REİS — Rica ederim itidali muhafaza edelim, sükût ediniz. Efendim celse hafidir, kapıyı kapayınız. (Müzakere kâfi sesleri) Daha söz alan sekiz arkadaş vardır, onlar söz söyliyecek. Onların söylemesini ister misiniz?...

(Çelebi Efendi Hazretlerine hitaben) onları dinler misiniz, yoksa evvel mi söylersiniz?

ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ (Konya) — En sonra söylerim. (Müzakere kâfi sesleri) Efendim, söz söylıyecek arkadaşlar vardır.

ALİ SURURÎ EFENDİ (Karahisarışarki) — Efendim, bendeniz Hoca Şükrü Efendi Hazretlerinin mütalaasına karşı maruzatta bulunacağım. Hoca Şükrü Efendi buyuruyorlar ki filhakika Çelebi Efendi casuslarla teşriki mesai etmemiştir. Yani Yunanlıların istediği fiili yapmamıştır. Fakat casus olduğunu bildiği halde Hükümete haber vermemiş, evinde muhafaza etmiş, bunun için de Mülkiye Ceza Kanunnamesinde bir madde vardır.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) — Askeriyede de vardır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Mülkiye buyurdunuz efendim. Filhakika Mülkiye Ceza Kanununda bir madde var, hem de muhtasar. Elli dördüncü madde : (Madde 54 - Tebaai Hazreti Padişahiden her kim düşman tarafından keşif ve tahkiki ahval zımnında gönderilen casusları - casus olduklarını bilerek - ketim ve ihfa ederse veya ketim ve ihfa ettirirse müebbeden küreğe konur.)

Malumu âlîniz kanunlarda muharrer olan kelimeleri epeyce tamik etmek lâzımdır. Öyle kat'î okuyuşla hemen tatbika girişir isek pek yanlış yola sapmış oluruz. Kanunu yapmaktan tatbik etmesi daha müşküldür. Şimdi şu kanunun bu maddesini güzelce okursak iki terkip var ve maddenin de ruhunu teşkil eder,

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımızdan tashihen konulmuştur. Mustafa Ünver

Bu maddeye nazaran bir adam tecrim edilmek için yani şu ceza ile müstahak olmak için iki şart lâzımdır. O şartlardan birisi casusu düşmanın casusu olduğunu bilmesi, ikincisi casus olduğunu bilmek ile beraber casusu ketim ve ihfa etmesidir. Şimdi bendeniz bu şartlardan birisi Çelebi Efendi hakkında olabilir zannındayım. Fakat ketim ve ihfa meselesinin katiyen varit olmadığı kanaatındayım. Hükümete de haber vermediğini bir kusur telâkki edelim. Rica ederim, ketim ve ihfa ne demektir? Saklamak ve gizlemek demektir. Çelebi Efendi casus olduğunu gerçi bilmiş, Hükümete de haydi haber vermemiş diyelim. Fakat ketim ve ihfa etmemiş, casus denilen kadın Çelebi Efendinin evine gelmiş, bir kaç gün sonra tekrar gelmiş. Kadının bu hareketiyle Çelebi Efendi bu kadını ketim ve ihfa mı etmiştir?. Binaenaleyh başka maddei kanuniye varsa Heyeti Celile tedkik edebilir. Mülkiye Ceza Kanunnamesindeki şu madde; Şükrü Efendinin tasvir ettiği fiile, hadiseye katiyen tevafuk ve temas etmez. (Bravo sesleri)

Bendeniz'in maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair altı tane takrir vardır. Birisinde; (Müzakere kâfidir, şube mazbatasının reye konmasını teklif ederim.) deniyor. (Muvafık sedaları)

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... (Müzakere kâfi görülmüştür efendim)

Şu halde efendim, başka müracaat yoktur. Şubenin mazbatasını reye koyuyorum. Şubenin mazbatasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Şube mazbatası aynen ve müttefikan kabul edilmiştir.

On dakika teneffüsten sonra yine hafiyen bütçe müzakeresine devam edeceğiz.

Hitamı Celse; 3.15 Sonra

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati : 3.45

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi Küşat ediyorum.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD (Devam)

2. — 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanun lâyihası.

REİS — Bundan evvelki inikatta müzakeresine başladığımız 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanun lâyihası üzerindeki müzakerata devam ediyoruz. Söz Hüseyin Avni Beyin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler geçen sene bütçe müzakere edildiği zaman ahvali fevkalâde, dolayısiyle işi inceleme fırsatı bulamadık. Babı Âli taslağından ibaret olan o bütçe rakamları konarak baştan nihayete kadar, hatta teşkilâtı olmayan bir takım şeyler dahil olarak önümüze geldi. Bu ahvali fevkalâde dolayisiyle bu mazereti mazur gördük. Aradan bir sene geçti. Bu sene gelen bütçe o bütçenin aynı mahiyettedir. Ben andım ki burada müahaza - edilecek bir kuvvet var, o da Heyeti Vekile değil, Heyeti Celile. Affınıza mağruren açık söyliyeceğim. İçinizden ayırdığınız yedi kişi bundan başka bir şey yapamaz. Bu gün zannetmeyiniz ki Osmanlı Parlementosunda bütçe müzakere ediyorsunuz, hayır efendiler? Bu gün Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir buhranı malî karşısında titriyorsunuz. Bunu ben bütçe müzakeresi esnasında değil, bu fırsattan istifade ederek yaraların çaresini arayacağım. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti yine o bütçe taslağı kabilinden olan o rakamların altında 77 milyon liralık bir bütçe tahmin edilmiştir. Bu tahminatın 23 milyonu toplanmış ve sarfedilmiştir. Bu yekûn üç ay hariçtir, haydi üç ay zarfında 10 milyonluk düyunat vardır. Efendiler; hesap gayet bâriz ve gayet elîmdir. Bu gün yani yanlışlıkları da vardır. Sıra ile arzedeceğim: Bir kere Müdafaai Milliye bütçesini bilâmünakaşa, orduya hürmet değil efendiler, hürmet ise milletin hukukuna hürmetsizlik ettiniz ve bilâmünakaşa kabul ettiniz, bu hürmet değildir.

Efendiler; ordunun zaferini temin etmek ve misaki millîmize kavuşmak istiyorsunuz, paranızın heder olmasını, israf edilmemesini temin etmek lâzımdır. Maalesef kalbim sızlıyarak itiraf ederim ki Misakı milîden çok uzaklaşmışızdır. Daha yakından gitmek lâzım iken daha uzaklardan gittik. Kuvayı maddiye ve maneviyenin ikisini de israf ettik efendiler, hesap meydandadır. 77 milyon tahmin ediliyor. Mesarif 45 milyon orduya verilmiş. Halbuki mesarifat, tediyat 23 milyon, şimdi bu üç ay zarfında ordunun, bütün kasalarda değil, bütün ordunun havalesi bitmiş. Buradan iki milyon havale gitmiştir. Orduya kasadan çıkan paranın bu hesabını anladım. Bütün devaire bu 23 milyondan para verilmemiş mi? Sonra orduya kasadan çıkan paranın yekûnu 23 milyon mudur? Yekûnu yani tamamı bu ise, ordu 23 milyon lirayı almışsa iki milyon daha buradan fazla almışdır. Fasıldan fasıla nakil için esasen bize müracaat yoktur. Bundan sonra bu gün havale suretiyle Heyeti Celilenin kabul ettiği 67 milyondur. 77 milyonluk evvelki tahminattır. İki milyon daha 79 milyon. Bunun farkını nereye koymuşlardır. Heyeti Celile teşekkül ettiği gün kendi kuvvei maddiyesinin neden ibaret olduğunu epey düşünerek ona göre bir Hükûmet teşkil edecekti.

Bu gün efendiler; bu hesaba göre 30 milyon açık var. Efendiler mart birine kadar biz bütün borçlarımızı helâl ettiğimiz halde dahi gelecek sene bütçesi karşımıza geliyor. Yalnız ordu muktesidane yapmıştır. Öyle muktesidane ki nefere 19, hayvanata 21 kuruş verilmek üzere yaptığı bütçe 60 milyon bir hesap geliyor; gelecek sene için yüz milyon karşısında bulunuyorsunuz. Acaba bunu nereden vereceğiz? Ben hesabın yerini bulamadım. Geçen sene bu zaruret karşısında 37 bütçesine geçelim denmişti ve bunu tashih için kadro encümenleri on beş günlük müddetle, asırlardan beri teşekkül etmiş bir devletin temellerini bozmak ve yeniden teşkil etmek için on beş gün tabiî kifayet edemezdi ve zannedersem bundan bir semere hâsıl olmazdı. Eğer Heyeti Celile kail ise yüz milyon daima bir zarûret ise, alacağı parayı da ona göre yapmalıdır. Rica ederim. (10) milyon halk yüz milyon lira bütçeyi vermekte biraz düşünür ve veremiyor. Ellerimizi kaldırıyoruz, bu tavan arasında kalıyor. Para bulup tesviye edilemiyor. Bendeniize bununla bir bütçe ve bunun faslından filân bahsetmeyin Beyefendiler.

Çünkü ben bunun pek çok yerlerini hilâfı hakikat görüyorum. Bununla iştigal abestir. Kendi devletinizi kürrei arzın şu kısmındaki hâkim olduğunuz yere efendiler; İstiklâli millîsini kazanıp onu başaracak bir yola sokmalıdır. İşte Misakı millîmiz budur efendiler, gittiğimiz yol iflâs yoludur efendiler, Misaki millî derken, düşmanı Salihli'den kaldırıp Eskişehir'e getirdik. Maazallah sonra ordunun mukavemeti kesilir sonra daha fena olur. Bu felâketi görmemek için Misakı millînin yolunu, İstiklâli millînin yolunu arayın efendiler. Hududu millîye istiklâli malî ile girilir. Yoksa biz ta Viyana'dan geliyoruz efendiler, İstiklâli millî neye mütevakkıf ise onu temin etmek kolay değildir efendiler; biz o hududu milîden geliyoruz efendiler. Ta Viyana'dan geri geliyoruz efendiler, istiklâli malî neye mütevakkıf ise onunla iştigal etmemiz lâzım geliyor. En büyük ana hatlarını nazarı dikkate alacak Hükûmetin kendisini abluka eden düşmanlar metaını gönderiyor, paramızı çekiyorlardı.

Memleketimiz içinden elli milyon çıkarsa ne hal olacağını bir gün evvel anlamalı idi. İthalâta değil, ihracata bakmalı idi. Tabiî ben Hükûmeti tenkit etmiyorum. Ben Hükûmetten bundan fazla bekliyemiyordum. Büyük Millet Meclisi kendi hayatını, milletini yaşatmak için bu esaslar üzerinde yürümesi lâzım gelirdi ki maalesef buna dair bir şey yoktur efendiler. Bütün iştigalatımız defterleri açınca görülüyor ki burada kambur kambur üstüne yükledik. Hiç bir işe görmedik efendiler. (Defterde yok sesleri). Var işte, az çok bir kavanin mecmuası, açın okuyun efendiler, memleketin menfaatına hiç birisi yaramıyacak, iktisadiyat bir santim fark etmemiştir. Mutlaka tekâlifi artırmak için yapılan müzakereler, kanunlar bundan ibarettir. İhracatımız ithalâtımızın sülüsü nisbetindedir. Zannedersem o sülüsü de memlekete kaçak suretiyle giren mallardır. En büyük kabahatımız, memleketteki asayişi ihlâl ederek asayişsizliği asayiş gösterirken biz asayişi asayişsizlik diye ilân edercesine fevkalâde mahkemeler, fevkalâde tedbirler ittihaz ediyoruz. Memlekette icraat yapıyoruz diye fevkalâde mahkemelerle cihanın yüzünü bizden çevirttik. Yani memleket sermayeye muhtaç, hariçten sermayedar gelmek değil, bilakis dahildeki sermayedarlar birer, birer sermayelerini çekip götürüyorlar. Hükûmet ve siyasetin manası bunlardır.

Efendiler, uyuyan arslanları uyandırdınız. Biliyorsunuz ki Pontüs mefkûresi henüz Kuvayı milliye Hükûmeti teşekkül etmediği zamanda bile, müdafaai hukukiara karşı bile, şımarıklıklarını izhar edemiyorlardı. Çünkü yüzde iki mevcudiyete malik olanlar tabiî kımıldanamazlardı. Bunlar şimdi büyük me-

seleler çıkararak harice karşı bizim mevkiimizi küçültüyorlar. Her gün...

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Onlar arslan değil, sırtlandır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Sırtlan olsun, lânet olsun. Ben onlardan bahsetmek istemiyorum. Bu gün bendeniz memlekette hadise olsa bile onu kimseye haber verdirmemek isterseniz gazetelerimizle kâinatı velveleye verdik. Birtakım aceze ve çoluk çocukla haysiyeti milliyemiz, Büyük Millet Meclisi şerefi namına vahşet halinde icraat yapılmıştır ki, efendiler biz sükût ediyoruz. Dünya nazarında gayet yüksek tanınmış milletimizin yüksek kadrini biz düşürüyoruz. Efendiler; bizim milletimize yakışmaz o, bizim milletimiz kabul etmez onu. Bir gaye için İttihatı Terakkinin yaptığı icraatı ne kadar büyük olsa dahi katiyen kimse his etmedi. Düşmanlarımız bile takdir ettiler. Gazetelerle bir tavuğun iki paralık yumurtası mukabilinde iki saat kakırdaması kabilinden cihana velvele verdik, sarstık kâinatı. Yaptığın şey memleketi düşürmekten başka bir şey değil. Sonra birtakım hafiyeler, birtakım casuslar memleketin içerisine çıkarmışlar. Bilmem kürt meselesi... Hepsi yalan, yalan efendiler. Hükûmet mesele icat etti. Hafiyelik teşkilâtı vücuda getirmiştir. Onun ehemmiyet verdiği budur. Hafiyeliği irtikâp eden ve onu memuriyet diye kabul eden alçakların yüzü memlekette ne kadar karadır. (Alçak sesleri). Memlekette efendi masayişi tanzim edeceğiz. Asayişi tanzim ederken asayişsizlik çıkardılar. Tekrar ediyorum, bunlar Büyük Millet Meclisi hesabına kaydediliyor. Böyle memleketin refahına sarfedecek yerde felâkete götürdünüz. İttihat ve Terakki azim işler işledi.

Fakat kimseye hissettirmediler. Bizim icraatımız sıfır olduğu halde tehlike altında bulunan milyonlarca kardeşlerimizi düşünecek kadar bir maharet gösteremedik. Bunu yapanlar efendiler, bu fırsattan istifade ederek ya birisini soymak veyahut üç adam beş hafiyenin Hükûmet aleti olmak yolunu tuttular. Bu fenalıkları bizim namımıza yaptılar. Efendiler, böyle olduğu halde hiç bir şey yapılamamıştır. Pontüs yine uykuda yatıyor. Pontüsçular için biliyorsunuz fırsat var idi. Fakat onlara bir icraat yapılamadı. Bilakis biz tazyik ederek memleketimizde asayişsizlik gösterdik. Bu suretle bütçemizi de iflasa doğru götürüyoruz. Mazaallah, sonra efendiler kalbimizi sızlatan bir yer var.

MUSTAFA VASFİ BEY (Tokat) — Ha, ha, hay...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler; ben memleket namına hitap ediyorum. (Dinliyoruz sadaları). Her kes biraz da şahsî kabiliyetini görmelidir. Yüz milyon veren milletin zavallı askeri çıplak oldukları halde cepheye sevkediliyor. Oradan oraya gidip te firar etti diyerekten karılarını livadan livaya sefili sergerdan bir surette sürüyoruz. Bu vahşeti beşeriyet kaydetmemiştir efendiler; işte bu da Büyük Millet Meclisi namına yapılıyor. Sonra memur istihdam ediyoruz. Bunlara esir güruhu gibi sekiz aydan beri maaş vermiyoruz. Onların parası verilemiyecekse istihdam edilmesin, mart geliyor, yedi aylık borcumuz var... Efendiler; hamiyeti vataniye için menfaatımıza dokunulduğu zaman kıyameti koparıyoruz.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Sizin tedahülünüz var mı?.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Menfaatımıza dokunduğu zaman kıyameti koparıyoruz demiştim. Efendiler, bunda Türkiye Büyük Millet Meclisi arkadaşlarına itimat ettikleri zaman düşünmediler. Bunlar yalnız memur taşıdılar, bütçemizin açığı bu gün otuz milyon raddesindedir. Bu sene için 77 milyonluk bütçemiz var iken gelecek sene, ki mart geliyor, yüz milyonluk bütçemiz olacak. Maliye Vekili Bey tekâlifi cediden bahsetti. Rica ederim efendiler. Vaki olacak tekâlifi cedide tekâlifi milliyeden daha mı çok olacaktır. Bu tekâlife 12 milyon daha ilâvesine akılları kesiyor mu?. Ne alacaklardır? Vergiyi verecek kimlerdir efendiler; biliyor musunuz? Harbi umumi yaktı, yıktı. Köylerde dört erkek yok. Beyefendiler;...

EMİN BEY (Bursa) — Çare gösteriniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, şunu arzedeyim ki çare hatanın aksidir. İrtikâp edilen ceza bulunduğu vakit onun hatası bulunur Emin Beyefendi. Miras yedi gibi buraya akın, akın insan geliyor. Bu memur olmaz, filân gelsin. Buraya akın, akın adamlar geliyor, insan geliyor. Para gidiyor. Nefer aç, memura maaş verilmiyor. Bütçe açık. Bu seneyi kapatıyoruz, bütçeye uğurlar olsun. Gelecek sene yüz milyon liralık bütçe karşısındayız. Memlekete sermaye girmez. Asayişsizlik ilân ederiz, emniyet yok. Bunlar Hükûmet manası değil, kadrosunda bu memleketin tefevvukudur. Binaenaleyh bundan sonra Büyük Millet Meclisi buna bütçe diyemez. Yalnız 23 nisan bu gündür diyerek yeni teşkilâtını, yeni kadronu yap. Kadromuzu yeniden tanzım edersek bunların çaresini böyle buluruz. Anadolu Hükûmet-

siz kaldığı devirler vardır ki üç, dört, beş ay asayiş mükemmeldi efendiler. Mütareke akabinde ne Pontüs, ne Rus, ne Ermeni hiç kimse kımıldamıyordu. Biz gelir gelmez birtakım avamfiribane yaşayan ve kendisine memur süsünü veren cahil insanlar tüfeğine sarıldı. Kimi casus, kimi hafiye efendiler; ben memleketi tanıyanlardanım. Her yerde Ermeni, Rum yüzde iki, beştir. İslâm ahalisi karşısında kımıldayamazdı. Biz onları küme, küme dağlara çıkardık. Anadolu'nun asayişini bozanları Anadolu'lular artık tanıyor efendiler.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Karşıdaki düşmanlar da onlar mıdır?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — O da vazifesini yapıyor.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Amma da vazife ha...

REİS — Muhavere etmiyelim efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bendeniz bütçenin açığında buyurdukları gibi... Maliye Vekili, bütçe açığı için tekâlifi cedideden bahsediyor. Tekâlifi cedide nedir efendiler ve tekâlifi cedide ile ne alacaklar?. Köylünün öküzünü aldık; istihsalâtı durdu. İlkbaharda buğday yok. Askerine ne yedireceksin? Misakı milliyi nerede ve nasıl arayacaksın?

Bize en yakından muavenet ve müzaheret eden Rus Hükûmeti oldu: fakat kos koca Azerbaycan idaresini kendimize peşkeş yaptık efendiler. Ermenistanla harbi biz yaptık, parsayı Ruslara toplattık. Gürcistanı arkadan vurduk. Parsayı Ruslar topladı.

Bize altı milyon lira verişinde onun başka emeli vardır. Bize para verenler; amali hasisesine bizi alet yapmak için verir. Biz bu köhne siyasetten ne zaman döneceğiz? Fransız para verse Rusa ilânı harp der. Beşeriyet bizi kör bir alet görür... Biz artık memlekette kendi kudretimize kendi imanımıza istinat ederek, az yeyip az yaşayacağız. İki yüz lira yemiyeceğiz. Daha az yiyeceğiz... Yoksa iflas muhakkaktır. Yoksa sizden, bizden eser kalmaz, kül oluruz efendiler...

Burada Hükûmet teşekkül edeliden beri ordu yapıyoruz. Her şeyi veriyoruz; ordu dediğin yüz bin kişidir. Onları baklava ile beslerdik. Maalesef yine aç. Şayak giyerdi efendiler. Maalesef çuha giyiyor.

Verdiğin tekâlifin ve paranın hesabını bilmek lâzım gelirdi: bilmiyoruz. Yine söyliyorum efendiler; Heyeti Vekile dediğin on kişidir. Ya biz üç yüz kişi ne yapıyoruz ki onlara da ne düşsün?

MUSTAFA BEY (Karahisarışarkî) — Biz veriyoruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Verme efendim verme. Her şey senin namına yapılıyor. Bize, namımıza Koçgiri'de ikiyüz adam öldürüldü; yüz seksen köy yandı. Yalan icat edildi efendiler; Kürdistan ve Kürdistan meselesi yoktur efendiler. Kürdistan olsa, oradan feveran etmezdi. Onlar her vakit Devlete merbutturlar efendiler. Türklerden daha sadık olduklarına ben şahidim efendiler.

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) — Hepimiz şahidiz. Kürdistan meselesi yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bir mesele daha: hafiye meselesi. Memleketi biri birine sokupta ondan istifade eden avantüreleri içimizden çıkarmak lâzım. Memleketi yakan bunlardır. Hafiye teşkilâtı...

HAŞİM BEY (Çorum) — Reis Bey, rica ederim Heyeti İcraiye yok iken bütçe müzakeresi olur mu?.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, böyle bütçe müzakeresi olmaz. Ben de böyle bütçe müzakeresi abestir diye iddia ediyorum. Bu gün yapacağımız müzakere, buhranı maliye çare bulmaktır. Biz borç içindeyiz. Memurlara maaş vermemişiz. Bunlar müsbet şeyler. Bize Hükûmet bir bütçe vermiş; 34 milyon tahakkukatı var.. 37 milyon liralık da açığımız var. Gelecek sene yüz milyon karşısındasınız.

Tekâlifi cedideye aklım ermiyor. Binaenaleyh kadrolarınız üzerinde oynayacaksınız. Büyük Millet Meclisi 1338 senesi için de böyle bir emri vaki karşısında bulunmasın. Ben geçen sene bütçesinde ilk söz aldığım zaman demiştim ki: Maalesef korkarım; gelecek sene bütçesini de böyle bir günde çıkacağız.

Benim son istirhamım budur efendiler: Misakı milliye kavuşmak istiyorsanız, teşkilâtınızı ihtiyacatınıza göre yapın. İcap ediyorsa bir kısmını paydos edin. ve teşkilâtı yalnız Müdafaai Milliyeye hasredin. Memleket içerisine biraz emniyet sokun. Bizim memleketimiz asayişsizdir demeyin. Fevkalâde mahkemelerden, fevkalâde teşkilâttan tevakki edin. Yoksa Misakı Milliyi kaybederiz; kendimiz de helâk oluruz maazallah. Bunu katiyen bilin. Sonra memleketimizin madenlerini kıskanmayın. Memlekete para sokun. Sermaye sokun. Memleketimiz halkı aç. Memleketimizde sanat yok, yegâne menbaı varidatımız madenlerdir efendiler; ziraattır. Bunlara ehemmiyet verelim. Yalnız ithalât ve ithalâttan alınan gümrük kâfi değildir. Elli milyon lirada beş milyon gümrük almak bir muvaffakiyet değildir efendiler. Memlekette servet kalsın da, biz sonra hepsini cebren alır-

dık. Tekâlifi cedideyi bilmiyorum : Bir daha yüzde kırk bulamayız ki alalım. Memlekette para yok para. Buradaki para, buradaki teşkilâtı yaşatmaz. Her halde ve her şeyden evvel memleketin teşkilâtını parasına göre uydurmalı ve teşkilâtın bir çoğunun lâğvı lâzım. Bu günden itibaren bunlara bakmazsanız gelecek sene vahimdir. İstikraz yapsak, bu gün para da bulsak o, bu günkü açığını kapatmak içindir. Gelecek sene için değil.

Bütçenin bir buçuk misli açık olamaz. Bu sene böyle olduğu gibi gelecek sene iki misli açık karşısındayız. Açığı tekâlifi cedidede filân kapayamaz efendiler. Halkın hepsi hemen askere gitmiş, harplerde kül olmuş. Zavallı Anadolu sanatsız, insansız, ziraatsız, parasız. Ellerinde hayvanları vardı, onları da aldık mahvettik efendiler. Bu gün bütçe üzerine müzakere etmeyin, bütçe ile iştigal etmeyin; buhranı maliye çare bulun. Ben bütçenin fasıl ve maddelerine girmeyi zait görüyorum.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendiler; malumu âlinizdir ki fevkalâde zamanların her şeyi de fevkalâdedir. İstanbul gazetelerinin bir kaçında gördüm. Bu gün İstanbul şehrinin varidatı nefsi İstanbul ile Çatalca sancağı ve işgal altına girmiş olupta yalnız kemikten ibaret olan ve Yunanın işgazına uğramış yerlerin varidatına münhasır iken İstanbul Hükümetinin bütçesi 78 milyon liradır. (Handeler). Hakikatı söylüyorum efendiler. (Yanlış sesleri) Müsaade buyurun, sonra tenkit edersiniz. Bizim elimizde sekiz tane vilâyet ve 50 - 60 tane Sancak bulunurken 52 milyonluk varidat ancak çıkarabiliyoruz ve halbuki memurlarımıza da yüzde yetmiş, yüzde seksen zamaim yapıyoruz. İki yüz bin kişilik ordu besliyoruz. Vatanı kurtarmak için ne gibi fevkalâde hareketler varsa hepsini yapıyoruz. Sonra elimizde de zayıf bir bütçe var. Aman halk üzülmesin ve aman halk bilmem ne olmasın diyoruz. Fekâlâ : Sonra nereden varidat bulacağız.

Efendiler, ben bu günkü bütçemizi lâgar ve yerinden dört adamla kaldırılır sütsüz bir ineğe benzetiyorum. Hep sağmaya çalışıyoruz. Fakat boğazına bir şey, yem vermiyoruz. Efendiler bizim memurinimize yüzde yetmiş, yüzde seksen maaş ilâve ediyoruz. Buna mukabil icra ettiğimiz zamaim hangi vergiferedir. Bir âşar, bir de gümrük resimleri. Âşar vergisi zaten kendi kendine gelir. Fakat bu gün arazi vergisi eski hamam eski tas. Akar vergisi eski hamam eski tas. Vaktiyle dört bin kuruşa yazılmış olan bir dükkân bu gün yirmi otuz lira vergi vermek lâzım iken biz ondan yirmi kuruş bekliyoruz. Efendiler biz vergileri almadıktan sonra ve istikraz da yapamadıktan sonra bu bütçe açığını nereden kapatacağız. Memurinin maaşatından kesemezsiniz. Sonra onları sürünmeye, hırsızlığa sevkedersiniz. Bu gün 600 kuruş maaş alan bir memur 1800 kuruş zammiyle beraber iki bin dört yüz kuruş alıyor. Bunun on lirasını da ev kirasına veriyor, sonra gerisiyle nasıl geçinsin Bir kere düşünün. Memurinin maaşatından kesmek cinayettir. (Bravo sedaları)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler; 1337 senesi bütçesinin müzakeresinde benden evvel söz söyleyen arkadaşlarımızın ifade ettiği veçhile, müzakereyi beyhude vakit ziyaından başka bir şey addetmiyorum. Zannederim ki bizim için yapılacak mesele, sarfedilmiş olan bir bütçeyi toptan kabul etmek, tasdik etmek ve memleketin ihtiyacatına göre ve kendi arzumuza muvafık bir bütçe yaptırmaktır.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Üç senedir, böyle söylüyoruz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Eh... Bu sene kendinizin kudretini bir kerre deneyiniz. Sarfedilmiş olan bir bütçeden tasarruf etmek imkânı olmadığını hepiniz teslim edersiniz. Yalnız bu gün memleketin vaziyeti maliyesine göre, bundan sonraki bütçenin ne şekilde olacağını tespit etmek lâzımdır. Fakat bu, böyle olmakla beraber geçen senenin bütçesi hakkında da söz söylenmemeli midir?.. Bütçe münasebetiyle memleketin siyaseti maliye ve hatta siyaseti umumiyesine ait çok sözler söylenebilir. Bu münasebetle ben de bir iki söz söylemek istiyorum. Hatıranızı Meclisin bidayeti teşekkülüne ve Heyeti Vekilenin ilk teşekkül ettiği zamana icranı rica edeceğim : O zaman; gayet samimi günlerdi efendiler : Bendeniz Müdafaai Milliye umuru ile iştigal eden bir Fevzi Paşayı görüyordum. Önünde bir tahta masa, üzerinde gazete yayılmış. Yanında bir tek yaveri. Ne müsteşarı vardı, ne bir şeyi vardı. Ne de kalemi mahsus. Ve bütün vekâletler bu tarzda idare ediliyordu ve zannederim ki Adliye Vekâleti de, Maliye Vekâleti de, Dahiliye Vekâleti de, hepsi de böyle idi. O muhiti samimi içinde her kes çalışıyor; ve memleketin derdine derman bulmaya uğraşıyordu. Şimdi bu günkü Müdafaai Milliyeden bahsedeceğim. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin müsteşarı var, yaverleri var, kalemi mahsusu var. Sonra bir de müsteşarın kalemi mahsusu var, müsteşar muavini var, şusu var, busu var. Sonra da insaf ediniz. İstanbul'dan memur celbediliyor. Müsteşar, müsteşar muavini, kalemi mahsus, hatta hayret ettim kalemi mahsusta bir bin-

başı, yüzbaşılar ve bir kaç tane de müfâzım var. Bir de cephede zabit yok. Yazınız filân guruba, İstanbul'dan zabit göndersin diyorlar. Ben İnebolu'dan yeni geldim. İnebolu'da 9 tane kumandanlık var, hepsinin yaptığı iş aynı şey. Hepsinin de yaptığı iş bir.

Demin Hüseyin Avni Bey biraderimiz, güzel bir şey hatırlatmış ve bir ihtarda bulunmuştu. Bizim asıl vazifemiz murakabei maliyedir. Bu husus istiklâl kapıları kapanmış ve iş görmek için yalnız millete müracaata mecbur kalmış olan bizler için en büyük vazife, bütçenin murakabesi olduğu halde maalesef biz, his ile hareket ettik ve Birinci İnönü Harbindeki muzafferiyetin verdiği neşe ile; memleketin parasının en mühim kısmını bel'eden Müdafaai Milliye bütçesini burada bilâmünakaşa kabul ettik ve küllî bir para verdik.

Efendiler hepiniz bilirsiniz ve hatta nefsinizde de tecrübe etmişsinizdir; biz alışmışızdır. Elimizde ne kadar para olursa kendimizi ona göre idare ederiz. Benim bu gün bin kuruş param olsa evimi nasıl idare edersem yarın iki bin kuruş aldığım zamanda yine aynı şekildeyim. Memurlardan para biriktirmiş hiç bir kişi gösterebilir misiniz? Bir çok şeyleri irtikâp etmiştir; fakat masrafı da, eline para geçtiği nisbette yapmıştır. Bunun gibi biz de Müdafaai Milliyenin eline açıktan, bilâmüzakere küllîyetli bir para verince zannetti ki. Bu para böyle daima gelecektir ve bu suretle açık saçık sarfiyat yapmıştır.

Şimdi meselâ, nakliyat ve sevkiyat müdiriyetine, yalnız bahriye sevkiyatı için zannediyorum ki altı yüz bin lira verilmiştir. Rica ederim, beher tonu 25 liradan hesap ederseniz bu para ile 30 bin ton cephane gelmek icabederdi. Geldi diye kim isbat edecek? Halbuki bu para bitmiş ve tekrar yeniden para istenmiştir ve benim gibi İnebolu'dan, Samsun'dan gelenler pek âlâ bilirler ki : Kayıkçılar, cephaneyi ve eşyayı askeriyeyi bedava taşıyorlar, çıkarıyorlar. Ahali sırtında bedava taşıyor. Bu para nereye veriliyor. Bendeniz bilmiyorum. Fakat orta yerde para gidiyor. İnebolu'da üç gün kalanlar işitmişlerdir. Ey ahali hamiyeti olan, Allahını seven sahile gitsin, cephane taşısın diye ilân. Hatta kısmen de cebren, bir dükkânda iki kişi varsa dükkânda birisini bırakmak diğerini inzibat memurları vasıtasiyle sevketmek suretiyle taşıyorlar. Sonra efendiler tekâlifi milliye lağvoldu dediler. Ben kadınların sırtına cephane sandığı yüklenmiş olarak Göle boğazını ve yokuşunu çıktığını gördüm. Bunu Erzurum Mebusu Durak Bey de gördü. Rica ederim efendiler düşününüz bu menedilmemişti, sonra bilmem menedilmiş midir? Velevki bir an için yapılsın bu caiz değildir. Bu kadının zevci cephede ya şehittir ve yahut ta kanını dökmek için her dem müheyyadır. Nasıl olur da bu kadın evinden alınır, sen tekâlifi milliye vermedin diye cephane sandığını sırtına yükleniyor?.. Şimdi efendiler yalnız bunları söylemekten maksadım. Efendiler rica ederim vazifemizi, murakabemizi icra edelim.

Bu bütçe ile uğraşmıyalım, her şeye takdimen bu önümüzdeki senenin bütçesini, her şeye takdimen ihzar edilip buraya getirtelim, hazırlıyalım, müzakere edelim ve sarfiyat yapacakların eline şu kadar deriz. Efendiler bizim iktidarımız, kudretimiz budur. Yapacaksanız yapın, yapamayacaksanız yapacakları getirelim, diyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, gerek Müdafaai Milliyeyi, iktisadi, dahiliyeyi sıra ile tenkit ediyoruz. Rica ederim kendileri burada yok ki cevap versinler. (Çok doğru sesleri) Heyeti Vekilelerden kimse yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hükümet ademî mesuliyet esasını kabul etmiştir. Hiç aldırmaz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — O halde efendiler bendeniz şunu söyliyebilirim ki Meclisin vazifei murakabesine Hükümetin verdiği ehemmiyet bu günkü hareketle sabittir efendiler.. (Bravo sesleri)

REİS — Efendim, Maliye Vekili hazırdır. (Bir Maliye Vekili ile iş olmaz sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim bir teklif var, Heyeti Vekile mevcut değildir deniyor.

REİS — Halbuki Maliye Vekili buradadır. Müzakerenin devamı için Heyeti Vekilenin huzurunu istiyor musunuz efendim? (Tabiî sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim hafi celseden birinden bütçenin heyeti umumiyesi hakkında bu açık karşısında bendenizin oradaki Maliye Vekilinin izahatı ve kendilerinin tasdiki veçhile biz bu arada ancak bütçe... ve buhranın karşısında yapacağımız olan bir meseleyi müzakere edecek ve düşüneceğiz. Yoksa bütçenin sakatatı hakkında fikrimiz hiçtir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bu sarfedilen paraların mukabilinde yapılan işlerin tadadını isteyeceğiz ki gelecek sene için müteyakkız olalım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Şimdi efendim bütçenin tatbikindeki meselenin ve Devletin varidat... İşletilmesi ve masarifatının suiistimal ve israf edilmesi hakkındaki mütalaatımı alenî celseye terkediyorum ve tekmil arkadaşlarımın bunu alenî celsede mil-

letin sem'i ıttılaına beyanatını yetiştirmesi lâzımdır. Burada yalnız hafi ve mahrem olan kısım konuşulur. Binaenaleyh müzakereyi bu noktaya hasrederek heyeti umumiyesinde söylenmesi doğru olmayan çirkin bir meseleyi arzedeceğim. Elimize verilen liste ile irat ve masraf ve açık miktarı malumdur. (28) milyon lira gösterilen bu açıkta - ki Maliye Vekili Bey 20 milyon lira diyor - Düyunu umumiyenin sarfettiği miktar hariçtir. Yani biz onu dahi vermek, zammetmek zorundayız. Mahallî sanayideki sermayelerimiz hariçtir. Bütün bunları nazarı dikkate almazsak yalnız 28 milyon veya 27 milyon denilen bütçenin üstüne nasıl olsa koymak mecburiyetindeyiz. Tekâlifi milliyenin milletten alınıp tahsil edilen ve miktarı gayri malum olan şeylerin miktarını nasıl olsa koymak mecburiyetindeyiz ki Hükümet şimdiye kadar henüz 12,5 milyon hesap vermiştir. Fakat hakikatte bunun çok ziyade olduğu muhakkaktır. Ordunun sene nihayetine kadar idaresi ve Hükümetin idaresi için talep etmek istedikleri miktar da bunun üzerine zammolunursa açık 43 milyondan aşağı değildir. Ama bu, rakam itibar ilediir. İhtimalki bunu kendileri 30 - 31 milyon ile idare edenler. Bendeniz düşünüyorum ki önümüzdeki sene için aşağı yukarı 85 - 90 milyondan aşağıya olmıyacak olan bütçesi, otuz milyonda devredecek olan açık ile bu 120 milyonluk masrafı ne ile karşılayacağız?. Dava budur? Şimdi arzedeyim efendim, efendiler asıl mesele bu yüz yirmi milyonluk talebe karşı ne ile karşı çıkacağımızdır. Hükümetimizin varidatı, kendilerinin gösterdiği kayıt üzerinde 46 milyon. Fakat Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Beyin Hükümetten bizzat yaptığı tetkikata göre bu günkü varidat istatistika göre 32 milyon liradır. Maliye Vekili Bey Meclisi tenvir etmelidir. Rica ederim meselenin vahameti buradadır. Kendileri bilhassa Meclisi tenvir etmelidir, elimizdeki kayda istinaden. Binaenaleyh varidat kırk altı milyon lira değildir. Para olarak, 32,5 milyon lira bir paradır. Bu da para tamam alınırsa ve bu sene milletten alınmağa imkân varsa nasıl 120 milyon lira ihtiyaca kâfi gelecektir. Binaenaleyh masarifi Devleti bir derece indirmek veya tediyatın bir rubunu indirmekten başka çare yoktur. Ya gidayı ilmisini bile temin edemiyen muhassesat, meselâ tayını rubu mu vereceğiz? Şimdi irade gelelim. Zaman zayi etmemek için bendeniz gayet basit söyliyorum, burada. Belki gaybettiğim nokat vardır. Fakat heyeti umumiyesi itibarıyle safi kasaya giren para olarak giren paradır. 32,5 milyon lira kasaya giren paradır. İmkân var mıdır, memleketimizin yıkmadık neresini bıraktık, tahrip olunmadık hangi menbaını bıraktık.

Efendiler tahrip edilmiyecek servet vardı. Fakat tahrip ettirildi. Bunda bize mahsus olan bir cebbarelik vardır. Bu da bilememekten mütevellittir. Bendeniz, erkam üzerinde bu varidatı ayrı, ayrı tetkik etmiyerek tahmini surette söyliyeceğim ki geçen senekı aldığımız varidatla ki alacağımız kalmamıştır. Ağnam bitmiştir, tahrip olmuştur, hayvanat bitmişdir, âşar bitmiştir, görüyorsunuz. Bu önümüzdeki çıkacak mahsul nedir? Eliyevm elimizde bulunan mahsulün ve bununla geçen sene düşünülmiyerek yapılan o siyaseti iktisadiye ile memleketi nereye götürüldüğünü... Orduyu besliyemiyoruz. Ordunun aç olduğunu Müdafaai milliyenin bu işle uğraşan adamları bunu biliyorlardı. Bundan iki üç ay evvel biliyorlardı. Bana dahi söylemişlerdi. Fakat ricali mesulenin dünе kadar haberleri yoktu. Burada iradı kelâm ettikleri zaman şüphe ettim sözlerinden. Tedkik ettiler haberleri yoktu. Yani bendeniz umumî söyliyorum ve kısa söyleyip geçiyorum. Memleketimiz idare olunamıyor. Asıl mesele ve ruh buradadır ve siyasetî maliye ve sairenin hepsini nihayet idare edebilmek, edememek ihtisas, ehliyet ve kifayet meselesidir. Bir de teşkilâtda, yani bünyedeki hastalık ve maraz vardır. Efendiler bir inhisar idaresi teşkili için ahdi misak etmişiz, dünyada misal olmayan bir Meclis vucuda getirmişiz? Efendiler, bütün kuvveti, kudreti buraya vererek üç yüz kişiyi bütün umuru devlete vazıiyet demişiz, bu olamaz. Efendiler, vazıiyettir, fakat bilkuvve, bilfiil olamaz. Bu bina ihtisas ehilleriyle idare olunurken bu ihtisasların hepsinin alâkadar olması lâzım gelmiyen. Alâkadar olabilmesi için umuru devletin umumunda mesuliyet yapmak bu nedir? Şerik addedilmesi ne demektir? Bu istenilerek yapılıyor gibi geliyor bana. Sakat olan budur. Bu mesuliyet kâyihasıyle bu şekilde bir Meclis bulundukça ve mesuliyet denilen heyula.. «300 kişi bunu şey etmedikçe mesuliyeti kimin üzerinde bulmak ve tatbik kabildir. Bakınız Heyeti Vekilenize bulup yakalayıp temizleyemiyoruz, yani düzeltiremiyoruz ama.

Bir sakatlık vardır ki bu noktada fikrimi iyi anlayamıyorum. Yani bünyemizde, bünyei teşkilimizde bir yanlışlık vardır ki bizi muvaffak kılmıyor. İkincisi ihtisası meslekten uzak duruyoruz. İşletmek noktai nazarından yani iktisadın envai mesaili aliyei milliye bu memleketi işletmek meselesidir. Ne yapmışızdır? Her hangi birini ele alıyorum, Heyeti umumiyede söylemek istiyorum bunları. Çünkü daha fay-

dalı olabilir itikadındayım. Bir Zonguldak havzası vardır, muattal ettik, bakamadık, işletemedik. En güzel idare olunan ordular. Fakat en ziyade idaresizlik ordudadır. Ezcümle efendiler, bizim bu sene tahmin edilen miktarda mesarif edilmiştir. Geçen sene bizim tahmin ettiğimiz mekadir. Fiyat nisbetlerine üzerine tahmin edilemiyecek ve nisbet kabul etmiyecek surette fazla sarfiyat olmuştur. Yani bir hayvan 21 kuruş ile idare olunduğunu düşünüp dururken 39,5 kuruş masraf yapmışlardır. Binaenaleyh israf vardır. İhtimal belki de yoktur. Bendenize öyle gösteriyor ki idarei Hükümette biz ricali mütehassısa bulup getirmeği ihmal etmişiz. İdare edebiliriz zannettik. Bu memleketi işletmiyoruz. Halbuki memleketin kuvvetini almışız istihlâke sürüyoruz. Peki bunu kim sürecek ve bu orduyu kim besliyecek?. Binaenaleyh bu memleketi işletmeli, altında altın madenleri yatan bu millet her hangi bir hayali hulya ile böyle boşu boşuna bırakılamaz. Bu kadar kuvvet sarfeden insanların mesaîsine karşı işlemeli ve milleti idare etmelidir ve beslemelidir illâ kökümüzden yıkılıyoruz. Sorarsam size ağustosa kadar bu orduyu nasıl idare edeceksiniz, ağustosa kadar elimize geçecek olan ağnam nedir, ne kadardır?. Yine beş milyonu alınız ne eder?. Efendiler haydi 7,5 milyon lira olsun, bu yedi buçuk milyon lira ordunun dişini bile karıştırmaz. Peki kime ne verecceksiniz, geçen seneden devrolan borçlar ne olacak?. Ağustosa kadar biz nereden, hangi varidatla para bulup ta bu orduyu idare edeceğiz? Bunu bu güne kadar biz görmemeli mi idik?. Memleketin kudretini ellerine vardiğimiz Hükûmetin (çünkü biz burada kâğıtla, kalemle meşgulüz) Heyeti Vekilemiz bunu görmemeli mi idi?. Ayrı, ayrı hasbihal ettiğimiz zaman neden söylemiyor idik, neden varidat menbalarını işletmeğe, mütehassıs adamları getirmeğe, işleri bitirmek yoluna himmetler sarfolunmamış, benim anlamadığım nokta budur. Bendeniz diyeceğim, sakatlık buradadır. Bunu böyle ve Meclisi bu yanlış girinceye sürüklemek doğru değildir. 300 kişilik bir heyet oturup ta müzakere etmesi için ittihadı fikir hasıl etmesi güçtür. Meleklerden ibaret bir hükûmet yapmak lâzımdır. Bu da kabil değildir. Geçenlerde hususiyle kabine usulü falan dediler. Efendiler, tarih bize gösterecektir. Siz her ne derseniz deyiniz, dünyada olan şeyler bizim için kâfi misaldir. Biz dünyanın tecrübe etmediği şeyleri nefsimizde tecrübe edecek zamanda değiliz. Onun için başka şeylerden sarfı nazar ediyorum. Yalnız bir noktada söyliyeceğim; ihtisas sahiplerini toplıyalım ve bu Heyeti Vekileye inhisar yapmıyalım, ben bu fikirde değilim. Ama bulunmuş bulunmamış, ama yetmiş, behemahal mutahassıs adam getirmeli, liyakatlı zevat getirmeli. Hükûmetin devairi muhtelifesini maadin, orman, nafia ilahir bunlar hepsi işler. Hangi birini sayayım efendim. Efendiler geçen sene nafiaya iki yüz bin lira verdiniz, dekovil işlemiş olsaydı ahalimizi ne kadar sevindirmiş olur idiniz. Yapabildik mi, biz bir karış yapamayız. Binaenaleyh, mutahassıs adamlar getirelim. Bu kabiliyetsizliğimizdendir. Böyle mücadele ile olmaz. Mutahassıs adam arıyalım, ayıp değildir, ilmî bir devlet gibi yaşıyalım, bu iş yürümez sakattır ve bu bina yıkılacaktır ve altında kalacak sizlersiniz, yani biziz, hepimiz. Binaenaleyh, 338 senesi için Büyük Millet Meclisinin şu vaziyeti çok ağırdır. Şu blanço ile önünde bulunduğu mesuliyet en ağırdır. Efendiler, dünyanın en ağır bir işini yapmak için bu Heyeti Aliyenin en fena bir vaziyette kalması ihtimali vardır, gözümüzün önündedir. Binaenaleyh; çok ciddiyetle bu işi düşünmeliyiz. Behemehal azamî bir tasarruf yapmak lâzımdır. Memlekete âcil para bulmalı ve masarif meselesinde behemehal azamî bir tasarruf teminine gitmelidir ve binaenaleyh şedit bir mürakabei maliyeye lüzum vardır ve memleketi çok işletecek adam bulacaksınız. İşte iki iştir, hepsi bunda hülâsa olur. Üçüncüsü, bu Meclisi çalıştırmak lâzımdır.

Onun da en kısa yolu ehil adamlardan encümenler yapıp icra umurunda onları teşvik etmek: Bizim bir kişimizin kifayeti olmuyor. Üç, beş arkadaş iştirâk edip beraber çalışsın, böyle idare edelim ve behemehal hariçten ihtisas sahibi adamlar getirmek lâzımdır. Efendiler, buz üzerine yazı yazıyorlar. Efendiler hiç bir kayıt yoktur. Maliye hesapmı yapıyor? Yoktur efendiler. Defter mi, efendiler yoktur. Bütçe hayalet üzerine murakkamdır, istatistik yoktur. Yani bunun ile bir kimseye tariz etmek istemiyorum. Müsbet Malumat üzerine fikir güçtür.. Bütün bunlar için başka şeyler lâzımdır. Memleketin bünyesini iktisadî bir şekle sokmalıyız. Orman, maadin idareleri, emlâk idareleri ve memleketin muhtelif idareleri hep böyle olmalıdır. Müdiri umumînin eline verirsiniz ve suiistimali görüldüğünde mesul edilir ve berbat olur. Böyle devairi inhisar altında topla, bütün varidat fukara sırtından çıkmıştır. Memleketin vakti geçiyor; bir taraftan masraf oluyor. Paramız yoktur, Allahtan korkmak lâzımdır, bu vaziyet yürümez. Ticaret ve sanayi teşvik yüzü görmüyor, öldürülmeğe gidiyor. Müsaadenize atfen söylüyorum, ben bütün bu zihniyetleri idraksizlikle müterafık buluyorum. Efendi-

ler, ticaret teşvik edilir. Milletlerin hepsi müştereken menfaatlerini gözeten insanlardan ibarettir. Menafii müşterekei memleketi müdafaa etmek için bu hususta vaktiyle çalışmış olan adamların fikirlerine muhtaç oluruz. Ticaret ve sanayi erbabının heyetleri, odaları acaba Hükûmet üzerinde müfit midir? Ticaret ve sanayide zerre kadar alâkaları olmayan memurların herhangi bir işte haizi karar olduğunu görmek hangi karanlıkta yürüdüğünü bize gösterir. Bu işler âdeta müşterek şirketler haline gelir ve o şirketlerin meclisi umumîsi gibi idare eder. Menafii umumiye üzerine doğrudan doğruya yürüyen ve onu gören Hükûmetin adamları idare eder. Binaenaleyh, para getirmeyen bilumum teşkilâtı devletimizin şekli, kâmilen sakattır. Onları para getirecek şekle sokmak lâzımdır. Varidatiyle masarıfatını kendisi yapsın. Başka bir şey üzerinde söz söylemiyeceğim. Ne çare düşünüyorsunuz derseniz yani para bulmak mesailinde, encümenimizin mazbatasında vardır. Ne gibi varidat lâzımdır.? Burada iki kelime ile söylemek lâzım. Şunu söyliyeyim ki efendiler, masraf bütçemiz, çok kabili tenkis değildir. Ne suretle kabili tenkistir ve bunun hatası da bizdedir. Hatanın ekberi buradan başlamıştır. Fakat bir şey ki olmuştur, dönmez. Geçen sene bütçede o kadar ricalara nazaren veremiyeceğimiz parayı verdiniz ve hatta Müdafai Milliye ve Erkânı Harbiye Reisinin bizzat alâkasına nazaren verilmiyecek paraları orduya verdiniz ve kabarttınız. Şimdi efendim, 120 milyona karşı 30 milyon varidatla ne verirsiniz? Zaten efendiler bir hükûmet şekliyle baksanız. ağlarsınız. Rica ederim, efradı askeriyeye acaba beş para verilmiş midir? Sureti tediyeye bir kere bakınız, aşağıdan yukarıya kadar nasıl bir silsile takip ediyor. Usulü tediye bir takım zaruretlerdir. Ancak bize göre ifade olunur. Akla, mantığa, hakikate göre ifade olunmaz. Bize ait olan kanunîdir. Mah bemah alırız. Millete ait kanun yırtılır, atılır. Onun hükmü yok. Onun için efendiler, maliyata kuvvet vermek devrindeyiz. Mürakabei maliyeyi ordunun en hücra köşesine kadar sokacağız. Ezcümle maliye ayniyata kadar elini sokacaktır. Geçen sene bunu yapacak idik, yapmadık, yapılmalıdır. Sonra ordudan icra olunacak tasarrufatın bazı imkânları vardır. Bendenizce bütçeyi yapanlar tatbik etmediği için fenalık oluyor. Bunların hepsi lâzım değildir. Bu Mecliste az çok kanaatlar bir noktada birleşiyor. Fazla teşkilâtçıyız, lüzumu olmayan teşkilât yapıyoruz ve hatta bundaki mantıksızlığı de söyleyorum. İdarei askeriyede iki baş vardır. Birbiriyle görüşmeden iş yaparlar. Bundan maksadım müahaze değildir. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti, Müdafaai Milliye Vekâleti. Bunlar ayrı ayrı teşkilât yapar, tahsisatı munzamma istenmez, bir biri içinde kaynar bir hesaptır. Âmir kimdir, memur kimdir? Buradaki suale hangisinin cevap vermesi lâzımdır. O yanaşmaz. Binaenaleyh, sakatlıklar vardır ve Müdafaai Milliye diye başımıza bir adam ve bir Harbiye nazırı gelsin karşımıza. Bunları bırakıyorum efendim. İdarei askeriyenin başını birleştirin demiş idik. Yani masarıfda tasarruf imkânı vardır. Yani maaşat ve cebhe zamaiminde ve sairede. İşte bunlar Heyeti Celilenize arzolunacaktır. Bir takım zevait vardır. Meselâ Jandarma ve polisin tevhidi. Biz zengin bir millet değiliz. İşte efendiler, 1 800 polis kırk lira maaşla ve bir Jandarma zabıtı maaşiyle. İşte efendiler 70 bin memurdan ibaret olan bir hükûmet Yedi Milyon kişilik Anadoluda müstahsillerdan elbet çok. Onun için efendim idarei maliyenin kuvvetlendirilmesi, Maliye Vekâletine daha âli bir mevki verilmesi lâzımdır. Meclislerin mürakabei maliyesi mevcut değildir. En büyük masraf eden daire ki mecmuu varidatımızın bir buçuk mislini Müdafaai Milliye sarfetmektedir. Bunun nezdinde bütçesini tetkik etmiş, mütahassıs adamlardan mürekkep heyetin beraber bulundurularak büyük mübayaat meselelerinin ve parası peşin olarak düşünülmesi. Bunu bendeniz geçen sene de arzetmiştim. Fakat ricalin tebeddülü, ezmanın tebeddülü hasebiyle ehemmiyetten sakıt oldu. Efendiler, Müdafaai Milliye bütçesinde Beş Milyon lira tasarruf kabildir. On milyon lira tasarrufda lâzımdır. Çünki tasavvur buyurun bu memlekette verebileceğimiz Elli Bin lira ile yiyecek içecek üzerine muamele yapan bir idare ki; bu parayı bulmak ve vermek kabil olsa, alınacak mevadın neler olacağı ve hangi ellerden alınırsa daha ucuza temin olunabileceği hususu tespit olunmalıdır. Halbuki bu idarenin başında yine tahavvül eden zevat bulunur. İhtisas sahibi bir adam bulunmaz. İstedikleri zaman Maliye para vermez. Bu şekil ile idare sizi nereye götürür? Bendeniz işi uzatmaksızın varidatı artırmağa çare bulmaktan başka çare görmeyorum.

SALAHATTİN BEY (Mersin) (Devamla) — Efendiler, memleketimizde emniyeti siyasiye, emniyeti maliye ve adliyeyi tesis edersek bu memlekette para çıkıverir, itibar uyanır. Bugün benim anladığım bu memleketin erbabı serveti olan adamlar parasını burada tutmıyor, hatta buradan naklediyor. İş yapmıyor, tutmuyor, emniyeti yoktur. Bu emniyeti vermeli. Bu emniyet ne ile olur? Evvelâ şekli hükûmete emniyetiniz olmaması. Biz nasıl bir hükûmetiz. Bu günki halden sonra ne şekle inkilâp edeceğiz? Bugün

malum mudur, rica ederim, nereye doğru gidiyoruz? Binaenaleyh, şekli hükûmetimiz üzerinde idame edilmek istenilen meçhuliyetle evvelâ milletin emniyeti yoktur ve binaenaleyh, kimse parasını çıkaramaz ve hiç bir kimse sağlam bir mesaiye giremez. Memleketimizi harap eden bizim kararsızlığımızdır. Ne olacağımızı bilmiyoruz, söylemiyoruz, düşünmüyoruz. Efendiler, şekli hükûmette tebeddül yapmamak ve bu istikrara kemali sükûnet ve ciddiyetle yapışmak suretiyle kanaatınızı izhar ederseniz kanunlarınızla bu memlekette para emniyeti ortaya çıkacaktır. Gerçi ben biraz hülya söyler gibi söylüyorum. Fakat hakikat karşınızdadır. Sulh için gelecek adamlar ne olduğunuzu, ne olacağınızı sual eder. Binaenaleyh, şüphesiz havaya atmaz parasını. Binaenaleyh, bu memlekette tarzı teşekkülümüzü kanunumuzla tesis ettiğimiz gün memleketimize hariçten para sokabiliriz. Emniyeti maliyemizi böyle idarei örfiye, tekâlifi milliyeler, fevkalkanun şeyler devam ederse hiç bir vakit emniyeti maliye olamaz. Sermayedarı kaçırır. Sonra emniyeti adliye meselesiyle mehakim meselesini birleştirmeliyiz. Artık bir tek mahkeme lâzımdır, yetişir ve sulh için karşılarına çıktığımız vakitte hangi mehakim önünde hesap verecek? Binaenaleyh, mehakim ne şekilde olacak? Adliye Vekili bunu düşünüp şimdiye kadar vermeliydi; Biz sulha gittiğimiz zaman yalnız yarım yamalak başımızı çevirerek gidiyoruz. Böyle sulha gidilmez efendiler, çalışarak gidilir. Hakkını bilen adamlar o hakkını her şeyde bilmelidir ve gözetmelidir. İşte bu gibi nokatı nazardan bendeniz diyorum ki varidatı temin edecek kanunları, emniyeti temin edecek kanunları yaparsak memlekette yapmağa çalışırsak çok menfaat bulacağız. Başka noktalardan bu masrafın tenkisine ait tedabir encümen mazbatasında muharrerdir. Bilâhare arz olunabilir. Esas mesele efendiler tarzı teşekkülümüzün sakatlığındadır. Her insaflı adam düşündükçe bulur ve bilâhare de bulunacaktır. Kendi kanatımca biz mesuliyetin erbabını bulmalıyız, bu yoktur. Üzerinizde mürtesemdir. Hiçbir kimse mesul yoktur ve bu tarzda kimse mesul değildir. Bendeniz bu şekilde Heyeti Vekileye tevcihi hitap etmeğe bakıyorum, hayret ediyorum, bulamıyorum. Maahaza yine kendileri muateptirler. Çünki onlar hukuku milliyeyi daha yakinden tetkik ettiği halde önümüzde böyle bir bütçe ile gelmemeli idiler. Bu buhran malum idi. maksadım taaruz değildir, hakikatı söylemektir. Binaenaleyh, çareyi artık vicdanda bulmalıyız. Bütçe mevaddının açık müzakeresinde ilâveten arzedilecek cihat varsa söyliyeceğim. Mesele efendiler mürakabei maliyeyi tesis, emniyeti siyasiye Maliye ve Adliyeyi memlekette temin, mutahassıs celbederek bu hükûmeti aklı eren iyi adamların elinde işletmek, iyi adamların eliyle idare etmek ve Meclistede aklı eren arkadaşları ayırarak icra umuruna tavzif ve teşrik etmektedir. Başka çare ben görmiyorum. Başka bilen varsa söylesin.

MEHMET VEHBİ BEY (Maarif Vekili) (Karesi) — Bendeniz de geçen sene bütçe müzakeresinde gelecek sene bu zamanda bütçe müzakere edileceğini söyledim ve şimdi yine söylüyorum ki bu gidişle gelecek sene bu zamanda yine bütçe müzakeresini yapacağız. Bunda yalnız Hükûmet filân, falan mesul değil hepimiz mesulüz, elimizdeki teşkilâtı yapalım diyoruz. Bütün memleketin teşkilâtının, teşkilâtı idariyesi ruhunun, teşkilâtı iktisadiye, maliyesinin ruhunun, nüvesi nahiye şûralarının çıkmasına bağlıdır. Bu memlekette neyi, hangi teşkilâtı yapacağız? Nahiye şûralarını kabul etmiyeceksek hangi idareyi kabul edecek isek onun yine temelini kuracağız. Binaenaleyh evvel emirde köylerden başlıyarak bu memlekete bir idare şekli vermek zarurîdir. Binaenaleyh, şunu arzetmek istiyorum ki hepimiz lâkayıt kalıyoruz. Netice geldiği zaman hepimiz telaşa düşüyoruz. Bendeniz de bu sene yine iddia ediyorum, bu yürüyüşle ve Hükûmete avans vermek suretiyle, şunda Marta On Beş gün kadar kalmıştır, avans vere vere gelecek sene bu zamanı bulacağız. Halbuki bundan hem memleket zarar çekiyor, hem Hükûmet vazifesini ifa edemiyor. Çünki elinde muayyen bir bütçesi olmadığı için acaba Meclis bütçeyi böyle mi kabul edecek? Binaenaleyh, müstereddit bir surette sendeleyerek bunlar daima sendeleyerek yürür.

HAFIZ AHMET BEY (Trabzon) — Bunları burada söylemeğe hacet yoktur. Alenî celsede söylersiniz.

MEHMET VEHBİ BEY (Devamla) — Bir takrir ver de hakkı kelâmı refet. Binaenaleyh bendeniz her şeyden evvel bu emri vaki halinde bulunan 337 bütçesini, ki sal muhasebesidir. İstediğimiz zaman görebiliriz. Meclis istediği zaman bunu murakabe edebilir. Çünkü sal muhasebesidir, başka bir şey yoktur, sarf edilmiştir. İstediğimiz zaman bunun tetkikatını yapabiliriz. Şu halde bunu hiç müzakere etmiyelim. Şimdi asıl şey 338 senesi bütçesi için burada esasat kabul etmek, şubattan evvel bunları tespit etmek, bunun için evvelce bir çok çareler düşünüldü. Kadrolarda tenzilât, bilmem maaşattan tenzilât, yeni vergiler ve Müdafaai Milliye bütçesinde tenkihat. Bendenizin arzetmek istediğim nokta; hafi celsede yapılan hatiyat, yapılan sarfiyatı tenkit etmekle vakit geçirmiyelim. Bu suretle zıyaa uğrıyacak vakit-

lere yazıktır. 37 bütçesi ile uğraşmayıp, 338 bütçesini tespit etmeli ve ona istikamet vermelidir. Ve illâ gelecek sene de böyle olacaktır. (Öyle, öyle sesleri)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, bazı ufak izahat arzedersem meselenin fecaat ve ehmiyetine rağmen meseleyi teşrih ve mutalaasını teshil etmiş olacağım, kanaatindeyim. Mazbatamız zaten hepinizce ayrı, ayrı okunduğundan tekrar etmiyorum. Ancak sırf hafi celsede mevzubahis olması caiz olan iki, üç noktada duracağım.

Birincisi, 337 senesi müvazenei umumiye lâyihasına zeyil olarak tabi ve tevzi edilen matbu cetvel vardır. O cetvelin bu münasebetle de Meclisin sırf hafi celsesine ait olduğunun ve harice aslâ çıkarılmamasının lüzumu ehemmiyetini arz ve rica ederim ve ondaki maksadımız da sırf hesabatı maliyemizin ne vaziyette olduğunu göstermektir. Yoksa orada gösterilen rakamlar, adetler ve tahakkukat; hakikatı ifade eden ve onlara tercuman olan erkan değildir. O cetvel hayli tenkit ve münakaşa götürür bir cetveldir. Ondan çıkardığımız netayiç bunlardır. Bunlarla maksadımız hiç kimseyi tenkit etmek değil, ancak bazı hususatı tavzih etmek ve huzuru âlinizde bir defa daha tekrar etmektir ki şu veya bu dairenin kadrosuna ve daha diğer hususatına ait bir mütalaa mevzubahis olduğu vakit işi ehemmiyetsiz görerek beş dakika zarfında karar almak ve işi ıslâh ve tensik etmek için neticede bekliyeceğimiz semere ve netayiç daima böyle olacaktır. Her ne vakit nazargâhı âlilerine gerek Devletin umuru esasatına ve gerek hususatı sairesine ait bir mesele gelince, şu iki senelik acı tecrübeleri görelim ve kendimizi bilhassa tenkide alışarak sâyimizi, tanzim edelim ve badema bu gibi mesaili esasiyede istical etmiyelim. Bu bütçemizin ademi tevazünü, hastalığı müzmin ve Devletle beraber hemen tev'emdir diyebilirim. Fakat bilhassa son senelerde daha müthiş bir vaziyet aldı. Bunu neye atfediyoruz ve çaresini nerede buluyoruz? Celsei hafiyede arzetmek istediğim noktanın birisi budur ve bunu da memlekette mevcut olan evrakı nadiye ve ajiyo meselesi ne haldedir ve ne farktadır?. Memleketimizde çok para var mıdır?. Yani ikide birde sermayemiz mevzubahis olduğu bir zamanda hakikaten memleketimizde bu yolda işler yapacak adamlar çok, fakat cebir ve kahırla bir şey yapılamaz ya; faraza, cebir ve kahırla çıkarılacağını kabul etsek bile çıkacak sermaye nedir? Ve vasıtai mübadele nedir? Üçüncüsü de mazbatamızın birinci fıkrasını teşkil eden 338 senei maliyesine ait maruzatımızla onun müzakeresini de bu bütçe ile beraber bitirilmesinin temennasıdır. Şimdi birinci cihet arzedeyim: Birinci cihet, bizim memleketimizin kurtuluşundan bir müddet sonra hadis olan gâh iyi ve gâh fena inkilâbatı ve tekallübatı tetkik edersek görürüz ki esasat ve siyasiyat iktisadî olduğu halde daima idarî ve siyasî şekilde tecelli etmiş sahası müşküllerin tashihi ile uğraşılmış ve zannalunmuş ki Hükûmetin şu veya bu şekil alması ile iş idare olunur, şu ve bu adamın gidip gelmesiyle hastalığa çare bulunur diye idarî ve iktisadî sahada tecelli etmiş. içtimaî ve iktisadî sahada sakit kalmıştır Esas maraz bundan ibarettir. En son tecelli ederek gerek milletimize ve gerek onun namına izafetle Meclisimize bütün dünyada şanü şeref getiren bu inkilâpta dahi iki seneden beri yalnız uğraşmadığımız bir tek mesele vardır ki, esasatı iktisadiye ve maliyemizin müzakeresidir ve işte bu gün bütçemizi tevzin maksut değil fena halde buluyorsak müvazenet olmıyabilir, müvazene doğru olabilir. Fakat müvazenete gitmek ihtimali mevcut olurdu. Bu gün bu halin devamı müvazenete doğru değil, iflasa doğru bitmektir. İşte bu kadar fena düşündüren ve bunu düşünmek için hepimizin el birliğile geç kalmamız ve bizden evvel idare başında bulunanların bize haber vermek için de daha ziyade geç kalmasıdır.

İSMET BEY (Çorum) Maksada, maksada.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Sırf maksadım bunu teşrihten ibarettir. Meselâ ithalât ve ihracat cetvelimize baktığımız zaman görürüz ki ihracatımızın maatteessüf burada takdim olunan cetvelde cinsleri üzerinde duramadık. Onları tespit etmek lâzım gelse idi görecektik ki mevaddı hayvaniye, (Kimse kalmadı sesleri) Ve afyon belli başlı ihracatı teşkil ediyor. Asıl nazarı itibare alınacak sanayi maatteessüf inkişaf etmek şöyle dursun geri kalmış bir surette duruyor. Devletin siyaseti maliyesini ne kadar ıslah edersek edelim, vergilerimizi ne kadar haddi makule getirirsek getirelim, nihayet bu parayı tanzim edecek, parayı verecek halkın eline para geçmek lâzımdır. Halbuki gelecek sene için ithalât meselesi daha mühimdir. Geçen senelerden daha mühimdir. Çünkü Afyon diyarı maatteessüf elimize gelmiş değildir. Tütün o da başka bir faciadır. Yeni sene için her halde büyük ümitler besleyemeyeceğimiz bir takım mevaddı iptidaiyedir. Mevaddı hayvaniye de, maatteessüf bu cihet üzerinde itina edilmemesi sebebiyle, felâkete uğramıştır. Binaenaleyh bugün istiklâli milli ve siyasimizi müdafaa ederken müdafaa es-

babımız olan ordumuzu, Meclisimizi, mevcudiyetimizi idame etmek için müzakeratımızın ekserisini her şeye tercihan esasatı iktisadiyemize hasretmek ve siyaseti maliyemizin tayin etmek lüzum ve vücubunu katî arz ediyoruz. Fakat bu bapta umumî lâflarla sözler kaybolacak müspet bir netayice iktiran etmesi gayrimümkün bulunacağından fıkra, fıkra müzakere edilmesini rica ediyoruz. Onun için esasat olarak birinci derecede mazbatamızda mevcut fıkaratımızın ve bilâhare azayı muhtereme tarafından ilâve edilecek fıkra, fıkra müzakere edilmesi daha tenvir ve tavzih edecek ve bizi daha ziyade hakikata isal edeceği zannındayız. Birinci teklifim budur.

İkinci · 1338 senesi meselesi ki o da bir çok arkadaşlar ve hatipler tarafından söylenen sözlerle taayyün etti. Muntazam bir zamanda bir bütçe gelebilmek için her halde 338 senesi bütçesine daha ziyade ehemmiyetle sarılmamız lâzım geliyor. 338 bütçesinin varidat ve mesarifatı adetleri ve fusulün şahsiyeti esas kabul edilerek bazı kuyut ve şurutu ile yani Maliye Vekili tarafından kısmen hulâsa edilen ve kısmen de bizim tarafımızdan ilâve edilecek olan ayrı bir kanun şeklinde Heyeti Umumiyeye takdim edilecek olan bir kanunla 338 bütçesinin de kabulünü rica ediyoruz. O kanun müzakeresini bu kanunla beraber yapılmasını rica ederim. Üçüncüsü, muamelâtı nakdiye meselesidir, onu da maatteessüf bütün rica ve istirhamlarımıza rağmen azayı kiramın çoğunun umuru maliye ve iktisadiye ile meşgul olmak istemediğinden pek kısa keseceğim. Pek ehemmiyetli ve oldukça bunun üzerinde sırf Heyeti Celilelerine arz etmek için uğramış bulunduğumu meseleyi iki kelime ile keseceğim. Tekrar ihtimal oraya gelmek zaruretinde bulunacağız.

1334 bütçesi İstanbul Meclisi Mebusanında tetkik olunurken verilen hesabatta muamelâtı nakdiye meselesiyle de ayrıca uğraşılmış ve o vakit tespit edilmiş âdetlerle taayyün etmiştir ki 138 milyon tab'edilmiş olan evrakı nakdiyeden, bir çok esbap tahtı tesirinde, Memaliki Osmaniye dahilinde yalnız (90) milyon kalmıştır ve bu âdetler doğrudur, hayalî istatistikler değildir. Çünkü bankalarla çekilen ve sonra daha bir çok muamelâtı nakdiye ile gasp olan altı aylık biletlerin farkı fiyatiyle saklananlar güzelce hesap edilmiş, memleket dahilinde (90) milyonluk evrakı nakdiye olduğu anlaşılmış. Halbuki bugün burada memaliki meşgulemiz ve Suriye'nin büyük bir kısmı da dahildir ve buna mukabil de oldukça kuvvetli altın kaçakçılığı yapılmıştır. O halde harbi umumîden mukaddema memaliki Osmaniyede tahminen ve fakat kuvvetli bir tahmin ile (50) milyon altın hesap edilirken 1334 senesinde (25) milyon ilâ (30) milyon arasında tahavvul ediyordu. Burada da bir noktayı tashih edeyim ki bu altının mühim bir kısmı Suriye'de bulunuyor. Şu halde gerek altının gerek evrakı nakdiyenin mühim kısmının bulunduğu azayı memleketten mehcur bulunuyoruz. Gerek bunun ve gerek ithalât ve ihracat arasındaki ademi tevazünü dahili hesap ederken burada tekrar teşrihi belki de baisi ihtilâl olacak hesabattan sarfı nazarla (47) milyon azamî olarak evrakı nakdiye kabul etmek zaruretinde bulunuyoruz. (Gürültüler) Bununla da bizimkiler bazı muamelâtı hesabiyede tahmindir. Bunu daha ziyade tashih edecek hesabatla gelecek arkadaşlarımızı burada dinleyip zehabımızı biz de tashih edeceğiz, bununla nazarı dikkati âlinizi celbetmek istiyorum. Eğer bir an evvel ithalât ve ihracat meselesiyle iştigal edilmezse ve ithalât ve ihracatın heyeti umumiyesine yine bu memleketin heyeti umumiyesi ki sırası geldikçe şekillerini arz ve vazıülyet bulunmazsa bu memlekette sahai iktisadiyatta bu gidişle maalesef şimdiden na kadar acı olursa olsun söyleyeyim ki mütenebbih olalım. Gelecek, ancak bir esareti iktisadiyedir. Onun için ithalât ve ihracat meselesi hakkındaki noktai nazarımı, mütalâamızı söyleyeceğiz, rica edeceğiz. Fakat doğrudan doğruya İktisat Encümenine taallûk eden bir keyfiyet olduğundan evvel emirde İktisat Encümeninin de bu baptaki noktai nazarını tasrih etmesi ve ayrıca bunu da müzakere etmesini istirham edeceğim. Bu maruzatım üç maddede hulâsa edilebilir. Maruzatım tensip buyurulur da reye konulursa o suretle müzakeresine bakılmasını ve ondan sonra celsei aleniyeye geçilmesini rica ederim.

REİS — Efendim vukubulan teklif kararı katiye iktiran edecek bir teklif değildir. Tensip edildiği takdirde bir lâyihai kanuniye tanzim edecekler.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Şekli müzakere hakkında encümen namına üç esas teklif ettim. Birisi mazbatai umumiye fıkralarının birer, birer müzakeresi; ikincisi zeylin hafi kalması; üçüncüsü yine hafi celsede ithalât ve ihracat meselesinin müzakeresi ve 38 bütçesi esasatının mazbatada istirham ettiğimiz bazı kuyut ve şurut dahilinde müzakeresi kabul edilecekse ona dair muvazenei maliyeye takdim etmekliğimizdir.

REİS — Bu teklifatınızın celsei aleniyede mi müzakeresini istiyorsunuz, yoksa celsei hafiyede mi?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Heyeti Umumiye bu usulü müzakereyi esas kabul ederse ona

göre müspet ve muayyen yolda gidebileceğimize kanaati bulunuyorum. Onu rica ediyorum. Bunun maadası tabiî celsei aleniyeye aittir. Teklifim usulü müzakeredir.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim. Muvazenei Maliye Encümeni mazbata muharriri tanzim ettikleri bütçedeki rakamların sıhhatine ve ademi sıhhatine, tevazün esaslarına, tedabirine ve encümenin bu hususiaki noktai nazarına varidattaki rakamların derecei sıhhatine ve hakiki varidatın ne olduğuna ve kadro ve devair tertiplerindeki açık ve fazlalıklarına ve tasarrufatın miktarın dair hiç izahat vermediler. Rica ederim varidatın hakiki bir surette gösterilmesini ve hakiki açığın bilhassa açıkça söylenmesinin celsei hafiyede olması lâzımdır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Heyeti Aliyeniz halktan gizli olması taraftarı ise buraya gelir izahat veririm.

İSMET BEY (Çorum) — Rica ederim, biz celsei hafiye kararını vaziyeti maliyenin teşrihine hasrettik. Şu halde varidatımız şudur dersek (35) milyon hakiki açığımız (40) milyondur dersek, efendiler bunun için hiç bir çare bulamazsa Meclis halledebilir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bendeniz zannediyorum ki Maliye Vekili arkadaşımızın celsei hafiye talep etmekteki maksadı esasatı maliyemizdeki curuhu, vaziyeti maliyemizi izah etmek ve buna ait celsei aleniyede zuhur edecek münakaşat ve teşevvüşatın önünü almak için şimdiden bazı esasatı bir nevi kardeşçe hasbı hal tahtında tespit etmek için celsei hafiye istemişti. Yoksa hakiki bütçemiz olduğu gibi doğrudan doğruya nasıl ki tab'edilmiş ve eyadii adaya geçmiştir ve ona dair bulduğumuz halktan değil bütün dünyadan gizli tutmaklığımız icabeder. Yoksa bütçesi gizli olan bu memleket, bir Hükümet ve devlet ve millet idaresi değil, bilmem ona bir isim veremem. (Doğru sesleri)

Mahaza eğer hususi müzakere emrederseniz, İsmet Beyefendinin sordukları sualleri şimdiden arz ve izaha mecburum. Arzu ederseniz emrinize müheyyayım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler: bütçe müzakeresi, buhranı malî meselesidir. Bunu düşmana ihsas ettirmek doğru değildir. Siz buhranı maliye ve bütçe açığının ne suretle kapatılacağına bir karar verin. Fakat bugün buhranı malî meselesi mevzubahistir. Evvelâ açığınızı hafi celsede halledîniz, evvelâ kapatınız. Ondan sonra aleniye çıkarınız. Ağyara bunu çaktırmayınız. Efendiler içimiz kan ağlıyor.

BİR MEBUS — O halde bu bütçe meselesi değildir. Bu, buhranı malîmizin çaresini bulmak meselesidir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, o halde müzakeremizin teshili için ve sözlerimizin kaybolmaması için yine burada mazbatada mevzuubahis olan fıkraları birer birer müzakere etmek esasını kabul edelim. Orada dahi ona ait mutalaatımızı yazılı bir surette arz ettik. Tekrar betekrar izahiyle mucip salâh olacağına kanaat edemiyorum.

Her birine ait uzun maruzatım vardır. Her mesele hakkında ayrı, ayrı maruzatta bulunacağım.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Saat ikide müzakereye başlayıp da bu vakte kadar dört saat içerisinde ne söylenebilir. İlk önce devamınızı tespit ediniz. Ne vakit geleceksiniz ve ne vakit başlayacaksınız ve hem ayıp oluyor, günah oluyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bütçe müzakeresinde tahsisi lâzım gelen veyahut buhranı malî meselesi hakkındaki encümen mazbatasında tahsisi lâzım gelen gün için müsaade buyurun Heyeti Âliyelerinin reyine müracaat edelim. Bir iki gün vaz' buyurun veyahut öğleyin müsaade edilmek üzere sabah akşam çalışalım. Daha güzel olur. Çünkü mevcudiyetimiz meselesidir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Mentese) — İsmet Beyefendinin arz ettiği meseleyi şimdi teşrih ederim. Fakat temin ederim ki lâakal üç saat sürecektir. Onun için Salâhattin Beyin mutalaası nazarı itibara alınarak karar verilirse daha iyi olur. Burada bütçe meselesini yarım saatte teşrih edebilmek imkânı yoktur.

HAKKI HÂMİT BEY (Sinop) — Bendeniz Tevfik Rüştü Beyefendinin bazı beyanatı üzerine celsei hafiyenin maksadı akdına mübayin olduğuna kani oldum. Beyanatının doğru olmadığını arz etmek istemiyorum. Celsei hafiyeyi biz hakikaten bütçeyi ve vaziyetimizi düşmanların dillerine dolamış olduğu bu iflâsı malîyi düşmanlarımıza hissettirmemek için akdettik ve buyurdukları gibi karşılık olmak üzere göstermek istemediğimiz şeyler söylenecek ve tadat edilecek ki bunların celsei aleniyede kabul edilmemek imkânı vardır. Binaenaleyh bunları celsei aleniyede koymak ve Meclisi Âlinizi emri vaki karşısında bulundurmak ve bundan sonra ikinci bir celsei hafiye akdetmek gibi elîm bir vaziyete düşmekle neticelenecektir. Bugün millete karşı ne mal olduğumuzu anlatmak için bendeniz mebdeinden müntehasına kadar celsei aleniyede olmasını isterdim. Fakat maatteessüf millet bizi, biz de milleti pekâlâ biliyoruz. Yalnız düşman bizi bilmesin, maksat budur. Onun için bu açığı

kapatmak için ne gibi varidat düşünmüşler. bilhassa bunu celsei hafiyede zikretmemeli ki Meclis kabul etmediği takdirde bunlara karşı bir şey düşünmek lâzım gelecek. Eğer celsei aleniyece bunu düşünmeyip koyverip reddederse halimiz ne olacaktır? Düşman bütün şiddetiyle beklediği bir şeyi Meclis alenî bir celsede düşmana bir senet olarak vermiş olacaktır ki düşmanın kuvvei maneviyesini artırmaktan başka bir çaresi olmayacaktır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Celsei hafiyede olmasını encümen kabul ediyor. Yalnız zamanın müsait olabilmesi için ve arkadaşların muntazaman gelmeleri için içtima saatinin tayinini rica ederim. Müsaade buyurursanız her gün devam edelim.

REİS — Efendim celsei aleniyeye geçilmesi için bir takrir var.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bazı arkadaşlarımızın sözü vardır. Celsei aleniyede söz söylemek için kendilerine hak vermiş oluyoruz. Söz istiyoruz. Müzakerenın kifayetine karar verilirse celsei hafiyede söylenmesi icabeden şeyleri celsei aleniyede söyleriz. Celsei hafiyeye ihtiyaç vardır. Sözümüzü söyledikten sonra celsei hafiyeyi kapatınız. Sonra celsei hafiyede söylenecek sözleri celsei aleniyede söylemeye mecbur oluruz. Sonra bizi müzakere kâfi deyip de sözümüzü söylemekten menetmeyiniz.

REİS — Efendim bir takrir vardır. onu reye koymaya mecburum.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bunu arz ediyorum. Yarın söz alır çıkar ve celsei hafiyede söyliyeceğim sözleri celsei aleniyede söylerim.

REİS — Bendeniz bunu halledemem. Heyeti Âliyenizin vereceği kararla olur. Efendim esasen encümen de üç teklifte bulunuyor. 38 bütçesinin bu bütçe ile müzakeresi, sonra ayrı ayrı müzakeresi, ve bunun da teshilen halledilmesi için ve sırf bu meselenin tetkiki için her halde bir kaç gün bütçeye tahsis etmek lâzım gelecektir. Hatta Salâhattin Beyefendi sabah akşam devam etmek şartiyle teklif ediyorlar. Binaenaleyh şu takrir şimdilik şu izahattan sonra okunmasını tehir ediyorum.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bendenizin maruzattan maksadım yarın mazur görülmekliğim içindir.

REİS — Meşrudur, anlıyorum, celsei hafiye devam edecek. Şimdi cumartesi, pazartesi, perşembe günlerini bütçeye tahsis edelim ve bu günlerde sabah ve akşam iki celse yapalım. Fakat ekseriyet yapabilir miyiz bilmem. (Yapacağız ve yoklama yapılsın sadaları)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Açığı kapatmaya ve harbe devam etmeye ve bu kabiliyeti göstermeğe azmeden bir milletin heyeti sabahleyin içtimaa gelmekten istinkâf etmemeli ve etmez. Bendeniz bunun reye vazını rica ederim. (Reye sadaları)

REİS — Şimdi efendim cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri sabah saat dokuzda açılıp on ikide tatil edilmek ve bir buçuk saat sonra açılıp saat 1.5 tan akşama kadar müzakere icrasını kabul edenler lütfen el kaldırsın (Kabul sadaları) Kabul edilmiştir. Pazartesi günü saat dokuzda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — İsmet Beyefendinin suallerine pazartesi günü cevap arzeder ve arzularını tatmin ederim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	750
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	750
1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarıyla İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası.	*750:777*
2. — 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanun lâyihası.	*777:785*

Cilt : 16

159 ncu İnikat, 2, 3, 4 ncü Celse

YÜZ ELLİ DOKUZUNCU İNİKAT

13 Şubat 1338 Pazartesi

İkinci Celse

Açılma Saati :

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ İNİKAT

13 Şubat 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

İkinci Reisvekili Faik Beyefendinin riyasetlerinde inikat ederek; Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi ile alâkalı ve şimdilik Abdülhalim Çelebi hakkında takibatı kanuniye icrasına lüzum görülmediğini nâtık beşinci şube mazbatası okundu ve üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra mazbata aynen kabul edildi ve celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Faik	Kayseri
	Âtıf

ÜÇÜNCÜ CELSE

Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; 1337 senesi muvazenei umumiye kanun lâyihası üzerindeki müzakerelere devam olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kayseri
	Âtıf

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı? Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni Mazbatası.

REİS — 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu ile alâkalı olarak İktisat Encümeni mazbatası vardır. İktisat Vekili rica ediyor, bunu bütçeden evvel çıkaralım. Bir maddeden ibarettir. Tensip buyurursanız bunun müzakeresine başlıyalım. (Münasip sedaları)

İktisat Encümeni mazbatasını okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Tekâlif ve tekarriri mevcude tetkik ve müzakere edildikte Adana, Mersin havalisinin izam edilecek derecede zehaireye muhtaç olmadığı ve az çok bu ihtiyacın vücudu pahalılık şeklinde mahsus olsa bile teklif edilen kanun ile temin ve telâfisine gidilmesi muvazenei iktisadiyemizi pek mühim surette ihlâl edeceğinden caiz olmıyacağı teemmül edilmiştir. Konya vilâyetinin kâffei işarına rağmen Konya vilâyeti ve havalisindeki külliyetli miktarda zahirenin mevcudiyetine kanaat hasıl edilmiş ve o havaliden gidecek zehair ile Adana, Mersin ihtiyacatının temin ve telâfisi maaziyadetin mümkün olacağı anlaşılmıştır. Esasen encümenin müzakeratında hazır bulunan İktisat Vekilinin beyanat ve teminatından 130 vagon zahirenin Adana ve Mersin havalisine sevki derdest bulunduğu gibi vesaiti hususiye ile de sevkiyat icrasına müsaade edildiği müsteban olmuş, gerek bu zehairin sevki ve gerek zahire naklinin takyit edilmiyerek sevkiyatın seyrü serbestîsi temin edildiği halde Adana ve Mersin havalisi ihtiyacının tehvin ve izalesi şüpheden vareste bulunmuştur. Binaenaleyh teklif edildiği veçhile ithal edilecek zehair gümrük resmi münzamından istisna edilse bile, hariçten gelecek zehairin, dahilden gidecek zehaire pek de rekabet edemiyeceği ve teklif edilen kanunun bir faidei iktisadi-

yeyi intaç etmemekle beraber ahvali iktisadiye ve zirâiyemizi harice karşı yanlış anlatacağı esbap ve kanaatiyle Mersin limanına ithal olunacak ecnebi zehairinin gümrük resmi munzamından istisnasına muvafakat hasıl olamamıştır. İzmit livasının vaziyeti coğrafiyesine nazaran, dahilden zehair celbi şimdilik vesaiti nakliye müşkilâtına ve nakliye ücretlerinin fiyat üzerine fazla miktarda fark husule getireceği ihtimalâtına, bu liva ihtiyacının hariçten ithal olunacak zehair ile temin ve telâfisi mümkün olabileceğine binaen, bu livaya ithal olunacak zehairin gümrük resim ücretinden istisnası muvafık görülmüştür. Karadeniz sevahilinin ihtiyacatının ise en ziyade mısır ve mısır unlarına münhasır bulunduğu ve kâfei zehairin gümrük resminden istisnası, Karadeniz limanlariyle merkezî Anadolunun iktisadiyatı üzerinde pek fena netayiç tevlit ve imhakâr bir tesir icra eyliyeceği şüphesiz bulunmasına, bu havalide fazla zehairin mevcut olmasına tekarrüp eden yaz ücreti nakliyelerinin tahaffüf edeceği gibi bu teklif ile Karadeniz limanlarına yeni sevkiyat yapmaktan korkan mütevassıt tüccar ve fabrikacıların tevakkuf etmesiyle mevcut pahalılığın husule geldiği anlaşılmasına mısır ve mısır unlarının resmi munzamsız ithaline müsaade edildiği takdirde halkın bilhassa köylünün ihtiyacı lüzumu kadar tehvin ve temin edilmiş olacağına binaen bu sevahil için de zehairden bir kısmının yani mısır ve mısır unlarının gümrük resim ücretinden istisnası tasvip olunmuş ve olbaptaki lâyihai kanuniye suveri maruzaya göre tadilen tanzim edilerek leffen Heyeti Umumiyeye arz ve takdim kılınmıştır. 11 Şubat 1338

İktisat Encümeni Reisi	Aza
Hacı Bekir	Yozgat
	Bahri
Aza	Aza
Çorum	Genç
Sıddık	Karahisar
	Nebil

M. M.
Bitlis
Yusuf Ziya

İktisat Encümeninin Tadilen Teklifi

Madde 1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarından İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bu mevaddın unlarından alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli Kanun mucibince istifası lâzım gelen miktara tenzil olunmuştur.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

13 Cemaziyelahir 1340 ve 10 Şubat 1338

İSMET BEY (Çorum) — Efendim; bu kanunun heyeti umumiyesi hakkında cereyan eden müzakerat ve izahat üzerine verilen takrirler İktisat Encümenine havale olunmuştur. Ben de takrir sahibi olduğum için İktisat Encümenine iştirak ettim. İktisat Encümeni, sahillerde ihtiyaç var diye söylenen, bu cümlenin manasını ihtiyaç değil pahalılık suretinde tefsir etmiştir ve meseleyi inceden inceye tetkik etmiştir. Karadeniz sahilinde hariçten zahire ithal etmek suretiyle beş altı aylık ihtiyacını hariçten tedarik eden Rize : Rize'de bugün mısırın okkası on kuruştur.

ESAT BEY (Lâzistan) — Okkası değil, kilosu... o da vasati.

İSMET BEY (Devamla) — Kilosu on kuruşa olduğuna dair Esat Bey biraderimiz aldığı telgraf üzerine tetkikatına devam etmiş. Kilosu on kuruş olduğuna göre martan itibaren de ihtiyacatını hariçten celbetmek mecburiyetinde bulunduğuna nazaran bu on kuruşun 11, 12 ilâ 15 kuruşa kadar çıkmak ihtimaline ve bu on beşin de fıkarayı halk üzerinde icrayı tesir edeceğine nazaran ve zaten sahil halkının kısmı küllîsinin bilhassa köylü ve fıkaranın muhtaç olduğu şey de mısır olduğuna ve binaenaleyh...

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Mısır ihtiyacatı umumiyenin yüzde otuzunu teşkil eder.

İSMET BEY (Devamla) — Mısır olduğuna göre, Karadeniz sahilinde mısır ithalini tehvin için mısır hakkında gümrük resmi munzam ücretinin ilgasını kabul etti Encümen. Malum ya zaruretler bikaderilimkân takdir olunur. Bu gün Karadeniz sahil halkının bilhassa köylü ve fıkarasının ihtiyacını teşkil eden mısırın gümrük resmi munzamı ilga edilince, bu halkın yüzde ellisinden fazlasının ihtiyacını temin ettikten sonra, bu gün sahilde un fiyatlarının o nisbette tenezzül edeceğini ve bu pahalılığın bu kanunun intaç edilmemesinden dolayı mutavassıtların daima dahildeki fazlalıkları sahildeki ihtiyacata tevfik için yeni sevkiyatta bulunmadıklarından ileri geldiğini ve bu gün Samsun'da unun torbasını yani 60 kilosunun 17,5 lira olduğunu ve bu 17,5 lira yeni işlentilerle hali tabiîye avdet edeceğini ve binaenaleyh Amerika unlarının, Romanya unları gibi mahlut ve fena olduğu gibi bu fena unların küllî miktarda istok edilmek suretiyle dahildeki fazlai istihsalâtın imha edileceğinin ve bu imhanın memleketin iktisadî varlığını da imha edeceğine kanaat hasıl ettiğinden dolayı yalnız Karadeniz sahiline mısır ithalinin gümrük resmi mun-

zam ücretinden istisnasını kabul etmiştir. Şimdi efendim; ta Sivas'tan Samsun'a kadar un geliyor, satılıyor. Pahalılık meselesi yalnız sahilde un meselesi değildir. Bugün Ankara'da un müteferrik surette kırk kuruşa satılıyor ve torbası yirmi liradan fazladır. Binaenaleyh bütün havayiç burada, sahildeki havayiçten kat kat fazladır. Sahillerde bazı yerler vardır ki mühim bir kısmı buradan kat kat fazla olduğu halde un kısmı buradan aşağıdır. Emin olunuz ki bu kanun çıktıktan sonra ve Karadeniz sahiline mısır ithaline hasrından sonra dahilden sevkedilecek unların fiyatı haddi asgariye tenezzül edecektir ve bu on beş yirmi güne kadar olmazsa ben mesuliyet kabul ediyorum. Fakat eğer bu olmıyacak olursa bu onların layurad istokdarından memleketin istihsalâtı mahvolup gidecektir. Yani bendeniz ne zürra, ne mütevassıtım, ne de tüccar, zenginim, Hiç bir şey değilim. Yalnız memleketin menafii hayatiyesi ve bu cidalin idamesi için lâzım olan menbaı kurur. Bundan dolayıdır. Yoksa pahalılık vardır, ihtiyaç yoktur. Pahalılık ise Ankara da. Anadolunun merkezinde daha çoktur. Burada unun kilosunu sekiz, yedi kuruşa taahhüt eden müteahhitler mevcut iken, burada unun torbası yirmi liraya, okkası kırk kuruşa satılıyor. Eğer hükümet kendileri için gayet kolay tedbirlere tevessül etmek suretiyle pahalılık vesaire gibi hususatı izale edecekleri yerde memleketin iktisadiyatını imhakâr tedbirlerle temin edeceklerse halimiz haraptır. Yani bendeniz Maliye Vekâletinin bunu teklif ve bunda ısrar etmesine hayret ediyorum.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Ben de hayret ediyorum. Böyle dört tane fabrikatörün menfaatının müdafaa edilmesine.

İSMET BEY (Devamla) — İzmit limanı hakkında, İzmit livası ve havalisi hakkında encümenin tetkikatı dahilindeki fazlalıkların bûdiyet ve nakliye müşkilâtına binaen fiyat üzerinde icra edeceği zemaim ve galaya binaen İzmit limanına ithal edilecek buğday ve arpa ve bunların unlarından alınacak olan resmin munzamı ahireden istisnasını kabul ettik. Çünkü İstanbul yakın olmak vesaiti nakliye de bulunmak itibariyle İstanbul'un un fiyatları da malûm olduğuna binaen Amerika unlarının fiyatı malumdur. Ancak on beşte beş kalan gümrük resmi İzmit ve havalisine unların torbası on, on iki liraya mal edecektir Mısır üzerinde iki kuruş seksen beş santimini... Seksen beş santimi kaldır. İstanbul'da sekiz kuruşa olan mısırın bu havaliye dokuz, on kuruşa girmesi hakkındaki kanaatına binaen, yani gireceğine şüphe olmadığına binaen İzmit ve havalisinde buğday, arpa, mısır unlarının girmesine müsaade etmiş ve encümende İktisat Vekili de hazır olduğu halde müzakere cereyan etmişti.

Buna gayet dikkat edilmesi ve bu suretle takip edilmesi ve binaenaleyh ihtiyaç zail olduğu zaman derhal kaldırılması...

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Ordudaki vaziyeti başka düşünüyorsunuz, buradaki vaziyet başka. Aranızda öyle ise ittifak yoktur.

İSMET BEY (Çorum) — Müsaade buyurunuz. Mersin limanının açılması. (Nizamnameyi tatbik edin sadaları). Gürültüler) Mersin limanının açılmasına vesile olan...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Vekiller bozuyor intizamı. İktisat Vekili ile Maliye Vekili.

İSMET BEY (Devamla) — Açılmasına vesile olan Adana Vilâyetinin Konya vilâyetine ihtiyacı hakkında bildirmiş olduğu miktarla Adana'nın ihtiyacının o kadar şedit olmadığı, Adana'dan alınan telgrafla tahakkuk etmiştir. Adana'da buğdayın okkası on beş kuruştur. Ve bunu tehvin etmek için çüzî mikdar dahilden zahire sevkine ihtiyaç var. 130 vagon zahire sevkedilmesi hakkında Heyeti Vekilenin verdiği kararı İktisat Vekili encümene tebliğ etmiştir. Bu suretle Adana vilâyetinin yani fiyatta lâzım olan ehveniyeti tehvin edeceği şüphesiz olmasına ve Konya havalisinin Konya ve Silifke'de bulunan zahire miktarına ancak resmi bir surette muttali olduğu ve halkın varlığını Hükümetin suallerine karşı ancak üçte bir derecesinde bildirebileceği bu hepinizin malumudur.

Binaenaleyh bu havalide Vilâyetin malûmatı resmiyesi ancak asgarî bir surette üçte bir derecede olduğuna kanaat hâsıl ettiğinden zaten Adana ihtiyacının da o kadar şedit olmadığından oraya gönderilecek otuz vagon zahire ile tamamen tehvin edeceğinden, hatta yüz vagonunu idrak zamana kadar yiyemiyeceğine kanaat hâsıl olmazsa Mersin limanının şimdilik açılmasına ve imhakâr muamelenin yapılmamasına, şimdilik tedbirin kabul edilmesine taraftar olmadı. Konya ve havalisindeki zahirenin vilâyetin malûmatı resmiyesinen azaran kat kat fazla olduğuna kanaat etmeniz lâzımdır. Çünkü halk varlığı sureti katiyede Hükümetin sualine karşı şey edemiyor. İşte Silifke ve Antalya ve havalisi mebusları tamamen mesuliyeti kabul etmişlerdir. Kat kat fazladır. Binaenaleyh Mersin limanının açılması hakkında hiç bir sebep yoktur.

Çünkü Amerika diri buğday gönderemez. Ancak Romanya gönderebilir. Romanya'dan gelebilecek olan unların okkası on iki buçuk kuruşa oluyor. Buğdayın kilosuna resmi munzamı kaldırsak; altmış para zammetsek on dört kuruşa mal olur. Halbuki orada on beş kuruşa sevkedilmek suretiyle sureti katiyede temin edilecektir. Bundan başka çare yoktur. İktisat encümeni bu kanaatla mazbatasını tanzim etmiş ve bir martta İzmit sancağına gelecek, buğday, arpa, mısır ve bunların unları yine Karadeniz limanlarına yalnız mısırın ithaline karar vermiştir ve bunun şimdilik açılmamasına karar vermiştir. Bu kararla memleketin iktisadî varlığını sureti katiyede nazarı dikkatte bulundurmuştur. Eğer bunu açacak iseniz, bilâkaydü şart biz memleketimizin halkını biliriz. Nerede çürük ve ucuz mal var ise onu alır, memleketteki istihsalâtı kurutur, çürütür, imha eder. Aç kalır da onu yine yetiştirmez efendiler.

Çünkü bizde köylü, zürra yarıcı olmuştur. Temamen kendi sermayesiyle kendini idareden aciz bir hale gelmiştir. Bunun sebebi nedir? Sebebi masarifi istihsaliye kifayet etmiyor. Her sene zarar ediyor, diğerinin sermayesine muhtaç oluyor. Bu gün Kızılırmağın şarkındaki bu havzadaki fazla buğday yedi kuruştan sekiz kuruşa kadar satılabiliyor. Eğer biz Amerika unlarını, biz Karadeniz havzasına ithal edecek olursak dört kuruşa inecektir. Bu dört kuruşla sekiz kuruş arasında zürraın masarifi istihsaliyedeki zararını düşününüz? Sonra acından ölecek ekemiyecek, zürra acından ölecektir. Aynı zamanda sermaye vermek suretiyle elinizde zarar edecek vermiyecektir. Zürra da mahvolacaktır. Emin olunuz böyledir.

ESAT BEY (Lâzistan) — Efendim; bendeniz bu sene dairei intihabiyeme gittiğim zaman kuraklık devam ettiğini gördüm. Bilirsiniz ki Lâzistan'da rahmet çok olduğu halde bu sefer gittiğim zaman bir iki ay kuraklık gitti, mahsul buzuldu. Sonra rahmet yağmağa başladı ve fazla devam ettiği için daha ziyade tezayüt etti. Sonra uğradığım, gezdiğim Livaların arazisi ancak beşde bir kabili ziraattır. Yetiştirilen mahsulât nihayet beş, altı ay idare eder. Bizim kalan altı aylık idaremiz Romanya, Rusya, Samsun sevahilinden temin olunuyor. Bu sene Rusya'da ihtiyaç olduğundan dolayı, Rusya'dan ihracat menedildi. Romanya'dan da gelmiyor. Samsun'dan da tabiî vaziyeti ahire dolayısiyle askeri idare tarafından birtakım vesaite vazı yet edilmesi dolayısiyle gelmiyor. Mamafih Samsun'da da feyzü bereket yoktur dediler.

Binaenaleyh siz Ankara'ya gittiğiniz zaman teşebbüsde bulunun, memleketin ihtiyacatını temin ettirin veya gümrük resminin ilgasına teşebbüs edin, dediler. Bendeniz geldiğim zaman buna teşebbüs etmedim. Çünkü düşündüm ki nihayet mart evahirine idare eder diye vakit geçirdim. Bilâhare hususî mektuplar ve telgraflar almağa başladım. Diyorlar ki ihtiyaç başlıyor elimizde bir şey kalmadı, ilerde belki paramızla da zahire tedarik edemiyeceğiz dediler. Bundan bahisle bir teklifte bulundum. Meclisi Âliniz nazarı dikkate aldı, müstaceliyet kabul etti, encümenlere gitti, şimdi o kanun buraya geldi. Heyeti Vekilenin bir teklifi kanunîsi vardı. Onunla birleşsin, beraber müzakere edilsin dendi. Şimdi müzakere ediliyor. Şimdi arz ettiğim veçhile Lâzistan sancağının hakikaten ihtiyacı vardır. Şimdi aldığım mektuplarda diyor ki bu mesele uzadı ve ihtiyacı fevkalâde baş gösterdi. Biran evvel buna bir çare bulun, yahut zahire derhal sevketmek ve mutedil fiyatla göndermek imkânı yoksa mademki alâtı ziraiye, sınaiye sonra ticaretin inkişafı için birtakım kamyonlar gümrük resminden istisna edildiği halde hayatı tehdit eden bu gibi ihtiyaç karşısında her halde Hükümetin, Meclisin nazarı dikkate alacağını şey ediyorum.

İSMET BEY (Çorum) — Esat Bey istediğiniz mısır değil mi?

ESAT BEY (Lâzistan) — İktısat encümeninin noktai nazarına muhalif Lâzistan sancağından gerek resmî aldığım telgraflarından ve gerekse Dahiliye Vekâletine küşat edilen, gerek Samsun mutasarıflığından gelen telgrafta diyorlar ki Lâzistan sancağının ihtiyacı vardır. Her sene beş bin çuval kadar buğday unu geliyordu.

Bu sene dört beş bin çuval kadar yine ihtiyacı vardır. Bundan başka da on milyon kilo mısır ihtiyacı vardır diyor. Fakat mısırı köylüler yiyor. Şehirler de buğday eklediyorlar, buğday unu yiyorlar. Efendim bu defa beş bin çuval hariçten geliyor da fakat Meclisi Âliniz bundan, dakik ithalâtından sarfı nazar mı eder? Bunu Heyeti Celileniz bilir, Meclisin takdirine bağlıdır. Fakat memleketin ihtiyacı vardır. On milyon kilo mısır, beş bin çuval dakika ihtiyaç vardır. Onun için bu bapta ne karar ittihaz edilecekse bir an evvel karar verilsin. Memleketin daha ziyade tahammülü yok. Bilmem artık memleketin daha ziyade mübrem ihtiyacı olan meseleyi şimdiden bir kararla halledelim vesselâm.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — İktisat encümeni mazbatası aleyhinde söz söyleyecek

varsa sözlerini dinliyelim. Mazbata bu suretle yapıldı. Boş yere vakit geçirmiyelim. Yani mazbata aleyhinde söyliyelim. Ondan sonra encümene müsaade verilsin.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey; bendeniz aleyhinde söyliyeceğim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — İktisat Encümeninin mazbatasını dinledik. Encümen tertip ettiği uzun mazbatasiyle, eğer memleketin iktisadiyatını bu çerçeve dahilinde görüyorsa ve İktisat Vekâletine bu çerçeve dahilinde veçhe irae edecekse vallâhi gülerim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Neden gülersin canım.

OSMAN BEY (Devamla) — Bendeniz bu mazbatada mütenakız ifade görüyorum. Diyorlar ki Mersin'den gümrüğü ilga edersek yani resmi munzamı kaldıracak olursak... (Lâzistan'dan bahset sesleri)... Mersin değil Elcezire hakkında söz söylerim.

CELÂL BEY (Genç) — Mersin ve Adana'nın ihtiyacı yoktur. Bunu tekrar tekrar söylemekte mana yoktur. Beyhude vakit geçiriyorsunuz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — İhtiyacı var yok, o başka. Meseleyi anlamadan, dinlemeden birtakım galeyan göstermekte mana yoktur. Ben, buradan gürültü ile inmem. Efendiler, resmi munzam Mersin'den ilga edilse bile hariçten gelecek zahire dahildekine rekabet edemez. Gümrüğü ilga etse bile hariçten gelecek olan zahire dahildekine rekabet edemez diyorum.

İSMET BEY (Çorum) — Tenakuz yoktur, sevkedilmek şartiyle.

OSMAN BEY (Devamla) — Sonra sahile gelince; Zonguldak, İnebolu, Samsun, Ünye, Fatsa, Giresun, Ordu, Trabzon, Rize ahalisine unun kilosunu üç kuruş fazla bir fiyat ile yedirmekte mana nedir? Lâzistan köylüsü umumiyetle mısır yer. Şehir halkı, memurin ve esnafın bir kısmı mısır yer. Lâzistan Livasının buğdaya o kadar ihtiyacı yoktur. Fakat umumî Karadeniz sahilindeki ahalinin mısır ihtiyacı Maliye Vekilinin pek güzel buyurdukları veçhile % 25, % 30 derecesindedir. Sonra rica ederim, Zonguldak'ta ameleye nasıl mısır yedireceksiniz. Amele bunu ne suretle tegaddi ederek çalışacaktır. Keza aynı suretle bütün sahili nazarı itibara alırsak buğday ihtiyacı pek barizdir. Bütün bu şeylere karşı bendeniz geçenlerde de arzettim, dahili himaye maksadiyle yazılan esbabı mucibe mazbatasında maalesef dahildeki köylü iktisadiyatı himaye edilmemiştir.

Çünkü bu gün dahildeki köylünün elinden mutavassıt tüccarlar buğdayı toplamış bir vaziyette bulunuyor. Topladıktan sonra sahilde sevk meselesi kalıyor. Hariçten bu suretle gümrük resmi munzamı ilga edildiği anda yani bu İktisat Encümeninin yapmış olduğu mazbatanın kabulü halinde sahil halkının yiyeceği buğdaya kendi elimizle üç kuruş daha zam yapmış olacağız ve bu suretle bilmem ki halkın ihtiyacatına ne suretle bir nasıl bir ehveniyet vermesini, nasıl kabul ettiğimizi bendeniz anlamıyorum.

Binaenaleyh bendeniz Encümenin yaptığı mazbatayı mütenakız gördüm baştan aşağı. Sonra sahilin ihtiyacını adam akıllı takdir edememiştir. Binaenaleyh bütün bu mütenakız ifadelerle malûl olan İktisat Encümeninin yapmış olduğu mazbata halkın ihtiyacatını ve sahildeki ihtiyacatı temin edecek bir şey de değildir. Yani temin edecek kabiliyette değildir. Binaenaleyh bendeniz serbest resmin eski surette kalmasiyle hububatın serbest girmesini teklif ederim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bendenizi efendim, yalnız beş dakika, sükûnetle dinlemenizi istirhah ediyorum ki - bendeniz bu günkü vaziyeti tayin eden şekline göre hem Encümenin ve hem de kanunun kararı aleyhindeyim. Şu itibarla ki -

İSMET BEY (Çorum) — Sen Anadolu köylüsünü bilmiyorsun.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Beyefendi; sizden çok iyi biliyorum, Anadoluluyum. Köylüyüm ve buraya sırf köylü ekseriyetinin hukukunu muhafaza etmek üzere geldim. Yoksa mutavassıtları müdafaaya gelmedim. Şimdiye kadar Meclisin izanı insafına bırakıyorum. Sözlerimin neticesinde sırf köylü ekseriyetinin hukukunu müdafaaya masruf değilse ve bu tebeyyün etmediği takdirde Beyin söylediği lâfı kabul ediyorum. Taayyün ederse beyin maksadını da siz tayin ediniz. Diyorum ki bu gün mebuslar bize birtakım malûmat getirdiler, bunlara inanmak mecburiyetindeyiz. Hükümet Vekilleri birtakım malûmat serdettiler. Bunları da kabul etmek mecburiyetindeyiz. Halbuki bunlar biribirinin zıddı malûmat.

Binaenaleyh bu mesele hakkındaki hakikate vakıf olmak ve onu el ile tutup da musip bir karar ittihaz etmek imkânı yoktur. Çünkü mevazzah ve musarrah nevvar malûmata malik değiliz, alenen söylüyorum. Halbuki memleketin bir taraftan bilhassa ekmek fiatiyle alâkadar olan köylü ve amele ekseriyetinin ihtiyacı azimi ki - açlıktan gündelikci ve ırgat ve sahilde işleyen fıkarayı, ahali rica ederim bu ekmek ihtiyacıdır. Bu ekmek fiatiyle oynamak çok va-

kit ihtilâller meydana getirmiştir. Ona mukabil memleketin iktisadi millîsi hakkında da ceffelkalem karar vermek doğru değildir. Daha dün burada huzurunuzda para mevcudunu arzettiğim tehlike önünde alelfevr karar almak, bu tehlikelidir. Binaenaleyh ne bu gün, ne de gelecek sene ziraat hakkında karar vermeniz musip değildir.

Bu kanun hakkında şimdi bir karar verdik mi nizamnamemiz mucibince bir seneye kadar tekrar mevkii müzakereye koyamayız. O vakit gayetle tehlikeli bir vaziyetteyiz. Kanun yapmağa lüzum yoktur. esasını reddediyorum. Ancak ihtiyacı olan yerlerde mısır yerlerse mısır, buğday ise buğday, şayet dahilden buralara buğday sevki mümkün olmadığı tahakkuk ederse buğdayın Hilâli Ahmer gibi bir cemiyeti hayriye tarafından yetiştirilmesini (gürültü) ihtiyacı âcil ile yetiştirilmesi hakkında bir müsaade vereiim. Yoksa ne memleketin iktisadı millîsiyle oynıyalım ve ne de memleketin ekseriyetini teşkil eden halkın yiyeceği olan buğday üzerinde alelfevr bir karar vererek bir ihtilâle sebebiyet vermiyelim. (gürültü)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim bendeniz sevahil halkının açlık içerisinde kalmasını arzu etmem. Acaba bu açlık dahilde zahirenin yokluğundan mı, yoksa sevkedilememesinden mi? Bendeniz, zannederim ki dahilde çok zahiremiz vardır. Hatta iki gün evvel Yozgattan gelmiş ve elyevm burada bulunan bir tüccar diyor ki Samsun'da elyevm on sekiz liradan fazlaya satılamıyan çuval unlarımız vardır. Telgraf alıyoruz diyor, Meclisi Âlide bir kanun çıkacakmış. Bu kanun çıktıktan sonra sevkiyat yapacakmış, zinhar sevkiyat yapmayınız. Satamıyacağız. Kucağımızda kalacak. Bundan dolayı biz sevkiyatı kestik diyorlar.

DR. SUAT BEY (Kastamonu) — Reis Ef. Süleyman Sırrı Bey karar veçhile lehinde mi, yoksa aleyhinde mi?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Rica ederim vakit kaybolmaz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Meselenin inkişafı lâzımdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devamla) — Efendiler, bununla beraber elimizde küllîyetli zahire vardır. Suretiyle alınmıştır. Alınmışı da böyle kucağımızda çürürse gelecek sene katiyyen Hükümet âşara talip bulamaz, diyorlar. Yalnız bizim vesaitimize müdahale etmesin. Hükümet sevahilin hangi noktasında ihtiyaç varsa, biz memleketimizden yükleyelim, oraya teslim edelim diyorlar.

Binaenaleyh bendeniz dahilde mevcut olan şu zahirenin memleketin servetini ecnebi kucağına akın akın akıtmaktan ise, dahildeki zahirin oralara yani sevahilimize sevkederek aç bulunan kardeşlerimizin hayatını kurtarmak tarafını iltizam ediyorum. Bununla beraber şayet buna imkân yoksa bendeniz yalnız mısıra müsaade edilmesinin müfit olması reyindeyim.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim; vaziyeti hakikiyeyi görerek hisden tecerrütle bu kanun üzerinde müzakere edecek olursak herhalde memleketin menafii hakikiyesine muvafık bir kanun çıkarırız. Yoksa az çok hissiyata meyledeı bir tarzda hakikati görmiyerek, hareket edecek olursak, zannederim ki çıkaracağımız bu kararın mesuliyeti maddiyesini zannetmem, fakat mesuliyeti maneviyesi altında ebediyyen biz titreriz. İktisat encümeninin esbabı mucibe olarak gösterdiği şeylerden hiç birisi kanaatbahş edecek surette bir esasa istinat etmez.

Efendiler, ithalât, ihracat olmayan bir yerde mütemadiyen ithalât yapmak parasız olduğumuz halde, mütemadiyen borca giren bir şahsın vaziyeti ne ise, o memleketi de o vaziyete sokar. Bu itibarla biz hiç bir zaman imkânını bulabilsek, hariçten bir zerre sokmamak ve dahilden mütemadiyen harice çıkarmak isteriz. Fakat bir insan aç kıldığı zaman başkasından parada istemek gerçi ayıptır. Hırsızlık yapmak memnudur. Fakat efendiler, aç kalmağa mahkûm bir adam başkasından para istemeğe utanır ve istediği takdirde vermezse ve sonra hırsızlığa zaruret hasıl olur ve bunu da yapamazsa ne olur, ölür. Şimdi bunun ölmesi mi lâzımdır. Yoksa miktarı kâfi zahir sevkiyatına teşebbüs edilerek hayatlarının idamesi mi lâzımdır? Efendi vaziyet bu vaziyettedir. Vaziyet bu olunca bir kere muhakeme yürütmek lâzımdır. Bendeniz bundan üç mah evvel umraniyeye kadar gittim. Efendiler Sivas vilâyeti, bendenize öyle geliyor ki ilk baharda aç kalmak ihtimali mevcuttur. Eğer o tarafın ihtiyacını da düşünmek lâzım gelirse oradan bir habbe buğday çıkaramıyacaktır. Bir habbe arpa çıkaramıyacaktır.

Arkadaşlar, İktisat Encümeni de bir parça şey ederken bütün etraftaki zürraın ahvali umumiyesini tetkik etseydiler, yahut İktisat Vekâletinin bu baptaki noktai nazarı muvafık mıdır, değil midir? Bunun üzerinde yürümüş olsaydılar, daha iyi olurdu. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz, rica ederim efendiler. Bendeniz demem ki Çorum'da, Amasya'da, Yozgat'ta ziraat yoktur. Tabiî vardır, Çorum, Yoz-

gat, Amasya, hatta Sivas, Ankara Türkiyeyi besliyemez. (Şiddetli gürültüler) Müsaade buyurun efendiler, köylüyü himaye etmekse sizi süreti katiyede temin ederim ki, bugün kardeşlerim mısırın tanesini bulamadığından sumağını yiyor ve benim kardeşlerim, akraba ve taallukatım çiftçidir. Ben buradan gittiğim zaman bizzat sapana yapışıyorum, ben köylüyüm. Sizi sureti katiyede temin ederim ve arkadaşlarım da bunu bilirler, ben çiftçi çocuğuyum. Fakat efendiler köylüleri himaye etmekse, size diyorum ki, köylüler açtır, (Mısır istemiyorsunuz sadaları) Müsaade buyurunuz efendim. Rıza Nur Bey ve bendeniz geçen sene de halkın aç olduğunu biliyorum. Geçen sene Ayancık kazasına yardım edemedi hükümet.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Harbi Umumîden beri açtır efendim .

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Bütün Sinop Livası, Boyabat müstesna olmak üzere açtır belki dedim. Belki ilk baharda bir şey yaptılarsa... Dedim. Rıza Nur Beye sordum, hâlâ bir şey yapmadılar dedi. Evvelce de müracaat ettim tekâlifi milliyeden verilmesi için emir vermişlerdi. Bu emri infaz etmediler. Emri tehir etmişler. Bu yüzden katiyyen yiyecek olmadığı gibi bir şey de eksilmemiştir, dedi. Yiyecek yoktur. Açlıktan halk ölüyor dedi. Bugün Heyeti Vekilemiz meyanında bulunan bir Vekil söylemiştir. İnanmazsanız sorarsınız.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Metharlara bakınız çürüyor.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Şimdi efendim İktisat Encümeninin mazbata muhariri Beyefendiyi kendi ifadeleriyle ilzam edeceğim. Dediler ki efendiler, Ankara'da bile kırk kuruştur, unun kıyyesi. Tabiatiyle sahilde pahalı olacaktır, yalnız dere idi ki..

İSMET BEY (Çorum) — Ben öyle demedim. Burada unun kıyyesi sekiz kuruş iken kırk kuruşa çıktı dedim. Zannedersem iyi dikkat etmiyorsunuz yanlış oluyor.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Rica ederim siz söylerken ben katiyyen itiraz etmedim. Niçin kırk kuruşadır? Eğer tenvir etseydiler tabiî münakaşaya meydan kalmazdı.

Efendiler, eşyanın alelumum fiyatının yükselmesi veyahut inmesi hakkında bir kaidei esasiye vardır ki iki kere iki dört eder. Bu tahavvül etmez. Dünya binlerce sene yaşasa bu tebeddül etmez. Arzı talep kaidesine tabidir. Birinci; eşya çok olursa talip az olur. Eşya az olursa zahire az olur, talip çok olur. Şu halde bu gün kırk kuruşa yükselmesinin sebebi arzı talep ile bir nisbeti muayyene dairesinde tekabül (vesaiti de düşünün sadası) Efendim müsaade buyurunuz. Bendeniz oraya geleceğim. Arz ve taleple takabül etmemesindendir. Acaba bunun sebebi İktisat Encümeni bunun sebebini tetkik ederek, efendiler bunun sebebi şu idi. Biz de bunun önüne geçtik. Kırk kuruşa olan bu buğday ununu yirmi kuruşa indirdik, deseydi ben de kemali hürmetle bunun önünde eğilirdim. Diyorlar ki burada kırk kuruştur. Sahillerde de elli kuruşa yesinler diyor. Efendiler bunun sebebini arzettim. Arazinin az olması ve bunun en büyük sebebi bir defa halen vesaiti nakliyedir. Hem vesaiti nakliye ve hem de mezruatın fıkdanıdır rica ederim, bunu kabul edelim. Yoksa bu binanın içerisinde gelen rakamların üzerinde bunu tahlil ederek muadele halleder gibi şu kadar ekilse idi, şu kadar biçilse idi, vesaiti nakliye olsaydı, bulsaydı, demekle memleket ölür. Ondan sonra biz olsaydı arasında mahvolur gideriz. Vesaiti nakliyeyi temin edebilirler mi? Bir.

Vesaiti nakliyeyi temin etseler bile, İktisat Encümeninden sorarım. Bu sene yapılamayan zeriyat acaba gelecek sene bulup da tohum yetiştirip de ekebilecekler midir? Ne ekebilirler, ne de vesaiti nakliyeye teminat verseler inanmam. Şuradan bir katar yola korsunuz daha bir kilo metre gitmeden Müdafaai Milliye vazı yet eder. Onun için ihtiyaç karşısında yapılacak şeyler de bunlardan ibarettir. Bu itibarla efendiler yapılacak şey ölüme mahkûm olanların ölmemelerine bakmaktır. Hepimiz isteriz memleket içerisine para dolsun. Fakat lâfla temenni ile iş olmaz. İki, üç Livanın zahiresini temin edeceğiz diye koca bir memleketi açlıktan öldürmek doğru değildir. Eğer bu memleketin istikbali için nafi görüyorsanız kabul edeyim. Bendeniz diyorum ki Sinop'ta buğdayın okkası yirmi kuruş ise, mısırın okkası on beş kuruşa ise, bendeniz memleket namına kırk kuruşa kabul ediyorum. Fakat temin ediniz, gönderilmiyecek olduktan sonra, Çorum'da buğday beş kuruş diyorlar. Gitmedikten sonra kaç kuruşa olursa olsun, doyurmaz ki, Boyabatta bulunan elli katırcı, yüz katırcı bir Sinop livası ahalisini doyuramaz. Gideceği yüz katır, iki yüz katırdır. Vesaiti temin edin Amerikalılardan alacağımıza kendimizden bir liraya alalım. Fakat rica ederim üç gün açlığa tahammül edeniniz var mı? Hakikat üzerinde yürüyelim, his üzerinde yürüyecek olursak, emin olunuz bir çok masumlar ölmüştür ve bunlara bir çok daha ilâve edeceksiniz. Efendiler, Sivas'ta buğdayın okkası nedir, bilmiyorum? Herhalde diğer yerlere

nazaran dûndur. Temin ederim sizi ki Ümraniye'de açlıktan insanlar ölüyor. Sivas'ta bulunan buğday Ümraniye'de bulunan bir açı doyuramamıştır, ölümden kurtaramamıştır. Burada bulunan zahire fayda etmez. Bendeniz diyorum ki göndermek lâzımdır. Temin etsinler.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir var. (Hayır sadaları)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Müzakerenin kifayeti reye konur mu? Günahtır rica ederim. Yapacağımız kanunu karadeniz sahili ahalisine hüsnü kabul ettirmeği düşününüz. Vallahilazim, ne seni, ne de yapacağın kanunu tanımaz. Seni de tanımaz, kanununu da... (Gürültüler)

REİS — Rica ederim Salih Efendi susunuz.

SALİH EFENDİ (Reise hitaben) Sureti katıyede hiddet edemezsin, hüsnü suretle söylersin.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müzakerenin kifayeti aleyhinde söyliyeceğim. Beyler mesele tavazzuh etmiştir, deniyor. Halbuki burada söylenilen sözlerle zannediyorum ki mesele tavazzuh etmemiştir. Ben geleli henüz bir hafta oldu, vaziyeti reylelayn gördüm. Bir çok âli düşünçelerle memleketin iktisadiyatı düşünülüyor ve bu bapta bazı tedabir ittihazı düşünülüyor. Fakat açlıktan ölen bugün mevcuttur. Efendiler, Kastamonu Valisine sorun. Bendeniz orada iken tahkikat yapılıyordu. Cide kazası açtır, Araç açtır.

SABRİ BEY (Kastamonu) — Araç aç değil..

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sinop açtır, Trabzon açtır, Araç da açtır. Onun için Beyler mesele tavazzuh etmemiştir. Fevkalâde dikkatli karar vermek mecburiyetindeyiz. Daha dün Dahiliye Vekilinin yanında idim, gelen bir telgrafta diyor ki asayiş ihlâl ediliyor. Evler basılıyor. Bunun önüne geçmek imkânı yoktur. Sinop Livası için rica ederim kolaylıkla karar veremeyiz. Dahiliye Vekili buradadır, sorunuz asayiş ihlâl ediliyor, diyor. Evler basılıyor, katloluyor diyor. Rica ederim ihtilâle mi sebebiyet vereceğiz. Kâfi değildir, söz söyliyeceğiz, rica ederim.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkındaki takrir okundu. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakerenin kifayeti kabul edilmedi.

VEHBİ BEY (Maarif Vekili) — Dahiliye Vekâletinden bahsediliyor. İsterseniz bendeniz arzedeyim. İsterseniz buna ait tegrafları Maliye Vekâletine tevdi edin, rusuma ait olduğu için, isterseniz alalım okuyalım.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, bendeniz iki noktayı tenvir edeceğim. Evet açlık vardır, bunu kabul ederim. İktisat Encümeni düşünmemiş, tetkik etmemiş diyorlar. Efendim müsaade buyurursanız istenilen tedbire ait düşüncemizi söyliyeceğim. Fakat istenilen nedir? Açlığın izalesidir. Halbuki eğer Romanya ve İstanbul'un göndermiyorsa bunun ilgası ne tesir yapar? İstanbul'da milyonlarca okka mısır vardır, sekiz kuruşa okkası? Niçin getirmiyorlar?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Dört kuruştur isbat ederim, bilmiyorsunuz.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — % 25 mısıra ihtiyaç vardır, % 75 buğday lâzımdır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, bugün bariz iki hakikat karşısındayız. Bunlardan birisi, karadeniz yani sevahil mıntakasındaki ahali açtır, köyler diyorlar. Şehirler de açtır ve gelen un kaçakçılık suretiyle geliyor. Gümrükten kaybediyoruz. Zannediyorlar ki İstanbul'dan un gelmiyor. Fakat ekmeğin kıyyesi kırk kuruşa satılıyor. Zannetmeyin ki siz tedabiri inzibatiye ile kaçakçılığın önüne gecebilirsiniz. Bunun imkânı yoktur. Açlık itibariyle kaçakçılığa vüsat verilmiştir ve böyle devam edecek. Ne olacak hiliyor musunuz? Kaçakçılık suretiyle gelen buğdayın unu gayet pahalı geldiği için fıkarayı halk yine açtır. Bunu zenginler yiyor? Bunun için sahilin ihtiyacını tehvin etmek mecburiyetindeyiz ve demin müzakerenin aleyhinde söz söylerken Dahiliye Vekaletine gelen telgraftan bahsetmiştim. Bu açlık bir ay daha devam edecek olursa, memlekette asayişsizlik bütün şiddetiyle devam edecektir. Bunu böyle bilmeli, şimdi şunun karşısında diğer rüfekayı kiramın bazı düşünceleri vardır. Ve bu düşünceleri benim gibi düşünen, arkadaşların da yani memlekette buğday varken hariçten zahire ithaline müsaade edilmemesi meselesi. Evet buna biz de beraberiz. Zannederim ki bunun aleyhinde bulunacak kimse yoktur. Fakat bunun imkânı var mı, yok mu? Bunu araştıralım. Bugün memleketin iktisadiyatını ne kadar düşünürsek açlıktan ölmeğe mahkûm halkı da ondan daha ziyade düşünmek lâzımdır. Rica ederim, bir milyon lira harice çıkacak diye on kişi olsa ben o on kişiyi bir milyon liraya değişmem. Efendiler bence on kişi bir milyon liradan kıymetlidir. Ben size bilfiil söylüyorum, Açlıktan ölenler vardır. Resmen tahkikat yapılmaktadır. Şimdi efendiler, memleket dahilinde buğday varmış, vesaire varmış, doğrudur. Bu memlekette ihtikâr tabiatı saniye hükmüne girmiştir. Bu itibarla hariçten unun gelmemesi,

buna müsaade edilmemesi ve gümrük konulmaması herkesin ihtikâr damarını kabartmıştır. Pahalı satıyorlar. Fakat bugün sahil un istiyor. İstemiş olduğu un, Zannetmeyin ki bilâkaydü şart gümrükleri açalım. Her yerden un gelsin, değil efendiler. Muvakkat bir zaman,, bir veya iki defa için. Emin olunuz o zaman dahildeki unlar sahile hücum edecek, çünkü muhtekirler kendi menfaatlarının tamamiyle muhtel olduğunu görünce mecburî surette rica edecekler ve unları sevkedeceklerdir? Bugün sevketmiyorlar. Sonra burada yanlış bir istatistik üzerine söz söyleniyor. Trabzon'un % 90'ı mısır yer. Bunu kim söylüyor rica ederim. (Rize sadaları) Efendim aç kalan yalnız Rize değil, hatta Giresun da açtır, Sinop da açtır. Bütün sevahil açtır vesaire vesaire... Evet köylü mısır yer. Fakat kasaba halkı tamamiyle buğday unu yer. Sonra sahilde gezenler bilirler ki 10 mil mesafede bir kasaba vardır, şimdi bizim memleketimiz ziraat memleketi değildir. Onun için bizim sahil halkının nısfına yakınını diyebilirim ki, şehir halkı teşkil eder ve onlar da tamamiyle buğday unu yerler. Şimdi İstanbul'dan, - netice itibariyle mesele gayet mühliktir asayişe icrayı tesir ediyor. - Onun için bilâkaydü şart serbest bırakılmalıdır. Buğday unu için daima benim kanaatim - zaten memleketin iktisadiyatını zannetmeyiniz ki ticaret odaları bizim kadar düşünmüyorlar - onlar demişler di ki, size bir kâğıt göndereceğiz. Miktarı hatırımda kalmamıştır. Demişler di ki bir defaya mahsus olmak üzere şu kadar çuval unun ithaline müsaade edilsin diyorlar. Bana söylediler teşebbüs edecektim. Fakat henüz kâğıt gelmedi. Yani o halk da bilâ kaydüşart gümrükleri açın demiyor. Onlar da sizin ve bizim kadar memleketin iktisadiyatını düşünüyorlar. Onun için benim bu hususta verilmesini arzu ve istirham ettiğim karar mısırın temamiyle serbest bırakılsın... Ve ihtiyacı mahalliye göre buğday için de bir ay, iki ay açık bırakılmasıdır.

İSMET BEY (Çorum) — İhtiyaçsız mı açık bırakılmalıdır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İsterseniz, tahkikat yapınız, her kasabanın ihtiyacı sorulsun ve ihtiyacı nispetinde bir defaya mahsus olmak üzere teşebbüs edilsin, açılsın ve bu un gelsin. Eğer bu un gelirse biliniz ki Trabzon vilâyetini farzedin. Beş bin çuval ithaline müsaade ettiniz, emin olunuz ki bin çuvalı girmiyecektir. Çünkü o vakit muhtekirler sahili dolduracaktır. Binaenaleyh bizim maksadımız hasıl olacaktır. Onun için rica ederim halkın hayatını düşünelim. Memleketin asayişini düşünelim. Bu itibarla tekrar ediyorum. Mısır bilâ kaydüşart ve fakat her mahallin ihtiyacına göre kâfi miktarda buğday; onun da kâfi miktarda gelmesine müsaade buyrulsun efendim. (Takrir veriniz sesleri)

Dr. SUAT BEY (Kastamonu) — Efendim; meselenin etrafında o kadar çok beyanat vuku bulmuştur ki buna yeniden bir takım beyanat ilâvesiyle Heyeti Celilenizi tasdik etmek istemem. Şunu da unutmamak lâzımdır ki; uzun bir harpten çıktık. Yeni bir harbe girdik. Böyle bizim şeraiti hayatiyemizi yaşayan milletler için buğday danesi bir fişenk danesi kadar mühimdir. Kudreti hayatiyeyi tenkis eden bir tedbirin, bizim yanımızda hiç bir ehemmiyeti olmamak lâzım gelir. Bunun manasını tefhim edebilmek için efendiler; harbi umumî içerisinde olan vekayii tehattür etmek kâfidir. Bendeniz harbi umumînin bütün devamınca Kastamonu ve Bolu sahasında dolaştım. Bir çok kazalarda billâhilazim gözümüzün önünde bir çok adamlar şarp şarp düşüp ölüyorlar. Zahire almak için köylerden gelmiş bir çok adamlar vardı ki daha zahire pazarına girmeden bayılıp düşüyordu. Bunun için bu şerait ne dereceye kadar tahavvül etmiştir, bunu tahattür etmek lâzımdır. Kastamonu Meclisi Umumîsi bu seneki müzakeratında diyorlar ki 85 bin hayvan vardı, harbi umumiden evvel. Bu gün bu adet yirmi bine inmiştir. Acaba bu yirmi bin hayvanatın vebai bekarîden kaçı kurtulabilmiştir? Yediyüz bin nüfuslu bir memlekette yirmi bin hayvanın getirebileceği mahsulata halk intizar etmektedir. Beyefendiler, ben bu noktai nazarı takip ediyorum ki bu gün zeriyat gayri kâfidir. Geçenlerde yine mevzubahis oldu. % yirmi ilâ 25 ancak zeriyat yapılabiliyor, diyor. Onun için şu bir sene zarfında memleketin şeraiti hayatiyesinin nelere maruz olacağını düşünüyor muyuz? Buradaki arkadaşlardan bir kısmı diyor ki memleketin bazı yerlerinde zahire deposu vardır. Evet bu doğru olabilir. Fakat efendiler tasavvur edelim ki kendi kudreti hayatiyemizi düşünmek için gelen fişenk ve cephaneleri nakletmek için ne kadar müşkilâta maruz kalıyoruz. Kaldı ki şurada, burada teraküm etmiş zehairi ihtiyacı olân falân falân yerlere nakletsinler, tayyare ile mi? Hatta yol dahi kalmamıştır. Bu hangi hayvanatla nakledilecek rica ederim. Bir tarafta böyle depo hangi hayvanatla nakledilecek rica ederim. Bir tarafta böyle depo halinde kalması doğru olabilir. Fakat bunun böyle olması diğer yerlerdeki aç ahaliyi, fıkarayı besleyemez. Efendiler, sizi namusumla temin ederim ki harbi umuminin son senelerinde Cide kazası ahalisi

dua ediyordu ki yarin hava iyi olsun Kiraz yetişsin. Beyefendiler artık ekmeği bulabileceğinden ümidini kesmiş, Kiraz bekliyordu. Ormandan yimek için kiraz - beni affedersiniz söyliyeyim - insan gaitatı yolların kenarında yalnız kiraz çekirdeğinden ibaret idi. Efendiler, onlar da bizim gibi insanlardır. Acaba o şeriat bu gün de ne dereceye kadar değişmiştir. Bir memlekette felâketlerin en büyüğü içtimaî sefaletlerden doğar. Arkadaşların sözünü tekrar edecek değilim. Fecayi meydana gelmektedir. Buna açlık saik olmaktadır. Bunu temin etmek için her ne tedbir lâzımsa yapalım. Bizim iktisadiyatımızı bırakalım. Başka memleketlerde harbi umumînin devamı esnasında açlığa karşı tedabir ittihaz ederken başka memleketler nasıl yaptı efendiler. Almanya her şeyi feda etti. Bizden vagonla zahire almak için bu gün biz bundan müstağni miyiz? Vakıa diyorlar arkadaşlar ki; memleketin iktisadiyatını tedvin etmek için paraya ihtiyaç olduğunu kimse inkâr etmez. Hakikaten ortada para kalmazsa memlekette hayat çok müteessir olur. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat para kalmadı da zahire mi mi kaldı? Elbise, kundura, fes bunun hiç biri dahil olmıyabilir. Fakat zehair öyle değil. Bizim Yunanistan'la harp ettiğimizi mukayese ettikleri zaman diyorlar ki, yani dedikleri buralara intikal etmişti ki Türkler ilelebet harbi idame eder. Çünkü onların buğdayı var, çünkü onların eti var. Çünkü onların havası suyu var. Bunlar olduktan sonra Türkler bu harbi ilelebet idame eder, diyorlardı. Ama elbise, kundura giymezler, çarık giyerler. Bunun harbe tesiri yoktur diyorlardı. Biz şimdi bu noktai nazarın tam aksini iltizam ediyor gibiyiz. İmkân müsait olmakta olduğu anlaşılıyor. Gelebilen zahireyi bir iktisada saplanarak reddedersek doğru değil. Vakıa dedikleri gibi gümrük resmi koyarak hariçteki eşya üzerine bir... yaprak memleketin içtimaiyatını idare etmek doğrudur. Fakat bu nazariyat vakti harp için değil efendiler. Vakti sulh için; olan nazariyatı ilmiyedir. Bu gün harp içinde mevcudiyetimizi idameye çalışırken nazariyatı ilmiyeye istinat ederek hariçten bize gelmekte olan zahireleri biz reddeder de elimizdeki ebnayı sebili acından öldürmeğe sevkedersek rica ederim buna ne siyaset denilir? Binaenaleyh bendeniz onun için tastikten tevakki edeceğim. Binaenaleyh bu takrirle ilkbahar zeriyatanın idraki zamanı olan hazirana kadar her nevi zahirenin serbest olarak ithalini teklif ederim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar söylenmedik söz kalmadı.

REİS — Rica ederim telâş etmeyiniz. Lehinde mi, aleyhinde mi?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Encümenin yapmış olduğu karar aleyhinde söyliyeceğim.

REİS — O halde müsaade buyurun, sizden evvel söz alan arkadaşlar var.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; Suat Beyefendinin pek doğru olarak tasvir buyurduğu açlığın ne demek olduğunu biz de Harbi umumîde çektiğimiz bir çok acı felâketler ve sefaletler neticesinde anladık. Harbi umumîde Karesi ve havalisi müthiş kahat ve galaya maruz kalmış, halk Konya ve Ankara' dan gelecek danelere raptı ümit etmiş ve Osman Beyefendinin buyurdukları gibi, Hakkı Hâmi Beyefendinin buyurdukları gibi, mısır koçanı değil ve fakat ot kökleri yemeğe kadar muztar ve mecbur bir hale gelmiştir. Harbi umumîde dahilin bu kadar acı ve sefalet ve perişanîsine rağmen, hariçten zahire celbi zannederim ki hatırlara bile getirilmemiş ve fakat açlıkların dahildeki müdahharat ile temini çaresinden başka bir şey derhatır olunmamıştır. Ahalisi aç ve sefil olan memleketlere acımamak için insanların insanlık hislerinden azada olması lâzım gelir. Fakat efendiler açlığa maruz kalan yerlere acımakla beraber onun haricinde bulunan bütün aksamı memalikimizi de acınacak bir hale getirmemeği düşünmek lâzım gelir. Zaruretleri kendi miktarlariyle ölçmek lâzımdır kaidesini hakkiyle ve hissiyattan tamamen tecerrüt ederek tatbik zamanıdır. Geçenlerde Türkiye dahilinde kalan paranın neden ibaret olduğunu söyliyen Tevkif Rüştü Bey velev Hilali Ahmer vasıtasiyle olsa ithalata bir serbesti verilmesi merkezinde ifadatta bulundular ki bu ifadesi geçenki endişelerini nakzeder mahiyettedir.

Efendiler, bizim ötedenberi en büyük bir derdimiz iktisadımızdır. Biz ithalat ve ihracatını görmeksizin müfliskârî hareket etmişiz. Bu hareketimiz milletimizi bu vaziyeti elimeye düşürdü. Suat Beyefendi Almanya'dan bahsettiler. Fakat Almanya idi ve hâlâ da Almanya'dır. Elimizde bir ufak bankerin istediği surette pek kolaylıkla toplayabileceği miktarda kalan para ile şu milletin ilerde bir gün aç kalan memleketlerin hali elimine girmesi zannederim ki bizim için çok düşünülecek gayet elim bir meseledir. Onun için paramızın mümkün mertebe harice gayet cüz'i çıkması hususunda ne kadar taassubumuz varsa, o derece taassup göstermemiz menfaati milliye iktizasındandır. Aç kalan memleketleri doyurmak en basit bir vazifedir. Bunu memaliki saireyi de onların

haline getirmemek çaresini düşünelim. Eğer efendiler dahilimizde mevcut olduğu salahiyettar ağızlar tarafından söylenilen mallarımızı görmeyip de hariçten alelıtlak mal ithaline bilhassa Türkiye gibi Ziraat mıntakası olan bir memleket zahire ithaline müsaade edecek olursak zannederim ki hem davamız bundan zarar görecek, hem de memleketimiz maazallah iktisadî ve elim bir esarete maruz kalacaktır. Senelerdenberi memleketimize mal çıkarmak için uğraşan, düşünen, yine senelerden beri ellerinde çürümüş kalmış olan mallarını mütemadiyen memleketimize sürmek suretiyle bizim atii ziraat ve iktisadımızı tehdit edecek, İsmet Beyin pek muhik olarak buyurduğu gibi rençberimiz zaten masarifi istihsaliyesi pek fazla olan zavallı rençberimiz artık ellerinde kalan o zayıf öküzlere de veda ederek bundan sonra memleket daha ziyade kurak ve çorak bir hale gelecek ve bundan yine millet mutazarrır olacaktır.

HAMDİ BEY (İzmit) — Doğru Basri Bey.

BASRİ BEY (Devamla) — Binaenaleyh efendiler; bu meseleyi istical ile hissiyata tebaiyetle değil, kemali teenni ile fakat muhakeme ile katî hesaplarla halline çalışmak zannederim ki vacibdir, farzdır. Binaenaleyh İktisat Encümeninin zaruretimiz miktarına göre ölçüldüğünü zannettiğim maddei kanuniyesi, memleketin bu günkü hakiki ihtiyacını temine kâfidir. Bunu kabul edelim, Allah memleketi ilerde aç bırakmasın. Maazallah eğer böyle bir felâket gelecek olursa bir şey düşünelim. Fakat böyle bir felâket gelmiyeceğine kanîm bendeniz. Onun için hariçten ithali hususunda fevkalâde müteassıp olalım, dahilimizi himaye edelim, memleketimizi daha sefil bir hale getirmiyelim.

ABDULLAH AZMİ BEY (Eskişehir) — İktisat Encümeninin mazbatasına karşı İktisat Vekilini de dinlemek icabeder.

REİS — Zaten buradadırlar, söyliyecekler.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar, hepimizin malûmudur ki para karın doyurmaz. Para insanın karnını doyurmak için bir alettir... Çıkmaması için [illegible] açlığa maruz olan Karadeniz ahalisini ihmal etmek günahtır. Yalnız Karadeniz sahilinin ahalisinin açlığını Allah Hükümetten soracaktır. Çünkü bu menbaı servet ve ziraat olan ve her şeyi bol olan şu memlekette eğer vaktiyle bir iki kamyon, bir iki yolcağız temin etseydiler dahilde olan zehair çürümezdi ve halk da aç kalmazdı. Ve paramız da harice gitmezdi ve insanlarımız da perişan olmazdı.. Malûmu-âlileri bu neye benzer. Kuyuya gider, aşağıda su bekliyor, kap yoktur ki çeksin çıkarsın. Zahiremiz Anadolu köylerinde dolu duruyor. Fakat maalesef vesaiti nakliyemiz yoktur. Hatta Sivas'tan bu gün aldığım şu telgraf (180) kuruşa buğday, (100) kuruşa arpa satılıyor. Bugün vesaiti nakliye yoktur. İlk baharda 300 kuruşa belki mümkündür. Şimdi Anadolu merkezini düşünelim. Zahire var mıdır, sahile gönderelim? Memerrgâhlardaki vesaite asker vaziyet etmiş ve orada bulunan şehir halkı, müstehlikler zaten buna vaziyet etmiş kendi idareleri için memerrgâhlara yakın köylerde çok erzaklarımız vardır. Maalesef vesaiti nakliyemiz yoktur. Suat Beyefendinin teklifini ben tam bir kerameti isabet olmak üzere telâkki ediyorum. Hiç olmazsa yani buğday, arpa, mısır vesaireyi haziran iptidasına kadar Karadeniz sahillerinden başka bir çare düşünmeyelim. Binaenaleyh bu vaziyeti ben böyle görüyorum. Binaenaleyh vaziyet böyle devam ederse biz de aç kalacağız. Çünkü İktisat Vekili Beyefendi diyor ki; % 50 noksandır. Ve biz kendimiz biliyoruz ki halk geçtiğimiz yerlerde ziraat yapamamıştır. Binaenaleyh ziraat yapılabilecek eller askerlikle meşguldür. Geriye kalan kadınlar, zaten bu memleket Harbi Umumîden beri kadınlarla yaşıyordu. Onlar bizim karnımızı ve ordumuzu besliyordu. Maalesef onların elindeki o hayvanat da çürümüştür. Onun âtisi biraz karanlıktır. Her halde insanları öldürmiyelim. Suat Beyin teklifini ben de kabul ediyorum.

REİS — Arkadaşlar yemeğe gidiyor. Bir saat sonra içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 2

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Celseyi açıyorum.

İthal olunacak zehair ve unlarının gümruk resminden istisnaları mevzuu üzerinde müzakerelere devam ediyoruz.

Buyurun Mustafa Kemal Bey.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; müsaade buyurursa bir mesele hakkında Meclisi Âliye maruzatım var. Bir dakika müsaade buyurun, şayanı ehemmiyettir.

REİS — Efendim, bir meseleye dair diyor; olur ki müzakere açılır. Diğer mesele geri kalır. Evvelâ bana söylemeniz lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Peki efendim; söyliyeyim.

REİS — Efendim. Muvazenei Maliye Encümeni namına söylüyor.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Arkadaşlarım; malumu âliniz Bilecik kasabası düşman tarafından işgal edildi. Tekmil memurin geri çağırıldı. Çağırılan memurlar arasında polis memurini de vardır. Bunlar Kayseri'ye sevkedilmiş idi. Şimdi Bilecik kasabasının merkezi Gölpazarı'nda teşekkül etmiştir. Bu polis erbabına mahallî memuriyetlerine gitmek için emir vermişler ve polisler buraya gelmişler. Bunların araba kiralarını verecek paraları yoktur. Ailelerinin eşyalarını satmışlardır. Hatta yorganlarını satmış ve yine arabacılara on beş lira borçları kalmış ve daha verememişlerdir. Maaş istiyorlar, vermiyorlar. Hiç olmazsa harcirah havalesini verin diyorlar, onu da vermiyorlar. Bunun üzerine Emniyeti Umumiye Müdiriyeti Muvazenei Maliyeden şey talep etmişler. Halbuki Muvazenei Maliye Encümeni Muvazenei Umumiye Kanununu Heyeti Umumiyeye vermiştir. Vazifesi hitam bulduğundan nakli muamele yapamıyorlar. Ailesinin idaresini temin etmek için ailesinin ayaklarındaki fotinlerini satmışlardır. Bunlar dört efendidir ve aç kalmamışlardır. Eğer müsaade buyurursanız Muvazenei Maliye Encümeni münakalat yapsın ve bunlar vazifeleri başına gitsinler. Rica ederim, Muvazenei Maliye Encümenine havale buyurunuz. Bendeniz de Muvazenei Maliye Encümeni namına söylüyorum, bunu yapacak.

REİS — Efendim; bu teklifiniz Meclisi Âliye doğru değil. Bir arkadaş çıkıpta Muvazenei Maliyeye emir verin demesi doğru değildir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Beyim; Muvazenei Maliye ile hallederiz biz.

REİS — Efendim; celsemiz hafidir. Buna kanun yapmak lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Bendeniz temenniyat kabilinden söylüyorum. Bunların aç kaldıklarını arzediyor ve temenni ediyorum. Muvazenei Maliye Encümeni nasıl muamelesini yapsın?

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendiler; memleket bugün iki müşkülâtı mühimme karşısında bulunuyor. Memleketimize zahire gelirse zaten hali nedrette bulunan paramız ecnebiye gidecek; bu ise felâketi uzmadır.

İkincisi : Hariçten zahire gelmez de maazallah memleket bir kahtü galaya maruz kalırsa bunun telâfisi nakabil mazarratlar tevlit eder. Şu halde iki fesat taarruz ettiğinde ahirinin çaresine bakılır. Bugün pek âlâ biliriz ki bu havalide bulunan hayvanatı ziraiyenin % 90'ı vebai bakariye ile telef olmuş, baki kalanı da istimale gayri salih bir hal almıştır. Şu halde bugün bizim mevzii ziraatımız o kadar tenakusa uğramıştır ki geçen senenin % 20'si nisbetinde ekilmiş deniyor. Buna da itimat edemiyorum. Çünkü esbabını düşünelim. Evvelemirde uzvu faal olan zürraımızın kısmı azamı cephelerdedir. Kadınlarımız harmanı kaldıramadılar. % 50'si hububatımızın harmanlarda kaldı. Yani tamamiyle kaldırılamadı. Harmanlarda çürüdü, yandı. (Doğru sesleri) Bu bir hakayiki bedihiyedir ki bunun haricinde söz söylemek abestir. Sonra bizim zahiremiz var diyoruz. Biz uzun müddet devam eden Harbi Umumiden çıkmış bir milletiz. Bugün kendi kendimizi aldatmıyalım. Elimizdeki zahire gelecek senenin mahallî ziraatını temin edecek vaziyette değildir. Mevcut olan zahire bizi iki sene idare edemez. (İki sene değil, iki ay bile idare edemez sesleri) Gelecek seneye nisbetle zahire % 20 ekilmiştir; bu, böyle. Şimdi biz mahallî Hükümetlerden aldığımız resmî malumatlara kanaat etmiyoruz. Evet, bir küllî zahiremiz var diyoruz. Ha-

kikaten küllî zahiremiz var ise böyle bir tek liramızın harice çıkması memleketimiz için hakiki bir felâkettir, bir hiyanettir. Fakat bakalım ki Hükümetlerin hakikaten yaptığı tahkikata müsteniden bize bildirdikleri maluzatı kanaat bahşolsun. Yani şuna kanaat edelim ki bugün memleketimizin zahiresi harice biz muhtaç etmiyecek bir surette idare edebilecek midir? Edemiyecek midir? Bu mesele tamamiyle tespit edilmedikçe elde mevcut ve Hükümetin resmî malumatını çürütüpte kendimizin tahayyülatına göre karar vermiyelim. Bizde zahire çoktur, buna niçin para verelim, diyerek bu suretle yanlış bir karar verirsek bilahara maruz kalacağımız kahtın çaresini bulamıyacağız. O zaman felâket içinde kalacağız. O zaman ecnebiler cidden kahtü gala içerisinde bulunduğumuzu anlarlarsa daha çok müşkilât yaratacaklar ve bize o vakit bir avuç zahire vermiyeceklerdir. Bunun için gerek millet, gerek ordu, bugün hayatı beşeriyeyi idame edecek böyle ekmek gibi bir şey karşısında tevehhümata istinat edipte tevehhümümüz üzerine, hariçten zahire celbi mümkün iken buna tamahkârlık edipte, paramız çıkmasın diye buna cevaz göstermezsek sonra elimize geçmiyecek, millet perişan olacak, memleket sefalete uğrayacak ve bunun vebali bizim üzerimizde kalacaktır. Bu suretle hakiki bir karar ittihaz edebilmek için elimizde bulunan desatiri esasiyeye, hakkiyle bel bağlıyabileceğimiz mahiyette olmalıdır. Büyük Millet Meclisi bugün milletin matmahı nazarında bir makamdır. Her şeye vaziülyet olmuş bir kuvvettir. Eğer kendi idare ettiğimiz mutasarruflardan, kaymakamlardan, nevahi müdürlerinden, ziraat müdürlerinden hakiki malumat alamıyor isek bu, hakikaten bizim için pek büyük bir felâkettir ve ayıptır. Malumat alıyorsak vesaiti saire ile de bunları tetkik edelim. Mevcut olan zahiremize hakikaten kesbi ittila edelim. Ben eminim ki bu gün mevcut olan zahirelerimiz nihayet bizi iki senç değil, bir sene değil, altı ay bile besliyemez. Sonra sinini atiyede büsbütün mefkutiyeti zamanında ne ile temini maişet edeceğiz? Bu millet ne ile idare edilecektir? Rica ederim bu pek mühim bir meseledir. Bunu nazarı dikkate alalım. Sonra gayet bedihî bir hakikat karşısındayız. Ne diyor? Efendiler, bizim zahirelerimiz meydanı revaca çıkarsa hariçten gelecek ecnebi zahiri buna rekabet edemez ve o bizim sattığımız fiyatla satamaz. Binaenaleyh biz kendi zahiremizi satalım. Rekabet ihtikârın başlıca maniidir. Böyle ise limanlarımızı açalım. Ecnebi zahiresini getirsin, biz de zahirelerimizi dökelim. Rekabet başladığı gibi ihtikâr mündefi olur. İhtikârın başlıca mündefii rekabettir. Rekabet olmayınca her zaman ihtikâr hükümran olur. Biz bir zamanı muvakkat için limanlarımızı açalım. Tecrübe için olsun rica ederim; limanlarımızı açalım, ecnebi zahiresi gelsin. Eğer gelen zahire karşı bizim zahirelerin kâfi gelebileceği anlaşılırsa biz onları menetmeye her zaman kadiriz, menetmek iktidarını haiziz. Caiz değildir. Had bir mesele karşısında milleti, orduyu gıriftarı felâket etmek doğru değildir. Bunun için her halde limanlarımızı açmak lâzımdır. Bugün ecnebi zahirine muhtacız. Bugün Karadeniz sahilindeki dindaşlarımız, vatandaşlarımız açlıktan ölüyorlar. Peki bu harıl harıl gelen telgraflara karşı efendim bizim zahiremiz çok ama vesaiti nakliyemiz yoktur. Oraya gönderemiyoruz. Vesaiti kimin elindedir. Sonra ne kadardır bilmiyoruz. Sonra hariçten de gelmesin diyoruz. Demek ki biz bu adamları açlıktan öldürmek istiyoruz. İnsaf edelim bugün bu hususta terk edeceğimiz rüsum bir zamanı muvakkat içindir. Fakat keşfedeceğimiz mesele bizi mühim bir felâketten kurtaracaktır. Bunun için her halde tecrübe için olsun bir müddeti muvakkate ile bu limanlarımızın açılması hususunu kabul edelim. Bendeniz bunu teklif ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; söylenecek bir söz kalmamıştır, bu mesele üzerinde. İki zaruret vardır. Birisi sahilde ahali aç; dahilde zahirenin miktarı meçhul. Sevkedecek vesaiti nakliye yok. Gayet basit ve kolay bir şey. Hükümet buna kolay bir surette vaziulyet olması imkânı yoktur. Sahile zahirenin sevki için bir tedbir ittihaz edemez. Çünkü vesaiti nakliyenin kökünü kibrit döktük. Sonra dahildeki zahirenin mevcudiyetini arkadaşlar katiyetle beyan edemiyorlar. Vardır da deniyor; yoktur da deniyor. Bunların her ikisi de hata ediyorlar. Çünkü bilinemez efendim. Ne istatistik var, ne de istihsalatı malum, ne de sarfiyatı malum. Binaenaleyh bunun üzerinde söylemek doğru değil. Bunu zaman gösterecek. Lütfi Beyin buyurdukları gibi bunu rekabet halledecektir. Bugün muhtekirler elinde zahair belki vardır. Onlar tazyik ederseniz, sahil gelsin götürsün der. Fakat sahil nasıl ve ne ile götürür? Daha büyük bir cinayet vardır ki o da buhranı malîdir. Memleketten para çıkmakta aynı zarurettir. Bütün manasiyle iki fesat taarruz ediyor. İstikbalde Büyük Millet Meclisi ne yaparsa yapsın sühuletle sevahile zahire sevkedemez ve onlar da böyle intizarda kaldıkça maazallah ölüme mahkûmdurlar.

İkinci kalbimizi kanatan mesele var. Paranın harice çıkması da cinayet, bu adamları açıktan öldür-

mek te cinayet. Burada bir imtihan devresi var. Bazı arkadaşlar diyorlar ki sahil bir müddet için açık bulunursa para sahipleri ihtikâr yapar, zahireyi biriktirirler. Üç beş ay sonra da gümrük vazedilince rekabet etmeye başlarlar diyorlar. Bendeniz bunun aksini iddia ediyorum. Hariçten zahire getirttiğimiz zaman dahildeki ihracat membaı kapanacak, sonra bizi tazyik eden harp gailesi var. Bu harp gailesi inşallah yakında üzerimizden kalktığı gibi bütün bu müşkilât da mündefi olacaktır. Kim temin edebiliyor ki sahilden zahire sevkedebilsin. Böyle kimye yoktur. Bu mesele bir zaruret, fakat kalbimizi sızlatan bir zarurettir. İhtikâra da meydan verilmemek üzere beş altı ay için serbestiyi muvakkaten Suat Beyin takrirleri veçhile kabul edelim. Bu meselenin başka türlü halledileceği yoktur. Her kes elindeki zehairi sevkedecek ve çokça idhar da edemiyecektir. Binaenaleyh bir müddeti muvakkate münhasır olmak üzere ve kanun olarak değil, idareten bir karar şeklinde isterseniz altı ay zahire kabul edilecektir, diye bir karar veririz. Bu şekilden başka çare yoktur. Müzakereye burada nihayet verelim. Zaten söylenmemiş sözler yoktur. Müzakerenin kifayetini bendeniz bu vesile ile de istirham ediyorum. Mesele bu suretle kapansın.

REİS — Efendim; encümen namına Hacı Bekir efendi izahat vermek istiyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendiler, Karadeniz sahiline mal ithali için asıl rüsumu aslînin beşe iblağiyle dühulünü serbest kılmasını muvafık gördük. Bu da bir kiloda (38) para oluyor. Beşe iblağiyle serbest bırakmasını muvafık gördü. Bu da bir kiloda otuz sekiz para oluyor. Beşe iblağ olunduğunda 8,30 para eder. Bir kiloda 38 para olunca üçe iblağ ile 114 para ediyor. Bunun üçte ikisini tenzil ile 38 para ile girecek. Bir kiloda 38 para ile girdiğinde bunun da Karadeniz sevahilinin yüzde bu kadarının mısır yediğini o taraflar Mebusanı Kiramı söylüyorlar. (Hayır sesleri)... Öyle söylüyorlar. Köylüleri bitemamiha mısır yediğinden efendiler, % 70, % 80 derecesi, mısır idarei maişet ettiğinden % 20, 30 dereceye kalan mütebakisi buğday yese idare olunabiliyor. % 20, 30 derecede kalanı buğday ekmeği yemek lâzım gelse buna bir şey lâzım gelmez. Nasıl olsa dahilen idare olunabiliyor ve bununla beraber buğday ununun, buğdayın girmesine bir şey dediğimiz yoktur. Memnu kıldığımız yoktur. Buğdayın şimdi kilosunda alınan dört buçuk kuruştur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kim söylüyor, çuvalında dört yüz kuruştur.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Beyim, rica ederim, kanunu güzel okuyunuz. Bir kiloda buğdayda dört buçuk kuruştur. Bugün için alınan da.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Yanlıştır, Hacı Bekir Efendi, yanlıştır. Efendim yanlışsınız, güceniyorsunuz, sizin söylediğiniz yanlıştır. Üç kilosu (Gürültüler)

REİS — Efendim; Hasan Bey; yanlış söylüyorsa tashih edersiniz canım. Doğru bir kilo on üç buçuk kuruşa geliyor.

ABDULLAH BEY (İzmit) — Sahile çıkan zehairin dahile girmiyeceğine her mebus emin olmalıdır.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Maliye Vekili evvelce fikrini tashih etmelidir. Buğdayın yüz kilosunda otuz kuruştur.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — İşte rüsumatın imzasiyle, tasdikiyle resmî bir kâğıt; rüsumattan aldım beyefendiler. Yüz kilo unda doksan beş kuruş idi. (Unda değil buğdayda sesleri) Yanlış efendim, yanlış.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Sizin söylediğiniz yanlış. Kusura bakma, tashih buyurun. (Bravo Hacı Bekir Efendi sesleri) Beş misline iblağ olunduğunda 150 kuruştu. On beş misli olduğuna 450 kuruş idi. Bir kilo buğdayda alınan bugün dört buçuk kuruştur. Bir kilo buğdayda dört buçuk kuruşla keyf için buğday yiyecek olunca bir mahzur yoktur. Dört buçuk kuruş para vermekte ehemmiyet yoktur. (Buğday keyf için yenmez sesleri)

ŞÜKRÜ BEY — Buğday keyf için mi yeniyor; ne demek?

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Fukaranın halini düşünelim.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Şimdi efendim, şunu da söyliyeyim ki; şurada arzediyorum. Geçen sene bu kürsüde Heyeti Âliyenize bir şey arzetmiştim. İstediğimiz zaman vergilere zammediyoruz, istediğimiz zaman rüsumata zam ediyoruz. İstediğimiz zaman kaldırıyoruz. Gelecek sene de bu tekâlifin bir kısmını, nısfını bile alamıyacağız. Ya iflas defterine kaydedeceğiz, ya aynen vereceğiz demiştim. Nitekim bu sene görüldü. Nısfını tahsil edemedik. Eğer biz böyle harice ihracatımızı nazarı dikkate almazsak sınaî arîye için rubunu istihsal edemeyiz. Buna emin olun; rica ederim dikkat edelim. Mamafih Maliye Vekili bir şey buyurdular. Tüccar ihtikâr eder, tüccar bilmem ne yapar. Efendiler; bugün bizim bulunduğumuz yer Hükümettir ve millet te Hü-

kümetle beraber bir makinedir. Hükümet milletiyle aynı bir fabrikadır. Fabrikanın bir asayiş aleti vardır. Fabrikanın bir motörü vardır. Motörü tahrik edecek ya fabrika. ya kömürdür, ya gaz yağıdır. Bu millətin çiftçisi Hükümetin elindeki sermayeye muhtaçtır. Eğer tüccar ticaret yaparsa rica ederim, ihtikâr kelimesini ağzımıza almıyalım. Efendiler şu hafta içinde size isbat edeyim. Vesait serbest olduğundan şeker yetmiş kuruştur, geçen hafta yüz kuruşa aldığımız şekeri bu hafta yetmiş kuruşa alıyorsunuz.

Vesaiti serbest koyun, her şeyi büsbütün ucuz alacaksınız. Efendiler, Samsun'dan bir şey buraya beş kuruşa gelir, kira şimdi altmış kuruşa geliyor. Halbuki şimdi 40, 30 kuruşa indi. Bir az daha serbest olursa on kuruşa iner. Bununla beraber zahiremiz yeter yetmez meselesine gelelim efendiler. Zahire yeni hasılat çıktıktan sonra şu Anadolu içinde üç dört bin vagon zahiremiz artmazsa ben hiç bir şey bilmem. Katiyen artacaktır efendiler. Bizim Anadolu'nun sermayei asliyesi buğdaydır, arpadır. Efendiler; Kırşehir, Keskin tahkik buyurun iki bin vagon buğday mevcuttur. Efendiler; Aziziye iki defa işgale uğradı, iki defa çiğnendiği halde oradaki orduyu orası besliyor, bugün hiç bir yerden zahire gitmiyor, hem de dört kuruşa besliyor, rica ederim buğday, arpa definesidir Keskin. İhtimali yoktur, tükenmez. Burası için ziraat memurları % 10 fazla ekildiğine dair rapor verdiler ve ben de ayrıca tahkik ettim ki % 20'dir, % 25'dir, dediler. Her ikisi de hilâfı hakikattir. Bu memleket % 70 - 80'den aşağı ekerse bu memleket açlığından ölür. Bugün için ihtimali yoktur. (Kime inanacağız; Hükümete mi, size mi inanalım sesleri) Bugün için her yerin hangi mebusu isterse buyursun görüşelim. % 80, % 70'den aşağı ekilmiş ise ödeyelim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Ekecek adam yok.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) (Devamla) — Ekmiyen kimdir? Ticaret için olanlar ekmez, ötekiler ekmiştir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Yozgat'ta senei sabakanın üç misli biçilmiştir.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) (Devamla) — Efendiler; Adapazarı, İzmit'e her halde ihtimali yoktur, Anadoludan ulaştırmak. Şimdilik Adapazarı serbest bırakılmıştır. Zira buğdayın bir misli bedel ile gidebilir ve ancak müddetle takyit etmemiştir. Encümenimiz müddet ile takyit edecek olursa ticaret için belki ihtikâr olur, rüsumattan zarar ederiz. Bu usulü, terk edelim. Ne zaman ihtiyaç mündefi olursa Hükümet anı vahitte kapatsın. Dört beş misli gümrük ahzedebilsin, rüsum tahsiline mübaşeret edebilsin diye takyit etmedik, esbabı da budur. Encümenin mazbatasının tastikini her halde rica ederim.

İBRAHİM BEY (Balıkesir) — Usulü müzakereye dair arzedeceğim. Maliye Vekili 95 kilo dediler. Bunda bu meselede tereddüt hasıl oldu. Maliye Vekili Beyefendi izahat versin.

REİS — Efendim; 95 mi alınıyor, 100 mü alınıyor?? Meclisi Âli anlamak istiyor.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Doksan beştir efendim. Sonra beyefendiler müsaade buyurun. Bendeniz Hacı Bekir Efendiye soruyorum. Bize memaliki ecnebiyeden buğday dahil olur mu? Bize memaliki ecnebiyeden un gelir efendim, buğday gelmez; ne şimdi, ne evvel. 11.5 kuruşa kadar isterseniz buğday getirtelim. Çuvalında doksan beş kuruş alınır.

REİS — Dikkatle mesele hallolunur, bu bir sui tefehhümdür efendim. Burada Hacı Bekir Efendinin işhat ettiği kâğıtta yazılı, aslı 95 kuruş. Buğdaydan 30 kuruş; buğday unundan 35 kuruş. Burada vazıhtır. Efendim; şimdi müzakerenin kifayetine dair iki takrir vardır. (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Kifayet takriri okunamaz. Encümen namına, Heyeti Celiledeki cereyan aleyhine söz söylenmiştir. Binaenaleyh bendeniz de söz istiyorum efendim. İki zata söz vermek lâzımdır.

REİS — Efendim; öyle bir usul çıkarmayınız.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; geçen celsede İktisat Vekili Sırrı Bey şahsıma karşı bir tecavüzde bulunmuştu. Müsaade buyurulursa madem ki müzakere kâfidir, bendeniz ona cevap vereceğim.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın... (Kâfi, müzakere kâfi görüldü) (gürültüler) Ekseriyeti azime ile kabul edildi.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Bey; söz isterim.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, bir kişiye söz verdim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Arkadaşlar; zaten kısa söyliyeceğim. Arkadaşlar, Hacı Bekir Efendiye yalnız bir noktadan cevap vermek isterim ki o da geçen gün gözleri önünde geçmiştir. Geçen cuma Ziraat Mektebinde bulunuyordum. Mektep müdiriyle mektebi geziyordum, yukarı çıkarken bize dedi ki Meclisimizle mektep arasındaki geniş bir sahayı ba-

na gösterdi; bakınız dedi : İki yüz kilo metre murabbaı olan şu sahada - ki Ankara civarının en münbit sahasıdır - hangi yeri ekilmiştir. Ancak üç, dört parça tarla, gördüm ki bomboştur. Maalesef ekilen sekiz on dönüm bile etmez.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Oralar bostan tarlasıdır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Müsaade buyurun, maalesef gerek ahali tarafından, ve gerek bizim tarafımızdan hayvan aranıldı, bulunamadı ve sürülemedi arkadaşlar. Ben size yalnız Zonguldak havzasından bahsedeceğim. Arkadaşlar; Zonguldak havzasının köylüleri mutlak surette buğday unu yerler köyde iken belki mısır unu yerlerdi. Fakat ocaklarda çalıştıkları zaman buğday unu yerler. Çünkü bu bir fizyoloji meselesidir. Pekâla biliriz ki bu bir kuvvei gıdaiye meselesidir. Mısırın verdiği kuvvetle buğdayın verdiği kuvvet arasında fark vardır. Etibbayı kirama sorun, tercüme etsinler, sonra söylerim. Amele ne kadar kavi ise o kadar iyi iş görür. Bugün arkadaşlar yakın zamanda öğreniyorum ki Ankara'dan Devrek'e kadar buğday götürülüyor ve mümkün olduğu kadar oraları zahire ambarı addolunurken Devrek ahalisi Ankara'nın buğdayı ile geçiniyor. Demek ki nakliyat olmamış olsaydı o zavallı ahali açlıktan ölecek imiş. Arkadaşlarımızdan Ali Şükrü Bey velev üç kişi olsun ben onları iki, üç bin liraya feda edemem dedi. Efendiler, mesele yalnız ölmekle değildir. Asıl mesele tedrici bir ölüm vardır. Arkadaşlar; tasavvur ediniz bir kere... aylarca, yıllarca gıdasızlık devam ederse bu nesilden gelecek nesil ne kadar zaif gelir. Asıl düşünülecek meselenin mühim noktası burasıdır. (Alkışlar) Arkadaşlar; bütün buradan koparılan feryatlar iktisadın aleyhinde olmakla beraber yine katiyen iktisadiyatın aleyhine değildir. Çünkü millet hariçten gelecek gıda ile. Çünkü millet hariçten muvakkaten gelecek olan zahireden gıda alacak ve bu suretle iktisat noktai nazarından telafii mafat eyliyecektir. Şu halde arkadaşlar, arpa, buğday ne olursa olsun bu millete helâl olsun; velevki hariçten gelsin... (Bravo sedaları)

REİS — Efendim; usulü müzakereye dair bir şey arzedeceğim. Bu mesele hakkında bir çok takrirler verilmiştir. Halbuki malumu âliniz bu mesele bir maddelik kanundan ibarettir. Şu halde hepsi birinci maddenin tadili şeklindedir. Onun için arzederim ki...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Reis Bey söz isterim.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetine karar verilmiştir. Müsaade buyurun, sözümü ikmal edeyim. Bu takrirlerin hepsi birer tadil mahiyetindedir. Yani birinci madde okunduğu zaman tekrar söz istenmiyecektir. Takrirleri sıra ile okuyacağız.

SUAT BEY (Kastamonu) — Evvelâ madde okunsun.

Muvazenei Maliye Encümeninin Muaddel Teklifi :

Madde 1. — Karadeniz'de Trabzon, Ordu, Giresun, Rize ve Rize'nin şarkında bulunan limanlarla Zonguldak limanı ve İzmit havalisine, Akdeniz'de Mersin limanına ithal olunacak buğday, arpa, mısırdan ve bu mevaddın dahikinden gümrük tarifesindeki resmin yalnız aslı istîfa olunacaktır.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.

REİS — Bir de efendim, İktisat Encümeninin şekli muaddel teklifi var, o da okunacaktır.

İktisat Encümeninin tadilen teklifi :

Madde 1. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarından İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bu mevaddın unlarından alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli kanun mucibince istifası lâzım gelen miktara tenzil olunmuştur.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

REİS — Şimdi tekrirler okunacaktır :

Riyaseti Celileye

Maddede resmin mutlak olarak ilgası zikredilmiş, bunun bilamüddet resimden istisnası menafi ve iktisadiyatı memleketle kabili tevfik değildir. Binaenaleyh istisnaiyetin 1338 senesi eylülü nihayetine kadar bir müddetle takyidi lüzumunu teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Karadeniz sahiline ithal edilen mısırdan maada buğday ununun dahi resmi munzamın refiyle resmi aslinin istifasını teklif eyleriz.

Canik	Trabzon
Emin	Hüsrev
Trabzon	Lâzistan
Recai	Osman

Riyaseti Celileye

Dahilden Karadeniz sahiline kâfi miktarda ve ihtiyacatı ahali ile mütenasip mahsulat miktarının tespitiyle nüfusu mevcudeye göre bakiyesinin muayyen miktarda olarak ithalini teklif eylerim.

İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Beyazıt'ta dahi açlığın hükümferma olduğu belediye riyasetinden aldığım telgrafta gösterilmekle bir defaya mahsus olmak üzere ihtiyacı olan sahiller misullü Beyazıt'a da beş bin çuval un ve buğdayın İran'dan ithaline müsaade ve kanuna ilâve edilmesini teklif ederim.

Beyazıt
Şevket

Riyaseti Celileye

Karadeniz sahilinin muhtaç olduğu hububatın % 75'ini mısır buğdayı teşkil etmek üzere ihtiyacatı mahalliyenin idareten ve Hükümetin kontrolü tahtında yeni mahsulün idrakine değin ithalinin serbest bırakılmasını teklif eylerim.

Erzurum
Salih

Riyaseti Celileye

Memalikte mevcut zehairin miktarı ile gerek ordunun ve gerek halkın derecei ihtiyacı hakkında Hükümetçe müspet bir miktar tayin edilememekte ve bir kısım halkın zahire nakledilememesi yüzünden düçarı sefalet olmaları dahi gayri muvafık bulunmakta olduğundan Devletin iktisadi dahilisi dahi nazarı dikkate alınarak sevahilin derecei ihtiyacı Heyeti Vekilece tensip ve olmiktar zahirenin resmi munzamdan istisnası suretiyle ithali lüzumunun Heyeti Vekileye havalesini teklif eyleriz.

Sivas Mebusu Emir — Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal

Riyaseti Celileye

Madde 1. — İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bu mevaddın unlarından alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli Kanun mucibince istifası lâzım gelen miktara tenzil olunmuştur.

Madde 2. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarından alınmakta olan gümrük resmi tarifedeki resmi aslî ve zikrolunan limanlar belediyelerine münhasır olmak üzere ihtiyacı mahallîyi tehvin edecek ve miktarı Heyeti Vekilece tayin olunacak buğday, arpa ve bu mevaddın unlarından alınacak gümrük resmi dahi 28 Temmuz 1336 tarihli Kanun mucibince istifası icabeden miktara tenzil olunmuştur.

İktisat Encümeninin mevzuu müzakere olan birinci maddesinin berveçhi bala iki madde olarak tadilen kabulünü teklif ederim.

Trabzon
Ali Şükrü

Riyaseti Celileye

Karadeniz sahilindeki ahalinin hayatiyetini tehdit eden açlığa çare olmak üzere ilkbahar mahsulünün zamanı idraki olan haziran nihayetine kadar her nevi zehairin serbestîi ithaline müsaade olunmasının tahti karara alınmasın teklif ederim.

Kastamonu
Dr. Suat

(Erzurum Asım Beyin takriri okunmuş olduğu anlaşılan bu takririn aslı bulunamamıştır.)

Riyaseti Celileye

Mevzubahis kanunun reddiyle hiç olmazsa ledelictiza un fiyatının çok yükseldiği ve ihtiyacı olduğu taayyün eden sahillerdeki mahallere Hilâli Ahmer Cemiyeti hayriyesinin bilâresim mevat ithaline müsaade itasına dair karar ittihaziyle şimdilik iktifa olunmasını teklif ederim.

Menteşe
Dr. Tevfik Rüştü

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bendeniz maalesef müzakerata yetişemedim. Fakat meşhudatıma ait bazı malûmatım vardır ki Heyeti Celileye arzedeceğim. Çünkü Sinop'ta mezun bulunduğum zamanlar; köyleri bütün dolaştım. Asıl mevzubahis olan Sinop'tan Lâzistan'a kadar olan yerlerde; kasaba kasaba, koy koy dolaşmışımdır. Şimdi bu yaz oralarda kaht olmuştur ve bu sahilde buğday olmamıştır; mısır hemen hiç olmamıştır; tarlalarda yanmıştır; koçan vermemiştir. Belki on sapta bir tane küçük koçan vardır. Yani on sap yetişmiş, bir koçan olmuştur. Bir gün Ayancık köylerinde - ki en şiddetli açlık olan yer de orasıdır - geziyorum, bir ihtiyar ak saçlı kadıncağıza tesadüf ettim, mısır sökmüş götürüyordu. Yanına vardım, dedim ki ne yapıyorsun, nereye gidiyorsun? Bunları dedi, tarladan aldım, gidiyorum. Nedir bunlar dedim? Bak dedi ve kağnının üstüne kapanırcasına koştu, bir koçan buldu - oralarda somak diyorlar - ve bak, dedi, bunda ne kadar mısır az ve zarfını açtı gösterdi. Bir koçanın üzerinde 6 - 7 tane var. Dedi ki; biz bunu götürüyoruz, somak ile beraber kıyıyoruz, değirmene götüruyor ve ununu öğüterek yiyoruz, dedi. Bunu tamamiyle gördüm.

Oralarda açlık müthiştir. Bu hal üç ay evvel olmuştu. Bugün bu somak da kalmamıştır. Çakır oğlu derler bir yer vardır. Orada bir iki değirmende seferberlik zamanında atılmış, gübrelenmiş ve hatta çürümüş kepekler vardır. Bugün köyler o gübre gibi şeyleri kapışıp yiyorlar, onlara hücum ediyorlar. Yoktur, açtırlar. Bu halleri size uzun uzadıya tafsil etmeyeyim. Cenabı Hak o tarafa kar yağdırmadı. Ben orada dört ay oturdum. Kar görmedim. Bereket versin kar yağmamış olduğundan Cenabı Hakkın bu lütfuyla hayvanlar otlayabildi ve ölümden kurtuldu.

Ahali bugün ölüm haline gelmişlerdir. Ne koçanları kalmıştır, ne de kepek bulabiliyorlar. Efendiler; iki feci mesele var : Birisi tohumluk, birisi de yemeklik. Havalar müsait gitti fakat köylünün elinde tohumluk yok ki; ... ekebilsin. Hatta biz orada, memleket eşrafı ve mutasarrıf da başa düştü; bir heyet teşkil ettik. Bura ile de çok muhabere olmuştu, fakat bir çare bulunamadı. Tohumluğu Ziraat Bankasından vermek, bilmem nereden getirtmek istiyorlar, bulamıyorlardı. Rüsum fazla olduğundan getirtmek imkânı yoktu. Nihayet işte bir heyet teşekkül etti; beş bin lira kadar bir para topladı ki köylüye meccanen tohumluk versin ve köylü de eksin diye. Eğer köylü ekemezse gelecek sene Hükûmet nereden ne para alacak, köylü nereden ne yiyecek. Herkes bugün aç tır. Hatta buğday olsa ellerinde, gelecek seneyi kimsenin düşünecek hali yok. Hemen yiyeceklerdir, fakat yok ki.

İçeride Boyabat kazası var, küçük Mısır gibi bir yerdir. Mahsulatı çok olur. O zamanlar dahilde zahire çoktur; sahile sevk olunsun deniyordu. Fakat biz bunun ademi imkânını bilfiil gördük. İşte bu Boyabat Sinop'a seksen kilometre, Karasu nahiyesine belki yetmiş kilometredir. İşte zahireyi o Karasu nahiyesine getirteceğiz de oradan dağıtacağız efendiler... Oraya beş bin lira para gönderdik ve zahireyi Karasu'ya getirttik. Fakat başka yere nakledemedik. Efendiler; çünkü vasıta yok. Ahalinin elinde ne kağnısı, ne atı, ne arabası, hiç bir şeyi kalmamış. Bundan otuz altı sene evvel yapılmış yollar çamur deryası. Netice bu işi de yapamadık. Şimdi bugünkü hali; yani ahali ne hale gelmiştir onu arzedeyim. Elimde iki vesika var. Birisi vesikai resmiyedir. Mahsus yanıma aldım, getirdim. Sinop'tan geliyor. Diğeri de Ayancık kaymakamlığının mutasarrıfa yazdığı bir şeydir ve dün bana geliyor. Sinop'ta bir mutasarrıf vekili var. Muaveneti İçtimaiye Vekâleti deyince zannediyor ki, beni intihap buyurduğunuz makam bu işi yapabiliyor. Halbuki malûmu âliniz bizde böyle fiili muavenet falan yoktur. Muaveneti İçtimaiye, deyince oradaki açlara muavenet edebileceğim zannetmişler:

Arzedeyim, diyorlar ki : Falan numaralı tahrirata zeyildir : «Sinop kurasında açlık hükümfermadır. Çok zamandan beri mısır koçanlariyle kifafı nefseden ahalinin, burada bulabildikleri zamanda miktarı kâfi zahire ile Hükûmetten muavenet edilmezse telefi nefs vukuu muhtemel olduğu, makama gelen asker ailelerinin feryadından anlaşılmıştır.»

Çünkü biliyoruz ki kocaları askerdedir.

Makama müracaat edenlerin adedi otuzu geçti. Birer suretle makamdan gönderildiklerinden Hükûmetin penahı şefkatine sığınan bu gibi aileleri Hükûmetin muaveneti seriasının istikmali ... diyor.

İkincisi : «Bugünlerde liva dahilinde müteaddit yerlerde ev basmak, ambar soymak ...»

Bakınız açlık neler yaptırıyor. «Ambar soymak gibi vekayi tahaddüs etmeye başladı. Mahiye tayin edilen ceraim istatistik cetvelinin tetkikinden de hakikat tezahür edecektir. Bunların hemen ekserisinin yiyecek için yapılmakta olduğu ve mevcut açlığın şu suretle asayişe de tesir yapmakta olduğu ve açlık suretiyle asayişsizliğin tevessüne meydan bırakılmaması çaresinin istikmal buyurulması ...»

Efendiler, bendeniz orada iken bir vaka olmuştu. Sonra bir daha oldu ve üç defa tekerrür etti. Sinop'ta şekavet hakikaten bir senedir hiç yoktu. Asayiş pek mükemmel idi. Fakat sonraları ne oluyor, biliyor musunuz? Bir kaç kişi bir köy basıyorlar, hele kepeklerin de bittiği şu sırada bir kaç kişi bir evi basıyorlar; para almıyorlar, eşya da almıyorlar; yalnız mısır ve buğday alıyorlar. Buğday almak için bir kadını dahi öldürdüler. Vaziyet budur ve gayet fecidir. Şimdi çok rica ediyorum. Acilen buna hemen bugün bir karar verilsin. Olur ki - havalar da müsaittir - tohumluk da yetişebilir ve ekilebilir. Sonra malûmu âliniz mısır şimdi ekilmez, yaz ibtidalarında ekilir. Onun için bu rüsum çok ağırdır. Rüsum haddi aslîsine irca edilsin ve bence nisan, mayıs nihayetine kadar muvakkat surette bu yapılırsa yiyeceğini de alır, tohumluğu da alır ve gelecek senenin mahsulünü de temin eder. Haziran, mayıs her ne ise bir zaman tayin edilir. (Haziran gayesine kadar sesleri) pekâlâ haziran gayesine kadar bu müddet tayin edilsin; arzetmek istediğim budur. Pek âcildir. Buna âcilen karar verilmesini teklif ederim. Çünkü oradaki manzara gayet fecidir.

EMİR PAŞA (Sıvas) — Üç aydan beri Hükûmet ne yaptı?..

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade ederseniz onu da arzedeyim.

SUAT BEY (Kastamonu) — Beş bin lira veren adamlar Boyabat'tan zahire getiremezse Hükûmet ne yapar?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hükûmet orada bütün ihtiyaçların...

EMİR PAŞA (Sıvas) — Hükûmetin mazbatası nedir?.. (Kâfi sesleri)

RIZA NUR BEY (Devamla) — Yani vaziyet budur efendim.

REİS — Efendim; müsaade buyurun, on tane takrir var. Bunlardan bir tanesi okunmuştur. Yani Rıza Nur Beyin, Dr. Suat Beyin, Erzurum Mebusu Salih Efendinin; Trabzon Mebusu Hüsrev ve Recai Beylerin takrirleri aşağı yukarı birbirine benzer; ötekiler ayrı ayrıdır. Bu dört takriri müsaade ederseniz tekrar okuyacağız. Çünkü aşağı yukarı aynı mealde oldukları için bunlardan birini reye koymak mecburiyetindeyim.

İSMET BEY (Çorum) — Reis Beyefendi; müsaade buyurursanız usulü müzakere hakkında iki kelime söyleyeceğim : Efendim, Ali Şükrü Beyin takriri zannederim; ihtisas encümeninin noktai nazarından daha âm ve şamildir. Çünkü bilâkaydü şart mısırın ithalini teklif ediyor. Sonra un, arpa, buğdayın da belediyeler vasıtasiyle ithalini kabul ediyor. (Memlekete vesika usulü mü çıkaracağız sesleri)

REİS — Müsaade buyurun efendim. Bu dort tane biri birlerine benzeyen takrirleri okuyalım. Dinleyiniz efendim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; mesele iki kısma münkasimdir.

REİS — Kemal Bey; iki kısma değil on kısma ayrılıyor.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Takrirler hakkında bir iki söz söyleyeyim. Müsaade edin efendim; muhtelif mealde takrirler vardır. Bu takrirlerin içinde Hükûmetin teklifini aynen kabul edecek takrirler olduğu gibi, mutedil şekilde takrirler de vardır. Bendeniz müzakerenin gürültülü, uzun ve hatta mücadeleli olmasına nazaran neticenin iyi bir şekle girmekte olduğu kanaatındayım. Hakikatin müsademei efkârdan çıktığına da kail oluyorum. Netice itibariyle bu kavgalar boşa gitmemiştir. Hakikaten şimdi her iki tarafı telif etmek lâzımdır. İktisat Encümeninin de muvafakat ettiği resmin, resmi aslînin münhasıran mısır ve mısır ununa ve bundan evvelki tarifenin, yani beş misli olan teklifi bendeniz Hükûmet namına kabul ediyorum. Çünkü mutedil bir tekliftir ve zaten ahalinin ihtiyacı temin edilmiş olacaktır. Binaenaleyh hem dahildeki ahalinin ve hem de dahilde müstahsillerimizin menfaatı korkulu şekle girmeyecek ve fevkalâde hırpalanmış olmayacaktır. Ben Hükûmet namına bu takrirlerin muvafık olduğunu arzediyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Müsaade buyurun efendim, bir kelime ile beş mislini kabul ettiler. Yani beş misli ile serbestii ithali.

HASAN BEY (Devamla) — Tabii.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY. (Menteşe) — Ha; burası taayyün etsin.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Müsaade buyurun, bu mesele Karadeniz hakkında mıdır, yoksa İzmit'e de şümulü olacak mıdır?

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Zaten maksat her taraf değildir. İzmit dahil değildir. (Gürültüler)

OSMAN BEY (Lâzistan) — O takrirde İzmit vardır. Birinci maddesi İzmit'tir.

HASAN BEY (Devamla) — İzmit hakkında da aynı şeyi yapmak isteriz. Karadeniz hakkındaki ahkâm ne ise İzmit hakkındaki ahkâm da bunun aynıdır. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurun; rica ederim. Ali Şükrü Beyin takririni tekrar okuyorum.

(Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin takriri tekrar okundu)

(Kabul, ret sesleri; gürültüler)

REİS — Müsaade buyurun efendim; bu takrir birinci maddeyi tadil ettiği gibi iki madde tedvin ediyor. Bu takriri nazarı dikkate aldığınız takdirde birinci madde yerine bu iki madde kaim olacaktır. Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul olunmuştur efendim. Demek ki kanunun birinci maddesi yerine şu iki madde kaim olacak.

Şimdi müsaade ederseniz bu iki maddeyi okuyalım. Ondan sonra ayrı ayrı reye vazedeceğim.

BİR MEBUS — Reis Beyefendi, reye konmuştur.

REİS — Müsaade buyurun efendim; kanun reyi esami ile reye konacağı gibi celsei aleniyeyede de olmak şarttır. Rica ederim celsei hafiyede kanun çıkaramayız. Şimdi tensip ederseniz bu iki maddeyi burada ayrı ayrı okuyalım. Ondan sonra heyeti umumiyesi için celsei aleniye yapalım.

Efendim, bu takrirden başka Beyazıt Mebusu Şevket Beyin de var ki demin okundu - yalnız Beyazıt sancağı için...

Efendim, takririni kendisi mücmelen izah edecek. Onu da sonra reye koyarım, rica ederim, dinleyiniz.

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Efendim, bendeniz şimdi bir telgraf aldım. Kaht çoktur, un yoktur. İran'dan da gelmiyor. Hükûmet menetmiştir. Hükûmet vaktiyle bizi düşünmeyerek elimizde ne varsa aldı. Fakat hamdolsun gelecek sene içinde fenalık yoktur. Çünkü arazinin % 80'ni ekilmiştir, diyorlar. Yalnız hiç olmazsa şimdilik İran'dan yalnız Beyazıt'a beş bin çuval unun ithalini muvafık görün ve bunu da kanuna ilâve edin.

(Şevket Beyin takriri tekrar okundu) (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz; rica ederim. Bendenize bırakınız. Kanuna ilâvesini teklif ediyor. Fakat Şevket Bey bu takriri yazarken müphem yazmıştır. (Şevket Beye hitaben)

Efendim, beş bin çuval unun ithali gümrüksüz mü, yoksa bu kanun mucibince mi demek?

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Bu kanun mucibince.

REİS — O halde bunun bir şekil tahtında buraya yazılması lâzımdır. Efendim, Beyazıt Mebusu Şevket Beyin bu takririni nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın, kabul olunmuştur efendim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Bunun on bin kilo olması ihtimali de var; yüz, iki yüz bin kilo olması ihtimali de var.

REİS — Rica ederim; müsaade buyurun, miktarı buraya yazılacaktır. Efendim, kabul buyurduğunuz birinci maddeyi okuyacağız.

(Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin takririndeki kabul edilen birinci madde tekrar okundu)

REİS — Rica ederim efendim, dinleyecek miyiz? Bu şartla müzakereyi idame edemeyiz.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Efendiler, kanun ne şekil alırsa alsın. Zaten bu kanun hakkında ikinci defa söz söylemek doğru değil. Yalnız şunu nazarı dikkati âlinize arzetmek isterim ki bu kanunu getiren Hükûmet evvelâ Adana ve Mersin ahalisinin gayet aç olduğu kanaatiyle bu kanunu getirmişti. Esat Beyin takriri ile Karadeniz meseleye dahil olmuştu. Fakat sonra döndü, dolaştı, yalnız Karadeniz ile iktifa etti. Adana ve Mersin'i unuttu yani sarfı nazar etti. O da yanlıştır, bu da yanlıştır. Mersin yoktur kanunda denmesine taraftar değilim zaten. Fakat nazarı dikkatinizi celbediyorum. Bu mesele hakkında Hükûmet katî rakamlarla bir kanun yapıp getirmiş değildir. Binaenaleyh o da yanlıştır, bu da. Yanlış yapılmış bir şey üzerinde rey veremeyiz.

REİS — Müsaade buyurunuz. (Gürültüler)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — İzmit'e hariçten ithal edilecektir kelimesi konsun.

REİS — Efendim; birinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul olunmuştur efendim.

İkinci maddeye bu Beyazıt kelimesini bir kelime ile dahil ettik.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim; arkadaşlardan bazıları bu belediye meselesini yanlış telâkki ediyorlar. Zannediyorlar ki vesika ile ekmek verilecek. Halbuki böyle değildir.

Belediye Heyeti Vekile ile bilmuhabere şehrin ihtiyacatını temin edecektir, yoksa vesika mevzuubahis değildir. Yanlış anlaşılıyor efendim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Şükrü Bey efendinin bu tashihini Heyeti Vekile kabul ederse muvafıktır efendim. Bu tashihi kanunun esbabı mucibesi telâkki ediyorum.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Vesika budur efendim. (Gürültüler)

REİS — Oturunuz efendim, rica ederim. Müsaade buyurun, tatil edelim, istirahat buyurun. Böyle müzakere olamaz.

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarışarki) — Efendim Ali Şükrü Beyin tevil etmek istedikleri fıkra varit değildir ve mahal de yoktur. Ne Heyeti Vekile onu şey edebilir, ne de belediyenin ne suretle olursa olsun müdahalesi caiz değildir. Binaenaleyh bu iki fırkanın tayyi ile ekseriyetin temayülü veçhile kabulünü teklif eylerim. (Bravo sadaları)

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, Heyeti Âliyenizce nazarı itibara alınan Ali Şükrü Beyin teklifi kanunîsinin ikinci maddesinde bir şey mevcuttur; o da belediye... Ali Şükrü Bey buyuruyorlar ki bu belediye kelimesi bir kere vesika usulünü de vermeyecek, yalnız Heyeti Vekile ile muhabere edecek de lüzumu miktarda un ithal edilecek. Fakat bu kanunda olmadığı gibi, rica ederim, memlekette hepimiz biliyoruz, şimdi belediyeden bir miktar tayin edilirse bunu hangi tüccar getirecek ve getirmesine müsaade edilirse o zaman getirip ihtikâr yapmaya hazır ve salâhiyetlidirler, derhal malları saklarlar, yine bu açlık devam eder. Dahile bile sevkeder ve yine hiç fark bulunmaz. Âdeta gümrük resmi munzamının ilgasından mutasavver olan faide mahvolur. Binaenaleyh bendeniz teklif ediyorum. Zaten kendi-

leri de buyurdular, gümrük resimlerini biz açarsak, vesaiti nakliyeyi bol bulursak, nakliye meselesi de yaz münasebetiyle biraz kesbi salah ederse dahilden sahillere doğru mal akacak ve harice karşı bir rekabet hâsıl olacak ve bu suretle de Avrupa malına rekabet edeceğiz. Memleketimizin ihtiyacının tamam olduğunu görürsek belki bu kanunu kaldırız. Bendeniz fikrimce gümrük resmi beş misline indirildikten sonra serbestçe dahil olsun bu memlekete, zaten memlekette çok para yoktur. Bu malı alıp da stok edecek vaziyette değiliz. Belediye meselesinin tayyını teklif ediyorum. (Çok doğru sesleri)

SUAT BEY (Kastamonu) — Efendim, ikinci maddede Ali Şükrü Beyefendi belediyelerce takdir edilecek miktar üzerinden resmin tenzilini teklif ettiler. Malûmu âliniz belediyeler mahallî ve şehrî vezaif ile mükelleftirler. Belediyenin ait olduğu içeri mıntaka hakkında malûmatı kâfiyesi yoktur ki biz mutlaka köylerin ve kasabaların ihtiyacı katisi için bu mâddeleri onların menfaatı için kabul edelim. Fazla buğday, fazla un gelir diye korkuyorsak zannederim ki korkuya mahal yoktur. Ne kadar çok gelirse o kadar iyidir. İçeri mıntakaya hariçten girmesine mani olan şeyi kaldırıyoruz, dahilden ucuz, hariçten pahalı gelirse dahile sevkedilir. Eğer dahilde pahalı ise ve hiç yoksa ve ihtiyaç varsa alır. Buraya bu manayı koymakta bir faide yoktur. Ziya Hurşit Beyin teklifinin kabul edilmesini rica ederim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bendeniz usul hakkında bir şey rica edeceğim ve mevzubahis olan kanunun şu takrir münasebetiyle kabulünden maksadım vaktiyle gerek Muvazenei Maliye ve gerekse İktisat Encümenine malûmat veren Hükûmet namına Maliye Vekilini bu bahiste kablerr'es dinlemek isterim.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim, bendeniz bu iki maddeyi Heyeti umumiyesi itibariyle kabul ettim ve el kaldırdım. Sebebi ikinci maddede belediye tabirinin bulunması idi. Eğer bu işi de Heyeti Vekileye bırakacak olursak korkulur ki daha dün Adana ve Mersin hakkında kıyamet koparan Hükûmet bir gün sonra başka türlü bir hattı hareket takip eder ve binaenaleyh iş bir çorba olur. Fakat belediyeler böyle değildir. (Daha fenadır sesleri) Belediyeler daha yakından ahvale vakıf olduklarından Hükûmet kadar hata yapmaz. Herhalde belediye Ankara Belediyesi değildir. Mamafih Ankara Belediyesi dahi olsa Heyeti Vekileden daha iyi görür ihtiyacı. Binaenaleyh ikinci maddedeki belediyenin yerine Heyeti Vekilenin tayyını teklif ediyorum

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, bendenizin tadil teklifim Mecliste pek bariz bir şekilde yekdiğeriyle tearuz eden ve her ikisi de haklı olan noktai nazarları biri biriyle telif ediyorum. Bir tarafın azmı fedakârlığı, diğer tarafın da azim ve fedakârlığı neticesinde memleketin menfaatına muvafık olduğu şekilde ayrı mecralardan memleketin menfaatını gözetsin diye bu mutavassıt şekli teklif etmiştir. Şimdi açlık olduğunu beyan eden arkadaşlar yanında bendeniz de vardım ve tehvini ihtiyaç için arkadaşların teklifi veçhile gümrüğün açılmasını da teklif ettim. Fakat ilânihaye değil. Yani rica ederim, bütün zahire alalım değil. Biraz da para alalım. Açlığı kurtaralım diye, aç kalmayalım. Memlekette biraz para bırakalım ve bu suretle hissi hareket etmeyelim ve yapılan teklif esas itibariyle kabul edilmiştir. Fakat bunu açık bırakırsak zannederim ki o vakit hariçten gelecek unların celbi sehil olduğu için herkes daima o kapıya koşar ve binnetice memleketten külliyetli para harice çıkar. Herhalde biz paraların elde bulunmasını arzu ederiz. Bunun için biz diyoruz ki mevsimi gelinceye kadar her yer kendi ihtiyacını temin etsin. Nitekim esasen her şeyi doğuran ihtiyaçtır. Ben Trabzon'dan çıkmazdan evvel Trabzon Belediye heyeti vapura girerken geldiler. Belediye Reisi şu kadar çuval un olmak üzere Trabzon için ithal edilsin, dediler. Belediye ticaret yapacak değil. Onlar da daimî almak istemiyorlar, esas itibariyle bunu tüccarlar yapacaktır. Fakat bu tüccarlar... (Belediye yapacaktır sesleri) Rica ederim resmî heyettir. Ahali intihap etmiştir. Bu kadar şey düşünmeyelim, belediyeler ahalinin itimadını haiz bir heyettir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Muhtacı ıslahtır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Muhtacı ıslahtır başka mesele... Bu müzakere itibariyle biz de muhtacı ıslahız. (Bravo sadaları) Dört başı mamur bir heyet bulmak bizim memleketimizde mümkün değil. Binaenaleyh evvelce de arzetmiştim; mısır unu köyler için, buğday kasabalar içindir. Bu itibarla kapıyı açık bırakmayalım.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ereğli havzasında öyle değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, bu itibarla kapıyı açık bırakmayalım ve bu kadar kıyye lâzımdır diye ihtiyacı tespit edecek yine onlardır. Binaenaleyh tespit ederken Heyeti Vekile ile Ticaret odasiyle görüşeceklerdir. Bu kaydın ipkası zarurîdir. Efendiler, memlekette para

bırakmayız sonra, yalnız bugünkü zarureti def için atiyi tamamiyle gözönünden atmayalım; atiyi de düşünelim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Âtiye tesiri yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Vardır efendim. İstanbul'dan un celbi emin olunuz ki kolaydır. Dairei intihabiyem namına söylüyorum. Kendi namıma Merzifon'dan, Samsun'dan gelenden kolaydır efendim. Harice çıkmaktansa iki, üç kuruş fazlasiyle yemeye hazırım. O ahali de buna razıdır efendim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Efendim, bendeniz belediyelerin bu iş için karışmasını doğru bulmuyorum. Çünkü belediyede bulunan azaların dışarıdan bütün tüccar, esnaf zahire ile meşgul olan tüccarlarla alâkası vardır. İhtikâr başlayacak, yine iş mecrayı tabiîsinden çıkacak ve bir ihtikâr başlayacaktır. Sonra ahaliye ümit ettiğimiz ucuz malı yedireceğiz, derken daha pahalı yedireceğiz. Mısır dahile ithal edilecek mısırın ve hariçten sahile gelecek buğdayın dahile gitmesi müteb'attir. Onun için yani sahile girecek un bir kere dahile gelmeyecektir. Hiç bir ahmak tüccar yoktur ki kendi memleketinde sarfı iktiza eden miktardan fazla zahireye para versin. Manifatura değil, şeker değil, gaz değil ki dahile sevk etsin. Zahire dahilde vardır, dahile katiyen gitmez. Çünkü dahilin var. Belediye kaydını kaldırınız ve kâfidir mesele. Eğer manifatura olsaydı doğru idi. Bu, dahile gidecek değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Osman Bey kendi kendini nakzediyor zannederim. Tüccar serbest getirirse unu pahalı satacaktır. Fakat bunu belediye yapmaz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Rekabet var herkes getirecektir.

EMİR PAŞA (Sıvas) — Şimdi belediyelere havale etmek tüccarları bırakmak herhalde sui istimali bais olacaktır. (Gürültüler) Bendenizin teklif ettiğim bir şey daha var. (Gürültüler)

REİS — Rica ederim, dinleyin. Bütün Meclisinize nizamnamei dahilîyi mi tatbik edeyim? Şurada herkes konuşuyor, nizamnameyi kime tatbik edeyim? Bir saat Meclisi tatil ederim, ister misiniz? (Hayır sesleri) Hâlâ susmuyorsunuz, konuşmak için dışarıda yer çoktur. Dışarıya teşrif buyursunlar; orada konuşsunlar. Burası konuşmak yeri değildir, burası salondur. Fakat müzakere edilen şeyden başka şey konuşulmaz.

VEHBİ BEY (Niğde) — Efendim bendeniz söylüyorum. Makamı Riyaset niçin bu kadar tahkir ediyor? (Hakkı var Reisin, ne tahkiri sesleri)

REİS — Neyi tahkir ediyorum efendim.

EMİR PAŞA (Sıvas) — Herhalde memleketin ihtiyacatı belediyeler vasıtasiyle bihakkın taayyün etsin. Lâzımı kadar zahire alınsın, ondan sonra kapansın. Eğer böyle mutlak surette önünü açacak olursak fazla ithalat yaparlar. İktisadiyatımız muhtel olur? Binaenaleyh ne miktar lâzım ise o kadar alınır. Bunun için bir takrir veriyorum.

REİS — Efendim müzakereye kâfi diyorsunuz, takrir yok. Nasıl vaz geçeyim. Üç kişi söz almış, onlara müracaat edeceğim.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim; günlerce müzakere ettiğimiz en mühim, en hayatî nokatı kaybettiğimizi zannediyorum. Sahilde büyük bir hayatî ihtiyaç var, bunu tatmin edelim. Fakat dahilde fazla istihsal hayatı ziraiyeyi imha edecekse de hiç bir şey olmayacaktır. Bunu telif edelim. (Hiç bir şey olmaz sesleri) Maddeye dair söyleyeceğim. Ali Şükrü Bey mısırın bilâ kaydüşart resmi asliye tenzili, buğday ile buğday ununun da belediyelere has olmak üzere tehvini ihtiyaç için Heyeti Vekilece takdir ve tayin edilecek miktar ile ithalini ki 29 temmuz 36 tarihli kanun mucibince beş misli resim alınarak ithali hususunu kabul ediyordu. Fakat belediyeler meselesi kalkınca demek oluyor ki bilâ kaydüşart açıyoruz demektir. (Elbette bilâ kaydüşart sesleri) Şu halde bendeniz o fikre muarızım. Çünkü biz en mühlik vaziyet karşısında hayatı iktisadiyetimizi imha edecek bir şekilde söz söylenilirse ve buna hiç lüzum yoksa bir diyecek yoktur. (Gürültüler)

REİS — Efendim, bu müzakere hakkında müzakerenin kifayetine dair iki takrir geldi. Bu madde hakkında müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Efendim, dört tane tadil takriri vardır, bunların ikisi aynı mealdedir. Dr. Tevfik Rüştü Beyle Ziya Hurşit Beyindir. (Okundu).

Riyaseti Celileye

Ali Şükrü Beyin teklifi kanunisinin ikinci maddesinin berveçhi ati tadilini teklif ederim.

Lazistan Mebusu
Ziya Hurşit

Madde 2. — Karadeniz limanlarına ve İzmit'e ithal olunacak buğday ve buğday unları gümrük resmi beş misline indirilmiştir.

Riyaseti Celileye

İkinci maddenin berveçti ati tadilini teklif eederim,

Kastamonu
Dr. Suat

Karadeniz limanlariyle İzmit limanına ithal edilecek buğday ve buğday unlarının gümrük resmi beş misline tenzil edilmiştir.

HASAN BEY (MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Mersin de olacak...

REİS — Mersin yok efendim.

Riyaseti Celileye

İkinci maddenin berveçhi ati tadilini teklif ederim.

Bolu
Şükrü

Madde 2. — Karadeniz limanlariyle İzmit limanına ithal edilecek buğday ve Buğday ununun resmi gümrüğü haziran gayesine kadar beş misline tenzil edilmiştir.

Riyaseti Celileye

Menbaı hububat olan kura ve mezarii istirdat edilemiyen Gazi Ayıntap sancağı da bu gün fevkalâde zehair ihtiyacına maruz olmakla bu kanunun Gazi Ayıntap sancağına da teşmilini arz ve teklif eylerim.

Gaziayıntap
Abdurrahman Lami

REİS — Şükrü Beyin takririni tekrar okuyoruz. (Bolu Mebusu Şükrü Beyin takriri tekrar okundu)

OSMAN BEY (Lazistan) — Haziran gayesi doğru değildir. Ben anlamıyorum. bu, nasıl şeydir. (Gürültüler)

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Bendeniz Mersin lianının hariç kalmasından bir şey anlamıyorum. İthali lâzımdır. Karadeniz sahilinde olduğu gibi Mersin de vardır. işin içinde efendim. Yoktur sesleri) Vardır. biliyorum bendeniz; Mersin vardır. bunların içinde efendim. Her halde Mersin lâzımdır. Efendim, müsaade buyurun, takrir içinde vardır. biliyorum. Nasıl itiraz edilir. (Gürültüler)

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Efendim, takririmi izah edeyim. Bendeniz bu kanunun haziran gayesine kadar tatbikini göstermekteki maksadım o vakte kadar mahsulün miktarı hakikisi anlaşılır. Gerek mısır olsun, gerek buğday unu olsun, gerek diğer zehair olsun gelecek sene verecek miktarını gösterir.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Mısır gösteremez.

OSMAN BEY (Lazistan) — Efendim, mısır katiyen gösteremez. (Gösterir sedaları)

HASAN BEY (Matiye Vekili) (Trabzon) — Efendim, kanunun esbabı sevkine esas olan mesailden birisi de Mersindir. Mersin'in bu kanuna ithalini rica ederim. (Hayır sedaları) Karadeniz sahilleriyle, İzmit ve Mersin'de dahildir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bu kanun buraya nasıl geldi? Bunu izah edeyim ve nasıl çıkıyora ve ne netice ile çıkıyor buradan. Efendim: mesele esas itibariyle Konya mıntıkasında ordu için mübayaa edilecek zehair dolayısiyle Adana'ya ne vagun ne de zahire veriyorlar. Geçen burada onun için uzun uzadıya münakaşat cereyan etti. Dün bize iltihak olan Adana, Mersin aç kalmasın diye oranın valisi yazıyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — 130 vagun vilayete ihracı için emir verdiniz mi, vermediniz mi?

VEHBİ BEY (Karesi) — Verdik efendim.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Pekâlâ. Kâfi geleceği hakkında karar ittihaz edildi mi, Heyeti Vekilece bunu karar altına aldınız mı? Almadınız mı?

VEHBİ BEY (Karesi) Hayır almadık.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Müsaade buyurun, madem ki Konya'da mal yok, niçin 130 vagon verdiniz? Konya'da fazla mal var. Hariçten mal ithaline niçin müsaade ediyorsunuz?

VEHBİ BEY (Karesi) — Hacı Bekir Efendi bahsi karıştırdınız.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Hakikat tezahür etsin efendim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Tezahür edecek hakikat Konya mıntakasında Garp Cephesi ordusunun depo ve zahiresini her ihtimale karşı tedarik edip depo ettirebilmek ve orada mübayaa etmek ihtiyacı ancak mübayaata vabeste olduğu tahakkuk etti. Ciheti askeriye vazıiyet olarak mübayaata başlanıldı. Adana'ya ihracatı menettiler. Adana'ya ihracat yemekten ziyade gelecek senenin tohumunu tedarik edip gelecek sene ektirmek ve şimdiden zeriyat yapıp...

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Niçin düşünmediniz? Bu vaziyetinizle zatı âliniz yaparsanız bendeniz burada oynarım. Hem heyeti idarede bulunuyunuz, hem de bu yaşta bulunuyunuz, ne yaparım bilmiyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, bunu hangi sıfatla söylüyorlar?

VEHBİ BEY (Karesi) — Dahiliye Vekili sıfatiyle efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendeniz Dahiliye Vekili sıfatiyle sizi dinlemekte mazurum. Sizi Dahiliye Vekili sıfatiyle görmekliğimi mazur görün. Çünkü Meclisin vekili değilsiniz, mazur görünüz. Meclisin şerefine siz ondan vaz geçiniz. (Doğrudur sesleri)

VEHBİ BEY (Karesi) — Evvelâ onu halledelim. Çünkü onu imza ediyorum. Bunu halledelim. Hüseyin Avni Bey meselei müstahhare çıkardılar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hayır efendim, Hariciye Vekâleti Vekiline zatı âlinizle beraber itiraz edilmişti. Vekilin vekili olmaz diye ifadeniz vardır. Binaenaleyh davanızın aksine kabul etmişsiniz. Binaenaleyh istifa etmelisiniz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Eğer sözümün hilâfına hareket etti isem değil vekâletten insanlıktan bile istifa ediyorum. Müsaade buyurunuz, bendeniz teşrih edeceğim. Şimdi İcra Vekilleri doğrudan doğruya Meclisin İcra Vekilleridir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Mesele başkalaştı efendim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, evvelâ bunu halledelim, Dahiliye Vekili sıfatiyle söylüyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Sıfat muayyen olduktan sonra nasıl dinliyorsunuz?

VEHBİ BEY (Karesi) — Meclisimizin teamülü memleket haricine çıkan her hangi bir vekil burada vekil....

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meselei mustaharedir beyim. Burada bir vekil bırakır. (Bırakamaz sesleri) Nitekim Yusuf Kemal Bey İktisat Vekili olarak; Rıza Nur Bey Maarif Vekili olduğu zaman Moskova'ya memur edildiler ve yerlerine Meclisten kimseler intihap edildi. Halbuki memleketin dahilinde vekiller bir tarafa gittiği zaman, memleketin içinde iki vekil bulunması doğru olmadığı için onun namına Heyeti Vekile içinden bir zatı intihap etmek, bir zatı tevkil etmek teamül haline gelmiştir. (Doğrudur sesleri) Nitekim şimdiye kadar Dahiliye Vekili, Sıhhiye Vekili ve hatta Hariciye Vekili, diğer vekiller gitmişler ve birinci Reis Vekili Dahiliye Vekâleti vekilliğini ifa etmiştir. Dahiliye Vekâletini idare etti. Memleket haricine giden ve uzun zaman yani memleket haricine çıktı mı lâalettayin....

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Kanunumuzda öyle bir şey yoktur. Kanunumuzda bunun hiç biri yok. Vekilin yerine birisi intihap edilecekse öyle yok. Mazbata muharriri sıfatiyle bendeniz yoktur, diyorum.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Vardır.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Yine mazbata muharriri sıfatiyle söylüyorum yoktur. İkinci kısım; eğer memleket haricine çıktığı zaman, nitekim cereyan etmektedir, dünkü gün Yusuf Kemal Beyin teşrifleriyle bu olmuştur, geçen gün Sıhhiye Vekili intihap buyurdunuz.

Rıza Nur Bey burada yoktu. Kendileri Celâl Beyi yerlerine tevkil etti ve o devam etti vazifesine. Celâl Beyefendi de vekâletten istifa ettikten sonra vazifesine devam etmeye yine Meclisten karar verdiniz. Eğer Meclisin şimdiye kadar teamülü mukarreratı ki kanunda zaten sarahat yoktur. Onun hilâfında bir harekette bulunmuş olsaydım yine arz ediyorum, insanlıktan çıkardım.

İkinci bir nokta : Meclis böyle memleket dahilinde Samsun'da Dahiliye Vekili otururken buradan lâalettayin vekil intihap etmek ve lâalettayin bir adamı tevkil etmesi acaba hikmeti idare ile hikmeti Hükümet ile, yani memleketin idaresini deruhde buyuran Meclisi Âlinizin noktai nazarıyla tevafuk eder mi?

FEYZİ BEY — Burada vazife muattal mı?

VEHBİ BEY (Karesi) — O vazifeyi onun namına ifa ediyor.

LÜTFİ BEY (Malatya) — O da onun yerine ifa eder.

MUHİTTİN BEY (Elâziz) — Vekil de onun namına ifa edecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Dahiliye Vekâleti namına söz söylüyor. Kabul ederseniz... Eğer idarei maslahat ise o başkadır.

REİS — İdarei maslahat değildir efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, Meclisimiz kanun Meclisidir. Sonra vekilin sıfatı vekâleti var mıdır, yok mudur? (Var sesleri) Dahiliye Vekâleti namına söz söylüyor, bendeniz gülerim.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendiler, müsaade buyurun; şimdiye kadar taşraya gidenlerin yerlerine vekil yapılmış fakat dahilde olanların yerine vekil yapılmamıştır. Fakat dahilde olan vekillere karşı vekâlet yapılmamıştır. Mesele bundan ibarettir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Fena yere basarsınız. Teamül çıktı, teamül yok efendiler. Kararınız kanun olur. Fena yere basarsınız.

BASRİ BEY (Karesi) — Böyle bir kanun çıktı ise bunun müsebbibi de Hüseyin Avni Beydir.

VEHBİ BEY (Devamla) — Konya mıntakasında zahirenin ihaleten müteahhitler vasıtasiyle tedarikine ciheti askeriye teşebbüs etti. Burada Müdafaai

Milliye Vekili Paşa Hazretleri uzun uzadıya izahat verdi. Tedarik edemedi. Neticede mübayaaten tedarikine kalkıştılar, onlar devam ediyor. Ciheti askeriye Harp Encümeni kararıyle devam ediyorlar. Bu meyanda Adana aç kaldı ve açlıklarını mütemadiyen yazdılar. Zahire ortadan kalktı. Vali Konya Meclisi İdarei Vilâyeti bu memlekette zahire yoktur diye feryat ediyorlar. Konya'dan Adana'ya zahire verileceğinden bahis buyurdukları Hacı Bekir Efendinin, zahire tohumluk için gönderilmiştir ve Adana'da çıkacak zahire nisanda çıkacağına nazaran ve mevcut istatistiklerine nazaran aç kalması tehlikesi, yani iki ay sonra aç kalınması mevzubahis olmasına göre tekabül etsin biri birine; Adana'nın zahiresi oraya yetişsin. Binaenaleyh açlık ve tokluk vücut bulmasın. Bu suretle hem Adana'ya tohumluk verilmiş olsun hem de ordu mübayaata devam etsin. Fakat burada Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri dermeyan etmişlerdi ki ben böyle ihtimal üzerine, hareket edemem. Ordunun bir gün dahi aç kalması caiz değildir, ben buna çarei hal olmak üzere dün bize kavuşan Mersin'e ithalât ve ihracatın eski gümrük resmiyle girmesini müsait tedbir olmak üzere düşünebildik. O meyanda Lâzistan'ın. Gerede'nin, Cide'nin velhasıl Zonguldak'ın, Karadeniz sahilinde bir çok mahallerin, Sinop'un ahalisi açlıktan feryat ediyordu. Onları da buraya ilâve ettik. Asıl kanunun buraya gelmesi şu Garp ordusu cephesinin aç kalmaması tehlikesi içindi ve Mersin'e zahire girerse Konya ve civarında zahire saklanmış olan muhtekirler derhal anlaşılıverir ve zahire meydana çıkar. Binaenaleyh bu zahire meydana çıksın diyerek muvakkat bir zaman için bu ithale müsaade verilmesini talep ettik. Asıl kanunun buraya gelmesinde saik budur, sebep budur.

İkincisi; ahalinin açlığı meselesidir. Buna bir çarei hal bulursanız alerre'si velayn.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurursanız bendeniz şimdiye kadar hiç söz söylemedim.

REİS — Efendim; müzakere kâfi görüldü. (Gürültüler)

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu ithalât meselesi Mersin'le alâkadar bir mesele değildir. Bu zahire meselesi ordu meselesidir. Ordu meselesi ise ahalinin ihtiyacatını tazyik etmek suretiyle olmasıdır. Efendim, ordu mübayaa etsin, hariçten getirsin. Gümrüğün açılması... Adana ovasının bu baharda vereceği mahsulü mahveder. Bendeniz bu şekli anlamıyorum. Memleketin zahiresi belagan mabelağ kâfidir. Ordu vaziyetinin bir noktada mütehaşşit olması noktai nazarından o mıntıkaya erzak getirmek isteniliyor. Neden dolayı gümrük meselesini mevzubahis ediyorlar? Mersin ahalisi ve Mersin'deki arkadaşlarımız bana zahire kıtlığına dair bir kelime yazmamışlardır. Ben sıkılıyorum. Hükümetin ordusu için zahireye ihtiyacı varsa gümrükler onundur. İstediği kadar getirtebilir. Fakat Mersin Limanından zahire memnuiyetini kaldıramayız. Bu hususta bana hiç bir işaret yoktur. Bendeniz (130) vagonluk tohum ve zahire ile temamen mündefi addediyorum. Başka fazla olarak ihtiyaç yoktur. (Yanlıştır sesleri)

VEHBİ BEY (Karesi) — Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri burada olsaydı cevabını verirlerdi. Fakat bendeniz cereyanı müzakereye muttali olduğum için arz ediyorum. Ordu için buyurdukları gibi olur. Fakat bunun bir mahzurunu gördük. Biz dedik ki yalnız bunu sahillerdeki yerlere hasredelim. Bu kendi çiftçilerimizin zararınadır. bunda şüphe yoktur. Memleketin iktisadiyatına zarardır. Bunda şüphe yoktur. Fakat açlık devam etmekte olan yerlerde nakliyatın ademi imkânına binaen muvakkat bir tedbiri acil olmak üzere kabul edilmiştir. Ordu için almak meselesine gelince eğer ordu mübayaata girişirse gerek bilvasıta ve gerek bilâvasıta bu düşmanlarımızca daha ziyade sebebi kuvvet olur. Daha ziyade kuvvei manevviyelerini yükseltir. Orduları aç kalmış; bunun için getiriliyor derler. (Pek doğru sesleri) Binaenaleyh halkın....

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır yanlıştır.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendiler, Adana ahalisi halkın ihtiyacını tatmin etmek için ve Mersin ve Adana ki dün bize iltihak etmiş kâinat biliyor ve açtır, diye Vali Hâmit Bey yazıyor. Yalan söylüyor, doğru söylüyor, orasını bilmem. O mıntıka ve sahillerden gelen bir çok arkadaşlarımız Rıza Nur Bey ve Ali Şükrü Bey yeni geldiler, biliyorlar. Aç olan yerlere muvakkaten bir tedbiri asil olmak üzere kabul ettik. Siz isterseniz kabul ediniz, ister etmeyiniz. (Kâfi sesleri)

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim; Encümen namına söyleyeceğim. (Gürültüler)

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetine karar verdik. O sırada Maliye Vekili Bey ondan evvel söylemesi lâzım gelirken o sırada Mersin'in ilâvevsi teklif edildi. Bundan dolayı Hükümet namına Vehbi Bey Mersin'in idaresine dair izahat erdi. Şimdi bittabi bu müzakerenin kifayetine karar verilmekle beraber tabiî encümen de bunun hakkında bir fikir beyan edecek. Söz vermeğe mecburuz. Madem ki bunu Hükü-

metimiz yaptı. Müzakereyi de açan Hükümettir. Binaenaleyh Encümen cevabı verecektir.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Mersin'in hali asli ile ibkasını Encümen muvafık gördü. Asıl bunun birinci esbabı da Hükümet, evvelâ vilâyet menetti. Vilâyette Vali Beyin verdiği telgrafı Maliye Vekili, İktisat Vekili burada okudular. Heyeti Âliyeniz burada muttali oldunuz. Beş buçuk kuruşa buğday alıyoruz. 3, 3.30 paraya kilosu arpa alıyoruz. Eğer Adana'ya mal ihraç edilecek olursa biz bunu bu fiyat üzerine alamayız, diye gönderdiler. Gönderdiğiniz vali orada Müdafaai Milliyeye dava vekilliği yapıyor. Bu Heyeti Âliyenizde kıraat olundu efendiler. Bununla beraber beş kuruşa buğday alıyor, 3.5 kuruşa arpa alıyor. Nerede alıyor? İstasyonda alıyor. Burada bir Dahiliye Vekilinin Vekili Bey Konyalılar muhtekirdir, diyor.

VEHBİ BEY (Karesi) — Demedim efendim...

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Dediniz efendim. Efendiler Konya vilâyeti dairei intihabiyem namına Ağustosa kadar ordunun ihtiyacatını temin edecek rençberin bitirmiş olduğu hasılatı beş buçuk kuruşa alsın. (Lâfla sadaları) Tecrübe edelim. (Tecrübe tahtası değil bu sadaları) Köylerde çiftçilerin çıkardığı hâsılatı hiç bir yere götürmeden ihracat yaptırmadan kalsın. Bununla beş buçuk kuruşa umumunu alsın. İşte söylüyorum. (Sözünüzü senet ittihaz edelim sadaları) İşte senet ittihaz buyurunuz. Umum Konya mebusları senet vereceğiz. İster sözümüzü senet ittihaz ediniz, ister senet verelim. Bunun muhtekirliği nerede kaldı? Efendiler: bugün 38 kilometrelik, 30 saatlik mesafeden Konya istasyonuna beş, beş buçuk kuruşa malı cebren alıp da nasıl olur bu, rica ederim. Hükümet bir iki milyon iane aldı. Bir iki adamını mahvetti. Maksat acaba bu Konya'yı mahvetmek midir acaba? (Burada Konya bahsi yoktur efendim sadaları) Bu Heyeti Vekilenin (130) vagon mademki fazla malı var, olmazsa vermez. Bununla beraber bugün encümence kanaat hasıl olmuştur ki Konya'da ve Konya havalisinde, Ereğli'si, Karaman'ı, Bozantı'sı, Akşehir'i, Kadınhanı, Sarayönü, Koçhisar'ı bugün 5 - 6 bin vagon mal vardır.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bugün ne için vermiyorsunuz efendim? Vaktiyle niçin vermediniz, müdafaai Milliyeye?

HACI BEKİR EFENDİ (Devamla) — Almadınız. (Elindeki kâğıdı okuyarak) İki milyon kilo hınta beher kilosu beş buçuk kuruştan, bir milyon kilo arpa beher kilosu üç kuruş otuz paradan Hükümete sattık.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Nedir efendim, şimdi okuduğunuz?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Benim kardeşimdir, bunu yazan ve benden ayrıdır. (Handeler ve gürültüler)

Nedir hırsızlık mı var, orta yerde bir şey mi vardır? (Hayır sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Mütemadiyen birbirimizi dinleyeceğiz, mütekabil hürmet lâzımdır. Efendim çok rica ederim.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Ayıptır, bitirin milleti, bitirin parayı, o zaman çıkıp gidelim.

ABDURRAHMAN LÂMİ EFENDİ (Ayıntap) — Efendim malumu âliniz Ayıntap'ın ve gerekse mülhakatı olan Kilis'in bütün kurrası Suriye'de kaldı bugün mülk sahiplerinin alayı bir kile zahire getiremiyorlar. Orası menbaı zehair iken bugün hepsi açtır. Ahali bütün ihtiyaç içerisinde kaldı membaı varidat, membaı zehair iken bugün ahalisi son derece ihtiyaç içerisinde kaldılar. Onun için hiç olmazsa, muvakkaten mevsim gelinceye kadar Ayıntap'a da müsaade ediniz. Bir çok kurra Suriye'de kaldı Ayıntap mezariasız me'vasız kalmıştır. Oraya da teşmil ediniz. Bu kanundan Ayıntap da istifade etsin.

(Ayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri tekrar okundu.)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

(Siirt Mebusu Mustafa Efendinin takriri tekrar okundu.)

REİS - Kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Hükümet iki milyon lira âşardan kaybettiğini şimdiden açık olarak söylüyor. Tam iki milyon lira kaybetmiştir.

REİS — Efendim şimdi maddenin tadiline dair Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Beyin bir takriri vardır.

Riyaseti Celileye

Ali Şükrü Beyin teklifi kanunisinin ikinci maddesinin berveçhi ati tadilini teklif ederim.

Lâzistan
Ziya Hurşit

Madde 2. — Karadeniz limanlarına ve İzmit'e ithal olunacak buğday ve buğday unları gümrük resmi beş misline indirilmiştir.

REİS — Efendim bunu da müddetle takyit eden Şükrü Beyin takriri tekrar okunacak.

(Takrir tekrar okundu.)

REİS — Efendim bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

Efendim şimdi malumu âliniz Ali Şükrü Beyin teklifinde belediyelerin takdir edeceği fiyatı zikrediyor. Halbuki diğer takrir bu kaydı kaldırıyor. Haziran nihayetine kadar Karadeniz sahili ile İzmit Limanına ki şimdi Mersin Limanı da ithal edilmiştir, Mersin ve Beyazit sancağı ithal edilecek.

Bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul etmeyenler el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Madde bu tarzda tadil olunacak biz bunu burada tadil edemeyiz. Maddenin bütün ahkâmı bu takrirlerle kabul edilmiştir. Yalnız bunu yazmak lâzım gelir.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Encümen istifa etmiştir.

REİS — Müsaade buyurunuz arkadaşlar, bir dakika beni dinleyiniz. Bunun esası kabul edilmiştir, hükümler kabul edilmiştir. Bunu müsaade ederseniz yazalım, celsei aleniyede okuyalım. Bu suretle müzakeresine geçelim. Çünkü alenî müzakere edilmeden olmaz. Fakat celsei aleniyede kabul edilmiştir. (Zaten tayini esami ile olacaktır sadaları) Tabiî heyeti umumiyesi tayini esami ile olacak. Zaten çare yok, başka türlü olamaz, çünkü maddeleri celsei aleniyede okuyacağız. Celsei aleniyede reyinize koyduktan sonra tayini esami ile olacaktır. Beş dakika istirahat edilmek üzere celseyi tadil ediyorum. Beş dakika sonra celsei aleniye yaparız.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Şahsıma taarruz vaki oldu. Onu söyleyeceğim, müsaade ediniz efendim. İktisat Vekili Sırrı Bey bu kanunun esnayı müzakeresinde demiştir ki bu kanun eğer kabul edilmezse bir kaç tüccarın menfaatına hizmet edilmiş olacaktır demişti. Bendeniz de demiştim ki bu kanunu hariçten takip eden tüccaran vardır. Bunun üzerine desatiri ahlâkiyesinin bu ihtilâfını ispatına davet ediyorum demişti. Şimdi ona cevap veriyorum. Bu kanunu takip eden tüccar Zonguldak'ta Behçet Bey namında bir zattır ve elyevm buradadır ve bu kanunu takip ediyor. Sırrı Beyefendi de bu zatın takip ettiğini beyan buyuruyorlar. Şimdi işte arz ediyorum ve davamı ispat ediyorum.

SUAT BEY (Kastamonu) — Üç aydanberi takip ediyor.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Reisi Sani Doktor Adnan Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celseyi açıyorum. Efendim; ithal olunacak zehair hakkında demin kabul buyurduğunuz iki takrir mucibince maddenin tashihi lâzımdı. Fakat görüyoruz ki bunu burada biz yapamıyacağız. Bu mühim bir şeydir. Zaten nizamnamei Dahilî ahkâmınca bunu encümeni mahsusuna göndermek lâzımdır. Binaenaleyh Muvazenei Maliye Encmenine gönderiyoruz. Orada tadil ve tahlil etsinler.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim şunu temenni ediyorum ki Perşembe günü kanun buraya gelmek şartıyla...

REİS — Tabiî efendim.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Kavanîni Maliyeye de gitmesi lâzımdır.

REİS — Yalnız Muvazenei Maliye Encümenine gidecek. Çünkü tezyit veya tenkisi varidata aittir. Binaenaleyh oraya gidecektir.

Şimdi bundan evvel zannederim ki bütçe müzakeresine devam ediyorduk.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; bir teklifi âcizanem vardı. Lütfen onu reye koyunuz.

REİS — Mustafa Kemal Beyin bir takriri var. 4 600 liranın bir fasıldan diğer bir fasla nakli için Emniyeti Umumiye Müdiriyeti Umumiyesinin 1338 senesi bütçesine tahsisat ilâvesine mütedairdir. Takriri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Fasıl	Madde	Nevi tahsisat	Lira
167	6	Sandal ve motor masrafı	1 000
168	5	Telefon	600
169	1	Sevk ve muavenet masrafı	1 000
171	0	Düveli muhasama tebaasının sevk masrafı	1 000
167	1	Tamirat ve inşaat	1 000
			4 600

Emniyeti Umumiye Müdiriyeti Umumiyesi 1337 bütçesinin berveçhi balâ fasıl ve mevaddan ceman dört bin altıyüz liranın tenziliyle 169 ncu faslın ikinci harcirah maddesine ilâvesi talep ediliyorsa da elyevm bütçenin encümenden çıkıp Heyeti Umumiyede derdesti müzakere bulunması sebebiyle muktazi muamelei nakliyenin ifasına müsaade buyurulmasını teklif ve rica ederim.

Muvazenei Maliye Encümeni
Kâtibi
Ertuğrul Mebusu
Mustafa Kemal

REİS — Efendim; bunu Bütçe Encümeni tasdik etmiyor. Çünkü bütçe Heyeti Âliyenize sevk edilmiştir, diyorlar. Bunu yalnız Mustafa Bey rica ediyorlar. Diyorlar ki bütçe müzakere edilinceye kadar bu memurun parasız kalmaması için bu faslın Bütçe Encümeninee münakale muamelesine mezuniyet verilsin diyor. (Muvafık sesleri.) Bütçe Encümeninin yapması için mezun bulunmasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... «Kabul edilmedi». (Edildi sesleri.)

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Efendim mesele anlaşılmadı. Bir dakika müsaade buyurun

ATIF BEY (Beyazıt) — Encümene havalesi kabul edilmedi.

REİS — Hayır efendim; takriri reye koymadım. Encümene mezuniyet verilmesini reye koydum. Kabul edilmedi. Mesele bundan ibarettir. Rica ederim encümene mezuniyet veriliyor mu efendim?. Encümen yaparız diyor, Heyeti Aliye olmaz diyorlar.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Hayır efendim; mesele iyice anlaşılmadı. Bir dakika müsaade buyurun anlaşılmadı. Memurlar aç kalıyor. Ekmek parası kazanacağım diye ailesinin pabucunu satıyor. Arkadaşlar bu teklifi Hükümet yapmıyor, bendeniz yapıyorum.

REİS — Mustafa Kemal Beyi; kimden izin aldınız da kürsüye geldiniz?. Reye koydum kabul edilmedi. Rica ederim beyefendiler; bu ne biçim müzakeredir. «Gürültüler»

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Encümen namına söylüyorum. Dahiliye Vekili buna ne yapacak?

2. — 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası.

REİS — Bütçe meselesinde söz alan bir çok arkadaşlarımız var. Hasan Fehmi Bey söz zâti âlinizindir. buyurunuz.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bendeniz bütçe hakkında uzun söylemiyeceğim. Çünkü bunun hakkında müzakere yapılmasını sarfedilmiş paranın mersiyesini okumaktan ibaret görüyorum. Esasen buna bütçe demektense bütçe taslağı demek daha doğru olur. Mamafih 1338 senesi sarfiyatı umumiyesi için belki faideli olur mülahazasına mebni müsaadenizle bazı şeyler arzedeyim. Efendim Maliye Vekili Hasan Beyin hali malîmiz hakkında verdiği izahattan ve gerek diğer rüfekanın verdiği beyanattan bendenizin edindiğim fikir ve vaziyeti maliyemiz pek ciddî olmakla beraber herhalde öyle etrafını karanlık görecek derecede de olmasa gerektir. Tedabiri ciddiye ile sarfiyatta tasarrufa son derece riayetkâr olmak memleket için her şeyden akdem ve elzem olan 338 senesi bütçesi ile müdafaa masrafını 338 senesinde dahi temin edebileceğine kaniim. Bütçenin fusul ve - mevaddı üzerinde müzakere imkânsızlığı gördüğüm için esaslı mütalaalar serdetmiyorum. Çünkü ayın bu gün on üçüncü ve on dördüncü günündeyiz. Şubat 28 derse bütçenin hükmü yok ve ondan sonra tabiî 1338 senesi içinde bu lâyihayı müzakereye de imkân kalmaz. Kendi mütalaai acizanem olmak üzere arz ediyorum. Meclisi Âli 337 senesi bütçesini bütçe olmak üzere müzakere etmektense

337 senesi hidematı umumiyesi için evvelce vermiş olduğu avanslara ilâveten ufak bir mikyasta bir avansa daha vererek Muvazenei Maliye Encümeninin tespit ettiği kadro ve fusul ve mevaddı haricine çıkmamak üzere 37 senesi hesabatını kapatmak ve bütçeyi 338 senesi bütçesi namı altında esaslı surette müzakereye geçmek, yani 337 bütçesi halinde müzakere edilmese de 1338 senesine esas olsun diyorlar.

Bazı arkadaşlarımız ve bendeniz bu mütalaadan ayrılıyorum. 337 senesini yine bir avansla kapattıktan sonra 338 senesi bütçesi namı altında esaslı surette bunun müzakeresine geçmekte bendeniz çok faide görüyorum. Bu faide evvelâ Meclisi Âlinin Yirmi sekizinci veya otuzuncu günü hâlâ 1337 senesi bütçesini müzakere diyor gibi gayri tabiî bir vaziyet karşısında bulundurmuş olmaz.

İkincisi bütçe halinde tasdike iktiran ettiği halde nizamat ve talimatı dahiliyeleri mucibince bazı devairin memurlarının müstehak oldukları zamaim meselesi mevzubahis olur ki o da herhalde bütçe halinde tasdik edilirse o vakit marttan itibaren, sene nihayetine kadar asbi istihkak etmiş olurlar. Bu suretle terakimlerini de almağa kanunen bir hak kazanırlar. Bütçe meselesinde arzettiğim avans verilirse o vakit zamaim meselesinde arzettiğim veçhile kesbi istihkak kesbetmiş olmazlar. Kanun mucibince 336 senesinde ki maaş nisbetleri ne ise 1337'deki nisbetler de o esasa göre yürür. Evvelâ bu müzakerenin şekline ait kısmı hakkında bir karar verirsek zannederim çok faideli olur. Bunun faidesi 338 senesi bütçesinin müsveddesi olacağına göre bittabi gayet geniş mütalaa serdeceğiz ve esaslı surette tetkikata girişeceğiz. 1337 senesi müsveddesi için, 1337 senesi bütçesi halinde söylenecek bir söz kalmamış olduğunu görüyorum.

Bendeniz 36 senesi nihayetlerine doğru idi ki ve derhatır buyurursunuz ki Meclisi Âlinizin izhar buyurduğu arzuya mebni birtakım devair için muhtelif encümenler teşkil edildi ve 337 bütçesi Muvazenei Maliye Encümeninde tetkik edilirken kısmen o kadrolar nazarı itibare alındı. Kısmen alınmadı. Gerçi o kadrolar encümenler tarafından tetkik edildikten ve Meclisi Âlinin tasdikine iktisar etmedikten sonra tamamen kesbi katiyet etmiş nazariyle katiyyen bakılamazdı.

Fakat bütçeye esas olması yine bir prensip olarak Meclisi Âlice tasvip buyrulduğuna göre herhalde o kadrolardan da hariç ve teşkilâta Meclisi Âlinin taraftar olmadığı taayyün etmişti. Bilhassa Müdafaa Milliye bütçesi Kadro Encümeninin tanzim ettiği kadrolar dahilinde Meclisi Âlinin tasdikine ve kararı katîsine iktiran etmiş ve merasimi resmiyesi de hitam bulmuş olduğu için Müdafaai Milliye Bütçesi tabiî diğer devair bütçelerinden daha ayrı bir muameleye tabi tutuluyordu. Hatırı acizanemde kaldığına göre Meclisi Âlinin arzusu ve izhar ettiği temayülât, Müdafaai Milliye Vekâleti Kadro Encümeninin tespit ettiği, Ordunun kuvvei umumiyesini ve 336 senesinde müsellah kuvveti tezyide salâhiyettar olsun.

Fakat hidematı saniyede de ve bilhassa devairi merkeziyedeki teşkilâtını Kadro Encümeninin tespit ettiği esasın haricine çıkmasın diye bütçesini ona göre tanzim etmişti. Eğer mesmuatım doğru ise Meclisi Âlinin o kararı ihmal edildiği gibi Kadro Encümeninin Müdafaai Milliye, gerek devairi merkeziye teşkilâtında, gerek sabit teşkilâtında tespit ettiği kadrolara hürmet ve riyayet edilmemiştir. Belki bir buçuk iki misli tezyit edilerek kuvvei müsellaha için tahsis edilen paranın bir kısmı mühim mi böyle sabit teşkilâta sarfedilmiştir. Bu gün için böyle olmuştur. Ki eğer 1338 senesinde vaktiyle üç milyon süngüyü sevk ve idare eden teşkilâtı, bu günkü ufak bir kuvveti sevk ve idare etmek için ifa etmek zihniyeti mevzubahis olacak olursa şimdiden emin olalım ki 1338 senesinde dahi en mübrem ve hayatî olan ordumuzun ihtiyaçlarını temin de azim müşkilât çekeceğiz. Çok rica ederim ki vekâleti aidesi bilhassa Müdafaai Milliye Vekâleti müsellah kuvvet ile bir sabit teşkilât vücude getirsin ve bu israfata nihayet versin. Ve yine çok rica ederim ki Divanı Muhasebat olmadığı için vize muamelâtı yoktur. Maliye Vekâleti sarfiyat üzerinde takyiden hangi sarfiyata, hangi teşkilâta sarfedileceğini bilemez. Fakat mümkün olduğu kadar vazifesinin dahilinde olan şeyleri tetkik etsin ve bu hususu Maliye Vekâleti dahi ihmal etmesin. Meclis ordusundan hiç bir şey esirgemedi. Hatta müdafaai vatan için varını ve servetini dahi memleket çekinmedi ve çekinmiyecektir. Yalnız israf edilecek para kuvvei müsellahaya sarfedilsin.

BİR MEBUS BEY — Kendileri burada yoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Asıl olan şey kendilerinin bulunmalarıdır. Mademki burada yoktur, zaptı okumalıdırlar. Bendeniz onun için Meclisi Âliye hitaben söylüyorum. Heyeti Vekilenin de mevcut olduğuna kaniim. Bir de derhatır buyurursunuz ki geçen sene ahzı asker şuabatının ilgası meselesi mevzubahis olmuştur. Harbin henüz bitmesi görülmediği ve memleketin bütün şiddetiyle harbe

karar verdiği bir zamanda Ahzı Asker muamelâtını temin edecek vesaitin memleketin nefine dahi olsa refine Meclis Âli niye bir tereddüt göstermişti? Fakat zaten geçen 36 senesi bütçesi müzakere edildiği zamana kadar vaki olan tecrübe ve bilhassa 1336'dan bu güne kadar bir sene geçmiştir. 1336 bütçesiyle bu seneki arasında vaki olan tetkikat bendenizin şahsıma ait söylüyorum, bunlar Ahzı Asker muamelâtını teshil değil, tasip etmekten başka bir şeye yaramamıştır. (Çok doğru sesleri).

BİR MEBUS BEY — Geçen sene fervat ettik, kimse dinlemedi, reddettiler.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bu suretle bir çok zabit ihtiyacımızı da temin ve tatmin edeceğiz. Malumu âliniz bunun defterini zabıta çıkarır, takibatını mahallî zabıtası yapar. Memuru mesulesi ise memurîni mülkiyedir. Şubeler kur'a usulü gibi muntlı muinsiz teşkilâtımız yoktur. Ki bu da redif teşkilâtının bir mebadisi addolunabilir. Fakat bugün fununu askeriye zannediyorum redif teşkilâtını da sureti katiyede kabul etmiyor. Hazmetmiyor. Çünkü icabatı askeriye onun fevkinde bir icabatı ihsas ediyor. Bu itibarla ahzı asker şuabatının zait olduğuna kanaatim.

ŞEKRÜ BEY (Bolu) — Menziller de zaittir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Ordunun nakliyat işlerinin mühim bir tezebzüp içinde olduğunu zannediyorum. Bunun için bir kaç misal müsaadenizle arz edeceğim. Malûmu âlileri vesaiti nakliyenin yüzde yirmisi tekâlifi milliye olarak alındı. Ordunun bittabi cephede ve bilhassa ateş mıntıkasında insanlardan sonra hayvanların iaşesine sıra gelirdi. Bu suretle hayvanlara lâyikiyle bakamadığı için bunların bir kısmı mühim mi telef oldu, elden çıktı. Eshabı yedinde olan yüzde seksenine ayrıca her ay yüz kilometre ücretsiz nakliyat yapılması mecburî kılındı. Meclisi Âlinin verdikleri salâhiyete binaen Başkumandan Paşa Hazretlerinin yaptırkları emir ki Meclisi Âlinizin aynen emri demektir.

Bu nakliyatı mecbure hututu askeriye üzerinde bulunan vesaiti nakliyenin hücra mahallere savuşmalariyle neticelendi. Bir ay zarfında yüzkilo metre nakliyatı temin ettikten sonra kalan, on, on beş günlük için askerî tarifelere tevfikan ufak bir ücret verdiler. Bittabi lüzumundan fazla tazyik daima makûs neticeler verdiği gibi bunda da makûs neticeler verdi Bilhassa son zamanlarda eşyayı ticariyenin muvakkat bir zaman için olsun nakline ihtimam edilmiyerek askerî tarifelere tevfikan nakliyatı askeriyeye tahsis edilmesini Müdafaai Milliye Vekâletinden tamim edildiğini işittim. Cephane nakli, elbise nakli, ordunun erzakının nakli mevzubahis olduğu zamanda bittabi ticaret de durur. Her şey durur.

Fakat bu nakliyat öyle tanzim edilmelidir ki, nakliyatın teminine yardımcı olsun. Yoksa hayvan sahiplerinin ellerinden vesaiklerini alıp da Orduyu büyük bir sıkıntı içinde bırakmış olmasınlar. Bendeniz bu usulden makûs bir netice müşahede ettim. Hayvan sahipleri ayda bir defa veya on beş günde bir defa eşyayı ticariye nakletmiş olsalardı, onlardan alacakları paralar ile ayda yüz kilometre ücretsiz nakliyatı temin etmiş olurlardı. Bilhassa Samsun, Ankara'ya İnebolu, Bolu üzerinden nakliyatı askeriyeyi temin edecek vesaiti nakliye mehma imkân bulunabiliyordu. Daha fazla vesait bulalım derken tedbirin gayrı musip olması dolayısiyle vesaiti nakliyenin elden çıkmasını ve korkarım ki daha ilerde daha makûs şekiller intaç edebilir. Bu cihet hakkında da Müdafaai Milliye Vekâletinin nazarı dikkatini celbederim. Her şeye takdimen ve tercihen nakliyatı askeriyeyi temin etmek elzemdir.

Fakat vazedecekleri tedabir vesaiti nakliyeyi tezyit ve teksire hadim olsun, açıkta bırakacak bir mevkide olmasın Vekil Paşa Hazretleri burada olmadığı için mesaili askeriye hakkında müsaadenizle burada bırakıyorum. Devairde şimdiye kadar gördüğüm ve hissettiğim sarfiyattan birinci derecede nazarı dikkatini celbeden harcirah meselesidir. Harcirah meselesi malumu âlileri mütarekeden sonra İstanbul'da neşredilen bir kararname ki Berbervan lâyihası namile maruf olan bir kararı muvakkati ahiren bizler kabul etmekle kanun halini aldı. Efendim: bu kararname yahut kanun bir kaç nevi harcirahın tahakkukunu amildir. Halbuki o harcirah kanununun neşredildiği vakitte memleketin hali malisi düşünülmiyerek ve hali malisi ile hiç mütenasip olmıyarak birtakım esaslar üzerine yapılmıştır. 334 senesine kadar aile harcirahları yoktur. Yani bundan sonra da olmamasını tercih etmiyorum.

Fakat aile harcirahı, memur harcirahı, hükümet yevmiyesi, seyahat yevmiyesi mesafeye göre nakliyat ücretleri tebdili mekân masrafları gibi şeyler bu memleketin hali maliyesiyle mütenasip değildir. Bu kanun tamamen tatbik edilmiş olsaydı, bir dereceye kadar, bazan da hissime göre Heyeti Vekile tarzı telakkisine kanaat ve içtihat farkı olmak üzere kanunun fevkinde, kanunun tayin ettiği hududun fevkinde tatbikatta bulundular. Bilhassa bu 336 senesinde pek mutebarizdir. Malumu âliniz bir memu-

run harciraha kesbi istihkak etmesi için memuriyete tayin edildiği emri tebellüğ ettiği mahalden memuriyeti ifa edeceği mahalle kadar harcirahı tahakkuk eder. Âile harcirahı ise zaten memur kanunen harciraha müstahak ise ailesi de fer'i olduğu için ondan sonra tahakkuk eder. İstanbul'dan buraya gelen zevattan;...

Bndeniz esasına tabii itiraz etmiyorum. Memleketin tenevvür etmiş evlâtlarına her zaman her yerde ihtiyacı vardır. Lüzumu olan ve kifayetlerine ve ehliyetlerine göre tabii vekâletler vazife tavzif ederler fakat İstanbul'dan buraya geldikten sonra hatta bir ay, iki ay, beş ay sonra memuriyete tayin edildiği ve memuriyet emrini burada aldığı halde İnebolu ile bura arasından harcirah almış pek çok memurlar vardır. (Hatta İstanbul'dan sesleri.) İstanbul idarei milliyenin tahtı emrinde olmadığına göre İstanbul'dan bir memur buraya davet edilebilir. Fakat onu azl ve nasba salahiyettar olan vekâlet kendisine tayin emirinin İstanbul'da tebliğ ederse, İstanbul'dan buraya kadar olan harciraha da kesbi istihkak eder. Fakat hiç böyle olmamıştır. Davet şeklinde, gel seni tayin edeceğim şeklinde olan bir davet hususidir. Bunun resmisi de olabilir. Fakat onlar bu sefer memuriyet emri katisini almadığı için harcirah kanununa hiç bir vakit giremez. Olsa olsa bir mesarifi zaruriyedir. Tahsisatı mestureden verilebilir. Bundan sonra harcirah kanununun tatbikinden tevellüt eden israfata ümit ederim ki bir nihayet verilmiştir. Badema yapılmayacaktır. Fakat herhalde kanunu tadile muhtaç ve cidden yeniden tanzime lâyik bir esasdır. Çünkü memleketin hali malisi o derece harcirahı itaya imkânı yoktur. O harcirah saikiyledir ki tali ve belki de iptidai derecedeki memuriyetlerle ta Van'a kadar memuriyete talip olup gidenler oldu. Fakat efendiler onların hiç birisi vazife görmedi. Harcirahını aldı ya yoldan döndü, yahut hiç gitmedi. Eşhas zimemine kaydedildi. Hazinenin parası heder oldu. Bundan sonra efendim masraf üzerinde yine hututu umumiyeyi arz ediyorum. Henüz fasıllarda değiliz. Zabıtanın tevhidi meselesini derhatır buyursunuz ki Meclisi Âlinin küşadı gününden beri ara sıra hatırımıza, zihnimize gelen ve bazan encümenlerde müzakere edilen bir meselei mühimmedir. Bunu bu güne kadar hal ve intaç edemedik. Zannediyorum ki zabıtanın tevhidi meselesine kati bir karar verirsek hem memleketin asayişi üzerine mühim tesiratı olacaktır, hem de aynı zamanda, malen dahi bir çok şeyler kazanacağız. Bu gün polis teşkilâtı iskelelerde merakiz mühimmede çok lâzımdır. Belki de tevsie dahi ihtiyacı vardır. Fakat dahilde, kasabalarda zabıta tevhit edildikten sonra zannederim ki polis teşkilâtından çok büyük şeyler kazanacağız. Hatta bütçesi şülüsüne kadar tenezzül edecektir. Bu itibarla bir an evvel zabıtanın tevhidi hususundaki lâyihayı tanzim ve kabul edersek ve vekâleti aidesi olan Dahiliye Vekili Bey Efendi de bunu takip ederek bu kanunu müstaceliyetle biz de kabul edersek hem bütçemiz üzerine icrayı tesir etmiş olacaktır, hem de asayiş hususunda azim tesirler husule gelecektir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Müsaade buyurunuz bendeniz Dahiliye encümeni riyasetinde iken çıkmış ve imzam altındadır. Bir senedir duruyor.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Makamı Riyasetten çok rica ederiz bunu takdimen ruznameye alsınlar.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, şimdi mevzubahis olamaz.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim malumu âliniz bütçe geniş bir mevzudur. Mali, idari adli, askeri, iktisadi bütün mesaili umumiye için en geniş bir mevzudur. Bu itibarla bendeniz bütçede tasarruf temin edecek mesaili arz ediyorum. Bunda muayyen bir maddei kanuniye müzakere etmiyoruz ki mevzudur, değildir mevzubahis olsun. Süleyman Sırrı Bey kardeşimiz....

Efendim yine sarfiyata müteallik olmak üzere yine Maliye Vekâletinin nazarı dikkatine bir şey arz edeceğim. Malumu âliniz cibayet edilen vergiler içinde ve bizim bütçemizde en az tahsil edilen ve az yekûn teşkil eden vergilerimiz, bilâ vasıta cibayet edilen vergilerdir. Musakkafat, arazi vergisi ve temettuat şehir ve kasabalara mahsus olduğuna göre bunların cibayeti kolaydır. Gerçi Ağnamı da tahsildarlar takip ederler. Fakat hepiniz bilirsiniz ki Ağnamın tahsili o kadar basit ve sadedir ki âdeta köylümüz alışmıştır. Hatta belki Fransa'da dahi o kadar muntazam vergi cibayet edilemez. Ağnamın resmini ihzar eder verir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hatta tüccar vasıtasiyle verir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bunu varaki tahsiliye olsa da olmasa da herhangi bir haberle muhtar getirir ve zabıtadan gidecek bir haberler de getirir teslim eder.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu gibi hususatı aleni celseye tahsis buyurunuz efendim. Celseyi hafiye bunranı malinin halline tahsis edilmiştir.

Bunlar aleni celseye tahsis edilsin ve bundan efkârı umumiye istifade etsin. Şimdilik celsei hafiyede söylenecek sözler söylensin.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Burada mahremiyete taalluk eden kısımlar söylensin.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Aleni celsede bütçenin heyeti umumiyesi hakkında müzakere açacaksanız bundan vaz geçelim. Yalnız şunu rica ederim ki şekli müzakereyi tespit edelim ve ona göre serdi mütalaa edelim. Bu bütçeyi 1337 bütçesi olarak müzakere ediyorsak zamanlarımıza yazıktır. Hükümsüz, kıymetsizdir. 1338 senesinin müsveddesidir. Böyle tespit ve kabul edelim. Bu itibarla Meclisi Âli bunu tespit etsin. Maliye Vekâletinin 1337 senesinde almış olduğu yirmi milyon lirayı ayrı olmak üzere 1337 senesi hidematı umumiyesi için ne istiyorsa onu ayrı bir maddei kanuniye ile şimdi getirsin! Ve muvazene encümenine sevkedilsin. Avans olarak verelim 1337 senesi faslı kapansın. 1338 senesi olmak üzere devam edelim.

HASAN BEY (MALİYE VEKİLİ) (Trabzon) — Efendim esas itibariyle 1338 senesi bütçesini 1337 senesi miktarı dahilinde kalmak üzere tanzim ettik. Müdafaai Milliyeden maada olan kısımlarını ve varidat bütçesi ile Heyeti Celileye takdim ettik. (38) senesi bütçesi devairi mülkiye için 1337 bütçesinin aynıdır. Yalnız fasıllarda yekûnu tecavüz etmemek üzere tadilât vardır. Maksadımız bu 1337 senesi bütçesinin aynı olan 1338 bütçesinin erkamı üzerinde bazı esaslar dairesinde tasarrufat icrasını temindir. Bu tasarrufat ne gibi kalemlerden olacağını da geçenlerde maruzatı umumiyem ile bir dereceye kadar arzettim. Heyeti Celilenin tasdikine iktiran ederse muvazenei umumiye lâyihasının maddei kanuniyeleri tespit edilecek ve marttan itibaren mevkii tatbika konulacaktır. Ancak 1337 senesinin bütçesinin 1338 senesi bütçesi gibi olmasına yegâne sebep Müdafaai Milliye bütçesidir. Müdafaai Milliye bütçesi için Heyeti Vekilenin kararı ve Heyeti Vekilenin tasvibiyle 1338 bütçesini yapmak için Muvazene ve Müdafaai Milliye Encümenlerinden mürekkep bir mütehassısı zevattan müteşekkil bir komisyonu memur buyurdunuz. Ve o komisyon bütçeyi tetkik etti. Bitirdi zannediyorum. Bir iki güne kadar takdim edilmek üzeredir. Ve 1338 bütçesinin esbabı mucibe lâyihası da birlikte takdim edilecektir. Devairi mülkiye için bu temamen vardır. Bendeniz 1338 Müdafaai Milliye bütçesi için ayrı bir şey, yani onun fusul ve mevaddı için ayrıca bir müzakere yapmak zaruri olduğunu hissediyorum. Başka mesele yoktur. Binaenaleyh esas itibariyle Hasan Beyin teklifleri zaten muvazenei Maliye Encümeninin tespit ettiği esastır. Yani 1337 bütçesi 1338 de dahi tatbik etmek teklifi mazbatai umumiyede vardır.

Hasan Fehmi Beyefendi 1337 bütçesinin 1338 bütçesi lâyihası aynı olarak müzakeresini teklif ediyor ki netice itibariyle bu da onun aynıdır. Yalnız 1338 Müdafaai Milliye bütçesini temamen bu esas dairesinde yapabileceğimizi zannetmiyorum. Binaenaleyh bu şekil bendenizce caiz kabuldür.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Reis Bey bir kelime arzedeyim. Müdafaai Milliye bütçesinin zaten istisnaiyeti ve hususiyeti var. O gelmekte olsun biz devairi mülkiye bütçesini 1338 bütçesinin müsveddesi olmak üzere müsveddemize devam ederken Müdafaai Milliye bütçesi de Muvazenei Maliye Encümeninden geçer ve o da Meclisi Aliye gelir; O vakit kül halinde müzakere ederiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, celsei hafiyenin devamı için yegâne zaruret bu açık olan parayı nereden tedarik edeceğiz ve bu bütçe nasıl tevzin edilecek? Yoksa gelecek bütçede bir az tanzimat yapılıyormuş. Bunların celsei hafiyede olmasına lüzum yoktur. Yahu teşkilâttan bazısını zikretmemek başka. Bu seneden otuz milyon açık, gelecek seneden 40 milyon açık. Bu açıklar nasıl kapanacaktır? Maliye Vekili bunun hakkında ne düşünüyor? Meclisi Ali ne şekilde karar verecektir? Şubatın 28 nci günü ne yapacağız? On beş gün sonra bütçe kapanacak, bu defter borç olarak mı devrolunacak, ne olacak bunu anlıyalım?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Müsaade buyurursanız bu hususta izahat vereyim. Efendim, evvelâ bütçe heyeti umumiyesi hakkındaki noktai nazarımızı peyderpey teşrihe başlamazdan evvel mevzubahis olan mesele hakkındaki noktai nazarımızı tavzih edeceğim. Mesele tenevvür edecektir. Hiç şüphesiz ki celsei hafiyede mazbatanın muhtevi olduğu fıkaratın, her birini, ayrı ayrı esasatını burada görüşeceğiz. Oradaki fıkarattan mühim bir kısmını da Hüseyin Avni Bey biraderimizin söylediği bütçe açığı teşkil ediyor. Fakat ilk fıkra bütçenin geç gelmesi esbabına ve badema ona ait çareye mütedairdir. O meyanda mazbatada istirham ettiğimiz gibi 1338 bütçesinin şimdi müzakeresine geçilmesi idi. Fakat orada 1338 bütçesinin şahsiyetinin ayni bulmuş demekten maksadımız, tekrar tashih edeyim ki varidat ve masarifat yekûnu ayrı olacak. Çünkü hiç tahmin

edemiyoruz ki bir çok zamanımı müstelzim kanunlar teklif etmekliğimize rağmen milli iktisadiyatımızda açılan rahnelere ancak onlara tedûl edebileceği ve varidatın 1338 senesinde bundan çok kabarmıyacağını zannediyoruz. Bittabi bu varidata nazaran zaten açık olan masrafımızın miktarını hiç şüphesiz Meclisi Ali daha ziyade tezyit etmeğe taraftar olmayacaktır. Ancak Maliye Vekili Beyin burada mufassalan izah ettiği veçhile 1338 bütçesine ait bir takım tanzimat esasatı vardır. İşte o tanzimat esası ile bütçe masarıfı umumiyesinde tasarruf edeceğimiz on beş milyon küsur lirayı aynen mazbatamızın nihayetinde de işaret ettiğimiz veçhile, Müdafaai Milliyeye tahsis edeceğiz. Müdafaai milliye bütçesinin tanzimine memur edilen encümeniniz de bu zammı kabul ve ilâve ettiğimiz takdirde hasıl olacak neticeye müşabih ve muadil 1338 bütçesi 1337 nin aynı olamıyacak. Demek ki arkadaşlarımızın fikri katiyen varit değildir.

Fasılların şahsına gelince: O zaten bütçede ve her bütçe, taki bünyesi değiştirilinceye kadar lâzım gelen şahsiyetlerdir. O ancak 1339 bütçesinde mevzubahis olabilir. Şu halde şahsiyetleri muhafaza edecek varidat ve masarifat yekûnlarını muhafaza edecek olduktan sonra 1337 bütçesinin esaslı noktaları muhafaza edilmiş, ancak ayrı bir muvazene kanunu ile o müvazenet kanununda musarrah olan Meclis bu noktaya karar verince Müvazene Encümeni İcra Vekilleriyle müttehiden 1338 senesine ait bütçeyi de huzurunuza takdim edecektir. Birinci fıkra bu noktayı hâkimdir. Buna rağmen 1337 bütçesini hiç okumadan geçelim. Hayır. Buna hiç taraftar değilim. 1337 bütçesi üzerinde şüphesiz izaei vakit gayri caiz olmasına nazaran 1338 bütçe müvazenesi okunurken de ve atiyen 1339 bütçesine ait temenniyatımız mütalaa edilirken de vakıfane söz söylemek için bütçenin ruhuna hiç olmazsa sathi olarak nüfuz etmiş olmamız ve mecburiyetlerle her hangi bir sene bütçesinin ve elimizde mevzubahis olan bütçenin ne gibi fusulü, ne gibi masarıfı ihtiva ettiğine vakıf olmuş bulunmak lâzımdır. Onun için beyhude müzakerede vakit kaybetmiş olmamak için fıkra fıkra celsei hafiyede mazbatayı esas ittihaz edelim ve o bittikten sonra arkadaşlardan tekrar hatıra gelen fıkraların müzakeresini ikmal edelim. Müsaade ederseniz 1338 bütçesi muvazene kanununu takdim edelim. Bu müzakere bitince bunun netayicine göre celsei aleniyeye geçilmiş olur. Çünkü bu fıkralar icabınca celsei hafiye meselesinde hem açık meselesi halolunacak ve hem 1338 bütçesine geçilmek kararını ittihaz etmiş bulunacaktır. Ve hem de esasata mütedair kanaatımız müzakere edilmiş olacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Beyim; bugün şubat on dörttür.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Bu mazbatanın muhteviyatı üç gün istilzam eder. Daha fazla sözümüz zannederim zaittir. Mesele gayet açıktır. Yapabileceğimiz şeyler üzerinde diğer arkadaşlar meşgul olmuşlar zarurette bulunduğumuz şeyler üzerinde Encümen ve İcra Vekilleri arkadaşlarımız durudiraz düşünmüşler ve düşündüklerinin hülâsasını huzurunuza getirmişler. Daha mühim şeyler tevlit edebileceğimize kani değilim. Şu halde eğer müsaade ederseniz mazbatanın heyeti umumiyesine ait teşrihatıma başlıyayım. Diğer fıkralara geçmek veyahut İsmet Bey biraderimizin talep ettiği izahata mübaşeret edeyim. Yahut 1338 bütçesi hakkındaki ricamız reye konulsun. Eğer kabul olunacaksa encümen müvazene kanununu hemen takdim etsin. Ondan sonra sırasiyle müzakerata başlıyalım efendim.

BASRİ BEY (Karesi) — Reis Bey; mesele yine karıştı. Fasılları ayrı ayrı tetkik edelim diyor. Mesele anlaşılmadı. Tevfik Rüşrü Bey eski ananeye muvafık bu fıkraların ayrıca okunup müzakere edilmesini arzu ediyorlar. Yani mazbatadaki..

TEVFİK RÜŞRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız bu mazbata ya kabul olunacak veya reddedilecektir. Veyahut tadil edilecektir. Bu mazbata lâakal 22 fıkrayı muhtevidir. Birincisi 1338 senesi bütçesinin de beraber müzakere, ikincisi burada görüldüğü veçhile rüsumat siyasetimiz hakkındaki ve cephemiz ve maliye siyasetimiz, üçüncüsü emlâk vergisi hakkındaki noktai nazarımızdır. Bunları Meclis müzakere etmeden zannetmiyorum ki..

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Reis Bey müsaade edermisiniz? Efendim, mazbata malumu âliniz ne kanun lâyihasıdır, ne de rakam ifade eder, ne hüküm. Fakat encümenin noktai nazarını icmalen gösterir. Müzakere ettik, karar verdik; neye? Hüküm müdür, kanun mudur? Mazbata müzakere edilmez. Zaten bunu 1338 senesi müsveddesi addedersek yine aynı esastı 1338 senesi bütçesi olmak üzere o fıkralar hakkında arzu eden arkadaşlar zaten tevzi edilmiş, tetkikatı yapılmış her biri bir noktasını izah ve tetkik ederek, serdi mütalaa ederler. Mazbatanın tetkiki, kabulü bir mana ifade etmez.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız burada bir cümleyi nazargâhı âlinize arzedeyim. Diyoruz ki bu beyanatımız Hükümetimizin bir mukaddemei beyantı olsun. Yani yapacağımız bu

veche esasatında, vergileri tadil esasatında, rüsumat esasatında encümen bunu muvafık telakki ediyorsa, hep böyle gidilmiş olsun. Bir vechi meselesidir ki bugüne kadar mevzubahis olmuş, müteaddit defa kanuna geçmiş bir şekilde huzuru âlinizde görüşülmemiştir. Şimdi bunu ceffelkalem hüküm ifade etmez diye kabul, yahut kabul edilmez diye mevzubahis etmiyerek, yine vergi kanunları geldikçe zamaim kanunları, istikraz kanunları geldikçe hangi esasatı konuşacağız. Elifinden başlamak esasını mı kabul edeceğiz yahut bir esas mı kabul edeceğiz?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Müzakerenin içinden çıkılması için bir vechi tayin etmek lâzımdır. Heyeti Umumiyesinde bize hiç bir kayıt ve şart yoktur. Zatı âliniz böyle bir hudut dahilinde müzakere edilsin, bunlar mevzudur diyorsunuz. Fakat heyeti umumiyesi hakkında herkes her şeyi söyliyecektir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yine istediğini ilâve edebilir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, dün de arzetmiştim; bu celsei hafiye bütçenin açığı için akdedilmiş idi. İşte onu arzedeceğim. Efendim doksan milyon varidata mukabil varidat ve açık olan 40 milyona karşı da gerek Maliye Vekâleti ve gerek Müvazenei Maliye Encümeni şu veya şu karşılıklarla şu kalmış veya temamen şunu kapamış ve şu kadar da açık kalmış. Binaenaleyh temamen kapanmış veya bir kısım açık kaldığına göre mesele bunun üzerinde olacaktır. Bunun için masarıfat üzerinde açığı gördük. Şu masarıfatı gerek Maliye Vekâleti, gerek Muvazene Encümeni ne ile kapatmıştır ve bu kapattığı hakikaten mümkinüttahsil midir? Bu kapattığı şey nedir, mevhum mudur? Kapatmak mümkin bir şey değilse bunu mümkin bir hale sokmak için ne lâzımdır? Bunu müzakere edeceğiz. Yoksa rica ederim, bu veçhesidir, bilmem nesidir. 1337 nin içinden çıkamadık ki 1338 senesi bütçesinin içinden çıkalım. Bilmiyoruz ki bunları ret edip de kabul olan bir şeyi müzakere edelim. Rica ederim bunun üzerinde müzakereye devam..

BASRİ BEY (Karesi) — Eğer 1337 senesi bütçesinden çıkan, başka bir mahiyeti kanuniyesi olmayan bu mazbatayı hem de hilâfı usul fıkra mütalaa ve müzakereye kalkışacak olursak zannediyorum ki büyük bir çıkmaza düşmüş olacağız. Müvazenei Maliye Encümeninin pek ameli ve sürekli, muntazam mesaisi neticesinde hakikaten meşkûn olan bu mazbatasını bütün rüfekayı muhterem ayrı ayrı okudular. Bu bir şeref meselesi. Encümenin bu vesayayı âliyesi zannediyorum ki 1337 den ziyade yani geçmişten ziyade atiye aittir. 1338 senesine aittir. Binaenaleyh; 1337 senesi bütçesi üzerinde tevekkuf etmiyerek 1338 senesi bütçesine başladığımız zaman o vakit mazbata muharriri hitabelerini uzun uzadıya söyledikten başka mazbatalarını da fıkra befıkra müzakere etmek suretiyle daha ameli bir iş yapalım. Binaenaleyh, muameleyi karıştırmıyalım. (Şu halde iş açıkta kalıyor sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) — Şu halde efendim; 1337 senesi bütçesinin tenkidatını kapamış oluyoruz. Halbuki bize bu Hükümet 1337 senesinde sarfetmiş olduğu 80 bin liraya karşı bize ne hünerler, ne marifetler gösterdi. Herkes bunun tatbikatında ne gördü ise burada herkes bunu arzedecektir. Bu bizim hakkımızdır. (Bravo sadası) Binaenaleyh, bu Beyefendinin Encümen namına teklif ettiği şekiller 1338 senesi için nazarı dikkate alınabilir. Fakat biz 1337 senesi zarfında emri vaki olarak sarfedilen 80 milyon liranın Hükümeti cedideden bir hesabını isteyeceğiz. Herkes görmüş olduğu fenalıkları burada söyliyecektir. Bu hakkımız nez edilmesin. Teklif ettiğim budur. (Bu meselenin lütfen reye konması sadaları)

REİS — Müsaade buyurunuz, bendeniz evvelki celselerde riyaset etmediğim için vakıf değilim. İşte anlıyorum ki bütçenin hafi olarak başlamasının sebebi yalnız ve yalnız bütçenin bu açık meselesini kapatmaktır. Binaenaleyh bu Heyeti Umumiye müzakeresi değildir. Heyeti Umumiye Müzakeresi ayrıca açık celsede olacaktır. Binaenaleyh arkadaşlardan çok rica ederim; bütçe açığı ne olmuş ve nasıl kapanabilir? Buna dair müsaade ederseniz Muvazenei Maliye Encümeninin fikri anlaşılsın ve evvelâ o söylesin. Müvazenei Maliye Encümeninden sonra eğer Maliye Vekili Beyefendi söylememiş ise o da söylesin. Ondan sonra arkadaşlar söylesin. Bunu bir kere bitirelim, sıra o meselelere gelsin. (Doğru sadaları) Buyurunuz efendim, devam ediniz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Kabul olunan usulü müzakere mucibince sözlerimi yalnız bütçe açığına hasredeceğim. Binaenaleyh geçen celsede arkadaşlarımızdan bazılarının talep ettiği izahatı alenî celseye bırakacağım. Binaenaleyh bütçe heyeti umumiyesinin tetkikinden de anlaşılacağı veçhile (52) milyon küsur lira varidat, 77 milyon küsur lira masarıfı muhtevidir. Binaenaleyh şüphesiz senenin nihayetine varmış olmaklığımıza rağmen alelumum bütçelerde mutat ve mecburi olmak üzere bu adetler tahminîdir. Yalnız bütçedeki adetlerin bir farkı, oldukça adetlerin tahmine karib olmasıdır ve 1336 bütçesinden daha karib olmasıdır. Buna rağmen tekrar ediyo-

rum, bunlar tahmini adetlerdir. Binaenaleyh sene nihayetine doğru asıl hakiki hesabat yapıldığı vakit pek tabii olarak bir bütçe tasarrufu bulunacak ve açık miktarını azaltacaktır. Şimdiki açık miktarı 25 milyon küsur lira iken biz kaabl bütçe tasarrufu ile beş milyon lira veya daha fazlasını azalacağını tahmin edebiliyoruz. (Bir az daha fazla tasarruf sesleri)

REİS — Encümen kendi tahminini söylüyor. Olur ki aldanmıştır efendim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Rica ederim, söz söylerken arkadaşlarımın bir az insaf ile dinlemesini istirham eder ve mütalaa beyan ederken, bu bütçe üzerine mütalaa beyan ettiğimi yoksa yarın Meclisi Âlimizin vereceği yeni yeni tahsisatı bittabi hesap etmekte mazur olduğumu işaret ederim. Binaenaleyh bugüne kadar mevcut tahsisat daima hesap edilmektedir. Yoksa yarın Heyeti Aliye lüzum görür de seksen milyon verirse bunu bugünden söyliyebilmekliğime ve Encümeninizin sözüne tercüman olabilmekliğime imkânı maddi yoktur. Her ne hal olursa olsun en azami bütçe tasarrufu ile dahi yine mühim bir açık yekûnu karşısındayız. Bu açık hakkında nasıl çare bulabileceğimiz hakkında müteaddit defalar İcra Vekilleri Heyetini Encümeninize davet ettik. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Maliye Vekili Bey teşrif ettiler, fakat İcra Vekillerinin heyeti umumiyesiyle birlikte müzakere edebilmek fırsat ve şerefine muvaffak olamadık.

RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Pek doğru sözdür.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bir iki celse temadi eden bu müzakeratta derhal şimdiden itirafa mecburum ki Heyeti Celilenizi tatmin edecek maddi müsbet bir neticeye desteres olamadık. Ancak yine..

VEHBİ BEY (Karesi) — Hatırından çıkmış zannediyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Zatı âliniz de galiba vardınız. Tashih ediyorum, sonradan teşrif etmiştiniz, affedersiniz. Yani bendenizin maksadım mevcut olan veya olmayan arkadaşlarımızı ayırmak değildi. Yalnız Reisin icabet ettiğini söylemek ve heyeti umumiyesinin mevcut bulunduğunu işaret etmekti. (Esasa doğru sesleri) Ancak ağrazı tedavi - affedersiniz - müsaade buyurursanız tıbbi bir tabir kullanalım. Yani baş ağrısına muvakkat bir çare bulmak kabilinden bu mevzubahis olan açığa karşı bermutat kullanılmakta olan bir kelimenin cenahı atifetine biz de sığındık: İstikraz. Fakat bu defa istikraz kelimesinin manası sinini sabıkada olduğu gibi çok mühim ümit verecek manayı ifham etmiyor. Buna mukabil şu cihetı de tasrihe mecburum ki kan ve ateş içerisinde doğan devletimiz ve Hükümetimizi bin müşkülât içinde devam edip gelirken muvaffakiyatı siyasiyeye rağmen güzelce vakit bulup kendi hususatı maliyesi ile duru duraz uğraşmağa da vakit bulamamıştır. İstikraz denince bittabi hatıra harici ve dahili istikraz gelir. Bizim de öyle oldu. Lâkin derhal bir istikrazı dahilinin gayri mümkün olduğunu tayin ve kabul ettik. Gayri mümkündü, çünkü öteden beri memleketimiz umuru maliyemizin ciddi esasata istinat edememesi ve teşkilâtı maliyemizin eminbahş usuller göstereememesi yüzünden halkımızı bu gibi işlere alıştırmamıştı. Harbi umumi zamanında dahi bir çok teşvikata ve terennüm edilmekte olan zaferi ahire rağmen ümidin ancak pek ufak bir kısmına halkımız cevap verdi ve iyi hatırlıyorsam on iki milyon lirayı (on sekiz milyon sesleri) Evet on sekiz milyon lirayı geçmemişti. Fakat bu on sekiz milyon liranın altı milyon liradan fazlası hayali idi. Binaenaleyh yine hakikat arzetetiğim adet dahilinde idi. Hatırlayınız ki o vakitki memleketimiz şimdikinden ve o zaman memleketimiz dahilinde mevcut bulunan evrakı nakdiye miktarı keza şimdikinden bir kaç misli büyüktü ve yine hatırlayınız ki o zaman birikmiş pek çok mevaddı iptidaiye vardı. Demek ki o vakit dahi mühim muvaffakiyat gösteremeyen bu usulün bugün daha büyük muvaffakiyet temin edebileceğini tahmin edebilmek imkânına malik değiliz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — İstemeğe yüzün yok ki zaten.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bendeniz burada bu imkânsızlığı hesap ederken sırf bir ameliyei maliye itibariyle serdi mütalaa ediyorum. Adalet ve hak cihetlerini taalluku olan encümenlere ve Heyeti Celilelerine terk ediyorum. Bu itibarla muhaze edilmemekliğimi de rica ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Biz de sizi muaheze etmiyoruz ya.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Şimdi bu istikrazı dahili mümkün olmayınca istikrazı harici kapısı temamiyle kapalı mıdır? Hayır. Gerçi bu günkü vaziyeti siyasiye içinde bizim bu sıkıntımızdan istifade edecekler pek ağır şerait serdederler. Veyahut vermekten kaçınırlar. Bütün bunlara rağmen bir istikrazı haricinin gayri mümkün olduğunu kimse iddia edemez. Şu halde istikraz kelimesinin bir manası vardır. Aynı zamanda mevcut olan açığı bir zamanlar olduğu gibi hatırasûz muamelâta tevfikan bir usule tevsiye edemezdik. Yani, borcumuzu inkâr etmek.. Bu kurmakta olduğumuz Hükümeti kendi elimizle

yıkmak demektir. Ne de bir zamanlar olduğu gibi dûyunu gayri muntazama faslı bu yeni zihniyetle milletin sinesinden doğan Meclisin kârı olamazdı. Herhalde bir çare bulmağa mecbur idi. Düşündük ki gayri mümkün olmayan istikrazı hariciye İcra Vekilleri Heyetine müsaade edelim ve bu istikrazı hariciden hatırımıza gelen şekilleri de mazbatamızda serdettik. Tekrarını abes buluyorum. Çünkü hepiniz okumuşsunuzdur. Hususi, münferit, imtiyazat mukabili, hasılı bir çok şekiller.. Bu da olamazsa şayet bu borcumuzu 1338 senesinde dahi olacak olan borcumuzla birlikte 1338 senesi borcumuza devrederiz. Ve o vakit yeni şekiller muvacehesinde bulunacağımızdan ya bir istikrazı dahiliye kalbi, yani halktan para almak değil, borcumuz olan alacaklılara karşı borcumuzu itiraf ederek varidatımızdan bir kısmını ona karşı göstererek banka vesatetiyle ve o dayinlerden teşekkül edecek bir meclisi idare marifetiyle borcumuzu ödemek yoluna gideriz.. Veyahut o zamana kadar kuvvetle ümit ediyoruz ki harp bitmiş olacağından masarifi harbiyeden hasıl olacak tasarrufu azim ile ve aynı zamanda yine kuvvetle ümit ediyoruz ki memleketimize iltihak edecek olan daha zengin diyarlarımızın temin edeceği varidat ile bu borcun altından kalkabilmek imkânı vardır. Her halde inkâr etmek doğru değildir diye düşündük ve encümeniniz huzurunuza ancak böyle bir çare ile gelebilmiştir.

REİS — Ekseriyet kalmadı. Perşembe günü saat 9 da içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Salı günleri Nevahî kanununa tahsis edilmişti.

REİS — Hayır efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	788
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	788
1. 1337 senesi Muvazenei Umumiye kanununa layihası.	*788:801*
Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye İhtiyacına sarf olunmak üzere 5 milyon liranın tevzi ve tediyesi hakkındaki takriri.	*801:824*

Cilt : 16

160 İnikat, 1, 3 ve 4. Celse

YÜZ ALTMIŞINCI İÇTİMA

BİRİNCİ CELSE

160. İnikat, 1, 3 ve 4. Celse

Açılma Saati : 9.45

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, celsei hafiyeyi kûşat ediyorum.

Zaptı sâbık hülâsası kıraat olunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

Yüz Elli Dokuzuncu İnikat

13 Şubat 1338 Pazartesi

İKİNCİ CELSB

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek Mersin, İzmit ve Karadeniz limanlarına vürut edecek zehairden alınacak gümrük resminin tenzili hakkındaki kanunun heyeti umumiyesine dair müzakere cereyan ederek teneffüs için celse tatil olundu.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Lâzistan Ziya Hurşit

ÜÇÜNCÜ CELSE

Adnan Beyin tahtı riyasetlerinde bilinikat zehair gümrük resminin tenzili hakkındaki kanunun müzakeresine devam olunarak Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin teklifindeki madde kabul olunup ikinci madde için nazarı dikkate alınan takrirler mucibince maddenin tespitine karar verilip celse tatil olundu.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Muş Mahmut Sait

DÖRDÜNCÜ CELSE

Adnan Beyin tahtı riyasetlerinde bilinikat zahire gümrük resminin tenzili hakkındaki takrirler mucibince ikinci madde tespit edilmek üzere Muvazenei Maliye Encümenine havalesi tespit edilerek bütçenin müzakeresine geçildi. Ve bir müddet müzakereden sonra Perşembe günü içtima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Adnan	Lâzistan Ziya Hurşit

REİS — Zaptı sabık hülâsasını kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — 1337 senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası.

REİS — Bütçe üzerindeki müzakerata devam ediyoruz.

Söz sırası Tahsin Beyde. Buyurun efendim.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendiler, Maliye Vekili Beyefendi bütçe münasebetiyle beyanatta bulundukları sırada gümrük varidatının Sakarya Harbi sıralarında mükellefiyeti harbiye münasebetiyle... (İşitemiyoruz sesleri) Mükellefiyeti harbiye münasebetiyle, tüccarların vaki olan muamelâtı münasebetiyle... (Anlaşılmıyor sesleri) Efendim, kabahat bendenizde değil. Ben sesimin yettiği kadar söylerim.

REİS — Efendim, rica ederim sükût ediniz.

TAHSİN BEY (Devamla) — Gümrük varidatının tedennisine sebebiyet verdiğini beyan buyurdular. Sonra ahiren bazı livalarımızın felâkete, işgale maruz kalması münasebetiyle âşar varidatından tenezzül vukubulduğunu söylediler. Şüphesiz ki bunlarda bir sebeptir ve bunlar şayanı kabul esbabdan olmakla Vekil Beyefendi bunu sebep gösterebilir. Fakat beyefendiler hatırı âlinizde olmak lâzım gelir ki bundan bir buçuk iki ay evvel rüsumat muamelâtını teftiş için dört müfettişlik memuriyetinin kadroya idhali ve bunun için lâzım gelen tahkikatın ilâvesi için burada Maliye Vekili Bey namına ispatı vücut eden...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

Hafi celseyi biz gürültü yapmak için yapmadık. Açığımızı nereden kapatacağız? Onu müzakere edeceğiz. Aleni celsede öyle bombardıman yapalım ki kafaları yansın. (Handeler)

TAHSİN BEY (Devamla) — Şimdi efendim, bendeniz menabii devletin bu davamızı halletmek için kifayet edemiyeceği kanaatında değilim. Bugün bizim vücudunu hissetmekte bulunduğumuz ihtiyaç ve takarrübünü istidlâl etmekte bulunduğumuz bahranı malimizin ancak hükûmetin idaresizliği yüzünden olduğundan dolayı, bendenizin zaten ifadelerim hafi celsede ifade edilmesi lâzım gelir kanaatında değilim. Mademki söz bana teveccüh etti, bunu söylemek istedim. Binaenaleyh bu hukukumu celsei aleniyede muhafaza etmek üzere, şimdilik bu kadarla iktifa ediyorum.

VASIF BEY (Sivas) — 1337 bütçesi tamamiyle tatbik edildikten sonra bize gelmiş oluyor, ki artık bunu bütçe sıfatiyle müzakere etmek, münakaşa etmek faydasızdır. Bu adeta bir masraf puslası oldu. Halbuki çok şayan ehemmiyet noktalar var. Eğer 1338 bütçesi de böyle gelecek olursa bizim için çok fena neticeler verir. Yani açık bir tabirle, bizi iflâs maliye götürür. Bugün bütçemize baktığımız zaman 77 milyon sarfiyat vukubulduğu gözüküyor. 52 milyon da varidat. Halbuki varidat az. Sarfiyat nereden vukubuldu? Ara yerdeki bu 25 milyon fark nedir? Demek borçlandık. Zaten Vekâletle bütçesi alınırsa - ki bunun bir kaçını misâl göstereceğim - ne kadar borçlandığımızı ve binaenaleyh bütçe açığının 25 milyon değil, belki 50 milyonu da tecavüz edeceği meydana çıkar. Onun için bu bütçe bize hakikatte milletin maliyesini göstermek icap ederken, lâzım gelen surette kat'iyen bunu göstermez. Varidatımız tamamiyle muayyen değil. Sarfiyatımız tamamiyle muayyen değildir. Binaenaleyh buna şu şerait devam ettikçe Maliye Vekili mani olamaz ve ben milletin hakikati maliyesine hakimim diyemez.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Zaten dediği yok ya...

VASIF BEY (Devamla) — Çünkü ordunun hesabatı çok senedir görülmemiştir ve veremez. Yani Müdafaai milliye - ben tarihini iyi bilmiyorum - fakat işittiğime göre ta 1297 tarihinden beri hesabını vermemiştir. Biz giriştiğimiz mücadeleyi başa çıkarmak mecburiyetindeyiz. Bu da paraya mütevakkıf. Hariçten para alınamıyor. Dahilde de vergi artamaz. Artar mı, artmaz mı, o ihtisas meselesidir. Onun hakkında bir şey söylemiyeceğim ve hakikaten bulunduğumuz ahval içerisinde mütevazin bir bütçe ile açıksız işin içinden çıkmak imkânı yok. Mutlaka bütçemiz açık olacaktır. Fakat bu açık ne kadar az olursa biz o kadar zinde bir hale kavuşacağız. Biz sulha kavuştuğumuzda ilânı iflâs etmiş bir halde varmıyacağız. Biz onu istiyoruz. Aynı zamanda yine iflâsı malî neticesini düşüneceğimiz giryev (çıkmaz yol) dan dolayı mükaddes vazifeden bir şey gayıt etmek istemiyoruz. O halde yorganımıza göre ayağımızı uzatmak lâzımgelir. Ne kadar tasarruf mümkün ise o kadar yapalım. Eğer bu mücadeleyi itmam etmek için lâzım geliyorsa, her vakit herkesin söylediği ve fakat hiç bir zaman kimsenin, bütün bütçelerin, bütün nazari faidelerin gösterdiği hususata riayet edilmiyen bir gaye var. Mütemadiyen biz yağlı lokmamızdan feda etmiyerek mütemadiyen karnımız doysun dersek, Allah muhafaza buyursun, fena bir vaziyet karşısında her şey heyeti umumiyesiyle kayıp olur. O zaman her şeyi kaybetmiş oluruz. Bugün kuru ekmek, peynir yiyelim, bu mücadeleyi nihayete erdirelim. Huzur ile yaşamak masrafları değil, bu milleti kurtarmak için lâzım gelen esasat ne ise, tasarruf ne ise onları yapalım. Ben şimdi bir kaç misâl göstereceğim. Bu sene bütçesi için değildir. Senei haliye bütçesine hâkim olalım. Bakınız efendiler geçen sene Müdafaai Milliyeyi misal olarak göstereceğim. Müdafaai Milliye geçen sene bizden takriben 21 milyon lira kadar maaş istedi maatahsisat. Bu sene de 30 milyon istemişti. Kadrolar bir imparatorluk kadrosu. Yani ordular müşir kumandasında. Müdafaai Milliye Vekili müşir, ordu kumandanları müşir, müsteşar müşir... Bu itibarla bu rütbeler dahil ve umum kadrolarda noksanı bulunmamak şartiyle para tahsil edilmiştir. Halbuki vaziyete tamamen hâkim değildik. Elimizde bulunan kadrolar mevcut zabıtanın nıfsı yoktur. Rütbelere gelince; rütbeler de yoktur. Biz biliyoruz ki bir tane müşirimiz var, biz biliyoruzki bir tane birinci ferikimiz var, üç tane ferikimiz var veyahut bugün dört tanedir. Halbuki biz bu kadrodan var farzile tamamen kabul etmiştik. 1337 senesinde öyle iken kaç maaş verildi. Efendiler bugün ordu maaş itibariyle zabıtana ve askere borçlu muyuz, değil miyiz? Bu borcun miktarını bize Müdafaai Milliye bildirebilir mi? Bazı yerlerde üç maaş noksan, bazı yerlerde beş maaş noksan, altı yedi maaş noksan alan yerler var. Bu da ayrıca bir idaresizlik, adaletsizliktir. Bir taraf tam alsın, diğer taraf neden noksan alsın? Bu verdiğimiz fazla para nereye gitti? Şüphesizki diğer

masrafları hesapta bizim omuzumuza ağır yük bindi. Çünkü bize söylenmiyen yerlere maaş verildi. Ondan sonra Müdafaai Milliyeye biz istediği parayı verdik. Geçen sene nefer başına 25 kuruş, bir hayvan başına yem olmak üzere 32 kuruş para, vasatî olarak, kabul ettik. Teçhizat ayrı... Fakat hayvanların öldüğüne dair buradan müteaddit takrirler geçti. Meclisi Âlinizin bir heyeti var, müdafaai milliyede, tahkikat yapan Meclisi Âlinizin memurları vardır. Bu da teyit ediyor. Şu halde hayvanat da tamamiyle beslenmemiş ve bakılmamış oluyor. Sabittir ki, zaman olmuştur, bir kilo arpa verilmemiş hayvanata. Buğday: o da kırılmadan verilmiş. Şimdi demekki biz verdiğimiz para ile ordumuzdaki mevcut hayvanatı besliyemedik. Halbuki parasını da vermiştik. İlbas için lâzım gelen tahsisatı kabul ettik. Nefer başına 22 ilâ 25 lira bir para verdik. Buna rağmen askerimizin nasıl ve ne tarzda giyindiğini pekâlâ biliyor ve görüyoruz. Ne vakit giyindi, ve nasıl giyindi: pekâlâ biliyoruz. Ne kadar ilbas edildi ve ne oldu? Buna verdiğimiz para da nereye gidiyor? Asker kaça giyindi biliyoruz. 6 - 6,5 liraya elbise alındı. Halbuki bizim derdimiz ne idi? Biz bunu teçhizat parası olarak vermiştik. 1338 senesi bütçesine biz tekrar ağır bir teçhizat parası koyuyoruz. Bunlar geçen sene de verilmişti. Ne oldu bilmiyoruz. Bunları her halde bir taraftan o bir tarafa, oradan oraya nakil ettirerek gelişi güzel mavzu'leyhinde istenilen yere sarfedilmedi. Gelecek sene de böyle mi olacak? Efendiler, geçen sene 45 milyon liralık bütçe tasdik ettiniz. Bu sene ondan çok fazla tasdika mecburuz. Bunlardan başka tesisat için para verdik. Mektep açılacak, talimgâh açılacak, şu yapılacak, bu yapılacak diye para istediler. Onların yapılmadığını bu sene para isterken bize gösterdiler. Yapılmamış efendiler. Bir vekâlet bütçesini tanzim ettiği zaman yapılamıyacak işler için neden para istemeli? Yapılacak iş için istedikleri makul bir hesapla ortaya koyduktan sonra, tatbikatını ve nasıl yapılacağını temin etmeli. Eğer bütçenin tatbikatını edemiyorsa, eğer düşündüklerini yapamıyorsa itimat edebilir miyiz, rica ederim. Çünkü bizi nereye götürüyor? Sonra, umumiyetle bakınca: bir bütçe bir devletin kabiliyeti idariyesi için en güzel bir misaldir. Bakacağız: bugün Rus Bolşeviklerini irfan düşmanı diyoruz. % 60 maarif bütçesi veriyor. Bizim bütçemizin ne olduğunu biliyor muyuz. Masarifin binde yedisi, sarfiyatı devletin binde yedisi, varidat devletin yüzde biri... Efendiler mahbushaneleri idare etmek için (Yedi yüz bin) liraya yakın bir tahsisat kabul etmişiz. Yedi yüz bin lira kadar bir para. O mahbusları toplamak için sarfiyat başka, yalnız içeriye koyup beslemek için, idare etmek için yedi yüz bin lira... Fakat evlâdı şüheda, eytam çamurlara atılmıştır. Ondan başka nefsini vakfiyle cephedeki askerlerimizin muinlerini kanunen vermeğe mecbur olduğumuz para bütçede yoktur. Geçen sene tahsisat konmamış ve yerine bir kanun ikame edilmeksizin bir sene sürünmüştür. Onlara bakmayan, maarifine böyle bakan, muaveneti içtimaiyesine beş yüz bin lira ilâve eden bir millet 700 000 liralık mahbus beslerse bunu gören bütün dünya, âlemi madeniyet, rica ederim, bizim için: asri bir devlet, asri bir millet olmak isteyen bir millete bakınız demezler mi? Biz tasarruf için en mühim esası bulunduğumuz buhranı maliyeyi geçirmekte olduğumuz buhranı gözümüz önünde iyi görmeli ve bunu anlatacak kadar, bir memurla anlatacak kadar memurla işin içine girmeliyiz. Evet, o vakit de olacak, o gayri kabili inkârdır. Fakat o açık, gayet haklı bir açık olmalıdır. Gayet haklı, lüzumsuz olmamalıdır. Lüzumsuz senet üzerine değil, lüzumsuz ve sarf üzerine değil. Binaenaleyh en büyük iş teşkilât, ondan sonra da bütçeyi Vekâletler tam hakkiyle yerinde tanzim edecekler ve yerinde sarf edecekler ve bunun sarfını bu suretle yapacağız. Senesi geçtikten sonra hesap pusulası karşımıza gelmiyecektir. Maliye Vekili bütün bütçe hesabına tamamen hâkim olacaktır. Biz emin olacağız. Aksi halde emniyet yoktur. Bu gün efendiler önünüze gelecek (Altmış beş) milyon tahsisat. Altmış beş milyondan korkmıyorum, onu ileride söyliyeceğim. Fakat bilelim bir semere hasıl olduğunu: geyindik, yedik diyebilelim. Bilelim düşmanı denize atacağımızı. Eğer bunu bilirsek, meselâ, dört ay sonra atılacak. O halde sekiz aylık bütçeyi tasarruf edeceğiz demektir. Sekiz aylık bütçenin tabii bir kısmını. Korkmıyorum, fakat şu şekilde korkuyorum. İflâsa gidiyoruz. İflâs en nihayet bize ordu'yu beslettiremezse, memleketimizi idare ettiremez. Allah muhafaza buyursun, ne yaparız? Onun için ciddi olarak bütçeye hâkim olacağız, herkesin nereye ne sarfettiğini bileceğiz. Paramızı bileceğiz, paramızı idare edeceğiz. Paramızı gayei âlimize varmak, inşallah maksadımıza varmak üzere nihayete erdireceğiz. (İnşallah sedaları.)

SALİH EFENDİ (Erzurum) – Efendim, ben ne söyliyeyim. Söylenecek hiçbir şey yoktur.

REİS – Buyurun Hasan Fehmi Bey.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) – Efendim, bendeniz sözümü evvelki gün almıştım. Gerçi

sözüm ikmal edilmedi. Fakat rüfeka rüfekadan bazıları aleni celsede söylemek arzu buyurdular. Bendeniz de aleni celseye talik ettim. Fakat, mademki davet vuku buldu, müsaade buyurursanız, Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin nazarı dikkatlerini calip bulduğum bir iki meseleyi geçenlerde arz etmiştim. Kendileri burada yoktular. Bu gün bunları tekraren kısaca ve icmalen söyleyeyim de lütfen cevap versinler.

Efendim, bendeniz geçen gün arz etmiştimki: 1336 senesine ait Müdafaai Milliye bütçesi tanziminden evvel Meclisi âli tarafından gönderilmiş bir heyetin tertip eylediği kadrolara istinaden tanzim edilmişti ve onun için Meclisi Âli bilâmünakaşa 45 milyon lirayı kabul ettiği esnada Müdafaai Milliyenin sabit teşkilâtı, o kadroların haricine çıkmış ve yalnız müsellâh kuvvete ait ordu teşkilâtına ait Müdafaai Milliye Vekâleti bunun için de tahsisatı munzama isteyebilir, denmişti. Zaten usul, kanuna da buna müsaittir. Halbuki bütçede mevzu olan tahsisatın kısmı mühimmi teşkilâtı sabitenin tevsii suretiyle, bendenizce, israf edilmiştir. Hattâ cephe ile, cephe arkasındaki teşkilât bire iki buçuk, üç nispetinde mütezayit olduğunu söyliyenler de var. Belki bu söz hakikaten yakin olmıyabilir. Fakat hakikat olan bir şey varsa o da cephe ile, cephe gerisinde bire bir fazladır.

İkincisi; ordunun zabıta ihtiyacı vardır. Fakat küçük rütbeli zabıta ihtiyacı vardır. (Doğrudur sadası) Malûmu âliniz, ordu İstanbul'dan arasıra zabıt celp ve davet ediyor. Hattâ bunların harcirahlarını dahi ödiyor. Davayı millinin ilk gününden bu güne kadar Anadolu ile alâkadar olmıyan ve Anadolu hesabına İstanbul'da bir vazife almağa, fakat 22, 23 ay sonra artık yaşamak için Anadolu ile bir münasebet, bir irtibat tesisi lüzumuna kani olup bugün Anadolu'ya iltihak eden ümera ve erkâna bendeniz derim ki; hamiyetleri memleketten ziyade midelerini nazarı itibara alarak galeyan edenlere iltifat etmemek lâzım gelir. (Bravo sadaları) Bu itibarla bizim zabıta olan ihtiyacımız hangi kısım ise lütfen o kısmı kabul etsinler. Çünkü cephede her türlü mahrumiyetler karşısında, siperlerde, çadırlarda ateş hattında çarpışanların hakkı terfiini takyit etmemek için İstanbul'dan gelen erkân ve ümeranın Anadolu Ordusunda yeri yoktur. (Bravo, alkışlar) Bundan evvel gelmeli idiler. Memleketin evladıdırlar, memleket hali tabiiye dahil olduğu zaman onları düşünebilir. Fakat burada kanı pahasına kazanılmış emeklerden onlara şeref ayırmak, hisse ayırmak doğru değildir. (Alkışlar) (Doğru sesleri) Bir nokta daha: Müdafaai Milliye Vekili muhteremi Kâzım Paşa Hazretlerinin nazarı dikkati âlilerini celbetmek isterim. Cephede çalışan ve her türlü mahrumiyetlere katılanların terfilerini himaye ve siyahet için olsun, cephe arkasındaki terfihe artık nihayet versinler. İdarei merkeziyeye merbut olan ve sıcak odalarda masa başında çalışan zevat ile ahzı asker şuabatı vesair devairdeki zabıtanın terfilerini tehir etsinler. Çünkü artık ardı arkası gelmeyen terfileri yaşatacak kadar memleketin hali malisi müsait değildir. Fakat cephedeki terfiler kanları pahasındadır ve onların istihkaklarıdır. Onlara hiç bir diyeceğimiz yoktur. Milletın kabiliyeti tahammüliyesi ne kadar az olursa olsun, kudreti maliyesi ne olursa olsun, onlara karşı her şey açıktır. Fakat sıcak odalarda her hafta yakasındaki yıldızı tezyit eden zevatın artık bugüne kadar aldıkları alâmeti farika yeter. Bundan sonra cephe arkasındaki terfileri tehir buyursunlar. Tehir buyursunlar ki cephedeki terfilerin bir kıymeti tarihiyesi ve o terfilerin icap ettirdiği hukuku müktesebenin filen imaline bir imkân mali hasıl olmuş olsun.

TAHSİN BEY (Aydın) — Kıymetli hakikatleri celsei aleniyede söylememekte ne faide var

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Millet duyar, günah olur...

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bendeniz geçen gün arz ettiğim nokattan biri de müdafaai milliye bütçesinin usulü sarfında vukubulan yolsuzluklardır. Gerçi hali harbde müdafaai milliye bütçesi bir faslı mahsus olarak tedvin edilirse, de, mademki Meclisi âli teşkilâtı sabiteyi tayin ve takyit etmiştir, Onun haricinde tahsisat almaksızın teşkilâtı ikmal etmeden, her halde ne kadar mühim ve mübrem bir zarurete müstenit olursa olsun, her halde gayri kanuni bir fiildir. Gayri kanuni ef'al ise tabii bir cürümdür. İcap ederki bu gibi zaruretler karşısında tehiri gayri caiz olan mübrem bir masrafı dahi ihtiyar etse, vatanperverlik onu sarf etmektir. Fakat derhal gelip Meclisi Âliye malûmat vermek şu ihtiyaç şu mübrem hayat meselesi için bunu sarfetmek mecburiyetinde kaldım, derse zannederim Meclisi Ali belki o vekili muvazehe değil, takdir dahi eder. Maalesef böyle olmamıştır. Musaddak olan bu bütçenin mahiyeti kanuniyesi ve ehemmiyeti kalmamıştır. Böyle bir bütçeye ehemmiyet ve kıymet verilmezse tastika iktiran etmeyen bütçelere ne kadar kıymet verilecek; bunu da siz düşünün...

Diğer muamelâta ait maruzatımı müsaade ederseniz aleni celsede açık ve vazıh bir surette umum

mesail ile beraber arz edeceğim. Dün arz ettim, tekrar arz etmeğe lüzum görüyorum. Ahzı asker bendenizce zaiddir. Bilüzümdür, fazladır. Ahzı asker şubelerinin faideden ziyade zararı olduğuna kailim. Nüfus defterini çıkarır, zabıta takip eder, memurini mülkiye celbeder. Ahzı asker şubelerine teslim edilir. Teslim edilen 50 neferin 30'u hangi bir sebeple terhis edilir. Yirmisi ancak sevkedilir. Bu otuz nefer için zabıta tekrar takibata koyulur. Bendenizce ahzı asker şuabatına ait vezaifi memurini mülkiyeye vermek, zabıtaya takip ettirmek yalnız bunu teftişsiz, kontrolsüz bırakmamak için her kalem dairesi olan manataka, yüksek rütbeli zabıtandan bir seyyar müfettiş yani muameleye müdahale etmek değil, her memlekete gidip bir hafta oturmak ve takibat ve sevkiyatı askeriyeyi mürakabe, teftiş edip geçmektir. Bununla yalnız ahzı asker kalem rüesasına seyyar müfettişler hakkı verilirse, seyyar müfettiş vazifesi tevdi edilirse bütün havaliyi teftiş etmelerinde hiç bir mani ve mahzur yoktur. Memleket hem zâbit kazanır, İktisaden de kazanır. Bu suretle belki de İstanbul'dan zâbit celbine lüzum kalmaz. Ahzı asker şubelerinde bir kaç bin zâbit boşta kalacaktır. Ordunun açıklarında ve ihtiyacında istihdam edilebilir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler. Meclisi Âli bu gün bir emri vaki karşısındadır. Yani Meclisi Âli bugün müzakeresine vaz olunan bütçeyi, geçende Maliye Vekilinin dahi söylediği veçhile, hukuken bunun tetkikine imkân yoktur. Şu halde bunu Meclisi Âliye tevdi ederken Hükûmet Meclisi Âlinin burada bir sah işareti çekip iade vaziyetindeyi. Fakat bunun bu suretteki mesuliyeti kime aittir? (Meclise sadaları) Müsaade buyurunuz Birinci İnönü muharebesinden sonra kuvayı munzamaya istinat eden hükûmet, bir hükûmeti muntazamı şeklini almış olduğuna göre, gerçi birinci senede Meclisi Âlinin tasdikına iktiran etmek şartiyle bir bütçe tetkikine imkân olmamakla beraber, ikinci senede böyle bir vaziyet yoktu. Çünkü Hükûmeti munzama halini almış, teşkilâtı idariye ve teşkilâtı adliyesi ve kuvayı askeriyesi mevcut ve eski kanun esasiden mada meclisi âlini neşrettiği teşkilâtı esasiye kanunu ile bütçenin usulü mürakabesinde eski kanunu esasi ile vazolunan, kabul edilen asgari mürakabe usulü Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince âzâmi mürakabe esası Teşkilâtı Esasiyenin ruhunda mevcuttur. Mevcut Teşkilâtı Esasiye ve eski Kanunu Esasi mucibince Meclisi hali içtimada, oldukça hükûmet meclisin tasdikine iktiran etmeksizin hiç bir bütçe tatbik edemezdi. Halbuki sene geçti, sene başı geldi. Hükûmet hiç bir kanuna, hiç bir hukuka istinad etmeksizin bütçeyi teşkil etti. Bir takım kendine mahsus bir program yaptı. Bugün bize diyor ki, bunu kabul ediniz. Evet Meclisi Âli kendi vazifei asliyesini tamamen takip etmediğinden dolayı millete karşı tamamen mes'uldür. (Mes'ul edecek kim' sadaları) Söyledikten sonra teklif edeceğim ve o vakit de kabul etmek etmemek size aittir. Hükûmet bize karşı diyor ki, ben mes'ul değilim. Niçin? Zira Meclisi Âli bize Temmuz ayında bir kanun ve bir salâhiyet vermiştir. Kanun Esasiye muhalif olarak Meclisi Âlinin böyle bir salâhiyet vermek hakkını istimâl için evvel emirde Kanun Esasiyi tadil ederek, öyle salâhiyeti alarak, ancak böyle bir kanun yapabilirdi. Meclisi Âli böyle bir kanun yapmakla Hükûmete bilâ tasdiksiz bütçe tatbiki salâhiyetini vermiştir iddiası ile Hükûmet mes'uliyetten kat'iyen kurtulamaz. Bilirsiniz ki biz eski Kanun Esasi mucibince bütçeyi fasıl, fasıl okuyarak tasdik edeceğiz. Fakat yeni Teşkilâtı Esasiye Kanununuzun ruhuna göre bu kadarı kâfi değildir. Azamî mürakabe hakkı vardır. Bütün kadroları maddelerin bütün teferruatını Meclisi Âli tetkik ederek heyeti umumiyesini görüp bütün masrafla, bütün varidatını mürakabe ettikten sonra tasdik edeceği bir bütçeyi ancak tatbik edebilir. Geçen sene 1337 bütçesinin Meclisi Âliye arz edildiği zamanı Meclisi Âliye hatırlatmak istiyorum. Meclisi Âli 1337 senesi bütçesini ret ve 1336 senesi bütçesini yapmak üzere iade etti. Hükûmet bugünkü hükûmetin tatbik ettiği daire de gayri kanuni bir bütçe tatbik etmekte kendisinde bir salâhiyeti kanuniye görmediğinden istifade etti. Bugünkü hükûmet geldi. Meclisi Âliden aldığını iddia ettiği kanuna istinaden tasdik ettı. Meclisi Âlinin bu yolda verdiği maddei kanuniye ile hükûmet vaziyeti hukukiyesini müdafaa edemiyeceği için, mevcut bütçe ile hükûmetin hukuken tahtı muhakeme ve mes'uliyete alınması lâzım gelir. Bütçenin heyeti umumiyesi hakkındaki sözüm bundan ibarettir.

Şimdi giriştiğimiz mücadelenin ehemmiyetini hükûmet nazarı itibara alarak, memleketin iktisadî malî cihetlerini derpiş ederek, idarei askeriye ve idarei dahiliyesini ona göre tatbik etmek ve artık çetelerle idarei hükûmet caiz olamıyacağından ve çeteler memleket kabiliyet iktisadiyesine menafi iktisadiyesini ihlâl edeceği pek açık ve sarih iken, Birinci İnönü muharebesinde bihakkın lâğvettiği çetelerin, maalesef, Karadeniz sahilinde ipka etti ve memleketin 1336 senei seferberliğinden beri azçok menabii iktisadiye-

sini muhafaza eden merkez ordusu dahilindeki memleketleri tecezziye sebebiyet verdi.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Açığı nasıl kapayacağız mes'ele bu...

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Bendeniz bütçenin açığını kapamak için kendimde o şeyi görsem Maliye Vekili olurum. Benim kendi malûmatım ne ise o dairede beyanı mütalaa edeceğim. Yoksa herkes bu mecliste iktisadiyattan bahsedemez. Çünkü malûmatı yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade ederseniz bir şey arzedeceğim. Çünkü münakaşayı mucip olacak. Beyefendiler, bütçe müzakeresinde memleketin siyasetinden bahsedilebilir. Her şey söylenir. Mevzu dahilindedir. Söz, mevzu haricinde değildir.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Bendeniz, söylediğim sözleri, aleni celsede söylemek caiz olmadığı itikadile söylüyorum. Eğer Meclisi Âli bu sözleri celsei alenide söylememi tensip ediyorsa orada söyleyeyim. Bunu kabul ediyorsanız bu babdaki sözlerimi; söyleyeceğim. (Aleni-de söyle sesleri, devam sadaları) Pekâla terkediyorum. Sözlerimi aleni celsede söyleyeceğim.

REİS — Efendim, celsei aleniye veya celsei hafide söyleyeceği sözlerden.. (millet de duysun sadaları) Celsei aleniyede söylenecek sözlerle celsei hafiyede söylenecek sözleri kendisi takdir eder. Lâzım olanı söyler, olmayanı söylemez. Heyeti celile hatibi takyit edemez.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Eğer meclisi âli kabul ediyorsa bendeniz terkediyorum. celsei alenide söyleyeceğim. Sözümü oraya bırakıyorum. (Celsei alenide sesleri) Pekâla celsei alenide söyleyeceğim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Heyeti vekileden burada kimse yoktur. (Hepsi vardır sesleri)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, bütçe açığının fazla miktar olmasına yegane sebep devairde lüzumsuz, fazla fazla söyleniyor. Malûmu âliniz hükümet bidayet teşekkülünde heyeti vekileye bir kadro tanzim ederek Meclisi Âliye getirmişti. Yalnız güya teşekkül etmiş bir hükûmet ve kabul edilmiş bir kadro var gibi lâyenkati avans suretile para alındı. O vakit meclisi âli düşünecekti. Mademki Hükûmeti Meclis teşkil etti, kadrosunu meclisi âli ikmal edecekti. ... bir kadro varsa o da istihbarat müdiriyeti umumiyesi kadrosudur. Binaenaleyh 1336 senesinde hükümet kadrosunu kendisi tanzim ve meclisi âliye kabul ettirmeksizin avans suretile kadrosunu istediği gibi tanzim ve tezyit etti ve meclisi âliyi bir emrivakie şahit etti. O vakit 1336 senesinde II milyon lira açık vardı. Bu açığı kapamak için hükûmet bir çare düşündü. Yalnız hükûmet meclisi âliden bir mezuniyet istihsâl etti, ki o da açığın kapatılması için istikraz akdine mezuniyet idi. Meclisi âli buna mezuniyet verdi. Fakat hükûmet istikraz etti mi? Etmedi 1336 açığını 1337 senesinde ödemek suretile kapadı. Şimdi 1337 senesi açığına gelince: muvazenei maliye encümeni mazbatasında bazı çareler arıyor. Bendenizce bir takım kavanin ile vergi tarhı, bir takım tekâlif ihdası teklif olunuyor. Bütçenin açığını kapamak için çare; bunun mümkünüttatbik olan kısmını kabul etmektir. Sonra teşkilâtta âzami tenkihat icra etmek. Yalnız teşkilâtta tenkikat icrası da doğru değil. Beş efendinin görebileceği bir işi üç efendiye hasretmek de doğru değildir. Vazifeyi üç efendinin görebileceği bir hale ifrağ etmek lâzımdır. Bu, ihdası teklif edilen vergilerin mümkinüttatbik olanları kabul edildikten sonra, hükûmet yine bir istikraz akdi için mezuniyet vermek, ama istikraza imkân var, yok, tabii onu hükûmet düşünür. 1336 senesinde olduğu gibi 1337 nin bütçesini 1338 senesine devrederek mümkün mertebe 1338 de tesviyesine çalışmak, sonra muvazenei maliye encümeni bütçe açığını kapamak için bir de memurinden maaşın tevkifini teklif ediyor. Bendenizce seyyahın birisi seyahatte aç kalmış, bir çeşmeye tesadüf etmiş su içecek, fakat midede bir şey yok. Bunun üzerine tutmuş çeşmenin taşına bir insan resmi yapmış ve demiş ki; Allahım eğer hüner yaratmaksa işte ben de yarattım. Fakat midesi bunun gibi, memuru çoğaltmak hüner değil, onun maaşını vermek hünerdir. Binaenaleyh mademki maaş verilmiyor, gerek cephede ve gerek gerîde, vilâyet beş altı aydır maaş almıyan memurin vardır. Böyle beş altı ay maaş almadıktan başka bütçede muvazene husulü için bir de maaş keseceğiz demek. Bu doğru değildir. Bendenizce bir maaş kat'ı suretle bütçede tevazün temini de değildir. Arzettiğim gibi, hükûmet 1337 senesi açığını 1338 senesinde mümkin olduğu kadar çare arar ve kendisine istikraz için mezuniyet verilir. Bu suretle bütçedeki açık kapadılmış farzedilir. 1337 senesinde tanzim edilen bütçenin 1338 senesinde tatbiki için mezuniyet verir. Bir şartla; malûmu âliniz, Temmuz'da muvazenei maliye encümeni bütçede tenkihat icra etti ve o tenkihatın tatbikatına meclisi âli derhal mezuniyet verdi, fakat zammiyata gelince bütçenin tasdiki zamanına bırakılmıştı. İşte bu zam-

miyatı da meclisi âli kabul etmez. Bu zamm vatı meclisi âli neye kabul etmez? 1337 senesi Temmuzundaki kadroyu 1338 senesinde tatbik ve icraya mezuniyet vererek encümeni maliyeyi 1338 senesi için esaslı bir büdçe tanzimi hususunda serbest bırakır. Bendenizin maksadım budur.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Reis Efendi, bendeniz bir kelime söyleyeceğim. Bir arkadaşımızın şeysi için, bütçe açığı hakkında encümen teklifine bey arkadaşımız muhalif bulunuyor. Tabii bu bir kanaat mes'elesidir. Fakat bendeniz diyorumki, bir milletin bütçesinde 20, 25 milyon lira açık gösteren bir meclisi âliyi kendisi mürakabe etmiyerek bu akibeti veren meclis, kendi maaşından bir şey vermek hususunda fedakârlık göstermeğe razı olmazsa bu millet bu bütçeye hâkim olamaz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devamla) — Meclis mes'elesi olmadığı için bendeniz arzetmedim. Meclis mes'elesi ise ona herkes tarafdardır.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Neden taraftardır, suistimalleri meneder. (Gürültüler.)

REİS — Efendim, maaş meselesini söylemiyor. Beyefendi.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — O halde mesele yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, geçenki celsede bazı beyanatta bulunmuştum ve beyanatımın neticesinde demişdimki, beyhude söylemekte mâna yoktur. Çünkü heyeti vekile burada mevcut değildir. Celse hafidir, buradaki konuşmalarımız tabii dışarı çıkmayacak. Binaenaleyh korku yoktur. Hakkı kelâmımı aleni celseye hıfz ediyorum demiştim. Fakat görüyorum ki celsei aleniyeye başlamadan, şimdi yalnız beyhude vakit izaının önüne geçmek için, müsaadenizle, bir teklif yapacağım. Arkadaşlarımızın söyledikleri mesail vesaireye ait olan meseleler hep celsei aleniyeye ait olan meselelerdir. Yalnız bizim burada müzakere edeceğimiz mesele, Maliye Vekilinin ortaya atmış olduğu iki tetbir vardır. Celsei aleniyede münakaşa bunlar üzerinde olmalıdır. Celsei aleniyede yapılacak münakaşat sırf bu iki nokta üzerine inhisar etmelidir. Bunlardan birisi Maliye Vekili Bey buyurmuşturki, vaziyetin elim olduğunu onlar da takdir ettikleri için, bunun birinci çaresi bünyemize göre bir ıslâhat ve teşkilât yapmaktır. İkincisi: sulh meselesi demişlerdi. Bendenizce celsei hafiyeye ait kısım bu birinci kısım değil, bünyemize göre ıslahat meselesini biz celsei aleniyede müzakere edebiliriz. Zannederim ki en mühim mseele Hükümet namına Maliye Vekili Beyefendinin ortaya attığı sulh aktı meselesidir. Bu mesele hakkında bendeniz münakaşanın cereyan etmesi için ve zannediyorum ki, en hafi kısmı da budur, bu hususta Hükümetin düşündüğünü açık söylemesi lâzım gelir. Evet biz sulhü zaten her vakit arzu ediyoruz. Şerefli ve Misakı millimiz dairesinde ve bunu da bütün Dünyaya ilan ettik. Kasti bir şekilde bu mühlik vaziyete çaresiz olmak üzere sulh akdi hususunda ısrar etmekte mana yoktur. Kasdı mahsus nedir? Hükümet şu kursiden düşünduklerini açık bir şekilde bildirirse biz de hafi celsede uzun uzadıya münakaşa eder ve belki bir neticeye vasıl oluruz. Zannedersem celsei hafiyede söylenecek söz budur. Hepimiz celsei aleniyede söylenilecek sözleri burada sarfetmiş oluyoruz, ki beyhude yere vakit zayi ediyoruz. En mühim mesele şudur : Bu mesele hakkında Hükümet noktai nazarını bize bildirsin, biz de bunun üzerine münakaşa ve müzakeremizi yapalım.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendim, bendenizin umum bütçe hakkındaki kısa maruzatım yanında sulh meselesine temas edişim, zannederim, şu suretle oldu. Memleketin, hakiki masarifi, hakiki varidatiyle karşılaşabilecek bir vaziyete nail olması, ancak dâvayı millinin hali sulhe münkalip olmasiyle muyesser olacaktır, demiştim. Ali Şükru Bey kardeşimiz bu mesele hakkında biraz daha; yani Hükümet sulhun lüzumuna dair bütçe müzakeresinde ortaya bir şey atmıştır. Bu hususta noktayi nazarını dinleyelim, buyurdular. Müsaade buyurursanız bu hususdaki noktai nazarımı bendeniz buradan arz etmek isterim. Meclisi Âlimiz bunu Hükumetin noktai nazarı olarak da telâkki edebilirsiniz. Bendeniz bir iki ay evvel yine Heyeti Vekilede istikraz, ordunun nevakısı için lâzım gelen parayı tedarik ederek, bir an evvel bu işi intac edebilecek techizat, istihzarat vesairenin ittihazı meselesi konuşulduğu zaman, Başkumandan Paşa Hazretlerinin de riyaset ettiği Heyeti Vekilede söz alarak vaziyeti maliyemizin memleketin emri müdafaasının istilzam ettirdiği fevkalâde tezayütlerle günden güne sarsıldığını, hâsıl olan masarifi azimeyi namütenahi zaman için, gayri muayyen zaman için idame ettirmeye memleketin kudreti maliyesinin müsait olmadığını ve sırf icabatı maliye dolayısiyle dahi bizim, harekâtı askeriyede gayemiz ne

(ise ona ulaşmak için ne) (1) yapacaksak bir an evvel (yapmamız lüzumunu arz ve beyan etmiştim. Yani bir an evvel istihzaratımızı) (2) ikmal ederek, bir an evvel dâvayı milliyemizin silâh kuvvetiyle (istihsali zaruretine temas etmiştim.) (3) Bendeniz başka bir şekilde olabileceğine kâni değilim. Bir sene, iki sene, üç sene zaman için memleketin menabii maliyesi bu yükü götüremez. Maliye Vekili olmak sıfatiyle Meclisinize karşı mesuliyet deruhte etmem münasebetiyle bunu salâhiyettar olan makama, Heyeti Vekileye isma etmek mecburiyetinde idim. (Bu mülahaza ile vaziyete Heyeti Vekileye ve (4) Heyeti Celilenize isma ettim. Başkumandan Paşa Hazretlerinin burada bir mesele dolayısiyle, istikraz meselesi dolayısı ile vaki beyanatı vesilesi ile yine söz alarak beyan ettim. Mesele böyledir. Binaenaleyh bendeniz kendi kanaatime göre hali harbin, ki yeni olmayan, sekiz on senedenberi devam eden hali harbin, memlekette icra ettiği tahribat günden güne büyük mikyaslarda kendisini ihsas etmektedir. Yeni yeni tekâlifle fazla varidat değil, belki eskiden beri cari olan muamelâtın, yani tekâlifin temin etmek kabiliyetinde olduğu varidatın noksanını telâfi edecek bir vaziyeti ancak temin ediyor gibi geliyor bendenize. Binaenaleyh gayri muayyen bir vaziyet için, gayri muayyen zaman için hali harbi, yani gayri muayyeneden maksadım bir sene, iki sene, üç sene, ki uzun bir zaman için hali harbi idame edecek memlekette menabii maliye bulunabileceğine kâni değilim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Memlekette menabi maliye var mı?

HASAN BEY (Devamla) — Bulunabileceğine kâni değilim dedim.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Ha, evet, tamam.

HASAN BEY (Devamla) — Tabii Hükümet ve Hükümetde Heyeti umumiyemizin üzerinde olduğu için.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ayrıdır.

HASAN BEY (Devamla) — Bizim kanaatimize göre ayrı değildir, sizin kanaatinize göre ayrı olabilir. Bu da bahsi diğer

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hasan Beyin teveccühüne teşekkür ederiz.

HASAN BEY (Devamla) — Bunu her zaman Heyeti Celilenize arz etmek isterim. Bu milli yaralarımız hakkında edindiğimiz yani Maliye Vekili olmak sıfatiyle benim kanaatım bu merkezdedir. Binaenaleyh (bizim riyasetimizin, ne yapıp yapıp bir an evvel sulha vüsul olmalıdır.) (1) Harekâtı askeriyemiz daima böyle müdafaalarla (devam edemez. Gayemiz, en kısa zamanda ebedi olacak bir sulhu) (2) elde etmek suretiyle olmalıdır. Çünkü bilmiyoruz düşmanımızın arkasında muharebeyi idame ettirmek için menabii ecnebiye var, yardımı var. Belki o gördüğü muavenetle ve aldığı paralarla hali harbi senelerce idame edebilir. Fakat müdafi bir halde bulunan memleketimizin senelerce böyle bir harbı idamesine vaziyetimiz müsait olmadığını ki şahsi kanaatımdır- müsait olmadığını söylemek mecburiyetindeyim. Çünkü Maliye Vekâletini deruhte etmem dolayısiyle bu yük doğrudan doğruya bendenizin sırtımdadır. Ve hattâ istirham ettim ve istirham ediyorum ki bizim harekâtı askeriyemiz, siyasetimiz bu yaz zarfında dâvayı kazanmak olacaktır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Olmazsa...

HASAN BEY (Devamla) — Olmazsa bakşa.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Rica ederim, memleket hakkı müdafaasını nihayetine kadar müdafaa edecektir. (Dinleyelim sadaları.)

HASAN BEY (Devamla) — Sözün gerisini almadan söylemeyiniz. Zatıâlinizin düşündüğünü bendeniz de düşündüm. Siyaseti askeriyemiz, askeri programımız ne yapacaksak bir an evvel yapmak ve milletimizin her ne lâzımsa, yani bu yaz zarfında bu dâvayı halletmek için ne kadar fevkalâde fedakârlıklar lâzımsa istemek, fakat dâvayı bitirmek için millete lâzım gelen teminatı vermek, yapılması lâzım gelen şeyleri bir an evvel yapmak ve bu işi halletmek lâzımdır. Efendiler, memleketin menabii maliyesi, menabii varidatı da budur. Fakat bunu yaparken talii harbi bilmiyoruz, ne dereceye kadar muktedir olduğunu bilmiyoruz. Düşmanların ne gibi tedbir ittihaz ve ne gibi müdafaa alacaklarını bilemiyoruz. Biz böyle hareket etmekle beraber, ihtimal ki, dâvayı millimizi, bu yaz zarfında bütün netayicile elde etmiş bulunamayız. Yaz zarfında; bu demek değildir ki yaz zarfında dâvamızın netayicini elde etmeye kudretimiz kalmadı, pes diyeceğiz. Hayır. Böyle bir fikir yoktur. Mustafa Kemal Bey kardaşımızın bu zehaba nereden düşdüğünü anlayamıyorum. Siyaseti askeriye

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

program, salâhiyettar olan makamların noktai nazarı şu zaruret suretiyle bu olmalıdır. Bir an evvel buna göre hareket etmelidir ve memleketimizi bir an evvel sulha kavuşturmak lâzımdır. Ama bu, dâvamızı terk etmek suretiyle sulha kavuşmak manasına değildir. Öyle olduktan sonra bu dâvaya kalkışmanın ve ölmenin mânası yoktur. Anlaşıldı mı efendim? Bizim siyaseti umumiyemiz bu olmalıdır. Buna müvafakat hâsıl olmazsa müdafaa vaziyetinde -inşallah devam etmez- bittabi memleket ne kadar zaruret içerisinde olursa olsun, buna tahammülden çekinmeyecektir. Binaenaleyh bidayeten bir siyaseti askeriye olmak üzere bu işi müdafaa ile bitireceğim gayesi başkadır, bu işi bir an evvel yapacağım, teçhizatı ikmal edeceğim, inşallah neticeyi düşmanı bir an evvel tedmir ile elde edeceğim, siyaseti başkadır. Bendeniz bunu istiyorum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şimdiye kadar böyle değil mi idi? (Öyle değildi sadaları.)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Fevzi Paşanın beyanatı var. (Öyle değildir sadaları.)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Fevzi Paşanın beyanatını göstereceğim öyle değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim, müsaade buyurulursa. Efendim, sulh için Hariciye Vekili, harb için Müdafaai Milliye Vekili beyanatta bulunur. Maliye Vekili de umuru maliyeye dair beyanatta bulunmalıdır. (Gürültüler.) ve (Hayır hayır sadaları.)

HASAN BEY (Devamla) — Beyefendiler, açık söylüyorum. Bendenize ağır bir yük yüklemişsinizdir. Maliye Vekâletinin hesabatını, mesuliyetini benden arıyorsunuz. Fakat benim zaif omuzlarımın verdiğiniz yüke tahammül edebileceği bir müddet vardır. Ben böyle seksen, doksan milyon liralık bir bütçeyi sene nihayetine kadar deruhte etmiyorum. Şimdiden başkasına tevdi ediniz. Binaenaleyh vaziyeti maliyenin icabatına, ki her şeyin mahalli halli maliyedir, Kasadır ve bu bir çok düsturlarla tahakkuk etmiş bedahat derecesinde bir hakikattir, kimse bunu inkâr edemez. Bizim vaziyeti maliyemiz böyle seksen, doksan milyonluk bir bütçeyi senelerce idame ettirecek bir halde değildir. Aksini iddia eden arkadaşıma, ben maalihtiram elinden öperek, mevkiimi kendine terk ediyorum. Bugün gelsin ve ben bu mesuliyet dolayısiyle ne harekâtı askeriyenin emri kumandasını deruhte eden makama, ne de icabatı maliyeyi arza mecburum. Onu yaptığım gibi heyeti celilelerine de arz ettim. Şimdi de sarahaten söylüyorum. Bilâhara bu hususda bir mesuliyet kabul edemem. Binaenaleyh bizim davamızın süratle neticelenmesi lâzımdır. Vâsıf Beyefendinin burada bazı beyanatı vardır. Günden güne bozulmakta olan vaziyeti maliye dolayısiyle dahilde irtişa, irtikâp, hırsızlık, suistimal gibi ahval husule gelecek. Hattâ korkarım ki daha fena vaziyetler karşısında kalacağız. Binaenaleyh heyeti celilelerinden şahsen istirhamım bunları bir an gözden kaçırmamalıdır. Dâvayı millimizi elde etmek için memlekete maalesef daha bir çok tekâlifi milliye yüklenmesi mecburiyeti karşısındayız. Aksini kimse iddia edemez. Fakat memleket bu yükleri, bu fevkalâde bârı tekâlifi kimse uzun müddet için katiyen çekemez. Bunları yüklendikten sonra, icabata, lâzım olduğu veçhile tevessül etmek mecburiyetindeyiz. Şimdilik bu nokta hakkında, yani siyaseti sulhiye hakkında söyleyeceğim sözler bundan ibarettir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hakayiki böyle biperva söylediğinizden dolayı bilhassa teşekkür ederiz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Efendim, mevzubahis olan mesele geçen gün arkadaşların teklifi üzerine karar verildiği veçhile, açık meselesidir. Bu açık meselesi hakkında icra vekilleri heyeti namına Maliye Vekili Bey arkadaşımız iki esas gösterdi: Birisi bünyemizin, şekli idaremizin iktisadi bünyemize göre tesisi; diğeri sulh siyaseti. Sulh siyaseti hakkındaki noktai nazarlarını şimdi teşrih de buyurdular. Encümen bu açık hakkında şu fikirleri arz etti.

Biri esasla tasarruf, ki Maliye Vekili de o noktada ittifak ediyor ve sırasiyle kürsüye gelen arkadaşlarımız ve hattâ hemen, hemen bütün Meclis bu nokta etrafında birleşiyor.

İkincisi; bünyemize göre usulü idarenin tesisi. Fakat bu alelacele ve alelamya olacak bir iş değildir. Bunu 1339 bütçesinde nazarı itibara almak üzere teklif ettik. (Ooo sesleri) Efendiler, mes'eleyi tasrih edelim. Tasarruf başka, hükûmetin teşkilâtını kökünden değiştirip yeniden yapmak başkadır. Yoksa burada alelfevr vereceğimiz karar ile hükûmet kuracaksak, korkarım ki, o hükûmetler, o usulü idareler kâğıttan olur. Bir senede bu kadar aşk ile bu kadar aşkı idare ile kurulan şekli idareye bakalım. Vatanperverlik etrafında hukuk mağsubemizi müdafaa etrafında toplanarak bu heyet arzusu dahilinde bir usulü idare kurabilmiş midir ki? Şimdi muntazam çalışarak tesisini arzu ettiğimiz idarenin bir kaç ay çalışmasını arzu etmekliğimiz çok görülüyor. Üçüncü mes'ele; asıl hafi celsede bir karaar raptedilmesi icap

eden mes'ele, Şubat maaşı mes'elesidir. Bu bütçede mevcuttur ve Meclisçe bir karara raptı lâzımdır. İşte encümen sırf açığa çare olarak düşündüğü çareler meyanında, bunu da Meclise arzetti. Şimdi Meclis durudiraz düşünür, taşınır herhalde bir karara raptı lâzımdır. Buna muhalif olan arkadaşlarımız Süleyman Sırrı Bey retikimiz gibi, burada esbabı mucibesi ile fikrini mudafaa etmelidir. Yoksa burada, bana sual ve cevapla bu mes'eleyi halletmenin imkânı yoktur. Maksat mes'eleyi celsei hafiyede bir neticeye iktiran ettirmektir. Ta ki aleni celsemizde nâhoş bir manzara arzetmiş olmayalım.

Dördüncü kısım; yine encümenin Vekiller Heyeti ile birleştiği bir nokta var. Sulh siyaseti. Ancak bu sulh siyaseti hakkında şahsî kanaatım bunun şimdiye kadar görülen emsali ile anlaşıldığı veçhile, siyasî vesaikle intaç edileceğine kani değilim. Yani yeşil masa başında siyah murekkeple yazılan kâğıtların payidar ve hâdisata tefavvuk edeceğine kani değilim.

LÜTFİ BEY (Siverek) - Kırmızı mürekkep...

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Onun için yeniden asıl yeşillenmekte olan sahralarımızda hadisata muvaffak olarak hakiki sulhu kanımızla ezebilmek için bütün bütçemizi icabederse daha fazla bir bütçeyi Müdafaai Milliyeye, harp uğruna tahsiste tehir etmeyelim. (Bravo sedaları)

Bunu söylemekten maksadım itiraz eden olduğunu işaret etmek değil. Kararlarımızı, mali siyasetimizi tayin etmek içindir. Yani bugün huzurunuzda tayyün eden açığın ne suretle kapatılacağını tespit etmektir. Nihayet sonuncu meselede İcra Vekilleri Heyetine istikraz için müsaade vermektir. Efendiler hiç kimse harici bir istikrazın gayri mümkün olduğunu gelip burada iddia edemez. Harici bir istikrazın imkânsızlığını iddia etmek aşk ve iman ile kurduğumuz ve âtisinden emin bulunduğumuz devletimizin bir itibarı olmadığını kabul etmek demektir. Bunu kabul etmiyorum, şimdiden ret ediyorum.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Encümenden bir şey soracağım. 1337 masrafına ait olmak üzere tertip ettiğiniz ve maalesef yanlış da olduğu görülen bu cetvelin tetkikatına devam edileceğini encümeni âliniz tensip ediyor mu, yoksa o fasıllarla gösterilen ve henüz müphemiyetten kurtulamayan erkabın başka bir nam altında deftere kayıt edilerek o suretle o faslın kapatılmasiyle ve bu veçhile 1338 senesi bütçesinin müzakeresine geçilmesini mi tensip ediyordunuz?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Geçen gün de arzettiğim veçhile, müzakere haricinde sorulan bu sual hakkındaki kanaatımız 1337 bütçesinin halini olduğu gibi arzettik. Bunu vekayi geçtikten sonra tasdik edip bir muvazene kanunu mahiyetinde çıkarmakta büyük bir faide görmüyoruz. Ancak malûmat alıp İcra Vekilleri Heyetinden 1337'nin muhasebe mazbatasını anlamak lâzımdır. Ancak bu malûmat esasına ittibağ ederek varidat ve masarifat dahilinde derdesti takdim bulunan 1338 bütçesi kanununun müzakeresine geçilmesini teklif ediyoruz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bu bahsettiğiniz istikraz meselesinde memleketin şimendiferleri sevair imtiyazat mukabilinde yapılacak istikrazı mı kastediyorsunuz?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İstikrazdan, devletin siyasi ve iktisadi istiklâlinden hiç bir şey feda etmemek şartiyle, memlekette mevcut olan gerek serveti (tabiîyemizin ve gerek tesisatı sınaiyemizin inkişafı) (1) namına makûl şerait altında yapılacak istikrazı kastediyorum.

TAHSİN BEY (Aydın) — O halde istiklâli siyasi için döktüğümüz kan beyhudedir.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, istikraz mes'elesinden bahsetmek isterim. Verilecek müsaade ile bütçenin açığını kapamak için bir istikraz akdi imkânı hâsıl olduğu gün onun miktarı, faizi, şeraiti vesairesini muhtevi bir lâyiha ile Heyeti Celilenize gelmek ve bütün şeraiti Heyeti Celilenizle müzakere edip, bu suretle tasdika iktiran ettikten sonra istikraz aktedilebilir. Hükûmet gelip sizden müsaade almadan başlı başına istikraz aktedemez. Hükûmet istikraz akdi için bir lâyiha ile Meclise muracaat eder.

TAHSİN BEY (Aydın) — Hükûmet öyle emri vakiler hazırlar ki...

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler bu kürsüye kuvvei maneviyem kırık olarak çıkıyorum. Çünkü Müdafaai Milliye bütçesi bilâmüzakere, bilâmünakaşa kabul edilmek istenildiği zaman, ben sırf usul noktai nazarından söz söylemek üzere kürsüye çıkarken, Meclisi Muhteremde bulunan bazı zevatın ayak patırdıları hakaretine maruz kalmıştım. İzzeti nefse malik olan insanlar, bittabi, bu gibi hâdiseleri unutamazlar. Mamafih ben de burada bir arkadaşınız olmak sıfatiyle, elbette bu hâdiseden müteessir olarak

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

kanaatlarımı saklamak zilletinde bulunamazdım. O halde kanaatlarımı mücmelen söylemek üzere huzuru âlinize çıktım. Vaziyeti maliyemiz hakkındaki dertleri, mütehassıs telâkki ettiğimiz zevat burada erkama, maddelere müstenit olmak suretiyle uzun uzadıya ifade ve izah ettiler. Efendiler bütçe açığını kapatmayı düşünmek bizim için nasıl mühim bir mes'ele ise, açık olmayanların tahsilini temin etmek de, zannederim, o derece mühim bir mes'eledir. Acaba açık olmayan erkamın tahakkukuna muvaffakiyet hâsıl olabilecek mi?

BASRİ BEY (Karesi) — İki sene için Müdafaai Milliyeye yuz milyon liralık bütçe verdik. Tekâlifi milliyesi; tekâlifi milliye haricinde angarya suretiyle yaptırılan işler - dışarıda kalmak şartiyle - zannedebilirim ki, biz yüz milyon lira ile eğer hakiki bir tasarruf endişesiyle hareket etmiş olsaydık ta Viyana'ya giden orduların muvaffakiyetini göstermeye mazhar olurduk. Bir şey yapamadık. Efendiler; bizi yıkan iki şeydir . Gaflet ve gurur. Biz ufak bir muvaffakiyeti askeriye gösterir göstermez; daha doğrusu çiğnenmiş olan temiz topraklarımızdan bir iki karış yer istirdadına muvaffak olur olmaz; âdeta bir çılgınlık gösteriyoruz. (Bravo sedaları) Bu çılgınlık bir gurur tevlit ediyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bravo. Anlayan anlasın.

BASRİ BEY (Devamla) — Bu gurur bizim mesaimizi tatil ediyor. Vâkıa millî heyecanları, millî mücadeleyi yaşatmak lâzımdır. Fakat millî heyecan başka, millî heyecanın fevkinde âni çılgınlıklar yine başkadır. Müdafaai Milliyeyi hakiki muvaffakiyetten uzaklaştıran işte bu haleti ruhiyedir. Biz kendi evimizin içinde bulunan hırsızları evimizin içinden dışarıya attıktan sonra bile öyle gurur sahibi, gurura malik bir millet sıfatiyle, fazla çılgınlıklar yapmaktan çekinmeliyiz. Ağır başlı olmalıyız. Ben o vakit de söz istedim, fakat maalesef o haleti ruhiye arasında hakikati söylemek mümkün değildi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Dinlemezler, dinlemezler... Efendiler, ara sıra huzuru âlinize çıktığım zaman tekrar ettiğim bir nokta var : Biz de bütçe bozuk değil, teşkilât bozuk değil, hiç bir şey bozuk değil. Fakat, zihniyet bozuk, zihniyet bozuk... Biz bu milleti maalesef mes'ut edemedik. Müdafaai Milliyemiz mütemadiyen israfat yapmakla beraber, Müdafaai Milliye haricinde bulunan devairi tedvir eden zevat da bu milleti mes'ut edemedi, edemez, edemeyecektir. Çünkü zihniyet bozuktur. Efendiler, rica ederim; hükûmette, devairde eskiden hatırımızda kalan o samimiyetler, o ciddiyetler bugün var mı, yok mu? Herkes maddî düşüncelerle hareket ediyor ve herkes kendi vazifesine karşı lâyıkiyle alâka göstermiyor. Çünkü zihniyet bozuktur. Arapların bir darbı meseli vardır. (Zabıt yırtık olduğundan boş bırakıldı) ... değirmenin gürültüsü, şairtısı işitiliyor. Fakat öğütülen mahsul, un meydanda yok, bir kuru gürültü kopuyor. Fakat neticeye bakıyorsunuz, hazırdan ibarettir. Efendiler; biz bütçe açığını düşünmekten ziyade açık olmadığını zan ve farzettiğimiz aksamın dahi tahsiline, cibayetine bizi muvaffak edecek tarz; tarzı hareket, tarzı idare ne olmak lâzımdır? Bunu evvelâ halletmek lâzımdır. Evvelâ bunu temin etmelidir.

Bütçe varidatının açık olmayan aksamının cibayetine acaba muvaffak olabilecek mi, yoksa sopalarla kovulacak mıyız? Efendiler demin Vâsıf Beyefendi erkama müsteniden bazı hakayık söylediler, bendeniz de buna bir şey ilâve edeceğim. Bunu geçen sene de söylemiştim. Beş yüz bin liralık kırtasiye ... rica ederim ... (Zabıt yırtılmış) liralık banknot yapıştırsanız, eseri cedit kâğıtları haline getirirseniz bunları doldurmak için bile aylar, seneler lâzım. Ben kadroların tanzimi esnasında da burada arzetmiştim, biz devairde kadro yaptık, encümenler de bir kadro meydana getirdiler. - Bu kadroların ne dereceye kadar tatbik edildiğini söyleyeceğim. - O vakit de demiştim efendiler, yalnız kadroların tensikle, masarifi tenkisle iş bitmez. İdareye sadeleştirin; idareye, itimada, ciddiyete, samimiyete müstenit sade bir usulü idare planı meydana getirin. O plâna göre kadronuzun tensikına, masarifatınızın tenkisine muvaffak olursunuz. Bunu yapmadan, kadroyu tanzim ile iktifa etmek bir çarei hal olamaz. Tensikatla memur azalır, fakat iş çoğalır, iş eski işin aynıdır. Az memur o eski işin aynı olan mesaisinde bile muvaffak olamaz, işler terakküm eder, toplanır, eshabı mesalih o zaman daha fazla müşkülâta maruz kalır.

Binaenaleyh; evvel emirde; usulleri sadeleştirmek usulleri evvelâ tanzim ve tensik etmek, ondan sonra vazaifi taksim etmekle kadro tenkisatına başlanmak lâzımdı. Devairde hata buradan neşet etmiştir. Böyle usulü idareyi, yani muamelâtı kalemiyenin tensikinden sonra yapılacak olan kadrolar, sade, basit, bir kadro olur. (Zabıt yırtılmış) ... mes'ut edebilir. Fakat bu maddî kısmıdır. Bunun gayri maddî kısmı vardır, ki bu da zihniyet meselesidir. Bu zihniyet meselesi hakkındaki kanaatımı ötedenberi arzettiğim için tek-

rar etmeyeceğim. Bu zihniyet meselesinin ıslâhatı da birinci derecede lâzımdır. Herhalde halkı sopa ile değil ruhu ile idare etmek lâzım. (yüksek sesle) halkı ruhu ile idare etmek lâzımdır efendiler. Bu halkın nasıl bir halk olduğunu, bu milletin hangi millet olduğunu; hangi muhitte olduğunu, ne gibi alâika merbut olduğunu düşünerek bünyei içtimaiyesine muvafık bir tarzı siyaset tayini lâzım geldiğini düşünerek, bünyei içtimaiyesine muvafık ve münasip bir tarzı siyaset takip etmemiz derecei vücubdadır. Bu olmadıkça emin olun efendiler, ... açık olmayan kısmını tahsilde de muvaffak olamayacağız. Muvaffakiyet imkânı müyesser olamayacak, biz daima bocalayıp duracağız. Binaenaleyh kafalardan fedakârlık etmeli. Bu millet mutlaka benim kafamı göre yürüyecek fikrini kaldırmalı. Bu millet senin kafana göre yürümez. buna imkân yoktur efendiler.

Efendiler; Kâzım Paşa Balıkesir'de Harekâtı Milliyenin başına geçtiği zaman bir çok muvaffakiyetler gösterdi. Bunun sırrı ne idi? Kazım Paşa geldiği zaman üstünde kıyafeti askeriyesi yoktu; sivil idi. Kâzım Paşa halk ile beraber yürümek istedi ve halkla beraber daima yürüdü. Öyle tahakküm, darp, durp yapmadı. Yapsaydı biz Kâzım Paşayı Balıkesir'den kovardık. Kâzım Paşa işreti menetti ve o vakit sizin men'i müskirat kanununuz yoktu. (Bravo sadaları) Kafadan fedakârlık etmeli efendiler. Kafadan fedakârlık. Fakat bu işimize gelmezse korkarız ki bu millet bizi sopa ile kovacaktır. (Gürültüler) Bu Anadolu toprağında, Anadolu ruhuna aykırı ruhlar yaşayamaz. Bu ruhlar ervahı habise (zabıt yırtılmış)

İSMET BEY (Çorum) — Bir tedbiri mali hakkında söyleyiniz.

BASRİ BEY (Devamla) — Efendim, tedbiri mali mi? Benim arzettiğim tedbir, tedbir değildir. Bendeniz diyorum ki, bütçe açığını değil kapalı kısmını da tahsile muvaffak olamayacaksınız. Çünkü zihniyet bozuktur. Bu zihniyet kalkarsa bütçe açığı da kapanacaktır. Millet de bizimle beraberdir, millet de bütün varını sarfa muheyyadır. Yeter ki milletin ruhunu anla ve milletin ruhuna göre bir idare teşkil et. Efendiler bizim dertlerimizden biri de: rica ederim gücenmeyelim; mütecessir olmayalım, bu benim bir kanaatimdir. Söyleyeceğim, biz kendi haddimizden, hududumuzdan çok fazla kudreti ilmiye ve fikriye sahibi olduğumuz kanaatına düşüyoruz, yanıldığımız noktalardan birisi de budur. Bu kanaat bizi yanıltıyor. Bir milleti idare edecek ilmi, hakiki düsturlar ne olduğu noktasını aramak bize gaflet veriyor. Biz bu düsturlar haricinde keza kafamıza göre bir tarzı idare takip etmek istiyoruz. Kurcaladığımız esbabın en mühimmi de budur efendiler. Açık söyleyeyim, bendeniz mebus olmazdan evvel ne isem mebus olduktan sonra da yine oyum. Ben dünkü Basri ne ise bugün Basri de odur. Ben, yani dünkü Basri bugünkü sıfatı temsiliyeme güvenerek kendimde dünkü kudretten fazla, dünkü kudretten çok yüksek bir kudreti ilmiye ve fikriye tevehhüm edersem, benim bu tevehhüme müstenit olan idarem daima hata âluttur. Bizde bir dert vardır : Biz her şevi keza elimize alalım diyoruz. (Zabtın son satırı yırtılmış) Bugün meselâ, biz daima müstehlik masrafları kabul etmiş, müstahsil masrafa yanaşmamış bir milletiz. Halbuki bizim en büyük menbaımız müstahsil olan kısımdır. Yani bütçenin bilhassa iktisat, nafia kısımlarıdır. Hatta maliye kısmıdır. Rica ederim, bunu ciddi mevzu yapın. Biz Heyeti Vekileyi daima kendi dahilimizden intihap etmek üzere bir esas kabul ettik. Çok güzel... Fakat efendiler; sıra ile dün Ferid'i düşüren bu Meclis, ki ben de Ferit Beyin en aleyhtarlarındanım, bu bütçeyi bu hale getiren odur. Onun uyutma siyasetidir bu. Dün Ferit Beyi deviren bu Meclis yarın Hasan Beyi de devirir. O bir gün mütehassıs kim var içimizde, meselâ Reşat Bey var. İki gün sonra o devrilecek. Üç gün sonra mütehassıs gibi gördüğümüz, ihtimâl bunlar hakikaten mütehassıstır, bu zevat günden güne yıpranacaktır. Heyeti Vekile günden güne zaafa uğrayacaktır. Diğer vekiller hakkındaki mütalâa da aynıdır. Biz bir yıpratma siyaseti tâkip ediyoruz. Bence Heyeti Vekile sandalyasına oturan bir arkadaşımız olmuştur. O akibeti düşünmek lâzımdır. Sıra ile böyle Heyeti Vekileyi intihap mahdut bir daire içinde yıpratma siyasetidir. Bu siyaset bu milleti daima bocalamaktan hali bırakmayacak. Bu milleti mes'ut edecek yolları bulmaya bizi muvaffak edemeyecektir. Binaenaleyh dertlerimizden biri de budur. Herhalde hamiyet, fedakârlık, ilim, kudreti fikriye vesaire inhisar altında değildir ve olmamalıdır. Bu milleti seven bu milleti ilmî esaslarla, belki daha yüksek (Zabıtta bir satır yırtılmış) ... belki hariçten de adamlar vardır. Rica ederim, dahilimizde varsa dahilden, hariçten varsa hariçten alalım. Mütaassıp olmayalım. Efendiler, rica ederim geçende bir arkadaşım teşrih etti. Bu hazaini tabiiyeden neden istifade edemiyoruz. Çünkü istifade yolunu bilmiyoruz. Binaenaleyh bu bilgisizlikle bu memleketi yürütmekte ısrar etmek hatadır. Herhalde arkadaşlar biz ne kadar yüksek hayaller peşinde koşarsak koşalım, bütün nazari-

yeler, bütün düsturlar kendi aramızda dönmekte ve harice gitmemektedir. Millet dünkü millettir. Biz bir takım nazariyata, bir takım hayalâta müsteniden daha yüksek nazariyeler üzerine çalışırken, millet sefaletler içinde ölmekte, sürünmektedir. Efendiler bir milletin bünyei içtimaiyesi nazariyeler; hayallerle değiştirilemez. Biz biraz millete doğru inmek zaruretini kendimizde halletmeliyiz. Millet bize ... biz millete inerken ... (Zaptın son satırı yırtılmış) bu bir nazariyedir, bu bir kaidedir. Halbuki biz milletin hakiki ihtiyaçlarını, biz milletin hakiki seviyesini bilmeyerek dünyanın en yüksek hayal, gayei mefkûre olarak tanıdığı bir takım esasları memleketimizde tatbika kalkışıyoruz, ki hatanın en büyüğü oradadır.

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — Sen köy hocası olabilir misin?

BASRİ BEY (Devamla) — Keşke hoca efendi köy hocası olabilelim. Ah hani köy hocalığı yapacak kudret bende bulunsa.

Bunu niçin söylüyorum efendiler? Bu bende bir derttir. Vekil olduğum için söylüyorum, mütehassıs olarak değil, salâhiyettar olarak söylüyorum. Temsili salâhiyet. Bu böyle, yoksa eğer mütehassısı olmak üzere söylecek icap etseydi ben sittin sene susardım. Efendiler, siyaseti dahiliyede arzettiğim noktalarda bir bozukluk vardır. Siyaseti dahilimizi, milletin hakiki seviyesine müstenit bir tarzda ıslah etmekten başka bizim için muvaffakiyet imkânı yoktur.

İstikrazdan bahsettiler. Efendiler, siyaseti hariciyede de, emin olunuz ki, aynı tereddütler, aynı teşettütlerimiz, aynı kararsızlıklar mevcuttur. Rica ederim efendiler; siyaseti hariciyede hedefimiz nedir? Kâh garba, kâh şarka temayül ediyoruz. Siyaseti hariciyede vaziyeti hakikiyemiz nedir? Bunu tayin etmedikçe istikraz aktinin imkânı yoktur. İstikraz aktedersek memleketin istiklâline, varlığına, yaşamak hakkına hâtime çekmiş oluruz. Hükûmet siyaseti hariciyesini henüz tespit etmemiştir, edememiştir. Ne yapmak istiyoruz? Siyasetimiz dünkü gibi midir, yoksa garbli mi olmak istiyoruz? Rica ederim siyaseti hariciyemiz nedir? Siyaseti dahiliyemiz nedir? Bunlar halledilmedikçe dahilde muvaffakiyet imkânsız bulunduğu gibi, haricde de muvaffakiyet imkânsızdır. Bizim asıl derdimiz budur. (Ekseriyet kalmadı Reis Bey sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY — Müzakereye devam edebiliriz. Karar vermiyoruz.

İSMET BEY (Çorum) — Mevzuu müzakere hakkında söyleyeceğim. Efendim, celsei hafiye mevzuu haricinde, gerçi siyaseti umumiyeye dair bütçe müzakeresinde her türlü tenkidat, muahezat ... (Zabıtta yarım satır yırtılmış) vesaire hakkında istediğimiz ... (Zabıtta bir satır yırtılmış)

Fakat hafi celse mevzuu, zannederim ki, Maliye Vekilinin vermiş olduğu izahatla kaimdir. Müspet bir karar verebilmek için bu mevzuu takip ve kısaca tahlil etmelidir. Kısaca takip ve tahlil etmek lâzım gelse derhal mevzuu hallederiz. Maliye Vekili Bey müsaade buyurursa kısaca tahlil ve mevzuu arz edeyim.

Dediler ki; bir hakikatı bedihiye vardır : Bu bütçe ile bu millet ilânihaye idare edilemez. Yani bence bir siyaseti maliye tayinine imkân yoktur. Biz siyaseti maliye ittihaz edemeyiz. Hakikaten gayri kabili ricat bir vaziyet, bir de bedihi bir hakikat vardır. Bu bedihi hakikat hali malimizin ufacık tahliliyle bu bütçenin tevzinine imkân olmamasıdır ve bu bütçenin tevzinine imkân olmayınca bu Hükümet, bu Devlet idare olunamaz. Gayri kabil ricat bir vaziyet ise bu da Müdafaai Milliyenin intacıdır. Yani bundan rücua imkân yoktur. Şu halde biz hakikat ile zarureti telif edecek vaziyeti ihdas ve bunu telif edecek tedbir ittihaz edilmelidir. Yani siyaseti askeriye için bir mikyası kudret, bir zaman tayin etmek lâzımdır.

Ancak siyaseti maliye bu mikyas ve zaman dahilinde tayin edilmek imkânı vardır. Hali malimizi göz önünde bulundurmak için iki usûl vardır, birisi hesabı kati olmak; diğeri de encümenlerin tahmini üzerinde takribî bir rakam göz önüne koymak. Gerçi Şubat gayesinde vezne mevcutlariyle devairi hesabiye veznelerinde gerek nakden, gerek mahsuben tediyatı itibariyle, bir de düyunu mütehakkikasiyle az çok hali maliyi göz önünde bulundurmaya imkân vardır. Birbuçuk aydan beri Maliye Vekili tahakkukat hesaplarını alamadı. Bugün vezne mevcutlarını alabilirsek (Zaptın son satırı yırtılmış) düyunu mütehakkikayı almak için müddeti muvakkateyi beklemek lâzımdır. İkinci; takribi bir usule müracaat etmek lâzım geldi. Bütçenin varidat rakamı 52 milyon liradır. Bizim usul, usulü tahsilimize ve bütçe usulündeki tahmin esasatına nazaran % 15 bakaya bırakmak lâzımdır. Şu halde 44 milyon liradır. 44 milyon liranın 10 milyondan fazlasını mahsuben tediye etmek lâzımdır. Çünkü vasıtai mübadelemiz öyle malî bir surette devri istilzam edecek kadar çok değildir. Şu halde 35 milyon liradan ibaret kalır. (44) milyon lira takribi miktarın 10 milyondan fazlasını mahsubata çıktığımız zaman ancak 35 - 36 milyon liralık varidata malik olduumuzu görürüz. Buna mukabil 77 milyonluk tah-

sisat bütçemiz vardır. Bunun da 10 milyondan fazlası belki tahsisat tasarrufatı olabiliyor. Maliye Vekili Bey 20 milyon lira kadar bütçemizin hakiki açığı olacak demiştir. Şu halde 44 milyon lira varidata karşı 20 milyon lira açığı zammettiğimiz zaman 64 - 65 milyonluk bir hali mali karşısındayız. Bunu takribi ve doğru olarak telakki ettiğimiz zaman 20 milyon liralık açığın kapatılması için bütün teşkilâtı esasiye ve idariyemizi birer birer (Zabıtta sondan yarım satır yırtılmış.) Buna bulacağımız imkân şudur: Ya tekâlifi mevcudeye zamaim icra etmek, veyahut hariçten istikraz aktetmek, veya yeni bir hâdise olmak üzere bir tedeyyün esası kabul etmektir. Bugün istikraz imkânı yok. Tekâlifi milliyeye zam imkânsızdır. Vasıtai mübadelesi tenakuz eden bir memleketin varidatına zammetmek imkânı dahi yoktur. Maliye Vekili bu iki imkânsızlığı göz önüne almıştır. Sonra bir tedeyyün imkânı kalmıştır. Meselâ 20 milyon lira tedeyyün ettik. 1337 senesi için haydi 38 milyon lira daha vesaireye karşı tedeyyün ettik. 10 bin lira sermayeli bir tüccarın 10 bin lira borç ile bir intifa temin etmesi imkânı var mıdır? Yani bir menfaat elde edebilir mi? Edemez. Sonra, 50 milyon lira tedeyyün demek bir çok efradın medarı maişeti olan esbabı tedavülü tevkif demektir, ki bu da müthiş, mühlik bir meseledir. Şu halde Heyeti Vekile gelecek bize diyecekki, ben altı ayda, bir senede müdafaai milliyeyi intaç edeceğim. Bizim yapacağımız şey ne olacaktır? 50 milyon liralık bir tyedeyyün imkânı olup olmadığını anlamaktır. Bizim yapacağımız tedeyyün tarikile Müdafaai Milliyenin 6 ayda bir senede intacına imkân bulursak, bu esası kabul edeceğiz. Yok Hükümet: hayır ben bunu 6 ayda bir senede yapabilirim, benim siyaseti... (Zabıtta yarım satır yırtılmış) edeceğim diye bizi ikna edebilecekse o vakit ona göre bir karar ittihaz edeceğiz. Şu halde bu gün bizim vereceğimiz kararın mevzuu ne olacak? Hükümet gelecek diyecek ki, bizim siyaseti askeriyemiz budur. İstikraz imkânı yoktur, tekalifi milliyeye zemaim imkânı yoktur. Ancak tedeyyün usulü vardır. Bunun için de ya altı ay, ya bir senelik idare için bu tedeyyün esasını kabul edelim diyecek. Siyaseti askeriyesini tayin etmeden siyaseti maliyenin tayinine, yani mali tedbir ittihazına ve bütçenin tevziine ve bu memleketin idaresine imkân yoktur. Hükümet gelip burada siyaseti askeriyesini tayin ettiği zaman vereceğimiz karar şudur: ya istikraz imkânı. Bundan başka da düşünülecek izah edilecek çare yoktur. Yalnız arkadaşlar, bütçenin idari, mali tatbikatında tasarruf ve iktisat imkânlarına karşı suiistimalleriyle istediği ve (zabıtta bir buçuk satır eksik) hani hafi celsenin mevzuu budur. Buna Hükümet izahat vermeden, siyasetini tayin etmeden daha ziyade müzakere devam edemez kanaatindeyim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendeniz de usul hakkında söylemek istiyorum. Fakat müsaade buyurursanız badelzahir söyleyeyim (Badelzahir âlenidir sadaları.)

REİS — Saat bir buçukta içtima etmek üzere celseyi kapatıyorum.

İkinci Celse alenidir.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celse küşat edilmiştir.

2. — Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin; Şubat 1338 maaşatının vaktinde edasını temin için 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyacatına sarf olunmak üzere 5 milyon lira avans verilmesi hakkındaki takriri.

REİS — Efendim, bir meselei müstehire şeklinde Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin bir takriri vardır okunacak.

Riyaseti Celileye

Senei maliyenin hitamına bir hafta kaldığı için 1337 senesi bütçesini usulüne tevfikan müzakere ve

tasdik maddeten imkân olmadığı gibi, yekûn itibariyle birden tasdiki ciheti terviç eylemekte hilâfı kanun olduktan başka memleketin zararı mailesini de müstelzim olacağından, 1337 senesine ait olmak üzere, verilmiş olan 20 milyon liralık avansa zamimeten Maliye Vekilinin gösterdiği miktar, ki beş milyonluk bir avans itası ve bu avansların Meclisi Âlinin 28 Haziran 1337 tarihli kararnamesiyle mukayyet ve 1336 senesindeki maaşata miktarı azamisini tecavüz etmemek şartiyle tesviyesine mezuniyet itası için hemen bir avans kanunu tanzim buyurulması ve eldeki lâyihanın 1338 senesi bütçe müsveddesi addile esaslı ve ciddî müzakereye geçilmesini arz ve teklif eylerim.

16 Şubat 1338

Gümüşhane Mebusu

Hasan Fehmi

2. Şubat maaşları hakkında Muvazene Encümeninin teklifi teemmül edilerek müspet veya menfi kararа raptı için bu mevzuun dahi hafi celsede tenvir edilmesi kabulü ciheti terviç buyurulduğu takdirde kabulü katisinin alenen icrası.

REİS — Hasan Fehmi Bey izahat verecek misiniz?

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim Heyeti Celilenize bir defa vaki olan beyanatımda bu noktayı izah etmiştim. Takriri de lüzumu kadar, vazıh yazdığımı zannediyorum. Malumu âliniz elimizdeki bütçede tahsisatı yekûn itibariyle toptan olarak kabul ve tasdik etmiş olsak, devairi mülkiye hidematı umumiyesi için 31 milyon yüz küsur bin liralık bir bütçedir. Müdafaai Milliye hariç olmak üzere. Halbuki devairi mülkiyede hidematı umumiye için şimdiye kadar verdiğimiz avansların yekûnu umumisi 20 milyon liradır. Geçen Maliye Vekili izahatta bulunurken dedilerki; her ne kadar Muvazene Encümenince tespit edilen bütçelerin yekûnu umumisi 32 milyona takarrüp ediyorsa da alınan avanslara ilâveten nihayet beş milyon liralık daha tahsisat olursa Şubat nihayetine kadar 1337 senesinde tahakkuk eden hidematı umumiyeye mukabil istihkakı tesviyeye imkânı maddi hâsıl olur. Bu itibarla bir kere altı milyon küsur lirayı lüzumsuz bir tahsisat vermiş olmayız, hasrı kasrederiz. Yani yirmi beşe baliğ oluyor. Beş milyon daha.

İkincisi; toptan tasdik etmek gibi muhalifi kanun bir iş yapmış olmayız.

Üçüncüsü; bütçeyi toptan tasdik etmektense bütçe hakkında cari olan usul ve kavanini, yani hukuku müktesebenin sene nihayetinde, sene iptidasından itibaren zamaim maaşlarının tesviyesine imkânı kanuniyi selbetmiş oluruz, bırakmayız. Bu da tasarrufu temin eder. Evvelâ 6 milyon tahsisat farkı vardır. Bunu kazanmış olacağız. İkincisi; fasıl fasıl müzakere edip maddede mümkünsüz olan bir şeyi avansla kapatmış olacağız. Bunun toptan tasdiki dahi vâridi hatır olmuş olsa, hilâfı kanun bir şey yapmakta ve binnetice altı milyon liralık fazla bir tahsisatı bütçe ile kabul etmektense 1337'nin hesabatını kapatmak ve bu eldeki lâyihayı 38 müsveddesi olarak müzakeresine devam etmekliğimiz lâzım gelir. Bendenizin maruzatım budur. (Muvafık sesleri) Yalnız müsaadenizle, ikinci bir kısım vardır ki bu kısımda okunduğu vakit arz edeyim. Bu da Muvazenei Maliye Encümeni Şubat maaşlarının bütçe açığı karşılığı olmak üzere tevkifi için bir teklifte bulunuyor. Bendeniz bunu ayrı bir fıkra olarak yazdım. Meclisi Âli hafi celsesinde bir karar verirse, bunu müzakere etsin. Eğer müspet karar verirse alenî celsede müzakeresini yaparız. Eğer müspet karar vermeyecek olursa münakaşasına geçmiş olmayız. Bu olur mu, olmaz mı diye esas bütçenin şekli müzakeresi taayyün etsin de, ondan sonra müzakeratımıza devam ederiz.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Bu mealde takrirler de vardır. Lütfen onlar da okunsun.

REŞAD BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Saruhan) Efendim 1336 - 1337 bütçesi hakkında Meclisi Âlinize bazı maruzatta bulunacaktım. Bütçeye taliki münasebetiyle ahiren bazı devairden aldığımız hesaplardan dolayı heyeti umumiyesi itibariyle yeniden bir nazarı tetkikten geçirmek icap etti. Bundan dolayı bu maruzatımı başka celseye bırakmak zaruretinde bulundum.

Salâhaddin Beyefendinin geçen gün temenni ettikleri bendeniz tarafından heyeti âliyeye arzını tavsiye buyurdukları malûmat bu idi.

Şimdi Hasan Beyefendinin takrirlerinde beş milyon lira 1337 bütçesi hesabına avans vermek suretiyle 1337 bütçesinin ve müzakeresinin kapatılmasına lüzum görüyorlar. Bendenizce ne devairi mülkiye hesabına ve ne de devairi askeriye hesabına on para tahsisat vermeye ihtiyaç yoktur. Bunun müfredatı hakkında arz edeceğim hususatı bazı cihetlerde muhtacı tetkik gördüğüm erkânın celbine talikan, şimdilik müsaadenizi rica edeceğim ve başka noktai nazardan tahsisat itası lâzım olmadığını arz edeceğim. Müsaade buyurursanız bu bapta bir not kaleme almıştım. Bunu arz edeyim, heyeti âliyenize.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Reis Bey tenvir için bir şey arz edeceğim. Efendim bendeniz

beş milyonu teklif suretinde arz etmedim. Yani lüzum varsa bir avans kanunu ile kapansın dedim. Teklifimi Meclisi Âli kabul ettiği takdirde tabii avans kanununu tanzim edecek olan Muvazenei Maliye Encümenidir. Encümen beş milyon mu verir, hiç mi vermez, lüzum yok mu der; bu encümene aittir. Bendeniz esas mes'elenin şeklini arz etmek istedim. Beş milyon lirayı miktar olarak Meclisi Âliye arz etmedim. 10 - 12 milyon lira bütçedeki fazla tahsisata mukabil beş milyonla iktifa edeceğini Maliye Vekilinden işitince bu teklifi yaptım. Madem bununla kapanıyor. Ne için 12 milyonu vereyim diyerek bunu kayıt ettim. O halde aramızda ihtilâfı nazar yoktur.

REŞAD BEY (Devamla) — 1336 bütçesinin iktisap ettiği vaziyete dair lâyihamıza zeyil olarak takdim ettiğimiz mazbataya ait cetvel hakkında, demin arz ettiğim gibi, başkaca arzı izahat edeceğim. Yalnız 1337... (Zabıt noksan ve orada müdahale olduğu anlaşılıyor.)

REŞAD BEY (Devamla) — Vekiller Heyetine beş milyon liralık avans itası lüzumuna dair Hasan Fehmi Beyefendinin takdim ettiği takrir üzerine bazı hakayiki arz etmek isterim. Hükümete ne devairi askeriye, ne de devairi mülkiye için beş para tahsisat vermeye lüzum yoktur. Bu hususu hesap ve erkâma müstenit delail ile arz edeceğim. Salâhaddin Beyefendi biraderimizin tarafından heyeti aliyenize arzına lüzum gösterdiği hesap da budur Son defa alınan bazı hesaplar üzerine bu bapta yeniden tetkikatta bulunmak ve hesabın bir iki yerini tadil ve tashih etmek icap ettiğinden, bunu başka bir celsede arz etmek üzere, müdafaai milliye ve devairi askeriye muhassasat ve hesabatı hakkında tuttuğum şu notu müsaade buyurursanız arz edeyim. Bu maruzatım, aynı zamanda, ümit ederim ki, şu müzakeratımızı da ameli bir sahaya irca ile işin mümkün mertebe kısa ve kat'i bir surette intacına da hizmet edecektir. Maruzatım budur :

Masarif bütçemizin en mühim kısmı en ağır barını teşkil eden müdafaai milliye masarifatıdır. 1337 senesi için sene iptidalarında 44 milyon lira olarak kabul ettiğimiz muhassasatı askeriye, masarifi umumiyemizin % 57,12'sini; zahirde 46 milyon liradan ibaret görünen varidatı daime; umumiyemize nispetlerde % 98,81'ini teşkil etmektedir. Diğer bütün devairi mülkiyeye kalan 33 165 341 liralık tahsisat ise mesarifi umumiyemize nispetle % 42,88; varidatımıza nispetle de % 71,95'ten ibarettir. Her kısım tahsisatın tevhidi ile umum varidatımıza nispeti halinde bütçemizin % 67,75'i karşılıksız kalmaktadır. Bu itibarla bizde bütçe demek, muhassesatı askeriyeyi tanzim ve temin etmek demektir. Bundan dolayı bendeniz de bütçenin ruhunu, işin en mühim noktasını bunda görüyor ve bilhassa hesabat ve muamelâtı askeriyeyi ıslah mecburiyeti kat'iyesinde bulunduğumuza hükmediyorum. Bunun son ve pek elim bir nişanesini biraz aşağıda arz edeceğim. Devairi askeriye, yani bahriye, Müdafaai Milliyet ve askeri fabrikalar daireleri için arz eylediğim işbu 44 milyon liralık tahsisatta maliyenin hesabına göre 6 milyon; Müdafaai Milliyenin üçüncü defa ve en çok ve [illegible]iye verdiği hesabına göre 12,5 milyon; mezu[illegible]en mülhakata çıkmış ve tekâlüfü milliye işle[illegible] vaktinden takip etmiş olan birçok rüfekatımızın d[illegible]at ve meşhudatına müstenit tahminlere göre [illegible] daha ziyade milyon liralara baliğ olan tekâlüfü milliye bu hesaptan hariçtir.

Keza; geçen sene Meclisi Âlice resen verilen 2 milyon lira avans ile Müdafaai Milliyece başkaca istenilen 8 veya 10 milyon liralık tahsisatı munzama dahi hariçtir. Bunlarla beraber Müdafaai Milliyenin mecmu mesarifi en dün olan hesaplara göre :

Bidayeten verilen	44	milyon	lira
Daha az bedel ve kıymetleri havi olan Maliye hesabına göre tekâlifi milliyeden	6	»	»
Meclisi Âlice resen verilen avanstan	2	»	»
Müdafaai Milliyece bunlardan hariç ve munzam tahsisat olarak icraen talep edilmekte olan	8	»	»
	ki cem'an 60		

Milyon liradır.

İşbu 60 milyon liralık tahsisat bugünkü vaziyet ve bugünkü ahvali fevkalâde içinde hiç bir suretle 40, 45 milyon lirayı geçemeyeceği muhakkak olan varidatı daimei mevcudemizin takriben bir buçuk mislini teşkil etmektedir. Tabiri diğerle, Müdafaai Milliye mesarifinin sülüsü ile bütün devair mülkiye masarifini teşkil etmekte olan 53 milyon lira, mevcut varidatımıza nispetle karşılıksız kalmaktadır. Sarfına cevaz verdiğimiz ve vereceğimiz tahsisat itibariyle işin tezahür eden safhası budur. İhtimal sarf ve istimali cihetile de vaziyet böyledir.

Yani tahsisatı munzama talebin delâletiyle ifade ve iddia edilmekte olduğu gibi, Müdafaai Milliye bütçesinde hakikaten tahsisat kalmamıştır. Fakat velev

zaman ve muhasibi mesuller itibariyle nâkıs, hattâ hesap itibariyle müzebzep de olsa elimizde medarı istinat ve ihtiyaç yegâne vesika kuyudu maliyedir. Mevcut altmışdört livamızdan yirmidördü hariç olmak üzere, maliyeden alınan dokuz aylık hesaba nazaran ilk defa verilen 44 milyon liralık tahsisatı askeriyeye mukabil :

39 560 098 Liralık havale verilmiş ve bu havalelere mukabil dahi

21 814 098 Liralık masraf tahakkuk ettirilmiştir. Bu tahkikattan ancak

16 295 162 Liralık masraf tediye edilmiş ve

5 518 936 Liralık da düyun kalmıştır. Şu halde bugün tahakkuk etmiş görünen 21 814 098 liralık masrafa nazaran elde; 22 345 960 liralık tahsisat bakiyesi vardır. Henüz elde edilmeyen bir şey varsa o da hesaptır. Yani bidayeten şu 44 milyon liraya mukabil bugüne kadar ne sarf edilmiş ve ne kalmış; buna dair tam ve sahih bir hesabın elde bulunmasıdır. Çünkü tahakkuk eden masrafa göre elde 22 milyon üçyüz küsur bin lira bakiye var iken yeniden sekiz, on milyon liralık tahsisatı munzama isteniliyor ve bu tahsisatı munzama bidayette, yani bundan bir, birbuçuk ay kadar evvel, tekâlifi milliye hariç olmak üzere, 35 milyon raddesinde iken muvazene encümenince şayanı istiksar ad ile hesap talebinde ısrar edildiğinde bu bapta encümenden takdim olunan mazbatalar Heyeti Âliyenizde okunmamış olmakla beraber tahsisatı munzama talepleri de gevşemiş ve nihayet miktarı bugün on milyon liraya tenezzül etmiştir. Şu 35 milyon liradan başlayan talep on milyon liraya nasıl tenezzül ediyor? İşte hesabatı askeriyedeki son ve elim bir nişane budur. Şimdi acaba tahakkukata göre tahsisattan bakaya görülen bu 22 milyon lira hakikatta henüz sarf ve istimal edilmemiş, bir bakiye midir acaba? Tekâlifi milliyenin bazı rüfekamızca izam edilen yekûn miktarına göre ihtiyacatın kısmı mühimmi bundan temin edilip de bugünkü bakiye, mezkûr 22 milyon liradan çok yüksek bir miktarda mıdır? Yoksa böyle bir bakiye kalmamış da, istediği gibi hakikaten on veya daha fazla yani bir, birbuçuk ay evvel istenmekte olduğu gibi 30, 35 milyon liralık tahsisatı munzamaya ihtiyaç mı vardır? Bu muammayı amik ve dakik ve pek ciddî bir hesap halledecektir. Şimdi bu keşmekeşin ve bu tezebzübün önünü almak için Müdafaai Milliyeden tahsisat ve tediyata dair seri ve kat'i bir hesap aranılmak aynı zamanda harekât ve ihtiyacatı harbiyeye sekte gelmemek üzere tasvip buyururlarsa şu tedabiri de ittihaz etmek lâzımdır :

1. Evvelâ, mazbatai umumiyemiz ile zeylinde de arz eylediğimiz veçhile, bu hayatî istiklâl mücadelemizde 1338 senei maliyesi içinde dahi bütün mesaimizin, - kâffei hidematta tasarrufatı ve hesabatı temin şartiyle - Müdafaai Milliye emri ehemmine hasrı.

2. Muvazenei Maliye Encümeninin 21 Kânunuevvel 1337 tarihindeki içtimaında müttefikan kabul ve Müdafaai Milliye Vekâleti ile Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden rica edilmiş bir karar veçhile ve hatta bilmünasebe mevzuubahis olduğu zamanda Harp Encümenince de tasvip buyurulmuş olduğu üzere müdafai milliye bütçesini hali hazıra göre tertip etmek ve gayemizin husulüne kadar giriştiğimiz bu cidalden dolayı tahaddüs edecek fevkalâde mesarıfı tahsisat fevkalâde suretinde vermek; tabiîr diğer, ki Hükümeti maliyemizin varidati adiyesilee, sarfiyatı adiyesini biran evel tevazun ettirmek lâzımdır ve ibtida aranacak şey âdi bütçenin tevazünüdür. Mali siyaset ve itibarımız da bize bunu emretmektedir. Taki: ihtiyacatı fevkaladelerimizin, fevkalâde olarak yapacağımız fedakârlıklarımızı varidatı âdiyemizden tedarik etmek mecburiyetini his etmiyelim. Fevkalâde ihyacat ve fevkalâde masraflar, fevkalâde bütçelerle yani fevkalâde varidat ile tedarik olunur. Bu da başlıca zamana ve kabiliyeti icraiyesine göre dahili veya harici istikrazlardır.

3. 1337 senesi devairi mülkiye bütçeleri için encümenimizin tespit eylediği bu 1338 senesi içinde Vekiller Heyetinin istediği tahsisat - hemen yekdiğerine müsavi bir derece ile - 32 milyon lira raddesinde olduğuna göre, Müdafai Milliye için 1338 senesinde azami on, on iki milyon liralık bir adi bütçe kabul eylediğimiz takdirde bütün dünyaya mütevazin bir bütçe göstermiş oluruz. İstanbul Harbiye Nezaretinin bile bütün harb senelerindeki âdi bütçesi bile 6 milyon liradan ibaretti.

4. Bu tetbir ile beraber 1338 senesinin fevkalâde bütçesini, velev zahiri olsun, mümkün olduğu kadar az göstermek ve bu cidali azim önündeki azmimizi ve kabiliyeti tehammüliyemizi bütçemiz ile de isbat etmek üzere dahili bir muamelei maliye ve hesabiye olan şu hususu maliye ve Müdafai Milliye Vekâletlerince tatbikina mezuniyet vermelidir. 1337 senesinin dokuz aylık hesabını havi cetveli mahsusda Müdafai Milliye bütçesinden havalesi verildiği görülen 39 560 000 liradan pek mühim bir kısmının garp cebhemizin ihtiyacatı için 1337 senei maliyesinin ilk dört ayı zarfında Karahisar, Kütahya, Es-

kişehir ve Bilecik livaları mal sandıklarına verilmiş ve bu havalattan gayri ez sarf kaldığı halde, işgal sebebile alelusul tenkis muameleleri yapılamamış mühüm miktarda tahsisat olsa gerek. Maliye Vekâletinden aldığım son bir hesaba nazaran bu tahsisat yedi milyon lira gibi mühim bir miktara baliğ olmaktadır. Havalesi verildiği malum ve fakat işgal dolayısile sureti sarf ve istimali meçhul bu kabil tahsisat varsa bu miktarlarının tayini ile hiç sarf edilmemiş gibi Maliye ve Müdafai Milliye Vekâletince havalelerinden tenkis ve maddei âtiye veçhile 1338 senesinde yeniden sarf ve istimale salih bir hale getirilmesi ve hatta bu havaleelrden mezkûr livalarca tediye edildiği her hangi bir suretle malumu aksanmı masarıf varsa bile, bunun âtide başkaca hesabı görülmek şartile harb yüzünden maddi ve manevi düçar ola geldiğimiz zayiatı elime meyanına kalbi mümkündür.

5. Müdafai Milliyenin 1337 senesi için tahsisatı munzama talebinde istinat ettiği mülâhazatı ve hesabatı her ne olursa olsun, yani 1337 bütçesinden verilen havalelere göre bütçede tahsisat kalmadığı doğru addedilse bile, binnetice bu havalenamelerden az veya çok bir kısmının her halde istimal edilemiyerek kalacağı muhakkaktır. Sene ve devrei hesabiye nihayetlerinde - kanunen liccelilibtal tenkis edilecek olan bu havalenameler muhteviyatı fevkalâde tahsisat olarak 1338 senei maliyesine devir ile istimal edilmek, 1338 senesi için verilecek tahsisatı fevkalâdeden mahsubu icra olunmak üzere maddei kanuniyenin tasdiki ve bu suretle kabili devir ne miktar tahsisat bulunduğunun maliye ve Müdafai Milliye Vekâletlerinin müşterek tezkeresile nihayet iki aya kadar Meclise bildirilmesi. Bu kanunen ve müsalemeten icrası mümkün ve münasib olan hususattandır. Bu babda tetvin edilecek maddei kanuniye şundan ibarettir: (Bahriye, Müdafai Milliye ve askeri fabrikalar 1337 senesi muhassesatı umumiyesinden senei maliye nihayetine kadar sarf olunamayan kısım 1338 senei maliyesine devrile bu dairelerin fevkalâde muhassesatı olarak sarf olunabilir.

6. İşbu dördüncü ve beşinci maddelerdeki hesablar ile ikinci madde arz olunan hazeri ve seferi kadroları havi bütçeler Müdafai Milliye bütçesi tetkik heyetile muvazene encümenlerinin takdir ve tasbibleri veçhile huzuru âlinize gelinceye kadar harekât ve ihtiyacat harbiyeye sekte vermiyecek bir tetbirin ittihazı da vecibedendir. Binaenaleyh bunun için de yine bakiyesi 1338 senei maliyesin devrile bu suretle hem 1337 hem de 1338 seneleri ihtiyacatı fevkaladesine mukabil istimal edilmek ve kezalik seferi kadrolarını havi gelecek fevkalâde bütçeden mahsub olunmak şartlarile Müdafaai Milliyeye en hakiki ve kat'i ihtiyacı ne ise bunun tayini ile fevkalâde tahsisat addedilerek bu mahiyette ita eylemelidir. Şu maruzatımla Müdafai Milliyenin 1337 senesi tahsisatı munzama talep ve tesbitlerile 1338 senesi âdi ve fevkalâde bütçe meseleleri hal edilmiş olur kanaatındayım. Devairi Mülkiyenin 1337 ve 1338 seneleri bütçelerine gelince: 1338 varidat bütçesine bilmünasibe, yukarıda da arz olunduğu veçhile, bu bütçeler yekûn - ve hatta fasıl ve mevat - itibarile hemen 1337 derecesinde olmak üzere kânunen getmiştir. Encümenin 1337 senesi için arz eylediği varidat bütçesile 1338 senesi için hükümete gelen varidat bütçesi de farksız gibidir. Binaenaleyh varidat itibarile de hali malimiz az çok taayyün etmiştir. Şu halde Mudafai Milliyenin 1338 senesi âdi ve fevkalade bütçelerinin vürudunu intizar edilmeksizin 1338 senesi devairi mülkiye bütçelerinin tetkikine başlamakta hiç bir mani görülmemektedir. 1337 de devairi mülkiye için müvazene encümeni :

31 222 879 lirası tahsisatı esasiye ve
1 942 462 lirası tahsisat munzama olmak üzere

cem'an
33 165 341 lira tahsisat kabul etmiştir.

Vekiller Heyeti 1338 senesi için 1337 tahsisatı umumiyesinden 892 416 lira noksan ve 1337 tahsisatı esasiyesinden 1 050 046 lira fazla olmak üzere 32 272 925 lira radd.inde tahsisat talep etmektedir. Hak ve hidemat itibarile bu tahsisat muhtacı tadil olunabilir. Fakat idarei devlet ve memleket itibarile kabili tenkis değildir. Binaenaleyh, işbu 1338 bütçelerinin 1337 için tab ve tevzi olunan bütçelere göre doğrudan doğruya heyeti celilece tetkikatına hemen başlanılması ve lâzımülicra tadilâtın heyeti celilece icrasını rica ederim.

Senesi hitam bulan işbu 1337 bütçesine gelince: bu ne bütçe, ne de hesabı kat'i kanunudur. Şimdi usul veya kanuni diye bazı kuyuda bağlanarak bunun fasıl, fasıl müzakeresine kıyam etmek manasız ve faidesiz olduğu kadar beceriksizliğimize atfedilecek gülünç hallerdendir. Muvakkat ve umumi bütçeler hakkındaki teamüllerimize ve mevzuatı kanuniyemize rağmen avans namı tahtında bütün devair için topdan bir tahsisat kabul etmekle biz bütün bu usulleri ve kanuni kayıtları vaktile bir tarafa attık.

Şu halde 1337 senesi mesarifi yalnız 1337 senesine mahsus olmak üzere hesabı kat'i halinde tasdik edilmek için (Muvazenei umumiyei devlete dahil bulunan devairin 1337 senei maliyesi umum mesarifi adiyesi için merbut cetvel mucibince şimdiye kadar kavanini mahsusa ile verilmiş olan tahsisat 68 743 520 liradan ibarettir). Yolunda bir maddei kanuniye tedvin etmek kâfidir. Zaten şimdiye kadar muhtelif tarihli 26 kıt'a kanun ile Vekiller Heyetine gerek avans suretile ve gerek daire fasıl ve madde iraesile ve her halde hat ve hudut tayini ile verdiğimiz tahsisat 68 743 520 liradır. Zeyle merbut cetvele ve Maliye Vekili Hasan Beyefendinin izahatına göre bu bütçede azim tasarruflar vardır. Gerçi bunlar hakikatta tasarruf değildir. Yani tasarruf edilmekten ziyade, bir çok sebeplerle bütçedeki ve idari muamelâtımızdaki keşmekeşler sebebile istimaline vakit ve imkân bulunamamasından ileri gelmiş lâzımülifâl tahsisattan ibarettir.

Mamafi her ne de olsa bugün tasarruf namı tahtında her halde bir tahsisat vardır. Bu itibarla 1337 için şimdiye kadar tasdik olunan 68 743 520 liradan devairi mülkiyeye ait olan 24 kalem ve kanunda 22 583 462 lira ile yalnız 15 günü kalan 1337 senei maliyesini teşyi etmek mümkün olacaktır. Bundan dört ay evvel devairi mülkiye için istenilen 5 milyon liralık avansın da bir daha talep ve takip edilmemiş olmasına göre, Maliye Vekili arkadaşımızın ifadatını vukuatı sarfiye ve kaydiye dahi isbat ediyor demektir.

Hulâsa: Şu maruzatımın isabeti ve müzakeratı ameli ve müsmir bir neticeye sevkedeceği Heyeti Celilece kabul buyurulduğu takdirde, bütçe hidemat ve safhatına ait olarak gerek Vekiller Heyetinin, gerek muvazene encümeninin bütçe ve mazbataları ile arz eylediği teklifat üzerindeki bütün münakaşat ve muahezata 1338 bütçesinin tedkikına geçilmek münasebetile fırsatı bittabi fevt olmıyacak olan hafi veya aleni celselerimizde icabı kadar devam olunmak üzere ihzar ve takdimi Muvazene Encümenince tahhüt olunan 1338 muvazene kanununun tanzimine müsaade buyurmanızı müsalemet namına rica ederim.

Bu münasebetle vekayii maziyemize, tarihi malimize ait olup Hükûmeti milliyemizce kat'iyen tecviz edilmiyecek olan ahır bir hakikati kemali saffet ve samimiyetle arz edeceğim. Bütün kadrosu hemen umumiyetle tahsil görmüş ve daima fen ve riyaziyat ile iştigal etmekte bulunmuş olan Erkânı Harbiyei Umumiyemiz ve müdafaai milliyemiz ve ordularımız erkânı gerek ayniyat ve gerek nakdiyatın ahz ve sarf ve hıfzında neticeyi her zaman için gösterebilecek mazbut, muntazam bir usul hesabiye tesis etmelidirler. Hukuku millete teallûk eden bu mühim vazifeyi şimdiye kadar üzerine mal eden bulunmamışdır. İstanbul Harbiye nezareti nizamı cedidin teşkilinden beri, hatta hali hazırda bile hiç bir sene bu millete muntazam bir hesap vermemiştir.

İlânı meşrutiyetten sonra bile 1326 senesi ile kısmen seferberliksiz geçen 1327 ve 1328 senelerine ait tekmil Nazaretlerin hesabı umumileri ve hesabı kati kanunlarını İstanbul Maliye Nazareti ve Divanı Muhasebatı bütün dünyaya neşretmiş olduğu halde, bunların içinde Harbiye Nazaretinin hesapları yoktur. Bunlar zahirde görülmiyen, fakat hakikatte itibarı malimizi bütün sadmelere uğratan sebepler meyanında addedilebilir. Binlerce tahsili âli görmüş, muktedir ve metefekkir zabıtan ve ümeramızdan müteşekkül bulunan ordumuz, pek ufak bir himmetini tanzim ve ifayı hesaba ve mümkün olan tasarrufa hasrettiği dakikada en kavi ve en mütecaviz düşmanları muhayyürülukul plânlarıyla kılıncına râm ettiği gibi, yanılmak bilmiyen niyazi kalemi ile derhal ve itibarı malimize büyük bir vüsat ve emniyet bahşedeceği muhakkaktır. Bendeniz bu himmeti mazlûm milletimiz namına alâkadar bilcümle rüesamızdan istirham ederim. Bilhassa gerilerindeki masrafları, hesapsız, insafsız unsurları bilâ aman tard ve teşhir edilsin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Beyefendi bir sualim vardır. Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Bey muaveneti hariciye faslından üç milyon lira muvazeneye ithal edildiği söyliyor. Halbuki bu öyle değildir.

REŞAT BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Saruhan) — Efendim, üç milyon 168 bin liradır.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Efendim, Beş milyon 600 bin liradır.

REŞAT BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Saruhan) — Hatta bir kısmı 650, bir kısmı 750 kuruş üzerinden olmak üzere parası parasına olmak üzere 3 168 000 liradır. Bunu varidat bütçemizde hidematı muayyene mukabili teberruat nam faslına geçirdik. 3 168 000 liradır efendim. Bizim aldığımız hesap bu suretledir.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Aman efendim, 7 milyon 500 bin altın rubledir. Yani bu hesaba bu suretle geçiyor.

REŞAT BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Saruhan) — İhtimal ki, yeni bir hesap almışlardır.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Bu seneki hesaplar başkadır. 5 milyon 625 bin liradır ve bu böylcdir efendim. İşinizde bir yanlışlık görülüyor, bunu aramalısınız. Maliye Vekâletinden aldığım kayde istinat ediyorum ve Heyeti Umumiyede size bir ihbar kabilinden söyliyorum; (Takrir ver sadaları). (Maliye Vekili izahat versin sesleri).

REŞAT BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Saruhan) — Beyefendiler, hülasai mütalaatım, 1337 bütçesini fasıl fasıl, madde, madde müzakere edilmesini bendeniz de bilüzum görüyorum. Okuduğum nokta, arzettiğim gibi, bu gibi, taamüllerimizi, mevzuatı kanuniyemizi bir tarafa koyarak bütün devair namına toptan bir tahsisat kabul edip Hükûmete tevdi etmekle bu usulleri bertaraf etmişiz. Böyle şurada üç beş günü kalan 1337 bütçemizi için senesi gelmeden verilen olduğu gibi, bütün merasimi kanuniye ve usule tabi tutulması zaittir. Zaten bir kısım mülhak bütçe ile idare olunan devairi mülkiye için de ne 1336'da ve ne de 1337'de bir şey kalmadı. Muvazenei Maliye encümeninin bunlar hakkında bir kararı vardır. Böyle bütçesi kuvvetle gelmiyen ve tetkik edilemiyen devair hesabatı için hesabı katî istemiştir.

Binaenaleyh 1337 muvazenei umumiyesi içinde şimdiye kadar vermiş olduğumuz gerek devairi mülkiye ve gerek askeriye tahsisatı bugünkü ihtiyaca belâğan mabelağ kâfidir. Bunu tasdik ederiz, geçeriz. Miadı Kanunisi zarfında hesabı katisini vermeğe her Vekil mükelef olur, taahhüt eder ve şimdiden hesabı katîsini takip ederek getirir ve Heyeti Âliyenize onu tasdik ettirir.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Vermediği takdirde ne olacak?

LÜTFİ BEY (Malatya) — Böyle sui istimalli bir bütçeyi tasdika ne lüzum var? Tasdik etmeyiz.

REŞAT BEY (Devamla) — 1338 bütçesini şu elimizde bulunan 1337 bütçesine göre şimdiden Heyeti Umumiyece tetkike başlamazsak aynı hal 1338 için de vârittir. 1338 bütçesini şubat gayesinde tasdika mecbur kalacağız. Bütün rüfekamızın tenkidatı, mütalaatı, münakaşatı ne ise 1338 bütçesinin tetkikına başlamak itibarıla tabii icabı veçhile, gerek alenî ve gerek hafî müzakeremize devam ederiz. Bendenizin Heyeti Âliyenizden istirham ettiğim 1337 bütçesidir. Kâinata karşı gülünç bir mevkide kalıyoruz. Senenin son günü sarfedildikten sonra tasdik etmek abestir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Tasdika mahal yoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bendeniz takririndeki beş milyon liranın tasrihini rica ediyorum. Alelıtlâk bir avans diyelim. Lüzum varsa miktarını tetkik etsin. Yoksa Muvazenei Maliye encümeninin on bir aylık tetkiki neticesinde, hidematı umumiye için daha 12 milyon liralık bir tahsisata lüzum olduğunu bize verdiği lâyiha ile gösteriyor. Bunun için 12 milyon mudur, beş milyon mudur, hiç mi yoktur? Bunun miktarının tespiti Muvazenei Maliye Encümenine aittir. Yalnız mutlak olarak lüzun varsa, bir avans miktarını buraya arz edersiniz, yoksa yok dersiniz. Yalnız bir şeyi nazarı dikkati âlinize arz edeyim ki, Meclisi Âlinin alelinfiret tasdikına iktiran eden Müdafaai Milliye bütçesi sarfedildikten sonra, bütün devairi Devlet için verilmiş bir şekilde madde tadvinine imkân yoktur.

REŞAT BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi) (Saruhan) — Tabii onu ayırırız. Bendeniz de yalnız devairi mülkiyeye ait söyliyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — O halde tamamen birleştik. Teşekkür ederim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bir mâna ifade etmez. Bir kalemde bir senelik mesarifatı umumiye 68 milyon diyelim. Böyle bir maddei kanuniye kabul edelim ve bu suretle 1337 bütçesi kapanmış ve vakit zayi etmektense 1338 bütçesi üzerinde imali fikir ederek, gelecek sene için daha muntazam bir bütçe çıkaralım ve enzarı cihana arzedelim. Fakat beyanatı âlileri meyanında altmış milyon liranın müdafaai milliyeye, 33 milyon liranın da devletin müessesatı sairesi için tefriki mevzuu bahis oldu. Binaenaleyh, 93 milyon liradan ibaret mesarif bütçesinin tahakkukunu, silsilei beyanımızda zatı âliniz söylerken, nihayetinde bu şimdiye kadar verilen havalelerle 60 milyonu tecavüz etmiyeceği ve bu tarzda bir kanun neşriyle kifayet olunabileceği beyan buyuruldu. Sonra beyanınız arasında fahiş bir fark vardır. Bendeniz bunda müthiş bir suiistimal görüyorum. (Gürültüler) Yani, bir maddei münferide ilâve edilerek 1337 senesinde yapılan suiistimalâtı yüzünden böyle açıktan açığa iflâs ettiren bir Heyeti Vekileye siz bunu bu hale getirdiğinizden dolayı bu sefer affettik ve size takdirname vereceğiz. 1338 senesi için aklınızı başınıza toplayınız mı diyeceğiz? Bu suretle bendeniz hiyaneti vataniye mahiyetinde olan şu hale sebebiyet verenler kim ise bunlar hakkında tahkikat icra edilerek mesulünü meydana çıkarmadan, bir maddei kanuniye tedvin ile Muvazenei Maliye En-

cümeni menbaı varidatı kurulmuş olan devletin 1338 bütçesini hangi bütçeyi esas alarak tanzim edecek? Malumu âliniz her gelecek senenin bütçesine ondan evvelki bütçe bir esas teşkil eder. Onun üzerine az veya çok, aşağı yukarı varidat ve mesarifat umumiyei devlet yüz milyon liradan fazladır. Bu yüz milyon fazla olan mesarifatı umumiyei devleti 77 milyon lira olarak nasıl gösterdiler? Sonra bu 77 milyon liranın üst tarafı kalan kaç milyon liradır. Üst tarafından biz vaz geçtik. Bu parayı nereye sarfettiler ve bunlardan henüz sarfedilmeyen ne olmuştur? Bu suretle açığın miktarını yükselterek ve bütçeyi kabartarak devletin itibarı maliyesini, bütün cihana karşı, tenkis etmek suretiyle açıktan açığa göstermiş bulunuluyor. Siz o hususta lâzımgelen tebligatı yaptınız ve alâkadar olan Vekillerle Muvazenei Maliye Encümeninde hal ettiniz mi? Yok bunu nazarı itibara almıyarak geçecek misiniz?

REŞAT BEY (Muvazenei Maliye En. Reisi) (Saruhan) — Beyefendi 1337 için hükümete verdiğimiz tahsisatı bendeniz şu suretle söylemiştim. Devairi askeriye için 61 milyon, 33 milyon da mülkiye içindir. Bu devairi mülkiye için verilmiş olan doğrudur. Fakat devairi askeriye için 63 milyon değildir. Bidayette 44 milyon lira verdik bunun 12,5 milyon lirasını Müdafaai Milliyenin - son verdiğim hesap mucibince - tekâlifi milliyeye ittir. Geçen gün Maliye Vekili Beyefendi heyeti âliyenize arzettiler. Bunun tam ve sahih bir hesabı alındıktan sonra 1337 senesi bütçesine zamime olarak, fevkalâde masarifi zaruriye suretiyle mahsubu yapılacak ve bir maddei kanuniye ile heyeti âliyenize takdim edilecektir. Binaenaleyh 60 milyonidan 44 milyonu bidayette verilen tahsisat 12 milyon lira da tekâlifi milliyedir. 10 milyon lirada gerek geçen gün verilen 2 milyon avans ve gerek bu defa ihtiyacatı saire için tahsisatı munzamma ile beraberdir. Bu suretle yekûnu 60 milyon oluyor. Yoksa heyeti âliyenizin şimdiye kadar, muhtelif kanunlarla tasdik buyurmuş olduğu tahsisat gerek devairi mülkiye ve gerek devairi askeriye için mecmuu 68 milyon liradan ibarettir. Bunları arzu ederseniz müfredatiyle arzedeyim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Tekâlifi milliye dahil midir?

REŞAT BEY (Devamla) — Hayır, o ayrıcadır.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Maliye Vekâleti 6 milyon, Müdafaai Milliye Vekâleti 12 milyon diyor. Nasıl olur da menba bir, memleket bir olduğu halde birisi 6, birisi 12 milyon diyor? 6 milyon da doğru değil, 12 milyon da doğru değildir. Bunun hakikatı nedir acaba? İsrafat vardır, sui istimalât vardır. Bunlar tahkikat icra edilmeksizin, meydana çıkarılmaksızın nasıl olur? Müdafaai Milliye 12, öteki 6 derken bunu fazla olarak bulur diye kabul edelim mahsubatı ne olursa olsun biz israfattan bahsediyoruz, beyefendi.

REŞAT BEY (Devamla) — Maliye Vekili Beyefendinin geçen günkü izahatı arasındaki mübayenet tekâlifi milliye komisyonunun âşarın % 40'na vaz'iyed etmeleri münasebetiyle 6,5 milyon liraya baliğ olan âşar bedelleri Müdafaai Milliyenin hesabında tekâlifi milliye gibi güya efradı ahaliden ve tüccardan alınmış % 40 gibi gösterilmesinden ileri gelmiş. Maliye Vekili 6 milyon lira diyor. 6 milyon lira da âşar anbarlarında müdehhar zahire ve âşar anbarlarından % 40 olarak verdiğimiz paradır, ki mecmuu 12 milyon liraya baliğ olur. Bize verilen hesaplarda tabiî böyle uzun uzadıya izahat yoktur. Müdafaai Milliye 12,5 milyon lira olarak gösteriyor.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bir kalemimi, iki kalemimi gösteriyor?

REŞAT BEY (Devamla) — Teçhizat, mebusat nevidir. Efendiler son defa olarak şunu arzedeyim ki tekâlifi milliyede israfat olmuştur. Sui istimalât olmuştur ve bunu Muvazenei Encümeni vaktiyle heyeti âliyeye sureti mahsusada bamazbata arzetmiştir. Maatteessüf bizim mazbatalar okunmamıştır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Reis Bey, buna cevap veriniz kanaat hasıl olsun ne için okunmamıştır?

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bundan evvel istifama kadar uzun müddet Meclisi Âli müzakeratı ile meşgul olduğum vakitte Reis sabık sıfatiyle... (Bir müdahale) Reis vekili sabıkı sıfatiyle arzediyorum ki, Reşat Beyin mevzuubahis ettiği mazbatadan haberdar değilim ve görmedim. Şunu da Reşat Beyefendiye söylerim ki Meclisi Âlide okunmadığı vakitte Meclisi Âliyi dahi haberdar edebilirdi, efendim. Lûtfen tarihini söylesinler ve nerede kaldığını bildirsinler.

REŞAT BEY (Devamla) — Bu mazbatanın sureti vardır eğer müsaade ederseniz mazbatanın suretini okuyayım. (Dinliyelim sedaları)

13 Kânunuevvel 1337 Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasıdır.

1337 Varidat Bütçesinin tetkiki esnasında tekâlifi mevcudenin tezyidine ve yeniden bir takım tekâlif ihdasına dair Hükümetin bir çok tekliflerine ittila

hasıl edilmiş ve bir taraftan da Müdafaai Milliye bütçesine 12 milyon küsur liralık tahsisatı munzamma talebini havi bir teklif görülmüştür. Millete yeni, yeni birer bâr teşkil eden bu tekliflerin terviç ve ademi tervicine ait tetkikat ve mütalâat badehu dermeyan edilmek üzere evvelemirde miktarları milyonlarca liraya baliğ olduğu tahmin edilen ve tekâlifi milliye suretiyle alınmış olan emvale ait hesabın bittetkik miktarının bilinmesine lüzum görülmüş ve 25 Teşrinievvel 1337 tarihinde Müdafaai Milliye ve Maliye Vekillerinin huzuru ile akdolunan içtimada hükümetten ona göre hesap talep edilmişti. 15 Teşrinisani 1337 tarihinde encümene tevdii hükümetçe taahhüt edilen bu hesap bir hayli tehirlerden sonra bu kere alınabilmiş ve fakat alınan hesap muhteviyatına nazaran âtiyüzzikr hususat şâyanı dikkat görülmüştür.

1. Başkumandanlığın tekâlifi milliye emirleri ahkâmına nazaran hesabın kâffei vukuatı, yani tekâlifin sureti cibayet ve sarfı Müdafaai Milliyece tutulacak kuyut ve defatirden anlaşılmak lâzım gelirken Müdafaai Milliye Vekâleti kendi bütçesinde binnetice tahsisatı munzamma teşkil eden bu hesabı ifaden imtina ile işi Maliye Vekâletine atmıştır. (Maşaallah sesleri)

2. Maliyeden tevdi olunan defterde cümlei yekûn olarak mürakkam üç milyon küsur lira tekâlifi milliye bedelini Encümenimiz mezunen ve memuren mülhakatta bulunmuş olan rüfekanın meşhudat ve mütalaatına binaen, pek az gördüğü cihetle, bunun sıhhatına kail olamamaktadır.

3. Gümrüklerden alınan ve kezalik miktarları mühim yekûnlara baliğ olması tabiî bulunan eşyanın bu meyanda dahil bulunup bulunmadığı anlaşılamamaktadır.

4. Tekâlifi milliye suretiyle alınan eşyadan mühim bir kısmı milletçe hükümete teberrü edildiği, her gün evrakı havadiste bile görüle gelmekte iken, bunların ecnasına ve mecmu kıymetlere dair hiç bir kayıt ve malumata tesadüf edilememektedir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yağma Hasan'ın böreği.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Titreyin mebuslar, sizin yüzünüz hürmetine oldu? Millet soyuldu.

REŞAT BEY (Devamla) — 5. Tekâlifi milliye suretiyle alınmış olan eşya bedelinin istikrazı mecburi olarak kabulü ve ona göre varidat bütçesine ithaliyle mukabilinin Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesindeki tahsisata zammı takarrür eylediği halde elde tam ve sahih bir hesap bulunamamasından Muhasebei Umumiye Kanununun bu babdaki ahkâmını ifaya imkân görülememektedir.

6. Tekâlifi milliye suretiyle alınmış olan bilcümle eşya ve erzak cihetî askeriyeye tevdi ve teslim edilmiştir. Binaenaleyh bunları bedeli miktarı kadar Müdafaai Milliye bütçesine tahsisatı fevkalâde verilmiş demek olduğu halde elde hesap olmamasından 45 milyon liralık Müdafaai Milliye bütçesinin tekâlifi milliye emval bedeli ile birlikte elyevm niye baliğ olduğu anlaşılamamaktadır.

7. Maliye Vekâletinden alınan hesaba ve yine taşrada bulunmuş olan rüfekanın meşhudat ve mütalaatına nazaran eshabına mazbata verilmemiş bir hayli emval olduğu ve bundan milletin ehemmiyetli surette mutazarrır ve müştekî bulunduğu anlaşılmaktadır.

8. Bu nevakısın icabatından olmak üzere bu suretle vaz'ryed olunan emvalde vasi mikyasta israfat ve sui istimalât vukuuna kaviyen ihtimal verilmektedir.

Hulâsa ve netice : Maruzatı âlifeye nazaran tekâlifi milliye hesaplarının bu şerait dahilinde celp ve cem'ine imkân görülememekte olduğundan bu muamelâtın ciddi ve katî bir surette tetkik ve teftişi ile tayinine ve bu suretle gelecek 1338 bütçesinin varidat kısmını ihzar ederken olsun bir fikri sâlim husulüne medar olmak üzere Meclisi Âlice bu işe doğrudan doğruya vaz'ryed edilmesine lüzum görülmüş ve bu babda tertip olunan lâyiha merbuten takdim kılınmıştır.

13 Kânunuevvel 1337

Tekâlifi Milliye Takip ve Tasfiye Heyeti Teşkiline ve Bu Heyetin Vazaif ve Salâhiyetine Dair

1. Tekâlifi milliye takip ve tasfiye heyeti namiyle Meclisi Âliden müntehab beş zat tekâlifi milliye işlerine memur edilmiştir.

2. Heyet, tekâlifi milliye suretiyle alınmış olan bilcümle emvalin hesabını tetkik ile vesaikaya raptını temin ve cetvellerini celp ve cem ve tevhid ile miktarını barapor meclise arzedecektir.

3. Heyet bu işe mütealik kâffei muamelâtta millî ve milkî ve askerî alâkadar bütün makamat ve devair nezdinde bizzat ve bilvasıta icrayı tetkikat ve teftişata ve tedeliktiza terahi ve sui istimalâtı görülenler hakkında İstiklâl Mahkemeleri misillû cürmün derecesine göre tatbik mücazaata selâhiyettardır.

4. Merkez ve mülhakatta tekâlifi milliye muamelâtiyle meşgul mülkî ve askerî bilcümle memurin-

den lüzumu kadarını heyet kendi emrinde istihdam edebilir.

5. Heyet azayı Meclisten herhangi bir suretle mülhakatta bulunan zevatı bulunduğu mahalde icrai tetkikat ve takibat için teşriki mesaiye davet edebilir.

REŞAT BEY (Devamla) — Bundan ibarettir efendim. Tarihi 13 Kânunuevvel 1337'dir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Reis Bey, bendeniz iki şey soracağım. Tarihi 13 Kânunuevvel 1337 olmasına nazaran aradan iki ay geçmiştir, bu iki ay zarfında bunun Meclise verilmemesi eshabını gerek Makamı Riyasetten ve gerek Divanı Riyasetten soruyorum.

REŞAT BEY (Devamla) — Efendim, Encümeniniz namına Heyeti Âliyenize arzediyorum. Filhakika bunu heyeti âliyeniz huzurunda bu kürsüden takip edip kıraatını talep etmemiştir. Bundan dolayı eğer bir mesuliyet terettüp ediyorsa bendeniz bu mesuliyeti kâmilen üzerime alıyorum. Bu mesuliyeti münhasıran ve şahsen deruhte ediyorum. Bu asıl şu mesele münasebetiyle mevzuubahis olacaktı ki, geçende Müdafaai Milliye iki milyon liralık bir avans istiyordu. Bunu Muvazenei Encümenine havaleye bile lüzum görmeksizin Heyeti Âliyeniz bu tahsisatı vermiştir. Bu sebeple bunu arzetmek mecburiyetinde idik. Maatteeessüf başka türlü olmuştur. Avans Kanununun kabulüne kadar, bu kanunun ve mazbatanın okunmamasından dolayı mesuliyet bendenize aittir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bu mazbata niçin okunmamıştır? Reis Bey izahat veriniz. Anlamalıyız. (Gürültüler) Eğer salâhiyetimiz varsa anlayacağız. Reis Efendi izahat istiyoruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Muvazenei Maliye Encümeni hayatı memleket, hikmeti hükümetle alâkadar olan bir meseleyi Meclise arzediyor. Burada suiistimal vardır, diyor. Gerek, Heyeti Vekileyi ve gerekse onların adamlarını bir çok şaibe altında bulunduruyor ve millet hakkında gadirden bahsolunuyor. Bunu Divanı Riyaset Meclise tebliğ etmiyor. Daha böyle Binbaşı Sırrı gibi yüzlerce var, onlardan bahsetmiyeceğim. (Handeler) Şimdi efendim, arkadaşlar Muvazenei Milliyeyi muvahaze ediyorlar. Diyorlar ki; niçin takibatta bulunmadın. Halbuki efendiler, şimdi bununla muhatap edilmek lâzım gelirse kendileri size tebliğ ediyorlar, iki aydanberi Divanı Riyaset nasıl Meclisin kudret ve hulâsaten daha doğrusu şerefine taallûk eder bir şeyi sükûnla geçmişlerdir. Divanı Riyaset kendisini tenzih etmedikçe bu Meclis o Divanı Riyasetin Riyaseti altında inikad edemez. (Doğrudur, bravo sesleri)

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Ne meseledir anlaşılamadı.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Tekâlifi milliye meselesi celsei âleniye olması lâzım. (Yok sedaları) (Gürültüler) Efendim, mevzuu müzakere olan mesele 1337 senesi açık olan bütçe açığının ne suretle kapatılması üzerinde müzakere yapmaktır. Bunu Millet duysun. (Şiddetli gürültüler) (Patırtılar) (Riyaset yoktur sedaları)

MUSTAFA BEY (Tokat) — Efendiler, Mustafa Beyi dinliyelim. Mazbata muharrirdir. Dinliyelim yahu rica ederim, söylesin.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, mesele gayet şahsi bir şekil alıyor ve acıklı bir şekil alıyor. Vallahi benim müteessir olduğum bu feci haller karşısında gülüyoruz da. (Ağlamaktır o sedaları) Onun için pek rica ederim; alâkadar icap eden cevabı versinler, Meclis vazifesini ifa etsin. Çünkü Mecliste ifayı vazifenin imkânı yok. Heyeti Vekile tenkit olunuyor. Müştereken veya münferiden cevap versinler. Şahsen hiç kimsenin aldırdığı yoktur. Divanı Riyasete de taarruf olunuyor. Aynen Divanı Riyaset namına da hiç söz söyliyen yok. (Kendileri yok burada sedaları) Anlamıyorum canım, hiç kıymetimiz yok mu canım?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Emir Paşa Divanı Riyaset namına söyliyecek?

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendiler malûmu âlileridir ki divanı riyasete reislerin ve reis vekillerinin müzakereye vazettikleri şeyler müzakere olunur. Divanı Riyaset azaları müzakereye vazolunan evrakı müzakere eder. Bendeniz burada aza olmakla beraber müzakere olunduğunu görmedim. Eğer müzakereye konmuşsa hıfzı vikâye ettimse bendeniz de o hainlere dahilim. (Hain yok sedaları)

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Reis Efendi, bu mazbata Divanı Riyasete verilince birinin imzasiyle tesellüm ediliyor, kimin imzasiyle tesellüm edilmiştir?

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar...

LÜTFİ BEY (Malatya) — Şimdi bunun niçin okunmadığını anlamak istiyoruz. Dinlemiyoruz.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Zatı âlinizin emriyle burada kâtip söz söylemez beyefendi. Söz söyliyecek sizin kadar mebustur. Unutmayalım ki...

LÜTFİ BEY M(alatya) — Ben hakkımı Millet namına istimal ediyorum.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Sen hakkını karşında mutahap olan adama karşı istimâl edersin.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Makamı Riyasete karşı istimal ediyorum. Makamı Riyasete söylüyorum.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Milletin vekiline taarruz etmekle millete tahakküm etmek istiyorsun.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Millete tahakküm edenleri göstermek istiyorum. (Şiddetli gürültüler, şiddetli gürültüler), (Patırdılar)

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Ağlanacak günümüzdür. (Şiddetli patırdı, gürültüler)

REİS — Beş dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 5

REİS : Musa Kâzım Efendi

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, celseyi küşat ediyorum.

Efendim, arkadaşlar müzakere mevzumuz olan Muvazenei Maliye Encümeninde tanzim edilen mazbata hakkında izahat verilmesini emir ettiler. Filhakika Muvazenei Maliye Encümeni tekâfili milliye suretiyle alınan emvalin sureti takibinde, tahsil ve cibayetinde bazı suiistimalât olduğuna dair bir mazbata tanzim ederek göndermişlerdir. Neticei talep olarak Muvazenei Maliye Encümeni tekâlif suretiyle alınan emvalin teftişi, mürakabesi için bir heyet tayin edilmesi ve zaten mezun olan arkadaşlarımız tarafından teftiş edilmesi hakkında bir iki maddelik bir kanun da teklif ettiler. 13 Kânunevvel 1337 tarihinde verilmiş olmasına nazaran tekâlifi milliye emirlerinin ısdarı ve tekâlifi milliye emirlerinin ilgası tarihi olan 10 - 12 Teşrinisani 1337 tarihinden sonra 13 Kânunevvel'de verilmiş olmasına nazaran lâyihanın tehirinde tekâlifi milliye suretiyle alınan malın tenkisi ve tekâlifi milliye suretiyle alınan malın sureti cibayeti vesairesi hakkında yani tekâlifi milliye emirlerinin tebdiline ve miktarına vesairesine müteallik bir metalibi cami değil. Ancak teftiş ve mürakabe için bir teklifde bulunuyor. Bu teftiş, mürakabe bendenizce, zannediyorum ki, her zaman vardır. İki ay tealnur etmesiyle teftişten bir mazarratı külliye hâsıl olmaz. (Doğrudur sadaları) (İki ay olmaz sadaları) Müsaade buyurunuz ikmal edeyim ne karar verirseniz veriniz. 13 Kânunevvelde gelmiş, bunun şimdiye kadar tehirinde hiç bir suikast ve suiniyet olduğunu zan ve tasavvur etmem. (Ne malûm sadası) Belki okunmamış ve celsei hafiyede de daha mühim... Arkadaşlarımızın celsei hafiyede okunması lâzım gelen evrakı o günkü ruznameye aldırmak hususundaki teklifleri vesaire bunu bir dereceye kadar geriye bırakmıştır. (Celsei hafiyeye lüzum yok sadaları) Efendim, rica ederim, ikmal edeyim. Binaenaleyh meselede suikast ve suiniyet yok. Fakat belki tekâsül, tesamüh olabilir. Fakat burada yine Meclisin hayatı ve muamelâtı merresine ait olmak üzere yapılmıştır. Sonra mahsup, matlup bugün zayi olmuş değildir. İstediğimiz gibi teftiş ve mürakabe edebiliriz. Teklif edilen kanunu bugün, yarin müzakere edip kabul edebiliriz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Suiniyet ve suikast olmadığı doğrudur. Doğruca makamı Riyaset ve Meclise vereydiniz, bittabi buna kani olurduk. Mademki diğer taraftan encümen reisi bunu maydana koydu ve binaenaleyh encümen riyaseti tarafından meydana konuluncaya kadar yine riyasete bildirilmedi. (Gürültüler) Binaenaleyh suiniyettir.

BİR MEBUS BEY — Bunu bir beyanatı müknıa mı addediyorsunuz zatı âliniz?

REİS — Evet efendim. Beyanatı müknıa olarak söylüyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, ceryanı hali Reis efendi şerh etsinler bilâhara biz son kararı veririz, müsaade buyurun.

REİS — Efendiler, arkadaşlarımız olmadığı için aşağı inemiyorum. Buradan söylüyorum. Esasen

Meclise gelen evrakın günü gününe tedkik edildiğini, imkânını, zannedersem, hepiniz de görmezsiniz. Tekâlifi kanuniyenin vesairenin bir ay iki ay, 3 - 5 ay sonra tetkik edildiğini ve en müstacel kanunların da bir kaç aylar kaldığı vaki şeylerdir. Binaenaleyh encümende veya sair mahallerde kaldığı da vakidir.

NECİP BEY — Encümeni aidesinde mi kalmıştır.

REİS — Efendiler, bunda hiçbir suikat ve suiniyet yoktur. Tekrar ediyorum. Esasen istenilen şu diyerek malûm ve muayyen bir suiistimal isnat edilmitir, deniyor. Bu ise her zaman kabildir. Bir ay teahyor, suiistimal yapılmıştır denmiyor, teftiş münasiphür hakkın ziyaını müddei olamaz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — En mühim suiistimali dai olur. Sonra Makamı Riyaset bunu Meclise takdim etmiyor. Bu sadece bir teehhürden ibaret değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Efendi, usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Bu mesele üzerinde ufacık bir şey söyliyeceğim: Ihtilâs suiistimalât ve saireden bahsederek alınan tekâlifi milliyeler üzerinde her ne denilmiş olsa da vazıh bir fikre malik değiliz. Ne alınmış ne verilmiş, bunu hiç birimiz bilmiyoruz. Mamafi Vekil Bey de hüsnüniyet eshabı olduğu halde, o zat da, henüz hesabı umumiyi almamıştır.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Yalnız âşardan aldı, bir buçuk milyon lira.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, hayvan almışız, âşar almışız, eşya vesaire almışız. Hesabı umumiyi almamıştır. Bunun için arkadaşlarım... (Gürültüler)

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Evet efendim. Aldık. Almadık demiyorum.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Aldık, fakat ne aldık.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Hem suiistimal ettik.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Biz ne aldığımızı bilmiyoruz. Bunun için biz bazı arkadaşlarımızla görüştük; diyoruz ki, tekâlifi milliye namiyle vilâyetlerden müstakil sancaklardan, maa mülhakat alınmış olan hayvanat, zehair vesairenin cinsi, nev'i esmanı mübalagasının, miktarlarının süratı mümküne ile mevzu cetvellerle bir an evvel celbi hususunda işbu teklifimizin müstacelen Maliye Vekâletine tevdii ve nihayet 20 gün zarfında heyeti umumiyesinden alınacak cetvellerin itasını teklif ediyoruz. Bu, malûmu âliniz, her memlekette vardır. Bir hesabı umumidir. Bamazbata alınan eşya malûmdur. Bir kere bundan haberdar olalım.

BİR MEBUS BEY — Hayvandan % 20 alındı.

HASAN BEY MALİYE VEKİLİ (Trabzon) — Efendiler, tekâlifi milliye emirleri mucibince alınan eşya iki kısımdır. Birisi teberruattır. Bir kat elbise... (Cebren sadaları) Müsaade buyurunuz, belki bütün arzularını tatmin edecek izahatta bulunacağım (Devam sadaları) sonra mahalli şehirlerine tevzi suretiyle verilmek, yüklenmek üzere alınan vesaiti nakliye bedelleridir. Tekâlifi milliye emirleri mucibince her mahalde her kazada teşekkül eden tekâlifi milliye komisyonları emirlerdeki sarahat dairesinde ve emirlerde dahil olan eşya hakkında mevcudun, stokun yüzde farkını alarak sahiplerinin eline bir mazbata vermek mecburiyetinde idiler. Şunu da itiraf etmek mecburiyetindeyim ki; süratle ihtiyacatı askeriyeyi toplıyalım ve tevdi edelim fikriyle hareket eden tekâlifi milliye komisyonları, aldıkları eşyaya takdiri kıymet muamelesini maalesef bir az ihmal etmişler, tehir etmişlerdi. Hesabatın uzun zaman ellerinden alınmaması esbabını intaç eden esbabın en mühimmi de ayniyat mevcut olduğu halde, alıp teslim ettikleri eşyaya takdiri fiyat muamelesini tehir etmeleri oldu. Şimdiki Müvazenei Maliye Encümeni ile bu iş hakkında temas ettiğimiz günden itibaren tekâlifi milliye komisyonları, ki aldıkları eşyanın bir defterini, kuruşlu mazbataları mahallî muhasebecilerine tevdi etmek mecburiyetinde idiler. Muntazaman ellerinden alabilmek için sureti mahsusada telgrafhaneye memur ikame ettim. Alınan eşyanın nevi ve cinsi itibariyle tabii aldığımız eşyanın cinsini sormanın imkânı yok; zehairi, manifaturayı vesaireyi böyle bir kaç nevi irca edin, tasnif ederek şu şu cins eşyadan ne miktar aldınız ve bunların kuruşlu mazbataları mucibince yekûnlarının neye baliğ olduğu tarzında verdiğiniz sualler üzerine malumat almağa başladık. Müvazenei Maliye Encümeninizin mevzuu bahis olan teklifi buraya gelinciye kadar Maliye Vekâletinin alabildiği hesaplar tamam değil, noksan idi ve üç üç buçuk milyon liralık bir şeydi. Ondan sonra bu muhaberatı devam ettirdik. Bugün bizden mahallerinden bilmuhabere telgraf muhaberatına müstenit olmak üzere tekâlifi milliye namiyle bir hesap vücude gelmiş ve defter halini almıştır ve o telgraflar da, mahallî telgraflar da tamamen mevcuttur. Arzu buyurursanız bunları ben olduğu gibi Heyeti Celilenize takdim ederim, tetkik edersiniz. Bizim aldığımız, alabildiğimiz hesabatın yekûnu, demiyorum ki tekâlifi

milliye hesabatını santimi santimine aldım, alabildiğim hesabatın yekûnu altı milyon küsur bin liraya baliğ oluyor.

BİR MEBUS — Aşar dahil midir, değil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Aşar tekâlifi milliyeye dahil değildir, rica ederim, bunu çıkarınız. Tekâlifi milliye namiyle mültezimlerden alınan zehairin bedelini borçlarına mahsup ettik. Peşin mübayaa haline inkilâp etti. Tekâlifi milliyeden çıktı. Zaten beş yüz kiloya kadar zeriyatı bulunan zürraı da istisna ettik. Bu istisna emirlerinin kendilerine tebliğine kadar sehven herhangi zürraın elinden zahiresi tekâlifi milliye usulü alınmış ise derhal mübayaaya kalbederiz ve tercihan bunun parasını tediye ediniz, dedik. Şimdi tasavvur buyurunuz, beş yüz kiloya kadar istihsalatta bulunan zürra muaf...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Rica ederim; yarım okka yağ alınmıştır, her köyden.

HASAN BEY (Devamla) — Yağ başka, biz hububattan bahsediyoruz. Mamafi oraya da geleceğim. Beş yüz kiloya kadar istihsalatta bulunan zürra muaf. Tekâlifi milliyeye tabi tutulan mültezimlerin malı da, yine emirlerdeki sarahat mucibince, âşar taksitleriyle mahsup edilmek üzere mahsubunu icra ettik. Binaenaleyh bunun haricinde; zaten tekâlifi milliye emirlerinin mevkii tatbika konduğu tarihi nazarı itibara alınız. Ağustos ayı zarfındadır ve henüz her tarafta harmanlar kalkmış, buğdaylar anbarlara gelmiş, tabiri kanunisiyle tüccare ve eshabı elinde istok halini almamış olduğu için tekâlifi milliye emirleri bunlara tatbik edilememiş. Zehair ve hububattan ki memleketimizde ekseriyeti teşkil eden kısımdır bunlardan tekâlifi milliye namiyle pek cüz'i bir şey alınmış olduğuna itimat buyurunuz. Mültezimlerin malını çıkarıp peşin mübayaata kalbettikten sonra beş yüz kiloya kadar erbabı ziraatı da istisna ettikten sonra, bunun haricinde tekâlifi milliye emrinin altına giren ve istok halinde zahire ve hububata sahip olan adam pek az kalmıştır ve maalesefmi diyelim, maalimemnuniye mi diyelim; ne diyeceğimi ben de bilmiyorum, pek az bir şey alınışızdır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ne hesaptır, ne iştir, hakikat meydanda duruyor.

HASAN BEY (Devamla) — Tekâlifi milliye komisyonları kendilerine verilen emirleri bihakkın tatbik, kendilerine tevdi olunan vazifeyi hüsnü ifa etmişlerdi diye bir şahadette bulunmak mecburiyetinde değilim. İhtimalki suiistimal eden vardır. Bunu ben merkezden tabii bilmek iktidarını haiz değilim. Çünkü teftiş etmedim ve teftiş imkân haricindedir.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bilâ mazbata alınanlar hakkında ne diyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — Tekâlifi milliye komisyonları aldıkları mal mukabilinde sahibine kuruşlu mazbata vermek mecburiyetindedir. Eğer bunu ifa etmemişlerse, yani aldıkları mala mukabil mazbata vermemişlerse vazifelerini suiistimal etmişlerdir. Bunun haricinde, yani tekâlifi milliye komisyonlarından hariç olarak bazı memurlar halktan müteferrik surette tekâlifi milliye namiyle bazı şeyler almışlarsa, bu sarih bir suiistimal ve sarih bir sirkattir. Bunların tetkik ve teftiş edilmesi, bu gibi hilâfı emir ve tebliğ muameleye teşebbüs eden gerek tekâlifi milliye komisyonları âzaları ve gerek bunun haricindeki memurini mülkiye ve askeriyenin tecziye edilmesi ve bunlara bir ibreti müessire olmak en ağır bir ceza tertip olunması hususuna taraftarım ve ben, Heyeti Celilenizle beraber olarak taraftarım.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Onlar ceza verileceğini bilmiş olsa idiler almazlardı..

HASAN BEY (Devamla) — Bendeniz hiçbir komisyonun suiistimaline vakıf değilim. Muamelâtından müşteki olduğum bazı komisyonlar hakkında tekâlifi milliye emirleri mucibince lâzım gelen takibatın ifasını başkumandanlığa dahi yazmışım. Bilemem benim elime geçen suiistimal hakkında...

LÜTFİ BEY (Malatya) — Encümen biliyor. Mazbatasında söylüyor.

HASAN BEY (Devamla) — Muvazenei Maliye Encümeniniz müdafaai milliyeden tekâlifi milliye hesabatını istemişti. Kendisine tekâlifi milliyeden ne kadar eşya aldınız ve bunların kıymeti neye baliğ oluyor diye bir sual sorduk. Müdafaai milliye levazım dairesi bir cevap vermiş ve verdiği hesapta da 12.5 milyon lira kadar bir şey göstermiştir. Şimdi bizim elimizdeki hesap altı milyon küsur bin liradır. Tekâlifi milliye namiyle alınan eşyanın, mevdu oldukları anbarlar müdafaai milliyenin emrine devir edilmiştir. Bu emri alan levazım dairesi bittabi ciheti askeriye anbarlarına ne kadar eşya devredilmiş ise bunların kaydını tutmuş yekûnuna göre bir hesap yapmış. İki türlü hata yapmış bu hesabı yaparken. Tekâlifi milliye anbarlarında bulunan tekâlifi milliye mucibince mültezimlerden alınan yüzde kırk da dahildir. Ciheti askeriye de bunları tekâlifi milliye namiyle alınan eşya meyanına koymuşlar. Sonra kuruşlu mazbataları olmadığı için Müdafai Milliye Levazımat Dairesi bir hesabı vasati ile aldığı za-

hirenin fiyatını kuruşlandırmış. Bir kere tayin kıymeti için verdiği şey herkese mala mukabil verilmesi lâzım gelen kuruşlu mazbataya tevafuk etmiyor. Çünkü vasati bir fiyata göre hesap yapmış, kıymetlendirmiştir. Aslı yoktur.

Sonra peşin mübayaata intikal eden ve âşar borçlarından mahsubu icra edilen ve binaenaleyh tekâlifi milliye ile alâkası kalmıyan âşar multezimlerinin elinden alınan zehair de tekâlifi milliye hesabında kalmış, ara yerdeki farkın en mühim esbabı budur.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Demek ki 12.5 milyon liraya dahildir.

HASAN BEY (Devamla) — Pek tabii dahildir. Fakat haddizâtında dahil değildir. Çünkü maliye parasını vermiştir. Hesabatın sıhhatını ihlâl eden bugün... (Gürültüler) Müsaade buyurun, hesabatın sıhhati, yani bugün tekâlifi milliye olarak alınan eşya mazbatalara raptedilmiş ve bundan bakiye olarak hükûmetin ödemediği mazbata muhteviyatı nedir? Bunun tahkiki pek kolay bir keyfiyet değil. Bilirsiniz, ki tekâlifi milliye emirlerinde sarahat vardır: Herkesin tekâlifi milliye mucibince teslim ettiği eşyaya mukabil aldığı kuruşlu mazbatanın yüzde yirmisini, yani beşte birini eğer o adam erbabı ticaretten olursa ve hariçten malı celbedecek olursa gümrükten mahsubunu yapabiliriz. Filhakika erbabı ticaret tarafından gösterilen bir çok tekâlifi milliye mazbatalarının yüzde yirmisinin gümrüklerce mahsubu icra edilmiştir. Bu hesap da henüz intaç edilmiş değildir. Yani ne kadarını biz gümrük resmine mahsup suretiyle tediye etmişiz. Binaenaleyh tekâlifi milliye müddeti zarfında tahakkuk ettiği halde henüz ihtiyaç görülmediğinden ve alınacak olursa o eşyayı muhafaza edecek yer bulunmadığından müşkilâttan dolayı sahiplerinin elinde ipka edilen eşya davardır. Bilhassa ânam hakkında canlı hayvan hakkında bu muamele yapılmıştır. Sahiplerine zimmet kayıt edilmiş ve tekâlifi milliye müddeti zarfında teslim edilmemiş ve istenildiği zaman getirip teslim etmek üzere sahibinin elinde bırakılmıştır. Bunların da bittabi malı teslim alınmadığı için, mazbataları verilmemiştir. Bilâhara bunlardan görülen ihtiyaç üzerine alınan ve mazbataya rapt edilenlerin de hesabatı henüz intaç edilmiş değildir. Böyle bir küçük kısmında olması ihtimali vardır. Bendeniz Heyeti Celilenize bu tekâlifi milliye hesabatının alınmasının kolay olacağını ve ancak tekâlifi milliye komisyonları haricinde olarak gerek mülkiyeden ve gerek askeriyeden birtakım kimselerin ahaliden bilâ mazbata aldıkları eşyanın hesabatını tesbit edemiyecek mi? Tabii tekâlifi milliye komisyonlarına mevdu bir salâhiyeti hodbehot istimal etmek gibi hilâfı kanuna ve mucibi mücazat cf'ale teşebbüs edenler hakkında takibatı kanuniye icrası mı lâzımdır. Bunun haricinde sureti muntazamada tekâlifi milliye emirleri mucibince, komisyonların neticei mesaisi olarak alınan eşyanın hesabatının sureti kat'iyede almak imkânı vardır ve bu bendenizin kanaatıma göre, bu hesapların % 95'i aldığımız hesaptan ibarettir. Bakiyesinin de intacı imkânı vardır. Bunu intaç ederiz. Bunda intaç edilmiyecek bir şey yoktur. Bunun mahiyetine gelince...

HATEM BEY (Çorum) — Memurini askeriyede suiistimal etmiştir. Bunlar nereye sarfedildi? Burasını anlamıyorum.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, nereye sarf edildiye gelince: paramızla alıp da anbara koyduğumuz eşyaların hakkında da bu sual ayniyle varid olur. Anbara giren eşya tekâlifi milliyeden girmiş veyahut para ile alınmış artık bunlar nazarı itibara alınmaz. Sarfında suiistimal olduğunu iddia ediyorsanız.

HATEM BEY — Evet...

HASAN BEY (Devamla) — O zaman sarfa memur olanların; bendeniz demiyorum bu memurların hepsi melâikei kiram hazeratından mürekkeptir. İçlerinde suiistimal yapanları da bulunabilir. Bunun hakkında tahkikat yapmak hepimizin vazifesidir. Binaenaleyh tekâlifi milliyenin mahiyeti şudur: Tekâlifi milliyeyi bendenizin kanaatıma göre iki suretle telakki etmek imkânı vardır. İsmine tekâlifi milliye demişiz. Mahiyeti itibariyle kuruşlu mazbata ile ahaliden ayniyat olarak eşya olmak itibariyle ve orduya lâzım olan eşya bu tekâlifi milliye emirlerine dahil edilmek itibariyle, bendenizce kanaatıma göre, bunun mahiyeti tekâlifi harbiyedir. Tekâlifi harbiye hakkında mevcut kanunumuz diyor ki; ordunun muhtaç olduğu eşyanın mukabilinde kuruşlu mazbata verilmek suretiyle sahipleri elinden muayyen bir komisyon marifeti ile tedarik edilmesi caizdir. Tekâlifi milliye komisyonlarını tekâlifi harbiye komisyonları telakki ettiğimize göre parası hali harbi takip eden senenin bütçesine konan para ile ödenir deniyor.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Tekâlifi harbiye başka, tekâlifi milliye başka. (Gürültüler)

HASAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, tabii olsun demiyorum, Sabır buyurun dinleyin. Öyle yapalım, demedim. Meseleyi biz böyle telekki edebiliriz. Tekâlifi harbiye telâkki ederiz. Te-

kâlifi harbiye hakkındaki kanunun ahkâmına tabi olur ve hükûmet bunun mahsubundan icra edilmiyen kısmını hali harbi takip edecek olan senenin bütçesine konacak tahsisat ile ödemek mecburiyetinde kalır. Lütfi Bey refikimizin dermeyan buyurduğu veçhile, tekâlifi harbiyeden başka bir şey olsun diye buna, tekâlifi milliye, dediler. Tekâlifi milliye yapılırken bendeniz istişarî olarak söz söylemek üzere orada bulundum. Bu böyle olmadı. Bu varid değildir. Tekâlifi harbiye kelimesinin ötedenberi tevlit ettiği sui telakkiden kaçınmak için, başka bir kelime kondu ve zaten Meclisten geçmiş bir kanun değildir. Başkumandanlığa vermiş olduğunuz salâhiyete istinaden yapılmış birşeydir. Tekâlifi harbiye şeklinde telâkki edersek, Başkumandanlığın bu emri kanunu mahsusu mucibince aldığı salâhiyete mütevakkıf değil, mevcut tekâlifi harbiye kanununun bahsetmiş olduğu salâhiyet ile de kabili teliftir. İkinci şekli telkisi;

LÜTFİ BEY (Malatya) — Biz tekâlifi harbiye konuşmuyoruz. Bu zaiddir.

HASAN BEY (Devamla) — Zait değil çünkü en...

LÜTFİ BEY (Malatya) — Siz yakıştırmak için uğraşıyorsunuz

HASAN BEY (Devamla) — Hayır yakıştırmağa ihtiyaç yok. İkinci şekil telkis, bunun aynen memleketten bedeli tediye edilmek üzere bir istikraz mahiyetinde telakki ederiz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, ahali mahvoldu, mahvoldu. Uzatırsan çok uzun mesleye giriyorsun beyim. İstikraz ne demek? fıkara ahaliden alıp hükûmete veriyorsun. Millet, esnaf, tüccar mahvoldu. Binaenaleyh bunları tedeyyün ettiğine göre, bunu tekâlifi harbiye suretinde telakki edecek olursak bu şekilde tediye olunacak. İstikraz mahiyetinde telakki edeceksek her sene sığayı maliyemizle müsaid bu mütenasip olarak bu mazbataların bedellerini tediye mecburiyeti karşısında kalırız. Fakat şunu unutmıyalım ki bu tekâlifi milliye suretiyle bize verilen malların acısını mal sahipleri bakiyei eşyaya zam etmek suretiyle icabına bakmışlar ve bunu yine fıkaraya, müstehliklere yükletmişlerdir.

BİR MEBUS BEY — .....

YAHYA GALİP BEY — Doğru söylüyorsunuz. Fakat mahvolmuştur.

HASAN BEY (Devamla) — Binaenaleyh hesabat hakkında heyeti celilenizi tatmin edecek kati malumat almak imkânı vardır. İcap ederse mahallerinde bulunan arkadaşlarımızı da bu tekâlifi milliye komisyonları hesaplarını teftiş etmekle tavzif edebiliriz. İcap edersе memuru mahsus göndeririz. Veyahut memurini mahalliyeye yaptırırız. Nevakısı ikmal ederiz. Her halde tekâlifi milliyenin bendenizce % 95 inin hesabı alınmışdır. Neticei hesabı inşallah...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ben kâni değilim.

HASAN BEY (Devamla) — Zâtı âliniz buna kâni olmayınız. Bendeniz kâniim. Arz ediyorum. Suistimal tarzında ahaliden alıp da hesaba idhal edilmeyen suistimallerinin izini bile bulmak imkânı yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Onu Millet bulur.

HASAN BEY (Devamla) — İnşallah bulursunuz. Fakat bunları hesap içine alamazsınız. Mamafi bütün muamelâtı takip ve intaç etmek imkânı vardır ve edilmelidir. Bu mesele hakkında heyeti celilenizin tensip edeceği her türlü terbiri yapmak lâzımdır ve yaparız. Bütçeden mahsubuna gelince; bendeniz bunu başlı başına müstakil, fevkalâde bir bütçe halinde telakki etmek istiyorum. Hesabı katisi alındıktan sonra, miktarını sureti katiyede tespit ettikten sonra, heyeti celilenize kanaati kâmile gelecek bir hesap olduktan sonra ve buna iman ettikten sonra yapacağımız şey yekûn miktarını, parasını vermeyeceksek, o miktarı istimâl eden, o eşyayı istimal eden daire bütçesine tahsisat ve mukabil eşyayı da irat kaydederiz, bedelini vermeyeceksek, Bedelini vereceksek yalnız ait olduğu bütçeye tahsisat koymak suretiyle iktifa etmek lâzımdır. Bunun üzerinde yürüyelim. Hesabını ikmal edelim. Bütçeye sureti taallûkunu ayrıca görüşürüz. Tekâlifi milliye hakkında heyeti celilenize arz edeceğim malûmat bundan ibarettir. Tekâlifi milliye hesabatı olarak Müdafaai milliye vekâletinin vermiş olduğu hesap iki sebepten dolayı fahişdir ve hakikati ifade etmemektedir. Çünkü onda tekâlifi milliye anbarlarından devren aldıkları eşyanın miktarını bilirler. Halbuki o eşyanın içerisinde âşar mültezimlerinin verdiği zehair de dahildir, ki haddizâtında bu kısım zehair tekâlifi milliyede dahil değildir. Bundan tekâlifi milliyenin alâkası yoktur. Parası peşin verilmiş mübayaattır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bugün siz diyorsunuz ki % 95 hesabını aldık.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Şimdi maliyede bulunan defterde altı milyon lira içinde fıkaradan alınan, yani köylü halktan alınan arabalar, vesaiti nakliye, merkepler, öküzler dahil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır. Arz ettim ki, iki kısım dahil değildir. Tekâlifi milliye emirleri veçhile alınan eşya iki kısımdır. Birisi hane başına bir kat elbise teberruatı,; sâniyeden mevcut vesaiti nakliyenin % 20'si alınıp, bedeli mahalline tahmil edilen kısım tekâlifi milliyeye dahil değildir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Yani fıkrayı halktan alınan dahil değilde, tüccardan alınan dahil.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Benim sual edeceğimi beyefendi sual ettiler. Yalnız ben bir hayvan meselesi soracaktım, ki bir milyona karip ağnam aldılar.

HASAN BEY (Devamla) — Hayır., bir milyon değil. Yarısı da değil, yarısının yarısı da değil.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bir milyona yakın efendim. Bu kadar ağnam alınmış.

HASAN BEY (Devamla) — Alınmamıştır. Bendeniz aldığım hesaplara istinaden söylüyorum, böyle kendi kendinize ağnamın % 40'ı şu olmak lâzımdır diye aslı faslı olmayan şeyleri söylemeyiniz. Hesap üzerinde bunu rub'u derecesinde ağnam alınmıştır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Zatı âlileri hesabı kati ile mi söylüyorsunuz.

HASAN BEY (Devamla) — Aldığım hesaba istinaden söylüyorum. Beyefendi. Bunun haricinde tekâlifi milliye hesabına geçmemiş, yani suistimal halinde kalanlar varsa onun miktarını ben bilmem. Çünkü onun bence âdi bir sirkatten farkı yoktur.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Şimdi izah buyurdunuz ki % 95'şinin hesabını aldım.

HASAN BEY (Devamla) — Kanaatını böyle...

LÜTFİ BEY (Malatya) — Pekâlâ... Bugün biz hesap ediyoruz. Bugün bu vilâyatı umumiyede bulunan ağnamın % 40)ı 2.5 milyon ağnam ediyor. Bu iki buçuk milyon ağnamın aslı maliyede mevcut olduğuna göre, her hangi bir muhitte % 40'dan noksan niçin alınmış ve siz bunu ne suretle tespit ettiniz? Siz bunları bu suretle tespit ettiğinize göre...

HASAN BEY (Devamla) — Neyi tespit etmişiz?

LÜTFİ BEY (Malatya) — Size de hesap verilmiş. Bunu kabul ediyorsunuz. Niçin mahallerinden sual etmiyorsunuz? Niçin mahallerinden sual etmiyorsunuz, ki bizim mukayyit defterimizde mevcut ağnamın kalan noksanının elli bin ağnamı var, elli bin ağnamdan onbin ağnamını alacaksınız. % 40'ı lâzım. alacakdınız, demediniz bunu yapmadınız? Tatbik etmiyorsunuz şimdi ne nisbet aldınız ve ne nisbet müdafaai milliyeye verdiniz? Sonra müdafaai milliyeye verdiğiniz bu kadar ağnama karşı hâlâ müdafaai milliye bugün eti kontratla idare ediyor. Müdafaai Milliye ne yapdı bu hayvanları?

HASAN BEY (Devamla) — Evvelâ Lütfi beyefendinin zannettiği hesap maliyede yoktur. Yani memlekette ne kadar ağnam var ağnam resmine nazaran memleketten ne kadar ağnam mevcuttur diye maliyede bir hesap yoktur. Ağnam resmi ağnam adedini esas ifade etmez.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Adet üzerine resim alınır. Adet üzerinedir. Adet olmazsa resim de olmaz.

HASAN BEY (Devamla) — Siz defterdarlık ettiniz, adedi bu kadar, beyefendi. (Şiddetli gürültüler, vardır sadaları.) İstanbul'da dahi yoktur. Müsaade buyurunuz maliyede.... (Adet malûmdur sesleri.)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Adet vardır. Nasıl yok?

HASAN BEY (Devamla) — Ben iddia ediyorum.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Adet vardır beyefendi, katiyen var. Nasıl yok?

HASAN BEY (Devamla) — Ben iddia ediyorum, ne maliyede vardır ne de İstanbul'da vardır, yoktur. (Şiddetli gürültüler, anlamıyoruz sesleri.) Müsaade buyurun.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Nasıl olur yok diyor? Olur şey değil yahu.

HASAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurun; olur şeydir, hatta zâtı âliniz defterdar iken yine bilmezsiniz beyefendi, katiyen bilmezsiniz saniyen...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ağnam varidatı kaç milyon kuruştur. Ben sana hesabını vereyim ve ağnamın adedi de ne ise onların da hesabını vereyim.

HASAN BEY (Devamla) — Senin yaptığın kara cümleyi ben ezber yaparım. Onu bana malûmat diye söylemeyiniz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — On dört milyonu bakınız ne tutuyor.

HASAN BEY (Devamla) — Salih Efendi ezber yaptığınızdan dolayı böyle... (Gürültüler.) (Anlaşılmıyor sesleri.) Efendiler dinlemezseniz anlamazsınız. Müsaade buyurun.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Siz anlamıyorsunuz. Allah aşkına beyefendi neden bunu böyle söylüyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — Dinleyin biraz. Bakalım anlar mıyım, anlamaz mıyım.

MESUT BEY (Karahisarı Şarki) — Efendiler, söylesinler bakalım. Netice ne olacak.

HASAN BEY (Devamla) — Zannediyorum ki dedikleri hesap..

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Devam ediniz Vekil Bey. Rica ederim dinleyelim. Ondan sonra söz alıp konuşalım.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Açıktan dolma yutturmaya çalışıyor. Açıktan dolma yutacağız.

HASAN BEY (Devamla) — Size kimsenin dolma yutturmaya fikri yoktur beyefendiler. Fikrinizi tashih ediniz, rica ederim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Ağnamın adedinden parasını siz çıkarıveriniz.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Öyle ise, neden bilmiyorum diyor?

HASAN BEY (Devamla) — Bir kere her mıntıkada ağnam başına alınan resmin miktarı mütefavittir. Şark'ta başkadır, garp'da başkadır. Keçi başkadır, koyun başkadır. Binaenaleyh ağnam resmini vasati olarak bir rakkama taksim suretiyle resminin çıkacak harici kısmeti bu memlekette mevcut ağnamın adedi olduğunu telakki etmeye ben gülerim. Sâniyen, zanneder misiniz ki, bu memleketin ağnamı miktadı hakikiyi göstermektedirler? (Hayır sesleri.) O halde söyleyeceğim rakkamı ben söylersem sizler inanacakmısınız efendiler.

ATIF BEY (Bayezit) — Noksanını arıyoruz. Fazlasını aramıyoruz.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Her sene tâdadın hitamında her liva, her kaza, her vilâyet icmal defteri yapar. Ağnam defterinin icmali umumisini yapar. O hem adedi, hem ecnası gösterir.

HASAN BEY (Devamla) — Hacı Ahmet Efendi benim benim bu tarife ihtiyacım yok. Hepsini bilirim. Binaenaleyh bendeniz iddia ediyorum ki ciheti askeriyeye tekâlifi milliye komisyonları mucibince tedark edilip tevdi ve teslim edilen ağnam heyeti celilenizin tasavvur buyurduğu gibi, ağnam resminin yekûnuna nazaran memlekette mevcut olması iktiza eden adedin ağnamın ne % 40'dır, ne % 10'dur, ne % 5'dir. Komisyonların hesabatı hakkında ki tahkikatınız bunu meydanı aleniye çıkaracaktır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Arkadaşlar zannediyor ki ağnamın yüzde kırkına vaziyet edildi. Halbuki erkek olan kısmının % 40'ının tekâlifi milliye olarak alınması mevzubahisttir. Bunu bir kere bilelim. Emir sarihtir. Kasaplık hayvanat denmişdir.

HASAN BEY (Devamla) — Sağılma mallardan alanlar vazifesini suistimal etmiştir. (Alınmış sesleri.) Alınmamıştır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Alınmıştır efendim.

HASAN BEY (Devamla) — İspat buyurursanız hay, hay.

OSMAN BEY (Kayseri) — Yüzde yirmi vesaiti nakliye hayvanı ne için alındı, zürraın bu yüzde yirmi derecesinde alınan hayvanatı buna dahil midir, değil midir? Mahallindeki mesarifi nakliyenin % 20'si alınacak ve bedelleri oraya tevzi edilecekti. Zatıâliniz tekâlifi milliyeye sordunuz mu? Bendeniz zannediyorum ki zürraın hayvanatı da dahildir. (Şiddetli gürültüler.) Yüzde yirmi nasıl bulacaksınız? Bulunmazki.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bir sual sorabilirmiyim efendim.

HASAN BEY (Devamla) — Binaenaleyh tekâlifi milliye hakkındaki maruzatım bundan ibarettir. Neticei tahkikatta ben de sizinle beraberim. En son santimine kadar bu hesap tetkik edilmelidir ve edilecektir. Başka çaresi yoktur.

REŞAT BEY (Saruhan) — Ttekâlifi milliye komisyonunda mazbataya raptedilen emval bedeli midir. Yani mazbatanın muhteviyatına göre tespit edilmiş bir yekûn mudur, son defa aldığınız hesap?

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, aldığımız hesap ve arz ettiğim bütün telgrafnamelerden, bütün livalara tebliğ edilen sualnamelerle yine telgrafla gelen hesap üzerine tasnif edilen telgrafdanda anlaşıldığına göre, bu alınan tekâlifi intaç edilmek suretiyle alınan hesap; mazbataları henüz elimize gelmiş değil. Bize bu malûmatı vermişler, mazbataya raptedilen kısımların kıymetini mazbatadan almışlardır. Henüz mazbatalara raptedilmemiş kısımlar varsa onu diğerlerine kıyasen koymuşlardır. Binaenaleyh tahmini olmasının esbabı budur. Eğer bu olmasa idi munzaması ele geçen ve komisyonların malûmatı dahilinde cereyan eden hesabı katinin bu olduğunu iddia edecektim. Fakat şunda şüphem vardır ki bize verilen kıymet şeysinin bir kısmı, kıymet ikmal edilmeden ihtimali bir hesaba dayandığından tahmini olduğunu söyledim. (Doğru sesleri.)

REŞAT BEY (Saruhan) — Müdafaai milliye vaktiyle muvazene encümenine bu tekâlifi milliyenin hesabını verdiği zaman -şimdi ki bunda çamaşır, çorap bedelleri dahil değildir- o, zatı âlilerinin aldığı hesapta dahil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Dahil değildir. İki kısma ayrılmıtır. Teberruat bunlara dahil değildir.

REŞAT BEY (Saruhan) — Malûmu âliniz Müdafaai Milliye Vekâleti için sene başında bir bütçe yapıldı. Bunların ihtiyacı ne ise tespit edildi. Bu tahsisatla mübayaa edilmek üzere bütçeye para konuldu. Eğer bu tekâlifi milliye emirleri tatbik edilmemiş olsa idi, bütçede de sarfiyat icra, bütçeden nakden sarfiyat icra edilmek suretiyle bunların iştirası icap edecekti. Binaenaleyh müdafaai milliyenin sarfiyatı hakikiyesini bizim tayin edebilmemiz için, bunun bedellerini bilmemiz lâzımdır. Mecmu mesarif neye baliğ oluyor? Yalnız alınan çamaşır böyle koyun gibi yeknasak eşya değil, ki kıymet taktir edesiniz. Bunların kimisi eski, kimisi yeni, kimisi kirli. Vasati ne kıymet kabul edeceksiniz? Bir fiyatı resmi muayyen olsa eski ve yeni vasati bir fiyatla kıymetlendirilebilir.

İSMET BEY (Çorum) — Tedeyyün edilen kısmı soruyorlar.

HASAN BEY (Devamla) — Tedeyyün edilen kısım mazbataya merbut olması lâzım gelen kısımdır. Onların dahi bendenizce müdafaai milliye bütçesinden mahbusu lâzım gelir. Fakat bunları kıymetlendirmekteki müşkilâtı arz etmek istiyorum. Ev başına alınan bir çamaşır kimisi eski, kimisi yeni bir çamaşırdır. (Millet eski vermedi sadası.) Vasati bir kıymetle kuruşlandırmak ve yekûnunu da yine müdafaai milliye bütçesinden mahsup etmek doğru bir yoldur. Bunu kabul ediyorum.

REŞAT BEY (Saruhan) — Hasan Beyefendi; malumu âliniz, bu çamaşır ehemmiyetli bir yekûn teşkil ediyor.

HASAN BEY (Devamla) — Bütün haneler başına alınmamıştır. Köylerden alınmamıştır. Şehirlere hasredilmiştir. (Köylerden de alınmıştır sesleri.) Efendim; evvelce alınıyordu. Sonraki tedbirlerle hali vakti yerinde olmayan zürra ailelerine bu çamaşır meselesini teşmil etmeyiniz denmişti. Memleketin zaten her tarafından alınmış değildir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bu emir ne vakit tamim edilmiştir? Zürradan alınmasın diye bu emir ne vakit verilmiştir? Köylüden alınmıştır. Emir verildikten sonra alınanlar geri verilmiş midir?

HASAN BEY (Devamla) — Vereceğini zannetmiyorum. Binaenaleyh anbara giren miktar ne ise...

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Biz hakikati istiyoruz.

HASAN BEY (Devamla) — Anbara giren ne ise odur. Benim hafızam erkam mahfazası değildir. Anbara giren ne ise onları vasati bir kıymetle müdafaai milliye bütçesinden mahsup etmek lâzım gelir. Hesaben ve usulen, Teberruatın hesabı vasatisini de hesap ederiz. Vasati kıymet üzerindeki miktarı da teberruat kısmına irat kaydederiz. Yapacağım mesele budur. (Gürültüler.)

EMİR PAŞA (Sivas) — Ciheti askeriyeden aldığınız filik yünü dahil midir? O sizde mevcut mudur, değil midir? onu isterim.

HASAN BEY (Devamla) — Onu da arz edeyim. Mevaddı iptidaiye olarak alınan bir kısım eşya daha vardır, tekâlifi milliye suretiyle. Ankara'dan vesaireden alınan yapağımız ve tiftik takriben Ankara'da 300 bin kilo kadar müdafaai milliye anbarlarında teraküm etti. İhtimal ki hatırlarsınız, bir Aralık müdafaai milliye mübadele esasına göre bunu zahireye ve lâzım olan ihtiyaca göre, yani bunu buğdaya vesair kuru sebzeye tahvil etmek üzere mübayaat komisyonu vasıtasiyle gazetelerde bir ilan yapmıştı. İş sahiplerinden bazıları da bunlara talip çıkmışlardı. Bilmem kilosu tiftiğin 46 kuruş itibar edilecek, buna mukabil vereceği kuru sebzenin, zahirenin bedeli de yedi kuruş, altı kuruş, ne ise hatırımda kalmamıştır. Erkamı şu esas dairesinde, bedeline takarrüp eden esaslar dairesinde; fakat para verilmeyecek, mukabilinde tiftik verilmek üzere mübayaat komisyonunun bir ilânını gördüm. Sonra bendeniz ciheti askeriyeye müracaat ettim. Dedim ki: siz ihtiyacatı askeriye için zahire mübayaa etmeye salâhiyettarsınız. Ele geçen mal ne olursa olsun, hatta eşyayı askeriye olsun, bunlar devletin malıdır. Devletin malını idare etmek ve satmak sizin salâhiyetiniz dahilinde değildir. Binaenaleyh mübayaa komisyonunun yaptığı doğru değildir. Bunu geri bırakın dedim. Bunu geri bıraktık ve bunu peyderpey ellerine teslim ediyorum. Henüz bitmedi. Fakat, müteferrik olarak bazı kazalarda kalıyor. Maksadım bunların bir kısmını sahile indirmektir ve kısmı âzamını indirmekteyim. Fakat müteferrik olarak bazı kazalarda kalan, meselâ şu kazada var 100 kile, 50 kile. Getirtmenin imkânı yok. Uzak mahaller ve miktarı da az. Toplu kısımlarını maksadım sahillere indirmek ve indiriyorum. Bunların nakliye mesarifi için bütçemde yeri yoktu. Gayri melhuz kısmından tasarruf ettiğim mevcut paramla bunların sahile inmesi için iktiza eden mesarifi nakliyenin sarfiyatını oradan temin ve heyeti vekileden karar aldım. Tabii gayri melhuzdan bir sarfiyattı. Oradan temin ediyorum. İnebolu'da epeyce tiftiğim terakküm etti. O kadarda müteferrik suretle diğer mahallerde yapağım vardır. Bunları da ciheti askeriyeden tesel-

lüm etmek istiyorum. İmalâtı harbiyede kullanılabilecek bazı fabrikalarda sarfedilecek olan kısmını tabii borçlandırarak kendilerine devrederim. Onların iyi bir surette istimâl edemeyecekleri kısımları, behemhal sahillere indiriyorum. Bir kısmını Mersin'e indireceğim. Bir kısmını İnebolu'ya indiriyorum. Samsun'a indireceğim. Oralarda en iyi şeraiti temin eden adamlara tabii müzayedei aleniye ile icabederse başka yerlerde müşterilerini aramak suretiyle satıp paraya kalbedeceğim.

EMİR PAŞA (Sıvas) — Demek hesap haricindedir onlar.

HASAN BEY (Devamla) — Hayır, onları kendimiz mevaddı iptidaiyeyi işleyeceğimize göre, bunu satıp para yaparız.

RAGIP BEY (Kütahya) — Müdafaai Milliye Vekâleti bu yüzde yirmi tekâlifi milliye suretiyle alınan hayvanattan zaif olanlarını burada sattı ve bedellerini aldı. Sâniyen; daha böyle ufak tefek sattığı şeyler var. Ezcümle depoda bulunan silâhları satıyor ve parasını doğrudan doğruya meselâ müdafaai milliyeden harp dairesi alıyor. Bunlar sizin hesabınızda dahil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Efendim; ben arz ettim ki, hurda eşya olsun, ne olursa olsun, hiç bir daire satamaz. Buna Maliye Vekâletinin muvafakati lâzımdır ve satılan eşyanın bedeli her halde, behemhal irat kaydolunur. Paranın elinden alınması şart değil ve elinde kalan paranın her hangi bir tahsisattan mahsubu icra edilir. Gerek avans şeklinde olsun. Kalıyorsa evrakı sarfiyede nazarı dikkate alınır ve avans olarak elinde kaldığı takdirde, defterde kayıt tutuluyor. Bunun muhasebei umumiye kanunu mucibince mahsubu yapılır. Ufak tefek bir gaz tenekesi, meselâ bir nefer eline geçirmiş anbardan satmış. Benim bundan ne haberim olur? Çok rica ederim bu toplanılan....

RAGIP BEY (Kütahya) — Bu satılan hayvanat bütün depolarda toplanılan silâhlar bir gaz tenekesi gibi değildir. Binaenaleyh bu gün mevcuttur. Bunların hesabı zatı âlinizde?

HASAN BEY (Devamla) — Rica ederim. Koyun pazarına çekilip satılan hayvanatın hesabını tutan bir daire vardır. Herkesin gözü önünde hırsızlık yapılamaz, tevili de yapılamaz. Çünkü mızrak çuvala sığmaz. Olmaz o. Fakat bazı küçük eşya satılırsa maliyenin haberi olmaz mı? Bir çavuş satar, ondan benim haberim olmaz. Fakat böyle toplu olarak satılan eşyaların bedeli irat kayıt edilmez, mahsubu icra edilmez o yoktur.

Efendiler, bütün maliye teşkilâtının nevakısını böyle anı vahidde ikmal edemezsiniz. Size şunu arz edeyim ki, bütçe esasatını asırlardanberi yürüten memleketlerde bile, bazı kısım muamelâtı hesabiye henüz ikmal edilememiştir. Zannederim, ayniyat mahsuplariyle iştigal etmek üzere, orduya ayniyat muhasipleri de tayin edilecektir. O zaman bütün muamelât, muhasibi mesulleri elinden geçer. Bu kısmı şimdiye kadar yapamamıştık. Böyle müşkil bir vakit içerisinde benden istediğiniz de zannederim, pek münsifane olmaz. Bunlar derece derece olur beyefendiler. Daha biz nakdiyat muhasiplerinden başlayabildik.

ATIF BEY (Bayazıt) — Biz de bu itirafı istiyorduk zaten.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Zâti âliniz 300 bin kilo yapağı toplandığını buyuruyorsunuz. Halbuki 300 bin kilo tiftik yünü yalnız Ankara verdi.

HASAN BEY (Devamla) — Ankara'da toplanan diyorum.

OSMAN FEVZİ EFENDİ (Devamla) — Pek iyi öyle olsun. Yalnız bu tiftik yünü bir milyon 350 bin lira ediyor.

HASAN BEY (Devamla) — Hayır efendim, müsaade buyurun 300 bin kilo vasati olarak 45'şerden 150 bin lira eder. Yani onu haddi azami fiyatla satmak için ben elimden geldiği kadar çalışırım...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Tiftikler için ahali eline kaç kuruştan mazbata verilmiştir?

HASAN BEY (Devamla) — Vallahi onun hesabını bilmiyorum. Sonra size veririm.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Peki âlâ, siz kaç kuruştan satıyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — İhtimal ki onlar alırken az para ile ve ucuz almışlardır. Fakat ben fazlaya satacağım. Ben elime gelen malın azami fiyatla satılmasına memurum? İhtimal ki ucuz, ihtimal ki pahalı almışlardır. Ben onu şimdilik bilmiyorum, fakat ben elime gelen devlet malı eşyanın azami fiyata satılmasına ve hattı azami faide teminile mükellefim.

CEMİL BEY (Kütahya) — Tiftiklerden gerek burada ve gerek başka yerde toplananların mikdarı ne kadardır?

HASAN BEY (Devamla, bilmiyorum.

CEMİL BEY (Kütahya) — Çünkü geçen sene tasdik etmiş olduğumuz 45 milyon liralık bütçenin için-

de suiistimal oluyor. Onun için hesabını bilmek lâzım.

TAHSİN BEY (Aydın) — Teçhizat anbarının kapusu önündeki arsada 4 bin kadar silâh dörder liradan satılıyor, bundan haberiniz var mı ve bu satışa maliyeden nezaret eden bir memur mevcut mudur? Belki de şimdiye kadar kalmamış, boşalmışdır.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, şimdi gidip Ankara muhasebesinden bunu soracağım.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, bendeniz görüyorum ki; programsız hareket ediyoruz. Yapdığımızı bilmiyoruz ve bu tarzda müzakereye devam edemeyiz. İmkânı yoktur.

Şimdi orta yerde bir kaç mesele var: Biliyorsunuz ki celsei hafiyenin akdinden maksat bütçe meselesi idi. Fakat biz buna tekâlifi milliye meselesini de karışdırdık (Gürültüler) ve onu biraz evvel hulâsa etmişdik. Demişdik ki; Maliye Vekili Beyefendinin Hükümet namına vermiş olduğu izahat üzerine düşüneceğimiz mesele, şekli hükümetin tayini, yani idaremize bünyemizle mütenasip bir şekil vermek. Sonra ara yere sulh meselesi girdi ve bir meselei müstehire olmak üzere, bu sene bütçenin nasıl ve ne suretle kabul edileceği ve nasıl kapatılacağı meselesi çıktı ve onu tekâlifi milliye meselesi takip etti. Fakat bunların hepsini bir anda birbirine karışdırırsak içinden çıkmak imkânı yoktur. Biz buraya iş görmeğe geldik. Böyle suâl sorup cevap vermekle meşgul olmağa gelmedik. Bugün sabahdan beri uğraşıyoruz bir netice yok. Bendeniz, mesaimizin beyhude olmaması için, bir teklif yapıyorum: Celsei hafiyede yapılan müzakeratdan Maliye Vekilinin verdiği izahat üzerine tebellür eden bir netice, bir vaziyet vardır: O da, siyaseti maliyemizi tayin etmek için vaziyet ve siyaseti askeriye ve harbiyemizin ne olduğunu bilmek lüzumudur. Çünkü, memleketin menabii maliyesi ne olduğunu ve siyaseti maliyemizi Maliye Vekili Bey vaziyeti hakikiyesi ile izah etti. Sonra, bizim takip edeceğimizi hattı hareket için, yani siyaseti maliye için; her halde askerlik itibarile takip edeceğimiz hattı hareketin bilinmesi lâzımdır. Memleketin menabii maliyesi vasi ve mesâ hazinemiz dolu, bir şekilde değildir ki işimizi tanzim edelim. Biz, maliyemizi yapacağımız işe göre tanzime çalışacağız. Onun için bendeniz bir takrir veriyorum ve Müdafai Milliye Vekilinden bundan sonra takip edilecek siyaseti harbiyemizin ne olacağını ve şimdiye kadar olduğu gibi, itâ nihayede müdafaa vaziyetinde, daima düşmanın tecavüzünün mü bekliyeceğimizi ve yahut bir cümle ile düşmanı atmağa mı çalışacağımızı anlamak istiyorum.

Sonra memleket fedakârlık yapar, fakat zannederim bir yapar, iki yapar üç yapar. Sonra buna da imkân kalmaz. Bütün fedakârlığı mütemadiyen milletten bekliyemeyiz. Çünkü yoktur. Neyi verecektir? Onun için erkânı harbiyenin, cihet askeriyenin takip etmek istediği hattı hareket nedir? Bunu bilelim ki ona göre millete, malî bazı tahmilât yapmak icap ediyor mu, etmiyor mu? Ondan sonra ne yapacağımızı ve hatta hareketi bilmek lâzımdır. Bu takriri onun için veriyorum. Bir karar verilsin ve bu bünkü mesaimiz beyhude yere zayi olmasın.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Elli milyon lira.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Elli milyon liramız mevcut olsa idi; ona göre hattı hareket tayin edebilirdik. Fakat ne çare.. Efendiler, bu memleket elli milyon lirayı yine verir, fakat düşmanı atmak şartile. Çünkü her sene elli milyon, yirmi milyonu vermeğe tahammülü yoktur. Tekâlifi milliye alınmasının sebebi de bu idi. Fakat maateessüf bir şey olmadı. (Doğru, doğru sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) Efendim, Ali Şükrü Beyefendi usulü müzakereye dair söz aldılar ve yine müzakereyi ihlâl ettiler.

REİS — Mesele takrir meselesidir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Orada değildi mesele. Mesele, Divanı Riyasetin vakit ve zamanile bir takriri burada okutmamasıdır. Bunda tekâsül olduğu riyasetten dermeyan buyuruldu. Her müzakerenin bir neticesi olmalıdır. Bu müzakerelere Heyeti Celile müsamaha ve tekâsül nazarile bakacaksa şimdi kararını versin. Bu cümleden olarak Divan Riyasetine takdim olunan takrir bir kanun mahiyetindedir. Onlar bir şekil istiyorlar. İcraî salâhiyetini istimal ederek müzakeratı bir neticeye isal eder.

Biz bu müzakeratımızı o kanuna bırakmış olsaydık, daha iyi idi. fakat burada faydalı bir şey olduki Maliye Vekili kendi mütalâasını ifade ettiler. Yalnız Heyeti Celilenin vereceği bir karar daha vardır ki, böyle alâkadarlıkla telâfisi gayri kabil zarara düşdükten sonra fayda olmuyor. Her halde böyle Başkumandanlık kanunu gibi ve dolayısile kanunun kanuni, tefsirin tefsiri mahiyetindeki tahripkâr bir kararla lâkayıt kalmışsınız.

SALİH EFENDİ (Erzurum) Kalmışız deyiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben burada yoktum, fakat kalmışız kabul ediyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Siz de burada idiniz, hatta Bolu'ya ahzi askere tayin edildiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yalnız ben yapmadım, rica ederim. Hatamı itiraf ediyorum. Çırıl çıplak milletin malı soyulurken burada lâkayıt kaldım. Bu gün burada Maliye Vekilinin bir havadis kabilinde ifade etmesi bendeniz müteessir oldum. Çırpındık, fakat faide etmiyor efendiler. Bu gün bunu yapmıyacağız, bunu kanunu müzakeresinde yapacağız. Eğer şu Makamı Riyasetçe mazur görülüyorsa buyurdukları şekilde ikinci müzakeresine geçeriz ve o kanunu da ehemmiyetle, müstacelen müzakere edelim. Bu, ehemmiyetli bir meseledir. Çünki; 1338 senesi bütçesine esas olacaktır. Efendiler, ordu meccanen vesaiti nakliye bulamıyacaktır. Geçen senenin vesaiti nakliye parasını da hesap edeceğiz. Geçen sene 100 kilometre daha 100 kilometre derken herif arabasını bırakıp kaçıyor. Şimdi bu zulmü halka yapamazsınız efendiler. Çünkü isyan ederler. Geçen sene yaptınız, fakat Sakarya zaferine bağışladılar. Veyahut orada öldüler. Fakat gelecek sene yine isyan olacaktır. Her evden bir kat çamaşır aldınız, (80 bin neferimiz var idi sesleri) cebren gidip aldınız ve buna teberru dediniz. Cebren teberru olmaz efendiler. Bu ne teberru demek ne kelime? Jandarma giriyor, zorla yorganı söküp alıyordu. Buna teberru mu denir? Rica ederim, gelecek sene o cebri teberru da görmiyeceğiz ve tekâlifi milliye namile de bir şey alamıyacağız. 1338 senesi bütçesini tanzim ederken bu esas olacak ve hesabımızı bilmeliyizki ordumuzun sarfiyatı geçen sene kaç milyon liraya baliğ oldu. 1338 senesinin esası buradadır. Yoksa böyle bin türlü sui istimal neticesinde ihtilâl çıkar ve alacağımız paralarla onu da bastıramayız. Bu da mühim bir meseledir. Binaenaleyh biran evvel o kanunu çıkarmalı ve Heyeti Celile bir heyet intihab etmelidir. Hasan bey bir şey buyurdular. Mebus arkadaşlarımızı da memur ederiz. Onların zaten bekledikleri bir şey yok, hepsi çamaşır gibi teberru. Ben de feda ediyorum. Yalnız bir şey biliniz ki gelecek bu ordu ne ile yürüyecektir?, Onun esasını tanzim edelim. Bir taraftan kanunu çıkaralım, bir taraftan 1338 senesi bütçesi müzakeresini yapalım. Evvelki karar, Divan Riyaset mazur mudur, degi midir? İnşallah böyle bir şekil bir daha tekrar etmez. Bir takım şikâyetler daha vardırki inşallah onlar da bu suretle çıkar ve tenzih olunur.

REİS — Efendim müsaade buyurun, Muvazenei Maliye Encümeninin bir teklifi vardır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Divanı Riyaset tahkir ediliyor, sözünü geri alsın (gayya kuyusundan derin sesleri)

REİS — Efendim müsaade buyurursanız Muvazenei Maliye Encümeninin tekalifi milliye hakkında mazbatası var. Tensib ederseniz ruznameye koyalım. Bunu tensib edenler lütfen ellerini kaldırsın.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Celsei aleniyede efendim.

REİS — Evet efendim, aleni celsede ruznameye alalım. (Anlaşılmadı sesleri, tekrar reye sedaları)

REİS — Efendim Muvazenei Maliye Encümeninin tekalifi milliye hakkındaki teklifini ruznameye alıyoruz, müzakere edeceğiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Divanı Riyaset, Makamı Riyaset..

RAĞIB BEY (Kütahya) — Reis Bey, Divanı Riyaset diyorlar Divanı Riyaset kimlerden ibarettir? Nizamnameyi okusunlarda öğrensinler efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Teşekkür ederiz, ilminizden istifade ettik efendim.

REİS — Efendim tekalifi milliye ye ait bazı takrirler var, o takrirleri de o kanunun müzakeresine talik edelim. Sonra bütçenin sureti müzakeresine dair.

CEMİL BEY (Kütahya) Reis bey benim sözüm vardır. Efendim, kifayeti müzakere hakkında karar verildi mi? Evvelâ müzakereye karar verilir de sonra takrirler okunur efendim.

REİS — Cemil beyefendi müsaade buyurunuz. Ali Şükrü beyefendinin bir teklifi var. (Okunsun efendim sedaları)

REİS — Muvafıktır; Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri izahat versin. Ondan sonra müzakereye devam edelim diyorlar.

KÂZIM PAŞA (Karesi) — Mesele ordunun hareketine müteallliktir, planlarına müteallliktir. Bunlar Erkanı Harbiyei Umumiye'ye ait olduğu için bendeniz bu hususda selâhiyetle bir şey söyliyemem. Erkanı Harbiyei Umumiye Reisi bu hususda izahat verebilir,

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Başkumandanlık daha ziyade alâkadardır. Bu babda beyanı mütalaanız lâzımdır.

KÂZIM PAŞA (Karesi) — Efendim arkadaşlar idareye müteallik sözlerine cevab istiyorlar, onların hepsine cevap vereceğim. İdareye müteallik sözlerin hepsini not ettim ve cevap vereceğim.

Harekâtı askeriye'ye müteallik keyfiyetin Erkânı Harbiyei Umumiyeye aidiyeti itibariyle onu arzediyorum. Malûmat kabilinden.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurunuz, zannederim Paşa Hazretleri noktai nazarını yanlış anladılar. Orduyu ihzar eden Müdafai Milliye

Vekâletidir. Ordunun harekâtı harbiyesini, plânı için söylemiş olduklarımla ordunun istihzaratı için söylemiş olduğum noktai nazar tespit olunsun. Yani müdafaa ordusu mu yapacağız? Ona göre biz de mali tedabir ittihaz ederiz. Yoksa milletin.. (Gürültüler). Müdafaai Milliye Vekâleti görüşüyorlar. Lâzım gelen cevabı verirler. Yoksa bugünkü şekilde ne yapacağımızı bilemeyiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Reis beyefendi, bendeniz de bu nokta hakkında bir şey arzedeceğim. Efendim, bilinmesi lâzım olan nokta şudur. Zira yıpratma harbi yapacağız dedik, kim yıpranıyor? Ben anlamıyorum, neticei katiyeli bir harp yapacağız dediler. Maatteessüf neticeyi anlamadık.

Senelerle devam ediyor. Kim yıpranıyor? Anlayamadım. Heyeti âlinizin tenvir etmek istediği nokta şudur. Gönlümüz isterdiki daha münteç bir şekil alsın. Şimdi meselâ bu sene (60) milyon liralık bir bütçe ile geliniyor. Bu ordu istihsali neticeye muktedir bir ordu mudur? Yoksa mesele bir sene daha sürüklenecek mi? Meselâ, biz bu altmış milyon liranın hepsini vermiş olmayacağız, veyahut seksen milyonluk bir şey için istihdaf ettiği maksadı, bu teklifi maliyi çoğaltacak, bu sıkleti maliyeyi idame ettirecek bir istikamet mi yüreyeceğiz; yoksa azaltıcı çarei hal mi olduğunu bilmek lâzımdır. İşte bu noktanın tenviri icap ediyor. (Başkumandanlığa aittir sesleri)

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, sual takririnde mevzuubahis olan mesele; siyaseti askeriye ve hariciye meselesidir. Doğrudan doğruya bir başkumandanlığa, erkânı harbiyeye ait bir meseledir. Arzu edilirse bir muayyen saatta söyleyebilirler. Bunu tehir demiyorum. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine tevcih etmiyelim. Esas vazife onlarındır.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim; bendenizce kararı zaid görüyorum. Yeni sene için avans veya tahsisat isteyecekler, bu itibarla lüzumu kadar Meclisi tenvir gerek. Ne Müdafaai Milliye Vekâleti, ne Erkânı Harbiyei Umumiye tahsisatı harbiye isteyecekler. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti, Başkumandanlık tahsisatlarını kabul ettirmeğe zaten mecburdurlar. Ali Şükrü Bey arkadaşımızın takriri, her gün için vârittir. Zaten lüzumu kadar mesele tenevvür etmiştir. Celbederler, muayyen bir günde gelir beyanatta bulunurlar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Zaten bugün versin demedim, Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bendenizce şekli müzakereye ait mevcut bulunan 1337 senesine ait bendenizin teklifimi lütfen reye vazediniz. Mesele, müzakere salim bir mecraya girsin. Ondan sonra müzakereyi sırasiyle takip edelim.

REİS — Hasan Fehmi Beyin bir takriri var? (Okunsun sesleri) Ben telhis edeyim. Takririn bir çok fıkraları vardır efendim. Bunların içinden en mühim fıkralardan birisi 1337 senesi bütçe kanun lâyiha müsveddesi bazı kuyud ve şurut ile 1338 senesi olsun diyor. Salâhattin Beyefendinin de bir takriri var, ki onun da bir fıkrası aynen birleşiyor. Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Beyefendinin evvelki izahatından anladığıma göre, bu şekle o da tevafık ediyor. Şu halde Muvazenei Maliye Encümeni Reisi ile bu hususda ve Salâhattin Beyefendi müttehittirler.

REŞAT BEY (Saruhan) — (Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Muvazenei Maliye Encümeni bütün heyeti umumiyesiyle, bütün rüfekasile bunu kabul ediyor efendim. Bize tevdi buyurun. (Encümene havale edin sesleri)

REİS — Efendim, müsaade buyurun. Bendeniz şöyle reye vazedeceğim. Bu hususda tasvip şeklinin tanzimi için Muvazenei Maliye Encümenine göndermek lâzımdır, 1337 senei bütçe kanununun bazı kuyud ve şurut dairesinde 1338 senesi bütçe lâyiha müsveddesi şeklinde müzakeresini tasvip edenler lûtfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Müsaade buyurunuz efendim. Asıl mühim bir nokta kalıyor. 1337 senesi için artık kül halinde dahi bütçe tasdikına lüzum yoktur. Muvazenei Maliye Encümeni oniki milyon liralık bize tevdi ettiği bütçenin kabulünü teklif ediyorlar, ki bu zaittir. Tahakkuk etmiştir. Tahakkuk etmiş mikdar ne ise ona göre encümen bir avans kanunu yazsın. Asıl maksadı âcizanem budur. Bu tasrih olunsun ve böyle reye vazedilsin.

REİS — Bu suretle kabul edenler lûtfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Reis Beyefendi, üçüncü bir nokta kaldı ki o da encümenin 18 Temmuz 1337 tarihinde burada takarrur eden zammiyatı kabul etmeyip, yalnız tenkisatı kabul ederek bütçe dahilinde sarfiyat devam edecektir. Bunu da reye vazetmek lâzımdır. Zamaim kabul olunmıyacaktır.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Şunu da arzedeyim ki lûtfen takririm okunmuş olsa idi bir

kaç şekli cami olurdu. Takrirde yalnız paranın miktarını 5 milyon diye yazdım, onu çizelim.. Mütebakisi aynen kabul olunmalı ki Meclisi Âlinin evvelce kabul ettiği 28 Haziran tarihli kararnamedeki kuyudatın haricine çıkılmasın bir. İkincisi; maaşata vaki olan zamaim, ki bu güne kadar tesviye edilmemiştir. 1136 senesindeki esas maaşın mikdarı azamisini tecavüz etmesin. Bütçe halinde tasdikine lüzum yoktur. Maksadı âcizanem bu idi. Bu takrir aynen reye vazedilsin. Yalnız beş milyon lira silinsin. (Hasan Fehmi Beyin takriri tekrar okundu.)

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim, okunan beş milyon fıkrasından vaz geçtim. Silinsin. Avansa için Meclisi Âlinin kararı değildir. Muvazenei Maliye Encümenine tevdi edilsin. Orası tesbit etsin.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler, hükûmete gayri kanunî muamele yapmak için müsaade ediyoruz. (Etmiyoruz sesleri) Müsaade buyurun, bu takrirle tamamen gayri kanunî bir muamele teklif ediyoruz. Katiyen Kanunu Esasiye ve Teşkilâtı Esasiye Kanununa muhaliftir. Bu hükûmeti bir daha mesul etmek hakkına malik değilsiniz. Bu tamamen bir fermandır.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Hafız Mehmet Bey bu hafta da bütçenin ikmali mümkün değildir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — O halde memlekette kanun yoktur. Hükûmet istediği gibi oynar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, malûmu âlîlerindir ki sekiz aydan beri bu bütçe Muvazenei Maliye Encümenine gelmiştir. Bütçeden Encümen ne tenkisat yapabildi, ne de bir şey. Zannadiyorum ki bu şekilde yine bir kaç ay sonra emrivaki karşısında bulunacağız. Hututu umumiyeyi tespit edecek bir Kadro Encümeni vardı. Şimdi içimizde yine bir Kadro Encümeni tefrik etmelidir. Bu Devlet ne ile yürüyecektir? Bütçe bilâ münakaşa kabul edilemez. Bilâ münakaşa... Efendiler, bir şey arz edeyim. Geçen seneki vaziyette değilsiniz. Halk bu sene parayı müşkil verecek. Çünkü para yoktur ki verebilsinler. Onun için efendiler; bizim yapacağımız, bir kadro encümeni teşkil edelim. Süratle yapalım. Muvazene Encümeni Devletin hututu umumiyesini tespit etsinler ve o yolda yürüsünler. Muvazenei Maliye Encümeni yine eskisi gibi vali, mutasarrıf ve bilmem neler ile uğraşmasın. Zira bu iş böyle yürümez. Ya Teşkilâtı Esasiyeyi derhal tatbik edersiniz; yani bu suretle milleti bize raptedecek esasatı kabul ve tatbik ederiz. Zira bu idareden dolayı milletle aramız açıktır. Bu suretle o rabıtayı takviye edin ve onlara biraz serbesti bahşedin. Alacağımız şeyleri suhuletle alabilelim. Zavallılar görmesinler. İstanbul'un bir çok muvakkat kanunlarını şu zamana kadar biz de kabul etmekteyiz Encümenimizden çıkmış, tamik edilecek daha bir çok mesail vardır. Biz bir an evvel şûra teşkilâtına müsaade edelim ve halkın idaresini bu vasıta ile temin etmiş bulunalım. Bu memur kadrosunu yıkalım efendiler.

BİR MEBUS BEY — Efendi, bunun yıkılması mümkün değildir. Zira memur kadrosu olmazsa ordu vezaifi yürümez.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim, mevzuubahis bu takrire bir karar verilsin. Bir neticeye bağlıyalım. Ondan sonra Hüseyin Avni Beyin mütalâası nazarı itibara alınır. Çünkü esasata taallûk ediyor.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Bendeniz de arz edecektim efendim. Bilmem bu kelimeyi de benimsiyorum. Memlekketin bünyei içtimaiyesine göre kanun yapmak hususunda lüzumuna en evvel arkadaşlarımızdan kail olanlardan birincisiyim. Bir taraftan yapalım ve Hükümete bu hususta müzaheretinizi temin buyurun. Teşkilâtı hattı asgarisine indirelim. Fakat bunları yapmak, yalnız kadroları tespit etmek o kadar basit bir iş değildir. Şurada sene nihayetine 10 gün kaldı. Bunları 10 gün zarfında meydana getirmek zannedildiği kadar kolay değildir ve bir ayın da işi değildir. 1338 bütçesini de 1337 bütçesinin akıbetinden kurtarmak için bu teklifin isabeti vardır. Rica ederim; hem onu kabul edelim, hem de diğerinin müzakeresine iptidar edelim.

ŞEVKİ BEY (İçel) — Bu teklifte memurların Şubat maaşı da mevzuubahis ediliyor. Ne veriyorsunuz ki, ne keseceksiniz?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Para bulur verirseniz, ben isterseniz memurine Şubat maaşını ikramiye olarak veririm efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim, takrirde henüz ikinci fıkra okunmadı. Şubat maaşı için müzakere açmak ayrı bir meseledir. Buraya vazedilen şey ile alâkadar değildir. Bazı arkadaşlar...

REİS — Efendim, ikinci fıkra okunmadı.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hasan Fehmi Beyin takririni kıraatla bir an evvel, vakit geçirmiyerek işi intaç edelim. Hasan Fehmi Beyin bu takriri makûl ve mantıkîdir. Hafız Mehmet Beyefendinin

istinat ettikleri nokta da mantıkîdir ve gayet mühimdir. O da buyurdular ki; Hükümeti avansla idare edecek olursak, bütçe harici yapmış oldukları sarfiyata dair meşruiyete de cevaz vermiş oluruz. Bu vârit değildir. Bendeniz diyorum ki; bu mütalâa doğru olmakla beraber, burada vârit olamaz. Biz Heyeti Vekilenin, bizim cihetî askeriye için tayin ettiğimiz fasıl ve maddeleri haricinde ve encümenin kadrolarının hududu haricinde yaptığı sarfiyatın, ki Heyeti Âliyenizin 18 Haziran tarihli kararı hilâfında bir masrafı varsa kat'iyyen gayri meşrudur ve gayri caizdir. Bundan dolayı mesuldürler. Binaenaleyh o mesuliyetten teberri edemezler. Bu mesuliyet kendilerinden merfu değildir. Binaenaleyh bu noktai nazar aşikâr olduktan sonra meselede şüphe kalmaz.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Esas itibariyle Hükümet eski teşkilâtiyle, bunu zammetmiyerek aynen tatbik etse dahi, yaptığı muamele tasdik olunmamış bir bütçeyi tatbik etmek noktai nazarından gayri kanunidir ve mesuldürler. Çünkü esasen hukuku esasiye noktai nazarından bütçenin tetkiki her sene için kabul edilmiş bir esastır, ki millet kendi varidatını kendi masarifatına göre düşünecek ve ona göre tanzim edecek. Biz ise onların bu hakkını tanımıyoruz ve hakkımızı da bu suretle iskat etmiş bulunuyoruz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, Hafız Mehmet Beyin bu mütalâatı, Avrupa'da muhtelif seneler mücadelelerle milletin hükümetlerden koparmış olduğu haklardır. Binaenaleyh bunda her hangi bir sebep olursa olsun bütçeyi fasıl, fasıl aleni okumak lâzımdır. Bu sene için nükûl edilmiş olmasını makûl bulmuyorlar. Bu mütalaalarında katiyen beraberim. Fakat fiilen bu mesele için bir sureti hal bulalım. Eğer bulabilirseniz bir gece toplanalım, çalışalım ve bunu bir kanunu muvakkat ile yekûnunu kabul etmek doğru olur. Eğer bunun münakaşasını uzatırsak 1338 senesi bütçe müzakeresi için vaktimizi zayi etmiş olacağız ve Encümenimizin 18 Haziran 1336 tarihinde kabul ettiği karar gibi, şimdiden tasdik olunmak şartiyle, Encümen kararı suretiyle bir madde kabul olunursa fasıl, madde olarak yapılmamış olur. Fakat toptan yapılmış olur. Aşağı yukarı 45 kişilik encümen bunu halleder. Mütalâaları gayet vârittir. Kabul edildiğine nazaran bütçede mühim bir tasarruf yapılmış olur efendiler. Bu şekilde meseleye nihayet verilerek kabulünü rica ederim. Aynı zamanda bütçenin tetkik edilmesine dahi bendeniz taraftarım. (Reye, reye sadaları.) (Gürültüler)

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Şu halde 1338 bütçesi kabul edilmiş oluyor. Yalnız müsvedde şeklinde kabul edilmiş oluyor. Başka türlü telakki edilmesin. Takririn iki fıkrası kabul edildi. Yalnız bir fıkrası kaldı. 18 Haziran 1336 tarihli kararla...

REİS — Hasan Fehmi Beyin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Senei maliyenin hitamına bir hafta kaldığı için 1337 senesi bütçesinin usulüne tevfikan müzakere ve tasdika maddeten imkân olmadığı gibi, yekûn itibariyle birden tasdiki cihetini terviç eylemekde hilâfı kanun olduktan başka memleketin zararı malisini de müstelzim olacağından 1337 senesine ait olmak üzere verilmiş olan 20 milyon liralık avansa zamimeten Maliye Vekilinin gösterdiği miktar, ki 5 milyonluk bir avans itası ve bu avansların Meclisi Âlinin 28 Haziran 1337 tarihli kararnamesi ile mukayyet ve 1336 senesindeki maaşat miktarı âzamisini tecavüz etmemek şartiyle tesviyesine mezuniyet itası için hemen bir avansı kanunun tanzim buyurulması ve eldeki lâyihanın 1338 senesi bütçe müsveddesi addile esaslı ve ciddî müzakereye geçilmesini arz ve teklif eylerim.

Gümüşhane Mebusu
Hasan Fehmi

2. Şubat maaşları hakkında Muvazenei Maliye Encümeninin teklifi teemmül edilerek müspet veya menfi karara raptı için bu mevzuun dahi hafi celsede tenvir edilmesi kabulü cihetî terviç buyurulduğu takdirde kabulü katisinin alenen icrası.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Onu kabul etmiyoruz. 1336'yı da kabul etmiyoruz. (Gürültüler)

REİS — Hasan Fehmi Beyin takririnden maada bazı takrirler daha vardır. Her encümen mensup olduğu dairenin kadrosunu tanzim etsin, diye teklif var. Bazı devairi doğrudan doğruya lağvetmek için takrirler de var. Bunun müzakeresi için bugünkü ruznamemiz mütehammil değildir. Binaenaleyh Cumartesi günü saat 9'da içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

20 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	826
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	826

1. — Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 senesi bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve bu meblâğın temini çareleri üzerinde müzakerat. 826:838

Cilt : 17

162 nci İnikat, 4 ncü Celse

YÜZ ATMIŞ İKİNCİ İÇTİMA

DÖRDÜNCÜ CELSE

20 Şubat 1338 Pazartesi

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi.

KÂTİPLER : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celsei hafiye küşat olundu.
Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZATMIŞINCI İNİKAT

16 Şubat 1338 Perşembe

BİRİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad bütçenin heyeti umumiyesi hakkındaki müzakereye devam olunarak teneffüs için celse tatil olundu.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Lâzistan Ziya Hurşit

(İKİNCİ CELSE ALENİDİR)

ÜÇÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek Şubat maaşlarının vaktinde edasını mümkün kılmak üzere 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere beş milyon liralık avans kanunu çıkarılmasına dair Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin takriri okundu ve mevzu bir müddet müzakere edildi. Celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kayseri Atıf

DÖRDÜNCÜ CELSE

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyin, Bütçe müzakerelerinin Uzaması dolayısile Şubat maaşlarının vaktinde tediyesinin temini maksadı ile 20 ve Müdafaai Milliye ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere 5 milyon liralık avans kanunu çıkarılmasına dair takriri kabul olunup Mersin Mebusu Salâhaddin Beyin takririyle Muvazenei Maliye Encümenine havale olunarak içtimaa nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kayseri Atıf

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Müdafaai Milliye Vekâleti ihtiyaçlarına sarf ve 1338 bütçesi tahsisatından mahsup edilmek üzere beş milyon liralık avans verilmesi hakkındaki teklif ve bu meblâğın temini çareleri üzerinde münakaşat.

REİS — Mevzuun müzakeratına devam ediyoruz. Söz Kâzım Paşa Hazretlerinin. Buyurun Efendim.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim icabatı askeriyeden dolayı defaten ve topluca bir para istiyoruz. Bunun hakkında da biraz malumat arzedeyim.

Malumu Âlileriniz olduğu veçhile, Sakarya muharebesinden sonra Yunanlılar Eskişehir ve Afyon civarına ricat ettiler ve orada tevekkuf ettiler. Bizim ordumuz da düşmanla teması muhafaza ederek düşmanın tevekkuf ettiği hatta kadar takip etti ve onun karşısında durdu. Bu tevekkuf elân devam ediyor ve elân cephede ufak tefek mevzi ve keşif müsademelerinden maada, haizi ehemmiyet muharebe olmuyor. Yalnız bu tevekkuf esnasında her iki tarafın tabii bir çok mesaisi, bir çok icraatı vardır. Bunun belli başlı olan şekilleri her iki tarafın kuvvetlerini tezyit ve takviye etmeleri mahiyetindedir. Yunanlılar halen bulun-

dukları hatta çekildikten sonra gerilerinde hâkim oldukları menabi ve bilhassa büyük hükümetlerin serveti ve malzemesi kendilerine açık olduğu için bunlardan istifade ettiler ve etmektedirler ve ordularını gerek insan ve gerekse malzeme ve mühimmat miktarını tezyit ve techiz ediyorlar. Biz de aynı veçhile Yunanlılarla muvazi bir surette kuvvetimizi ve malzememizi tezyit ettik ve etmekteyiz. Bizim menabiimiz malûm olduğu veçhile, mahduttur ve sırf memleket dahiline münhasır kalmıştır. İstanbul'dan kaçak suretile kayıklarla getirebildiğimiz ve bunları bir çok bali vesaiti nakliye ile fena yollardan cepheye sevk etmek suretinde oluyor. Böyle olduğu halde bu güne kadar ordumuz Yunanlıların bu tezyit ve takviye hususundaki terakkisinden geri kalmamıştır. Ona muvazi olarak ilerlemiştir. Tabii talim ve terbiye vesair hususatı da aynı veçhile terakki etmiştir. Bir iki ay sonra büyük muharebelere intizar ediyoruz. Büyük muharebeler için tabii bu tezayüt etmekte olan kuvvet o ana kadar aynı zamanda tezyit edilmek mecburiyetindedir. Yunanlıların menabii, arzettiğim gibi, geniş olduğu için büyük muharebelere kadar bu takviye de devam edecektir. Bizim dahi o zamana kadar aynı veçhile ordumuzun malzeme ciheti ile ve sair cihetle tezyit ve takviyesi lâzım geldiğinden para sarfetmek mecburiyetindeyiz. Elimizde bu gün Müdafaai Milliyenin emrinde bu gibi hususta sarf edilecek parası yoktur. Halbuki bu gün bu anda muhtaç olduğumuz malzemeyi getirebilmek için elimizde para olmazsa hiç bir teşebbüste bulunamıyacağız. İşte bu teşebbüsata girişebilmek ve ordumuzun mühimmat, malzeme ve sairece geri kalmamasını temin eetmek için elimizde defaten sarf edebileceğimiz para bulunmasına ihtiyaç vardır. Bunu hesap ettik, beş milyon liralık bir meblağın, bu on beş gün zarfında temini mümkün olursa, yani elimizde bulunursa bunu sarf etmek için teşebbüsatta bulunacağız. Fakat bu para, onu da evvelce arzedeyim ki, ne teçhizata, ne teşkilâta, ne de maaşata hiç bir şeye sarf edilmiyecektir. O, mütat olan masarifat başkadır. 1338 senesinde malzemei harbiye ve mühimmat mübayaası için, bütçemizde koyduğumuz fasla dahil olarak, o fasıldan istiyoruz. İşte bu paranın az bir zaman zarfında Müdafaaiyi Milliye emrine tevdii mümkün olursa ve Heyeti Celileniz buna müsaade ederlerse, o vakit bu para ile muhtaç olduğumuz malzemeyi ve saireyi tedarik etmeğe teşebbüs ederiz ve inşallah muvaffak ta oluruz. Yalnız efendiler, paraya malik olmak, bu anda elimizde beş milyon para bulunmak maksadı temin etmez. Müracaat edeceğimiz menabi bizim tahtı hâkimiyetimizde olmayan yerlerdir. Meselâ, memleket haricine müracaat edeceğiz. Oralarda bizim karşımıza çıkmakta olan bir takım teşkilât vardır. Bu bizim teşebbüslerimizi akım bıraktırmak için tertip edilmiş bir ağ şeklindedir. Bizim düşmanlarımız bunlara maalesef muvaffak oluyorlar. İşte biz bu parayı temin ettikten sonra daha mühim olarak muhtaç olduğumuz mühimmatı memlekete getirebilmek keyfiyetini de tahtı temine alacağız ve bu, ayrıca ehemmiyetli bir meseledir. Ayrıca bir tedbirdir. Bunun süratle getirilmesi haizi ehemmiyettir. Zaman geçtikten sonra bunun da faidesi olamıyacağı malumdur. Evvelâ bu parayı Heyeti Aliyeniz defaten Müdafaai Milliye emrine malzemei harbiye mübayaası maksadile tevdi buyurursa, bu malzemeyi getirmeğe muvaffak olursak, bütün endişelerimiz zail olur. Bunu istiram ederim. Süratli bir karara rabtedip bu parayı temin buyurunuz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Mevzuu müzakere olan mesele Paşa Hazretlerinin beyantı mıdır, yoksa hükümetten teklifi kanuni şeklinde tahsisatı munzama mı, yoksa tahsisatı asliye dahilinde bir para mıdır, nedir?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim Paşa Hazretlerinin izahatından Heyeti Celilenin malumu olduğu üzere ordunun kabiliyeti harbiyesini tezyit etmek ve az zaman zarfında muhtaç olduğu nevakısı ikmâl edebilmek için (gürültüler) müstacelen beş milyon liranın bir kaç gün zarfında Müdafaai Milliyenin 1338 bütçesinde mevzu tahsisattan mahsubu icra edilmek üzere, yani 1338 bütçesinde ordunun teçhizi, mühimmatı için bütçeye konacak olan tahsisata mahsubu icraedilmek üzere, yakında harekâtı askeriye ihtimalâtı gayet ziyade olduğu için, her türlü ihtimale karşı gerek müdafaa harbinin muvaffakiyetini ittaç etmek ve inşallah muvaffak olacağız ve müdafaa harbinden sonra inşallah zafer kazanılırsa tâkip ile neticeyi elde edebilmek için bazı nevakısı vardır. Müdafaai Milliye bu maksatla bu paranın çıkarılıp müstacelen kendisine verilmesini istiyor. Bu mesele Heyeti Vekilenizce de uzun uzadıya müzakere ceryan etmiştir. Acaba maliye; bize bu parayı 1338 bütçesinin her halde şeklini tespit edeceksiniz ve Müdafaai Milliyenin ihtiyacı için zaruri gördüğünüz parayı kabul edeceksiniz; fakat bu parayı mahsuben az zaman zarfında bulabilir mi? Bunun esbabını Maliye Vekâleti arasın, dediler. (Gürültüler) Daha neler geliyor bilseniz. Yirmi, yirmi beş tane kanun geliyor beraber. (Sadede geliniz sesleri) Malûmya bizim bütçemiz yevmin cedid rızkın cedid şeklinde devam eder.

Ezelden beri, yeni değil, biz menabii malumemizden vaki olan varidatımızı, tahsilâtımızı o müddet zarfında mütehakkık olan düyunu devletin tamamını yetiştiremiyoruz. Bir kısmı açık kalıyor. Defaten maliyenin elinde fevkalâde bir menba yok ki az zaman zarfında bu ordunun nevakısını ikmal edebilmek için beş milyon lira, velev muvakkaten olsun, Müdafaai Milliyenin emrine, velev tahsisata mahsup olsun verebileyim. Onun için fevkalâde tedabir aramak mecburiyeti karşısında kaldım. Paranın mahalli sarfı ne kadar zaruri, ne kadar mübrem, ne kadar elzem olduğuna göre, buna behemahal bir çare bulunması lazım gelir. Veridi hatır tedbirler, yani âni bir surette ordu tahsisatından beş milyon liranın tediyesini temin edecek fevkalâde tedabir bir istikraz yolu vardır, ki geçenlerde bilmünasebe, bütçenin heyeti umumiyesi hakkında söylenken arzetmiştim ki, böyle gerek şarktan ve gerek garpten az zaman zarfında bu istikrazı temin imkânı yok. Teşebbüslere rağmen henüz ümit ile dolaşıyoruz. Tahakkuk etmiş bir yol mevcut değil, memleketin menabiine ihtiyaç hasıl olunca, memleketin menabiine avdet çaresine kalınca emsalini biliyoruz, bu kabili tetkik değildir. Veyahut alelusul bize az zaman zarfında beş milyon lira gibi mühim bir meblâğ temin edecek bir vergi verecek, beş milyon lira getirecek bir vergi tarhı lâzım gelir. Belki memleketin bazı menabiini zorlamak suretile makul ve ilmi iktisadiyata vesair nazariyatı maliyeye muvafık ve beş milyon lira varidat temin edecek bir vergi tesisi ihtimâl dahilinde. Fakat böyle vergi, yani muayyen bir menabii irat üzerine vergi tarh etmek, verginin usulü müteamilesi dairesinde verginin tahakkuk muamelesini ikmâl ettirmek, onun hakkında mükelleflerin itirazını, intaç ettirmek, derecatı kanuniyeden geçirmek, tahsilâtını ikmâl etmek suretile bir vergiyi tahsil etmek icabeder, ki lâakâl 6-7 aya mütevakkıf bir keyfiyettir. Halbuki bize bu paranın muayyen ve kısa bir müddet zarfında, yani bir ay gibi kısa müddet zarfında lâzım olduğuna göre, yani pek kısa bir müddet zarfında bu para bulunabilecek olursa, yakinen inkişafı memul olan harekâtı askeriyeyi temin için böyle kısa bir zamanda bu parayı elde etmek lâzım. Bu parayı kısa bir zamanda elde edebilmek için de yine vergi tarikini iltizam etmek lâzım gelirse livalara, kabiliyeti iktisadiyelerine göre, varidatı maliyelerine göre mütenasiben bu yekûn paranın tevzii ve mahallerinde evsafı lâzımeyi haiz memurinden, ahaliden heyetler vasıtasile her livaya düşecek hissei tekâlifi, mükellef tutulması iktiza eden halka, erbabı servete tevziini mahalline bırakmak suretile böyle belki kısa bir zamanda beş milyon parayı tedarik etmek suretile kabili tahsil olabilir. (İstikraz suretile mi sesleri) Efendim yalnız aklımıza gelen tedabiri arzediyorum. Tevzii esası üzerine bir vergi yapmak az zamanda kabiliyeti tatbikiyesi olacak olan usulü teklif olarak bunu buldum. Hatta bunun için de bir cedvel de tanzim ettim. Livalarımızın yekûnu varidatına nazaran Aşar, ağnam, arazi, musakkafat yekûnu varidatına bu beş milyon lirayı nisbeti mütesaviye dairesinde her birine ne isabet edecek diye bir cedvel tanzim ettim, fakat yanıma almadım. Fakat aynı zamanda düşündük ki memleketin içinde bulunduğu şerâiti maliye ve iktisadiye biraz salma şeklini andıran şekli hesabide, az zaman zarfında, bir memleketete beş milyon lirayı almak, yani beş milyon lirayı nakden tahsil etmek ihtimali var mı? Memleketin ahvali iktisadiye ve maliyesi, her nazaran bu biraz tahtı imkânda olsabile, buna da cesaret edemedik. Daha mülâyim bir şekil acaba bulabilir miyiz? Bu tevzi esası üzerine bir vergi yapmak şeklini düşünürken aynı zamanda kendi kendimize dedik ki; bunu yeni bir teklif halinde yapalım. 1338'in vergi borçlarına mahsup edemezsek bile, mükellef tutulacak olan halkın her birisinin 1339 senesi zarfında emlâk, âşar, ağnam bilumum tekâlifi milliye ve emiriyeden tahakkuk edecek olan düyunatın mahsubuna koymak 1339 varidatının bir kısmının 1338 de müstacelen cibayet şekline sokalım. Cibayet şekline işi sokalım ve bu suretle ahaliden daha suhuletle bunu cibayet edelim; bunu düşündük. Bu varidatı tahsil edebilmek çaresini elde edelim, bunu da düşündük. Fakat bunlardan maada daha kabili tatbik ve suhuletle icrası memul olan başka bir şekil var mıdır? Aklımıza bir tedbir daha geldi. O tedbir de şundan ibarettir: Malumu Alileri olduğu üzere bizim menabii varidatımızı teşkil eden vergilerimizin bir kısmı bila vasıta, cari vergi kavanini mahsusasına tevfikan tekasitle rapten istifa olunur. Zaten istediğimiz para 1338 senesinin masarifinden ve tahsisatından mahsubu icra edilecek bir para olduğundan, 1338 varidatının bir kısmını müstacelen tahsil suretile bu işe tahsis etmeği biraz daha kolay ve herkese bir müddet daha sonra vermek mecburiyetinde olduğunu, şimdiden vermek mükellefiyeti gibi bir şeyi teklif etmek suretile işin çaresini araştırdık ve netice itibarile en ziyade suhuletli ve kabili tatbik ve en az halka müşkilât ve müzayaka tevlit edecek olan şekil olarak, bunu bulduk. Senei maliye hulul ediyor, bittabi ağnam tahakkukatına başlıyoruz. Bilumum bilâvasıta cari tekâlifimizi tekasiti muayyenesinden 1338 senesine mahsus olmak üzere kurtararak bir ay zarfın-

da defaten, yani mart ayı zarfında tahsilini yapabilmek için Maliye Vekâletine bir maddei kanuniye ile bir salâhiyet verilecek olursa ağnamdan, temettuattan emlâkten, araziden bilâ vasıta cibayet edilecek tekâlifimizden, bu parayı temin edebilir. Tabii aşar vakti muayyeninde ihale olunan bir keyfiyettir. Şimdilik 1338 senesi içerisinde tamamen tahakkuk etmiyen kısımları için 1337 zarfında tahakkuk eden kısımları tahsil edip, senesi zarfında tahakkuk edip fazla kısımları varsa, ayrıca tahkik etmek, noksan tahakkuk edecek kısımlarını da o nisbette fazla alınmış olanı bilâhare iade etmek şartile, senesi zarfında, bilâ vasıta cari tekâlifin tekasütünden kurtularak doğrudan doğruya defaten tahsilini temin edecek bir maddei kanuniyenin Heyeti Celilenize arzını ve bu suretle ümit ettiğimiz mebaliğ ile Müdafaai Milliyenin 1338 senesi bütçesine mahsuben defaten istediği beş milyon lirayı tesviye etmenin imkân dairesinde olduğunu düşünerek, şunu arzetmek mecburiyetindeyim ki; bu şekil bittabi icra edildikten sonra sene evasıtına doğru, menabii varidatımızı berveçhi peşin yemiş olacağımızdan, sene ortalarında buhrani maliyemizi tezyide sebebiyet verecektir. Zaten bütün tekâlifi cedide lâyihalarından beklediğimiz miktarı muhammeni de nazarı dikkate almak ve Heyeti Celilenize takdim ettiğim varidat bütçesinin yekûnu hemen hemen (59) milyon küsur bin liradır. Halbuki 1338 senesi masarif bütçemiz maatteessüf bunun ehemmiyetli bir suretle fevkinde bulunuyor. Yalnız encümeni mahsusun tespit ettiği Müdafaai Milliyenin 1338 bütçesi bu miktardan fazla oluyor. Devairi saire masarif bütçeleri de buna inzimam edince demek 1338 bütçesinde tekâlifi cedideye, Heyeti Celilenizin müsadesile, marttan itibaren tatbikatına başlandığı ve lâyihaların bir taraftan müzakeresine başlanıldığı halde encümen muhammen olarak (59) milyon liralık bir varidat bütçesi getirebilirim, hayâl ile uğraşmamak için mümkün mertebe varidatı hakikate takrib ederek. Binaenaleyh ilerde varidatı maliyemizi ne suretle karşılayacağız, nereden tasarruf edeceğiz, nereden yeni yeni menabi irat bulacağız? Bunları elimizdeki fırsatlardan biristifade ayrıca düşünmek ve bu sene evsatında ve zaruri olan buhrani maliye karşı lazım gelen tedabiri ayrıca ittihaz hususunda, ayrıca tedabir ittihaz etmek üzere şimdiden bu tedabirle iktifa edilmesini memleketin ahvali maliyesi ve iktiza ettirmediğim bir lâyiha projesi vardır, Heyeti Celileniz bu esası kabul buyuracak olursanız, bunu sureti mahsusada resmen Meclisimize getireceğiz. Heyeti Celilenize bunu bir günde getirebiliriz efendim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müzakeresi bitti de imzası mı kaldı, yoksa müzakere etmediniz mi?

HASAN BEY (Devamla) — Toplanamadık, imza ettiremedik. (Pekâlâ sesleri)

Aleliusul Muvazenei Maliye encümeninden geçirmek lazım gelir. Bilhassa buraya havale edildiği takdirde, derhal içtima ile bunun hakkındaki kararını ikmâl etmesini ayrıca istirham edeceğim.

Sonra; bendenizin hatırına başka bir muamelei malumiye daha gelmektedir. Bunu da bilhassa diğer memleketlerin tarihi mali meselelerinde ve böyle buhranlı zamanlarında veyahut ıslahatı maliye meyanında icra edilen teşebbüsatı maliyeden olarak gördüğüm ve bildiğim için, bizim memlekette de kabiliyeti tatbikiyesine kani olduğum için, bizim memlekette de kabiliyeti tatbikiyesine kani olduğum bir meseledir. O da bazı nevi vergilerin, bahusus ıslahata tabi tutularak orta yerden kaldırılması lâzım gelen vergilerin, bir mübayaa meselesine tabi tutulmaması, en mütemaddin ve en müterakki memleketlerin teşebbüsünde vakidir. En ziyade arazi verğisini bendeniz düşündüm ki; böyle bir muameleye tabi tutayım. Bilhassa İngiltere Başvekili Mayd George zamanında Lndtax namı verilen arazi vergisini mübayaa muamelesine tabi tutmuş ve bu vergi İngiltere'nin kavanini maliyesi meyanından kaldırılmıştır. Bu gün İngilterede arazi vergisi namında bir vergi yoktur. Arazi vergisi ile mükellef olanlara verginin iradı senevisini sermayeye tahvil etmek suretile satmak usulünü kabul etmiştir. Tahdid milyonla lira ile olur, binlerce memurla olur, yüzlerce seneye baliğ olur. Onu çok düşündük biz, nafile olmaz o iş.. Yalnız emsali sairesini araştırmak lazım gelirse, Fransanın kadastro muamelesini söyleyebilirim size. Elli senede ikmâl edilmiştir ve yüzlerce milyon liraya baliğ olmuştur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Yoklama yapınız efendim.

NAFİZ BEY (Canik) — Yoklama yaptır, kâfidir, kâfidir.

HASAN BEY (Devamla) — Yoklamada kolay bir keyfiyet yok, yalnız âşar, yani araziden erbabı tasarrufun istifası üzerine, yani istifa ettiği irat üzerine mevzu olması lazım gelen vergilerin bir de mükerrer olduğuna kanim. Bir defa âşar gibi hasılatı gayri safiyeden alınan cari bir vergi, bunların hepsi arazinin iradından istifa olunan vergilerdir. Bundan başka arazi üzerinden, arazinin kiymeti üzerinden ayrıca bir vergi cibayet ederiz. Biliyorsunuz kanunları. Bu bir mil-

yon lirayı mütecavizdir. Yalnız arazi vergisi, bir kaç yüz bin lira da tahsilât vardır. Halbuki vergi sermaye üzerine mevzu olmayıp daima sermayelerin iradı üzerinden olması, daima sermayelerin iradı üzerinden alınması, lazım gelir. Çünkü sermaye üzerinden mevzu vergilerin resülmalini yemek, menbaı kurutmak gibi bir tesiri olduğu için, irattan almak suretile daimi bir surette alınabilmesi nazariyatı maliye iktizasındadır. Şu halde her nevi servetten gerek menkul olsun ve gerek gayri menkul olsun vergilerin aslından değil, kıymetinden istifadesi ilmi maliyenin tavsiye ettiği şekillerdendir. Halbuki arazi meselesinde, arazi vergisi namile kıymeti üzerinden alınmakta olan verginin hem kıymeti ve hem de başka nevi servetler üzerine vergi mevzu olmadığı halde, münhasıran arazi üzerine, arazi halindeki gayri menkul bir servet üzerine bir vergi mahiyetinde olduğunu görüyorum ve bunu hem usulüne münafi görüyorum, hem de bizde eshabı arazi köylülerdir, bazı büyük çiftlik sahipleri varsa da bunlar ekalliyeti teşkil ederler. Bu doğru değildir. Arazi vergisinin, arazi iradından alındığını farz edersek, zaten âşar gibi hasılatı gayrı safiyeden bir ağır vergi almak suretile biz arazinin iradından daha, azami bir derecede, hatta lüzumundan fazla vergi alındığı halde, bir de buna kıymeti üzerinden de bir vergi alınması adalete mugayir ve muhalif bir kaidedir. Bendenize öyle geliyor ki bu vergiyi orta yerden kaldırmak için hazinenin bu vergisini ilga edelim tarzı pek muhik ise de, zannedersem buhranı mali dolayısile bu verginin ilga edilmesine pek te cevaz bulunmayan bir devirde bu verginin böyle hazine için bir kalem olarak tayyı meselesi de pek kolay bir keyfiyet değildir. Bendeniz düşünüyorum ki; hem bu senenin ihtiyacını hem de ahaliyi küçük bir fedakarlıkla bu vergiden kurtarmak imkânını temin etmek maksadiyle diyorum ki; beş altı senelik arazi vergisinin, beş altı senelik miktarını belki iki sene zarfında, mümkün ise bir sene zarfında defaten temin edenlere arazi vergisinden muafiyetini temin etmek suretiyle mübayaaya tabi tutmak için bir maddei kanuniye yapabiliriz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yağma Hasanın Böreği.

HASAN BEY (Devamla) — Hasan'ın böreğini yağma etmiyoruz. Hasan'ın böreğini Hasan'a vermek istiyoruz. Bendeniz arazi sahibiyim, az ve çok, arkadaşlarımdan çok arazi sahibi vardır. Kim beş misli gibi küçük bir miktarda, cüzi vergisini defaten vermek suretile bu vergiden muaf tutulmasını istemez?. Ben kendi hesabıma maalesef razıyım. (Gürültüler) Bir milyon lira tahakkukat olduğuna nazaran beş senelik vergisini defaten vermek suretile bu vergi borcunu satın almak ve bu vergiden ilelebet kurtulmak salâhiyetini eshabı araziye temin edecek olursak, zannederim, bir çokları memnuniyet kabul edecektir. ve her halde bunun (3-4) milyon lirası bu sene zarfında elimize geçecektir. Binaenaleyh bu hatırıma gelen nâçiz bir tedbir sayınız. Belki hepinizin kabul edeceği bir meseledir. Bence gayet muhik ve musiptir ve kabili icradır ve ahalinin ve eshabı arazinin tamamen lehine bir vaziyettir. Yoksa vaziyeti müzayakayı maliyesi mevcut olmasın. Ben muntazaman bir senede bir milyon lirayı tahakkuk ettirip tahsil etmeye, bunu beş misline satmağa mali noktai nazardan düşünürsem tercih ederim. Fakat ahali noktai nazarından daha ziyade düşünüyorum. Bu âdeta sermayesine yüzde yirmi irat temin etmek gibidir. Binaenaleyh bunu düşünüdüm. Tensip buyurursanız bunu bir layiha halinde takdim ederim.

LUTFİ BEY (Malatya) — Emlâk buna dahil olacak mı?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır, yağma yok, Emlâk tahrire tabi olduğu, veyahut bendenizin tasavvuru veçhile Heyeti Celilenizin müsadesi olursa bunu kıymet esasından çıkarıp bedeli icar üzerine irat koyduğum gün varidatın üç mislidir. On milyon lira alırım. Emlâkten olanı satamam. Binaenaleyh meselemizin mevzuu Müdafaai Milliyenin 1338 bütçesinde mevzu ve Heyeti Celilenizden hiç şüphesiz tasdika iktiran edecek teçhizat ve mühimmat faslındaki tahsisata mahsuben müstacelen bu parayı temin edebilmek için, bilhassa avans olarak, taksitten kurtularak defaten tahsili için salâhiyet istiyorum. Bu mesele üzerine Heyeti Celileniz müzakereye iktidar buyurursa neticei mukarreratınıza bir şekil hasıl olur.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Hasan Bey, siz bu fikrinizi vilayatı şarkiye üzerinde tatbik edemezsiniz. Çünki bütün arazi defterleri zayi olmuştur. (o başka sadalar)

HASAN BEY (Devamla) — Tetkikindeki müşkilâtı biliyorum Efendi Haziretleri. Fakat o müşkilâtı halletmek imkânı vardır. Her kesin tasarruf ettiği arazinin miktarı malûmdur. Bu gün bir tahrir yapmak imkânı olsa, bir milyon görünen mevcut kayda müracaat edildiğinde beş misline çıkar. Bendenizin adeta hakiki arazi vergisinin bir seneliğine mukabil bu vergiyi affetmek istiyorum. Ahalinin gayet lehine olan bir muameledir. Siz bilirsiniz.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri müstacelen

beş milyon liranın Müdafai Milliye için lüzumundan bahsettiler. Maliye Vekili Bey de bu paranın tedariki için bazı tedabiri maliye ittihazını ileri sürdüler. Fakat bununla iktifa etmediler. aynı zamanda ıslahatı maliyeye de kalkıştılar. Zannediyorum ki bu, mevzuun gayri bir meseledir.

Varidatı devletin bir kısmının iltizama verilmesi, arazi vergisi üzerinde şöyle bir ıslahat yapılması, musakkafat vergisinin irattan mı, yoksa kıymetten mi alınacağı bütçe müzakeresinde esaslı surette görüşeceğimiz bir meseledir. Bunları bir tarafa bırakalım. Esas mesele nedir, bunu tetkik edelim.

Müdafaai Milliye Vekâleti Maliye Vekâletine diyor ki; bana beş milyon lira acele lâzımdır, levazımatımı bununla temin edeceğim. Maliye Vekili de diyor ki; bu parayı serî bir surette temin edebilmek için memlekette banka yoktur ki avans alayım, mal sandıklarında para mevcut değildir ki verebileyim. Bunun için cibayet edeceğim varidat bunu ödemez. Onun için tedabiri maliye düşünelim.

Müzakereyi bu noktaya hasredersek zannediyorum ki suhuletle bir netice vasıl olmuş olacağız. Yoksa ıslahatı maliyeyi bununla beraber müzakere edeceksek bunun içinden çıkamayız. Onun için arzettiğim beş milyon liranın sureti tedariki 1338 senesi Müdafaai Milliye bütçesinde ordu levazımatı harbiyesi için tahsis edilen fasla mahsuben defaten ve nakden tedarik edilmek çaresi hakkında Maliye Vekili Bey bazı vergilere taksitlerinin ref'i suretiyle tahsilâtın mart zarfında temin edilmesi salâhiyetini istediler. Birinci fikir budur.

İkinci bir fikir de; bu paranın tahsili için memlekete tevzi ederek bu tevziatta vergileri esas ittihaz etmek üzere ahaliden esas vergileri haricinde bu parayı toplamak ve aynı zamanda 29 - 30 senelerinde mükellefiyeti maliyelerinden taksiten mahsubunu icra etmek üzere dermeyan edilen bir fikri söylediler. Bendenizce bu tevziat gayri mümkündür. Çünki bu memlekette mevcut olan nakit buna gayrı müsaittir. Bir taraftan tevziat, diğer taraftan mükellefiyeti maliyenin tahsiline devam etmek iktiza etmektedir, ki bu memlekette mevcut olan nakit bunu temine kâfi değildir.

İkincisi; elimizde bir mikyası sahih yoktur. Diyorsunuz ki, bu güne kadar memlekette en fazla vergiyi veren en fakir sınıftır, yani zürradır. Servet, ticaretgâh olan beldelerde tekâsüf etmesine rağmen, en az vergiyi veren ticaretkâh olan şehirlerdir. En çok vergiyi veren dahildeki çiftçi kısmıdır. Servet daima ticaretkâh olan mahallerde tekâsüf etmiştir. Biz bu vergileri esas ittihaz edersek, binnetice fukaraya tahmil etmiş olacağız. Zengin daha az tahmil edilmiş olacaktır. Yani vergilerimizin esas tevzi, tertibi bir servet esası üzerine değildir, ki o bir vahidi kıyasi olsun. Tevzide adalet olmuş olsun. Zaten adaletsiz olan vergileri mikyas ittihaz ederek bir şey yapmak, ikinci bir adaletsizliği bir daha ortaya getirmek olur. Sonra, memlekette mevcut olan nakit bu parayı almaya müsait midir? Evet bilsem ki, bu para memlekette fena bir tesir yapsa dahi, belki müdafaai memleket emrinde lâbeis addedebilirim. Fakat teşebbüs ederiz de hüsnü muvaffakiyet vermezse, bu yalnız bizi parasız bırakmakla da kalmaz, belki hariçten de pek mühim şekiller vücude getirir ve bundan dolayı buhranı malî ile iflâsı malî hissini verir de müdafaai noktasından da zaafa düştüğümüzü halka ilân etmiş oluruz. Bu tevziat meselesi doğru değildir. Bunu bir defa unutalım. Bendenizce her ne kadar halkın tahammülü yoksa da zaten sakil ve ağır olan barı tekâlifin altında ezilmiş ise müdafaai memleket ondan daha mühim, daha mübrem ve daha hayatî bir mesele olduğu için bazı vergilerin taksitlerinin refile mart zarfında cibayetini Maliye Vekâletine salâhiyet vermekliği ehveni şer olarak kabul ediyorum. Meselâ musakkafat vergileri ki; bunun kısmı küllileri şehirlerdedir ve şehirlerdeki musakkafat vergilerinden fakir olanların yalnız hane vergileri vardır. İrat vergileri biraz yüksek gelir. Bu da alelekser ağniyaya aittir. Musakkafat vergilerinin taksitlerini lağvedebiliriz.

Çünki yüzde yetmişini binnisbe siayı hali olanlardan cibayet edeceğiz. O meyanda yüzde otuzunu da cibayet edemeyiz.

İkincisi; ağnam. Bu ağnam da zaten mart ve nisan aylarında cibayet edilecek bir vergidir. Hatta bundan on beş yirmi sene evvel, ara sıra müzayekai maliye dolayısiyle şubatta dahi mart için avans suretiyle cibayet edilmiş olduğu vakidir. Bunun da taksitini kaldırabiliriz. İkinci ayda vereceğini birinci ayda verebilir. Zaten nakdî olanlar birinci ayda verir, olmayanlar tazyik edilecek ise ikinci aya kalır.

Üçüncüsü temettuat; bu temettuat da zaten toptan alınır ve tüccardan alınır. Yalnız temettuatın ikinci bir kısım taksiti vardır ki, senenin son altı ayı zarfında terki sanat ve ticaret ederse, kaydı terkin edilmiş olur. Şimdi maddeye bir fıkra ilâve ederiz, deriz ki senenin son altı ayında terki sanat ve ticaret edenlerin ikinci taksitlerini maliyeden istirdat hakları bakidir. Bununla da ahaliden, esnaftan, tüccardan bu parayı ihtiyacımız için toplamış oluruz. Fakat arazi

vergisinin taksitlerini ilga etmek hususunu bu kanuna idhal etmek doğru olmaz. Arazi vergisini köylüden alacaksınız. Mevsimi hasad gelmeden, mahsulünü almadan size vergi veremez, vermek iktidarını da haiz değildir. Yani ithal etmiş olsanız bile beyhude köylüyü münkesir etmiş olursunuz. Çünki parası yoktur. Arazi vergisini istisna ederek musakkafat, temettuat, ağnam vergileri üzerindeki taksit müddetlerini ref ederek martta bu beş milyon lirayı Müdafaai Milliyet emrine hazır bulundurmak için Maliye Vekâletine salâhiyet verilmekliği bendeniz ehveni şer görüyorum. Diğer hususatı bütçenin umumî müzakeresinde ıslahatı maliye sırasında her birerlerimiz ayrı ayrı söyleyeceğiz.

REİS — Efendim henüz müzakere edilecek muayyen mevzu yok, yani ve hükümetin bir teklifi kanunisi var, ne de Encümenden gelmiş bir teklif var. Maliye Vekili Bey zarureti izah ile beraber, henüz imzası tamam olmayan maddei kanuniyenin Muvazenei Maliye Encümenince müstacelen müzakere edilmek üzere gönderilmesini teklif ediyor. İmza da o zamana kadar ikmal edilecektir. Şimdi söz alan çok arkadaşımız vardır.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bendenizin maruzatımı Meclisi Âli prensip itibariyle muvafık görüyorsa bu esasa göre lâyihayi getirsinler ve Muvazene Encümeninde müzakere edilsin. (Muvafık sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ben de muvafık görüyorum. Fakat bir illet de var. Maliye Vekili Bey burada dururken inkisarı hayale uğradım, istikbalden korktum ve istikbalden ümidimi kestim. Öyle şaşmış bir vaziyette menabii maliye arıyordu ki; efendiler ben hem ağlıyor, hem de gülüyordum. Çünkü Maliye Vekili aynı vaziyettedir. Size acı hakikatleri söyledi, defaatla tekrar etti. Fakat biz üzerimize mal etmedik, hakikati anlıyamadık.

Efendiler, Maliye Vekili Beyefendi buyuruyorlar ki; iki senenin vergilerini alalım. Miras yedi çocuk gibi şunu da yiyelim, bunu da alayım. Efendiler, düşmanınız karşınızda İngilizlerdir, itilâf devletleridir, azim bir siyasettir ve bunu da halledecek kudreti maliyemizdir. - Tabii imanımız baki kaldıkça - Şimdi bu gün beş milyon liranın tedarikinde işte daima kudsiyeti karşısında başımızı eğdiğimiz ordunun levazımatı, ihtiyacatı karşısında sukût ediyoruz, bilâ münakaşa beş milyonu da feda ediyoruz ve mümkün olsa hayatımızı da feda edeceğiz. Efendiler niçin? Gayemizi istihsâl için. Efendiler, gayemizden uzaklaşıyoruz, ağlayarak söylüyorum efendiler, mesele beş milyon meselesi değil, memleket meselesidir. Bir de bu Heyeti Vekile ile bu kumandanlara baştan nihayete kadar, ademi itimadımı şimdiden beyan ediyorum. Çünki bu kürsüden defaatla iğfal oluner.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Daha iyi yapabilirseniz siz geçiniz

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendi, Hüseyinde o ihtisas yok, seni vicdanımla temin ederim ki öyle bir şey hatırımda yok. Hüseyin bir vatan fedaisidir, takdım ederim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Ne yapalım, ne çare var?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Çare vardır. Namussuzum efendi, sizin buyurduğunuz makamlara göz dikiyorsam. Bırakın yapsınlar. Neferlik yaparım ve iftihar ederim. Onlar zillettir efendi, efendilerin vaziyeti de zillettir. Onlar vazife yaptığı zaman iftihar etsin. (Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine hitaben) Kendim için söylüyorum, bana şahsen söyliyen efendiye söylüyorum. İhtiras zillettir, ben muhteris değilim. Size hürmet ediyorum, çünki siz fedakârsınız. Geçen sene de bu suretle isnadatta bulundular. Bu acı şahsi taarruz nedir? Bu yağlı karadır, lânet böyle şeylere efendiler. Misakı Millimizden uzaklaşıyoruz ağlayalım, bu bayrağımızı çektiğimiz günden bu güne kadar geçen zaman arasında çok fark vardır. Memlekette her şeyi gaip ettik. Burada Maliye Vekili ne vaziyette olduğumuzu söylüyor. Efendiler arazinin vergisini alalım. Devlet hayatına hatime mi veriyor, harp duruyor mu, İngiliz kahroluyor mu, düşmanımız Yunan mıdır? Değil efendi, bundan bir ay evvel taarruz hazırlığı görüyordu, şu encümen odasında; Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri buyurdular, bir ay sonra ikmâl ediyoruz. Taarruz edeceğiz inanmıyorum, yapamıyacaktı onları. Efendi, beş milyon diyor. Namusumuzdan başka her şeyimizi satarız, on milyon veririz. Rica ederim efendiler kırk milyon lira verdik ne oldu, sui istimal edildi, gaip oldu. Kırk beş milyon verdik sarf edildi mi? Efendim elinizi göksünüze koyunuz, kendinizi beş ay sonraya atınız. Efendiler; maaşlarınızı aldığınız, ordunun ihtiyacını verdiğiniz zaman neyiniz vardı? Harp bir senede mi, iki senede mi bitecek, bunu biliyor musunuz? Peşinen alalım efendiler, arazi vergisini alalım. Aldık, verdik, bununla biter mi? Kaç para eder bana verilen sözler? Maliye Vekili Bey buyuruyor ki; efendiler tekâlifi cedide tarh edildiği zaman (59) milyon lira varidat oluyor. Bunu bana şu

suretle ihsas ettirmeli : Efendi; (60) milyon veriniz, ama dört ay sonra düşmanı atacağız. Bu parayı peşin alalım düşmanı atacağız derlerse, ki inanmam, çünki karşımda İngiliz var. (Ne yapacağız sedaları) Ne yapacağımız hakkında da söylerim. Paydos yaparız, idareye paydos yaparız, idareyi halkın eline veririz, bunu yıkarız, ordunun mukavemetini artırırız, askerî hükümeti yıkarız, kuvveti cepheye veririz. Ben size şimdi söylerim lütfediniz.

BİR MEBUS — Milletten para istemeye de yüzümüz olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Milletin (59) lira tekâlifi cedide ile varidatı umumiyesi tahmin edilmektedir. Size ben de temin ederim ki, varidat olarak otuz milyon lira toplayabilirseniz çok bahtiyarsınız. Çünki para yok. İşte bu sene vardı (79) milyon varidat tahmin edilmişti. Ne topladık, Maliye Vekili, İktisat Vekili? O vakit senin öküzlerin vardı, arazisi ekilmişti, hasadın kalkmıştı, istihsalâtın eline geçmişti, her şeyin vardı, ne aldın? Hiç. İşte bu gün onlar da yok. Efendi bu memleketi yaşatan öküzlerdir, ki onlar da yok, onlar da öldü. Efendi gelecek sene açlık da var. Hükûmetin manası bu mu idi? Hakikat karşısında ağlayın, titreyin efendiler. Bunun âtisi vahimdir efendiler, memleket bu şekilde hallaç pamuğu gibi atılıyor. Ben hakikatı görüyorum, ben kör değilim efendiler.

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Vicdanından doğan bu sözleri takdis ederiz. (Ne çare var buna sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Çaresini söylüyorum, ben buradan on defa söyledim. Biliyorsunuz ki (30) milyon lira varidatın var, yüz milyonluk bütçe yapamazsın. Cihan bu gün bize 1337 bütçesini tasdik edemediğimiz için gülüyorlar. Efendiler buna gülmekte hakları vardır. Çünki biz bütçemizi tanzim edemedik, yorganımıza göre ayağımızı uzatamadık, (çareleri sadaları) beş dakika müsaade buyurun lütfendin, sözlerimi bitireyim, çarelerini de arzedeceğim.

Debdebe, dârat, harbiye nezaretleri ve saireleri, bilmem neleri hepsi buraya, aynen buraya geldi. Fakat o paralar, o servetler? Eski devirde yaparken Almanlar milyonlar döküyordu. Şimdi onlar yok, istikrazın kapıları kapalı, memlekette paran yok. Bu hesapları bildiğimiz halde adam kayırdık, akın akın insanlar getirdik. Bütün bunları itiraf ediniz, ağlayalım, hatalarımızı düşünelim. Memur kitlesi acezeden başka bir şey değil, bunları kaldır at, hizmet etmiyorlar efendiler. Başından kaldır at, halkın idaresini kendi eline ver idare etsin, maaş alacağınıza ordunuzu takviye edin efendiler. (Pek doğru sesleri) Bu gün seni İngilizler çağırıyor. Neden? Ordun sayesinde ve Allahtan sonra, milletin gösterdiği vahdet sebebi ile Adana tahliye olundu, mukavemetin sayesinde. Ermenistan mağlup edildi, yine kuvvet ve mukavemetin sayesinde. Fakat başka ne yapdık efendiler; irade ve tahakkümü askerî ile ve bin türlü işkencelerle ahaliye istibdat yapmak suretile nefret ettirmek ve akın akın zindanlara duldurmak, haklı haksız ihtilâl çıkarmak. Rica ederim bundan başka ne yapdık efendiler? Başka bir şey yok. Efendiler, bu gıdışle yarınımız vahimdir. Bunun arkası kanlıdır. Beş milyon liranın tahsilinde izharı aczeden bir millet temsilcilerinin orduyu yürüteceğim dediğini hayretle dinledim. Ben buna hem ağlar, hem gülerim efendi. Bundan beş ay evvel ben buradan Paşa Hazretlerine rica ve istirham ettim. Asker lâzım ise, hükümetin manası varsa bu gün her şeye paydos ediniz. Her halde geri hidematında biz Mebuslar bile çalışalım, sırtımızla yük taşıyalım. Şimdi düşmanı buradan atalım. Bunu halledecek paradır. Beş milyon lira için böyle mi yapsak, şöyle mi yapsak diye düşünüyoruz. Bunlar şaşkınlık alâmetidir efendi. Hiç bir şey yapacağımız da yok. Ahaliden para istemeğe korkarım. Onu da bilmek lâzımdır efendiler. Derdin büyüğü teşkilât, memleketimizde bilâ kaydü şart aceze olan memurları ve saireyi bırakın, zaten maaşlarını veremiyoruz. Bunlar sekiz aydan beri maaşlarını alamamışlardır. Sonra orduda müsrifâne surette yapılan masraflara da nihayet verelim ve geri hidematında bulunanları da atalım. Yüzbin kudretsiz askerden, on bin kudretkâr asker daha hayırlıdır. Şimdi ise böylelikle mefluç bir halde ikiyüz elli bin askerimiz vardır. Şark cepesinde yirmi beş bin asker besliyorsunuz. Bu manasızdır. Şarktan gelebilecek mehaliki siyaseten idare et. Efendiler; cenup cephesi dedik. Şark cepesi dedik, garp cepesi dedik ve bunlara cephe, cephe, kademe kademe taviz vardiler. Kademe kumandanları diye israf ettiler. İşte iki ay sonra para yoktur. Üç ay sonra ise her şeye veda ediyoruz. Efendiler; zannediyormusunuz ki nerede yaşıyorsunuz? Maazallah mahvoluyoruz. Bana çare soruyorsunuz. İlk başladığımız zaman ne kadar samimi ve sağlam esaslardan yürüyorduk, bu gün ne olduk efendiler? (Saltanat sesleri) Çok saltanatlar tesis ettik efendiler, çingeneler bile bizimle bazı hususatta iztihza ediyorlar ve onların iztihzasına maruz kalacak harekette bulunuyoruz. Zamanile söylemiş-

tim, yine iftiharla söylüyorum. Fevzi Paşa yalnız şahıslarile değil, maiyetile iftihar etsin. Efendiler; Fevzi Paşa elân mektepten çıkmış bir mülazım hayatı yaşıyor. İşte Osmanlı kumandanı böyle olur. Yalnız şunu söyleyebilirim ki maiyetindekiler kendisinden bin kere iyi yaşıyor. Bilmem bunun farkında mıdırlar, değil midirler? Bu suretle çok para gidiyor, Almanya'ya da gidiyor. Memlekette hâkim olmaz, cephede hâkim olur, iktisat hâkim olur. Asker ruhu, iktisat ruhu geride vücut bulur. Her şeyi asker ruhu ile görürseniz sonunuzu ben vahim bulurum.

ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Azerbaycandan gelen seksek bin lira ne oldu?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bunlar tarihe karışır. Fakat biz tarihin billetleri arasına karışmıyalım. Bu günden itibaren dönelim. Son defa olarak teşkilâtımızı kısalım. Eğer bunu böyle yapıp da halkı oyalamazsanız neticesi çok fena olacaktır. Bu çıkmaz bir yoldur. Bunun ancak altı aylık yolu vardır. Ondan sonra... Bunu görmek istiyorsanız, bunu idame ettirsin. Ben Yunan cephemizde, eğer yalnız olsaydı, bu gün verelim derdim. Fakat karşımıza çıkan kim olacaktır bilmiyorum. Bu dava cihan davasıdır efendiler. Bu cihan davasına giren düşmanını görmezse aldanır. Yunan ileri çıkmış bir kuştur, o ileri sürülmüş bir uçtur. Aldanmıyalım. Sonra talih tecrübesinin zamanı değildir. Geçen gün arkadaşlarımızdan birisi bize söylediler, beş milyon lira verilirse düşmen denize dökülecekmiş. Efendiler böyle olursa bu talihe bir daha giremezsiniz. Sonra ne olur efendiler; maazallah yenilebilirsin. Rica ederim efendiler, geride güvenecek neyiniz vardır, ne kuvvetiniz vardır? Her şeyi görünüz. Çünkü bunların biz acı acı tecrübesini geçirdik. Çünkü ordunun teçhizatı, levazımatı noksandır. O, fırsat bulduğu zaman taarruz ederse etsin, ona biz karışmıyoruz. Bugün yalnız ordunun ömrünü uzatmak lâzım. Bu uzatmak meselesi de para ile ölçülür. Paramızı israf etmektense iktisada riayet edelim ve yeni bir yol çizelim. Yoksa bu şekil yanlıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi vazifeye başladığı günden beri tezkiyei hata etmezse felâkettir.

VASIF BEY (Sıvas) — Efendiler; beş milyon lira isteniyor. Bunu Maliye Vekili 1338 bütçesine konan paradan mahsup etmek istiyor. Ciheti askeriye de buna razı oluyor. Ben bunda cidden bir yanlışlık görüyorum. Bütçeyi tanzim edenlerden birisiyim. Bütçeye koyduğumuz bu on milyon lira; efendiler bir meydan muharebesini ancak idame ve idare edecek bir cephane paraşıdır. Başka bir şey vermez. Onu attık mı arkası yoktur. Çünkü biz bütçeyi beyhude yere kabartmamak için ve alelâde vaziyeti idame edebilmek için esasat vazettik ve dedik ki; daha fazla işler için ve daha doğrusu orduyu taarruza sevk edecek esasat için lâzım gelen parayı bir tahsisatı fevkalâde bütçesiyle geliniz, isteyiniz biz verelim. Başka bir şey karıştırmayınız ki, biz bilelim. Orduyu taarruza kaldırmak ve bizi gayeye götürmek için neye ait ve ne kadar para isteniyorsa bunu ayrı isteyiniz dedik ve yalnız bütçemize elimizde bulunan silâh ve kadro noksanları ile, cephane noksanını silâh adedine hesap ederek ve çok iktisat ile verdik. En mualem bir ordunun iktisat ile sarf edeceği kadar verdik. Onun için zaten buna çok güvenmeye gelmez. Pekâlâ; beş milyon lirayı verdim diyorsunuz. Eğer böyle kabul edersek ve bütçe içerisinden verirsek bakınız ne netice olacak? Dün söylemiştim, bugün tekrar ediyorum. Bu paranın şu dakikada ciheti askeriyenin ve Müdafaai Milliyenin emrine âmade tutarsak üç aydan evvel orduya cephane geleceğine kail değilim. Bir senelik cephane alınmış ve bugün bir senedir Avrupada çalışılmış, kaç fişek gelmiştir? Hiç. İtalya'dan satın alındığı halde ve parası verildiği halde kaç fişek gelebilmiş? Bugün bize şu cephaneyi alırım diye kim senet verebilir? Yarın sevk edilecek ve öbür gün şuraya gelecek ve onu kimin sevk edebileceğine, tekrar söylüyorum, bana kim senet verebilecek? Binaenaleyh, mademki asgari bir hesapla o cephanenin bulunması, orduya kadar nakledilmesi ve memleket dahiline îsali ancak iki, üç ay müddet sürer, bu kadar müddet zarfında zaten muharebe olacak ve neticeyi bulacak. O halde elimizdeki cephane bitecek. Bu noksanı doldurmak için ne olacaktır? Yani Sakarya muharebesinden sonraki vaziyet değil midir? Hâlâ bu siyaset efendiler; bu parayı bütçe içerisinden vermeyelim. O bütçedeki parayı karıştırmayalım. O bütçedeki noksanı ikmâl etmek için olsun. Bu ise bütçe dışından bir para. Zannetmeyiniz ki bütçeyi kabartmış oluruz. Hatta bu parayı tahsili imkânı varsa on milyon liraya iblâğ edelim. Birisi bir ay fark ile gelsin. Bilfarz bir ayda beş milyon olursa, diğer ayda beş milyon daha bir ay sonra gelsin. Fakat para çabuk tahsil edilsin. Bunu yapmak çaresini bulalım. Çare bulamadığımız takdirde olacak netice muhakkak çok fenadır. Biz taarruza göre tedbir alalım. Bütçe bu on milyon ile kabaracak mıdır? Kabarmayacaktır efendiler. Eğer benim bir kanaatıma ve hesabıma müstenit on milyon lira elimize geçerse ben ordunun cephane ve-

sair malzemesi gelmeden, yıpranmadan vaziyeti idrak ederek tabiatiyle o cephane vesaire orduya gelir ve ordu bu zaman zarfında düşmanı işgâl eder, bu suretle vesait de gelmiş bulunur. O zaman bizim kuvvetimiz adet itibariyle bugün beslediğim kuvvetin mecmuu Yunan'ın bütün kuvvetinin ve bütün esliha ve mühimmatının mukabili ve muadilidir. Tabiî bundan bizim toplayacağımız adet hariçtir. Yunan bütün kuvvetiyle benim karşıma gelmez, elverir ki adetçe ona çok tefevvuk edebileyim ve daima edebilirim. Elverir ki ordu o kabiliyeti bulsun. Bu suretle düşmanın kaçtığı yere kadar ordu yetişsin ve düşmanın kafasını koparsın. Bu gidişle İzmir benden beş yüz kilometrede kalır. Bu yürüyüşle günde beş kilometre katetsem elli gün eder, elli gün de kavga etsem, yüz gün eder; yirmi gün de caba yüz yirmi gün eder ve bu suretle karşımda düşman kalmaz. Benim kabarmıştır dediğim bütçe dört ay sonra fevkalâde tenezzül eder. Çünkü o zaman ordunun kısmı küllisine lüzum yok deriz. Harp devam etmiyor, masrafa da lüzum yok. Bu suretle azalır ve istirdat ettiğimiz yerlerin varidatı da elimize geçer, menbaımız kuvvetlenir. Fakat, ben, müdafaa etmek için, ancak 65 milyonluk müdafaa ederim. Kâfi gelmez. Göreceksiniz ki, bu da kâfi gelmeyecektir. Çünkü; bugünün cephanesi bir atımdır. İkinci muharebe atımı için yine para veriniz diyecekler, biz vereceğiz. Bunu nereden vereceksiniz, bütçeden mi? Bütçede onun manası yok. Çünkü bütçe onun boğazını ve sırtını düşünmüştür, o kadar, tahsisatı fevkalâde vereceğiz. Fakat nereden? İşte o zaman iflâs edeceğiz. Ya taarruz edeceğiz, ya iflâs. Başka hiç bir çare yok. Bittaarruz neticeye varmak, hem gayeyi istihsâl etmek ve hem de neticeyi herhalde elde etmek ve aynı zamanda iflâstan kurtulmak için bunu yapmak mecburiyetindeyiz. Eğer sulh masasına gittiğimiz zaman zaten maksadımızı temin etmiş bulunuyoruz, onun için efendiler korkmayalım, kuru peynire razı olalım. İki üç ay buna tahammül edelim, ondan sonra yağlı lokmalara sıra gelsin. Az yiyelim, çabuk verelim, ne yaparsak yapalım, bu düşmanı memleketten atmak için bütçedeki varidatı çabuk tahsil ederek, ordumuzun mühimmatını temin edelim. Fakat sâlim vesaitle. Paramız senelerce Avrupa'da yatmasın. Alınan şey memlekete girmeli. Çünkü hâkim değiliz, kendi fabrikamız değil ki hükmedelim. Bunları getirelim, getirdiğimiz zaman bütçeyi de kazanacağız, bugün 65, 85 milyon görülen bütçe, emin olunuz, kırk beş veya kırk ile hatta daha az ile kapanacaktır. İnşallah kazanacağımız fevait ise bize, bütün bütçemize vüsat verecek, aksi halde ise tamamiyle bunun aksi olacaktır. Onun için çok rica ediyorum, o hesap edilsin. Kaynayan kazana birer damla soğuk su katmakla o kazan soğumaz. Şimdi vereceğiz, gelecekler beş daha isteyecekler, yine vereceğiz. Onun için yine bu vaziyetten kurtulamayacağız. Onun için Meclisi Âlinizden çok istirham ediyorum, selâmetle düşünelim, hatta bir gün daha tehir edelim. İhtisas sahipleri izah etsinler. Kanaatla iş yapalım, ciddi bir karar verelim ve bunda katiyetle gidelim, oynamayalım rızaenlillah. Çünkü, mesele devletin bekası meselesidir, selâmeti umumiye meselesidir. Ciddi düşünelim, Allahaşkına, fazla verelim, fazla. Fazla verdiğimizi kazanacağız, fakat az verirsek emin olunuz, çoğunu vereceğiz, fakat hiç bir şey alamayacağız.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Vasıf Beyin bıraktığı yerden başlayacağım. Diyeceğim ki; fazla verelim ve fazla isteyelim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Fakat lütfen mahalli tahsilini de gösterelim.

LUTFİ BEY (Malatya) — Zaten iş orada.

YUNUS NADİ BEY (Devamla) — Vasıf Bey istenilen beş milyonun, hatta kendi semahati mucibince verilmek lâzım gelen şeyin 10 milyonun, icabederse bütçeye ithâl edilmemesini ve müstakilen tedarik ve ita edilmesini teklif ediyor. Bendenizce bu paranın bütçeye dahil olup olmamasının çok büyük ehemmiyeti yoktur. Benim gördüğüm bir hakikat vardır. Elimizde bütçe diye dolaşan kâğıtların ifade ettiği mana, bütçesizlikten ibarettir. Memleketin siayı tahammülü cümlenizin malûmudur. Burada iki buçuk senedir bütçe yapmaya çalışıyoruz. Tahsil edebildiğimiz 30 ile 40 arasındadır. Masarifimiz 70 ile 80 milyon arasındadır. Hiç bir zaman tahsil etmediğimiz erkama bütçe demekte devam edersek kendimizi aldatmış oluruz. Binaenaleyh bütçe yapabilmek için lâzım gelen bu ulvi gaye nedir, ne yapmalıdır ki memleketin hayatı demek olan bütçesini tanzime imkân olabilsin? Bu bapta yapılacak şey çok basit ve çok aşikârdır. Bütçesizliğe sebebiyet veren keyfiyet memleketin en güzel aksamının yarı yarıya düşman işgali altında bulunması ve geri kalan aksamının da harp âfeti içinde yüzmesidir. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi sebebi teşekkülü olan şeyi daima gözü önünde bulundurarak, bir gün evvel düşmanı atarak, bir gün evvel harp âfetine nihayet vermek esbabı ne ise onu düşündüğü gün tam hakiki manasiyle bütçe zihniyetine de muvafık, millet zihniyetine de muvafık bir hareket takîp etmiş olacaktır. Memleketin imkânı varsa, bütün varidatını, diğer taraftan ta-

sarruf olunabilecek bütün parayı düşmanı mağlup etmeye ve dışarı atmaya hasredilmek lâzım gelir ve bu işi bir an evvel bitirmek için çok yüksek fedakârlıkları ihtiyar etmek icabeder. Efendiler gerek o telâş ettiğimiz bütçeyi tanzim etmek ve gerek memleketin tehlikede bulunan hayatını kurtarmak için iki buçuk senedir harbediyoruz. İki buçuk senelik harp esnasında milletin ve Meclisi Âlinin göstermiş olduğu kudret ve muvaffakiyet hakikaten şayanı tebcil surette, hakikaten harikulâdedir. Bunu unutmamak lâzım gelir. Tekid olunurken hakikatleri de unutmamak lâzım gelir. Bununla beraber, şunu da iyi bilmek lâzımdır ki; hiç bir harp ebedi surette devam edemez. Benim gördüğüme ve hissettiğime nazaran Anadolu'da devam eden cidâl Yunanistan'ın olduğu kadar bizim için de her iki memleketin siai tahammülünün fevkinde bir vaziyete gelmiştir. Binaenaleyh önümüzdeki bahar zarfında ve yaz ayları zarfında vuku bulacak muhaberat şimdiye kadar vuku bulan muharebattan daha başka bir ehemmiyeti haizdir. İhtimali vardır ki, hatta ihtimali galiptir ki, bu muharebatın verebileceği neticeler neticei katiyeye bile müncer olabilir. Düşman için de vardır, bizim için de vardır. Korkarak hareket etmeliyiz ki tehlikeden vâreste kalabilelim. Binaenaleyh korkuyu izale etmek için elimizde mevcut olan ordunun behemahâl maksadı temine kadir olduğuna kanaat getirmek lâzımdır. Bu hakikat bu kadar müthiş olunca, bu kadar korkunç olunca, millet için bu fedakâr mil' için bu hakikatlerden başka, bu hakikatin muktezasına mutabık surette hareket etmekten başka çare yoktur ve hareket edeceğinden sureti katiyede emin olur. Binaenaleyh beş milyon verelim. Ben bu beş milyonun tarzı talebine nazaran tabiî fazla verelim derken, Hasan Fehmi Beyin hakkı vardır, alelâmya hesapsız, kitapsız fazla alıp vermek de hiç bir şey intacedemez. Uzun boylu, bu beş milyon karşısında uzun boylu düşünmüşler, taşınmışlar ve pek müstacel olduğu için varidatı mevcudenin tekasitini ilga suretiyle tâcilen tasavvur edebilmişlerdir. Maliye Vekili burada dedi ki; muayyen tekasitin sarf olunacağı yerler vardı. Onu tâcilen bilâhare âni zamanlarda müşkülâta duçar olacağız. Ben öyle düşünmüyorum. Tabiî onların hesabatı yapılacaktır. Fakat Meclisi Âli bir düsturu hareket kabul etmelidir. Yalnız beş milyondan ibaret değildir. Bu Heyeti Vekileden, bu Heyeti Askeriyeden, bu orduyu behemahâl bu yaz ayları zarfında, hiç olmazsa hesabatı maddiyesi itibariyle, düşmana faik ve binaenaleyh vazifesini ifaya kadir hale getirmek neticesini isteyelim. Bunun için beş milyon değil, on beş milyon vermekte tereddüt etmeyelim. (Fakat nereden sesleri), (Kim teminat verecektir sadası) Beş milyon liranın, benim anladığıma göre, tekasitten tâcilen tahsili suretiyle verilmesi müstaceliyetten ileri gelmiştir. Daha fazla tedabir düşünmeye vakit yoktur ve bulunabilen tedbirler zamana mütevakkif olduğundan ileri gelmiştir. Binaenaleyh müstacelen bu beş milyona bugün karar verelim. Kanun gelsin, onu müstacelen çıkaralım, o gitsin fakat bilelim ki, onunla vazifemiz bitmemiştir ve mütevali günlerde diğer mesaiyi, bunun arkasını takip edelim. Fakat bugün Erkânı Harbiye Reisinden bu sözü isteyelim. Gerçi bütün esbabı ihzar olduğu halde bir ordunun behemahâl galibiyeti hakkında hiç bir vakit kumandanlardan söz istenmez. Fakat tefevvuk haline irca olunacak bir ordunun, Vasıf Beyin hakkı vardır, orada tefevvuk haline getirilecek bir ordunun, bahusus bizim ordumuzun ve bahusus bu memleketin halkına müstenit olan bir ordunun düşmana mütefevvik bir vaziyete getirildiği maddeten ispat edildikten sonra, onun kabiliyeti de zarureten tasdik edilmek lâzım gelir. Binaenaleyh bu tefevvuku temin edeceğini Erkânı Harbiyei Umumiye Vekilinden burada dinlemek isteriz. Ne isterlerse vereceğiz. Bu beş milyonu da vereceğiz, ne isterse vereceğiz. En mühim düşüncelerimiz onların istediğini vermektir. Fakat söz isteriz. (Paşa Hazretlerini dinleyeceğiz sadaları)

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) — Efendiler; bundan iki ay evvel düşmanın hazırlanmakta olduğunu arzetmiştim ve buna mukabil biz de hazırlanmaktan vazgeçmedik. Bir ordunun hazırlığı bilhassa malzemei harbiyenin tedariki ile münasiptir. Malzemei harbiye tedarik olunamazsa ne kadar çok efrat olursa olsun ordu büyümüş addolunamaz. Ordumuzun her geçen günde daima takviye olunduğu ve bunun maddeten ve manen düşmana tefevvuk istihsâl edinceye kadar devam edeceği tabiîdir ve bilhassa bizim istihdaf ettiğimiz nokta bundan ibarettir. Evvela efrat cihetiyle düşman ordusuna tefevvuk edecek tedabir ittihaz olunuyor. Sâniyen tâlim ve terbiye cihetiyle ordu daima ilerlemektedir. Son cepheye vuku bulan ziyaretimde ordu çok farklı olarak terâkki etmiştir. Melbusat henüz ikmâl olunmamıştır, fakat çıplak asker yoktur ve peyderpey alınan melbusat, yollarda gördüm, naklolunuyor ve bu melbusat askere tevzi olunduktan sonra ordumuz giyinmiş bir vaziyete geçecektir. (Zaten yaz geliyor sesleri) Esliha, cephane itibariyle Yunan ordusundan ordumuz aşağı değildir. Fakat biz Yunan ordusuna

tefevvuk cihetini istihdaf ettiğimiz için alacağımız efrat hazırdır. Sokacağımız kadro hazırdır. Ancak bunların eline verilecek esliha ve büyük muharebeler idame edecek cephane için müstacelen para lâzımdır. Bu silâh ve cephane tedariki esbabı istihzar olunmuştur. Ancak para ele geçtikçe bunlar peyderpey memlekete gelecektir. Bizim istediğimiz miktar ordunun asgari olarak istediği miktardır.

Bazı arkadaşlar burada buyurdular ki; bu gayet azdır. Bununla bir şey olmaz, 10 - 20 milyon lâzımdır buyurdular. Filhakika ordumuzu haddi gayeye isâl için her ne lâzımsa onu hazırlamış, Fransızlarla olan mukalememizde kendilerine vermiştik. Fakat bu miktar Başkumandan Paşa Hazretlerinin burada buyurdukları gibi 50 milyon liraya baliğ oluyor. Şimdi efendim biz elli milyon lirayı elde edemedik. Taarruz edemeyeceğiz. Bu memleketi kurtaramayacağız diye bir düşünceye kapılamayız. Bu, azami bir miktardır. Bunu biz elde etmek için gerek şarka, gerek garbe müracaat ediyoruz ve ne elde edebilirsek bununla ordumuzu peyderpey takviye ediyoruz. Fakat yine bu müzakerat esnasında bize vaadolundu ki; nakden bir milyon lira verilirse iki milyon lira da (levazımı askeriye olarak vereceklerdir. Yani nakit olarak alacağımızın) (1) bir iki mislî mühimmat almak ve bize lâzım gelen eşyayı almak için imkân olduğu anlaşıldı. Bu suretle elimize nakden geçecek para ve bir iki misli fazlasiyle temin edeceğimiz mühimmat ve levazım ile ordumuzu az zaman zarfında takviye edip Yunan ordusuna faik bir hale getirmek imkânını görüyoruz.

CEMİL BEY (Kütahya) — Paşam; bire yedi mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Hayır, iki. Filhakika bazı arkadaşların buyurdukları gibi karşımızda düşman, yalnız Yunan değildir. Fakat malûmu âlinizdir ki Heyeti Umumiyeniz buraya toplandığınız vakit yalnız Yunan değil, bütün dünya vardı ve biz ancak safımızdaki kuvvete istinat ederek adaleti ilâhiyeye müsteniden bu işe giriştik. Her birisi çekile, çekile sureti zahirede karşımızda yalnız bir düşman kalmıştır. Düşmanımızın takviyesi hususunda masruf himmetler şüphesiz ki bunun maddiyatı üzerine tesir icra ediyor. Fakat şunu da bilelim ki; düşmanı insanca artık eski bolluğa malik değildir. Bizde ise, malûmu âliniz, ilk zamanlarda maksadı milliyi kavramayanlar isyan ediyorlardı, ademi memnuniyet belirtiyorlardı. Biz o vakit hem dahilde, hem hariçte uğraşıyorduk. Fakat bir kaç ay, bir sene zarfında elhamdülillâh bu haller geçti. Bütün millet yek ahenk olarak maksadı milliye sarıldı, Fakat acaba karşımızdaki düşman şimdi bu halde mi? Biliyoruz ki düşman ilk İzmir'e çıktığı vakitte hemen bir iki ay sonra Bizans İmparatorluğu teşkil edecekmiş gibi, bütün Rum ve Yunan âlemi büyük bayraklarını yayıyorlardı, bütün rum milleti hem ahenk olaraktan ilerliyorlardı. Fakat zaman geçtikçe görüyoruz ki onların içinde zaman zaman büyük ademi memnuniyetler hâsıl olmuş, bunlar isyana kadar varmıştır. Demek biz evvela isyanlarla başladık, yek ahenk olarak bir hedefe doğru yürüdük, elhamdülillâh bir senedenberi tamamiyle her tarafta millî arzu hâsıl olmuş ve el birliği ile çalışılmakta bulunulmuştur. Düşmanlarımız ise el birliği ile başladılar, çalıştılar; fakat uğradıkları felâket ve müşkülâttan dolayı yavaş yavaş isyanlar başlamıştır. Bu bizim için en büyük ümittir. Efendiler biz kendimizi kendimiz yolda uçuruma gittiğimizi mi görüyoruz. Hayır efendiler biz suud ediyoruz ve düşmanlarımız uçuruma gidiyorlar. (İnşaallah sadaları) Fakat efendiler, herhalde bir ordu hayalât ile gitmez, hakikat ve hesap üzerine müessestir. Bendeniz yaptığım hesabatta milleti ezmeyecek veçhile, asgari bir miktar elde edebilmek için, sırf ameli ve tatbiki bir cihet düşündük ve bunu arkadaşlarımla görüştük. Bunun imkânı olduğu bildirildi. Arzettiğim veçhile bu kredi olarak artırıldığı gibi, biz herhalde elimize mühim miktarda malzeme geçireceğimize kani olduk ve bu suretle heyeti âliyenizin karşısına geldik. Ümit ederim ki Heyeti Âliyeniz bu tekâlifatımızı kabul eder ve arzunuz veçhile ordumuz bu sene muharebeyi inşaallah muvaffakiyete eriştirir. (Allah muvaffak etsin, inşaallah sedaları) (Şiddetli alkışlar)

CEMİL BEY (Kütahya) — Bir kaç yüz tane de otomobil olabilecek mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Hepsi dahildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar, ben para üzerinde bir şey hatırlatacağım. İhtimâl sakat bir şekildedir. Siz daha iyi düşünürsünüz. Bir kere teklifimi dinleyin rica ederim. Malûmu âlileridir ki arkadaşlarımızın uzun uzadıya beyanatı hep paraya mütevekkiftir. Para ise Maliye Vekili Beyin gelecek seneye mahsuben bir vergi alınması şeklinde temin edilecektir. Ağnama vaz'iyed edelim gibi bir takım hayalât peşinde koşuyor. Bundan, bendeniz zannediyorum, bir netice çıkmayacak. Yalnız size bir şey hatırlatmak istiyorum. İyi dinleyiniz. Herhangi bir hükûmetin böyle mühim anda bir iflası maliyeye

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

maruz kaldığı tahakkuk ederse veya buhran olduğu zaman milletin zenginleri üzerine... (Gürültüler) Dinleyiniz beyim. Zenginleri de soymak değildir. Milletin fazla vergi verenleri ve beş yüz kuruş musakkafat vergisi verenler üzerinde bir tekâlifi milliye senedi resmisi çıkarmak. İhtimâlki bu sakattır. Fakat bu sakatı bir kere düşününüz ki sağlamını çıkarasınız. Köylüden para alamayacağız, istikrazı dahili yapamayacağız, istikrazı harici imkânı olmaz. Bu gayeyi biz bırakamayacağız ve hayatımızı da idame edemeyeceğiz, zannederim. Heyeti Âliye düşünsün, bu mesaili maliye üzerinde daha ziyade tetkikat yapmış arkadaşımız vardır. Bu fena teklif değildir. Beş yüz kuruş temettü vergisi beş yüz kuruş musakkafat vergisi verenlerden maada bir tekâlifi milliye senedi resmisi kabul ettirip ve bunu hakiki bir emniyetle beş senede ödemek üzere on milyon liralık bir kâğıt çıkarmak lâzımdır.

LUTFİ BEY (Malatya) — Bu hayâldir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu hayâl ise senin düşündüğün de meyâl olur, ki evine gitmekten başka işin yoktur. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim müsaade buyurun müzakerenin mevzuu malûm değil. Muvazenei Maliye Encümenine gitmesi lâzımdır. Mesele tenevvür etmiştir. Müzakere kâfidir, Hasan Beyin beyanatı dairesinde lâyiha ihzar edilmek ve Meclise sevk edilmek üzere Muvazenei Maliyeye havalesini teklif ediyor. (Müstaceliyet sesleri)

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bununla mesele bihakkın halloldu mu? Yani bununla beş milyon çıkıyor mu? Ağnamla musakkafatın yekûnu yedi milyonun içindedir.

REİS — Muvazenei Maliye Encümenine bunun gönderilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

KÂZIM PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) (Karesi) — Efendim rica ederim bunun için bir karar verin. Yarın getirsinler. Müzakere olsun bitsin neticelensin.

REİS — Yarın saat birde içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	840
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	840
1. — Karedeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlariyle İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının alınmakta olan gümrük resminden istisnası hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.	*840*
2. — 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte alınmasına dair kanun teklifi.	*840:847*
3. — Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek beş milyon liranın esliha, cephane, vesaiti nakliye ve teçhizat mübayaasına hasrı ve sarfiyatın Meclisçe intihap olunacak üç kişilik bir heyet tarafından mürakabe edilmesi hakkında Yunus Nadi Bey ve rüfekasının takriri.	*847:848*
4. — Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında.	*848:851*

Cilt : 17

163 ncü İnikat : 2 nci Celse

YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ İÇTİMA

21 Şubat 1338 Salı

İKİNCİ CELSE

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi.

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Efendim, celseyi küşat ediyorum.
Zaptı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ İÇTİMA

20 Şubat 1338 Pazartesi

Musa Kâzım Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikad bütçe hakkında müzakere cereyan ederek 1338 senesi vergilerinin sureti tahsili hakkındaki Hasan Fehmi Beyefendinin teklifi kabul olunarak Muvazenei Maliye Encümenine havale olundu.

Reis	Kâtip
Birinci Reisvekili	Lâzistan
Musa Kâzım	Ziya Hurşit

REİS — Efendim; zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul buyuranlar... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Karadeniz limanlarına ithal olunarak mısır ve mısır unlarıyle İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının alınmakta olan gümrük resminden istisnası hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey. Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Bu kanun geçen gün uzun uzadıya müzakere edildi. Arkadaşlarımız buna tamamiyle muttali oldular. Artık celsei hafiyeye lüzum yoktur. Celsei aleniyede yapalım. (Yok, yok, sesleri)

REİS — Maddeleri okuyoruz efendim.

Madde 1. — Mersin Limanı ile alelumum Karadeniz limanlarına ve İzmit ve Beyazıt livalarına ithal olunacak buğday ve arpa unlarından alınmakta olan gümrük resmi, 28 Temmuz 1336 tarihli kanun mucibince istifası icabeden miktara tenzil edilmiştir.

Madde 2. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarından alınmakta olan gümrük resmi tarifedeki resmi asliyeye tenzil edilmiştir.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren Haziran 1338 gayesine kadar mer'idir.

Madde 4. — İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili mezundur.

REİS — Komisyonca tanzim olunan kanun metni ittılaınıza arz olunur.

2. — 1338 senesine ait bazı tekâlifin bir taksitte tahsiline dair kanun.

REİS — Buyurun Hasan Fehmi Bey.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim idarei hususiyelere ait olan küsuratı munzammaların tefriki mümkün olmadığı için encümen bunu da ilâve etmiş, Bendeniz öyle zannediyorum. Encümende değilim. Fakat bu vesile ile Maliye Vekâletinin nazarı dikkaten şunu arz etmek isterim ki; küsuratı munzammadan vakî olacak tahsilâttan bir para sarf etmeksizin, idarei mahalliyeye ait olan hisselerini kendilerine verilmek suretiyle mekteplerimiz ve memlekette mevcut olan müesssesatımızı idame imkânını temin yalnız o paraya arzı iftikar etmiş bir keyfiyettir. Bendeniz taraftar değilim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Hasan Fehmi Beyefendi, bu mütalaanızı bir madde olarak ilâve edelim.

HASAN BEY (Devamla) — Bu vesile ile derdimi de dökeyim de bitsin. İdarei hususiyelerin teçhiz edilmesi, vaktiyle Teşkilâtı Vilâyat Kanunu ile tespit edilmişti. Kabul edilmiş, fakat eski hükümetler maalesef bu vaadinde, bu teşkilâtında samimi davranmamışlar-

dır. Ahiren yapılan kanunlarla bu vaziyet ihlâl edilmiştir. İdarei hususiyelerin küsuratı munzamma halinde kendilerine tefrik ve itası iktiza eden varidatı, biliyorsunuz ki, Harbi Umumiden evvel son istikrazların yerine karşılık gösterilmiş ve düyunu umumiye'ye bırakılmıştır. Buna mukabil idarei hususiyelere ait olan varidata karşılık maliye bütçelerine ait olan bir tahsisat koymak suretiyle, diğer düyunu Devlet, masarifi Devlet gibi o fasla mahsus tahsisattan idarei hususiyeye ait olan hisseleri, ki senei haliyede tahakkuk eden varidattan hisseleri değil, senei sabikadan tahakkuk eden miktarı mütehakkıka göre sarfiyat icra edilmek üzere maliye bütçesine masraf faslı açılmış ve buraya konan paradan sarfı icra edilmiş. Yani bidayeten Hükümet tevsii mezuniyet etmiş ve bilahare idarei hususiyeleri ihdas etmiş ve ayrıca varidata ithal etmiş. Fakat bilahare Harbi Umumiden evvel bu esastan rücu etmiş ve bütün Harbi Umumî içerisinde de idarei hususiyelerin varidatı hazinelerce alınmış, bitmiş. Bu zamana kadar böyle gelmiş. Bendeniz idarei hususiyeye ait borçları üzerime aldım. Fakat bu sene, hatta âşardan, ayniyattan dahi, ihale ettiklerimizden dahi ayni suretle idarei hususiyelere ait olan kısmı ayırıp kendilerine tefrik etmek için, Müdafaai Milliyenin de reyini istihsal ederek tetebbüat icra ettim ve bugün burda hayvanat hakkında bir tahkik dolayısiyle Çubuk'ta Hazinenin malı olmak üzere satıldığını size haber verdikleri zahirenin tahkikatını icra ettim. Hazineye ait olan zahire değil, ayniyattan idarei hususiyelere ait olmak itibariyle emriniz mucibince tefrik edilip idarei hususiyeye aidiyeti tespit edilen hisselerin idarei hususiyeler marifetiyle satılan hisselerden ibaret olduğunu ve idarei hususiye marifetiyle satıldığını anladım. Ziraat Bankasına ve idarei hususiyelere ait hisseler hakkındaki ahkâmı kanuniyeye elimden geldiği kadar samimi davrandım. Ayniyata bile el sürülmemesine çalıştım. Fakat efendim, şunu arz edeyim. Vaziyeti maliyenin fena olması, yani acıklı bulunması, hali hazır dolayısiyle bilhassa varidatı pek fakir olan livalarda varidatın tahsilinin yeddi vahidde olması itibariyle Hazineye merbut tahsildarlar vasıtasiyle tahsil edilmekte bulunması itibariyle, velev muvakkat zaman için olsun, idarei hususiyeye ait varidatın yine de muvazenei umumiyeden sarf edilmekten menedilmesinin imkânı yoktur. Bunun hakiki şekli, tahsil ve cibayetini dahi Hazine eline almasıdır. Çare; şimdi küsuratı munzamme halinde kaldıkça aslını Hazine tahsildarları tahsil etsin, küsuratı munzammesini idarei hususiyenin istihdam edeceğ tahsildarlar tahsil etsin. Bu şekilde bu ihtimalatın çaresi yoktur. Bunun çaresi; idarei hususiyelere ait olan hisse varidatı müstakil varidat ile mübadele etmek ve varidatı idarei hususiyelere bırakmak tahsiline ve sairesine karışmamakla mümkündür. Bu yeddi vahitle oldukça ve muvazenei maliye de mevcut bulundukça bilhassa varidatı masarifatına kifayet etmiş yerlerde bu müşküllerin önüne geçmek ve sureti katiyede çare bulunması ihtimali yoktur. Hakiki çare budur ve bunu da yakında inşallah halledeceğiz. Bu bütçe meseleleri biter bitmez Nevahi Kanununu bir an evvel yapalım ve idarei hususiye vaziyetini de islah edelim. (İnşallah sedaları) Ben yine o teahhüdümü, yani Hasan Fehmi Beyin dediğini bu sene yaptım bu sene re'sen yaptım ve elimden geldiği kadar yapıyorum. Bunu da tahsil edersem defaten aylık veririm efendim.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir vardır. (Daha ne müzakere edildi sesleri.)

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bu kanunun bir kere âşâra taalluku yok. Ağnam, Müsakkafat, Arazi ve Temettüat vergilerine şâmildir. Bir kere idarei hususiyelerin âşâr vergilerinin taksitleri meselesi müzakerenin haricindedir. Maliye Vekili Bey beyhude yere buraya temas ettiler. Bunun bir düyuna, istikraza karşılık gösterilmesi senei sabıkta tahakkuk eden miktarı umuminin bütçeye alınmasını 1338 bütçesinde esaslı bir suretle halledeceğiz.

Efendim, bu da mevzu değil. Kanununa da bir fıkra ilâvesini teklif etmedim. Çünki buna da lüzum yoktur. Bendeniz, yalnız Maliye Vekili Bey şu ihtiyacatı maliye karşısında taksit müddetlerini kaldırdığımız için kendine bir fikir söyledim. Varidatı hususiyenin de sarfına mezuniyet verildiği gibi kalsın diye teklif ediyorum. Bunun için bir tadil de teklif etmiyorum. Bu varidatı hususiye meselesini elimizde bulunan 1338 bütçesinde esaslı bir surette müzakere edeceğiz, inşallah edeceğiz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Müsaade buyurursanız taayyün etmesi lâzım olan bir noktayı arz edeyim. O da şuki: bu kanunu Heyeti Celilelerine getirirken esaslı olan esbabı harbiye ilcaatiyle idi. Binaenaleyh bu cihetin tespit edilmesi ve sırf tâcili tahsilât suretiyle elde edilecek bu paraların masarifatı harbiyeden gayri bir işe bilâ lüzum sarfedilmesinin Maliye Vekâletinin ve İcra Vekilleri Heyetinin nazarı dikkatinden bir an dûr tutulmasını tekrar betekrar beyan ederim.

İkincisi...

NUSRET BEY (Erzurum) — Bir ay sonra mektepleri kapatırsın,

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim, maruzatım yanlış anlaşılıyor. Devletin ağnam, emlâk, âşâr ve ilahir... (Âşâr yoktur sesleri.) Evet âşâr dahil değildir. Ağnam, Arazi, Temettüat, Müsakkafat vergileri (Temettu yok sesleri) Bu vergilerin tahsilatını tâcil etmek ve taksitlerini imâl etmekten maksat, bilhassa ilcaatı harbiye ve sırf bize ve hatta zaferi getirecek olan masarifi harbiye uğrunda sarfetmek. Bunun esbabı mucibe lâyihası kanunun metninde yoktur, gibi ihmal edilmiyerek esas maksat vazıı kanunun her an Heyeti Vekilenin nazarı dikkatinden dûr tutulmamasını rica ediyorum.

İkincisi; yine okunmaya vakit olmayan bir fıkra vardır. Yani Encümen mazbatasında okunmaya vakit bulunmayan bir fıkra vardır ve buna merbuten takdim kılınan lâyihai kanuniye heyeti celilelerinin kabul ve tasdikına iktiran ettiği hini tatbikinde menatıkı muhtelife siai maliyesinin nazarı dikkate dûr tutulmaması ve istiklâl uğrunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen halkımıza esbabı mucibesinin izahına itina olunması, yani bu yüzden yeniden nâhoşnidîler tevellüdüne, dürüştü harekete değil, hüsnü surette icrasına bilhassa itina olunmasını İcra Vekillerinden rica ediyorum ve kabil ise siai maliyesi müsait erbabı yesardan istikrazatta bulunulması; hulâsa muhtelif şekiller tahtında düşünülerek millete en az surette ağır yük olmasına çalışılması da bilhassa başlıca maksut ve ilâvei temenniyatımızdır. Bunun haricinde encümende bu maddeyi konuşurken, encümen âzasından bazı arkadaşlarımız ve kendim de dahil olduğum halde bir nokta üstünde ihtilâf ettik. O da şudur : Tabii ekalliyette kaldık. Onun için maddenin metnine geçmedi, sırf malumat kabilinden Heyeti Celilenize arz ediyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Ekseriyetin fikrini müdafaa etmeye mecbursunuz.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Tabii ekseriyeti müdafaa ettim. Şimdi ekseriyete yakın bir adette muhalefet vardır. Dört ekseriyete karşı üç muhalif imza vardır Onlar meyanında kendim de vardım. Binaenaleyh müsaade buyurunuz izaç edeyim. O da şudur: Taksitleri kaldırarak defaten aldığımız bu vergi ve tahsilatta, şüphesizdir ki, mükellefîn memleketin müdafaa ve istiklâli uğrunda bir defa daha bazı zarar ve ziyana katlanacaktır. Kim bilir o koyun sahipleri bu vergiyi verebilmek için daha ucuz bir fiyatla satmak mecburiyetinde bulunacaktır Hulâsa birtakım zarar, ziyan tebellür edecektir. Buna mukabil devlet vergisinden de bir zarar ve ziyan kabul edilmesini muvafık görüyoruz ve biliyoruz ki defaten alınacak bu vergilerden yüzde muayyen bir tenzilât yapılsın Bundan maksadımız tahsilatları ukuda mukabil bundan da yüzde beş tenzilat yapılsın.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Sarraf hesabını çevirdi maliyeyi.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Maliye Vekili Bey bununla devlet hesabatının sarraf ve bankaya çevirildiğini söyledi.

Kâşki bu devletin umuru maliyesi bir gün gelsede bankaya tahvil edilse ve kâşki o günü görmek saadeti bize nasip olsa. Asıl maksadımız şudur ki, bugünkü nesil efendiler, bu memleketin ve kendinin istiklâlini kurtarmak için pek çok kısmını da ahlâfına devretsin Hiç şüphe etmiyorumki bu yolda on milyon lira eline geçerken ve defaten tahsil edilirken beşyüz bin lira kadar bir tenzilât vukubulacak ve bu da zam olunacaktır. Fakat bugün açık gibi onun kapatılması zamanlara, senelere mütevakkıf olan usule müracaat edilecek, yani yarın âtilerini temin edeceğimiz ahlâfımız dahi bu günden iştirak ettirilmiş olacaktır ve bu da adalete ve dünyada her tarafta nazarı dikkate alınan esasata muvafıktır. (Emsali var mı sedaları.) Evet vardır.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim evvela Mazbata Muharriri Tevfik Rüştü Bey biraderimizin, müsaade buyururlarsa, hareketini tenkit etmek isterim. Mazbata muharrirleri kendileri ekalliyet tarafında dahi kalsalar Encümenin ekseriyet fikrini müdafaa ile iktifa etmeleri lâzım gelir. Muhalif olan aza, onlar kendi ekalliyet fikirlerini müdafaa için kâfidir.

Sonra orta yerde mevzuu bahis olan teklife gelelim. Tekasitin ilgasından ve defaten tahsiline müsaade verilmesinden dolayı diyorlar, ki; bu vergilerin % 5'i itibariyle tenkis edelim. Düşünüyorum, bunun neticesi ne olacak, evet yüz kuruş vergi verecek bir adam defaten vereceği için 95 kuruş vermekle vergi kararından beri olacaktır. Ama bunu ticaret şeklinde ve yahut suveri aharla yine bunlara yükleneceğiz. Binaenaleyh açığı çoğaltmanın manası nedir, bunu anlamıyorum. Ahaliye bir iyilik etmiş olmıyacağızki. Yeni, yeni vergilerle yine onlara yükleneceğiz. Bahusus işin içinde erbabı temettü gibi, eshabı emlâk gibi daha ziyade az zaman zarfında kendilerinden beş milyon lirayı tedarik etmek ümidini beslediğimiz sınıfın bu vesile ile % 5 suretiyle keselerini doldurmamız doğru değildir. Bendeniz bu tedbirin hiç bir noktai nazardan kabulünü muvafık göremiyorum. (Muvafık sesleri.)

MUSTAFA KEMÂL BEY (Ertuğrul) — Köylüye taalluku olan bir mesele var. (Gürültüler) Fukaraya taalluk eden bir mesele var. Ben de azayım, onu izah edeceğim. (Gürültüler) Bunu halletmek lâzım gelir. Rica ederim dinleyiniz. Bendeniz de Muvazenei Maliye Encümeni âzasındanım. Mevzuu müzakere olan mesele Müdafaai Milliyenin muhtaç olduğu beş milyon liranın peşinen verilmesi meselesidir. Bu meseleyi uzun boylu müzakere ettik. Bu parayı vermek için kimden para alalım diye düşündük. Sonra erbabı yesardan taksitle alınacak paraları defaten bir taksitte alalım diye karar verdik. Bu bir taksitte alınacak paralar yine birdir Temettüat Vergisi, erbabı servet, ashabı akar, yani erbabı yesardan alınacaktır. Ağnam Vergisi de erbabı ticaretten alınacaktır. Muvazenei Maliye Encümeninde bu suretle karar verildi. Şimdi Arazi Vergisi de girdi, Mülk Vergisi de girdi. Fukaranın nesini alacaksınız? Öküzünü satacak, koyununu satacaklar, nesini alacaklar? Yazık değil mi bunlara? Yalnız istenilen bu beş milyon lirayı bu iki temettü ve ağnam kâfidir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Reis Bey; bir şey arz edeceğim. Müsaade buyurun arkadaşlar, bir şey hatırlatayım, sonra reye koyunuz.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayeti hakkında takrirler vardır. Müzakerenin kâfi görülmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim müzakerenin kifayeti aleyhinde bir şey söyliyeceğim. (Müzakere kâfi görüldü sedaları) Müzakerenin kifayetinden sonra bir mebusun söz söylemeye hakkı vardır. Beyefendiler, kabul ettiğimiz şu meselede emlâk ve arazi, temettü, ağnam meselesidir. (Arazi yoktur sedaları) Vardır efendim.

REİS — Salih Efendi madde hakkında söyleyeceğinizi maddelere geçince söylersiniz.

Efendim heyeti umumiyesi hakkında müzakere kâfi görüldü. Şimdi maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Maddelere geçilmiştir.

(Birinci madde tekrar okundu)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendiler; arazi meselesi yalnız şehir halkı olupta kasabalarda oturarak halka arazisini ektirip biçtirenlere bu kanunun teşmil edilmesi lâzım gelirse, yalnız intifa edenlere hasredilirse bu mâkuldur. Çünkü şehir ahalisi arazi sahibidir. Arazisini köy halkına ektirip biçtirmekte ve bundan intifa etmektedirler. Bunlarla iktifa olunursa mümkündür. Fakat köylünün mutasarrıf olduğu araziyi istisna etmezsek, bu bir zulmü sarih teşkil eder. Çünkü vergi veren onlar, âşar veren onlar, harbi yapan onlar, harpte ölen onlardır. Tekrar ellerinde beş parası yoktur ki onu arazi için versinler.

Emlâk meselesine gelince : Köylerde mesken haneler de emlâktir. Köylerde meskenhane üzerinde ikinci bir vergiyi defaten almak zulmü sarihtir. Bunu kabul edelim, ki şehir halkından meskenhane sahipleri ve kasabadaki meskenhane ahalisinden bu vergiyi alırsak bu da zulümdür. Burada nazarı itibara alınması lâzım gelen elinde en mühim mesele müsakkafat vergisi, han, maza, dükkân vesaire sahiplerinedir. Buna hasretmek lâzımdır. Yoksa bunları köylüye yükletmek doğru değildir. (Onun vergisi yoktur sedaları) Vardır efendim.

Sonra beyefendiler; bunu unutmayınız ki ağnam diyorsunuz, ağnam şimdi fukara elindedir. Tadatdan sonra zenginin eline geçer. Şimdi tadattan evvel fukaranın elinden ağnam vergisi alacaksınız. Bunlar yine darlaşıp getirip zenginlere satacak. Bu ağnıyai gasıp, yine çırıl çıplak bir takım fukaranın sırtından geçinecek.

Meselenin en ruhlusu temettudur. Bunlardan beşyüz kuruştan fazla temettü verenlerden bir senelik, iki senelik, hatta on senelik alsanız da hakdır, sevaptır. Tüccarların yüzde kırk emvaline vaz'iyed ettiniz. Acaba tüccarlardan hangisi zarar etti? Çünkü metresi üç liraya bir mal satarken emvaline vaz'iyed ettiniz, altı liraya çıkardı. Bu da fukaranın sırtına yüklenmiştir. Emlâki şehir ahalilerine ve müsakkafat vergilerine hasretmek, meskenhaneleri istisna etmek, arazisi kezalik şehirlerde bulunup da köylülere ekdirirse onların arazisinden almak ve köylünün arazisini istisna etmek şartiyle tatbik edilirse fehiha. Ağnam bedelâtını şimdi kabul etmek katiyen doğru değildir. Fukaranın elindedir. Tadat edildikten sonra zenginin eline geçecek, bu suretle fukara iki defa soyulacak. Her türlü vergi veren bunlardır, yazıktır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, siz Hükümetin maliye sandığına beş milyon kâğıdın girmesini istediniz. Meclisiniz masarifatı harbiyeye alelacele yetişmek için asgarî beş milyon kâğıdın derhal sandığa girmesini istedi. Binaenaleyh bilâvasıta vergilerimizden, yani taksite merbut vergilerden öyle bir tanesi yoktur ki beş milyonu getirsin. Şimdi bir kaçını böyle bir araya getirip de bunu tedarik etmek için emlâk vergisini, hiç bir cihetı istisna edilmemek

suretiyle, iki milyon küsur getirir. Temettü, hali hazırı ile onu bile getiremiyor. Ona karşı encümen Maliye Vekili ile birlikte düşündü. Temettü vergisini ticaret vergisiyle birleştireceğiz ve o sayede ondan üç dört milyon lira kadar bir vergi getirecekdir ki o da bu kanuna tabi olacaktır. (Hesabatınıza göre altı milyon oldu sedaları)

Ağnama gelince; onun heyeti umumiyesi beş milyon. Bakayasını nazarı itibara almıyorum. Şimdi düşününüz ki beş milyon yalnız masarifatı harbiye karşılığı istiyorsunuz. Efendiler; bu Meclis devam etmiyecek mi? Hükümet makinesi duracak mı acaba, bu aylar zarfında başka para sarfetmiyecek miyiz? Gelecek aylar için konuşuyorum. Demekki beş milyon alelacele masarifatı harbiye için isterken, hiç olmazsa yedi sekiz milyon hesap ettik. Encümenin hesabı ile on milyon getiren bu vergiler işte bu hesabın ve bu vergilerin mecmuudur. On milyon tahmini bir hesaptır.

BİR MEBUS — Tevfik Bey; bu arazi vergisini hiç bir suretle katmayınız.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Maruzatımı ikmal edeyim. Bu vergilerin mecmuu on milyon tahmin edildiğine göre elimizde ancak yedi - sekiz milyon geçecektir. Binaenaleyh çok arzumuz var; bu halkımızı sıkmayalım, şüphesiz bir kısmını ayıralım. Fakat ihtiyacımızın önünde bir çok arzularımızdan vaz geçmek mecburiyetindeyiz.

Arazi vergisine gelince : Biraz sonra okunacak kanunda görüleceği üzere, esas itibariyle, arazi vergisini biz muvafıkı nısfet telâkki etmiyoruz. Düşünüyoruz ki bu arazide yetişen mahsulattan âşar alınır. Üzerine kurulan binalardan, inşaatından emlâk vergisi alınıyor. Daha ne almak istiyorsun. Fakat mademki Devletin azim bir ihtiyacı malisi vardır. Bunun karşısında bu beş taksitin tamamını yani bir seneliğini birden alıp arazi vergisini... (Gürültüler)

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Hiç bir vergi verdin mi sen?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Her halde bana hitap edenlerden daha çok verdim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarısahip) — Eğer vermiş olsaydın böyle bunu söylemezdin.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Çok vergi verdim. Halen bana sorandan fazla vermekteyim.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Veren adam bunu söylemez efendim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Arazi vergisi esas itibariyle muvafıkı nasafet değildir. (Gürültüler) Bu gibi hususatta arkadaşlarımın dinlemelerini rica ederim. Çünkü en canlı bir meseleyi mevzubahs ediyoruz. Arazi vergisi esas itibariyle adalete mugayirdir. Bunun ilgasına gitmelidir. Bu Meclisin... (Şimdi bunu bırakınız efendim sesleri) Halkın lehine olan bir sözü niçin bırakayım. Ben onun için diyorum ki, arazi vergisi haksız bir vergidir. Âşar alıyorsun, bilmem ne alıyorsun. Fakat bu gün ihtiyacatı malî önünde hiç olmazsa bir kaç senelik vergisine almakla bu işi ilga etmek lâzımdır. Buna dair bir kanun vardır ve o kanunun tatbikatını teyit edici bir madde olmak üzere buraya da girmiştir. Yani bir seneliği defaten istenilince vereceğim. İhtimal ki Encümenle Maliye Vekili beş senelik teklif ediyor. Heyeti Celileniz bunu üç senelik kabul ederse o vakit bu kanuna arazi vergisinin girmesiyle öyle bir vaziyet hadis olacaktır. Mademki bir seneliğini vereceğim ikiyi de vermek suretiyle bundan büsbütün kurtulayım.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim maddede bunlar yazılı değildir. Tevfik Rüştü Beyden rica ediyoruz, bu kıymettar sözlerini bize bütçede söylesinler. Zira burada o yoktur.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Arazi vergisi vardır efendim. Arazi vergisi kalksın mı kalkmasın mı? Mesele bundan ibarettir.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendiler gayet kısa söyliyeceğim. Müsaade buyurunuz efendim. Arazi vergisinin takibatı...

REİS — Hasan Bey; Ziya Bey sizden bir sual soracaktır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Temettü vergisiyle ağnam vergisi ne kadardır efendim?

HASAN BEY (Devamla) — Ağnam vergisi beş milyon, temettü vergisi de buna yakındır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bu ne biçim şeydir. Rica ederim. Halbuki aradığınız ve istediğiniz beş milyon liradır. Ara yerde havamı yutalım. (Gürültüler)

HASAN BEY (Devamla) - - Ne yapalım efendim. Arazi vergisinin tahakkukatı bir milyon küsur liradır. Tahsilâtı ise bir kaç yüz bin liradır. Zaten bu vergi mukassatan değildir. Yani mevcut bir taksit varmış ta bu kanun ile taksitini refediyorsunuz zan ve telâkki etmeyiniz. Arazi vergisi taksite merbut değildir. Defaten tahsil için zaten elimizde salâhiyet vardır. (Öyle ise buraya niçin koydunuz sesleri) Bunu defaten tahsilini teyit etseniz bile köylünün vaziyetini nazarı itibara almak mecburiyetindeyiz. İsterseniz çıkarınız. Ancak buraya girmesi lâzım gelen bir me-

sele vardır ki, o da harp kazançları vergisidir. Malumu âliniz Harp Kazançları Vergisi Kanunu mucibince ve kabul ettiğiniz maddei mahsusa icabı olarak kesbi katiyet etmiş olduğu halde kabili tahsis değildir. Bu maddei kanuniyede harp kazançları olan kimseler bundan fevkalâde güzel istifade ettiler. Bir itirazı derecatı kanuniyeden geçinceye kadar üç sene geçer. Bu suretle on para vermezler. Heyeti Celileden istirham ederim. Derecatı kanuniyeden çıkıncaya kadar tahakkuk eden miktarın tahsilini kabul edecek olursanız. (Kabul ederiz sesleri) derhal maksadımız hasıl olmuş olur.

REİS — Bütün itirazat arazi vergilerinin bu maddeye ithal edilmemesi üzerinde tecemmü ediyor. Aldığım muhtelif takrirlerdeki, bunlardan Salih Efendi arazi vergisinin tayyını Zülfü Bey ve Hasan Fehmi Bey keza arzu ediyorlar.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yalnız onunla değildir Reis Bey.

REİS — Bolu Mebusu Şükrü Beyin takriri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müeccelen ve mukassaten alınmakta olan vergilerle ağnam resminin muaccelen tahsil olunmasına göre bunlardan % 5'nin mükellefin menfaatına tenzilini teklif eylerim. 21 Şubat 1338

Bolu Mebusu
Şükrü

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey, bendenizin de takririm vardır ve onda arazi ve emlâk kaydının tayyını istiyorum. (Yok yok sesleri)

REİS — Efendim müsaade buyurunuz. Şükrü Beyin şimdi bir takriri dahi vardır, onda mutlaka arazi kaydının tayyını yapalım diyor. (Gürültüler ve kabul sedaları)

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey benim takririmi de okuyunuz.

AHMET HAMDİ EFENDİ (Muş) — Reis Bey, rica ederim, başka takrirler de vardır, onlar da okunsun.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim şimdi şu mutlak ve mukayyet olan teklifi reye koyalım, mutlak kabul edilirse...

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Miktarı mütehakkım defaten tahsili için bir defa şu arazi meselesini halledelim.

REİS — Bunun hakkında mukayyet ve mutlak olması için bir takrir vardır efendim. Binaenaleyh arazi kaydının bu maddeden tayyını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Arazi kaydının tayyı kabul edilmiştir.

Efendim emlâk meselesi de vardır. Bunun hakkında Kütahya Mebusu Cemil Beyin de bir takriri vardır. Fakat, ondan evvel Bolu Mebusu Şükrü Beyin, defaten ödenecek vergilerden % 5 tevziat yapılmasına dair takririni tekrar okuyacağım.

(Bolu Mebusu Şükrü Beyin takriri tekrar okundu.)

(Ret, ret sedaları)

REİS — Takriri reylerinize arz ediyorum, kabul edenler... Etmiyenler... Kabul olunmadı efendim.

Efendim, şimdi Muş Mebusu Ahmet Hamdi Beyin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Mevzuubahs birinci maddede müfredatı gösterilen tekâlifden (tekâlifi seneviyesi 101 kuruştan noksan olanların istisnası) fıkrasının maddeye ilâvesini teklif eylerim.

Muş Mebusu
Ahmet Hamdi

REİS — Takriri kabul edenler... Ret olundu.

Efendim, şimdi Cemil Beyin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Maddeye akar vergisinin de ithalini teklif eylerim.

Kütahya Mebusu
Cemil

REİS — Efendim bu takriri kabul edenler ellerini kaldırsın... Ret olundu.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim benim bir teklifim vardır, onu reye koyunuz.

VASFİ BEY (Karesi) — Hükümet namına teklif edilen harb kazançları hakkında Maliye Vekili izahat versinler.

REİS — Efendim Mustafa Kemal Beyin emlâk kaydının dahi maddeden tay edilmesine dair bir teklifi vardır, onu reyinize arzediyorum. Maddeden emlâk kaydının tayyını kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul edilmedi.

Efendim mühim bir takrir tebliğ edeceğim. Hacı Şükrü Bey diyorlar ki : Arazi kaydı yerine harb kazançlarını ikame edelim. (Kabul sesleri) Fakat birinci ve ikinci fıkralar hakkında Maliye Vekili ile Reşat Beyin teklifleri vardır. Efendiler kabul ettiğiniz kavanini mevzua ile müeccel vergilerin tadiline dairdir. Şimdi Reşat Bey tarafından verilmiş bir tadilname takriri geldi.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Esasen harb kazançları hakkındaki Kanun kabul edil-

miştir. Yalnız Kanunun bir maddesi diyor ki; 27, 28 kişilik komisyon teşekkül edecek ve bu suretle...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — O halde bunu ne için tekrar buraya sokmak istiyorsunuz.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, arzettiğim gibi, bunu istiyorum. Kanunun bir maddesi diyor ki; derecatı kanuniyeden geçerek, yani temyiz kanun mukarreratından geçerek kesbi kat'iyet etmedikçe tahakkuk etmiyen miktar tahsil edilmesin. Ben, bununla bu miktarın tahsilini istiyorum. (Gürültüler)

REİS — Efendim, Hasan Beyefendinin kabul edildi dedikleri kanun Meclisi Âlice vaktiyle kabul olunan ve kanunu mahsusa ile hükümetçe 1337 ve 1338 seneleri bütçeleriyle teklif olunan tahmini bir milyon lira harp kazançlarıdır. Elimdeki teklif bundan ibarettir.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim, teklif Encümendedir. Bir milyon lira olarak tahmin edilmiştir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — İktisabı kat'iyet kesbetmiyen bir vergiyi nasıl kabul ediyorsunuz efendim.

REİS — Saruhan Mebusu Reşat Beyin Harp Kazançları hakkındaki teklifini okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Meclisi Âlice vaktiyle kabul olunan kanunu mahsusu ile Hükümetçe 1337 ve 1338 bütçeleriyle tahmin olunan bir milyon lira harb kazançları vergisinin bu meyana ithaliyle def'aten tahsilinin kabulünü teklif eylerim.

Saruhan Mebusu
Reşat

REİS — Efendim bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahib) — Reis Bey, maddedeki «teklifi» kelimesini «tahmini» olarak tashih etsinler.

REİS — Tashih edilecektir efendim.

ÂTIF BEY (Bayazit) — Reis Bey bunu celsei hafiyede heyeti umumiyenin tetkik edilsin, ondan sonra bu tarzda tatbik edilmek üzere Kavanini Maliye Encümenine gönderelim, ondan sonra da burada müzakeresini yaparız.

REİS — Efendim; Hakkı Hami Beyin bir takriri daha vardır. Bununla birinci maddedeki mesken vergisinin ilgasını teklif ediyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim şimdi bendeniz mesken nedir; emlâk nedir söyliyeceğim. Emlâk denilince akla, akar gelir ve hakikaten böyledir. Akar vergisine tabi olanların müeccelini muaccel hale koymakda bir beyis yoktur. Fakat mesken vergisinin tâcili caiz değildir. Çünkü irat yok. (Gürültüler) Rica ederim, arazi ile meskenin yekdiğerinden hemen hiç bir farkı yoktur. (Hayır sesleri) Müsaade buyurunuz efendim. Efendiler, bu gün emvali umumiyeden tahsil edilemeyip bakayada kalanları tetkik ederseniz, çoğunun, mesken vergisi olduğunu göreceksiniz. Bundan istifade edecek köylüdür. Rica ederim, ağnam vergisini tâcil ettiniz. (Gürültüler) Bendeniz mütemadiyen halkçılığı ilân eden bir Meclisin köylüye şiddetle taalluku olan bir meselede feveren etmesine hayret ederim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim esasen köylünün mesken vergisi yoktur, ondan muaftır.

TAHSİN BEY (Aydın) — Rica ederim kabul edilmiş bir şey üzerinde tekrar müzakere nasıl olur?

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler, köylüler için kabul edilen madde hakkında tekrar müzakere mi etmek lâzımdır.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim; söylemek bendenizin vazifemdir, kabul edip etmemek ise heyeti âliyenizin reyine vâbestedir. Hepsini martta tahsil edelim, on bir ayda seyredelim. Ne alacaksınız beyefendiler? Haydi âşarı da şimdiden ihale edelim. Âşarın bundan farkı nedir ki istisna ediyorsunuz?

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Farkı vardır efendim.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Ağnam ile âşarın hiç farkı yoktur. Ağnamın hasılatı ancak üç ay sonra elde edilir. Halbuki zeriyatın hasılatı dört ay sonra çıkacaktır. Fakat efendiler bunu idrak edemediler. Ne için âşarı ihale etmiyorsunuz? Zira bununla onun arasında hiç bir fark yoktur. Fakat efendiler; bu ihtiyacı sizin gibi bendeniz de takdir etmekle beraber, bu hususta müstaceliyetle ittihaz edilmekte olan mukarreratın netayicini, korkarım ki menfi olarak göreceğiz. Bendeniz bunun için söylüyorum.

REİS — Efendim, Hakkı Hâmi Beyin teklifini reyinize arzediyorum.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendiler, beş bin kuruşa kadar olan köylü meskenlerinden vergi almak yoktur. Bunun hakkında ne için söz söyleniyor, anlıyamıyorum.

REİS — Efendim, reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler... (Ret sesleri) Reddedilmiştir.

CEMİL BEY (Kütahya) — «Emlâk» kelimesi yerine «akar» kelimesini teklif ediyorum. Takririmde vardır, okunsun. Teklifim budur.

REİS — Efendim emlâk vergisinden sonra akar vergisinin ilâvesini ve maddeye dahil olmasını Cemil Bey teklif ediyor. Fakat bu takriri reye vazetmeye lüzum görmüyorum. Zira akar da dahildir ve Muvazenei Maliye Encümeni de bunu kabul ediyor. Efendim, maddeyi tashih veçhile okutup reyinize vazediyorum.

Madde 1. — Kavanini mahsusasına tevfikan muayyen tekasitte istifa edilmekte olan emlâk ve temettü vergileriyle ağnam resmi ve küsuratı munzammeleri, 1338 senesine mahsus olmak üzere senei mezkûre martından itibaren defaten tahsil olunur. Küsuratı munzamme tahsil olundukça doğrudan doğruya mahallindeki Ziraat bankalarına tevdi olunur.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — 1338 senesi martı zarfında değildir, marttan itibaren denecektir. Böyle olmazsa mart nihayetine kadar tahsilâtın nihayeti alınamaz. Sonra tefsiri mucip olur. Marttan itibaren kaydını koymalıdır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Marttan itibaren kabul ediyoruz.

REİS — O halde marttan itibaren diye tashih olunmuştur. (Pek âlâ sesleri)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar) — Zaten taksite tabi olmadığı cihetle başka türlü olamaz. Arazi ile diğerleri tekasite tabi midir? (Evet sesleri) O halde doğrudur.

REİS — Maddei musahhahı kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

İkinci madde okunacak.

Madde 2. — 25 Teşrinievvel 1336 tarihli kanun ile kabul olunan harp kazançları vergisinden tahakkuk eden mekadir dahi birinci madde derhal tahsil olunur.

REİS — İkinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Bu kanuna mütealliik olmak üzere Süleyman Sırrı Beyin bir teklifi var. Fakat bu teklif bir teklifi kanunî mahiyetindedir. Bedeli icardan, mucirlerden natık olan henüz bir kanun yoktur. Bu maddeye bir madde ilâvesi olarak teklif ediliyor. Bu bir lâyiha olarak verilsin.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Bu kanun celsei aleniyede tabiî müzakere edilecek, fakat madde yanlış. Onun için ikinci madde gerçi kabul edilmiş ise de, bendeniz zannediyorum, iki maddeyi yanlış yapıyoruz. Bu maddeye bir fıkra ilâvesi lâzımdır. Buraya «tetkik muamelesinin neticesine intizar edilmiyerek tahakkuk eden» denilmek lâzımdır. (Bravo sesleri)

Bir de tetkik neticesinde mahallince tahakkuk ettirilen miktar münasip görülmediği halde iadesi lâzım gelen miktar vardır. Bu mesele hal edilmelidir.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Müsaadenizle bu noktayı biraz izah edeyim. Tahakkuk demek; memurini mahsusa tarafından, mükellefin âmme mükellefiyeti nazarı dikkata alınarak tesbit edilen miktara derler. Miktarı mütehakkık budur. İstinafen, itirazen hep miktarı mütehakkak üzerine verilmiş kararlar vardır. Bunda mesele yoktur. Fakat derecatı kanuniyeden geçtikten sonra, bidayeten tahakkuk eden miktarın fuzuli olduğu sabit olursa, yine ahkâmı umumiyemiz iktizasınca icra edilir. Bu da ahkâmı umumiyemiz iktizasındandır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Şimdiye kadar iade edildiği vaki olmamıştır.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Reis Bey, söz isterim.

Efendim sizin asıl maksadınıza gelecek mesele doğrudan doğruya tekkikinizin neticesine intizar edilmesidir.

LÜTFÜ BEY (Malatya) — Hacet yok efendim, defaten alınır diyor.

REİS — Kanunun heyeti umumiyesini reye koyacağım.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Kabul merasimi celsei aleniyede icra edilmesi lâzımdır efendim.

REİS — Efendim mademki celsei hafiye akdettik ve mevzu epeyce burada tezekkür edildi. Hemen celsei aleniyede merasimle iktifa edilmesini rica ederim.

3. — Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek beş milyon liranın esliha, cephane, vasaiti nakliye ve teçhizat mübayaasına hasrı ve sarfiyatın Meclisçe intihap olunacak üç kişilik bir heyet tarafından murakabe edilmesi hakkında Yunus Nadi Bey ve rüfekasının takriri.

Yunus Nadi Bey ile rüfekasının bir teklifi var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Kabul olunan kanun ile tâcilen istifa olunacak vergilerden Müdafaai Milliyeye müstacelen verilecek beş milyon liranın esliha, cephane, vesaiti nakliye ve teçhizat mübayaasına hasrı ve sarfiyatın Meclisçe

intihab olunacak üç kişilik bir heyet tarafından tahtı murakabada bulundurulmasının karara raptını teklif eyleriz.

21 . 2 . 1338

İstanbul	Ankara
Numan	Şemsettin
İstanbul	Urfa
Ahmet Rıza	Ali Saib
Kozan	İzmir
Dr. Fikret	Yunus Nadi

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Reis Bey Celsei Hafiyede bu meselenin takarrürü lâzımdır. Celsei âleniye olamaz ve bir karar şeklinde olmalıdır efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Hafi celsede bir karar şeklinde çıkaralım.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Madde halinde değil karar şeklinde olmalıdır.

REİS — Efendim zaten bunu bir celsei hafiye şeklinde yapıyoruz. Ona göre karar şeklinde kabul edilecektir.

Bu teklifi kabul edenler lütfen el kaldırsın...

Ekseriyetle kabul edilmiştir efendim.

Efendim bir takrir daha var. Evrakı nakdiye ile madeni altın lira, bu günkü rayiç fiyatla, ahaliden tahsil edilecek vergiler mukabili maliyece alınsın deniliyor. (Hayır olamaz sesleri) O halde mesele yoktur efendim.

Efendiler bu kanunu celsei aleniyede kabul edeceğiz.

4. — Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon liralık avans hakkında.

REİS — Bundan başka müzakeresini tehir ettiğimiz Avans Kanununun dördüncü maddesi vardır. O da Müdafaai Milliye aittir. Avans, harcırah vesaire vermek imkânı kalmamıştır. Paşa Hazretleri esasen bunun için gelmişlerdi. Tensip ederseniz bunu celsei hafiyede hal edelim. On milyon liralık avans kanununun 4 ncü maddesinin müzakeresine geçiyoruz. 4 ncü madde okunacak.

Madde 4. — Müdafaai Milliye Vekâleti için 2 Nisan 1337 tarihli kanunla kabul edilen 44.160.058 liraya münhasıran şubat gayesine tahakkuk edecek hidematı askeriye masarifine karşılık olmak üzere on milyon lira ilâve edilmiştir.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Maliye Vekili Beyefendi deminden burada izahat vermişlerdi. Malumu âlileri bu maddenin müzakeresinde bendeniz de hazırdım. Müdafaai Milliyenin 1337 senesindeki masarifini, sureti sarfını yani hesabı katîsini almak zan ediyorum heyeti âliyenizce şayanı arzu bir şeydir. Binaenaleyh bu noktadan, acaba israf etmişler mi, etmemişler mi mevzudan ayrı bir meseledir. 44 milyon liralık bütçeyi bir yaptığımız zaman bizim mikyas tuttuğumuz ordumuzun mevcudu 1337 senesi bidayetinde bu günkü ordumuzun miktarında değildi. Zabit miktarı bu günkü mevcut kadar değildi. Binaenaleyh bizim Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetiyle beraber bilmüzakere tayin ettiğimiz bir haddi mütavassıt üzerinde bu bütçeyi 44 milyon üzerine tertip ettik ve 44 milyon olan bu bütçede yapılması lâzım gelen bazı şerait vardır. Meselâ cephe zammı başka şekilde idi. Seferberlik zammı bizim verdiğimiz şekilde değildi. Nefer maaşı beş lira değildi, bir lira idi. Bu esas dahilinde 44 milyon idi. Halbuki ahiren heyeti âliyenizin kabul ettiği maaş zamaimi üzerine altı, yedi milyon yedi yüz bin küsur liralık bir tezayüt hasıl oldu. Gerilerde ahzı askerde bulunan zabitana seferberlik maaşı verilmesi için biz tecviz etmemiştik. Bir mülkiye kaymakamı ne maaş alıyorsa ahzı askerde bulunan zabite de ondan fazlasını almak için sebep yoktur demiştim bendeniz. Buna Vekili de razı idi. Heyeti âliyeniz razı olmadı. Ben o zaman demiştim ki Müdafaai Milliyenin devamını isterseniz Müdafaai Milliyeye masruf olacak parayı şuna, buna on kuruş fazla vermekte mana yoktur. Fakat on, on beş kuruştan tahassul eden beş on milyon bizim harpte idamemizi, takviyemizi mucip olur mütalaasını dermeyan ettiğim halde, o zaman, bu cihet arzu buyurulmadı. Oradan esasen altı yedi milyon lira artmıştır. Bir fazla, sonra Ordunun malum olan temmuz vekayii ve ondan sonra hasıl olan vaziyette, mesarif de tabiî bir takım tezayüt ve keza zabitanda tahavvüller, sonra zabit adedinde gerek zayiat ve gerek teşkilâtı mütemmime dolayısiyle idarei askeriye 44 milyon lira idare edemez bir vaziyete gelmiştir.

Onun için bu para elyevm tediye edemedikleri düyunlarının karşılığıdır. Maliyeden âşara mukabil alınmış erzakları vardır, ki Maliye Vekili altı milyon kadar buyuruyordu. Bunun mahsubunu yapacak işte bu gibi esbabdan dolayı on milyon liranın tahsisini istediler. Eskiden onaltı milyon lira olarak teklif edilmişti. Fakat biz kabul etmemiştik. Binaenalehy bu mikdarı kabul etmekle Heyeti Aliyeniz fazla bir masraf vermemiş oluyor. Arzettiğim gibi, masarifi mütehakkakanın yekûnuna muadil havale verilmiş oluyor. (Kabul sesleri) Bu, budur.

Yalınız bir noktayı hatırlatmak isterim. İnşallah 1338 senesi bütçesi geldiği zamanda Müdafaai Milliye bütçesinde masarif üzerinde ettiğimiz kadar takyidi hep beraber yapalım. Benim de söyliyeceğim itirazatım vardır. Bu paranın sarfı zamanında bizim ettiğimiz esasâta hiç muvafık değildir. Bunun bir kısmı doğrudur, zaruridir. Fakat bir kısmı doğru değildir, gayri zaruridir. Çünki bir mikyas üzerinde yürünülemiyor. Vekâletlerde değişen eller nazarı itibare almıyor, eski nikatı. Bizim encümenlerimizin uğraşarak tesbit ettiği esasat kanun halinde olmadığı için meri olmıyor. Bir takım açık israf olabiliyor. İnşallah bu sene için teklifim, yine Heyeti aliyenizin tensip edeceği bir, iki zatın bütçenin eriri sarfında Vekillerle beraber çalışmalarıdır. Bu hiç bir zarar vermez. Her halde fayda temin eder. Bu takririm esasen encümendedir. Onun orada konuşuruz. Şimdi bu bir havaledir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Muvazenei Umumiye Kanununun dördücü maddesindeki on milyon lira bu mudur?

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Evet. Bu on milyon lira budur.

CEMİL BEY (Kütahya) — Dördüncü maddede mi?

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Evet efendim.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim; bu maddenin 44 milyon liraya ibaresinin aşağısında «münhasıran şubat gayesine kadar tahakkuk ettirilecek hidamatı askeriye» deniyor. Bu fıkra hiç bir mana ifade etmez. Çünki tahsisat senei maliye nihayetine kadar devam eder. Yani şubat gayesine kadardır. Binaenaleyh bu faydasız bir şeydir. Şu mesarifat münhasıran şubat gayesine kadar şöyle böyle sıkıştırmaktan şu on milyon liraya tahsisatı munzamma rengi vermemek için yapmıştır encümen. Bu doğrudan doğruya tahsisatı munzammedir. Şu halde tahsisatı munzamma fusul, madde ister efendiler. Sonra tahsisatı munzamma için mahalli sarf gösterdiler. Seferberlik zam kanunundan husule gelmiş tahsisattır dediler. Onun için faslı mahsus vardır ve lâzımdır. Böyle alelitlâk bu on milyonu kabul etmek için münhasıran buna olmak üzere sıkıştırmışlardır. Binaenaleyh faslın maddesini tashih etsinler. Çünki biz tahsisat kabul etmiyoruz derken 25 milyon davairi mülkiyeye, 54 milyon da buraya oldu. 79 milyon. Sonra varidatı umumiyemiz 44 milyon azamî farzetsek 30 milyona tenakus vardır. Bunu tediye etmek imkânı olmadığı gibi 44 milyonun beki havale sarfı vardır, münakale imkânı vardır. Biz diyoruz ki tahsisat mikdarlarını yükseltmeyelim. Hakiki mikdarlarını koyalım. Halbuki artırıyoruz. Yani kabul ettiğimiz esasın nakzına gidiyoruz. Buraya 44 milyon değil 54 milyon verilirse 39 milyon tedayyün etmekliğimiz lâzımgelir. On milyon tahsisat verelim, münakale yapsınlar. Hesaplarını alsınlar rica ederim. Müddeti mütemmime zarfında da olur. Her zaman olur efendim.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — İsmet Beyefendinin mütalaaları gayet vârit ve becadır. Fakat esas itibarile önümüzde bir mesele açılmış oldu. Biz geçen sene askerî bütçesini yapdığımız zaman muayyen mikdarda mevcut insan ve hayvan üzerine muayyen bir fiat verdiğimiz zaman esliara, teçhizata, her nevi melbusat ve eşyaya madde ve fasıl ile bir bütçe yapdık ve biliyorduk ki hali harpde bunun içinde mukayyet ve madde üzerinde hangi fasıl ve maddenin tahsisatı bitirirlerse bize gelsinler. Bize gelmeğe mecbur olsunlar. Yeniden eshap göstersinler. Sarfettikleri paranın yolu ile tahkik edelim. Binaenaleyh israf ettiğimiz etmediğimiz diyerek takyide mecbur edelim. Bu noktai nazarla fasıl ve maddeli bir bütçe yapmışdık. Seferberlik bütçesi Temmuza kadar bu böyle gitti ve bu bütçenin içinde yaşıyorlardı. Ahvali harbiye dolayısile birden bire umumî seferberlik var demişler ve bizim ve heyeti âliyenizin kabul ettiği bir kanunu heyeti âliyenize sormaksızın ve danışmaksızın usulü Muhasebei Umumiye Kanununun bir salâhiyeti muayyenesine, fakat maalesef bendenizin tahminime göre Mcelisi Âlinin devamı istimrarı ile kabili kıyas olmıyan ve sahih olmaması lâzım gelen bir kanuna istinat ederek bunların üç fasıl addedilerek maaş, muayyenat, tahsisatı mesture üzerine alabildiğine sarfiyatta bulunmuşlar. Bittabi fasıl madde ortada olmayınca tasarruf da olmaz. Bugün madde üzerinde hangi hususda masrafları aşmış hangisi geçmiş, eski bütçe üzerine istişhat edemezler. Mahaza arzu buyururlarsa heyet kendi bütçesi bozulmuştur ve kanuniyetine, tabir caiz ise, tearruz edilmiştir. Sizin yapdığınız bütçe 20 fasıl ve şu kadar maddeden ibarettir. Faraza bugün bu üç fasıl olmuştur. Maliye Vekili Beyefendi bu üç fasılda eğer bugün bir hesap yaparak hangilerinden ne kadar tebeyin ettiklerini bildirirse encümeniniz bittabi ona göre bir karar ittihaz eder. Fakat bugün bu hesap var mıdır ve ahvali fevkalâde karşısında idarei askeriyenin ihtiyacına karşı durabilecek midir? Bunu bilmiyorum. Zarureti mübreme bunu bize yapdırmağa mecbur etmiştir. On milyon, ihtimal ki,

9,5 milyon daha fazladır. Fakat bendeniz bunu bir, iki milyon olarak bulunduğu takdirde ortada kaybolacak bir şey yoktur. Onun için heyeti âliyeniz fasıl, madde isterseniz Maliye Vekili Beyefendiye muhasebat vasıtasile tahkik buyururlar. O suretle encümene irae ederler. O vakit bir şey yaparız efendim. İcabatı askeriye zannettiğim gibi tahammüle müsait midir bilmiyorum.

HASAN BEY (MALİYE VEKİLİ) (Trabzon) — Efendim, İsmet Beyın noktai nazarını muvafık buluyorum. Fakat maaşat ve seferberlik faslına ilâve olunmak kaydını koymak lâzımdır. Müdafaai Milliye bütçesinin mlum olan Temmuz vakaiyinden sonra kısmi seferberlik haline getirilmesi hangi selâhiyeti kanuniyeye istinat ettiği meselesine gelince; Selâhattin Bey arkadaşımız bu selâhiyeti kanuniyenin biraz şüpheli ve Meclisin istimrarına mani olduğunu ihsas buyurmak istediler. (İhsas değil. sarahaten söylediler sesleri.) Usulü Muhasebei Umumiyeye Kanunun maddesi mahsusası sarihtir. Hali harpde Müdafaai Milliye ve Bahriyeye konulan tahsisat dahi âzâdedir. Hali harpde Müdafaai Milliye, Harbiye ve Bahriye bütçelerine konan tahsisat fusul ve mevaddı nazarı itibara alınmaksızın bit-tevhit seferberlik faslına kalbedilir. Bu mutlakdır ve bu harp seneleri zarfında kanunu ile mevkut olan Meclisi Milli, Meclisi Mebusan hali inikatta iken yapılmıştır ve yapılmakta idi. Eğer heyeti celileniz seferberlik maddesini hali harpe rağmen kaldırmak istiyorsa, yani hali harpde Müdafaai Milliye bütçesinin bidayeten, yani sene gelmezden evvel vekayii harbiye gelmezden evvel mesarifi harbiyenin tahmini olarak fusuller dahilinde kalmasını arzu buyuruyorsa ve bunu da imkân dahilinde görüyorsa Muhasebei Umumiye Kanununun o maddesini bir maddei kanuniye ile tadil edilmesi iktiza eder. O tadil edilmedikçe bu vardır. Fakat bendeniz bütçelerde hali harde fusul ve mevad, kuydunun muhafaza etmenin imkânı olduğuna da kâni olanlardan değilim. Bahasus fasıl ve mevad kuyudunu muhafaza etmek bütçelerde tasarrufu temin maksadiyledir. Bütçenin birtakım fusul ve mevadda ayrılması tahsisatın ayrı ayrı mevine göre tasnif edlimiş olması, her nevi tasarrufun kabul edilen tahsisatı tecavüz etmemek maksadına matuf bir fikir ile yapılmaktadır. Ayni zamanda tahsisatı munzamme kapusunu kapamak, münakaleleri men etmek ve seferberlik ve hali harbin icabatı olarak seferberlik maddesini almaksızın bütçenin yekûnu dairesinde idarei umur edebilmek ve bu suretle bir tasarruf yapmak gayesine matufdur ve her ikisi de ayni tetbirdir. Bunlar yek diğerine muarız şeyler değildir. Her hangi bir sebeple vekayii harbiye muayyen fasılların tahsisatını tecavüz etmek mecburiyetini ihdas edecek olursa ve diğer fasıllarda mesarifi askeriyenin aksamı sairesinde ehemmiyetli miktarda tahsisat mevcut iken, mahza seferberlik maddesi açıp tahsisat karması muayyen birtakım fasılalar için maddei munzamma kabul edilmesi fikiri tasarrufa da münafidir. Bu ayrıca bir meseledir. Bendenizce yeniden fasıl ve madde üzerine hesab almanın imkânı yoktur. Bu, zaman meselesidir. Buraya maaş ve seferberlik fasıllarındaki tahsisata zam edilmek üzere ilâveten kaydını koymak temini maksada kâfidir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Encümen namına bir teklifimiz var. Hakikaten İsmet Bey biraderimizin teklifi çok doğrudur. Ancak burada elimizde medarı hesap olacak yalnız Müdafaai Milliye Vekâletinden gelen talepname olabilir. Halbuki vaziyet öyle bir hale gelmiştirki hiç bir havalenamesi kalmamış muamelâtı askeriye durmuştur. Asıl bütün maksadımız harbiyenin temini ve bu makinenin işlemesi için tetkiki hesabatı âtiye bırakarak Vekâletin tezkerei resmiye ile Meclisi Riyasetinden ve encümende tezkerei resmiye ile Meclisi Encümeninden talep ettiği fasıl ve maddelere göre bunun taksirini kabul edelim. Binaenaleyh 3 milyon 600 bin lirası maaş, 5 400 000 lirası seferberlik faslına. Çünkü elyevm Müdafaai Milliye tahsisatı yalnız iki fasla ayrılmıştır, Usulu Muhasebatı umumiye kanunundaki maddei mahsusa mucebbince. Fakat bunu mahzurunu gören encümen 1338 senesi için bademe Müdafaai Milliye bütçesinin fasıl ve mevaddının diğer devair bütçesi gibi devam etmesi ve katiyen seferberlik maddesinin tatbik olunamaması ve şayet mühim, pek mühim olan ahval onun tatbikini icabettirirse, ancak Büyük Millet Meclisinin kararına iktiran etmek üzere müracaat etmesine dair bir madde teklif ediyor. Binaenaleyh zaten hitamına erişdiğimiz senei haliye ile alâkadar değildir. Şu kayıt ile kabulünü rica ederim.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, Maliye Vekili Hasan Beyefendinin izahatı arasında saklanan bir hakikat vardır. O, tenevvür etmelidir. Muhasebei Umumiye Kanununda hakikaten öyle bir sarahat vardır. Fakat bu kanun Anadolu seferberliğinden ve harbi umumiden evvel yapılmıştır. Ferit Beyin Maliye Vekâleti zamanında kendisi muvazenei maliye encümeninde aza idi. Bendeniz dedimki, hali seferberide fusul ve mevad üzerine yapılacak Müdafai Milliye bütçesi sizi sıkar, fazla sıkar. Binaenaleyh siz mecbur olursunuz. Bir kanun şeklinde Muhasebei Umumiye Kanununun kudretini zâfa dücar

etmeyin. Dedilerki; hayır teşkilâtımız mükemmel değildir. Binaenaleyh fusul ve mevad üzerinde mürakaba zarureti vardır. Sonra o zaruret karşısında kaldılar. O zarureti teslim ederim. Bu muhasebei Umumiye Kanununun Müdafaai Milliye bütçesi hakkında onunla düçarı zaaf olan şeyi tatbika mecbur olmuşlardır. Yani bu hakikat bilinsin ve binaenaleyh bu tahsisatı munzamme de fusul ve mevad üzerine taksim edilsin. Bu fasıl ve maddeler gerçi bir şey değildir, mürakaba edilecek birşey değildir. Amma bir defa nizaı o kadar uzatmak doğru değildir. (Doğru sesleri.)

REİS — Efendim esasen encümen fasıl ve mevaddı kabul etmiş. Bu hususda bir de takrir vardır. Encümen kabul edince takrire hacet kalmıyor. Maddeyi okuyoruz.

Madde 4. — Müdafaai Milliye Vekâleti için 2 Nisan 1337 tarihli kanunla kabul edilen 44 160 058 liraya münhasıran Şubat gayesine kadar tahakkuk edecek hidematı askeriyeden 3 600 000'ni maaş 6 400 000'ni seferberlik faslına mahsus olmak üzere 10 milyon lira ilâve edilmiştir.

REİS — Efendim maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir,

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Reis Efendi bir kelime. Müsaade buyurunuz. Bu Maliye Vekilinin, üzerinde Meclisi Âli mevcut iken, Muhasebei Umumiye Kanununu tatbik ederek Meclisin Kanununu çiğnemesi meselesini hal etmiş olmasın. Onu ayrıca 1338'de konuşalım ve halledelim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bu lâyihanın bir sekizinci maddesi var. Bu madde malumu âliniz oldukça hassas bir maddedir. Onun aleni celsede müzakere edilmesini bendeniz mahzurlu görüyorum. Müzakere edelim. Tayyedeceksek bahis etmeyelim. Kabul edeceksek şekli burada tespit edelim. Aleni celsede yalnız merasimi yapılsın. (Zaten kabul olundu merasimi yapılacak sesleri.)

REİS — Efendim Sekizinci maddeye müteallik bir takrir var fakat tetkika vakit kalmadı. Bunların merasimi aleniyesi yapılacak. (Takrir okunsun sesleri.)

Efendim celsemiz alenidir,

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	854
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	854
Mazbatalar	
1. — Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair Birinci Şube mazbatası.	*854:860*
2. — Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair isnadat hakkında Dördüncü Şube mazbatası.	*860:862*
3. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır unları ile İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.	*862:872*

Cilt : 17

164 ncü İnikat, 23 ncü Celse

YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

23 Şubat 1338 Perşembe

İkinci Celse

Açılma Saati : 3 (Sonra)

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Celseyi küşat ediyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

21 Şubat 1338 Salı

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyâsetlerinde bilinkat Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve unlariyle İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarından alınmakta olan gümrük resminden istisnası hakkındaki kanun metninin Muvazenei Umumiye Encümeni tarafından hazırlanan son şekli ittılaa arz olundu

1338 senesine ait bazı tekalifin bir taksitte tahsili hakkındaki kanun müzakere edildi ve bazı maddeleri tadil olundu.

Yunus Nadi Beyle rüfekasının Müdafaai Milliyeye verilecek beş milyon liranın esliha ve malzeme iştirasına hasrı ve bunun meclisten müntehap üç kişilik bir heyet tarafından kontrol edilmesine dair takrir okundu ve aleni celseye intikal etmemek üzere karar şeklinde kabul olundu.

Müdafaai Milliye Vekâletine verilecek on milyon lira avansla alâkalı madde okundu ve kabul edildi.

Celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Kayseri
	Atıf

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalaa var mı?... Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul olundu.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair Birinci Şube mazbatası.

REİS — Efendim, Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyeti hakkında. Birinci şubeden mûta mazbata var. Onu okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Konya mebuslarından Vehbi Efendi ve rüfekasının heyeti umumiyeye mûta takriri üzerine Konya hadisei zailesinde orada vali bulunan Van Mebusu Haydar Beyefendi hakkında isnat edilen mevaddı müştekâbihin tahkiki birinci şubeye havale buyurulmuş olmakla bu bapta evvel ve ahir cereyan eden tahkikat evrakiyle tarafeynin iddia ve müdafaası tetkik edildiği gibi tevsi ve istizadei malûmat edilmek suretiyle alâkadar zevat dahi istima edilmiştir.

Birincisi - Fahrettin Beyin zamanı vekâletinde hâdisei zaile gibi vukuat muhtemel olduğundan eşrafı memleket evlâdından bir milli tabur teşkil ve bir çok zevat kaydedildiği halde, Vali Haydar Bey memur olunca bu taburu dağıtmış olmasıdır. Bu madde tetkik edildiği halde hâsıl olan netice şudur : Milli taburun teşkili Fahrettin Beyin uhdei vilâyetine tesadüf etmiş ise de Vali Haydar Beyin bidayeti memuriyetinde bu taburun hikmeti teşkili istiknah edildiği zaman belediye meydanında merkuz bir çadırdan ve bir hilâl ortasında mürtesem lafzai celâli havi bir levhadan başka ortadan maddeten meşrut bir şey bulunmayıp Vali Haydar Bey tarafından davet edilen heyeti faale, bu tabur ancak Konya'da kalmak üzere teşkiline başlanmış ve katiyen cepheye sevkedilmek şartiyle tesisine mübaşeret olunmuş bir iş olmakla valinin cepheye sevki hakkındaki teklifi kabul edilmekle beraber Haydar Beyin; «zararı yok, hele siz devam ediniz sonra bu ciheti halledeiz. Bana jan-

darma gönderilecektir onlarla asayişi muhafaza eylerim. O zaman size de emniyet gelir. Burada böyle bir tabura da ihtiyaç kalmaz. Bunların hamiyetini tahrik ile belki cepheye de sevkedebiliriz» demesi üzerine taburun cepheye sevk edilebileceğini anlamalarıyla işi gevşettikleri, muahharen hiç devam etmedikleri ve çadırın da bir merasimi münasebetiyle oradan kaldırıldığı anlaşılmakla beraber, davet pusulalarının üzerindeki şekle atfen bu tabura Konya'da (Allah taburu) unvanı verilmesi sebebiyle, Vali Haydar Beyin neden asker toplamadıklarına dair heyeti faaliyete iradettiği suale de; herkes bir zamanı ihtiyaçta cepheye sevkedilmekten korkmakla kimse kaydedilmediği cevabını vermelerini müteakip müşarünileyhte (filhakika bu tabur da Allahlıkmış) demesinden inbias eylediği anlaşılmıştır. Evrakı tahkikiyede ifadeleri mazbut zevat ile Haydar Beyin tahriri beyanatı ve şubemizde isticvabatı netayicinden istinbat edildiğine nazaran bu tabur kendi kendine dağılmış olmakla beraber, vücudundan bir istifade edilmeyeceğine dair Vali Haydar Beyce kanaat hâsıl olmasından ibaret kalmış bir keyfiyet ve dağıtılması cihetine nakli kelam edilince, esasen bu hususu meçhul bir istikbalde Konya'da vukubulacak bir hâdiseye karşı taburun ne kadar işe yarıyacağını kestirmeye mutevakkıf bir keyfiyet olmakla, usatı tenkil için gelen Refet Paşa kuvvetleriyle vaki olan müsademede dahi mecruhların kâffesinin bilâ istisna Konya halkından olması nazarı dikkate alınınca taburun kendi kendine dağılmasında isabet olduğu cihetı valinin isabetini teyit eylemiştir.

İkincisi - Delibaş namiyle maruf bir adama asker toplamak selâhiyeti verildiği gibi başına bir sürü ipsiz, sapsızları topladığı Çumra müdürünün vilâyete vaki işarına ehemmiyet bahşedilmemiş olması ve Delibaşı'ya binbaşılık rütbesinin tevcihi keyfiyeti de şayi olması da başka fesadı mueddi olduğu.

Üçüncüsü — Delibaşı'nın asker toplamakta ve isyan tertip etmekte bulunduğunu kaza kaymakamları valiye yazdıkları ve Çumra mühendisi Nadir Bey de bildirdiği gibi, polis müdürü Necip Bey de rapor verdiği.

Dördüncüsü — Hâdiseden onbeş yirmi gün evvel Konya Heyeti Merkeziyesinden İsmail Hakkı, Süleyman, Yusuf efendiler Delibaşı'nın ahvali meşkûk olduğu hakkında müşarünileyhe nasihat - etmiş iken ihzar edilmediği.

Beşincisi — Vakadan bir gün evvel mebus Ömer, Musa Kâzım ve Kâzım Hüsnü Efendiler vâlinin nezdinde iken bazı kaymakamlar harekâtı isyaniye mahsus olduğuna dair haberler veriliyorsa da, bunlar zâfı kalp alâmeti olup Delibaşı'ya da Konya'yı basmazsa anasının donu başına olsun diyerek haber gönderdiği ve Delibaşı'ya haber götüren Derviş Bekir oğlunu, merhum yanına alarak Konya'yı bastığını ve Vali bu haberi gönderdikten sonra mevki kumandanı ile birlikte tertibatı lâzime almağa bile lüzum görmemiş olması.

Bu dört maddeye dair tetkikat icra edildikde hâsıl olan netice şundan ibaret bulunmuştur: Delibaşı denilen sergerde Haydar Beyın memuriyetinden evvel işe başlamıştır. Hatta Çumra ve havalisinde asker toplamağa memur edilmiş olduğu gibi, kendisi Konya'ya girerek maiyetile sanayi mektebinde namına bir ziyafet verilmiş ve müzika ile Konya sokaklarında gezdirilmiştir. Haydar Beyin Konya'ya muvasalatında bu Meseleye vaz'yed ederek Delibaşı'yı merkezi vilâyete davet etmiş, filhakika Delibaşı da vilâyete gelirken attan düşerek kemikleri ezilmiş olduğu cihetle, hastalığından bahsile gelemiyeceğini ve bir tabip göndermesini validen iltimas eylemiş olmakla, Haydar Bey tarafından iş bir temaruz olup olmadığı anlaşılmak üzere bir tabip izam edilmiş ve merkumun attan düşerek kımıldayamıyacak bir halde olduğu tebeyyün eylemiştir. Haydar Beyin ifadesile Delibaşı'nın gönderdiği evrak arasında sureti mahfuz mektuba nazaran vakai isyaniye âni bir surette feveran etmiş bir şey değildir.

Bu tamamile düşünülerek tertip edilmiş ve Delibaşı'nın Haydar Beye yazdığı mektupta kendisinin heyeti merkeziye tarafından idama mahkûm edildiğine dair gönderilen habere tamamen kani olduğu ve bu husus Delibaşı da bir fikri sabit halini aldığı anlaşılmakla beraber, işte bu cihetten istifade edilerek merkum tamamile idlâl ve iğfal edilmiş ve hatta Delibaşı Konya'ya gelerek vali Haydar Beyle mülâkat ve gerek kendisi ve gerek maiyetinin müsellehan şehirde gezmemesi hakkında Haydar Bey tarafından edilen vesayaya müraat ile silâhlarını bırakarak kasabaya çıkması kendisinde daima bu idam keyfiyetinin bir fikri sabit halinde bulunduğunu göstermekle beraber, muahharen köyüne avdetinde Haydar Beyin ifadesine ve nahiye müdürü ile istasyon memurunun beyanatına göre, kendisine bir mavi zarf derununda verilen mazrufu dışarı çıkartarak okuduktan ve maiyyetine üç defa «Padişahım çok yaşa» bağırttıktan sonra nahiye müdürü ile orada bulunan zevatı esir ederek Konya'ya doğru yürümesi gene bu mazrufun aynı maksatla kendisine gönderilmiş olduğunu ifhama kâfidir.

Bundan başka Delibaşı'nın böyle Kuvayı Milliye kumandanlığı gibi bir işte istihdam edilmesinin valii esbak Suphi Bey zamanında başlamış olduğu ve kendisinin kısa süren müddeti vilâyetinde Delibaşı'nın vazifeden alınmasını mucip olacak hal ve vaziyete kanaat hâsıl olamadığı anlaşılmaktadır. Filhakika Derviş Bekir oğlu ile Delibaşı'ya gönderdiği haber Delibaşı'nın badelisyan alâmeleinnas Haydar Beyle vaki olan muhatabasında kendisinin Derviş Bekir oğlu ile gönderdiği habere ehemmiyet vermiyerek bu hale düştüğünü ve binaenaleyh bu haberin bilâkis Delibaşı'yı iğdap değil, verdiği sözü tutmağa davetten ibaret bulunduğunu da bizzat Delibaşı'nın ifadesi teyit eylemektedir. Çumra'ya inen Delibaşı'nın isyan için böyle bir mavi zarf aldığı tevatür derecesinde sabit oluyorsa da maalesef bu mazrufu gerek Meclisi Âli'den suresi mahsusada izam buyrulan heyeti teftişiye ile muahharan Konya'da teşkil eyleyen İstiklâl mahkemesi pek çok tetkik ettiği halde bir neticei ameliye istihsal edilememesi pek ehemmiyetli olan bu mazrufun yalnız tevatür derecesinde kalmasını icabetmiştir.

Ancak vakayı isyaniyeden sonra tahkikat yapan heyeti celîlenin kanaati isyanın esbap ve avamilinin pek çok zaman evvel ihzar edilmiş olduğu merkezinde bulunmakla beraber, bu işte Delibaşı gibi beyinsiz bir mahluku istihdam eden gizli bir kuvvei failenin mevcudiyetini de göstermektedir. Alâkülliyyülhakdirin Delibaşı'nın isyanı sümmettedarik bir şey olmamakla beraber, esasen Vali Haydar Beyefendinin memuriyetinden mukaddem, yani 30 Haziran 1336 tarihinde Karaman, Bozkır, Sultaniye kazalarından firarinin takibi hususunda müfreze kumandanı tayin edilmiş olması sırasında taayyün etmiş bir şahsiyet şekline girdiği gizliye isyanı tedvir eden eşhası leimenin malûmu olunca, Delibaşı'nın hükümeti milliye tarafından cem ve dercine memuriyetini ve şu suretle nüfuzunu kendi menfaatlerine çevirmek havasile bu sergerdenin bir zayıf tarafını bulmak bahanesile ortaya ligarazin bir suikast şayiası çıkararak, bunu Delibaşı'ya isma etmekle beraber, Müdafaayı Hukuk Heyeti Merkeziyesinin Delibaşı hakkındaki noktai nazarını kendi aleyhine sui kast tertibi suretinde çevirterek göstermeleri, bu hiyanetkâr şahsın havfucan ile bu maksada hizmet ettirilebileceğini anlatmış ve nihayet 29 Temmuz 1336 tarihli mektubunda kendisinin mutlaka Müdafaai Hukuk Cemiyetince idama mahkûm olduğunu mısırrâne beyan etmesi ve on nefer ailesinden ve zelîlâne korktuğundan bahseylemesi de bu idam fikrinin onda sabit bir haleti ruhiye olduğunu göstermekte bulunmuştur.

Bu mektubunda Hükûmete hizmet yolundaki ifadatı rüşveti kelam altında boğularak daima bu idam fikrini ileri sürmekte ve hatta intihar edeceğinden bahseylemektedir, ki şu mektubun umdei münderecatı Delibaşı'nın isyanı tedvir edenlerin eline ancak bu idam şayiası sebebile geçmiş olduğunu anlatmaktadır. Bu işi teyit eden Vali Haydar Beyin teslîminden sonra Delibaşı ile vuku bulan mükâlemesinden de Delibaşı'nın nedameti ilân eden sözü her halde bu sergerdenin iğfal edilmiş olduğuna delâlet eylemektedir. Binaenaleyh şu üç maddeden müşarünileyh Haydar Beyin kanunen mesuliyetini mucip bir hal olmadığı gibi, bilâkis Haydar Beyin hudusu vakadan mukaddem civar kazalara jandarma kumandanı ile kuvvei kâfiye sevketmesi ve merkezi Hükûmete muntazaman vekayi hakkında ve istikbale dair ittihazı lâzım gelen tedabiri havi mükemmel malûmat vermesi kudret ve istitaatı dahilinde vezaifi resmiye ve vataniyesini ifa ettiğine kanaatbahş olmaktadır.

Altıncısı — Konya kasabasında bir çok zabitan varken bunların mevcut askerle teslim, memleketin ulema ve eşrafının celbile vahamet anlatılarak müdafaa tertibatı alınması ve şu suretle vakanın önüne geçilmesi imkânı mevcut iken, sırf şahsını müdafaa ve muhafaza garizasiyle ekmeksiz ve cephanesiz Alâattin tepesine çekilmesi ve âsilerin hariçte hiç bir müdafaa göremediklerinden cesaretlenerek cephaneyi boşaltmaları ve bunları kasabaya teslit etmeleri ve bir çok mahpusları civar kazalara göndererek isyanı tevsi etmiş olmalarında Haydar Beyin mesuliyeti iddia olunmakta.

Yedincisi — Haydar Beyin Konya Heyeti Merkeziyesi Delibaşı'nın idamına karar verdiği halde, kendisinin Delibaşı'yı affettiğine dair merkuma haber göndermiş olduğu ve binaenaleyh bundan pek çok hiddet eden Delibaşı isyan ile Konya'ya gelerek işaa edilen bu söz neticesile Sivaslı Ali Kemali Efendinin şehadeti dermeyan edilmektedir.

Evrakı tahkikiyenin ve ifadatın verdiği kanaata göre isyanın hudusu emareleri zuhur ettiği vakit Vali Haydar Bey esasen kumandan Avni Beyi bularak meseleyi görüşmüştür. Bir taraftan da mevcut jandarma kuvvetlerini imkân dairesinde ve jandarma alay kumandanı Süreyya Bey idaresile kazalara göndermiştir. Bir taraftan da memleketin henüz geçirdiği isyanı müteakip bir ikinci hâdisenin vukuu bir vali için lâzım gelen basiret ve kiyaseti göstererek denildiği gibi ulema ve eşrafa müracaattan ziyade mad-

dî kudret ihzar etmek maksadile Vanlı Şükrü, Bitlisli Fethullah Beylere müracaatla kürt muhacirlerinden istifade etmek çarelerini aramış, bir defterdar yaptırarak polis müdürüne tevdi ve indelicap derhal toplanmaları esbabını ihzar etmiştir, ki bu tedbir sayesinde Alâattin tepesinde mukavemet imkânı hâsil olmuştur. O sırada Yunan'a karşı harp eden ordu cephesinden Konya, Niğde ve civarı efradı müsellehan pek çok firar etmekte olduğundan bunları karşılıyarak çevirmek için mütemadiyen kuvvet sevketmek mecburiyeti hâsil olmuş ve firariler güzergâhlarındaki köyleri soyarak gelmeleri hasebile şiddetle takiplerinden ürkerek hareket icrası pek müşkil olan (Çikile) de içtima etmişler ve fakat Konya'da mevcut kuvvetlerin sevkile orada da takip olunmuşlardır.

İşte şu suretle Konya dahilinde mevcut bulunmamasından isyanın alelfevr hudusu harici şehirde müdafaa imkânını selbettiği gibi, şayet buna imkân bulunmuş olsaydı dahilde Alâattin tepesinde meyusane iki gün müdafaa eden Vali'nin tâbiatile Hariçte de usatı karşılıyarak müsademe edeceği müsbet bir keyfiyet idi. İsyan âni bir surette zuhur ederek şehre doğru yürüdüğü sırada köprüyü süvari polislerile muhafaza etmeğe çalışmakla beraber, bir taraftan da mevcut kuvvetle Hükûmet konağını ve cephaneyi hıfz ve müdafaaya uğraşılmış olduğu evrakı tahkikiyeden müstefat olmakta boşaltılması usatın şehre hâkim olduktan sonra ve hapsanenin vuku bulmuş bir hâdise olup valinin ademi muhafazadan mütevellit mesuliyetini dai bir hal görülememektedir. Yukarıda da izah edildiği vecih üzere, Delibaşı'nın Vali Haydar Beye gönderdiği mektubundan kendisinin idama mahkûmiyeti vali tarafından ihbar edildiği gibi, bittabi mevhum idamdan affına dair de Haydar Beyin bir söz söylediği anlaşılamamaktadır.

Sekizincisi — Badelhâdise Divanı harp mevcut iken Meram nahiyesi müdürünün tahriratile bir kaç kişinin idam edilmiş olması keyfiyetidir. Evrakı tahkikiyenin delâleti ile bu idam keyfiyetinin sureti vukuu Haydar Beyin ifadesine nazaran ordu kumandanı Refet Paşanın emrile icra edildiği anlaşılmakla beraber, müşarünileyten soruldukda 5 kânunuevvel 1337 tarihli cevabında filhakika esbabı mucibe beyanile usattan ele geçenlerin derhal idamı edilmesini selâhiyeti dahilinde olarak emrettiğini bildirmiş ve Vali Haydar Bey de müşarünileyten aldığı emri tebliğden başka bir şey yapmamış olmakla bu hususu gerek Refet Paşanın ahiren vaki olan beyanatı ve gerek evrakı tahkikiye de mazbut ifadelere nazaran bu emrin itasile icrasından bir kimsenin muatap ve mesul olması lâzım gelirse bunun her halde harp eden ordunun arkasında isyan vukuunda ne suretle hareket edeceğini tayin etmek hak ve selâhiyetini haiz bulunan ordu kumandanı ve Dahiliye Vekili Refet Paşanın olması iktiza eder, ki bu cihetten Vali Haydar Beye tevcih edilecek mesuliyet görülememiştir.

Dokuzuncusu — Yüzbaşı Mithat Efendinin Divanı Harpte bir iki gün bulunarak istifa etmesi ve Divanı Harbin Haydar Beyin tesiri altında bulunması dolayısile istifanın şayi olması ve Tenzil Bey gibi Divanı Harp Reisini nerede bulayım, her istediğimi yapardı demesi cihetidir. Evrakı tahkikiye mündericatına nazaran bu vak'a Haydar Beyin mesuliyetini mucip bir mânayı müfid olmadığı gibi olsa, olsa şahsi takdirden ibarettir, ki bunun vuku ve ademi vukuu mucibi muahaza değildir. Bilâkis azadan yüzbaşı Mithat Efendinin istifası Divanı Harp hakkında yapılan tahkikattan ve Haydar Beyin ifadesinden müstefat olduğu vech üzere mumaileyhin bazı mevkide tesahup ve eseri zaaf göstermesi üzerine Divanı Harp Heyetince merkez kumandanlığının tensibile tebdil edilmiş olması istifa şeklinde şayi olmuş ve bunun Haydar Beye vechi şümulü bittabi anlaşılamamıştır.

Onuncusu — Haydar Bey, Alâattin tepesinde iken Çelebi Efendi tarafından kendisine bir zemini itilâf ihzar edilmekte olduğundan sabredilmesi yazılmış iken, kâğıdı yırtarak cevaba intizar etmeden teslim ve şu suretle bir çok kişinin şehadetine ve anarşinin tevessüüne sebebiyet vermiş olması keyfiyetidir.

Evrakı tahkikiye mündericatına ve tarafeynin istima edilen iddia ve müdafaatına göre usat âni surette şehre istilâ etmekten sonra Haydar Bey yanına toplanabilen cüz'i bir kuvvetle Alâattin tepesine iltica ederek oradan usata karşı son fişenk yakılıncıya kadar müdafaa ettiği esnada, Çelebi Efendinin islâhı zatülbeyn için gittiği şehirden böyle bir haber göndermiş olması tarafeynin terdidi havi ifadelerinin mukayesesi neticesinde tamamile tezahür edememekte ise de, Çelebi Efendinin mukavemet edilmesi hakkında bir tezkere yazdığı kabul edilse bile, evvelâ bu tezkere usat yanında yazılarak gönderilmiş olduğu cihetle mealinde sebat ve sabır edilmesi remzi bir surette işaret olduğunu Çelebi Efendi söylemekte ve Haydar Bey ise o sırada bir avuç fedakâr adamın orsında, elinde otomatik tüfek ve bomba ile mevkiini müdafaa eylemekte olduğu nazarı dikkate alınırsa, böyle remiz ve işaretle yazılana değil, sarih bir söze

bile inanmamak pek tâbii olmakla beraber esasen tezkerenin varid olduğu bir zayıf rivayet derecesinde kaldığı gibi, o sırada artık son fişek dahi tükenmiş ve bir çok müdafi masumlar rahmeti rahmana intikal etmiş olmakla tepenin dört yanına çarparak gelen isyan dalgaları ortasında son kurşununu da feda etmiş bir vali ile mevki kumandanının daha sebat etmeleri imkânsız görülmüş bir keyfiyet olup, şu teslim ile müşarünileyhe teveccüh edecek ortada bir mesuliyet anlaşılmamıştır. Ali Kemal Efendinin şehadeti ise, şehre tahassün eden usatın ilk adımda tethiş yaparken vaki olmakla şehidi müşarünileyh ile beraber daha pek çok masumun da dimai pakini akıtan idrak ve aklını kaybetmiş bir şerzimei bagiyeden o feveran anlarında başka muamele beklemek de mantıkı bir hareket olamazdı.

Onbirincisi — Arnavut Şevket Beyi hanesine celbile müzakere etmiş ve eşraf ve ulemayı çağırmıyarak Şevket Beyin de kasaba haricinde müdafaa etmek hususundaki mütalaasını nazarı dikkate almış olması keyfiyetidir. Vali Haydar Bey, henüz âsarı zail olmamış bir isyanı mesbuk üzerine gittiği Konya'da ahiren şubece istima edilen Vehbi Beyle sair rüfekasının ve evrakı tahkikiye meyanında mevcut heyeti tahkikiye raporunun ifadat ve müeddasına nazaran muhiti meş'um ve manidar bir sükût kaplıyarak herhalde neticesi yeni bir kıyama çıkabilecek bir hoşnutsuzluk görüldüğü cihetle Vali Haydar Bey muhiti tetkik ve tefahhuz etmeden birden bire eşraf ve ulemayı haberdar etmemesi basiret ve dirayete taalluk eder bir keyfiyettir.

Bununla beraber evrakı tahkikiyede görüldüğü vecih üzere mebus Kâzım Hüsnü ve Musa Kâzım Beylerle müzakerede bulunmuş olduğu gibi, evrakı tahkikiyenin 34 - 35 - 36 ncı sahifelerinde Mektupçu Kâzım Beyin ifadesi ve bir vaka hudusunda ne gibi tedabire tevessül edileceğine dair Polis Müdürü Necip Beyin jandarma kumandanına talimatı lâzime verdiği ve kumandan Avni Beye malûmat verdiği de Sipahi Bekir Efendi ile anbar müdürünün beyanatile sabit olması ve bununla beraber Meclis Riyaseti Celilesile müdafaai milliye ve harp cephesi kumandanlıklarına haber vermekle beraber Hükûmeti Milliyeye sadık olan Bitlisli Fethüllah ve Vanlı Şükrü Beyler vasıtasile Kürt muhacirlerini de tensik ve tertip ederek defterini polis müdürüne vermiş olmasile de bu madde gayrı vârit görülmüştür.

Onikincisi — Badelhâdise Mustafa Kemal Paşa Hazretleri mebusluk veya memuriyetten hangisini tercih ettiğini sual etmesi üzerine telaş ederek, eşraf ve ulemaya müracaatla takviyei mevkie çalışmakla beraber bir taraftan da hükûmeti merkeziye ile arası açıldığı keyfiyetidir.

Meclis Riyasetine, müdafaai milliyeye ve Dahiliye Vekâletlerine yazdığı telgraflardan 2 . 10 . 1336 tarihli olan telgrafta: «Ahalinin haleti ruhiyesini benden iyi bilirsiniz. Vasi mikyasta tekâlifi harbiyeye tahammül edemez. Gayri memnunların ve inkılâp yapmak üzere teşebbüsatı filiyede bulunmak istidadını haiz olanların miktarını tezyit edeceğiz. Kurduğumuz binayı kendi elimizle yıkacağız. Bu ukalalığımın neticesini de arz ederim. Arzu buyurduklarınızı yapmaktan âcizim. Zaten mebusluğu tercih ediyorum. Buraya benim gibi her istediğinizi yapmaktan izharı acizetmiyecek muktedir bir vali gönderilmesini temin buyurursunuz. Arzı ihtiram eylerim» denilmesine nazaran şu cevap bu maddeyi cerh ve iptale kâfi olmakla beraber, esasen Haydar Beyin Hükûmeti merkeziye ile arasının açılması farzedilmiş olsa bile bundan vakayii isyaniyede ihmal ve teseyyübe delâlet gibi mefhum anlaşılamıyacağı, zaten şu iddiada müşarünileyh için mucibi mesuliyet görülememiştir.

Onüçüncüsü — Vali Haydar Beyin istiklâl mahkemesi işe başladıktan sonra Tenzil Bey gibi Divanı Harbi Örfi reisinide nerede bulayım demiş olması cihetidir. Bu mesele yukarıda dahi izah edildiği vechüzere şahsi bir takdirden ibaret olup mesuliyetine derecei şumulü ne cihetten olduğu şubemizce görülememiştir.

Ondördüncü ve Onbeşinci — Delibaş ile gördükleri vakit kucaklaşmış olması ve Hacı Tahir ve Fevzi Efendi namına vesika yazıp imza ettirmesi Divanı Harbin hâdisenin esasını tetkike girişmemesi ve Derviş Bekir oğlu ile haber gönderdiğinin tahkik olunmaması Divanı Harbin Haydar Beyin tesiri altında bulunduğuna delâlet eylediği keyfiyetidir. Vakai isyanı müteakip Alâettin tepesinde vaki olan müdafaadan sonra ussat eline düşen müdafiler hükûmete getirildiğinde Delibaşı'nın Haydar Beye karşı mahcubane bir vazı alarak valinin sözünü dinlemediğinden başına bu felâket geldiğini söylemesi ve zorla elini öpmek için üç defa koşarak Haydar Beyin elini öpmeğe sarılması orada mevcut olan zevatın ifadelerile sabit olduğu gibi, iki zata da vesika itası Haydar Beye ait bir keyfiyet olmayıp Delibaşı ile müteaddit yerinden yaralanarak bitap bir surette yatan Yüzbaşı Nevzat Beyin hanesi rastgelen asiler tarafından taharri edilmek suretile rahatsız edilmemesi için Delibaş tarafından verildiği ve bu vesika keyfiyetinin ita ve ademi itası veya bizzat Haydar Bey tarafından

yazılmış olması artık ussat elinde esir kalan bir vali için mesuliyeti müeddi olabilecek bir keyfiyet olmak kanaatini vermemektedir.

Onaltıncısı — Alâattin tepesine mevzu topun kaldırılmış olması keyfiyeti ise esasen Haydar Bey tarafından kaldırıldığına ve orada bir top olduğuna dair bir kayıt görülmemiş, ancak daha evvel Konya'da mevcut olduğu mervi bir top cephei harbe sevkedilmiştir, ki bu topun bayramlarda atılan toplardan olması da müdafaa hususunda bir kıymet vermemektedir.

Onyedincisi — Çumra ahalisinin hâdiseden sonra Delibaşı gibi bir caniye hükûmetçe paye verilmesi ve Valiye şikâyet eyledikleri halde dinlenilmemesi sebebile halkın bu şakiye itaata mecbur kaldığı yolundaki şikâyettir.

Yukarıda alâtafasiliha esbabı beyan edildiği vechüzere Delibaşı, Haydar Bey tarafından hükûmet namına bir paye verilmediği gibi, bilâkis Delibaşı daha evvel bu gibi işlere karıştırılmış ve Haydar Bey tarafından men ve zecrine uğraşılmış olduğu beyanatı sabıkadan anlaşılmakla beraber, bu cihet evrakı tahkikiyede mesuliyeti mucip olacak bir surette tebeyyün edememiştir.

Onsekizincisi — İaşe akçelerinin Haydar Bey tarafından düğün hediyesi olarak kendi nam ve hesabına sarfedildiği keyfiyetidir.

Erzurum Mebusu Salih Efendinin ifadesile Haydar Beyin isticvabından ve evrakı tahkikiye münderecatından anlaşıldığına göre, Müdafaayı Hukuk parası mavaz'ılehin gayriye sarfedilmemek üzere Vali Haydar Bey tarafından şedit bir kontrol altına alındığı gibi, yalnız memlekete pek çok hizmet etmiş olan müteveffa mimar Muzaffer Beyin oğluna sünnet düğünü yapılmak için Heyeti Merkeziye tarafından verilen karar mucibince altıbin kuruş sarfedilmiş, andan maada Haydar Bey marifetile başka bir yere para ita ve sarfedildiğine dair evrakı tahkikiyede hiç bir kayit ve ifadeye destres olunamamıştır.

Tetkikatı vakiadan hasıl olan kanaate nazaran Konya hâdisei isyaniyesi millii mücahedemizin kırılması için şahane hükümet efkârile meşbu ve memleketi hasis menfaatlerinin amacgâhı etmek istiyen bir takım eşhasın elim ve sakim efkâr ve âmâli neticesile meydana gelmiş bir kıyam olmakla, bu hususta milli hükümetin namus ve şerefini müdafaa yolunda dökülen mübarek kanların karşısında bir çok biçare ve gafil halkın da hayatlarını feda etmiş olması, vicdanı millimizi ne kadar müteellim edecek bir hâdise olduğunu teslim etmekle beraber, bunun esvap ve avamilini Konya gibi Türkün öz muhiti olan bir yerde mutlaka muannit ve musir bir fikri isyankâre iptina ettirmekten ziyade aziz Türkiyenin yaşamak için çırpındığı sevaiki hayatiyeyi takdir edemiyerek cehennemi iştihalarının tatminini güzel topraklarımızın esareti mutlakasile tevem tutan Bozkırlı Zeynelabidin ve rüfekası gibi, harici ezkanun ve insaniyet iki şahsı meş'umun efkârı masume üzerine bir ikrahı mânevî ile tahakküm etmelerine hamleylemek ve Konya'nın İstiklâli millimiz uğrunda gösterdiği ve halâ göstermekte olduğu fedakârlığa karşı en doğru bir hüküm olacağına kanaat etmekle beraber, isyanın esnayı hudusunda orada vali bulunan Haydar Beyin tetkikatı vakiaya nazaran mesuliyeti kanuniyeyi istilzam eder bir fiil ve hareketi görülememiş ve kezalik bir memur için mücazatı tekdiriyeyi mucip olacak vazifede ihmal ve teseyyüp olduğu da anlaşılamamış olduğundan, bu hususta tayini muameleye lüzum olmadığı gibi, kanunen mevcut olmıyan mücazata mukabil bir idare memuriyetinin basiretsiz ve dirayetsizliğine delâlet edebilecek ahvalin suduru da evrakı tahkikiyenin münderecatına nazaran gayrı varid görülmüş ve aslen Alâettin tepesinde istihkarı hayat ederek milli davaya sadık kalmış bir avuç fedakâran ile müdafaa eylemesi de kendisinin vazifesini ifada hiçbir şeyden çekinmiyecek kadar seciyeye malikiyetini isbata kâfi ve vâfi ve binaenaleyh nakizasına mülabis iddia ve beyanat, mukayesatı vakıa ile sakıt bulunmuş olmakla, şubemizce ariz ve amik uzun zamandanberi devam eden Haydar Bey hakkındaki mevaddın başkaca tahkik edilecek bir cihetı görülememiş ve ancak ifadesinin istimaı talep olunan Saruhan mebusu Kumandan Avni Bey Efendinin celp ve istimaına her suretle tevessül edildiği halde müşarünileyhin mezun olması ve sekz aydan beri müddeti bittikçe her defasında mezuniyetinin temdidini talep eylemesi ile istimaı müteazzir olmuş ve buna mukabil vaktiyle müşarünileyhin ifadatına resmen müracaat eyleyen Konya istiklâl mahkemesi azayı kiramının ifadatı istima edilmekle neticei hasılâsından vakada Haydar Beyin mucibi mesuliyeti olacak bir sarahati kafiye bulunamamış olduğundan mevcut delâil ve vesaikle şuhadata nazaran Van mebusu Haydar Beyin kanunen mesuliyetini müeddi bir hareketi olmadığına şubemizce karar verilerek Heyeti Celileye arzı keyfiyet buyrulmak üzere evrak takımı ile Makamı Riyasete takdim kılınmıştır.

21 Şubat 1338

Birinci Şube Reisi	Kâtip
Edirne	Karahisarı Şarkî
Mehmet Şeref	Memduh Nec[illegible]

REİS — Mazbatanın kıraati hitam buldu. Söz istiyen arkadaşımız var mı?

DOKTOR SUAT BEY (Kastamonu) — Usulü müzakereye dair bir şey arzedeceğim. Mevzubahis olan meselenin ehemmiyeti kabili inkâr değildir. Ancak şubatın yirmi dördüncü gününde bulunuyoruz. Memlekete karşı henüz bütçeyi intaç etmemişizdir. diğer ondan daha mühim olmak üzere evvelce açıklarından, ölümlerinden bahsedilen meseleler vardır ki ekseriyetle bahsedilerek celseyi hafiyede müstaceliyetle müzakeresi karargir olan bir çok mühim mesail vardı.

SALİH EFENDİ ((Erzurum) — Bendeniz bir şey arzedeceğim: Geçen gün bu gibi evrak okunurken Celâl Nuri Bey gayet musip bir mütalea dermeyan etti. Dediki. bu gibi kendi aleyhlerine evrakta tebeyyün etmeyen veya hiç bir mânada olmayan tenkidatta uzun boylu görüşmek de abestir. O halde meselede muarız bir şey kalmamıştır. Bu evrakı reye vazediniz. (Reye, reye koyunuz sedaları)

REİS — Bu mazbatayı reyi âlinize vazediyorum. Mazbatayı kabul edenler lütfen el kaldırsın... (Ekseriyetle kabul edilmiştir.)

2. — Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair ismadat hakkında Dördüncü Şube mazbatası.

REİS — Efendim bir mesele daha var. Dördüncü şubeden geliyor. Isparta'da tahkikat icrası lüzumuna dair Dördüncü şubenin bir teklifi var.

FERİT BEY (Çorum) — Haydar Beyin beraati tahakkuk etmiş mi? Bu celseyi hafiyede icra edildiği için efkârı umumiyede Haydar Beyin beraati ve ademi beraati meskût kalacak. Bunun için mevcut evrakı tahkikiyenin, heyeti tahkikiye raporu ile şube mazbatasının zapta geçmesini arz ve teklif ediyorum.

REİS — Zapta geçmiştir efendim. Isparta hakkında malûmu âliniz bir mesele var: Dördüncü şubeden mahalli tahkikat icrasına dairdir, kıraat olunacaktır.

Riyaseti Celileye

Konya hâdisei isyaniyesi esnasında Burdur havalisinde usata aidiyeti zannile Isparta Hükümetince müsadere edilmiş olan yedi bin küsür koyundan dört bin adedinin İsparta İstiklâl mahkemesi kararile bilmüzayede füruht ve mütebaki üç bin adedinin bir veçhile sui istimal edildiğine ve İsparta mebusu Hafız İbrahim Bey tarafından Meclisi Âliye teberru ve kürsü riyasete talik edilmiş olan halı esmanının dahi mezkûr mağsup koyun bedelinden tesviye olunduğuna dair vukubulan ihbar ve iştikâ üzerine bu bapta bu ana kadar icra kılınan tahkikatı amikaya ve istiyvap edilen zevatın ifadelerine rağmen, vukuu mütevatir olan bu mesele hakkında lâyikiyle kanaat bahş bir netice elde edilememiş ve Meclisi Âlinin ve mahkemei mezkûre heyetini terkip eden rüfekanın haysiyetleriyle alâkadar olan bu gibi mühim bir meselenin sathî ve gayri vâzıh bir şekilde bırakılması da muvafık görülemiyerek, bu bapta mahallerince tahkikatı amika ve muşikâfane icrası lâzimeden görülmüş ve şimdiye kadar ifadelerine müracaat olunan zevatın beyanatı da bu lüzumu müeyyed bulunmuş olmakla, şubemizce livayı mezkûr ve havalisine üç zattan mürekkep bir heyetin izamı muvafık mütalea olunarak bunun için tahkikatı mezkûreyi bizzat icra etmekte ve meselenin esasatına bir derece kesbi ittılâ etmiş bulunan şube kâtibi, Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Beyle Ayıntap mebusu Ragıp ve Siirt mebusu Kadri Beylerin intihap ve izamları lüzumu ehemmiyeti maslahata binaen takarrür etmiş olmakla, keyfiyetin Heyeti Celileye arz ve azimetlerine müsaade istihsali zımnında riyaseti celileye takdim kılındı. 12 Şubat 1338

Dördüncü Şube Reisi	Dördüncü Şube Kâtibi
Trabzon	Yozgat
Hafız Mehmet	Süleyman Sırrı

(Heyeti umumiye intihap eder sesleri)

HACI ŞÜKRÜ BEY — (Diyarbekir) — Heyeti Umumiye intihap eder.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, malûmu âliniz bu mesele geçen sene Meclisi Âliye aksetmişti. Sene iptidasında dördüncü şubede bulunduğu için halihazırdaki şubemize tevdi olunmuş oldu. Olvakit Riyaset Rıza Nur Beyefendide, kitabede Trabzon mebusu Hamdi Beyde idi. Rıza Nur Beyefendinin ve Hamdi Beyin mezun gitmelerine nazaran evrakı müteferrikası reissiz,, kâtipsiz şubelerde kaldı. Sonra dördüncü şube riyasetine Hafız Mehmet Beyefendi Kitabetine de âcizleri tayin edildikten sonra evrakları teslim edildi ve şubeye mevdu evrak çıktı. Yalnız bu mesele kaldı. Bunun üzerine icra ettiğimiz tahkikat da mazbatada, arzedildiği gibi, Meclisi Âliye sevki icabettirilecek kanaatbahş bir netice elde edilmedi. Fakat ortada bir suiistimal var. Mesela yedibin koyunun üç bini satılmış ne olmuş? Bir halı meselesi var, ki bunu bütün herkes işitti ve duydu. Meclisi Âlinin haysiyeti bile mevzubahs oldu. Binaenaleyh sene nihayeti yazılmış olması artık ussat elinde esir kalan bir vali

olduğu için tâbii şubede bulunan evrak şubeyi istihlâf edecek dördüncü şubeye tevdi edilecektir. O şubenin de izhar edeceği kanaat bu merkezdedir. Şube düşündü, dedi ki, şube buna vaziyet ve buna dair muamelenin esasına kesbi nüfuz etmiştir. Binaenaleyh bu şubede âcizane bendenizi ve diğer iki refikimizi intihap etmiştir. Bendeniz şahsım itibarile gitmek taraftarı değilim. Meğerki heyeti celile emreder, emrine mutavaaten gitmek mecburiyetindeyim,. Onun için şubenin isim tasrih ederek keyfiyeti talep etmesi meclisi âlinin takdir edeceği bir keyfiyettir.

Yalnız mühim bir mesele varsa, burada arzettiğim gibi, üç arkadaşımızın ismi bir de diğer bir mevzu münasebeti ile Meclisi âlide mevzubahs olmuştu. bunu bu suretle bırakmak doğru değildir. Arkadaşlarımızdan birisi istiklâl mahkemesinden bahsettiler. Şubemiz istiklâl mahkemesinden buna dair evrakı istemiş, bu gün cevap geldi. İstiklâl mahkemesi diyor ki, biz mülkiye müfettişliğinden tahkikat yaptık, bu evrak da Dahiliyeye gönderilmiş. Şube evrakı Dahiliyeden isterse alabilir. Mesele bundan ibaret demişti. Demek o' yorki, İstiklâl mahkemesi bütün vazifei kazaiyesini bırakarak bunun peşinde bir tahkik memuru gibi vazife ifa etmiş, şu halde Meclisi âli muhtardır. İster şubenin intihap ettiği üç zatı, isterse kendi arasından müntahap bir heyeti göndermekte muhtardır.

ALİ RIZA EFENDİ (Batum) — Şubenin intihabında bir hikmet vardır. Bu mesele ile alâkadar olan zevatı göndermek lazımdır. Muamelâtın evveliyatına vakıf olunmazsa hiçbir şey yapamazlar.

HAFIZ ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Meclis, rüfekayı kiramdan her kimi arzu ederse onu intihap edebilir. Yalnız alâkadar olmaları hasebiyle istihlâf eden zevatı kiramı bu üç zat temsil edebilir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim şube sureti katiyede bunları intihap edip gönderelim demiyor. Meclisi Âlinin reyine müracaat ediyor. Meclisi Âli arzu ederse gönderir, arzu etmezse göndermez.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis bey usul hakkında arzedeceğim. Şubelere havale edilen tahkikatta, Meclisi Âli her şeyde hâkem olmasına nazaran, o işi o şubeye havale etmiş demektir. Binaenaleyh tahkikat şubeye ait bir meseledir. Meğer o iş şubeden geri alınmış ola.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimdi efendim, şubenin bir kararı var ki tabii bu verilen karar bir defa muvafık mı? Muvafık olduktan sonra ne suretle ve ne yolda tatbik edilecektir? Bu cihet müzakere edilirse hüsnü neticeye raptedilir zannederim. Şube meselenin inkişafı için mahallinde bir tahkikat icrasına lüzum görmüş, Meclisin bir şubesi bu lüzumu gösterdikten sonra, sizin bu hususiaki kanaatınız doğru değildir; demek muvafık değil. Şu halde mahallinde bir tahkikat lâzımdır. Bu tahkikat ne yolda yapılmalı? Şimdi sene başı geliyor. Sene başı gelmesi itibarile şubeler tekrar intihap edilecek, ihtimal şubeler değişecek ve değiştiği takdirde ihtimal bu arkadaşlar bu şubeye düşmiyecek. Aynı şubeye düşmediğine nazaran bu şube içinden gönderdiği bu heyet vaziyeti ifa edip gördükten sonra ihtimalki kendisini başka bir şubede görecektir. Bu tahkikata girişmiş ve onun heyeti umumiyesi hakkında az çok bir kanaat edinmiş olan bir heyetin gidip mahallinde tahkikat icra etmek suretile bu evrakı tetkik ile meşgul bulunan şubeye tevdi etmek lâzımdır. Şu noktai nazardan subeler sene nihayeti olmak itibarile değişsin. Bu arkadaşlar o şubeye düşmese bile, gene şubenin bu baptaki maksadi, ki Meclisi Âliye atfen, hasıl olmuştur. Bu yeni intihap veyahut yeni teşekkül edecek olan şubelere bu evrak tevdi edildiği zaman Meclisi Âliniz bu kararı icra etmek üzere birer heyet intihap eder ve tahkikatı yapar. Fakat ihtimalki bu mesele ile iştigal etmemiş arkadaşlar gidecek. Bunlar tâbidir ki, iştigal etmişler kadar meselenin hakayıkına vakıf olmıyacaklar ve bunun mahalline kadar giderek, tahkikat icrası için durudaraz münakaşat icra ve bu münakaşat neticesinde bu ruhu kavramış olanlar kadar şüphesiz işi kavramış olamıyacaklardır. Bu itibarla sene başı geliyor. Şubelerin tahavvül etmesi ve bu arkadaşların diğer şubelere geçmesi, bu arkadaşları seçilmesine bir mâni teşkil etmesi demek değildir. Heyeti celilenin memur kıldığı ve eyvem o vazife ile muvazzaf kıldığı rüfeka meyanından icabeden arkadaşları intihap eder gönderir ve bittabi onlar geldikten sonra, nasıl ki, evrakı tahkikiyeyi devredecek evrakı tahkikiye misilli o meseleyi de devrederler. Mesele hasıl olmuş olur.

HAMDİ BEY (İzmit) — Efendim; heyeti celileniz mahalline bir tahkik heyeti gönderilmesine karar verirse, bendeniz bu heyetin mutlaka üçüncü şube azası meyanından isimleri tasrih edilmek suretile bir heyet gönderilmesinin doğru olmadığı kanaatindeyim ve Meclisi Âlinizin böyle bir kararı da mevcuttur. Geçen sene İsparta Mebusu muhteremi Nadir Bey hakkında icra edilen tahkikat için ikinci veya üçüncü şube kendi meyanından bir tahkik heyeti gönderilme-

sini Heyeti Celilenize teklif ettiği halde kabul buyurulmamıştır. Fazla olarak Martta şubelerin yeniden intihap edileceğine nazaran, şimdi üçüncü şubeye mensup olan muhterem arkadaşlarımızın yapacağı tahkikatı gene dördüncü şubeye tevdi edilmesi halinde acaba o şubeyi bu mesele üzerinde tenvire kâfi gelecek midir? Bendenizin kanaatime göre bu üç zatın ya heyeti umumiyeden intihap edilmesi, veyahut Marttan sonra şubeler teşekkül ettirilecek ve hangi şubeye tevdi edilecekse o şube meyanından üç zatın gitmesi lâzım geleceği fikrindeyim.

ÂTIF BEY (Bayazıt) — Reis bey bir şey arzedeceğim: Sırrı Beyin Hüsrev Beyle.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim; encümen mazbatasında bu işe Dahiliye Vekâletinin vaz'iyed ettiğini ve bir Dahiliye müfettişinin bu bapta tahkikat icra ettiğini bildiriyor. Bunun hakkında Dahiliye Vekâleti ne gibi bir muamele icra etmiştir ve şimdiye kadar niçin tevdi etmemiştir? Bu mesele hakkında Dahiliye Vekili izahat versin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Tahsin Beyin buyurdukları mutasarrıf Bey hakkındadır. Halbuki bu tefriş başkadır.

REİS — Efendiler, şube tahkikat icrasına kanaat hasıl etmiş. Binaenaleyh mahallî tahkikat heyetini de arkadaşlarından intihap etmiş. Bunlar da arkadaşlarımızdandır. Bunu doğrudan doğruya katî bir kararla arzetmiyor. Nazarı tasvibine arzetmeği tensip ettim. (Evet sesleri)

BİR MEBUS — Yalnız bir nokta var. Reis Bey. Süleyman Sırrı Bey diyor ki, aleyhlerinde verilen takriri imza etmiş. Bunun vüsuku ne derecededir? (Hayır, hayır sesleri)

REİS — Müsaade ediniz. Mazbata usulüne muvafıktır. Şubenin kararını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Mazbata kabul edildi efendim.

3. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.

REİS — Efendim bir zahire meselesi var. Bazı mânia dolayısile müzakeresi bu güne kadar kaldı. Arkadaşlar da istical ediyorlar. Müvazenei Maliye Encümenine berayı tadil gönderilen zahire kanunu hakkındaki müvazenei Maliye Encümeninin mazbatası okunacak.

Müvazenei Maliye Encümeni Mazbatası

Mevaddı iaşeden alınmakta olan gümrük resminin tenziline müteallik kanun lâyihası hakkındaki noktai nazarımız evvelce heyeti celilelerine arzedilmiş olmakla bu defa esası kabul olunup da madde halinde tesvidi emir buyurulan tekarirden müstenbat lâyihai kanuniye bittanzim takdim kılındı.

20 Şubat 1338

Aza	Aza
Beyazıt	Bolu
Atıf	Şükrü
Kâtip	M. M.
Entuğrul	Dr. Tevfik Rüştü
Mustafa Kemal Dr.	
Reis	Aza
Saruhan	Yozgat
	Süleyman Sırrı
Aza	Aza
Konya	Mersin
Kâzım Hilmi	Selâhattin

Madde 1. — Mersin Limaniyle alelumum Karadeniz limanlarına ve İzmit ve Beyazıt livalarına ithal edilecek buğday, arpa unlarından alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli kanun mucibince istifası icabeden miktara tenzil edilmiştir.

TEVFİK RÜŞTÜ Bey (Menteşe) — İki kelime ile arzedeyim. Bu mesele Meclisce konuşulmuş, bir karara raptedilmiş ve sırf madde hâline getirilmesi için encümene havale edilmiş suretile telâkki ettiğimiz için metnin bu hale ifrağ ettik ve takdim ettik.

REİS — Şimdi diğer bir meseleye dair bir takrir aldım. Reji anbarlarında tütün alınıp satılmış deniliyor. Meselenin şahsi mütealliki malûm olmadığı için bu takriri okutmıyacağım efendim.

MUSTAFA EFENDİ (Tokad) — Reis bey, müsaade ediniz, bir şey arzedeceğim: (Gürültüler) Efendiler bu tütünler İsparta reji anbarlarından çalınmış ve satılmış ve bunu yapanlar bu gün memuriyettedir. İsimleri lâzım değil.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Hükümet izahat versin.

MUSTAFA EFENDİ (Devamla) — Ben takrir sahibi değilim. Hakikatı meseleyi meydana çıkarmak için bu kürsüye çıktım, alay ile iş bitmez. Biz memleketin vekilleriyiz. Bu gibi adamlar, aramızda iken adam olamayız, günahtır. Tak, tak, tak ne olacak bundan, ne çıkacak? Rica ederim, dinleyiniz. (Devam sesleri) Geçen sene İsparta'da iki bin liralık bir hırsızlık meselesi oldu. Bazı başı bozuklar dediler ki, mebuslar hırsızlık etti. Bu benim izzeti nefsime ağır

gitti. Buna dair takrir verdim, takririm kayboldu. O takriri bağırmak suretiyle meydana çıkardık. Bunun üzerine şubeler bu mesele ile uğraşıyor. O meyanda İsparta mutasarrıfı sabık ve eliyevm Maraş mutasarrıfı, İsparta reji anbarındaki yetmiş bin batman tütün almış, bu da rumların imiş. O tütünü bazılarına satmış, paralarını ceplerine atmışlar. Onun üzerine Dahiliye Vekili Adnan Beyefendiye bu mesele söylendi.

Bir Mebus — Ispartalılar çalmış kelimesini kullanmayınız. İspartalılar çalmamıştır.

MUSTAFA BEY (Tokat) — İspartalılar değildir efendim. Sonra bu tütünler satılıyor. Onun üzerine İsparta ahalisi boyuna şikâyet ediyorlar. Diyorlar ki, tütünler satıldı. Bu tütünlerin parası hazineye girecektir. Bu tütünleri satan kim? İsmet Paşa hazretlerinin dayısı Doktor Refet Bey. Ben malumata hakiki ve samimi görüştüğüm kimselerin sözüdür. Yani ben meseleyi bilmiyorum. Sonra Doktor bir müddet burada kaldı. Heyeti Vekile dediler ki, bu adam dokturmuş ve hem de mutasarrıftır. Biz bunu bir yere tayin edeceğiz. Heyeti Vekilden bazıları dediler ki, bu adamın zamanında hırsızlığı var, hazineden çalınmış bir tütün meselesi var. Bu ne olacaktır? Sonra tahkikatını yaparız, derler. Tahkikat yapılıyor. Tahkikatını da Maliye Vekilinden sorarsanız Maliye Vekâletinde defter halinde bulunuyormuş. Bu meseleyi reji müdüriyetinden, Maliye Vekilinden sorarsınız ve bir de tahkikat yaparsanız iş tezahür eder.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Dahiliye Vekâletinde evrakı tahkikiye mevcut iken nasıl tayin ediyor o adamı?

MUSTAFA BEY (Tokat) Ona evliyâlar karışır, bilmem. (Alkışlar)

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu mesele memleket meselesidir. Takrir sahipleri meseleyi izah ettiler. Meclis bunun hakkında ittılâ hasıl etmek istiyor. Dahiliye Vekili bu mesele hakkında izahat versin. (Dahiliye Vekili izahat versin sesleri)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Arkadaşlar; mal mı âtiniz bu İsparta'nın koyun meselesi mutasarrıfla alâkadar olduğu için Dahiliye Vekâletinden gönderilen müfettiş bu mutasarrıf hakkında tahkikat raporunda diyor ki; mutasarrıf hakkında tahkikat yaptım. Fakat bu alâkadar mebuslar hakkında bir şey diyemem. Buna Meclisi Âli karışır, diye göndermiştir. Onun üzerine evrakı şubeye tevdi etmiş oluyor. Mademki böyle bir mutasarrıfın tütünle alâkası varmış. Dahiliye Vekâleti mutasarrıf hakkında tahkikat yaptırır. O tahkikat da bu mesele ile alâkadar olduğunu gösterilirse Meclise aksederse, o zaman mesele de tavazzuh eder.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Bu mesele hakkında Müfit Efendi de izahat verirse meseleyi tenvir etmiş olur. Çünki memleketin müftüsüdür. (Gürültüler) İbrahim Bey de alâkadardır, izahat versin.

İBRAHİM BEY (Karesi) — Efendiler, takrir bendenizindir. (İşitmiyoruz sesleri) İsparta reji ambarlarında zürra ait kırk bin kilo tütün deranbar edilmiş ve bunun hazineye ait öşrü de içinde iken, koyun meselesiyle alâkadar olanlar reji ambarlarını kırarlar. Bu kırkbin kilo tütünü kırk veya elli beş kuruşa ahaliye satarlar. Bunun hakkında Dahiliye Vekâleti Sabri Bey isminde bir müfettiş gönderdi ve bundan dolayı da mutasarrıf azledilmişti. Bilâhire buna cevazı istihdam kararını verdiler. Tekrar Maraş'a gönderdiler. Bu mesele bununla alâkalıdır. Oraya tayinen gidecek heyet bu meseleyi de tevhiden orada tetkik eder.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Efendim; Koyun meselesini bilmiyorum. Fakat tütün meselesine gelince; Beyefendinin dediği doğrudur. Bu Avros nahiyesinin reji ambarında mevcut ahalii zürraa ait 1335 - 1336 senelerine ait tütün var. 1336 senesinden kısmen sarfedildi. 1337 senesine ait tütün şimdilik duruyor. Bu tütünleri bir kaç kişi İsparta'nın memuru, mutasarrıfı dahil, hariçten de memur var. Mutasarrıf dahil olduğu halde reji ambarının kapısını kırarlar. Kırk kuruşa Antalya'da talip bulunduğu halde oraya ihale etmezler. Yevmiye üç lira ile iki memuru gönderirler. Kırk bin kilo tütünden 12 bin kilo satıldı. Gerisi yok. Hırsızlar kâşanaler yapmışlar. Bendeniz bu hakikatlere muttali oldum, geldim Dahiliye Vekâletine 1 Kânunusani de bir takrir verdim. Hâlâ ahkâmı icra olunmuyor, nedendir bilmiyorum. Mutasarrıfa soruldu, cevap vermedi. Halihazırda İsparta mutasarrıfı Müfit Bey işe vazı'yed etti. Tahkikatını yapıyor ve hakikatler de meydana çıkmıştır. Bu bir.

İkincisi; İsparta'da bulunan Müdafaa-yı Hukuk cemiyetini biz kurduk geldik. Demirci Efendin tenkili esnasında üç bin bir, yedi bin lira bir (Kâğıt para mı sesleri) Evet kâğıt para. Bunlar güya Efeye verildi. Senet alınmadı diyerekten söylenmiş ve bu paralar kâmilen yağma edilmiştir. Hakikaten buradan gidecek heyet bunu da tetkik etmeli ve bu işe vaz'iyed etmeli. Bu gibi hakikatler de meydana çıkmalıdır. Hakikaten edebsiz adamdır bunlar. Yaşasın Müfti efendi sesleri)

NADİR BEY (İsparta) — Efendim; koyun meselesi zaten meydana çıkacak. Şimdi tütün meselesinin tafsilâtını arz edeceğim. Gerçi söylendi. Fakat müphem söylediler, asıl âmiri bıraktı da memurlardan bahsetti. Bu tütün kırk bin kilodan biraz fazladır. Sonra ahalinin malıdır ve bu reji ambarında idi. Bunların içinde hazinenin de öşrü vardı. Bunu mutasarrıf ve arkadaşlarımızdan Hafız İbrahim Bey ve daha bazıları ittifak ederler, bu tütünü gidelım alalım, derler. Reji müdürü Bahri Beye müracaat ederler. O muhalefet eder. Bunu almaktaki maksat güya Demir Alayının masarifi zaruriyesini bu tütünün bedelinden tesviye edecekler.

BİR MEBUS — O zaman Dahiliye Vekili kim idi?

NADİR BEY (İsparta) — Bilmiyorum. Şimdi efendim reji müdürü Bahri Bey muhalefet edince, ortada bir nahiye müdürü kalır. Nahiye müdürüne de bu meseleyi teklif ederler. O da muvafakat etmez. Sonra mutasarrıf müdürü koğar efendim. Sonra Hafız İbrahim Bey ve mutasarrıf emrederler. Bunun üzerine ambarları kırarlar. Yevmiye üç lira ücretle İsparta'da hancı Rüştü çavuşu korlar. Her ambarı oradan müteferrik surette satarlar. Livanın her tarafında bu tütün kaçak suretiyle sarfedilir, Yalvaç'a, Akşehir'e kadar gelir. Bunun bedeli ne olduğu belli değil. Meselâ Rejinin defterinde kırk beş bin kilo ise Hafız Beyin gösterdiği defterde on, iki bin kilodur. Arada otuz dört bin kilo fark vardır. Reji müdürü Bahri Beye...

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Hafız Beyin ismi orada yoktur.

NADİR BEY (Devamla) — Ben hakikati söylüyorum. Bütün memleket buna şahittir efendim. Tevile hacet yok. Mutasarrıf da., o da beraberdirler. Buraya geldiğimde meseleyi Dahiliyeye ve Reji Müdüriyeti Umumiyesine haber verdim. Oraya yazdılar. Evrakı buraya geldi. Reji ambarının tuttuğu zabıt varakaları, ettiği şikâyetnameler, hükûmete vaki olan müracaatları bu evrak takımı ile geldi. Reji Müdüri Umumisi Mithat Bey bana dedi ki; senin dediğin miktardan fazla çıktı. Hakikati hal söylediğim gibi meydana çıktı ve Evrakı da geldi. Bunun için Maliye Vekilini de gördüm. Böyle bir mesele vardır. Gerçi bunun kısmı küllisi ahaliye ait ise de, içinde lâakal hazinenin de iki bin lira kadar hakkı vardır. Sonra ahalinin tütünleri de tâbii kaçak sarfedildi Bu da bir cürümdür. Alâmelainnas bilmüzayede satıldı. Köylerden bütün talipler geldi .Bunları satın aldılar. Bunu rica ederim arayın, dedim. Şimdiye kadar aramadılar. Reji müdürünün evrakı tahkikiyesi buradadır, bunun hakkında Dahiliyeye haber vardim, dedi. Dahiliye Vekilinin o zaman kim olduğunu bilmiyorum.

TAHSİN BEY (Aydın) — Hali ve koyun meselesini de izah ediniz ve Meclisi tenvir buyurunuz.

NADİR BEY (Devamla) — Efendim ben bunlar hakkında şubeye izahatı umumiyede bulundum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efenin bir de para meselesi var, yarısını hoca söyledi, ötekini de sen söyle. Hoca Efendi elli bin lira kadar bir para meselesi vardır buyurdular. Onu tamamiyle izah ediniz.

NADİR BEY (Devamla) — Efenin tenkili zamanında İsparta'ya vardığım da dinlediğim budur: Efeyi tenkil için Refet Paşa Hazretleri İsparta'ya gelmişler, tenkil eylemişler. Filhakika Efenin İsparta'da evi var, eşyası vardır. Velhasıl her şeyi oradadır. Orayı açmışlar. Bu arada Efenin eşyasının kısmen yağma edildiğini işittim. Hatta ahaliden gasbedilmiş otuz, kırk tulum da yağ varmış. Belki otuz, kırk bin kilo yağ eder. Esasen Efenin evinde ne olmaz. O zamanın bir hükümdarı. Bunları yağma etmişler. Mevcut altınları ve banknotları (Gürültüler miktarı ne sadaları) Miktarını bilmiyorum. Yalnız işittiğimi söylüyorum.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Reis Bey. Usulu müzakereye ait söyliyeceğim. (Gürültüler) Biz dördüncü şubenin buraya vermiş olduğu bir karar mucibince oraya dört kişi, yahut üç kişi gönderilmesini müzakere ettik ve buna karar verdik. Bu mesele hiç mevzubahis olmadan gayet mühim olan bir mesele buraya atılıp ölen (Şiddetli gürültüler) Bir halkın zahire hakkında söylenmesi lâzım gelen şeyleri söylemeyip de bize bunları dinletmek doğru değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Nadir Bey bunları senin araban götürmüş.

NADİR BEY (Devamla) — Benim arabam götürdü. Efenin evinde ne kadar para bulunmuş ise (Ne kadar sesleri) Benim tahminime göre altın veya banknot yüz bin liradan aşağı olmamak lâzım gelir. Bunu nereden söylüyorsunuz derseniz, diyebilirim ki, bu gün Efenin kuvvei tenkiliye kumandanı olmak üzere İsparta ve Antalya havalisinde eşhası malûmeden aldığı nakit yani altın veya banknotun miktarı malûmdur. Buna bir heyet gönderiniz, o zaman tahkikata başlasın. Bunun ne kadar para ve eşya aldığı meydana çıkar ve Demirci Efe uğradığı yerlerde ne kadar eşya almıştır? Ne gibi nehbu garatta bulunmuştur? Bunu bulmak pek kolaydır. Bunda müşkilât yoktur. Bu şeylerin tahkiki için beni tayin ediniz

ve yanıma bir kaç arkadaş dahi veriniz. Gideyim bunları tahkik edeyim ve alelmüfredat her şeyi size göstereyim. Benim arabama yüklenen para nereye gitti ise gitti. (Nereye sesleri) Refet Paşa götürdü. Nereye götürdüğünü bilmiyorum.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bendeniz hâdise hakkında değil, hâdisede mevzu bir iki noktai nazike hakkında söz söyliyeceğim.

Birinci mesele; İsparta meselesi dolayısiyle bir arkadaşımızın ismi geçmiştir, dayısı olduğu bir mesele? Herhangi bir memurun herhangi bir fiili, bittabi doğrudan doğruya kendisine ait olduğundan onun şuna, buna mensup olması mevzubahis olamaz. Bunun Dahlü tesiri yoktur. Çünkü bendeniz zannederim ki, o arkadaşımız dahi böyle bir vakada haberdar değildir. Böyle bir vakadan eğer haberdar olmuş olsa idi, onu kanuna kendi eliyle teslim ederdi. Bu nokta, zannederim, bu meseleyi kapatmıştır.

İkinci mesele; Demirci'nin tenkili hâdisesinden bahis olunuyordu. Bu şâyanı nazar bir meseledir. Bu mesele hakkında hükûmet her zaman tahkikat yapabiliyor. Yapmalıdır. Binaenaleyh bahsedilen arkadaşımız hakkında da müracaat ediliyorsa alelusul onun hakkında da tahkikat yapılır. Fakat mevzubahis meselenin neticesi gayri muayyen olunca bu şekilde kalması doğru değildir. Bittabi hiç bir kimsenin şerefiyle oynanamaz. Bu işe teşebbüs eden adamlar gidip de herhangi bir eşkiyanın kesesinde bir kaç kuruş bulacağını ve bundan intifa edeceğini değil, doğrudan doğruya memleketin istifadesi için ordunun vücutlenmesi ve memleketin âtisinin eşkiya bâdiresinden kurtulması için kafalarını ortaya atmışlardır. Her halde bunun için onun bir neticesi müsbitesi vardır. Yoksa bile meydana çıksın. Bendeniz bu suretle tahkikatı muntazamanın icrası için meselenin o tarzda cereyanını arzu ederim efendim.

NADİR BEY (İsparta) — Şimdi Demirci Efenin fecaatinden bahisle bir mesele arz edeyim. (Gürültüler.) (Devam et sesleri.)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz hatibin sözü bitsin de ondan sonra söyliyeyim. (Sonra söyleyiniz sesleri) Efendim aleyhinde veya lehinde söz söyliyecek değilim. Müsaade buyurursanız kürsüden arz edeyim.

Efendim; Nizamname bilinsin ve ahenk muhafaza edilsin, efendim. Evvelki mesele müstakillen bir işti. Onun hakkında lâzım gelen karar ittihaz edildi. İkinci mesele de bir mebusun ismi mevzubahis oldu. Malûmu âlileri her hangi bir mebus hakkında tahkikat icrasına evvelen karar verilmedikçe, ki onu usulü mahsusası vardır. Bittabi tahkikatı hiç kimse yapamaz. Şimdi ismi burada mevzubahis olan arkadaş burada mevcut olmadığı halde ve bu zatın kendi hakkında söylenilen sözlere karşı müdafaası dinlenmeksizin heyeti celilerinin kararı yalnız şubeye tevdidir. Bir defa şubeye tevdi edecek. Meclisin bir kanunu var, bir usulü var. Herhangi bir arkadaş hakkında ihbar buldu mu evvelâ ihbarname sahibi meseleyi izah ederek ona karşı maznun mevkiinde kim ise o da müdafaasını yapar. Ondan sonra Heyeti Celileniz mucibi tahkiktir der, bir şubeye havale eder. Şimdi Hafız İbrahim Bey burada mevzuubahis oldu. Buna bir karar verirsek yarın ben mağdur oldum dese bilmem ki Heyeti Celilenizin natamam olan kararı neticesinde iyi bir şey yapmamış olmakla belki müteessir olacaktır. Bu itibarla diyorum ki, bu mesele haddi zatında ikinci bir meseledir ve zaten uçup gidecek de değildir. Üç beş gün geri kalacaktır ve esasen ruznameye bu dahil olmamıştır. Evvel emirde ruznameye ithafine karar verdikten sonra müzakere etmek lâzım gelir. Halbuki ondan evvel zahirenin ithali hakkındaki kanun ruznameye ithal edilmişken ve müzakeresine başlanılmış iken, o asıl müzakere edilen maddeden vaz geçilerek henüz ruznameye geçmemiş olan bir meseleyi müzakere etmek doğru değil. Hafız Bey arkadaşımız buradadır, yani memlekette mezun değildir ki... Burada olduğu için onu dinlemek doğrudur ve kanundir. Bittabi Hafız Bey bunları okuyup müdafaasını yapacaktır. Yani tekrar edeceğiz. Bugün uzun uzadıya söylemek suretiyle hem Meclisin kıymetli vaktini kaybetmekte ve hem de bir neticeye raptedilmeyecek bir mesele ile uğraşmakta Heyeti Celileniz ne gibi bir menfaat tasavvur ediyor? Bu itibarla Heyeti Celileniz bunu ruznameye ithal eder. Pazartesi yahut başka bir günde bu meselenin müzakeratı kararlaştırılır. Rica ederim, ruznameye ithal edilsin de esas meseleye geçelim.

Efendiler bir defa zatı âlileri ve bendeniz hakkında Ankara'da mevcut olduğu halde Mecliste mevcut değil diye bir şey söylenir ve karar verilirse siz müteessir olmaz mısınız? Rica ederim kuru kuruya müzakereye ne mâna var.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Doğrudan doğruya şubeye havale edelim.

İlk içtimada müzakere edilsin efendim. Binaenaleyh esas meseleye yani zahire hakkındaki kanunun müzakeresine geçilmesini teklif ediyorum.

NADİR BEY (İsparta) — Rica ederim, telâş buyurmayınız. Bu mevzuubahis olan tütün meselesinin evrakını getiriniz. Pazartesi günü olsun, acelesi yok

O vakit hepsini söylerim. (Söyle, söyle sesleri) (Başka bir mesele daha var sesleri)

ZİYA HURŞİT (Lâzistan) — Efendim; burada ziyaa uğramış, heder olmuş binlerce emvali milletten bahsediliyor. Binlerce liradan bahsediliyor. Hükümet bu parayı ne yapmıştır? Kayıp mı etmiştir? Münasebetsiz tayin ve aziller olmuş. Heyeti Vekileden hükümet namına kimse kalkıp müdafaa etmedi, sükût ediyorlar. Demek Hükümet ve Heyeti Vekile vazifesini ifa etmiyor demektir. Efendiler, 400 ve 500 bin liranın gittiğine dair bu kürsüden söyleniyor. Kürsü millette Hükümet namına kimse müdafaa etmiyor. Emvali milleti siyanet etmiyeceker midir? Afabildiğine mi gidiyorlar? Hükümet namına izahat verilsin efendim.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim; bir sene evvel Isparta'da ahalinin tütünleri zayi edilmiş, bunu mebuslardan bazı arkadaşımızla mutasarrıf yapmış diyorlar. Safhanın biri bu... Bir de, Nadir Bey Refet Paşa Hazretlerinin isimlerini zikrederek aldıkları parayı götürdü, buyurdular. Mesele şimdi büyük bir ehemmiyet kesbetti. Bir sene evvel bir defa cereyan etmiş mutasarrıf dükkânları, açmış, tütünleri satmış yani tütünleri yağma etmiş, sonra tahvili memuriyet edilmiş, içinizde Dahiliye Vekili var; gelsin muamele ne tarzda cereyan etmiştir, bizi tenvir etsin. Refet Paşa Hazretleri için parayı aldı götürdü dediler. Bunu havsalam almadı. Benim bildiğim Refet Paşa alıp götürmez. Efendiler Refet Paşa Paraya tenezzül etmez. Bu halde gördüğü işleri memleket için görmüştür. Hükümet namına görmüştür. Nerede Hükümet, nerede Dahiliye Vekilleri ki seleflerine itham vaki oluyor. Gelip müdafaa etmiyorlar. Neredirler rica ederim? Bu namusu temizlesinler. Yarın biz kendilerine söylediğimiz zaman selefleri de kendilerini müdafaa etmeyecektir. Oldu mu Dahiliye Vekili ki bu namuslu adamı müdafaa etmiyor? Hükümet gelsin cevap versin efendim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Allah beni bir vekil müdafaasından daima masun bıraksın. Fakat, ruznameniz muayyen değil iken, bir vekili o dakikada burada bulamamaktan dolayı tahtie etmek doğru olamaz.

-Bizim vazifemiz, Meclis Vekili acele istiyorsa şimdi çağırır, burada izahat verir. Acele istemiyorsa ruznamemizde dahil mevaddı tebliğ ederiz. Bulunmadığı takdirde tahtie ederiz. Yani mürakabede şiddetle insaf edelim demiyorum. Fakat hükümlerimizde biraz münsifane hareket edelim.

REİS — Dahiliye Vekil Vekili Vehbi Bey kendilerine müteallik bir mesele olmadığı için şimdi gitti.

Şimdi efendim, meselenin şekli şudur : Heyeti Celilenin arzusu Hükümeti dinlemek yolunda tecelli etmiştir. Tütün meselesi ve saire hakkında hükümeti dinleyelim deniliyor. Binaenaleyh bunu reye koyacağım. Dahiliye Vekili ve Maliye Vekilinin istimaını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim; ruznamemizde dahil ve Heyeti Âliyelerinin müzakeresine vazedilecek zahire meselesi vardır. Günlerce kalmıştır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Bu kanun evvelce hazırlanmış ve müzakere edilmiştir. Bunun celsei aleniyede müzakeresini rica ederim.

REİS — Efendim yalnız celsei aleniyede okunacak. Celsei hafiyede başladı, celsei hafiyede itmam edelim. Alenide kararını verelim.

Mevaddı Kanuniye

Madde 1. — Mersin Limaniyle alelumum Karadeniz limanlarına ve İzmit ve Beyazıt livalarına ithal olunacak buğday ve arpa unlarından alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli Kanun mucibince istifası icabeden miktara tenzil edilmiştir.

Madde 2. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır, ve mısır unlarından alınmakta olan gümrük resmi tarifedeki resmi asliye tenzil edilmiştir.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren Haziran 1338 gayesine kadar mer'idir.

Madde 4. — İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

REİS — Bu mevzuda takrirler var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Adana ve mülhakatının izam edildiği derecede zahaire ihtiyacı yoktur. Civar mahallerden gönderilecek zehair ihtiyacatına kâfidir. Mersin'in tayyını teklif ederiz.

Genç Mersin
Celâl Selâhattin

Riyaseti Celileye

Kanunun nihayet üç mah müddetle takyidini teklif ederim.

Gümüşhane
Hasan Fehmi

REİS — Efendim; Celseyi beş dakika tatil ediyorum.

Kapanış saati : 5.10 (Sonra)

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati : 5,15 (Sonra

REİS : Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİP : Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS — Efendim, celseyi küşad ediyorum.

İthal olunacak zehair hakkındaki kanunun müzakeresine devam ediyoruz. Buyurun Şükrü Bey.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Efendim, bugün dairei intihabiyem olan Gerede'den aldığım bir mektupla ahalinin açlıktan gayet muztarip bulunduğu söyleniyor. Bu Gerede kazası dahilde ve Ankara ile hemhudut olan bir kazadır. Elimizde yiyecek, ekecek zahire yoktur, diyorlar. Muhtaç olduğumuz şeyi Zonguldak Limanında çalışmak suretiyle temin edeceğiz. Binaenaleyh orada gümrük resmi tamamen affedilsin veyahut hiç olmazsa en âdi unların ithaline müsaade olunsun. Biz de ihtiyacımızı bu unlar ile temin edelim, diyorlar. Onun için Zonguldak Limanına girecek unların, hatta ikinci ve üçüncü nevilerinin gümrük resminin tenzilini teklif ve rica ediyorum. Bu cihet nazarı dikkate alınsın. Söyliyeceğim budur.

İSMET BEY (Çorum) — Arkadaşlar, bendeniz ecnebi zehairinin gümrük resminden istisnası ve yahut beş misline tenzil suretiyle ithali hakkındaki teklifler üzerine noktai nazarımı epeyce izah etmiştim. Fakat günü geçtikçe bu noktai nazarlarımı teyit edecek bir çok vesaik ve haberlere ve matbuat neşriyatına muttali oluyorum. Bundan dolayı müsaadelerini istirham edeceğim ve kısa söyliyeceğim.

Evvelâ noktai nazarlarımdaki isabeti teyit edecek vekayii arz edeceğim.

DR. SUAT BEY (Kastamonu) — Efendim, esas kabul edilmiştir. Söz şekil üzerinde söylenecektir.

İSMET BEY (Devamla) — Efendim, söyliyeceğim, maddelerin şekline, ruhuna aittir. Çünkü maddeler tamamen yanlıştır. (Esas kabul edilmiştir, sesleri)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Usul hakkında bir şey arz edeceğim efendim. Noktai nazarlar müdafaa olunurken Heyeti Celilenin mazbatayı kabul işareti ile encümene havale etmiş olduğu nazarı itibara alınsın. Bunu rica ediyorum. Mazbatanın müsveddesi buradadır, mazbata kabul işareti ile havale olunduğu için encümen bunun üzerinde oynamak hakkını kendinde görmedi. Heyetin verdiği kararı kelimesi kelimesine tespit etti. Rica ederim, Meclisin bize tevdi ettiği musvedde okunsun.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; Encümen mutlaka buradan giden şeyi aynen yapmaya mecbur değildir. Kendi kanaati dairesinde harekette muhtardır. Nizamname sarihtir.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim; Meclisin usulü müzakeresi vardır, teamulü vardır. Şimdi bu tadilname nazarı dikkate alınmıştır. Halbuki ister kısmen, ister aynen nazarı dikkate alınsın, tadilnameler encümende tetkik edilir ve sonra madde halinde müzakereye vazolunur. Şimdi madde halinde müzakereye vazedilmiş. Niçin böyle hayatî meseleler üzerinde telâş ediyorsunuz? Memleketin hayatî menfaatleriyle, hayati zaruretlerini telif edecek kadar mutedilâne, mutabassırane hareket etmek imkânı yok mu? Biz vekayi söyliyeceğiz. Elimizde bir çok vesaik vardır.

DR. SUAT BEY (Kastamonu) — Beyefendi o meseleler bitmiştir. Mecliste kanaat hasıl olmuştur. Yalnız maddeleri tespit için encümene verilmişti. Yoksa esas kabul edilmiş, bitmiştir.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim: Karadeniz havzası başkadır, Mersin Limanı başkadır.

DR. SUAT BEY (Kastamoni) — O mesele bitmiştir Madde hakkında söyle.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim... (Gürültüler) Rica ederim söz söylemeyelim mi?

Efendim, İktisat Encümeninin Mersin Limanı hakkındaki noktai nazarını teşrih ederken Adana'nın o kadar şedit ihtiyacı olmadığını ve sonra Hükümetin malumatı resmiyesinin nâkıs olduğunu ve binaenaleyh Adana'da buğdayın okkası 15 kuruş olduğunu ve Romanya'dan gelecek buğdayın bundan aşağı olmayacağını söylediğim zaman, belki arkadaşlar bunun bir hakikat olmadığını kabul etmişlerdir. Fakat dün Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri dediler ki, - celse hafidir binaenaleyh söylemekte mahzur yoktur - tetkikat icra ettim, elhamdülillâh bir senelik yiyeceğim vardır. Fakat arkadaşlar istasyon civarındaki zahirelerin sevk ve idaresi hususunda yardımları vardır ve bundan dolayı muhafazakârım.

Şu halde demek oluyor ki, Konya'da bir senelik yiyecek, içecek mevcuttur. Halkın ihtiyacından fazla zehair vardır ve zaten Adana muhtaç değildir. Burada liman açmak Adana için felâkettir. Çünkü Adana'nın hasılatı yakın zamanda idrak edilecektir. niçin açalım diyorlar? Kimse dinlemiyor. Binaenaleyh Mersin limanı hakkındaki noktai nazarımız vekayile, hakayikle teeyyüt etmiştir. Mersin limanının açılması memleketin iktısadiyatı dolayısile doğru değildir. Memleketin hayatile kabili telif değildir.

Arkadaşlar, Karadeniz sahilindeki açlıktan bahsediyorlar. Şükrü Bey biraderimize bir mektup gelmiş. Tohumluğa, zahireye ihtiyaç olduğundan bahsedilmiş. Bendeniz Şükrü Beye gelen mektuplara inandım. Bize gelen mektuplar da vardır. Samsun'da müdafaai hayat grubunun çıkardığı Hayat Gazetesi ecnebi zehairinin ithali hakkında feryat ediyor. Memleketin elinde kalan ufacık servetini mahvedeceğiz, diyor. Bunu söylemekle beraber vekayi gösteriyor ve diyor ki; Trabzon'a Bayburt'tan kara değirmen unları geliyor ve Samsun'a geçiyordu. Trabzon unları, ihtiyacı olduğundan dolayı, menetti. Yalnız arpa ve buğdayın geçmesini menetmedi. Arpa ve Buğday geliyor. Merzifon'dan gelen buğdaydan daha ucuz satıyoruz, diyor. Düşününüz; Trabzon'a Bayburt'tan gelecek kara değirmen unları var iken ve Trabzon'dan Samsun'a arpa ve buğday gitmekte iken, nasıl oluyor da biz ihtiyaçların derecesini, mahiyetini nazarı dikkate almaksızın hareket ediyoruz, memleketin iktisadi varlığını imha ediyoruz? Binaenaleyh rica ederim, telâş etmeyelim. Şükrü Beyin dediği gibi, işte efendim, bu mektup Kastamonu'dan gelmiştir. İnebolu'ya külliyetli un ve buğday gelmiştir, diyor. Müsaade buyurunuz okuyayım : Dakik meselesine gelince; İnebolu'ya gönderdiğim nümune dakikler 1 750 kuruştan satış edilebilmişlerdir. Katiyen başka göndermemekliğimizi bildiriyorlar. Çünkü İnebolu'ya külliyetli miktarda dakik vürut etmiştir. Eğer gümrük resmi ilga olunursa çuvalı yedi, sekiz liraya dakik verileceğini ve çünkü İnebolu'ya dakik yükleneceği bildiriliyor. (Çok alâ sedaları, kimin mektubu sesleri)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Rica ederim, burası tüccaranın şeysi değildir. Yani tüccarın müdafaası için değil, milletin hukukunu müdafaa için buraya geldik. Tüccar ve simsarlık için gelmedik. Vesaiki resmiyeye inanmıyorsunuz da tüccarların mektubuna mı inanıyorsunuz?

BİR MEBUS BEY — Pekâlâ burada tüccar mektupları mı okunacak? Piyasa mı öğreneceğiz?

İSMET BEY (Devamla) — Bir çok zehair Karadenizde beklerken burada hayata onun tesiri yok mu? Rica ederim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Beş liraya veriyorlar mı fabrikatörler?

SUAT BEY (Kastamonu) — Mesele bitmiştir.

İSMET BEY (Devamla) — Efendim, arzuları telif edelim. Tohumluk buğday için Gerede'nin ihtiyacı varsa, kimse tohumluk bağday ithal etmez, yani Avrupa tohumluk buğday ihraç etmez ki ihtiyacı defolsun. Un da ekilmez. Binaenaleyh Amerika'nın ekstra ununu mu yiyecek fukara? Rica ederim, yani bu tüccar entrikası, tüccar hissiyatı değil de nedir? Fukara Amerika'nın ekstra ununu mu yiyecek fukara? Rica ederim, yani bu tüccar entrikası, tüccar hissiyatı değil de nedir? Fukara Amerika'nın ekstra ununu mu yiyecek? Bütün fukaranın ihtiyacı izah edilirken, falan köyden giderken falan kadın mısır koçanı götürüyor, deniyor. Bu da tekid ediyor ki, bu memleketin mısıra ihtiyacı vardır, mısır istiyor, kara değirmen ununu istiyor. Amerika unu istemiyor. Bu hakikatları gözünüz önüne alınız da memleketin ihtiyaçlarını, zaruretlerini memleketin menfaatiyle telif ediniz. Yoksa yuvarlandığımız gündür kardeşim. Biz diyoruz ki Karadenize bilâ kaydü şart mısır girsin. İhtiyaç bundan bir ay sonra hâsıl olacaktır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Efendiler sekiz liraya mal varken Samsun tüccarlarının 18 - 20 liraya buğdaylarını yesinler; bu nedir? Memleketin menfaatiyle Samsun tuccarlarının alâkası yoktur. Memleketin zaruretleri vardır. Sizi bu kadar telâşa düşüren şey memleketin alâkası değildir. rica ederim.

İSMET BEY (Çorum) — Biz de memleketin alâkası ile zaruretlerini telif edelim, diyoruz. Siz de söylüyorsunuz, diyorsunuz ki köylüler mısır koçanları taşıyorlar. Demek ki ihtiyaçları odur.

BİR MEBUS BEY — Kasabadaki ahali mısır koçanı yemez, fikriniz temamiyle beyhudedir.

HİLMİ BEY (Bolu) — Beyefendi, Havza'da amele kâmilen buğday unu yer.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar, encümen namına bir ufak izahatı arz etmeye mecburum. Bu kanun hakkında müstaceliyet kararı teklif edilmemiştir, henüz. Binaenaleyh ikinci müzakeresinde herkes yine söz söyleyebilir. Meclisin kararına tabidir. Ancak birinci müzakeresinde Heyeti Celilelerince kabul olunup madde haline konulması emredilen takriri müsaade ediniz de okuyayım.

Madde 1. — İzmit sancağına yapılacak; gelecek buğday, arpa ve mısır ve bu mevaddın unlarından

alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli Kanun mucibince istifası lâzım gelen miktara tenzil olunmuştur.

Madde 2. — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unundan alınmakta olan gümrük resmi tarifedeki resmi asliye ve zikrolunan limanlarla Mersin limanına ve Beyazıt livasına ithal edilecek buğday, arpa ve bu mevadın unlarından haziran gayesine kadar alınacak gümrük resmi dahi 28 temmuz 1336 tarihli Kanun mucibince istifası icabeden miktara tenzil olunmuştur.

Bu maddeler, nazarı mütalâaya alınmak değil, kabul işaretiyle kabul edilmiştir ve bu sebepledir ki Müvazene Encümeni mazbatasında mevadı iaşeden alınmakta olan gümrük resminin tenziline mütedair kanun lâyihası hakkındaki noktai nazarı evvelce Heyeti Celilelerine arz edilmiş olmakla, bu defa esas kabul olunup da madde halinde tesvidi emir buyurulan tekarirden müstenbat lâyihai kanuniye bittanzim takdim kılındı.

Lâyihai kanuniye aynen kelimesi kelimesine takdim, tehir ile tanzim edilmiş, bir nevi kitabet vazifesi yapılmıştır. Onun için encümen her türlü tahti eden beridir. Riyasetin tebliği böyledir. Kabul işareti yapılmıştır. Heyeti Celile müstacelen müzakeresini kabul etmeyip de ikinci müzakeresini kabul ederse... (Müstacelivet kararı vardır sedaları) Pek âlâ varsa, yahut yok da kabul ederse, yahut İsmet Bey biraderimizi dinledikten sonra tekrar müzakere açmak isterse herkesin söz söylemek salahiyeti vardır ve illa usulü müzakereye muhaliftir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimdi bendeniz de Tevfik Rüştü Beyin sözlerini teyit edecektim. Hattâ tayini esami ile reye konacak denildi. Bunu celsei aleniyede yapalım, ancak bu maddeleri sarf noktai nazarından encümene gönderelim. Bu, tertip edilsin gelsin, denildi. Meselede müstaceliyet kararı dahi olduğu için, heyeti umumiyesi bittabi Meclisi Âlinizce reye konsaydı şimdi bitecekti. Bundan sonra gelecek vesaike istinaden tadilat yaparsak, hatta her kanun hakkında yeniden yeniye vesaik cemine kıyam edersek, bu usule tevafuk etmez. Bu itibarla Meclisi Âliden rica ediyorum. Kanun reye konsun.

Yalnız ilaveten şunu da arzetmek isterim ki, İsmet Beyefendi şu on gün zarfında muhtaç olan mahallere şu kadar zahire sevkettik, ihtiyaç kalmamıştır, deseydi ben de hürmetle kabul ederdim. Fakat bizce buğday, mısır sevkedemediği memlekete efendim söyle olacaktır, böyle olacaktır diye bir hafta tehir ederek bir çok masumların açlıkla inlemesine sebebiyet vermek, zannederim, maddeten bir mesuliyet teveccür etmese bile, manen telafi edemiyeceğimiz bir zarar ve bir masuliyettir. İstirham ederim, heyeti umumiyesi hakkında yeni bir müzakere açmıyalım. Nedir bu müzakere?.. Reye koyalım. Ya kabul edilir, yahut ret edilir efendim.

REİS — Mesele yoktur. Efendim, tadilnameler... (Tadilname olmaz, kabul olunmuştur sedaları)

MESUT BEY (Karahisarı Şarki) — Tadilname olmaz. Esasen kabul edilmiştir efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Trabzon) — Müsaade buyurursanız evvela usule ait mütalaalarımı arzedeyim. Bir kanunun heyeti umumiyesi hakkında müzakere kâfi görüldükten sonra bu kanun kabul olunsun veya reddedilsin yolunda bir müzakere açılır. Fakat madde kabulü katiye iktiran edinciye kadar tadilname verilir. İster müstaceliyet kararı olsun ister olmasın, tadilname verilir ve o tadilnameler üzerinde encümenle tadil veren zat arasında müzakere cereyan eder. Bu asıldır. On defa encümene gitse, on defa yine tadilname verilir. Eğer böyle Meclisi Âlinin nazarı mütalaaya aldığı yahut kabul şeklinde encümene gönderildiği katiyet ifade etseydi, ikinci müzakereye lüzum kalmazdı.

BİR MEBUS BEY — İkinci müzakere yok.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim, bu kanun için diyorum. Müsade buyurun. Farz edin ki müstaceliyet kararı yok. Tamamen kabul ettiğiniz bir madde üzerine; nasıl olur ki encümenden gelen bir kanun üzerine verilen tadilname hakkında müzakere olmaz. Bu bir kere tamamen kendi hakkı teşriinizi tahdit etmektir. Efendiler; umumi müzakere açılmasın, reddedelim. Fakat heyeti umumiyesi kabul edilmiştir. Fakat tadilnameler üzerine müzakere hakkımızdır ve yapacaksınız. Şunu da ilâve edeyim ki, encümen niye böyle yazdı diye tenkid etmeden mazbata muharriri Beyefendi; encümene mecburen böyle yazdı, dediler. . Encümenin salâhiyetini takyid eden yoktur. Encümen Heyeti Umumiyenin nazarı dikkate aldığı takrirler veya kabul ettiğiniz takrirlerle mukayyet değildir. Encümen de kendi noktai nazarını yazar. Heyeti Celilenize gelir, der ki şu esbap dolayısile nazarı dikkate aldığınız takriri biz tecviz etmedik. Bu mesele etrafında müzakere etmedik. Hüküm Heyetindir. İstediği hükmü verir. Bu mesele hakkında neden asabiyet peyda ediyoruz? Bu kadar asabiyet niçin gösteriyorsunuz? Arkadaşlar hepimizin düşündüğümüz memleketin hayatı iktisa-

diyesinde bir rahne açılmasın. Karadeniz limanlarında ve Karadeniz mailesi üzerinde bazı köylerde mısır için bir ihtiyaç vardır ve katidir. Bu hususta söylenen sözler temamile doğrudur. Una gelince: Evet gümrük açılırsa Amerika unları daha ucuz mal olabilir. Bu da doğrudur. Fakat Karadeniz havzasının bilhassa Şark kısmında şehirler müstesna olmak üzere köylüsü tamamen mısır yer. Şehirlerde yaşıyan insanların amele ve fukara kısmı yine mısır yer. Garp kısmının keza bir kısmı mısır yer ve bir kısmı da un yer. Mamafih bugün mevzuu bahis olan tüccarın yiyeceği ekmek değil, fukaranın yiyeceği ekmektir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ameleyi unutmayınız Hasan Beyefendi. Zonguldak amelesi tamamen ocaklarda un yer.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendiler; unutmayınız ki memlekette beş milyon lirayı defaten tedarik etmek için ne gibi fedakarlıklara katlandık. Bu hali mali karşısında sizin yapacağınız azamî fedakarlık fukaranın gıdası üzerine icrayı tesir edecek; bu da mısırdır. Un meselesinde bu kadar düşünmem ben. Bir tüccar zengin kasabada oturan halkın iki kuruş fazlasına yemesile iki kuruş noksanına yemesi. Fakat hali tabiide bunu düşünürüm. Fakat bugünkü vaziyet karşısında bu gibi meseleler üzerinde tevakkuf zaittir, bendenizce. Beyefendi bir mektup okudular ve ben bu mektuba tamamen inandım. Fakat mektupta ne dediler? Falan kaza ahalisi fakirdir. Un gelse bile alacak paramız kalmamıştır. Mahsulümüz olmamıştır. Bu ayrı bir meseledir. Bu, doğrudan doğruya muaveneti içtimaiye meselesidir. Eğer varsa imkân, bir tahsisat veriniz. Veya tohumluk mübayaa eder tevzi edersiniz. Bu vazifei asliyemizdendir. Fakat gümrük resmini tahfif etmekle hiç parası olmıyan bir adamın mutlaka gümrük resminin tahfifi, onun cebine para koymaz. O ayrı bir meseledir ve muaveneti içtimaiye meselesidir. Bendenizce yalnız Karadeniz limanları hakkında yalnız mısır ve mısır unlarının gümrük resminin tahfifi maksadı temine kafidir. Tohumluk ihtiyacını doğrudan doğruya ayrı bir mesele olarak dahilden mi vereceğiz, hariçten mi mübayaa edeceğiz; ayrı bir mesele olmak üzere önümüzde bütçe müzakeresinde yaparız. Tahsisat koyalım, ayrıca muavenet edelim. Yoksa gümrüğü tahfif etmekle fukaranın tarlası ekilmiş olmaz. Şunu da ilave edeyim ki bugün Erzurum'dan, Bayburt'tan gelen arpa, buğday Trabzon'nun ihtiyacını tatmin ediyor ve oradan Samsun'a kadar geliyor. Biz bu vaziyet karşısında bütün Karadeniz limanlarına arpa gümrüksüz girsin veya az gümrüksüz girsin demek, zannederim ki, tecviz edilecek bir hal değildir.

Mersin limanı hakkında bir fikrim yoktur. Bendeniz yalnız Karadeniz limanlarına gelecek ve gümrük resminin tahfif hakkındaki maddenin mısır ve mısır unlarına aittir tadilâtım.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hayır efendim madde olarak kabul edilmiştir.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) (Kozan) — Efendim ordunun iaşesinin temini için memlekette mevcut erzakın miktarı hakikisi malûm olamıyor, bir takım tahminat üzerine hareket ediliyor. Bunun için Mersin Limanının açılarak Adana'daki ihtiyacın hariçten getirilecek unlarla tehvin edilmesi düşünülmüş ve bu kanun teklif edilmiştir. Eğer Mersin, hariçten gelecek unlara açık bulunmazsa memleketin elinde bulunan zahire miktarı muayyen olmadığından, ordunun vaziyeti iaşesi tehlikeye düşmek ihtimali vardır. Bunun için rica ederim, Mersin açık bulunsun.

Bu gelecek unlardan memleket ziraatının ziyan edeceği ve bu suretle iktisadiyatın bozulacağı vâridi hatır olabilir. Fakat her şeyden evvel ordu iaşesinin temini lâzımdır. Ordu iaşesi tahtı temine girdiği gün, maddeten bu ref olunabilir. Fakat bu gün kati hesap elimizde yoktur. Bazısı on aylık erzak vardır diyor, bazısı 4 aylık erzak vardır diyor. Bazısı kuyularda gömülü diyor. Fakat hakiki olarak bugün şu vardır diye gösterilmiyor. Onun için rica ederim Mersin Limanı açık bulunsun.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Gelecek sene mahsulünün ne miktar olacağı malûm değildir. Tohum ekilmemiştir. Bunlar malûm olmadığı bir zamanda zahire vardır demek manasızdır. Paşa Hazretlerinin söyledikleri çok doğrudur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Bu sene zerriyat % 25 fazladır.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Ordunun ihtiyacını doğrudan doğruya temin etmek için gümrükler böyle açılacağına ve lâlettayin bırakılacağına, ordu için hariçten ciheti askeriye ya kendisi veya bilvasıta, meselâ Hilâl-i Ahmer vasıtasiyle, bir milyon, iki milyon istok un alsak koysak, onu Adana'ya veya istenilen yere sevk etsek. (Bravo sedaları) Doğrudan doğruya bu suretle anbara girmiş olur, hem de dahili ihtikâra karşı mani olmuş olur. Bunu böyle doğrudan doğruya mübayaa yapmak, gümrükleri açıp iktisadiyatı bozmak demektir.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) (Kozan) — Efendim bu mesele varidi hatır oldu.

Ancak ordunun bir açlığa maruz kaldığına dair düşmanlarımıza bir fikir vermemek, orduda bir açlık tehlikesi vardır suretinde bir şey bulunduğunu hissettirmemek lâzımdır. Onun için dedik ki, zaten Adana'da açlık vardır. Bunu ketmetmiyoruz. Fransızlar burada iken bu açlık baki idi ve oraya hariçten un geliyordu. Buraya un getirmek ve bu suretle vaziyeti gayet tabiî göstermek istiyoruz. Mesele bundan ibarettir.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Memleketin mi açlığını göstereceğiz?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Yok, yalnız Adana'nın açlığını. Malûmu âliniz vesaiti nakliyenin az olduğunu herkes biliyor. Bunun için memleketin ortasında bulunan zahirenin limanlara doğru nakliyatındaki müşkülâtı herkes bildiği için, hariçten daha kolaylıkla un geleceğinden, sırf sahillere ve Adana'ya mahsus bir müsaade olarak ithal haricin telâkkisine müsaittir. (Muvafıktır sedaları)

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bu Kanun 18 Haziran tarihine kadar, ne kadar zahire ve un gelirse gelsin açık bulunduruyor. Şu halde beyanatı âliniz veçhile, Adana'nın veya muhtaç olan mahallerin ihtiyacını tespit edip o miktarı...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim fazla bir şey gelirse durduruz...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, fazla gelse de dahile gelmek için her okkaya 40 kuruş kira lâzım. Kim alır onu? Bir okka şeker sahilden dahile 40 kuruşa geliyor. İnebolu'dan un alıp getirir Kastamonu'da satabilir miyim? Kimse almaz.

CELÂL BEY (Genç) — Adana aç değildir. Ordunun ihtiyacı varsa takyid buyurulsun. Adana açtır diye mükerreren söyleniyor. Halbuki aldığımız mektuplarda katiyen açlık yoktur, fakat ihtiyaç vardır. Bir miktar ihtiyaç da mülhakattan, elviyeden geliyor ve belegan mabelağ kâfi geliyor. Bu, böyledir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bize mahallinden böyle yazıyorlar.

CELÂL BEY (Genç) — Bize de böyle yazıyorlar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şimdi efendim; herkes buraya çıkıp usulü müzakereye dair söyleyeceğim diyor. Fakat esasa giriyor, müzakere ediyorlar. Bu kanun ilk müzakere edildiği zaman İktisat Vekili Beyin teklifi üzerine müstaceliyetle kabul edilmiştir. Binaenaleyh kanun bir defa müzakere edilecektir ve kanun da bir defa müzakere edilmiş ve kabul edilmiştir. Yalnız şeklini muntazam bir hale ifrağ etmek için encümene gitmiştir. Binaenaleyh müstaceliyet kararı olduğu için ikinci müzakeresine esasen mesağı kanunî yoktur. Bu mesele tekrar burada müzakere edilemez. Bunun doğrudan doğruya reye konulması icabeder. Bunun için reye konulmasını teklif ederim. Tadilname vermek ruhu kanuna muhaliftir.

İSMET BEY (Çorum) — Maşaallah...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Maşaallah diyorlar. İsmet Beye sorarım, burada daima nizamname hakkında mütalâat dermeyan eden kendisidir. Hakkında müstaceliyet kararı olan ve kabul edilen bir kanun defai saniye olarak müzakere edilebilir mi? Edilemez mi?

İSMET BEY (Çorum) — Tadilname...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendim, kanun kabul edilmiştir. Yalnız şeklini...

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Madde madde kabul edildi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rica ederim, kanunun heyeti umumiyesi değil, kanun madde madde reyimize arzedildi ve kabul edildi. Şimdi heyeti umumiyesi tayini esami ile reye konulacaktır. Fakat reye konmadan evvel, kanunun şeklini tadil ve tespit etmek için encümene gitmiştir. Şimdi o gelmiş, tayini esami ile reye konacaktır. Mesele yoktur. (Kâfi sedaları)

REİS — Efendim; müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir vardır. Mesele tenevvür ettiğinden müzakerenin kifayetini teklif ederim diyor.

O halde müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Kabul edilmiştir.

Efendim, tadil teklifleri vardır.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Celsei aleniye de olsun, alenî de yapalım.

Riyaseti Celileye

Adana ve mülhakatının izam edildiği derecede zehaire ihtiyacı yoktur. Civar mahallerden gönderilecek zehair ihtiyacata kâfidir. Mersin'in tayyını teklif ederim.

Mersin	Genç
Salâhattin	Celâl

(Ret ret sedaları), (Hakikat tezahür mü etti, teessüf eder sedaları)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Müsaade buyurunuz efendim, bir defa takrirlerin okunması Nizamnamei Dahilideki kavaide muvafık değildir. Bu Riyasetin salâhiyet ve vazifesidir. Heyeti umumiyesi hakkında müzakere bitmiş, maddelere geçilmiş, verilen

tadilnamelerden şu şekilde kabul edilmiştir, denilmiş bitmiş. Sırf şeklin tespiti için gitmiş olmaktan başka bir şey kalmamıştır. Hatta denilmişti ki, o gün celsei aleniyede tayini esami ile reye koyalım. (Gürültüler) Müsaade ediniz efendim, şimdi yeniden nasıl müzakere açıyoruz? Nizamnameyi hadisata göre tadil etmek doğru ise ki buna imkân yoktur. Efendiler, bugün müzakere edilen bir şey için Nizamnamei Dahilî tadil edilemez. Eğer tadili icabediyorsa takrir verilir. Encümeni mahsusa gider, orada tadil edilir, gelir. Ondan sonraki kabul edilecek kanunlar hakkında o ahkâma tebeiyet ederiz. Şurada okunması nizamnamece muhaliftir. Şu, Riyasetçe malûm iken Nizamname hilâfında takrirler niçin okunuyor? Hilâfına söz söylemek olamaz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Muhaliftir, bir misal getireceğim. O gün zatı âliniz metin uzun olmasaydı diğer kanunlarda yapıldığı gibi, kanun hemen tashih ve tanzim edilseydi derhal kanun o esnada elden çıkacak mı idi? Çıkacaktı. Verilen tadilnameler kaale alınamaz. Binaenaleyh tadilnameler kaale alınamaz, reye konamaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Şimdi efendiler, hayatı iktisadiyeden ziyade hayatı insaniye lâzım.

REİS — Müsaade buyurun efendim, takriri izah ediyor.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Hatta son zamanda dahi söylemek imkânı olması noktai nazarındandır. Çünkü bir kelime söylemeye hiç bir salâhiyeti haiz değilim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Muhtelif tekliflerin telifi için gitmiş olsaydı hakkınız vardı.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bendeniz bir şey söylemem, kırmızı veririm. Fakat meselede heyeti âliyenizin tenevvür etmesi lâzımdır. (Heyet tenevvür etmiştir sesleri) Arzu etmezseniz söylemem. (Devam, devam sedaları) Efendim, bazı ihtiyacatı mühimme için bu limanı açalım diyorlar. Ben soruyorum, Hükûmetten rica ederim. İhtiyacat denilen şey neden ölçülememiştir ve ölçülmesi gayri kabil midir? Adana'dan mahsul çıkacaktır, acaba ne mahsul çıkıyor? Bu mahsulden ordu istifade edemez mi? Temmuza, hazirana kadar yani hangi şey ile istiyorlar? Bunu bir türlü anlayamıyorum. Ben bunu fukaranın malına istedikleri gibi vaz'ı yed etmek için bir tedbir ve yalnız idarei askeriyenin bedava yaşamak için memleketin fukarası üzerine tecebbür addediyorum. (Hayır sesleri) Ve bu noktai nazar için muhalifim. Efendiler, siz açlıktan ıstırap çeken adamlara limanları açarsanız, hakkınız vardır. Mersin limanını açmaya olan ihtiyacı Hükûmet tetkik ettikten, yani on, onbeş gün sonra gelir, biz de başüstüne açalım, ortada sebep yoktur; deriz. Hesapsız gidiyorlar ve benim itiraz ettiğim nokta budur. Eğer bendeniz bu noktada Mersin limanının açılmasına mani olamazsam kırmızı kâğıt koyarım.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Sözlerin hepsi bendenizce söylenmiştir ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri de burada, kürsüde söylediler. Bendenizin kanaatım onların aynıdır. Tahfifini istiyorum. (Öyle sedaları)

DR. SUAT BEY (Kastamonu) — Bu mesele celsei aleniyeye ait bir meseledir, devam edelim.

REİS — Ekseriyet yoktur, cumartesi günü öğleden sonra devam etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Şubat 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	874
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	874
1. — Demirci Efe hakkında Refet Paşa'nın beyanatı.	*874:890*
2. — Bir aylık maaşat ve tahsisatın kat'ı.	*890:894*

Cilt : 17

165 nci İnİ'kat, 2, 3 ncü Celse

YÜZALTMIŞ BEŞİNCİ İNİKAT

25 Şubat 1338 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Musa Kâzım Efendi

KÂTİP :

REİS — Celse küşat olundu.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

Ancak, Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatiyle müsadere olunan hayvanlar hakkında bazı mebuslar hakkında vaki isnadata kendilerinin cevaplandırabilmeleri için celsei hafiye aktini talep eden 15 imzalı takrir var, onu okutup reylerinize arz edeceğim.

Riyaseti Celileye

Bir meselenin müzakeresi için celsei hafiye akdini teklif eyleriz.

Antalya	Karahisarı Şarki
Hamdullah Suphi	
Bayazıt	Trabzon
	Husver
Sıvas Mebusu	İzmir
Hüseyin Rauf	Yunus Nadi
Karahisarısahip	Gaziayıntap
Ali	
Trabzon	Menteşe
Ali Şükrü	Tevfik Rüştü
İstanbul	Amasya
Ali Rıza	Ömer Lütfi
Ankara	Diyarbekir
	Nüzhet

İstanbul

Numan

REİS — Celsei hafiye icrasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZALTMIŞ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

23 Şubat 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Birinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; Van Mebusu Haydar Beyin ademi mesuliyetine dair Birinci Şube mazbatası okundu ve üzerinde yapılan görüşmelerden sonra mazbata aynen kabul olundu.

Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair isnadat hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası kıraat olundu ve üzerinde cereyan eden müzakerat neticesinde mevzu esaslı bir şekilde mahallinde tetkik etmek üzere Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı, Gaziantep Mebusu Ragıp ve Siirt Mebusu Kadri Beylerden müteşekkil bir heyeti tahkikiye kurulması kabul edildi.

Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlariyle İzmit sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnalarına dair Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası ve tanzim olunan maddei kanuniye üzerinde müzakereler cereyan etti.

Ekseriyet kalmadığından içtimaa nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Musa Kâzım	Muş
	Mahmut Sait

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Demirci Efenin tedibi ve itinam olunan nukut vesaire ile, İsparta'da zürraa ait depo edilen tütünlerin akıbeti ve Konya isyanı sırasında usata ait olduğu kanaatiyle, İsparta Valiliğince Burdur'da müsadere edilen yedi bin koyundan dört bin adedinin İstiklâl Mahkemesi kararıyle bilmüzayede satıldığı ve bakiyenin suiistimal edildiği hakkındaki Dördüncü Şube mazbatası.

REİS — Müzakerata başlıyoruz.

Cevap vermek üzere Refet Paşa Hazretleri söz istemişlerdir.

Buyurun efendim.

REFET PAŞA (İzmir) — Arkadaşlar; bundan evvelki içtimada hazır bulunamadım. Onun için Nadir Efendinin hakkımda ne gibi isnadatta bulunduğunu pek iyi bilmiyorum.

Onun için zabta müracaat ettim. Zabıt henüz tanzim edilmiş değil; Nadir Efendi az evvelisi Meclis'de hazır idi. Meselenin tamamen kesbi vuzuh etmesi için herhalde Nadir Efendinin hazır bulunması ve arzu ederlerse fikirlerini tekrar etmesi ve benim sözlerime karşı iddialarını, vesikalarını ortaya atması lâzımdır.

NADİR EFENDİ (İsparta) — Namus nedir o vakit efendim.

REFET PAŞA (Devamla) — Heyeti âliyenizden istirham edeceğim. Nadir Efendi burada bulunursa daha iyi olur. (Geldi, geldi sesleri.)

Heyeti âliyeniz eğer tasvip ve tensip buyurursa, Nadir Efendi, söylediği sözleri bir defa daha vuzuh ile söylesinler. Ben de lâzım geldiği kadar vuzuh ile cevap vereyim ve cevabım noksan kalmasın. (Muvafık sesleri.)

NADİR EFENDİ (İsparta) — Evvelki gün bendeniz başka bir mesele için bu kürsiye çıktığımda bu Refet Paşa Hazretlerine ait olan şeyi sordular. Nereden ve kimin tarafından takririn verildiğini bendeniz bilmiyorum. Yalnız ben dedim ki, Demirci Mehmet Efenin İsparta ve havalisinden ahaliyi tethiş etmek suretiyle teraküm ettirdiği para Osman Zekinin evinden alınarak, benim arabamla Refet Paşa Hazretleri tarafından götürülmüştür. Miktarı neden ibarettir bilmiyorum? Böyle söylemedim mi? (Evet sesleri.) Paşa Hazretleri bu parayı ne suretle almış ve ne suretle sarfetmiş ise Paşa Hazretlerinin, bu şaibeden kurtlumak için, bu kürsüden, bu meseleyi izah etmeleri lâzımdır.

REFET PAŞA (İzmir) — Nadir Efendi nutkunun son tarafında gizli noktasını söyledi. Ben şaibeyi ortada, malum, görüyorum. Nadir Efendinin o şaibenin ya makamını bilmiyor, veya varsa kendi kafasında vardır.

NADİR EFENDİ (İsparta) — Halk tarafından böyle bir şaibe olduğunu görüyorum. Zatı âlinize ait bir şüphe vardır. Bu şüphenin izalesini ben de ezcan ve dil arzu ediyorum.

REFET PAŞA (Devamla) — Nadir Efendi teslim ediyor ve sonra Nadir Efendi geçen gün bir rakam koymuştur. Nadir Efendi Mebusdur ve İsparta Mebusudur ve bu para da İsparta'dan alınmıştır. Nadir Efendi o zamanlarda aynı zamanda İsparta'da idi.

NADİR EFENDİ (İsparta) — Hayır burada idim.

REFET PAŞA (Devamla) — Nadir Efendi, ondan sonra, biliyor ki İsparta çok tehlike geçirdi. Nadir Efendi de o tehlike içinde dahildi.

NADİR EFENDİ (İsparta) — Memleketim o cihetten zatı âlinize medyûnu şükrandır.

REİS — Sözünü kesmeyin eefndim. Rica ederim dinleyin efendim. (Nizamnamesi dahiliyi tatbik edin sözleri ve gürültüler.)

REFET PAŞA (Devamla) — Herhalde tetkikat yapması lâzım gelir. Nadir Efendi paranın kendi arabasiyle gittiğini bildiği halde, paranın nasıl alındığını ve ne suretle alındığını bilmesi de lâzım gelir. Nadir Efendi paranın kendi arabasiyle gittiğini bildiği halde bu paarnın, Mebus olması itibariyle oranın Hükümetinden, mutasarrıfından nasıl alındığını, nasıl sevk olunduğunu da bilmesi lâzım gelir. Mesele paranın, ne olduğundan evvel, nereden alınmıştır meeslesidir ve miktarı meselesidir. Nadir Efendi ifadesinde para için de bir derece tayin etmiştir. Şimdi arkadaşlar Anadolu meselesinin başladığı günden beri, Meclisi Âlinin teşekkülünden bir az evvelinden beri ben böyle birtakım maceralar peşinde, aşağı yukarı, sağdan soldan sağa koştum. Hakikaten bu son seneler zarfında, bu üç senelik hayat içinde çok koştum ve millete karşı büyük hesaplarım var. Fakat aranızda uzun boylu kalmak fırsatına nail olamadığımdan dolayı bu hesabı vermeye muvaffak olamadım. Bu meseleyi söylemek mecburiyetindeyim.

Demirci Mehmet, Ethem meselesi hemen aynı zamanda ve bunlar birbirleri ile alâkalı idi. Aynı zamanda heyeti âliyeniz pekâlâ bilir ki, o zaman Hükümet henüz mevcut değildi veya ismen mevcut idi. O zaman Dahiliye Vekili olan benim emirlerimin kudreti hemen Ankara'nın dışına çıkmıyordu. Hariçte büyük bir anarşi vardı, her tarafta birtakım kuvvetli kuvvetsiz topladıkları insanlar halkın başına belâ oluyorlardı. Bu meyanda Konya isyanı da çıktı. Konya hadisesini resmi celsede değil hususi bir celsede arkadaşları topladım, arz ettim; o gün içtima yoktu ve yine hatırıma iyi geliyor ki, zannederim Nadir Efendi ilk defa benim Konya'ya giderek bu işi bir an evvel tesviye etmekliğimi söyledi.

NADİR EFENDİ (İsparta) — Bendeniz söyledim.

REFET PAŞA (Devamla) — Bendeniz ufak bir kuvvetle Konya'ya gittim. Çorum'dan geldiğim zaman heyeti âliyenizden bazı arkadaşların alkışladığı muazzam bir süvari alayım vardı ve bu alay muntazam ufak bir suvari alayı idi ve Allahıma çok şükürler, hamdolsun bugünkü muntazam ordunun mebdcini teşkil etti. Ben tabii oraya gittim. Konya hadisei isyaniyesi sırasında Demirci'de Manavgat taraf-

larına musallat olmuştu. Demirci'nin vaziyetini pekâlâ bilirsiniz. Demirci'nin etrafında bulunanlar her türlü emrin, nüfuzun, hükmün haricinde yaşarlar, her türlü fenalığı yaparlardı. Vaziyet o kadar fena bir dereceye gelmişti ki tekmil köylüler Antalya'ya hücum etmişlerdi, ortalık yanmıştı, mahvolmuş bir hale gelmişti ve ondan başka da merkeze karşı yeni bir isyan alameti beliriyor, bir isyan bir fırtına temevvüc etmek üzere bulunuyordu. Ben vaziyeti gördüm ve meseleyi derhal halletmek lüzumuna kâni ve kail oldum. O zaman da Demirci Konya'da idi. Demirci'yi yanıma çağırdım. Demirci gelmedi, bazı yanlış telâkkiler Demirci'yi yanıma gelmekten menetti. Demirci'nin yanındaki insanları tanzim etmek istedim. Hatta Demirci'ye bir zabit göndermek istedim. Hatta ikna ve itma için yanındaki bu adamları def edip de bu alayları namuslu insanlardan mürekkep bir asker halinde getirebilmesi ve bu kuvvetleri takip edip muzir bir şekilden kurtarması için makineli tüfek göndermeye karar verdim ve yola çıktım. Yola zabit çıkarmak istedim ve bu suretle Demirci'nin en muzir olan kuvvetlerini müfit bir hale getirmek istedim. Maksadım bu idi. Çünkü yalnız Demirci'nin elinde 1 500 atlı vardı. Halbuki ben henüz o kadar kuvvetli değildim. Mamafih kuvvetim ilerlemekte, takviye edilmekte idi. Etraftan, halktan ve her taraftan, oradan, buradan nutukla, göz yaşı ile, her tarafın yardımı ile benim altılarımın adedi artıyordu ve nihayet buradan çıktığımda benim emrimde 200 atlı varken 700 atlım olmuştu. Demirci'ye karşı harekete geçtiğim zaman yedi yüz atlım olmuştu. Bunlar hep o zaman halkın imaniyle, lutfü ile oldu efendim. Efendiler; hiç başka suretle değil. Hükümet parasiyle değil. Hükümetimiz zaten mevcut olmadığından doğrudan doğruya halk tarafından verildi. Nihayet günün birinde Demirci'nin merkezi olan (İğdecik)'e yaklaştım. Demirci o vakit bir tarafı Eğridir, Burdur, bir tarafı da Uluborlu olmak üzere bu mıntıka içindeki tekmil köylere yanaşmıştı, takılmıştı. İsparta'da iyi bir kuvveti vardı. Asıl merkezi (İğdecik) idi. Bu, diğerlerini vaziyetten haberdar etmek olacaktı ve ben az kuvvetimle Demirci'nin çok kuvvetine karşı muvaffak olamayacağım, memleket hercü merce girecekti. Verdiğim karar doğrudan doğruya bu geniş vadinin kenarından vurmak değil, doğrudan doğruya düşmanın göbeğine girmek ve orada bombayı patlatmaktı. Bu tehlikeli bir şeydi. Ben düşmanın içerisine, dairei ihatasına giriyorum. Eğer muvaffak olamazsam içimizden hiç bir kimsenin canı kurtulamayacaktı. Fakat muvaffak olabilmek için başka çare yoktu ve muvaffak olmak, seri muvaffak olmak lâzımdı. Muvaffak olamazsam tekmil o havali, memleket denizlerden ta Ereğli'ye kadar olan mıntıka ateş içinde kalacaktı. Çünkü Söke'den, Menteşe'den, çünkü Antalya'dan, çünkü Manavgat'tan, Akseki'den, Seydişehir'den, Yenişehir'den, Nevşehir'den ilâ her taraftan çapkını orada toplanmıştı. Eğer ben muvaffak olamazsam bunlar tekmil memleketi ateş içinde bırakacaklardı. O halde vaziyet korkulu idi. Vaziyeti kurtarabilmek için nefsimi değil, memleketi düşündüm. Şahsımı feda ettim. Onun için bir sabah beraber doğrudan doğruya Demirci'nin merkezi olan (İğdecik) köyünde bulundum. Halbuki ben o zaman oraya gitmek için sekiz saat kadar bir mesafeyi Demirci kuvvetlerinin yerleştiği köylerin arasından geçerek gitmek mecburiyetinde idim. Bunlar haberdar olursa meselede muvaffakiyet imkânı yoktu. Bunun için bunların arasından, bu köylere uğramaksızın, yılanlar gibi sürünerek, dolaşarak şafak sökerken Demirci'nin evinin önünde bulundum. Orta yerde en mühim iki merkez vardı. Birisi İsparta, birisi Burdur. Aldığım malumat o günlerde Isparta'nın yağma edilmekte olduğu merkezinde idi. Hatta buna dair vesika da elime geçti.

NADİR EFENDİ (Isparta) — Esbabı servetin vesikası verilmiştir efendim.

REFET PAŞA (Devamla) — Bunun için Isparta ve Burdur mutasarrıflarını meseleden haberdar etmek lâzım geliyordu, ki her ihtimale karşı hazır bulunsunlar. Halbuki Demirci'nin o kadar kuvveti vardı ki, o kadar çok eli vardı ki ben herhangi tarafa daha evvel bir emir, bir şifre versem, onun kulağına geçecekti. Ben Dinar merkezinde bir zabit bıraktım ve ona iki şifre verdim. Birisi İsparta mutasarrıflığına, birisi Burdur mutasarrıflığına. Dedim ki; Demirci meselesini sureti katiyede halle karar verdim. Meseleyi halletmek için kâfi kuvvet vardır. Silah patlamasına ihtiyaç gösterecek midir, bilmiyorum. Ben bu telgraf sizin elinize vardığı vakitte, şafak vakti Demirci'nin evinin önündeyim. Bu telgraf size vardığı zaman top sesleri iştirseniz bu, meselenin silah kuvvetiyle halledilmekte olduğuna delâlet eder ve şehirlerinizin yağmaya maruz kalması gibi bir fenalık çıkması ihtimali vardır. Onun için bu telgrafı alır almaz her türlü şeye hazır bulununuz, dedim. Telgraflar benim hesabım vechile ben İğdecik'ten Demirci'nin evinde bulunduğum zamanda Dinar'da bıraktığım bir zabitim tarafından. Mutasarrıflara tevdi edilmiştir. Bunlar tekmil yolları açtırarak, benim namıma verilecek şifrelerle hal ettirilmeyecek Isparta ve Bur-

dur mutasarrıflarının eline geçecek ve ahali anlayacak ve kendilerinden anladıkları cevap alınacaktı. Bu suretle mesele halledildi. Bu suretle hareket edildi ve ben İğdecik'te bulunduğum zaman İsparta ve Burdur mutasarrıfları meseleyi biliyorlardı. Ancak o zaman biliyorlardı. Ondan evvel bilselerdi Demirci de bilecekti ve nihayet silah patlatmak lâzım gelirdi ve yine top ve tüfek patladı. Efendiler Allahın izniyle ve milletin talii ile on dakika içerisinde o muazzam saltanat yıkılmış ve Demirci de kaçmıştı. Etrafındakileri bastırdık, önümüze geleni yakaladık.

Arkadaşlar bu meyanda bir şey daha söyleyeceğim çünkü bu benim için ukdedir, çoktan beri söylemek istiyordum, fakat fırsat bulamadım. Arkadaşlar; ordunun bir sıfatı mümeyyizesi vardır. Ben, ordu yanında bulunduğum zaman hiç bir şey değilim; Ordu; arkadaşlar saftır, dilsizdir, müebbed dilsiz, muazzam dilsiz. O, etraftan gelecek taarruzlara, ateşlere müdafaa hakkını bile haiz değildir. Onu müdafaa edecek olan buradaki Meclisi Âlinizin mesul olan âmirleridir. Ordu kumandanı bulunduğum zaman ben de ağzımı açma salahiyetini haiz değilim. Çünkü ağzımı açarsam ordunun inzibat ve asayişini ihlâl etmiş olurum. İşte ordunun vazife namusu odur. Onun için ordu hesabına söylediğim zaman; çünkü oradaki insanlar, hatta Meclisin azası olsa bile, ne orada ve ne de burada ağızını açma hakkını haiz değildirler. Çünkü o vakit o ordunun inzibat ve asayişi ihlâl edilmiş olur. Şahsen tanımıyorum; Menteşe Mebusu Sadeddin Bey (Sadeddin Bey Refet Paşaya hitaben : Bendenizim efendim.)

REFET PAŞA (Devamla) — Teşekkürler ederim. O vakit tahminen daha o zamanlar bu kürsüden bir çok hayvanların alındığı ve bu hayvanların suistimal edildiğini bana hitap ettiler. O zaman kaç hayvan alınmıştı Sadeddin Bey?

SADEDDİN BEY (Menteşe) — Denizli'de işittim, on beş hayvan efendim.

REFET PAŞA (Devamla) — On beş değil yedi yüzdür. Demirci'nin zâta ve etrafındakilere mahsus tamam yedi yüzdür, on beş değil Beyefendi, tam yedi yüzdür. Yedi yüz hayvan, yedi yüz tüfek ele geçti ve derakap mevcudum bin beş yüz kişi oldu ve bazı arkadaşlarınız o 1 500 kişiyi resmi geçit halinde geçerken gördüler.

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Zaten bu mesele de Meclisi Âliye bildirilmiştir.

REFET PAŞA (Devamla) — Binaenaleyh burada bu meseleyi arz etmekle, o vakit cevabsız kalan meseleyi teşrih etmiş oluyorum. Yani benim tarafımdan yakalanan on beş değil, yedi yüz olduğunu teşrih etmiş oluyorum. Arkadaşlar; top patlamaz, İsparta ve Burdur mutasarrıfları da ellerinden geleni yapmaya tevessül etmişlerdi. Burdur'da pek âsi kuvvet yoktu. Fakat İsparta'da kuvvetler vardı. İsparta'da bulunan kuvvetler; İsparta Müdafaai Hukuk Cemiyetinin ve bazılarının yardımı ile ve bilhassa -ismini bu kürsüden hürmetle yad edeceğim- bir ufak rütbeli zabit, ciddi yüzü siyah fakat kalbi beyaz, Arap yüzbaşı Nuri. Şimdiye kadar en yüksek bir iman ile her türlü fedakârlığı göstermiş aç kalmış, esaret hayatı geçirmiş, her türlü fedakârlığa katlanmış, düşman peşinde yalın ayak koşmuş namuslu bir zabit, bir askerdir.

BİR MEBUS — Fakat hiç bir lutfa mazhar olmamıştır.

REFET PAŞA (Devamla) — Ben bu kürsüde; o zata karşı olan vazifei şükranımı huzuru millete arz ediyorum.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Evet; çok eski bir kahramandır.

REFET PAŞA (Devamla) — Bu arkadaş - ki hatta bu adam Demirci'nin adamıdır...

ŞEVKET BEY (Bayezid) — Paşa Hazretleri; o vakitten şimdiye kadar o zabit terfi etmiş midir?

REFET PAŞA (Devamla) — O halde müsaade buyurunuz, sözümü ikmal edeyim. Bu zat bu gönüllü arkadaş, vatanperver olduğu halde bazı zamanlarda Demirci'nin adamıdır diye sui zan, sui tefehhüm hasıl oldu ve bunlara maruz kaldı ve yine tahammül etti ve sesini çıkarmadı, hiç bir zaman şikâyet etmedi ve hiç bir zaman da bir hak ve mükâfat istemedi. Bu arkadaşın yardımı ile Isparta'da Demirci'nin vekili bulunduğu halde, orada bulunan Demirci'nin, bazı adamlarının ve hatta Demirci çetesinden bazılarının da yardımı ile; orada bulunanlar derlenmiş toplanmış olanların ellerinden silahlarının alınması yüzünden bir fenalığın çıkmaması da temin edilmiştir. İğdecik meselesi öğleye kadar devam etti, oradan sonra ilk yetişeceğim yer vardı. Onları yakalamak ve firar edenleri de tuttuk ve köylerdeki usatı takip ettik ve onları yakaladık, ellerinden silahlarını aldık ve bağladık ve hemen ilk işim Isparta'ya yetişmek oldu. Isparta büyük bir merkez, bir mevki olduğu için yapacağım işi gâyet büyük telâkki ediyordum. Çünki Isparta yağma edilecekti ve benim hareketim yüzünden memleketin herhangi bir kısmı ziyana ve hasara uğramasını istemiyorum. (Allah sizden razı olsun sesleri) Isparta'ya koştuğum zaman Isparta'daki vaziyeti bilmiyordum. Girmeğe çalıştım ve her vakitki gibi Isparta'ya girdim ve Isparta'daki vaziyeti öğ-

rendim ve anladığım vaziyet usat hakkındaki vaziyet idi. İşte o zaman Hükûmet bir şey yapmıştı. Bu hareket tabii bence yanlıştı. O da maatteessüf - Demirci'nin zevcesi kocasının yanında idi ve o da kocasile beraber kaçtı. Fakat çocukları evde idi. Çocukları, kendi malı olan evden çıkarmışlar, arabacısının evine göndermişler. Daha doğrusu sokağa atmışlar. Şimdi bu, amelin aksulameli. O güne kadar Demirci'nin önünde mütavaatkâr, muti olan Hükûmet; vaziyet değişir değişmez, - haşa Huzuru Âlinizden eğeği döğeceğine semerini döğmek - kabilinden bir iş yapmış. Efendiler, arkadaşlar bu hal çok acı idi. Bana acı geldi. Vakia Demirci hata etti. Demirci fenalık yaptı; fakat arkadaşlar yine huzurunuzda itirafa mecburum. Demirci benim arkadaşımdır, onunla sekiz sene gezdim. Yalnız ilk silahı beraber patlatmadık ve ben orada yoktum, ben o şerefe dahil değilim. Fakat ilk zamanlarda kuvvetler yokken, orada kendi kuvvetile, kendi fikrile ve kendisinden hakikaten pek yüksek olan bir Türk zekâsile, oradaki işleri idare etti. Demirci'nin fenalığı da fenadır, fakat Demirci'den ziyade etrafında bulunan münevver insanların da kabahatleri vardır. (Bravo sesleri) Demirci bu fenalığı yaptı ise bu fenalığın ziyadesini etrafındakiler yaptırdılar. Etrafındakiler bunu kendileri kazanmak için yaptılar. Demirci'nin vazifei vataniyesini tarih kaydederken - ki hizmetini tarih hiç bir zaman unutmıyacaktır - fenalığını da kaydedebilir. Fakat ben iyiliklerini sayacağım. Binaenaleyh bizim Demirci'ye karşı bir vazifemiz, bir borcumuz vardı ve o borcumuz da hiç olmazsa çocuklarını sokağa atmamaktı.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim; Demirci'nin hizmeti ibtidaiyei vataniyesini tarih kaydedecektir. Fakat fenalıklarını sayarken iyiliklerini de atmıyalım, unutmıyalım.

REFET PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar; asıl meselenin en mühim noktası, işin ilk gününde orada kendi kendilerine bu müdafaayı tertip eden insanları takdir etmelidir. Bunlar her kim olursa olsun - belki bu gibi hatalar olabilir - fakat hepsi bendenizce büyük insanlardır. Çünki onlar hatalarından evvel ve her kesten evvel düşman karşısında müdafaayı uyandırmışlar ve düşmana karşı koymuşlardır. İşte bu noktai nazardan hepsine karşı bir hürmet, bir tazim beslemekteyim. Arkadaşlar Demirci çekildi gitti. Demirci'yi yakalasaydım; şüphe etmeyin ki yakalayacaktım, fakat ufak bir hatamız sebebile, ilk silahın yanlış atılmasında Demirci derhal firar etti. Yani silah patlamadan Demirci fırladı ve yakalanamadı. Demirci oradan çıkıp gittikten sonra Denizli taraflarını tuttu. Arkadaşlar; Demirci öyle bir adam idi ki üç beş kişi ile herhangi bir yerden görünse pek mühim bir tesir yapardı. Arkadaşlar; halkı titretmiş, halkı yıldırmış, halkı korkutmuştu. Halk; Demirci'nin isminden korkuyordu, şahsından kormuyordu.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendiler; fakat Demirci o şiddeti göstermemiş olsaydı cebhenin bugünkü vaziyeti olmazdı.

REFET PAŞA (Devamla) — Mesele; Demirci meselesi değildir. Meselenin safahatını sırasile arzedeceğim. Demirci'nin iyilikleri yanında müthiş fenalıkları da vardır. Demirci halkı adamakıllı korkutmuş, tethiş etmişti. Bir defa Demirci; asi sıfatile dağa çıkarsa halka yapacağı zulüm çok muazzam olacaktı. Demirci'nin takip ve tenkili için muazzam kuvvetler sevketmek lâzım gelirdi. Bu, Hükûmete, memlekete çoğa mal olur. Denizli hadisesi gözümüzün önündedir. Halbuki Demirci'nin vekayii sabıkası sırasında o kadar şedid hareketleri vardır ki, cidden insanın tüylerini ürpertir. Demirci'nin kaçıp kurtulması ve nihayet bir asi sıfatile dağa çıkması fena idi, fena olacaktı. Ben bu hareketinden korktum. Fakat arkasına düşüp takip etsem şimalde vazifem var. O kısma girmek istemiyorum. Yani Kütahya cihetine hemen dönmek mecburiyetinde idim. Binaenaleyh yapacağım şey şu oldu: Demirci'nin çocuklarını evine getirmek ve iaşesini temin etmek ve Arab Yüzbaşıyı, Nuri Efendiyi Demirci'nin arkasından koşturmak, Demirci eğer muntazam bir surette namuskârane otururşa, kanuna itaat ederse canı, malı, ırzı, namusu, avratı tahtı zimanımda, aksi halde Demirci elimden kurtulamaz. Demirci'nin ben hayatı umumiyesine vâkıf idim. Demirci beyaz ekmek yemeğe artık alışmıştı, Demirci mecbur olmazsa dağa çıkacak halde değildi, mecburi olmazsa dağa çıkıp da mısır yiyecek bir halde değildi. Binaenaleyh, haleti ruhiyesinden istifade ettim ve arkasından bu haberi gönderdim ve hatta Demirci'nin çocuğunun bir fotoğrafını çıkarttım. (Burada bir kaç cümle eksik) Benden selâm şöyle.

Arkadaşlar Demirci'nin evine girdiğim zaman eşya namına bir şey kalmamıştı. Eşyanın bir kısmı da emanet imiş. Emanet eşyaları sahipleri gelip almış, bir kısmını da hizmetçisi vesairesi kovulduğu zaman hususî eşyaları diyerek alıp götürmüşlerdir. Silaha ait her nevarsa bunları askerî eşyaya aittir diye almışlar, depoya götürmüşler. Demirci'nin ambarında buğday, nohut vesaire var ve bir de Demirci'nin ka-

sası var. Ben Demirci'nin kasasının, onu tatmin için; Demirci'ye malının, namusunun, ırzının mahfuz kalacağını anlatmak için, açılmamasını istedim ve Demirci'nin kasasını Isparta Hükûmetine mühürlettim ve ben dahi beraber mühürledim, kasa açılıp şey edilmemesi için. Binaenaleyh Demirci'nin kasası Refet Paşa tarafından açılmadı. Aynı zamanda garib tesadüf olarak, Demirci'nin yanında bulunan bir kaç zat ki, birisi Burdur'lu Fahrettin Ağa, bir tanesi de Miralay Şefik Bey, ki benim emrim ile gelmişti. Fakat ben o akşam orada bulunamıyacağını zannederek sabahleyin baskını yaptım. Halbuki maatteessüf Şefik Bey orada bina içinde idi. Kendisi ateş içinde kaldı. Demirci'nin zevcesi firar ederken bir kaç parça, sekiz parça elmasını, ki bu elmaslar köylü elması, hizmetçisine bırakmıştı. Ona bir de beşibir yerde altın dizisi vermiş. Şefik Bey bunları Isparta'ya getirdi ve belediyeye bir mazbata mukabilinde teslim etti veyahut müdafaai hukuka teslim etti.

NADİR BEY (Isparta) — Paşa Hazretleri buyurduğunuz Demirci'nin şeriki cinayeti idi.

REFET PAŞA (Devamla) — Nadir Efendi, mesele ona gelince bahsedeceğiz. Şimdi para meselesinden bahsediyoruz. Ondan da bahsedeceğiz efendim.

Evet efendim bu paraları Şefik Bey oraya teslim etmiş, ve ben de o gece Demirci'nin evinde kaldım ve ertesi sabah her işte sürati tercih ettiğim için, müstacelen yetişmeğe karar verdim. Ertesi gün de Burdur'a gittim. Oradan Keçiborlu'ya gittim. Isparta'da bulunduğum gün, sırasiyle arzedeyim?

Keçiborlu'ya geldiğim zaman artık şimale tevecüh edeceğim Karahisar üzerinden Kütahya'ya, Demirci'ye gideceğim. Fakat aklıma başka bir şey geldi. Demirci herşeyden gâyet seri malumat alır, eli çabuk, yatağı çok ve kendisinden istifade eden adam çoktu. Onunla teşriki mesaî eden adam çoktu. Bu adam pek seri bir surette kasasının Isparta'da mahfuz ve mühürlü olduğunu haber alabilir. Kasada ne miktarda para olduğunu bilmiyorduk. Bir gece karanlığında üç kişi ile Demirci girdi, veyahut adam ben Demirci'yim diye Isparta'nın yanında bağırsa veyahut üç dört silah atsa Isparta yanardı veyahut hem Isparta yanmaz, hem Demirci kasayı alır giderdi. Demirci İğdecik'ten firar ettikten sonra, bana Denizli'den lânet ettiler arkadaşları mademki tutamıyacaktı niçin uyur yılanın kuyruğuna bastı, bizi yaktı yıktı, biz az da Isparta'yı yaksın yıksın, Demirci'yi tekrar bizim başımıza getirdi, Allah belâsını versin dediler. Demirci'nin o havalideki kudreti bugün de az değildir. Bugün hâlâ o havali ahalisi kuvvetinden korkar.. Çünkü yaptıkları dehşetin tesiri az değildir. Demirci bu günün şakisi değildir, Demirci harbı umumî ibtidasından beri şâki bir adamdır.

Sonra arkadaşlar; Isparta mutasarrıflığına bir emir verdim ve dedim ki zatı aliyelerinin tahtı emrinde olmak üzere kalem reisi, şube reisi, polis merkez memuru müdafaai hukuktan bir aza, meclisi umumiden bir aza olmak üzere gidiniz, bir komisyon teşkil edip Demirci'nin kasasını açınız. Demirci'nin kaç parası varsa tesbit ediniz. Zabıt varakasından birisi sizde ve birini bana gönderiniz. Parayı aynen bana gönderiniz ve zevcesinin elmasları belediyededir, galiba bulunan elmaslarını da bir ilmühaberle alınız. Onları da bana gönderiniz ve bu işi sabaha kadar ikmâl ediniz. İşte arkadaşlar ertesi günü oranın müdafaai hukuk azasından posta ve telgraf müdürü vardı, Mehmet Efendi. Bir de polis merkez memuru. Ikisi Keçiborlu'ya geldiler ve zabıt varakasiyle bana bunu getirdiler. Okuyorum efendim. (Zabıt varakası bulunamadı.)

Arkadaşlar bu kadar parayı benim için saymak kolay olsaydı, bunları hepsini alıp heybeye koyacaktım. Yani aklıma gelmişti ki bir gün gelip de mevzuu bahis olacaktı. Benim için bir vesika olsun diye bu kâğıdı almamışımdır. Yalnız oraca bir suiistimal olmasın diye bunu yaptırdım. Bir gun gelip de Demirci'yi kovalayan, Ethem'i kovalayan o havalide bu işi yapan bir adamdan bunun hesabını isteyeceğinizi ümid etmezdim. Ben öyle zannediyorum ki, bu otuz bin lirayı ben aldım ve harcadım desem çok iyi ettin diyeceklerdi. Sonra bu kadar para saymam ve o müddet oralarda kalmak mümkün olmadığından mecbur olduğum. Karargâhın... Ve karargâhın baytarı vardı. Siz dedim bu parayı teslim alın, çünki işleri azdır. Onlar bu parayı teslim aldılar ve ikisi birden müştereken parayı alıp saydıkları vakit 1 800 liralık evrakı nakdiyeden beş lira eksik çıktı. 384 beşer kuruşluktan iki tanesi noksan çıktı. Yani 510 kuruş noksan çıktı.

BİR MEBUS BEY — Tazmin edin. (Handeler)

REFET PAŞA (Devamla) — Altlarına zatlar mazbata yaparak imza ettiler (510) kuruş noksan çıktığına dair ve verdikleri senedin diğerlerinin, yani elimdekinin aynını tasdik ettiler ve verdiler ve ben de tasdik ettim. Bunun bir aynı Isparta'da, mutasarrıflıkta, Hükûmette mevcuddur. Çıkan paranın miktarı bu. Binaenaleyh bu para araba ile oradan gelmiştir ve Demirci'nin kasasından çıkan parayı telgraf memuru ile polis merkezine getirmiştir. Arkadaşlar

bu para ne oldu? Şimdi size arzettiğim gibi Demirci' nin herşeyinitahtı muhafazaya aldırdım. Devesini, kerestesini, tahtasını halısını, seccadesini, elmasını, evrakını, parasını, masasını bilmem nesini vesairesini, arzettiğim gibi Demirci eğer sözünde durup namuskâr oturur isyan etmezse herşeyini iade edeceğim. Irzını, namusunu, herşeyini ben tekeffül ettim. Nihayet Demirci yavaş yavaş bana müracaat etti ve kendisi dağdan indi, geldi ve Arab Yüzbaşı da yanında beraber. Arab Yüzbaşının nezareti tahtında idi. Bunun bana gelmesine karşı alıştırmağa başladım. İlk defa zevcesini gönderdim. Daha evvel Demirci' nin zevcesi Isparta'da kaldı. Demirci'nin zevcesi İğdecik'ten Demirci ile beraber çıkmış, iki gün sonra Isparta'ya inmişti. Demirci'nin zevcesinin Demirci üzerinde haiz olduğu ehemmiyeti bildiğim için Demirci'nin yanına gitmesine mani oldum. Uzun müddet Isparta'da ikamet ettirdim. Nihayet Demirci'nin artık uslandığına kani olduğum için ailesini gönderdim. Herşeyi cinsi cinsine sırasiyle verdim ve ailesine para verdim, elmaslarını evvela ailesiyle birlikte gönderdim, para gönderdim, kıymetli eşyaları şunlardır. Kuş şeklinde gögüs iğnesi aded bir, kuş şeklinde firkete aded iki, maakordon kadın saati aded bir, taşlı küpe bir çift, taşsız küpe bir çift, bir Medine küpesi, kelebek küpe bir, tek küpe olarak bir, muhtelif ebadda halı seccade aded altı, kilim muhtelif eşkâl ve cesamette aded sekiz. Bunlar Demirci'ye aid eşyalardır. Bunlar Demirci'nin hanesinde bulunmuştur. Bervechibalâ ziynet eşyası Cenub Cebhesi Kumandanı Demirci Mehmed Bey ailesine - o zaman malumu âliniz Mehmed Bey ismini taşıyordu teslim edilmek üzere Hayatî Efendi'den teslim alındığını mübeyyin senetlerdir. Menderes Grupu Kumandanlığı Yaveri Raşid Altay Beye, böyle tedricî tedricî her şeyi kendisine iade ettim. İlk evvelâ harçlık olmak üzere beş yüz lira, bilâhara üç yüz lira, bu suretle gönderiyordum. Nihayet Cenub Cebhesi Kumandanlığından ayırılmaklığım emri geldi. Ben Şimale, buraya gelecektim. Parasını kendisine iade etmek için iki taksitte olmak üzere ve evvelâ yarısını vermek ve bir az daha sükûnet geçsin, bir müddet sonra diğer nısfını vereceğim zaman için gelsin, dedim. Uzaklaşmak kararını verdiğim zaman bu parayı yanımda taşıyamazdım ve başkasına da Demirci'nin şu parasını muhafaza et diyemezdim. Demirci de sıkıştıkça benden para istemeğe başlamıştı. Ondan evvel yazdığı telgraf ve mektublarında arzı ihtiram eder, ellerinizi sıkarım diyen Demirci bu defa arzı ihtiram eder ellerinizi öperim, diyordu ve kendimi, kıymetli arkadaşlarınızdan olduğumu farzediyorum. Fakat son derece sıkıntıdayım, miktarı kâfi para gönderilmesini rica ederim. Elyevm On dokuz deve kendi malımdır, Beş bin banknot borç aldım, borcumu veremedim. Bunlar Süleyman Efendi ile İsparta şube reisi İsmail Efendilerdir. Sonra Brovnik bir aded tabanca ve bir aded kırma çifte alınmasını ve gönderilmesini rica ederim diye bir telgrafı var. Bu telgraf 28.4.1337 tarihinde yazılmıştı, ben de Konya'dan hareket etmek üzere idim. Ben buraya geleceğimi yazdım ve şu suretle cevap verdim. Parayı alelâde birisiyle göndermek mümkün olamıyacağı için kendinizce emin olan bir zatı gönderiniz, parayı ona verip göndereceğim. Bu İkinci İnönü ferdasında idi. Allah bu defa da muvaffak etti. Onun üzerine Arab Yüzbaşının beni Karahisar'da bulacağını farzederek göndermiş idi. Fakat bana yetişemedi Tren tabii beklemedi. Ben buraya geldim, Arab Yüzbaşı beni takiben buraya kadar geldi. Arab Yüzbaşıyı tanıyanlar, o zaman Arab Yüzbaşının buraya geldiğini tahattur ederler. Arab Yüzbaşıyı ben burada beş gün bekledim, Arab Yüzbaşı bana bir mektup getirdi. Beni unutmıyarak mektup lutfettiğinizden dolayı minnettarım, asalet ve necabetiniz esasen malum idi. Emri âliniz veçhile Nuri Beyi nezdinize gönderdim. Mufasal mektup yazmak mümkün olmadı, tamamen kalbime tercüman olmasından naşi - vesaire, Arab Yüzbaşı geldi. Burada bu paraları yalnız bunun içinde Demirci'nin kasasından çıkan kırk iki aded beşibir yerde ve karısının elmaslariyle beraber Isparta belediyesine teslim olunan (20) beşibir yerde midir nedir, adedini unuttum, elmasları gönderdiğim zaman parayı göndermemiştim. Yalnız elmasları göndermiştim. İlk defa paraları göndermemiştim. Demirci'nin zevcesine aid olmak üzere ve beşibir yerde olarak ve diğerleri de o zamana kadar muhtelif sıkıntı sebebiyle Demirci harekâtı esnasında zabitana ve efrada maaş olarak verdim, tahsil ettim, yerine koydum, emvalden aldım yerine koydum, tefvizen aldım, emvalden aldım yerine koydum, bir kaç defa bu suretle devrettim ve nihayet bu saydığım hesap içerisinde bir Osmanlı lirası - pekâlâ bilirsiniz, beş lira idi - ve bahusus bu son aylara aid bir İngiliz lirası da zannederim altı lira hesabiyle bunları alıp verdik. Netice itibariyle aşağı yukarı otuz bin lira kadar bir para Arab Yüzbaşı vasıtasiyle - beş yüz lira aşağı, beş yüz lira yukarı onu kestiremiyorum - üzerine miktarını yazdım ve Demirci Mehmet Efeye gönderdim. Demirci'nin hikâyesi budur.

Şimdi bir de Demirci'nin kendisine ait para hikâyesi vardır, ki Demirci devresine aittir. O zaman

emrimde bir miktar asker vardı. Bunları tanzim etmek bir fırka haline sokabilmek ve bir suvari kıtası haline sokabilmek için çalışıyordum. Bunun için zabit gönderdim. Makineli tüfek gönderdim, hülâsa asıl maksadım Demirci'nin elindeki eslihayı almak ve onlardan istifade etmek idi. Demirci nihayet bu fikre... bunun oradan Isparta'da bulunması ve Konya'ya kendisinin gelmemesi şartiyle muvafakat eder gibi göründü. Fakat el altından çevrilen hesaplar gayet uzundur. Ona ait bahis açmıyacağım. Ona dair uzun boylu mektuplar yakalandı. Şifreler bir çok şeyler vardır. Onlar başka bir mesele. Demirci bunların tanzimi, tensiki ve bir kıta haline efrağı için gönderdiğim zabitan kumandasında bunların bir hali intizama ifrağı için muvafakat eder gibi göründü. Bilhassa kumandanlar huzurunda kendisinin bir noktai nazarı vardır. Çünki kumandan olarak Arap Yüzbaşının kumandan olmasını ikimiz de kabul ettik. Çünki Arap Yüzbaşının ne kadar namuslu olduğunu demindenberi söylediğim gibi, ben biliyordum. Demirci Efe de buna emniyet ediyordu. İki taraf da Yüzbaşı Nuri Efendi kumandasında bir alay teşkil edecek, bu muntazam bir alay olacak, makineli tüfek olacak, nizamiye olacak, zabitanın hepsi muntazam olacak ve bu kıtanın kumandanlığına Arap Yüzbaşı tayin olunacak, müteaaddit insanlar olmıyacak. Vukuatlar defedilecek - eğer yapabilirsek - işin içyüzü Demirci zannediyordu beni idare ediyor, ben de zannediyordum ki Demirci'yi idare ediyordum. İki taraf birbirlerini aldatıyordu. İki taraf birbirine bakıyor, Demirci'nin hiç emniyeti yok. Ben de vaziyeti biliyordum, çünki telgraf elimde kontrol ediyordum, tekmil vaziyete hâkim idim. Bunun için Arap Yüzbaşının kumandasında tanzim ve teşkil için Antalya'ya elbise, Isparta'ya eğer takımları ısmarlattı. Burdur'a eğer takımlar ısmarlattı, İtalyanlara kundura ısmarlandı ve bunun için Demirci Mehmet Efenin tesiriyle, nüfuzu ile yirmi beş bin liralık bir para kasa komisyonunun emrine verildi. Bu kasa komisyonu Arap Yüzbaşı Nuri Bey bilmem ne böyle bir kaç zattan mürekkep kasa komisyonu bu işleri tedvir edecek ve bu kıtayı teşkil edeceklerdi. Arkadaşlar kasa komisyonunda bulduğumuz para Osmanlı altını olarak iki bin bir, İngiliz altını, bin yedi yüz elli dokuz ve beşibiryerde altı adet, yarım beşibiryerde beş adet, yarım liralık iki adet, Fransız lirası üç adet buhlar altın, (6 941) mecidiyedir Nadir Efendinin arabasiyle taşınan paralar dediği şey, gümüş kuruş (1256), evrakı nakdiye (7142) adet lira. Bunlar ceman yekûn kâğıda tahvil edilirse, aşağı yukarı, daha başka para vardı, onların heyeti mecmuası yirmi beş bin lira kadar bir para ediyor Bunların içerisinde kasa komisyonunun hesapları vardı, bunları tasfiye ettik. Isparta'daki ufak tefek borçları vardı, bin üç yüz seksen beş lira ve kırk bin kuruş bunlar derakap Isparta'da teslim edilecektir. Bu da aynen kasa komisyonunun mazbatasıdır. Sonra arkadaşlar, Demirci'nin bir doktoru var, Cevdet isminde bir gençtir. O bana geldi, dedi ki bir heybe para var ve bunun içerisinde tahminen (sekiz, bin on bin) lira kadar bir banknot vardı.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Yedi bin liralık bir banknot dedi Bendeniz de hazırdım.

REFET PAŞA (Devamla) — Yedi bin, on bin lira kadar bir paradır. Bu parayı da kasa komisyonu için getirtmiştim. Bu para zannıma nazaran kasa komisyonuna teslim olunmamış. Bu para heybe derununda evde olacaktı. Bize bu paradan bahsolunmadı. Acaba çalındı mı? Orada eşraf filân hepsi hazırdı. Mutasarrıfı davet ettim, meseleyi anlattım. İşe ehemmiyet vermesini söyledim. Öte tarafı aradı, beri tarafı aradı, nihayet ertesi günü Isparta'dan hareket edeceğimiz zaman merkez memuru polisler; efendim, biz Demirci'nin arbacısının köyünü bastık; yeri kazdık bu paraları çıkardık getirdik, dediler. Bu benim biraz midemi bulandırdı. Böyle, Demirci'nin arabacısı da aşçısının kocasıdır. Güya bunlar evi basmışlar, toprağı kazmışlar; yani götürmüş evine gömmüş. Bunlar da gitmişler heybe ile parayı çıkarmışlar. Acaba bu paralar olmasın, bu paralar ceman yekûn dört yüz kâğıt lira teşkil edecek kadar gümüş para... kuruş bir kuruşluk, iki kuruşluk; 25'li bir kâğıt, 2,5'luk 8 kâğıt, beş kâğıtlık varaka on adet, (2.5) liralık dört kâğıt, on liralık beş kâğıt, yarım liralık dört kâğıt, yarım liralık 12 kâğıt, (90) liralık da diğer varakalar, bu paraları aldım. Mutasarrıfa da meseleye ehemmiyet ver, dedim. Bu paraları her halde arabacı çaldı ise onu bulun parayı çıkartın, başkası ise yine çıkartınız. Bilâhare arabacıyı tazyik etmişler, bilmem daha ötesini berisini kazmışlar, Demirci'nin kasasını bulan heyet. Bu para için Arap Yüzbaşı diyordu ki, benim bu paradan haberim yok. İhtimalki bu para gelmiş, bizim kasa komisyonumuz teslim almıştır. Cevdet bunun üzerine demiştir ki, ihtimalki teslim olmuştur. Ben bilmiyorum, kasa komisyonuna teslim olacaktı. Para teslim olundu mu olunmadı mı? Bilmiyorum.

Arkadaşlar orada bulunan para (3 550) liralık varakai nakdiye, (75) kuruş varakai nakdiye, (123) kuruş mecidiye, 300 Osmanlı altını, (82) ikilik metelik,

(632) nikel metelik (528) gümüş kuruş, (181) nikel kuruş, (261) yirmi paralık nikel, yüz paralık bakır, (100) paralık gümüş; bunların heyeti mecmuası için Isparta Hükümetine ilmühaberler, senetler verilmiştir. Arabacı tazyik olundu, çıkarıldı mı? Bilmem ne oldu. Paralar bunlar ve bunlarla kasa komisyonunun buldukları para ile yekûnu ve heyeti mecmuası (25) bin liralık bir paradır. O halde kasa komisyonu namına mevcut olan yirmi beş bin, otuz beş bin lira bir para vardı. Demirci kasasından çıkarılan aynen kendisine iade olundu. Kasa komisyonundan olan parası dahi orada elimize geçen (700) kadar hayvan vardı ve o miktar tüfek var. Sonra bu hayvanlar, daha tedarik ettiğimiz hayvanlar için, eğer takımları da dahil, o sırada Ethem harekâtında yapılan masarif vesaire için doğrudan doğruya bu paradan sarfettik. Sonra Demirci'nin teşkiline başladığı süvari fırkası bu defa bu paraya benim daha başka tedarik ettiğim, bulduğum para dahi inzimam ederek orta yerde bir süvari daha hasıl oldu ve bu suretle arkadaşlar Cenup Cephesinden ayrıldığım zaman Hükümetin tahsisatiyle değil, ancak milletin bu suretle ve Müdafaai Hukukların verdikleri paralarla Afyonkarahisar'dan vesaireden her yerden tedarik ettiğim hayvan, silâh, at, araba, topiyle tüfeğiyle beraber oradan ayrıldığım zaman beş bin atlı bırakmıştım. Bu meydana getirdiğim beş bin atlı birbiri üzerine (200) lira korsanız, eğer takımı ile hayvaniyle, teçhizatiyle, elbisesiyle; silâhından sarfı nazar ediyorum; bu beş bin atlının elbisesiyle çamaşırı, üstü üstüne hesap ederseniz bir milyon lira eder. Benim bu millete borcum yirmi beş bin liradır. Benim meydana getirdiğim asgari bir milyon liradır. Binaenaleyh Demirci'nin parası denildiği zaman, bunun miktarı otuz bin liradır. Demirci'nin parası, arkadaşlar otuz bin lira da aynen kendisine iade edilmiştir. Çünki ben Demirci'nin parasını kendisine vermemiş olsaydım, çok fena bir şey olurdu. Hükümete çok pahalıya mal olurdu ve aynı zamanda millete de çok ağır gelirdi. Ondan sonra Demirci'nin parasını ne diye gasp edebilecektim. Demirci'nin müsademesi Demirci ile muharebemizi gizli tuttuk. Gazeteler ilân etmemiştir. Demirci meselesi orta yerde geçmiş bir aile meselesi oldu. Onun emvalini müsadere etmek için onun hakkında hiç olmazsa bir karar vermek lâzım gelirdi. Halbuki Demirci hakkında ben kendim öyle bir karar vermek mecburiyetinde idim. O sırada Demirci'nin hizmeti vardı. Ondan başka Demirciye aksi muamele yapılmış olsaydı memleketin başına belâ kesilirdi. Bizi hiç olmazsa bir kaç ay uğraştırır ve belki bize çok pahalıya mal olurdu. Arkadaşlar bu mesele hakkındaki maruzatım bundan ibarettir.

NADİR BEY (Isparta) — Arabacının saklayıp meydana çıkardıkları para ne oldu?

REFET PAŞA (İzmir) — Arabacı meselesi kasa komisyonu ile alâkalıdır. Bunlar, söylediğim gibi, beraber gitti, beraber götürülmüştür.

O arabacı meselesi ve çalınan paralar için hâlâ bugünkü mutasarrıf bunun tahkikiyle meşguldür. Polis'te midir kabahat, jandarmada mıdır, arabacıda mıdır? Onu takip ediyoruz.

NADİR BEY (Isparta) — Arkadaşlar; Refet Paşa Hazretlerinin Demirci Efenin ne suretle tenkil edildiğine ve memleketimizi nasıl kurtardığına dair beyanatı doğrudur. Memleketimiz bundan dolayı kendisine medyunu şükrandır. Bunu kabul ediyorum. Lâkin miktarını beyan buyurdukları Demirci Mehmet Efenin parasının onda biri değildir. Çünki Demirci Mehmet Efe... (Öyle ise mutasarrıf çalmıştır sesleri.) Sisteki kelâmımı kesmeyiniz rica ederim. Söyliyeyim, ondan sonra itiraz edersiniz.

Malumu âliniz bu adam şekavetten gelmiş bir adam. Bu tabiî kasasına parasını koyamaz. Başka suretle ihtifaya mecburdur. Esasen Paşa Hz. nin Isparta'ya geldiğinde kasada mevcut olan parasını bu suretle tadad etmiş, almış. Buna karşı bir şey demedim. Fakat Demirci Mehmet'in Nazilli'den, Denizli'den getirdiği servetinden başka sonradan umum kuvayi tenkiliye kumandanı Eğridir'e, Karaağaç'a, Manavgat'a kadar gittiği zaman aldığı paranın miktarını mehmaemken yakın bir surette tahmin ediyorum. Her halde üç yüz bin liradan aşağı değildir. (Gürültüler). (Nasıl tahmin ediyorsunuz sesleri.) Sözümü kesmeyiniz arz edeceğim. Eğridir'e gitti Hacı Devirhan Zade İsmail Ağa'yı ve tüccardan Abdullah Efendiyi astı. Bunlardan ne miktar eşya ve ne miktar para alındığı malum. Karaağaç'a gitti, orada beş adamı astı. Bunlardan aldığı para malum. Bunlar kazamız dahilindedir. Sonra Ballı nahiyesinden ve İbradi nahiyesinden alınan para ve eşyanın miktarını o memleket ahalisinden dinledik. Manavgat'a gitti Azak Zadelere kâğıt yazdı, beş bin lira göndereceksiniz dedi. Bunlar Refet Paşanın eline geçmedi. Refet Paşanın söylediği ve gösterdiği hesap doğrudur. Fakat bu paralar aranmadı. (Gürültüler) Bir çok adamlar bu işe karıştı. (Ayak patırdıları) Rica ederim arz edeyim. Refet Paşa Hazretleri aldı demiyorum. (Gürültüler)

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Siz Refet Paşadan dün bahsettiniz. Bugün de şahsına karşı bir şey isnat etmiyorum diyorsunuz.

NADİR BEY (Isparta) — Refet Paşaya ben isnat etmedim. Estağfurullah; ben onu katiyen kabul etmem efendim. Demirci Mehmet Efenin nukudu mevcudesini alıp götürdü dedim. Bundan başka bir şey demedim. Yalnız bunda Refet Paşanın malumatı olmıyarak bir çok sui istimalât var. Isparta'da zayi olmuş paralar vardır. Herhalde bunların tahkiki ve bu servetin meydana çıkarılması lâzımdır. Benim maksadım budur efendim. (Gürültüler) Refet Paşaya ben bir şey demiyorum ve demedim ona.

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Niçin Refet Paşa Hazretlerini karıştırdınız? Namusu ile bu kadar oynamayınız.

NADİR BEY (Devamla) — Bendeniz böyle demedim.

ÂTIF BEY (Kayseri) — Dün pek manidardı söylediğiniz.

NADİR BEY (Devamla) — Manidar değildi efendim. Tetkikat yapılmamıştır. Ben Refet Paşaya bir isnadatta bulunmadım. Fakat hakikatte zayiat vardır. Demirci Mehmet'in servetinden zayiat vardır. Bu mevcudun dört beş misli fazla idi Aransın tahkik olunsun dedim.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Refet Paşa Hazretleri beyanatında buyurdular ki, ben Isparta'ya gitmezden daha evvel Demirci Mehmet Efenin çocuklarını sokağa bırakmışlardı. İşte o sıralarda merkez memuru mutasarrıf filân emir verdiler bunlar eldeki parayı tamimiyle kaldırdılar. Isparta'nın tahkikatı bundan ibarettir.

BİR MEBUS BEY — Zaten Refet Paşanın bir sun'u yoktur.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, müsaadei âlileriyle bendeniz öteden beri maatteessüf, bizde mevcut bulunan bir marazı içtimaînin mukaddimesinden sonra icap eden iki sözle Heyeti Celilenizi tenvir edeceğim.

Biz, itiraf etmek lâzım eglir ki, Meşrutiyetten evvel ve sonrada, maatteessüf, bizi bugünkü ufacık bir kitaya indiren hal; içimizden herhangi bir zat faaliyetiyle, iktidariyle, harekâtiyle, icraatiyle mevkii iktidara gelip de geçti mi, mevkii iktidarda iken hatalarını görsek bile sükût etmek, hata yaptığını söylese bile, o hata olur mu diyerek değil kendisini ikaz etmek, hata dahi olsa bunu doğru bir hareket tarzında telâkki ederek onu hatasız göstermek ve fakat maazallah, her ne suretle olursa olsun makamından bir parça inhiraf edince derhal aleyhine teveccüh ederek onu ezmeye kalkışanlar yine bizleriz. Aynı şahıslar; efendim bu şöyle yapmış, bu böyle yapmış deriz. Rica ederim, Abdülhamid'i isyan şekline sokan ve bizi bu son vaziyete sokan efendiler; menfaati etrafında koşanlar, memleketi, mevcudiyeti tanıyamıyanlar ve ancak menfaati midelerinde gören bir takım adamlardır ve bunlar tarafından Meşrutiyet ilân edildi ve İttihat Terakki meydana geldi. İttihadı Terakkiyi bugünkü akibete uğratanlar aynı şahıslar, aynı hislerdir efendiler? Bugün İttihad Terakki sukut etti? Bugün İttihad Terakkinin aleyhinde söz söylivenler yine aynı şahıslardır. Emin olunuz ki Refet Paşa mevkii iktidardan düştü. Mevkiinde iken (Gürültüler) İhtimal ki Refet Paşaya benden ziyade iltifat eden arkadaşlar vardı. Bugün Refet Paşa sukut etti. Bugün herkes onun için... (Gürültüler) Ben iddia ediyorum. Bir marazı içtimaîden bahsediyorum. Bugün Mustafa Kemal Paşa mevkii iktidardadır. Bütün efal ve harekâtını görüyoruz. Maazallah bir şey olursa emin olunuz yarın en ziyade onun tenkidine doğru gidilir ve yine tenkidine kalkışırlar.

Beyefendiler, tenkit edelim, hatalar varsa tashih ettirelim. Hataları varsa gözlerinin önüne koyalım. Yoksa mevkii iktidardan çekildikten sonra şunu yaptı idi, bunu yaptı idi diye söylemek, bunlar ahlâktaki zaafa delâlet eder. Bendeniz fazla söylemiyeceğim. Refet Paşa Hazretleri hakkında söylenen sözün ne dereceye kadar sahih olup olmadığı, kendilerinin huzuru âlinizden okudukları senetlerle ve beyanatiyle anlaşılmıştır. Yalnız Nadir Beyefendi o zaman bir söz söylediler. Onu tefsir etmeyi bir vazife telakki ederim. Çünki, Mecliste bulunmıyan bir şahıstan tekrar bahsetmişlerdir. Dediler ki, miralay Şefik Bey dahi Demirci Efenin şeriki cinayetidir. Nadir Bey dünkü gün Meclisi Âlinizde Refet Paşa hakkında isnad ettiği şaibe bugün baki ise...

TAHSİN BEY (Aydın) — Rica ederim onu karıştırmayınız

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Eğer bu vaki ise rica ve istirham ederim, ki nasıl ki sizin hakkınızda söylenecek sözde kıskanç bulunuyorsunuz, herkes hakkında da kıskanç olmalısınız. Tâki hakikat meydana çıksın. Yoksa böyle dedikodu ile bu memleketi bizler inkiraza doğru götüreceğiz. Refet Paşa hakkında söylenilen sözde ne kadar isabet varsa, bunda da ancak o kadar isabet vardır. Bunun da muhakemesini Heyeti Celileniz yapabilir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Refet Paşanın şerefinden istifade ederek söz söylemeyiniz. Zira onun tahkikatını dairei aidesi icra etmiştir efendim.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Efendiler; bendeniz maatteessüf düşman İzmir'i işgal ettiği zaman, ki on beş Mayısa tesadüf ediyor. O zaman Aydın'da bulunuyordum. Kemali teessüf ve teessürle söylemeye mecburum ki, Aydın'ın ileri gelen ağniyası memlekette bir şuriş çıkıp da servetimiz elden çıkmasın diye Rumlarla irtibat kurmuşlardır. İleri gelen ağniyası diyorum, ki bunlar da üç beş şahsa münhasırdır. Umum Aydın ahalisini kastetmiyorum. Hatta icap ederse bunların isimlerini tasrih ederek ve hatta Meclisi Âlide bulunan arkadaşlarımızı da işhad etmek suretiyle söyliyebilirim. Maalesef düşmanı gizli, gizli bunlar davet ederlerken Müdafaai Milliyenin tohumunu eken âciz arkadaşınız da kudretinin yettiği kadar çalışmak şartiyle ve fakat başta onu tahrik eden ve bugün Demirci Efenin şeriki cinayetidir diye burada lekelemek istenilen Miralay Şefik Beydir. Sonra efendiler, Refet Paşa cepheye gittiği vakitte ne suretle görmüştür ve sonra Celâl Bey de gelip görmüştür. Kendileri oraya geldikleri zaman Hacı Şükrü Bey de Aydın Cephesi Kumandanı bulunuyordu. O zaman Miralay Şefik Bey nerede idi? Aydın taaruzu yapılırken harekâtı idare eden Miralay Şefik Beydi. Fakat rica ederim... (Gürültüler) Şahıstan bahsedilmesin efendim. (Gürültüler) Şefik Bey hakkında bir delil meydanda ise o zaman söyliyebilirsiniz. Ben kâmilen.. (Gürültüler) Bizimle hakkımızda tahkikat icra edilirse hepimizin bir kabahati bulunur. Efendiler, kimlerin fenalıklarını ve seyyiatını karşı, karşıya getirmelidir. Efendiler, bu iyidir değildir diye fenalığı görerek iyiliği ayaklar altında çiğner isek bu memlekette katiyen fedakâr insanlar bulamazsınız. (Ayak patırdıları.)

TAHSİN BEY (Aydın) — Şefik Beyin fenalığı zamanında meydana çıkacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurunuz efendiler; milletimiz kadirşinastır. Rica ederim Demirci Efeler ve daha saire, bir takım arkadaşlarımız bu Devletin temelini yeniden kurdular. Sonra yeniden cürüm yaptılar. Onları cürümlerinden dolayı kanun asar, fakat millet onların üzerine heykel diker Kadirşinaslık budur. Vazite budur efendiler. Bizi bu derecelere getiren ve İnşaallah temadi edecek muvaffakiyatımızı temin eden samimiyet idi. Düşününüz ki gün geçtikçe aralarımıza böyle ufak tefek dedi kodular giriyor. Mazallah hem biribirimizden ve hem de gâyemizden bu suretle uzaklaşıyoruz. Burada bir aile halinde muaraza olur. Menafii umumiye için kavga olur. Fakat efendiler; şahıslara da hürmet lâzım. Bugün para hesabına girersek, demin Refet Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, bir çok cihetten borçlu çıkarız. Fakat bu gibi şeyleri tahkik ve takip etmek her mebusun vazifesidir. On paranın arkasından gezmeyen bir kimse esasen on paralık bir adam değildir. Milletin hakkını daima böyle aramak hepimiz üzerine farzdır. Yalnız efendiler, paraları arayınız. Ama en ziyade telâfisi gayri kabil olmıyan namusa, haysiyete de tecavüz edilmemelidir. Bu Meclisin yegâne vazifesi bu milletin zerresinin bile zayi olmamasını temenni etmektir. Efendiler; Demirci Efenin paralarını sayarken acaba Demirci Efe bu paraları nereden almıştı diye düşünmediniz mi? Demirci Efe eğer Refet Paşa gibi memleketin istilâsı uğrunda çalışmış olsaydı.. Filvaki efendiler; bunların da vazifelerini takdis ediyorum. Fakat bu küçük ruhlu adamlar yükseklere çıkınca başları döndü. Maalesef çapulculuk yapmaya başladılar ve bu suretle kendilerini lekelediler Düşününüz ki o anarşi devrinde hangi iz hayatınızdan, namusunuzdan, malınızdan eminidiniz? Daima titriyorduk ve her an, her dakika acaba hangi çaki gelip bizim evimizi basacak veyahut kimleri basacaktır diye düşünüyorduk. Bunlar bu anarşiyi yıkacak ikinci bir kademe. Fakat o muntazam bir kademe değildi. Zira o askerler para ile tutulmuş, yani para ile gezer şakinin ikinci bir nevi idi. Bunlar yavaş, yavaş doğacaktı Bunlara bol, bol paralar verilecekti. Refet Paşa eğer sui istimâl etseydi, onun gâyesi hasıl olmazdı. O da Demirci Efe'nin menzelesine düşerdi. Gâyesinin husulü ile.. Bu şey meselesidir. Zira buna başka türlü imkân yoktur. Bunun aleyhinde söz söyliyemezsiniz. Bunda beraati zimmet için herkesin namusuna itimat caizdir. Herkesin namusuna itimat üzerimize lâzımdır. Yoksa şu şöyledir diye aksini düşünmek hatadır. Tâki bizim elimize bir delil geçinceye kadar. Biz herkesi beriyyüzzimme bilmeliyiz. Refet Paşa almıştır ve bunu hüsnü istimal etmiştir. Eğer bu imanımızı sarsacak yeni bir delil varsa o vakit mevzuu bahis ederiz ve içimizde lekeli insanın bulunması katiyen caiz değildir. Burada bütün bir millet namına söz söylüyoruz. Bu Meclis herşeyden âri olan insanlardan mürekkeptir. Kahrolsun o insan ki zamirinde fenalığı hıfzeden bir arkadaşın hatırına, bütün bir milletin şeref ve namusunu feda eder, bunlara bin defa kahrolsun. (Kahrolsun sadaları) ve bunun aksini de o suretle söylerim. Gâyemize vusul için aramızdan lekeli adamları at-

ırakla vasıl olacağız. Bu esastır. Fakat efendiler; birbirimize leke ve çamur atmak da en büyük namussuzluktur. Böyle yapmıyalım. (Bravo sesleri ve alkışlar.) Bunu da inkâr etmiyelim.

REFET PAŞA (İzmir) — Arkadaşlar çok söyliyecek değilim. Zira Heyeti Muhteremenizi fazla bir surette işgal etmekten hazer ederim. Fakat Nadir Efendiyi dinlediğim için bir iki söz söylemek hakkımdır. Arkadaşlar, ben bu yolda işe başladığım gün apoletimi omuzumdan atmıştım. Ben Kolordu Kumandanı ve Miralay idim. Bendeniz Samsun'da bulunuyordum. O mübarek kıtaya da İngilizler İzmir gibi asker ihraç ederek Rumlarla aynı fecıayii beraber irtikâp etmek istedikleri zaman o mıntakada yalnız başına ve o karanlık gecelerde omuzumda bir tüfek bir tek yaver ve bir emirber neferi ile kaldım: Orada hiç bir şeyim yoktu. Fakat bir azim ve imanım vardı. Buralara Halifesi düşman, nâzırı düşman, kumandanı düşman, vekili düşman, askeri düşman olan bu memlekette bana Allah'tan bir kuvvet geldi. İngilizlerin karşısına yalnız başıma orada dikildim, kaldım ve Allah da muvaffak etti ve İngilizleri defetti. Ben orada kaldım. (Alkışlar) Ertesi günü İstanbul beni yıktı. Gelen muhterem bir arkadaşım benim yerime dikildi. Benim vazifemi o aldı. Ben de Anadolu içerisinde İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey yerine askerlikten istifa etmiş, cebinde beş parası yok. Her yerden dost kovalar; düşman kovalar bir serseri halini aldım. Bu surette Tosya'dan döndüğüm esnada Ankara'ya gelirken beni hâkim yakalamak istedi. Vali ve polis dahi kezalik yakalamak istediler, kudurmuş bir köpek gibi her tarafta kovalanıyordum. Fakat ben, Allah için, din için, millet için çalıştım. Buradan geri koştum. Sivas'a yetiştim. (Alkışlar) O zaman Konya'daki kumandan dahi çekilmiş gitmişti. Orada merdud bir adam şeklinde dikilen bir vali zulüm ediyordu. Hiç bir kimseyi dinlemiyor, hakkı dinlemiyor, adli dinlemiyor, zulme âlet oluyordu. Ben Sivas'tan yalnız başıma çıktım. Efendiler, yanımda bir yaver, bir çavuş, bir baston ve bir ben çıkmıştım. Tekmil o sahayı beş parasız katetmek suretiyle geldim. Konya'ya üç kişi olarak girdim ve Konya'ya hâkim oldum. O zaman vali Cemal Bey kaçtı ve Konya ahalisi beni selâmlamaya geldi. Oradan daha Garbe yetişmeye çalıştım ve Demirci'nin yanına gittim. O zaman İstanbul'dan Demirci'nin yanına gelen bir zabit Şarkın kuvvetleriyle Demirci'nin kuvvetlerini zıd bir hale koymak istiyordu. Çünki o zaman İstanbul Demirci'ye çalışınız diyor. Bunu bittabi Jandarma Kumandanı olan Kemal Paşa emrediyordu. Onun için ben bilmecburiye başka bir yol tuttum ve bunlar dahi bu suretle iyi bir yol tutmuş oldular. Yunana karşı hareket edebilirdi. Fakat Sivas'taki insanlar, onlar muzir insanlardır, onlar İttihatçılardır, İttihatçı bakiyesidir. Biz ne ittihatçı idik, ne itilâfçı idik, ne milliyetçi idik. Bizim etiketimiz ve damgamız yoktur. Biz o zaman yalnız Müslüman, yalnız vatandaş, yalnız Türk, yalnız milliyetperver, yalnız bir mefkûremiz vardır. Bunun için her şeyi feda etmiştik. Yalnız bir mefkûremiz Allah'ımız vardır. Ben Kolordu Kumandanı iken geldim. Demirci'nin yanında tek başıma elimde tek silâh olduğu halde her biri binlerce kan dökmüş zeybek içerisinde onların yanına gittim ve oradan Demirci'ye emir zabitliği yaptım. Kolordu kumandanı olan ben onun emir zabitliğine tenezzül ettim. Orada hiç bir kuvvetim olmadığı halde manevî kuvvetimle Allahıma, Peygamberime imanımla muvaffak olacağıma emin idim ve tekmil manevî mesuliyeti üzerime aldım ve herhangi bir kimsenin burnu kanasa Refet Bey niçin mani olmuyorsun, diyorlardı. O vakit Refet Beyin nesi vardı? Refet Beyin imanı vardı. Bana o zaman mebusluk sordular. Benim arkadaşlarım Samsun'dan Mebus çıkarmak istiyorlardı. Salahaddin Bey burada: verdiğim cevap, hayır istemem oldu. Hayır hiç bir şey istemem. Ben mebus olmıyacağım. Bu memlekette bu vazife nihayet buluncaya kadar, gayeyi istihsal edinceye kadar kalacağım ve çalışacağım, dedim. Ben askerlikten müstafi bir adam olmak üzere Anadolu'nun her tarafında çalışacağım. Ne rütbe; ne mevki, ne de bir şey: Mebusluk da istemem. Efendiler beni Mebus ettiren ve intihap ettiren his şu idi: İzmir o zaman tahtı işgalde idi. Elimizde yalnız Kuşadası vardı. Düşündüm ki bu dava mazallah bir gün tehlikeye girerse, yalnız ben nasıl bağırabilirim. Bu biraz güç olur. Eğer ben Mebus olursam o zaman ölünceye kadar, başım teneşire girinceye kadar İzmir, İzmir diye bağıracaktım. Bunun için ne yapmak lâzım? İzmir'e Mebus olmalıyım. Mahza bunun için İzmir'e Mebus oldum. Efendiler ben Çorum'da iken bana Dahiliye Vekâletini teklif ettiler. Arkadaşların hepsi bilir; kabul etmedim, reddettim. Buraya geldim. Israr ettiler kabul etmedim, reddettim. Nihayet memleketin elemli vaziyeti, Ethem'in vaziyeti velhasıl bütün her tarafta türeyen birtakım haşerat ve eline silâhını alan adamlar ve birtakım anarşiler ve bu anarşiler içerisinde yalnız memleketimde vazifemi yapmak için ve muntazam bir hale getirmek için Dahiliye Vekili oldum. O vakit her sınıfı ve her mevkii kendim için değil yalnız bir vazife, bir iş gö-

rebilmek için aldım. Muvaffak olduğum kadar oldum. Olamadığım zaman işten çekildim ve mütemadiyen işimin bitmesi zamanı geldiği vakitlerde orada kalmak istemedim. Çünki efendiler, hayatımda zannettiğim ve hayatımda büyük zannettiğim bir çok işlere giriştim. Efendiler bilhassa Demirci ve Ethem meselelerinden dolayı artık hiç bir mansap, hiç bir cah almamak, doğrudan doğruya sinei millette en basit olarak bir hizmette bulunmak, bir fert gibi yaşamak emelimdi. Fakat muvaffak olamadım. Çünki efendiler, hayatımda az çok büyük zannettiğim işler içinde en iyi işi de bu iş telekkî ediyordum. Memleket baştan başa ateş içinde idi. Efendiler, Antalya'dan gelenler söylesinler; tekmil halk, Isparta'dan, Eğridir'den, Manavgat'tan, öteden, beriden Efenin zulmünden, zeybeklerin şerrinden tekmil halk Antalya'ya yığılmış, Antalya bir mahşeri muhacir olmuş. O sırada Antalya'ya gelen Hamdullah Suphi Bey söylüyordu, herkes hüngür hüngür ağlıyor. Ben orada hakkı adli muhafaza ettim. Ne bir ordu, ne bir kuvvetim vardı. Tek başına beş on kişi ile Demirci'ye karşı muvaffak oldum ve o günden beridir ki efendiler, emri ve hükmü nafiz bir Hükümet teşekkül etti ve o günden beri Dahiliye Vekili memleketin her tarafına hükmedecek bir mahiyet kesbetti. Fakat benim emrim Ankara kapısından dışarı çıkamıyordu. Ben bu vaziyette diyordum ki, artık bundan sonra ne yapsam daha yukarısını yapamam, daima aşağısını yaparım. Tekmil bu kadar temiz emellerimle, şeylerle başa çıktım. Âcizane en büyük addettiğim bir işte bana karşı: hayatını, canını, kendi ailesinin namus ve hayatının ve Nadir Efendi gibi hat ve namusunu kurtardığım insanlardan çamurun geleceğini ümit etmezdim.

NADİR EFENDİ (Isparta) — Efendim, Demirci Mehmed Efenin yanındaki paraları Refet Paşa Hazretleri bilirler, dedim. Yedi demedim. Burasını itiraf ediyorum. O mazluminin hukuku ne olacaktır? Tahkik edilsin diyorum. Bir tahkikat icra edilsin.

REFET PAŞA (Devamla) — Mesele, Refet Paşa meselesi değildir. Nadir Efendi sözlerinizi biraz dikkatli söylemek lâzımdır. Nadir Efendinin dün söylediği sözleri zannediyorum Meclis bu suretle telâkki etmemiştir. Çünkü söylenilen söz biraz muvazenesiz sarfolunmuştur. Efendiler birbirimizin şerefini esasen en tehlikeli zamanlarda bile muhafaza etmekle mükellefiz. Halbuki orta yerde bir şey yok.

NADİR EFENDİ (Isparta) — Memleketimiz sizden her suretle memnun, hayatını kurtardınız. Hiç bir suretle isnad etmedim. Böyle bir şey söylemedim efendim.

REFET PAŞA (Devamla) — Benim için bu kâfidir. Ben burada bununla iktifa ediyoruz. Bana atfedilen iş, havada muallak gördüğüm iş bana tevecüh etmese idi, beni hiç kimse hiç bir şey söylemek istemezdim.

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — Müteessir olmayın. Millet sizin bu hakkınızı kıyamete kadar taşıyacaktır. Tarihi millîde takı zaferde namı mübeccel iniz yazılacaktır. Buna katiyetle emin olunuz efendim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Reis Bey; şahıs mevzuubahis oldu. Hafız İbrahim Efendinin hakkında söz söylediler efendim.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Efendiler asabiyete mahal yok. Ben söyleyeceğim.

REİS — Efendim Refet Paşa hakkındaki beyanatın kifayeti hakkında takrir vardır. Vakıa Hafız İbrahim Efendinin şahsı da mevzuubahis oldu. Bunu müteakip ona da söz vereceğim, onu da dinleyeceğiz. Beyanatımız kâfidir.

Paşa hakkındaki meselenin kifâyeti hakkında takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Efendim; yalnız bir istirhamım var. Bütün Heyeti Âliyeniz gibi hukukum mukaddestir. Hiç bir veçhile lekeyi, sui istimâli kabul etmiyorum. Yalnız kemali safiyetle beyanatımı dinleyiniz. Sükûnetle izahatımı dinleyiniz. Her vakit çıkmam ve son olarak çıkıyorum. Bendenizden evvel Refet Paşa Hazretlerinin mevzuubahsolduğu zaman benim de şahsım mevzuu bahis oldu. Evvelâ şu vazifei vicdaniyemi arzedeyim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Ondan bahse lüzum yoktur.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Devamla) — Bundan iki gün evvel bir tütün meselesi mevzuu bahis olmuş. Isparta'da zürraa aid depo edilen tütünlerin ne olduğunu o kadar iyi bilmiyorum. Nadir Efendinin bu babtaki zabtı okuyamadım. Bilmem bunu zannedersem Mutasarrıf satılmasına emir vermiş. Amma bana karşı sui istiymâl hakkındaki sui nazarını bilmiyorum. Onu sonunda kendine söyleyeceğim.

Şimdi tütün meselesi zihninizi işgal edecek bir mesele değildir. Tafsilatı arzedeyim. İsterseniz asın, isterseniz ne yaparsanız yapın. İçim de dışım da bir bir adamım.

Şimdi efendim, Meclisi Âliniz henüz teşekkül etmezden evvel Isparta Müdafaai Hukuk Reisi idim.

O zaman Hükûmet Kuvayı Millîyeye muavenet yapamıyordu. Biz memlekette ahaliye zenginlere vergi tarhediyorduk. Bin, iki bin, beş bin lira. Bu suretle para alıyorduk. Cepheyi müdafaa ediyorduk. Bu meyanda bir nahiye vardır. Bu nahiye ötedenberi tütün ziraatiyle meşgul ve pek mühim bir nahiyedir. Bu nahiyeye üç bin lira vergi tarhettik. Nasıl ki diğer kuraya tarh ettiğimiz gibi. Üç bin liraya ahali çoktur dediler, biz bu parayı tamamen veremeyiz, biz bu parayı defaten veremeyiz ve vermek imkânı yoktur. Bizim tütünlerimiz vardır, bu tütünleri Müdafaai Hukuk namına teberrü edelim, bunu Müdafaai Hukuk satsın. Bir kısmı bizim kendi camiimize, bir kısmı da memleketin camisine vesairesine depo edilsin ve memleketin emrü müdafaasına, menafii âliyesine ve hayra hizmet edilsin, dediler. Tütün Reji anbarına değil, ayrıca bir anbara vazedildi. Ne vakit? Henüz Meclisi Âliniz teşekkül etmeden altı ay mukaddem ve miktarı 338 bin kilodur. Şimdi efendim buraya mebuslukla geldiğim zaman bu tütünler Isparta Müdafaai Hukukunca müzayedeye vazedilmiş. Antalya tüccarlarında Ziya Bey isminde bir zat bu tütünlere pey sürmüş. Beher kilosu otuz sekizer kuruştan mezkûr tütünler Ziya Beye ihale edilmiş. Bendeniz burada iken nihayet Ziya Beye ayrıca bir kap derununda nümune gönderilmiş. Ziya Beyin adamı gelmiş, anbarları açmışlar, mal nümuneye muvafık gelmemiş. Tüccar nükûl etmiş. Isparta Müdafaai Hukuku protesto yapmış, aralarında protestolar, gürültüler, bilmem neler olmuş; teslim alırdın, almazdın diye mahkemeye veyahut mukavelat muharrirliğine düşmuşler ve bu tütünler de âlâ halihi kalmış. Taa ne vakite kadar? Bendeniz Meclisi Âliden ayrıldım cepheye gittim. Yalnız şuna emin olunuz ki ve Heyeti Âliyenize kemali samimiyetle arzederim ki Cenabı Hak Şâhidi Âdildir. İzmir, Denizli mıntakasında belki âcizane olarak hizmetim sebkat etti ve kemali samimiyetle çalıştım. Bendeniz Denizli cephesinde iki ay kadar emrü müdafaada bulunduktan sonra Isparta'ya avdet ettim. Isparta'ya avdetimde Demirci Efenin o vakit şimdi mevzuu bahis olduğu gibi, harekâta iştirâk etmişti. Isparta Müdafaai Hukuk kasasında on altı bin lira kadar bakiyei mevcud olduğu halde kâmilen benim efradıma iki ay, iki iki buçuk ay teşkilât yaptım. O Demiralayı efradından maada cepheyi takviye lüzumunu hissettim. Çünkü başka kuvvet yoktu ve düşman bir fırkasiyle taarruz ediyordu. Beş yüz küsûr süvari teşkilâtını idare ettim. Namusum üzerine yemin ederim, iki buçuk ay devam etti, bir şahıstan on para almadım. İşte Huzuru Âlinizde kemali safiyetle arzettim ve bana hiç bir Müdafaai Hukuk on para teberrü etmedi. Yalnız evvelce (5 000) lira kadar bir teberruat vardı. Hatta arzedeceğim ki, elyevm (1 500 - 1 800) mevcutlu bir alayım mevcuddur ve işte on parasız tedarik ettim ve kimseye ait mesûliyeti maddiye ve manevi yem yoktur. Efendim geldim Isparta'ya...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu para meselesini Hafız Bey Hacı Bekir Efendi dinliyor.

REFET PAŞA (İzmir) — Hepsi bir arada hallolsun. Hafız Bey bir şeye tenezzül etmez, açık söyler, bir şeye tenezzül etmez. Hacı Bekir Efendi de, Hafız Bey de buradadır. Hafız Bey yalnız kemali tevazuyla dinleyiniz, çünkü Meclisi Âlinizin şerefi, kudsiyeti, mevkii âlisi vardır. Müdafaai Hukuk o vakit mahallî rüesayı mülkiyesinin emrine verildi. Yani livalar, mutasarrıflar, kaymakamlar, Müdafaai Hukukun Reisi. Tam bu sırada, bu tütünlerin satılması mevzuubahis oldu. Mutasarrıf Refet Bey - kendi dediğine nazaran - Dahiliye Vekâleti ile muhabere etmiş, Dahiliye Vekili zannedersem Adnan Beyin zamanı Vekâleti idi. (Hayır sesleri) Müsaade buyurun. Bendenize bir telgraf gösterdi, Adnan Bey imzalı idi. Ya Vekilin vekili idi, ihtimal dosyalarında vardır. Bu tütünlerin satılmasında mahzur olmadığı söylenmiş.

Şimdi sureti füruhtuna gelince: sureti mahfuzdur. Demirci'den sonra emir veriyordu ki bu tütünleri kâmilen sarfedin. Bu tütünlerin, hiç olmazsa bu şekilde füruht edilerek parasından memleketin menfaatdar olması mevzuubahis oldu. Müdafaai Hukuktan bir zat, ki Rüştü Çavuş, Düyûnu Umumiye memuru. Her kim ise o zat idi. Kâtibi, Sandık Emini bunlar bir heyet halinde resmen tayin edildiler. Bunlar Avros nahiyesine gittiler, o arada anbarları açtılar, bu tütünleri satmaya başladılar. Bunlar artık tahkikatta ne çıkarsa bilmem. Benim bildiğim 38 bin kilo tütün olacak. Bunlardan (11) bin kilo kırk kuruşa, zannedersem (35 - 38) kuruşa satıldı. Şimdi bu hesapla (5 - 6) bin lira kadar bir para hâsıl oldu. Bu paradan Düyûnu Umumiyeye aid hissei öşriye ne ise (900) küsûr lira verilmiş. Bendeniz makbuzunu gördüm. (300) kusûr lira vezneye aid masarifatı müteferrika vesairesi tediye edilmiş, makbuzu alınmış. Bu meyanda masarifi müteferrika ve oraya giden memurların ücretleri ve suveri sairesi olarak bakiye para kalmış. Bundan (400) küsûr lira Demiralayı efradına sarfedildi. Bu da ne suretle efradın iaşesine verildi. Meselâ bakkaldan yağ alınmış, filândan şeker alınmış, filândan fasulye alınmış, her

ne ise, bu suretle mübayaa vaki olmuş. Alan adamlar sened yapmış, pul rabtetmiş, mal sahipleri imza etmiş. Bunun altını Müdafaai Hukuk Levazım Encümeni, masa heyeti ve Müdafaai Hukukun heyeti umumiyesi tasdik etmiş. Mutasarrıf da tasdik etmiş. ki Müdafaai Hukukun reisi tabiîsi olmak itibariyle bu suretle cepheye giden efradın iaşesine (200) küsûr lira, (200) kiyye tereyağı (125) kuruş bedelle alınmış ve cepheye gitmiş. Makbuzları mevcuddur. Bu da mübayaa edilmiştir. Bu paradan Demiralayına yani benim teşkil ettiğim efrada sarfiyatım budur ve bundan başka bilmiyorum. Belki (50 - 60) lira senedi resmiye tabi olarak sarfiyat vaki olmuştur, sorarsınız. (Daha tamamı satılmadı sadaları) Hayır satılmamıştır. Bunlardan onların ifadesine nazaran (11 000) kilo satmışlar. Mütebaki tütünden güya bir kısmını Rejiye devretmişler. (10 000) kilo tütünün zayi olduğunu söylüyorlardı. Bu ziyaʼ meselesine gelince; eşhasa aiddir, belki mutasarrıf yaptı, bir şey diyemem, belkı oraya giden memurlar yaptı. Belki Müdafaai Hukuktan yapanlar oldu, bilemem.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Yalnız ortada bir sui istimâl var.

REFET PAŞA (Devamla) — Onu inkâr etmiyorum. Zan üzerine olsun, sui istimâl vardır diye eşhas tayin edebilir miyim? On bin kilo tütün sui istimâli vardır. Belki de yirmi bin kilodur. Onların dedikleri (11) bin kilodur. (38) bin kilodan (12) bin kilosunu sattık, bilmem mütebakisini Rejiye verdik, diğeri de çürüdü filân diyorlar. Belki yanlıştır. İddiaları, hepsini satmışlar. Belki kâşaneler yapmışlar, belki (20) bin lira para almışlar. Bu da eşhasa aiddir. Kâşane tabirini arkadaşlarım sui tevil etmesin. Kâşane tabiri arkadaşlarımıza aid değildir. Bunu safiyetle arzederim. Bu iş de şahsa taallûk eder bir cihet varsa, o da efrada (600) yahud (700) lira Müdafaai Hukuk Heyetinin resmî ve musaddak senedleriyle sarfiyatı vardır. Mütebakisi Rejiye aiddir. Başka varsa hepsi tecziye edilsin. Eğer arkadaşlarıma taallûk eder bir cihetı varsa ben razıyım. Ben yalnız Nadir Efendiden bir şey rica edeceğim. Bu tütün meselesinin şekli benim arzettiğim şekildedir. Dünkü iddiasında bulunamadım. Eğer Hafız Bey de vukuu icab eden mesele ve sui istimâlde Hafız Mehmet Bey de mevcud diyorlarsa bunu tasrih buyursunlar da karşı karşıya konuşalım.

NADİR EFENDİ (Isparta) — Cevap verecegim şimdi. İşittiğim Reji memurunun ağzından aldığım sözü söyleyeceğim. Müsaade buyurun ortada tütünün bir sureti sâdeyanı vardır. Bir de durunuz şunu söyleyeyim. Fethi Beyefendinin Dahiliye Vekilliği zamanında iki buçuk ay evvel Hacı Hüsnü Efendi, Hamid Bey, ben gittik ve tütün meselesinin hakikaten bir sui istimâl meselesi olduğunu işittik ve bir takrir verdik. Mesele budur, rica ederim. Şimdi efendim bu tütünün miktarı Reji müdüründen işittiğime nazaran (40) bin kilodan ibarettir.

Bu tütünler Demiralay masarifi zaruriyesine sarfedilmek üzere gelmiştir. Hafız Bey vaz'iyed edeceğini müdüre söylemiş. Müdür demiş ki, yapma, etme bunu bu kırk bin kilo tütün kaçağa sarfediyorsa Rejinin bir çok zararını bâdi olur, milletin de zararını mucip olur. Eğer Demiralayının masrafına verecek para yoksa müdüriyeti umumiyeye müracaat edelim. İstirhamı ederim meseleyi anlatayım. Size üç bin lira alıvereyim demiş. Yalnız bu tutünlere vaz'iyed edince Bahri Beyin bendenize hikâyesi budur efendim. Hafız Bey de demiş ki olmaz ben vaz'iyed edeceğim ve onun üzerine kalkmış mutasarrıfa gitmiş. Bendenize hikâye bu yoldadır. Bahri Bey mutasarrıfa gitmiş, meseleyi anlatmış. Refet Beyden ruyi muvafakat ve ruyi iltifat bulmamış. Anladım ki Hafız Beyle mutasarrıf hemhal. Bunun üzerine ne yapayım bir şey diyemedim, dedi. Sonra efendim Hafız Bey de olduğu halde bunlar kalkmışlar Reji Müdürlüğü altında bulunan anbarları açmışlar. Zaten Rüştü Çavuş Hafız Beyin adamıdır. Yevmiye üç lira maaşla Rüştü Çavuşu oraya koymuşlar. Ahaliye ve mülhakatı livaya ilân etmişler. Bu tütünleri tamamen kaçakçılara sarfetmişler. 15 bin kilo tütün de Reji ile satış beyninde bir muhalefet, bir noksan varmış. Bunun da ne olduğu belli değilmiş. Reji müdürü demiş ki; gördünüz mü, hem Rejiyi ızrar ettiniz ve hem de bir menfaat temin etmediniz. Zannederim Reji müdürü üç bin lira verecek olduğumuz halde bunların verdiği hesap üç bin lirayı bulmamış. Bunun üzerine Hafız Bey de hem Rejiyi mutazarrır ettik, hem de bu bizim alacağımız parayı tutmamış. Bunu yapmamalı idik, ne ise oldu demiş ve bu suretle tütünler ortadan kaçmış.

Demirci Mehmet meselesine gelince : Hafız Bey ben bir eşkiyayım, her şeyi yapıyorum. Silah omuzumda dağa da çıkarım. Fakat sen çıkamazsın, bu tütünlere vaz'iyed et demiş. Bu tütünlerden Demircinin haberi yok. (Gürültüler) Merhamet buyurunuz, yani bu tütünler Hafız Bey tarafından satılmış olduğu muhakkaktır. Ruştü Çavuş da vesairesi de tabiî kendi adamlarıdır. Mademki oraya bir heyet

gidiyor, hazinenin yirmi bin lira kadar bir parası ortada gaibdir. Mademki bir heyet gidiyor bunun bihakkın tahkikatını yapıp bu mesuliyetin zahire ihracını bendeniz teklif ediyorum. Ne yaparsanız yapınız.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Bir kelime söyleyeyim. Müsaade buyurursanız söyleyeyim. Dinlemeyecek olursanız ineyim. Efendiler şimdi üç bin lira meselesi vardır. Fakat bunda Rejinin bir defacık hakkı tasarrufu yoktur.

BİR MEBUS BEY — Esasen bu tütünler kimin malıdır?

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Devamla) — Müdafaai Hukuk Heyetinin.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Müdafaai Hukuk Heyeti nereden almıştır?

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Devamla) — Efendim, iki buçuk sene evvel ahalinin Müdafaai Hukuka teberru etmiş oldukları tütünlerdir. Hıristiyanlara, tilâna, şuna buna taalluku yoktur. Resmi bir daireye taalluku yoktur. Mesele budur. Hem iki buçuk sene evvel...

NADİR EFENDİ (Isparta) — İki buçuk sene evvel yoktu öyle bir heyet.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Devamla) — İki buçuk sene evvel hibei milliye vardı. Nadir Efendi ser. bilmiyor musun; Allâhü Ekber. Henüz Meclisi Âli... (Devam sadaları) Henüz Meclisi Âli teşekkül etmezden ve biz buraya âza olarak gelmezden altı ay evvel Arus ahalisine tarhedilen üç bin lira para mukabilinde Müdafaai Hukuka - O vakit bu heyete Heyeti Milliye deniyordu - verilen ve [illegible] edilen tütünlerdir. Reji bu tütünlerin okkasına beş kuruş verdi. Hatta zürradan kırk paraya bu tütünlerin okkasını mahvetmek için alıyor efendim. 38 kuruşa Antalya'da tüccar talip çıktığı halde, Reji Müdürü Bahri Beyin dediği adam ısrar ediyor, zürraı ızrar ediyor. Tütünlerin harice satılmaması ve Rejinin inhisarı ayaklar altında ezilmemek için propaganda yaptı. Antalya'daki tüccarlara sattırmadı ve tütünleri çürüttü. İstibdad yaptı ve ahali elyevm bu Rejinin elinde esirdir ve elyevm tüccarın hayatı ticariyesi mahvoluyor, mesele budur Yalnız Arus'a ben gitmedim. Rüştü Çavuş benim adamım değildir. Rüştü Çavuş Müdafaai Hukuk âzasıdır ve mutasarrıf teftişe gitti ise gitmiştir. Fakat anbarları açıp da tütünleri satmadım ve Reji müdürü Müdafaai Hukuk Heyetine üç bin lira verilsin dedi. Lâkin buraya yazacak bilmem, nereye yazacak? Beher okkasına beş kuruş mu, yedi kuruş, on kuruş mu verecek? Fakat Reji müdürü umumiyesi muvafakat edecek olurlarsa. Bu noktalarda yapılan sui istimalât varsa benim şahsıma taalluku var mıdır? Yok mudur? Mesele budur. Bendeniz sui istimali katiyen kabul etmem. Sui istimâl eden eşhas varsa Hükûmet tahkikatını yapsın, cezasını versin.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Herhangi bir mesele üzerinde arkadaşlarımızın hepsinin hakkı şikâyeti vardır. Fakat burası mahkeme değildir. İstintak mahalli de değildir. Muayyen bir mevad üzerine bir şikâyetname verildi ise nizamnamei dahilî mucibince icabını icra eder. Çünkü bunun altında bir imza bir şikâyetname olmazsa hilâfı tayin ve sabit olmadığı takdirde elbette tecavüz edilen zatın da bir hakkı müdahalesi, bir hakkı müdafaası vardır. Burada dedi, demedi, gördü, görmedi, işitmedimdi; rica ederim mesaimiz üç bin liradır. Sene bitti, senei sabık bütçesini kapamadık. 1338'e aid olarak, Maliye bütçesine bıraktık. Bütün milletin işleri yürüyor. Filân dedi idi, filân demedi idi. Yazıktır, günahtır. Ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ediyorum. (Gürültüler)

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında takrir var. Müzakerenin kifayetiyle Avan Kanunu müzakeresine geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Esas hakkında Isparta'ya izamı kabul edilen bir heyeti tahkikiye mevcuddur. Yalnız bütün müzakere bu takrirlerdedir. Kim almış, kim almamış, kim vermiş belli değil. Bunu reye koymak istemezdim.

Sonra Hafız Bey de hukuku şahsiyeden bahsetti. Nadir Beyin de ifadei şifahiyesi vardır ki tütün meselesinde «Hafız Beyin Rüştü Çavuş, adamıdır» diyor. Bunu tahkikata dahil ederseniz, yani bunun hakkında tahkikatı kabul ederseniz...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Efendim; Hükûmet tahkikatı icra ediyormuş. Tahkikat neticesinde mebuslara taalluk eder bir nokta görülüyorsa bilâhare yapılır.

HALİL İBRAHİM EFENDİ (İzmit) — Bravo mesele budur, âferin Süleyman Sırrı Bey.

REİS — Efendim tütün meselesinin de idhalini kabul edenler lütfen el kaldırsın... (Anlaşılmadı sadaları)

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; bu tütün meselesini Hükûmeti mahalliye tahkik ediyormuş. Mademki Hükûmet bu tahkikata vaz'iyed etmiştir. Eğer Hükûmet bizim itimadımıza mazhar bir Hükûmet

ise bunun tahkîkat neticesine intizar etmek de zarurîdir. Eğer tahkikat neticesinde arkadaşlarımızdan herhangi birisinin şahsı mevzuubahis olursa, o vakit heyeti tahkikiye müdahale edebilir. Mesele bundan ibarettir. (Doğru sadaları)

REİS — Tütün meselesinin Hükûmetin tahkikatı neticesine bırakılmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Gidecek Heyete Hükûmetten, mebusların da bunda mevzuubahis olmaları salâhiyetini sorsun ve sorduktan sonra tahkikat yapsın bunu reye koyunuz.

REİS — Efendim; mühim müzakeremiz vardır. Çok da yoruldunuz. Beş dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitamı celse

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Musa Kâzım Efendi

2. — Bir aylık maaşat ve tahsisatın katı.

REİS — Celse küşat olundu.

Avans Kanununun müzakeresine, devam ediyoruz. Şimdi sekizinci madde okunacaktır.

Madde 8. — Gerek muvazenei umumiyei Devlete dahil olan ve gerek mülhak bütçelerle idare olunan bilcümle devair ve şuabatı Devletten ve idarei hususiye ve belediye vezaifinden dairmi bir vazife mukabili olarak şehri maaş veya tahsisat veyahud ücret alanların bu seneye aid tam bir aylık maaş veya tahsisat veyahut ücretleri tevkif ile muvazenei umumiyeye irad kaydolunacaktır. Bunda seferberlik zammı ve makam maaşat ve muhassasatı dahi dahil olup yalnız cebhe zamları ve alelumum devaire mensup suvarilerin yem bedelleri müstesnadır.

(Red ve kabul sesleri)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Efendi Hazretleri. Usulü müzakere hakkında Heyeti Celileye bir şey arzedeceğim. Efendim Heyeti Aliye reylerine her vakit hâkimdir. Fakat Salahaddin Bey Efendi söz söylemek istiyor. Onu da dinleyelim, ondan sonra reddedelim ve istediğimiz reyi verelim. Fakat bizim Meclisin azameti ve vekariyle mütenasip bir hal alalım, ondan sonra beğenmezsek kırmızı kâğıd veririz.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; Encümen namına bu maddenin müdafaası hakkında beni memur ettiler.

Efendiler; yedi seneden beri, yani 1330'da açılan harb siyaseti elimizdeki bütçeye bakarsak 605 milyondur.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Sui istimalatın önünü alınız.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Hep beraber.. Hep beraber.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Bağırmayınız. Siz kör boğazlar için iddia ediyorsunuz. Kör boğazlar için milletin malı yağma ediliyor. Milletin malını yağma ediyorsunuz. (Şiddetli gürültüler)

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendiler; istimâl ettiğim kelimatın manasını bihakkin müdafaa edeceğim ve bu noktada herhangi bir ifademin doğrudan doğruya anın medlulüne sui tefsir edilmemesini rica ederim. Maksadım bir hakikati müdafaa etmektir. Eğer bu hakikat başka türlü tecelli ederse biz de onu kabul edeceğiz. Yedi seneden beri bu Devletin, bu millet üzerinden aldığı para ve sarfettiği para altı yüz milyon lira olmuştur. Buna mukabil yine bu milletin fıkarasından alınan varidatın yekûnu elinizde varidat bütçelerini açarsanız 241 milyon liradır. Binaenaleyh yedi sene zarfında 368 milyon açık bu fıkara halkın üzerine yüklettirilmiştir ve idaremizin mahsulüdür. Bu seneki bütçemizde edilen tasarrufat hususundaki bir taraftan edilen gayrete ve diğer taraftan mürakabe hususunda gösterilen lâkaydiye binaen bu seneki bütçe malumu aliniz aşağı yukarı tekâlifi milliye 47 milyondur. Fakat fiilen 20-25 milyon liradır diyorlar Maliye Vekili Beyefendi. Bu milleti herhangi bir sebep ile ve itiraf edelim ki pek te saadete götürecek olan muvaffakiyet temin edemeden bu senenin blânçosunu 25 milyon lira açıkla kapatıyoruz. Di-

gerileri ile beraber fukaranın sırtına veriyoruz. Efendiler bu 25 Milyon Lirayı bu milletin tahammül edecek efradı üzerine kabul buyurursanız ne eder hesap ediniz. Kadını, çoluğu, çocuğu, yetimi üzerine esasen yedi seneden beri harb siyasetinin yekûnuna bakarsanız 368 milyon diye bıraktık, ki vasati olarak buna dört yüz milyon lira derseniz, ki on milyon nüfusumuz vardır, borç farzetseniz 40 milyon lira düşer, ki kadın, kız, çoluk, çocuk, erkek, yetim, öksüz, sakat, şehid evladı üstüne, Efendiler, bu millet bunu evlad ve ensalinin mesaii âtiyesiyle ödemek borcudur. Bu borcu onlara ödettirmek üzere iken iyi idare olunmamış ağırlığı üzerine zammederken bu milletin idaresine memur olan sınıfı memurin ve milletin siyaseti umumiyesini idareyi müvekkil olarak gönderilmiş olan bizler, hiç bir fedakârlık yapmayacak mıyız? Sual budur. Cevap istiyorum.

BİR MEBUS BEY — Ağzımızdadır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Milyonlar bulan ihtilâsatın önünü alın.

MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Sen nerede idin, burada değil mi idin?

LÜTFİ BEY (Malatya) — Burada idim.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendiler, bu milletin üzerine çok ağır mâli yükler tahmil olundu. Memleketin zavallı fukarasının yüzde kırk malı alındı. Bu fukaranın üzerinden alınması zaruret addolunduğu bir sırada, bu millet sesini çıkarmıyarak, yani müvekkili bulunduğumuz millet malının yüzde kırkı malını verdiği, iki öküzünün birisi, iki keçisinin birisi elinden alındığı vakit sorarım size, bu milletin idaresinde bulunan sınıfı memurin ve onların idarei umumiyesinde bulunan Heyeti Aliyeniz bu milletin mesaii hayatiyesine ve masarifiyesinde iştirak edeceğim, sizinle beraber yürüyeceğim, bu yükün bir parçasını ben de götüreceğim diyecek miyiz? Sual soruyorum, cevab verin. (Doğru sesleri) Aksini iddia eden çıksın efendiler. Bizim zaten bir maaş almak veya vermek hususunda edeceğimiz tedbir aşağı yukarı bir kelime farkından ibarettir. . Bugün hali mâli Devlet zaten bütün memurinin matlubatını vermeğe kâfi değildir, bu paralar zaten devrolunup gidiyor. Zaten bu paralar bugün vilâyatı Şarkiyedeki beş ay vesair yerde daha fazla maaş alamamışlardır. Binaenaleyh herkesin almadığı paralar vardır. Bu millet ses çıkarmıyarak tarafınızdan gösterilen bir irşada, bir hidayete doğru sırtındaki mintanını satıp ve bir takım elbise yapın ev başına diye tütmez ocaktan bir takım elbiselik bedeli çıkarıp getirdiği, çarığı ile beraber verdiği halde sınıfı memurin ve müdiran neden bu milletin mesaisinde omuz omuza yürümüyelim desinler. İşte biz gerek kendi idaremizin doğru olmamasından ve istediğimiz kadar halkı mesut edemediğimizden dolayı ve gerek halkın âlam ve mesaibinde müşterek olduğumuzu göstermek noktai nazarından 25 milyon liralık bir açığın içinde 3-4 milyonluk da bizim bir emeğimiz bulunsun diyoruz. Binaenaleyh, bu milletin müstahsilleri olan ve varidatı umumiyenin yüzde altmışını hazinesinden veren; topraktan çıkardığı şeylerle ve koyunun yünleriyle sizin ordularınızı ve bizi besleyen bu millete yüzde sekiz olarak ve bir defaya mahsus olmak üzere biz dahi bir şey vermeğe vazife bilmeliyiz ve bu maksatla bu maddeyi yazdık.

Efendiler kimse kimsenin rızkını kesemez; kanunen ve hukukan bu muhakkaktır.

Binaenaleyh diyebilirsiniz ki; sınıfı memurinin bir maaşını kesmeğe ne hakkınız var? Onlar size çalışmıştır ve arada bir de mukavele vardır.

Efendiler işi eğer hukuk ve nazariyat noktai nazarından tetkik ederseniz hakikaten buna parmağımızı dokundurmağa hakkımız yoktur. Fakat acaba o zavallı fakir köylüye; kendisine hiç bir şey yapmadığımız köylüye; evladını aldığımız köylüye, ne hak ile ayağındakini de vereceksin diye söyliyeceğiz? (Pek doğru sesleri) (Bravo sadaları)

İşte efendiler; aynı hak bugün bizden de yüzde sekiz alıyor efendiler; yüzde sekiz alıyor. memurin bunu farzaza bir istikraz veya bir ianei milliye şeklinde addetsinler. İsterseniz buna ianei milliye deyin o şekilde yapalım ve başta biz göründükçe sınıfı memurin de bizi takib eder. Fakat en mühim mesele; bu içtihadın alemdarı bizler olmalıyız. Bu fedakârlığı biz göstermeğe mecburuz.

RESUL BEY (Bitlis) — Biz verelim, fakat memurin, mütekaidin eytam ve eramil ne yapsın?.

OSMAN BEY (Kayseri) — Teşkilâtı ıslah etmezsek felâkete doğru gidiyoruz.

SALAHADDİN BEY (Devamla) — Efendim, müsaadenizi rica ederim. Hakkınız var. Hiç bir millet devamlı bir harbi, kendi menabii tabiiyesi ile idare edemez. İngiltere bile bugün irad vergilerini filân öyle bir artırmıştır, ki nakabili tahammüldür. Zaten ötedenberi yanlış bir siyasetle cenk ve icdale atılan ve memleketin ihyası ve umranı için bir şey yapmağa çalışmayan bizim gibi bir millette harabî tabiidir.

Masarifatı azaltmak hususunda Encümeniniz de, Heyeti Aliyenizle müttehiddir. Fakat Heyeti Aliye-

niz bu hususta ne kadar alâka gösterirse biz de o kadar kısacağız.

Bu bütçeyi elimize geçen sene Mayısta aldık ve Temmuzda, size, orduya dokunmadan, 7,5 milyon lira tasarruf getirdik ve bu bütçeyi de verirken; Heyeti Âliyenin mürakabesile sarfedilmesi kaydının da beraber getiriyoruz. Biz dahi tasarrufat hususunda Hükûmete yardım edecek olursak, göreceksiniz belki faydalı bir netice çıkarabiliriz. Bu milleti, bu memleketi, birden bire cennete doğru götürmek mahaldir. Fakat doğru ve mütesanit çalıştıktan sonra her şeye de muvaffak oluruz. Bunun temini de birbirimize karşı olan itimadımızla beraber, millete karşı göstereceğimiz tavru hareketimizle kabildir. İcap eden fedakârlık anların da Heyeti Âliyenizin gösterliği celâdet bu milleti arkasından aldı götürdü. Sizin sebatınız Sakarya Harbi için herkesi koşturdu ve harbi kazandırdı. Bu milletin paraca olan muzayekasına karşı bugün tarafımızdan gösterilecek bu türlü bir adım; fukaranın unutulmadığını ve onlarla beraber hemhal olduğunu isbat edecektir. Ben Heyeti Âliyenizin tarihi için - hali hazır için demiyorum - Anadoluda teşekkül eden bu Meclisin, Büyük Millet Meclisinin, gösterdiği his ve duygu için bunu temennî ediyorum. Biz bu madde ile hiç bir şeyi kaybetmiyoruz. Fakat efendiler, bu madde ile bir milleti - ve bir tarihi kazanıyoruz. (Bravo sadaları)

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendiler ibzar ve israf her millette haramdır ve her akideye göre haramdır. Fakat bizde Cenabı Hak o kadar dehşetli bir tehdit ile bizi tahrim etmiştir ki; bu ibzarı tahrim etmiştir ki, Kur'anında; müzzirler şeytanın kardeşidir buyuruyorlar.

Şimdi biz burada millî bir Hükûmet teşkil ettik. (Hududa sesleri) Rica ederim, silsilei kelâmımı kesmeyiniz. Maksat bunda değil, maksat, esaslı bir surette mahiyeti meseleyi tamamile tavzih edeceğim; müsaade buyurun.,

Efendiler biz burada bir Hükûmet teşkil ettik ve bugün karşımızda müthiş bir düşman memleketimizin yarısını istilâ etmiştir. Düşman Bursa sahillerinden, İzmir sahillerinden Sakarya vadisine kadar gelmiş, sokulmuş ve şu mukaddes vatanımızın yarısını zirü zeber etmiştir. Bunu hepiniz bilıyorsunuz.

Sonra efendim; biz burada milletin yalnız sinei feyzinden tecellî eden bir ordu ile bu düşmana karşı mukavemet ediyoruz. Bizim için bir taraftan istikraz yapmak ve başka bir taraftan bir menabii irad bulmak imkân ve ihtimali yoktur. Yalnız elimizde bulunan şu bir kaç vilâyetin sinei feyzinden, sinei hamiyetinden isar ve bize isal ettiği mebaliğle ve bunların evlâdiyle böyle müthiş bir düşmana ve böyle müthiş bir orduya karşı koyuyoruz ve emin olunuz ki bu muvaffakiyet, sırf Ruhaniyeti Peyganberiye ve Hazreti Allâhın sâyesindedir. Yoksa biz bu yokluk içerisinde, düşmanımız en büyük devletlerden müzaheret gördüğü ve mükemmel toplar ve tüfekler getirdiği halde, biz bugün kendi kuvvetimizden başka bir istinadgâhımız yoktur, yalnız Cenabı Allâhtır. Cenabı Allâh bizi muvaffak ediyor. Yalnız bu sayededir ve böyle de muzaffer oluyoruz. Fakat rica ederim buna karşı bugün burada vücuda getirdiğimiz teşkilâtı idariyemizi nazarı dikkate alın. Efendiler, biz Nafia Vekâleti teşkil ettik bu kadar; Nafia Vekâletinin bu kadar şuabatı var, bu şuabatın her birerlerinde birer ser mühendis, bu ser mühendislerin refakatlerinde diğer üçer, dörder mühendis, yedişer, sekizer kondüktör. Rica ederim kaç arşın yol yaptırmıştır ki bu milletin parasını böyle israf ve ibzal ediyor, hangi vilâyette hangi yol yapılmıştır? Gösterin rica ederim? Memur var, hizmet yok. Bu bir.

İkincisi; biz İktisat Vekâleti yapmışız bugun mu azzam en muhteşem devletlerin ekserisinin İktisat Vekâleti yoktur. Her sancakta birer ziraat muallimi var. Bunlar biner, ikişer bin kuruş maaş alıyorlar. Bunların şimdiye kadar istihdamından milletin hasıl olan istifadesi nedir? Rica ederim. Pek iyi; sonra bizim bir polis dairemiz var. Babı Âlinin zihniyetini, Babı Âlinin teşkilâtını biz tamamile burada tatbik ediyoruz.

BİR MEBUS — Onları kabul ettik, bu ona mani değildir efendim.

LÜTFİ BEY (Devamla) — Rica ederim müsaade buyurunuz, silsilei kelâmımı kesmeyin, sonra gelir söylersiniz.

Şimdi efendim, polis teşkilâtımız; polis teşkilâtı, Emniyeti Umumiye Müdiriyeti teşkilâtı.. Efendim Bağdad Basra, Suriye, Irak, Rumeli kâmilen bizde iken; yapılan bir teşkilâttır. Sonra.., (Sadede, sadede sesleri) Sadede geliyorum efendim ibzalı, israfı sayıyorum, bu, bütçeye müteallik olduğu için sadeddir. Sonra kısmı idarî reisi, kısmı adlî reisi, kısmı siyasî reisi.. Bu ne efendiler? Burası İstanbul gibi 30 - 40 bin haneli bir memleket değildir. Eğer merkezin asayişini muhafaza etmek ise bir Jandarma kumandanı, bir polis komiseri kâfidir, bunlar hep ibzaldir, israftır.

Sonra biz, şimdi millete merhamet ediyoruz ne yapıyoruz? İstihdam edilen memurinin, bir takım eytam ve eramilin sekiz aydır maaşları verilmemiş,

Bunlardan kesip de hâlâ bütçesi mevhum, sarfiyatı mevhum, mechul sene hitam bulmuş, iki günü kalmış olduğu halde Maliye Vekili bugün hakikî masrafım budur diye karşımıza çıkamamıştır. Bunun üzerine bütün açıklarını kapamak için on milyon lira avans istedi. Yine himmet ettiniz, müsaade ettiniz, verdiniz. Bugün masrafı tesbit edilmediği halde nasıl muvazeneyi temin ediyorsunuz, nasıl doğrultuyoruz, nasıl tevzin ediyoruz? Rica ederim, kime veriyoruz? Şimdi tekâlifi millîye namile bu milletin malına vazîyed ettik, şimdi bir de memurînin maaşını kesmiyelim diyoruz. Pek âlâ güzel. Fakat tekâlifi milliyeyi ne yaptık, rica ederim, nasıl tatbik ettik? Elinizi vicdanınıza koyun. Ey, Büyük Millet Meclisi ruzu âhirde mesulsunuz, İnşallâh mesulsunuz (Mesuluz deyiniz sesleri) Evet, hepimiz mesuluz. Bu bârı azim mesuliyeti omuzumuzdan atamıyacağız. (Gürültüler) Huzuru mahşerde biz burnumuzu sürterek gideceğiz. Tekâlifi millîyeyi altı milyon lira gösteriyoruz. Efendiler, hangi altı milyon lira, hangi on altı milyon lira, hangi otuz altı milyon lira? Rica ederim tutanın elinde kaldı. Tekâlifi millîye en büyük sui istimalâta uğradı. Bunların önüne geçemiyoruz, biz bu kadar ibzal ve israfın önüne geçemedik. Dünkü gün Avrupaya gönderdiğimiz zevata ne veriyoruz biliyor musunuz? Beherine yüz yirmişer lira yevmiye, beherine dokuz yüzer bin lira elbise bedeli veriyoruz.

Efendiler; bu imzale, bu yağmakerliğe karşı şimdi elli kuruş, seksen kuruş maaş alan eytam ve eramilden kesip de bu ibzal ve israfın yerini mi doldıracaksınız? Ne kadar güzel tedbir, ne güzel muvazene: cidden şâyanı takdis ve tebcildir. Eğer bunu yaparsanız millet sizi tebrik etmelidir. Yüzlerce milyon liralar sui istimâlata uğrasın da sonra bir takım acezeniii, [illegible] ve nisvanın maaşlarını kesmek suretile bütçeyi tev[illegible]ivorsunuz. Öyle mi? Hangi bütçede tevzin?

Efendiler; eğer bütçenin muvazenesi b[illegible]n yapacağımız bu tedbir, bu fedakârlıkla düzeliy[illegible] emin olunuz ki, kendi hesabıma, hamiyeti vataniye[illegible]na meccanen bir sene Meclise hizmet edeyim diye te[illegible] edeceğim. Bunu yapalım. Fakat Efendiler; bugün memurînin senelik tahsisatı tutacağı nihayet haydi, ilâ üç milyon lira. Haydi otuz üç (33) milyon liraya karşı. (3) milyon lira. Bununla mı bütçeyi tevzin edeceksiniz? Bu yarayı tedavi mi ediyorsunuz rica ederim?

İBRAHİM SÜREYYA BEY (Saruhan) — Damlaya damlaya göl olacaktır.

LÜTFİ BEY (Devamla) — O gölü her tarafından muhafaza edesiniz. Gölün her tarafı açılmış, göl yağma oluyor. Etrafına taş yığılmış, kimsenin taşına bir şey düşmüyor. Göl bu halde, siz bu damla ile iş göreceksiniz. Bu şayanı teessüftür ve millete karşı, efendiler, gülünç olmaktır. Vazifemiz sui istimâlin önüne geçmektir. Geçebilirseniz işte millete bir hizmet etmiş oluruz. Geçemiyorsak milletin böyle milyon milyon liraları ibzal edilecek, sonra biz de burada memurînin bir takım eytam ve eramilin parasını kesmek suretile kendimizi millete mi göstereceğiz? Binaenaleyh sekizinci maddenin takımı ile tayyını istiyorum. Zira sene bitmiş, sarfiyat gayri muayyen, bütçe sarfiyatı yok, bütçede muvazene yok, açığı çok, bütçede muvazenei umumiye mevhumdur. Açığı var, da tesbit edilememiştir. Binaenaleyh bu madde ile katiyen muvazene husule gelmez. Bu muvazenei umumiye muhayyeldir, böyle muhayyel bir muvazene için bir takım eytam ve eramilin maaşına dokunulamaz.

BİR MEBUS — Mebuslar versin de memurîni çıkarsın, memurîne yazıktır.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir var. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın.. Kâfi görülmüştür efendim.

Bir tadilname var; bir tadil takriri var.

(Muvazenei umumiye lâyihasının sekizinci maddesi tekrar okundu) (Kabul sesleri, gürültüler)

DR. FİKRET BEY (Kozan) — Her türlü harekâtımız sui tesir yapmıyor da, bu mu yapıyor?

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Evvelâ Mebuslar verecek, sonra memurîn versin. Zira bu millet bizi bir gün gelip buradan kovacaktır efendiler. Yalnız kendimizi düşünmiyelim.

LÜTFİ BEY (Malatya) — (Hacı Bekir Efendiye hitaben) Ordu taahhüdatından binlerce Lira kazanıyorsun sen. Mebus Beyler terk etsin evvelâ. (Şiddetli gürültüler)

ÂBİDİN BEY (Lazistan) — Evvelâ Mebuslardan kesilmeli efendim.

REİS — Tadilnameleri okutayım da ondan sonreye koyacağım. Reyinize daha vaz etmedik rica

Sekizinci maddeseti Celileye

tine, yalnız Mebusandan bir müzakerenin kifayemin katı ile diğerlerinin istisnası şeksatı şehriyetadilen kabulünü arz ve teklif eylerim. [illegible]emin.

Sinob Mebusu
Hakkı Hami

MUSTAFA FİKRİ BEY (Siverek) — Burada hakkı hayatımız yoktur.

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi Âzasının, 1337 senesi Şubat tahsisatının muvazenei umumiyeye terkini ve maddenin bu suretle tadilini teklif eylerim.

Menteşe

Dr. Tevfik Rüştü

LÜTFİ BEY (Malatya) — Efendim, isteyen red versin.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Gürültü yapmak beyhudedir. Dinlerseniz... (Devam sesleri) (Gürültüler) Cesaretiniz varsa beni dinleyin. Milleti severseniz beni dinleyin. Gelecek sene için iflâsa gitmemek, bütçemizi iflasa sevketmemek için. Ben Allah namına söylüyorum. Cesareti medeniyesi olan beni dinler. Sonra kalbinin, vicdanının, Allâhının emrettiği veçhile hareket eder.

Efendiler, arkadaşlar, gelecek sene bütçemizin açığına fazla meydan vermemek için cebhede kanını isale edenlerin cebhe maaşatını kaldırıyoruz, seferberlik maaşatını kaldırıyoruz. (Gürültüler, ayak patırtıları) Makamat maaşını kaldırıyoruz. Memleketi müdafaa edenlere verilen paraları iflas tehlikesi önünde kesiyoruz. Vekillere bir şey vermiyoruz. Bunların hepsi kalkıyor. İşte silsilei fedakârıye en ibtida Meclis nümune olmadıkça böyle bir kanunun müzakeresi buraya gelemez. (Müzakere kâfidir sesleri)

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Mebusanı kiram dinleyiniz. (. . . .) Siz istihkarı hayat ederek buraya toplandınız. Şimdi niçin evladı vatandan... emiyorsunuz? Rica ederim eğer siz tahsisatınızdan vaz geçmezseniz Allahın kitabını... dan mı alacaksınız? Rica ederim tahsisatımızdan fedakârlık edelim ve sonra dillerimizi uzatalım. Teşkilâtı yıkalım ve sonra dinleyelim. İşi uzatmıyalım, su idareleri yıkalım. (Şiddetli bravo sadaları ve alkışlar) Bizim bugün yapacağımız budur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Maaşatın kesilmesi para etmez. Yüzde yirmi beşini keselim. tahsisatımızın daha iyi tesiri olur.

REİS — Efendim rica ederim, bir dakika müsaade buyurun, reye vazedeceğim. Bu vaziyette müzakerenin idamesinin imkânı yoktur. (Gürültüler)

NEŞET BEY (İstanbul) — Bu ordu, bu millet gelip buraya, bizi kovacaktır efendiler; göreceksiniz. (Gürültüler)

REİS — Efendim; tayini esami ile maddenin tayını reye koyuyorum. Herkes reyini istimal etsin.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Bu madde hakkındaki reyler zabta geçecektir Reis Bey.

ADNAN BEY (İstanbul) — Efendim müsaade buyurunuz, yanlış anlaşılacak, yanlış olacak. Reye konulan takrirdir. Binaenaleyh takririn kabul, ademi kabulü reye vazediliyor. Beyazı verirsiniz madde tayyolunur. Kırmızı verirseniz tayyı rettedersiniz. Yani maddeyi kabul ederseniz. Sonra yanlış olursa hiç bir şeye yaramıyacaktır. (Doğru sedaları, gürültüler)

Efendim; tekrar ediyorum. Teklif tay takriridir. Bittabi makamı Riyaset mecburdur, evvela tay takririni reye vazetmeğe. Tayyını iltizam edenler kabul, yani beyaz kâğıt verirler. Tayyını reddeden kırmızı pusla verir. Bu gayet tabiidir, nizamname ahkâmı bunu icabediyor.

TAHSİN BEY (Aydın) — Esami okunmalıdır efendim.

REİS — Pekâlâ efendim. İstirham ederim arkadaşlar oturunuz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey usulü müzakere hakkında bir ricam vardır, celse hafidir, fakat reyler alenidir. Celsenin aleni olmasından yarın bu reyler matbuata intikal edecektir. (Reylerin istihsali için esami okunmağa başladı)

ADNAN BEY — Efendim, müsaade buyurun, Rıyaset daha sağlam olması için yoklama tarzında rey verilmesini istiyor. Bunun en iyisi ismi okunan arkadaş gelir, reyini buraya atar.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Reis Bey ekseriyet yoktur, nisabı müzakere hasıl olmıyacaktır...

ABİDİN BEY (Lazistan) — Reis Bey, Takririm var.

REİS — Biliyorum efendim. Bu iş bitsin ondan sonra...

Efendim, reyini istimal etmiyen arkadaşlarımız var mı? (Yok sesleri)

Efendim nisabı müzakere hasıl olamamıştır. 102 redde karşı 52 rey lehinde verilmiştir. Nisabı müzakere yoktur. Ceman 154 zat rey vermiştir. Binaenaleyh yarin pazar günü saat birde içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

(6.56 — den sonra da içtimaa nihayet verildi.)

OTM 10301802

KDV DAHİL DÖRT CİLT BİR ARADA
6600.- TL